
3 1761 07825462 0

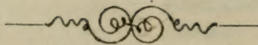
# HISTORISKT-GEOGRAFISKT OCH STATISTISKT LEXIKON

ÖFVER

# SVERIGE.

**Fjerde Bandet.**

**I. J. K. L.**



STOCKHOLM,
ÅKE C. W. HAMMARS FÖRLAG.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS P. P. ELDE & COMP., 1863.

# Förteckning öfver Subskribenter på
# Historiskt-Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige.

## Arboga.

*Bergmansson W. M.,* med. doktor.
*Holmqvist G. A.,* brukspatron.
*Mannerstråle C.,* enkefru.
*Strömberger C.,* kapiten.
*Söderqvist,* trädgårdsmästare.
*Wallinder L. E.,* skollärare.
*Zetterlund Carl,* inspektor.

## Arvika.

*Brandt J. Fr.,* bokhandlare, Arvika.
*Krusenstjerna v. Maurits,* brukspat., Heljebodafors.
*Nordström Alfred,* brukspatron, Noreborg.
*Sandström Chr.,* brukspatron, Fredros.

## Carlstad.

*Anrep H.,* kapiten.
*Axelson C. H. v.,* löjtnant.
*Björndahl F. W.,* bruksbokhållare.
*Boström P. L.,* bruksförvaltare.
*Brattberg A.,* handlande.
*Brink J. E.,* magister.
*Broström,* brukspatron.
*Cederroth S.,* brukspatron.
*Dalman O.,* kamrer.
*Falk H.,* hofjägmästare.
*Geijer C.,* brukspatron.
*Geijer C. W.,* auditör.
*Geijer K. W.,* brukspatron.
*Gjörcke,* magister.
*Groth O. C. G.,* brukspatron.
*Heland J. A.,* possessionat.
*Kjellén P.,* handlande.
*Lagerstedt J. W.,* doktor.
*Lexow C.,* brukspatron Alström.
*Lilljehöök A.,* löjtnant.
*Lilljehöök F. G.,* major.
*Lindberger,* possessionat.
*Lund N.,* patron.
*Myrin E. G.,* brukspatron.
*Nilsson N.,* riksdagsman.
*Nordqvist,* inspektor.
*Norrby T.,* jägmästare.
*Nygren L.,* handlande.
*Palm E. O.,* possessionat.
*Riegter J. P.,* handlande.
*Robsham C.,* kommissarie.
*Rosell W.,* kontorist.
*Sahlin A.,* löjtnant.
*Schensson C. O.,* magister.
*Stenström L.,* brukspatron.
*Sundin R.,* patron.
*Svensson J.,* kyrkoherde.
*Södergren O. G.,* ingeniör.
*Wallroth, C. H.,* brukspatron.
*Wennerlöf J. F.,* brukspatron.
*Widström G.,* possessionat.
*Wikner,* patron.
*Wikström,* auditör.
*Wimnell N.,* grosshandlare.
*Örn O.,* major.

## Christianstad.

*Ahlstedt L. A.,* kantor.
*Bengtsson P.,* bokhållare.
*Bergengren C.,* major.
*Collin B. O.,* grosshandlare.
*Collin S. H.,* kamrerare.
*De la Gardie P.,* grefve.
*Ehrenborg C. A.,* ryttmästare.
*Ekstrand R.,* intendent.
*Fiedler G. W.,* handlande.
*Godenius A. F. T.,* häradshöfding.
*Gyllenkrook Fr.,* friherre, kabin.-kammarherre.
*Gyllenstjerna N.,* friherre.
*Henschen S.,* rektor.
*Holmer A.,* bokhållare.
*Hommerberg P.,* auditör.
*Hultner G. M.,* ingeniör.
*Hökenström,* trädgårdsmästare.
*Morin R.,* kamrerare.
*Olsson C. A.,* landssekreterare.
*Rosengren J. P.,* ingeniör.
*Stael von Holstein F. W.,* friherre.
*Trolle-Wachtmeister H. G.,* excellens, grefve.

## Ekesjö.

*Falck K.,* löjtnant, Spakarp.
*Fryberg,* herr, Olstorp.
*Jacobsén,* herr, Hagersryd.
*Printzensköld,* öfverste, Tunarp.
*Taube Edv.,* grefve, Ryningsholm.

## Engelholm.

*Cedergren,* tullinspektor.
*Hjort Fr.,* häradshöfding.
*Ramberg Aug.,* auditör.

## Enköping.

*Ehrenheim,* häradshöfding.

## Eskilstuna.

*Arfvedsson Ludv.,* brukspat., Eskilst. och Hedensö.
*Balchen Berth.,* inspektor, Örebro och Säbylund.
*Barklind C. G.,* Brukspatron, Thorshälla och Brunnsta.
*Bergstedt C.,* possessionat, Malmköping och Sofielund.
*Carlström Gustaf,* bryggare i Örebro.
*Granath D. W.,* löjtn., Eskilst. och Ryningsberg.
*Granath C. G,* öfverstelöjtnant, Eskilst. och Lundby.
*Groen W.,* brukspatron, Upsala.
*Horneman E.,* possessionat, Eskilstuna och Alfvesta.
*Heyne Axel v.,* kapiten, Eskilstuna och Haneberg.
*Kindlund W.,* possessionat, Motala.
*Mörner Helmer,* grefve, Westerås och Johannisberg.
*Oelreich N. C. von,* kapiten, Ås och Magda.
*Nordblad G.,* possessionat, Ås och Fogelsta.
*Ålund And.,* kontraktsprost, Eskilstuna och Stenqvista.
*Zethelius Carl,* brukspatron, Thorshälla och Nyby bruk.

## Falköping.

*Edman P.,* borgmästare, Falköping.
*Millqvist P. A.,* patron, Svartarp.
*Pettersson F. W.,* löjtnant, Saleby.

## Falun.

*Amån G. W.,* Leksand.
*Anaertson J. G.,* kapiten, Leksand.

*Askerlund O.*, Brunnbäck.
*Bergqvist C.*, handlande, Mora.
*Bosæus P. E.*, häradshöfding, Leksand.
*Dahl C. A.*, inspektor, Smedjebacken.
*Eckman J. O.*, skollärare, St. Tuna.
*Hammarström J. A.*, gästgifvare, Leksand.
*Hellberg*, handlande, Stålenbo.
*Kjellin Ph.*, kronofogde, Mora.
*Klingvall C. G.*, ingeniör, Wika.
*Köppen M.*, ingeniör, Thomnäs.
*Lehman J. G.*, inspektör, Dahlforss.
*Lindstedt C. G.*, bokhållare, Nyhammar.
*Nyberg A. G.*, byggmästare, Falun.
*Schultzberg W.*, öfverstlöjtnant, Rankhyttan.
*Sewon C. A.*, Smedjebacken.
*Steinholtz C. G.*, kronolänsman, Aspeboda.
*Söderström C. J.*, kyrkoherde, Grangärdet.
*Tottie C.*, direktör, Falun.
*Wanberg J.*, bokhållare, Smedjebacken.
*Weybull O.*, inspektor, Starbo.

## Gefle.

*Benedicks*, brukspatron, Gysinge.
*Bergsten*, komminister, Gefle.
*Björkbom*, inspektor, Åmot.
*Cornelius*, inspektor, Hofors.
*Elfbrink*, brukspatron, Gefle.
*Forsslund*, regementspastor, Gefle.
*Hallborg*, komminister, Ljusdal.
*Hartman Claes*, ingeniör, Bollnäs.
*Hedlund*, fabrikör, Strömsbro.
*Hillberg*, kontraktsprost, Ofvansjö.
*Husberg*, kassör, Gefle.
*Högström*, veterinärläkare, Thorsåker.
*Lindberg*, bokbindare, Gefle.
*Lindqvist*, inspektor, Wifors.
*Lundstedt*, kassör, Gefle.
*Löfvander*, häradshöfding, Gefle.
*Nordenadler*, kapiten, Gefle.
*Petré Cas.*, brukspatron, Hofors.
*Petré Hj.*, brukspatron, Hammarby.
*Petré Rob.*, brukspatron, Kungsgården.
*Sahlin*, lektor, Gefle.
*Sehlberg N. J.*, grosshandlare, Gefle.
*Selggren*, rektor, Gefle.
*Söderberg*, prost, Hanebo.
*Tynell*, telegrafdirektör, Gefle.
*Wannberg*, notarie, Gefle.
*Wiberg*, lektor, Gefle.
*Österberg*, handlande, Hamrånge.

## Göteborg.

*Ahrenberg A. T.*, handlande.
*Almroth*, öfverskult.
*Andrén A.*, handelsbokhållare.
*Arfvidsson Chr.*, grosshandlare.
*Bennet C.*, baron.
*Berg Th.*, kapiten.
*Bergqvist A. J.*, grosshandlare.
*Björk C. E.*, grosshandlare.
*Blidberg P. B. j:r*, handlande.
*Bolm Otto*, målare.
*Broddelius J. L.*, grosshandlare.
*Brusewitz A.*, häradshöfding.
*Brusewitz C. J.*, grosshandlare.
*Bundy D. R.*, stadsmäklare.
*Carlsson*, med. doktor.
*Clancey E.*, stämpelmästare.
*Dahlander G. R.*, ingeniör.
*Drakenberg*, med. doktor.
*Ekman F.*, rådman.
*Ekman P. W.*, landtbrukare.
*Ekström A.*, med. doktor.
*Ferlin*, banco-kommissarie.
*Friedländer P. W.*, grosshandlare.
*Frölander*, kamrer.
*Gans S. H.*, handelsbokhållare.
*Hafström O.*, kamrer.
*Hallberg J. H.*, bokhållare.
*Hasselblad F. W.*, grosshandlare.
*Hernlund A. E.*, handlande.
*Hessle*, häradshöfding.
*Heyman Aron*, possessionat.
*Heyman E. J.*, grosshandlare.
*Heyman G.*, grosshandlare.
*Jansson C. J.*, öfverskult.
*Kindvall C. A.*, boktryckare.
*Kock R.*, grosshandlare.
*Landgren A. F.*
*Landgren*, vice häradshöfding.
*Leffler Abr.*, magister.
*Leffler J. A.*, stadsmäklare.
*Leffler M. F.*, segelsömmare.
*Levisson Edv.*, grosshandlare.
*Lichtenberg L.*, handlande.
*Lindberg*, häradshöfding.
*Lindgren L. A.*, kapiten.
*Lindqvist Carl*, häradshöfding.
*Lindskog C. J.*, magister.
*Lundström J. F.*, skeppsmäklare.
*Magnus Otto*, grosshandlare.
*Maleine*, consul.
*Möller J. M.*, stadsmäklare.
*Nyberg Anton*, jernhandlare.
*Ostwald*, jägmästare.
*Petersén Chr.*, stentryckare.
*Prytz Claes*, häradshöfding.
*Pyk A.*, handelsbokhållare.
*Qvanten C. von*, löjtnant.
*Qviding J. P.*, landtbrukare.
*Reimers Emil*, handlande.
*Reis Wilh.*, handelsbokhållare.
*Risberg*, rådman.
*Rundbäck J.*, orgelnist.
*Ryberg*, häradshöfding.
*Seaton G.*, grosshandlare.
*Setterberg G. R.*, kassör.
*Setterborg A. J.*, distillator.
*Silfverschiöld C. O.*, baron.
*Silfverschiöld N. A.*, baron.
*Sivers C. H. von*, major.
*Svalander S. F.*, grosshandlare.
*Svalander*, häradshöfding.
*Söderhjelm*, kapiten.
*Terserus E.*, stadsmäklare.
*Törnsten E.*, handlande.
*Torén P.*, tygförvaltare.
*Tulldistriktchefs-canselliet.*
*Wahlgren Carl, j:r*, handlande.
*Wendt C. A.*, handlande.
*Widell A. A.*, consul.
*Wieselgren P.*, domprost.
*Wittrock C. F.*, målaremästare.

---

Stockholm, tryckt hos P. P. Elde & Comp., 1863.

# I.

**St. Ibb.** Socken uti Rönnebergs härad af Malmöhus län, omfattar ön Hven, belägen i Öresund, $^3/_4$ mil från det närmaste af Skånska kusten och 1 mil från den Danska. Denna ö, som förtjenade benämnas »Sundets perla», är af mild nordisk natur samt består af ett upphöjdt slättland, hvars största längd innehåller 7500 alnar, största bredden 4400, omkretsen 19,200 alnar; areal-innehållet är 1495 tunnland (se vidare tabellen i slutet af IV Band.). På alla sidor sträcker ön sig mot hafvet med sluttande hällar, hvilkas fot omslutes af en jemn plan, bestående af sand och stengrus, som tillkommer genom sjöns utskärningar, och hvilka ofta öfversvämmas, då nordvestliga stormar drifva Nordsjöns mäktiga böljor in i Sundet. Öns öfra yta är slät; och som den ligger stundom ända till 120 fot öfver vattenytan, erbjuder den de mest storartade och härliga utsigter. Vänder man ögat åt Skånska kusten, ser man ett kuperadt land, hvarest städerna Malmö, Lund, Landskrona och Helsingborg erbjuda sig för blicken; skådar man åter åt motsatt håll, ligger Selands sköna kust med sina härliga bokskogar och täcka landtgårdar öppen; Köpenhamn och Helsingör med Kronoborg, samt flera hundrade fartyg under segel och i rörelse möta det spejande ögat. Högländast är likväl södra sidan, mindre hög den norra. En mindre bäck, som slingrar sig genom Kungsgårdens egor, afleder från öns högplatå det under vinter- och vårtiden samlade öfverloppsvattnet. Den uttorkar sällan. Vid denna bäck var det som Tycho Brahe hade anlagt det under Hven omnämda pappersbruk och stampverk jemte flera inrättningar, af hvilka nu endast några jordvallar, begagnade såsom fördämningar, finnas qvar. Å nordvestra ändan af ön finnes ett träsk, hvari skog blifvit planterad till en prydnad för ön, sedan vattnet blifvit uttappadt. Ön eger ganska många källor under hällsluttningarna, hvaraf en är mineralhaltig. Rådande jordmånen är sandmylla på lerbotten. Sluttningarne på öns sidor, som variera från 14 till 120 fot öfver hafsytan, bestå af grusblandad lera. Sten af vanlig granit finnes till öfverflöd, likväl är den ej till något väsendtligt hinder för jordbruket. — Inom historiens område intager Hven ett utmärkt rum, och har den härför att tacka så väl sitt goda läge som synnerligast den man, hvars snille gjorde ej blott honom sjelf utan äfven hans boningsplats namnkunnig hos en verld, nämligen Tycho Brahe. Ehuru ön påstås hafva blifvit kallad efter Hvenild, en derstädes boende prinsessa eller jätteqvinna (hvarom mer bland fornlemningar), kallar Tycho Brahe Hven »Venusia, vulgo Hvenna» och uppgifver, att den för sin skönhets skull blifvit benämnd efter Venus. Ordet Venus är, efter den danske philologen Rasks mening, ett etruskiskt ord, hvaraf det gamla nordiska »vän», som betyder »skön», är härledt. Ett annat namn, som Tycho Brahe säger att utlänningar gifva ön, är *Scarlatina* eller Skarlakans-ön, och detta namn skall härröra från en engelsk sjömans saga, nämligen att drottning Elisabeth, som önskade, att denna ö måtte öfverlåtas till England, bjöd danska regeringen så mycket skarlakan för den, att ön dermed skulle kunna betäckas. Första gången detta namn förekommer i historien är i slutet af 800-talet, då ett af den tidens största snillen, poeter och häfdatecknare, Thiodolfer af Hvein, kallade sig efter denna sin födelseort. Han var Norska konungen Harald Hårfagers skald. Uti registret till Peringskölds upplaga af Heims Kringla säges, att detta Hven låg i Norge; men sammanhanget gifver anledning förmoda, att det varit ett från Norge aflägset ställe; dessutom hvarken finnes eller, så mycket man vet, har någonsin funnits denna benämning på något ställe i Norge.

Åter nämnes Hven vid början af 1100-talet, då Harald Gylle i Norge slogs med Erik Emund i Danmark vid Hven, (se Harald Gylles saga i Heims Kringla kap. 12., der Ejnar Prest Skulasson besjunger, huru korparne fingo dricka friskt blod, då de härjandes svärdsegg nedgjorde de trolösa män på Hven). Här kallas ön *Hvetha.* Uti Waldemars jordebok, från 1230-talet, kallas ön *Hvætæn.* Lagerbring gissar i anledning häraf, att öns namn betyder Vättarnas, d. ä. skyddsandarnes eller småtrollens ö. Under kriget mellan konungen i Danmark, Erik Menved, och konungen i Norge, Erik Presthatare, år 1288, kom norska konungen med en flotta i sundet, då han härjade på både Hven och Amager. Härefter framträder Hven icke förr i historien än 1576, då grundstenen till de härliga anläggningar lades, hvarigenom öns namn har blifvit verldsbekant. Om Tycho Brahes födelse är redan nämdt under Hven, äfvensom något om hans vistande på denna ö och slutliga död i Prag 1601. Här må tilläggas, att, voro hans förtjenster, medan han lefde, ej nog uppskattade af hans fäderneslsand, så egnades hans minne en desto större hyllning, då efter 300 års förlopp en fest firades till astronomen Tycho Brahes ära.

»Men de syner, vi see ved Erindringens Glands
Havde Sandhed en gang:
Her svævede fordum Uranias Krands,
Op till Sphærernes Dands
Tonede Musernes sang.
Tre sekler svandt fra det Födsels-Aar,
Hvis Erindring her os forbinder,
Den evige Krands uvisuelig staar
Om dets Træk med straalende Minder»

sjöng professor Heiberg till »Tycho Brahe-festen» på Hven den 21 Juni 1846. Vid denna fest voro nära 8000 personer (större delen af de s. k. bättre klasserna) från de tre Nordiska rikena, här församlade. På talarestolen uppträdde efter hvarandra professor Sommer, herrar Lehman och Plough, kyrkoherden på Hven, Savarin, och doktor Thomander från Lund, hvilka i lifliga föredrag skildrade dagens betydelse. Tycho Brahes byst skänktes till St. Ibbs kyrka. — Med Tycho Brahe utslocknade, så att säga, öns lif. Efter hans afresa indrogs den till kronan, hvarunder den förblef, tilldess den i Roeskilde-freden (den 26 Febr. 1658) afträddes tillika med Skåne, Halland och Blekinge till Sverige. I denna fred var ön underkastad många tvister, hvarom något är nämdt under »Hven». Under krigen, som uppkommo 1674 och 1709, är det ej tvifvel underkastadt, att ju icke ön betydligt led. Men den 4:de och 5:te Januari 1716» hafva alla innebyggarne flyttat med sitt husgeråd öfver till Sverige», såsom öns dåvarande kyrkoherde, Espman, har antecknat i kyrkoboken. Orsaken härtill var, att ryska flottan nalkades ön, och 16,000 man Ryssar landstego, hvilka härjade öfver allt. Hvarje träd och buske afhöggs, en kyrkan tillhörig väderqvarn förstördes, hvarförutan flera illbragder begingos. Genom en öfverenskommelse mellan Svenska och Danska regeringen tillätos då inbyggarne att begagna en qvarn på närmaste kusten af Seland, hvilken likväl var uppbygd till pappersqvarn, som synes af dess namn, Pappersmöllan. Af anteckningar i den ofvannämnda kyrkoboken synes också, att kyrkotionden mellan åren 1709—1718 årligen blifvit förd till Helsingör. Ty ehuruväl Danskarne genom slaget vid Helsingborg blefvo tvungne att lemna Skåne, qvarblef icke desto mindre Hven i deras magt ända till freden i Köpenhamn 1720. Under Sveriges krig med Ryssland 1788 visade sig en rysk flotta af 7 stora skepp i Öresund icke långt från Hven och Skånska kusten. Men denna gång undsluppo inbyggarne med fruktan, medan endast fiskläget Rå mellan Helsingborg och Landskrona afbrändes. Följande året, den 7 Januari, fingo de likväl besök af några bland Rysska flottans befälhafvare, som, från de upphöjdaste punkterna, togo ön noga i skärskådande. Ön har åtskilliga gånger haft besök af kungliga och furstliga personer. Medan Tycho Brahe lefde, besöktes ön af konung Fredrik II och hans drottning Sophia, konung Jacob af Skottland, Hertig Ulrik af Mecklenburg och hans gemål Elisabeth, konung Christian IV och flera Danska riksråd. Hertig Henrik af Braunschweig samt dessutom af en talrik skara berömda och lärda män, resande och inhemska. I sednare tider hafva Gustaf IV Adolph och hans gemål besökt ön under sommaren 1804. Konung Oscar var på Hven

den 24, och enkedrottning Desideria, Konung Carl XV såsom kronprins, prinsarne Gustaf och August samt prinsessan Eugenia voro der den 30 Juli 1846. Konung Fredrik VII besökte Hven den 5:te Juni 1847. — Socknen, som år 1805 beboddes af 404 och 1855 af 629 samt 1860 af 714 personer, består af 11 $^1/_{16}$ mantal skatte, 4 $^1/_4$ mantal krono, och taxerades 1859 till 84,640 rdr rmt. — Folket är stilla, fromsint och gästfritt, och till dess beröm anföres, att ingen inom denna församling i mannaminne intill år 1848 varit tilltalad eller dömd för något nesligt brott. Emedan stöld är härstädes okänd, ser man ej denna ängsliga försigtighet att inom lås och nyckel bevara hvarje en egodel; äfven i andra hänseenden eger stor trygghet till eganderätten rum. Hela öns befolkning lefver som en förtrolig familj, och detta goda förhållande torde hufvudsakligast härleda sig från den enkla och religiösa sinnesstämning, som utgör ett grunddrag hos innebyggarne. Klädernas hufvudfärg är mörkblå. Fruntimrens klädsel är mycket lik den inom Norra Åsbo härad i Skåne allmänna, bestående af klädning med vidhängande lif samt till hufvudbonad hvita kläden, s. k. klutar, som bindas slätt om hufvudet med en trekantig större snibb hängande ned åt ryggen. Några af de äldre hafva silfverspetsar på sina tröjor eller öfverlif. På sednare tider är klädedrägten i tilltagande likhet med ståndspersoners. Klimatet är mildt och mycket helsosamt, kan hända det sundaste i hela riket, hvarför flera resande tillbringa sommaren här under badning. Om vintern är ön något dyster; men då det någon gång händer, att Sundet lägger sin isbrygga, är kommunikationen desto mer liflig så väl mellan fasta landet som Danmark. Öns hufvudnäring är åkerbruket. I allmänhet är jorden lätt brukad, men uppfylld med flintor, hvarigenom åkerbruksredskapen snart förstöres. Under loppet af sednare åren har man börjat märgla jorden, dock ännu i mindre skala, ehuru detta bör efter hand tilltaga, enär ymnig tillgång på märgel förefinnes. Till gödselns förökande användes hafstång. Åkern saknar ej på något ställe behöfligt fall, och gropningen, der sådan är af nöden, försummas icke. Åkern nyttjas i cirkulation på 7 år; $^5/_7$ besås med säd: hvete, råg, korn, ärter, vicker, hafre och potates samt lin, hampa och en del raps på kungsgårdens egor; $^1/_7$ besås med klöfver och timothej eller vicker till grönhöstnad och stallfordring; den återstående $^1/_7$ ligger i träde. Ön kan ej vidsträcktare odlas. Årsväxten är ofta blottställd för häftiga stormar, som medföra förstöring bland sädesaxen och någon gång till $^1/_4$ minska afkastningen af korn och hafra.

Skiftet har inom socknen verkat på det fördelaktigaste sätt. Tre gånger högre afkastning af jorden kan nu påräknas, emot hvad det var före enskiftet; en tredjedel flera kreatur kan nu födas, och välmågan hos hemmansegarne kan anses hafva i samma proportion tilltagit. Hemmansklyfningar, som äro sällsynta inom socknen, anses skadliga. Torp och backstugor ökas till antalet hvarje år. De olägenheter, som härigenom uppstå, äro isynnerhet märkbara vid påkommande missväxtår, då en stor del af de fattigare måste taga den allmänna välgörenheten i anspråk. På ön finnas tvänne tröskverk; men för öfrigt uttröskas all säden med slaga. Såningstiden för trindsäd infaller mot slutet af April, för hafra i början och för korn i medio och slutet af Maj, för råg och hvete i medio af September. I träda sås råg och hvete, derefter dels klöfver, trindsäd och korn, vidare potates och trindsäd, sedan korn och sist hafra. Till utsäde åtgå 20 à 24 kappar råg eller hvete på tunnlandet samt 24 à 30 kappar af de öfriga sädesslagen. Bergningstiden inträffar vanligen mellan medio af Augusti till slutet af September. Ängsmarken är af så ringa omfång, att den ej kan tagas i beräkning, bestående endast af renar och smärre sumpiga hålor. Klöfver och vicker ersätta bristen på hö. Boskapsskötseln är inskränkt i anseende till öns ringa areal, och måste oxar samt kor köpas från fasta landet; någon ändring häraf kan desto mindre väntas, som innebyggarne äro nödsakade att för åkerbrukets skyndsamma bedrifvande under den dertill tjenliga årstiden underhålla ett stort antal hästar, hvilka mer än halfva året om äro onyttiga. Till betesmark begagnas »backafallen» eller de branta sluttningarne, som nedlöpa till hafvet, men dessa äro otillräckliga, hvarför kreaturen måste stallfordras $^5/_6$ af året. Hästarne äro af oblandad dansk race, medelmåttigt stora och ganska goda till arbetet, men för små att duga till remonter. Oxar och kor äro af svensk race, de förra från 12 till 14 qvarter, de sednare från 10 till 12 qvarter stora. Fåren äro af skånsk härkomst, ordinärt finulliga, men småväxta. Någon sjukdom hos boskapen är sällspord. Alldenstund på ön ej någon annan skog eller plantering finnes än den, som är uppdragen å den s. k. torfmossen och består af al, björk, alm och någon sälg, hvarå något årshygge icke kan företagas, så blifva skogseffekterna, som måste afhemtas ifrån

Helsingborg, 2 mil härifrån, dyra. Inköpspriset för en famn god bokved beräknades 1848 från 16: 32 till 20 rdr bko; men som användandet häraf skulle medföra alltför dryga kostnader, begagna öboerna i stället stenkol, hvilka hemtas från det 4 mil härifrån belägna Höganäs. Torfmosse finnes alldeles icke. Boningshusen bestå dels af grundmur, uppförd af tegel, och dels af, med bränd tegel murade, korsverkshus under halmtak på läktning. Inredningen är i allmänhet stuga och sal samt ett eller två gästrum, försedda med brädgolf och loft. De fattigares boningar bestå af korsvirke med lerväggar. Inomhus råder mycken snygghet. Såsom en allmänt antagen klok hushållningsprincip må nämnas, att högst obetydlig stängsel finnes uppförd mellan åboernas egolotter, hvarigenom besparas ej mindre arbetsbesväret än äfven en icke obetydlig rymd af socknens inskränkta areal. Biskötseln är alltför ringa mot hvad den kunde vara, och humleplantering känna åboerna icke till. Fastän man tycker, att sjöfarten härifrån borde vara liflig, inskränker den sig dock endast till smärre båtfärder mellan städerna på skånska kusten och Seland. Orsaken härtill ligger deri, att ön saknar hamn, ty vid de öppna landningsplatserna måste båtarne uppdragas på land för att ej bli bortförda af böljorna; detta gör, att några större farkoster ej kunna begagnas. Saltsjöfisket idkas deremot mycket och ifrigt, och kan man anse det såsom socknens förnämsta binäring; likväl har inkomsten deraf under de sednare åren betydligt minskats. Folket anser fiskets aftagande härröra af de otaliga ångfartyg, som passera Sundet, genom hvilkas buller fisken skulle blifva skrämd. De fisksorter, som fångas, äro sill, torsk, kolja, rödspätta, flundra, hvittling, stenbit och något makrill. Vintertiden förfärdiga de mindre bemedlade fisknät. Jagt idkas endast vintertiden på sjöfogel samt å brockfogel, som finnes i myckenhet om senhösten. Harar eller annat villebråd finnes ej. Vadmal och linneväfnader tillverkas otillräckligt för öns egna behof. De särskilda verk, som nu finnas, äro 2:ne skattlagda väderqvarnar. Afsättningsort för öns produkter är merändels Landskrona, någon gång Helsingborg, och kan penningebeloppet härför upptagas till högst 10,000 rdr rmt.

Utskylder till staten och kommunala afgifter uppgingo 1848 till 8,240 rdr rmt, deraf 2,760 rdr rmt arrende för kungsgården Uranienborg, hvilket arrende utgår årligen med 133 tunnor råg och 133 tunnor korn. Ön, som består af byn Tuna och kungsgården Uranienborg, 16 oförm. mantal, skall underhålla 8 soldater, 2 mantal om hvarje rote; 2:ne rotar äro vakanta, nämligen kungsgården för den ena, samt № 7—10, 12 och $^1/_3$ af № 13 Tuna för den andra. Kostnaden för rotering utgör i beklädnadspgr. till 3 karlar 3 tunnor råg, 4 tunnor korn samt kontant $10^1/_2$ rdr rmt. Hvarje vacance-nummer erlägger 6 tunnor säd, hälften råg och hälften korn. Fattigförsörjningen utgår genom sammanskott af hela socknen efter oförmedlade hemmantalet, nämligen 6 tunnor råg och 12 tunnor korn; för beklädnaden anlitas fattigkassan. Socknen eger ej något fattighus. Ön underhåller $^1/_3$ mil sockenväg och $^1/_2$ mil utfarts- och kommunikations-vägar. Kostnaden härför anses uppgå till 10 rdr rmt för hvarje $^3/_8$ mantal. Kungsgården deltager ej häri. Vägarne äro i godt stånd, och ymnig tillgång på tjenlig strandmal till lågningsämne finnes vid sjöstranden. Kyrkotionden utgöres med 5 tunnor 6 kappar råg, 20 tunnor 27 kappar korn och 2 tunnor 21 kappar hafra samt dessutom af kungsgården 2 tunnor 24 kappar råg och 4 tunnor korn. Kyrkan underhålles af sina egna medel. Barnens undervisning sker i en fast skola efter Lancastermethoden af en examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 41 gossar och 17 flickor. Öfver ordningens vidmagthållande på ön vaka 1 kronoläinsman, 1 fjerdingsman och 5 åldermän. Öfver helsovården vakar sockennämnden, och läkarebiträde, som högst sällan påkallas, erhålles från Landskrona.

Socknen utgör ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Rönnebergs kontrakt af Lunds stift. Kyrkan, som ligger på öns vestra sida, gemenligen kallad St. Ibb (troligen en sammandragning af St. Jacob, under hvilket namn socknen upptages i äldre kronohandlingar), uppförd af sten i götisk eller rundbågstil, med stenhvalf i sjelfva skeppet och brädhvalf i koret, är särdeles ljus och prydlig. Kyrkans ålder kan ej med någon visshet bestämmas. Altartaflan och predikstolen äro gamla, men i sednare tider renoverade och ganska vackra. I kyrkan hänger en stor tafla, men hvars betydelse och härkomst ingen kan förklara. Den föreställer en qvinna, stående mellan 2 prester i full skrud, och på hvar sida en talrik skara barn. Den ena mannen håller i sin hand en hufvudskål af en menniska och pekar med fingren på ett ställe af densamma, som har ett inhugg efter ett skarpt instrument och blodfläckar. En stol, ehuru den ej lär vara den rätta, utvisas i fonden af kyrkan midtemot altaret såsom varande den, hvilken Tycho Brahe begagnade, då han någon gång bivistade gudstjensten. Kyrkan hade torn ända till Ryssarnes härjningar här år 1716. — Knappast är väl någon socken i Sverige så rik på gamla minnesmärken som denna. Nästan hvart man vänder ögat möta högar, lemningar af slott och gamla riddarborgar, och de sagor, som fastknyta sig vid dessa, lefva ännu på folkets läppar. Här är alltså en tacksam jordmån för fornforskaren. På öns östra kust funnos fordom *Gallhögen* och 3:ne *Möje-* eller *Möhögar*. Sjöborg säger, att

den förstnämnde hade en omkrets af 95 steg, sluttningshöjden var 16 steg. «Gall» betyder utomordentligt glad. och kan högen hafva namn antingen af någon person med detta namn eller af lekar och högtider, som derpå fordom blifvit hållna. *Möje*-högarne skola af sin likhet med hafvets stora vågor, af hvilka alltid tre åtföljas, blifvit kallade Hafvets Möer eller Möjor. Tretalet kunde äfven gifva anledning till förmodan, att de förut varit offerhögar. Alla dessa äro mest förstörda. Till en del bibehållna äro *Renshögen, Ringshögen* och *Hellehögen.* Den första af dessa ligger vid Sonderborgs slott; namnet härleder sig antingen af högens vackra form eller ock af någon der jordad, vidtberest man. I Ringshögen anser man, att en konung Ring blifvit begrafven, eller också ännu troligare, att här varit tingsställe. Hellehögen har sannolikt sitt namn af den i kämpavisorna omtalte Helled Hågen, — hvarom mera nedanföre, — eller af dödsgudinnan Hel, eller också har någon enka (ty «hæld» är enka) der blifvit begrafven. Fyra borgar hafva legat på öns olika sidor, en i hvart väderstreck, nämligen: *Norreborg,* hvarefter ännu synas större vallar; *Sonderborg,* hvarest en liten vall nära södra backsluttningen utmärker en mindre del af borgens plats, större delen af planen är nedrasad. *Karlshöga slott,* på sydöstra sidan af ön. Platsen kan af invånarne utvisas; men alla spår efter anläggningen har tiden utplånat. *Hammars slott,* på nordöstra sidan på yttersta udden af s. k. «huken», är endast till belägenheten kändt; men icke ringaste tecken dertill är synligt. Vid dessa slott fästa sig öns sagor: Konung Didriks af Bern kämpar, Helled Hågen, som förde i skölden en röd gam, och hans broder Folker Spelman, hvars sköldmärke var en violin med stråke, lefde i ovänskap med sin syster, fru Grimhild på Hven. Denna fru, som egde hela ön, lät anställa en stor fest på Norreborg och inbjöd sina bröder dertill; men hennes hemliga afsigt var att låta mörda dem. Då desse sökte på Selands kust efter en farkost för att öfverfara, varnades de först af en hafsfru och sedan af färjkarlen; men förbittrad öfver den onda spådomen, högg Helled Hågen hufvudet först af hafsfrun och sedan af färjkarlen och bjöd kropp och hufvud att förenas på hafsbottnen. Då de kommo till Norreborg, tog fru Grimhild mycket vänligt emot dem, gaf dem vin och mjöd samt hvardera en silkessäng och en af sina jungfrur. Den Helled Hågen fick hette Hvenild, densamma, af hvilken ön skall ha fått sitt namn. Emellertid gick fru Grimhild ut på borggården till sina kämpar och uppmanade dem att våga en dust med hennes bröder; men innan dess hade hon tagit löfte af Helled Hågen, hvilken hon i synnerhet ville åt, att, om han sjönk på knä, han icke skulle resa sig, utan erkänna sig öfvervunnen. För att så mycket lättare åstadkomma detta, lät hon öfver kampplatsen utbreda hudar, på hvilka hon strödde ärter. Helled Hågen snubbade också ganska rigtigt öfver dessa; men trogen sitt löfte emottog han liggande sitt banesår. Äfven hans broder Folker öfvermannades och dödades. Men jungfru Hvenild födde en son, vid namn Ranke, hvilken, sedan han blef vuxen, hämnades sin faders död. Ranke förde nämligen fru Grimhild in på Hammars slott för att visa henne sin farfars Niflungs eller Nidungs skatt, som var gömd i berget, och hvartill hans fader hade efterlemnat åt honom nyckeln. Men då hon kom in i berget, sprang han ut och slog dörren igen, hvarpå hon omkom af hunger. Härtill berättar Sjöborg vidare: »Ranke kastade nycklarna till Hammars slott i sjön och förtrollade slottet, så att det sjönk ned i jorden eller på hafsbottnen; men om någonsin 3 män komma att finnas på ön, som före födseln blifvit faderlösa, och alla 3 blifvit uppkallade hvar och en efter sin fader, så skall Hammars slott åter stå på sitt fordna ställe och nycklarna komma till rätta igen.» En annan tradition förmäler, »att Grimhild och Hvenild voro systrar och af jättarnes slägt samt bodde på Seland. Hvenild, som förut plöjt Seland från Sverige, bar stycken deraf öfver till Skåne, hvaraf Rönneberga högar skola ha uppkommit. Men då hon en gång tog ett alltför stort stycke, brast förklädsbandet midtuti sjön, så att hon tappade hvad hon bar, och tillkom

sålunda ön Hven». Anledningen till denna saga lär man hemtat deraf, att ön förekommer såsom en stor jordklimp och icke har några synliga hälleberg. Om man afser den tradition, som gör Grimhild till jättinna, så visas söder om hennes graf ett stycke ute i sjön den s. k. Grimhilds sten, hvilken hon säges i vredesmod hafva ditslungat. Men bland alla de minnesmärken, på hvilka ön är så rik, finnas likväl tvänne, hvilkas namn i sekler strålat på det vetande Europas himmel, och som gjort en jordfläck i det isiga norden lika, om icke mer, ryktbar än dettas lysande hjeltedater. Uranienborg och Stjerneborg ha försvunnit från jorden; men de finnas dock inom en rymd, som aldrig förgår, inom vetenskapens stora område. Hvad som ännu återstår för ögat att skåda af det sednare skall här i korthet beskrifvas. Uranienborg blir särskildt beskrifven på sitt ställe. Stjerneborg var anlagd 70 steg sydligt från det sydliga hörnet af Uranienborgs vall. Såsom bestående af underjordiska rum, har det bättre emotstått tidens härjningar, och vid pastor Ekdahls gräfningar under åren 1823 och 1824 fann man tydliga spår efter nedgångarna och förkamrarna till krypterna; men de hafva åter under tidens lopp fallit samman. En krypta är likväl ännu öppen, i hvars botten står en välslipad, tvärt afhuggen granitkolonn eller kon, en aln hög, på hvilken det större observationsinstrumentet, kalladt: »Quadrans magnus chalibæus, in quadrato etiam chalibæo comprehensus, unâque Azimuthalis», har stått. De under gräfningen anträffade lösa styckena, såsom en sten med inskription, några zirater af sandsten m. m. blefvo insända att förvaras på Antiqvitetsmuseum i Lund. Af byar och gårdar märkas: Kungsladugården *Uranienborg*, se vidare den artikeln. *Tuna* by, $11^{13}/_{16}$ mantal i 29 lotter, taxerad till 69,000 rdr, häraf egas № 2, 3, 4, 29, 26, $1^{1}/_{2}$ mantal, af handlanden M. Unæri enka; № 29 & 26 hafva fått namnet *Nygård* af dess driftige uppodlare kapten M. E. Unærus. № 39 & 40, $^{3}/_{4}$ mantal, äro kyrkoherdeboställe och taxeras till 3,870 rdr rmt. — Adress: Landskrona. (Efter landtm. Gustafsons Beskr. i Svenska Sockencharteverket.)

**Iboholm.** Säteri uti Öfra Svennevads socken, Skyllersta härad och Örebro län, nära sjön Afvern; $2^{1}/_{2}$ mantal med afhysta rå- och rörshemmanen, $^{1}/_{2}$ Grisbacka, $^{1}/_{2}$ Sjö och $^{1}/_{2}$ Nygård samt å egendomen belägna torp och en husbehofssåg, alltsammans taxeradt till 15,000 rdr rmt. Tillhör *Bo* fideikommiss i ofvannämnde härad och socken, se *Bo;* och tilläggеs här, att år 1691 var det, som Anna Kruus tillbytte sig dessa hemman.

**Ickersberg** (Ektierberget). Jerngrufvor i Stora Tuna socken, Säters fögderi och Stora Kopparbergs län, i Brobygge skogsmark, 2 mil sydvest från socknens kyrka, vid södra foten af Ickerberget. Gamla Ickerbergs- eller Herrgrufvan uppgifves vara upptagen i början af 1600-talet, och omkring 1696 upptogos ytterligare 3 grufvor. Hülphers berättar, »att handlande i Gefle sägas härstädes haft åtskilliga jerntillverkningar, kallade Köpmanssmällan, hvilka sedan jemte många andra små jernverk blefvo utdömde, så för skogarnes besparing som dess nära belägenhet till Falun.» Enligt Bergs-Kollegii berättelse för 1860 brötos nämnda år uti »Idkärsberget» 458 sk℔ T. V. jernmalm. Berget består af röd granit; här har brutits kallbräckt jernmalm af 66 proc. halt.

**Ickholm.** Masugn i Rättviks socken i Nedan-Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, vid Ickåns utlopp i Siljan; byggdes af egarne till Fredshammars och Furudals bruk. Sedan en rådman Holmqvist år 1806 fått privilegier på anläggandet af masugnen tillika med ett jernverk för 900 skeppunds stångjernssmide och 300 skeppunds ämnessmide, öfverflyttades stångjernssmidet till hälften till Fredshammar och till hälften till Furudal, hvaremot ämnessmidet nedlades. Egdes 1860 till hälften af brukspatron J G. Clasons sterbhus, till hälften af Ny och Fredshammars aktiebolag. Efter mantalslängden för år 1859 voro vid Ickholmen 24 invånare.

**Idala.** Annex-socken i Fjäre härad af Halmstads län, $2^{1}/_{4}$ mil sydost från Kongsbacka, vid 220 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 5,184 tunnland (efter Forssell 4,837 tunnland), af hvilka 300 äro sjöar och kärr. Marken är berg-

aktig; det högsta berget i socknen är Texelberget, på hvars högsta spets råmärket ligger mellan Halland och Westergötland. Socknen består af 24 hemman om $6^{37}/_{48}$ mantal skatte, $3^{1}/_{48}$ krono, 1 mant. frälse, tillsammans $10^{19}/_{24}$ mantal, skiftade i 50 delar och taxerade 1859 jemte 4 qvarnar till 29,600 rdr rmt samt tillhörande allmoge; beboddes år 1805 af 314, år 1855 af 430, år 1859 af 450 (enl. mantalslängden) och 1860 af 461 personer. Allmogens klädsel består merändels af blått vadmal och så kalladt fyrtråd. Karlarnes hvardagskläder äro vanligen af sämskadt skinn. Den här egentligen idkade slöjden är lingarns-spånad, och garnet säljes till nästgränsande grannar i Marks härad. Af byar och gårdar märkas: *Håforss*, 1 mantal frälse, skiftadt i 3 delar och taxeradt, tillika med 3 vatten- samt 1 sågqvarn, till 3,200 rdr rmt, beläget på en höjd, har betydlig löfskog af ek, björk och al, egor vid Lyfta-å, der hemmanets qvarnar äro belägna, samt jordmån dels af mylla, dels äfven af lera. Hult, på en höjd; har jordmån af sand och mylla samt löfskog lika med Håforss. *Idalahult* $^{2}/_{3}$ mantal skatte, i 3 delar, taxeradt till 2,400 rdr rmt; Lia, 1 mantal, skiftadt i 4 delar, taxeradt till 3,690 rdr rmt, ligger vid foten af ett högt berg med egorna vid Lyfta-å och har jordmån af lera. Hallen, Rampegärde, Rostorp, Skoga, Slätthult och Warekulla, tillsammans $2^{1}/_{48}$ mant. krono, brukas af 10 åboer. Uti sjelfva Westgötagränsen nära hemmanen Rampegärde och Skoga ligger en liten sjö, kallad Helsjön. Den erhöll 1809 en viss märkvärdighet deraf, att tusentals personer bland Hallands och Westergötlands allmoge strömmade dit, för att både in- och utvärtes begagna dess vatten. Förtroendet till vattnets undergörande kraft väcktes genom berättelser, att barn, som på sjöstranden vaktade kreatur, detta år ofta sett en ung qvinna sittande på vattnet, visande dem en i handen hållen orm och på detta sätt tillkännagifvande vattnets helande kraft (ormen har hos forntidens folkslag både i mythologiskt, symboliskt och allegoriskt afseende varit ansedd såsom ganska betydelsefull), hvilken återkommer blott hvart hundrade år, jemte ormen och vattennymfen. Fornlemningen Ormstenen, tillika med namnet Underlund, på ett ställe invid sjön, förtjena fornforskarens uppmärksamhet. — Ortnamnet Idala härledes derifrån, att trakten först bebyggdes i dalarna vid Lyfta å, der hemmanet Slätthall nu är beläget. Socknen, som af denna i dalarna först bebyggda nejd kallades Idala, är annex till Frillesås regala pastorat af 2:dra klassen i Fjäre och Wiske kontrakt af Göteborgs stift. Kyrkan är 31 alnar lång och 11 alnar bred, täckt med tegel och hvälfd med bräder. Uti tornet hänger en år 1799 gjuten klocka. Kyrkans silfver, bestående af kalk och paten, är i sednare tider arbetadt och väger 36 lod. Prestgården, 1 mantal, taxeras till 2,200 rdr rmt. Den första pastorn här skall hafva blifvit mördad Juldagen vid Tjufån eller Tjufkärr, nära intill prestgården. — Uti socknens ambulatoriska skola undervisades 1859: 13 gossar och 9 flickor af en, med Gällinge gemensam, examinerad lärare. — Adress: Kongsbacka.

**Ideberg.** Allmänning uti Slätthögs socken, Allbo härad af Kronobergs län. Vid denna skog hade på 1700-talet handelsman N. Broms i Stockholm anlagt ett calcinerbruk med 6 pannor, kalladt Ideberg, men som nedlades. Hemmanet Ideberg består af $^{1}/_{8}$ mantal, som är skiftadt i 2 delar och taxerades 1859 jemte en intägt till 830 rdr rmt.

**Idebo.** 1) Ett mantal frälse uti Malexander socken af Ydre härad och Linköpings län, beläget på vestra sidan af Aspenäs udde, kallas 1686 krono, köpt af Bengt Rääf 1643, men hörande under Aspenäs; lydde dertill ännu 1786; egdes 1825 af Johan Samuelsson i Stjernesand, 1852 af L. G. Gyllenhammar derstädes samt år 1861 af sekreter Reutersvärd på Ekenäs, hvarest han dog samma år den 3 Januari. Taxeringsvärdet var 1858: 3,430 rdr rmt. 2) Militiæboställe, halft mantal krono i samma socken, med god äng, godt bete, tillräcklig skog och något fiske.

**Idenor.** Annex-socken till Hudiksvalls stadsförsamling, belägen i Helsinglands norra fögderi af Gefleborgs län, $^{1}/_{2}$ mil söder om staden vid hafvet och 80 fot öfver detsamma, omfattar jemte

kapellerna, Agö, Kråkö, Bålsö och Kuggön, en areal af 9,928 tunnland, af hvilka 440 äro vatten. Marken är ojemn och mycket stenbunden samt bergaktig, dock icke med några högre eller större bergsträckor. Hela denna socken är belägen på ett näs mellan Hudiksvalls-fjärden å ena samt den s. k. Vintergatsfjärden å andra sidan. Rådande jordmånen är lera på de högländare odlade trakterna, mer och mindre ruttnad mossa eller s. k. myrjord på de låglända och vattensjuka, men sten och stenblandad mojord i skogarna. Ingenstädes finnes ren och god sand, icke ens vid hafsstränderna, der klippor och hålberg öfver allt möta. Tillgången på skog motsvarar socknens behof. Utsädet uppgifves år 1625 till 115 tunnor och kan anses nu vara fördubbladt. Socknen, som år 1805 beboddes af 483 och 1859 af 590 personer (hvaraf 337 skattskrifna, 253 skattfria), består af 18 hemman om $18^{221}/_{384}$ mantal, skiftade i 64 delar (år 1625 funnnos 47 åboer), och taxerades 1859 till 94,150 rdr rmt. Näringsgrenarne äro jordbruk, linskötsel, sik- och ålfiske, hvartill kommer skogsafkastningen. Kyrkan afbrann 1581, då till dess iståndsättande beviljades 6 tunnor tiondespannmål. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en oexaminerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 34 gossar och 28 flickor, hvaraf 3 gossar och 7 flickor undervisades hemma. I socknen finnas följande byar och verk: *Vi* på 4 № om 2 mantal 3 öre- 1 pgl. i 4 delar, tax. till 10,230 rdr med 64 invånare, *Lund* på 3 № af 1—10—6, i 5 delar, *Vik* på 5 № af 1—12—12, i 7 delar, tax. till 9,170 rdr, *Sveden* af 4 örel. i en del, med 12 inv., *Hamre* på 4 № af 1—12—10, i 8 del. med 28 inv., *Holm* af 1 mant. i 4 delar, tax. till 5020 rdr, Prestbohlet af 5 örel. 8 pgl. tax. till 1430 rdr, är komministerboställe; byarne *Öfverberga*, *Åkre*, *Ulfsta*, *Backan*, *Nybyn*, *Hallen*, *Sunnanå*, *Solberg*, *Storbyn*, *Mellanbyn*, *Nederbyn*, *Delånger*, sik- och ålfiske tax. till 450 rdr. Båtströmmings rodd tax. till 260 rdr. En vid Holms by anlagd qvarn, tax. till 750 rdr, eges af L. och C. U. Linderberg. — Adress: Hudiksvall.

**Idingstad.** Säteri uti Östra Hargs socken af Åkerbo härad och Linköpings län, om $2\,^1/_4$ mantal skatte- rusthåll och $1\,^7/_8$ frälse, beläget nära sjön Roxen, egdes år 1858 af grefve W. von Schwerin, med underlydande i socknen $9\,^3/_8$ mantal, nämligen: skattehemmanen $2\,^1/_2$ Mogenäs, $^1/_8$ Åkerstorp, frälsehemmannen 2 mantal Sviestad, 1 mantal Åseltorp, 1 Bogetorp, 1 Mylinge, 1 Mörby, söder om sjön; och norr om denna $^1/_4$ Skogstorp, $^1/_2$ Farsbo, frälse, samt 2 soldat-torp; hela taxeringvärdet var 95,940 rdr rmt, och på sjelfva säteriet bodde 153 personer. — Hydhingstadha nämnes 1315, då en del blifvit gifvet af Mathias Törnesson till en præbendestiftelse; säteriet säges 1686 bestå af sjelfva Idingstad med en utjord, Halstorp, Bossgården, Stegstorp, Fremmanstorp och Öija, tillhopa bebyggda $3\,^3/_4$ hemman, och vara en gammal donation till Joh. Kapp och sedermera från 1607 till dess broders måg Jöns Nilsson, hvars fader var en adelsman från Norge; han blef adlad Jacobsköld; död 1633. Hans son Johan Jakob, som i ungdomen gjorde sin fader mycken sorg, tjente sig slutligen upp från trumslagare till öfverstelöjtnant, stupade 1645 i Tyska kriget och slöt ätten. Sedermera finna vi, efter Tham, att godset kom med dennes dotter Helena som utbytte det jemte Mörby från reduktionen, till Assessor E. Bröms, adlad Rosenhjelm (död 1688). Ofvannämnda Helena skall ock behållit med eller utan lösen Bogetorp, Sviestad, som blifvit förvärfvadt af Börje Jonsson (Rosenstråle) till Sonstorp och Tuna, vidare Mylinge, Skogstorp, Farsbo, Idingstad frälse och åtskilligt nu ej härunder lydande. Mogenäs har ock hört hit en tid och sednare återvunnits. Åseltorp har tillhört J. Lode 1686 och sedan 1726 slägten Gyllenadler. År 1700 skall fru Helena (efter Tham) ännu varit i besittning af godset, 1726 landshöfd. frih. Jakob Burensköld (död 1738), derpå dess barn ryttm. Jakob Burensköld (död 1754) och Mariana Johanna, gift med gen. major frih. C. P. von Schwerin, inom hvilken slägt det alltsedan förblifvit. En åbyggnad af sten uppfördes 1614 af ståthållaren Jacobsköld, men afbrann inom seklet; det nuvarande stenhuset har guvernören friherre Jakob Burensköld

låtit uppföra år 1737, och uppgifves vara temligen förfallet. Betesmarken är god och tillräcklig; litet ekskog i hagarne samt fördelaktigt fiske i Roxen. Uti säteriets 3:ne trädgårdar äro planterade flera hundrade fruktträd.

**Idre.** Kapell i Ofvan-Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, tillhör Särna socken och ligger 3 mil från moderkyrkan, lika långt från Norska gränsen samt 24¼ mil från Falun. Mellan Idre och Norge finnes ingen sommarväg; vanliga vintervägen mellan Idre och Röräs utgör en sträcka af 14¼ Norska mil, och går öfver Storbo, Flöttningen, Lillbo, Drefsjöhyttan, Drefsjömoen, Sårken, Säter, Mittdalen, Mon, Hålla, Korssjön och Sävalldalen. Kapellförsamlingen beboddes år 1805 af 169, 1855 af 388 personer. Hülphers beskrifver kapellet på sin tid såsom helt litet, blott 12 alnar i längd och »nog gammalt», samt säger att (på 1760-talet) der hölls gudstjenst en gång i månaden och på tredje Bönedagen; vid de stora högtiderna besökte kapellboerne sin moderkyrka. Ett gammalt träkors fanns der qvar sedan katholska tiden, tillika med en räf försedd med bjellror, som blifvit af en sockenbo hittad i fjällen, på en död falk. Fordom fångades i Särna, Idre och Hede falkar i mängd af Holländska falkenerare, och den i fjällen funna döda falken, hvars ena halsbjellra satt på räfven i Idre kapell, medan den andra fått sin plats på räfven i Särna kyrka, förmodades hafva flugit hit tillbaka från Holland, eftersom några Holländska ord befunnos ristade på de ringar, som falken hade kring hvartdera benet. Hülphers beskrifver huru det tillgick med falkfångsten. Falkeneraren gjorde sig en underjordisk hytta, öfver hvars öppning befanns ett litet tak, hvilande på smala stolpar rundt omkring öppningen, så att falkfångaren hade fri utsigt. På det sålunda uppsatta taket sattes en bur, med en deri befintlig» varfogel», *Lanius Excubitor*, hvilken jämmerligen skriker, då han märker, att någon falk är för handen.» Utom fogeln i buren, hade falkfångaren en fogel af trä uppsatt på en lång stång, och hvilken genom ett i »hyttan» nedgående streck alltjemt hölls i rörelse af falkeneraren, hvilken hade sina nät utspända nere vid marken. När den lefvande fogeln hördes skrika, släppte falkeneraren, vid ett snöre, ut en dufva, och när falken slog ned på dufvan, drogs nätet om honom, så att han var fångad. På den sålunda fångade falken sattes af falkeneraren »med möda och rifna fingrar» en ryss-lädermössa, hvarefter fogeln fastbands vid en sten, tilldess flera blifvit fångade. — Ett antal af 176 sålunda fångade falkar, som fördes från fjällen mellan Jemtland och Norge till Tyskland, påstodos i veckan tillsammans förtära en hel oxe. — Huruledes Idre tillika med Särna år 1644 eröfrades af Mäster Daniel Buschovius, »Vårom Daniel» kallad, se Särna. Knut på Idre aflade då på bygdelagets vägnar trohetsed åt Svenska kronan. — Adress: Mora.

**Idö.** Lotsgård i Gladhammars kapell af Södra Tjust härad och Kalmar län, 1 mil från Westervik, var fordom ett Folkungegods, tillhörde derefter riksmarsken Torkel Knutson, och blef, genom dennes testamente, gifven till Uppsala domkyrka. Rikets herrar bekräftade här Westerviks stads privilegier år 1437, och Konung Christopher af Bayern utfärdade äfven här år 1444 privilegier för ofvannämde stad. År 1446 led samme konung skeppsbrott utanför Idö, under resan till Kalmar. Stora rimkrönikan utlåter sig härom:

Hans skepp stötte och sank i grund
Uthan för Ydöö på en steen.

För närvarande är gården, 1 mantal, taxerad till 3,750 rdr rmt, skiftad mellan 6 personer.

**Ifla.** By af 5½ mantal frälse uti Ljunga socken, Sunnerbo härad och Kronobergs län, på 11 nummer, skiftade i 27 delar och taxerad 1859 till 31,000 rdr rmt; har tidigt blifvit bebygd. Sedan man upphört att gå till Kånna högar, synes den christna tingsstaden ha blifvit vid Ifla. Der höll lagman Erik Eriksson (Gyllenstjerna), Kon. Carl VIII:s måg, ting med menige allmogen i Sunnerbo 1475, då arfstvisten mellan broder och död broders barn afdömdes. Vid Iflaberg Junkaregården fann man 1843 flintknifvar vid en gräfning till en källare. I Korsliden, en backe vid Ifla Brog. har man funnit jernvapen med

messingsfästen och en ännu hårig hufvudskalle med spår af sabelhugg. Ättehögar finnas af vexlande storlek. Runstenen № 1266 i Liljeg. R. U. står på Ifla gärde, der han läsit: Vimutr: sati: sten: thina ... bruth r ... sin .. an mil . . är sina . matr . . muthan: i urthlusi: atra: m..... Wieselgren skrifver: muthan, kan ock vara: kuthan. Brodren synes berömmas för mildhet mot sina män och erkännes hafva efterlemnat godt rykte i andra mäns orlof. Ifla byamän ha en gång öppnat hällkistan på Drakalid, då Ifla syntes stå i ljusan låga, så att de skyndade derifrån. Från Ifla utgick slägten Iflander. År 1859 var folkmängden i byn 479 personer.

**Ifranäs.** Ett mantal frälse uti Malexanders socken, Ydre härad och Linköpings län, beläget på östra sidan af Aspenäs udde, kallades 1687 skatte arf och eget, köpt 1625 af Nils Bjelke, men hörde under Aspenäs, lydde derunder som frälse 1725, tillhörande 1783 kornetten Durietz, 1825 till hälften major Reutersvärd, till hälften kapten Axel Gyllenhammar, 1852 sekreteraren P. A. Reutersvärd på Ekäng i Asby och en bonde, hälften hvardera. År 1859 egdes hemmanet af två bönder, hälften hvardera, och taxerades till 3,300 rdr rmt.

**Ifvarsbjörke.** By i Sunds socken, Fryksdals härad af Carlstads län, 1 mantal skatte, har ett högt taxeringsvärde af 48,000 rdr rmt och är skiftadt i 53 delar, hvaraf den minsta är på $\frac{2}{960}$ mantal och den största på $\frac{3217}{23040}$ mantal, taxerad till 6,407 rdr rmt; den sednare egdes, jemte en på byns egor belägen tullmjölqvarn, taxerad till 3,750 rdr rmt, af Björke bruksegare. Löjtnant A. H. Nisbeth på Björserud eger $\frac{23}{960}$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 591 personer, häraf 314 skattskrifne och 277 skattfria.

**Ifvetofta.** Patronelt pastorat af 2:a klassen af Willands kontrakt och Lunds stift, utgöres af en enda socken, *Ifvetofta,* uti Willands härad och Christianstads län, belägen $2^1/_2$ mil ONO. från Christianstad, 1 mil från Sölvesborg, vid 55 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 0,604 qvadr. mil eller 13,906 tunnland, af hvilka 3,055 äro sjöar och kärr. Marken är något bergaktig och ojemn. Rådande jordmånen är omskiftande sand, lera, mull och mjälljord. På frälsejorden växer ymnig ek- och bokskog, men krono- och skattejorden måste köpa vedbrand från Näsums och Wånga socknar. Folkmängden som år 1805 var 1,615 uppgick 1860 till 2,302 personer; hemmantalet består af $10^7/_{40}$ mant. skatte, $3^5/_{16}$ mant. krono, $14^{11}/_{48}$ mant. uts. frälse, $4^{43}/_{48}$ mant. ins. d:o, $3^1/_3$ säteri, tillsammans $35\frac{227}{240}$ mantal och upptagas af 78 hemman, skiftade i 158 delar, och taxerades 1859 med lägenheter samt qvarnar till 309,050 rdr rmt. — Barnundervisningen bestrides i fast och ambulatorisk skola med 6 examinerade lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 162 gossar och 144 flickor, häraf undervisades dock 41 barn i hemmet. Ifvetofta har varit annex till Ljungby, men blef, efter pastorn Henrik Nessenii död 1683, åter en egen socken, och hör nu till 2:a klassens patronella pastorater, hvartill egaren af säteriet Årup är patronus. — Af byar och gårdar märkas: *Ifvetofta* by, på 13 nummer, $4^5/_{16}$ mant. skatte, $1^7/_8$ mant. krono, med 487 invånare och taxerad till omkring 50,000 rdr rmt, häraf är $^7/_8$ mant. krono, taxeradt till 7,500 rdr rmt, kyrkoherdeboställe, $^1/_4$ mant. komministerboställe; 1 mant. kaptensboställe, innehafves af kapten Engström vid Sk. Infanteriet, $^5/_{16}$ mant. är kronolänsmansboställe; *Krogstorp, Edenryd, Åby, Grödby, Råby,* af sistnämda är $^1/_2$ mant. sergeantsboställe och taxeradt till 3,750 rdr rmt. H. Ex. grefve Trolle Wachtmeister å Trolle Ljungby eger gårdar i socknen, taxerade till 74,640 rdr rmt, och H. Ex. grefve Trolle Wachtmeister på Årup (se den artikeln) för ett taxeringsvärde af 121,800 rdr rmt. — Adress: Christianstad och Årup.

**Ifö.** Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Willands kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar, Ifö moderförsamling och Kiaby, annex, samt innehåller $29^1/_{16}$ mantal. Folkmängden som på 50 år ökats med 480 personer uppgick 1860 till 1,508. — *Ifö,* modersocken, uti Willands härad och Christianstads län, belägen 2 mil ONO. från

Christianstad, vid 50 fots höjd öfver hafvet, utgöres af en ansenlig ö uti en af Skånes större sjöar, Ifösjön, och omfattar en areal af 7,630 tunnland, hvaraf dock 4,773 upptagas af vatten. Marken är till större delen bergaktig och stenig. Jordmånen består merändels af sand blandad med mylla. Skog finnes till nödtorft. Socknen, som år 1805 beboddes af 470 och 1860 af 419 personer, består af 15 hemman i 35 delar med $4^9/_{16}$ mant. skatte, 1 krono, tillsammans $5^9/_{16}$ mant., taxerade 1859 med väderqvarn m. m. till 50,040 rdr rmt, hvaraf Ifö by innehållande $3^9/_{16}$ mant. skatte, 1 mant. krono, det sednare prestgård, upptager omkring 39,000 rdr af taxeringsvärdet, och Hofgården, by om 1 mant. på 3 n:r i 4 delar, resten. Ifö by räknade år 1859: 344 invånare. — Uti Ifö sjö förlägges af några det af sagan beryktade Brattensborgs slott, hvarom förut något blifvit nämdt under den artikeln. En pastor på denna ö, vid namn Paulin, som dog härstädes 1710 har uti ett manuscript lemnat följande berättelse: »Här i Ifö sjö är likvisst ett grund eller stort öhr, som har en slätt stenbotn, och om sommartiden är der ey mer än 1 och en half alns djupt vatn, men 3 alnar derifrån fins rundt omkring, från 16 till 40 famnars djup. Om Brattingsborg här stått eller fått sitt namn af detta branta djup, eller ock huruledes det sjunkit, vet man icke.» I orten bär emedlertid ännu folket en viss fruktan för att uttala ordet Brattingsborg. Hvitfeldt och Dalin uppgifva, att marskalken Stig Andersson förstörde detta slott 1288. Paulin anför äfven: »För 140 år» (således omkring medlet af 1500-talet) »tillbakars skall man hafva funnit i sjön 2:ne kistor, den ena större än den andra; den mindre kistan blef förd till kyrkan, hvilken, då den öppnades, befanns deruti en sedel, hvarpå stod skrifvit dessa orden: Rätt och Skiäl hörer Gud till, så sade konung Atte på Brattingborg.» På sednare tiden har ön tillhört erkebiskopen i Lund. På ön finnes en källa, kallad St. Ursilas källa, hvars vatten erkebiskopen Andreas Sunonis (Sunesson) har kunnat förvandla till vin. Samme erkebiskop, hvilken till följe af en sjukdom nedlade sitt embete, byggde sedan på Ifö ett boningshus, hvarest han 1228 afled. Mot slutet af 16:de seklet funnos der grundvalar efter en borg, och ett hus af tegelsten qvarstod, i hvilket Andreas Sunesson bott. Detta hus var likväl för ett århundrade sedan nedrifvet. Å ett hemman i Hofgården finnes källaren till berörda hus ännu oskadad och å den ansenliga sträckstenen öfver dörröppningen ses årtalet MCCXXII (1222). Denna byggnad, hvarpå en bonde uppfört ett vanligt boningshus, är ganska väl murad och fogstruken och skall vara ännu väl bibehållen. År 1680 reducerades ön och socknen från slägten Ramel till kronan. Kyrkan, helgad St. Ursila, skall af förutnämde biskop blifvit uppbyggd mellan åren 1223 och 1228; består af tegelsten, är aflångt fyrkantig och håller invändigt 35 fot i längd och 20 fot i bredd. Chorbåge och chor saknas, hvilken är en egen anordning. Byggnaden, som ursprungligen haft basiliketak, har i senaste spetsbågsåldern fått två korshvalf på femsprångiga pilastrar. Ett torn, hvilket 1820 uppfördes vid vestra gafvelmuren, har många remnor. — Barnundervisningen i socknen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola, der år 1859: 19 gossar och 17 flickor erhöllo undervisning, medan att 9 gossar och 12 flickor erhöllo undervisning af föräldrarna sjelfva. — Adress: Christianstad.

**Igelbäck.** Masugn i Hammars socken, Sundbo härad och Örebro län, lyder under Aspa bruk. Dertill hör $^1/_4$ mantal Igelbäcken, år 1858 taxeradt till 1,530 rdr rmt, samt en qvarn, taxerad till 750 rdr rmt.

**Igelsjö** eller *Bruket.* Egendom uti Lerdala socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, med vacker belägenhet, består af $^3/_8$ mantal augment, med 106 tunnlands areal, deraf omkring 30 tunnland åker, det öfriga äng, beteshagar och skog, samt 1 mantal frälse Lerdala, med 314 tunnlands areal, deraf omkring 70 tunnland åker af god beskaffenhet, det öfriga äng, beteshagar och skog, tullmjölqvarnen Åfversta eller Lilla qvarnen Lerdala med 2 par stenar och beständig vattentillgång. Detta hemman har ymnig tillgång på dyjord och märgel. Mangårdsbyggnaden vid

Igelsjö är uppförd i schweitzerstil. Det hela taxerades 1859 till 11,100 rdr rmt och tillhörde major C. Reuterskjöld.

**Igelsta.** Ett mantal säteri i Romfartuna socken, Norrbo härad och Westerås län, strax söder om kyrkan, förvarar bland svenska folket, liksom Wittsjö i Skåne, minnet af konung Gustaf Adolfs räddning ur lifsfaran i Wittsjö å, såsom här må förtäljas: Konungen hade med så stor krigshär, som han kunde i början af året 1612 (konung Gustaf Adolfs och svenska folkets hårdaste pröfningsår) sammanbringa, dragit sig ned till Helsingborg, att flytta stridernas skådeplats in i Skåne, fiendens eget land, dervid han tvänne gånger var i lifsfara. Först blef han vid Helsingborg en gång, genom landtfolkets falskhet, oförvarandes kringränd af fienden, som nu trodde sig hafva honom i sitt våld; men den unga svenske konungen var icke så lätteligen tagen: han slog sig, med Guds hjelp och sitt svärd, midtigenom fiendens mångdubbla styrka, och kom till de sina igen. Men andra gången hotade en än större farlighet hans lif, då han skulle rida öfver »Wittsjö-å»: isen brast under hans häst och han låg i öppen vak, nära att föras af strömmen bort under isen. Unge herr Peder Banér red vid konungens sida och var icke sen att kasta sig ned vid vaken, för att hjelpa honom upp; men blef dervid sjelf dragen ned under isen; han räddades dock af sin broder, Nils Banér. Thomas Larsson, en behjertad ryttare vid Upplandsfanan, hastade då till konungens räddning med egen lifsfara, och lyckades att frälsa hans lif. Försynen ville bevara detta sitt utkorade redskap för högre och vigtigare ändamål. Väl uppkommen ur vaken knäppte konungen af sig sitt silfverbälte, eller som det den tiden hette »spännareked», emedan man dermed spände svärd vid sida, och gaf det åt den trogne ryttaren, med tillsägelse, att han aldrig skulle sakna bröd för sig och de sina. Det var »kungsord», när konung Gustaf gaf något löfte, och året efter fick Thomas, i sin hembygd »Romfartuna» i Westmanland, denna gård, som var af konungens egna arfvegods, fri från all skatt och tunga. Den trogne Thomas tros hafva stupat för fäderneslandet, emedan hans son, Mats Thomasson, omtalas såsom förste egaren till hemmanet. Konung Carl XI hade väl låtit känna gården åter under kronan, vid den stora indragningen af förskingrade kronogods; men när han en gång höll mönstring i Westerås och hörde huruledes den trogne Thomas förtjent sin gåfva, bekräftade han Mats Thomassons enka i dess eganderätt, och äro deras efterkommande ännu i dag i full besittning af denna gåfva; så komma fädernas välgerningar »in på barnen, allt intill tredje och fjerde led». Hemmanet var 1859 skiftadt i 4 delar, hvardera på $^1/_4$ mantal, mellan Erik Janssons sterbhus, C. G. Hedenström m. fl., taxeradt till 9,060 rdr riksm. Till gården hörer god åker, någorlunda äng, men liten skog och ej synnerlig betesmark; på egorna skall finnas god anledning till silfvermalm.

**Igelösa.** Patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Torna kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar: Igelösa, moderförsamling, och annexet Odarslöf, samt innehåller 32 mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 299 personer, uppgick 1859 till 1144 personer. — *Igelösa,* modersocken uti Torna härad och Malmöhus län, belägen $^3/_4$ mil nordost från Lund, vid 135 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 0,056 qvadratmil eller 1,296 tunnland, (1,504 efter Forsell). Marken är jemn, rådande jordmån är lera. Åkern är tillräcklig men höfångsten ringa. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 273 och 1859 af 331 personer, (enligt mantalslängden 317 personer), består af 17 hemman på $6^1/_4$ mantal frälse, 1 mant. krono, hvilket sednare är prestgården, och taxerades 1859 till cirka 68,000 rdr rmt. Hela frälsehemmantalet, taxeradt till 48,390 rdr rmt, eges af baron G. Gyllenkrook. Lägenheterna Östra och Vestra Tågarp, taxerade till 19,500 rdr rmt, egas af baron Sten Ramel på Hviderup. Patronaträtten tillkommer egaren af säteriet Svenstorp i Odarslöfs socken. — Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 var skolbarnens antal 30 gossar och 26 flickor, häraf undervisades 20 i skolan, resten hemma. Uti kyrkan är begrafven den siste af adliga ätten Adlerstjerna, major

Gabriel A. död 1767 på Svenstorp. — Adress: Lund.

**Iggesund**. Jernbruk och sågverk uti Njutångers socken af Norra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, beläget i en dal nära kyrkan, vid utloppet af Dellåns högra gren i hafvet; utgör en hel by med sin långa husrad, omgifven rundtomkring af alar och askträd, som har omkr. 300 innevånare. — År 1546 lät konung Gustaf I här uppbygga ett ålfiske, som dock befanns vara öde redan under konung Eriks tid. Konung Johan III anlade på detta ställe, 1572, en kronosåg, som förmodligen nedlades vid brukets anläggande på 1700-talet af Rinman. Bruket, som består af en stångjernshammare, 2 spikhamrar, ett berömdt valsverk och masugn, tillhörde 1804 kommerserådet Müller i Stockholm, 1840 friherre G. Ridderstolpes arfvingar och 1859 ett bolag. År 1840 var tillverkningen vid detta jemte Nianfors bruk med 4 härdar 1,230 sk*ℓℓ*; år 1857 utgjorde tillverkningen vid Iggesund 1,981 sk*ℓℓ* 14 l*ℓℓ* 5 *ℓℓ* vallonjern och 905 sk*ℓℓ* plåt- och ämnesjern vid Nianfors, då vid det förstnämda 2:ne härdar och vid sistnämda 1 härd varit i gång. Bruken, grundade på egen tackjernstillverkning, ega fri smidesrätt. För Nianfors bruk har dock tackjern måst köpas, emedan kolfångsten vid Iggesund ej varit tillräcklig till blåsning af tackjern. Skeppningen sker på Stockholm. Landtegendomen, som består af Iggesund № 1—4, Kyrkobyn № 7, Wik № 2, Gårdsfjerd № 1, 2, tillsammans 49 öresl. 6 pgl. i Njutångers socken, Rödmyra № 1, 2. Långsbo och Necksjö tillsammans 30 öresl. 12 pgl. uti Forsa socken; Arnön, № 1—11 49 öresl. 3 pgl. kronoskattehemman, uti Rogsta socken samt rekognitionshemmanen Innerstön, Redsjö och Nianfors, tillsammans 41 öresl. 5 pgl. uti Njutångers socken, taxeras till 19,600 rdr rmt. Till bruket höra Deleå, Iggesunds och Nianfors mjölqvarnar samt 2 finbladiga sågar; lax- och strömmingsfiske vid Arnön, skälfångst, med taxeringsvärde af 15,750 rdr; 1 skonert och 3 kolbåtar om $97\frac{82}{100}$ läster; hela godset med tillverkningen taxeras till 363,079 rdr rmt. Från gästgifvaregården härstädes skjutsas till Bro i söder $1^1/_2$ mil — en mycket backig väg med fruktbara dalar, här och der afbrutna af skogbeväxta höjder — och till Hudiksvall i norr $1^3/_8$ mil — denna väg går öfver skogsberg ner i en angenäm dal, der ängar, åkrar och hus följa tätt på hvarandra.

**Iggön** eller *Iggan*. En af de större och märkligare öar, som höra till Gestrikland, belägen 3 mil norr om Gefle, endast skild ifrån fasta landet genom ett smalt sund, hörer till Hille socken och består hufvudsakligen af myraktig jord med här och der uppskjutande klipphällar. — Under Gustaf I:s tid bodde på ön en så kallad Rik-Nils, som genom skälfångst blifvit förmögen; den var då krono, men köptes af nämde Nils' söner till skatte. Iggön har äfven blifvit bekant af de iakttagelser, som blifvit gjorda här till utrönande af jordytans höjning. År 1731 anmärkte professor And. Celsius, efter lectorn Johan Rudmans afmätning vid Hamnskärsudden härstädes, att vattnet på 168 år hade sjunkit 8 fot, hvilket gaf anledning att på ett skär, $1^1/_2$ mil härifrån i söder, kalladt Löfgrund eller Svarthällan på viken i hafsbandet 2 mil NO. från Gefle, inhugga i en sten årtalet 1731 med linie efter vattenbrynet. Vid undersökning 1785 befanns vattnet efter 54 års förlopp hafva sjunkit 29 tum. Vid mätning anställd den 8 Augusti 1857 af framlidne regementsläkaren Ramström befanns det 1731 inhuggna märket sedan 1785 endast hafva höjt sig 9 à 11 verktum. På det s. k. Kapell-skäret här intill skall fordom stått ett kapell; ännu synes att der varit begrafningsplats. En stol förvaras ock på Iggön såsom lemning efter samma kapell. I professor Rudbecks Atlant. Tom III p. 276 härledes namnet Iggan af Auge eller Oggen, Neptuns ö. Iggön, som består af 2 öresland ($^1/_5$ mantal) på 2 nummer i 3 delar och taxerad till 750 rdr rmt, beboddes 1858 af 50 personer, hvaraf voro 24 mantalsskrifna och 26 skattfria. För 150 år sedan seglade Gefle fiskare med sina skutor genom Iggösundet, men måste nu taga en annan led utanför samma ö.

**Iglabo**. Ett mantal frälse uti Ljurs socken, Geseneds härad af Elfsborgs län,

med romantisk belägenhet i en löfrik dal, vid en liten sjö, har i öfver 100 år tillhört Schwartzenhoffska ätten, hvaraf år 1818 öfverstelöjtnant Ulr. v. Schwartzenhoff lät iståndsätta de gamla bofälliga husen, samt anlade ett tröskverk, det enda på sin tid här i trakten. Vid samma tid uppgifves gården haft 14 tunnors utsäde, och ängen gifvit 50 s. k. tvebetslass hö. Man har här i trädgården anmärkt ett äppleträd med ovanlig frukt, ympadt på 1680-talet af en Gyllenflykt. Säteriet, hvartill hörer vacker ek-, björk- och alskog, har eget fiske uti Iglasjön, hvaraf det har sitt namn. Det har ock ett ringa fiske i Säfve å samt såg- och mjölqvarnar derstädes. År 1859 var hemmanet deladt emellan löjtnanten H. Lundqvist och Gustaf Larsson, hvardera delen af $1/_2$ mantal. Taxeringsvärdet för det hela var 4,500 rdr rmt.

**Iglinge.** Ett mantal frälse uti Qvillinge socken, Bråbo härad och Linköpings län, med Grimstad, 1 mant. skatte, $1/_2$ mantal frälse samt lägenheten Toresdal, uppskattadt 1859 till 14,310 rdr rmt, har tillhört åtminstone sedan 1853 f. d. inspektoren E. Pettersson. Grimstad har omkring 1680 tillhört dels Klingstedt, dels fru Märtha Kurck; på 1800-talet har det tillhört David Rosenholm, och en jägmästare Graver, som bebyggt det.

**Ignaberga.** Annex-socken uti Vestra Göinge härad af Christianstads län, är belägen $2^1/_4$ mil VNV. från Christianstad, vid 220 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 0,272 qvadratmil eller 6,295 tunnland. Marken är ojemn och bergaktig. Jordmånen uti större delen af socknen är stenblandad svartmylla; uti Ignaberga kyrkoby är den sandblandad. Socknen som år 1805 beboddes af 639 och 1860 af 1,079 personer, består af 21 hemman, skiftade i 66 delar med $9^{11}/_{16}$ mantal skatte, $2^3/_8$ mant. krono, $4^{31}/_{48}$ mant. frälse, tillsammans $16^{17}/_{24}$ mant. Ignaberga är annex till Wankifva pastorat, som är alt. regalt och kons. af 3:dje klassen af Vestra Göinge kontrakt i Lunds stift. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 43 gossar och 34 flickor, under det att 10 barn undervisades i hemmet. Kyrkan ligger $3/_4$ mil från moderkyrkan. — Af byar och gårdar märkas: *Ignaberg*, by på 7 nummer, hvaraf № 1, 1 mant. krono, är annexhemman till pastor i Wankifva och taxeradt till 5,020 rdr rmt; i byn finnas 7 kalkugnar. I № 4 & 5, eges af Rosenvall $3/_8$ mantal taxeradt, jemte en kalkugn, till 9,075 rdr rmt. Byn *Gulåstorp*, häraf 1 mant. krono, militieboställe. *Brodåker*, $1^5/_8$ mantal uts. frälse. *Attarp* på 2 n:r, 1 mant. skatte, $1^1/_3$ mant. frälse, häraf eges № 2, $1/_{64}$ mant. jemte en på byns egor belägen kalkugn, det hela taxeradt till 15,080 rdr, af grefve Hamilton. Adress: Christianstad.

**Ihremåla.** Ett mantal skattehemman uti Tingsås socken, Konga härad och Kronobergs län, på 2 nummer och skiftadt mellan 5 bönder, taxerades år 1859 till 5,550 rdr rmt. Här bodde och dog år 1703 kaptenen Joh. Rutenfelt, son af drottning Christinas lifmedicus, archiatern Götzigerodius, som blef adlad år 1647.

**Ihrsta.** Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen uti Westerås stifts domprosteri, ligger i Siende härad af Westerås län, 1 mil öster från Westerås och $2^1/_4$ mil från Enköping, vid 40 fots höjd öfver hafvet, mellan Kärrbo i söder, Kungsåra i öster, något af Mälaren samt Badelunda socken i vester, den sednare äfven i norr; socknen sträcker sig i en nästan ojemn fyrkant, omkring $7/_8$ mil i längd norr och söder samt $3/_4$ mil i bredd och omfattar en areal af 9,433 tunnland, af hvilka 60 äro sjöar och kärr. Landet har flera vackra slätter af åker- och ängfält, är dock äfven kuperadt af höjder, stenig skog och klintar men inga höga berg. Rådande jordmånen är lera, som på somliga ställen är blandad med mylla och klappersten. Åkerjorden är god och i allmänhet väl skött, producerar spannmål utöfver socknens behof, äfven till afsalu. Ängen är tillräcklig. Skog hafva de flesta hemman till eget behof af bränsle och gärdsle, något timmer äfvenväl, såsom Grälinge by, hvilken har en ymnig och vidsträckt skog. Fiske finnes här äfven uti Ängsjön, i södra skilnaden emot Kärrbo socken, bekant för sina rudor och nu mer betydligt sänkt. — Åkerbruk är hufvudsakliga näringsgrenen; någon biförtjenst hafva in-

vånarne uti foror om vintertiden. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,064 och 1859 af 1,060, enligt mantalslängden, år 1860 af 1,147 personer, består af $27^1/_4$ mantal skatte, 2 mant. krono, $20^7/_8$ mant. frälse, tillsammans $50^1/_8$ mant. på 31 hemman skiftade i 69 delar och taxerades 1859 till 326,764 rdr rmt. — Ihrsta fordom Yrsta och i gamla bref af år 1405 och 1486 kallad Yrestad, förmodligen af Yr, det är pil, skytt och boga, så att Yrsta anses utmärka bågeskyttarnes hemort, hvilken mening kan bestyrkas af de många forntida ättehögar samt lemningar af borgar som finnas i socknen, förnämligast omkring kyrkan på Ulfvi, Olsta och Kyrkobyns egor. Men ordet yr, yria (Sv. ärja), hvilket ännu qvarstår i Isländskan, betecknar plöja, odla, och torde denna bemärkelse vid härledningen af namnet Ihrstad icke böra förbises. Kyrkan, belägen nästan midt i socknen, är ganska vacker; den förenar i sitt inre och yttre både enkelhet och värdighet. Altartaflan är skänkt af presidenten Carl Cronstedt, som äfven låtit i östra gafveln bygga åt sig ett grafchor. Tornmuren håller 50 alnars höjd, och deruppå är ett högt och spetsigt torn, uppbygdt 1667 till större delen på landshöfding Nils Posses bekostnad. Ett stycke nordvest från kyrkan, synas lemningar efter en annan kyrka, och platsen, som nu begagnas af klockaren, kallas ännu i dag gamla kyrkogården. der alla liken i pesten år 1710 blefvo begrafna. Vester ifrån kyrkan finnes en källa, som kallas konung Eriks källa, med ett klart och godt vatten, och om hvilken folket berättar, att den olycklige konung Erik här druckit, då han fördes fången till Örbyhus. Fornlemningarne utgöras af förutnämda grafvar och gamla fästen. De förre äro kringspridda öfver hela socknen, och de senare träffas här och der på bergen mot Mälaren. På prestgårdens egor äro de flesta ättehögar ifrån brännåldern stensatta i många former, med en stor bautasten. De hafva flera gånger blifvit undersökta, men man har endast funnit stycken af brända ben och lerkrukor. På norra stranden af Ångsjön, som är en liten fager skogssjö söder ut i socknen, är uppkastad en ansenlig ättehög, ofvanpå försedd med en oregelbunden stensättning, eller rättare mindre rös. Man skall för få år sedan funnit här en stor knif af koppar. Från högen är en herrlig utsigt. Sjön omgifves i öfrigt af tjocka skogar ur hvilka här och der nakna klippor framstå. På en af dessa klippor, söder om Kusån, skall finnas en gammal ringmur. Ingen kan nu mer utvisa den. Deremot förekomma, vesterut på ett högt berg å Limsta egor icke långt från Mälaren gent emot Björnö, öfverlefvor af ett gammalt fäste. Det kallas Dyboborg. Ett ställe, Gullgrufvan, är mycket omtaladt för ett der träffadt fynd af guld. — Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 35 gossar och 17 flickor, under det att 28 barn undervisades i hemmen. Till skolan har fröken C. F. Cronstedt förärat 1,000 rdr bco. — Af gårdar och byar märkas: Säterierna *Gäddeholm, Hagbyholm, Kusta, Brunby,* taxerade med underlydande till 195,962 rdr rmt. Det sistnämda egdes 1859 af Julius Sundin. Gräflinge, 2 mant. rusthåll, taxeradt 1859 till 18,225 rdr rmt, tillhörde då hofauditör J. Holmén; det har fordom tillhört bönder, såldes 1825 af herr Hedin till G. Svedberg. Åbyggnaden är i godt stånd. Ullvi, 2 mantal skatterusthåll, tillhörde år 1825 bönder, 1859 C. W. Eriksson. *Lista* eller Lyestad, 1 mant. skatte, 5 mant. frälse, blef år 1446 köpt af biskop Lydika Abelson, lyder nu under Gäddeholm. *Wäsby,* 1 mant. skatte lyder under Brunby; år 1405 försålde Philippus Olofsson 3 öresland jord i Wäsby till Strengnäs domkyrka. Uti Christer Nilson Oxenstjernas arfvingars qvittobref, gifvet konung Carl Knutsson för åtskilliga summor, till inlösen på några gods, som de sålde till konungen, nämnas Lunsta, Hageby, Egbolsta, Ödinsholm, Rumandaboda, Hobacka, Wadsigeboda och Sylta i denna socken, som konungen af dessa arfvingar inköpte. Kyrkobyn på 5 nummer $1^1/_2$ mant. skatte, 1 mant. krono, taxerad till 18,487 rdr, häraf är № 5, $^1/_2$ mant. komministersboställe, dertill gifvet af Kgl. Maj:t den 12 Januari 1692; prestgården, norr om kyrkan, 1 mant. krono,

taxeradt till 8,400 rdr rmt. Klockaregården taxerad till 150 rdr rmt. — Adress: Westerås.

**Ilandaholm.** Säteri af ett mantal uti Grafva socken af Carlstads tingslag och län, blef säteri omkring 1645; tillhörde 1678 öfverstelöjtnant Johan Trotz, gift med Elisabeth Belfrage; öfver honom finnes ett epitaphium i socknens kyrka. Deras dotter Anna Elisabeth, gift med Zacharias Krönich adlad Kröningsvärd, dog 1723. År 1842—1859 tillhörde säteriet herr A. Fröding på Hynboholm, och taxerades till 17,500 rdr rmt, Östra Torp $^1/_4$ mantal frälse, Södra Grave 1 mantal frälse lyda äfven under Hynboholm; hela taxeringsvärdet är 40,000 rdr rmt.

**Ilian St.** Annex-socken till Westerås stadsförsamling, belägen $11^1/_4$ mil från Stockholm, strax norr om Westerås, med östra delen uti Norrbo och vestra delen uti Tuhundra härad af Westerås län, vid 30 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr till Skultuna och Romfartuna, i öster till Hubbo socken, i vester skiljes den genom Svartån från Lundby och Skerikes socknar. Emellan norr och söder innehåller socknen en längd af $^3/_4$ mil, bredden är $^1/_4$ mil; arealen är 7,984 tunnland hvaraf 1,944 i Tuhundra härad. 20 tunnland upptagas af vatten och kärr. Marken är i allmänhet mer jemn än bergaktig; åkerjorden är god; jordmånen består af lera och svartmylla. Skog växer till socknens behof af bränsle och gärdsle. Åkerbruk och boskapskötsel äro inbyggarnes hufvudnäringar. Igenom skjutsning och foror erhålla de någon biförtjenst. Socknen, som år 1805 beboddes af 485 och 1859 af 577 personer (häraf 180 i Tuhundra och 397 uti Norrbo härad), består af $7^1/_4$ mantal skatte $8^1/_4$ krono, 1 frälse uti Norrbo och $4^3/_4$ skatte, $4^9/_{16}$ krono uti Tuhundra härad, tillsammans $25^{13}/_{16}$ mantal, på 16 hemman, skiftade i 28 delar, och taxerades 1859 till 246,120 rdr rmt. Socknen begagnar Westerås domkyrka; men i forna tider har hon haft sin egen kyrka i staden, kallad St. Aegidii, hvilken stått på den platsen, som än i dag kallas gamla kyrkogården; hon var uppbyggd omkring 1190 af biskopen i Westerås Aegidius, och församlingen höll i henne sin gudstjenst ännu år 1611, då en Sven Esbjörnson varit kyrkoherde. Eljest har denna socken fått sitt namn efter biskop Ilianus, som lefde omkring 1160 och var biskop i Westerås före förutnämnde biskop Aegidius. Han köpte först af åtskilliga egare dessa hemman och bondgårdar, som ligga strax norr om staden vid Svartån, och hvilka sammanlades till en socken, som uppkallades efter honom. Denne biskop uppbyggde det gamla Westerås slott på backen vid Svartåns utlopp i Mälaren och kallades det *St. Ilians* hus efter detta Westmanländningarnes skyddshelgon, i hvars namn eder och förpligtelser skedde i dessa bygder, och läsas ofta i slutet af gamla dombref dessa ord: »Så hjelpe mig Gud, vår fru och St. Ilian.» Detta slott blef sedermera förhatligt för svenska folket för Jösse Erikssons skull, som här varit höfvidsman; slottet öfverlemnades utan motstånd af en annan fogde, sedan Jösse Eriksson begifvit sig till Wadstena kloster, åt Engelbrecht. Bland de rikets män, som här då voro församlade och förenade sig med honom till fäderneslandets räddning var ock den gamle, redlige Upplanda-lagmannen Nils Gustafsson Puke, som i denna bekymmersamma tid blef höfvidsman öfver Westmanland och Dalarne. Sedermera förändrades namnet till *Lista.* — Af öfriga gårdar och byar märkas i Norrbo härad, *Apalby* $1^1/_2$ mantal skatte, har enligt år 1850 upprättad karta åker och jord i cirkulationsbruk 141 tunnland 20 kappl., hagar, till större delen skogbeväxta, med godt bete, 105 tunnl. 14 kappl., skogsmark, 79 tunnl. 19 kappl. m. m., tillsamman 391 tunnl. $22^1/_4$ kappl. På egorna finnas grenadier- och skogvaktaretorp med erfoderliga byggnader samt 2:ne arbetarebostäder. Vid gården vinterfödas 3 à 4 hästar, 7 par oxar, 25 kor, 1 tjur, 3 à 4 ungnöt och 15 får. Åbyggnaden, något gammal, med nybygdt boningshus för tjenstefolk, är brandförsäkrad för 18,810 rdr rmt. Skogen har tillgång både på såg- och byggnadstimmer, äfvensom stängselfång och vedbrand utöfver gårdens behof. Taxeringsvärdet är 24,750 rdr. År 1857 var handl. C. F. Flodman i Malmköping egare, år 1859 källarm. A. Wahlström. *Gryta,* $1^1/_2$ mant. skatte med

tegelbruk, taxerad till 12,750 rdr, eges af Edv. Bergvall. *Hofdistaby* på 4 mant. om $1^1/_4$ skatte $1^1/_2$ krono, hvaraf № 1 eges af direktör G. de Broens enka, № 2 & 3 af enkefru Carolina Zimmerman; taxeringvärdet är 11,175 rdr. *Lista,* se den artikeln. *Rönneby* på 2 n:r 1 mantal krono 1 frälse, det sednare taxeradt till 7035 rdr, eges af grefve L. Cronhjelm. Af Thunby disponeras $^3/_4$ mantal af Westmanlands regimente, 1 mantal krono jemte 1 Ricklanda af biskop Fahlcrantz, de sednare hemmanen taxerade till 17,130 rdr. Ett mantal *Uppåkra,* taxeradt till 4,815 rdr, innehafves af domkyrkosysslomannen. *Åby* 2 mantal krono, taxeradt till 9,645 rdr, af akademien i Upsala; *Öresta,* 1 mantal, af Centralhospitalet i nämnde stad. Westerås qvarnar 1 frälse och 1 skatte, qvarn med 5 par stenar, taxerad till 60,000 rdr, egas af grefve Falkenberg. I Tuhundra härad: *Bjerby,* 1 mantal skatte, eges af doktor J. A. Widberg i Westerås, som äfven eger $^3/_4$ mantal i byn Wallby, $^1/_4$ mantal ibem eges af auditör B. A. Schenström; № $4^6/_{16}$ krono är indraget landshöfdingehemman, tax. till 2,760 rdr; № 3, 1 mantal krono, innehafves af Kongl. akademien i Upsala, som dessutom innehafver 1 mantal Kumla 1 Riby, tillsammans taxerade till 16485 rdr; *Fredriksberg* $^3/_4$ mantal skatte, tax. till 7,920 rdr, eges af boktryckare D. Thorsells enka i Westerås. № 2 Kumla, 1 mantal, är boställe vid grenadier-corpsen, och taxerad till 5,400 rdr, *Weka,* 1 mant. skatte till 9,900 rdr, eges af brukspatron Fr. Lagergren. — Adress: Westerås.

**Illberg.** Gästgifvaregård och färjställe i Kihls socken och härad uti Carlstads län, belägen $^1/_8$ mil söder från kyrkan, ganska högt, har liten tall- och barrskog samt fiske i Norra Hyen. Härifrån skjutsas till Prestbol i nordvest en mil, till Stodene i söder $^3/_4$ mil. Jernvägen mellan Klarelfven och sjön Mellan-Fryken går här förbi.

**Illstorp.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Färs kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar: *Illstorp,* moderförsamling, och annexet Björka, samt innefattar $11^1/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 281 personer, uppgick 1860 till 659. — *Illstorp,* modersocken uti Färs härad af Malmöhus län, är belägen $2^1/_2$ mil NNV. från Ystad vid 165 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 2,199 tunnl., häraf 0,041 qvadratmil eller 963 tunnland (efter Forsell 2,154 tunnland) vatten. Marken är merändels jemn och jordmånen sandig. På skog är brist, undantagande några små kärr, bevuxna med albuskar. Socknen, som år 1805 beboddes af 217 och 1860 af 338 personer, innehåller $6^5/_{24}$ mantal skatte och frälse, $^3/_8$ mantal krono, till $6^7/_{12}$ mantal skiftade i 21 delar, och taxerades 1859 till 32,420 rdr rmt. — *Illstorp,* by af $5^1/_8$ mantal, eges af grefve Erik Pipers arfvingar på Söfdeborg, $^1/_2$ mant frälse *Svansjö* af friherre Ramel å Öfvedskloster; *Flistorp* $^7/_{12}$ mantal eges af allmoge; *prestgården* består af $^3/_8$ mantal, gatehuset № 4 *Illstorp* är klockaregården. — I socknens fasta skola undervisades 1859: 26 gossar och 29 flickor af en examinerad lärare, medan 3 barn undervisades i hemmet. — Adress: Ystad och Söfdeborg.

**Ilsbo.** Annex-socken till Rogsta pastorat, belägen i Helsinglands norra fögderi af Gefleborgs län, $^3/_4$ mil norr från Hudiksvall, vid 110 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 12,450 tunnl., af hvilka 486 (1,200 efter Forsell) äro vatten. Socknen upptages af Rogstadalen och är rundt omkring omgifven af bergsträckningar samt i följd deraf mycket hopträngd. Omkring 20 större och mindre sjöar finnas här. Rådande jordmånen är sandblandad lera. Skog finnes hjelpligt. Utsädet för år 1625 upptages till 70 tunnor och kan antagas för närvarande tid vara tredubbladt. Socknen, som år 1805 beboddes af 360 och 1859 af 562 personer, häraf 252 bet. och 310 skattfria, består af 6 hemman om 8 mantal 2 öresl. 20 pgl. på 47 brukningsdelar, med 2 qvarnar, taxerade till 40,250 rdr rmt. År 1559 funnos här 19 åboer. Jordeboks- och hemmantals-räntan är 56 rdr 25 sk. 7 rst. Kyrkan är belägen $1^1/_4$ mil från moderkyrkan; bland hennes märkvärdigheter märkes en St. Eriksfana, hvilken i fordna tider begagnades i fält. Ifrån äldre tider ha komministrarne bott uti Rogsta; men i början af år 1735 genomförde Ilsboboerna med våld sin länge hysta önskan och

förde dåvarande komministern Martin Granlund till Ilsbo, hvarest komministrarne allt sedan varit bosatta. — Ifrån denna församling och Berga by härstamma, utom flera andra, slägterna Steuch, von Hermansson, Rosenblad, Munck af Rosenschöld, Fahnehjelm, von Schwerin och v. Rosenstein, och äro stamfädren bonden Erik Göranson i Berga samt Matts Göranson Ilsbodinas, som slutligen blef prost i Jäder och Barfva. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 var skolbarnens antal 60 gossar och 57 flickor. Häraf undervisades hemma 33 gossar och 39 flickor. Följande byar och verk finnas: *Hogland* på 5 n:r, 1 mantal 7 öresl. $2^1/_2$ pgl. i 7 delar, taxeradt till 6,730 rdr; *Berga* på 6 n:r, 2—8—6, i 15 delar, *Östanå* på 3 n:r i 5 delar om 1—1—3; *Sörby* på 2 n:r, 15 öresl. i 6 delar; *Westtjär* på 4 n:r, 2 mantal 2 öresl. i 13 delar, tax. till 10,950 rdr rmt; Kapellansbohlet 1 öresl. 8 pgl., tax. till 750 rdr; Isjöbäcks sågqvarn, tax. till 150 rdr; räntan för densamma är $1^1/_3$ tolfter enkla furubräder; Östanå tullmjölqvarn, tax. till 1,200 rdr rmt. — Adress: Hudiksvall.

**Ilsholm.** Ett mantal frälse uti Bro socken och skeppslag af Stockholms län, beläget vid Norrteljefjerden, lydde 1685 under Bottna, tillhörde 1825 Böök, 1849 dess enka och 1859 häradshöfding Fr. Böök. Ilsholm utgör, med underlydande $^1/_8$ mantal. Bränbohl samt lägenheten Storholmen (tax. till 4,880 rdr), ett gods, taxeradt till 12,460 rdr rmt.

**Immetorp.** Hytta uti Carlskoga socken och härad af Örebro län, anlagd 1655 uti Imme- eller Elgsimsåns utlopp, som, forssande mellan höga bräddar, drifver detta verk. På 1790-talet skrifves om stället som följer: Herregården är högt belägen, och ifrån dess ansenliga karaktershus erbjuder sig en intagande vue. Öfver en täck parterre och åsens vackra sluttning ses brukets tvänne stångjernshamrar i förgrunden. De resligaste löfträd, som höja sig ur det dolda djup, der strömmen forssar, skygga byggnaderna och den vid elfven anlagda såg- och mjölqvarnen. Imellan och öfver deras kronor samt öfver en skog af lätta björkar, som gradvis nedstiga ända ned till stranden, ses sjön Möckeln och Svartelfvens utlopp, äfvensom Carlskoga kyrka helt nära stranden. Utmed ena sidan af gården är anlagd en trädgård i fransysk smak, och på höjden ofvanföre elfven är en annan af mer naturlig fägring, omgifven af höga ekar, dem forntiden planterat. Till densamma leder en hög bro, hvaröfver vägen äfven går till ängar af ovanlig bördighet. Egaren på 1790-talet, hofjunkaren von Hoffsten, har mycket bidragit dertill genom att upptaga gammal äng till åker. Han skördade tre år å rad hafra, gödslade starkt det fjerde året och besådde med råg och höfrö, hvarefter det fick i sex år bära gräs. Härigenom har sädesåret producerat ända till 24:de kornet af hvete och 26:te af råg; men gödningen var ock så stark, att 4 à 5 tunnland erhållit all spillning efter några och 40 kreatur. Ur förutnämnda trädgård kommer man in i en behaglig park, der anlagda promenadvägar ömsom föra till ljufliga lundar, ömsom till strömmens brusande fall, der de drifva de anlagda verken. Hyttan, jemte $^1/_4$ mantal Immetorp och 19 skogslotter i byns allmänning, lyder under Wahlåsens bruk, som eges af brukspatron Hoffstens arfvingar.

**Indahl.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Medelpads kontrakt af Hernösands stift, utgöres af tre socknar: Indahl, modersocken, Liden och Holms kapell, annexer, samt innefattar 48 mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 2,082 personer, var 1855: 4,393. — *Indahl*, modersocken uti Medelpads fögderi af Wester-Norrlands län, $2^3/_4$ mil NV. från Sundsvall, vid 120 fots höjd öfver hafvet, omgifves af Liden, Ljustorp, Timrå och Sättna socknar; den räknar $2^1/_4$ mil i längd, högst $1^1/_4$ mil i bredd, emot Sättna är bredden icke mer än $^3/_4$ mil. Arealen uppgifves till 62,763 tunnland, af hvilka 4,420 äro sjöar och kärr. Socknen, belägen i en dal, sträcker sig på båda sidor om Indahlselfven och inneslutes af höga berg, af hvilka Spångmyretorp och Gårmyråsen visa utsigt på flera mil åt hafskanten, likaså Trappberget. På Sundsjöåsen säges detsamma, som om flera andra berg i Norrland, att solen vid midsommar synes hela natten. Sjöar äro Myckel-, Bjön-, Stor-,

Himmels-, Sunn-, Börkels- och Djup-sjön samt en del af Nafvarn. Vid Tomingsbyn upptog 1758 kyrkoherden Lang en mineralkälla, som ock nyttjas till kokvatten, hvilket detta bylags synnerliga välmående tillskrifves, och säges på 17 år ingen der legat sjuk. Större delen af hemmanen ligga på venstra sidan om denna ådal och 7 byar på den högra. Marken är för öfrigt bergaktig, stenig och ganska ojemn, med djupa dalar uppefter elfven. Jordmånen består merändels af lera, men mångenstädes af vatten- eller jäslera, utom några få ställen, hvarest finnes mjöla eller sandblandad jord. Skogen, icke betydlig, är dock hjelplig till husbyggnad, vedbrand och stängsel; på en och annan byskog finnas jemväl träd, tjenliga till sågtimmer och bjelkar. Afvittringsarbetet för Indahls socken har blifvit afslutadt 1853, var dock under beroende af Kgl. Maj:ts eller Kammar-Kollegii pröfning. Socknen, som år 1758 beboddes af 752, år 1805 af 1,192 och 1859 af 2,172 personer (2,142 personer enligt uppgift från pastorsembetet), består af $26^{31}/_{192}$ mant. skatte, $1^{3}/_{8}$ mantal krono och taxerades sistn. år till 302,525 rdr rmt. — Skilnaden i uppgifterna öfver folkmängden ligger deri, att $^{1}/_{2}$ mantal har kyrkorätt i Liden, der dess invånare af pastorn blifvit upptagna. Hufvudnäringen är boskapsskötsel, och mulbetet mellan bergen i dälderna förträffligt. I elfven och hafvet idkas godt fiske, i synnerhet af lax. Indahls-laxen är mer fet och större än den, som finnes i andra elfvar, hvartill vattnets och bottnens beskaffenhet uppgifves vara orsaken. Kyrkans första byggnad skall hafva blifvit verkställd omkring 1480 af dåvarande predikanten Joseph, som skall hafva byggt flera kyrkor, och om hvilken berättas, att han drunknade i Indahls-elfven mellan Ede och Boda i en strid forss, kallad Strupen, hvarifrån hans kropp flöt 9 mil utföre till Ännetsnacken, upptogs der och begrofs i Indahls kyrka. Den gamla kyrkan nedrefs 1761 till följd af att hon var för liten i förhållande till folkmängden, och en större byggnad anlades af sten, 45 alnar lång och 22 alnar bred; den invigdes den 6 Febr. 1763 af biskop Kjörning. Altartaflan föreställer nattvardens instiftelse; en annan större målning föreställer Frälsaren på korset samt vid hans fötter de gråtande qvinnorna och Johannes; vid sidan äro tvänne figurer af trä, den ena stödjande sig på ett ankar, den andra med ögat och handen rigtade mot himmeln; ofvanför äro englar. Äfven sakristian har vackra målningar, skänkta af bönder. I grannskapet framflyter den s. k. Preståns, som på korta afstånd drifver 20 qvarnar. Prestgården, 61 mål krono (48 = 1 mant.), taxerad till 4,725 rdr rmt., är den enda menniskoboning vid kyrkan. Socknen har fast skola, der år 1859: 93 gossar och 40 flickor undervisades af en examinerad lärare jemte klockaren, under det att 72 gossar och 107 flickor undervisades i hemmet. Af fornlemningar omnämnas blott några ättebackar och högar, särdeles uti Bjählsta, der kittlar sägas vara nedmurade för fienden. Socken-sigillet visar en not. Indahl och Liden med Holm utgöra ett tingslag med tingställe i Bjällsta by; denna by består af 91 mål på 6 n:r i 15 delar.

Af öfriga orter märkas: *Suhlå* bruk, taxeradt till 38,012 rdr; *Indahls* sågverk, taxeradt till 30,000 rdr; *Häre* tullmjölqvarn, tax. till 6000 rdr; *Bjällsta* såg, tax. till 1000 rdr. *Östanskär*, by af $108^{1}/_{2}$ mål på 8 n:r i 14 delar; *Östlöning*, af $69^{1}/_{2}$ mål och 3 n:r i 9 lotter; *Arklo*, af 71 mål i 4 n:r och 7 delar; *Backen*, af 36 mål i 3 n:r och 2 delar; *Harfvom* af 61 mål på 4 n:r i 8 delar; i denna by är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Fjäl i öster $1^{3}/_{4}$ mil, till Flygge i nordvest 2 mil, till Kofland i sydsydost $1^{1}/_{4}$ mil, till Wifsta varf i sydost 2 mil. — Adress: Sundsvall.

**Indals Elf.** En af norra Sveriges större floder, utloppet för Jemtlands Storsjö, har sina högsta källor dels inom Norge och dels från Undersåkers samt Offerdals fjäll. Vattendraget kunde, med gemensamt namn, kallas Jemtlandselfven; men har flera benämningar, allt efter de socknar det genomgår. Hufvuddraget är det, som nordligast och från Norge, vid Skeckerfjeld, går in i Torrensjön, som har sitt aflopp i Jufuln, hvilken faller i Kallsjön, till hvilken äfven Rensjön och Anjre flyta. Från Kallsjön går vattendraget vidare genom förening med Undersåkerself, som är ett aflopp för många smärre fjällsjöar, till Storsjön, i hvilken samla sig många mindre sjöar, såsom Nälden och Alsen. Utloppet ur Storsjön kallas Krokom elf samt upptager Lingån, som uppkommer

från Storbussvattnet, Korsvattnet och Ransjön, hvilka samla sig uti Landösjön. Sedan vidare tillkommit Harkån, som har sin högsta källa inom Sörlii socken i Norge samt bland flera andra fjällsjöar genomflyter Hotagen, går vattendraget derefter under namn af Ragunda-elf genom Gesundssjön, upptager Amån eller Ammerelfven och Gårdån samt öfvergår till Medelpad under namnet Indalselfven och har nära gränsen vid Edsforssen ett fall af 240 fot; en höjd, som laxen ej förmår öfverstiga, utan fångas här i myckenhet. I Medelpad äro flodens stränder höga och vackra med omvexlande skogshöjder och fruktbara fält; omsider faller Indalselfven uti N. ändan af den s. k. Klingerfjärden, en bugt af Bottniska Viken, NV. om Sundsvall. Efter en år 1766 af mag:r, sedermera kyrkoherde Stenius verkställd afvägning af alla forssar och strömdrag i Indalselfven, för att derigenom utröna, huru vida båtfart vore möjlig mellan Storsjön och elfvens utlopp, visar den sig hafva en längd af $23^3/_4$ mil och en höjd af 640 fot; af elfvens 20 forssar skulle Krängeds 5 fall hafva högsta höjden af $146^8/_{10}$ fot.

**Ingarp** eller Ingsberg (efter mantalslängden Ingarpsberg). Ett mantal frälse-säteri uti Näsjö socken, Tveta härad och Jönköpings län, förmodas af Wieselgren fordom hafva tillhört samma egare som »Hæstared och Stevmparyd i Næssjö socken i Småland», hvilka Merta Niclissadotter 1462 gaf sin son Axel Pethersson, då Ivar Axelson (Tott) m. fl. det bevittnade. Fru Märta var dotter af Nils Erngislesson (Natt och Dag i längden) af Winäs; hennes man Peder Axelsson var farbror åt vittnet Ivar, kon. Carl VIII:s måg. På Ingsberg föddes generallöjtn. E. G. Qveckfeldt 1688, då fadern, öfverintendenten G. Qveckfeldt, gift med A. M. Slatte, bodde der. Sonen egde det efter fadern, 1770 hans arfvingar; på 1840-talet postdirektören och riddaren A. Sjölins arfvingar. Denne egare stiftade 1824 här en folkskola. År 1859 egdes säteriet, med underl. $^1/_4$ Knutsnäs, $^1/_4$ Hendskeryd, $1^1/_4$ Toranäs med Kråkenäs taxeradt till 11,425 rdr, af enkefru M. A. Hogländer.

**Ingared.** By af 1 mantal skatte, $^1/_2$ mant. frälse i Hemsjö socken, Kullings härad och Elfsborgs län; frälsehemmanet eges af löjtnant S. Adelsköld; af skattehemmanet höra $^{39}/_{96}$ mant. till gästgifvaregården, hvarifrån skjutsas i norr till Alingsås $1^3/_8$ mil, i sydvest till Lerum $1^3/_8$ mil.

**Ingarud.** (Ingared). 1) Kaptensboställe af 2 mantal uti Kylingareds socken af Redvägs härad och Elfsborgs län, var ryttmästareboställe till år 1811, då Westgöta regemente afsatt. Stället med vacker belägenhet vid sjön Lönnern, med utsigt öfver sjöns med löfskog beväxta stränder, är försvarligt bebygdt. Jordmånen är sandmylla. Till bostället höra fiske i nämda sjö, sköna beteshagar, flera och goda torp samt tillräckligt löf- och barrskog. Bland kända innehafvare må nämnas: den första P. I. de Freese 1774, Carl de Freese 1796, Carl v. Düben 1811, G. Schotte 1827, O. Soop 1860; taxeringsvärdet var då 6,490 rdr rmt. — 2) Ett halft mantal skattehemman uti Berga socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, beläget nära Mariestad, har tillhört kammarherren C. H. Posse af Säbyslägten, död 1761; han var gift med lagmannen Åke Soops dotter Helena, stammoder för 82 personer. Sedermera egdes hemmanet af yngste sonen, landtbrukaren Gabriel, hvilken dog här 1820. Ingarud egdes 1859 jemte $1^1/_2$ mant., deraf $^3/_4$ mant. Österberga, af kapten J. H. Liedholm; taxeringsvärdet var 15,570 rdr rmt.

**Ingaryd.** (Ingared). By uti Åhs socken af Westbo härad och Jönköpings län, består af Vestra och Östra Ingaryd, hvaraf det förra $^1/_2$ mantal med 4 åboer, $^1/_8$ hvardera, är taxeradt till 1,500 rdr rmt, och det senare, äfven af $^1/_2$ mant. med 3 åboer, taxeradt till 1,050 rdr rmt. Byn, alltså helt obetydlig, med 40 innvånare, har dock den märkvärdigheten, att här bodde på 1600-talet bonden Anders Bengtsson, farfader till Josua Ingerman, hvilken blef generalmajor och kommendant i Malmö och adlad med namnet Adlerbjelke, alltså stamfader för denna ätt; han dog i nämda stad år 1774. En af slägten, kapten Lorentz Johan, utmärkte sig särdeles i kriget mot Fransmännen, i hvil-

ket han 1807 efter ett tappert motstånd slutligen blef tillfångatagen, då dessa öfverraskade Dänholmen.

**Ingarö**, eller **Pihlhamn**. Annex-socken till Wermdö pastorat af Östra Roslags kontrakt i Uppsala stift, belägen i Wermdö skeppslag och Stockholms län, 3 mil öster från Skärgården, omfattar en del af Fahrsta land och Fjerding samt hela Ingarön och har $21^5/_8$ förmedlade mantal; taxeringsvärdet för år 1859 var 167,410 rdr rmt. Socknen, som år 1840 beboddes af 765 och 1859 af 845 personer, har både fast och ambulatorisk skola, der sistn. år en examinerad och en oexaminerad lärare undervisade 16 gossar och 16 flickor, under det att 35 gossar och 39 flickor erhöllo undervisning hemma. Här märkas: *Beatelunds, Säby och Lemshaga* säterier, hvilka upptaga med underlydande 144,480 rdr af socknens taxeringsvärde. *Skälsmara,* 1 mant. frälse, eges af bönder. — Adress: Stockholm.

**Ingas Graf,** på Björkön i Mälaren, i södra delen af ön, midt i skogen. Uti detta griftrör med omkring 15 alnar i diameter och 3 alnars lodrät höjd, växer en stor tall. Enligt sägen har en bonde i konung Carl XII:s tid i detta griftrör funnit en kista af koppar och deruti ett benrangel, med ett bälte af guld om lifvet. Af kistan lät bonden göra sig flera kopparkärl; men gördeln tog hans dotter och prydde sig dermed, då hon gick i kyrkan på Adelsön, hvarest en af Carl XII:s bussar, Bergenfeldt, fick se samma bälte och köpte det. Efter en annan sägen, anförd af Dybeck, gingo en gång två män till röret för att leta skatter, och en liten barfota flickunge fick följa med. Efter närmare beskrifning om förloppet med gräfningen, slutar den berättande hemlighetsfullt: »Om männen funno något, kan man inte så noga veta; men flickan hittade i den kring henne nedvräkta mullen både ett och annat.»

**Ingasäter** (Ingasäther). Ett halft mantal säteri uti Säthers socken af Wadsbo härad och Skaraborgs län, beläget vid foten af Billingen, $2^3/_4$ mil från Mariestad, $1^1/_4$ mil från Sköfde, har tillhört ett riksråd Oxenstjerna, som hitflyttade säterirättigheten, Hummerhjelmska slägten på 1700-talet, år 1814 enkefru Backman, född Knös; derefter synes generaladjutanten Christer Posse, hvilken började sin bana som page hos hertig Fredrik af Östergötland och dog 1836 i Köpenhamn, varit egare af stället; derefter hans fru Gustava, född Agriville, som dog här 1858. Deras son, landtbrukaren C. W. Posse, egde Ingasäter 1859 jemte $^1/_4$ mant. frälse Nohlltorp, båda taxerade till 7,500 rdr rmt. Rådande jordmånen är sandmylla; utsädet 8 tunnor höstsäd, 20 tunnor vårsäd, 15 tunnor potates. Gården har omkring 200 tunnlands areal. Stället är bekant för sina vackra bokar, som äfven omnämnas i Linnés Westgötaresa.

**Ingatorp.** 1) Fordom kungsgård i Gudhems socken och Gudhems härad af Skaraborgs län, var belägen vid Hornborga sjö, på foten af Mösseberg, och uppkallad efter konung Inge den Äldre, som ofta vistats här. Efter sägnen skall konungen i begynnelsen der haft blott en liten jagtkoja, då han aktat på fogellek; men med tiden blef deraf en stor kungsgård, omgifven med graf och vall, hvarefter ännu spår synas. Der älskade konungen mest att bo i sina sednaste år, och blef han död der 1102 samt begrafven på Hångers kyrkogård, som då varit sockenkyrka till Ingatorp. Sedermera fördes hans qvarlefvor till Warnhems kloster. Ifrån Hornborgasjön skall fordom varit båtled genom nuvarande kärr och små sjöar till Skara stad. Hertig Erik firade på Ingatorp, tillika med sin gemål, julhögtiden år 1313. — Nu är här blott $^1/_4$ skattehemman, äfven kalladt Ingatorp, skiftadt i 6 delar, taxerade till 2,520 rdr rmt. I dess gärde finnes en stor stenhög och der midtuti ett djupt hål ner i jorden, hvilket fornforskare hafva ansett som qvarlefva af slottet. 2) Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södra Wedbo kontrakt af Linköpings stift, utgöres af två socknar: Ingatorp, modersocken, samt Bellö, annex, och omfattar $63\ ^{15}/_{16}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 860 personer, uppgick 1860 till 2,827. — Ingatorp, modersocken, belägen uti Södra Wedbo härad och Jönköpings län, vid 450 fots höjd öfver hafvet, 3 mil öster från Eksjö i sjelfva

hörnet, der detta samt Linköpings och Kalmar län stöta tillsamman, gränsar i norr till W. Ryd och Svinhult i Östergötland samt till Rumskulla i sistnämda län, i söder till Hessleby, i vester till Hult och Edshult. Socknens form utgör en triangel, hvars bas är vid pass 1,5 och höjden 1 mil. Dess arealrymd är 1,036 qvadratmil eller 23,833 tunnl.; således i medeltal till hvarje af socknens mant. 518 tunnland. Sjöar och kärr upptaga 833 tunnl. Marken är stenbunden, mer bergaktig än jemn. I den trakt af socknen, der kyrkan ligger, är jordmånen merändels sandig och mindre god. Enligt uppgift 1845 skall utsädet på ett helt mantal icke vara öfver 5 till 6 tunnor i tresäde (omkring 1815 uppgifves dock utsädet till 548 tunnor), hvadan de flesta af allmogen årligen behöfva köpa säd. Här som öfver allt i södra delen af häradet är linkulturen allmän, och må hända är det till en del denna, som åstadkommer det ringa spannmålsutsädet, följaktligen äfven behofvet af sädesköp. Äng och betesmarker äro skäligen goda, hvarföre allmogen gemenligen har större tillit till ladugårdsskötseln, såsom källan för sin utkomst, än till jordbruket. Skogarne äro väl för husbehof tillräckliga, men äro dock ganska mycket medtagna. Troligen har det inom socknen belägna Bruzaholms jernbruk ej så ringa del deruti, ty den närvarande generationen tager af jordens alster allt hvad den möjligen förmår gifva och frågar föga efter de kommandes behof. Inom socknen äro smärre sjöar och 6 gränsande derintill. Socknen, som år 1805 beboddes af 1405, år 1859 af 2,180 och 1860 af 2,242 personer, består af $38^{15}/_{16}$ mant. skatte, $2^{1}/_{2}$ mant. krono, $4^{3}/_{8}$ mant. frälse, tillsamman $45^{13}/_{16}$ mant., på 47 hemman, skiftade i 211 delar och taxerade 1859 jemte 4 lägenheter, 1 berg- 2 manufakturverk, 4 qvarnar till 272,130 rdr rmt. Socknen har från äldre tider en magasinsinrättning till utlåning åt sockneboer mot vanlig årlig ränta af 4 kappar på tunnan. År 1845 innehöll det 200 tunnor. — Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare jemte klockare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 197 gossar och 210 flickor, hvaraf dock 4 gossar och 10 flickor undervisades i hemmet. Kyrkan, belägen 3 mil från Ekesjö och Wimmerby, 9 mil från Jönköping och 14 mil från Linköping, nybyggdes år 1834, är 112 fot lång, 60 fot bred och har 22 fot höga sidomurar. Kyrkan har gipshvalf, som alltid är förträffligt för sång och musik. Altartaflan och predikstolen samt en dopfunt förvaras och vårdas härstädes såsom monumenter. Den nya kyrkan invigdes år 1838, då redan ett nytt orgelverk om 10 stämmor var uppsatt, förfärdigadt af S. Nordström. Den gamla kyrkan var af sten och dess ålder obekant. Angående denna byggnad finnes den icke sällsamma sägnen, att man väl på Alfvestorps och Hustomtens egor begynt bygga den, men att, emedan hvad som om dagen byggdes, om natten nedrefs, man genom ett par lössläppta tvillingsoxar med ett lass lät utforska stället, der kyrkan kunde byggas utan att nattetid nedrifvas; oxarne stannade nära en vid den lilla sjön stående stuga, bebodd af en gammal gumma, vid namn Inga, der kyrkan ock byggdes samt erhöll efter gumman namnet Ingatorp. Vid gamla kyrkans vestra gafvel byggdes år 1735 ett nytt vackert torn af sten, 120 fot högt till spiran, som blifvit bibehållet åt nya kyrkan; häruti äro 3 ringklockor. Sägnen förtäljer, att vid en ringning en af klockorna flugit ut ur stapeln ned i närliggande sjön. Äfven en kyrkans brudkrona skall enligt samma sägen ligga i Hafsjön, der en brudfärd drunknat, och kyrkans fordna silfverkärl skola under ofredstider hafva blifvit nedgräfna på Rudebacken bland der stående bauta- eller andakts-stenar. I gamla kyrkan hängde 3:ne vapensköldar med grafskrifter öfver trenne med namnet von Schaar och egare till Ryssebo. På Hortingsås egor ligger en enstaka större höjd, ofvannämda Rudebacken, hvilken har erhållit sitt namn deraf, att tvänne fröknar Rudensköld skola bott på densamma; de sägas hafva hvarje Söndag ridit till kyrkan i silfver- och guldbroderade sadlar. En silfversked har i fordna tider upphittats på denna backe. På hemmanet Stommarps egor finnes en vanlig offerkälla, kallad Borga källa, och på kyrkoskogen synas stenrader efter

fordna byggnader. Gamla gränsstenar finnas vid Näs och ättekullar på Himmestorps egor.

Af byar och gårdar m. m. märkas: *Ryssebo* 2 mantal frälse-säteri; Byerum $^1/_2$ mantal säteri-rusthåll, eges jemte $^1/_6$ mant. Hortingsås af kapten C. M. Bruze. Hortingsås är ett tämligen godt och väl brukadt hemman, tax. till 3,840 rdr rmt. I 1701 års jordebok antecknas det såsom ladugård under Ryssebo. Hälften af detta hemman är välbebyggd och eges af fanjunkare Frank. Det öfriga $^1/_3$ mant. eges af en bonde. Säterierna taxeras till cirka 18,000 rdr. *Bruzaholms* jernbruk, taxeradt till 45,000 rdr, se den artikeln. *Ingatorp* № 2 af $^7/_8$ mantal är pastorsboställe, beläget nära kyrkan. Såsom tillhörande sockuens mindre goda hemman, har till detsammas förbättring för längre tid tillbaka blifvit doneradt $^1/_4$ mantal Lilla Ödhult, hvilket af kon. Carl XI befriades från skatter; prestgården har 9 torp, och taxerades 1859 till 4,580 rdr rmt. År 1384 sänkte adelsmannen Carl Magnusson till prestgårdens förbättring hemmanet Dahl, ej långt ifrån densamma beläget, jemte en ringa frälseqvarn, med det vilkor likväl, att presten hvarje år 3 dagar före St. Johannis dag skulle anställa messor för hans och hans hustrus Christina Bondesdotters själars frälsning ur skärselden. Hemmanet återgick till kronan vid reformationen; men qvarnen har prestgården fått behålla. *Holmen*, $^1/_2$ mantal komministers-boställe, taxeras till 2,250 rdr rmt. *Alfvestorp* på 3 n:r, $1^5/_8$ mantal skatte i 8 delar; Bondarp 1 mantal i 7 delar; *Borsebo* 1 mantal rusthåll i 7 delar; *Vestra* och *Östra Ekås* 2 mantal; *Haddåsa* $2^1/_2$ mantal; *Holmen* $^1/_3$ mant. lyder under Bruzeholm. *Hornsved* $1^3/_4$ mantal, *Idekulla* $^1/_2$ mant. rusthåll, $^1/_2$ mant. frälse i 3 delar samt *Norrboda*, *Näs*, *Perstorp*, *Pukulla*, *Sjögle*, *Slamparp* m. fl. *Ingatorp*, 1 mant. i 2 delar, hvaraf en har gästgifveri, hvarifrån skjutsas till Bona i Linköpings län i norr $1^3/_8$ mil, till *Ekeberg* i vester 2 mil, till *Rödkulla* i öster $1^1/_2$ mil; till *Dahl* i Kalmar län i s.ost $2^1/_4$ mil; till *Hyltan* i n.ost $2^1/_4$ mil, till *Stallarp* i s.vest $1^1/_4$ mil. Ingatorps marknadsplats, hvarest marknader hållas i Augusti och November månader, ligger i kyrkans grannskap. En betydlig mängd beredt lin afsättes på Novembermarknaden härstädes. — Adress: Ekesjö.

**Ingeborg.** Fordom Huseby. Två och $^3/_8$ mant. berustadt säteri, $1^1/_8$ mant. frälse uti Svingarns socken af Åsunda härad och Uppsala län, $^1/_2$ mil från Enköping, har varit kungsgård, donerad 1632 till ståthållaren Lars Bengtson, adlad Skytte, som gaf denna gård i morgongåfva till sin hustru i 2:dra giftet, Anna Posse till Grinstad; synes genom gifte ha kommit till Duvallska slägten, reducerades 1684, kom sedermera åter till enskildta och eges sedan 1849 af D. Frunck, hvilken 1859 innehade säteriet jemte $^{17}/_{24}$ mantal Rörby, $^3/_4$ Strand, $^1/_4$ Svinngarnby samt räntan af $^5/_{12}$ Rörby; på säteriets egor är väderqvarn; det hela taxerades ofvann. år till 57,150 rdr rmt. Den på egorna belägna St. Sigfrids källa besökes ännu af allmogen på Heliga Trefaldighetsafton. Der finnes äfven en stor ättehög, kallad *Haralds-högen*. Att så många gårdar på alla orter ännu bära eller burit namnet Husby, är ett minne från konung Anund, som med eget folk uppodlat gårdar i alla landsorter, och hvilka blefvo kallade Husebyar. Af dessa gårdar tog konungen inkomsten till Uppsala Ödes och rikets behof; men bonden njöt oqvaldt frukten af sin möda.

**Ingelsby.** Ett mantal säteri uti Kyrkefalla socken, Kåkinds härad af Skaraborgs län, har god och vacker åbyggnad vid ån Tidan. Jordmånen är mer och mindre bördig lera; obetydlig skog finnes. Ingelsby egdes på 1780-talet af löjt. M. G. Leijonsköld. Dennes son Augustin, som bivistade 1780—90 års Finska krig och derunder sjöslaget i Svensksund, samt erhöll, för dervid bevisad tapperhet, guldmedaljen, dog här 1811. År 1814 egdes säteriet jemte 1 mantal Assarby och 1 mantal Pökan af brodern, löjt. M. Leijonsköld, hvilken dog här ogift 1833, slutande friherrliga ätten på svärdssidan. Hans syster Johanna Lovisa, den sista med namnet, dog här 1845 och testamenterade egendomen till sin kusins son, kaptenen, friherre Bengt Thure Oxenstjerna, men som dog här följande året. Ingelsby egdes 1859 jemte mjölqvarn med 2 par stenar samt $^1/_8$ Ingelsbytorp, taxerad till 23,670 rdr rmt, af brukspatron Fr. Åberg på Häggetorp.

**Ingelshyttan.** By i Lindes socken och Bergslag af Örebro län, bekant genom denna bergslags största jerngrufva, *Stora Mossgrufvan*, hvari år 1857 brötos 4,200 och 1858: 18,600 Sk*ℓℓ* jernmalm, men som igenrasade 1859, dock utan att menniskolif spilldes. År 1860 brötos på Ingelshyttefältet 38,209 centn. Byn på 4 n:r, med 196 inv., är skiftad i 33 lotter med 24 egare och taxerades 1859 med tegelbruk till cirka 22,000 rdr rmt.

**Ingelstad.** 1) Härad i Christianstads län, förmenas fått sitt namn af en konung Inge, hvars grafvård utvisas vid Ingelstads gård i samma by. Större delen består af slättbygd och fruktbärande fält samt producerar spannmål, viktualier och boskap till afsalu. I förening med Jerrestad utgör detta härad en domsaga och fögderi med tingsställe i Hammenhög. Hela arealen utgör 79,959 tunnland, hvaraf 46,912 tunnl. odlad jord, 3,291 naturlig äng, 2,568 sjöar och kärr. Häradet, som innefattar Ingelstads kontrakt, se *№* 2, samt Onslunda och $12^1/_8$ m:t af Borrby socken, har $394^7/_{12}$ mant. med en folkmängd af 22,281; på 50 år har folkmängden ökats med 9,300. Beväringsmanskapet utgjordes 1859 af 806; samma år funnos här 104 backstugusittare. — 2) Kontrakt af Lunds stift, Christiantads län, utom delar af Tryde och Stora Köpinge, som tillhöra Malmöhus län, innefattar 11 pastorater: *Löderup* och Hörup, reg. af 1 kl.; *Hofby,* reg. 3 kl.; *Ingelstorp* och Walleberga, reg. 1 kl.; *Glemminge* och Tosterup alt. reg. och patr. 1 kl.; *Stora Köpinge,* reg. 2 kl.; *Öfraby* och Benestad, reg. 2 kl.; *Hammenhög* och Hannas, reg. 3 kl.; *Querrestad* och Smedstorp, reg. 2 kl.; *Östra Herrestad* och Ingelstad, reg. 3 kl.; *Tryde* och Spjutstorp, patr. 2 kl.; *Ullstorp* och Bollerup, alt. reg. och patr. 3 kl. Folkmängden uppgick 1859 till 20,886 personer. — 3) Annex-socken uti Ingelstad härad och Christianstads län, belägen $1^3/_4$ mil VSV. från Cimbrishamn, vid 130 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 0,131 qvadratmil eller 3,031 tunnland, af hvilka endast 20 äro vatten och kärr. Marken är jemn och sidländ. Rådande jordmånen är sand, blandad med svartmylla. Skog finnes icke. Socknen, som år 1805 beboddes af 264 och 1860 af 861 personer, består af endast två byar, skiftade i 71 delar, med $9^{15}/_{16}$ mant. frälse och taxerades 1859 till 154,970 rdr rmt. Kyrkan, belägen på en ansenlig kulle jemte sätesgården, $^2/_5$ mil från moderkyrkan, utgöres af torn, skepp och chor; alla samtidiga. Skeppets längd är $26^3/_4$, bredd $19^5/_{12}$, höjd 25 fot; korets längd i hvarje sida $13^1/_2$ och dess höjd $21^7/_{12}$. Det väcker förundran, skrifver Brunius, att man vågat å höga omgifningsmurar, hvilka blott hålla $3^1/_2$ fot i tjocklek, och som både ut- och invändigt sakna pilastrar, inslå så ansenliga takhvalf, samt att byggnaden visar blott en enda spricka. Ett fyrkantigt torn i senare spetsbågsstil har blifvit å skeppets norra sida uppdraget för inrymmande af ringklockor; det motsvarar ett vapenhus å dess södra. Denna kyrka förmodas af ofvannämnde författare vara en af de äldsta i Norden, och dess ursprungliga torn icke vara tillkommet för inrymmande af klockor, utan till försvar, äfvensom att den utbyggnad, som intager rundelens plats, skall vara uppförd omkring år 1600 af Jochim Bylow, som tillika med sin fru, Else Grobe till Ingelstad, hvilar i grafkoret. Kyrkans dopfunt af sandsten prydes å foten med 4 liggande lejon, som bita hvarandra i bakdelarna, och derpå hvilar en rundstaf. Utom andra zirater prydes den med två cirklar å motsatta sidor; den ena inneslutande ett korsbärande lamm, den andra en bedjande med upplyfta händer. Å foten strida afgrundens andar, å skålen hugsvalar Christus den bedjande. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 50 gossar och 40 flickor, under det att 6 gossar och 4 flickor undervisades hemma. Ingelstad är annex till Östra Herrestad reg. pastorat af 3:dje klassen i Ingelstads kontrakt af Lunds stift. Här i socknen ligger sätesgården *Ingelstad,* som anses vara anlagd af en konung Inge, efter hvilken socknen så väl som häradet fått sitt namn. Inges graf, bestående af några uppresta stenar i en rundel, i hvars midt ses en 4 till 5 alnar hög sten, finnes på gården. Christer Carlsson, som tjente sig upp i Carl X:s Tyska, Polska och Danska krig ifrån gemen och handtlangare vid artilleriet till öfverstelöjtn., och blef adlad 1664 med namnet Lilljeberg, skref sig till Ingelstad i Christianstads län. Han dog 1680 och slöt sjelf sin adel. ätt. Af denna gård tog kyrkoherden i Åsum Johan Simonsson, död 1685, sitt tillnamn Ingelotz och blef sålunda stamfader för denna ätt. Hans fader, borgmästare i Ystad, Simon Simonsson, var arrendator af godset. Efter Gillberg har Ingelstad varit krono-

säteri och enl. Kammar-kollegii arrendekontrakt af d. 20 Juli 1757, förmedladt till $6^7/_8$ mantal samt utarrenderadt till ryttm. von Schantz. För närvarande utgör säteriet $4^{55}/_{128}$ mant. med Nygård, 2 mant. frälse, ett gods tax. jemte väderqvarn till 119,360 rdr rmt. som eges af hr C. H. Frisack. — Adress: Cimbrishamn. — 4) **Ingelstad,** by uti Östra Thorsås socken, Konga härad och Kronobergs län, $1^1/_2$ mil från Wexiö, består af $5^3/_4$ mant. skatte, 1 mant. frälse säteri, och taxerades 1859 jemte det på byns egor belägna Hanefors pappersbruk, som eges af 2 bönder, och qvarn, till 35,280 rdr rmt. Skattehemmanen äro skiftade i 19 delar, hvaraf en har gästgifveri, derifrån skjutsas i norr till Wexiö $1^1/_2$ mil, denna väg är nästan jemn och omgifves af tallskog, hvaremellan framglänsa flera sjöar; några hafva nyligen blifvit utdikade; i söder till Uråsa $^3/_4$ mil, i nordvest till Täfvelås $^5/_8$ mil, sydost till Boaryd eller Broared $1^5/_8$ mil. Detta ställe är af stort intresse, emedan der i en aflägsen forntid funnits ett konungasäte, hvarom flera benämningar bära vittnesbörd, såsom Kongsängen, Kongsmaden, Kongsstigen, Kongsbron och Kongsladan. Det antages hafva varit Wärendskonungen Ingel Alfvarsons slott. Söder här om, helt nära gästgifvaregården ligga flera ätthögar, hvilka, bestående af kullersten och jord, äro gräsbeväxta. I närheten märkas flera stensättningar. Den största af dessa högar, hvilken har namn af Inglinge- eller *Ingelshög,* håller efter Brunii uppgift i nedre omkrets 165 steg och omkring en öfre afplattning 80 och i stark lutningsvinkel 18. Midt på höjden står en gråstenshäll, som är nederst 6 fot, öfverst 2 fot bred, $6^3/_4$ fot hög och ungefär 8 tum tjock. Å södra sidan jemte denna bautasten, som saknar inskrift, ligger en gråsten som, liknande ett något sammantryckt klot, har inhuggna prydnader och håller $2^2/_3$ fot i tvärmått, $1^5/_6$ i tocklek. år 1829 fann Wieselgren den klotrunda stenen nedrullad och en potateskällare gräfd vid foten. Nämnde författare yttrar härom i sin »Ny Smålands beskrifning»: Utom allt tvifvel har Wärends civila medelpunkt någon tid varit här. Då Tacitus omtalar Sidonier, såsom grannar till Svionerna, dem like i allt utom att de förre ha en qvinnoregering, torde förklaringen af Side, namnet på modergudinnans äpple, ej vara utan allt skäl, äfven om man ej antager, att den klotrunda stenen på Inglinge hög var detta Sides symbol. En ättehög, som ligger bredvid den nyssnämda, är jemväl ganska ansenlig, men den saknar bautasten och är i midten urgräfd. Från Inglinge hög, hvilken omgifves af små björkar och dominerar hela nejden, njuter man herrliga utsigter öfver vackra ängar och åkrar, vidsträckt barrskog, samt två sjöar. E. Dahlbergs teckningar af Inglingehög, och dithörande rundsten gifva någorlunda ett begrepp derom. En fornsägen, att Ingel blifvit jordad med krona och spira af guld samt 2:ne års skatt, har någon gång satt penningegräfvare i rörelse. År 1774, efter Sjöborg 1782, företog sig en rådman från Skeninge att i sådan afsigt gagnlöst förstöra högen, men måste efter flera ledsamheter och betydliga kostnader återställa allt i sitt fordna skick. Han skall hafva funnit ett med spetsen uppstående svärd och derunder en massa af lera, som betäckte en urna m. m. dylikt. Det skall äfven händt i den gamla goda spöktiden, att en Jöns Gyllensparre låtit föra den runda stenen till sin gård Ingelstad, men ingen ro blef i huset förrän stenen kom åter på sin plats. Slätten och trakten häromkring äro uppfyllda af grifthögar, kummel och hallar; deribland märkas jätteplatsen, *Kalfva* kullen, *Elfvarör,* *Kycklingehönan,* Resestenarne m. fl., samt några 100 famnar vester om sjön en fornlemningsplats, som utmärker sig genom en prydlig anläggning. Här vid gästgifvaregården är äfven häradets vackra tingshus, omgifvet af planterade träd. Ingelstads säteri med underlydande $1^3/_4$ mantal skattehemman, tax. 1859 till 13,350 rdr, eges af kapten S. Cervin. — Per Jönsson till Ingelstad, gift med Karin Stråle till Eknaholm, var far till Jöns Pehrsson, som först kallade sig Gyllensparre, introducerad 1627. År 1545 var Ingelstad deladt mellan tre. Den ena gården var hustru Brigittas sätesgård. Major J. Gyllensparres dottersöner P. & J. & C. Rosenbjelke läto omkring 1700

godset gå ur slägten till Branting; det egdes på 1750-talet af ryttm. Ljungfelt, gift första gången med M. B. Branting; han sålde det till öfverjägm. P. W. Silfversparre, hvilken låtit uppföra åbyggnaden. År 1818 ärfdes Ingelstad af sonen öfverstelöjt. Wollmar Silfversparre. Till gården höra medelmåttigt höbol, hjelplig skog, vacker trädgård. Byn räknade 1859: 269 innvånare. 5) **Ingelstad.** By uti Berga socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, om 3 mantal, hvaraf $1^3/_4$ mantal frälse med qvarn lyda under Toftaholm, $1^1/_4$ mantal skatte har gästgifveri, hvarifrån skjutsas i söder till Ljungby $1^1/_2$ mil, i nordvest till Åraved, $2^1/_4$ mil, i nordost till Dorarp $^1/_2$ mil. Hela byn hade 1859: 109 invånare och tax. till 10,760 rdr rmt. Ingelstad nämnes redan 1262; anses af Wieselgren hafva varit en furstestad i detta fylkesriket. Här bodde sjökonungar, som »ändades i England», troligen under sträfvandet för den ostmanniska koloniens inrättande på Britanniens öar omkring 9:de seklet. Flera resestenar ses här, mest tre och tre tillsammans. Vid qvarnen står runstenen № 1262 i Liljegren Run-Urkunder med inskriften: . . . et risthi: stin: ifter: thurir: fathur: sin: Sar et nthis: o. Iklante. Ofvannämde författare anser, att »Gamle Gunnar Galle till Ingelstad, som tog 2 gårdar från Agunnaryd kyrka (Handl. i Skand:s Hist. XIV: 94) bör sökas här. Han var gift med Karin Jönsdotter Lillie, som dog 1562. Deras son G. G. den Yngre »fördrack alla sina gods.» 1524 erhöll hustru Kademi på Torp kon:s bekräftelse på besittningen af Ingelstad, hvarjemte hennes vederpart Thord Eriksson på Presttorp dömdes att betala 40 mark för domen. Detta Ingelstad antages äfven vara det samma som Helge Sting sålde 1475 till Gustaf Olofsson Stenbock för 260 mark. — 6) **Ingelstad,** by uti Östra Eneby socken och Bråbo härad af Linköpings län, om $2^1/_4$ mantal skatte, belägen $^1/_8$ mil från Norrköping, på en höjd vid Bråviken, inköptes åtminstone till största delen, af öfverste Törnsköld 1638, nu delad på flera egare. Häraf tillhöra åtminstone sedan 1853: $1^1/_4$ mant. taxeradt till 22,500 rdr rmt. fabrikör A. F. Östergren i Norrköping; $^1/_2$ mant. jemte $^1/_8$ Stålhöga, utjorden Kullen om 1 tunnl. $20^3/_8$ kappl., tax. till 9000 rdr, af apothekaren och riddaren C. F. Asker i Norrköping; $^1/_4$ mantal taxeradt till 1170 rdr eges af en hemmansegare, $^1/_4$ mantal jemte $^3/_8$ mantal Stålhöga samt 2:ne utjordar om 34 tunnl. $11^5/_8$ kappl., alltsammans taxeradt till 36,570 rdr, eges af en bonde. Förstnämnda hemmanet om $1^1/_4$ mant. uppgifves 1825 haft stort utsäde, sedan alla hagarne blifvit uppodlade till åker. Höbolet var ock betydligt genom foderväxters odling. På egorna äro några små torp och fiske i Bråviken.

**Ingelstorp.** Regalt pastorat af 1:sta klassen hörande till Ingelstads kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar; Ingelstorp, modersocken, och annexet Walleberga, samt innehåller $49^{23}/_{48}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år nära fördubblats, uppgick 1859 till 2,480. Pastoratet är beläget mellan två bergåsar, den ena i söder mot kusten af Östersjön, den andra i norr om pastoratets egor. Marken mellan dessa högder är jemn och består mot hafvet af flygsand samt mindre bördig sandmylla, längre ifrån sjön af svartmylla, och närmast norra åsen af klapperjord, med större stenar belagd lermylla, och på några ställen flisstens-brott. I mån af jordmånens olikhet är bördigheten olika. Sandjorden måste hvila flera år och ger upptagen obetydlig afkastning. Af svartmyllan räknas i allmänhet 6:te kornet. På skog är alldeles brist. 2) **Ingelstorp,** socken uti Ingelstads härad af Christianstads län, är belägen $1^3/_4$ mil öster från Ystad, vid 75 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 0,141 qvardratmil eller 3,263 tunnland, af hvilka 220 uppgifvas vara sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 574 och 1860 af 1014 personer, (år 1859: 1029 enligt konsistorii uppgift) består af två byar, *Ingelstorp* och *Hammar* med $8^3/_4$ mantal skatte, $2^3/_8$ krono, $12^1/_2$ frälse, tills. $23^5/_8$ mant., taxerade 1859 med verk och lägenheter till 176,630 rdr rmt., häraf kommer på Ingelstorp 135,000 rdr. Uti denna by är kyrkoherdebostället, 2 mant. krono, klockarebostället № 2, $^1/_2$ mant., båda

taxerade till 9,380 rdr; $^1/_2$ mant. № 48 eges af grefve Beckfriis; 9 hemmansnummer med 3 gatehus samt Hannas väderqvarn och ett tegelbruk der 1860 brändes 80,000 tegel; alltsamman tax. till 47,010 rdr eges af grefve Ehrensvärd; $^5/_{32}$ mantal i № 43 eges af lagman Sylwan. Görgen Krabbe skref sig till Krageholm, Ingelstorp m. fl. Hammarsby eges af allmoge; *Rena* ålfiske tax. till 340 rdr rmt. eges af åboarne i Hammars by. Kyrkan, belägen å en bördig trakt, $2^1/_2$ Sv. från Cimbritshamn, $6^3/_{10}$ mil från Christianstad, har alla socklar, hörnstycken, tunn- och hjelmhvalf m. m. af huggen kalksten. Skeppets korshvalf äro vida yngre och hållne i spetsbågsstil samt bestå af tegelsten. Skeppets södra ingång prydes till det yttre å hvarje sida af en kolonn mellan en inre platt, som utgör anslag, och en yttre karnis, som omgifver det hela. Kolonnernas baser hafva någon likhet med Attiska. Östra kolonnens skaft föreställer en biskop, som med full mässekrud och korsprydd klöfhatt håller i högra handen en bok och har vid venstra sidan en kräckla eller krumstaf. Kransarne utgöres af uppnedvända skråkanter, hvarå skildras åt vester en liggande man och ett lejon, åt öster ett likadant lejon samt ett lejonhufvud i rosverk. Betäckningen är halfrund i tre afdelningar, af hvilka den innersta prydes med en vinranka och deri två menniskohufvuden, tvänne djur och två foglar; den mellersta prydes med bladverk samt ett glupande djur framför ett menniskohufvud; den yttre har endast en bred karnis. Barnundervisningen bestrides af två examinerade lärare uti fast skola; är 1859 besöktes skolan af 72 gossar och 50 flickor, medan 9 barn undervisades hemma. — Adress: Ystad. 3) **Ingelstorp,** by uti Ströfvelstorp socken, Södra Åsbo härad och Christianstads län, 12 n:r; tax. 1859 till cirka 38,000 rdr; här är gästgifvaregård på № 2, $^{355}/_{1716}$ mant., hvarifrån skjutsas till Engelholm i norr 1 mil, Fleninge i söder 1 mil, Åstorp i öster 1 mil. 4) **Ingelstorp,** ett mant. kronohemman uti Abild socken af Årstorps härad och Halmstads län, beläget $^1/_4$ mil från kyrkan, ligger i en dal vid foten af det s. k. Furuberg icke långt från landsvägen; det har förr tillhört Årstads socken, men blef enligt ett i pastorsarchivet förvaradt originaldonationsbref, år 1586 af konung Fredrik. II i Danmark anslaget till prestgård. Sedan den 1682 genom vådeld uppbrändes, flyttades gården ifrån höjden till sitt nuvarande läge. Stomhemman äro Örsedahl $^3/_4$ mant., och Borgered $^3/_4$ mant., begge belägna i skogsbygden och taxerade 1859 jemte prestgården till 7,500 rdr rmt. Utsädet uppgafs 1818 till 12 tunnor, höbolet till 50 lass. 18 nötkreatur, 4 hästar och 20 får föddes på hemmanet. — 5) **Ingelstorp,** ett mantal säteri uti Sandbecks socken, Barne härad af Skaraborgs län, skall vara det äldsta i länet, och kanske äfven det sämsta; jordmånen består af såkallad femsand. Omkring 1818 uppgifves utsädet till 1 tunna vinterråg samt 15 tunnor hafre, högst 50 stackar hö erhöllos; litet löfskog och någorlunda bete finnes till gården; största förmånen är en god torfmosse; samma år var P. Schotte egare. År 1859 egdes gården, taxerad till 1,500 rdr rmt, af handl. J. von Schneidow å Bregnumstorp.

**St. Ingemos källa** finnes mellan Dala och Ljunghem i Westergötland nära en offerlund, som ännu hålles helig af folket. Fordom har ett helgon, vid namn St. Ingemo, i Götaland varit värderad såsom särdeles god att åkalla i allahanda boskapssjukdomar. Helgonasagan om den heliga Ingemo finnes ingenstädes antecknad, och hennes lefnadshändelser äro längesedan förgätna; blott en sägen om hennes helighet och källans underbara kraft, att bota sjukdom hos både folk och kreatur, fortlefver ännu bland folket. Och ännu i vår tid föröfvas vidskepelse derstädes af de enfaldiga. De gå först några gånger omkring lunden och sedan till källan; somliga dricka af hennes vatten, andra två sig deruti och offra derefter något penningar, nålar eller ett stycke bröd. Vid en gammal stubbe nära invid hade de sjuka brukat falla på knä och göra sin bön till den heliga Ingemo.

**Ingemarstorp.** Ett mantal skatte uti Åsbo socken, Göstrings härad och Linköpings län, har tillhört Per Andersson Linderoth under säterifrihet, hvilken 1680

upphäfdes, derefter Dav. Gyllenklous arfvingar, lydde 1700 under Wadstena slott, var en skröplig bondgård, då det 1832 inköptes af löjtnant Per Brogren, och bebygdes för ståndspersoner, kom sedan genom köp till enkefru Tholén, och slutligen, under Strålsnäs säteri, till nuvarande egaren bergm. och riddaren Sjögréen. Taxeringsvärdet var 1859: 6,180 rdr rmt.

**Ingevaldstorp.** Ett mantal skatte uti Askeryds socken, Norra Wedbo härad och Jönköpings län, taxeradt 1859 till 2,700 rdr rmt, är skiftadt i två delar, hvaraf den ena har gästgifveri; derifrån skjutsas i vester till Bona $1^1/_4$ mil, i söder till Eksjö $1^7/_8$ mil, i öster till Sundstorp $1^1/_2$ mil, i nordost till Sund 1,625 och i norr till Ramsmåla $2^1/_4$ mil. De tre sistnämda ligga i Östergötland. 2) **Ingevaldstorp.** Uti den bygd af Westgötalandet, der ännu så många gårdar bära minnen af konungars hofhållning, ligger vid foten af Brunhamsberget en gård, *Ingevaldstorp* benämd, och säges det, att en konung Ingevald der haft sitt säte. Denna Lysings härad och Linköpings län, på sägen kan väl härleda sig från en lydkonung med detta namn, men kunde ock vara ett minne af konung Ingiald Illråda, ty så plägade Svea konungar hafva sina gårdar i Götalandet, der de höllo hof, när de i rikets angelägenheter infunno sig derstädes. 3) **Ingevaldstorp,** by uti Röks socken, 3 nummer om 3 mantal skatte, 1 mant. frälse; är skiftad mellan 8 egare och taxerad till 16,950 rdr rmt. En del på $^1/_3$ mant. taxerad till 2,660 rdr rmt eges af enkefru Hedelius. Frälsehemmanet har tillhört And. Rosenstråle 1687 och 1700 fru Chr. Beijer, enka efter J. O. Snoilsky, och 1726 C. L. Lejonsten. En gård har tillhört enkefru Bauchman, med säterifrihet till 1680.

**Ingelsåsen** kallas en höjd i Karleby socken i Westergötland, som sträcker sig flera hundrade famnar i längden från öster till vester. Vid detta ställe är fästadt ett minne om kung Ingels strid på Ingelsås (Nyckelängarne), der han skall hafva stupat och blifvit begrafven.

**Inglamåla** jerngrufvor äro belägna uti Fröderyds socken af Westra härad och Jönköpings län, på Notteryds egor, och hafva lemnat 1856: 606 Sk℔ och 1860: 6,155 Ctr: jernmalm. $^1/_8$ mantal ibm eges af Grefve Hamiltons arfvingar å Böksholms bruk.

**Inglatorp.** By uti Rödeby socken, Östra härad och Blekinge län, på 2 n:r af $2^1/_8$ mantal skatte, är skiftad i 5 delar, hvaraf två på $^{13}/_{16}$ mantal tillhöra herr C. Lundstedt i Carlskrona, en på $^9/_{32}$ mant. handl. J. A. Jacobsson, en på $^3/_4$ mant. amiral Nordensköld, $^9/_{32}$ mant. hr Rubin på Bubbetorp, hvarom vidare under Rödeby socken. Byn, på hvars egor dessutom finnas 9 torp, som egas af bönder, har 154 inv. och taxeras till cirka 40,000 rdr rmt.

**Ingridstorp.** Ett mantal frälse-säteri uti Dala socken, Gudhems härad af Skaraborgs län, förmenas hafva fått sitt namn af Ingrid Ylfva, moder åt den namnkunnige Birger Jarl till Bjälbo; har en vacker belägenhet. En skogstrakt, kallad Åsarne, jemte $6^3/_8$ mant. frälse uppgifves 1818 hafva lydt härunder. Säteriet har tillhört öfverintendenten Tham, 1831 bönder. År 1859 var gården skiftad emellan 2 åboer och taxerad till 12,980 rdr rmt.

**Inland.** Härmed förstås i allmänhet hela södra Bohusläns fasta land, som på ena sidan omgifves af den hafsvik, som ifrån Marstrand intränger till Uddevalla, och på den andra af Göta elf. I trängre mening deremot, betecknar detta namn endast södra delen af den sålunda bildade halfön, eller Inlands Norra och Inlands Södra härader. Benämningen, hvilken är ganska gammal, har sannolikt först uppkommit i Kongelf, till motsats af det om Westgötasidan någon gång förekommande namnet *Utlandet.* Inlands fördelning i härader är först verkställd i en sednare tid. Dess vapen är en skog.

**Inlands Fräkne.** Härad af Göteborgs och Bohus län, skall, enligt traditionen, hafva erhållit namn efter en småkonung Fracke, som bott på Gullborg, ett fäste, liggande på detta härads gräns, dock uti Ostmåls socken. Det begränsas i norr af Lane, i öster af Torpe och i söder af Norra härad, samt sköljes i vester af den hafsarm, hvars olika delar kallas By-, Hafstens-, Hasselö- och Svansunds fjordar, och hvilken söder i häradet bil-

dar den icke obetydliga viken Ljunskile. Näst Bullaren och Näsinge, är Fräkne den mest karakteristiska bergs- och skogsbygd i Bohus län, samt tillika en af dess naturskönaste trakter. De brutna, sammanträngda och skogbevuxna bergmassorna ega ett ganska imposant utseende, och en resande, som första gången färdas härigenom, skall hafva svårt att föreställa sig, att en så vacker natur tillhörer en hafstrand. Småningom förena sig klipporna till ett uppstigande fjell, hvilket utgör fortsättningen af den stora rygg, som genomstryker Inland, och hvars plateau, ganska jemn och rik på insjöar, upptager hela östra trakten af Fräkne, och söder om Ljungs- eller Åkerskile med väldig resning stupar i hafsviken. Ett par på denna bergsryg uppstigande kullar, Knipen och Linjern, äro otvifvelaktigt de högsta punkter i södra Bohus län, och den utsigt, man ifrån dem njuter, hardt nära obegränsad. Vid klart väder synes derifrån, ost-nordost ut, en blå punkt, hvilken förmodas vara Kinnekulle. Många mindre vattendrag kommande ur fjellsjöarne, genomskära Fräkne och drifva en myckenhet här anlagda mjöl- och sågqvarnar. Det största är Ljungsån, som i Ljungskilen uttömmer sjön Hällungens vatten, och uti hvilken, äfvensom i Tjöstelsrödsbäcken, som är utloppet till den lilla Skursjön, man förr har fiskat äkta perlmusslor. (Öfver alla de vattendrag, deröfver landsvägen går, hafva i början af detta århundrade blifvit hvälfda prydliga stenbroar. Äfven annorstädes i Inlands fögderi har man bygdt sådana.) Detta härad är ännu en af länets bästa skogstrakter. Stora och grofva skogar bekläda det inre af landet, men åt stranden äro de mest uthuggna. En del af skärgården och Göteborg förses härifrån med bränsle och något byggnadsvirke. Man kan antaga, att öfver 3,000 famnar ved, hufvudsakligast gran och furu, årligen afyttras härifrån. Större delen af denna qvantitet lastas vid Ljungskile; men från de hemman, som äro belägna längst uppe i fjellen, forslas denna vara vintertiden öfver Öresjön i Hjertums socken till Göta elf och sedan vidare. Hittills har man förgäfves eftersökt några malmgångar i härvarande bergstrakt. Endast traditionen vet om att silfver skulle finnas uti berg på Anfasteröds skog. Silfver skall nämligen hafva blifvit funnet i gediegen form af ett par gossar i slutet af 1500-talet, men hvilka kort derefter omkommo utan att närmare hafva redogjort för stället, der de tagit det. Men sannolikt har deras fynd icke varit annat än svafvelkis, hvilken här förekommer flerstädes, särdeles på allmänningen Brefjellet. Af här befintliga mineralkällor är den på Lyckorna, under Anfasteröd, belägna veterligen den starkaste. Såsom sädesbygd är Fräkne härad, i sin helhet betraktad, ingalunda den bästa, i anseende till den mindre tacksamma jordmån, som här i allmänhet råder, om man undantager dalgångarne närmast stranden. I dessa består jorden mestadels af mylla på god lerbotten; men för öfrigt är sand rådande, här och der vexlande med mossjord och skogslera. Till sin odlade jord äro hemmanen i allmänhet af inskränkt beskaffenhet, ehuru tillfällen till odling icke saknas, särdeles genom uttappning af mossar, hvilken dock på få ställen kan verkställas utan dryga kostnader. Medelutsädet per hemman uppgår till omkring 26 tunnor. Utom i den bättre trakten af Forshälla socken, är allmänna sädet hafre och råg. Det sistnämnda sädesslaget utsås till stor del uti svedjeland eller såkallad kas. Öfverhufvud beräknas afkastningen af vårsäd till 6:te och af höstsäd till 15:de kornet. Fräknebon är en både skicklig och driftig jordbrukare. I anseende till sämre betesmarker, är boskapsskötseln en mindre vigtig binäring, än man haft skäl att vänta sig. Ganska många af inbyggarne idka fraktsegling på Wenern. En del bönder sysselsätter sig med båtbyggnad. I Dransvik och Sund i Forshälla, Strand i Risteröds och Berg i Ljungs socken bygges både stora och goda fartyg, såväl på klink som kravel. I Fräkne förfärdigas ock de bästa och vackraste åkdon i länet. Äfven i annat är allmogen händig, och man finner ibland dem alla slags handtverkare. Fräkne är det bäst och prydligast bebyggda häradet i Bohus län. Inomhus råder en på andra orter ovanlig renlighet och ordning; men här utvecklas tillika i lefnadssättet en så öfverdrifven yppighet,

att den kanske på intet ställe i riket har sin motsvarighet, och som, understödd af eller medförande ett för starkt anlitande af krediten hos Uddevallas handlande, med förvånande hastighet uppslukar välmågan. Med förhållandet väl kända personer försäkra, att öfver hälften af pastoratets befolkning är stadd i knappa vilkor, hvilka årligen försämras. Fjellbon är i allmänhet den i ekonomiskt afseende bäst behållne. Det är icke längesedan Fräknebon var, för sin obändighet och laglöshet, en förskräckelse för sina grannar; men ett kraftfullt handhafvande af polismakten och en raskt framskridande hyfsning hafva numera ändrat detta förhållande. Jemte Inlands Södra, Norra och Torpa härader utgör detta härad ett fögderi och en domsaga. Häradet, som har sitt tingställe vid Groheds gästgifvaregård i Forshälla socken, innefattar Forshälla, Resteröd, Ljung och Grinneröd socknar med en areal af 45,813 tunnland, af hvilka 3,624 äro sjöar och kärr. Den odlade jorden uppgifves i Hahrs Statistiska tabeller till 3,010 tunnland, naturlig äng till 1,740 tunnland. Hemmantalet är 95 och bodde i häradet 1855: 3,230 på qvadratmilen; år 1860 var folkmängden 6,200. Beväringsmanskapet utgjordes af 50 man; 192 backstugusittare funnos.

**Inlands Nordre.** Härad af Göteborgs och Bohus län, gränsar i vester till Hakefjorden, i norr till Fräkne, i nordost till Torpa, i sydost och i söder till Inlands Södre härad samt omfattar en areal af 70,146 tunnland, af hvilka 3,217 äro sjöar och kärr. Den odlade jorden upptager 4,950, naturlig äng 2,180 tunnland. Häradet med tingställe vid Smedseröd innefattar: Solberga, Jörlanda, Hålta, Spekeröd, Ucklum, Ödsmål och Norums socknar med $231^{13}/_{16}$ mantal. Här bodde 1855, på qvadratmilen, 3,959 personer; år 1860 var folkmängden 11,899. Beväringsmanskapet utgjordes af 95 man; 525 backstugusittare funnos.

**Inlands Södre** härad betecknar den sydöstra och södra delen af Bohusläns fasta land, eller den landsträcka, som ifrån Torpa härads gräns, följande Göta elf och dess norra utlopp, går till Hakefjordens mynning och nära nog i en halfbåge kröker sig omkring Nordre härad. Med en areal af 2,234 mil eller 51,701 tunnland är det i förhållande till sin storlek ett af de tätast bebyggda härader i länet. Den odlade jorden upptages till 32,194 tunnland, naturlig äng till 7,840 tunnl. Häradet, med tingstället i Kongelf uti en hyrd lokal, innefattar socknarne: Ytterby, Kareby, Romelanda, Thorsby, Harestad och Lycke, samt städerna Kongelf och Marstrand, med $224^{1}/_{4}$ mantal. År 1860 uppgick folkmängden till 12,159. Beväringsmanskapet utgjordes af 141 man; 365 backstugusittare funnos.

**Inlands Torpe.** Härad af samma län, utgöres af den 3 mil långa men ganska smala landsträcka, som går från Dalgränsen längs Göta elf till Inlands Södre härad och innefattar Hjertums pastorat, under hvilken artikel arealen m. m. finnes upptagen. Här må tilläggas, att jordmånen består i dalen af bördig lera och mylla på lerbotten, i bergstrakten åter af sand, mojord och hvitlera. Per medium utsås på hemmannen omkring 2 tunnor höst- och 30 tunnor vårsäd, af hvilken sistnämnda, som till största delen utgöres af hafre, man beräknar afkastningen till 7:de kornet. Förmedelst de många och stora brännerier här finnas, är potatesodlingen högt uppdrifven. Den goda skogstillgången är, näst jordbruket, häradsboernas vigtigaste näringskälla. Stora qvantiteter af ved gå årligen härifrån på elfven till Göteborg, äfvensom icke så ringa här förädlade skogsprodukter afsättas utom häradet. Häradet, hvars tingställe är vid Holmens gästgifvaregård i Westerlanda socken, beboddes 1860 af 5,799 personer. Beväringsmanskapet utgjordes af 43 man; 261 backstugusittare funnos.

**Inlängen.** Ö hörande till Thorhamns socken af Östra härad och Blekinge län, egdes 1790 af en döfstum fiskare Gustaf König, en snäll sjöman, fiskare och jägare, sonssonsson till den förste borgmästaren i Carlskrona Blasius König, som så mycket utmärkte sig under Snapphanarnes tid. Ön, hvarunder höra Stora och Lilla Windelskär, Bost- och Gräsholmen, taxerades 1859 till 3,450

rdr rmt, egdes af tre lotsar och beboddes af 85 invånare.

**Insjö.** Grufvor och kopparverk i Åhls socken af Stora Kopparbergs län. Grufvorna hafva tidtals varit bearbetade och åter nedlagda; egas af Falu bergslag. Kopparverkets tillverkning taxerades 1859 till 2,250 rdr och en tillhörande qvarn med 3 par stenar till 4,500 rdr. Gustaf Schedin, anförare för den upproriska Dal-allmogen 1743, då den tågade till Stockholm, var bokhållare vid Insjö kopparverk.

**Intagen.** By i Hjertums socken af Torpa härad och Göteborgs län, af $2^1/_2$ mantal skatte, $^1/_4$ mantal krono, taxerades 1859 till 31,050 rdr och hade då 82 inv. Häraf äro Öfra och Nedra, hvardera om 1 mantal skiftade i 5 delar, Nordre $^1/_4$ skatte och $^1/_2$ krono, är beläget i länsgränsen och till hälften gästgifvaregård hvarifrån skjutsas till Wenersborg i norr $1^1/_2$ mil; åt söder till Sollum $1^1/_8$ mil. År 1664 fick staden Wenersborg sig donerad hela räntan af detta hemman; men sedan 1772 åtnjuter den icke mer än $^1/_3$:del deraf. Kronohemmanet innehafves af kapiten Strömstedt. Byn Intagen har vunnit en viss ryktbarhet genom det ovanliga jordfall, som inträffade den 7 Oktober 1648, då en del af denna bys inegor till en längd och bredd af flera hundrade famnar, och med ett djup af 27 alnar plötsligt kastades öfver Göta elf till Westgöta eller s. k. Svenska sidan. Denna händelse, hvilken åtföljdes af ljungeld, åsklika knallar och svafvellukt, medförde en förfärlig olycka. Det lossnade jordstycket, hvilket upptog nära ett helt hemman, uppdämde elfven, hvilken ofvanom detsamma steg till 30 alnars höjd. Hus och magasiner, som lågo ofvanom, jemte i dem förvarade grofva storverksträd, sönderslogos till stickor; spilrorna, husen, virket och 5 fartyg drefvo upp till Trollhättan och 85 menniskor omkommo, utan att någons lik blef igenfunnet. Märkligt är att två personer, hvilka befunno sig uti ett af de sönderkrossade husen, räddades på vrakstycken. Den ene af dem blef sedan prest. Det berättas äfven att en bonde i Hjertum, som ämnade sig till Intagen samma dag, helt nära denna gård angreps af en så olidlig värk i benen, att han ej förmådde röra sig ur stället, och räddades derigenom. Denna naturhändelse tyddes af någon såsom ett förebud till Bohusläns 10 år derefter inträffade öfvergång till Svenska kronan, men gaf komminister Torsten Wassenius anledning, då 100:de årsdagen af denna tilldragelse firades, att predika öfver 114 Ps. 5—8 vers., och dervid välja till ämne »Guds verk prisadt af barnabarn.» Det bortvältade jordstycket genomskars och bortfördes sedan till en stor del af elfven; men ännu qvarligger, på Westgötasidan, ett odladt stycke af detsamma, 660 alnar långt och från 30 till 100 alnar bredt.

**Intagsberget.** På detta berg, beläget i Husaby socken af Södermanland, i skogen å den s. k. Vestermarken, förekomma lemningar efter en borg. Om detta berg anför R. Dybeck i »Runa», äfven en annan märkvärdighet. I en mindre grotta härstädes, hvars trånga öppning skyles af dvärgbjörkar, tindrar, vissa årstider, ett *skönt smaragdlikt sken.* Det är den här förekommande lilla mossväxten Schistostega osmundacea, som sprider detta sken. Ett underbart alster i skapelsen.

**Intorp.** Säteri af $^3/_4$ mantal uti Gällstads socken, Kinds härad och Elfsborgs län, har i början på 1600-talet tillhört ståthållaren Axel Drake. I början på 1700-talet skref sig lagmannen Åke Soop till Intorp. År 1859 var majoren J. C. Olivecreutz egare häraf, jemte i samma socken belägna 1 mant. Björkholmen, säteri, samt $2^1/_4$ mantal, Hallens, Backens, Intorps och Möllebos qvarnar, samt Möllefors manufakturverk med 1 spikhammare; det hela taxeradt till 14,370 rdr rmt. Omkring 1815 uppgifves sätesgårdens utsäde till 25 à 30 tunnor, höbolet temligen ymnigt, mangårdsbyggnaden af trä, ansenlig, med en trädgård.

**Irlända** *(Ilända).* Egendom uti Färentuna socken och härad å Svartsjölandet i Stockholms län, af $2^1/_2$ mantal hvaraf $1^1/_4$ skatte och $1^1/_4$ frälse tax. 1859 till 20,920 rdr rmt. eges af löjt. Ax. af Klint. På egendomen bodde s. år 46 personer. Här föddes 1739 öfversten och riddaren af Svärdsorden,

Axel G. von Arbin, död i Stockholm 1828. Han bevistade Pommerska fälttåget och var med vid Demmins försvarande, hvarvid han utmärkte sig.

**Isala,** i gamla handl. Iselie, by i Svärdsjö socken, Kopparbergs fögderi af Dalarne, $^1/_2$ mil från kyrkan med 81 inv., har historisk märkvärdighet. Det var hit Gustaf Eriksson Wasa kom år 1520, under sin vandring i Dalarne, för att underrätta sig om Dalamännens tänkesätt, och intog hos kronoskytten Sven i Isala, i chrönikorna kallad Sven Elofsson eller Algutsson; men sägen är i bygden och bland hans efterkommande, att hans fader hetat Nils. I ett bref ifrån kon. Gustaf till menige inbyggarne i Dalarne af den 8 Dec. 1524 kallas han dock Sven Johansson. Knappt var Gustaf väl inkommen i stugan, der han ställde sig vid bakugnen för att värma sig, så kommo de danske utskickade äfven in. Då spejarne frågade efter flyktingen, upplyftade hustrun, som gräddade bröd i ugnen, sin brödspade och gaf Gustaf dermed ett dugtigt slag öfver ryggen, sägandes: *Hvi står du här och gapar på främmande? Har du aldrig sett folk förr? Packa dig straxt ut i ladan och tröska.»* Denne efterföljde villigt befallningen, och undkom sålunda sina förföljare, hvilka icke kunde ana, att den slagne drängen var just den de sökte. Men den trogne Sven ansåg likväl Gustaf ej nog säker hos sig, utan ville föra honom högre upp i skogarne till en säkrare vistelseort, och begaf sig med ett halmlass, deruti han bäddat in den fridlöse Gustaf, på den farliga färden, som må förtäljas honom till ära. Bådas lif var i fara, emedan hela den orten var full af de danske fogdarnes utsände, och Sven hade icke långt hunnit, när en flock fiender omringade hans hamlass. Belöningen för den, som utlemnade Gustaf, var fördubblad. Med en enda vink till vakten, att den fridlöse låg der i lasset, kunde den fattige skytten hafva blifvit en riker man; men, derest han dolde sin hemlighet, och Danskarne upptäckte den, så var han dödens. Men hvarken guld eller lifsfara kunde förändra hans trogna svenska hjerta. Danskarne misstänkte bonden och stucko sina spjut några gånger genom halmlasset. Försynen styrde det så, att Gustaf träffades allenast i benet, och spjutet gick lätt in i lasset, hvarefter knektarne redo sina färde. Då märkte Sven, att blod började drypa under halmskrindan, hvarföre han, i händelse af nytt besök, skar sin häst i foten i den så kallade Kråkan med en knif, så att blodet gick ut af såret. Till ett minne häraf kallas ännu i dag, berättar Afzelius (Sagohäfder V Band, 252 s.) allmänneligen Svärdsjöboerna (till hvilka Sven hörde) Kråkor. Gustaf kom emellertid lyckligen fram, med undantag af det obetydliga såret, till Marnes by, der han tog ett kärleksfullt farväl af sin trogne ledsagare. Denne fick sedan en vacker kronopark i belöning för sin trohet, och hans loge står ännu qvar. Konung Carl XI besåg den samma vid sin förbiresa till Gefle den 12 Januari 1684, och gaf 10 rdr till dess underhåll. År 1757 erhöll dåvarande åboen, Johan Hansson, den sjunde i nedstigande led från ofvannämnde Sven i Isala, 27 dalar kopparmynt till ladans förbättring, efter häradsrättens dom i orten. Isala lada bibehåller ock sitt gamla utseende, ehuru flera gånger reparerad. Inuti finnas många namn skrifna och på södra gafveln är ristad med gammal stil: *»Kung Jösta har tröskat här.»* Konung Gustaf III lät vid ladan uppresa en minnesvård af porfyr, med inskrift: »Här tröskade Gustaf Erikson; förföljd af rikets fiender, af Försynen utsedd till fäderneslandets räddning, Hans ättling i sjette led, Gustaf III, lät rista minnesmärket»; samt på andra sidan: »År 1786 den 22 December anslog konungen en tunna spanmål årligen af Svärdsjö socken till ladans underhåll.» Det blef äfven tillåtet dåvarande hemmansegaren Hans Jansson, i åttonde led härstammande från Sven i Isala samt hans efterkommande, och egare af stamfadrens hemmansdel, att bära en ärepenning till minne af händelsen, med inskrift: »Till Sven Elofssons heder, som frälste gamla konung Gustaf, bär dess afkomma i Isala by denna penning, gifven af konung Gustaf III år 1787.»

**Isberga** eller Idberga. Ett mantal säteri uti Willstads socken af Westbo

härad och Jönköpings län, har, jemte säteriet Sännås, i långliga tider tillhört Liljenbergska ätten och utgör en del af ett större fideikommiss, *Wallerstad* i Östbo härad, till denna ätt. Härunder lyda byn Isberga 3 mantal rå- och rörshemman, $^1/_2$ mant. Borlansbo med qvarn, $^1/_2$ Ilabäck; hela taxeringsvärdet, inberäknadt frälse-räntor af $^1/_4$ mant., var 1859: 18,295 rdr rmt. Godset, som har vidlyftiga egor och mycken skog, deribland äfven bok, innehafves af löjt. Liljenberg. Fideikommisset, med Wallerstad i Östbo till stamgods, stiftades i början af förra århundradet af presidenten, grefve Liljenberg. Ätten, som då kallade sig Drefling, är från Tyrolen, och inkom till Sverige 1580. Daniel Drefling, häradshöfding öfver Östbo, Westbo och Sunnerbo, upphöjdes i adeligt stånd 1705, kallade sig först Liljeberg och sedermera Liljenberg; var son af kronofogden i Westbo, Joh. Drefling.

**Isenäs.** By i Dalarne. Här bodde Lars Olofsson, konung Gustaf I:s trogne vän, af hvilken Gustaf erhöll godt bistånd under befrielsekriget, hvarför han ock blef af konung Erik adlad samt tog antingen af sin och björnarnas hembygd, eller för ådagalagd styrka och mandomsrön, namnet »Björnram.»

**Isie, Lilla.** Annex-socken till Torps pastorat, uti Wemmenhögs härad och Malmöhus län, belägen $3^1/_2$ mil vsv. från Ystad vid hafvet och på 45 fots höjd öfver detsamma, omfattar en areal af 1666 tunnland, hvaraf blott 2 äro vatten. Marken är jemn, jordmånen något sandig och lerblandad. På skog är fullkomlig brist. Folkmängden, som år 1805 var 395, uppgick 1859 till 890 personer; hemmantalet är $13^3/_8$ skatte och frälse, $^2/_3$ mantal krono, och taxeringsvärdet var år 1859: 203,780 rdr rmt. På 1760-talet voro $7^1/_{24}$ mant. krono, och 4 mant. frälse lydde då under Dybecks gård. Kyrkan ligger $^3/_8$ mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och två oexaminerade lärare, och skolbarnens antal utgjorde år 1859: 89 gossar och 78 flickor. Socknen utgöres af följande byar: Lilla Isie med 9 n:r, hvaraf № 4, $^2/_3$ mant. krono, taxeradt till 7,500 rdr, är sergeantboställe; № 1, 3, 5, $^{41}/_{128}$ mant., tax. till 14,160 rdr, egas af en bonde; $1^{109}/_{128}$ mant. med väderqvarn, tax. till 41,300 rdr, är skiftadt mellan 10 bönder; Vestra Torp by på 29 n:r är tax. till 131,870 rdr rmt. Bösta fiskläge har 57 Gatehus, belägna vid sjökanten, tax. till 7,070 rdr; åboerna idka fiske. Här finnes äfven kalkstensbrott. — Adress: Malmö och Anderslöf.

**Isjöa.** Ett mantal skatte uti Hamneda socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, på 2 n:r i 4 delar, tax. till 3,430 rdr, eges af bönder. På hemmanets egor ligger Svarfvaretorpet, tax. till 400 rdr, som eges af löjt. Hammarbergs arfvingar. På Össiya, sedan skrifvet Isjöa, i Trollegården bodde 1644 en Harald Trolle; 1674 nämnes en kapten Jonas Trolle. Wieselgren förmodar denna Trolle-ätt vara en qvarlefva af de Svenska Trollarne, som snart ansågo sig som ofrälse, under det en gren i Danmark höll sig uppe i högadligt anseende. Ännu i 18:de seklet bodde Trollar här.

**Ismanstorp.** Borgruin uti Långlöte socken på Öland nära sjökanten, beväxt med småskog, men från grunden ännu flera alnar i höjden väl bibehållen med sina tjocka murar, är ett minnesmärke från forntiden. I anseende till ålder och byggnadsätt skulle denna borg kunna hänföras till den tid, då Asbjörn var jarl på Öland. Orten torde ock fordom ha hetat Asbjörns Torp; ty Isman är icke något i Norden kändt namn. Dock är det svårt att för visso veta, hvilken af de gamla borgarna Asbjörn bebott. Men för de gamla qväden, som ännu äro i folkets minne, plär ofta ligga en grund i de märkliga händelser, som tilldragit sig uti den ort, der sången sjunges. I Afzelii Sagohäfder läses: Enligt en vacker fornsång, som ännu är i folkets minne på denna ort, har der en gång fordomtima bott en förnämlig man, som hade till dotter en vacker ungmö, stolts Karin. Hon gick en gång ut, sjelf femtonde, med sina tärnor, fjorton fagra jungfrur; men sjelf var hon bland dem den fagraste. De förlustade sig med sång och lekar, såsom i visan säges, *under lindar och ekar i lunden och det gröna.* Hastigt kom från hafvet dit till stranden ett skepp och

en konungason ifrån Danmark. Han steg i land och lyssnade till stolts Karins sång. Då trodde han sig höra slag på en guldharpa; men när han kommit i lunden, blef han än mer intagen i hennes fägring. Han bjöd henne dricka en dryck med sig (det var ett sätt att fria den tiden) och vann hennes ja och goda vilja. Sedan tog han henne i sin famn, bar henne på sitt skepp, seglade så bort och gaf henne guldkrona och Drottninganamn. Men i orten sjöngs från denna tid, om konungasonen från Danmark och stolts Karin, en visa, som började sålunda:

I Långlöte, der är den fagraste by,
Och femton stolta möjor bo deruti.
För lindar och för ekar i lunden och det gröna.

Så kom den Danska kungen seglande fram,
Fick höra liten Karin i eklunden sang,
För lindar och för ekar etc.

**Istaby.** By uti Mellby socken af Listers härad och Carlskrona län, på 15 n:r af $5^3/_8$ mant. skatte, $1^{11}/_{12}$ mant. frälse, är skiftad mellan 12 bönder och tax. till omkring 55,000 rdr. Här bodde 1859: 424 personer. Åkern är lerblandad; af skog finnes till husbehof. Här finnes uti en liten kålgård en runsten, som, näst runristningen på Runamo, är den märkligaste i Blekinge. Den gifver Lagerbring anledning förmoda (se Sv.Rik. Hist., I Del., sid. 87 och 324), att Blekinge varit det fordna Reid Gothaland, om hvars läge våra fornforskare hysa så skiljaktiga meningar, att det af några förlägges till Östersjön, Norrland, Småland, Skåne, af andra till Jutland. Runstenen finnes i Mützells disp. de Listria sid. 32, och läser han denna stenstil sålunda: Teiter sat runo semd tisi sinnom Sfotansrid Ulofo, Asdod Ulof mas ater utu Tofim: hvilket af Sjöborg uttydes vara, att Teiter uppsatt med runor denna minnesvård åt Olof vid Sjotansvad, eller grund, men att Asdud, Olofs hustru, gift sig åter med Tofim. Man vet, att kon. Dager af Ynglingaätten blef skjuten i Reidgöthaland i Wapnavad eller Sjotansvad; om nu Sfotansrid är detsamma som Sjotansvad, så följer deraf, att denna runsten är belägen i det af våra sagor så mycket omtalta Reidgothaland. Cronholm anförer, för att visa, att Sjotansvad varit här beläget, den mening, att Lister ej varit en enda, utan bestått af flera nära till hvarandra belägna öar, så att ingen brist varit på vad. Om denna runsten berättas, att den, flyttad till prestgården, åstadkom oro hos folket, tills den åter upprestes på sin plats — en ganska vanlig saga. Med visshet kan imellertid anföras, att en urna blifvit funnen under stenen.

**Istorp.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Marks och Bollebygds kontrakt i Göteborgs stift, består af tre socknar, Istorp, moderförsamling, Öxnevalla och Horred, annexer, samt innefattar $86^1/_8$ mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1841, uppgick 1856 till 4,337 personer. — *Istorp.* Modersocken uti Marks härad och Elfsborgs län, belägen 3 mil nno. från Warberg, vid 180 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 5,832 tunnland, af hvilka 785 äro sjöar och kärr. Marken är mer jemn än bergaktig i halfva socknen samt tämligen bördig. Rådande jordmånen är lera till något mer än hälften, den öfriga mylla och något sand. De flesta hemmanen hafva ingen skog, de öfriga någorlunda till bränsle. Socknen, som år 1805 beboddes af 976 och 1859 af 1,793 personer, häraf 887 skattskrifna och 906 skattfria (1816 personer enl. uppgift till ekklesiastikdepartementet), består af 50 hemman om $17^1/_4$ mant. skatte, $1^7/_8$ krono, $16^1/_2$ frälse, tills. $35^5/_8$ mant., skiftade i 111 delar; taxeringsvärdet var 1859: 230,665 rdr rmt. Kyrkan, af okänd ålder och byggd af sten, är tillökt 1803; tornet uppfördes 1805. Major Staffansson med hans fru Kerstin Krabbe äro begrafna vid södra kyrkodörren under en med svensk vers ristad grafsten med inhuggna vapen. Slägten Aurel har ett grafchor på kyrkogården. Af denna slägt må nämnas kammarrådet Daniel L. Aurell, son af prosten Aurelius härstädes, död 1798. Han har utgifvit en «Afhandling om jordbruk, slöjdenäringar, städer, stadsrörelse, penninge- och handelsbalance», hvari yttras frisinnade åsigter framom hans tid. Barnundervisningen bestrides i fast skola af pastorn jemte 2 oexaminerade lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 115 gossar och 126 flickor, häraf undervisades dock 35 gossar och 42 flickor i hemmet. År 1829

skall här en undervisningsanstalt vara stiftad af häradskrifvaren A. Frölich.

Af byar och gårdar märkas: prestgården 1 mant., tax. till 6,000 rdr, Stora *Lunnagården* 1/2 mant. till 1,875 rdr, fanjunkareboställe, 3/16 mant. af *Kulla* Lilleg tax. till 750 rdr. indraget militiæboställe; *Backa* 1 mant., *Byslätt* 2 mant., *Dahlen* 1 mant., *Istorp* 1 1/2 mant., *Liom* 1 mant., *Torsse* 2 5/8 mant., *Töleback* 1 mant. allt skattehemman; *Brattorp* 1/2 mant., *Ekarebo* 1 mant., *Fagerhult* 1 1/4 mant., *Hofgården* 1 mant., *Kulla* 1 mant., *Kärret* 1 mant., allt frälsehemman; *Broby* 1 mant. säteri, 3 mant. frälse, *Rysläte* 1 mant. frälse-säteri. *Istorp* 1 mant. klockaregård. 9 mant. af åtskilliga hemman, tax. till 56,260 rdr, egas af grefve Cronhjelm; — Adress: Warberg eller Borås.

**Istrum.** Annex-socken till Warnhems pastorat uti Billinge kontrakt af Skara stift, är belägen i Walla härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil nv. från Sköfde och $1^1/_2$ mil ono. från Skara, vid 390 fots höjd öfver hafvet, gränsar i nordvest till Kinne och i nordost till Wadsbo härader, i söder till Eggeby samt i vester till Åsaka socknar; arealen finnes inbegripen i Eggebys. Marken är någorlunda jemn. Rådande jordmånen är sandmylla och mojord. Skogstillgången motsvarar någorlunda socknens behof. Utsädet består mest af hafra, dernäst råg; korn, blandsäd och ärter sås obetydligt. Socknen, som år 1830 beboddes af 414 och 1859 af 442 personer, häraf 241 skattskrifna, 201 skattfria, består af 16 hemman om 4 skatte, $3^1/_4$ krono, 1 frälse, tillsamman $8^1/_4$ mant., skiftade i 18 delar; taxeringsvärdet var 82,240 rdr rmt. I Istrum skall fordom ha varit kyrka; men nu har församlingen förenat sig med Eggeby om en och samma kyrka.

Af byar och gårdar märkas: *Istrum*, Stora och *Lillegårdarne*, 1 1/2 mant. krono säteri. Sven Eriksson, som i början på 1500-talet skref sig till Istrum, var son till Erik Bertilsson, stamfader för Istrums-grenen af Lilljehööks-slägten, hvilken ättegren helt och hållet utgick 1780. Istrum har tillhört Anders Krabbe af Svanebyslägten, hvilken bland adeln förseglade Kon. Gustafs testamente 1560; sonen Knut bortbytte Istrum mot Eksgård af hertig Carl. Säteriet innehades på 1680-talet af majoren Hans Björnsköld och är för närvarande boställe för öfversten och riddaren A. L. de Maré, som bortarrenderat det till majoren G. Adelsvärd; taxeringsvärdet var 1859: 11,140 rdr rmt. Kon. Carl XI besökte här öfverste Selo den 29 Aug. 1689 och den 9 Aug. 1695 öfverste N. Strömberg (enl. Kon. Carl XI:s dagbok, sid. 171, 367). 1/2 *Istrum*, 1/2 *Bro* skattehemman, tax. till 6,300 rdr, egas af Casp. Broberg, 1/2 *Istrum*, tax. till 2,680 rdr, eges af kronolänsman Brolin; 1/4 *Råmmingstorp, Eskilstorpäng*, tax. till 4,910 rdr, eges af bergmästaren S. G. von Zweigbergk, 1/2 *Närsäter*, 1/4 *Risbergstomten*, tax. till 5,660 rdr, egas af handl. Laurin m. fl. i Skara; *Hökaberg* 1/4 mant. tax. till 2,860 rdr, eges af possession. G. W. Malmbergs arfvingar. 1/2 *Krogstorp*, 1/4 *Falkenberg*, tax. 1859 till 6,420 rdr, boställshemman, innehafvas af majoren friherre A. R. Mannerheim. *Rikesäter* 3/4 mant., tax. till 383 rdr, är regementsskrifvare-boställe; *Ölanda* säteri. — Adress: Skara.

**Isåsen** (*Isåsa*). Bly- och silfvergrufva i Lerbäcks socken af Nerikes län. Upptogs från ödesmål år 1809 af ett bolag, hvilket, sedan den erhållna vinsten icke svarat mot den nedlagda kostnaden, år 1821 upphörde att vidare bearbeta densamma. År 1824 bearbetades grufvan åter, och den vunna malmen försåldes till Sala bergslag, men utan fördel för bolaget. Sedermera skedde åter grufbrytning 1826 med större styrka än förut, och en del af den brutna malmen uppsmältes vid bolagets egen hytta år 1827. Grufvan, som har omkring 15 famnars djup, hvilar för närvarande. Hemmanet Isåsen består af 1 mant., hvaraf $^2/_3$ i 7 lotter, taxerade till 4,260 rdr; egas af bönder, och $^1/_3$ mant., tax. till 2,050 rdr, eges af Franz Plank å Rökulla. Vid de på hemmanets egor belägna och bolaget La Vieille Montagne tillhöriga grufvorna, tax. till 10,000 rdr, hafva 1860 blifvit brutna 21,600 Ctr. zinkmalm.

**Ivarsten.** En af Kölens högsta toppar, i Luleå Lappmark, vid riksgränsen.

**Ivars Udde.** Fordom ett fäste, som efter Rhyz. Sviog. Mun., sid. 100, skall varit bebodt och befäst af en mägtig man, vid namn Ivar, hvilken öfvervunnit sin broder Kröning eller Krön, som haft sin borg på holmens andra ända, kallad Krönsborg. Uti Crælii beskrifning öfver Sevedes härad, uppgifves detta fäste ha varit beläget på södra sidan «om den ås eller udde, som skiljer en stor mosse, belägen $^1/_8$ mil ostsydost från Södra Wi kyrka i Kalmar län, och som stöter i vester mot fasta landet, i öster mot sjön Krön, ifrån denna sjös norra del. Nu synas deraf ej andra lemningar än en i fyrkant uppkastad jordvall, omkring hvilken en graf finnes; och tyckas ej flera än högst hundrade män kunnat rymmas inom denna fyrkant. Naturen har således igenom denna sanka mosse

på tre sidor och sjön på den fjerde gjort detta lilla fäste säkert, och ses ännu pålar i sjön, på hvilka förmenas en bro hafva varit till den ofvan omnämda, omkring 100 alnar derifrån belägna holmen Krönsborg. Ifrån denna bro synes liksom en väg tvärt öfver mossen till kullen Kungslada eller Kongslader; och är mossen förtjent af närmare undersökning in emot Ivarsudde och Krönsborg, emedan der synas uti honom liksom märken efter gator och hustomter, så att, om mossen ej vore så sank, kunde man lätt förmoda, att här varit en liten stad; men då Ivars Udde är belägen nästan midt för Sund och snedt öfver på vestra sidan om sjön emot hemmanet Wennebjörke, med lemningar efter en stad eller köping, så ser det åtminstone ut som denna lilla fästning varit till hamnens eller sundets försvar.»

**Iviks** grufvefält i Grangärdes socken af Stora Kopparbergs län, på Lodvika och Sörviks egor, $1^1/_2$ mil från Grangärdes kyrka, uppgifves vara det äldst bearbetade gruffältet i denna socken, som, sedan det länge legat nere, åter bearbetades på 1760-talet, då kammarherren baron Cedercreutz och hofintendenten Piper der upptogo Stor-, Mastbergs- och Långgrufvorna. År 1860 brötos på Iviksfältet 14,989 Sk℔ jernmalm.

**Ivägsholm** (*Waglen*). Ett mantal säteri uti grefskapet Dal, Ödskölds socken af Wedbo härad och Elfsborgs län, egdes 1664 af Patrik Thomson; 1681 af Göran Svenske och benämnes då gammalt säteri. Erhöll namnet Ivägsholm 1687. Egdes 1691 af löjtnanten Jöns Johansson Svinhufvud, som sålde säteriet 1698 till välborne Filip Konrad Blom för 600 rdr kurant, efter nuvarande mynträkning ungefär 1,800 rdr rmt. År 1783 var kontraktsprosten Lars Wallstedt i Steneby egare; 1822 hans efterträdare, kontraktsprosten Carl Gustaf Schröder, hvars enka Brita Collin testamenterade hemmanet till de 3:ne sönerna efter pastorsadjunkten i Steneby, Per Johan Lundberg, hvilka 1846 voro egare, sedan gifvarinnans död 1842. År 1859 egdes säteriet af 4 hemmansegare; hela taxeringsvärdet var 12,000 rdr rmt.

# J.

**Jacobsberg.** Ett mantal frälse-säteri, f. d. *Löta*, uti Björnlunda socken, Daga härad och Nyköpings län, beläget vid Hafresjön, bebyggdes till säteri med sitt nya namn af sekr. Jakob Wattrang på 1670-talet; har stannat inom slägten och eges som fideikommiss af kammarherren N. A. Wattrang. Säteriet utgör, jemte $6^3/_4$ mantal med qvarn och såg inom socknen, ett gods, taxeradt till 57,910 rdr rmt. I Frustuna socken höra 5 mant. till denna egendom. — 2) **Jacobsberg.** Fem mantal frälse-säteri med Nibla uti Jerfälla socken, Sollentuna härad och Stocholms län, beläget på en höjd inuti landet, utgöra med väderqvarn och såg ett gods, taxeradt 1859 till 93,000 rdr rmt, och egdes då af löjtn. V. Ankarkrona. 1858 voro här 43 skattskrifna och 34 skattfria personer. Jacobsberg, som uppgifves omkring 1815 hafva haft 40 tunnors utsäde, hjelpligt höbol, ymnig skog, ansenlig mangårdsbyggnad af trä om 2 våningar, med en ganska god trädgård, är en af de gårdar, som under de sista 20 till 30 åren varit nämda för nya odlingsföretag och för tillämpning af förbättrade brukningsmethoder eller redskap. — Säteriet har tillhört slägterna Cruus, Liljehök, grefve Bjelke omkring 1720, riksrådet, fältmarskalken Carl Gustaf Dücker, hvars enkegrefvinna blef, år 1733, kommendören och riddaren friherre Gustaf Fredric von Rosens fru i hans 3:dje gifte. Denne Rosen var det, som under namnet Johan Palm jemte Düring gjorde den hastiga ridten med konung Carl XII från staden Pejtest till Stralsund, dit de anlände efter endast 14 dagar; han lyckades tvänne gånger rädda nämde konungs lif, först vid Stralsunds belägring, sedan under fälttåget i

Norge. Kammarherren och riddaren af Svärdsorden Olof Adlerberg, död 1757, skref sig till Jacobsberg; Cederfelt 1787, grefve Wrangel 1797, friherre Rudbeck 1806, Björkman 1806—27, Ennes, grefve v. Schwerin omkring 1830 och 1849 friherre Adlercreutz.

**Jakobsdal**, eller *Ulriksdal,* var fordom uppkalladt efter Jacob de la Gardie, hvilken helst uppehöll sig här, hvarest han hade en då för tiden ovanligt vacker blomstergård med springbrunnar och andra prydnader; slottets anordning svarade dock ej deremot. Främmande sändebud funno den högt ansedde riksmarsken sittande på trästol uti rum med nakna kalkväggar. År 1653 lärer sonen grefve Magnus på drottning Christinas önskan skänkt henne Jakobsdal till lustställe emot 30,000 rdr och ett amt i Pommern. Här uppehöll sig drottningen jemte sin förtroliga krets af utländningar, för att vara fredad från ansökningar och allvarsamma göromål. Namnet på slottet är nu förändradt till Ulriksdal (se den artikeln); stället förvarar alltså minnet af en konungason, som litet lefvat och intet uträttat i verlden, häfderna förvara grefve Jacobs. — 2) **Jakobsdal.** En lägenhet med namnet Jakobsdal finnes uti Solna socken, Danderyds skeppslag och Stockholms län; taxeringsvärdet år 1859 var 4,500 rdr rmt. Riksrådet Ulrik Barck, död 1772, var egare häraf. Han var gift med friherrinnan Catharina Ebba Horn af Åminne, som förut varit konung Fredrik I:s förklarade älskarinna och till följd deraf blifvit upphöjd till Romersk Kejserlig Riks-Grefvinna. Sednare egare har varit Stockenström 1780.

**Jakobslund.** Jernbruk uti Ljungs socken, Gullbergs härad och Linköpings län, är anlagdt på frälsegrund, vid Motala ström, i stället för Kammarboda fordna stångjernshammare i Åtvid socken, och privilegieradt d. 20 Juni 1770 för 1 stångjernshammare med 2:ne härdar på 725 Sk*tt* årligen samt 1 räckhammare och 1 knipphammare. Tillverkningen för år 1850 uppgifves till 1,049 Sk*tt* stång- och ämnesjern, 412 Sk*tt* manufaktur; år 1859 var taxeringsvärdet för stångjernssmidet 49,950 rdr, för manufakturinrättningen 91,430 rdr rmt. Tackjernet fås från Nora, Norbergs, Norrberkes och Wånga bergslager, och tillräcklig skogstillgång till kolning finnes på Ljungs säteris underliggande hemman. Vid bruket finnas ock Råby qvarn (taxerad till 20,200 rdr rmt) och ålfiske, samt ett tegelbruk, taxeradt till 4,350 rdr rmt. Egendomen har alltid hört under Ljung.

**Jansbrohult.** Kopparverk, beläget i Gräsmarks socken af Fryksdals härad i Wärmland, eges under Högfors bruk af Kimsbergs bruksbolag; taxerades 1859 till 750 rdr, men bedrefs icke då. Blåsningar hafva här varit anställda åren 1838, 1839 och 1841, hvilka blåsningar lemnat 27 Sk*tt* garkoppar. De grufvor, hvarifrån malmen härtill varit hemtad, äro belägna i Gunnarskogs socken af Jösse härad, men hafva varit föga gifvande.

**Janslunda.** Ett och $^3/_4$ mantal skattesäteri uti Öfver-Selö socken, Selebo härad och Nyköpings län, ej långt från Algövikens östra strand, på ett kalt ställe, men omgifvet med god jord; förekommer med namnet Lothslunda under medeltiden, har fått sitt nuvarande namn af biskop Joh. Matthiæ, som från 1638 hade det i donation; tillhörde de med honom beslägtade familjerna Oljéqvist från 1674 och Franc från 1702, löstes till skatte 1772, såldes samma år till f. d. kapten Alexander Andersson, som dog här 1797; hans farfars far, med samma namn, kom från Skottland till Sverige, blef kommendant på Nyenskantz i Ingermanland 1661, der han ock dog. Janslunda egdes sedermera af friherre v. Gedda, derpå af dess enka, omgift med C. M. Norlin; nu af löjtnant G. W. Norlin och utgör med underlydande 1 mantal Hvittinge, $^3/_8$ mant. Lönnberga, ängen Kärret samt ett tegelbruk (taxeradt till 3,000 rdr), ett gods, taxeradt till 27,000 rdr rmt.

**Jarlehus** (*Järle-, Järnehus*). Fordom slott uti Rackeby socken af Westergötland, der Westgöta-Jarlarne skola hafva residerat. Lemningar deraf synas ännu ytterst vid stranden af sjön Wenern. Det lär ha varit i flor under Ingiald Illrådas tid och fanns ännu på 1760-talet. Härifrån skall i hedentima varit dragen en stark jernkedja öfver viken intill Dalbo-näset. Namnets uttal har hos all-

mogen blifvit förändradt till Järnehus, hvilket nu är ett torp under Degeberg. Jarlehus-sund utgör ett säkert hamnställe.

**Jeansberg**, fordom *Skärkeryd*. Ett mantal frälse säteri uti Långaryds socken af Westbo härad och Jönköpings län, beläget $^3/_4$ mil i vester från kyrkan, kallas Jeansberg efter majoren Jean Ulfsparre, som egde det omkring 1760; sednare egare hafva varit fröken A. I. Wrangel, befallningsman A. G. Ekelund, auditör Göthe, år 1844 öfverstelöjtnant Kuylenstjernas enka och barn; samma år nedbrann den på 1760-talet uppförda sätesbyggnaden, och dermed äfven en större boksamling; men i askan fanns Arndts Paradis Lustgård med förbrända permar och kanter, utan att något tryckt ord var skadadt, då intet spår fanns till af de öfriga böcker, som stått på samma hylla. Denna tilldragelse med hvad i företalet till äldre editioner af denna bok finnes upptecknadt, är anmärkningsvärd nog. År 1859 var Sven Andersson egare häraf. Byggnadsplanen är på en större höjd, ej långt ifrån en liten sjö, på hvars andra sida Mårås' vackra bokhult tronar. Någon del af inegorna är god, ehuru stenbunden. Säteriet skall i öfrigt icke ega betydlig öfvervigt i godhet framför andra hemman i trakten.

**Jefre** *(Jäfre)*. Hamn uti Norrbottens län, Piteå socken, söder om staden Piteå, uti den vik, som skjuter upp till Jäfre by och gästgifvaregård. Byn af $4\frac{115}{128}$ mantal, på 12 nummer i 28 lotter, har 203 inv., häraf 141 på öfverloppsmarken; taxeringsvärdet var 1859: 33,493 rdr rmt. Brukspatron J. Degerman på Degerforss bruk eger i byn 8 lotter på $1\frac{91}{128}$ mant. taxerade till 10,887 rdr rmt. № 10 $\frac{21}{128}$ mant. har gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas: i norr till Piteå $2^1/_8$ mil, i söder till Kinnbäck på gränsen till Westerbottens län $1^1/_8$ mil. Jefreholms laxfiske är doneradt till Piteå stad.

**Jemjö**. Annex-socken till Ramdala pastorat, ligger i Östra härad af Blekinge län, $1^1/_2$ mil o. n. o. från Carlskrona, vid 120 fots höjd öfver hafvet, och gränsar i söder och öster till Thorhamn, i vester till Ramdala, i norr och nordost till Christianopel, i sydvest till en vik af Östersjön; den har på en areal af 0,758 qvadratmil eller 17,542 tunnland (21,477 efter Forsell), af hvilka 92 äro sjöar och kärr, 67 hemman af $41^1/_3$ mantal skatte, $^{17}/_{24}$ mant. krono, $^5/_8$ mant. frälse, tillsammans $42^2/_3$ mant., skiftade i 153 delar och taxerade 1859 till 581,596 rdr rmt. Socknen, som omkring 1790 beboddes af 1,400, år 1805 af 1,741, år 1855 af 2,782 (år 1859 enligt mantalslängden 2,925) och 1860 af 2,896 personer, har både fast och ambulatorisk skola, der under året 1859: 158 gossar och 95 flickor undervisades af 2 examinerade lärare, under det att 186 barn erhöllo undervisning hemma. Jemjöboen skiljer sig både till växt och gång samt sätt att vara, som är fritt och otvunget, från sina grannar, Skåningen och Smålänningen, hvarföre, och i anseende till hans *«gamla öfvermod och ovikeliga karakter»*, det åldriga ordstäfvet skall ha uppkommit: *«Hej, väck för en Jemjöbo»*. (Väck = vik undan.) Qvinliga befolkningen deremot gör här, efter flera resebeskrifvares utsago, undantag från den skönhet, hvarför Blekingsflickan i allmänhet är känd. Kyrkan, byggd af sten, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, har inga betydliga minnesmärken.

Af byar och gårdar märkas: *Jemjö* på 4 nummer af $2^7/_8$ m:t skatte, $^3/_8$ krono, taxerad till cirka 48,000 rdr rmt. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas: i norr till Bröms, 2 mil, i vester till Lyckeby, $1^1/_4$ mil; byn har sandig jordmån och ett kalt läge; likväl erbjudes här, ifrån en höjd i närheten, en herrlig utsigt öfver kullar, dälder, kyrkor, byar, skogar och vikar. *Hallarum* på 7 nummer af $5^1/_3$ mantal skatte, taxerad till cirka 86,000 rdr rmt; *Binga* på 9 nummer af $6^7/_{12}$ mantal skatte. *Hammarby* på 6 nummer af 4 mant. skatte, taxerad till cirka 75,000 rdr rmt, har 412 inv.; vidare *Ellet* 1 mant., *Dufverum, Kråkerum, Snällebäck, Flyaboda, Kettelsboda* egas alla af allmoge. Kungsgården *Heljarum* $^1/_3$ mantal f. d. kompagnichefsboställe, tax. till 4,050 rdr rmt, är bortarrenderad. — Adress: Carlskrona.

**Jegnafo**. Berg i Torneå Lappmark, 5,200 fot högt.

**Jemshög**. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Listers och Bräkne kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar: Jemshög, moderförsamling, samt Näsum, annex, hvilket kommer, enligt Kongl. bref den 12 Maj 1857, att vid näst inträffande kyrkoherdeledighet i pa-

storatet härifrån skiljas och utgöra ett särskildt. Pastoratet består af $119^{11}/_{12}$ mantal och bebøddes 1860 af 13,017 personer; på 50 år har befolkningen ökats med 5,347. Jemshög, modersocken uti Listers härad af Blekinge län, belägen $2^1/_2$ mil norr om Sölfvitsborg, 3 mil vnv. från Carlshamn, vid 165 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr till Härlunda och Almundseryd socknar i Kronobergs län, i vester till Örkened i V. Göinge härad och Näsum i Willands härad, i söder till Gammalstorp och Mörrum; i öster utgör Mörrums å gränsskilnaden mot Asarum. Till vidden är denna socken bland de större och till folkmängden den största i södra delen af riket. På en areal af 83,661 tunnl. (79,774 tunnl. enligt Forsell), deraf dock 5,160 (9,520 efter Forsell) äro sjöar och kärr, bodde år 1790: 4,500, år 1805: 5,258, år 1860: 10,038 personer på 135 hemman af $78^{19}/_{24}$ mant. skatte, $1^1/_2$ krono, $4^{17}/_{24}$ frälse, tillsammans $85^1/_{12}$ mant., skiftade i 612 delar och taxerade jemte qvarnar och andra inrättningar till 1,200,400 rdr rmt. För 60 à 70 år sedan utgjorde socknen en vidsträckt skogstrakt, men företer nu för det mesta kala, afbrända stenhällar, med någon småskog mellan bergen. Rådande jordmånen är sand; några hemman hafva ock lera. På några ställen måste säd köpas; men det ersättes af boskapsafveln. Här finnes öfver allt ett godt källvatten. På sjöar och strömmar är stort förråd, och räknas de af allmogen till 365. De betydligaste af dem äro: Orlundssjön, Widavann, Raslången, Halen, Kroksjön, Gryt-, Mölle- och Gullsjön, som gifver en bäck ifrån sig, öfver hvilken landsvägen och Gullbron går. Här hafva Jemshögsboerna tillfälle till fiske; men synnerligen äro de fallna för handel och afyttra pottaska, beck och tjära. Äfven äro så väl man- som qvinnkönet händiga till flera slags handaslöjder. Socknens förnämsta industri är dock potatesplantering och brännvinsbränning, till föga fromma för det allmänna bästa och moraliteten. På 1840-talet uppgifvas 283 brännvinspannor, deribland ett konstbränneri af tillsammans 8,541 kannors rymd, årligen hafva tillverkat 2 till 300,000 kannor. År 1859 hade 144 pannor blifvit anmälda till begagnande, hvarför erlades en afgift af 93,452 rdr rmt. — Här finnes en fattigvårdsinrättning, stadfäst af Kgl. M:t 1835, en för socknen särskildt fastställd brandstodsförening, en socken- och hushållsnämnd, en nykterhetsförening, en sparbank, upprättad 1838, samt en vexelundervisningsskola, der under året 1859: 639 gossar och 579 flickor erhöllo undervisning af 8 examinerade och 5 oexaminerade lärare, under det att 222 barn undervisades hemma, och 142 barn saknade all undervisning. Fordom var Näsum moderkyrka, då Jemshög hade blott ett kapell, der Bernhardinermunkarne från Beckaskogs kloster underhållit gudstjensten. Sedermera, då Jemshögs socken allt mer befolkades, har det blifvit ombytt; om tiden när förändringen skedde, är man dock i ovisshet. Kyrkan blef ansenligen utvidgad år 1736 i kyrkoherden P. Estenbergs tid, som förut varit Græc. Lingu. professor i Lund. Hon afbrann tillika med kyrkobyn år 1803, men har i sednare åren blifvit utvidgad och iståndsatt. Nuvarande kyrkoherden är kontraktsprosten Olof Hammar, född 1784, som äfven är känd som skriftställare. Han har utgifvit beskrifning om Norge och Franska läseöfningar. Socknens namn blef i äldre tider skrifvet Jemse eller Gemse, äfvensom det än i dag i uttalet nämnes i allmänhet Jemsjö. Doctor Öller, som utgifvit en beskrifning om denna socken, menar, att hon rätteligen bör heta Jemshög, emedan alltjemt finnas högar. En gammal saga, hvilken äfven Mützell anförer, är bland allmogen, att en ganska stor gam fattat med klorna i en oxe och med honom flugit upp på socknens höjder. Stället skulle således heta Gamshög, och tilläger Cronholm, att åtskilliga af gamens klor affallit vid detta tillfälle, hvilka varit så stora, att man deraf gjort by-horn, att sammankalla folket med. Andra förtälja, att gamen fläckt oxen och släppt ena hälften vid Jemshög och den andra vid Gammalstorp, just der kyrkorna nu stå. Sjöborg anser sig funnit rätta ursprunget till Jemshög uti tyska ordet Gems, som betyder råget, och har socknen fordom varit beryktad för sina rågetter. I äl-

dre tider har Jemshög och trakten deromkring hört till Christianstads län och är ifrån längre tider tillbaka indelad uti fyra fjerdingar, nämligen: Holljö, Gränums, Lönemåla och Willhulst fjerdingar, af hvilka hvar och en är indelad i 2 rotar. Fornlemningar af historisk märkvärdighet finnas icke. En hög brant utmed Orlundssjön kallas Walhall och anses för en ättestupa. I berget nära kyrkobyn anträffas en håla, som kallas Röfvarekulan, der snapphanar tros hafva haft sitt tillhåll under krigsåren 1676—1679. Några Göingebönder hade sällat sig till ett Danskt parti och borttagit, vid Lönsboda, en del af Svenska krigskassan och konungens tält m. m., hvarefter de sökte sin säkerhet i skogarna, i synnerhet i Örkened, Loshult, Wirestad och Jemshögs socknar, der deras anhang dagligen ökades, såväl af rymmare från bägge härarna som ock af bönder och drängar samt annat löst folk, hvilkas okynne och lättja vida mer funno sin räkning vid att röfva och plundra än att strida för sin lagliga öfverhet. De fingo ock lönen efter arbetet, då de efter hand blefvo tillfångatagna och på flera ställen spetsade vid landsvägen; generalmajor Lybecker fick äfven befallning att afbränna hela socknen, hvilket var nära att gå i verkställighet, derest icke dess dåvarande kyrkoherdes, prosten Sorbons, förbön hos Carl XI utverkat förskoning; men i dess ställe hemsöktes trakten af pesten, som i slutet af 1710 och i början af 1711 bortryckte inom denna socken omkring 1,760 af dess befolkning. — I Öllers beskrifning omtalas, att trolofningar här ske, såsom i bättre stånd, icke utan afsigter på förmögenhet och rikedomar; ehuru ett halft århundrade förflutit, sedan nämda beskrifning utkom, lär dock detta olyckliga förhållande ännu i dag ega rum, då det i den gamla goda patriarkaliska tiden var dygden, som bestämde föräldrarne vid valet af make eller maka åt sina barn. Ibland de förmögna beskrifves trolofningen försiggå på följande sätt: gubbarne vidtalas vanligen om saken sedan de vid glaset börjat blifva något muntrare, och merändels i all förtrolighet mellan fyra ögon. Man börjar nu hemligen bortauktionera sina barn och erbjuda summan, som man tilltror sig kunna gifva i hemföljd. Man har exempel på de fäder, hvilka på sådant sätt bortsålt sin 8 till 9 års gamla dotter; men det har ock händt, att dottern, då hon kommit till mognare ålder, icke låtit tvinga sig att ingå i äktenskap med den mannen, som fadern i otid utsett åt henne, och detta förhastande har kostat föräldrarne mången silfverkanna eller betydande penningsumma i förlikning. — *Hallabjäret* har varit särdeles fruktadt af allmogen för berättelser om att derstädes vistats troll, hvilka omsider blifvit förjagade af en gudfruktig man, först till Trelleborg och sedan ur landet.

Bland gårdar och byar m. m. märkas: *Prestgården*, $^1/_2$ mantal krono, taxerad till 4,500 rdr rmt. Jemshögs socken bygger prestgården; men Näsums socken gifver helgonskyld, hvarföre pastor bygger vissa uthus; *Röan*, 1 mant. krono, taxeradt till 10,500 rdr rmt, förut disponeradt af chefen för 3:dje Indelningskompagniet, är jemlikt Kgl. brefvet af den 29 Aug. 1851 indraget till kronan samt bortarrenderadt på 30 år; *Jemshög*, på 9 nummer af $5^1/_{24}$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. krono i 36 delar, tax. till omkring 64,000 rdr rmt; byn har liten och svag både äng och betesmark, bättre åker, bok- och surskog samt 2:ne mjölqvarnar; intet klockareboställe finnes; *Ljungryda*, $1^1/_2$ mantal, häraf utgöra $\frac{73}{640}$ mant. jemte färgeri och vadmalsstamp, taxerade till 6,600 rdr rmt, $\frac{9}{800}$ mant. jemte garfveri taxeradt till 2,360 rdr rmt, två gods. *Högahult*, $^1/_3$ mant. med ångsåg med 4 klingor, taxerade till 46,000 rdr rmt, eges af grosshandlaren G. W. Friberger i Göteborg och I. E. Andersson i Christinehamn. Bland omkring 40 väl odlade och bebyggda gårdar utmärker sig *Holje*, för sin byggnad, vackra belägenhet, trädgårdar, park, lärkträdsplanteringar, springvatten och flera anläggningar af framlidne öfversten och riddaren Carl v. Dannfelt. På 1840-talet uppgifves denna egendom, hvarest finnes ett bibliothek, konstkabinett, tafvelsamling af ypperliga mästare, synnerligen af Flamandska skolan, en kopparhammare, ett pappersbruk, en smedja med djuphammare, ett färgeri med valkverk, qvarnar och såg, hvad eganderätten beträffar af förre egaren testamenterad till en »underhålls-, uppfostrings- och undervisningsanstalt» för Jemshögs församling med 200 rdr bco årligt anslag, men med förbehållen nyttjanderätt åt Juhlin-Dannfeltska slägten, så länge någon af familjen qvarlefver. Detta testamente har blifvit klandradt. Efter 1859 års tax.längd befinnes egendomen hafva följande egare: Garfvare S. Schröder, en del med garfveri, taxeradt till 6,250 rdr rmt; F. Rundqvist, en del jemte koppar- och spikhammaren, till ett taxeringsvärde af 21,160 rdr rmt; F. E. Rosengren, en del med pappersbruket och sågqvarnen, tax. till 9,040 rdr rmt; färgaren E. Sjögren, en del med färgeri och vadmalsstamp, tax.

till 10,410 rdr rmt, se vidare Holje by. *Hesslehult,* $1^5/_8$ mant. skatte, skall, enligt Cronholm, vara det första ställe i socknen som blifvit bebodt. Till namnen vilja vi nämna några af de större hemmanen: *Röhult* $1^2/_3$ mant., *Kärrbol* 1 mant., *Hemmingsmåla, Östra* och *Vestra Rössja, Boa* $4^1/_{24}$ mant., *Grånum* $8^1/_4$ mant., *Wåghult* $1^7/_8$ mant., *Farabol* $1^1/_2$ mant., med påträffade ruiner efter någon gammal byggnad; *Wilshult* $^3/_4$ mant., *Skälmshult* $^3/_4$ mant., *Biskopsmåla* $^2/_3$ mant., fordom underlagdt erkebiskopshofvet på Elleholm. — Adress: Sölvesborg.

**Jemsättsberget,** uti Attmars socken i Medelpad, vid sjön Marmen, är bekant för sin vårdkas samt lemningar efter forntida stenbyggnader och en vidlyftig stenmurad graf, som finnes på dess högsta kulle.

**Jerbo.** Annex-socken till Högsäters pastorat uti grefskapet Dal i Walbo härad och Elfsborgs län, $5^1/_4$ mil v. n. v. från Wenersborg, 5 mil n. n. o. från Uddevalla, vid 560 fots höjd öfver hafvet; omfattar en areal af 18,005 tunnland (efter Forsell 15,887), af hvilka Svinåsjön, Yxsjön, Råvattnet, Arlevattnet, Haksjön, Stenvattnet jemte öfver 30 andra mindre vattensamlingar eller kärr, alla ofvanpå Jerbofjellet, och 3:ne nedanom bergshöjden upptaga 532 tunnland. Enligt Forsell upptaga sjöar och kärr 2,555 tunnland. Socknen, hvars största längd är $1^3/_8$, största bredd nära 1 mil, har bergaktig och ojemn mark; flera stora odugliga mossar betäcka ytan, såsom Öje mosse, Tvetane och Bred mosse m. fl. Sydöstra delen af socknen kallas Katteräppen. Wattboån rinner längs efter henne från norr till söder. Svinån afleder vattnet från Svinsjön i Högsäter, dessutom flera bäckar från fjellet och socknens jemnare vestra del till Walboån. Jordmånen är två tredjedelar lera och en tredjedel sand. Timmerskogen är uthuggen, men på stället finnes någon skog till kolning för Bäckefors och Öxnäs bruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 653 och 1859 af 1,375 personer, häraf 704 mantalsskrifna, 671 skattfria, består af 28 hemman om $18^1/_8$ mant. skatte, $^7/_8$ mant. krono, $^1/_8$ mant. frälse, tillsammans $19^1/_8$ mant. skiftade i 150 delar; taxeringsvärdet 1859 var 136,750 rdr rmt. Kyrkan af sten, utan torn, belägen $1^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, tillbyggdes 1731. Barnundervisningen bestrides uti ambulatorisk skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 71 gossar och 81 flickor, häraf undervisades 3 barn i hemmet. Vid kyrkan är en större ättehög, kallad Jerbo Kolle, och vid byn Torp söderut, förekomma 25 grafkullar och en illa tilltygad hällkista. En indelad väg går genom socknen från Högsäter till Ödskölds, en till Bäcke och en till Råggerds socknar.

Af byar och gårdar märkas: *Skällesäter* på 3 nummer af $1^5/_8$ mant. skatte i 12 delar, tax. till 16,300 rdr rmt; *Önne* $^7/_8$ mant. krono, tax. till 6,800 rdr rmt., innehafves af kapten J. H. Norlin; *Mungårderud* $^1/_8$ mant. frälse, tax. till 1,200 rdr rmt; vidare 1 mant. *Arnebyn,* 1 *Gräsäter,* 1 *Hult,* 1 *Låkön,* 1 *Runnesäter,* (Rumsäter) Berättelser om jättars vistelse i den s. k. Rolle-Kolln i denna by äro ännu gängse bland folket; 1 *Tvetane,* 1 *Winsäter* m. fl. skattehemman; *Hult* 3 qvarnar, *Önne* såg. — Adress: Wenersborg eller Åmål.

**Jerfsta** (*Gärstad*). By uti Walbo socken, Gestriklands fögderi, och Gefleborgs län, består af 35 öresland ($3^1/_2$ mant.) på 5 n:r i 15 lotter, hvaraf 14 egas af allmoge och en hörer under Tolffors bruk. Hela taxeringsvärdet 1858 var 17,924 rdr 50 öre. På egorna finnas åtskilliga stenrösen från äldre tider; en runsten med inskriften: Thiuthkir uk Kuthlaifr uk Karl thair bruthr alir: litu rita stain thino × In osmuntr. Kara sun . markathi × runor ritar abtir thiuthmunt faur sin. Kuth hialbi hons salu uk Kuths muthir. Öfver markathi står på annan slinga: thasa at Aimunt.

**Jerfsö.** Socken och konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Helsinglands Vestra Öfre kontrakt uti Uppsala stift, ligger uti södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 8 mil nordvest från Söderhamn, vid 390 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 149,873 tunnland, af hvilka 6,017 äro insjöar (26,400 tunnl. upptagas enligt Forsell af sjöar och kärr). Mellersta delen af socknen omkring elfven Ljusnan bildar en dalsträckning, begränsad af bergshöjder, hvaraf märkas Teftjera-åsen 1,350, Nyboåsen 1,500, Grufberg 1,200, Öjberg 1,190 och Jerfsöklack 1,390 fot. Utmarken är ganska bergaktig och mossländig, uppfylld af en myckenhet sjöar,

bland hvilka märkas: Nybo- och Tefåarne, som utfalla i Ljusnan, och som om vårtiden ofta svälla vida öfver sina stränder. Inmarken är odaljord och nybruk till mestadelen ojemn och sluttande. Rådande jordmånen är dels hvitlera dels mälja. Skogen uppfyller socknens behof. Folkmängden, som år 1805 var 3,430, uppgick 1859 till 5,124 personer. Hemmantalet uppgifves år 1625 till $138^3/_{10}$ och 1859 till $141^1/_3$ mt. (på 32 hemman och 391 brukningsdelar); taxeringsvärdet var sistnämnde år, inberäknadt 3 manufakturinrättningar, 4 qvarnar och 4 lägenheter, rdr rmt 464,530. — Utsädet för år 1625 upptages till 548 tunnor och 1815 till 1,036 tunnor. Underhållna kreatur för förstnämnda år upptagas till 213 hästar, 1,298 kor, 1,905 får och getter, 170 svin; för närvarande tid saknas såväl uppgifter härom som om utsädet; landshöfding Widmark antager i sin beskrifning om Helsingland, att utsädet är nu tredubbladt och kreaturens antal fördubbladt. Norrlands fordna vigtigaste handel med skinnvaror sökte konung Gustaf att förvandla till ett konungens eller kronans monopolium genom att 1543 tillsätta en egen köpman, Per Mårtensson i Bondarf, här i socknen, för att inom Helsingland till konungens behof upphandla skinnvaror, (loskinn, mårdskinn, elghudar och annat). Någon malm har blifvit bruten vid Gustafshälla grufva och uppgick 1860 till 85 Sk*tt*. Kyrkan, belägen $11^4/_5$ mil från Gefle på en holme i elfven, uppgifves af prosten Broman i hans Glysisvallur, omkring 1730 vara 2 gånger tillbyggd på längden, och likväl har denna kyrka sedermera blifvit utvidgad både på längd och bredd till dubbel storlek. Den första kyrkan i denna nu ansenliga församling var alltså endast 14 alnar bred och längden synes äfven föga hafva öfverskridit detta mått. Här har varit 2 vapenhus, af hvilka det ena, sedan dörren blifvit igenmurad, fick namn af Lillkyrkan och inreddes med bänkar för åhörare. I kyrkan finnas 2:ne porträtter af konung Gustaf III och hans gemål, dem bönderna år 1772 i första enthusiasmen låtit måla och uppsätta här; tyvärr äro de ej särdeles lyckade. Från klockstapeln är utsigten särdeles intagande. Man öfverser begge stränderna af ön; på den ena har man ängar och småskog, fruktbara fält, höjder, byar och berg; på den andra byar och skogbeväxta kullar. Hela denna ö är ganska täck. Den beskuggas af björkar, furuträn, granar och småskog, och en vacker gångstig slingrar sig derigenom. Ernst M. Arndt beskrifver dess belägenhet såsom en af de skönaste som man kan få se i någon del af jorden. En prestman här, benämd Olof Ersson, dömdes af hertig Carl till döden, af hvilken orsak upplyses icke; men Jerfsöboerna ryckte honom undan bödeln och sitt välförtjenta straff; härför skulle de beläggas med böter, men prestens gods tillfalla dess arfvingar. Barnundervisningen bestrides i en fast och 3 ambulatoriska skolor, med 8 rotar i hvardera, af 1 examinerad och 3 oexaminerade lärare jemte klockaren. År 1859 var skolbarnens antal 401 gossar och 365 flickor, hvaraf dock 137 gossar och 140 flickor undervisades i hemmet. Åtskilliga personer uti denna, Hudiksvalls och Enångers församlingar inom erkestiftet samt uti Ovikens och Hede pastorater inom Hernösands stift, hafva i år, 1862, ingått till Kongl. Maj:t med begäran, att, med stöd af kongl. förordningen den 23 Okt. 1860, få, hvar å sin ort, på grund af trosbekännelse och församlingsordning, hvilka de i sina ansökningar infört, bilda dissenter-församlingar. De ville i förhållande till evangelisktlutherska kyrkan icke betraktas såsom främmande trosbekännare, ej heller skilja sig från denna kyrka; men de ansågo sig icke kunna »förblifva inom statskyrkan för de vidskepelser, Guds namns missbruk, menniskostadgar och samvetstvång, som statskyrkan antagit och med tyranni försvarar.» Deras begäran blef dock af Kongl. Maj:t afslagen sedan theol. fakulteten i Uppsala afstyrkt dess bifallande. Komministers-adjunkten härstädes, Hans Olofsson Forssell var fader till vetenskapsmannen Olof Hansson Forssell, som föddes här 1762 och dog år 1838 som kyrkoherde i Östervåhla församling. Han är känd såsom författare till en lärobok i Algebra, allmänt begagnad vid skolorna. Uti Kramsta, Öije, Nybo och Ede byar lefva torpare och bondhustrur, hvilka äro

afkomlingar i 3:dje led efter hofintendenten Zacharias Renberg, död 1688. Uti ett n:r af Posttidningen för år 1861, förmäles, att fem personer här i socknen sett, vid en mindre insjö benämd Storsjön, en orm, lång och tjock som en mindre stock; traditionen förmäler, att en sådan orm tillförene der på orten varit synlig, jemför Delboa Illustrata, sid. 159. Af fornminnen finnes en runsten upprest vid prostgården af Runalf och Tjulvar efter Till Hritulfsun (Fridulfson?) deras fader och moder Hörlan Tjulfvarsdotter å Witgutstadum.

Af byar och verk märkas: *Karsjö* på 10 n:r, 4 mant. 14 öresl. 5 pgl. i 14 delar med 108 innv., № 2 innehafves af kronolänsman J. Malmqvist. *Sörby* på 6 n:r, 1 mant. 3 öresl. 6 pgl. i 7 delar med 114 inv. *Nybo* på 13 n:r, 3 mant. 6 öresl. i 14 delar med 139 inv.; № 3 har qvarn, det hela taxeradt till 12,560 rdr rmt. *Bondarfve* 9 n:r, 4 mant. 11 öresl. 1¼ pgl. i 13 delar. *Kramstad* 12 n:r, 6 mant. 3 öresl. 19¼ pgl. i 13 delar, här är poststation; en del på 15 öresl. tax. till 2,780 rdr rmt är kapitensboställe. *Karsjö* 6 n:r, 3 mant. 1 öresl. 7 pgl. i 7 delar med 158 inv. *Föränge* 7 n:r, med 3 mant. 7 öresl. 15 pgl. i 9 delar, häraf en del boställe af 12 öresl. tax. till 1,900 rdr rmt m. fl. Enligt kgl. kommerse-kollegii tillstånd den 23 Mars 1859 är under namn af *Grönåforss* beviljadt, på Rådmyra bys egor, ett jernmanufakturverk med 2 spikhamrar och en vattenslägga eller spikhammare. *Wårsjö* jernmanufakturverk, hvarest blifvit förädladt 45 *Ctr*: jern, tax. till 4,000 rdr rmt, tillhör kronolänsman J. Malmqvist och handl. S. O. Hultman. *Ibem* tullmjölqvarn, tax. till 750 rdr, tillhör Ers Andersson i Karsjö m. fl. Fiskerierna *Skrikviks, Täfve, Stråsjö* och *Hellsjö.* — Adress: Bollnäs eller Ljusdal.

**Jerfälla**. Annex-socken uti Sollentuna härad och Stockholms län, ligger mellan Spånga i sydost, en del af Sånga i söder, Löfstafjärden och Görvälln i vester, Eds socken i norr, och Sollentuna i nordvest, vid 150 fots höjd öfver hafvet, 1¼ mil nordvest från Stockholm, upptager med några holmar i Mälaren 0,416 qvadr. mil land, 0,11 vatten (9627 tunnl. land, 269 tunnl. vatten). Landet lutar åt flera håll: Säby- eller Ålsjön och Öfversjön, båda i öster, och med hvarandra sammanhängande genom ett ringa vattendrag, hafva hvar sitt utlopp, den förra åt sydost till Spånga, den sednare åt norr genom Sollentuna, dit den till hälften hör; äfven ett annat sydligare vattendrag går till Spånga i östlig rigtning; några ännu mindre vatten utgå omedelbart i Mälaren. Denna sjös strand är också här bergländig och skogig, då det öfriga landet blott har spridda kullar, omvexlande med ängar och åkerslätter. Rådande jordmånen är lera, näringar och öfriga ekonomiska förhållanden öfverhufvud desamma som i Spånga, till hvilken artikel läsaren hänvisas. Socknen, som 1805 beboddes af 699 och 1860 af 829 personer, består af 31 hemman om 2⅛ mant. skatte, 25⅛ frälse, tills. 27¼ mant. (häraf höra 2 mant. till Sånga socken i Färentuna härad), skiftade i 381 delar och taxerades 1857 till omkring 266,175 rdr. Gerfellr nämnes 1314 såsom hörande till Sollendahundæri, det är nu annex till Spånga pastorat af Vestra Roslags kontrakt i Uppsala stift. Kyrkan, belägen $^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan, är gammal, med ett sednare tillbygdt chor, och flera gånger reparerad, sednast 1825. Här finnes ett epitaphium af marmor, uppsatt af archiatern Bäck öfver dess fru, född Adlerberg. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 59 gossar och 56 flickor, häraf erhöllo dock 63 barn undervisning hemma. Dels vid kyrkan, dels i mellersta bygden, skola runstenar förekomma, och på Gåsberget i sydvest vid Mälaren, lemningar efter en borg. Här äro säterierna: *Säby* eller *Herresta, Jakobsberg, Wiksjö, Skälby, Görvälln* och *Kallhäll*, beskrifna på sina ställen.

Vidare märkas här frälsehemmanen *Barsbro* 1 mant., tillhör J. E. Sundström i Wåddestad, *Åhlsta* 1⅞ mant., *Tomteberga* ¼ mant. under Säby, *Kyrkbyn* 1 mant. med 15 inv., *Sten* 1 mant., *Yttersten* ⅜ mant., *Håga* 1¾ lyda under Hägerstalund. År 1859 egde Sommelius *Molnsättra*. *Wåddesta* 1 mt. skatte. — Adress: Stockholm.

**Jerle**. Jernbruk i Nora socken och Bergslag af Nerikes län, vid Jerleån, som erhåller sitt vatten från sjön Nora, med flera ofvanför liggande sjöar, och flyter vidare förbi Axbergshammar genom sjön Wäringen till Arboga. Bruket är beläget 3½ mil från Örebro, 1 mil från städerna Nora och Linde, samt har 1 fransch-comté-härd, med räck- och smälthammare, hvarvid årl. smides omkring 1000 Sk*ℓℓ* stångjern; 1 knipphammare, 2 spikhamrar, en koppar-, silfver- och bly

smältugn, qvarn med 3 par stenar och enbladig såg; allts. jemte underlydande $3^7/_8$ mant. i Bondebyn, Holmen och Östanbergshyttan, taxerades 1859 till 102,960 rdr rmt. Bruket har tillhört lagman S. E. Geijer, på 1840-talet dess arfvingar, C. af Forsell, L. E. Wedberg och enkefru E. Wennberg; eges nu under Yxe egendom af brukspatronen och riddaren A. Wedberg. — Drottning Christina ernade här anlägga en stad, såsom en lämpligare plats och hitflytta städerna Nora och Linde. Privilegier för densamma uppsattes 1642, men den uppgjorda planen kom aldrig till verkställighet. 2) **Jerlhyttan**, by i ofvannämnde socken, om 5 mant. taxerade till 14,920 rdr, eges af ofvannämnda gare till Jerle bruk.

**Jern.** Annex-socken till Örs pastorat, ligger uti grefskapet Dal, och Nordals härad af Elfsborgs län, $3^3/_4$ mil n. n. o. från Wenersborg, vid Wenern och 190 fots höjd öfver hafvet; är den minsta i landskapet med $^5/_8$ mils längd och bredd $^3/_8$ mil, på en areal af 4,374 tunnland, af hvilka blott 30 upptagas af vatten och kärr. Ingen sjö finnes utom Wenern, till hvilken socknen gränsar i öster, endast en större bäck, som rinner norr ut till Holms å. Marken är jemn. Rådande jordmånen är lera; vestra delen af socknen är slät och till största delen åker. På skog är brist, endast vid sjökusten finnes något. Socknen, som år 1805 beboddes af 395 och 1859 af 851 personer består af 28 hemman om $9^5/_8$ mant. skatte, $1^1/_8$ mant. krono, $^1/_4$ mant. frälse och taxerades 1859 till 137,340 rdr rmt. Jern skref i äldre tider Jæder och Jernäs. Uti 1587 års jordebok är antecknadt, att denna socken tillförne varit skrifven »inne med Holms socken.» Kyrkan, utan torn och sakristia, belägen 1 mil från moderkyrkan, är liten och allt för trång för nuvarande folkmängd. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare biträdd af klockaren; år 1859 besöktes skolan af 53 gossar och 27 flickor, under det att 17 gossar och 37 flickor undervisades i hemmen. — På Tolfmansbols (i orten uttalas namnet Tormansbol) egor förekommer å en ås norr om kyrkan en ganska vacker domkrets, bestående af i ring satte 7 stenar, af hvilka den i öster, som är ofvanpå flat, eger $2^1/_4$ alnars höjd. De öfriga äro lägre. Norr om kretsen, endast på några alnars afstånd derifrån, förefinnas jemte en mindre krets, äfven af 7 stenar, tvänne rör, det ena af 44 och det andra af 66 alnars omkrets. I skogen mellan Smedsbol och Rud finnes den s. k. *Holtane*-sten af 2 alnars höjd, hvilande på flera mindre stenar, och är ett föremål för allmogens vidskepelse.

Af byar och gårdar märkas: *Korsgården* $^1/_4$ mant. krono, tax. till 1200 rdr, sergeants-boställe; *Stommen* $^7/_8$ mant. krono, tax. till 7,580 rdr, löjtnants-boställe, är arrenderadt af J. Hagsten och C. F. Sandelin; $^1/_4$ mant. frälse *Ragelbråna*, är skiftadt i 6 delar, frälseräntan af detta hemman, tax. till 700 rdr, eges af Fryxell-Langensköldska stiftelsen. *Pålbön*, 1 mant. tax. till 11,800 rdr, är skiftadt i 8 delar, 1 mant. *Rud*, är skiftadt i 15 delar; många berättelser finnas om jättars vistande i Tornefjellskoll, en kal enstaka klippa af obetydlig höjd, belägen på Ruds egor; deribland må tillåtas anföra en, för det goda rådet, som den innehåller: När gubben Per Ersson i Smedstorp — han lär dött för några år sedan vid 90 års ålder — gick en qväll förbi detta berg, fick han höra huru jätten ropade i berget:

»Gröten ä koka på hälla, men ej på tägta,
»Derför ska' vi äta, hela slägta.»

Per Erson, som fruktade att blifva intagen i detta jättarnas grötalag, skyndade allt hvad han kunde, men jätten, hvilken varsnat honom, bad honom komma in i berget, samt deltaga i grötförtäringen. Per svarade: »har du mer, än du orkar äta, så göm till morgon.» Jätten genmälte: »dä va' mäg e' mannerå' (manna-råd); om jag vetat förr, hade jag ej så skröpeli (ofantligt) sprängda barn, jag har. Du skall ha godt deraf». Vidare märkas: 1 mant. *Bråna*, 1 mant. *Bön*, 1 mant. *Frestersbyn*, $^1/_2$ *Siribyn* m. fl. äro alla skattehemman. — Adress: Wenersborg eller Åmål.

**Jerna.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, belägen i Westerdalarnes fögderi och kontrakt af Stora Kopparbergs län och Westerås stift, $9^1/_2$ mil vester från Falun, innefattar socknen Jerna med $20^1/_8$ mant. tax. 1850 jemte bruk och qvarnar till 120,042 rdr rmt; arealen är 147,235 tunnl., hvaraf 5,925 tunnl. insjöar, och befolkningen som 1805 var 2,120 uppgick 1860 till 3,275 personer. Socknen utgör till stor del en dalsträckning på ömse sidor om Vestra Dalelfven. Marken är merändels jemn uti denna dal, men längre bort är den bergaktig samt uppfylld af sjöar, kärr och mossar. De största sjöarne äro: Wan, Sexen,

Hulen, Gensen, Halsjön och Storsjön. Wan-ån, som kommer från Wenjarn, flyter in i socknen öfver dess norra gräns och faller ut i Vestra Dalelfven. Allmänt rådande jordmånen är sand eller mylla. Hvad för folkets näring ej kan hemtas af åker eller äng, ersättes af skogen, genom dess afverkning samt kolning och tjärbränning. Äfven utgöra körslor och arbeten åt bruken vigtiga binäringar. Här märkas jernbruken *Snöå*, *Andersfors* (för alltid nedlagdt 1860) och *Eriksfors*, alla tre anlagda af Falu bergslag. Socknen, som förut var annex till Näs pastorat, blef först 1822 ett eget pastorat. Här finnas två boställen; pastorns $^1/_{16}$ mant. tax. till 1,800 rdr; samt $^1/_{16}$ mant. Skålä tax. till 450 rdr rmt; utom 3 qvarnar vid ofvannämnda bruk finnas Bro och Näs qvarnar, alla fem tax. till 4,050 rdr. — Adress: Gagnef.

**Jernboås**, Modersocken i Nora och Hjulsjö Bergslag, fjerde fögderiet af Örebro län, mellan Hjulsjö, Engdhyttan, Nora och Linde socknar, består af $37^1/_2$ mantal, tax. till 402,820 rdr rmt. Socknen genomflytes af den från sjön Sången kommande Rustelfven som utanför socknens gräns faller uti Filsjön. Landet är vackert, uppfyldt med småsjöar och dalar, samt med af löfskog betäckta berg. Jernboås var fordom annex till Nora men skildes derifrån år 1795 och förklarades för regalt pastorat af 3:dje klassen i Nora kontrakt af Westerås stift. Först 1824 erhöll socknen egen kyrkoherde. Arealen uppgifves till 23,907 t:l., af hvilka 2,280 äro sjöar och kärr. Innebyggarne, hvilkas antal år 1805 uppgick till 1,310 personer, utgjorde år 1860 ett antal af 1,753. Socknen hade 1859 både fast och ambulatorisk skola, med en examinerad och en oexaminerad lärare, som undervisade 112 gossar och 79 flickor, medan 100 barn undervisades i hemmet. Hufvudnäringen är bergsbruk. Inom socknen ligger Finnsta Bruk; men af socknens taxeringsvärde höra 99,707 rdr till Petersfors bruksegare och 47,500 rdr till Stadra Bruk.

Bland malmfälten märkas Rörbergsfältet, och år 1710 upptäcktes här också koppar i Rågvigs och Rökärrs grufvor, i hvilka dock arbetet långt för detta upphört. Kyrkan ombyggd 1795, ligger i sydost vid Finnhytte by, kyrkoherdebostället, intill Finnhyttan, är tax. till 5,210 rdr rmt. De vigtigaste byarne äro: Finnhyttan, Krifulstorp, Lindesby, Håkansboda, Morhyttan, Nyhyttan, Wasland. — Adress: Nora.

**Jernbäraland**, enligt några, den gamla benämningen på Dalarne och en del af Westmanland, enligt andra, på Wärmland och Dal. Ifrån bergverken derstädes erhöllo bergsmännen, under hedendomen, sin rikedom.

**Jernlunden.** Sjö i Wårdnäs och Tjersta socknar af Östergötland, 0,18 qvadr. mil i vidd. Der fångas utom annan fisk, äfven lax, sutare, rudor och stundom vimbor. Skogbeväxta uddar, eller holmar beväxta med björkbuskar, samt ängar med sina hölador fylla eller omgifva sjön.

**Jernsida.** Ett hemman af $^1/_2$ mant. skatte i Söderåkra socken, Södre Möre härad och Kalmar län, beläget vid hafvet, tax. 1839 till 2,870 rdr rmt, och egdes af Olof Olsson. På hemmanet bodde samma år 21 personer. Det är ovisst om det bär sitt ovanliga namn af den namnkunnige härnadsfararen Björn Jernsida; men det synes troligt att han, vid något af sina många ströftåg till sjös åt de södra orterna, här i grannskapet haft sina skepp och någon tid uppehållit sig.

**Jernskog.** Annex-socken till Köln (Köla), i Jösse härad, ligger i Nordmarks härad af Carlstads län, $11^3/_4$ mil n. v. från Carlstad, vid 390 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 56,608 tunnland, af hvilka 2,870 äro sjöar och kärr. Marken är mer jemn än bergaktig. Sand och lermylla är rådande jordmånen. Skog finnes till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,405 och 1860 af 2,656 personer, består af 28 hemman om $15^3/_4$ mant. skatte, $4^2/_3$ mant. frälse, tills. $20^5/_{12}$ mant. neml. skatte-hemmanen: *Boda* 1 mant. (8700 rdr rmt), $^1/_2$ *Beted*, 1 *Fjell*, $^1/_2$ *Fjuserud*, $^1/_2$ *Grefbacka*, $^1/_2$ *Gjällesbyn*, 1 *Korsbyn*, 1 *St. Koppom*, $^1/_2$ *L:a Koppom*, $^1/_4$ *Kronan*, 1 *Norra Lian* (12,262 rdr rmt), $^1/_3$ *Lörsbyn*, $^1/_3$ *Måstakan*, 1 *Näfva*, $^1/_2$ *Nolgård*, 1 *Påterud*, 1 *Remgjenge*, 1 *Saxebyn*, 1 *Slerteg*, $^1/_2$ *Stommen* (1,687 rdr), $^1/_2$ *Strömsmark*, 1 *Wadjung Ed*, med enbladig husbehofs-såg; frälsehemmanen $^1/_3$ *Haijom*, 1 *Södra Lian*, 1 *Söpple*, 1 *Skjönnerud*, $^1/_3$ *Tollesbyn*, 1

mt. *Ulfshudane.* Hemmanen äro skiftade i 409 brukningsdelar och taxerade jemte lägenheter till 209,273 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af två examinerade lärare; år 1859 uppgick skolbarnens antal till 235 gossar och 142 flickor, hvaraf 7 gossar och 5 flickor erhöllo undervisning i hemmet. Om byggnaden af denna kyrka, belägen $1^1/_2$ mil från moderkyrkan, finnes bland allmogen en sägen, från den tid Sverige och Norrige voro förenade under en konung, och då folket häromkring bevistade gudstjensten i Edaskogs kyrka i Norrige. Då denna dels blef för trång, dels ock vägen dit var ganska lång, beslöto Svenskarne att öfverlemna åt ödet, hvarest de skulle få sig en beqvämare kyrkoplats. De uppfylde derför tvänne urhålkade stockar, den ene med skillingar (norska styfrar), och den andre med hästskor. Dessa stockar släpptes i vattendraget, som flyter från Norrige hitåt, med fattad föresats att bygga kyrkan der stockarne stannade. Den med skillingar skall hafva landat vid Klefvenesundet, och der byggdes Skillingsmarks kyrka; den andra flöt längre, till Stommen, och der uppfördes Jernskogs kyrka. Denna anledning till kyrkans uppkomst godkännes dock ej af Fernow, som anser sannolikare att namnet är taget af jern som kunnat finnas här. År 1675 hade en ansenlig trupp norska soldater tågat öfver Glomsfjellet, i afsigt att belägra Eda skans, och rastade dervid i Nohlgård här i socknen. En bonde, vid namn Anders Jakobsson i Gunnarsrud i Skillingsmarks socken, som fick kunskap härom, samlade ett dussin karlar, hvilka han beväpnade med musköter och bössor, satte öfver en vik af Hemsjön, och lät dem genast återvända genom en liten skog. Detta förnyades så många gånger, att de norske blefvo rädda för en så stor mängd snapphanar, och drogo sig tillbaka. Men de hämnades grymt på några af innebyggarne, och uppbrände äfven flera gårdar. I Nohlgård dog, d. 28 Nov. 1861, ett rotehjon vid 101 års ålder.

Bland större egendomar bemärkas: En tillhörande L. A. Groths sterbhus, bestående af qvarn och såg samt $^{13}/_{192}$ mantal af *Skjönerud;* vid sågen, belägen på *Fjuseruds* egor, tillverkades under året 1859: $302^1/_2$ tolfter plankor, $999^5/_6$ battens, det hela tax. till 20,223 rdr rmt. *Koppoms* bruk, se den artikeln. Prosten N. Lidins i Köln sterbhus eger frälseräntorna af 1 mant. *Södra Lian,* 1 d:o *Skönerud,* $^1/_3$ d:o *Tollesbyn,* 1 d:o *Ulfshudane,* allesamman tax. till 9,463 rdr rmt. Svaneholms bruksegare innehafva frälseräntan af 1 mant. *Söpple,* tax. till 2,944 rdr rmt. — Adress: Arvika.

**Jernstad.** Ett mantal skatte säteri uti Åby socken, Lysings härad och Linköpings län, beläget $^1/_8$ mil från kyrka, har som säteri från 1647 tillhört M. Rosensvärd, förunnades 1680 på lifstid åt Gudm. Bruun, egdes omkring 1760 af Bruun och Aurell, var 1825 och 1853 deladt mellan bönder, 1859 mellan G. Jonsson och inspektor Santesson; taxerades samma år till 7,080 rdr rmt. Det uppgifves 1825 haft 30 tunnors utsäde, nödtorftig äng och betesmark, skog till behof och 7 dagsverkstorp. — **Jernstad,** by i samma socken om $2^{25}/_{36}$ mt. skatte, taxerad till 18,440 rdr rmt, är skiftad i 10 delar. Två mantal af byn innehades 1687 af Joh. Ehrensköld; båda hade mistat säterifrihet för bristande åbyggnad.

**Jerpete** (*Hjerpetan).* Ett skattehemman af $^1/_4$ mantal uti Nors socken af Grums härad och Carlstads län. En del häraf under namn af Jerpatakai tillbytte sig Magnus Gisslasson 1346 från Riseberga kloster. Hemmanet tillhör nu herr O. F. Nordström, har 40 inv. och taxeras till 9,000 rdr rmt; $^1/_4$ mant. Önstad i denna socken, tax. till 5,000 rdr, har samme egare.

**Jerrestad** (*Järrestad).* Härad i Christianstads län, som i gamla handlingar och kon. Waldemars jordebok kallas Jarlestads härad, har otvifvelaktigt sitt namn af ortens fordna höfdingar, som i de tider kallades jarlar, och antagas haft sitt säte i Giärestads by. Häradet utgör en slättbygd och bördiga åkerfält, hvarföre invånarne kunna försälja såväl mycken spannmål som boskap. Arealen är 38,362 tunnl., häraf 20,439 tunnl. odlad jord, 2,195 tunnl. äng, och uppgifves i Forsells statistik sjöar och kärr upptaga 1,196 tunnland. I förening med Ingelstads härad utgör Jerrestad nu mera en domsaga och ett fögderi, med tingställe uti Hammenhög. Folkmängden, som på 50 år ökats med 3,558, och år 1855 var 9,688 eller 6,545

på qvadratmilen, uppgick år 1859 till 11,241 personer; beväringsmanskapet utgjordes af 378 man; 55 backstugusittare funnos s. å. — 2) **Jerrestad,** annex-socken uti Järrestads härad och Christianstads län, belägen $^1/_4$ mil v. s. v. från Cimbrishamn, vid 80 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 0,062 qvadratmil eller 1,435 tunnl., med en befolkning (enligt konsistorii uppgift till ekklesiastikdepartementet af d. 1 Juli 1859 var folkmängden då 468) år 1860 af 440 personer; år 1805 utgjorde densamma 316. Socknen, som består af 2 byar: *Jerrestad,* med 16 hemman i 14 delar, om $4^{15}/_{48}$ mant. skatte, $3^2/_3$ mant. frälse, $1^5/_{16}$ mant. krono, och med 389 inv.; *Grödstorp,* med 11 hemman i 13 delar, innehåller $1^7/_{16}$ mant. skatte, $^1/_8$ mant. frälse, eller tillsammans $10^{41}/_{48}$ mant., och tax. 1859 med verk och lägenhet till 68,820 rdr rmt., har en till större delen jemn mark, med några här och der strödda stenkullar. Jordmånen består af flygsand, med ringa lera och svartmylla. Här är brist på skog. Kyrkan, i Jerrestads by, härleder sig från katholska tiden och var helgad St. Johannes, samt har den tiden tillhört Tomerups kloster och är nu annex till Cimbrishamns regala pastorat af 3:dje klassen; hon har skeppets, korets och rundelens omgifningsmurar uppförda af huggen kalksten; skeppets korshvalf äro deremot af tegelsten. Kyrkan är i jemförelse med dess bredd ansenligen hög. Tornet är vida yngre än kyrkan, och intet spår märkes till genomgång dem emellan. Vester om denna by och på dess närmaste egor ligger ett hedniskt offeraltare, bestående af en ofantligt stor huggen gråsten, hvilande på flera andra dylika stenar, och på hvars öfra platta sida små runda fördjupningar äro gjorda. Något längre bort i samma väderstreck finnes en ättehög, med ett till en del förstördt stenmonument från hedendomen. I Jerrestads by finnes enda boställshemmanet i socknen, $1^1/_{16}$ mantal, som innehafves af major Tott och taxerades 1859 till 4,950 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare i fast skola för 36 gossar och 29 flickor; 2 gossar undervisades af föräldrarna sjelfva. — Adress: Cimbrishamn.

**Jersberg** fordom *Jarlsberg* (Gärdsberg uti mantalslängden) uti Warnums socken af Ölme härad och Carlstads län, anses liksom Jarlsbohl i Rudskoga socken hafva varit ett af Neri Jarls säten. Intill 1700-talet har en ganska stor ättehög med namn af Jarle och Konungagrafven funnits vid Jersberg, men blifvit i sednare tiden utskuren af den förbiflytande Löthelfven. Invid samma gård vittna ock några uppresta stora stenar, att der både varit domaresäte och någon ansenlig byggnad, hvarom äfven sägnen förtäljer. Byn, som består af 1 mantal skatte, skiftad i 8 delar, är taxerad till 19,050 rdr rmt. En del på $\frac{599}{2880}$ mant., taxerad till 3,963 rdr rmt, tillhör, under Lassegården, Björneborgs bruksintressenter.

**Jersjöbo,** (skrifves i mantals- och taxer.-längderna *Gerdsjöbo*). Bergsmanshammare i Söderberkes socken af Stora Kopparbergslän, med 1 härd, hvarvid smiddes 1859: 623 sk*ll* 2 l*ll* 5 *ll* stångjern, taxeradt till 31,156 rdr rmt; $^5/_{24}$ mant. Gerdsjöbo eges af Baggå bruksegare.; $^5/_{16}$ mant. tax. till 9,750 rdr, eges af en bonde.

**Jersnäs,** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Tveta kontrakt af Wexiö stift, utgöres af två socknar: Jersnäs, moderförsamling, samt Forssarum, annex, och innefattar $59^7/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 393 personer, uppgifves 1860 till 1,887. — *Jersnäs,* modersocken uti Tveta härad af Jönköpings län, ligger 3 mil o. s. o. från Jönköping, vid 520 fots höjd öfver hafvet, gränsande i norr till Haurida, i öster till Lommaryd och Bälaryd uti Norra Wedbo härad, i söder till Barkeryds socken, i vester till Lekeryd och Svartarps socknar samt sjön Yhlen; omfattar en areal af 17,415 tunnland, hvaraf 2,620 upptagas af vatten. Marken är mer bergaktig än jemn. Östra delen af socknen består mest af skogbeväxt sand- och grusjord, äfvensom i söder och vester råder en blandning af sand och grusmylla, hvaremot nordvestra delen har mulljord med någon blandning af lera. Åkern är ej särdeles ymnigt gifvande och ängen består dels af hårdvall, dels af mader. Betes- och skogsmarken är i öster

af socknen skog- och ljungbeväxt, då öfriga delen har mera gräsmark. De olika jordegorna finnas upptagna i tabellen i slutet af IV bandet, äfvensom utsädet och underhållna kreaturens antal. Inga mineralier af värde äro ännu upptäckta, endast en helsobrunn på Sunds egor, som skall innehålla ett särdeles godt mineralvatten; har ock i flere år varit begagnad. Sex sjöar finnas inom socknen och 12 st. smärre gölar. Nätaren, den största sjön, af 2,352 tunnl., håller 1 mil i längd och 3 större inlopp utom en mängd smärre bäckar, hvars enda utlopp åt sjön Yhlen har varit tilltäppt genom en fördämning vid Stockeryda qvarn, så att vid höst och vår har den höjt sig 3 à 4 alnar, och årligen fördränkt flera hundra tunnland odlingsbar jord samt utryckt större landstycken till strandegarnes kännbara förlust. På sednare tiden lär likvisst uttappningar af sjön Nätaren skedt inåt sjön Yhlen. På östra sidan af sjön Nätaren, har socknen betydliga furu- och granskogar, tjenliga till såg- och byggnadsvirke, hvarpå vestra delen lider brist. Löfskog finnes nästan öfverallt, bestående mest af björk och al. Socknen, som år 1805 beboddes af 878, 1859 af 999 och 1860 af 1,061 personer, består af $16^1/_2$ mt. skatte, $1^1/_2$ mt. krono, $13^3/_4$ frälse, tillsammans $31^3/_4$ mt., på 40 hemman skiftade i 117 delar och taxerade 1859 jemte 4 lägenheter, 1 fabrik, 6 qvarnar och sågar till 147,525 rdr rmt. Förnämsta näringen består uti jordbruk. Bland binäringar är fisket, som motsvarar någorlunda mödan, och är Nätarens fisk ansedd för en bland den bästa i hela orten, och består förnämligast af gädda, sik, aborrar, mört, och lakar. Intet gästgifveri, krog eller värdshus träffas inom denna socken; invånarne äro ock kända för ett stilla, uppå bränvinssupande mindre begifvet folk, än på andra orter. Märkligt är, att på 20 års tid ingen af socknens innvånare varit tilltalad för något brott och sällan tvistar vid ting och rätter. Strängt undergifna lag och förordningar äro de likväl ytterst måna om bibehållandet af sina fri- och rättigheter; tjenstaktige och pålitlige samt ärliga. Utom herregårdarne som ej ega betydligt gods, utan mest dagsverkstorp på egorna, innehafves jorden af egna besutna bönder; som fastän ej rika, likväl icke sakna sin goda bergning och utkomst. Barnundervisningen, som på 1830-talet bestreds af orgelnisten, erhölls 1859 i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad lärare; skolbarnens antal sistnämnde år uppgick till 49 gossar och 54 flickor, häraf erhöllo 4 barn undervisning hemma. Kyrkan, $1^1/_2$ mil från annexkyrkan, förut byggd af korsvirke, blef 1712 uppsatt af sten, och i anseende till folkökningen blef hon 1766 på midten af norra långväggen utvidgad genom en tillbyggnad af träd 15 alnar lång, med lika bredd och $8^1/_2$ aln hög. Altartaflan är gammal, prydd med målningar och förgyllda bildhuggeriarbeten. Vid nedra afdelningen af densamma är på en ljusblå målad tafla fästad ett krusifix och på hvardera sidan står en ängel af bildhuggeriarbete. Öfra afdelningen, en mindre tafla af trä, föreställer i oljefärg vår Frälsare omgifven af en sky, med segrens fana i sin hand, nyss uppstånden ur sin graf, omkring hvilken väktarena ligga sofvande. Öfver Hans hufvud synes en sol, och på en omkring densamma sig slingrande blåmålad bandelette, med hvita bokstäfver: »Han är försoningen för våra synder, icke allenast för våra utan ock för hela verldens.» Den öfra afdelngen är i kanten utsirad med löfverk och på hvardera sidan af dessa sitter en ängel. Taket är uppfyldt med antika målningar och inskriptioner, föreställande Bibliska historier, och öfver vestra läktaren, den osaliga evigheten, på ett förskräckande sätt föreställd. A öfra gafveln finnes ett adligt epitaphium öfver öfverstelöjtn. Ulf, som dog 1676, äfvensom ett porträtt af kyrkoherden Abr. Anander. I sakristian förvaras ett rökelsekar af gjuten malm från katkolska tiden och en brudkrona af förgyldt silfver om 48 lods vigt med infattade glasprydnader i åtskilliga färger. I socknen finnes en hederlig bondfamilj, som härstammar från slägten Klintæus, hvaraf far och son voro kyrkoherdar härhärstädes från 1658 till 1706. — Jersnäs socken räknades till N. Wedbo, då Olaus i Jersnäs underskref Upps. Möt. beslut 1593. Allmogen säger Jassnäs. Biskop Krok delade Jersnäs pastorat i

2:ne gäll; men drottning Christina befallde honom förklara sig samt låta det bli odeladt till H. M:t utlåtit sig. Vid en visitation i Jersnäs, d. 17 Aug. 1671, gjordes anspråk på jus patronatus till Jersnäs af fru Agn. Ribbing, med thy åtföljande främsta stolrum i kyrkan, liksom af Lind. Ribbing och G. Soop. I 14:de seklet har Winstorpaslägten här varit egare. Harald Håkansson, som egde Ryd, var son af Riksmarsken (1289) Håkan Mattsson, broder till Riksmarsken (1320) Matts Håkansson, — en slägt, hvaraf 15 införas i Sv. Rådslängden. Forntida sägner berätta, att vid Blyhults strand af Skärsjön skall vid branten af djupet vara förvarad en större panna eller kittel, betäckt med en stenhäll och innehållande ortens dåvarande dyrbaraste guld och silfverpjeser. År 1824 upphittades (1837 efter Wieselgren) vid en större stenbrytning uppe i ett berg på hemmanet Hattens egor 34 förrostade lemningar efter sabelfästen eller handtag till dylika under en sten, i storlek svarande mot 6 hästars krafter. Efter sägnen skola dessa sabelfästen legat der sedan 1200-talet, då kon. Waldemar blef nödsakad, att, från Jönköpings stad, resa till Rom och lösa aflatsbref, vid hvilket tillfälle Danskarne betydligt plundrat i Sverige och här på orten blifvit dödade samt deras vapen på detta sätt förvarade.

Större gårdar, såsom Ryd, Sundsholm, finnas beskrifna under sina namn. *Jersnäs* 1 mant. krono, pastorsboställe, tax. jemte $^1/_2$ St. Julsäng till 3,600 rdr rmt. Prestgården, belägen nära kyrkan utmed Lillsjön, har en vacker mangårdsbyggnad, uppförd 1834. Ibm Norrg. 1 mant. frälse, köptes från bönder omkring år 1723 af kyrkoherden Abraham Anander och egdes sedan af kyrkoherden Erik Sjölin, hvars son, öfverjägm. Anders S., uppbyggde gården och anlade en vacker trädgård samt verkställde betydliga odlingar. Denna gård, med dess behagliga läge utmed en vik af sjön Nätaren nära kyrkan, anses vara en af de bäst belägna i socknen. Den kom sedermera i arf till mams. Lisa och Greta Sjölin, hvarefter den egdes af hofrättskomm. J. Moberger, ph. lektorn P. J. Liljenroth, kronolandtm. N. G. Sidvall och nu åter af bönder, som till en del låtit trädgården och byggnaden förfalla. Hemmanet var 1859 skiftadt i 4 delar och tax. till 3,175 rdr; hade s. år 18 inv. *Hatten*, $^1/_2$ mant. skatte, tillhörde på 1840-talet Holmstjerna, som gräft en kanal från Ribbingsnässjön och mycket förbättrat gården; den egdes 1859 af vagnfabrikören S. A. Holmström och var tax. jemte qvarn och såg till 2,325 rdr rmt. *Sund* $^1/_2$ mant., tax. jemte qvarn och tullsåg till 6,350 rdr, är beläget öster om Nätaren och eges af possession. C M. Goldkuhl. *Ryd* 1 mant. frälse med $^3/_4$ Släckeryd, $^1/_2$ Torkelstorp, $^3/_8$ Holma, $^3/_8$ Håknarp, $^1/_2$ Mårtensdrätt, tax. till 19,650 rdr, utgör ett gods. — Adress: Jönköping.

**Jockmock**, Lappmarks-pastorat af Westerbottens tredje kontrakt i Hernösands stift, intager södra hälften af Luleå Lappmark och utgöres af två socknar, Jockmock, moderförsamling, samt Qvickjock, annex, belägna i Luleå fögderi af Norrbottens län. I anseende till storleken är detta pastorat det andra i riket och uppgifves ega en areal af 157 qvadratmil eller 3,634,030 tunnl., hvaraf 351,008 sjöar och kärr. År 1805 var hemmantalet 22; men genom skattläggningar på nybyggen har det ökats, så att det 1825 utgjorde $1^1/_4$ mant. skatte, $9^1/_5$ krono, $15^3/_4$ frälse, tills. $26^1/_5$ mant.; efter landshöfding Widmarks beräkning utgjorde hemmantalet år 1858 tills. 56 mant., hvaraf 19 skatte, 18 frälse och 76 nybyggen, ber. efter $^1/_4$ mant., till 19 mant. Uti sydöstra ooh nedra delen af landet är marken någorlunda jemn, med här och der befintliga berg; men i den öfra delen, som gränsar till Norge, är den ganska bergaktig, bestående till större delen af stora fjell. Bland de härvarande fjellen är Sulitelma, liggande uti riksgränsen, märkvärdigt för sin höjd (5,542 fot öfver hafvet på östra sidan). Hela landet är för öfrigt uppfyldt af sjöar, kärr och mossar, dock förekomma på åtskilliga ställen slättmarker. Rådande jordmånen är sand och mager. Åkerbruket är ock af föga vigt; man sår endast korn, spannemål måste årligen köpas; utsädet uppgifves till 200 t:r. Skogen består till större delen af tall, föga björk. Den största strömmen, som flyter genom landet, är Luleå elf. Proposition har blifvit inlemnad till sist församlade Rikets Ständer om lånebidrag för en jernvägs-anläggning förbi Hedens forssar i nämnda elf till lättnad af både varu-transporter och kommunikationen; äfvenledes har statsanslag blifvit sökt till en väganläggning från Storbacken vid samma elf till Jockmocks kyrka och sjön Wajkejaur, hvilken väg är icke blott för Jockmocks nuvarande befolkning af högsta vigt, utan utgör äfven en behöf-

lig föreningslänk mellan de stora lugnvattenytorna inom Luleå elfdal allt ifrån Luleå stad till Qvickjock och Ruotivaara. Bland större sjöar är Stora Luleå- vattnet den största, 7 mil lång, men knappt 1 mil bred. Silfvermalmsanledningar hafva blifvit bearbetade på 1600-talet i Kedkevare fjell (Stenberget) och i Alkevare fjell (Beqvämliga berget), liggande i den del af pastoratet, som är belägen vid fjellryggen på gränsen mot Norge. Grufbrytningen skedde här till och med år 1702, då silfververket med konungens tillstånd nedlades. Af större betydenhet för möjligheten till praktisk användning äro de rika jernmalmstillgångar, hvilka förefinnas i Qvickjocks fjelldal, såsom uti bergen Karock och Ruotivaara; men utom de af friherre Hermelin i lifstiden gjorda brytningsförsöken är intet arbete å stället nedlagdt, och frågan, huruvida Ruotivaara malmlager kunde förmånligen tillgodogöras, är hufvudsakligen beroende af huruvida Lilla Luleå- vattendrags särskilda lugnvattenytor kunna utan dryga kostnader sammanbindas och således båtfart derstädes för malmtransport öppnas. Äfven ett annat berg Ruotivare eller Tjalmeoyve, beläget $^1/_2$ mil s. v. från Jockmocks kyrka, är beryktadt från äldre tider för jernmalm. I östra delen af Jockmocks Lappmark synes för öfrigt granit utgöra allmänna hällearten, äfvensom glimmerskiffer i vestra delen eller fjelltrakten. Pastoratet, som år 1799 räknade 889 personer, hvaraf 654 lappar, 235 nybyggare och ståndspersoner, och år 1805: 1,294, deraf 867 i Jockmocks socken och 427 i Qvickjock, beboddes år 1858 af 1,998 personer; häraf voro 1051 svenskar och 947 lappar, betalande i skatter 325 rdr 19 öre. Det allmännaste språket är lappskan. Af näringsgrenar äro boskapsskötsel och fiske de hufvudsakligaste. Lax fångas i Luleå elf äfven till afsalu; vidare föryttras hudar, ost, kött och lim af renshorn; smör och talg i mindre qvantiteter. Jagten är ej utan betydenhet; man föryttrar björn-, mård- och ekorrskinn. År 1861 syntes i Oktober månad till och med en vacker elg uti dessa kalla trakter. Utom spannmål importeras salt och tobak. Innebyggarne beskrifves som ett troget, redligt och godt folk, och många ha slutit sig till de s. k. läsarne och hålla äfven gudstjenst sins imellan i hemmen. Jockmocks kyrka, belägen just under polcirkeln eller på 66 grad. 30 min. polhöjd, 14 mil från staden Luleå, har ett härligt läge; öfver allt ser man snöberg, och utsigten från de främre fjellen, 1 mil nordvest om kyrkan, åt lundar, öar, sjöar och floder, är obeskrifligt vacker. Den första kyrkan skall ha varit uppsatt i början af 17:de århundradet, den andra i landshöfd. Frans Krusbjörns tid under de första åren af 1640-talet, den nuvarande 1753. Församlingen var annex till Luleå intill 1673, då kyrka uppfördes vid grufvorna i Qvickjock, hvilken blef annex till Jockmock. Sedan grufbrytningen upphört, förordnade konung Carl XI d. 15 Jan. 1696, att Jockmock skulle bli annex, och komminister der boende, samt Qvickjock moderförsamling; men jemt 100 år derefter, eller 1796, förflyttades komminister till Qvickjock, och Jockmock blef åter moderförsamling, i följd af direktionens öfver Ecclesiastikverket i Lappmarken skrifvelse den 23 Nov. sistn. år. Af kyrkoherdar må nämnas: Anders Grubb, hvilken skiljdes från embetet 1694, sedan han 1687 erhållit från Konsistorium ett skarpt bestraffnings- och varningsbref, hvaraf följande såsom bevis på den anda, som då var rådande hos kyrkans förmän, må anföras: «När I var till krafter stor och frisk, ha I aldrig varit uti någon lappkoja, att undersöka, huru någon af edra åhörare der lefde, och der I framhärdigt framhärdar uti samma sköteslöshet, så kan I icke undra, att H. Kongl. Maj:t och Konsistorium nödgas taga ifrån eder det lilla brödstycke, som I qvar hafven, och gifva det samma någon, som frukt kan skaffa etc. etc.,» samt Pehr Alstadius, pastor i Jockmock 1710, död 1740; om denne deremot anbefaller Kgl. Maj:t Konsistorium, i bref af d. 21 April 1721, att vid någon neder i landet förefallande och Alstadius anständig «öppning» låta honom komma i behörig consideration, emedan han i 12 års tid i Lappmarken uthärdat och hafver ett godt loford och vittnesbörd om skicklighet i lärdom och lefverne. Denna pastors dotterdotter, Rachel, nybyggareenka i Tjomotis i Qvickjock, född 1732 lefde

1812 och sades då hafva en afkomma i barn, barnabarn och barnabarnsbarn till ett antal af 80. Lars Sal. Engelmark, död 1831, var ock en för sin fromhet och skicklighet i embetet af församlingen saknad lärare. Vid kyrkan är sedan 1733 en lappskola med 6 skolbarn. Skolläraren har varit, sedan 1796, pastor sjelf. Här finnes äfven amb. skola, der 1859: 30 gossar och 36 flickor undervisades af en examinerad lärare; flera undervisades i hemmen, och ännu fler saknade all undervisning. Antalet af barn i skolåldern uppgick samma år till 117 gossar och 124 flickor. År 1861 har på Svenska Missionssällskapets föranstaltande en missionsskola härstädes blifvit organiserad uti Wajkejaur by, som ligger $^{3}/_{4}$ mil ifrån kyrkan. Uti denna skola åtnjuta 12 fattiga barn af lappska nationen fri kost, kläder och undervisning. Läraren hitkom midsommarstiden 1861 från Laxsjö skola i Fölinge. Man har anledning vänta något godt af denna anstalt i en ort, der man sannerligen har mycken möda att åvägabringa en fast skola. Vid kyrkan är ortens marknadsplats och tingställe; socknen hör till Norrbottens läns södra domsaga.

Här finnas 4 lappbyar: Jockmock, liggande nederst i pastoratet, Tjockjock (Socksjock), belägen omkring Luleå elf, Tiriaslovet (Sirkaslokt), liggande i midten, Turpenjaur, belägen uti fjelltrakten; dessa byar betala i grundränta $72^{1}/_{2}$ rdr specie. Skattehemman: Tjomotis, Yttre Luleå, Öfver Luleå, hvardera på 2 n:r af tills. $1^{1}/_{4}$ mant.; 32 skattl. kronohemman, af hvilka må nämnas Luidock af $^{1}/_{8}$ mant, öfverlåtet, till beständig besittning till handl. A. Hammarén; Atakjaur, Holmträsk, Juggijaur, Kainure, Kobtales, Nautijaur, Purkijaur, Qvickjock, Randejaur, Stenträsk, Taskam, Torijaur, Wuollienim, Waikijaur, Ytter och Öfver Luleå m. fl. Af krononybyggen funnos 10, häraf Kainaure att skatta från 1848, Morsjö, Mörjevare, Näsberg, Silljawo, Tjajanjarka m. fl. — En jernmalmsanledning upptogs 1849 i den s. k. Norrmyren eller Malmmyren, belägen omkring $^{1}/_{4}$ mil uti v. n. v. från Kihlkoks nybygge. Af frälsehemman funnos 18 stycken, bland hvilka må nämnas Anutkaska, Anajock, Enaviken, Kamajock, Lungnäs, Norrvik 1 mantal under Selet och Svartå bruk, Pautakilas, Paritemjam, Storbacken, Silbo, Wajmoth, Öfre Görgån m. fl. Bland sednare tidens nybyggen må nämnas Wajkejaur, bildadt 1852. — Jockmock ligger 15 mil från adressorten Luleå.

**Johannesberg**, fordom Sjöryd. Två mantal frälsesäteri uti Flisby socken, Södra Wedbo härad och Jönköpings län, beläget vid södra ändan af s. k. Wässelda eller Johannesbergssjön på dess östra sida, har ett utmärkt vackert läge och är i förhållande dertill väl bebygdt med stor, väl underhållen trädgård och parkanläggning. Stora boningshuset har 57° 45′ 23,″69 polhöjd och 3° 15′ 16,″70 meridianskilnad vester om Stockholms observatorii meridian. Egorna, som inneslutas i norr, öster och vester af Wässelda- och Flisbysjöarna, äro goda och bestå af svartmylla på grus-, sand- och lerbotten, i första fallet likväl stenbundna; här är godt bete och ymnig skog, det sednare öfver eget behof. Härunder lyder ladugården Luttersjö, belägen på vestra sidan af samma sjö, men i Solberga socken; denna gård har nästan bättre egor än den förutnämda; båda hemmanens egor stöta tillsamman omkring norra ändan af sjön och brukas gemensamt eller ligga i sambruk och circulationsordning med hvarandra. Hela egendomens areal är 1400 tunnl., hvaraf 280 tunnl. öppen åker och dertill motsvarande äng. Vid sänkning af denna med flera sjöar erhöllo dessa båda gårdar enligt skedd mätning och uträkning 41 tunnl. torr sjöbotten och 119,25 tunnl. förut vattendränkt mark, torr till att kunna användas för nyodlingar; större delen af denna landvinning skall redan vara odlad, och nuvarande egaren tror sig derigenom, efter föreslagen cirkulation, på gårdar och 7 torp kunna föda, utom hästar, 100 boskapskreatur; båda hemmanen är åsatt ett bevillningsvärde af 6,850 rdr. De egdes 1702 af en Johan Mörner, 1770 af kammarherren Johan Rudebäck, år 1794 af assessoren Johan Theophilus Nathhorst, derefter af en kapten Ruda och en kapten von Baumgarten, hvilken sednare år 1826 sålde egendomen till nuvarande egaren öfverste-löjtnanten och riddaren Henrik Key. På egorna finnas å flera ställen 7 och 9 st. stenar uppresta uti cirklar, helt nära Flisbysjön. Landtbruksskolan i länet kommer att nu i höst (1862) hitflyttas från Flishult. Under året 1861 har en större samling af omkring 240 äldre svenska silfvermynt blifvit upphittad i trädgården härstädes.

**Johannesnäs.** Frälse-säteri af $^1/_4$ mant., uti Dunkers socken, Willåttinge härad och Nyköpings län, vid sjön Osten, f. d. Ostängen eller Askängen, räknas 1589 såsom nybygge, 1615 såsom rå och rör under Ökna i Gryt, 1617 under Holmen (nu Ekensholm), från 1644 såsom frälse i Knut Liljes ego, 1663 i Johan Liljes, af hvilken det torde fått sitt namn, och innehades af dess enka, född Oljeqvist; reducerades, utbyttes åter till frälse 1686 af svågern C. Young, köptes af kommersrådet N. Schönberg, kom genom giften till slägterna Carpelan, Thet och Rudebeck, tillhörde 1795 Falkman, lydde 1816 och alltsedan jemte $2^1/_4$ mant. under Sparreholm. Johannesnäs tax. 1859 till 6,840 rdr rmt.

**Johannis, St.** Annex till Norrköpings stads eller St. Olai församling, belägen uti Lösings härad och Linköpings län, 4 mil n. o. från Linköping, vid 50 fots höjd öfver hafvet, ligger dels mellan Tingstad i sydost, Styrstad i öster, intill Rörsviken i norr och nordvest, Borg och Löt i vester och sydvest, V. Husby i vester; dels ock norr om Styrstad, på en halfö mellan Rörsviken och Pampus eller Lindöfjärden; den förra delen har $^3/_4$ mils längd mot söder, med omkring $^1/_2$ mils bredd, den sednare $^3/_{16}$ mils bredd, $^3/_8$ mils längd, med den lilla Grimön utanför. Hela arealen är 7,244 tunnl., hvaraf 320 vatten. Nämnda halfö och ö utgöra en slätt med spridda kullar, här och der sidländ; af samma natur är hvad som ligger närmast söder om staden, blott ännu mer oafbruten slätt och mer sidländ, hufvudsakligen bestående af den s. k. Syltan; men längre söder ut höjer sig landet småningom och upptages längre in af skogsbackar, utmarker och slutligen bergaktiga trakter, hörande till Luddens norra sluttning. Här, vid gränsen till Tingstad, ligger En- eller Bosjön mellan bergkullar och ängar och utfaller åt norr genom Nafvestadsbäcken, som först äfven går mellan kullar vid gränsen med några fall, men derpå öfver slätten till Rörsviken. Ortens rådande jordmån är lera, men söder ut sandblandad. Åker och äng äro i allmänhet af tillräckligt utrymme, betet knappt, skog finnes föga i behåll. Förra allmänningen Ludden är äfven, så vidt den hör till denna socken, försåld i lotter till enskilda. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel; som binäring räknas förtjenst på foror samt något fiske. Socknen, som år 1760 beboddes af 715, år 1805 af 829 och 1859 af 1156 personer (633 mantalsskrifna, 523 skattfria), består af 26 hemman om $14^3/_4$ mant. skatte, $^1/_4$ krono, $20^1/_4$ frälse, tills. $36^1/_4$ mant., skiftade i 55 delar och tax. 1859, inberäknadt en mängd lägenheter, till 427,190 rdr rmt. Största delen tillhör ståndspersoner, boende i Norrköping, öfver en tredjedel besittes af allmoge. Under kyrkliga stiftelser lydde under katholska tiden $3^1/_2$ mant. af $32^1/_8$ mant. enligt 1700 års jordebok; de tre säterierna Händelö, Lindö och Westerbyholm voro ännu 1687 ej upptagna i mant.; de flesta hemmanen hade näst före denna tid innehafts af adel. Sjelfegande räknades år 1852 till 62, arrendatorer 27, jordtorpare 60, stattagare 38, fattighjon 25, och folkmängden 1202 personer. — St. Johannis kyrka ligger inom Norrköpings stad och omnämnes vid stadens beskrifning. Fordom har funnits ett kapell vid Händelö, hvilket synes sedermera äfven varit begagnadt som huskapell; ett sådant fanns ock vid Westerbyholm till 1719. Socknen har särskild fattigvård, med nybygdt fattighus från 1851. Presidenten i Wismarska tribunalet And. Lilljehök har år 1682 gjort en donation af 3721 daler K:mt, insatta i Stockholms bank, att förräntas för denna och Qvillinge socken. Den 20:de Nov. 1810 hafva nämndemannen Jonas Svensson och hans hustru Brita Stina Jönsdotter testamenterat en summa, stor 1000 rdr b:co, som uti everldeliga tider skall mot första inteckning innestå uti Nafvestads rusthåll, och räntan deraf, efter begges död, användas till fattiga barns undervisning; hvilken testamentariska disposition år 1813 blef förvandlad till ett verkligt gåfvobref. — Bland kyrkoherdar må nämnas Erik Wallström, född 1720, död 1758, och om hvilken det heter i Biografiskt Lexikon: «Hans vandel var lika ren som hans lära.»

Af gårdar och byar må märkas: förutnämnda 3:ne säterier, af hvilka brukspatron Chr.

Eberstein donerat, (och som af Kongl. Maj:t den 28 Dec. 1821 blifvit fastställdt,) en årlig inkomst af 200 tunnor råg och 100 tunnor korn till en skolinrättning i Norrköping; dessa säterier med underl. 9$^1/_2$ mant. tax. till 66,500 rdr rmt. *Brånnestad,* 2 mant. skatte., tax. till 12,000 rdr, tillhör häradsdomaren Johan Hendriksson; *Karfvetorp,* nära Ensjön, $^3/_4$ mant. skatte, tax. till 12,230 rdr, tillhör herr Pehr J. Lindberg; år 1687 tillhörde det de Geer; *Nafvestads* mjölqvarn, gryuverk och såg, tax. till 13,500 rdr, eges af grosshandl. Carl D. Philipsson i Norrköping; $^1/_4$ mant. *Ekenberg,* anslaget till Eldstjernska grafvens underhållande; $^1/_4$ mantal skatte *Evælund,* på allmänningen Ludden, är i senare åren upptaget af fabrikören L. Acharius, som med utmärkt odlingsflit gjort detta ställe både förmånligt och behagligt; tillhör nu major G. Hjort i Stockholm. Enda bostället i socknen är komministerbostället, $^1/_4$ mant. *Björksätter,* med utjord uti *Kalf* och *Klingsbers* egor, tax. till 3,970 rdr rmt; det ligger $^1/_2$ mil från staden. Åkern utgör 8 tunnl. 27 kpl., ängen gifver omkring 45 lass hö; utmarken utgör 97 tunnl. 15 kpl. Kommmistern har embetsgård i staden. Tillförne har äfven ett frälsetorp, Stenbrolöt, om 32 tunnl. åker, äng och hagmark, skänkt af presidenten m. m. A. Liljehöök, lydt under detta boställe, men blef derifrån afsöndradt genom en långvarig rättegång, som slöts genom Kgl. Maj:t. dom af den 21 Maj 1800, då detta torp tillerkändes d. v. borgm. i Norrköping Otto Fred. Eckerman, som lade dess egor under Kättsätters rusthåll i Löt och Borgs socken. Prostängen på Syltan, Holmtorp och flera lägenheter, tax. till 7,730 rdr rmt., disponeras af kyrkoherden. På allmänningen eger handl. Otto Ekerman på Kättsätter utjorden Millantorp, tax. till 2,400 rdr; med. doktor och regementsläkaren Fr. Aug. Sunesson i Grenna eger frälse-utjorden Kalf kallad Brynstorp 24 tunnl. 28 kpl., tax. till 6,750 rdr rmt. Den s. k. Aspängen, 108 tunnl. 23 kpl., tax. till 22,230 rdr. är skiftad i 14 lotter, hvaraf den största på 26 tunnl. 4 kpl. eges af Svartziska friskolan i Norrköping. Af Grymyhr egor vid Norrköping, 128 tunnl. 25 kpl., ega bruksidkaren C. J. Hægerts arfvingar 68 tunnl. 15 kpl.; resten är skiftad i 7 lotter, tax. till 29,160 rdr. Adress: Norrköping.

**Johannisberg,** fordom kalladt *Hagevik.* Två mantal frälse-säteri uti Tjällmo socken, Finsponga härad och Linköpings län, har $^3/_4$ mil från kyrkan, vid sjön Linn, en vacker belägenhet och är bebygdt med ett större och 2:ne mindre stenhus samt 2:ne flygelbyggningar af trä. Slägten de Geer har först häraf varit egare; det blef sedan såldt till öfverstelöjtn. J. Orchartoun. Efter hans död innehades det af majoren och brukspatronen Marcus Reenstjerna, gift med den förres stjufdotter Christina Schleitzer, som sedan blef omgift med en Toutin. Säteriet tillföll år 1704 dottern Isabella Orchartoun, som sålde detsamma till bruksherren Johan de Geer på Godegård, hvilken uppkallade det Johannisberg; det förblef inom slägten till omkring 1825, då mamsell E. C. Tisell var egarinna; år 1829 egdes det af brukspatron Jansson på Borggård. Vid denna tid uppgifves utsädet till 20 tunnor, ängen gifvande 170 lass hö, trädgården stor och tillräcklig, mulbetet godt och fisket tillräckligt; på egorna nödtorftig skog, en mjölqvarn med 2 par stenar och 8 dagsverkstorp. Godset, som utgöres dessutom af 1 mantal Björnäs, $^1/_4$ Ånerfva, säteri-ladugård, och taxeras till 18,910 rdr rmt, egdes 1860 af häradshöfding C. Richter. — 2) **Johannisberg,** egentligen *Djursby.* Fyra mantal frälse-säteri, sammanlagdt med Bråvelsberg uti Gottröra socken, Långhundra härad och Stockholms län. Hänvisande till artikeln Bråvelsberg, tillägga vi, att general L. W. Levenhaupt skref sig härtill; han egde äfven Charlottenborg, der han dog 1668. Båda gårdarna egdes äfven af sonen, generalen och riksrådet Adam Ludvig, som dog 1719 i Rysk fångenskap i Moskwa, deri han råkade efter nederlaget vid Pultava. Han var en tapper krigare och skicklig härförare samt en af konung Carl XII:s yppersta generaler; vann 1705 den 16 Juli segern vid Gemauerthoff öfver den tre gånger manstarkare ryska fältmarskalken Scheremetoff samt tog 13 kanoner och många andra segertecken, och hvaröfver en medalj blef slagen; förlorade deremot, såsom lemnad ensam i sticket, slaget vid Liesna den 29 Sept. 1708; understödde under fångenskapen med mycken ömhet sina behöfvande fångna landsmän; sammanskref sin lefvernesbeskrifning, kallad: »Enväldets skadliga påföljder och Aggets bittra frukter», tryckt i Stockholm 1757; han talade äfven väl latin, hvadan han ock i början vid Svenska arméen kallades den latinska öfversten. Gift med sin kusin, en dotter till fältmarskalken grefve Carl Mauritz Lefvenhaupt. År 1685 tillhörde Johannisberg friherre Konr. Gyllenstjernas enka; sedermera riksr. Axel Banér, död 1742; han ligger jemte sin fru Catharina Ebba Horn begrafven i kopparkistor i en murad graf, den han 1735 lät upp-

bygga på Gottröra kyrkogård. Sednare egare till godset ha varit Macklier, Gyllenram omkring 1772, öfverjägmästaren Adolf Fredrik von Bahr 1849 och ännu 1859. Egendomen består af 5 mantal säteri, $4^1/_4$ mant. Öster Rickeby på 5 n:r, 1 mant. № 2 St. Gottröra samt Löt 1 mant. frälse-säteriladugård, med ett taxeringsvärde af 63,560 rdr rmt. Omkring 1815 uppgifves egendomen haft 50 t:rs utsäde, ymnigt höbol, hjelplig skog, prydlig mangårdsbyggnad af trä med en ansenlig trädgård. — 3) **Johannisberg**. Kungsladugård i Lundby socken, Tuhundra härad och Westerås län, belägen ej långt från Westerås stad, $^3/_8$ mil nordvest från kyrkan vid sjön Mälaren, om 7 mantal krono-säteri med underliggande Gränsta 2 mant. af samma natur, taxeradt 1859 till 57,915 rdr rmt, innehades s. å. af audit. E. J. von Post. Godset skall fordom ha tillhört Westerås domkyrka. Här hafva äfven biskoparne bott; ett stycke från gården i en hage, kallad Oxhagen, synas ännu lemningar efter husen, som der stått. På södra ladugårdsgärdet är *Önstensborgen*, som i fordna tider utan tvifvel varit en skans eller fästning för gården. Mycken sten och tecken till ingången syntes ännu i förra seklet. Derifrån har den stora stenen kommit, som förvaras uppe vid gården, hvilken är hvit, helt rund och synes haft en inskrift, hvilken nu är oläslig. Johannisberg förmodas sedermera ha varit konung Johan III:s enskilda tillhörighet, som vid konung Sigismunds aflägsnande från riket kommit i kronans ego; drottning Christina skänkte denna gård åt generalen baron Hans Wachtmeister; men den återtogs sedan af kronan och lemnades till Westerås stad på en tid, hvarefter landshöfdingarne i länet innehaft den, tilldess presidenten baron C. Cronstedt erhöll denna gård 1723 under förpantning, med vilkor af grundräntans erläggande till staten; hans arfvingar innehade Johannisberg till 1783, då det mot samma vilkor tillträddes af hofmarskalken, baron Bror Cederström, som med Kammar-kollegii bifall öfverlät de 22 sista arrendeåren åt löjtn. D. Brandt; år 1824 meddelades dåvarande arrendatorn, C. G. Kistner, ett 30-årigt arrende, mot 506 tunnor 27 kappar spannmål, hälften råg och hälften korn; på hela området finnas 11 smärre bebyggda torp; jorden utgör 411 tunnl. 27 kappl., med god åker och äng; godt fiske finnes i Mälaren. Vid gården är äfven en stor humlegård, anlagd allraförst 1686 af landshöfding Balzar Gyldenhof. Ingen skog finnes; men här har skett en stor plantering af ekar, först uppdragna i trädgården och sedan omplanterade vid gärdesgårdar på ett särskildt sätt, för att skydda träden under tillväxten för boskapen; sättet för planteringen har blifvit allmängjordt uti kgl. Vetenskapsakademiens handlingar för år 1749. Karaktershuset, bygdt af tegel, är rymligt och beqvämt inrättadt; ladugården är äfven af tegel; trädgården, bestående af 5 tunnland, har goda planteringsland, flera åldriga frukträd samt vilda löfträd. Imellan karaktershuset och sjön är en s. k. park, som utgöres af ett större berg, på hvars sluttningar växa sparsamt ek, asp, lönn och rönn. Här finnes schäferi af Spanska får; hit hör äfven Ridön i Barkarö socken. — 4) **Johannisberg**. Lägenhet nära vid Hernösand, beskrifves af professor Zetterstedt i dess resa i Lappmarken 1832 såsom en ordentlig Villa, omgifven på 3:ne sidor af trädgård, ifrån hvilken man direkte inkommer i den vackra byggnaden. Den tillhörde då professor Norrman, hvilken såsom gymnasiirektor och sekreterare i Westerbottens läns hushållssällskap ådagalade både patriotism och arbetsamhet.

**Johannisborg** (*Johansborg*). Fordom ett slott, beläget strax utanför Norrköping, norr om staden, är anlagdt 1614 på Saltängen af konung Johan III:s son, hertig Johan af Östergötland, efter hvilken det uppnämdes, och bestämdes till enkesäte åt hans gemål, Maria Elisabeth. Genom denna byggnad blef allmogen mycket utarmad både med körslor och skatter under namn af Norrköpingshjelpen. Slottet, som hade koppartak och 6 torn, var befäst med djupa grafvar och dubbla vallar, bestyckade med 36 kanoner. I drottning Christinas tid voro här ständigt befallningsmän och kommendanter. År 1651 var Henrik Primeroos slottshauptman härstädes. Under konung Fredriks tid

hade slottet, som var beläget på ett mycket sankt ställe, sjunkit så mycket, att det blifvit alldeles obrukbart; och konungen tillät 1720, att sten derifrån fördes till Norrköping för de offentliga byggnaderna, hvilka blifvit förstörda vid ryssarnes infall. Sista återstoden af slottet förstördes genom åskeld den 21 Juli 1806; nu äro endast de förbrända murarne öfriga med ännu läsliga, i tälgsten uthuggna, inskrifter angående slottets uppbyggande.

**Johannisdahls** helsobrunn vid Köping, belägen på Jemmertuna bys egor, $^1/_8$ mil norr ut om staden, upptäcktes 1760 af prosten Olof Tillæus och undersöktes kort derefter af arkiatern von Rosenstein; har alltsedan varit begagnad med fördel, förnämligast mot intermittenta febrar, dernäst uteblifven eller oordentlig reglering, magkramp, kronisk hufvudvärk, gikt, hæmorrhoider m. m. Vattnet har vid de reaktionsprof i professor Berzelii närvaro, som blifvit 1815 af doktor J. L. Ringenson anställda och sedan flera gånger förnyade, visat sig hålla fri kolsyra, jernoxid, kalk samt kol- och saltsyrade salter, men deremot inga svafvelsyrade salter. — Den namnkunnige apothekaren Scheele hade för sitt nöje skull låtit plantera några träd omkring och bygga ett hus af korsvirke och bräder öfver källan; men genom bristande omvårdnad var detta hus redan år 1809 nära förfallet. År 1812 lät förutnämde doktor Ringenson bygga öfver källan ett nytt hus, som är 12 alnar i fyrkant; år 1814 blef badhusbyggnaden färdig, äfvensom en större byggnad, bestående af brunnssal och trenne andra rum, till brunnsgästernas beqvämlighet och till gudstjenst. Öfverst i byggnaden uppsattes till prydnad ett tornur, med ringklocka, inköpt från Kungsörs kungsgård. År 1818 nedbrann det nya badhuset; men derigenom att ortens ståndspersoner läto om vintern framköra timmer och andra materialier, lyckades det att redan följande året åter få uppfördt ett nytt badhus. Sedan år 1821 är åtskilligt tillgjordt och förbättradt. Vid stora byggnaden är en betydlig tillbyggnad gjord. Badhuset har undergått åtskilliga förbättringar. Badningen sker icke i strömvattnet, utan i källvattnet, hvilket är renare, kallare och till douche kraftigare. Brunnens belägenhet är vacker vid foten af en hög kulle och intill sidan af en stor äng, hvilken genomskäres af samma ström, som flyter genom Köpings stad neduti Mälaren. Källan är mycket vattenrik, ty den lemnar ungefärligen 192 kannor i timmen. Vattnets värmegrad på $3^1/_2$ alns djup stiger till 8 grader öfver fryspunkten. Nya planteringar äro gjorda på de närmast omkring källan belägna 5 tunnland jord, hvilka blefvo, då byggnaderna började här, innestängda, och nya sandgångar anlagda, så att inrättningens yttre utseende är nu både vackert och trefligt. Genom brunnsgästernas frivilliga sammanskott och kabinettskammarherren, grefve Cronhjelms frikostighet har en fattigkassa blifvit inrättad, för hvars räkning ett nytt fattighus blef för flera år sedan uppbygdt. Fattigkassan egde 1840 ett kapital af 900 rdr bco, hvaraf räntan årligen delas åt fattiga brunnsgäster, som äro förbundna att medföra något understöd från socknarnas fattigkassor. Brunnsgästernas antal, som år 1810 var 58, uppgick 1821 till 140. På de senare 20 åren har brunnsgästernas antal aldrig varit under 75, men någon gång öfver 150. Brunnen tillhör grefliga Cronhjelmska fideikommisset, och brunnsinrättningen öfvertogs 1841 af ett bolag, ställdt på aktier, tagne af stadens och ortens utmärktare och anseddare män, då inrättningen erhöll sitt nuvarande namn.

**Johannisfors.** Manufakturverk uti Forssmarks socken, Fröåkers härad och Stockholms län, hörer under Forssmarks jernverk och är beläget något närmare Kallrigafjärden. Det anlades af Jennings och Finlay, var särdeles betydligt före 1771; vid denna tid nedlades den här befintliga bleckslagareverkstaden. Här finnes ett ganska stort magasin af sten, med torn, hvarifrån utsigt är åt Saltsjön, samt åtskilliga vackra och rymliga stenhusbyggningar för arbetarne. Verket har ämnes- och spikhammare, tillverkar nu mest vagnsfjedrar, axlar, svanhalsar m. m., mycket värderade för sin godhet; har ock mjölqvarn med 3 par stenar, taxerad till 15,000 rdr rmt, såg med 1 ram; tillverkningen taxerades 1859 till 3,280

rdr rmt. Johannisfors tillhörde 1804 presidenten grefve Samuel af Ugglas, 1825 dess son, öfversten grefve G. af Ugglas, och tillhör nu kabinettskammarherren grefve Ludv. af Ugglas. — 2) **Johannisfors**. Jernbruk uti Säfvar socken af Westerbottens 1:sta fögderi och län, med omskränkt smide och vägföringsrätt, består af 1 stångjernshammare för 2:ne härdar samt manufakturverkstad med 2:ne spikhamrar för 1 hjulstock och 2:ne knipphamrar för 1 hjulstock och dubbel ässja, uppbyggd 1860. Under bruket lyda: hemmanet Pålböhle № 1, $^{25}/_{64}$ mantal krono-skatte, № 2, $^{3}/_{8}$ mant. krono-frälse, Marielund och hälften i Sunnanträsks nybyggen, allt i Säfvar socken; kronohemmanet Grysjön № 2, $^{1}/_{16}$ mant., samt Nyböhle och Willnäs nybyggen, allt i Bygdeå socken; jordegendomen taxerades 1859 till 4,080 rdr rmt. Smidestillverkningen för sistn. år uppgick, till följd af ombyggnaden af stångjernshammaren samt dammar, till endast 449 *Skℓℓ* 7 *Lℓℓ* 10 *ℓℓ* stång- och ämnesjern, hvaraf förädlades till gröfre manufakturjern, spik- & svartsmide 90 *Skℓℓ* 1 *Lℓℓ* 15 *ℓℓ*; tillverkningsvärdet taxerades till 27,560 rdr rmt. I bruksegendomen ega handelsbolaget Forssell & Söner $^{1}/_{3}$ och brukspatron Er. Hæggström på Dalkarlsö sågverk i Bygdeå socken $^{2}/_{3}$:delar. Samma egare hafva varit åtminstone sedan 1840, då bruket uppgifves haft blott en härd med 516 *Skℓℓ* 13 *Lℓℓ* priv. årligt smide af köpt tackjern. Omkring 1820 uppgifves stångjernshammaren varit nedlagd allt sedan 1809 års krig, om hvars förödelse grafstenar vid vägen och kulor i väggarne af bondgårdarna åtminstone då än vittnade. Åbyggnaderna vid bruket voro ganska tarfliga, en allé af asp och rönn gick upp till dåvarande egarens, köpmannen Forssells, boning.

**Johannisholm**, Glas- och jernbruk, är beläget i Wenjans socken af Stora Kopparbergs län, vid Wenjans sjös utlopp, 13 mil från Falun. Glasbruket anlades af landshöfdingen, baron af Nordin på grund af det prosten J. Leufqvist och löjtn. P. G. Engström meddelade privilegium af d. 3 Nov. 1796, som blef transporteradt på bemälde baron. Jernbruket anlades på 1830-talet och uppgifves omkring 1840 haft 1 härd och 600 *Skℓℓ* priv. årligt smide af köpt tackjern, äfvensom spik- och liesmide samt annan svartsmidestillverkning. Stångjernsmidet nedlades 1856; sedan har endast spiksmidet drifvist för 2:ne stockar, till 1860, då manufakturverket, enligt Bergs-kollegii resolution, äfven blifvit för alltid nedlagdt. År 1859 uppgick tillverkningen till $195\frac{143}{200}$ *Skℓℓ*, och tax.-värdet för detta och 1 tullmjölqvarn till 18,136 rdr rmt. Johannisholm har flera gånger ombytt egare, hvaribland må nämnas: grefve G. F. Wirséns arfvingar samt lagmannen J. Noræus; egdes ensamt af numera H. Exc. baron Lagerheim, då det år 1854 försåldes för 54,000 rdr bco till Falu bergslag. Brukets tillverkningsvärde har uppgått till cirka 50,000 rdr rmt. Glastillverkningen nedlades år 1855. Betydliga myrodlingar äro gjorda vid bruksegendomen, som på 1840-talet uppgifves haft 6,500 tunnl. egen skog samt, gemensamt med Grängshammars och Limå bruk, en vexelundervisningskola för bruksfolkets barn. På egendomen bodde 1859: 103 personer.

**Johannishus.** Säteri uti Hjortsberga socken af Medelsta härad och Blekinge län, har fordom hetat Skunkenberg och grundades 1674 af landsdomaren Nils Skunk utaf hemmanen Åstorp, Dagstorp, Svartbäcksmåla och Nissehage. Skunkenberg köptes sedan af öfverste Skytte; sedermera blef amiralen frih. Cornelius Ankarstjerna egare deraf, och efter honom riksrådet och amiralen grefve Hans Wachtmeister, som bidrog hufvudsakligen till Blekinges försvarande mot Danskarna, så väl genom segrar till lands som sjös. Uti slaget vid Kjögebugt fäktade han med sitt amiralskepp ensam mot 7 fiendtliga örlogsskepp, dem han anföll med den häftighet, att, sedan en del blifvit redlösa, de öfriga ej vågade angripa. På hans inrådan flyttades Sv. Örlogsflottan till Carlskrona. Blef generalguvernör öfver Blekinge 1683; dog 1714. Han gjorde säteriet tillika med Tromtö i Förkärla socken till fideikommiss, båda tillsammans hafvande enligt Sjöborg $38^{1}/_{4}$ mantal utsockne frälse, alla belägna i Blekinge. Johannishus har en stenbyggnad af 2:ne våningar, med 2:ne flygelbyggningar af trä; ladu-

gården af gråsten är uppförd i slutet af 1700-talet och har 4 byggnader. Gården uppgifves vid samma tid haft 120 tunnl. åker, äng till 900 lass hö, och mycken ek-, furu- samt granskog. Johannishus' sätesgård består af $12^1/_{12}$ mant. med qvarn, samt af i samma socken belägna $15^{13}/_{24}$ mant., tills. tax. 1859 till 150,562 rdr rmt, och egdes då af enkefru grefvinna A. Wachtmeister.

**Johannislund.** Två mantal frälsesäteri uti Skedevi socken, Finspongs härad och Linköpings län, sammanbygdt af hemmanen Ekelund och Ekeby samt Skinnsäter, ligger vid Tisnaren, $^1/_4$ mil sjöledes, men $1^1/_2$ mil landvägen från kyrkan och lyder, jemte Brenäs 1 mant. skatte, samt $5^1/_2$ mant. frälse, med räntor af $2^1/_8$ mant., under Regnaholm i Regna socken. Säteriet uppgifves omkring 1815 haft 16 tunnors utsäde, tillräcklig äng och betesmark, medelmåttig skog och hjelpligt fiske. Vid gården är en liten humlegård och en vacker trädgård, och på egorna ett tegelbruk, taxeradt till 2,400 rdr rmt, och flera torp. Taxeringsvärdet var 1850: 49,070 rdr rmt. Ekeby donerades 1613 till Johan Månsson Ulfsparre. Säteriet tillhörde 1683 och 1687 generalmajoren Gustaf Johansson Ulfsparre till Ryneholm (död 1710), 1725 fru Märtha Posse, på 1750-talet fru frih. B. M. Uggla, sednare v. Vicken, 1783 A. W, Gyllenkrook, 1825 och 1853 J. G. Gyllenkrook, båda egare till Regnaholm. Brenäs, Torp och Thorstorp lydde redan 1687 under Johannislund; af öfriga underlydande Ryd under Tisenhult; Öna och Öbotorp hafva innehafts af slägten de Geer 1687 och 1725; Öna är först i sednare tider bebygdt för ståndspersoner.

**Johanstorp.** Glasbruk i Kronobergs län, är anlagdt 1858 och eges af samma egare som Kosta. Arbetarnes antal för nämnda år uppgifves till 38.

**Johlstad.** By uti Winnerstad socken af Aska härad och Linköpings län, om 3 mantal frälse och 1 mant. skatte, är skiftad i 5 delar och taxerad till 23,250 rdr rmt, samt hade år 1859: 61 inv. Johlstad har till en del varit Wadstena slottsgård 1687 och 1700, en del reduceradt från grefve Leijonhufvud; 1726 tillhörde 2 frälsegårdar C. G. v. Delvig, och en gård fru grefvinnan B. D. Levenhaupt på Charlottenborg. År 1850 tillhörde 1 mant. frälse, rådman Zetzell, 1 mant. doktor Kinnander och prosten Wallenberg, det tredje hade åtskilliga egare; 1853 egde doktor Kinnander ett och allmoge två hemman. Här i byn, der allmänna vägen går fram mellan Husbyfjöhl och Wadstena, står vid kanten af vägen en milsten, som är en af de äldsta i länet. Den är cirka $2^1/_2$ alnar hög, med utseende af en minneshäll. Öfverst är en kunglig krona, och derunder med upphöjda bokstäfver inskriften: 1 myl anno 1654. — Jordastadha nämnes 1373.

**Jomkil** eller *Jumkil.* Annex-socken till Åkerby pastorat, belägen till en del i Ulleråkers och en del i Bälinge härad af Uppsala län, $1^3/_4$ mil n. v. från Uppsala, vid 140 fots höjd öfver hafvet, på ömse sidor om Jomkils-åns mellersta lopp, mellan Wänge i söder, Börje och Åkerby i öster, Bälinge i norr, Harbo ytterst i n. v., Järlåsa och Åland i sydvest; hon upptager en areal af 18,885 tunnland, af hvilka 580 äro sjöar och kärr; 9,466 tunnl. höra till Ulleråkers härad. A-dalen är österut jemn och bördig, med lerjord, men ej särdeles bred, och begränsad å ömse sidor af bergkulligt land; i vestra hälften intages mesta utrymmet af en mera jemn och sank skogsmark, å häradsallmänningen, der åns båda grenar mötas, Bälinge och Järleån, och sydligare Säfvaåns ena gren upprinner ur Möj- och Grissjöarne, samt Läbyån ur Börjesjön. Åkerbruk är hufvudnäringen, hvarjemte idkas något skogsbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 625 och 1860 af 660 personer, består af 31 hemman om $7^{15}/_{16}$ mant. skatte, $1^1/_{16}$ krono, $13^{15}/_{16}$ frälse ($8^1/_{16}$ mant. tax. till 74,400 rdr rmt höra till Ulleråkers härad), skiftade i 43 delar och taxeras till 192,470 rdr rmt. Bland allmogen råder mycken vidskepelse. Man botar barns konvulsioner med att uppbränna barnets kläder; smälter ihop tenn och bly, och kastar i korsväg; smörjer förlamade delar med s. k. »slagvatten», gjordt af vanligt vatten, i hvilket man slagit eller piskat med en tröskslaga. Barndopet anses trygga emot den onde eller onda menniskor, hvarföre barnet döpes gerna an-

dra dagen efter födelsen. Den s. k. Trefaldighetskällan, samt en annan källa vid Stora Förarslätt begagnas ännu af de vidskepliga att dricka helsa i sig på Trefaldighetsaftonen, och hafva troligen varit offerkällor. Jumkil förekommer ej i 1314 års förteckning, om ej såsom annex till Åkerby. År 1317 nämnes Jumskijl i Ulleråker. Kaplaner förekomma från 1593. Kyrkan, $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är gammal, byggd af gråsten. — Kyrkogården är så sank, att man vissa tider vid jordfästningar måste en stund förut utösa grafvarne, för att få dem fria från vatten. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare biträdd af klockaren; under året 1859 besöktes skolan af 12 gossar och 16 flickor, under det att 20 gossar och 19 flickor undervisades hemma. Genom testamentarisk disposition har geheime-rådet Knut v. Troil, samt fröken Brita Eleonora Hierta, anslagit ett kapital af 366 rdr 32 sk. bco, hvaraf årliga räntan utdelas till 3:ne fattiga i socknen. — Af fornlemningar omtalas runstenar vid kyrkan och uppåt dalgången. På nordvestra sidan af det s. k. *Skansberget* (med en höjd af 1,200 fot) synas lemningar af en gråstensmur, och äfven vid sydöstra kanten, samt midtuti dessa ruiner en murad håla liknande en brunn. Vägen från Uppsala till Wåla går på norra sidan om ån, åt nordost från Åkerby till Bälinge, förbi Dalkarlsbo gästgifvaregård, som ligger 2 mil n. v. från Uppsala; bland mindre vägar är en ny häradsväg till Bälinge.

Af byar och gårdar märkas: Uti Ulleråkers härad, *Ullbolsta*, 1 mant. tax. till 16,500 rdr rmt; *Fogelbo*, $^1/_4$ mant. krono, inneh. af erkebiskopen; *Agersta*, 2 mant frälse, tillhörde 1825 v. Printzencreutz, 1849 jemte 2 mant., Ahlgren, 1859 jemte 4 mant. *Kjettslinge*, tax. till 31,130 rdr rmt, kammarjunkaren J. v. Engeström. *Björnarbo*, 1 mant. ber. säteri, har tillhört slägten Rosensabel omk. 1650, Hästesko omkr. 1700, sednare en v. Troil som dog här 95 år gammal 1821, Ihre 1829, magist. Lundeqvist 1847, jemte tillydande $^5/_8$ mant. samt *Stenviks* qvarn och såg; Westerling 1849, brukspatron J. M. Engzelius 1859 jemte $^7/_8$ mant. af nämnde qvarn och såg, samt jerngjuteri tax. till 3,000 rdr rmt. Hela taxeringsvärdet var 27,860 rdr rmt. *Wallhol* eller *Broby* $^{15}/_{16}$ mantal frälse-säteri $1^9/_{16}$ rusthåll. Kaplansbol $^1/_2$ mant. Flera gårdars namn förekommo 1316. — Adress: Uppsala.

**Jonsberg.** Kapellförsamling och annex till Häradshammar, ligger uti Östkinds härad och Linköpings län, $2^3/_4$ mil öster från Norrköping, vid Östersjön och 50 fots höjd öfver hafvet, mellan Häradshammar i vester, Rönö- och Aspöfjärden i söder, samt den yttre Bråviken i nordost på $1^1/_2$ mils sträcka, många små bugter och vikar ej inberäknade. Den består dels af fastland af 1 till $1^1/_4$ mils längd från norr till söder, med 1 mils bredd vid södra gränsen, men norrut allt mindre, tills den slutar i en spets; dels höra hit några öar, såsom Arkö, Aspö, Gränsö, Björnö m. fl. längs utefter kusten, och en stor mängd mindre holmar omkring dem, såsom Lindö, Hästö, Arkösund, samt ännu andra utåt hafvet 1 mil bredt, hvaribland Lindöja, Isö, Benö, Stångskär. Hela arealen beräknas till omkring 14,233 tunnland, af hvilka 290 äro sjöar och kärr, utom socknens andel i hafvet. Alltsammans består af omvexlande bergs- och skogsbackar, sällan af betydlig höjd, och af kärrmarker med små vattendrag, samt slätter och dalgångar; i det hela taget en skärgårdsnatur af rådande mild art, men i sjelfva skären vanligen mera vild och ödslig. En liten bäck utgör gräns mot Rönö, tills den utfaller i hafvet vid Gottenvik. Af sunden uti skären äro Hästströmmen mellan Lindö och Hästö, och Arkösund de märkvärdigste. Landets jordmån är dels lera, ofta nog tunn och svag, dels mylla med klappersten; åkern har ej något större utrymme, på äng och bete saknas ej tillgång, ej heller på skog, ehuru medtagen. Näringar äro åkerbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning; i skärgården fiske. Socknen, som år 1790 beboddes af 1,082 och 1859 af 1,497 personer (1,473 enligt mantalslängden), består af 60 hemman om $26^3/_8$ mantal skatte, $^1/_2$ krono, $24^7/_8$ frälse, tills. $51^3/_4$ mant. skiftade i 122 delar, och taxerades till 316,750 rdr rmt. Ungefär hälften utgör eller lyder under två säterier, hälften eges af allmoge. Fyra mantal äro lotshemman. På Stångskär, en liten bergholme, uppfördes 1814 en spirbåk till sjöfarandes underrättelse. Lotsstaten består af 1 ålderman, 6 mästerlotsar, 8 sekundlotsar, och 6 lotslärlingar. År 1852 räknades 86 sjelfegande, 54 arren-

datorer, 43 jordtorpare, 20 stattagare, 17 fattighjon. — Jonsbergs socken har fordom utgjort en del af Häradshammar; intet kapell synes här hafva funnits under katholska tiden; det säges emedlertid, att före 1606 ett sådant stått på den backe, der nu Jonsbergs säteribyggnad är, och Hans Eriksson Ulfspsrre skulle då ha flyttat det till den nuvarande platsen. Kyrkan, nybyggd 1726 i korsform, ligger $1^3/_{10}$ mil från moderkyrkan; altartaflan säges vara tagen i ett kloster i Tyskland under 30-åriga kriget, och inköpt af församlingen; äfven finnes en oljefärgstafla af värde på korets norra vägg m. m. Socknen har vanliga kassor, både fast och ambulatorisk skola, der under år 1859: 103 gossar och 52 flickor erhöllo undervisning af en examinerad och en oexaminerad lärare; 16 gossar och 64 flickor undervisades i hemmet. Af fornlemningar nämnas en mängd stenrösen å Jonsbergs, Mönnerums och andra gårdars egor på fasta landet, samt å Arkö, Björnö m. fl. stensättningar och ruiner efter fasta byggnader dels vid Mönnerum, dels å Gränsö; på Arkön har funnits en skans, se den artikeln, och vid Häströmmen några batterier under 1788—90 års krig. På Aspön finnes en begrafningsplats för främmande sjömän. Uti en handling, daterad 1317, nämnes om allmänningsskogar och holmar på ömse sidor om Bråviken, hvilka enskilda herrar tillegnat sig, men som dem fråndömdes af hertig Erik och hans råd.

Af byar och gårdar märkas: *Broxvik,* 2 mant. säteri med underlydande $9^3/_4$ mant., tax. till 54,510 rdr rmt; *Gottenvik,* säteri med underlydande $6^3/_4$ mant., tax. till 87,210 rdr rmt; *Hofgren,* 1 mant. frälse-säteri med underlydande $1^3/_8$ mant., tax. till 27,110 rdr rmt., eges af Carl Jacob Svartz på *Jonsberg,* $2^3/_8$ mant. frälse säteri, vid en liten vik af Saltsjön nära kyrkan, har i äldre tider hetat Menaos och fått sitt nuvarande namn af Jon Stake; det donerades 1597 till Hans Eriksson Ulfsparre, men har sedermera åter blifvit kronans och lagdt under Skenäs, hvarefter öfversten Åke Ulfsparre bekom det mot bytegods den 10 Jan. 1684; kom genom gifte med Christina Ulfsparre till häradsh. Paul Rudebeck, död 1711, och förblef inom slägten till 1783 då frih. Blechert och Cas. Sparre voro deraf egare; egdes 1803 dels af G. W. Lejonhjelm, dels af P. I. Svartz, och åtminstone sedan 1825 af förutnämde egare. Egendomen består af, utom säteriet. $^1/_8$ mant. *Braskebo,* 1 *Granebo,* $^3/_8$ *Kjellstorp,* 1 *Möddebo,* $^3/_8$ *Narfvetorp,* $^1/_4$ *Ormsäter,* $^5/_8$ *Skriketorp,* $^3/_8$ *Stockholmstorp,* tillsammans $4^1/_8$ mant. och taxeras jemte en på säteriets egor befintlig kalkugn (taxerad till 16,500 rdr rmt), äfvensom en vattenmjölqvarn och en sågqvarn, till 47,850 rdr rmt. Åbyggnaden, ehuru af trä, är vacker, med en vacker trädgård och vidsträckta planteringar; gården har godt höbol och mulbete, men brist på skog. *Görstorp,* $^1/_2$ mant., är komministerboställe och tax. till 3,000 rdr rmt; på egorna äro större och mindre stenrör eller grafrör. — Adress: Norrköping.

**Jonsbohl,** Vestra och östra. Jernbruk uti Wisnums socken och härad af Carlstads län, $1^1/_2$ mil från Christinehamn hvaraf det förstnämnda är anlagdt 1680 (efter Fernow 1688) och det sednare 1660, med 4 härdar och 1600 *sktt* privilegieradt årligt smide. Östra Jonsbohl tilhörde 1840 A. Henström; Vestra Jonsbohl J. W. Holmstedt och medintressenter. De tillhöra nu sedan 1855 egarne af Björneborgs bruk, under hvilken artikel, arealen m. m. finnes npptagen. I sista århundradet hafva egarne af Bjöneborgs och Jonsbohls bruk legat uti tvist om vattnets disposition uti sjön Wisnum, hvarifrån begge bruken taga sitt drifvatten. Frågan har förblifvit olöst tills bruken kommit i en egares händer: Tillverkningen 1859 vid Jonsbohls bruk med 2 härdar och en vällugn för 2 hamrar med oinskränkt smidesrätt, samt 1 mannufakturstock för 1 hammare och 1 klippsax, samt 1 spikhammarstock med 3 hamrar uppgifves till 3,718 *Ctr*: 70 *tt* 40 ort stång- och ämnesjern, 662 *Ctr*: 37 *tt* 60 ort manufaktursmide. Jordegendomen består af 1 mantal Jonsbohl, $^1/_4$ Anderstorp, $^{11}/_{24}$ Lindbäck, $^1/_8$ Moen, $^3/_{32}$ af Sörgården $^1/_4$ Sörgårdstorp med Jonsbohls qvarn och såg tax. till 17000 rdr, hela godset till 89,995 rdr rmt.

**Jonsered.** Bruks- och säteri-egendom uti Partilled socken af Säfvedals härad och Göteborgs län, har ett pittoreskt läge på en höjd vid sydvestra ändan af sjön Aspens stränder, begränsas i öster af denna sjö, och i söder af den derifrån rinnande Säfveå, hvilken uttömmer sig i Götaelf vid gamla staden och derstädes är känd under namn af Gammelstads-ån. Den södra landsvägen, från Stockholm till Göteborg, går utmed sjön Aspen och Säfveå och utmed denna vägsträcka, ligger sätesgården $1^1/_4$

mil från Göteborg. Många qvarnar med sina dammverk visa sig nedanför höga lodräta berg, och mellan smala landtungor som bära resliga träd. Genom baron Alströmers patriotiska omsorg, och på hans bekostnad, blef denna väg anlagd 1779, samt den ofvan belägna vägsträckan, så långt som till Alingsås, betydligen förbättrad. Flera af slägten Lillje skrefvo sig i slutet af 15-hundratalet till år 1670, till Aspenäs och Jonsered. Säteriet tillhörde 1832 kommerserådet och riddaren Wijk. År 1833 anlades genom Alex. Keiller en segel- och tältduks-fabrik här uti en dal nära utloppet af Aspen och utmed Säfveån. Dess längd uppgifves till 300 fot, utom en 180 fot lång flygelbyggnad för en del af arbetarne. Fabriken består af en 15 fots hög våning. Dess från taket kommande ljus meddelar sig lika åt hela fabriken. Fönsterna sitta så högt att arbetarne icke kunna se ut och af yttre föremål hindras i sitt arbete. På 1840-talet uppgifves tillverkningen hafva varit omkring 5000 st. segel och tältduk, hvilken genom begagnandet af många kostsamma och fulländade machiner, är af en utmärkt jemn och vacker beskaffenhet. År 1860 tillverkades här 522,202 alnar segel- och tältduk, buldan, div. bomullsdukar m. m. till ett värde af 385,563 rdr rmt samt 349,515 Ctr. bomullsgarn från № 2 till och med № 40, till ett värde af 306,388 rdr rmt. För fabrikens behof anlades här ett jern- och metallgjuteri, hvilket numera icke allenast drifves för dess enskilda behof, utan äfven tillverkar machiner och redskap för främmande räkning. Tillverkningsvärdet år 1860 för åkerbruksredskap och skeppsinventarier uppgifves till 24,180 rdr, för gjutgods och machinerier till 3,400 rdr rmt. Fabriken sysselsätter omkring 420 arbetare, (år 1859 funnos här 238 skattskrifne och 230 skattfria personer), för hvilkas både timliga och sedliga välfärd fabrikens egare, bolaget W:m Gibson & Söner synes anse som en pligt att betrygga. I år (1862) har Kongl. Maj:t beviljat bolagets ansökan att få vid bruket tillsätta prestman som äfven bestrider undervisningen med barnen å godsets underlydande hemman, hvarför en lön af 750 rdr utom extra inkomster är anslagen med intecknad säkerhet af 15,000 uti hemmanet Mansered. Alla inom fabriken befintliga machiner drifvas genom ett jernhjul af 31 fots diameter, med cirka 24 fots fall. Vattnet ledes direkt ur sjön Aspen genom en synnerlig väl anlagd kanal, öfver hvilken en vacker spännbro är anlagd, som förenar den af kanalen genomskurna allévägen till herregården. Hela taxeringsvärdet för säteri, fabriker, 1 mant. Högen, $^7/_{16}$ mant. Lexby Österg, $1^1/_3$ Kåhög, 1 mant. Mansered samt $1^{86}/_{1713}$ mant. af andra hemman i socknen, utgjorde 1859: 568,300 rdr rmt. För fabrikerna erlägges i bevillning 1,100 rdr. Vid Jonsered är 2:dra jernvägsstationen på vestra stambanan från Göteborg till Stockholm.

**Jonsjö.** Ett mantal frälse-säteri uti Weddige socken af Wiske härad och Halmstads län, med ett vackert naturläge, har $^2/_3$ af inegorne och hela åbyggnaden inom Elfsborgs länegräns, ehuru säteriet från urminnes tider tillhört denna socken. Gränsen mellan Halland och Westergötland utgöres af en liten bäck, som nära Jonsjö flyter öfver landsvägen. Åbyggnaderna ligga på en höjd, och man har från dem en vidsträckt och vacker utsigt öfver åkerfält och ängar, öfver sjön Wesslängen och de på dess motsatta stränder i Westergötland och Halland varande skogbevuxna berg. På gårdens egor är en ovanlig bergsskrefva, hvarest vattnet ifrån en ganska betydlig lodrätt höjd nedstörtar från Bosjön. Uti denna bergsskrefva växa en mängd löfträd och buskar, och klipporna på begge sidor bilda väggar, hvilka innesluta ett rum, öfver hvilket löfträden bilda ett grönt hvalf. Ofvannämda vattenfall drifver vid foten af berget en liten qvarn tillhörig Jonsjö. Jordmånen är god och består till det mesta af styf lera. Timmer- och löfskog finnes till öfverflöd. En stor trädgård innefattar mellanrymden mellan åbyggnaderne och den förbigående landsvägen. Under säteriet lyda Ry- och Sannagården 2 mant., för närvarande bortarrenderade. Hela egendomen tax. 1859 till 13,500 rdr och tillhörde herr Hygrell; år 1818 egdes den af kapiten Anders Fr, Hygrell. På sätesgården bodde 1859: 22 personer.

**Jonstorp**. Annex-socken till Farhults pastorat, är belägen uti Luggude härad och Malmöhus län, 2 mil norr från Helsingborg, $1^1/_2$ mil vester från Engelholm, vid 75 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 5091 tunnl. hvaraf 6 upptagas af moras och kärr. Marken är bergig vid hafssidan, men jemn inåt landet. Rådande jordmånen är sand och sandmylla utmed sjökusten och lermylla längre inåt landet. Skogen uppfyller någorlunda behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 1223 och 1859 af 1,878 personer, består af 56 hemman på $14^{13}/_{16}$ mant. skatte, $2^7/_8$ mant. krono, $8^{15}/_{16}$ mant. frälse, tills. $26^5/_8$ mant. i 173 brukningsdelar, och tax. med 14 lägenheter, 6 qvarnar (13,660 rdr rmt.) till 160,830 rdr rmt. Inbyggarne tillverka gulockra och hugga slipsten såsom binäringar, och uti hafsviken idkas sillfiske. Kyrkan är belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola, den sednare på 3 rotar, af en examinerad och 2 oexamin. lärare. Under året 1859 utgjorde skolbarnens antal 167 gossar och 136 flickor, hvaraf undervisades 9 gossar och 7 flickor i hemmet. I socknen finnas följande byar och hemman: *Jonstorp, Lilla* och *Stora Görslöf, Unarp, Tunnaberga, Bläsinge, Rögla, Balja, Svinningstorp, Bölsåkra, Tranekärr, Södåkra, Hässlebo, Glimminge, Kullenbergstorp;* af dessa höra $7^7/_8$ mant. utsockne-frälse, tax. till 37,670 rdr rmt, under egendomen *Krapperup.* Boställshemmanen äro $^3/_8$ mant. *Unarp,* tax. till 2,550 rdr rmt, ansl. Skånska Husar-Regem. löningsfond, 1 mantal *Görslöf,* tax. till 5,000 rdr rmt, är kapitensboställe, innehafves af kapiten Gustafsköld; 1 mant. ibm är kronolänsmansboställe; № 11 $^1/_4$ mant., № 12 $^3/_4$ mant. *Jœntorp* äro klockarens och kyrkoherdens annexhemman. — Adress: Höganäs. — 2) **Jonstorp**. Ett mant. frälse i St. Johannis socken, Lösings härad och Linköpings län, tillhörde Anders Gyllenklou år 1640, och C. Sjöblad, egdes 1853 af G. Gahms arfvingar, 1859 af bleckslagare Fr. Elmqvist i Norrköping; taxeringsvärdet var då 12,900 rdr rmt.

**Jordanstorp** eller **Joelstorp**. Ett halft mant. frälse-säteri uti Gryts socken, Willåttinge härad och Nyköpings län, beläget vid Ricksjön; tillhörde 1663 landshöfd. Jesper Cruus' enka Ingeb. Ryning, från 1667 till 1716 dottern fru Elsa Bonde, vidare enkefru M. Flemming, 1760 friherre Fleetwoods arfvingar, 1795 Hallström genom köp, 1825 fru Lindsfelt, 1851 och 59 kamrer Åkerlings enka. Jordanstorp utgör med mjölqvarn och $^1/_2$ mant. Djupmo ett gods, tax. till 10,760 rdr rmt.

**Jordberga**. Säteri uti Kjellstorps socknen, Wemmenhögs härad och Malmöhus län, är beläget $2^3/_8$ mil från Malmö, $^5/_8$ mil från Anderslöfs gästgifvaregård. Detta ställe, som, då man för 30 år sedan ville framställa exempel på något rätt fult och otrefligt, alltid blef nämdt och hvarom Linné, som på sin resa besökte gården, hade knappast mer att förtälja än det, »att en hyllebuske växte i sjelfva muren öfver porten, men alldeles i miniatur», har under förra egaren fått ett gladt och behagligt utseende. I stället för att borggården fordom var afstängd af två gamla murar, ligger nu boningshuset, som blifvit mycket förskönadt och förbättradt, fritt, och är i vester och norr omgifvet af en blomsterträdgård med gräsmattor, de vackraste man får se på någon gård i Skåne; på norra sidan hafva derjemte 2:ne dammar blifvit förenade och bilda nu en liten sjö, som glädtigt lifvar planen framför hufvudbyggnaden. I öster stöter en åldrig park upp till gården, i norr finnes en nyare park, med smak och sinnrikhet ordnad samt prydd af en ovanlig mängd utländska och sällsynta träd och buskväxter; i denna park äro stora trädgårdar anlagda jemte orangerier och trädgårdshus. Ladugårdshusen hafva blifvit ombyggda och ådraga sig i sitt nuvarande skick icke blott landtbrukarens, utan äfven konstnärens uppmärksamhet. Fastän Jordberga är beläget på den del af Ystads-slätten, der man »icke kan beskylla naturen för något koketteri», så hvilar dock ögat gerna på de anläggningar, som närmast omgifva gården, och från det nyuppförda tornets platta tak njuter man en vidsträckt utsigt öfver bördiga slätter, som å ena sidan begränsas af Heckebergas och Hofgårds skogar och å andra sidan af Östersjön.

Egendomen har i äldre tider varit delad emellan 2:ne slägter. Man påträffar nämligen några egare, som skrifvit sig till Stora Jordberga och andra samtida, som skrifvit sig till Lilla Jordber-

ga. Den äldste kände egare är Andreas Gagge till Stora Jordberga. Han pantsatte 1355 sin gård till Johannes Ebbeson Dyækn för 63 Skånska mark. I Lunds domkyrkas gåfvobok nämnes en Johannes Most till St. Jordberga, och har godset innehafts af denna slägt till åtminstone 1419, vid hvilken tid Syndæ Esbernsön skref sig väpnare till Lilla Jordberga. På Tottarnes slägttafla finnas 2:ne som skrifvit sig till Jordberga och Dybeck på fjorton-hundratalet; öfvergick från denna slägt till Jacob Geed, som var egare 1524. Genom hans dotter kom Jordberga till Krabbe-slägten, hvaraf må nämnas Ivar Krabbe, ståthållare i Norge, som förvärfvade sig ett namn genom sin tapperhet och klokhet, och intager ett utmärkt rum bland de män, som vid denna tid gjorde Skånska adeln så lysande. Under denne Krabbes tid blef Jordberga, år 1644, plundradt och brändt, hvarefter han lät uppföra en ny ladugårdsbyggnad, som ännu qvarstår. Den är en fast och massiv byggnad, som i nödfall kan tjena till försvar. Sedan Christian Bille, gift med Karin Wind, hvars moder var Netta Krabbe, år 1682 pantsatt $^{1}/_{4}$ af Jordberga till generalmajor Fr. v. Buchwaldt för en låntagen summa 3,000 rdr, hvilken del han ock sedermera blef egare af, har egendomen varit under 100 år delad mellan 2:ne egare, af hvilka den ene egt $^{1}/_{4}$ och den andre $^{3}/_{4}$; den sednare delen såldes af förutnämde Bille på 1690-talet till Johan Silnecker, hvars dotter Margaretha ärfde Jordberga efter brodrens död. Hon var en ädel och välgörande qvinna. Till ett hospital i Kjellstorp gaf hon 5000 daler s:mt, och vid Lunds akademi lefver ännu hennes namn i tacksamt minne genom det stipendium (Silneckerska stipendiifonden), 5000 daler s:mt, motsvarande 833 rdr 16 sk., som innestår i Jordberga; $^{1}/_{3}$ af räntan går till akademiens enkekassa och de andra $^{2}/_{3}$ delas lika mellan tvänne studerande med 16 rdr 32 sk. b:co till hvardera. Då Jordberga, efter Margarethas död såldes för 40,000 dal. smt, finner man att det bortgifna kapitalet varit en för de tider betydlig summa, som hon der 1731 stiftat, och hvilket för mången fattig yngling i äldre tider varit en stor hjelp, fastän det nu genom ändradt penningevärde är mindre betydligt. Hon dog 1732. Till arfvinge hade hon insatt sin systerdotters dotter Christina G. Ingelotz, dotter af öfverstelöjtn. B. Ingelotz till Dybeck. En af Rikets Herrar Arvid Fredrik Kurck blef 1786, då han köpte den afsöndrade $^{1}/_{4}$:delen, ensam egare af godset, sedan han förut köpt och tillöst sig den andra delen. Kurck, som var en högt värderad embetsman, vistades ej på sitt gods, utan öfverlät det åt inspektorernas godtycke, hvarför inga förbättringar vidtogos. Dock utverkade han Jordbergas förmedling från 41 till 24 hemman och byggde ett magasin, som är ett bland de största i provinsen. Arvid Kurck dog 1810. Jordberga köptes 1811 för 100,000 rdr b:co af landshöfdingen i Christianstads län, baron Erik v. Nolcken, — hvilken, förut som kapiten vid lifgardet bevistat Finska kriget 1788—90 — då han tog afsked och drog sig tillbaka till detta sitt gods, der han tillbragte sina sista lefnadsår. Han ansågs vara en bland provinsens skickligaste och mest upplyste landtbrukare. Egendomen förbättrades betydligt och Jordberga anfördes vid den tiden som exempel på ett vårdadt jordbruk. En anordning, som visar hans hjertelag, förtjenar omnämnas. Under goda år gömde han sin spannmål, så att alltid vid inträffad missväxt Jordberga var rikligen försedt med säd, hvilken landshöfdingen afyttrade till lägre pris än det gångbara till den behöfvande allmogen, som strömmade till Jordberga äfven från aflägsna trakter. Han dog 1834, hvarefter hans yngste son possessionaten Carl Adam, sedan han utlöst sin broder, blef ensam egare af Jordberga till sin död 1857. Han har såsom förut är nämdt märkligen förbättrat och förskönat egendomen. Boningshuset har blifvit tillbygdt, nya ladugårdshus uppförda, de gamla reparerade, park och trädgård anlagda, åkerbruket förbättrats m. m. Under hans tid har välmågan på godset allmänt tilltagit. Han har endast haft en mindre del af godset under eget bruk, under det alla de öfriga hemmanen äro mot billiga afgifter bortarrenderade, så att ehuru endast 500 tunnl. åker äro i eget bruk, användas dock nära 3000 tunnl. att sköta dessa. Till socknens båda fasta skolor har han skänkt skolhus med all dertill nödig jord, samt har i götisk stil ombyggt det ena skolhuset och bidragit med 100 rdr till lärarens lön. Ett socken-bibliothek har ock blifvit här inrättadt. För närvarande eges Jordberga af enkan, en dotter af öfverste Ehrensvärd, och barnen, samt består af $23^{73}/_{96}$ mant. ($24^{3}/_{16}$ mant. efter uppgift i Sk. Herregårdar) tax. till 305,160 rdr rmt, och belägna i Kjellstorps, Lilla Beddinge, Tullstorps, Önnerups och Grönby socknar. Härtill kommer Hafgårds säteri, 1 mant. med tegelbruk samt underl. $1^{13}/_{48}$ mant. i Gustafs socken, tax. till 32,190 rdr rmt; detta har en herrlig belägenhet utmed en vacker insjö i en omgifning af bokskogar. Egendomens areal är 3,800 tunnl. af hvilka 800 i eget bruk. Godset består af 40 åbohemman, 47 större samt 15 mindre torp. Afkastningen, som år 1757 var 374 tunnor, var 1847: 3,148 oberäknadt 1226 tunnor rotfrukter. Till gården höra 2 qvarnar och 2 fisklägen. Hafgård utgör 1060 tunnl. Årliga arrendesumman uppgår till öfver 2000 tunnor säd och anmärkningsvärdt är, att i arrende-kontrakten är all brännvinsbränning förbjuden vid arrende-kontraktets förlust. Godset är befriadt från ständig rotering, endast i krigstid skola 18 hästar uppsättas. Här är ett af rikets 8 stamholländerier; korna äro af Ayrshire-racen. Den af

Ivar Krabbe och Karin Marsvin 1655 uppförda byggnad finnes beskrifven i Skånska Herregårdar, II Band. 2 & 3 Häftet, och anmärker författaren till texten i nämnde planchverk: Det egna förhållandet visar sig vid en återblick på denna herregårds historia, i thy att Jordberga varit två gånger under en längre tid deladt mellan tvänne egare, att 18 möjligen 19 olika slägter innehaft egendomen, samt att den merändels gått i arf på qvinnolinen, äfvensom i allmänhet qvinnorna spelat en betydande roll i dess historia. 2) **Jordberga** krutbruk, i samma socken tillhörande år 1860 herrar Mathorst och Nilsson, och hade s. år en tillverkning för ett värde af 8000 rdr rmt. (Kommers-kollegium.)

**Jored**. Regem. pastorsboställe i Qville socken af Bohus län, 1 mant. tax. till 6,000 rdr rmt, har blifvit bekant genom ett derstädes år 1816 gjordt fynd. Uti en liten jordkula å dess egor anträffades ett grafrum med 3 afdelningar, bildadt af ekplankor, samt derinom åtskilliga urnor af ler, en stor armring af guld, en guldpenning med en inskrift af okända karakterer, en enkel och en tredubbel fingerring och två armringar af guld, ett spänne af samma metall, ett silfverkors, flera silfverskenor, ett kopparkäril, besatt med perlor och öfverdraget med en silfverskålla, samt dessutom åtskilliga jernsaker och annat, hvaribland en oljemålad, kopparbeslagen kagge af enträd m. m. Någon tradition om stället är ej känd.

**Josephina** kyrka, se Klockrike socken.

**Jotunaland**, *Jotunhem, Jotaland.* Med dessa namn kallades den landsträcka, omkring Finska viken och Norrbotten, der Sveriges första befolkning bodde. Alla länders historia begynnes med sagor om en ursprunglig, storväxt folkstam, som ehuru öfverlägsen i kroppskrafter, underkufvats och till slut blifvit utrotad genom sednare inflyttningar af ett mindre, men visare och under Herrans försyn mer beskyddadt, utvaldt slägte. Uti Bibeln, som alltid förblifver en tilllitlig häfd om hvad som tilldragit sig på jorden i tidernas böcker, omtalas (1 Mose B. 6 kap.) ett slägte af Kains efterkommande som kallas Nifilim, det är Resar, ett grymt, tyranniskt folk: »*Och de födde barn, och vordo deraf väldiga och fast beryktade män i verlden.*» Ett jätteslägte bebodde Kanaans land, innan Guds folk intog det, hvilket tydligt läses i Baruchs bok, 3:dje kapitlet. Men kroppsstyrka, rikedom och våld gifva dåligt försvar mot vishet och saktmodighet; de, som synas svaga och små, men vandra på förståndsens väg, hafva i alla tider med Guds bistånd öfvervunnit dem. Så bodde ock uti Sverige, enligt mångfaldiga sägners och skrifters vittnesbörd, i begynnelsen ett storväxt, vildsinnadt och grymt slägte, som kallades Jotnar, eller Jättar. Då nu från Asien ett mer upplyst folk, som kände all verldens Gud och dyrkade honom under namn af Allfader, öfver östra gränslandet inträngde i Sverige, uppstod emellan dem och jättefolket en strid, som varade i flera hundrade år. Och, likasom David med Herrans kraft slog den öfvermodige resen Goliath, så öfvervunno Asiatiska nybyggarne i Norden, genom klokhet och större förstånd, landets äldsta vilda invånare, hvilka drogo sig mer och mer in i de djupaste skogarna samt hade sina boningar i bergskrefvor och jordkulor. Ifrån dessa tider härleda sig alla våra folksagor om bergtrollen, jättar och bergsboar. Dessa folk hade ingen samhällighet, ingen gemensam styrelse och lagar; derför öfvervunnos de också lätt af de under sina drottars eller konungars anförande samhälliga Asafolken, hvilka i tvänne särskilda inflyttningar derefter inkommo till Norden.

**Juby**. By uti Askeby socken, Bankekinds härad och Linköpings län, 3 mantal skatte rusthåll, $1/2$ mant. krono, är skiftad i 10 delar, taxerade 1859 till 20,160 rdr rmt; byn har 100 inv. En del häraf donerades 1642 till Herbert Glatsen, en del 1673 till kapiten Henr. Johanssons enka, men indrogs 1682. På denna bys gärde synas nio i cirkelform lagda och upphöjda stenar, med en stensatt grop midtuti, som troligen varit något domaresäte eller större ättegrift.

**Juckasjärvi**. Lappmarkspastorat uti Torneå Lappmark, hörer till Westerbottens Fjerde kontrakt af Hernösands stift och Torneå fögderi af Norrbottens län, samt är beläget 28 mil v. n. v. från Haparanda, vid 1,450 fots höjd öfver hafvet; gränsar i söder till Luleå Lappmark i vester till Norrige och i öster till Öfver-Torneå pastorat. Arealen uppgifves

till nära 200 qvadratmil eller 2,625,557 tunnland, häraf 210,000 sjöar och kärr; alltså något större än Westmanland och Nerike tillsammans. Moras, sjöar och berg finnas i stort antal. Två stora strömmar flyta genom landet: Torneå och Lainio-elfvarna, hvilken sednare är en gren af den förra. Af sjöar är Tornejaur den största, 6 mil lång. Bergen vid Norska gränsen äro betäckta med evig snö och is. Andra innehålla rika malmlager: häraf äro Svappavaara (vaara är ett Finskt ord som betyder berg), Schiangeli, Raggisvaara och Kovovaara de rikhaltigaste, samt Junasuvando malmtrakt, Svappavaara, Kiirunavaara, Luossavaara jernmalmfält de ymnigaste; de två sista innehålla de största jernmalmslagren i Norden. Haukivaara, Pulkapole, Wattavaara och Meltosvaara innehålla äfven jernmalm. Å dessa malmanledningar har inmutningsrätt den 31 Maj 1856 blifvit beviljad possessionaten C. E. Rosenborg, hvars rätt den 5 Aug. s. år blifvit upplåten till deriktören Aug. Rosenborg å 44 st. kopparmalmsfält i Schiangeli, Raggisvaara och Svappavaara, samt 62 stycken jernmalmsfält i Haukivaara, Kirunavaara, Luossavaara och Svappavaara, alla vidt kringspridda inom denna vidsträckta ödemark. Inmutningsrättigheten är den 15 Januari 1857 transporterad å 2:ne utländingar, Aimé Charles Joseph Langenhove och Shiltz Trubert. Socknens nedra del, som ligger omkring kyrkan, utgörande på 40 qvadratmils vidd ofvannämnda malmtrakt, är en fortsättning af den stora malmtrakten uti Gellivare socken. I trakten af dessa malmberg finnas ansenliga skogar, vidsträckta ängar och uppodlingsfält, samt tjenliga strömfall, jemte dem i Torneå elf, hvilken på några forssar när är farbar ända ned till hafvet. Bland nyttiga mineralier må nämnas slipstenar vid öfra ändan af Nedre Wuoslusjoki träsk, $2^1/_2$ mil från kyrkan, och blå brynstenar af skiffer, stående på kant i lager utmed stranden, nedanföre Wuoslusjoki fordna hytteställe; blyerts, dels ren och lös, dels inblandad med kalk och qvartsgryn i Maunuvaaraberget mellan Parakuavaara och Wittangi nybyggen. Socknen, som år 1695 beboddes af 132 Lappar, år 1805 af 963 personer, hvaraf 88 voro Lappar i 4 byar, och 37 nybyggare, hvilka bebodde 12 byar, och år 1858 af 839 Lappar, 886 Finnar, 13 Svenskar, tillsammans 1,738 personer. Finska språket talas i allmänhet. Bland inbyggarnes näringar höra limkokning af renshorn, äfvensom en slags transitohandel af torr fisk från Norge. På sednare tiden visa de, enligt jägeribetjeningens ingifna syneinstrumenter, beviljade afverkningar för år 1860, uppgående till 40 st. bjelkar, 2,800 sågtimmerträd, samt de derå belöpande stubböreafgifterna, af 490 rdr 40 öre, att äfven skogslandet kan blifva en rik inkomstkälla, både för det allmänna och den enskilde, då floderna äro flottningsbara icke blott inom Lappmarkerne utan äfven genom det nedanliggande kustlandet till hafvet. Hemmantalet uppgifves 1805 till $4^1/_2$ mantal, 1825 till $7^1/_2$ och 1858 beräknas af landshöfdingen Widmark hemmantalet, som då utgjorde i ränta 104 rdr rmt motsvarande 10 mant., 39 nybyggen efter $^1/_4$ mant., öfverhufvud för 9, till tills. 19 mantal. Kyrkan, vid Juckasjärvi, uppbyggdes enligt Tunæi uppgift år 1600, enligt von Stjernemans 1603. Efter gamla handlingar uppgifves årtalet 1611 under landshöfding Frans Krusbjörns tid; men som Krusbjörn ej mottagit styrelsen öfver Westerbottens län förr än 1641, måste uppgifna årtal vara misskrifning. År 1726 uppbyggdes ny kyrka, som undergick reparation 1785; men sedan år 1846 har kyrka blifvit uppförd 5 mil nedanför Juckasjärvi vid byn Wittangi, der ock pastor fått sitt boställe. De i Juckasjärvi kyrka förvarade minnesskrifter af resande, äro af professor Zetterstedt införda i beskrifningen öfver dess Skandinaviska resa 1821, utom de af Visconti och Marey, hvilka sägas vara oläsliga. På samma tafla, der presidenten de Vesvrottes minnesskrift är tecknad, finnes en af honom på franska språket skrifven berättelse om hans resor i Lappmarkerna. Vid Svappavaara, beläget mellan Torneå och Kalix elfvar, 3 mil i sydost från Juckasjärvi, finnes en begrafningsplats, invigd på Mommornas begäran (Grape, Svenska Lappm. Herd. sid. 77), i anledning af de täta olyckor

som timade vid ett derstädes 1654 privilegieradt kopparverk. Vid ett ställe, kalladt Siikakielinen och beläget en mil i sydost från Juckasjärvi kyrka på södra sidan af Torneå elf, kunde man ännu i början af detta århundrade se tydliga märken efter tomter och grafvar; här förmodas platsen vara för den kyrka, som skall hafva blifvit uppsatt i kon. Gustaf I:s tid. Intill 1748 var Enontekis kapellförsamling under Juckasjärvi. Sedan år 1820 har skola i kyrkobyn upphört i brist på lärare med kunskap i Finska språket.

Efter 1825 års jordebok bestod socknen af följande byar och lägenheter: *Calusouoma, Rautosvarona, Svarivuona, Talma,* med tillsammans 53 rökar. Dessa skattlagda lappbyar, af hvilka de två förstnämda ifrån äldre tider blifvit kallade *Siggevaara* och de 2:ne sistnämda *Tingesvaara,* skatta enligt 1695 års jordebok 80 rdr bco. *Kuoxu* på 2 nummer $^5/_{16}$ mantal, *Kurravaara* på 2 n:r $^9/_{32}$ mant., *Kyrkobyn* på 6 n:r $^{31}/_{32}$ mant., *Lainio* på 10 n:r $1^1/_2$ mant., *Parackavaara* på 7 n:r $^{29}/_{32}$ mant., *Qvanieniemi* $^3/_{16}$ mant. *Qiilijärvi* $^1/_8$ mant., *Soppero* på 4 n:r $^7/_{16}$ mant., *Svappavaara* på 11 n:r $1^{13}/_{32}$ mant., *Wickysjärvi* $^1/_8$ mant., *Wikangi* på 3 n:r $^{25}/_{32}$ mant., äro alla skattlagda krononybyggen. *Kyrkobyn* № 7 & 8 samt *Paittasjärvi* lågo öde, № 5 *Soppero,* № 4 & 5 *Wittangi,* № 10 *Kyrkobyn* voro oskattl. krononybyggen. $^1/_4$ mant. *Juckasjärvi,* kyrkobyn, blef skattelöst 1857. — Adress: Öfver-Torneå.

**Jufvansbo.** Grufva i Walö socken, Fröåkers härad och Stockholms län, belägen på Jufvansbo-bys egor, nära Elgssjön, har tidtals varit bearbetad; hon eges, jemte $^1/_4$ mant. № 1 Jufvansbo och $^1/_4$ mant. № 2 Wiggelsbo, taxerade till 6,640 rdr rmt, af Wiggelsbo grufbolag, som utgöres af Långvinds, Strömbacka och Lögdö bruksintressenter.

**Jula.** Ett och $^2/_3$ mantal säteri uti Utby socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, har vacker belägenhet vid den tillgränsande sjön Ymsen. — År 1812 uppgifves landshöfdingen grefve Henr. Gyllenborg hafva blifvit egare till säteriet Jula af 2 mant. med 155 tunnland åker, mestadelen god lermylla, med ett utsäde af 40 t:r; omkring 200 t:r potates odlades i tomteplatserna; 154 tunnl. äng, hvaraf nära hälften bestod af bördiga mader, så att här bergades då cirka 200 à 240 Wadsbo-korgar hö; 106 tunnl. hagar, hvaraf 86 voro ganska odlingsbar jord, tjenlig till både åker och äng. Skogen, som i slutet af 1700-talet uppbrändes af skogseld, uppgifves vid förutn. tid, utgörande 500 tunnl., ha åter uppvuxit; den består af tall och gran samt litet björk. Af hälftenbrukare och torpare, som utgjorde ungefär 80 personer på 18 hushåll, hvaribland icke fanns någon fattig, föddes 6 hästar, 90 boskapskreatur samt 100 à 130 får. Egarens årliga behållning skall då uppgått till 300 t:r spannmål och 1,210 dagsverken, som utgjordes till egarens andra egendom Borrud. Säteriet, tax. till 10,000 rdr rmt, egdes 1859 af And. Friséns arfvingar.

Dessutom finnas i socknen trenne andra gårdar med namnet Jula. *Jula* Mellomg. $2^2/_3$ mant. frälse jemte underlydande $^5/_8$ mant. i andra hemman, tax. till 22,750 rdr rmt, eges af brukspatron Camitz på Borrud; *Jula* Nohlg. $^2/_3$ mant. frälse, tax. till 4,000 rdr rmt, och $^1/_3$ mant. *Jula,* tax. till 2,000 rdr rmt, egas af allmoge.

**Julita.** Socken och patronelt pastorat af 2:dra klassen, i Oppunda Vestra kontrakt af Strengnäs stift, ligger i Oppunda härad och Nyköpings län, 7 mil från Örebro, mellan Österåker med Öljaren, samt Vestra Wingåker i sydvest, Floda i sydost, Näshulta, Öja i nordost och Hjelmaren i nordvest — vid 120 fots höjd öfver hafvet — och upptager, med $1^1/_2$ mils längd mot nordvest och omkring 1 mils bredd en areal af 32,678 tunnl., af hvilka 2,560 äro sjöar och kärr. Största delen sluttar mot Öljaren, mindre delar mot Hjelmaren och Kolsnaren, allt från berg och skogsmarker å stora landthöjden i sydost, (på gränsen till Floda och 260 fot hög,) och dess något lägre nordliga utskott. Hjelmarens stränder äro bergländiga och genomskurna af små dalar, hvilka genom Dagsjöns och andra vattendrag utgå mot norr; Öljaren har jemna eller småkulliga, bördiga stränder; dess största tillflöde, Aspån, bildas af tvänne grenar från Aspen och Fäbosjön i öster; sydligare utfalla smärre bäckar; längst i söder uppkommer en af Målkåns grenar, med utlopp till Floda. Från norr till söder stryker en sandås från Öja förbi Ås till inemot Öljarens södra hörn och vidare till gränsen af Vestra och Östra Wingåker. Rådande jordmånen är dels lera, dels mojord; af skog är hjelpligt förråd; näringar äro åkerbruk, ängs- och

skogsbruk, fiske m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,471, år 1850 af 2,920 och 1859 af 2,961 personer, består af $10^3/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ mant. krono, $74^3/_4$ mant. frälse, utom lägenheter, hufvudsakligen fördelade på 4 betydliga herregods: säterierna Ås, Fogelsta, Gimmersta och Julita, med ett sammanlagdt taxeringsvärde af 512,684 rdr rmt; hela taxeringsvärdet är 525,780 rdr rmt. Socknen har fast skola, grundad af Gimmersta egare, och ambulatorisk skola; i båda skolorna undervisades 1859: 144 gossar och 64 flickor, af examin. och en oexamin. lärare, under det att 108 gossar och 175 flickor erhöllo undervisning hemma. Julata in prepos. Nicopensi förekommer omkring 1314 och redan 1298 såsom tillerkändt abboten i dåvarande Cisterciensermunkeklostret. Det nämnes vida tidigare, på 1100-talet, under namnet Seby in Julotia eller Sabo, och detta namn omvexlar sedermera med Juleta; men för kyrkan förekommer blott det sednare. Efter klostrets upphäfvande har Juleta varit ett pastorat för sig, med patronatsrätt för Gimmersta egare genom Svea Hofrätts dom den 13 Dec. 1729, förskaffad af presidenten Conrad Ribbing (död 1736), men utöfvad mer än 100 år förut af egarne till Gimmersta gård, på hvars grund kyrkan ligger, och hvarifrån presterskapets gårdar äro donerade. Kyrkan är af sten, med pelare, gammal, men småningom tillökt, återuppbyggd af nämnde Ribbing, som ligger jemte sin fru och landtmarskalken Per Ribbing, död 1719, begrafven i Ryningska grafven i kyrkan, hvarest öfver de förstnämnda är uppsatt ett vackert epitaphium af sten. År 1763 tillbyggdes ett chor, hufvudsakligen på bekostnad af egaren till Ås, fältmarsk. frih. A. v. Ungern Sternberg, hvars slägtgraf finnes derunder; slägten Palbitzki till Julita har grafplats under kyrkan; der hvilar vidare amiral E. Sjöblad, död 1725. Af fornlemningar äro blott de, som nämnas under Julita gård, kända. Landsvägar från Eskilstuna öfver Näshulta och från Westmanland öfver Öja mötas nära Boltens och Löfåkers gästgifvaregårdar, $4^1/_4$ och $4^1/_2$ mil från nämnda stad, och dela sig åter så, att en väg går ut med Öljaren åt nordvest och vester till Österåker, en åt söder, förbi kyrkan vid sjöstranden, till Floda, mottagande en vestlig gren från Österåker, samt en åt sydost, äfven till Floda, förbi Ås postkontor och herregård.

Utom förutnämnda 4 säterier märkas i socknen boställena: *Bock* 1 mant. prestgård, tax. till 7,695 rdr rmt, och *Källarboda* $^1/_2$ mant. kommunisterns, tax. till 2,565 rdr rmt. — Adress: Ås.

— 2) **Julita**. Fyra och $^3/_8$ mant. skattesäteri uti förut beskrifna socken, beläget vid sjön Öljaren, är utom tvifvel grundadt af det gamla Saba kloster, som begynt anläggas af erkebiskop Stephanus i Uppsala under konung Carl VII:s tid. Grundläggningen skedde på gården Wiby vid Sigtuna, den en rik fru skänkt till ett kloster; men Wiby bortbyttes mot Säby gård, der klostret stiftades af kon. Knut Eriksson och kallades med det bibliska likljudande namnet Saba, sedan Julita. Detta kloster förvärfvade på sin tid mycket jordagods inom och utom socknen; då det blifvit indraget, förlänades Julita såsom kungsgård 1528 till Olof Arvidsson (Stenbock), tillföll genom Gustaf I:s testamente hertig Carl, som här tillbragte, då han var ledig från omsorgerna för sitt hertigdöme, mången lycklig och glad stund med den sköna Catharina Nilsdotter, hvilken här födde honom en son, efter fadern kallad Carl Carlsson, hvilket namn han ock i framtiden gjorde ära. Vi anse denna mans lefnad vara förtjent af ett varaktigt minne, hvarför vi ock tillåta oss att i korthet förtälja hans öden.

År 1574 föddes denne hertig Carls förstfödde son, såsom redan är nämdt, af Karin Nilsdotter. Han hade många af Wasaättens drag, men ljusare och mildrade af strålar från de vänligaste mörkblå ögon. Som gosse sågs han ofta leka på Julita gård kring de gamla kloster-ruinerna; men vuxen ifrån lekarna och modersvården sattes den unge herr Carl till de bästa lärare och vistades vid både inländska och utländska lärosäten, till snar förkofran, icke allenast i bokvett och lärdom, utan ock i sådana idrotter, som den tiden utgjorde en furstlig ynglings prydnad. Hans ridderliga skick och behagliga umgänge gjorde honom vänsäll, och inför sjelfva konung Johans ögon hade han funnit stor nåd, så att kungen vid 18 års ålder upphöjde honom 1592 i adligt stånd, med namnet Gyllenhjelm, och i sköldemärket fick han jemväl en vase, till minne af sin höga fäderneslägt. När tiden var inne, att den unge Carl Carlsson skulle ingå i krigstjenst, blef han sänd till konung Henrik IV i Frankrike att tjena i dennes krigshär, eme-

dan i det landet var den bästa skola för krigsmän, och blef han snart der, så väl af konungen som hans hofmän, mycket afhållen och väl upptagen. Men då Svenska folkets frihet, så väl i det andliga som verldsliga regementet, af Sigismund och de affälliga herrarne hotades, blef han året före Stångebro slag hemkallad, att bistå sin höge fader mot hans och den Evangeliska lärans fiender. Hemkommen, sattes han till höfvidsman på Stockholms slott; men då stadens borgare och prester öfvergåfvo hertigen, måste han med sitt ringa manskap gifva sig fången åt Polackarne, som lätt bemägtigade sig den kungligt sinnade staden. Carl Gyllenhjelm hjelptes dock af hemliga vänner på flykten, sedan han svärtat sitt ljusa hår samt skägg och ögonbryn och klädt sig i sjömanskläder. Så kom han lyckligen ned till hertigdömet och de sina. Af hertigen skickades han till Dalkarlarne, som hade sagt, att med Carl Carlsson till anförare ville de med trohet gå mot hertigens fiender. Efter många hinder och svårigheter kom Carl Carlsson lyckligt fram till Brunbäck, der han med glädje emottogs af Dalkarlarne, som efter Näftåget ännu lågo här samlade med sin anförare, Mäster Elof i Leksand. Här ankom ett ilbud från Stångebrostriden, att hertigen hade vunnit seger; och ingått med konungen vänskap och förlikning. Men Carl Carlsson hade mycken möda att ställa de oroliga Dalkarlarne tillfreds, då de ville tåga neder och »utrota alla förrädare». Uti Liefländska kriget, der Gyllenhjelm var en af Carls fältherrar, blef han fången, då han jemte fosterbrodern, den unga Jacob de la Gardie, företog sig att oförväget under tre månaders tid försvara den förfallna borgen Wollmar mot konung Sigismund och Polska fältherren Zamoisky, ehuru en utländsk furste skall hafva varnande sagt: »Om någon i mitt fädernesland åtoge sig att en sådan nedbruten borg försvara, skulle han blifva hängd.» De svarade: »Der muren ligger nere, skola tappra män med sina goda svärd fästet försvara.» — Icke förr än lifsmedlen och krigsförråderna voro slut, uppgafs fästet, då besättningen fick fritt aftåga; men Gyllenhjelm och de la Gardie måste qvarstanna i fångenskap. De öfverlemnades åt Wiesiolowsky, som med hårdhet och grymhet behandlade sina fångar och i synnerhet Gyllenhjelm, hvilken måste tillbringa den vackraste delen af sin unga kraftulla ålder, fjettrad med tunga jernkedjor, uti ett uselt fängelse i den lilla staden Rava. Men om han derunder förlorade mycket i lekamligt afseende, så vann han dock än mer i andligt hänseende. Han hade lärt under denna hårda skola den högsta och vigtigaste af all lärdom, att känna sig sjelf, såsom det synes af hans efterlemnade skrifter: »Fängelse-skola», »Känn dig sjelf», och att söka den rätta trösten i umgängelsen med Gud i bönen. Han prisar Guds Ord och försäkrar: »Af detta hade jag min tröst, vände till Gud ofta min röst, der jag allena dag och natt eländig i mina bojor satt.» Han behöll också dessa bojor som ett minne ifrån den tiden och förde dem hem med sig, tilldess de följde honom till hans graf, der de ännu hänga, på en pelare vid grafkorets ingång i Strengnäs Domkyrka. Han bekände till slut, »att nu, i 70:de året, tröttnar min gamla kropp att akta mera verldsens lopp, hvarför han reder sig till hädanfärd.» Carl Carlsson Gyllenhjelm dog 1650, älskad af Svenska folket, för sitt mannamod och sin, i likhet med fadern, visade ömhet för bondens väl. — Julita kungsgård lemnade Gustaf II Adolf 1622 åt sin moder, enkedrottning Christina. Efter hennes död 1625 erhöll artilleriöfversten M. von Wurmbrandt detta gods till evärdelig ego för uppfinningen af lättare artilleripiecer, de s. k. läderkanonerna. Han var en bland de första af Österrikiska kejserliga högadeln, som öfvergick till Sverige; han anlade vid Aspån ett styckebruk, nedlagdt 1662, men hvars minne ännu lärer lefva i åtskilliga ställens namn uppemot Fogelsta. Julita donerades 1647 till R. R. Paul Khevenhüller, då han upphöjdes i Svenskt friherrligt stånd. Paul Khevenhüller var född 1593 på Wehrnberg i Kärnthen, blef kejsar Ferdinand II:s Råd och Burg-grefve i Klagenfurth, men måste 1629, såsom Lutheran, flytta ur Österrikiska staterna och försälja sina derstädes belägna gods; bodde sedan en tid i Nürnberg, der han år 1630, då Svenska arméen var i mycken förlägenhet, lånade kon. Gustaf II Adolf en gång 70,000 och en annan gång 60,000 rdr, å hvilka summor han erhöll konungens handskrift och kraftiga försäkran om återbetalning, med förbannelse för konungens descendenter, om de ej betalade denna skuld; reste 1636 till Sverige, för att erhålla säkerhet för sin fordran, och fick då Julita gård och gods, hvarest han sedan bosatte sig. Han dog den 9 Dec. 1655 på Stockholms slott, i Rikssalen, då han stod och värmde sig vid spiseln, sedan han med de öfriga Riksens Råd bivistat kronprinsens, sedermera konung Carl XI:s döpelseakt, samt är begrafven jemte sin fru, Regina Cathar. von Windisch Grätz († 1670 på Julita), i Österåkers kyrka. Efter sonens, friherre Bartholomæi, död 1662 tillföll Julita svågern, den lärde friherren, regerings-presidenten Matthias Palbitzky, död 1677. Reducerades från slägten, men kom åter till densamma genom arrende 1682 och köptes till skatte 1736. Matthias Palbitzky, fänrik vid Södermanlands regimente, som dog här 1851, slöt ätten på svärdssidan och efterlemnade godset åt sin enka, som för

närvarande eger och bebor Julita. Säteriet, jämte 22 hemman och Lida qvarn samt Julita sågar, belägna i samma socken, utgör ett gods, tills. tax. till 155,382 rdr rmt. — Här är ett bibliothek och en i sednare tider gjord samling af taflor. Af det fordna märkvärdiga klostret finnas få qvarlefvor öfriga. I närheten ligger ett berg, 200 alnar högt, kalladt Wigs-berget, på hvilket är en märkvärdig skans, uppmurad från hedentid. Den strid, som sägnen förtäljer hafva stått mellan de Svenska och Danska på Juleta Löten, har troligen varit den, i hvilken Sten Sture slog Erik Carlsson Wase, sedan denne, först slagen vid Opphöga, tog sin tillflykt till Juleta. Vid detta tillfälle omtalas en af Erik Carlssons hofmän, som hette Gödka Warg, hafva blifvit tillfångtagen af en rask tjentepiga och lemnad i den förföljande Dalahärens händer.

**Julpa.** Ett och $^1/_2$ mant. kronosäteri uti Romfartuna socken, Tuhundra härad af Westerås län, beläget $^1/_2$ mil vester om kyrkan, är en gammal gård och har i fordna tider hetat Juluppo, hvilken en Ingewald Magnusson på Fröyi gård, belägen midt emot i Skultuna socken, år 1406 bortsålt jemte Byle och Hägervallen i samma socken till Westerås domkyrka, som lärer innehaft Julpa till år 1527, då det skiljdes derifrån genom Westerås recess. På 1750-talet var kornetten H. Fougberg deraf egare; det har sedan tillhört kapiten Tuné, år 1859 agronomen R. Möller; taxeringsvärdet var 30,000 rdr rmt.

**Jumkils-å** i Uppland kommer från Tarmlången och andra småsjöar vid gränsen mellan Torstuna och Hagunda härader, går genom Siggfora- och Östfora-sjöarna i yttersta norra hörnet af det sednare häradet, skär likaledes hörnet af Ulleråkers härad, går in i Bälinge, allt öster ut, bildar derpå, under sydostligt lopp, gränsen mellan de två sistnämnda häraderna, mottager från nordvest Bälingsån från vidsträckta kärr kring sjön Bången samt utfaller, efter ungefär 3 mils väg, i Fyrisån, midtför vestligaste gränsen af Waksala härad, $1^1/_2$ mil från Ekoln.

**Jumsta.** Frälsehemman med tillhörande lägenheten *Eknäs*, ifrån $1^1/_2$ förmedladt till 1 mant., beläget i Tveta socken af Öknebo härad och Stockholms län, omkring $^3/_4$ mil från staden Södertelje och $^1/_2$ mil nära jernvägen; har åtminstone sedan 1850 tillhört enkefru K. Bergius. Hela taxeringsvärdet är 24,000 rdr rmt. Såväl Jumsta som Eknäs äro hvar för sig särskildt och fullständigt bebyggda, Jumsta med alla uthusen nyligen ombyggda och plats utsedd för manbyggningens förflyttning till ett vackert, lämpligare ställe, samt Eknäs med ett större karaktershus i 2:ne våningar, innehållande tillsammans 11 rum och kök, invid sjön Wällingen. Med ännu begagnadt tvåskiftesbruk utsås årligen vid Jumsta omkring 20 tunn. hvete och råg på odalåkern samt 12 à 16 tunn. i plogar, och vid Eknäs omkring 8 tunn. höstsäde och 6 tunn. vårsäde, men hvilket utsäde kan betydligen ökas genom ytterligare odlingar af dertill högst lämplig mark. Höafkastningen uppgår i de naturliga ängarna till omkring 50 parlass vid Jumsta och 75 vid Eknäs. Till egendomen höra 6 stycken torp, hvilka på egen kost årligen utgöra tillsammans 782 mans- och 329 qvinns-dagsverken jemte 6 st. Stockholmsresor med parhästar och 6 st. med en häst, utom åtskilliga körningar vid gården. — Skogen är icke obetydlig samt väl vårdad och hvad björkskogen beträffar mer än tillräcklig för gårdens behof. — Mulbetet mycket godt i flera större hagar.

**Jung.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Skara domprosteri, utgöres af tre socknar, Jung, moderförsamling, med annexerna Öttum och Fyrunga, samt innefattar $44^7/_{16}$ mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 746 personer, uppgick 1856 till 2070; år 1750 beboddes pastoratet af blott 910. *Jung,* modersocken uti Skånings härad af Skaraborgs län, belägen 2 mil s. s. v. från Skara och Lidköping vid 280 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Saleby, i öster af Öttum, i söder af Fyrunga, i vester af Hällum i Barna och Ufvered i Kållands härad, från de sistnämnda skiljes hon af floden Lidan; arealen är 5,601 tunnl. Marken är jemn; rådande jordmånen är lera, på sina ställen blandad med svartmylla; der

klappersten finnes, har myllan öfverhand, men sandjord på den lilla ås, som följer Jungs by och sträcker sig nästan långsutåt hela socknen. På skog är fullkomlig brist, och måste socknens förnödenheter deraf köpas från aflägsna ställen på 4 à 5 mils afstånd, merändels från Kinnaskogen. Socknen, som år 1805 beboddes af 548 och 1859 af 985 personer, hvaraf 479 skattskrifna, 506 skattfria, (914 personer enl. uppgift till Ekklesiastikdepartementet), består af 36 hemman om $8^1/_8$ mant. skatte, $2^5/_{16}$ krono, $10^1/_8$ frälse, tills. $20^9/_{16}$ mant., skiftade i 91 delar; taxeringsvärdet för 1859 var 163,370 rdr rmt. Skilnaden i folkmängdsuppgiften torde komma deraf, att Halla säteri, $3^5/_8$ mant. med 62 inv., som i Jordeboken föras under denna socken, hör i kyrkligt hänseende till *Hällum* socken. Af åkerbruket ha inbyggarne sin hufvudsakligaste näring. Vanliga jordfrukter äro potates, kål, morötter m. fl., sockerärter och välska bönor, bondbönor planteras ock. Lin och hampa odlas äfven. Folket är i allmänhet välmående. Till Jungs pastorat, som skrefs fordom Ljung (af Erica vulgaris, hvarmed denna slättmark varit beväxt), skola de hemman af Tråfva socken i Larfs pastorat och äfven några af Skarstad, hvilka ligga i Skånings härad och genom Lidan skiljas från sin egen kyrka, hafva hört, men derifrån blifvit afsöndrade, de förra af den anledning, att en biskop i Skara skall gifvit sin son, som var kyrkoherde i Larf, den tillökning, som Larf nu eger på denna sidan af Lidan, de sednare deraf, att en kyrkoherde i Jung, såsom barnlös, skall skänkt dessa till faddergåfva åt då varande kyrkoherdens barn i Skarstad, då han der stod fadder. Kyrkan, af sten och täckt med spån, belägen utmed stora landsvägen, som går från Lidköping till Göteborg, synes af de målningar, som föreställa Frälsarens barndomshistoria med snart oläslig munkstil, vara byggd i 12:te eller 13:de seklet; hon har ett mycket högt torn, som på den stora slättmarken synes flera mil. Choret tillbyggdes 1772. Här äro äfven sockenmagasiner inrättade. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad samt 2 oexaminerade lärare, biträdda af klockaren; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 126, hälften gossar och hälften flickor; häraf erhöllo dock 6 barn undervisning hemma. Af gamla minnesmärken och märkvärdiga händelser som här finnas och timat må nämnas: en runsten vid kyrkodörren med inskriften: Hir: likr aur Mattiosa: sun: af: Futtoi: ristadt i en cirkel kring ett kors med ett annat kors öfver och 2:ne stridsvapen, liknande bilor, i halfkors lagda inunder. *Rödinge Backe* skall bära namn af kung Håkan Röde, hvilken här lär haft en boning, och hvaraf några lemningar skola finnas. Vid Rödinge källa har varit offerställe, der fordom en mängd allmoge samlats vid midsommarstiden — att förlusta sig. Rikshofmästaren Thure Jönsson och Riksr. Måns Bryntesson m. fl. emot konung Gustaf I upproriska och med reformationen missnöjda herrar skola här haft sammankomst år 1529, förmodligen inan det stora mötet å Larfs Hed, som ligger $1^1/_2$ mil härifrån. Dunstorps bro öfver Lidan åtskiljer Skånings och Barne härader.

Af byar och gårdar märkas: *Åsa*, $^3/_4$ mant. säteri, skiftadt mellan 3 åboer; *Halla* säteri tillhör baron Hamilton. Kyrkoherdebostället, flyttadt 1779 på längre afstånd från kyrkan utmed stora landsvägen, är det minsta hemman till egor i hela byn (49 tunnl. $7^1/_2$ kpl. åker och 118 tunnl. äng) och tax. 1859 till 4,500 rdr rmt. Det förmodas, att bostället blifvit beröfvadt, vederbörande ovetande, något af sin tillhörighet, enär kartor på 1770-talet utvisa hemman i socknen med 3 à 400 tunnl. egor. Gästgifvaregård finnes i Jungs by, på hemmanet Jung Kartegården $^3/_4$ mant. frälse, hvarifrån skjutsas till Lidköping i norr $2^1/_8$ mil; till Flata i öster $1^3/_8$ mil; till Winningen i nordost $1^3/_4$ mil; till Wånga i sydost $1^1/_4$ mil; till Naum i sydvest $1^1/_2$ mil; till Håkanstorp i vester $1^1/_8$ mil; sex stora landsvägar, näml. från Göteborg, Wenersborg, Lidköping, Skara, Alingsås och Falköping, stöta tillsammans ej långt från gården. Hela byn består af $3^5/_{16}$ mant. skatte, tax. till 30,200 rdr, med 255 inv., och $3^1/_2$ mant. frälse. Kungsgården *Sundstorp* 1 mant. tax. till 8,480 rdr rmt., arrenderas af baron H. Hamilton. Adress: Skara.

**Jungfrun.** En farlig hafsklippa i half-sferisk form, något öfver $^1/_4$ mil i omkrets, belägen i Kalmar Sund, vester från Horns kungsladugård, 1 mil från landet, 3 mil från köpingen Figeholm, under 57 gr. 16 min. 20 sek. latitud, tillhör egaren af Wisbo i Misterhults socken och tax. 1859 till 100 rdr rmt. Ön har varit beväxt mellan bergsskref-

vorna med små ekar, vildäpleträd, murgrön, lind och måbärsbuskar, m. m., hvilka till det mesta afbrändes af våda år 1765. Häromkring hafva många skepp förolyckats. Öfversta klippan plägar af invånarne i orten kallas Blå Jungfrun och Blåkulla, emedan de af densamma förutspå tillstundande stormväder, i det hon vid väderskiften ändrar skapnad och färg samt synes än lägre, än högre. Många troll- och spökhistorier berättas härom i orten. På högsta branten af denna klippa äro små kärr med frånrinnande bäckar, hvilka sommartiden till det mesta uttorka. Fordom berättades, att öfverst på denna klippa skall funnits en sjö med svart vatten och svarta fiskar, dem ingen kunnat äta utan olägenhet. Äfven berättas, att här i fordna tider funnits svarta och hvita harar, som nu skola vara utdöda, jemväl att der varit godt om sjöfogel af allehanda slag. En sägen anför, att en jungfru, som blifvit våldkränkt af en sjöröfvare, sedan blygts och tagit sin tillflykt hit, och då hon ej fann någon ört eller rot till sitt uppehälle, skall hon hafva störtat sig i denna sjö, hvars vatten genom hennes förtviflade gerning blifvit svart. Men ön eger ock historisk märkvärdighet. År 1564 den 19 Aug. möttes danska och svenska flottorna utanför ön. Konung Erik satt då på Ölands strand, omgifven af ryttare i blanka rustningar, och åskådade bekymmerfullt flottornas häftiga sammandrabbande, färdig att med värjan emottaga fienden, i fall slaget för Svenska flottan, under Clas Horns befäl, hade blifvit olyckligt. Drabbningen blef häftig; trängseln och motvädret hindrade fienden mycket. Horn förlorade sitt skepp Elephanten, men danska amiralen, Trolle, slaget; 600 man och 5 adelsmän, deribland Arild Ugerup, hvilken ej med de öfriga ville fly, togos till fånga; om denne få vi anledning vidare förtälja under Ugerup. År 1598 d. 11 Aug. afseglade kon. Sigismund från Kalmar till Stegeborg, för att der landsätta sitt folk; men styrmännen misstogo sig, den 16 Aug., om inloppet till Stegeborgsskären, så att flottan i ett starkt stormväder nögades gå tillbaka. Konungen var i lifsfara på sitt skepp, hvilket uti tre dagar kastades omkring *Jungfrun*, tilldess riksrådet Thure Bjelke kände igen Kolmorden och de eldar, som der voro upptända af hertig Carls folk. År 1677 i Aug. månad ankrade Danska flottan vid Jungfrun. — 2) Utanför den gamla kungaborgen på Wisingsö i Wettern ligger äfvenledes en ö, som heter *Jungfrun* eller Fagerön (se den artikeln). Bohman försäkrar, att man der ännu hör vatten sqvalpa under fötterna. — 3) Uti inloppet till Åmålsviken i Wenern ligga Fogden och Torkelsholmarne. I närheten är den s. k. *Jungfruudden*, som skall efter sägnen fått sitt namn af följande tilldragelse. I fordna tider bodde en fogde på »Fogdön» och en Torkel på Torkelsholmarna. De stridde med hvarandra om en jungfru, som slutligen störtade sig utför en klippa på nämnda udde, hvilken deraf erhållit namn af Jungfruudde. På densamma står ett kors, hvilket ännu årligen, midsommaraftonen, klädes med blomster.

**Jungatorp.** Hemman af $1^1/_2$ mant. i Edsvära socken, Skånings härad af Skaraborgs län, har tillhört Börje Svensson, som tjente sig upp ifrån gemen till kapiten under konung Gustaf II Adolfs och drottning Christinas tid i de Ryska, Liefländska, Preussiska och Danska krigen; adlades 1647 med namnet Pilegren. Denna ätt anses för längesedan vara utgången. År 1859 egde enkefru Edblad № 1, 1 mant. jemte $^1/_4$ mant. Rönnåsen, tax. till 3,640 rdr rmt; № 2, $^1/_2$ mant., hade två egare och var tax. till blott 120 rdr rmt.

**Junosuvando** eller *Junosvando*. Grufvor och malmfält på gränsen mellan Lappmarken och nu varande Pajala socken, midt imellan Kalix- och Torneåelfvar, på 1 mils afstånd från hvardera. Man räknar derifrån $16^3/_4$ mil till Öfver-Kalix, $22^3/_4$ mil till Neder-Kalix kyrka vid Bottniska Viken, $21^1/_4$ mil till Töreåfors bruk och lastageplats, 24 mil till Torneå stad samt 8 mil till Kengis stångjernsbruk. Malmfältet, som utgör en strykande malmgång från n. n. v. till s. s. o. af mer än $^1/_8$ mil i längden, ligger uti en däld mellan tvänne bergsryggar och följer längs efter stranden af en å, Rautajoki, hvilken 1 mil ofvanför upprinner utur Juckasjärvi sam tfaller ut i Tärende-elfven, $1^1/_2$ mil från

grufvorna. Af alla jernmalmsfält inom Norrbottens län har Junosuvando varit längst tillbaka bekant och bearbetadt. Det upptäcktes år 1644, och en masugn anlades af J. Grape i Juckasjärfvi socken samt ombyggdes 1723 så nära grufvorna, att malmen ifrån handvind med bårar beqvämt kunde läggas i rostmurar. Vid denna, den nordligaste masugn i hela verlden, har tackjern blifvit tillverkadt dels af malm från grufvorna, dels till någon del af jernmalm från Svappavara och Luossavaara, med någon tillsats under de senaste åren från Gellivara; sedan början af innevarande århundrade har den icke varit i gång. De förnämsta här upptagna grufvorna äro Storgrufvan, Konstgrufvan eller Stora Elfsgrufvan, Lilla Elfsgrufvan, Långgrufvan, Masugnsgrufvan m. fl. De flesta af dessa äro dock ej arbetade till mer än 4—5 famnars djup; endast Konstgrufvan har blifvit arbetad till ett vida större djup. Utom nämnda grufvor finnes 100 alnar längre mot söder, uppe i dagen, ännu ett malmbrott, som kallas magnetgrufvan, emedan malmen på detta ställe är i hög grad magnetisk. Man har derifrån erhållit goda magneter. Alltsedan 1600-talet har malmfältet alltid lemnat full tillgång på malm, för alla de blåsningar, som blifvit verkställda vid Junosuvando och Torneåfors, sedermera Palokarvo masugnar. Malmen består af svartblå, magnetisk, i brottet finkornig, kristallinisk och merändels tät jernmalm af 60 till 70 procents halt, äfven af en med lera blandad vek och affärgande afart, af blågrå färg och jordlikt brott. Malmbrytningen vid grufvorna för Kengiska jernverken var 1843: 350 *skℓ* och 1850 sista året, hvaröfver uppgift finnes, 200 *skℓ* t. v. Nära härintill brytas äfven kalk och limsten samt pipsten. Bergverksdistriktet har sitt bergsting i Junosuvando, som är, utom af sina jerngrufvor, utmärkt af en naturmärkvärdighet, hvilken torde vara ensam i sitt slag i Europa: hela landet är på en sträcka af 20 mil en öfver allt omfluten flodö.

**Junsele.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ångermanlands Vestra kontrakt och Hernösands stift, utgöres af en socken, *Junsele,* belägen uti Södra Ångermanlands fögderi af Vester-Norrlands län, vid 550 fots höjd öfver hafvet, 14 mil n. n. v. från Hernösand, och gränsande i norr till Åsele Lappmark, i öster till Anundsjö, i vester till Fjällsjö och i söder till Liden socken; den håller 3 mil i längd och $2^3/_4$ mil i bredd. Arealen kan ej uppgifvas. Ångermanelfven, som flyter genom denna socken åt Liden, får tillökning af flera vattendrag och sjöar inom socknen, särdeles genom Uman, Röån och Moqvarnån. Bergshöjder, mossar, kärr, oländig mark intaga större delen af socknen. Nära vid elfven på båda sidor om henne är marken jemn. Jordmånen består mestadelen af sand. Skogarne äro vidsträckta och kunna föga nyttjas för aflägsenhet och svår transport. Jordbruket är svagt, emedan frost ofta skadar. Utsädet, som uppgafs på 1770-talet till 120 tunnor, uppgifves 1815 till 200 tunnor, mest korn. Socknen, som år 1770 beboddes af 260 personer på 40 rökar och 44 matlag, år 1805 af 411 och 1859 af 1122 personer (enl. Mantalslängden 1080 personer, 512 bet., 577 skattfria), består af $12^{23}/_{64}$ mant. (hvaraf $10^3/_4$ skatte, cirka $1^1/_2$ krono). För år 1760 uppgifves mantalet till $8^{41}/_{48}$ mant. Taxeringsvärdet för år 1859 var 70,500 rdr rmt. Kyrkorätt i Junsele tillkommer ock Gulsele by, som i administrativt hänseende tillhör Åsele socken i Westerbottens län. Näringsmedel, utom åkerbruk, äro isynnerhet boskapsskötsel, fiske, djurfångst och timmerhandel. Björnar skjutas ofta, äfvenså vargar, räfvar, mårdar; bäfrar fångas ock i några strömmar. På skogsfogel, såsom tjäder, orre och hjerpe, är ingen brist. — Hvarifrån socknens namn härleder sig är ovisst; till en del finner man deraf första byggnadens belägenhet vid något mellan forssar påträffadt lugnvatten, som i orten kallas sel. Kyrkan af trä ligger midt i socknen, $3^1/_2$ mil från fordna moderkyrkan Resele, ett stycke från elfven; ombyggdes 1763 af korsvirke och bräder till 26 alnars längd med 13 alnars bredd samt målades 1770. Kyrkan, uppsatt af en bonde, Per Zachrisson i Kubbe från Anundsjö, är rätt vacker med hvalf och pelare; samma man har ock uppbyggt klockstapeln. Ständig gudstjenst är hållen sedan

1755, då sockenprest antogs. En s. k. surbrunn i Krångedalen har någon tid med fördel blifvit begagnad. Forntidsminnen finnas icke. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad lärare; under året 1859 undervisades i skolorna 72 gossar och 65 flickor, medan 65 gossar och 74 flickor erhöllo undervisning i hemmet.

Af byar och gårdar märkas: *Krånga* på 7 n:r, 66 seland skatte (24 = 1 mant.), skiftad i 20 delar, *Eden* på 5 n:r, $16^1/_2$ seland i 9 del. med 74 inv., *Skoo* på 4 n:r, $34^7/_{12}$ seland i 10 delar med 65 inv., *Ruske* 1 n:r, 7 seland, 1 del med 45 inv., *Tara* 2 n:r, 24 seland, 6 del. med 58 inv.; här en enbladig såg, tax. till 9000 rdr., *Wallen* 4 n:r, 28 seland i 16 delar med 118 inv., allt skattehemman. *Löfsjö* 1 n:r, $6^1/_2$ seland i 4 delar med 40 inv.; *Åkerbränna* 1 n:r, 10 seland i 6 del. med 37 inv., Kyrkoherdebostället 9 seland = $^3/_8$ mant., tax. till 2,100 rdr. — Hemmanen äro skiftade i 116 brukningsdelar. Adress: Sollefteå.

**Juraksnäs.** Gränskilnad mellan Sverige och Danmark, utstakad vid det namnkunniga mötet på Danaholmen (efter Bexell); se Danaholm.

**Jusberg.** By uti Heda socken, Lysings härad och Linköpings län, består af: $1^1/_2$ mant. skatte, skiftadt i 7 delar mellan allmoge, taxeringsvärdet var 1859 6,300 rdr rmt., — af 1 mant. krono, indraget miltiæboställe, tax. till 5,690 rdr rmt; detta sednare har åker till 36 tunnl. 12 kpl., äng till 15 tunnl. 22 kpl. och betesmark till 21 tunnl. 22 kpl.

**Juteberget,** i Jösse härad i Wermland, så kalladt efter Jutarne eller Danskarne, hvilka här, under ströfverier i sällskap med Norrmännen, flera gånger blifvit emottagna med nedkastade stakar och stenar från berget, mellan hvilket och sjön Flagan ett ganska trångt pass leder.

**Jutabråten,** i Skatelöf socken af Kronobergs län, ett svart bälte på en taglemyr i nämda socken, förvarar, enligt sägen bland folket, minnet af Danskarnes nederlag derstädes år 1611. Enligt Palmsköld skola de fallnes kroppar blifvit inkastade i *Jutehallar*, en bergsskrefva. *Jutängen* vid Rotebro anses äfven bära minne från striden med Danskarne under Sten Sture den Yngres tid. Äfvenså de på flera ställen i landet förekommande *Jutebackarne*, såsom i Ekeby socken af Östergötland, i Högsby och Madersjö socknar af Kalmar län samt Svennevads socken i Nerike. *Jutebacken* icke långt från Sibberön i Wermland skall likaledes blifvit uppkalladt af ett slag med de s. k. Jutarne.

**Jäder.** Patronelt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Öster-Rekarne kontrakt af Strengnäs stift, består af 2 socknar: Jäder, modersocken, och Barfva, annex, samt innefattar $84^7/_{12}$ mt.; befolkningen utgjorde 1859: 1,636 personer. Jus pastonatus utöfvar egaren till Fiholm från 1630-talet; denna rättighet har dock varit omtvistad, men stadfästes sednast 1837. Folkmängden har på 50 år ökats med 334 personer. — *Jäder,* modersocken uti Östra Rekarne härad och Nyköpings län, $1^1/_4$ mil nordvest från Eskilstuna vid Mälaren och 50 fots höjd öfver hafvet, mellan Söderfjärden och Björnsundet i nordost, Blacken i norr, Sundby och Kjula socknar i vester och sydvest, Barfva i söder; omfattar, med ungefär 1 mils längd från nordvest till sydost och högst en half mils bredd, en areal af 10,160 tunnl., af hvilka 150 äro sjöar och kärr. Norra Mälarstranden är, som vanligt, ej utan bergkullar; i nordvest kommer en gren af Sundby sandås in; längst i vester och sydvest samt söder finnas sidlända trakter, spår efter numera nästan utsinade vattendrag, nämligen Kaffjärdens med dess utlopp i norr och Lappens, som går till Söderfjärden. Midten af landet och sluttningen mot sistnämnda fjärd utgöras af slätter, endast afbrutna af föga betydliga sand- eller bergkullar. Rådande jordmånen är lera, här och der sandblandad; på skog är brist. Hufvudnäring är åkerbruk; ängsbruk och fiske äro binäringar. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,480 och 1859 af 1,636 personer, består af $28^5/_{16}$ mant. skatte, $2^1/_2$ mant. krono, $33^1/_2$ mant. frälse och uppskattades 1859 till 383,848 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistn. år af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 54 gossar och 25 flickor, under det att 40 gossar och 47 flickor, undervisades hemma. Jæder cum annexa in prepositura Strengnensi förekommer omkring 1314, Jædher särskildt 1331 och oftare; en och annan kyrkoherde nämnes ock från 1300-talet; dock synes

socknen ha varit lagd under domkapitlets s. k. Norra Prebende. Kyrkan är af tegel, 77 alnar lång, 19½ alnar bred, ombygd 1651 på Axel Oxenstjernas bekostnad, såsom egare af Fiholm, tillbyggd med 2 grafchor 1657, skadad af åskan 1694 och 1702; den har torn, en gammal altartafla i träsnitt, och tre grafvar för Oxenstjernska slägten, nämligen rikskansleren Axels egen under högchoret, i hvilket finnas marmorvårdar öfver honom, hans far och båda söner, riksmarsken Johan samt efterträdaren i embetet rikskansleren Erik, samt tvänne andra uti sidochoren. I det ena ligger ock riksrådet grefve Cl. Tott begrafven. Han var gift med rikskanslerens son-dotter. Alldenstund Axel Oxenstjerna kan anses såsom en af Gud utkorad ledare i nära ett halft århundrade af svenska folkets öden, och har varit den största enskilda personlighet i Sveriges historia, och då hans lefnadshistoria i stor mån är fäderneslandets egen, är hans namn väl värdt att bevaras i ett tacksamt och äradt minne. Derföre tillåta vi oss äfven att nämna något om denne man vid beskrifningen af en ort, der folket ännu vet att utvisa en sten på kyrkogården, på hvilken fordom den älskade husbonden på Fiholms gods hvilat, medan han åsåg arbetet på grafchoret.

Axel Oxenstjerna, född den 16 Juni 1583 på Fånö i Uppland, blef den man, som kon. Carl IX i sitt testamente stälde vid sin sons, Gustaf Adolfs sida, och som äfven under hela detta tidehvarf mäktigt förstod att upprättahålla Wasahusets ära, samt bar på sina skuldror den tyngsta delen af riksstyrelsens börda. Fick 1632, efter konungens död, vård om svenska angelägenheterna i Tyskland; blef Evangelika Förbundets i Tyskland Direktor 1633. Oxenstjernas lif har varit ett nästan oafbrutet arbete. »Jag är med arbete född, hafver med arbete lefvat och måste med arbete dö», yttrade han en gång under kriget med Danmark, och insjuknade äfven i sjelfva rådkammaren, hvars stöd han varit i 43 år och afled den 28 Aug. 1654. Han var förmäld med Anna Åkesdotter Bååth. Rådets protokoller, oräkneliga tal, betänkanden, förordningar, reglementen jemte andra statsskrifter och akter, hans brefvexling med sin son och vänner, med konungen och regeringen, jemte åtskilliga lärda arbeten (hans arbeten uppräknas i von Stjernmans Biblioth. Sviogoth. tom. 2, pag. 39.) bära inför efterverlden vittnesom en outtröttlig verksamhet samt, hvad mer är, om en djup blick, en beundransvärd insigt i alla förvaltningens grenar samt i statskonstens hemligheter. Denna statskonst, ehuru förenad med mycken klokhet och varsamhet, var dock stödd på den strängaste redlighet, samvetsgrannhet och ordhållighet, under en ränkfull och bedräglig tid. Sjelf sträng i grundsatser var han obeveklig mot bedragare och fordrade af alla, från rådets medlemmar ända ned till torparen, arbetssamhet och noggrannt uppfyllande af pligter. Blott i fäderneslandets nöd ville han, att man skulle taga sin tillflykt till list och förställning, ej i enskilda lifvet. »Verlden bestod af förställning och falskhet», skref han till sin son Erik. »Detta måste man se och besinna, för att deraf ej bedragas, men ej för att detsamma efterfölja.» Oxenstjernas öfverlägsenhet var också erkänd öfver hela Europa. Uti endast tre af hans samtida vittnesbörd ligger hans märkligaste lefnadsteckning. Polske storkansleren Lubomirski kallade honom en prest utan prestvigning, en konung utan konunganamn; Richelieu sade, att han vore en outöslig källa af väl uttänkta råd, och Mazarin att om alla europeiska ministrar befunne sig på samma skepp, borde styret lemnas åt den svenske Rikskansleren. Men framför allt var han upphöjd genom sin oskrymtade gudsfruktan. Carl Gustaf utbrast ock framför hans lik, vid åtankan af den store mannens lefnad och död. «Lycklig den, som så lefvat; lycklig den, som så dör!» På egen bekostnad underhöll han vid Uppsala akademi 10 till 15 studerande, dels frälse, dels ofrälse, lät uppföra gymnasiihuset i Westerås, understödde äfven på sin bekostnad inrättandet af Åbo högskola med flera gymnasier.

Till kyrkans och grafvarnes underhåll finnes en betydlig kassa, nu öfver 18,000 rdr, grundad 1767 af en enkefru grefvinnan Dohna, född Soop till Fiholm. Af fornlemningar omnämnas runstenar i sakristidörren, i Wäfle by och gärde samt en på Mora ängsbacke, gent emot Sundbyholms trädgård, i berget, med inskriften: Sirithr: kiarthi: bur: thosi: muthir: Alriks: tutir: Urms: furs: salu: Gulmkirs fathur: Sukruthur: banta sin; öfvensom grafhögar m. m.

I socknen märkas *Fiholms* säteri och by, 4 mant. Wäfla tax. till 174,154 rdr rmt; *Alfvesta* med ¼ mant. Apolholm ⅝ mant. Lundby tax. till 13,875 rdr rmt., eges af N. Horneman (se vidare Fiholm och Alfvesta). Kammarrådet Reuters arfvingar ega $\frac{8801}{15800}$ mant. Idö, 2 mant., *Strand*, ¼ Husby tax. till 21,803 rdr, se vidare artikeln Strand; Ösby 1 mant frälse-säteri; *Öflinge*, 1 mant. krono prestgård, med ½ mant. af Horsholm tax. till 7,454 rdr rmt; af det sednare är ½ mant. komministers-boställe; ½ mant. *Snopptorp* tax. till 2830 rdr är fourirboställe; *Norrholm*, 1 mant, tillhörde 1851 Hedberg. Adress: Strengnäs.

**Jäder.** Gård uti Lunda socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, 2 mant. skatte, har tillhört major Johan H. Nauckhoff, död 1757. Han var med vid Liesna, der han blef blesserad, och vid Pultava, der han också sårades, samt

fördes fången till Saranski, derifrån han först återkom efter fredsslutet, äfvensom vid Willmanstrand, hvarest han åter blesserades och tillfångatogs. Vid hans och öfrige medfångna officerares afskedsaudiens hos kejsarinnan Elisabeth, blef han begåfvad med en värja af silfver. Åren 1801 och 1805 var gården ännu inom slägten. År 1859 egdes den af inspektor J. E. Bergqvist på Torp, och taxerades s. år till 10,870 rdr rmt. Ett mant. *Jäder* med gästgifveri, tax. 1859 till 9,000 rdr rmt, har tillhört åtminstone sedan 1851 fabrikör Carlssons i Nyköping sterbhus. Ifrån gästgifvaregården skjutsas till: *Nyköping* i öster $1^3/_4$ mil, *Wallersta* i nordost 1 mil, *Wreta* i vester $1^1/_4$ mil, *Qvarsebo* i söder $1^3/_4$ mil. Förbättringen af allmänna landsvägen mellan denna gästgifvaregård och gränsen mot Linköpings län, hvartill af Kongl. Maj:t blifvit beviljadt ett anslag af 19,900 rdr bco, har blifvit fullbordadt samt arbetet i Juli 1855 afsynadt och godkändt. — 2) **Jäder** i Arboga socken, Westerås län, är första stationsstället på Arboga-Örebro-jernvägen. Här lefver ännu minnet af Anders Tornresare som bodde på Jäder, och har rest följande kyrkotorn: I Arboga två torn, tre i Askersund, tornen i Björskog, Munktorp, Turinge, Ytter-Järna, Cathrinenäs, Gillberga, Eskilstuna, Örebro, Skyllersta, Medåker, Westanfors, Skinnskatteberg, Hed, Nyköping, Nya Kopparberget och Carlstad. — 3) **Jäder.** Jernverk uti Arboga socken, Åkerbo härad och Westerås län, äro belägna vid Arboga-ån, $^1/_4$ mil från staden. Jäders qvarn och såg jemte den s. k. Jädersholmen, på hvilken bruket är anlagdt, kom i Juleta klosters ego genom gåfva af fru Ramfrid Bengtsdotter 1359; äfvenså blef Jädersgården år 1377 pantsatt åt samma kloster af Ulf Johansson, för de 50 marker han gifvit det för sin hustrus själaskötsel och lägerstad; men genom Westerås recess år 1527 tillföll egendomen kronan. Sedermera bildades deraf med flera klostergods och konung Gustaf I:s arfvejord, Djupmyra, kungsgården i Arboga, der stuteri inrättades, och omtalas ännu huru Jäderholmen var bete för stoen, gamla kyrkogården för lammen, Brunnshagen å Kobergs egor för arbetshästar och Himmelhagen för dragoxar. Grofsmeden P. Nilsson Walsko, som var faktor i Arboga år 1617, hade i Jäders ström byggt en smedja, uti hvilken knippjern utsträcktes till faktoriets behof. En Sam. Pålsson tillträdde sedan smedjan, men förlorade den 1625 för gäld till kronan. Borgmästaren i Arboga, Er. Gudmundsson, blef samma år faktor, och köpte år 1629 af kronan 6 st. åkrar på Jädersholmen, jemte ett ställe i strömmen till grofsmedja, hvarefter flera smedjor byggdes i Garpströms nedbrända ådra och bruket förökades. År 1639 förordnades H. Krusbart till faktor i Arboga, samt erhöll privilegium på Jäders holme och ström; år 1642 fick han 6 års frihet på strömmeu, efter hvilken tid han skulle gifva 600 daler s:mt i arrende. Drottning Christina hade 1640 skänkt honom Jäders gård och qvarn under skattemannabörd och rättighet; men hvarå han dock år 1647 erhöll bergfrälsefrihet, och kronan försträckte honom 8,000 rdr, hvilka drottningen år 1650 efterskänkte honom. För ett lån af 5,000 rdr, som Krusbart upptagit af riksrådet Cl. Stjernsköld, och hvilket han ej kunde betala, togs egendomen i besittning af Stjernsköld. År 1663 kom den åter i kronans händer, och tillbjöds 1665 Arboga stad till inlösen, men öfverlemnades, då anbudet ej antogs, åt Krusbarts måg Schuey, hvilken ingick nytt kontrakt med kronan om arrendet. Bruket innehades sedan af slägterna Schuey, Schötz och Neuman. Öfver-direktören W. Neuman köpte år 1757 bruket af kronan; han blef adlad med namnet Mannerstråle. Hans son, kapiten M. C. Mannerstråle, emottog bruket 1795 och öfverlemnade det åt sina söner, Mårten, Henrik och Gustaf, brukspatron C. Mannerstråles arfvingar, samt mågen brukspatron Holmstedt, af hvilka G. Mannerstråle är disponent för bruket. Detta hade, bestående af Elleholm och Garpströms stångjernsbruk samt Jäders manufakturverk, år 1859 en tillverkning af 1,915 *sk℔* 4 *ℓ℔* smide af köpe-tackjern och tax. 1859, jemte 3 mant. skatte i Jäders by med qvarn och såg, 1 frälse Elleholm med tegelbruk, $2^1/_8$ mant Godby, till 225,967 rdr rmt. Dessutom eger bola-

get egendomar i Götlunda socken. Här finnes spik- och allehanda manufaktursmiden samt dessutom ett större jerntråddrageri. Dess arbetare hörde under Arboga stadsjurisdiktion; men lades år 1696 under Åkerbo häradsrätt. Kardfabriken härstädes priviligierades 1807.— Midsommardagen om aftonen, pläga smederna vid detta bruk kläda sig med ormbunkar; de kallas då gröngubbar, och dansa hela natten i denna drägt. Af Jäders by på 6 nummer om 9 mant. eger Arboga gjuteribolag 1 mant. tax. till 8,190 rdr rmt; smedmästaren Lundberg $^3/_4$ mant. tax. till 3,499 rdr rmt. Invånarnes antal i byn och vid bruken uppgick 1859 till 509 personer. Skilnaden mellan Westerås och Örebro län är här på egorna utvisad genom en vacker stenpelare i pyramidalform, på sin piedestal.

**Jäderbo.** Kapellförsamling, bildad 1852, innefattar nordvestra delen af Ofvansjö socken, i Gestriklands fögderi och Gefleborgs län; denna del kallas ock Järbotrakten, bestående af Kungsfors bruk samt byarne och hemmanen Botjern, Djupdal, Finnäs, Öfre och Nedre Jäderbo, Kulltjern, Kungsberg, Kådfallet, Lundfors, Nordanå och Wreten med en egovidd af 28,383 tunnland, hvaraf 6,155 tunnl. 6 kappl. inegor, 17,887 tunnl. 8 kappl. skogs- och utmark, 3,408 tunnl. 28 kappl. mossar och myror samt 932 tunnl. 22 kappl. vatten. Här finnas ganska betydliga höjder och bergsträckningar, af hvilka de förnämsta äro Björnbacka på Kungsbergs bys mark, Westerhällarne på Järbo skifteslags område samt Kungsberget, det ansenligaste af dem alla. Vid Kådfallet, 430 fot från Jädran på den så kallade Källängen, är en, för sitt rika tillflöde från ej mindre än 42 starka källådror, anmärkningsvärd källa, hvilken på sin korta väg till Jädran bildar ett betydligt vattendrag. För öfrigt finnas här, utom Jädraån samt Hålldammen, de ej obetydliga Wett- och Wallsängs-sjöarne. Församlingen, som innefattar 110 öresl. eller 11 mant., räknade 1859: 1,615 inb.; taxeringsvärdet var 1860: 406,650 rdr rmt, häraf för bruken 340,990 rdr rmt. Sedan det endast 8 år gamla kapellet i början af år 1860 genom å dess tak hopade snömassor nedramlade, är ett nytt kapell under byggnad, som lofvar blifva såväl en prydlig som solid och väl sammansatt byggnad (enligt L. E. Åhrman). Sakristian till det nedrasade kapellet användes till skolhus. (Äfven då olyckan inträffade voro skolbarnen här församlade.) Till boställe åt predikanten har under det härstädes ännu pågående skiftet en ganska betydande jordlägenhet blifvit afsöndrad, å hvilken boställshus redan äro uppförda. *Järbo* (Jäderbo) by består af $50^1/_3$ öresl. ($5^1/_{30}$ mant.) på 16 n:r, tax. till 31,250 rdr rmt; häraf höra № 4—7, $1^2/_3$ öresl., under Kungsfors bruk. Folkmängden 1858 uppgick till 560 personer. — 2) **Jäderbo,** Öfre och Nedre. Tvänne bergsmanshammare i förutnämnda kapellag, vid Jädran; häraf blef förstn. privilegierad 1637 och skall 1702 blifvit flyttad till sitt nuvarande läge; den sednare är uråldrig. Hvardera har 1 hammare och 2 härdar med en tillverkning af 900 *skll* smide af eget tackjern, som skeppas på Gefle eller Stockholm. Egas af bergsmän, samt Uhrfors bruksintressenter. — *Jädra å* tager sitt tillflöde ur tvänne från Svärdsjö socken i Dalarne kommande vattendrag, som taga vägen genom Ugglebo socken, der de, en mil norr om gränsen emot Ofvansjö, förenade få namnet Jädran, hvilken nu i många krökningar öfver nämnde socknegräns fortsätter loppet i sydostlig rigtning, dervid upptagande Kungsbergsån m. fl. mindre vatten, till dess den, inkommen på Högbo Westanbys mark, tvärt kröker sig mot en der framstrykande sandås, tagande nordostlig rigtning och efter föreningen med den från Öjaren kommande Högboån ytterligare gör en skarp böjning, dervid genomskärande nämnde ås hvarefter den i sydlig rigtning fortsätter loppet till Storsjön. — *Jädran,* jernvägsstation på Gefle-Dala-jernväg, som går å Östanbyns mark öfver Jädraån, är belägen vid ån, 2 mil från Gefle och är den 3:dje i ordningen från nämnde stad.

**Jäderfors,** eller *Magnusfors.* Manufakturverk uti Södra Ryrs socken af Wäne härad och Elfsborgs län, består af 2:ne stockar med en knipp- och en spikhammare, hvarvid 1858 användes 330 *skll* 15 *lll* ämnesjern till 279 *skll*

18 *tt* diverse svartsmiden, och var tax.-värdet s. år 36,000 rdr rmt. Egare äro hrr C. W. Schinkler, C. G. Lundqvist i Uddevalla, C. A. Holst i Wenersborg med $^1/_3$ hvardera.

**Jädraås.** Masugn uti Ockelbo socken, Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, är belägen på Brattefors och Wy bruks recogn.mark, har först under året 1857 blifvit anlagd och färdigbyggd samt försedd med 15 frihetsår. Malmen hemtas från Windtjerns grufvor i Svärdsjö socken, och som transporten blef alltför lång och kostsam till Åbro masugn, der den förut blåstes, äfvensom till följd af en för större tillverkning otillräcklig vattentillgång, med lågt fall samt flera hithörande omständigheter, flyttades tackjernstillverkningen hit enl. Kgl. Bergs-Collegii privilegium af den 29 Maj 1856. Blåsningen sker uteslutande för ofvannämnda till Ockelboverken hörande bruk, och uppgick tackjernstillverkningen under åren 1858 och 1859 till något öfver 8,400 *skt*. Koltillgången har varit vida mindre pr *skt* än tillförne vid Åbro och transportkostnaden för malmen ungefär hälften. Här finnes äfven såg och mjölqvarn.

**Jähla.** Annex-socken till Grolanda pastorat i Frökinds härad, är belägen i Wilske härad af Skaraborgs län, $2^3/_4$ mil sydvest från Falköping vid 390 fots höjd öfver hafvet, och omgifves i öster af Grolanda samt Brismene, i söder af Örja, i nordvest af Mjellrunga socknar; arealen är 5,832 tunnland, af hvilka 25 äro sjöar och kärr (1,643 tunnl. höra till Frökinds härad). Socknen, som år 1805 beboddes af 414 och 1859 af 800 personer, består af 45 hemman om $6^3/_4$ mant. skatte, $3^1/_2$ krono, $12^3/_8$ frälse, tills. $22^5/_8$ mantal, skiftade i 86 delar; taxeringsvärdet 1859 var 97,260 rdr rmt. Torplägenheterna Barkås, Jädersborg, Björkåsen, Stubbabacken och Barkeslätt, höra i kyrkligt hänseende till Broddarps socken. Jähla eller Gjähla är efter Westgötadialekten liktydande med gärda, och skall socknen blifvit så uppkallad deraf att man varit nödsakad att gropa och stänga sig ifrån Elfsborgs län, hvars åboer, gränsande härintill, med deras vallgångar utbetat dessa skoglösa marker. I kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, fanns fordom ett s. k. St. Britas skrin, som år 1755 skall blifvit lemnadt till gymnasiibibliotheket i Skara. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Grolanda, och utgjorde skolbarnens antal 1859: 134 gossar och 115 flickor.

Af byar och gårdar märkas: Boställshemmanen $^1/_4$ mant. *Grönehögen,* tax. till 1,280 rdr rmt, innehafves af löjtnant Mellbins enka; *Jähla* 1 mant. prestgård, tax. till 2,700 rdr rmt; $^1/_2$ *Westerbo,* tax. till 1,730 rdr rmt, för komministern, $^3/_8$ *Hallegård,* tax. till 1,730 rdr rmt, indr. militiæ; *Jähla* Hulegård, $^1/_4$ mant.; *ibm.* Korsgård, $^1/_2$ mant.; *ibm.* Bondegård, $^1/_2$ mant.; *Jähla* Knapegården, 1 mant. skattehemman i 8 delar, tax. till 8,120 rdr rmt. Största gården är *Höfred* eller Höfrö, se den artikeln. — Adress: Falköping.

**Jälla.** Ett mantal frälse säteri, uti Waxala socken, Waxala härad och Uppsala län, har tillhört slägterna Lindsköld, Gyllenborg, Cederström omkring 1740 och 1825, innehades 1849—59, jemte $7^1/_8$ mant. i denna socken, $1^1/_2$ i Gamla Uppsala, af kammarherren Reutersköld, egare till Gimo bruk. Till godset hörde sistn. år i samma socken belägna 4 mant. Jälla med Torkarby, $4^1/_8$ Lunda, 3 mant. Åby, samt en ångqvarn på Jälla egor, det hela taxeradt till 120,000 rdr rmt. Jälla nämnes bland de herregårdar, der nyare tidens uppfinningar och förbättringar, i afseende på åkerbruks method och redskap, blifvit antagna och tillämpade.

**Jälluntofta.** (*Jäluntofta*). Annex-socken till Unnaryds pastorat, belägen i Westbo härad och Jönköpings län, $12^1/_4$ mil s. s. v. från Jönköping och Wexiö, på 540 fots höjd öfver hafvet, omgifven i norr af Kållerstads, i öster af Åhs, i söder af Unnaryds, och i vester af Långaryds socknar; håller 1 mil i längd och $^1/_2$ mil i bredd med en jordrymd af 10,553 tunnl., af hvilka 2,210 upptagas af sjöar och kärr; den största sjön är Jällon eller Jälunden, 1 mil lång och $^1/_4$ mil bred. Tansjön är $^1/_4$ mil lång $^1/_8$ mil bred, sträckande sig in i Kållerstad socken. Socknen, som år 1805 beboddes af 336, 1840 af 404 och 1860 af 370 personer, består af $3^3/_8$ mant. skatte, $^5/_8$ mant. krono, 3 mant. säteri och 5 mantal frälse, tills. 12 mant. på 22 hemman, taxerade jemte 3 lägenhe-

ter, 1 manufakturverk, 4 qvarnar samt frälseräntan af 1/4 mant. till 29,880 rdr rmt. Utom en enda by af 2 mant. ligga alla hemmanen enstaka. Några få hemman som ligga vid sjön Jälunden, samt en från vester kommande mindre å, hafva stenfria egostycken men i öfrigt är jordmonen mycket stenbunden. En vik, som går in till kyrkan, har jernmalm. På Kiddö vid Källran i Tansjön mötas Jälluntofta, Kållerstad och Karaby skogdelar. Ännu 1758 beskrefvos socknens skogar såsom betydliga; der fanns skönt timmer och stort virke af furu och gran, ållonskogar af bok m. m. 1844 heter det, skrifver Wieselgren, att skogen är till största delen uthuggen. Men för samma år skrifver Allvin: skog finnes här ymnigt, deribland äfven bok. År 1823 uppgafs, att årligen köptes omkring 220 tunnor säd. I katholska tiden kallades socknen Jäluntomten; i 1538 års jordebok Eblingstofta; namnet anser Allvin härleda sig från Gal, Galler, ett uråldrigt Vesterländskt folk, urnordiskt enligt C. J. Almqvist. I trakten kallas den Jälntofta. Toft och tomt (byggnads-) äro liktydiga. Kyrkan, ligger vid sjön Jälunden, 1 mil från moderkyrkan, 10 1/4 mil från Jönköping, 6 1/2 från Halmstad, är byggd af sten i rectangelform, 30 alnar lång och 14 alnar bred. Här synes varit ortens hedniska grafplats. I en kulle utom ringmuren har man funnit en jernask med jord och aska. 1268 gaf en Joh. Eriksson i Hersleby i Linköpings kapitels närvaro 2 mark af lösöreboet i Wraxnäs till en kyrkas uppbyggande, «in julumtomptom,» jemte andra gåfvor till lika delning mellan alla prester och kyrkor i Westbo. Först 1750 bygdes läktare. 1775 ökades kyrkan med chor, 12 alnar. Hvalfvet nedtogs öfver hvilket man fann spillning af får och getter, hvaraf följer (skrifver Wieselgren) att man här, såsom der Jon. Rothovius var vallgosse, haft gethuset under kyrktaket. Klockorna hänga i stapel af trä. Beslut var fattadt redan 1845 om uppförandet af ny kyrkobyggnad. Den större klockan har en ovalformig upphöjning, på hvilken läsas de vanliga initialerne J. H. S. (Jesus Hominum Salvator) samt derunder, tvänne menniskogesalter äfven i upphöjdt arbete, hvilka föreställas med hvar sitt pekfinger visa på initialerne. Nedomkring finnes en latinsk inskrift från året 1531. Vid kyrkan finnes en gammal dopfunt af sten. Stenen har ingen inskrift, men uppomkring äro åtskilliga figurer, menniskor, djur m. m. illa huggna. Af fornlemningar förekommer vid hemmanet Hult, 1/2 mil söderom Jälluntofta, på den s. k. Jättebacken, ett tempelrör af 28 fots sidor, vanligen kalladt Jättekyrkan. Omkring röret är en rand af större kullerstenar, och i östra kanten en bautasten, 1 3/4 aln hög och 1 aln bred. På östra sidan, omkring 16 alnar från röret, synes tecken till en rätlinig fredsbana, den der varit vinkelrät emot rörplanen utsträckt åt vester. I östra fredslinien ligga tvänne, som allmogen kallar dem, jättegrafvar (hällekistor). De bestå af upprättstående stenar. Häromkring synas ännu 7 st. enkla stenar, resta utan någon ordning.

Af byar och gårdar märkas: enda säteriet *Simmarydsnäs*, se den artikeln; frälse-hemmanen: *Brota* 1/2 mant. *Foglanäs* 1/2 mant; 3/4 *Getterhult* och 1/4 *Elmhult*, tax. till 1740 rdr egas af ryttm. von Heyne. 1/4 *Hult*, 1 *Ringshult* med qvarn, 1/2 *Tånga*, 1/4 *Ölmesberg*, 1/2 *Elmhult*. Skattehemmanen: 1/2 *Gunnalt*, 3/8 *Jälluntofta*, 1/2 *Skipalt* med qvarn, 1 *Tunshult* med qvarn och såg, 1/4 *Wingård*, 1/4 *Årnarp*, 1/4 *Hult*. Kronohemmanen 3/8 *Blängsbo* militiæboställe, 1/4 *Jälluntofta* komministersboställe, båda tax. med qvarn till 1,275 rdr rmt. — Adress: Gislaved.

**Jällsta.** Två mant. skatte, 1/2 mant. frälse, hemman uti Wiksta socken, Norunda härad och Uppsala län, har tillhört slägterna Reuter, af Sillén 1825, Hägg 1849, grosshandlanden Masreliez sterbhus i Stockholm 1859; taxeringsvärdet var 20,000 rdr rmt. I början af detta århundradet uppgifves gården haft 28 tunnor utsäde, hjelpligt höbord och skog, mangårdsbyggnad af trä, omgifven med en trädgård.

**Jällöfsta.** Ett halft mant. frälsehemman, uti Vestra Ryds socken, Bro härad och Uppsala län, beläget vid Skarfven, förekommer på 1300-talet under namn af Gieltalösta, hörde 1631 under Sundby, har i nyare tider tillhört Iserhjelm, Ljunglöf, grefve Lantingshausen, 1849 friherre Rålamb. År 1859 tillhörde Gällöfsta, som det ock skrifves, med tegelbruk (tax. till 12,750 rdr) jemte 1 mant. Tibble, 1 1/2 Sundby, 5/8

Wäsby, $^1/_2$ Örsta, 3 mant. Österröra baron Sigfrid Rålamb, och taxerades allts. till 69,250 rdr rmt.

**Jälund.** Ett och $^1/_2$ mant. frälse, uti Gryts socken, Daga härad och Nyköpings län, vid sjön Båfven, har varit säteri, med Öfverby i Hyltinge till ladugård, och tillhört general-löjtn. G. Fleetwood, död 1667, gift med Brita Gyllenstjerna, och deras slägt till 1798, då säterifriheten försåldes till egaren af Sparreholm, och gården bortgafs i små delar till tjenarne; var 1825 styckadt, 1859 uti 4 delar, hvardera om $^3/_8$ mant.; hela taxeringsvärdet var 6,800 rdr rmt; $^3/_8$ mant. utgör en del af det i Hultingsö belägna hemmanet Öfverby.

**Jämjö.** Hemman uti Östra Husby socken, Östkinds härad och Linköpings län, på 3 nummer om $^1/_4$ mant. skatteaugment och 2 mant. skatterusthåll, tax. jemte en lägenhet till 15,000 rdr rmt. eges af Carl Johan Wennermark. I Jämjö hade före reduktionen dels And. Gyllenklou från 1648, dels tidigare Cl. Fleming haft del, men den sednare sålt sin gård till pfalzgr. Johan Casimir; en gård var här 1687 frälse och tillhörde grefvinnan Beata Leijonhufvud.

**Jämtlands Lappmark** eller riktigare Jämtlands och Herjeådalens, innefattar fjällen och dalarna, som kröka sig i en halfcirkel omkring norra, vestra och södra delarna af Jämtland, och kunna derför lappmarkstrakterna räknas till en sträcka eller krökning af 30 mils längd, med 3 till 4, och på sina ställen 10 mils bredd, som är uppfylld af berg sjöar, kärr, mossar, hedar och skog. Detta lappdistrikt har ej, som de öfriga lappmarkerna, egna pastorater, utan hör till svenska pastoraterna Hammerdal, Fölinge, Oviken, Undersåker och Offerdahl i Jämtland samt Hede i Herjeådalen. Inom Jämtlands-lappmarken, voro 1855, 553 lappar; den består af 23 mant. skatte, 14 krono eller $222^1/_2$ tunnl., häraf i Alanäset af Hammerdals pastorat $26^{13}/_{16}$ tunnl. skatte; i Fölinge $15^4/_5$ tunnl. sk., i Aspås af Rödöns pastorat $1^2/_3$ sk., i Oviken 2 krono, i Berg $7^1/_2$ sk., $^1/_2$ krono, i Klöfsjö $10^1/_8$ sk., $^3/_8$ krono, i Rätan $18^1/_{24}$ sk., $5^3/_4$ krono alla af Bergs pastorat, i Åre $46^3/_4$ sk. $23^1/_8$ krono, $4^5/_8$ sk. $24^3/_4$ krono under frihetsår, i Kall $5^1/_6$ sk. $7^1/_{12}$ krono af Undersåkers pastorat; i Offerdahl $2^3/_4$ sk., $10^3/_4$ krono, i Alsen $9^1/_{16}$ krono. Vattensystemerna är 2:ne, hvilka sammanlöpa. Det södra kommer från Qvedlie sjö inom Norge och utfaller genom Murelfven. Det norra rinner från Limingesjön på norska sidan genom elfven Linan öfver gränsen till Qvarnberga sjö. Hårkan rinner genom Hotagen, Löfsjön, Ockern och flera sjöar i Fölinge ned till Lithselfven. Man kan genom denna vattenled färdas med båt in i Norge till Sorled socken 8 mil, men måste då på några ställen vid forsarne draga båtarne öfver fjällen. — Om lappbefolkningen införes här en beskrifning som egentligen närmast rörer lapparne i Kall, men som förhållandet är ungefär enahanda för de öfriga socknarnes, så kan densamma anses som en typ för hela denna lappmarks befolkning: Dessa beklagansvärda menniskor, hvilkas förfäder utom allt tvifvel varit landets förste egare, äro nu mer, till följe af den rätt styrkan förlänar, undanträngde till de sterilaste fjällmarkerne, der de, kämpande mot alla vidrigheter af ett hårdt klimat, framsläpa sitt lif under mödor och försakelser. Under den långa striden om terrängen mellan nybyggarne och lapparne, har hos desse sednare alstrats och närts en ganska naturlig ovilja mot inkränktare af deras fäders jord. Skyddade af lagarne hafva nybyggarne fört ett djerft och hotande språk mot de värnlöse, som med harm och bitterhet dragit sig undan, icke seende annan framtid än hungersdöden för sig och sina hjordar, om ingen gräns sattes för inkränktningar å deras områden. Exempel på grymma och blodiga strider mellan lappar och nybyggare saknas tyvärr icke. Lapparne äro nomader, som utan några fasta bostäder kringflytta på sina betesmarker, dem de allt efter betestillgångarne öfvervandra en gång om året, och blott undantagsvis besökes samma trakter tvänne gånger. De bo i vadmalstält om sommaren och riskojor (ofta fodrade med renhudar) om vintern. Äfven förmögenheten bestämmer hvilketdera. Midt i kåtan — namnet på tältet — är eldstaden, bestående af några i ring lagda gråstenar, och i kåtans spets är öpp-

ning anbragt för röken som sällan tillräckligt går ut, utan plågar invånarnes ögon till den grad, att nästan alla lappar äro surögda. Qvinnorna äro arbetsamma, och utom det att de skiftevis med männen valla boskapen, åligger dem alla förefallande göromål såsom skinnberedningen, att göra skor, sy kläder, sno sensträngar o. m. d. under det männen i all maklighet tillbringa sin tid med korslagda armar och ben, rökande sin pipa vid kåtans brasa, som qvinnorna och barnen ansa och förse med bränsle. Vid mjölkningen, som verkställes morgon och afton biträdes qvinnan af männen, hvilka med förundransvärd skicklighet fånga sumlorna — de mjölkande korna — med ett långt streck af sentråd, hvaraf bildas en snara, hvilken kastas öfver hornen på djuret. En del af mjölken förvandlas genast i ost, då deremot ungefärligen hälften förvaras i tunnor, som nedgräfvas i jorden, för att påföljande vår komma hushållet till godo. I midten af sitt fjäll, helst vid någon sjö eller vattendrag, har hvarje familj ett timradt visthus — »buret» kalladt — som är förvaringsställe för matvaror, hudar och åtskilliga öfverflödsartiklar, hvilka i kåtan skulle vara mera till besvär, än till nytta och nöje. De olika könens klädedrägter skilja sig föga från hvarandra, och bestå af byxor och en s. k. muder eller rock, den sednare af vadmal om sommaren och kallas »koft», sydd som en skjorta, och sammanhållen om medjan af ett med tennknappar och messingsplåtar rikt utstyrdt bälte, hvarvid en pung, innehållande elddon och sybehör, samt ett par knifvar vanligen äro fästade. Skjortan är ett föga begagnadt plagg och nyttjas blott af de förmögnare sommartiden, men aflägges alltid om hösten, då renskinnsmudden pådrages. Vid högtider bära qvinnorna på bröstet en med silfverbjellror och blad brokigt utzirad klädeslapp af fyrkantig form, som på samma gång den utgör deras förnämsta prydnad, är måttstocken på deras förmögenhet. Karlarnes hufvudbonad är en kägelformig mössa af blått kläde, kantad i sömmarne med rödt, och qvinnornas skilja sig helt litet till formen derifrån. Lapparne äro små och undersätsiga, men viga och i förhållande till storleken starka; ansigtet är nästan fyrkantigt och skrynkligt, till och med hos de yngre, huden skrumpen och smutsgul (härifrån göra åtminstone många af dem undantag, som äro utvandrade till rikets andra orter), håret oftast svart, nedhängande i tofviga stripor utför halsen, utom på qvinnorna, som med omsorg fläta sitt vackra hår och låta det i tvänne flätor, som nedtill äro hopfästade, nedfalla utåt ryggen. De äro i allmänhet dumma, giriga, högst misstänksamma mot bygdens öfriga innebyggare, och till den grad vidskepliga, att de aldrig för någon nämna antalet af sina renar, af fruktan att olyc; kor derigenom skulle drabba deras enda rikedom. För silfver äro lapparne passionerade, och de taga helst specieriksdalrar i liqvid, dem de gerna nedgräfva, för att ha i större säkerhet än i huset, der stölder äro att befara. Högfärd är ett framstående drag hos de förmögne, som vid bröllop och andra högtidligheter, erbarmligt skryta af sina rikedomar. De äro i sitt nyktra tillstånd melankoliska, böjda för öfvertro och svärmeri. Som de sällan, blott ett par gånger om året, njuta undervisning i religionen, lyssna de gerna till s. k. läsare, som någon gång uppträda. Nyligen skall lässjukan, fastän i mindre grad, angripit qvinnorna men som elden, hvarifrån dessa gnistor härleda sig var långt aflägsen och af vederbörande (månne länsmanen?) i tid till någon del blef qväfd, efterlemnade läseriet ej några menliga verkningar; snarare tyckes detsamma, genom uppväckande af folkets religiösa känslor, som alltid hafva till följd en sträfvan efter upplysning, varit ett medel, som, rätt användt, borde lända till dessa halfvildars förädling. Största fienden till lapparnes välstånd och existens såsom menniskor, är begäret efter bränvin (en dryck, som med största begärligket förtäres af båda könen) och kaffe, som konsumeras i otrolig mängd. Kaffekitteln sjuder stundeligen i lapparnes kåta, och ofta händer, att begäret efter detta och bränvin hellre tillfredsställes, än behofvet af mjöl, salt o. m. d. Ehuru vid stort vite försäljning af bränvin är förbjuden i fjällen, är den förtjenst dessa affärer

lemna allt för lockande för många, att icke bedrifva denna vinstgifvande handel, som med full säkerhet undergräfver lapparnes välmåga.

**Jämtlands,** äfven kalladt *Östersunds* län, innefattar landskaperne Jämtland och Herjeådalen, och är beläget i den delen af Sverige, som omfattar benämningen Norrland; det omgifves af Asele lappmark, landskaperna Medelpad och Ångermanland, samt af Norge; innehåller 40 à 50 mil i längd, ifrån Jäddnemsröset å norska linien ned till Dalarne, och innefattar 436 qvadratmil, deraf 9,278,806 tunnl. fastland, hvaraf 93,540 tunnl. odlad jord, 295,529 tunnl. naturlig äng. Folkmängden som år 1805 var endast 31,819, uppgick 1860 till 61,234 personer. I äldsta tider blef landet inbegripet under Jätne och Jotaland, samt förmenas äfven varit bland det första i Skandien, som fått inv. (Jemför Sturlesons HeimsKringla, Tom. I och v. Dalins Sv. Rikes historia I del. sid. 422.) Andra påstå, att detta landskap befolkades strax vid Christi tid, och säga, att jättar, hvilka Oden utdrifvit från Sverige, tagit denna trakt till hemvist, o. s. v. (Se H. Bildts kunskap om verlden p. 135.) Traditionen förmäler, att en rik odalman i Norge, vid namn Kettil Jämte, hvilken ej kunde lida konung Harald Hårfagers våldsamma framfart, flyktat öfver fjället med mycket folk och i skogarne uppodlat landet, som nu efter honom kallas Jämtland. Hans sonson hette Thorer Helsing; denne flydde för ett mandråps skull ur Jämtland längre in åt landet och bebyggde först Helsingland. Äfven Herjeådalen skall blifvit uppkalladt efter en dit undanflydd norrman, Herje Ulf. Detta folk lefde i fullkomlig frihet och höll sig än till Norge än till Sverige. Om inbyggarnes första antagande af christendomen förtäljes, att under kon. Olof den Heliges tåg genom landet till att återtaga sitt konungadöme Norge, voro bland skogshöfdingarne, som då erbjödo konungen sitt biträde, den jämtländske Arnliot Gellina den ypperligaste af dem alla (se Gällö). Han var af smärt och reslig vext; ingen man i hären räckte honom längre än till axlarne. Han var kostbart klädd i en röd lifrock, omgjordad med ett präktigt bälte, och bar i handen ett spjut, på hvilket skaftet var inlagdt med guld. Konungen sade till dessa hedningar: »I kunnen väl se, att jag i denna strid, mot en så mångdubbelt starkare fiende, ej kan drista på min lilla härsmakt, utan måste jag nu förtrösta på Gud; ty genom Hans makt och miskund allena månde vi erhålla seger. Derför måste alla de, som med mig vilja gå i striden, tro på Honom och antaga dopet.» — Till Arnliot sade han: »Hvem tror du på?» — Skogshöfdingen svarade: »På mig sjelf och min starka arm har jag trott hittilldags och funnit mig väl deraf: men nu vill jag, på dina ord, tro på Hvita Christ, efter du finner det så högeligen af nöden.» — Der var då icke lång tid till undervisning i christendomen, men konungen sade dem både kort och väl innehållet af sin och alla goda christnas tro. .»Du skall tro», — sade han, — »att Jesus Christus skapat hafver himmel och jord och allt folk, och till Honom komma skola efter döden alla menniskor, som äro goda och rättrogna.» Då antogo skogsmännen dop och christendom och af aktning för konungens väldiga gerningar och vidtberyktade hjelteära, följde de honom emot hans öfverlägsna fiender, samt föllo äfven i striden för det heliga korset och för den konung de älskat. Under kon. Inges regering, omkring 1120, lyckades det kon. Osten i Norge, att genom många föräringar vinna Jämtlandsboarne. Han stämde dem slutligen tillhopa och föreställde dem, huru mycket bättre det vore för dem, att tillhöra Norge än Sverige. De hade lättare att få sina handelsförnödenheter från Norge, ej heller var det så stort besvär för dem att resa öfver till Trondhjem, som ned till Uppsala, då de behöfde anlita sin konung om något. Jämtländningarne tyckte detta Östens tal vara sannt; de gåfvo sig derföre under honom, och betalade till Norge sin skatt, hvilket konung Inge ej förmådde hindra. Men sedan landet i 40 år varit afsöndradt från Sverige bragtes det åter till sitt naturliga fädernesland genom Erik IX:s jarl Guttorm, en son till Östmadur, hvars namn skall finnas inristadt i en bautasten, vid Frö-

sjösund i Jämtland och var den man, som först gaf christna läran stöd, efter den helige Staffans död, i Helsingland. God tycktes kon. Erik denna landvinning vara, mest dock för det tappra och stridgoda folk, som dermed kom till hans banér och i förestående strider hjelpte honom till seger och ära under Fahle Bure. Imellertid hafva Jämtlänningarne ej långt härefter hållit med Norske konungen Magnus Erlingsson, såsom vi finna af en berättelse från Birkebenernas tid. Sedan de omkringliggande landskapen väl emottagit deras anförare, kon. Sverre, på hans tåg till Norge, ställde sig Jämtarne ock mycket vänligt sinnade emot honom och undfägnade honom väl vid hans ankomst dit; men sedan konungens folk spridt sig i bygden, höllo Jämtarne ting, hvartill kommo många af konung Magni vänner och länsmän, och fattade det råd, att nattetid fylka sitt folk i tre flockar samt tidigt på morgonen öfverfalla Sverre och dräpa honom. Men denne underrättades om sveket, beväpnade sig sjelf med de män, som voro till hands, och skyndade ned till sjöstranden. Jämtarne, 1200 man starka, voro församlade på Undersö, som nu kallas Frösö; men konungen, som hade allenast 100 man, sade till sitt folk: »Bönderna lära nu i mörkret svårligen kunna skilja vän från fiende; derföre skola vi taga deras egen lösen, då vi med största häftighet anfalla dem; men sedan skall hvar och en draga sig, så fort han förmår, ur striden bort under ön.» Sålunda anfölls bondehären och förvillades af att Birkebenerna hade samma lösen, så att när kon. Sverre med sina män dragit sig ur striden bakom ön, fortfor landtfolket att dräpa hvarandra, allt intill dager, då bönderna märkte, att de slogos inbördes. Konung Sverre kom äfven tillbaka med sitt folk och anställde ett stort nederlag bland bondehären, hvarefter Jämtarne begärde grud och lemnade gisslan; men dem ålades af Sverre att utbetala i förlikning mycket penningar. År 1322 fick konung Magnus Eriksson Norge med Jämtland i arf efter sin morfar Hakon V; men det blef ånyo afskildt 1351. Sedan Margareta 1397 hade förenat de tre nordiska rikena, blef Jämtland åter räknadt till Norge, tilldess att detta landskap, genom freden i Brömsebro 1541, återgafs åt Sverige, men afträddes åter af konung Johan III till Danmark genom freden i Stettin. Under det olyckliga året 1612 skedde stor förödelse af Norrmän och Danskar, som inföllo öfver fjällen. Ifrån den tiden lefver här än minnet af Balzarfejden, uppkallad efter en behjertad Jämte, Balzar Beck. Denne hade vid ofredens första början anlagt Frösö, Gällö och Mörsils skansar. Inom dessa befästningar, efter hvilka minnesmärken och sägner ännu finnas bland folket, försvarade Balzar Beck med en liten uppbådad här af Jämtar denna bygd. Här stupade mången Jute, och ofta jagade han de rofgiriga flockarna allt intill deras fjälldörrar, så kallas de trånga ingångarna till landet, som likna smala portar och finnas i de högre fjällbergen. Grifthögar och märken efter ett slag visas vid f. d. kungsgården Förberg, och i Räfsundssjön uppdrogs med not, för hundrade år sedan, ett stort slagsvärd från dessa stridernas tider. Denna gång afslutades striderna genom freden i Knäröd 1613, då Jämtland afträddes till Danmark, och insattes der öfver landet danska fogdar, att indrifva skatterna. Ett minnesmärke från denna tid är Tibrandshög vid Rödö-sundet på en slätt, som kallas Sandlängden. Denna hög — så förtäljes af folket i bygden — har en Dansk höfvidsman, benämnd Tibrand, låtit uppkasta till hundrade alnars lodrät höjd; se vidare Ås socken. De bönder i Jämtland, som varit Sverige trogna i kriget, fingo af Danskarne dålig lön; de miste sina hemman eller måste städsla dem af Danska kronan. Under åren 1641—55 led äfven Jämtland af den öfver hela landet rådande hungersnöden, och ännu omtalas Skottmjöl, som skall ha inkommit från Skottland öfver Norge. Jämtland blef slutligen åter en Svensk provins genom freden i Brömsebro 1655 och erhöll Svenska styresmän. Axel Oxenstjerna tillstyrkte att söka genom mild behandling vinna folket. Man följde hans råd och lyckades. Ehuru Danska konungen Fredrik III redan följande året lyckades att uppägga folket i både

Herjeådalen och Jämtland till uppror, så saknades dock icke heller här män af mod och trohet mot fäderneslandet, och Danskarne fingo dyrt köpa den framgång, de der i landet hade till en tid. I Gällö skans och på flera både befästa och icke befästa ställen visade sig Jämtarne såsom tappra och ärliga Svenskar, och månget namn, som väl hade förtjent ett ärofullt rum i häfderna, var länge i sägnen der i landet ihogkommet. Men när många äreförgätna, de der äran och sin trohetsed sveko, städse lemnade fienden underrättelser om skansarnas styrka och beskaffenhet samt om de orter, der landtvärnet var svagast, så måste slutligen de trogna gifva vika för öfvermagten. I Afzelii sagohäfder är dock ett namn förvaradt, troheten och mannamodet till pris. Jon Andersson, en höfvidsman för Jämtlands prestdragoner, så kallade deraf, att presterna i landet dem utrustade, hade sig väl befäst i den gamla Frösö skans, och ehuru Krabbarne kommo igen ur Norge, hvar gång starkare, så slog han dem dock med mandom tillbaka, och ehuruväl de slutligen hade allt det öfriga af landet inne, kunde de hvarken med löften, eller ord, eller med magt besegra honom. Det kan sålunda sägas, att Jon Andersson stod segrande qvar, när konung Carl Gustaf det följande året, 1657, gjorde på alla strider i detta landet ett lyckligt slut. I *Herjeådalen* hade landtfolket utan motvärn gifvit sig i Danskarnes händer; men när Dalahöfdingen Lorentz Creutz sporde det, höll han med Dalkarlarne ett sammanträde vid Orsa kyrka och gick derefter med sexhundra Dalkarlar öfver fjället genom ödeskogar, der de måste bära all sin packning på ryggen. Öfver brådjup, mellan höga klippor, kärr och moras, gick deras vådliga väg. Under sex dagsleder trotsade den trogne höfdingen och hans Dalkarlar de största besvärligheter och lifsfaror, tilldess de på sjunde dagen ändtligen kommo ned i Herjeådalen och körde Danskarne öfver fjällen tillbaka dit, som de voro komna ifrån. Derpå samlade Creutz det förrädiska folket, så väl prester som bönder, hotande att låta dem alla undergå förrädares straff; men som de föllo till bönen, att han deras lif och fattiga land förskona ville, så lät han nåd gå för rätt och tog af dem ny tro- och huldhetsed för Sveriges konung; genom freden i Roeskilde 1658 förenades ånyo landet med sitt gamla Jotunhem och har alltsedan ansetts såsom en Sveriges tillhörighet, ehuru det åter 1677 hemsöktes med krig från norska sidan. — Från 1645 till 1656 utgjorde Jämtland ett län med Ångermanland och Medelpad; men under Carl X blefvo Jämtland och Herjeådalen ett guvernement under d. v. generalmajoren Stjernskjöld. År 1660 förenades Jämtland och Herjeådalen med Gestrikland, Helsingland, Medelpad och Ångermanland till ett län med landshöfdingsäte i Gefle; 1762 blefvo Jämtland, Ångermanland och Medelpad förenade till ett s. k. Wester-Norrlands län; men sedan 1810 utgöra Jämtland och Herjeådalen ett län. Dessa landskap hörde med hela Norrland under Uppsala ärkestift, intilldess Hernösands stift inrättades 1647, då de ditlades. — Jämtland har omvexlande fjällhöga berg, dalar, talrika sjöar och vattendrag samt är ett bland Sveriges mest natursköna landskap. Provinsens nordöstra del är en dal kring södra Wassdalens vattendrag; mellersta delen utgör en ännu större längddal kring Indalselfven och dess tillflöden, omgifven med berg och fjällsträckningar; södra och vestra delen är ett slättland kring Ljungan. I geologiskt hänseende är trakten kring Storsjön märkvärdig och bildar en från vester, söder och öster sjunkande platå, som är öppen endast i norr, och hvars grund består af Siluriska bergarter, sandsten, alunskiffer, kalk och lerskiffer. De Siluriska bergarterna vester om Storsjön betäcka på flera ställen kopparmalm, t. ex. vid Handöl, Renfjället, Åre; men dessa malmer bearbetas endast i det märkvärdiga berget Åreskutan; jernmalm lär förekomma blott i en enda socken, Offerdals. Cronstedt anför, att sandstenslager, under namn af Loftersten, skall förekomma i Lockne socken, och att alunskiffer skall finnas vid sjön Näckten i Näs socken. Från Medelpad skiljes Jämtland genom den 4 mil långa landthöjden Jämtskogen; och bland de talrika berg, som dels på gränsen omgifva lä-

net, dels förekomma liksom strödda ut ifrån fjällryggen öfver begge landskapernas östra och i synnerhet sydvestra delar, märkas i Jämtland: *Skeckerfjällen, Skurdalsfjäll* och *Port* (2,000 fot), *Syltoppen, Skarfdörrsfjället* vid passet *Skarfdörren,* hvarigenom vägen går till Norge, alla på riksgränsen; samt inne i landet: *Åreskutan* (4,924 Sv. fot), *Offerdalsfjällen* m. fl.; och på gränsen mot Herjeådalen: *Helagsfjäll, Klöfsjöfjäll* m. fl. Bland Herjeådalens fjäll märkas: *Rutefjäll, Svuckufjäll* och *Wångsjögusten* på gränsen mot Dalarne och Norge. Bland vattendrag märkas i Jämtland: *Wassdalens* vattendrag med källorna till Ångermanelfvens högra gren; *Indalselfven,* som kommer från Norge, vid Skeckerfjället, går in i Torrönsjön, fortgår genom Jufuln till V. Kalln, i hvilken Rensjön och Anjen afbörda sig, fortgår genom Ö. Kalln och Liten samt utgår slutligen i Storsjön, som, 7 mil lång och 3 mil bred samt liggande vid 1,026 Sv. fots höjd, är provinsens största insjö och innesluter den täcka Frösön, på hvilken *Östberget* reser sig 500 fot öfver vattenspegeln. Från Storsjöns norra sida utgår Indalselfven, upptager sedan talrika vatten, hvilka samla sig i Landösjön, och fortgår genom sjön Gesund under namnet Indalself. Till *Ljungans* vattendrag höra i Jämtland Lockne-, Räfsunds-, Id- och Hafvensjön m. fl. I Herjeådalen upprinner dessutom *Ljusneelf* med tre hufvudgrenar, som efter sin förening bilda *Wikarsjön,* hvarefter elfven förstärkes med *Råndaelf, Wemån* m. fl. — *Herjeådalen,* belägen mellan Jämtland och Norge i norr, Helsingland i öster och Dalarne i söder, hållande cirka 20 mil i längd, 6—8 i bredd, är genom höga bergskogar och ödetrakter skiljd från de kringliggande landskaperna; består af tvänne daltrakter kring Ljungan och Ljusnan samt är Sveriges vildaste bergland, dess kanske fattigaste och mest vanlottade provins, dock icke i saknad af naturskönheter. Här finnes äfven jernmalm. Jordmånen är svag och består mest af sand, medan Jämtland på flera ställen har god jord, isynnerhet uti den Siluriska regionen kring Storsjön. Herjeådalen har ingen stad; dess vapen är ett smedjestäd med en tång och två hamrar. Arealen är 2,523,104 tunnl., häraf 2,448,994 tunnl. land, hvaraf 2,250 odlad jord, 18,865 naturlig äng; folkmängden, som år 1805 var 4,284, uppgick 1855 till 6,939 personer eller 65 på qvadratmilen och 1860 till 7,167.

Klimatet är öfver allt hårdt; i Jämtland går starkaste vinterkölden ofta till — 30°, medan sommarvärmen sällan öfverstiger + 30° och årets medeltemperatur är + 1° 47. Icke sällan inträffa s. k. *grönår,* då säden måste afskäras grön, för att icke bli begrafven under snön. Jämtlands befolkning är ett ädelt och kraftfullt menniskoslag och förenar med en jemförelsevis hög bildning ett fridsamt och fogligt sinnelag, sedlighet och laglydnad, så att brott af svårare beskaffenhet äro högst sällsynta. Brottmålen under åren 1851—55 uppgifvas imellertid till 325 om året, men deraf äro $^2/_3$ polisförseelser och en stor del af de egentliga lagöfverträdelserna begångna af länet genomvandrande personer. Herjeådalens allmoge liknar Jämtlands och är med den varmaste kärlek fäst vid sitt kalla, ofruktbara hemland. Länets Lappbefolkning, som 1825 bestod af 363 personer, hade 1855 stigit till 553. Såsom en charakteristisk upplysning öfver befolkningen i de olika socknarna må följande i Dybecks »Runa» intagna rim tjena:

»Frösö Herrar,
Rödö Gnarrar,
Hall Krankar,
Marby Rankar,
Brunflo Slokar,
Norderö Lappar.»

(Herrar bemärker, förmögna; Gnarrar, korta om hufvudet; Krankar, stackare; Rankar, långskrångliga till växten; Slokar, oborstade tokar; Lappar, småväxta; äfven deraf att socknen hyst mycket Lappfolk. Hvilken tidsperiod dessa namn afse, kan likvisst ej uppgifvas.) I synnerhet i Jämtland är välståndet allmänt. Länets hufvudnäringar äro jordbruk och boskapsskötsel. Det förra bedrifves med flit och skicklighet; korn och blandsäd äro hufvudsädet, dernäst ärter, råg och hafra samt slutligen hvete, dock i liten skala; år 1855 såddes 17,000 och skördades 78,000 tunnor spannmål; år 1810 var utsädet blott 9,460 t:r och skörden 45,000 t:r; af potates sattes sistnämnda år 520 t:r och skördades 2,600 t:r; år 1855 sattes deraf 17,000 samt skördades 83,000 t:r. Inom Jämtland har jordbruket hunnit så långt framåt, att provinsen sjelf producerar sitt spannmålsbehof, till och med i mindre goda år; men i Herjeådalen är förhållandet ingalunda så lyckligt, och önskligt vore, att boskapsskötseln bedrefves med mer omsorg, så att den kunde ersätta den, till följd af jordmånens svaga och fjällartade beskaffenhet samt klimatets oblidhet, ringa sädesproduktionen. — Boskapsskötseln, som likväl är länets säkraste näringsgren, står ännu på en låg ståndpunkt; någon ängsskötsel finnes knappast, och man lägger sig hufvudsakligast vinn om att under vintrarna föda eller svälta fram så många kreatur som möjligt, för att under sommarmånaderna, då kreaturen släppas ut på bete, få en för tillfället större afkastning. Af ostbe-

redning fås den största inkomsten. Hästafveln är icke lemnad utan uppmärksamhet, och i valet af racehästar är man ganska noga. År 1855 föddes i länet omkring 9,000 hästar, 1,700 oxar, 26,000 kor, 11,000 ungnöt, 54,000 får, 4,000 svin och 38,000 getter; år 1810: 5,926 hästar, 1,475 oxar, 24,000 kor, 8,200 ungnöt, 41,000 får och getter. Länets vidsträckta skogar hafva, sedan de sistförflutna åren trävaruhandeln börjat sträcka sina spekulationer äfven hit, också erhållit ett icke obetydligt värde; men för skogens vårdande och hushållningen dermed är ingenting vidgjordt, och ingen jägeribetjening finnes i länet. — Af de till bergsrörelsen hörande verken är Gustafs och Carlbergs kopparverk de vigtigaste; år 1860 tillverkades här 981 *ctr.* 20 *ll.* eller 245 *skll.* 5 *ll.* garkoppar. Af jernverk funnos 1860 blott två, Ljusnedal i Herjeådalen och Rönåfors i Jämtland; manufakturverk äro Åflohammar, som lyder under Rönöfors, och Wapland, som ligger vid sjön Nälden i Nässkotts socken. I Jämtlands län brötos 1856 till:s. 2,000 *skll.* jernmalm; endast Förhoppnings och Blixtgrufvorna, belägna i Tännås socken, $2^1/_4$ mil norr om Ljusnedals bruk, bearbetades; samma år tillverkades vid två masugnar 1,348 *skll.* tackjern, smiddes vid 4 härdar 849 *skll.* stångjern och tillverkades 182 *skll.* gröfre jernmanufaktur och stål. — Inga fabriker, blott 4 färgerier och 6 garfverier, funnos 1860 inom länet. Tegel, kalk och tjära tillverkas blott för de oundgängligaste behofven; jagt utgör en icke obetydlig binäring, och mycket skogsfågel föres härifrån till andra delar af riket. Såsom husslöjd tillverkas linneväfnader till husbehof, af ylle äfven något till afsalu; linet uppköpes till större delen från Helsingland och Ångermanland. Bomullsväfnader tillverkas i något större skala af inköpt bomullsgarn. Jern- och stålarbeten tillverkas af utmärkt beskaffenhet samt träsniderier och finare handarbeten, allt bevis på folkets stora slöjdfärdighet. I Herjeådalen anses under året 1860 cirka 2,000 alnar linneväf samt 5 à 6,000 alnar bomullsväfnader blifvit införda, då deremot vadmal och gröfre klädningstyger samt andra effekter af ull blifvit utbytta mot lin och spannmål. Under brännvinsbränningstiden 1858—1859 voro inom länet i gång 2 större och 1 mindre bränneri, som tillverkade 26,520 kannor och i afgift erlade 15,912 rdr rmt (år 1856 var tillverkningen 26,000, år 1855 blott 19,500 k:r). Länets allmoge är synnerligen fallen för handel och bytesaffärer samt företager flitigt handelsresor, synnerligast till Norge, från hvilket land den får tullfritt utföra varor, endast hvarje artikel icke i värde öfverstiger 10 rdr silfverspecie. Af stor vigt för länet lofvar den nya *kommunikationsled* att bli, som med tillhjelp af statsanslag kommer att utföras från Östersunds stad genom Storsjön, Liten, Ö. och V. Kalln, Anjen samt derifrån landvägen till Suul i Norge samt Wærdalsören vid Trondhjems Fjord. Utom de redan nämnda bruksanläggningarna märkas inom länet *Dufve-*, *Frösö-* eller *Kronstads-*, *Hjerpe-* m. fl. skansar, minnen sedan den tiden, då Jämtland var gränsprovins mot ett fiendligt land. En bedröflig ryktbarhet har byn Handöl i Åhre socken, der större delen af Armfelts vintern 1718—1719 från Trondhjem återkommande armé omkom af hunger och köld. — Jämtlands län, som har blott en stad, Östersund, indelas administrativt i 3 fögderier samt i juridiskt afseende i 2 domsagor och 14 tingslag under Svea Hofrätt. Länets 47 socknar och 10 kapell äro i ekklesiastikt hänsende fördelade på 14 pastorater, hvilka bilda 2 prosterier inom Hernösands stift. I Östersund har länet sitt elementarläroverk; folkskolor finnas inom alla socknar, och för Lappbefolkningens undervisning i christendomen finnes, utom vanliga Lappkatecheter, en fast missionsskola, vid Laxsjön i Fölinge socken. Sedan 1851 håller länet 200 man jägare till häst och 525 till fots, utom 9 extrarotar, som i krigstid uppsätta häst. Herjeådalen är befriadt från knektehåll. Länet består af $1{,}061\frac{673}{1000}$ förmedl. mant. samt 738 lägenheter, 141 fiskerier, 50 mjöl & sågqvarnar, 4 berg- 28 manufakturverk och inrättningar; alltsammans, Östersunds stad inberäknad, var 1859 taxeradt till 4,525,710 rdr rmt och erlades i statsbidrag 361,658 rdr rmt. Länets indelning åskådliggöres närmare af följande tabell:

## Jämtlands Län indelas på följande sätt:

| Ekklesiastik Indelning. | | | Adm. Indeln. | Juridisk Indelning. | | | Anmärkningar. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Prosterier. | Pastorater. Natur. | Pastorater. Församlingar. | Fögderi. | Tingslag. | Tingsställe. | Domsagor. | |
| Jämtlands Södra. | 2. K. | Öfver Hogdal.[1] | Herjeådalen | Svegs. | Nilsvallen i Svegs [socken. | Jämt- | [1] Öfver Hogdals socken är annex till Ytterhogdal i Gefleborgs län, Uppsala stift. |
| | | Sveg. | | | | | |
| | | Elfros. | | | | | |
| | | Lillherrdal. | | | | | |
| | | Linsells kapell. | | | | | |
| | | Hede med Storsjö [kapell. | | | | | |
| | | Wemdalen. | | | | | |

| Ekklesiastik Indelning. Pastorater. Natur. | Församlingar. | Adm. Indeln. Fögderi. | Juridisk Indelning. Tingslag. | Tingsställe. | Domsagor. | Anmärkningar. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 3. K. | Tännäs med Ljusnedals bruks kapell.<br>Hede lappmark. | len. | Hede. | I Hede Kyrkoby. | lands Södra. | |
| 2. K | Berg.<br>Åsans kapell.<br>Klöfsjö.<br>Rätan, af Hafverö. [2] | Jämtlands Södra. | Bergs. | I Bergs by. | | [2] Af Hafverö socken, hörande till Medelpads domprosteri i Wester-Norrlands län, höra i civilt afseende $1^{23}/_{36}$ mant. till Rätans s:n i Bergs tingslag af detta län. |
| 1. Reg. | Oviken.<br>Hackås.<br>Myssjö. | | Ovikens. | Borgen i Ovikens s:n. | | |
| 1. Reg. | Sunne<br>Frösö<br>Hallen.<br>Norderö.<br>Marby, af Mattmar. [3] | | Sunne.<br><br>Hallens. | Orrviken i Sunne s:n.<br><br>Trappnäs i Hallens s:n. | | [3] Af Mattmars socken i Offerdals tingslag höra $2^{5}/_{18}$ mant. till Hallens tingslag. |
| 3. K. | Undersåkers,<br>Mörsill,<br>Åhre,<br>Kall samt Gust:s och Carlb:s kopparverks [kapell. | | Undersåkers. | Möckelgård i Mörsills [socken. | | |
| 1. K. | Offerdal.<br>Alsen.<br>Mattmar. [3] | | Offerdals. | Hof i Offerdals socken. | Jämtlands Norra. | |
| 2. K. | Rödön.<br>Näskott.<br>Aspås.<br>Åhs. | | Rödöns. | Häste i Rödö socken. | | |
| 2. K. | Hammerdal med Borgvattnets kapell. [4]<br>Ström [5] med Alanäs kapell. | Jämtlands Norra. | Hammardals. | Mo i Hammerdals s:n. | | [4] Häraf ligger byn Björkvattnet $^{7}/_{12}$ mant. inom, samt tillhör i judicielt och administrativt hänseende Ramsele socken och tingslag af Wester-Norrlands län.<br>[5] Af Ströms socken ligga byarne Stamsela och Täxan $1^{1}/_{4}$ mant. inom Ramsele s:n och tingslag af Wester-Norrlands län, dit socknen hör såväl i judicielt som administrativt hänseende.<br>[6] I Frostvikens Lappmarker uppehöllo sig 1855: 248 Lappar. |
| K. | Frostvikens dito [annex. [6]<br>Fölinge (moderförs.)<br>Hotagens kapell och » lappmark. | | Liths. | Klosta i Liths socken. | | |
| 2. K. | Lith.<br>Kyrkås.<br>Häggenås. | | | | | |
| 2. K. | Ragunda.<br>Stugu kapell.<br>Håsjö.<br>Forss.<br>Hellesjö. | | Ragunda. | Pålgård i Ragunda s:n. | | |
| 2. K. | Refsund.<br>Sundsjö.<br>Bodsjö och Nyhems kapell.<br>Bräcke. | | Refsunds. | Fanbyn i Sundsjö s:n. | | |
| 1. K. | Brunflo. [7]<br>Östersunds stad.<br>Marieby.<br>Lockne.<br>Näs. | | Brunflo. | Grytan i Brunflo s:n. | | [7] Östersunds stad är annex till Brunflo pastorat. |

**Jämtlands Norra** Kontrakt. I afseende på pastoratsindelningen hänvisas till föregående tabell. Folkmängden den 1 Jan. 1856 uppgick till 30,142. och den 1 Jan. 1861 till 33,266 personer.

**Jämtlands Södra** Kontrakt. I afseende på pastoraternas indelning i detta kontrakt hänvisas till föregående tabell. Folkmängden den 1 Jan. 1856 var 25,662 och den 1 Jan. 1861: 27,968 personer.

**Jära.** Ett mant. frälse uti Ljungarums socken, Tveta härad och Jönköpings län, tillhörde assessorskan R. Haijock 1720; hofrättsr. baron v. Otter sålde det 1799 till öfverstelöjtn. N. Stedt, som 1803 äfven köpte $^1/_4$ mant. Jordanstorp, beläget i samma socken. Dessa hemman, tax. 1859 jemte utjorden Ekhagen till 6,450 rdr, egas af häradshöfding Kugelberg. — 2) **Jära.** By uti Mulseryds socken af Mo härad och Jönköpings län, om $1^1/_2$ mant. skatte, är skiftad i 4 delar, tax. 1859 med qvarn och 2 sågar till 7,850 rdr rmt. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas i norr till Jönköping $1^3/_4$ mil, i vester till Ledshestra $^1/_4$ mil och i söder till Unnaryd 2 mil. För närvarande eges $^1/_4$ mant. med qvarn och såg jemte $^1/_3$ Heljabo samt frälseräntan af $^1/_4$ Ryd, tax. till 7,245 rdr, af doktor Sköldberg i Jönköping; $^1/_2$ mant. med såg jemte $^3/_8$ Svedbrantshult, tax. till 2,775 rdr, af Grefve Hamilton i Husaby; $^3/_4$ mant. eges af 2 bönder.

**Järanäs.** (På orten kalladt Gälen, i mantalslängden Järdsnäs.) Två mantal säteri uti Unnaryds socken af Westbo härad och Jönköpings län, har vacker belägenhet på ett näs i sjön Bolmen. Af säteriets fordna egare äro blott bekanta: Arvid Månsson Stjerna, vid år 1590, samt sedermera kongl. rådet Christer Gyllenstjerna, landshöfdingen och vice- amiralen Ahnfeldt (Örnfelt efter Wieselgren) 1719, brukspatron Lundblad, hofrättsasessoren M. Eneroth, död 1748, hvars dotter, gift med landtmätaren Jonas Leander, innehade säteriet till sin död 1817, då det emottogs af sonen, landssekreteraren i Wexiö, lagmannen J. A. Leander; år 1842 innehades det af bönder. År 1859 var det skiftadt mellan 5 bönder och tax. till 6000 rdr rmt.

**Jäd
reda.** Annex socken till Wirserums pastorat af Aspelands kontrakt i Linköping stift, ligger i Aspelands härad och Kalmar län, $5^1/_2$ mil s. s. v. från Wimmerby, 15 mil. från Linköping, vid 380 fots höjd öfver hafvet, omgifven af Karlstorps skate, Gorfveda och Wirserum socknar af samma härad samt i öster af Ökne socken i Östbo; omfattar en areal af 0,648 qvadratmil, 14,925 tunnl., af hvilka 555 äro insjöar. Marken är bergaktig och stenbunden; jordmånen består af sand och svartmylla, skog finnes föga. Socknen, som år 1805 beboddes af 753, 1855 af 1107 och 1860 af 1059 personer, består af $18^5/_8$ mant. skatte, $1^1/_8$ krono, tills. $19^3/_4$ mant. på 18 hemman, skiftade i 17 delar och tax., jemte 7 lägenheter, 2 fabriker och 7 qvarnar, till 141,820 rdr rmt. Kyrkan är byggd af sten år 1771. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 undervisades af dem 48 gossar, 53 flickor, under det att 17 barn undervisades hemma. Ett minne från Danska fejden 1612 finnes här i socknen, der kon. Gustaf II Adolf stannat och hvilat der öfver natten vid en bro, som derefter fått namnet »*Kongsbro*»; strax derefter i Juli månad s. år blefvo 80 Danskar tillfångatagna här vid Ryd. Om anledning till namnen Fröreda och Järeda, skrifver Croelius: «Tre mil öster om Hvetlanda, der staden Witala varit belägen, ligga nämnda byar. Betraktar man dessas namn i anseende till deras läge, nämligen, att mellan dem, der Åmån framlöper, är likasom en af höjder innesluten hamn eller redd, och tillika påminner sig, att våra förfäder, änskönt hedningar, voro likväl nitiska i sin gudstjenst, samt att de alltid med gudaktighetens öfning började sitt företagande, så kan man lätt falla på den tanken, att norra delen af den nyssnämda redden blifvit tillegnad väderguden Fro eller Freij och deraf kallad Fro- eller Freijsredden, som sedan, för lättare uttal skull, uttalades Fröreda, äfvensom den södra delen af hamnen fått sitt namn af Ger, Geir, vapen, eller Gärd; så att, när gudstjensten förrättades på norra sidan, eller vid Fros redd, Fröreda, intogs gärden eller krigsrustningen på den södra,

eller Gärredden, Järeda;» och styrkes denna hans tanke af att vid Järeda än i dag finnas upprest en sten, en aln bred, 4 alnar hög, på den punkt, der belägenheten synes utmärka, stället hafva varit.

Följande byar och gårdar finnas: *Järeda* by, hvaraf 1⁷/₈ mant., tax. till 6,500 rdr, egas af 8 bönder; ⁷/₁₆ mant. med tullmjölqvarn och såg, tax. till 3,750 rdr rmt, af enkefru prostinnan Nauvig; ⁵/₈ mant. krono, tax. till 3,375 rdr, är komministersboställe, blef år 1689 reduceradt från Gyllenhoffska arfvingarne och derefter anslaget till kapellansbol. *Klöfdahlä,* 1 mant. med tullmjölqvarn och såg tax. till 9,705 rdr, eges af J. F. och A. F. Thunberg; ¹/₂ mant. *Prestnäs,* tax. till 2,730 rdr, militiæboställe. Byar: *Brändekulla, Ekeberg, Fröreda, Gölhult, V. Grånö, Högeruda, Hvenshult, Lida, Lafvekulla, Prestnäs* med ett garfveri, *Qvillö, Ryd, Slättermåssa,* jernmalmstreck på dess egor; *Skinskälla.* Adress: Wimmerby och St. Åby.

**Järesta** (Geresta). By uti Bjärtrå socken af Södra Ångermanlands fögderi och Vester-Norrlands län, har fordom under namn af Herrestad varit ladugård under Kungsgården. Landsskrifvaren Joh. Stjernman på Järesta skall på 1770-talet varit den första i denna ort, som lyckats uppdraga fruktträd, ehuru kalla vintrar förderfvat många för honom. År 1859 bestod Geresta af 2 n:r om 27 seland och 1 torp, tax. till 7,900 rdr rmt., samt var skiftadt mellan 4 åboer. Byn har 58 invånare.

**Järfva.** By uti Solna socken, Danderyds skeppslag och Stockholms län, består af *Herre-gårds-Järfva,* ⁷/₈ mant. kronofogdeboställe, år 1859 taxeradt till 7,500 rdr rmt; *Nedra-Järfva,* ⁷/₈ mant. tax. till 9,000 rdr rmt, *Öfra-Järfva,* 1¹/₂ mant. krono, tax. till 27,000 rdr; båda äro bortarrenderade. Vid detta sednare finnes garfveri, ett värdshus, tax. till 7,500 rdr; här har ock fordom varit tryckeri. Både Öfra och Nedra Järfva voro före reduktionen i slägten De la Gardies ego. Järfva är kändt i historien; under artikeln Brunkeberg är omnämndt, huru Dalkarlarne under Sten Sture år 1471 tågade härifrån upp mot Brunkeberg och levererade der det namnkunniga slaget. År 1522 gick det här olyckligare för Svenskarne, ty under Stockholms belägring d. å. gjorde Danskarne ett utfall samt upphäfde och förstörde alldeles detta Gustaf Erikssons läger, nedhöggo eller skingrade allt folket. De upproriska Dalkarlarne stannade äfven här 1743, inan de inryckte i Stockholm. Jöran Persson, Erik XIV:s rådgifvare, skall hafva egt en gård här, och sägnen förmäler, att han blifvit begrafven, der 4 almar länge stått invid vägen. Statssekreteraren Schröderheim bebodde en gård härstädes.

**Järinge** Egendom uti Edbo socken, Frödsåkers härad och Stockholms län, som är väl bebyggd, har ett utmärkt vackert läge strax invid en sjö af samma namn och består af $3\frac{541}{944}$ mant., hvaraf ¹/₂ mant. frälse, de öfriga skatte. Sedan under året 1856 sex mindre bondhemman i den intill gården gränsande byn af samma namn blifvit inköpta af närvarande egaren J. F. Westling, kan totalarealen beräknas till omkring 3,000 tunnl. Höafkastningen uppgår till omkring 300 lass och sammanlagda utsädet till omkring 80 tunnor. Skogen är vida utöfver gårdens behof. En under året 1857 pågående afvägning af det betydliga vattendrag, som följer hela egendomens gräns å ena sidan, kommer, efter rifning af en nedanför belägen qvarn, att göra en stor del af de nu, vid vissa årstider vattendränkta betydliga ängarna nästan helt och hållet odlingsbar, hvarigenom med säkerhet kan påräknas, att denna egendom, så väl till jordvinning som för öfrigt i godhet, kommer betydligt att vinna. Taxeringsvärdet år 1859 utgjorde 16,800 rdr rmt. Denna egendom innehades 1772 delvis af Hagtorn och Forbes, 1804 af Engelcrantz, 1849 af Carleson; år 1685 innehades några mant. af riksrådet Lichton. № 1—3 Järinge, $\frac{133}{944}$, $\frac{877}{2832}$ och $\frac{135}{940}$ mant. skatte, tillhöra allmoge. Adress: Uppsala.

**Järla.** Ett halft mant, frälse uti Sikla församling, Svartlösa härad och Stockholms län, har vackert läge vid den täcka Järlasjöns norra strand; blef 1502 klostergods genom byte, var efter reformationen kronans, donerades tillika med Skuru, Dufnäs o. a. 1629 till gen.-löjtn. Monier, egdes 1772 af Lefebure, 1825 af Hedberg, från omkring 1850 af frih. O. W. Staël von Holstein. Taxerades 1859 till 36,000 rdr rmt.

**Järlåsa.** Socken och patronelt pastorat af 3:dje klassen, belägen i Ha-

gunda härad och kontrakt i Uppsala stift och län, $2^1/_4$ mil vester från Uppsala, vid 180 fots höjd öfver hafvet, längst i nordost af häradet, mellan Åland och Tibble i sydost, Jumkihl i nordvest, omfattar en areal af 19,579 tunnl., af hvilka 1,320 äro sjöar och kärr. Järlåsa- eller Säfvaåns båda hufvudgrenar gå härigenom, den ena i vestlig rigtning genom Arf- och Bredsjöarna, den andra från norr till söder genom Li-, Möj- och Gris-sjöarna; i den sednares närhet, åt öster, är Ljusmossen. Längst i norr går ett vattendrag genom Ormlången, Siggefora- och Östfora-sjöarna, öster ut till Jumkihl. — Denna socken, som i flera hänseenden eger mycken likhet med skärgårdens socknar, och hvars mark är ganska ojemn, bestående af en myckenhet berg, höga grus- och sandåsar, låga och sanka dälder, som innehålla vattensjuka ängar, ouppodlade mossar och med buskar bevuxna kärr samt en mängd sjöar, 15 till antalet, är häradets största socken, men ock den sämst lottade till jordmån och odling, deremot ej utan naturskönheter; blott kring vattnen väl bebyggd å lerjord och svartmylla. Jemte åkerbruket, som skulle kunna betydligt utvidgas genom röjning och dikning å vidsträckta till odling tjenliga trakter, äro ängs- och något skogsbruk samt fiske socknens näringar. Socknen, som år 1805 beboddes af 557, år 1840 af 637 på 119 hushåll och 1860 af 905 personer, består af 33 hemman om $3^1/_2$ skatte, $1^1/_2$ krono, 11 frälse, tills. 16 mant., skiftade i 37 brukningsdelar och tax. till 146,990 rdr rmt. Enligt uppgift från pastorsembetet höra $14^3/_4$ mant. till Hagunda härad, $^1/_8$ mant., utgörande hemmanet Kallön, hvilket i Jordeboken föres under Bälinge socken, till Ulleråkers härad, $^1/_4$ mant. är beläget i Thorstuna härad af Westerås län. — Jarlåsa cum annex. Åland förekommer 1314 såsom hörande till Hagund. Kyrkoherdarnes namn äro kända från 1593, kaplanernas från 1694. Hans Gris, kyrkoherde här år 1695, var farfader till Hans Henrik, adlad Anckarheim, som blef år 1800 kommendant på St. Barthelemy och dog 1814 i Stockholm. Kyrkan, belägen på en sandås, är byggd åren 1688—1709; se härom under artikeln Bredsjö. Lemningar skola finnas efter en äldre kyrka, som förmenas ursprungligen hafva varit ett hedniskt tempel, med ingång på norra sidan. En sägen förmäler, att en jarl haft sitt slott och ligger begrafven på en ås mellan prestgården och Nordanå hemman, deraf socknen skall fått namnet Jarlåsa, sednare Järlåsa. På den vackra kyrkogården, i dess nordöstra hörn, finnes skalden Zeipels anspråkslösa graf. Barnundervisningen bestrides uti fast skola af en examinerad lärare, biträdd af klockaren; under året 1859 besöktes skolan af 12 gossar och 16 flickor, medan 27 gossar och 34 flickor undervisades i hemmet. — Landsvägen från Uppsala till Sala går vester ut, dels söder, dels norr om Säfva-åns vestliga gren, från Åland till Hvittinge, förbi kyrkan, som ligger $2^3/_4$ mil vester från Uppsala; mindre vägar gå inom socknen.

Af byar och gårdar märkas: *Bredsjö* säteri, tax. med underlydande till 49,500 rdr rmt.; *Berg* 2 mant., hvaraf 1 mant. skatte eges af herr Cl. Gyllenadler på Salnecke, 1 mant. frälse jemte $^1/_2$ *Siggefora* af generalen grefve G. von Essen. *Lingonbacka* med pappersbruk och underlydande tax. till 24,500 rdr. *Österfora* vid den derefter uppkallade sjön, $^1/_2$ mant. frälse med sqvaltqvarn, tillhörde omkring 1825 Lagerbring, 1849 Buckau, 1859 jemte $^3/_4$ mant. baron J. Banér å Sjö, taxeringsvärdet var 15,100 rdr. Prestgården vid kyrkan 1 mant. krono; under densamma hörer $^1/_2$ mant. *Hemmingsbo*, båda tax. till 11,900 rdr rmt. Adress: Uppsala.

**Järna, Öfver-.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södertelge kontrakt af Strängnäs stift, består af 2 socknar: Öfver-Järna, moderförsamling, och Ytter-Järna, annex, samt innefattar $54^1/_4$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 291 personer, uppgick 1859 till 1,631. — *Öfver-Järna*, modersocken uti Öknebo härad och Stockholms län, belägen 5 mil sydvest från Stockholm, $1^3/_4$ mil från Södertelge, vid Saltsjön och 800 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Turinge och Tveta socknar, i vester af Wårdinge, i söder af Hölö och i öster af Ytter-Järna socken; arealen är 10,414 tunnl., af hvilka 780 äro sjöar och kärr. Marken är ungefär till $^2/_3$ ojemn, bergaktig samt bevuxen med lägre eller så kallad marskog; den, som varit af bättre beskaffenhet, är till det mesta genom skogseld afbrunnen; men från den

längst i vester om Turinge socken belägna allmänningen, erhålla de flesta gårdar i socknen sitt behof af trävirke. Jordmånen å den skogbevuxna och äfven jemnare delen af socknen består mest af sandmylla, dock på vissa ställen, isynnerhet slättbyggden omkring eller nedanom kyrkan, finnes god och bärande lera samt svartmylla. Åker- och ängsbruk, skogsbruk samt något fiske i Järnafjärden äro båda socknarnas näringar; härtill har tidtals kommit bergsbruk, nemligen jernmalmsbrytning i grufvorna. Dessa ha varit bearbetade med någon framgång år 1839, då de lemnade 14,199 *skℓℓ* vict. vigt, och 1847, då 8000 *skℓℓ* tackjern-vigt erhöllos, hållande 70 à 80 procent. År 1856 brötos 6,899 *skℓℓ* jernmalm och 1860: 2,789 *skℓℓ*. Denna malm har varit begagnad vid gjuterier i Nyköpings och Linköpings län. Socknen, som år 1805 beboddes af 766 och 1859 af 876 personer, består af $^1/_8$ mant. skatte, $1^7/_8$ mant. krono, 22 mant. frälse och taxerades 1859 till 197,280 rdr rmt. Den öfra delen af denna socken kallas Finn-parken, emedan under drottning Christinas tid, då Järna allmänning tillhörde kronan, åtskilliga inflyttade Finnar fått sig anvisade vissa skogstrakter till rödjning och odling. Af äldre minnen finnas på Lingo Malm en ovanligt hög sten, kallad Kungsstenen, hvarest konung Granmar, som bott på Hörningsholm, skall hafva hållit kungsting, tre runhällar med inskrifter, hvaraf den ena är af följande lydelse: Vik... sit hakva stain thina iftir kvik fasar.

I socknen märkas följande gårdar: 1 mant. *Bankstad,* sydvest från kyrkan, 1 mant. *Billsta* v., 1 mant. *Bresta* s. s. v., 1 mant. *Löfsta,* $^1/_2$ mant. *Åsna* m. m. tax. till 25,860 rdr rmt., egas af Joh. F. Svanbäck, som äfven eger Järna nya grufva; i norr $^1/_4$ mant. *Kallforss* eller *Karlfors* med mjöl och sågqvarn i söder, 2 mant. *Ene,* $1^1/_4$ mant. *Tavesta,* $^1/_4$ mant. *Nyqvarn* med mjölqvarn, m. fl. tax. till 58,410 rdr, egas af grefve Axel Löwen, som köpte godset 1798; 1 mant. *Mora* tax. till 12,000 rdr rmt. med Järna äldre grufva, egas af H. F. Holmqvist, Holm och C. Ekman; 3 mant. *Skäfve,* 1 mant. *Linga* tax. till 24,750 rdr, egas af Olof Eriksson; $1^1/_4$ mant. *Tuna* tax. till 10,160 rdr, eges af en enkefru L. Halmssén. Boställen äro: *Eneby* $^7/_8$ mant, för kronofogden. tax. till 18,000 rdr; *Telleby* 1 mant. för kyrkoherden, tax. till 8,000 rdr rmt.

**Järna, Ytter-.** Annex-socken, i samma härad och län som förut nämnda, ligger dels utmed kusten dels inåt landet, å ömse sidor om en nedåt hafvet utskjutande del af Öfver-Jerna, hvilken socken annars omfattar det inre landet. Lutningen är nästan uteslutande mot Järnafjärden: dit går ett litet vattendrag genom öfra delen af socknen, från åtskilliga småsjöar. Hemmantalet är $4^1/_2$ mant. skatte, $2^3/_4$ mant. krono, $23^1/_8$ mant. frälse, taxeringsvärdet 277,565 rdr rmt. och folkmängden, som år 1805 var 710, var år 1859: 755 på en areal af 7,545 tunnl. af hvilka 350 äro sjöar och kärr. Här planteras mycken tobak.

I socknen märkas: 5 mant. *Brandalsund* med tegelbruk, 1 mant. *Berga,* $^1/_2$ mant. *Wahlsta,* sät.- ladugård, m. m. tax. till 60,060 rdr rmt., egas af baron A. Lowisins konkursmassa; $1^3/_4$ mant. *Eneby* med såg och qvarn tax. till 14,000 rdr, eges af M. B. Schultz; *Färsta* 1 mant. säteri, *Håknäs* $2^1/_4$ mant., tax. till 37,870 rdr rmt. egas af enkefru G. Wigert; *Gerstaberg* 2 mant., *Glia* 1 mant. tax. till 34,280 rdr rmt. egas af grefve Axel Löwen på Kallforss; *Lidby* 1 mant. eges af baron C. J. Bonde; 2 mant. *Kjulsta* tax. till 12,000 rdr egas af enkefru Kjerséns sterbhus; $2^3/_4$ mant. *Nible,* $^1/_4$ mant. *Säby* tax. till 26,000 rdr egas af sekret. Aug. Theorin; 1 mant. *Stensta,* m. fl. tax. till 9,250 rdr egas af C. E. Schoultz. i Hölö; *Säby,* $1^1/_4$ mant. i 3 delar, eges af allmoge. Boställen äro: $^1/_2$ mant. *Kumla* tax. till 2,250 rdr, för kronolänsmannen; $^1/_4$ mant. *Kumla* tax. till 1,125 rdr för komministern. *Ängsholm* och *Borgshaga,* 2 mant., säterier, äro kronogods, förut öfversteboställe, och arrenderas af grefve C. Posse.

Gierna cum annexa förekommer omkring 1314 såsom hörande till prepos. Torensis, och synas socknarna alltjemnt hafva bildat ett pastorat. Kyrkoherdars namn äro kända från 1587, kaplaners från 1620. Båda kyrkorna äro gamla, af sten, med hvalf af tegel. Annexkyrkans högchor var från början ett grafchor för slägten Sparre, och har ett epitaphium öfver landsh. L. Sparre (död 1644) och hans fru Märtha Banér. Barnundervisningen bestrides af 1 examinerad lärare för båda socknarnas fasta skolor. År 1859 utgjorde skolbarnens antal i Öfver-Järna 27 gossar och 27 flickor, i Ytter-Järna 37 gossar och 29 flickor; häraf erhöllo likväl 15 gossar och 18 flickor undervisning i hemmet. Af äldre minnen i pastoratet finnas runhällar vid Lydeby, Walstad, Lagaås mark, Gerestad och i kyrkodörren, hvilken sednare har inskriften: — . . . . . in × thinsa × a :. . . . — . . . ar iniathr × ut . . . . .;

på en ö i Wällingen finnas lemmningar efter »Borgs skans.» Vid Ytter-Eneby fanns för ett halft sekel sedan ett rökelsekar med årtalet 1340. År 1719, då Ryssarne vistades 6 veckor på en ö kallad Stora Radön, uti Järnafjärden och hade sitt läger på en udde vid Brandalssund, hvarest ännu skola finnas lemningar efter murar, ugnar, m. m., och hvarifrån de föröfvade härjningar och brände nästan öfver hela Öfver-Järna, hade kronofogden J. Schultz, å dess egendom Ytter-Eneby, belägen några hundra alnar derifrån, medelst trumning å jernplåtar, lagda på tomma dricksfat, bortskrämt ryska hären från denna egendom, som nästan var den enda, hvilken undgick det svåra ödet att förvandlas i grus. — Ett allmänt bruk här i pastoratet är att första året gifva nygifta något spannmål, hvilken upphemtas mellan jul och nyåret, under benämning af gåfva till bos, hvarvid en äldre sockenbo utses till öfverlemnare af gåfvan. — Södra landsvägen från Stockholm går från Tveta genom norra delen af Ytter-Järna, åt sydvest, derpå åt söder genom östra hörnet af Öfver-Järna, och åter genom södra delen af den förra socknen, förbi Pilkrogs gästgifvaregård, 5 mil från Stockholm, och den något sydligare belägna kyrkan till Hölö. I båda socknarne utgå vägar inåt vester till Öfver-Järna kyrka $5^1/_4$ mil från Stockholm, der en tredje väg möter från Turinge, och en fjerde utgår till Wårdinge. Statens vestra stambana går igenom socknen, med station i Järna, 4,3 mil från Stockholm. Adress: Södertelje.

**Järna.** Två mantal säteri uti Gryts socken, Daga härad och Nyköpings län, taxeradt till 11,320 rdr rmt, lyder under Länna bruk. Järna har hört, åtminstone från tiden näst före reduktionen, under Ånhammars säteri i samma socken.

**Järnarp,** se *Hjernarp*.

Här må tilläggas: $^{13}/_{14}$ mantal *Huntby* med tegelbruk, $^3/_8$ mant. *Söndrebalj,* $^1/_4$ mant. *Allegården,* $\frac{1283}{31104}$ *Bjellegården,* $^5/_{16}$ *Harnacka,* tills. tax. till 17,400 rdr rmt, egas af possessionaten Fr. Suhr; $^1/_8$ i № 3 *Lychorna,* $^3/_4$ *Århult,* tills. tax. till 10,220 rdr rmt, egas af kammarherre Gyllenstjerna; $^1/_{24}$ *Simontorp,* $^1/_{36}$ *Bjellegården*; farmen *Arie* bestående af $1^3/_{16}$ *Wanstad,* $^7/_{16}$ *Borrstorp;* farmen *Nådala,* bestående af $^3/_4$ *Abullagården;* farmen *Arabien,* bestående af $^3/_{16}$ *Broddegården,* $^1/_4$ *Abullagården;* farmen *Penarp,* best. af $^{11}/_{48}$ *Wanstad,* allts. tax. till 33,090 rdr rmt, egas af borgm. Ödmansson i Landskrona; $^5/_{48}$ *Ugglehult,* tax. till 2,070 rdr rmt, eges af professor Wieslanders arfvingar. Farmen *Månstorp,* $^5/_{16}$ *Broddagården,* $^1/_{16}$ *Borrstorp,* tax. till 3,950 rdr rmt, egas af Chr. Hansson; $^5/_8$ *Borrstorp,* tax. till 4,500 rdr rmt, eges af kapit. C. Blanchius.

**Järneveg** (Jacomina). Ett säteri af $^1/_4$ mantal frälse uti Jösslunda socken, Kållands härad och Skaraborgs län, med en herrlig utsigt öfver Kinneviken af sjön Wenern, Kinnekulle, Kinnefjerdings härad och staden Lidköping, har vackra anläggningar både af löf- och frukträd, utom de här till ymnighet vildt växande träd; här äro äfven alléer och häckar af alskog; alltsammans bildar en engelsk lustpark. Gården är väl bebyggd och åkerjorden utvidgad samt förbättrad af egaren (1814), landshöfdingen J. A. Hjerta; efter honom köptes stället af majoren grefve Gustaf Piper, egare 1833, som till minne af sin aflidna maka friherrinnan Jacquette Durietz, kallade stället Villa Giacomina. Egdes 1860 af enkegrefvinnan Hamilton och taxerades s. å. till 5,400 rdr rmt.

**Järsjö, Norr-.** Herregård uti Söderbykarls socken, Lyhundra härad och Stockholms län, belägen uti den delen af socknen, som fordom kallades Carlskyrka, vid sjön Erken, har 1685 dels tillhört Gyllengrip, dels fru B. Bjelke, dels reduceradt från Ortala grefskap, jemte en del af Aspsund; tillhörde 1772 en Sten, 1804 en Strömbäck, 1825 och 1849 en v. Post, år 1859 häradshöfding G. O. Stridsberg; består af 3 mantal ($1^1/_2$ skatte och $1^1/_2$ frälse) och taxeras jemte Söder-Järsjö utjord till 30,000 rdr rmt. *Söder-Järsjö,* $^5/_8$ mant. taxeradt till 7,580 rdr rmt, tillhör Olof Söderström.

**Järstad,** *Järestad, Gerstad* (uti gamla munkanteckningar kallas socknen Järpstuda). Annex-socken till Wallerstads pastorat, är belägen uti Göstrings härad af Linköpings län, $^1/_2$ mil öster från Skenninge vid 320 fots höjd öfver hafvet, mellan Wallerstad i nordvest, Normlösa i nordost och öster, Härberga äfven i öster, Högby i sydvest, och Allhelgona i vester; har $^1/_2$ mils längd mot söder men knappt $^1/_4$ mils bredd i allmänhet, och i söder blott $^1/_8$, samt upptager en areal af 0,101 qvadratmil eller 2,337 tunnland.

Häraf upptagas 15 af vatten, och hon är således en bland de minsta i länet. Svartån utgör gräns i öster en dryg $^1/_4$ mil, Skenån i norr till sitt utlop i den förra; Svartån mottager en liten bäck från sydvest. Den större åns bädd är här mindre bred än vanligt, stranden ej låg, Skenån har mer sidländta stränder. Hela landet är en slätt, med några små kullar i midten, och några skogsdungar i norr och söder. En mineralkälla finnes vid Glänstorp. Rådande jordmån är omvexlande lera, svartmylla, dungjord och sand. Utsädet uppgifves omkring 1825 till 344 tunnor säd och 45 t:r potates. Äng finnes ringa, bete tämligen tillräckligt. Kreaturens antal uppgifvas förutn. år till 64 hästar, 64 oxar, 128 kor, 48 ungboskap och 160 får. Ullevids by och Bondprestgården hafva någorlunda skog, men öfrige byar och hemman föga mer än risbränsle i sina hagar. Åkerbruk med boskapsskötsel och någon bränvinsbränning är enda näringen. Folkmängden, som år 1754 var 268, år 1805: 334, uppgick 1859 till 492 personer, hvaraf 213 skattskrifna, 279 skattfria (505 enl. uppgift till ecklesiastikdepartementet). Socknen består af $6^5/_8$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. krono, $8^1/_4$ mant. frälse, tills. $15^3/_8$ mant. skiftade i 39 delar, och taxerades 1859 till 108,250 rdr rmt. Vid katholska tidens slut hörde 8 gårdar under kyrkliga stiftelser, 2 under Skenninge kloster, af samtliga $21^1/_2$ enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehade adeln större delen. Nu tillhör större delen allmoge; några hemman, hvaribland ett säteri, egas af ståndspersoner. — Socknen benämnes äfven Jerffstadha, under katholska tiden; från reformationstiden åtminstone synes den ha varit, såsom förut är nämndt, annex till Wallerstad. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är gammal, men har år 1834 undergått en större reparation, nära nog jemförlig med nybyggnad; den har torn och en altartafla från katholska tiden, jemte en annan yngre. Af kyrkans begge klockor är den större prydd med friherrliga Hornska och grefliga Oxenstjernska vapnen, under hvilka finnas inskriptioner, upplysande att friherre Evert Horn och grefvinnan Märtha Oxenstjerna äfven skrifvit sig till Järstad. Ett brandstodsmagasin, till hjelp vid brandskador inom församlingen, inrättades år 1815. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 18 gossar och 7 flickor, under det att 4 gossar och 11 flickor erhöllo undervisning i hemmet. — Af minnen från forna tider nämnes en runsten under torntrappan, med inskriften: Uria: rist stin thani üti kamr susti:, en annan, kallad Järmstadsstenen är upptagen i Liljegrens Runurkunder under № 1179; en grafkulle vid Rosendal, denna dock kanske från pesttiden 1710—11, då 18 personer dogo i socknen. Vid Klackeborg funnos ännu för 100 år sedan spår efter en befästning.

Af byar och gårdar märkas: Enda säteriet *Klackeborg,* se den artikeln; enda bostället *Uddarp,* $^1/_2$ mantal tax. till 2,630 rdr rmt, innehafves af konsistorium i Linköping, är beläget $^1/_8$ mil från kyrkan, och hade 1825 16 t:rs utsäde, har lera och syrsand, äng till 24 lass hö, svagt mulbete, en liten trädgård och obetydligt fiske i Svartån. *Ullevi* på 8 n:r, $6^1/_8$ mant. skatte, taxerade till 37,060 rdr rmt. *Järstad,* 4 mant. frälse i 7 delar, taxerade till 25,000 rdr rmt, tillhör allmoge; 2 gårdar af sistnämnde hörde 1636 under Klackeborg; en gård tillhörde år 1825 slägten Freidenfeldt; $2^5/_{12}$ mant. år 1850 slägten Agrelius. *Uddarp* på 3 n:r, $^5/_8$ mant. skatte, *Berg* 1 frälse, *Rosendal* $^1/_2$ frälse, *Orås* $^1/_4$ frälse rå och rör tillhör allmoge. Rosendal köptes af Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, återbyttes till kronan 1624, kom derpå till Kurck och Horn, och såldes af den sednare jemte prestgården till Lindsköld; denne egde 1687 äfven Orås, hans enka alla tre dessa gårdar jemte Berg, som 1687 tillhört fru Chr. Hårdh; ännu 1783 var Orås rå och rör under Klackeborg; Uddarp tillbyttes kronan, dels 1624 med Rosendal, dels sednare från Chr. Gyllenstjerna. — Adress: Skenninge.

**Järstorp** (*Jerstorp*). 1) Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Tveta kontrakt af Wexiö stift, utgöres af två socknar: Järstorp, moderförsamling och Bankeryd, annex, samt innefattar 51 förm. mant. Pastoratet har en naturskön belägenhet. Landet är brutet af en genom pastoratet från s. v. till n. o. gående djup och bred dalgång, omgifven af höga, men icke branta, odlade och med träd bevuxna bergåsar, af hvilka den ena har en lång sluttning österut åt Wettern. I vestra bergåsen är Blekeberg och i östra Kalfberget största höjden. Folkmängden, som på 50 år ökats med 349 personer, upp-

gick 1860 till 1,712. — 2) **Järstorp,** modersocken uti Tveta härad af Linköpings län, ligger ½ mil vester om Jönköping, vid 490 fots höjd öfver hafvet, gränsande i öster till Wettern och Jönköpings stads egor, i söder till Sandseryd, i vester till Bottnaryd i Mo härad, i norr till Bankeryd, håller 1 mil i längd, med nära lika bredd; arealen är 0,331 qvadratmil eller 7,660 tunnl., af hvilka 23 äro sjöar och kärr. Marken är bergig. Rådande jordmånen är lera, till en del blandad med sand eller mylla; på några trakter består den af mojord. Här märkes den bekante Dummemosse, se den artikeln. En kafvelbro gick deröfver, förrän Danskarne anlade Dumsbro vid Lomsjö, hvarigenom vägen öfver mossen blef en mil närmare än förut omkring densamma. Dums-ån kallas här Stor-ån, då deremot en å, som upprinner på Sandbäcks egor och utfaller i Wettern, sedan den genomlupit den förutnämnda stora dalgången från s. v. till n. o., kallas Lill-ån. Socken, som år 1805 beboddes af 577, 1859 af 637 (680 enl. uppgift till ecklesiastikdepartem.), år 1860 af 713 personer, alltså mer än 10 tunnl. för hvarje person, består af $2^1/_{12}$ mant. skatte, $2^{11}/_{12}$ krono, 17 frälse, tillsammans 22 mant. på 21 hemman, skiftade i 23 delar, taxerades 1859 jemte en lägenhet med garfveri, ett tegelbruk samt en qvarn till 121,737 rdr 50 öre. Jerstorp skrefs Jernstorp 1593. 1309 och 1313 omtalas i Sv. Diplomat. n. 1611 och 1930, gårdar i Jarnvixthorp, som enligt Östgötalagen voro sålda till Nydala kloster för 70 mark, in tergo antecknade såsom liggande i Jarnvixthorp in Thveta provincia (i urkunderna skrifves dock 3 ggr Jarnvixthorp). 1315 nämnes ecclesia Jarunxtorp jemte eccl. Bancharyd bland andra ställen i Tveta. Wieselgren antager det rätta namnet vara Jernvikstorp, på den grund att jern utfördes från denna vik från Taberg och således skulle rättare skrifvas Jerstorp än Järstorp. (Men då i gamla Svenskan skrefs jarn, borde alltså ordet nu rättast skrifvas järn). Kyrkan af sten, belägen $12^1/_2$ mil från Wexiö, på en af W. bergskedjans högre spetsar tillbyggdes och till en del ombyggdes år 1831; den håller 40 alnar i längd, 15 i bredd. Deruti är uppsatt Soopiska vapnet, hvilken slägt tillförne innehaft de betydligaste egendomarne i socken. I grundstenen af n. v. hörnet af kyrkan är uthugget kyrkans namn Irastrb (Iærstorb). Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 22 gossar och 28 flickor, under det att 3 flickor undervisades hemma. —

Betydligare egendomar äro: säterierna *Björneberg, Klämmestorp, Rustorp* och *Järstorp,* tax. med underlydande hemman till 75,975 rdr. *Björneberg* 2 mant., bildadt af Kettillstorp med Björnkulla, beläget på östra bergåsen, omgifvet af höga med löfskog klädda bergspetsar, med en vacker park, har en utsigt som täflar med de vackraste Sverige har att erbjuda; har tillhört slägterna Soop, Silfverhjelm, Lancken, Wåhlin, Adelsvärd, gen.konsul Zachrisson, Höckert, 1859 Joh. Petterson. Under säteriet lyder 2 mant. *Siggarp,* det hela tax. till 19,450 rdr rmt. En af de förmögnare af slägten Soop var lagmannen öfver Skåne, Åke Soop, född 1682, död 1748, som skref sig till Juntorp, Attarp, Rustorp, Jerstorp, Björneberg och Olshammar. På *Axamo* föddes den 19 Aug. 1813 Historiar. lectorn i Wexiö W. G. Wetter, som utmärkt sig genom värderika samlingar ur archiverna i Köpenhamn. Han var son af komministern Vitalis Wetter, som tagit sitt namn af Wettern, och hade till moder Christina Cervin, dotter till borgmästaren i Jönköping. *Tholarp,* 1 mantal frälse, tax. till 5,375 rdr rmt. egdes 1840 af hofrättsrådet Å. Auselius, 1859 af possessionaten P. W. Kruckenberg; hemmanet är väl bebygdt. De två andra säterierna finnas beskrifna under sina namn. Vidare äro här *Drösphult* 1 mant., ¼ *Jngelstorp,* 1 *Tranebo,* ½ *Tunabo* m. fl. frälsehemman, som egas af allmoge.

3) **Jerstorp,** $1^1/_2$ mant. frälse säteri, uti ofvannämda socken, har vacker belägenhet och är väl bebygdt, tax. till 13,500 rdr rmt. En biskop Nils Olsson i Wexiö 1476 skref sig af Gernstorp, måhända detta Jerstorp. Då Paul Rudebeck, assessor i Götha Hofrätt, adlades 1675, skref han sig till Jerstorp, Ekeryd och Sjölbol; han dog på Jerstorp 1687. Från Rudebeckska slägten kom Jerstorp i början af 1700-talet till Soopiska, se ofvan. Sednare egare ha varit, öfverjägm. Silfverhjelm, just.rådet R. Wåhlin, handl. Sandberg, år 1859 Sven Lundberg. ½ mant. Jerstorp tax. till 4,500 rdr tillhörde då ett outredt sterbhus. Adress: Jönköping.

**Jäth.** Annex-socken till Kalfsviks pastorat af Kinnevalds kontrakt och härad i Wexiö stift och län, ligger $2^3/_4$ mil söder om Wexiö, vid 435 fots höjd

öfver hafvet, och gränsar i öster till Uråsa och Weckelsång, i söder till Åsnen, i vester till Kalfsvik, i norr till Täfvelsås; är högst $^3/_4$ mil lång och $^1/_2$ mil bred, med en areal af 7,753 tunnl. fast land samt 4,212 tunnl. vatten. Storån från Rinkaby sjö och Aggån från Thorsjön, m. fl. sammanflyta nära Jäths kyrka; Aggån blir sedan gränsen mot Konga härad. Marken är jemn, rådande jordmånen är lermylla. På skog är i allmänhet brist, men vid södra ändan af socknen är en god bokskog. Utsädet uppgifves 1815 till 420 tunnor. Socknen, som år 1805 beboddes af 523, år 1855 af 903 och 1860 af 974 personer, består af $5^7/_8$ mant. skatte, $1^3/_4$ krono, $16^5/_6$ frälse, tills. $24^{11}/_{24}$ mant. med 38 hemman, skiftade i 77 delar och tax. 1859 jemte 3 lägenheter, 1 tegelbruk, 2 sågar och frälse-räntan af $2^1/_2$ mant. tax. till 144,660 rdr rmt. Pastorsbostället Lindesberg 1 m:t. ligger $^5/_8$ mil från hvardera kyrkan och tax. jemte $^3/_4$ mant. Östra Jäth, pastors stom samt Lankeqvarn till 9,525 rdr. Komministern i Jäth har till boställe Berget eller V. Berget i Weckelsångs socken. Kyrkan ligger i Jäths by, 1 mil från moderkyrkan; den är af sten 30 alnar lång, 14 bred, 10 hög, reparerades 1733. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren, uti både fast och ambulatorisk skola för 49 gossar och 42 flickor. Häradets tingsställe är i Jäths by, som utgöres af Östra och Vestra Jäth, hvaraf den förra på 9 n:r har $2^7/_8$ mant. skatte, $2^1/_2$ mant. frälse, utom ofvannämnde $^3/_4$ m:t. krono, köptes till odalfrälse af Erl. Kafle 1648, och eges af bönder; den sednare på 13 n:r har $^3/_4$ frälse och 6 mant. rå och rör, som alla lyda under säteriet *Jäthsberg.* Denna sätesgård anses fordom legat på en ö i Åsnen och varit det i Claus Bjelkes salubref af den 22 Januari 1621 omnämnda Brändaborg, till hvilken artikel läsaren hänvisas om Jäthsbergs första öden. Sedermera egdes säteriet af Gustaf Lund Olofsson, född i Wexiö, auditör vid Smålands kavalleri 1748. Han egde äfven Kampen m. m. En löjtn. Krok enleverade hans äldsta och en herr Burman, anställd i Kammar-Collegium, hans yngsta dotter. Egdes på 1820-talet af häradshöfding Gustaf Burman, som mycket förbättrat detta säteri. T. ex. 1823 odlade han å kärrvall 36 tunnl. 24 kpl. dikade 3050 famnar, upprensade 4000 famn. gamla diken, anlade tegelbruk m. m. 1827 hade han 12 tunnl. artificiell äng. Jäthsbergs egendom utgöres utom 2 mant. säteriet och Jäthsby af 2 mant. säteri Helgåkra $^1/_4$, Åkerö en ö, Harön (tax. till 750 rdr.), $^1/_2$ af Nöbbeled, allts. tax. till 72,600 rdr rmt, och som nu eges af baron Adolph Rappe på Strömsrum i Kalmar län. Uti Vestra Jäths by, innefattande äfven säteriet Jäthsberg, bodde 1859: 261 personer.

Vidare märkas i socknen, *Nyböeled* by på 7 n:r, med 2 mant. skatte, $2^1/_3$ mant. frälse, skiftade i 25 delar tax. till 23,850 rdr rmt., eges af allmoge. And. Hästehufvud var 1648 egare af frälsehemmanen. Enkefru friherrinnan Cavalli eger frälse-räntan af 1 mant. Östra Jäth, tax. till 2,060 rdr rmt. — Adress: Wexiö.

**Jättekärnsklätten.** Berg i Gräsmarks socken i Wärmland, en mil sydvest från Tossebergsklätten i Sunne socken, vid östra sidan af sjön Rotten, af ungefär 900 fots höjd, utmärkt för den sköna och vidsträckta utsigt man derifrån eger, samt för den vackra vegetationen på dess afsatser och i trakten deromkring, hvarest ekens nordligaste växtlinie i Sverige framgår.

**Jättendal.** Annex-socken till Harmångers pastorat, är belägen i Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, $3^1/_2$ mil norr från Hudiksvall vid hafvet och 130 fot högt öfver detsamma; begränsas i söder af Harmånger, i vester af Bergsjö, i norr af Gnarp och i öster af Bottniska viken. Socknens största längd i öster och vester är 21,200 alnar, dess bredd i söder och norr 15,400 alnar, samt innehåller, oberäknadt de s. k. Jätteholmarne, som ligga $^1/_2$ mil uti hafvet från närmaste land, en areal af 20,023 tunnl., se vidare tabellen. Med undantag af Lönnångers by, hvilkens odlade egor med aflopp till Lönnångersfjärden bilda en särkild dalgång, ligger hela den bebyggda delen af socknen i den dalsträckning, hvilken omgifver Fläcktjernen, Bälingsjön och Kyrksjön, samt vattendraget mellan samma sjöar och ned till hafvet. Utom de nämnda sjöarne ligga inom socknens

gränsor vikar af Orrsjön och Storsjön tillhörande Harmångers ådal, samt åtskilliga små tjernar. Bygden omgifves af berg och höjder, af hvilka Ulfberg i råskilnaden mot Gnarp, som ligger 600 fot öfver hafvet, är det betydligaste. Socknen, som år 1749 beboddes af 406, år 1805 af 716, år 1847 af 1095 och år 1860 af 1162 personer, består af 16 hemman, 106 hemmansrökar à $21^{89}/_{128}$ mant. (år 1625 funnos här 49 åboer) alla af skatte natur, med undantag af pastors-stomhemmanet, och tax. 1857 till 81,900 rdr b:co. På hvarje mant. belöper sig i medeltal af inegor 112 tunnl. och af skogsmark 692 tunnland; men då hvarje by för sig utgjort särskildt skifteslag uti inegor och hemskog, och fäbodevalls-markerna undergått ett skifte efter andra grunder, eller efter hemmanens af ålder deri hafde andelar, äro hemmanen i byar och skifteslag till sina utrymmen mycket olika, hvilket något närmare upplyses nedan. Åkerbruk och boskapsskötsel bedrifves i denna socken med synnerlig omsorg och fyller socknens behof af spanmål och ladugårdsprodukter, samt lemnar spanmål i goda år till afsalu, hvaremot af ladugårdarne obetydligt kan afsättas, hvartill det svaga sommarbetet är vållande. Omkring en tredjedel af socknens innebyggare måste i andra socknar emot lega anskaffa sommarbete för sina kreatur. Skiftet har verkat välgörande på jordbrukets uppkomst. Kyrksjön, hvilken omgifvits af sanka myrängar, har blifvit sänkt och utdikad. Jordmånen består öfver allt af god mylla å lerbotten; och dess naturliga bördighet befordras af allmogens utmärkta idoghet, hvarförutan de små egorymderna icke skulle lemna en mot behofvet svarande afkastning. Alla ängar och myror äro till största delen utdikade, och lemna så behandlade både af lin, säd och gräs god äring. Utsädet för år 1625 uppgifves till 178 tunnor, år 1815 till 230 och 1847 till 570 tunnor. Antalet af underhållna kreatur finnes uppförd i tabellen; det är fördubbladt sedan år 1625. Af det lin, som inom socknen erhålles, användes det mesta till väfnader, hvaraf till försäljning tillverkas bred och smal buldan samt tältduk, till ett approximativt beräknadt värde af 6000 rdr b:co. Forslingar af brukseffekter samt bräder sysselsätter äfven en del af allmogen någon mindre tid af vintern. Strömmingsfiske idkas minst af bönder, men mest af torpare, husmän och strandfiskare, i fjärdarne, samt å de på 1 mils afstånd liggande skär och grund. Denna handtering inbringar icke blott socknens eget behof af strömming, utan äfven till afsalu till ett värde af 2000 rdr årligen. Här finnes 4 fäbodeskogar Homo, Hårte, Sund och Edsmyra, hvilka tillhöra hemman i skilda byar. Bredstrandsskogen har utgjort en socken-allmänning, hvilken likväl på sednare tiden blifvit skiftad emellan byarne. Rotnäs fäbodeskog hörer under pastor, på grund af ett ännu i behåll varande donationsbref af år 1350, enligt hvilket hustru Reggerd efter sin mans död gifvit denna lägenhet åt dem, som Jättendals kapell förestodo, emot deras förbindelse att 4 gånger om året hålla själamessor för «hans själ till evig åminnelse.» — Dessa skogsmarker upptaga en areal af $4,408^1/_2$ tunnl. Den fruktbara och väl odlade däld, i hvilken socknen ligger, är onekligen en af de täckaste vid kusten af Helsingland. Den utbreder sig rundtomkring den s. k. Kyrksjön, som fått sitt namn af den derinvid belägna, enkelt men smakfullt bygda kyrkan, som ligger $^1/_2$ mil från moderkyrkan, på en vacker höjd, hvarifrån man ser nästan alla socknens byar. Å östra sidan ligger på litet afstånd nämnde sjö; från norra och södra sidorna slutta åkrar och ängar, och på den vestra tillstöter Fröstensby, med ett afstånd af 351 alnar till närmaste gård. På samma plats, som den nya, stod förut socknens gamla kyrka, hvilken förstördes genom vådeld den 5:te Maj 1800. Om tiden för denna kyrkas anläggning saknas alla underrättelser; men i ofvannämda bref af år 1350 omnämnes Jättendals kapell såsom redan då befintligt. Vid foten af södra muren var insatt en runsten, $3^3/_4$ alnar lång, 1 aln 2 tum bred, hvilken, efter kyrkans nybyggnad, blifvit laggd till trappsteg vid vestra ingången. Denna runsten har efter Broocman följande inskrift: Asmuntr. ok Farthikn thir ritu stin thina aftir

Thurkatil falhur sin a Atrunkum. Kunhurka sathi stain thina. (*in kutho* står på korset under Farthikn). Nya kyrkan, som byggdes år 1802 under inseende af byggmästaren Carpolin, är 48 alnar lång, 24 alnar bred och 13 alnar hög till takfästet, med inbygdt torn å vestra gafveln och sakristia å norra långväggen allt af gråsten och murtegel samt under spåntak. Kyrkans hela inredning är utmärkt vacker. Å predikstolens framsida äro afbildade lagens taflor, omgifna af moln och åskstrålar, samt korset och törnekronan, äfvensom å de båda sidorna åtskilliga andra emblemer, allt i rik förgyllning. Orgelverket bestående af 14 stämmor, förfärdigadt af N. L. Nordqvist år 1839, är äfven en stor prydnad för kyrkan. Orgelverket och kyrkan äro försäkrade för 12,648 rdr b:co. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare, hvilken åtnjuter de löneförmåner, kgl. förordningen angående folkundervisningen såsom minimum bestämmer. Skolbarnens antal utgjorde år 1859: 63 gossar och 61 flickor, häraf erhöllo dock 16 gossar och 21 flickor undervisning i hemmet. Behållningen i socknens kassor och magasinsfond utgjorde vid 1847 års ingång i kyrkokassan 734 rdr 17 sk. 9 rst, i fattigkassan 295 rdr 39 sk. 5 rst, i Uddemantalskassen 1,310 rdr 12 sk. 6 rst, samt 66 tunnor 31 kp. råg och 239 tunnor 30 kp. korn i sockenmagasinet. På Wettberg å Edsmyra fäbodeskog, hvarifrån är fri utsigt öfver det närbelägna hafvet, finnes ännu i behåll en af tjäruved bestående vårdkase eller Vette, hvilken under krigstid blifvit upprest vid väntadt fientlighet inbrott, för att, om fara hotade, antändas till tecken för inbyggarne. Nära intill har stått en vaktstuga, hvilkens tak och till en del väggar nu nedfallit. De sednare äro fullristade med årtal, de äldsta af mossa öfverväxta och oläsliga, men de för 1700-talet ännu synliga, äfvensom af deras namn, som här hållit vakt. Jättendal är för öfrigt en bland de socknar i Helsingland, som ega de flesta ålderdomsminnesmärken. Namnet, häntydande på Jättar eller Jotar, gifver redan anledning att orten varit bebodd förr än Svearne af den kommo i besittning. De till stor myckenhet å bergshöjderna förekommande sten- och grift-kummel torde icke utan skäl kunna anses vara lagda långt tillbaka i den gråa fornåldern, då hafvets yta stod högt öfver dalarnes bottnar, och bergen utgjorde holmar och skär, hvilka beboddes eller besöktes af vilda stammar, som lefde af jagt och fiske. De grift- och ättehögar af hvilka lemningar der och hvar ännu förefinnas, hänvisa till hög- och brännåldern, då landet, ehuru under hednatid, redan hade inbyggare med fasta bostäder; och den ännu bibehållna runristade sten, som omnämndes vid kyrkan, vittnar om ortens märkbarhet äfven i en sednare ålder, eller vid öfvergången från hednisk till kristen tid. Större och ansenligare, än i andra byar, resa sig omkring Kungsgården i Jättendal några ättehögar. De vittna, att stället varit bebodt af namnkunniga män, ehuru icke ens traditionen vet något derom att förtälja; men inom kort skola dessa minnesmärken väl försvinna. Flera högar hafva ock under sednare tider blifvit bortfagna. De fornlemningar som blifvit funna vid Kungsgården omnämnas under den artikeln. — Bruk och fabriker finnas icke inom denna socken, ej eller andra vattenverk än husbehofsqvarnar och linberedningsverk för allmogens egna behof. Mellanfjärden är en god hamn för sjöfarande; här hafva jemväl Andersforss jernbruk och Köhlforss sågverk lastageplatser, hvilka troligen i en framtid komma att ännu mer begagnas för trävarutransport från de stora skogarne i Bergsjö, Hassela och en del af Gnarps socknar. Mant. m. m. ses af tabellen.

Af byar märkas: *Lönnånger*, 2 mant. 4 öresl. 1 1/2 pgl., 1,715 tunnl. areal. (130 åker och äng. 1,399 skog) 12 bönder 91 personer, tax. till 10,439 rdr med omkring 857 rdr utskylder; *Dvästa*, 2 mant. 2 örel. 6 pgl., 593 tunnl. areal, (173 åker och äng, 398 skog) 8 bönder, 77 personer, tax. till 11,138 rdr, med omkr. 802 rdr utskylder. *Báling*, 1 mant. 4 öresl. 9 pgl., 1,897 tunnl. areal, (275 åker och äng, 1519 skog) 9 bönder, 98 inb., tax. till 6,766 rdr, med omkr. 560 rdr utskylder; *Gärde*, 11 öresl. 20 pgl., 184 tunnl. i areal (64 åker och äng. 116 skog) 4 bönder, 36 inv. tax. till 4,664 rdr, med 294 rdr utskylder; *Hällan*, 11 öresl. 14 pgl., 1053 tunnl. i areal, (104 åker och äng, 877 skog) tax. till 3660 rdr, med 310 rdr utskylder. Dessutom finnas byarne *Nybyn* och *Elfsta*, *Lunde*, *Lindsta*, *Frösten*, *Å*, *Djurstad*, *Håcksta*, *Wik*. *Prestestommen*, 6 öresl. 16 pgl. med 6 tunnl.

åker, 24 tunnl. äng, tax. jemte Rotnäs fäbodar till 1,500 rdr, har omkr. 50 rdr utskylder. — Adress: Hudiksvall.

**Jättna.** Ett halft mant. frälse säteri, uti Gryts socken, Daga härad och Nyköpings län, nära Kyrksjön, donerades 1587 till kyrkoherden Joh. Haqvini, 1596 till H. v. Masenback, kom genom gifte till G. G. Krail, såldes af jungfru C. D. Krail 1673 till fru Elsa Bonde född Cruus, reducerades, men förläntes åt förenämda egarinnor hvar efter annan; utbyttes till frälse 1702 af landshöfding Danckvardt, och hörde derpå under Grytsberg, och med detta under Åkers bruk, tills det 1818 såldes till Köhler och Melander, egdes 1825 af Hebbe, 1851 och 1859 af And. Blomgren. Taxeringsvärdet är 6,940 rdr rmt.

**Jönköpings Län.** Detta län, innefattande de norra och mest höglända delarne af Småland, är beläget mellan 56 gr. 50 min. och 58 gr. 10 min. latitud, samt omgifves i norr af Östergötland, i öster af Kalmar län, i söder af Kronobergs län, i vester af Halland och Westergötland; dess längd är 16 mil och bredden 8 mil. Arealvidden är 97,476 qvadr.mil, hvaraf 2,042,970 tunnl. fastland med öar, 212,891 tunnl. insjöar, 68,991 tunnl. skog. Dess nordligaste del utgöres af strandlandet kring Wettern. Södra delen af länet uppnår mer än 800 fots höjd öfver hafvet, det öfriga mellan 300 och 800 fot; det utgör i sin helhet en ansenlig del af småländska platån och innefattar dennas högsta punkter: Almeråkraberget om 1,037 och Taberg om 1,129 fots höjd öfver hafvet. Landets yta är i hög grad ojemn; berg, dalar, sjöar och strömmar omvexla med mossar, kärr och ljunghedar samt bättre eller sämre skogsmarker; sköna och bördiga slätter äro sällsynta. Hela det småländska berglandet består nästan uteslutande af gneiss, som i de lägre dalarne stundom öfvergår till granit; utmed Wettern, i trakten af Grenna, förekommer en formation af sandsten, ler- och mergelskiffer, hvilken äfven återfinnes på Wisingsö i Wettern samt på ett par andra ställen. Taberg, länets märkvärdigaste berg, har till grundmassa svartgrön serpentinsten, genomdränkt med magnetisk jernmalm, som brytes ofvan jord och började bearbetas i Gustaf den stores tid. — De förnämsta vattendragen äro, utom Wettern och Bolmen, som till en del tillhör Kronobergs län, de till Lagaåns system hörande sjöarne *Widöstern, Furen, Flären,* hvilka alla gå in i Kronobergs län; till Jönköpings län hör också större delen af Nissaån, likasom den till Mörrumsåns system hörande sjön Algunnen. Genom *Husqvarnaån* afbörda sig Nätaren med flera sjöar i Wettern. Länets rådande jordmån är sand, som ofta förekommer i nakna åsar och kullar, bevuxna med ljung; vidsträckta ljunghedar äro icke sällsynta, och mellan dem träffas myror och kärr, bland hvilka den vidsträckta s. k. Stora Mosse af 20,000 tunnlands areal f. n. utdikas med understöd af statsmedel. Såsom någonting mindre vanligt anmärkes, att i detta län den bättre och bördigare jorden vanligen finnes på höjderna, medan dalarne hafva sämre jordmån. Befolkningen var 1810: 116,131, 1855: 166,565 eller 1,886 på qv.milen och 1860: 171,694 personer. Folket är i allmänhet tämligen bildadt, är lätt, lifligt, höfligt och tjenstvilligt, samt tarfligt, sparsamt, näringsfintligt och idogt; i gränslandet mot Östergötlands slättbygd är folket mer trögt och makligt. Under de sednare åren hafva från länet icke få utflyttat till Amerika (1850—55 inalles 1,951 personer, utom dem, hvilka utflyttat utan pass); men utflyttningslusten synes nu hafva aftagit. Sedligheten har under de sednare åren höjt sig och de gröfre brottens antal minskas alltmer. Sann och verklig gudsfruktan förekommer oftare här och i det öfriga Småland, än i flertalet af rikets landskaper. I Småland och Westergötland, de begge äldsta kristna provinserna i Sv., har ock sedermera lefvande kristendom kunnat spåras under tider då man i det öfriga Sverige nästan intet deraf förnummit. Med afseende på olika lefnadsyrken och näringar uppgifves här för år 1855: 588 prester och lärare, 325 civila embets- och tjenstemän, 1,982 hörande till arméen och flottan, 21,291 idkande jordbruk, 2,085 idkande handels-, bruks- och fabriksrörelse, 25,899 i enskild tjenst lagstadde. Hufvudnäringen är jordbruket, som under de sistförflutna åren gjort ansenliga framsteg; år 1855

såddes omkring 100,000 tunnor spannmål af olika slag och 400,000 t:r potates, hvaraf skördades omkring 375,000 t:r af det förra och 304,000 t:r af det senare slaget, (deraf år 1805 blott 28,500 t:r); råg, hafra och blandsäd äro de vanligaste sädesslagen. Den odlade jorden upptager 130,098 tunnl., naturlig äng 337,900 tunnl. Linodling är hufvudnäring i flera socknar af Södra Wedbo härad; cirka 19,600 *Ctr.* lin till 20 à 25 rdr pr *Ctr.* anses ha blifvit afyttrade uti Wedbo, Östra och Westra härader under året 1860; men hampa odlas numer helt ringa. Trädgårdsskötseln är egentligen inskränkt till herregårdarna. — Boskapsskötseln, fordom länets hufvudnäring, är nu mindre uppmärksammad; dock underhåller allmogen i synnerhet oxar, dels till afsalu, dels för jordbruksarbeten, men fäster mindre vigt vid ladugården och dennas afkastning i öfrigt. I länet underhöllos 1855 omkr. 12,000 hästar, 23,000 oxar, 55,000 kor, 37,000 ungnöt, 88,000 får, 25,000 svin och 7,000 getter. Fårafveln har i det närmaste undanträngt skötseln af getterna, Småländningens favoritdjur. Ett schäferi finnes på Lyckås säteri, der under året 1860 underhöllos 230 stycken får, som lemnade $7^1/_2$ *Ctr.* ull, och de flesta egarne vinnlägga sig, att genom inhemska får-racens croisering med utländska får förädla fårafveln; på hvarje allmoge-hemman anses omkr. 40 får underhållas, hvilka hvartdera afkasta $2^1/_2$ *℔* ull. Hushållningen med skogarna har förbättrat sig, sedan svedjandet i de flesta trakter alldeles upphört; utom länets enda häradsallmänning Holaveden, gränsskogen mot Östergötland, märkes kronoparken på Wisingsö med ekplantering om 746 tunnland, hvarjemte äfven lärkträd och mullbärsträd äro planterade på ön, der silkesmaskar uppfödas. — Bergsrörelsen är icke obetydlig; i länets grufvor brötos 1858 tills. 49,595 *sk℔* och 1860: 58,184 *sk℔* T. v. jernmalm, hvartill kommo 32,315 *sk℔* sjö- och myrmalmer; länet hade sistnämda år 12 masugnar, som tillverkade 18,753 *sk℔* tackjern, och 38 härdar med en tillverkning af 15,742 *sk℔* B. v. stångjern; 1,529 *sk℔* gjutgods hafva blifvit tillverkade vid Bruzaholm och Åminne. Manufaktur- och ståltillverkningen uppgick samma år till 2,268 *sk℔*. Uti länet ligger, inom Östra härad, *Klefva* Nickelverk; derjemte finnas inom länet *Husqvarna* gevärsfaktori samt glasbruk vid *Gyllenfors* och *Haga*. Till binäringar höra jagt och fiske, bägge föga inkomstgifvande; i Westbo härad idkas dock fisket äfven något till afsalu, i synnerhet i sjöarna Bolmen, Fegen och Färgen; biskötsel (icke obetydlig i norra och södra Wedbo härader), kolning och körslor, ståltrådsdrageri (tämligen fabriksmessigt i Westbo härad), tillverkning af åkdon, af smiden och laggkärl, sigter, träskor, väfskedar, väfnader, smiden o. s. v. *Bränvinsbränningen* har upphört att vara en hufvudnäring för landtbrukaren; år 1859 var vid 45 brännerier anmäld en tillverkning af 238,012 kannor, hvarför i skatt erlades 142,807 rdr rmt. — Handeln har under de senare åren vunnit ökad liflighet, och i synnerhet landtmannavaror afsättas på de s. k. torgplatserna *Wernamo, Wrigstad* och *Hvetlanda;* af vigt är också handeln med kreatur, i synnerhet oxar. — Genom länet skall statens södra jernvägs-stambana dragas till Jönköpings stad och derifrån till Falköping, från hvilken sistnämda stad jernvägsbyggnaden är påbörjad.

Jönköpings län innefattar $3,893^{93}/_{96}$ förm. mant., tax. (1859) till 15,988,149 rdr, 740 lägenheter, tax. till 282,855 rdr, 30 bergverk, tax. till 1,048,065 rdr, 217 manufakturier, tax. till 425,755 rdr, 707 qvarnar och sågar, tax. till 582,671 rdr, allts. tax. till 18,413,612 rdr rmt. och i statsbidrag erläggande 571,538 rdr rmt. Städerna, som äro blott 3, Jönköping, Eksjö och Grenna, voro ofvannämda år med sin jord taxerade till 4,945,575 rdr och erlade i statsbidrag 54,014 rdr rmt. Länet har folkskolor inom alla församligar, 160 fasta och 63 ambulatoriska, samt derjemte en s. k. pedagogi uti Wrigstad, en slöjd- och räddningsskola för vanvårdade barn på Stora Herrestad i Kärda socken; en landtbruksskola inrättades 1842 på säteriet Bjädesjöholm uti Östra härad, men flyttades 1851 till Flishult i samma härad. Sparbanker funnos 1855 i Jönköping, Eksjö och Wernamo. I Jönköping finnas länets sjukvårdsanstalter. Dessutom

finnas här, liksom i andra län, hushållningssällskap, brandstodsbolag, privatbank, hypoteksförening m. m. Utom de tre städerna har länet köpingarna Wernamo och Hvetlanda. Bland märkligare orter nämnas: ön *Wisingsö* med ruinerna af Braheslottet *Wisingsborg*, Brahegodset *Westanå*, — ruinerna af *Rumlaborg* (Hakarp), *Edh* i Woxtorp, ett gammalt Trollegods, — minnen efter *Nydala* kloster samt det längesedan nedlagda guldverket *Adelfors* i Alsheda socken, der guldmalm upptäcktes 1738.

Jönköpings län, afskildt från Kronobergs län genom Kongl. bref d. 6 Aug. 1687, innefattar 6 fögderier, bestående af 9 härader, af hvilka i ecklesiastikt afseende 6 höra till Wexiö, 2 till Linköpings och 1 till Skara stift; de innefatta 62 pastorater och 130 socknar, fördelade på 9 prosterier. Länet hör till 9:de bergmästardistriktet. Inom länet äro indelade 1,100 rotar af Jönköpings regemente, 401 rotar af Kalmar regemente samt 250 n:r af Smålands husarer och 399 af Smålands grenadierer, utom extra rotering för 457 hela rotar. Regementets mötesplats är Skillingaryd.

Länets indelningar åskådliggöras af nedanstående tabell.

## Jönköpings Län indelas på följande sätt:

| Ecklesiastik Indelning. | | | | Administr. Indelning. | | Juridisk Indelning. | | | Anmärkningar. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Stift. | Kontrakt. | Pastoratets natur. | Församlingar. | Härader. | Fögderi. | Tingslag. | Tingsställe. | Domsagor. | |
| | | | Ljungarum an-[nex. [1] | | | | | | [1]) Annex till Jönköping. |
| | | 3. K. | Järstorp. | | | | | | |
| | | | Bankeryd. | | | | | | |
| | | 3. K. | Sandseryd. | | | | | | |
| | | 3. Pr. | Barnarp. | | | | | | |
| | | | Månsarp. | | | | | | |
| | Tveta. | 3. Pr. | Hakarp med Husqvarna kapell. | | | | | | |
| | | 2. K. | Rogberga. | | | | | | |
| | | | Öggestorp. | Tveta. | | Tveta. | Ingaryds gästgifvaregård i Rogberga s:n. | | |
| | | 1. Reg. | Svartorp. | | | | | | |
| | | | Lekeryd. | | | | | | [2]) se not. 22. |
| Wexiö. | | 2. K. | Jersnäs. | | | | | | [3]) se not. 21. |
| | | | Forsserum. | | | | | | [5]) annex till Grenna stadsförsamling. |
| | | 2. K. | Barkeryd. | | | | | | |
| | | | Nässjö. | | | | | | [4]) hit hörer 1 mant. |
| | | | af Ödestugu [2] | | Tveta, Wista och Mo. | | | Tveta, Wista och Mo. | |
| | Vestra Härad. | | ,, Malmbäck | | | | | | [6]) $5^3/_4$ mant. höra till Redvegs härad af Elfsborgs län, samt $4^1/_4$ mant. till Wartofta härad af Skaraborgs län. |
| | | | ,, Almesåkra [3] | | | | | | |
| | | | ,, Angjerds-[hestra [4] | | | | | | |
| | Redvägs. | | Grenna landsförs. [annex [5] | | | | | | [7]) se № 4. |
| | | 2. Reg. | Wisingsö. | Wista. | | Wista. | i Grenna stad. | | [8]) $1^1/_4$ mant. hör till Ölsremma socken, Kinds härad och Elfsborgs län. |
| | Wista. | 1. Præb. | Skärstad. | | | | | | |
| | | 1. Reg. | Ölmestad. | | | | | | |
| | | | Bottnaryd. [6] | | | | | | [9]) $^1/_4$ mant. hör till Mossbo socken, Kinds härad. |
| | | 2. K. | Angjerdshestra [7] | | | | | | |
| | | | Mulseryd. | | | | | | [10]) hit höra 4 mant. som i Jordeboken föras under Bottnaryds socken; återstående delen af socknen ligger i Wartofta härad af Skaraborgs län. |
| | | | Stengårdshult. | | | | | | |
| Skara. | Redvägs. | | Unnaryd. [8] | Mo. | | Mo. | Unnaryds gästgifvareg. | | |
| | | 2. K. | Waldshult. | | | | | | |
| | | | Öreryd (Örryd). | | | | | | |
| | | | Hestra. [9] | | | | | | |
| Wexiö. | Östbo. | | af Habo. [10] | | | | | | |
| | | | ,, Bondstorp [11] | | | | | | [11]) se not. 37. |

| Ecklesiastik Indelning. Kontrakt. | Pastoratets natur. | Församlingar. | Administr. Indelning. Härader. | Fögderi. | Juridisk Indelning. Tingslag. | Tingsställe. | Domsagor. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Norra Wedbo. | 1. Reg. | Säby. | Norra Wedbo. | Norra och Södra Wedbo. | Norra Wedbo. | Hullaryds gästgifvaregård i Lommaryds socken. | Norra och Södra Wedbo. |
| | 2. K. | Linderås. | | | | | |
| | 2. Reg. | Adelöf. | | | | | |
| | 3. Reg. | Wireda. | | | | | |
| | | Haureda. | | | | | |
| | 2. Reg. | Lommaryd. | | | | | |
| | | Bälaryd. | | | | | |
| | 3. Reg. | Finnaryd. | | | | | |
| | 3. Patr. | Marbäck. | | | | | |
| | 3. Reg. | Askeryd [12] | | | | | |
| | | Bredestad | | | | | |
| Lysings. | | af Trehörna. [13] | | | | | |
| | | Ekesjö landsförs. | Södra Wedbo. | | Södra Wedbo. | Ekebergs gästgifvaregård i Hults s:n. | |
| Södra Wedbo. | 3. Reg. | Flisby. | | | | | |
| | | Solberga. | | | | | |
| | 2. Reg. | Höreda. | | | | | |
| | | Melby. | | | | | |
| | 2. K. | Hult. | | | | | |
| | | Edshult. | | | | | |
| | 2. K. | Ingatorp. | | | | | |
| | | Bellö. | | | | | |
| Tunaläns Ö. Härads Aspelands | | Hessleby [annex. af Björkö, [17] | | | | | |
| | | „ Lönnberga [14] | | | | | |
| | | „ Kråkshult. [15] | | | | | |
| Östra Härad. | 2. K. | Kråkshult. [15] | Östra Härad. | Östra Härads. | Östra Härad. | Hvetlanda gästgifvaregård. | Östra Härads. |
| | | Karlstorp (moderförs. [16]) | | | | | |
| | 1. Reg. | Alsheda. | | | | | |
| | | Skede. | | | | | |
| | | Ökna. | | | | | |
| | 2. K. | Hvetlanda. | | | | | |
| | 3. Reg. | Bexheda. | | | | | |
| | | Näsby. | | | | | |
| | 2. K. | Björkö. [17] | | | | | |
| | | Näfvelsjö. [18] | | | | | |
| | 3. Reg. | Myresjö. | | | | | |
| | | Lannaskede. | | | | | |
| | 2. K. | Korsberga. | | | | | |
| | | Lemnhult. | | | | | |
| | 2. K. | Skirö. | | | | | |
| | | Nye. | | | | | |
| | 2. K. | Näshult. | | | | | |
| | | Stenberga. | | | | | |
| Aspelands. | | af Wirsserum. [19] | | | | | |
| | | Solberga. (annex) | Westra Härad. | Westra Härads. | Westra Härad. | Komstads gästgifvaregård i Ljungs socken. | Westra Härads. |
| Westra Härad. | 2. K. | Fröderyd. | | | | | |
| | | Bäckaby. | | | | | |
| | | Ramqvilla. | | | | | |
| | 2. K. | Hultsjö. | | | | | |
| | | Skepperstad. | | | | | |
| | | Hjertlanda. | | | | | |
| | 2. K. | Sandsjö. | | | | | |
| | | Wallsjö. | | | | | |
| | 2. K. | Malmbäck. [20] | | | | | |
| | | Almesåkra. [21] | | | | | |
| | | Ödestugu [22] | | | | | |
| | 2. K. | Bringetofta. | | | | | |
| | | Ljunga. | | | | | |
| | | Hylletofta. | | | | | |

Anmärkningar.

[12]) $23^{3}/_{4}$ mant. (s. k. Läjerbobygden) höra till Ydre härad af Linköpings län.

[13]) hit höra $5^{5}/_{8}$ mant. af dessa föras i Jordeboken $4^{3}/_{8}$ mant. under Linderås socken, samt $1^{1}/_{4}$ mant. under Säby socken. Se vidare Trehörna socken.

[14]) hit höra $2^{3}/_{4}$ mant., som i Jordeboken föras under Hessleby socken. Se vidare Lönnberga.

[15]) $18^{5}/_{8}$ mant. höra till Södra Wedbo härad, $12^{5}/_{8}$ mant. jemte kyrkan till Östra härad.

[16]) hit höra $20^{1}/_{2}$ mant. jemte kyrkan; öfriga $17^{3}/_{4}$ mant. tillhöra Kalmar län.

[17]) $5^{1}/_{2}$ mant. höra till Södra Wedbo härad.

[18]) $7^{1}/_{4}$ mant höra under Sandsjö socken i Westra härad.

[19]) $11^{1}/_{8}$ mant. (s. k. Ånhults skate) höra under Stenberga socken. Öfriga 43 mant. tillhöra Kalmare län.

[20]) $5^{7}/_{8}$ mant. höra under Forsserums socken i Tveta härad. Dessutom föras i Jordeboken $^{1}/_{2}$ mant. under Svenarum i detta härad.

[21]) $1^{1}/_{2}$ mant. under Nässjö socken i Tveta härad; dessutom föras $^{3}/_{8}$ mant. i Jordeboken under Malmbäcks socken.

[22]) $2^{3}/_{4}$ mant. höra till Tveta härad. Deraf föras i Jordeboken $^{1}/_{2}$ mant. under Rogberga socken samt $2^{1}/_{4}$ mant. under Öggestorps socken.

| Ecklesiastik Indelning. | | | | Administr. Indelning. | | Juridisk Indelning. | | | Anmärkningar. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Stift. | Kontrakt. | Pastoratets natur. | Församlingar. | Härader. | Fögderi. | Tingslag. | Tingsställe. | Domsagor. | |
| Wexiö. | | 2. K. | Wrigstad. | | Westra Härads. | | | Westra Härad. | |
| | | | Nydala. | | | | | | |
| | | | Svenarum. | | | | | | |
| | | 2. K. | Hjelmseryd. [23] | | | | | | |
| | | | Stockeryd. | | | | | | |
| | | | af Gällaryd. [24] | | | | | | |
| | Östbo. | | „ Fryeled. [25] | | | | | | |
| | | | „ Hagshult. [26] | | | | | | |
| | | | „ Tofteryd. [27] | | | | | | |
| | | | „ Byarum. [28] | | | | | | |
| | Ö. Härads | | „ Näfvelsjö. [29] | | | | | | |
| | Östbo. | 1. Reg. | Wernamo. | Östbo. | Östbo. | Östbo. | Wernamo. | Östbo och Westbo. | |
| | | | Woxtorp. | | | | | | |
| | | | Tånnö. | | | | | | |
| | | 3. K. | Kärda. [30] | | | | | | |
| | | | Hånger. [31] | | | | | | |
| | | 1. Reg. | Rydaholm. | | | | | | |
| | | 3. K. | Gällaryd. [32] | | | | | | |
| | | | Fryeled. [33] | | | | | | |
| | | | Hagshult. [34] | | | | | | |
| | | 2. K. | Tofteryd. [35] | | | | | | |
| | | | Byarum. [36] | | | | | | |
| | | 3. K. | Bondstorp. [37] | | | | | | |
| | | | Åker. | | | | | | |
| | | | Käfsjö. | | | | | | |
| | Westbo. | 3. K. | af Åsenhöga. [38] | | | | | | |
| | | | Åsenhöga. [38] | West-bo. | Westbo. | Westbo. | Ölmestads gästgifvaregård i Refteleds socken. | | |
| | | | Källerö. [38] | | | | | | |
| | | 3. Reg. | Willstad. | | | | | | |
| | | | Wåthult. | | | | | | |
| | | | Båraryd. | | | | | | |
| | | 3. K. | Burseryd. | | | | | | |
| | | | Sandvik. | | | | | | |
| | | | Bosebo. | | | | | | |
| | | alter 3. K. P. | Åhs. | | | | | | |
| | | | Kållerstad. | | | | | | |
| | | 2. Reg. | Långaryd. | | | | | | |
| | | | Färgaryd. | | | | | | |
| | | 3. K. | Hestra. | | | | | | |
| | | | Gryteryd. | | | | | | |
| | | 2. K. | Refteled. | | | | | | |
| | | | Anderstorp. | | | | | | |
| | | 3. K. | Kulltorp. | | | | | | |
| | | | Gnosjö. | | | | | | |
| | | 2. K. | Forsheda. | | | | | | |
| | | | Bredaryd. | | | | | | |
| | | | Thorskinge. | | | | | | |
| | | 3: K. | Bolmsö. | | | | | | |
| | | | Dannäs. | | | | | | |
| | | | Tannåker. | | | | | | |
| | | 2. K. | Unnaryd. | | | | | | |
| | | | Jälluntofta. | | | | | | |
| | | 3. K. | Femsjö. [39] | | | | | | |
| | Östbo. | | af Kärda. [40] | | | | | | |
| | | | „ Hånger. [41] | | | | | | |
| | Tveta. | 1. Reg. | Jönköping. | | | | | | |
| | | | Östra och Westra | | | | | | |
| | Wista. | 1. Reg. | Grenna. | | | | | | |
| | S. Wedbo. | 3. Reg. | Ekesjö. | | | | | | |

Anmärkningar:

23) 1 mant. Hillavara med underl. $^{1}/_{4}$ mantal Hillatorp, tillhörande Hjelmseryds kyrkosocken, föres i Jordeboken under Svenarums socken.
24) se № 32.
25) se № 33.
26) se № 34.
27) se № 35.
28) se № 36.
29) se № 18.
30) 1 mant hör under Forsheda socken i Westbo härad.
31) $4^{3}/_{4}$ mant. höra under Forsheda.
32) 5 mant. höra under Nydala socken i Westra härad.
33) $^{1}/_{2}$ mant. hör äfven under Nydala socken.
34) 1 mant. hör under Svenarum socken i Westra härad.
35) $3^{3}/_{4}$ mant. höra äfven under Svenarums socken.
36) 3 mant. höra äfven under Svenarum.
37) af Bondstorps socken föres i Jordeboken $1^{1}/_{2}$ mant. under Stengårdshults socken i Mo härad i fråga om kronans intrader, hvaremot socknens återstående del i detta hänseende hör till Östbo härad. Hela kyrkosocknen hör åter, enligt Landshöfd.-Emb., i judicielt hänseende till Mo tingslag.
38) Dessa båda socknar höra i judicielt hänseende till Mo tingslag. I Jordeboken tillhör deremot hela Källerö socken Westbo härad, hvaremot af Åsenhöga $14^{3}/_{8}$ mant. tillhöra Westbo samt 7 mant. Östbo härad.
39) $^{3}/_{8}$ mant. (Sännö) hör till Lidhults socken och Kronobergs län.
40) se not. 30.
41) se not. 31.

**Jönköping.** Stapelstad i Jönköpings län, belägen under 57° 48′ lat., vid Wetterns södra strand, på ett smalt näs (genom hvilket sjöarne Rocksjön och Munksjön hafva sitt utlopp i den stora sjön), 33¹/₄ mil s. v. från Stockholm och 15 mil från Göteborg, har en ganska täck, ehuru osund belägenhet i en stor dal, omgifven med brådstörta höjder. Tiden för gamla stadens anläggning är ej känd; den har varit belägen vid Junabäck och var troligen först blott en köping, eller en hjonagård (jonagård), der konungens hjon eller lägre betjening, som ej kunde rymmas på slottet, fick sin bostad, och antages detta vara anledningen till stadens namn, hvilken mening bestyrkes deraf, att i alla äldre handlingar staden benämnes: junakuping, Junachopia, Jenechöpung och stadsboerna: Junecopenses. Här blef fordom den nyvalde Konungen under sin Eriksgata genom rikets landskap mottagen af Westgöternas lagman och fullmäktige samt skulle inför dem afgifva sin konungaed. Stadens ålder kan någorlunda bedömas deraf, att Magnus Ladulås 1284 eller, efter andra, 1288 endast förökade och bekräftade dess privilegier; och att den i början lydt under Linköpings biskopsdöme antages af dess vapen, en borg med tre torn utan spetsar samt bilden af en biskop, hvilket staden förmodas likaledes erhållit af nämnde konung, hvars broder Bengt vid denna tid var biskop i Linköping. Sedermera har staden en längre tid, dock ovisst huru länge, hört under Rumlaborgs län. Under medeltiden har Jönköping haft 2 kyrkor, St. Maria och St. Nicolai, af hvilka den förra rätteligen bör heta domkyrka, då 1558 en biskop här residerade, hvars stift utgjordes af hela Jönköpings län, samt Marks och Kinds härader i Westergötland; ett Franciskan- eller Gråbrödrakloster, der en förlikning uppgjordes den 28:de April 1357 mellan Magnus Smek och hans son, kon. Erik, hvarvid den förre fick behålla hela norra Sverige och den sednare nöjde sig med det södra; samt 4 kapeller: St. Örjans, Helgeands, St. Peders och St. Walburgis; men inga ruiner finnas nu mer efter dessa byggnader, endast ett minne af St. Peders i St. Peders gärde bredvid Junabäck, äfvensom St. Walburgis' möjligen torde varit detsamma som nuvarande östra kapellet, beläget vid stadens begrafningsplats, och hvaruti hållas tvänne gudstjenster om året. Här fanns äfven ett mynthus, inrättadt af Magnus Ladulås. Jönköping har ifrån en aflägsen forntid haft ett fäste, som första gången nämnes i historien vid det tillfälle, då konung Waldemar Birgersson år 1263 der firade sitt bröllopp med danska prinsessan Sophia. I vår krigshistoria deremot omtalas det först år 1280, då det förgäfves belägrades af Folkungarne. Så lyckligt var det dock icke 1309, då det, strax efter att hafva blifvit förbättradt af konung Birger, intogs och förstördes af hans broder, hertig Erik. På det nya slottet, som äfven undergått många eröfringar och belägringar, hvaribland må nämnas 1452, då det intogs af Carl Knutsson genom Thord Bonde, omtalar historien, att flera riksmöten blifvit hållna, såsom 1357, då Magnus Smek och hans son Erik, som förut regerat samfäldt, uppgjorde sins imellan delning af riket; herredagen 1439, der Svenskarne uppsade Erik af Pommern tro och lydnad, liksom Danskarne kort förut gjort: mötet af Danska och Svenska fullmäktiga 1448, der, vid underrättelsen att Konung Christoffer af Bayern på vägen dit aflidit, valdes två af rådet, Bengt Oxenstjerna och hans broder Nils Jönsson, till riksföreståndare; konung Gustaf I:s sammanträde med åtskilliga af Rikets råd 1524; Småländska allmogens sammankomst under oroligheterna 1529, då de valde borgm. Nils Arvidsson till sin höfvidsman. Sista riksmötet, som hölls här, var i början af 1599, då konung Sigismund anmodades, att, om han ville behålla kronan, komma till Sverige och alltid förblifva derstädes eller ock hitsända sin son prins Uladislaus, för att i Lutherska läran uppfostras under hertig Carls förmynderskap. År 1503 afled på detta slott Sten Sture den Äldre, sedan han med ridderlig artighet följt den vid eröfringen af Stockholms slott tillfångatagna danska drottningen Christina ända till gränsen och på återresan hastigt insjuknat. Gustaf I, som väl insåg slottets vigt, så nära den dåvarande

Danska gränsen, lät starkt befästa detsamma. Efter stadens brand 1612 blef det gamla slottet förstördt, och Gustaf II Adolf skall sedan hafva låtit uppföra ett nytt slott, ehuru det är troligare, att han blott lät tillbygga och befästa det gamla Franciskanerklostret; detta nya slott blef under Carl X och Carl XI ytterligare befäst genom generalmajoren och landshöfdingen E. Dahlberg, som här inredde präktiga våningar, en för konungen och en för landshöfdingen, en vacker slottskyrka, en betydlig rustkammare samt lokaler för landskansli och landskontor; vid inredningen af desamma såg man ännu i denna del af slottet spår i taken af målningar, föreställande Jungfru Maria, midtuti omgifven af Sibyllebilder, och de 4 evangelisterna öfver dörrarna. Deraf kommer ofvannämda förmodan, att det varit det gamla Franciskanerklostret. Genom en vådeld den 6:te April 1737 förhärjades byggnaderna, af hvilka murarne sedan nedbrötos. Några år derefter uppbyggdes arrest- och blockhus. Fordna fästningen har ett betydande omfång och omgifves å ena sidan af Lillsjön och å de öfriga af breda och djupa vattengrafvar. Trenne bastioner ligga åt landsidan, och framför kurtinerna finnas lemningar efter raveliner. Väl anlagda trappgångar nedföra genom vallarna till ansenliga kasematter med väggar af gråsten och tunnhvalf af kalkflis. Vallarna ha väl bibehållit sig; men beklädnaden har till stor del rasat. Efter sednare tiders utbildade belägringskonst, skrifver Brunius, är en sådan fästning, ehuru groft tilltagen, en barnlek. Nu finnas å fästningen blott några oansenliga stenhus, som begagnas till länshäkte. Vallarna erbjuda en hänförande utsigt öfver staden, hvilken ligger liksom under ens fötter, och öfver Wettern, som flera mil utefter skymtar fram mellan höga, skogbevuxna stränder. —

Staden har flera gånger blifvit afbränd: 1380 af våda, 1567 under Erik XIV:s Danska krig, af fältherren Daniel Rantzow, och 1612 nödgade Gustaf II Adlof stadsboerna att utflytta samt sjelfva uppbränna staden, på det den icke skulle bli en stödjepunkt för Danskarne. Samma konung flyttade sedan staden till dess nuvarande läge och gaf den namn af *Adolfsborg*. Det fundationsbref, hvilket denna konung utfärdade för Jönköping, är dateradt den 18 Febr. 1614. Privilegier fick staden af samma monarch ytterligare 1620. Den första borgmästaren i den nya staden, Peder Gudmundsson, sedermera adlad under namnet Strömberg, hvilken förestod dess styrelse ända från 1613 till 1647, kan med rätta, näst Gustaf Adolf, vördas såsom Jönköpings grundläggare. Bland annat godt, som han uträttade, lät han, för att grundlägga ett gevärsfaktori samt i allmänhet upphjelpa näringarna, införskrifva så väl Tyska som Holländska arbetare, hvilka bosatte sig här, och hvaraf en förstad, Tyska Maden, ännu bär sitt namn. Från 1619 till 1696 hade staden 2 borgmästare, men sedermera endast en. I de sednare $2^1/_2$ århundradena har Jönköping blifvit ofta och svårt hemsökt. Pesten härjade här 9 år efter stadens förnyade grundläggning eller 1623. Rådhuset med en stor del af staden afbrann 1691. Skolhuset jemte många andra vackra hus blefvo afbrända 1730. En eldsvåda lade 1785 nästan hela vestra delen af staden i aska eller 43 gårdar, hvaribland presidents- och landshöfdingehusen, rådhuset, landskansliet, landskontoret och apotheket. En ytterligare brand, ej mer än 5 år derefter, medtog $^2/_3$ af staden, och år 1835 uppbrunno äfven flera hus, gårdar och magasiner. År 1855 lades hela den s. k. Storsjöraden, 16 gårdar, i aska. År 1831 den 18 och 19 Juli steg genom flera dagars störtregn vattnet i Munksjön så högt, att det öfversvämmade en del af staden, då hofrättsledamöterna måste ro till trappan af Hofrättshuset; år 1834 utbrast koleran härstädes med en sådan häftighet, att den under loppet af en enda månad bortryckte $^1/_6$ af befolkningen. Äfven 1853 hemsöktes staden af samma sjukdom, ehuru på långt när icke så häftigt. — Bland de händelser, som tilldragit sig i gamla staden, må äfven nämnas Christians II:s illbragd, att här låta aflifva de unga Ribbingarne. Den enda gång något anmärkningsvärdt timat i den nya staden, med afseende på rikets allmänna angelägenheter, var sammanträdet i Nov. 1809 mellan Svenska och

Danska fullmäktige, hvarvid fred slöts mellan båda rikena.

Stadens nuvarande särskilda afdelningar benämnas: Storsjöraden, Lillsjöraden och Mellanraden, hvartill komma Tyska och Svenska Maden samt Förborgen, gemenligen Stallgården kallad. Benämningen Mad tillkännager dessa stadsdelars belägenhet på ett träsk, hvilket genom fyllning och pålning blifvit tjenligt till begagnande. Jönköping är säte för länets höfding och Kongl. Göta hofrätt samt har af anmärkningsvärda byggnader: *Kyrkan,* till största delen uppförd af grå- och tegelsten samt öfverrappad; men södra sidan och alla sträfpelarne bestå af huggen sandsten och äro orappade; vestra porten af slipad Ombergsten, är ganska rymlig och hög; men på det denna helgedom, hvilken nu röjer den nyare tidens oförmåga i den kyrkliga byggnadskonsten, skulle bli lika ansenlig som vördnadsbjudande, anser prof. Brunius, att ett högt chor med omgång borde tilläggas och hela byggnaden förses med stjernhvalf i sednare spetsbågsstil; äfvenså att portalen borde i öfverensstämmelse dermed förändras och fönsteröppningarne borde förses med passande rosverk. Grunden till kyrkan lades 1649 af borgm. Gottwald. Murarne blefvo färdiga 20 år derefter; men kyrkan invigdes ej förrän 1673, då hon kallades St. Christinæ kyrka. De böter, som hela Westbo härad ålades att betala för det att häradskrifvaren blifvit år 1628 vid sjelfva tinget ihjälslagen, skänkte Gustaf Adolf till uppbyggandet af den nya stadskyrkan, äfvensom tionde och kronans sakören i flera län. Tornet, af huggen sten, är uppfördt och 1687 fullbordadt under inseende af dåvarande landshöfdingen E. Dahlberg. 1697 nedslog åskan deruti, och vid branden 1790 led äfven hela kyrkan ganska mycket, men återupprättades snart. Ny predikstol uppsattes 1825. Orgelverket är en skänk af Peter Håkanson Wetterhamn, den på sin tid förnämste handlanden och borgaren i staden, hvars söner adlades med namnet Riddermark; detsamma kostade 10,000 daler silfvermynt, enligt påskrift å femte pelaren. Vid stora torget ligger *Hofrättshuset,* som 1665 uppfördes af enskild man och 1674 inlöstes för kronans räkning och uppläts åt hofrätten, hvilken der äfven allt sedan hållit sina sammanträden, med undantag af år 1711, då den för pestens skull flyttades till nuvarande Ulricehamn; förut egde sessionerna rum på slottet i den så kallade hofrättskammaren. Den 23 September 1635 invigdes denna högsta domareinstans inom Göta rike. Om denna byggnad, skrifver prof. Brunius, att den är uppförd i ett slags renaissans- eller barockstil och har ett mycket tungt utseende, så att det hela liknar ett forntida statsfängelse och kan vid första anblicken förfära en rättsökande. *Rådhuset* uppbyggdes ånyo efter branden 1691 och reparerades efter eldsvådan 1785. Huset är 3 våningar högt och uppfördt af den i orten tillgängliga, vackra sandstenen. *Theaterhuset, Högre Elementarskolan, Landshöfdingeresidenset, Societetshuset* m. fl. I staden märkas dessutom jernvåg, tukthus och laboratorium för den här förlagda afdelningen af Göta artilleriregemente äfvensom skjutsinrättningen, tändsticksfabriken lasarettet och sjukhuset, samt det af ett bolag nyligen uppförda *Hotellet;* grundfonden härtill utgjordes 1855 af 100,000 rdr b:co. Hamnen är väl anlagd. Bröstningen består af grof Ombergsten, hvilken ställd på kant har all önskvärd fasthet. En kanal, å sidorna beklädd med Ombergsten, införer under en vacker vindbro i Lillsjön. Hamnafgifterna, hvilka de första åren efter arbetets fullbordan icke utgjorde mer än omkr. 3500 rdr årligen, uppgingo 1855 till 7,392 rdr b:co. Stadens lärdoms- och apologistskolor äro, sedan 1849, förenade till en, under namn af Högre Elementarskola. Den har 9 ordinarie och 3 extra- ordinarie lärare. Lärjungarnes antal har varit mellan 180 och 200. Dessutom finnes en folkskola, en slöjdskola för flickor samt katechet- och söndagsskolor (år 1859 var skolbarnens antal 436). Jönköpings stadsförsamling med Ljungarums socken till annex är ett regalt *privil.* pastorat af 1:sta klassen, hörande till Tveta prosteri af Wexiö stift.

Jordbruk, inrikes sjöfart och handel samt fabriksverksamhet äro Jönköpings hufvudnäringar, och har staden på sednare tider förkofrats i välstånd och be-

tydenhet. De handlandes antal uppgick 1860 till 64 st. (år 1810 voro här 30) med en bevillning af 1,300 rdr rmt.; handtverksmästare voro 135 med en bevillning af 945 rdr rmt., och staden hade då 20 fabriker, deribland en tändsticksfabrik, som tillverkade 35,026,283 st. elddon med ett värde af 205,000 rdr (för år 1855 uppgifves tillverkningsvärdet till 60,000 rdr rmt.), 2 väfverifabriker, 3 färgerier, 4 snus- 1 cigarr- 1 teknisk- 3 vagn- m. fl. fabriker, samt åtskilliga Bayerska bryggerier. Hela fabrikernas tillverkningsvärde uppgick 1860 till 775,425 rdr och bevillningen till 906 rdr rmt. Arbetarnes antal var 727. Dessutom finnas 11 vattenmjölqvarnar, 1 sågqvarn, 2 stampar och 1 knipphammare. Hvad handeln i öfrigt vidkommer, anlände och afgingo under loppet af 1851 394 fartyg om 6,652 läster, men år 1854 blott 136 fartyg om 1,895 läster. År 1860 var de afgångna och ankomna fartygens antal 55 samt dessutom 214 förpassningsfria om tills. 5,121 läster. Handelsflottan utgjordes nämnda år af 12 fartyg om 326 läster och 7 ångfartyg om 279 hästars kraft (år 1856 egde staden 9 ångfartyg). Den nu betydliga olikheten härrörer dock icke af minskad handel, utan af ångfartygsflottans ökade inverkan på varutrafiken. Tulluppbörden, som år 1851 blott utgjorde 3,983, uppgick 1860 till 89,439 rdr rmt. Hufvudsakliga exporten är spannmål och jern. Staden med 318 hus och tomter samt $7^1/_2$ mant. tillhörig jord, taxerades 1859 till 3,722,450 rdr rmt och erlade i stadsbidrag 36,302 rdr rmt. Stadsjorden upptages till 3,019 tunnl., af hvilka 2,407 åker, äng, tomter och trädgårdar samt 612 d:o skog och betesmark. Folkmängden, som år 1810 var 3,017, uppgick 1855 till 6,684 och 1860 till 7,444 personer. — Nära till staden ligga Lindals och Mariedals helsobrunnar, den sednare på dess egor; den upptäcktes 1763. Från *Dunkehallar*, vester om staden, har man en härlig utsigt öfver Wettern och det nedanför liggande landskapet.

**Jönsarbo**. Jernbruk, se Walbricka.

**Jönåkers härad**, i Nyköpings län, mellan Rönö i nordvest, Oppunda i norr och nordvest samt Bråbo, Lösings och Östkinds härader af Linköpings län och Bråviken i sydvest och söder, sträcker sig omkring 5 mil från hafvet inåt vestnordvest, med en bredd af 2 till 3 mil, och omfattar en areal af 197,826 tunnl. (efter Forsell 217,612); häraf beräknas 16,842 vara odlad jord, 14,371 naturlig äng; 31,914 tunnl. upptagas af vatten. Det består i norr dels af en tämligen jemn eller småkullig strandbygd mot Nyköpingsån, Långhalsen och Yngarn, dels af låglända skogsmoar närmast söder derom, hvilka ock längst i nordvest tilltaga i höjd och bergländighet som i vidd, utgörande ett utskott från Kolmorden; i midten vidtager den skarpt markerade Jäders- eller Wiradalen, i sig sjelf jemn och rak, med periodiskt öfversvämmade åstränder, på södra sidan begränsad af en, alltmera ju längre in, brant och hög bergås, sjelfva Kolmordens östligaste del, i tre mils sträckning inåt vester, hvarefter dalen utgrenar sig i flera smärre, mellan mindre regelbundna bergåsar; slutligen längst i söder höra hit den stora åsens sydliga, något afplattade, af små vattendrag splittrade, mot sjön höga och branta, ofta klippiga afsatser. I norra gränsernas skogsmarker är sandblandad lera rådande; den till Kolmorden hörande bergås åter lemnar endast på spridda ställen rum för odling å mer eller mindre ren eller sandblandad jord, ännu visserligen ej uppbrukad till det omfång, som den en gång kan blifva. Flera bruk samt Nyköpings stad förses hufhufvudsakligen ur detta härads skogstillgångar; häradsallmänningarne, belägna i Lunda, Kila och Björkvik, alla indelade, utom den i Lunda, som är fridlyst, utgöra 10,275 tunnl. 25 kpl. Häradet, som innefattar socknarna *Björkvik, Hälla, Bärbo, Stigtomta, Nykyrka, Lunda, Kila, Tuna, Bergshammar, Tunaberg* och *Nicolai*, med $431^{17}/_{64}$ mant., beboddes 1859 af 14,306 personer, häraf beväringen 594 och backstugusittare 291. Häradets tingställe är i Jäder i Lunda socken. Uti pergamentsbref på Strengnäs Gymnasii bibliothek kallas häradet 1379 Junakers, 1401 Jonakumshundare, 1523 Jenoaker. Peder Skrifvare var häradets fogde nämnda år; Christen Lorensson (Sjöblad) blef 1524 häradshöfding härstädes.

**Jörlanda.** Annex-socken till Solberga pastorat, är belägen uti Inlands Norra härad af Bohus län, $1^3/_4$ mil n. v. från Kongelf, vid hafvet och 90 fot högt öfver detsamma; den intager nordligaste delen af pastoratet och är den största af dess socknar. Med en längd af $1^1/_4$ och bredd af $^1/_2$ mil intager den en areal af 10,738 tunnl. fast land samt 278 tunnl. vatten. Uti stranden inskär en mindre vik af Hakefjord, Kyrkebykilen, hvilken är starkt uppgrundad och skulle inom kort kunna förvandlas till bördig äng, om upplandningen påskyndades genom afstängningar åt hafssidan. Uti denna vik uttömmer sig Jörlanda-ån, kommande från bergstrakten, efter att vid Jordal hafva drifvit flera små qvarnverk. Endast i bergstrakten förekommer några obetydliga färskvattensamlingar såsom Holme-, Ål- och Ornevattnen. Den väsendtligaste delen af socknen är den stora slätt, som vidgar sig från Kjellsby- och Anråskilarne, och som i allmänhet eger en jordmån af styf lera. Hemmanen äro stora och goda, med undantag af fyra eller fem, som ligga i bergstrakten. Socknen eger någon löfskog och obetydligt barrskog, men endast till några hemman. Tillgången på bränntorf sträcker sig icke heller till alla gårdar; men några hafva den deremot ganska god. Folkmängden, som år 1805 var 1,181, uppgick 1859 till 1,676 personer, (1992 personer efter uppgift i eckles.-depart.) häraf 669 bet. och 1,007 skattfria. Socknen, som består af 59 hemman om $34^1/_8$ mant. skatte, $5^1/_8$ mant. krono, 3 frälse, skiftade i 160 delar, taxerades 1859 till $205,258^1/_2$ rdr rmt. I Jörlanda idkas större brännvinsbränning än i någon annan socken i Bohus län. Allmogen prisas såsom ett stilla, förståndigt och skäligen hyfsadt folk. En mindre idoghet kommer dem dock alla till last, särdeles qvinfolken, för hvilka till och med de vanligaste handaslöjder, såsom väfnad, stickning och dylikt, icke sällan äro alldeles främmande. I allmänhet befinner allmogen sig i bergliga vilkor; men den forna förmögenheten, hvarom man här vet att orda, synes numera icke till. På den öppna slätten, som här bär namnet Ranahed, nära allmänna landsvägen, som löper till Kongelf, ligger kyrkan $^1/_2$ mil från modersocknens; om hennes ålder har man sig ingenting bekant. År 1826 förlängdes den åt öster till 6 alnar; men detta arbete verkstäldes med sådant fusk, att hela tillbyggnaden skilt sig från de gamla murarne och måste genom utifrån resta bjelkspännen, hindras ifrån att nedstörta. Innanredet saknar allt värde. På den ena af de båda ringklockorna läses gjutningsåret 1693. Kyrkogården beskuggas af resliga träd, som blifvit här planterade af en Linnés lärjunge, rectorn E. Jörlin, född på gården Kjellsby i denna socken, och hvilkens minnesten finnes inmurad i södra väggen, bärande denna inskrift: Ab utero 1733, Per tot discrimina, Hic demum quiesco in hoc sepulcro 1810, In nomine Jesu Beatus, Engeb. Jörlin. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 163 gossar och 152 flickor, hvaraf dock 17 barn saknade all undervisning. — Der byn Brålands egor angränsa till Kännstorps i Spekeröds socken, hvarest ock några stenar stå uppresta, har funnits en större griftplats, efter hvilken några mindre grafvar numer äro de enda lemningarne. Uti en bortförd hög på detta ställe, hvilken var så ansenlig, att dess innanröse lemnade sten till 50 alnars gärdesgård, hittades i en benfylld urna några perlor af bränd lera. Några emot hvarandra lutande hällar i samma bys utmark äro, efter allmogens berättelse, qvarlemningar efter ett dyrhus eller stenkista, kallad *altaret*, hvilket icke längesedan raserades. Täckhällen omarbetades till en qvarnsten. I *Norra Anrås*' kohage, åt stranden till, förekommer äfven en samling af jordhögar, hvaraf trenne äro af ett ansenligare omfång. Många sådana på *Kyrkebyns* ägor äro nyligen borttagna vid odling, och endast några mindre rörkullar och en liten stensättning finnas skonade. Dessa, liksom högarne vid Anrås, åtföljas af den vanliga traditionen, att ljus synas brinna der nattetid. Af här befintliga kiströr utmärka sig för sin storlek några på Gilltorps och ett på Kyrkebyns ägor i det såkallade *Prässberget*. Tre stenblock, liggande vid Kjellsby dam, Kyrkeby och i Kyrkebykile, tros hafva blifvit kastade

mot kyrkan af en jätte och hans äkta hälft. På gården Bråland hittades för icke längesedan vid en dikesgräfning en antik fingerring af guld af ett par dukaters vigt och prydd med upphöjda åsar. Ett annat fynd, bestående af en spiralformigt böjd guldten, vägande omkring 12 dukater, gjordes för 8 år sedan i en griftkulle på hemmanet Westra Torps ägor. Af ovanligare naturbildningar i Jörlanda må nämnas en håla i berg vid Holmesjön, kallad *Holmevattens kyrka,* och som kan rymma flera personer. På Raröds mark är en dylik, benämnd *Tjufhålet,* efter ett röfvareband, som här haft sitt tillhåll, och som slutligen utrotades af en bonde från gården Lind, vid namn Östen. En grafsten på Jörlanda kyrkogård utvisar att denne raske man dog 1737. Här i socknen lefver för närvarande en f. d. soldat, Nils Asp, som ock är förtjent af uppmärksamhet. Född den 1 Febr. 1772 under Åsen i Westerlanda socken, tog han redan vid 14 års ålder tjenst på örlogsfartyget Sophia Magdalena, hvilket sedan afgick från Göteborg till Östersjön, för att jemte andra krigsskepp deltaga i kriget mot Ryssland sommaren 1788. Uti det derpå följande bekanta Wiborgska gatloppet slog sig linieskeppet Rättvisan, hvarpå Asp då var, lyckligen igenom fienden, men blef dagen derpå taget och fördt till Rewal. Asp fördes efter några dagar jemte några andra fångar till Nowgorod, hvarifrån de vid underrättelse om den afslutade freden i Werelä fördes tillbaka till Petersburg. Hemkommen tog han tjenst som dräng på Tjörn, gifte sig, flyttade till Jörlanda och blef soldat vid lifkompaniet. I kriget med Norge tjenstgjorde han på några slupar, som vid Strömstad lågo på vakt under befäl af kapten Norberg. Under en natt skedde en öfverrumpling af 27 norska slupar, men Svenskarne, hvilka efter Asps berättelse endast hade 4 slupar, slogo fienden tillbaka. Dervid gick en kanonkula så nära hufvudet på Asp att han afsvimnade, men kom sig snart före; emedlertid led han sedermera af slaget och måste efter några år taga afsked. Han glömde dock att begära pension, men försörjde sig sjelf genom arbete och har, nu öfver 88 år gammal, icke mer är 10 år åtnjutit fattigunderstöd. Han är inackorderad hos en välvillig bonde.

De inom socknen befintliga skattlagda verk och inrättningar bestå af en såg till hemmanet Dyfjäll samt 5 mjölqvarnar, med tillsammans 6 par stenar, på gårdarne *Halleby, W. Jordal, Tougtorp* och *Norra Anrås.* Lastageplatsen är vid Getskär. I socknen äro skrifna 2 fraktfartyg om 34 läster. Till regementets aflönings-fond indragna militiæboställen äro *Halleby* 1 mant., med $^1/_2$ *Jörland* och $^1/_2$ *Åker;* gården bebyggd 1815, eger 137 tunnl. inegor, tullqvarn med 2 par stenar, 7 torp, men ingen skog; Nedra *Kjellsby* 1 mant., motsvarar till sin beskaffenhet ungefär $^1/_3$ af föregående, är dåligt bebygdt, har 4 torp och del i qvarnfall. Dertill hörer det med någon löfskog begåfvade $^1/_8$ mant. *Kyrkotegen,* hvilket, såsom från hufvudgården för långt aflägset, icke kan dermed vara i sambruk; *Östra Jordal,* $^1/_2$ mant. med *Ranebo* $^1/_2$ mant. har någon skog, ganska god torfmosse, 1 torp och qvarn med 1 par stenar. Dessa hemmans taxeringsvärde var 1859: 20,100 rdr rmt. *Bärby,* 1 mant. kronogods, tax. till 4,500 rdr, är indraget, 1 mant. predikants-boställe. Hemmanet är litet, af svag beskaffenhet. Årliga utsädet är omkring 20 tunnor. Till välbyggda skattehemman räknas $^1/_2$ mant. *Kyrkeby,* gästgifvaregård, $^1/_4$ *Thoröd,* med god torfmosse och skog, $^1/_3$ *Gilltorp* och $^3/_4$ mant. *Håberg,* alla med tvåvånings manshus af trä. Af frälsehemmanen är $^1/_2$ mant. Nedra *Raröd* tillhörigt gymnasium, och $^1/_4$ *Långegärde* samt $^1/_2$ *Trolleröd,* förpantade från Ströms säteri. — Adress: Kongelf.

**Jörns.** Kapell-församling till Norsjö regala pastorat af 3:dje klassen hörande till Westerbottens 2:dra kontrakt af Hernösands stift, är belägen i Westerbottens 2:dra fögderi af Umeå län, och består af 45 hemman om 8 mant.; taxeringsvärdet är inberäknadt i Norsjös. Folkmängden var här år 1855, 1,255; år 1859, 590 betalande och 836 skattfria tillsammans 1,426 personer och år 1860, 1,504 personer.

Här märkas följande byar och gårdar: *Kålsellet,* $^{21}/_{64}$ mant. i 2 delar, *Granberg,* $^1/_2$ mant. på 2 n:r i 4 delar, tax. till 4,000 rdr, *Änäset,* $^{13}/_{32}$ mant. i 2 delar, *Ullbergsträsk,* $^5/_{16}$ mant. i 4 delar, *Missenträsk, Stenträsk,* $^3/_{16}$ mant., *Storträsk,* $^{11}/_{32}$ mant. *Långnästräsk,* $^3/_{16}$ mant., *Klintträsk* $^1/_{16}$ mant. eges af Holmforss sågverksegare, *Hobergsträsk, Hobergsliden,* $^5/_{64}$ mant., *Djupfors,* $^{11}/_{64}$ mant., *Stafvaträsk,* $^7/_{16}$ mant., *Jörn,* $^1/_8$ mant. i 4 delar, tax. till 3,500 rdr. *Perlström,* $^{13}/_{32}$ mant. i 2 delar, *Granbergsträsk,* $^1/_3$ mant. i 8 delar, *Åselet,* $^5/_8$ mant. i 8 delar, *Styckfors,* $^7/_{32}$ mant. m. fl. — Adress: Skellefteå.

**Jösse.** Härad i Wester-Sysslets fögderi af Carlstads län, gränsar i nordvest till Norge; angående dess uppRödjande och befolkande anför Fernow i sin »Beskrifning öfver Wärmland», att en vid namn Göte anlände till denna trakt med en hop folk, »till så stor myckenhet, att de upptogo för sig sjelfva ett helt härad invid gränsen af Solöar, dit Olof (Trätelja) dem anviste.» Denne Göte antages vara en qvarlefva af gamla götiska konungastastammen och Olofs frände. Efter honom blef häradet kalladt Götes härad, hvilket sedan blifvit ömsom kalladt Jusses, Tjusses, Tjasses; gissningsvis antages sednare namnet, som betyder varg, vara deraf, att inbyggarne

såsom vargar förmått rifva fiendens gods till sig och honom med magt föröda. Jösseháringarne, liksom Östra och Westra Göingeboarne i Skåne, mellan hvilka såväl i klädsel och seder som i språk mycken likhet är rådande, beskrifvas ock än i dag såsom raska och tilltagsna, icke sena när det kommer an på blodiga lekar, såsom fruktade på alla marknader, högdragna men hederligt sinnade, gerna tjenande sin nästa. Båda äro idoga så att ehuru bådas land äro bergiga, födan sällan tryter genom arbete, handel och ärlig vandel. Rådande jordmånen är i de lägre trakterna lera, hvilken på höjderna blir sandblandad och skarp samt stundom mycket stenig. Ur den således oftast med sandhvarf fyllda leran framvälla en mängd källådror från bergen. Ytan är icke i denna trakt bruten i så stora partier, som i Fryksdalen, men bergutgreningarne äro här flerfaldigare, hvarigenom instängda, smärre, bördiga dalar uppkomma, der än lera, än lermylla, någon gång äfven svartmylla ger odlaren vackra grödor, då ej de äfven instängda mossarne bringa frost öfver dem. Vid socknarnes beskrifningar är närmare redogjordt för den olika jordmånen. Denna trakt, ehuru starkt befolkad, och med hemmanen klufna nästan till oändlighet, samt röjningarne sträckta högt uppå bergen, förser dock i det närmaste sina inbyggare med spannmål. Odlingen af höstråg har varit okänd tills på 1700-talet, då prosten Norén dermed gjorde början, och fick 50 tunnor efter en; sedan hafva inbyggarne ock odlat detta sädesslag. Boskapsskötseln är här ganska betydlig och lemnar ett öfverskott af ladugårdsprodukter till afsalu. Växtliga skogar gifva äfven ännu tillfälle till timmerafsättning vid flera i sednare tider anlagda sågverk, och en mängd jernverk erbjuda dessutom genom kolning och körslor arbetsförtjenst till allmogen. I Jösse härad finnes få minnesmärken efter hednatiden, likväl tillräckligt för att utvisa att orten redan då varit bebodd. Bergsgård synes ostridigt hafva varit detta härads hedniska höfdinga-säte, der också Göte antages ha bott, af hvilken Götesforssen strax derinvid fått sitt namn. Några hafva, till följd af namnens likhet ansett forssen vara uppkallad efter fiskslaget Gös, hvilket i följd af detta fiskslags sällsynthet här, både nu och fordom synes mindre troligt. Fernow säger »det synes icke skäligt, att dumma Gjösar skola namngifvit ett härad, som egt det qvickaste folk.». Jösseháringarne anses ock i dag för de lifligaste, gladaste samt mest belefvade i hela provinsen; troligen deraf att den största och väsendtligaste kommunikationsvägen mellan Sverige och Norge leder midt igenom detta härad, hvarigenom de städse haft beröring med resande och mera bildade personer. — Under Carl Knutssons tid voro Jösseháringarne med i upproret, hemligen understödda af drotset Christer Nilsson Wase till Björnö, men tvingades åter till ordning, sedan marsken sändt sin höfvidsman, Arvid Svan med 120 svenner till Wärmland, der denne i Jösse härad nedhögg uti en strid en stor mängd af bönderna. Jernbruken: *Adolfsfors,* öfre och nedre, *Brunsbergsverken, Elgå, Fredros, Rexed, Helgeboda, Segerfors* och *Sällboda.* Häradet, hvars areal utgör 373,435 tunnl., af hvilka 20,642 beräknas vara odlad jord, 8,439 naturlig äng, 47,813 vatten, har sitt tingställe uti Hogvalta i Arvika socken och utgör tillsammans med Nedre Fryksdals härad ett fögderi, Wester-Sysslets, och en domsaga. Inom häradet finnas 125 rotar af Wärmlans regemente. Folkmängden, som på 50 år ökats med 14,011 personer, uppgick 1859 till 31,537 personer. Beväringen samma år utgjordes af 1244 personer och backstugusittarnes antal till 1,440. Hemmantalet är $175^1/_6$ mant. Häradet omfattar *Arvika* köping samt socknarne Köln, Eda, *Ny, Gunnarskog, Elgå, Arvika, Brunskog, Boda* och *Magneskog.*

**Jösse.** Kontrakt af Carlstads stift, beläget inom Wärmland; består af två pastorater: *Arvika,* med Gunnarskog, Elgå och Ny med Bogens kapell, samt *Köln* med Eda, Jernskog och Skillingsmark, båda konsistoriella af 2:dra klassen. Kontraktets folkmängd år 1856 var 25,819.

**Jösslunda** (Götslunda). Annex-socken till Sunnersbergs pastorat af Kållands kontrakt i Skara sift, är belägen i

Kållands härad af Skaraborgs län, $^1/_2$ mil n. v. från Lidköping, vid Wenern och 300 fot högt öfver hafvet; den omgifves i norr af Sunnersberg, i öster af Rinneviken, i söder af Råda, i vester af Skalunda socken och omfattar en areal af 3,797 tunnl. Socknen, som år 1805 beboddes af 507 och 1859 af 649 personer, hvaraf 348 skattskrifna och 301 skattfria, består af 31 hemman om $10^3/_4$ mant. skatte, $3^5/_8$ krono, $8^1/_4$ frälse, tills $22^5/_8$ mant., skiftade i 53 delar och tax. 1859 till 131,402 rdr rmt. Kyrkan af okänd ålder, är ombyggd af sten, med ett vackert torn. På vestra gafveln har varit en dörr, Dalbodörren kallad, emedan de första christna på Dalsland kommo hit att förrätta gudstjenst. I dess ställe är ett fönster nu insatt. Här skall hafva varit ett tempel från hedendomen.

Här märkas följande gårdar och byar: *Lunna* 1 mant. och $^5/_8$ mant. *Led Arvid Ersg.* tax. till $7,087^1/_2$ rdr, kronohemman; *prestgården,* 1 mant., tax. till $2887^1/_2$ rdr, *Kunkegården* och Kroken 1 mant. tax. till 3,450 rdr, mönsterskrifvareboställe; välbyggda gården *Jacomina.* Revis.-kommissarie Herr C. U. Roos sterbhus eger 1 mant. *Ungeg.* 1 mant. *Apelås,* tax. till 13,440 rdr. — Adress: Lidköping.

# K.

**Kabbarp.** Egendom i Grenna socken, Wista härad och Jönköping län, 1 mant. skatte, beläget nära nog på den största höjden i grannskapet af Grenna, är ett bland socknens största hemman, med god åker, tillräcklig och god äng samt betesmark och behöflig skog. Kabbarp var ett bland de hemman, som grefve Pehr (Brahe) tillbytte sig af fru Anna Margar. Bjelke, och tillhörde fordom Westanå. Det var på den tiden frälse, men gjordes till skatte genom utbyte af frälserättens öfverflyttning till ett annat hemman i Westergötland. En af Kabbarps äldre egare, Johan Matsson, skänkte 1637 tiotusen spik till kyrkan. På 1640-talet var hemmanet krono och bortarrenderadt för $28^3/_4$ dal. s. mt., enligt en af grefve Pehr Brahe d. Y. upprättade jordebok. På 1740-talet tillhörde det familjen Lagerdal, som innehade hemmanet till långt in på 1800-talet. Egare år 1859 var inspektor G. Jonzen, som köpt hemmanet af bruksförvaltaren P. Björkegren. Taxeringsvärdet är 5,512 rdr rmt.

**Kadesjö.** Egendom uti Kattslösa socken, Ljunits härad och Malmöhus län, belägen 1 mil n. v. från Ystad; består af $1^9/_{16}$ mant. utsockne frälse, samt $^1/_2$ mant. Warmlösa by och tax. år 1860 till 14,690 rdr rmt. På 1760-talet lydde 2 mant. Kadesjö under Marsvinsholm, $1^9/_{16}$ mant. innehades 1840 af major Silfverskölds arfvingar. Egendomen, som är väl bebyggd, med backig och styf lerjord, godt höbol, torfjord och skog, tillhörde år 1860 apothekare Borg m. fl.

**Kaflinge.** Ett mant. frälse-säteri, uti Stora Malms socken, Oppunda härad och Nyköpings län, har åtminstone sedan 1686, såsom utbytt från reduktionen, hört under Eriksberg.

**Kaflås.** Ett mant. säteri uti Hömbs socken och Skaraborgs län, beläget 6 mil från Mariestad och lika långt från Jönköping, vid ån Ösan; härunder ligga gods i Hömbs, Hvarfs, Kongslena, Acklinge, Fröjereds, Frideneds och Ljunghems socknar af Wartofta och Gudhems härader, tillsammans $23^9/_{16}$ mant., deraf $3^1/_2$ mant. säteri, 12 mant. frälse, 1 mant. rå och rör, 1 mant. skatte, $4^{13}/_{16}$ mant. rusthåll och $1^1/_4$ mant. augment, af hvilka omk. 7 hemman äro uti eget bruk; de öfrige innehafvas af bönder, som utgöra dels arbete, dels arrende. Ofvannämnde 7 hemman hafva klöfvercirculationsbruk och ett utsäde af ungefärl. 150 tunnor höst- samt 500 t:r vårsäd jemte en mängd rotfrukter. Belägenheten är uti en vacker dal mellan Fårdala-berget och Hökensås, genomskuren af Tidaån och dess båda grenar Ösan och Yan, hvilka upptaga en mängd bäckar, och har flere smärre fiskrika sjöar. Åkerjorden består till större delen af sand-

mylla på lerbotten, men vid Fridened och Ljunghem finnes äfven lermylla. Till gården finnes utmärkt vacker barrskog; något ek samt annan löfskog finnes äfven. Enen är här ovanligt hög och prydlig. I Fröjereds socken finnes Annefors manufaktur- och spikhammare, jemte tegelbruk, der dikesrör tillverkas, qvarn och sågverk jemte mindre verk, hvilka alla gå med Tidans vatten. Egendomen är mycket gammal. Bland egare dertill må nämnas: riksrådet friherre Thure Sparre, död 1664, son till rikskanslären Eric Sparre, som blef halshuggen i Linköping, och riksrådet grefve Nils Brahe, som tros hafva varit Sveriges rikaste man, näst Bo Jonsson Grip, men som förlorade nästan allt hvad han egde genom förmyndare-räfster och reduktionen, samt sålde sin gamla gård Kaflås (såsom han klagande uttrycker sig i köpebrefvet), till den ryktbare hofstallmästaren Gust. Hård, hvilken förbättrade egendomen, gjorde kostsamma odlingar och uppbygde Hömbs nuvarande kyrka i stället för den som Danskarne förut förstört, hvilken låg 1/8 mil nordvest derifrån, och hvarest grundvalen ännu synes, äfven som han anslog en frälseränta till kyrkan; död 1714. Han var en stor ryttare och lärde prins Carl, sedermera kon. Carl XII, att rida. Många anekdoter om honom äro ännu gängse i orten. Han är äfven känd i historien att hafva för sin rättskaffenshet och trohet egt konungarne Carl XI:s och XII:s synnerliga nåd. Efter honom finnes ännu vid Kaflås flere taflor af Ehrenstrahl, samt en gunghäst, som varit Carl XII:s leksak. Sedermera inköptes egendomen af general-löjn. m. m. friherre Hans Henrik von Essen (född 1664, död 1729), som, efter mångårig utländsk tjenst, först 1715 återvändt till fosterlandet, och då erhöll Smålands femmänningsregemente och sedan Skaraborgs regemente med det nära Kaflås belägna Kongslena till boställe. Om hans, i flere krig, synnerligast Spanska successionskriget ådagalagda miltära förtjenster kan vidare inhemtas af Biografiskt lexikon, öfver namk. Sv. män. Hans brorson kammarherren, friherre Fredr. Ulrik von Essen, en af Mösspartiets hufvudmän, uppförde det nuvarande karaktershuset, samt anlade ett alunbruk, med privil. från 1748, der årliga tillverkningen uppgifves till omkr. 14,000 Ctr. och är af nuvarande egarne, i anseende till sämre conjuncturer, nedlagdt. Vid Fröjered anlade han Annefors' Stångjerns- och Manufaktursmide, var en af de förste i Sverige som införde ordnad skogshushållning och klöfvercirculationsbruk, anlade och rätade flera vägar samt gjorde stora odlingar. († 1781.) Hans son, friherre Reinhold Jacob von Essen, fortsatte sin faders planer vid egendomens förvaltning och utvidgade den i vissa delar. Från honom daterar sig det nuvarande bibliotheket på Kaflås, i hvilket finnes flera äldre sällsyntare verk. Äfven bebyggde han den af hans fader inköpta egendomen Svenstorp i Fröjereds socken. (Om dessa tvänne sistnämnda se Biograf. Lexikon. Dennes son, general-major Fredrik Ulrik von Essen, född 1788, deltog under sin tjenstetid (från 1804) i åtskilliga fälttåg, var adjutant hos kon. Carl XIV Johan i 19 år, chef för Lifregementets husarcorps från år 1827 och från 1848 t. f. kavalleri-inspectör. Den tid hans tjenstgöring lemnade öfrig, använde han att fullfölja sin fars och farfars förbättringar vid egendomen, och var, liksom de, en god fader för sina underhafvande, lät förrätta laga skiften i flere byar och anlade en mängd farmers, inrättade mechaniskt pump-verk vid alunbruket och införde eldning med skiffer, med flere andra nyttiga förbättringar. Sin största omsorg egnade han dock åt skogarnes skötsel. († d. 13 Febr. 1855.) Närvarande egare äro hans fyra söner, baronerne Reinhold, Hans, Gustaf och Fredrik, bland hvilka baron Hans öfvertagit egendomens skötsel. För botaniken äro Kaflås' egor ett rikt fält, mest i följd af jordarternas mångfald. Vestra delen är nämligen kalk- och skifferberg (Fårdalaberget), och östra delen är en bred sandås (Hökensås); dalen mellan dessa båda berg består ömsom af sand, lera och mader, m. m. Bland sällsynta växter böra isynnerhet nämnas Pyrola umbellata och Imperatoria, hvilka båda växa nära Fröjered. Flera domarestenar finnas på egorna. Vid Källebacka under Kaflås finnes en god helsobrunn.

**Kaga**. Socken och præb. pastorat af 3:dje klassen, hörande till domprosteriet i Linköpings stift, belägen i Hanekinds härad och Linköpings län, mellan sjön Roxen i n. o., St. Lars i s. o., Kärna i söder, Ledberg af Walkebo härad i v. s. v., samt Svartån i n. n. v. mot Wreta Klosters socken af Gullbergs härad, är $^1/_2$ mil lång och $^1/_4$ mil bred, samt upptager en areal af 3,147 tunnl. fast land. Marken är jemn, blott enstaka kullar finnas vid sjön och längre in. Utefter alla vattendragen, som utgöras af små bäckar, flytande i nordlig rigtning till Svartån, och en något större, kommande från Kärna med utfall i Roxen, äfvensom vid stora ån intill kyrkbacken, och vid sjön vester om Sätuna kulle, äro mer eller mindre sidlända bygder, längre upp något fastare mark. Rådande jordmånen är lera; på äng och bete är knapp tillgång, utom vid vattendragen. Endast på Westerbränninge egor finnes litet skog. Nästan enda näringen är åkerbruk med bokapsskötsel och bränvinsbränning; tillfällen till fiske äro föga eller intet begagnade; ett qvarnverk finnes vid ån. Socknen består af $8^1/_4$ mant. Sätuna, $5^{15}/_{40}$ mant. Alguvid, $3^1/_4$ Gillberga, 3 Lera, 1 Olstorp, 1 Gerstorp, 3 Mellanbränninge, $^1/_2$ Örberga, $2^7/_8$ Westerbränninge $^1/_2$ Hofverlund, Stacka $^1/_4$, Krokbränninge 4 mant., 3 Kaga, 4 utjordar, $^1/_4$ Örberga inneh. af komminister i Kärna, $^1/_4$ Kaga komministersboställe, tills. $31^7/_8$ mant. skatte, $^1/_2$ krono, $4^1/_8$ frälse, skiftade i 76 lotter med ett taxeringsvärde af 228,840 rdr rmt. Under katholska tiden tillhörde omkring hälften af socknens gårdar, 24 af $43^1/_4$ enligt 1700 års jordebok, dels kloster dels præbenden och kyrkor; på 1600-talet innehade adeln väl hälften, och behöll åtsk. vid reduktionen; nu är största delen i bönders ego; blott ett par gårdar af mer än ett mant. tillhöra ståndspersoner. Folkmängden, som år 1754 var 540, uppgick 1855 till 718 och 1860 till 702 personer. Kavu, Kafhögha, Kagu, Kaga, äro socknens namn i gamla handlingar, och är obestridligt att räkna bland de äldsta i länet. Kyrkan af kalksten, belägen vid ån, $^3/_4$ mil från Linköping, med högt torn, uppgifves vara uppbyggd 1137 af kon. Sverker; från midten af 1200-talet nämnas här kyrkoherdar, men redan då voro de tillika tjenstemän vid Linköpings domkyrka; 1272 fästades socknen uttryckligen vid ett kanonikat, i det kon. Waldemar dertill afstod sin innehafvande patronrätt, jemte sin gård Allguvi, sedan han redan 1271 skänkt Sätuna till ett kanonikat; från 1587 hafva biskoparne haft Kaga som præbende, utom några få år från 1607, och stadfästades dervid 1627. I kyrkan finnes en graf för Gyllenramska slägten, tillhörig Gerstorps gård. — Enligt sägen skall ock mera än en af Östergötlands gamla höfdingar vara begrafven i kyrkan. I historien uppgifves att kon. Sverker I:s fader Kol, blifvit döpt vid kyrkans invigning och genast derefter uti dopkläderna död och begrafven (Dalins Sv. Hist. 2 D. 77 sid.); men intet tecken till hans graf finnas nu. Botkinds jarlaslägt, hvarifrån Kettil Ochristen, som enligt chrönikorna var kon. Håkan Rödes Jarl och bodde i Östergötland, härstammat, skall haft sin ättehög vid kyrkan. Allguvi samt Sätuna förmenas ha varit kon. Sverkers, fädernearf, som han skall gifvit sin drottning Ulfhild i morgongåfva. På höjderna häromkring äro många stenar eller grafhögar, hvilka af några anses ha varit tingshögar, hvarifrån bemälde höfdingar hållit ting med folket. Säkert är emellertid, att odlingen här är urgammal. Till fornlemningarne hörer en uti Rackegatan befintlig runsten *№* 1145 i Liljeg. Run. Urkunder. Af större gårdar märkes endast: säteriet *Gerstorp*.

**Kaggeholm.** Två mant. frälse-säteri, i Ekerö socken, Färentuna härad af Stockholms län, beläget på ön Lillön, grundlades af fältmarskalken grefve Lars Kagg, af hvilket det erhöll sitt nuvarande namn; förut har stället hetat Westersjö eller Wettersjö, hvilket senare namn härledes antingen af vettar (ett slags sjörån, eller vattar, vårdkasar). Lars Kagg började 1616 sin krigarebana såsom gemen vid prins Moritz' af Saxen garde; var sedan en af kon. Gustaf II Adolfs tappraste och lyckligaste krigare, samt stod i mycken nåd, så hos bemälde konung, som hos drottning Christina och kon. Carl X Gustaf, hvilken ofta inhemtade

hans råd i krigsangelägenheter då hans helsa efter erhållna blessyrer i Tyska 30-åriga kriget, nekade honom att följa konungen i kriget mot Polen. Men så snart den sönderskjutne krigaren någorlunda repat krafter, och då konungen vid danska fejdens slut ärnade inbryta i Norge, anlitades åter hans pålitlige anförares svärd, och han var icke sen att följa sin konungs uppmaning. Såsom trogne danska undersåtar hade Norges allmoge gripit till vapen, och ehuru Kagg med sina ryttare utan svårighet skingrade bondhopen, så ödelades dock sedan hela bygden omkring fästningen Fredrikshall af bönderne, som gjorde tappert motstånd, så att Svenskarne omsider försattes i nödvändighet att draga sig undan till Bohuslän. Vid jultiden belägrade Kagg Fredrikshall. Den starka kölden gjorde, att mången ryttare frös ihjäl på sin häst, och mången soldat, som stod på vakt vid lägret, befans ihjälfrusen. Kagg ville med storm och dagtingan förmå besättningen till uppgift; men erhöll när han lofvade stormning, ett vägrande svar af Dalkarlarne, ovisst, om af gammal tillgifvenhet för Norrmännen, deras nära grannar, eller emedan de flera dagar lidit af hunger. Återkommen inom fäderneslandets gräns, möttes han af tidningen om Carl Gustafs död. Blef vald till president i Krigskollegium och en af kon. Carl X:s förmyndare; död 1661. Det s. k. Kaggeska huset vid Munkbron i Stockholm förärades af hans enka, Agneta Ribbing, till kyrkoherdeboställe i Riddarholmsförsamling. Kaggeholm har sedermera tillhört en fröken Rålamb, 1685 grefve Lindsköld, sedermera slägterna: Funk, Posse, Silfversvan, Billborg, Stålberg, Schön 1825, lagman S. Lindeqvist 1849, hvilken mycket påkostat denna egendom, uppfört bro öfver det smalaste sundet, anlagt ny väg öfver egorna och sålunda öppnat en beqvämare kommunikation mellan öarne; år 1860 brukspatron J. E. Lundgren. — Godset som är väl bebygdt taxerades samma år jemte 1 mant. Bona och Bockholmssund med en nyligen anlagd betydlig mjölqvarn, som drifves med ångmaskin, samt en väderqvarn, till 73,500 rdr rmt. — Utsigten åt södra Björkfjärden är vidsträckt. Vid egendomen är trädgård, bördig åker, godt höbol och skog till gårdens behof.

**Kaggfjärden**, ett af de vatten som, vester om Torön i Stockholms län, sammanhänga med hvarandra vid pass fyra mils väg i oafbruten nordlig rigtning. Denna fjärd upptager inifrån landet åtskilliga 1 till 2 mil långa vattendrag, nämligen: ett sydostligt, från *Östra* och *Westra Styran,* med tillopp från *Fagersjön* i öster, inom Sotholms härad; ett nordostligt, af tre förenade grenar, från *Skogsjön, Getaren* och *Malmsjön;* samt ett mindre nordligt, båda från Svartlösa härad. Nordvest om fjärdens norra hörn finnas stensättningar af skepps- och trekants-former.

**Kalf.** Regalt pastorat af 2:dra kl., hörande till Kinds kontrakt i Göteborgs stift, utgöres af 4 socknar: Kalf, moderförsamling, samt Håksvik, Mårdaklef och Frölunda, annexer, och innefattar $83^9/_{16}$ mant. Marken i pastoratet är bergig, samt genomskuren af flera större och smärre sjöar och åar. Rådande jordmånen är sand, på ganska få ställen finnes lera. Skogen är hjelplig; på få ställen, synnerligen i Håksvik, ymnig. År 1805 var folkmängden 1,285 och år 1860 3,940 personer. — **Kalf,** socken uti Kinds härad af Elfsborgs län, ligger $6^3/_4$ mil s. s. o. från Borås, $12^1/_2$ mil från Göteborg, vid 450 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 21,592 tunnl. fast land och 5,045 tunnl. insjöar. Socknen består af följande byar och gårdar: skattehemman äro, $^3/_8$ *Backa,* $^1/_4$ *Bålared,* $^1/_2$ *Humlered,* $^1/_8$ *Hunnabo,* 1 *Klägghult,* 1 *Rösarp,* $^1/_4$*Ryd,* $^1/_4$ *Skållebo,* $^1/_8$ *Lånabo,* 1 *Söndagsås,* 1 *Wighult;* krono äro: $^1/_4$ *Trackebo,* $^1/_2$ *Humlered,* $^1/_2$ *Tranebäck,* $^3/_4$ *Kalfs prestg.;* frälse äro: 1 *Arfvidstorp,* 1 *Bökanås* med *Åslabo,* $^1/_2$ *Backa,* $^1/_2$ *Björkekulla,* $^1/_4$ *Bäck,* $^1/_4$ *Effud,* $^1/_4$ *Ekåsen,* $^1/_2$ *Grafvingsås,* $^3/_8$ *Humlered,* $^1/_4$ *Hjortanäs,* $^1/_4$ *Holmen,* $^1/_4$ *Hässlehult,* $^1/_2$ *Hussered,* $^1/_4$ *Joartsbo,* $^1/_2$ *Kättarp,* $^1/_8$ *Kopparebo,* $^1/_4$ *Kärrshult,* $^1/_4$ *Kallsebo,* 1 *Lommarholmen,* $^1/_2$ *Näset,* 1 *Pjukesbo,* $^1/_2$ *Rösarp,* 1 *Svanebo,* 1 *Stäpelsbo,* $1^3/_4$ *Störshult,* $^1/_2$ *Sänabo,* $^3/_4$ *Tofhult,* 1 *Uddarp,* 1 *Widebäcksered,* 1 *Ågården,* 1 *Erikslund,* 1 *Götshult,* 1 *Gammalsjö,* 1 *Nättsjö,* de 4 sista säterier, tills. $5^7/_8$ skatte

2 krono, $22^1/_4$ frälse. Summa $30^1/_8$ mant., skiftade i 108 delar och tax. med qvarnar och torp till 110,890 rdr rmt. Kyrkan af trä, nybyggd 1671, är trång och bofällig. Riksrådet Carl Carlsson Gyllenhjelm erhöll år 1616 Kalfs gäll i förläning med all dess vissa och behållna räntor. Barnundervisningen bestrides i amb. skola; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 139, deraf dock 91 undervisades hemma.

Här märkas säterierne *Erikslund* med 3 egare, *Gammalsjö*, egare kapten A. Ehrengranat, *Götshult*, *Nättsjö*, de två sistnämnda egas af bönder likasom *Svanebo* $^1/_2$ mant. och *Rösarp* $^1/_2$ mant.; dessa gårdar upptaga $^1/_5$ af socknens taxeringsvärde, vidare finnas vid Erikslund och Götshult askkokerier. — Adress: Svenljunga.

**Kalfsnäs.** Bergsmanshammare i Thorsås socken, Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, har en hammare och en härd, samt 146 *sk℔* 1 *℔* 4 *℔* priv. årligt smide af eget tackjern, tax. 1860 till 5,609 rdr rmt. Ur Gropbackagrufvan på Kalfsnäs № 1, som upptogs 1855 från ödesmål, hafva blifvit uppfordrade i medeltal beräknadt, 4,689 *sk℔* jernmalm. Tillverkningen afsättes på Gefle. Smidesstämpeln visar ett K, omgifvet med punkter. Eges af bergsmän. 2) Byn **Kalfsnäs** på 7 n:r, 9 öresl. med 158 innev.; häraf lyda 5 n:r $6^{11}/_{12}$ öresl., tax. till 3,112 rdr, under Kratte Masugn, som eges af brukspatron F. J. Petrés sterbhus.

**Kalfsund.** Sund mellan öarne Björkö och Öckerö hörande till Öckerö socken af Westra Hisings härad och Göteborgs län, eger både historisk och statsekonomisk märkvärdighet; det förra i anseende till de sjöslag som här höllos mellan svenske hertigen Erik Magnusson och den mot honom utrustade norska flottan år 1309, i hvilka hertigen först blef segrare, och tog 7 skepp från fienden; men kort derefter blefvo Svenskarne i grund slagne, hvartill isynnerhet ortens allmoge bidrog, som från strandklipporna nedkastade stora stenar på de i sundet inträngda svenska skeppen: det sednare förmedelst den mängd sillyngel, som årligen tillstimmar, och till hundrade-, ja tusendetals tunnor uppfiskas, för att hufvudsakligast användas till gödsel, såsom vanligtvis alltför smått för att vara tjenligt till föda. Lotsplatsen Kalfön har god hamn, och ett fiskläge, hvars bebyggare blifvit förmögna på nämnde sillfiske. Stället hade 1860, 20 hus och 153 inbyggare.

**Kalfsvik.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinnevalds kontrakt i Wexiö stift, utgöres af två socknar: Kalfsvik, moderförsamling och Jäth, annex, samt innefattar $49^1/_3$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 2,383 personer. — **Kalfsvik,** socken uti Kinnevalds härad och Kronobergs län, gränsar i öster till Jäth, i söder till Åsnen, i vester till Skatelöf, i norr till Wederslöf och Täfvelsås. Ur Wederslöfssjön går en å ned i Åsnen. Jordmånen är stark svartmylla, blott i trakten af sjön Åsnen finnes någon lera. Till pastoratet hörer någon del af allmänningen. Näringarne äro fördelaktigt åkerbruk, och fiske i den ansenliga och fiskrika sjön Åsnen, samt boskapsskötsel; sädesarterna äro mest korn och vårråg. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,285 och 1860 af 1409 personer, består af följande byar och hemman: $^1/_2$ *Hässlelycke*, $^3/_8$ *Kohlaryd*, $^3/_4$ *Sunneröen*, $^1/_4$ *Torstalycke*, 1 *Frännafälle*, $^1/_2$ *Hagsgärde*, $^1/_4$ *Hjortatorp*, $^1/_4$ *Degerhaga*, $^1/_2$ skatte, $^1/_2$ frälse, *Hårestorp*, $6^5/_8$ skatte, $^1/_2$ krono, $1^3/_4$ frälse *Kalfshaga*, 1 *Kråketorp*, 1 *Tjugeboda*, 1 *Kullen*, 1 *Dönjanet*, $^5/_8$ *Formetorp*, $^1/_2$ *Hösöen*, $^1/_2$ frälse *Ekamåla*, $^1/_4$ frälse *Kullegvarn*, 1 fr. *Kläcklinge*, $^1/_2$ fr. *Bräckenskalle*, indragna militiæ boställhemmanen: $^3/_4$ *Hagstad*, $^1/_2$ *Skärfudde* $^1/_2$ *Räfsjö* tax. till 8,475 rdr; $^1/_2$ *Kalfshaga* fahnjunkare- och $^3/_4$ *Balgaryd* (i mantalslängden Boavred) sergeantbeställen, hvardera tax. till 2,925 rdr. Hemmantalet $16^1/_8$ skatte, $3^3/_4$ krono, 5 fr., skiftade i 108 delar, tax. 1860 till 129,090 rdr och 5 lägenheter, 1 manufakturverk, 6 qvarnar och sågar till 8,925 rdr rmt.; dessutom finnes i socknen 1 fabrik tax. efter utsatt klass.

Kyrkan som ligger nära Åsnen, $2^1/_8$ mil från Wexiö, utgöres af ett aflångt fyrkantigt skepp och fyrkantigt chor, båda med platta basiliketak och är en bland rikets äldsta träkyrkor, 25 alnar lång, $11^1/_2$ bred och 8 alnar hög, inredd första gången 1333. Hon ligger $2^1/_8$ mil från Wexiö. I sakristian förvaras ett tvagningskärl af messing, liknande en etruskisk vas. Foten är afbruten och locket saknas. Pipan föreställer ett lejon, som sitter med uppsvängd svans och håller ett rör i gapet. Största diametern utgör $3^7/_8$ tum och hela höjden $8^1/_2$. Sådana tvagningskärl begagnades

under den äldsta christendomen, hvadan högst få äro i behåll. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af klockaren och en oexaminerad lärare för (år 1859) 104 barn.

Bland hemman och gårdar i socknen märkas: *Kläcklinge,* 1 mant. säteri, på en ö i Åsnen; tax. till 10,200 rdr, är skiftad mellan 10 bönder; *Kalfsvik,* $1^3/_4$ mant. frälse, af hvilket grefve Magnus Brahes barn, deribland Ebba Brahe, ärfde ett hemman efter fru Margar. Brahe, Joh. Sparres enka. Detta hemman räntade då 3 pund smör och 6 årliga hästar. $^5/_8$ mant. *Formetorp,* tax. till 5,850 rdr, eges af en bonde; $^1/_4$ *Kullaqvarn* med Bro och Ny qvarnar, tax. till 5,475 rdr, eges af enkefru doktorinnan M. Rydén; $^1/_2$ *Hösöen,* tax. till 6,300 rdr, eges under Huseby. — Adress: Wexiö.

**Kalfvestad.** Egendom uti Strå socken af Dahls härad och Linköpings län, om 3 mant., dels rusthåll, dels kronoskatte, med en areal af 383 tunnl. och ganska bördig jord, är belägen $^1/_2$ mil från Wadstena stad. Godset har hört under Wadstena slott, men innehafts af Knut Törnehjelm, död 1699, egdes 1850 af friherre Rehbinders barn, 1853—60 af kammarherre J. C. Odencrantz; tax. s. å. jemte qvarn till 22,670 rdr rmt.

**Kalkaby.** Säteriegendom uti Näsby socken, se Flishult. Taxeringsvärdet 1860 för båda säterierna var 22,510 rdr rmt.

**Kalkudden.** Egendom uti Kjernbo socken af Selebo härad och Nyköpings län, $^1/_2$ mil från Mariefred, med stort tegelbruk, hvarvid årligen tillverkas omkring 600,000 st. mur- och taktegel. På 1750- och 1760-talen, har Kalkudden tillhört borgm. Kierrman, hvilken anlade tegelbruket, vidare dess måg, general Duvall, och derpå, ännu 1860, hofmarskalken baron M. von Wahrendorff. Godset utgöres af Edsala 2 mant., hvaraf $^1/_2$ är sjelfva Kalkudden, $^3/_4$ Herby, 1 mant. frälse Ramsö jemte $^1/_4$ mant., allts. tax. till 29,850 rdr. Här är äfven lastplats vid Ekbacken för Åkers styckebruk. Esala och Ramsöö, förekomma såsom lydande under klostret och Gripsholm. Ramsö har haft samma egare, från och med Duvall. Vid denna egendom, å en udde på norra sidan om Gripsholmsviken, förekomma åtskillige minnesmärken, deribland en gammal ringmur, belägen på ett högt berg i skogen norrut från gården vid Ramsundet, som skiljer Ramsön från fasta landet. Muren, som är ganska oregelbunden, följande bergets sträckningar, eger en omkrets af 380 alnar och har 2:ne öppningar, af hvilka den ena löper genom murens södra del, der, i anseende till bergets långsluttning, en yttre bågig mur af 70 alnars längd blifvit anbringad, hvars båda ändar sluta sig till den inre muren. Den andra ingången till fästet förekommer mellan 2:ne fasta klippor på nordöstliga sidan. Berget eger här sin största höjd, hvarföre man ock på sjelfva muren uppkastat ett väldigt rör af klumpstenar — tydligen en vård. Till fästet leder ock från sjösidan en »trollstig», hvilken skall vara mycket svår att finna. Närmare Kalkudden på låg, jemn ängsmark är en kretsbildad större stensättning och på södra sidan om densamma en grafkulle. Minnesmärket ansågs i slutet af 1600-talet, då kretsen innehöll 45 resta stenar, hafva varit en »domplats.» I trakten finnes en mängd grafkullar, sträckande sig efter stranden öfver björkbevuxna höjder mot Edsala by närmare Gripsholm.

**Kall.** Socken i Jämtlands läns södra fögderi, $7^3/_4$ mil n. v. från Östersund, i äldre skrifter *Karel* kallad, gränsar i norr till Norge, i öster till Offerdal och Alsen, i söder till Undersåker och i vester till Åhre socken. Dess kyrka är belägen vid $63^0$ 28′ nordlig latitud och $30^0$ 58′ öster om Ferro samt $4^0$ 45′ vester om Stockholm. Socknens form är i det närmaste triangulär; dess längsta sträckning från Bonäset vid Kallsjöns utlopp till Björkede vid Norska gränsen utgör $7^1/_9$ mil. Sjöar och fjäll inberäknade, innehåller socknen i areal $521,067^1/_2$ (enligt Hahrs Stat. tabeller 621,108) tunnland, hvaraf Lapparne disponera 141,716 tunnl., och 100,301 tunnl. upptagas af vatten. Genom trenne större vattendrag, hvilka i fjällen ha sina källor, och som genom Sunds- och Kallströmmarne förena sig i Kallsjön, delas socknen i 4 särskilda delar, hvaraf den, som omslutes af Kallsjön, Jufveln och Jufvelbotten samt Offerdal, Alsen och Undersåker, utgör socknens egentliga kärna, såsom varande mest bebygd och odlad, då deremot de utmed Åhre och Norge belägna trakterna till större delen bestå af skog och fjällmarker och huf-

vudsakligen varit samt till en del ännu äro Lapparnes renbetestrakter. Mellan sjöarna Anjen och Torrön, norr om Kålåsens by och utmed Norska gränsen, är en större fjälltrakt belägen, som under namn af Kålås- och Skjälkerskattefjäll innehafves af Lappar mot årlig penningeränta. Betet härå är magert och knappt, hvarför Lapparne vintertiden måste göra utflygter, än åt södra delen af socknen, än åt Norges skogar, der de gemenligen icke äro synnerligt välkomna gäster. Öster om Torrön mellan Norska gränsen, Offerdals socken och Bergsjö afradsland, ligger Sösjö skattefjäll, som under enahanda vilkor med Kålås- och Skjälkerfjället innehafves af Lappar. Som vegetationen här är yppigare, och beteslanden af större omfång, är välmågan relativt större. Utmed och mellan Åhre sockengräns, Anjen och Kallsjön är en större skogssträcka, Kjolandsmarken kallad, som efter Gustafs och Carlbergs kopparverks anläggande fått ett annat utseende än då den besöktes endast af Lapparnes renhjordar och undantagsvis begagnades af Kallbönderna till fäbete. Den uppläts vid afvittringen till större delen åt Gustafs och Carlbergs kopparverk, som der nedsatt idoga grufarbetare och kolare, hvilka mellan sina arbeten vid bruket egna en berömlig flit åt uppodlandet af sina torplägenheter. Naturen, som vid utdelandet af sina håfvor visat sig stjufmoderlig mot dessa trakter, har likväl medelst en någorlunda god skörd lönat odlarens flit. Uppmuntrade häraf hafva dessa torpare mer än jordegarne på bygden egnat tid och möda åt sina jordlägenheters upparbetande. Socknen, hvars medelhöjd öfver hafvet uppgifves till 1,520 fot, är i allmänhet kuperad, men i samma storartade former som hela Jämtland är danadt. De mest dominerande höjder äro *Åreskutan*, hvaraf omkring $^1/_8$ ligger inom Kall socken, *Anjeskutan*, *Manshögarne* och *Suljätten* (en isolerad klippa i hjertat af bygden), som från vester erbjuder formen af en sockertopp, men från norr synes i bild af en på knä liggande häst. Från Anjeskutans topp utbreder sig Kall socken med sina väldiga vattenbassiner som en bland de härligaste taflor Jämtland har att framvisa. I fonden ser man Jufveln och Kallsjön erbjuda sina jättespeglar åt Suljätten och Åreskutan, som stolta afteckna sina gigantiska former på den klara ytan, hvars gröna skogsram blott sparsamt genombrytes af gula åkertegar och inbjudande boningar, det enda, som från denna punkt ger tillkänna, att odlare nedsatt sig i urskogarna. Ehuru icke Anjeskutan och Manshögarne ligga inom den eviga snöregionen, finnas dock i fjällrefvorna glacierer, som, år från år trotsande solens värme, utgöra en kär tillflyktsort för renarne, då de alltför häftigt hemsökas af värme och mygg. Fjällen, som äro af urformationen, bestå hufvudsakligast af gneiss och glimmerskiffer. Skifferlagren gå nästan vinkelrätt mot bergens sluttningar, och renast förekommer skiffern på Åreskutans fot, der Gustafs och Carlbergs kopparverk bryter sitt behof af mursten till kopparugnarna. Bland metaller förekomma koppar och jern hufvudsakligast, och silfvermalm finnes troligen mångenstädes. På Åreskutan är Bjelkes koppargrufva belägen, och på Fåvikens egor äro flera s. k. skärpningar försökta, hvilka senare icke med fördel kunnat bearbetas. På Grötoms egor är en jernmalmsanledning inmutad af förre landshöfdingen v. Törne. Malmfältet består af 3:ne i sammanhängande sträckning inrösta utmål, hvarinom flera skärpningar äro upptagna. Vid den äldsta af dessa skärpningar äro upptagna några tusende *skĕ* malm, hvilken förekommer i en körtelartad gång från 6—8 fots mäktighet, helt derb i kristallinisk textur, med endast spår till rödbräcka i underliggande släppskjöl. Enligt från proberkammaren i Stockholm lemnadt intyg håller malmen från 57—63 proc. På grufvebacken finnas endast ett labbi för grufarbetarne och en smedjeställning uppförda. För tillgodogörande af malmtillgångarna erhöllos efter ansökning privilegier 1832 å 2,000 *skĕ* smide. Masugn skulle anläggas vid Getansforssen, stångjernshammare vid Gärdesån och manufakturverk nära Qvislieströmmens utlopp i Storsjön. Som någon bruksanläggning icke verkställts, torde privilegierna nu mera vara förverkade och endast eganderätten till det nästan oarbetade

grufvefältet återstå. Jordmånen är i allmänhet omvexlande; men åkerjordens beståndsdelar äro hufvudsakligen starkt sammanblandad mylla, uppkommen af förvittrad gneis, utom i Sölved, der all, och i Krook, der en del af åkern består af lera. I öfrigt må nämnas, att jorden i denna fjällbygd är ytterst lös eller lucker, så att allmogen i allmänhet ej ofta plöjer sina träden, utan låter dem hellre gräsgro, för att matjorden derigenom må kunna sätta sig. Inom Kall socken förekommer kalk uti fast berg, hvadan anledning är till förmodan, det kalk jemväl bör finnas uti jordmånen inblandad. — Före år 1839, då vägen mellan Bonäset och Husared anlades af Gustafs och Carlbergs kopparverks intressenter, funnos inga körvägar inom socknen längre än till kyrkan på östra sidan Kallsjön. Denna olägenhet är mindre kännbar för inb. derigenom, att socknen i alla rigtningar är genomskuren af vattendrag, som både vinter och sommar ersätta denna brist på landsvägar. — Klimatet är sträft, ehuru om sommaren, under Juli och Augusti månader, värmen i lugnt väder ofta stiger öfver 30°. Temperaturförändringarne äro så häftiga, att en fjällvind förvandlar den starka sommarvärmen ögonblickligen till isande kyla. Höst och vår finnas i dessa trakter egentligen icke, utan sommaren följer lika omedelbart på vintern, som vintern på sommarn. Vintrarna äro vanligen mycket snörika, så att körslorna i skogarna blott med svårighet kunna verkställas, och vintern mellan åren 1848 och 1849 ha snödrifvorna haft från 3—5 alnars mäktighet öfver hufvud. Hülphers anförer i sin beskrifning öfver Jämtland, att Fävikens by skulle på 1300-talet blifvit förstörd af snöfall. I allmänhet har den iakttagelsen blifvit gjord, att snöfallen under vintrarna allt mer och mer aftagit i fjälltrakterna. Bland djurarter förekomma björn, elg, varg, jerf, ekorre, räf, utter, mård och hare. På Sölveds skog finnas ännu spår af bäfverdammar och hus; men dessa djur ha nu mer alldeles försvunnit, sedan deras anläggningar alltför ofta hemsöktes af allmogen, hvars begär efter bäfvergäll icke kunnat tillfredsställas genom bäfverfamiljernas måttliga beskattande. Af större foglar finnas de i Jämtland vanliga; talrikast förekomma ripa, hjerpe, tjäder och orre, hvilka samtliga utgöra föremål för ungdomens jagtlystnad. Af roffoglar förekomma de i Sverige allmännaste. Trädslagen äro hufvudsakligast gran, björk och en. Granen är allmännast, och tallen träffas icke i fjälltrakterna annat än högst undantagsvis. Vid fjällbandet, der granen upphör, vidtager fjällbjörken, som i förhållande till fjällets branthet drar en mer eller mindre smal krans kring de nakna fjälltopparna. Sälg, rönn, hägg, asp och vide förekomma högst sparsamt. —

Sannolikt är befolkningen af Norskt ursprung, och dialekten, som förråder mycken frändskap med Norska språket, synes äfven ge stöd åt denna förmodan. Folkmängden, som år 1770 utgjorde endast 750 personer, belöper sig för närvarande till 2,006 personer. Folkmängden så väl som det i allmänhet tilltagande välståndet bör hufvudsakligast tillskrifvas Gustafs och Carlbergs kopparverk, der för närvarande cirka 900 personer förses med det nödvändigaste för sitt uppehälle, och der allmogen, utom jemn arbetsförtjenst, har säker afsättning så väl för sina ladugårds- som skogsprodukter. Sedligheten är ej att klandra, så vidt det rörer det sinnliga; men Kallboernas moraliska ståndpunkt är icke synnerligen hög. För ärliga vilja de passera, och stölder höra till undantagen; men dock i handel höra de till dagordningen hos dennas idkare och anses icke vara vanhedrande för bedragaren, utan stämpla honom såsom ett förslaget hufvud. Den bedragne deremot är beskrattad af de öfriga, såsom en »*tullmes*» (tokig stackare), och en gammal stående fråga i afseende på handel är: »*belt du närn?*» (kunde du lura honom?) och hvarpå ej sällan svaras: »*jo, fan ta, flidde ja'n inte fint!*» (jo, tro mig, han lurades fint). Med gamman berättas slika bragder, och sonens klippskhet är faderns glädje. Af sinne för spekulationer egna de gerna sin tid åt handelsföretag, och flera af invånarne ha samlat en för bönder i dessa trakter icke obetydlig förmögenhet. Folket är poëtiskt, kan hända något svärmande och böjdt för öfvertro.

En märklig syn, som en bondeson hade, när han for, den 3 Febr. 1690 kl. 11 på f. m., från qvarnen, finnes dock antecknad i kyrkans bok för biskops- och visitationsakter. Det var två män, den ena med hvit, den andra med svart kappa, som visade sig på vägen. När nu dessa nalkades bonden allt närmare, bjuder han till att vika sin häst af vägen; men då de sågo det, stego de litet af åt sidan, och den hvitklädde vinkade åt honom, att han skulle hålla vägen, sägandes: »Kör, medan du tid hafver, jag är lifvet och visar vägen», gående med detsamma bonden förbi; den, som svarta kappan hade, följde efter, och rätt som han gick fram, drog han ut ett svärd, som var påseende som en eldslåga och sade: »Jag är döden och förkunnar domen.» Strax derpå begynte de sjunga: »Vaker upp I Christne alle», sjungande versen helt ut. När bonden såg sig tillbaka, blifver han ingen varse. — Icke sällan får man af roddarne, under färder på de täcka sjöarna, höra stycken ur »Frithiofs saga» sjungas på folkmelodier, som på sitt vis harmoniera med de härliga skildringarne af hjeltens idrotter. Frithiofs besök hos kung Ring och ridderliga uppförande mot den gamle, lycklige rivalen har synnerligen anslagit deras känsla och utgör en bland deras älsklingssånger. »Bönderna på bygden» kalla de norr om Kallsjön boende för nybyggare, emedan dessa i sednare tider gjort odlingsföretag och nedslagit sina bopålar så att säga under fjällen, der de, under ihärdigt arbete för sin utkomst, kämpa mot alla en nybyggares olägenheter och ett sträft klimat. Dessa skogsboer anses långt arbetsammare, sedligare, gästfriare och ärligare än den öfriga befolkningen, hvilka förhållanden mer tyckas härröra från deras isolerade lif och deraf alstrade enkla lefnadsvanor, än de äro egenskaper, som de besitta framför sina öfriga grannar. En vacker sed, en lemning af gammal äkta nordisk gästfrihet hos dessa skogarnas bebyggare, är att de lemna sina boningar ostängda, då de om sommaren begifva sig till fäbodarna för att valla sin boskap, på det vandrare i dessa glest bebyggda trakter, som kommit villse och derigenom ofrivilligt göra deras hus besök, icke måtte sakna tak öfver hufvudet, i händelse de behöfva hvila; och ännu mer: torrt kött, ost, smör och bröd finnes alltid framsatt för den hungriges räkning, som utan vidare krus, enligt vedertagen sed, gör sitt okända värdfolk och anrättningen heder. En besynnerlig blandning af gästfrihet, välvilja och snikenhet är ett utmärkande charaktersdrag i allmänhet. Handeln och i synnerhet det derifrån oskiljaktiga lurendrejeriet på Norge har hufvudsakligen gjort inbyggarnes moraliska förderf, och må hända hafva mindre rättmätiga tilltag af tjenstemännen, inan Jämtland fick sin egen länsstyrelse, äfven varit ett verkande exempel. Genom klädedrägten skilja de sig icke från andra socknars inbyggare, hvilkas charakter äfven är fullkomligt liknande Kallbondens. Om söndagarna äro drängarne i allmänhet klädda i blå tröja och byxor samt röd stickad mössa (raulufva), gemenligen lurendrejad från Throndhjem eller Levanger. Tobakspipan är en oumbärlig persedel och har sin plats i bröstfickan sålunda, att skaftet skjuter öfver kragen på venstra sidan, då deremot plånboken (kamfoset), helst röd till färgen, placeras i högra västfickan, som vanligen till hälften visar sitt anförtrodda gods. Klockan med prålig halskedja och en eller flera sigillringar af silfver fullända utstyrseln. — Lönevilkoren hade 1850, i anseende till flera på hvarandra följande goda sädesår, stegrats, så att en dräng vanligen erhöll, diverse småpersedlar inberäknade, 50 à 60 rdr i lön och piga från $^1/_3$ till hälften mindre. Denna omständighet har verkat den oseden, att tjenstfolket, i synnerhet drängarne, ogerna binda sig vid årstjenst på andra vilkor, än att de få ena halfåret till egen disposition, på det sätt, att de arbeta 14 dagar för lön och andra 14 dagar mot dags- eller veckopenning hos den mest betalande. Detta missbruk, i förening med den lilla folkmängden, föranleder höga daglöner, särdeles under slåttertiden; utom fritt kalas dagligen, uppgår då veckopenningen till $4^1/_2$ à 6 rdr för dräng och 3 till 4 rdr rmt, för piga, hvarigenom mången tvingas att i ordets egentliga mening köpa det hö, som växer på hans eget hemman, synnerligast om, som oftast är händelsen, slåttermyrorna äro litet gifvande och vidt kringspridda i de stora skogarna. — Helsotillståndet är i allmänhet godt, och smittosamma sjukdomar äro sällsynta. Huskurer användas helst, och läkare anlitas sällan. Såsom dels preservativer, dels medicin begagnas åtskilliga universalmedel, hvaribland må nämnas: bäfver-

gäll, dyvelsträck, björngalla och drakblod. Apotheket Gripen i Stockholm afsätter här ett icke obetydligt qvantum »hjertstärkande droppar» (vanligtvis på ¹/₂stopsbuteljer), som tillika med slagvatten och Hoffmans droppar konsumeras i mängd, i synnerhet den sednare artikeln, hvarmed sockerbiten genomdränkes, utgörande denna blandning en delice för qvinnorna, hvilka dermed traktera hvarandra, helst då de om Söndagarne träffas på kyrkovallen. — Utom åkerbrukare och bruksarbetare bo inom denna socken äfven åtskilliga Lappfamiljer, som innehafva fjälltrakten utmed Norska gränsen; se härom Jämtlands Lappmark. År 1850 utgjorde Lapparne 109 själar, och har, märkvärdigt, folkökningen stigit betydligt under sista 20 åren.

Socknens hufvudnäring är boskapsskötsel, hvartill komma skogshandtering och åkerbruk; det sednare så vidt klimatet tillåter. Jagt idkas icke numer som näring, utan mer för nöje och boskapens fredande. De s. k. nybyggarne äro bästa skyttarne och fälla årligen 2 à 4 björnar, dem de hvarfva, när snön fallit om hösten, och jaga först i Mars, när skaren på snön blifvit fast och lämplig för skidlöpning. Ungdomen sysselsätter sig med gillring af fogel och hare samt ekorrejagt, som af dem bedrifves med mycken färdighet. Hagelbössor äro nästan okända, och derigenom, att lod alltid begagnas, ha skyttarne stor skicklighet och skjuta högst sällan bom. Fisket, fordom en af hufvudnäringarna, idkas nu mer endast till husbehof. Åtskilliga kronofisken finnas. Handel på Norge idkas af flera; dock har, sedan gränstullbevakningen i sednare tider med mer allvar skött sina åligganden, densamma betydligt aftagit och sträcker sig nu mer till föga annat än torr fisk, sill och tobak, som uppköpes i Throndhjem och Levanger, dels för kontant, dels för spik och nubb, som allmogen i de angränsande socknarne tillverkar vintertiden. Åkerbruket, som fordom, då lurendrejerihandeln på Norge florerade, nästan helt och hållet lemnades å sido, har, sedan denna handel hämmats, ådragit sig en allmännare uppmärksamhet, så att under de sednaste åren socknen, då kopparverkets sädesimport icke ingår i beräkningen, producerat spannmål för eget behof. Korn är hufvudsädet, och råg odlas betydligt. Blandsäd, ärter och potates skördas till husbehof. Sedan åt åkerbruket nu mer egnats den uppmärksamhet det förtjenar, har folket insett, att gödseltillgång är ett hufvudvillkor för dess bedrifvande. För att fylla de brister, som höförsäljning till kopparverket, körslor o. m. d. åstadkomma, ha många bönder gjort försök med dyjord och brukat granris som gödningsämne och funnit, att detta, hopbrunnet med spillningen från ladugården, i synnerhet är passande för den lösa sanden, som ofta har svag och icke tillräckligt närande matjord. Såningstiden är vanligen för korn i början af Maj och för råg i sednare hälften af Juli. Början af September och någon gång slutet af Augusti äro i vanliga år tiderna för sädesgrödans inbergande. Tröskverk finnas icke, utan begagnas mest slaga och s. k. »stock», liknande en djupt refflad eller med täta kuggar försedd, stympad kon, som köres omkring logen på det utbredda sädeslagret. Träd-, krydd- och humlegårdar finnas icke, så vida man ej vill betrakta en och annan på försök planterad humlerot som humlegård. Ängarne bestå, utom å hemegorna brutna ristor och obetydligt sjelfväxande lägder, för det mesta af myrar och sanka röjningsland, öfver allt spridda i skogarna. Myrarna innehålla för det mesta lös svampartad mylla. Deras mest framstående gräsarter äro: Pedicularia palustris, Pingvicula vulgaris (tät-gräs), Juncas Carex dioica (starr), Callespens, flava, alpina, cæspitosa, ampullacea, Eriophorum alpinum, capitatum, latifolium, Rubus chamæmorus, Scirpus palustris, Arundo stricta (piprör), Drosera rotundifolia m. fl. Å hemegorna växa: Poa pratensis, annua, alpina, Aira cæspitosa, Festuca, Trifolium repens m. fl.

Slåttertiden beräknas vanligen till 6 à 7 veckor; men under missgynnande väderlek räcker höbergningen ännu längre. De slåtterlägenheter, der Carex-arterna äro rådande, slås gemenligen blott hvartannat år. Ladugårdsskötseln, som egentligen utgör hufvudnäring, är icke ordnad efter nyare tidens method. Om sommaren drifves boskapen till de i skogarna varande fäbodar, dit hufvusakliga delen af befolkningen äfven beger sig, dels för att sköta boskapen, dels för höbergningen. Enligt landshöfdingeembetets femårsberättelse 1847—51 skulle socknen endast exportera 80 ℔ smör, 15 ℔. talg, 18 st. hästar, 20 kor och 15 ungnöt; en uppgift, så måttligt tilltagen, att 1850 skrifves, att man för att finna det rätta får höja den med 40 à 50 procent. Skogen är mer än tillräcklig för invånarnes behof, och ehuru den i hög grad vanvårdas, tillåter den dock med framtida bestånd en icke obetydlig afsättning af ved, timmer och kol för kopparverket. Skogens återväxt torde beräknas till 90 à 110 år för byggnadstimmer och 170 à 200 år för sågtimmer. Betet är godt, och såsom förekommande gräsarter må nämnas: Poa-arterna, Bartera alpina, Melampyrum pratense, Sonchus alpinus (med begärlighet sökt af boskapen). Kärren äro uppfyllda af Carices och Salices, Myrtillaceæ m. fl. — Byggnadssättet är icke afvikande från andra orters; husen äro rymliga, men så illa byggda och kalla, att kölden aldrig kan utestängas oftare än den flammande brasan höjer temperaturen. Helgdagsrummen, som begagnas äro ännu ohjelpligare ombonade än hvardagsstugan, och kunna alls icke bebos om vintern. Stängselsättet är det i alla skogsbygder vanliga.

I historiskt hänseende förekommer ingenting af vigt, dock finnes skäl för den förmodan, äfvensom läget af Sticklarstad i Norge talar derför, att Olof den Helige, med de hjelptrupper han erhöll af Konung Anund, tågat genom Kall och på båtar och timmerflottor färdats uppföre vattendragen Kallsjön och Anjen till Norge, för att bringa sina rebelliska undersåter till lydnad, men fann döden i slaget vid Sticklarstads kyrka 1030. År 1611, under den s. k. Balzarfejden, — berättar Hülphers i sin beskrif-

ning öfver Jämtland, — har Kall socken blifvit plundrad af både Svenskar och Norrmän. Under de sekellånga strider Sverige och Danmark haft med hvarandra, har Jämtland, än hörande under Sverige, än under Norge, alltid varit utsatt för härjningar af sina grannar. För att hindra dylika plundringståg, hafva vederbörande träffat lämpliga anstalter, och Kall socken har äfven ett minne af vidtagna försigtighetsmått i *Kallstöms skans,* belägen på Beljoms öfverloppsmark vid sjön Jufvelens utlopp. Denna skans, nu såsom obehöflig raserad, anlades år 1659 af generalmajoren Stjernsköld och skall, efter iråkadt förfall, år 1700 vara iståndsatt af Helsinge regimente, som äfven efter Carl XII:s nederlag vid Pultava i förväntan på Norrmännens besök här legat i garnizon år 1710. Under Carl XII:s olyckliga fälttåg år 1718 tågade en truppafdelning till Norge samma väg, som Olof den Helige förmodas hafva färdats. En vid namn Långström berättas varit dess anförare, och en liten holme i Anjen, *Långströmsholmen* kallad, förvarar minnet af denna färd genom en stenmur, som säges vara uppstaplad vid en rast af nämnde afdelning. År 1809, då försvarsanstalterna på rikets gränser voro i det mest beklagansvärda tillstånd, försummade icke Norrmännen att gästa sina vänner och grannar Jämtländningarne. Genom Wärdalen i Norge och utmed Anjen i Kall socken, tågade en afdelning Norska jägare, för att vid Hjerpe skans sammanstöta med den armé-corps, som tagit vägen genom Åhre och Undersåker. Denna afdelning passerade Kallströms skans, der den icke mötte andra hinder än dem naturen lagt i dess väg. På timmerflottar transporterades manskapet öfver strömmen ofvan fallet, hvarvid genom oförsigtigt styrande en af flottarna neddrogs i strömmen, derigenom 3 Norrmän krossades mot de klippor, öfver hvilka vattenmassan vildt hastar. När man kommit öfver strömmen, fortsattes färden på timmerflottar Kallsjön utföre, emedan bönderna hade dels sönderslagit, dels gömt sina båtar, för att derigenom förhindra fiendens vidare framträngande. Fornlemningar finnas inga andra än Kallströms skans, nu raserad. Kalls kyrka är uppförd af sten omkring år 1669 och tillbyggdes år 1756 med ett chor. Den eger inga särdeles märkvärdigheter och är i förhållande till folkmängden alltför liten. Vid Kålåsens by är åren 1846 och 1847 en kapellkyrka uppförd för allmogen. Kyrkan, af trä, är 30 alnar lång, försedd med torn och sakristia. Kostnaden bestriddes af Lappmark-ecklesiastikfonden med 350 rdr b:o, och Lappallmogen bidrog genom sammanskott med 200 rdr. Gudstjenst hålles vanligen 2 gånger om året.

Gustaf och Carlbergs kopparverk, som har att tacka handelsmännen Nils Schönberg, Daniel Almqvist och Eric Sparrman för sin uppkomst, är närmare beskrifvet under Carlbergs kopparverk. *Bielkes grufva,* belägen på Åreskutan, har ett malmstreck af 1500 alnars längd ofvan jord, hvaruti malmen, som skrädd anses gifva 3 à 4 proc. koppar, är af ovanlig godket, mindre svafvel- och jernhaltig än de öfriga kopparmalmerna i riket, hvarför Gustaf och Carlbergs koppar är den mest välkända af gulddragarne och betalas alltid mer än Avesta och Fahlu koppar i handeln. Bjelkes grufva, som för närvarande är 40 famnar djup, har ett under åren 1840 och 41 uppfördt konstverk, så för uppfordring af malm som vatten. Uti Gustafs grufva, belägen i Åhre, för närvarande cirka 30 famnar djup, upptäcktes år 1847 en särdeles rik malmgång Buntkupfererz af 4 à 5 qvarters mäktighet i dagen, men som på 4 à 5 famnars djup aftog till 2 à 3 qvarter. På Fävikens egor äro under senare åren flera kopparmalmsskärpningar upptagna, och har tillverkningen uppgått från 100 till 400 *skℓ.* Kopparverket lyder under Wester-Norrlands bergmästaredöme och har vid Myckelgård i Mörsill socken bergsting, vanligen i Juni månad. Kopparverket har egen fattigkassa, stiftad af enskilda gifvare med fond af 3000 rdr, hvaraf räntan erlägges af bruket med 5 proc. hvilka medel utdelas bland brukets fattiga och orkeslösa, som derjemte erhålla understöd i spannmål och andra effekter till ett belopp af 150 rdr årligen.

Kall socken, annex till Undersåkers

pastorat, är belägen uti Undersåkers härad eller tingslag. Vanliga tingsstället är Myckelgård uti Mörsill socken, ehuru det beror på häradsrättens ordförande att bestämma tingstaden, enär häradet, som icke eger något tingshus, erlägger hyra för tjenlig lokal.

Socknen, som undergått afvittring, består af krono-skatte-hemman 12 $\frac{7721}{8040}$ mantal, krono-hemman 4 $\frac{1399}{4324}$ mant., krono lappmarkshemman 2 $\frac{1}{24}$ mant., tills. 19 $\frac{1476881}{1616010}$, hvaraf Gustafs och Carlbergs kopparverk eger 5 $\frac{13}{18}$ mant., och återstoden besittes af inom socknen boende bönder. Taxeringavärdet, som år 1830 var blott 40,160 rdr b:co, upptages för år 1860 till 430,875 rdr rmt. Afsöndrade lägenheter under viss tid äro 10, backstugor 13, dagsverkstorp 20 och jordtorp 2 st. Kronofisken, dels med ständig ränta, dels utarrenderade, äro 12 st. I statsbidrag erlades 1850: 4,911 rdr rmt; häraf för rustning och rotering 176 rdr rmt. Socknen håller enligt gamla roteringen ingen soldat; utan de indelta räntorna ingå till regimentet och erläggas af Gustafs och Carlbergs kopparverk med tills. 160 rdr, hvaremot rothållarne, enl. Kgl. Maj:t bref af 26 Febr. 1748, åligger, att till ett deremot svarande belopp utgöra kolning och körslor till ett öfverenskommet pris, som vanligen utgör $^2/_3$ af det i orten gångbara och belöper sig till 23 rdr pr mantal. Clereciets underhåll utgjorde 1347 rdr rmt; dess löner utgå, enligt landsförordningen den 1 Sept. 1699, i skaft- och qvicktionde samt smör af de äldre hemmanen; men Gustafs och Carlbergs kopparverk samt derunder hörande hemman å den s. k. Kjolandsmarken erlägga lönen i kontant. För Lapparnes själavård, som är komminister i församlingen uppdragen, ger hvarje matlag eller hushåll en renstek och en renost, större eller mindre efter renantalet, hvilken inkomst dock är ganska osäker till följd af att Lapparne ofta flytta till Norge. Fattigförsörjningen 630 rdr. I och för fattigförsörjningen är socknen indelad i rotar, på hvilka fattighjonen äro fördelade efter hemmantalet. Inom hvarje rote gå fattighjonen grannarne imellan och vistas 18 dygn på hvarje helt mantal; men de hjon, hvilkas ålder utgör hinder för dylikt kringvandrande, inaccorderas på fattigkassans bekostnad hos hugade entreprenörer. Skjutsen utgöres med s. k. gästgifvareton, bestående af 5 *lii.* hö och 26 sk b:co för hvarje $^1/_6$ mantal. Inom socknen finnas inga gästgifverier. År 1850 fanns ännu ingen skola, utan $^2/_3$ af socknens barn fingo besöka Kopparverkets enskilda skola, då deremot de öfriga endast åtnjöto tillfällig undervisning. År 1859 undervisades barnen i fast skola af pastorn jemte en oexaminerad lärare; barnens antal uppgick till 369, hvaraf 276 undervisades hemma. Inom socknen finnas 2:ne Distrikt-magaziner, näml. Kalls magazin med fond af 316 t:r korn. Enl. Kgl. Maj:t bref af d. 17 Mars 1824 erhölls fonden såsom räntefritt lån af staten. Sedan återbetalningsskyldigheten blifvit till Kgl. Maj:t och Kronan fullgjord, ega delegarne att fritt och obehindradt disponera årliga öfverskottet, bestående uti ränta å utlånta spannemålen, 4 kappar på tunnan, till sitt gemensamma bästa, dock utan att någonsin få förskingra primitiva kapitalfonden, hvilken för everldeliga tider bör såsom en undsättnings-anstalt för socknen bibehållas. Brattäggens magazin har fond af 100 t:r, hvaraf 87 t:r $26^1/_2$ kappar bekommits som lån från Frösö kronomagazin, samt 12 t:r $11^1/_2$ kappar öfvertagen inom Kalls socken utestående spannmålsskuld. Enskilda byar ha uppfört särskildt magazin i Rörsby; magazinsfonden, bildad genom sammanskott, obekant.

Gårdarnas olika egorymd, utsäde, m. m. synes af nedanstående:

| | mantal. | inv. | tunnl. | utsäde. | utskyld. |
|---|---|---|---|---|---|
| *Berge,* | $\frac{2}{3}$ sk. | 47, | 4,259, | 9 t:r, | 170 rdr. |
| *Brattäggen,* | $\frac{5}{6}$ d:o, | 95, | 7,849, | 11 » | 208 » |
| *Krook,* | $\frac{5}{6}$ d:o, | 69, | 8,599, | 13 » | 204 » |
| *Kålåsen,* | $\frac{5}{6}$ d:o, | 56, | 21,310, | 4 » | 183 » |
| *Sölfsved,* | $1\frac{1}{4}$ d:o, | 122, | 10,414, | 13 » | 283 » |
| *Kjolands-trakten,* | $1\frac{7}{24}$ kr. | 61, | 8,840, | 10 » | — » |
| *Backsjönäs,* | $\frac{1}{3}$ lappm. | 22, | 5,198, | 3 » | 50 » |
| *Björkeda,* | $\frac{1}{3}$ d:o, | —, | 12,778, | $\frac{1}{2}$ » | 9 » |
| *Ede,* | $\frac{1}{2}$ krono, | 16, | 7,924, | 1 » | 19 » |
| *Prestbolet,* | $\frac{57}{536}$ d:o, | 19, | 651, | 3 » | 18 » |

dessutom finnas 32 hemman. Af areal-innehållet upptaga öfverloppsmarker 12,728 tunnl., skattefjäll 137,793 tunnl., och sjöarne Kallsjön, Anjeu, Jufveln och Torrön innehålla i rymd 64,272 tunnl. — Adress: Östersund.

**Kalleberga.** By uti Ronneby socken af Medelstads härad och Carlskrona län, $3^5/_{12}$ mant. på 9 n:r, har sandig åker, mager och vidsträckt ängsmark, ek, bok, gran- och surskog, $^{19}/_{24}$ mant. jemte qvarn och ett nyligen uppfördt vals- och hammarverk (tax. till 90,000 rdr); det hela, taxeradt till 123,900 rdr rmt., eges af grosshandlanden F. H. Kockum i Malmö.

**Kallerstad.** Rusthålls- säteri af $1^1/_4$ mant. uti S:t Lars socken, Åkerbo härad och Linköpings län, skattlagdt 1764, har af 1 mantal gammalt skatte, $1^1/_4$ frälse småningom blifvit en egendom. Säteriet har varit præbende och blifvit från kronan köpt dels af öfverstelöjtn. Hans Garfve 1649, dels af öfverste Per Andersson Linderoth 1646; innehades som säteri af Biskop Enander, dess enka fru Brita och sonen Carl Gust. Gyllenadler, men reducerades; tillhörde senare nämda frus måg, generalmajoren frih. A. Lagerkrona, som var med i slagen vid Clissow, Thorn och Pultava, men föll i onåd hos kon. Carl XII i Turkiet, så att

han 1711 fick resa hem till Sverige (död 1739), och dess dotterson, friherre B. A. Wrangel. År 1763 tillhörde det grefve Bonde; vid denna tid anlades här trädplanteringar af mullbärsfrön, införskrifna från Frankrike genom direktör Nylén. Likvisst blefvo öfver 3000 plantor ihjälskållade med hett vatten af bönderna, som hellre ville begagna täppan till kål-land. År 1828 tillhörde gården landskamrer Bergegren. En del af frälset tillhörde 1686 fru Gyllenadler, en del Lars Sparre; båda 1818 lagman W. Peresvetoff Morath; löjtn. C. E. Peresvetoff Morath hade 1852—60 det hela, jemte Åby, 1 mant. skatte, som ock varit præbende och doneradt 1673 till Maria Ribbings barn, men reduceradt; tax.värdet var 1860: 26,550 rdr rmt.

**Kallfjärden.** Ett vatten i Stockholms län, som genom Elgmorasundet, Hvitvassfjärden och Morviken utgår åt sydost och öster till Granöfjärden. Belägna på och vid Södertörns förnämsta vattendelarne, upptaga dessa vattendrag under tre till fyra mils längd en yta af minst två mils sträckning från vester till öster, en till två mils bredd från norr till söder med en areal af 3 qvadratmil, inberäknadt några smärre bäckars områden.

**Kallhyttan** vid Nordmarks grufvor uti Nordmarks socken, Filipstads Bergslag af Carlstads län, har blifvit bearbetad före Digerdöden. Hustru Karin Joxa från Kallhyttan berättas hafva strax efter nämda farsot suttit med i rätten, till följd af brist på manspersoner. Af *Kahlhyttan* uti Fernebo socken egdes 1860 $^9/_{16}$ mantal, tax. till 25,000 rdr rmt, af bergsbruksidkaren J. P. Björsson; $^1/_8$ är stom åt pastorn i Filipstad; de öfriga $^5/_{16}$ egas af allmoge.

**Kallhäll.** Frälse-säteri af $^1/_4$ mant. i Jerfälla socken, Sollentuna härad och Stockholms län, ligger i nordvest vid Ålsjön; har qvarn och såg. Det har på 1700-talet tillhört slägten Coyet, omkring år 1820 Liljeståle och år 1859 statsrådet Almqvist.

**Kallmar.** Socken uti Håbo härad och Uppsala län, belägen i sydvestra hörnet af häradet, mellan norra Björkfjärden i vester och söder, Kallmarviken och Tible socken i öster, Ytter- Gran i norr, $4^1/_2$ mil från Stockholm — vid 50 fots höjd öfver hafvet — omfattar, jemte några öar, 4,650 tunnland land, deraf 1,077 tunnl. öppen åker, 2,375 skog, 609 äng, samt 2,592 tunnl. insjöar. Socknen, som utgör nästan en halfö vid norra Björkfjärden, är mestadels slät mot Kallmarviken och inåt landet, men med bergssluttningar mot fjärden och skogsbackar i norr och nordost. Jordmånen, tämligen bördig, är dels lera, dels sand eller mojord. Jemte åkerbruk såsom hufvudnäring, drifves något skogsbruk och fiske. Folkmängden, som år 1805 utgjorde 524, år 1855: 531, uppgifves 1860 till 556 personer. — Kallmar nämnes 1314 såsom hörande till Habohundæri. Det utgör för sig ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Håbo kontrakt i Uppsala stift; af kyrkoherdar nämnes en 1284, andra i slutet på 1400-talet, kaplaner från 1593 till 1830, då tjensten indrogs, och bostället anslogs åt en skolmästare. Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från Sigtuna, 6 mil från Uppsala, är gammal och ursprungligen af gråsten, men afbrann 1813 och återställdes 1830. Här finnes sedan 1843 ett orgelverk med 8 stämmor, hvilket har en viss historisk märkvärdighet. Det har förut stått i Skoklosters kyrka samt är, jemte ännu der befintlig predikstol och altartafla med prydnader, taget under Tyska 30:åriga kriget ur Oliva kloster och hemfördt af en Wrangel (förmodligen riksmarsken C. G. Wrangel). — Barnundervisningen bestrides i fast skola, der under året 1859: 75 barn undervisades af en examinerad lärare; dessutom undervisades 32 barn i hemmet. — Flera ättehögar hafva funnits i socknen; men endast en större står ännu i någorlunda behåll vid Wiby. Runstenar finnas 4, nämligen 2:ne vid Broby, 1 vid Låddersta och 1 vid Wäppeby. Uti en hage vid Skörby stå 12 bautastenar och 7 mindre grafhögar. Vid prestgården 3:ne dylika stenar, jemte lika många grafhögar. Vid Eneby, Råby och på Wäppeby skog, kallad Åsen, finnas ock sådana. Vid Eneby finnes en äng, som bär namnet Thorsmyra. På en till Thoresta by hörande holme, Fagerön, står ett större kummel, från hvars höjd man har en ganska skön ut-

sigt öfver norra Björkfjärden och Prestfjärden, med deruti belägna många öar och holmar. På en backe vid Råby anträffas lemningar efter någon byggnad från forntiden. Stället bär ännu namn af Klosterbacken, hvilket synes bevisa, att någon klosterbyggnad fordom stått derstädes.

Kallmar socken utgöres af följande byar och hemman: *Bista* 1 mant. skatte, $^5/_8$ krono, $2^1/_2$ frälse; *Broby* $^1/_2$ fr.; *Callmarnäs* $3^1/_4$ kr.; *Dyanne* $^1/_8$ sk.; *Draget* $^3/_{16}$ kr.; *Eneby* 1 sk.; *Frösunda* $1^7/_8$ sk., $^3/_4$ kr., 2 fr.; *Höglunda* $^3/_4$ sk.; *Låddersta* 2 sk., $^1/_2$ fr.; *Råby* $2^1/_2$ sk.; *Skjörby* 4 fr.; *Torresta* $^1/_2$ sk., $^7/_8$ fr.; *Wiby* $^3/_8$ sk., $1^3/_8$ fr.; *Wäppeby* $2^3/_4$ sk.; *Prestgården* $1^1/_8$ kr., tillsammans $12^7/_8$ skatte, $6^1/_{16}$ krono, $11^3/_4$ frälse, summa $30^{11}/_{16}$ mant., skiftade i 48 brukningsdelar och taxerade till 171,770 rdr rmt. — Af gårdar märkas: *Bista* $1^7/_8$ mant., tax. till 15,000 rdr rmt, eges af handlanden C. J. Björk; 1 mant. *Bista,* $^1/_2$ *Broby,* $^1/_2$ *Låddersta,* $^3/_8$ *Wiby,* tax. till 45,750 rdr rmt, egas af baron J. Banérs konkursmassa; $2^3/_4$ *Wäppeby* med väderqvarn, som eges af Carl O. Möller; 1 mant. *Wiby,* 4,500 rdr rmt, eges af studeranden Hugo Tham; 1 mant. *Låddersta,* tax. till 4,430 rdr, eges af kronofogden M. G. Groth; *Skjörby* 4 mant. tax. till 15,830 rdr rmt. — Adress: Ekolsund.

**Kallmora.** By i Norbergs socken af gamla Norbergs härad och Westerås län, $^3/_4$ mil norr om kyrkan, mellan Bålsjön och Gåsen, består af $1^1/_3$ mant. skatte, tax. till 11,124 rdr rmt, på 3 n:r, skiftade i 13 delar, hvaraf de två största på $^1/_3$ hvardera och den minsta på $^1/_{96}$ egas af bönder, $^1/_{48}$ eges af Fagersta bruksegare, $^1/_{16}$ af Kärrgrufve bolag, $^1/_{12}$ af enkefru Norberg; omkring 1752 fanns här en kopparhytta (grufvan fanns 1730). Stället är Gabriel Hollstenii födelseort, hvars fader Hollsten Andersson var en rik bergsman. Sonen Gabriel, född 1598, dog 1649 som pastor i Westerås; har efterlemnat flera skrifter på grekiska och latin, och biskop Herweghr yttrar på sin tid om honom bland annat, att han var en af de utmärktaste män, som stiftet kunde framvisa.

**Kallmarnäs** eller *Klöf*. Krono-säteri af $3^1/_4$ mant., uti Kallmar socken, Håbo härad och Uppsala län, beläget vid Björkfjärden; förlänades 1613 åt riksdrotset grefve Gabriel Oxenstjerna, men indrogs i reduktionen; är nu ryttm.-boställe, och tax. till 15,750 rdr rmt.

**Kallstensgården** eller *Kafvelstena,* f. d. Wingården eller Nygården, 1 mant. frälse uti Arboga socken, Åkerbo härad af Westerås län, utbrutet ur Porsegården på 1500-talet; har tillhört slägterna Sture, Kyle, Posse från 1638; Sack, De la Grange från 1743; Gahn, assessor Hultberg på 1820-talet; egdes 1850 af en Örström, 1860 af enkefru Christ. Örström i Arboga. Taxeringsvärdet är 6,225 rdr rmt. På egorna ligger Arboga helsobrunn.

**Kalltorp.** Egendom uti Rommeleds socken, Flundre härad och Elfsborgs län, af 1 mant., med såg och två qvarnar, taxerad till 15,000 rdr rmt, egdes 1860 af C. O. af Sandeberg.

**Kalmar län,** 99,602 qvadratmil, eller 2,305,067 tunnland, (211,424 tunnl. odlad jord, 214,038 tunnl. naturlig äng, 56,908 tunnl. skog och 124,277 tunnl. insjöar), med 222,440 inv. (år 1860) eller 2,195 på qvadratmilen, innefattar Smålands utmed Östersjön belägna kustland och ön Öland. Den till länet hörande (östra) delen af Småland är i allmänhet ett skogsland, utan höga berg och ansenligare bergsryggar, ehuru dock hela norra delen och hela gränstrakten i vester äro bergiga samt omvexla med höjder och dalar. Ju längre söderut man kommer, desto slätare blir deremot landet. I norra delen af länets fasta land är kusten ojemn och sönderskuren af Östersjöns talrika vikar samt omgifves af en skärgård, som sträcker sig långt utåt hafvet. Marken är i allmänhet stenbunden, dock i norra delen mer än i den södra, och i norra delen finnas derjemte insjöar och kärr till större öfverflöd än i den södra. Östersjöstranden, från Mönsterås ända ned till Blekinges gräns, utgör i öfrigt en af Sveriges naturskönaste trakter, hvilket äfven till en del gäller om länets nordligare härader, Tjust-häraderna, och dessas kusttrakt. Hvad *klimatet* beträffar, så är detta i södra delen mildare än i den norra, och i södra delen är likaledes *jordmånen* bördigare än i norra delen. I allmänhet är dock Kalmar län den bördigaste delen af Småland. På länets fasta land bildar Östersjön vikarne *Waldemarsviken, Edsviken, Syrsan, Gamlebyviken* m. fl. Bland vattendragen märkas: *Windån,* som från sjön

Windomen faller ut i Edsviken, — *Storsjöäns* vattendrag, som utfaller i Syrsan, — *Alstar-* eller *Ålhems-ån* och *Ljungby-ån*, som falla ut i Kalmar Sund, och af hvilken den sistnämda är afloppet för sjöarna Hinnen och Algunnen, — *Hagby-ån*, *Prestlycke-ån* och *Brömsebäck*, Sveriges forna gräns mot Danmark. Vigtigaste vattendraget är imellertid *Em-ån*. som upprinner norr om Eksjö stad, flyter först söderut, upptager åtskilliga vattendrag från vester, bildar sjön Säljen, derefter vänder sig mot öster, upptager Hesselbyån och sedan flyter i sydlig rigtning genom sjöarna Rynningen och Fliseryds-sjön samt efter 13 mils lopp faller ut i Kalmar Sund.

Ön *Öland*, länets andra hufvuddel, består af ett ur hafvet uppskjutande kalkberg, som tillhör den äldre siluriska formationen, och består af två hufvuddelar, de s. k. *Landtborgarne* och *Midtlandet*. Vestra Landtborgen är en kalkstensrand, den östra en på kalk hvilande sandås; det midt emellan landtborgarna liggande Midtlandet är återigen jemnt och skogslöst samt på en del ställen så knappt betäckt med jord, att något åkerbruk icke kan idkas derstädes. Sådana ställen kallas *Allvar*, och Ölands största geologiska märkvärdighet består just i denna Allvar, ett som en sjö jemnt fält af god sandsten, som ligger insänkt mellan landtborgarne och upptager fullt hälften af öns södra del. I nordligaste delen af ön finnes ingen Allvar, utan här växer ymnig skog. Ön har ett mildt och godt klimat samt yppig växtlighet; största insjön är *Hornsjön*. Dessutom finnas blott *Wedby-* och *Wedborns-träsken*, två mindre sjöar, likasom Hornsjön belägna i Högby socken. Vid *Gärdslösa* på östra kusten, finnes en högst obetydlig bäck, likaså en vid Resmo på v. kusten. Länets befolkning, storväxt och reslig, är, — för att nyttja en äldre författares ord — i allmänhet böjd för gudsfruktan och sedlighet, lefver fredligt sinsemellan, ådagalägger redlighet i handel och vandel, arbetsamhet och omtanka att sköta sitt kall och fullgöra sina skyldigheter, samt visar ofta prof på medlidsamhet och verksamt biträde för nödställda likar. Småländningen i allmänhet anses som en särdeles god soldat, — en egenskap, som gått i arf från förfädren. Dessa goda egenskaper hos länets befolkning vitsordas äfven i sednare tider, och till och med på Öland, som fordom var illa beryktadt, och der isynnerhet bränvinet ofta gaf anledning till vildsinta utbrott, hafva sedlighet och bildning nu gjort ej obetydliga framsteg. Till spridande af kunskaper hafva länets folkskolor (dessa utgjorde år 1855 ett antal af 63 fasta och 98 ambulatoriska) icke litet bidragit, ehuru de ändock icke ännu äro tillräckliga, emedan af 29,000 barn i skolåldern ofvannämda år endast 16,000 åtnjöto undervisning i skolan. Imellertid klagades, att den gamla redbarheten försvunnit och att en viss fallenhet för vingleri uppstått i skogstrakten, likasom att lyxen stigit på slättlandet. Hvad detta vingleri beträffar, hade det uppnått sin höjdpunkt före den s. k. handelskrisen, och om tillståndet i länets skogstrakt vid denna tid skrefs då t. ex. följande: »De uppjagade priserna på skogseffekter hafva föranledt en mångdubblad afverkning, och skogsbon egnar hufvudsakligast sin uppmärksamhet åt skogsbruket, som lemnar en riklig och mindre mödosamt förvärfvad afkastning. Sågverk anläggas eller ombyggas, och hela den manliga befolkningen är nästan uteslutande sysselsatt med skogens fällande, apterande och forslande. Skogspartier säljas och köpas; trävaruhandlare och deras uppköpare resa långt uppåt skogstrakterna för att sluta köp eller beting om skogseffekter, dervid de ofta öfverbjuda hvarandra samt lemna större eller mindre penningeförskott. Dessa förändrade förhållanden hafva inverkat på allmogens lefnadssätt och seder.» Så mycket är imellertid säkert, att välmågan inom länet tilltagit, att man bygger beqvämare och rymligare boningshus än förr, och att en viss lyx i kläder äfven låter förspörja sig, hvari man icke heller gerna kan se någonting ondt, ihogkommande gamle kung Göstas ord: »att de Svenske äro icke mer bockar och svin än andra.» Antalet af brott har i allmänhet blifvit minskadt, och äfven på Öland har förhållandet blifvit vida bättre än förr, ehuru verkningarne af den stjufmoderliga behandling, som den vackra

och bördiga ön under århundraden fått röna, och hvarom vi skola utförligare orda vid beskrifningen öfver Öland, icke så snart kunna upphöra, utan ännu länge måste fortfara att visa sig.

Kalmar läns förnämsta näringskälla är *jordbruket,* hvilket under de sednare åren alltjemnt gått framåt och blifvit befordradt genom förbättrade methoder, sjö- och kärr-aftappningar, nyodlingar o. s. v. Råg, korn och hafra äro de vigtigaste sädesslagen, och inom länet skördas vanligen öfver en half million tunnor spannmål och nära 400,000 t:r potates. Ansenliga qvantiteter spannmål afsättas från Kalmar län, särdeles från det bördiga Öland, som ehuru det innefattar endast 12 qvadratmil, likväl kunnat sälja 70—80,000 tunnor säd årligen. Länet har två landtbrukskolor, på Ryssbylund och på Applerum. — *Trädgårdsskötseln* är ännu inskränkt till städernas närmaste grannskap och de stora herrgårdarne; allmogen har visserligen vanligtvis en trädgårdstäppa; men egentliga trädgårdar och frukträd träffar man sällan. — *Boskapskötseln* börjar komma på en högre ståndpunkt. År 1855 funnos i länet omkring 18,000 hästar, 33, 000 oxar, 65,000 kor, 26,000 ungnöt, 106,000 får och 36,000 svin. Vid Ottenby på Öland finnes ett betydande stuteri, men derjemte fanns år 1855 inom länet ett stamholländeri på *Björnö,* 1½ mil från Kalmar, samt vid *Fliseryd,* 2 mil från Oscarshamn, ett stamschäferi af Southdowns-får. Ölands egen hästrace, de s. k. Ölands- eller Kungshästarne, är i det närmaste utgången. — En af länets vigtigaste näringsgrenar är *skogsbruket,* nemligen på fasta landet, hvaraf mer än halfva arealen är bevuxen med skog, särdeles i n. och s. Tjusts, Tunaläns, Sevedes, Aspelands och Handbörds härader samt vestra delarne af N. och Södra Möre. De allmännast förekommande trädslagen äro furu och gran, björk och al, hvaremot eken börjar bli allt sällsyntare. Isynnerhet furuvirket anses vara af utmärkt beskaffenhet. På Öland finnes egentligen blott en enda skog: *Böda kronopark* är 10,000 tunnland. Före handelskrisens utbrott idkades så ansenlig handel med skogsprodukter och afverkades så flitigt, att från länet årligen exporterades omkring 24,000 tolfter plankor, 163,000 tolfter bräder, 62,000 balkar och sparrar samt 500,000 stäfver af ek och bok m. m. till ett värde af 1 mill. rdr b:co. — *Bergshandteringen* är icke heller utan all vinst; jernmalm har under de sednare åren blifvit träffad i Södra Tjust härad och koppar-malm på flera öar, isynnerhet på Skälön. I Svenbo och Ramsta grufvor brötos 1860 icke mindre än 25,000 centner (4,437 *skℓℓ* t. v.) jernmalm, och derjemte upphemtades s. å. inom länet 22,000 *skℓℓ* t. v. sjö- och myrmalmer. Masugnarne voro samma år till antalet 7 och tillverkade 23,500 *skℓℓ* t. v. tackjern samt 1,032 *skℓℓ* gjutgods, hvarförutan vid länets gjuterier: Ankarsrum, Öfverrum, Fredriksström och Storebo 5,138 *skℓℓ* b. v., sådant gods tillverkades. År 1860 smiddes vid 26 härdar 13,756 *skℓℓ* b. v. stångjern, och tillverkningen af jernmanufakturer och stål uppgick till 2,931 *skℓℓ* b. v. Derjemte tillverkades vid *Waldemarsviks* kopparverk, som hemtar sin malm från Fångön i Östergötlands län, 372 *skℓℓ* st. st. v. garkoppar. Inom länet befinnas derjemte *Ölands* och *Lofvers* alunverk som 1860 tillverkade 3,150 tunnor alun och 850 tunnor rödfärg. De vigtigaste manufakturverken äro *Fliseryds* krutbruk och *Wentzelholms* glasbruk; men derjemte finnas inom länet färgerier, garfverier, klädesfabriker, oljeslagerier, pappersbruk, tändsticksfabriker, ölbryggerier, tegelbruk, skeppsvarf m. m. Landet och köpingarne hade år 1858, det förra 104 fartyg om 2,765 läster, det sednare 8 om 142 läster; till utrikes sjöfart använde köpingarne dessutom 21 fartyg om 896 läster. — Af binäringar är *fisket* den vigtigaste: och skola 1,500 till 2,000 menniskor deraf hemta sin bergning; derjemte idkas tjäru- och kolbränning, tillverkning af laggkärl, salpeter, pottaska m. m. På norra delen af Öland brytes kalksten, som hugges och slipas samt med allmogens egna farkoster föres till hamnarna. Kalkbränning är likaledes en vigtig binäring på Öland, och bland öns exportvaror intages ett icke ovigtigt rum af dess hasselnötter och honung, bägge dessa ansedda som de bästa i riket. — Under år 1858 tillverkades inom Kalmar län

i 8 större och 63 smärre brännerier 194,764 kannor bränvin, för hvilket i afgift erlades 116,858 rdr rmt.

Kalmar län består af 3,375 förmedlade och 4,862 oförmedlade hemman samt 14,668 lägenheter, verk och inrätträttningar, hvilket alltsammans år 1857 uppskattades till 16,708,765 rdr b:co, och i statsbidrag erlade 746,900 rdr b:co. Städerna (Kalmar, Westervik, Wimmerby, Oscarshamn och Borgholm) voro med sin jord uppskattade till 2,467,824 rdr och erlade i statsbidrag 81,812 rdr b:co. Länet består af 6 *fögderier* och (sedan 1858) 6 *domsagor*, hvilka sistnämnda innefatta 15 *härader*. I ecklesiastikt hänseende hör det dels till Kalmar, dels till Linköpings stift; till det sednare höra ett helt samt större eller mindre delar af 4 prosterier, innefattande 22 hela och en del af ett pastorat samt 35 socknar och delar af 4. Till Kalmar stift höra 7 prosterier (med undantag för en del af Wissefjerda pastorat i Södra Möre prosteri, som tillhör Kronobergs län), innnefattande 43 pastorater och 66 socknar och kapellförsamlingar. I afseende på bergsväsendet tillhörer länet 8:de Bergmästaredistriktet. I militäriskt hänseende underhåller det 83 nummer af 2:dra Lifgrenadierregementet, 138 af Smålands husarer, 347 af Kalmar regemente, 1,318 båtsmän samt $1^{11}/_{12}$ rotar af nya ordinarie och $50^{3}/_{4}$ af extra roteringen.

Högre elementarläroverk finnas i Kalmar och Westervik, lägre sådana i Wimmerby, Oscarshamn och Borgholm, medan folkskolor finnas i alla församlingar. I Kalmar finnes länets lasarett och ett kurhus, hvarjemte städerna Westervik och Borgholm äfven hafva sådana; 7 provincial- och distriktsläkare tjenstgjorde inom Kalmar län år 1859. I flera socknar, t. ex. Tuna, Christdala, Molilla, finnas s. k. barnhem, underhållna dels genom frivilliga penningebidrag, dels genom årligen bortauktionerade fruntimmersarbeten. Länet har, utom gemensam sparbanks- och ränteförsäkringanstalt, sparbanker i åtskilliga socknar på landsbygden, brandstodsbolag, och deltager i både Östergötlands och Smålands hypotheksföreningar.

Till närmare öfversigt af länets indelning meddelas här följande tabell:

| Domsagor. | Fögderier. | Härader. | Socknar. |
|---|---|---|---|
| Tjusts domsaga: Norra och Södra Tjust. | Tjusts. | Norra och Södra Tjust, med tingst. i Gamleby. | $2^{3}/_{4}$ mantal af Yxnerum i Ö. G., Gärdserum, Tryserum, Hannäs, Ukna, Ed och Eds kapell, $26^{1}/_{8}$ mant. af Dalhem i Ö. G., Lofta, Loftahammar, Odensvi, Gamleby, Hallingeberg, Locknevi, Blacksta, Törnesfalla, Gladhammar, Westrums kapell, Hjorthed. |
| Tunaläns, Sevedes o. Aspelands häraders domsagor. | Sevedes, Aspelands. | Tunaläns härad med tingst. på Ighult. | $29^{1}/_{4}$ mantal af Tuna, Misterhult, Krigsdala. |
| | | Sevedes härad med tingst. i Wimmerby. | Södra Wi, Djursdala, Frödinge, $26^{1}/_{6}$ mant. af Rumskulla, Wimmerby landsförs., Pelarne, 7 mant. af Tuna (Tuna Skate), $43^{5}/_{8}$ mant. af Hvena. |
| | | Aspelands härad med tingst. på Molilja. | $24^{3}/_{8}$ mant. af Lönnberga, $4^{3}/_{8}$ mant. Hvena (Hvena Skate), 18 mant. af Karlstorp, Molilja, Gottfridsdal, 43 mant. af Wirserum, Järeda, Mörlunda, Tveta. |
| Norra Möre, Stranda och Handbörds härader. | Stranda, Norra Möre. | N. Möre härad med tingst. i Rockneby. | Ryssby, Åby, $23^{1}/_{2}$ mant. af Bäckebo, $25^{1}/_{4}$ mant. af Christvalla, Förlösa, Dörby, Kläckeberga, Kalmar. |
| | | Stranda härad med tingst. i Mönsterås. | Döderhult, Mönsterås, Ålhem. |
| | | Handbörds härad med tingst. i Staby. | Högsby, Långemåla, Fliseryd, Fagerhult, Kråkemåla, $^{1}/_{4}$ mant. af Bäckebo. |

| Domsagor. | Fögderier. | Härader. | Socknar. |
|---|---|---|---|
| Södra Möre domsaga med tingst. i Wassmolösa. | Södra Möre. | Södra Möre härad. | Madesjö, 1 mant. af Christvalla, Ljungby, Hossmo, St. Sigfrid, Mortorp, Oscars förs., Arby, Arby kapell, Hagby, Halltorp, Woxtorp, Söderåkra, Thorsås med kapell, $68^{11}/_{12}$ mant. af Wissefjerda, ($18^{1}/_{2}$ höra till Kronobergs län.) |
| Ölands Norra Mot, tingst. i Lundegård. | Ölands Norra Mots. | Ölands Norra Mot. *) | Böda, Högby, Källa, Persnäs, Föra. Alböke, Köpinge, Repplinge, Högrum. Löth, Egby, Gärdslösa, Bredsättra, Långlöt, $30^{1}/_{2}$ mant. af Runsten. |
| | | | Glömminge, Algutsrum, Thorslunda, Wickleby, Resmo, Mörbylånga. |
| Ölands Södra Mot, tingst. i Färjestaden. | Ölands Södra Mots. | Ölands Södra Mot.*) | $13^{7}/_{8}$ mant. af Runsten, Norra Möckleby, Sandby, Gårdby, Hulterstad, Stenåsa. |
| | | | Kastlösa, Smedby, Södra Möckleby, Segerstad Gräsgård, Ås, Wentlinge. |

Till *Linköpings Stift* höra följande socknar:

En del af Yxnerum i Skärkinds prosteri; — Lofta, Loftahammar, Ed och Eds kapell, Gärdserum, Ukna, en del af Dalhem, Tryserum och Hannäs i Norra Tjusts prosteri; — Odensvi, Hjorthed, Locknevi och Blackstad, Hallingeberg, Gamleby, Westerviks stad och Törnsfalla, Gladhammar och Westrums kapell i Södra Tjusts prosteri; — Wimmerby stads- och landsförs. med Pelarne, Södra Wi och Djursdala, Frödinge, Hvena, en del af Rumskulla, Hessleby, Misterhult, Tuna och Christdala af Tunaläns och Sevedes prosteri — samt Mörlunda och Tveta, en del af Wirserum, Järeda, Molilja med Gottfridsdal och en del af Lönnberga af Aspelands prosteri.

**Kalmar stift,** hörde ända till år 1602 helt och hållet under Linköpings stift; men nämnda år inrättades i Kalmar en s. k. Superintendentia, hvilken utom den nu till Kalmar stift hörande delen af Småland, äfven innefattade Tjusts, Tunaläns, Sevedes och Aspelands härader, hvilka dock 1627 åter lades under Linköpings stift. Östra delen af Blekinge kom till Kalmar stift 1678, men återförenades 1680 med Lunds. Sedan 1678 har Superintendenten i Kalmar titel af biskop. Stiftet omfattar f. n. 51 qv.mil och består af $2,126^{1}/_{2}$ mantal, af hvilka 2,108 inom Kalmar och $18^{1}/_{2}$ inom Kronobergs län. Hela befolkningen uppgick 1856 till 126,164 personer, af hvilka 973 tillhörde Kronobergs län.

Kalmar stift indelas som följer:

*Norra Möre prosteri:*

Kalmar Domkyrka med Slotts- och Landsförsamlingarna, R.; — Dörby och Kläckeberga, R.; — Ryssby, C.; — Åby och Bäckebo, C.; — Förlösa, C.; — Christvalla, C.

*Stranda prosteri:*

Ålem, R.; — Mönsterås, R.; — Döderhult, C.

*Handbörds prosteri:*

Högsby och Långemåla, R.; — Fagerhult C.; — Kråksmåla, C.; — Fliseryd, C.

*Södra Möre prosteri:*

Ljungby med Hossmo och St. Sigfrid, Præb. — Mortorp och Oscars församling, C.; — Arby, Hagby och Arby kapell, C.; — Halltorp och Woxtorp. C.; — Söderåkra, C.; — Thorsås och Thorsås kapell, C.; — Wissefjerda, C.; — Madesjö, C.

*Ölands Norra prosteri:*

Böda, C.; — Högby, R.; — Källa, — Persnäs och Föra, — Löth och Alböke, — Köping, Borgholms Stad och Egby, alla C.

*Ölands Medel-prosteri:*

Repplinge och Högsrum, R.; — Gärdslösa och Bredsättra, R.; — Långlöt, Runsten, Norra Möckleby, Thorslunda, Glömminge och Algutsrum, Sandby och Gårdby, Wickleby, alla C.

*Ölands Södra prosteri:*

Resmo och Mörbylånga, — Kastlösa, — Hulterstad och Stenåsa, — Smedby och Södra Möckleby, — Segerstad, — Gräsgård, alla C.; — Åhs och Wentlinge, R.

**Kalmar.** Urgammal stad vid Kalmar sund, vid 56° 38′ n. br. $44^{1}/_{2}$ mil från Stockholm, har i långliga tider varit ansedd som en nyckel till Sveriges rike och är nu stapelstad samt landshöfdingeresidens och biskopssäte. Staden består enligt nyaste upgifter af 611 hus och gårdar, uppskattade till 2,170,300 rdr rmt, har 8,600 inv., 85 handlande, 16 fabrikanter och 95 handtverkare. Medelst ångfartyg underhåller staden liflig kommunikation

*) Häradsbenämningen på Öland, såsom Åkers, Slättbo, Runstens, Algutsrums, Möckleby och Gräsgårds härader, betyda numera blott länsmansdistrikter.

med Stockholm, med rikets södra och vestra kuststräckor samt med Lübeck. Stettin och Köpenhamn.

När Kalmar först anlades, låter icke uppgifva sig; dess namn, som under tidernas lopp förblifvit nästan oförändradt: Kalmarnæs, Kalmarna, Kalmare, (som det ännu kallas af landtfolket i Kalmar- trakten), nämnes af Saxo såsom namnet på en ansenlig stad redan vid tiden för Bråvalla slag. Utan att anföra alla de mångfaldiga samt mer eller mindre orimliga gissningar om anledningen till stadens namn (man har till och med velat härleda det från en fiskare, som skall hafva hetat Calle Märla!), torde det vara tillräckligt att anmärka, det en nyare forskare Wieselgren, som härleder namnet från det småländska ordet »kalm», ett bredare uttal af kulm, kummel, och anser det hafva sitt ursprung från här befintliga tings- och offerhögar, med tämlig sannolikhet ådagalagt, att Kalmar var för det i sydnorden mäktiga Virdariket detsamma, som Uppsala var för Svearike, hufvudorten för den religiösa kulten och derjemte landets politiska och handelsmedelpunkt. Samme forskare, jemte en senare förf. G. W. Sylvander, hafva likaledes visat, att det Birca (den köpstad), der christendomen först predikades i Sverige, icke bör sökas bland Mälarens holmar och sund, utan vid Kalmar, Virdarikets och Virdafolkets hufvudstad. Men fastän christendomen sålunda blef predikad i Kalmar (sannolikt landsteg den hel. Sigfrid härstädes, då han anlände till Sverige i Olof Skötkonungs tid), blef densamma dock förmodligen snart glömd under de förföljelser, som drabbade de christna, och nu uppträder Kalmar i den verkliga historien, som vet att omtala ett af norske konungen Sigurd Jorsalafarare företaget korståg mot de småländska hedningarne under benämningen *Kalmare Leding.* Konung Sigurd, berättas det, inlopp år 1122 (eller 1123) med en betydande flotta i Östersjön, sköflade Skånes kuster och anlände slutligen till Kalmar, der han landsteg. Den svage konungen, Inge den Yngre, förmådde ej hindra detta, utan Sigurd fick utan motstånd härja landet, pålägga smäländingarne en skatt af 1500 nötkreatur, och tvinga dem att döpa sig. Sigurd framträngde äfven till Östergötland, der Kol Blot-Svens son blifvit upphöjd till konung af folket, som, enligt Saxo, fruktade för att komma under en utländsk regent. Denne Kol förmåddes af Sigurd att öfvergå till christendomen, och erhöll i dopet namnet Erik samt af sina undersåter namnet Årsäll. Under en tid af tvänne århundraden härefter afhöres Kalmar blott sällan i Sveriges historia. Här höll emellertid kon. Magnus Ladulås år 1276 sitt bröllop med holsteinska prinsessan Hedvig, och härifrån begåfvo sig år 1300 konung Magni söner Erik och Waldemar ut att i främmande land söka hjelp mot sin broder, kon. Birger. Tre år sednare var Kalmar i hertigarnes händer och tillföll dem sedan genom förlikningen af år 1310, men återföll till kronan redan 1318 efter deras olyckliga död på Nyköpings slott. Redan vid denna tid hade Kalmar uppnått mycken vigt och kallades redan nu Sveriges öga, dess förmur och nyckel. Denna vigt bevisas äfven genom de för hela riket vigtiga tilldragelser, som ofta timade här, samt genom den ifver, hvarmed de maktegande alltid skyndade sig att få Kalmar i besittning. I Kalmar uppgjordes t. ex. år 1332 afhandlingen om Skånes inlösande till svenska kronan; i Kalmar kyrka fängslades kon. Magnus II af sin son Håkan och på Kalmar slott hölls han fången; Kalmar tillhörde den mäktige Bo Jonsson Grip, som inlöste staden från grefve Henrik af Holstein, till hvilken kon. Magnus förpantat densamma år 1348, och när slutligen Albrecht af Mecklenburg blifvit vid Fahlköping 1389 besegrad af drottning Margareta, skyndade hon att komma i besittning af Kalmar, hvilket också frivilligt öfverlemnade sig åt henne. I Kalmar kröntes på Trefaldighets-söndagen den 17 Juni 1397 Margaretas systerdotters son, den femtonårige hertig Erik af Pommern, till konung och utkorades på samma gång till hennes arfvinge och efterträdare, och på Margaretas dag d. 20 Juli, samma år, afslöts här den förening mellan Nordens tre riken, som är i historien bekant under namnet: *Kalmar Union* och som skulle kunnat göra norden till en stormakt, om icke före-

ningen blifvit alltifrån början förfuskad. Konung Erik uppehöll sig redan i flera år på Kalmar Slott, och sedan uppresningen mot honom utbrutit, blef äfven Kalmar honom fråntaget genom Engelbrecht. Men kon. Erik kom år 1434 med en flotta till Kalmar och återtog staden samt sköflade och brände både utom och inom densamma, hvilken ännu icke hunnit repa sig från en eldsvåda, som 1408 hemsökt staden. — På våren 1430 stod Engelbrecht åter utanför Kalmar; men denna gång företog han ej någon belägring, sannolikt af brist på de till en sådan erforderliga kastmachinerna. I Juli samma år var kon. Erik åter i Kalmar och höll der med de tre rikenas ständer och fullmäktige från Hansestäderna ett sammanträde, vid hvilket unionen på nytt stadfästades med åtkilliga tillägg och förklaringar. Under Christophers tid höllos riksmöten i Kalmar åren 1441 och 1444. Christian I af Oldenburg gjorde åtskilliga fåfänga försök att rycka Kalmar ifrån kon. Carl VIII Knutsson; men sedan Christian blifvit krönt i Uppsala, måste slutligen staden öfverlemnas i hans händer år 1457. Nu innehade Danskarne densamma till år 1470, då staden återtogs af Sten Sture d. äldre, som lemnade den i förläning åt Ivar Axelsson Tott. Följande året anlände Christian till Kalmar med en flotta af 70 segel, på hvilken han förde sin stora här till Stockholm, der han d. 10 Okt. s. å. led det afgörande nederlaget vid Brunkeberg, som afskräckte honom från vidare företag mot Sverige med väpnad hand. Återigen förekommer nu Kalmar namn i ett för denna tids historia vigtigt dokument, den s. k. *Kalmar-Recess* af d. 15 Aug. 1483, enligt hvilken kon. Hans, Christian I:s son, erkändes för Sveriges konung, dock på sådana vilkor, att hela magten stadnade i rådets händer. Först 14 år derefter blef också Hans Sveriges konung, och ehuru Kalmar redan 1486 genom Ivar Axelssons förräderi kom i danska konungens händer, lyckades dock Herr Sten att genom en långvarig belägring förmå slottet att dagtinga. Först 1497 kom det åter i kon. Hans ego; men han innehade det endast i 7 år, då Hemming Gadd, Sturens förtrognaste vän, nödsakade konungen att begifva sig af till Danmark och bemägtigade sig slottet. Konung Hans återkom dock vid första öppet vatten till staden och insläpptes der af det ingenting ondt anande borgerskapet, som dock icke rosade marknaden, emedan konungen lät aflifva stadens 4 borgmästare och en del af rådet samt stadens förnämsta invånare; detta var *Kalmar första blodbad*, och staden förblef nu i Danskarnes våld ända till 1510, då Nils Christersson lyckades fördrifva Danskarne ur staden. Först 1520 gaf sig Kalmar åt Christian II, men hade dessförinnan länge försvarat sig mot Danskarne under Johan Månsson Natt och Dag och, efter hans död af hans enka, fru Anna Bjelke. Den 31 Mars 1520 landsteg Gustaf Wasa på Stensö och blef med vänskap mottagen på slottet af fru Anna; men hans vältaliga uppmaningar till borgerskapet förmådde icke detta att försvara sig, utan herr Gustaf nödgades med lifsfara skynda derifrån, och några få dagar derefter uppgåfvos både slottet och staden åt Severin Norby, Christians sjöhöfding. Denne innehade slottet för egen räkning äfven sedan konungen blifvit afsatt, ända till 1523, då natten mellan tredje och fjerde dag Pingst borgerskapet öppnade Kalmars portar för kung Gustafs höfdingar, Arvid Westgöte och Peder Hansson. Nu förordnade konungen till stadens och länets höfding herr Berndt v. Mehlen, hvilken året derpå företog ett tåg mot Gotland, som innehades af Norby, men handlade förrädiskt mot konungen och derefter återvände till Kalmar, der han befäste sig. Konungen kallade honom till sig för att göra redo för sitt beteende, och herr Berndt kom, men hade dessförinnan tillsatt sin bror Henrik till höfding på Kalmar Slott med sträng befallning att icke öfverlemna det åt någon annan än herr Berndt sjelf. Konungen kunde sålunde icke få slottet med godo i sina händer, utan måste eröfra det med stormande hand (d. 20 Juli 1525), sedan förrädaren v. Mehlen lyckats undkomma till Mecklenburg. Fastän staden nu fick någon tids yttre lugn, uppstodo i stället inre skakningar, föranledda genom reformationen, hvilken predikades af en f. d.

munk Claus Hvid, hvilken efter att hafva försökt att öfvertyga Luther om hans förmenta villomeningar, återkom såsom rättfärdighetens genom tron mest nitiske försvarare och blef den förste evangeliske superintendent i stiftet. Derefter utbrast Dackefejden, och i början af 1543 visade sig bondekonungen Nils Dacke utanför Kalmar, men blef af slottshöfdingen Germund Svensson Slatte så afvisad, att han först måste förändra belägringen till blokad och sedan måste med förlust begifva sig derifrån. Ända till Gustafs död hade nu Kalmar lugn, och på dess slott residerade »Sveriges arfkonung» Erik, såsom hertig af Småland (Kalmar och Kronobergs län) och Öland, hvilket hertigdöme han tillträdde år 1558. Under Eriks regering som konung låg en stor del af flottan i Kalmar, hvarifrån sjöexpeditioner företogos. Konung Johan vistades gerna i Kalmar, utvidgade stadens privilegier och höll derstädes ett riksmöte 1587. Sigismund försökte allt för att åt sig bibehålla Kalmar, för att der kunna hafva en öppen port till sitt svenska rike, och under hans korta och oroliga regering var staden stundom konungens, stundom hertigens tillhörighet, tilldess efter slaget vid Stångebro, Kalmar ändtligen år 1599 föll i händerna på hertig Carl, som, när han d. 12 Maj s. å. tvungit slottet att gifva sig på nåd och onåd, här höll en fruktansvärd räfst och lät på slottets borggård halshugga icke mindre än 22 personer, deribland de tre förnämsta befälhafvarne Sparre, Gyllengrip och Rålamb. Detta var det andra blodbadet i Kalmar. Som konung höll Carl år 1605 riksdag i Kalmar. Redan 1611 blef, som bekant, freden med Danmark åter bruten, och Christian IV anförde personligen belägringshären för Kalmar, hvilken stad togs med storm d. 25 Maj, ehuru slottet ännu fortfor att försvara sig. Sedan kon. Carl hunnit fram med sin här och fått förstärkningar, angrep han Danskarne d. 17 Juli; men i samma ögonblick, som han företog anfallet på deras läger, inträngde äfven en del af slottets befästning i staden, och nu skyndade bägge konungarne att hjelpa de sina i staden. Denna stod i lågor och derinne rasade den hårdaste strid, så att ännu i dag sägnen vet att förtälja att staden på ett dygn varit tre gånger svensk och tre gånger dansk. Danskarne behöllo till slut öfverhanden, och sedan Carl dragit sig tillbaka till Ryssby samt tillsatt Christopher Some till höfding på Kalmar Slott, uppgaf denne förrädiskt d. 3 Aug., slottet åt Christian, som der bekom ett rikt förråd af vapen och lifsmedel och dessutom, säges det, 3000 t:r spannmål. Some lär äfven hafva, utom ett par gårdar, fått en tämligen ansenlig kontant belöning för sitt förräderi. Kalmars fall påskyndade Carl IX:s död, och först genom freden i Knäred 1613 återkom staden och slottet under Sverige. Den förstörda staden återuppbyggdes efter en ny plan, uppgjord af en ingeniör vid namn Andreas Sersander och gillad af den unge kon. Gustaf Adolf. År 1616 hölls här ett möte med småländska ständerna, och år 1620 mottog Gustaf Adolf här sin gemål Maria Eleonora med stora högtidligheter. Gustaf Adolf utvidgade Kalmars privilegier och lät der inrätta myntverk och boktryckeri m. m. I Kalmar sjöngs äfven d. 17 Aug. 1645 Te Deum öfver den 4 dagar förut afslutade freden i Brömsebro, men detta är också ett bland de sista minnena från det gamla Kalmar, ty redan 1647 d. 9 Sept. ödelades staden genom en fruktansvärd eldsvåda, som, uppkommen genom oförsigtighet, inom några timmar lade i aska kyrkan, skolan, rådhuset och trefjerdedelar af stadens bästa byggnader. På släckning var icke att tänka, emedan en våldsam blåst rasade och vatten saknades i stadens brunnar. Regeringen hade redan förut varit påtänkt att flytta staden till en tjenligare plats och den densamma öfvergångna olyckan påskyndade verkställigheten af detta beslut.

Det gamla, genom denna eldsvåda förstörda Kalmar låg på stranden af Östersjön, ett par hundrade steg från en holme, der det n. v. Kalmar står, och var cirkelrund till formen. I den tiden sannolikt oregelbundet byggd, blef staden efter förstöringen 1611 ordentligen återuppförd, hvarjemte stadsmuren iståndsattes och försågs med 6 nya bastioner. De gamla tornen nedrefvos då, och af stadsportarne åt landssidan bibehölls endast Vesterport med sitt torn. Staden hade, utom kapell på slottet och

klostren, 4 kyrkor, af hvilka dock blott tvänne, Storkyrkan och St. Britas, lågo inom ringmuren, St. Görans kyrka med Helgeandshuset låg vid södra landsvägen, St. Gertruds vid den norra. Utom tvänne kloster, Svartbrödernas och St. Johannis nunnekloster, hade staden 5 gillen, kallade St. Annas, St. Christoffers, St. Nicolai, St. Olofs och Helga Lekama Gille. Att staden var rik och blomstrande kan man finna deraf, att på riksdagen i Kalmar 1588, der beslut fattades om städernas bevillning till kronan, Stockholm upptogs till 300 ungerska gyllen, Söderköping till 120 och Kalmar till 100, medan Uppsala och Jönköping uppskattades till 50, Westerås till 60 o. s. v. Är 1678 företogs sista raseringen af gamla stadens murar, och sedan denna tid äro nästan alla spår af det gamla Kalmar utplånade. Det nya Kalmar anlades på Qvarnholmen, och redan 1649 började man med drift arbeta på vallarna kring den nya staden, hvilken fick åtskilliga handelsförmoner, på det uppbyggandet deraf skulle gå med raskare fart. Det första färdiga stenhuset i den nya staden tillhörde borgmästaren Rosenlund, och vid slutet af 1658 var staden redan så bebyggd, att endast 3 eller 4 hushåll då bodde qvar i gamla staden. Sedan freden blifvit återställd 1679, anlades i Kalmar ett kronovarf, och 1682 förlades till och med Amiralitetskollegium dit för en tid. Det nya Kalmar har varit förskonadt för krig och blodsutgjutelse; men i dess ställe har staden varit hemsökt af hungersnöd i följd af den starka vintern 1708—1709 och af pest 1704, då den s. k. Sachsesjukan, införd i landet af Sachsiska fångar rasade; samt åter 1710 och 1711.

Äfven af eldsvådor har Kalmar flera gånger varit hemsökt, isynnerhet 1679, 1765 och 1800, då, d. 11 Augusti en stor del af staden nedbrann, så att icke mindre än 800 menniskor blefvo husvilla. Men redan tre år derefter var den förstörda delen af staden i det närmaste åter uppbyggd, så rika voro de understöd, som hopsamlades från hela riket. Äfven i verldshistoriskt hänseende är Kalmar minnesvärdt, ty det var under sitt vistande i denna stad år 1804, som Ludvig XVIII utfärdade sin protest mot kejsar Napoleons thronbestigning, hvilken protest är daterad Kalmar. Ludvig XVIII och hans bror, sedermera kon. Carl X, vistades i Kalmar från d. 25 Sept. till d. 24 Okt. 1804.

Det n. v. Kalmar, hvars vallar icke längre vidmagthållas, intager hela Qvarnholmen och är reguliert anlagdt med vackra gator och ett stort rymligt torg. Staden har flera gamla, solida stenhus; men dess största prydnad är likväl den midt på stora torget fritt liggande domkyrkan, som är uppförd af Ölandssten och försedd med 4 torn. Ritningen till henne skall vara uppgjord af Nicodemus Tessin d. Ä., och i afseende på architekturen är hon säkerligen i sitt slag den enda i Sverige. Vidare märkas det till sitt yttre prydliga *Landshöfdingeresidenset,* — *Rådhuset,* uppfördt efter det gamlas brand år 1730, — *Cellfängelset,* vid infarten till staden, — *Elementarläroverkets* hus med ett litet bibliothek (omkr. 8,000 band), en naturalie- och en ethnographisk samling, samt ett myntkabinett, — *Frimurarlogen* m. fl. — Utanför staden ligger *Kalmar Slott,* fordom Sveriges nyckel, hvars grundläggningsår man icke känner, men som blifvit förbättradt af Magnus Eriksson, af Johan III m. fl. Under den sistnämnde inreddes och förskönades slottets kapell och uppfördes den praktfulla öfverbyggnaden öfver brunnen på borggården, hvilken ännu väcker beundran. Slottet har uthärdat icke mindre än 11 belägringar; men under dessa har det dock måhända lidit mindre än genom yngre tiders vandaliska framfart; Gustaf III anlade nämligen här ett kronobränneri, lät nedrifva en del af det största tornet, hvars gyllene kula öfverst på toppen fordom blänkte flera mil utåt hafvet, och lät uppsätta bränvinspannorna i Unions-salen, hvars fönster igenmurades, sedan drottn. Margaretas thron redan förut, år 1730, blifvit såld för några daler silfvermynt. Ytterligare förstörelse anställdes af Gustaf IV Adolf, som lät inreda den historiska salen till spannmålsmagasin. I samma flygel med denna sal visas de rum, som beboddes af Erik XIV, hvilken sjelf med egen hand prydt paneler och dörrar med sitt vapen och namnchiffer uti inlagdt arbete. Det, som ännu

kan räddas af slottets fordna prakt, skall imellertid nu bli räddadt genom det restaurationsarbete, som pågår derstädes.

Kalmar är säte för landshöfding, biskop och elementarläroverk, hvilket vårterminen 1860 räknade 16 lärare och 259 lärjungar; staden har dessutom navigationsskola, skollärareseminarium för »qvinnliga» elever, 2 folkskolor, en flickskola (Bernhardinas) och flera enskilda skolor. — Dess förnämsta näringar äro handel och sjöfart, ehuru dock icke obetydlig fabriksverksamhet råder derstädes. Här finnas t. ex. en cichoriefabrik, en sockerfabrik, två tändsticksfabriker, två tobaksfabriker, pappersbruk m. m.; tillverkningsvärdet 1860 uppgifves till 230,900 rdr rmt. — Stadens handelsflotta bestod år 1860 af 89 fartyg om mer än 5,000 läster, och till utrikes sjöfart användas öfver 80 fartyg årligen. Ett stort antal ångfartyg underhåller kommunikationen med Stockholm och andra inrikes orter. Spannmål, skogs- samt bergverksprodukter äro de hufvudsakligaste exportvarorna från Kalmar, hvars hamnbyggnad fullbordades år 1854. Tulluppbörden, som år 1850 uppgick till 145,576 rdr rmt, hade år 1856 stigit till 545,151, men nedgick 1858 till 206,000 och utgjorde år 1860: 329,244 rdr rmt. — Utom andra inrättningar har staden sparbank samt flera pensions- och välgörenhetsstiftelser, deribland den s. k. Fribergska stiftelsen för vanvårdade barns uppfostran, hvilken eger en förmögenhet af öfver 300,500 rdr rmt.

Kalmar beboddes år 1842 af 6,024 personer, 1850 af 6,503, 1855 af 7,564 och torde hafva under sednare förflutna år fått vidkännas någon förminskning. Invånarnes antal uppgifves nämligen för 1861 till 7,474, men 1860 till 8,061. Marknader hållas i början af Februari, Juni och Oktober.

**Kalmar Sund.** Så kallas det sund, hvilket skiljer ön Öland från Kalmar läns fasta land; mellan staden Kalmar och Färjestaden på Öland är det något öfver $^3/_4$ mil bredt; smalaste stället i sundet är mellan Räfsudden på Smålandssidan, 2 mil norr om Kalmar, samt Stora Rörs färjplats på Öland, der bredden uppgår till blott $^3/_8$ mil. — Man har anmärkt, att här, midt uti Saltsjön, upprinner en källa med sött vatten. Om *Grimskäret*, beläget i detta sund, se den artikeln.

**Kampen.** Egendom i Wexiö landsförsamling, Konga härad af Kronobergs län, hvilken fordom skall hetat Wällarne. Stället har fordom tillhört Wexiö domkyrka och varit nyttjadt som betesmark. Med kammar-kollegii tillstånd upplät domkapitlet 1723 denna lägenhet till landskamreraren (sedan assessor) Branting, som der uppbyggde Brantingshus. Sedan blef hofrättsrådet H. F. Berghman dess innehafvare och kallade det *Kampen*, derföre att djeknarne der hade haft en lekbana. Traditionen vill likväl leda namnet Kampen ifrån ett här hållet slag mellan Svenskar och Danskar. År 1760 afträddes stället till H. och C. Apiarie, hvilka här anlade en yllefabrik, men som åter nedlades efter fyra år. År 1788 köptes egendomen af lagman J. Bergencreutz, som här nedlagt betydliga kostnader och förskönat stället på ett utmärkt sätt samt lemnat trädgården öppen till promenadplats för stadens invånare. Stället har dessutom en egen historisk märkvärdighet deraf, att, enligt sägen, vid en af dess stränder blifvit mördade eller nedsänkte St. Sigfrids trenne systersöner, se III B. sid. 43. Lagman Bergencreutz har äfven här anlagt för sina föräldrar och anhöriga en egen graf, murad af gråsten, öfvertäckt af grästorf i form af ett kummel. Begrafningsrätten är bekräftad genom kongl. resolution af d. 14 Jan. 1800. Utjorden Kampen, tax. till 7,500 rdr rmt, eges för närvarande af en bonde.

**Kampenhof.** Bomullsspinneri och väfveri i staden Uddevalla, ligger vid inre hamnen och Westerlånggatan samt bildar en rektangel, men så att östra hufvudbyggnadens façad kan ses både från Kungs- och Norra Långgatorna. Fabriksbyggnaden anses för närvarande vara den ståtligaste i riket. Den storartade anläggningen påbörjades 1856, efter uppgjord ritning af löjtn. A. W. Edelsvärd. I och för företagets utförande bildades ett bolag af 750 aktier à 1000 rdr rmt hvardera, under firma Kampenhofs aktiebolag. Vid denna fabrik, som till en

början bestämdes att inrymma 10,000 spindlar samt 80 väfstolar jemte en ångmachin af 80 hästars kraft, tillverkades 1860: 719,429 ℔, i värde 463,612 rdr rmt, enligt uppgift för lån i manufakturdiskonten. Fabriksbyggnaderna, jemte $5^3/_8$ tunnl. ängar samt 1 blekeri på tomten № 2, taxerades till 319,700 rdr rmt; disponent är hr R. W. Bley. En tomt å Kampenhof, $^7/_8$ tunnl. stadsjord, taxerad med åbyggnad till 12,000 rdr rmt, eges af majoren och riddaren M. Kock.

**Kampudden.** Säker ankarplats uti Nässja socken af Linköpings län, vid Wettern, har fordom varit kronopark.

**Kappsta.** Två mantal skatte-säteri uti Lids socken, Rönö härad och Nyköpings län, donerades 1591 till H. Kamhausen, 1621 till Teckelborg, 1625 med frälserätt till D. F. Siegroth, som förvärfvade säterifrihet, reducerades från arfvingarne och berustades, men stannade inom slägten och köptes till skatte 1773, såldes 1817 till frih. Kantzow, egdes 1851 af Sucksdorf, 1860 af brukspatron E. O. Benedicks; taxeringsvärdet var 22,640 rdr rmt.

**Kapperstad.** By af 2 mantal skatte och ett mant. frälse-säteri i Gammalkils socken af Walkebo härad och Linköpings län, $^1/_2$ mil från kyrkan; det senare tillhörde 1680 och 1700 M. Storckenfeldt, 1726 P. v. Dankwardt, på 1750-talet dess son, 1783 dess arfvingar, 1818 fru C. Björling, 1829 löjtn. Kalin och mams. Scharin, 1852—60, C. P. Sundström. Skattehemmanet var deladt mellan 3 af allmogen; hela taxeringsvärdet var 20,850 rdr rmt. Ringa skog och knappt mulbete finnas här.

**Karaby.** Annex-socken till Thuns pastorat, ligger uti Åse härad och Skaraborgs län, vid Wenern, $3^1/_2$ mil öster från Wenersborg, 3 mil v. s. v. från Lidköping — vid 165 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 1,435 tunnl. fast land. Marken är jemn; rådande jordmån är lera. På skog är brist. Socknen består af följande hemman: $4^1/_4$ mant. sk., $^3/_4$ fr. *Kilja*, $^1/_2$ *Krogsbo*, $^1/_2$ *Sjögården*, *Karaby* tomten $^1/_8$, $^1/_2$ *Stommen*, $^1/_4$ *Skräddareg.*, $^3/_4$ *Börestorp*, (militiæ-boställe), 1 fr. *Ödegården*, $^1/_4$ fr. *Blaxtorp*, *Lilla Sjög.* $^1/_8$ mant., tillsammans: $6^1/_8$ mant. skatte, $^3/_4$ mant. krono, $2^1/_8$ mant. frälse, skiftade i 70 delar och taxerade till 31,827 rdr rmt. Största hemmansdelen är $^7/_{16}$ mant., tax. till 1,750 rdr rmt, och den minsta $^1/_{64}$, tax. till 58 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 263, uppgick 1860 till 375 personer. Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är liten, mörk och nedsjunken i jorden, hvaraf den äfven slutes vara gammal; nu mer begagnas moderförsamlingens kyrka. Inga större gårdar finnas. — Adress: Lidköping.

**Karaby,** Norra och Södra. Hemman uti Warnums socken, Ölme härad och Carlstads län, hvaraf det förra, 1 mant. frälse, eges, jemte $^7/_{24}$ mant. i Södra Karaby samt en såg, alltsammans tax. till 14,000 rdr rmt, af enkefru C. Hagbergs sterbhus i Christinehamn; det sednare är af krono-skatte natur, och höra häraf $^{13}/_{24}$ mant., tax. till 6,500 rdr rmt, under Lassegården i samma socken. Karaby har varit på 1300-talet ett Riseberga klostergods.

**Karaby** (Vestra Karlaby, nu mer kallad Carl Ludvig Eugéne). Socken och konsistorielt pastorat af 1:sta kl., hörande till Harjagers kontrakt i Lunds stift, består af två socknar: Vestra Karaby, moderförsamling, och Saxtorp, annex, samt innehåller $38^3/_{16}$ mant. Folkmängden, som år 1805 var 1,417, uppgick 1860 till 3,345 personer. — *Karaby* socken uti Harjagers härad af Malmöhus län, ligger $1^1/_2$ mil o. s. o. från Lund och Landskrona, 3 mil från Malmö — vid 65 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 5,267 tunnland, af hvilka 152 äro insjöar. Marken är skarp och föga fruktbar samt allmänneligen jemn, utom en liten ås vid kyrkobyn. Rådande jordmånen är sand; åkerjorden är mycken, men höbolet ringa. Skog finnes icke, men socknen eger i allmänhet god torfjord, i synnerhet på hemmanet Åhlstorps egor. Socknen som år 1805 beboddes af 725 och 1860 af 1,733 personer, består af $^3/_4$ sk., $^3/_4$ fr. *Björnstorp*, $1^5/_{12}$ sk., $2^1/_{12}$ fr. *Henkelstorp*, 2 sk. *Håkantorp*, $12^{17}/_{48}$ sk., $1^1/_2$ kr. *Vestra Karaby*, $1^{19}/_{24}$ sk., $^7/_8$ kr., $^7/_{12}$ fr. *Åhlstorp*, tillsammans $17^{29}/_{72}$ mant. sk., $2^3/_8$ kr., $3^5/_{12}$ fr., summa $23^9/_{16}$ mantal, och taxerades 1860 till 280,320

rdr rmt. Efter Gillberg hörde på 1760-talet $3^1/_8$ mant. till Lunds domkyrka. Ordinarie räntan är 345 rdr 24 sk. — Många minnesmärken vittna om ortens namnkunnighet, såsom *Disardalen, Disarsten, Haraldsberg, Thorskärr* och *Wahleshög;* denna sednare berättas ännu hysa en underjordisk befolkning. Sägner om densamma kunna läsas i Dybecks Runa II häftet år 1842, 42 sid. Här finnas dessutom flera stora stensättningar och ättehögar. Enligt sägnen skall konung Harald här haft sitt säte, hvarest Helge och dess dotter samt kung Hejdreks drottning skola hängt sig. Uti en hög i V. Karaby by har man funnit en bronzpiece, $2^1/_2$ tum lång, 1 tum 5 lin. bred samt försedd med en ögla. Öfver hela ytan har varit lagd en tunn guldplåt, å hvilken en fogel, sannolikt en korp, hvilken bild Nordboerna begagnade på sina fanor, är ingraverad. Förutnämde författare anför ock en sägen från denna ort om en törnbuske, som skall vara i Karleby by och kallas helig, emedan ingen tror sig att hugga eller taga något deraf, utan skall han alltså stått orörd ifrån urminnes tider; dylika sägner om törnbusken finnes på flera orter i landet. — Barnundervisningen bestrides i fast skola af 2 exam. 1 oexam. lärare; år 1859 uppgick skolbarnens antal till 306, deraf dock 18 undervisades i hemmet.

Af större gårdar märkas: 1 mantal *Håkanstorp,* tax. till 15,000 rdr rmt, eges af en bonde; $^1/_3$ mant. *Åhlstorp,* med qvarn, tax. till 8,780 rdr rmt, lyder under Barsebäck; № 9, 16, 18 *Karaby,* $1^3/_4$ mant., tax. till 18,300 rdr rmt, № 3 *Åhlstorp,* $^7/_{16}$ mant., tax. till 10,000 rdr rmt, № 2, 8 ibm. $^{13}/_{16}$ mant., tax. till 10,200 rdr rmt, egas af tre bönder; $^3/_8$ mant. *Åhlstorp* tillhör Lunds kathedralskola; $1^1/_2$ *Karaby* prestgård, med $^1/_2$ *Åhlstorp,* mensal, tax. till 13,390 rdr rmt, innehafvas af kyrkoherden och prosten O. Hansson, som äfven eger $^1/_4$ mant. *Karaby,* tax. 4,500 rdr rmt. — Adress: Lund.

**Karbenning.** Socken, belägen i Norbergs härad i Westerås län, $6^1/_2$ mil från Köping — vid 370 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till V. Fernebo, i sydvest till V. Wåhla, i vester och norr till Norberg samt i nordost till Folkärna; arealen är 30,317 tunnl., hvaraf 3,763 insjöar. Åt öster flyter Svartån från Norbergs socken, mellan höga bergåsar i sydvest, mindre höga i nordost, och genom sjöarna Bågen, Laboda- och Långsjöarna till V. Fernebo. Åt vester flyta Norbergs-ån, äfvenledes mellan tämligen betydliga bergåsar och genom småsjöarna Damsjön och Hällingen, samt den större Snyten åt sydost från Norberg till V. Wåhla. Dalgångarne äro smala och hafva ringa, men god åker å lerjord. Jemte åkerbruket utgöra skogs- och betydligt bergsbruk ortens hufvudnäringar sedan flera århundraden; alla jernbruken förbruka eget tackjern från hyttor inom och utom socknen; till hyttorna hemtas malm från Norberg. Socknen består af följ. hemman och verk: *Bennebo,* på 5 nummer, $2^{17}/_{24}$ mant., ibm hytta, bergsmanssmide; *Blomdal,* $^5/_8$ mant.; *Broarne,* $^1/_4$; *Hästbäck,* $1^4/_9$ mant., ibm hytta; $^1/_4$ *Åsby; Högfors* $^1/_2$ mant. fr. ibm bruk, hytta, qvarn, såg, tegelbruk, 2 kanalfartyg; *Hökmora,* på 3 n:r, $1^1/_2$ sk.; *Källtorp, Klingbo, Klingholmen,* $^1/_4$ fr.; *Karbennings by,* på 3 n:r, $1^1/_2$ sk., bergsm: hammare; *Landforsen,* $^3/_8$ m:t. sk.; *Mattsbo,* $^1/_2$ mant.; *Per Mattsbo,* $^1/_4$ mant.; *Nickebo,* 3 n:r; *Nyhyttan, Olsbenning, Presthyttan,* 2 mant.; *Rotfallet* $^1/_4$ mant.; *Snytsbo,* $^1/_2$ sk., $^3/_4$ fr.; lägenheten *Annelund;* $^1/_8$ mant. *Skogen; Wallsjöbo* $^1/_2$ mant.; *Örbäck* $1^3/_8$ m:t.; *Svedet* $^1/_4$ m:t.; *Öhn* $1^7/_8$ mant., utgörande tillsammans $20^1/_8$ mant. sk., $^1/_4$ mant. kr., $1^1/_4$ mant. fr., skiftade i 167 lotter och taxerade 1860 till 426,848 rdr rmt, deraf för bergverk 233,238 rdr, fabriksinr. 11,010 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 1,145, uppgick 1860 till 1,524 personer. Karbenning, som Grau anser rättare skrifvas Carlbenning, efter kon. Carl, som först upptog dess grufvor, och af ordet Benning, hvilket betyder en ort, der malm brytes, och kommer af ordet »bänn» bryta, har fordom, under namn af Fernebo fjerding, hört till Fernebo socken, med egen kyrka från 1654; år 1686 fick socknen egen kaplan, 1816 lades den som annex till V. Wåhla och utgör nu sjelf ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Fernebo kontrakt i Westerås stift. Kyrkan är på 1840-talet ombyggd af sten. Fordna verk, nu nedlagda, äro: Hökmora hammare, Nyhytte masugn och hammare, den senare flyttad till Fagersta. i Westanfors. Kopparmalmsanledningar haf-

va fordom varit bearbetade söder om Bennebo och söder om Öhrbäck. — *Högfors* bruk upptager största tax.värdet, derefter *Bennebo* bruk; *Olsbennings* bruk; *Klingbo* hytta (16,766 rdr rmt); *Nickebo* hytta; *Karbenning* hammare, uppbyggd och privilegierad 1617, har 2 härdar med 261 *skℓℓ* 13 *ℓℓℓ* priv. stångjernssmide (12,036 rdr rmt); ingen tillverkning vid hyttan år 1859; egare äro intressenter. *Öhrbäcks* bergsmanshammare. — Adress: Westerås.

**Karby.** $1^1/_2$ mant. frälse i Täby socken, Danderyds härad af Stockholms län, nära Wallentuna-sjöns södra strand, har dels lydt under Rydboholm, dels blifvit reduceradt från S. Klingsporre; tillhörde 1772 P. Meijerfelt, 1849—58 med underlydande nära $2^1/_2$ mant., F. Melander. Tillhörde 1860 löjtn. A. H. Liljestråle och taxerades, jemte tegelbruk, hvarvid tillverkas 150,000 st. tegel, till 28,500 rdr rmt.

**Karby** (Stora och Lilla). Stora Karby $1^1/_2$ mant. frälse-säteri i Örby socken, Wallentuna härad af Stockholms län, reduceradt 1683, egdes 1740 af Stjernkrona, 1772 af Theel, 1849 jemte $^5/_{16}$ mant. af Eriksson, år 1860 af Joh. Lundén, och tax. jemte $2^5/_{16}$ mant. af andra hemman i socknen till 49,690 rdr rmt. Lilla Karby 1 mant., jemte Löföringe eller Sjöberg 1 mant., tax. till 27,000 rdr rmt, tillhör Anders Ersson.

**Karesuando.** Pastorat i Torneå lappmark, hörande till Westerbottens fjerde kontrakt af Hernösands stift, ligger i Torneå fögderi af Norrbottens län, 32 mil n. n. v. från Haparanda — vid 1500 fots höjd öfver hafvet — utgöres af den del af Enontekis, belägen vester om Muonio elf, som genom 1809 års fredstraktat med Ryssland förblef Sveriges tillhörighet samt omfattar på en längd af högst 20 mil och circa 10 mils bredd en areal af 1,205,234 tunnl., af hvilka 65,000 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1810 beboddes af 443 och 1860 af 1,239 personer (år 1858 voro här 13 Svenskar, 886 Finnar, 839 Lappar), består enl. 1825 års Jordebok af $2^1/_2$ mant., men blir, då (efter landsh. Widmark) 19 stycken oskattlagda nybyggen tilläggas, hvartdera beräknadt till $^1/_4$ mant, $7^1/_4$ mant. Sedligheten bland Lappar och Finnar i detta pastorat skall vara bättre än bland dem i Juckasjärvi. Eftersom kyrkan i Enontekis var belägen i den del af socknen, som tillföll Ryssland, blef en ny kyrka år 1814 uppförd midt emot den förra vid byn Karesuando. Kyrkan, den nordligaste i riket, sedan Rounala kapell förfallit och upphört, omnämnes såsom vacker, både ut- och invändigt; till dess byggande beviljades 300 rdr af Lappfonden. Den förste pastorn blef Zacharias Grape, som derjemte blef skollärare till 1820, då skolan blef indragen, och har sedermera ingen skollärare kunnat tillsättas af brist på någon med kunskap i finska språket. Bland kyrkoherdar må äfven nämnas efterträdaren till den förre, Lars Levi Læstadius, son af bergsfogden C. Læstadius och Anna Magdalena Johansdotter, född 1800, pastor härstädes 1825, sedermera 1848 flyttad till Pajala, var visitator i norra Lappmarkerna på 6 år. Han har författat flera uppsatser i Wetensk. Akad. Handlingar åren 1822, 24 och 1826; om odlingar i Lappmarken; om christendomen i Sverige, en sjelfbiografi samt Fragmenter i Lappska mythologien, m. m. Midnattssolen är vid kyrkan omkring midsommaren synlig sju fulla veckor. Två tredjedelar af denna tid kan man om midnatten taga eld med solglas. Deremot om vintern, som räcker inemot $^2/_3$ af året, har man två eller tre veckor endast 3 eller 4 timmar dag. Närmaste stad är Tromsö i Norge, 25 mil härifrån. — Adress: Öfver-Torneå.

**Karleby.** Egendom i Kisa socken, Kinds härad och Linköpings län, har vacker belägenhet, men inskränkta egor, liggande i öster och vester på båda sidor om Kisa sjön, hvarimellan kommunikation underhålles genom en gården ensam tillhörig träbro af 200 alnars längd. Karleby, som förr varit säteri för Udde Griis 1636, fru Mar. Oxe till 1680, men förlorat säterifriheten i kon. Carl XI:s tid, tillhörde 1687 som frälse Ax. Rosenqvist, i början på 1700-talet slägten Rosenfelt, 1783 löjtn. Iggeström, 1825 Gustaf Durietz, 1850 — 1860 jägm. L. Österdahl, och tax. jemte tegelbruk till 14,600 rdr rmt. Gården har bördig åker, skog till husbehof.

**Karleby.** Annex- socken till Slöta pastorat, ligger uti Wartofta härad och Skaraborgs län, $^3/_4$ mil öster från Falköping, $3^1/_2$ mil från Skara — vid 540 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 3,503 tunnl. (5,716 efter Forsell) fast land. Jordmånen består af bördig svartmylla samt sand- och lerblandad mylla jemte något mergel. Socknen består af följande byar och hemman: $11^5/_8$ mant. sk., $2^1/_2$ mant. krono, $2^1/_2$ frälse *Karleby,* $^1/_4$ mant. *Klöfvatomten,* $3^1/_2$ sk., $^1/_4$ kr., 1 fr. *Leaby,* $3^3/_4$ sk., $^1/_2$ fr. *Löfvened,* med tingställe för Ollebergs tingslag, $^1/_4$ fr. *Laxaretorp,* $^1/_2$ *Rafvelstorp,* 1 *Snösbäck,* 2 *Holma,* tills. $19^1/_8$ mant. sk., $2^3/_4$ mant. kr., $7^3/_4$ mant. fr., summa $29^5/_8$ mant., skiftade i 75 brukningsdelar; taxeringsvärdet är inberäknadt i Slöta socken. Folkmängden, som år 1805 var 589, uppgick 1860 till 798 personer. Kyrkan, ombyggd 1755, är en bland de större och vackrare landskyrkorna. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola; år 1859 utgjorde barnens antal 72. Socknen eger historisk märkvärdighet, och flera minnesmärken vittna här om fordna strider; i synnerhet är byn *Karleby-Långa* känd i historien. Denna by är anlagd längs efter landsvägen och intager en betydlig sträcka, hvaraf den ock fått sitt namn Långa. Här har Westgöta-allmogen fordom hållit ting. Efter kon. Inge den Y:s död 1130, blef Danska prinsen Magnus Nilsson, en dotterson af kon. Inge den Äldre, vald till kon. af Westgötarne, och en höfding, vid namn Ragvald Knaphöfde, det är Ragvald kort om hufvudet, utkorades till konung af Upp-Svearne, hvilka såsom Asa-ättens afkomlingar hade tillvällat sig förnämsta valrättigheten och nu ej ville afstå från sin stams företräden och rättigheter; då denne Ragvald ville visa Westgötarne, huru ringa han aktade dem, kom han till tinget vid Karleby, utan att gifva eller taga gisslan såsom lagen bjöd. För denna sin sidvördnad mot landets lag blef dock Svea-konungen af allmogen drifven från tinget, och då han på flygten fastnade i ett kärr nedanför byn, der ihjälslagen 1131 (efter några förf. 1135). Han blef begrafven invid en forntida graf, som bestod af stora sandstenshällar, resta på kant och deröfver lagda gråstenshällar, med ingång mot öster. Detta rör utvisas än af folket med sägen, att det är Ragvars (Ragvalds) hög. (Mossen är nu delad mellan hemman och till större delen inhägnad till betesmark.) Enligt andra fornforskare från år 1663 skall detta dock emot alla hittills kända häfdatecknares enstämmiga vittnesbörd hafva skett vid Kallebäcken nära Göteborg. Ett ännu blodigare uppträde har förefallit vid denna by i kon. Birgers, Magnus Ladulås sons, tid. Då konungen hade insatt sina bröder i fängelse på Nyköpings slott, att af elände och hunger förgås, blef han för denna grymhet allmänt hatad, och hans undersåter uppreste sig emot honom. Till upprorets dämpande kom han med Danska hjelptrupper till Westergötland. Men vid Karlebylånga kom emot honom en så stor här af Westgötar, att konungen af räddhåga ingick tre dagars stillestånd med dem. Likväl, sedan en stor del af bönderna voro hemgångna för att hemta sig foder och kost, anföll konungen de qvarblifna, förmodligen under stilleståndet, så att en stor myckenhet bönder blefvo nedhuggna, och om qvällen lät han sätta eld i byn, för att så mycket längre se att förfölja dem. Men länge fick konungen ej triumphera öfver denna bragd. Knut Porse kom innan kort från Halland med hertigarnes män och nedgjorde en stor del af konungens legotruppar, och den öfriga delen af Danskarne flydde hastigt tillbaka till sitt land igen, hvarpå konungen med drottningen flydde till Gotland. Loveneds by kan anses som en fortsättning af Karleby; här är en kulle, kallad *Hemmingshögen,* der en konung Hemming föregifves vara begrafven; för öfrigt öfverflödar denna ort af ättebackar och gamla grafvar. I Lovened och Leaby byar finnas lemningar efter kyrkor; den i Leaby skall varit en bland de större i forntiden. År 1827 upptogos ur jorden, vid norra ändan af Ålleberg, nära vägen mellan Leaby och Fahlköping, sönderbrutna stycken af en väl arbetad halsprydnad af guld, vägande $46^5/_{16}$ lod, förmodligen förlorad vid något af de här i nejden hållna fältslagen.

I socknen märkas: $1^2/_3$ m:t. *Karleby*, tax. till 8,700 rdr, egare S. Lindgren; $3^5/_{12}$ mant. *Karleby*, tax. till 10,290 rdr, egare prosten O. Salvéns sterbhus; *Leaby* 1 mant., tax. till 5,100 rdr; $1^1/_4$ *Leaby*, tax. till 6,640 rdr rmt.; 1 mant. *Snäsbäck* med $^1/_8$ *Karleby*, tax. till 7,960 rdr; minsta hemmansdelen är $^1/_{24}$ mant., tax. till 290 rdr rmt., och minsta egolotten $^1/_{16}$ mant., tax. till 380 rdr. $^1/_2$ mant. *Karleby* är komm: boställe. — Adress: Falköping.

**Karleby, Östra.** Annex-socken till Reslöf pastorat, är belägen uti Onsjö härad af Malmöhus län, på slättbyggden, $2^1/_4$ mil norr från Lund och i öster från Landskrona lika långt samt från Malmö $3^3/_4$ mil; $^1/_{16}$ mil från moderkyrkan, slutligen från närmaste skog $^1/_4$ mil. Gränsar i norr och nordvest till Widtsköfleby i Torrlösa socken, i öster till Ströö socken samt i söder och sydvest till Näsby och Högestorp, Sebbarps samt Reslöfs egor i Gullarps socken. Längden i norr och söder är 6,250 alnar, bredden i öster och vester 4,360 alnar, utgörande en areal af 1,382 tunnl. 4 kappland, hvaraf 1,306 åker, 40 äng och 3 mossar. En del af socknens egor hafva en högländare belägenhet; största höjden på egorna är den, der kyrkan står, och några hundra famnar i söder och vester derifrån, äfvensom något åt öster, docerar marken betydligt; men åt de andra väderstrecken aftager doceringen så småningom och mindre märkbart; medelhöjden af socknens läge uppgifves af Forsell till 110 fot öfver hafvet. — Ifrån det ställe, der kyrkan är belägen, har man en vidsträckt och vacker utsigt åt Lund och Landskrona slätter. Med blotta ögonen ser man härifrån städerna Malmö, Lund och Landskrona, jemte en nästan oräknelig mängd kyrkor, samt tillika Köpenhamn och Öresund. Det händer ock icke sällan, att resande om sommaren besöka detta ställe för att njuta af dess ovanligt vackra utsigter. Rådande jordmånen är till det mesta djup lermylla, något svartmylla — allt på lerbotten. Någon jordfast sten är ej synlig, likväl händer vid jordens körning, att en och annan sten — bestående af granit, äfvensom flintsten, påträffas. Växtriket företer ingenting ovanligt, som kan förtjena anmärkas. Helsotillståndet i allmänhet godt, och då någon gång svårare sjukdomsfall uppkommer, anlitas läkare från Lund. Å socknens egor, som enskiftades år 1806, hafva betydliga odlingar sedan dess blifvit gjorda; mesta delen är således nu upptagen till åker, hvilket ej heller varit förenadt med stor kostnad, då jorden nära nog är fri från sten. Folkmängden är i tilltagande och hade från 1800 till 1847 ökats med omkring 260 personer; och vill man söka orsaken härtill uti ett förbättradt åkerbrukssystem, tillfölje af verkställda enskiftningar samt jordens odlande. År 1860 beboddes socknen af 529 personer. Folket är i allmänhet i godt välstånd, sederna anständiga, lynnet fromt, men något flegmatiskt. Hufvudnäringen är åkerbruk, och såsom binäring kan räknas brännvinsbränning, ehuru den nu mer är i aftagande. År 1830 utgjorde brännvinspannornas antal 32 st., år 1840: 17 st. samt år 1847 blott 3 st. Åkerbruket har mycket förbättrats; åkerns cirkulation är: träda, höstsäde, klöfver, korn, ärter, korn och hafre. Potates odlas endast till husbehof. Hampa och lin äfven blott till husbehof. Ofvannämnda sädesslag sås på omkr. $^5/_7$ af åkerjorden. Hvete odlas till ringare del; men för öfrigt trifves allt slags säd mycket väl. Ungefärliga värdet af den säd, som utom socknen afyttras, kan upptagas till 6,500 rdr. Ängsoch betesmarken ringa, likaså få och obetydliga torfmossar. Ladugårdens produkter utgå på stället. Till foder användas ej rotfrukter. Stallfordring för sommaren hör till undantagen. Som hela socknen är belägen på den s. k. Lunda slätt, finnes här ingen vild växande skog. Vedbrand måste derföre hemtas på $1^1/_2$ à 2 mils afstånd. Torfven hemtas från den stora och nära nog outtömliga Rönneholms mosse. Trädgårdskulturen är i tilltagande, men afkastningen endast för eget behof. Socknen består af $7^1/_2$ mant., som ej egentligen undergått någon förmedling, deraf skatte-rusthåll $6^{19}/_{90}$ mant. och krono rot- och rusthåll $1^{13}/_{45}$ mant., hvaraf $^3/_8$ af sistnämnde mant. är rothåll och kyrke-annexhemman, jemte ett torp och en till Karleby kyrka hörande jord, bortarrenderadt på 30 års tid. Taxeringsvärdet år 1860 var 86,850 rdr rmt. Tingsstället är vanligen vid Åkarps gästgifvaregård, $^1/_4$ mil härifrån. Barnens undervisning

besörjes i en fast skola. Undervisningsmethoden är den Lankasterska. Barnens antal 1859, 105 st., deraf dock 57 undervisades hemma. Inga fornlemningar finnas. Östra Karleby kyrka, byggd af gråsten under tegeltak, har för 20 år sedan fått en liten tillbyggnad åt vester; några märkvärdigheter finnas icke i kyrkans archiv omnämnda.

Vid hemmansklyfningen år 1840 blef jorden till № 4, $^2/_3$ mant., fördelad mellan 24 st. åboer, med lotter från $1^1/_2$ tunnl. och $\frac{7}{1496}$ mant. minsta — till 25 tunnl. med $\frac{367}{4488}$ mant. högsta, samt till № 5, $^{39}/_{64}$ mant. mellan 12 st. delegare, från $1^1/_4$ tunnl. med åsatt $\frac{39}{4728}$ mant. minsta — till 27 tunnl. och $\frac{1287}{9728}$ mant., högsta, och till № 7, $^1/_2$ mant., till en delegare. Då ingen särdeles klagan förspörjes öfver statsbidragens erläggande, anses de ej för hårdt betungande. I statsbidrag erlades 1850: 4,912 rdr, deraf i bevillning 348 rdr, ständiga räntor 400 rdr, arrendemedel 43 rdr, kostnad för rustning och rotering 2,198 rdr rmt. Kyrkan underhålles af sina egna tillgångar. Preste- och klockaregårdarnas byggnader får innehafvarne sjelfva bestrida.

Socknen innefattar en by, Östra Karleby, hvars större gårdars areal m. m. synes af nedanstående:

| | mant. | inb. | t:ld. | tax. rdr | utsk. rdr |
|---|---|---|---|---|---|
| N:o 1. kr. rusthåll | $\frac{3}{8}$ | 11, | 56, | 2,470, | 150, |
| » 2. » » | $\frac{1}{3}$ | 35, | 107, | 11,400, | 453, |
| skatte » | $\frac{1}{3}$ | | | | |
| » 3 » » | $\frac{17}{45}$ | 36, | 99, | 5,900, | 427, |
| kr. | $\frac{13}{45}$ | | | | |
| » 4 skatte » | $\frac{374}{561}$ | 118, | 179, | 7,200, | 463, |
| » 5 » » | $\frac{5}{8}$ | 63, | 169, | 5,560, | 415, |
| » 7 » » | $\frac{1}{2}$ | 29, | 102, | 12,000, | 345, |
| » 9 & 10 | $\frac{3}{4}$ | — | — | 9,000, | — |

— Adress: Lund.

**Karlberg**. Sätesgård af 1 mantal i Grums socken och härad af Carlstads län, blef säteri omkring 1662 under namn af Kälkebräcka. Landshöfding Carl Magnus Stuart, död 1705, gaf sätesgården namnet Carlberg. År 1842—60 var majoren J. v. Echstedt egare. Taxeringsvärdet är 25,500 rdr rmt.

**Karlsberg** eller *Storegården*. Ett mantal säteri uti Fogelås socken, Kåkinds härad och Skaraborgs län, med *Söder* och *Öfver Ryd* tax. till 7,280 rdr rmt och med underlydande $^1/_{10}$ mant. i Ruder med såg och qvarn, $^1/_4$ mant. Svenstorp, tillsammans taxeradt till 11,680 rdr rmt, eges af landtbrukaren G. Jonsson.

**Karlsberg**, (Carlsberg). Bomullsspinneri uti Fässbergs socken af Göteborgs län, nära Göteborg, eges, jemte № 18 Qvarn, taxeradt till 90,000 rdr rmt, af hr C. F. Schmidt och C. F. Andersson. Närmare uppgifter om denna fabrik saknas.

**Karlsfors**. Alunbruk uti Säters socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, tax. till 3,000 rdr rmt, och med $^1/_4$ Lunden, $^1/_8$ Mölltorp, samt såg och kalkbruk, alltsammans tax. till 5,120 rdr rmt, eges af baron G. Adelsvärd på Skålltorp i Walla härad. 1850 års tillverkning uppgifves till 850 t:r samt 90 t:r vitriol och 211 t:r rödfärg.

**Karlsfors**. Alunbruk i Bergs socken och samma härad som förutnämda, med 1 mant. Melldahla, $^1/_4$ Dämman, hälften i Melldahla qvarn, tax. till 9,450 rdr rmt, tills. innehållande i areal omkring 340 tunnl., deraf 120 tunnl. åker, 85 tunnl. skog; egdes 1860 af landtbrukaren A. M. Petterssons konkursmassa. — Belägenheten är vacker utmed foten af Billingen, nära intill sjön Melldala Lången och allmänna landsvägen, $^1/_4$ mil från sockenkyrkorna Berg, Lerdala och Timmersdala samt den vid Lerdala nyligen inrättade poststation, 2 mil från staden Sköfde, $2^1/_2$ från Mariestad och Skara samt 4 mil från Lidköping och Falköping, $1^1/_2$ från Axevalla hed och närmaste jernvägsstation samt $3^1/_2$ mil från lastageplatsen Wassbacken vid Göta Kanal.

**Karlsfors**. Jernbruk i Wärmland, Nordmarks härad och Sillerud socken, med en härd och 450 *skℓℓ* stångjernssmide, samt manufakturverk med en räck- och tre spikhamrar, hvarvid tillverkades 1859: 201 *skℓℓ* 1 *lℓℓ* 13 *ℓℓ*. Till bruket höra 1 mant. Forssbyn, $^{26}/_{192}$ mant. i Bryngelsbyn, $^3/_{16}$ mant. i Korsbyn, en tullqvarn och en såg för 80 tolfters bloccars sågning; hela taxeringsvärdet uppgifves 1859 till 39,698 rdr rmt. Egare sistnämda år herrar F. W. och C. G. Ljungqvist.

**Karlslund**, fordom *Sannerud*. Ett mant. frälse-säteri i Kils socken af Carlstads län, är beläget $^1/_4$ mil vester ifrån kyrkan på en slät plan och omgifvet af några björklundar samt en gammal trädgård. Jordmånen består merändels af sand och mo; tillräcklig skog af tall och gran finnes. Förste kände egare är Jonas Jonasson Silfverhäst, gift med

Barbro Cruus, som hade Sannerud i lifstidsförläning såsom enka; men derom uppkom en tvist 1684 sedan hon trädt i ofrälse gifte med löjtnant Ernst Höfner, som var egare 1692. Ätten utgick 1759. Sedermera finna vi gården under namn af Carlslund tillhörande landshöfding C. G. Löwenhjelm, som skref sig äfven till Kathrineberg, Apertin, Lökene m. fl. Var 1842 ladugård under Apertin som egdes af öfverste von Gerdten. Egare år 1860 är hr A. Gröndal. Egendomens areal är 1,105 tunnl. hvaraf 501 är åker; utsädet var 46 t:r säd och 15 t:r potates; skörden i medeltal beräknad till 164 t:r säd, 90 t:r potates; underhållna kreatur uppgifvas till 2 hästar och 36 nötkreatur. Uppskattningsvärdet är 16,500 rdr rmt, och alla utskylderna uppgifvas 1853 till 172 rdr rmt. På godset bodde s. å. 63 personer. I trädgården har i slutet af 1700-talet blifvit funna urnor med brända ben och aska, samt på egorna lemningar efter jernslagg, kanhända efter Osmundssmedjor, som blifvit drifna med handbäljar.

**Karlslund** eller Svinstad. Egendom, se Långseruds socken.

**Karlsnäs.** Egendom af $^{83}/_{96}$ mant. uti Ronneby socken, Medelstads härad och Carlskrona län, belägen vid sjön Rötlången, och taxerad, jemte qvarn och såg till $23,612^1/_2$ rdr rmt, eges af landtbrukaren Carl Petersén. Egendomen med sandig åker, god äng och skog har äfven lastageplats för bräder, som föras från Småland. Fordom var hemmanets namn Rötelångsryd. Egare på 1790-talet var hofjägmästaren Schay, vid samma tid beskrifves gården vara väl bebyggd, med trädgård, bränneri, askraffinaderi- och kalcinerverk.

**Karlösa** (Callösa i jordeboken). $1^5/_8$ mant. skatte-säteri i Söderby-Carls socken, Lyhundra härad af Stockholms län, ett gammalt adligt gods; tillhörde slägten Månesköld 1544—1628, en fru Ulfsparre 1667, sednare, dels en Wernskiöld till 1685 och derefter kronan genom byte, dels en son Månesköld, en Westman 1772, en Carlström 1804, Lejonmark 1825, egdes 1849 af Mattsson och Magnusson. År 1860 egdes säteriet samt $^7/_8$ mant. i Ripplinge by, tax. till 15,780 rdr rmt, af bönder; Callösa qvarn och såg, tax. till 6,500 rdr rmt, äfvenledes af en bonde. Karlösa gård, äfvensom Karlösa kyrka, tros haft sitt namn efter en Karl Folkunge, kanske Karl Ulfsson, som stupade i strid mot Litthauerne 1264. Nämnde kyrka, vid Eckåns utlopps-å, är nu ödelagd.

**Karmansbo-verken** i Westerås län utgjordes omkring 1840 af jernbruken Karmansbo och Nyhammar i Hed socken, samt Norrhammar i Schedvi socken. Dessa jernverk hade 7 härdar och 3,993 *sktt* priv. årligt smide samt 99 *sktt* frälse-smide af eget tackjern. Till verken hörde utom Hellsjö masugn, $^1/_3$ i Enskulla masugn med dertill hörande skogar och hemman, belägna i Norrberkes och Grangärdes socknar i Stora Kopparbergs län, $10^1/_5$ mant. dels frälse, dels skatte, med en arealvidd af 15,200 tunnl. *Karmansbo,* beläget $^1/_4$ mil norr om kyrkan, vid sjön Änderns utlopp, och uppbygdt år 1611, har haft 2 härdar med 1,465 *sktt* 13 *ltt* priv. årligt smide, samt ofvannämde 99 *sktt* frälse-smide. Egare härtill hafva varit på 1750-talet öfverste Woltemat, derefter bergmästaren Örnskiöld, hvars son, Johan Wilhelm, föddes härstädes 1760. Han har utgifvit ett arbete under titel: »Instruktion för befälet vid Kgl. Lifregementets Husar-corps», som röjer fullkomlig kännedom i sv. krigslagfarenheten. Denne, jemte medarfvingarne sålde bruket till grosshandl. Wretman i Stockholm; sedermera köptes det af grosshandlanden J. Schmidt, af hvilkens kuratorer det 1819 såldes till statsrådet C. J. af Nordin och justitiærådet baron C. Kurck. Efter Nordins konkurs såldes 1847 Karmansbo, jemte Hellsjö masugn, till grosshandl. Schön & Comp. för 225,000 rdr b:co. År 1860 egde grosshandl. och riddaren J. G. Schvan Karmansbo stångjernsverk med en tysk härd, 4 Lancashire-smälthärdar och vällugn, med oinskränkt smide från och med 1853; Holms manufakturverk, nedlagdt med bibehållen rätt till husbehofssmide; Holms mjölqvarn med 2 par grofmäld och 1 par sigtstenar, husbehofssåg och tegelverk; $2\frac{367}{840}$ hemman, hvaraf 1 mant. brukas under gården, i sambruk med $^1/_2$ mant. Täckten, i V. Schedvi, $^1/_4$ West-

anhed, $^1/_4$ Skogsbyn, $^1/_4$ Sunnansjö, $^{43}/_{84}$ Bysala, $^7/_{40}$ Nibbarsbo brukas af landtbönder. Taxeringsvärdet för det hela 1859 var 440,393 rdr rmt, häraf 407,760 rdr rmt för brukstillverkningen, som utgjorde: 29,902 *Ctr.* 45 *tt*, eller 8,305 *sktt* 2 *ltt* 6 *tt* stångjernssmide. Samtliga verkstäderna äro byggda af sten, äfvensom ett större tegelbruk finnes här. En vexelundervisningsskola inrättades 1823 af baron C. J. af Nordin, hvarest 40 till 50 barn årligen njuta fri undervisning. Verkets smidesstämpel visar en flygande örn.

**Karreby** (Kareby i jordeboken). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Elfsyssels öfra kontrakt i Göteborgs stift, utgöres af *Kareby*, moderförsamling och Romelanda, annex, samt upptager norra hälften af Södre härad, och innefattande $85^3/_8$ mantal. Pastoratet som eger en träffande likhet med en stöfvel, hvars fots främre del intages af Kareby socken i riktning mot vester, uppfylles till största delen af Inlandsfjället med dess klippor, sjöar och mossar; den reellaste marken ligger utmed Götaelf och i den dalgång, som tränger sig fram förbi Romelanda kyrka, samt på den stora Karebyslätten i socknen af samma namn. Utan att trakten kan få namn af vacker, finnas här rätt många angenäma vuer, hufvudsakligen frambragta af en myckenhet små vattensamlingar, hvars antal blott i Romelanda socken uppgå till sextioen. På gränsen mellan båda socknarne ligger uti en uppbrukad och småtäck dal den icke så obetydliga Romsjön, kring hvars stränder flera hemman äro belägna. Dessa sjöar, som äro ganska fiskrika, innehålla en art af blodiglar (nyligen upptäckta) hvilka i medicinskt afseende äro lika användbara som de vanliga, ifrån hvilka de isynnerhet skilja sig derigenom att de äre hvitprickiga. Det högsta berget inom pastoratet är det isolerade *Aleklättan* i Romelanda socken, som, utan att hafva någon särdeles höjd öfver hafsytan, dock synes långt utåt Kattegatt. Allmogen föder sig nästan uteslutande af jordbruket. I de tre sednaste åren har församlingen haft missväxt. Folklynnet är sådant som man kan vänta sig det hos afkomlingarne af de äkta elfvagrimarne. Särdeles äro byggarne på Romslanda torp mindre väl anskrifna. Folkmängden uppgick 1860 till 3,424 personer. *Kareby*, modersocken, ligger uti Inlands Södre härad af Bohus län, $^1/_2$ mil n. v. från Kongelf, vid 110 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 8,031 tunnl., hvaraf 324 äro insjöar. Landet är flackt och kalt, och innehåller en af Inlands största och jemnaste slätter, den s. k. Kareby hed; på densamma och i allmänhet i dalgångarne råder lermylla och lera; men i norra och nordöstra trakterna af socknen, sand och lättare mulljord; skälsand förekommer flerstädes. Skogsbristen är allmän, och tillgången på bränntorf i det närmaste uttömd. Socknen, som år 1805 beboddes af 924 och 1860 af 1,553 personer, består af 32 mant. sk., $4^1/_8$ kr., $^1/_2$ fr., summa $36^5/_8$ mant., skiftade i 155 delar och taxerades 1860 till 174,072 $^1/_2$ rdr rmt. Intet af hemmanen är särdeles utmärkt framför de andra. Hufvudsäde på dem är korn och bönor, och den mesta jor den är upptagen till åker. — Kareby hvars äldsta namn är Kallabú, lärer först i början af 1600-talet ansetts för moderförsamling. Korntionden utgöres med omkring 75 t:r. Kyrkan ligger vid foten af de bergåsar, som i vester höja sig öfver Karreby hed. I katholska tiden, var hon helgad åt jungfru Maria. Att hon eger hög ålder, visa de inåtlutande murarne. Hon har 2:ne gånger blifvit betydligt utvidgad, nemligen 1672 och sedan i början af förra seklet. Den konstlösa predikostolen är ifrån danska tiden. Kyrkan eger en stor märkvärdighet uti en uråldrig dopfunt af tälgsten, hvilken har mycken likhet med funtskålen i Norums kyrka och är fyrkantig. Den ena sidan föreställer i upphöjdt arbete två fyrbenta djur med treklufna svansar, uträckande sina tungor emot hvarandra öfver en oval figur, hvars betydelse är svår att afgöra. På den andra sidan afbildas ett kors under ranklika sirater och på den tredje ett örtstånd. På den fjerde ser man under en drakslinga en horizontelt ställd runskrift: **rathisair kannamnarklisk i**, samt en bindruna. Under runraden är uthuggen en valknutslik slingerprydnad. Att denna dopfunt tillhörer den äldsta christna ti-

den i Norden kan icke gerna dragas i tvifvel. Utaf de handskrifna anteckningar ett par af Kareby prester efterlemnat, visar sig att inbyggarne i detta pastorat voro de, som ifrigast af alla i länet satte sig emot reformationen. Denna beskyllning träffar isynnerhet dem i moderförsamlingen, hvilka ock derföre länge, ja, ända till våra dagar af de mera liberala Romeländningarne erhållit binamnet »ochristna.» Såsom orsak till Karebyboarnes vidhängsenhet vid den gamla tron, tillskrifves en stor del det missöde, som träffade deras för lutherska läran böjde prest, hvilken dog af slag, under det hans katholskt sinnade embetsbröder gåfvo honom föreställningar emot hans trosförändring. Detta uttydde munkarne såsom ett Guds straff för hans affall från den rätta tron. Då derföre deras nye pastor Anders Jansson ifrade emot deras papistiska rökande, korsande, m. fl. vidskepelser, tillstängde de ofta för honom kyrkan, och vägrade honom att predika. Men ännu svårare förföljelser led han för sin hustrus skull, emedan bönderne ansågo en prests giftermål för en himmelskriande synd. Hon vågade aldrig visa sig i kyrkan för böndernes raseri, som ansågo henne för »ett af then onde utsändt spöke, som ingaf presten allt hvad han hade att föredraga», och hotade stena henne till döds. Lika obändige voro Karebyboarne under Anders Janssons efterträdares, herr Tolles, tid, hvilken de år 1554 bortdrefvo från gället, emedan han förbjöd dem att anropa helgonen om afvärjandet af en det året hotande missväxt. Man har antecknat, att Kareby socknemän voro de sista i länet, som vidhöllo den påfviska läran. Om kyrkoherden Jens Lauritzson Dahl är antecknadt, att han älskade sitt fosterland så högt, att han höll på att få en slag-attaque, då han 1658 skulle aflägga trohetseden till svenska konungen. Han sörjde sedan länge och djupt öfver den skedda politiska förändringen. Af hans tre söner blef Didrik ryttmästare och adlad till Grubbenfeldt; Gabriel, assessor i Göta hofrätt och likaledes upphöjd i adligt stånd, med namnet Dahlcrona; samt Lars, pastor i Morlanda, hvilken flydde med Gyldenlöwes armé till Norge. Efterträdaren, Severin Pedersson Ström, en grundlärd och utmärkt man, synes ock hafva varit en nitisk forskare. En i Göteborgs gymnasii-bibliothek förvarad anteckning om Kareby af år 1758 uppgifver, efter då gängse traditioner, att socknen fått sitt namn af en myndig man, vid namn *Kal* eller *Kare*, hvilken först bebyggt gårdarne Kareby. Han skall hafva anlaggt ett fäste på *Grokareby's* egor, hvarefter lemningar ännu voro synliga 1758. Detta fäste innehades af hans efterkommande tills det förstördes af hertig Skule i medlet af 1200-talet. Numera äro alla spår deraf försvunna. På nämnda hemmans egor fanns till våra tider en ansenlig samling ättehögar, hvilka, enligt allmogens tro, utmärkte ett der fordom inrättadt läger. En större, men nästan förstörd, grafhög på *Röds* mark bär, af okänd anledning, namnet *Faxe*. Ibland dylika graflemningar höjer sig vid *Hagstorp* en manshög lutande bautahäll. En sådan träffas ock på *Källeröd* uti *Marknadsbacken*, som är en slät mo, der man påstår köpstämmor fordom blifvit hållna. Uti *Lödestorps* kohage och vid *Skårby*, i egoskilnaden till *Kålleröd*, äro 4 till 6 stenar af föga höjd uppresta på hvartdera stället; äfvenså på *Bållestads* och *Arntorps* mark, der flera nu bortodlade stensättningar förr varit att se. Tid efter annan har man i torfmossarne vid *Wegstorp* gjort intressanta fynd af saker ifrån bronsåldern. De inom socknen belägna gårdarne *Solbräcka* och *Skårby* antagas af pastor Axel Holmberg för de i Sturlesons berättelse om Kongahälls förstöring af Wenderna omnämnda gårdarne *Solberg* och *Skurhaga*, hvarifrån den hjeltemodige Ölfver Stormund ilade den betryckta staden till hjelp.

Af byar och gårdar må nämnas: 2 mantal *Arntorp;* $1^3/_4$ *Bållestad;* 3 *Grokareby;* 3 sk. $^1/_2$ kr. *Kareby*, det sednare prestgård, tax. till 1,350 rdr rmt; $1^1/_2$ Stora och Lilla *Lundby*, $1^1/_2$ *Löstorp;* 3 *Skårby;* $^7/_8$ *Olsåker*, tax. till 3,500 rdr rmt; 2 *Wegstorp*, tax. till 8,100 rdr rmt, äro militiæ-boställe. Största brukningsdelen är $^7/_{12}$ *Grokareby*, tax. till $4,111^1/_2$ rdr rmt och den minsta $^1/_{32}$ *Öfver Hålt*, tax. till 93 rdr rmt. Afståndet mellan kyrkorna är $^5/_8$ mil. — Adress: Kongelf.

**Karrum,** eller Hornsberg. Egendom uti Tryserums socken, Norra Tjusts härad och Kalmar län, belägen vid sjön

Rånen, utgöres af 1 mant. frälse, tax. till 33,750 rdr rmt, och med underl. $6^3/_4$ mant., Löfbo mjöl- och sågqvarn, fiskläget Källskär, samt 1 spiksmedja med 50 *skt8* förädling, ett gods, tax. till 110,750 rdr rmt, som eges af enkefru grefvinnan Posse. På godset bo öfver 200 personer.

**Karsholm.** Herregård uti Österslöfs socken, Willands härad och Christianstads län, är belägen på ett litet näs, som skjuter ut nordost från vestra stranden af Oppmannasjön. Sydost från Karsholm ligga vid samma sjö Beckaskogs klosterbyggnader, och gent emot Karsholms-näset utskjuter från Oppmannalandet ett bredt näs, bevuxet med den herrligaste bokskog. Dessa med bokskog bevuxna öar och näs vinna derigenom ett ökadt behag, att de täta, nedhängande löfmassorna alldeles dölja stammarna, så att de synas som grönskande kullar, hvilka sticka upp ur den skimrande vattenytan, som på samma gång återspeglar och uppbär dem. I norr, vester och söder begränsas synkretsen på närmare eller fjärmare afstånd af skogbevuxna landthöjder. Promenader i nejden erbjuda mången tjusande utsigt, och hela trakten har en karakter af omedelbar naturfriskhet och mild högtidlighet, som särdeles anslår den från Skånes slättbygd kommande vandraren. Det äldsta dokument om denna gård, som funnits, är ett salubref från 1336, genom hvilket Johannes Constantinsen säljer till »hederlig man Joup Niclesen» all sin egendom i Kalstad, fjerdeparten i »Bjernöerne» och sin part i den skog, som kallas Opmandinge Näs. En ö kallad Fårön, ligger norr om Karsholm, nära intill Ekestalandet, och endast skild genom ett smalt sund från en större ö, som ännu kallas Björnön. Den förra förmodas hafva fordom hetat Husön, hvarpå gården skall först blifvit uppbygd. År 1624 syntes här märken efter grafvar och vallar. År 1400 skref sig Peder Nilsson af Wapn till Husön. Sedermera på samma hundratal befinnes gården i Krogenosarnas händer. Fru Barbara Brahe, enka efter Stig Olsson Krogenos, förmäles af traditionen hafva flyttat gården från Husön till Karsholm. Hennes sons enka Anna Gyllenstierna trädde i nytt gifte med danska riksrådet Pridbor von Putbus, stamfader för den danska linien, som kallades Podebusk. Vid arfskiftet 1515 delade han å sin hustrus vägnar, med Tyge Brahe å hans hustrus vägnar, Karsholms gård. Den förre utlöste den sednare, och Karsholm förblef inom denna slägt tills på 1620-talet, då den kom genom gifte till Henrik Gyllenstierna till Svaneholm och Skoresbo. Han fortsatte och fulländade slottsbyggnaden 1627 samt utvidgade betydligt godset. Den sista af denna ätt som egde godset var fru Sophia Gyllenstierna enka efter Jens Sehested. Hon tyckes hafva varit en kraftfull qvinna, samt god hushållerska; icke heller bäfvade hon för rättegångar. Hon dog 1732 och lemnade Karsholm åt sin son Nils Sehestedt till Broholm. Hans son Anders var den siste af danska adlen, som hade besittningar i Skåne. Det berättas, att Gustaf III, som icke tyckte om den danske godsegaren, uppmanat landshöfding Rosen att köpa hans egendom för att dymedelst få honom ur landet. Så skedde äfven och den 3 Nov. 1781 sålde Sehestedt Karsholm till ofvannämnde landshöfding för 70,000 rdr dansk kurant, hvarvid frihet ifrån 10:de penningens erläggande till kronan beviljades Sehestedt. Traditionen förmäler, att Sehestedt betingat sig vissa famnar ved af Karsholms skogar under ett uppgifvet antal år. Skogen på Oppmannanäset blef använd till denna leqvid; men snart var den medtagen, godsets bönder utarmades af vedkörslor och gårdens åkerbruk försummades derigenom, så att Karsholms-egaren fann sig föranlåten att lösa sig ifrån denna förbindelse. Den qvarstannade småskogen å näset blef då uppfredad, och nu står der den vackraste bokskog i hela nejden. Rosen, som något reparerade gården, behöll den dock icke länge, utan sålde den 1792 till sin måg, exc. grefve Eric Ruuth, som åter sålde gården till d. v. kaptenen, sedan excellensen grefve Carl Clas Piper för 275,000 rdr b:co. Karsholm var ingen af de egendomar, om hvilka han synnerligen vårdade sig. Byggnaden förföll och icke ens de allra oundgängligaste reparationer vidtogos, hvarföre t. ex. vattenflöden

i rum och korridorer icke hörde till sällsamheten. Excellensen Piper dog 1851. Hans arfvingar undansålde 1854 flera under Karsholm liggande hemman. Återstoden jemte säteriet köptes 1855 af ryttm. Rudolf Hodder Stjernsvärd på Widtsköfle och dess hustru Maria Hagerman för 900,000 rdr. Han tillträdde gården 1856 om våren och har, sedan ytterligare flera hemman blifvit undansålda, utvidgat åkerbruket, anlagt tegelbruk, sydvest om ladugården ett prydligt mejeri, samt vidtagit anstalter till borgens ombyggnad och förändrade inredning. Trädgården, som går utmed sjöstranden, är anlagd 1736 af Nils Sehestedt och omgifver borgen i vester, norr och öster; likaledes intager nu trädgårdsanläggning med spaliermurar den fordna ladugårdens plats. Sommaren 1806, då drottning Fredrika bodde på Beckaskog, bodde dåvarande kronprinsen, numera prinsen af Wasa, på Karsholm. I trädgården visas det ställe, invid hvilket han dagligen brukade bada, och kallas det ännu »prinsens brygga».

Egendomen består för närvarande af följande: säteri $5^3/_{16}$ mant. taxeradt till $40{,}162^1/_2$ rdr, ins. frälse $7^7/_8$ mant.; uts. fr. $2^1/_2$ mant. i Oppmanna, och Hjersås socknar tills. $15^9/_{16}$ mant. Arealen är omkr. 7,000 tunnl. hvaraf skogen är ungefärligen 3,000 tunnl., hälften furu, hälften ek och bok. Under säteriet sköttes fordom 250 tunnl, åker, men åkern är nu utvidgad till 500 tunnl. Höskörden är 500 lass hö. Vid Gorrö är en plattgård anlagd med 100 tunnl. åker, men är under utvidgning. 91 jordtorpare höra under gården. Vildbana, ordnadt fiske i Karsholms sjö, sågqvarn, väder- och vatten-qvarnar finnas äfven. Roteringen är 4 soldater till norra skånska Infanteriet. Henrik Gyllenstierna erhöll d. 24 Nov. 1648 i utbyte mot en del gårdar, jus patronatus till Österslöf med krono- och kyrkotionde, det stadfästades 19 April 1698. Krono-tionden utgör 104 t:r råg och korn samt kyrko-tionden lika mycket.

**Karshult.** Skattehemman, $^3/_4$ mant. i Willstads socken af Westbo härad och Jönköpings län, har på sina egor ett berg, kalladt »Sölf eller Frue», som består af en grönstensartad hornblandad massa med glänsande blad, den okunnigheten trott vara silfver. Det har, liksom hängande utöfver en sjövik, ett hemskt utseende. Också har folktron sin bergfru deruti. År 1712 drunknade i sjön här midtför, presten Comerus jemte en bonde, hvartill naturligtvis samma bergfru var orsaken. Man har hört henne säga: »Jag är icke rik; men gå till min syster Sale; hon är rikare.» Folket bäfvar för trollskapet i berget, anmärker Wieselgren. Af hemmanet eges $^3/_8$ mant. jemte $^3/_8$ mant. Åsen med såg, $^1/_8$ Svenshult, tax. till 3,680 rdr. af Sven Magnusson, $^3/_8$ mant. tax. till 1,125 rdr, eges af en annan åbo.

**Karstorp.** Ett mant. berustadt säteri i Klockrike socken, Bobergs härad och Linköpings län, beläget vid Svartån, $^1/_4$ mil från kyrkan, skall någon tid hafva hört under Norrby i Brunneby, köptes 1647 af A. Koskull, egdes 1683 och 1686 af fru Cath. Krusbiörn, född Kyle, kallas då sätesgård af 3 allodialfrälse-hemman; tillhörde vidare sonen öfverste A. J. Krusbiörn, dess dotter Ulrika, gift med assessor L. Sandberg, och sedan, med major J. H. Wolffelt, deras söner på 1750-talet; J. P. Nordqvist 1818, jägmästare J. F. Nordén 1852—60; taxeringsvärdet var 10,500 rdr rmt. Till säteriet höra 2 mantal Kullersbro i Flistads socken och fiskvatten i Svartån.

**Karstorp.** Sätesgård af 2 mant. uti Korsberga socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, med mjölqvarn och 2 par stenar, sågqvarn och tegelbruk. Jordmån är lerblandad, ymnigt höbol, ringa skog. På 1640-talet skref sig till Karstorp major A. Lake, som sedermera blef vice landshöfding i Elfsborgs län, och var bland de befälhafvare i Wenersborg, som vid Norrmännens annalkande öfvergåfvo staden och derföre blefvo ställda för krigsrätt, död 1656. Egendomen tillhörde omkr. år 1740 major Sven Feltstierna, hvars dotter Ottiliana testamenterade Karstorp jemte flera egendomar till sin systerson löjtn. Pehr Lagerberg, som dog härstädes 1833. Säteriet jemte $^1/_8$ hemman, tegelbruk och Kisaströms qvarn tax. till 20,190 rdr rmt. eges nu af hr A. Hägg.

**Karstorp.** Ett mant. säteri uti Ryds socken, Kåkinds härad af Skarborgs län,

har vacker belägenhet vid foten af det vackra Billingen en knapp half mil från Sköfde jernvägsstation och en $^1/_4$ mil från kalkbruk; tillhörde år 1813 ryttm. baron H. Lilliecreutz; år 1860 löjtn. Flygares arfvingar, som äfven ega $^1/_2$ mant. Ryd kyrkobohlet, $^1/_6$ mant. Hofstena Skräddaregården samt $^1/_8$ Espebron och Millomqvarn med 3 par stenar; hela tax. värdet är 14,850 rdr rmt. Åbyggnaderna å hufvudgården består af ett prydligt corps de logis, innehållande två våningar; en större flygel, med 9 boningsrum, m. m.; ladugård, stall med vagnbod, loge med lador och ett nybygdt tröskverk, redskaps- och vedbod, 2:ne spanmålsbodar och en smedja, allt i fullgodt skick. God fruktträdgård omgifver gården, och deri finnes orangeri; vid stranden af en täck, fiskrik sjö, som, till större delen hörer till egendomen, har för åtta år sedan anlagts en stor köksträdgård. Åkerjorden, omkring 100 tunnl., större delen bördig svartmylla med klapper, är lagd i cirkulation, som om 2:ne år kommer i ordning. Äng och betesmarker, beväxte med löfskog, äro ej uppmätta, men anses innehålla ungefär 100 tunnl. Barrskog, växtlig, vacker och välvårdad finnes; vid Karstorp ungefär 150 tunnl. och vid Skräddaregården 15 tunnl.; vida öfver egendomens behof. Vid egendomen vinterfödas minst 40 nötkreatur och 3:ne hästar. Enligt skedda anteckningar, har egendomen i medeltal under de tre sista åren, då skörden varit under medelmåttan, afkastat, pr år, 50 t:r råg, 70 t:r hafre, 15 t:r. ärter, 30 t:r korn och 200 t:r potates, hvarjemte ur trädgården erhållits 400 rdr och af qvarnen 600 rdr samt för hvarje af 30 kor i afkastning 75 rdr rmt.

**Karstorp.** Ett och ett halft mant. frälse uti Edsvära socken, Skånings härad och Skaraborgs län, eges jemte $1^7/_{44}$ mant. Borga belägna i samma socken af major Tham på Dagsnäs i Bjerklunda socken; taxeringsvärdet är 11,740 rdr rmt.

**Karup, Westra.** Socken och regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Bjäre kontrakt af Lunds stift, utgöres af två socknar: Westra Karup, moderförsamling och Houf, annex, samt innefattar $66^2/_3$ förm. mant. Pastoratet, som omgifves på 3 sidor af Skagerack är, utom några sandfält vid hafsstränderna, i det hela bergigt, fullt af hällar och stenig botten, mellan hvilka den rådande jordmånen är sand eller grus, under mer eller mindre djup svartmylla. Pastoratet har brist på vedbrand. Såsom binäring idkas något sillfiske af åboerne vid stränderna. Folkmängden uppgick 1860 till 4,876 personer. — *Karup,* socken uti Bjäre härad och Christanstads län, ligger $2^1/_4$ mil n. n. v. från Engelholm vid hafvet, och 250 fot högt öfver detsamma, samt innefattar 11,548 tunnl. fast land, med 3,578 inbyggare; år 1805 var deras antal 2,410. Hemmantalet är $47^1/_8$ mant. hvaraf $37\frac{377}{816}$ sk., $6\frac{337}{816}$ kr., $3\frac{1}{4}$ fr., skiftade i 407 brukningsdelar och tax. 1860 till 326,370 rdr rmt.; ordinarie räntan är 719 rdr 6 sk. 6 rst. — Barnundervisningen bestrides uti både fast och ambulatorisk skola af två exam. och 2 oexam. lärare för (år 1859) 655, medan 135 undervisades i hemmet. Bland kyrkoherdar må nämnas: dr. Carl Kullberg, död 1808; han var fader till den lärde biskopen i Kalmar stift, Anders Carlsson af Kullberg. Slägten härstammar af bönder från *Kullen,* som ligger på andra sidan af den vik af Skagerack, som skjuter härin söder om pastoratet.

Socknen består af följande byar och hemman: *Bjäragården, Boarp, Brödarp* (Broddarp,) *L:a Båstad, Drängstorp, Elestorp, Erikstorp, Faritslöf, Glimminge, Hånarp, Holmen, Häljarp, Karup, Lillaryd, Möllehult, Karstorp, Mäsinge, Påarp, Ramsjö, Sinarp, Småryd, Svänstad, Slättaröd* (Slätträcka), *Söndratorp* (Söderstorp) *Waran, Waragården* och *Wegalt.* Af gårdar märkas: i Karups by, *Prestgården,* 1 mant., tax. till 6.000 rdr, 1 mant., tax. till 7170 rdr, är sergeant boställe; $1^1/_6$ mant., tax. till 8,310 rdr, är fahnjunkare-boställe. $^1/_3$ *Karup,* $^1/_4$ *Glimminge,* $^1/_4$ *Slätteröd,* $^3/_8$ *Möllehult,* indragna militiæboställen. $^1/_6$ *Waragården,* tax. till 9,230 rdr, (inberäknad åbyggnaden). $^1/_6$ *Påarp,* tax. till 3,000; $^1/_6$ *Karup,* gästgifveri, har mjölqvarn. $^1/_4$ uts. fr. i *Hånarp,* tax. 1800 rdr, eges af baron Gyllenstjerna på Krapperup. — Adress: Båstad.

**Karup, Östra** (så kalladt till skilnad från det skånska). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Laholms kontrakt i Göteborgs stift och utgöres af: Östra Karup, moderförsamling med annexet Skummeslöf, samt innefattar $40^1/_6$ förm. mant. Folkmängden uppgick 1860 till 2,164 personer. — *Ka-*

*rup,* socken uti Höks härad af Halmstads län, belägen $^3/_4$ mil o. s. o. från Båstad, $18^1/_8$ mil från Göteborg, och omfattar en areal af 9257 tunnl., hvaraf 93 äro vatten. Socknen upptager inom sitt område en betydlig rymd af höjdsträckningen *Hallandsås,* hvars branta backar gjorde skjutsningen för Karupsboerna ganska svår, men är nu lättad genom en i senare tiden anlagd ny väg omkring åsen. Ingen sjö finnes här, och det enda större strömdraget är Stensån, som till en del utgör skilnaden mellan modersocknen och annexet, samt har sitt utlopp i hafvet vid gränsen mellan Halland och Skåne. Jordmånen är af olika halt och beskaffenhet. Under åsen är marken jemn; jorden består der af svartmylla, lera och sandblandning. Deremot befinnes marken öfverst på åsen stenbunden, mager och försedd med åtskilliga sumpiga mossar, hvaraf Elgmossen är den största. Blågrå lermergel finnes vid ån mellan Karups och Skummeslöfs egor; skalmergel blandad med koraller i den s. k. badstugugropen nedom Karups kyrka. Ett och annat hemman eger hjelplig bokskog, men största delen af allmogen måste köpa virke till redskap, och nyttja torf till vedbrand. Socknen, som år 1805 beboddes af 802 och 1860 af 1,428 personer, består af $9^5/_{12}$ mant. skatte, 1 kr., $18^1/_{24}$ fr., och taxerades 1860 till 212,820 rdr rmt. *Karups by* med storskiftade inegor, är belägen vid foten af åsen vid landsvägen och kyrkan, saknar skog, eger jordmån af svartmylla på lerbotten och någonstädes äfven skalmergel, utmarken ligger på åsen. Pastorsbostället, $^3/_4$ mant. tax. till 5,250 rdr, skiljes från den öfriga delen af byn genom en bäck, som rinner genom trädgården. Prestgården uppbrann 1716 och Kongl. Maj:t. befalde 1720 pastoratets invånare att återigen uppbygga den. Kyrkan, en vacker götisk byggnad i spetsbågstil, nära landsvägen, $1^1/_4$ mil från Laholm, är byggd af gråsten, hvälfd med tegelsten och täckt med bly. Hon är 45 alnar lång, 13 anl. bred, och hennes byggnadssätt hänvisar till en betydlig ålder. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola, der år 1859 undervisades 131 barn, och 76 i hemmen. Socknens fornminnen inskränka sig till en trakt kallad *Kungskogen* på Finsbo och Lya utmark vester om inegorna vid länsgränsen, hvarom berättas: att der fordom varit en kungsgård, äfvensom att vid de s. k. Räfve- och ladugårdshögarne för ej så långt tillbaka funnits tomtningar till större hus, och till en grotta, kallad *Klackestugan* uti berget Klacken på Gräsryds egor; der synas ännu lemningar efter bänkar omkring väggarne samt spiselhällar, och berättas hålan varit ett af snapphanarnes tillhåll.

Af byar och gårdar märkas: *Hulrugered,* belägen vid skånka gränsen på åsen, var för 80 år sedan öde, men upptogs från ödesmål af bonden Pål Mårtensson, hvilken genom odling, stenbrytning och plantering förvärfvat en viss hogkomst här i trakten. — *Lya,* äfven vid skånska gränsen, består af 6 mant., hvaraf $1^{13}/_{24}$ egas af ryttm. P. Möller på Skottarp, jemte 1 mant. *Mässhult,* ett enstaka hemman på åsen med vidsträckt och vacker utsigt åt hafvet och öfver nästgränsande nejden. — *Himmeslöf,* se den artikeln. — *Tvähöga* och *Täppesås* vid sluttningen af åsen, der stundom näktergalen låter höra sig, $^1/_2$ mant. *Eskilstorp,* tax. till 3,500 rdr, eges af kassör H. E. Bank. — *Möllegårdshus,* qvarn med 2 par stenar, tax. till 4,500 rdr, eges af hr *Ljungström.* $^3/_8$ *Eskilstorp,* $2^5/_6$ *Himmeslöf,* 1 *Karup,* $^1/_4$ *Gräsryd,* $^2/_3$ *Åfvarp, Gräpemöllan,* qvarn med 3 par stenar (tax. till 9,000 rdr), *Promhuset,* alla belägna vid foten af åsen, $^1/_4$ *Högaskog,* $^1/_4$ *Hönhult,* $^2/_3$ *Brödalt,* $^1/_4$ *Ehrenstorp,* 1 *Frestensfällan,* $^1/_2$ *Nidingstorp,* alla belägna på åsen, tills. tax. till 83,650 rdr, egas äfven af förutnämnde ryttm. P. Möller. — Prestgården $^3/_4$ mant; $^1/_4$ *Djekneboh*l, tax. 1,725 rdr, är klockaregård. — Adress: Laholm.

**Kasby.** Fem mant. frälse-säteri i Lagga socken af Långhundra härad och Stockholms län, har jemte 6 mant. frälse Säby tillhört R. R. frih. Carl Carlsson Gyllenhielm, 1685 slägten Kruus, sedermera grefliga slägten Lewenhaupt hvaribland generalmajor Gustaf Fredrik Lewenhaupt var egare i slutet på 1600-talet. Som han, utan konungens tillstånd, gifte sig med sin kusin, blef han jemte sin fru nödsakad lemna Sverige till år 1698, då de slutligen efter många faror och äfventyr fingo återvända till fäderneslandet; han stridde på Morea käckt emot Turkarne, och begåfvades derföre rikligen, samt erhöll en årlig pension; deltog slutligen med mycken tapperhet i slagen vid Helsingborg och Gadebusçh. Hans fru, grefv. Anna Cathar. Lewenhaupt öfverlefde honom i 17 år och dog här 1740. Presidenten Gabriel

Gyllengrip, gift 1741 med en deras dotter Eva Maria, skref sig till Kasby. Åtminstone sedan 1822 och ännu 1860 var grefve G. A. Lewenhaupt egare af egendomen, som tax. till 92,725 rdr rmt.

**Kasen.** Egendom i Bäfve socken, Lane härad och Göteborgs län, utgöres af hemmanen Kasen och Brattås, $1^1/_8$ mant. och tax. jemte tegelbruk till 77,000 rdr rmt. Vid tegelbruket tillverkades år 1858: 20,000 stycken dikesrör, 160,000 takpannor, 120,000 murtegel, och upptages tillverkningsvärdet till blott 6,400 rdr, deremot år 1860 till 50,000 rdr. Egare äro hrr W. Thorburns söner. Egendomen, belägen nära Uddevalla, eger ovanligt sköna omgifningar och god tillgång på skog.

**Kasen,** tegelbruk, se Wassända s:n.

**Kashamra,** i Grödinge socken af Stockholms län, vid Qvarnsjön, 1 mant. frälse-säteri, har från 1680-talet haft samma egare som det närbelägna Marieberg, och Snäckstavik, i söder vid Kaggfjärden, 2 mant. skatte-säteri, köpt från kronan af Salvius; tillhörde 1680 Adlerhielm, 1686 Wattrang, 1689 fru Clerk, sednare slägten Adlerhielm och Sneckenfeldt, 1772 åter Wattrang; hörer nu under *Marieberg.*

**Kastlösa.** Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Södra Mot och kontrakt af Kalmar stift och län, ligger $3^1/_4$ mil s. från Kalmar, 5 s. s. v. från Borgholm — vid 120 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 11,132 tunnl. fast land, blott 5 uppgifves upptagas af vatten eller moras. Marken är nästan alldeles jemn, när man undantager den afsättning, som bildas af den s. k. *Landborgen,* öster om hvilken Alfvaren tager sin början. Denna landborg, som sträcker sig genom hela socknen, och hvilkens största brådstupa är vid Rösslösaberg, består till det inre af en art lagersten eller flisa, bland hvilken man understundom upptäcker något kalk och skiffer; den begagnas till stenmur och husbyggnad. Rådande jordmånen är ofvan om landtborgen dels bara ör och sand, dels sandblandad mylla; nedanom åter, på den trakt, som är mest odlad och bebodd, dels bara lera, dels sand, dels ler- och sandblandad mylla med kalkbotten. I hela socknen är total skogsbrist. Kastlösa, som år 1805 beboddes af 891 och år 1860, af 1,221 personer, består af $35^3/_8$ mant. skatte, $2^7/_{16}$ kr., 1 fr., tills. $38^{13}/_{16}$ mant. tax. med lägenheter till 195,210 rdr rmt. — Ett kyrkomöte för Södra Motet finna vi blifvit hållet år 1611 uti Kastlösa. Barnundervisningen bestrides uti både fast och ambulatorisk skola af en examinerad lärare, för (år 1859) 149 barn, medan 36 undervisades i hemmet. — I historiskt hänseende äro några tilldragelser i socknen kända, såsom, att kon. Johan III, hvilken ofta vistades på Öland, hade under sina jagt- och lustfärder herberge i Ivar Larssons hus, som derför undfick af konungen tvänne hemman i Westerstad. Den 20:de Oktober 1627 sent om aftonen ankom Gustaf II Adolf, på återresan från polska fälttåget, med 3 skepp och kastade ankar i Kastlösa hamn. Konungen hvilade då på ett loft i Dahlby, hvilken byggnad nedtogs 1798. Sängen hvilken konungen då begagnade var förvarad intill nämnda år; äfven funnos der uppspikade öfver loftsdörren 2:ne hjorthorn, tagna af det djur som vid tillfället fäldes för konungens räkning. Åren 1612 och 1677 sköflades socknen; sistn. år af de förenade holländska och danska trupperna, som under 14 dagar härjade och plundrade hela det då försvarslösa landet. I December 1710 och i Jan. 1711 hemsöktes socknen, gemensamt med hela landet af en annan nöd: 327 personer härstädes blefvo då, enligt anteckningar härom, bortryckta af pesten.

Socknen består af följande byar och hemman: $6^3/_{16}$ mant. skatte, $^{13}/_{16}$ krono, *Bredinge,* hvaraf $^7/_{16}$ mant., tax. till 2,860 rdr är kronolänsmansboställe. $^7/_{16}$ mant. tax. till 2,560 rdr eges af kapten C. J. Hasselbom; $6^3/_8$ *Bjärby;* $1^1/_2$ *Lunda;* $4^5/_8$ *Stora* och *Lilla Dahlby,* hvaraf $^1/_2$ mant. jemte $2^{15}/_{32}$ mant. i följande by, tax. till 8,500 rdr, eges af kapten Duses arfvingar; $7^3/_4$ sk., 2 kr., 1 fr., *Kastlösa,* hvaraf $1^1/_4$ mant., tax. till 5,500 rdr, eges af kapt. O. Hasselbom, kronohemmanet är *prestgården,* tax. till 10,800 rdr; $^3/_{16}$ *Penåsa;* 4 *Rösslösa;* $2/^3{}_4$ *Öfra Westerstad,* hvaraf $^7/_8$ mant. jemte $^1/_2$ *Parteby,* tax. till 6,100 rdr, egas af patron O. F. Dahlgren. — Adress: Stora Rör.

**Kathrineberg,** säteri, se Refvesjö s:n.

**Kathrineberg.** Jernverk uti Hanebo socken i Helsingland, med 1 hammare, 2 härdar, höra till Ockelbo-verken, se

den artikeln. Smidestillverkningen har, enligt Bergskollegii utslag af 25 Mars 1839, blifvit förökad från 600 till 900 *skℓℓ* emot 13 *skℓℓ* 10 *ℓℓℓ* hammarskatt.

**Kathrineberg**, fordom *Hollerud*, i Nedra Ullerud socken, är ett bland de äldsta hemman i Wärmland, och man förmodar, att Åke Bonde, som vid ett tillfälle fick den äran att på en gång emottaga och undfägna konungarne Erik Emundsson från Sverige och Harald Hårfager från Norge, här haft sin bostad, emedan vid Digerdöden en vid namn Ulle Bonde bodde här, hvilken förmodas varit af samma bonde-slägt som Åke. Efter sägnen skall Ulle Bonde låtit bebygga gården för den ena af sina döttrar, på det ställe, der kyrkan nu är belägen, och inrättat den till kloster. Då kyrkan grundlades, fanns vid gräfningen en grundval, hvilken förmodas tillhört klostret. År 1540 skall en vid namn Lasse i Håflerud, såsom stället då kallades, varit här boende. År 1630 köptes gården till skatte, hvilken natur den behöll till 1649, då ryttm. Lars Torstensson Blankenfjell erhöll säterifrihet derpå. Med dennes dotter Anna kom godset genom gifte till amiralitets-kapitenen Christian von Nackreij, hvars arfvingar år 1754 afträdde det till R. R. grefve Carl Gustaf Löwenhjelm. År 1757 fick säteriet sitt närvarande namn efter grefvinnan Sara Catharina Linroth. Kathrineberg egdes 1842—60 jemte $1^1/_2$ mant. Södra och Norra Ufved, $^1/_8$ mant. rå- och rörshemmanet Karlsbol, af Mölnbacka bolag, men arrenderades sistn. år af majoren Herman O. Falck. Stället har vackert läge på östra sidan af Klarelfven, 600 alnar n. v. från kyrkan. Intill den stora manbyggnaden stöter på östra sidan den vackra sjön Lösten, i hvilken sjö så väl som i Örten godt fiske finnes. Till egendomen hörer ansenlig furuskog. År 1756 skedde en betydlig uppodling af ängen, belägen vid Karlsbol, till ett åkerfält af $66^1/_3$ tunnl.

**Katrinefors**. Pappersbruk, samt derinvid belägna Susannefors finbladiga såg och vadmalsstamp, uti Westergötland. Pappersbruket med ypperligt läge vid ån Tidan, omkring 2,000 alnar från Mariestad, har blifvit anlagdt år 1761 af rådman A. Rodin och egdes 1860 af handl. Åhlin i Mariestad. Tillverkningsvärdet för år 1850 uppgifves till 6,140 rdr b:co; år 1860 taxerades tillverkningen till 24,300 rdr. Till bruket höra en såg, $21^1/_2$ tunnl. odlad jord, 25 tunnl. skog af stadsjord, med ett tax.-värde af 12,750 rdr. Här äro tvänne boningshus jemte en byggnad för bruksarbetarne; nära invid finnas en vidsträcktare trädgårdsanläggning. Sågen och stampen äro belägna på en holme midtför bruket. Den 16 Feb. 1831 öfversvämmade floden så, att vattnet inträngde i byggnaderna och folket räddades med möda ifrån öfra våningen, med hvilken kommunikation underhölls medelst båtar, intilldess strömmens våldsamhet sådant hindrade.

**Katrinefors** manufakturverk, se Sjuntorps socken.

**Katrinefors**. Kopparhammare uti Björketorps socken af Bollebygds härad och Elfsborgs län, hade år 1860 en tillverkning, som tax. till 10,000 rdr, och eges, jemte $^1/_2$ Bugärde med qvarn och såg, af herrar A. P. Holmgren, J. M. Börjesson och J. E. Carlsson.

**Katrinetorp**. Egendom uti Bunkeflod socken af Oxie härad och Malmöhus län, består af $1^{47}/_{48}$ mant. uts. och är med väderqvarn tax. till 48,450 rdr rmt. Till gården, som är väl bebyggd, hörer en stor trädgård med betydlig plantering. Närvarande egaren är handl. Thomas Frick i Malmö.

**Katslösa**. Annex-socken till Sjörups pastorat, ligger i Ljunits härad och Malmöhus län, $1^1/_4$ mil v. n. v. från Ystad — vid 75 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 879 tunnl. (2,013 efter Forsell). Socknen, som beboddes 1805 af 436 och 1860 af 843 personer, består af $1^1/_2$ skatte, $^1/_2$ frälse *Warmlösa by*, med stenig men gifvande åker, godt höbol och någon torfjord; 1 kr., 6 fr. *Katslösa*; $^1/_2$ *Höröd*, med skarp och mager åker, någon höhöstnad och torfjord (tax. till 4,800 rdr rmt), eges af baron Kurck i Rynge; *Kadesjö* gård, $1^9/_{16}$ mant., se den artikeln; tillsammans $11^1/_{16}$ mant. i 140 brukningsdelar, taxerade till 161,350 rdr rmt. Ordinarie räntan är 68 rdr 41 sk. 6 rst.; kronotionden 8 t:r $6^3/_4$ kappar råg, 18 t:r $19^1/_2$ kappar korn, 12 t:r $34^1/_2$ kap-

par hafra. Kyrkan ligger $^1/_4$ mil från moderkyrkan. — Adress: Ystad.

**Kattarp.** Annex-socken till Wälinge pastorat, ligger uti Luggude härad af Malmöhus län, $1^1/_2$ mil n. n. o. från Helsingborg, $1^1/_4$ s. s. v. från Engelholm — vid 75 fots höjd öfver hafvet; — arealen är 4,698 tunnl. Marken är för det mesta jemn och sank; rådande jordmånen lermylla, som merändels ger god gröda. Har tillräcklig höhöstnad och surskog. Socknen, som år 1805 beboddes af 581 och 1860 af 1,108 personer, består af $1^5/_8$ mant. sk. *Ebbarp;* $3^5/_{64}$ sk., 1 kr., 1 fr. *Kattarp* (denna by har 363 inv.); $1^3/_4$ sk. *Signestorp;* 8 fr. *Svedberg;* $1^3/_4$ sk., $^1/_2$ fr. *Östraby;* $^1/_4$ kr. *Skafve;* 1 fr. *Möllarp;* 1 fr. *Turskköp,* tillsammans 22 mantal, taxerade till 154,720 rdr rmt; i socknen finnas dessutom 6 lägenheter och 4 qvarnar, tax. till 13,420 rdr rmt; alltså är socknens hela taxeringsvärde 168,140 rdr rmt. Ordinarie räntan är 224 rdr 18 sk. Kyrkan är belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af 2 examinerade och 1 oexaminerad lärare; skolbarnens antal uppgick 1859 till 177.

Af hemmantalet lyda $6^1/_2$ mant. *Svedberg* under Kulla Gunnarstorp; $1^1/_2$ *Svedberg* under Krapperup; 1 *Turskköp,* $^1/_4$ *Östraby* tillhöra egaren af Westraby gård. Dessa hemman upptaga en tredjedel af socknens taxeringsvärde. Af gårdar märkas vidare: $^3/_8$ *Signestorp,* $^{29}/_{32}$ *Kattarp,* tax. till 7,690 rdr rmt; $^1/_8$ *Ebbarp;* $^1/_8$ *Signestorp,* tax. till 5,450 rdr rmt, egas af två bönder; $^1/_4$ *Skafve* och $^1/_2$ *Kattarp* äro militiæ-boställen. — Adress: Engelholm.

**Kattarp, Vestra.** By i Vestra Skräflinge socken af Onsjö härad och Malmöhus län, innefattar $1^1/_8$ mant. kr., $1^{17}/_{24}$ mant. sk., 1 mant. domkyrko, $^1/_2$ mant. uts. fr., tillräcklig god åker och äng. Här märkas gårdarne № 1, $^1/_2$ mant., tax. till 9,000 rdr rmt; $^1/_4$ mant. i № 6, tax. till 7,500 rdr rmt, eges af faktor Ruhs' arfvingar i Malmö; $^1/_4$ mant. i № 6, $^1/_{16}$ mant. i № 5, med väderqvarn, tax. till 19,800 rdr rmt, eges af herrar Frick & Möller i Malmö. I denna by dog, 1644, under s. k. Gustaf Horns krig i Skåne, den i fortifikationsvetenskapen utmärkt skicklige ingeniören Olof Hansson Örnehufvud, född i Ny Lödöse år 1600.

**Katthammar.** Vik och landthamn i Öster-Garns socken på Gotland, med tullinspektion. Denna hamn erhöll 1827 förmånen af fri import- och exporthandel.

**Kattleberg.** Gästgifvaregård nära Bohuslänska gränsen, i Skepplanda socken, Ahle härad och Elfsborgs län, af $^1/_2$ mant., tax. till 5,000 rdr rmt, eges af rådman Grönvall i Alingsås. — Härifrån skjutsas i norr till *Kärra,* $1^1/_4$ mil; till *Wadbacka* i sydost, $^3/_8$ mil; till *Nohlby* i söder 1 mil.

**Kattnäs,** se *Södertuna.*

**Kattrinedals** pappersbruk uti Bäfve socken, Lane härad och Göteborgs län, ligger på hemmanet Björbecks egor. Tillverkningen år 1860 taxerades till 80,000 rdr rmt och sjelfva bruket till 3,750 rdr rmt; egare är handlanden A. O. Andersson.

**Kattunga.** Fordom annex-socken till Surteby pastorat uti Marks härad af Elfsborgs län, men sedan 1820 förenad med modersocknen om gemensam kyrka, består af följande byar och hemman: $2^1/_8$ *Björketorp;* $^3/_8$ *Hulebo;* $^3/_8$ *Lönebo;* $^1/_2$ *Bua;* $^1/_2$ *Smedsbo;* $3^1/_4$ *Kattunga;* $^5/_8$ ibm militiæ-hemman; $^1/_2$ ibm kronofogdeboställe; 1 ibm prestgårdsstom. Marken är mer jemn än bergaktig; rådande jordmånen är sand. Taxeringsvärdet var 1860 47,150 rdr rmt, och folkmängden, som 1805 var 355, är för sednare åren inberäknad i Surtebys.

**Kedjebo.** Jernbruk uti Gunnilbo socken, Skinskattebergs härad och Westerås län, beläget 3 mil från Köping mellan sjön Lilla Kedjen samt Ferna bruks Damsjö vid ån, $^3/_8$ mil från Ferna, har blifvit uppbygdt i kon. Carl IX:s tid, 1607, samt tillhört åtskilliga egare till år 1710, då Ferna bruksegare, Cl. Wilkens, inlöste $1^1/_2$ härd med $287^1/_2$ *sktt* smide, hvarefter återstående halfva härden tillhörde bergsmän, som af brukspatron Ramsell inlöstes, utom 40 *sktt,* hvilka ännu egas af bergsmän. För närvarande har bruket 2 Tysk-härdar med $781^{13}/_{20}$ *sktt* stångjernsmide och hörer ännu, utom ofvannämde del, under Ferna bruk. $^1/_2$ mantal *Kedjebo,* taxeradt till 5,609 rdr rmt, eges af 4 bönder.

**Kedkevare.** Ett bland de högsta fjällen i Luleå Lappmark, ligger i den del af Jockmocks pastorat, som är belä-

gen vid fjällryggen intill gränsen mot Norge, och är bekant genom sina nu nedlagda silfvergrufvor. De blefvo år 1657 uppfunna af Lappmannen i Sjockjock Anders Paggeson, hvars afkomlingar än i dag hafva tillnamnet Silfvervisare. En af dem, för några år sedan tillfrågad, om han visste, när stamfadern uppfunnit silfverstrecket, svarade sig hafva hört, att det skett i den konungs tid, som rymde ur fängelset och samm öfver sundet. Det senare kunde syfta på Tåget öfver Bält af kon. Carl X, under hvars regering Kedkevare upptäcktes. Silfvergrufvorna bearbetades för kronans räkning, och 5 mil från dem, vid Qvickjock, byggdes 1661 en smälthytta; men verket drefs med förlust, tills det år 1702 ödelades. Sedan har ej någon vidare grufbrytning blifvit verkställd, utom några skott, som en och annan låtit spränga vid dessa malmanledningar, ehuru först brukspatron Steinholtz, år 1745, och sedan kapten Meldercreutz, år 1769, och derefter några andra anmält sig att upptaga detta silfververk, hvarpå likväl ingen verkställighet följt. Malmen har hållit 5—6 lod silfver på centnern. De grufvor, hvilka i synnerhet blifvit bearbetade äro: Norr-, Carls-, Hedvigs- och Eriksgrufvorna. Vid landshöfding Widmarks besök i Qvickjock den 29 Juli 1859 fann han derstädes bland kapellets tillhörigheter förvaradt ett defekt syneinstrument öfver de byggnader m. m. som voro till finnandes vid grufvorna samt hyttan år 1702. Deri uppräknas de vid Qvickjock uppförda byggnader, som utgöra: bokarverk och vaskhus, smälthytta, proberkammare, drifhus, sättestuga, rostugn, byggning för grufvefolket samt fångehus. Detta sistnämda, 5 alnar i fyrkant, hade till inventarier 1 par halsjern, 1 par handklofvar, en trähäst, attiraljer, hvilka, i fall de blefvo begagnade till nomadfolkets tvingande att verket betjena, visst icke bidrogo att stämma detsamma till fördel för bergshandteringen. Åtminstone förvaras ännu bland Lappska befolkningen traditionela minnen om den hårda medfart, för hvilken den då utsattes genom ålagda prestationer och forslingar.

**Kedum.** (Kjedum i Jordeboken.) Annex-socken till Tådene pastorat, är belägen i Kållands härad af Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil vester från Lidköping, vid Wenern — vid 170 fots höjd öfver hafvet — med $2^1/_4$ mant. krono, $8^3/_4$ mant. frälse, skiftade i 29 delar och taxerade till 66,355 rdr rmt. Arealen är 2,083 tunnl. Marken är i allmänhet bergaktig. I grannskapet af bergshöjderna är åkerjorden af sämre beskaffenhet; dock är jordmånen i allmänhet lera. Skog hafva några hemman till vedbrand, andra lida brist derpå; men timmer saknas. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderförsamlingens, har varit moderkyrka till år 1349; den tillbyggdes 1687. Folkmängden, som år 1805 var 256, hade nedgått 1860 till 222 personer.

Socknen består af följande byar och hemman: *Kjedum* Storeg., ibm. Kareg., $2^1/_4$ *Aggetorp*, 1 *Torpa*, 1 *Stommen*, $^1/_2$ *Kambo*, 1 *Plogsbo*, $^1/_2$ *Nordanåker*, $^1/_2$ *Pihlebo*, 1 *Eke*, miltiæ-boställe; 1 *Gröneberg*, kyrkoherdeboställe; $^1/_4$ *Dryte*. Af större gårdar märkas: *Stommen* och 1 mant. *Aggetorp*, tax. till 11,775 rdr rmt; egare, kamrer Wetterman på Ranåker; *Pihlebo*, tax. till 3,675 rdr rmt, eges af en åbo. *Kedums* mader. — Adress: Lidköping.

**Kellna** (i Jordeboken), *Källna*, *Kjellna*. Annex-socken till Östra Ljungby pastorat, ligger i Norra Åsbo härad af Christianstads län, $1^1/_2$ mil o. s. o. från Engelholm, $1^3/_4$ mil från hafvet — vid 125 fots höjd öfver detsamma — omfattar en areal af 2,059 tunnl. Markens beskaffenhet är mycket olika, dels högländ och ofruktbar, dels jemn och bördig; goda mader finnas, som gifva mycket gräs, och öfver allt är marken stenfri. Rådande jordmån är väl sandmylla, dock finnas både lera och lermylla. På skog är brist, ehuru på några ställen finnes något ek och ännu mer s. k. surskog, såsom björk, al, asp och vide. Folkmängden, som år 1805 var 399, uppgick 1860 till 770 personer; hemmantalet är $16^3/_8$ mant., deraf $13^3/_8$ bet. Eg. Rätts afgift, 3 krono, och taxeringsvärdet 138,250 rdr rmt. Kyrkan ligger $^2/_5$ mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides uti fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 110 barn, medan 31 undervisas i hemmet.

I socknen märkas af gårdar: *Kellna* $^3/_4$ mant., tax. till 4,730 rdr rmt, är pastors annex-hemman; $^1/_2$ *Bohlstad*, tax. till 2,250 rdr rmt, är sergeantboställe; *Hjelmslund*, se den artikeln; 2 mant. *Silfåkra*, tax. till 13,140 rdr

rmt, är ryttm.boställe; $^3/_4$ *Lundsgården,* tax. till 6,080 rdr rmt, eges af ryttm. C. von Hennings; $^5/_{32}$ mant. i *Öja* och $^1/_8$ *Storgårdsmölla* egas af löjtn. von Platen å Gångvad; $1^5/_{12}$ *Bohlestad,* tax. till 9,900 rdr rmt, eges af kammarherren Gyllenstjerna. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{32}$ mant. i *Öja,* tax. till 170 rdr rmt; *Stora Mölla,* qvarn, tax. till 13,140 rdr rmt, och $^1/_4$ *Öja* egas af kapiten Rosentvist. — Adress: Åby.

**Kengis-verken,** uti Pajala socken af Norrbottens län, bestå af jernbruken Kengis och Svanstein. Det förstnämda är beläget omkring 16 mil från Torneå stad, vid Torneå elf, $^1/_4$ mil förrän Muonio vattenled infaller, och anlades 1646 af handlanden i Stockholm, Arndt Grape. I början voro här 3 hamrar, hvardera med 2 härdar, gårmakeri och kopparsmedja, hvarest Svappavaara kopparmalm blef gårad och utsmidd. Verket iståndsattes af bröderna Abraham och Jacob Momma (adlade Reenstjerna), hvilka bröder tjenade landet med flera riksnyttiga företag. Myntverkstäder drefvos här ock en tid, då efter tillstånd sex-dalers plåtar myntades, med 2 daler s. m. valör, hvilkas stämpel först var A. J. R., men sedan tre stjernor, i stället för dalpilar på Avesta plåtar. Denna plåtmyntning upphörde 1715. På 1740-talet hade detta bruk 2 hamrar och 4 härdar, men blef, efter tillstånd, deladt 1754, då hälften af smidet lades till Svansteins nya verk, och här vid Kengis endast bibehölls 1 hammare med 2 härdar till 1000 *skℓℓ* årligt smide, hvilket 1755 ytterligare privilegierades med stämpel K., hvartill äfven lades 1 knipphammare, 2 svantshammare samt stålugn och inrättning till tråddrageri. Det här ofvan belägna *Kengisfall* är det största i Torneå-elf, af 100 famnars bredd, hvilket, på ungefär 150 famnars sträckning, uppgifves vara öfver 60 fot högt. *Svanstein* ligger omkring 10 mil från Torneå och 7 mil nedanom Kengis, vid Kuita bäcks utfall i Torneå-elf. Detta bruk är uppbygdt af Abr. Steinholtz, privilegieradt 1754 till 1 stångjernshammare och 2 härdar med 1000 *skℓℓ* årligt smide, med stämpeln K*. Tillverkningen vid dessa bägge bruk, som äro förenade under namn af Kengisverken, har betydligt nedgått, så att den på de sednaste 25 åren utgjorde, år 1839 den högsta, 374 *skℓℓ*; år 1858 var den 265 *skℓℓ*. Tackjernet hemtas från Torneåfors. År 1819 tillhörde bruken kamreraren Östermark och brukspatron Ekströms konkursmassa, år 1840 J. A. Wallenberg, Öhlund, m. fl. År 1817 anbefallde Kgl. Maj:t, att dess befallningshafvande, ortens bergmästare samt en af Bergskollegium utsedd, i bergsvetenskapen kunnig person skulle, med biträde af vederbörande landtmätare, anställa undersökning för att utröna möjligheten och fördelen deraf, att, genom inköp af Kengis bruk för publika medel, bereda tillfälle för inrättande af en bergslag i orten, och att vid denna undersökning äfven borde utrönas, huru vida elfvarne kunde göras så farbara, att de rika malmtillgångar, som i Lappmarken finnas, kunde derefter transporteras till sådana ställen, hvarest möjlighet för masugnars inrättande medgåfve begagnandet deraf. Men företaget afstyrktes af öfverstelöjtn. C. P. Hällström, som i sitt utlåtande till d. v. Strömrensningskommiteen visade, att beredandet af den föreslagna strömfarten på Lina och Ängeså elfvar i utförande skulle falla sig alltför kostsamt samt framgången och förmånerna deraf äfven voro tvifvelaktiga; derföre lemnades de framkastade frågorna både om öppnande af nämnda kommunikationsmedel och om bergslagsinrättningen utan allt afseende. Sedan denna tid har bergshandteringen, åt sig sjelf lemnad, icke förmått att uppbringa sig från sitt iråkade förfall, såsom äfven det förut visade aftagandet i tillverkningen ådagalägger; derjemte hafva ock flera af verkstäderna dels blifvit obegagnade, dels raserade, dels förfallit till ödesmål.

**Kerrstorp** *(Kjerrstorp).* Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Färs kontrakt af Lunds stift, ligger i Färs härad och Malmöhus län, $3^3/_4$ mil ö. från Lund, 3 mil från Ystad — vid 175 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 4,189 tunnland, af hvilka 139 äro vatten. Jordmånen är blandad med grus, svartmylla och lera, som är mest rådande. Uti en del af socknen finnes litet surskog och torfjord. Folkmängden, som år 1805 var 679, uppgick 1860 till 1,128 personer; hemmantalet är $11^{11}/_{12}$ mant. bet. Eg. Rätts afgift, $2^1/_8$ krono, taxerade jemte lägen-

heter till 185,580 rdr rmt. Ordinarie räntan 258 rdr 33 sk. 6 rst.; kronotionden 3 t:r 7 kappar råg, 27 t:r $27^3/_4$ kappar korn; kyrkotionden 2 t:r $31^1/_2$ kappar råg, 27 t:r $18^3/_4$ kappar korn. Uti kyrkan finnes en dopfunt med fot, hvilken utgöres af plint och derpå en tor, hvarifrån ett menniskohufvud framskjuter, vidare ett mellanstycke, som i midten har en rundstaf mellan två skråkanter och slutligen åter en tor. Kanten prydes med en slinga, hvars krökar fyllas med båglika blad. Under denna slinga finnas följande föreställningar: 1:o) En konung rider i starkaste språng, och tvänne hundar jaga före sig en hjort, hvilken med häftigt lopp skyndar från en till en annan lilja. 2:o) En sadlad häst ryggar sig tillbaka, och nyssnämde höge ryttare ligger på knä och framsträcker sin aftagna krona, och öfver hans hufvud lyser en sol, och hans båda hundar ligga förfärade framför honom. Mot dessa vänder sig med säker ställning en korsprydd hjort, hvilken har under och bakom sig liljor. 3:o) Derefter märkes ett slottstorn, hvarifrån en ryttare med en qvinna bakom sig och ett lindebarn i armarna rider till ett drakskepp, hvari trenne män tyckas med otålighet sträcka sig mot de ankommande. Prof. Brunius förklarar dessa egna skildringar sålunda: »Vi se der en konung, som vid kristendomens införande förföljt dess bekännare, och hvilken, upplyst af nådens sol, erkänner sin vanmagt inför den segrande läran, och vi se hedendomen liksom flykta ur sin borg på stormande haf till andra kuster.» — Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 158 barn.

I socknen märkas af gårdar: *Bjersjölagård*, tax., med kalkugn, qvarn och underl. $1^{71}/_{96}$ *Bjerröd*, till 45,420 rdr rmt, se vidare den artikeln; *Ålestorp*, $^1/_4$ mant. fr.-säteri med $^1/_2$ mant. underl., tax. till 16,880 rdr rmt, eges af en Nils Johnsson; $^7/_{32}$ mant. i *Rönås*, tax. till 9,640 rdr rmt, eges af inspektor Lindell å Stafröd; $^9/_{16}$ i *Ellestorp*, tax. till 6,790 rdr rmt, eges af ingeniör Malmberg; № 4, $^1/_{16}$ *Rönås* med garfveri, tax. till 5,400 rdr rmt; $^3/_4$ mant. *Kjerrstorp*, prestgården, tax. till 6,000 rdr rmt; *Klockaregården*, tax. till 750 rdr rmt; $^1/_8$ *Ahlestad*, tax. till 2,100 rdr rmt, sergeant-boställe; $1^1/_4$ mant. ibm, tax. till 11,190 rdr rmt, indragna militiæ-boställen. Minsta brukningsdelarne äro $^1/_{288}$ mant., tax. till 40 rdr rmt; $^1/_{128}$ mant., tax. till 80 rdr rmt, båda i *Bjerröd*; $^1/_{256}$ *Rönås*, tax. till 80 rdr rmt. — Adress: Hörby.

**Kersö**. Krono-säteri af $2^3/_4$ mant. uti Eckerö socken, Färentuna härad och Stockholms län, n. v. på en udde vid Långtarmen; har tillhört Folkungaätten, nämligen först, så vidt kändt är, kon. Magni Ladulås' bror, Bengt, hertig till Finnland, från 1289 St. Clara kloster i Stockholm, indrogs 1527 till kronan, uppläts åt Danviks hospital, utbyttes af Riksr. Skytte mot hemman i Upland och Södermanland, dem kon. Gustaf II Adolf honom förlänat; såldes efter Riksr. Skyttes död till kongl. R. Gr. Chr. Gyllenstjerna och öfverläts af honom åt Rikskammarrådet J. Gripenstjerna, under hvars tid stenhuset uppbyggdes, hvilket ännu är nästan oförändradt. Han förvärfvade säterifrihet åt hela gården, som då söndrades från Sånga socken å Svartsjölandet och förlades till Eckerö socken; såsom vederlag för de till Riksr. J. Skytte i byte och till Danviks hospital öfverlåtna hemman, indrogs gården vid reduktionen till kronan; dock bibehölls Gripenstjernska slägten vid dess besittning. Med undantag af tiden från 1757 till 1807, då gården innehades af presidenten Strömfelts arfvingar, återkom den sistn. år till Gripenstjernska slägten och öfvergick 1817 genom gifte till slägten Sylvander. Egendomen blef 1818—25, medan den förestods af dåvarande presidenten i Svea Hofrätt, Josua Sylvander, ansenligt förbättrad och en vacker park anlagd. Egare år 1859 var konditor F. de la Croix. Taxeringsvärdet 46,510 rdr rmt.

**Kesäter** *(Kesätter)*. Egendom uti Vestra Wingåkers socken, Oppunda härad och Nyköpings län, belägen nära Kolsnaren, $2^1/_2$ mant skatte, dertill köpt 1765 af gr. Bonde, innehades tidigare, omkring 1700, af Styltenhjelm, tillhörde 1851 och ännu kammarherre grefve G. Bonde, tax. till 20,520 rdr och, jemte $14^3/_4$ mant., Brems tegelbruk och Mårjanå ålfiske, samt frälseräntan af $1^7/_8$ mant., till 98,394 rdr rmt.

**Kettilbo** (Kjettbo i Jordeboken och mant.längden). By i Wenjans socken i Dalarne med 247 inbyggare, har blifvit historisk deraf, att då Danskarne

under Christian II:s tid oroade Dalfolket med sköflande och plundringar, togo de, efter att hafva förtärt böndernas matförråder, nattläger i denna by. Dalkarlarne samlade sig vid *Skottmyran*, icke långt derifrån, med beslut att icke anfalla Danskarne i Kettilbo, der de hade skydd af husen uppe på näset, utan invänta dem vid *Fätisbjärsberget*, der vägen gjordes trång utaf en backe på andra sidan. Der höggo de en bråta och gömde sig i skogen. När nu Danskarne följande morgon, på väg till Mora kyrka, kommo till förhuggningen, tänkte de, att det var vindfällen, och började hugga upp träden, som lågo öfver vägen. Då hofvo Dalkarlarne upp ett anskri och fältrop. En Dansk sade då, skämtande: »*Så, Gud, äre de Svenske skater bittida vakne!*» — I stället för svar hven det i luften ifrån de Svenskas stålbågar ett regn af Dalpilar, så att många Danskar stupade, och efter en kort strid togo de öfriga till flykten öfver sjön, det fortaste de kunde. Men en, som hade fått en pil i ryggen, kom fram till Kettilbo lador, der en ensam qvinna stod och tröskade. Dansken sade: »Smucke mor, drag denne pil ut af min rygg!» »Ja», svarade qvinnan, som var vred öfver den skada, de tillfogat det fattiga folket i byn, — »vänd dig om, så skall jag hjelpa dig!» Då vände han sig om; men hon slog med slagbulten, den hon höll på att tröska med, pilen så till, att han for midt igenom bröstet, och blef det mannens bane. På *Wimmo-hed*, nära derintill, visas af folket stället, der Jutarne blifvit begrafna.

Sedan Gustaf Erikson, efter att hafva förgäfves vid Mora kyrka uppmanat Dalkarlarne att resa sig till landets befriande från tyrannen, begifvit sig modlös upp mot Norska fjällen, återhemtades han till folket i Mora, som ångrade sig, att de hade låtit Gustaf gå ohörd bort, af tvänne de snällaste skidlöparne, Engelbrecht och Lars, af hvilka den sistnämde var från denna by.

**Kettilstad.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Kinds kontrakt i Linköpings stift, utgöres af två socknar: Kettilstad, moderförsamling, samt Tjärstad, annex, och innefattar $85^1/_4$ f. mt. Pastoratet beboddes 1860 af 3,979 personer. — *Kettilstad*, socken uti Kinds härad af Linköpings län, 4 mil s. s. o. från Linköping — vid 320 fots höjd öfver hafvet — ligger dels mellan sjöarna Åsunden och Åmmern, omgifvet af Tjärstad i n. n. v., Eneby i s. v., Hägersta i s. s. o., dels, och mest bortom Åmmern åt öster, mellan Tjärstad i vester, Åtved i norr och Hägersta i vester. Den förra delen har nära 1 mils längd från öster till vester, med en bredd af högst $^3/_8$ mil; den sednare en dryg mils bredd mot öster, med två mils längd från norr till söder. Hela arealen är 33,487 tunnl., hvaraf 4,582 vatten. Mellan de två förstnämda sjöarna är kullig slättbygd, mer jemn mot Åsunden, mer kuperad mot Åmmern, alltså från stranden af Striern. I en kil vester om Åsunden finnes bergaktig skogsmark. Öster om Åmmern är berg- och skogsmark rådande, ganska högländ och afbruten af en mängd dalgångar, med bäckar och sjöar, som utlöpa dels mot Åsundens dalgång, dels genom Åtved mot Kalmar län. År 1804, i Augusti, uppstod med häftig knall ur Striern en smal holme af 1000 alnars längd, sjönk åter ned efter tre veckor, men har i senare tider några gånger varit synlig, sist om sommaren år 1848. Anmärkningsvärdt är, att den fordom i Striern vanliga stora braxen försvunnit, sedan holmen första gången visade sig, men finnes nu deremot i större mängd i den 2000 alnar härifrån belägna Nimmern. Jordmånen är å slättbygden styf lera, annars dels svartmylla, dels sand. Blott skogsbygden har tillräcklig äng och betesmark. Näringar äro åkerbruk, boskapsskötsel, skogsbruk med tillhörande biförtjenster, såsom tillverkning af laggkärl, redskap och åkdon, tjära, samt försäljning af ved och kol till Åtvidaberg; men skogen är genom allt detta mycket medtagen. Dessutom idkas fiske, väfnad m. m. Socknen, som år 1750 beboddes af 844 och 1860 af 1,706 personer, består af $8^7/_8$ mant. skatte, $2^3/_8$ mant. krono, $29^1/_2$ mant. frälse, tillsammans $40^3/_4$ förm. mant., skiftade i 130 delar, taxerade med lägenheter till 290,060 rdr rmt och fördelade på 4 rotar, Kyrko- och Slättborotarna i vester, Norrö- och Söderö-rotarna i öster.

I de förra finnas åtskilliga byar, i de senare mer spridda hemman; af dessa lyda 11$^{1}/_{6}$ mant. under Adelsnäs, hvaribland två säterier; annars hör flertalet af hemmanen till bönder. Vid katholska tidens slut hörde här 2$^{1}/_{8}$ gårdar under kyrkliga stiftelser, 1 under Wadstena kloster, af 43$^{1}/_{2}$ enligt 1700 års Jordebok. På 1600-talet innehade adeln nästan alla hemman, men förlorade en del vid reduktionen. Kætilstadha förekommer 1383 och oftare. Kyrkan och socknen tros hafva namn af Kettil Okristen, som historien framställer såsom en myndig och mägtig herre af Ynglingaätten och lefvande i kon. Olof Skötkonungs tid, då kristendomen i Göta rike blef allmännare antagen. Denne Kettil, som varit drott öfver Kinden, säges så hyllat den hedniska vantron, att han hela 3 år före sin död vistats i sin graf eller ättehög, på det han ej måtte förföras af de kristnas umgänge. Denna ättehög skall ha blifvit undangräfd, då kyrkan byggdes, och hans och hans makas ben blifvit gömda under vestra kyrkomuren; honom tillägges ock en af gammalt förvarad hufvudskål. Kyrkan, som ligger på en ansenlig och vacker höjd vid sjön Strierns nordvestra ända, förmenas ha blifvit byggd i 12:te seklet eller omkring 100 år efter Kettils död; ombyggdes 1760, och är sedermera flera gånger reparerad; tornet skadades 1706 af blixten, och likaledes 1844—45 efter vådeld af samma orsak. Här föddes troligen Johan Kjernander, missionär i Calcutta, se om honom Biograf. och Konvers. Lexikon; fadern var kyrkoherde härstädes. Socknen har flera kassor, sockenmagasin, fattigvård till understöd för omkring 60 behöfvande, både fast och ambulatorisk skola med 184 barn; utom dessa undervisas 61 i hemmen. Af fornlemningar i orten omtalas grafhögar vid kyrkan och flerestädes, i hvilka funnits urnor med aska och brända ben.

Af byar och gårdar märkas: *Kettilstad*, 1$^{3}/_{4}$ mant., tax. till 9,840 rdr rmt, är prestgård; *Wigerstad* $^{3}/_{8}$ mant., tax. till 2,370 rdr rmt, är komministerboställe; säterierna *Söderö* och *Norrö* med underl. $^{7}/_{8}$ *Bjelebo*, 1 *Falla*, 1 *Fallvik*, $^{1}/_{4}$ *Gassemåla*, $^{1}/_{4}$ *Hanekulla*, 1 *Herrsjö*, 1 *Modelö*, $^{1}/_{2}$ *Qvarntorp* med tegelbruk, qvarn och garfveri, 2 mant. *Räckskog*, allts. tax. till 93,620 rdr rmt, utgör ett gods, som egdes 1860 af friherrinnan Adelsvärd på Adelsnäs, under hvilken egendom höra här i socknen belägna $^{7}/_{16}$ *Beta*, $^{1}/_{4}$ *Glysebo*, $^{1}/_{2}$ *Glammesås*, $^{1}/_{4}$ *Norrtorp*, 1 *Hvilebo*, $^{1}/_{4}$ *Hårsbo*, $^{1}/_{2}$ *Håshult*, frälseräntan af $^{1}/_{2}$ *Hålebo*, allts. tax. till 25,110 rdr rmt; 1 mant. fr. *Hamra*, tax. till 4,620 rdr rmt; $^{1}/_{2}$ mant. sk. *Hvena*, tax. till 7,520 rdr rmt; 2 mant. fr. *Kettilstad*, tax. till 13,040 rdr rmt; 3 mant. fr. *Westersum*, hvart mantal tax. till 7,380 rdr rmt; $^{1}/_{4}$ mant. *Tolemåla*, skatterusthåll, tax. till 3,580 rdr rmt, med tullsåg, tax. till 2,400 rdr rmt, äro skiftade i många delar mellan allmoge. *Rumpaboda*, *Trönaboda*, *Haraboda*, *Myortgöl* m. fl. såldes 1383 af Erik Waldemarsson till Bo Jonsson; *Tolemåla* köptes 1648 af Joh. Matthiæ, utbyttes af Gideon Rålamb till kronan. — Adress: Linköping.

**Kettilstorp** *(Kjettilstorp)*. Två mant. säteri uti Ljungarums socken, Tveta härad och Jönköpings län, har blifvit säteri 1678, tillhörde 1718—20 major G. R. Silfverhjelm, 1770 slägten Tham, kapiten K. M. Limæus från 1782 till 1803; år 1818 tillhörde det fröken Ch. Fleetwood och 1860 öfverstelöjtn. G. af Peterséns, som äfven egde $^{1}/_{4}$ *Hofslätt* med qvarn och såg; det hela tax. till 11,650 rdr rmt.

**Kettilsås**. In på Medaryds egor i Alsheda socken af Jönköpings län går denna ås från Flugeby i Hvetlanda, som skall fått sitt namn efter Kettil Runske, om hvilken berättas, att han stulit Odens runekaflar och med dem bundit hans hundar och tjur samt till slut sjelfva hafsfrun, som ville komma Oden till hjelp.

**Kexle** *(Käxle)*. By uti Edsbergs socken i Nerike, har sin märkvärdighet af att vara födelseort för Simon Kexlerus, hvars fader, Sven, var bonde härstädes. Simon föddes d. 29 Dec. 1602, och blef vid 38 års ålder professor vid universitetet i Åbo, ehuru han först sent började studierna. Af honom äro vidlyftiga arbeten utgifna i arithmetik och geometri, äfvensom afhandlingar i astrologi. Byn af 1 mant., tax. till 5,320 rdr rmt, har 5 åboer.

**Kiaby**. Annex-socken till Ifö pastorat, ligger i Willands härad af Christianstads län, 1$^{1}/_{2}$ mil o. n. o. från Christianstad, 1$^{3}/_{4}$ mil från Åhus och hafvet, 60 fot högt öfver detsamma, och omfattar en areal af 7776 tunnland, af hvilka 2870 äro vatten. Marken är till större delen jemn, rådande jordmånen sand, blandad med mylla. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 723 och 1860 af 1089 personer, be-

står af $9^1/_8$ mant. skatte, 14 mant. krono, $^3/_8$ mant. frälse, och tax. till 159,340 rdr rmt. Kiaby socken indrogs 1680 till kronan från Ove Ramel, se Beckaskog. Kyrkan belägen helt nära Beckaskog, $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, har tvåqvadratiskt skepp på femsprångiga och enqvadratiskt chor med ett stjernhvalf på tresprångiga pilastrar i spetsbågstil, och är uppförd af tegelsten. Ehuru omgifningsmurarne synas vara i äldre öfvergångsstil och takhvalfven tyckas vara yngre än desamma, så anser prof. Brunius dock denna byggnad vara tillkommen kort före reformationstiden. Ett fyrkantigt torn af gråsten, hvilket är yngre än kyrkan, höjer sig i vester med rösten åt söder och norr. En utbyggnad med kupig träbotten har 1790 blifvit uppförd å skeppets norra, och predikstolen med altarbordet derunder står vid detsammas södra sida. I kyrkan står en dopfunt af sandsten, hvars fot är fyrkantig och prydes å hvarje sida med ett liggande lejon, som biter i bakdelen af ett annat lejon. Skålen, hvilken håller $2^5/_{12}$ fot i tvärmått, är halfklotformig. Barnundervisningen bestrides i fast skola för (år 1859) 104 barn, medan 51 erhålla undervisning i hemmet.

I socknen märkas: kungsgården *Beckaskog*, 14 mant., tax. till 65,650 rdr; № 12, *Kjuge*, $^3/_8$ mant. utsockne frälse, tax. till 3,490 rdr, eges under Århup; $^9/_{32}$ mant. *Kiaby*, tax. till 2,650 rdr; *Kiaby* qvarn, tax. till 4,500 rdr; Minsta delen är $^1/_{64}$ mant. *Kiaby*, tax. till 150 rdr. — Adress: Christianstad.

**Kiel.** Säteri, se Wänge socken.

**Kifnäbben.** Bergfrälse-egendom i Wika socken, Kopparbergs fögderi och Falu län, af 49 spannl. 9 snesl., är vackert belägen vid sjön Runn, $^1/_2$ mil ifrån jernvägsstationen Korssnäs och en mil från Falun. Den innehåller i areal omkr. 340 tunnl. hvaraf 55 äro öppen åker, de öfriga skog och hagmark; höstutsädet är mellan 3 à 4 t:r, vårutsädet mellan 30 à 40 t:r och afkastningen omkr. 90 t:r råg samt 150 t:r hafra. På egendomen kunna födas 15 à 20 nötkreatur, 3 hästar, 15 à 20 får. Egare år 1860 var landtmätare C. G. Klingvall, och taxeringsvärdet 6,060 rdr. rmt.

**Kifvinge.** Egendom uti Uppsala län, nära Enköping, har tillhört kapten Johan H. Kniperkrona, som dog här 1774 barnlös och slöt ätten, hvilken började med hans fader Thomas Kniper; slägten härstammar eljest från Meklenburg. Kapiten Johan var ifrån 1700 till 1722 fången i Ryssland.

**Kihla.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Gilbergs kontrakt af Carlstads stift, utgöres af tre socknar: Kihla, moderförsamling, Tveta och Svanskog, annexer, samt innefattar $80^5/_6$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 6,758 personer.— *Kihla*, socken uti Näs härad af Carlstads län, $6^1/_2$ mil s. v. från Carlstad, $2^1/_4$ mil frå Åmål — vid 165 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 32,331 tunnl., af hvilka 5,926 äro sjöar och kärr. Marken är till det mesta bergaktig och ojemn. Rådande jordmånen är lera med omkring ett qvarter djup matjord; de flesta hemman hafva skog för egna behofvet, några i östra delen af socknen kunna äfven afyttra något deraf. Socknen, som år 1805 beboddes af 1727 och 1856 af 2575 personer, består af 34 mant. skatte, 2 kr., $1^5/_6$ fr. och tax. till 471,315 rdr rmt. Kyrkan har sitt namn af en kil eller udde i sjön Harfjorden, der hon förut låg nära invid en bergsfot, på ett ganska sidländt ställe. Hon har en klocka med en runskrift, som blifvit läst till Kilarus Curatu 1200, hvaraf man får sluta, att denne herr Kejllar varit en af de första kyrkoherdar i Sverige. Bland nyare tidens kyrkoherdar må nämnas prosten Anders Lignell, af hvilken vi hafva många skrifter i kyrkliga och topografiska ämnen; bland de senare märkes hufvudsakligen: *Beskrifning öfver grefskapet Dal.* I detta pastorat inträffade den sällsyntheten, att Lignell i mer än 9 år hade sin fader till komminister. — Barnundervisningen bestrides i en ambulatorisk skola af en examinerad lärare för (år 1859) 48 barn, medan 257 undervisas i hemmet.

Af gårdar märkas: 1 mant *Säter*, som eges, jemte $^1/_4$ *Skallmetan*, tax. till 17,400 rdr, af hrr Lagerlöf på Kocklanda. — $^1/_2$ mant. *Smedbyn*, tax. till 8,100 rdr rmt. — Minsta bruknings-delen är $^9/_{770}$ mant., tax. till 202 rdr. — Adress: Carlstad eller Åmål.

**Kihl.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Glanshammars kontrakt af Strengnäs stift, utgöres af två socknar: Kihl, moderförsamling, och Gräfve, annex, samt innefattar $86^1/_{24}$ mant.

Pastoratet beboddes år 1855 af 3027 personer. — *Kihl,* socken uti Örebro härad samt Nora och Lekebergs bergslager af Örebro län, vid 180 fots höjd öfver hafvet, $1^1/_2$ mil n. v. från Örebro, $13^1/_2$ mil från Strengnäs. Den södra och största delen af socknen, vid Tysslinge-sjöns öfra ända med en areal af 15,969 tunnl. fast land, hörande till Örebro härad, genomstrykes i norr af Kihlsbergen, och längre ned af derifrån utgående åsar, men har i söder tämligen jemn bygd, med jordmån af sandblandad lera; här bor ock största delen af befolkningen. Nordligaste delen, kallad Kihls rote, hörande till Nora och Hjulsjö bergslag med 9,558 tunnl. areal, hvaraf 278 äro vatten, är i alla rigtningar upptagen af Kihlsbergen, hvilka här hinna till en tämligen betydlig höjd, t. ex. vid *Låckhyttan,* der en kulle går ända till 658 fot öfver hafvet, och erbjuder en härlig utsigt öfver Örebro stad och slott, största delen af Hjelmaren, som ligger på 2 mils afstånd härifrån, med alla deromkring belägna herrgårdar och kyrkor i Östra Nerike. Landet är här genomskuret af flera små vattendrag, som gå dels åt söder till Tysslingen, dels åt norr och vester till Nora- vattnen och Jädra-ån. Samma bergiga och något vilda natur är ock rådande i socknens nordvestra del, 4952 tunnl. stor, hvaraf 301 äro vatten, och som hör till Lekebergs härad, begränsad i norr af Nora socken, i söder af Tysslinge. Socknen som år 1805 beboddes af 1448 och 1855 af 2599 personer, deraf 322 i Lekebergs bergslager, består af $67^{13}/_{24}$ mant., deraf $25^1/_8$ sk., 8 mant. kr., $9^7/_8$ mant. fr., i Örebro härad, $7^5/_8$ sk., $^1/_8$ kr., $4^1/_2$ fr., i Nora, $11^{19}/_{24}$ mant. sk., $^1/_4$ k. i Lekebergs bergslager och tax. jemte verk och lägenheter till 252,720 rdr rmt. — Kil cum annexa nämnes omkring 1314; annexet synes hafva varit Eker. Kyrkan ligger midt i södra delen af socknen på en sandås: den är till en del från katholska tiden, tillökt 1717, ombyggd 1779, ljus och vacker, har en altartafla af Hörberg. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 203 barn, medan 84 undervisades hemma.

Bland byarne på slättlandet äro att märka: *Elgesta,* $2^1/_2$ mant. bortarenderadt kronohemman, tax. till 9,350 rdr rmt. *Wallby* 1 mant., sergeantbost.: *Hälleby* 1 mant, indraget militiæboställe. *Rånestad,* häradshöfdingeboställe, 1 mant. krono, tax. till 3,440 rdr rmt.; *Blacksta,* med kaplansbol $^1/_2$ mant. tax. till 1,040 rdr, och stomhemman för kyrkoherden, 1 mant. samt *prestgården,* nära kyrkan, äfven 1 mant. tills. tax. till 7,240 rdr. Betydligare gårdar och bergverk äro: *Frösvidal, Klockhammar, Ullavid, Ramshyttan,* se dessa artiklar. Minsta bruknings-delen är $^1/_{32}$ mant. sk. *Billinge* tax. till 90 rdr. Adress: Örebro.

**Kihl.** Kontrakt af Carlstads stift, innefattar 4 præbende-pastorat, nämnligen: *Carlstads* stads- och landsförsamling, *Kihl,* med Frykerud, Öfra och Nedra Ullerud och Ransäter, samt *Hammarön* och *Grafva,* hvilka tillsammans hafva en folkmängd af 27,096 personer; år 1840 uppgick den till 21,230.

**Kihl.** Härad i Wärmland, innefattande större delen af det land, som omgifver Klarelfvens nedra lopp samt nedra Fryken och sydligaste delen af Mellan-Fryken, består af följande fem socknar: *Kihl, Frykerud, Nedre Ullerud, Öfre Ullerud* och *Ransäter,* hvilka tillsammans innefatta $105^1/_{16}$ mant. med 16,127 invånare (år 1840 var folkmängden 13,238) på en areal af 167,786 tunnl., af hvilka dock 13,724 äro insjöar (21,600 tunnl. odlad jord, 3,900 tunnl. naturlig äng). Jordmånen är i allmänhet af bättre beskaffenhet än i den nordligare liggande Fryksdalen; jorden är härstädes mer lerblandad. I östra delen, omkring Klarelfvens nedra lopp, består väl jordmånen, liksom omkring denna flodens öfra lopp, till stor del af sand, dock förorsakar det sydligare och längre från fjälltrakterna aflägsna läget, att sädesproduktionen är ymnigare härstädes än i de nordligare trakterna omkring Klarelfven och utöfver egna behofvet. Åkerbruket är också här hufvudnäringen. Ett mantal i detta fögderi taxerades 1860 i medelvärde till 15,752 rdr, frälseräntan af ett mant. till 2,373 rdr, en lägenhet till 2503 rdr, ett bergverk till 110,985 rdr, 1 fabrik till 28,000 rdr, en qvarn och såg till 16,170 rdr rmt. Häradet utgör med Carlstads och Grums härader *Mellan-Sysslets* fögderi och domsaga med tingställe uti Illberg i Kihls socken. — Häradet tros först hafva blifvit upptaget under Olof Trätäljas

tid. En omständighet i Thorsten Wikingssons saga har gifvit anledning till denna förmodan. Thorsten som lefde under nämnde konungs tid, kämpade ofta jemte fosterbrodern och svågern Bele med två sjöröfvare Ufve och Otulfane, dem de slutligen besegrade och dödade. Ufve är en gammal gård här i häradet, ej långt från Klara-elf, och Ulfaxerud ett hemman, som alltid haft skog och mark i sambruk med Ufve. När nu ett slag stod dem emellan vid Elvarqvislan, som anses legat i Wenern; så menar Fernow, att härigenom bestyrkes, det Ufve och Ulfaxerud i Ullerön fått af desse begge sjöröfvare sina namn, och att de der haft sina vikingasäten. Ättehögar till ett oräkneligt antal äro ock bevis på, att denna ortens vackra belägenhet och fruktbarhet ganska tidigt hitlockat många inbyggare. Så finnas 10 st. omkring en jordvall på Hammars egor, 6 på Hoflunda och 3 på Torpsängen, alla på Hammarön. Vid Ilandaholm och Brynjefloden m. fl. ställen äro ock ättehögar. Norr om Runvall (i Kihls socken) synes på en sandkulle omkring 100 ättehögar. Äfven stenkummel och runstenar märkas på flera ställen. *Dyfvelstenen*, se den artikeln.

**Kihl.** Præbende pastorat uti Kihls kontrakt af Carlstads stift, utgöres af hela Kihls härad, se ofvan. *Kihls* socken gränsar i norr till Östra och Westra Emterviks socknar, som åtskiljas af sjön Fryken, i öster till Nedra Ulleruds socken, i söder till sjöarne Norra och Södra Hyen samt Grafva socken; i vester till Frykeruds och Nors socknar, och ligger 8 mil från Filipstad. Socknens hufvudsträckning är från norr till söder nära $2^1/_2$ mil i längd och 1 mil i bredd. Egovidden finnes af i slutet af Bandet bifogade tabell. Den långa, fiskrika sjön Fryken genomskär socknen till mer än trefjerdedelar; den eger, vid denna sjös stränder, sköna och härliga nejder, med vackra utsigter. På båda sidor af sjön Fryken är landet couperadt, med romantisk alpnatur; bergen framstå der höga men skogbeväxta. Södra delen af socknen deremot framställer ett slätt land, med odlade, fruktbara fält; men som är mestadels kalt och skoglöst. Vestra delen af socknen genomskäres af den från urminnes tider för timmerflottning så beryktade Gunnita eller Frykelfven, hvilken eger höga stränder och med lugn fåra framflyter ända till Näsforssen, der den bildar första vattenfallet; derpå det andra vid Frykforssen, hvilka bägge äro i sitt slag sköna, så i anseende till vattenfallens höjd, som den mängd af vatten, som den framstörtar ur den åtta mils långa Frykens enda utlopp. Härjemte finnes ock ett mindre vattendrag under namn af Bonsta-ån, som har sin källa i Fryksdalen. Af mossarne äro Bondesta mossarne de största; men, ty värr vattendränkta, och till följd af bristande aflopp, ej odlingsbara. Flera smärre mossar finnas väl inom socknen, såsom å hemmanen Björud, Eriksstad, Ransby, Ånnita, Bråten, Gunnarsby och Hastersby m. fl. grund; men hvilka äfvenledes af samma skäl äro otjenliga till odling, så vida ej stora och öfverdrifna kapitaler härtill användas, för att afleda vattnet, hvaraf de äro fördränkta. Bergen utgöras hufvudsakligen af gråsten; den största bergsträckningen inom socknen ligger invid östra sidan af sjön Fryken, med namnet Sundgårdsbergen, och är helt och hållet skogbeväxt samt lemnar dess egare ej blott tillräckligt behof af timmer och bränsle, utan äfven till afsalu. Några malmanledningar hafva ej yppats. Jordmånen är visserligen omvexlande, men hufvudsakligen följande: uti norra delen består den merändels af sandjord, uti den mellersta af ler och mulljord och uti den södra af mulljord, hvilken frambringar de bästa skördarne. De i södra delen befintliga, ännu ouppodlade och skoglösa fält, bestå mestadels af lös, flygsandsartad sandjord, hvilka, blott frambringa ljung. Af däggande djur, hvilka finnas uti socknens skogar, äro få arter i anseende till skogarnes gleshet, nu befintliga, utom räfvar och harar. Såväl björnar som vargar äro nästan försvunna, de sednare någon gång synliga under vintertiden, då de göra ett vanligt ströftåg nedåt Wenerns slättland, och anställa någon gång der skada, medelst sin rofgirighet bland husdjuren. Föga odlingsbar jord finnes nu mer. Uti socknens norra del består den ouppodlade af bergaktig mark, och i den södra af

sandjord. Jordens nyodling kan alltså anses nästan fulländad, intill dess kommunen sjelf, eller med statens biträde, blir i tillfälle att bearbeta de nu vattendränkta, många mossarna. Beträffande klimatet eller andra naturförhållanden, kan derom ej lemnas annan upplysning, än att socknen delar i detta fall den södra delen af provinsens förhållande, har nordisk natur, ofta kalla vintrar och varma somrar, hvilka ej menligt inverka på den härdade befolkningen; men de sednare orsaka mer och mindre gynsamma skördar. Helsotillståndet är i allmänhet godt. Folkmängden är årligen i tilltagande och utgjorde år 1853: 3020 personer. Husböndernes antal var 422 och tjenstehjonens 903; 487 par voro inom församlingen gifta. År 1860 uppgick folkmängden till 3,360 personer. Allmogen kan visserligen icke anses sjelfegande, emedan nära $^1/_3$ af socknen utgöres af dels stora possessioner och dels boställen; såsom i förra fallet *Apertin*, *Lökene*, *Halsmo* och *Gamlegården* m. fl. tax. till 159,129 rdr, hvilka innehafves af en enda egare, och uti det sednare pastorsbostället *Ekenäs*, tax. till 27,600 rdr, samt Norra och Södra Wählsäter miletiæ bost. Å dessa hemmans grund finnas många torplägenheter, hvarjemte många hemmansdelar besittas af s. k. åbönder, hvilka utgöra alla tungskatt till herregårdarne. I öfrigt råder mindre välmåga inom socknen, emedan de sjelfegande hemmansbrukarne ej så idkat åkerbruket, att det medfört den afkastning och vinst, som det bort och kunnat göra. Hufvudskälet till denna uraktlåtenhet af jordbrukets skötsel torde böra och kunna sökas i det lätta tillfället att erhålla förtjenst med forslors verkställande vid faktorierna, *Eng* och *Fryksta*, och måhända äfven uti folkets mer och mer visade benägenhet för rusgifvande drycker, hvilken last, särdeles i de invid städerna belägna orter, likt en kräfta tär folkets hjertrot, dess merg och ben. Oafsedt anförda förslappning i seder, har dock i senare tider ej inom denna församling några gröfre brott blifvit försporda, såsom mord m. fl.; men smärre gå härstädes såsom flerstädes i svang. De religiösa högtiderna firas med det för svenska allmogen vanliga djupa allvar, hvilket dem är lemnadt i arf af deras fäder, och oafsedt den yttre sedesförslappningen, ligger dock en varm gudaktighetskänsla på djupet, hvilken äfven visar sig i föräldrarnes benägenhet att låta sina barn bevista folkskolorna, på det de härigenom må utbildas till den inre menniskan. Allmogens klädedrägt har, bland de förmögnare, urartat till härmning af herreklassen, och är särdeles yppig såväl hos män som qvinnor bland de förmögnare. Boningshusen bestå till en del af två och till en del af en våning. Inredningen är hos de förmögnare sorgfällig och snygg, hos de mindre bemedlade enkel och tarflig. Dialekten är trög och tung med förvrängning af ord, som vålla att deras språk för en främmande blir svårfattligt. Tjenstehjonens årslöner utgå både i penningar och klädespersedlar. En drängs lön uppgår vanligen till 40 à 50 rdr och en pigas till högst 20 rdr b:co per år. Åkerbruk och boskapsskötsel utgöra nu folkets hufvudnäringar; ty sedan en jernbana mellan Frykstad och Klara elf till faktoriet Lyckan i Grafva socken, blifvit anlagd, har det i saknad af den förra forslingsförtjensten, nödgats bearbeta det förra med mera omtanka och ifver, och förbättra den sednare med rikare utfodring; hvilket allt, efter några års förlopp bör bereda en säkrare vinst, än den, i förra fallet lätt åtkomliga, men också lika lätt förstörda penningetillgången. Några enskilda och allmänna binäringar finnas icke inom denna kommun, åtminstone ej värda att omnämna.

Jernbanan, som sträcker sig från Frykstad vid sjön Fryken till Hynbron, och sedermera genom Grafva socken till Klara elf, utgörande i Kihls socken en sträcka af $^3/_8$ mil, sedermera genom Grafva $^1/_8$ mil, började anläggas år 1849 och färdigbyggdes år 1850, var den första som anlades i Sverige. Bruttoinkomsten uppgick för år 1851 till 21,679 rdr, och nettobehållningen till 11,359 rdr rmt. Anläggningskostnaden för jernbanan har uppgått till 120,000 rdr. Uti sednare åren har bolaget anskaffat 2:ne ångbåtar, en på Klarelfven och en på Fryken. I anseende till dessa kostnader samt uppbyggandet af faktoriet Frykstad, hade till en början icke någon behållning visat sig; men man väntar en rik skörd af dessa omkostnader

och nedlagda mödor. Af fornminnen finnas flera ansenliga stenkummel på Örnäs udde, vid Frykens östra strand: ett ganska ansenligt på Ekenäs egor, vid norra ändan af Hyen; omkring 100 större och mindre ättehögar norr om Runnevålen på en stor sandkulle, hvarest sannolikt ett fältslag stått, emedan en dunkel sägen ännu är bland allmogen om krig i denna trakt; mellan Runnevålen och Carlslund äro äfven flera ättehögar; vid Gammelgårdens torp invid Lökene, samt på Apertins och Mogårdens egor invid kyrkan efter landsvägen äro äfvenledes många. En bautasten finnes vid Runnevålen, nu omkullfallen. År 1662 fann man i en bergklippa under en stenhäll, vid Presthamna, ett spjut, en stridsyxa, ett svärd, med fäste af tackjern samt silfver- och kopparpenningar. Den gamla kyrkan af okänd ålder, är byggd af sten i gamla stilen, och som hon var af ålder förfallen, blef år 1850 en ny kyrka efter flera års arbete uppbyggd, hvilken så till det yttre som inre är uppförd i storartad stil, invändigt utan prål; men med en skön och härlig altartafla, prydd med ett förgyldt kors, derå sinnebilderna af tron, hoppet och kärleken, finnas anbragta. Kihls socken, som hörer till Philipstads bergslags bergmästaredöme är moderförsamling, hvarunder lyda: Frykerud, Nedre och Öfre Ullerud samt Ransäters socknar. Hemmantalet är $30^{11}/_{24}$ mant. skatte, $1^{23}/_{24}$ mant. krono, tax. med 158 torp till 496,637 rdr, samt 4 sågar och qvarnar, taxerade till 39,045 rdr rmt; dessutom finnas mindre fabriksinrättningar, tax. efter klasser, som erlägga 10 rdr i bevillning. Socknens 70 hemman äro skiftade i 230 delar, af hvilka den minsta är på $^1/_{960}$ mant., tax. till 22 rdr. — Barnundervisningen bestrides i en ambulatorisk skola af två examinerade lärare för (år 1859) 481 barn.

I statsbidrag erlades 1850: 11,653 rdr. Kronotionden är af Kgl. Maj:t anslagen till Carlstads stifts prestenkor med undantag af kronohemmanen, som erlägga densamma till Carlstads läroverk. Soldatrotar indelta till Kgl. Wärmlands regemente finnas 22 st., hvaraf 19 äro med soldater besatta och 3:ne vakanta för hvilka vacance-afgift betalas med 90 rdr rmt per år. Militiæ-boställen äro hemmanen $^1/_3$ mant. *Norra* och $^1/_4$ *Södra Wählsäter* samt $^1/_8$ *Måsserud,* tax. till 9,345 rdr. Pastors lön, utom bostället Ekenäs, utgör $1^1/_2$ tunna kronostridt på hemmanet, 2 *℔.* smör på hvarje 1000 rdr af taxeringsvärdet och ett dagsverke på hvarje matlag i värde af 50 öre, uppgår i total-summa till omkr. 1,122 rdr. Apertingodsen med Frykfors tullqvarn erlägga till pastor enligt accord 150 rdr om året. Likstol erlägges icke. Komministern innehafver tvänne boställen: $^1/_8$ *Mogården* och $^1/_4$ *Skommita,* tax. till 3,255 rdr; det senare af dessa är en gåfva af nu mer aflidna biskopinnan Bjurbeck. (Om biskop Bjurbeck, son till en hammarsmed vid Bjurbecks bruk, berättas, att han såsom barn vid föräldrarnes flyttande till Bada i Lysviks socken föll af slädan på vägen, och återfanns sedermera efter ett par timmar i ostörd sömn framför Kihls kyrka, der han sedermera blef pastor.) Dessutom erhåller komministern såsom lön af större hemmansdelar 8 kappar och af mindre 4 à 6 kappar kronostridt, uppgående till en total-summa af 650 rdr. Klockarens lön utgöres med 1 kappe råg, korn och hafre på hvarje matlag och en kollekt om året. För vaccination erhåller klockaren 25 öre för hvarje vaccineradt barn samt 2:ne årliga kollekter. Kyrkovaktaren erhåller 1 kappe hafra på hvarje matlag samt en kollekt om året. Kyrkobetjeningens aflöning uppgår till omkr. 266 rdr rmt. Häradsbetjenten likaledes $^1/_2$ kappe hafre på hvarje matlag. Skjutsningen har varit ställd på entreprenad, men har numer återgått till gamla systemet, hvilken återgång blifver i sjelfva verket de skjutskyldige både svårare och kostsammare. Såsom upplysande exempel härpå kan anföras. Om en hemmansegare på Gunnita, hvilket hemman är beläget vid socknens vestra gräns uppbådas att skjutsa till Carlstad, så har han först $^3/_4$ mil till skjutsstället Illberg och sedan $1^3/_4$ mil till Carlstad, utgörande sammanlagdt en vägstrecka af 5 mil, för hvilken han erhåller enl. gamla skjutslegan 42 sk. rgs. och kanhända han förlorar hälften af sina enskilda göromål. Skjutsningsbesväret uppgår till omkr. 1,132 rdr. Hemmanet *Illberg,* beläget ganska högt, söder från kyrkan, är både gästgifvaregård, posthemman och tingsställe; hemmanet Gunnarsby har ock gästgifvaregård. Brefbäringen utgöres i tour hemmanen emellan. Socknen underhåller en vägsträcka af $4^3/_4$ mil, och uppgår underhållskostnaden för densamma till omkr. 1,700 rdr. Socknen underhåller 2:ne färjor, näml. en vid hemmanet Rud och en vid Björud; underhållet för dem båda anses uppgå till 65 rdr om året. Diverse onera, nybyggnad och underhåll af kyrkan beräknas till omkr. 300 rdr. Beträffande fattigförsörjningen ha hemmanen hittills varit belagda med s. k. rothjon, hvilka kostat hvart och ett af desamma per medium 48 rdr 25 öre personen, uppgående till ett belopp af omkr. 1,700 rdr; men efter en dem emellan nyligen öfverenskommen fattigförsörjningsmethod skola de fattiga hädanefter försörjas hvar och en i sitt hem.

Af gårdar märkas vidare: *Halsmo* 1 mant. säteri. Efter landshöfding M. Reutercrantz' bref af den 4 Juli och 1 Sept. 1672 var detta ladugård under säteriet Apertin och dertill köpt af Lars Broman; år 1765 var det ladugård under

Lökene, hvarunder det ännu lyder. 1 mant. *Ransby*, 1/4 *Bondestad*, 5/28 i *Bråten* 1 *Hastersby*, tax. till 39,463 rdr, egas af brukspatron Andersson på Dömle. 1 mant. *Sannerud* tax. till 16,500 rdr, se Karlslund.

Till jemförelse af gårdarnes olika egorymd, utsäde, beskattning m. m. torde nedanstående utdrag ur en tabell, hörande till Kihls sockenbekrifning uti Kgl. Landtmäterikontoret, tjena:

| | | mantal. | inb. | tunnl. | utsäde. | utskyld. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| *Apertin*, | f. sät. | 1. | 18. | 731. | 89 t:r | 247 rdr. |
| *Halsmo*, | » » | 1. | | 384. | 59 » | 138 » |
| *Gamlegården*, | fr. | 1. | | 155. | 36 » | 303 » |
| *Illberg*, | » | 1. | 14. | 773. | 36 » | 492 » |
| *Wählsäter, S.* | kr. | ½. | 26. | 36. | 21 » | 215 » |
| *Bondestad*, | sk. | 1. | 56. | 2438. | 88 » | 876 » |
| *Hannäs, Norra* | » | 1. | 77. | 199. | 32 » | 346 » |
| *Gunnita*, | » | 1. | 78. | 354. | 33 » | 520 » |

Socknen ligger 2 mil från adressorten Carlstad.

**Kihl.** Ett mantal frälse-säteri; se Söne socken.

**Kihlaforssverken,** *Kileåfors* (i 1825 års Jordebok). Dessa äro belägna i Gefleborgs län samt bestå af jernbruken Kihlaforss i Hanebo socken, Annefors med Hellbo masugn i Bollnäs socken (icke i Hanebo, såsom blifvit uppgifvit under Annefors i likhet med andra författares uppgifter), samt Tönshammar i Skog socken. *Kihlaforss* bruk uppgifves för år 1818 haft 2 stångjernshammare: *Öfre* och *Nedre* hammaren, med 2 härdar hvardera, och 2,100 *skℓℓ* smide; vid nedre hammaren funnos 2 knipp- och 3 spikhamrar samt 1 stålugn. Af anteckningar i 1825 års jordebok synes Kongl. Bergs-kollegium hafva d. 1 Nov. 1838 beviljat uppförandet uti brukets nedra hammarsmedja af 1 hammare och 2 härdar för en årlig tillverkning af 900 *skℓℓ* stångjern och att öka smidet vid brukets förra verkstäder med 600 *skℓℓ*, allt mot dubbel hammarskatt. Den 21 Oktober 1841 erhölls Bergs-kollegii tillåtelse, att uti brukets nedra hammarsmedja uppföra och begagna den, alltsedan år 1777 till lägenheten Loviseberg lydande till detta bruk, från Bränninge bruk i Södermanland, inflyttade men dittills icke uppförda stångjernshärd. År 1842 uppfördes 2:ne nya stångjernshammare, men år 1843 flyttades 2 härdar med 1,200 *skℓℓ* till Tönshammar; år 1849 d. 4 Maj erhölls Bergs-kollegii utslag på nedläggandet af en stångjernshärd med bibehållande likväl af oförändradt smidesbelopp, och år 1853 flyttades 1 stångjernshärd till Annefors, då bruket kom att bestå af 3 härdar med oinskränkt smide. Tillverkningen uppgick 1859 till 2,342 *skℓℓ* 12 *ℓℓℓ* stång- och ämnesjern, år 1855 var den 2,612 *skℓℓ*. Kihlaforss bruk utgör, med Kihlaforss två sågar och qvarnar, taxerade till 15,000 rdr rmt, Hallens qvarn, (2,250 rdr rmt), 223 öresl. 6 9/10 pgl. i åtskilliga hemman med tillräcklig skog, inom socknen, taxerade till 84,100 rdr rmt, ett gods, taxeradt till 209,040 rdr rmt, förutom hemman i Söderala och Segersta socknar. Detta bruks tillverkning är prisbelönt vid pariser-expositionen 1856 för jern till gevärspipor och nu sednast vid expositionen i London. Af egare äro blott kända för år 1825 justitiærådet Pettersson m. fl., år 1860 P. L., C. A. och P. Rettig; sistnämnda år bodde vid bruket och på dess egor inom Hanebo socken 282 personer.

**Kihlsbergen.** Från gränsen af Westmanlands län till sjön Rosvalens utlopp sänker sig höglandet med lindrig sluttning och förlorar sig i slätten. Men vester om nämnde sjö resa sig berg af 600 till 700 fots höjd, hvilka, efter Jerleåns genombrott, bilda de s. k. Kihlsbergen, som i förening med den allmänna landtryggen fortgå uti sydvestlig rigtning genom Lekebergs bergslag, till söder om sjön Multen. De äro öfverallt branta och oländiga, samt sönderdelade af smala, med kärr och mossar fyllda dalbottnar. På östra sidan bilda de mot slätten tvärbranta bergväggar, hvilka i allmänhet höja sig 400 till 500 fot öfver det nedanför dem belägna slättlandet. Mellan sjöarne Multen och Ölen öfvergå de branta bergen till utplattade skogbetäckta berg och jordhöjder, som sänka sig till slätten på omkring 300 fots höjd öfver hafvet. Men landtryggen fortgår med ringa höjd och bredd mellan sjöarne Ölen och Möckeln, samt n. o. om sjön Toften, till gränsen af Skaraborgs län, der den ånyo uppstiger till högre berg på skogshöjden Tiveden, och förenar sig med den bergstrakt, som omger Wetterns norra del. Från dessa berg utskjuter äfven landthöjden Käglan. (Se detta ord.)

**Kihlstad.** Ett halft skattehemman

uti Alsters socken, Wäse härad och Carlstads län, tax. till 7,500 rdr rmt, och beboddes 1860 af 28 personer; häraf egdes $^1/_{16}$ mant. af brukspatron H. F. Lexow, resten af en bonde. — På detta hemman föddes hofrättsrådet Bengt Silfverstedt, som förut kallat sig Kihlstedt efter födelseorten. Hans fader var nämndemannen härstädes Olof Månsson. Hofrättsrådet dog 1738. Hemmanet var år 1825 anslaget åt landshöfdingen i Carlstads län till lön.

**Kiholm**. Frälse-säteri af $^1/_2$ mantal i Wester- Telje socken, Öknebo härad och Stockholms län, vid Teljefjärden, $^1/_4$ mil ifrån Södertelje och $3^3/_4$ mil ifrån Stockholm. Egendomen har tämligen god åker och äng, medtagen skog och ett större tegelbruk. Mangården af trä, på en höjd vid sjön, har ett vackert läge och är omgifven af löfträd. — Gården var ifrån början ett kronotorp, afgärdadt från Lina egor, och skall, efter Tham, på 1500-talet hetat Humlemora eller Humleboda. Enkedrottning Christina donerade d. 20 Juli 1613, Keholm jemte Hushagen, ett torp midt öfver sjön, till sin kamrerare Johan Jakobsson (hvilken i senare handlingar äfven kallas Rosenflycht) »till mulbete för dess hästar.» Egendomen blef af honom bebyggd och 1645 försåld till sekreteraren Lars Cantherus (adlad Cantersten). Detta köp blef klandradt af den förres måg, krigskommissarien Casper Lilliecrona, egare till Lina, som påstod, att svärfadren tagit af Lina och Gillberga egor och lagt under Kiholm; bevisade äfven att han upptagit en äng å Gillberga egor. Dottren, Brita Lilliecrona, uppgaf sig äfven kunna bevisa med dom, att gården var upptagen af Lina mark. Cantersten erhöll likväl den 11 Juni 1645 confirmation på denna dess aflingegård samt torpen Hushaga och Wattubrinken. Ärfdes efter hans död 1657 af sonen, öfverintendenten, residenten i Holland, Carl Canterstén, hvilken egare d. 14 Nov. 1678 förbytte egendomen ifrån krono till skatte emot några hemman i Kinds härad i Östergötland, och 1694 gjorde den till säteri. Hans arfvingar öfverläto densamma 1695 till generalguvernören Johan Paulin Olivecrantz för en hans fordran hos dem, stor 12,450 d:r k:mt. Den öfvergick sedan till den förres svåger, underståthållaren Jacob Clo; ärfdes af dennes dotter Margareta Cath. Clo, gift med legationssecreteraren Mathias Edenberg till Klippingeberg m. m. och af den senares döttrar, Catharina och Eva Edenberg; kom genom den förras gifte med erkebiskop Jacob Benzelius i Benzelstiernska slägten och egdes 1772 af kammarrådet Joh. Benzelstierna, † 1773, tillföll 1780 i arf den sistnämndes systerson, kongl. sekreteraren Joh. von Engeström; förblef inom slägten till 1837 då egendomen försåldes till brukspatronen Carl Oskar Westin. Godset var då såväl till åbyggnad som jordbruk mycket förfallet, men blef af denne egare iståndsatt. Han tillbyggde boningshuset, uppförde en ny ladugård, tegelugn, foder- och tegel-lador, förbättrade åkern, den han genom nyodlingar betydligt förstorade, och lade till denna egendom en äng och ett torp ifrån det tillgränsande frälsehemmannet Gillberga. Af honom tillhandlade sig kapitenen Sparre 1850 egendomen emot 65,000 rdr b:co, hvilken försålde den åter 1855 till ingeniören A. T. Sjöberg emot 66,666 rdr 32 sk. b:co och var han egare ännu 1860. Taxeringsvärdet var samma år: 30,000 rdr rmt, inber. ett stort tegelbruk. På denna egendom, som, att sluta af de många och stora källare, som finnas under gårdsplanen, måste haft en större åbyggnad, än den nuvarande, föddes, d. 10 Nov. 1623, kongl. rådet Gustaf Lilliecrona. Han berömmes mycket för sin statsklokhet, och af hans bref, dem han skref till landshöfdingen Durell, under sitt ministeriella vistande i Danmark, finnas några tryckta i Svenska Merkurius för Augusti 1760. Framför gården ligger en holme, »Kiholmen», hvaraf gården fått sitt namn, och hvarest finnas lemningar efter en forntida befästning. Vid Asplund, ett torp under gården, finnas ättekullar och stensättningar. Här hittades 1836 vid körning i åkern en virad ten eller armring af guld.

**Kiirunavaara.** Jernmalmsberg i Torneå Lappmark, $2^1/_2$ mil v. från Juckasjärvi kyrka, är ganska högt och man har härifrån utsigt öfver Torneå och Luleå lappmarker, samt till de snöbetäckta fjällen vid gränsen mot Norge.

Den allmänna hälleart, hvaraf detta berg består, är granitporfyr af gråaktig färg, hvars hufvudmassa utgöres af tät qvarts, hvilken är nära öfvergången till hälleflinta, insprängd med bladig fältspat af gråaktig röd färg. Högsta delen af detta berg utgöres af en jernmalmsgång, som är 8,400 fot, eller nära $^1/_4$ mil i längd, samt från 400 till 800 fot bred, bestående nästan uteslutande af ren jernmalm. Denna malmgång fortsättes på djupet och eger således ett ovanligt stort förråd af malm. Malmberget angafs 1736 och kallades då *Fredriksberg*. Malmen har dock ej hittills blifvit nyttjad, utom några få skeppund, som blifvit transporterade till de inom Torneå socken inrättade Kengiska jernverken, hvilkas afstånd gör forslingen mycket kostsam, antingen den verkställes af lapparne med renskjuts, eller af nybyggarne på orten.

**Kil** eller *Fiskekil*. Annex-socken till Wisnums pastorat, ligger i Wisnums härad af Carlstads län, $2^1/_4$ mil söder från Christinehamn vid Wenern, hvartill hon gränsar i vester och söder, och på 180 fots höjd öfver hafvet. Arealen är 18,653 tunnl., af hvilka 1,620 äro vatten; hemmantalet $2^{23}/_{24}$ mant. skatte, $28^5/_8$ mant. frälse, tax. med lägenheter till 324,985 rdr rmt. Marken är ojemn, full med klippor och hällar; i söder inskjuter Kilsviken; största insjön är Noret. Rådande jordmånen är lera; skog finnes till husbehof. Socknen beboddes år 1805 af 1,289 och 1860 af 1,607, år 1850 af 1,686 personer. Den gamla träkyrkan egde många bevis för att vara en bland de äldsta i Wärmland och hela riket. I kyrkan förvaras ännu stora ljusstakar af jern från katholska tiden, äfvensom en St. Görans bild (riddar St. Görans minne lefver än genom en bekant visa hos allmogen; han skall hafva frälst en prinsessa i Kappadocien från en drake. Hvad som emellertid är visst är att han varit en from och gudfruktig höfding, som blef dödad för sin christna tro, då Diocletianus var kejsare år 295). Ifrån Warnhems kloster hade munkarne nära väg hit, att vid behof förrätta gudstjensten, hvaraf Munkerud och Munketorp hafva fått namn. Af fornminnen finnas äfven 4 ganska stora ättehögar vid Nynäs i trakten af Kilsviken, äfvensom flera dylika på hemmanen Eds, Kärrs och Hygns egor. En runsten skall finnas vid Eda. Ett domaresäte vid byn Algutsrud. Barnundervisningen bestrides i fast skola af 2 examinerade lärare för (år 1859) 190 barn, medan 80 undervisades i hemmet.

Af gårdar märkas: *Kihlen* och *Ödesgården*, $1^1/_2$ mant., tax. till 21,263 rdr rmt, eges, jemte 2 mant. *Westra* och *Östra Kiln*, 1 *Brobyn*, $^1/_7$ i *Kärr*, allts. tax. till 44,759 rdr rmt, af possessionaten J. H. von Döbeln. *Ödegården* anses fått namn deraf, att den blifvit öde vid Digerdöden. *Kihlen* blef säteri 1673, egdes 1825 af brukspatron Holmstedt. *Näs*, säteri, hvarunder lyda: 1 *Prestgården*, 1 *Backa*, $^1/_2$ *Dyrön*, $^1/_4$ *Edstorp*, $^1/_4$ *Hjulstad*, 1 *Hygn*, 1 *Hyllerud*, 1 *Hålla*, 1 *Justorp*, $^3/_4$ *Medskogen*, 1 *Nohltorp*, $^1/_2$ *Nötöen*, $^1/_2$ *Silletorp*, $^1/_2$ *Strand* m. fl., tax. till 132,120 rdr rmt; se vidare Näs. $^1/_4$ *Arskagen*, $^1/_2$ *Löfötorp*, 1 *Löfön*, tax. till 10,125 rdr rmt, egas af brukspatron J. A. Åkerström på Säby. — 1 mant. *Hofmanstorp*, samt $2^1/_4$ mant., tax. till 33,900 rdr rmt, egas af brukspatron O. Nordenfelt och C. Hammarhjelm. — 1 mant. *Ed*, $^1/_4$ *Melltorp*, tax. till 15,488 rdr rmt, egas af possessionaten C. W. Norrbom. — *Klockareboklet*, tax. till 300 rdr rmt. Minsta brukningsdelarne äro $^1/_{20}$ *Berg*, tax. till 477 rdr rmt, och $^{18}/_{648}$ mant. *Åserud*, tax. till 375 rdr rmt. — Adress: Christinehamn.

**Kila**, (i jordeboken) *Kihla* (allmännare). Fordom Kalum. Socken och konsistorielt pastorat uti Öfver-Tjurbo härad af Westerås län, 3 mil norr från Westerås, $^1/_2$ mil s. v. från Sala — vid 280 fots höjd öfver hafvet — ligger långt utsträckt som en kil mellan Kumla och Sala i öster och nordost, samt Wester-Fernebo, Fläckebo och Haraker i vester och sydvest, omfattande en areal af 27,031 tunnl., hvaraf 486 äro insjöar. Norra och vestra delarne upptagas dels af låga bergåsar, dels af tvänne sandåsar, dels slutligen af betydliga kärr, såsom Solinge- eller Solängsmyran. Också upprinna i dessa trakter flera vattendrag, som hafva aflopp till Sagån: de nordligaste upptagas af Silfköparen, på gränsen till Sala socken; Ranstaån går åt sydost och utgör gräns mot Romfartuna. Kring denna åns nedersta lopp inom socknen, i dess sydöstra hörn, är bästa bygden, med mer eller mindre god lerjord. Hufvudnäringen är åker- och ängsbruk, som erhållit betydliga förbättringar, särdeles genom tämligen allmänt infördt cirkulationsbruk, äfvensom mycken jord har blifvit vunnen genom

aftappande af kärr och mossar, såsom Bysjön o. a. Äfven skogsbrukets afkastning går något öfver egna behofvet, till kolning för Ramnäs bruk och till vedförsäljning på städerna. Dessutom är Sätra helsobrunn (se den artikeln), som ligger inom socknen, en vigtig afsättningsort om somrarne. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,171 och 1860 af 1,514 personer, består af $34^{11}/_{16}$ mant., hvaraf $28^{1}/_{8}$ mant. skatte, $1^{15}/_{16}$ krono, $4^{5}/_{8}$ frälse, skiftade i 164 delar, taxerade, jemte 1 fabrik, 6 qvarnar och sågar, till 310,167 rdr rmt. De förra tidernas tarflighet är försvunnen, och allmogen vill i allt täfla med ståndspersonerna. Barnen här få alltför snart komma till väldet, hvaraf ofta händer, att föräldrarne blifva nådehjon hos dem. Kila nämnes 1312, bredvid Kumla, såsom eget gäll, men skall förut ha varit annex till något af de kringliggande, och då haft sitt kapell vid Lånsta i sydost. Kyrkan är gammal men tillbyggd 1780 och 1798; i henne förvaras från katholska tiden en dopfunt af metall och en altartafla, bägge med munkstilsinskrifter och den senare med årtalet 1450. Af kyrkoherdarne är en och annan känd från 1300-talet; kaplanerne från 1621. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och 2 oexaminerade lärare för (år 1859) 58 barn, medan 56 undervisades i hemmet. Af fornminnen nämnas en bautasten, $^{1}/_{4}$ mil i söder från kyrkan på Grällsta bys gärde, hvarpå läses en inskrift som betyder: Thorbjörn och Igifaster läto resa denna sten efter sin fader Sigdorn, som dödde i härnadståg. — Littli ristade runorna, — er befalde göra bron. Ett stycke af stenen är borta. Äfven finns en runsten vid Westerby i norr. Uppå Lånsta egor finnas begrafningsplatser.

Största gården är *Limsta,* se den artikeln; *Ljumsebo,* vid den derefter benämnda sjö, $^{1}/_{2}$ mant. frälse, med obetydligt qvarn- och sågverk, har en tid tillhört grefve G. Adlersparre, lyder nu, med $^{9}/_{16}$ mant. tax. till 11,647 rdr rmt, under Ramnäs bruk; *Prestgården,* invid kyrkan, $1^{1}/_{4}$ mant., tax. till 11,378 rdr rmt; kaplanen besitter $^{1}/_{16}$ mant. i *Klockaregården,* tax. till 648 rdr rmt; $^{1}/_{4}$ *Tyskebo,* tax. till 750 rdr rmt, är kronolänsmansboställe. För öfrigt äro: $^{1}/_{4}$ *Gullvalla,* tax. till 2,569 rdr rmt, $^{1}/_{4}$ *Sörbo,* tax. till 3,431 rdr rmt, och $^{1}/_{2}$ *Kifsta,* tax. till 3,410 rdr rmt, de största; och $^{1}/_{32}$ *Gubbvad,* tax. till 240 rdr rmt, $^{1}/_{4}$ *Åsbo,* tax. till 900 rdr, $^{1}/_{54}$ *Grällsta,* tax. till 277 rdr rmt, de minsta brukningsdelarne. Största delen af skattehemmantalet är reduceradt från kammarrådet H. Gripenstjerna och, enligt 1825 års jordebok, under arrende af Sala bergslag. — Adress: Sala.

**Kila** (Kihla eller Kyla). Annex-socken till Lunda pastorat (men enl. Kongl. bref d. 7 Juni 1860, komma församlingarne att vid nästinträffande kyrkoherde- och komministersledighet utgöra särskilda pastorat), ligger i Jönåkers härad och Nyköpings län, 3 mil vester från Nyköping — vid 130 fots höjd öfver hafvet — mellan Lunda i öster, Stigtomta och Björkvik i norr och nordost, Simonstorp, Krokek och Qvarsebo, alla tre af Linköpings län, i sydvest och söder, samt upptager med $1^{1}/_{2}$ mils längd och 1 mils bredd, en areal af 31,937 tunnl., af hvilka 1,180 äro insjöar (36,473 tunnl. efter Forsell). Det minsta hör till Jäders- eller Weråns flodområde, och består af vidsträckta, mer eller mindre bergländiga skogsmarker, hörande till Kolmorden, och 250 till 300 fot höga. Norr om Jädersån, mot Björkvik och Stigtomta är mindre högländ skogs- och bergmark, med små dalgångar och slätter. Rådande jordmån är i stora dalgången, upp till trakten af Wreta, bördig lera, men i skogstrakterna omvexlande lermylla, sand-, mo- och torfjord; näringarne äro åkerbruk, ängsbruk med boskapsskötsel, skogsbruk med kolning, bergsbruk, ringa fiske m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,590 och 1860 af 1,968 personer, består af $29^{11}/_{16}$ mantal, hvaraf $13^{5}/_{8}$ sk., $5^{11}/_{16}$ kr., $10^{3}/_{8}$ fr., taxerade, jemte Stafsjö och Ålberga bruk samt andra vattenverk och inrättningar, till 484,780 rdr rmt; $^{1}/_{4}$ mant. Norrtorp och $^{1}/_{4}$ mant. Hällfallet tillhörande Lunda socken, föras i jordeboken under Kila socken. — Killæ eller Kila förekommer 1303 och 1402. Kaplaner nämnas från 1593. Kyrkan är af trä, utan torn, ombyggd 1750. En äldre af sten har legat närmare östra gränsen. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad och en oexaminerad lärare för (år 1859) 103 barn, medan 113 erhöllo undervisning hemma. En särskild folkskola finnes dessutom vid Stafsjö bruk.

Gårdar och verk: *Gammersta* eller Gammelsta, 2 mant. frälse, köptes 1645 af Gyllenklou, tillhörde 1685 enkefru M. Hägerstjerna, på 1700-talet fick det samma egare som Ålberga bruk, år 1859 tax. till 22,500 rdr rmt och med $2^3/_8$ mant., belägna i samma socken, till 37,110 rdr rmt, egdes s. år af brukspatron C. H. Ekstrand; *Ålberga* bruk med $3^1/_2$ mant., tax. till 62,710 rdr rmt; *Stafsjö* bruk med $10^3/_{16}$ mant., tax. till 291,800 rdr rmt, se dessa artiklar; *Sjukälla*, $^1/_2$ mant. krono, kaplansbol, tax. till 2,940 rdr rmt; *Klockaregården*, tax. till 300 rdr rmt, 1 mant. *Ålberga*, $^1/_4$ *Lunden*, $^1/_4$ *Lillkälla*, tax. till 14,100 rdr rmt, indragna militiæboställen; *Råsta*, $2^1/_2$ mant. frälse, nämnes 1402, blef dels köpt från kronan 1649 af Gyllenklou, dels utbytt af L. Ribbing, dels var det gammalt frälse; hade länge samma egare som Gammersta, till 1799; år 1855 och 1859 tillhörde $1^1/_2$ mant. bönder, 1 mant. major S. Klingenstjerna, som bebyggt det för ståndspersoner och derjemte eger: *Leonhardsberg* eller *Spatorp*, $^1/_2$ mant. frälse-säteri, köptes 1638 af Joachs Schüttehjelm, tillhörde 1686 Jacob Fleming, derpå Lennart Svensson Ribbing, som lär ha gifvit det sitt namn, 17.. slägten de Besche, friherre von Köhler och grefve C. Wachtmeister från 1815, tax. jemte 1 mant. *Råsta*, 1 mant. *Lunden*, till 18,020 rdr rmt; — 1 mant. *Hässelby* med tegelbruk och $^1/_8$ mant. *Långbro*, tax. till 12,870 rdr rmt, eges af hr N. M. Nymans barn; — $1^1/_4$ *Wreta* och *Wretatorp*, tax. till 12,000 rdr rmt, egas af Kapiten Carl Klingenstjerna. — Adress: Nyköping.

**Kilanda.** Annex-socken till Starrkärr pastorat, är belägen i Ahle härad af Elfsborgs län, 3 mil n. n. o. från Göteborg, $1^1/_4$ mil från Kongelf — vid 156 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 9,349 tld, hvaraf 532 upptagas af vatten. Marken är bergaktig; rådande jordmånen är sand, till någon del lera. Socknen, som består af $5^1/_8$ mant. sk., $1^7/_8$ kr., $9^1/_{16}$ fr., tills. $16^1/_{16}$ mant., och tax. 1859 till 81,440 rdr rmt., beboddes 1805 af 384 och 1860 af 586 personer. Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder.

I socknen finnas byarne: *Bräcke, Burhult, Kolanda, Amfastebo* och *Hult;* största egorymden intar godset *Kilanda*, af 3 mantal säteri, 1 m:t. Bräcke frälse, $^1/_2$ m:t. Buur, $^1/_2$ Slätten, $^1/_2$ Sunnet, $^1/_4$ Jernbo samt Kilanda qvarn och såg, tax. till 43,320 rdr rmt. — Adress: Göteborg och Kilanda.

**Kilanda.** Tre mant. frälse-säteri uti ofvannänmnde socken, tillhörde år 1623 amiralen och Kongl. R. grefve Gabriel Bengtsson Oxenstjerna, som då af kronan köpte det ena af nuvarande säterihemmanen, hvilket vann frälse-natur genom det byte, hvarvid Kongl. Rådet Carl Bonde år 1628 lemnade Moogård i Wadsbo härad mot Kilanda. Efter medlet af 1600-talet tillföll egendomen hofrättsrådet Ax. Scheringsson Rosenhane genom hans giftermål med Riksrådet Christer Bondes dotter och stannade sedan i frih. Rosenhanska slägten till slutet af 1750-talet då kommersrådet Jonas Alströmer blef egare af gården; den förblef inom slägten till 1791, då ryttm. Christer Zelow blef egare; tillhörde 1798 handl. i Göteborg P. P. Ekman, hvars arfvingar (H. Ex. Riksståthållaren grefve v. Platens, hr N. T. Wahlbergs, doktor J. J. Ekmans arfv. och kommersrådet C. H. Ekman) egde den år 1831; brukspatron P. W. Ekman var egare 1860. Gården, på hvars egor sockenkyrkan är belägen, är ganska vacker; stora förbättringar gjordes här af frih. Alströmerska slägten samt af hr. P. P. Ekman. Egendomen, hvarunder lyda 2 mant. frälse i Kilanda och 3 mant. uti Skepplanda socken under eget bruk samt qvarn, såg, 2:ne tegelbruk, obegagnade vattenfall, 1 mant. arbetshemman och 20 st. dagsverkstorp, har ett årligt utsäde af 250 t:r säd förutom rotfrukter.

**Killingsuando.** Kapell uti Gellivara socken och Luleå Lappmark, besökes sommartiden af prester från Gellivara. Här vistades under några år missionären Joh. Zellberg.

**Killinghammar.** Jernbruk uti Gunnilbo socken och Westerås län, beläget nedanför Bockhammar vid strömmen, som rinner ut i Stora Kedjen, är troligen anlagdt vid samma tid som Bockhammar och från 1760 tillhörigt samma egare. Bruket har 1 Tyskhärd, med $533^3/_{10}$ *skℓℓ* stångjernssmide.

**Kimstad.** (Kämpestad.) Socken och patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Lösings, Bråbo och Memmings kontrakt, är belägen i Memmings härad af Linköpings län, $1^1/_2$ mil n. o. från Norrköping, $2^5/_8$ mil från Linköping, vid 120 fots höjd öfver hafvet, gränsar i söder till Roxen och Skärkinds socken samt Asplången mot V. Husby, i öster äfven till Husby, i nordost till Löt, i norr till Kullerstad, i vester till Wånga och Skrukeby och upptager en areal af 14,302 tunnl., af hvilka 602 äro vatten.

Längst i söder hör delvis hit den dalsänkning, hvilken stryker fram här mellan Roxen och Asplången, med den i norra sluttningen anlagda kanalen, och socknen utskjuter till och med en spets i söder derom från Norsholm inåt Skärkind. I denna sydligaste bygden är slätten rådande; Roxens södra strand är sidländ. Motala ström, som från Norsholm går åt norr till, midt för kyrkan, derpå åt nordvest till Kullerstad, delar socknen i tvänne något olika stora delar. Den östra större skiljes från slätten i söder af en sammanhängande tämligen brant berg- och skogsås. Vestra bygden på andra sidan om strömmen upptages både vid elfbrädden och inåt af större och mindre bergkullar och skogsbackar, med mellanliggande små dalar, kärr, gölar och få slättmarker; några bäckar gå dels till Roxen, dels till Motala ström, den största från Horken och Dänseln invid norra gränsen. Flera olika trakter förete vackra naturscener, såsom vid Runstorp, Norsholm och Hulta i södra bygden, Landsjö och Löfstad uppe uti den östra, Ekekullen öster om kyrkan, Tångestad, Forssby, Nygård samt Lyckeberg invid strömmen. Jordmånen är omvexlande lera, dung-, klapperstens- och sandjord, i allmänhet ganska bördig. Klimatet är friskt och sundt; växtligheten ej utan hinder af läget mellan större och mindre vattendrag, som draga till sig det mesta af nederbörden före midsommar. Ortens hufvudnäring är åker- och ängsbruk, med boskapsskötsel, båda under sednare tider betydligt uppdrifna. Sädesslagen äro de vanliga; mest sås råg och hvete; af foderväxter odlas klöfver, timothej och något vicker. Skog finnes ej vid alla hemman, vid en del motsvarande det egna behofvet och vid några få derutöfver. Fiske idkas i sjöarna och i Motalaström. En del af allmogen förtjenar på forsling af varor mellan Norsholms kanalstation och Norrköping. Socknen, som år 1750 beboddes af 1030 och 1860 af 1448 personer, består af $22^7/_{12}$ sk., $3^7/_8$ kr., $20^2/_3$ frälse, tills. $46^7/_8$ mant. skiftade i 59 delar och tax. med vattenverk och lägenheter till 390,160 rdr rmt. 1 mant. sk., $^1/_2$ fr. *Boda,* 1 fr. *Fröjerum,* $^1/_2$ fr. *Hundstorp,* 1 sk. *Rundstorp* $^1/_2$ fr. *Stafsäter,* $^1/_2$ *Sätra,* $^1/_2$ *Ulfveryd,* 2 mant. sk. och $3^1/_2$ fr. med 258 invånare, belägna vester om strömmen, höra i juridiskt hänseende till Risinge tingslag. Den under större gods lydande allmogen står gemenligen lägre än den öfriga i välstånd och sedlighet, emedan högt uppjagade arrendevilkor eller dagsverksskyldigheter nedtrycka dess verksamhet för eget bästa. Under katholska tiden hafva $6^1/_2$ gårdar inom socknen lydt under kyrkliga stiftelser, $10^3/_4$ under Alvastra, Wreta och Strengnäs kloster af samtliga $44^3/_8$ inom landslag, enligt 1700 års jordebok. De hemman, som räknas till Risinge tingslag, hafva hört till Wänge bergslag. På 1600-talet hafva de flesta hemmanen lydt under adel. — Kimstadha nämnes redan på 1200-talet, äfven Kympestadha 1383. Det har tidtals haft med Kullerstad gemensam kyrkoherde. Sedan 1699 har Löfstads säteris egare haft jus. patronatus, derför att grefve Axel Liljes fru testamenterat till kyrkan 12000 daler kopparmynt. Samma slägt har ock bekostat kyrkans ombyggnad från 1728—33; tornet blef färdigt 1770, och kyrkan med orgelverk invigd 1771. På kyrktaket stå af gammalt två ryttarebilder, föreställda i ett bilderverk af jern, sittande bakfram på sina hästar, betecknande enligt sägnen två prinsar med namnet Erik, af Olof Skötkonungs ätt, Emunds och Amunds söner, hvilka skola hafva dödat hvarandra i envigeskamp. Af striden kallades orten först Kämpestad, som sedan i hastigare uttal förvandlats till Kimstad; åkrarna till prestgårdens egor kallas ännu kämpaåkrarne. Socknen har kyrka och fattigkassor samt tre fattighus, de två vid Landsjö och Löfstads säterier, hvilka hafva hvar sin egen fattigvård; en donation från år 1847 af kapt. Is. Forsskål till belöning för tjenstehjon, särdeles vid ladugårdsskötseln; en från 1852 af major frih. Kuylenstjerna för en stattorparefamilj; ett sädesmagazin och en sparbank, såsom afdelning af den allmänna i Linköping. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 för 60 barn, medan 146 undervisades i hemmet. — Af fornminnen finnas, utom hvad som är nämndt vid

kyrkan, en runsten i kyrkomuren, en fyrkantig stensättning på en kulle i Landsjö gärde, kallad kung *Eriks graf*, och säger folket, att en af konungasönerna ligger der begrafven, lemningar efter en stenbyggnad på en holme i sjön derstädes; en hög vid Ökna, der man velat söka häradets gamla tingsställe; ruiner efter byggnader vid Norsholm, dels på udden mellan Roxen och strömmen, dels öster om den sednare, samt mot öster den sänkning, kallad Tvärån, äfven Braskens Graf, som ansetts vara en början till kanalförbindelse med Östersjön från denna biskops tid, men som några anse böra tillskrifvas hertig Johan af Östergötland. Säkert är, att biskop Brask, liksom hans företrädare, från 1100-talet, här haft ett gods af betydenhet, kalladt Munkeboda, sednare Noor eller Norsholm, med ny åbyggnad från 1400-talet, och att det sedermera, efter skedd indragning till kronan, var en ansenlig kungsgård. Sägnen, att här eller, efter en annan mening, vid Landsjö, funnits ett kloster med namnet Munkeboda, bestyrkes af befintliga handlingar. Vid gräfningen af Göta Kanal gjordes fynd af gamla stridsvapen, skeletter, sköldpaddskal m. m.; nedanför Kimstads qvarnar gjordes år 1818 ett högst sällsynt och förmånligt fiske, då ett konststycke af guld jemte 16 ålar uppdrogs. Konststycket, hvilket fastnat i refven, bestod af en dryg svensk aln i omkrets och hade form af en tallrik. På detsamma voro anbragta en mängd figurer i upphöjdt arbete samt ädla stenar af rubiner, ametister och granater jemte en ganska stor saphir. Polska riksvapnet samt Östgöta och Småländska landskapsvapnen funnos ock der föreställda. Det inlöstes af Kgl. Maj:t och kronan med 166 dukater à 1 rdr 12 sk. 6 rst. specie. Ibland kyrkoherdar må nämnas Anders Claudius, år 1590; han egde stor lärdom och blef, för sin tillgifvenhet för kon. Sigismund, halshuggen på torget i Wadstena.

I alla socknedelarna finnas blandade säterier med underlydande hemman af andra gårdar i ståndspersoners händer samt bondhemman, de sistnämnda dock ej utgörande $^1/_4$ af hela mantalet. Af större egendomar märkas: $1^1/_2$ *Alfvastad* med $^1/_2$ *Huseryd*, tax. till 10,580 rdr, eges af garfvare J. Fischer i Norrköping; *Tångestad* säteri med 1 mant. *Ask*, 1 *Greby*, $^2/_3$ *Huseryd*, *Kimstads* tullqvarn och grynverk (tax. till 60,000 rdr), tax. till 101,440 rdr rmt.; *Löfvestads* säteri med 3 mant. *Aspa*, 1 mant. *Brinck*, $^1/_2$ *Hageby*, $^1/_4$ *Svinsäter*, 1 *Udderna*, allt tax. till 44,810 rdr rmt; *Forsby* säteri med 1 mant. *Gillöberga*, tax. till 12,960 rdr, eges af vinhandlaren G. A. Weslien i Norrköping, som äfven eger *Kimstad* 2 mant. säteri rusthåll och $1^1/_4$ *Lera*, tax. till 17,660 rdr rmt. — $^7/_8$ mant. *Hulta*, f. d. boställe, tax. till 4770 rdr, eges af Göta kanalbolag; *Norsholm* säteri med $^3/_4$ Ladugården, $^1/_2$ Svartorp tax. till 60,960 rdr,; *Landsjö* frälse-säteri med 1 *Melby*, 1 *Skrumlösa*, $^1/_4$ *Tyrestorp*, 2 *Wallby*, tax. till 46,150 rdr; *Rundstorp* 1 mant. säterirusthåll, tax. till 11,240 rdr, eges af grefve C. E. Lewenhaupt; $^1/_2$ *Stafsätter*, tax. till 3,200 rdr, eges af brukspatron W. Eklund i Norrköping. Boställen äro: *Nygård* 1 mant., prestgården, tax. till 6,000 rdr, $^3/_4$ mant. *Åkerby*, tax. till 3,000 rdr; *Kimstad* 2 n:r utjordar, tax. till 600 rdr, är klockarebol. — Adress: Norrköping.

**Kind.** Härad i Linköpings län, ligger i söder från Linköping, omkring Stångåns mellersta dalgång med dertill hörande stora sjöar och deras många tillflöden från Holavedens nordöstra fortsättningar, mellan Bankekinds härad i nordost, Hanekinds i norr, Walkebo i vester och norr, Wifolka i nordvest, Ydre i vester och sydvest samt Sevedes, Södra och Norra Tjusts härader af Kalmar län i söder och öster. Det har 4 till 5 mils utsträckning från norr till söder och 2 till 4 mils bredd samt upptager en areal af 258,296 tunnl., hvaraf 38,232 tunnl. insjöar (49,600 t:l. sjöar och kärr enligt Forsell). Hit höra 10 hela socknar, innefattande hela Kinds kontrakt, (se samma,) samt *Tirserum* af Ydre, och delar af tre, *Ulrika* i Wifolka prosteri, *Åtved* i Bankekinds och *Dalhem* i Norra Tjusts kontrakt, allt inom Kinds och Ydre fögderi, med tingsstället på Kisa gästgifvaregård i Kisa socken. Folkmängden, som år 1805 var 13,907, uppgick 1860 till 19,535, men år 1855 till 20,022 personer; anledningen till folkmängdens aftagande tillskrifves de under sednare åren gjorda utflyttningarna till Amerika; under de fem åren 1848—52 ha utflyttat ej mindre än 802 personer. Hemmantalet är $399^{43}/_{48}$. Stora dalgången och äfven åtskilliga sidodalar förete en naturskön omvexling af slätter, berg, skog och sjö; de yttre kringliggande trakterna hafva blott smärre slätter, mera kärr och småsjöar, vidsträck-

tare skogsmarker och vildare berg. Jordbruk, boskapsskötsel och skogsbruk äro hufvudnäringar, men understödjas af flerfaldiga binäringar, hvaribland husslöjd och någon fabriksrörelse. Häradet har från hedniska tiden blifvit räknadt till Kalmar län. Efter Palmskölds samlingar skall det år 1601 blifvit räknadt till Östergötland; men Broocman vill veta, att det först 1646, under drottning Christinas regering, på invånarnes trägna anhållan blifvit skiljdt från Småland. Konung Erik den Heliges morbror, Kol Jarl och dess fäder, skrefvo sig hertigar och höfdingar till Kind i Östergötland intill Toril och Totil, hvilka bodde på Brokind. Von Dalin förmenar, att Kinds jarlar uti 11:te seklet äfven farit i härnad på estniska, vendiska och danska kusterna, fastän de här haft sina hemvist nog aflägset från hafvet. Under Dackefejden tillsade Kinds- och Ydre-boerna svikligen konung Gustaf tro och huldhet, men öfverföllo hans krigsfolk försåtligen, hvarom närmare vid Svikingslid under artikeln Kisa.

**Kind.** Härad af Elfsborgs län, intager sydöstra delen af länet samt omgifves i norr af Redvägs, i vester af Åhs och Marks härader, i söder af Halland; innefattar en areal af 459,157 tunnl. (496,275 efter Forsell), af hvilka 34,969 äro insjöar, samt $527^{31}/_{48}$ mant. med en folkmängd af 29,276 personer. Häradet utgör, jemte Redvägs, ett fögderi och en domsaga samt ensamt ett tingslag med tingsställe i Svenljunga. Hit höra 34 socknar, jemte delar af 4 (se Elfsborgs läns indelning). Häradet innehades fordom af hertig Eriks enka, hertiginnan Ingeborg, under morgongåfvo-rätt. Det öfverlemnades trettondagsaftonen år 1388 åt drottning Margareta af riksdrotset Bo Jonsson Grips testaments-exekutor, Algot Månsson Sture, som innehaft det för hans räkning.

**Kind.** Kontrakt af Linköpings stift, består af 5 pastorater, nämligen: *Kettilstad* med Tjärstad, 1 kl. kons.; — *Horn* med Hycklinge, kons, af 2 kl.; — *Wårdnäs,* kons. af 2:dra kl.; — *Westra Eneby* med Kisa, 1 kl. kons.; — *Hägerstad* med Oppeby, 2 kl. kons. — Folkmängden var 1805: 12,150 och 1860 17,432 personer.

**Kind.** Kontrakt af Göteborgs stift, inom Elfsborgs län, består af 8 pastorat: *Mjöbäck* med Elfsered och Holtsljunga, 3 kl. kons.: — *Svenljunga* med Örsås, Refvesjö, Redslared och Ullasjö, 2 kl. kons.; — *Sexdräga* med Roasjö, Ljushult och Hillared, 2 kl. kons.; — *Länghem* med Dannicke, Månstad och Åsarp, 2 kl. patron.; — *Gällstad* med Grönahög, Tverred, Marbäck och Finnekomla, 1 kl. reg.; — *Dalstorp* med Hulared, Niltorp, Ölsremma och Ljungsarp, 2 kl. kons.; — *Tranemo* med Mossebo, Ambjörnarp och Sjötofta, 2 kl. reg.; *Kalf* med Håksvik, Mårdaklef och Frölunda, 2 kl. reg. — Dessa pastorater innefatta 520 mant. och beboddes 1855 af 29,157 personer.

**Kinda Kanal.** Efter flera anställda undersökningar genom understöd af ett bolag, gillades denna kanalanläggning af Kgl. Maj:t år 1799, och bolaget förseddes med reglor den 2 Juni 1801. Den var ämnad att utgöra en båtled från Åbyviken uti Horne socken i Östergötland till Labbenäs vid sjön Rengens norra strand, 1 mil från Linköping. Kanalens sträckning skulle utgöra en längd af 10 mil inom länet. Kanal- och slussarbetet började den 1 Maj 1803 under framlidne bergsmechanicus och architekten Olof Åkerréhns ledning, men har genom tillstötande hinder och svårigheter ännu saknat både lycklig fullbordan och åsyftad nytta, som möjligen kunde i framtiden vinnas genom denna kanals samband med Göta Kanal. En träsluss med vindbrygga återstår ännu, såsom en minnesvård af det afstannade företaget. Deremot har nyligen en båtled blifvit öppnad mellan sjöarna Rengen, Jernlunden och Åsunden. Ett nytt förslag har äfven blifvit väckt, som vid ett sammanträde vann allmänt bifall, att söka åvägabringa en s. k. hästbana med derför lämpliga lokomotiver mellan Kinda båtled och hamnplatsen vid Roxen, löpande genom Linköping. Omkostnaderna beräknas uppgå till blott 300,000 rdr rmt.

**Kinna.** Annex-socken till Örby pastorat, är belägen uti Marks härad af Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil s. s. v. från Borås, 6 mil från Göteborg, vid 280 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af

7,983 tunnl., af hvilka 763 äro insjöar. Marken är mer bergaktig än jemn. Rådande jordmånen är sand och mindre bördig. Skog finnes för behofvet. Socknen, som består af $7^{9}/_{16}$ mant. sk., $^{3}/_{8}$ kr., $9^{19}/_{24}$ fr., tills. $17^{35}/_{48}$ mant., taxerade till 116,870 rdr rmt., beboddes år 1805 af 685 och 1860 af 1,347 personer. Kyrkan, med vackert läge, $^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder och byggd af sten, med tillbyggnad från år 1803. Uti socknens fasta skola undervisades 1859: 121 barn.

Af större gods märkas: $^{1}/_{2}$ *Furubäck,* 1 mant. *Kinnahult,* $^{1}/_{6}$ *Wrå,* tax. till 8,750 rdr; $^{1}/_{2}$ *Horndal,* $^{9}/_{32}$ *Welingstorp,* tax. till 5,260 rdr; $^{7}/_{12}$ *Salgutsered,* $^{1}/_{4}$ *Klockedal,* tax. till 6,500 rdr; $^{3}/_{4}$ *Berg,* $^{5}/_{8}$ *Kinna,* $^{1}/_{4}$ *Ginkalunda,* tax. till 9,440 rdr rmt.; $1^{3}/_{16}$ Kinna, $^{3}/_{16}$ *Salgutsered,* tax. till 7,430 rdr, egas af 5 hemmansegare. — $^{7}/_{16}$ *Kinna,* $^{1}/_{4}$ *Berg,* tax. till 4,130 rdr, eges af brukspatr. Sv. Eriksson; 1 mant., *Hede,* tax. till 6,750 rdr, eges af Göteborgs hospital; *Welingetorps* färgeri, tax. till 6,000 rdr, eges af hr Fagerlund. $^{3}/_{8}$ krono *Kinna,* tax. till 2,700 rdr, är indraget regimentspastorsboställe. — Adress: Borås.

**Kinnahus** eller Kinnaholm. Fordom ett konungasäte eller fäste i Frölunda socken och Kinds härad af Elfsborgs län, nämnes bland kronans slott i kon. Erik XIII:s jordebok. Härunder hörde, såsom län, Kinds härad och en del af Westergötland. Fästet belägrades förgäfves af Danskarne år 1306. En Dansk man var här befälhafvare 1434, då det förstördes af Engelbrechts trupper. Sedan Kinnahus, på Konung Carl Knutssons befallning, åter blifvit iståndsatt såsom en gränsfästning mot Danmark (Kinnasten härstädes blef vid mötet på Danaholmen bestämd att vara tredje råmärket mellan Danmark och Sverige.), belägrades det åter 1452, fastän förgäfves, af kon. Christian I:s trupper. Tiden, när fästet förstördes, är okänd. Detta ställe anses af några hafva varit samma Kinnagård, der kon. Sisar bodde, som mötte kämpen Starkother och kon. Wikar i Norge, hvilka oroade Kinnastranden; troligare är dock, att den borgen legat i trakten af Kinnekulle.

**Kinnared.** Annex-socken till Thorups pastorat, ligger norr om Nissaströmmen i Halmstads härad och län, 4 mil n. n. o. från Halmstad — vid 400 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 5,022 tunnl. fast land. Landet är ojemnt och bergaktigt samt utgör en mindre skogbevuxen trakt. Kyrkan, $^{7}/_{8}$ mil från Thorup, är byggd af sten, 35 alnar lång, 15 alnar bred. Barnundervisningen har socknen gemensam med Thorup. Socknen, som år 1805 beboddes af 303 och 1860 af 425 personer, består af $^{5}/_{6}$ sk., 1 kr., $11^{17}/_{24}$ fr., tills. $13^{13}/_{24}$ mantal, skiftade i 59 delar och taxerade, jemte 2 qvarnar och sågar, till 75,160 rdr rmt.

Här äro följande hemman: 1 mant. frälse *Åmot,* 1 fr. *Kinnared,* $^{3}/_{8}$ fr. *Åhylte,* $^{1}/_{2}$ fr. *Ryd,* $^{1}/_{2}$ sk. *Tofvared* (2750 rdr rmt), $^{1}/_{3}$ fr. *Damsilt* (1,700 rdr rmt), $^{1}/_{2}$ fr. *Björsö,* 1 fr. *Kollabo* (4,000 rdr rmt), $3^{1}/_{2}$ fr. *Nadhult* (Nadelt, 14,000 rdr rmt), 1 kr. *Kyrkobol,* tax. till 1,800 rdr rmt, hvaraf de fyra första, gränsande till Långaryd, Färgaryd och Hestra socknar, anses för de mest skoglösa och minst fruktbara i socknen. $^{1}/_{3}$ sk. (3,050 rdr rmt), 1 fr. (3,750 rdr rmt) *Ballabo,* $1^{1}/_{2}$ fr. *Bohult,* $^{1}/_{2}$ fr. *Berg* (4,500 rdr rmt), $^{1}/_{2}$ fr. *Måås* (6,000 rdr rmt), gränsa till Drengsereds socken. *Kinnared* är väl bebygdt, med qvarn, sågverk och fiske, tax. till 10,000 rdr rmt, egdes 1818 af kapiten Kuylenstjerna, 1860 af Samuel Davidsson. *Bohult,* äfven bättre bebygdt, är nu skiftadt mellan 5 åboer. — Adress: Halmstad.

**Kinnaroma.** Annex-socken till Seglora pastorat, ligger uti Marks härad af Elfsborgs län, $2^{1}/_{4}$ mil s. s. v. från Borås, 6 mil från Göteborg — vid 480 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 23,652 tunnl., af hvilka 972 äro insjöar. Marken, till större delen bergig, är mindre bördig; rådande jordmånen är röd mjäljord och något sand. Skog till behofvet finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 993 och 1860 af 2,254 personer, består af $12^{21}/_{32}$ mant. sk., $1^{1}/_{2}$ kr., $3^{3}/_{4}$ fr., tills. $17^{29}/_{32}$ mant., och taxerades 1860 till 980,780 rdr rmt. Kyrkan är af trä och okänd ålder. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 303, deraf dock 128 undervisades hemma.

I socknen märkas: *Rydboholms* väffabrik, hvarunder lyda $^{1}/_{8}$ mant. *Kinnaroma,* $^{3}/_{32}$ *Orreleken,* $^{3}/_{8}$ *Stenastorp* med qvarn och såg, $^{1}/_{8}$ *Töllesjö,* $^{1}/_{4}$ *Wik,* $^{17}/_{24}$ *Wiskerhult* med qvarn, *Wiskafors* väffabrik, $^{1}/_{2}$ *Håhult,* $^{1}/_{2}$ *Rya* med såg och qvarn, *Grafvenfors* bruk, det hela tax. till 862,700 rdr rmt. — $^{1}/_{2}$ *Rya* med stamp, tax. till 8,440 rdr rmt, eges af handl. Bäfvermans sterbhus. — $^{5}/_{8}$ *Grimskulla* är militiæ-boställe, äfvensom $^{1}/_{4}$ *Skindagärde;* $^{1}/_{2}$ *Kinnaroma* pastors stom, tax. till 1,500 rdr rmt. — Adress: Borås.

**Kinne.** Härad af Skaraborgs län,

omgifvet i öster af Wadsbo, i söder af Walla och Skånings, i sydvest af Kinnefjerdings härader, i vester och norr af Wenern, upptager en areal af 77,187 tunnl., af hvilka 516 äro insjöar; den odlade jorden beräknas till 20,412 tunnl., naturlig äng till 5,875 tunnl. Häradet, innefattande 15 socknar, desamma, af hvilka Kinna kontrakt består, utom Husaby och Källby pastorater, består af $218^7/_{32}$ mant. och beboddes 1855 af 10,359 personer. I förening med häraderna Skåning, Laske och Kinnefjerding utgör detta härad en domsaga, med de tvänne förstnämda och Wilske härad Skara fögderi, samt ensamt ett tingslag med tingsställe uti Enebacken i Holmestads socken. I Kinne härads skogar vaktade år 1100 herden Thorsten sin husbondes boskapshjordar, blef för sin christna tro offrad af sin hedniske husbonde; men till hans minne hafva ett kapell och en källa blifvit kallade St. Thorsten, omnämda under artikeln Lilla Bjurum.

**Kinne.** Kontrakt af Skara stift i ofvannämda län, innefattar 8 pastorater, nämnligen: *Göthene* med Holmstad, Wättlösa och Ledsjö, 1 kl. præb.; — *Forsshem* med Wedum och Fullösa, 2 kl. kons.; — *Björsäter* med Lugnås och Bresäter, 2 kl. kons.; — *Medelplana* med Westerplana, 3 kl. kons.; — *Österplana* med Kjestad, 3 kl. patron.; — *Klefva* med Sihl, 3 kl. kons.; — *Kjellby* med Broby, Skeby och Hangelösa, 2 kl. reg.; — *Husaby* med Skjelfvum och Ofva, 2 kl. reg. — Kontraktet, omfattande $307^{15}/_{32}$ mant., beboddes 1855 af 13,986 personer.

**Kinnefjerding.** Härad af Skaraborgs län, omgifvet i öster af Kinne, i söder af Skånings, i vester af Kållands härader och i norr af Kinneviken, innefattar en stad, Lidköping, och 12 socknar: *Husaby, Skelfvum, Ofva, Källby, Broby, Skeby, Hangelösa, Säfvared, Lindärfva, Hasslösa, Hofby, Härened* med f. d. Skofteby, hvilka innehålla $169^1/_8$ mant. med 7,468 inv. I förening med häraderna Skåning, Kinne och Laske utgör detta härad en domsaga, med häraderna Barne, Wiste, Åse och Kålland Leckö fögderi, samt ensamt ett tingslag, med tingsställe i Källängen i Husaby socken. Häradets areal utgör 44,272 tunnl., af hvilka 20,919 beräknas vara odlad jord och 2,006 naturlig äng; blott 130 tunnl. upptagas (efter Forsell) af vatten. År 1651 begåfvades grefve Magnus de la Gardie af drottning Christina med Lidköpings stad och Kinnefjerdings härad.

**Kinnekulle.** En landthöjd, hvars understa lager sköljes af Wenerns vågor, höjer sig 725,7 fot öfver denna sjös yta och 856,4 par. fot, eller 941 sv. fot öfver hafvet och synes 8 à 9 mil liksom en hattkulle öfver horizonten, mellan Wenern och Skara. Den utgör ett af rikets sällsammaste berg, såväl för dess stora och jemna afsättningar, som för de olika hvarfven i hvardera afsättningen. Denna landthöjd, belägen i Kinne härad, stryker ungefär parallelt med Billingen, i norr och söder 2 à $2^1/_4$ mil och $^3/_4$ mil i bredden, samt innefattar helt och hållet eller till någon del socknarna Wester-, Öster-, Medelplana, Klefva och Husaby. Vägen uppför Kinnekulle beskrifves i Schuberts resa sålunda, att den redan börjar från Husaby socken något höja sig; likaså från Wester- till Medelplana $^1/_4$ mil, sedan fortfar höjningen nästan oförmärkt till torpet Öija $^3/_8$ mil, och ofta går vägen öfver nakna berghällar. Till Lyckestorp, der nattläger erbjudes för den resande, kan man färdas med vagn. Härifrån är närmaste och bästa vägen upp till toppen; från Österplana är den besvärligare och längre. Från Kullatorp kommer man snart till norra spetsen, der man ser Wenern och det högt belägna Leckö slott. Den härligaste utsigten visar sig dock från östra spetsen. Här öfverser man större delen af Skaraborgs län, hela norra sträckningen från Mariestad till Lidköping, 4 mil, och långt öfver den senare staden, jemte en mängd kyrkor och byar; i norr Wenern, i sydvest den stora slätten ända till bergskedjan Billingen. Bland det sällsammaste och skönaste Kinnekulle har att erbjuda den resande, torde äfven få räknas *Mörkeklefgrottan* på öfversta kullen, med sin klara källa nedströmmande från klippan, Hellekis och Råbecks blomstrande ängar, der ännu för ett halft århundrade sedan kronhjortar och rådjur i myckenhet lekte. Berget liknar ett slott, som

har åtkilliga murar eller afsättningar, hvilkas medelpunkt är öfversta kullen, och består mestadelen af skiffer-, tälg- och kalksten. Afsättningarne äro åtskilda genom perpendikulära afbrytningar eller s. k. klefvor. Den understa eller första afsättningen är en *sandstensklefva*, 450 alnar bred, men i lodrät höjd med hela sluttningen 41 alnar, och består af gröfre och finare sandsten; den andra afsättningen, som i orten allmänt kallas *Limstensklefvan*, är i längd 800 alnar, men i lodrät höjd 36, och består af orsten, lefversten, skifvig grå kalksten och af alunskiffer. Petrifikater finnas till öfverflöd i detta hvarf; den tredje, *Rödstensklefvan*, som är den mägtigaste och mest vidsträckta, består af flolägrig kalksten; den fjerde, *Gorstensklefvan*, i längd 600 alnar och, sammanräknad med den förra, med en lodrät höjd af 77 alnar, utgöres af skiffer; den femte, *Martorpsklef*, vid öfversta kullen, är af 26 alnars perpendikulär höjd, och består af trapp. Blott på fyra ställen kan man uppstiga på kullen, som är beväxt med hög granskog; äfven murgrönan växer här samt fordom Ide-granen. Af kullens utseende kan man döma om blifvande väderlek, ty då kullen har klar topp, är luften ren; när deremot molnen nalkas spetsen, vet man, att samma moln öppnas med regn o. s. v. Jordmånen är svartmylla. Kinnekulles sandstenshvarf hvilar på granit. Man har här träffat lösa stenkolsbitar. Svampar, som äro ovanliga, växa här på de nedfallna löfven af ask, bok, päron och oxel. Enligt sägnen skall uti Westerplana äng, nära sjön bredvid den brantaste klippan, legat en kyrka, kallad Hestingskyrkan, efter hvilken sjelfva klefvan ännu benämnes. Här anträffas en tvärbrant uti sandstenshvarfvet, som går perpendikulärt ned mot 40 alnar, hvarest vattnet susar inunder. Nämda kyrka anses varit en offerkyrka; men inga lemningar af murar synas. Uti trakten deromkring äro de bästa sandstensbrotten. Öfver allt på kullen finnas små källor, hvilka för det mesta innehålla kalkhaltigt vatten. När man går på kullens öfversta spets, tycker man sig af dånet kunna sluta till underjordiska ihåligheter.

Sägnen berättar, att Kinnekulle är det första ställe i norden, som efter syndafloden uppsöktes af jättarne Kinne, Helle, Gomer och Mare. Kinnekulle, Hellekis, Gom eller Gum, Martorp skola af dem erhållit namn, äfvensom Essgärdet, efter Mares dotter Essa, hvilken först bebodde det. Kinæ eller Kinne är eljest ett anglosachsiskt ord, härledt från kynda eller kinda, antända eld, och betyder ett afbrändt ställe, svedjeland. Hos de gamle har en tro varit, att här bott mägtiga skogsrån. Så har man trott i Kinneviken, att det skulle gå dem emot, som nämnt Kinnekulle, och det derför, att skogsrån och troll, som innehaft kullen, icke ledo, att man nämde deras hemvist, hvarför folket sade i stället Kinnebonde. Ännu får man höra detta, dock meningslöst. Kinnegrafvarne, dessa, ännu i sitt vanställda skick, så egna och storartade torde bli föremål för en allvarligare granskning. (Se *Westgötabergen.*)

**Kinneskogen**. Kronopark uti Kinne härad af Skaraborgs län, tager sin början $1/8$ mil söder om Björsäters by i socknen af samma namn, sträcker sig genom Lugnås i söder till sjön Wristulfven, i sydvest till Holmestad, i vester och n. v. till Forshem och sjön Wenern; dess längd är ungefär $1\frac{1}{2}$ och bredden $3/4$ mil. Parken delas i östra och vestra samt intager en areal af $4{,}444\frac{1}{2}$ tunnl. (före regleringen 1824 upptog den 11,563 tunnl.); under året 1850 lemnade den en behållen inkomst af 906 rdr rmt.

**Kinnevald**. Härad i Kronobergs län, består af socknarna Öjaby, $22\frac{3}{4}$ mant. af Wexiö landsförsamling, Bergunda, Öja, Wederslöf, Dänningelanda, $28\frac{5}{8}$ mant. af Skatelöf, Täfvelsås med Tofta, Kalfsvik, Jäth, Urshult och Almundseryd, har en areal af 192,503 tunnl., hvaraf 10,303 tunnl. odlad jord, 20,852 tunnl. naturlig äng samt 40,824 tunnl. insjöar. Beboddes 1856 af 17,978 och 1860 af 20,072 personer. Häradet, som tillhör länets tredje fögderi samt Norrviddinge, Kinnevalds och Allbo häraders domsaga, har sitt tingsställe i Jäth. Bland häradets sjöar märkas: *Helgesjö*, *Bergunda-* och *Bergqvarn*-sjöarne, *Salen* och *Åsnen*, hvilka sammanbindas genom *Helge-*, eller rättare, *Helgevarma Å*, hvilken mellan Salen och Åsnen kallas *Reseby*-å och

vid utfallet ur Åsnen af gammalt hetat *Bältan* eller *Hafsbältan* samt vid sitt utlopp i hafvet heter *Mörrums Å*. — Häradet, med $329^{5}/_{12}$ mant., 75 lägenheter, 2 bergverk, 56 qvarnar och sågar, 17 manufakturverk, taxerades 1860 till 1,881,068 rdr rmt utom 10 mindre fabriksinrättningar, taxerade efter klasser, betalande i bevillning 33 rdr rmt; medelvärdet för 1 hemman utgjorde $5{,}031\frac{540}{7741}$ rdr rmt, för 1 mant. frälseräntor $2{,}236^{59}/_{203}$ rdr rmt, 1 lägenhet $311^{16}/_{25}$ rdr rmt, 1 bergverk 10,000 rdr rmt, 1 manufakturverk $2{,}638^{4}/_{17}$ rdr rmt, 1 qvarn och såg $2{,}454^{26}/_{413}$ rdr rmt.

**Kinnevald.** Kontrakt af Wexiö stift, innefattar 7 pastorater, näml.: *Wexiö* stads- och landsförsamling, reg. af 1 kl.; — *Bergunda* med Öja, patr. af 3 kl.; — *Urshult* med Almundseryd, kons. af 2 kl.; — *Kalfsvik* med Jäth, kons. af 2 kl.; — *Täfvelsås*, reg. af 3 kl.; — *Wederslöf* med Dänningelanda, præb. af 3 kl.; — *Öjaby* med Härlöf, som tillhör Allbo kontrakt, præb. af 3 kl. — Kontraktet beboddes 1855 af 17,340 och 1860 af 19,435 personer.

**Kinneved.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wilska kontrakt i Skara stift, utgöres af två socknar: Kinneved, moderförsamling, och Wårkumla, annex, samt innefattar 49 mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 337 personer, uppgick 1860 till 1,439. — *Kinneveds* socken, belägen uti Frökinds härad af Skaraborgs län, $1^{1}/_{4}$ mil s. s. v. från Falköping — vid 480 fots höjd öfver hafvet — omfattar 8,609 tunnland fast land och omkring 1,800 tunnl. sjöar och kärr. Jordmånen är bördig i hela pastoratet. Säd är enda handelsvaran. Kyrkan har vacker belägenhet på en någorlunda jemn plan och ligger 7 mil från Mariestad. Barnundervisningen i pastoratet bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare; år 1859 var skolbarnens antal 175, hvaraf dock 47 undervisades hemma. Socknen, som beboddes år 1805 af 630 och 1860 af 1,032 personer, består af följande byar och hemman: 1 mant. *Alarp*, $2^{1}/_{2}$ *Axtorp*, 3 *Fastorp*, 1 *Fröje*, $^{3}/_{4}$ *Hastla*, 1 *Hallsäng*, $^{1}/_{4}$ *Hudene*, $^{1}/_{2}$ *Skatteskalla*, 2 *Kinneved*, 1 *Kotarp*, $1^{1}/_{2}$ *Lagerstorp*, $^{1}/_{2}$ *Mönarp*; $2^{1}/_{2}$ *Slutarp*, 1 *Sörby*, allt skatte; $^{1}/_{4}$ *Fastorp*, $^{3}/_{4}$ *Hassla*, $^{1}/_{2}$ *Krogstorp*, 1 *Lagerstorp*, $^{3}/_{4}$ *Löfsgården*, 1 *Prestboställe*, allt krono; 1 *Fastarp*, 1 *Hollsarp*, 1 *Hudened*, $^{1}/_{2}$ *Lagerstorp*, 1 *Mönarp*, 1 *Naglarp*, 1 *Slutarp*, $1^{1}/_{2}$ *Svenstorp*, allt frälse; tillsammans $18^{1}/_{2}$ sk., $4^{1}/_{4}$ kr., 8 fr. Hela pastoratets taxeringsvärde var 1860: 266,910 rdr rmt. Kyrkoherdebostället är det bästa hemman i socknen; *Löfs* eller *Loftsgården*, löjtnantsboställe. Af frälsehemmanet 1 mant. Naglarps ränta har prosten Öijeboms enka A. E. Hellstadius skänkt hälften till blifvande kapellansenkor i församlingen och den andra hälften till fattiga barns uppfostran. — I söder från Kinneved finnas 2:ne stora stenar i betesmarken, kallade Thorshall och Lilla Thorshall, förmodligen efter Thor; den större liknar en kägla, omkring 30 alnar hög. — Adress: Falköping.

**Kinneviken.** En ansenlig vik af sjön Wenern, mellan Kinne, Kinnefjerdings och Kållands härader i Westergötland; håller i längd 2 och i bredd 1 mil.

**Kipplingeberg** eller *Kipplinge*. Ett och $^{1}/_{2}$ mant. berustadt säteri uti Bälinge socken och härad af Uppsala län, är beläget nära Bälingsån och taxeradt till 13,500 rdr rmt samt utgör med underlydande $8^{3}/_{4}$ mant., hvaraf *Åby* 2 mant., ett gods, tax. till 63,050 rdr rmt; eger skog för behofvet. Säteriet har på 1600-talet tillhört slägten Edenberg, år 1847, och ännu, kammarjunkaren J. von Engeström.

**Kisa.** Annex-socken till Westra Eneby pastorat, ligger i Kinds härad af Linköpings län, $5^{1}/_{4}$ mil söder från Linköping — vid 300 fots höjd öfver hafvet — mellan W. Eneby i nordost och öster, Horn i öster, S. Wi af Kalmar län i söder, Tirserum i sydvest samt Malexander och Ulrika i nordvest, och upptager en areal af 47,813 tunnl., hvaraf 3,260 äro insjöar. Hit höra de flesta och betydligaste af Kisa-åns grenar, och socknen utgör i det hela en med detta vatten mot Stångåns dalgång sluttande sjörik platå, genomskuren af bergåsar i många olika rigtningar, dock mest jemnsides mot norr eller nordvest; den har ofta nog höga och branta berggrupper, djupa och trånga dalar, ej sällan öde och kala bergmassor eller lodräta klippor, omvexlande med de skönaste jemna bygder. Vildast är gränsen mot Tirserum, vackrast och bördigast den nedre Kisadalen i rigtning mot norr till Eneby. Åns största gren kommer från Ulrika socken, der den bildas af flera

små bäckar, som samlas i en liten sjö vid gränsen och fortgår sydligt genom Öfra och Nedra Föllingarne, hvilka tillsammans bilda ett nära milslångt men smalt vatten. Från Nedra Föllinge slingrar sig Kisaån genom en i sin början sidländ dalgång mot öster och sydost, upptager tvänne bäckar från sjöarne Glimringen och Wärfveln. Efter sammanflödet tager ån en ny riktning mot nordost och norr, genom den högst pittoreska af kullar beströdda bygden kring kyrkan, förstärkes åter af många bäckar, samt bildar Kisasjön, och utgår ur denna nordligt till Eneby. Invid sjöar och åar äro bergen vanligen brantast, deremellan ofta mer utbredda och afplattade; de större dalgångarnes sänkning synes vara föga betydlig, de aflägsnare sidodalarnes större. Jordmånen är omvexlande svartmylla, sandmylla, ör och lera; lättjorden är dock den rådande. Åkerns utrymme är, utom svedjelanden, i allmänhet ringa, ehuru årligen utvidgadt genom nyodlingar; äng och bete finnas tillräckliga; skogen äfven tillräcklig, här och der ymnig. Näringarne äro derför ock, i likhet med Eneby sockens: åkerbruk, ej motsvarande ortens behof; betydlig boskapsskötsel; skogsbruk med försäljning af ved och trävaror, oaktadt de hinder, som svåra kommunikationer lägga i vägen, samt med beck- och tjärutillverkning; linodling, slöjd, åtskillig fabriksrörelse samt fiske, utgöra binäringar. Socknen, som 1750 beboddes af 1,441 och 1860 af 3,143 personer, består af $36^3/_4$ mant. skatte, 1 krono, 16 frälse, skiftade i 248 delar och taxerade tillsammans med fabriker och en stor mängd lägenheter till 439,320 rdr rmt. Lefnadssätt, språk och andra egenheter äro med moderförsamlingen gemensamma, så vidt ej den större stråkväg, som här går fram, öfvat något inflytande till förändring. Vid Carlsberg, söder om kyrkan, finnes en förr mycket besökt helsobrunn. — Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare (år 1859) för 277 barn, medan s. å. 331 undervisades i hemmet. — Kysa eller Kisa nämnes 1255; hade då, och ännu på 1300-talet, särskild curatus, men synes i samma sekel hafva blifvit förenad med Eneby. Socknen har förr omfattat äfven hvad nu af Kinds härad hör till Ulrika. Kyrkan är af okänd ålder, tillbyggd i öster 1754, och med torn 1772—73; har bland annat en grafsten från 1323, flera adliga banér m. m. Socknen har flera särskilda donationer för skola och fattigvård, de sednaste af m:llna Sjösteen år 1846—51; årliga utdelningen till de fattiga är 26 tunnor råg, 20 ℔ kött, 300 rdr och 40 famnar ved. — Orten har föga af minnen från äldsta tider, utom vid Harg, hvilket namn äfven häntyder på fordna offerställe; deremot saknas ej märkvärdigheter från sednare sekler. Under Dackefejden blef kon. Gustafs anförare Måns Johansson innestängd här i socknen mellan bråtar, och hade han säkerligen ej undkommit den öfvermäktiga bondehären om icke en bonde i orten, en konungens hemlige vän, hade undervisat honom om en stig öfver bergshöjden och ändå var det endast med ganska stor förlust, som han förmådde slå sig igenom, samt kom så med sina skingrade och förstörda troppar åter till Linköping; vid *Svikingslid*, nu Sisselid, en backe på Yxefalla egor, blefvo äfvenledes Gustafs krigsfolk, under Gust. Olofsson Stenbock, slagna af de upproriske; deremot rönte Dacken ett oväntadt motstånd af allmogen vid *Svikingsbro*, vid Stensjön åt Gäddefallavägen, och är bron sålunda benämd deraf, att Nils Dacke utropat, då han fann för sig en förhuggning af allmogen, som han trodde hålla hans parti: »Jag är besviken»; — allt år 1542. Vid Ennesbovad på Fröåsa egor å länegränsen visas lemningar efter en skans, som kon. Carl IX låtit uppkasta mot Danskarne; vid kyrkobyn hade han låtit uppföra ett stall för 40 hästar, som ännu fanns qvar på 1750-talet; ett för honom sjelf uppbygdt boningshus i en trädgård, samt en kronobod hafva äfven i de sednaste tider varit i behåll.

Vid katholska-tidens slut egdes här $7^1/_4$ gårdar af kyrkliga stiftelser, 4 af Wreta kloster, 2 af Wadstena kloster, bland samtliga $59^5/_8$ enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehade adeln större delen, men mistade åtskilligt vid reduktionen; nu tillhör det mesta allmoge, äfven ett säteri; en del hemman äro mycket sönderstyckade. Byar af mer än ett

hemman äro sällsynta; men sjelfva kyrkobyn, som, med cirka 250 inbyggare, innehåller flera fabriker, 3 handelsbodar, postkontor, apothek, tingshus, gästgifvaregård m. m., och har 2 årliga marknader, i Mars och September, samt torgdag hvarje Lördag, utgör med sina många till en del prydliga åbyggnader, ett slags köping. Byn består af *Kisa,* 1 mant. skatte gästgifvaregård, tax. år 1860 till 9,830 rdr rmt; härifrån skjutsas: i sydost till Fröåsa 1 mil — vägen går öfver det långa och branta berget Frualid — i nordost till Rimforsa $1^3/_4$ mil — först går vägen öfver höjden utmed den vackra Kisasjön, derefter på sluttningar af vackra bergväggar, som äro skogbeväxta och på ett pittoreskt sätt höja sig på båda sidor om vägen. Endast här och der ligga åkrar och ängar mellan klipporna, tills dalen omsider vidgar sig. I konung Carl XI:s dagbok nämnes denna gästgifvaregård som den första krog i Småland; $1^1/_2$ mant. skatte, hade flera egare; ett färgeri, taxeradt till 3,000 rdr rmt, egdes, jemte $^4/_{15}$ mant. i *Kulla,* af färgaren F. O. Liljedahl; ett garfveri, tax. till 3,000 rdr rmt, egdes af H. G. Wahlström; *Kisa* snusfabrik och bryggeri med $^1/_3$ mant. i Kullagården. En gård i Kisa har varit prestgård på 1300-talet. Vidare märkas: *Björknäs* fr.-säteri, tax. till 8,840 rdr rmt, eges af två bönder; *Föllingsö* säteri, tax., med 2 qvarnar och 2 sågar, samt 1 mant. i *Qvarntorp,* till 37,690 rdr rmt, eges af kapiten A. Pauli; *Fryggestorp,* 1 mant. fr. med två qvarnar, tullsåg, *Örneströms* pappersbruk (se den artikeln), allt tax. till 23,330 rdr rmt; $3^1/_4$ mant. *Harg,* $3^1/_4$ mant. ibm sk.-rusthåll; 1 mant. skatte *Mjellerum,* tax. till 6,120 rdr rmt, hvaraf hälften eges af enkefru F. C. Fridman; $3^1/_8$ mant. fr.-säteri *Mjölsefall* med qvarn och tegelbruk, tax. till 18,460 rdr rmt, eges af doktor E. v. Goes; $^1/_2$ *Köleforss,* frälse med qvarn, tax. till 11,490 rdr rmt, eges af outredt sterbhus; 2 mant. *Yxefall,* tax. till 10,430 rdr rmt; 1 mant. *Sundsnäs,* tax. till 8,880 rdr rmt; 1 mant. *Kjettestorp* skatte, tax. till 8,630 rdr rmt; 1 mant. fr. *Hylta,* tax. till 3,350 rdr rmt; 1 mant. sk. *Fröåsa,* med post- och gästgifvaregård, tax. till 12,380 rdr rmt; 1 mant. fr. *Ennesbo,* tax. till 5,860 rdr rmt, äro alla skiftade i många delar mellan allmoge; *Carlsberg,* garfveri; *Karleby,* 2 mant. frälse, se den artikeln. Boställen äro $^1/_2$ mant. *Råstorp,* tax. till 3,900 rdr rmt, innehafves af jägm. L. M. Österdahl; *Kisa,* klockarebol, tax. till 920 rdr rmt. — Adress: Kisa.

**Kisterud.** Egendom uti Gillbergs härad och socken af Carlstads län, af 1 mant. och $^1/_3$ mant. Skepplanda, har ett särdeles vackert läge vid Björnöfjorden. Jordmånen är bördig, skogstillgången öfver husbehof. Utsädet är 10 t:r höst-, 60 t:r vårsäd i circulation. Egendomen har äfven förmånlig jagt och godt fiske; är väl bebyggd. Manbyggnaden och flyglarne reveterade och äfvensom nästan alla husen täckta med skiffertak. — År 1668 innehades Kisterud såsom boställe af regementsskrifvaren Anders Hansson, år 1666 erhöll enkefru ryttmästarinnan Holm donation deraf, hvilken dock återkallades 1668. Hofrättsrådet Lidman tillbytte sig 1681 Kisteruds kronohemman mot egande hemman i Uppland; dennes måg regementsqvarterm. Björnberg sålde gården 1696 till befallningsman Loffman, inom hvilkens slägts ego det förblef till 1778, då brukspatron Carl Lennartsson köpte Kisterud och Skepplanda. År 1803 köpte brukspatron J. R. Löwenhjelm egendomarne, hvilka hans enka sålde 1831 till ryttm. C. G. Geijer. År 1836 erhöll egendomen genom köp ny egare uti kammarrådet F. Helén och kom omsider 1855 likaledes genom köp till nuvarande egaren, öfverste-löjtn. och riddaren af Sv.-Orden, P. Uggla. Taxeringsvärdet 1860 för båda hemmanen var 17,212 rdr, hvaraf för Kisterud 15,000 rdr. — *Kisterud,* se Emterviks socken.

**Kistinge hed.** Denna slätt, som är belägen $^1/_2$ mil från Halmstad, är historiskt märkvärdig genom den seger, som Carl XI och Rutger von Ascheberg der vunno öfver danska hären den 17 Augusti 1676. Till minne af denna ärofulla seger har Hallands läns hushållningssällskap låtit uppresa att monument, bestående af en 9 alnars hög opolerad granitkolonn, med följande inskrift på piedestalen: Carl XI, biträdd af Rutg. v. Ascheberg, vann här sin första seger, den XVII Augusti MDCLXXVI.

**Kivik.** Ett ansenligt fiskläge med 54 hus i Mellby socken, Albo härad af Christianstads län. De flesta som bo här äro fiskare och utgjorde hela folkmängden år 1859: 212 personer. Fisket består af lax, torsk, flundror, sill samt isynnerhet en myckenhet ål; under Torups säteri lyder ålfisket tax. till omkr. 4,500 rdr. Äfven fångas här marsvin, hvaraf fiskrarne koka tran. Fiskläget hade 1860: 10 egna jakter om $155^9/_{10}$ läster. Att Kivik likväl fordom varit ansenligare och folkrikare kan man sluta af de lemningar efter ett kapell, som här ännu spåras. Här märkes äfven *Kiviks-monumentet* eller *Bredarör,* ett af Sveriges märkvärdigaste fornlemningar, beläget vid pass 400 steg från stranden.

Detta monument utgöres af ett ofantligt stenrör

af omkring 150 alnars diameter. I dess midt finnes en af släta hällar murad grafkista, 7 alnar lång samt ifrån $1\frac{1}{2}$ till 2 alnar bred, vid hvars södra ända en mindre dylik anträffas. Båda hafva ursprungligen varit täckta af stora öfverliggare. På sidostenarne till den större varseblifvas åtskilliga inristade figurteckningar, af ett ganska märkvärdigt innehåll. På en af stenarne, som likväl nu är bortförd, såg man 2 män, inom en halfcirkelformig figur, sysselsatta med något som man gissat skulle vara ett musikaligt instrument, till höger derom, på samma rad, stå fyra mansfigurer, af hvilka den förste är obeväpnad, samt klädd i ett slags rock eller kjortel; den andre för en klubba eller ett käril i handen, och de begge öfriga blåsa i krumma lurar. Den mellersta raden på samma sten visar 8 figurer, något liknande latinska S, ställda mot hvarandra på ömse sidor af ett altare eller kar. Man har förmodat att dessa skulle beteckna offerprester eller prestinnor, i sin släpande skrud. Den nedersta raden föreställer två figurer, liknande hästskor, uti hvarje af dessa en svärdbeväpnad man inför 4 bakbundna mansfigurer, sannolikt fångar, hvilka insättas i fängelse. Tre dylika följda af en man med draget svärd, och af en menniska, som kör en med 2 hästar förespänd tvåhjulig vagn, intaga öfra raden på den andra stenen. I midten å densamma stå några djur och nederst träffas 8 figurer, lika de ofvannämnda, hvilka man ansett vara offerprester. De föregås af en man med upplyftad klubba i handen. Den tredje stenen på grafvens vestra sida visar ett par enkla genomkorsade cirkelformar, lika dem som så talrikt förekomma på hällristningarne, samt tvenne figurer, sannolikt betecknande yxblad. Af grafvens östra sidohällar äro fyra försedda med teckningar. Den första stenen har två strukna cirkelformar emellan spetssirater, ställda inom dubbla linier. Liknande sirater, här hopställda, åtskilja den andra hällen i tvänne fält, uti hvardera af hvilka man ser två djurbilder. På den tredje i ordningen finner man blott en enkel ristning af en båt med 6 mans besättning, och på den fjerde några otydliga drag. En femte sten, af högsta vigt för monumentets historiska belysning, är bortkommen; men hade lyckligtvis förut blifvit aftecknad. Den föreställer 2 stridsyxor, 2 lansspetsar och en s. k. pålstaf, ställda på en skeppsform. Denna märkvärdiga fornlemning har varit underkastad många försök till förklaring. Lagerbring och Wessman ville uti figurteckningarne se afbildadt ett romerskt triumftåg, och den förre framkastade den hypothesen, att de skulle erinra om någon af Romarne på Skandinaviens södra kust vunnen seger. Sjöborg antager väl icke detta; men anser det ej omöjligt, att någon, som haft begrepp om ett romerskt triumftåg; velat, med framställningen deraf, hedra den i grafkistan jordade kämpen, hvilken, att döma efter grafvens storlek och öfriga omständigheter, synes hafva varit af stor betydenhet, sannolikt en konung. Bilden af vagnen, äfvensom af fångarne, har föranledt dessa meningar, hvilka äro så till vida riktiga, att ett segertåg här synes vara i fråga; men all tanke på Romare måste naturligtvis frånskiljas. Suhm ansåg monumentet erinra om Ragnar Lodbroks seger öfver de upproriska Skåningarne vid Hvitaby, år 750. Biskop Münter åter vill här se afbildad en druidisk offerfest, och en yngre fornforskare har bevisat, att han haft rätt åtminstone deruti, att han tillskrifver detta minne den keltiska stam, hos hvilken druid-dyrkan var rådande. Bevisen härför äro hemtade ej mindre af grafvens byggnadsform, hvilken, fullkomligt öfverensstämmer med vestra Sveriges kiströr, de der innesluta lik af en stam, som haft denna religion och nyttjat bronzvapen, samt icke känt jernet, än af sjelfva figurerne, särdeles vapenformerna och lurarne, hvilka äga en omisskännelig likhet med likartade af bronz; men omöjligt kunna föreställa sådana, förfärdigade af jern. Äfven återfinnes spetssiraterna i grafven på vapen och redskap ifrån bronz-åldern. Fornlemningen är således äldre än Asarnes tid, och veterligen den enda stenristning i norden ifrån bronz-perioden. Ristningen innehåller sannolikt en förnäm mans i bildskrift framställda saga, der en större seger, måhända firad med mennisko-offer, är det mest framstående. Sjelfva grafkistan med dess figurer upptäcktes omkring 1750 af skattgräfvare; men blef sedan förstörd. Sjöborg återställde den likväl, så godt sig göra lät, år 1814, då ett par af stenarne voro förkomna, och en måste utbrytas ur ett bränneri, der den fått sin plats i pannmuren.

**Kiåravare** (det ansenliga berget), är ett mycket högt och brant fjell, i Jockmocks församling af Luleå lappmark, på östra sidan om Luleå elf, hvarst å dess södra ända skett ett stort bergfall. I denna brant har funnits blyglans, blandad med zinkblende, i en nästan lodrätt stående gång, i början af $\frac{1}{2}$ fots bredd, sedan af $1\frac{1}{2}$ fots, hvarefter malmen aftog och nästan alldeles utgick, såsom anföres i bergmästare-relationerna på 1730-talet.

**Kjeddabo.** Gästgifvaregård uti Floby socken, Wilske härad och Skaraborgs län; hvarifrån skjutsas till Falköping, i öster $1\frac{3}{8}$ mil, i sydost till Sörby $1\frac{1}{3}$ mil, i vester till Stenian $1\frac{1}{2}$ mil och i sydvest till Heljarp $1\frac{3}{4}$ mil, de båda sistnämda i Elfsborgs län.

**Kjedum** (eller Kedum). Annex-socken till Ryda pastorat, är belägen uti Barne härad och Skaraborgs län, $3\frac{1}{2}$ mil sydvest från Lidköping, $3\frac{1}{4}$ mil från Skara, — vid 295 fots höjd öfver hafvet, — och omfattar en areal af 5,415 tunnl. fast land. Marken är till större delen jemn, likväl är en del af betes- och utmarken bergaktig. Socknen, hvars jordmån hufvudsakligen är lermylla, och med skog till behof, består af tills. $13\frac{9}{16}$ mant. ($4\frac{209}{224}$ sk. $\frac{7}{8}$ kr. $7\frac{5}{5}$ fr.) skiftade i 140 delar och tax. till 96,340 rdr rmt. Folkmäng-

den var år 1810: 440 och 1860: 1039 personer. Kyrkan, $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten, gammal men af oviss ålder, utvidgades på 1790-talet och reparerades 1817 och 1818.

I socknen finnas följande byar och hemman: skatte äro $^{3}/_{4}$ *Kjedum* Skattegården, $^{1}/_{2}$ *Stallberg*, $^{1}/_{2}$ *Snäppetorp* med qvarn, $^{3}/_{4}$ *Kjedum*, Nils Sigfridsgården, 1 *Korssmaden*, $^{1}/_{2}$ *Kjedum Koppareslagaren*, $^{1}/_{4}$ *Arentorp*, $^{1}/_{2}$ *Lunnagården*, $^{1}/_{16}$ *Olofslund*, $^{1}/_{16}$ *Lilla Lund*, $^{1}/_{16}$ *Lilla Hillestorp*, $^{1}/_{16}$ *Enekulla*, 1 *Östergården*, 1 *Storegården*, 1 *Herregården*, $^{1}/_{2}$ *Lillegården*, $^{1}/_{2}$ *Arentorp*, $^{1}/_{2}$ *Kocklanna;* 1 *Skjälltorp* eller Kjedumsholm (jemte $^{1}/_{8}$ Kålabacken, $^{1}/_{16}$ Jöns Nilssons intägt, ett gods tax. till 12,127 rdr rmt. eges af kronolänsman Hjort på Tumleberg; 1 *Ellstorp*, 1 *Torpa*, säterier; krono äro: $^{1}/_{4}$ *Roggagården*, innehafves af öfverjägmästaren, $^{1}/_{8}$ *Bärneboda* komministersboställe, $^{1}/_{2}$ mant. *Stommen*, utarrenderadt kronohemman. *Herregården* i Kjedumsby och närmast till kyrkan, skall fordom hetet Kjedam och varit säteri, men i senare tiden flyttades säterifriheten till Rylanda i Ryda socken. Egare hafva varit: Jon Svensson, adlad 1575, och stamfader för ätten Lindelöf till Rylanda och Häggetorp; Hans Jonsson till Häggetorp och Långås, gift med Margareta Kafle; Märtha Hansdotter Lindelöf, gift med generalmajoren Pehr Larsson Hierta. Hemmanet erhöll derefter sitt nuvarande namn, och lär på 1760-talet blifvit köpt af bönder till skatte. Dessa bönders förfäder hafva länge gjort dagsverken till Rylanda, och sedan hört under Häggetorp i Wedums socken, Laske härad. — Adress: Håkantorp.

**Kjeflinge** (i jordeboken). Keflinge, Käflinge. Annex-socken till Höj pastorat, ligger i Harjagers härad och Malmöhus län, 1 mil n. n. v. från Lund, $1^{1}/_{4}$ mil från hafvet — vid 105 fots höjd öfver detsamma — och omfattar en areal af 1713 tunnl. af hvilka 69 äro vatten. Marken är jemn och rådande jordmånen lera med mycken och god åker, men ringa höbol. Socknen, som år 1805 beboddes af 344 och 1860 af 661 personer, består af $9^{5}/_{24}$ mant. skatte, $^{1}/_{2}$ mant. krono, med ett taxeringsvärde af 197,880 rdr. Ordinarie räntan är 173 rdr 18 sk. 6 rst., kronotionden 8 t:r 12 kap. råg, 16 t:r 24 kap. korn, 8 t:r 9 kap. hafre. Kyrkan ligger $^{1}/_{4}$ mil från moderförsamlingens. I kyrkoboken finnes året 1740 antecknadt såsom märkvärdigt med afseende på alla årstidernas beskaffenhet. Vintern skall varit så kall, att Sundet redan i Januari månad var tillfruset och låg till medio af Mars, så att skånska allmogen hann öfverforsla 6000 lass bränsle till Köpenhamn. Denna köld räckte utöfver Maj månad, och fingo kreaturen icke »fullt bete» förr än i Juni månads slut; hvarföre, och i anseende till förra årets missväxt, en mängd svalt ihjäl. Priset på spannmålen steg till tredubbelt, sedan förra årets efterhöst, då det redan stod högt. När hösten kom måste grödan hemforslas på slädar, »under vinter och snö»; år 1745 härjade en så skarp boskapspest, att blott ett enda kreatur skonades här i socknen. Kyrkoboken omtalar äfven en smed, som förskrifvit sig åt hin onde, med vilkor att denne förband sig »att hjelpa honom till penningar så länge han lefde.» Han fick umgälla sitt brott med 20 par spö och uppenbar kyrkoplikt. — Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 110 barn, medan 6 undervisades i hemmet. Socknen innefattar en enda by *Kjeflinge* på 26 n:r i 82 brukningsdelar, hvaraf $^{5}/_{8}$ mant. ($^{1}/_{2}$ mant. i № 1 och $^{1}/_{8}$ i № 11) tax. till 10,090 rdr, är den största och $^{1}/_{72}$ i № 10 tax. till 150 rdr, den minsta. En qvarn tax. till 48,000 rdr och med $^{13}/_{16}$ mant. till 58,580 rdr, eges af enkefru Holmberg. № 13, $^{1}/_{2}$ mant., tax. till 2,480 rdr, är pastorns annexhemman; № 20, ett gatehus, tax. till 830 rdr, är klockaregård. — Adress: Lund.

**Kjelfvene** (i jordeboken *Kjelvene*). Annex-socken till Åsaka pastorat, ligger uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^{1}/_{4}$ mil s. o. från Falköping, 4 mil från Ulricehamn — vid 600 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 1458 tunnl. fast land. Socknen består af Kjelfveneds by på 16 n:r af $8^{1}/_{2}$ mant. tax. till 38,000 rdr, skiftad i 33 brukningsdelar, 1 mant. prestsstommen tax. till 2,920 rdr. Af hemmantalen höra $9^{1}/_{4}$ mant. till Slättängs och $^{1}/_{4}$ mant. till Ollebergs fjerdings tingslag. Alla skattehemman hafva varit reducerade 1681 från öfverste Spens och Orreholms friherrskap, utom № 15, hvilket tillföll kronan 1692 såsom förbrutit gods från kongl. rådet grefve Nils Brahe. Folkmängden, som år 1805 var 210 hade år 1860 uppgått till 311 personer. Kyrkan, belägen på en vacker höjd, $^{1}/_{2}$ mil från moderkyrkan, är byggd af gråsten på okänd tid. Barnundervisningen

bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 64, deraf dock 17 undervisades i hemmet. Adress: Falköping.

**Kjellby.** Källby (i 1825 års jordebok) Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinna kontrakt i Skara stift, utgöres af fyra socknar: Kjellby, moderförsamling, samt Broby, Skeby och Hangelösa, annexer; innefattar 46 mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 640 personer uppgick 1860 till 2045. — *Kjellby* socken ligger uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, 1 mil öster från Lidköping, $1^3/_4$ mil n. n. v. från Skara vid Wenern och 310 fots höjd öfver hafvet; innefattar 2870 tunnl. fast land. Marken är merändels jemn, utom en liten del på foten af Kinnekulle; utom nuvarande åkrar och ängar duger den föga till uppodling. Rådande jordmånen är sandmylla, men till det mesta sandblandad lera. Tillräcklig äng saknas och på skog är brist. Uti Kinneviken, som stöter till socknen är godt fiske. Socknen, som är 1805 beboddes af 430 och 1860 af 545 personer, består af $4^3/_8$ mant. sk., $1^3/_8$ mant. kr., $8^3/_8$ mant. fr., och tax. 1858 till 114,500 rdr rmt. Kyrkan, belägen $4^1/_4$ mil från Mariestad, ombyggd af sten år 1793, är en bland de vackrare landskyrkor; tornet antändes af åskeld d. 6 Augusti 1818. Ehuru på consistorii hemställan redan år 1759 konungen bifallit annexkyrkornas sammanbyggande med moderkyrkan, och gudstjensten der äfven upphörde till år 1762, då allmogen åter fick sig beviljadt att få bibehålla gudstjensten, har först på senare åren Broby kyrka blifvit förenad med Kjellby. Barnundervisningen bestrides i fast skola af 2 examinerade lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 326, hvaraf dock 285 undervisades i hemmet. Kjellby ås som börjar på Wenerns strand vid Kinneviken och sträcker sig mellan den samma och floden Lidan till Skeby kyrka, är en ort rik på forntidsminnen, begrafningskullar och bautastenar, med och utan runristning. Allt utvisar, att här, vid de s. k. Kjellby hallar, bestående af 8 stora stenar, i rundel utmed hvilka en liten däld kallas *Drottninggrafven,* fordom varit ett tingsställe och, nära derinvid, konunga- eller jarlå-säte. Men om de män, som från hedentid ihågkommas på dessa runristningar, vet nu mer ingen man och ingen bok att berätta något. Man förmodar dock att Kjällby betyder Kjales by eller gård; Kjale var den som jemte sina fyra bröder, reste till sin faders minne runstenen vid Härenhed, se den artikeln. Det är ej otroligt att Westgöta-lagmannen här haft sitt säte under Stenkilska ättens regeringstid, såsom man velat sluta af följande krigshändelse: konung Harald i Norge kom med sin flotta i Kinneviken för att hämnas på Westgötarne, som skyddade Hakon Jarl, och landsatte mycket krigsfolk i denna ort, som var ofta utsatt för anfall från Wenersidan. Budkafle blef genast utsänd. Såsom den tiden var brukligt, bars gård emellan en pil, eller budkafle, bränd i ena ändan och med en snara i den andra. Härmed tillkännagafs, att den, som lät falla konungens bud och ej skyndsamligen fortskaffade det, eller den, som försummade att komma till landets värn, skulle blifva hängd i snara, och hans gård bränd. Westgötarne sveko ej. Innan morgonen stod samlad en här fienden till mötes, och deras lagman, Thorvider, hade ock infunnit sig. Slagordningarne voro uppstälda på hvar sin höjd, och mellan dem låg en sank mark. Ingen ville lemna en god ställning; men Götarne äro icke vana att stå länge och se på fienden, och då lagmannen skulle börja ett tal, att uppmuntra folket till tapper strid, på det de måtte vinna pris af kon. Stenkil, uppgåfvo bönderne, som ej hade tid att höra tal, sitt härskri. Deraf blef lagmannens häst skrämd, ryckte upp den påle, hvarvid han stod bunden, och, då denne slog talaren i ryggen, trodde han, att det var ett skott från fienden. »Det är dock ett fördömdt skjutande», brummade han förskräckt, och for hem från det vådliga slagtfältet. Men folket anföll modigt fienden. Norrmännen, som voro bättre utrustade, störtade ned mot dem från den höjd, der de afbidat anfallet, och snart förlorade landtfolket fältet och måste draga sig tillbaka. Men genom Håkan Jarls tapperhet blefvo norrmännen omsider drifna tillbaka till sina skepp. Striden är bekant under namnet af slaget vid Kjell-

by och Skofteby. Man har i åsen för något öfver ett halft sekel tillbaka funnit stycken af urnor. En fjerdedels mil från gästgifvaregården Kållängen på samma ås stå 2:ne höga runstenar, en på hvardera sidan om vägen, hvaraf den ena blifvit 1669 förd från Skjelfvums by. Vid Gums by är under gräfning funnen en jemn slät mur under jorden. Det närbelägna hemmanet Backeborg tyckes genom sitt namn tillkännagifva, att här fordom varit något försvarsverk. Kindaborg bortbyttes 1380 af riddaren och rådsherren Benedikt Filipson (Ulf) till Jöns Eskilsson af slägten Örnefot, förut egare af Hörningsholm i Södermanland.

Här märkas vidare: *Kyrkoherdebostället* 1 mant. tax. till 7650 rdr. På egorna finnes en helsokälla; $^3/_8$ *Kjellbytorp* kommin.-boställe tax. till 1,500 rdr; $^1/_4$ *Källby* Possagården, tax. till 2,377 rdr, utarrenderadt kronohemman. Adress: Lidköping.

**Kjelleberg** (Källeberg). Ett och $^1/_2$ mant. säteri uti Mularps socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, $^1/_8$ mil söder från kyrkan, är sammanlagdt af 3 halfva hemman, Kjellebo, Hörlyckan och Rörsberga, hvilket sistnämda hörer till Slöta församling. Omkring 1640 egdes säteriet af landshöfding Jacob Cl. Uggla; på 1700-talet grefve Sven Lagerberg och baron N. Palmstjerna. Vice landshöfding Joh. v. Strokirck köpte säteriet af sistn. R.R:s arfvingar; han dog år 1800; sedermera tillhörde det dennes enka, Chr. Hedencrantz, och år 1831 hennes arfvingar. År 1860 egdes säteriet jemte 1 mant. *Mularp*, $^1/_4$ *Horsåsen*, $^1/_2$ *Rottneby* och *Roms qvarn*, allts. tax. till 18,620 rdr, af Isak Silfversparre. Säteriet har löfskog, vacker trädgård, med utmärkt stora bokar, som skola vara planterade af fröknarna Uggla.

**Kjellhult** (Källhult). Säteri med Sparryd, af $1^1/_4$ mant. uti Håksviks socken, Kinds härad och Elfsborgs län, tax. till 4,500 rdr, eges af två bönder. Här dog 1745 amiralitets-kapitenen Johan Wilhelmsson Kuyl, adlad Kuylenstjerna, son till amiralitets-kapitenen Wilhelm Jonsson Kuyl, som för sitt tappra förhållande i slaget vid Öresund, benådades af Carl X Gustaf med en vacker värja och 1000 daler; sjelf började han sin bana som kajutvakt på ett engelskt skepp, återkom till Sverige 1687, sedan han i engelska tjensten stigit i graderna och gjort många sjöresor till de förnämsta konungariken samt deltagit i flera skarpa sjödrabbningar; blef vice kommendör på kofferdi-flottan, för sin hurtighet och sina goda egenskaper. Han ligger jemte sin fru begrafven i Håksviks kyrka, der hans vapen uppsattes.

**Kjellstorp.** Egendom uti Bresäters socken, Kinne härad och Skaraborgs län, är belägen omkring 2 mil från Mariestad samt $^1/_2$ mil från 2:ne lastageplatser vid Wenern, och består af $^1/_2$ mant. Börjesgården, $^1/_4$ mant. Petter Svenningsgården, $^1/_4$ Ambjörn Pehrsg., krono-skatte rusthåll, jemte underl. $^1/_4$ mant krono-skatte med 7 tillköpta skattelägenheter; tax. 1860 till 9,920 rdr rmt. samt tillhörde s. år notarien Thorsanders sterbhus. Egendomen har en egovidd af omkring 500 tunnl., deraf omkr. 180 tunnl. åker och tomter, 160 tunnl. äng och hagmark samt 150 tunnl. skogsmark, nära gården är en enbladig såg och qvarn om ett par stenar belägen. Vid egendomen födas omkring 5 hästar och 60 nötkreatur, utom får och svin. — Alla åbyggnaderna äro af god beskaffenhet, under sednare åren dels nybyggde, dels reparerade. De till gården hörande torpare gör, att egendomen kan skötas med tillhjelp af 2:ne drängar och 2:ne pigor.

**Kjellstorp** (i jordeboken), Kellstorp. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wemmenhögs kontrakt i Lunds stift, utgöres af två socknar: Kellstorp, moderförsamling, och Lilla Beddinge, annex, samt innefattar $34^5/_{16}$ förm. mant. Pastoratet beboddes 1860 af 1558 personer. — *Kellstorp*, socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, $2^3/_4$ mil vester från Ystad, $^1/_2$ mil från hafvet, vid 60 fots höjd öfver detsamma, och omfattar en areal af 3,147 tunnl. fast land. Marken är jämn, rådande jordmånen är lera; med god och tillräcklig åker, men svagt höbol. På skog är brist; men i dess ställe finnes någon torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 603 och 1860 af 829, år 1855 af 865 personer, består af $19^{11}/_{16}$ mant. bet. eg.-rätts afgift, $1^1/_{16}$ mant. krono och tax. till 259,320 rdr rmt. Ordin. rän-

tan är 30 rdr 23 sk. 6 rst.; kronotionde 17 t:r $9^3/_8$ kap. råg, 31 t:r $32^1/_9$ kap. korn, 23 t:r $27^3/_4$ kap. hafre. — Domkapitlet i Lund har fordom haft patronaträtt till kyrkan. Bland kyrkoherdar må nämnas Erhard Klerck i början på 1700-talet, farfader till generalen och friherre Carl N. af Klercker, hvarom vidare under Kågeröd. Barnundervisningen bestrides i fast skola af 2 examinerade och en oexaminerad lärare för (år 1859) 107 barn, medan 27 undervisades i hemmet. — »Uti Kellstorps östra vång — skrifver Dybeck i Runa för år 1844, är en stenbro gjord öfver bäcken, hvilken af folket kallas *Stackarebron*, af orsak, att en tiggare som icke kunnat få herberge i Espö socken, måste gå från byen till Lilla Redinge (Beddinge?) socken, och skall der hafva fallit uti samt drunknat, hvarför byn är fråntagen ett långt stycke åkermark, kalladt Luggorne, och laggd till Lilla Redinge. Allenast en gård, i hvilken bemälde tiggare icke varit, har qvar sitt åkerstycke.»

I socknen märkas: *Jordberga* säteri med underlydande, upptagande ett taxeringsvärde af 236,290 rdr, $^1/_4$ mant. i Stora Beddinge tax. till 30,000 rdr rmt.; *Jordberga* Kritbruk, tax. till 4,500 rdr, 1 mant. *Kjellstorp*, prestgård, tax. till 7,500 rdr; $^1/_{16}$ ibm., klockarebol, tax. till 750 rdr rmt. Adress: Ystad.

**Kjellstorp.** Tre mantal säteri, beläget i Örslösa socken af Kållands härad och Skaraborgs län, med det vackraste läge vid Dalbosjön, en vik af Wenern, är Kaggska slägtens fädernegods och den tappre generalfältherren Lars Kaggs födelseort. Nils Erlandsson Kagge kommendant på Elfsborg i början af 1500-talet, var den förste, efter hvad som är kändt som skref sig till Kjellstorp. Ifrån honom härstammade i 4:de led Lars Kagg, som föddes 1595 på denna gård, i hvars sköna och friska natur han tillväxte i styrka och sundhet så till själ som kropp. Redan vid 16 års ålder utmärkte han sig under kronprinsen Gustaf Adolfs fälttåg i Småland, der han vid flera tillfällen ådrog sig bemälde prins' uppmärksamhet för bevisad behjertenhet emot Danskarne. Antog sedermera krigstjenst i Böhmen och Nederländerna, samt tjente sig upp från simpel soldat, och blef omsider i fäderneslandets tjenst riksmarsk och generalfältherre, dog 1661. Säteriet har tillhört slägten Hierta åtminstone sedan 1750, då det skrefs Kälstorp, tills på 1830-talet Egdes 1860, jemte $^1/_2$ mant. Måns Andersg., tax. till 26,650 rdr rmt, af kamrer Wetterman på Ranåker. Egendomen, som före 1717 utgjordes af Kjellstorp, Backa, Sjöbohl, Gräslorne och Storegården, hvardera af 1 mantal men sedermera skattlagda till 3 mant., har prydlig åbyggnad af sten och vacker trädgård, tillräckligt timmer- och löfskog, bördig åker och äng samt stora beteshagar; godt fiske finnes i förutnämda sjö.

**Kjellvikens** skifferbrott i Bohus län hafva varit arbetade i öfver 100 år med ringa arbetsstyrka; men i de senare åren har arbetskraften utgjort cirka 200 man. Grufvorna hållas vattenfria medelst en häfvert utan pumpning, och lemna i afverkning cirka 4 à 5 millioner stycken skiffer, hvilka transporteras på flera jernvägar från grufvorna. Skifferbrottet, jemte $^1/_4$ mant. Kjellsviken, $^1/_8$ Kronoberg, $^1/_{12}$ Kappebo, eges af löjtnanten, baron C. de St. Cyr.

**Kjepplunda.** Egendom, se Sköfde socken.

**Kjerfvingeborn.** By uti Grythytte socken och härad af Örebro härad och län, vid Stora Malens utlopp i Halfvarsnoren, $6^3/_8$ mil från Örebro, af 4 mant., hvaraf $1^1/_{48}$ har 5 egare, de öfriga, taxerade till 20,000 rdr rmt, lyda, jemte andra $8^3/_8$ mant. och qvarn, tax. till 64,800 rdr rmt, under *Elfstorps* bruk, det forna Kjerfvingeborns eller Warnäs bruk, med 2 härdar, 1 hammare och oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen för år 1859 utgjorde $3,227^3/_4$ *skℓℓ* stång- och ämnesjern af eget tackjern, tax. till 193,210 rdr rmt. Bland äldre egare nämnes riksrådet Stockenström; 1849 öfverste:t Lantingshausen. År 1860 egdes $^5/_{12}$ af baron A. G. Leijonhufvud, $^7/_{12}$ af baron W. G. Knorring, tillika med $233^1/_3$ *skℓℓ* bergsmanssmide i Skärhytte hammare, $^{12}/_{20}$ i Finnhytte masugn, $^{28}/_{38}$ i Finnhytte qvarn samt $^{11}/_{18}$ hemman, allt tax. till 31,790 rdr rmt.

**Kjestad.** Annex-socken till Österplana pastorat, ligger i Kinne härad af Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil o. n. o. från Lidköping, $^3/_4$ mil från Wenern, vid

Kinnekulle och 410 fot högt öfver hafhufvet; omfattar en areal af 1,643 tunnl. fast land. Socknen, som i allmänhet har en jemn jordmån, bestående dels af sandmylla, dels af hård lera, nästan ingen skog, innefattar 6 mant. skatte, 1 krono, $1^1/_2$ frälse och taxerades 1860 till 54,960 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 208, hade 1860 nedgått till 159 personer. Kyrkan, byggd af sten på okänd tid, skall vara tillbyggd 1767 och förbättrad 1823.

Socknen består af följande byar och hemman: $^1/_4$ *Göksholmen,* hvaraf $^1/_8$ mant. med tegelbruk är en gård, tax. till 7,090 rdr rmt; $4^5/_8$ sk., 1 fr. *Kjestad,* hvaraf $1^1/_4$ mant., tax. till 6,900 rdr rmt, är en gård; $^1/_2$ *Rottneby* samt $^3/_8$ i förutn. by, tax. till 4,620 rdr rmt, egas af grefve H. A. Hamilton; $^5/_8$ *Klockareg.;* $^1/_2$ *Kjestadstorp;* 1 *Kjestad,* tax. till 6,750 rdr rmt, är prestgård. — Adress: Lidköping.

**Kjermbo**, (i jordeboken) *Kjernbo,* Kärnbo, Kernbo (allmännast). Annexsocken till Mariefreds stad, ligger uti Selebo härad och Nyköpings län, nära staden, mellan Thoresund i norr, Åker i vester och sydvest, Taxinge och Gripsholmsfjerden i öster — vid 30 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal utom andelarna af Mälaren, af 7,498 tunnl., hvaraf 347 insjöar, inberäknade öarne och holmarne Aljön, Hernön, Obydön, Gäsholmen och Thorsholmen, (efter Forsell 11,803 tunnl). Kjermbo är öfverhufvud taget bland de mest omvexlande och på naturskönheter rikaste orterna vid Mälaren. Öar och sjöstränder hafva omvexlande berg och klippor, sanka ängsmarker och eklundar; längre in på norra sidan om fjerden vidtaga odlade fält, åter afbrutna af skogsbackar eller hagar; söder om Mälarevattnen är mera högländ och kärrig berg- samt skogsmark, både utefter sjön och inåt landet. Bergen hafva i hela denna del af socknen 200 ända till inemot 300 fots höjd. Staden och slottet hafva här skogsparker. Jordmånen är i de bättre bygderna lera, i andra sand- och mojord, Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk; fiske i Fataburssjön, sjöfart m. m., allt under inflytande af inom socknen belägna Mariefreds stad och Gripsholms slott, med dertill hörande kungsladugård, samt det i nejden liggande Åkers styckebruk, som här har lastplats. Socknen, som år 1810 beboddes af 786 och 1860 af 826 personer, består af $10^1/_4$ mant. skatte, 11 mant. krono, $6^7/_8$ mant. frälse, och tax., jämte 14 lägenheter, 1 manufakturinrättning, frälseräntan af $^3/_8$ mant., till 187,520 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola gemensam för Mariefred af 1 examinerad och 2 oexaminerade lärare; under år 1859 besöktes skolan af 81 barn, medan 102 undervisades hemma. Kyrna förekommer 1275 och 1314 såsom hörande till prepositura Strengnensis. I början på 1800-talet var Kärna moderförsamling och regalt pastorat. Socknen begagnar numer kyrkan i Mariefred; ruiner efter den gamla sockenkyrkan ligga vid nordvestra stadstullen; ödelagd från 1624, brukades den åter några år från 1682. Från Gustaf I:s tid förvarades der Sten Stures d. Ä:s ben, flyttade från Mariefreds kloster, tills de fördes till Strengnäs 1577. Erkebiskopen Abr. Angermannus ligger der ock begrafven. Af forntidsminnen nämnas utom ortens rikaste minnen, som äro fästade vid Gripsholms slott, högar, bauta- och runstenar samt stensättningar, såsom på egorna till Edsala by en större mängd grafhögar och kullar, isynnerhet mellan sjelfva byn och den söderut varande Gripsholmsviken af Mälaren. Mellan grafvarne förekommer, såsom vanligt på denna orten, större och mindre stenkretsar, treuddar och skeppssättningar. Åtskilliga af dessa högar hafva blifvit undersökta af Dybeck, som deri funnit, utom vanliga grafkrukor, en med största omsorg utarbetad lansspets af jern, se Runa 1847, sid. 3—4. En grafhög har blifvit undersökt af innehafvaren af ett boställe nära Mariefred, som deri fann bland brända kol en ring af jern, om hvilken Dybeck yttrar sig, »att den är i sitt slag af stor sällsynthet. En dylik sökes nämligen förgäfves i antiqvitetssamlingarne, och är, så vidt man känner, aldrig tillförne funnen hvarken i Sverige, Norge, Danmark eller annorstädes. Har i öfrigt en så påfallande likhet med de vanliga hals- och armringarne (af guld), att föga tvifvel, det den varit en dylik, kan uppstå.»

Gårdar: *Ärnäs,* vid Prestgårdsviken, $^1/_2$ mant., med $^1/_2$ mant. *Svarttorp,* tax. till 6,220 rdr rmt, prestgård; Ärnäs har varit frälse och tillhört R. R. Michael Krumme 1526, men utbyttes till kronan 1552; Svarttorp tillades 1625.

*Svansla*, 1 mant. krono, tax. till 4,530 rdr rmt, anslaget åt borgmästaren i Mariefred sedan 1723; *Edsala*, $1\frac{1}{2}$ mant. skatte, och $\frac{1}{2}$ kalladt *Kalkudden*, se den artikeln; *Wiggeby*, 2 mant. skatte, f. d. civila boställen, köpt till skatte 1791 och följande år, nu deladt i 4 delar och tax. till 8,040 rdr rmt. *Marielund*, $1\frac{5}{8}$ mant. skatte af Läggsta, grundadt på 1700-talet, tillhörde 1851 och 1859 grosshandl. Erdmann, jemte $\frac{1}{2}$ mant. frälse *Läggsta*. 1 skatte *Läggsta* eller *Sätra*, krog med gästgifvaregård, der fältmarskalken, grefve C. Rehnsköld dog 1722, då han for konung Fredrik I till mötes, för att vara honom följaktig på dess eriksgata. 1 frälse *Gertre*, 1 frälse *Fogelsta* samt *Stora Sundby*, tax. till 53,020 rdr rmt, se sistnämde artikel; *Qvartinge*, midt i södra skogsbygden, $\frac{3}{4}$ mant. skatte, har varit ladugård under Gripsholm, men från medio af 1700-talet i enskildas händer, såsom Grubb, Wrangel, Flygarsson 1851, assessor A. Grevesmyhl 1859, s. år tax. till 10,100 rdr rmt. Norr *Ekeby*, $\frac{3}{8}$ mant., tax. till 2,360 rdr rmt, eges af kongl. sekret. Hebbe. Kongl. Maj:t och kronan eger: *Bondängen*, *Hanö* hofstalläng, tax. till 16,060 rdr rmt; bortarrenderade: *Gripsholms* ladugård, 9 mant., tax. till 43,600 rdr rmt; f. d. Djurgårds-inspektorsbost., tax. till 310 rdr rmt. — Adress: Mariefred.

**Kjerr, Stora.** Sätesgård af 1 mant. uti Habo socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, $1\frac{1}{2}$ mil från Jönköping, vid Wettern, med såg, qvarn och ett laxfiske, ej långt från gården, är till godheten det bästa hemman i församlingen. Här föddes, d. 28 Mars 1672, Sven Lagerberg, son till Lars Jonsson Herrlund. Han började 1690 sin bana såsom sergeant vid Skaraborgs regimente och dog 1746 som grefve och riksråd, allmänt saknad. I Handledn. till Skand. Hist., Del. VII, sid. 287, kallas han »en gammal karolin, käck, tarflig och arbetsammer man, med ingen misstanke på sig.» Han utmärkte sig isynnerhet vid Pultava, der han blef genomskjuten och af fiendens rytteri öfvertrampad samt hade utan tvifvel omkommit, om han icke blifvit frälst af en sjelf illa sårad dragon, som upptog honom och förde honom med sig bakpå hästryggen; kom med kon. Carl XII till Turkiet, derifrån han, 1710 i Maj, efter återvunnen helsa, skickades såsom minister till Kanen på Krim, med hvilken han så negocierade, att denne följande vinter gjorde med 80,000 Tartarer ett anfall i Ryssland; bivistade sommarfälttåget 1711 vid Donau- och Pruth-strömmarna, men blef, i Sept. s. år, förvist af Stor-Viziren från Turkiska lägret; deltog slutligen i kalabaliken i Bender. Stora Kjerr egdes 1816 af grosshandl. Höckert, sedermera af ryttm. af Sandeberg, då mangårdsbyggnaden 1826 nedbrann. Närvarande egaren är herr J. Åkerlund, och taxeringsvärdet för Kjerr jemte underl. $1\frac{1}{4}$ mant., 28,750 rdr rmt.

**Kjerra** (*Kärra*), Norra. Gård i Hammars socken, Sundbo härad af Örebro län, af $\frac{1}{4}$ mant., tax. till 1,210 rdr mt, eges under Hyttebruken af bolaget la Vieille Montagne. — Här föddes Anders Svensson Kjerrman, fader till Gustaf K., på sin tid en af de största grosshandlare i Stockholm, sedermera direktör vid Ostindiska kompagniet; han var en betydande man af Hattpartiet och blef omsider, sedan Mösspartiet fått magten, dömd till liftidsfängelse på Marstrand, der han ock afled 1766. Barnen adlades med namnet Kjerrmansköld.

**Kjerrstorp** (i 1825 års Jordebok), Kjärrstorp, Kärrstorp. Præbende-pastorat af 2:dra klassen, hörande till Oxie kontrakt af Lunds stift, utgöres af två socknar: Kjerrstorp, moderförsamling, och Glostorp, annex, samt innefattar $27\frac{5}{8}$ mantal. Pastoratet beboddes 1860 af 1,399 personer. — *Kjerrstorp*, socken uti Oxie härad af Malmöhus län, $1\frac{1}{2}$ mil s. o. från Malmö — vid 95 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 2,893 tunnl. Marken är mycket backig; rådande jordmånen är sandmylla. På skog är total brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 495, år 1855 af 745 och 1860 af 715 personer, består af $11\frac{1}{2}$ mant. bet. eg.- rätts afgift, 2 mant. krono och taxerades till 291,040 rdr rmt. Ordinarie räntan är 200 rdr 39 sk. 6 rst.; kronotionden 10 t:r $1\frac{1}{2}$ kappe råg, 15 t:r 30 kappar korn, 11 t:r 13 kappar hafre. — Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 128 barn, medan 14 undervisades i hemmet.

I socknen märkas: *Kjerrstorps* by, med ett taxeringsvärde af cirka 107,000 rdr rmt, hvaraf $1\frac{1}{4}$ mant., tax. till 18,750 rdr rmt, eges af häradshöfding Düben i Christianstad; *Lilla Svedala* by, hvaraf $1\frac{3}{16}$ mant. med väderqvarn, tax. till 24,900 rdr rmt, eges af f. d. riksdagsmannen Jöns Månson, som bebyggt hemmanen med flera stora och ansenliga tegelstensbyggnader af samma längd och inredning med de flesta välbyggda egendomar, hvilka innehafvas af ståndspersoner. Bland mindre egendomar lemnar

denna en ganska betydlig afkastning i spannmål, en följd af egarens å jordbruket nedlagda stora kostnader samt använda oförtrutna arbete och flit. — $^3/_4$ mant. i *Torkelstorps* by, tax. till 36,000 rdr rmt, eges af en bonde. — *Snapparp,* $^3/_8$ mant. sk.-rusthåll med tegelbruk och $^1/_{16}$ i Torkelstorp, tax. till 54,870 rdr rmt, har omkring 800 tunnl. jord, bestående af styf och mager lera, stort höbol, någon småskog och mycken torfjord. Denna egendom är väl bebyggd, med en stor ladugård och dertill anlagd stor och rymlig trädgård med park. Egare hafva varit år 1760 lector Hjelm, 1840 landtbrukaren Bager, år 1859 hr L. Peterzén och år 1860 Johan Johansson i Boarp. — 1 mant. *Prestgård,* tax. till 6,750 rdr rmt. — *Klockaregården,* tax. till 750 rdr rmt. — $^{51}/_{140}$ mant. *Lilla Svedala,* tax. till 4,200 rdr rmt, är sergeantsboställe; ibm, tax. till 7,350 rdr rmt, är indraget militiæ-boställe. — *Kjerrstorp* № 9 & 14, två gatehus tax. till 600 rdr rmt, utgöra ett indraget länsmansboställe, nu bortarrenderadt för statens räkning. Minsta brukningsdelarne äro $\frac{11}{2754}$ mant. i Kjerrstorp, tax. till 60 rdr rmt, och $^1/_{64}$ i Lilla Svedala, tax. till 150 rdr rmt. — Adress: Malmö.

**Kjerråkra.** Annex-socken till Börstigs pastorat, är belägen uti Ås härad af Elfsborgs län, $1^3/_4$ mil från Falköping, 2 mil norr från Ulricehamn, vid 565 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 5,600 tunnl. Marken är backig och stenbunden, med flera mossar; jordmånen består af sand och sandmylla. Skog till husbehof finnes. Socknen, som består af $12^1/_{48}$ mant. skatte, $1^7/_8$ kr., $3^3/_4$ fr., taxerade till 83,150 rdr rmt, beboddes år 1805 af 470 och 1855 af 647 personer, af hvilka 204, boende på $6^1/_{12}$ mant., höra i kyrkligt afseende till Börstigs socken, men föras i Jordeboken under Kjerråkra. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är nästan nybyggd af sten år 1822. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, gemensam för Börstig och Brismene; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 65, deraf dock 12 undervisades hemma.

Följande byar finnas: *Boarp, Däfve, Hägrya, Kjerråkra, Käckahemmet, Lundstorp, Öijelunda, Sjö, Skogen, Smedstomten, Trädet, Ulfsered, Wäfnared, Bondarp, Korssgärde, Byagärde.* — Adress: Falköping.

**Kjervinge** (Kirvinge). Ett halft m:t. säteri uti Eskilsäters socken, Näs härad och Carlstads län, bebyggdes 1590 af Linnert Persson till Sätra, fader till den under Huggenås omnämde märkvärdige mannen Anders Linnardsson Svenske. Till denna gård skref sig Lars Larsson Silfversvärd, bondeson, som tjente sig upp till ryttmästare och lefde år 1641. Han är stamfader för Bråkenskjöld, Didron, Frölich, Rosenbjelke, m. fl. på deras möderne. Säteriet har åtminstone sedan 1842 tillhört familjen Torsell och var år 1860 taxeradt till 6,900 rdr rmt.

**Kjettilstorp.** Sätesgård uti Yllestads socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, af 2 mant. tillsammans med Bordsgården, som 1804 blef enskiftadt och lagdt i sambruk med sätesgården, tillhörde 1860 J. Lindberg och C. Berglund samt taxerades jemte 1 mant. underlydande till 26,510 rdr rmt; tillhörde år 1816 majoren Joh. Natt och Dag. Egendomen hade 1818 vacker manbyggnad af trä, omkring hvilken var anlagd en stor trädgård.

**Kjula** eller *Tjula.* Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Öster-Rekarne kontrakt i Strengnäs stift, utgöres af två socknar: *Kjula,* modersocken, och *Sundby,* annex, samt innefattar $54^1/_8$ förm. mant. Pastoratet beboddes 1860 af 1943 personer, men år 1855 af 2002 personer. — *Kjula* socken uti Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, 1 mil nordost från Eskilstuna, $2^3/_8$ mil från Strengnäs — vid 60 fots höjd öfver hafvet — ligger mellan Sundby och Jäder i norr, Barfva i öster, Årla, Stenqvista och Kloster i sydvest, Hammarby i nordvest och upptager med en längd af $1^1/_2$ mil och en bredd af nära $^3/_4$ mil en areal af 13,145 tunnl., hvaraf 1805 äro insjöar (14,649 tunnl., af hvilka 450 sjöar och kärr efter Forsell). Norra bygden är dels jemn, dels småkullig med lerhaltig jordmån, sidländt mot Kaffjärden; mellersta och södra bygderna upptagas hufvudsakligen af berg- och kärraktig skogsmark. Genom hela socknens längd, från Sundby till Årla och Barfva, stryker den sandiga Kjula-åsen, stigande från 130 fots höjd vid kyrkan till 230 fot söder om Ribbingelund. Å både berg- och sandåsar finnes ej litet af skog, hvarför ock skogsbruk, med afsättning på närmast belägna städer, utgör bredvid åkerbruket socknens hufvudnäring. Folkmängden som år 1805 var 1070 år 1855: 1446, var 1860: 1426 personer. Hemmantalet är $37^7/_8$ förm. mant., hvaraf $20^1/_8$ sk., $8^1/_2$ kr., $9^1/_4$ fr., och

taxeringsvärdet 214,464 rdr. Kuyla in prepos. Strengnensi förekommer omkring 1314 och oftare; en och annan curatus nämnes ock på 1300-talet, kaplaner från 1587. Kyrkan är af okänd ålder, men tillbyggd 1798—1801, och har torn. Barnundervisningen bestrides i fast skola af två examinerade lärare för (år 1859) 119 barn. Bonden Erik Jönsson i Kjulaby var farfader till major Johan Kjulman, som blef adlad Kuhlhjelm och dog 1708 i Ukraine. — Af fornlemningar omtalas flera högar å sandåsen, hvaribland en tingshög med stensättning, äfvensom flera runstenar, dels derinvid, dels vid Högstena backe, samt andra högar och runsten vid Berga. Medeltidens handlingar tala gång efter annan om ting å Kjula ås, ofta med särskildt utsättande af Fagerås såsom tingställe, hvilket gårdsnamn, äfvensom Tingstorp, förekommer vid gränsen till Stenqvista. Ännu från 1600-talet finnas domar, daterade å Kjulaås. Sedan tingen ej mer höllos under bar himmel, skall ett tingshus ha funnits vid kyrkan och afrättsplats derinvid.

Gårdar: *Prestgården,* 1 mant. krono af Wiby, tax. till 9081 rdr; kaplanen besitter $^1/_2$ mant. i *Böhle,* tax. till 1698 rdr; $^3/_8$ mant. *Himmelsände,* tax. till 2123 rdr, kronolänsmansboställe; *Hedby,* 1 mant. frälse, förekommer på 1300-talet som klostergods, tillhörde 1686 Axel Oxenstjernas arfvingar, 1860 Bureska Testamentsinnehafvare jemte $^3/_4$ *Blacksta,* m. m. tax. till 11,193 rdr *Kjulaby* med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas i vester till Lund 1 mil, i sydvest till Eskilstuna $1^1/_8$ mil, i öster till Ekság, 1 mil. Kongl. Maj:t och kronan eger 1 mant. *Wiby,* tax. till 3,963 rdr; *Ribbingelunds* kungsgård jemte underl. $5^5/_8$ mant., tax. till 18,696 rdr, är bortarrenderad. Kammarherren grefve Beckfriis eger 1 *Berga,* $1^1/_2$ *Harby,* 1 *Åsby,* $^1/_2$ *Ramshammar,* $^1/_2$ *Allevi* samt $2^5/_8$ mant., tax. till 46,200 rdr; $1^1/_2$ mant. *Ramshammar,* tax. till 7050 rdr, eges af v. Schotings sterbhus, $^3/_4$ *Hesselby,* tax. till 5551 rdr, af brukspatron von Celsing; minsta brukningsdelen är $^1/_{24}$ i *Kjulaby* tax. till 284 rdr. — Adress: Strengnäs.

**Kjulsta.** Två mant. frälse-säteri uti Hölö socken och Nyköpings län, beläget vid Kyrksjöns södra strand, har åbyggnad af sten och tax. till 16,650 rdr rmt. Godset bortbyttes 1580 till kronan af Måns Knutsson, utbyttes åter till frälse af R.R. Erik Ryning, men synes länge ha varit bondby, ombytte i senare tider ofta egare, innehades år 1816 af löjtn. C. M. Posse, 1825—51 af slägten Schultz; år 1859 af hr M. B. Schultz vid Norrtuna i Kattnäs socken, som derjemte eger hälften i frälse-räntan af Skälby och Mälhaga; tax. till 3,470 rdr rmt.

**Kjällunga.** Annex till Skölfvene pastorat, belägen uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, 3 mil från Falköping, 4 mil från Borås — vid 380 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 6711 tunnl. fast land. Marken består till det mesta af kärr och mossar, med sand och bergåsar imellan. Såsom till större delen belägen på kronoparken Edsmären, har socknen ännu i behåll någon ek- och annan löfskog i inegorna. Imellan Kjällunga och Skölfvene skall fordom hafva varit en stor timmerskog, och vid sista reparationen af Hellestads kyrka fanns der ett papper, hvarpå stod skrifvet, att timret, som åtgått och var ask, blifvit taget i den s. k. Wenerslid mellan nämnda socknar, der nu icke annat finnes än enbuskar. Den lilla sjön Svartesjö på Kjällunga Mader är anmärkningsvärd deraf, att det svarta ämne, som finnes på sjöns botten, och gifvit sjön dess namn, begagnas af allmogen till att svärta sitt vallmar, som skall sedermera aldrig förlora sin färg. Folkmängden, som år 1805 var 366, uppgick 1860 till 499 personer. Hemmantalet är $10^5/_8$ mant., hvaraf $8^3/_8$ mant. sk., $1^3/_4$ kr., $^1/_2$ mant. frälse, tax. till 66,350 rdr. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, har 1830 undergått reparation och är ljus samt rymlig.

Socknen består af följande byar och gårdar: $^3/_{16}$ *Ballaberget,* $^1/_4$ *Bråtebäcken,* $^1/_8$ *Fäderåsen,* $^1/_4$ *Gudmunstorp, Kjelleryd,* $^1/_4$ *Kjelleryds-ås, Kjellunga* med *Kulla* qvarn, af byn inneh. af kyrkoherden 1 mant. krono, *Sibbarp, Starrholmen,* af sistn. by är $^1/_4$ mant. öfverjägmästare- och $^1/_8$ mant. underjägareboställe; *Sunåsa,* $^1/_4$ *Tåstared,* $^1/_8$ *Fäbrobacka,* $^1/_8$ *Tången,* $^3/_{16}$ *Withatt,* $^1/_4$ *Wettersåna,* $^1/_2$ *Kyrkhult,* $^3/_8$ *Fataburen* är militiæ boställe. Källeryd skall fordom varit kungsgård. — Adress: Borås.

**Kjärne** (*Kärne*). Öfversteboställe af 1 mant. krono-säteri uti Grafva socken af Carlstads län, beläget $^1/_2$ mil s. v. från kyrkan, innehades 1860 af öfverste Bruncronas sterbhusdelegare och var då bortarrenderadt; det är tax. till 21,000 rdr rmt. Innehafvare år 1842 var öfverste O. A. Malmborg. Stället är väl bebygdt, har ymnig skog,

bestående af furu, tall och gran. Underlagmannan Jacob Persson skall varit egare från 1581—1618 af godset, som på 1640-talet blef säteri. Major Sven Persson Hildringe skref sig till Hildringstorp och Kjärne; han blef svårt blesserad i slaget vid Leipzig, död 1679. Jöns Bengtsson Rosenbjelke, som tjente sig upp från ryttare till major, död 1671, skref sig till Wästbro, Kjärna och Ås.

**Kjärne.** Ett fjerdedels hemman uti Nyeds socken och härad af Carlstads län, tax. till 10,500 rdr rmt.; häraf eges $^1/_8$ mant. af enkefru M. C. Lennartsson, $^1/_8$ mant. jemte $^1/_8$ Acksjöhyttan, en masugn (tax. till 30,000 rdr) samt en qvarn med två par stenar, allts. tax. till 37,500 rdr, af Mölnbacka bolag.

**Kjöflinge.** Ett mant. krono uti Ysby socken, Höks härad och Halmstads län, beläget vid landsvägen, anses för ett af de bästa hemmanen i trakten, med vidlyftiga och goda egor, tax. år 1860 till 32,000 rdr; har fordom varit landssekreterarebeställe, är nu bortarrenderadt för kronan till flera arrendatorer.

**Kjöleryds hed,** i Skällinge socken i Halland, har historiskt minne. I Febr. 1611 drog konung Christian IV upp mot Westgötagränsen och mötte på denna hed en fana ryttare, anförd af en Svensk prins (förmodas varit hertig Johan), af hvilken han blef slagen och skulle sjelf antingen blifvit dödad eller fången, sedan hans häst, som fastnat i ett dy i Frägnaryds gärde, blifvit ihjälskjuten, om icke en trofast dansk man, vid namn Barnekow, lemnat honom sin häst, bedjande honom fort rädda sig. Sjelf lopp han ett stycke vid sidan; men då han icke förmådde längre, satte han sig på en sten, sägande: »Jag lemnar konungen min häst — fienden mitt lif — och Gud min själ.» På stenen, der han föll för Svenskarnes svärd, synas några rödaktiga strimmor samt fläckar af vanlig röd mossa; det säges af folket vara »den trogne Barnekows blod.»

**Kjörning.** By uti Nordingrå socken, Norra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, på 3 n:r af 27 mål, tax. till 5850 rdr, har 53 inbyggare. Ifrån bonden Olof Göransson i denna by härstammar i 3:dje led biskopen i Hernösands stift Olof Kjörning, död 1778. Om honom anföres, att han besökte flitigt alla församlingarne i stiftet ända upp i Lappmarkerna, der förut ingen biskop varit.

**Klacka** grufvefält, se Nora socken.

**Klackeborg,** (*Klakeborg*). Ett mant. frälse-säteri uti Järstads socken, Göstrings härad och Linköpings län, beläget vid Skenån, $^1/_4$ mil från kyrkan, utgör jemte underl. $^1/_2$ mant. (utom Stagelstorp i Wallerstad s:n) ett gods, tax. till 23,860 rdr rmt. Egendomen har god äng, ringa mulbete, något skog i hagarne, fiske i Sken- och Svartåarna. Klakeborg förmenas hafva varit ett gammalt jarlasäte; enligt v. Dalins uppgift (Sv. R. Hist. I: 408). skola fylkiskonungar här residerat. Lemningar efter en liten skans, med graf omkring och vindbrygga, hafva förr varit synliga vid gården, men äro länge sedan förstörda och platsen igenfylld och jemnad. Från 1616 har stället såsom säteri tillhört presidenten, frih. Jöns Kurck, derpå sonen, generalguvernören Gustaf, född här 1624; en skicklig statsman, men derjemte intrigör; var äfven den, som höll drottning Christinas parti mot rådet. Gården miste 1680 säterifriheten, emedan den brukades till hälften af bönder, men återfick den 1684, då den såldes af Evert Horn (frih. Anders Lilliehöök skref sig äfven vid denna tid till Klackeborg), jemte Kopparp och andra gårdar, till Carl XII:s guvernör Erik Lindsköld (se Lindevad), förblef inom hans slägt till 1726 och kom genom gifte till landshöfd. Isak Funk; 1784 var frih. Göran Boije egare, 1853 Bengt Nilsson och år 1860 hr J. Wikblad.

**Klafreström.** Jernbruk i Nottebecks socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, vid Klafreströms ån, $^1/_2$ mil n. v. från kyrkan, anlades 1736 af löjtn. L. J. Silfversparre och ryttm. Fr. Johnstone, och bestod då af en masugn och en stångjernshammare med två härdar. Bruket har sedan tillhört en P. R. Printzell, Johan Cauchois (af Fransk slägt), som ändrade namnet till Cosswa, och hvars son adlades med namnet Anckarsvärd. På sednare tiden har bruket egts af Eksjö Hofgårds bolag och slägten Aschan, af hvilken ryttm. Joh. L. Aschan ombyggde det helt och hållet. År 1860

funnos på bruket en masugn, 2 stångjernshamrar och härdar, en knipp- och 2 spikhamrar; tillverkningen uppgifves s. år till 2000 Ctr. stångjernssmide, 1754 Ctr. smide, grundadt på köpetackjern, 1043 Ctr. förvandladt till manufaktur. Under bruket lyda Kåhlshults säteri, 2 mant. (7700 rdr), som 1750—1770 tillhörde slägten Schmiedeberg, sedan landshöfdingen Stedt i Jönköping; vidare Libbhult säteri, 2 mant., samt 4 andra mant., Klafreda qvarn, hälften i Landsbro såg, allts. inberäkn. tillverkningen tax. år 1860 till 122,850 rdr. Egare sistn. år, då omkring 90 inbyggare bodde på godset, voro kammarherre Uggla, grefve Otto Stenbock m. fl.

**Klagstorp.** Annex-socken till Espö, ligger uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, 3 mil v. från Ystad, $^1/_2$ mil från hafvet vid 60 fots höjd öfver detsamma. Socknen, som består af tre byar, *Klagstorp*, *Wallby* och *Brönnestad*, har jemn mark; rådande jordmånen är lera, med tillräcklig och god åker, men ringa höbol. På skog är brist. Arealen är 3,147 t:ld, deraf 23 t:ld vatten. Folkmängden, som år 1805 var 453, hade 1860 ökats till 921 personer. Hemmantalet är $12^7/_8$ bet. eg. rätts afg., 2 mant. krono. Taxeringsvärdet var 305,230 rdr. Ordinarie räntan 243 rdr 28 sk. 6 rst.; kronotionde 15 t:r 18 kapp. råg, 30 t:r $16^1/_2$ kappar korn, 16 t:r $16^1/_2$ kappar hafra. Kyrkan ligger $^1/_4$ mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides af två examinerade och en oexaminerad lärare uti en fast skola i Klagstorps by, en förberedande fast d:o uti Wallby, och en förb. ambulatorisk d:o i Brönnestads by (år 1859) för 145 barn.

Af gårdar märkas: № 12 *Wallby*, 1 mant., tax. till 18,000 rdr, kronofogde-boställe, som nu innehafves af hr J. G. Ewerlöf. № 18, 1 mant. *Brönnestad*, tax. till 15,000 rdr, är ryttm.-boställe, innehafves nu af ryttm. Ouchterlony. — $^{13}/_{24}$ mant. *Brönnestad*, tax. till 11,160 rdr. — $^5/_8$ mant. *Klagstorp*, tax. till 10,000 rdr. — Brönnestad, utjord, tax. till 10,000 rdr, lyder under prestgården i Espö. Minsta brukningsdelen är $\frac{1}{5000}$ mant. *Klagstorp*, tax. till 10 rdr rmt. — Adress Malmö och Anderslöf.

**Klagstorp.** Annex-socken till Tygelsjö pastorat, ligger uti Oxie härad och Malmöhus län, omkring 1 mil s. från Malmö, vid hafvet — 50 fot högt öfver detsamma — och omgifves i norr af Bunkeflods och Glostorps församlingar, i öster af sistnämda och Hököpinge, i söder af Tygelsjö och i vester af Öresund. Hufvudsträckningen från östra gränsen till sjöstranden utgör 11,900 alnar, bredden, som vid midten är störst, vexlar mellan 2,800 och 1,600 alnar. Socknen innehåller i areal $1915^7/_8$ t:ld. Jordmån, näringar m. m. finnas anförda under art. Tygelsjö. Socknen, som består af en enda by, *Klagstorp*, hvilken intill år 1805 låg tillsammans vid en bäck i närheten af kyrkan, men då en skiftades och spriddes öfver hela socknen, utgöres af 1 mant. uts. frälse, 1 mant. krono, domkyrkans (roteradt), 1 mant. krono annex (roteradt), $7\frac{18053}{36000}$ mant. krono-skatte rusthåll, $2\frac{17947}{36000}$ krono rusthåll, $^2/_3$ mant. boställe, summa $13^2/_3$ mant.; jordens uppskattningsvärde var 1860: 213,170 rdr rmt. Folkmängden, som 1805 blott var 312, uppgick 1860 till 643, år 1854 ända till 713 och år 1855 till 679; sistn. år var hushållens antal 138, hemmansbrukarnes 83, husmännens 26 och tjensthjonens 102. Ordinarie räntan är 246 rdr 46 sk., kronotionden 20 t:r $1^1/_2$ kappar råg, 31 t:r $10^1/_2$ kappar korn, 14 t:r 15 kappar hafra. Utskylder till staten utgjorde 1854 i bevillning 319 rdr 26 sk. 4 rst., i ständiga räntor 563 rdr 34 sk. 6 rst., i rustning och rotering 2,120 rdr, klerecistatens aflöning 920 rdr 8 sk. 6 rst., fattigförsörjningen 136 rdr 32 sk., skjuts 78 rdr, väghållnings-kostnader 546 rdr 32 sk., div. onera och allm. besvär 683 rdr 16 sk., tills. 5,368 rdr 5 sk. 4 rst. b:co, eller 8,052 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af två examinerade lärare för (år 1859) 125 barn. — I gamla Danska handlingar nämnes socknen Klagstrup och Claxtrup. Kyrkan är uppförd af granit och i rundbågsstil. Dess ålder kan numera ej bestämmas, men antages af prof. Brunius vara från 14:de eller 15:de århundradet. Tornet, med vackra trappformiga gaflar, har, liksom det i Tygelsjö, uppförts som försvarsfäste mot anfall från kusten. Att sakristian icke blifvit uppförd samtidigt med kyrkan är tydligt; men när det skett vet man nu icke, ty under århundradenas lopp har kyrkan undergått många förändringar. De sednaste förän-

dringarne gjordes 1823, då vapenhuset vid södra sidan borttogs och ett utbygge i stället uppfördes samt ingång till kyrkan gjordes från vestra gafveln af densamma; predikstolen flyttades ifrån den södra sidan till den motsatta med ingång från sakristian. År 1853 försågs kyrkan med en ny vacker orgel, uppförd af orgelbyggaren Fogelberg i Lund för en summa af 2005 rdr b:co. Den har 10 stämmor. Altaret, af lika ålder och stil med det i Tygelsjö, har en tafla, som i 6 afdelningar föreställer skildringar af Christi upphöjelsestillstånd. Predikstolen från år 1595 har i bildhuggeri af trä afbildningar af de fyra evangelisterna. Kyrkans silfver består af en kalk med patén, vägande 60 lod, och en oblatask om $33\frac{5}{8}$ lod. Den äldsta kyrkoboken här är af 1753. I tornet finnas tvänne ringklockor, af hvilka den ena har på östra sidan följande inskrift:

Väck mitt öra till att höra
Städs Guds ord, som bli kungjord
Att jag ej som denna malm
Ett blott ljud och klang må gifva
Såleds dermed apspel drifva
Men ära Gud med hjertlig psalm.

Mag. och kyrkoherden Nils Liebman. Och å vestra sidan: ifrån solens uppgång allt intill nedergången vare Herrans namn lofvadt. Psalm. 118: v. 3., samt klockgjutarens namn med årtalet 1747.

Af fornminnen finnas flera ännu qvarstående ättehögar, hvaraf den förnämsta är belägen å egorna till № 24, och kallas *Rommehög* eller *Rommarehögen*. En annan ättehög, kallad *Hålhög* å egorna till № 3 Klagstorp, är mestadels utjemnad. Å egorna till № 4 och till № 29 finnes en backe, kallad *Borrebacken*, och vid gränsen å № 29 en dylik, kallad *Långbjersbacken*. Dessa höjder synas dock icke vara ättehögar eller forntida begrafningsplatser, utan anses vara uppförda antingen såsom förskansningar eller ock bildade af hafsvattnet i den forntida period, då vattnet gått häröfver. På folkets läppar lefva ännu sägner om fiendtliga landstigningar af Danskarne, isynnerhet af kapare, hvilka en gång varit så hungriga, att de gingo upp på Klagstorps fälad och togo alla byns gäss, stekte dem på stranden och åto upp dem.

I socknens nora del ligger den s. k. *»Skumparegrunden»*, som fordom tillhört Pile säteri, men nu lyder under Näffentorp och tillhör Bunkeflod socken. Denna jord, som är af uts. frälse natur, har ännu tegskifte och af högst egen beskaffenhet. Hvarje del kallas en »grund» och till en sådan hörer: »en rygg» längs genom hela egorna om 5 skäppeland, en »stump» om ett skäppeland och en lång smal äng om ett skäppeland. Af hemmantalet innehafvas 11 af jordegarne, $2\frac{2}{3}$ af arrendatorer. № 19, $\frac{2}{3}$ mant., tax. till 9,980 rdr, är sergeantsboställe, samt bortarrenderadt mot en summa af 733 rdr 16 sk. b:co årligen. Dessutom finnas 2 skattlagda, men icke numrerade, och 10 icke skattlagda, men numrerade torp och gatuhus, af hvilka de sistnämnda 7 äro krono och de 3 frälse, ett ryttaretorp till hemmanet № 11 vid rusth. № 82 (socknen består af 1 rotehåll vid Skytts kompani af Södra Skånska infanteri-reg. samt 10 rusthåll vid Arrie squadron af Skånska husar-regimentet). En dragon erhåller i lön 4 t:r råg och 4 t:r korn samt kontant 10 rdr rmt. årligen; en husar har 4 t:r råg och 4 t:r korn i årl. lön, utan ryttaretorp, ty dessa såväl som rotetorp försvunno till större delen genom enskiftet, emedan ingen ville tillsläppa jord. Emellertid förlorade kronans karl härpå, ty vid ett torp kunde han föda sitt hushåll och ändå hafva 1 à 2 kor, några får o. s. v. Den ursprungliga meningen med indelningsverket att göra soldaten till bosatt jordbrukare, är genom detta förhållande, likasom på flera andra orter, omintetgjord, och de indelta trupperna lika litet bofasta som de värfvade. Tvänne tullmjölqvarnar finnas, deraf den ena ligger på kronogrund å № 26 och blef 1851 väl ombyggd på holländska viset med 2 par stenar för grofmäld, 1 par för gryn samt särskild skalqvarn, tax. till 6000 rdr. Den andra qvarnen ligger på frälsegrund å № 16, skattlagd 1819 till 3 t:r 1 kappe säd, att i rusttjenst utgå med hälften råg och hälften korn, tax. till 3000 rdr. Mantalen äro mycket olika i afseende på jordrymden, så att t. ex. № 8 har $73\frac{1}{2}$ tunnl. på ett helt, tax. till 9000 rdr, och № 17 har $163\frac{1}{4}$ tunnl. på $\frac{1}{2}$ mant., tax. till 7,250 rdr. Orsaken till denna ej obetydliga skilnad i egorymd till lika beskaffade hemman får sökas deri, att vid den tid, då enskiftet här förrättades, funnos flera ouppodlade och vanvårdade jordsträckor, som i följd deraf lågt taxerades, men som sedermera uppodlats till lika fruktbarhet som den gamla odaljorden. Hemmansklyfningen har här fortgått i tämligen stor utsträckning, så att på hemmanet № 3 bo 14 och på № 16 bo 13 åboer. Minsta hemmansdelen var år 1854 på № 17 med $\frac{3}{100}$ mant. och 14 kapplandsrymd, år 1860 på № 11 med $\frac{1}{692}$ mant., tax. till 40 rdr. Likväl antages denna klyfning icke hafva utöfvat någon menlig inverkan på välståndet, tvärtom skall folket, äfven på de mindre lotterna, berga sig ganska väl. Största brukningsdelen är $\frac{2}{3}$ mant. å № 2 och 4, $\frac{1}{4}$ mant. i № 5 och 29, tills. tax. till 13,750 rdr. Klagstorps allmänning under rusthållet № 116, tax. till 3000 rdr. — Adress: Malmö och Anderslöf.

**Klaraberg.** Egendom, se Säfve socken.

**Klarelfven** eller *Storelfven*. Wärmlands största vattendrag, har tvänne hufvud-källarmar långt norr om nämnda landskap, af hvilka den ena börjar under

namn af Norra Wansjön, som utfaller i sjön Roggen vid Wånsjögustsrör i Herjedalen, flyter sedan vester ut in i Norge i sjön Fämund, mellan Dalarne och Aggerhus stift. Den andra kommer från trakten af bergsstaden Rörås i Norge likaledes till Fämund, hvarifrån den rinner i sydlig rigtning genom Norge under namn af Tryssild-elfven, som vid Sandkälleforsen, 6 mil norr om Dalby kyrka, flyter in i Wärmland, hvarefter den får namn af Klarelfven eller Storelfven; fortlöper sedan från norr till söder, stor och majestätisk, allestädes med en ganska strid fart, genom Dalby, Ny, Ekshärad, Råda, Ransäter, Öfra och Nedra Ullerud. Här tyckes dock den stora floden med sina många böjningar nästan liksom lekande vilja framslingra sig genom den vackra trakten, medan den på flera ställen styckevis förändrar sitt lopp från sydligt till nordligt — vidare genom Grafva och Carlstads socknar samt utfaller, efter 18 mils lopp inom Wärmland, med väldiga utloppsarmar omkring Tingvallaön i Wenern vid Carlstad, midt för Hammarön. På hela sträckan uppgår elfvens fall endast till 344 fot; den upptager en mängd bifloder under sitt lopp genom förutnämnde socknar, namngifna under dessa socknars beskrifningar. (Se vidare Inledning, sidan 9.) — Klara källa, belägen $1^1/_2$ mil från Christinehamn, har mycket besökta gyttjebad, isynnerhet för rheumatism och giktvärk.

**Klasen.** En holme vid Kylley hamn på Gotland, hörande till Hellvig socken, är tämligen lång, men ej särdeles bred. Weide *(Isatis tinctoria)* växer hår vildt i stor myckenhet. Af denna ört erhålles en vacker blå färg. Den växer till stor myckenhet i Södra Amerika och har nära förvandtskap med indigo. På holmen har man funnit sjöfogeln Tolk (Tringa interpres). Holmen, tax. till 680 rdr, eges af intressenter.

**Klefmarken.** Ett halft mant. skatte uti Eds socken på Dal af Wedbo härad och Elfsborgs län, är skiftadt i 14 lotter, tax. till 4,950 rdr, hvaraf den största på $\frac{249}{2288}$ mant. tax. till 1050 rdr och den minsta på $\frac{1}{176}$ mant. tax. till 40 rdr. På detta hemman bodde bonden Hallvord, hvilken varit Carl XII:s synnerlige gunstling och af honom begagnad till spion under norska kriget. Hos denne bondes efterkommaude lärer ännu förvaras en kista, hvarpå konung Carl hvilat, och en träskål, hvarutur han druckit, öfverlemnades år 1814 af prosten, doktor Eklund åt konung Carl XIII. Den är nu försedd med ett massivt silfverbeslag.

**Klefshult.** Gästgifvaregård om ett mant. skatte, tax. till 4,500 rdr, uti Åkers socken och Östbo härad af Jönköpings län, förekommer 1216 under namnet Clevahult och är stamort för slägterna Agrelius och Agrell, hvilka härstamma från bonden Måns i Klefshult, hvars son Johan, född 1666, antog namnet Agrell. Från Klefshult skjutsas till Wernamo i söder 2 mil, till Skillingaryd i norr 1 mil, till Hökhult $1^1/_4$ och till Hemmershult $^3/_4$ mil.

**Klefva.** Öfversteboställe, se Tanums socken.

**Klefva.** Ett mant. frälse-säteri uti Björnlunda socken och Nyköpings län, beläget vid Båfven, med qvarn, såg och tegelbruk tax. till 16,620 rdr rmt. Klefva är en gammal gård, hvartill Jöns Håkansson (Lillie, död 1562) med flera af slägten skifvit sig (kommendanten Pehr Lillie, död 1686, var den siste af ätten, som skref sig till Klefva). Det befinnes af Carl IX vara doneradt till en L. von Köhlen (efter Tham), underkastades derföre sedermera reduktionsanspråk, men förklarades 1696 för frälse, egdes 1708 och allt framgent af slägten Wijnbladh, år 1859 med underl. $^1/_4$ Lilltorp, Dagsnäsön tax. till 4710 rdr rmt. På egorna skola finnas lemningar efter en borg.

**Klefva.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Winköls kontrakt uti Skara stift, utgöres af tre socknar: Klefva, moderförsamling, samt Ullene och Bjurum, annexer, innefattar $58^7/_8$ mant. och beboddes 1860 af 2052 personer. — *Klefva* socken ligger uti Wilske härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil n. v. från Falköping, $2^1/_2$ mil från Skara — vid 425 fots höjd öfver hafvet och upptager en areal af 7,938 t:ld, hvaraf 770 uppgifvas af Forsell vara sjöar och kärr. Socknen, såsom belägen uti de tre afsättningarna på vestra sidan af Mösseberg, har jemn mark i första

och tredje afsättningen; i den mellersta är den något backig i norr. Jordmånen är god och bördig, bestående mest af svartmylla. Betet är magert och på skog brist. Socknen, som beboddes 1805 af 509 och 1860 af 872 personer, består af tills. $12^{1}/_{8}$ mant. sk., $2^{3}/_{16}$ kr., $11^{15}/_{16}$ fr., skiftade i 100 delar och tax. till 110,000 rdr rmt. Kyrkan, belägen mellan första och andra afsättningen af berget, är tillbyggd tvänne gånger och sist år 1774. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambul. skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 121, hvaraf dock 26 erhöllo undervisning hemma. Af fornlemningar nämnas på Klefva hedar, $1^{1}/_{4}$ mil långa, flera stenrör och grafvar; deribland märkas de s. k. *Bredhällar.* På vestra kanten af Mösseberg vid hemmanet Jungstorp finnas lemningar efter en skans, af allmogen kallad *konung Albrechts skans*, som är mycket förfallen; deromkring har man funnit stora sporrar m. m.

I socknen finnas följande byar och hemman: $1^{3}/_{4}$ *Anfastorp*, $1^{1}/_{2}$ *Backor*, $^{1}/_{4}$ *Bäcken*, $^{1}/_{4}$ *Backen*, $^{1}/_{4}$ *Hulegvarn*, $^{5}/_{8}$ *Kangsister*, $9^{1}/_{8}$ *Klefva*, i denna by är 1 mant. prestgård, tax. till 4,500 rdr, $^{1}/_{2}$ mant. komminsterboställe, tax. till 2,030 rdr, $^{1}/_{4}$ *Kungsgapet*, $^{1}/_{4}$ *Kungsmärket*, $^{1}/_{8}$ *Kröseryd*, $^{1}/_{2}$ *St:a*, $^{1}/_{4}$ *L:a Öggatorp*, $^{1}/_{2}$ *Petängen*, $^{1}/_{2}$ *Ryd*, $^{1}/_{4}$ *St:a* $^{1}/_{8}$ *L:a Gläfshed*, $1^{3}/_{4}$ *Törestorp*, $^{1}/_{4}$ *Björkehögen*, 1 *Jonstorp*, $^{3}/_{8}$ *Kyrkeqvarn*, $^{1}/_{4}$ *Karstorp*, $^{1}/_{4}$ *Kjellehögen*, $^{1}/_{4}$ *Knute*, $^{1}/_{8}$ *Krikan*, $^{1}/_{2}$ *St:a*, $^{1}/_{2}$ *L:a Hästhagen*, $^{1}/_{8}$ *Mullåsen*, $^{1}/_{2}$ *Skutten*, 1 *Tåstorp*, $^{1}/_{2}$ *Utterberg*, $^{1}/_{2}$ *Ödegärdet*, $^{1}/_{4}$ *Örbystorp*, frälse-säterierna *Sjögerås*, *Östorp*, det sednare skrifves i mantalslängden Åstorp, tax. till 5,290 rdr och eges nu af fanjunkare Neuman. — $^{3}/_{8}$ Kyrkoqvarn, $^{3}/_{16}$ Skyttaklefven äro underjägm.boställe. — $^{1}/_{8}$ L:a Gläfshed, tax. till 380 rdr, är ett kronans hemman. Minsta brukningsdelen är $^{5}/_{256}$ mant. i Ödegärdet tax. till 80 rdr. — Klefva kalkbruk, tax. till 1,200 rdr, har 4 egare. — Adress: Falköping.

**Klefva.** Nickelverk i Alsheda socken och Östra härad af Jönköpings län. Malmen brytes i det på Holtsbyåkra egor liggande Sunnerskogsberget, der man först arbetade på kopparmalm, hvilken numer icke arbetas som sådan, utan för den betydliga andel nickel, som malmen innehåller, och för hvars tillgodogörande en hytta blifvit anlagd på Repperda Källagårds egor, $^{1}/_{2}$ mil från grufvan. Bergskollegium hade redan 1694 utfärdat privilegium på Klefva kopparverk; men detta utdömdes på 1760-talet och upptogs åter på 1820-talet af bergsrådet Aschan, hvarefter, och sedan stora kostnader blifvit nedlagda, nickelverket börjat bära sig. Produkten förarbetas ej på stället till nysilfver, utan exporteras utrikes sådan den är. Här tillverkas äfven rödfärg, hvilken tillverkning jemt fortgått vid Klefva. Grufvorna hafva väl 1856 blifvit arbetade och 939 *skℓℓ* skärsten tillverkade af 2,730 *skℓℓ* malm, men någon nickelkoppar hade icke detta år åstadkommits till följd af ett deraf betydligt för handen varande förlag. Enligt sednaste uppgift brötos i Klefva grufva 11,750 *Ctr.* malm och år 1860 tillverkades $5,_{27}$ *Ctr.* nickelkoppar samt $758,_{03}$ *Ctr.* nickelsten. Af rödfärg tillverkades 94 t:r, af hvilka $^{1}/_{20}$ erlägges i afrad. Nickelverket, tax. 1860 till 30,000 rdr, rödfärgsverket till 1,500 rdr, och det hela med $2^{25}/_{48}$ mantal Germunderyd till 53,920 rdr, eges af Lessebo bruksbolag. Vid verket bodde 1860: 72 personer.

**Klefva.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Kinna kontrakt af Skara Stift, utgöres af 2 socknar: Klefva, moderförsamling, och Sihl, annex. Pastoratet är beläget uti Kinne härad af Skaraborgs län, vid foten, eller, om man så får uttrycka sig, på de nedersta trappstegen af Kinnekulles sydöstra sida. Det begränsas i norr af Österplana och Kjestads, i öster af Göthene, i söder af Wättlösa, och en del af Skjelfvums samt i vester af denna och Husaby socknar. I geographiskt hänseende ligger det mellan 31°5′ och 31°10′ vestlig longitud samt 58°35′ nordlig latitud, och är Klefva sockens största längd $^{4}/_{9}$ samt bredd $^{2}/_{9}$ mil, hvaremot Sihl håller i längd $^{7}/_{18}$ samt i bredd $^{5}/_{18}$ mil. Klefva socken upptager 1,758 och Sihl 1,702 tunnland. Sihl är belägen på slättlandet med en nästan fullkomligt plan yta, hvaremot Klefva har sitt läge på trenne afsatser, afbrutna genom kalk- och sandstensåsar. Den lägsta delen eller nedersta afsatsen i Klefva består till större delen af lermylla på lerbotten och utgöres mestadels af den del af Anemossen, som tillfallit Klefva socken. Vester om denna yta sträcker sig en sandås, som genomlöper hela socknen och innehåller grus- samt sandjord på grusbot-

ten. Jordlagret straxt ofvanom denna ås består af god svartmylla på lerbotten, men högre upp eller norr om kyrkovägen uteslutande af sandmylla på sandbotten. Den södra och östra delen af socknen är slättlandet likt, och erbjuder ögat en föga vacker anblick, men då man träder upp på öfversta afsatsen, vid prestgården, får man en aning om den ovanliga och högst frappanta tafla, som här till en del synes och från den högsta punkten i bergklefven utsträcker sig i all sin herrlighet. Man öfverskådar här hela östra och södra delen af Kinne härad samt en del af Kinnefjerdings, Wadsbo och Walla härader, med Billingen i fonden, samt Ålle- och Mösseberg längre bort mot söder. En ovanlig rikedom af blommor, till en del ganska sällsynta, pryda dess nejder. Inunder Klefva växa vildapel, ek, björk, sälg, rönn, oxel, lönn, ask och hägg samt buskar af hagtorn, berberis och hassel. Flera mindre vanliga växter finnas här: *Inula salicina*, på vallen ofvanföre samt i Klefva sluttningen; *Leotondon hastile hispidum* vid Brattfors; *Viburnum opulus, Valeriana sambucifolia* mellan Martorp och Brattfors; *Fedia dentata*, i åkertäppor ofvanför Klefva åt Martorp till; *Sherardia arvensis, Campanula cervicaria, Symphytum officinale, Lithospermum officinale, Solanum nigrum, Pedicularis sceptrum. Carolinum, Salix livida, Epipactis microphylla, Carex pilulifera* och *glauca, Triticum caninum, Festuca gigantea, Poa compressa, Lecidea lurida* å den blottade kalkklefven vid Lilla Brattfors m. fl. Vester om Sihls kyrka, egentligen på en del af Ågårdens egor, finnes $^3/_4$ alns djup lerblandad svartmylla på lerbotten, som troligen är den bäst bärande ort i hela häradet. I socknens sydvestra del ligger en äng, *maden* kallad, som lemnar den egentliga hötillgången, men som ofta öfversvämmas af vatten, hvarigenom stundom hela skörden, cirka 800 lass, gått förlorad. Om vattnet blefve afdikadt skulle fältet vara förträffligt för odling. Vid skiftesförrättningen var ock fråga derom, men delegarne voro då liknöjda, hvarföre frågan förföll. Socknarne, som beboddes 1805 af 447 och 1860 af 519 hvaraf i Klefva 292 och i Sihl 227 personer, består af $21^1/_4$ mant., deraf i Klefva $5^1/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ krono, $5^1/_2$ frälse, och i Sihl $3^1/_4$ sk., 5 kr., $^3/_4$ fr. Taxeringsvärdet var år 1858: 107,250 rdr rmt. Indelnings-innehafvarne af *prestgården* samt sergeantsbostället *Anders Eriksgården* i Klefva äro de enda ståndspersoner i denna socken. Utom majorsbostället *Sihlboholm* och *Ågården* bebos Sihl af endast allmoge. I forna tider och ej långt före närvarande tid har allmogen varit känd för redlighet och ordentlighet. För några år sedan hörde man de äldre af sockenemännen försäkra, att i deras tid ej någon stöld skett inom samhället, men bränvinssupandet har här så tagit öfverhanden, att till följe deraf ärlighet och seder nu stå på sämre punkt. Efter laga skiftena råder visserligen nu mera en mer allmän välmåga och trefnad ibland hemmansegarne; men båda socknarne hafva en mängd backstugusittare och inhyseshjon, som hårdt tryckas af fattigdom. Odlingsföretagen hafva de sednare åren visserligen tilltagit och arbetsförtjenst derigenom för de fattiga något blifvit beredd; men för öfrigt finnes ej på nära håll någon arbetsförtjenst, hvadan allmänna välgörenheten får mycket anlitas. Lefnadssättet är mer enkelt än i andra trakter af länet; vanligen brukas hemmaväfda kläder. Boningshusen bestå af envåningshus, merändels inredda till en större stuga, kök, skafferi och en kammare; rummen äro vanligen försedda med enkla tapeter, äfvensom väggarne med träsnitt-taflor, dels från Stockholm, dels från den gamla Jönköpingsfabriken. Lönerna till tjenstehjonen utgå i penningar, klädespersedlar och kost, för en dräng sammanräknadt till 150 rdr samt för en piga 120 rdr rmt.

Efter laga skiftena har åkerbruket väl vunnit en betydlig förkofran, ehuru det ännu 1852 stod på en låg punkt. De förmögnare hemmansegarne hafva anlagt cirkulationsindelningar i 7 à 8 gärden, men de öfriga vidhålla ännu det gamla treskiftesjordbruket. På öfversta jordlagret i Klefva sås vanligen råg, ärter, blandsäd och hafre samt sättes mycket potates. De senare trifvas isynnerhet förträffligt och blifva särdeles fasta och goda. Man förvånas öfver att se dem ofta utsatta midt uti slamhögarne efter den vid kalkbränningen förbrända skiffern, der de nästan alltid gifva god skörd. På de nedersta lagren sås hvete, råg och hafre samt

sättes mindre potates. Inom Sihls socken sås hvete, råg, korn, ärter och hafre, samt sättes litet potates. Afkastningen af hvetet och rågen, är här mer gifvande. Lin odlas till husbehof. Vid laga skifte i Klefva erhöllo alla delegarne sina egor sammanlagda i ett skifte, hvadan der ej finnes någon egentlig betesmark. I Sihl deremot hafva alla hemmanen en särskild skift i Stjelkaskogen och de flesta äfven uti Annemossen. Skogsbehofven till vedbrand och gärdsle hemtas merändels från kronoparken Kinneskogen. Kalkbränning utgör inom Klefva den enda binäring som idkas. Öfver hufvud taget brännes här årligen minst 4,000 t:r kalk. Fordom transporterades deraf mycket till Borås och Alingsås, men nu afsättes den dels i Lidköping dels till possessionater i orten, der den användes till gödningsämne. Orrjagten har fordom varit god inom Sihl, men är nu förstörd af främmande jägare. De år, då regn under vår och försommar inträffar, är på Sihls mader en förträfflig andjagt. Fiske idkas obetydligt. Klefva kyrka, belägen på en hög kulle, är af sten och troligen af hög ålder, emedan en doktor Bartholdus var pastor här redan 1290. Utvändigt är den jemte choret 33 alnar lång, 12 alnar bred samt 8 alnar hög och försedd med ett mycket högt och vackert torn. Predikstolen jemte altartaflan, som föreställer Frälsaren på korset, är skänkt år 1700 af major Soop, som ligger i familjegrafven under ett hvalf, i vestra ändan af kyrkan. Jemte den i kyrkoherden Mellins beskrifning omnämnda gamla och märkvärdiga kalken, finnes här äfven en gammal dopfunt af sten, samt ett offerfat af messing, $1^1/_4$ aln bredt, med upphöjdt arbete, föreställande bland annat konung David spelande på harpa. En vacker tafla i oljemålning, $1^1/_4$ aln hög, samt $1^1/_8$ aln bred föreställande Petri ånger, samt skänkt af framl. kontraktsprosten Landin, finnes äfven här. Prestgården med tillhörande byggnader lades år 1861 i aska genom en vådeld. Arrendatorn af bostället hade först en timme förut med familj anländt, för att taga sin nya bostad i besittning. — Sihls kyrka är äfven af sten, samt något mindre än Klefva. Altarprydnaden, som föreställer Frälsaren på korset, är skänkt af en öfverste de Laval år 1728. Ett gammalt vapen af 1690 öfver Magnus Blankenfeldt, herre till Sihlboholm, finnes här äfven; för öfrigt intet märkvärdigt. Barnundervisningen bestrides sedan 1847 i fast skola af en examinerad lärare som äfven är klockare och gemensam för båda socknarne; år 1859 undervisades der 19 barn, medan 56 undervisades i hemmet.

*Fornminnen.* Inom Klefva socken går en sägen, att derstädes i urtiden varit en stad och vissa förhållanden gifva vid handen, att den i forntiden åtminstone varit en mindre vanlig bondby, ehuru man numera svårligen lärer kunna finna några säkra fakta, till bestyrkande af denna folksägen. Församlingens kyrkoherde E. Mellin har öfver socknen upprättat en beskrifning i manuskript, som upptager den härom gående sägnen, äfvensom de inom socknen varande fornminnen, hvarutur följande utdrag här intages: »Högre upp åt himmelen är sundare klimat, der vindarne spela eller storma på fjällen, och traditionen bland folket talar högt, att här i uråldern varit en stad med namnet *Gillestad*. Ett hemman heter ännu Gillesgård, der stadsgillet och kongl. slottet på höga klefhällen var beläget, med skyhöga koppartorn och gyllene spiror och guldtuppar. Staden var då en sjöstad, och på klipporna synes ännu åldriga spår af hafsvågens svall, der på den tiden äfven Gillestadens örlogsdocka simmade, tills den genom uttorkadt vatten slutligen måste stranda i dyn, deraf ännu i dälden *Flygård* och *Flyhof* hafva sina namn, liksom annexen Sihl och Sjögatelet. På kalkstenskullen, till höger om slottet, der kyrkan nu står, der höjde sig stadens praktfulla afgudatempel, och funnos då i Gillestaden ej mer än 6 gårdar eller tomter, näml.: 1:o *Gumsegården*, der gumsar beständigt föddes för afgudatjensten och stektes för kungataffeln. 2:o *Gröneberg*, det kongl. lustslottet, der, inom gröna vallar på tornhöga altaner, endast de kongliga fingo förlusta sig. 3:o *Kartegård*, der kungsträdgården var, alldeles full af vilda kartäpplen, som den tiden voro läckerbitar för hofgommarne. 4:o *Kuggården*, der offerpresterne bodde, hvilka sjelfva gödde och ilskne som kuggar, ofta rusade ut, ridande på dessa vilddjur, att stånga alla de syndare på gatorna, hvilka ej ville knäfalla för dem och afguden. 5:o *Skrifvaregården*, det kongl. kanzliet, der blinda lagskipare och högfärdiga trollkarlar med skörstakar ritade dödsdomar och vanskapliga vilddjursbilder på hvitlimmade väggar. 6:o *Knarkegården*, hvarest, i vester från staden, var belägen den kongliga hafre- och kornåkern, der kornknarren alltid hördes, men som sedan aldrig hörts på den sidan af staden, emedan han då skrämdes för alltid af de kongl. gnäggande och frustande hästarne, som der hade sitt stall, och hvarest äfven voro de orimligt stora stats- och stridsvagnarne, som natt och dag gingo i knirk och knark, ty — vagnsmörja var då icke ännu uppfunnen. — Så målar traditionen den åldriga taflan af Klefva-

staden, och att den då varit mer än en bondby torde kunna ses deraf, att, om man gräfver på gatan, som ännu kallas Kungsgatan, finnes en ordentligt stenlagd gata, en aln under jorden, och en annan gata kallas Drottningatan, hvilken nu, såsom den uslaste fädref, öfver precipiser och brådstörtande klippor torde kanske efter den tidens smak varit den skönaste promenadbana, äfven för drottningar. — Men låtom oss nu se på nutidens beskrifning. Staden ligger på Kinnekulles andra afsats, på skiffer- och kalkstenslagret. Kristallklara vattenkällor, brusande eller smygande från hällarne, skölja rätt ofta stadens trottoirer och släcka den torftige arbetarens törst. Äfven finnes här på söder, på de, i de äldsta kyrkoböcker omnämnda, s. k. malmarne, en med uthuggna hällar försedd källa, kallad Skattkällan, der förmodligen äfven tron i påfvedömet offrat många fyrkar, hvilka de upplystare efterkommande måhända för längesedan uppfiskat, så att man nu får dricka källvattnet rent, utan fruktan att uppsluka hvarken koppareller silfverslantar. Om vintern är här ödsligt och kallt på de upphöjda hällarne, och icke stor likhet till all den herrlighet som blifver, då vårsol och sommar nalkas. . . Dessa äro drottning Kinnas höga knän, öfver hvilka den sköna drottningen, med den breda paunan, liksom från skyarne, leende under den mörkgröna slöjan, blickar så vänligt ner öfver Balders hage, till de onda och goda barnen i Klefvastaden, der de bygga och bo och trifvas temligen väl på drottningens gamla och breda fotablad. Men på dessa drottningens knän, på denna upphöjda vallskans i Balders hage, der vandrar man i Floras herrligaste rike, i fornsagans heliga verld, bland mångtusenåriga ruiner, som traditionen säger, af förstörda trollslott och konungaborgar, ja! bland uppdukade jättebord och jättestenar på höjderna samt förtrollade och förstenade brudskaror i dalarne, hvilka brudskaror likväl ej torde vara annat än gamla domaresäten, emedan 12 à 14 st. hällar äro der uppresta. Tvänne större sådana, som sägas varit brudgummen och bruden, stå i jemnbredd för sig sjelfva, liksom hofverande i brudparad, nästan midt uti vången, och den enfaldiga öfvertron är ännu bland folket, att brudens höjda bröst ännu kännes varmt uti vintern och dess hjerta kännes ännu klappa midt i den hårda hällen. — På förutnämnda vallskans 400 famnar i nordvest från Klefvastaden, höjer sig det stora och märkvärdiga Brattfors, ett af naturens skönaste underverk, med förvånande höga lodräta klippväggar, från hvars höjd åskådaren svindlande skådar ner i afgrunden och djupet. — I denna majestätiska, höga jättesal i hällen, som vissa tider af året med sina skummande skyhöga vattenfall måhända kan något liknas vid sjelfva Trollhättan, säges också att bergtrollen i hedendomen haft sitt sköna guldslott, och att de af en ryttare blifvit narrade att lemna en skön silfverkalk till Klefva kyrka, — som ännu eger denna enda stora silfverkalk, till öfra delen nygjord i senare tider men nedra delen af gammalt förträffligt arbete, der många ädla stenar synas vara infattade. — Den tyckes räkna sin ålder från christendomens äldsta tider och har med upphöjda munkrunor kring foten denna inskrift: In hoc clausura Christi latet caro pura. Ända till år 1846, då utflyttningarne efter skiftet voro till större delen fullbordade, gingo från Michaeli till midsommar nattvakter omkring byn, en sed från forntiden, som äfven torde visa, att ett litet frö af stadsordning funnits äfven hos efterkommandena. Dessa väktare blåste i lurar och bockhorn, på detta sätt tillkännagifvande timmarne om natten, efter tornurets slag, först och sist framför prestgårdens port. — Midt framför prestgården, nere vid kyrkan, synes den forna stadens gamla torg, som i många hundrade år varit förvandladt till ett stort för hela byn inhägnadt planteland, der en god och djup jord på skiffer- och kalkstenshällen frambringar de bästa kål- och rotplantor i orten. Gräfningen af detta planteland skedde till och med år 1846 hvarje år den 5:te Maj, om ock snö och is först måste bortföras. Precist kl. 12 på dagen voro då alla både unga och gamla med spade i hand på stället församlade, med foten på spaden, afvaktande 12-slaget, då de efter urgammal sed, upphäfde ett sådant hurrande att det skallade i de aflägsnaste bergen. I ögonblicket begyntes med oafbruten häftighet gräfningen. Räfsning och vidare hyfsning samt fröns utsåning skedde omedelbart derefter. Allt skulle vara färdigt inom halftimman. — Om aftonen samma dag skulle all ungdomen vara församlad och dansa omkring plantlandet, som kallades att sträcka eller räcka plantorna. De som då föllo omkull, hade ej annat att vänta än krokiga plantor för året, men annars tvärtom. I gärdet vester om prestgården, finnes en vacker och klotrund kulle, kallad Friarekullen, inuti konkav såsom ett saltkar och både innan och utanför starkt beväxt med gräs. Frieriet inom samhället tillgick här på följande sätt: Bonddrängen nedlade sig på ena sidan af kullens höga jemna kant och flickan på samma sätt på andra kanten midtemot. Föräldrar och andra vänner lågo på alla öfriga kullens kanter, såsom glada eller enquietta åskådare. På gifven signal började sedan det unga paret att, som det kallades, »tumla kiste» emot hvarandra på kullens inre sida, ända ner till bottnen. Kommo de med ansigtet emot hvarandra då de stadnade, så skulle de blifva lyckliga makar, och hade lof att tumla om med hvarandra utanför kullen, och dans på kullens öfversta kanter med spel, sång och drickande fortsattes sedan i flera dagar; — men den som icke vände ansigtet till den andra, då de stadnade på botten, blef bortkörd med påkar och stenar och fick aldrig fria mer. Bredvid det förut omnämda plantlandet finnes ett gammalt minnesmärke från forntiden, bestående i ett groft kärnträd af furu, som påstås fordom hafva varit nära 70 alnar långt och skodt i nedra ändan med en grof jernstång, som är nedsatt i jorden. — År 1754, under den märkvärdiga onda fredagen, nedföll detta träd och afslogs i toppen nära 30 alnar emot en ladugård, som deraf illa skadades. Dess nuvarande längd är närmare 30 alnar, och är det från roten till toppen på en alns mellanstånd försedt med grofva hål, deruti fordom pinnar varit inslagna.» Hvad som egentligen är märkvärdigt och förtjenar att beses, är den öfversta klefven jemte det derstädes belägna

märkvärdiga stora Brattfors, se den artikeln. — Uti nordöstra hörnet af Ödbogårdens skifte, straxt ofvanför sandstensbrottet, finnas tvänne intill hvarandra belägna domaresäten eller tingskretsar, den ena innehållande 16 samt den andra 14 stora stenhällar jemte 2:ne dylika inuti, närmare den ena ändan af vången. På Jöns Nilsgårdens skifte i Anemossen, helt nära intill bivägen, har äfven funnits ett dylikt domaresäte; men utom trenne äro alla de öfriga stenarne derstädes upptagna och troligen använda uti en närbelägen upplagd stenmur.

Uti Klefva grundlades år 1801 ett sockenmagazin med sammanskott af 8 kappar råg och 12 kappar hafre pr hemman. År 1806 byggdes magazinshuset och 1834 tillades 12 kappar hafre på hemmanet och fonden utgjorde 1852: 20 t:r råg och 40 t:r hafre. I Sihl finnes likaledes ett år 1801 grundlagdt magazin deri alla hemmanen utom Sihlboholm ega del. Detta magazin har på senare tiden lidit betydligare förluster genom utlåning till osäkra personer. Uppgift på några af gårdarnas olika areal, utskylder m. m. meddelas härnedan efter en tabell, hörande till dessa socknars beskrifning uti kongl. landtmäteri-kontoret:

*Klefva socken.*

| | mantal. | | inb. | åboer | tunnl. | utskyld. | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *Gröneberg,* | 1 | » | 6, | 2, | 87, | 91 | rdr. |
| *Winnag.*, rå o. rör, | 1 | » | 10, | 5, | 102, | 81 | » |
| *Knarkagården,* | 1 | fr. | 24, | 7, | 79, | 84 | » |
| *Per Månsgården,* | 1 | sk. | 29, | 2, | 106, | 241 | » |
| *Ödbogården,* | 1 | rusth. | 33, | 2, | 144, | 259 | » |
| *Skattegården,* | 1 | d:o, | 36, | 4, | 106, | 218 | » |
| *Prestgården,* | 1 | m:t. | 82, | -- | 88, | 81 | » |

*Sihl socken.*

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *Ågården,* | ½ | fr. | 7, | 1, | 84, | 91 | » |
| *Heden,* | 1 | sk. | 31, | 3, | 179, | 244 | » |
| *Sihlboholm,* | 4 | » | 66, | 1, | 765, | 654 | » |
| *Stommen,* | 1 | » | 30, | 1, | 143, | 352 | » |

Afståndet från Skara är 2 mil och $1^3/_4$ mil från adressorten Lidköping.

**Klenshyttan**. Bergsmanshammare i Grangärdes socken, Wester Bergslags fögderi i Dalarne, uppbyggd 1620, bekräftad 1689, har 1 härd och 106 *skℓℓ* 13 *ℓℓ* privil. smide af eget tackjern. Afsättningsorten är Stockholm; egare äro bergsmän. Hemmanet Klenshyttan, tax. till 3,769 rdr rmt, eges af tre bergsmän; Klenshyttans skogshemman tax. till $8,437^1/_2$ rdr rmt.

**Klia**. By af $3^1/_2$ mant. skatte uti Frödsveds socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län; häraf utgör $1^3/_4$ mant. en egendom under namn af Kliened, belägen vid ån Ösan, med bördig jordmån och en areal af 800 tunnl., deraf 300 tunnl. åker, 150 tunnl. betesmark, 350 tunnl. skog, med ett utsäde af cirka 150 t:r säd och 70 t:r potates. Taxeringsvärdet 1860 inberäknadt fr.räntan af $^1/_2$ mant. Ekatorp i Sätters (i jordeboken) socken, var 22,810 rdr rmt. Öfver egorna går statens vestra stambana. Egare är ryttm. H. Fock på Ruder i Kyrkefalla socken. $^5/_{12}$ mant. i byn egas, jemte qvarn, taxerade till 7,280 rdr rmt, af 2 bönder.

**Klinga**. Fyra och $^1/_8$ mant. frälsesäteri uti f. d. Löt, nu mer Borg och Löts förenade socknar, Memmings härad och Linköpings län, utgör, jemte 3 mant. Resebro, 1 lägenhet, 3:ne utjordar, samt af Herrebro en oskattlagd äng, 13 tunnl. $22^3/_8$ kappl., ett gods, tax. till 69,850 rdr rmt, hvaraf säteriet 52,590 rdr rmt. Egendomen har tillräckligt mulbete, skog till husbehof och flera torp på egorna; till gården hörer en vacker trädgård. Klinga tillhörde 1686 och 1700 And. Lilliehööks arfvingar, 1725 och 1742 fru grefvinna Karin Sperling född Horn, på 1750-talet öfverstelöjtn. grefve C. G. Sperling, i sednaste tiden kapit. Åhmansson och grosshandl. John Swartz (död 1853), år 1860 grosshandl. L. Ringborg i Norrköping.

**Klingbo**. Hytta i Karbennings socken i Westmanland, är uppbygd i kon. Gustaf II Adolfs tid. Här tillverkades år 1860: 2,095 *skℓℓ* tackjern, taxeradt till 16,766 rdr rmt. Hyttan eges af intressenter. En stångjernshammare med härd och 50 *skℓℓ*:s smide har äfven varit här, men befinnes redan 1734 vara ödelagd. Klingbo, hemman på 2 n:r, 1 mant., tax. till 8,260 rdr rmt, har 8 egare

**Klingsbo, Stora**. Bergfrälsehemman uti Schedvi socken i Dalarne, om 1 mant., 1 spannl. 7 snäsl. 1 bandl., tax. till 11,600 rdr rmt, hvaraf 66 $^1/_4$ spannl., jemte 1 qvarn med 3 par stenar, enbladig såg, tax. till 14,000 rdr rmt, egas af enkefru C. S. von Knorring; 26 spannl. 14 snäsl. 9 bandl. egas af kronolänsman C. Carlström, det öfriga af en hr Gustafsson i Hedemora. På detta ställe föddes, i Juni 1767, philosophen Carl Benjamin Höijer, om hvilken kan läsas i Biogr. Lexikon 6:te Band. *Klingsbo Lilla,* i samma socken af 23 spannl. 6 snäsl. 7 bandl. tax. till 2,543 rdr rmt, eges af 3 åboer.

**Klingstad**. By uti Bråbo härad och Linköpings län, af $^1/_4$ mant. skatte, $^1/_2$

frälse, med 20 inb., uti Östra Eneby socken, 1 mant. frälse, med 12 inb., uti Qvillinge socken. Häraf eges $^1/_4$ mant., tax. till 1,500 rdr rmt under Hults bruk i Qvillinge socken, $^1/_2$ mant. har lydt på 1500-talet under Norsholm. Troligen var det detta hemman, som, (enligt Anrep) beläget i Kullinge socken, donerades 1646 till befallningsmannen på Johannesberg vid Norrköping, Nils Jonsson, hvars son Jonas tog sig namnet Klingius, sedermera Kling af sin födelsebygd, och adlades med namnet Klingstedt; han blef landshöfding öfver Kronobergs län, död 1691. Ett halft mant., tax. till 3,260 rdr rmt, kalladt Klingstadberg, eges, jemte 1 mant. Södergården och 1 mant. rusthåll Lund i Qvillinge, tax. till 8,000 rdr rmt, under Marieberg af hr C. O. Philipson i Norrköping. Byn brändes af Ryssarne 1719.

**Klinta.** By uti Bosjöklosters socken, Frosta härad och Malmöhus län, af $1^1/_8$ mant. ins. frälse, $^3/_4$ mant. prestgård (tax. till 6,260 rdr rmt), $^1/_8$ mantal klockarebol, tax. till 1,050 rdr rmt. Af frälsehemmanet eges 1 mant., tax. till 7,200 rdr rmt, under Bosjöklosters säteri, $^1/_8$ mant., tax. till 900 rdr rmt, af friherre Wrangel von Brehmer på Hyby. — I denna by föddes Abigail Olofsdotter Klinthea, moder till kanslirådet Sven Bring, adlad Lagerbring, författare till Svea Rikes historia, född 1707 och död 1787. Ätten härstammar af norsk adel, hvars förfäder Joen och Helge Bring voro höfvidsmän i norska konungen Sverres tid, samt blefvo 1191 dräpne af ett röfvareparti, kalladt Öijeskäggar. Byn hade år 1858: 90 inbyggare.

**Klinta Tall.** Våra förfäder, hedningarne, buro vördnad och fruktan för lundar eller ock enstaka stående lindar eller andra löfträd af skönare beskaffenhet än andra träd, och kallade dem bo-träd, emedan de troddes egas af ett rå, som, osynligt vistades i dess skugga, belönade med helsa och välgång den, som lät sig vårda om trädet, och straffade den, som ofredade det. Sålunda hedrades dessa träd, i hvars skugga kreatur så väl som menniskor hade skydd mot middagssolens brand och hetta. De hedniska lundarnes och trädens helighet kom väl från begynnelsen deraf, att offrade mäns eller djurs lemmar upphängdes i dem, sedan de förut i den helighållna offerkällan en tid varit nedsänkta; men en christen, som njuter af trädens vederqvickelse, borde minnas, huru ock hans Frälsare hade en lund, en örtagård, dit han ofta plägade komma med sina lärjungar, då han ville tala med dem om de himmelska ting och deras själars odödlighet. Det var i skuggan af träden, som han bad, och der trösteengeln syntes och styrkte honom. Härpå borde en christen akta och låta sig vårda om all plantering, samt ej onödigtvis eller af egennytta spilla ett växande lif eller sköfla hvad som är till jordens prydnad och gagn. — Ännu utvisar folket mångenstädes sådana lundar och träd, dem ingen vågar komma vid med yxa. Sägner felas icke i någon landsort om dem, som velat hugga en spån eller gren ur bo-trädet och deraf ljutit döden. En sådan ryktbar tall var *Klinta Tall* vid Badelund i Westmanland. Gammal och hopkrympt, på en kal-klippa, syntes han för vägfarande, till dess han för några tiotal af år sedan föll omkull af ålder. Stam och grenar efter tallen ligga ännu orörda omkring på hällen. En hafsfru, som rådde i den närbelägna viken af Mälaren, sades bo i berget under tallen och vara trädets Rå. Snöhvit boskap menade landtfolket sig ock hafva sett drifvas upp ur sjön på ängen derinunder.

**Klinte.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Medel-kontraktet af Wisby stift, utgöres af Klinte, moderförsamling, och Fröijel, annex, samt innefattar $28^3/_8$ mant. Folkmängden 1860 var 1,606 personer. — *Klinte,* socken uti Södra häradet af Wisby län, ligger 3 mil s. s. v. från Wisby, vid vestra kusten och 80 fot högt öfver hafvet, samt omfattar 5,763 tunnl. fast land. Marken är bergaktig; rådande jordmånen lermylla. Skog finnes till behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 718 och 1860 af 958 personer, består af $13^3/_8$ mant. skatte, $^7/_8$ krono och taxeras till 128,200 rdr rmt. — Kyrkan, af sten, är uppbyggd 1046. Barnundervisningen bestrides i pastoraratet af en examinerad lärare uti fast skola (för år 1859) 148 barn, medan 63 undervisades i hemmet. År 1861 beslöts vid sockenstämma härstädes inrättandet af ett sockenbibliotek, hvartill tullförvaltaren Fåhræus i Wisby såsom bidrag lemnat en gåfva af 68 volymer goda böcker samt 50 rdr rmt till inköp af nödiga bokskåp. — Här föddes, 1675, Nils Norby, utmärkt för sin stora språkkunskap och lärdom i historien; hans föräldrar voro kyrkoherden härstädes O. Pedersson Norby och Christina Gardeus, dotter till den lärde vice-superintendenten öfver Gotlands stift, Nils Gardeus. Af fornminnen finnas *Wines* eller *Unnes Hus,* en gård der biskop Unne, eller

som han ock kallades Wine, skall hafva bott under sitt vistande på ön, för att der förkunna christendomen. Han dog i Björkö år 936. Här har ock varit *Landskrona, Kronvall* eller *Klinte slott,* uppbygdt af kon. Albrechts son, prins Erik, hvilken dog der år 1397, sedan hans furstinna och deras enda barn kort förut aflidit. År 1361 landsteg danske konungen Waldemar vid Klinte eller Kronvall, der inbyggarne, som skulle försvara landet, blefvo slagne och skingrade.

Här märkas: *Klintehamn,* en god hamn uti en bugt, bildad af hafvet; den erhöll år 1827 förmånen af fri import- och exporthandel. Spannmål och trävaror äro exportartiklarne. Här är äfven tull- och postexpedition. Ett skeppshvarf, hvarför erlägges i bevillning 10 rdr rmt, eges af handl. Herlitz och handl. Lindströms enka. Af gårdar märkas: $^3/_4$ mant. *Klinteby,* $^3/_{16}$ *Hunninge,* $^7/_8$ *Snögrinda,* tax. till 16,060 rdr rmt, egas af possessionaten Hellm. Wöhlén. — $^1/_8$ *Ganne,* $^1/_4$ *Millner,* tax. till 4,800 rdr rmt, egas af friherrinnan Flemming. — $^1/_2$ *Siklings* med såg, tax. till 4,200 rdr rmt, har 3 åboer; på hemmanets egor har handl. Herlitz en åbyggnad, tax. till 4,000 rdr rmt, en annan åbyggnad, tax. till 3,000 rdr rmt, dessutom 8 åbyggnader för ståndspersoner, tax, till 2,700 rdr rmt. — Minsta hemmanslotten är $\frac{91}{432}$ mantal, tax. till 370 rdr rmt. — Adress: Wisby.

**Klippan,** belägen på Elfsborgs kungsladugårds egor invid Göteborg, och vid yttersta ändan af Majorna, är nu en staden tillhörig sjöhamn och tullstation. Klippans kapell har blifvit uppförd på en kulle här emellan och f. d. Lorentzska porterbryggeriet på bekostnad af en enskild man, grosshandlanden D. Carnegii. Grundstenen lades den 21:ste Maj 1856 och det invigdes redan den 5:te Juni 1857. Kapellet håller 96 fot i längd, 36 fot i bredd och rymmer 400 personer; det är bygdt i engelsk göthisk kyrkostil af löjtn. A. W. Edelsvärd. Fönsterkarmarne äro af tackjern och är det för öfrigt muradt af rödt tegel med gul klinkert å hörn etc. Inre taket består af böjda eller spetsbågformiga taksaxar, hvilka, såsom ornerade, synas inuti kyrkan och uppbära lättare sparrar, hvaröfver en prydlig panel är anbringad. Bataljonspredikanten vid flottans station å Nya varfvet är tillika brukspredikant här. Jemte kapellet äro här flera arbetare-bostäder uppförda till bruksfolket. Klippan var fordom en hamn eller kanske rättare ett varf, der Ostindiska kompagniet hade upplagen af sina skeppsförråd, och der dess skepp blefvo utrustade och undergingo nödiga reparationer. Vid omnämnda porterbruk finnes ännu i gång en ångmachin, efter sägen konstruerad af Watt, ångmachinens uppfinnare, och som utan tvifvel är den första och äldsta ångmachin i riket.

**Klippan.** Pappersbruk uti Sönnarslöfs socken af Södra Åsbo härad och Christianstads län, ligger 1 mil från Wram vid Rödån, i hvilken idkas betydligt laxfiske, hade år 1856 största tillverkningen i riket (44,395 ris och 3,500 rullar). Pappersbruket tax. 1860 till 75,000 rdr, med tillhörande jordegendom, $^1/_{16}$ mant. Klippans säteri med garfveri, qvarn, och $^1/_4$ mant. Forsby alltsammans tax. till 91,800 rdr, eges af brukspatron Bock, som äfven eger $^7/_8$ Bjertröd, tax. till 6,530 rdr, i Wedby socken. Bruket tillhörde på 1760-talet fru rådmanskan Pripp, på sednare tider har det tillhört brukspatron Sunnerdahl.

**Klockhammar.** Egendom uti Kihls socken, Örebro härad och län, $1^3/_4$ mil från staden Örebro, är ett af länets bäst skötta gods; det utgöres af $2^3/_4$ mant. krono-skatte af Ullavi by med 1 turbinsåg och qvarn, 13 underl. torp tax. till 30,972 rdr rmt. och innehåller i areal 400 tunnl. åker, 600 tunnl. skog, hagar m. m. På stället har förut varit 3 stångjernssmedjor med 3:ne hammare och en masugn. Stångjernsmidet flyttades i början af detta århundrade till Frösvidal och Aspa. Ett större ångbränneri nedlades 1850. Egendomen har alltsedan början af 1800-talet egts af Geijerstamska familjen och en tid af justitiæ statsm. Törnebladh samt sedan 1848 af brukspatron C. G. Löwenhjelm.

**Klockrike.** Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Gullbergs och Bobergs kontrakt i Linköping stift, utgöres af två socknar: Klockrike, moderförsamling, och Brunneby, annex, samt innefattar $51^7/_{16}$ förm. mant. och en areal af 15,066 t:ld, hvaraf 879 t:ld insjöar. Folkmängden var 1860: 2,309 personer. *Klockrike,* socken uti Bobergs härad och Linköpings län, ligger $1^3/_4$ mil från Skenninge, $2^1/_4$ mil n. v. från Linköping — vid 260 fots höjd öfver hafvet. Sock-

nen, som skiljes i söder från Björkebergs och Westerlösa socknar genom Svartån, ligger dels på den södra utplattade landthöjden, dels på båda dess lutningar åt norr och söder, och har på den sednare mot Svartån betydliga slätter, här och der sidländta, såsom vid 2:ne bäckars utlopp i ån; nordligare förekomma här mera lågländ skogsmark, ehuru merändels skoglös, ansenliga kärr såsom Carlshofs mosse, samt slätter, särdeles i midten, i sträckning från söder till norr; sluttningen öster mot Norrbysjön omvexlar af smärre slätter och kullar eller höjningar, ej utan löfskog. Rådande jordmånen är sandjord; dock finnas vid många hemman klapperstens, dung- och lerjord; ängen är för liten i jemförelse med åkern, och mulbetet är både magert och inskränkt. Här finnes en allmänning, kallad Löparehems, eller Bobergs Södra af $991\frac{1}{4}$ tunnl. Socknen, som år 1750 beboddes af 750, år 1805 af 892 och år 1860 af 1,238 personer, består af 27 mant. skatte, $2\frac{1}{4}$ krono, $1\frac{1}{2}$ frälse (häraf hör $\frac{1}{2}$ mant. Licka till Gullbergs härad) och tax. jemte lägenheter och qvarnar till 222,060 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Brunneby uti två fasta skolor af klockaren och en examinerad lärare för (år 1859) 307 barn, deraf dock 91 undervisades i hemmet. Båda socknarne utgöra sedan länge ett pastorat och sedan 1820-talet i flera fall en församling, med fortfarande två prester. Den gamla kyrkan skall enligt sägen hafva blifvit byggd år 1300 af en kyrkoherde Bero eller Björn, hvars namn fortlefvat i klockstapeln, St. Björns torn kallad, uppbränd 1818 af åskeld, och i en källa Helge Björns holk; denna kyrka var gammal, och på olika tider tillbyggd i norr och söder, samt derigenom korskyrka; är nu raserad. Nya kyrkan, kallad *Josephinas,* byggdes 1826, på 480 famnars afstånd från Klockrikes gamla, på en höjd å Gislorps egor; den är af sten, och håller i längd 64, i bredd 24 alnar, samt försågs 1842 med ett nytt orgelverk. Fattigvården är särskild för hvardera församlingen, med särskilda fattighus. Gemensamma äro kyrko- och skolkassor, och en sparbank. Klokkarike nämnes på 1300-talet. Af fornminnen nämnes en stensättning på en backe vester om vägen genom Berga by, bestående af 12 i ring ställda stenar. Den större stenen, som fordom stått uti midten är i sednare tider borttagen; en grafhög, kallad Gisle graf, ligger norr om kyrkan; öster om kyrkan vid Täcktö gärde finnes ett åkerstycke, som kallas Jutlyckan deraf, att derstädes i forntiden förefallit ett fältslag mellan Svenskar och Danskar, hvarefter vapen och sporrar blifvit funna; och anser Broocman, att slaget »vid Gestilren» som hölls den 18 Juni 1210 mellan kon. Sverker den Yngre, med en dansk krigshär och kon. Eriks anhängare, Svenskarne, och i hvilket den förre blef öfvervunnen, skall hafva stått här.

Klockrike har under katholska tiden haft ej mindre än 22 kyrko- och præbende- samt 4 klosterhemman, af $46\frac{1}{2}$ enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet voro nästan alla gårdar i adelns händer men återtogos vid reduktionon; nu tillhöra hälften af hemmanen bönder; de öfriga gårdarne tillhöra ståndspersoner eller lyda under större gods i nästliggande socknar. Af gårdar märkas: säteriet *Karstorp;* 1 mant. *Wahlstad,* taxeradt till 16,500 rdr, eges af löjtn. grefve K. Posse, $1\frac{1}{4}$ *Hassla,* tax. till 16,500 rdr eges af ryttm. Hultenheim och brukspatron Cederbaum; $1\frac{1}{2}$ *Täcktö,* tax. till 11,250 rdr eges af inspektor L. Lodén; *Mörby* $\frac{3}{4}$, tax. till 9,450 rdr af Erik Wedin på Ruda; $\frac{3}{4}$ *Täcktö,* tax. till 6000 rdr; $\frac{3}{4}$ *Håckla* kallad Mörbylund tax. till 4,050 rdr eges af en bonde; grefve J. Sinclair eger $\frac{1}{4}$ fr. *Klockrike* $\frac{1}{4}$ *Fogelhult,* $\frac{1}{4}$ *Löparhem,* $\frac{1}{8}$ *Kulhem* eller *Karlsfred Kifva* mosse, allt tax. till 7,350 rdr; kapiten A. Tigerclou eger $\frac{3}{4}$ *Tröstorp* tax. till 2,400 rdr; jägm. J. F. Nordén eger $\frac{3}{4}$ Stora *Berga,* tax. till 3,530 rdr. — Adress: Linköping.

**Kloster,** *Closter, St. Peders Kloster.* Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Torna kontrakt af Lunds stift, utgöres af två socknar, Closter, moderförsamling och annexet Nöbbelöf, samt innefattar $17\frac{5}{16}$ mant. Folkmängden var år 1860: 803 personer. *Klosters* socken uti Torna härad af Malmöhus län, omgifver staden Lund i vester, och ligger 1 mil från hafvet, vid 80 fots höjd öfver detsamma samt omfattar 1273 tunnl. fast land. Socknen, som år 1805 beboddes af 393 och 1860 af 530 personer, består af byn *Werpinge,* $11\frac{1}{4}$ mant. och Clostergården $1\frac{1}{2}$ mant., allt frälse, tax. till 102,170 rdr, samt Lunds ladugårdsmark, tax. till 2,330 rdr rmt. Ordinarie räntan 170 rdr 22 sk.; kro-

notionden råg 5 t:r, korn 10 t:r, hafre 5 t:r 18 kappar. St Peders klosters säteri eller s. k. *Klostergården*, numer Trolleborg, har i äldre tider varit ett franciskanerkloster, anlagdt af erkebiskop Owe 1231, och för hvilket, med flera andra, erkebiskop Åke Sparre 1532 förbehöll sig att vara föreståndare, då han afsade sig erkebiskopsembetet. Säteriet, tax. till 16,800 rdr, eges jemte hela socknens hemmantal af h. e. grefve Wachtmeister, och har mycken samt förträfflig åker och ängsmark. Vid egendomen finnes ett betydligt schäferi.

**Kloster.** Bruks- och landtegendom uti Husby socken, Näsgårds fögderi af Fahlu län, $1^1/_2$ mil från Hedemora, ligger uti en bördig och naturskön dal vid Långshytte- och Klostersåarne, begränsad i norr och söder af stora furuskogar. Egendomen består af Klosters bruksgård jemte öfriga skatte- och skogshemman (mantalet kan ej af officiella handlingar uppgifvas) tax. till 135,200 rdr rmt, af ett manufakturverk, hvarvid 1859 tillverkades 808 *skℓℓ* plåtar tax. till 80,800 rdr rmt, 1,212 *skℓℓ* af Engelforss stångjern, $3{,}598^{27}/_{40}$ *skℓℓ* af bruks- och bergsmansjern, taxeradt till 216,480 rdr rmt: *Engelforss* stångjernsverk med 1,200 *skℓℓ* privil. och $1{,}073^3/_4$ *skℓℓ* recognitionssmide, taxeradt till 90,952 rdr rmt: *Ehre* bergsmanshammare med $168^3/_{10}$ *skℓℓ* tillverkning: *Öfre-*, *Mellan-* och *Nedre Långshytte* hammare, hvars tillverkningar 1859 tax. till 100,631 rdr rmt; s. år försåldes 3,530 lass malm från Rellingsbergs jernmalmsgrufva, 1,420 *skℓℓ* tackjern från Långshytte masugn, tax. till 28,400 rdr rmt: *Klosters* krutbruk, hvars tillverkning var 2,527 *Ctr.* bergs-, krigs- och jagtkrut, tax. till 113,715 rdr rmt; *Långshytte* tullqvarn tax. till 7,500 rdr rmt, och utgör tillsammans ett gods, taxeradt till 773,676 rdr rmt. Egarne af godset, hvarpå 1859 bodde 958 personer, arrendera dessutom i samma socken belägna kronohemmanet *Nyhytte* $\frac{149}{832}$ mant., samt *Mjölnarbo* qvarn och såg, hvars taxeringsvärde är 10,500 rdr rmt. Lagmannen och riddaren Inge Johansson, som blef befordrad till styresman öfver Westmanlands och Dala höfdingedöme af Sten Sture d. Ä., men afsade sig detta embete, byggde här ett hus tjenligt för ett s. k. heligt lefverne, se Husby kloster. Detta hus eller kloster var ganska stort och bygdt af gråsten. Dess ännu qvarstående lemningar utvisa en längd af 72 alnar och en bredd af 32 alnar. Egendomen har deraf sitt namn; men brukets anläggning är okändt; det tillhörde 1646 bruksidkaren Olof Blau och kringboende bergsmän, och skall då bestått af 3 masugnar, 8 härdar och 4 hamrar, hvilka ödelades, hvarefter i medlet af förra århundradet majoren A. Rosenborg erhöll privilegium att här idka manufaktursmide för 1 knipp- och 2 spikhammare. År 1801 erhöll sonen A. F. Rosenborg privilegium att här anlägga ett valsverk till beredande af 100 *skℓℓ* förtent jernbleck, på engelska sättet, hvilken tillverkningsrättighet tid efter annan blifvit utvidgad till det belopp som kan medhinnas; 1859 års tillverkning af jernplåt vid detta valsverk, som skall varit det första i Sverige, är ofvan uppgifvet. År 1807 erhölls tillstånd att härstädes inrätta 2:ne härdar med en ämneshammare, samt derföre utsmida, emot dubbel hammarskatt, eget tackjern från Löfsjö halfva masugn; huru mycket som blifvit vid manufakturverket förädladt 1859 är redan ofvan uppgifvet. Krutbruket har blifvit anlagdt år 1741 på kronans bekostnad, af majoren Axel Rosenborg, och skall 1815 haft 2 par metallvalsar, 128 stampar, 2 räffelkrutsbokare, 3 torkhus och ett stort magazin m. m. Det afbrann till någon del den 14 Juni 1757; men upprättades sedan, så att det redan vid början af 1790 var betydligt utvidgadt. Enligt kontrakt af den 29 Mars 1809, upprättadt med Kongl. Maj:t och kronan, som upphörde 1828, uppbar bruksegaren årligen af kronan 7,999 rdr 42 sk. bco utom 2 rdr 44 sk. $6^3/_{10}$ rst. för hvarje approberad och till kronan levererad centner krut, hvaremot kronan var berättigad att hvarje år erhålla 2,895 centner krut, så vida salpetertillgången det medgaf. Egendomen köptes 1813 af baron Åkerhjelm och eges ännu af dess arfvingar. Närvarande bruksdisponenten är brukspatron H. F. Lagergren.

**Kloster.** Annex-socken till Eskilstuna stad, ligger i Öster-Rekarne hä-

rad af Nyköpings län, mellan Thorshälla landsförsamling i nordvest, Wallby och Hammarby i nordost, Kjula i öster, Stenqvista och Husby i söder, samt Eskilstuna å och stad i vester, mellan Forss och Thorshälla socknar i söder och vester — vid 30 fots höjd öfver hafvet — och omfattar på en längd af högst 1 mil och en bredd från $^1/_8$ till $^1/_2$ mil, en areal af 10,530 tunnl., af hvilka 648 äro insjöar. Ån åtföljes i socknens sydligaste del, under östligt och nordligt lopp, af ganska betydliga bergshöjder, af ända till 185 fot öfver hafvet. I allmänhet är norra trakten ett slättland, men ej utan afbrott af åsar och kullar, steniga såsom vanligt i Rekarne; östra delen upptages till stor del af skogs- och bergmark, ännu mer den södra, der höjderna stiga ända till 288 fot. Inga vattendrag af betydenhet finnas utom sjelfva stora ån. Rådande jordmån å slätterna är lera; näringar äro åker-, ängs- och föga skogsbruk, fiske m. m., allt under inflytelse af belägenheten omkring en stad med ej obetydlig rörelse. Socknen, som år 1855 beboddes af 1,151 och 1860 af 1,325 personer, består af $43^{11}/_{24}$ mant., hvaraf $11^1/_8$ kr., och taxerad, jemte verk, till 392,145 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (1859) 73 barn, medan 37 erhöllo undervisning i hemmet. Eskilstuna var socknens gamla namn, under hvilket den omkring 1314 förekommer jemte Forss såsom hörande till præpositura Strengnensis; se vidare Fors. Huruvida några mindre kapeller fordom funnits i nejden, är ovisst; en backe vid vägen till Thorshälla kallas Kapellsbacken. Inom det för ej så länge sedan till stadens utvidgande upplåtna utrymme af kungsladugårdens egor, invid nya begrafningsplatsen, har klostret legat och på dess plats sedermera det af kon. Gustaf I anlagda slottet, hvars återstående egor räknas till socknen. Både dessa, och nästan alla gårdarna lyda under klostret. För öfrigt nämnas af fornminnen några runstenar i östra bygden. — G. Lithovius skrifver 1686: På Willesta egor, gent emot Skjulesta ström (blott några famnar från ån), ligger ett berg, hvarpå finnes en ringmur af gråsten, hvilken säges vara en lemning efter en skans. På Grönsta egor och utom dess hagar finnes ett högt berg, kalladt *Ringhäll*, hvaruppå en ringmur af gråsten; i densamma finnas 2:ne rämnor, liksom till portar. — Landsvägen från Stockholm kommer hit in från Kjula, och går nästan vestligt till staden; derifrån utgår en väg åt norr till Thorshälla, en åt söder och sydost till Stenqvista.

Gårdar och verk: *Eskilstuna* kungsladugård 9 mant. med $^1/_8$ mant., tax. till 82,141 rdr rmt, se den artikeln. I ett n:r af *Eskilstuna Allehanda* för år 1861 läses: Ett jernmalmsstreck, hvilket synes vara ganska lofvande, är för ett par år sedan upptäckt å Kungsladugårdens egor, helt nära staden; sprängning har derstädes företagits till 11 alnars djuplek, och malmstrecket visar redan 5 fots bredd samt cirka 60 alnars längd; vid anställd profsmältning af malmen från ofvannämnde streck ha äfven de bästa resultater vunnits, i det att 60 proc. jern erhållits, då deremot i vanliga fall ej mer än 30, högst 40 proc. vid jernmalmsbrotten här på orten kan erhållas. Egaren, som sjelf upptäckt detta malmstreck, och gifvit det namnet »Kärrgrufvan», hyser de bästa förhoppningar om god framgång, ithy att köp om flere tusen skeppund malm redan är afslutadt med Finspångs styckebruk. Upptäckten gifver hopp om, att man i stadens grannskap snart får se en masugn anlagd. *Wallby,* $^3/_4$ mant., tax. till 4,525 rdr rmt, kaplansbol från 1724; *Årby,* $^3/_4$ mant., tax. till 4,526 rdr rmt, kronofogdeboställe; $^1/_4$ *Hugnesta,* $^1/_2$ *Svista,* indragna militiæ-boställe; 1 mant. sk. *Djursta,* skatte från 1722, tillhörde 1859 rådman Schotte, jemte $^3/_4$ mant. tax. till 12,972 rdr rmt; *Grönsta* tillhörde herrar Bruce, Thermenius och Blomqvist i Eskilstuna, se vidare den artikeln. *Hugelsta,* se den artikeln. *Gertre* (Gärträ), 1 mant. skatte, jemte 1 mant. *Hättersta,* $^1/_4$ *Lönnsta,* tax. till 11,250 rdr rmt, egas af hr L. Tirén. *Stensborg,* lägenhet tax. till 3,000 rdr rmt, tillhörig mamsell Skogsborg. *Forss* mjöl- och sågqvarnar, invid stadens södra ända, innehades näst före reduktionen af Löfves arfvingar, 1728 köptes de till skatte af Köhler och kommo sedan under Tunafors bruk, på andra sidan strömmen; *Wilsta* eller *Hvilsta,* se det senare. $^3/_4$ *Gårskäl,* $^1/_2$ *Skiftinge,* $^3/_{16}$ *Wallby,* tax. till 12,327 rdr rmt, egas af brukspatron M. Wågstrand. $^3/_4$ *Gredby,* $^3/_4$ *Qvinnersta,* tax. till 10,522 rdr rmt, egas af rev.sekret. Rothoffs sterbhus. Fru Noreus egde Tunafors qvarn och såg, taxerade till 52,448 rdr rmt. — Adress: Eskilstuna.

**Klosterholmen.** Gård af $^1/_8$ mant. skatte (af $^1/_2$ mant. efter enskild uppgift), uti Bergs socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, belägen $3^1/_4$ mil från Mariestad, $1^3/_4$ mil från Sköfde och och 3 mil från Skara, vid sjön Waller, bebyggdes på 1820-talet på höjden af Billingen, hvarifrån erbjuder sig en vac-

ker utsigt öfver Wenern och en del af Wadsbo härad; hemmanet köptes till skatte 1758 af bonden Jöns Svensson för 49 dal. s:mt; egdes 1857 af kapiten U. F. Scheffer, år 1860 af hr Ivar Scheffer på Hög. — Gården har ett utsäde af 4 t:r råg, 5 t:r hafra 5 t:r vicker, 12 t:r potates.

**Klostret.** Egendom, se Skarke socken.

**Klotens** jernverk uti Ramsbergs socken af Örebro län och i Söderberkes socken i Dalarne, består af Klotens hytta med en jordegendom af $12\frac{1703}{8160}$ mant., tax. till 39,830 rdr rmt, i förstnämnda socken, samt Nyfors smedja med $4^1/_{16}$ mant. samt en stångjernstillverkning (år 1859) af 2,307 *sk℔* 19 *l℔* 15 *℔*, allts. tax. till 165,564 rdr rmt, i sistnämnda. Dessa verk lära först blifvit anlagda af en inspektor Geijer och rustmästare Kohl, hvilka 1677 erhållit tillstånd att inrätta klingsmide, hvilket 1687 förändrades till stångjernsverk, hvartill recognitionsskogar anslogos. År 1679 egdes verken af assessor Marcus Kronström. Den 26 Oktober 1680 erhöll kammarrådet Petter Snack bergskollegii privilegium härå. På 1750-talet tillhörde de Malingsboverket och Lagermarkska arfvingarne, sedan slägten Meurling och hr P. L. Eneström, hvarefter det en kort tid innehades af en Wetterdahl, som 1822 sålde det till bergsrådet Heijkenskjöld och eges nu af

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| brukspatron | Selim | Heijkenskjöld . . | $\frac{35}{72}$:delar, | |
| » | Thor | D:o . . | $\frac{1}{9}$ | d:o |
| kapten-löjtn. | Wiliam | D:o . . | $\frac{1}{9}$ | d:o |
| bergsrådet | C. W. | D:o . . | $\frac{1}{8}$ | d:o |
| v. häradshöfding Posse | | . . . . . | $\frac{1}{18}$ | d:o |
| afl. prosten Ramstens barn | | . . . . | $\frac{1}{18}$ | d:o |
| apoth. J. E. Lübeck $\frac{1}{108}$:del<br>dennes barn . . . $\frac{10}{216}$ d:o | | . . . . . | $\frac{1}{18}$ | d:o |

Masugnen eger Holmgrens blåsmachin med 2 cylindrar, 3 formar, krossverk, gasrostugn, malmuppfordring, samt äfven bana för masugnsslaggens bortskaffande. Jernmalm finnes ej på brukets område, utan hemtas till större delen från Grängesberget. Tackjernstillverkningen vid denna masugn företer ett betydelsefullt stigande. År 1851 blåstes der på 154 dygn, 5,086 *sk℔*, år 1852 på 145 dygn 5,250 *sk℔* och år 1859 uppgick tillverkningen till 7,901 *sk℔*. *Klotens manufakturverk* är privil. d. 8 Mars 1824 i ändamål, att med erforderligt behof af nafvarjern, spik och annat smide förse Håkansbo kopparverk, jemte Klotens och Granhults jernverk; det består af en ässja med en knipp- och spikhammare. — En ångbåt af 8 hästars kraft transporterar sommartiden stångjernet från Nyfors och Korslångssmedjorna på sjön Långvattnet till hyttegården, och fråga är att genom slussar sammanbinda denna sjö med stora Korslången och Bresjön.

**Klubbfjärden.** Ett vattendrag i Stockholms län, sammanhänger med Ulfsundafjärden genom Tranebergs-sund i söder, och i öster genom Carlbergs-kanalen med Carlbergs- och Rörstrands-sjöarne.

**Klumshög.** Mellan Vestra Rickeby och Trostabyen, i Gottröra socken af Stockholms län, befinnes en stor hög med detta namn, liknande forntidens ättehögar, på hvilken är upprest en hög, konstig sten som tyckes utvisa, att någon betydande man här blifvit jordad.

**Klunkhyttan,** belägen i Örebro län, Lekebergs härad och Hidinge socken, $2^1/_2$ mil från Örebro, är Bergsmansmasugn af mulltimmer och sten, med 2:ne formar, varmapparat, blåsmachin af tackjern och rostugn för stybb. Brukspatron P. Hinnersson på Garphytte bruk har andelar häruti, dels egna och dels mot lega af Bergsmännen, till något öfver och ibland under hälften af hela blåsningslaget, och tillverkar derå årligen öfver 2,000 *sk℔* tackjern af utmärkt godhet, hvartill malmen hemtas från egna grufvor i Nora Bergslag på 2 à 3 mils afstånd från hyttan. År 1846 uppgick tillverkningen till 3,266 *sk℔*. Kolen dragas till hyttan af hemmansbrukare, som bruka och bebo $3^1/_{12}$ hemman lydande under denna hytteandel. På egorna är anlagd en husbehofssåg.

**Klyftamon.** Bergstrakt, till en del hörande under Lerdala socken i Westergötland. Den är ganska märkvärdig i geologiskt hänseende; den synes vara en vulkanisk produkt och består af yngre granit, samt har således till formationen alldeles ingen öfverensstämmelse med de öfriga Westgöta öfvergångsbergen, såsom Kinnekulle, Hunne- och Halleberg, Billingen m. fl. Oaktadt Klyftamon ligger blott på $^1/_4$ mils afstånd från Billingen, eger den dock icke flötsbergens beståndsdelar och är således i

saknad af de petrificerade entomostrakiter, orthoceratiter m. fl., hvaraf den sednare har sådant öfverflöd, hvilket förhållande antyder ett vida äldre antediluvianskt ursprung för Klyftamoberget. Att här i en aflägsen forntid förefallit vulkaniska utbrott och naturrevolutioner, är snart sagdt påtagligt. De här befintliga granitbergen ega ofta en flerfaldig och sinsemellan oliktidig sammansättning. Bergen synas stundom vara danade hvarfvis, med mellanlägg af annan stenart, såsom qvarts, hvilka mellanlägg dock sällan ligga i vågräta rigtningar, utan förekomma antingen i plattbågformiga, eller ock stundom i perpendikulära linier. En del af bergslagren äro äfven danade på ett helt annat sätt, och ligga i en nästan likformig sträckning, från nordost till sydvest, något liknande mycket stora trappsteg af 20 till 30 alnars bredd, dock sålunda, att den inre, eller den mot nordost vända sidan, är något djupare och den mot sydost något högre, i jemn sluttning uppåt. Derofvanpå ligga spridda större och mindre klippblock, hvilka blifvit lösryckta och bortslungade från de qvarstående höga klippmassorna. Ett större berg, beläget $^1/_4$ mil norr från de förra, befinnes vara klufvet i tvänne delar, hvilka lemna en öppning af nära $^1/_{16}$ mils längd och några hundra alnars bredd, i hvars mellanrum nu finnes en jemn gräsbärande mosse, kallad *Djupedals håla.* På Klyftamon finnas tvänne smärre sjöar, *Stora* och *Lilla Bjursjön,* den förra af omkring $^3/_8$ mils omkrets och den senare hälften mindre. Dessa sjöar hafva sannolikt i en aflägsen forntid utgjort fast mark, men under någon våldsam naturrevolution blifvit sänkte eller tilldämde och förvandlade till sjöar. Detta kan, bland annat, slutas deraf, att sedan den större af dessa sjöar, för nära 30 år tillbaka, genom gräfning och bergsprängning sänktes omkring 3 alnar, upptäcktes på sjöns botten, isynnerhet utmed dess stränder, en mängd ekar och kärnfurustammar, som alla lågo störtade i sydvestlig rigtning, hvilket sannolik varit en följd af en häftig orkan, då marken troligen vid samma tillfälle sjunkit, eller genom fördämning förvandlats till sjö. Nära sistnämnde sjö finnes ett stort och högt berg, kalladt *Börje-Hall,* hvars södra sida mot sjön är nästan lodrät. Vid sydvestra sidan af berget, der en väg leder uppåt höjden, synas lemningar efter tvänne ringmurar. — 2) **Klyftamon.** Kronopark, som uppräknas i bihang till Westgöta-lagen bland allmänningsskogar i Westergötland. Den skall varit en allmänning till Berg, Lerdahla, Timmersdala och Böja socknar, der de af ålder och utan utsyning haft sitt timmerhygge; upptager nu efter regleringen 1824 en rymd af 479 tunnland 25 kappland och är beväxt med ung skog.

**Klåfvasten.** Egendom, se Locketorps socken.

**Klågerup.** Herregård uti Hyby socken, Bara härad och Malmöhus län, är belägen i en liten dalkittel, som något öppnar sig åt norr eller Lundasidan. Slätten har icke här samma karakter som närmast staden, den angifver grannskapet af Romeleklint och af Skånes södra ås genom att bryta sin jemna yta i långsträckta kullar. Belägenheten är sank och man finner här som vid så många andra under medeltiden anlagda gårdar, att platsen blifvit vald för att genom det omgifvande vattnet skaffa sig ett skydds- och befästningsmedel. Fordom har också gården varit omgifven af en liten aflång, i norr och söder sig sträckande sjö, i hvilken lågo tvänne holmar, endast åskilda genom en kanal. På den nordliga af dessa låg borgen, på den andra ladugården. Sjön hade dock under tidernas lopp allt mer och mer närmat sig formen af kärr; och under nuvarande egarens tid har den östra delen, gemenligen kallad Östersjön, förvandlats till bördiga åkerfält, och den vestra till en park, der vattnet, samladt i breda, slingrande kanaler, omflyter trenne holmar och lemnar marken torr och bördig. Närbelägna kullar hafva äfven blifvit planterade med träd, så att snart nog är Klågerup befriad från en dittills ganska kännbar brist: bristen på träd; det berättas nemligen, att under kammarherren Arvid Trolles tid, då herrskapet under de heta sommardagarne ville taga sig rörelse i det fria, måste man i saknad af annan skugga taga sin tillflykt till logan och der

promenera. Stället har på senare tider vunnit mycket i trefnad, och årligen fortsättes förskötningsarbetet. Från ett lusthus, uppfördt på högsta punkten i trädgården, har man en vacker och vidsträckt utsigt mot norr öfver slätterna kring Lund och å motsatt håll öfver den slätt, som på en half mils afstånd begränsas af Björnstorps, Häckebergas, Skabersjös och Torups skogar. Den skog, som hörer under Klågerup, är belägen vid Troberga och sträcker sig utmed Yddingesjöns vackra stränder. På en kulle i skogen är af nuvarande egaren uppfördt ett lusthus, från hvilket man genom uthuggningar har flera täcka utsigter öfver slätten och kringliggande skogstrakter. Detta ställe skall vara en bland de vackraste punkter kring Lund; också besökes den sommartiden flitigt af stadsboerna. På en kulle kallad Ellabjär, belägen söder om kyrkan, nära Hyby by, till höger om vägen till Yddinge, njuter man en ännu vidsträcktare utsigt; der, säges det, ser man 40 byar, 22 kyrkor, 6 herregårdar, 3 städer, neml. Lund, Malmö och Köpenhamn, derjemte Landskrona värn och ön Hven, samt slutligen 3 konungariken: »det svenska, det danska och det himmelska.» Dock tillägges det: n. b. detta allt vid vackert väder och med goda ögon eller helst med kikare.

Klågerup är en af Skånes gamla gårdar, om hvars äldsta öden endast dunkla sägner finnas. Under katholska tiden, så berättas det, låg gården på en kulle, som nu benämnes »Kirsbärsbacken», och hvaruti ännu länge ruiner och lemningar af grafvar syntes. Kullen är belägen ett par hundrade alnar i sydost från nuvarande gården, och ett par gamla ekar beskugga nu den fordna borgplatsen. Gården kallades då *Burö* (Borgö), och var en väl befäst gård, omgifven af vallar och grafvar. Der bodde tvänne adliga jungfrur, samtidigt med hvilka tvänne riddare (nu lefvande folksägnen kallar dem »generaler») bodde på Hyby gård i samma församling. Riddarne friade till de begge tärnorna och erhöllo deras ja; men straxt derefter drogo de ut i härnad och glömde då sin tro, så att de vid hemkomsten ej ville kännas vid sin förbindelse. Jungfrurna på Burö, som tyckas varit mera stolta, än ömma, beslöto att eftertryckligen hämnas den lidna skymfen. Underrättade om, att riddarne skulle julottan begå nattvarden i Hyby kyrka, resa de tidigt dit; den äldsta ställer sig bakom altaret, den andra döljer sig bakom vapenhusdörren. Knappt hafva riddarne böjt knä vid altarranden, förr än den äldsta lik en furie störtar fram och stöter en dolk i sin trolöse älskares hjerta. Den öfverblifne riddaren, fruktande ett lika öde, skyndar mot kyrkodörren för att rädda sig, men der möter honom den andra systren, som ränner honom en värja genom lifvet. Omedelbart derpå begåfvo sig de båda jungfrurna till Rom, för att hos påfven söka aflösning för dessa grymma mord. Aflösningen beviljades; men påfven förklarade kyrkan i bann under en viss tid, så att ingen gudstjenst fick under den tiden hållas deri. Församlingen höll emellertid sin gudstjenst på den ofvan omtalta kullen »Ellebjär», der ännu märken lär finnas efter trappsteg och en upphöjning, der altaret förmenas hafva stått. Från en något sednare tid härleder sig en annan tradition om en enkefru, som under Svenskarnas infall i Skåne bodde på Burö och med 200 beväpnade svenner tappert försvarade gården mot de angripande fienderna. — Wogn Tuleson af Sparre-slägten är den förste kände egaren. I äldre tider kallades denna ätt »de Wognsöner», enligt tidens bruk, att kalla en hel ätt efter någon ryktbar man inom densamma. Denna slägt nämnes af Saxo Grammaticus såsom befryndad med den stora och mäktiga Hvideslägten. Wogn Tuleson har lefvat i sednare hälften af 1200- eller i början af 1300-talet. På 1400-talet tillhörde Klågerup slägten Hasse och kom genom gifte åter till Sparre-slägten i början på 1500-talet. Den siste af denna ätt-gren till Klågerup, på mansidan, var danska riksrådet Hans Sparre, som var på sin tid en betydande man och gift med Dorothea von Ahnfeldt. Med deras dotter Sissela öfvergick Klågerup till Grubbeslägten, hvarifrån det såldes på 1640-talet till riksrådet och befallningsmannen öfver Christianstads län Malte Juel. Hans enka, Anna Ramel, fick 1650 af Fredrik

III patronrätt till Hyby kyrka såsom ersättning för af mannen gjorda försträckningar till kronan. Deras dotter Elsa, gift med danska riksrådet Otto Lindenow, erhöll på sin lott Klågerup. Under hans tid blef Skåne svenskt, men som han aldrig kunde rätt finna sig i de nya förhållandena, så utflyttade han till Seland, der han dog, den siste af sin ätt i Sverige, 1697.

Som bevis på hans ovanliga styrka berättas följande: uti porthvalfvet vid Klågerup hängde en jernring, och hållande i den kunde hr Otto lyfta sig sjelf och den häst på hvilken han red, högt upp från marken. På Klågerup finnes hans porträtt; ögat talar om belutsamhet och starka passioner.

Den väg, som från herregården förer mot Lund ut till det s. k. bomhuset, är af honom anlagd. Hans dotter Anna Sophia blef egarinna till Klågerup. År 1704 blef hon gift med hofkansleren Wilhelm Julius Coyet.

Till en början skall hofkansleren hafva varit mycket kinkig mot sin hustru, men hon bar med tålamod alla hans nycker, ehuru hon hade en kroppsstyrka, fullt jemförlig med hennes fars. Men en gång bad hon sin herre — ty hon var mycket välgörande — att få utdela åt några tillstädeskomna fattiga så mycket som hon på en gång kunde uppbära ur källaren. Då han dertill gaf sitt samtycke, begaf hon sig dit ned och uppkom, bärande under hvardera armen en tunna öl, och på hvarje tunna låg en fläsksida och flera stora bröd. Detta kraftprof gjorde som det säges, hennes man mera höflig. Enligt en annan berättelse skall hon hafva aflagt sistnämnde kraftprof, då en dansk ströftrupp hemsökte gården. Det var dessutom för henne en småsak att räta en hästsko; likaledes berättas, att under hennes tid voro alla nycklar och lås-handtag på Klågerup snedvridna. Hon var stor och grof till växten; länge förvarades på gården ett par skor, som sades hafva tillhört henne och hvilka utmärkte sig för sina kolossala dimensioner. Coyet dog 1799 (1709?); hans hustru öfverlefde honom flera år. Af Hyby kyrkobok 1715 ser man, att hon då ännu lefde och kallas hon der »cancellerinnan på Klågerup.» I folkets minne lefver hon ännu under namn af »den starka frun.»

Hennes porträtt finnes på gården. Hennes syster Wivika Ramel blef sedan egarinna, hon dog 1725. Klågerup kom derpå med Brita Ramel till öfverstelöjtnant Fredrik Trolle till Näs och Eriksholm; han har byggt mellanbyggnaden och venstra flygeln af boningshusen, äfvensom genom tillköpta hemman betydligen utvidgat gården, dog 1770. Hans son, Arvid Trolle, fick Klågerup i mödernearf. Denne herre har genom sin originalitet och sina många underligheter beredt sig ett namn, som ännu lefver i traditionen, som äfven förvarar en mängd lustiga uppträden, hvilka tilldragit sig på Klågerup, då hist. docenterna Roth och Wåhlin voro lärare för hans söner Arvid och Nils, hvilken sednare fick egendomen vid fadrens död 1797. Sedan han efter sitt giftermål med Andriette Barchæus tillöst sig brodren Arvids andel, som blifvit såld till baron Schwerin, bosatte han sig på Klågerup, egnande sin tid åt sin gårds skötande, sina underhafvandes fromma och kommunala bestyr.

År 1815—16 arbetade han i kommitén för organiserandet af den nya roteringen i Skåne i och för de tvänne ny-upprättade infanteri-regementena. Som belöning för detta arbete upphöjdes han, d. 27 Febr. 1816, till friherre. En synnerlig förtjenst om länet inlade Trolle som ordförande i direktionen öfver läns-lazarettet i Lund. Under hans ledning blef detta betydligt utvidgadt och satt i ett ordnadt skick, som möjliggjorde uppfyllandet af dess bestämmelse. På Klågerup lät baron Trolle uppmäta gårdens och derunder lydande hemmans egor samt öfver dem upprätta geometriska kartor. Derefter gjorde han en ändamålsenligare indelning af egorymden, afskaffade hofverierna och utarrenderade jordlotterna. Härigenom åvägabragtes ett allmänt välstånd bland Klågerups bönder. Då fordom godsets åboar brukade hvarje vår hoptals samlas på herregården för att låna säd, dels till utsäde, dels till brödföda för sommaren, så upphörde nu fullkomligt dessa besök. Under hans egotid fick Klågerup en sorglig ryktbarhet såsom skådeplatsen för massakren under Skånska bondupproret år 1811, hvarom mer längre ned. Som menniska och vän var kammarherre Nils Trolle allmänt värderad och högaktad; han dog i sina bästa år, den 30 Juli 1827, föremål för allmän saknad. Tegnér sjöng vid hans graf:

O! hur mången hjelplöshet skall börja
På din mull.
Ty allt trassladt du i ordning ställde,
Der blef hjelp, blef reda hvar du kom,
Och ditt råd, likt guldmynt, gick och gällde
Landet om.
Sof, NILS TROLLE, man med fria sinnet,
Man med tankens ljus, med hjertats tro!
Dröm är menskans framtid, dröm är minnet,
Dröm i ro!

Det historiska minnet, som är fästadt vid Klågerups namn, är från det redan omnämda bondupproret och hvarom läses i »Skånska Herregårdar» följande:

»Den missförstådda författningen om utskrifning af förstärkningsmanskapet samt minnet af den grymma vårdslöshet, hvarmed landtvärnet under Gustaf IV Adolfs tid behandlades, i förening med farhåga för ett liknande öde alstrade på flera ställen år 1811 gäsning och oroligheter bland Sveriges allmoge. I Skåne kom det till utbrott, hvilka endast genom krigsmaktens mellankomst kunde stäfjas. Prester och egendomsherrar voro synnerligast föremål för folkets hat,

ty man trodde, att dessa utverkat förordningen för att få så mycket bättre tillgång till de roteringskarlar, som de skulle uppställa. Då författningen öfverlät åt förstärkningsmanskapets fria val att lega eller gå sjelf efter lottning, fingo drängarna en ökad anledning till missnöje, enär husbönderna företogo sig att på möten sinsemellan härom besluta. Drängarne höllo nu äfven möten, på hvilka enhälligt beslöts, att icke underkasta sig lottning, utan antingen gå ut alla eller ingen. På fem särskilda ställen utbröto oroligheter, men ingenstädes blef utgången sorgligare än vid Klågerup. — Söndagen den 9:de Juli hölls sockenstämma i Hyby kyrka, hvarvid åtskilliga bullersamma uppträden egde rum. Kyrkoherden A. Eriksson anmälde för landshöfdinge-embetet tvänne drängar, hvilka fällt brottsliga och hotande yttranden, och dessa blefvo den 13:de genom utsända hussarer arresterade. Underrättelsen derom väckte stor harm bland bönderna, och det beslöts, att man straxt skulle befria dem. Budkaflar utsändes till kringliggande byar med uppmaning att mangrannt infinna sig vid Torup Fredagen den 14:de; de, som icke inställde sig, hotades med mord och brand. Innan Hyby bönder afmarscherade, infunno de sig på Klågerups sätesgård, der kyrkoherden Eriksson befann sig, och togo honom med sig. Efter ankomsten till Torup tvingades han att uppsätta och skrifva en böneskrift till landshöfdinge-embetet om de fängslades frigifvande, och derpå fattade man det tanklösa beslutet att sända honom sjelf jemte den likaledes tillfångatagna presten i Bara till Malmö med böneskriften, under bevakning af tvänne starka och pålitliga drängar. Presten i Bara undkom under vägen, och kyrkoherden Erikssons första åtgärd efter ankomsten till Malmö blef naturligtvis, att få sin bevakning arresterad, hvarefter, med anledning af hans berättelse, militär genast blef utkommenderad mot de samlade bönderna. Från Torup hade bönderna, nu omkring 1200 man, utan plan, utan egentlig anförare, beväpnade med käppar, hötjugor, liar och en och annan bössa, den 15 Juni begifvit sig till Klågerup. Baron Nils Trolle var frånvarande och vistades på Trollenäs; men inspektoren tvingades att öppna skafferi och källare, och bönderna läto sig bränvinet väl smaka. Under det de dermed voro sysselsatta, ankom generalmajor Hampus Mörner med 100 man infanteri af konungens eget värfvade regemente, 40 husarer och 2 trepundiga kanoner. En stor del af bönderna skingrades genast; men 500 man, till större delen rusiga, qvarstannade och drogo sig in på Klågerups ladugård. De uppmanades att återvända till sina hem och utrymma ladugården, men svarade endast med smädelser och oanständiga åtbörder. Då aflossades ett kanonskott löst krut, men när bönderna sågo, att det icke gjorde någon verkan, besvarade de det med ett hånfullt hurrarop. Då laddades kanonen med drufhagel, och ett skott aflossades mot porten. Nu blef förskräckelsen allmän, några sökte sin räddning i flykten, andra sökte gömma sig i lador och hus, några sprungo ned i den lilla sjön, der de sjönko ned i gyttjan, så att endast hufvudet syntes ofvan vattnet. Husarerna och infanteriet bröto in på gården, höggo in och sköto på den värnlösa hopen. Mycken onödig grymhet föröfvades. Soldaterna, som till större delen voro värfvade tyskar, uppsökte de undangömda i lador och stallar; och då de i en lada upptäckte en mängd bönder, dolda i halmen, anställdes på dem ett fruktansvärdt blodbad, som endast med möda kunde hämmas af en tillstädeskommande officer, löjtnant v. K. En annan officer, löjtnant M., säges deremot hafva uppmuntrat truppen till dessa illbragder. Följande morgonen lågo i en hög framför Klågerupsgården 20 lik af dödade bönder; men under natten hade af vänner och anförvandter minst lika många blifvit undanskaffade, emedan man befarade, att liken icke skulle blifva begrafna i vigd jord; också blefvo de helt enkelt nedgräfda i Hyby bys »markaskäl» eller rågång. Omkring 300 bönder blefvo fångne; af militären dödades ingen, men 1 underofficer och 4 man blefvo sårade.

Klågerup består nu af följande: Säteri $6^1/_4$ mant., $5^5/_8$ mant. insockne frälse af hemmanen *Tejarp*, *Wissmarslöf*, *Eksholm* och *Yddinge*, 3 gatuhus, *Hyby* smedja, $^7/_8$ mant. uts. fr. af byn *Bara*. Gårdens areal utgör 2,302 tunnl. jord, af hvilka 262 tunnl. utgöra skogen vid Troberga. Af de öfriga liggga 1,493 i klump kring gården. — Under gården skötes 450 tunnl. åker, hvaraf 360 tunnl. af säteriets och 90 tunnl. af Wissmarlöfs jord, vidare 450 tunnl. äng och 100 tunnl. beteshagar. Under Tejarps ladugård skötes 200 tunnl. åker och 52 tunnl. äng och torfmosse. Det öfriga är anslaget åt 34 större och mindre torpare, hvilka utgöra dels arbete, dels arrende; Barahemmanet är upplåtet på arrende åt en bonde. — Gårdens herrligheter utgöras af de stora ängarna, som dock till större delen äro torfmosse, (af ängsmarken äro 100 tunnland silade); vidare skog till husbehof, en skattlagd vattenqvarn, en väderqvarn, ett af nuvarande egaren anlagdt tegelbruk, ett mejeri på 100 till 120 kor. Taxeringsvärdet år 1860 var 122,950 rdr riksmynt. Enligt en attest i danska geheime-archivet af den 17 Augusti 1687 skulle fru Anna Ramel hafva betalt för patronrätten $2,568^1/_2$ riksdaler. — Krono- och kyrkotionden af detta jus uppgår årligen till 222 tunnor säd.

**Kläckeberga.** Annex-socken till Dörby pastorat, hörande till Norra Möre kontrakt af Kalmar stift, ligger $^3/_4$ mil n. v. från Kalmar vid hafvet och 70 fot högt öfver detsamma; innefattar 7,545 tunnl. fast land. Marken är jämn, endast här och der besådd med små kullar. Endast få hemman hafva nödig skog, de höfriga lida brist derpå. Socknen, som år 1805 beboddes af 701 och 1860 af 1147 personer, består af $16^1/_4$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. krono, $16^5/_8$ mant. fr. och tax. jemte 15 lägenheter, 5 qvarnar och sågar till 271,000 rdr rmt. — Kläckeberga blef tillika med Dörby præbende till biskopen i Kalmar år 1621. Kyrkan

är urgammal, liten och byggd af sten, enligt sägnen inom nedannämnda borg, af hvilken lemningar ännu skola synas; nedskjöts af Danskarne d. 5:te December 1611, blef sedan förbättrad och tillbyggd 1634 och 1730; en vacker oljefärgsmålning är hitskänkt år 1700 af friherre Abraham Cronhjort. I choret är Rothliebska och Linnerhjelmska grafven, äfvensom en präktig fana, hvilken tillhört en af general-major Cronhjelm uppsatt infanteri-korps. Kyrkosilfret och skrudarne äro till största delen hitskänkta af Rothliebska slägten. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 118 barn, medan 17 erhöllo undervisning i hemmet. *Kläckeberga skans* har stått invid kyrkan. Under Engelbreckts befrielsekrig innehades den 1436 af konung Erik XIII:s trupper, samt anfölls och intogs samma år af de svenska, under riksrådet Nils Stenssons anförande, som härifrån gjorde anfall mot Kalmar. Skansen erhöll nu en besättning, under befäl af Bengt Gottskalksson Ulf och Gustaf Laurentsson Snakenborg, hvilka skulle hindra slottsherren i Kalmar från allt ströfvande i trakten och afskära all tillförsel till staden från landsidan. Samma skans intogs år 1470 af riksföreståndaren Sten Sture den Äldre och erhöll vid detta tillfälle 60 mans besättning; men ej långt derefter bestormades, intogs och förstördes den af kon. Christian I, på det han sedermera skulle kunna lättare bemäktiga sig Kalmar slott. Då Dacken 1543 belägrade Kalmar, hade han här vid kyrkan sitt läger, hvilket han dock d. 2 Mars tvingades af ståthållaren Germund Svensson att lemna i största hast med förlust af 100 man, då deremot endast 8 man stupade å Germunds sida. Om *Björknäs*, ett märkvärdigt ställe i socknens skärgård, se den artikeln.

Af gårdar märkas: *Kläckeberga* säteri, hvarunder lyda $^1/_4$ *Bostorp*, $1^1/_4$ *Krafslösa*, 1 *Kyrketorp*, $7^1/_8$ *Westerslät* tax. till 103,140 rdr; *Kärstorp* $1^1/_2$ mant. säteri tax. till 17,400 rdr, och med underl. $1^3/_4$ *Kylinge* tax. till 25,180 rdr, eges af baron Raabs arfvingar. *Kärrstorp* med vacker belägenhet, tillhörde fordom slägten Rothlieb och köptes omkring år 1799 af landshöfd. M. Anckarsvärd (om honom se Högfors bruk;) han sålde det år 1811 till major C. v. Segebaden; tillhörde år 1829 krigsrådet Forssman. — 1 *Hårstorp* och 1 mant. *Kylinge*, tax. till 15,550 rdr, egas af fröken Lannerhjelm. — 1 mant. *Hårssö*, $^1/_4$ *Wesslö* tax. till 10,120 rdr, egas af grefve C. Posse å Björnö. — $^5/_6$ mant. i № 9 *Elfverslösa*, tax. till 12,530 rdr. — $^5/_6$ *Hårstorps*, tax. till 8,100 rdr, af en åbo. — $^1/_2$ *Härstorp*, tax. till 3780 rdr, är bortarrenderadt kronohemman. Minsta brukningsdelen är $^1/_{12}$ *Krafslösa*, tax. till 560 rdr. — Lägenheten Wärsnäs skall på 1400-talet blifvit gifven af Bengt Knutsson Ulf till Stäflö åt dominikanerklostret i Kalmar i syndabot för det han ihjälslagit en klosterbroder; något ställe med detta namn finnes icke i sednare års jordebok. — Adress: Kalmar.

**Kläckeberga.** Egendom i ofvannämda socken af $4^1/_8$ mant. Kläckeberga hvaraf 2 mant. säteri, med $9^5/_8$ mant. underl., belägen i en vacker nejd, $^3/_4$ mil från Kalmar, egdes 1387 af ståthållaren på slottet, Ficke af Fitzen. Biskop Enander i Linköping är sedermera den förste som egt hela gården på 1660-talet; dennes son sekreteraren i kommercekollegium, Gyllenadler, sålde år 1679 till förste biskopen i Kalmar, M. Henning Skytte, adlad Skyttenhjelm, sin allodial sätesgård Kläckeberga $1^1/_2$ mant. för 6000 daler k:mt. År 1685 tillköpte han ett frälsehemman i Kläckeberga från kgl. rådet grefve Gust. Ad. de la Gardie. Efter biskopens död tillföll egendomen hans måg, general-majoren baron Cronhjort, känd af sina bedrifter i partikrig mot Ryssarne under kon. Carl XII, hvarför Ryssarne kallade honom en rask, tapper och farlig man ti Kurnahjort; hans son, presidenten baron Cronhjort ärfde egendomen, som sedan tillhört slägterna Rothlieb, Ulfvenklou, Berg von Linde, och efter år 1785 häradshöfding G. Harmens, egare ännu 1829, som ökade godset med flera hemman, ombyggde gården helt och hållet, anlade trädgårdar, samt i många afseenden förbättrade betydligt egendomen. År 1860 var kapten Jägerhjelm egare. Här förvaras en stor pokal med tvänne mindre, som tillhört biskop Skyttenhjelm och kallas *Kläckeberga skräcka.* En gård i Kläkeberga skänktes 1360 till Johannes Döparens kloster i Kalmar af fru Märtha Sunesdotter.

**Kläckened.** Egendom uti Håfs socken, Gäseneds härad och Elfsborgs län, af 1 mant. med underl. $^1/_3$ Getlanda, $^1/_4$ Knipe med qvarn, 2 mant. Olle-

stad, tax. till 12,100 rdr, eges af öfverjägm. Arrhenius.

**Kläckinge.** Säteri, på hvars egor man funnit en källa, som håller bittervatten, hvilket isynnerhet varit verksamt mot kolik; säteriet tillhörde år 1770 assessor C. H. Bergman, se vidare Kalfsviks socken.

**Klädesholmen.** Kapell och fiskläge, hörande till Stenkyrka pastorat, ligger uti Tjörns härad af Göteborgs län, $^3/_4$ mil n. v. från Marstrand, ö. i hafvet, $4^3/_4$ mil från Göteborg vid början af Pater Noster-skären och på 50 fots höjd öfver hafvet. Öns befolkning utgjorde 1805: 766, 1856: 467, 1859: 518 och 1860 sednare året inberäknadt Rönnängs 1449 personer. På 1840-talet bodde på Klädesholmen 87 hushåll eller 370 personer, dels fiskare, dels jordbrukande allmoge. Här finnas nio sjöbåtar för storfiske och fem krogar, hvilket må vara nog sagdt, skrifver Holmberg, för att upplysa om tillståndet på detta ställe. Klädesholmen, som af ålder varit lotsplats och kronohamn, erhöll år 1794 rättighet att bygga kyrka; den uppfördes af trä på den närbelägna Koholmen, under det sista stora sillfisket och torde snart genom församlingens armod förfalla. Tillståndet här torde dock på sednare tid förbättrats, äfven ambul. skola har blifvit inrättad, som besöktes 1859 af 74 barn; läraren är gemensam för Rönnäng. Taxerades med Koholmen till 1390 rdr. Adress: Oroust.

**Klämmestorp.** Ett mantal säteri uti Utvängstorps socken, Wartofta härad och Skaraborgs län, $3^1/_2$ mil från Lidköping, egdes 1860 med underlydande $3^1/_{16}$ mant. jemte qvarn och såg, uppförda vid den förbiflytande ån Tidan, af D. Berglund; taxeringsvärdet var 25,530 rdr rmt. Hufvudgården är prydligt bebyggd omkring 1820 med en större och utmärkt väl inredd manbyggnad, med flyglar, ladugårdshus m. m. Äng och betesmark äro beväxta med vacker löfskog. Egendomen tillhörde år 1816, (då blott $2^3/_4$ mant. underl.) protokolls-sekret. S. Arsenius.

**Klämmestorp.** Ett och $^1/_2$ mant. ($2^1/_2$ mant. Klemestorp, efter Tuneld) säteri uti Järstorp socken, Tveta härad, af Jönköpings län, har fordom varit klosterhemman, men på 1600-talet, genom utbyte af egendomar förvandladt till säteri. I jorden hafva blifvit funna offerknifvar, urnor med aska m. m. Åtskilliga på egorna funna saker tyckas äfven visa, att Danskarne under sina fiendtligheter mot Jönköping här haft sitt läger. Sägnen förmäler ock, att Göta Hofrätt under pestsjukan här haft sina sessioner, hvarefter ett ställe ännu har benämning. Egare hafva varit riksamiralen frih. Carl Carlsson Gyllenhjelm, sedan öfverjägm. F. A. Silfverhjelm, hofrättsnot. C. Roos, fröknarne Klercker, 1828 major Kulberg, 1840 löjtn. G. A. Reutersvärd och 1860 enkefru Reutersvärd. Säteriet är tax. till 12,000 rdr och med qvarn till 14,050 rdr; på godset bo 73 inb. Här dog d. 26 Sept. 1677 landshöfdingen Magnus Durée, stadd på resa till Stockholm. Han var en den skickligaste embetsman och diplomat, som hans långvariga och svåra beskickning i Danmark ifrån år 1646 till 1657 bevisar.

**Klöfsjö.** Annex-socken till Bergs pastorat, ligger i Jämtlands läns Södra fögderi, 8 mil s. s. v. från Östersund — vid 1480 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 32,145 tunnl., hvaraf 1653 äro insjöar. Södra gränsen mellan denna och Wemdalen i Herjeådalen utgöres af *Klöfsjö-fjället*, öfver hvars höga branter förut enda vägen var mellan båda landskapen, innan 1821, då en ny väg från Berg blef anlagd, och är härifrån till Wemdalen nu 6 mil. Svårigheten att färdas öfver fjället kan fattas, då man än omtalar såsom ett under, att en vagn gått der fram i krigstider, men på det sätt, att den måste söndertagas och bäras styckevis deröfver. Näringarne äro desamma som i Berg, dock är det märkeliga här, att de af invånarne, som bo närmast fjällen, öka sitt boskapsfoder med en hvit mossa, den de berga om hösten, sedan skörden är förbi, och hemföra om vintern i frusna klimpar, att gifvas boskapen, hvilken skall trifvas mycket väl deraf; sådan mossa räknas alltid för tredjedelen af deras foder. Socknen, som år 1758 beboddes af 284, 1859 af 689 och 1860 af 715 personer, består af 38 $^1/_2$ tunnl. skatte, $10^1/_8$ lappm., $1^1/_2$ tunnl. krono,

$^3/_8$ lappm., göra å 6 tunnl. pr mant.: $8^5/_{48}$ mant. sk., $^5/_{16}$ mant. kr., och tax. jemte 19 lägenheter till 21,760 rdr rmt. Jordeboks- och hemmantalsräntan är 88 rdr 2 sk. kronotionden 21 t:r 1 kappe säd. Beväringsmanskapet uppgick 1859 till 18 man, och funnos i socknen samma år 4 backstugusittare. Folket beskrifves såsom mycket hjelpsamt och tacksamt äfven för det ringaste. De äro storväxta och väl bildade. Namnet förmodar Hülphers vara härledt deraf, att här ej funnits någon annan väg än en klöfväg, som betyder en boskaps- eller fäväg, kan ock vara af Ljunga-elfvens krökning, som här liknar en klöf. Kyrkan af trä, byggd i början af detta århundrade, är belägen på en halfö vid Klöfsjön, som förenas längre ned med elfven. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare för (år 1859) 132 barn, medan 10 barn undervisades hemma. Kon. Carl XI reste härigenom 1686 och öfver Klöfvefjället till Herjeådalen.

Här finnas tre byar: *Klöfsjöby* på 14 n:r, $4^5/_6$ mant. sk. $^5/_{16}$ krono-hemman № 9 af denna by sergeant-boställe, tax. till 540 rdr; $1^5/_6$ mant. *Qvarnsjö* med 3 torp; $1^1/_3$ *Skålan* på 15 delar och tax. med 2 torp till 4,630 rdr. Den sistnämnda samt $1^1/_6$ Qvarnsjö hafva hört hit blott sedan d. 20 Augusti 1857. — Adress: Östersund.

**Klöfva-hallar** i Stenestad socken i Skåne, bilda en bergsdal i Stenestad by och sträcka sig i n. n. v. I dalen finnes en utmärkt stor och vacker jättestuga, i hvilken snapphanarne sägas haft ett godt gömställe.

**Klöfvan** (*Klöffuen*). Ett mant. frälsesäteri uti Bolstads socken i Sundals härad på Dal och Elfsborgs län, hörer till fideikommisset Qvantensburg.

**Klöfvedal.** Annex-socken till Stenkyrka pastorat, ligger uti Tjörns härad och Göteborgs län, $2^1/_4$ mil nordvest från Marstrand, på ön Tjörn, 6 mil från Göteborg — vid 75 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 6049 tunnl. hvaraf 19 äro mossar. Med undantag af den rika dal, som utbreder sig mot Stenkyrka socken, är trakten icke annat än en splittrad klippa, hvars massor flerstädes, såsom vid Onneröd, erbjuda imposanta utsigter. Socknen, som år 1805 beboddes af 1199, år 1840 af 1146 och 1860 af 1422 personer, består af $13^1/_4$ mant. skatte, 1 mant. kr., $10^1/_6$ frälse, skiftade i 175 delar, och tax. till 134,550 rdr rmt. Folket är det förmögnaste i pastoratet, i anseende till större hushållsamhet och större arbetsflit, särdeles hvad fisket angår. De egentliga fiskarena, hvilkas antal är stort, måste likväl härifrån undantagas. — Klöfvedal skrifves i äldsta handlingar Klaufadal. Den gamla kyrkan, som var, efter Holmberg, den skröpligaste helgedom i kristenheten, var bestämd att nedrifvas 1846; om det skedt och någon ny blifvit uppbyggd saknas uppgift. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola för 137 barn (år 1859), medan 65 erhöllo undervisning hemma. Af fornlemningar finnes en högst märkvärdig, vid gården Pirlanda, bestående af en mängd stensättningar på en backe af 200 alnars längd och 100 dito bredd, af allmogen kallad Pirlanda domstenar, likväl oriktigt dermed angifvande ett forntida tingställe, då deremot vid gräfning uti 30 med jord fyllda cirkelformer funna väl arbetade lerurnor, fyllda med ben, angifva en begrafningsplats. St. Olofs Valar eller Vårdar kallas 6, på ett högt berg ofvanför Kyrkesund, uppmurade, runda stenpelare. Af de 4 nu qvarstående ega de största en höjd af 4 alnar. En är ihålig och kallas kyrkan. Traditionen förmäler om dessa stenstoders tillkomst, att St. Olof och hans broder Harald anställt en vadsegling, hvarvid den förre, som blifvit efter, emedan han först ville afhöra messan, spände med fulla segel fram igenom *Kyrkesund,* ett trångt farvatten mellan ön Tjörn och Herrön, der förr icke fanns skeppslopp, och fick derigenom försprång före sin broder, som tog vägen utomskärs. Till minne af det gjorda underverket och tillkomsten af Kyrkesunds farled, lät St. Olof uppresa nämnda sjömärke. En annan sägen är, att desamma äro troll, som velat hindra konungens färd, men blifvit af honom förvandlade i sten, hvarom ock förr sjöngs en visa. Dessa St. Olofs Valar synas emellertid från början haft till bestämmelse att tjena till sjömärken. En rik källa nedanför berget, på hvilkets spets dessa stå, kallas St. Olofs

källa. Uti Kyrkofjells utmark äro fyra breda stenhällar, från $2^1/_2$ till 3 alnars längd, så sammanställda, att de inneslutа ett rum, uti hvars golf lemningar efter urnor och brända ben förekomma. Rundt om står en krets af fem stenar, hvilkas antal förr varit större. Möjligtvis kan denna fornlemning vara ett dyrhus, ifrån hvilket takhällen blifvit bortförd. Till antiqviteterna hörer äfven en liten vattenfylld, trekantig håla uti berget, hvarpå kyrkan är byggd. Den kallas *Dopkällan,* emedan de första christna i socknen skola blifvit döpta vid densamma.

Här märkes *Kyrkesunds* fiskläge, hvilket egentligen utgöres af flera, på klipporna omkring detta sund uppbyggda, samlingar af fiskarekojor, såsom *Sumpen, Staffansholmen, Herrön* och *Koön.* Här bo omkring 200 inb. Antalet af storfiske-båtar, som tillhöra dem, är endast fyra. Nordost härifrån, på *Björholmen,* är också ett fiskläge, bestående af 14 hushåll, 74 inb. hvilka fiska med 3 sjöbåtar. Såsom det bästa hemman i denna socken anses 1 mant. kronoskatte *Kyrkefjell,* tax. till 9,520 rdr i 11 delar, hvars årliga utsäde i styf jord uppgår till omkring 45 t:r, och som kan vinterföda 50 nöt och 12 hästar. Proportionaliter kan dermed jemföras gymnasii-hemmanet $^1/_4$ mant. frälse *Wik,* tax. till 2520 rdr i 3 delar. Den sämsta gård i häradet åter är enkesätet 1 mant. *Sältebo,* tax. till 3520 rdr, med sandig åker till 10 t:r utsäde och äng till 40 lass. Alla frälsehemmanen tillhöra Hvitfeldtska donationen. Största brukningsdelen är $^5/_{12}$ mant. sk. *Kjöleröd,* tax. till 2780 rdr, och minsta $^5/_{384}$ mant. *Ellingseröd,* tax. till 120 rdr. Adress: Oroust.

**Klöfver-ön** är en af de större öar, som omsluta Marstrands hamn. Den genomskäres af en vacker med löfskog bevuxen och väl uppodlad dal.

**Knapegården.** Säteri, se Wånga socken.

**Knapegården.** Säteri, se Ryssby socken.

**Knapehälls-grufva** i Dunkers socken af Nyköpings län, lemnade år 1860: 802 *sktt* jernmalm.

**Knappfors.** Hytta uti Carlskoga socken af Örebro län, vid Ahlqvetterns östra strand, uppbyggdes 1655; men smidet är nu nedlagdt. Knappforss tullqvarn och såg, tax. till 1350 rdr, egdes af Ahlqvetterns bruksbolag, äfvensom Knappforss sluss, som under 1859 uppgifves hafva lemnat en utdelning af 2,300 rdr rmt. Om en vid stället växande eks historiska minne se Carlskoga.

**Knifsta.** Socken i Erlinghundra härad af Stockholms län, gränsar till Östuna och Lagga i nordost, till Alsike och Wassunda i vester; mot de förstnämnda skjuter socknen upp i en smal spets. Mellersta delen utgör förnämligast en slättbyggd; men trakten är något sidländ kring det vattendrag, som från sjön Walloxen går åt sydost genom Säbysjön, mottager tillopp från norr och från öster vid södra gränsen, samt utgår till Odensala; likaså kring ett annat vattendrag mot vester till Wassunda och Alsike. Norrut är bergländig skogmark, österut sandig, der Långåsen framgår. Slättbygdens rådande jordmån är lera. Näringarne äro, jemte åkerbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel, skogsbruk och något fiske. Hemmantalet är $40^7/_8$ m:t., deraf 6 sk., $2^1/_2$ kr., $32^3/_8$ fr. Taxeringsvärdet var 1860: 355,005 rdr rmt. Folkmängden sistn. år 772, år 1805 var den 643. Socknen har i allmänhet 100 fots höjd öfver hafvet och utgör 8,794 tunnl. fast land med öar, 370 tunnl. äro insjöar. Kyrkan, vester om Täbysjön, 2 mil från Uppsala, der vägar mötas från Odensala, Wassunda, Alsike och Östuna, anses vara från slutet af 14:de århundradet. Prinsessan Eugenie har under sitt vistande på Noor skänkt en dyrbar altartafla till kyrkan. Knifsta nämnes i 13:de och 14:de seklet såsom hörande till Arlendahundari härad; nu är socknen annex till Alsike. Kyrkoherdar förekomma på 1300-talet; kaplaner nämnas från 1593. På Skässla södra gärde, på Wikby egor och vid Engby finnas runstenar. Länge lefde bland folket tron på den i lifstiden allmänt vördade Erik den Heliges namn, såsom ett säkert skydd i all nöd, så ock här på orten, hvilket visar sig af berättelsen, huru vid en stor eldsvåda, som utbröt St. Eriks natt 1310 i Ladunge nu Ledinge, en man, benämd Ödger, boende midt emellan de brinnande gårdarne i byn, fick för sin bön skull till St. Erik sin gård förvarad för elden.

Här märkas säterierna: *Forsby, Segersta, Noor, Ledinge* och *Knifstan.* Det sistnämda af 5 mant. har lydt under Noors säteri, egdes 1849 till hälften jemte $^1/_4$ mant. frälse af grefve Sandels, till häften af bönder. Säteriet egdes 1860 jemte $^1/_2$ mant. frälse, en gammal och en ny vattenqvarn, väderqvarn och såg, allts.

tax. till 76,535 rdr, af baron Fr. Hermelin. *Skottsilla,* 1 mant. krono, hofsmedsboställe, ibm. 1 mant., mönsterskrifvareboställe, *Engeby* (Ängby) $^1/_2$ mant., kaplansbol från 1687. — Adress: Uppsala.

**Knislinge.** Annex-socken till Hjersås pastorat, ligger i Östra Göinge härad af Christianstads län, 2 mil norr om Christianstad — vid 120 fots höjd öfver hafvet — omfattar 8,355 tunnl. fast land. Marken är till större delen jemn. Rådande jordmån är sandmylla. På skog lida de flesta ställen brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 657 och 1860 af 1063 pers., består af 8 mant. skatte, $1^1/_2$ mant. krono, $14^{13}/_{16}$ mant. frälse. Kyrkan, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, belägen på en höjd vid landsvägen mellan Christianstad och Broby, är ansenlig och består af skepp med chor, byggda af tuktad gråsten med socklar och hörnstycken af huggen sandsten i enkel rundbågsstil, och har, efter prof. Brunii förmodan, äfven haft runddel. Takhvalfven äro af tegelsten i yngre spetsbågsstil. Ett fyrkantigt torn, som består af grof gråsten med omfattningar af tegelsten, från sednare medeltiden höjer sig å skeppets södra sida. Choret har ett stjernhvalf, som uppbäres af trespångiga pilastrar, och vid dess östra ända ligger en tresidig utbyggnad af tegelsten, tillkommen i nyare tider och som tjenar till sakristia med grafrum derunder. Denna vanprydliga byggnad, skrifver Brunius i Skånes konsthistoria, hvarest en herrlig belysning borde enligt den högre konstens grundidé sprida sig öfver altarplatsen, och ett ej mindre vanprydligt dörrskjul utanför nya ingången i vester och slutligen en hufvud- och två sidoportar, hvilka intaga kyrkogårdens norra sida likasom stängsel vid ett boningshus, i jemförelse med denna herrliga kyrka, som har minst en ålder af sex århundraden, ådagalägga vår tids vanliga oförmåga att finna det passande vid ett Herrans hus. Att likväl der ej saknas, tillägger samme författare, såsom vid mången patronel kyrka, god vilja att hålla egendomen i ett värdigt skick, synes både af det inres och yttres hvitlimning samt af kyrkogårdens planering. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad och en oexaminerad lärare för (år 1859) 145 barn, medan 3 undervisades i hemmen. Ännu lefver i minnet huruledes danske presten Paul Olofsson i Hjersås församling, under det s. k. Gustaf Horns krig, förgiftade drickat för de svenskar, som tagit qvarter i hans by. Svenskarne sköflade och uppbrände hans gård till hämnd; men presten hade undangömt sig på Kärnön i sjön Immelen.

Af gårdar märkas här: *Bifvaröds* säteri $^{11}/_{16}$ mant. med $6^3/_8$ *Bifvaröd* tax. till 37,680 rdr, med $4^1/_8$ *Knislinge,* $^5/_8$ *Kopparöd,* $^3/_{16}$ *Östra Olinge,* $^7/_{16}$ *Holm,* $^5/_8$ *Hjersås-Lilla,* $^3/_4$ *Humlaröd,* $^3/_8$ *Peremöllan* med qvarn, $^5/_8$ *Hillestorp,* $^3/_4$ *Olestorp,* $^3/_4$ *Esperöd,* Knislingemölla och såg, tills. tax. till 84,210 rdr, egas af kammarherren grefve Wachtmeister på Haneskog. Säterigården förmenas vara uppbyggd af en adlig jungfru, benämnd Ackeleija. Efter henne blef herr Petrus Bilde egare af gården, sedermera herr Sten Retz, hvilken år 1650 förenade Bifvaröd med Wanås, och egdes den på 1750-talet af landshöfd. Hamilton. År 1612 under kriget med Danmark lades gården i aska af Svenskarne. — $^1/_6$ *Knislinge* tax. till 1270 rdr, klockareg. — 1 mant. *Knislinge,* tax. till 6,940 rdr annexhemman till prestgården. — Minsta brukningsdelen är $^1/_8$ Knislinge, tax. till 600 rdr. — Adress: Christianstad.

**Knista.** Konsistorielt-pastorat af 2:dra klassen, hörande till Edsbergs kontrakt af Strengnäs stift, utgöres af två socknar: Knista, moderförsamling, och Hidinge, annex, samt innefattar 90 förm. mantal. — Folkmängden uppgick 1860 till 3818 personer. *Knista,* socken uti Edsbergs och Lekebergs härader af Örebro län, ligger $2^1/_2$ mil v. s. v. från Örebro — vid 170 fots höjd öfver hafvet — mellan Hidinge i n. o., Winteråsa i öster och Karlskoga i vester, samt omfattar en areal af 20,944 tunnl., af hvilka 995 äro insjöar, belägna inom Lekebergs härad, der socknens större del 15,112 tunnl. ligger på de här 5 till 600 fot höga och branta Kihlsbergen; denna trakt är rik på skog, sjöar och mossar. Kermen, Noren och Wålsjön ligga längst i norr, sydligare Fränen, som har sitt utlopp till Svartån, som utgör gränsen mot bergslagen. Den öfriga och mindre delen af socknen ligger på slättlandet, inom Edsbergs härad, der några sandåsar framstryka, dels utmed Svart-ån, dels mellan denna å och den från Edsberg kommande Trystorps-ån; men för öfrigt är denna del af landet jemn och bördig, med lera och svartmylla till jordmån. Socknen, som år 1805 beboddes

af 1,179 och 1860 af 1,816 personer, består af $31^1/_8$ mant. skatte, $7^3/_8$ krono, $11^1/_4$ frälse, hvaraf $9^7/_8$ sk., $2^1/_8$ krono inom Lekebergs härad, tax. jemte ett jernbruk, qvarn m. m. till 372,250 rdr rmt. Hufvudnäring är på slätten åkerbruk, mer än tillräckligt för eget behof; i bergslagen skogs- och bergsbruk. — Knista nämnes omkring 1314, och räknar kända både kyrkoherdar och kaplaner från slutet af 1600-talet. Kyrkan ligger nästan midt i slättlandet, vid vägen till Hidinge; den är gammal, men flera gånger tillbyggd. Barnundervisningen bestrides i fast skola af två examinerade lärare för (år 1859) 137 barn, medan 32 undervisades i hemmet.

Bland gårdar inom landslagen äro: *Lekeberga* säteri. — *Tegelsta*, 1 mant., tax. till 4620 rdr nära kyrkan, kyrkoherde-boställe. — *Knista*, 1 mant. tax. till 3070 rdr, $^1/_2$ *Ihrsta*, länsmansbostället. — 2 mant. *Bo*, tax. till 8,850 rdr, fahnjunkareboställe. — *Nedra Östa*, $^1/_2$ mant. tax. till 1,790 rdr, kaplansbol. $1^3/_4$ *Öfra Östa*, $1^1/_4$ *Östra Göksvaln*, tax. till 15,660 rdr, egas af K. J. v. Hofsten. *Öfra Berga*, $1^3/_4$ skatte, $^3/_4$ *N:a Berga*, $^1/_2$ *Knista*, tax. till 17,990 rdr, eges af T. Krikortz; — 2 mant. *Herrgården*, tax. till 8660 rdr, egare brukspatr. P. Hinnersson. — 3 mant. *Gysta*, tax. till 11,540 rdr rmt. — m. fl. I bergslagen: *Willingsbergs* jernbruk med underl. hemmanen: $^1/_2$ *Kronoberg*, $^1/_4$ *Snöbergshyttan*, 1 *Storsjön*, 1 *Örfvarehult*, allts. tax. till 167,900 rdr. Minsta brukningsdelen i bergslagen $^1/_{16}$ mant. *Brokhyttan* tax. till 100 rdr; i landslagen $^1/_{12}$ mant. tax. till 320 rdr. Adress: Örebro.

**Knistad,** Två mant. säteri uti Suntetorps socken, Kåkinds härad af Skaraborgs län, har hög, sund och vacker belägenhet, med utsigt åt Billingsbergets östra sida, 1 mil från Sköfde. Löjtn. Jacob Lind af Hageby-slägten har egt Knistad och dog här 1766. Han härstammade i 4:de led från stamfadren Jöns Andersson till Hageby, som blef adlad Lind. Säteriet tillhörde år 1813 ryttm. Gustaf Carlsson Gyllenberg, som genom cirkulationsbruk mycket förbättrat den i sig sjelf svaga åkerjorden; fodertillgången har ock derigenom blifvit så ansenlig, att ett betydligt antal kreatur har kunnat underhållas här. För närvarande tillhör säteriet, tax. till 23,030 rdr rmt, possession. T. A. Gyllenberg och bankonotarien Erik Gyllenberg. Åbyggnaden, är ansenlig och prydlig. Till egendomen höra 20 torp, såg, mjölqvarn, tegelbruk, tröskverk och 500 tunnl. skog. Ån Ösan eller Örjan är gräns i vester. På egorna finnas flera goda springkällor, af hvilka en varit begagnad. På en backe i en hage nära gården är en forntidens begrafningsplats.

**Knobesholm.** Ett mantal säteri uti Asige socken, Årstads härad och Halmstads län, är beläget på slättbygden och tax. till 6000 rdr, utom underl. $1^1/_4$ mant. Arealen är något öfver 2000 tunnl., deraf 400 tunnl. åker och 500 tunnl. vacker bokskog. Under detta gods hörde vid förra århundradets slut nästan hela Asige socken, men det blef vid början af det innevarande delvis skingradt; egdes 1818 af qvartermästaren Brandberg, år 1860 af landtbrukaren G. M. Jeansons konkursmassa.

**Knorringsdahl.** Egendom uti Elfsborgs län, af $1^1/_4$ mant. säteri med underlydande $2^{19}/_{24}$ mant., är belägen $2^1/_4$ mil från Ulricehamn och Borås samt 1 mil från jernvägsstation. Till egendomen, hvars hela egorymd utgör 2,700 tunnl. åker, äng, betesmark och skog, höra ångbränneri, 2:ne skattlagda tullmjölqvarnar, 3 sågar, pappersbruk och garfveri. Å hufvudgården skördas årligen omkring 400 t:r spannmål, 800 t:r potates och 1000 lass hö, samt vinterfödas 6 hästar, 50 nötkreatur och 30 får. Af 9 bönder och 26 torpare utgöras årligen 136 öke- och 3668 karldagsverken. Se vidare artikeln Fenneslunda.

**Knutby.** Socken i Närdinghundra härad af Stockholms län, omgifven af Bladåker och Faringe i nordvest, af Edsbro i öster, Fasterna i sydost och Almunge i vester, har en nordlig sluttning till Olandsån, dit Kärfvens vattendrag går från vestra gränsen, först östligt, till Harsjön, derpå nordligt till Ginningen, som upptager den ännu nordligare Hosjön, och utgår åt Bladåker. I samma rigtning utfalla jemväl i nordvest Jättuna- och Wellnora-sjöarne. Deremot har Såttern vid gränsen till Edsbro en östlig rigtning, och en del af södra trakterna sluttar mot Gafvel-Långsjön och Körnan i Sjuhundra. Mellan Kärfven och Hosjön samt vid Såttern är landet jemnast och bördigast. Rådande jordmånen är på slättbygden lera, eljest sand och mojord. Åkerbruk, ängs- och skogs-skötsel samt bergsbruk, tillika med något fiske, äro

socknens näringar. Hemmantalet är $52^1/_6$ förm. mant., hvaraf $24^1/_4$ sk., 3 kr., $22^1/_4$ frälse. Taxeringsvärdet är 261,400 rdr rmt. Wellnora masugn jemte 20 mant. lyder under Rånäs jernbruk i Fasterna. Folkmängden, som år 1805 var 1254, uppgick 1860 till 1,545. Socknen innehåller 2,615 tunnl. insjöar, 25,619 fast land och ligger 200 fot öfver hafvet. — Knutby nämnes i slutet af 13:de och början af 14:de årh. såsom hörande till Nærdhingiahundæri; utgör nu med Faringe ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Närdinghundra kontrakt i Uppsala stift. Kyrkan belägen $3^1/_2$ mil från Uppsala, är af sten, reparerad 1844; är rik på adliga vapen. Här blef 1468 Carl Knutssons krigshär slagen och alldeles förstörd af den upproriske Erik Carlsson Wase. I mellersta och östra bygderna omtalas fornlemningar af run- och bautastenar, samt vid Wellnora lemningar efter ett borgfäste.

Här märkas säterierna: *Söderby, Ekeby, Gafvel, Burvik, Björkö, Wellnora* masugn, anlagd på Åsby egor 1686, och fanns härstädes en stångjerns-hammare från 1684 till 1735, då den nedlades. P. Lagerholm sålde Wellnora 1753 till J. J. de Geer. Sedan en hammare blef anlagd vid Rånäs, lyder Wellnora derunder. På ett berg nära masugnen är en gammel stenborg, omkring 300 alnar i omkrets. — Adress: Stockholm, Rånäs.

**Knutsberg.** Bergmästare-boställe se Nora socken.

**Knutstorp.** Herregård uti Skåne har sitt läge der 3 härader sammanstöta, så att borggården ligger i Luggude härad, ladugården i Onsjö härad och vedbacken i Rönneberga härad. Äldste kände egaren är Petrus Niklesson Kyrning, som var broder till ärkebiskopen Jakob Kyrning, och dog 1354. I början på 1500-talet egdes Knutstorp af danska riks-rådet Tyge Brahe. Dennes sonson, den ryktbare astronomen Tycho Brahe, född här 1546, sålde godset till sin bror Sten Brahe, kommendant i Christianstad. År 1663 nämnes Knut Thott till Gaunö, herre till Knutstorp. Han var danskt geheimeråd och förste deputerad vid finanserna, en lärd och berest ädling; var sonson till Tage Thott, den s. k. skånska kungen, och en af de mäktigaste och rikaste skånska herrar, då provinsen öfvergick till Sverige. Egendomen såldes 1704 af Thotts arfvingar till general-amiralen Cornelius Ankarstjerna, hvilken var son af en skeppskapten Tiesen och hade från båtsman tjent sig upp till amiral, död 1714. Amiralen Hans Ankarstjerna sålde Knutstorp 1738 till grefvinnan Cronhjelm, och år 1771 inköptes det af majoren, grefve Fredrik Wachtmeister och har sedan tillhört denna slägt. Närvarande egaren öfverstelöjtn. grefve Clas Wachtmeister har 1843 efter profs. Brunii ritning låtit påbygga båda flyglarne och ändra hufvudgaflarne. Gården, som ligger på en holme i en liten sjö, skall vara uppbyggd 1554 af Otto Brahe, och härledes namnet helt enkelt från en torpare, som hetat Knut och bott der gården nu är belägen; fordom har den haft en vida ansenligare byggnad med 2:ne torn, hvilken 1678 under dåvarande kriget med Danmark blifvit förstörd. Det här af Tycho Brahe anlagda pappersbruket flyttades sedermera till Klippan. Knutstorp består af $7^1/_4$ m:t säteri i Luggude härad, tax. till 138,970 rdr, underl. $13^7/_8$ mant. i Konga, Kgeåröd och Torlösa socknar, tax. till 87,400 rdr rmt. Till egendomen hörer både god och betydlig åker och höfångst samt ek-, bok och surskog. Den omgifvande sjön, som hade igenvuxit till ett kärr, har nuvarande egare under engelsmannen Steffens ledning år 1832 låtit utdika med underjordiska diken; så att den nu är en vacker äng. — Egaren har enligt kgl. brefvet af d. 13 December 1560, patronats-rätt till Kågeröds pastorat.

**Knutstorp.** Ett mant. frälse-säteri uti Flisby socken, Södra Wedbo härad af Jönköpings län, beläget på östra sidan af Knutstorpssjön, egdes år 1683 af Per Gabriel Loodh genom byte med kronan; bland dess öfriga egare må nämnas assessorn och regementsläkaren vid Smålands kavalleri Johan Theophilus Nathhorst, som dog härstädes 1798, och fältkamereraren Johan Ulrik Dahlström, som inköpte egendomen 1831. Vid denna tid lågo åbyggnaderna nära sjön och voro mycket förfallna, men sistnämnde egare har helt och hållet nybyggt gården och flyttat den på en höjd nära 1,400 fot från nya sjöstranden (sjön har nemligen blifvit sänkt, hvarvid Knutstorp bekommit $3^1/_2$ tunnl. torr sjöbotten samt $19^1/_4$

tunnl. odlingsbar kärrvall); en manbyggnad af 2 våningar har här blifvit uppförd, den andra af sten, och en trädgård anlagd derbredvid. Genom den bäck som faller från Thorsjön i Bälaryds socken till Knutstorpssjön samt vidare till Johannesbergssjön, fyllas breda dammar, hvilka omgränsa trädgården och äro derjemte hålldammar för nedanom inrättade tröskverk och husbehofsqvarn. Gården har äfven tegelbruk, som årligen tillverkar 50,000 tak- och murtegel. Egendomen, med goda egor på grusbotten, god och tillräcklig betesmark för 5 hästar och 50 boskapskreatur, skog af såväl löf- som barrträd till öfverflöd, tax., jemte rusthållet Harmestorp och en större utjord, samt tegelbruket till 8250 rdr och eges nu af tvänne bröder Widegren.

**Knårren** (*Knorrn*). Hemman af $^1/_4$ mant. skatte uti Hangelösa socken af Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, är stamort för slägten Knös. I början af 1600-talet bodde här en välmående bonde, vid namn Olof, och skall redan då den sägen hafva funnits, att detta hemman från urminnes tider gått i arf i slägten från far till son. Nämnde Olof egde tvänne söner, Pehr, som ärfde hemmanet efter fadren och hvars efterkommande äfven sedermera innehaft det, samt Birger död 1711, jägmästare öfver hela Elfsborgs län. Af honom antogs först namnet Knös efter hemmanet Knorrn, hvilket skall i äldre tider skrifvits Knörrn. Hemmanet tax. 1860 till 2,460 rdr; egdes samma år af Pehr Svensson.

**Knäred.** Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Laholms kontrakt och Göteborgs stift, intager för sina kongresser och fredslut ett icke obetydligt rum uti Nordens fornhäfder, och ligger uti Höks härad af Halmstads län, 2 mil öster från Laholm och 4 från Halmstad vid 230 fots höjd öfver hafvet, samt omfattar en areal af 42,236 tunnl., hvaraf 380 tunnl. vatten (1750 tunnl. sjöar och kärr efter Forsell). Socknen, gränsande till Hishult, Renneslöf, Ysby, Laholm och Weinge i Halland, samt till Wrå, Torpa, Hinneryd och Markeryd i Småland, genomskäres från öster till vester af Laga å, hvilken midt för Sjöared störtar in i Halland öfver den forna riksgränsen, hvälfver här sin brusande våg öfver en bergsrygg, och bildar det märkvärdiga fallet Majefors. Denna bergsrygg har, i sin brådstörtande sluttning, likasom trappsteg, hvilka endast vid lågt vatten blifva synbara och från dessa störtar floden in i en håla, hvars botten ännu icke kunnat träffas. Efter Laga-ån märkas Kråk-ån och Fardala å. Rådande jordmånen är sandig, och ehuru i allmänhet mindre bördig, får man likväl stundom här se vackra sädesfält. Skog finnes hjelplig. Ibland ställen, utmärkte för ett skönt naturläge, äro *Bästhult*, *Lagered*, *Gunnarsbygget* och *Barsalt*. Socknen, som år 1805 beboddes af 1604 och 1860 af 2214 personer, består af $19^1/_{120}$ mant. sk., $5^1/_{48}$ krono, $19^1/_2$ frälse, tills. $43\frac{349}{480}$ mant., skiftade i 279 delar och tax. jemte 18 lägenheter, 1 qvarn, frälseräntor af $14^1/_6$ mantal, till 244,670 rdr rmt. Knäredsboen köper årligen spannmål, men täflar uti slöjdflit och vadmalstillverkning med sina grannar i nästgränsande socknar. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad och en oexam.- lärare, för (år 1859) 218 barn, medan 162 undervisades i hemmen. Kyrkan, omgifven af höga löfträd, belägen nära gästgifvaregården, är 72 alnar lång och 28 alnar bred. Om anledningen till kyrkans och socknens namn berättas, att hon blifvit kallad Knäred deraf, att här föllo tvillingoxarne — bestämda i enlighet med tidens bruk att utvisa stället för kyrkans läge, sedan en kyrkobyggnad misslyckats vid Kyrkhult — på knä, ur stånd att vidare kunna draga lasset. Socknen finnes på kartan af 1277 upptagen under namnet Knäryth. Åtskilliga häfdatecknare skrifva Knäröd. Kyrkoherde-bostället, $^3/_4$ mant. tax. till 1800 rdr, är beläget nära intill kyrkan, och liksom denna omgifvet af höga löfträd; härtill höra en bokskog belägen $^1/_2$ mil från byn, fiske i Laga-ån, äfvensom en skattlagd tullqvarn. Om kon. Carl den XI:s besök 1676 i prestgården kan läsas under art. Fyllebro. Samma år skola Danskarne borttagit alla kyrkans redbarheter och äfven förstört alla der förvarade handlingar. De möten, som här i socknen egt rum börja med 1304, då konungarne i Sverige, Danmark och Norge tillika med deras drottningar hade

ett möte härstädes, som förmodas varit det mycket omtvistade Fagradals möte; år 1258 mellan svenske kunungen Waldemar Birgerson med sin gemåls syskonbarn och danske konungen Erik Glipping. På kongressen i Knäred mellan svenska och danska hofven 1571 blefvo väl de hufvudsakliga tvisteämnena oafgjorda; men man beslöt likväl en ömsesidig åtgärd, att hålla Östersjön ren från kapare. År 1575 hölls åter ett sammanträde mellan svenska och danska fullmäktige. Såsom orten för öfverläggningarne nämnes Halländska gränsen mellan Ulfsbeck och Knäred. Vid den på samma ställe år 1580 ånyo hållna kongress beslöts bland annat, att alla oordningarne på gränserna skulle rättas genom skiljomän, och ingen oroas på någondera sidan till sjös eller lands, utan Stettinska freden evärdeligen hållas. Afhandlingen skedde vid Sjöared; men undertecknades vid Ulfsbäck i November 1580. En stenhäll i form af ett bord, nära vid Sjöareds gästgifvaregård, kallad *Kungstenen*, utvisas af folket med berättelsen, att här rådslogo Englands och Hollands fredsmedlare med Sveriges och Danmarks fullmäktige, som undertecknade freden på nämnde sten. Den unge Axel Oxenstjerna, konung Gustafs kansler, var vid detta möte första gången fäderneslandets ombud. Det var väl i detta fredsslut det ordet «Elfsborgs lösen» nedskrefs, som svenska bonden haft svårt att glömma; men sedan den freden hade svenska folket ro inom rikets landamären, under konung Gustafs tid. Uti Kungsbacken, på landsvägen mellan Uddared och Evebygget, möttes konungarne Gustaf II Adolf och Christian IV år 1619. Under Carl Gustafs tid upplågade åter kriget och på Uddareds egor möttes 1657 Danskarne under sin konung Fredrik och Svenskarne under Stenbock. Här måste de underlägsne Svenskarne omsider vika och lemna 1000 slagna på valplatsen; bland de fallna var Jacob Lilliehöök; då föll, skrifver en författare »ett friskt blad ur Carl Gustafs hjeltekrans.» De stupade begrofvos icke långt derifrån i Evebyggets äng. *Rigshög*, en med löfträd bevuxen ättehög af 50 stegs sluttningshöjd, står på en äng nära landsvägen, tillhörig Dyreborgs hemman. Den nedra delen af högen synes likväl vara en bildning, icke af menniskohand, utan af naturen. Vid Kyrkhult utvisas en andaktsvård med åtföljande vanlig tradition om, såsom förut är nämndt, en tillämnad men misslyckad kyrkobyggnad och sydost från kyrkan vid Laga-strömmen ligga lemningar efter förskansningar, efter hvilka fornlemningar sjelfva stället fått benämning af *skansarne*. På Laga-strömmens andra strand, på Lagereds egor, har man fordom utvisat ruiner efter slottet *Halleborg*, hvaraf nu mer endast namnet och sägnen bibehållit sig, men inga fornlemningar gifva anvisning på den gamla, öfvergifna borgen. Om hemmanet Blankered förmäler traditionen, att en qvinna vid namn Blanca der haft en befäst borg, men inga fornlemningar finnas på stället.

I socknen finnas utom förutnämnda, följande byar och hemman: *Barsalt, Bållalt* (Boalt), *Börkered, Baggabygget, Dyreborg, Elmilt, Kjörsveka, Kyrkhult, Råbilt, Myllehyttan, Norlian, Parken, Putsered, Sibbalt, Snorlian, Torsakull, Tygarid, Trälsilt* (Trelshult) *Wångedahl, Blankered, Brånnalt, Egarnahult* (Ekornahult) *Elmtonsgård, Knutstorpsbygget, Laxhult, Lingilt, Skenabygget, Svenshult, Tornared, Wästralt.* Vidare märkas: *Bästhult* (Bästill) 1/2 mant. frälse tax. till 4000 rdr, skiftad i 2 delar, med 13 inb. beläget vid Lagaån, har jordmån af mylla, samt ek-, bok- och björkskog; uppgifves 1818 vara enda för ståndspersoner bebyggda hemman i socknen; 1/2 fr. *Hult*, tax. till 8000 rdr, och skiftadt i 3 delar, med 23 inb.; 1/2 fr. *Husalt* i 4 delar, tax. till 3000 rdr med 31 inb., sandblandad mylla och någon surskog, är efter Bexell ett bland de bästa hemmanen; beboddes för öfver 100 år sedan af en Liljegranath, hvilken var den siste adelsman som bott i Knäred. Då det 1724 ringdes för Liljegranats aflidna fru, spräcktes den stora klockan, och denna händelse har förvarat deras troligen eljest här i nejden förgätna namn. 1 fr., 1 1/4 sk. *Knäred* i 10 delar, med 71 inb., har jordmån af grusblandad mylla; här är utom bok- och björkskog äfven en god torfmosse. Igenom egorna flyta både Laga-strömmen och Kråkån; fyra sjöar höra till byn. Fordom har här hållits årliga marknader, och är här ännu till följd af en tyst öfverenskommelse årligen en folksamling på den dag, då kyrkan först blifvit invigd. Då de ifrån trakten häromkring äro församlade, sysselsätta de sig, enligt gammal vana, med byteshandel, med säljande af här förfärdigade väfnader och väfskedar, hvilka sednare föryttras såväl här, som i Danmark och Norrige, samt med upphandling af lin. 1/2 sk. *Sjöared*, skiftadt i 3 delar tax. till 4,500 rdr med 26 inb., har sandblandad mylla och skog af ek och björk; 1/2 fr. *Öhen*, skiftadt i 5 delar, tax. till 1790 rdr, med 33 inb.; *Uddared* 1 mant.,

kronolänsmansboställe, tax. till 3000 rdr. med 17 inb., är beläget vid foten af ett berg; har en jordmån af sandblandad mylla, med löfskog och torfmosse, är bortarrenderadt till 8 bönder. $1^1/_4$ *Jonsenahult*, f. d. landskamrers-boställe, är ett till 10 bönder utarrenderadt kronogods, tax. till 3000 rdr, med 65 inb.; eger lika jordmån med förutnämnda samt stora bokskogar. *Djeknebohl*, $^1/_4$ mant., tax. till 450 rdr, är klockaregård. Adress: Laholm.

**Knästorp.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Bara kontrakt af Lunds stift, utgöres af Knästorp, moderförsamling, och Tottarp, annex, samt innefattar $19^{17}/_{24}$ mant. Befolkningen var 1860: 858 personer. — *Knästorp*, socken uti Bara härad af Malmöhus län, ligger $^1/_4$ mil s. s. o. från Lund — vid 85 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 602 tunnl. fast land (879 tunnl. enl. Forsell). Hemmantalet är $5^1/_4$ sk., $^1/_2$ kr., taxeringsvärdet 79,510 rdr rmt. Folkmängden, som 1805 var 166, uppgick 1860 till 293 personer.

Socknen består af två byar: *Knästorp*, hvaraf $^1/_2$ mant. prestgård tax. till 7,840 rdr rmt., $2^1/_4$ mant. sk., med tillräcklig god åker och äng, samt byn *Wäsum*, 3 mant. skatte, med mycken och god åker och äng samt torfjord. Största brukningsdelen är $^3/_4$ mant. i sistn. by, tax. till 10,500 rdr, minsta $^1/_{135}$ mant. i Knästorp, tax. till 110 rdr. $^1/_3$ i Hunnerupsmarken. tax. till 3,940 rdr, tillhör lazarettet och $^2/_3$ fattiginrättningen i Lund. — Adress: Lund.

**Knätte.** Annex-socken till Böne pastorat, ligger i midten af Redvägs härad, Elfsborgs län, $2^1/_4$ mil n. o. från Ulricehamn, 5 mil från Jönköping och 12 från Göteborg — vid 635 fots höjd öfver hafvet — samt begränsas i norr och öster af häradets tvänne större sjöar Lönnern och Fogen, i söder af Hössna pastorat och till någon del äfven af Timmelheds; i vester möter Böne socken. Arealen är 5,261 tunnl. Med omvexlande skogbeväxta bergkullar och smådälder deremellan, består socknen egentligen af tvänne högländа trakter eller åsar, emellan sig bildande den dal, genom hvilken Åtra-ån har sitt lopp. Mellan båda höjdsträckningarne sänker sig marken mer inåt socknen och utgör, med undantag af några få enstaka höjder, en från norr åt söder löpande sträcka af dels kärr och dels lågländ jemnfallen hårdmark. Åtra-ån genomgår Knätte sockens betydligaste öppna slätt eller dalsträckning, bestående af merändels sanka mader, hvilka utmed ån sträcka sig på längden i nordost och sydvest och stå i sammanhang med maderna i samma dalsträckning, som löpa inom Böne och Hössne socknar. Af vattendrag utom Åtra-ån äro Långsereds och Köpmanstorps-bäckarne de betydligaste. Marken är i allmänhet beväxt med små löf- och barrskog, samt mycket stenig, till och med i kärren, undantagande de sankare trakterne närmast Åtra-ån. Jordmånen i åker och äng är mer och mindre mager uti olika trakter. I nordvestra, mellersta — södra och nordöstra delarne af socknen anses jorden vara bördigast och består der af svartmylla på lerblandad fin sandbotten. Af betesmarkerne äro norra och nordöstra trakterne mest bördiga; rådande jordmånen å dem och på skogsmarken är mjelljord, men mest rödfimma (mojord) eller vanlig skogsjord; hvad hårdmarken beträffar och i kärrmarken ömsom sandjord och ömsom mossjord. Af bergarter förekomma inga andra än granitsten och allmännast deraf den vanliga gneisen, hvaraf de i dagern liggande berghällar bestå. Stenslagen äro desamma som bergarterne; mestadels bestående af kiselblandningar med hornblende, glimmer, feltspath och qvartz; sällan förekommer sandsten och mer sällsynt är flintsten, kattflinta eller qvartz utan blandningar med andra stenarter. Jemförelsevis med andra socknar kan Knätte med de framsteg i odling som senaste 20 åren medfört, snarare anses stå framföre, än efter sina grannar i odlingsföretag. Relativt till socknens rymd af odlingsbar jord, torde den likväl vara att anse såsom föga uppodlad, mot mera befolkade trakter, som utmärkas af en bördigare jordmån. Tillfälle för åkerbrukets tillväxt i en del af socknen är öppnadt, genom det nyligen med statsanslag verkställda arbetsföretag, hvarigenom hufvudsakligen Hössna socken, men äfven Knätte, fick dess utmed Åtra-ån belägna sanka och föga afkastande mader aftappade. Jorden, som härigenom blef odlingsbar, upptages till 600 tunnl. Kostnadsförslaget upptog 16,772 rdr b:co och 8386 rdr samma mynt äro af staten dertill anslagna såsom lån, å hvilket hemmansegarnes återbetalningsskyldighet inträdde 1854, med

8 % af lånebeloppet årligen i $14^1/_2$ år; 2 % utgöra dervid räntan och 6 amortera sjelfva kapitalet. Hela folkmängden kan anses vara fäst vid jordbruket, enär inga egentliga binäringar finnas, sedan den förderfliga gårdfarihandeln alldeles upphört till fromma för orten. Sedan Göta Kanal kom till stånd, har äfven transporten med foror mellan Göteborg och Jönköping nästan alldeles upphört. I stället är hågen nu mer vänd åt jordens odling, särdeles af kärr och mossar, som anses både lättare och mer lönande att odla än de sterila backarne. Såsom förut blifvit nämdt, är jordmånen i socknen i allmänhet mager och stenbunden; men flit och försakelse göra, att folket dock är i någorlunda bergade omständigheter. Hafran är allmännast använda utsädet, eljest nyttjas och trifvas jemväl råg, korn, hvete och ärter; de trenne sistnämda sädesslagen mindre allmänt. Potates odlas med fördel och till ej obetydlig qvantitet, äfven något rofvor, dock undantagsvis till utfodring af kreaturen. Hampa och lin odlas allmänt, mest för husbehof; men odlingen af humla är mindre allmän. Trädgårdsskötseln försummas, och kryddgårdarne, som vanligast förekomma, äro små obetydliga täppor. Före år 1787 var skogsmarken samfäld för hela socknen; men efter denna tid har hvarje hemman genom storskifte bekommit sin lott deri särskildt, utan att denna åtgärd likväl tyckes hafva vändt folkets hog till mera hushållning med skogen. I allmänhet anses skogsmarken till hvarje hemman, jemfördt med förhållandena i andra socknar på orten, vara nog inskränkt och tillväxten för ringa, för att man åt skogshushållningen vill egna någon omsorg med indelning till årshyggen, afbrukade trakters infredande och besåning. Som hvarje helt hemman eger en arealvidd utmark af något öfver 100 tunnl., hvaraf minst två tredjedelar äro för skogsväxt dugliga, så tyckes med ej alltför stor misshushållning — såsom genom svedjande — kommande generationer icke behöfva blifva i saknad af nödig skog inom socknens eget område. Tillgångar på bränntorf finnas endast för Lunds och Knätte byar i den s. k. Orremossen. Torftägten är dock ännu föga tillitad. Fisket uti de socknen angränsande sjöarna såsom föga lönande, idkas obetydligt. Biskötseln har ej heller vunnit någon framgång och är, likasom jagten, af högst få omfattad med någon synnerlig vård. Tillverkningen af ylle- och linneväfnader sker endast för egna behofvet, och handaslöjder idkas äfvenså allmänt, men blott till husbehof. Folkmängden inom socknen, som år 1810 utgjorde 353 personer, var år 1848: 579 personer, fördelta på 129 hushåll, af hvilka 65 bodde på hemmansdelar, 14 på jordtorp, 10 på ryttare- och soldattorp samt 40 i backstugor och inhyses. Hjonelagen voro 105; år 1860 var folkmängden 607. Folklynnet är i allmänhet fromt och stillsamt, och sedligheten, jemförelsevis med andra orter, god. Dryckenskapen är i ett märkbart aftagande, särdeles bland det uppväxande slägtet. Till dessa lyckliga förhållanden bidraga säkert, dels att ingen stad är i närheten, dels att ingen landsväg genomstryker socknen och att ingen gästgifvaregård eller privilegierad krog finnes inom dess gränser. Socknens höglända belägenhet inverkar med ett sundt klimat fördelaktigt på inbyggarnes helsotillstånd. Folkets klädedrägt är enkel, men snygg, boningssättet likaså. I afseende på plägseder och bruk förefinnes ingenting, som förtjenar anmärkas. Folket är öppet och tillgängligt för upplysning, och bemödanden till uppmuntran i denna väg lära icke vara fruktlösa. Hogen för läsning har på sednare åren betydligt tilltagit. Inom socknen finnes sedan flera år tillbaka ett läsesällskap med många deltagare, hvilka hålla en mängd böcker och skrifter af blandadt innehåll. Tidningar, både religiösa och politiska, hållas och läsas af allmogen, som med ett enda undantag utgör hela socknens befolkning. Till sedlighetens befordran hafva flera af Knätte sockenboer ingått i Böne församlings nykterhetsförening. Folkundervisningen besörjes af med Böne gemensam examinerad skollärare. Skolbarnens antal uppick 1859 till 97, deraf dock 10 undervisades hemma. Skolhuset är i Böne bekostadt af framlidne prosten Warholm. Genom donation till pastoratet af prosten Särnmark erhåller Knätte socken årligen värdet för 1 t:a

8 kappar korn att användas till christendomsundervisning och böckers inköp åt socknens fattiga barn. Nyligen är här sockenbibliothek inrättadt. Kyrkan är en gammal förfallen stenbyggnad på en hög backe vid Ätran, för liten för folkmängden, invändigt omålad och utan alla prydnader af artistiskt eller antiqvariskt värde. Fråga har varit om hennes sammanbyggande med den närbelägna Böne. I kyrkans chor finnes ett epitaphium på en trätafla öfver prosten Petrus Gudheimius, pastor i Böne år 1721, död 1751. Några fornlemningar finnas ej, och inga märkvärdigare tilldragelser äro kända, utom att många personer voro angripna af den år 1842 gångbara predikosjukan. Socknens namn skrefs af de gamle Hnette, Hnottur, Hnatt, Knattur, som betyder klot eller trissa. Troligen är namnet taget af de i närheten liggande kullarna. Allmogen kallar än i dag ett mindre berg eller kulle för »bergknart», eller »kullaknart» (knatt). — Utom frälsehemmanet Rönåsen, $^1/_4$ mant., som i ekklesiastikt hänseende räknas till Knätte, men enligt jordeboken tillhör Liareds socken, utgör hemmantalet $26^1/_{16}$ mant., förmedl. till $17^5/_{16}$ mant., deraf $12^1/_4$ mant., förmedl. till $8^5/_8$ mant., äro frälsehemman, $^3/_4$ mant., förmedl. till $^1/_2$ mant., allmänt krono, 2 mant., förmedl. till $1^1/_4$ mant., krono-rusthåll, $8^9/_{16}$ mant, förmedl. till $4^7/_{16}$ mant., krono-skatte, $1^1/_2$ oförmedl. mant. krono-skatte rusthåll och 1 oförmedl. ekklesiastikt boställe. Taxeringsvärdet var 1858: 58,710 rdr rmt.

Räntorna af kronoskattehemmanet $^5/_8$ mant. Kättilstorp och Notared Millomgården $^3/_8$ mant. äro anslagna till Wadstena krigsmanshus; af $^1/_2$ mant. Köpmanstorp skattegård, som på 1600-talet varit komministersboställe, då blott en komminister fanns inom pastoratet, äfvensom af ibm Kronogården $^1/_4$ mant., Kärnås $^3/_8$ mant., Lund Kronogården $^1/_4$ mant., Snuggarp $^1/_{16}$ mant. äro de kronan behållna. Kronotionden är med 4 t:r 10 kappar kronan behållen; 2 t:r 28 kappar deraf äro anslagna till kyrkan, 28 t:r 8 kappar till pastor såsom vederlag samt 11 t:r 10 kappar till Göteborgs gymnasium. $14^{15}/_{16}$ mant. innehafvas af 71 sjelfegande jordbrukare, 1 mant. af 2 arrendatorer samt $1^3/_8$ mant. af 4 hemmansbrukare. Förhållandet mellan hemmanens godhet och beskattning och i hvad mån frälsehemmanen, hvilkas antal inom socknen är störst, i beskattningsväg framför andra äro gynnade, torde af nedanstående tabell, hvaruti medium af hvarje särskildt slags hemmans utsäde, afkastning, och onera äro utförde, bäst visas. Det anmärkes, att bevillningsskatten, med undantag af den för jordbruket, blifvit utesluten vid beräkningen af hemmanens utskylder.

| Beräknadt efter: | Utsäde. | | Afkastn. | | Onera. |
|---|---|---|---|---|---|
| | Spanmål. T:r. | Potates. T:r. | Spanmål. T:r. | Potates. T:r. | R:mt. |
| ¼ mant. frälse. | 7 | 3¼ | 26¼ | 20½ | 38¼ |
| ¼ d:o kr.skatte. | 7½ | 4 | 25 | 23 | 70½ |
| ¼ d:o allm. kr. | 10½ | 5½ | 33½ | 27 | 67¾ |
| ¼ d:o rusthåll. | 5 | 3 | 17 | 18 | 69½ |
| ¼ d:o ekkl.bost. | 4 | 2½ | 14 | 9 | 22 |

För att utvisa den skilnad, som i förenämda afseende kan förekomma å hemman af lika natur, anmärkes, att då det bästa hemmanet, $^1/_4$ mant. Igelsered Persgården, föder 1 häst och 10 nötkreatur samt afkastar 54 t:r spannmål, utgöra hemmanets i och för jordbruket utgående onera $52^3/_4$ rdr, när å sämsta frälsehemmanet, $^1/_4$ mant. Lund Skattegården, endast födas 4 nötkreatur och erhålles 10 t:r sädesafkastning, onera och utskylder uppgå till 32 rdr rmt. På $^1/_4$ mant. frälsehemmanet Kisan, hvarå födes 1 häst och 6 nötkreatur samt produceras $26^1/_2$ t:r spannmål, utgöra onera 39 rdr rmt, när å $^1/_4$ mant. frälsehemmanet Igelsered Svensgården, som producerar 46 t:r spannmål, föder 1 häst och 10 nötkreatur, hemmanets onera endast utgöra $36^1/_2$ rdr rmt. Å $^1/_4$ mant. Korsryd, kronohemman, som föder 2 hästar, 10 nötkreatur och producerar 40 t:r säd, utgöra utskylderna $58^1/_2$ rdr rmt, då på $^1/_4$ mant. krono Knätte Jonsgården, som föder 1 häst och 6 nötkreatur samt producerar endast 27 t:r säd, utskylderna äro 67 rdr rmt. Å rusthållet Wallegärde, $^1/_4$ mant., utgöra hemmansonera $70^3/_4$ rdr rmt, då på $^1/_4$ mant. rusthållet Knätte Hulugården, hvilket afkastar 25 proc. mindre säd och ej föder mer än hälften af det antal kreatur som Wallegärde, erläggas $61^3/_4$ rdr i utskylder. Dessa missförhållanden torde snarare kunna härledas från tilltagande uppodlingar och en bättre skötsel, som utmärker vissa hemman framför andra kan hända ock från obehöriga inkräktningar af samfäld mark efter hemmanens skattläggning före den tid, då socknens skogsmark mellan hemmanen blef skiftad, än från mindre noggrannt skedda skattläggningar eller ågångna egodelningar, alldenstund de senare, hvilka inom socknen förekomma, med ett enda undantag, alla äro storskiften, som blifvit verkställda mindre med afseende på egornas sammandragning i få skiften, än på fördelen för hvarje delegare att få sitt gamla innehafvande så väl af den bättre som af den sämre marken till godo. Hemmansklyfning och afsöndring af jord från hemman har ej egt rum på de senare 20 åren, hvaremot torp och backstugor inom denna tidrymd på ett märkbart sätt tillväxt. Verkningarne deraf äro väl en ökad arbetspersonal för jordbruket, då behofvet påkallar, men också en betungande fattigvård och, såsom förut är nämdt, en stor förödelse å skogen. Vid betraktandet af de fem större inom socknen va-

rande byalagen, *Lund, Långsered, Köpmanstorp, Kättilstorp* och *Nåtared*, visas för öfrigt, hurusom i den mån hemmanen genom ågångna storskiften fått sina egor i större sammanhang, åkerbruket uppdrifvits och blifvit mera vårdadt, än der tegskifte finnes eller der mindre ändamålsenligt verkställda delningsåtgärder egt rum, och i allmänhet, att jordbruket inom denna socken af de fördelar, som egoskiften pläga medföra, icke särdeles vunnit. Det belopp, hvartill statsutskylderna uppgå, synes, med afseende på invånarnes inom socknen någorlunda allmänt bibehållande ekonomiska bergning, ej öfverstiga folkets förmåga att dem utgöra; och endast hvad rusthållen beträffar, är den åsigt i orten gällande, att dessa äro nog hårdt betungade. Häradets fordna tingsstad var vid Timmelheds gästgifvaregård. Knätte socken med derunder hörande hemman och lägenheter bidraga till underhåll af 3 ryttare och 20 soldater i ordinarie rotering, deraf stammarne för rusthållen och 10 n:r af rotarne äro inom socknen liggande. Rusthållen äro anslagna Westgöta numera afrustade kavalleriregemente. Rustningskostnaden har blifvit ansedd lika med kostnaden för öfriga roteringen inom socknen, beräknad till det värde markegångstaxan för hel rote bestämmer. Till rusthållet № 99, Knätte Hulugården, 1 mant., äro anslagna: utom socknen belägne augmentshemmanen 1 $^1/_4$ mant. Timmelhed, Skogsgården i Timmelheds socken och $^1/_4$ mant. Sötestorp Öfregården i Liareds socken. Augmentsräntan deraf utgör, efter 5 års medelmarkegång, 85 rdr 12 sk. 6 rst. Rusthållet № 100, Nåtared Kronogården $^1/_2$ mant. och Wallegärde $^1/_4$ mant. i Knätte socken, samt $^1/_4$ mant. Hyttan i Fifflereds socken, har augmentsränta från Kråkebo Skattegården, $^1/_2$ mant., i Brunns socken, af Rydet, $^1/_8$ mant. i Fifflereds socken, och af Humla Backgården, $^1/_2$ mant., i Humla socken, hvilken augmentsränta, per medium för 5 år, bestiger sig till 60 rdr 20 sk. 11 rst. Rusthållet № 101, Nåtared Skattegården 1 mant. i socknen, har augmentsränta af $^1/_2$ mant. Börsbo i Gällstads socken af Kinds härad och $^1/_2$ mant. Gullered Postgården i Gullereds socken af Redvägs härad, med tillsammans 68 rdr 14 sk. 3 rst. per medium. Hästvacance-spannmålen för helt rusthåll utgår med 3$^3/_4$ t:r råg och 3$^3/_4$ t:r korn efter Skaraborgs läns markegång, i medelpris utgörande 59 rdr 16 sk.; hvartill kommer Trosspassevolance 2 rdr 24 sk. för hvarje nummer. Af socknens öfriga hemman, som äro inroterade vid Elfsborgs regemente, utgör vanligen $^6/_4$ mant. med 25 dalers taxation hel rote; dock eger någon olikhet rum i taxationen hemmanen imellan. Kostnaden för hel rote, upptagen enligt markegångstaxan, utgör per medium 38 rdr bco. För extra rotering vidkännes socknen under fredstid ingen årlig afgift eller annan prestation. Fattigvården utgår med 1$^1/_2$ t:a säd, råg, korn och hafra, $^1/_3$ af hvartdera slaget, på hvarje helt mantal. Under Årås säteri i Kölingareds socken brukas $^1/_4$ mant. frälse Guldsmedshemmet, $^1/_4$ mant. Löneslätt eller Hästhagen, $^1/_4$ mant. Sandbäcken; $^1/_4$ Slättryd är afhyst under Lönnarps säteri i Böne socken. — Adress: Ulricehamn.

**Koberg.** Ett mantal säteri, i Lagmansered socken af Bjerke härad och Elfsborgs län, är bebygdt med ett långt och högt gråstenshus af ansenlig hög ålder och beläget å ett högt berg vid en större och vacker insjö, i Westgötalagen benämnd Wandryds Vatn; har i fordna tider varit nära otillgängligt, såsom omgifvet af sjö och kärr; men genom de senares uppodling är det numera omgifvet af bördiga åkerfält; — och har genom betydliga nyodlingar under nuvarande innehafvarens tid åkerbruket, som var högst inskränkt, så betydligt ökats, att det vid Koberg jemte 2:ne tillhörande hufvudgårdar, Hede i Mellby och Welanda i Åsaka socken, tillsammans utgör 1000 tunnl. Hela egendomen, som bildar en nära sammanhängande klump, utgör med inegor till hufvudgårdarna och arbetshemmannen samt hagmark, skog och mossar en areal af öfver 14,000 tunnland. Rörande denna egendoms äldre öden är ej vidare kändt, än att 1544 sjelfva Koberg i jordeboken antecknades såsom gammalt frälsehemman och tillhörde en vid namn Anders, samt att det 1582 redan tillhörde Sten Erikson Leijonhufvuds ryktbara enka, fru Ebba Liljehöök — kallad grefve Ebba — som, enligt hvad kändt är, underlade sig hela trakten kring sin arfvegård Gräfsnäs. Härefter tillhörde Koberg grefliga Leijonhufvudska familjen, nämligen 1613 fru Ebbas sonson grefve Sten Axelson, 1615 dennes broder Johan Casimir, 1640—48 den sednares enka Sidonia Grip, 1653 deras son Axel, som jemte bröderna förändrade familjenamnet till Lewenhaupt, och 1678 grefve Axels enka M. C. Mannerscheid, ända tilll 1715, då, genom grefve Axels dotters, Eva Leijonhufvuds, giftermål med friherre A. Palbitzki, Koberg jemte dertill tillhörige hemman i Bjerke härad, hvaraf en större del varit förut förenade med Gräfsnäs och en del förr tillhört Kafleslägten, frångingo Leijonhufvudska familjen och såldes redan 1738 denna egendom af frih. A. Palbitzki till generalen frih. B. Ribbing, som, gift med grefvinnan U. E. Piper, ytterligare förökade egendomen med Welanda egendom, som förut i långa tider tillhört slägten Liliebielke,

men då såldes af öfverste Weinholtz. Efter grefvinnan Ribbings död såldes hela egendomen till den vidd, den nu har, af hennes arfvingar år 1757 till directeur N. Sahlgren. Egendomen utgör nu tillsammans med 23 hemman, dels af säteri och rå och rörs, dels af frälse och några få af kronoskatte natur, belägna dels inom Bjerke härad och dels inom Åsaka socken af Wäne härad, genom förutnämde directeur N. Sahlgrens testamenten af 1761 och 1774 samt Kongl. Maj:ts derå den 7 April 1775 gifne stadfästelse, ett fideikommiss för dess descendenter samt efter deras utgång ett slags commenderi inom kongl. Wasa orden, att af Kongl. Maj:t för lifstiden förlänas till en för flit och insigt i landthushållningen förtjent riddare af samma Orden, med förbehåll af en tiondedel af årliga nettorevenuen för Ordenskassan; och innehafves denna egendom nu af stiftarens dotterdotters son, frih. N. A. Silfverschiöld, sedan dess moders, friherrinnan A. M. Silfverschiöld, född Alströmer, död 1792.

**Kodebacken.** Egendom uti Bäfve socken, Lane härad och Göteborgs län, $^3/_4$ mil öster från Uddevalla, består af $^1/_4$ mant. Kodebacken, $^1/_2$ Engebacken, $^1/_6$ Raknebo, allt kronoskatte och tax. till 12,150 rdr rmt. Till egendomen höra betydlig skog, god jagt och fiske; cirka 500 t:r säd skördas årligen. Egare år 1860 var hr Hans Engelke.

**Kohlbeck** (i jordeboken), *Kolbäck.* Socken och regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Munktorps kontrakt af Westerås stift och län, ligger i Snäfringe härad, 2 mil v. s. v. från Westerås, $1^1/_2$ mil från Köping — vid 100 fots höjd öfver hafvet — och omfattar med några öar, hvaribland Billingen, en areal af 10,252 tunnland, af hvilka 416 äro insjöar. Kolbäcksån utgör dels östlig gräns, dels går den igenom socknen och mottager ett tillopp från Berg. Den åtföljes af den sandiga Kolbäcksåsen, merändels på vestra sidan. För öfrigt är landet slätt, med lerhaltig jordmån, utom vester ut, der någon skogsmark finnes. Åkerbruk är hufvudnäringen, hvartill kommer Strömsholms betydliga boskaps och särdeles hästafvel. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,466, år 1855 af 1,715 och 1860 af 1,669 personer, består af $35^5/_{16}$ mant. skatte, $15^3/_8$ mant. krono och taxeras, jemte verk och lägenheter, till 481,033 rdr rmt. — Kyrkan skall hafva sitt namn och, till en del åtminstone, sitt närvarande skick från 1200-talet och vara byggd af biskop Kol, till försoning för hans mened vid förräderiet mot Folkungarne vid Herrevadsbro. Den förste kyrkoherden, som är känd till namnet, förekommer år 1413, kaplanerna äro kända från 1608. Af fornminnen nämnas vid Wärpeby ett större rör af klumpstenar, hvari ett stort svärd af koppar skall vara funnet. Icke långt från kyrkan norrut stå några låga bautastenar, och vid den bro, som leder öfver elfven, är en större, fastän något skadad ättehög, i hvilken, enligt äldre författares uppgifter, de, hvilka stupade i det förutnämda slaget mellan konung Birger och Folkungarne, skola blivit begrafna. Om ock ifrågavarande slag förefallit här och icke, såsom några mena, i Westergötland, anser Dybeck uppgiften likväl vara osannolik. De många grafhögarna i nejden anser nämda fornforskare för vida äldre. Andra antaga, att de ock kunna vara yngre, såsom från 1466, då Nils Sture sammanträffade här med det biskopliga partiets här. Dybeck anför till stöd för sin mening äfven en allmogens berättelse, hvari ganska omständligt redogöres för slaget vid Herrevad (se den artikeln), ehuru den med tiden tagit till sig alla en sagas vidunderligheter. Sålunda hör man här talas om ett folk, som förbytt sig till korpungar (Folkungar), för att så mycket lättare komma öfver vadet; om en trollkarl vid namn Kålle (Kol) o. s. v. Ännu träffas i jorden härstädes vid gräfningar större och mindre pilspetsar.

Delar af Strömsholms kanal höra hit längst i norr och i söder. Af gårdar och verk märkas: *Strömsholm, Trångfors,* jernbruk, se de artiklarne. — *Borgås,* lastageplats. — *Westerqvarn,* norr om Strömsholm vid Kolbäcksån, med qvarn och såg, har tillhört prosten J. Boethius, som här dog 1718; eges nu jemte $^1/_2$ mant. *Åsen,* $^7/_{16}$ *Mallstad,* tax. till 32,250 rdr rmt, af P. M. von Unge på Mölntorp. — *Prestgården,* norr om kyrkan, vid ån, $^3/_4$ mant., tax. till 6,575 rdr rmt; kaplanen har bostad å Tumbo utjord i norr, tax. till 1,350 rdr rmt. — $^1/_2$ mant. *Frössevi,* tax. till 1,800 rdr rmt, eges af Hallstahammars bruksintressenter. — *Norr-* och *Sör-Tumbo,* vid ån, med qvarnar

och sågar, tillhöra dels enskilda, dels Uppsala Akademi, dels Strömsholms kanalbolag, som har kontor nära derintill vid Skansen. — $1^{11}/_{32}$ mant. *Sörstafors* jemte dithörande vattenverk och inrättningar samt tegelbruk; $^{1}/_{2}$ mant. *Näs*, tax. till 7,065 rdr rmt, eges af Sörstafors bolag, och är nu bortarrenderadt. — $1^{1}/_{6}$ mant. sk. *Wiby*, tax. till 5,040 rdr rmt. — $^{1}/_{2}$ mant. *Frössevi*, 1 *Yllesta*, 1 *Ustersta*, äro militiæ-boställen. — Adress: Strömsholm.

**Kohlboden.** Skeppsvarf i Kalmar län. För år 1860 uppgifvas här 2 fartyg om 110 läster blifvit byggda och 4 fartyg reparerade; 31 arbetare sysselsattes här samma år. Tillverkningsvärdet var 46,500 rdr rmt.

**Kohlsva, Vestra.** Bruksegendom uti Bro socken af Westerås län, på östra sidan om Hedströmmen, af 1 mant. sk. Kohlsva jemte andra 7 mant. samt qvarn, såg och tegelbruk, tax. till 55,883 rdr rmt, och jernbruk från 1641, anlagdt af O. Hising, med 2 härdar och 990 *skℓℓ* priv. stångjernssmide af köpt tackjern, men nu med oinskränkt smide; tillhörde Gyllenhök på 1680-talet, Djurklou omkring 1750, af Forselles på 1820-talet och 1849, år 1860 brukspatron L. Lindberg; år 1859 utsmiddes 6,227 *skℓℓ* 14 *ℓℓℓ* 15 *ℓℓ* stång- & ämnesjern, tax. till 294,531 rdr rmt, hvartill blifvit använda 1000 *skℓℓ* köpt tackjern och resten eget från Dalkarlshytte masugn.

**Kohlsva, Östra.** Posthemman af 1 mant. uti Malma socken af Westerås län, vid Hedströmmen, tax. till 10,035 rdr rmt; häraf eges hälften af brukspatron Lars Lindberg och hälften under Gisslarbo af brukspatron C. Olsson på Riddarhyttan. På hemmanets egor anlades 1691 ett jernbruk med 2 härdar och 1,075 *skℓℓ* stångjernssmide; tillhörde en Djurklou omkring 1750, af Forselles på 1820-talet, 1849 af Lorichs och Monténs arfvingar. På senare åren har smidet blifvit nedlagdt och flyttadt till Gisslarbo.

**Kohult.** Gästgifvaregård uti Svenarums socken af Westra härad och Jönköpings län; härifrån skjutsas i norr till Svenarum $^{3}/_{4}$ mil, i sydvest till Hemmenshult $2^{1}/_{4}$ mil, i sydost till Wrigsta 1 mil.

**Kolbäck** (*Kålbeck*). Två mantal säteri uti Bergstena socken, Kullings härad af Elfsborgs län, har tillhört assessor M. Simmingsköld 1747, 1816 majoren A. von Mentzer och 1860 kapit. C. von Mentzer, hvilken tillika egde underl. $3^{1}/_{4}$ mant., jemte qvarn och såg, allts. tax. till 27,400 rdr rmt. Egendomen har svagt höbol, hjelplig skog af björk och gran.

**Kollerö.** Manufakturverk och landtegendom uti Södra Ryrs socken, Wäne härad och Elfsborgs län, är belägen vid den s. k. Risån, i en vacker trakt midt imellan städerna Wenersborg och Uddevalla, på gränsen af Bohus län. Från manbyggnaden, som ligger på en höjd nära 3:ne vattenfall, har man en behaglig utsigt öfver hela den omkringliggande dalen, hvarigenom vattendraget löper. Manufakturverket anlades 1724 af rådmannen J. Kock och direktör J. Dassau samt kallades *Kullered*, efter sitt läge på den s. k. *Kullen*, der förutnämda manbyggnad uppfördes; verket består af 3 stålugnar, 7 manufakturstockar med 4 knipp- och 2:ne spikhamrar och är privilegieradt på obestämd smidesförädling af köpt ämnesjern till in- och utrikes försäljning; ämnesjernet köpes från Wärmland och levereras vid Wenersborg, $1^{1}/_{2}$ mil härifrån. Lastageplatser äro Åkerström vid Göta elf, $1^{1}/_{2}$ mil, och Uddevalla, $1^{1}/_{8}$ mil från verket. Kol köpas ej, utan fås hela behofvet af brukets rekognitionsskog och öfriga hemman, likaledes veden för stålbränningen. Utsmidningen verkställes med stenkol, hvilka kosta från $1^{1}/_{2}$ till 2 rdr rmt pr t:a, vid bruket levererade. Det stål, som här tillverkas, anses vara utmärkt och efterfrågas af utlänningen; på vissa handelsplatser är det ensamt eftersökt. Brukspatron J. Wikström, egare år 1816, utvidgade brukets tillverkning, som år 1828 steg till 1,350 *skℓℓ*; — sedan ett jernmanufakturverk blifvit hitflyttadt från Ryrs socken, Walbo härad på Dal, manufakturerades 1860: 4,325 *skℓℓ*. Hela godset, med en jordegendom af $^{3}/_{8}$ mant. *Sillerud*, $^{15}/_{128}$ *Skattened*, $^{1}/_{2}$ *Kollerö* recognitionsskog, bestående af 1,500 tunnl., *Gjettereds* qvarn med 2 par stenar (qvarnverket består af gjutna tackjernshjul), är taxeradt jemte tillverkningen till 399,500 rdr rmt och eges af brukspatron Wahlstedt i Uddevalla. På 1840-talet uppgifvas underlydande

hemman varit $3^7/_8$ mant. med 957 tunnl. åker och äng, 1,196 tunnl. skog; men taxeringsvärdet var till följd af den mindre tillverkningen blott 96,000 rdr rmt. Mangårdsbyggnaden innehåller 8 rum och kök, dessutom finnas tvänne flygelbyggnader; till gården höra en större och en mindre trädgård.

**Kolmorden.** En betydlig bergs- och skogstrakt, öfver hvilken gränsen går mellan Södermanland och Östergötland. Med breda ryggar sträcker den sig åt höger till hafvet samt åt venster genom norra delen af Östergötland, genom Södermanland, öfver gränsen af Nerike till Westergötland, der denna landtrygg sammanstöter med skogs- och bergsryggen Tiveden. På Kolmordens ås omvexla höjder, dalar och bergssjöar, men skogen fortgår nästan oafbrutet; midt uti densamma ligger Krokeks kyrka. Den resande, som på ångbåt färdas mellan Stockholm och Norrköping samt betraktar Kolmordens till utseendet ofruktbara berg, anar ej, att dessa berg, hvilkas vulkaniska ursprung tydligen röjer sig för en geologs öga, i sitt sköte innesluta en nationalrikedom, som vårt land ännu ej förstått uppskatta eller rätt göra sig till godo. Utåt hela bergåsen finner man ofta under ett i allmänhet ganska tunnt jordlager eller till och med i det nakna bergets yta jernmalmsådror; nästan öfver allt stöter man på gångar af qvarts, ypperlig till glastillverkning, koppar, kobolt, nickel, antimonium, bly och silfver. Det är midt ibland denna mängd af geologiska alster, som vid sidan af outtömliga kalkstensberg ett ofantligt lager af marmor, sedan gammalt känd under namn af Kolmordsmarmor, befinner sig. Man kan med skäl säga ofantligt, ty de båda kända gångarne, hvilka i form af en halfcirkel följa Kolmordsbergens båda motsatta sluttningar på en sträcka af $^3/_4$ mil, äro på norra sidan ända till 400 famnar breda, och på södra sidan gå de mer än 180 fot på djupet. Marmorlagren ligga i perpendikulärt sned ställning och diametralt motsatta bergens centrum, hvilket otvifvelaktigt bevisar, att deras ställning före formationen af dessa berg och vid den vulkaniska höjningen varit horisontal. I Svintunabygden, vid norra stranden af Bråviken, inom Konungssunds socken, ligger marmorbruket. Man vet ej med visshet, när marmorn först började arbetas; det är troligt, att det skett af den om Svenska bergsrörelsen och manufakturerna högst förtjente Louis de Geer; men då han funnit de af honom anlagda jern- och messingsbruk, jemte andra verk och manufakturer, nyttigare, har marmorarbetet upphört omkring år 1680. I kongl. bergs-kollegium är marmorbruket på Kolmorden antecknadt för år 1668; men vidare upplysning saknas. År 1722 blef det ånyo bearbetadt af dåvarande kanslirådet E. Wrangel och kommerserådet Gabr. Gyllenqvist, hvilka då erhöllo Kongl. Maj:ts privilegium d. 17 Mars s. år och införskrefvo kunniga marmorarbetare från Italien. Dessa herrar antogo flera intressenter. Under deras tid blefvo flera betydliga arbeten förfärdigade, så väl för Stockholms slott som för höga personer i riket och äfven för utrikes orter. Derefter råkade marmorbruket i lägervall, och man finner inga spår till någon verksamhet förr än under Carl XIV Johan. Den dåvarande egaren, brukspatron J. N. Ekerman, hvilken köpte bruket 1812, hugnades med beställningar af konungen och utförde stora arbeten samt uppförde byggnader och efterlemnade tillverkningsredskap af för sin tid bästa slag. Med konungens död afstannade arbetet å en mängd pjeser, som voro ämnade för det tilltänkta muséet vid Rosendal, och då verket öfvergick i andra händer, hölls det i drift endast genom privata personers beställningar. År 1856 uppgick tillverkningsvärdet, enl. uppgift till komm.-kollegium, till blott 5,696 rdr bco. Men år 1858 bosatte sig en utlänning, brukspatronen grefve Arthur Rozycki, här i landet och köpte marmorbruket. Han har åter bragt upp bruket till dess förra betydenhet. Vid ett besök på stället öfverraskas man öfver allt af machinerier af nyaste konstruktion, verkstäder, marmorsågar, drifna medelst vattenkraft, samt förbättrade och utvidgade arbetarebostäder. Hvad som mest förvånar, är dock arbetet med lösbrytandet af de kolossala marmorblocken. Arbetarne bestå uteslutande af svenskar; ingen annan utlänning än egaren sjelf finnes vid bruket.

Det oaktadt tillverkar man der arbeten, som obestridligen uthärda jemförelse med dem, som åstadkommas i Italien, Frankrike och Belgien, och det betviflas, att man på något annat ställe kan påträffa felfria block af så stora dimensioner som här. Det är ganska visst, att denna marmor förr eller sednare skall komma att spela en icke ovigtig roll i vår export till utlandet. Hr Rozycki har redan erhållit beställningar från utlandet, der utsända prof på marmorbrukets tillverkningar ådragit sig stor uppmärksamhet. År 1860 uppgick tillverkningen till 25,000 rdr rmt. Bland flera här förfärdigade epitaphier och sarkophager må nämnas minnesvården öfver kronprinsen Carl August på Qvidinge hed i Skåne, prydnaderna på kongliga lustslottet Rosendal och kongl. posthuset i Stockholm m. fl., och nu nyligen portalen till kond. W. Davidssons nya hus vid Carl XIII:s torg i sistn. stad. Den är af blekgrön Kolmordsmarmor, nära 24 fot hög. Det är glädjande att ändtligen finna vår egen svenska marmor använd till architektoniska prydnader i vårt eget land, der ingen annan borde användas. Det har endast fordrats en skicklig ledning för att upparbeta bruket ur det förfall, hvari det på senaste tider råkat, och denna har hr Rozycki i hög grad lagt i dagen under den korta tid han deraf varit egare. Man bör lyckönska landet till den utveckling, som hr Rozycki är betänkt på att gifva åt ifrågavarande industri; och det förtjenar allt erkännande, att hr Rozycki beredt våra architekter tillfälle, att genom svenska arbetare få sina idéer skickligt utförda i inhemsk marmor, som trotsar klimatets inverkan; ty marmorn, som är af utmärkt beskaffenhet i synnerhet på djupet i de för atmospheriska reaktioner minst utsatta lagren, är ojemförligt mycket mer varaktig än den italienska, hvilken den dessutom i hög grad öfverträffar till täthet. Ehuru mindre lätt att arbeta, sätter dess mindre porösa och mer kompakta beskaffenhet den i stånd att mycket bättre uthärda luftens vexlingar. Våra efterkommande skola finna detta vid jemförelse mellan fotställningarna till Gustaf Adolfs och Carl XIV:s statyer, hvilken sednare är af Carraramarmor. Marmorbruket taxerades 1860 till 59,970 rdr och med underl. $^3/_4$ mant. i Konungsunds socken till 64,250 rdr rmt; härtill hörer äfven Holmtorps skattl. finbladiga såg. — På ett $^1/_4$ hemman på Kolmorden tillbragte målaren Hörberg en stor del af sin lefnad, delad mellan bondens och konstnärens sysselsättningar.

**Kolstad.** Ett frälse-säteri uti Risinge socken, Finspångs härad och Linköpings län, beläget vid Ysundaviken, utgör med Michelstorp $1^1/_8$ mant., ett gods, tax. 1860 till 11,010 rdr rmt. Gården donerades som skatte 1613 af hertig Johan till Peder Månsson Utter, död 1630; innehades jemte $5^1/_2$ mant. af dess söner Anders och Johan, den sednare köpte rå och rörshemmanen $^1/_8$ Knifstad och $^1/_8$ Rösäter till frälse; efter dennes död 1658 tillföll godset enkan Cath. Oxe, död 1675, och sonen Johan Utter, i hvars ego Kolstad 1683 kallas säteri, uppbygdt af ett allodialhemman med $^5/_8$ mant. rå och rör. Det såldes derpå till öfverste Johan Laurin, som 1691 utbytte det till frälse. Han var sonson till slottsfogden på Stegeborgs slott, Lars Olofsson, i Carl XI:s tid och utgick som gemen till Ostindien; var sedermera i holländsk tjenst till krigets utbrott med detta land och blef omsider kommendant på Marstrand, död 1698.

Godset egdes 1725 af fru B. C. Lilljenstrahl (död 1759), gift med ryttm. F. v. Schneidau (Schneidern?), och sedan af dess son till 1772, då det af Rikets Ständers Bank, för uraktlåten inbetalning å ett lån, försåldes till L. E. Gripenvald, som åter förpantade det till P. Rundberg, hvars sons enka, omgift först med kapiten Drake, sedan med Isr. Trolle, löste egendomen af Gripenvald; den förblef inom slägten till 1830, då den köptes af C. C. Söderberg; egdes efter 1852 af bönder, år 1860 af löjtn. Alb. Ekelund. Till gården, som ligger $^1/_4$ mil från kyrkan, höra trädgård och humlegård, godt fiske, tillräcklig, men knapp skogstillgång. Grafhögar och bautastenar förekomma på egorna; en sten kallas altarstenen.

**Kolsundet.** Numer en trång genomfart mellan Thoresund i söder och Yttre-Selö i norr, båda i Södermanland, och som leder ut till Prestfjärden i nordost;

men stränderna utvisa, att vattnet fordom stått högre. Här är lastplats och fartygen passera denna väg till Strengnäs och Westerås; här är äfven godt norrsfiske. Biskop Kol skall vistats här ofta för att fiska, hvaraf sundet är uppkalladt efter honom. Stället har ock annan historisk märkvärdighet. Först förmäler traditionen, att der i fordom tid stått en stor sjödrabbning med Esterna, som farit Mälaren uppåt för att plundra. — Då Gustaf Wasa under sitt vistande på Räfsnäs erhöll underrättelse om blodbadet i Stockholm, nödgades han söka sin räddning i en hastig flykt. Jemte några dyrbarheter, dem han skyndsamt inpackade, medtog han den af sin faders tjenare, som han ansåg pålitligast, och tog vägen öfver Kolsundet, men drängen, som kände det olycksöde, hvilket öfvergått hans husbonde, har troligen ansett det farligt att vara i sonens sällskap och ej heller för så oärligt att bemägtiga sig en flyktings skatter, som ej skulle våga förfölja. När Gustaf redan var i båten, kastade drängen sig på hästen och begaf sig åstad, men eftersattes med sådan hast af Gustaf, att han måste lemna hästen, glad att kunna rädda sig undan. Gustaf återtog sin häst, sina dyrbarheter och sin förra väg. Han hade hittills funnit endast falskhet eller feghet. Hos det folk, som under Sturarne och Engelbrecht så ofta räddat fäderneslandet, väntade han återfinna Svenskarnes urgamla trohet och tapperhet. Då Westerås slott år 1521 var belägradt af Gustafs trupper, sedan frisk dansk besättning ditkommit och den gamla skulle föras åt Stockholm, hade en af Gustafs härförare, Lars Persson (Hård), lagt sig vid Kolsund, förskansat sig på bägge sidor om sundet och med stenkistor stängt vägen, så att Danskarne måste använda tvänne dagar för att undanröja dessa hinder, hvarefter de med stor förlust af fartyg och folk slutligen trängde sig igenom. Ibland de svårt sårade voro Göran Siggeson (Sparre) och Ol. Ryning, hvilka ännu, tillika med Peder Hård, tillhörde kon. Christians anhang. I lugnt och klart väder skola försänkningarne vara synliga.

**Kompersmåla**. (Efter Tuneld Kampersmåla). Ett mant. frälsehemman i Almunseryds socken af Kinnevalds härad och Kronobergs län, var fordom ett obegagneligt och mycket stenigt skogshemman, som handlanden Daniel Broms i Stockholm köpte i medlet af förra århundradet och började genom odlingar, byggnader och verks-anläggningar förbättra, hvilket fortsattes af sonen, som skall köpt skatte-rätten; han anlade 12 torp, en vacker trädgård med orangeri. Gården är nu förvandlad till en ganska vacker, fruktbar och betydlig egendom, taxerad till 18,000 rdr, som eges af prostinnan Sophie Wettergrund. På egendomens egor bodde 1860: 156 personer.

**Konga**. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Onsjö kontrakt af Lunds stift, utgöres af Konga, moderförsamling, och Ask, annex, samt innefattar $30^3/_4$ mant. Folkmängden år 1860 var 1776 personer. — *Konga*, socken uti Onsjö härad af Malmöhus län, 3 mil o. n. o. från Landskrona — vid 115 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 6110 tunnl., af hvilka 255 äro insjöar. Marken är till sin norra del mycket bergaktig, men för öfrigt och till större delen jämn. Socknen, som år 1805 beboddes af 767 och 1860 af 892 personer, består af $3^3/_8$ mant. sk., 1 mant. krono, $11^1/_{16}$ mant. frälse och taxerades 1860 till 133,095 rdr; af hemmantalet ligger dock 1 mant. Klåberöd med 118 personer, tax. till 18,000 rdr, inom Norra Åsbo härad af Christianstads län. Ordinarie räntan 91 rdr 22 sk. 8 rst.; krono-tionden 7 t:r 9 kappar råg, 14 t:r $4^1/_2$ kappar korn, 5 t:r $^3/_4$ kappar hafra.

Af gårdar märkas: *Ö. Konga*, $1^7/_8$ mant., utbytt från uts. frälse till säteri enl. Kongl. resolution af år 1762, tax. till 20,820 rdr och eges jemte 4 uts. frälse *Konga*, $^3/_{16}$ mant. *Tyskahus*, $^3/_4$ *Stora Åkarp*, $^7/_{16}$ *L:a Åkarp*, 1 mant. *Stora* och *L:a Ebbarp*, $^7/_8$ *Traneröd*, $^7/_{16}$ *Huntseröd*, $^3/_8$ *Wega*, allts. tax. till 62,420 rdr, under *Knutstorp*. — *N:a* och *S:a Djurup*, $^{15}/_{16}$ mant., $^3/_{16}$ *Rössla*, under Trolleholm. — $^7/_8$ mant. *Bjernarp*, tax. till 9720 rdr, eges af enkefru Tullgrens arfv. — Torpet Qvärk, tax. till 1050 rdr, af hofmarskalken Coijet. — Gissleberga bys åboer ega Qvärkaskogen, tax. till 8,250 rdr rmt. *Prestgården*, 1 mant. tax. till 5,250 rdr. — Adress: Landskrona.

**Konga**. Härad af Kronobergs län, utgör en del af det fordna fylkeslandet Wärend, och är numer skildt från Uppviddinge, länets första fögderi, samt i

förening med samma Uppviddinge första domsagan af Tiohärads lagsagan. Tingsstället är uti Ingelstad af Östra Thorsås socken. Häradet består af $5^7/_8$ mant. af *Gårdsby*, $16^3/_4$ mant. af *Hemmesjö*, $10^7/_{12}$ mant. af *Wexjö* landsförsamling, $6^1/_4$ mant. af *Algutsboda*, $18^1/_2$ mant. af *Wissefjerda*, samt *Tegnaby*, *Hofmantorp*, *Furuby*, *Nöbbeled*, *Östra Thorsås*, *Wäckelsång*, *Uråsa*, *Tingsås*, *Linneryd*, *Sandsjö*, *Elmeboda*, *Långasjö* och *Ljuder* socknar, med $541^7/_8$ mant., 39 lägenheter, 8 bergverk, 40 manufakturier, 87 qvarnar och sågar, tax. till 3,430,760 rdr. Medeltaxeringsvärdet för 1 hemman var 1860: 5,110 rdr, en lägenhet 1253 rdr, ett bergverk 23,720 rdr, en fabriksinrättning 4093 rdr, en qvarn och såg 2285 rdr. Inbyggarnes antal, som år 1855 var 29,827, uppgick 1859 till 30,935, hvaraf 1157 beväringsmanskap, 573 backstugusittare. Häradets inbyggare voro under en Joel Andersson, år 1535 och 1537, upproriske mot kon. Gustaf I, röfvade, plundrade och slogo sig till Dackes parti och måste då betala sakören. På det att småländska krigsfolket under kriget år 1565 skulle begifva sig till deras landsort och ej komma Warberg till undsättning, drog Göran Bilde, en dansk adelsman, samma år, med en fana ryttare och fem fenikor knektar in uti Konga och Albo härader, för att härja hela Småland; men d. 24 Sept. blefvo Danskarne slagne af knekte-höfvidsmannen Lasse von Skara, så att af 1000 man knappt 20 undkommo; han förlorade deremot några få man, fick 4 fanor, förutan hästar och rustningar, och allt som Danskarne röfvat i Småland. — Häradets areal är 327,141 tunnl., af hvilka 296,276 tunnl. äro fast land, deraf 14,538 tunnl. odlad jord, 36,217 tunnl. naturlig äng, 30,873 tunnl. äro insjöar. Bland dessa sjöar märkas: Rottnen, Ängelsjön, Låen, Wiren m. fl., och bland åar märkas Aggaån, som faller i Åsnen, samt en af Ronneby-åns källgrenar. Märkligaste ställen äro *Åryd*, *Lessebo* och *Stenfors* bruk; Häradets namn är tvifvelsutan af konungasätet vid Ingelstad. I sigillet ser man ock en kung med 2 spiror i handen.

**Kongelfs** socken, se *Rödebo* socken.

**Kongelf.** Stapelstad i Göteborgs län, $49^1/_2$ mil från Stockholm och $2^3/_4$ från Marstrand, leder sitt ursprung från det fordna frejdstora Kongahell, konungamötenas och slagtningarnes stad, en af Nordens äldsta köpstäder, fordom stolt och mäktigt utbredande sig på Castellegårdens rika slätter, nu, ringa och hopträngd under Fontins stela klippväggar. — Alla häfdatecknare öfverenskomma deruti, att *Kongahell* erhållit sitt namn, som efter orden betyder *Konungars sal* eller *tillhåll*, utaf de många konunga-möten, som här höllos i äldsta tider. De skriftliga traditionerna visa. att det varit en sed eller till och med lag, att angränsande trakters höfdingar borde hvart tredje år mötas vid elfven, här i Kongahell, för att sluta fred för sitt land och bilägga uppkomna tvister. Första gången stället omtalas i våra fornsagor är vid pass år 650, med anledning af det möte konungen på Rogaland, *Hjorleif* den qvinnokäre, då höll på detta ställe med den Seländske konungen *Hwidar*. Mera tillförlitlig är dock den underrättelse vi hafva i Nialasagan — en af våra säkraste urkunder —, att Kongahell florerade såsom stad i första hälften af 900-talet. Det var då tidtals residens för Gunhildsönerne och deras moder, som der bebodde ett hus af sten. Staden var då belägen $^1/_4$ mil söder om sin nuvarande plats, eller vid Castellegården, der den låg utsträckt längs elfstranden ända till år 1612; angående minnesmärken efter det gamla Konungahell hänvisas till »Castellgården». Af mötena som här blifvit hållna äro följande de märkligaste: År 997 mellan konung Olof Tryggvason i Norge och Svenska drottningen Sigrid Storråda, rörande ett dem emellen af politiska skäl föreslaget giftermål, hvilket dock omintetgjordes genom drottningens vägran att antaga kristna läran, hvaröfver konung Olof, som när fråga var om trossaker, alltid glömde billighet och höfviskt skick, vred slog drottningen i ansigtet med sin handske, under utropet: »Hvi skulle jag taga dig till hustru, du hedna hund!» »Detta månde en gång vålla din död», genmälte den djupt förolämpade qvinnan. Hotelsen gick inom kort i fullbordan, då den oberedde Olof Tryggvason angreps vid ön *Svoldern*

år 1000 af Sigrids son Olof Skötkonung i Sverige och hennes sednare gemål Sven Tveskägg i Danmark. Efter en mördande slagtning försvinner den Norske hjelten; men det sken, som munkarne sågo i slagtningens natt omstråla honom på Ormen Långes bakstam, omgifver ännu, såsom en helgonglans, den ädles minne. Olof Skötkonung fick då Bohuslän såsom sin del af rofvet, men hvilket han förlorade 20 år derefter. Till biläggande af de ständiga stridigheterna mellan båda granrikena, utverkades ändtligen, genom Thorgny Lagmans oförskräckta tal på alshärjartinget i Uppsala, ett fredslut mellan kon. Olof Haraldsson i Norge och Olof Skötkonung, i kraft af hvilket Ranarike eller Bohus län afträddes till Norrige. Ett äktenskap mellan norska konungen och princessan Ingrid skulle ytterligare besegla freden, och skulle brölloppet firas uti Kongahell hösten 1021. Olof Skötkonung vågade icke öppet motsätta sig detta, men då det kom till utförandet, måste den norske konungen flera månader i Kongahell förgäfves afvakta princessans ankomst. På sistone nödgades Olof Skötkonung, tvingad af sina egna undersåters uppror, och sedan han mot sin vilja blifvit den norske konungens svärfader, beqväma sig till fred, till jemkning af hvars vilkor ett nytt möte beramades i Kongahell. Glömda voro nu alla gamla oförrätter, när svärfar och måg möttes der år 1022. Vid detta tillfälle skedde det namnkunniga tärningsspelet, hvarigenom en del af Hisingen kom under Norge. År 1028 var der ett nytt möte mellan Olof Haraldsson och svenska konungen Anund Jacob, hufvudsakligen med anledning af de hotande rustningar, hvilka den danske konungen Knut den Store företog och som syftade på Norges eröfring. I kraft af ett fördrag, som slöts 1036 uti eller vid Kongahell mellan norske konungen Magnus hin Gode och danske konungen Hårdaknut, kom den förre i besittning af Danmarks krona 1042. År 1067 afslöts här fred mellan de norske och danske konungarna Olof Kyrre och Sven Ulfsson, till hvilkens yttermera stadfästelse den sednare gaf sin dotter Ingrid åt den förre. År 1078 inträffade åter ett möte mellan samme Olof och danske konungen Knut den Helige, hvarvid beslöts, att Olof skulle låna Knut 60 härskepp till Englands eröfring. En följd af mötet blef Norrmännens fria handel på Danmark. År 1100 möttes här Nordens tre konungar. Magnus Barfot i Norge, Inge i Sverge och Erik Ejegod i Danmark — ett konungsligt klöfverblad, hvars like Norden aldrig såg. Alla tre voro de ypperliga män, dock hvar och en i något afseende utmärkt framför den andre, Inge för sin resliga växt och karlavulenhet, Magnus för sin lifligbet och Erik för sin skönhet. Fredsunderhandlingen var hvarken ceremoniös, omständlig eller benig. Konungarne gingo afsides för sig sjelfva ifrån sina män och kommo så öfverens, att fred skulle vara, och ingen skulle fordra några andra gränsor för sitt rike, än som af ålder varit hade; derpå gafs ett handslag, och det handslaget svek sedan ingen af dem. På slutet beseglades freden dermed, att Magnus begärde konung Inges sköna dotter Margareta till gemål, och fördes hon snart till Norge såsom kunglig brud. Då kallade folket henne Fridkulla, eller Frids-Jungfrun, och detta ärenamn tillhör för evärdeliga tider hennes i Norden älskade minne; ty hon stiftade fred, icke blott mellan folken, utan ock mellan de söndrade höfdingarnes ätter. Vid denna tid nalkades Kongahell med stora steg högsta punkten af sin betydenhet, men äfven, snart nog, af sin förnedring. Sigurd Jorsalafar, såkallad efter en pilgrims färd till Jerusalem, uppehöll sig efter hemkomsten för det mesta här, och lade sig en sådan vinning om denna stads försköning och utvidgande, att den i pragt och storhet öfverträffade alla andra städer i Norige den tiden. Om kastellet, som han lätt uppföra här, se castellgården. För att erhålla den dervid omnämda helgedomen af ett spån af Frälsarens kors, hade Sigurd måst förbinda sig med ed, att i sitt land påbjuda tionde till presterskapet. Trädbiten blef således ganska dyr och är ännu icke betald. Sigurd måste dessutom lofva att inrätta, om möjligt vore, en erkebiskopsstol i Norige, och att lägga korset till St. Olofs ben i Trondhjem. Men han satte det i Kongahell, i den tanken,

att dess kraft skulle utestänga allt fiendtligt intrång i landet på den kanten. Detta i god mening gjorda edsbrott tillskref menigheten den rysliga olycka, som 5 år efter Sigurd Jorsalafars död (1130) drabbade det mäktiga Kongahell, då Wenderna under deras konung Ratibor, på Larsmessedagen, medan Kongahells invånare, som bäst voro syselsatta med att afhöra Anders Brunssons högmessopredikan, angrepo staden. Den fiendtliga hären antages efter senare forskningar uppgått till 11,000 man. Huru folkrik och mäktig Kongahell vid denna tid var, kan synas deraf att, då Wenderna gjorde första anfallet mot skeppsbron, stadens invånare, ehuru många af dem skrämda af olycksbådande järtecken lemnat staden, dock länge och manligen värjde sig till dess Wenderna omsider efter en förlust af 1200 man kunde bemäktiga sig densamma jemte 9 större handelsfartyg. Vi tillåta oss införa en berättelse om det följande af striden efter pastor Holmberg.

»Så snart stadsboerna insågo omöjligheten att förhindra fienden att landstiga, ilade hvar till sitt efter sina dyrbarheter, och skyndade sig dermed in uti Castellet, der den ädle Sæmund Husfreja och hans son Asmund förde befälet. Wenderna skyndade efter och lagade sig att storma borgen, sedan de först utplundrat och uppbränt staden, tillika med de eröfrade skeppen. Innan anfallet började, erbjöd väl Nettibur de belägrade fritt aftåg med vapen och dyrbarheter, men de hjeltemodige ropade med en mun, att de förr skulle falla den ena öfver den andre, än mottaga någon gunst af hedningar, sköto och kastade stockar och stenar, och gjorde stor manspillan. Nu uppstod en förfärlig strid. Roflystnad och raseri öfver det envisa motståndet och den redan lidna förlusten drefvo hedningarnes massor likt stormrörde hafsvågor emot fästets murar, men förtviflan gjorde hvarje Kongahellsbo till ett ogenomträngligt bålverk emot den förstörande strömmen. Manfallet var utomordentligt stort på Wendernas sida, och hvarje Christen — ty de hade fördel af localen — skickade hopar af de odöpte, enlikt tidens tro, till helfvetet. Alla vapen, dem konsten och nöden någonsin tillskapat, blefvo härvid nyttjade: Svärd, spjut, yxor, pilar, senor och tillspetsade, 5-alns långa ekepålar. Omsider voro alla kastvapen bortskjutna; sjelfva förrådet af ekstörar begynte blifva knappt. Då lär nöden hjeltarne att klyfva hvarje påle midt i tu, för att ännu en tid kunna uppehålla den olika striden. Men alltmer glesna de tappre stadsboernas leder. Öfver högar af de sinas lik tränga nya friska skaror af hedningar till storms. Icke mod, men krafter och vapen till deras motande fattas. Två af fiendens största kämpar stupade. Den ene var en bågskytt, hvars pil aldrig felade. Han betäcktes med sköldar af två Wender, så att ingen kunde skada honom; men Sæmund Husfreja och hans son Asmund skjöto vid gifvet tecken på en gång, den ene på sköldhållaren, den andra på bågskytten, och då den förre ryckte skölden åt sig, till egen betäckning, fick den sednare pilen tvärt igenom hufvudet, och sköt sedan aldrig mera. Den andre kämpen var utan synligt harnesk, och ansågs för en trollkarl, emedan ingen kunde fälla honom. Han var nog djerf att gå ända upp till slottsporten och dräpte der en man, men fick, oaktadt allt skjutande, ingen skada, förmodeligen emedan ingen träffade. När presten Anders Brunson det såg, tog han af den invigda elden i kyrkan, välsignade den, och fattade den i fnöske, som sattes på en ekpil och gafs åt Asmund. Asmund sköt — och den förmente trollkarlen föll död till jorden. Vid denna syn uppgåfvo hedningarne ohyggliga rop och läten, och gnisslade med tänderna, — mannen lär varit en af deras förnämste höfdingar. Stormningen upphörde nu för ett ögonblick, och Wendernas anförare gingo till råds. De tycktes vara villrådige om hvad de skulle göra, och de belägrade trodde sig förstå, att der var fråga om aftåg, då en af dem, som förstod Wendiska språket hörde Unibur yttra: »Hårdt är detta folk att tagas med, och om vi än eröfra allt hvad de äga, så hade bättre varit om vi gifvit lika så mycket till, för att aldrig hafva kommit hit, så mycket folk och höfdingar hafva vi här mist. Först i dag värjde de sig med skott och spjut, sedan slogo de oss med sten, och nu bulta de oss med störar, såsom hundar. Dock ser jag just deraf, att deras vapenförråd börjar att minskas; derföre låtom oss ännu en gång med all vår styrka löpa till storms, och se huru det aflöper». — Sagdt och gjordt. — Ny strid, lika vild som de föregående; men ännu stå Kongahells hjeltar obesegrade. Detta anfall afgjorde likväl deras öde. Blödande faller deras höfding Sæmund Husfreja, och med honom dör deras sista hopp om räddning, då, för tredje gången Rettibur tillbjuder dem lif, frihet och så mycket gods de kunde bära, emot borgens öfverlemnande. Nu var intet annat att göra, än att emottaga dessa villkor, men knappt hade de godtrogne lemnat sig i fiendens våld, förrän alla sårade och barn nedhuggas, och de öfrige, såväl män som qvinnor, utsläpas på skeppen såsom krigsfångar. Kongshuset och kyrkan utplundras, och Sigurd Jorsalafars skänker, den herrliga altartaflan, det heliga korset, skrinet och boken kommo i hedningarnes våld. Presten Anders Brunsson förstod likväl, genom att förära Rettibur en silfverbeslagen stridsyxa och Dunimits en guldring, så intaga den förre för sig, att han skänkte honom, utom friheten, äfven kyrkan och dess ofvannämde prydnader, samt fyra prester af fångarne. Lik Titus i Jerusalems tempel gick den Wendiske konungen in uti korskyrkan, besåg den konstrika byggningen och yttrade dessa märkliga ord: — »Uppbyggandet af detta hus vittnar om mycken kärlek till den Gud, hvilken det är helgadt; men mig synes såsom det blifvit hållet i vanvördnad, ty jag ser att Gud nu är vred på dem, som det bevara skulle». Konungens gåfva respecterades likväl icke af hans folk,

ty så snart han lemnat kyrkan nedhöggs hon, och uppbrändes tillika med de öfrige byggnaderna i Castellet. Anders Prest med sitt kors blef ock utförd som fånge, men fick en egen tillfällighet att tacka för sin räddning. Det är icke ovanligt, att vid Larsmessetiden såkallade Solskott, d. ä. en hastigt påkommande olidelig och qväfvande hetta, inträffa. Ett sådant påkom, då Wenderna inskeppade sig, och den dervid ovane konungen lät spörja Anders Brunsson om orsaken till phenomenet. Af fintlighet eller öfvertygelse förklarade presten hettan såsom ett tecken på de Christnas Guds vrede öfver, att det heliga korset befann sig uti de odöptes våld, och sade, att värre hade väl skett af samma orsaker. När hedningarne det hörde, kastade de presten och hans trolltyg uti en båt, som med båtshakar sköts från skepp i land. Derpå hissade röfvareflottan segel och styrde till Wenden med det olyckliga Kongahells invånare och rikedomar. De fleste af de förre återsågo aldrig mera fädernestranden. De dogo uti slafveri och de få, som kommo tillbaka, liknade skendöde, som återkommit till lifvet. Minnet af det rysliga öde, de undergått, hvilade, lik en oupplöslig förbannelse, öfver dem, och gjorde, att de aldrig mer kunde trifvas. — Kongahell, det herrliga, var fallet, och kom aldrig till sitt fordna välstånd igen. »Kongahells förstöring är det sorgligaste och dess invånares hjeltekamp vid detta tillfälle det mest rörande minne i våra häfder. Vår tid, sjelf så obetydlig, söker öfverskyla sin litenhet genom att låtsa vörda det gamla stora. Den förevigar minnet af sina stora män och deras bragder genom minnesvårdar, för att dermed inbilla efterverlden, att man verkeligen värderat de förre. Man satte till och med på Kistinge ljunghed vid Halmstad en tandpetare till minne af en liten seger öfver en underlägsen styrka. Hvad har man gjort för Kongahellshjeltarne? — Reste man någon vård åt deras minne? — Åh nej! — det gjorde man väl icke, men för ett par år sedan uppgräfde man på Castellegården deras ben och utskeppade dem till England såsom — — gödsel!»

Ett par år efter denna sin ödeläggelse, eller vid år 1138, finna vi Kongahell åter uppbygdt och befolkadt, och år 1159 svajade Hakon Härdabreds fanor utanför staden. I början fördref han konung Inges höfding, Gregorius Dagson, emedan han var honom mångdubbelt öfverlägsen i antal; men sedan denne fått någon förstärkning, återvände han och förmådde fienden slutligen att taga till flykten, sedan han flera gånger drifvit honom framför sig genom Kongahells gator. Staden uppnådde dock aldrig sitt fordna anseende; men bibehöll sig likväl under hela det öfriga af medeltiden såsom en stad af mycken betydenhet. År 1194 mötte här konung Sverre och Cardinalen Fredrik S:t Marcelli, som kom till honom med aflat, men blef af den kraftfulle konungen bortkörd ur landet. År 1294 möttes här kon. Hakon och sv. kon. Erik Läspes fullmäktige Birger Jarl, för att i godo bilägga en uppkommen oenighet mellan de båda hofven. I 13:de århundradet ärfde Bohus Kungahells ära att vara en samlingsort för Nordens förnäma och mäktiga. — Staden, följande grundsatsen att hålla med det rådande partiet, hade den att tacka för att den alltid skonades från ödeläggelse under dessa blodiga borgerliga krigen, som under mer än ett århundrade rasade i Norge. I fjortonde seklet tillhörde staden under länsrätt åtskilliga främmande herrskap, såsom gref. Jacob af Halland, hertig Erik af Sverige och drottning Blanca, samt en kort tid Hansestäderna. År 1368 var Kongahell utsatt för ny förstöring, då Albrecht af Meklenburg, understödd af Hansestädernas flotta, brände denna stad samt alla hus nedanför Bohus. Under detta samma sekel började tvänne för Kongahell menliga rivaler att uppstiga i gamla Lödöse och Marstrand, hvaraf den första väl snart nog dukade under, men den andra bibehöll sig och lyckades slutligen taga öfvervigten af sin granne. Marstrands privilegier voro också vida fördelaktigare än Kongahells, och till och med i vissa fall, åtminstone en tid bortåt, kränkande för denna stads gamla friheter. Det äldsta af stadens privilegier, som ännu finnes i behåll, är utfärdadt af konung Christoffer af Bajern år 1442 och hvarigenom han tillägger den birke eller stapelrätt. 1452 ökade Christian I dessa friheter genom att befria invånarne från den tull de utgjort till Bohus slott. Konung Hans, i privilegier af 1483, tillägger dem ytterligare tredjedelen af alla sakören samt medgaf dem att icke betala någon tull hvarken för det de förde ned förbi Bohus, eller »utaf landet intill städerna», m. m. Uppå dessa privilegier fingo de bekräftelse 1507 af Christian II, hvilken deruti kallar sig utvald konung och ståthållare i Norge, men 3 år tillförene hade staden redan för tredje gången blifvit afbränd af Herlof Hydefad, Norrmännens anförare, hvilka rest upprorsbaneret mot kon. Hans. Vid denna tid lärer staden haft 2 kyrkor och lika många kloster. Sedan Gustaf

I hade lagt sina ögon tillhopa, och på Sverges och Danmarks troner kommit tvänne unga och hetlefrade regenter, Erik XIV och Fredrik II, utbröt det sjuåra nordiska kriget 1563. Detta år, lika olyckligt märkvärdigt för Kongahell som året 1135, gör likt detta epok i stadens historia. Då började de olyckor, som sedan under ett århundrade gemensamt verkade till dess ruin, och efter hvilka det aldrig kunnat resa sig. I början af Nov. nämnda år blef nemligen staden sköflad och afbränd af de svenska trupper, som under Per Brahes befäl infallit i Bohuslän. Den låg sedan under hela kriget i ruiner. Till hjelp för dess återuppbyggande beviljade väl konung Fredrik II år 1568 tio års frihet ifrån all tull och alla publika skatter, men utan att dermed kunna återställa dess förlorade anseende. Och omsider, då staden hunnit någorlunda resa sig, blef den åter ett offer för krigets rysligheter. I Februari 1612 utplundrades den och nedbrändes af svenska fältöfversten Jesper Cruus. Några år derefter gick plogen öfver det rum, der det minnesvärda Kongahell, under tre fjerdedels årtusende, höjt sina tornspiror mot himmelen. Undervisad af dessa båda olyckor, insåg konung Christian den fjerde värnlösheten i Kongahells dåvarande läge, såsom obefästad gränsstad, och fattade den plan, att flytta detsamma in på den holme, der det fasta Bohus stått ointagligt under tre sekler, för att vid påfallande krigshändelser skyddas af fästningens kanoner. Så god meningen med denna anordning föröfrigt i sig sjelf kunde vara, blef likväl just detta stadens läge tätt under fästningsmurarne den närmaste orsaken till de båda ödeläggelser, den ytterligare måste undergå under fortsättningen af 17:de seklet. Befallningen om stadens flyttning till fästningsholmen utfärdades redan 1613. Den nya staden, som numera kallades Kongelf — ett namn, som likväl förekommer redan 1592 — utstakades af länshöfdingen Jörgen Lunge, lagmannen Jens Christensson samt af borgmästarne, »Kongens Tolder» och en rådman ifrån Marstrand, hvarefter skiftningen af tomter uppdrogs åt en kommittée af 6 personer. Till ersättning för i kriget lidna olyckor och till stadens bättre uppkomst, erhöll den till everdelig ägo Fontins utmark, samt öfriga dess nuvarande donationsjord, i utbyte emot de visserligen mindre fördelaktiga ägolotter, den besutit på och vid sin förre plats. Äfven synes den hafva erhålit något särskildt understöd till sina publika byggnader. Men knappt hade Kongelf stått två tiotal af år på sitt nya ställe innan det åter träffades af krigets förödelser. Under Hannibalsfejden 1645 den 13 Augusti — samma dag, som detta grymma krig slutades genom freden i Brömsebro — sköts det i brand af Svenskarne ifrån deras på Hisingen uppkastade batterier. Den största och bästa delen af staden lades i aska; Danska besättningen på Bohus åsåg med korslagda armar förstörelsen, hvilken det dock stod i dess makt att hindra; tvärtom, istället för att bispringa de olyckliga borgarena, som vid detta tillfälle uppförde sig med berömvärdt mod, ökade den deras elände genom plundring och andra våldsbragder. Efter att ändock icke alldeles gått under och ehuru med föga lif, hafva sedan denna sista olycka bibehållit sig bland städernas antal, kom Kongelf jemte hela Bohus län, 13 år derefter genom freden i Roeskild under svensk spira, hvarunder den ock sedan dess varit. Men dermed att det nya Kongelf kom under svenska kronan voro dess olyckor på intet sätt slutade, ty Carl X, med särdeles förkärlek för Göteborg och Marstrand, upphäfde ej allenast Kongelfs stapelstadsrätt, utan befallde till och med samma år, som det blef svenskt, att detsamma skulle upphöra såsom stad samt borgerskapet afflytta till Göteborg och Marstrand. Konungens plötsliga död förekom emedlertid utförandet af denna befallning. Förmyndareregeringen, följande en mildare fast ej så djuptänkt politik som Carl Gustaf, tillät den 30:de November 1660 Kongelf att få ega bestånd såsom stad, med samma frihet som »Falkenberg, Kongsbacka och andra fläckar», d. v. s. med en inskränkt uppstads frihet, hvilken ytterligare konfirmerades 1664, under vilkor, att staden endast fick segla på Göteborg och Marstrand; detta var höjden af Kongahells förnedring, hvars

rika handelsflotta fordom besökte Medelhafvets yppiga kuster. Kriget utbröt ånyo 1675 med Danmark, och vid den Gyldenlöwska arméens annalkande den 20 Juli 1676 uppbrändes Kongelf, på landshöfdingen Harald Stakes befallning, af underkommendanten på fästningen, Börje Nilsson, emedan staden ansågs kunna lemna fienden skydd. Två år derefter, under den långvariga belägring slottet utstod, hade detta steg varit af behofvet påkalladt; nu var det, snart sagdt, en onyttig grymhet. Härmed försvann Kongelf från sin dåvarande plats såsom fullkomligt otjenlig, då man insåg att, vid alla fästningens belägringar, den antingen skulle vara första målet för fiendens eller, såsom vi sett, egna landsmäns af strategiska skäl framkallade utrotningsbegär. Så länge kriget fortfor, var ej att tänka på något återuppbyggande af Kongelf. Detta skedde först 1680. Det utstakades då på den plats, der det nu är beläget, eller mellen elfven och Fontinsberget. Fästningsholmen fick icke bebyggas, men väl de der liggande gamla tomter begagnas af borgrarna till kålgårdar. Till hjelp beviljades frihet under 3 år från alla kontributioner, lindring i inqvarteringsskyldigheten, fritt skogshygge i kronskogar samt publikt understöd till kyrkans uppbyggande. Antingen måste den nya staden med stora steg tagit upp sig eller också betraktade Göteborg den lilla nykomlingen med afundssjuka ögon, ty redan 1693 ingick nämnde stad med klagomål att Kongelf dragit i synnerhet en god del af jernhandeln till sig. För ögonblicket lände dessa klagomål icke till någon åtgärd, men grunderna för den år 1718 ingångna begäran om erhållande af stapelfrihet antyda, att staden befann sig uti ett framskridande tillstånd. För denna gång erhöll den väl icke sådan, men deremot, och hvad nästan icke lände till mindre fördel, tillåtelse att besöka alla Wärmlands marknader och ensam drifva handel med träeffekter från de skogiga trakterna kring Göta elf. Den allmänna rörelse, som blef en naturlig följd af det för städerna i detta län så fördelaktiga, fast för landsbygden skadliga, sillfisket 1747—1808 kom äfven Kongelf till godo. De stora förhoppningar man gjorde sig af detta fiske medverkade hufvudsakligen till den åt staden den 30 April 1762 förlänade stapelstadsrätten, och denna, äfvensom befrielsen 1770 från inqvartering af besättning och arbetsmanskap på Bohus, bidrog något till stadens förkofran; dock betogo Göteborgs och Marstrands närhet henne all egentlig kraft till uppkomst. Tullintraderna voro en tid väl ej så ringa, mest derigenom att tolagen, som här var mindre än i andra städer, inbringade ej så obetydligt, såsom bland annat 1833, då tullinkomsterna bestego sig till 11,586 rdr b:co. Men då nedsatte Göteborg tolagen till nästan densamma, som i Kongelf, och nu var staden beröfvad äfven denna måttliga inkomstkälla. År 1850 uppgick tulluppbörden till 1661, men har sedermera än förminskats, så att den, enligt Landshöf.Emb. femårs-berättelse 1855 utgjorde 655 rdr, men enligt kommerce-kollegii uppgift för samma år till endast 76 rdr, år 1860 åter till 2710 rdr. Spannmål, trävaror, tegel och skiffersten hafva utgjort de hufvudsakligare utförselsvarorna. Föremålen för införsel hafva förnämligast varit fisk, salt och stenkol. Handlandernas antal, som på 1760-talet var 6, uppgick 1856 till 17 med 21 biträden och 1860 till 17 med blott 18 biträden. Nordre-elfs grunda utlopp har fortfarande varit hinder för en större liflighet i skeppsfarten, hvarföre staden till inrikes sjöfart ej heller eger mer än ett fartyg om 70 läster; men på utländska platser bedrefs handeln 1856 med 39 utländska fartyg om 1,312 läster. Exporten af spannmål, mest hvete, uppgifves till 463,000 kubikfot. Handeln med landsbygden, som förut varit högst ringa, har på sednaste år uppblomstrat till verklig betydenhet. Den utgör det ena för stadens bestånd. Det andra är borgerskapets stora och lönande jordbruk; stadsjorden, fördelad i 5 mant., består af tillsammans 1381 tunnl., inber. 19 tunnl. impedimenter med ett taxeringsvärde af 75,000 rdr. Ibland binäringar böra handtverkerierna räknas, jemte någon trädgårdsskötsel och obetydligt fiske i elfven m. m. Pepparkakstillverkningen icke förglömmandes. Hela statsbidraget uppgår till 10,219 rdr 24 sk. För när-

varande räknar det välmående Kongelf 5 fabrikanter, (fabrikernas tillverkningsvärde uppgick 1860 till 20,943) 30 handtverkare utom 8 sjelfförsörjare samt 925 inv., af de sednare räknade staden 1805: 853 och 1840: 749.

Stadens vapen är detsamma som länets eller en fästning med 2 portar. På högra sidan om densamma ser man ett upprest lejon och på den venstra ett svärd. Magistraten utgöres af borgmästare och 3 illiterate rådmän. Stadens nummer vid riksdagen är 56 och den hör till 5:te klassen. Af Kongelfs fordna herrlighet återstår ännu det oändligt intagande i dess läge. Bäst fattas detta från de höjder, öfver hvilka landsvägen löper till Tjufkil. Derifrån synes den anspråkslösa staden med sina små trädgårdar smyga sig tätt utmed foten af Fontins fjellvägg och spegla sig i elfven, som här med sina båda armar omfattar det bördiga Hisingen. I fonden resa sig de romantiska ruinerna af Bohus fästning, bakom hvilka framskymta de stela bergen på Westgöta-sidan — en tafla, som erinrat mången resande om vuerna på Rhenflodens besjungna stränder. — Kongelf framvisar en lång rad af hus, utsträckt mellan Fontinsberget och Nordre elf samt den gren af denna, som skiljer Elfvebacken, eller den holme, hvarpå Bohus ligger, ifrån fasta landet. Till följe af detta läge eger det blott en enda gata, endast öster ut finnas ett par gränder. Gatan leder öster ut till ett torg, som omgifves på tre sidor af kyrkan, rådhuset och några privata byggnader, men är öppet åt strömmen. Staden räknar 128 hus och gårdar, taxerade jemte stadens jord till 579,430 rdr rmt. Husen äro till en stor del åldriga, emedan på sednare tider, eller rättare sagdt alltsedan Kongelf flyttades till sin närvarande plats, ingen allmän eldsvåda öfvergått detsamma. De enda dylika olyckshändelser man känner är eldsvådan 1796, som ödelade 15 hus, och en annan af år 1836 uti hvilken 11 sådana uppbrunno. Kongelfs publika byggnader äro: *Kyrkan*, räknande sin ålder från 1679. Vid hennes yttre upphyfsning har en stor hushålsaktighet gjort sig gällande, i thy att blott de delar, som vetta åt torget, blifvit bestrukna med hvit oljefärg, men de andra åter med simpel rödfärg. Inuti är hon lika tarflig, som utvändigt. Korsarmarnas vinklar mot långhuset äro afskurna och framför hvarje af dem står en sexkantig kolonn, som uppbär hvalfvet. Kyrkosilfret, vägande 178 lod, är skänkt år 1817 af mamsell B. C. Sivertsson. *Rådhuset*, ett tvåvåningshus, är i alla afseenden obetydligt. Då Kongelf låg på fästningsholmen, stod den prydliga och tornbeprydda rådstugubyggnaden ungefär midt emellan Högebro och fästningens norra contreescarp. *Bohus fästning*, se den artikeln. *Skolhuset*, ett tvåvåninghus, också beläget i närheten af torget, innehåller på nedra botten skolrummen och i 2:dra våningen boningsrum för läraren. — Undervisningsanstalterna utgöras af en pædagogi och en folkskola med 30 lärjungar i hvardera. Uti den förstnämnda har den berömde Thomas Thorild erhållit sin första undervisning. Den har en betydlig donation, gifven af mamsell Sifvertsson, till lärjungarnes understöd, äfvensom ett betydligt bibliothek, ditskänkt af framlidne prosten i Thorsby, Sifvertsson. Såsom pastorat tillhör Kongelf 2 kl. reg. Elfsyssels kontrakt i Göteborgs stift, och har till annexer: Ytterby socken på Inland, och Rödbo eller Kongelf socken på Hisingen. Årligen hållas tre marknader i Kongelf, d. 15 Febr., 16 April och 15 Oktober.

**Kongsbacka** eller *Kungsbacka*. Gammal stapelstad i Halland, $51^3/_8$ mil v. s. v. från Stockholm, är med sitt nu egande namn föga känd uti den äldre historien, men intager likväl der under namnet Aranäs sitt rum. Oupptecknadt och okändt är dess anläggningsår. Det måste sökas i långt tillbaka flydda århundraden; ty redan år 1256 omtalas i häfderna köpstaden Aranäs, såsom förstörd af norske konungen Hagen den Gamle. Endast uti en dunkel fornsägen bibehålla sig ännu berättelserna om stadens forna utseende; för 100 år sedan utvisades likväl, på en höjd nordvest från staden, några skonade lemningar från en befästad borg, *Risakullen* kallad, som fordom stått der, och Chyträus Vejanus omtalar dessa fornlemningar, med upprepande af den uti hans tid ännu bibehållna sägnen, att de utmärka rummet,

der Ragnar Lodbrok bott (han egde efter sin fader och morfader skattländer uti Wiken, så att otroligt är det icke, att han tillbragt någon tid uti denna intill Wiken belägna trakt), och att staden erhållit sitt nuvarande namn efter konungens borg, som varit belägen på denna höjd eller backe. Samme författare berättar äfven, att staden fordom varit väl befäst, och att lemningar af den dubbla vallgrafven och af vallarne ännu funnos 1598. Ehuru de för närvarande saknas, synes uppgiften bestyrkas deraf att en af stadens gator bibehållit intill vår tid namnet: *Wallgatan*. Under den dubbla benämningen Kongsback sive Aranäs finnes staden utmärkt på en karta af år 1277, och synes der, omsluten af de båda strömdragen, hafva samma läge, som den för närvarande innehar. Inga spår finnas qvar efter stadens första invånare. Vid norra sidan om vägen till Göteborg, på den s. k. kapelljorden, skall under katholska tiden stått ett kapell. Stadens betydenhet i femtonde århundradet synes af stadgandet i Kalmar Recess af 1483, att i och för öfverläggning af unionella ärender, skulle årliga sammankomster hållas mellan fullmäktige från de tre förenade rikena, ena året i Kongsbacka, det andra i Ny Lödöse och det tredje i Kongelf samt så allt framgent. Stadens äldsta kända privilegier äro beviljade af danske konungen Fredrik II och daterade Fredriksborg den 17 Febr. 1582. Bekräftelse på de lemnade privilegierna har sedan blifvit utfärdad af drottn. Christina, Carl XI och Ulrika Eleonora. Först på riksdagen 1766 återfick denna urgamla stad, efter ytterligare tre århundradens lägervall, sina stapelstadsprivilegier. Kongsbacka hemsöktes den 24 April 1846 af en vådeld, som förstörde större delen af dess byggnader, så att blott tvänne större hus blefvo räddade jemte några små spridda kojor i den glest bebyggda södra delen af staden. Allt öfrigt, jemte kyrkan, hvilken var af trä liksom stadens öfriga byggnader, blef inom några timmar lågornas rof. Före denna ödeläggelse egde staden 88 till större delen bebyggda tomter; folkmängden uppgick 1810 till 347, 1855 till 572, men 1860 till endast 539 personer. Antalet hus och tomter utgjorde 1859: 102, och stadens jord bestod af 287 tunnl. 7 kappl., häraf 134 tunnl. 14 kappl. åker, äng och tomter, $140^1/_2$ tunnl. betesmark (enligt tax.längden 76 hus och gårdar, 93 tunnl. $5^3/_{10}$ kappl. stadsjord). Stadens hela taxeringsvärde uppgick till 413,740 rdr rmt. Statsbidragen utgjorde 1859: 8,401 rdr rmt. År 1805 fanns 5 handl., 5 handtverkare, år 1860: 22 handl., 27 handtverkare samt 54 sjelfförsörjare, erläggande i bevillning 627 rdr rmt. Af fabriker funnos sistn. år blott 2 färgerier, 1 urfabrik, med ett tillverkningsvärde af 3,607 rdr rmt; vid fabrikerna sysselsattes 8 arbetare. Alltså har en ny stad uppstått med snygga och till en del prydliga hus hvilken med hvarje år förkofrar sig, oaktadt de missgynnande merkantila förhållanden, hvartill den genom sitt läge, i närheten af Göteborg, är dömd. Emedan ingen uppkomst för staden var tänkbar, så länge vid mynningen af Kungsbacka-ån, vid hvars venstra strand staden är belägen, fanns ett sandref, som vid vanligt vattenstånd hindrade all kommunikation med äfven de minsta båtar, bildades 1849 ett så kalladt Hamnaktiebolag. Af kaptenen vid flottans mekaniska korps Remmer uppgjordes då ett förslag, enligt hvilket berörde sandrefvel skulle genomskäras och tvänne på fachiner byggda hamnarmar uppföras, hvarför kostnaden beräknades till 16,100 rdr bco. 5,000 rdr bco tecknades af aktiegarne och statsanslag söktes för återstoden. — Handeln med trädvaror är den enda som håller sig uppe och sätter staden i förbindelse med närgränsande orter. Dessa trädvaror komma från Elfsborgs län, och flottas, dels nedåt Kongsbacka-ån, dels till södra ändan af sjön Lygnern, hvarefter de sedan vidare transporteras landväg. De år, då missväxt inträffat, har staden drifvit en ej obetydlig handel med spannmål, som, uppköpt i Skåne, sedan föryttrats till allmoge inom så väl Halland, som angränsande delen af Elfsborgs län. — Riksdagsnummern är 79 och stadens vapen, sådant det i dess äldsta sigill förekommer, föreställer en i rödt fält med utsträckta armar stående qvinna, hållande i ena handen en kalk och i den andra en kräckla. Öfver henne sy-

nes en ängel i blått fält med samma emblemer i sina händer. Qvinnobilden lärer föreställa St. Gertrud, till hvars ära kyrkan blifvit invigd. Kongsbacka jemte Hanhals är ett regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Fjäre och Wiske kontrakt i Göteborgs stift. Ett cellfängelse för staden jemte Fjäre härad har på senare åren uppstått och inrymdes till begagnande från den 1:sta Juli 1854. Det har 12 ljusa celler och medeltalet af fångar för året har varit 70. Uti stadens skola var antalet af lärjungar vanligen omkring 12, men sedan en folkskola om hösten 1849 hade kommit till stånd, minskades deras antal ända till 3. Under åren 1851—55 kan det pr medium antagas till 8. 1850 bevistades folkskolan af icke mindre än 50 barn, 1859 af 67, medan 16 undervisades hemma. Tillfölje af detta skolans lyckliga resultat, anses den fond, hvartill kon. Carl XIV lemnat 7,000 rdr bco, och som var ämnad för en småbarnsskola, ej vara härtill behöflig, utan förvaltas medlen endast af en direktion. — Marknader hållas i Februari, April, Juli och Oktober.

**Kongsberga.** By uti Färentuna socken och härad af Stockholms län, är belägen på ett berg, som består af flera klippor, af hvilka några hafva särskilda namn, såsom Kumblaberget, Gråtteberget, Kurberget m. fl. Byn, som består af $4^1/_2$ mant. skatte på 12 n:r, skiftade i 36 delar, och med ett taxeringsvärde år 1859 af 36,300 rdr rmt, har 181 inbyggare. Det är ett tal bland allmogen, att »här varit likasom en stad.» På sluttningen af sydöstra bergshöjden (Kumbleberget) är upprest en omkring 3 alnar hög, på södra sidan flat, sten, från hvilken utgår mot södra en afbruten rad af lägre stenar, och synas på få alnars afstånd härifrån tecken efter en dylik stenrad i samma sträckning som den förra. I närheten äro ock jemte en uråldrig grundmur, hvilken till en del sträcker sig under ett uthus, flere stensättningar, men alla så skadade, att i afseende å deras fordna bestämmelse intet kan stadgas. Blott några rundade stenkretsar af 20—30 till 35 fots tvärdrag återstå, fast mer och mindre betäckta med gräsvall. Byamännen hålla minnesmärkena för både »gamla» och »illmariga», men hafva intet att om dem förtälja. På en från Kumlaberget hit löpande obetydlig landtrygg finnes ett märkvärdigt minnesmärke, närmare beskrifvet i Dybecks Runa II häft. 1842 sid. 34. Långtarmen, hvilken sträcker sig efter öns vestra sida, bildar midt för Kongsberga en mindre bugt. Norr om denna sträcker sig efter vattenleden en obetydlig ås, eller förhöjning, och utgör denna med sina mörka alar, sin frodiga växtlighet och sitt herrliga läge en af de täckaste delar af ön. Det är hit, som några af våra fornforskare förlagt gamla slotten *Ringnäs* och *Kongsberg*. På två ställen på södra delen af höjden med 80 alnars afstånd från hvarandra finnas murar, närmare beskrifna i Dybecks II Häfte sid. 36. Fornforskarne hafva dock varit af ganska olika tankar rörande ifrågavarande tvänne fästen. Under det nemligen en del hållit före att Ringanäs och Kongsberg varit olika namn under särskilda tider på ett och samma slott, hafva några förlagt än det ena än det andra till den trakten, der nu Svartsjö är, eller till andra delar af ön, medan andra ansett lemningarne efter Ringanäs och Kongsberg böra sökas i närheten af hvarandra. Rörande Kongsberg instämma Hadorph och Palmsköld deruti, att det fordom varit en stor Kungsgård, belägen på Färingsön: att konung Magnus Ladulås här ofta vistats: att det sedermera blifvit gjordt till bondegård, och att murarne efter Kongshuset ännu (i slutet af 1600-talet) der utvisats. Nu förvaras minnet af Kungsgården i byns namn.

**Kongsbro.** Boställe uti Wreta Klosters socken, Gullbergs härad af Linköpings län, för regementschefen vid 1:sta Lifgrenadierregementet, af 8 mant. krono-säteri, taxeradt 1860 till 36,000 rdr rmt, är beläget vid Motala-åns utlopp i Roxen; det var förut kungsgård och kallades *Bro*, äfven *Biskopsbro*, då det tillhörde de katholska biskoparne; var bebygdt af biskop Henrik Tideman. *Kongsbro* kallades gården i anledning af dess indragning till kronan efter Westerås recess 1527, då den blef kongsgård och beboddes en tid af hertig Magnus, Gustaf I:s son, som dog

härstädes 1595; han hade i sista stunderna återfått sitt förstånd, samt kristligen beredt sig till döden; blef begrafven i Wadstena fordna klosterkyrka, och hvilar nu på samma strand, der han i villande drömmar fordom sett den svanhvita hafsfrun gungande på Wetterns vågor. Hans oansenliga griftvård är nu mest förgäten; men visorna om »Hertig Magnus och hafsfrun» förvara bland bygdens folk hans minne. År 1598 fördes hit de efter slaget vid Stångebro, af kon. Sigismund till Hertig Carl utlemnade riksråden med hustrur och barn på bondvagn och klöfsadlar under stark bevakning. Under kriget med Danmark år 1612, mötte konung Gustaf II Adolf här den 16 Juli en trupp danskt krigsfolk, hvaraf 35 blefvo nedhuggna och 76 fångna. Gården har sedermera blifvit emot en viss årlig afgift, förlänad åt förtjente män. År 1628 köptes Kongsbro af Lars Skytte för 27,442 daler 4 öre, kom derpå till dess måg Jakob Duvall (död 1684), i hvars ego det 1683 kallas urgammal sätesgård, men förfallen och förklarad såsom underkastad lösen, i egenskap af kongsgård; den blef ock reducerad. År 1799 innehades och bebodes bostället af sedermera generalbefälhafvaren öfver norra arméen, Fabian Wrede.

Han bidrog på ett utmärkt sätt till tronföljarevalet efter prins Carl August död, genom upplysningar om den store prins af Ponto Corvo han lärt känna i Paris. Han beskrifves i »Biographiskt Lexikon» såsom i alla afseenden ämnad till befäl, älskvärd och nedlåtande i umgänget, vördnadsbjudande då allvar fordrades, alltid bibehållande förmågan att göra sig lydd. Nitisk för laglydnad, vän af en orubbad samhällsordning, lät han aldrig en stund förvilla sig af tidehvarfvets tillfälliga nycker, mot hvilka han alltid visade sig som en sträng och oböjlig domare. Redlig vän, öm fader, rättvis embetsman, var han i alla både allmänna och enskilda förhållanden ädel, i detta ords rätta och skönaste bemärkelse. Han dog 1824. Gift med en genom själsegenskaper och behag utmärkt qvinna, Agatha Brehmer. Sonen, Fabian Jacob, har förvärfvat sig såsom vetenskapsman ett europeiskt namn.

**Kongsfors**. Boställe, se Örby socken.

**Kongs- Husby**. Annex-socken till Weckholms pastorat, ligger uti Trögds härad af Uppsala län, 2 mil från Enköping, $4^3/_4$ mil s. s. v. från Uppsala — vid 60 fots höjd öfver hafvet — mellan Weckholm och Thorsvi i öster, Grönsö- och Staby-fjärdarne samt Ekaviken i sydvest och vester, den forna Hesslingesjöns vattendrag i norr mot Lillkyrka och upptager efter Hahrs stat. tabeller en areal af 0,380 qvadratmil, som gör 8,794 tunnl., af hvilka 3,495 äro insjöar, men efter Tham och Forsell en areal 3,749 tunnl., deraf blott 30 skola vara sjöar och kärr. Förmodligen äro tillhörande öar ej inberäknade i sednare uppgiften. Landet är kring det vattendrag som går till Thorsviviken, en tämligen sidländt dalgång mellan låga åsar, för öfrigt merändels slätt, men något bergkulligt åt vester; i allmänhet skoglöst. Rådande jordmånen är lera; åkerbruket hufvudnäringen, hvarjemte idkas något fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 586 och 1860 af 521 personer, består af $10^7/_8$ mant. skatte, $1^7/_8$ krono, $13^3/_4$ mant. frälse, taxerade sistn. år jemte 2 lägenheter och 2 qvarnar till 204,130 rdr rmt. — *Husaby*-trögh nämnes 1264 och 1314 såsom hörande till Trögha; det har, åtminstone från slutet af 1600-talet, egen kaplan, dock gemensam med Thorsvi. Kyrkan beskrifves 1829 såsom gammal, af gråsten, med vackra hvalf, stor och ljus. Den förmenas vara byggd af kon. Magnus Ladulås, men en del, den s. k. nya kyrkan på vestra sidan, är tillkommen 1755—57, och det hela repareradt 1770. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare, för (år 1859) 38 barn, medan 7 undervisades i hemmet. Kongs-Husbyby förekommer 1282 såsom kongsgård. Konung Birger förlänte på sin bröllopsdag 1299 denna gård jemte Fjerdhundra land med Enköpings stad åt sin drottning Märtha. Det var vid detta tillfälle, som hon sade sig högre skatta att få sin bön beviljad om frihet för den fridlöse Magnus, Algot Lagmans son, som ännu för ett brödernas klosterrofs skull oskyldigt hölls i fängelse; hvilken bön ock vardt henne beviljad. Drottning Märthas ädla gerning glömdes ej af folket och skall ej heller förglömmas så länge dygd och ädelt sinne vördas i vårt land. En annan prinsessa, Ingeborg, begärde ock på sin bröllopsdag friheten för Marsk Stigs fridlösa barn och öppnade deras fängelse. Båda dessa konungadöttrar voro upp-

fostrade af Magnus Ladulås' gemål, den ädla fru Hedvig. Välsignelse öfver de kongliga mödrar, som sålunda utså dygdens och det godas frö i deras barns hjertan, de der en gång skola komma att råda för folkens väl och sällhet! — Äfven Erik XIII gaf *Kungs-Husby* med Trögds härad till morgongåfva åt sin drottning Filippa, hvilket sjelfva brefvet af 1420 utvisar. Det är likväl ej kändt, om kungsgården vid det senare tillfället ännu fanns till. Den är nu längesedan förvandlad till en bondby. Åtskilliga runstenar hafva blifvit funna i socknen, såsom två i vapenhuset och tre i Skjeberga hage. — Utmed vägen, som kommer från Weckholm och går förbi kyrkan öfver broar till Kalfsundsholmen och Grönsö, går segelleden från Stockholm till Enköping.

Af gårdar märkas: *Grönsö* säteri på ön af samma namn, vester om Björkfjärden med $1^3/_8$ *Byresta*, $^1/_4$ *Ektorp*, $^1/_4$ *Nibble*, $^1/_4$ *Ullboda*, $^1/_4$ *Snickaretorp*, tax. till 53,680 rdr rmt. Egendomen består dessutom af $^5/_8$ mantal i Bond-Arnö socken samt $5^3/_8$ mant. i Weckholms socken, med 241 tunnl. inegor, 770 tunnl. skog och utmark. Gården såldes 1726 af grefvinnan Schyttes arfvingar till öfverste Erik Odelström till Kägleholm, se vidare »Grönsö.» — $1^5/_{16}$ mant. *Husby by*, tax. till 13,260 rdr rmt, eges af hr P. Sköldberg; denna egendom belägen $^1/_4$ mil från Mälaren, har en areal af 354 tunnl., hvaraf 125 åker; årliga utsädet är 65 t:r säd samt 30 t:r potates, höafkastningen vanligen 200 par-lass; årliga onera uppgå till cirka 300 rdr rmt. — $^1/_{16}$ ibm samt frälseräntan af $2^5/_{16}$ mant., tax. till 17,540 rdr rmt, eges af baron Liljencrantz. — 1 mant. *Hacksta*, tax. till 5,400 rdr rmt, tillhör Upplands kongl. regements pensionskassa. — 1 mant. *Skjeberga*, tax. till 8,250 rdr rmt, eges af prosten C. Trysén. — $2^3/_4$ *Solkesta*, $1^1/_2$ *Norrhammar*, tax till 25,920 rdr rmt, eges af majoren grefve Levenhaupt. — 1 *Nibble*, $^1/_2$ *Staxhammar*, tax. till 6,300 rdr rmt. — $^1/_2$ *Östersta*, tax. till 4,730 rdr rmt, är komministerboställe. — $^3/_4$ *Ryssvi*, tax. till 7,430 rdr rmt, $^5/_8$ *Wåhlhammar*, tax. till 4,050 rdr rmt, äro tvänne fanjunkareboställen. — *Husby by* utjord, tax. till 810 rdr rmt, är klockareboställe. — Minsta brukningsdelen är $^1/_8$ mant. *Husby by*, tax. till 630 rdr rmt. — Adress: Enköping.

**Kongskogen**. Egendom uti Lungsunds socken, Philipstads bergslags härad af Carlstads län, består af $^1/_2$ mant. frälse Kungskogen (8,100 rdr), 1 Kungskogshyttan (3,000 rdr), $^5/_{128}$ Kallkällshult samt andra $1^1/_6$ mant., allts. tax. till 24,282 rdr rmt. Hyttan vid detta hemman är grundlagd af hertig Carl, en masugn uppbygdes här 1678. Godset eges af kammarherre C. Sköldebrand på Hellekis.

**Kongsladugården**, se Laholms s:n.

**Kongsladugården** *Lilla* eller *Tyska*, Fyra mantal krono-säteri i Nicolai socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, tax. till 16,500 rdr rmt är af Kongl. Maj:t och Kronan utarrenderad på 30 år, 1852—1882, till grefve W. Wachtmeister på Husbygård i Oppunda, emot en årlig afgift af 162 t:r 1 kappe, hälften råg och hälften korn. Egendomens afkastning är omkring 240 t:r säd och 310 lass hö (deraf en stor del skördas på åkern), men anses böra stiga betydligt genom kärrs påbegynta aftappning och odling. Hela arealen är 480 tunnl., deraf 56 tunnl. betesmark äro från arrendet undantagna och Nyköpings stad *tills vidare* upplåtne utan afgift, endast mot deltagande i extra rotering för $^1/_4$ mantal. Af de öfrige 424 tunnl. upptaga 5 torp 92 tunnl.; åker 95, äng 138, betesmark 82; det öfriga hustomter och impedimenter; skog finnes icke. Egendomen har varit förpantad till fru M. Kurtzel, sedermera öfverflyttad på landshöfding Falkenberg, som innehade den 1685, och skattlades 1767.

**Kongsladugården** *Stora*. Åtta mant. krono-säteri i samma socken, tax. jemte derunder lydande lägenheten Lindbacke till 37,520 rdr rmt, är bortarrenderad till coopvardie-kapten G. A. Fogelström.

**Kongslena**. Annex-socken uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil o. n. o. från Falköping, $2^1/_4$ mil söder från Sköfde, omgifves i öster och söder af Hömb, Aklinga, Hvarf och Tiarps socknar, i vester af Högstena, i norr af Dala, de två sistnämda i Gudhems härad och omfattar 4,397 tunnl. fast land och omkring 50 tunnl. vatten. Socknen består af 1 mant. *Brissmestorp*, 1 *Gunniltorp*, 20 *Kongslena*, $^3/_4$ *Grönegatan*, $^1/_2$ *Råbäck*, $^1/_4$ *Stenbrotorp*, $^1/_8$ *Trollebo*, 1 *Öfvertorp*, alla skatte; *Kongslena* stommen, 1 krono, arrenderas under Kaflås, *Lunden* $^1/_4$ kr. med $^1/_8$ *Munkartorp* under Kongslena öfversteboställe 2 mant.; *Dahlen* $^1/_2$, *Tjufvatorp* 1 mant. frälse, tills. $24^7/_8$ mant. skatte, $3^3/_8$ mant. krono, $1^1/_2$ mant. frälse, i 89 brukningsdelar, (år 1820 voro här 56

bönder) och tax. till 132,440 rdr rmt. Marken har ett sluttande läge från Plantabergen — socknens höjd beräknas till 420 fot öfver hafvet —; jordmånen är ömsom sand och svartmylla, ömsom lera. Endast $2^1/_2$ mant. utom öfverstebostället ega någon skog; här finnas ock 2 små kronoparker, nämligen Kungslenaberg och Åsarne. Folkmängden, som år 1805 var 541, uppgick 1860 till 711 personer. Socknen eger historisk märkvärdighet för det fältslag, som här levererades år 1208. Under artikeln Elgarås hafva vi nämnt huru ett af Knut Erikssons barn, sedermera Erik X, undkom mördarne, ditsända af Sverker Carlsson. För denne Erik reste sig Svenska folket, uppbragta öfver Sverkers illgerning, så att den senare måste anlita om hjelp sin frände, konung Waldemar Seijer i Danmark, och sin förra gemåls mäktiga slägtingar i detta land, isynnerhet prelaterna i Lund och Roeskild. Den förre erkebiskop Andreas Suneson Hvide, jemte hans bröder anskaffade med Waldemars tillstånd ett stort antal krigsfolk till Sverkers tjenst. Biskop Peder i Roeskild, Hvides bror, anförde under kon. Sverker hela danska hären, som bestod af 16,000 man, dels Danskar dels Böhmare, hvilka sistnämda Waldemars drottning anskaffat från sitt fädernesland. Erkebiskopen Valerius i Uppsala var äfven på Sverkers sida. Lägret slogs vid Lena, dit Erik Knutsson ankom med sina Svenska och Norska trupper, under Fale Bure den Unges anförande. Den 21 Jan. 1208 stod det märkvärdiga slaget, som var ett af de blodigaste nordens häfder ha att omtala. Det började med mycken tapperhet å ömse sidor, och segren var länge oviss; men slutligen dukade Danska hären under och kon. Sverker Carlsson led ett fullkomligt nederlag. Man såg ej flyende och jagade trupper, utan endast här och der en och annan, som i tysthet drog sig från valplatsen, hvilken var alldeles betäckt med döda. Härvid stupade å Danska sidan Lars, Jakob och Ebbe Suneson, tillika med fältöfversten Erik Glug, samt flera andra betydande män. Danska kämpavisorna förmäla, att af 8,000 man hade endast 55 återkommit. Fale Bures tapperhet bidrog isynnerhet till segern öfver konung Eriks fiender. Sverker flydde, tillika med svenske erkebiskopen samt fältherren, biskop Peder, till erkebiskopen i Lund; men Erik blef allmänt erkänd för konung i Sverige. På detta fältslag syftar den gamla bekanta munkversen: »Contigit in Lenum duo Danske lupo för enom. Af Svenskom Svenom togo dorsum verbere plenum: det hände i Lena, att två Danskar togo flykten för en Svensk och fingo ryggen full med stryk.» Ännu lefver traditionen härom ibland ortens allmoge, som vet att uppvisa ett kärr, kalladt Helvetes-kärret, der de flyende Danskarne skola hafva sjunkit i gyttjan och blifvit nedgjorda; man har äfven hittat i Kongslena norra gärde, på de s. k. Ryttarebackarne, yxor, hamrar, sporrar och menniskoben. — Socknen, som fordom varit moderförsamling och nu annex till Hvarfs pastorat (se Hvarf), gafs af biskop Bengt Folkunge på dennes sotsäng 1291 till Nydala kloster. Kyrkan, af gråsten, skall vara bygd i första hälften af 13:de seklet eller före år 1250, genom kon. Erik XI:s (Halte och Läspe) försorg, förmodligen af tacksamhet för den seger hans fader, Erik Knutsson, såsom ofvan är nämndt, vann 1208, äfvensom vid Gestillren år 1210. Kyrkan utvidgades 1753 och blef år 1818 reparerad, så att den nu täflar i prydlighet med de flesta äldre landskyrkor. År 1258, då Birger Jarl med sin son, kon. Waldemar, och måg, kon. Håkan i Norge, vistades på Lena, bevistade de påskdagen gudstjensten i kyrkan. Birger och Waldemar ledsagade kon. Håkan mellan sig fram till altaret att offra. — Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 94, deraf dock 56 undervisades hemma. Ett spannmålsmagazin, bygdt af sten, finnes i socknen.

I socknen märkas: Byn *Kongslena*, som är, undantagande krykoherdens stomm, anslagen till lön för öfversten. Denna, jemte derunder lydande 49 gårdar, ingick såsom en del i drottning Christinas donation till riksrådet, grefve Fredrik Stenbock. Då den ansenliga byn förstördes 1669 af vådeld, ernade grefve Per Brahe d. y. förvandla densamma till en köpstad, som skulle kallas Brahestad eller Brahelena, emedan denna by och Wartofta härad hörde till hans grefskap, och lät för detta ändamål utstaka ga-

tor och tomter, hvarpå några hus blefvo uppförda; men oroliga tider, grefvens död, och hela grefskapets reduktion under kronan hindrade detta förslag. Lena, sedermera såsom ofvan nämndt indelt till öfverstebostälie, kallades Kongslena, till skillnad från andra byar i Westergötland med samma namn. År 1672 nedbrändes denna by af en häftig vådeld, hvarefter den uppbyggdes enligt en ny plan, samt indelades i lika stora qvarter. En del af gatorna pryddes med löfträd på sidorna, så att byn i ordnad anläggning liknar en stad. Byn genomskäres af allmänna landsvägarne mellan Mariestad, Sköfde och Jönköping, samt har 2:ne frimarknader, sommar och höst, med landets egna produkter och boskapskreatur. Byn beboddes år 1860 af 467 personer. — *Tjufvetorp* 1/2 mant., *Kongslena* 1/2 mant., utgöra ett gods, tax. till 4,560 rdr rmt. Öfvestebostället, se nedan. — Adress: Sköfde.

**Kongslena.** Öfversteboställe af 2 mantal i ofvannämda socken, taxeradt till 21,380 rdr rmt. I historien kallad Lena, intar denna gård ett framstående rum såsom jarla- och konungasäte, samt folkungagods. En af dess första kända egare har varit den namnkunnige riksföreståndaren, Birger Jarl af Brosa, som förtjenade i många hänseenden att vara konungars föredöme. Hertigen af Finland, biskop Bengt, son af Birger Jarl, gaf år 1290 sitt arfvegods Lena, bestående af 26 gårdar, till domkyrkan i Linköping. Egendomen lär likväl ej länge tillhört biskopsstolen, emedan riksmarsken Torkel Knutsson, som af några häfdatecknare äfven anses varit en folkunge, egde Lena omkring år 1300. Denne namnkunnige man, hvars ädla och rena karakter, klokhet och statsmannatalanger, gjorde perioden för hans riksföreståndarestyrelse, från 1290 till 1302, till ett af Sveriges lyckligaste tidskiften och berättiga honom till ett af de ärofullaste rummen i Sveriges häfder, vistades sedermera på denna sin gård. Ett fel, om det så kan kallas, hade marsken begått, då han lemnade konungen ensam med sina bröder. Dessa, som sågo omöjligheten att kunna störta deras broder, så länge Torkel Knutsson lefde, förlikte sig med konungen och intalade honom, att det var blott denne, som var orsaken till all oenighet inom kongl. huset. Konungen, öfvertygad om brödernas nu visade uppriktighet, begaf sig med dem till Lena för att fängsla marsken. Denne förut varnad, yttrade blott, att hans samvete ej förebrådde honom något, och att ingen kunde bevisa honom hafva gjort något mot konungens befallning, samt önskade för öfrigt, att hafva så troget tjent sin Gud, som sin konung. Emellertid fick han, hvad hans ärliga sinne förut ej kunnat tro, se den 6:te Dec. 1305, då konungen kom för att gripa honom såsom den der illa förestått förmynderskapet, vållat oenighet mellan konungen och dess bröder. När marsken fick se konungen, sade han: »Detta hafven I, konung, blygd utaf så länge I lefven, att I förrådden mig så snödeliga.» Han blef emedlertid gripen och förd till Stockholm, med bakbundna händer, och fötterna sammanbundna under hästbuken, samt kort derpå halshuggen 1306. Hans gård indrogs till kronan, som sedermera öfverlemnade den till Linköpings domkyrka och lära sålunda biskoparne innehaft gården till reformationen. År 1569 anslogs Lena kongsgård, med underliggande hemman i Wartofta härad, af kon. Johan III, åt slägten Stenbock, såsom friherrskap; men den återgick till kronan år 1687, och blef 1692 anslagen till chefsboställe. Kon. Carl XI var den 29. Aug. 1689, tillika med fältmarskalken grefve Ascheberg på Lena. Bland dem, som innehaft Lena chefsboställe, må nämnas, öfversten grefve Anton Wasaborg 1744—48, fältmarskalken, baron P. Scheffer 1772—90, hvilken lät, sedan alla vid gården varande hus, utom sjelfva stenhuset, blifvit förstörda genom en häftig vådeld, anlägga åbyggnaden efter en mer regelbunden plan, då ladugården flyttades längre från mangården. Efter det slott, som Torkel Knutsson bebott, och på hvilket äfven Birger Jarl stundom vistades, synas ännu tydliga lemningar på en höjd i närheten af kyrkan, uti ett sädesgärde, kalladt slottsgärdet. Grundmurarne antyda att byggnaden varit lång och smal, med ett rundt torn på hvardera ändan i öster och vester.

**Kongs-Norrby.** Kongsgård uti Brunneby socken, Bobergs härad och Linköpings län, af 10 mant., och taxerad, med såg, tegel- och kalkbruk, till 54,000 rdr rmt, är belägen på norra stranden af Motala ström vid dess utlopp i Norrbysjön. Norrby har af ålder varit ett

Wasa-familjens gods och tillhört Carl Christersson (död 1440), Eric Carlsson (död 1494), dess enka Anna Carlsdotter (död 1515), dottern Margareta, gift med Erik Knutsson (Tre Rosor, död 1520) och med Berndt von Mehlen; hennes syster Ebba, gift med Erik Lejonhufvud, samt deras dotter Margareta, konung Gustaf I:s andra gemål. Fru Ebba skall hafva låtit börja bygga ett stenhus, som brändes af Danskarne 1568, men återställdes från 1578. Biskoparne i Linköping skola dock någon tid innehaft gården och kallat den Biskops-Norrby, men sedan den i kon. Gustaf I:s tid åter kom under kronan, fick den sitt nuvarande namn och donerades år 1637 med en stor mängd underlydande i denna och andra socknar till fältm. Johan Banér till belöning för hans seger vid Wittstock; gården ärfdes af sonen Gustaf Adam, men indrogs vid reduktionen; bortarrenderades 1687 till Jöns Eriksson, då härtill hörde $109^1/_2$ tunnl. åker, äng till 437 lass hö, bete för 20 kreatur, skog, fiske, 8 torp, 17 fjerdedelshemman rå och rör, samt $163^1/_4$ årliga dagsverken af Bobergs, Gullbergs, Walkebo och Wifolka härader; skattlades 1691 med 404 dal. 27 öre 18 p:gr s:mt grundränta, och indelades såsom öfverstelöjnantsboställe. Förste indelningshafvaren af bostället var John Gripenvaldt och den siste Carl Borgenstjerna, hvarefter bostället indrogs 1838. Kungsgården är nu bortarrenderad mot 606 t:r spannmål, hälften råg och hälften korn. Det är redan nämdt, att Kongs-Norrby blef uppbrändt af danskarne; förut föreföll här en strid, der svenskarne under Hogenskild Bjelke och Per Brahe blefvo slagne och fördrifne ur sitt läger af Daniel Rantzow, som låg med en ringa styrka på andra sidan Motala ström, innestängd genom skogsbråten, och ansågs förlorad. Men de svenska anförarne, förlitande sig på Motala ström, som skiljde dem från fienden, sofvo för öppet läger. För denna sin trygghet fingo de plikta, i det att de hade tidigt om morgonen öfver sig Daniel Rantzow med danskarne, som funnit ett vad ej långt från Kungs-Norrby. Svenska anförarne gjorde väl allt möjligt motstånd, skrifver Dalin, men Fryxell låter svenkarne genast fly, utan att försöka något motstånd, både knekt och höfding. Han skrifver: »De hunno ej alla i hast få reda på sina stöflor och skor, utan började springa barfota i snön, men detta blef för kallt. Då togo några sina belgskinnsvantar, satte dem på fötterna och sprungo sedan så länge krafter och vantar räckte.» Utgången af striden blef emellertid, att Rantzow fick 150 fångar, sju kanoner och svenskarnes fältkassa samt all deras tross.

Egendomen, som är väl bebyggd med corps de logis innehållande 10 rum och kök samt 2:ne större flyglar, har en areal af 4,585 tunnland, hvaraf under eget bruk cirka 220 tunnl. åker och cirka 500 tunnl. äng; skogen, som upptager 2,400 tunnl., är indelad i trakthuggning och lemnar årligen, utom byggnadsvirke och gärdsle för gårdens behof, cirka 700 famnar ved. Vid egendomen födas 164 kreatur. De under egendomen lydande torp och lägenheter utgöra 9,486 dagsverken samt 525 ökedagsverken. Af nuvarande innehafvaren är uppbygdt qvarn, såg och tegelbruk; vid det sednare, hvartill finnes nära till hands lera och sand, tillverkas cirka 250,000 st. tegel. Fisket lemnar i arrende 600 rdr rmt, hvaraf 500 rdr för ål- och 100 rdr för fjell-fisket.

**Kongsäter.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Marks och Bollebygds kontrakt i Göteborgs stift, utgöres af fyra socknar: Kongsäter, modersocken, samt Gunnarsjö, Grimmared och Carl Gustaf, annexer, och innefattar $54^1/_4$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,459, uppgick 1860 till 3,653 personer. — *Kongsäter,* socken uti Marks härad af Elfsborgs län, $3^1/_2$ mil n. o. från Warberg, $8^7/_8$ mil från Göteborg — vid 285 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 7,082 tunnl., af hvilka 1,458 äro insjöar. Socknen, som år 1805 beboddes af 511 och 1860 af 980 personer, innefattar $15^1/_4$ mant., tax. till 71,140 rdr rmt. Kyrkan, byggd af gråsten och trä, är af okänd ålder; choret är uppbygdt 1828. På Juldagen år 1638 omkullkastades klockstapeln, så att klockorna krossades, af en storm från Westerhafvet, som genomilade hela Götaland, spridande skräck och förödelse på sin väg. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Gunnarsjö uti ambulatorisk skola af en examinerad lärare för (år 1859) 179 barn, deraf dock 59 undervisades hemma.

I socknen äro följande byar och hemman: $^1/_4$ *Dufhult*, $^3/_4$ *Faggared*, $^1/_2$ *Fänhult*, $^3/_8$ *Germundstorp*, $^1/_8$ *Gårdshorn*, $1^1/_2$ *Hjeltaljunga*, $^5/_8$ *Rud*, $^1/_2$ *Sjelfvik*, $^1/_4$ *Säfshult*, 1 *Tolycke*, $^3/_8$ *Torp*, $1^5/_8$ *Ödesmåla*, $1^1/_4$ *Österby*, allt skatte; $^1/_2$ *Bua*, $^1/_2$ *Hultaberg*, kaptensboställe; 1 *Kongsäter*, prestgård. — 1 fr. *Boet*, tax. med qvarn till 7,500 rdr rmt, eges af grefve Cronhjelm; $^1/_2$ fr. *Hult* med qvarn och såg, tax. till 5,600 rdr rmt, eges af kapten E. O. Segebaden. — $^1/_4$ *Ljunged*, $^1/_2$ *Österby*, äfven frälse. — Adress: Borås.

**Konungsund.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Wikbolands kontrakt af Linköpings stift, är den nordligaste i Björkekinds härad af Linköpings län och belägen på ömse sidor af Bråviken, $1^1/_4$ mil n. från Norrköping, $5^1/_4$ mil från Linköping — vid 50 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 6,713 tunnl. hvaraf 1162 äro sjöar och mossar. Södra delen är hufvudsakligen en slätt med spridda kullar och backar, särdeles vid södra och östra gränserna, och med sidländа trakter utmed de små vattendrag, som gå ned mot Bråviken. Ett af dessa utgör under nordligt lopp gräns mot Furingstad socken; ett östligt tillopp möter vid gränsen mot Kuddby. Bjerkhusa-ån skiljer socknen från Stenby under sitt sista lopp mot nordvest. En bergkulle vid Wäsby företer s. k. jättegrytor. I Bråviken höra hit några små holmar, kallade Svintuna skär. Norr om nämnde sjö är den s. k. Svintunabygden, en skogs- och bergsbygd, brant och högländt mot stranden, med kärr och små bäckar, som gå vester ut till Krokek, här upptager socknen Kolmorden; längst i norr är den högt belägna *Löfsjön* (290 fot öfver hafvet), i hvilken tre härader och 4 socknar af Östergötlandet och Wikbolandet, samt en socken af Jönåkers härad mötas, och som har sitt utlopp åt norr till Södermanland. Marken i denna norra del förklarades på räfsteting i Söderköping 1399 och 1401 ursprungligen varit kronans tillhörighet. Rådande jordmånen i södra bygden är lera, åkern ej betydlig, ängsmarken bestående mest af madvall med tåtel på lerbotten, är till större delen i forntiden afgräfd ända till afveln, der nu bergas endast starr och sämre höfoder; skogtillgången ringa; norra bygden har svagare jordmån, mindre odling, mera af bete och skog, hufvundsakligen en allmänning af $1593^{29}/_{32}$ tunnl. areal. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapskötsel; åkern upptager 1137 tunnl., ängen 1027 tunnl.; årliga utsädet beräknas till 476 t:r säd och potates, skörden till 2600 t:r. Fiske idkas i Bråviken, bergsbruk, nämligen marmorbrott på Kolmorden, till hvilken artikel äfvensom till »Wikbolandet» om närmare beskaffenheten af socknens södra del, vi få hänvisa. Socknen, som 1750 beboddes af 400 och 1860 af 823 personer, består af $13^3/_4$ mant. skatte, $5^1/_8$ krono, 10 frälse, tills. $28^7/_8$ mant., häraf ligga 4 mant. Svensksund med omkr. 45 inb. i Lösings härad, men endast i juridiskt afseende derunder lydande. Taxeringsvärdet 1860 var 261,880 rdr rmt.; årliga utgifterna uppgå till omkr. 7,800 rdr rmt. År 1852 räknades 34 sjelfegande, 27 arrendatorer, 11 jordtorpare, 30 stattorpare, 12 fattighjon. Ungefär hälften af hemmanen utgöra två säterigods, ej fullt hälften eges af allmoge. Under katholska tiden hafva 2 gårder af 25 lydt under kyrkan; på 1600-talet har mestadelen tillhört pfalzgrefliga huset eller infödd adel. Redan på 1400-talet bosatte sig förnäma personer i socknen, och traditionen nämner om vikingar och fylkeskonungar, som på åtskilliga berg här i trakten skola haft sina säten och borgar. Folket är fattigt, de flesta hemmansegare stå i skuld, dock äro invånarne kända för redbarhet, medlidande och hjelpsamhet. Den täta sammanbygnaden och närheten till grannar, förmå Konungsundsboerne att af religiosité besöka Herrans tempel och icke, såsom på de flesta ställen under motsatta förhållanden, endast för att uppgöra verldsliga affairer. Den vidskepelse och de fördomar, som gamla tiders vantro framkallade, försvinna mer och mer för en stigande upplysning, grundad på sann gudsfruktan. Af naturen är Konungssundsboen begåfvad med mod och lättfattlighet, han har ett glädtigt lynne, men visar deremot ej någon liflighet i sitt arbete utan tvärtom maklighet. Någon fallenhet för slöjder har han ej, hvarför merändels de långa vinteraftnarna tillbringas i sysslolöshet af manspersonerna, då deremot qvinnfolken äro upptagna vid sina

spinnrockar. Det väcker en oangenäm känsla att se huru drängarne efter några timmars arbete på eftermiddagen höst och vintertiden, intaga sängen efter hemkomsten, i stället för att liksom Smålänningen eller Bohuslänningen m. fl. sysselsätta sig med handaslöjder vid skenet af aftonbrasen. Kyrkan är ombygd 1801 och 1802, har halfrundt chor i öster, torn i vester, altartafla af Hörberg m. m.; döpelsefunten af marmor är skänkt från marmorbruket af riksrådet Erik Wrangel. Den gamla kyrkan skall, efter en afskrift af den vid en eldsvåda 1723 förkomne pergamentsboken från 1556, ursprungligen ha varit bygd 1228 af kon. Erik XI, »then Hundrade och trettionde Sveriges konung efter syndafloden,» och efter honom uppkallad Konungssund; den innehåller bland andra, öfverste Carl Kaggs familiegraf. Den förste kände kyrkoherden är Magnus Hemmingi Calmarrinsis 1477, alltså 200 århundraden efter kyrkans uppbyggande. Olaus Andræ är den förste kyrkoherde, som kan anses här hafva predikat Guds ord, rensadt från påfviska tillsatser till följd af beslutet på den märkvärdiga riksdagen i Westerås 1527. Han har skrifvit 1556 en kyrkobok på pergament, men som nu, såsom nämdt, är förkommen. Biskopen Jonas Petri Gotha var kyrkoherde här 1655. Han var klok och driftig, den förste som antecknade födde, vigde och döde. Kyrkoräkningarne sattes af honom i riktig form. Han var fyra gånger gift, dog 1684. Under Johannes J. Holtzbergs tid lades prestgården 1732 i aska genom mordbrand. Doktor Johannes Laurentii Schenmark blef enhälligt kallad till kyrkoherde 1789. Han har på trycket utgifvit flera lärda afhandlingar, jemte kyrkolagfarenhet och en s. k. stifts-krönika. Dessutom sammandragit och skrifvit en ny kyrkobok för församlingen. Genom sin ordentlighet och trohet i alla afseenden tillvann han sig allas aktning och kärlek, död den 13 Juni 1837. Socknen har vanliga kassor. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för 78 barn (år 1859), medan 23 undervisades hemma. Af fornminnen omtalas runstenar i kyrkans stenfot. En anteckning i en gammal kyrkobok upplyser om Ryssarnes besök i socknen d. 25 och 26 Juli 1719. Här brände de upp Svinsunds säteri, härjade Svinnaröhr, lade hemmanet Fagerik i aska, jagade allt folket med själasörjaren bort i skogar åt Ny- och Linköpings-sidan. En stor del af Wikbolands folk rundt omkring i socknarne, äfven några i denna, gingo till Ryssen i dess lydno och tjenst, men blefvo mest alla slagna vid Norrköping och ställda inför en kommission från Stockholm med advocatfiscal Feman till president. Härvid blef hufvudmannen för de upproriska bönderna, Sven i Tomta, dömd till döden, sedan steglad på Syltan vid Norrköping, länsmannen Höckerstedt först dömd till döden, sedan pardonerad med 4 gångers gatulopp vid Fristad, »der ock, såsom annorstädes, oräkneliga många andra lupo gatulopp». Detta skedde strax efter Ryssens bortseglande från svenska stranden med stort byte, sedan han helt och hållet uppbränt Norrköping.

I denna socken är det skattebidragets höga belopp, som förhindrar allmän välmåga. Man har genom noggranna beräkningar funnit, att skattebonden måste utbetala $^3/_4$ af gårdens totala afkastning, och har blott $^1/_4$ till bestridande af utgifterna för sig och de sinas underhåll.

Sammandrag öfver Jordeboks- och Hemmantals-räntorna i Konungsunds socken, med fördelning på de olika hemmans-naturerna.

| | | | Rdr rmt. |
|---|---|---|---|
| Säterier, frälse . . . . . . | 4 | m:t. | — — |
| Rå och Rörs frälse-hemman . | 2 | d:o | — — |
| Frälsehemman, allmänna . . | 4 | d:o | 10: — |
| Krono d:o d:o . . . | $\frac{1}{8}$ | d:o | 20: 75. |
| Militiæ-bostället . . . . . | 2 | d:o | 409: 75. |
| d:o d:o till kr. indr. | 1 | d:o | 1: — |
| d:o d:o Kgl. M:ts flotta | 1 | d:o | 22: 25. |
| — d:o Ekklesiastika | 1 | d:o | 8: 40. |
| Kronoskatte-hemman, allmänna | | | |
| Kronan behållna . . . . . | $6\frac{1}{2}$ | d:o | 1065: 60. |
| Indelte rusthåll . . . . . . | 1 | d:o | 178: 50. |
| Augment . . . . . . . . | $\frac{3}{4}$ | d:o | 190: — |
| f. d. Östgöta Cavalleri . . . | 2 | d:o | 460: — |
| D:o reserv-räntor . . . . | 1 | d:o | 159: — |
| D:o Benefice d:o . . . . | 2 | d:o | 408: 25. |
| Förste landtmätaren på lön . | $\frac{1}{4}$ | d:o | 45: — |
| Landträntmästaren d:o . . | $\frac{1}{8}$ | d:o | 16: 60. |
| Kronofjerdingsmännen d:o . . | $\frac{1}{8}$ | d:o | 20: 75. |
| | | S:a | 3,015: 80. |

Sedan pastor i Östra Stenby socken aflidit, äro 2 hemman Sten och 2 till $1^1/_2$ förm. hemman Långtorp från Stenby socken förflyttade till denna socken, enl. Kongl. bref. föranledt på ansökan af egarne Taube och Philipsson.

Af gårdar m. m. märkas: säteriet *Rafnäs* med $1^1/_2$ *Långetorp*, $^1/_2$ *Ulfstorp*, tax. till 43,200 rdr; — *St:a Svensksund* eller *Svinesund* med 1 m:t *Sten*, tax. till 40,280 rdr, *Marmorbruket*, hvar-

under lyda $^1/_4$ *Fagervik*, $^1/_4$ *Holmtorp*, med såg, $^1/_4$ *Oxåker*, tax. till 64,250 rdr. Boställen äro: 1 mant. *Grinneby*, tax. till 5,400 rdr, fourirs vid Kongl. 2:dra Lifgren.-regem.; 1 mant. *Torp*, tax. till 8,100 rdr, med 27 tunnl. åker, 135 tunnl. areal, 364 rdr utskylder, kapitens d:o vid samma regemente; *Prestgården*, tax. till 8,100 rdr, med 68 tunnl. areal, hvaraf 28 åker, och 71 rdr utskylder; *Konungsund* och *Råda*, hvardera af 1 mant krono, äro indragna militiæboställen, tax. till 11,480 rdr och bortarrenderade, det förra mot 50 t:r 1 kappe spannmål, det sednare mot kontant 210 rdr 50 öre och 21 t:r 18 kappar spannmål. — Konungsund $1^1/_8$ mant., gästgifvaregård, med 50 tunnl. egor, deraf 32 åker, tax. till 5,200 rdr, har 319 rdr i onera. Grinneby 1 mant. rusthåll med 100 tunnl. egor, deraf 35 åker, tax. till 5,200 rdr, 306 rdr utsk. — Adress: Norrköpinp.

**Kopparbergs** fögderi utgör första fögderiet i Stora Kopparbergs län och är beläget omkring Falu stad samt omslutes af Helsingland, Gestrikland samt Näsgårds, Säthers och Nedan-Siljans fögderier. Marken är till större delen bruten, ojemn, skogbeväxt och stenbunden, dock förekomma jemna fält i Skedvi och Thorsång. Fögderiet innefattar en stad, *Falun*, samt socknarna: *Stora Kopparberg, Aspeboda, Thorsång, Wika* med *Hosjö* kapell, *Sundborn* med *Korså* brukskapell, *Svärdsjö* med *Enviks* kapell och *Svartnäs* brukskapell samt *Stora Skedvi*, hvilka utgöra $217^2/_3$ mant. med (år 1860) 23,411 inbyggare. Arealen utgör 742,450 tunnl. (520,160 tunnl. efter Forsell), hvaraf 34,437 t:l insjöar, 25,819 t:l. odlad jord, 15,053 tunnl. naturlig äng. Taxeringsvärdet var 1860: 4,312,129 rdr, deraf för $212^2/_3$ mant. 1,100,284 rdr, alltså medelvärdet för ett hemmantal $5,173^2/_3$ rdr; för ett mant. bergsfrälsejord 13,398 rdr. Inom fögderiet finnas 2 lägenheter, 10 bergverk, 13 manufakturverk samt 45 qvarnar och sågar. Kopparbergs och Säthers läns fögderier utom socknarna Stora Skedvi, Säther och Gagnef, utgöra en domsaga med 6 tingslag, hvaraf Stora Kopparbergs och Aspeboda har tingställe å Falu gästgifvaregård.

**Kopparbergs, Nya.** Härad af Nora och Lindes fögderi i Örebro län, beläget omkring Storåns öfra grenar, omgifves af Lindesberg i söder, Hjulsjö och Hellefors i vester, Ramsberg i sydost, Grangärde i norr och Söderberke i nordvest samt innefattar en areal af 133,095 tunnl., af hvilka 13,191 äro insjöar, 1,850 odlad jord och 5,250 naturlig äng, med en folkmängd (år 1860) af 7,312 personer. Häradet, med tingsställe vid Ljusnarsbergs kyrka, innefattar blott en socken, *Ljusnarsberg*, till hvilken artikel hänvisas.

**Kopparberg, Stora.** Annex-socken till Falu stad eller Christina församling i Kopparbergs fögderi och län, har fått sitt namn af Stora Kopparberget, hvilket liksom Falu stad ligger inom dess område; socknen omgifves af Sundborn, Svärdsjö, Åhls och Bjursås m. fl. socknar. Arealen är 53,044 tunnland (efter Forsell 71,003), hvaraf 5,601 äro insjöar. Marken är i allmänhet bergaktig, stenbunden och skogbeväxt samt genomskuren af många sjöar, hvaraf de större äro: *Runn, Rog, Warpan, Grycken, Utgrycken*, Stora och Lilla *Wällan, Tunsen, Spjutsjön, Tisken, Hosjön.* Bland åar märkes isynnerhet det vattendrag, som uttömmer Rogs vatten i Warpan och dennas genom *Östanforsån* i *Runn.* Högsta berget kallas *Grycksbo* backe, 968 fot högt. Andra berg äro *Jungfruberget, Hornberget, Jerlindsberget* och *Källslättberget.* Socknen, som år 1805 beboddes af 1,272 och 1860 af 3,288 personer, inber. Falu grufvas församling, består af $^1/_2$ mant. skatte, 36 mant. bergsfrälse och taxeras jemte 3 bergverk, 5 manufakturier, 13 qvarnar och sågar till 1,592,332 rdr rmt, deraf för hemmantalet 574,750 rdr. I anseende till belägenheten omkring en större stad har jordbruket i denna socken blifvit högt uppdrifvet, och många ganska oländiga trakter genom flit och konst bragt till utmärkt bördighet. Bergsbruk utgör eljest hufvudsakliga näringsfånget. Många kopparhyttor voro i fordna dagar här i gång, hvarefter stora slagghögar ligga qvar. Ödelagda grufvor förekomma flerestädes, såsom Skyttgrufvan, $^1/_2$ mil från Falun, ånyo upptagen 1563, håller zinkblende och blyglans samt var fordom arbetad på koppar, Svedsgrufvan upptogs 1704; Bjusgrufvan upptogs 1706 efter 100 års ödesmål; Skuggarfsgrufvan, bruten omkring 1705; Näfverbergsgrufnan, upptagen 1801, ödelagd 1806. Utom dessa kopparanledningar hafva försök på jern blifvit anställda vid Slättmyra,

Harmsarfvet, Buråsen, Lurgrufvan, Qvicktjernsberget m. fl. Jungfrubergs och Mästergrufvorna lemnade 1856: 1013 *skℓℓ* jernmalm, ensamt Jungfruberget år 1860: 819 *skℓℓ*. Flera rödfärgsverk finnas. — Kyrkan ligger inom Falu stad, under hvilken artikel hon redan blifvit omnämnd. Före kyrkans uppbyggande lärer här varit blott ett kapell, hvilket lydde under Thorsång. Här har år 1858 blifvit inrättat ett sockenbibliothek.

Bland betydligare och bättre bebyggda egendomar märkas *Grycksbo*, pappersbruk, 32 spannl. 17 snäsl. 5 bandl.; *Rottneby*, tax. till 9000 rdr, egcs af direktör Clason. — *Bäckhagen, Gunsarfvet* m. fl. om 100 spannl. 17 snäsl. 5 bandl., tax. till 19,628 rdr. — *Högen, Heden*, på 88 — 13 — 8, tax. till 12,975 rdr. — *Gassarfvet* och *Heden* på 75 — 13 — 4, tax. till 11,280 rdr. — 93 spannl. 19 snäsl. *Heden*, tax. till 16,338 rdr. — *Hult* på 36 — 17 — 7, tax. med tegelbruk till 12,640 rdr. — *Sveden* på 51 — 10, tax. till 8,850 rdr. — *Främsbacka* på 130 — 3 — 8, tax. till 24,000 rdr. — *Helsinggården* på 105 — 17 — 5, tax. till 17,325 rdr. — *Källviken* på 95 — 17 bergsfrälse och $^1/_6$ mant. skatte, tax. till 13,598 rdr. — *Carlberg* på 12 — 13 — 6, tax. till 4,125 rdr. — *Hästberg* på 9 — 6, tax. till 4,575 rdr. — *Stenbacken* på 45 — 1, tax. till 6,000 rdr. — *Norslund* en vacker egendom helt nära Falun, på 31 — 4, tax. till 11,250 rdr. — *Kårarfvet*, på 83 — 3, tax. till 13,530 rdr. — *Samuelsdal* på 9 — 4, tax. till 4,500 rdr, se nämnda art. — *Kungsgården Noret* på 15 — 14 — 6, tax. till 5,250 rdr, innehafves af landshöfdingen. — *Pastorsbostället Åsbo* på 14 — 4 — 6, tax. till 1,875 rdr. — *Klockarebostället* på 2 — 10, tax. till 300 rdr. — Minsta brukningsdelarne äro 6 snäsland i Holtägd, tax. till 40 rdr; och 7 snäsl. i Helsinggården, tax. till 38 rdr. — Adress: Falun.

**Kopparberget, Stora.** Denna i fordna dagar Sveriges förnämsta koppargrufva, hvars afkastning dock blifvit ansenligt minskad i sednare åren, är belägen på Falu stads område i Stora Kopparbergs län, som fått sitt namn af grufvan. »Dess ålder är nog oviss», säger den förtjente topografen Hülphers, till och med så oviss, att en lärd antiqvarie af Rudbeckska skolan på fullt allvar vill bevisa, att kung Salomo hemtat all den koppar, hvaraf de heliga kärlen i Jerusalems tempel förfärdigades, från grufvan vid Falun eller Kåårbergsgrufvan, som hon också kallades i fordna dagar, och att detta skett till följd af ett förbund, som Judakonungen ingått med Svea- och Göta-konungen Berich, »hvilken bemäktigat sig hela den Europeiska orienten och sålunda kommit i beröring med Judiska riket.» Om man än icke får antaga, att grufvans ålder går så högt upp i tiden, är det imellertid säkert, att kopparmalm här blifvit upphemtad eller bruten redan i urminnes tider. I orten går en sägen, att en vid Thorsång bosatt Finne, som här haft sina fäbodar, flera gånger sett en af sina bockar hemkomma till dessa med rödfärgad pels, följt djuret i spåren, sett det vältra sig på marken och upptäckt kopparmalmstrecket. Bock heter på finska Kauris, och deraf har man velat härleda det ofvan anförda namnet Kåårberget, hvilket dock vida mindre hårdraget kan betraktas som en sammandragning af »Kopparberget», hvilket äfven tyckes bevisadt deraf, att namnet äfven skrifves »Kohrberget.» Den, som envist vill fasthålla traditionen om bocken, kan imellertid stödja sig dervid, att i trakten af grufvan finnas åtskilliga ställen med namn, som påminna om bockar, t. ex. Bockbacken, Bockbacksäng, Bockklinten o. s. v. Vi hafva imellertid anfört traditionen. Eljest kallas i gamla skrifter grufvan för »Berget vid Fahlun» eller »Tiskasjöberg», emedan det ligger vid sjön Tisken, o. s. v.

Det äldsta dokument, som handlar om grufvan, är dateradt år 1347; dock talas deri om äldre privilegier, och ett talande bevis för hennes ålder finnes i hennes djup och de gamla slaggvarpen, hvilka, innan krutet blef bekant, måste hafva erfordrat lång tid för att utbrännas. Det ofvannämda dokumentet är ett af Magnus II utfärdadt privilegium, hvilket sedermera bekräftades af Erik XIII och efter honom af nästan alla efterföljande regenter. Drottning Margareta hade Kopparberget som morgongåfva; men hvem, som i äldre tider varit grufvans egare är icke kändt. Man vet dock, att under medeltiden flera bland biskoparne i Westerås hade andelar i grufvan, och äfven Folkungaslägten torde hafva haft del deri. I sednare tider ansågs Kopparberget tillhöra kronan, och drottning Christina kallar det i ett bref 1634 för »ett högt regale i riket.» Konungarne besökte också litet imellan denna kronans egendom för att sjelfva tillse bergsbruket; men i sednare tider har kronan

förbehållit sig endast styrelsen och ledningen af det hela. Ännu står en bergshauptman i spetsen för grufvans styrelse; men Bergslaget har nu sednast anhållit, att denna tjenst måtte bli indragen och grufvan förenas med 4:de Bergverksdistriktet.

De bergsmän, som hafva aktier eller lotter i grufvan, utgöra ett bolag, kalladt *Stora Kopparbergs Bergslag*. Lotternas antal har omvexlat vid olika tider; de kallas allmänneligen fjerdeparter. I Gustaf Wasas tid delades grufvan i 20 par och hvarje par i 4 helfjerdingar, hvilka åter bestodo hvardera af 4 fjerdeparter; antalet af helfjerdingar var således 80 och af fjerdeparter 320. Dessas antal ökades efter hand; i början af Carl IX:s regering nämnas trettio par eller 120 helfjerdingar, och år 1607 bestämdes vid en s. k. »förening» mellan kon. Carl och bergslagen, parens antal till 65. Konungen skulle då ega fjerdedelen i grufvan och underhöll ett motsvarande antal arbetare. Från 1616 har antalet af bergsmännens fjerdeparter varit 896, hvartill kommo kronan tillhöriga 304, eller tillsammans 1,200, hvilket antal ännu är det bestående; 736 fjerdeparter representerades vid bolagsstämman 1858 af 42 bolagsmän. I äldre tider lottades på grufstugan om den ordning, hvari paren skulle få malm, hvilket kallades »dobbla», och hvilket tillgick så, att man kastade tärning i ett stort kopparfat, då den, som slog högsta ögonen, först fick malm. Ju mer malm, som grufvan gaf, desto oftare dobblades det. Numer delas den uppfordrade malmen i vissa s. k. »hopar», hvilka dels säljas på auktion till betäckande af allmänna utgifter, dels utdelas till fjerdepartsinnehafvarne och sedan af de »brukande bergsmännen» utsmältas vid deras hyttor, hvilka uppgifvas utgöra ett antal af 71.

Grufvans utseende i fordna tider var helt annorlunda än nu. I fordna tider var hon indelad i tre arbetsrum: Skepps-, Bond- och Blank-stöten. Hvar och en af dessa sänkningar hade ett djup af 80—90 famnar, men talrika rum och orter, hvilka slutligen blefvo så genombrutna, och för hvilka man lemnade så svaga fästen och pelare, att ras blefvo oundvikliga. Sådana inträffade också åren 1655, 1675 samt tvänne gånger 1686; dessa voro dock icke så betydliga; men när arbetet ändock fortsattes på samma sätt, inträffade slutligen den 25 April och 26 Juni 1687 tvänne ras, genom hvilka stora grufvan igenfylldes och den ofantliga öppning bildades, som nu kallas *Stöten*, och som har en längd af 200 famnar, en bredd af 110 och ett djup af 50. Efter detta ras afstadnade allt arbete för någon tid, grufkonster och uppfordringsverk förderfvades och grufvan stod under vatten, tilldess allt åter hunnit komma i det skick, att arbetet kunde företagas på nytt. Sednast, år 1854, träffades grufvan af den olyckan, att eld kom lös djupt nere i densamma och kunde släckas först efter förloppet af 14 dagar. Skadan beräknades till omkring 3000 rdr rmt.

Vid olika tidpunkter har grufvans afkastning varit högst olika. Före det ofvannämnda stora raset (d. 25 Apr. 1687) gaf hon mest; i Carl IX:s tid steg afkastningen till 12 à 15,000 *sk℔* om året, hvarföre konungen äfven befallde, att grufvan skulle kallas »*Sveriges Lycka*.» Högsta tillverkningen uppgifves för år 1650, då grufvan gaf ända till 20,321 *sk℔*. Från 1633 till 1690 gaf grufvan årligen 11 till 12,000 *sk℔*, och under de 128 åren imellan 1633 och 1761 skall medelafkastningen hafva uppgått till 9,615 *sk℔* om året. Under Carl XII:s regering nedgick afkastningen till omkring 6000 *sk℔* om året; men sedan denna tid har grufvan icke gifvit ens så mycket. Från blott 2,614 *sk℔*, som grufvan gaf 1842, höjde sig hennes afkastning 1850 till 4,976 *sk℔* och har sedan stadnat mellan 4 och 5000 *sk℔*. År 1860 arbetades i 100 arbetsrum, af hvilka 50 gåfvo i vinst 117,850, men deremot 50 i förlust 16,748 rdr rmt. Ur grufvan uppfordrades sistnämnda år 195,328 tunnor berg med en kostnad af 153,756 rdr rmt, och under året tillverkad råkoppar utgjorde 3,144 *sk℔* 11 *l℔* vacker råkopparvigt. Fjerdepartsegarnes behållning var 49,435 rdr, hvaraf 48,000 rdr utdelades med 40 rdr å hvarje fjerdepart.

Grufvans n. v. djup är 200 famnar. De till henne hörande konsterna och

vindspelen drifvas med vatten, som från tre mindre sjöar, kallade Wällorna, genom det s. k. Nya Krondiket ledes till en mängd spel och konsthjul, af hvilka sednare ett eller annat har en diameter af 21 alnar. På det sista spelhjulet eller Korsschaktets spelhjul, 1200 alnar från Krondiket, har fallet en lodrät höjd af 144 fot. Det fördelas sedan i 7 särskilda fall, hvilka slutligen utfalla i sjön Tisken, som sammanhänger med Runn.

Att ett så vigtigt ställe som Falu grufva, hvilken med skäl betraktades som en rikets skattkammare, ofta skulle mottaga besök af rikets regenter, i synnerhet af de stora Wasakonungarne, hvilka betraktade Sverige som ett sig tillhörigt jordagods, hvilket det var deras pligt att bruka på bästa sätt, för att i förkofradt skick lemna det åt arftagaren, är helt naturligt, och derföre träffas här också talrika minnen af sådana konungabesök, af hvilka somliga icke heller äro utan intresse. Så uppehöll sig Gustaf Wasa flera gånger vid Stora Kopparberget, icke allenast som en undan förföljelsen flyktande adelsman, utan äfven såsom konung, i hvilken egenskap han i Dalarne höll åtskilliga landsting, hvilka, som vi veta, stundom blefvo blodiga nog. Huru vida han varit nere i grufvan, är icke bekant, och detta känner man icke heller om hans söner Erik och Johan, ehuru bägge dessa konungar vistats i orten, då den sistnämde vanligast uppehöll sig på Öster-Silfbergs gård i Stora Tuna, men stundom äfven på Bores-Hyttegård. Många besök vid Kopparberget gjordes deremot af Carl IX, som kallade Stora Kopparberget för sin skattkammare och anbefallde, att namnen på åtskilliga rum i grufvan skulle förändras; stora rummet i grufvan skulle t. ex. heta »Guds gåfvors rum», Stöten skulle kallas »Guds Välsignelse», Bondestöten »Sveriges Lycka», Blankstöten »Guds ädla Förmering», o. s. v., hvilka namn dock aldrig blifvit verkligen antagna, men bevisa, att han fäst sin upmärksamhet vid grufvan. »Store Carl» utfärdade från Kopparberget flera bref och vistades ofta så väl der som vid Garpenberg, på Säters gård samt vid Öster- och Wester Silfberget. Hülphers berättar, att ännu på hans tid stod »Carl IX:s Tingsstuga» qvar, »af ganska antique byggnad», der han sjelf ofta hållit sammankomst med Bergslagen om dess angelägenheter. Om Gustaf den Store känner man med bestämdhet, att han varit nere i grufvan, bland annat tvänne dagar å rad, den 12 och 13 Febr. 1620. Några bland hans svit varnade honom för att våga sitt lif på så farliga vägar; men han svarade: »en Konung bör syna sin skattkammare» och besåg med uppmärksamhet allt. När han slutligen kom till ett ställe i grufvan, der klara malmen skimrade fram från väggar, botten och tak, utbrast han i de bekanta orden: *»hvar månde det finnas i verlden någon potentat, som eger ett palats, sådant det vi stå uti!»* Talrika bref äro af honom utfärdade från denna ort, hvilken han besökte icke mindre än nio särskilda gånger, sednast i Februari 1630. Äfven drottning Kerstin gjorde 1646 ett besök i Falun; men huru vida den karlavulna damen var nere i sjelfva grufvan, berättas icke. Imellertid har man från hennes vistande här den anekdoten, att, då landshöfding Berndes bad henne akta sig för roströken, hon svarade: »Gud låte sådan rök aldrig tryta!» Såsom prins var Carl Gustaf också nere i grufvan 1636 och beledsagades vid detta tillfället af bergmästaren Grisback. Carl XI, den store rikshushållaren, som man kallat honom, besökte också flera gånger Kopparberget, bland annat strax efter det stora raset i grufvan 1687, då han äfven ämnade gå ned, för att med egna ögon taga den lidna skadan i betraktande; men just som konungen skulle börja nedstigningen, igenrasade en del af den väg, der han skulle fram, och några arbetare blefvo ihjälslagna. Sedan nämnes icke något konungabesök förrän år 1721, då konung Fredrik var här i Juli månad. Han kastade då från den s. k. Kistvinden, der han stod, sin högra handske ner i grufvan, för att se, huru lång tid den skulle behöfva för att falla ned till botten af Stöten. Äfven Ulrika Eleonora den Yngre, Fredriks gemål, har besökt Kopparberget, åtföljd af fyra damer vid sitt hof, och var förmodligen med dem nere i grufvan. Äfven Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika gjorde år

1755 ett besök i grufvan och stego ned till ett djup af vid pass 20 famnar. Den fordom s. k. Skärsgrufvan fick till minne af det höga besöket då namnet Lovisa Ulrika, hvartill drottningen biföll med de orden: »det fägnar Oss rätt mycket, att grufvan vi i dag varit nere uti, får namn af Oss. Vi önske derföre, att grufvan må hädanefter för Stora Kopparbergslagen bli långt rikare och ymnigare af Gud välsignad.» På det ställe, der de kungliga stadnade, hafva till minne af besöket tre kronor blifvit inhuggna i berget. Derjemte lät Bergslagen till åminnelse slå tre medaljer af det silfver, som erhållits ur stora grufvan, och blefvo dessa medaljer öfverlemnade till konungen, drottningen och kronprinsen Gustaf, som vid tillfället åtföljde sina föräldrar. Äfven som konung besökte Gustaf III Falu grufva, ristade sitt namn i taket till den s. k. Rådsalen, som ligger vid 118 famnars djup, och skref derpå i Grufboken: »Sedan jag vid 9 års ålder 1755 första gången nedsteg i Falu Grufva, som Sveriges Kronprins, och i dag jämt 20 år sedan, den 20 Sept. 1768, andra gången gick ned i Fahlu Grufva, har jag i dag som Sveriges Konung för tredje gången besökt denna för riket vigtiga skatt och gått till 118 famnars djup. Rådsalen i Stora Grufvan den 20 Sept. 1788. Gustaf.» Konungen gaf vid samma tillfälle sitt bifall till inrättandet af det efter honom uppnämnda »Gustaf III:s Silfververk», hvilket privilegierades 1790, då derjemte en guld- och amalgamationsinrättning tillades till verket. Några sednare kungliga besök kunna vi ej påminna oss.

Såsom en kuriositet må slutligen nämnas, att man år 1719 uti grufvan hittade liket efter en grufarbetare, Mats Israelsson, kallad Fet-Mats, hvilken år 1670 en gång farit ensam ned i grufvan och sedermera aldrig blifvit afhörd. Den döda kroppen, som återfanns på 82 famnars djup, hade, efter det den der legat under vatten nära ett halft århundrade, blifvit alldeles mjuk, men blef sedan, då den hunnit torka, hård som sten och förvarades länge i ett glasskåp, tilldess han slutigen började sönderfalla och 1749 begrofs i Stora Kopparbergs gamla kyrka. En gumma, med hvilken han i lifstiden varit förlofvad, igenkände i det upptagna liket sin trolofvade, och händelsen har gifvit den bekanta Tyska författaren E. T. A. Hoffmann stoffet till en novell, kallad »Die Bergwerke zu Falun.» Fet-Mats begrofs i prosten Helsingii graf, och den prest, som begrof honom, skref öfver honom en minnesvers, hvilken slutar med orden:

— — föga blir han matkemater.  
Mäster Pehr Helsingii sten  
Skall nu denna stenen gömma;  
Om till Aska bli hans ben,  
Det skall efterverlden döma.

**Kopparbo,** äfven kalladt Stjernemo. Två mantal skatte i Christvalla socken af Norra Möre härad och Kalmar län, skattlades 1690, var förut 3 mant. och taxerades 1860 till 13,320 rdr med 88 inb. Häraf utgör $^1/_2$ mant. en egendom med 400 tunnl. egovidd, deraf omkring 35 tunnl. öppen åkerjord af god beskaffenhet, äng till 100 parlass hö, skog till husbehof och afsalu samt mycken odlingsbar mark jemte flera andra förmåner, såsom erforderligt fall i en förbiflytande å för anläggande af vattenverk, tillräcklig och passande lera för anläggande och drifvande af tegelbruk m. m.

**Kopparmåla.** Ett skattehemman om $^1/_4$ mant. uti Hvena socken af Sevedes härad och Kalmar län, tax. till 1620 rdr. Här bodde Elin Håkansson i medlet af 1600-talet; hon var gift med en soldat och gjorde sig känd såsom klok och kunnig i allehanda annars förborgade ting, kunde berätta om allt som tilldrog sig i trakten m. m. Hon fick en gång tillåtelse att för konung Carl XI visa sin »klokskap», då konungen frågade henne om en drägtig so, som gick på gården, hur många grisar hon hade i sig samt af hvad kön och färg de voro, hvilket Elin också noga uppgaf. Konung Carl XII skänkte år 1698 hennes man, Jon Håkansson, besittning på Kopparmåla.

**Kopparstenarne.** Farligt grund vid Gotska Sandön. Till deras undvikande finnas på Gotska Sandöns nordligaste udde 2 fyrtorn af jern och med katadioptrisk lysningsapparat af 3:dje ordningen med stillastående sken. Tändes f. g. den 10 Oktober 1859.

**Koppom.** Bruksegendom uti Jernskog socken, Nordmarks härad i Wärmland, består af ett stångjernsbruk med 2 härdar för oinskränkt smidestillverkning och manufaktursmide, en enbladig såg för 40 tolfter, en qvarn med 5 par stenar och ett grynverk, en jordegendom af $^1/_{64}$ mant. i Beted, $^3/_{112}$ i Fjuserud, $^1/_6$ mant. i Stora Koppom; alltsammans taxerades 1860 jemte tillverkningen af 573 *skℓℓ* 6 *ℓℓℓ* 4 *ℓℓ* stång- & ämnes-jern, hvaraf 154 *skℓℓ* 3 *ℓℓℓ* blifvit förädlade till manufaktur, till 44,323 rdr; egare är H. Juel m. fl. Nämda år utgjorde restsmidet 3585 *skℓℓ* 8 *ℓℓℓ* 13 *ℓℓ*. Till bruket höra 1 lastbåt på Hugn om cirk. 5 läster och 2 på Glafsfjorden om cirk. 12 läster hvardera. Den 22 Nov. 1831 utfärdades privilegium för major Juel att vid hemmanet Koppom inrätta ett stångjernsverk af en hammare med 2:ne härdar för en tillverkning af 900 *skℓℓ* mot dubbel hammarskatt samt ett manufakturverk af en knipp- och 2:ne spikhamrar för att dervid förädla 200 *skℓℓ* ämnesjern årligen. Genom utslag af d. 31 Dec. 1836 har kongl. bergs-collegium tillåtit inrättandet af en plåthammare med flammugn, 2 knipp- och 4 spikhamrar för 600 *skℓℓ* årl. manufakturtillverkning; till följe häraf består manufakturverket af 1 plåthammare med flammugn, 3 knipp- och 5 spikhamrar för 800 *skℓℓ* årl. manufaktursmide. Genom kongl. bergs-collegii särskilda utslag af åren 1833 och 34 har 150 *skℓℓ* stångjernssmide blifvit flyttade till Sälboda bruk samt 450 *skℓℓ* till Högfors bruk; deremot har en tillökning af 100 *skℓℓ* smide blifvit tillåten från smidesåret 1840. Genom utslag af d. 18 April 1861 har kongl. kammar-kollegium å 1 grynverk och 1 siktmäldstamp, inlagda uti Koppoms bruksqvarn, fastställt en jordeboksränta af 6 rdr 39 sk. $4^1/_2$ rst. b:co, som förvandlade i nuv. mynt utgör 34 rdr 68,8 öre.

**Korndal.** Pappersbruk vid Göteborg i Mölndahl by och Fässbergs socken, tillhörigt Rosendahls Fabriks-Aktie-bolag med herr D. O. Francke till disponent, hade år 1855 största tillverkningen i riket eller 64,023 ris, 4,647 *ℓℓℓ* och 1496 rullar. Tillverkningsvärdet för år 1860 var 769,832 rdr rmt. Jordegendom är $^1/_2$ mant., tax. till 12,750 rdr; sjelfva pappersbruket tax. till 400,000 rdr rmt.

**Kornsjön, Nedre.** En insjö på gränsen mellan Dal samt Bullarens och Sörbygdens härader i Bohuslän, är $1^1/_2$ mil lång och faller genom Kynne elf i södra Bullarsjön. I denna sjö märkes en större skogbevuxen ö, *Flötsmarksön*, hvarest björniden skola finnas. Ett sund mellan fasta landet och en liten holme i denna sjö kallas Kongsund, och förmäler sagan, att Carl XII summit deröfver i spetsen för en sqvadron ryttare, hvarefter han hvilat om natten i Nafverstads prestgård. Han skall då hafva kommit från Hallvord på hemmanet Klefmarken, — se den artikeln.

**Kornsjön, Öfre.** En insjö på gränsen af Bullarens härad. På Isholmen i denna sjö står ett af gränserösena mellan Sverige och Norge och uti detsamma en sten med tre uthuggna kronor.

**Korparyd.** By uti den del af Wirserum socken, som kallas Ånhults skate och är belägen uti Östra härad af Jönköpings län, på 2 n:r, $1^3/_4$ mant. skatte, tax. jemte tegelbruk till 6,320 rdr rmt, är skiftad i 5 delar och har 44 inv. Byn har sin märkvärdighet deraf, att ätten Nordenankar härifrån utgått från en vid namn Lars, som var ryttare vid Smålands kavalleri och utgick i Polska kriget omkr. år 1655. Hans hustru Ingrid torde äfven vara förtjent att ihogkommas; af henne, som var i tryckande fattigdom, fick sonen, sedermera den genom grundlig lärdom utmärkte prosten, M:r Petrus Laurentii Corvinus (tillnamnet är genom en latinsk brytning taget af gårdens), född samma år fadern utgick i kriget, sin första undervisning i svenska och christendom, tilldess gossen med sina ej vanliga kunskaper väckte ortens presterskaps och herrskapers uppmärksamhet och blef genom deras understöd satt i skola. Dennes sonson var Johan Corvin, adlad Nordenankar till Fliseryd, deraf förtjent genom utgifvandet af Svenska Sjökarteverket.

**Korpegården.** Ett och ett halft mant. säteri uti Hjerpås församling, Kållands härad och Skaraborgs län, med vackert läge, omkring $1^3/_4$ mil från Lidköping, på $^3/_8$ mils afstånd från kyrkan samt $^3/_4$ dito från qvarn, utgör med un-

derl. $3^9/_{16}$ mant., en väderqvarn och 13 torplägenheter ett gods, tax. till 38,250 rdr. Egendomens egorymd utgör 987 tunnl., deraf omkr. 450 tunnl. öppen åker af god beskaffenhet och tillfälle till odlingar. Underlydande utgöra på egen kost 3,640 mandagsverken, utan betalning, m. m. Skogen beräknas till 360 tunnl. utom den i hagarna och är sålunda öfver egendomens behof, likasom torfmossar. Mangårdsbyggnaden består af ett prydligt och oljemåladt tvåvåningshus af trä under skiffertak. — Hauptmannen på Leckö Berndt Papegoja, son till guvernören öfver Nya Sverige i Amerika, skref sig på 1670-talet till detta säteri; det tillhörde år 1812 ryttm. grefve A. Frölich och år 1860 hr C. Setterberg.

**Korpilombolo.** Kapellförsamling, annex till Öfver-Torneå pastorat, ligger uti Torneå fögderi af Norrbottens län och består af 32 hemman, skiftade i 97 brukningsdelar, tax. till 37,760 rdr rmt. Folkmängden uppgick 1860 till 924 personer, hvaraf 35 man beväring och 52 backstugusittare. Församlingen har blifvit beviljadt, af de till folkundervisningens befrämjande anslagna medel, dels ett årligt anslag af 400 rdr, att såsom bidrag till aflönande af lärarne vid en fast och en flyttbar skola under innevarande statsregleringsperiod utgå från och med det år, då kapellboerna ordnat sitt skolväsende, dels ock ett anslag för en gång af 500 rdr till understöd för uppförande af skolhus och anskaffande af planteringsland åt läraren vid församlingens fasta skola.

Af hemman må nämnas: *Kainulusjärvi, Kirnujärvi, Narken,* hvari $^3/_{16}$ mant., tax. till 1,270 rdr, är största brukningsdelen, dernäst $^3/_{64}$ mant. och $^3/_{16}$ mant. i *Korpilombolo,* hvardera tax. till 1,160 rdr; minsta brukningsdelen är $^5/_{192}$ mant. *Pahasuaningi,* tax. till 50 rdr. Nybyggena $^7/_{16}$ mant. *Hoppet, Gustafsberg,* $^{17}/_{256}$ mant. *Wähapualomajärvi* egas af patron D. Hummel. — Adress: Öfver-Torneå.

**Korsberga.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassens första afdeln. i Östra Härad af Jönköpings län, bestående af modersocknen Korsberga samt annexerna Lemnhult i Östra och Solberga i Westra härad; innefattar $94^1/_4$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 3,632 personer. — **Korsberga,** modersocken, gränsar i öster till Nye och Lemnhult, i söder till Åsheda och Nottebäck, i vester till Solberga, Bäckaby och Lannaskede, i norr till Bexheda. Arealen uppgifves till 28,952 tunnl., hemmantalet till $49^1/_4$ mant., deraf $27^1/_{16}$ skatte, $5^3/_{16}$ krono och 17 frälse, taxerade till 225,390 rdr, 7 lägenheter, 3 qvarnar och sågar, tax. till 5,950 rdr; folkmängden har uppgått från år 1805: 1259 personer, till 1860: 1729. Socknen, som under namnet Corsberg omtalas redan omkr. 1300, har icke mindre än 12 sjöar, Bosqvarns-, Wånge-, Löse-, Hintha eller Hjerta sjö m. fl. Vid Sjöanäs är en sjö, till hvilken Östra, Westra och Uppvidinge härader stöta; deri utflyter en bäck vid en bro, kallad Grannkonebro, der Östra härads qvinnor sprungo, då de ådrogo sig springskatten. Kyrkan är byggd på sluttningen af ett berg och tros hafva fått sitt namn af ett kors, uthugget i det norr om henne liggande berget. Sjelfva detta berg bildar också med sina upphöjningar likasom ett kors från n. till s. Kyrkan är ny. Den gamla var 30 alnar lång, 22 bred och hade orgelverk. En fröken på Hultsvik skall hafva till kyrkan skänkt en äng för det hon fick uppbryta en särskild dörr för att slippa gå in genom samma dörr som en hatad syster. Af kyrkoherdar må nämnas: Sven Nicolai, farfader till assessorn i Göta Hofrätt Nils Nilsson, adlad Lindergren, hvilken har skrifvit en utförlig berättelse om förloppet, då han år 1644, såsom riks-härold, förkunnade Sveriges krigsförklaring mot Danmark. Johan Pontén, en af Sveriges entomologer, kyrkoherde här 1836, var äfven en mycket anlitad praktikus i medicin, isynnerhet lycklig uti sinnessjukas behandlande. Fadern var bondson från Brogården i Tolg, deraf namnet (Bro = Pons).

Bland gårdar nämnas ryttm.bostället *Morhult,* tax. till 4,860 rdr, reduceradt från ätten Enhörning. — *Holm,* $^1/_2$ mant. frälse. — *Nyestad,* säteri, på hvars egor i dälden Dackeholmen Dackens anhang och kon. Gustafs folk varit i strid; — *Hultsvik* eller *Hulvik* och *Ankarsnäs,* säteri, se dessa artiklar. *Åkershult,* 3 mant. frälse, tax. till 7,500 rdr, efter hvilken gård adliga ätten Rosenqvist tagit sitt namn; eges nu af öfverstelöjtn. Reutersvärd. — 1 *Hjertaryd* Storeg., tax. till 3,900 rdr, eges af kommissions-landtm. J. M. L. Ek. — $^5/_8$ *Sjöanäs,* tax. till 4,500 rdr. — 1 *Herranäs,* tax. till 2,700 rdr. — 1 *Hultsvik,*

tax. till 6,000 rdr. — $1^1/_2$ *Salshult*, tax. till 5,400 rdr, boställe vid Smålands Hussarregimente. — $1^1/_4$ *Korsberga*, prestgård, $^1/_2$ *Klockarg.*, tax. till 5,400 rdr, innehafvas af hyrkoherden. 1 *Gunnatorp* och 1 *Bondanäs*, säteri, tax. till 7,050 rdr. egas af öfversten och riddaren C. W. Ahlgren. — Adress: Hvetlanda.

**Korsborg**. En kulle på Faleby egor i Foss socken af Bohus län, der fordom skall funnits en befästning, som folket tillegnar en drottning Gunnila, hvilken ock säges hafva blifvit derstädes begrafven. Sägnen afmålar denna qvinna såsom högst öfvermodig, hvarföre man ock på henne öfverflyttat den bekanta sagan om Polykrates, Samos' beherrskare. Hon skall nämligen en gång kastat en guldring i fjorden, under yttrande, att det vore lika så omöjligt för henne att blifva olycklig som att återfå den bortkastade ringen. Men denne återfanns följande dag i magen på en fångad fisk, och drottningen fick inom kort besanna den sålunda gifna vinken om lyckans ostadighet. Hon blef angripen af en sin fiende konung Asmund och stupade i en slagtning med honom uti den efter henne uppkallade Gunnilaviken. Möjligt är, att denna saga är en dunkel erinring om Gunhild Kongamoder, Erik Blodyx' drottning. — Men nämnda Korsborg eger en större märkvärdighet deraf, att det var just der, som den såkallade *affairen vid Saltkällan* afgjordes i November 1675. För att på en gång afskära återtåget för Aschebergs trupp, som stod vid Svarteborgs kyrka, och väl komma förbi Qvistrums pass, hade Gyldenlöwe beordrat öfverste Krag att med en styrka af 1000 man, ombord på 6 bestyckade galerer och 28 skärgårdsbåtar, landstiga vid Saltkällan. Men varnad af sina kunskapare, drog Ascheberg, som genomskådade planen, sig i tid undan till Qvistrum och lät 200 man af Bohusläns Gröna dragoner besätta Korsborg, under det han dolde några compagnier cavalleri i den djupa dal, som på ena sidan omger detta berg. När detta väl var beställdt, kom Krag med sin escader sättande inåt fjorden, förbi Korsborg, låtsande först, såsom han icke kände den ögonblickliga vigten af denna punkt, men vände plötsligen och landsatte sitt folk, som med häftighet anföll de der posterade dragonerna. Men då framstörtade de i bakhållet förlagda compagnierna och tillbakaträngde danskarne, som med kännbar förlust och i största hast, måste söka sin räddning på båtarna och återvända med oförrättadt ärende. Denna strid var den första i den blodiga Gyldenlöwsfejden.

**Korsbro**. Torp i Åkers socken och Östbo härad af Jönköpings län, icke långt från socknens kyrka, märkeligt för ett der stående *stenkors med runor*, som, förut sönderslaget, blifvit af Liljegren hopfogadt med jernband. Korset är fem alnar högt, 1 qv. tjockt af gråsten; tvärkorset håller 1 aln i längd och $^1/_2$ i bredd. Enligt sägnen skall en (polsk) fältherre der ligga begrafven. Andra mena, att der varit kyrkplats, innan kyrkan byggdes. Runinskriften är fragmentarisk och häntyder på att de ord, som här saknas, varit att läsa antingen på andra sidan eller på ett dylikt motsvarande kors i närheten. Man läser: manurs — fi. a — grth — s . kl. — ni — . — Liknande kors, ofta med våra runor och på vårt språk, anmärker Wieselgren, träffas i Britannien, der Skandinaverna koloniserade sig, t. ex. på ön Man vid Kirk Michael, på Kirk Andrews kyrkogård, vid Kirk Braddan, på Bewcastles kyrkogård i Cumberland vid Ruthwell i Skottland.

**Korsbärga** (i jordeboken), *Korsberga*. Annex-socken till Fröjereds pastorat, ligger uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil vestsydvest från Hjo — vid 400 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 8,563 tunnland fast land; 115 tunnland beräknas vara vatten. Marken är mer bergaktig än jemn, ty de flesta hemman ligga vid foten af den såkallade Hökensås, som sträcker sig både genom denna och Fröjereds socken. Rådande jordmånen är sandmylla, undantagandes vid 5 gårdar, der lera finnes. Skog växer tillräckligt af så väl löf- som barrträd. Socknen, som består af tills. $20^5/_8$ mantal, taxeras till cirka 192,000 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, är af trä. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde barnens antal 135, deraf dock 46 undervisades hemma.

I socknen finnas följande byar och hemman: $^1/_4$ *Björkåsen*, $^1/_2$ *Ekåsen*, $^1/_4$ *Ellmedalen*, $^3/_4$ *Gunnarstorp*, $^1/_4$ *Klinten*, $^1/_4$ *Kyrkeskogen*, $^1/_4$ *Larsakullen*, $^1/_4$ *Lilla Baggedammen*, $^1/_2$ *Lilla Sänneryd*, $^3/_4$ *Löpareskogen*, 1 *Munckebo*, $^1/_4$ *Måsen*, 1 *Mölebo*, $^1/_2$ *Stora Stallerhult*, $^1/_4$ *Stenbolet*, 2 *Solberga*, $^1/_2$ *Sämeryd*, $^1/_4$ *Sören*, $^1/_4$ *Torsbo*, $^1/_2$ *Wadened*, alla skatte, $1^3/_4$ sk. $1^1/_4$ fr. *Hamrum*, $^1/_2$ mant. häruti har varit krono-säteri, men blef skatteköpt 1853. *Korsberga*, prestgårdsstom 1 mant. kr. $^1/_4$ *Kopparkulla*, $^1/_4$ *Ruder*, $^1/_4$ *Stenbacken*, 2 *Dannemarka*, tax. till 27,000 rdr; 2 *Karstorp*, 1 *Styrshult*, tax. till 10,690 rdr egas af J. C. von Strokirck, tillhörde år 1816 öfverjägm. Gyllensvärd; de tre sistnämnde äro säterier. $^1/_4$ *Rosand*, $^1/_8$ *Ledsäng*, alla frälse. — Adress: Hjo.

**Korsholm.** Ett fäste med detta namn skall hafva blifvit af Engelbrecht förstördt. Några lemningar efter murar hafva blifvit funna på en holme hörande till Segerstad socken i Wärmland, hvilka hafva blifvit ansedda af en kyrkoherde i församlingen för qvarlefvor af nämda slott; men troligare är, att det varit samma Korsholm som Birger Jarl lät anlägga på Finska kusten, på det ställe, der han landsteg under sitt krigståg mot Tavasterna. Namnet erhöll fästet af det träkors han lät der uppresa till tecken, att han kommit dit endast för att utbreda kristna läran.

**Korslöthe.** Borg i Köpings socken af Westmanland, höjer sig vid gränsen mot Odensvi, öfver mörka granar på en bergshöjd, der Wahlsta å bryter sig genom en väldig sandås. Trakten är nordiskt skön. I det lugna vattnet ofvan fallet spegla sig rika flockar af alar och på åsen å motstående stranden, i skuggen af gamla furor, träffas grafhögar, stensättningar och högresta bautastenar. Borgmuren, omgifvande bergets öfra del med undantag af dess sydvestra sida, hvars branter erbjuda tillräckligt skydd, eger 12 till 20 alnars sluttningshöjd, samt 6 till 8 alnars bredd. Från hörnen af muren i öster utlöper en yttre murkrets, omfattande nästan enahanda vidd med sjelfva borgens. Hela fästets omkrets uppgår till 520 alnar. Af borgens trenne ingångar löper en genom de tvänne i öster varande murarne, en annan genom den vestra muren, samt den tredje, knappt 2 alnar bred, mellan tvänne klippor, der, å nordöstra sidan, utanmuren utgår från ringmuren. Härförutan finnes å södra sidan en uppgång till fästet genom de derstädes befintlige, synbarligen af menniskohänder vidgade remnorna i berget. Denna kallas trollstigen. Utanför norra muren äro anbringade tvänne trapplika försvarsverk, af hvilka det ena slutar sig i en nästan trekantig stensättning på något afstånd nordvest ifrån den yttre murkretsen. — En vattenrik källa har i mannaminne funnits inom fästet. Ett svärd af jern, äfvensom en stor oformlig »hästsko» äro för få år sedan härstädes anträffade. Utefter inre sidorna af muren finnas en myckenhet mindre stenar, af de kringboende kallade slungstenar. Sjelfva muren röjer å vestra sidan mot ån spår efter våld. I närheten ligger den skogiga åsen med sina grafminnen. Bautastenarne följa höjdens sträckning. Af de 9 à 10 här finnas, äro numera endast tre upprättstående. Den högsta af dem är två alnar hög. I de många grafhögarne, hvilka likaledes sträcka sig efter åsen emot Ryaby, och af hvilka en omgifves af en fyrkantig sammanlagd fotkedja, äro tid efter annan funne urnor och prydnader, samt mer eller mindre skadade svärd. Fältet vidgar sig norr ut mot Wahlsta och Busta. Det är en sägen, att för långliga tider tillbaka, ett slag förefallit på detta fält; och man berättar, att vid dikning härstädes, blod skall framstiga ur jorden. Särskildt förtjenar uppmärksamhet den mängd stridshamrar, hvilka i sednare tider, på spridda delar af fältet, icke djupt under jordytan anträffats. Det kända antalet uppgår till 14. De gamla tala eljest om fordna drabbningar mellan Skoffsta-kungen och Korslöth-kungen. Den förstnämde skall varit så »närgången,» att han fastgjort sina skepp vid berget, på hvilket Korslöthsborg är belägen; och är det allmogens öfvertygelse, att jernringarne, i hvilka farkosterna fästats, ännu qvarsitta i berget. Den sänkning, som nu skiljer Korslöth från Matan eller Köpingsån; såsom segelbar, innefattar Korslöth, Köpingslöth och Skepslöthen, samt är omkring en half mil lång. Söderut från Korslöth, på åsen, finnes ett rör — förmodligen en lemning efter en vård. Korslöthsdalen har en stark växtlighet, härrörande till stor del af den gyttja, hvilken vårfloden årligen afsatt. På 1750-talet skall i den på botten af ån befintliga dyen funnits äkta perlor, inneslutna i sina ljusröda snäckor. (Dybeck, 1:a häftet 1842 sid. 6).

**Korssbyn.** Egendom uti Gustaf Adolfs socken, Wäne härad af Elfsborgs län, i den del som fordom utgjorde Naglums socken, $^7/_{16}$ mant. skatte, deraf $^1/_4$ mant. Korssbyn, tills. tax. till 5,550 rdr, är belägen $^3/_4$ mil från Wenersborg, i en naturskön trakt, 500 alnar från landsvägen, på vestra sidan om Göta elf, $^1/_4$ mil från elfven och en knapp $^1/_2$ mil från Trollhättans vattenfall. Manbyggnaden, innehållande 7 rum, jemte andra byggnader undergingo 1857 total reperation. Till gården hörer trädgård och en vacker park. Arealen är 320 tunnl. deraf 70 tunnl. åker. Utsädet är $50^3/_4$ t:r säd, 12 t:r potates, 2 tunnl. besås med rofvor. Skog finnes till husbehof. Årliga onera utgöra cirka 135 rdr rmt. Enligt anteckningar i jordeboken köpte grefve Lennart Torstensson år 1692 hemmanet Korssbyn, som hade blifvit indraget till kronan. Egare 1859 var kapten Natt och Dag.

**Korsnäs** Koppar-, svafvel- och sågverksegendomar, samt jernvägsstation på Gefle-Dala jernväg, vid sjön Runa och stora landsvägen till Falun, på gränsen af Kopparbergs och Wika socknar i Dalarne. Koppar- och svafvelverket, hvarvid 1859 tillverkades 224 *Ctr.* koppar af Tomtbo malm, samt 132 *Ctr.* svafvel, taxerades jemte en qvarn till 15,893 rdr rmt, och egdes af kommisions- landtm. Jakob Staffenborg. Slaggbruksbolaget var påfördt ett taxeringsvärde af 8,295 rdr för 265 *Ctr.* garkoppar; garmakeribolaget ett taxeringsvärde af 8,915 rdr för garade 1,437 *Ctr.* koppar. Sågverket med 8 dubbelramar, drifna af 180 hästkrafters maskin, och medelst hvilka kan afverkas 8 à 900 stockar i dygnet; till verket hörer en jordegendom, af 6 spanl. 8 snäsl. i Korsnäs, tax. jemte ångsågen till 754,500 rdr rmt, eges af ett bolag med löjtn. G. de Lavel till disponent. Stället nämnes i historien. Sedan Gustaf Eriksson flygtat ifrån Ornäs i Torsångs socken, skall han gått in i Korsnäs hyttor, för att fråga efter vägen, men då han här blifvit varse en bergsman, Nils Hansson på Främsbacka, sittande på härdlagret, den han visste vara utaf konung Christians anhängare, gick han fram till den derintill belägna Sandvikshyttan, och bad smältaren visa sig genaste vägen till Svärdsjö; hvarefter han skall gifvit smältaren en silfverslant, med yttrande: *Om Gud hjelper mig, så kom till mig, skall jag betala dig.*

**Korså.** Jernbruk, beläget i Sundborns socken af Falu län på gränsen af Gefleborgs län vid vattendraget emellan sjöarne Hinsen och Hyen, 3 mil ifrån Falun, $6^1/_2$ mil ifrån Gefle samt $^1/_2$ mil ifrån Gefle-Dala jernväg, anlades 1838 och 1839, efter erhållne privilegier af Falu Bergslag, som fortfarande är dess egare. Bruket bestod 1856 af 4 Lancashire smälthärdar med 1 smälthammare samt 1 gasvällugn med 3 räckhamrar, med en tillverkning af 2,636 *skℓℓ* stångjern; år 1855 var tillverkningen 4,441 *skℓℓ* stångjern och år 1858: 3,941 *skℓℓ*, då bruket uppgifves haft 6 härdar. Tackjernet hemtas ifrån den på $1^1/_2$ mils afstånd belägne Ågs masugn och Brukets effecter sändas till Gefle. Brukets underlydande hemman och skogar, äro belägne i Sundborns och Svärdsjö socknar. Arealen torde vara 10,000 tunnl. Egendomarne äro till en del under storskifte. Bruket har sedan 1852 oinskränkt tillverkningsrätt. Vid bruket finnes qvarn samt såg för 2:ne ramar. Taxeringsvärdet för brukets tillverkning och jordegendom år 1860 uppgick till 182,477 rdr rmt. Från Korsån går nu väg, $2^1/_4$ mil lång, till allmänna landsvägen vid Starvik i Ofvansjö socken.

**Korsäter** (Kårsäter). Ett mantal frälse uti Westra Husby socken, Hammarkinds härad af Linköpings län, har ett ganska vackert läge på ett näs uti Hällerstadsjön, $^1/_2$ mil från kyrkan. Egendomen, med underlydande $^5/_6$ mant. i samma socken belägna, samt tegelbruk tax. 1860 till 13,920 rdr och tillhörde då notarien A. U. Fries. Egendomens utsäde, som uppgifves 1828 varit 10 t:r var år 1857: 50 t:r; ymnigt höbol, godt mulbete, tillräcklig skog och fiske finnas. Korsäter donerades 1648 till Salomon v. d. Osten gen. Socken, egdes som säteri 1683 af O. J. v. Sacken, utbyttes från reduktionen af Salomons son, landshöfdingen friherre Gustaf Adolf (död 1716), egdes 1726 af dennes enka, såldes 1745 af dennas frände C. G. Gyllencreutz till ryttmästaren J. Adelsvärd, tillhörde på 1750-talet Jör. Gripenweldt, 1783 assessor Hem. Braads fru, 1825 öfverstelöjtnant grefve Horn, 1852 öfverste M. Ahnström, sedan dess arfvingar.

**Korsön,** i Wermdö socken af Stocholms län, vid Sandhamn, har en känningsbåk med lampfyr under norra lotsdistriktet och Stockholms fördelning, hvilken underhålles af enskilda; den är fyrkantig och af 36 alnars höjd samt uppsattes 1746. Biskop Bengt Folkunge skänkte 1288 Korsö till S:t Clara kloster.

**Kortforss.** Jernbruk uti Carlskoga socken och Carlskoga bergslags härad af Örebro län, nära Svartelfven, med 2 härdar, 1 hammare och fri smidesrätt, men utan tillverkning år 1859. På 1840-talet uppgifves bruket haft 1066 *skℓℓ* 13 *ℓℓℓ* privilegierad årligt stångjernsmide af eget tackjern från masugnen vid Carlsdahl, som ligger något nordligare, och skall vara den första af sten; upp-

byggdes omkring 1740 af direktör Luthman. Bruksegendomen, hvartill hörer Kortforss mjölqvarn, tax. till 1000 rdr, $^1/_4$ mant. Carlsdahl samt $3\frac{399}{600}$ mant. i andra hemman, och Carlsdahls enbladiga såg, allts. tax. till 18,790 rdr rmt, eges af hr C. Lindberg.

**Korttorp.** Grufva i Östra Husby socken i Östergötland, lemnade 1860: 1,720 *skℓℓ* jernmalm.

**Kosta.** Glasbruk i Ekebergs socken och Uppviddinge härad af Kronobergs län, anlagdt 1741—1743 å Dävedshullt-Herregårdens egor af landsh. i Kronobergs län baron Koskull och landsh. i Kalmar län baron Stael von Holstein och uppnämndt efter begynnelsestafvelserna i deras namn. Bruket egdes sedan af Fr. Wickenberg, dennes svåger mag. Angerstein och hofrättsr. Dufva, derefter af dessas arfvingar och 1858 af enkefru Angersteins, protok.sekreteraren Borgs och hofrättsrådet Heermans arfvingar. Arbetarnes antal 1858 uppgifves till 123 och tillverkningsvärdet till 151,607 rdr rmt, år 1809 var det sednare 27,000 rdr rmt; här tillverkas fönsterglas och hvitt glas, hvarjemte pressning, slipning och ritning äfven verkställes. Byggnader för brukets arbetare finnas uppförda, och hyttan är i sednare tider ombyggd på ny plan. Vid Kosta finnas äfven stampqvarn, såg o. s. v.

**Kosteröarne.** De märkligaste af de öar, som ligga i Skee pastorats skärgård, hörande till Tjernö socken, Wette härad och Bohus län, äro belägna omkring en mil uti hafvet och åtskilda af ett smalt sund, Nordkostersund. På östra sidan af södra ön finnes en ypperlig hamn för större skepp. Denna ö är bevuxen med löfträd och träffas här, med undantag af bok och afvenbok, alla i Sverige vildt växande allmänna trädslag; men Nordkoster är nästan naken. Öboerna äro, såsom fiskare betraktade, de mest välmående i länet. Med hummerfiske sysselsätta de sig mest. Ostrontägten är ock lönande, men drifves icke i större skala. Makrillfånget är näst hummerfisket det, som mest idkas, och användes dertill både drif- och sättgarn. Det salt, som hafvet, hvilket vid dessa öar är det saltaste i Sverige, uppvräker i bergs-caviteter, begagnas här ofta vid fiskens saltning. Dessa öar ega ock namnkunnighet för de båtar, som här byggas och allmänt äro bekanta under namnet Kosterbåtar. De byggas af ek, som vanligen hemtas från Norige, och anses för de mest snällseglande af alla rikets farkoster, och de starkaste att hålla sjön. Öboarne hafva ock namn för att vara de skickligaste sjömän. Norr Koster $^1/_2$ mant. tax. till 3,300 rdr, i 8 delar med 76 inbyggare, har varit frälse och 1666 förbytt till kronan af gouvernören Stake, skatteköpt 1741. Vid södra stranden ligga många små stenrösen, hvilka sägas gömma en hop Danskar, som fallit i »stora ofreden» eller Gyldenlöwsfejden. Måhända blefvo de, som stupade vid en misslyckad landstigning vid Saltkällan, hitförda och begrafna. Dessa öar besöktes en gång af Carl XII, men besöket blef kort, emedan man varseblef några danska galerer, som styrde kosan till ön. Följande år 1719 låg danska flottan, under konungens eget befäl, i härvarande hamn en månads tid.

**Koutokeino.** Församling i Torneå lappmark 1674, inrättades af kon. Carl XI, men underlades Norge genom gränsreglerings-traktaten 1751.

**Kovik** (Stora). Ett mantal frälsesäteri i Wermdö socken och Orminge fjerding af Stockholms län, innehades 1646—1683 jemte 6 andra närbelägna gårdar af slägten Oxenstjerna, egdes 1772 af fru Hamilton, 1849—1860 af hr Erik Åkerlund; tax.värdet var 6,230 rdr. (Lilla) i samma socken, $^1/_2$ mant. skatte tax. till 2,290 rdr, vid en vik af Långholmsfjärden, lyder under Wilhelmssund eller Welamssund, efter Tham, i Bo socken, innehades 1641 af Sölfverstjerna, 1772 af riksrådet gr. Hamiltons enka.

**Krabbelund.** Ett mantal skatte-säteri uti Hellestad socken, Gäseneds härad och Elfsborgs län, beläget nära gränsen af Skaraborgs län, har ymnigt höbol och tillräcklig skog. Gården har varit frälse-säteri, reducerades 1690, såsom gammal kronodonation, från major Johan Ericsson Hård, broder till kammarherren Axel Christopher, som blef af våda ihjälskjuten vid en exercis af kon. Carl XII, af hvilken han var mycket af-

hållen; köptes till skatte d. 10 Dec. 1790 af kapitenen och riddaren David Björnberg för 74 rdr 23 sk. 1 rst. Tillhörde 1816 med säterifrihet major N. Klockenfelt, år 1860 en bonde och var då tax. till 4,500 rdr rmt.

**Krageholm.** Herregård uti Söfvesta socken, Herrestads härad och Malmöhus län. Icke långt från den täcka, tandformiga Krageholms- sjön, som är nära 1 mil i omkrets och på tre sidor omgifven af rika bokskogar, under det i öster bördiga åkerfält gå ned mot stranden, ligger slottsbyggnaden vid en vik af nämnda sjö; parken bakom slottet sträcker sig ned till sjöstranden. I äldsta tider synes gården hafva tillhört Duve- slägten; om hvars ursprung följande finnes antecknadt. Då Harald Hildetand lade Wenden under sitt välde, tog han tillfånga tvänne af Wendernas höfvidsmän, Due och Dal, hvilka, sedan de blifvit lösgifna, stannade frivilligt qvar vid hans hof såsom berserker och gjorde honom stora tjenster under hans krigståg. Den förre antages vara Duve-slägtens stamfader. Denna slägts hufvudgårdar voro Bollerup och Krageholm; men när och huru den sednare kommit i dess ego, kan ej uppgifvas. Den första med visshet kände egare var Jöns Dufve, hvilken lefde mot slutet af 1200-talet. Hans sonson Jens Duve, Danmarks rikes råd och hofmästare tyckes hafva varit en mäktig och betydande herre. Han var närvarande vid det lysande sammanträdet på Lindholms slott 1396, der Mecklenburgs och de skandinaviska rikenas yppersta adel var samlad och der konung Albreckt blef utlemnad till hertigen af Mecklenburg och Hansestädernas fullmäktige. Ib Axelson Thott gift med Metta Duve, skref sig 1401 till Krageholm. Han har underskrifvit det seperatstillestånd, som Skåningarne 1381 slöto med konung Albreckt på ett år och 3 månader. Med denne Thotts sonsons dotter Bertha, gift med Peder Brahe, öfvergick Krageholm till sonen, riksrådet Axel Brahe, död 1487. Hans son, riksrådet Axel Axelsson Brahe, herre till Krageholm, Tostrup och Widtsköfle var en bland de yppersta män i Brahe-ätten. Krageholm förblef inom slägten tills Otto Marsvin, gift med Metta Brahe, tillöste sig hela Krageholm. Denne herre, som var en stor vän af byggnadsföretag, skall år 1639 antingen hafva uppbyggt slottet eller ock betydligt reparerat det. Efter hans död tillföll Krageholm med dottren Karin den utmärkte Ivar Krabbe till Jordberga. Hans son Jörgen Krabbe, olycklig i åminnelse, tillträdde Krageholm under fadrens lifstid. Han blef nämligen arkebuserad i Malmö d. 13 Jan. 1678 på Carl XI:s dom, utan att dock vara öfverbevisad om något egentligt förräderi, troligen handlade han mer af vankelmod i bestämmandet mellan sympathi och pligtkänslan under dåvarande kritiska förhållanden mellan danska och svenska hofven. Svensk besättning inlades på Krageholm under åren 1677—78 och gården led mycket under kriget af sköflingar, samt blef äfven till en del afbränd. Efter flera års underhandlingar sålde hans hustru Jyta och Thotts arfvingar i Danmark 1704 Krageholm till kongl. rådet Carl Piper, om hvilken är taladt under art. Högestad. På Krageholm vistades han aldrig, men väl hans grefvinna, som under hans fångenskap skötte affärerna med stor klokhet och förökade de ofantliga rikedomarne. Hennes namn var Christina Törnflyckt. Hon var dotter af kommercerådet Olof Törne, den förnämste handlanden på sin tid i Sverige. Krageholm blef på hennes tid iståndsatt och förskönadt, och hon utvecklade der en nästan furstlig prakt. Linné, som besökte gården 1749, berättar att »sköna skilderier sågos i alla rummen, äfvensom silfverbord, silfverspeglar och silfvergeridoner.» Hennes husprest bar titel af hofpredikant vid det höggrefliga piperska hofvet på Krageholm. Egendomen har förblifvit inom slägten och nuvarande egaren, kabinettskammarherren och hofstallmästaren grefve Fritz Piper, härstammar i 4:de led från den sistnämde; han är gift med grefvinnan Aurora Brahe. På sednare åren har han vidtagit flera förändringar, hvilka mycket bidragit till gårdens förskönande. Enligt sägen skulle den äldsta slottsbyggnaden hafva legat på den i Skånes växtgeografi för sin egendomliga vegetation bekanta ön Lybeck i Krageholms- sjön, dock utan sannolikhet. Den

nuvarande borgen består af en hufvudbyggnad med inkörsport och två med den förra sammanhängande flyglar, alla af tre våningars höjd; de omsluta på tre sidor en borggård, öppen åt norr. Märkligt nog finnes uti grundplanen knappast någon enda rak linia, hvilket härrör af de många förändringar, som gården undergått. Grefvinnan Christina Piper lät nedrifva gamla kyrkan och 1723 i östra flygeln inreda en ny; den upptager 2:dra och 3:dje våningarne och kallas S:t Pauli kyrka. Innanför 3:dje våningens fönster äro murar uppdragna, hvilka äro försedda med ovalformiga öppningar, genom hvilka dagern faller. Taket har tunnhvalf. Inredningen är i rococostil, altaret med dess prydnader, — trons, hoppets och kärlekens symboler, — äfvensom predikstolen äro rikt förgylda; på väggarne äro gipstaflor och sköldar med bibelspråk; dessa omfattningar sägas fordom hafva varit förgylda, men blifvit öfverkalkade, då Gustaf III vid ett besök i kyrkan yttrat sitt misshag med den öfverdådiga prakten. Midtemot altaret i norra delen af kyrkan är en orgel med läktare. Kyrkoboken innehåller en förteckning öfver de grefliga hofpredikanterna, af hvilken man finner att den siste var Elias Follin (se Törnevalla), som år 1778 lemnade sin befattning. Breda och djupa vattengrafvar omgifva såväl borgen, som den i söder derom liggande ladugården; båda gårdarna voro fordom afskilda genom en tvärgraf, hvilken dock nu är igenfyld. Grundmurade och hvälfda gråstensbroar föra i norr, öster och vester öfver grafvarne. Dessa grafvar få sitt vatten från en genom parken och norra trädgården, vester om borgen flytande bäck, hvilken bildar Krageholms sjös utlopp och utfaller i hafvet $^{1}/_{2}$ mil vester om Ystad. Till egendomen höra 2:ne trädgårdar, upptagande 18 tunnl. Den ena fruktträdgården ligger sydost om borgen och är mycket gammal. Den andra ligger norr om borgen, omgifven af dubbla häckar af afvenbok, mellan hvilka en allé af sköna hästkastanier liksom täcka gången. Denna trädgård är en bland de skönaste i Skåne med sina vackra rabatter, espaliérer, labyrinther, taxpyramider, fontäner, den är instängd på holländskt sätt med graf i stället för gärdsgård. Tvänne runstenar finnas uppstälda som grindstolpar vid början af en allé som går upp till borgen. På den ena stenen ser man i rå stil uthuggen en menniskofigur utan ben, den är klädd i en spetsig mössa och veckrik kåpa, samt bär i ena handen ett kors, som skall vara ej olikt ett korsgevär. På den midtemot stående stenen läste Liljegren: × Tuni × sati × thansi × aftir × Brag × bunta sin × auk × Askutr × sunr × hans × Han × war × bastr × bumana × auk × misasta × matar ×. Han var den bästa hushållare (landtbo) och god matgifvare (värd).

För närvarande utgör Krageholm $38^{3}/_{8}$ mant. af hvilka $9^{3}/_{4}$ äro säteri, $22^{1}/_{4}$ ins., $6^{3}/_{8}$ uts. frälse, belägna i Söfvesta, Bjerresjö och Hedeskoga socknar. Torp och gatuhus uppgå till 31. Taxeringsvärdet är 318,280 rdr rmt. Arealen är 8,215 tunnl. af hvilka $4,184^{3}/_{24}$ äro åker, $1,630^{1}/_{4}$ äng, $1,937^{23}/_{26}$ skog och betesmark samt 453 sjöar. Till gården höra vattenqvarn, holländeri m. m. I skogarne finnas många rådjur. Den 7de April 1649 köpte Ivar Krabbe af konung Fredrik patronatsrätt till Söfvesta; men då patronrätten endast är fästad vid denna socken och icke annexet Bromma, tillsätter patronus hvarannan och konungen hvarannan gång pastor. —

**Kragsta.** Ett och $^{1}/_{2}$ mant. frälsesäteri uti Ununge socken, Närdinghundra härad af Stockholms län, är beläget vid sjön Närdingens södra strand. I slutet af 1500-talet skref sig en Henrik Pedersson till Kragstad; han var bondson, men blef sjelf stamfader för en gren af ätten Lilliesparre. Kragstad kom, med Thure Lilliesparres enka Anna Kyle i hennes 2:a gifte, till ryttm. Ph. Bonde. Under samma tid befinnas flera af slägten Kyle hafva skrifvit sig till Krakstad. Egdes 1700 af en Löwen. År 1860 hörde säteriet, tax. till 13,150 rdr, under Schebo bruksegendom.

**Kramforss.** Sågverk i Gudmundrå socken af Ångermanlands Södra fögderi och Hernösands län, beläget i en af landskapets behagliga dalar, vid Sjöbyåns utlopp i Ångermanelfven, anlades 1742 af direktör Kramm med 4 ramar och 28 sågblad. Af uppgifter till år 1780 visar sig, att här sågats årligen omkring 1,500 tolfter timmer, hvaraf dock hälften gått till utskott, emedan timret, som växer på magert land upp

vid fjällen, ofta blifvit brutet af vädret och skämdt af vatten. Vi äro tyvärr i saknad af sednare uppgifter öfver beloppet af här sågadt timmer. Utskeppningen härifrån är beqväm, då bräderna kunna inlastas på stället. Årliga marknader hållas här 2 gånger om året. Egare år 1858 voro herr J. A. Kjellberg & Söner i Göteborg, och som disponent 1860 uppgifves herr Rob. Bagge. Sågverket bestod s. å. af ångsåg, finbladig såg (tax. till 18,000 rdr rmt), tullqvarn tax. till 6,000 rdr rmt. och tillhörde detsamma en jordegendom af $6^1/_2$ seland (24 = 1 mant.) i hemmanet № 2, Öd, tax. till 1280 rdr rmt.

**Krankelösa**. By af $7^1/_8$ mant. sk. uti Ljungby socken, Södra Möre härad och Kalmar län, i 5 brukningsdelar, taxerad jemte 5 mjölqvarnar och sågar till 50,950 rdr rmt, och beboddes 1860 af 244 personer. Här märkes egendomen *Kranklösa*, belägen $1^1/_2$ mil söder om Kalmar stad, vid Ljungby å, som genomflyter en stor del af egorna, och är det nämde å jemte dess ovanligt vackra stränder, som hufvudsakligen bidraga till egendomens, i så hög grad natursköna belägenhet. Hufvdbyggnaden är belägen vid åkanten, med den herrligaste utsigt åt ån å ena sidan, å den andra omgifven af trädgården och gårdsplanen. På 1790-talet egdes den af generalen, friherre Roxendorff, som från Ottenby Kungsgård skall hafva flyttat hit; egendomen tillföll sedan hans son, och har derefter haft åtskilliga egare. Egendomens hela areal är 1,400 tunnl., deraf 200 tunnl. åker, resten är hagmark och skog jemte några ej obetydliga, till odling lämpliga kärr, å hvilka utdikning är med framgång börjad. Af åkern sås 65 tunnl. med höst-, 50 tunnl. med vårsäd, återstoden ligger i gräs. — Vid ån äro anlagda en qvarn med 4 par stenar, en med ett par, en såg samt ett tröskverk. Ett fall är ännu obegagnadt. Gården på 4 mant., med underlydande $^1/_4$ hemman *Kranklösaholm*, som eger qvarn med 2 par stenar samt benstamp, dessutom 6 dagsverkstorp, taxerades 1860 till 25,550 rdr och egdes då af kapten J. Britthelli.

**Kransbro** eller Broby. Fyra mant. säteri uti Horreds socken, Marks härad och Elfsborgs län, har 1690 tillhört landshöfdingen, baron Eldstjerna, en sonson till Prins Gustaf, kon. Erik XIV:s och drottning Catharina Månsdotters son, hvilken hette, innan han blef adlad, Lars Larsson Eldh. Om honom anföres att han var en skicklig och mycket brukad tjensteman, samt så mycket och allmänt saknad, att efter hans död 1701 uppkom i Östergötland (der han sist var landshöfding) ordspråket, »det var ej så när Lasse lefde»; den friherrliga ätten, utgick med sonsonen major Lars Eldstjerna, som dog 1758. Säteriet har i sednare tider blifvit fideikommiss för grefl. Cronhjelmska ätten till Flosta. År 1860 taxerades sätesgården jemte 5 mant. underlydande till 56,260 rdr rmt.

**Krapperup**. Herregård uti Brunnby socken, Luggude härad och Malmöhus län, är belägen straxt nedanför Kullaberg, vid vestra kusten, i en trakt med rika och omvexlande utsigter. Mot norr reser sig det ofvannämnda berget, i vester utbreder sig hafvet, på östra sidan ser man slättlandets byar, kyrkor och sädesfält, en liknande tafla erbjuder sig äfven i söder, men är ännu mera lifvad genom utsigten åt sundet och dess seglare. En beskrifning på gårdens utseende, då den vid reformationstiden ombyggdes, är intagen i planchverket »Skånska Herregårdar.» Man finner deraf huru den gamle riddarborgen Krapperup småningom aflagt sin medeltids rustning; nu förer en lång allé upp till gården. Krapperup hör onekeligen till en bland de äldsta gårdar i Skåne. Den är stamgods för den högättade slägten Krognos, och förste kände egaren är Kjeld Krognos, som skall lefvat omkring år 1000; ända till början af 1500-talet tillhörde gården denna slägt, då den siste Olof Stigssens andra hustru Anna Gyldensjerne, dotter till en af Danmarks riksråd, gifte om sig med Predbjörn Podebusch eller Pridbor V von Putbus, ock kallad Prebend Podebusk, härstammande från den gamla fursteätten på Rügen. Han beskrifves som en oförskräckt och modig man, var en bland de första, som uppsade Christian Tyrann tro och lydnad, och låg en tid i delo med engelska kronan. Hans son i första giftet fick Krapperup,

med sin hustru, sin stjufmoders dotter, Anne Krognos. Den siste egaren af slägten Podebusch, Claus Mauritzon, dog 1616; han berättas hafva varit så rik, att han egde 1800 bondgårdar; men efter hans död blef hans enka så fattig, att hon till slut blott egde en enda. Med dottern kom Krapperup i Fredrik Rantzaus till Aardal ego, som dels ärfde dels tillöste sig egendomen. Han var en vidtberest och tapper herre, blef tillfångatagen i det för Svenskarne olyckliga slaget vid Nördlingen under Tyska 30:åriga kriget. Hans andra hustru, Ida Skul, var egarinna af gården, då Skåne afträddes till Sverige. Hennes son sålde Krapperup 1674, enligt annan uppgift 1668, till enkan efter riksrådet Gustaf Oxenstierna af Kroneborg, Maria Sophia de la Gardie, för 34,750 rdr specie. Detta var första gången Krapperup i sin helhet blef såldt, sedan det ända från Kjeld Krognos ombytt egare genom arf. Grefvinnan Oxenstierna dog 1694 (enligt Anrep), hvarefter hennes begge svärsöner, riksrådet Kristoffer Gyllenstierna samt fältmarskalken Gustaf Banér, ärfde egendomen. Den förre sålde sin andel, $^2/_3$:delar, redan 1702 till kammarherren Jacob Hildebrand, hvilken följande året inköpte af Banérs barn den återstående tredjedelen. Efter honom öfvergick egendomen till hans måg, den lärde öfverceremoni-mästaren Johan Gabriel Sparfvenfelt, som talade och skref med färdighet 14 språk. Då han öfverlemnade till påfven Innocentius XII sitt Lexicon Slavonicum, emottogs han så vänligt, att påfven sjelf lemnade honom nycklarne till vatikanska biblioteket med frihet att genomgå dess skatter, en förmån, som ingen Lutheran före honom åtnjutit. Han dog 1727. Krapperup såldes 1732 af hofmarskalken Anders von Düben till fältmarskalken och öfverståthållaren riksrådet grefve Adam Taube; år 1755 hade kapiten Peter Gabriel eller Gotthard v. Kocken genom köp blifvit egare af hela gården. Genom fideikommissbref af åren 1734, 44, 55, och 62 gjorde han egendomen till fideikommiss till förmån för sin brorson och dennes äldste bröstarfvinge. Von Kockska ätten härstammar från Reval. Både kapitenen och hans bror hofcancelleren tillhöra »den gamla Carolinska tiden»; kapitenen blef sårad vid Holofzin och Pultava, samt på sednare stället tillfångatagen och hemkom derifrån icke förr än 1722; hofcancelleren blef tillfångatagen i den ryktbara kalabaliken i Bender; sedan hemkommen var han konungen följaktig under fälttågen i Norge. År 1807 gjorde sonen, cancellirådet Christopher von Kocken, som då var egare af Krapperup, biblioteket derstädes till fideikommiss. Efter hans död 1809, slutande friherrliga ätten von Kocken på svärdssidan, kom godset genom hans dotter till friherrliga ätten Gyllenstierna af Lindholmen. Närvarande egaren är kammarherren, baron Nils Christopher Gyllenstierna, riddare af Svärdsorden och innehafvare af Carl XIV Johans medalj; efter sin farbroder landshöfdingen Axel G., tillträdde han 1823 äfven fideikommisset Bjersgård. Han är bekant som naturforskare.

Godset utgöres för närvarande af $3^1/_2$ mant. frälse-säteri, tax. till 22,130 rdr, $16^3/_8$ ins., $30^{23}/_{42}$ mant. uts., eller efter annan uppgift $17^1/_{12}$ mant. ins., $16^3/_8$ uts. i Fjerrestad, Farhult, Joentorp, Allrums, Flemminge, Wälinge, Kattarps och Qvisttofta socknar, tax. till 225,390 rdr rmt, fisklägena Mölle, Arilds, Lerhamn och Nyhamn med 163 hus, taxerade till 27,750 rdr, en väder- och vattenqvarn, tax. till 6000 rdr; större och mindre torp uppgå till 172. Skog finnes till nödtorft, mycken tillväxande ungskog. Bland herrligheterna märkas: af den här fångade och så värderade Kullasillen får egaren 2:ne sillar af hvarje fångad val (80 sillar); ett privilegieradt ålfiske vid Grafvarne; dykerirättigheter till strandade varor och skepp vid säteriets egor; uteslutande rätt att hålla krögerier i orten. Säteriet är extra roteradt. Grefvinnan M. S. de la Gardie erhöll jus patronatus till Brundby pastorat, men denna upphörde 1680, då alla patronrättigheterna, bortgifna sedan Skåne blifvit svenskt, blefvo återkallade.

**Kratte.** Masugn i Thorsåkers socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, belägen vid ett från Thorshyttedammen m. fl. smärre sjöar till Sälgsjön gående mindre vattendrag, uppbyggdes först 1672, blef sedan ombygd 1854. Hyttan har fristående pipa om 22 alnars höjd med 3 formbröst och rostugn, malmrum samt krossverk, allt under samma tak. Värmapparaten och rostugnen eldas genom gas från masugnspipan. I anseende till knapp vattentillgång har masugnen sällan mer än

22 veckor om året varit i gång. Tackjernstillverkningen har uppgått till 6,690 *skU* årligen, räknadt i medeltal på de 5 sednaste åren, och bestått endast af Lancashire tackjern. Malm och kol fås till mesta delen från egna tillgångar men med dryga forlöner, emedan Norbergsmalmen hufvudsakligen vid blåsningen begagnas. Här finnas för öfrigt 1 såg, 1 qvarn med ett par stenar till husbehof samt $55^5/_{12}$ öresl. (10 = 1 mant.) masugnen underlydande hemman. Masugnen lyder under Hammarby bruk.

**Krigsberg,** se Christberg.

**Krista,** (efter jordeboken) *Krigsta.* Två mantal krono vid Wreta-ån i Lundby socken af Westerås län, hvaraf 1 mant. varit korporalboställe, är indraget till kronan och nu bortarrenderadt; $^9/_{16}$ mant. innehafvas af biskopen i Westerås, $^5/_{12}$ mant., tax. till 2,760 rdr ($^7/_{16}$ enl. 1825 års jordebok), kommin.bost. Bröderna Olof och Johan Staffanssöner Bellinus uppgifvas af Afzelius vara födda i denna by. Det sednare namnet, uppgifver samme författare i Sv. Folkets Sagohäfder, att de tagit af latinska ordet Bellum, som betyder krigisk, stället benämnes ock af honom med Krigsta. I Konversations-Lexikon uppgifves åter, att dessa bröder tagit namnet Bellinus efter deras födelseort Bälinge i Uppland. Säkert är imellertid, att dessa bröder haft, såsom namnet antyder, en lefnad full af oro och strider. Olof anklagades af kon. Carl IX för delaktighet i Lithurgiens införande, samt för det han hållit med Sigismund och herbergerat den såsom konungamördare misstänkte Petrus Petrosa, hvilken dock frikändes och dog som biskop i Westerås 1618. Johan blef ock afsatt från prestembetet för affall från Lutherska trosbekännelsen.

**Khristineberg.** Egendom uti Steneby socken, Wedbo härad och Elfsborgs län på Dal, af 1 mantal frälse, var Lennart Svinhufvuds säteri 1664, och hette då Åsen samt kallades äfven gammal sätesgård; egdes 1681 af fru Karin Svenske, 1683 af Ingeborg Silfversvärd, köptes 1697 från prosten Nils Hesselgren af häradshöfdingen J. Leijonbjelke för 510 rdr kurant, d. ä. 765 daler s:mt. Egdes 1805 af prosten L. Wallstedt, 1860 egdes $^1/_4$ mant., tax. till 2,400 rdr, af kommissionslandtmätaren H. Marin, $^3/_4$ mant., tax. till 7,050 rdr, af två bönder.

**Khristineberg** *(Christineberg).* Egendom nära invid Carlshamn, som eges af kustchefen Landergren, hvilken här inrättat en vårdanstalt för fattiga och vanvårdade barn.

**Khristineberg** *(Christineberg).* Egendom uti Gårdveda socken, Aspelands härad af Kalmar län, nära vid Lillån, af $1^{11}/_{12}$ mant., och taxerad till 30,000 rdr rmt, eges af lötjnant A. Carlesson.

**Kristinefors.** Jernbruk uti Hvitsands socken, Fryksdals härad af Carlstads län, har en stångjernshammare och en härd med 800 *skU* privil. stångjernssmide, ett manufakturverk bestående af 1 knipphammare, 4 spikhamrar för 480 *Ctr.* smide; 1 salusåg med 2 ramar, 1 tullmjölqvarn, Hvitsands och Kiningeruds utskogar, $^{15}/_{192}$ mant. i Mången, lyda under bruket som eges af brukspatron E. G. Bergmans sterbhus. Taxeringsvärdet är 56,369 rdr rmt.

**Krognäs.** Egendom uti Nikolai socken, Jönåkers härad af Nyköpings län, 1 mant. frälse, belägen på en utskjutande udde vid Marsvikens södra strand; tillhörde på 1700-talet hofjunkaren Isaac Georg de Besche, kronolänsman Carl Curell till 1852, sedan hr C. E. Hedin, som eger derjemte 1 mant. Lapptorp i Tunabergs socken; taxeringsvärdet för Krognäs är 5,800 rdr rmt. Årliga utsädet är 40 t:r, skogen betydlig, men afverkas ej mer än till husbehof; här är äfven rik tillgång på jagt och fiske. Manbyggnaden är nybygd af nuvarande egaren, som äfven anlagt trädgård m. fl. planteringar.

**Krogsbygd,** *(Kroxbygd).* Ett skattehemman uti Hallaryd socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, om $^3/_4$ mant., är skiftadt i 8 delar, och taxerades 1860 till 1,800 rdr rmt. Af detta hemman tog Gudmundus Petri, sist kyrkoherde i Långaryd, sig tillnamnet Krookius; sonen blef biskop i Wexiö, död 1646, och sonsonen, assessor i Åbo hofrätt, adlades med namnet Gyllenkrook.

**Krogsered,** *(Kroksered).* Annex-socken till Drengsereds pastorat, ligger i Årstads härad af Halmstads län, $3^1/_2$ mil n. o. från Falkenberg, $4^3/_4$ mil norr

från Halmstad — vid 330 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 16,593 tunnland, hvaraf 1,389 vatten. Kyrkan, belägen $^{7}/_{10}$ mil från moderkyrkan, nybyggdes 1818. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, för (år 1859) 135 barn. Socknen, som år 1805 beboddes af 586 och 1860 af 864 personer, består af $9^{79}/_{80}$ mant. sk., $2^{11}/_{48}$ kr., $8^{1}/_{2}$ fr., skiftade i 95 delar, och taxerades, jemte lägenheter, till 53,904 rdr rmt.

Följande byar finnas: $^{1}/_{2}$ mant. fr. *Lunden*, tax. till 1,800 rdr rmt, och $^{3}/_{4}$ mant. sk. *Tornbjörnhult*, bägge belägna vid en sjö, ega skog och jordmån af grusblandad mylla; $^{3}/_{4}$ sk. *Forshult*, tax. till 750 rdr, och $1^{1}/_{8}$ sk. *Gifhult*, tax. till 1,800 rdr, lika med nyssnämnda; $^{3}/_{8}$ sk. *Alebäckshult*, tax. till 750 rdr, med betydlig skog, har stenbunden jordmån, bestående af svartmylla; $^{7}/_{24}$ *Boda* (Boa), tax. till 525 rdr, ligger vid norra stranden af sjön Wissmen, saknar skog, har jordmån af sandblandad mylla; $^{1}/_{2}$ fr. *Tängabo*, tax. till 1,650 rdr, är lika med Boda; $^{3}/_{8}$ sk., $^{1}/_{2}$ kr. *Öfra* och *Yttre Krogsered*, med lädergarfveri, skattehemmanet tax. till 900 rdr och kronohemmanet till 450 rdr, äro belägna vid Krogsereds sjö, sakna skog och hafva jordmån af grus och klappersten; $^{1}/_{2}$ sk. *Skattekulla*, tax. till 1,500 rdr, eger skog och stenig samt starkt grusblandad jordmån, likaledes $^{1}/_{2}$ fr. *Skog* (fanns ej i mantalslängden); $1^{1}/_{2}$ fr., $^{1}/_{6}$ kr. *Sticered*, tax. till 2,575 rdr, vid Wissmens östra strand, eger furuskog och jordmån af fin sand och mylla; $1^{1}/_{2}$ *Långhult*, med skog till husbehof, har stenbunden jord af svartmylla och grus; $^{1}/_{2}$ *Wissmhult*, tax. till 1,800 rdr, vid södra stranden af Wissmen, är genom god odling bördigt, jordmånen är grusblandad svartmylla, saknar skog; *Gräppered* 1 mant., tax. till 900 rdr, med en stenbunden jordmån af grus och mylla; likaledes $^{1}/_{2}$ sk. *Slätthult* och $^{1}/_{4}$ sk. *Brånhult* (Brännilt); $^{3}/_{4}$ sk. *Skårås*, med jemn åkerjord af grusblandad mylla, eger skog; $^{1}/_{2}$ sk. *Elmhult*, tax. till 900 rdr, och $^{3}/_{10}$ sk. *Månsabo*, tax. till 1,200 rdr, hafva båda skog, det förra stenbunden grusjord och det sednare mylla med klappersten; $^{3}/_{4}$ sk. *Rya* och $^{1}/_{4}$ fr. *Gudvadshult*, lika med Månsabo; $1^{1}/_{4}$ fr. *Yered*, tax. till 4,125 rdr, den enda by i pastoratet, som eger skog till husbehof och jordmån af mylla och klapper; $^{1}/_{2}$ fr. *Bökhult* och *Kyrkhult*; 1 mant. fr. *Arnakulla*, tax. till 4,800 rdr, beläget vid en sjö, har husbehofsskog och jordmån af bättre mylla; här visas ruiner af källrar, dammar m. m. efter ett fordom med omsorg bebygdt ställe; men ingen tradition upplyser något derom. *Ytter Århult* $^{1}/_{4}$ fr., tax. till 1,200 rdr, vid Arnakulla sjö, har litet skog och stenig jord, bestående af bättre mylla; *Öfra Århult* $^{1}/_{2}$ mant., tax. till 2,400 rdr, beläget vid Etran, saknar skog, men har en genom odling förbättrad åkerjord och någon lera (den enda i pastoratet) vid Etrans stränder; $^{1}/_{2}$ fr. *Junkagård*, tax. till 2,100 rdr; $^{1}/_{2}$ fr. *Hulegård*; $^{1}/_{2}$ fr. *Kurilt*; 1 mant. fr. *Åparp*. — Adress: Halmstad.

**Krogstad** (i jordeboken), *Krokstad* (allmännast). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wikornes Södra kontrakt i Göteborgs stift, innefattar hela Sörbygdens härad, eller socknarna *Krokstad*, *Hede* och *Sanne*, med 97 förm. mant. och 6,093 inbyggare; dessas antal utgjorde år 1805 blott 2,938. Orten, som med skäl räknas till fjällbygden, är oländig och föga uppodlad samt en af de bästa jagttrakter i Bohuslän. Af de fordom stora skogarna återstår visserligen ännu mycket, dock är afsättningen af skogsprodukter utom pastoratet ej betydlig. Jordbruket, hvilket först i sednare tider blifvit drifvet såsom hufvudnäring, är otacksamt, och den magra hvitleran, s. k. femjorden och sanden, belöna sällan odlarens möda med större afkastning än efter 4:de kornet. Pastoratet är den sämsta sädesort i länet. — Om trenne af pastorerna här finner man anmärkningsvärda anteckningar. Nils Bagge mördades omkring 1630 på barnsöl af en bonde. Efterträdaren Anders Wingård, ättefader till den adliga Wingårdska slägten, hade mycket att beställa med trollkäringar och annat sataniskt pack; blef efter att från predikstolen hafva omtalat ett af sina möten med det folket, omhvärfd af en sky af dem, hvarpå han blef mållös och dog på 3:dje dagen derefter, 1646. Lika illa utsatt var hans efterträdare Didrich Achen, som var nära att dränkas af trollgummorna, om icke hans gamle klockare räckt honom en trofast hand. Säkert är imellertid, att han förgafs i färsköl år 1680. Han var gift med enkan efter båda sina företrädare, hvilken sålunda haft det missödet, att se sin första man ihjälstucken, den andra »förgjord» och den tredje förgiftad. — *Krogstads* modersocken, fordom Krokstada, upptager med sin areal 31,057 tunnland, af hvilka 1,435 äro insjöar, norra delen af Sörbygden i Bohus län. Mera än hälften af denna vidd tillhör Kynnefjället, på hvilket ligga några enstaka magra hemman. Uti den dalfördjupning, som betecknar Örekilselfvens eller Krokstadsåns lopp, består jordmånen af någorlunda

hjelplig lera, men på öfriga ställen af mest sandmylla. Sädet är hafra, såsom öfver allt i häradet. Gårdarne ega en olika, men i allmänhet stor jordvidd, och odlingstillfällen saknas icke. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,542 och 1860 af 3,142 personer, består af $46^7/_8$ mant. skatte, $3^3/_4$ krono, 2 frälse på 346 delar, och taxeras till 223,640 rdr rmt. Krokstads välbelägna kyrka lär vara ganska gammal, men undergick 1702 en förändring, äfvensom på 1840-talet, då hon erhållit ett skick, som bättre än förut motsvarar hennes bestämmelse. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af 2 examinerade lärare för (år 1859) 506 barn, hvaraf dock 9 undervisades hemma. Orten eger, såsom ofta skådeplats för fordna strider, många minnesmärken, och intressanta traditioner lefva på folkets läppar, äfvensom många föråldrade bruk i dess hemlif. Inom socknen ligger det historiskt märkvärdiga *Sörbo,* se den artikeln. Fornsaker af sten äro visserligen sällsynta, men hittas dock understundom, och efter bronzfolket förekomma griftrör långs Kynnefjället, särdeles norr ut, såsom vid *Systeröd* på Rössåsen och på Kisteråsen vid *Röanne,* samt på *Hults, Hoffors* och *Hoghults* m. fl. utmarker. Som märkvärdigast af de fynd här blifvit gjorda, må nämnas en stridsklubba af bronz, som hittades i Örekilselfven på 1840-talet. Dess främre sida bildar ett mansansigte med förvridna drag, och det öfriga upptages af tre- och fyrkantiga utspringande taggar. Utom vid Söbbön, der man i gärdet ser en upprest och ett par fallna bautastenar, finnas här inga stensättningar. Lemningar efter befästningar träffas på det skogbevuxna *Slottsberget* i fjällen på Budalens egor, och vid *Hamborgsjön* visas spår efter förstörda stenbyggnader, utan att traditionen kan för dem göra reda. På *Sandåkers moar* ligger ett märkvärdigt monument, kalladt *Gälhusommen* eller *Gälhusugnen;* det består af resta hällar, som innesluta ett rum, $5^1/_2$ alnar långt och i nordöstra ändan $2^3/_4$ alnar bredt. Åtskilliga här befintliga ättehögar utmärka sig för en i dessa nejder ovanlig storlek. Vid *Krokstads Sörgård* ligger en sådan af 130 stegs omkrets och 30 stegs sluttningshöjd. Ett par bösseskott derifrån står vid kyrkan en icke mindre; på en dylik af samma storlek, liggande på Österböns gård, har man för ej så länge sedan uppfört ett boningshus, och en på Medöns mark åtföljes ännu af den sägen, att der stått en kyrka. Spridda samlingar af grafkullar, på Krokstads och Hajums utmark, sägas vara minnen efter ett der hållet fältslag. En hög bär namnet *Bresshögen,* en annan, vid *Stora Bergane,* det märkliga namnet *Hunehögen.* I *Restads* gärde har äfvenledes funnits en nu mer förstörd samling af grafkullar ifrån bränneåldern; men detta ställe förvarar äfven minnet af en strid, som lärer blifvit hållen här mellan Svenskar och Norrmän under Hannibalsfejden (1643—1645). Norrmännen skola varit lägrade öster och våra vester om ån, öfver hvilken de beskjutit hvarandra, tilldess Svenskarne med värjan i hand bemägtigade sig valplatsen. Sägnen styrkes af de fynd af menniskoskelett, sporrar, blykulor m. m., som blifvit gjorda, såsom ock af en gammal anteckning i pastorsarchivet. *Sysslehålet* kallas en ugnslik grotta uti ett berg på Österböns utmark. Dess öppning är ganska trång; men invändigt är hålan 7 alnar lång och nästan af lika bredd. Det synes som menniskohand bidragit till dess danande, och man berättar, att en röfvare skall här hafva uppehållit sig, tilldess han, en julmorgon, greps af kyrkfolk, hvilka ditlockades af tonerna af en psalm, som röfvaren sjöng. Mer och mindre märkliga bergshålor träffar man på åtskilliga ställen, såsom vid *Öfra Hällesäter,* på hvars egor man tror sig kunna utvisa spår till silfvermalm. Heliga träd hafva förr funnits här i ymnighet, och ännu står en dylik ek på Hult samt en gran på Hoffors mark. En rönn, som äfven ansågs med vördnad, är nu för en tid sedan fälld vid Österbön. Om än den djupa fruktan för dylika föremål nu mer har upphört, anses likväl den för en våghals, som dristar sätta yxan till roten på dem. Imellan *Åseröd* och *Elseröd* är belägen en mineralhaltig offerkälla, som kallas *St. Jörans källa.* På Österböns gård synes i gärdet en vattenhåla, der man vill veta,

att en penningkittel är dold under en häll och vaktas af den »hvita Ormen», med hvilken man på många ställen i Sverige förstår ett hemlighetsfullt underväsende.

(När någon fann hvita ormen, skulle han genast gripa midt om hans lif, hvarvid han lemnade sitt skinn. Att blott slicka på detta, troddes öppna den menniskans inre syn, att utan all föregående lärdom känna örternas, jordarternas och stenarnas krafter, att läka sår och bota allahanda sjukdom och kraukhet. Detta kallades »att blifva klok.» Sådana vidskepelser försvinna nu mer och mer, och en trogen uppmärksamhet på naturens krafter och verkningar, jemte läsning af upplysande böcker och skrifter, såsom främst den länge undangömda Bibeln, samt erfarna läkares råd, synas nu för landtmannen börja blifva en bättre källa för vishet än hvita ormen och de bedragare, som af den oförståndiga hopen låta kalla sig kloka. Men icke allt är att förakta, som anföres om vår forntids dikter och vidskepliga tro; emedan en djup vishet, kärlek till rätt och dygd samt en tro, ehuru förblindad och dunkel, röjes uti mycket från denna tid, som är att anse för vårt slägtes barndom, och lär oss att tacka en Försyn, som låtit oss komma till mandomens stadga, ljus och sanning. Sålunda kan en ransakning i det, som minnet förvarat från en hängången tid, vara gagnande till styrka för det hopp, att menniskoslägtet skrider framåt, allt närmare sin förädling och den sanna kunskapen om Gud samt om ändamålet med sin skapelse.)

Af byar och gårdar märkas: *Krokstads prestgård,* 1 mant, med vidsträckt jordvidd och stora odlingstillfällen, är en af häradets bästa gårdar. Utsädet är omkring 50 t:r i lerjord. En prydlig manbyggnad har för några år sedan blifvit uppförd; taxeringsvärdet för hemmanet jemte $^{1}/_{4}$ Troneröd, enkesäte, är 6,790 rdr rmt. *Hajum,* 1 mant, se den artikeln. *Klosterbergane,* $^{1}/_{2}$ mant, fanjunkarebost., skall fordom tillhört Dragsmarks kloster, tax. till 2,030 rdr. 1 mant. Hällesäter är kronolänsmans-boställe, taxeras till 4000 rdr rmt. $^{1}/_{2}$ *Bådilseröd,* tax. till 2,630 rdr, eges af komm.landtmätaren N. Qvist. 1 *Krogstad* 4,880 rdr i 2 delar, $^{7}/_{12}$ mant. *Röd,* tax. till 3,150 rdr; $^{3}/_{4}$ *Restad* 2,700 rdr; $^{29}/_{192}$ mant. Sörbo med tegelbruk, tax. med tillverkning till 3,200 rdr, eges af komminister Dahl; $^{7}/_{18}$ *Åseröd,* tax. till 3,500 rdr, eges af riksdagsman Olaus Eriksson; den minsta bruknings-delen är $^{1}/_{64}$ mant. *Ahlnäs,* tax. till 60 rdr rmt. Socknen ligger $4^{3}/_{4}$ mil n. n. v. från adressorten Uddevalla.

**Krogstad.** By uti Tuna socken i Olands härad af Uppsala län (ej Westmanland, enligt Anrep, II Afd., sid. 725) med 31 inbyggare på $1^{1}/_{4}$ mant., tax. till 7,670 rdr rmt. Häraf eges $^{1}/_{2}$ mant. under Hesselby, $^{1}/_{4}$ mant. disponeras af Upplands Regements- boställsdirektion. Nils Lillja, som omsider blef vice- amiral 1771 och adlades med namnet Liljenancker, härstammade i tredje led från bonden Nils Persson härstädes. Han bivistade, bland annat, 1719 sjöslaget mot de Danska i Kjögebugt och var, under sin kofferditjenst, i färd med en sjöröfvare, som måste taga flykten. Hans son Matthias blef ock vice- amiral, dog 1786 och slutade ätten på svärdssidan.

**Krogstorp.** Egendom, se Ljunghems socken.

**Kroken.** Egendom, se Sätters socken.

**Krokek.** Annex- socken till Dagsbergs pastorat, ligger i Lösings härad af Linköpings län, — vid 180 fots höjd öfver hafvet, — $2^{1}/_{4}$ mil n. o. från Norrköping, norr om Bråviken, mellan en del af Konungsund i sydost, Kila af Nyköpings län i nordost, Simonstorp och Qvillinge af Bråbo härad i vester, och upptager en areal af 15,853 tunnland, hvaraf 764 tunnl. vatten; 10,959 tunnl. $^{11}/_{16}$ k. upptagas af Lösings härads allmänning i Kolmorden, på hvilken skog hela socknen ligger, och den är hufvudsakligen uppfylld af berg, skog, sjöar och mossar, med få och högst små jemna ställen mellan höjderna; sjöarnas antal är ej mindre än 53, hvaraf 7 ligga vid gränserna, till en del inom andra socknar, men de öfriga helt och hållet inom denna. Växtligheten är i allmänhet klen, äfven till följd af de flesta uppodlade ställens läge mellan kärr och träsk; klimatet är ganska friskt och sundt. Rådande jordmånen är sand, af ringa bördighet, på få ställen lera och svartmylla. Åkerns utrymme är inskränkt, och äfven ängens; betet är tillräckligt. Näringar äro åker- och ängsbruk, båda på låg ståndpunkt, boskapsskötsel, föga skogsbruk, något fiske, forsling och segelfart. Vanligaste sädesslagen äro råg och hafra; af höstsäd beräknas omkring 100 t:rs utsäde, af vårsäd 50, med afkastning af 4:de till 5:te kornet, och af potates omkr. 110 t:rs utsäde, med 6:te till 7:de kornets afkastning; af kreatur hållas 60 hästar, 270 st. hornkreatur, 220 får; alla dessa ziffror, utom hästetalet, visa betydlig förkofran på $^{1}/_{3}$dels sekel. Skogstillgången är nu mer knapp, vid några hemman ingen; allmänningen kan för sitt omfång och läge ej rätt skyddas

mot åverkan. Kalkstensbrott finnas här; äfven spår till forntida jern- och kopparmalmsbrytning. Socknen, som år 1750 beboddes af 600 och 1860 af 994 personer, består af $7^3/_4$ mant. skatte, $^5/_8$ kr., 4 frälse, tills. $12^3/_8$ mant. och tax. till 94,580 rdr rmt. — Krokek är hufhudsakligaste beståndsdelen af den fordom s. k. Svintunabygden, redan nämd i gamla lagarnas föreskrifter angående Eriksgatan, som hvarje konung hade att göra; han emottogs nämligen här af Östgötarne. Stället nämnes äfven i en räfstetingsdom af 1399, då en mängd gårdar »uppå Svintunum» återdömdes till kronan, från Arvid Bæintsson, som haft dem med frälserätt. Af fornlemningar nämnas spår till en fast byggnad af sten vid säteriet Uttersberg, äfvensom obetydliga lemningar, öfvervuxna med hög skog, af Wårfrukloster, sedermera kallad Krokeek; det tillhörde Johanniterorden och var begåfvadt med ett par hemman inom orten, andra desutom, men aldrig särdeles betydande. Det förföll efter reformationen, förlänades 1538 åt den från biskopsembetet i Strengnäs skiljda Magnus Sommar, mot skyldighet att härbergera qvarvarande bröder; sednare, 1545, åt Philip Mårtensson, med fullmagt att vara fogde öfver det i orten upptagna kopparberget; 1562 köptes klostergodsen af Carl de Mornay, men indrogos sedermera och förlänades 1575 till Arved Gustafsson (Stenbock). Under denna tid räknades Krokek ännu till Dagsbergs socken; nämde Philip lät här bygga ett kapell af trä; en ny kyrka byggdes här 1594 på drottn. Gunillas föranstaltande; men i dess ställe uppbyggdes nära 200 år derefter eller 1747 den nuvarande stenkyrkan till en del af de gamla klostermurarna och uppkallades efter kon. Fredrik. Hon har torn, altartafla af Hörberg, predikstol, skänkt 1668 af majoren Peter Utter, och flera minnen af slägten Ridderstolpes på Stafsjö frikostighet. En kort tid har socknen redan på 1690-talet utgjort ett särskildt pastorat, men blef 1692 åter annex till Dagsberg; ett särskildt pastorat skall vid nuv. pastors och komm:s afgång bildas enl. Kgl. bref d. 31 Mars 1859 af denna socken jemte de norr om Bråviken belägna delarne af Konungssund och Östra Stenby socknar. De flesta af socknens gårdar äro smärre, af $^1/_8$ till $^1/_4$, sällan $^1/_2$ mant. Boställen äro: $^1/_4$ *Elgstorp*, skogvaktarebost. tax. till 1510 rdr rmt, $^1/_4$ *Orrekulla*, tax. till 1,500 rdr, komministers, *Rotnäs*, tax. till 230 rdr, klockarebost. — $^1/_4$ *Gusätter* eges under Marmorbruket. 1 mant. *Bränntorp*, $^1/_4$ *Erfrasteskär*, $^1/_4$ *Hacketorp*, $^1/_4$ *Halsbraten*, 2 *Krokek* med gästgifvaregård, $^1/_4$ fr. *Raggan*, $^1/_4$ sk. *Råsätter*, $^1/_4$ *Tegelhagen* med lägenheter, tax. till 19,610 rdr, lyder under Stafsjö bruk i Södermanland. Ifrån gästgifvaregården, på gränsen till Östergötland, skjutsas i nordost till Wreta $1^1/_4$ mil — en skogsväg, i sydvest till Åby $1^1/_2$ mil; här hände år 1754 den olyckan, att presidenten Gyllengrips maka Eva Levenhaupt bröt halsen vid hästarnas skenande utför Sudarsbacken. 1 mant. *Kulla*, posthemman, $^1/_4$ Rothult, $^1/_8$ *Stenstorp*, $^1/_8$ *Torp*, alla tax. till 9,190 rdr, egas af hr G. Blom i Norrköping; 1 *Mörtnäs*, tax. till 5,400 rdr, $^1/_2$ *Rålsta*, med Svintuna vattenmjölqvarn, 1 *Uttersberg* skatte- säteri rusthåll, tax. till 22,450 rdr rmt. — Adress: Norrköping.

**Kronevall.** (Cronevall.) Ett mantal säteri uti Fogeltofta socken af Albo härad och Christianstads län, har ansenligt höbol samt tillräcklig skog af ek, bok och annan löfskog. Mangården består af en grundmurad hufvudbyggnad, 2 våningar hög, med en vacker trädgård i engelsk stil. Krigsrådet Peter Malmberg, adlad Palmcrantz, köpte denna egendom och gjorde den till fideikommiss för ätten, som slöts med sonsonen kammarjunkaren Pehr, död på Bjeresjöholm 1764. Under artikeln Bjeresjöholm står, att egendomen köptes 1788 af krigsrådet Palmcrantz, hvilket härmed rättas till 1728. Palmcrantz uppgifves varit en förståndig, vältalig, arbetsam, erfaren och oförfärad man, räddade 1712, då Danskarne öfverrumplade Svenska transportskeppen vid Jasmund, hela krigskassan och förde den oskadd till Tönningen. Sonen lät uppföra härvarande boningshus. År 1825 och ännu eges säteriet af grefve Hamilton. Hemmanet är indelt till $^1/_2$ vacancerote under stommen № 105 vid Albo kompagni af Södra Sk. Infanteriregimentet.

**Kronodahl** (Cronodahl). Gård uti Dahlby socken, Torna härad af Malmöhus län, af $^5/_8$ mant. skatte och tax. 1860 till 22,500 rdr, egdes s. år af landtbrukaren J. R. Möller. Hemmanet är № 29 Dahlby, som har enl. Kammar-Collegii utslag af d. 7:de Dec. 1804

erhållit namnet Cronodahl, och förbyttes 1807 från gästgifvaregård till arbetshemman, då det befriades från tionde- afgiften. Blef köpt till skatte d. 18 Mars 1748.

**Krokfors.** Hytta uti Ljusnarsbergs socken af Örebro län, är inrättad uti Krokfors forna gjuterilokal, som arrenderas på 10 år. Der finnas tvänne Sulugnar för smältning af koppar och blyglansmalmer och en råkopparugn, till hvilka bläster erhålles från 2 liggande jerncylindrar. Fyra rosthus finnas här äfven. Krokfors jernverk har tillhört brukspatron Adolph H. Ramsay, död derstädes 1838; han var yngste brodern till de för sin tapperhet och fosterlandskärlek vid Finlands försvar så väl af Geijer som af Runeberg i Fänriks Ståls Sägner: »Främlingens Syn», besjungna bröderna Ramsay, hvilka stupade, den ena vid Lemo, och den andra vid Lappo. Vid Krokfors gjuteri, som nedlades 1857, har tillverkats 1842: 984 *skll*, värde 17,725 rdr bco; 1851: 1087, *skll*, värde 31,607 rdr; 1855: 1,427 *skll*, värde 53,635 rdr, och 1857: 1948 *skll*. Arbetarne uppgifvas 1851 till 46 st. och högsta antalet 1855 till 64 st. — Krokfors spikhammare, hvars tillverkning år 1860 tax. till 1,520 rdr jemte verkstadsbyggnader till 10,000 rdr, egdes s. år jemte $^1/_4$ Abrahamsgård, $^1/_2$ Krokfors med qvarn, $^1/_4$ Björkevad, $^1/_4$ Drängsarf, $^1/_4$ Lund, m. fl. allts. tax. till 75,110 rdr, af ett bolag, hvari grefve. D. Frölich har $^5/_{56}$ delar, brukspatronen och riddaren G. Tingberg har $^4/_{56}$ delar, direktören G. Kallstenius har $^4/_{56}$ delar, brukspatronen C. Carlberg har $^{14}/_{56}$ delar, postm. P. A. Carlberg dispon. $^{29}/_{56}$ delar. Utsädet på Abrahamsgård, der disponenten bor, är 4 t:r råg och 20 t:r hafra; afverkning 13—1500 stigar kohl.

**Krokstad.** En gammal sätesgård i By socken och Näs härad af Wärmlands län, $^1/_4$ mil från allmänna landsvägen, $1^5/_8$ mil från Åmål och $5^1/_2$ mil från Carlstad, består af Krokstad och Tibble, 4 mant. frälsesäteri, tax. till 78,750 rdr, innehållande 1,729 tunnl., deraf 614 tunnl. åker, 268 tunnl. ängsmark och 847 tunnl. skog, fördelade på hufvudgården Krokstad samt utbruken Brunsbohl och Torstenstorp jemte 13 torp. Godset, som består af en halfö, begränsad i öster af Byelfven och i söder och vester af sjön Wenern, har en naturskön belägenhet med fri och vacker utsigt öfver Byelfvens segelled, som årligen befares af 900 à 1,100 segelfartyg och ångare. En vidsträckt park och vackra frukträdgårdar med orangeri och vinkast omgifva de prydliga manbyggnaderna. Fisket i Wenern och Byelfven är indrägtigt. Af fisksorter märkas lake, lax, ål, slom, id, braxen, gädda, aborre, m. fl. Till egendomen hörer ett s. k. faktori för jern och trävaror, från de inre vattendragen, som här omlastas till Göteborg. Årliga utsädet på hufvudgården och båda utbruken, som till stor del äro grunddikade, utgör 50 à 60 tunnor höstsäd, 190 à 200 tunnor vårsäd, och skördades der år 1856: 1,076 lass hö och 1,506 tunnor diverse spannmål, förutom rofvor, potates, foder af morötter m. m., och framfödas cirka 100 fäkreatur och 15 hästar samt får och svin. Ehuru Fernow i sin Wärmlands historia af år 1773 uppger Krokstad vara ett af de uråldriga herresätena i provinsen, känner man dock icke dess innehafvare längre tillbaka än början af 1500-talet. Enligt befintliga gamla handlingar och anteckningar från den tiden till närvarande hafva desse varit följande: Knut Gustafsson Roos innehade Krokstad år 1535, gift med Anna Carlsdotter till Birkeboda, en norsk nunna, som han bortfört från Wadstena kloster, och bodde ännu qvar 1563. Knut Ribbing kom i besittning af stället 1571, Knut Roos, gift med Karin Kafle, egde det 1639. Fältmarskalken Lennart Torstensson (se om honom »Ortala s:n») tillbytte sig egendomen 1647 af Johan Gyllenstjerna mot åtskilliga hemman i Westergötland, och lärer han anlagt utbruket Torstenstorp. 1671 var Göran Uggla herre till Krokstad, som då äfven innehade Rosenborg och Bredened; 1690 Georg Johan Taube; 1708 Beata Uggla född Roos; 1725 Magdalena Soop; 1748 Georg Gustaf Uggla, som ännu 1770 bodde qvar, 1775 J. W. Dahlman och sedan Salomon Gottschalk Geyer till 1794; krigsrådet Per Ad. Geyer till 1826; bergsrådet J. G. Geyer sålde egendo-

men 1846 till grosshandlanden J. G. Bratt; men den bördades åter af cornetten C. H. Geyer som innehade Krokstad till år 1850, då häradshöfdingen R. Frick blef egare och sålde Krokstad och Tibble 1851 till grosshandlanden i Göteborg Niclas Wimnell för 100,000 rdr rmt. utan inventarier, och hafva sedan dess stora nyodlingar och betydliga jordförbättringen blifvit verkställda samt en stor del af åbyggnaderna nybyggda eller reparerade. Krokstad såldes 1859 till grosshandlanden Heyman i Göteborg för 260,000 rdr rmt. På egorna finnas fyra tämligen väl bibehållna så kallade jättegrafvar, bildade af stora, flata, på kant ställda stenar, och fanns 1852 vid en tillfällig gräfning uti en af dessa grafvar vid Torstenstorp en väl arbetad spjutspets af flinta.

**Kronoberg**. Kungsgård i Kronobergs län, Kinnevalds härad och Wexiö landsförsamling, efter hvilken länet fått sitt namn. Gården består af 3 mant. med 15 torp, tax. 1860 till 31,575 rdr rmt, och anses vara det *Tjutharby*, som Wexiö kyrka fick i böter för mordet på Sigfrids »nepoter.» Troligen var stället likväl icke bebygdt, utan låg under Heljöskog (i Öjaby socken), hvarifrån biskop Magnus daterat bref ännu 1305. Enligt tradition i 17:de seklet hade Bo Jonsson Grip slagit under sig Tjutharby eller, som det då kallades, Tjuraby, och der byggt ett slott omkring 1360. Sedan vunno biskoparne detta slott under Heljö och flyttade från den större ön till slottet på den lilla ön invid stranden, ehuru de sannolikt om vintern bodde i staden. Gustaf I indrog Kronoberg till kronan, tillsatte kungliga befallningsmän och befäste slottet, »Småland till styrko». Slottet brändes af Danskarne 1570 och 1611. Iståndsattes af Gustaf Adolf och begagnades någon tid som länsresidens. Det blef sedan, 1647, friherrskap för rikscancelleren Erik Sparres barn och barnbarn, ehuru sannolikt ingen af friherrarne bott derstädes. Det gamla slottet är nu en bland Sveriges vackraste ruiner, en fyrkant af 100 alnar, 7—12 alnar hög, med torn i hörnen, af hvilka det i sydöstra hörnet är högst. Borggården är 60 alnar i qvadrat, med en stor ek i midten. Efter reduktionen blef Kronoberg landshöfdingeresidens, och ett nytt slott uppfördes $^1/_8$ mil från det gamla och förskönades särdeles af grefve C. N. Mörner, som anlade parken Carlslund och väl underhöll trädgården.

**Kronobergs hed**, se *Gåfvetorp*.

**Kronobergs Län**. Smålands sydvestra del, som innefattas under benämningen Kronobergs län, omfattar en areal af 86 qvadratmil, deraf 13 vatten (efter Hahrs Stat. Tabeller 82,347 qv.mil, deraf 8,79 insjöar, 79,895 tunnl. odlad jord, 77,892 tunnl. skog), och beboddes 1856 af 149,707 inv. eller 1,668 på qv.milen (1860: 151,144 inv.). Länet utgör sydliga fortsättningen af Småländska Höglandet, ett backigt, af spridda kullar och höjder uppfyldt land, hvars vestra del är från nordost till sydvest genomdragen af en landrygg, som utgör vattendelaren mellan de i Östersjön och i Kattegatt utfallande vatten. Kronobergs län är mindre högländt än Jönköpings, men mer rikt på skogar och sjöar; i afseende på markens beskaffenhet likna bägge länen hvarandra och hafva öfverflöd på vattendrag, mossar och kärr, stenhopar och ljunghedar, bättre och sämre skogsmark; i Kronobergs län är det deremot mer ondt om vidsträckta och bördiga fält. Jordmånen inom länet är i allmänhet svag och stenbunden, dock bördigast i länets mellersta del, det gamla *Wärend*, vestligaste delen, medan Sunnerbo härad, som utgör en del af det fordna *Finveden* (se den artikeln), består till det mesta af sandmylla, är mindre skogbevuxen, men rik på mossar och ljunghedar; här befinnes äfven *Ljungby flygsandsfält*, se Ljungby socken. — Högsta berget inom Kronobergs län är *Hundeberg*, vid sjön Unnen. De vigtigaste bland länets vattendrag äro *Lagaån*, med de till dess system hörande sjöarna *Furen*, *Flåren*, *Widöstern* och *Bolmen*; — det vattendrag, som vid utloppet i Bleking (i Listerviken vid Elleholm) kallas *Mörrums å*, och hvilket omfattar sjöarna *Algunnen*, *Stråken* och *Salen*, hvilka afbörda sig i den ansenliga sjön *Åsnen*; i Salen afbördar sig *Helgasjön*, som från norr upptager *Tolgsjön* och *Asasjön*, från öster vattendraget från sjön *Örken*, i

hvilken *Matkroken* och *Änghultssjön* afbörda sig. — Af vigt är slutligen *Helgeån*, som börjar i trakten af Rydaholm, samlar sina källgrenar i sjön *Möckeln*, i hvilken, utom andra, sjöarne *Rungen* och *Femlingen* afbörda sig, utgår från Möckeln på dennas vestra strand, upptager åtskilliga smärre vattendrag, genombryter Göinge-åsen och fortsätter sitt lopp i sydvestlig och sydlig rigtning genom Skåne, der den ändtligen faller i hafvet vid Åhus. *Ronneby-* och *Mie-åarnas* öfra lopp höra slutligen äfven till länet.

Länets *befolkning*, — afkomlingar af de djerfva och modiga Småländningar, som under Nils Dackes befäl allvarsamt skakade kronan på gamle kung Göstafs hufvud, och hvilkas hustrur på gästabuden måste medföra sina mäns svepkläder, emedan de icke kunde vara säkra om att icke få hemföra deras lik efter en »bältespänning», vid hvilken »sol och måne» sken in genom den »skurna flisan», — den n. v. befolkningen eger, heter det, Småländska lynnets alla charaktersdrag; den är höflig, tjenstfärdig, välvillig, lätt och liflig, i hög grad tarflig, sträfsam och sparsam, mån om penningeförtjenst och i vissa trakter särdeles fallen för handel och vandel. Näringsfliten och välmågan synas vara i tilltagande, ehuru dock talrika utvandringar förekomma, synnerligast till Danmark, hvarifrån utvandrarne ofta komma tillbaka fattiga och orkeslösa samt falla fattigvården till last. Jordmånen är visserligen mager; men *jordbruket* är icke desto mindre länets *hufvudnäring* och utvidgas alltjemt genom nyodlingar, aftappningar af sjöar och mossar, stenuppbrytningar samt genom användandet af ett fördelaktigare brukningssätt. Så har under de sednare åren sjön Möckeln blifvit sänkt, tillika med fem smärre med honom i samband stående sjöar; i Allbo, Konga och Kinnevalds härader hafva flera sjöar blifvit aftappade och mossar utdikade m. m. Korn, hafra och blandsäd odlas mest; men fastän år 1855 skördades 242,544 t:r spannmål och 164,161 t:r potates, var detta otillräckligt för länets behof. Lin och humle odlas allmänt samt utöfver behofvet, hampa obetydligt, och trädgårdsskötsel idkas blott föga. Länet har en landtbruksskola på *Gåfvetorp*. — Kronobergs län hade, i likhet med Jönköpings, fordom *boskapsskötsel* till hufvudnäring; men detta förhållande är nu mer alldeles förändradt; boskapsskötseln står nu på en temligen låg ståndpunkt; hästarne äro i allmänhet små, och fårafveln inskränker sig endast till husbehofvet. År 1858 underhöllos i länet 8,000 hästar, 8,000 oxar, 56,000 kor, 31,000 ungnöt, 66,000 får, 23,000 svin och omkring 2,000 getter. — Med *skogsbruket* står det illa till; det misshushållas med skogen, och skogsbrist hotar att inträda. Allmänningarne *Horjemo* och *Ideberg* i Allbo härad, *Hösjö* och *Möcklehult* i Kinnevalds samt *Algunnen* i Norrviddinge äro nu mer uppmätta och skattlagda. I ett fall hushållar man dock här med skogar bättre än på andra orter, nämligen i afseende på hägnader och stängsel, hvartill på sednare tider alltmera allmänt stenmur börjat användas. — *Bergs-* och *bruksrörelsen* är icke utan betydenhet; ur jerngrufvor i Ryssby och Moheda socknar brötos 1860: 10,800 *Ctr.* malm, och derjemte upptogos samma år 56,425 *skℓ* T. V. sjö- och myrmalmer inom länet. — Vid 6 masugnar tillverkades samma år 6,777 *skℓ* T. V. tackjern och 2,565 *skℓ* T. V. gjutgods, hvartill kommo ytterligare 632 *skℓ* B. V. eller 2,223 *Ctr.* gjutgods, tillverkade vid länets gjuterier Huseby, Säfsjöström och Öremo. År 1860 hade länet 25 stångjernshärdar, vid hvilka 9,913 *skℓ* B. V. stångjern utsmiddes, medan af jernmanufaktur och stål tillverkades 2,809 *skℓ* B. V. — Bland andra fabriksinrättningar inom länet märkas *Kosta* glasbruk och *Lessebo* pappersbruk samt kopparhammare, hvarförutan flera pappersbruk, tegelbruk, garfverier och smärre fabriksanläggningar finnas inom länet. — Bland *binäringar* märkas: jagt, fiske, tjärubränning, kolning, tillverkning af linneväfnader, af väfskedar (i Markaryd, afsättas ända till Ryssland och Finnland); i Allbo och Sunnerbo härader förfärdigas liar; ståltråd, laggkärl, träskor m. m. höra äfven till alstren af länets industri, medan den fordom ansenliga salpetertillverkningen nu blifvit minskad. — *Bränneriernas* antal uppgick 1858 till 10 större och 74 smärre, och vid dem tillverkades nämda

år 234,953 kannor bränvin, för hvilka i afgift erlades 140,972 rdr rmt. — *Handel* idkas hufvudsakligen med boskap och trävaror, ehuru transporterna försvåras genom bristen på goda kommunikationer. Imellertid kommer Statens Södra Stambana att i närheten af sjön Salen dragas öfver Nässjö och Tenhult till Jönköping, och för att bereda lättad utväg att sjöledes transportera ortens produkter till närmaste sjöstad har fråga blifvit väckt om öppnande af den båtled mellan Asasjön och Carlshamn, som är på Statens bekostnad undersökt, och hvartill kostnadsförslag blifvit upprättadt.

Kronobergs län har en stad *Wexiö*, och dessutom den 1829 anlagda köpingen *Ljungby*. — Länet består af 2,816 förmedlade och 3,987 oförmedlade hemman samt 12,512 inrättningar, verk och lägenheter, hvilket alltsammans år 1857 uppskattades till 10,861,535 och i statsbidrag erlade 648,817 rdr bco. Länet består af 5 fögderier och 3 domsagor, som bestå af 6 härader; i *ekklesiastikt* hänseende tillhör det Wexiö stift och består af 6 prosterier, som innefatta 43 pastorater och 83 socknar. I afseende på *bergsväsendet* tillhör det 9:de Bergmästardistriktet, och i *militäriskt* hänseende underhåller det 1,100 nummer af Kronobergs och 352 af Kalmar regimente, tillika med 122 rotar extrarotering. Kostnaden för rustning och rotering utgör jordbrukarens svåraste utskylder.

I Wexiö stad har länet sitt högre elementarläroverk; i alla kommuner finnas folkskolor och derjemte inom länet en *räddningsanstalt för vanvårdade barn*, uppkallad efter drottning Josephina. Uti staden Wexiö befinnes länets lasarett, och $^{1}/_{8}$ mil derifrån ligger ett för anslag af Rikets Ständer uppfördt prydligt Centralhospital, beräknadt för minst 100 patienter; för läkarevårdens bestridande finnas provincialläkare. — Länet har uti Wexiö stad sparbank, — afdelning af Smålands privatbank, — hypotheksförening, — brandstodsbolag och lifränteanstalt.

Kronobergs län består, som uti det föregående sades, hufvudsakligen af det gamla Wärend eller Konga, Kinnevalds, Allbo, Uppvidinge och Norrvidinge härader, hvartill kommer Sunnerbo härad af Finveden. Wärend utgjorde i fordna dagar sannolikt ett af de urgamla Småländska riken, som bildade det rike i Syd-Norden, »Wirdaland», hvars öfverkonung bodde i »Birka»-Kalmar, och som hade sin egen från Asa-läran skiljda kult, i hvilken en qvinnlig gudomlighet var den förnämsta gudomligheten. Till dessa Syd-Nordiska konungar hörde sannolikt den mägtige Ivar Widfamne, likasom Harald Hildetand och Sigurd Ring, hvilka utsträckte sitt välde öfver hela norden. Den siste bland dem var Styrbjörn Starke, som i Fyrisältan måste för alltid afstå öfverväldet i Norden åt Svea-Göta-folken, hvilka sedan länge med hvarandra täflade om öfverväldet, ända tilldess mot Folkunga-ätten ett ensamt Sveriges Rike uppträder i historien. Ännu under Gustaf I:s tid uppträder dock Nils Dacke, härstammande från en i Småland högt ansedd ätt, såsom ett slags motkonung. Fäst vid Wärend är också sägnen om Blenda, om hvilken vi framdeles under artikeln »Wärend» få tillfälle att närmare tala. — Under medeltiden styrdes Wärend, Finved och Njudung af höfdingar, bland hvilken en Laurentius Djekn 1380—81 nämnes som »advocatus Werendiæ», och under drottning Margarethas tid var Abraham Broderson, — hvilken ansågs för drottningens hemliga gemål, — höfding öfver hela Wärend och Wexiö stift. I 16:de seklet förekomma höfdingar öfver hela Småland, och mot 17:de seklets ingång sönderfaller landet mer bestämdt i de tre länen Kronobergs, Jönköpings och Kalmar, ehuru dessa någon gång förenas, åtminstone till två.

Till närmare åskådliggörande af Kronobergs läns indelningar meddela vi slutligen följande tabell:

| Domsagor. | Fögderier. | Härader. | Socknar. |
|---|---|---|---|
| Konga och Uppviddinge häraders domsaga. | Konga. | Konga härad med tingsställe i Thorsås socken, Ingelstad. | Omkring $^{16}/_{77}$ af Gårdsby, omkring $^{48}/_{52}$ af Hemmesjö, Tegnaby, omkr. $^{7}/_{13}$ af Wexiö landsförsamling, Hofmantorp, Furuby, Nöbbeled, Östra Thorsås, Långasjö, Ljuder, omkr. $^{1}/_{10}$ af Algutsboda, Wäckelsång, Uråsa, Tingsås, Linneryd, Sandsjö, Elmeboda, omkr. $^{1}/_{5}$ af Wissefjerda. |
| | Uppviddinge. | Uppviddinge härad med tingsst. i Lenhofda. | Åsheda, Nottebäck, Granhult, Sjösås, Hornaryd, omkr. $^{15}/_{16}$ af Dref, Elghult, Helleberga, Lenhofda, Ekeberga, Dädesjö och Eke, Herråkra, omkr. $^{5}/_{77}$ af Gårdsby, omkr. $^{9}/_{10}$ af Algutsboda. |
| Norrviddinge, Kinnevalds och Allbo häraders domsaga. | Kinnevalds och Norrviddinge. | Norrviddinge härad med tingställe i Tjureda. | Tolg, Asa, Tjureda, Berg, Ormesberga, omkr. $^{10}/_{19}$ af Aneboda, omkr. $^{1}/_{16}$ af Dref, omkr. $^{56}/_{77}$ af Gårdsby, Söraby (Rottne), omkr. $^{3}/_{52}$ af Hemmesjö. |
| | | Kinnevalds härad med tingsst. i Jäth. | Öjaby, omkr. $^{6}/_{13}$ af Wexiö landsförsamling, Bergunda, Öja, Wederslöf, Dänningelanda, omkr. $^{6}/_{13}$ af Skatelöf, Täfvelsås med Tofta. Kalfsvik, Jäth, Urshult, Almundsryd. |
| | Allbo. | Allbo härad med tingsst. i Alfvestad (Aringsås socken). | Moheda, omkr. $^{9}/_{19}$ af Aneboda, Öhr, Slätthög, Mistelås, Qvenneberga, Hjortsberga, Härlöf, Lekaryd, Aringsås, Wieslanda, Blädinge, omkr. $^{7}/_{13}$ af Skatelöf, Vestra Thorsås, Härlunda, Wirestad, Stenbrohult. |
| Sunnerbo härads domsaga. | Sunnerbo. | Sunnerbo härad med tingsställe i Ljungby. | Hvittaryd, Dörarp, Berga, Ryssby, Tutaryd, Angelstad, Ljungby, Kånna, Odensjö, Lidhult, Wrå, omkr. $^{1}/_{43}$ af Femsjö, Annerstad, Nöttja, Torpa, Ljunga, Hamneda, Agunnaryd, Pjetteryd, Markaryd, Hinneryd, Götheryd, Traheryd, Hallaryd. |

I *ekklesiastikt* hänseende höra till Wexiö stift:

*Kinnevalds prosteri:* Wexiö Domkyrka och Landsförsamling, R.; — Bergunda och Öja, Patr.; — Urshult och Almundsryd, C.; — Kalfsvik och Jäth, C.; — Täfvelsås med Tofta, R.; — Wederslöf, och Dänningelanda, Patr.; — Öjaby och Härlöf, Patr.

*Allbo prosteri:* Skatelöf, V. Thorsås och Härlunda, R.; — Wirestad, R.; — Moheda, Öhr och Aneboda, — Lekaryd och Aringsås, — Qvenneberga och Hjortsberga, — Slätthög och Mistelås, — Wieslanda och Blädinge, — Stenbrohult, alla C.

*Sunnerbo prosteri:* Agunnaryd, — Pjetteryd, — Hallaryd, — Götheryd och Traheryd, alla C.; — Markaryd och Hinneryd, R.; — Hvittaryd, Berga och Dörarp, C.; — Ryssby och Tutaryd, C.; — Ljunga och Hamneda, C.; — Annerstad, Nöttja och Torpa, Ärftl.; — Angelstad, Ljungby och Kånna, C.; — Odensjö, Lidhult och Wrå, C.

*Konga Prosteri:* Wäckelsång, Tingsås och Uråsa, C.; — Linneryd och Sandsjö, C.; — Elmeboda, C.; — Långasjö och Ljuder, C.; — Nöbbeled och Ö. Thorsås, R.; — Hofmantorp och Furuby, C.; — Hemmesjö med Tegnaby, Patr.; — Tolg, Asa och Tjureda, C.; — Berg och Ormesberga, C.; — Gårdsby och Söraby, Patr.

*Uppviddinge prosteri:* Åsheda, C.; — Algutsboda, C.; — Elghult och Helleberga, C.; — Nottebäck och Granhult, C.; — Lenhofda och Ekeberga, C.; — Dädesjö och Herråkra, C.; — Sjösås, Dref och Hornaryd, C.

Af *Westbo prosteri* hör ytterligare till länet en del af Femsjö, C.

**Kronobäck** (Cronobeck). Öfverste-boställe uti Mönsterås socken, Stranda härad af Kalmar län, af 2 mant. krono med såg, tax. till 24,120 rdr rmt, har sandblandad jordmån, välbyggd mangård. Nära boningshuset finnas lemningar efter ett kloster, som omnämnes 1479 hafva blifvit lagdt med löst och fast under S:t Johans- orden af Jerusalem, hvilken i Sverige hade Eskilstuna till hufvudsäte. År 1480 beslöts i Strengnäs, att Kronobäck skulle ega samma friheter som Eskilstuna, ingen utom konungen skulle döma mellan priorn och bröderna, ej heller kunde biskopen af Linköping pålägga dem något, deremot skulle de för sin del hjelpa till de summor, som Eskilstuna årligen skickade till ön Rhodus. Namnet tros hafva varit Bäck, Munkebäck eller Klosterbäck, men blifvit förbytt till Kronobäck, då det i kon. Gustaf I:s tid kom under kronan. Kronans hospital, som var här inan munkarnes hitflyttning, kallades Öknobäck, och lär äfven haft namn af *Norrobygd*, och har man derefter i en skogspark, Spetalehult kallad, funnit lemningar. När allmogen i orten klagade år 1529 hos Gustaf I, att Kronobäcks kloster ej blef underhållet, svarade konungen, *att som klostret i början var ärnadt, ej till ett kloster för munkar och prester, men till hospital för sjuka och fattiga, borde det åter dertill användas.* Klostret indrogs troligen derefter med sina gods till kronan, och Kronobäck blef sedan kungsgård. Kon. Johan III gaf åt hr Erik Göstafsson Stenbock 27 gårdar i Kronobäck, för den tjenst han gjort samme konung emot kon. Erik XIV. Kon. Sigismund bekräftade detta friherrskap år 1594; riksrådet Gustaf Stenbock återfick d. 22 Juni 1613 Kronobäck, som hans fader Erik Gustafsson förverkat, då han år 1597 afvek från Sverige. I konung Carl XI:s tid blef gården öfversteboställe; den förbättrades isynnerhet af generalmajoren A. D. Schönström, som innehade den på lifstid omkring år 1799. Förutnämda lemningar efter klostret bestodo 1720 af en stor hvälfd port; murarne, en del hela och en del till grunden nederfallna, voro af gråsten.

**Kronstorp**. Egendom uti Burlöfs socken, Bara härad af Malmöhus län, 1 mant. frälse, tax. till 29,500 rdr rmt samt med Helenelunds qvarn, $^1/_6$ Tågarp, $^7/_{32}$ Arlöf och ett tegelbrnk, tax. till 50,860 rdr, eges af handl. C. Berg i Malmö. Kronstorp har vacker åbyggnad och stor plantering, samt fruktbar jordmån.

**Kronstrand**, se Skee socken.

**Krontorp**. Bruksegendom uti Wisnums socken af Carlstads län, består af stångjernsbruk med 3 hamrar och 5 härdar med oinskränkt smidesrätt, ett manufakturverk med 1 knipphammare och en spikhammarstock med 2:ne hamrar samt en stålugn äfven för oinskränkt tillverkn.; äfvensom af $^1/_2$ mant. Krontorp jemte $6^1/_4$ hemman, Hults lastageplats, Krontorps tullmjölqvarn och såg, samt Persbohls tegelbruk; alltsammans tax. 1859 till 207,290 rdr, inberäknadt 131,615 rdr rmt för årets tillverkning, 3,859 *Ctr.* 96 *℔* stångjern och 3,334 *Ctr.* 61 *℔* manufakturjern. Bruket anlades 1682; egdes på 1840-talet, med 1,575 *sk℔* privil. årligt smide, af hr A. Henström och 1860 af gross. F. W. Grubbe och J. F. Behrling i Stockholm, hälften hvardera.

**Kropp**. Alternerande regalt och patronelt pastorat af 2:dra klassen, i Luggude kontrakt af Lunds stift, utgöres af Kropp, moderförsamling och annexet Mörarp, samt innefattar $45^{53}/_{192}$ mant. Folkmängden uppgick 1860 till 2,216 personer. —**Kropp**, socken uti Luggude härad af Malmöhus län, 1 mil n. o. från Helsingborg — vid 90 fots höjd öfver hafvet — omfattar 5,485 tunnl. fast land. Marken är något backig, hvilket sjelfva namnet tillkännagifver: Kropp betyder näml. det öfversta af en sandås. Jordmånen är ler och sandmylla, i allmänhet af mer än medelmåttig beskaffenhet; Skog finnes, men ej till husbehof; tillgången på torf är ringa. Socknen, som år 1805 beboddes af 799, år 1862 d. 1 Jan. af 1363 personer, består af $^3/_4$ mant. skatte, $2^3/_4$ krono, $25^{19}/_{24}$ frälse, och tax. 1860 till 215,655 rdr rmt. Ordin. räntan 68 rdr 6 sk. 6 rst.; kronotionden 21 tunnor $4^1/_3$ kappar råg, 44 t:r $31^1/_2$ kappar korn. Barnundervisningen bestrides i fast skola af tre

examinerade lärare för (år 1859) 291 barn, medan 4 undervisades i hemmet. Egaren af Rosendal tillsätter pastor tre gånger, konungen den fjerde. På kyrkogården ligger begrafven landshöfdingen och riddaren F. S. Posse, död 1853 på Närlunda vid Helsingborg, och dess första fru, en dotter till friherre W. Bennet.

I socknen märkas följande större gårdar: $1^{47}/_{48}$ *Lydinge,* $2^{1}/_{16}$ *Wasatorp,* $^{5}/_{8}$ *Hyllstorp,* $1^{7}/_{8}$ *Björka,* hvilka jemte $^{2}/_{3}$ *Kjellstorp,* $^{5}/_{16}$ *Allegården,* $1^{15}/_{16}$ *Lydestad,* $1^{13}/_{16}$ Westraby, $^{3}/_{4}$ *S:a* och *L:a Ljungberg,* $1^{3}/_{16}$ *Kropp,* $^{7}/_{8}$ *Holk,* $^{7}/_{16}$ *Hyllstorp,* $2^{11}/_{16}$ *Wäla, 2 Björka,* $^{1}/_{2}$ *Tostarp,* $^{11}/_{16}$ *Hjortshög* lyda under säteriet Rosendal $4^{3}/_{4}$ mant., äfven i socknen beläget; hela godset upptager af taxeringsvärdet 157,960 rdr rmt. *Prestgården,* $1^{1}/_{4}$ mant. i Kropps by, tax. till 6,900 rdr rmt. I höjderna vid prestgården finnes stenkol, men på djupet liggande att upptagandet ej lönar sig; sandstenshall ligger här i dagen. № 4 och 7 *Hjortshög* $1^{1}/_{2}$ mant. militiæ-boställe, tax. till 9,000 rdr. Dessutom består denna by, hvars ursprungliga namn är Gjörtzhög, af $1^{13}/_{16}$ mant., som egas af bönder. — Adress: Helsingborg.

**Kroppa**. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Nyeds kontrakt af Carlstads stift, utgöres af två socknar: Kroppa, moderförsamling och Lungsund, annex, samt innefattar $15^{13}/_{16}$ mant. Folkmängden uppgick 1860 till 4,780. — *Kroppa,* socken uti Fernebo härad af Carlstads län, 6 mil från Carlstad, 1 mil sjöväg och 3 mil landväg s. s. o. från Filipstad — vid 420 fots höjd öfver hafvet — omfattar 52,627 tunnl. af hvilka 8,470 äro insjöar. Marken är till det mesta bergaktig, med sjöar, kärr och mossar mellan bergshöjderna, hvarpå växa tillräcklig skog till de härvarande jernverkens behof. Rådande jordmånen är lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,248 och 1860 af 2,214 personer, består af $9\frac{167}{192}$ mant. och tax. till 622,370 rdr, häraf 327,769 för 7 bergverk, 75,152 rdr för 1 manufakturverk och 6,450 rdr för 5 qvarnar och sågar. Ordinarie räntan 62 rdr 23 sk. 2 rst. — Hufvudnäringen är fortfarande sedan äldre tider bergsbruk, och Carl d. IX, hvilken såsom hertig lade sig särdeles vinning om Wärmländska bergsbrukets förkofran, uppehöll sig för det ändamålet ofta i denna trakt och lät bebygga *Kroppa* till hertigsäte, beläget på en backe strax söder om elfven, som flyter ur Yngen och ej långt från dess utlopp. Gården, byggd af trä, synes hafva inneslutit en fyrkantig plats af 200 alnar. Utsigten, isynnerhet öfver sjön till Riddarön och Jordkullen, var ganska skön och romantisk. Ännu synas lemningar efter grunden till åtskilliga byggnader, hvilka tjent antingen till verkstäder eller boningsplatser för arbetarne eller Vallonerna, hvilka här voro talrika. Redan före hertigens tid var i denna trakt så mycket folk, att ett kapell vid Herrhult fördenskull var inrättadt. Af den bland allmogen gängse berättelsen om att munkar varit der, hvilka läst på radband, piskat sig med ris, krupit genom trånga gluggar o. s. v. för att späka sin lekamen och göra sin bot, vill man sluta till att här varit ett kloster. Såsom förutnämndt förbättrade hertigen bergsbruket här, och anlade ett stort kronobruk dels i denna elfven, dels äfven i Asphytteelfven, hvar est både jern och silfver tillverkades. Här var en konstigt inrättad masugn med tvenne pipor, och man har i sednare tider funnit spår efter ett styckebruk härstädes, äfvensom man funnit, att här varit, utom flera smideshandtverkare, äfven lodstöpare och styckegjutare. En Bilor var här lodstöpare på 1580-talet och efter honom Hans Hermansson, som slutligen blef borgmästare i Philipstad. Härunder lågo äfven *Hornkulls* silfvergrufvor, belägna $^{1}/_{4}$ mil från gården, se den artikeln. Till silfvermalmens förädling anlades hyttor på åtskilliga ställen i Kroppa elf, Hennicke hytteelf, Kytthyttebäcken och Fernsjö- eller Lersjö-elf vid Wekhyttan. Så väl för detta silfververkets drift som för jernbruken vid och omkring Kroppa blef hela Wärmland hit indelt antingen till skatt eller dagsverken. För brukets räkning anlades här en liten kyrka sedan Herrhults kapell blifvit förstördt, der ordentlig prest underhölls på hertigens stat, utom det både kyrkoherden och kapellanen vid Fernebo här borde predika. Omkring 1582 sålde hertigen till sin skrifvare vid Kroppa bruk, Fredrik Schnieder och masmästaren Påhl Hermansson, den östra fjerdingen i Asphyttan med hamrar och tillhörigheter, hvilka förut legat under Kroppa kronobruk. På. 1630-talet egdes bruket af Ludvig de Geer

I en höjd på *Jordkullens* egor skall en hednisk konung vara begrafven.

För öfrigt märkas: *Storfors-verken* bestående af *Norra* och *Södra Storfors, Lillfors* och *Hettelf*; vid sistnämda ställe bodde under hertig Carls tid en tysk stålsmed, som der brände och tillverkade stål. Storfors bolag eger dessutom inom socknen hälften i *Åskhagens* masugn, $^{11}/_{32}$ *Hornskullen*. $^{1}/_{16}$ *Hornkullstorp*, 1 frälse *Storfors*, $^{3}/_{32}$ *Abborkjärrn*, $^{1}/_{16}$ *Backa*, $^{1}/_{32}$ *Backelia*, $^{3}/_{64}$ *Berg*, $^{1}/_{32}$ *Blomsterhult*, $^{1}/_{32}$ *Blåsjön*, $^{1}/_{32}$ *Bosjötorp*, $^{3}/_{64}$ *Bottnarne*, $^{1}/_{16}$ *Brevikstorp*, $^{1}/_{32}$ *Brobyn*, $^{1}/_{32}$ *Bångetorp*, $^{1}/_{16}$ *Dagslösedet*, $^{21}/_{64}$ *Daglösviken* $^{1}/_{32}$ *Fallebäcken*, $^{5}/_{32}$ *Hettelfstorp*, $^{1}/_{32}$ *Hjulmakaretorp*, $^{9}/_{16}$ *Höyden*, $^{23}/_{64}$ *Westra* och *Östra Jordkullen*, $^{1}/_{32}$ *Klensmidstorp*, $^{1}/_{16}$ *Kohlaretorp*, $^{1}/_{32}$ *Ladugården*, $^{9}/_{64}$ *Linnehögden*, $^{1}/_{16}$ *Lunden*, $^{1}/_{33}$ *Lärhögden*, $^{1}/_{16}$ *Norra* och *Södra Moen*, $^{1}/_{16}$ *Mögsjön*, $^{3}/_{64}$ *Nykroppa*, $^{1}/_{16}$ *Näset*, $^{1}/_{16}$ *Skogen*, $^{1}/_{16}$ *Smedstorp*, $^{1}/_{16}$ *Stenbron*, $^{1}/_{3}$ frälse hemman *Baggetorp*, $^{1}/_{3}$ *Wargetorp*, $^{1}/_{4}$ *Fallet*, $^{1}/_{4}$ *Kroppa*, $^{1}/_{2}$ *Lillefors*, $^{1}/_{4}$ *Rönningen*, 1 *Nykroppahyttan*, *Storfors* och *Lillefors* tullmjölqvarnar, allts. tax. till 471,648 rdr rmt. *Gammelkroppa Skarphyttan* och *Svartsång* jernbruk, tax. till 113,000 rdr rmt, se dessa artiklar. $^{1}/_{16}$ *Edsberg*, $^{3}/_{32}$ *Breviken* tax. till 4,500 rdr, innehafvas af kyrkoherden. Ur Kroppa grufvor brötos 1856: 13,264 *skll.* malm 1,642 *skll.* smämalm; vid dem voro 192 personer mantalsskrifna. Sedan Kroppa jernväg och sjötransport actie-bolag trädt i verksamhet med 2 slupar om 7 hästars kraft och 12 lastpråmar, med en år 1859 nettobehållning af 8,896 rdr 92 öre, har trafiken på kanalen för transport af malm mellan sjöarne Yngen och Åskagen nästan helt och hållet upphört. — Adress: Philipstad.

**Kroppfjäll.** Ett mantal frälse-säteri uti Hofva socken, Wadsbo härad af Skaraborgs län, med ett särdeles vackert läge vid sjön Skagern, är stamgods för grefliga Rudensköldska ätten — den beryktade fröken Rudensköld, som egt gården, bodde här en tid — tills på 1830-talet, då den såldes till en Geijerstam, sedan har den varit i flera händer, år 1857 var Erik Brodin egare, år 1860 brukspatron C. Carlberg; — taxeringsvärdet är 18,000 rdr rmt. Egendomens jordmån är god lermylla på mergelbotten; arealen 600 tunnl. hvaraf 200 tunnl. öppen jord, 132 tunnl. äng, 100 tunnl. hagar, det öfriga skog. Årliga utsädet uppgifves till 20 tunnor höst- 60 t:r vårsäd, 40 t:r potates. Till gården hörer stor trädgård och park. I skogen och hagen finnas en mängd stenrör, som visar att trakten fordom varit betydligt mera odlad och bebodd än nu.

**Kroppkjerr,** (i Jordeboken) *Kroppkärr.* Ett mant. skatte säteri uti Carlstads socken och tingslag i Wärmland, tax. till 18,000 rdr rmt, och med underlydande $^{7}/_{12}$ mant. till 20,775 rdr, egdes 1860 af vågmästaren Lundell. Säteriet uppgifves af Fernow vara uråldrigt; är emedlertid först kändt såsom anslaget till ladugård under hertig- sedermera landshöfdingsätet Carlberg, beboddes i medlet af 1600-talet af sekreteraren Samuel Kempensköld, som räknades på sin tid ibland de lärdaste män i Sverige, och är isynnerhet bekant för sin Historia »de Gustavo 1:mo more dialogisti conscripta». Han flyttade härifrån till Brosäter. Stället innehades 1694 af landshöfding Fägerskiöld, och köptes till skatte, enl. Kammar- Collegii bref af d. 28 November 1764. Egare år 1842 var doktor C. Fr. Lexow.

**Krusenberg,** på en udde vid Ekolns början, i Alsike socken, Erlinghundra härad af Stockholms län, 5 mant. frälsesäteri, med $3^{3}/_{4}$ krono-säteri Alsike och underl. $8^{1}/_{4}$ m:t., hvaribland Fredrikslund egentl. Öfra Morga, $^{1}/_{2}$ m:t. frälse och Kungshamn der, enligt berättelsen, Uppsala-konungarne haft sin flotta liggande nära Ekolns norra ända; det hela tax. till 129,790 rdr rmt. Rikskansleren gr. Axel Oxenstiernas måg, Johan Kruse, uppförde byggnaden och gaf stället sitt namn; det innehades ännu på 1600-talet af slägten Kruse. På sednare tider har det tillhört slägterna Bjelke omkr. 1740, Sack 1772, Wetterstedt från 1782, Rudbeck från 1796, af Uggla från 1819, och eges nu af kapten baron Cederström. Godset har vacker åbyggnad och trädgård. — På *»Alsikegård»*, som nu kallas *»Krusenberg»* efter den rike *Johan Jesper Crus*, som såsom förut nämnt byggde det vackra slottet derstädes, uppväxte denne herres unga dotter, *Brita Crus*. Jakob Lilljehöök — son till den vid Leipzig tvänne år efter Gustaf Adolfs fall, efter en vunnen herrlig seger stupade hjelten Johan Lilljehöök — en af de unga hjeltemännen, som uppammades i Carl Gustafs krigarskola, — blef hennes make; men deras sällhet i den stilla hembygden var kort. Förtröstande derpå, att Carl Gustaf, fjerran från sitt land, af sina många fiender omringad, icke skulle kunna komma till dess undsättning, störde kon. Fre-

drik i Danmark nordens lugn, förklarade krig samt inföll sjelf med stor makt öfver svenska gränsen i Halland, der han väntade minsta motstånd. Då rycktes mången soldat från sitt lugna hem, der han en liten tid fått njuta hvilan, och mången brudgum från sin brud, för att aldrig återse henne mera. Äfven Jakob Lilljehöök måste lemna sin unga maka, och han drog till striden under Pehr Brahes banér, som var upprest på Ljungby hed. Dit församlades de fältherrar, som hemkommit från Polen, med så mycket folk, som i hast kunde uppbådas, och sedan gränsen mot danska sidan var tryggad, gick Brahe nedåt Halland att uppsöka sin fiende och slog honom. Jakob Lilljehöök bivistade slaget vid Genevads-bro, der striden började vid middagstid och varade så långt inpå natten, att Danskarne icke långt kunde förföljas för mörkrets skull, och deltog sedan i striderna vid Halmstad och på Hallandsås, der snapphanehöfdingen Sven Påvelson, kon. Fredriks bundsförvandt, med sina två fanor snapphanar blef slagen så, att få af dem kunde sig rädda med flykten. Men Lilljehöök stupade i denna strid för fäderneslandet, kallad slaget vid *Knäred*, som stod d. 2 Oktober 1657.

**Krusenhof.** Två mantal skatte- säteri uti Qvillinge socken af Bråbo härad och Linköpings län, f. d. Kullerstad, beläget vid Bråviken, 1 mil från Norrköping, donerades 1622 till Peter Kruse eller Krusbjörn, bebyggdes 1623, egdes 1636 jemte $21^3/_4$ mant. af samme man, såldes 1668 till Fr. Joel Örnstedt, kallas 1683 i dennes ego säteri af 3 allodial- frälse, och 1687 af 2 mant. skatte, reducerades, innehades sedermera af slägten Bähr, på 1750-talet af Johan Staël von Holstein på Malmö, tillhörde i senaste tider öfverjägm. A. Älf, år 1850 major G. L. Hjort, 1853—60 brukspatron J. v. Leesen i Norrköping, jemte 3 mant. rusthållet Ströija, tax. till 44,610 rdr rmt.

Årliga utsädet vid Krusenhof, der jorden brukas i treskifte, är omkring 42 tunnor säd och 20 tunnor potates; höafkastningen uppgår vanligen till 3 à 400 par-lass. Vid egendomen födas 50 kor, 8 à 10 ungnöt, 6 par oxar, 2 par hästar och 20 à 30 får. *Ströija* by, med egor gränsande intill Krusenhofs, är bebyggd med 4 bondgårdar. Hemmanen, som brukas i tveskifte, lemna i arrende 138 tunnor spannmål jemte en mängd dagsverken och körslor m. m. Egendomarne utgöra tillsammans $683^1/_4$ tunnl. inegor, som med undantag af 20 tunnl. impedimenter, bestå af god och öfverallt odlingsbar mark af lerblandad svartmylla på lerbotten samt 252 tunnl. skog. På Ströija egor finnes lastageplats samt för båda egendomarne förmånligt fiske i Bråviken. Manbyggnaden vid Krusenhof innehåller 13 rum m. m., 2:ne flygelbyggnader samt nödiga ladugårdshus.

**Kråk** eller *Kråkeholm*, (Kråksjöholm i mantalslängden.) Ett mantal säteri uti Mölltorps socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, $^1/_2$ mil från Carlsborgs fästning, 3 mil från Hjo, och 6 mil från Mariestad, har naturskön belägenhet, på 3 sidor omflutet af Wettern, och är väl bebygdt. Kon. Carl IX:s sekreterare Peder Nilsson, som var tjenstförrättande vid konungens hyllning i Wadstena, d. 15 Mars 1609, skref sig till Forssvik och Kråk; på det sednare hade han fått år 1603 konungens gåfvobref och dog i Rewal 1610. Gården uppgifves varit en gammal Budenbrocksk och Thamsk egendom. Egare år 1814 var förste expeditionssekreteraren, sedermera justitiæombudsmannen Casp. Ehrenborg, död 1823; han var en allmänt aktad och värderad embetsman, och härstammade i fjerde led från Jöns Michelsson till Hofdala, som adlades med namnet Ehrenborg. Sedermera har sonen, kongl. sekreteraren och disponenten af Bohrs bruk, Richard Ehrenborg, egt gården, som med underl. 1 mant. Backen m. fl. tillsammans $2^1/_4$ mant. tax. 1860 till 26,550 rdr rmt. Säteriet har 120 tunnl. öppen åkerjord, hufvudsakligen af sandmylla, godt höbord, hjelplig skog samt stort fiske af asp, som endast i denna viken af Wettern leker; den fångas i slutet af October, ofta omkring 300 *lU*.

**Kråkelund.** En ö, $^1/_2$ mil i sjön utanför Misterhults socken, Tuna läns härad och Kalmar län, hvarest är säker och god hamn; större jernringar äro fastgjorda uti bergen att fästa fartygen vid. Härifrån skjutsas och lotsas till Wållö 6 mil, till Strupö $1^1/_2$ mil, till Figeholm 2 mil, till Döderhultsvik och till Saltvik $3^3/_4$ mil. På Kråkelunds skär underhålles städse en stor vårdkase till landkänning, så väl för sjöfarande som fiskare. År 1825 upptogs vid ön, på

4 alnars djup, en guldprydnad till $13^1/_4$ lods vigt.

**Kråkenäs** Två mantal frälse säteri uti Gårdeby socken af Norrviddinge härad och Kronobergs län, med ett utmärkt vackert läge på stranden af sjön Innarn, har svagt höbol, ymnig skog. Kråkenäs jemte Gårdsby köptes 1630 af hr Hans Kyle (förmodligen assessorn, se Dannäs). Sedermera har Kråknäs tillhört biskop Lund i Wexiö och dess måg, biskop Humble och dess enkefru Christina Ehrenlund år 1770, såldes derpå af deras arfvingar år 1774 till kapiten F. Piper, som länge vistats utrikes och skall här på stället hafva företagit den första kärrodling, som i södra delen af Sverige varit känd. Säteriet egdes 1828 af öfverste-löjt. Rappe och 1860 af patron G. H. Tillström, tillika med $^3/_4$ mant. underl.; säteriet tax. till 13,500 rdr rmt, underlydande hemmanen till 7,760 rdr rmt.

**Kråkerum.** Sex och $^1/_2$ mant. säteri uti Mönsterås socken, af Stranda härad och Kalmar län, med en mils skärgård och en vacker belägenhet vid en vik af Östersjön, midt emot köpingen Mönsterås, som har sin ankarplats inom egendomens område, har fordom tillhört slägten Bjelke, och var då dermed förenadt allt frälset i Mönsterås socken och det mesta i nästgränsande socknar. Bland gamla handlingar på stället förvaras ett utdrag af ett bref från konung Gustaf I, af d. 17 Juli 1552, deri konungen besvärar sig hos herr Thure Bjelke, att fogden på Kråkerum tillfogat kronofogden några involentier. Från Bjelke-slägten öfvergick Kråkerum genom arf till slägten Banér, och försåldes år 1663 af riksrådet frih. G. Banér till general- tullförvaltaren i Sverige och Finland, Wilh. Drakenhjelm. Egendomen utgjorde då med Björnö 8 mant. säteri, 13 rå och rörs frälse samt $22^1/_2$ mant. frälse utom flera tomter och utjordar i Mönsterås socken, och flera dertill hörande i Fliseryd, Högsby, Döderhult och Ålems socknar. Efter Drakenhjelms död kom godset något förminskadt i Leijoncronska slägten. Efter e. o. envoyén vid engelska hofvet Leijoncronas och hans frus död, deltes år 1729 egendomen imellan deras trenne döttrar och mågar, majorerna Rappe, Rudebeck och Lilljehorn, hvaraf den sistn. dog här 1783. Hans fädernenamn var Peter Berg. — Som löjtnant bivistade han slaget vid Helsingborg; kommenderades 1711 till Gotland, der han förde befälet på skansen Stålhatten; gick derefter med svenska transporten till Rügen, hvarest han, på egen begäran, beordrades på en esping och borttog från Danskarne under Gripsvalds ö ett, nära vid danska fregatterna, men tre mil från svenska flottan liggande fartyg, lastadt med spanmål; var 1714 på den eskader, som gick åt Nyenska sidan och förjagade då med något manskap ett på en holme vid Hangö udd posteradt parti; bevistade slutligen som kapten 1718 års fälttåg i Norge; adlades 1719.

Från de tre sistnämda egarne kom egendomen genom arf och lösen till ryttm. baron G. Raab, hvilken år 1828 innehade $^3/_4$ af säteriet med $5^1/_2$ frälsehemman, och löjtnant Gerdt Lilljehorn, en sonson till förutnämde, som innehade $^1/_4$ af säteriet. År 1859 innehades $2^7/_{16}$ mant. af lagmanskan Trägårdhs arfvingar, år 1860 egdes denna del jemte $^3/_8$ Tomta, tax. till 17,870 rdr rmt, af gr. Z. Söderborg, $2^7/_{16}$, tax. till 16,530 rdr rmt, af häradsh. Schweder, $1^5/_8$ mant. tax. till 11,030 rdr rmt, af löjtn. Lilljehorn. På egendomen och underlydande torp bodde 1859: 196 personer. En del af dess egor utgöras af holmar i saltsjön, hvarest fiske och jagt äro förmånliga. Egendomen är alltså fördelad i trenne delar och har trenne mangårdsbyggnader och trenne trädgårdar; ena trädgården, som skall vara den bästa i orten, och bildar flera stora terasser nedemot sjön, är anlagd af ryttm. Raab. Gården uppbrändes af Danskarne d. 2 Aug. 1677. År 1810 afbrann ena gården, men blef år 1815 åter uppbyggd af ryttm. Raab. Den andra gården ombygdes 1820 med stor omsorg af maj. Lilljehorn. Egaren hade fordom alternativ patronaträtt till Mönsterås socken. Vid Kråkerum har fordom varit S:t Botolfs kapell, utdömdt vid reformationen. I en hage finnes en mängd grifthögar, bevuxna med stora ekar.

**Kråkesjö.** Säteri om 1 mantal i Ljuders socken, Konga härad och Kronobergs län, tillhörde på 1600-talet en Peder Stråle och sedan hans son, Gustaf Stråle. År 1761 bodde på Kråkesjö en kornett Meurling, hvars frände Göran af G. Benzelstjerna föreslogs till

»professor antiqvitatum» i Petersburg. Kråkesjö egdes sedan af ätten Tornerfelt och på 1770-talet af löjtnant C. G. Rudebeck, tillhörde 1828 en fru Stenbeck, född Rudebeck, och 1860 patron Jonas Hafverman; taxeringsvärdet var 3,750 rdr rmt. — 2) **Kråkesjö**. Ett mant. skatte uti ofvannämda socken, tax. till 10,800 rdr rmt, är skiftadt i 6 lotter.

**Kråkvik.** Tre mantal säteri uti Eds kapellförsamling af Norra Tjusts härad och Kalmar län, tillhörde 1656 fru Anna Skytte, på 1690-talet landshöfdingen Eric Lovisin, hvars son friherre Jakob sålde Kråkvik år 1719 till kapiten G. Piper; men landshöfding Gustaf Palmfelt, gift med Anna Lovisin, bördade egendomen från Piper år 1721. Landshöfding Palmfelt ansågs för sin tids lärdaste man, stor politikus och ypperlig Svensk poet. Efter hans död, 1744, innehades egendomen af frih. F. Ehrensvärd, gift med Margareta Palmfelt, gemensamt med fröken C. M. Palmfelt, efter hvars död, 1769, friherre Ehrensvärd kom i odelad besittning af egendomen, och sålde den år 1778 till friherre C. H. Fleetwood, egare 1799, hvars enka, grefvinnan M. O. Cronstedt, tillika med öfriga medarfvingar innehade den år 1829. Närvarande egare är öfverstelöjnant Gethes enka, som tillika eger $1^1/_2$ Åslevik och $1^1/_2$ mant. i andra hemman, tills. tax. till 42,225 rdr rmt, hvaraf $18{,}562^1/_2$ rdr för Kråkvik. Höbolet skall ej svara mot utsädet; skog finnes till behofvet.

**Krångede.** Gästgifvaregård i Ragunda socken af Jämtlands läns Norra fögderi, är belägen midt i en skog; härifrån skjutsas till Stugun i vester 3 mil, hvaraf 2 mil går öfver Indalselfven, till Ragunda i sydost $1^1/_2$ mil; på denna väg öfverfares Amråström, för öfrigt skall vägen vara mycket besvärlig att färdas, såsom gående öfver afgrunder och dåliga broar. Byn på 3 nummer, $9^1/_2$ tunnl. med 11 åboer tax. till 7,050 rdr rmt och bebos af 159 personer.

Boningshusen beskrifvas i Arndts resa, till det yttre icke särdeles prydliga, men inuti deremot rätt snygga och många försedda med tapeter, samt hvarjehanda löjliga snickeriprydnader, foglar utskurna i trä, rankor m. m. Folket i orten beskrifves såsom stort och välbildadt, med lätta och glada anletsdrag; såsom ett karakteristiskt drag hos dem, har nämde författare bemärkt, att de alltid göra små invändningar och uppskof; likväl ej i någon elak mening, utan verkställa slutligen villigt det de måste göra. Troligen sker det af nyfikenhet; de kunna till och med på vägen uppehålla en resande med frågor om hvem han är samt hvarifrån han kommer. »Men», tillägger Arndt, »huru rikligen ersättes icke allt genom den enfald, som herskar i dessa trakter, der sällan någon resande färdas! Öfverallt ser man här friska och starka menniskor, och minnet deraf väcker alltid fägnad.»

**Kråxhult.** Annex-socken till Carlstorps pastorat, belägen i Östra och i Södra Wedbo härader, Jönköpings län, gränsar i öster till Lönneberga, i söder till Carlstorp, i vester till Skede och i norr till Bällö och Hesleby. Arealen är 18,375 tunnl., hvaraf 1,227 insjöar, hemmantalet $32^1/_4$ mantal, deraf $26^1/_2$ skatte och $5^3/_4$ frälse ($18^5/_8$ mant. sk., tax. till 86,860 rdr uti Södra Wedbo härad, $11^5/_8$ sk., 1 fr., tax. till 57,590 rdr, uti Östra härad). Marken är bergaktig och ojemn, jordmånen består af grusblandad mulljord. Skog till husbehof. Folkmängden år 1805 uppgifves till 588 och 1860 till 1,149 personer. Kråxhult förenades med Carlstorp 1696, men var till denna tid eget pastorat. Kyrkan af sten, en af de vackraste i Wexiö stift, belägen i Östra härad, byggdes 1801—1802, har torn och altartafla af Hörberg, som föreställer Jesus välsignande barnen, en skänk af ryttm. Keij på Fagerhult. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare för (år 1859) 74 barn, medan 113 undervisades i hemmet. På Dahls skog inom socknen ligger bergsskrefvan *Siggekista*, en bergsal, 11 alnar lång, 2 alnar bred, 5—6 alnar djup, med släta och lodräta väggar, som i äldre tider varit tillhåll för röfvare.

I socknen märkas uti *Södra Wedbo* härad: *Qvill*, $^1/_2$ mant, uppbygdt 1782 af brukspatron J. G. Blohm, som år 1817 anlade *Blomsholms* pappersbruk, vid den der förbilöpande ån. Här finnes äfven mjöl- och sågqvarnar, oljeslageri, manufaktursmedja med 1 knipphammare om 16 *skll.* smide, samt en spikhammare, allts. tax. till 7,130 rdr rmt; egare är en Erik Johansson. *Farstorp*, 1 mant. säteri, vackert beläget, har tillhört 1768 löjtn. Schill, 1775 adjut. Ax. von Gardemein, general de la Grange, löjtn. Hultenheim och efter honom bönder, år 1860 var säteriet deladt mellan 2 och tax. till 4,060 rdr rmt, se vidare den artikeln. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ *Lindåsen,* tax. till 360

rdr rmt. — Uti *Östra* härad: *Fagerhult*, 3 mant. säteri (2 mant. berustadt, 1 frälse), häraf är $^{1}/_{8}$ mant. utbrutet och eges af en hemmansegare, se vidare den artikeln. — *Kraxhults* by, 4 mant. skatte i 19 lotter. — *Bjelkerums* by, $1^{3}/_{4}$ mant. skatte i 5 lotter. — Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{16}$ *Kråxhult*, tax. till 156 rd. rmt. — Adress: Wimmerby.

**Kråxmåla**, (i 1825 års jordebok) *Kråksmåla*. Annex-socken till Fagerhults pastorat, ligger uti Handbörds härad af Kalmar län, $5^{1}/_{2}$ mil n. v. från Kalmar — vid 410 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 40,014 tunnland, af hvilka 2,937 äro insjöar. Marken är stenbunden och ojemn. Rådande jordmånen är svartmylla, mer och mindre blandad med andra jordarter. Blott vestra delen är odlad och bebyggd, östra deremot en vidsträckt skogstrakt, hvarest nästan alla socknens hemman hafva sina andelar och hvarå finnes tillräcklig skog både till husbehof och afsalu. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,172 och 1860 af 2,205 personer, består af $12^{3}/_{8}$ m:t. skatte, $2^{3}/_{4}$ krono, $8^{5}/_{8}$ frälse, taxer. till 158,990 rdr rmt. Nuvarande kyrkan är byggd 1761 af trä i skeppsform; den äldre var ända till 1612 blott ett kapell till Fagerhult med gudstjenst en gång i månaden. Enligt kongl. bref af den 27 Okt. 1857, skall socknen, vid nästinträffande ledighet, afsöndras från Fagerhult till särskildt pastorat.

Af gårdar märkas: $1^{1}/_{8}$ *Flathult*, tax. till 5,489 rdr, eges af hr E. Björkman. — $^{1}/_{2}$ *Hinshult*, tax. till 3,240 rdr. — $^{3}/_{4}$ *Tämshult*, tax. till 4,320 rdr, är kronofogdeboställe. — Kongl. Maj:t och Kronan eger $^{1}/_{2}$ *Kjösebo*, $^{1}/_{2}$ *Mjöshult*, taxerade till 5,330 rdr. — 1 *Mjöshult*, tax. till 4,280 rdr, är för närvarande komministerboställe, gifvet härtill 1648 och konfirmeradt 1692, men förklaradt 1858 till boställe för kyrkoherden i Kråxmåla nya pastorat. Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{24}$ *Isabo*, tax. till 320 rdr. — Adress: Kalmar.

**Kräcklinge**, (i jordeboken) *Kråklinge*. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Edsbergs kontrakt af Strengnäs stift, ligger i Hardemo härad af Örebro län, 14 mil från Strengnäs, 2 mil v. s. v. från Örebro — vid 165 fots höjd öfver hafvet — mellan Täby i nordost, Kumla i öster, Hardemo i söder, Edsberg i vester, och innehåller 8,331 tunnl. fast land. Socknen genomskäres i nordlig rigtning af den från Wia och Brändåsa-åarne kommande Täbyån, och några skogiga sandåsar stryka fram i vester, några mindre kärr ligga i östra delen, för öfrigt är landet mest jämnt och bördigt, med lerhaltig jordmån, och tätt bebygdt. Folkmängden år 1805 var 919, år 1840: 1072, fördelade på 215 hushåll och 1860: 1,187. Fordom brukades här allmänt en egen klädedrägt; den siste bonden, som bar denna drägt, uppgifves hafva dödt 1720, 100 år gammal. Hemmantalet är $51^{1}/_{8}$ mant., hvaraf $16^{7}/_{8}$ skatte, $6^{1}/_{4}$ krono, 29 frälse, taxerade till 243,840 rdr rmt. Hufvudnäringen är åkerbruk, mer än dubbelt motsvarande eget behof. Goda qvarnstenar skola huggas här i socknen. — Kræklinge nämnes omkring 1314, och räknar kända kyrkoherdar före reformationen; i prestgården föddes d:r Zacharia Klingius, hvars fader var kyrkoherde, och farbroder klockare härstädes, båda söner till klockaren Jöns i Hidinge socken. Han blef den förste biskop i Göteborgs stift 1665; adlad 1666 med namnet Klingenstjerna, alltså stamfader för denna ännu lefvande adliga ätt; han dog 1671 deraf, att han lät skära en liktorn för nära. Kyrkan ligger vid vägen till Hackvad, 2 mil från Örebro; på kyrkogården finnes ett grafchor för Lagerhjelmska slägten. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 102 barn, medan 14 undervisades i hemmet; dessutom finnes Sabelfeldtska slöjdskolan med två verkstäder.

Bland gårdar märkas: *Falkenå*, 3 mant. säteri med underl. $2^{1}/_{4}$ mant., tax. till 42,270 rdr, eges af ryttm. B. v. Schildt, *Wäsby*, säteri, se dessa artiklar; — *Höijen*, 1 mant. frälse, och $2^{1}/_{2}$ *Skoftesta* samt $11^{1}/_{8}$ mant., alltsammans tax. till 54,230 rdr, tillhöra landshöfdingen i Örebro län, Bergensköld. *Prestgården*, 1 mant. i *Kräklinge* by, $^{3}/_{4}$ *Söröy*, stom-hemman, tax. till 5,810 rdr, pastorsboställe; Norra *Folkavi*, 1 mant., disponeras af Lifreg.brigadens husarcorps; 1 mant. *Luggavi*, sergeant-, $^{3}/_{4}$ *Nahlavi*, fanjunkareboställe; $^{3}/_{4}$ mant. ibm, disponeras af kapiten Lagerheim på Sund. Vid *Getabro* finnes färgeri och stampverk, tax. jemte $^{3}/_{4}$ mant. till 5,140 rdr. Norra *Folkavi*, 1 mant., tax. till 3,850 rdr, skolmästareboställe; $3^{1}/_{2}$ *Luggavi*, tax. till 9,620 rdr, under Laxå bruk. — $^{1}/_{2}$ Södra *Folkavi*, $1^{1}/_{2}$ Norra *Folkavi*, tax. till 8,410 rdr, egas af S. v. Hofsten; 1 mant. ibm under Säbylund. — Adress: Örebro.

**Krägga**. Två och $^{1}/_{2}$ mantal berustadt säteri uti Öfver-Gran socken, Håbo härad och Uppsala län, är beläget vid Björkfjärden, $5^{3}/_{4}$ mil från Stock-

holm, har 206 tunnland åker, 20 tunnl. äng, 400 tunnl. skog; af odlingsmark finnas omkring 25 tunnl. Egendomen, som år 1815 uppgifves haft 28 t:rs utsäde, svagt höbol, hjelplig skog, mindre ansenlig mangårdsbyggnad af trä, med trädgård, har nu i 10-årigt vexelbruk ett utsäde af 20 t:r hvete, 20 t:r råg, 20 t:r korn, 20 t:r hafre, 20 t:r vicker, årliga höafkastningen vanligen 200 parlass.

Vid egendomen födas nu 22 st. kor, 1 tjur, 10 par oxar, 8 hästar, 8 ungnöt samt 20 får. Mangårdsbyggnaden innehåller 20 rum i förträffligt skick. Till egendomens skötsel erfordras 8 stat-torpare samt 3 drängar. Till gården hörer ett tegelbruk, hvarvid tillverkas 300,000 st. mursten samt 50,000 taksten. Årliga onera äro 500 rdr rmt. Taxeringsvärdet var 1860: 46,500 rdr, deraf 21,000 rdr för tegelbruket; egare var hr W. Elfstrand. Egdes på 1780-talet af hofstallmästaren baron Rålamb; 1849, jemte $^1/_4$ mant., af Morén.

**Kräklingbo.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Medelkontraktet af Wisby stift, utgöres af Kräklingbo, moderförsamling, samt annexerna Anga och Ahla, innefattande $23^1/_8$ mant. Folkmängden var år 1860: 1,089 personer. — Kräklingbo, socken uti Norra häradet af Gotlands län, ligger $3^1/_2$ mil sydost från Wisby, vid hafvet och 92 fot högt öfver detsamma, samt omfattar en areal af 9,072 tunnl., af hvilka 509 äro insjöar. Marken är nästan öfver allt jemn. Rådande jordmånen är svartmylla, här och der blandad med sand och klappersten. Skog finnes någorlunda tillräckligt. Socknen, som år 1805 beboddes af 265 och 1860 af 440 personer, består af $9^3/_8$ mant. skatte, tax. till 47,650 rdr, $1^3/_4$ krono, tax. till 8,930 rdr, och 3 lägenheter samt 9 qvarnar och sågar, tax. till 4,220 rdr rmt. Kyrkan är byggd af sten år 1211 och kallad S:t Bartholomäus. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare, gemensam med Anga, för (år 1859) 42 barn, medan 4 undervisades i hemmet.

Följande byar finnas: *Gurpa, Kräklings, Stenstugu, Smitts, Rågåkra, S:a* och *L:a Hammars, Hisstilles, Träske, Lambsqvie, Sutarfve, Österby, Hejdeby, Ekeskog, Kjermans, Fohlet, Tingst, Nygård, Tjengvide, Skåne, Hvitfaldet.* Största gården är $^{27}/_{64}$ mant. i *Kräklings*, tax. till 2,540 rdr; minsta $^1/_{16}$ mant. i *Nygård*, tax. till 230 rdr, af dem, som bet. eg.rätts afgift. $^1/_2$ mantal med $^1/_4$ mantal, mensalhemman, är *Kyrkoherdeboställe*, tax. till 3,380 rdr; $^5/_8$ mant. kronolänsmansboställe, tax. till 3,750 rdr; $^3/_8$ mant. komministerboställe, tax. till 1,800 rdr, alla i Kräklinge by. — Adress: Wisby.

**Krämbohls** jernverk uti Östra Wingåkers socken, Oppunda härad och Nyköpings län, har den vackraste belägenhet vid Wirens utlopp och god vattentillgång, så att alla verkstäder kunna begagnas hela året, till och med i torra år. Dess anläggning är obekant, äfvensom tiden, då det blef privilegieradt, ty alla handlingar, som röra detta ställe, blefvo lågornas rof år 1754 på Claëstorp, till hvilken fideikommissegendom Krämbohl hör. Enligt en berättelse, som ännu skall finnas, af bergmästaren Danckwardt, funnos derstädes år 1632 tvenne stångjernshamrar, och egdes verket då till en del af nämnde Danckwardt och andra medintressenter. År 1678 inköptes det af egaren till Claëstorp, fältmarskalken, grefve J. J. Hastfehr, hvilken dog 1695; men bruket var då redan reduceradt till 1 stångjernshammare och lydde under Sjöholm. Emedan tillgång på skog var knapp, erhöll nämda egare, för de tjenster han gjort konungen och riket, tillstånd att för brukets behof fritt få kola å kronans kringliggande allmänningar. Denna rättighet sträckte sig äfven till hans arfvingar. Dessa privilegier blefvo sedan bestämda till en viss del af allmänningarna i Östra Wingåkers och Stora Malms socknar, hvilka år 1710, uppgående till 2000 tunnl., blefvo till bruket upplåtna mot rekognitionsafgift, med rättighet att i nämde allmänningar anlägga kolhyggen. Riksrådet Clas Stromberg inbegrep det i Claëstorps fideikommiss. Bruket, som åter betydligt utvidgades på 1820-talet af dåvarande egaren, grefve C. C. Lewenhaupt, hade på 1840-talet 3 härdar och 1,290 *sktt* priv. årligt smide. År 1850 hade det 2 härdar, 90 *sktt* frälse- och 900 *sktt* priv. stångjernsmide af köpe-tackjern, samt 100 *sktt* manufaktur- och 100 *sktt* stål-tillverkning. År 1859 var tillverkningen 95 *sktt* stångjern, 1,066 *sktt* 13 *lpt* 12 *tt* ämnesjern till manufakturbruket och tax., jemte en stålugn till 107,542 rdr rmt. Till egendomen hörer 1 mant. Krämbohl, tax. till 3,762 rdr rmt, äfven en såg och en nyligen anlagd fabrik för

kimrök, harz och terpentin. Bruket var sistn. år bortarrenderadt till hr J. O. Åhmansson. Åbyggnaderna äro mestadels nya. Afsättningen sker dels öfver Nyköping, dels öfver Läppe till Stockholm, dels inom orten. — Bland andra i techniskt hänseende nyttiga mineralier torde böra nämnas en på brukets egor för några år sedan upptäckt tillgång af s. k. stenmärg. Å detta mineral, som är ett vattenhaltigt silikat af lerjord, och hvars beståndsdelars relativa qvantiteter icke så mycket afvika från porslinslerans eller den s. k. kaolinens sammansättning, hafva på Gustafsbergs porlinsbruk lyckade försök i smått blifvit gjorda att åstadkomma ett till det äkta sig närmande porslin. Huru vida någon lönande tillverkning i stort kan ifrågakomma, derom saknas likväl närmare uppgifter.

**Kuddby.** Socken — hvars namn har enligt traditionen uppkommit efter en för längre tid tillbaka varande holme, Kuddholmen kallad, nu en höjd, hvarpå kyrkan är uppförd — ligger inom Björkekinds härad af Linköpings län, är i anseende både till folknummer och hemmantal den största, men till areal den andra af de sex socknar, hvilka äro belägna i samma härad, gränsar i n. o. till Östkinds f. d. härads allmänningar Åhagen och Wisätter, hvilka nu äro med skatterätt till enskilda personer upplåtne, och Ystads hemmansegor i Östra Stenby socken, i norr till Konungsunds och östra Stenby socknar, i vester till Tåby och Furingsstad, i öster till Östra Ny och i söder till Å socken och Östersjöviken Slätbaken. Dess geographiska läge kan inhemtas af det för kyrkan särskildt antecknade. Socknens areal uppgår till 9,961$^3/_4$ tunnl., hvaraf 2,955 åker, 1,682 äng, 4,793 skog och 77 tunnl. mossar. Från kyrkan till Stockholm räknas 17$^1/_2$ mil och till Linköping 5$^1/_4$ mil. Till Norrköping räknas 2 och till Söderköping 1$^1/_4$ mil. Kuddby äfvensom angränsande socknar hafva ett gemensamt skaplynne: d. v. s. af ett i allmänhet betraktadt slättland; men detta slättland är icke att jemföra med slätterna omkring Wadstena, Skenninge och sjön Tåkern, utan det utgör, om också ej egentligen dalgångar, en mark, här och der afbruten af kullar och smärre klippor, hvilka äro dels kala, dels prydda med en för ögat intagande barrskog samt några här och der stående grupper af unga löfträd. Nästan öfver allt i socknens gränser ligga de hufvudsakligaste höjdsträckningarne, utom den, som begynner vid Åby by på socknegränsen och i nästan rak sträckning går framåt kyrkan, der den sänker sig till slätten. Berg i egentlig mening finnas icke, emedan ingen höjd stiger 200 fot öfver dalbotten. Insjöar saknas, och rinnande vatten äro de bäckrännilar, genom hvilka landet höst och vår afbördar sig det då öfverflödiga vattnet. Sommartiden äro de för det mesta uttorkade. En uti mångfaldiga krökningar slingrande bäck, hvilken upprinner inom Östra Ny socken, utgör, när den uppnår Kuddby socknegräns, till en del rågången mellan Hageby och Kapperstads hemman; derifrån är den förbi återstående delen af Hageby egor gränsen mellan Kuddby och Å socknar, hvarefter den vidare genomskär en del af Skamby egor och sedermera fortfar att utgöra förutnämnda socknegräns tills den möter Nedra Gisselö egovälde och utfaller omsider i Slätbaken. Den botten, hvarpå växtmyllan (humus) i orten bildats, synes naturen hafva afpassat efter hvarje ställes rådande jordmån, så att ej mindre inom de få ställen, der sandjorden förekommer, än ock på de trakter, så väl odlade som icke odlade, hvarest lerjorden, som egentligen utgör den rådande jordmånen inom socknen, finnes, är en passande alf. Några mineral- och helsokällor finnas icke; men vid Svällestad, Örminge, W. Hälgestad och Odenstomta byar är stark tillgång på godt källvatten. Hvad växtriket beträffar, torde den beskrifning, som gifvits öfver ortens lokalförhållande, redan säga nog för att icke gifva älskaren af den Botaniska vetenskapen hopp om att här göra rika skördar. Felslagna blifva ock forskares undersökningar i dessa nejder, hvilka inan odlingarnas utsträckning försiggått, törhända ammade några af Floras mer sällsynta barn. Bland de allmännaste Cryptogamer, som här påträffas, må nämnas Lichen diustus. På denna, utom sitt färgämne rika och

nyttiga Laf (se svenska lafvarnes färghistoria af Westring, pag. 295), är nu mindre tillgång än för några år tillbaka, då samlandet af densamma bidrog att stilla på samma gång den fattiges hunger och att öka den mera lyckligt lottade likens förmögenhet. Åren 1833, 1835 och 1836, enligt hvad som är bekant, uppköptes betydliga partier af denna laf genom handlande i Göteborg, Norrköping och Söderköping. På de tvänne sistnämda ställena gällde 1 *lℓ* Laf $2^1/_2$ à $2^2/_3$ rdr. Lafven exporterades till England, der 1 *lℓ* plockad och renad Laf gällde till och med 1 £. Tiden, när socknen egentligen blef befolkad, är och blifver alltid omöjlig att bestämma. Att menniskor under bränneåldern här funnos, kan med visshet antagas, emedan vi derom ega trovärdiga vittnesbörd så väl genom grafhögar som inom socknen varande ättkullar eller ättbackar. En bättre ledning i fråga om befolkningens vidsträcktare tilltagande gifver oss dels historien om Bråvalla slag, som föreföll säkerligen $1^1/_4$ mil nordost från Kuddby kyrka i Östra Husby socken, dels de få vårdhällar, som här räknas. Tiden, då enkla vårdhällar restes, kan föras till följande tidehvarf: år 850—1200, men isynnerhet 1000—1070. Se Runläran af Liljegren. Socknens folkmängd var enligt 1847 års mantalslängd 1277 personer på 359 hushåll. Antalet af husbönder utgjorde 186, och af tjenare räknades 143 män och 126 qvinnkön. På de sistförflutna 10 åren har folkstocken ökats med 42 och sedan år 1805 med endast 10 personer. De orsaker, som åstadkommit denna ringa folktillökning äro flerfaldiga och utan tvifvel de svåraste att förklara. Troligt är att dertill bidrager mest många hemmans sammanläggning under ett bruk, hvilka i stället för sjelfegande åboer nu mer skötas med statfolk. Ibland folket råder en viss välmåga; för öfrigt hvad dess charakter och naturliga sinnelag beträffar, få vi hänvisa till artikeln Konungsund. Kuddby-boerna hafva i allmänhet välbyggda gårdar och hålla snyggt i sina rum.

I afseende på socknens första uppodling får man åtnöja sig med hvad sagohäfderna förtälja om landets odling i allmänhet. Att odlingsföretagen under och strax efter Ynglingaättens utgång ej hunnit långt, kan så mycket mer antagas, som säkerligen de låglända trakterna då voro under vatten. I följd af Svenska vallens stigning öfver hafvet enligt naturforskares undersökningar (Berzelius och Nilsson anse, att vattnet stiger en till och med $1^1/_2$ fot på hvarje hundrade år), måste denna landsbygd genom seklernas längd undergått ofantliga förändringar, hvilka äfven måste inverkat på odlingsföretagen. Ställen, hvilka fordom voro vattensjuka, bära nu rika skördar efter odlarens och plöjarens mödor. Der, hvarest för ett par sekler tillbaka endast skådades beteskärr, ses nu flitens och odlingens alster. Storartade naturscener finnas icke; men man får derföre ej tro, att enformighet och mindre omvexling utgöra den rådande typen i detta landskap. Genom de om sommaren leende fälten, den ymniga grönskan, afbruten än här än der af en ömsom naken, ömsom skogbeväxt klippa, hvilka tillfälligheter äfven inverka på luftens temperatur och beskaffenhet, blir socknen alltid en af de mer behagliga i Sverige. Medeltemperaturen utgör 5 à 6 grader Cels. Såsom en egenhet af naturförhållanden kan visserligen omnämnas, att åskan inom en obetydlig krets omkring socknekyrkan flera gånger nedslagit, år 1815 uti komministerns boningshus, utan att likväl förorsaka skada; år 1834 antändes nedra Gisselöby, då nästan hela byn lades i aska; år 1838 nedslog åskan på Ingestade hage och dödade en dervarande dräng samt en piga; år 1844 uti komministerns ladugård och uppbrände densamma; år 1847 uti fattighuset, utan att likväl åstadkomma någon skada. Åskstrålen har således ej sökt tornspetsen eller den höjd, på hvilken kyrkan ligger, utan deremot följt den lägre marken deromkring. När man genom dynamiska physiken känner, att elektriciteten söker ledande kroppar, är det naturligt, att den följer metallerna. Månne man icke då inom denna obetydliga terräng, som åskan så mången gång hemsökt, har anledning förmoda, att något fördoldt malmstreck

finnes? Ibland näringar förtjenar hufvudsakligast jordbruket, i förening med en på senare åren tilltagande boskapsskötsel, såsom hufvudnäring att omnämnas. Det uppmuntras medelst en god afsättning och en kort väg för transporten. Såsom ett medium kan antagas en spannmålsproduktion af 7,480 t:r årligen, uti penningevärde uppgående till 84,000 rdr rmt. Utom socknen anses 1,875 t:r spannmål kunna afsättas och hvarför penningebeloppet utgör 21,000 rdr rmt. Då inga tillfällen till nya näringsgrenars uppkomst äro inom socknen, ej heller binäringar finnas, som kunna bidraga till allmän förkofran och välmåga, är denna inkomstkälla ganska liten. Kunde man antaga, att hemmanen vore af enahanda godhet, det de här icke äro, så kan egaren till hvarje helt hemman ej afyttra produkter för mer än 175½ rdr rmt. Sädesslag, som allmännast brukas och bäst trifvas, äro: råg, hvete och något ärter samt korn, obetydligt blandkorn och hafra, med undantag der nyodlingar blifvit gjorda. Vårlanden läggas i vinterfår, sladdas om våren och besås vanligast i denna trakt i slutet af April och början af Maj månad. Af rotfrukter odlas potates och rofvor; de sistnämda dock ej till större mängd än hvad som är beräknadt åtgå till gödkreaturens fodring. Höbordet och öfriga fodertillgångarne äro ej svarande mot åkern. Ängarne bestå af hårdvall och något sidvall. Betesmarken är i allmänhet liten och för månget hemman otillräcklig, så att egarne till så lottade hemman måste emot lega å andra, på närmare eller fjermare afstånd, utom socknen belägna ställen, under utfodringstiden söka afhjelpa denna brist. *Skogen,* egentligen bestående af tall och gran, är i allmänhet otillräcklig för de särskilda nödiga behofven. Vid flera byar, såsom Blackstad, Tegneby och Tomte, kan man ej uppleta ett enda träd. Skamby, Hjertrum och W. Häigestad äro de ställen, om hvilka man kan säga, att tillräcklig skog för egna behofvet är att tillgå. Den vanliga tiden för återväxt af barrskog beräknas här till 120 år. — Kuddby, som 1377 skrefs Kutbo, utgör ensamt ett regalt pastorat af 1:ta klassen, hörande till Wikbolands kontrakt i Linköpings stift. Kyrkans ålder är obekant. Kyrkoböckerna nämna såsom den förste Curatus Haqvinus Laurentii 1427. Den gamla kyrkan höll i längden 47 och i bredden 19 alnar. Den nya kyrkans läge är, räknadt från Ferro 34° 51′ longitud och 38° 30′ 22″ latitud. Under framlidne Kongl. hofpredikanten och prosten J. Anderssons tid färdigbyggdes hon (utan stambok och kollektmedel) år 1828 af direktören J. Holmberg. Hon är stor och prydlig med jernplåttak och urverk i tornet. Kyrkan har ett orgelverk med 9 stämmor. Bland kyrkans tillhörigheter må anföras: silfver, utgörande 277 ⅜ lod; deraf en förgyld oblat-ask är skänkt 1783 af E. Bagge och B. Gladsten. Af kyrkoherdar må nämnas Erik Sunesson Duræus, hvilken afled här 1717. Han är författare till en *Dagbok öfver riksdagen i Stockholm år 1682*, som är (enligt Biografiskt Lexikon) skrifven med oväld och innehåller flera vigtiga, förut okända anteckningar, upplysande tidehvarfvets seder och rikets dåvarande inhemska förhållande. Barnundervisningen bestrides af en examin. lärare uti fast skola, som besöktes 1847 af 143 och 1859 af 90 barn. År 1847 hade skolkassan en behållning af 906 rdr bco. Ett sockenmagazin af sten finnes, beläget mellan kyrkan och fattighuset. Det har en bestämd fond af 348 t:r korn och råg. Kyrkoherden Seth Wallqvist, år 1798, som var icke blott på sin tid namnkunnig såsom rikets rikaste prest, utan såsom tillika en af de mest nitiska för folkskolor, god fattigvård och dylikt, grundade här en bibelkassa, genom hvars ränta biblar och andra andaktsböcker kunde utdelas som belöningar vid barnundervisningen. Af fornlemningar må nämnas, att så väl bautastenar, denna de utmärkta bragdernas minnesvård, som ristade runhällar påträffas inom socknen. Bland oristade vårdhällar finnas fem stycken på Hjertums egor. Nära Skamby by, utmed vägen till Höckerstads tingsställe, synes en bautasten, hvars längd ofvan jord är 2 alnar och 14 tum, bredden 1 aln och 13 tum, tjockleken ¾ aln. Små ättehögar finnas på Fi-

skeberga, W. Hälgestad och Odenstomta egor. Rundformiga stenkretsar påträffas flerstädes, såsom å egorna till Orminge, Unnerstad och Björklunds byar. Af personer, som bott uti socknen, och hvilka i historiskt hänseende ej böra förtigas, må vidare nämnas: pastorn Jonas Magni Höök, äfven kallad Jonas Andræ, underskref beslutet om Liturgiens antagande 1577; Andreas Jonæ Höök, underskref Uppsala mötets beslut 1593; länsmannen på Höckerstad och bonden Sven Dansson i Tomta, utaf hvilka den sistnämde var behjelplig att gifva Ryssarne tillkänna det med Douglas öfverenskomna tecknet på Syltberget utmed Norrköping i och för Ryssarnes landstigning den 30 Juli 1719, då de härjade Norrköping med kringliggande trakter, och den förstnämde efterkom generalen grefve Gustaf Douglas' befallning att öfvertala folket till antagande af Czarens anbud. Båda fingo dock plikta för sitt mot den svenska fädernejorden utförda förräderi; bonden Sven Dansson, halshöggs på samma ställe, som han uppsatte tecknet, och den andra eller länsmannen Andersson dömdes att, vid gästgifvaregården Fristad i Tåby socken, springa 6 gånger gatulopp mellan 100 man.

Före reformationstiden hafva $14^1/_2$ hemman lydt under kyrkliga stiftelser, ett halft under Askeby kloster, af $92^3/_4$ enl. 1700 års jordebok. På 1600-talet har en stor mängd lydt under Pfalzgrefliga husets gods, jemte mycket annat i orten, men blifvit reduceradt. En stor del har tillhört adel. Nu innehafvas de inom socknen varande hemmanen till större delen af sjelfegande jordbrukare. Såsom sjelfegande jordbrukare räknas ett antal af 126 och såsom arrendatorer 51. Olikheten i hemmanens beskattning i anseende till godhet och egovidd torde bäst kunna sökas i mindre noggrannt förrättade skattläggningar. Bland egendomligheter i afseende på beskattningen, som här förekomma, kan åtskilligt förtjena anmärkas; men som det blefve alltför vidlyftigt att särskildt specificera alla, anföras här blott några få exempel. Skatte- aflönings-hemmanet Nedra Gisselö № 1 om 1 mantal med 135 tunnl. $19^1/_2$ kappl., deraf 81 tunnl. utgöra åker, är ett af de bästa inom socknen, utgifver skatt med öfriga onera 390 rdr 15 öre riksmynt, då deremot $^1/_4$dels förmedladt hemman Åkerby № 2, med svagare jord än nyssnämda och med en egovidd af endast 38 tunnl. 24,8 kappl., deraf 10 tunnl. $30^1/_2$ kappl. utgöra åker, utgifver 133 rdr 44 öre samma mynt. Ett hemman Wittinge № 1, af 1 mantal, äfvenledes bland de bättre inom socknen, med areal af 100 tunnland $13^1/_2$ kappl., deraf 23 tunnl. 21,2 kappl. åker, utgifver 222 rdr 8 öre rmt, då deremot 1 mant. Walingstad № 3, med ej hälften så stor egovidd, utgifver 259 rdr 70 öre rmt. Att förete flera olikheter torde ej vara behöfligt, då vid en möjligen blifvande skattereglering män af erfarenhet och fosterlandskärlek säkerligen aktgifva på dessa och dylika kontraster. Afsöndring af jord från hemman har på senare åren åtminstone icke betydligt tilltagit. Inom socknen räknas 22 båtsmanstorp, 2 stattorp och 31 st. backstugor. Flera laga skiften hafva blifvit verkställda, och tyckas följderna deraf motsvara de dermed åsyftade förmåner i afseende på hemmanens förbättring. I afseende på skattebidragen gäller här alldeles enahanda förhållande med hvad derom under Konungssund är anfördt. Kostnaden för rustning och rotering belöper sig till 2,000 rdr rmt. Inom socknen äro 81 hemman, alla af skatte och frälse natur, ålagda båtsmansrotering, och utgöras rotarne hvardera af $3^1/_2$ till 4 hemman. På hvarje skattehemman belöpa sig roteringskostnaderna till 24 rdr, och för hvarje frälsehemman, 17 till antalet, utgör rusttjenstbevillningen per medium 6 rdr rmt om året. De ordinarie båtsmän, som socknen skall underhålla, äro 21 till antalet. Bland byar och gårdar må nämnas: *Hökerstad* by, hvarifrån den nu utgångna adliga ätten Hökerstedt härstammade; Olof Andersson, bonde härstädes, slutligen kronolänsman på Wikbolandet, hade en son Jacob, hvilken adlades med namnet Hökerstedt och blef 1738 landshöfding på Gotland. Wid Rigas öfvergång 1710 blef han fången och förd till Moskwa, men undkom 1711 lyckligen genom flykten. Vidare *Gnestad* 1 mant. säteri med 35 inb., 246 tunnl. hvaraf 87 åker, tax. till 15,000 rdr; onera 153 rdr rmt; — *Tåstad* 1 mant. skatte, med 15 inb., 115 tunnl., hvaraf 41 åker, tax. till 6,300 rdr; onera 336 rdr rmt. Dessutom finnas: $^1/_4$ *Arkebo,* 1 *Berga,* 3 *Björklund,* 2 *Eneberga,* 3 *Nedra Gisselö,* 4 Gnedby, 1 Hageby, $1^1/_2$ Ingelstad, 1 Kapperstad, 2 Svällestad, $1^1/_2$ Söfverstad, $2^5/_8$ Tångestad, $1^7/_8$ Wisärka, $1^1/_4$ Åkerby; kronohemman: 1 Blackstad, 1 Fiskeberga, prestgård, 1 Kliset, 1 Söfvesstad; frälse- hemman: 1 Berga, 3 Bjärstad, 1 Kapperstad, 2 Wittinge m. fl. — Adress: Söderköping.

**Kulla.** Annex-socken till Holm pastorat, ligger uti Lagunda härad af Uppsala län, mellan Hjelsta i sydvest, Fittja i norr och Arnöviken i öster, är den minsta socken i länet och omfattar blott 2,106 tunnl., af hvilka 93 äro insjöar. Socknen, hvars medelhöjd uppgifves till 30 fot öfver hafvet, är mestadels en skoglös slätt, med spridda bergkullar, samt något sank utefter ett vattendrag, som dels utgör gränsen i s. v., dels slutligen genom sydligastehörnet utfaller i ofvannämda vik. Rådande jordmånen är stark lera, dock på sina ställen sandblandad; åkerbruk är hufvud-

näringen. Hemmantalet är $8^7/_8$ mant. skatte, 1 krono, $11^5/_8$ frälse, och taxeringsvärdet var 1860: 123,670 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 305, uppgick 1860 till 416 personer. — Bondakulla, som var socknens namn år 1314, troligen till skilnad från det vestligare Biskopskulla, nämnes såsom hörande till Laghund. Kaplaner förekomma från 1600. Kyrkan är af okänd ålder, reparerad 1833, och förvarar flera gåfvor af De la Gardie'ska slägten. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare, gemensam med Holm, för (år 1859) 22 barn, medan 15 undervisades i hemmet. — Runstenar finnas vid Räfsta och i Gryta gärde, den sednare med inskrift: Knutr: auk: Arnburk: Kunuir: auk: Kunar: auk: Halfstan: auk: Ikifaster: ristu: stain: thinsi: . . . — . . . . . . tiro rutui: auk: likhus: auk: bru: Kulh: hiabli, ooth haas nu.

Af gårdar märkas: $2^1/_4$ *Friberg*, $^3/_8$ *Fängsberga*, 2 *Lundersta*, $^3/_4$ *Myringe*, $2^1/_2$ *Räfsta* med qvarn, tax. till 43,600 rdr, eges af kapit. V. Almqvist. — 1 *Brunna*, tax. till 6,700 rdr, i 2 delar. — $^1/_4$ mant. i *Räfsta by*, tax. till 3,150 rdr, är boställe åt komministern, som äfven eger $^3/_8$ mant. i samma by, tax. till 2000 rdr. — $^3/_4$ kronohemmanet *Hallmyra*, tax. till 2,170 rdr, disponeras af Danviks hospital. — $^1/_4$ mant. i *Räfsta by*, tax. till 900 rdr, eges af klockaren. — $1^1/_2$ *Stjernholm*, tax. till 7,500 rdr. — $^3/_4$ *Hvalsta*, 2 mant. *Nyby*, 1 *Wreta*, tax. till 25,000 rdr, egas af hr A. Seton på Ekolsund. — Socknens kyrka ligger $3^1/_2$ mil från Uppsala.

**Kulla.** Socken uti Uppland, Åkers skeppslag och Stockholms län, belägen vid landsvägen från Stockholm till Grisslehamn — vid 100 fots höjd öfver hafvet — $5^1/_4$ mil land- och $4^1/_4$ mil sjöväg från Stockholm samt 3 mil landväg från Norrtelje, gränsar i norr till Riala, i öster till Länna socken, i söder till Saltsjön, der segelleden från Waxholm till Furusund framgår mellan fasta landet och den cirka 2000 alnar derifrån belägna Norra Ljusterön, samt i vester till Åkers socken. — Hufvudsträckningen af socknen är i öster och vester från Undals gräns i Åkers socken till Wettershaga rågång uti Länna socken och utgör $1^1/_6$ mil. Största bredden är uti norr och söder från råmärket vid Kölbodatorpet till stranden af hemmanet Lillnäs, utgörande nära $^3/_4$ mil. Socknen, som, med undantag af den uti sydost derifrån belägna Siarön med tillhörande holmar och skär, utgöres af fast land, upptager inom rågångarna en areal af 9,348 tunnl., hvaruti äro inbegripne, sjöar, mossar, bäckar, vägar, samfällda platser samt holmar och skär. Af mossarna kan större delen, i afseende på gagnbarhet, jemföras med skogsmarken.

En mot hafvet sluttande skogbeväxt bergstrakt, som i alla riktningar genomskäres af en mängd sjöar och vattendrag, utmärker egentligen landet. Den slätt eller dalsträckning, som i öster och vester genomgår södra delen af socknen, upptages af säterierna Östanå och Mälby inegor. I öfrigt ligger den uppodlade delen af socknen spridd omkring sjöarna och mellan höjderna, samt utgör tillsammans med den ouppodlade men odlingsbara marken ej fullt $^1/_4$ af socknens areal. Sjöarne inom socknen, jemte de vid gränserna belägna, utgöra tillsammans ett antal af 17 och upptaga med vattendragen dem imellan en areal inom rågångarne af 870 tunnl. I den mån landet höjer sig, ligga äfven sjöarne högre, ju längre afståndet är från Saltsjön. Största vattendraget kommer från Åkers socken och utfaller i sjön Ålten, hvarifrån detsamma, förenande sig med ett mindre från Riala socken, utfaller i sjön Wiren. Härifrån bildar vattendraget en å, vid hvars fall Wira bruk med qvarn är beläget, hvarefter det utfaller i Losjön. Denna sjö uppsamlar, utom mindre vatten, äfven det från sjön Trehörningen, och lemnar genom Loån vattentillgång för drifvande af flera vid Östanå inrättade verk, nämligen: Lo qvarnar samt såg och tröskverk, hvarefter nämda å utfaller i Saltsjön vid Gröneborg. Bland ofvannämda sjöar är den i gränsen mot Riala socken belägna sjön Largen den största, intagande en yta af 302 tunnl. Socknens läge och omvexlande natur framställa för åskådaren det vackraste landskap, hvarthelst han vänder sig. Sålunda visar sig, då man anländer från Åkers socken, först Mälby, med ett stort och rikt sädesfält i förgrunden och på afstånd, mellan skogsdungar, Saltsjön, ofta lifvad af många seglare; men i synnerhet

fägnas ögat af den täcka landtungan Enäsudden, som på detta afstånd framvisar en allé, såsom vore den uppstigen ur hafvet, Den skönaste utsigten har man dock från Gröneborg. Skådar man åt öster, framställer sig ett lifligt sjöstycke, nämligen den vackra segelleden till Furusund. Åt vester till Waxholm synes väl segelleden något mer inskränkt, men derför icke mindre vacker. Åt norra sidan synes Östanå på sin höjd, med trädgård och park sluttande mot sjön, och vid sidan deraf Lo qvarnar med den för storbåtar segelbara ån samt derbakom ängar och gärden, omvexlande mellan skogbeklädda kullar och, i bakgrunden, Kulla kyrka. Denna socken, som hufvudsakligen består af säterierna Östanå och Mälby, beboddes redan på 1400-talet af ansedda personer och utgjorde säkerligen i forntiden en tummelplats för vikingatåg och härjningar, hvilket af åtskilliga minnesmärken synes bestyrkas.

I historiskt afseende förekommer här likväl ingenting af större märkvärdighet, förrän under oroligheterna mellan kon. Sigismund och hertig Carl. Under sommaren 1598, då Sigismund rustade sig att från Polen öfverföra sin krigshär och ämnade landstiga vid Kalmar, hade han, för att äfven från en annan sida oroa hertig Carl, befallt Arvid Stålarm, att med Finnarne angripa Stockholm. I följd häraf anlände Stålarm med omkring 200 fartyg, hvaribland dock endast 25 voro af någon betydlig storlek, de öfriga endast smärre skutor och båtar, till Stockholmsskären och lade sin flotta vid Gröneborg, der han landsteg med sitt folk, förgäfves väntande på att afhöra konung Sigismunds ankomst. Imellertid hade professorerna Nicolaus Bothuiensis, Jacobus Schirmerus och Laurentius Paulinus från Uppsala hopsamlat ifrån närliggande trakter några tusen bönder och öfverraskade Finnarne, som genast bröto upp, stego ombord på flottan och seglade till Åland. Detta skedde så brådstörtadt, att Finnarne ej hunno medtaga sina matsäckar, som till större delen bestodo af korf, det enda byte, som tillföll Upplandsbönderna, hvadan denna omständighet skall gifvit anledning till benämningen *korftåget*. Efter denna tid hemsöktes ej socknen af fienden förrän år 1719, då Östanå brändes af Ryssarne.

Jordmånen, som i allmänhet är svag uti Stockholms skärgård, är så äfven här, med undantag af Mälby gärden. Åkerjordens beskaffenhet omvexlar mycket; den utgöres af lera och sand, sandmylla dels på lera och dels på grusbotten, och det inträffar icke sällan, att nämda jordarter förekomma om hvarandra på samma åker. Ängsmarken, som dubbelt öfverstiger åkern, är till ganska stor del af sämre beskaffenhet, bestående af sanka slåttermyror, hvaraf somliga oröjda, hvilka endast begagnas af Östanågodsets torpare; men i öfrigt består ängen till större delen af naturlig god, både hård- och sidvall, dock mest af sistnämda slag, och är hårdvallsängen till jordmånen, i likhet med åkern, omvexlande. Bottenlagret af sidvallsängen är likväl oftast lera, stundom med sand under. Vid Östanå odlas i trädesjorden rotfrukter och foderväxter. Bergarten består af vanlig gråsten, utan känd anledning till någon sorts malmblandning. Några starkare mineral- och helsokällor äro ej inom socknen kända; men källor med utmärkt godt dricksvatten saknas icke. Utom mer vanliga djurarter, påträffas stundom elgen, och uti vattendragen finnes uttern. Folkmängden utgjorde 1805: 593, år 1852: 607 personer, deraf husböndernas antal 116 och de tjenandes 140; år 1860: 822 personer. Större delen af tjenstefolket är i husböndernas bröd, en mindre del består af statfolk och lösa legohjon. Tjenstefolkets uppförande är i allmänhet sedligt och nyktert. Oärlighet är sällspord. Endast i gröfre landtbruks- och hushållsgöromål finnes hos den arbetande personalen inom socknen någon vana; men deremot saknar den slöjdfärdighet och öfning i sådana göromål, som fordra noggrannhet.

Socknens hufvudsakliga näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, skogshandtering dess förnämsta binäring. Fiske idkas så väl i Saltsjön som uti insjöarna, och med storbåtar bedrifves frakthandel på Stockholm; men dessa binäringar äro här af mindre betydenhet. Jagt idkas mer för nöje än såsom nä-

ringsfång; men skogarne sakna icke tillgång på villebråd. Biskötsel är hos allmogen alldeles försummad. Socknens förutnämnda näringar hafva i allmänhet varit längre tid försummade eller illa skötta. Detta torde närmast kunna förklaras genom det förhållande, att Östanå och Mälby säterier, som med underlydande hemman m. m. omfatta utöfver $^5/_6$ af socknen, och hvarifrån således bordt utgå väckelse och föresyn till näringarnas upphjelpande, tvärtom en lång följd af år icke bebotts af sina egare och ej heller blifvit skötta med den drift, omtanka och eftersyn, som erfordrats. Likväl måste medgifvas, att för afhjelpande af denna brist på omtanka, drift och duglighet i arbete, har de senare åren gjorts allt hvad göras kunnat, så att ett förändradt förhållande redan visar sig mer och mer vara att förvänta.

Åkerbruket, som vi redan nämnt vara socknens hufvudnäring, har under de senare åren märkbart förbättrats. I anseende till den myckenhet bergknallar, stenrösen och källådror, hvaraf åkerjorden är besvärad, är den sönderdikad i små och ofta irreguliera figurer och kan således i allmänhet sägas vara svårbrukad; men man ser nu på många ställen backdiken upptagas med mycken omsorg och stenrösen försvinna i täckta diken, hvarigenom vackrare åkerfält framstå och den besvärliga dikningen mer och mer undvikes. Af vanliga sädesslag begagnas råg mest och mindre hvete samt korn, blandsäd och ärter. Hafre sås merändels på nyodlingar, och vicker begagnas vid Östanå såsom foderväxt. Lin odlas af bönder och torpare knappt för husbehof. Humle likaså. Hampa alls icke. Hittills allmännast begagnade åkerbruksredskap äro trädstock och harf; men sedan nu i flera år vid säterierna begagnats plog och andra nyare åkerbruksredskap, hafva äfven dessa börjat spridas bland allmogen och med tilltagande förtroende omfattas, ehuru de för sin dyrhet ännu icke hunnit bli allmänna. Största hindret för åkerbrukets allmännare uppkomst inom socknen är ännu den alltför knappa gödseltillgången; men som samlingar af dyjord och andra jordblandningar numer börjat begagnas, visar detta, att omförmälda hinder blifvit insedt. Såningstiden för råg är här slutet af Augusti och för hvetet senare hälften af September. Vårsådden sker sällan före Maj och skördas vanligen ej förr än i September. Potates sättes i början af Juni och skördas i början af Oktober. Träd- och kryddgårdsskötseln är, undantagandes vid Östanå, mycket försummad. Ängarne äro dels skoglupna, dels beväxta med mossa, och så väl derför som i följd af sin jordmån mindre bördiga. Medelafkastningen af de bättre kan ej skattas högre än 2 lass eller omkring 80 ℔ på tunnl. Mycket är således ännu att göra till deras förbättrande; och såsom en god början dertill kan nämnas den allmänna hog, som blifvit spridd för odling af kärr och mossar. Dessa utdikas, skumplöjas eller flåhackas och brännas samt igensås med råg eller hvete och thimotheifrö, då deraf först erhålles vanligen rik sädesskörd och sedermera några år ymniga foderskördar. Härigenom blir det möjligt att också odla och upphjelpa odalängarne. Till Östanå och Mälby finnas bördiga betesmarker invid Saltsjöns stränder, och flera i senare åren afröjda hagar lemna ock ett godt och för gårdarna fullt tillräckligt bete; men bönder och torpare beta sina kreatur hufvudsakligast å skogarne; och som dessa äro bergiga och mycket uppfyllda med qvistar och ris samt bestå till stor del af sandmoar, är betet å dem svagt. Skogarnas nu påbörjade inhägnande, för att befordra deras återväxt, har gifvit anledning till beteshagars uppröjande och häfdande, och derigenom är ett förbättradt bete ock att påräkna.

Ladugårdsskötseln har, om möjligt, varit ännu mer försummad än åkerbruket, hvilket äfven deraf lidit. Vid Östanå och Mälby har dock de senare åren egnats en större omsorg äfven åt ladugårdsskötseln; men några konstanta och mjölkrika kreatursracer hafva ännu icke erhållits. Imellertid afsättes derifrån till Stockholm färskt smör, ost samt icke så obetydligt mjölk. — Skogen är, i anseende till den stora afbrukningen i senare tider och den mindre goda hushållningen dermed, i allmänhet mycket medtagen, och dess växtlighet svag. I dälderna växer förnämligast gran, och å

sandmoarne jemn tallskog; men å den bergbundna marken, der hufvudsakligen sistnämnda trädslag trifves, är skogen af ganska ringa betydenhet. Från Östanå och Mälby, hvilkas skogar numera vårdas med mycken omsorg, kunna deremot skogseffekter af betydligt värde årligen afyttras med skogarnes bestånd. Priset för ved, levererad vid strand, var 1852 för tall $6^1/_2$ rdr, gran $5^1/_2$ rdr och för björk 9 rdr rmt famnen. Bondgårdarnes byggnadssätt är här i likhet med hvad orten i allmänhet företer, föga utmärkande. Husen anläggas vanligen utan plan, och äro merändels lika illa timrade, som utan smak till form och inredning. Också äro de kalla, dragfulla och föga trefliga. Boningsrummen inskränka sig vanligen till 2, deraf det ena ofta saknar eldstad.

Socknen är annex till Riala kons. pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sjuhundra kontrakt af Uppsala stift. Enligt kongl. bref d. 25 Maj 1860, skall Siarö i denna socken jemte åtskilliga hemman af Wermdö pastorat samt Norra Ljusterö vid inträffande ledighet utgöra ett särskildt pastorat. Skeppslagets vinter- och sommarting hållas i socknen vid Wira bruk, der Riala, Kulla och Norra Ljusterö socknar fått tingshus åt sig upplåtet, emot skyldighet att underhålla de upplåtna lägenheterna. Hemmanen inom socknen utgöras af $13^1/_2$ mant. frälse-säteri, $2^1/_4$ mant. rå och rör, $6^7/_{24}$ mantal pura frälsehemman, $4^1/_3$ mant. frälse skattehemman, tills. $26^3/_8$ mant. Af dessa hemman innehafvas $17^3/_4$ mant. af 15 jordegare; $5^5/_8$ mant. lyda under Östanå och Mälby, och skötas af ett lika antal arrendatorer och brukare. *Kulla kyrka*, belägen vid $59^0$ $33_1$′ nordlig latitud och $20\frac{1}{2}$′ öster om Stockholms observatorium, är byggd af trä 1706 på grefve Fabian Wredes bekostnad, och lärer enligt berättelse vara upptimrad i Finland samt sedermera flottad öfver Bottniska viken. Den är byggd i korsform med ett vackert torn i 2:ne afsatser, samt innehåller i längd och bredd $51^1/_2$ alnar, har 3 dörrar och 24 fönster. Inuti kyrkan finnas flera taflor, dels porträtter af flera svenska konungar, hvaribland märkes ett vackert af Carl XII såsom yngling, och ett, med starka drag tecknadt, af Gustaf II Adolf, dels bibliska målningar, äfvensom 2:ne porträtter af Peder Erlandsson Bååt och dess fru Elin Clasdotter Fleming, der hon synes blifvit beröfvad 3 fingrar, hvilket bestyrker traditionen om att fru Elin Bååt skulle under sin mans bortovaro blifvit 1598 på Östanå öfverfallen af Finnarne, hvilka, för att tvinga henne att framlemna fördolda skatter, afhöggo hennes fingrar det ena efter det andra. En större väggklocka har blifvit skänkt till kyrkan af Wira brukssmeder. — Af fornlemningar märkes en runsten i Stafs äng. Den finnes aftecknad i Göranssons Bautil B 261, och är uti Liljegrens Runurkunder, № 631, uttydd sålunda: Inkiul lit × raisa × stain × at × kerthar × fathar sin . . — . . sin × thair × Tau × varu × sunir × Kuls . . ins × Fotr × risti runsi. Om denna runsten se vidare Östanå. På Enäsudden är uti berget inhugget: »Adolf Fredric och Lovisa Ulrica den 12:te Juni 1752», hvaraf kan slutas att de kungliga personerna här landstigit vid besök på Östanå.

I afseende å *förmögenheten* kunna flera af skattejordegarne anses välmående. Utan att frälseåboernas utskylder blifvit ökade, har dock en rubbning i deras bergning inträffat de senare åren, drigenom, att de numera, i följd af skogarnes vårdande och stränga eftersyn, icke äro i tillfälle att derifrån, på sätt för hela orten fordom varit vanligt, bereda sig utkomst; men i den mon åkerbruket och boskapsskötseln hinna upphjelpas, förbättras åboernas vilkor, isynnerhet som arbetsförtjenst dessutom alltid är tillgänglig. Emellan de inom socknen belägna frälse-skattehemman förefinnes ej någon anmärkningsvärd skilnad uti godhet och naturliga förmoner. Enahanda förhållande råder äfven mellan de härinom befintliga frälse samt rå och rörshemman. Frälse-skattebyarne blefvo i slutet af 1700-talet fördelade uti storskiften och några hemmansklyfningar hafva sedermera ej egt rum, men Boda by undergick laga skifte 1852. Inom socknen har under längre tid icke någon jord blifvit från hemman afsöndrad, men af 14 inom socknen befintliga backstugor äro några i senare tider tillkomne. Som socknen endast består af säterier samt frälse- och frälse-skattehemman, äro de till staten direct ingående bidragen obetydliga. Beloppet utgjordes 1852 af 4,080 rdr rmt, deraf i bevillning 860 rdr, ständiga räntor 204 rdr rmt. Kronotionden uppgår till 6 t:r 8 kappar, hälften råg och hälften korn, deraf 2 t:r 4 kappar äro Kongl. Maj:t och Kronan behållne, återstoden disponeras dels af Uppsala domkyrka och dels af Stockholms skolstat, och

löses alltid med penningar efter markegångpris. — Kostnaden för rustning och rotering utgjorde 408 rdr rmt. Jorden inom socknen är åsatt dels ordinarie rotering och indelad på båtsmanhållet vid Södra Roslags 1:sta kompani, och dels extra rotering. Roteringsgrunden är inom orten vanligen fyra mantal, men rotarne inom Kulla ungefärligen $3^2/_3$ mant., så att roteringen kan anses mera sträng än lindrig. Roteringskostnaden uppgår till cirka 150 rdr rmt. för en hel rote, eller 40 rdr rmt. för hvarje mantal. Ordinarie roteringen utgör i det närmaste 3:ne rotar och extra roteringen jemt 6 rotar. (Öster och Vester Lagnö, 2 mant. säteri och 1 mant. frälse, som i kronans räkenskaper äro upptagna såsom hörande till Kulla socken, men i ekklesiastikt afseende, hvilket äfven är det naturligaste och rättaste, höra till Norra Ljusterö kapellförsamling af Riala pastorat, och äro inbegripne i ofvananförda uppgift.) Kleresistatens underhåll uppgick till 958 rdr rmt.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Fattigförsörjningsafgiften | pr m:t. ber. till | | 25 rdr. |
| Väghållningsafgift | d:o | d:o | 20 » |
| Skjutsafgift pr skjutsskyld. | d:o | d:o | 22½ » |
| Diverse afgifter, onera och allm. besvär | | | 12 » |

Hemmanen Boda, Gregersboda, Siarö och Hätta äro ålagda kronobrefbäring såsom motsvarande skjutskyldigheten, från hvilken de således äro befriade; dock anses brefbäringen vara ett besvärligare onus. — Skolläraren, som för närvarande af Östanå innehafvare fått sig bostad upplåten uti Wira, hvarest skolhuset är beläget, åtnjuter i aflöning 4 l℔ hö och $1/_2$ famn ved, motsv. 3 rdr 75 öre af hvarje mantal samt 12 öre af hvarje mantalskrifven person. För barnundervisning är äfven en fast skola inrättad, som förestås af en lärare, hvilken, enligt stiftarens, kommerce-rådet Hebbes förordnande, skall vara prest. Hans aflöning utgår, utom hö och ved, som förut är anfördt, med 200 rdr b:co kontant lön. Antalet af de barn som begagna undervisningen i skolan utgjorde 1852: 20 à 30 och 1859: 87 barn. Särskild fattigstuga finnes för Östanågodsets underhafvande. Helsovården ombesörjes af den i Norrtelje boende läkaren, till hvars distrikt denna socken hörer.

De större gårdarnes egorymd m. m., synes af nedanstående:

| | mantal. | natur. | areal. tunnl. | åker. tunnl. | tax. värde. rdr. | afg. rdr. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| *Östanå* | 6¾ | säteri, | 1,797, | 156, | 42,700, | 870. |
| *Staf* | ½ | rå o. rör, | 92. | 18, | 3,900, | 93. |
| *Mälby* | 6½ | säteri, | 3,346, | 211, | 41,948, | 645. |
| *Wira jernbruk* | | | 60, | 35, | 3,000, | 232. |
| *Wirboda* | 1 | frälse, | 638, | 25, | 3,060, | 183. |
| *Söderede* | ½ | d:o | 362, | 33, | 2,700, | 159. |
| *Boda* | 1 | sk.fr., | 423, | 26, | 6,900, | 282. |
| *Gregersboda* | 1 | d:o | 413, | 20, | 6,400, | 285. |
| *Siarö* | 2 | d:o | 493, | 21, | 12,909, | 407. |

Adress: Norrtelje.

**Kullaberg,** äfven kalladt *Kullaknipa* och *Kullaknifva*, en hög bergås i Luggude härad och Malmöhus län, sträckande sig 1 mil i längd, till Allrums kyrka, från öster till vester utgörande länets yttersta spets i norr och innefattande största delen af den landsträcka (socknarne Wäsby, Jonstorp och Brunnby, hvilka fordom skola utgjort en ö, skild från landet genom ett nu till det mesta igenvalladt vattendrag), som i allmänhet benämnes *Kullen*, Kullaberg är egentligen blott benämningen af yttersta spetsen, som sträcker sig ungefär $1/_4$ mil ut i hafvet. Här ser man flera nakna och branta bergshällar; men öfvest uppe ligger enstaka rusthållet *Kullagården*, omgifven af en vacker bokskog, åkrar och ängar. Från fyrbåken *Kullafyr* eller *Lyktan*, en 15 alnar hög rund stenbyggnad, som väl ej ligger på den högsta spetsen (ungefär 500 fot öfver hafsytan) utan på den närmast hafvet belägna delen af berget, och hvars stenkolseld upplyser Kattegatts farliga farvatten, har man en skön och liflig tafla, som visar Seeland, Helsingör, Sundet och Kattegatt, med dess hundradetals seglare, Helsingborg, samt på andra sidan den gröna Hallands-ås och östra Skånes skogbeväxta berg. Nere vid hafsbrynet finnes en inhuggning, kallad *Silfpickarehålet*, der Danskarne sökt silfvermalm, och på norra sidan, under berget, är en sällsam grotta, som kallas *Trollhålet* och har 120 fots djup. Vid kusten och i flera betydliga fisklägen fångas den feta Kullasillen. — Kullen har äfven en annan märkvärdighet: härifrån härstammar af en ringa bondslägt den lärde biskopen och skalden Anders af Kullberg, död i Kalmar 1851.

Sagan förtäljer, att en man i fordom tid haft sin boning på Kullaberg och från ett stentorn på högsta klippan med underlig visdom skådat på hafvets, molnens och stjernornas lopp tillkommande ting. Fjerran ifrån kommo menniskor att rådfråga undermannen: härföraren om förestående strider, lycka och seger; sjömannen om sin färd; landtmannen om skörd och såningstid. Då qvad *Kullamannen*, så kallades han, för dem underlig spådom. En gång, när konung Waldemar II i Danmark ville stiga till häst, föll han med hast i så djupa tankar, att han nära en hel dag stod med en fot i stigbygeln och handen stödd på sadeln. Slutligen frågade en af hans hirdmän, som der när stod, hvad konungen så djupt begrundade. Han svarade: »Det skall du nu fara till Kullamannen och taga besked om, och derest han det vet, lärer han ock väl kunna gifva mig det svar, jag önskar.» Hofmannen begaf sig till Kullen och fann siaren, sägande honom konungens ord och beteende. Då qvad Kullamannen:

Din herre, han tänkte på,
Hur'leds det skulle hans söner gå,
När han var gången af lifve.

Men säg honom det för sanningen så,
Att oro och tvedrägt skola de få;
Dock skola de alla konungar blifve.

Kullen har ock fordom blifvit kallad *Blåjungfrun*, eller *Blåkullan*, och deraf, att i hafssvallet nedanföre klipphöjden äro farliga skär, der mången olycklig sjöman lidit skeppsbrott och sjunkit i djupet, kallades en sådan olycksfärd, att *fara till Blåkulla*.

**Kullabo.** Ett fjerdedels hemman och gästgifvaregård i Alingsås socken, Kullings härad och Elfborgs län, tax. till 2,550 rdr rmt. Härifrån skjutsas till Allingsås i nordvest, $^7/_8$ mil; till Tollesjöholm i söder, $1^1/_4$ mil; till Hedared i sydost, $1^1/_2$ mil.

**Kullagården.** Ett halft mant. skatte uti Weddige socken, Wessige härad och Halmstads län, är ett enstaka hemman, omgifvet på den ena sidan af ett berg, och på den andra af ån Wiskan, har jordmån dels af sandblandad mylla, dels af lera, eger tullqvarn med 4 par stenar (tax. till 16,000 rdr rmt), och tillgång på bränsle. Eges af hr O. Björkman. Taxeringsvärdet af sjelfva hemmanet är 4,500 rdr rmt Då konung Carl XI år 1676 hade sitt läger vid Syllinge i samma socken, skall han ofta gått ut åt Wiska- ån till de på skansarne arbetande trupperna, besökt den vackra nejden vid Kullagården, och då han passerat qvarnen, der säd förmalts för arméen, sagt till folket: »Mal väl åt mina bussar.»

**Kulla-Gunnarstorp.** Herregård, förut omnämnd under *Gunnarstorp*. Här må tilläggas. Stället kallas i äldre tider Gundestrup, under hvilket namn det ock stundom förekommer långt in under 17:de århundradet, äfven »Gundestrup i Kulden», hvaraf sedan blifvit Kulla-Gunnarstorp. Äldste kände egaren är riddaren Johannes Olofsson Lunge i slutet af 1300-talet; mot slutet af följande århundradet befinnes Gunnarstorp i familjen Parsbergs händer, från hvilken slägt det skall genom gifte med Ingeborg Parsberg öfvergått till Görgen Ottesson Brahe, som enligt det å örtra flygeln utskurna årtalet 1562, då antages hafva låtit uppföra hufvudbyggnaden med flyglarne. Men dermed står i strid en uppgift i en förteckning på jordegare i Luggude härad, förekommande uti ett kungligt bref af den 21 Juli 1578. Der säges nemligen, att «jungfru Ingeborg Parsberg» då innehade Gunnarstorp. Ingeborg skulle sålunda då ännu icke vara gift. I en dylik förteckning af år 1581 nämnes åter Jörgen Brahe som egare, hvadan han således först mellan åren 1578—1581 skulle hafva blifvit gift med jungfru Ingeborg och alltså icke kunnat bygga gården 1562. Både han och hans hustru dogo på Tosterup af pesten 1601. Två tredjedelar af egendomen köptes omkring 1680 af kamereraren Henrik Hildebrand. Han var född i Wolfenbüttel och ankom 1660 till Stockholm, var då redare för flera skepp och dref en vidsträckt handel. Redan förut hade han visat svenska regeringen stora tjenster, såsom då han under krigsåren 1658 och 1659 med fara för sig sjelf och sin egendom från Hamburg provianterade svenska lägret. Efter ankomsten till Sverige blef han, 1673, kamererare i general-commercekollegium och 1698 adlad. Då kriget med Danmark 1675 utbröt, försträckte han svenska kronan ansenliga penningeförskotter och detta utan pant. I Finnmarken vid Grythytte bergslag har han låtit upptaga Rotkaps grufva, samt der inrättat en masugn, harigenom han bidragit till denna ödetraktens befolkning och uppodling. Han dog i Stockholm 1715. Öfverceremonimästaren Joh. G. Sparfvenfelt, gift med Antoinette Hildebrand, köpte 1720 Rosencrantzska tredjedelen och blef sålunda den förste kände svenske egare till hela gården, hvilken han snart sålde till major von Conowen, hvars son, hofjunkaren Didrik C., som ännu lefver i välsignadt minne genom en af honom i Malmö stiftad och rikt donerad fattiginrättning, innehade fäderneegendomen i 40 år, men sålde den 1775 till grefve G. A. Sparre, hvars moder var en dotter till den rike direktören vid Ostindiska kompaniet, Niclas Sahlgren i Göteborg. Han var begåfvad med mycket sinne för de sköna konsterna och en fin smak, som blifvit ytterligare uppodlad under de utrikes resor han företog i Frankrike och Italien under sina yngre år. Det är han, som samlat det galleri af utmärkta taflor, som länge förvarades på Kulla-Gunnarstorp och för icke så länge sedan gjorde denna egendom ryktbar. Denna

tafvelsamling är ännu den dyrbaraste och värderikaste, som finnes i provinsen; den var länge den enda. Han grundlade äfven en på Gunnarstorp länge befintlig samling af äkta ostindiska porcellainer. På samma gång försummade han icke att äfven försköna den boning, han sålunda gjorde till ett konstens hem. Karaktersbyggnaden undergick en förändring, hvarigenom de förut mörka rummen blefvo glada och angenäma. Trädgård och park sattes i ordnadt skick och den senare utvidgades betydligt. Kulla-Gunarstorp blef dels derigenom, dels genom sitt herrliga läge ett bland de skönaste ställen i provinsen. Grefve Sparre afled på Kulla-Gunnarstorp d. 18 Juni 1794 och är begrafven i Allrums kyrka. — Hans enka, grefvinnan Elisabeth Am. Beata Sparre, född Ramel, innehade Kulla-Gunnarstorp som enkesäte i nära 36 år och icke allenast underhöll det, utan fortsatte äfven sin mans försköningsarbete. I parken lät hon uppföra ett tempel med fyra kolonner af toskanska ordningen, i hvilket ställdes ett af Byström förfärdigadt monument öfver hennes man och hennes 1811 aflidna dotter, grefvinnan De la Gardie, med följande inskrift: «Helgadt af en öm maka och moder åt de dyrbaraste föremål.» Detta monument har sedan af excellensen Jacob De la Gardie blifvit flyttadt till Löberöd. Grefvinnan Sparre utvidgade äfven godset genom att tillköpa $6^1/_2$ uts. frälsehemman i Svedbergs by af Kattarps socken. Till Allrums kyrka skänkte hon ett orgelverk, och lefver ännu i tacksamt minne genom sin välgörenhet emot fattiga och behöfvande. Hon dog på Kulla-Gunnarstorp den 18 Februari 1830, 77 år gammal. Excellensen grefve Carl de Geer till Leufstad m. m. köpte egendomen 1837 af excellensen Jacob De la Gardie, År 1855 stiftade han af tafvelsamlingen ett fideikommiss åt sin äldsta dotterdotter, grefvinnan Elisabeth Wachtmeister, född friherrinna v. Platen, samt åt hennes så manliga som qvinliga descendenter. Samlingen flyttades då till Wanås. Det under Gunnarstorp omnämda kapellet har i sednare tider blifvit inredt till kök.

Arealen utgör 5666 tunnland. Hemmanen i Svedbergs by af Kattarps s:n bilda en sjelfständig gård vid namn Svedberg, hvilken särskildt bortarrenderas. Den omfattar $3^1/_2$ mant. ins. samt 3 mant. uts. fr. i Svedberg, upptager en areal af 1000 tunnl. samt har 12 torp. — Svedberg är bebygdt med ladugård och boningshus; så äfven en annan plattgård Christinelund. Åkerjorden under gården, med undantag af Svedberg, är 1,598 tunnl., äng 2,290, utmark 1,778. — Under eget bruk ligga 401 tunnland åker, 1,045 tunnl. äng, 184 tunnl. utmark, nemligen, utom säteriet, Gummarp, Nygård, af Slusås n:o 1, $^1/_4$ mant. och af Laröd n:o 1, $^1/_3$ mant. — Parken upptager 43 tunnl. 21 kapl. — Till gården hörer ett tegelbruk samt en holländsk väderqvarn med 2 par stenar, hvilken lärer vara den första holländska qvarn, som blifvit byggd i Sverige. — Roteringen till norra sk. inf.-reg. är 7 soldater, derjemte rustningsskyldighet för $1^1/_2$ häst. Underlydande hemman äro $1^1/_2$ krono rusthåll, $14^7/_{30}$ ins. och $4^1/_2$ uts. frälse, 31 arbetsbönder och 86 torpare. Årliga utsädet 66 t:r vintersäd och 200 t:r vårsäd.

**Kullan.** Sju åttondedels mant. frälse belägna i nordvestra delen af Jemshögs socken, Listers härad och Carlskrona län, nära 2 mil från kyrkan, med 7 åboer, 28 torpare och 270 inbyggare, samt taxeradt år 1860 till 13,020 rdr. Största brukningsdelen är $^7/_{32}$ mant. och minsta $^1/_{64}$ mant. Nämnda $^7/_{32}$ hemman har en historia införd uti »Lefnadsteckningar öfver Sveriges mest utmärkta Bönder af Pehr Thomasson», som vi tillåta oss i korthet här återgifva: År 1804 öfvertogs hemmansdelen af bonden Åke Carlsson mot 2000 rdr rmt i utlösen till en sin svägerska, samt årligt underhåll till sina svärföräldrar. En ej så ringa summa, då man tager i betraktande att till hela Kullan, som innehåller öfver 2000 tunnl. i egovidd, icke fanns mer än 16 tunnlands åkerjord, till större delen så stenbunden att hackan var den enda plog, som kunde begagnas. På den tiden var hela omgifvande trakten bevuxen med skog, mörk och dyster, der ock Snapphanarne i Carl XI:s tid hade ett säkert tillhåll, och der nu ulfven och ugglan residerade i de djupa skogarne. Åke var den förste som började tänka på någon förbättring af det härstädes med många svårigheter förenade jordbruket. Att bearbeta en jord så stenbunden, att man utan svårighet kunde gå öfver alla Kullans egor, med undantag af kärr och mossar, utan att sätta foten på annat än sten, skulle troligen äfven i våra dagar afskräcka mången från blotta försöket; men Åke grep verket an. Han legde sig ett par raska drängar, och med deras tillhjelp rensade han först de redan befintlige åkerlapparne, så att de med försigtighet kunde köras. När detta var verkstäldt, som dröjde i många år af brist på nödigt arbetsfolk, så började han med den öfriga marken, hvilket grannar och vänner ansågo som en ren galenskap, emedan de aldrig kunde tro att här kunde växa säd. I deras

tycke var det bättre att sälja skog och röka tobak, som också var mera makligt och för tillfället äfven mera lönande. Han skördade sålunda till en början endast hån och smälek, men detta bekymrade honom föga, ty himlen gaf välsignelse och jorden gröda. Lifvad af framgången, fortsatte han med raska steg på odlingens bana, understödd af en vänehuld maka och friska barn. »Det var mig en lek att arbeta«, säger han sjelf. På några år uppbröt han och drängarne två tunnland åker. Detta var visserligen icke mycket i vanliga fall, men här var det ganska betydligt; ty man kan tänka sig med hvilken möda det skedde, då man vanligen fick taga bort tvåhundrade lass sten från hvarje skäppland jord. Man tänke sig vidare, att stensprängning med krut ännu icke var bekant på landet, utan verkställdes detta medelst bränsle på hallarna, och mödan likasom förtjensten blifver härigenom ännu mera framstående. Hittills hade han blott försökt sina krafter på backarne, men nu riktades äfven hans blickar åt ett annat håll. På egorna funnos många smärre sjöar, kringgärdade af stora mossar och kärr, som gåfvo föga eller ingen afkastning. En dag när Åke med sina drängar gick och höstade, fick han plötsligt den ingifvelsen, att det möjligtvis äfven här kunde växa säd. Genast kastade han lien, gick hem efter hackor och spadar, och i stället för att slå började de att dika och hacka. Obekant som han var med mossjordens natur och beskaffenhet, och utan något exempel att följa i behandlingssättet, dröjde det länge innan han skördade någon frukt af sitt nya företag. Under tiden hade han äfven att kämpa mot vanan och fördomen, som ansågo arbetet till alla delar dårhusmessigt, hvarföre han ytterligare fick lida hån och smälek af sin omgifning. Mången skulle under sådana omständigheter hafva tröttnat, men för honom var det endast en ny sporre till verksamhet, som innan kort bekräftade ordspråket: »den trägne vinner«. Efter ett par års förlopp skördade han på två tunnland mossjord en herrlig korngröda. Nu kommo folk från alla håll och kanter, till och med från Småland, för att taga odlingen i betraktande och göra sig underrättade om brukningssättet. Med nöje gick han tillhanda med råd och upplysningar, och han säger sjelf, att dessa ögonblick voro bland de gladaste i hans lif. Det dröjde icke länge förrän flera af skogsboerna följde exemplet, som var för dem en verklig guldgrufva. Hvilket mäktigt inflytande detta hade på hela orten, kan slutas deraf, att i närvarande ögonblick finnes det flera tusende tunnland mossjord inom socknen, som äro förvandlade till bördig åker och äng, hvaraf menniskor och kreatur hafva sin rikliga näring. Men det var icke allenast i odling som Åke Carlsson var en värdig föresyn, utan äfven i många andra ämnen, som stå i sammanhang med jordbruket. Öfver sina egor anlade han sjelf en half mils väg, som på denna sidan öppnade en ny bana emellan Blekinge och Skåne, till oberäknelig nytta för Göingeboerna, som derigenom blefvo satte i beröring med städerne Carlshamn och Sölvesborg. Han uppförde äfven en af de första tvåvåningsbyggnader inom socknen, hvilken ännu utgör en prydnad för trakten. Med sin hustru hade Åke åtta söner och två döttrar, af hvilka alla år 1837, efter modrens död, skulle hafva sin utlösen, och gubben lemnade efter tvenne års förlopp sitt hemman åt yngste sonen. Det var då i ett helt annat skick än vid mottagandet, då årliga afkastningen vanligen var blott 20 tunnor spannmål, och der på sin höjd kunde födas åtta fäkreatur; nu deremot blef det 70 tunnor spannemål, 250 tunnor potatis, och tjugosex fäkreatur samt två par hästar kunde med lätthet underhållas. Denna förbättring kan vid första påseendet synas mindre betydlig, men granskar man saken närmare, besinnar man med hvilken svårighet den blifvit genomförd, samt hvilka genomgripande följder den haft med sig på hela kommunen, så torde man på få ställen finna dess motstycke. Ännu vid 72 års ålder träffades denne bonde i full verksamhet med att uppodla en lika oländig torplägenhet 1/2 mil djupare in i skogen. Vi sluta berättelsen med detta hemman med förutnämnde författares slutord: Måtte ett yngre slägte i denne bondes föredöme finna en kraftig sporre till flit och förnöjsamhet!

**Kullerstad**, Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Lösings, Bråbo och Memmings kontrakt i Linköpings stift, ligger uti Memmings härad och Linköpings län 1 1/2 mil n. n. o. från Linköping — vid 90 fots höjd öfver hafvet — och begränsas i söder af Kimstad, i vester af Wånga, i norr af Glan från Motala ströms utlopp i öster ut till Långnäsviken och Runkens utlopp, i öster af Löth, samt upptager en areal af 4,577 tunnland af hvilka 717 äro vatten. Hela landet sluttar mot Glan, dels mellan höga, bergbackiga stränder, dels öfver slätter, med fall vid Skärblacka och Ljusforss; det erbjuder till följd af sitt kuperade och vattenrika läge många vackra naturscener, såväl vid nämda ställen, som vid Sund och Ribbingsholm invid strömmen, Långenås vid Glan, Wäsby och Sörby vid Laxfjellen. Vid Ljusforss förekomma s. k. jättegrytor. Jordmånen är af blandad art: styf lera, lerblandad mulljord, klapperstens-, dung- och sandjord. Klimatet är sundt, växtligheten i allmänhet god. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskasskötsel, i vestra delen jernbruksrörelse; hemmanens egovidd är i allmänhet ej stor, men jordbruket skötes med omsorg; råg och hvete äro de vanligaste sädesslagen, och gifva i goda år ända till 10:de kornet och mera, vårsäd nyttjas mindre, nästan endast till husbehof; utom den naturliga ängen od-

las foderväxter, nämligen klöfver och timotej. Nyodlingar verkställas årligen, ehuru ej vidsträckta. Skogbeväxta hagar finnas till de flesta hemman, men blott få hafva skog till husbehof, största delen måste hemta mer eller mindre af sina förnödenheter från Wånga; genom pågående skiften förberedes ännu ytterligare sköfling af skogen. Fiske idkas i sjöar och ström. Socknen, som år 1750 beboddes af 540 och 1860 af 706 personer, består af $8^5/_8$ skatte, $2^3/_8$ krono, $15^1/_2$ fr., tills. $26^1/_2$ mant. skiftade i 41 delar, hvaraf $10^3/_4$ mantal och med omkring 300 invånare höra till Risinge tingslag af Finspongaläns härad; taxeringsvärdet är 279,030 rdr rmt. De flesta hemmanen tillhöra ståndspersoner, blott $^1/_5$:del eges af allmoge. Under katholska tiden hafva här 2 hemman hört under kyrkliga stiftelser, ett halft under Wreta kloster, af $14^3/_4$ inom landslag; de, som höra till Risinge tingslag, hafva räknats till Wånga bergslag. På 1600-talet innehades de flesta af adel. — Kullerstad nämnes 1353, 1382 och 1513 såsom särskildt pastorat, var omkring 1562 annex till Kimstad, 1580 åter eget gäll. Kyrkan är sannolikt af hög ålder, har hvalfbågar, en slägtgraf för familjen Rosenstråle m. m. En större reparation skedde år 1844—45. Socknen har vanliga kassor, magasin, donationer af prosten Palmærus från år 1762, och af brukspatron Godenius från 1846, af 4000 rdr till 6 fattiga barns uppfostran m. m. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en oexaminerad lärare, under år 1859 för 44 barn, medan 24 undervisades i hemmet. Af fornlemningar omtalas en runsten vid Skattna, och grafhögar med och utan stensättningar der och flerstädes. Af egendomar i Memmings härad märkas: 2 mant. *Lundby*, tax. till 15,000 rdr rmt; $^3/_4$ *Sörby*, $^1/_4$ *Långenäs*, tax. till 9,380 rdr, eges af kapitenen C. Montgomery i Stockholm; 1 mantal Wäsby, $^1/_4$ Odensåker, tax. till 9,820 rdr, eges af bokh. A. J. Bergström; *Skattna*, fr. säteri tax. till 18,000 rdr lyder under Löfstad; byn *Kullerstad*, af 3 mant. tax. till 13,230 rdr, är skiftad i 12 delar mellan allmoge, utom 1 mant. krono, prestgård, tax. till 8,770 rdr, $^1/_2$ *Hagneryd*, tax. till 3,060 rdr, är kronofogde-boställe, $^1/_2$ *Sörby*, fahnjunkareboställe, tax. till 4,200 rdr. — Hemman och verk i Risinge tingslag äro; $^1/_8$ fr. *Brogetorp*, 2 fr. *Haget*, höra under *Ljusforss*, $^1/_2$ fr. *Järsäter*, lyder under Ribbingsholm, 1 fr. *Ljusforss*, med jernmanufakturverk, $2^1/_2$ fr. *Näs* lyder under Ribbingsholm, 3 mantal sk. *Ribbingsholm*, $^1/_2$ fr. *Sund* tax. till 3,750 rdr rmt, 1 fr. *Åby*, $^1/_8$ *Öne*, brukas under Ribbingsholm. *Skärblacka* jern- och manufakturverk, allt med en taxering af 170,000 rdr rmt. — Adress: Linköping.

**Kulling**. Härad af Elfsborgs län, omgifves i norr af Skaraborgs län, i öster af Geseneds härad, i söder af Bollebygds, i vester af Wädtle och Ahle härader; samt innefattar staden Alingsås och de till kontraktet hörande socknar med undantag af Björke och Norunga postorater, alltså tillsammans 24 stycken, hvilka utgöra $310^1/_6$ mant. inb. 6 mant. af Östad och Magra socknar, och hafva de år 1860: 17,086 inv. eller 2,714 på qvadratmilen; utskrifnings-manskapet utgjordes af 684 man, 309 backstugusittare funnos. År 1805 var folkmängden blott 9,922. Häradets areal är 145,708 tunnl. fast land och 15,274 tunnl. insjöar; den odlade jorden beräknas till 10,326 tunnl. och den naturliga ängen till 7,135 tunnl. Natten mellan den 29 och 30 Sept. 1829 inträffade uti detta härad en jordbäfning. I förening med häraderna Åhs och Gesened utgör Kulling ett fögderi samt med Ahle och Wädtle en domsaga; häradets tingsställe är i Alingsås stad. 2) **Kullings** eller Geseneds kontrakt i Skara stift består af 7 pastorater; *Alingsås* stad med Alingsås landsförsamling och Nohlby, Rödened, Bälinge, Ödenäs och Hemsjö, 1 kl. reg.; — *Lena* med Fullestad, Bergstena och Långared, 2 kl. kons.; — *Algutstorp* med Sköfde och Tumberg, Härene, Bråtensby och Landa, 2 kl. kons.; — *Herljunga* med Tarsled, Remmene, Fölene och Eggvena, 3 kl. kons.; — *Hool* med Siene och Horla, 3 kl. kons.; — *Norunga* med Ljur, Ornunga, Qvinnestad och Asklanda, 3 kl. kons.; — *Björke* med Grude, Hudene, Gjällby och Wesene, 3 kl. kons. — Folkmängden var 1860: 22,480 personer.

**Kulltorp**, Egendom uti Tuna socken, Tunaläns härad af Kalmar län, af 1 mant. frälse-säteri, tax. till 5,190 rdr rmt, och med tullmjölqvarn, såg, garfveri, färgeri och vadmalsstamp, lerkärlsfabrik och pottasksjuderi samt $1^1/_2$ mant. underl. hemman, frälseräntor af $^1/_{16}$ mant., tax. till 20,930 rdr rmt,

eges af löjtnant H. Cedercrantz. Säteriet har tillhört slägten Schildt, på 1770-talet kornetten C. A. Rudebeck och år 1799 löjtnant Hultenheim. Egendomen, som har ett särdeles vackert läge, har prydlig manbyggnad af sten, med 2 runda flygelbyggnader. Utsädet vid säteriet är 47 t:r säd, 15 t:r potates; af skog afverkas årligen för 10 à 12,000 rdr rmt. Underlydande hemman hafva 60 t:rs utsäde, på egorna ett tegelbruk.

**Kulltorp**, Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, i Westbo härad och Jönköpings län, består af 2 socknar, moderförsamlingen Kulltorp och annexet Gnosjö, samt innefattar 38 mant. Folkmängden år 1860 var: 1,868 personer. — *Kulltorp*, modersocken gränsar i öster till Käreda och Räfsjö, i söder till Forsheda och Bredaryd, i vester till Anderstorp, i norr till Gnosjö och Räfsjö. Arealen är 21,685 tunnland. Socknen består af 24 3/4 mantal, deraf 13 1/2 sk., 2 1/4 krono och 9 frälse. Genom socknen går *Storån* förbi Forsheda till Bolmen. Socknen har sitt namn af sina kullar, af hvilka de största äro Lanna, som var signalpunkt vid den topografiska mätningen i orten, och Älmås kullar samt Lysåsa berg. »Genom hemmanens klyfning och uppodling har jordens odling mycket tilltagit, så att de flesta hemmanen icke mer behöfva köpa spannmål; i bästa sädesår fås dock högst 4:de kornet. Jordmonen består af rödmo och ringa svartmylla samt mycket bevuxen med ljung och hvitmossa.» Hafra är ännu hufvudsädet, ehuru Larsmesseråg nu mer kommit i bruk. Hufvudnäringen är dock boskapsskötseln. Inom socknen tillverkas ståltråd, häktor, kardor och tagelsiktar. Någon kolförtjenst till Åminne masugn kan äfven påräknas. — Kyrkan tillökades 1803; har torn. I grannskapet ligga »Jutakullarne», der de år 1564 stupade Danskarne skola vara begrafna. Af fornlemningar förekomma på Alby bys egor 9 st. ättehögar, nära Skattgården, 14 st, något norr om Albo Sjögård mellan landsvägen och sjön; uppe i en backe finnas 2:ne kullfallna bautastenar. En rad af större och mindre ättehögar af jord, 75 till antalet, ligga strax till venster om landsvägen, när man kommer från Bredaryd till Kulltorp midt för en ur byn Länna utflyttad hemmanslott, kallad Westra Gärde. De intaga en sträcka af 200 alnars längd, 75 alnars bredd. På en hög bergås vid hemmanet Kalset är en jättegryta, 3 fot djup och 2 fot vid i öfra kanten, beständigt fylld med vatten. Den vidskeplige offrar här kopparslantar, knappnålar m. m. dock fordom mer än nu.

Af gårdar och byar må nämnas: *Aggarp,* säteri med 1 1/2 *Stora Åshufvud* eller *Ekholmen,* 1 1/2 mant. med 57 tunnl. åker, 198 tunnl. äng, 922 tunnl. utmark; *Kulltorps* by, med 3/4 mant., prestgård, 14 tunnl. åker, 95 tunnl. äng, 165 tunnl. utmark; 1/2 frälse *Wästenhaga,* 1/2 Klockaregård, dessa hemman hafva 339 tunnl. mossar. — *Lanna* by, med gårdarne 1 *Haggården,* 1/2 *Smedgården,* 1/2 *Södergård,* 1/2 *Bobacka,* 1/4 *Hornshult,* 5/8 *Wäset,* 3/4 *Sonakull* samt 3 1/2 *Kärfvaryd,* har 942 tunnl. åker, 1,144 tunnl. äng, 4,314 utmark, 1,366 tunnl. mossar. Byn ligger på en hög backe. Jordmånen är tämligen stenfri sandmylla. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Ölmestad 1 3/8 mil, till Forsheda 1 1/4 mil och till Törestorp 1 1/4 mil. *Törestorp,* by om 5 7/8 mant., med 8 hemman, 80 tunnl. åker, 516 tunnl. äng och 1,772 tunnl. utmark; här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Lanna 1 1/4 mil, till Hökhult 1 1/8 mil. *Tyngelsby* om 2 3/4 mant., med 5 hemman, har 32 tunnl. åker, 198 tunnl. äng, 1,446 tunnl. utmark. *Albo,* by om 2 1/8 mant. med 4 hemman, har 28 tunnl. åker, 174 tunnl. äng, 1,307 tunnl. utmark, 665 tunnl. mossar. Socknen ligger 7 1/4 mil från Jönköping, 9 1/2 mil från Wexiö och 14 1/2 mil från Göteborg. — Adress: Wernamo.

**Kumla**. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sala kontrakt i Westerås stift och län, ligger uti Öfver Tjurbo härad, 3 mil från Westerås och 3/4 mil från Sala — vid 230 fots höjd öfver hafvet — och begränsas i öster af Sevalla och af Sagån, mot Tärna och Norrby, i norr af Sala, i vester af Kila, i sydvest af Romfartuna och Tillberga, samt upptager en areal af 12,150 tunnland fast land. En sandås går från nordvest till sydost, och ger upphof åt några små vattendrag, som rinna till Sagån; några af dem, äfvensom den större Ranstaån, hvilken kommer från Kihla, och går genom en sandås, som från Romfartuna skjuter upp åt norr midt i landet. Österut närmast Sagån, kring bäckarnes utlopp, finnas sanka trakter. Rådande jordmånen är lera, men åt vester alltmer blandad med sand eller mylla. Åker-

bruket, som är hufvudnäringen, har undergått mången förbättring i senare tider, drifves i det hela med omsorg, och gifver afkastning äfven till afsalu; likaledes boskapsskötseln i viss mån; skogen är deremot ej mer än tillräcklig för eget behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,078 och 1860 af 1,135 personer, består af $36\frac{7}{8}$ mantal, deraf $29\frac{1}{2}$ skatte, $3\frac{5}{8}$ krono, $2\frac{3}{4}$ frälse, och taxeras jemte 1 lägenhet, 1 fabrik, samt 2 sågar och qvarnar till 291,484 rdr; dessutom finnas ett par inrättningar, taxerade efter klasser, betalande i bevillning 3 rdr. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 67 barn, medan 35 undervisades i hemmet. Kumbla nämnes 1312, och af dess kyrkoherdar äro en och annan kända från samma sekel, kaplanerne från 1606. Bland kyrkoherdar fortlefver icke allenast här, utan ock i hela fäderneslandet, i äradt minne Daniel Buschovius, eröfraren af Särna, som efter slutad krigsförrättning, var kyrkoherde här i några och tjugo år, hvarefter afkomlingar i flera leder blefvo hans efterträdare. Han dog 1677 och finnes öfver honom å en tafla i kyrkan att läsa ett vackert äreminne, författadt på latinsk vers af den lärde professorn Joh. Columbus i Uppsala. Kapellanen härstädes, på 1600-talet, Jonas Molinus och Anna Kumblæa voro föräldrar till domprosten Lars Molin, som föddes här 1657. Han var »oförskräkt som en krigsprest», hette det i en berättelse om riksdagen 1714 (i Skand. Samf. Handl. VII Delen sidan 221). Molin bekostade en upplaga af Bibeln in 12:mo, isynnerhet ämnad för mindre bemedlade, hvarföre den såldes till lågt pris; den är mycket värderad och allmänt kallad doktor Molins Bibel. Kyrkan belägen på en backe, eller kummel, hvarutaf socknen skall fått sitt namn, är gammal och har målningar från 1400-talet. Om fordna tider anses vittna tvänne gårdars namn: Ynglinge och Kängbo (Konugsbo), hvika skola hafva varit konungasäten. Bland naturmärkvärdigheter omtalas, att spår af djur och menniskofötter skola finnas i Toppeberget på vestra gränsen. Socknen genomskäres af en jernvägslinie.

Gårdar: *Ransta* säteri, se den artikeln; *West-Tärna*, 2 maut. krono, taxeradt till 26,351 rdr rmt, beläget nära Sagån, har tillhört flera enskilda ätter, såsom Hallfast på 1600-talet, senare Windrufva, v. Seth, Sehman; är sedan 1840 öfverstelöjtnantsboställe, genom byte mot Östra Bennäck i Möklinta socken; *Prestgården*, nära kyrkan, $1\frac{1}{2}$ mant., tax. till 11,250 rdr rmt; $\frac{1}{8}$ *Kaplansgården*, tax. till 879 rdr rmt, var domprosten Molins födelseort; *West-Tärna*, qvarn och tegelbruk, tax. till 4,790 rdr rmt., eges af hr J R. Nyberg; Uppsala akademi eger: $\frac{1}{4}$ *Bäckaby*, 1 *Sör Husta*, $\frac{1}{4}$ *Härsvidd*, $\frac{1}{4}$ *Rotebo*, $\frac{1}{2}$ *Wallrum*, 1 *Åsgården*, $\frac{1}{4}$ *Åslandsbo*, tax. till 20,916 rdr rmt; för öfrigt äro 1 mant. *Engarn*, tax. till 4,740 rdr, $\frac{9}{16}$ ibm, tax. till 5,400 rdr, $\frac{1}{8}$ *Ransta*, tax. till 2,156 rdr, de största, och $\frac{1}{12}$ *Engarn*, tax. till 600 rdr, $\frac{1}{8}$ *Hälla*, tax. till 450 rdr, $\frac{1}{16}$ *Klasbo*, tax. till 450 rdr, de minsta brukningsdelarne.

Adress: Westerås.

**Kumla**. Annex-socken till Svanhals pastorat, ligger uti Lysings härad af Linköpings län, $1\frac{1}{4}$ mil v. s. v. från Skenninge — vid 370 fots höjd öfver hafvet — längst i nordost af häradet och omgifves i öster och söder af Harstad, i vester af Svanhals; har från Gärdslösa gräns mot Hygnestad till bron öfver Lörbyån en längd af $\frac{3}{8}$ mil och från Sjötunaudden till Skebo egogräns en bredd af $\frac{5}{16}$ mil, samt upptager en areal af $2,227\frac{3}{8}$ tunnl., hvaruti är inbegripet mossar, bäckar, vägar och samfälda platser, samt den del af sjön Tåkern, som tillkommer socknen. Den utgöres helt och hållet af en skoglös slättmark, fri från sten, och med merstadels bördig jordmån af svartmylla på lerbotten; vid hemmanen Åby och Tyltorp träffas ganska stark lera. Mesta utrymmet upptages af åker; äng och bete äro ringa, skog ingen. Enda näringen år åkerbruk. Inga vattendrag finnas. Socknen, som år 1750 beboddes af 220 och år 1858 af 310 personer (år 1852 funnos här 3 af preste-, 234 af bondesåndet och 105 »alla andra»), består af $10\frac{1}{2}$ mant. skatte, $1\frac{5}{8}$ krono, 3 frälse, och taxerades 1860 med lägenheter till 99,717 rdr rmt; det mesta utgöres af byar och tillhör allmoge, liksom nu mer äfven socknens enda säteri. Tidigt nog har särdeles Alvastra kloster här som i hela häradet skaffat sig jordbesittningar; vid katholska tidens slut funnos här 4 kloster- och 3 kyrkohemman, af i allt $16\frac{1}{2}$ mant., enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet innehade adeln

en mindre del. Kumlaby socken nämnes 1326, och äfven en dess kyrkoherde. Kyrkan är gammal och byggd af huggen kalksten, håller i längd med choret 37 alnar, i bredd $9^1/_2$ alnar. Förslag till kyrkans sammanbyggande med moderförsamlingens har väl varit väckt, men åter förfallit. Socknarne hafva hvar sina egna kyrko- och fattigkassor, men skola och skolkassa gemensamma. Af fornlemningar ha funnits ett par runstenar, och finnas ännu vid vägen åt öster till Harstad några bautastenar, åt vester till Svanhals flera grafhögar; i Åsby by har funnits en stenlagd gata, och vester derom en mindre stensättning, på byns egor finnas 3:ne mycket stora ättehögar. På Tyltorps egor intill vägen mellan kyrkan och Karleby ligga en stympad runsten och tvänne kullfallna bautastenar.

Statsafgifterna uppgå pr medium till 5 proc. af egendomens för bevillning taxerade värde och utgå med 5,290 rdr rmt. Med afseende på rustnings- och roterings-kostnaden, så är jorden åsatt dels ordinarie dels extra rotering. Roteringsgrunden varierar från $1^1/_2$ till 3 mantal till hvarje rote; och uppgår roteringskostnaden för en sådan till 50 rdr rmt. Socknen skall underhålla 1 ryttare och 4 soldater; se vidare Svanhals socken. Af gårdar och byar märkas: *Gärdeslösa*, $4^1/_2$ mant. krono-skatte, med omkring 78 inv., 750 tunnl. egor, 96 t:rs utsäde, tax. till 30,000 rdr rmt och med cirka 1,700 rdr utskylder; *Gärdeslösa*, 1 mant. rusthåll, med omkr. 50 inv., 160 tunnl., 20 t:rs utsäde, tax. till 7,350 rdr, och med 415 rdr utskylder; *Åsby*, 1 mant. militiæ-boställe, med omkring 17 inv., 82 tunnl., 27 t:rs utsäde, tax. till 5,830 rdr, och med cirka 696 rdr utskylder; *Åsby*, $^5/_8$ mant. komministerboställe, med 19 inv., 66 tunnl., 20 t:rs utsäde, tax. till 4,650 rdr, och med 162 rdr utskylder; *Sjötuna*, frälsesäteri, se den artikeln. — Adress: Skenninge.

**Kumla.** Härad af Nerikes län, från Täbyån på Nerikeslätten, kring Tisarn, till Tylöskogen, omfattar socknarne *Kumla*, *Hallsberg* och *Lerbäck*, hvilka med $200^7/_{12}$ mant. på en areal af 2,443 qvadratmil eller 56,538 tunnl. fast land hafva 10,873 inbyggare. Insjöar upptaga en yta af 10,993 tunnl., alltså häradets hela areal 67,531 tunnl., hvaraf 16,246 tunnl. beräknas vara odlad jord, 8,599 tunnl. äng. Kumla härad utgör jemte Sundbo, Hardemo, Edsbergs, Grimstens och Lekebergs härader ett fögderi och en domsaga. Märkligaste ställen inom häradet äro jernbruket *Skyllberg* och *Isåsa* bly- och silfvergrufva.

**Kumla.** Kontrakt af Strengnäs stift, består af 7 pastorater, nemligen: *Askersund* stad, 3 kl. kons. — *Askersunds* landsförsamling, 2 kl. patr. — *Hammar*, 2 kl. kons. — *Hardemo*, 2 kl. kons. — *Kumla* med *Hallsberg*, 1 kl. reg. — *Lerbäck*, 3 kl. patr. — *Snaflunda*, 3 kl. kons. — Kontraktets folkmängd, som 1842 utgjorde 19,367, utgör nu 23,041 personer.

**Kumla.** Regalt pastorat af 1:sta klassen i ofvannämda kontrakt, med annexet Hallsberg, (enligt Kongl. brefvet af den 18 Maj 1860, skall det vid nästinträffande pastorsledighet härifrån skiljas och utgöra särskildt pastorat), innefattar $151^7/_8$ mantal och bebos af 5,800 personer. — *Kumla*, modersocken uti Kumla härad af Örebro län, $1^3/_4$ mil söder från Örebro — vid 200 fots höjd öfver hafvet — mellan Täby och Mosås i norr, Ekeby i öster, Hallsberg i söder, Hardemo och Kräcklinge i vester, och omfattar en areal af 24,138 tunnl., hvaraf 1,435 äro insjöar. Landet sluttar mot Mosjön och Täby-ån, som utgöra nordlig gräns, och dit ett mindre vattendrag går; öfra delen genomstrykes i öster af några utskott från den höjdsträckning, som i norr begränsar Tisarns vatten; i sydvest är sankt, likasom på flera ställen mot östra gränsen; i mellersta delen är mestadels slätt och tämligen bördigt, rådande jordmånen är lera; på skog är brist; längst ned mot Täby-ån ligger Ekeby mosse. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,514, 1840 af 3,238 och 1860 af 3,945 personer, består af $114^3/_8$ mant., hvaraf $77^1/_2$ sk., $10^3/_4$ kr., $26^1/_8$ fr., taxerade till 703,400 rdr rmt. Hufvudnäringen är åkerbruk, vida utöfver eget behof. Täljstensbrott finnas vid *Norra Måssby*, kalladt *Hällebråten*, och vid *Hynneberg*, sandstensbrott vid *Örsta*, kalkstensbrott vid *Södra Mo*. — Kumbla nämnes omkring 1314, och räknar kyrkoherdar, kända från följande århundradet, och komministrar från slutet af det 16:de. Bland förstnämda må nämnas magister Laurentius Nicolai, fader till Nils Chesnecopherus, som vann riksföreståndarens, hertig Carls, synnerliga ynnest, bland annat genom en af honom författad afhandling, kallad: *Skäl och orsaker, hvar-*

*före Sveriges rikes ständer afsagt kon. Sigismund Sveriges krona,* och utnämdes till hertigens hofcanceller. Skalden Frans Michael Franzén, först handlande i Finnland, flyttade efter Finnlands eröfring öfver till Sverige och blef 1810 kyrkoherde härstädes, sedermera biskop i Hernösands stift, med hvilken värdighet Rosenstein, förut kyrkoherde i denna församling, ock bekläddes. Carl Erik Kjellin, kyrkoherde här från 1825 till 1844, har utgifvit bland andra skrifter: *Plan och sferisk Trigonometri* (1809), *Lärobok i Astronomien* (1822). Kyrkan, nybyggd och utmärkt vacker, ligger ungefär i midten af landet, vid stora landsvägen. En inskrift i kyrkan tillkännagifver, att här den 9 Okt. 1676 predikades på Finnska språket för öfverste Cl. von Burons kavalleri-regemente, till hvilket äfven då den heliga nattvarden utdelades. Dopfunten är prydd med figurer och årtalet 1592. På kyrkogården ligger en af frihetstidens patrioter, en af mösspartiets förnämsta hufvudmän, Claes de Frietzky, begrafven. Socknen har fattighus, sockenmagazin och en vexelundervisningsskola, stiftad 1823, samt en ambulatorisk skola, i hvilka en examinerad och två oexaminerade lärare undervisade 231 barn, medan 121 undervisades hemma. — Fornminnen saknas ej; Hjorvardsberg skall vara rätta namnet på nuvarande Hjortsberga eller Hindsberga i sydost, hvilket sägnen gör till ett gammalt höfdingasäte; *Oxöga* på Tynninge egor skall varit brukad såsom helsokälla; *Hällabråten* säges ock hafva sitt namn från gamla tider; vidare finnes ett s. k. domaresäte vid Elfvesta, och en runsten vid Westa; slutligen förmodas, att ett kloster skall ha legat här, emedan *Kumlaboda* på Tiveden nämnes af äldre författare, och denna skog fordom sträckte sig från Mariestad till Örebro. Den gamla folkvisan om Eilisif, nunna i Riseberga kloster, bortröfvad af hr Bernhard, ljuder:

»De färdas så fram i fullo god mak,
Till Kumlabo kloster de rida.
De budo herr Hugo i klostret var
Han ville dem tillsammans via.»

samt: »Kung Albrecht från Kumlabo kom, etc.»

Andra författare förbyta Kumlaboda med Rumlaboda eller Ramundaboda.

*Sannahed* är exercisplats för lifregementets husarer och Nerikes regemente.

Af gårdar märkas: *Säbylund,* säteri; *Prestgården,* 2 mant., tax. till 8,550 rdr rmt, ligger i Kumla by vid kyrkan; ännu bevarar trädgården till prestgården minne af Franzéns kärlek till naturen. — *Öfra Westa,* $^1/_2$ mant., tax. till 13,210 rdr, kaplansbol. Skolhuset med jord, tax. till 600 rdr; 2 mant. *Tunninge,* tax. till 11,250 rdr, är ryttmästareboställe; $^1/_2$ mant. *Björka,* $^1/_2$ *Stena,* 1 *N:a Westa,* $^1/_{52}$ *Åbytorp,* tax. till 13,920 rdr, lyda under Skogaholm. $1^1/_{12}$ mant. *Blacksta* med såg, tax. till 12,770 rdr, eges af en bonde; byn *Hjortsberga,* 3 mant. med tegelbruk, tax. till 3,000 rdr, har 7 egare. Minsta hemmansdelen är på $^1/_{32}$ mant., tax. till 120 rdr rmt. $^1/_8$ *Damsätter,* tax. till 490 rdr, 1 *Hörsta,* tax. till 3,850 rdr, äro bortarrenderade kronohemman. $^1/_2$ *S:a Wia,* tax. till 3,400 rdr, fahnjunkareboställe. 1 mant. *Seckelsta,* tax. till 5,920 rdr, med sergant-, fourir- och mönsterskrifvareboställen. 1 mant. *Rahla,* tax. till 4,330 rdr, disponeras af Nerikes Kongl. Reg. löningsfond. 1 mant. kr. *Björka,* innehafves af kapiten Drakenberg i Almby socken, $^1/_2$ *Kihla,* sergeantboställe; $^1/_2$ *Kumla,* länsmansboställe. — Adress: Örebro.

**Kumla,** vid Drefviken, i Tyresjö socken, Sotholms härad och Stockholms län, 2 mant. frälse, med underl. $2^5/_8$ mant., hvaribland Näsby $2^1/_2$ mant., har först 1625 tillhört slägten Oxenstierna, reducerades 1697 från Tyresjö egare, lydde 1772 under sistnämde egendom, har sedermera tillhört slägten Rosenblad, deribland år 1860 enkefru C. Rosenblad. Taxeringsvärdet är 42,000 rdr rmt.

**Kummelnäs.** Egendom i Bo socken på Wermdön af Stockholms län, vid Halfkakssundet, var reduceradt 1685, men utbyttes åter af fru A. Bure, har omkring 1720 tillhört presidenten grefve Johan Lilljenstedt, och kom med hans dotter till öfversten Carl Posses ego. Han bevistade 1703 belägringen af Thorn, samt kriget i Polen och Sachsen, äfvensom slagtningarna vid Holofzin och Pultava, derifrån han åtföljde kon. Carl XII till Bender; var 1712 med uti den trupp, som uppsnappade polska legationssekreteraren i Moldau, och hvilken han tvang att till honom öfverlemna sina bref; blef slutligen i kalabaliken i Bender tillfångatagen, men snart frigjord, dog 1737. Hans enka dog på Kummelnäs först 1784. Enligt Tham skall stället 1741 hafva tillhört riksrådet gr. Arvid Posse, 1772 en fru Wrangel, 1849 med $^1/_4$ mant. Skarpnäs och Löfberga qvarn, samt en på 1820-talet af

grosshandl. Palmstedt anlagd ättiksfabrik, af ett bolag. År 1860 egdes Kummelnäs $^3/_4$ mant. frälse-säteri, jemte 1 mant. Rensätter (Rensätra), $^1/_4$ mant. Skarpnäs och Löfberga qvarn, allts. tax. till 46,410 rdr rmt, af enkefrn C. Smith. — Här finnes en telegrafstation.

**Kummelön**, belägen öster om Saxholmen i Wenern, hörer till Ölme härad af Carlstads län, har varit ladugård under Saxholms slott och förenad med holmen medelst en bro, som skall hafva synts ännu på 1700-talet vid lågt vatten. Carl IX fattade mycket behag för denna ö, samt lade äfven en del af fisket derstädes under Bro kungsgård. En fiskarebod i hvilken hertigen hvilat, har ända till våra dagar af Kummelöns egare blifvit till åminnelse häraf bibehållen. Ön har 1 mant., tax. till 5,850 rdr rmt och eges under Södra Sjöstad.

**Kungsberg.** By uti Jäderbo kapellförsamling af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, vid foten af det ansenliga *Kongsberget*, hvilket från högsta toppen till sin bas har en höjd af 700 fot, och som under flera dagar Jultiden bortskymmer solen för byns befolkning. Byn på 4 n:r, $1^3/_5$ mantal, och taxerad 1860 med såg till 7,576 rdr rmt, har öfver 200 invånare.

**Kungseken.** En stor ek, på gränsen mellan Småland och Blekinge, nu omgifven af en hög stenmur i fyrkant, förvarar minnet af Carl IX, som skall på sin sista härnadsfärd mot Danmark 1611 hafva hvilat under denna ek och der intagit sin måltid.

**Kungsberg.***) Kungsgård om $4^3/_8$ mantal krono i Fogdö socken, Åkers härad och Nyköpings län, har vackert läge invid Mälarens strand och den del deraf som kallas Norrfjärden, 1 mil från Strengnäs och 9 mil från Stockholm. Detta ställe har stor märkvärdighet af det der fordom belägna namnkunniga och rika nunneklostret *Wårfruberga* kalladt. Att detta kloster varit beläget i närheten af kungsgårdens mangårdsbyggnad, var bekant af den uppgift derom, som finnes i Rhyzelii i Monasteriologia Sviogothica, hvari uppgifves längden till 148 alnar och bredden till 32 alnar, men dels synas spåren af kyrkans och klostrets murar blifvit vid mätningen sammanblandade, dels hade under det derefter förflutna seklet spåren af ruinerna ytterligare blifvit öfvervuxne, intill dess händelsevis under året 1840, vid gräfning i den med sekelgamla löfträd bevuxna backen, invid ett af boningshusen, man påträffade ett hvalf. Detta gaf anledning till ytterligare efterforskningar, så att, sedan anmälan till Antiqvitets-Akademien blifvit gjord och derifrån, efter af Riks-Antiqvarien Hildebrand på stället gjorde undersökningar, tillstånd med bestämd arbetsplan blifvit lemnad för ruinernas uppgräfning, desse efter några års förlopp, sedan många tusende lass kalkgrus årligen blifvit å åkern som gödningsämne utförde, blefvo så mycket blottade, att mätningar kunde företagas för utrönande af kloster-kyrkans samt en del af klostrets läge och storlek. Den öfriga delen af klostrets murar befanns sträcka sig under gårdens boningshus och bilda dertill hörande källrar. Som resultaten af de gjorda undersökningarne och mätningarne endast finnas förvarade i Akademiens arkif, torde ett kort sammandrag deraf här vara af intresse att anföra.

Ruinerna visa: 1:o en Göthisk kyrka med tvänne rader pelare, 6 par i skeppet och 2 par i choret samt en regelbunden korsarm på norra och en dylik på södra sidan, kyrkans hela längd inom murarne utgör 60 alnar och bredden 30 alnar, chorarmens bredd i öster och vester omkring 14 alnar och djuplek $8^1/_2$ alnar. Kyrkan kan således i storlek icke täfla med våra gamla kathedraler, men står dock framom en del af våra andra medeltids kyrkor. Murarne äro 2 alnar tjocka, uppförde af tegel på det sätt, att yttre och inre sidan hafva en tegelstens tjocklek och rummet derimellan är fyldt med gråsten och sand. Tegelstycken och kalk funnos ock derimellan, men troligen nedrasade vid öfre delen af murarnes nedrifning. Murarne hvila på en tjockare fot af huggen granit med kalkbruk förträffligt lagd. På östra gafveln är, i anseende till markens sluttning, denna stenfot 1 aln 18 tum hög i dagen, och på denna gafvel qvarstår äfven grunden till tvänne sträfpelare, 1 aln 21 tum breda, utstigande 1 aln 20 tum från gafvelmuren. Hela östra fotens bredd utgör 33 alnar 14 tum. De qvarstående murarnes höjd voro vid uppgräfningen å norra sidan 2 à 3 alnar. På södra sidan voro de nedrifna till stenfoten. I södra korset och derifrån till östra gafveln hade de en höjd af 1 à 2 alnar. Nu mer är nästan allt som var qvar af tegel förvittradt och nedfallet. En af kyrkans pelare var så oskadad att man deraf kunde sluta till deras byggnadsform. De ha varit murade af tegel, fyrkantiga, bredare i norr och

*) Meddeladt af kammarherren A. Stjernstedt.

söder. Hvarken pelare eller kyrkans väggar synas hafva varit kalkslagna. I hvardera af kyrkans tvänne sidochor qvarstår ännu grunden af ett altare. I södra choret håller altaret 3 alnar 8 tum i längd, 2 alnar 8 tum i bredd och omkring $1^1/_2$ aln i höjd. Af högaltaret i hufvudchoret finnas inga lemningar i behåll. Sannolikt har det stått öfver en källare, som blifvit uppgräfd ända till botten, och hvilken håller i längd 5 alnar 3 tum samt i bredd 3 alnar 22 tum. Djupleken af denna källare är på ena sidan 2 alnar 20 tum och på den andra 1 aln 20 tum. Den är omsorgsfullt murad af tegel med 3 nicher på östra sidan och en dylik med trappstegslika afsatser i södra väggen. På norra sidan är en dörr, hvarifrån 5 trappsteg, murade af tegel, föra upp i kyrkan. Det nedersta steget eller tröskeln utgöres af en marmorsten. I södra korsarmens östra hörn är en genombrytning i muren, förmodligen en dörr till ett förvaringsrum, som bildats af en yttre mur, hvilken från korsets hörn löper parallelt med kyrkväggen ända till östra gafveln. Från norra korsarmen, hvars murar voro väl bibehållna, ledde en port till klostret, som hade gafveln mot kyrkan. — 2:o Klostret. Dess storlek och sträckning äro ännu till stor del obestämda, enär detsammas grundmurar till betydlig del gå under kungsgårdens boningshus. Hvad man deraf kunnat upptäcka är vinkelrätt norr ut från kyrkan, en byggnadssträcka af 54 alnars längd och 24 alnars bredd; men en fortsättning häraf går ytterligare fram och bildar en nuvarande väl bibehållna potatiskällare med murade tegelhvalf. Härifrån synes en annan byggnad hafva vinkelrätt utgått vesterut. Tydliga spår häraf synas, förlorande sig under Kungsgårdens mangårdsbyggnad. — 3:o kyrkogården synes hafva varit på kyrkans södra sida och omstängd af en med kalkbruk murad bred gråstensmur, hvaraf lemningar finnas på södra och östra sidan, utvisande att kyrkogården varit omkring 50 alnar bred från norr till söder, samt minst 80 alnar lång från öster till vester. Från kyrkogårdens sydöstra hörn löper en tunn mur rakt ned mot sjön omkring 94 alnar lång. Den stannar dock ett godt stycke från nuvarande vattengränsen, som fordom varit högre upp. Denna mur tyckes haft till bestämmelse att från profana blickar och obehöriga besök afstänga den nedanför kyrkan och klostret i sjön utskjutande udden, som nunnorna möjligtvis begagnat som promenadplats. På omkring 250 alnars afstånd från norra kyrkoväggen löper äfven en ringmur nedåt sjön, hvarigenom klosterområdet på detta håll varit begränsadt. Några särdeles märkbara fynd ha vid uppgräfningen icke anträffats. De förnämsta ha varit: några örtugar från Sturarnes tid samt ett öre från Gustaf I:s med årtalet 1528; vidare nycklar och ett lås af jern, saxar, större och mindre, till form som nuvarande ullsaxar, spikar, dörrhakar och andra byggnadsmaterialier, fragmenter i sandsten, troligen af dörr- eller fönsterposter, bitar af tjockt glas, af hvilka somliga synas hafva varit målade och tillhört kyrkans fönster. I midten af kyrkan funnos en mängd menniskoben, som kördes till Fogdö kyrkogård och nedgräfdes.

Om Wårfruberga klosters grundläggning och första uppkomst känner man intet med visshet. Det var egnadt åt Jungfru Maria och kallades ömsom *Mons Mariæ, Mons beatæ virginis. Cænobium montis Marinianum* och på svenska *Wårfruberga kloster*. Det nämnes först 1233, men synes då ha varit beläget der nu Fogdö kyrka står, hvilken då begagnats som klosterkyrka. Att klostret alltjemt varit åt Nunnor upplåtit kan antagas bland annat deraf att Birger Jarl, i sin sons K. Waldemars namn, genom bref dateradt Stockholm Juli 1252, förklarat nunnorna, eller som de i urkunden kallas: «*Dominas in Fotö fria för all kongl. rento och skatt,*» och hvilken skattefrihet bekräftades af konung Magnus Ladulås uti bref dateradt Dafvö den 11 Juni 1279, samt af hans son kon. Birger den 10 Aug. 1296. Åt hvilken klosterorden Wårfruberga först blifvit upplåtet är obestämdt, men säkert är att Magnus Ladulås 1279 utvidgat klostret och rikligen begåfvat detsamma åt jungfrur af *Cistercienser-orden.**) Måhända blef ock vid sistnämnde tid klostret flyttadt ned till sjöstranden, der de ofvan beskrifne ruinerna nu finnas, ehuru ännu någon tid nuvarande sockenkyrkan begagnats som klosterkyrka. År 1289 efter den nya klosterkyrkans byggnad bredvid klostret, öfverlemnades den gamla klosterkyrkan till Fogdö socken, hvilken både 1233 och 1311 nämnes vara klostrets præbende, likasom Helgarö annex dertill. Förutnämnda förhållande bestyrkas vidare genom biskop Styrbjörns i Strengnäs bref af den 18 April 1310, (Sv. Diplomatarium N:o

*) Cistercienser- eller Bernhardiner- orden blef 1098 instiftad af Benedictiner-munken Robert, som var abbot i klostret Molesme. Han anlade ett nytt kloster i biskopsdömet Chalon, på en ort full med gropar eller grafvar — Cisternis — hvaraf klostret blef nämndt Cistertium. Härpå häntyder munkversen:

Anno mellenô centenô, bis menus unô,
Sub patre Roberto coepit Cistertius ordo.

Efter först Alberic och sedan Etienne, blef 1113 S. Bernhard (född 1091) Abbot i Cistertium, som han gaf nya reglor hvarefter orden ömsom efter honom kallades Bernhardiner, ömsom efter stället Cistercienser. På några orter hafva dessa liten skilnad i klädedrägt. Denna orden inkom i Sverige 1150 medan S. Bernhard ännu lefde († 1153). Deras förnämsta munkkloster i Sverige voro Nydala, Alvastra och Warnhem. Deras förnämsta nunnekloster åter ha varit Wreta, Askaby, Byarum, Gudhem, Skogkloster, Wårfruberga och Riseberga.

1664) der det säges: «att Wårfruberga kloster af ålder haft kyrkan i Gomla kloster till klosterkyrka,- *conventualem ecclesiam* —. I ett bref af den 8 April 1311 kallas gamla klosterkyrkan Fogdö eller *Fodhöö*-kyrka — Till det som blifvit nämnt om klostret under Fogdö, få vi här tillägga att sista abbedissan var år 1524 Märta Hendriksdotter, som blef vittne till klostrets upplösning och de under trenne århundraden med så mycken möda samlade, med så mycken omsorg förvarade rörliga och orörliga egodelarnes förskingring. Efter Westerås recess 1527 blef äfven detta kloster upphäfdt, sjelfva klosteregendomen blef indragen till kronan och blef kungsgård under namn af Wårfruberga gård, men den del af öfrige under klostret lydande jordagods återgåfvos till de slägter, som kunde bevisa sig hafva dem till klostret gifvit. Den förste som fick denna kungsgård till förläning var Söfren Arvidson år 1529. Om sjelfva klosterbyggnadernas öden efter klostrets upplösning sväfvar man i okunnighet. Det är icke osannolikt att så väl klostret som kyrkan härjats af eld, enär vid utgräfning af den dörr som från kyrkans norra korsarm ledde till klostret, träffades i gruset nära golfvet en svart rand med lemningar af sot och kol. Den slutliga ödeläggelsen skedde omkring 1537, då konung Gustaf I lät härifrån, såsom redan är nämndt under Fogdö kloster, bortföra byggnadsmaterialier af tegel och dylikt, för uppförande af Gripsholms slott vid sidan af det gamla Griptornet. Förmodligen har man då börjat nedbryta de qvarstående murarne för att borttaga de hela tegelstenarna, under hvilket arbete alla i murarne liggande stenar och grus nedrasade och betäckte nedre delarne af murarne. Då man icke ansett det löna mödan att undanrödja dessa stenmassor för att åtkomma stenen i väggarnes nedre delar, hafva dessa af sådan orsak qvarstått intill dess, som förut är nämndt, efter att under tre århundrande varit gömde och glömde, desamma åter uppgräfdes och gåfvo en någorlunda fullständig upplysning om detta märkbara klosters storlek. — Enligt kongl. brefvet d. 8 April 1544 fick hr Hans Garstenberg, konungens hofmarskalk, i förläning »*Wår och kronones gård Wårfrueberg, liggande på Fogdön, med åker, äng, skog, fiskevatten och all annan lägenhet, som under förenämnde Wårfrueberg-klosters sätesgård allenast nu tillägger eller af ålder tillegit hafver.*» Den 25 Jan. 1545 fick samme hr Garstenberg under Wårfruberga gård *Edmada* rättaredöme i Wansö socken. År 1560 förekommer första gången »*Kungsberga gård.*» Kungsgården innehades 1577 af J. Herbouille och sednare af amiral Scheel. Från 1619 innehades kungsgården af Enkedrottningens hofmarskalk Didrik von Falkenberg, samt från 1645 af rikscancelleren Axel Oxenstierna. Efter Carl XI:s reduction kom den under kronans omedelbara förvaltning och har alltsedan varit på arrende för kronans räkning upplåten. Den nuvarande arrendatorn hr A. Söderholz har från det stora lägervall hvari jordbruket och den allmänna förstörelse hvari gårdens hela åbyggnad vid hans tillträde af arrendet sig befunno, satt jordbruket i utmärkt godt skick, samt ånyo uppbygdt hvartenda till kungsgården hörande hus. Kungsberg har 146 tunnl. åker, 227 tunnl. äng, och 1,111 tunnl. skog och hagmark. Dagsverkstorpen äro 5. Taxeringsvärdet inber. för underl. 1/8 Smedstorp var 1860: 26,320 rdr rmt. På hemmanet Kalby, gränsande till Kungsberg, träffar man i skogen en af de märkvärdigaste skansar i Södermanland, och ingenstädes finnas så stora och väl bibehållna murar som der.

**Kungsforss.** Jernbruk beläget i norra delen af Ofvansjö socken, Gestriklands fögderi af Gefleborgs län, anlades år 1839 af handelsbolaget D. Elfstrand & Comp. i Gefle och brukspatron Th. Petré. Nämnda år den 4:de Februari erhölls Bergs-Collegii privilegium för anläggande af 3:ne stångjernshärdar och 2:ne hamrar för en årlig tillverkning af 1,800 *skℓ* emot 27 *skℓ* hammarskatt, hvilken dock år 1842 förändrades till 18 *skℓ*. Från och med året 1848 blef årliga smidet, genom tillökning från Urforss bruk, 2,400 *skℓ* med 24 *skℓ* hammarskatt. Efter det bruket år 1851 erhöll obegränsad smidesrätt, förändrades år 1853 smidesmethoden

från Tysk till Lancashire och en vällugn tillbyggdes, hvarigenom sedermera årligen utsmides (efter L. E. Åhrman), 6,500 à 7000 *skℓℓ*; år 1859 tillverkades dock blott 4,852 *skℓℓ* 9 *ℓℓℓ* 5 *ℓℓ*. Smidesstämpeln är E. P. Verkstäderna äro i försvarligt skick, vattentillgången ymnig, men transporten till och ifrån bruket i anseende till den dåliga vägen svår och kostsam. Under året 1861 har likväl densamma, enligt socknemännens beslut, börjat omläggas och förbättras emellan Åsens by och Jäderbo kapell. Vid bruket finnas en husbehofs-mjölqvarn och en såg; underlydande hemman äro $1^2/_3$ öresl. Järbo, $^7/_{10}$ Kungsberg. Hit höra äfven 400 tunnl. skog af Högbo bruks f. d. allmänning, tax. till 750 rdr rmt; hela taxeringsvärdet, inberäknadt för tillverkningen, upptages 1860 till 341,737 rdr rmt. Folkmängden var 152 personer. Egare brukspatron Petrés sterbhus. Adress: Gefle.

**Kungsgården**, i Jettendals socken, norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, fordom säte för ortens höfdingar, hade som sådant ett väl valdt läge på en höjd längst in uti en segelbar hafsvik och med kommunikation på den nära intill liggande Storsjön med inbyggarne uti det inre af landet. År 1454 blef kungsgården af konung Carl VIII Knutsson försåld till Olof Ragwaldsson för 40 mark rede penningar, enligt det ännu bibehållna originalbref. Denne Olof Ragwaldsson erhöll derpå kon. Christian I:s och erkebiskop Jöns Bengtssons fastställelsebref, hvilka nu äro förkomna; men åberopas uti ett sednare bref, utgifvet af Sten Sture d. Ä. år 1483. Båda de behållna brefven finnas förvarade vid kungsgården. För närvarande har den 3 åboer, och 65 innevånare på 17 öresland 11 penningl. (efter 1825 års jordebok), oberäknadt 2 öresland 12 pgl. som äro lagda under angränsande by Å. Arealen är 1131 tunnland, häraf äro $14^1/_2$ t:ld åker, 74 t:ld äng, $898^1/_2$ t:ld skog, 115 t:ld myror m. m. Utsädet uppgifves till 30 t:r säd och 20 t:r potates, medelafkastningen till 178 t:r säd och 120 t:r potates; underhållna kreatur till 4 hästar, 29 hornboskap, 24 får och svin. Taxeringsvärdet är cirka 5000 och utskylderna beräknas till 406 rdr riksmynt. Uti en ättehög cirka 500 famnar öster om Kungsgården har anträffats af bonden Jon Andersson i Å lemningar af både mennisko- och hästben samt dessutom ett spjut, till större delen förtärdt af rost och till allenast $^3/_4$ aln längd bibehållet, äfvensom stycken af ett väl arbetadt betsel, allt antydande att någon ryktbar krigare der blifvit högsatt.

**Kungsgården**. Öfverste- boställe i Frössö socken och Jämtlands läns södra fögderi, skall varit namnkunnig i fordna tider, men under andra namn, så nämnes den 1575 Wästanåker och skall förut hetat Förberga. Under innehafvarnes tid, öfverstarne Segebaden och Hjerta på 1700-talet, blefvo dess egor mycket förbättrade, och var egendomen en af de få ställen i orten, der en rätt åkerdikning infördes. Bostället, af 15 t:l. = $2^1/_2$ m:t., taxerades 1860 till 10,800 rdr rmt.

**Kungsgården**. Egendom uti Ofvansjö socken, Gestrikelands fögderi och Gefleborgs län, $1^1/_5$ mantal, taxerad till 10,500 rdr riksmynt, lyder under Urforss bruk; år 1860 voro här 34 inbyggare. Jernvägsstation på Gefle-Dala jernvägen, som här går öfver Storån, är inrättad på gårdens egor.

**Kungshatt**. En ö i Mälaren, äfven kallad Fogelön, hörer till Lofö socken och är belägen 1 mil från Stockholm, skild från fasta landet medelst ett sund, genom hvilket de flesta seglare passera från och till hufvudstaden. På en hög klippa härstädes har intill sednare tider varit uppsatt en hatt af jernbleck, till ett minnesmärke enligt somligas uppgift deraf, att Olof den Heliges hatt skall här blifvit honom af en svensk soldat afslagen under kriget med Olof Skötkonung, omkring år 1008. Afzelius skrifver härom i »Sv. Folkets Sagohäfder.» Att om Svenskarne gjort sig besvär att upprätta ett minne åt en fiende, så är det väl såsom ett tecken, att konung Olof och hans stolta Norrmän af de Svenska i omnämnda slagfält fått lära sig att vara höfliga, samt såsom en stadig åminnelse för främmande sjöfarande, när de löpa in i Mälaren, att taga hatten af sig, innan de nalkas Björkö, Sigtuna eller Fyrisvall. Andra

åter föregifva, att hatten blifvit hitsatt till minne af konung Erik Wäderhatt och hans förmåga att skaffa vind och väder när han ville genom att vifta med sin hatt. Ännu en annan berättelse, att en svensk konung, förföljd af fiender, blifvit jagad till den höga klippspetsen och var nära att blifva dödad eller fången, men tvang sin raska häst till ett språng öfver det närliggande sundet, förlorade dervid sin hatt, men blef sjelf räddad. Fordom har Kungshatt hört under Gråmunkaholms (nu Riddarholmen) hospital. På denna ö firade påfvens sändebud, jesuiten Possevin S:t Ignatii fest d. 1 Novemb. 1579, under ett stort tillopp af hufvudstadens invånare; vid samma tillfälle uppfördes här åtskilliga hus och altaren. Sedermera har ön utgjort en välbyggd herregård och egdes 1685 af en Wrangel, sedermera konung Fredriks älskarinna, grefvinnan Taube, en Löwen 1772—1820, grosshandlaren Patersen 1840, A. Drotty år 1858. År 1859 egde hr C. A. Edström en del af ön, tax. till 15,000 rdr rmt, och fröken M. von Stedingk en del, tax. till 6,000 rdr rmt. Vid härvarande tegelbruk tillverkas årligen cirka 150,000 st. murtegel. — Midt emot Kungshatt ligga Skärholmen och Johannisdal, och utanför det sistnämnda höjer sig den branta klippan Estbröte, der Esterna skola hafva lidit ett stort nederlag genom den af dem mördade Johan Knutsson Folkunges enka (Dalin, Sveriges Rikes Historia).

**Kungshamn.** Två mantal kr.-säteri uti Alsike socken af Stockholms län, vid Flottsund, 3/4 mil från Uppsala, nära Ekolns norra ända, nämnas såsom köpt af d:r Lars Wallius 1631, eges för närvarande af samme egare som Krusenberg. Här var det, som den sedermera ryktbare mekanikus Christopher Polhammar, adlad Polhem, började då endast gårdskrifvare på godset, sina latinska studier, emedan han hört att mekaniken och dertill hörande vetenskaper skulle finnas afhandlade i latinska böcker, och besökte för detta ändamål, till fots hvarje dag i 7 månaders tid, kyrkoherden i Sorunda, magister Erl. Dryselius, som bodde 3/4 mil härifrån.

**Kungshamn,** i Sikla församling af Stockholms län, med ankargrund för större fartyg. I Kungshamn utrustades 1156 kon. Erik den Heliges skepp och der steg han ombord jemte biskop Henrik och hans prester, på härnad mot hedningarna i Finnland. Här låg år 1518 kon. Christian II:s flotta, då han genom svek tog Gustaf Wasa m. fl. till fånga och bortförde dem till Danmark.

**Kungsholm.** Fäste, se Carlskrona.

**Kungsholmen.** Denna del af Stockholm hette förut: *Arnön*, *Lidarnön*, *Liderne* och *Munkliderne* eller *Munklägret*, ända till år 1672, då den af Carl XI erhöll sitt nuvarande namn. Dess invånare hörde, enligt kongl. förordningen af den 13 Juli 1529, till Storkyrkans församling, samt sedan 1636 till Clara. Men 30 år sednare var denna holme så bebyggd och befolkad, att den ansågs böra utgöra en egen församling, hvarom kyrkoherden i Clara väckte fråga. År 1671 inköptes vantmakeritomten i qvarteret Ulrika derstädes, jemte en derpå stående träbyggnad, hvilken inreddes till provisorisk kyrka, som invigdes den 8 Sept. 1672. Solna socken förenades med Kungsholms församling, och magister Jonas Lille blef dess förste kyrkoherde. Den 20 Mars 1679 förstördes träkyrkan genom vådeld. Gudstjensten förrättades derefter tills vidare uti en vid bron belägen träbyggning, tillhörig dåvarande kanslirådet Gripenhjelm. År 1673 var redan grunden lagd till en ny stenkyrka, efter architekten Matthias Spielers ritning. Byggnaden, som bedrifvits ganska långsamt, påskyndades genom träkyrkans brand och redan den 2 Dec. 1688 invigdes den nya kyrkan, hvilken efter dåvarande drottning erhöll namnet *Ulrica Eleonora*. Men i följd af bristande tillgångar förblef kyrkan utan torn ända till år 1810, då ett sådant uppbyggdes, och ett jernstaket uppfördes på kyrkogårdens s. sida. År 1822 försågs kyrkan med altartafla målad af Westin, jemte nytt altare och altardisk, skänkt af nämnde konstnärs broder garfvareåldermannen Jakob Westin, hvartill samma år kom en ny predikstol, skänkt af sergeanten Johan Carlgren. Som församlingen är den minsta i Stockholm, hafva dess pastors inkomster varit så

knappa, att till deras förbättring Bromma pastorat blifvit anslaget såsom annex. Men efter kyrkoherden Fuchs' död, år 1846, begärde Bromma församling att få sin egen pastor, hvilket af Kongl. Maj:t beviljades. Kungsholms församlings folkmängd, som år 1805 var 2495, uppgick 1855 till 4,129, enl. mantalslängden för s. år 3,737, och enl. folkräkningen den 31 Dec. 1860: 5,216 personer.

**Kungshult.** By uti Allrums socken, Luggude härad af Malmöhus län, utgöres af 10 nummer, $^7/_8$ mant. skatte, $^1/_4$ krono, $^3/_8$ frälse, 4 torp; häraf eges $^7/_{80}$ i № 6, tax. till 1,370 rdr rmt, af kommissionslandtmätaren O. Gustafsson, $^1/_2$ mant., tax. till 6,200 rdr, eges af riksdagsmannen Ola Jönsson; $^5/_8$ mant. jemte $^3/_4$ mant. *Pilshult*, som är välbygdt, allts. tax. till 26,370 rdr, eges af Wilh. Stridde i Preussen. Byn med 60 inb. har ek- och surskog samt torfjord.

**Kungshögen** i Leksands socken i Dalarne, är en af kärr omgifven kulle, så kallad alltsedan Gustaf Wasa der uppehöll sig någon tid på sin flykt år 1520 från Isala — se den artikeln — till Rättviks kyrka. Kullens skapnad är som en ättebacke af 9 alnars höjd och omkring 40 alnar i diameter; öfverst på kullen är en vacker plan, der fordom stått en tall, ristad med namn af dem som besökt stället; detta träd är längesedan kullblåst och murknadt. Om Gustaf Wasas vidare uppehåll i socknen, under denna sin flykt, är omnämndt under artikeln Leksand.

**Kungsnäs.** By af 48 mål eller 1 mantal skatte uti Selångers socken, Medelpads fögderi och Wester-Norrlands län, är taxerad till 4,150 rdr, med 43 inb. Byn uppgifves på 1700-talet utgöras af en egendom om 1 mant. frälse, belägen straxt vid kyrkan, kallad Kungsgården, hvilket namn påminner om något här beläget konungasäte i hedendomen, och påstås att en konung Godmund af Glysisvall haft sin gård vid Selångers eller det Sälla Häradets sund. Lemningar finnas här ännu efter tingshög och murar. Byarne Qvarnsätter, Kålstad och Hoff skola ock lydt härunder. Förste kände egaren är major Jacob Wellamsson på 1620-talet; lagmannen Joh. Adlerström 1720. Genom gifte med dennes stjufdotter, Marg. Gripenklo, blef kyrkoherden Isac Bisberg egare, sedermera försåldes egendomen af dennes arfvingar. Gården afbrann 1664 genom vådeld och led 1721 vid Ryssarnes infall i landet. År 1860 hade byn, som består af 85 tunnl. åker, 43 tunnl. äng och 63 tunnl. skog och betalar cirka 300 rdr i utskylder, 3 åboer. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Sundsvall i nordost $^5/_8$ mil, och till Wattjom i sydvest $1^1/_8$ mil.

**Kungsåra.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriet i Westerås stift, utgöres af två socknar: Kungsåra, moderförsamling, och Kärrbo, annex (enl. Kongl. bref af den 19 Maj 1853, skola vid nästblifvande komminnistersledigheter församlingarne åtskiljas och båda Sacellanien då indragas), samt innefattar $53^{53}/_{96}$ mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 70 uppgick 1860 till 1,158 personer. — *Kungsåra* socken, den östligaste uti Siende härad och Westerås län, ligger $1^3/_4$ mil öster från Westerås, $1^1/_2$ mil från Enköping — vid 50 fots höjd öfver hafvet — mellan Granfjärden i söder, Björksta socken i Ytter-Tjurbo härad i öster och norr, Badelunda i nordvest, Ihrsta i vester, Kärrbo i sydvest och upptager en areal af 6,017 tunnl. fast land (enl. Forsell äro 50 tunnl. sjöar och kärr). Landet är mestadels en slättbygd, med lerhaltig jordmån, dock ej utan bergländig skogsmark utefter gränserna. Ett litet vattendrag går från norr till fjärden. Ortens hufvudnäring är åkerbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 484 och 1860 af 525 personer, består af $19^1/_3$ mant. skatte, $1^1/_2$ krono, $5^{13}/_{16}$ frälse, och tax. till 169,640 rdr rmt. — Socknen förekommer i äldre handlingar under namnet Harus och Arhos, först i slutet af 1400-talet finna vi namnet Kongsarhus, hvilket med tiden blifvit förändradt till Kungsåra. Kyrkan, som ligger på en kulle, anses ursprungligen vara från 1200-talet, men är ombyggd 1752, och senare reparerad. Af kyrkoherdarne är en och annan känd från 14:de seklet, kaplaner från det 17:de. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859)

52 barn, medan 21 undervisades i hemmet. Bland minnen från forntiden räknas grafhögar med eller utan bautastenar vid Gottsta i vester, Bjuggsta i nordost och nära kyrkan, samt lemningar efter en borg (Näsborg) vid Kungsbyn. Sist anförda bynamn häntyder på en f. d. kungsgård, och i ån visas ännu pålar efter Kungsbryggan, som säges hafva varit der. Socknen har ock kallats Kongsaros. Aaros efter det gamla svenska ordet aa = å och os utlopp. Här går en å förbi Kungsbyn och så vidare fram åt Köpsta i norr. Detta senare namn, äfvensom Skeppstaviken och Skeppshusa vid Mälaren, häntyder på en forntida segelled och handelsväg uppför den nu mer ej segelbara ån. Att kungsgården varit till ännu i senare tider, finnes af att kon. Gustaf I förlänt räntan af Kongsåra kongsgård åt Sewerin Jute, som den tiden var befallningsman på Westerås. (Palmschiöld, handskrift.) Vid Skeppshusa är en helsobrunn. PåBöksta egor är en kulle, på hvilken en stor flat sten hvilar. En gammal qvinna på stället berättade på 1840-talet, att, för omkring 20 år sedan, stenen stått på högen, men blifvit störtad af en länsman, som sökt skatter under den. Vid de kungligas förbifärder brukade man pryda denna sten med blomster.

Gårdar: *Prestgården,* nära kyrkan, 1 mant., tax. till 8,775 rdr; $^1/_2$ *Kungsbyn,* tax. till 2,850 rdr, är komministerboställe. — *Klockaregården,* tax. till 975 rdr, *Kilsta,* 2 mant. skatte, jemte $2^1/_4$ mant., tax. till $34,237^1/_2$ rdr, lyda under Ängsö gård. Kongl. Akademien i Uppsala eger 1 mant. *Bjuggsta,* 5,025 rdr rmt; $1^1/_2$ *Berga,* $2^1/_3$ *Råby,* samt $^5/_6$ mant., tax. till 25,775 rdr, egas af Jacob Carlsson; 2 mant. *Köpsta,* tax. till $13,837^1/_2$ rdr; *Kungsbyn,* 4 mant. med 4 egare; minsta brukningsdelen är $^3/_{16}$ mant. *Fallet,* tax. till $637^1/_2$ rdr, räntan af detta hemman, tax. till 645 rdr, eges af Skultuna kyrka. — Adress: Westerås.

**Kungsör.** Kungsgård uti Carlskyrka socken, Åkerbo härad af Westerås län, $1^1/_2$ mil från Arboga, vid Arboga-åns utlopp genom Malma ås i Galten, en vik af Mälaren, nu mer mestadels på södra, fordom på norra sidan; har hetat Ulfvasund, antingen deraf, att den gamla ridderliga slägt, som kallat sig Ulf, och redan långt före Christi födelse florerat här i landet, intill 1500-talet, då den utgick, varit gårdens egare, eller ock af Ulfvesundsfjärden; men otvifvelaktigt är stället ett af ortens först bebodda. Uti konung Gustaf I:s tid har gården allraförst fått namn af Ör och sedan Kungsör. Samme konung hade här en afvelsgård, der han gerna vistades för gårdens vackra belägenhet; hans yngsta dotter Elisabeth föddes här 1549; sedermera blef hon förmäld med hertig Christoffer af Meklenburg. Sedan hertig Johan år 1567 blef lösgifven ur sitt fängelse på Gripsholm, begaf han sig med gemål till det vackra Kungsör, der konung Erik anvisat honom en fristad. Under sitt vistande härstädes påbörjade han här 1580 en stor stenhusbyggnad, enligt sägnen en kyrka, och hvarefter lemningar finnas på norra åsen, bestående af en stensatt korsbildad fördjupning, så framt de icke tilläfventyrs äro af det gamla Ulfvesund; i närheten finnes en Trojenborg (labyrint), som för närvarande är ett förlustelseställe för bygdens ungdom. På Kungsör afgåfvo erkebiskopen Laurentius i Uppsala, biskoparne Nikolaus i Strengnäs och Johannes i Westerås, den 13 Sept. 1569, sitt betänkande om konung Erik XIV:s afdagatagande. År 1609 erhöll hertig Gustaf Adolf gården m. m. i förläning, och som konung lät han år 1622 der anlägga ett vantmakeri och en klädesfabrik. Kungsör besöktes ofta af konung Carl XI, som äfven under sin sista sjukdom uppehöll sig härstädes för att återvinna krafter. På norra sidan om ån skall ännu finnas spår efter grunden till en stad, som nämde konung ämnade anlägga. Man vet än omtala åtskilligt från konungens vistande härstädes, hvarvid drag af hans lynne icke sällan visats; så skall vid Carlskyrkas uppbyggande följande tilldragit sig: En arbetare inställde sig en afton hos konungen, som sjelf gjorde utbetalningarna, med begäran att utfå sin daglön. Konungen, som för tillfället lärer haft åtskilligt att tänka på, sade, att han hade inga penningar. Arbetaren lät sig dock icke härmed afspisas, utan förnyade flera gånger sin begäran, tilldess konungen medelst en väldig eldgaffel fick den enträgne på dörren. Vid utgåendet mötte arbetaren en i samma ärende stadd kamrat, hvilken tillsporde honom, om han fått penningar af konungen. Han svarade, att

han väl icke hade fått penningar, men erhållit i afbetalning stångjern. Den andre inställde sig nu hos konungen, hvilken äfven på dennes anhållan om penningar gaf ett nekande svar, vid hvilket förhållande arbetaren utbad sig, att, i likhet med sin kamrat, varda aflönad med stångjern. Konungen, road af infallet, lät inkalla äfven den andre arbetaren, och båda undfingo betalning. — På den afjemnade södra delen af åsen mot sjön, tätt vid vattnet, finnas grundmurar efter det fordna Kungshuset. Det förmenas varit uppfördt af konung Gustaf I. År 1687 ledo likväl Kungsbyggningarne af en svårare brandskada, hvarefter husen åter uppbyggdes. Häraf vill det synas, som den sist qvarstående Kungsbyggningen icke haft den föregifna åldern. Den var af trä och antändes 1822 — såsom en del föregifva — af eld från ett ångfartyg, samt uppbran till grunden. Rörande Kungshusets utseende saknas efterrättelse. Enligt en äldre persons på stället berättelse, skrifver Dybeck, bestod Kungshuset af en med mycket höga skorstenar försedd omålad tvåvåningsbyggning af trä, med stora fönster och små rutor. Uti byggnaden märktes främst Kungssalen, besatt på väggarna med gamla vapen, mellan hvilka stodo konstigt utarbetade skåp, innehållande böcker, af hvilka någon del räddades undan lågorna samt, jemte annat, fördes till Strömsholm. Vidare: Konungens sängkammare, i hvilken stod en obäklig säng med omhänge af rödt sammet, försedt med breda fransar af guld. Drottningens sängkammare med säng, hvars omhänge var af gult siden med silfverfransar. Frökenkammaren inneslöt visst fem sängar m. m. — I vinkel med Kungshuset, mot sjön, stod riksråds-byggningen samt köket och på gården, inom byggnaderna, ett mindre torn med slagur. — Här hafva funnits stuteri och schäferi; men det senare är alldeles indraget, det förra flyttades 1811 till Strömsholm, och de ängar, som voro anslagna dertill, blefvo utarrenderade tillika med ladugården, af hvilken den norra beräknas till $11^1/_4$ mantal i Kungs Barkarö socken och tax. till 61,380 rdr rmt, den södra till $11^7/_8$ mant., tax. till 64,425 rdr rmt, i Kung Carls socken. Här dog 1684 stovaktaren Henrik Finne, i en ålder af 136 år. I Oktober 1827 fann en fodermarsk vid uppryckningen af en enebuske på sandåsen utanför lifstallet vid Kungsör en stor guldring af 68 dukater, som uppsmält befanns hålla 19 karat 2 grän, medan de smärre ringar, som omfattade den större, voro af lägre och skiljaktiga halter. *Kungsörs* gästgifverihemman är tax. till 27,579 rdr rmt; härifrån skjutsas i öster till Smedby $1^1/_2$ mil, i söder till Berga i Nyköpings län 2 mil, i nordvest till Köping $1^1/_4$ mil, i vester till Arboga $1^1/_2$ mil.

**Kunhult.** Ett mantal frälse-säteri uti Askeryd socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, beläget på högsta landhöjden i orten, nära en liten sjö af samma namn som gården, har tillhört en Jan Nilsson. År 1608 köptes gården af r. r. Carl Bonde från N. och Sam. Pederssöner; erhöll säterifrihet af kon. Carl XI år 1684 och hörer sedan 1712 till Bordsjö fideikommiss; tax. 1860 till 7,730 rdr rmt. Säteriet kallas i Tunelds geografi 8:de upplagan orätt Klunhult.

**Kurravaara.** Jernmalmsberg, beläget i Torneå Lappmark, $1^1/_2$ mil från Jukkasjärvi kyrka, $^1/_4$ mil från Oinakka sjöstrand vid Torneå elf. Detta berg är märkvärdigt för bergartens förhållande, ehuru lönande malm ej lär finnas derstädes. Det är af medelmåttig höjd, till större delen beväxt med småskog samt omgifvet af högre och lägre fjällberg. Det består till öfre delen af breccia eller sammangyttrade klapperstenar. I den fasta hällearten har man äfven erhållit kopparglans och gul kopparmalm, körtel- och strimvis i grå kalkskiffer, gulaktig qvarts samt fingnistrig hvit och grå qvartsblandad kalksten, hvarå några skärpningar blifvit arbetade från år 1749 till 1756 på 8 famnars djup; men som malmen var spridd och till ringa mängd, blef detta försök inställdt.

**Kurum** (Kurrum). Se härom Karrum, under hvilket ord egendomen origtigt blifvit omnämnd. Gården har lydt under Fogelvik.

**Kurö.** Ett mantal frälse-säteri uti Theda socken, Åsunda härad af Uppsala län, beläget $2^1/_4$ mil från Westerås, $1^1/_2$ mil från Enköping, $^3/_4$ mil från

en större vattenqvarn samt ¼ mil från kyrkan, på ön af samma namn, hvilken fordom medelst ett sund varit skild från Ängsön i Westmanland, men är nu dermed sammanhängande. Belägenheten är en af de vackraste, med vidsträckt utsigt öfver Mälaren och dess med löfskog klädda stränder. Lastageplats finnes å egorna. Egendomen utgöres, utom säteriet, tax. till 49,500 rdr rmt, af $1\frac{1}{8}$ mant. frälse Säby i Björksta socken i Westmanland; egovidden är 896 tunnland, hvaraf 644 tunnl. vid Kurö, deraf 168 åker och tomter, 247 äng (deraf sidländt 91 tunnl.); vid Säby 252 tunnl., hvaraf 127 tunnl. åker och tomter, 54 tunnl. äng. Jordmånen består af bördig lera och sandmylla. Utsädet 1861 var 70 t:r höst- och 70 t:r vårutsäde, förutom 39 t:r potates; år 1815 uppgifves utsädet till 30 tunnor. Vid egendomen födas för närvarande 8 st. hästar, 30 st. oxar, 58 st. kor och 3:ne tjurar, förutom får och svin m. m. samt omkring 16 nötkreatur, tillhöriga torpare och statkarlar. Godt fiske finnes; det lemnar i årligt arrende 72 *lℓ* fisk. Egendomen är väl bebyggd; mangårdsbyggnaden, omgifven på trenne sidor af tvänne vackra trädgårdar, innehåller 11 rum; fyra flygelbyggnader m. m. finnas, dessutom ett nyligen efter Holländsk method inredt meijeri; ladugården är nyligen uppförd i en vinkel, hvars ena sida är 105 alnar lång, under tegeltak med fönsterkarmar af jern; en kostsam vattenledning förser ladugården med vatten medelst rännor, m. m. — Egendomen har tillhört flera adliga slägter, hvaribland Bjelke, Ulfsparre omkring 1620 och 1650; efter Tuneld bortbyttes Kurö 1621 af konung Gustaf II Adolf åt Hans Wackerbordt emot Hessle i Fittja socken. Sedermera har gården egts af Leijonhufvud, under hvilken slägts ego den reducerades och anslogs till militiæ-boställe, men återlemnades; vidare Gyllenstjerna; r. r. frih. Erik Wrangel genom gifte med en Gyllenstjerna; sedermera öfverste Knut Posse, gift 1751 med en dotter till frih. Wrangel. Han blef den 5 Aug. 1741 kommenderad att konvoyera ryska ministern Bestuscheff hem till Ryssland; bivistade samma och följande års krig i Finland samt slutligen fälttågen 1757 och 1758 i Pommern; död på Svanå 1788. På 1850-talet egdes Kurö af landtbrukaren C. G. Linroth, 1860 af grosshandl. A. Meurling. — Vid skillnaden mellan Kurön och Ängsön har fordom varit en skans, hvaraf nu blott en stenhög är qvar, hvarför den delen af ön ännu bär namn af *Borgen*.

**Kuröds bro.** En bro öfver den genom Uddevalla rinnande Bäfve-ån, strax öster om staden, är märkvärdig i krigshistorien. Den flyktande och förföljda Svenska hären från det olyckliga fältslaget vid Uddevalla den 29 Aug. 1677 skulle varit helt och hållet förlorad, om den icke blifvit räddad genom en enda mans själsnärvaro. Öfverstelöjtn. Zacharias Aminoff, sedermera kommendant på Bohus, förmådde näml. sitt regemente att hålla stånd vid Kuröds bro, hvilken han uppkastade, sedan flyktingarne kommit öfver, och dermed jemte den inbrytande natten förhindrades fienden från allt vidare förföljande.

**Kuseboholm.** Två mantal frälsesäteri uti Wårdnäs socken af Kinds härad och Linköpings län, belägen nära Nedre Rängen, utgör med derunder afhysta Besebo, 1 mant. frälse-säteri, och underlydande $6\frac{1}{8}$ mant., hälften af Unö äng, flera utjordar m. m., ett gods. Sjelfva säteriet taxerades 1860 till 10,580 rdr rmt. Kusebo har till hälften tillhört Wadstena kloster; det hela köptes 1642 från kronan af Herbert Glatsten, jemte Besebo, Stubbetorp, Skår, Målen, Gölarp, Torp, Björklida m. fl.; var 1686 säteri för fru Helena Jakobsskjöld, men hade förfallen åbyggnad; kom med tillhörande genom köp till major G. Gyllenstål; derpå efter 1700 till fru Beijer och genom arf till lagman Franck; har derpå haft samma egare som Westerby, men köptes 1852 från grefve v. Saltza af grefve Falkenberg på Brokind, utom två hemman Skår och Sätramålen, som då ännu tillhörde grefve v. Saltza.

**Kuseröd.** Gård uti Tanums socken och härad af Bohus län, af 1 mantal skatte på 2 n:r, Östra och Westra Kuseröd, är skiftad mellan bönder i 10 lotter, hvaraf den största är ⅛ mant., tax. till 750 rdr rmt. År 1860 hade hemmanet 77 inbyggare. Stället har fått sitt namn af den Skottske anföraren

Kuse (omnämnd under artikeln Grebbestad), hvilken stupade här, och hvars grafställe, två treuddiga stensättningar på denna gårds utmark, ännu visas. Urnor och brända ben hafva blifvit funna i dessa treuddar för några år sedan.

**Kustad** *(Kusta)*, fordom Kuvestad. Två mantal berustadt säteri uti Ihrsta socken, Siende härad, Westerås län, beläget på en skogshöjd till höger om Ångsjön, är ett gammalt gods, som donerades 1625 af konung Gustaf II Adolf till öfverste Rosladin, hvars dotter Christina blef gift med öfverståthållaren Herman Claësson Flemming, uti hvilken slägt gården var ännu under konung Carl XI:s tid; egdes omkring 1750 af kammarherren von Brunjean; sedermera Cronstedt ännu 1825; von Post 1850. För närvarande eges gården, tax. till 13,500 rdr, och jemte $5^1/_4$ mant. underlydande tax. till $36,862^1/_2$ rdr rmt, af kapiten C. R. von Post. Tillhörande äng är tillräcklig, och skogen uppfyller behofvet. Riddaren af Svärdsorden, majoren Cornelius U. Kruse af Elghammar dog här 1808. — Fordom skall en fröken Kerstin bott på Kustad, om hvilken folket ännu har att förtälja, och ej heller äro hennes många friare glömda. Söder om gården har man funnit lemningar efter en borg; på en höjd under Kusta har man funnit en dart eller stor knif af koppar.

**Kusten.** Skeppsvarf uti Göteborg, eges af intressenter och disponeras af kapiten C. E. Olsson. År 1860 uppgifves arbetarnes antal hafva uppgått till 94; ett skepp om 280 läster och ett fiskefartyg om 20 läster skola här då blifvit färdigbyggda; för verkställda arbeten upptages taxeringsvärdet till 75,300 rdr rmt, och fastighetsvärdet, inberäknadt för en ångsåg, till 100,000 rdr rmt.

**Kydingeholm.** Två och ett halft mantal frälse-säteri i Alunda socken, Olands härad af Uppsala län, beläget vid Stamsjön, har tillhört slägterna Wernstedt och Sack på 1600-talet. En här vistande Johan von Sack blef år 1676 dömd till döden för blasphemi. Sednare egare hafva varit en Rotenburg (död 1697), prof. O. Rudbeck d. Y.; omkring 1820 slägten Ulfsparre, 1847, jemte tillydande 4 mant., Åkersten; år 1860 tillhörde säteriet, tax. till 14,260 rdr, och jemte 2 mant. Drälinge samt andra 2 mant. tax. till 30,800 rdr rmt, kapiten Gripenberg, hvars fader majoren Carl Johan Wilhelm deltagit i 7 strider i Finland, hvarunder han erhöll tapperhetsmedaljen, och tre drabbningar under Norska fälttåget.

**Kyhlehof.** Ett mantal frälse-säteri uti Hångers socken af Östbo härad och Jönköpings län, beläget vid vägen mellan Hånger och Åminne, kallas ock Grästorp. Gården är föga bebyggd, dess egor äro icke af ortens bästa, men någorlunda vidsträckta; har såg uti sjön Widöstern. Öfverstelöjtn. Hans Kyhle, som fick Grästorp till sätesgård, gaf den namnet Kyhlehof. Efter Kyhle, omkring år 1730, var fru Lena Stake egarinna. Sedermera en L. v. Roxendorf 1740; fru Sandberg; tvänne hofrättsråder Schaij, far och son, samt baron Knut Sparre; prosten Bergvall i Åker, hvilken vid början af detta århundrade försålde gården till bönder. År 1860 egdes säteriet, tax. med qvarn och såg till 3,937 rdr rmt, af patron Isenberg.

**Kyleberg.** Sätesegendom uti Svanhals socken, Lysings härad och Linköpings län, som förr hetat Berga, består af 3 mantal frälse-säteri samt $3^{11}/_{24}$ mant. frälse- och krono-skatte; gården är belägen $^1/_4$ mil från kyrkan, ett stycke från sjön Tåkern, $1^1/_2$ mil från städerna Wadstena och Skenninge. Berga förekommer 1313, då Dan. Jonsson sålde en del deraf till Knut Jonsson; år 1636 lydde en half gård under Mossebo i Rinna, en egdes af Måns Perssons stjufson; 1650 egdes alla gårdarne af landshöfding Hans Kyle, af hvilken säteriet fått sitt nuvarande namn; egdes på 1680-talet af fru Cath. Kyle, som förlorade säterifriheten för bristfällig brukning, men återfick den sedermera; Kyleberg tillhörde 1700 A. J. Krusbjörn, 1726 fröken H. M. v. d.Pahlen, på 1750-talet i följd af testamente Marg. Hedv. v. Böhmen, gift med ryttm. Joh. Boy; på 1820-talet major Boys enka U. A. Bergenstråle; 1850 genom köp general Edenhjelm; nu likaledes genom köp hr Axel Dickson. Två af svenska armeéns veteraner, generalerna Boy och Edenhjelm, som bott på denna egendom,

hafva, den ene år 1861 och den andre i år 1862 aflidit, och torde en kort historik af deras lefnad böra få sin plats här. Båda hafva bivistat flertalet af de krig, hvari Svenska arméen under detta århundrade deltagit.

Sålunda har den förstnämnde, född på Kyleberg 1786, deltagit i Pommerska kriget 1807, i Norska kampagnen 1808, i kampagnen till Westerbotten mot Ryssarne 1809, i Tyska kampagnen 1813—14 samt slutligen i sednaste Norska kampagnen s. år. Derunder har han deltagit i efterföljande större och mindre affärer. År 1807 d. 29 Januari vid Teschenhagen, d. 16 Februari vid Niderhoff, d. 1, 14 och 31 Mars utanför Stralsund, d. 1 April vid Lydershagen, d. 3 April vid Anclams Damm, d. 9 April vid Torglau, d. 17 April vid Ückermünde, d. 14 Juli vid Pütt, d. 20 Aug. vid Galische-fehr, hvarvid flere skärmytslingar egde rum; år 1808 d. 17 April vid Björkebäck, d. 23 April vid Bärby, d. 3 Maj vid Prästebacka och Bärby, i Augusti i Enningedalen; år 1809 d. 18 och 19 Augusti vid Säfvar, d. 20 vid Ratan, d. 25 vid Piteå; åren 1813 och 14 vid Gross-Beeren, Dennewitz och Leipzig. Det var likväl egentligen under Norska kampagnen, som han tilldrog sig konung Carl XIV:s synnerliga uppmärksamhet. — Utrustad med en sällsynt helsa samt en liflighet i sinnet och en friskhet i hjertat, som aldrig visste af någon tyngande börda, bibehöll han sig ungdomlig och kraftig ännu intill sitt sista år.

General Edenhjelm, född 1778 i Elfsborgs län, ingick redan vid 10 års ålder som fändrik vid Elfsborgs regemente; kommenderades 1801 på skärgårdsflottan; ingick samma år på Göta artilleriregemente och befordrades der till stabskapiten; 1805 i Oktober kommenderades till Stralsund och deltog der såsom batterichef i arméens rörelser i Pommern, Mecklenburg och Lauenburgska landet; 1806 emottog ett batteri vid Wendes ridande artilleriregemente; 1807 deltog under Svenska arméens reträtt till Stralsund i åtskilliga affärer, under Stralsunds blokering och i de utfall, som derifrån skedde, samt blef då riddare af Svärdsorden; den 17 April tillfångatagen och afförd till Frankrike; 1810 i Januari återkom till Sverige efter skedd utvexling; 1813 kommenderad att såsom chef för första artilleridivisionen afgå med arméen till Tyskland; bivistade under detta fälttåg bataljerna vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig samt deltog i stormningen af Leipzig den 19 Oktober, då han blef svårt blesserad i venstra armen och fick flera kulor genom rockskörten; 1813 den 22 Oktober konstituerad öfverstelöjtnant i arméen, riddare af Ryska S:t Annæordens andra klass samt af Preussiska pour le mérite-orden; 1817 ledamot i krigsbefälet, samma år befordrad till öfverste och chef för Göta artilleriregemente; 1818 ledamot af krigsvetenskapsakademien och af Göteborgs vetenskaps- och vitterhets-samhälle; 1834 öfverkommendant å rikets vestra kust; 1835 den 14 November utnämnd till landshöfding i Bohus län, som han innehade till år 1843, då han vid 65 års ålder tog afsked och drog sig tillbaka till privatlifvet, efter hvilken tid han lefde dels på denna sin egendom och dels, efter egendomens försäljning, i Stockholm till sin död.

Till sin charakter och sitt väsende kunde Edenhjelm rättast benämnas en Svensk krigsman af gammalt skrot och korn, och detta i en vacker bemärkelse. Hans sätt att vara hade något enkelt och rättfram, men tillika välvilligt, som ingaf förtroende, hvilket han också rättfärdigade. Hans traditioner, uppfostran och hela lefnadsbana från barndomen hade hos honom utbildat ett strängt begrepp om krigsmannens pligter och om ordning, punktlighet och lydnad, hvilka han ock sjelf samvetsgrannt uppfyllde; men hans förtjenster voro derjemte hjertats, hvilket gjorde honom till hvad man kan kalla en far för sitt regemente och sin officerskår, medan han var chef för Göta artilleri, och han satte synnerligt värde på, att dess medlemmar förde ett hushållsaktigt lefnadssätt och icke gjorde skulder. Han var gift med Lovisa C. Boy.

Egendomen har, enligt uppgift från egaren, ett utsäde af 220 à 230 tunnor spannmål, 6 à 10 tunnor potates, 40 à 50 tunnor rofvor och kålrötter. Åkerjorden är indelad uti 3:ne särskilda cirkulationer, och är växtföljden i den första: 1:o rotfrukter, 2:o korn, 3:o klöfver, 4:o klöfver och timothej, 5:o hvete och 6:o hafra; uti den andra: 1:o hälften rotfrukter och hälften träde, 2:o hälften korn och hälften råg, 3:o klöfver, 4:o klöfver och timothej, 5:o hvete och 6:o hafra; samt uti den tredje: 1:o rotfrukter, 2:o korn, 3:o hälften klöfver och hälften vicker samt 4:o hvete. Som ängen och betesmarken äro otillräckliga, användas här årligen 5 à 6,000 t:r rofvor och kålrötter till nötkreaturen. Någon skog finnes: fiske i Tåkern; en större trädgård med en prydlig park. Alla nyare uppfinningar så väl af plogar som harfvar och såningsmachiner begagnas vid jordbruket. På sjelfva sätesgården, med en areal af 510 tunnl., 123 t:rs utsäde, taxerad till 26,430 rdr rmt, betalande i skatter cirka 410 rdr rmt, bodde år 1859: 127 personer.

**Kylestorp.** Två mantal frälse uti Espinge socken af Frosta härad och Malmöhus län, på 3 n:r, tax. till 30,010 rdr rmt, eges under Ousbyholms säteri.

**Kylingared.** Annex-socken till Böne pastorat, är belägen uti Westergötland, $1^1/_2$ mil o. n. o. från Ulricehamn — vid 630 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 15,252 tunnl., hvaraf 2,383 äro sjöar och kärr; 3,148 tunnl.

höra till Wartofta härad i Skaraborgs län och resten till Redvägs härad af Elfsborgs län. Tidan går genom ett vackert vattenfall ur sjön *Wållern*, som ligger mellan Årås och Kylingared byar, genom socknens mader, der stycketals är gjord en större kanal för ån, ned till sjön *Brängen* på gränsen mellan båda länen. Socknen, som består af $^1/_4$ mant. skatte, 2 krono, $21^1/_2$ frälse, med ett taxeringsvärde af 100,030 rdr rmt, uti Elfsborgs, och af $1^5/_8$ skatte, $2^3/_8$ frälse, tax. till 24,970 rdr rmt, uti Skaraborgs län, beboddes år 1805 af 719 och 1860 af 1,280 personer, häraf bodde 142 på hemmanen: $^{15}/_{24}$ mant. *Bäckanäs*, $^1/_2$ *Hiared*, $^1/_4$ *Strikebo*, $^1/_4$ *Wråna*, alla skatte, och $^1/_2$ *Grönebro*, $^1/_4$ *Kyrkberga*, $^1/_4$ *Sandvik*, $^1/_8$ *Starrebohl*, $^1/_4$ *Tranebohl*, alla frälse uti Skaraborgs län, der äfven det gamla herresätet Brängesås är beläget, som under namnet »Bræengesåhsa» redan på 1400-talet omtalas i riddaren Bengt Nilssons testamente, och som i senare tider egdes af Christian v. Braun, fader till skalden Wilhelm von Braun, som föddes här d. 8 Nov. 1813, (gården eges nu af landtbrukaren A. Pettersson); $^1/_2$ *Källeryd* och $^3/_8$ *Stufvered* skattskrifvas deremot väl här, men höra i ekklesiastikt hänseende till Fifflered. Kyrkan, 1 mil från moderkyrkan nybyggdes 1850, är ett »värdigt och skönt Herrans tempel». Längst fram i den nya kyrkan är i väggen inmurad en grafsten, som fanns liggande i den gamla. Denna sten har i hautrelief afbildade Erik Gyllenstierna, klädd i rustning, och hans fru Karin Bjelke i fruntimmersdrägt från 1500-talet, samt deras 9 barn. Traditionen förmäler om ännu en kyrka, som skall varit belägen vid Starhester, men hvars rudera nu äro försvunna. Ifrån 1634 till 1689 var Böne pastorat deladt i fyra. Thorerus Christophori Bonæus blef pastor i Kylingared 1653, i hela pastoratet 1689. Han anskaffade tvänne kapellaner, hvarigenom pastoratets delning förekoms. Efterträdaren Olavus Gudhemius' dotter Margaretha blef gift med komministern Lars Afzelius i Dala och sålunda stammoder för Afzelierna. — *Köpmanstorp* har varit boställe åt kapellanen i denna och Fifflereds socknar, tills det genom kammar-kollegii bref af den 9 Okt. 1722 utbyttes mot $^5/_8$ Elmered i Fifflered. — Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola, der under året 1859: 89 barn undervisades, medan 92 erhöllo undervisning hemma. Sockenbibliothek är här inrättadt. — Socknens namn förekommer olika skrifvet: »Kiölingared», »Kölingared» och i riddaren Bengt Nilssons testamente »Kylvingarudh», och man har till följd af sistnämda skrifsätt velat härleda det af orden: Kil, Winge och Ryd (af rödja). Folket på orten härleder det af »Kör Ingared» och säger att Ingareds kyrka flyttats och körts hit. Icke omöjligt synes namnet kunna härledas af Killing och Ryd, sålunda Killingaryd, synnerligast som folket uttalar ordet Kjölinge i stället för Killing. Stället kan då hafva varit en betesmark för killingar (gethjordar), eller ock har, på forntidaviset, vid kyrkans grundläggning på platsen blifvit nedgrafven en killing, såsom dess »vård». — Af fornminnen märkas i närheten af hemmanet *Walshall* en af de Gamles Ättestupor, der de kastade sig utföre, att med en frivillig död så mycket snarare hinna till Wallhall, gudarnes boning, då de icke haft lyckan att stupa i slag. Denna ättestupa, ock kallad *Werldens ände*, utgöres af en ned i sjön Brängen lodrätt stupande bergvägg, som sedan under vatten i samma läge fortsättes till flera famnars djup. Den skall vara större och bråddjupare än ättestupan vid Gullhammar i Götened pastorat, som omtalas i Rolf Götrikssons saga. Med anledning af en stor sten, kallad *Predikostolen*, som ligger ofvanom bergväggen och är utan stege nästan obestiglig, skulle kunna förmodas, att stället varit begagnadt af christendomens förkunnare, som utvalde dylika höga platser, för att bättre kunna höras af folket; dylika stenar med lika namn förekomma flerestädes i landet. Qvarlefvor af vidskepelse saknas här lika litet som annorstädes, och flera berättelser om troll vid Walshall äro ännu gängse bland menige man.

Af socknens större gods eger friherre G. Pfeiff *Åråå* säteri med Torpa qvarn, såg och kalkugn, 1 *Hökaberg*, $^1/_2$ *Flårekulla*; $^1/_2$ *Marbohemmet*, $1^1/_8$ *Stensered*, 3 *Wållered* $^1/_4$ *Kålarhemmet*, tax. till 34,650 rdr rmt; friherre J. P. Fägersköld eger $^1/_2$ *Baggekulla*, $^3/_4$ *Torpa*.

och $^{1}/_{4}$ *Tången*, tax. till 4,720 rdr rmt; 1 mant. *Hemryd*, tax. till 3,000 rdr, eges af en åbo; dessutom märkas: *Stockared*, som lydt under Årås säteri; *Ingared*, kapitensboställe af 2 mantal; på egorna här finnas lemningar af en ringmur och menniskoben (se ofvan om namnhärledningen). — Adress: Ulricehamn.

**Kylingsholm.** Egendom uti ofvannämnda socken, af 7 oförm. till $3^{5}/_{8}$ förm. mant. frälse i Kylingareds by, med den vackraste belägenhet, omgifven af park och trädgård, köptes 1812 från Åråsgodset och bebygdes för ståndspersoner samt förskönades betydligt af öfverstelöjtnant Bo Oxehufvud, som omorganiserade Westgöta-kavalleriregementets vargerings-bataljon samt bivistade 1807, 1808 och 1809 års fälttåg. Efter hans död 1824 tillföll egendomen svärsonen, nuvarande egaren, kammarherren Carl M. Wästfelt, som väsendtligen förbättrat densamma och var den förste, som på 1830-talet gaf folket i orten ett exempel på större mossodlingar. Godset med tegelbruk och qvarn, som drifvas jemte trösk- och hackelseverk af Tidans vatten, tax. år 1860 till 15,000 rdr rmt. Här finnes eller åtminstone har funnits schäferi.

**Kylsäter.** Ett mantal säteri i Fergelanda socken, Walbo härad och Elfsborgs län, på Dal, egdes 1563 af Kristoffer Torstensson på Ulfstorp, 1637 af Ivar Bagge, 1687 af fru Elisabeth Nijroth, som vid samma tid lät uppföra säteribyggnaden; egdes 1736 af ryttm. Ulfsparre, 1777 af kyrkoherden P. Ruderberg i Rölanda, som afled här på denna sin gård 1791. Eges nu af en bonde och taxeras till 4,500 rdr rmt. — *Kylsäter* Södra, 1 mant., tax. till 6,800 rdr rmt, har 2 åboer.

**Kymbo.** Annex-socken till Hvalstad pastorat, ligger i Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^{1}/_{2}$ mil söder från Falköping — vid 530 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 4,212 tunnl. fast land. Socknen, som består af följande byar och hemman: $4^{1}/_{4}$ mant. skatte, 1 krono, 2 frälse *Bäck*, 1 skatte, 1 frälse *Hällestorp*, $3^{3}/_{4}$ skatte, $2^{1}/_{2}$ krono, $3^{1}/_{4}$ frälse *Kymbo*, $^{1}/_{2}$ sk. *Moarp*, $^{1}/_{2}$ sk. *Svenstorp*, $^{1}/_{2}$ fr. *Kattarp*, $^{1}/_{4}$ fr. *Wässingsholmen*, tills. $20^{1}/_{2}$ mantal, har jemn mark, hvars jordmån är svartmylla, och beboddes 1805 af 333, år 1860 af 434 personer. Kyrkan, $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, byggd af sten, är gammal. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, gemensam för Hvalstad och Wättak; år 1859 var skolbarnens antal 51.

Af gods märkas: *Kattarp* med 1 mant. underlydande, tax. till 9,930 rdr rmt; $^{1}/_{2}$ frälse, $^{3}/_{8}$ skatte *Hällestorp* samt $^{1}/_{4}$ *Kymbo*, tax. till 6,680 rdr rmt; $^{1}/_{4}$ *Wässingsholmen*, $^{3}/_{4}$ *Kymbo*, tax. till 8,300 rdr rmt; byn *Kymbo* blef enskiftad 1806; 1 mant. *Bäck*, 1 mant. *Kymbo* ha varit frälse-säterier, roterade enligt Kongl. bref af den 18 Juli 1848. — Adress: Sköfde.

**Kyrkebo.** By af 1 mant. skatte med gästgifvaregård uti Breviks socken, Kåkinds härad af Skaraborgs län, belägen nära kyrkan, är skiftad i 9 delar; ifrån gästgifvaregården, på $^{5}/_{24}$ mant., är öfverfartsort öfver Wettern, äfvensom skjutsas härifrån till Forsviks bruk, Uddenäs och Rödesund.

**Kyrkebol** eller Stommen. Kyrkoherdeboställe af 1 mant. uti Ny socken, Elfvedals härad af Carlstads län, beläget vid Klarelfvens östra strand, $^{1}/_{8}$ mil från kyrkan, har en vacker omgifning af löfskog. Under hemmanet lyda 10 st. dagsverkstorp i Ny moderförsamling, ett kronotorp i Gustaf Adolfs församling, hvaraf arrendet uppbäres af Elfdals pastoratsinnehafvare. Skogsmarken är cirka en qvadratmil — minst 16 à 18,000 geom. tunnland. Boställsskogen är 6,500 geom. tunnl. Dessa stora skogar äro af förre innehafvaren, kyrkoherden Sv. Setterlund, upplåtna åt pastoratet till afbrukning, för gällsdelning och andra allmännyttiga inrättningar. Utsädet är $2^{1}/_{4}$ t:r råg, som gifva 7:de à 8:de kornet, 16 à 17 t:r hafra, 4:de kornet, 5 t:r potates, 8:de à 10:de kornet, andra sädesslag föga brukliga; taxeringsvärdet är 1,500 rdr rmt, och 70 inb. bo på hemmanet.

**Kyrkeby.** Helsobrunn i Wärmland, $^{1}/_{8}$ mil från Arvika köping; innehåller jern, i förening med vanliga salter. Här finnes äfven en badinrättning, hvarest bad af utmärkt god gyttja samt salta, jernhaltiga och andra artificiela bad erhållas.

**Kyrkefalla.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kåkinds kontrakt af Skara stift, utgöres af två socknar: Kyrkefalla, moderförsamling, samt Mofalla, annex, och innefattar $54^{1}/_{3}$

förm. mantal. Folkmängden, som år 1750 var 1,578, år 1805: 2,830, uppgick 1860 till 3,291 personer. Pastoratet, intagande mellersta delen af Kåkinds härad är en skogstrakt, och marken således ojemn. Jordmånen är, såsom vanligen i skogsbygd, af olika beskaffenhet. De hemman, som med sina egor omgifva ån Tidans bägge stränder, hafva mer och mindre bördig lera och gifva i goda år ansenlig afkastning. Andra, hvilkas sträckning går på något afstånd från nämda å, hafva mer lösjord, ler- eller sandmylla. Norra traktens hemman, såsom bestående af svag jord, lida merändels af missväxt, äfvensom södra traktens, der sand är den rådande jordarten. Ängarne äro i allmänhet bevuxna med löfskog, mosslupna och litet gifvande; betet magert. Lin odlas och trifves isynnerhet i norra trakterna. Vanliga jordfrukter, och isynnerhet potates, odlas med framgång på den lösare jorden. Med folkmängdens förökande har äfven åkerbruket stigit. Hemmanen hafva blifvit delade i smärre delar, ända till 24 och 32 delar. Kronoallmänningen Stöpen är till det mesta uthuggen samt upplåten till uppodlingar. Af skogar, som finnas inom församlingen, utmärker sig isynnerhet det s. k. Hertsberget såsåsom skogrikast. Skogens produkter utgöra ortens egentliga exportvara. Laggkärl förfärdigas i mängd och säljas i Skara och Lidköping eller utbytas mot säd på Falbygden. — *Kyrkefalla*, socken uti Kåkinds härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil n. n. v. från Hjo, $2^1/_4$ mil öster från Sköfde — vid 340 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 23,351 tunnl. fast land. Socknen, som år 1860 beboddes af 2,693 personer, består af $31\frac{2377}{2880}$ mant. sk., $3\frac{2303}{2880}$ kr., $8^7/_8$ fr. och taxerades 1860 till 472,550 rdr rmt. Kyrkan, af grof gråsten, är, ehuru tillbyggd 1736, för liten till folkmängden. Björnhufvudska slägten har en graf i kyrkan. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 404, hvaraf dock 297 undervisades hemma.

Af större gårdar märkas: säterierna *Häggatorp*, *Ingelsby*, *Pökan* med Årebergs stångjernsbruk och underlydande (se art. Häggatorp), tax. till 99,650 rdr; *Assarby*, 1 mant. frälse-säteri, *Flottebo*, 1 mant. skatte-säteri; 2 mant. *Ruder* med såg och qvarn, underlydande hemman äro: $^1/_4$ *Lannahult*, $^1/_4$ *L:a Tibro*, $^1/_4$ *Katebrunn*, $^1/_4$ *Tiåsen*, $^1/_4$ *Lagåsen*, $^1/_4$ *Stumpatorp*, $^1/_8$ *Humpstenstorp*, $^1/_8$ *Eneskogen*, $^1/_8$ *Johanstorp*, $^1/_8$ *Kostnadskroken*, $^1/_4$ *Hagåsen*, *Ruder* tegelbruk, tax. till 46,680 rdr; — $^1/_4$ *Tideberg* och $^1/_6$ *Torörstorp*, tax. till 7,130 rdr; *Friggesby* 1 mant., majorsboställe, tax. till 7,920 rdr; 1 mant. *Prestebohlet* med $^1/_4$ *St. Piggatorp*, tax. till 12,150 rdr rmt. Af öfriga hemman må nämnas: 1 *Spännefallen*, qvarn, en vädersåg; $2^1/_2$ *Carlshaga*, 1 *Grafven*, 1 *Årebohlet*, 1 *Sahlen*, 1 *Smuleberg*, 1 *Mossebo*, 1 *Anderstorp*, 1 *Backen*, 1 *Sprättebo*, $1^5/_8$ *Stora* och *Lilla Tholsby*, 1 *Hänebohlet*, $^1/_2$ *Svekhult*, m. fl. — Adress: Hjo.

**Kyrkerud.** Komministersboställe uti By socken, Näs härad och Carlstads län, af $^1/_3$ mant., tax. till 2,350 rdr rmt. Stället har sin egentliga märkvärdighet af att vara Esaias Tegnérs barndomshem. Gården har en täck och lugn belägenhet, på alla sidor omgifven med en mörkgrön garnering af barrskog, dock ej något högväxt minne från Olof Trätäljas dagar. Näst omkring är stället omgifvet af åkrar och ängstycken; och allra närmast boningshusen ligger på frånsidan en nätt trädgård samt på framsidan en rymlig plan, planterad med unga björkar och genomskuren af sandgångar. Midt på denna plan, framför ingången till manbyggningen, är en gräsbevuxen hög bildad, och på denna står Tegnérs minnessten af släthuggen granit, omkring 2 alnar hög utom sockeln af samma ämne. På framsidan af stenen står med förgyllda bokstäfver att läsa följande:

ESAIAS TEGNÉR
föddes här
den 18 November 1782.

Man hade föreslagit att härtill bifoga:

»Här hans vagga,
i Wexiö hans graf,
i Sången hans minne.»

men ansåg, att namnet jemte födelsedag och år var nog. Då fråga väcktes, att här resa en minnesvård, ville hela provinsen dertill bidraga; men By socken vindicerade sin företrädesrätt, att ensam bekosta minnesvården. På Kyrkerud finnes derjemte ett album, i hvilket ett större antal besökande tecknat sina namn, och ibland dessa skaldens efterlemnade maka, biskopinnan Tegnér. Den boning, i hvilken skalden föddes, finnes icke mer, ty för flera år tillbaka blef

den vid en ombyggnad flyttad från sin fordna plats, och några år derefter straffades denna vandalism på det sättet, att det härjande, eller kanske rättare, det hämnande elementet vid en eldsvåda jemnade huset med jorden. Efter branden tillvaratogs, såsom det enda minnet, ett stycke halfbrändt träd, hvilket skickades till fornsamlingarna i Stockholm.

Om hvarje ställe, der en stor ande lefvat och verkat, der man närmast känt flägten af hans vingar, värmts vid strålarna af hans snille samt upplifvats af hans umgänge, med rätta är minnesvärdt, så är detta äfven fallet med den bortglömda vrå, der Försynen låter en för sitt lands bildning och ära verkande storhet födas, — der han jollrat som barn, der han, jemte en lycklig och kärleksfull moders ömma smekningar, emottagit det första fröet af det himmelska utsädet, hvilket vuxit upp och burit frukt i herrliga skördar för samtid och efterverld. Att äfven de gamla höllo en stor mans födelseställe i helgd, synes deraf, att icke mindre än 7 städer i Grekland och Mindre Asien stridde om äran att vara Homeri födelseort. Frithiofssångaren sjunger sjelf på ett ställe:

»Du, som min barndom gaf din omsorg och din stämpel,
Ditt minne växer än, o hembygd, i mitt bröst!»

Som illustration till teckningen af skaldens barndomshem, tillåta vi oss anföra hvad han sjelf en gång sjungit:

»Jag vet det väl, ty jag har äfven längtat
till mina berg, till mina skogars sus.
Som skalden till sin himmel, har jag trängtat
till björkarne omkring min moders hus.
Ack! i hvar själ en hembygds bilder glöda,
mer blå är himlen der och rosorna mer röda.»

**Kyrketorp.** Annex-socken till Sköfde stad, ligger uti Kåkinds härad af Skaraborgs län, $^1/_4$ mil söder från staden — vid 380 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 4,166 tunnl. fast land, 150 tunnl. beräknas af Forsell vara sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 355 och 1860 af 499 personer, består af $8^3/_8$ sk., $3^1/_4$ kr., 3 fr., och tax. 1860 till 102,320 rdr rmt. Kyrkan är liten. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad och en oexaminerad lärare gemensam för Stenstorp och Brunhem; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 46, hvaraf dock 23 undervisades hemma.

Af större gårdar märkas: *Claëstorp,* 1 mant. frälse-säteri, med underlydande $3^{23}/_{48}$ mant. i byn *Henne,* $^1/_4$ *Wallmossen,* mjöl- och sågqvarn, *Bussadammen,* ett fiske, det hela tax. till 48,430 rdr rmt. Gården har ansenlig åbyggnad med vacker belägenhet. Godset utgöres för öfrigt af 5 mant. frälse, dels i Sköfde dels i Sjögerstads socknar; tillhörde år 1813 häradshöfding grefve C. G. Hård, år 1860 J. Malling på Ekhammar. *Kyrketorp,* $2^1/_2$ mant., tax. till 12,270 rdr, eges af possessionaten J. F. Palm; $1^3/_4$ mant. i byn *Töfvatorp,* tax. till 10,320 rdr, eges af löjtnant C. T. Ahlberg; $^1/_8$ *Sjön* eller *Sjötorp,* tax. till 1,090 rdr, eges af löjtnant C. Adelsköld. Öfriga byar och hemman äro: $2^1/_2$ mant. *Skulltorp,* $^1/_4$ *Bussatorp,* 3 sk., 1 fr. *Hene,* 2 sk. *Tofvatorp,* $^1/_4$ fr. *Kannikeruken.* — Adress: Sköfde.

**Kyrketorp.** Annex-socken till Stenstorps pastorat, ligger i Gudhems härad af Skaraborgs län, 3 mil från Skara, $1^1/_2$ mil sydvest från Sköfde — vid 430 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 740 tunnl. fast land. Socknen, som år 1805 beboddes af 212 och 1860 af 265 personer, består af två byar: *Kyrketorp* och $7^5/_8$ mant. *Öija,* med qvarn, tills. $9^1/_2$ skatte, 1 krono, $^1/_8$ frälse, och taxeras till 57,780 rdr rmt. Sedan 1817, då kyrkan raserades, är socknen sammanslagen med moderförsamlingen. På gränsen mellan Kyrktorp och Dala egor visas *Kung Ragvalds graf,* se härom »Dala socken.»

Af gårdar må nämnas: 1 *Kyrketorp,* $^1/_4$ *Öija,* tax. till 5,160 rdr; $^1/_4$ *Kyrketorp,* $^{13}/_{24}$ *Öija,* tax. till 4,630 rdr; $^3/_8$ *Kyrketorp,* $^5/_8$ *Öija,* tax. till 6,230 rdr, alla tre egendomarne egas af bönder; 1 *Kyrketorp,* kyrkoherdens tilldelningsstom. — Adress: Sköfde.

**Kyrkheddinge.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Bara kontrakt af Lunds stift, utgöres af två socknar: Kyrkheddinge, moderförsamling och Esarp, annex, samt innefattar $26^{11}/_{12}$ mant. Folkmängden uppgick 1860 till 1,972 personer. — *Kyrkheddinge,* socken uti Bara härad af Malmöhus län $^3/_4$ mil s. o. från Lund — vid 90 fots höjd öfver hafvet — omfattar 2,824 tunnl. fast land (häraf 903 tunnl. i Torna härad). Marken är temligen jemn utan berg. Jordmånen blandad med lera, mylla, grus och sand. Ingen skog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 560 och 1860 af 988 personer, består af $8^9/_{16}$ skatte, $3^5/_{24}$ krono, $1^9/_{16}$

frälse (häraf byn Wallby, $4^1/_{16}$ skatte, $^1/_8$ krono, $^5/_{16}$ frälse på 15 n:r i 65 delar i Torna härad) och taxerades 1860 till 196,240 rdr rmt (häraf 66,520 rdr i Torna härad). Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 164 barn. I socknen märkas: № 5, 1 mant. *Kyrkheddinge*, tax. till 7,200 rdr rmt, innehafves af kongliga akademien i Lund; № 2 och 4, 3 mant. *Hemmstorp*, tax. till 21,530 rdr rmt, af domkyrkan i Lund; — № 14, $^1/_4$ mant. *Kyrkheddinge*, tax. till 3,340 rdr rmt, är prestgård. — Adress: Lund.

**Kyrkholmen.** Denna holme i Stockholm, i fordna tider kallad *Myntholmen*, troligen af ett der beläget mynthus, utgöres af en klippa mellan Blasiiholmen och Skepps-holmen. Sitt nuvarande namn har den fått af en träkyrka, som uppfördes derstädes år 1629 och kallades Holmkyrkan, hvaruti Skeppsholms församling höll gudstjenst, till dess hon ödelades af den vådeld, som härjade på en del af Blasii-holmen och äfven förstörde Skeppsholms-bron den 12 Juni 1822. Flottbron, som i dess ställe anlades, har nu blifvit ersatt med en präktig kolossal jernbro, hvartill Rikets Ständer anslagit 350,000 rdr rmt. Här byggdes år 1784 det norra Slagtarhuset och 1790 inrättades här det s. k. *Sillhofvet;* dessa byggnader borttogos 1846 för att lemna plats åt det nya *Nationalmuseum,* hvars storartade byggnad nu till större delen betäcker Kyrkholmens klippa.

**Kyrkoby.** Egendom uti Eds socken och Grums härad af Carlstads län, med vackert läge vid Wenern, $3^1/_2$ mil från Carlstad, och $4^1/_2$ mil från Åmål, består af 1 mant. Kyrkebyn tax. till 16,000 rdr rmt, samt $1^1/_2$ mant. det hela tax. till 38,500 rdr rmt. Gården har väl underhållna åbyggnader, deribland mangårdsbyggnad med 21 rum. Arealen består af 316 tunnland 11 kappland åker och äng samt 637 tunnl. 25 kappl. skogsmark, hvarå finnes skog till afsalu. Egendomen tillhörde 1860 enkefru E. C. Bratt.

**Kyrkobyn.** Bergsmanshammare i By socken af Näsgårds fögderi och Stora Kopparbergs län, uppbyggd 1597, konfirmerad år 1689 för en härd och en hammare, hvarvid tillverkades 1860 endast $449^9/_{20}$ *skℓℓ* smide. Hemmanet Kyrkobyn, $2^7/_8$ mant. skatte, tax. till 7,940 rdr rmt, har fem egare, deribland brukspatron C. A. Rettig på Hemstanäs för 38 spannl.; hemmanet har varit enl. 1744 års jordebok förpantadt af kronan till fru Funk.

**Kyrkobyn,** eller Nyberg. Ett halft mant. säteri uti Ny socken, Näs härad och Carlstads län, fick säterifrihet 1666, egdes 1842—60 jemte säteriet Skönnebol m. fl. af kapt. B. Liljehöök. Tax.-värdet var 6,525 rdr rmt.

**Kyrkoköpinge.** Annex-socken till Gylle pastorat, ligger uti Skytts härad af Malmöhus län, $2^3/_4$ mil s. s. o. från Malmö, $^1/_4$ mil från hafvet — vid 40 fots höjd öfver detsamma — och omfattar 1,088 tunnl. fast land. Socknen, som år 1805 beboddes af 173 och år 1860 af 330 personer, består af $10^7/_{12}$ mant. skatte, med god och tillräcklig åker men obetydligt höbol. Taxeringsvärdet år 1860 var 139,190 rdr rmt. Kyrkan ligger $^1/_2$ mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för 40 barn. Af större gårdar märkas: $1^3/_{64}$ mant. i *Kyrkoköpinge* by, tax. till 15,710 rdr rmt, $1^{13}/_{360}$ mant. i *Mellanköpinge* by tax. till 11,770 rdr rmt; $^{11}/_{12}$ mant. i samma by, tax. till 11,460 rdr rmt; $^3/_8$ mant. ibm. tax. till 7,000 rdr rmt. — Minsta brukningslotten är $^1/_{128}$ mant. tax. till 100 rdr rmt. Adress: Trelleborg.

**Kyrkås,** ock kallad Sandbäck. Annex-socken till Lekåsa pastorat, ligger i Barne härad och Elfsborgs län, $2^3/_4$ mil n. n. o. från Alingsås, vid 310 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 2,453 t:ld. fast land. Marken är stenbunden, bevuxen till stor del med ljung, samt på få ställen jemn. Jordmånen består af svart- och sandmylla. Litet löfskog finnes. Socknen, som beboddes 1810 af 107 och 1860 af 218 personer, består af $1^1/_2$ mant. skatte, $2^1/_2$ frälse, tax. till $21,397^1/_2$ rdr rmt. Kyrkan, gammal och byggd af trä, är belägen $1^1/_5$ mil från moderkyrkan, i en ganska vacker äng med löfskog å ömse sidor. — Här finnas tre säterier: *Ingelstorp,* 1 mant. tax. till 1,500 rdr rmt, se den artikeln; *Gunntorp,* 1 mant. tax. till 5,100 rdr rmt, med 4 egare, och *Lunnabol* $^1/_2$ mant., tax. till 2,550 rdr rmt, med ett utmärkt vackert läge, tillhörde år 1813 fänriken Leonh. Frölich, år 1860 P. Melin. 1 mant. *Sandbäck,* i 7 delar, $^1/_4$ *Kyrkås,* stommen, $^1/_8$ *L:a Lunnabohl,* $^1/_8$ *Orreslätt.* — Adress: Skara.

**Kyrkås.** Annex-socken till Liths pastorat uti Jämtlands läns norra fögderi, $1^1/_4$ mil n. o. från Östersund — vid 1075 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Sundsjö, i söder till Brunflo, och i vester mot Ås, samt i norr till Lith. Arealen är 23,605 tunnl. hvaraf 65 äro insjöar och heta: *Ismund,* Millest- Näst- Gäll och Kläppsjön. Näringsmedlen äro de samma, som moderförsamlingens. Socknen, som år 1805 beboddes af 292 och 1860 af 382 personer, består af $7^1/_{18}$ mant. skatte, $^1/_3$ mant. krono i 43 delar och taxerades till 25,820 rdr rmt. Kyrkan, belägen 1 mil från modersocknens, reparerades på 1760-talet. Lemningar af ett gammalt kapell finnes $^1/_8$ mil öster härifrån.

Socknen består af följande byar: *Bringåsen, Brynje, Kläppe, Lungre, Skjör, Ismundlandet,* största gården är på 2 tunnl. i № 1 *Lungre,* tax. till 1,580 rdr rmt och minsta är på $^{23}/_{96}$ tunnl. i № 1 *Brynje,* tax. till 80 rdr rmt. Här finnas boställshemmanen $1^1/_2$ *Lungre,* tax. till 900 rdr rmt; *prestbohlet* $^1/_2$ tunnl. tax. till 180 rdr rmt. — Adress: Östersund.

**Kåfalla.** Egendom uti Fellingsbro socken och härad af Örebro län, vid Sverkersta- ån, $6^1/_2$ mil från Örebro, af $^1/_2$ mant. Kåfalla med qvarn och såg (tax. till 9,980 rdr rmt) samt $1^5/_{12}$ mant. i 6 olika hemman belägna i samma socken, med ett taxeringsvärde år 1860 af 28,000 rdr rmt, tillhörde samma år brukspatron H. P. W. Gahn. På hemmanets egor har varit ett jernbruk som först haft 2 hamrar för 4 härdar med 825 *skℓℓ* stångjernssmide och sedan år 1839: 3 hamrar och 2 härdar med $1101^{13}/_{20}$ *skℓℓ* privil. årligt smide af köpe- tackjern; år 1860 befanns bruket vara nedlagdt. Hela bruks- och landtegendomen har tillhört slägten Svedenstjerna, år 1840 enkefru Gahn.

**Kåfveryd.** (Kofveryd i jordeboken). Herregård om $1^1/_4$ mant. skatte i Öggertorps socken af Tveta härad och Jönköpings län, hette fordom »Kafveda», ligger vid Stensjön, $1^5/_8$ mil från Jönköping, och var ett kronorusthåll, som löstes till skatte af major C. ChristopherRibbing. Äldste kände egaren var en öfverst-löjtn. Schmitt 1680; år 1827 köptes gården af en friherrinna Hjerta, för 9,777 rdr bco, ännu år 1860 egare af gården, som samma år taxerades till 4,500 rdr rmt.

**Kåfvid** (i jordeboken), *Kåfö.* Ett mant. säteri uti Hofsta socken af Örebro härad och län, vid Långens vestra strand, 1 mil från Örebro, med underlydande $2^1/_4$ frälse, $2^5/_8$ skatte, tills. $5^7/_8$ mant, utgörande med 24 torp samt qvarn och såg ett gods, tax. till 34,700 rdr rmt, hvaraf säteriet tax. till 14,460 rdr rmt; arealen är 1,700 tunnland hvaraf 600 åker och 1100 skog och hagar. Utsädet är 44 t:r höst- och 120 t:r vårsäd, 50 t:r potates sättas. Gården nämnes redan 1315 (Quadhoui); tillhörde i slutet af 1600-talet, då det skrefs Kådevi, af fru Karin Bååt; omkring 1740 och 1777 af brukspatron Per Svedenstjerna; sedermera af protokollssekreteraren A. F. Falkenstedt, som sålde den år 1812 till generaladjutanten frih. Samuel Åkerhjelm inom hvilkens slägt den förblifvit tills år 1849, då Kåfö köptes af brukspatronen P. Hinnersson, hvilken år 1855 afträdde egendomen till sin son Erik Wilhelm Hinnersson.

**Kågeröd.** Alternerande regalt och patronelt pastorat, hörande till Luggude kontrakt af Lunds stift, utgöres af två socknar: Kågeröd, moderförsamling och Stenestad, annex, samt innefattar $39^3/_{16}$ mant. Folkmängden uppgick 1860 till 2,399 personer. — *Kågeröd,* socken uti Malmöhus län, ligger 4 mil från Lund, $2^1/_2$ mil n. o. från Landskrona — vid 105 fots höjd öfver hafvet — omfattar 13,333 tunnl. fast land, hvaraf 8,146 i Luggude härad, 3,799 i Rönnebergs och 1,389 i Onsjö härader. Marken är merändels ojemn, stenig och bergaktig. Rådande jordmånen är sandgrus, blandad med svartmylla och någon klappersten. Skog finnes dels ymnigt dels hjelpligt. Socknen, som 1805 beboddes af 1,412 och 1860 af 1,638 personer, består af $^{13}/_{16}$ mant. skatte 1 krono, $26^3/_4$ frälse i Luggude härad, $4^1/_2$ frälse i Rönneberga, $^3/_8$ sk. $2^1/_2$ fr. i Onsjö härad, tillsammans $35^{15}/_{16}$ mant, tax. till 203,360 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af två examinerade lärare för (år 1859,) 288 barn, medan 8 undervisades i hemmet. En bland ortens märkligare sägner är den om hr Gagge och munkpresten Hans, den för-

ste lutherske prest härstädes och som dessförinnan varit munk. På Brackegården i Simmelsberga by bodde vid reformationstiden en adelsman vid namn Gagge, som var en stor jagtvän. Han for alltid med full jägerianstalt till kyrkan och lät sina hundar följa med in i Guds hus, der de då förde oljud. Presten hade förgäfves gjort herr Gagge föreställning deremot, och då han en gång i sin predikan råkade af ifver att högt bestraffa Gagge för det dennes hundar bröto kyrkofreden, blef Gagge så förbittrad att han lade an på presten. »Kære herre skone dog vores gode sogneprest» sade då en bonde, som blef det varse. Då skall Gagge lemnat bonden till svar:

Vore han påfve i Rom eller bisp i Lund,
Skall han dock dö som en hund.

Herr Gagge måste för denna missgerning släppa till halsen åt bödelsyxan. Dels för att försona sitt brott, dels för att slippa galgbacken och på egna egor blifva afrättad och begrafven, gaf han en äng på 40 lass hö, kallad Sandängen, till prestgården. Han blef afrättad på Simmelsberga gata, och tvänne uppresta stenar utmärkte länge stället, der han undergick sitt straff och fick sitt hvilorum. Bland kyrkoherdar må nämnas mag. Peter Reinhold Klerck, död 1775, fader till tre utmärkta militärer adlade med namnet af Klercker. Den äldste sonen Carl Nathanael visade utmärkta prof på tapperhet vid Penemünde, Anclam och Pasewalk under Pommerska kriget, äfvensom under Finska kriget på 1780-talet; förde under 1808—1809-årens krig i Finland, tidtals befälet, och afslutade då den bekanta konventionen vid Olkjok. Adolf Klerck var en utmärkt skicklig artilleriofficer, blef general-major, förrättade år 1803 general-fälttygmästare-embetet i krigs-kollegium, dog 1818. Den yngste, Gustaf Fredrik, blef major, alla tre voro riddare af Svärds-orden. I kyrkan hvila i samma graf den fräjdade amiralen Nils Ehrenskölds enka och son; de bodde efter amiralens död på Knutstorp. I Kågeryds by dog den siste Urne i största fattigdom i ett gatu-hus, hvilket egaren af Knutstorp af barmhertighet lät honom bebo; en hans syster reste ännu 1730 omkring i Skåne som stortiggerska, den sista Urne i Sverige. Den förste Urne i Skåne skall varit Lave till Bälteberga. En hans ättling Knut Axelsson Urne egde Axevold och Möllarp, då Skåne kom under Svea välde. I Biograf. Lexikon läses om honom: »Han var en af de herrar, som undertecknade Malmö-recess. Och dessa subscribenter af 1662 så förgätna af dem, som njuta förmånerna utaf denna frihetsvinst, vunnen åt ett eröfradt landskap långt efter seger och fredsslut, borde everdeliga äras af ett landskap, som med större bördighet än det gamla Sverige, hvilket bestått blodet och myntet till segern, drager ännu så väsendtligen lindrigare skattebördor. Hvarje enormt egendomsvärde i Skåne har en ej ringa förklaring i — Malmö recess.»

I *Luggude härad* finnas följande gårdar och byar: *Knutstorp,* $7^1/_4$ mant. säteri med underlydande $1^1/_2$ *Bensige,* $^7/_8$ *Kågeröd,* 1 *Olstorp,* 2 *Simmelsberga,* $^1/_2$ *S:a* och *L:a Oppetuna,* 2 *Böketofta,* $1^5/_8$ *Knutstorps* by $^3/_4$ *Skattarp,* $^1/_2$ *Mullabo,* $^1/_2$ *Smedjegården,* $^1/_2$ *Oröd,* $^1/_4$ *Wieröd,* $^1/_4$ *Sörmölle,* $^1/_4$ *Tången,* $^1/_4$ *Kjellstorp,* samt $4^1/_8$ mantal, alltsammans tax. till 138,970 rdr rmt. $^1/_4$ *Kågeröd,* $^1/_2$ *Sonarp,* tax. till 3,570 rdr rmt, egas af majoren Berg von Linde. $^1/_4$ *Pålstorp,* $^1/_4$ *Stenlycke,* tax. till 2,800 rdr rmt, af hofrättsassessorn Berg. — $^1/_4$ *Sjöborg,* $^1/_{16}$ *Rofvehus,* $^1/_4$ *Rofvegården,* $^1/_2$ *Banseröd,* $^1/_4$ *Finstorp,* egas af bönder. Minsta brukningslotten är på $^1/_{16}$ mant. tax. till 500 rdr rmt. 1 *Kågeröd,* prestgård tax. till 4,500 rdr rmt. *Klockarebol,* tax. till 750 rdr rmt, I *Rönnebergs härad:* $^1/_4$ *Foglesång,* $^1/_2$ *Benarp,* $^1/_8$ *Assartorp,* $^1/_4$ *Westerslöf,* $^1/_4$ *Risagården,* tax. till 7,180 rdr rmt, egas under Knutstorp. — $1^5/_8$ *Möllarps* säteri med qvarn, $^1/_4$ *Gryttekullen,* $^1/_2$ *Skeppadrätten,* $^3/_4$ *St:a* och *L:a Bjernarp,* Axevolds mölla, allts. tax. till 19,790 rdr rmt, eges af major Berg von Linde. I *Onsjö härad:* $^3/_8$ *Damsgård,* tax. till 2,100 rdr rmt. Under Knutstorp egas $^1/_8$ *Björkebacken,* $^1/_4$ *Bögerup,* $^3/_8$ *St:a* och *L:a Teglaröd,* torpet *Skyttagårdshus,* $^1/_2$ *Långaröd,* $^1/_2$ *Nygård,* $^1/_4$ *Heagården,* $^1/_2$ *Hästhagen,* tax. till 14,180 rdr rmt. — Adress: Landskrona.

**Kåkind.** Härad af Skaraborgs län, utgör en del af det gamla fylkeslandet Wärend, och tillföll, enligt kon. Gustaf I:s testamente af år 1560, dess son hertig Magnus; men återgick till kronan före år 1594, då kon. Sigismund till hertigens underhåll anslog vissa räntor af häradet. Sedan hertigen aflidit år 1594, tillföll det 1604 hertig Johan, kon. Johan III:s son; men efter

hans död 1618 återföll det till kronan. Häradet innefattar 2 städer, Sköfde och Hjo, samt 16 socknar: *Sköfde* landsförsamling och f. d. Ryd, *Suntetorp, Sventorp, Forsby, Hagelberg, Kyrketorp, Wåmb, Warola, Wärsåhs, Kyrkefalla, Mofalla, Grefbäck, Brefvik, Foglås* med kapell, *Hjo* landsförsamling samt $1^7/_8$ mant. af Edåsa i Gudhems härad, tillsammans utgörande $345^{13}/_{32}$ mant. på en areal af 129,852 tunnl. af hvilka 1,527 äro insjöar, 23,074 tunnl. äro odlad jord och 13,334 tunnl. naturlig äng. Socknarna hade 1805: 10,407 inneb. 1860: 17,191 och de båda städerna sistn. år 2,597, och utgör alltså hela häradets folkmängd 19,788 personer. Beväringsmanskapet utgjordes s. å. af 459 man; 1,445 backstugusittare funnos. Sjöfart på Wettern idkades med 9 båtar. Tax.-värdet år 1860 var 3,043,350 rdr rmt, häraf 2,876,480 rdr rmt för hemmanen, 42,740 rdr rmt för 200 lägenheter, 18,000 rdr rmt för 1 bergverk, 23,870 rdr rmt för 15 manufakturverk och inrättningar, 82,260 rdr rmt för 101 qvarnar och sågar; dessutom finnas i häradet 22 fabriker, som, efter utsatta taxor, erlägga 53 rdr 34 öre i bevillning. Jemte häraderna Walla och Gudhem, utgör detta Höjentorps fögderi, samt i förening med nämda härader och Wilske en domsaga; häradets tingsställe är uti Wärsås by och socken. 2) *Kåkind*, kontrakt af Skara stift, utgöres af 8 pastorater: *Foglås*, 1 kl. reg.; — *Hjo* stads- och landsförsamling 3 kl. reg.; — *Fröjered* med Korsberga och Fridene, kons. af 2 kl.; — *Warola* (eller Walora) med Wärsåhs, Ljunghem och Edåsa, kons. af 1 kl.; — *Kyrkefalla* med Mofalla, kons. af 2 kl.; — *Daretorp* med Welinge och Brandstorp, reg. af 2 kl.; — *Acklinga* med Ångarp och Baltak, reg. af 2 kl.; — *Grefbäck* med Brefvik, kons. af 3 kl.; — kontraktets folkmängd utgjorde 1860: 21,118 personer.

**Kålbeck.** Två mantal säteri uti Bergstena socken, Kullings härad och Skaraborgs län, är stamgods för en gren af Lilljehööksslägten, hvars stamfader är Birger Bertilsson till Kolbäck, väpnare 1494; han var sonson till Peder Magnusson, den gamle, som äfven skref sig till Kolbäck, och lefde 1390. Sedermera har stället tillhört assessor M. Simmingsköld, död 1747, (se Bergstena socken) och 1816 majoren A. von Mentzer; 1860 kapten C. von Mentzer. Sätesgården jemte $5^1/_2$ mant. underl. qvarn och såg utgör ett gods tax. till 27,400 rdr rmt. Till gården hörer löfskog uti inegorna och fiske i några skogssjöar.

**Kålke** (Kolke). Skattehemman uti Frustuna socken af Daga härad och Nyköpings län, af $1^1/_2$ mant. skiftadt 11 delar, hvaraf den största på $^3/_8$ mant. tax. till 2,760 rdr rmt, den minsta $^1/_{12}$ mant. tax. till 620 rdr rmt. Ifrån bonden Anders härstädes härstammade i tredje led Claës Wirell adlad med namnet Lagerstråle, och som sålunda blef stamfader för den ätten. Se om honom under artikeln Länna.

**Kålland.** Härad i Skaraborgs län, omgifves i norr af Wenern, i vester af Dalbosjön, i söder af Åhs, Wiste och Barne härader, i öster af Skånings och Kinnefjerdings härader; till sistnämda utgör Lidan-ån gränsskilnaden. Det innefattar 21 socknar, nämligen de nedanstående under kontraktet angifna 6 första pastoraten, samt Hjerpås med f. d. Wedum och Höra, Ufvered, Häggesläd, Slädem, och $5^1/_4$ mant. af Trässberg, $9^1/_2$ mant af Lefverne, tillsammans utgörande $344^5/_8$ mant. med år 1860: 14,198 invånare, deraf 214 backstugusittare; beväringsmanskapet utgjordes af 523 man. År 1805 var folkmängden blott 9,455 personer. Arealen är 97,685 tunnl. af hvilka 346 äro insjöar, 34,927 odlad jord, 5,233 naturlig äng. Märkeligaste ställena inom häradet äro: *Läckö*, samt säterierna *Lindholmen* och *Traneberg*. Jemte häraderne Barne, Wiste och Åhse utgör detta härad en domsaga, med tingsställe i Örslösa by och socken, samt i förening med dessa och Kinnefjerdings härad, Läckö fögderi. 2) *Kållands* Kontrakt af Skara stift, består af 8 pastorater: *Råda* med Åsaka och Mellby, 1 kl. reg.; — *Sunnersberg* med Gösslunda och Strö, 2 kl. reg.; — *Otterstad* med Senäte, S:t Mariæ kapell och Läckö slottskyrka, 2 kl. reg.; — *Rackeby* med Skalunda, 2 kl. reg.;

— *Örslösa* med Söne, Wähla och Gillestad, 2 kl. reg.; — *Tådene* med Lava, Kjedum och Tranum, patron. af 2:dra klassen; — *Lidköping* med Härened och Hofby, 1 kl. reg.; — *Thun* med Friel och Karaby, 2 kl. reg.; — Kontraktet beboddes 1860 af 14,669 personer.

**Kållands ö**, fordom kallad Qvaldingsö, belägen i Kållands härad af Skaraborgs län, mellan Dalbosjön och Kinneviken, är till skapnaden nästan rund, med en tvärlinie af något öfver $^3/_4$ mil. Den skiljes från fasta landet medelst ett sund, benämdt Ulleresund eller Ullersvik, som på det stället, der landsvägen går fram till ön, icke är bredare än en större bäck, och hvarest finnes en bro, som förenar den med fasta landet. Ön innefattar Otterstads regala pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kållands kontrakt af Skara stift med en folkmängd af 2,033 personer på en areal af 15,876 tunnl. hvaraf 347 äro insjöar. Hemmantalet är $11^5/_8$ skatte, $12^1/_2$ krono, $6^1/_4$ frälse, och taxeringsvärdet 209,210 rdr rmt. Den förste som nedsatt sig på denna ö, skall, enligt folksägnen, varit en man, gemenligen kallad Sigge fiskare, om hvilken berättas i likhet med sagan om den första fiskarekoja, som byggdes på Agnesnäs, der nu Stockholm är beläget, följande: Han satt i sin fiskarebåt uti Kinnaviken nära Kinnekulla och talade med en stor lax, den han fångat:

«Lax, lax, lerbak!
Inte kommer du på bispens fat.»

(All fisk som Sigge tog, ville biskopen ha på sitt bord). Biskopens fogde, som hade kommit från den närbelägna biskopsgården i Husaby ned till stranden, att begära fisk till sin herres bord, hörde detta, hvarför han hotade:

»Det svär jag vid bispens hatt,
Du skall sofva i tornet i natt.»

Fiskaren förstod då, att det var säkrast att fly; han svarade:

Mitt vallmarsegel och ekebåt,
De skilja mig och bispen åt.

Hvarpå han hissade segel och stannade ej förr än i ofvannämda Ullersvik, och satte sig ned på ön, hvars första bebyggare skall varit Sigges efterkommande. Huru de stora stenrösen, ättehögarne och andra nu på ön befintliga minnesmärken tillkommit, berättar ingen sägen; men i konung Inge den Äldres tid tilldrogo sig följande märkvärdiga händelser: En stridslysten och orolig konung i Norge, Magnus Barfot, påstod att Wärmland och Westgöta-Dal till Göta elf och Wenern, skulle höra Norge till, och kom med en stor krigshär att tvinga nämda landskaper under sin lydnad. Sedan han tågat härjande och brännande genom Dal, kom han fram på hösten upp till Wenern. För att kunna bibehålla landet, lät han bygga på Qvaldingsö en borg af torf och trä, och föra dit mat och allt, som hehöfdes, samt gräfde en djup och bred graf deromkring. I denna borg lemnade han qvar trehundrade män och satte Sigurd Ullsträng till anförare öfver dem, dragande sjelf tillbaka med sin krigshär inåt Norge. När konung Inge förnam detta, började han att samla sig en krigshär, hvilket dock gick ganska långsamt. Slutligen när isen hade laggt sig, kom Inge till Sigurd Ullsträng, bedjande honom fara *hem till Norge igen med folk och vapen och allt det rof de hade tagit.* Härpå svarade Sigurd öfvermodigt, *att konung Inge skulle få annat att göra än visa dem bort, som hjord ur hage.* Konung Inge drager derföre med sitt folk in på ön och sänder då det andra budet, tillbjudande Norrmännen *att nu draga dädan med vapen och hästar, likväl skulle de lemna tillbaka, det de röfvat;* men de nekade äfven härtill. Konung Inge med sitt folk började alltså bestorma borgen. De fyllde grafven med stenar och träd, samt stötte och arbetade med stora stockar mot väggen, att den slutligen begynte gå sönder. Tillika kastade Svenskarne lågande eldbränder, itändande dermed borgen. Då begärde de Norrske lif och frid, och änskönt konung Inge hade kunnat låta nedhugga dem allesamman, lät han dem dock behålla lifvet, men sina hästar och vapen och allt, det de tagit, måste de lemna qvar, och då de så vapenlöse gingo ut ur fästningen, fick hvar och en ett slag af ris öfver länderna, hvarmed de gingo hem till Norge igen, tyckande sig hafva haft en neslig färd; men Markmännerna föllo åter konung Inge till och blefvo honom underdåniga.

Mest ryktbar blef derefter, i påfvedömets tid, på 1200-talet, den yttersta udden af ön, sedan biskop Brynolf i Skara der byggde det stora, fasta slottet Läckö (se den artikeln). Udden säges förut blifvit kallad Lakö af den myckenhet lake, som der fångades. Ibland landtfolket förtäljes ännu om konung Carl Gustafs vistande härstädes, och huru han i skogarna jagade hind och rå, under sitt besök hos sin syster, furstinnan Maria Euphrosyne, på Läckö slott. Efter denna furstinna uppkallades S:t Mariæ kapell, beläget på vestra sidan af ön, på den motsatta sidan var S:t Katarinas, som af hennes man, grefve Magnus G. de la Gardie förvandlades till ett hospital, men hvaraf nu föga lemningar synas. Jöns Lagerson Posse, Sveriges Rikes Råd och Man 1447—1467, och fader till den genom s. k. Wiborgska smällen ryktbare Knut Posse, fick för sina gjorda, trogna tjenster, af erkebiskopen Jöns Bengtsson och Erik Axelsson (Tott), Rikets föreståndare år 1447, bland andra gods och egendomar äfven Kållandsö.

Inom pastoratet eller på Kållandsö finnas följande byar och gårdar: 1 fr. säteri *Traneberg* tax. till 20,400 rdr rmt. *Läckö* kungsgård 5 mant, med underl. 2 mant. tax. till 64,507 $^1/_2$ rdr rmt, se dessa artiklar. — *Sunnerby* 1 sk. säteri, $3^3/_4$ mant. frälse, hvaraf $^1/_2$ mant. tax. till 5,400 rdr rmt, eges af borgm. Ahlberg, $^1/_4$ fr. *Hästhagen;* 1 *Wänsjö* krono-säteri, är öfverjägm.boställe. — $^1/_4$ *Wallen* boställe för glasmästaren vid Läckö slott; $1^1/_4$ *Sunnegate,* hvaraf $^3/_4$ mant. varit djurvaktare-boställe vid Läckö djurgård, sedermera tillfallit Läckö donation, enl. kongl. bref af 15 Jan. 1810; $^1/_2$ mantal är boställe för snickaren vid Läckö slott; 1 mant. krono *Skog* har varit doneradt 1615 med Läckö grefskap, reduceradt 1681 efter kongl. Maj:t bref af d. 10:de April s. år, nu mer kyrkoherdens tilldelningsstom; år 1851 ha 2 tunnl. jord blifvit afsöndrade härifrån till begrafningsplats för Otterstads församling; *Ottersta* 1 mant. stom, innehafves och brukas till prestbohl. — *Sunnegate* 2 mant. krono, häraf är 1 mant. enl. kongl. bref af d. 30 April 1852 tilldeladt såsom häradshöfd.boställe i domsagan № 1, ett mant. har varit slottssmedens boställe; $^1/_4$ Backa var doneradt med Läckö grefskap, reduceradt 1681, nu kapitensboställe. Detta och kyrkoherdebostället utgöra en halfö, med den vackraste belägenhet, omgifna på båda sidor af Wenern, hvars uddar och vikar äro bevuxna med löfskog. Å en annan sida visar sig Läckö slott med sina många torn. 1 mant. *Ekebo* varit boställe för byggningsskrifvaren vid Läckö slott. — $^1/_2$ *Wernamo, 2 Ullered,* 1 *Torp,* skatte- hemman. 2 *Senäte,* tax. till 12,225 rdr rmt, eges af löjt. R. Rohdin. Hemmanen *Låkjälle, Eke, Fäleviken,* 1 *Berg,* tax. till 4,500 rdr rmt, egas af protok.sekr. Rythén i Stockholm. — Under Traneberg lyda $^1/_4$ Lerbäcken, $^1/_4$ Nore, $^1/_8$ Karsviken med ångsåg, $^1/_8$ Lectarebacken, $^1/_8$ Hultet, $^1/_8$ Skafven, $^1/_8$ Olof Hänstorp, $^1/_8$ Häljestorp, allt tax. till 11,500 rdr rmt. — Adress: Lidköping.

**Kållered.** Annex-socken till Fässbergs pastorat, ligger uti Göteborgs läns Westgöta andel och Askums härad, 1 mil s. s. o. från Göteborg — vid 140 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 5,276 tunnl. af hvilka 301 äro insjöar. Marken är bergaktig, och rådande jordmånen är lera. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 494 och 1860 af 545 personer, består af $11^3/_4$ mant. skatte, $5^1/_2$ frälse, skiftade i 88 delar och tax. till 141,990 rdr rmt. — Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af gråsten och obekant ålder. På kyrkogården finnas 2:ne prydliga grafchor af sten för slägterna Almroth och Bagge. — Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola för (år 1859) 58 barn.

Här märkas: *Sagered,* se den artikeln. 1 mant. fr. *Ekan* tax. till 7,650 rdr rmt, eges af hr C. J. Sandberg; $^1/_2$ *Stretered* tax. till 6000 rdr rmt, som eges af krono-länsmannen och fogden Åkermans arfv.; $^1/_2$ *Sagered* tax. till 7,500 rdr rmt, under Sagered, $^1/_2$ mant. fr. taxeradt till 4,500 rdr rmt. De minsta brukningsdelarne äro $^1/_{160}$ mant. Tedebo tax. till 30 rdr rmt, och $^1/_{80}$ mant. ibm. tax. till 50 rdr rmt. *Kållerögården* 1 mant. skatte i 8 delar tax. till 7,210 rdr rmt, *Kållered* stom $^1/_2$ mant. skatte i 3 delar med 10 inb. tax. till 3,300 rdr rmt, $^1/_2$ *Lifveröd,* med skolhuset, taxeradt till 6,010 rdr rmt, har 21 inb. — Adress: Göteborg.

**Kållerstad.** Annex-socken till Åhs pastorat i Westbo härad och Jönköpings län, gränsar i öster till Åhs, i söder till Jälluntofta, i vester till Långaryd och i norr till Refteled, har en areal af 7,706 tunnl., hvaraf 1,227 vatten, och består af $6^1/_4$ mant. skatte, $^5/_8$ krono, $3^1/_4$ frälse, taxerade jemte 6 lägenheter, 5 qvarnar och sågar till 28,665 rdr rmt. Socknens sjöar äro små; sjön *Flaten* sträcker sig hit från Åhs. Jordmånen är ganska stenbunden. Folkmängden, som år 1805 var 352, uppgick 1860 till 463. Kållerstad (i gamla handlingar kallad Qvollerstad) uppgifves hafva fått sitt namn deraf, att S:t Sigfrid,

som hvilat här under sin resa mellan Wexiö och Skara, funnit stället vara en »kåller» (kall) plats; Wieselgren vill dock hellre tro, att slägten Kåller, med lika vapen som Trollarne, här förestått en hednisk kult, innan kyrka blef byggd härstädes. Den äldsta kyrkan var korskyrka, byggd af upprättstående tjocka ekplankor om en alns bredd och en tvärhands tjocklek; öfver främsta kyrkodörren stod årtalet 999 inskuret. En *Sigfridskälla* visas också. Ny kyrka byggdes 1759 och invigdes 1764; hon är offerkyrka, likasom den gamla, och står på den höga, spetsiga kulle, »der Sigfrid hvilade.» Kyrkan utdömdes 1835.

I socknen märkas *Staffansbo,* 1 mant. säteri, tax. till 3,885 rdr rmt, har små, men tämligen goda egor. En Clement Stolpe bekom det till sätesgård 1596; tillhörde 1770 kyrkoherden P. Elmströms arfvingar, eges nu af 4 bönder. — $^3/_8$ *Kållersta,* med qvarn, tax. till 1,290 rdr rmt. — $^7/_{32}$ *Hult,* tax. till 1,000 rdr rmt. — $^1/_4$ kr. *Stengårdshult,* tax. till 525 rdr rmt, indraget till generalförrådskassan. — $^1/_4$ *Kållersta,* klockareg., tax. till 585 rdr rmt, är komministersboställe. — $^1/_8$ *Lilla Skog,* kronolänsmansboställe. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{32}$ *Granstorp,* tax. till 45 rdr rmt. — Adress: Wernamo.

**Kålltorp,** Stora och Lilla. Två mantal säteri uti Gerums socken af Skånings härad och Skaraborgs län, äro redan omnämnda under artikeln Gerum, hvartill läsaren hänvisas. Efter Arvid Drake egdes säterierna af Peter Kijl till Apelnäs och Knut Håkansson Drake, båda gifta med bemälde Arvid Drakes döttrar. Sedermera fingo egendomarne särskilda egare. Stora Kålltorp tillhörde 1573 ståthållaren Arvid Svan, gift med Kjerstin Ribbing; deras måg, assessor Åke Hansson Soop, gift med Anna Swan, och har förblifvit inom Rehbinderska och Soopska slägten till omkring 1770, då det tillhörde en major Natt och Dag, sedermera vice presidenten A. J. von Köhler, som nybyggde och ansenligen uppodlade stället. Det tillhörde år 1812 kornetten, grefve A. Hamilton, gift med G. v. Hofstén. Kålltorp brändes af Danskarne år 1611. I en sandbacke vid smedjan, har år 1710 blifvit funna en mängd menniskoben och år 1731 i en brunn på 12 alnars djup bara musselskal. *Kila* eller *Lilla* Kålltorp egdes omkring 1611 af Måns Kihl, då det erhöll namnet Kila, och ärfdes 1653 af fru Anna Store; hvarefter det tillhört slägten Hård intill dess det, genom gifte med landshöfding G. Hårds dotter, tillföll majoren Leonh. Gyllenhaal, som deraf var egare år 1831. Här är vacker löfskog. — Stora Kålltorps gods taxeringsvärde var år 1860: 55,630 rdr rmt, och Lilla Kålltorps 17,630 rdr rmt.

**Kållängen.** Gästgifvaregård i Kjellby socken, Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, belägen på Kjellby ås; härifrån skjutsas till Forsshem i norr $1^1/_2$ mil, till W. Plana i nordvest $^3/_4$ mil, till Enebacken i nordost $1^3/_8$ mil, till Lidköping i vester $1^1/_4$ mil. I närheten stå tvänne runstenar på hvardera sidan af vägen. Inskriften på den till höger från Lidköping är: Ufr: auk: thor Raknir: risthu: sten: thinsi: iftir: Fatha: fathur sin: Den andra har blifvit hitförd 1669 från Skälfvums by, och satt i stället för en nu mer förstörd.

**Kålsäter** *(Kollsetter),* Södra, Vestra och Östra. By af 3 mantal skatte uti Gesäter socken, Wedbo härad och Elfsborgs län, på Dal, belägen vid Bohuslänska gränsen, är troligen det i historien omnämda ställe, der fredsfördraget slöts den 15 Febr. 1305 mellan konung Birger och hans bröder, hertigarne Erik och Waldemar, och icke såsom Fernow jemte andra författare med honom uppgifva Kålsäter i Gillbergs härad i Wärmland. Hertigarne erkände här, i närvaro af biskop Isar i Strengnäs, Torkel Knutsson, Per Ragvaldsson, Birger Pedersson, kamrer Holger Ulfsson m. fl., sin förbrytelse att hafva satt sig upp mot sin konung. De underkastade sig helt och hållet konungens herravälde med ed, hvilken i deras namn skulle afläggas af Matts Kettilmundsson samt Ivar, och förpligtade sig att göra och låta hvad deras broder dem tillsade för deras förseelse, med undantag, att de icke skulle föra krig mot konungen i Norge, ej heller hjelpa denne mot Danmark, lofvandes att troligen tjena konung Birger, hans drottning Margareta och deras barn. Fredsfördraget kan således både i anseende till innehåll och de dervid närvarande personerna, ingalunda anses för det minst betydliga, ehuru de ingångna förbindelserna tyvärr blefvo af kort var-

aktighet, ty redan den 8 Sept. 1306 fängslade hertigarne konung Birger på Håtuna, sedan de förut undanröjdt Torkel Knutsson, hindret för deras planers utförande, hvarefter de blefvo en tid herrskare öfver riket. — Byn, tax. år 1860 till 10,900 rdr rmt, hade s. år 22 åboer och 102 inbyggare.

**Kålsäterud** (i jordeboken), *Kolsäter*. Jernbruk uti Långseruds socken, Gillbergs härad af Carlstads län, består af 2:ne franche comté-härdar med 3:ne stångjernshamrar, ett manufakturverk med 2:ne stockar, 1 knipp- och 4 spikhamrar, allt med oinskränkt smidesrätt. Bruket är anlagdt år 1694, egdes på 1780-talet af fru Anna Lisa Welin, på 1790-talet, då det hade 2:ne härdar och $10^1/_2$ *sktt* hammarskatt, af major Bergenschjöld och brukspatron E. Schagerström. Den 24 Mars 1803 erhöll bruket privilegium på 2:ne plåthammare med 1 härd och 300 *sktt* stångjernsförädling; den 30 November 1814 erhölls privilegium på 2:ne hjulstockar med 2:ne knipp- och 3 spikhamrar till 550 *sktt* ämnesjerns förädling, och den 14 Juni 1825 på en ämneshammare med en härd och 300 *sktt* smidesrätt mot 6 *sktt* hammarskatt; vid den tiden hade bruket 1,050 *sktt* årligt smide. Den 6 Dec. 1841 erhölls Bergs-Collegii privilegier att förvandla plåthärden till stångjernshärd, samt att dervid, med begagnandet af en ny stångjernshammare i stället för de förut tillåtna 2 plåthamrar årligen tillverka 600 *sktt* stångjern, emot att derför erlägga 9 *sktt* hammarskatt från och med smidesåret 1843. Bruket uppgifves 1845 haft 5 härdar och 2,550 *sktt* privil. årligt smide af köpe-tackjern, utom manufakturverket vid Emilsdal; egare var då B. Eriksson. År 1859 egdes bruket af brukspatron G. Ullman; samma års tillverkning var 1,024 *sktt* 2 *lℓℓ* 9 *ℓℓ* smide, deraf 309 *sktt* 5 *lℓℓ* manufaktur, 2,000 *sktt* återstod såsom restsmide. Tillhörande landtegendom bestod af $^3/_8$ mant. hemman, hälften i Sågbacka qvarn i samma socken, tax. till 6,562 rdr rmt, samt $^{19}/_{24}$ mant. i Gillbergs socken. Under påfviska tiden funnos här Lönskogs och Åsneskogs kapeller, hvilka ödelades vid reformationstiden. Här uppgifves af Fernow m. fl. stället varit, der förlikningen ingicks mellan konung Birger och hans bröder hertigarne, se Kålsäter. — 2) **Kålsäterud**, egendom belägen i samma socken, af $^1/_2$ mtl skatte, tax. till 10,950 rdr, och jemte underlydande $^7/_{12}$ mant., en lego- och saluság till 30 tolfter blockars försågning (tax. till 15,000 rdr) hälften i Sågbacka qvarn af 3 par stenar, tillsammans tax. till 35,325 rdr rmt, eges af hr A. Renström.

**Kånna**. Annex-socken till Angelstad pastorat, ligger i Sunnerbo härad af Kronobergs län, mellan Ljunga i öster, Hamneda i söder, Annerstad i sydvest, Angelstad i vester och Ljungby i norr, har en areal af 11,618 tunnl., hvaraf blott 208 äro vatten, och innefattar $18^3/_8$ mantal, af hvilka $10^2/_3$ äro skatte, $1^3/_4$ krono, samt $6^1/_4$ frälse, skiftade i 86 brukningsdelar. Taxeringsvärdet 1860 var 93,550 rdr rmt. På skog är brist; torf användes till bränsle. Folkmängden, som på 50 år ökats med 400, var år 1860: 865 personer. Kyrkan, belägen 7 mil från Wexiö, $^4/_5$ mil från moderkyrkan, af sten, är 28 alnar lång, 11 alnar bred med 10 alnars medelhöjd. Bland fornlemningar märkas tre runda högar i en linie uti Berghems gärde, tillika med andra stensättningar.

I socknen märkas: Säteriet *Orberg*, om $2^1/_2$ mantal; dessutom finnas följande byar och hemman: $3^3/_4$ sk. *Berghem;* $^1/_2$ kr. ibm, tax. till 1,100 rdr rmt, utgör jemte $^1/_2$ mant. i Kånna by, tax. till 1,000 rdr rmt, komministerboställe. — $1^3/_8$ sk., 2 fr. *Kånna*. — $^3/_4$ kr. *Haghult*, tax. till 4,700 rdr rmt, är sergeantboställe. — 1 sk., $^1/_2$ fr. *Qvänjarp*. — $^1/_4$ sk. *Lunnarp*. — $1^1/_4$ sk., $^3/_4$ fr. *Bäck*. — 1 sk. *Trollestorp*. — $^1/_4$ sk. *Grytåsa*. — $1^1/_2$ sk., $^1/_4$ fr. *Dragaryd*. — Adress: Ljungby.

**Kåragården** uti Hemmesjö socken, Konga härad af Kronobergs län, i byn Risinge, om $^3/_4$ mant. frälse, tax. till 3,300 rdr rmt, lyder under Åryd säteri. Här föddes 1634 Gudmar Kåhre, hvars minne blifvit förevigat genom stipendium Kåhreanum vid Uppsala universitet. Bland de ynglingar, som deraf njutit understöd må nämnas C. P. Thunberg, hvilken, såsom stipendiarius Kåhreanus, begaf sig på sin bekanta resa, hvaraf resultater uppstodo för europeisk ryktbarhet.

**Kåramo**. Hemman uti Ryssby socken vid Kalmar, om $^3/_8$ mant. skatte, $^5/_8$ frälse, tax. till 6,750 rdr rmt, äro

skiftade mellan 8 egare; på hemmanen bodde år 1860: 76 personer. — Bonden Håkan Börjesson och dess hustru Kerstin Trulsdotter bodde på detta hemman, då sonen Truls, som kallade sig Kåhre, föddes 1600, hvilken vann i sin tid en stor ryktbarhet, som ännu, $2^1/_2$ sekel efter hans födelseår, ej försvunnit. Föräldrarnes fattigdom, synnerligen enkans, då fadren Håkan dött, tvingade gossen, som redan börjat studera, att ingå i skräddarelära. Men han lemnade snart detta yrke och begaf sig åter till Kalmar skola, födande sig förnämligast genom sång utanför portarne. Understöddes sedermera af Axel Oxenstjerna, hvarefter han anträdde sina vidsträckta utrikes resor. Återkommen till fäderneslandet blef han assesor i Justitie-kollegium, 1661 assessor i Stockholms Embetskollegium, dog 1672. Hans namn har riks-historiegrafen Widekindi förvarat i latinska verser, hvilka pryda hans marmorvård i Stockholms Storkyrka.

**Kårby.** Post- och gästgifverihemman af 2 mant. skatte i Törnesfalla socken, Södra Tjust härad och Kalmar län; härifrån skjutsas till Westervik i o. s. o. $1^3/_4$ mil, till Grönhult i v. s. v $1^3/_4$ mil, till Hallingeborg i n. v. $1^1/_8$ mil, till Seglorum i norr 1 mil — vägen är ganska angenäm, isynnerhet omkring hafsviken; hvilken formerar en bugt in i landet ända härifrån till Westervik och presenterar med mångfaldiga omvexlingar gårdar och vackra öar, hvilka alla på afstånd synas uppstiga ur vattnet — i söder till Lund 1 mil — är till det mesta skog, men äfven här ligga enstaka nätta landtgårdar, belägna på grönskande bergssluttningar eller vid sjöar, förskönade äfven af ensligheten.

**Kårberg.** Bergsmanshammare uti Ramsbergs socken af Örebro län, hvars anläggningsår ej har kunnat utrönas, men måste vara särdeles långt tillbaka. Mosselius nämner att den fordom egt 800 *sktt* stångjernssmide; den var således en af de betydligare i denna bergslag. År 1750 var dess tillverkning sjunken till 200 *sktt*; men enl. bergskollegii resolution af den 12 September s. år, erhölls en tillökning af 140 *sktt*. I början af detta århundrade inrymdes der Wasselhyttes hammares stångjernssmide med 300 *sktt*; men 340 *sktt* smidesrätt bortsåldes enl. bergs-kollegii utslag den 5 Juni 1809 till Lannafors bruk. Nu mer är smidesrätten 400 *sktt*, som dock aldrig till fullo begagnas, hvarföre delegarne här ega ett betydligt restsmide. Smidet nedlades här på tvänne år från d. 1 Nov. 1854, enl. bergs-kollegii utslag d. 17 Aug.; under tiden ombyggdes 1856 och 1857 dammen och stångjernssmedjan, som varit gemensam med Storå masugn alltsedan 1815, då den redan 1541 förekommande Kårbergs tackjernshyttas masugns sista blåsning verkställdes. År 1860 uppgick stångjernssmidet vid 1 härd och 1 hammare till 297 *sktt*, tax. till 11,400 rdr rmt. Smidesstämpeln utvisar ett sammanbundet K och H; afsättningsorten är Stockholm. Kårbergs by af $1^{53}/_{64}$ mant., tax. till 13,720 rdr rmt, hvaraf Blanka grufvelag eger $^{31}/_{64}$ mant., och Stråssa grufvelag $^5/_{32}$ mant.; minsta delen är $^1/_{64}$ mant., tax. till 80 rdr rmt.

**Kårböle** kapell uti Färila socken i Norra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, $12^3/_4$ mil n. n. v. från Hudiksvall — vid 770 fots höjd öfver hafvet. Areal, hemmantal och taxeringsvärde inbegripas i moderförsamlingens. Kårböle beboddes 1830 af 131 och 1855 216 personer. Byn Kårböle, $14\frac{5}{12}$ öresl. $= \frac{173}{192}$ mantal, och taxerad med qvarn till 6,980 rdr rmt, ligger med sitt kapell och goda åkrar, midt i en skog, och har 126 inbyggare. I kapellet anmärkes, att predikstolen är öfver altaret. Ifrån gästgifvaregården skjutsas till: *Kålsäter* i Jämtland i vester, $3^1/_2$ mil. Det långa hållet har nästan blott skog, först gran och sedan låg björk. Vägen beskrifves såsom mycket stenig och gropig, den följer längs Kårsjön, der den sammanträffar med vägen från Öfver-Hogdal, härifrån går det uppföre ett par långa, men ej särdeles breda bergsryggar, neml. Fager- och Kårberget; på halfva vägen ligger byn Wårsjö vid sjön af samma namn; kort innan vägen går öfver gränsen, skärs hon af en annan, som går till Ångersjö kapell. — Till: *Öfver-Hogdal* i nordvest, ock $3^1/_2$ mil. Denna väg går äfven genom skog, till en del följande Ljusne elf, 1 mil ifrån Hogdal passeras denna elf, hvarefter

vägen går genom flera byar. — Till: *Lillbyn* i Färila socken i sydost, 4 mil. På de första $^3/_4$ milen till Ångerkrogen har man furu- och björkskog, en sågqvarn och en förfallen skans vid Ljusnaelfvens branta stränder. En fjerdedels mil härifrån leder en gångstig till vattenfallet Laforssen, sista stället för laxfisket i elfven. Klimatet här är ganska sundt, och torde, jemte ett måttligt lefnadssätt bidraga, att personer bibehålla ett så ungdomligt och friskt utseende, att de icke sällan hållas för 20 à 30 år yngre än de äro. — Adress: Ljusdal.

**Kåreholm.** Tre mantal frälse-säteri bildadt af 1 mant. Kåreholm, $^1/_2$ Dräg, $^1/_2$ Rägnelöf, $^1/_2$ Brännkärr och $^1/_2$ Härstad, uti Rönö socken, Björkekinds härad af Linköpings län, har utmärkt vacker belägenhet vid *Trännöfjärden*, sjelfva mynningen till den djupt in i landet trängande *Slätbaken*, $^1/_4$ mil från kyrkan, 4 mil från Norrköping, 3 mil från Söderköping. Säteriet utgör med underlydande $3^1/_8$ mant. i samma socken, tax. jemte säteriet till 65,550 rdr rmt, och $^3/_8$ mant. i Ö. Ny samt flera i Skällvik, ett betydande gods, i senare tider mycket uppbrukadt. Säteriet har en i senare år uppförd stor och vacker manbyggnad af sten. Här finnas äfven vädersåg och väderqvarn, tröskverk, en bland de största trädgårdar i orten, samt ett ovanligt godt fiske, som lemnar, utom fjällfisk och strömming, en fisk kallad Prigg, i sådan mängd, att deraf vissa år kunna kokas 1400 kannor olja, förutom det betydliga gödningsämne, som deraf erhålles; här är äfven för ost-tillverkning inrättadt ett förmånligt osttryckeri. Kåreholm har fordom tillhört Oxenstjernska slägten; en Stenbock; gr. Axel Lilje; såldes af fru Hedvig Sack till kapiten Axel de Geer; har i senare tider tillhört öfverstinnan Meijerhjelm 1783, landshöfding Fr. B. Örnfelt, som dog här 1795, slutande den friherrliga ätten; friherre G. Posse genom gifte med Gustafva Örnfelt, hofpred. E. Berton genom köp; major Christian von Yhlen omkring 1825; och ryttm. grefve Nils Mörner, allt genom köp, 1850—53; häradsh. Julius Mörner, genom gifte. År 1860 var kammarjunkaren gr. J. O. Mörner på Björksund i Södermanland egare. På Kåreholms egor ligga *Arvidsbergs* koppargrufvor, se den artikeln.

**Kårsta.** Socken i Långhundra härad af Stockholms län, omgifven af Närtuna i norr, Rö i öster, Wada och Garn i söder, samt Frösunda i vester, der Åkers-ån och Helgö-sjön förnämligast utgöra gränskilnaden, innehåller 0,535 qvadratmil land, 0,011 vatten och ligger i allmänhet på 160 fots höjd öfver hafvet. — Socknen sluttar till större delen mot sydvest, dit äfven sjön Sparrens vatten från nordost utgår till Helgösjön snedt igenom landet, som här utgör en af åsar och bergshöjder afbruten slätt. Den mer berglända, något skogbevuxna och särdeles på löfträd rika östra delen genomskäres af det vattendrag, som, kommande från Garn i söder, går åt nordost till Jälnan, på gränsen till Rö. Jordmånen är dels lera, samt till en ej ringa del sand- och mojord. Åkerbruk idkas jemte ängsskötsel och skogsafverkning. Hemmantalet är $27^7/_8$ förm. mant., hvaraf $13^3/_8$ skatte, 2 krono, samt $10^1/_2$ frälse; fastighetsvärdet år 1860 var 242,280 rdr rmt. Folknummern år 1815 var 608, år 1840: 780 på 142 hushåll, år 1860: 790. Förbi kyrkan går en väg mellan Wada och Närtuna; från Frösunda möter en annan vester ifrån; från Stockholm utgår en dylik till Roslagsvägen österut, hvilken genomskär östra delen i nordlig rigtning, mellan Garn och Rö, förbi Halls gästgifvaregård. — Kårsta (Corsta) nämnes i början af 1300-talet såsom hörande till Långhundæri; det är numera annex till Frösunda af Seminghundra härad. En runsten finnes i kyrkan, andra i södra bygden vid Broby och Wällestad. Från slutet af 1600-talet skrifves: Vid Mällestadh by i Korstadh finnes en runsten med runskrift. Om denna sten berättas, att för många år sedan hände det, att då några hade rört och vändt honom, för att läsa inskriften, hade de blifvit galna och ursinniga. Uti Saalby gärde, nära vid gården, är en stor jordhög, om hvilken berättas, att då en bonde för några år sedan der tagit jord att föra på sin åker, blef han dödssjuk och dog deraf.

*Kårsta by*, $^1/_2$ mant., komministerboställe. Kongl. Akademien i Uppsala eger $1^1/_2$ *Kårsta*

*by*, 1 *Tjusta*, $^1/_2$ *Söderhall*, $^1/_2$ *Sunnarby*, tills. tax. till 22,160 rdr rmt. Magister Åkerlund eger *Backa*, 1 mant. med underl. $2^1/_8$ mant. med tegelbruk, allts. tax. till 47,515 rdr rmt. Jan Jansson eger $^8/_{11}$ *Salby*, $^{15}/_{16}$ *Sunnarby*, tax. till 15,600 rdr rmt. Carl Rydén eger *Ekskogen* 1 mant., $^1/_3$ *Mälsta*, tax. till 8,100 rdr rmt. Lagman Boströms enka eger frälseräntan af 3 mant. *Ledinge*, tax. till 12,700 rdr rmt; byn är delad i 6 lotter. Hofkamrer Wiboms arfvingar ega frälseräntan af 2 mant. *Söderhall* och af *Kullängen*, tax. till 9,960 rdr rmt; Söderhall är skiftad i 8 delar. — Adress: Stockholm och Mörby.

**Kårsäter.** Egendom nära Norrköping, finnes omnämnd under artikeln Korsäter; här må tilläggas, att författaren till det bekanta verket *Ostrogothia Literata*, eller: »Det lärda Östergötland från äldre tider framstäldt och till närvarande fortsatt», samt *Samlingar om Norrköpings stad*, m. fl., assessor H. Brand tillbragte sista delen af sin händelserika lefnad på denna sin egendom och afled här 1781. Om honom kan närmare upplysning fås i Biografiskt Lexikon, Ny följd, II Band., sid. 237.

**Kårtorp.** Ett mantal säteri uti Wedums socken, Kinne härad och Skaraborgs län, har ifrån äldre tider tillhört slägten Dufva, till dess L. Dufva den 2 Okt. 1642 sålde det till N. Kagg, på Kjällstorp för 2,000 rdr specie. Det tillhörde år 1813 krigsrådet C. Schulzer, år 1860 jemte underl. $1^1/_4$ mant. och Rossqvarn, af enkefru Troselius; hela taxeringsvärdet var 22,100 rdr rmt. $^3/_4$ mant. *Kårtorp*, tax. till 4,990 rdr rmt, egdes s. år af en hemmansegare.

**Kårud** *(Kårened)*. Ett mantal säteri, se Millesviks socken.

**Kåröd.** Ett mantal frälse-säteri uti Myckleby socken af Oroust Östra härad och Bohus län, har ett vackert läge vid Hafstensfjorden, vidsträckta egor, samt god barr- och ekskog, och hålles för att vara det bästa hemman på Oroust. Här utsås årligen omkring 50 t:r i ypperlig jordmån, och höstas omkring 400 lass hö. På egorna ligga 18 torp. Taxeringsvärdet är 20,760 rdr rmt. — En viss Simon Eriksson erhöll denna gård af konung Christian II år 1532, fri från all ränta och tunga, sannolikt såsom belöning för någon denne konung bevisad tjenst under hans infall i Bohus län nämnda år. Efter honom har Kåröd tillhört ståthållaren i Norge och riddaren Vincentz Lunge; köptes 1633 af danske krigskommissarien Daniel Bildt, som derå fick säterifrihet, hvilken dock, under general-qvarterm. M. Liljas ego, gift med Margareta Bildt, hvilka pantsatt gården, förlorades 1694, då gården reducerades till kr.-skatte och upphöjdes till 2 hemman; men utbyttes åter till 1 m:t. säteri, enl. kommerce-kollegii resolution d. 18 Juni 1720, af öfverste Daniel Bildt, härstammande i 4:de led från förutnämnde Lunge. År 1789 egdes gården af ryttm. Nils Hård, som förpantade och försålde den till bönder. För närv. eges säteriet af 4 bönder; den största delen är om $^{13}/_{32}$ mantal. På hemmanet och underlydande torp bo 100 inbyggare.

**Kåseholm.** En sätesgård uti Tryde socken, Ingelstads härad af Christianstads län, af $1^1/_4$ mant., tax. till 21,000 rdr rmt, har, efter sin storlek, ymnigt höbol, god skog, prydlig mangårdsbyggnad af sten, med en trädgård. I början på 1600-talet egdes säteriet af en Anders Kåse. Dennes syster Malin skall hafva lefvat gift i 90 år. Om egendomen berättas af Barfod följande sällsamma historia: Egaren af densamma nedgräfde derstädes år 1676, då han skulle resa upp åt landet, en summa af 14,000 karoliner i silfver, köpeskillingen för den af honom sålda egendomen Hjularöd. Återkommen efter fredsslutet med Danmark, insjuknade han hos sin vän Hans Ramel på Maltesholm, samt omtalade för honom den nedgräfda skatten, men förlorade talgåfva och sansning just då han ville nämna stället, hvarest den låg gömd, och dog i sådant tillstånd. Hans förtrogne tjenare afled vid samma tillfälle i en sjukdom, hvilken beröfvade honom förståndets bruk, och hemligheten gick med dem i grafven. De efterföljande egarne hafva gjort sig mycken men fruktlös möda, att upptäcka de sålunda förlorade penningarne. År 1777 var ryttmästaren H. J. Coijet egare af Kåseholm, samt år 1860 landtbrukaren C. Torslow. På egendomen bodde sistnämnde år 40 personer.

**Kåsäter,** *Kåsetter* (i jordeboken). Fyra mantal skatte-säteri uti Götlunda socken, Glanshammars härad af Örebro län, $3^1/_4$ mil från Örebro, utgör med

underlydande $5^5/_8$ mant., ett gods, tax. 1860 till 48,630 rdr (hvaraf sjelfva säteriet 27,540 rdr rmt). Efter anteckning i jordeboken har hr Conrad Falkenberg (troligen son till rikskammarrådet Leonard Falkenberg, död 1654) tillbytt sig denna egendom 1667; den är efter reduktions-kommissions bref af den 20 Dec. 1689 förklarad som pur frälse. Hvem som innehaft egendomen vid den tiden kan ej med visshet uppgifvas, då efter Tuneld och Tham m. fl. det skall varit landsh. Lennart Ribbing, hvilken dock var död 1687, ofvannämde Conrad Falkenberg dog 1688. År 1694 befinnes en fru Catharina Falkenberg vara egarinna af godset, detta har troligen varit landshöfding Ribbings enka, som var syster med ofvannämde Conrad Falkenberg, och troligen den som grundadt säteriet. Hon skall sedan sålt egendomen 1705 till öfverste Jacob Lilljeström, inom hvilken slägt den alltsedan förblifvit och egdes 1860 af majoren F. D. Lilljeström.

**Käfsjö.** Annex-socken till Åkers pastorat, ligger i Östbo härad af Jönköpings län, 6 mil sydvest från staden Jönköping, samt $8^3/_4$ mil från Wexiö, gränsande i norr och öster till Åker, i söder till Wernamo, i vester till Kulltorp, Gnosjö och Åsenhöga, har en areal af 22,290 tunnl., hvaraf 1,221 sjöjord, som genom Häradsö och Käfsjö-sjöarnes sänkning blifvit gagnelig, 383 tunnl. åker, 7,067 tunnl. skogs- och betesmark, 7,883 tunnl. mossar och 2,901 tunnl. sjöar, gölar och bäckar. Socknens norra del är högländ och utgöres till en stor del af skogbeväxta bergshöjder, hvaremot den södra är mycket lågländ och består af nästan en enda slätt, hvaraf den s. k. stora mossen upptager största arealen. Sjöarne och gölarne inom socknen, jemte de i gränserna belägna, utgöra tillsammans 19 st. Största vattendraget kommer från Långasjön, och rinner derifrån under namn af Lagan genom flera sjöar samt faller slutligen ut vid Liljenäs i sjön Bolmen. Några vackrare utsigter har icke socknen; men färdas man fram häradsvägen från Skillingeryds åt Höckhults gästgifvaregård har man från backen nära sistnämda gård en fri utsigt af hela slättlandet, då kyrkan presenterar sig rätt fördelaktigt i fonden mellan de stora mossarne. Jordmånen är i allmänhet mycket svag. Åkerjordens beskaffenhet omvexlar mycket, den består dock till största delen af svartmylla, blandad med sand på sandbotten, på några färre ställen i norra och vestra delen af socknen förekommer äfven god lerjord på sandblandad lerbotten. Ängsmarken, som upptager 2,805 tunnl., alltså öfverstiger i vidd mer än 7 gångar åkern, är till en stor del af sämre beskaffenhet, bestående af sanka slottermyror, hvaraf somliga oröjda; den bästa ängen äro de intill sjöarne och åarne belägna Wekarne, hvilka hvarje år öfversvämmas, hvarföre de äro ganska fruktbärande och gifva godt hö. Bergarterna bestå af vanlig gråsten. En mineralkälla är för några år sedan upptagen, innehållande Chlor natium, jernchlorid samt något svafvel, och har begagnats med synnerligt välgörande verkningar. Den är belägen $^1/_4$ mil från kyrkan strax intill Storån; tillgång på tjenlig badgyttja finnes äfven. Vildgäss tillbringa i ymnighet sommaren i Käfsjösjön, det enda ställe i denna trakt, der man känner att de uppehålla sig. Flora är i allmänhet fattig på rara alster; gården Svänö, en riktig mossö, utgör likväl ett undantag; der träffas nemligen alla i södra Sverige vildt växande trädslag. Klimatet är godt och helsosamt; friska vindar blåsa öfver de större slätterna och de öfriga gårdarne ligga högländt; sällan har här afhörts någon farsot. Folkmängden, som år 1805 utgjorde 563, år 1850: 850, då här voro 92 husbönder, 68 tjenare, 159 par gifta, uppgick 1860 till 956 personer. Hemmantalet är 11 sk., $1^1/_2$ krono, 3 frälse, taxerade till 66,600 rdr rmt, inber. för 12 lägenheter, 1 manufakturverk och 1 qvarn. Folket är i allmänhet flärdfritt, hvartill dess aflägsenhet från stad torde i sin mån bidraga. Hufvudsakliga näringarne äro åkerbruk och boskapsskötsel; förnämsta binäringen är att förfärdiga vagnar, hvilka i betydlig mängd härifrån afyttras, och inbringa socknen en årlig inkomst af omkring 1,500 rdr rmt. Handeln med viktualievaror har deremot på sednare tiden betydligt aftagit. Utsädet, som år 1810 uppgifves

vara 300 t:r, upptages 1850 till 508 t:r och 160 t:r potates, sednare års skörd uppgifves till 1,970 t:r säd och 893 t:r potates. Lin och hampa odlas knappast till husbehof. — Kyrkan af trä, skall vara tillbyggd 1775 och undergått 1850 en betydlig reparation. För barnundervisningen är en fast skola inrättad invid kyrkan, hvilken förestås af en examinerad lärare, som tillika är klockare och har i årlig lön, enligt kontrakt, endast 5 t:r säd, hälften råg och hälften korn, samt 50 öre af hvart barn, som under året bevistar skolan. Skolbarnens antal utgjorde 1850: 20 à 30. år 1859: 57. Någon särskild fattigstuga finnes icke, utan äro de fattiga spridda kring hela socknen. Helsovården ombesörjes af den i Wernamo boende läkaren, till hvars distrikt denna socken hör. Käfsjö skrefs Kiæpsyo 1270, Kepsiö 1299, Kapsjö 1300; ordet Kiæpsis eller Kiæfris betecknar i Westgötalagen den, som lefver tillsammans med en frilla, och Wieselgren frågar: månne ej sammankomsterna på Stråkeved kulle, ännu sedan kristendomen antagits på denna ort, vållat stället detta namn, *Stråkeveds kulle*, på hvars höjd 3:ne stenar stå resta, är nemligen sannolikt ett urgammalt hedniskt kultställe, och folksägnen berättar om densamma, att här bott troll, som måste fly för den *hvita kon* (kyrkan), särdeles sedan hon fick bjällran (kyrkklockan). Vester om Käfsjö förlägger sägnen äfven en stad, kallad *Alsike*, som var i flor, då det stora röret anlades i kyrkbyns skog. Detta rör, på en kulle i skogen, af 160 stegs omkrets och 7 alnars lodrät höjd öppnades 1817; men sökarne (de voro 11 stycken och hade arbetat i 6 dagar) funno der blott en stenkista, täckt med tre flata hällar, och deri ett 16 tum långt metallsvärd samt ett förmurknadt ben, som sannolikt varit svärdfäste. I en åker på Käfsjö gärde står den s. k. Hummesten, fyrkantig, $3^1/_2$ hög, $1^1/_2$ aln bred. Å Stora Hanö, en mossö intill Käfsjön, tillhörig hemmanet Svänö, finnes på en liten kulle, en mängd mindre stenar uppresta utan någon ordning, enligt sägnen, utmärkande en begrafningsplats från hedendomen. Å Lilla Hanö, äfven en mossö, intill Käfsjösjön, tillhörig Hädinge by, finnes ett mindre berg, hvarest allmogen påstår den s. k. Hanö käring har sitt residens; hon skall enligt deras utsago visa sig flera gånger om året, alltid försedd med ett stort bloss; hvad käringen beträffar har troligen ännu ingen skådat henne på närmare håll, men blossets tillkomst är ett fenomen, hvilket i våra tider helt naturligen förklaras.

Hemmanen innehades 1850 af 92 åboer, hvilka (med undantag af boställena, som innehades af trenne arrendatorer) nästan alla voro egna jordegare. De flesta hemman ha från äldre kända tider innehafts af bönder. *Stråkeved* blef dock tidigt frälse-skatte. Dessutom funnos 11 ryttare- och soldattorp, 35 torpare, 15 backstugusittare och 12 bortförpantade lägenheter på viss tid. Åboerna anses till flertalet vara bergade, men torparne i mycket små omständigheter. Några af hemmanens egorymd, onera m. m. ses af följande:

| | natur. | m:l. | inb. | areal. tunnl. | uts. t:r. | onera. rdr. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| *Mjogaryd* | frälse | $\frac{1}{2}$, | 46, | 616, | 11, | 106. |
| *Svänö* | d:o | $\frac{1}{4}$, | 17, | 827, | 7, | 48. |
| *Uppebo* | d:o | 1, | 62, | 942, | 29, | 181. |
| *Flahult* | krono-skatte, | 1, | 63, | 1,058, | 28, | 315. |
| *Hädinge* | Söderg. d:o | $\frac{3}{4}$, | 28, | 2,119, | 23, | 202. |
| D:o | Mellang. d:o | $\frac{1}{4}$, | 16, | 2,153, | 14, | 90. |
| *Käfsjö* | Österg. sk.-rusth. | 1, | 49, | 877, | 28, | 246. |
| D:o | d:o skatte, | $\frac{1}{4}$, | 29, | 809, | 17, | 109. |
| D:o | stom för pastor i Åker, | 1, | 12, | 918, | 22, | 162. |

Dessutom finnas 17 hemman, 3 st. kronojordar. — Adress: Jönköping.

**Käggleholm,** *(Käggelholm)*. Säteri i Ödeby socken, Glanshammars härad och Örebro län, $2^1/_4$ mil från Örebro, har en naturskön belägenhet vid den vackra sjön Wäringen. Ställets namn härledes troligen af den närbelägna bergshöjden Käglan. Godset är mycket gammalt och skall redan på 1300-talet varit bebodt af en hr Gudmar Månsson, som fört ett lejon i vapnet. En saga förmäler om honom, att han en julafton ridit ut i sjön vid Käggleholm och icke kommit igen förän andra året derefter äfven på julafton, stannat med sin häst vid förstugudörren, och ropat på de inuti huset varande, att de skulle se ut; hans fru skyndade genast till fönstret och ropade med glädje: »Se, herr Gudmar!» Men så snart hon sagt detta, vände han om och hans häst slog tillbaks, så att 3 eller 4 stockar föllo in i stugan, och sedan har han ridit sin väg utan att

mer återkomma. Denne hr Gudmar hade 2:ne söner, af hvilka den ene blef vid 18 års ålder gift med den 13:åriga Brigitta, som sedermera blef Sveriges ryktbaraste helgon. Riksrådet Sten Eriksson Lejonhufvud, som varit i stor nåd hos svågern konung Gustaf I, äfvensom till en början hos systersonen Erik XIV, men kastades af denne 1567, på ogrundade misstankar och efter Göran Perssons inrådan, i fängelse, hvarefter han, frigifven, tog hertigarnes parti samt dödades 1568 vid konung Eriks tillfångatagande af ett hillebardssting af en drabant. Han tillbytte sig Käggleholm emot Wädh, som var hans svärmoders, Brita Jönsdotter Roos, morgongåfva. Denne Lejonhufvud var gift med den upproriske Måns Bryntesson Lejonhufvuds dotter, som för sin manliga kraftfullhet kallades grefve Ebba. Deras son, riksdrotset Mauritz Lejonhufvud, afled här den 23 November 1607. Konung Carl IX, hvars gunstling han var, kallade honom väl för »den förnämste och förståndigaste herre i riksens råd», men han var en hård menniska, och bortkörde nästan sin moder, då hon sjuk ville besöka honom på Käggleholm. Genom gifte kom godset med hans dotter Ebba till riksrådet Claës Horn af Kanckas; innehades derefter af rikskancelleren M. G. de la Gardie. Denne sednare lät bygga Ödeby kyrka, belägen några hundra steg, så väl från gamla slottsruinerna som från nuvarande corps de logis. Af gamla slottet, fordom den ståtligaste byggnad inom provinsen, finnes nu blott qvar en del af ena flygeln, men de till en del välbehållna källrarna och grundmurarna bestyrka, att slottet haft det utseende som finnes aftecknadt i Dahlgrens Suecia Antiqua. Vid reduktionen indrogs Käggleholm till kronan; men har egts af baron Casten Feif, som låg med Carl XII i Bender, då slottet nedbrann; egdes sedermera af svärsonen landshöfding Erik Carlson Odelström. Han blef fången vid Pultava, men kom s. år åter till Sverige; bivistade äfven slaget vid Helsingborg 1710 och blef då blesserad; dog här 1753. Han hade en son, Carl Casten, hvilken äfvenledes dog härstädes 1756 och slutade ätten på svärdssidan. Sedermera har egendomen tillhört slägten Tersmeden, samt eges nu af friherre Victor v. Düben, gift med fröken Hedvig Ch. Tersmeden. Käggleholm utgör med 4 mant. säteri, tax. till 38,250 rdr rmt, och med underlydande $2\frac{1}{2}$ mant., ett gods, tax. till 48,620 rdr rmt. En fjerdedels mil från gården, midt i vilda skogen, finnes en stor ringborg, uppkastad af stora bautastenar; uppgången till borgen kallas af godsets folk för helvetets trappor.

**Käglan.** En landthöjd på gränsen mellan Nora och Lekebergs bergslager i Nerikes län. Den utskjuter från de tvärbranta Kihlsbergen och följer södra stranden af Wäringen, samt går långsefter Arbogaån, inåt Westmanland och Södermanland. I början är den låg och utplattad, nära jemnhög med slätten, men höjer sig mot stranden af sjön Wäringen, på norra sidan brant och stupande, men långsluttande åt söder mot Hjelmaren, hvars norra gräns den bildar. Södra gränsen af denna sjö utgöres af en dylik skogbeväxt höjdsträckning, hvilken utskjuter från landtryggen vid Tiveden. Midtför Wibysjön utgår en låg förgrening deraf, hvilken skiljer Svartådalen från Täby och Tälgeåns dalar. Landtryggen delar sig derefter i tvänne grenar, som äro stupande, bergiga och tvärbrante mot norr, men jemnländiga och sakta lutande mot söder. Den norra grenen, som bildar gränsen mot slättlandet, går utåt Hjelmarens södra strand inåt Södermanland; den södra sträcker sig genom Östergötland till Kolmorden, och bildar der, i förening med Tiveden, den sammanhängande skogsbygd, hvilken utgör den naturliga gränsskilnaden mellan Svea och Göta riken, och som i fordna tider gifvit anledning till det å ömse sidor liggande landets benämning af *Nordanskog* och *Sunnanskog*.

**Kälfsten.** F. d. socken i Aska härad och Linköpings län, utgörande östra delen af W. Stenby socken, med hvilken den sedan 1813 varit förenad. Kälfstens fordna kyrka förmenas ha varit helgad åt S:t Olof; i tornet har funnits en S:t Britas kammare. Kæluisteen nämnes omkring 1500. Folkmängden var år 1810: 592 personer, och hemmantalet $15\frac{5}{8}$ skatte, $\frac{1}{4}$ krono och $4\frac{3}{4}$ frälse. Vid katholska tidens slut har här fun-

nits 6 kyrko- och 9 klosterhemman, bland 29 $^{1}/_{4}$.

Gårdar och byar äro: *Södra Freberga*, (se den artikeln), eges af fabrikör Ekblad i Motala; på detta hemman, beläget knappt 1 mil från Wadstena, föddes 1579 den ryktbare historieskrifvaren Joh. Messenius, som i sitt fängelse på Kajanenborg utarbetade Scondia illustrata, Sveriges rikshistoria. Fadren var mjölnaren Johannes Thordonis. — *Toddarp*, $^{3}/_{4}$ skatte, $^{1}/_{4}$ frälse; *Örvad*, 1 skatte; *Nyckelby*, 2 $^{1}/_{4}$ sk., 1 $^{1}/_{2}$ fr.; *Långetorp*, $^{1}/_{4}$ sk.; *Fålehagens* park och torp disponeras från 1815 af Göta kanalbolag. *Lårstad*, 1 sk., 3 fr.; *Fogelstad*, 2 $^{3}/_{4}$ sk.; *Skaftesgärde* 1 $^{1}/_{4}$; *Grepstad* 1 $^{3}/_{4}$; *Sjökumla* 2 $^{1}/_{4}$; *Ekeberget* $^{1}/_{4}$; *Hässleby* $^{1}/_{2}$; *Erikstorp* $^{1}/_{8}$, allt skatte, tillhöra större delen allmoge. Delar af Nyckelby har kronan tillbytt sig från Erik Bagge och fru Märtha Kurck, en half gård i Grepstad från fru Karin Bjelke. Fughalstada nämnes 1373, Öravad 1383; Eliff i Grepstadha var 1383 häradshöfding i Aaska härad.

**Källa.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje kl., hörande till Ölands norra kontrakt af Kalmar stift, ligger uti Ölands Norra Mot, 6 $^{1}/_{2}$ mil från Kalmar, 4 mil nordost från Borgholm, och omslutes i norr af Högby, i söder af Persnäs socknar, i öster af hafvet och i vester af Kalmar sund. Socknen omfattar, med $^{1}/_{2}$ mils längd och $^{5}/_{8}$ mils bredd, en areal 5,415 tunnland. Marken är jemn; berghällen ligger likväl flerstädes upp i dagen. Rådande jordmånen är sand, på somliga ställen ganska svag, på andra åter blandad med någon svartmylla; så kallad örjord finnes jemväl. På skog är brist; något ek, ask och hassel finnes likväl. Socknen, som år 1805 beboddes af 524 och 1860 af 844 personer, består af 17 $^{1}/_{8}$ mant. skatte, 1 $^{7}/_{8}$ krono, och taxeras till 76,610 rdr rmt. Såsom en hufvudsaklig binäring idkas ännu stenbrytning och skurning; stenen transporteras från Källa hamn, som är en af de bästa vid denna strand, isynnerhet till Stockholm. — Kyrkan utan torn, 43 alnar lång, 11 $^{3}/_{4}$ alnar bred, är uppförd af sten och spåntäckt. Vapenhuset på södra och sakristian på norra sidan, äro i senare tider af sten tillbyggda under flistak. En välhuggen funt af brun Ölandsmarmor är ställd i choret. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (1859) 58 barn, medan 24 undervisades hemma. Af fornminnen finnas vidsträckta stensättningar som pryda Wij alfvar och vid Qvarnstad. Att stället varit plats så väl för offer som för tvisters afgörande, gifver namnet Wi (Wä, helgedom) tillkänna, och stensättningarna bestyrka denna förmodan. Norr om byn Wij utvistes fordom en större sten, som skulle, enligt folktraditonen, bära märke efter en jättinna, hvilken derpå hvilat; stenen kallades ock *Zechiels* sten eller säte. Stycken af en sönderslagen runsten förvaras ännu i kyrkan. Stenen, en brun kalkskifva, var huggen i pyramidisk form, och har, efter Rhyzelii samlingar, haft följande inscription: Asbiarn auk Roth-biarn. litu rata. — — — unf — — — fathi — — gothan. auk. afthir. Thorbiarn. Bruothur. sin Gothan. auk. Gutlaug. aftir. På en ås, som sträcker sig i vester från kyrkan, äro 3:ne större och 2:ne mindre stenrör, tillika med en mindre oval stensättning med 2:ne bautastenar. Rören kallas åserör.

Följande byar och hemman finnas; *Eskilslund* — gården har ett vakert läge, med utsigt åt Kalmar sund, ön Jungfrun och Småland — *Eskilsmosse*, i denna by är socknens minsta brukningsdel $^{1}/_{64}$ mant., tax. till 30 rdr rmt; *Hagelstad*, *Westra* och *Östra Högenäs*, *Långerum*, i denna by är socknens största brukningsdel $^{1}/_{2}$ m:t., tax. till 2,100 rdr rmt; *Nyby*, *Qvarnstad*, *Wij*, $^{1}/_{2}$ m:t. *Hagelstad*, tax. till 2,100 rdr rmt, är kronolänsmansboställe; $^{3}/_{8}$ *Prestgård* och 1 mtl prestestom, tax. till 3,150 rdr rmt. — Adress: Borgholm.

**Källbytorp.** By uti Källby församling, Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län. Ifrån ett hemman härstädes under namn af Källstorp, uppgifves i Biografiskt Lexikon, skalden Johan Henr. Kellgren härstamma. Hans fader var bondeson härstädes, och blef sedermera kyrkoherde i Floby, äfven han hyste mycken kärlek och håg för vitterheten, skref både Latinsk och Svensk vers, egde derjemte sinne för de vackra konsterna, spelade flera instrumenter och saknade icke kännedom om målning och bildhuggeri. — Byn består af 2 mant. skatte, $^{3}/_{8}$ krono, $^{3}/_{4}$ frälse. Skattehemmannen hafva 9 åboer, kronohemmanet är komministersboställe.

**Källefall.** Egendom med kopparhammare i Daretorps socken af Wartofta härad och Skaraborgs län, å f. d. kronoallmänningen Hökensås, 3 $^{1}/_{2}$ mil från jernväg. Bruket är anlagdt 1765 af en grefve Hård, som med mycken kost-

nad ledt vattnet från källor till smedjan; dess årliga tillverkning uppgår till c:a 140 *skℓℓ* kopparplåt. Egare år 1814 var majoren N. Eckerman på Ek; år 1862 hr L. F. Norling. Landtegendomen består af $2^3/_8$ m:t. frälse, 1 m:t. skatte augment, s:a $3^3/_8$ m:t., förm. till $1^3/_8$ m:t., med en areal af c:a 1,400 t:l., deraf 900 t:l. skog; utsädet är c:a 70 t:r, skörden vanligen 5:te à 8:de kornet; till egendomen höra dessutom qvarn och såg. På egorna finnes god mineralkälla äfvensom gyttja. Enligt anteckning i jordeboken har egaren af kopparhammaren erhållit bergskollegii tillståndsbevis af år 1852 att härstädes uppföra och för oinskränkt tillverkningsrätt för stångjernssmide begagna 1 härd och 1 hammare; denna härd synes ock af jordeboken ha varit nedlagd från 1 Nov. 1855 till 31 Okt. 1860. — Adress: Hjo.

**Källeryd.** Annex-socken till Åsenhöga pastorat i Westbo härad af Jönköpings län, omfattar en areal af 18,114 tunnl., hvaraf 1,851 tunnl. insjöar, hemmantalet är $9^7/_8$, hvaraf $7^1/_8$ sk., $^1/_2$ kr. och $2^1/_4$ fr.; tax.värdet 34,240 rdr rmt. Socknen innefattar den sjökedja, hvarifrån Nissan faller ut som en stor å, och hvilkas namn äro: Källerösjön, Wikaresjön, Algutstorps sjö, Juhlvedssjö och Örerydssjö. De hemman, som äro belägna der ån flyter, hafva stenfria egor på sandbotten. Längre ifrån ån äro markerna stenbundna. I sydvestra hörnet finnas stora mossar; socknen är för öfrigt skogrik. Folkmängden har från att 1805 vara 370, 1860 uppgått till 485 personer. — Socknen har namnet Källerö i ekklesiastik benämning, men kallas i gamla jordeböcker Källeryth och i nyare Källeryd. Kyrkan byggdes 1672 af M. Durell, som lät hemta sten dertill från Holland; byggnadskostnaden uppgick till 6,000 rdr courant. Kyrkan invigdes 1675. Hon innehåller Durellska grafven med 23 likkistor; i kyrkan stå M. Durells och hans frus bröstbilder af alabaster. Patronus till sacellanien är egaren af Källeryd, såsom belöning för gouvernören Durells frikostighet att förära åt kyrkan dess vackra och dyrbara skrud, en ny ringklocka och ett helt frälsehemman till komministerboställe, hvaraf den ena hälften är frälse-skatte och den andra hälften brukas och bebos af komministern. Donationsbrefvet är dateradt den 12 December 1677. En sednare egare till säteriet, den sista ättlingen af Durellska slägten, baron Svante Horn, har år 1756 förärat 500 daler s:mt, hvaraf blott räntan får användas till kyrkans underhåll. Socknen har fast skola med en examinerad lärare. — Vid hemmanet Hjulfhult fäster traditonen minnet af kon. Gylfe (Ölfve), som här skall haft ett slott, Gylfholm, sedan förändradt till Hjulfhult. Lemningar till någon byggnad och källrar finnas. Traditionen tilllägger, att en horinzontelt liggande stenhäll i Källeryds gärde af silfverlik färg (glimmerskiffer) varit golf under konungens kostall; vidare, att Gylfe hade sina kämpar i Kämpabo, i Hofmannakull sina hofmän, i Wallshult sin boskap, i Hindebo sin djurgård, i Svinhult sina svinahjordar o. s. v. På en liten höjd i Gylfhults gärde, ungefär midt emellan nämnde källarehålor och hemmannets byggnader, förekomma fem af de vanliga runda stensättningarne.

Utom säteriet *Källeryd,* hvarunder lyda 1 mant. *Svalås,* $^1/_2$ *Göhestra,* $^1/_4$ *Skog,* med qvarn, $^1/_4$ mant. i *Hjulfhult,* $^3/_8$ i *Bäckshult,* frälseräntan af $2^1/_4$ mant., utgörande ett gods, tax. till 19,310 rdr rmt, finnas inga större gårdar. — 1 mant. *Näs,* deraf $^1/_2$ mant., tax. till 1,830 rdr rmt, är komministerboställe. Till förut nämnda donationsbref på detta hemman följer ett inventarium af 6 kor, 1 par oxar, $1^1/_2$ t:a råg, 6 t:r korn och 3 t:r hafre, hvilket hvarje afträdare bör hålla efterträdaren tillhanda. Minsta brukningsdelen är $^3/_{64}$ mant. i *Algutstorp,* tax. till 90 rdr rmt. Dessutom finnas hemmanen *Gunnillabo, Mjöhult, Hagelstorp, Älghult, Ödh.* — Adress: Jönköping.

**Källeryd.** Två mantal säteri-rusthåll i ofvannämda socken, blef säteri, då det år 1645 af drottning Christina gafs åt den af henne adlade M. Durell, Lunds akademis »curator», »en af de skickligaste och nyttigaste embetsmän vi någonsin haft.» Han var gift med Brig. von Crakau. Vid reduktionen förlorade gården, som efter Durells död tillföll hans måg, baron Chr. Horn till Åminne (1686—1705) och sedan dennes son, Svante Horn (1705—1750), sin frälsefrihet mot rusttjenst. Sedan 1785 tillhörde gården öfverkommissionären Sal. Löfvenskjölds ätt som fideikommiss, tillika med Nissafors bruk, (se den artikeln). — Om baron Chr. Horn berättas, att han först var assessor i Göta Hofrätt;

men en gång råkade i ordvexling med hofrättens öfriga ledamöter, drog i vredesmod värjan och blef utkastad ur sessionsrummet; han blef af en särskild domstol afsatt från embetet och dömd till döden, men benådades af Carl XI, som utnämde honom till kommendant på Norrköpings skans. Hans son, Svante, var Carolin, blef fången efter Pultavaslaget och vistades i Sibirien till 1722. Ett torp på Källeryds egor bär ännu namnet Solikamski, uppkalladt af honom efter hans förvisningsort. Han hade bivistat 23 bataljer och blifvit sårad i alla; ännu vid 72 års ålder var han i aktiv tjenstgöring; fruntimmer tålde han ej; men mot sina underhafvande och mot fattiga var han god och välgörande. Han omtalas ännu i orten som en from men besynnerlig herre. På frälsehemmanet Hagelstorp bodde ännu 1844 en då 105-årig gumma, som visste mycket att berätta om Svante Horn. En vacker grafsten i kyrkan förvarar minnet af en hans trogne tjenare, Daniel Lindbom, som åtföljt sin herre i fält, delat med honom 13 års fångenskap i Siberien, der han underhållit både sin herre och sig medelst förfärdigande af sadelmakeriarbeten, som friherren bar omkring till salu i byn. Återkommen hem till Kälieryd blef den fordne tjenaren friherrens förtrognaste vän, med hvilken han delade alla dennes beqvämligheter. För öfrigt lefver hans minne ännu i ett par hos socknens allmoge förvarade enkla rim:

Så länge här växer korn,
Förglömmes ej Svante Horn.

Gården har fordom varit en bondby af 7½ mantal. I denna by var det som öfverste von Skarn och Erik Stenbock med 60 ryttare träffade danska befälhafvaren Jöran Bilde, hvilken ströfvade ända upp till Jönköping, bakom svenska arméen, som låg i Halland, i afsigt att tillfångatagа den derstädes vid denna tid vistande konung Erik XIV. Danskarne, som trodde sig hafva vunnit sin afsigt, hade på återvägen här slagit läger, och icke väntande någon fiende, sofvo tryggt, anföllos och drefvos på flykten af Svenskarne, hvilka återtogo den fångne, som Jöran Bilde trodde vara konungen, men som var Erik Stenbocks sedermera blifne svärfader, Svante Sture till Hörningsholm. *Källeryd* säteri, tax. till 7,500 rdr rmt, har vidlyftiga egor, men föga tjenliga att bära andra växter än skog; underlydande äro 2⅜ mantal. År 1712 afbrann sätesbyggnaden uti enkefru Horns tid, som uppbyggde en annan, hvilken tillöktes af enkefru Falck. Söder om ladugården är en kulle, kallad *Tjufvekista-kullen*, af den anledning, att då Durell byggde kyrkan, betjente han sig af fångarna ifrån Christianstad och hade inrättat ett fånghus på samma backe.

**Källsberg.** Egendom af 1 mantal säteri, 1 mantal krono-skatte rusthåll och 1 mantal krono-skatte augment inom Blackstads socken, södra Tjust härad och Kalmar län, har en särdeles vacker belägenhet i närheten af en mindre med löfrika och fruktbara stränder bekransad insjö. Egendomen besås årligen med ungefär 50 tunnor höstsäd, 100 tunnor vårsäd och 100 tunnor potates. Skog finnes till husbehof. Med undantag af ¼ mantal utaf augmentshemmanet, som efter laga skifte blifvit utbrutet, tillhör 1¼ mant., tax. till 8,587 rdr rmt, kronofogden M. J. Robachs sterbhus, och 1½ mant., tax. till 10,312 rdr rmt, bruksförvaltaren J. G. Bergvik. Säteriet har från 1621 till 1646 tillhört en Jöns Oxe, 1676 And. Silfverloo; hemföll kronan efter 1680 års riksdagsbeslut ifrån hr And. Silfverloo, som tillbytt sig det 1683; egdes 1685 af kapiten Peder Håkansson Gyllenkaschett; 1799 af kornett Robachs arfvingar, och har allt sedan förblifvit inom slägten. Åbyggnaden är vacker samt trädgården tämligen stor.

**Källsjö,** *(Kjällsjö)*. Annex- socken till Fagereds pastorat, ligger i Faurås härad af Halmstads län, 2¾ mil o. n. o. från Warberg — vid 320 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 5022 tunnl. hvaraf 400 äro vatten. Marken och jordmånen är af samma beskaffenhet som i Fagered, men här är brist på skog och mulbete. Kyrkan, belägen ⅗ mil från moderkyrkan, är 25 alnar lång och 14 alnar bred, byggd af sten och täckt med spån. Hon eger hemmanen: ½ Wålenslycka (Wålingslycke), ¼ mant. i Tornared. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Fagereds

i ambulatorisk skola, för 26 barn (år 1859). Socknen, som år 1805 beboddes af 312, år 1855 af 392 och år 1860 af 383 personer, består af $11^3/_{32}$ mant. skatte, 1 mant. krono, och tax. till 17,500 rdr rmt. Hela socknen skall fordom såsom frälse hafva egts af danska slägten Svalj. Gränsskilnaden mellan Himble och Fauräs härader skall ock fordom haft en annan sträckning, så att $^1/_2$ *Åkerholmen*, $^3/_4$ *Baskhult*, $^1/_2$ *Kampås* och $^1/_8$ *Bökås* då tillhört Himble härad, samt synes hafva följt några mellan sjöarne liggande små strömdrag. Uti en hage vid Stora Egnared utvisas ännu, på en hög backe, grunden till stora herregården *Hvitaberg*, under hvilken en betydlig del af denna trakt varit lydande.

Utom förstnämnda hemman finnas: $^1/_2$ *Berg*, $^1/_2$ *Braholmen*, *Böke*, 1 *Egnared*, $^1/_4$ *Hallaöro*, $^2/_3$ *Hulta*, $^{21}/_{56}$ *Källsjö*, $^1/_2$ *Knapräs*, $^1/_3$ *Nedragärde*, $^1/_4$ *Prestodalen*, $^1/_4$ *Qvarnegärde*, $^1/_2$ *Räfhall*, $^1/_3$ *Tolften*, $^1/_8$ *Tornaryd*, $^1/_3$ *Tosselöke*, (Torseböke) $^1/_4$ *Åmgasjö*, $^1/_2$ *Åkerholmen*; Halmstads hospital eger $^1/_2$ *Gallskinnsgärde*, $^1/_4$ *Gnipe*, $^1/_2$ *Ulfred*; $^1/_2$ *Egnared* tax. till 800 rdr rmt, kommin.boställe, $^1/_2$ *Holmen* tax. till 1,300 rdr rmt, innehafves af kyrkoherden. — Adress: Warberg.

**Källstad** (Kjällstad). Annex-socken till Herrestad pastorat, ligger uti Dahls härad och Linköpings län, 1 mil s. s. v. från Wadstena — vid 330 fots höjd öfver hafvet — mellan Tåkern i sydost och sydvest, Herrestad i nordost, Roxlösa i norr och vester, har omkring $^3/_8$ mils längd från norr till söder, till spetsen af den i sjön utskjutande Hångers udde, med $^1/_8$ till högst $^3/_8$ mils bredd, och upptager i areal 3,309 tunnl. hvaraf 3,010 tunnl. varit vatten intill senaste tider, då genom Tåkerns sänkning, 1,300 tunnl. land erhållits. Utom Hångers udde, som är beväxt med småskog af hassel och tall, utgör hela socknen en skoglös slätt; norr ut har varit en liten kronoutmark, Rosenvall eller Eldlösa hed kallad. Äng och bete finnas blott vid sjön, åkern upptager mesta utrymmet. Rådande jordmån, klimat, växtlighet, odling och näringsförhållanden äro hufvudsakligen desamma som i Herrestad, utom att den naturliga höfångsten här är något betydligare, och fisket i Tåkern af gammalt något ymnigare. Socknen, som år 1750 bebodde af 230 och 1860 af 339 personer, består af $11^5/_8$ skatte, $^1/_2$ krono, och tax. med lägenheter till 71,985 rdr rmt. Kelastad nämnes under katholska tiden, 1532 Ketelstada i Aska, men har åtminstone i nyare tider varit annex till Herrestad. Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är till en del af hög ålder, med tjocka murar af kalksten, men småningom tillbyggd och af oregelbunden form, har torn af sten, och predikstol inom altarskranket, men ej öfver altaret. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, år 1859 för 65 barn, medan 4 barn undervisades i hemmet.

Socknen innefattar 4 byar, 1 mant. *Hånger* i 3 delar, $6^1/_8$ mant. *Kjällstad* i 11 delar, $^1/_2$ krono ibm, komministers-boställe, $2^3/_4$ *Walla* i 5 delar, $1^3/_4$ *Åsby* i 4 delar. Af hemmanen tillhör allt skatte-allmoge. Vid katholska tidens slut lydde här 3 gårdar under kyrkliga stiftelser, 6 under kloster, af samtliga 14; under 1600-talet hafva några hemman tillhört adel. — Större gårdar äro 1 mant. *Walla*, 1 mant. № 5 *Kjällstad*, 1 mant. № 6 *Kjällstad*. — Adress: Wadstena.

**Källstorp.** (Kjellstorp) militiæ boställe af 1 mant. i Broby socken, Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, uppgifves af Lindskog vara Lars Kaggs födelseort, (se artikeln Kjellstorp sidan 175). Åker och äng äro förmonliga, men skog saknas. Taxeringsvärdet år 1860 var 8,400 rdr rmt.

**Källsåker.** Egendom uti Törnesfalla socken af Norra Tjusts härad och Kalmar län, af 2 mant. frälse tax. till 14,695 rdr rmt och med såg-qvarn, underl. $1^3/_4$ mant. skatte tills. $28,687^1/_2$ rdr rmt, är belägen $^1/_2$ mil från staden Westervik, med lastplats vid Gäddeglo. Egendomen, som till en del begränsas af Saltsjön, har en sammanräknad egovidd af 2,210 tunnl. deraf 197 tunnl. åker, 204 tunnl. äng, samt det öfriga bestående af hagmark och skog; varande jordmånen af särdeles bördig beskaffenhet, ängarne goda, och uti hagarne, beväxta med löfskog, finnes ymnigt mulbete. Med skogens framtida bestånd kan årligen, för afsalu, afverkas 29,000 kubikfot virke, enligt hr Jägmästaren Hamnströms, år 1859, verkställda besigtning och uppskattning af skogen; hvarförutan å egorna finnes en mängd vacker ekskog. Egendomen har fiske

i Saltsjön och fyra andra på egorna belägna sjöar, trädgård vid Källsåker och Mumhål, samt 8 dagsverkstorp, hvilkas åker och äng ej äro i förestående uppgift beräknade. Egare 1860 voro herrar Tenger och Embring.

**Källsåker,** Ett skatte-hemman i Gamleby socken, Södra Tjusts härad af Kalmar län, med en utjord tax. till 4,500 rdr riksmynt, eges af grefve d'Ottrante.

**Källtorp.** Ett mantal sk. rusthåll uti Gräfve socken af Örebro härad och län, består af 413 tunnl. åker, 125 tunnl. skog, som, med 107 tunnl. hagar beväxte med björk, är nära nog tillräcklig för gårdens behof. Under de sednare åren hafva här blifvit vinterfödda 63 kor, 14 par oxar, 50 får, 7 hästar, 2 tjurar, 16 qvigor. Till ladugården finnes vattenledning. Utsädet är omkr. 156 tunnor säd, samt 20 tunnor potates, jemte morötter, palsternackor etc. för kreaturens utfodring. Två byggnader äro nyligen uppförda, äfvenså badhus med dusch, vid klart rinnande vatten. Egare 1860 hr Carl Kruse i Stockholm; taxeringsvärdet 7,500 rdr rmt, och med $1^1/_2$ mant. tillhörande hemman 16,530 rdr rmt.

**Källunda.** Tre mantal frälse-säteri med $^1/_4$ mant. Hejda, beläget uti Kärda socken, Östbo härad och Jönköpings län, har i äldre tider egts af Trolleslägten, från slutet af 1500-talet till 1748 af slägten Ulfsparre, då det ärfdes af grefve C. A. Bonde, kom sedan till amiralen Er. Sjöblad, hvars dotter Ebba blef gift med riksrådet Gustaf Ruuth. Ebba såsom enka, tillköpte närliggande säteriet Bestorp, 1 mant. inom Wästbo, (se Kärda socken), med dess tillhörande frälsehemman $2^1/_2$ uti Hångers socken, utom åtskilliga andra säterier och frälsehemman inom Wästbo, och gjorde denna betydliga egendom till fideikommiss. Det emottogs i slutet af sistförflutna århundrade af sonen, en grefve Erik Ruuth. År 1810 öfverflyttades fideikommiss-naturen på Gundralöf i Skåne, hvarefter exellensen försålde Källunda, med öfriga dithörande hemman, till lagmannen Carl Danckwardt. Källunda säteri, tax. till 17,400 rdr rmt, och med $3^1/_4$ mant. underl. i samma socken samt Åminne jernbruk tax. till 72,025 rdr rmt, eges af baronerna Axel och Jacob Lilliecreutz, den sednare gift med en dotter till lagmannen Danckwardt. Icke många egendomar i riket hafva i en enda egares hand till den grad förskönats, förbättrats och förökats i värde som Källunda i nämnde lagmans ego. Han lät uppföra ett större boningshus på ny tomt i stället för den nedbrända manbyggnaden, som legat nära vid sjöstranden, men nu erhöll en högre plats, hvarvid en ny större trädgård anlades. I stället för den nedruttnade ladugården uppfördes en ny rymlig med tröskverk för vattendrift. Åkrarnes stora mängd stenrösen äro bortröjda och betydliga nyodlingar verkställda. Som vanligt i orten, voro egorna uppfyllda af mossar och kärr. Dessa blefvo utdikade och till en stor del odlade. Genom god behandling hafva de mellan vestra gränsen och Källundasjön varande skoglösa ljungkullar och hedar blifvit öfverväxta med skog, fast trögväxt på de magra och af mossar omgifna kullarne. Vid södra ändan af Källundasjön, der ett vattendrag från den lilla Bestorpssjön faller utför ett 40 fot högt berg, låg ett förfallet qvarnverk. Här byggdes ett nytt, med ett enda vattenhjul till 3 par stenar. Som allestädes i dessa trakter är god tillgång på sjö- och myrmalmer, föranleddes lagmannen att här bygga en masugn grundad på dessa slags malmer. Ett jernbruk anlades under namn af Åminne (se detta ord). Äfven Bestorps namn förändrades till Åminne, emellan och omkring bägge gårdarne utgör hela trakten en naturlig park af nära $^1/_2$ mils längd, der utsigter af vatten, väl bebyggda gårdar och aflägsna landthöjder, som oftast framblicka mellan den tätaste löfskog. Nära Källunda gård äro många grifthögar, der man vid gräfning funnit sådana metallsmycken, hvarmed efter fornforskares tanke, krigarne fordom prydt sina bälten.

**Källunge,** (Kellunge). Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till norra kontraktet af Wisby stift, utgöres af Källunge och Wallstena socknar, samt innefattar $25^3/_8$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 628 personer. — *Käl-*

*lunge,* moderförsamling i Gotlands läns norra härad, $1^3/_4$ mil öster från Wisby — vid en medelhöjd af 110 fot öfver hafvet — omfattar en areal af 3,564 tunnl, hvaraf 463 äro insjöar. Landets läge är till större delen, synnerligen åt söder, sankt och jemt, med jordmån af lera och svartmylla, samt bördig till åker och äng. Den nordliga delen ligger något högre och hyser mager örjord. Behofvet af skog måste uppfyllas från nästgränsande socknar. Folkmängden som år 1805 var 269 var 1860: 256 personer. Hemmantalet är $11^7/_8$ skatte, $1^1/_4$ krono, i 38 delar och tax. jemte 6 sågar till 66,470 rdr rmt. Barnundervisningen i pastoratet bestrides i fast skola af en examinerad lärare för (år 1859) 77 barn, medan 6 undervisades i hemmet. Kyrkan är byggd år 1072. År 1762 fanns vid Burs hemman mellan några i fyrkant satta stenar i en hög, 300 famnar från gården, ett hufvudpansar af metall på en hufvudskål och derjemte ovanligt långa bröstben.

Af gärdar märkas: *Kyrkoherdebostället* $1^1/_4$ mant. hvaraf $^1/_4$ är mensalhemman tax. till 6,270 rdr rmt. *Skäggstäde,* $^3/_4$ mant., tax. till 4,500 rdr rmt med såg, eges af enkefru Schyberg; $^{11}/_{16}$ *Burss* med såg, tax. till 5,620 rdr rmt; $^7/_{16}$ *Burss* med såg, tax. till 3,400 rdr rmt; $^{11}/_{16}$ *Kullsarfv,* tax. till 3,390 rdr rmt; $^5/_8$ *Amunds,* tax. till 2,820 rdr rmt; minsta brukningsdelen är $^3/_{64}$ Skjällhorn tax. till 180 rdr rmt. Dessutom finnas följande byar: *Uggårde, Säggeby, Gannarfve, Suderbys, Larsarfve, Ekeskog.* — Adress: Wisby.

**Kämpamuren** i Odenswi socken i Westmanland på Stulsta egor finnes på en bergshöjd ibland grofstammiga furor och kan gifva ett begrepp om det stora i förgångna tider. Borgen, som i alla afseenden är den största i orten och sannolikt (efter Dybeck) äfven i Sverige, utgöres af en enkel fullständig ringmur af omkring 600 alnars omkrets, räknadt efter midten af muren, hvilken flerstädes eger lodrät höjd af 5, 10, 13, till $14^1/_2$ alnar, samt 30 alnars sluttningshöjd. Inom den med mossa här och der öfverdragna muren växer bland spridda större stenar grof skog. Allt är fast och storartadt. Vid inre sidan af östra muren visas af folket i orten ett hvälfdt rum af några alnars bibehållet djup, och man menar, att skatter här ligga förvarade. Flera sägner finnas derom. Borgens uppkomst tillskrifves af de kringboende kämpar eller jättar, som skola uppmurat honom och derinom bott; ty mennisko-krafter anses ej ha varit tillräckliga till en så grufvelig byggnad. Bland sagorna må följande äldre sagoqväde, som af skogsbyggaren hänföres till ifrågavarande minne, anföras:

Vallflickan går i skogen och sjunger:

Tus, tus mina får;
lika många, som i går.
Fåren små,
mina två;
men jag är så glad ändå.

Vid det hon så sjunger är hon i röfvarens händer och bortföres till tornet. Här visar hon ståndaktighet i pröfningens stund; hotas derföre med döden och bortföres till blodkammaren. Ute står brodren och vill lösa hennes lif, samt tillfrågas af röfvaren hvarmed han vill lösa.

Far han ger dig ädel sten,
hvar han kommer öfver he'n.

Röfvaren lofvar att uppskjuta med afrättningen en timma. Redan är den förgången och den bäfvande flickan utbrister:

Ser du ingen komma än?
*(Brodren)* Ingen, ingen ser jag än.
*(Flickan)* Hvem är det som talar der?
*(Brodren)* Det är lammen dina små.

Vid dessa ord faller flickan i gråt. Röfvaren lyfter sin bila. Ännu ett matt rop af den arma:

Ser du ingen komma än?
*(Brodren)* Ingen, ingen ser jag än.

Men vid dessa ord får röfvaren af den honom ovetande ankomne fadren sin bane, och flickan befrias.

**Känsö.** En af de yttre öarne uti Göteborgs skärgård, hörande till Styrsö socken, Askums härad af Göteborgs län. En kronolägenhet med karantänsinrättning, för hvilken förordning och reglemente utfärdades 1806 och 1807. På ön finnas vidare: magazinsbyggnad, lazaretts- eller pesthus, observations-sjukhus, boningshus för karantänsläkaren, militärchefen m. m., konvalescenthus i en med löfträd planterad dal, samt mönstringshus, allt af tegel. Här står äfven en känningsbåk af sten; har 29 inbyggare. Lilla *Känsö,* ock hörande till samma socken, med 9 inbyggare, tax. till 1,000 rdr rmt.

**Kärda.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, i Östbo härad af Jönköpings län, består af socknarne Kärda och Hånger, samt innefattar $41^1/_2$ mantal. Pastoratet beboddes år 1860 af 1,849 personer. Taxeringsvärdet var år 1860: 171,374 rdr rmt, häraf för hemmantalet cirka 85,000 rdr rmt. — *Kärda*, moderförsamling, gränsar i öster till Wernamo, i söder till Hånger, i vester till Forsheda, i norr till Kulltorp och Käfsjö. Arealen är 17,496 tunnl., hvaraf 1,759 äro insjöar, och socknen består af $22^5/_8$ hemman, af hvilka $3^3/_4$ äro skatte, $1^7/_8$ krono och 17 frälse; häraf hörer 1 mant. Bestorp med 13 inb. i civilt hänseende under Forsheda socken i Westbo härad. Inom socknen ligga Herrestads och Nästa sjöar, omgifven af smärre sådana. Jordmånen är i allmänhet, särdeles i en ås som sträcker sig öster om Källundasjön mot andra bergshöjder i Westbo, ganska god men mycket stenbunden; socknen har äfven sanka marker, deraf många äro odlingsbara.* Skog har den tillräckligt. Folkmängden, som år 1805 var 754, uppgick 1860 till 1,105 personer. Kyrkan, 8 mil från Wexiö och Jönköping, är af sten, 47 alnar lång, $16^1/_2$ aln bred, samt med $9^1/_4$ alnars murhöjd, med rund gafvel och chor, som har 2:ne afsatser. Kyrkans ålder är obekant. Vid altaret stå uthuggna i sten på hvar sin sida derom en Måns Ulfsparre och hans fru; under altaret är Ulfsparregrafven. I bokdynan på altaret skall Måns Ulfsparres skägg vara instoppadt; denna dyna är dock undanflyttad, sedan kyrkan år 1829 erhöll en ny till skänks. I sakristian står en ekkista med en mängd i träet utskurna grupper af djur och menniskor, skänkt 1739 af amiralen baron E. Sjöblad, hvilken i testamente efter sin fru, Beata Sparre, gifvit två stora silfverljusstakar. Ätten Stjerna hade på kyrkogården sin graf till 1829, då den nedrefs. Af fornminnen må nämnas en helig lund på Nästa bys egor, bestående af en hög, rundformig, naturlig gruskulle, på hvilken en större, och deromkring några smärre ättekullar finnas. Imellan grafvarne stå några åldriga björkar. Vid Altofta, till höger om vägen åt Herrestad, ligger tvänne kummel, 32 fot i tvärlinie, men helt låga. På ett annat ställe å en jemn ängsplan finnes ett kors af sten, $3^1/_2$ aln högt. Traditionen förmäler, att tvänne Ulfsparrar skola afhändt hvarandra lifvet; förmodligen har det då skedt vid detta ställe.

Bland gods och gårdar märkas: *Herrstad*, säteri med 1 mant. *Norra* och *Södra Altofta* m. m., tax. till 35,000 rdr, eges af enkefru friherrinnan Rappe, se vidare artikeln Herrstad. *) — *Hörda, 2* mant. säteri, tax. till 10,860 rdr, eges af baron A. Rappe, är beläget midt emot Herrstad; egorna äro tämligen vidsträckta men af mindre god beskaffenhet. År 1615 tillköpte dåvarande egaren, Arvid Persson, Norra och Södra Altofta, hvilka sedermera lades till förstnämda gods. Hörda innehades 1770 af lagmannen baron J. A. von Knorring, sedermera af egarne till Herrstad, tills en vestgötahandlande köpte säteriet, hvilket återköptes 1818 af egaren till Herrstad och förseddes med nya åbyggnader. — *Wallerstad*, säteri-rusthåll med $2^1/_2$ mant. i byn *Wallerstad*, $^1/_4$ *Kasarp*, $^3/_8$ *Gölsaryd*, $^3/_8$ *Nästa*, utgörande ett gods, tax. till 112,825 rdr rmt, se vidare artikeln Wallerstad. — *Källunda*, säteri med $^1/_4$ *Hejda*, 1 *Bossaryd*, $^1/_2$ *Hökhult*, $1^1/_2$ *Lararp*, *Åminne* jernbruk, masugn och gjuteri, tax. till 72,020 rdr, se artiklarne Åminne och Källunda. Minsta bruk-ningsdelen är $^1/_2$ *Nästa*, tax. till 126 rdr. — Adress: Wernamo.

**Kärna.** Socken uti Hanekinds härad af Linköpings län, belägen mellan $58^0$ $26^1/_2{}'$ och $58^0$ $23^1/_4{}'$ nordlig bredd samt $33^0$ $7^1/_2{}'$ och $33^0$ $15'$ östlig längd, $^1/_2$ mil vester från Linköping — vid 170 fots höjd öfver hafvet — gränsar i norr till Ledberg och Kaga, i söder till Slaka, i öster till S:t Lars, i vester till Wikingstad och Rappestad socknar, hvilka 2:ne sistnämnda jemte Ledberg höra till Walkebo härad. Socknens hufvudsträckning går från hemmanet Glyttinges gräns mot S:t Lars socken, rakt i vester till det s. k. Lagerlunda vederlag mot Nybble egor i Wikingstad socken och utgör 12,415 alnar, största bredden räknad från Tjärarps gräns mot Kaga socken rakt i söder till Gårstads rågång mot Slaka socken, utgör 9,200 alnar. Arealen upptager 4,328 tunnl. fast land, och 70 tunnl. insjöar; (se vidare tabellen i slutet af IV Band). Såsom belägen på Östergötlands slättbygd företer socknen inga anmärkningsvärda höjder eller dalsänkningar. Norra allmänningen samt Malma exercisfält för Östg. Kongl. Lifgrenadier-regemente, som är mot afgift till kronan vissa tider upplåten till betesmark, ligga högst, hvaremot låglandet tilltager omkring Gärstad,

*) Försåldes 1862 af friherrinnan Rappe till grosshandl. C. W. Rydström i Stockholm för 132,000 rdr rmt.

Frösle och Tift. Östra delen företer några smärre bergkullar, hvaremot den vestra eger en slätare yta; men i afseende på fruktbarheten råder ingen väsendtlig skilnad med undantag för Malmen, som företer ett tunnt jordlager på den mest sterila sandbotten. Oaktadt dessa förhållanden är socknens skaplynne förhöjdt genom en yppig omvexlande löfskog, som, tillika med barrskogen, är någorlunda jemnt fördelad på hvarje hemman. Socknens enda vatten, den s. k. Kapellsån, upprinner i Walkebo härads södra del och förenar sig med den större från Småland ankommande Svartån, som kastar sig i sjön Roxen. Jordmånen i socknen består öfvervägande af lermylla, sandjord, svartmylla och på mer lågländta ställen af dungjord. De hemman, som angränsa Malmen och Kronoparken, äro i afseende på jordmån och bördighet mera vanlottade än de öfriga. Skogs- och betesmarken är nu mer, efter verkstälda laga skiften, så upptagen af nyodlingar, att högst ringa odlingslägenheter återstå. Den enda befintliga bergart utgöres af vanlig granit, med inblandning af gneis. Andra mineralier ha ej kunnat upptäckas. *Kärna* brunn är en på Wärö egor belägen helsokälla, som var föga begagnad före år 1842, då ett bolag bildades för att uppbygga brunns- och badhus m. m., hvilket företag kröntes med den framgång, att brunnen nu årligen besökes af ett större antal brunsgäster för olika sjukdomar. Af de rön som ännu kunnat göras har vattnet visat sig särdeles välgörande för sinnesrubbade. I följd af den olika jordmånen och det omvexlande mer eller mindre öppna läget har orten inom ringa rymd en talrik flora, som endast af phanerogamer skall räkna 600 species, bland hvilka förtjenar nämnas: Salix hastata, som, så vidt bekant är, annars icke förekommer inom provinsen. Bland svampväxter förekomma äfven ätliga och smakliga, men af fördom och okunnighet eftersökas och användas de icke, ehuru tillgången ofta är ganska riklig, och en god, samt tjenlig föda skulle kunna erhållas af dem. Åkerbruket är icke allenast socknens hufvudnäring, utan äfven den enda egentliga närings gren, eftersom boskapskötseln endast drifves i mindre skala vid herregårdarne Lagerlunda och Toleforss. Åkerjordens brukningssätt är det s. k. tvesädet, eller säde och träde, utom vid Toleforss och Tifts boställe, der cirkulation är anordnad i 7 gärden. Råg begagnas mest, dernäst blandsäd, korn, hvete, hafre och ärter. De vidsträckta odlingarne anses hafva förorsakat ett missförhållande mellan åker och äng. Hårdvall är mest rådande. Medeläringen på tunnlandet utgör pr medium 2 lass. Betesmarken är äfven af ringa omfång, men af god beskaffenhet samt vårdas med omsorg. Utom de inhägnade beteshagarne kan nästan all socknens utmark anses för betesmark och häruti gör icke ens exercisfältet Malmen undantag, emedan, som förr blifvit nämndt, ett betesbolag bildats, som erlägger i betesarrende, för samma mark, för 1,112 st. får à 6 sk. st. årligen. Ladugårdsskötseln är ingalunda i det skick, som åkerbruket och Linköpings närhet borde medföra. I och för hästracens förbättring har på sednare tider ett sällskap bildat sig. Skogen är högst otillräcklig. Lagerlunda säteri samt socknens mellersta del ega väl skog till husbehof, så vida man dermed menar gärdsel och vedbrand, emedan timmer och alla vigtiga skogseffekter måste köpas från andra orter, vanligen från Gammelkihl och Nykihl. Trakthuggning verkställes å kronoallmänningen Westra Malmskogen, hvarest 160 tunnl. blifvit indelade på 120 år. — Att Kärna varit bebodd i de äldsta tiderna bevisas dels af gårdsnamn som tyckas härleda sig från ett aflägset tidehvarf, dels af runstenar och minnesmärken, ehuru deraf väl ej finnes någon större mängd. År 1749 var folkmängden 541, år 1800: 765, år 1860: 1,066 personer (enligt 1850 års qvinnqvennium funnos 5 af riderskapet och adeln, 4 af preståndet, 15 ståndspersoner, 739 af bondeståndet, 183 alla andra, tills. 946 personer). Klimatet är helsosamt. Sedan 1710—1712, då en härjande farsot bortryckte $^1/_4$:del af socknens befolkning, samt 1779, då de flesta af soknens barn blefvo ett rof för kopporna, har ingen pestsjukdom varit gängse inom församlingen. Folket utmärker sig i allmänhet genom ett fridsamt lynne,

genom ärlighet och arbetsamhet, samt eger med de öfriga Östgötarne en viss sjelfständig charakter. Klädedrägten är enkel äfvensom deras bostäder. Ett större rum med kök på nedra och 2:ne motsvarande rum på öfra botten är det vanliga hos den behållne bonden. Boningshusen äro rödmålade, betäckta med tegel och stundom brädfordrade. Några på sednare åren tillkomna manbyggnader hafva likväl blifvit uppförda i herregårdsstil eller en à två våningar höga med flera rum och större fönster. Äfven fästes numer afseende på ett symmetriskt läge, mot de äldre gårdarne, som hafva det allmänna felet, att helt och hållet sakna denna egenskap. Undantag finnas här såsom annorstädes från folkets allmänna charaktersdrag, så gafs här år 1830 ett exempel på oärlighet och lättja uti ett föregifvet spökeri, som vid den tiden skulle hafva försiggått i torpet Holken på Wärö egor; men hvilket genom pastorns ändamålsenliga åtgärder snart afstannade, till ställets inbyggares stora missbelåtenhet. Det utspridda ryktet om möblers flyttande från det ena till det andra stället hade nemligen lockat en mängd nyfikna att besöka torpet och dessa öppnade i sin okunnighet af deltagande och gifmildhet hand och hjerta för de beklagade invånarne i kojan. Socknen innehåller $37^1/_4$ förm. till $33^1/_4$ mantal, nemligen $2^1/_2$ mant. frälse-säteri, 9 allmänna frälsehemman, $14^1/_4$ krono-skatte, $2^1/_2$ krono, 2 mant. militiæ-, 2 mant. ecklesiastik-, 1 mant. civil-boställe. Enligt af biskop Rhyzelius gjorda anteckningar, skall socknen blifvit skänkt af drottning Margareta eller kon. Erik af Pommern till kaniken Johannes Bonde i Linköping. Mera tillförlitligt är kon. Johan III:s bref, dat. Uppsala slott d. 22 Dec. 1588, genom hvilket Kärna och Kaga socknars tionde tillerkändes biskopen i Linköping Per Benedictus, hvars företrädare, Petrus Caroli, som anses för Kärna sockens första kyrkoherde, hade uppburit samma inkomst, änskönt det af samma konungabref ingalunda kan utrönas, att Petri Benedicti efterträdare skulle få åtnjuta rättighet till tionden, har likväl detta skett tills nuvarande tider, och hafva Linköpings biskopar derjemte varit pastorer i Kärna, som ännu utgör præbende till biskopsstolen i Linköpings stift. Tingsstället är beläget i angränsande Slaka socken, $^1/_2$ mil från Kärna kyrka. Om anledningen till kyrkans namn hafva många gissningar blifvit gjorda. Biskop Rhyzelius har egenhändigt gjort en anteckning i en gammal kyrkobok, der han säger, att namnet kan vara af det kärr eller sumpiga trakt, som gränsar intill henne i sydost. Eljest är en gammal saga i socknen, att kyrkan fått namn af en förnäm qvinsperson, en landtdrotts dotter, vid namn Catharina, Karin eller Karna, som blifvit der på platsen af sina egna bröder, som varit skogsröfvare, ömkligen mördad. Sägnen lyder sålunda: »En småkonung, Per Tyrson i Wänge — detta ställe skulle vara beläget på en ö i Sjövalla träsk — hade 3 döttrar, af hvilka en hette Karna; de begåfvo sig till ottesången, men träffades under vägen af trenne röfvare samt blefvo ihjelhuggne. Banemänen togo derefter de mördade flickornas kläder, med hvilka de gingo till Wänge, för att omtala sitt dåd. Per Tyrson hämnades sina döttrar derigenom, att han ihjelslog två utaf röfrarne, men när turen kom till den tredje, upptäcktes att de voro hans söner. För att kunna försona sitt brott, skulle Per Tyrson ha uppbyggt en kyrka, som han uppkallade efter sin dotter Karna. I bihanget till det tal biskop Johan Jacob Hedrén höll vid kyrkans invigning år 1834, står antecknadt följande: »Denna kyrka förmenas allraförst hafva blifvit byggd i konung Sverker Kolssons tid omkring 1137.» — Anledning är dock att tro, det hon är vida äldre. Vid den reparation, som anstäldes sommaren 1833, hände, att en stenhäll lossnade i södra muren af äldsta kyrkan, der den skulle afhuggas och jemnas. Den öfra och undra sidan af denna häll fanns urhålkad eller skålfälld, med ett borradt hål tvärtigenom af en tums diameter. Hällen betäkte ett djupt fyrkantigt hål i sjelfva kyrkomuren, på hvars botten funnos aska och kol förvarade. Dessa lemningar synas hänvisa på brännåldern eller någon tidpunkt kort derefter, så att icke otroligt är, att byggnaden i hedniska tiden redan varit begagnad

såsom tempel eller offerställe. Den äldsta kyrkan, som varit mycket liten och oansenlig, har tvänne gånger varit tillbyggd, först på 1300-talet och sist 1750. Sedermera har kyrkan blifvit helt ombyggd 1830—33, så att den nu är en vacker korsbyggnad af alldeles egen form. Den har trenne ljusa och rymliga läktare, samt tvänne vapenhus, ett i östra och ett i vestra ändan. Altaret har sitt rum å södra långsidan, midt emot den nya i norr utbyggda kyrkan. Predikstolen är öfver altaret, med särskild uppgång till öfra sakristian från den nedra, hvilken är belägen på bottnen i sjelfva tornbyggnaden. Midt i taket, öfver choret och altaret, der gipshvalfven förena sig från norr, öster och vester, är en dôm anbragt, som igenom ett stort fönster inlåter dagen öfver choret och predikstolen. Kyrkan är, så in- som utvändigt, den vackraste landskyrka i orten. Öfver norra ingången sitter en marmorsten med förgylda bokstäfver af följande innehåll:

»Kärna kyrka
i tolfte århundradet uppförd
blef i nittonde under
Carl XIV Johans
13:de Regeringsår 1831
med denna tillbyggnad ökad.»

Öfverstelöjtnant friherre Israel Lagerfelt skänkte år 1792 altartaflan, en oljemålning, som blifvit köpt från Westerviks stadskyrka och som föreställer Jesus, ätande påskalammet; samt året derpå en messhake af svart sammet med silfver. Predikstolen i enkel och värdig stil förfärdigad, är en gåfva af hofmarskalken friherre Lagerfelt och dess år 1834 aflidna moder, född Falkenberg. Orgelverket, innehållande 10 stämmor, uppsattes år 1778. Från katholska tiden finnas endast qvar ett vigvattenskärl af sten samt ett rökelsekar af metall, hvarjemte en dopfunt af messing med lock, på hvars öfra kant står att läsa: Aqua et spiritus templo Kärna sacrarunt anno Dei 1665, är ett inventarium från äldre tider. En grafsten med tysk inskrift, öfver ryttmästaren vid Östgöta kavalleri Jacob Utter, med årtalet 1686, är flyttad från gamla kyrkan till den nya, hvarest den tjenar som golf. Lagerfeltska ättens graf finnes på kyrkogården, der äfven synes en grafsten öfver kapiten Dan. Ehrenborg och Wilhelmina Ehrenborg, född Douglas. 24 pastorer hafva funnits, den förste är mag. Petrus Caroli från Skenninge 1582, den siste E. S. Bring; alla hafva innehaft Linköpings biskopsstol, från hvilken sju ha blifvit förflyttade till erkebiskopsvärdigheten. Samtidigt med pastorer ha funnits 24 komministrar, af hvilka den förste 1593 var Mathias Erici, som underskref Uppsala Mötets beslut. — En fast folkskola bildades 1845, hvars nya lokal öppnades 1853. Skollärarens inkomster bestå af 10 t:r spannmål, hälften råg och hälften korn efter markegång, 20 rdr i vedpenningar samt 80 rdr rmt som utgå i egenskap af folkskoleafgift. Helsovården ombesörjes af den i Linköping boende provincialläkaren. — *Fornlemningar.* Vid kyrkoporten stå uppresta 2:ne runstenar, af hvilkas inskrifter den ene öfversättes i Göranssons Bautil pag. 241 № 849 med: Torsten reste stenen efter sin fader Weste, en rik odalbonde, den der, som var Kises son. Den andra, som en längre tid varit begagnad till tröskelsten i vestra kyrkodörren, har en helt och hållet utnött och oläslig inskrift. På Ledingelunda gärde samt på utjorden Wikärrs och hemmanet Kapplets egor synas en myckenhet små kullar, i hvilka man fordom funnit sporrar och värjor, samt en kruka, innehållande ett svart ämne, men så förmultnad, att den genast efter upptagningen sönderföll. Dessutom upphittades på Kapplets egor 1843 en jernurna, hvars botten föll ifrån. Innehållet bestod af förbrända ben, en sammanrullad värjklinga och en lika beskaffad lansspets samt små pjeser, med utseende af hällor och naglar m. m. Denna urna förvaras på säteriet Lagerlunda. Å Tifts egor finnas uti hemhagarne flera stensättningar, som troligen utvisa gamla grafplatser.

I kameralistiskt hänseende förtjenar anmärkas, att en betydlig del af socknens jord under medeltiden tillhört kloster och kyrkor. Ett förhållande, egande rum äfven i andra församlingar, bevisar munkväldets snikenhet bland ett folk, som var nog förblindadt att offra sista skärfven på själamässor, hvilka oftast ej blefvo hållna. Ett öfverslag synes ej böra sakna intresse. *Eskilstuna kloster* erhöll 1342 af Bervidus Sunesson med bifall af hans slägtingar och arfvin-

gar Tjärotorp (Tjärorp 3 mant. förm. till $1^1/_4$ mant.) samt Biskopslunda skog. I donationsbrefvet står väl Biskopslunda skog i Kärna socken; men för närvarande finnes ingen lägenhet med detta namn, dock är det utom tvifvel, att en af socknens skogstrakter varit den ifrågavarande. *Wreta kloster* erhöll 1369 af Åke i Rapestad »halfvan tolftelott» i Ledingelunda, och 1479 genom östgötalagmannen Arvid Trolles dom å Bengt Haraldsson, hela Ledingelunda. *Wadstena kloster* erhöll 1379 af Karin Kållersdotter Tokatorp (Tockarp 1 mant.), 1414 af Päder Finnevidsson sexton Attunga jord i Thifft*), 1439 af Brigitta Ulfsdotter Roos (gift med den beryktade danske fogden Jösse Eriksson) Wäre (Wärö 3 mant.), och 1472 af Joen Lafringsson Sigistorpa skog. Linköpings domkyrka erhöll 1390 af Torkel Haraldsson Gren genom byte $^2/_3$:delar af Glyttinge (2 mant), 1411 af Sten Boosson Natt och Dag Anunstada (Ånestad 1 mant.), och 1447 af Eringissel Jacobsson Fröshulla (Frössle 1 mantal). S:t Lars eller Dorothea Wilhelmina i Linköping erhöll 1441 af Sune Olofsson Fröshulla (1 mant. Frössle). Af dessa facta visar sig, att 2,619 tunnland eller $^{16}/_{31}$ af socknens område varit kyrkojord; men ännu flera hemman hafva otvifvelaktigt lydt under samma välde, fastän upplysande handlingar härom saknas. På 1600-talet tillhörde åter adeln det ojemförligt mesta, framförallt slägten Lagerfelt, som fortfarande varit och är innehafvare af gods här, samt ådagalagt en för kyrkans och socknens angelägenheter gagnande verksamhet. — Socknens taxeringsvärde uppgick 1860 till 213,045 rdr rmt, årliga afgifterna beräknas uppgå till nära $5^1/_3$ proc. af uppskattningsvärdet. De 40 torplägenheter, som finnas inom socknen, äro i allmänhet af den beskaffenhet, att deras innehafvare derå kunna berga sig. Hemmansklyfningen har ännu icke öfverskridit vederbörliga gränsor med undantag af hemmanet Tift Pihlgården, hvarest blifvit utbrutet till och med $^1/_{36}$ mant., som utgör 2 tunnl. 4 kappl. areal, alltså en obesutenhet. I jemförelse mellan hemmantal och uppskattningsvärde visar sig mellan Sjövalla och Wärö Södergård, en stor ojemnhet, då det senare med föga större areal, är 5 gånger högre uppskattadt än det förra; men afser man den olika godheten jemnas förhållandet, och samma förhållande inträffar äfven med olikheterna mellan de andra hemmanen. Socknen underhåller 6 soldater vid 1:sta samt 9 vid 2:dra Lifgrenadier-regementet. Hvarje rote vid 1:sta består af $2^1/_2$ hemman, och vid 2:dra (som är afsutet kavalleri) hvarje rusthåll af 1 mant. med tillhörande augment. En rote utbetalar 40 rdr och rusthållskostnaden uppgår till 150 rdr rmt pr mantal. Summan af alla utgående onera beräknas till 11,500 rdr rmt, deraf beräknas $^1/_{10}$ såsom kontanta utgifter, $^2/_3$ såsom naturapræstationer, och resten såsom indirekta utskylder genom allmänna besvär. Större byars och gårdars olika egorymd, onera m. m. synes af följande:

| | | | | areal. | uts. | värde. | onera. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | natur. | mtl. | inb. | tunnl. | t:r. | rdr. | rdr. |
| *Frössle* | kr.-sk., | 1, | 23, | 111, | 24, | 5,100, | 353. |
| *D:o* | frälse, | 1, | 15, | 84, | 24, | 5,895, | 186. |
| *Ledingelunda* | d:o | $3\frac{1}{2}$, | 62, | 463, | 54, | 13,950, | 660. |
| *Lagerlunda* | säteri, | 1, | 31, | 326, | 45, | 15,450, | 450. |
| *Toleforss* | d:o | $1\frac{1}{2}$, | 65, | 465, | 66, | 21,000, | 252. |
| *Tockarp* | ekkles., | 1, | 22, | 162, | | 8,100, | 250. |
| *Wärö* | d:o | 1, | 36, | 242, | | 9,780, | 382. |

Af öfriga må nämnas: *Tift,* 9 mant. kronoskatte, 3 mant. krono; 5 mant. *Gerstad,* häraf 1 mant. indraget militiæboställe. De hemman som lyda under Lagerlunda äro: *Frössle, Gäblarp, Sjövalla, Noby, Kapplet, Kärr* och *Östra Ledingalunda,* tillsammans 6 mantal med 12 st. utjordar. Af de båda pastorsboställena hörer det ena i denna egenskap till Kaga socken, men hvilketdera kan ej utrönas. Tockarp förekommer redan 1584 eller före den tid förutnämnda tiondebref utfärdades, hvaremot Wärö nämnes först 1598. Komministersbostället (Örberga) är deremot beläget i Kaga socken, hvarigenom Kärna kapellaner ha nödgats bo utom sin församling, tills år 1769, då vicepresidenten i Kongl. generalkommerse-kollegium, Israel Lagerfelt, donerade den på Wärö egor belägna utjorden Sällarebo till komministerboställe för Kärna, hvilken sedermera blifvit af komministrarne bebodd.

**Kärnan**, denna ovanliga fornlemning, som ligger på landthöjden midt för staden Helsingborg i Skåne, 150 steg från brantens öfversta afsats, är en fyrkantig tornbyggnad, hvilken utvändigt håller i hvarje sida $50^1/_4$ fot i bredd, och från marken till öfversta murkanten 89 fot i höjd (anses varit minst 20 fot högre, öfversta våningen är nemligen nederbruten) samt har åt den sidan, som vetter åt branten, en femsidig — och åt nordvestra lemningar efter en fyrkantig utbyggnad. Både hufvud- och utbyggnad ha tvänne indragningar, hvarigenom trenne afsatser uppkomma, af hvilka den första håller 33, den andra 39 och den öfversta 25 fot i höjd. Hufvudbyggnadens inre består af ett fyrkantigt rum, som nederst håller 20 fot i hvarje sida. Der ha ursprungligen funnits källare och 7 våningar öfver hvarandra med dubbla bjelklager och grofva plankgolf. Källaren, som ligger till hälften under jorden, är 20 fot hög och betäckes med ett dubbelt bjelklag. På midten af den nordöstra och sydöstra sidan är ett litet lufthål, men intet spår märkes efter

*) Såsom norm för den efter Helgeandsholmsbeslutet 1282 verkställda skattläggning begagnades i Uppland, Södermanland, Nerike och Westmanland mynträkningen med mark, öre och örtug; men i Östergötland, Westergötland och Småland begagnades mynträkningen med attung, tolftung och sjettung. Den som egde en attung eller derutöfver sattes till hel »sätting» eller hel gård i afseende på bevillning eller jordräntor; men under Gustaf I:s tid kom hel sättning att anses för ett mantal; och således hade förmodligen Tifts 16 Attungar varit beräknade till 10 sättingar, emedan gården nu utgör 10 mantal.

någon dörröppning. Man har således endast kunnat genom en lucka å trossbottnen nedkommit i källaren, som tvifvelsutan tjenat till förråds- eller fängelserum. Tiden när denna byggnad blifvit uppförd är oviss, dock slutar professor Brunius, vid jemförandet med byggnader, hvars grundläggningar äro bekanta, att den uppstått under konung Waldemar Atterdags, Drottning Margaretas eller Erik XIII:s regering. Uti en beskrifning öfver Skåne, författad på Christian IV:s tid, anföres den sägen, att konung Waldemar IV byggt Helsingborgs slott, men enligt några versar skulle detta redan tillkommit under kon. Frodes tid. Möjligtvis har Waldemar Atterdag ombyggt slottet, hvilket var Skånes hufvudfästning; åtminstone, skrifver professor Brunius, visar den blandade byggnadsstilen, att Kärnan måste uppstått vid den tid Skåne åter förenades med Danmark. Nu märkas kring Kärnan endast kullar och dälder efter äldre och nyare försvarsverk. Den betydligaste höjden, som ligger omkring Kärnan, består till största delen af murras. Derutomkring märkas ganska vidsträckta lemningar efter de vallar och grafvar, som omgifvit fästningen och staden. Se utförligare om detta slott, Brunii beskrifning öfver Helsingborgs kärna, Lund 1845. Några af dess historiska minnen äro omnämda under beskrifningen af Helsingborg.

**Kärra.** Gästgifvaregård uti Fässbergs socken af Göteborgs län, af 1 mantal, taxerad till 15,000 rdr rmt. Härifrån skjutsas i nordvest till Göteborg $^3/_4$ mil, i söder till Kongsbacka 2 mil.

**Kärralund** (Käralund). Egendom uti Örgryte socken af Säfvedals härad och Bohus län, beläget nära vid Göteborg, af 1 mant. frälse, tax. till 30,000 rdr rmt, och med qvarn till 45,000 rdr rmt, eges af hr Isak Claësson. På denna gård föddes 1776 kommersrådet och kommend. B. H. Santesson, som nyligen i år (1862) aflidit, och hvilkens verksamhet, i det enskildta så väl som offentliga lifvet, här torde med några ord vara förtjent af erinran.

Han erhöll sin första uppfostran (från 6 till 10 års ålder) vid den herrnhutiska uppfostringsanstalten i Kristiansfeld, hvarest den ovanligt stränga ordningen och undervisningsmethoden torde betydligt bidragit att redan hos gossen grundlägga dessa karaktersdrag af outtröttlig arbetsamhet och seg ihärdighet, som sedan så starkt framträdde hos mannen. Sin första verksamhet började han med, fortsättande i fadrens fotspår, så väl den allt mer uppblomstrande affärsrörelsen för egen del, som ock den med stora uppoffringar af möda och penningar förenade verksamhet för Göteborgs kommun. Med år 1809 började Santessons mera framstående verksamhet, utsträckt till hela fäderneslandet. Många strider utkämpade han för Göta kanal och Motala verkstad, för hvars allmännyttiga verk han tillsatte en betydlig enskild förmögenhet. Icke mindre stora äro de förtjenster han vid sina första riksdagar inlade dels såsom kämpe för en förbättrad bevillningsförordning (dervid han hade högt uppsatta motståndare), dels såsom väckare af den motion, att arfprinsen Oscar borde hafva en svensk guvernör (en motion, hvilken till en början mottogs så onådigt, att dåvarande drottningen ansåg Santesson böra »mista hufvudet», men hvilken slutligen ledde till önskadt resultat), dels i allmänhet såsom en nitisk bevakare af ständernas fri- och rättigheter i dessa tider, då enväldet alltemellanåt försökte bana sig väg öfver eller bredvid de nyskapade grundlagarne. Redan i byggandet af den äldre Trollhättekanalen tog Santesson del, då ännu för modrens räkning, och den nya slussbyggnaden vid Trollhättan hade kanske ännu varit ogjord utan Santessons omtanka och arbete 1835 med konvojkassans utredning samt förslag att förändra den till handels- och sjöfartsfond, äfvensom hans derpå framställda och genomförda motion hos rikets ständer angående Trollhätteverkens ombyggnad. Santesson var den som med svårighet samlade aktieteckningar till det första ångfartyg för resor kanalvägen mellan Stockholm och Göteborg, hvilket benämndes Amiral von Platen. Flera egendomar såsom: Årnäs säteri, Fimmerstad, Bromö, Fogelö och Bölstads egendomar inköptes, och alunbruket Karlsforss anlades af honom. Under de senare 20 åren har han lefvat i tillbakadragenhet ifrån riksdags- och kanalbolagsstrider, men under denna tid har han med en raskhet och rörlighet, som föga öfverensstämma med hans ålder, öfvervakat och deltagit uti förvaltningen af dessa stora egendomar. Han har derunder haft omtanka för sina arbetare i upprättandet af enskilda sparbanker, äfvensom nitiskt arbetat för folkskolorna. Sednast var han verksam för upprättandet af en förlikningsdomstol. Såsom ett utbrunnet ljus har han nu utslocknat. Han hade utfört sitt dagsarbete till slut. Fosterlandet hade nu intet mera af honom att i det afseendet vänta; men det erinrar sig vid hans död med tacksamhet de rika skördar det af hans långvariga verksamhet fått uppskära och ännu fortfarande uppskär. — På ett underlydande torp föddes den 25 Maj 1732 Johan Willin, stiftaren af Willinska fattigfriskolan i Göteborg, hvartill början gjordes dermed att tio vänner sammansköto 80 rdr rmt till 17 barns underhåll; redan år 1817 kunde 5 à 600 barn njuta fri undervisning vid inrättningen och af dessa barn ett större antal hel försörjning.

**Kärrbo.** Annex-socken till Kungsåra pastorat, 1318 förekommande under namnet Kewur, på 1500-talet Kerbo, och nu ömsom skrifven Kerrbo och Kärrbo, är belägen uti Siende härad och Westerås län, med kyrkan, vid $59^0$ $33^1/_5{}'$ nordlig latitud, samt $1^0$ $17^4/_5{}'$ vester om Stockholms observatorium, (enligt Topografiska corpsens 1842 utgifna karta öfver Westmanland), $1^3/_4$ mil från residensstaden Westerås, och $2^1/_2$ mil från staden Enköping. Den gränsar i norr till Ihrsta, i öster till Kungsåra socken, samt är i söder och vester kringfluten af Mälaren. Socknen, som med undantag af de derifrån i sydvest liggande öarne Aggarön och Långholmen, jemte några mindre holmar och skär, utgöres af fast land, upptager inom rågångarne en areal af 6,782 tunnl., hvaruti äro inbegripna socknens andel af den i sockenskillnaden mot Ihrsta liggande Ångsjön, bäckar, vägar och samfälda platser, samt holmar och skär, men icke socknens andel i Mälaren, som af tillgängliga specialkartor ej kunnat utrönas, utan är upptagen enligt ofvan åberopade Topografiska karta och utgör 5,014 tunnl. Socknens olika egorymd finnes af i slutet af denna del bifogade tabell. Den uppodlade delen af socknen utgöres till större delen af tvänne dalsträckningar, den ena gående från Ångsjön ned till Frössåkers- viken, den andra från Skjämsta och Törnbyn ned till Lindö, varande omkring $^1/_3$:del af det hela, och finnas ej heller numer några betydliga odlingslägenheter. Ångsjön är den enda insjö i socknen, och inga egentliga mossar finnas anmärkta. Skogsmarken består af smärre höjder, med någon enda bergklack här och der, de förra merändels öfversållade med brutna stenblock, och derimellan slätter och mindre kärr. Med Ångsjön är det egna förhållande, att vattnet derifrån har affall både åt Mälaren i Frösåkersviken, och norrut mot Ihrsta socken. Jordmånen är lera, högst sällsynt sandjord på åkern. Ängarne i allmänhet lermylla på lergrund, till en del rödjningar på utmarken, med löfskog beväxta, men nästan öfverallt med samma bottenlager. Bergarten är vanligen granit och hornbländeskiffer, utan känd anledning till någon malmblandning. En mineralhaltig källa finnes vid Frösåker, ehuru ej begagnad. Skogarne bestå af omvexlande tall och gran, med något löfskog; endast på Aggarön och Lindö finnes, utom betydliga trädgårdsanläggningar, på spridda ställen vacker ek, äfvensom å Frössåkers egor, isynnerhet vid Wretbo, och utefter sjöstranden. Såsom curiositeter för orten kunna anföras Juglans Regia, och en Carpinus Betulus, planterad omkring 1730, hvars kronas diameter är 34 alnar, och stammen $1^1/_4$ aln. Djurarterne äro de vanliga. Warglo skjutes dock ej sällan, och efter Ångsjöns sänkning och derefter bildade större vassbankar, finnas der årligen en ovanlig mängd sothöns (Fulica Atra), äfvensom doppingen (Podiceps). Klimatet skiljer sig ej i något afseende från öfriga norra Mälaresträndernes; och är helsotillståndet i allmänhet godt. De vanligaste sjukdomar äro frossor, tillhörande Mälardalen i allmänhet. Folkmängden, som 1750 utgjorde 463 personer, uppgick 1860 till 633. Socknens hufvudsakliga näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; skogshandtering förnämsta binäringen. Fiske idkas vid Aggarön och Mälarestranden, men hufvudsakligen för egarnes eget behof, och jagten icke såsom näringsfång. Biskötsel samt odling af lin och hampa icke öfver husbehof. Åt åkern, i allmänhet mera hård, än lättbrukad, men gifvande, egnas år från år allt mera omsorg. Något ordnadt cirkulationsbruk var ännu icke infördt (1852), utom vid Lindö, med underlydande, ehuru ej heller der fullständigt; utan bedrifves åkerbruket hufvudsakligen i tvåskifte, ehuru äfven betydliga qvantiteter foderväxter, isynnerhet Timothej och klöfver odlas. Allmännast begagnade åkerbruksredskap äro plog, trädstock, harf och vält, deribland flera af nyare konstruktioner. Ängarne äro i allmänhet goda, bestående af ömsom hårdvall och sidvall; afkastningen ungefärligen 100 *lll* pr tunnl. På denna vigtiga gren af landtbruket har under senare åren betydligt arbete och ansenlig kostnad blifvit nedlagd af egaren till Frösåkers säteri, År 1838 sänktes Ångsjön omkring 5 fot, hvarigenom,

isynnerhet på Ekevi ägor, en jordvidd af närmare 30 tunnl. förut ett odugligt kärr, sedermera burit de ypperligaste skördar, både af säd och foderväxter. Jorden består af en 6 till 8 fot djup dyjord, och såsom ett, åtminstone der i orten ovanligt exempel må nämnas, att på en ängsplog vid Täby, nära Ångsjön, skördades för några år sedan 54 tunnor hvete efter $1^1/_4$ tunnas utsäde. Vid Frössåker är äfven ängsöfversilning anlagd af agronomen, direktör Johnsson, med det särdeles lyckliga resultat, att afkastningen af de öfversilade ängarne de fyra åren 1848—1852 ökats $33^0/_0$. Betesmarken är i allmänhet knapp, bestående egentligen af inhägnader på skogen. Vid Lindö och Springsta äro husbehofsvädersågar; likaledes vid Frössåker en såg, också anlagd 1850, som drifves med vatten, samt ett tegelbruk, hvarvid år 1851 sysselsattes 8 personer, och tillverkningen, som dock kommer att ökas, uppgick till 16,000 tak- och 40,000 murtegel. — Kärrbo har i fordna tider utgjort eget pastorat, men förenades genom Kongl. resolution af d. 7:de Maj 1802 såsom annex med Kungsåra, och kommer nu, enligt Kongl. resolution af d. 19 Maj 1853, att vid blifvande ledighet åter utgöra ett eget pastorat. Häradets ting hållas i hyrd lokal uti Westerås stad. Hemmantalet utgöres af 10 mantal säterier, $10^{15}/_{32}$ mantal frälsehemman, $2^3/_8$ kronohemman, 2 mantal skatte-frälse, $1^3/_4$ mant. skattehemman, tillsammans $26^{19}/_{32}$ mantal. Af dessa hemman innehafvas $21^{23}/_{32}$ mantal af 8 jordegare, $^1/_8$ kronohemman är underofficers-boställe vid Westmanlands regemente, $2^1/_4$ ekklesiastik-boställen, och $2^1/_2$ mantal, som uteslutande lyda under Frössåker, innehafvas af brukare. Arrendatorer finnas inga, men 24 jordtorpare. Skattejordsegarne äro väl bergade. För barnundervisningen är inrättad en fast skola, hvilken förestods 1850 af församlingens klockare. Folkskoleafgiften utgör omkring 75 rdr rmt. Skollärarens lön är, utom 6 tunnor spannmål, donerad ränta från Skästa och Skarpa hemman, $^1/_4$:dels hemman såsom bost. med rymlig åbyggnad, inköpt 1647 af Nils Jesperson Cruus på Frössåker, C. Bonde till Springsta, och E. Fleming till Lindö. Hälsovården ombesörjes af den i Westerås boende provincialläkaren. Öfverenskommelse för rofdjurs utödande är uppgjord gemensamt med hela häradet, och består i bestämd premie för hvarje fäldt djur. Kyrkan är byggd af sten, med särskild klockstapel af trä. Den är troligen ganska gammal. Den synes till en början hafva varit af ganska inskränkt omfång, men sedermera utvidgats med den del, som nu utgör choret, efter hvad man förmodar, af Greger Matson Lilje på Lindö, hvars vapen finnes inbrändt på glaset i ett af fönstren. Längden är $46^1/_2$ alnar, bredden $16^3/_4$, och fönstren till antalet 7. Öfver altaret äro anbragta några enkla, smakfulla målningar enligt sägen af hofjunkaren Silfverstråle på Lindö. Vackra monumenter finnas öfver kammarherren hos Gustaf II Adolf, Bengt Åkesson Soop till Lindö, samt öfverste Jesper Nilsson Cruus till Frössåker, äfvensom ett grafchor för ätten Gyllenstjerna. Kyrkan har tvänne kronor, samt ett nätt orgelverk och uti klockstapeln 2:ne klockor. Af fornlemningar finnes icke något anmärkningsvärdt utom den s. k. *Solviksborg;* se den artikeln. På Ekevi skog finnas äfven lemningar efter en borg, och synes ej otroligt, att den nedanför liggande dalen fordom varit sjö. På Nyby ägor, i den så kallade kyrkbanken, är en gammal begrafningsplats, der vid gräfningar påträffats lerurnor, ben, m. m.

Socknen utgöres egentligen af säterierna Frössåker, Lindö och Walla, Springsta samt Aggarön. Om Frössåker, omnämdt på sitt ställe, må tilläggas: Riksrådet Magnus Jonsson, som lefde ännu år 1302, skref sig till Frösåker. Nils Larsson var stamfader för ätten Cruus. Tängsta och Kottebo tillbyttes af Åke Soop på Lindö. År 1843 inköptes egendomen af löjtn. von Post. Såsom något anmärkningsvärdt för Frösåker torde böra nämnas, att efter hela Mälarstranden, från Westerås till Frösåkers udde, ej någon tjenlig lastageplats finnes, i anseende till den öfverallt långgrunda stranden, men i Frösåkersviken kunna vanliga Mälarfartyg lägga till så nära, att lastning kan ske direkt från land, och anses hamnen, så till djup, som storlek, för en af de bättre i Mälaren. Här finnes äfven ladugårdsbyggnad i öppen fyrkant af gråsten, uppbyggd mellan 1796 och 1800 af öfverste C. Ch. Gyllenstjerna i ovanligt rymliga dimensioner. Hela sammanlagda längden är 270 alnar. Större gårdars areal, onera m. m. synes af följande:

Säterier:

| | mant. | pers. | areal. tunnl. | uts. t:r. | onera. rdr. |
|---|---|---|---|---|---|
| *Aggarö* | 1, | 26, | 428, | 19, | 107. |
| *Frössåker* och *Tångsta* | 5, | 106, | 1635, | 100, | 638. |
| *Springsta* | 2, | 45, | 474, | 30, | 254. |
| *Walla* | 1, | | 197, | 13, | 102. |
| *Lindö* | 1, | 16, | 494, | 17, | 150. |
| Frälsehemman: | | | | | |
| *Ekevi* | 1, | 8, | 345, | 16, | 196. |
| *Harckie,* | $1\frac{1}{2}$, | 53, | 110, | 20, | 274. |
| *Solvik* | 2, | 15, | 313, | 26, | 404. |
| *Wreta* | 1, | 24, | 167, | 18, | 159. |
| *Täby* | 2, | 48, | 612, | 32, | 340. |
| *Skjämsta* sk.-fr. | 1, | 17, | 218, | 9, | 247. |
| *Nyby* d:o | 1, | 10, | 163, | 12, | 346. |
| *Prestgården* kom- *Täby* min:bost. | 1, 1, *) | 34, | 100, 212, | 22, | 91. |
| Skattehemman: | | | | | |
| *Gryta* | $\frac{3}{4}$, | 14, | 163, | 12, | 260. |
| *Wreta* | $\frac{3}{4}$, | 16, | 133, | 14, | 292. |

af Siende härads allm. 121 tunnland.

Adress: Westerås.

**Kärret.** Ett mantal säteri uti Istorps socken, Marks härad och Elfsborgs län, taxeradt 1860 jemte åbyggnader till 16,130 rdr rmt, och med $^1/_4$ mantal Ekarebo, $^1/_3$ mantal Kärret tax. till 20,480 rdr rmt, egdes s. år af L. J. von Holten.

**Kärringön.** Kapellförsamling och fiskläge i Oroust skärgård, tillhörande Morlanda pastorat i Oroust Vestra härad och Bohus län, ligger längst ut i hafvet, och har följaktligen det för fisket fördelaktigaste läget af alla Bohusläns fisklägen. År 1697 var det befolkadt med 23 fiskare, men år 1751 skatteköptes en del af denna kronoholme af ett fiskeribolag i Stockholm på 20 år, hvilket blef en orsak till dess starkare befolkning. På 1840-talet räknade det 395 bebyggare, fördelta på 88 matlag; här funnos då 5 fiskskutor, 1 sjöbåt och 3 fraktfartyg om 114 läster. År 1860 uppgick inbyggarnes antal till 425. Såsom sällan hindrade af is, kunna fiskrarna här längre drifva sitt yrke, än de på andra ställen, och utmärka sig för omtanka och nykterhet. Sedan år 1795 blef ön en egen kapellförsamling med särskild prest. Kyrkan är ganska väl underhållen. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola för (år 1859) 92 barn. Ifrån ålder har stället varit lotsstation och eger märkvärdighet såsom födelseort för fiskaresonen Olof Knape, hvilken dog som amiral med namnet Olof Strömstjerna, och hvilken under Carl XII:s krig värjde våra kuster för fientliga anfall, se om honom vidare under Wese säteri.

**Kärrtorp.** Egendom uti Nettraby socken, Medelstads härad och Carlskrona län, som tillsammans med ön Ramsö innehåller $1^1/_6$ mantal skatte, tax. till $23,812^1/_2$ rdr rmt. Å Kärrtorp har 1710 varit 2:ne hemman; men då vid den tiden egorna skulle afmätas, voro åker och äng ihoplagda, att de icke kunde åtskiljas. Till egendomen, som vid omnämnda år innehades af en kapten Henck, befunnos 11 tunnland $5^5/_8$ skäppland åker samt 59 tunnland $^3/_8$ skäppland äng, upptagen till 34 lass hö. Den 12 Juli 1731 blef, genom kongl. kammar-collegii bref, »Kiärretorp № 15, $^2/_3$ mantal samt № 16, $^1/_2$ mantal, under skatterätt upplåtet till landtjägmästaren Jonas Humble. Omkring 1818 innehades stället af hofjägm. Humble, hvars enka testamenterade gården till fröken Johanna Gustava von Krusenstjerna. Egendomen försåldes, sedan den ombytt egare 2 gånger, 1841 till öfv.-löjt. och riddaren friherre Claës Lagerstråle, hvars arfvingar äro för närvarande egare. Manbyggnaden utgöres af ett envåningshus, invid hvilket en mindre trädgård förefinnes. Å gårdens egoområde förekommer den s. k. Kärrtorps göl. Den täcka Linnæa borealis, erinrande om en af det adertonde århundradets ryktbaraste män, blomsterkungen i Norden, Carl von Linné, blomstrar å Kärrtorps mark.

**Kärrtorp,** (Kierrtorp). Ett mantal säteri uti Lundby socken, Walla härad af Skaraborgs län, har sidländ belägenhet vid Hornborgasjön; tillhörde år 1825 bönder, år 1860 egdes $^5/_8$ mant. jemte 2 mant. i andra hemman, belägen i samma socken, tax. till 16,350 rdr rmt, af häradsdomaren Peter Jonsson, de öfriga $^3/_8$ mant. tax. till 4,290 rdr rmt, af två bönder.

**Kättslinge.** (Kjettslinge). Sex mant. säteri uti Wendels socken, Örbyhus hä-

*) Dessa hemman komma, efter pastoratets skiljande (se sidan 325), att bebyggas till pastors boställe.

rad af Uppsala län, beläget vid Wendelssjön, tillhörde omkring 1640 slägten Duvall, hör nu till aflidne ex. grefve Carl de Geers egendomar under Löfsta inspektion. Taxeringsvärdet 1860 var 36,000 rdr rmt.

**Kättsta.** Ett mantal berustadt säteri uti Harakers socken af Westerås län, beläget nära kyrkan, 2 mil från Westerås, innehades från 1647 genom donation, från 1671 genom byte, af Lars Örnstjerna, indrogs 1683; men kom åter i enskildas händer, egdes omkring 1750 af direktör Ab. Hedman, som här anlade linnefabrik med färgeri, hvilka dock snart nedlades; sedan år 1825 egdes gården jemte Boda $^1/_4$ mant. fr. säteri af lagman Gyllenbåts arfvingar sedermera af en Forsström (efter Tham), år 1860 tax. till 18,075 rdr rmt och jemte 1 mantal Hummelsta, samt $2^{23}/_{24}$ mantal och 2:ne qvarnar och såg, af Joh. E. Forsström. Taxeringsvärdet för det hela var $87,012^1/_2$ rdr rmt.

**Köhla** (i 1825 års jordebok), *Kjölen*, *Köla*. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jösse kontrakt af Carlstads stift, utgöres af fyra socknar: *Köla*, moderförsamling, *Eda*, *Skillingmark* och *Jernskog*, annexer, samt innefattar $75^3/_{20}$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 12,037 personer. — *Köla* socken uti Jösse härad af Carlstads län, $10^3/_4$ mil nordvest från Carlstad, 11 mil från Åmål — vid 220 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 48,716 tunnl., hvaraf 4,860 äro insjöar. Jordmånen består af godartad lermylla; skog finnes till husbehof. Socknen, som består af $13^7/_{24}$ mant. skatte, 1 mant. krono, $8^3/_8$ mant. frälse, taxerade, jemte 1 bergverk, 4 manufakturinrättningar, 15 qvarnar och sågar, 1 lägenhet, frälseräntan af $5^{23}/_{24}$ mant., till 487,041 rdr rmt, beboddes 1805 af 1,874 och 1860 af 3,381 personer. Socknen är mycket gammal, och Fernow förmodar den äldsta kyrkan blifvit byggd strax efter Olof Skötkonungs död; alltifrån de allra äldsta tider har socknen varit moderförsamling, men pastoratet ej så betydande som nu, om det är sant hvad en gammal berättelse innehåller, att, under föreningen med Norge, Skillingmark och Jernskog till någon del legat under Ejdeskogs och Wingars socknar i Norge. Men icke dessmindre påstås, att kyrkoherdarne här stundom varit kaniker, hvilka i Skara biskops ställe haft uppsigt öfver presterskapet i Wärmland, emedan en stenkulle, som annars liknar ett grafkummel, på Jernskogsboda egor $^1/_2$ mil söder från Köla, ännu eger namn af Kanikekullen, och skall varit deras bostad. På Fernows tid, på 1770-talet, var den gamle klockstapeln ännu qvar, med en för honom oläslig inskription, se hans beskrifning öfver Wärmland, sid. 295; den antages af honom varit den äldsta i landet. Bland kyrkoherdar må nämnas, mag. Ericus Erlandi Noréen, död 1760; han hade 13 barn, hvaribland sonen Johan, blef stamfader för adliga ätten Nordenfalk. — Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af 2 exeminerade lärare för (år 1859) 423 barn, medan 111 undervisades i hemmet. Ifrån kriget med Norge lefver än på orten en händelse i traditionen: Sent en Lördagsafton omkring 1710 ankommo norrmännen till gården Gryttve, invid kyrkan, för att gripa den dervarande svenske kapitenen med sitt manskap. Men af en händelse var denne bortrest. Norrmännen stannade dock en stund på stället, begärde fram förfriskning, likväl mot betalning. Emellertid blefvo gårdsegarne bekymrade öfver detta oförmodade besök och fruktade, att, ehuru vänskapsfullt de ock bemöttes af norrmännen, dock möjligtvis någon större öfverrumplingsplan härmed kunde stå i sammanhang, hvarföre de önskade deras aflägsnande. I prestgården, som låg strax derinvid, intogs man likaledes af fruktan. Prosten Faxell var icke hemma, och detta ökade ännu mer förlägenheten. I denna brydsamma ställning upptänkte prostinnan, Maria Caméen, ett ganska ändamålsenligt medel att aflägsna de obehagliga gästerna. Hon erinrade sig, att norrmännen ofta under förra krigen flytt för skrämskott. Af denna anledning beväpnade hon sina drängar och pigor med gamla bössor, placerade dem på tjenliga ställen, samt lät dem efter aflossade skott upphäfva anskri. Tillika lät hon på samma gång ringa med klockorna i kyrktornet. Denna fintlighet var väl beräknad, ty norr-

männen aflägsnade sig i största hast. Förut under sjuårsfejden om tre kronor 1563—1570, afbrändes prestgården i grund, och efter förlusten på Bysjön (se artikeln Hammar i Eda socken), plundrades och sköflades denna socken. Ett och annat hemman, såsom Lässerud och Rangerud m. fl. besöktes af fienden under Gyldenlöws-kriget 1675—79. Af äldre fornminnen omnämnas ett stenkummel på Skarebols egor, söder om sjön Hungen, och några ättehögar på näset, som bildas af Köla elf.

Af byar och gårdar finnas: 1 mant. *Skällarebyn,* tax. till 17,850 rdr rmt, 8 åboer; 1 *Lässerud,* tax. till 26,775 rdr, 26 åboer; $^1/_3$ *Hohle,* tax. till 5,250 rdr, 6 åboer; 1 *Hälle,* tax. till 13,500 rdr, 7 åboer; 1 *Hallebohl,* tax. till 12,750 rdr, 9 åboer; 1 *Tömte,* tax. till 22,500 rdr, 30 åboer; 1 *Bålstad,* tax. till 13,500 rdr, 19 åboer; 1 *Öfra Elgesta,* tax. till 9,000 rdr, 30 åboer; $^1/_2$ *Nedra Elgesta,* tax. till 9,000 rdr, 24 åboer; 1 *Lunden,* tax. till 28,500 rdr, 12 åboer; 1 *Hofdane,* tax. till 8,250 rdr, 15 åboer; 1 *Skarbohl,* tax. till 12,000 rdr, 9 åboer; 1 *Sohlberga,* tax. till 24,000 rdr, 21 åboer; 1 *Wåxvik,* tax. till 11,250 rdr, 11 åboer; $^1/_8$ *Tälle,* tax. till 1,150 rdr. — Största egendomen består af $^1/_8$ *Sätra,* $^1/_8$ *Kyrkoskogen,* $\frac{503}{960}$ i *Gryttved,* (tax. till 11,790 rdr), $\frac{1}{320}$ af *Torgelsrud, Sätra* eller *Öfra Adolfsforss,* tullmjölqvarn, såg för 100 tolfter blockars försågning, (tax. till 25,000 rdr), *Öfra Adolfsforss,* stångjernsbruk och manufakturverk, det hela tax. till 101,960 rdr, se artikeln Adolfsforss. *Prestgården,* 1 mant., med qvarn och såg, tax. till 22,180 rdr. — $^1/_4$ af *Hofsten,* tax. till 2,295 rdr, är komministerboställe. — *Klockaregården,* tax. till 900 rdr. — Adress: Arvika.

**Köhlby.** Två mant. säteri uti Ljungby socken, Södra Möre härad och Kalmar län, beläget på $^1/_4$ mils afstånd från Hossmo och Ljungby kyrkor, vid landsvägen mellan Carlskrona och Kalmar stad, 1 mil från den sednare; utgör, jemte $1^3/_4$ mant. skatte, lägenheten Herrängen, $1^1/_4$ frälsehemmanet Thörsbo i Mortorps socken, beläget på $^3/_4$ mils afstånd, en egendom, hvars hela areal är 1,300 tunnl., deraf sambruket vid Köhlhy utgör 747 och Thörsbo 553 tunnland. Jorden vid Köhlby är af utmärkt bördighet och i anseende till ännu bevarade naturliga ängar och en vacker resligt grof, ehuru till vidden inskränkt, skog, af en herrlig natur, kanske den vackraste i södra delen af Kalmar län. Säteriet, beläget uti Ljungbyåns dalgång, har tullmjölqvarn med 4 par stenar, och taxeras, jemte ett tegelbruk, till 15,800 rdr rmt; ån utgör på $^1/_4$ mil gräns till alla egorna, liksom Mortorpsån vid Thörsbo, delad i flera fall, följer dess egor på tvänne sidor; der finnes en sågqvarn och husbehofsmjölqvarn. Manbyggnaden är gammal, omgifven af en större trädgård och sluttande gård, beväxt med åldriga lindar. Här är äfven porterbryggeri, som drifves med framgång. Hela egendomen anses afkasta cirka 1,000 t:r spannmål, $^2/_3$ vintersäd, förutom potatesskörden, ehuru åkerjorden är ännu knappt 300 tunnl. Inga bönder, endast torpare äro jordinnehafvare. — Då Norra och Södra Möre utgjorde en domsaga och innehades af häradshöfding Esaias Klint, hade han sin bostad på Köhlby.

Här föddes Erik Klint d. 6 Oktober 1732; redan tidigt som skolgosse i Lund, yppades hos honom en oemotståndlig böjelse för sjölifvet, och efter att hafva gjort åtskilliga resor med handelsfartyg, ingick han 1750 som coopvardiebåtsman vid Örlogsflottan. Under kriget med Ryssland 1788—90 förde han befälet på chefsskeppet Gustaf III, samt utmärkte sig vid flera tillfällen. Efter sjöslaget vid Hogland befordrades han till öfverstelöjtnant och blef riddare af S. O. St. Kors. Se vidare om honom under Wisborg.

Sedan tillföll egendomen Hoppenstedtska familjen, hvaraf Bäckerström, egarinna 1799, förskönade stället. En af slägten med namnet Flygare, sålde godset 1841 till nuvarande egaren löjtn. G. Wahlbom, son till den vid beskrifningen af socknen omnämnde kyrkoherden Ludvig Mörner.

**Köhlforss.** Ett nu mer nedlagdt sågverk uti Hassela socken, Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, var beläget $1^1/_4$ mil i vester, inpå Köhlsjö södra skifteslags skogsmark vid Köhlåns vattendrag, och anlagdt tillföje af landshöfdingeembetets resolution den 8 Sept. 1806, samt grundadt å stockfångst af Köhlsjo södra och norra skifteslagens skogsmark till en salusågning af 2,300 tolfter i enkla bräder räknadt, och var derför skattlagdt till en årlig ränta af $57^1/_2$ tolfter af nämde brädsort. Sedan öfra sågen under № 2, som varit belägen $^1/_4$ mil längre i vester efter samma vattendrag, blifvit nedlagd, förenades båda verken till ett, men äro nu raserade. Sågverket taxerades år 1858 till 6,750 rdr rmt, erläggande i

utskylder 142 rdr rmt, hade samma egare som Franshammars bruk; med lastageplats i Jättendals Mellanfjärd, $5^1/_2$ mil från stället. År 1848 bodde på egendomen 5 hushåll med 24, och år 1860: 47 personer.

**Köhlsjön**, Norra och Södra. Byar i Hassela socken af Norra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, grundlagda år 1600 af en Finne från Tavastland eller Sawolax, vid namn Per Andersson med 4 söner, Göran, Pål, Israel och Erik, hvarvid hvardera upptog en gård. Hemmanen blefvo sedan åsatta en skatt, hvardera af 4 eller tillhopa 16 öresl., som dock vid förnyad skattläggning år 1753 höjdes till sammanräknade 29 öres-, 5 penningland. Hemmansrökarne voro då 8, hvilka, i förening med skattläggningen, fingo sig tilldelade deras nu innehafvande vidsträckta område af 346 tunnl. åker, 1,231 tunnl. äng, 30,689 skog och myror m. m., inalles 33,244 tunnl. 28 kappl., år 1860 tax. till 11,830 rdr, erläggande i utskylder omkring 1,162 rdr rmt. Södra Köhlsjö skifteslag skrifvet i ny jordebok för Lindsjön, Rigberg och Österås, består af 12 hemmansåboer och 14 lägenhetsinnehafvare, och har på ett skattetal af $^{43}/_{48}$ mant. (enl. Widegren) en areal af 12,437 tunnl. 28 kappl., oberäknad en till Franshammars bruk såld skogstrakt af 2,850 tunnland. Nära toppen af det 1,700 fot höga berget Högtuppen, liggande å denna bys mark, hafva 2:ne nybyggare nedsatt sig och äro deras bostäder de högst belägna i hela provinsen. Efter mantalslängden har Norra Köhlsjön 16 öresl. = 1 mant., 92 inbyggare.

**Köinge.** Annex-socken till Okome pastorat, ligger i Faurås härad af Halmstads län, $2^3/_4$ mil o. s. o. från Warberg, 2 mil n. n. o. från Falkenberg — vid 245 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en arel af 5,323 tunnl., hvaraf 139 äro vatten. Marken är mager och bevuxen med ljung. Större delen är bergaktig, med dälder mellan bergen. Rådande jordmån är grus, blandad med sand. Skog finnes till behof i en del af socknen, i åter en annan är brist derpå. Socknen, som år 1805 beboddes af 388 och 1860 af 551 personer, består af $14^5/_{24}$ mant., och taxeras till 45,500 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från modersocknens och byggd af sten under tegeltak, är 29 alnar lång och 12 alnar bred. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare som är gemensam för Okome och Svarterå, för (år 1859) 60 barn; 2 undervisades s. år i hemmet. Socknens namn har undergått flera förändringar. I ett bref af kon. Christian III, dat. den 9 Maj 1555, kallas det Köng, annorstädes Kyng och Kyinge. En viss historisk märkvärdighet eger orten för det här hållna Axtornaslaget, se den artikeln, der, liksom af Fryxell, Axtorna orätt uppgifves ligga i Svarterå socken. Bexell har, i Hallands beskrifning, efter anställda forskningar på valplatsen, efter ännu bibehållna traditioner, samt efter fornlemningar och särskilda ställens benämningar, gjort följande tillämpning af berättelsen på sjelfva lokalen: Rantzaus trupp, kommande på Ljungbyvägen till Axtorna, söker att öfverkomma Etraån uti något der i nejden varande vad, men nödgas ändra beslut för Svenskarnes oförmodade ankomst på vägen från Köinge kyrkoby. Han fattar nu possition med Danska trupperne dels på Byaberg dels äfven åt höjderna af Ufberget. De Svenska åter upprycka på den der midt emot belägna bergsträckningen vid Eskils och Skräddaregården i Axtorna by, samt vidare på höjderna mellan dessa hemman och Köinge kyrkoby. Deras betydligaste stridskrafter tros hafva innehaft ställningen midtför Örkullen och Mjölkhallarne. Sjelfva valplatsen, som än i dag bibehåller namnet Grafvarne, är belägen på Axtorna åkergärde, midt emellan härarnas första positioner före slaget. Fjorton i bautastensform, dels stående, dels lutande och omkullfallna stenar utvisas ännu af inbyggarne såsom utmärkande valplatsen. På en höjd, *Hunsberg*, icke långt från valplatsen, finnas några oregelbundna lemningar af stensättningar, och på valplatsen en dylik regelbunden, cirkelrund, af 26 klumpformiga mindre stenar af 14 alnars längd tvärtöfver, samt tvänne mindre stensättningar; dessa sednare fornlemningar anser nämnde författare likväl hänvisa till en vida aflägsnare tid. Till historien om

de efter slaget fordom uppresta minnesvårdar hör berättelsen om det, på ett berg, söder från Köinge kyrka, förr här belägna Rosensparreska monumentet, bestående af en tälgsten, på hvilken öfverst befanns ett lejon, hållande Rosensparreska vapnet och derunder förgyllda inskrifter på Latin, Tyska och Danska, af hvilka den sistnämnda var af följande innehåll: »Erlig och välbyrdig Sten Rosenspar till Skarholt, Dannemarkis Riges mand och Commissarius lod sitt lif och blod för sitt fäderneslands Rige emot Rigets fiender, blef slagen her paa Wallsteden den 20 October aar efter Christi födsel 1565, daa han var 42 aar gammal och blef hans lig medt tillbörlig äre bestedigt till sitt sofvekammer i hans kirke Skarholt.» Redan nära början af förra århundradet var denna minnesvård förstörd, och endast några lemningar deraf räddade på Köinge kyrkogård, hvilka sedermera, för att räddas undan förstörelsen, fördes till Falkenberg, men lära der blifvit använda till mur i en källare. På Räfvinge bys ängar synas ännu några af ljung öfvervuxna lemningar efter förskansningar, hvilka traditionen förmäler vara sedan Axtornaslaget. En sten utvisas ännu af folket der i orten, bakom hvilken den svenske jägaren låg, som sköt Sten Rosensparre.

I socknen finnas följande byar och gårdar: $2^{1}/_{24}$ skatte, $1^{3}/_{8}$ fr. *Axtorna,* den största by i socknen, har egor som gå ned till Högvads-ån; rådande jordmånen är grus, dock finnes här äfven god lera; eger ingen skog, blott några strödda löfträd i gärdet. En liten bäck, kallad Myrebäck, rinner genom Axtorna gärde. En läderfabrik, tax. till 2,000 rdr rmt, finnes här. Byn har 106 inbyggare. — $4^{9}/_{16}$ mant. *Köinge* by, med 66 inb., belägen vid kyrka och landsväg, har bokskog, jemna och bördiga åkerfält; rådande jordmånen är grusblandad växtmylla. Högvadsån flyter förbi Köinge inegor. Uti denna by är häradets tingsplats beläget. Ett helt hemman i byn, tax. till 1,400 rdr rmt, innehafves af kyrkoherden. 1 mant. *Hakestad,* häraf är $^{2}/_{3}$ mant., tax. till 2,300 rdr rmt, kronolänsmansboställe. De öfriga hemman äro $^{1}/_{2}$ *Björka,* $^{2}/_{3}$ *Domarp,* $^{1}/_{3}$ *Ranered,* $^{1}/_{2}$ *Svenstorp, Lunnagård, Lustorp.* — Adress: Falkenberg.

**Kölaby.** Annex-socken till Åsarps pastorat, är belägen uti Redvägs härad af Elfsborgs län, 2 mil n. n. o. från Ulricehamn, $1^{3}/_{4}$ mil från Falköping — vid 580 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 6,296 tunnl. fast land. *Öfre* och *Nedre Sverkilstorps*-sjöarne ligga inom socknen, och på gränsen till Fiflereds socken ligger sjön *Ytteren.* Socknen, som år 1805 bebodde af 534 och 1860 af 795 personer, består af $8^{29}/_{48}$ mant. skatte, $1^{1}/_{4}$ mant. krono, $13^{7}/_{8}$ mant. frälse, tillsammans $23^{35}/_{48}$ mantal (i jordeboken räknas $^{3}/_{16}$ mant. Kihla till den inom detta län liggande del af Börstigs socken, och Dalbohemmanet $^{1}/_{4}$ mant. skatte hör i administratift hänseende till Solbergs, men i ekklesiastikt till Kölaby socken) och taxerades 1860 till 83,990 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, nybyggdes år 1836 i sednaste tidens smaklösa magazinsstil. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 var skolbarnens antal 70, deraf dock 44 undervisades hemma. Vid Kölaby kyrka finnes insatt i kyrkogårdsmurens norra del en runsten med framsidan åt kyrkogården, och visar dess åsatta kors, att den blifvit rest under christna tiden. Denna sten, som hittils icke varit känd af någon bland Sveriges fornforskare och sålunda är en ny upptäckt, (finnes aftecknad i Ljungströms beskrifning öfver Redvägs härad, planchen 4) har följande inskrift: Agmuntr: risthi: stein: thonsi: iftir: Isbiurn: frunta: Sin: Aug: it: Bunta: Sin: Jan: Sar: Uar: Kulbiarns: Sun: sar: Uarth: Tauthr: I: Grikum. Det är: Augmund reste sten denne efter Esbjörn fränden sin, och åt bonden sin, han som var Kolbjörns son, som vardt död i Grekland eller i Greklandsfärd. Stenens runristning förskrifver sig alltså från den tiden, omkring åttahundratalet, då våra förfäder såsom »Wäringar» ingingo i Grekisk krigstjenst och utgjorde i Byzantium (Konstantinopel) den kejserliga lifvakten. Af fornlemningar nämnas vidare på Tummarps, Trädets och Borreds egor en hop större och mindre nästan cirkelrunda högar; enligt traditionen skola lik efter ett slag med de Danske (eller kanhända räkna de sig från Folkungarnes inbördes strider) här hafva blifvit begrafna. På gränsen mellan Trädets och Kölaby egor fanns för blott några år sedan en ordentlig ättehög af mer än 20 alnar hög, der nu är odlad åker. Flera mindre högar skola, efter berättelsen, hafva

varit förskansningar vid något fältslag mellan Svenskar och Danskar, hvarvid kyrkans torn skall blifvit nedskjutit. Vid byn Borreds norra sida är på en af naturen bildad kulle ett utmärkt vackert och bibehållet »nämdemanssäte.» Smärre kummel finnas på den lilla höjden öster om byn.

Af gårdar må nämnas: *Lundby* säteri, med underl. 1 *Backabordet*, $2^1/_2$ *Lundby*, $^1/_4$ *Elfsberg*, $^1/_4$ *Tisseboda*, $^1/_4$ *Susebohl*, $^1/_2$ *Engaberg*. — *Tumarps* säteri, med såg och underl. $^1/_2$ mant. ibm, $^1/_2$ *Gerdet*, $^1/_8$ *Klockaretomt*, *Sandvads* qvarnar och såg, *Kölaby* qvarn. — *Kölaby* garfveri, eges af hr B. G. Moell. — $^3/_4$ *Trädet*, med gästgifveri, tax. till 7,050 rdr. — *Kölaby* stom 1 mant., $^1/_4$ ibm med qvarn. Dessa gårdar upptaga hälften af socknens taxeringsvärde. — 1 mant. *Tåstarp*, som varit gammalt skatte, är kommministersboställe. — Adress: Falköping.

**Kölbäck.** Två mantal berustadt säteri och $^1/_4$ mtl augment, uti Skepsås socken, Bobergs härad och Linköpings län, med underlydande $^1/_2$ mant. Träda, 1 mant. skatte Köhlbäck och $^1/_4$ Örevad i Elfvestads socken, Wågforssa qvarn vid Svartån, alltsammans tax. till 36,040 rdr rmt. Jordmånen, dels lera, dels lerblandad svartmylla och dels klapperstensjord, är god; tillräckligt mulbete finnes, fiske uti Svartån samt i en bäck, som rinner genom egorna. Till egendomen, som är väl bebyggd, hörer en stor och vacker trädgård. Köhlbäcks säteri donerades 1604 till Christ. von Scheiding, hvars son Philip, död 1646, fick bekräftelse derå 1620; Erik v. Scheiding egde det 1683, och fick vid reduktionen behålla det för sin och sin hustrus lifstid; omkring år 1760 tillhörde det R. F. Oldkop. 1852 tillhörde godset löjtn. C. J. Tisell, 1860 grefve Henrik Sinclair. Skattehemmanet har varit gammalt frälse, tillhörde 1686 Joh. Svärdsköld, utbyttes till kronan af Erik von Scheiding.

**Kölen** eller *Seve-Åsen*, *Skandinaviska Fjällryggen*, är redan beskrifven under »Allmän Öfversigt», sid. 3 och 6, hvartill hänvisas.

**Kölfva.** By i Ålands s:n, Hagunda härad af Uppsala län, af 2 mtl frälse, tax. till 20,000 rdr rmt, egdes 1790, jemte 1 Gällsätra, $^1/_2$ Öfverbo, af hofstallm. baron Essen, 1860 af gener. gr. G. von Essen. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas i öster till Uppsala $2^1/_4$ mil, i vester till Brunsäter i Westmanland $1^1/_2$ mil.

**Köping.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Norra kontrakt af Kalmar stift, utgöres af Köping, moderförsamling, samt Borgholms stadsförsamling och Egby, annexer; innefattar $48^7/_8$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 2,667 personer. — *Köping* socken ligger uti Ölands Norra Mot, och gränsar i norr till Löth, i vester till Kalmar sund, i öster till Östersjön, i söder till Bredsättra, Gerdslösa och Repplinge socknar; största längden är 1 mil och bredden $^3/_4$ mil, arealen är 10,044 tunnland. Socknen eger en omvexlande naturbildning, och anses för en af de vackrare på ön. Längst i s. v. uppskjuter vestra landtborgsbranten, bildar det hörn, på hvilket Borgholms slott är uppbygdt och sedan, under en småningom aftagande höjd, sträcker sig i nordost omkring $^1/_2$ mil, der den för ögat förlorar sig, för att gifva rum åt en vacker dal, der kyrkan är belägen. Något norr om kyrkan höjer sig åter landtborgen vid Klinta by. Ifrån Klinta backe torde man hafva åt s. s. v. den skönaste utsigt, som någon punkt på Öland kan framvisa. Då man lemnar denna herrlighet och inkommer uti Salomonstorps och Lundegårds hägnader, tyckes nejden alldeles ombytt skaplynne. När den förra visade en under våldsamma bemödanden frambragt grundform, afbildar här den lätta vegetationen, utbred på en plan yta, en stilla alstrande lifskraft, som, jemn och oafbruten höjer sig i allt fullkomligare naturalster. Norra och östra delarna af socknen äro kala; den södra deremot beväxt med löf- och barrskog. Rådande jordmån är sand och örjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,142 och 1860 af 1,634 personer, består af 34 mant. bet. eg.rätts afgift, $3^1/_2$ mant. boställshemman, taxerade till 161,120 rdr rmt, samt har 15 lägenheter, 1 manufakturverk, 3 qvarnar och sågar, tax. till 7,650 rdr rmt. — Kyrkan, den största på ön, uppfördes 1805 af sten, med tillbyggd sakristia på östra gafveln; längden inom murarna är $58^1/_4$ samt bredden $25^1/_4$ alnar. Kyrkan och sakristian ega brutna tegeltak. På vestra ändan är ett grundmuradt torn uppfört med 31 alnar höga murar och deröfver

en vacker lanterna, täckt med koppar. Predikstolen, den vackraste på landet, uppsattes år 1823. Den är i bildhuggeri förträffligt arbetad af Olof Petersson; grunden perlfärgad; ornamenterna förgylda. Barnundervisningen betrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare för (år 1859) 263 barn, medan 45 undervisades hemma. Af fornminnen märkas lemningar efter *Wagnborga borg*, belägen öster om Lundegård på Nedra Wagnborga egor. Ringmuren har varit omgifven af en graf, som nu är sammanfallen. Ännu lefver i allmogens minne 2:ne Öländska kämpars namn, nämligen *Tinge* och *Blek*. Den förstnämde skall, enligt sägnen, ligga begrafven vid en runsten nära kyrkan; den sednare bredvid en grind i Salomonstorps gärde. Härvid bör likväl anmärkas, att nämnde runsten ej är upprest öfver någon Tinge, utan öfver en med namnet Gundfaster; men kämpen kan likväl vara jordad i någon af de många ättehögar, som omgifva denna runstenshäll. Vid vägen till Borgholm finnas flera bautastenar, åt sjösidan ett stenrör, kalladt *Blårör*, och i barrskogsparken *Köpings tall*, en offerkrets. *Stenstäf* kallas en stensättning, som ligger vid landsvägen och utgör gränsen till Gerdslösa socken. Monumentet utgör 8 större 2 till $2^1/_2$ alnar höga pelarformiga granithällar uppställda i en fyrkant, som eger 24 alnars längd och 20 alnars bredd. På södra sidan finnas 4 pelarformiga lägre granithällar, hvilka i trubbig vinkel emot fyrkanten bildat en ingång och ännu längre i söder en pelarformig granithäll, som leder åt domplatsens medellinie. Detta ställe skall vara Ölands vackraste fyrkantiga tingsminne. Under året 1677 landstego Danskar och Holländare här den 1 Aug., och uppbrände gästgifvaregården Gröndal, 5 bondgårdar i Klinta samt Kohlstads by och medtogo allt i socknen till och med den huggna stenen, hvaraf kyrkomuren var uppförd. Ett kärare minne är fästadt från Carl Gustafs vistande härstädes såsom prins; vid uppodlandet af den stora mossen, Skedemossen kallad, till hvilket ändamål han lät genomgräfva Östra landborgen på flera ställen, samt afleda vattnet genom stora aflopskanaler. En del af denna mossodling besåddes med hafra, som gaf god skörd. Han var ofta sjelf närvarande vid arbetet och uppmuntrade arbetarne. År 1775 fanns vid Öfra Wagnborga by en silfverskatt af $192^1/_2$ lods vigt, bestående af arm- och fingerringar, arabiska, anglosachsiska och tyska mynt. Samma år hittades vid Klinta by gamla silfverringar m. m. och några arabiska mynt, till $31^1/_4$ lod. År 1779 och 1780 gjordes äfven dylika fynd vid Klinta och Kohlstad. Då en ättekulle år 1821 uppbröts på Källingemöre egor fann man ett malmsvärd med tillhörande baljring. Svärdsklingan, tveäggad med skarp spets, egde till fästets början 27 tums längd. Alltsammans var med en skön ergglants öfverdraget.

Af byar och hemman finnas i socknen: *Dahlby, Hässleby, Hörninge,* häraf eges $^1/_2$ mant., tax. till 2,660 rdr, af kyrkoinspektor Stagnelii arfvingar; *Kalleguta, Klinta,* med tegelbruk och qvarn; *Kohlstad,* med socknens minsta brukningsdel, $^1/_{24}$ mant., tax. till 200 rdr; *Källingemöre,* här är $^1/_2$ mant., tax. till 1,950 rdr, komministersboställe; *Köpings tall,* indelt i 8 n:r på 34 lotter, tax. till 950 rdr; *Rinnekulla, Ramsättra by; Ramsättra tall,* indelt i 2 n:r på 9 lotter, tax. till 1,060 rdr, här brukade Carl XI under sitt vistande på Öland 1698 anställa jagtpartier. *Salomonstorp,* 1 *Skedemåsse,* tax. till 9,750 rdr, eges af handl. Hildebrand; *Solberga, Tingsdahl, Törneby, Nedra Wanborga,* häraf $^7/_8$ mant. med utjord, tax. till 3,760 rdr; *Öfra Wanborga, Äsa;* $^1/_2$ mant. *Öij,* med fr.-räntan, tax. till 6,000 rdr; i socknen finnes ett åhlfiske, tax. till 450 rdr, under Kohlstad by. 2 mant. *prestgård,* tax. till 4,050 rdr; 1 *Lundegård,* se den artikeln. — Adress: Borgholm.

**Köping.** Sjö- och uppstad i Westmanland, $3^3/_8$ mil vester om Westerås, $14^1/_4$ mil landvägen och 13 mil sjövägen v. n. v från Stockholm, ligger strax nedanför det ställe, der Köpings-ån bildas genom tvänne mindre åars sammanflöde, och $^3/_8$ mil ofvanför dess utlopp i fjärden Galten. Staden, som i forntiden försvarades af flera fästen, efter hvilka ruiner uppvisas i vester (Gramsborg, gränsmur) och norr om staden (Korslötheborg och Strö), är sannolikt urgammal, ehuru dess första privilegier, som blifvit bevarade till våra dagar äro utfärdade af riksföreståndaren Sten Sture år 1474, och kallades af honom Laga Köping, hvilket namn förbyttes af Gustaf I i ett bref till Johannes Magnus, till Laglösa

Köping. Förhållandet har i sednare tider vållat en bekant tvist. En gammal sägen låter staden fordom ha varit betydligt större till omfång, och sträckt sig ända till Malma kyrka, der en stenläggning ännu skall utvisa platsen, och haft 5 kyrkor, deribland en kallades S:t Olofs, som skall blifvit uppbygd af Olof Haraldsson eller den Helige, kon. i Norge, som på sin resa år 1027 till Iarislaw i Ryssland, uppehöll sig här, och skall aldraförst tillfört denna ortens inbyggare den christna läran. Ett gammalt och med ansenliga inkomster försedt munkkloster har ock funnits i Köping vester om ån, der ännu lemningar påträffas. Munkarne, som troligen tillhört Bernhardinerorden, måste år 1523, till betalande af utländsk skuld och soldatunderhåll, till konung Gustaf I erlägga 100 lödiga mark. Staden, delad genom Köpingsån uti tvänne hälfter, nämligen vestra eller Gamla staden, belägen på Malma ås, och östra eller Nya staden, hvilken sistnämda anlades år 1639, är indelad i 4 qvarter, till större delen bestående af trähus, hvilkas antal jemte tomterna uppgå till 250; tillhörande jordegor utgöra 911 tunnl., satta till $15^{1}/_{4}$ mant., hvartill kommer en allmänning af 187 tunnl. inom Odenswi och Malma socknar; taxeringsvärdet upptages till 797,930 rdr rmt. — Bland offentliga byggnader märkas främst *Kyrkan*, som är af sten, 79 alnar lång, 48 bred; den gamla ursprungliga runda kyrkan ombygdes 1702; hon innehåller en altartafla som skall vara tagen från Trondhjem i Norge i konung Erik XIV:s tid och hitförd hufvudsakligen derför, att på henne föreställes Olof den Helige; åtskilliga vackra epitaphier, hvaribland isynnerhet en förtjenar nämnas, öfver brukspatron T. Gunnarsson, död 1713, och der begrafven med sina tvänne hustrur. Der läses bland annat:

Uti grafvens hvalf med Helgons hvila sofver
En hedersman, som så i trona, kärlek, hopp,
Till frommas eftersyn ställdt allt sitt vandringslopp,
Att hvar en sanningsmun hans namn med vördnad lofvar.

Med evigt ärelof Bergslagen honom saknar;
Han ängel i sitt hus, för stad'n en prydnad var,
Hvar gick om råd och hjelp till honom som sin far:
Gud vet, när sådan man härnäst i Köping vaknar.

En minnesvård finnes här äfven, upprest d. 6 Juli 1827, öfver den namnkunnige chemisten Schéele, som var apothekare i Köping och dog här 1786. *Skolhuset*, nybygdt 1842, är indeladt i två våningar, med rum för lärare samt 2:ne större lärosalar. — *Rådhuset*. Köping hade på 1600-talet det 17:de, men nu det 27:de rummet, och hör till fjerde klassens städer. Folkmängden, som år 1754 var 1,254, uppgick d. 1 Jan. 1861 till 1,763 personer. Under år 1860 voro 33 flera födda än döda och 72 inflyttade. Man beräknar (efter Tham), att ungefär hälften af hela antalet hör till de s. k. närande klasserna, och omkring 11 procent till fattighjonen. Af näringar är handeln den förnämsta, dock föga sjelfständig emot den tid, då de handlande, mer än nu är förhållandet, voro förläggare för bergslagen, och egde uteslutande rätt att föra bergslagens produkter utför Mälaren, och försågo den med spannmål och kramvaror. Numer äro alla privilegier af dylikt slag upphäfna, och Strömsholms kanal har äfven dragit en del af trafiken till Borgås. Dock fortfar ännu stadens handel att hafva någon betydenhet, och har rörelsen under senare åren vunnit någon förkofran; på stadens våg upplägges årligen 34 till 35,000 *skℓℓ* jerneffekter; sjöfarten sysselsätter 19 fartyg af tillsammans 715 läster; 9 st. häraf tillhöra ett rederibolag, som äfven eger ett skeppsvarf. De senare åren hafva ock medfört en så betydlig tillökning i frakttillfällen på Stockholm med jern och spannmål, att endast få aflägsnare in- eller utrikesresor medhunnits af rederiets fartyg. De handlandes antal, som år 1840 var omkring 20 uppgick 1860 till 30. Samma tid funnos 7 fabrikanter och 47 handtverkare. Af marknaderna, som hållas i Februari och September är den senare den betydligaste. Handtverkerierna hafva i allmänhet endast gifvit sina idkare en tarflig utkomst. Det enda handtverk, som har någon ryktbarhet, ehuru afsättningen nu är mindre än förr, är schatullmakeriet, grundadt i förra århundradets senare hälft af en Sjölin. Uti staden finnes en mindre strumpfabrik, samt ett jerngjuteri i förening med en mekanisk verkstad, grundlagdt 1856.

Af alla länets städer är Köping den, i förhållande till inkomstkällor och till näringarnas ståndpunkt, mest af skatter betungade. Dess inkomster af egen våg och den vid Borgås, af hamn-, bro- och ståndpenningar m. m. uppgick 1855 till ungefär 7,200 rdr rmt, hela skattebidraget till 30,598 rdr rmt. — Sedan stadens förra lastningsplats blifvit utsedd till bangård och slutpunkt för Köping—Hults-jernvägen, har stadens hamn och lastningsplats undergått en väsentlig förändring. Såväl jern- och metallvågen, som alla de gamla jern- och varumagasinen, hafva måst undanrödjas, samt ett område af 2 tunnland och 7 kappland upplåtas till jernvägsbolagets disposition. Deremot har staden, genom expropriation, tillegnat sig, från Ulfvi bys egor, ett med stadens mark sammanhängande område af 9 tunnl. 25 kappl., hvarå ny jern- och metallvåg, samt nya jern- och varumagasiner blifvit uppförda. Samtidigt härmed har genom skeppsvarfvets flyttande längre mot norr tillfälle beredts till en betydlig utvidgning af hamnen. Byggnadsarbetet härvid fulländades 1857. Genom dessa förändringar och nya anläggningar har staden vunnit ett prydligare utseende samt större utrymme och beqvämlighet. För ungdomens undervisning finnes stadsskolan, der år 1859: 144 barn undervisades af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 50 erhöllo undervisning hemma. Staden har äfven sjömansskola der sjömän under vintermånaderna erhålla undervisning, för att sålunda bildas till dugliga skeppare. Handtverks- och handelsföreningarne samt skeppareembetet hafva stiftat hvar sin pensionsinrättning, hvilkas syftemål är att genom årliga bidrag bereda tillgång till medel för inköp af jord, som är ämnad att, efter viss tid, i mindre lotter utdelas till begagnande af pensionsberättigade. Köpings stads- och landsförsamling utgöra jemte Kongsbarkarö socken ett regalt pastorat af 1:sta klassen. Stadens styrelse består af borgmästare och tre rådmän. För brandanstalter, gatuupplysning och annat till god ordning hörande är i senare åren ej litet gjordt. Staden har för öfrigt postkontor, och är tingsställe för Åkerbo härad. — Dess vapen är ett kors, vid hvars ena sida står bokstafven K.

Bredvid staden söderut ligger *Köpings tingshög,* hvilken har 11 alnars lodrät höjd och en omkrets vid jordytan af omkring 230 alnar; den eger ofvanpå en stensatt kulle, omgifven af likaledes stensatt fördjupning, och finnes icke långt derifrån rummet, hvarest inbyggarna i denna orten i hedna tider med offer och helgder vördat och dyrkat sina gudar, samt sjelfva offerkällan, vid hvilken mycken vidskepelse i fordna tider af gemene man blifvit hållen (Grau sid. 189). — *Köpings Hus.* Lemningar af detta slott förekomma vid 50 famnar söderut från Köping, der Malma ås åter genomskäres af ån. De beskrifvas af Dybeck som följer: »Midt på åsen, hvilken på södra sidan begränsas af ån, på vestra sidan följes af densamma och i öster omgifves af en med sjöväxter bevuxen sänkning, i hvilken tydliga lemningar efter rader af förpålningar ännu äro till, finnes en fyrsidigt aflång, uppåt smalnande och med gräsbeväxt förhöjning af 28 stegs sluttningshöjd, hvilken ofvanpå eger 50 stegs längd från norr till söder samt 40 stegs bredd. På denna förekomma tvänne från norr till söder gående fördjupningar, i hvilkas sluttningar förmärkas lemningar af tegelmurar, äfvensom af hvälfda öppningar, enligt sägen, nedgångar till källare och fängelser. Vid sydöstra hörnet synes tecken till sjelfva grundmuren af endast fyra fots bredd. Sjelfva höjden omgifves på norra sidan af tvänne genom åsen löpande grafvar i hvilka stenläggningar efter broar förmärkas, på vestra sidan likaledes af tvänne grundare grafvar, å östra sidan af den nyss omtalade sänkningen, samt i söder af en enkel graf jemte ån. En ristning i en jernplåt, hvilken, tillika med tvänne portar af jern, de der lära tillhört fästet, ännu 1728 fanns i staden, skall visat slottets fordna utseende. Ritningen, hvilken förekommer hos Hallman och af hvars öfverskrift finnes, att den först tillkommit efter fästets förstöring, föreställer dock blott en del deraf samt är bevisligen oriktig. Påskriften med munkbokstäfver är denna: Kiopings Huus brant anno d. m. MCCCC 33. En annan teckning af slottet på en nu mer förstörd (?) tapet i stadens rådhus var sannolikt icke tillförlitligare. Man har antagit, att Birger Jarl anlagt detta fäste. Lagerbring menar likväl, att omständigheten kräfver tillförlitligare bevis än de nyares nakna berättelser. Fästet skall i äldre tider innehafts af fogdar, hvilka haft inseende öfver staden och landet deromkring. Ännu konung Gustaf I föreskref i bref af år 1529, att borgmästare, råd och menighet skola lyda under fogden, den dem och Åkerbo härad var satt till rättens större säkerhet och stadens mera bestånd. Fogdarne lära, skrifver Dybeck, den tiden bott på Ulfvesund, nu Kungsöhr. Af de 16 konungsfogdar, dem Hallman uppräknar, har väl ingen i sådan egenskap bebodt slottet, enär den äldste af dem, Johan Vale (enl. Hallman till börden Dansk, men enligt Lagerbring en Italienare), blott såsom flykting från det af Engelbrecht intagna Borganäs i Dalarne, några få dagar uppehöll sig här, näst före det slottet af Engelbrecht intogs och förstördes, hvilket

skedde i Juni månad 1433, och hvarom Rimkrönikan den större sjunger:

För Köping lot Engelbrecht draga,
ok ville för Riiket lifvet våga,
Han vann thet hus i samma stund,
ok brändit strax nider i grund. etc etc.

Fästet skall dock blifvit fullkomligen förstördt i konung Gustaf I:s tid, då de återstående murarne nederbrötos och förstördes. — Det är vidare bekant, att konungarne Johan III och Carl IX ämnat att här ånyo uppföra ett slott; och skall den sistnämde för ändamålet låtit till stället framföra sten och timmer, samt ditlagt en till prestebolet hörande äng, emot lägenheten Fantetorp, som ännu tillhör prestgården, till en trädgård; men färehafvandet kom icke till verkställighet. År 1609 erhöll likväl hertig Gustaf Adolf i förläning, bland annat, »Köpings hus eller slott.» J. N. Salans skriftliga uppsats (1667) förmäler, att husets murar då ännu voro synliga. Nedanför staden har en kungsgård varit belägen, vid Köpingsån, nära fästningen Köpingshus. Om den norr ut, vid Jemmertuna belägna hälsobrunnen, se Johannisdahl.

**Köpings kontrakt** i Westerås stift består af följande pastorater: *Köpings* Stads- och Landsförsamlingar samt Kungs-Barkarö, 1 kl. reg. — *Björskog,* 2 kl. kons. — *Odensvi,* 2 kl. kons. — *Skinskatteberg,* 2 kl. kons. — *Bro,* 2 kl. kons. — *Gunnilbo,* 3 kl. kons. — *Hed,* 3 kl. kons. — *Malma,* 3 kl. kons. — Kontraktet beboddes 1860 af 14,826, 1840 af 13,116 innebyggare.

**Köpings Landsförsamling** uti Åkerbo härad och Westerås län, ligger kring staden och den derefter benämda åns nedra lopp, mellan Munktorp i öster, Odensvi i norr, Malma i nordvest, Hedströmmen i vester och söder — vid 50 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 9,465 tunnland fast land. Landet är mestadels en jemn bygd, med undantag af de sandåsar, som följa åns båda grenar, hvilka förena sig utanför staden; med mer bergaktig natur fortgår den ena åsen utefter Köpings-åns nedersta lopp; likaledes uppskjuta enstaka kullar vid gränsen till Malma; den vestra sandåsen deremot, den s. k. Kungsörs- eller Hedåsen, fortlöper öfver holmar i Barkarö-viken. Inemot denna och Hedströmmens utlopp är merändels ängsmark. Hufvudnäringen är åker- och ängsbruk. Folkmängden har från att år 1850 vara 1,145 uppgått 1860 till 1,220 personer; år 1855 var den blott 1,157. Hemmantalet är $59^7/_8$ sk. $3^3/_4$ krono, 6 frälse, tills. $69^5/_8$ mant. tax. till 370,908 rdr rmt, 19 lägenheter, 2 manufakturverk, 6 qvarnar och sågar äro tax. till 146,704 rdr rmt. Socknen har kyrka och presterskap gemensamma med stadsförsamlingen. Barnundervisningen bestrides i fast skola för (år 1859) 39 barn af en exam. lärare, medan 123 barn undervisades hemma. En mängd minnesmärken intyga ortens höga ålder: En fjerdedels mil norr om staden ligger *Ströbohög,* nära Strö sätesgård, är stor och rund, samt bland de ansenligaste i riket. Söder ut nästan invid staden ligger ett berg, som kallas *Nyckelberget,* och hvarom sägnen förmäler: att Oden skall i omnämda Ströbohögen förvarat mycket gods och penningar, hvaröfver han satt en drake till väktare, och igenläst högen både om draken och godset, samt undangömt nycklarna här i berget, hvaraf det fått namnet Nyckelberget. Vidare märkas här *Granmars* eller *Gramsborg* och *Korslötheborg,* se dessa artiklar.

Gårdar: *Ulfvesta,* i öster från staden, 2 mant. krono, med $^1/_4$ mantal *Fantetorp* tax. till 18,975 rdr rmt, prestgård; 1 mantal *Kalltorp,* tax. till 3,105 rdr rmt, kronofogdeboställe; *Köpings Djurgård* tax. till 11,055 rdr rmt, *Köpingsön* tax. till 45,165 rdr rmt, Byslätten, kronoäng tax. till 7,620 rdr rmt, samt tillhörande mindre öar, utgöra en Kungsladugård, ej satt i mantal, lydande under Strömsholms stuteri. Djuren, som förr varit här, flyttades år 1719 till Gripsholms djurgård, och Köpings djurgård utarrenderades för kronans räkning; för närvarande arrenderas den af handlanden Malmqvist, före honom af öfverdirektör Hörstadius. $^1/_2$ mtl Hagelsberga tax. till 1,395 rdr rmt, är ock bortarrenderadt för kronans räkning; Köpinge kyrka eger ett tegelbruk vid Östanå, tax. till 7,337 rdr rmt. 4 mantal *Ullvi,* tillhörde 1836 en Bosceus, sedermera Reuterschöld, och nu possessionaten H. A. Blume, taxeringsvärdet är 30,660 rdr rmt. *Strö,* se den artikeln; 2 mantal *Skoftesta* tillhör kapten J. J. af Sillén, 3 mantal *Jämmertuna* tax. till 18,690 rdr rmt, eges af majoren L. K. Cronhjelm på Aruö; $1^1/_4$ *Frosta,* 1 ö. *Wreta* med $^1/_2$ mant. tax. till 10,294 rdr rmt, eges af inspektor Sörlén; *Kallstena* qvarn, med såg och tegelbruk samt $^7/_8$ mantal *L:a Forssby* tax. till 32,323 rdr rmt, eges af apothekaren Gyllencreutz; Skinnskattebergs bruksintressenter ega *Östuna* qvarn jemte $^1/_8$ *L:a Forssby,* tax. till 16,269 rdr rmt; Uppsala kongl. akademi eger 1 mantal *Stora Forssby,* 1 mantal Raglunda, 1 mantal Ullvi m. m. taxerade till 18,105 rdr rmt. — Adress: Köping.

**Köpinge Stora.** Socken och regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ingelstads kontrakt af Lunds stift, ligger $2^3/_4$ mil v. s. v. från Cimbrishamn, 1 mil o. n. o. från Ystad, vid hafvet och

55 fot högt öfver detsamma, samt består af 5 byar: *Stora Köpinge, Kabusa, Lilla Köpinge, Svenstorp* och *Fårarp*, hvaraf de bägge förste belägna på vestra sidan om en å ligga uti Ingelsta härad i Christianstads län, samt innefattar 3,957 tunnl. fast land, med $3^1/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ krono, 24 frälse, taxerade till 161,022 rdr rmt, och beboddes 1855 af 1,021 personer; de 3 sednare belägna på högra sidan om samma å ligga uti Herrestads härad af Malmöhus län, och innefatta 1,967 tunnl. fast land med $11^5/_8$ mant. skatte, 2 krono, taxerade till 87,980 rdr rmt, och beboddes 1855 af 429 personer. Hela Köpinge socken beboddes 1860 af 1,607 personer. *Stora* och *Lilla Köpinge*, samt *Kabusa* byar hafva sandig och mager jordmån, *Svenstorp* och *Fårarp* hafva bättre jordmån, bestående af leraktig mylla; höbolet är merändels litet. På skog är brist. Kyrkan ligger å en fruktbar slätt och består af skepp och chor med ett korshvalf, samt rundel med hjelmhvalf, ett aflångt fyrkantigt torn i vester med skeppets bredd samt nischprydda tinnade gafvelrösten i norr och söder. Skepp, chor, rundel och torn äro samtidige af tuktad, men socklar, hörnstycken och omfattningar af huggen gråsten. Ett ansenligt grafchor, som betäckes med tunnhvalf, hvaröfver finnes ett högt rum med ett korshvalf, ligger å skeppets norra sida. Här har 1587 Arild Ugerup, befallningsman på Helsingborgs slott, fått sin lägerstad, och qvarhänger hans likplåt af messing ännu i kyrkan. Å skeppets södra sida har en motsvarande utbyggnad med kupig brädbotten blifvit 1796 uppförd. Barnundervisningen bestrides af en examinerad och tre oexaminerade lärare uti fast skola för (år 1859) 186 barn, medan 6 undervisades i hemmet.

Af gårdar märkas i *Ingelstads härad:* $6^3/_8$ mant. *Köpinge*, $^{35}/_{128}$ mant. *Kabusa*, tax. till 32,460 rdr rmt, eges af lagman Sylvan. — 3 mant. *Köpinge*, tax. till 11,030 rdr rmt, eges af grefve Ehrensvärd. — 2 mant. *Köpinge*, tax. till 9,460 rdr rmt, eges af grefve Piper. — $^3/_4$ mant. *Köpinge*, tax. till 3,300 rdr rmt, prestg., $^1/_4$ *ibm* tax. till 790 rdr rmt, klockareb. $^1/_2$ *Kabusa*, tax. till 3,940 rdr rmt, sergeantbost. Minsta brukningsdelarne äro $^{17}/_{3072}$ mant, $^1/_{64}$ mant. i Köpinge by, hvardera tax. till 60 rdr rmt. — Uti *Herrestads härad:* $1^1/_2$ mant. *Lilla Köpinge*, tax. till 4,950 rdr rmt, eges af grefve Ehrensvärd. — 1 mant. ibm, tax. till 2,250 rdr rmt, eges af häradskrifvaren Faxe. — $^1/_2$ *Svenstorp*, tax. till 3,570 rdr rmt, eges af löjt. Nordström. — $^1/_2$ *ibm.* tax. till 2,130 rdr rmt, eges af grefve C. Piper. — $^3/_8$ *ibm* med qvarn och stamp, tax. till 13,040 rdr rmt, eges af Måns Larsson. — 1 mantal *Lilla Köping*, tax. till 4,020 rdr rmt, är kronoläns-mansboställe. — 1 mant. *ibm*, tax. till 2,250 rdr rmt, är kronofogdeboställe. — 1 mantal Fårarp, tax. till 6,000 rdr rmt. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{112}$ mant. i Lilla Köpinge, tax. till 60 rdr rmt. — Adress: Ystad.

**Köpinge.** Regalt pastorat af första klassen, hörande till Gärds kontrakt af Lunds stift, och utgöres af två socknar: Köpinge, moderförsamling, Lyngsjö, annex, samt innefattar $43^3/_8$ mant. Folkmängden uppgick 1860 till 2,117 personer. — *Köpinge*, socken uti Gärds (Gerts) härad af Christianstads län, ligger 1 mil s. från Christianstad, 1 mil vester från Åhus och hafvet — vid 45 fots höjd öfver detsamma, samt omfattar en areal af 8,678 tunnl. hvaraf 324 äro insjöar. Marken är jemn dock något stenbunden. Rådande jordmånen är sand. På skog är total brist, men torfjord finnes hjelpligt. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,078 och år 1860 af 1676 personer, består af $16^{11}/_{12}$ skatte, $2^7/_8$ krono, 13 frälse, tax. till 295,810 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af två examinerade lärare för (år 1859) 181 barn, medan 23 undervisades i hemmet.

Af gårdar märkas: *Ugerups* säteri $4^3/_4$ mant. med underlydande $^{13}/_{32}$ mant. *Gringelstad*, $^1/_2$ Ugerup med tegelbruk, tax. till 44,550 rdr rmt. 1 mant. *Köpinge*, prestgård, tax. till 7,430 rdr rmt, *ibm*, *Klockaregården* 1 torp i Köpinge, tax. till 680 rdr rmt. $^5/_8$ *Köpinge* med qvarn och sikt, tax. till 16,810 rdr rmt, eges af en hemmansegare — 1 mant. *ibm*, ryttmästare-boställe, tax. till 11,440 rdr rmt, $^7/_8$ mant, *ibm*, tax. till 7,660 rdr rmt, innehafves af Boställs-Direktionen. *Nymölla* qvarn med 3 par stenar. tax. till 9,000 rdr rmt eges af grefve E. von Reventlow. $1^1/_4$ *Ugerup*, tax. till 8,650 rdr rmt. — $^1/_4$ *Månslunda*, $^1/_4$ *Ugerup*, tax. till 3,590 rdr rmt. Minsta brukningsdelen är $^1/_{24}$ mant. i Gringelstad, tax. till 270 rdr rmt. — Adress: Christianstad.

**Köpmanneån** tager sin början med Holmsjön i Skillingmark, från hvilken ett vattendrag går genom de små sjöarne Fjälbosjön, Gränsjön, Krokvattnet, Hornsjön och Rödvattnet, åtföljer sedan gränsen mellan Sitskogs (i Norge) och Jernskogs socknar till Tåksjön, hvar-

est Skälsjön infaller genom en elf från nordost, fortsätter derefter sitt lopp till sjön Östen i Östvallskogs socken, hvarest en elf ur Raumsjön i Norge tillkommer: flyter vidare genom Strömsjön och Töcken, hvarunder åter en elf tillkommer i nordvest från östra till vestra Romengen, samt störtar sig, sedan den vid Töcksmarks kyrka emottagit Hurrsjöarnes tillflöde, genom Töcksforsen i sjön Foxen. Sedan denna sjö på östra sidan emottagit Holmerudselfven från Karlanda och Golmedal, utfaller den vid Ränkforsen i Lelången, hvilken, genom Billingen, Lunsjön, Långström, Hofverudsström med flera forsar och små sjöar på Dalsland, leder förbi Köpmannabro och till Wenern. Vid *Köpmannabro* blefvo Svenskarne under Johan Wrangel slagna 1644 af Norrmännen under Sehestedt.

**Körtingsberg,** (Kjörtingsberg). Sex mantal säteri uti Wiby socken, Grimstens härad och Örebro län, beläget nära Wibysjön, 4 mil från Örebro, grundades på 1700-talet af en Gadde, kom sedan till Hoffstenska slägten, derefter till Bromska, sedan köptes det af kapiten Staaf, som försålde det år 1854 till nuvarande egaren löjt. E. C. af Geijerstam, hvilken derjemte eger $3^1/_4$ fr. hemman, 38 jordtorp samt 3 enskilda jerngrufvor, och Sjörstorps såg, allts. tax. till 48,750 rdr rmt. Årliga utsädet är 25 à 30 tunnor råg, 30 tunnor hvete samt 120 tunnor vårsäd. Här har funnits ett mindre bomullsspinneri.

**Körunda.** Ett och $^1/_4$ mantal säteri i Ösmo socken af Sotholms härad och Stockholms län, med ett särdeles vackert läge, vid sjön Muskan och till det mesta omgifvet af löfskog, köpt dels af Björnklou, Wolmar Yxkull, tillhörde 1686 Olivecrantz, 1772 Ehrenhoff, 1825 Cederström, 1850 och 1860 kammarrättsrådet C. Printzensköld. Säteriet var taxeradt s. å. till 19,500 rdr rmt, utom underl. $1^1/_3$ mant. i Sorunda socken.

# L.

**Lackalänga.** Annex-socken till Stäfvie pastorat, ligger uti Torna härad af Malmöhus län, $^3/_4$ mil n. n. v. från Lund, 1 mil från hafvet — 80 fot högt öfver detsamma — och omfattar en areal af 2,013 tunnl. Socknen, som år 1805 beboddes af 394 och 1860 af 714 personer, består af $10^{23}/_{48}$ mant. bet. Eg. Rättsafg. $1^1/_4$ mant. ekklesiastikt boställe och tax. till 170,670 rdr rmt. — Stäfvie och Lackalänga utgöra ett regalt pastorat, hvilket nyligen blifvit uppflyttadt från tredje till andra klassen. Detta pastorat begränsas i vester af Kjeflinge å och på de öfriga sidorna af Hoby, Stångby, Wallkärra, Fjelie, Fledie och Borreby socknar. Stäfvie socken, som är moderförsamling, har 17 oförmedlade, men $11^5/_8$ förmedlade hemman. Stäfvie liksom Lackalänga ligger föga öfver $^3/_4$ mil ifrån Lund, och vägen mellan kyrkorna är $^1/_4$ mil. Kjeflinge å har här bildat en djup dalgång, hvilken å vestra sidan har ovanligt höga branter, men å östra en temligen bred slätt emellan Stäfvie kyrka i söder och Lackalänga i norr. Pastoratets öfriga område, som ligger något högre, är nästan alldeles slätt. Sträckan mellan kyrkorna jemte ån är idel ofruktbar sandmo, men derå finnes en vacker furuplantering, hvilken innehåller flera tunnland. Pastoratets öfriga jordmån består till största delen af lermylla och är särdeles fruktbar. Folkmängden, som genom ett förbättradt åkerbruk blifvit under de sednare fyratio åren dubbelt talrikare och kommit i ojemförligt bättre förhållande, uppgick 1860 till 1,404 personer. Vid kyrkorna hafva för icke länge sedan nya skolhus tillkommit, hvari rymliga lokaler finnas för barnens undervisning och skolmästarnes bostad. I Stäfvie socken måste, såsom benämningen tillkännager, flera ätthögar funnits, men nu märkas inga sådana. I Lackalänga socken helt nära och norr om annexhemmanet № 19 ligger en mycket stor ättehög och ett stycke i öster derifrån ses lemningar af ett kummel eller en så kallad jättestuga. Kyrkorna äro de enda, som uti arkitektoniskt afseende förtjena att omnämnas.

Stäfvie kyrka, hvilken bestått af ett tvåqvadratiskt långhus och ett enqvadratiskt chor med rak altarvägg i öster och fyrkantigt torn i vester, alla med korshvalf, har för 15 år sedan blifvit utvidgad. Långhuset har nemligen fått lika breda och höga sidobyggnader som detsamma, så att detta parti blifvit tre gånger större. Långhuset är således treskeppigt och har i stället för två numera sex korshvalf, hvilka hvila på två pelare. Tornets vestra halfdel, som i hög grad gifvit sig, blef med bibehållande af dess östra till grundvalarna nedrifven och sedan ånyo uppförd. Genom denna utvidgning och tillbyggnad har ingen remna uppkommit. Kyrkan, byggd af grå- och sandsten med takhvalf af tegelsten, är ungefär 600 år gammal. Lackalänga kyrka, som bestått af tvåqvadratiskt långhus, enqvadratiskt chor och halfrundt utsprång i öster, har för 10 år sedan blifvit på följande sätt utvidgad. Efter nedbrytande af den sönderremnade gafvelmuren i vester, gjordes långhuset dubbelt längre, så att detsamma i stället för tvänne fick fyra korshvalf. I midten af den nya gafvelmuren uppfördes ett fyrkantigt, smalt och högt torn, och å den ena sidan derom uppdrogs en trappa till klockrummet och å den andra en sådan till läktaren. Tornets nedersta afdelning, som betäckes med ett korshvalf, fick en ingång från vester och deröfver en stor fönsterros och öfversta afdelningen erhöll ett rundbågigt ljudhål å hvarje sida samt tinnade rösten åt vester och öster. Å långhusets hvarje sida anbragtes fyra rundvågiga fönster och ett sådant å korets hvarje sida. Alla dessa fönster, som äro till det yttre tresprångiga och till det inre snedsmygiga, ha jernbågar, hvilka äro smidda i rosverk. I tornet, som invändigt blott håller $7^1/_2$ fot i hvarje sida, hänga två temligen stora klockor jemte hvarandra. Då dessa ej kunna med vanlig ringning begagnas, så hänga de stilla och kläpparna sättas med en enkel machin i rörelse. En mycket svag person kan med denna machin ringa på en gång båda klockorna, hvilkas ljud på berörda sätt ingalunda försvagas. Detta pastorat, som för nära 500 år sedan blef anslaget till Lunds kapitel, gafs efter stiftandet af Lunds universitet såsom prebende till filosofiska fakulteten. Pastoratet har derföre haft efter sistberörda tid flere berömda kyrkoherdar, nemligen Carl Papke, Magnus Rydelius, Nils Lagerlöf och Esaias Tegnér m. fl. Samma prebende innehafves nu af den sistnämndes efterträdare å Grekiska lärostolen, C. G. Brunius, som gifvit ritningar till och ledt arbetena vid båda kyrkornas utvidgningar. Enär alla dessa lärare ha 10 till 15 år tjenat lönlösa, var det något skäl, att de på gamla dagar kunde få någon lönförbättring. Då professorer nu vid anträdet till sina embeten erhålla fulla löner, torde mycket skäl vara, att detta liksom andra prebenden återgår till tjenstgörande presten.

*Lackalänga* socken innefattar en enda by, på 28 n:r skiftad i 77 delar, hvaraf den största är № 1 af $\frac{1369}{21280}$ mantal, tax. till 3,000 rdr rmt; № 17, 1 mantal annex, № 19, $^1/_4$ mant. mensalhemman, tax. till 9,490 rdr rmt. Då trakten omkring Lund under det förödande krig, hvilket fördes 1676—1679, mycket förhärjades, så blef såsom en ersättning en kungsgård, belägen nära Lund, fördelad mellan Helene säteri, biskopens löningsgods samt Stångby och Lackalänga socknar. På detta sätt har denna socken fått sitt bästa hemman på mer än $^1/_2$ mil från densamma och på motsatta sidan om Wallkärra socken. *Stäfvie* socken, med en areal af 2,268 tunnl. och en folkmängd af 690 personer, innefattar likaledes en by, på 17 n:r, skiftad i 76 lotter, hvaraf № 7 & 8, 2 mant., tax. till 17,400 rdr rmt, tillhör akademien i Lund; № 2, $^1/_2$ mant., tax. till 12,000 rdr; № 18, $^2/_3$ mant., tax. till 7,580 rdr, lyder under Borreby. Höjsmölla qvarn, tax. till 20,330 rdr; $^5/_8$ mant. i № 19, tax. till 6,860 rdr, är ett Malmö hospitalhemman; 1 mant. tax. till 10,010 rdr, är kyrkoherdeboställe. Socknens hela tax.-värde var 1860: 199,690 rdr rmt. Minsta brukningsdedelarne äro $\frac{1}{108}$ mant. och $\frac{5}{1232}$ mant., hvardera tax. till 150 rdr rmt. — Adress: Lund.

**Laduberget** i Askims socken af Bohuslän är icke endast märkvärdigt för den vidsträckta utsigten, som erbjudes öfver omkringliggande ofantliga bergshöjder, deraf några åt söder bilda Sotehufvud, omkring hvilket inskjuta Klefkilen till höger och Örnfjärden till venster, och hvarutanför visa sig för ögat, bland en mängd smärre klippöar, Malmö och Tryggö; här finnes äfven ett ovanligt griftrör, som visar, med hvilken förundransvärd ordentlighet nordens innevånare förstått att sammanfoga gråsten. På släta bergstoppen är en kista murad af tunna gråstensflisor och är 5

fot 1 tum lång, 1 fot 6 tum i hufvud- och 1 fot 3 tum i fotändan bred samt 4 fot djup. Denna kista, som varit tvärt öfver betäckt med hällar, omgifves af en stenhög, hvilken är utomkring omsorgsfullt kringmurad med en kägellik beklädnad. Rundtomkring denna grifthög, som håller 30 steg i omkrets och ungefär 6 fot i höjd, är en murad omgång, hvilken har 2 fots bredd och somligstädes lika höjd. Man har nämligen icke allenast användt den mest passande gråsten i kistan, beklädnaden och omgången, utan man har med synnerlig skicklighet sammanfogat och utskärfvat densamma, så att här märkas jemna ytor och ordentliga förband. Skada är, att denna fornlemning blifvit af högbrytare till en stor del förstörd.

**Ladugårdsgärdet.** Slätt vid Stockholm, straxt utanför Ladugårdslandstullen. Den begagnades redan i början af 1700-talet såsom exercisplats, samt utvidgades något under Gustaf III och Gustad IV Adolf; men det är egentligen genom Carl XIV Johans åtgärd, som den blifvit uppröjd och erhållit sitt numera vidsträckta område, utgörande en ganska tjenlig och prydlig kampanjplats. Vid östra sidan är en höjd kallad *Drottningberget*, hvarifrån man öfverskådar den största och egentligaste delen af exercisfältet, samt har en lika vidsträckt som behaglig utsigt öfver staden och Djurgården. På denna höjd uppfördes 1818 den så kallade hufvudpaviljongen, samt 1821 konungens sidopaviljong och 1823 H. K. H. kronprinsens, alla tre af öfverste Blom och efter hans ritning. Byggnader för betjening, kök, stall m. m., äro belägna på norra sidan. Ladugårdsgärdets areal utgör, med Kaknäs-udden, 719 tunnl. Dess största längd, från Wiksberg till bortom Komötet, är öfver 4,000 alnar. Största bredden, från laboratorium till Tegeludden, är något öfver 2,000 alnar. Längsta uppställningslinien mellan Lindarängen och den så kallade Starrbäcken är något öfver 2,400 alnar.

**Ladugårdslandet.** En stadsdel af Stockholm, hvilken fått namn af de kungsladugårdar, som uppkommit genom den år 1527 verkställda indragningen till kronan af här fordom befintliga S:t Clara kloster underlagda hemman och lägenheter, hvars egor småningom började bebyggas. När detta först skett, kan ej med visshet uppgifvas. År 1663 förständigade regeringen underståthållaren Udde Ödla, att konungen funnit för godt att en del af ladugårdsegorna skulle utskiftas bland åtskilliga »dess och rikets trogne män och råd, på det de dem med sirliga och förnäma lusthus samt träd och örtagårdar skulle bebygga och bepryda.» Åtskilliga familjer lära, till följd häraf, hafva anlagt sådana malmgårdar, hvilket ännu synes af namnen på några gator, t. ex. Gref-gatan, Gref Magnigatan, Seved-Båthsgatan o. s. v. År 1685 afgaf öfverståthållaren Gyllenstjerna förslag till gatuläggningen på denna malm, framställande isynnerhet nödvändigheten att stenlägga gatorna omkring artillerigården, proviantgården (kronobageriet) och utanför Humlegården, der vägen var sank och djup. En skans lärer äfven funnits på Ladugårdslandet, hvilken dock troligen endast varit begagnad för militärens öfning. Ladugårdslandet hörde, vid dess första bebyggande, till Jakobs församling, men blef småningom en amiralitetsförsamling, emedan en stor mängd sjöfolk bodde derstädes. År 1670 uppfördes en träkyrka och Sorunda anslogs till prebende åt pastorn. Då amiralitetet flyttades till Carlskrona, qvarblef likväl predikanten Gravander vid Ladugårdslands församling, hvars folkmängd förökades så, att en större kyrka snart ansågs behöflig. Byggnaden lärer blifvit företagen redan omkring år 1690, men afstannade kort derpå, och vidtogs först ånyo 1730 samt fortgick med åtskilliga allmänna understöd, och den 21 Augusti 1737 kunde kyrkan ändtligen invigas samt fick namnet efter Carl X:s gemål, Hedvig Eleonora, emedan den gamla träkyrkan var byggd under nämnde konungs tid. Kyrkan är byggd uti en ädel stil, men har aldrig blifvit fulländad, efter den ursprungliga planen, hvarken in- eller utvändigt. Torn saknas, så att klockorna ännu hänga uti en särskild trästapel och endast de båda pelarne vid predikstolen, hvilken till sin idé är en af de vackraste i riket, visa hvad det hela var ämnadt att blifva.

Altartaflan lär vara skänkt af handlanden Johan Casson. Församlingens folkmängd utgjorde 1856: 15,775, 1857: 16,219, och år 1860: 17,888 personer.

**Ladvik.** Två mantal frälse säteri uti Salems socken af Svartlösa härad och Stockholms län, belägen 3 mil från hufvudstaden, $^7/_8$ mil från Södertelje, 1 mil från Tumba jernvägsstation, och $^1/_2$ mil från Wellinge qvarnar, utgör med $^1/_2$ frälse Ormsättra en egendom, som innehåller 228 tunnl. åker och äng, 111 tunnl. betesmark, omkring 1,100 tunnl. skog; årliga utsädet i ordnadt vexelbruk är 13 tunnor hvete, 16 tunnor råg, 18 tunnor hafre, $7^1/_2$ tunnor korn, $6^1/_2$ tunnor ärter, 10 tunnor vicker och 70 tunnor potates samt 14 *lll* klöfverfrö och 14 *lll* timothey; åkerjorden består af lera och dyjord på lerbotten; Höafkastningen cirka 500 parlass à 25 *lll* p:r lass. Mangårdsbyggnaden innehåller 8 rum; uthusbyggnaderna äro otillräckliga. Tvänne underlydande torp med $7^1/_2$ tunnl. jord utgöra 156 fria mansdagsverken. Taxeringsvärdet 1860 var 54,000 rdr rmt. Alla onera utgå med omkring 500 rdr rmt. Tröskverk för 4 par oxar finnes vid egendomen. Säteriet tillhörde 1686 Lindhjelm, 1772 friherre von Höpken, 1815 enkefru Johanna Schön, sedan år 1850 f. d. grosshandlaren C. G. Cantzler. På egendomen bodde år 1860: 60 personer.

**Laforssen.** Vattenfall i Ljusne-elfven uti provinsen Helsingland; består af en kedja af flera mellan nakna klippor nedstörtande forssar med en lodrät höjd från 18 till 72 fots höjd. Nedanför Laforssen, $^3/_8$ mil från fallet vid gården Lassekrog, befinnes det högst upp belägna laxfisket i Ljusnan; ty uppför Laforssen förmår laxen icke att arbeta sig.

**Lafva.** Annex-socken till Tådene pastorat, är belägen uti Kållands härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil v. s. v. från Lidköping, $^3/_4$ mil från Wenern — vid 210 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 3,286 tunnl. fast land. Marken är mycket bergaktig, dock är jordmånen till större delen lera; skogen är otillräcklig. Socknen, som år 1805 beboddes af 336 och 1860 af 400 personer, består af $3^1/_2$ mant. skatte, 1 krono, 5 frälse och tax. till 74,545 rdr rmt. Ordinarie räntan är 55 rdr 30 sk. 7 rst. bco. Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder, choret synes vara tillbygdt i en sednare tid.

Af gårdar märkas: *Almetorp,* 1 mant. säteri med en areal af 367 tunnl. hvaraf 172 äro skog, tillhörde 1860 kyrkoherden Forssblad, som tillika egde 1 mant. *Stommen,* båda tax. till 15,150 rdr rmt. — 1 mant. säteri *Ekholmen,* tax. till 9,000 rdr rmt. eges med underlydande $^3/_8$ St:a *Botorp,* $^1/_2$ L:a *ibm* tax. till 5,100 rdr rmt, af Anders Svensson. — 1 mant. *Orrevalla,* krono säteri, tax. till 9,750 rdr rmt, är indraget majorsboställe, nu bortarrenderadt. Dessutom finnas följande byar och hemman: 1 mant. fr. *Humblebäck,* tax. till 9,150 rdr rmt har 8 åboer. $^1/_2$ mant. L:a *Humblebäck,* tax. till 3,760 rdr rmt har 2 åboer, $1^1/_2$ mant. *Backgården,* tax. till 7,440 rdr rmt har 7 åboer, 1 mant. *Kålmesjö,* tax. till 6,375 rdr rmt har 6 åboer. Sistnämnda hemman erhöll ryttm. Hans Sack, enligt anteckning i jordeboken, till evärdelig egendom den 29:de September 1571, confirmeradt d. 4 Juni 1658 under lika vilkor åt dess fru, född Silfverhjelke, som sålde hemmanet den 9 Maj 1681 till öfverste-löjtnant B. Lind för 600 rdr, hvarföre reductionskommissionen d. 16 Jan. 1691 resolverat, att bemälda fru borde ersätta vederlag med 1681 års ränta; men som hon var ur stånd dertill, så skulle hemmanet stå under lösen och är år 1691 indraget samt nu augment vid vestg. reg. Södra Wadsbo komp. № 83. — Kyrkan eger Klockaretorp, tax. till 100 rdr rmt. — Adress: Lidköping.

**Lagan,** eller Laga-ån. En af Götalands större floder, hvars källgrenar äro spridda öfver ett vidsträckt område mellan Taberg och Almesåkra-berget, men som samla sig i de stora sjöarne Widöstern (454 sv. fots höjd) och Bolmen. Från dessa sjöar utflyta tvänne flodgrenar, hvilka förena sig till Laga-åns stam, som sedermera icke bildar någon sjö. Vid inträdet inom Hallands gräns bildar ån det 16 fot höga fallet Majeforssen; längre ned, midt för Ysby, bildas Karseforssen om 40 fots höjd, ett af de märkligare i Göta rike och sedan elfven slutligen i trakten af Laholm bildat flera fall, slingrar den sig vidare fram genom sandfälten och faller ut i Laholmsbugten af Kattegatt, efter ett lopp af 18 mils längd. Strömmen är mycket laxrik. Sedan Engelbrecht segrande genomtågat landet och kommit till Laga-ån, finner han Skåningarne redan färdiga att uppställas på strömmens södra strand i slagtordning, hvarpå Engelbrecht låter uppresa sitt hufvudbanér på den norra. Båda härarne innehade några dagar denna ställning emot hvarandra, och endast deras ho-

tande blickar möttes öfver strömmen, till dess stillestånd med vilkor af 12 veckors uppsägning blef afslutad. Uppsägningen borde af de svenska ske i Lund, och af de danska i Wadstena. Blodigare blef Danskarnes under kon. Fredrik och Svenskarnes under G. O. Stenbock sammanträffande vid Laga-ån 1 mil från Laholm, uti 1657 års fälttåg. Genom förhetsande af Gustaf Pehrsson Banér, brorsson till den store fältmarskalken, inrycktes svenskarne i striden der de förlorade segern och 600 till 1,000 man.

**Lagarp,** *Laggarp* (i 1825 års jordebok). Fyra mantal frälse säteri uti Åsbo socken af Göstrings härad och Linköpings län, beläget $^1/_4$ mil från kyrkan, tillhörde 1546 Måns Svensson, 1559 Germund Svensson (Some), 1625 Carl Liljestjelke gift med Barbro Krabbe, 1636 Anders Stjerna, 1675 och 1726 Bengt Liljestjelke; mistade sin gamla säterifrihet 1681, »för dess bruk af hälftone-bönder», men återfick den 1682, då egaren den »med sine egne afvel besatt och brukat»; kom sedan genom köp till R. R. gr. von Rosen och följande egare af Strålsnäs till och med brukspatron Gu. Burén, testamenterades af honom 1848 till brorsonen, jurisdoktor Axel Burén på Grytgöl som ännu 1860 var egare. Säteriet med hjelpligt höbol, mulbete och skog, taxerades sistnämnda år till 22,500 rdr rmt och med underl. $^1/_2$ mant. Germundarp samt Bistorp till 28,050 rdr rmt.

**Lagerfors.** Bruks- och landtegendom uti Bellefors socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län, är belägen vid Tidan. Bruket är uppfördt på hemmanet Pulsängens egor; när har ej kunnat utrönas, men finnes ej antecknadt förrän i 1825 års jordebok. Det har tvänne stångjernshamrar, 1 ämneshammare, hvarvid tillverkades på 1820-talet 1,049 *skℓℓ* stångjern, 867$^1/_2$ *skℓℓ* manufaktursmide; år 1860 var tillverkningen af det förra 1,341 *skℓℓ* af det sednare slaget 383 *skℓℓ* 8 *ℓℓℓ* 11 *ℓℓ*. Bruket, hvars stämpel är A. O. L., skeppar på Göteborg. Landtegendomen består af 1 mant. *Gäddenäs,* 3 mant. *Möckeltorp,* $^1/_8$ *Pulsängen,* samt andra 2$^1/_2$ mantal, *Brobacka* såg, allts. taxeradt 1860 till 124,210 rdr rmt. Egendomen tillhörde 1814 baron Fleetwood, 1833 öfverstelöjtnant G. Sture och 1860 ryttmästaren Bergendahl.

**Lagerlunda.** Ett mantal säteri uti Kärna socken, Hanekinds härad och Linköpings län, har fordom hetat Ledingalunda eller Ledungalunda, i hvilket namn man vill finna stöd åt de i gamla handlingar förekommande berättelser, att Östgötarne hållit folksamlingar och krigsrustningar (Ledung) på den närbelägna slätten Malmen. Redan år 1369 förekommer Ledingalunda, då Åke i Rapestad skänkte en lott deraf till Wreta kloster (gåfvobrefvet finnes i afskrift bland kyrkans handlingar). Resten af hemmanet kom samma kloster till godo någon tid sednare genom Laurens Siggesson, och sedan genom en Bengt Haraldsson; men som denne äfven försålt det till annan man, uppstod en tvist om dess rätte egare, hvilken till klostrets förmån afgjordes af östgötalagmannen Arvid Trolle år 1479. Vid reductionen under Gustaf I:s tid antages detta, jemte andra socknens hemman, som kommit under Katholska kyrkoväldet, hafva blifvit till kronan indraget. Enligt konung Johan III:s bref af år 1588 erhöll Töre Haraldsson (ryttare under Sven Månsson Somes fana och hvars fader Harald Töresson till Aska och Kättsta blifvit adlad af nämnde konung) frälsefrihet å Ledingalunda. Dessa privilegier stadfästes för alltid af konung Sigismund 1594. Töre Haraldssons son Per Töresson (adlad Stålhandske) gaf gården i morgongåfva till sin hustru Karin Rosenbjelke, sedermera tillföll den hans systersson vice presidenten Israel Fortelius, adlad Lagerfelt, hälften genom donation, stadfästad af drottning Christina 1650, andra hälften genom köp. Af honom eller enkan C. M. Hård, död 1701, erhöll gården sitt nuvarande namn, och har den alltsedan förblifvit, utan att vara fideikommiss, inom Lagerfeltska familjen. Några af egarne må nämnas: ryttm. Carl Gustaf, som blef i slaget vid Warschau 1705 dödsskjuten genom hufvudet, han hade tre år förut blifvit blesserad på ett parti med konungen. Öfverstelöjtn. friherre Israel, som innehade egendomen i 44 år, förändrade och ordnade hela gårdsplanen, nybygg-

de alla hus både man- och ladugårdsbyggnader till ett antal af några och tjugo, deribland en karaktersbyggnad af sten, två våningar åt gårdssidan och tre åt trädgården, planterade en mängd alléer, anlade 2:ne större trädgårdar och ett husbehofs tegelbruk, samt förbättrade egendomen lika mycket till godhet som prydlighet. Han njöt i orten för öfrigt ett sådant förtroende, att sällan ett allmänt eller mera enskildt företag begyntes, der icke hans ledning ansågs nödvändig och söktes. Han nitälskade äfven mycket för kyrkomusiken och anskaffade orgelverk till flera af länets kyrkor; afled 1821 af slaganfall, under det att kronprinsen Oscar, sedermera konung Oscar I, hvilken bevistade det stora lägret på Malmslätten, hade sitt högqvarter på Lagerlunda. Närvarande egare är sonen, hofmarskalken friherre Israel Carl Adam. År 1850 uppbyggdes och skattlades nära gården, vid den förbiflytande Kapellsån, en mjölqvarn med 3 par stenar och grynverk. Utom säteriet höra till egendomen 5 mant. inom socknen, hvilka tillhört hufvudgården alltsedan medlet af 1600-talet. Taxeringsvärdet 1860 var 33,480 rdr rmt. Arealen till sjelfva säteriet och $3^1/_2$ frälsehemman Ledingelunda är 790 tunnland, hvaraf 218 åker, 190 tunnl. skog och utmark; årliga onera uppgå till cirka 1,100 rdr rmt; utsädet till cirka 100 tunnor säd, 44 tunnor potates; år 1854 beboddes dessa hemman af 180 personer. Dessutom äro tillköpta 5 andra frälse mantal samt utjordar i närgränsande Wikingstad, Slaka, Rappestad, Gammalkil och Ulrika socknar.

**Lagersberg,** *(Hunsta)*. Ett mant. frälse säteri uti Forss socken af Wester-Rekarnes härad och Nyköpings län, beläget vid Eskilstuna å, har varit klostergods, kallas 1686 skatte, men kronan förbehållet, utbyttes 1734 af ryttm. C. G. von Siegroth från kronan mot hemmanet Wallby i Lundby s:n af Westmanland; förblef inom slägten till år 1788; egdes år 1860 af revisionssekreteraren Rothoffs sterbhus, som tillika egde Hyndevads qvarn med 4 par stenar (tax. till 30,600 rdr rmt) och ibm ålfiske, som 1686 äfven räknas för kronan behållna, vidare Rosenbergs qvarn, Skogstorps såg, Kjelbyviks fiske, och $1^1/_4$ mantal inom socknen, tillsammans taxeradt till 102,932 rdr rmt, hvaraf 13,374 rdr rmt för säteriet med Kälby utjord och Hunsta jagbacke.

**Lagfors.** Jernbruk uti Ljustorps socken af Wester-Norrlands län, beläget 1 mil nordvest från kyrkan, är anlagdt 1742 af brukspatron Mathias Krapp. Intill år 1780 fanns härstädes en stångjernshammare med 2:ne härdar och 600 *skℓℓ* årlig smidesrätt, men sistnämda år hitflyttades från Lögdö bruk en stångjernshammare och 2:ne härdar, hvarefter det år 1807 ytterligare förökades med en stångjernshammare. En tackjernsblåsmachin med cylindrar anlades omkring år 1843. Bruket drefs år 1858 med 3:ne stångjernshammare och 4 härdar och var privilegieradt till 1,800 *skℓℓ* årligt smide (nu mer obegränsadt). Stämpeln äro tvänne hopbundne 0 (00) med en krona öfver. Tackjernet hemtas med egna dragare från Lögdö bruk, 2 mil härifrån; med samma dragare, som afhemta tackjernet, forslas stångjernet till Lögdö, och gå dessa transporter reguliert två gånger i veckan. Vid bruket finnas 8 smeder, 4 kolare, 16 dagsverkskarlar och 3 landtbönder. Mästersmederna, fyra till antalet, hafva utom husrum, 3 tunnl. 8 kappl. jord, och mästersvännerna samt kol-drängarne hvardera 1 tunnl. 20 kappl. De smeder och arbetare, hvilka äro ordentliga, berga sig i allmänhet bra. Då de blifva gamla och orkeslösa erhålla de understöd i spannmål; hafva de oförsörjda barn, få de äfven behålla den jord de förut innehaft. Vid bruket bodde 1858: 185 personer på 30 hushåll. Årliga statsutskylderna uppgå till c:a 454 rdr rmt. Under bruket höra följande hemman: 34 mål i Lagfors, $7^1/_2$ mål i Löfberg, 5 mål i Bredsjön, 27 mål i Laxsjön, $^3/_4$ mål i Edsta och recognitionsskogshemmanen Store Rotsjön samt Westra Roten, till hvilket sednare Dragviks allmänning hörer. Till dessa hemman finnas betydliga skogsvidder, hvadan bruket har ymnig koltillgång, äfven om närliggande hemmans innehafvare ej befattade sig med kolning. Årligen åtgå 4000 stigar, hvardera om 12 tunnor; $^1/_2$ tunna häraf kolas af brukets egen skog och den återstående hälften inkö-

pes af allmogen, som erhåller 2 rdr rmt stigen. Under bruket lyda Marieforss och Lagforss finbladiga samt Nylands grofbladiga sågar, tax. till 9000 rdr rmt. Marieforss såg är flyttad från Laxsjön och sammanbygd med Lagforss såg, som nu har 2 ramar och 900 tolfters halfbotten-bräders sågrättighet. Nylands såg med 2 ramar och 700 tolfters sågrättighet inköptes till bruket år 1835. Årliga onera för alla tre sågverken uppgifvas till c:a 435 rdr rmt. Ett tegelbruk är här äfven i sednare åren anlagdt, hvarvid tillverkas endast så mycket tegel som tarfvas för brukets underhåll; i brist på tjenlig lera kan det ej drifvas i större skala. Brukets tax.-värde år 1859 var 91,000 rdr rmt, (se vidare Lögdöverken). Vid bruket upptäcktes 1764 en helsokälla, undersökt år 1768, men hvilken nu mer icke begagnas.

Här föddes 1755 Jonas Lidström, hvars fader var inspektor vid bruket. Han var en af sin tids förträffligaste mekanici; kommenderades att undersöka nästan alla betydande hamnar i Sverige och Finland samt att afgifva förslag till deras förbättrande och ombyggande; gjorde vid Carlskrona skeppsvarf åtskilliga mekaniska inrättningar af egen uppfinning samt för enskildas räkning ett stålsliperi i Lybeck, tröskmachiner m. m.; anlade och byggde slutligen obelisken i Stockholm, vid hvars fullbordande han blef riddare och adlad med namnet Lidströmer. Bruksförvaltaren C. G. Bergman var fader till Carl Wilhelm Bergman, född här 1820, och om hvilken se vidare artikeln Wiforss bruk.

**Lagga.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Waksala kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Lagga, moderförsamling och Östuna, annex samt innefattar $85^7/_{16}$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 1,537 personer. — Lagga socken uti Långhundra härad af Stockholms län ligger längst i nordvest af häradet, mellan Knifsta i sydvest, Östuna i sydost och Danmark i nordvest, $1^1/_4$ mil s. o. från Uppsala — vid 100 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 8,935 tunnl. hvaraf 1,677 åker, 1,670 äng och 5,247 skog; 184 tunnl. äro mossar och 75 tunnl. sjöar. Landet är dels slätt och äfven sidländt mot Funbo-ån, som utgör till en del nordvestlig gräns, och kring den deri utfallande Lagga ån, som kommer från Östuna; dels ock bergländig eller kullig skogsmark mot söder, norr och särdeles nordost. Rådande jordmån är dels lera, dels sand och mojord; näringar äro åkerbruk, ängs- och något skogsbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 884 och 1860 af 798 personer, består af $9^1/_4$ mantal skatte, $3^3/_8$ krono, $29^5/_8$ frälse och taxerades 1860 till 352,645 rdr rmt. — Laggahæred, äfven Lafgeredh, nämnes oftare i 13:de och 14;de seklerna, 1314 såsom prebende för Uppsala kapitel; dess kyrkoherdar förekomma likaledes såsom kaniker ända inpå 1400-talet, och namnen Kanikängen, Kanikhagen m. fl., i närheten af kyrkan bära samma vittnesbörd. Kaplaner nämnas från 1593. Kyrkan är af okänd ålder, oftare reparerad, såsom 1814—1816. Icke mindre än 12 runstenar förekomma här i kyrkodörren, i Morby skog, på Mora äng, vid Karsby, i Årby källaremur, i Ösby backe, på Marena och Olunda gärden, hvaraf den sistnämda har inskriften: Kirbiarn × uk × Jafurbiarn × uk × Vifastr. thir. ristu stin × thina × iftir × Kirbiarn × bruthur sin × Kuth i albi ans ool uk salu. Socknens största märkvärdighet är *Mora stenar* på Mora ängar, fordom skådeplats för svenska konungaval, (se artikeln *Mora stenar*). En sägen förtäljes än om Jätten, som ej vågat höra den der bjellran i Lagga, utan lagade sig till affärd, men tillspord af någon: »När kommer du igen?» skall han svarat: »När Lagga fjärd blifver åker och Östtuna-sjön äng.» Nämde fjärd och sjö lära nu vara åker och äng, men jättens återkomst har ej försports. Ifrån berget der jätten bott skola två gångstigar gå under jorden, en norrut till Kasby sätesgård och en söderut.

Af gårdar, byar, m. m. märkas: säterierna *Kasby, Öhrby,* under sednare lyda $^3/_4$ Sundby, $^1/_2$ Morby, 2 Laggahusby tax. till 51,350 rdr rmt, se vidare artiklarne *Kasby* och *Öhrby*. — 1 mantal *Laggahusby,* med Eggeby 5 sty. ängsfjällar, tax. till 8,325 rdr rmt, eges af hr A. W. Nisbeth. — 1 mantal *Laggahusby,* tax. till 6,525 rdr rmt, eges af fröken El. Stjernstedt. — 1 mantal *Åhrby,* tax. till 8,250 rdr rmt, eges af orgelnisten Frödin i Östuna. — $1\frac{115}{119}$ mantal *Marma,* tax. till 9,900 rdr rmt eges af stud. W. Nisbeth. — $^3/_8$ *Olunda* med 2 Eggeby och Wallox- Säby ängsfjällar, tax. till 5,305 rdr rmt, eges af kammarherre J. G. Paykull. — *Mora* kungsäng tax. till 27,750 rdr rmt, är utarrenderad i åtskilliga lotter. — $^5/_8$ *Olunda,* tax. till 7,500 rdr rmt, är komministersboställe; *Prestgården,* 1 mant. tax. till 8,850 rdr rmt. — $^1/_4$ *Husby,* tax. till 860 rdr

rmt, är trumslagareboställe. — *Klockaregården*, tax. till 300 rdr rmt. — *Moralund* och *Lilla Morsaberg*, tax. till 1,800 rdr rmt, äro två skogvaktareboställen. — Efter Afzelius i Sv. Folkets Sagohäfder skola gårdarna *Högby, Olunda* och *Marma* här i socknen blifvit af Carl Carlsson Gyllenhjelm gifna till tvänne ynglingars underhåll vid Uppsala lärosäte. — *Husaby* m. fl. gårdar förekomma omkring 1300. — Adress: Uppsala.

**Lagklarebäck**. Landtegendom i Fässbergs socken af Askims härad och Göteborgs län, af $^1/_2$ mant. frälse, $^1/_4$ mil från Göteborg, nära Mölndals å, med utmärkt vackert läge, är väl bebyggd, har stora trädgårdar med drifhus, löfskog och godt fiske; tillhörde omkring år 1829 grossh. N. F. Wahlberg, år 1860 stadsmäklaren J. Arvidsson i Göteborg; beboddes af svärsonen ryttm. Tage Follin, och hade 54 inb. Tax.värdet var 42,630 rdr rmt, inberäknadt frälseräntan.

**Lagmansered**. Annex-socken till Mellby pastorat, ligger i Bjerke härad af Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil nordligt från Alingsås, och lika långt från Lilla Edet — vid 210 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 10,947 tunnl., af hvilka 972 äro insjöar. Socknen, hvars namn härledes från ett härstädes beläget urgammalt domaresäte, beboddes 1805 af 665 och 1860 af 1,111 personer; den består af 1 mant. skatte, $^3/_4$ mant. krono, $11^1/_8$ frälse, och taxerades sistn. år till 114,650 rdr rmt. — Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, uppbyggdes af sten år 1639, genom grefvinnan Sidonia Grips till Koberg försorg, blef sedan förfallen, samt 1775, 1776 och 1802 reparerad, då ett baron N. A. Silfverschiöld tillhörigt grafchor uppläts till sakristia.

Här märkas: Säteriet *Koberg*, taxeradt ensamt till 54,830 rdr rmt, och med underlydande $^1/_2$ *Nohläng*, $1^1/_2$ *Boryd*, $^3/_8$ *Bronan*, $^1/_4$ *Carlstad*, $^1/_8$ *Dahlen* med qvarn, $^1/_4$ *Frugared* med qvarn, $^1/_4$ *Hälltorp* med qvarn, $^1/_4$ *Granslätt*, $^1/_4$ *Levestad*, $^1/_4$ *Ramstorp* med qvarn, $^1/_2$ *Risåker*, $^1/_2$ *Snuggebo*, med qvarn, $^1/_4$ *Svensbo* med qvarn, $^1/_4$ *Sjöhult*, $^1/_2$ *Wanderyd*, $^1/_4$ *Strömmen*, $^1/_4$ *Björnstorp*, $^1/_4$ *Aspås*, $^1/_4$ *Lilla Ekeskogen*, $^1/_2$ *Stora ibm*, $^1/_4$ *Holmgärdet*, $^1/_4$ *Isterklefven*, $^1/_4$ *Strömstorpet*, $^1/_2$ *Stensholmen*, $^1/_4$ *Snippetorpet* samt $1^5/_8$ mant. i 10 andra hemman, taxeradt till 107,210 rdr rmt. Öfriga hemman äro: $^1/_4$ *Ambjörnstorp*, med garfveri, tax. till 2,250 rdr, 1 åbo; $^1/_8$ *Hulkås*, tax. till 1,060 rdr, 2 åboer; $^1/_8$ *Lunkelid*, tax. till 600 rdr, 3 åboer; $^1/_8$ *Draget*, 1 åbo. — $^1/_2$ mant. *Lagmansered* och $^1/_4$ *Högebräckan*, tax. till 3,000 rdr, äro kronolänsmannens boställe. — Adress: Sollebrunn.

**Lagmanshaga**. Säteri af $^1/_4$ mant. uti Ljungsarps socken, Kinds häraf af Elfsborgs län, tax. 1860 med qvarn och såg till 6,000 rdr rmt, har tillhört på 1690-talet öfverstelöjtn. Bengt Belfrage, som dog härstädes 1726. Han hade en son med namnet Hans, född på Lagmanshaga 1683, som blef fången vid Pultava och dog under rysk fångenskap. År 1773 befinnes säteriet, enligt anteckning i jordeböckerna, hafva tillhört qvartermästare Mentzer, åren 1805—1815 kapiten Björnberg, under hvars ego det blef förmedladt från 1 till $^1/_4$ mantal. Egendomen tillhörde 1860 P. G. Hofflanders arfvingar.

**Lagmansholm**. Två mant. säteri i Fullestads socken, Kullings härad af Elfsborgs län, beläget vid Säfve å, med temligen ansenlig manbyggnad, en vacker trädgård, är taxeradt jemte qvarn och såg till 22,550 rdr, och med underlydande $6^3/_8$ mant. till 52,700 rdr rmt. — Säteriet har ursprungligen varit hemmanen 1 mant. Björketorp, $^1/_2$ Uggeltorp och $^1/_2$ Berget. Riksrådet Erik Abrahamsson Lejonhufvud, som dog 1616, skref sig till Lagmansholm; han var en af de vid Linköpings riksdag 1600 anklagade riksråden; men fick nåd hvarefter han lefde i stillhet på sina gårdar. Friherre Axel Rosenhane, landshöfding i Nylands och Tavastehus län, skref sig till Lagmansholm; efter hans död 1685 egdes säteriet af enkan, friherrinnan Beata Bonde, död 1694; deras son, generalmajoren och riddaren af Svärdsorden Göran Gustaf, blef derefter egare, död 1754. Säteriet tillhörde 1773—93 general Carl Hjerta, gift med den sistnämnde egarens syster Fredrika Johanna. Egendomen har åtminstone från 1815 tillhört kapiten J. R. Bauer. — Skogen ligger ungefär 3 mil från gården uti Skogstrakten Risveden. *)

**Lagmansö**. Två mant. frälse-säteri med Österö uti Wadsbro socken, Oppunda härad och Nyköpings län, beläget vid ett sund och på en nu nästan landfast ö i Långhalsen, utgör med $1^1/_2$ Däntersta, 2 Kasta samt frälseräntan af 2 mant. uti samma socken belägna, och med likaledes derunder lagda $3^1/_8$ mant.

*) Här är från Göteborg 6:te jernvägsstationen och från Alingsås den 1:sta på Vestra stambanan.

i Lerbo, och andra derstädes underl., på arrende upplåtna $9^7/_8$ mant. samt qvarn och såg, 3 mant. frälse med qvarn och såg i Bettna, $3^3/_4$ i Björkvik, $^1/_4$ i Stora Malm, ett fideikommiss, som innehafves af friherrliga familjen Falkenberg. — Lagmansö är ett gammalt herresäte, och synes ha tillhört riksrådet Sigge Magnusson 1336—53, hans enka Ramborg Carlsdotter 1360—63, riksrådet riddaren Ulf Bengtsson (Sparre) till Engsö 1396—1406, hans dotter Märtha (död 1440), gift med riksrådet Gustaf Algotsson (Sture, död 1447), och deras dotter Brita, först gift med riksrådet David Bengtson Oxenstjerna, död 1447, och derpå med r. r. Knut Posse till Borrud, som 1466 bidrog uti slaget vid Gröneborg till riksföreståndaren Erik Axelson Totts seger öfver Danska partiet under Erik Carlsson Wase, hvarigenom konung Carl Knutsson (Bonde) åter kom på thronen; var år 1471, i slaget på Brunkeberg, Sten Stures banérmästare, och hade mycken del i Danskarnas nederlag der, men blef af kung Christians egen hand illa huggen; intog 1487, under inbördeskriget emot Ivar Axelsson och på Sten Stures vägnar, Raseborg i Tawastland, och gjorde sedan kraftigt bistånd på Öland; hämmade 1488 Ryssarnes infall i Carelen, och tvang, såsom ståthållare på Wiborg, genom sina kloka och tappra anstalter samma fiender, att upphäfva belägringen af nämnda slott; men att det skett medelst den »förfärliga smällen» omtala icke samtida häfdatecknare. Huru han för dessa sina tjenster belönades, ses under artikeln *Åhse härad*.

Egendomen ärfdes af dottern i första giftet, Kerstin Davidsdotter, gift med riksrådet Bengt Arendtsson (Ulf), som lefde ännu 1524, och derpå af deras dotter Märtha (död 1527), gift först med Trotte Månsson af Eka, sedan med riksrådet Åke Göransson (Tott) till Tidö (död 1520); med dennes sons enka, Christina Larsdotter (Sparre) kom egendomen år 1560 genom gifte till Måns Pedersson Lilljehöök af Fårdalagrenen, och med dennes dotter Anna till ståthållaren öfver Westmanland och Dalarne, Erik Ryning, död 1613, ärfdes af sonen, amiralen och friherre Erik Ryning, död 1654, slutande på svärdssidan såväl sin egen friherrliga ätt som den gamla ridderliga ätten Ryning. Han utmärkte sig alltid, särdeles då han, efter att den 12 Aug. 1644 fått befallning att taga kommando öfver flottan i den skjutne Claës Flemmings ställe, lade sig med flottan utanför Köpenhamn och inneslöt hela Danska sjömakten, hvarigenom han märkeligen befordrade den derpå följande fördelaktiga Brömsebrofreden. — Till år 1678 innehades godset af förutnämde Rynings enka M. E. Kurtzel, jemte svägerskans, Ingeborg Ryning, barn med öfverste Siwert Kruse, samt tillföll i följd af testamente friherre Erik Kruses dotter Christina, gift med landshöfdingen i Elfsborgs län Henrik Falkenberg (död 1691), hvilken löste godset ifrån kronans anspråk, grundade på fordran hos Ryningska huset; godset ärfdes af sonen, landshöfdingen i Skaborgs län, Gabriel F., stamfader för Lagmansö ättegren; dennes son, fadrens efterträdare i landshöfdingeembetet, friherre Gabriel, den förste kommendören af Wasaorden, utbytte år 1774 Odenswiholms fideikommiss emot Lagmansö. Han uppförde här flera och stora byggnader, samt dog 1782; äfven sonen, friherre Gabriel, som dog 1820, förskönade egendomen. Dennes son, majoren och riddaren af Svärdsorden Conrad Gabriel, äfven egare af egendomen till sin död 1858, bivistade fälttåget på Åland och affärerna vid Säfvar och Ratan. Närvarande fideikommissarie är kabinettskammarherren Henrik Gabriel David F., född härstädes 1818 och gift med friherrinnan Aurora Lovisa U. Sprengtporten. — Godset har nödtorftigt höbol och ringa skog. Till gården, som har prydliga och ansenliga byggnader af sten, hörer en stor och vacker trädgård.

**Lagnö.** Från 4 till 2 mantal förm. säteri uti Aspö socken, Selebo härad och Nyköpings län, beläget $1^3/_4$ mil från Strengnäs vid Mälaren, är urgammalt herregods, tillhörigt slägten Ulf tills början af 1400-talet. — Den siste af denna ätt, som egde Lagnö, var Svea Rikes Råd, riddaren Staffan Ulfsson den äldre till Lagnö och Stenstad, gift med Iliana Svarte, Åke Jenisons Skåning den äldres dotter. — Genom Staffan Ulfsons dotter Ramborg, gift med Ödgisel Sonesson Lillje kom egendomen i denna slägt och ärfdes af sonen Mattias Ödgiselsson Lillje å vapn. Han var S. R. R. 1434, då han underskref brefvet till Norska rådet och Tyska ständerna om konung Eriks af Pommern afsättning; dog 1440 såsom ståthållare på Åbo slott. — Der-

efter öfvergick det till riddaren, riksrådet och riksföreståndaren Erik Axelsson Tott genom hans gifte med dottern Clara Mattisdotter Lillje. — Erik Axelsson tillbyggde östra gafveln af Aspö kyrka (se artikeln Aspö socken). — Efter Erik Axelssons död öfvergick godset till Svea Rikes Råd Erik Trolle till Ekholmen, gift med Ingeborg Tott, dotter af Danska riksrådet riddaren Philip Axelsson Tott till Sandhuldt och fru Esmegård Eggertsdotter Frille. — Under det denna familj egde Lagnö inträffade, att fru Ingeborg under en resa mellan Ekholmen och Lagnö drunknade jemte trenne barn, derigenom att farkosten sjönk. — Af en händelse qvarlemnades sonen Gustaf vid passerandet af Strengnäs och blef derigenom frälst, till föga fromma för Sverige, emedan han var den sedan så olyckligt namnkunnige erkebiskopen. Nils Christiansson Oxenstjerna skall ock hafva skrifvit sig till Lagnö omkring år 1504. — Egendomen ärfdes efter Erik Trolles död af dottern med hans sednare fru Karin Eriksdotter Gyllenstjerna, hvars dotter Ingeborg blef gift med hertig Carls fursteliga råd, Nils Erikum Ryning, död 1578. — Fru Ingeborgs bild finnes uthuggen på hennes grafsten i Aspö kyrka. — Kom med dennes sondotter Elsa till vice-gouverneuren i Preussen, landshöfdingen Bengt Bagges af Berga ego (född 1594, död 1660), derefter dennes söner Nils och Peder Bagge efter hvarandra; sedermera till den senares hustrus systerson, riksrådet friherre Erik Wrangel af Lindeberg, född 1686, död 1765; derefter till sonen friherre Carl Otto, född 1723, korporal vid Lifdrabant-corpsen, R. S. O., gift 1760 med grefvinnan Hedvig Ulrika Posse, som under sin lifstid försålde egendomen år 1800 för 40,000 rdr specie, hälften i bankomynt och andra hälften i gångbart riksgäldsmynt till sin dotter Sophia Benedikta och hennes man hr Ingemund Lilljestråle. Efter deras död ärfdes Lagnö 1828 af äldste sonen löjtnanten Wilhelm Lilljestråle och slutligen efter hans död 1838 af barnen löjnanten Richard Wilhelm, Sophia Wilhelmina, gift med kapitenen frih. Knut Henrik Posse, och Hedvig Ulrika Wilhelmina, gift med löjtnanten Carl Arvid Klingspor. — Baron Posse har sedermera försålt sin andel, så att för närvarande eges $^5/_8$ af löjtnant Liljestråle och $^3/_8$ af löjtnant Klingspor. — Som en egenhet för denna egendom kan anmärkas, att den ej på 500 år varit försåld, undantagande en och annan gång löst mellan föräldrar och barn eller mellan syskon. — Det hela utgör ett gods af $19^7/_{12}$ till $11^{11}/_{12}$ förmedlade mantal, taxerade, enligt sednaste taxering, till 240,000 rdr rmt. — Arealen utgöres af cirka 3,000 tunnland, derutaf mellan 12 och 1300 utgöras af åker och äng. Åbyggnaden är af trä och af hög ålder. En flygel begagnas sedan flera år som bostad, och hufvudbyggnaden, som är mindre än flyglarna, till gästrum. Trädgården är betydlig. Väderqvarn finnes till gården. Kalkbrott har fordom funnits och bearbetats på Nonsta egor. Utsädet för närvarande utgöres af omkring 70 t:r råg, 20 à 30 t:r hvete, 12 à 16 t:r korn och omkriug 50 t:r hafre förutom ärter och rotfrukter. — Kreaturens antal 60 à 70 kor, 16 par oxar och 6 st. hästar. Ungefärligen halfva arealen är utarrenderad till bönder och torpare, som utgöra dels dagsverken, dels kontant arrende. Höfångsten 6 à 800 parlass hö. — Af fornlemningar finnes den s. k. Gisslestenen, en runsten af sällsynt beskaffenhet (finnes aftecknad i Björnes häfdaålder, se art. Aspö-sten). Enligt sägen skall fordom funnits ett kloster vid Lagnö; grundmurarna på hvilka flyglarna äro byggda tyckas tillkännagifva, att något befäst slott varit beläget vid Lagnö i fordna tider. En Ryssgraf synes på egorna, med stensättningar och grafkullar.

**Lagnö** *Wester* och *Öster*. Det förstnämda två mantal frälse-säteri, det sednare 1 mant. frälse, föras i kronans räkenskaper under Kulla socken, Åkers skeppslag af Stockholms län, men höra i ekklesiastikt hänseende till Norra Ljusterö kapellförsamling, dit de ock äfven efter deras läge höra. Säteriet lydde 1685 under Mälby, tillhörde omkring 1740 fru friherrinnan Clerck, omgift med amiralen och presidenten Anders Appelbom, kom med dottern Magdalena Christina till landshöfdingen i Linköpings län, friherre Gustaf Adolf Lagerfelt;

efter Tham skall han varit egare deraf 1772, men är, efter Anrep, redan afliden 1769; troligen har säteriet förblifvit inom slägten tills det på 1820-talet befinnes vara styckadt och hade år 1860, tax. till 8,330 rdr rmt, 5 egare, deraf ½ mant. af Carl Leczinsky. Frälsehemmanet var 1860 tax. till 9,520 rdr rmt och skiftadt mellan 6 åboer. På båda hemmanen bodde sistn. år 68 personer.

**Lagunda**, fordom *Laghund*. Härad i Uppsala län, är beläget norr om Håbo, Trögds och Åsunda härader, och omgifves i norr af Hagunda, i vester af Thorstuna härad, det sistnämda i Westerås län. Större delen af häradet utgör, i långsträckt form från vester till öster, en mestadels skoglös slätt, med låga åsar och enstaka bergkullar; dessa höra till den mångenstädes knappt märkbara landtrygg, som skiljer Örsunds-åns vattendrag från de åt söder till den egentliga Mälaren flytande, och som först följer häradets södra gräns, derpå stryker längs igenom detsamma. Hit höra 9 socknar och delar af tre (se Uppsala läns indelning) alla af Lagunda prosteri, och af Lagunda-, Hagunda-, Ulleråkers eller 3:dje fögderiet samt Medlersta Upplands domsaga med tingsställe vid Tunalund i Hjelsta socken. Häradet omfattar en areal af 41,678 tunnl., hvaraf 1,687 vatten, 12,596 tunnl. odlad jord, 5,129 tunnl. naturlig äng, samt innehåller $264^{29}/_{32}$ mantal. Medelvärdet af ett hemman i 3:dje fögderiet taxerades 1860 till 7,280 rdr rmt, frälseräntan af ett mant. till 3,490 rdr, 1 manufakturverk till 8,550 rdr, 1 lägenhet till 1,030 rdr, 1 qvarn och såg till 2,980 rdr rmt. Folkmängden har i detta härad på 50 år ökats med omkring 300 personer och var 1860: 4,757.

**Lahne** (Lane). Härad i Bohus län, det sydligaste i nuvarande Wiken, som stöter till Tunge, Walbo och Inlands Fräkne härader och skiljes från Stångenäs af Gullmarfjorden, från Oroust af Kolje- och Kalfö-fjord, eller det gamla Lanasund. Det upptager en areal af 79,935 tunnl., hvaraf 1,203 äro insjöar, 11,807 odlad jord, 1,637 naturlig äng, och innefattar en stad, *Uddevalla*, samt *Norra Ryr, Bäfve, Herrestad, Skredsvik, Högås, Bogenäs* och *Dragsmarks* socknar, med $195^{7}/_{8}$ mantal, taxerade 1860 till 1,507,370 rdr rmt (medelvärdet för ett mantal alltså cirka 7,690 rdr), 81 lägenheter taxerade till 31,270 rdr, 8 qvarnar tax. till 8,070 rdr, och 5 manufakturverk tax. till 100,500 rdr rmt. Häradet, hvars namn är måhända lånadt från någon af de deruti belägna gårdarne Lanehed eller Laneberg, hör till Sunnervikens fögderi och Lahne Sörbygdens domsaga, med tingsställe i Uddevalla. Vapnet är ett tremastadt skepp.

**Laholm**, fordom *Lagaholm*. Sjöstad uti Hallands län, $52^{7}/_{8}$ mil från Stockholm, är belägen mellan Karups och Tjärby gästgifvaregårdar, ¾ mil från Laga-åns utlopp, från hvilken hon erhållit sitt ursprungliga namn, likasom hela trakten omkring staden och slottet efter densamma erhöll benämningen Lagaholms län. I Waldemars jordebok skrifves det äfven Lagæholm äfvensom Laveholm, Lougholm. Att orten redan i 13:de århundradet var befäst, intygas af Hvitfeldt, hvilken anförer, att slottet blifvit nedbrutet i det krig, som år 1280, hvilket dock måst hafva varit 1284, under Erik den II presthatarens regering, utbröt mellan de Norske och de Danske, ty historien känner ej till något annat krig vid denna tid. Men att slottet och förmodligen äfven staden uppstått ur sina ruiner synes deraf, att det 1318 ånyo eröfrades af Erik Menveds trupper från hertig Christoffer af Söder-Halland. År 1383 inryckte konung Albrecht med en betydlig härsmakt i Halland och eröfrade Laholms slott med storm. Men då drottning Margaretas och konung Olofs härar nalkades, drog Albrecht sig tillbaka öfver småländska gränsen. I slutet af 14:de och i början af 15:de århundradet innehade den beryktade Abraham Brodersson, Margaretas gunstling, bland annat äfven detta slott i förläning. Att ur konung Eriks och de Danskes våld återfå de svikligen förkomne länderna Halland, Bleking och Skåne, tyckte redan Engelbrecht tiden vara inne. Den fasta borgen Lagaholm, med sina fem utanverk murade utaf sten, ansåg han såsom nyckeln till denna segervinning. Derföre tågade han 1436 skyndsamlingen genom Skåne, belade Lagaholms stad med en tillräcklig hop

krigsfolk och anförtrodde detta värf åt riddaren Bo och höfvidsmannen Sven, men skyndar sjelf åter till Skåne. En vapenhvila ingås på de vilkor, att, hade icke Laholm före Påskaftonen kapitulerat, skulle alla fiendtligheterna å Svenskarnes sida upphöra. Men Engelbrecht var ej den, som så lätt öfvergaf någon en gång företagen sak. Utan tidsutdrägt skyndar han tillbaka med hufvudhären, och emot erläggande af 1,000 rhenska gylden till kommendanten på slottet, ser han sig nu före Påskaftonen i besittning af slottet, så att, då Danska arméen från Skåne hinner efter, fladdrar redan Svenska banéret på dess murar. Han inlade här en talrik besättning och, sedan han utnämndt Arvid Swan till kommendant, fortsatte han sitt härnadståg. År 1506 intogs Laholm af Svante Stures höfvidsman Åke Johansson Natt och Dag, och år 1523 lade marsken Lars Siggeson Halland under Sveriges välde, utan att eröfringen likväl kunde länge bibehållas. Ännu måste staden genomgå flera förödelser, såsom, då den uppbrändes 1534 af Jacob Bagge, på det icke de från Skåne inträngande Danskarne skulle kunna der förlägga sitt högqvarter, och år 1565 af Claës Christersson Horn, samt år 1676 af snapphanarne. Uti anteckningarne om stadens ödeläggelser intager 1811 sista rummet, då Laholm genom en stor vådeld till större delen förvandlades till en grushög. — Laholms äldsta slott förstördes 1284 såsom ofvan är sedt, ett annat uppfördes då förmodligen såsom de flesta sådana, bestående af ett högt torn omgifvet af en mur, men Christian IV (1588—1648) uppförde ett tredje, som utgjordes utaf fem bastioner af gråsten. Från södra sidan har fästningen varit lätt tillgänglig, emedan Lagaån om sommaren kunnat öfvervadas derifrån. Man utvisar der ännu ett vad, kalladt *Drottningsvadet,* hvarom följande tradition anföres: Under kriget mellan Albrecht och Margareta kom drottningen till häst från Skåne. Okänd och omgifven af endast några få personer, passerade hon staden och befallde att slottsportarne skulle öppnas för henne. Kommendanten Muus, som åt middag, svarade skämtande: »Musen måste hafva matro», hvartill drottningen genmälde: »Icke längre än katten vill», hvarvid hon gaf hästen sporrarne samt red öfver Lagaåns norra gren nedanför slottet, hvilket efter denna händelse ännu har namnet Drottningsvadet. I det äldsta af de tre slotten skall, efter Messenii vittnesbörd, den för sin kärlekshandel med konung Waldemar bekanta prinsessan Jutha, som blifvit dömd till evigt fängelse, slutat sina dagar samma år som det nedrefs. Trettio år sedan Halland återkommit under Sveriges välde, eller 1675 i December månad, förstördes Laholms fästning på kon. Carl XI:s befallning, med undantag likväl af en liten del deraf, hvilken, försedd med besättning från Halmstad, hindrade snapphanarne ifrån, att följande år öfver Lagan tränga längre in i Halland. — Nu går landsvägen öfver den plats, der fordom slottet stod.

Laholm är en gammal stad, med oregelbunden form, sneda qvarter och krokiga gator, till sin areal 402 qvadratalnar, torg, allmänna platser och gator oberäknade. Att den fordom varit betydligt större vinner trovärdighet äfven derigenom, att flera ställen utom stadens område förr kallats Gamleby. Den har för närvarande 187 gårdar och tomter, år 1855 uppgifves blott 147; stadsplanens areal upptager 320 tunnland. Efter den brand, hvilken år 1811 öfvergick staden, äro husen nästan allmänt uppförda af tegel eller korsverk, med små dörrar och fönsteröppningar och höga tegeltak, hvilket röjer forntidens anspråkslösa byggnadssätt; men snygga gator och en rymligare torgplats ger häråt en täckhet, som ofta saknas i vida ansenligare städer. Den ansenligaste byggnaden är *Kyrkan,* ombyggd 1808, men icke fullt färdigbyggd förrän 1820. Det gamla tornet, som daterar sig från 1632, bibehölls. Kyrkans yttre kan svårligen förmå konstälskaren, skrifver professor Brunius, att göra sig den mödan taga någon kännedom om hennes inre. *Rådhuset,* grundmuradt och två våningar högt, uppfördes 1794; till detta ändamål skänkte handlanden Sundbergs enka en summa af 2,000 daler smt. *Skolhuset,* en träbyggnad, ligger i närheten af kyrkan. Laholm ligger lågt, på sluttningen af den djupt nedskurna

flodbädden, och de omgifvande högre fälten äro kala, sandiga samt flerestädes ljungbeväxta. Sjelfva staden ger likväl en treflig, omvexlande anblick, genom de många trädgårdar och lundar, hvarmed qvarteren äro späckade, särdeles de yttre; och den breda elfven, med sina vattenfall i flera afsatser, jemte de deröfver anlagda broar, gör ett behagligt afbrott i den rundtomkring rådande enformigheten. Flera laxfisken, af hvilka det betydligaste, tillhörigt den närbelägna kungsladugården, gifver i årlig inkomst mellan 500 och 1,500 rdr rmt, äro uppförda uti fallen, samt vid n. ö. grenen en qvarn, med namn af *Kungsmöllan*. Hamnen eller elfven invid staden, har 10 till 12 fots djup; men elfmynningen hade småningom blifvit uppgrundad af flygsand från de omgifvande sandfälten tills på sednaste åren sandyran blifvit hämmad genom planteringar och inrågningar, dock har åvattnet börjat åter uppskära strömfåran, så att pråmar och mindre farkoster kunna från staden utgå på redden. Laholms näringar äro handel och handtverkerier. Under åren 1850—55 hade från staden utskeppats 14,941 tolfter bräder, jemte mindre partier andra trävaror. Antalet af handlande, som är 1815 blott var 4, var år 1860: 25 med 5 personers betjening, af hvilka dock 15 enligt 1 mom. 3 § Handelsordningen. Fabriker och manufakturer finnas egentligen inga, blott 1 kardfabrik och 2 färgerier; men den ansenliga tillverkningen af vadmal, ullstrumpor, tröjor och vantar, hvilka försäljas till handlande i Borås för att sedermera spridas öfver hela Sverige, gifver bergning åt en stor del af Laholms befolkning. Fordom bedrefvos dessa tillverkningar äfven vid fabriker, och var strumpfabriken af sådan betydenhet, att den kunde till 1757 års Pommerska krig, leverera för kronans behof 24,000 par ullstrumpor. För att uppmuntra denna näringsgren fick staden tillstånd att införskrifva och hemta ull för egen del från utrikes ort. Äfven klippingshandskar förfärdigas här i mängd. Af handtverkare funnos år 1815: 54, år 1855: 41 och 1860: 40 med 24 arbetare, samt 15 sjelfförsörjare. Statsbidraget uppgick 1859 till 3,909 rdr rmt, deraf 1,440 rdr för minut- och utskänkningsrättigheten af bränvin, 1,392 rdr i allmän bevillning, mantalspenningar 260 rdr, folkskoleafgift 190 rdr. Stadens jordegor äro vidsträckta och uppgå till 2,087 tunnland, utgörande 9 hemman; 1,827 tunnl. äro åker, äng, tomter och trädgårdar, och 159 tunnl. betesmark. Ehuru jordmånen är sandig och mager, lemnar den dock en god afkastning, emedan den i allmänhet är väl skött. Taxeringsvärdet för hus, tomter och jorden var 1860: 425,049 rdr rmt. — Folkmängden, som 1790 var 883, 1855: 1,099, uppgick 1860 till 1,251 personer. Staden hör till 5:te klassen och innehar vid riksdagarne 72:dra rummet. Dess vapen är, med afseende på dess fordna hufvudnäring, trenne laxar. Stadsförsamlingen är ett regalt pastorat af 2:dra klassen, med landsförsamlingen till annex, och hörer till Laholms kontrakt af Göteborgs stift. Af stiftelser förtjena nämnas, enkefru Sundbergs, född Djurberg, disposition af 1 frälsehemman i Tjärby, hvars årliga ränta vid hvarje midsommars-examen skall utdelas till belöning åt 4 de skickligaste och flitigaste skolynglingarne. Donationsbrefvet är dateradt den 1 Juni 1793. — Marknader hållas här den 20 Mars, 19 Juni och 8 Oktober.

**Laholms kontrakt** af Göteborgs stift inom Hallands län, består af följande 11 pastorater: *Breared*, reg. af 3 kl. — *Enslöf*, 3 kl. reg. — *Snöstorp* med Trönninge, 2 kl. reg. — *Eldsberga* med Tönnersjö, 2 kl. patr. — *Laholms* stads- och landsförsamling, 2 kl. reg. — *Weinge* med Tjerby, 2 kl. reg. — *Knäred*, 3 kl. reg. — *Renneslöf* med Ysby, 3 kl. reg. — *Karup* med Skummeslöf, 2 kl. reg. — *Hasslöf* med Wåxtorp, 2 kl, altern. reg. och patr. — *Hishult* med Fagerhult, 3 kl. kons. Den sistnämda socknen tillhör Norra Åsbo kontrakt af Lunds stift. Kontraktet beboddes år 1855 af 25,675 och 1860 af 28,257 personer.

**Laholms landsförsamling** är belägen i Höks härad af Halmstads län, och omsluter på alla sidor staden Laholm, samt gränsar i öster till Knäred, i vester till hafvet, i norr till Tjärby och Weinge. Af socknen, med något öfver $1^3/_4$ mils längd och $^5/_8$ mils bredd, är $^1/_4$:del till-

lika med staden belägen på Lagaåns södra strand, och $^{3}/_{4}$:delar på dess norra strand. Arealen är 14,557 tunnl., hvaraf 301 äro insjöar. Socknen indelas i trenne afdelningar: *Mellbykrok*, så kallas den del, som ligger i sydvest utåt stranden och är den mest fruktbara; här begagnas med fördel saltsjöfisket. *Ösarpskrok*, belägen på Lagaåns norra strand, med mindre lönande jordbruk. *Årnabergakrok*, belägen längst bort åt öster åt Weinge och Knäred socknar, har en ännu sämre jordmån. I allmänhet är jordmånen svartmylla, mer och mindre sandblandad, någonstädes träffas ock lera, på flera ställen besväras fälten af flygsand. På icke obetydliga sträckor mötes ögat af nästan endast kala ljunghedar. Socknen, som år 1805 beboddes af 998 och 1860 af 1,858 personer, består af $15^{1}/_{16}$ mant. skatte, $5^{9}/_{16}$ krono, $12^{1}/_{2}$ frälse, och taxerades 1860 till 447,350 rdr rmt. Åkerbruk, laxhandel och strumptillverkning äro socknens mest lönande näringsgrenar; fordom voro dess klippingshandskar mycket begärliga. Socknen begagnar sig af stadens kyrka. Af fornlemningar finnas flera ättehögar omkring gården Tjärby, af hvilka den högste kallas *Lekarehögen*. Åtskilliga här befintliga stensättningar och bautastenar hafva af odlingsfliten för längre tider blifvit undanröjda. Efter den vid Uddared 1657 förefallna krigshändelse emellan Svenskar och Danskar utvisas i en äng på Evebyggets egor, de på valplatsen stupade Danskars grafvar, och traditionen bibehåller händelsen i minnet hos invånarne, som än benämna stället kyrkogården.

Af gårdar och byar märkas: *Kongsladugården*, 2 mant. krono, tax. till 30,000 rdr rmt, är bortarrenderad. — 1 mant. *Bonnarp*, tax. till 3,750 rdr, är kronofogdeboställe. — 1 mant. *Ösarp*, tax. till 1,800 rdr, är häradsskrifvareboställe. — $^{1}/_{4}$ *Ösarp*, $^{1}/_{3}$ *Snapparp* med tegelbruk, tax. till 19,500 rdr. — $^{1}/_{6}$ *Årnaberga*, tax. till 6,000 rdr. — $^{1}/_{16}$ *Ebbarp*, $\frac{1}{128}$ *Kattarp*, tax. till 8,050 rdr. — $^{1}/_{3}$ *Köpinge*, tax. till 5,120 rdr. — $\frac{35}{128}$ *Kattarp* med qvarn, tax. till 7,900 rdr. — *Mellby*, by på 11 n:r, tax. till cirka 83,000 rdr. — $^{1}/_{4}$ *Årnaberga*, $\frac{191}{432}$ *Trullstorp*, tax. till 14,500 rdr. — $^{1}/_{4}$ *Östorp*, tax. till 6,000 rdr, eges af hr Bergström i Helsingborg. Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{32}$ *Ösarp*, tax. till 220 rdr rmt. — Adress: Laholm.

**Lahälls** silfverhytta i Fernebo socken i Philipstads bergslags härad af Carlstads län, eges af ett bolag, med hr C. J. Boivie till förvaltare. Vid verket, som är fritt från bevillning, bodde 1860: 73 personer.

**Lainiojock**-elfven, i början blott en bäck, som upprinner i Gellivara lappmark, blir redan ofvanför byn Skrof i nämnda lappmark, genom föreningen med andra vattendrag, farbar, under namn af Skrofselfven, och fortfar att vara det 6 mil, med förändring af sitt namn till Landsjerfsån och Tvärån, ända till sitt utlopp $1^{1}/_{4}$ mil ofvanför Öfver-Kalix kyrka i Ångså-elfven. Endast $^{3}/_{4}$ mil, vid Sockedet, göra honom vattenfallen otillgänglig. Här betjenar man sig af en väl anlagd landsväg, som är $^{5}/_{8}$ mil lång. Nedanför Sockedet kommer man till en annan fors, Tväredet, der man åter måste nyttja landväg. Stränderna äro skogrika och fruktbara, och erbjuda förträffliga tillfällen till uppodlingar. Här finnas ock byarne Skrof, Öfre och Yttre Landsjerf samt flera nybyggen.

**Lambohof** *). Två mant. frälse-säteri uti Slaka socken, Hanekinds härad af Linköpings län, f. d. Bosgården och Lammatorp eller Lammarp sednare Lamboholm, utgör med 1 mant. frälse Boarp, en egendom, belägen nära kyrkan, $^{1}/_{2}$ mil från Linköping, med 233 tunnl. åker och äng, 144 tunnl. skog och hagmark; utsädet är cirka 60 t:r, enahanda med år 1815 uppgifna; skörden 400 t:r. — Jordmånen består af $^{2}/_{3}$:delar lera och $^{1}/_{3}$ sandjord. På egendomen underhållas 3 par hästar, 12 par oxar, 20 kor, cirka 50 får. Gården, med prydlig manbyggnad af sten, bildar en frammantill öppen fyrkant, innesluten af alléer, lundar och trädgårdar. Taxeringsvärdet år 1860 var 18,180 rdr rmt, inberäknadt för frälsehemmanet, som har lydt derunder åtminstone alltsedan 1700-talet. Gården skänktes den 3 Juni 1253 af konung Erik Läspes enkedrottning, Katharina, med hela Slaka socken till Gudhems kloster. På 1500-talet och långt in i följande seklet har säteriet tillhört slägten Rosenstråle, derpå 1683 och 1686 O. Rosenstjerna, 1733 major O. Rosenstjerna, dess enka S. Reuter, omgift med sedermera riksrådet grefve F. C. Sinclair (död 1775), hvilken lät

*) Skrifves i 1825 års jordebok Landbohof.

ombygga gård och ladugård af sten 1762 och 1763, förut fanns blott träbyggnader; två hans döttrar köpte egendomen efter hans död, och den kom genom giften med dem till öfverste D. G. Silfversparre och öfverst-löjtnant S. Montgomery; fru Silfversparre stannade slutligen i besittning af det hela 1827; år 1850 innehades godset af gr. Arvid Posse, 1852 af friherre Casimir Sparre, och år 1860 af löjtn. grefve J. H. Sinclaire. På hösten 1861 rasade en orkanlik storm, hvilken åstadkom en större förödelse å egendomens vackra väl vårdade skog, hvarigenom hundrade stora träd dels upprycktes med rötterna dels söndersplittrades, liksom af åskan. — På Lambohofs backe finnas grifthögar, och i senare tider hafva flera minnesmärken blifvit uppgräfna ur jorden, som torde vittna om forntida fältslag.

**Lambhult.** Ett mantal frälse-säteri (2 mantal efter Tuneld), uti Aneboda socken i Norrvidinge härad af Kronobergs län, med utmärkt vackert läge vid Lamhultssjön, egdes år 1770 af ryttm. Wattrang, derefter af kammarjunkaren Tigerschjöld, af hvilken majoren och riddaren G. Gyllensvärd (utnämnd 1789 på Uttis Malm i Finland till riddare af Svärdsorden), köpte och upprättade egendomen från dess djupa lägervall, genom att stenbryta och uppodla hemmanets åkergärde, äfvensom anlade han landsvägen, som går här förbi rakt i norr mot Jönköping. Hans enka, E. Uggla, fortsatte med egendomens förskönande och anlade en vacker trädgårdsanläggning. Närvarande egaren är deras son kapten F. Gyllensvärd på Åby. Taxeringsvärdet år 1860 var för säteriet med qvarn och garfveri 9,930 rdr rmt, och för underlydande $^5/_8$ Grefvaryd, $^1/_2$ Holmsryd, belägna i samma socken, 7,000 rdr rmt. *)

**Landa.** Annex-socken till Örmevalla pastorat, ligger uti Fjäre härad af Halmstads län, 2 mil s. s. o. från Kongsbacka vid 75 fots höjd öfver hafvet, hvartill socknen gränsar i vester och som bildar vid hemmanet Rågelund en vik. Socknen omfattar 3,564 tunnland fast land. Endast en liten sjö Iglasjön finnes, och ur densamma flyter en mindre ström som rinner genom hela socknen och faller vid Rågelund i hafvet. Inegomarken är mestadels jemn, belägen mellan berg å ömse sidor. Rådande jordmånen är lera och mylla. Utmarken är bergaktig; på få ställen jemn med mulljord samt någon sand och lera. Endast gården Solryd har någon skog af ek och alm. Socknen, som år 1805 beboddes af 530 och 1860 af 883 personer, består af $11^7/_{24}$ mant. skatte, $2^{13}/_{24}$ krono, $2^1/_2$ frälse och taxerades 1860 till 87,000 rdr rmt. Saltsjöfiske, något hygge, spinning och väfnad utgör, utom åkerbruket och sjöfarten, folkets hufvudsakliga näring. Kyrkan, 39 alnar lång, 12 alnar bred, är betäckt med tegel. Hon blef tillbyggd 1788 och 1794 försedd med stentorn. Af fornlemningar finnas endast här och der några stenrör och ättekullar. På det s. k. Penningeberget, beläget öfverst i socknen, kallas den öfversta spetsen Penningestenen, och utgör i anseende till dess höjd ett godt sjömärke.

Af gårdar märkas: 1 mantal *Solryd,* tax. till 9,400 rdr rmt, har 2 åboer; hemmanet har tillhört en grefve De la Gardie. — $^1/_2$ *Buerås,* $^1/_2$ *Nortorp,* tax. till 4,300 rdr rmt, egas af baron Silfverschiöld. — $^1/_2$ *Maen,* taxeradt till 2,200 rdr rmt. — $1^5/_8$ *Påtorp,* beläget vid berg, har någon löfskog och torfmosse. $^2/_3$ *Skålltorp* tax. till 2,300 rdr rmt. — *Rågelund,* tax. till 600 rdr rmt, innehafves af kustvakten. Minsta brukningsdelen är $^1/_6$ Borekulla, tax. till 300 rdr rmt. — Adress: Kongsbacka.

**Landa.** Annex-socken till Alguts-torps pastorat, ligger i Kullings härad af Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil o. n. o. från Alingsås — vid 240 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 1,157 tunnland fast land. Marken är något bergaktig; jordmånen är mestadels sandmylla. Något löfskog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 97 och 1860 af 142 personer, består af 1 mant. skatte och $1^1/_4$ frälse, taxerade jemte qvarn till 20,350 rdr rmt. Kyrkan, byggd af ek, ligger $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan.

Gårdar: *Landa Stora,* 1 mant. taxeradt till 8,800 rdr rmt, med 7 åboer, ibm Lilleg. $^1/_4$ mant. tax. till 3,600 rdr rmt, med 3 åboer; $^1/_4$ *Holsendahl,* med 1 åbo, $^1/_2$ *Åby* Storeg. med 3 åboer; Åby & Landa qvarnar, tax. till 2,700 rdr rmt. - Adress: Skara och Wårgårda.

**Landboarp.** Ett mantal säteri i Håcksviks socken, Kinds härad af Elfsborgs län, tax. till 3,740 rdr rmt, eges

*) Lars Eldstjerna tillbytte sig säteriet den 17 Juni 1682.

af 2 bönder. Säteriet har tillhört ryttm. Carl Gustaf Lagerfelt, (se om honom Lagerlunda säteri), dennes son, landshöfdingen i Linköpings län, Gustaf Adolf L., död 1769 (efter Anrep), är antecknad i jordeboken som egare år 1779, år 1805 befinnes en Hans Jönsson vara egare och från 1815 tvänne åboer.

**Landbohof**. Säteri, se Lambohof.

**Landeryd**. Socken och præbende pastorat af 3:dje klassen, hörande till domprosteriet eller Hanekinds och Åkerbo kontrakt af Linköpings stift, är belägen i två härader, Hanekinds och Bankekinds, hvilka skiljas af Stångån, så att af socknens areal 6,264 tunnl., 2,453 tunnl. i Hanekinds härad ligga på vestra sidan om ån, och 3,811 tunnl. i Bankekinds ligga på östra sidan. Längst i söder hör hit den nordvestra ändan af sjön Erlången, bildande jemte $1/4$ mils lopp af Stångån, sydvestlig gräns mot Wist, hvarefter ån ännu $1/2$ mil går genom socknen, görande flera fall vid Slatteforss, Nybro och Hackeforss. Landet är i allmänhet slätt med spridda kullar och något af skogsmarker, vid vestra och östra gränserna. Rådande jordmånen är lera, här och der svag och sandblandad; hufvudsakliga näringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; äng och bete finnas föga, så ock skog; några hemman hafva fiske i ån; vid denna finnas ock flera qvarnverk. Socknen, som år 1805 beboddes af 652, år 1855 af 407 i Hanekinds och 721 i Bankekinds, år 1860 af 1,092 personer, består af $34^1/_4$ mant. deraf $11^1/_4$ skatte, $2^1/_4$ krono, $6^1/_2$ fr. uti Bankekinds och $6^1/_2$ sk., 1 krono, $6^3/_4$ fr. i Hanekinds härad; taxeringsvärdet år 1860 var 166,550 rdr rmt för förstnämda härad och 107,940 rdr rmt för sistnämda. — Lannærö nämnes 1312, Lannarör 1385. Under katholska tiden skall pastoratet haft egna kyrkoherdar, men blef vid reformationen præbende för rektor i Kathedralskolan, under Johan III åter eget pastorat 1579 och från 1657 præbende för en lektor. Af kyrkoherdar må nämnas i slutet af 1500-talet Nicolaus Hemminge, hvars sonson blef adlad med namnet Leijonstjerna. Kyrkan, belägen på en höjd nära Stångaån 4 mil från Norrköping, 1 mil från Linköping, har ursprungligen varit mycket gammal, men ombyggdes 1753. Socknen har åtskilliga smärre donationer för de fattiga. Bland innehafvare af pastoratet må ock nämnas, den lärde, theologie lektorn Magnus S. Fröling, död härstädes 1797. Af bondföräldrar föddes här Johan Wætterdahl, som sedermera blef sekreterare i Bibel- och Evangeliska sällskaperna i Stockholm, hvars kanske mest nitiske stiftare (år 1809) han varit, bidrog att åter framdraga evangelium i ljuset så att det visade sin lifgifvande kraft så väl hos den enfaldige som lärde, såväl hos den enskildte som hos både samhället och församlingen. Hans minne är alltså värdt att med tacksamhet fortlefva hos efterkommande. En runsten i tornmuren talar om andra minnen nämligen om en man som åtföljt Gaute på hans vikingatåg. Inskriften lyder: Virikr: resti: stan: eftir: thialsa: bruthar: sin: trak: than: ar: war mir Kauti. Gaute eller Göte var en mäktig Westgöta jarl, Jedvard Bondes morfader, som väl kristnad, dock bibehöll det gamla vikingasinnet och drog i härnad mot hedningar; denne Tjalfe, hvarom runstenen talar, antages varit en af Gautes skeppshöfdingar. Af fornlemningar finnas vidare grafkullar vid Harfvestad, stensättning vid Sörby, bautasten vid Månestad o. s. v.

Under katholska tiden förekomma många gårdars namn i handlingar af flera slag, $17^1/_2$ gårdar lydde slutligen under kyrkor och præbenden, 4 under Askaby kloster, af tillsammans $46^3/_4$ mantal efter 1700 års jordebok, adeln egde här då mindre, på 1600-talet åter hade denna slagit under sig nästan alltsammans, och fick behålla mycket vid reduktionen, dock ej utan anspråk å kronans sida. En del hemman utgöra eller lyda nu under herregods, en del egas i mindre lotter af ståndspersoner och bönder. Häraf märkas i *Hanekinds härad:* säteriet *Ekholmen*, f. d. *Qvinneby*, tax. till 26,950 rdr rmt, eges af generallöjtn. C. G. Löwenhjelms arfvingar på Lång i Wärmland, se vidare artikeln Ekholmen. — *Harfvestad* med Nybro, tax. till 19,920 rdr rmt, eges af major H. Gyllenram, se vidare artikeln Harfvestad. — *Ullstämma*, $3/4$ mantal frälse, tax. till 11,820 rdr rmt, eges af öfverstlöjtn. H. G. Nauckoff; tillhörde 1686 Cl. Rålamb; en del utbyttes till kronan vid reduktionen af amiral Joh. Bähr. — 2 mantal *Bogestad*, 1 *Edsberga* frälse, tax. till 18,880 rdr rmt, hafva alltsedan 1700-talet lydt under Stureforss i Wist. — 1 *Edsberga*, krono, tax. till 6,200 rdr rmt, är millitiæboställe. — Öfriga hemman äro $1/4$ *Djulsbro*, $1/2$ *Möjetorp*, $1/2$ *Uggletorp*, 2 fr. *Bogestad*. —

I *Bankinds härad:* 2 mant. *Slatteforss,* se den artikeln, och 3½ *Sörby,* tax. till 26,910 rdr, rmt, 2 fr. *Lund,* tax. till 4,970 rdr rmt, lyda under *Stureforss* i Wist. — *Hackeforss,* se den artikeln; här tillägges, att det donerades 1603 till kammarrådet Thure Jacobssons döttrar, men återkallades 1683. 1 *Hageby,* prestgård, tax. till 8,790 rdr rmt; ¼ mant. tax. till 2,030 rdr rmt, komministersboställe; 1 mantal *Rogestad,* tax. till 5,900 rdr rmt, är fahnjunkareboställe. *Wäng,* stomlägenhet, tax. till 1,190 rdr rmt, innehafves af biskopen i Linköping. Af öfriga hemman nämnas ½ *Dåcketorp,* 2¼ *Månestad,* 1½ *Seviestad,* 2¼ *Skonberga,* ½ *Trägårdstorp.* Minsta brukningsdelen är ¼ mantal Skonberga, tax. till 1,520 rdr rmt. — Adress: Linköping.

**Landsberga,** egentligen Lagunda, f. d. *Lagundzberg.* Krono-säteri uti Biskopskulla socken af Lagunda härad och Uppsala län, af 10 mant., tillhörde omkring 1286 riddaren Sven Estridsson, skall sedermera hafva varit erkebiskopsafvelsgård till 1527, förlänades derpå af kronan till enskilda frälsemän, hvaribland N. Tungel; indrogs åter af kon. Carl XI, och är nu boställe för öfversten vid Upplands infanteri-regemente. Gården, med ymnigt höbol men ringa skog, tax. 1860 till 60,000 rdr rmt.

**Landforssen** eller *Bengtsbo.* Hytta uti Wester-Fernebo socken af Westerås län, taxerad till 300 rdr rmt, eges af brukspatron Timan. — 2) **Landforssen.** ⅜ mantal skatte uti Karbennings socken af Westerås län, hvaraf ¼ mant. taxeradt till 1,500 rdr rmt, eges af Högfors bruksegare, ⅛ mantal eges af 2 bönder. — 3) **Landforssen,** fordom stångjernshammare uti Gunnilbo socken af Westerås län, ödelagd år 1716 (enligt Grau).

**Landshammar.** Tre mantal krono-säteri uti Spelviks socken af Rönö härad och Nyköpings län, beläget vid Eknaren, har förut varit 4 mantal krono, som donerades 1624 till D. F. Siegroth, hvilken derå erhöll säterifrihet; innehades 1663 af hans enka Anna Krail, reducerades från arfvingarne, utbyttes, heter det, af M. Lindhjelm, men synes snart hafva återkommit till kronan och sedermera varit kapitensboställe. Taxeringsvärdet år 1860 var 16,980 rdr rmt, och innehafvare öfverste-löjtn. friherre G. af Schmidt, son till landshöfding G. L. Schmidt, som under kriget i Finland 1808 var med i träffningarne vid Lemo, Lokalax, Jerfvenpä, Wiais och Helsinge. Under sin tjenstetid vid amiralitetet, var han 1789 med i sjöslaget under Ölands södra udde, träffningen 1790 vid Reval, affärerna utanför Cronstadt och reträtten ifrån Björkö sund den 3 Juli s. år. Han dog på Hofra 1853 (se den artikeln). Den första af slägten inkom till Sverige ifrån Tyskland och blef egare af messingsbruket i Nyköping; men omkom på återresa till fäderneslandet jemte all sin egendom med hela sin familj utom en son Gregorius, som blef sedermera klockare i Nyköping; Hans sons sonson var den ovannämnde landshöfdingen Schmidt, som blef adlad, och sålunda stamfader för friherrliga ätten.

**Landsjö.** Tre och ⅝ mantal frälse säteri uti Kimstads socken, Memmings härad och Linköpings län, vackert beläget vid en liten insjö, är sammanbygdt af 2 mantal Landsjö, ½ Wittestorp, ½ Wret, ½ Eke, ⅛ Wägningsängen. Af dessa utbyttes Landsjö och Eke 1383 af biskop Thord i Strengnäs till Bo Jonsson, hörde sednare under Strengnäs kloster, men voro derpå Wasa-slägtens arf och egna. De och allt tillhörande förvärfvades genom donation och köp omkring 1632 af sekret. Joh. Fegreuz Strömfelt; Landsjö kallas 1683 säteri allodialfrälse, väl bebygdt, tillhörigt ryttm. Carl Johansson Strömfelt, (död 1690) gift med Agn. Ållongren; innehades 1700 af henne som enka, derpå af öfverste-löjtn. Hägerflycht 1725; r.r. grefve Joh. Carlsson Strömfelt (död 1736). Efter anteckning i jordeboken hafva 1½ Landsjö med ½ Wittestorp och ⅛ Wägningsängen varit rustningsstom № 11 majorens comp. samt ½ Landsjö varit imediate krono. Dessa 2⅝ mantal har r.r. Joh. Carl Strömfelt från kongl. maj:t. och kronan inbytt emot vederlag i Bankekinds härad och Wärna socken belägna frälse-säteriet Wärnäs med flera frälse- hemman och lägenheter, hvilka i stället utgöra rustningen enl. kammar-kollegie bref af 12 December 1734 och ordre 31 December 1735. Wägningsängen skattlades 1731 till ⅛ mantal. Efter r.r. Strömfelts enka har egendomen tillhört mågen, generalmajoren och landshöfdingen frih.

Carl Adlerfelt. Under hans tid hafva enl. kongl. maj:t. utslag d. 27 Juli 1756 samt krigs- och kammarkollegiernas bref af den 18 Oktober säterifriheten å hemmanen Eke och Wret erhållits genom transport från frälsesäteriet Frö i Skärkinds härad och socken, hvilket sednare utgör ord. rotering för hemmanen. Landshöfding Adlerfelt, som bivistade fälttågen i Finland och Pommern samt ådagalade mycken tapperhet under sin tjenstgöring vid Franska arméen, var sedermera en driftig landshöfding (i Malmöhus län) och upprättade bland annat af egna medel åtta vackra gränsskilnadsstenar mellan de båda skånska länen, äfvensom 1768 den s. k. *Stafstenen* vid *Kempinge*, till minne af konung Carl XII:s återkomst till Sverige 1715, dog 1769 slutande ätten. Arfvingarne sålde godset till kapiten J. A. Kuylenstjerna, hvilken stiftade 1794 Landsjö till fideikommiss och dog följande året, hvarefter brorsonen, major, sedermera friherre J. C. Kuylenstjerna blef fideikommissarie (död 1852). Dennes brorsson, Joh. Wilhelm Kuylenstjerna, är för närvarande innehafvaren af fideikommisset. Egendomen utgöres af säteriet, tax. till 19,200 rdr rmt, och $4^1/_4$ mant. underlydande med hälften i Forssby ålfiske i Motala ström. Åbyggnaden är af sten och trä ej betydlig; en i äldre tider anlagd prydlig trädgård, som år 1777 tillöktes med en betydlig fruktträdgård och i sednare åren med en i engelsk stil anlagd park, ligga intill gården; på egorna finnes mycket löf- och barrskog. Till det som redan blifvit nämnt under artikeln Kimstad, med afseende på ställets fornminnen, må tillläggas, att en ovanligt stor benknota, som man tror af en jätte, förvaras vid gården.

**Landskrona.** Stapelstad uti Malmöhus län och Rönnebergs härad, belägen vid Öresund, 4 mil från Malmö, 3 mil från Lund, 2 från Helsingborg och 59 mil från Stockholm, är först känd under namnet Landora eller Landör, vid hvilket namn en vidskeplig tradition är fästad, att den af Danmarks konungar, som derstädes landsteg, ej skulle öfverlefva året. Liksom under hedniska tiden tempel, lundar och offerkällor gifvit uppkomst åt mången stad, så hafva äfven klostren under den katholska föranledt mången sådan. Så äfven här. Konung Erik XIII inbjöd år 1410 karmelitermunkar från Tyskland att nedsätta sig vid Södra Säby fiskläge och lät derstädes åt dem uppföra ett kloster. Klosterhuset utgör nu den äldsta af de byggnader, som omsluta fästningens borggård. Redan tre år derefter, förunnade samme konung det köpstadsfrihet, kallade det Landskrona och försåg det med privilegier lika vidsträckta som Malmös. Härtill bidrog säkerligen hamnen, hvilken bildas genom två åars förening, mellan norra och södra grundet, och hvars djup vid denna tid lärer tillåtit de största örlogsfartyg att ingå samt tillika kunde rymma hela flottor. Den nyanlagda staden, såsom en af Sveriges städer, hvilken de flesta gånger fått ombyta herrskare, fick äfven ganska tidigt vidkännas de hemsökelser, hvilka äro en följd deraf. Erik XIII hade nämligen sökt att genom Holländarne bilda en motvigt till Hanseaterne och ämnade derföre på de förstnämde öfverflytta skånska handeln och sillfisket. Men de Wendiska städerne utrustade en flotta af 240 fartyg med 12,000 man landstigningstruppar, hvilka härjade och brände danska kusterna samt 1428 plundrade Landskrona. Ett fjerdedels sekel derefter skall staden varit föremål för en dylik hemsökelse, enligt uppgift af Hvitfeldt, som säger att Carl Knutsson, under sitt härjningståg till Skåne 1452, äfven afbrände Landskrona, men Jahn, en värderad, nyare författare, uppger att staden undvek detta öde genom att öppna sina portar för segraren och hylla honom. Under derpå följande 73 år fick staden njuta lugn, under hvilken tid den omfattades af danska konungarne med mycken välvilja. Christian gaf 1477 ett betydligt anslag till Helgeandshuset, stiftadt 1470 af bröderen Åke och Påvel Laxmand, och somnu förvandlades till hospital. Konung Hans skänkte till och med kongsgården Erikstorp till staden, samt 3 bondgårdar i Örja, tillsammans utgörande 2 hela hemman. Fredrik I lät derstädes anlägga ett mynthus, hvarest 4 olika sorter silfvermynt slogs. Ett af dessa har

Oldenburgska vapnet och konungens namn på ena sidan samt på den andra 3 lejon i en sköld med omskrift: Moneta nova Landskron. 1524. Under första hälften af 16:de århundradet inträffade emellertid åter en svår tid för staden. Severin Norrby, Christierns nitiske kämpe, efter dennes afsättning och flykt, eröfrade och befästade år 1525 Landskrona, som strax derefter belägrades och intogs den 29 Juni s. år af Fredrik I:s höfvidsmän, Johan Rantzau och Tyge Krabbe. Hårdt måste nu Landskronas invånare plikta för sitt ofrivilliga brott. Alla, både män och qvinnor, måste ovannämnda datum, S:t Peders och S:t Pauls dag, infinna sig i fiendtliga lägret, med knäfall afbedja stadens affall och slutligen med ed förpligta sig till trohet för framtiden. Derförutan ålades borgerskapet en krigsgärd af 4,000 mark, af hvilka dock konungen skänkte $^1/_4$:del åt borgmästaren Rasmus Henningsen, såsom ersättning för lidna förluster. Ej längre än 9 år härefter undergick staden samma öde uti den s. k. Grefvefejden, då år 1534 Bastian von Jesse, i såld hos grefve Christoffer af Oldenburg, bemäktigade sig densamma. Grefve Christoffer inlade i staden en garnison af 500 knektar och 60 ryttare under öfverste Remmer von Waldes befäl, väl behöflig, då staden i början af påföljande år belägrades af danska hären under Holger Ulstand och Mogens Gyllenstjernas anförande. En del af staden blef väl, i början deraf, afbränd och en betydlig förlust af boskap försvårade äfven i hög grad invånarnes ställning genom den brist på lifsmedel, som deraf uppkom, men icke dessmindre höll staden sig i $^3/_4$:dels år. Först S:t Dionysii dag eller den 9 Oktober 1535 kapitulerade densamma. Staden lades nu under konungens fatabur, tillförsäkrades om sina privilegier samt fullkomlig tillgift, fick behålla sina fästningsverk, till och med sina kanoner. För att i en framtid bättre kunna försvara denna vigtiga plats lät samme konung 1543 nära Westerport och Karmeliternes kloster, men inom vallen, uppföra ett fyrkantigt fäste med runda hörntorn, hvilket inom få år fullbordades. Hamnen kom konung Christian III till gagn, när danska flottan under Peder Skram sökte vinterqvarter. Både danska och svenska flottorna öfvervintrade der, sedan de förut, i förening med preussiska flottan, hade slagit den Lübska, och i Köpenhamn inspärrat de öfriga fiendtliga skeppen. Mot medlet af 17:de seklet inträffade åter en period af stort betryck för denna stad, uti s. k. grefve Horns krig. År 1643 inföll Horn uti Skåne, intog den 7 April 1644 genom stormning Landskrona, men slottet höll sig en längre tid, hvarigenom staden råkade mellan tvänne eldar, emellan fienden å ena sidan, hvilken med stormande hand tagit densamma, samt, å den andra, dess egna landsmän, hvilka från slottet besköto staden. Slutligen gaf sig befälhafvaren på detsamma, Henrik Hvitfeldt, med vilkor att fritt få aftåga med bibehållande af gevär och nödig tross. Staden hade emellertid lidit betydligt. Öfver 240 gårdar lågo i ruiner, dels uppbrände, dels nedskjutne, också säger en samtida författare, kunde Landskronas ömkliga tillstånd icke beskrifvas. Äfven under det krig, hvilket Danmark 1657 förklarade, och som blef så olycksbringande för detsamma, fick Landskrona lida. Omkring 30 hus hade blifvit afbrända, förmodligen då holländske amiralen Ruyter inspärrade svenska flottan i dess hamn. Att Danmark, efter freden i Roeskild, skulle uppbjuda allt, för att återvinna de af Sverige eröfrade provinserna, var naturligt, också upplågade kriget ånyo 1676; i detsamma bemäktigade sig fienden Landskrona genom öfverrumpling. Detta tillgick sålunde att, då öfverste-löjtn. Metzack på en rekognosering öfverfölls af en öfverlägsen fiendtlig styrka, drog sig tillbaka, inträngde fienden på samma gång som han i staden och bemäktigade sig densamma. Under försvaret pliktade den tappre Metzack med lifvet för sin oförsigtighet. Påföljande året var, synnerligen för Landskrona, ganska märkligt, ty staden såg då, nästan under sina murar, tvänne krigshändelser inträffa, hvilka båda, hvar och en för sig, hade betydligt inflytande på krigets utgång. Carl XI hade slagit läger vid Rönneberga högar, $^1/_2$ mil från Landskrona, och danska arméen, som nyligen

erhållit förstärkningar, ryckte nu ut ur staden under Christian V:s eget anförande, för att öppna en ordentlig strid emot Svenskarne. Ehuru ej förberedd att möta en sådan öfvermakt, uppställde Carl sig dock i slagtordning utanför sina förskansningar och afvaktade modigt fiendens anfall. Men danska konungen lät, i stället för att anfalla, om aftonen uppslå sina tält, då Carl, som insåg hela faran af sitt läge, skyndade att under natten draga fördel af motståndarens obeslutsamhet. Eldar upptändes för att bemantla det öfvergifna lägret och vägen togs åt Christianstad. Carl var dock ej den, som så lätt uppgaf ett en gång fattadt beslut. Så snart han vid Herrevads kloster hunnit draga till sig någon förstärkning, uppbröt han derifrån den 12 Juli för att afskära fiendtliga arméen från Landskrona. På Rönneberga högar stodo icke mera danskarne, men man visste genom spejare, att de ovilkorligen skulle finnas i närheten. Ascheberg red då sjelf, den 14 Juli, ut på rekognosering och sedan han länge förgäfves letat efter danskarne, upptäckte han dem slutligen i Billeberga dal, der de förskansat sig bakom en jordvall, på hvilken de för sitt grofva artilleri anbringat 36 skottgluggar. I följe af denna upptäckt förändrade konungen genast sin anfallsplan och beslöt att draga sig åt höger samt derifrån kasta sig öfver fiendens venstra flank. Denna manöver tvingade danskarne till en frontförändring och betog dem fördelen af deras artilleri. Konungen lät oförtöfvadt blåsa till anfall och tog sjelf, jemte Ascheberg, befälet öfver högra flygeln. Öfver en kärrig dal och uppför en brant höjd stormade svenskarne under fältropet: hjelp Jesus! och inom kort tvangs danskarnes venstra flygel att gifva vika. Ingenting kunde motstå svenskarne, 7 bataljoner nyligen värfvadt danskt manskap kastade gevären ifrån sig och flydde; allt artilleri på denna flygel blef ock svenskarnes byte. Men denna lycka bistod dem ej på deras venstra. Här mötte de ett förtvifladt motstånd och måste kämpa mot en två- till tredubbelt så stark fiende. Svenskarne, i synnerhet Wermländska och Westerbottniska brigaderne, ledo här stora förluster. Sedan den tappre fältmarskalken Helmfelt, hvilken under Tyska 30-åriga kriget räddat Riga och Liffland åt Sverige, stupat och general Schönleben blifvit tagen till fånga, drefs venstra flygeln under Sperling tillbaka ända till Torup. Men på dervarande kyrkogård stodo lyckligtvis 4,000 svenska bönder uppställde, vid hvilkas åsyn danskarne hejdades. Generalerne Schultz och Gyllenstjerna anlände med förstärkning till Sperling och nu måste danskarne äfven på denna sida söka sin räddning i flykten, sedan deras tredje anfall med förlust blifvit tillbakaslaget. Carl XI, hvilken, å sin sida, nu hade fria tyglar, sedan den honom motstående venstra flygeln var fullkomligt besegrad, ville anfalla dem af danskarnes högra flygel, som ännu höllo stånd, men dessa drogo sig skyndsamt tillbaka. I denna batalj, som kallas *slaget vid Landskrona*, emedan striden såsom vi förut nämnt, försiggick på ett afstånd af knappt ½ mil från denna stad, lära danskarne utgjort 13,000 man och svenskarne blott 9,000. Icke desto mindre förlorade de förra 2,000 man fotfolk, 400 ryttare och 32 kanoner, då de sednares hela förlust icke skall hafva öfverstigit 700 man. Bland de stupade, å danskarnes sida, var general Walter. Danskarne togo först vägen åt Christianstad samt derifrån till Helsingborg, hvarest de inskeppades till Seland. Genom freden i Lund, den 26 September 1679, beramades att Landskrona skulle till svenska kronan återlemnas den 20 October samma år, hvilket äfven skedde, sedan konungen af Danmark, enligt hvad som blifvit i nämnde traktat bestämdt, låtit bortföra 10 fältstycken så väl från denna, som Helsingborgs fästning. Efter nederlaget vid Pultava trodde Danmark tidpunkten åter vara inne att göra ett förnyadt försök mot Skåne, och Fredrik IV landsteg der med 2,000 man, snart åtföljd af 15,000 man. Som Landskronaboerna befarade en belägring, raserades icke mindre än 50 gårdar, såsom varande för nära fästningen och således tjenliga till stödjepunkt för fienden. Segren vid Helsingborg den 28 Februari 1709, slutade emellertid, såsom bekant är, detta krig, och be-

friade Landskrona från det befarade anfallet. Nio år derefter måste staden af samma orsak uppoffra dubbelt så stort antal hus. Då nemligen icke allenast ett förnyadt anfall var att befara från danska sidan, utan äfven från czar Peter, hvilken med 40,000 man ryssar stod på Seland, färdig till landstigning i Skåne. Vidare skada undgick dock staden äfven denna gång, emedan ryska flottan återvände sent på hösten, utan att hafva tillfogat Skåne något ondt. — Efter att hafva omnämnt de märkligaste tilldragelser i stadens historia, vilja vi ock i korthet nämna några ord om stadens handel och näringar. Efter de härjningar och olyckor, som öfvergingo staden i de två första århundraden af dess grundläggning, är ej underligt om den på lång tid ej kunde komma sig före. Väl vidtog danska regeringen åtskilliga åtgärder, för att genom skattefrihet, torgdagars beviljande, hästmarknadernas och landstingets flyttning till Landskrona bereda medel till stadens upphjelpande ur dess lägervall. Christian III befalde Engelholms borgerskap att ditflytta, sedan denna stad år 1547 förlorat sina stadsrättigheter. Likväl synes dessa åtgärder icke haft den åsyftade verkan. Icke förrän i slutet af 16:de och första hälften af 17:de århundradet har staden, genom utrikes handel och andra hjelpkällor betydligare tilltagit i välstånd, emedan det berättas att vid denna tid skulle funnits i staden 500 besutne borgare, hvilkas handelsfartyg från fremmande land återkommo med rika laddningar, samt att staden då varit försedd med stenhus och andra präktiga byggnader. Största handeln lärer dock från fordomtima och ända till 1569 varit på Mandal i Norge. År 1623 uppdrog regeringen åt A. Bille att göra sig underrättad om icke Helsingborg och Landskrona ville inträda i Skånska handelskompagniet. I Ostindiska kompagniet lära flera af stadens borgare varit delegare. Men af kort varaktighet var denna stadens förkofran. Kriget, såsom vi ofvan sett, utbröt, och efter fredsslutet i Roeskild 1658, då Skåne öfvergick i Svensk ego, finna vi, att oaktadt staden beviljades 20 frihetsår, hon, fem år derefter, endast hade 50 till 60 borgare. Handeln aftog och inqvarteringen var högst tryckande. Exempel gafs till och med att en enda husegare måste emottaga ända till 12 soldater. Hela befolkningen utgjorde endast 140 matlag. Utan offentligt understöd kunde den förfallna hamnen icke heller iståndsättas. Ett blockhus hade väl 1669 blifvit uppfördt till skydd för hamnen, men den storm, som om hösten samma år rasade, hade så skadat detta, att fartygen icke med säkerhet kunde öfvervintra derstädes. Till ersättning för den rättighet staden under danska tiden haft att handla på Mandal i Norge, begärde den af svenska regeringen att vid sillfisket åtnjuta samma friheter, som Marstrand, emedan, då Landskronaboerna hemtat sill från Bohuslänska hamnar och ville föra den utrikes, hade man affordrat dem stora tullen. Visserligen utsträcktes 1668 sent omsider den tullnedsättning, som endast varit större fartyg förut beviljad, till mindre farkoster, sådane Landskrona egde, men dels hade staden på de sednare åren genom olyckshändelser icke förlorat mindre än 11 större och mindre fartyg; dels var sillhandeln i allmänhet för obetydlig, att kunna lyfta staden till något välstånd. Oaktadt sin burggrefve, sina presidenter, sitt femtonmannaråd, sin plats på riksdagarne framför Malmö, samt sin utsträckta tull- och nederlagsfrihet är denna stad ett varnande exempel på hvad yttre flärd, utan inre kärna, kan inverka, eller hvad en vacklande regering förmår, då den icke bygger sina beräkningar på annat än ett lumpet skryt, utan att inre lifskraft inom samhället finnes eller utan att genom verksam hjelp söka underhålla och öka denna kraft. Oaktadt sitt ypperliga läge var och förblef Landskrona således ingen stor handelsstad. Sedan staden blifvit lyckligen återvunnen genom freden i Lund tyckes den goda hamnen hafva förmått Carl XI att fortsätta den plan, han före kriget hyst, att göra densamma till hufvudort för södra Sverige. Gyllenstjerna, Carls gunstling och en tid allsmäktig, ifrade i synnerhet härför, ja, han ämnade till och med hit från Lund förlägga biskopssätet med akademi, och platser voro redan utsedda

för residens, bank, mynthus, biskopshus, akademi samt boställen åt professorerne. Dahlberg måste uppgöra ej mindre än 3 planer till stadens utvidgande och befästande. Med Gyllenstjernas plötsliga död här i staden 1680 förföllo dock dessa djerfva förslag. För vallarnes rasering uppbådades 1682 till Landskrona 1,200 bönder, hvilka ock snart, till magistratens stora ledsnad, verkställde detta arbete. Från denna tid var det fordna Landskrona en öppen stad. Citadellet lemnades emedlertid orördt. Med stadens handel var ock i slutet af 17:de seklet föga bevändt. Nederlags-friheten, som blifvit indragen, begärdes 1693 tillbaka för vin och salt, samt för sill och andra fiskvaror. En enda förmögen handlande, vid namn Ennes, fanns vid denna tid i staden; men äfven han tyckes hafva kommit på obestånd genom de stora försträckningar han gjorde svenska kronan. Han dog i Landskrona 1712; från honom härstammar i 3:dje led majoren och den namnkunnige forskaren i fäderneslandets häfder och antiqviteter Barthold Anders Ennes, bland hvars skrifter må nämnas: *Biographiska minnen af konung Carl XII:s krigare.* Under den korta tidrymden från 1714 till 1719 hade stadens kontribution stigit från 550 daler silfvermynt till den nära fyrdubbla summan, utomordentliga utgifter oberäknade. Året 1735 omtalas Landskronas fattigdom såsom öfver all beskrifning. Handelns uppkomst försvårades äfvenledes efter 1742 genom tullfrihetens upphäfvande i Öresund från danska sidan. Omsider förestod staden en väsendtlig förändring, ja, en fullkomligt ny tidräkning. Vid 1747 års riksdag beslöts, att staden skulle flyttas längre ned mot stranden. Er. Dahlbergs uppgjorda förslag följdes med den förändring att södra grundet, kalladt *Gråen,* skulle bilda ett citadell till hamnens beskydd. Gamla citadellet indrogs i stadens fästningsverk, hvilka med 7 bastioner skulle från landsidan betäcka densamma. År 1752 fick den nya staden sina privilegier, hvarvid 40 års skattefrihet förunnades de invånare i den gamla, hvilka satte sig ned i den nya. Andra skåningar tilldelades 20 års och utlänningar 10 års frihet från alla krono-utskylder, kostnadsfritt tillhandahölls materialier af sten och kalk m. m. Oaktadt dessa förmoner gick det ganska långsamt med den nya stadens bebyggande. År 1766 voro visserligen 100 hus och tomter i den gamla staden af kronan inlösta, men år 1788 hade den endast 40 korsverks- och 13 stenhus. Hvad handeln beträffar idkade Landskrona fiskeribolag på 1760-talet sillfiske i Bohuslänska skärgården. Retourvaror den tiden voro spannmål, sill, qvarnstenar, pottaska och flera landtmannaprodukter. Folkmängden minskades efter 1761 och skatterna, hvilka tillförene ordentligt influtit, måste nu mera utpantas. 1768 hade handeln märkbart aftagit, men förlägenheten var dock öfvergående och mellan 1775 och 1790 hade Landskrona åter en icke obetydlig handel. Väl aftog åter denna småningom, men har dock under de senare åren lyckligtvis å nyo visat ett märkbart framskridande, som skall visas längre fram. På de senare åren har den nya delen af staden vid hamnen blifvit bebyggd med 2- till 3-våningars stenhus, så att den del af staden kan sägas hafva uppstigit ur hafsböljorna. För närvarande utgöres staden af följande delar: *Nya Staden, Gamla staden,* samt *Norra* och *Östra Förstaden,* med de s. k. *Värnarne.* Bland stadens byggnader märkas: *Sophia Albertinas kyrka* grundlades 1758 sedan den gamla stått i 350 år, af Adolf Fredriks gemål, drottning Lovisa Ulrika, och uppkallades efter hennes enda dotter; men blef ej färdig förrän 1788. År 1824 försågs hon med tvänne prydliga torn. *Slottet* uppbyggdes ånyo 1543 af Christian III, då det gamla uppfördt af Erik XIII blifvit förstördt, och omgafs med vallar, grafvar, bastioner och allt hvad som ansågs nödigt för en stark fästning. År 1682 raserades vallarne, de närmast citadellet belägna verken jemnades med marken och grafvarne fylldes. Gamla citadellets inre verk blefvo likväl bibehållna. År 1747 beslöts att fästningens yttre verk skulle utsträckas till en omkrets af 3,500 alnar, så att de på en gång skulle omsluta gamla citadellet och den nya staden, för att derigenom skydda ham-

nen, som bestämdes till en af flottans stationer, hvilket dock aldrig gick i verkställighet. Planen började väl med mycken ifver att utföras, men afstannade vid 1788 års krig. Då Gustaf IV Adolf år 1801 besökte Landskrona erinrade generalmajoren Landberg, om de betydliga summor, som förgäfves blifvit nedlagde på fästningsverken och föreslog att sådane skulle anläggas på Grån för att beskydda hamnen. Stolt invände konungen att Stenbock ej behöft några fästningsverk, för att drifva danskarne ur Skåne. Landberg svarade då sanningsenligt, fast mindre artigt: »Stenbockar finnas ej alltid.» Byggnaderna nyttjas för närvarande till magasiner och arrestrum. *Nya Citadellet,* så kalladt till motsats mot det gamla eller slottet, men äfven benämndt *Gråen,* är anlagdt på ön af samma namn och på pålar vid inloppet till hamnen, samt gör sig, för sin vackra anläggning, förtjent af den besökandes uppmärksamhet. Här är äfvenledes en karantänsinrättning. *Rådhuset.* År 1579 lät kon. Fredrik II åt Landskrona stad uppföra ett nytt rådhus, men enligt nyare forskningar härrörer dock östra delen från senare delen af medeltiden, hvarföre det är troligt, att åtminstone någon del af det gamla rådhuset blifvit sammanbygdt med det nya. Östra gafveln prydes med 7 nicher och lika många tinnar, den vestra med 9 sådana samt motsvarande tinnar allt i spetsbågsstil. Det reparerades 1668. *Gillehuset.* Det kallades fordom Assemblé-huset, men som nyare tider upptagit den uråldriga benämningen gille på nutidens offentliga balltillställningar, så har äfven byggnaden, nyligen ombyggd, förändrat namn. *Skeppsvarfvet.* Borgmästaren Arvid Schaun, som spelade en icke så obetydlig rol under frihetstidens riksdagar, anlade 1752 i Landskrona repslageri och skeppsvarf. År 1812 utgjorde varfsbolagets kapital, deruti inberäknadt byggnader m. m. 64,210 rdr bco. År för närvarande af ringa betydenhet. År 1860 var dess taxeringsvärde 15,000 rdr rmt. Hamnen, redan omnämnd, är i följd af sitt utrymme och djup en af de yppersta i riket. Sedan Rikets Ständer vid 1844 års riksdag beviljadt för tre år ett statsanslag af 25,000 rdr bco och då staden derjemte bidrog med 14,000 rdr, har hamnarbetet kunnat med drift företagas; hamnen är nu mer försedd med en kaj- och brobyggnad, utanför hvilken man har ett djup af 22 till 36 fots vatten, hvarigenom således de mest djupgående fartyg kunna der säkert förtöjas. En inåt staden gräfd större kanal, Nyhamn, är satt i förbindelse med kanalerna i staden, hvarigenom fartygen kunna gå upp till vissa lastageplatser. *Högre Lärdomsskolan; Fattiginrättningen,* belägen utanför staden, men på dess område. Landskrona stad innehåller 408 hus och tomter samt eger 1,779 tunnl. jord, med ett taxeringsvärde år 1860 af 2,346,740 rdr rmt; år 1830 var taxeringsvärdet c:a 850,000 rdr rmt, och folkmängden d. 1:ste Jan. 1861: 5,703 personer; under året 1860 voro 39 fler födda än döda och 263 inflyttade. År 1805 var folkmängden 3,776. Statsutskylderna för år 1855 utgjorde 35,365 rdr, 44 sk. 7 rst. bco för år 1860: 21,920 rdr rmt, deraf i bevillning 9,729 rdr rmt, brännvins i minuthandel och utskänkningsmedel 6,800 rdr rmt, bötesmedel 2,526 rdr rmt. Inkomsterna för 1855 utgjorde 43,849 rdr 41 sk. bco. Stadens hufvudnäringar äro: handel och sjöfart, åkerbruk, fabriker och handtverkerier. Handel och sjöfart hafva de sednaste åren ansenligt förkofrats; den sistnämnde idkas hufvudsakligen med främmande fartyg. De utgående varorne bestå i spannmål, timmer, fiskvaror, jemte qvarnstenar, som brytas vid Ringsjön i Höörs socken. Värdet för exporterade varor uppgick 1861 till 816,788 rdr rmt, och för importerade s. år till 1,535,855 rdr rmt; exporten understeg 1860 års med 80,000 rdr rmt, deremot öfversteg importen sistn. års med 140,000 rdr rmt. År 1765 funnos i staden 17 handlande. år 1855: 43 och 1860: 50 med 27 personers betjening. Vid 1855 års slut utgjorde antalet af burskapsegande handtverkare 92, med 118 arbetare, och 15 sjelfförsörjare. Bland de 12 fabriker och manufakturer (23 efter Rudbeck) staden eger, med 645 arbetare och 1,572,605 rdr rmt tillverkningsvärde, förtjenar att nämnas i främsta rummet

ett sockerbruk, inrättadt efter engelsk method med en ångmachin, hvilken i inköp kostat 600 £. Dess förarbetning af råsocker utgjorde 1849: 770,000 ℔, 1855: 5,000,000 ℔ och 1860: 4,090,429 ℔ med ett taxeringsvärde af 1,455,050 rdr .rmt År 1853 försåldes fabriken till det då bildade Skånska fabriksaktiebolaget, hvilket hade för ändamål att söka uppdrifva sockertillverkningen af hvitbetor, och derföre vann bistånd af flera inflytelserika män i Skåne. För att fullständigt genomföra denna plan, inköpte bolaget det nära staden belägna säteriet Säbyholm, samt öfvertog arrendet af stadshemmanet Erikstorp (tax. med byggnader till 85,361 rdr rmt), med derunder lagde farmer, alltsammans utgörande 920 tunnl. Nödiga tillbyggnader utfördes, nya apparater för hvitbetsfabrikationen anskaffades, och ett gasverk anlades för fabrikens behof. Hela anläggningen jemte köpesumman för Säbyholm har medfört en kostnad af 1,010,000 rdr rmt. Skörden af hvitbetor å fabrikens jord uppgick 1855 till 350,000 ℔℔; från andra ställen omkring staden uppköptes s. år 67,634 ℔℔, och från Malmötrakten 33,782 ℔℔, tills. 451,416 ℔℔. En öfver hela riket berömd fabrik för tillverkning af blåsinstrumenter finnas här, samt en betydlig klädes- och mattfabrik, hvilken sistn. år 1848 förflyttades från Långholmen och anlades inom gamla citadellet. Den tillhör nu mer grefve Sten Levenhaupt, sysselsätter dagligen 200 fästningsfångar och inrymmer 14 kardmachiner, lika många spinnmachiner samt 54 väfstolar, hvarförutan, år 1855, 6 nya af fullkomligare sammansättning uppsattes. Denna fabrik, som är den enda i sitt slag i Sverige och de pluchemattor der förfärdigas berömmas mycket, afbrann genom vådeld i Februari 1857, men af varulager och machinerier räddades dock till ett belopp af 36,000 rdr rmt. Staden har 7 qvarnar. Tvänne årsmarknader hålles i Landskrona sedan 1747 den 9 Juli och 24:de Oktober. En af elektriska telegrafens stationer är äfven hit förlagd. Vid riksdagarne innehar staden trettonde rummet och hörer till tredje klassen. — Församlingen hör till 1:sta kl. reg. past. och har till annexer Asmundtorps och Tofta socknar. Till förbättring af 1:sta stadskomministerns lön har kon. Fredrik II år 1584 anslagit Örja och Wadensjö socknar till præbende och nämnde komminister är kyrkoherde derstädes. Utom lärdomsskolan och tvänne fattigskolor, stiftade af aflidne direktören A. Gjörloff, finnas 2:ne folkskolor. Under de sednaste åren hafva stadens invånare till fattigvårdsstyrelsens disposition öfverlemnat att bebyggas och för fattigvårdens räkning användas 6 tunnl. jord i den s. k. Tröjdenborgsvången i närheten af norra infarten till staden, och för et kapitalt af 9,666 rdr 32 sk. bco, gifna af handl. Henrik Suell och hans syster, uppfört på denna jordlott prydliga byggnader af sten; bebodda sedan 1853, inrymmande nu 150 fattiga. Sjukhuset anlitas äfven af kringliggande landsorts sjuka. Den öppna jorden af 4 tunnl. som tillhör fattigvården skötes uteslutande af fattigpersonalen. Tvänne hospitaler finnas, Oelreichska enkehuset och Brockska hospitalet. Sparbanken, inrättad 1835, egde vid 1855 års slut en fond af 222,515 rdr rmt insatte å 2,368 stycken kontraböcker. — Staden har egen kommendant och till garnison 2 depotkompagnier af Wendes artilleriregemente, med befäl utgörande 200 man. På något afstånd från staden, och på dess egor, är anlagd en plantering af vilda träd, kallad Carlslund, Landskronaboernas sommarnöje.

**Landsort.** Fyrbåk på södra udden af en ö uti Södermanlandsskären, kallad Öjan, hvilken hörer till Thorö kapellsocken af Sotholms härad och Stockholms län. Fyrbåken, belägen vid inloppet i farvattnet till Stockholm 7 mil från Dalarö, $17^1/_2$ mil sjövägen från hufvudstaden, var först uppsatt af trä 1699, sedermera af sten, utgör en god landkänning för sjöfarande, samt hör till norra lotsdistriktet af Stockholms fördelning. Fyren förbättrades 1839, har 5 stålugnar och underhålles med stenkol. Inloppet har 12 till 14 famnars djup. Ön, $^1/_8$ mant., tax. med fisket till 630 rdr rmt, tillhör kongl. sjöförvaltningen och innehåller åtskilliga lägenheter för tjenstemän o. a. Enligt kongl. bref af 31 Jan. 1843 få lotsarne och fyrbetjeningen fritt begagna öns fiske.

**Landvetter.** Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriets Södra kontrakt i Göteborgs stift, utgöres af Landvetter, Härryda och Partille socknar. Pastoratet innefattar $84^5/_6$ mant., och beboddes år 1860 af 4,244 personer. Större delen af pastoratet utgör en dalsträckning omkring en å, som vid Göteborg faller i Göta elf. Många större och smärre sjöar intaga en ansenlig del af landet. — *Landvetter,* modersocken, ligger uti Säfvedals härad och Göteborgs län, $1^1/_2$ mil o. s. o. från Göteborg — vid 220 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 17,750 tunnland, af hvilka 1,458 äro insjöar. Marken är i allmänhet ojemn och stenbunden; åkerjorden består af stark sandmylla; skog finnes till afsalu. Allmogen här tillverkar laggkäril, skeppsvirke, åror och stegar, som afsättas i Göteborg. Socknen, som år 1805 beboddes af 685 och 1860 af 1,279 personer, består af $24^1/_8$ mant. sk., $2^1/_4$ kr. och tax. 1860 till 68,630 rdr rmt. Kyrkan, af okänd ålder, är liten, byggd af trä och sten; murarne äro mycket tjocka och inuti fyllda med lös kullersten.

Af byar och gårdar må nämnas: 1 mantal *Björröd,* tax. till 6,000 rdr. rmt., har 4 åboer; — 1 mant. *Landvetter,* tax. till 1,090 rdr., har 5 åboer, 1 mant. ibm med 3 åboer, $^3/_8$ mant. ibm, tax. till 1,510 rdr. har 3 åboer, $^1/_4$ m:tl ibm Westerg., tax. till 6,000 rdr, har gästgifveri, hvarifrån skjutsas till Göteborg, nordvest $1^1/_2$ mil, till Bygärde i sydost $1^1/_4$ mil, till Björklanda, i s. s. o. $2^1/_4$ mil, båda i Elfsborgs län. — $^1/_2$ *Fläckebo* eges af kamrer N. Winberg i Göteborg, finnes antecknadt vara i ödesmål. — *Landvetters* prestg., 1 mant., tax. till 1,200 rdr, 1 *Gallhålan,* tax. till 150 rdr, $^1/_4$ *Landvetter* stom, tax. till 300 rdr, utgöra kyrkoherdens boställe. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ *Tohult,* tax. till 80 rdr. — Adress: Göteborg.

**Landösjön** af 0,35 qvadratmils vidd och två mil lång i Offerdals socken i Jemtland. Uti denna sjö, 1 mil ifrån kyrkan, flyta floderna Olden och Långarn.

**Lanforss,** *Öfra* och *Nedra.* Tvänne jernbruk, hvaraf det *Öfra* är beläget i Bjurkärns, det *Nedra* deremot i Carlskoga socken af Carlskoga härad och Örebro län, men hela bruksegendomen upptages i jordeboken, såsom tillhörande Bjurkärns socken. Jernverken äro anlagda 1666, vid Kedjeelfven, förmodligen af Elias Linroth, som inköpte Ahlqvitterns säteri och upptog ånyo åtskilliga bruk och bergverk, hvarigenom han icke allenast sjelf samlade förmögenhet, utan förökade ock betydligt kronans inkomster; gjorde under det danska kriget 1675 stora försträckningar till norska gränsens försvar, så af ammunition som af proviant. För allt detta blef han adlad kort före sin död 1691. Bruken egdes år 1815, med 913 *Skll* 15 *Lll* årligt smide af brukspatron N. Mitander. Sedan år 1851 till och med 1856 har medeltillverkningen utgjort 2,358 *Skll,* som efter markegångspris inbringat ett belopp af 63,713 rdr rmt. Den ojemna vattentillgången har förorsakat under nämnda tids period en högst olika tillverkningsqvantitet från 1 till 3000 *Skll.* — Jernverket, som utgöres af ett stångjernsverk med 3 hamrar och 4 härdar, 1 stålugn, 1 räckhammare och en spikhammare, eges af Alkvetterns bruksbolag med herr C. Lindberg till disponent. Taxeringsvärdet år 1860 var omkring 182,000 rdr rmt, deraf 24,230 rdr för 1 mant. säteri Ahlqvittern. Årliga onera uppgå till omkring 1300 rdr. Vid bruket bodde sistn. år c:a 80 personer. Tillhörande landtegendomen består af nära 6 mant. i Bjurkärn och 3 mant., jemte Knappfors såg och qvarn, i Carlskoga socken, der äfven brukets masugn, kallad *Silfverhyttan,* med en tillverkning af c:a 5000 *Skll* tackjern, är belägen.

**Lanna** *högar* se Hidinge socken.

**Lanna.** By af $3^1/_2$ mant., med kalkstensbrott uti Hidinge socken, Edsbro härad af Örebro län. Kalkstensbrottet, hvars tillverkning år 1860 uppskattades till ett kapitalvärde af 27,000 rdr, är deladt mellan Östra och Vestra Kalkgrufvebolaget, hvaraf det förstnämnda (bestående af kontraktsprosten I. Bergström i Fläckebo och herr Const. Tiderström) eger $^2/_3$delar, jemte $1^1/_8$ mant. i Lanna by, allts. tax. till 21,600 rdr. — Två och $^1/_8$ mant. i byn egas af 9 åboer. — Ett mantal hade herr Gustaf Anrep tillbytt sig 1683; ett mantal har tillhört Nils Posse, år 1825 asessor N. C. Broling.

**Lannaforss,** *Öfra* och *Nedra.* Jernbruk i Winteråsa socken, Lekebergs härad af Örebro län, belägna vid Garp-

hytteån, med tillsammans 4 härdar, 2 hamrar, hvarvid tillverkas 893 *Sk:tt* stångjern af köpe-tackjern. Det *Öfra* har tillhört en grefve Rudenskiöld, båda den Lindhska familjen, sedermera frih. A. I. Adelsvärd, en Geijerstam, år 1860 ryttm. G. R. Lagerhjelm, gift med Anna Lovisa af Geijerstam. Bruket med tillhörande landtegendom, $4^1/_4$ mant., med tegelbruk och såg, samt Arbohytte qvarn, allt i Winteråsa socken, tax. 1860 till 57,400 rdr rmt. Dessutom lyda under Lannaforss: lägenheten Björntorp på Lanna bys egor samt $1^7/_8$ mant., äfvensom en andel uti Klunkhytte allmänning, allt uti Hidinge socken, $^1/_2$ m:tl *Brettorp* i Tysslinge socken. Smidesrätten arrenderas af brukspatron P. Hinnersson, se vidare tillägget till III Bandet under Garphytte bruk.

**Lannaskede.** Annex-socken till Myresjö pastorat, ligger uti Östra härad af Jönköpings län, $4^1/_4$ mil s. s. v. från Ekesjö, vid 650 fots höjd öfver hafvet och omfattar på en längd af $1^1/_2$ mil och $^1/_2$ mils bredd en areal af 5809 tunnl., hvaraf 46 äro insjöar. Hemmantalet är 12 mant. sk., $2^1/_4$ kr., 4 fr., tax. jemte $^1/_4$ fr. räntor, 3 manufakturverk, och 1 qvarn till 73,090 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 524, uppgick 1860 till 699 personer, men år 1855 till 743. Kyrkan af sten, ligger $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan. I socknen äro *Lannaskede* och *Näfvelsjö* mineralbrunnar, belägna nära vid hvarandra. Den förstnämnda upptäcktes 1774 af en tjenstflicka, hvilken under det hon sökte efter några bortgångna kreatur, kom till ett med låg björkskog mycket beväxt ställe, och påträffade, nedom en derstädes belägen sandbacke, en källa, af hvars vatten hon drack, med påföljd af yrsel och annat illamående. Detta berättade hon för sitt husbondfolk, hvilket derefter, under flera är, begagnade källan för hvarjehanda sjukdomar. Genom kammarherren Stedts försorg blef stället år 1778 undersökt af provincialläkaren Wåhlin. År 1781 erhöll egaren af Näfvelsjö säteri, Joh. Ant. Cedercrona, privilegium på innehafvandet af denna jemte den vid samma tid på Näfvelsjö egor uppfunna brunnen, jemte rättighet att här hålla 2 marknader om året. Vattnet eger en kristallinisk klarhet och är färglöst, med mycken bläckhaltig smak. Det har synnerligen visat sig verksamt mot svag mage och de flesta deraf beroende sjukdomar. Ställets vackra belägenhet, badinrättning, brunnshus och lazarett, jemte andra ändamålsenliga inrättningar, samt numera 3:ne olika helso källor, hafva gjort att det nu är mycket besökt.

Här finnas följande byar och gårdar: *Broby*, hvaraf 1 mant. klosterg., tax. till 2,700 rdr, är utarrenderadt militiæ-boställe, $^1/_2$ mant., tax. till 1500 rdr, eges af riksdagsmannen J. Lönn; *Högaberg; Herrtorp; Kulebo; Pukeås; Råberg; Skräppeboda; Trishult*, hvaraf 1 mant. är säteri med $1^1/_2$ mant. underl. tax. till 12,500 rdr. — *Ulfveboda*, hvaraf $^5/_8$ mant., tax. till 3,000 rdr. — *Edseryd* och *Luderslätt*, frälsehemman. — *Horsaryd*, nu kalladt *Rosenholm* med manufakturi och $^1/_4$ mant. Luderslätt tax. till 12,750 rdr — *Lannaskede*, hvaraf 1 mant. preststom, tax till 2,030 rdr; helsobrunnen, tax. till 3,000 rdr eges af ett bolag. — $^1/_4$ *Berg*, tax. till 1,200 rdr, är kapellans bost. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{32}$ mant. Broby, tax. till 100 rdr. — Adress: Hvetlanda.

**Lappland**, *Svenska*, utgör sydligaste delen af Lappland och nordligaste delen af Sverige; beläget mellan 64 — 69$^0$ n. br. samt 34 — 41$^0$ ö. l. från Ferrö, intagande en längd af 56 mil, en medelbredd af 20 mil, samt en areal af 1,047 qvadratmil eller 24,235,247 tunnland. Landet indelas i 6 lappmarker, liggande från norr till söder i följande ordning: *Torneå, Luleå, Piteå, Umeå* eller *Lycksele, Åsele* samt *Jämtlands* lappmarker. Den sjunde svenska lappmarken, *Kemi* afträddes till Ryssland, jemte en del af Torneå lappmark, genom fredsslutet i Fredrikshamn 1809. Lappmarkerna, som till vidden utgöra mer än en fjerdedel af hela Sveriges rike, äro väl sinsemellan skiljaktiga, dock öfverensstämma deras naturliga beskaffenhet derutinnan, att de fördela sig i två trakter: *Fjälllandet* och *Skoglandet*. Det sednare är väl uppfyldt af stora bergssträckor och höjder, dock så att deremellan finnas stora och vidsträckta slättmarker. Öfver hufvud är dock Lappland bergrikt. Den del deraf, som ligger närmast Wester- och Norrbotten, är betäckt med omätliga barrskogar; men på 12 till 13 mils afstånd derifrån blir marken småningom högre och slutligen uppfylld

med resliga fjällar, som mellan 67 — 69° n. br. uppnå en höjd af 6,200 fot, hvilket i denna trakt utgör 2,700 fot öfver den beständiga snögränsen. En mängd floder upprinna på fjällen; de förnämsta äro: *Ångermanelfven, Umeå elf,* med sin gren *Windelelfven, Skellefte-elfven* eller *Sildut,* som denna elf heter på lappska, *Lule elf, Kalix elf* med sin gren *Kaitom elf, Torneå elf* med sina grenar *Laimio* och *Köngämiä elfvar,* hvilken sistnämnda utgör gräns mot Ryssland; alla utfalla i Bottniska viken. De största sjöar äro: *Udjaur,* den bredaste, hvars stränder prydas af ståtliga skogar; hon utfaller medelst en ström i *Storavan, Hornavan,* med sterila omgifningar, *Torneå träsk, Stora Luleå vattnen, Stora Windelen* och *Stor-Uman, Påskejaur, Saggatjaur, Lulejaur* och *Tornejaur.* För att gifva ett begrepp om landets sluttning angifves här höjdskilnaden mellan några af sjöarne, efter kapiten Peterssons sednast gjorda afvägningar. Höjdskilnaden mellan Udjaur och Storavan befanns vara endast 2 fot, deremot sjön Sädva icke mindre än 132 fot öfver Hornavan och 152 fot öfver Storavan. Närmast fjällen är stupningen betydlig, och den öfversta fjällsjön, Godjaur, sjelfva källan till Skellefte-elfven, utfaller i Sädva medelst elfven Renikjock, som bildar ett af de mest pittoreska vattenfall, (se vidare Skellefteå elf). — Bland de förnämsta *vattenfallen* må vidare märkas: *Adna Muorki Koski* eller *stora forssen,* mellan sjöarne Kaskajaur och Paijeplolilujaur i Stora Luleåvattnen, samt *Niallmelsaskos* eller Harsprånget i stora Luleå elf 400 alnar högt (se Luleå elf); *Fällforssen* i Umeå elf; *Bornarsforssen* 50 famnar högt, *Finnforssen* ännu högre i Skellefte-elf, m. fl. De vigtigare hittills upptäckta malmstrecken äro: i Torneå Lappmark: *Schiangeli* fjäll, *Raggisvaara* och *Kovovaara* kopparmalms-anledningar, *Svappavaara* koppar- och jernmalmsfält samt *Kiirunavaara, Luossavaara, Haukivaara, Wattavaara, Polkapole* och *Junosuando* jernmalmsfält och grufvor, samt *Luppiovaara,* märkvärdigt för sin egendomliga bildning; i Luleå Lappmark: *Gellivaara* jernmalmsberg, *Kedke-* och *Alkivare* fjäll med silfvermalmsanledningar, *Karveks* och *Ruotivaara* jernmalmsfält; samt i Piteå lappmark: *Nasafjälls* silfvermalmsgrufvor. Den rådande bergarten är gneis. — Lappland är föga bebodt. År 1810 steg folkmängden till 10,225 och 1860 till c:a 26,000 personer, hvaraf hälften Svenskar, $^1/_3$ Lappar och $^1/_6$ Finnar. Landet har alltså icke så många inbyggare som blott det $^1/_{73}$ så stora Öland. Lapparnes antal i hela riket uppgifves (Stastistiska Central-Byråns Berättelse, åren 1851—55) år 1825 till 6,059 och 1855 till 5,685 personer. Ursprunget till benämningen Lappar är oviss. Det förekommer allraförst hos Saxo vid slutet af 12:te århundradet och har sedermera gjort sig varaktigt. Lappen kallar sig sjelf Sabme (plur. Sameh) och sitt land *Samelanda.* Möjligtvis är ordet Lapp en derivation från finska ordet Lappu, som skall betyda ända till det yttersta. Det kan också vara härledt från det lappska ordet lappa, som betyder: klyfta, håla. Klyftor och hålor voro lappens första, länge vanligaste, och ännu i nödfall begagnade boningar. Namnet Lappar blir då alldeles motsvarande de poetiska benämningarna, *Bergfolket, Klippans* söner m. m. Ordet Lappland anses af andra vara kommet af ett gammalt götiskt stamord, Lopp, Loff, Lup, som betyder trolleri, hvarför Lapparne sjelfve anse det som ett öknamn. Angående Lappmarkens befolkning tro inbyggarne, att der hade bott folk, innan Gud »stjelpte om verlden.» Så förtälja de, att det »fordomdagsdags varit en tid, då Gud hvälfde om jorden, så att vattnet uti träsken och elfvarne steg upp på landet och dränkt alla menniskor, undantagande tvänne syskon, en gosse och en flicka. Dessa tog Gud under armen på ett högt berg, som kallades *Passe Vaara.* Sedan faran var förbi, och Gud hade släppt dem ifrån sig, skildes de vid hvarandra och gingo hvar sin väg, för att efterse, om det ej fanns mera folk i verlden, än de båda. Sedan de vandrat sålunda omkring i tre år, träffades de åter och kände igen hvarandra. De skildes nu åter på tre år, och sammanträffade igen. Men åter åtskilda i tre år, kände de vid tredje gångens sammanträffande icke mer igen hvarandra.

De följdes dock nu åt, samt aflade barn, af hvilka sedermera alla menniskor som nu lefva härstamma.» Liksom andra hedningar hafva äfven Lapparne tillbedt afgudabeläten. I Jockmocks prestgård förvaras trenne sådana beläten, liknande menniskor. Den störste kallas Storjunkern. I afseende på missionsverksamheten bland Lapparne, påträffa vi den först kända, som ej blifvit utförd genom svärdet, under erkebiskopen i Lund Magnus Nilsson af Winsetorp 1379—1390, som väckte svenska kyrkan till behjertande af missionsverksamhet i Lappmarken. Vid samma tid förmäles en qvinna vid namn Margaretha hafva gått omkring, drifven äfven af inre syner, till kung och drottning, erkebiskopar och biskopar samt riksens förnämsta män både i Danmark och Norge, gråtande och bedjande lika ifrigt under flera års tid, att de måtte förbarma sig öfver Lapparne, att de måtte blifva förda från mörkret till Guds underliga ljus. Hon förstod att förespegla de myndige äfven den timliga nyttan af lappstammens omvändelse. Detta finnes af ett bref från drottning Margaretha, skrifvet i Malmö 1389 och afsändt med nämnda qvinna till Lapparne och biskoparne i Sverige. Hon var sjelf född hedning och lappska. Landet hade förut i trettonde århundradet under Magnus Ladulås, som lofvat, att den, som kunde bringa Lapparne under hans välde, skulle få dem till sin välfångna egendom, blifvit lagdt under Sverige genom Birkekarlarna. Man förebrår desse att hafva lagt hinder för Lapparnes omvändelse. Först under Gustaf I ditsändes kristna lärare. Omkring år 1600 lät Carl IX bygga kyrkor i Lappland, och stipendier gåfvos åt lappska ynglingar, hvilka studerade i Uppsala. I början voro de nya lappska kyrkorna annexer till närmaste svenska pastorater. Drottning Christina skall först hafva inrättat beständiga lappska pastorater, dock gifva Kgl. kollegii förmälan om biskoparnes den 2 Mars 1686 ingifven påminnelse, att *"Lapp-presterna framför allting borde bo i Lappmarkerne, uppå det de så mycket beqvämligare, jemväl om sommaren, kunde resa omkring hela den dem anförtrodda Lappmarken och Lapparne till gudsfruktan tillhålla"*, anledning sluta, det ännu vid den tiden icke alla lappmarksprester ständigt vistades inom sina församlingar, och, enligt 1723 års förordning, berodde sjelfva religionsundervisningen på kringresande missionärer, dock med vissa stamhåll, neml. de 7 hufvudkyrkorna, som då funnos. Vid hvarje sådan kyrka borde inrättas en skola, och så väl denna, som hela kyrkoväsendet, stod under uppsigt af Hernösands konsistorium. Folkskolorna besökas ej af lapparnes barn utan funnos 1860 för dem 3:ne missionsskolor, i Lycksele, Stensele och Åsele, der omkring 18 i hvarje skola erhöllo fri undervisning, kost och kläder, hvarförutan en i Lycksele på Skytteanska donationen från 1632, och på allmänna medel grundad skola, der 6 lappska barn åtnjöto undervisning och underhåll. Dessa missionsskolor hafva på ett verksamt sätt bidragit till Lapparnes i sednare tiden gjorda framsteg i upplysning och sedlighet. På hvad tid först nybyggare nedsatt sig i Lappland är ovisst; men med tillförlitlighet vet man, att många Finnar öfvergåfvo fäderneslandet och flyttade till Lappmarken, när Ryssarne i Carl XII:s tid förhärjade Finland. De svenska nybyggarne härstamma från Dalarne, Ångermanland och Westerbotten. Vid nybyggares bosättning förunnas dem vissa frihetsår, under hvilka de icke betala några slags utskylder. Friårens antal lämpas efter odlingens större eller mindre svårighet, till 15, 20 eller 30 à 50 år. Om nybyggarnes inkräktande af lappbefolkningens område är redan något nämndt under artikeln Jämtlands lappmark; önskligt vore att ett mål härför sattes. Med afseende på afvittrings-stadgan för landets kolonisering och bebyggande, som helt och hållet förfelat sitt mål, föreslås i »Försök till en Statsekonomisk Statistik öfver Sverige» af C. A. Agardh, II Delen, 2:dra häftet sidan 397—415, en kolonisation och afvittring i enlighet med landets naturförhållanden. Förut är nämndt att landet indelas i skogs- och fjäll-land. Att med säkerhet bestämma gränsen mellan dem, är icke möjligt, enär man ännu saknar ett tillförlitligt kartverk öfver Lappmarkerna. Skogslandet

torde innehålla en areal af minst 200 qvadratmil, och i afseende på sjelfva lappmarksgränsen är det en anmärkningsvärd omständighet, att då inom hela Westerbottens län samt de sydligaste och mellersta delarne af Norrbotten densamma endast är belägen omkring 10 mil från hafvet, blir denna gräns inom den nordligaste delen af landet undanskjuten, i Kalix ådal till 16 och i Torneå elfdal och dess utgrening efter Muonio elf ända till 30 mil från hafvet, och sådant oaktadt, i följd af denna nordliga belägenhet, förhållandet borde vara omvändt. Härtill, anser landshöfding Widmark i sin berättelse om Norrbottens län, ingen annan förklaringsgrund gifvas, än att, å den tid, då nämnde gräns bestämdes, densamma afsåg skiljomärken emot det lappska nomad-folket, som då ensamt innehade de så kallade Lappmarkerna, och att redan vid denna period den i Torneå-dal bosatta och ännu derstädes bibehållna finska folkstam hade trängt undan den lappska, likasom i Kalix elfdal, hvarest de ännu till vår tid bibehållna finska ortnamnen, häntyda å det forntida förhållande, att Finnar äfven derstädes utgjort den rådande folkstammen, och att denna stam, sedan den af Svenskar blifvit från kusten undanträngd, i sin ordning längre upp emot fjällen undanskjutit nomad-folket. Meningarne hafva varit stridiga om nyttan af nybyggares nedsättande i Lappmarken — man säger: »såsom ringa beboeligt för andra än lappar och för öfrigt föga odlingsbart skulle landet, äfven af naturen vara ämnadt endast för dessa sina urinvånare och deras renhjordar, och för dem böra bibehållas; de förnärmas af nybyggarne i sina ursprungliga rättigheter, och renarnes trefnad aftager». Betydelsen af ordet Lappmark är ock ganska obestämdt. Om man med detta namn i inskränkt mening förstår endast det högre liggande fjäll-landet, och icke de lägre delar, som här gifvits namn af skogsland, så torde den åsigten så till vida kunna godkännas, att man med största varsamhet bör gå tillväga, för att ej genom nybyggens anläggande uttränga Lapparne från begagnande af sina forna renbetesland, utan att i anseende till klimatets hårdhet, vållads af de kalla fjällvindarne, de nybyggen, som deremot tillkomma, någonsin kunna blifva trefna bostäder för ett jordbrukande folk. Förstår man åter med Lappmark både fjäll- och skogsland, som vanligen förekomma under denna allmänna benämning, då är åsigten icke riktig, ty vidden och utrymmet är öfverflödigt både för lappar och nybyggare, hvilka icke böra komma i någon förnärmande beröring, utan fast hellre blifva hvarandra till stöd och hjelp. Vill man åter med begreppet om Lappmark uttrycka idéen om vildhet och obeboelighet, kan det ingalunda lämpas till hela detta land, ty der förekomma lägenheter, som i naturförmåner täfla med kustorterna. Till närmare kännedom af landet hänvisas till Lappmarkernas särskilda beskrifningar. I afseende på naturlagarne för vegetationen må dock nämnas, att det är en falsk tanke, att beräkna värmens inflytande på vegetationen efter medeltemperaturen för hela året, då man talar om de till polen sig närmande länderne. Den kortare sommaren ersättes genom dagarnes längd, samt i Lappland särskildt af intensiteten af de strålar, som träffa de södra sluttningarne. Derföre mognar ock kornet här under en kortare växttid vid samma tid, som i södra Sverige. Man sår d. 1 Juni, d. 10 Juni framskjuter brodden; säden går i ax d. 20 Juli och inom medio af Aug. är man redo till skörd. Korn är den hufvudsakligaste sädesarten. Det gifver god skörd, understundom 48:de kornet; men är blottstäldt för augustifrosterne. Åkerväxten utgöres i främsta rummet af potates. Rofvor växa ännu i Qvickjock ända till halfpunds vigt. En icke ringa förmån lemnar bärskörden, som fortfar hela hösten ända in i September. Mot slutet af Juli mogna hjortronen; man skickar barn att skörda bären i tunntal. Derefter komma smultron, vinbär, hallon, lingon, blåbär, åkerbär, tranbär. — Det lappska folket (redan beskrifvet under artikeln Jämtlands lappmark), indelas i trenne klasser, fjäll-, skogs- och fiskare-Lappar. Den förstnämnda klassen är den talrikaste och mest vidfarna. De fördelas i särskilda s. k. byalag, rättare stammar, som hafva hvar sina sträckningar, eller flyttningsvägar, efter hvilka

de med sina renhjordar, ena året på lika sätt som det andra, framtåga. Dessa fjäll-lappar uppehålla sig i början af sommaren å högsta fjällryggen, och begifva sig derifrån inåt Norge och allt ned till hafvet, hvarifrån de i Sept. återvända till svenska sidan, och fortsätta med vinterns inbrott sitt flyttningståg in i skogslandet, mången gång ned till kustsocknarne, derifrån de vid Maj månads ingång återtåga till fjällen, för att med sommarens ingång derifrån för hvarje kommande år hafva enahanda flyttningsfärder. Fjällapparne bo både sommar och vinter i tält. Deras kåtor utgöras af några stänger, öfver hvilka ett skynke är utbredt, så att det hela bildar en kon, öppen i toppen; det är en *krinolin* i stort. Skogslappens hemort är i den nedra delen af Lappmarkerna, eller inom skogslandets gebit. Detta land har ifrån uråldriga tider varit indeladt i vissa, till gränser bestämda, så kallade lappskatteland, men denna indelning är i närvarande tid endast bibehållen inom en del af Arjeploug, och i Arvidjaurs socken. Skogslapparne bo om sommaren, då deras renar äro, som man säger, släppte i villan, uti fasta kåtor, upptimrade i form af en fyrkantig pyramid. På en af de sluttande sidorna är dörren anbragt och uti toppen ett större hål utgörande på en gång fönster och skorsten. Något annat golf än marken har man icke. Den betäckes med risqvistar och derofvanpå läggas renhudar, lapparnes divaner. Eldstaden är i midten af kåtan och endast bildad af några mindre kullerstenar. Skogslapparne sysselsätta sig om sommaren med fiske, (äfven perlfiske i den deraf benämnda Perlelfven, ett litet vattendrag som Lilla Luleå elf upptager), stundom något åkerbruk, men om vintern föra de ett nomadiskt lefnadssätt, ehuru de icke företaga så långväga flyttningar som fjäll-lapparne. Fiskarelapparne hafva inga renar, utan lefva uteslutande af fiske. De sätta sig ned vid de stora sjöarne och hafva vanligen mer än en kåta, för att kunna uppehålla sig der fisket för tillfället är mest lönande. Fiskarelapparne äro de uslaste, emedan de för det mesta utgöras af sådane Lappar, som genom någon olyckshändelse förlorat sina renar och för att kunna lifnära sig nödgats slå sig på fiske. De mindre fattiga hafva getter, och dessa äro då, tillika med hundarne, inhysta i samma kåta som lappfamiljen, der menniskor och djur under det rökiga och smutsiga skynket trängas omkring brasan, bland grytor, kaffekittlar, träskålar, fiskredskap m. m.

Renskötseln är lapparnes hufvudnäring, hvarifrån de nästan uteslutande hemta alla sina lefnadsbehof. Åtskilliga lappmarks-nybyggare ega äfven renhjordar. För att tillerkännas benämning af *rik*, måste en lapp hafva en renhjord af 1,000, minst 600; men den rike Lappen kan snart blifva fattig, när hans hjord hemsökes af farsoter, eller issvall (»flen») betäcker marken, så att renarne icke åtkomma mossan, eller hjorden skingras och utdödas af rofdjur, och han tvingas då att öka antalet af fiskarelappar, eller inom kustlandet taga tjenst som vallhjon, eller söka sitt uppehälle genom bettlande. Lappmarkens skogsland är företrädesvis af naturen danadt för skogsproduktion, och de till odling tjenliga lägenheterna äro i jemnförelse med den stora vidden af skogs- och hedmarker samt flacka kärr- och myrtrakter ringa. Den hastiga tillväxt, som landet erhållit under sednast förflutna sextio år, utgör dock ett talande bevis, att landet icke saknar tjenliga platser för nya odlingar och bostäder, och till hvilkas upptagande förnämligast bidragit de naturliga gräsfält och ängslägenheter, hvilka inom de vidsträckta skogarne förefinnas. Så lyckliga utslag också erfarenheten må hafva å särskilda ställen gifvit rörande möjligheten och fördelarne af åkerbrukets framsteg inom Lappmarkernas skogsland (bland lokaler, som äro befunna fördelaktiga för åkerbruk är Björkholmens hemman, liggande inom Skalkaträsk i Lilla Luleå vattnet, samt åtskilliga högt liggande gärden i Arvidsjaurs, Jockmocks och Gellivara socknar, der grödan af frost i mannaminne aldrig skadats), lärer man likväl få antaga, att detta i *allmänhet* ej kan blifva något mera än binäring. Boskapsskötselns befrämjande synes deremot påkalla en närmare uppmärksamhet och böra utgöra egentliga syftemålet för en

ekonomisk reglering. Om de få nybyggare, som här slagit ned sina bopålar, vore ett driftigt, raskt, sparsamt och om landthushållning det ringaste upplyst folk, skulle de på få år kunna samla sig ansenlig förmögenhet. Men långt ifrån att tänka på någon slags hushållning eller att åstadkomma någon ladugård, låta de sina få husdjur under sommaren beta på ängar, hvilkas ymniga, men föga kraftiga gräs nästan döljer dem, och visa sålunda, hvad af dem engång kunde blifva, dels genom rödjande och utdikning, dels ock förnämligast genom vattningar eller öfversilningar, hvartill otaliga bäckar och åar, hvilka från fjällen nedföra flodvatten till de större elfvarne, gifva obegränsade tillfällen. I det stället, när hösten kommer, afmejas så mycket af detta vildt växande gräs, som de arma djuren nödtorftigt behöfva för vintern, under det inbyggarne sjelfva sofva bort sitt usla lif och fördränka sin besparing i det till omåttlighet förbrukade kaffet. Det enda som kan väcka dem ur deras domning är jagten och fisket, goda nog i sig sjelfva och som binäringar, men hvilka, gjorda till hufvudsak, hittills ländt hvarken dem sjelfva eller landet till någon båtnad. *) Någon bergverksrörelse drifves icke i lappmarkerna för inbyggarnes räkning; men Lapparne i Gellivara, Juckasjärfvi och Karesuando lappmarker hafva betydlig inkomst med forsling af malm från Gellivara malmberg, samt från de under Kengis jernverk lydande grufvor. Marknader hållas: i Lycksele och Åsele uti Januari, uti Arvidsjaur, Arjeploug, Jockmock och Gellivara kyrkoby uti Februari månad. I administrativt hänseende består Lappland af 2 fögderier: *Södra* och *Norra Lappmarkens*, hvaraf det förra hörer till Westerbottens och det sednare till Norrbottens län. I rättegångsärender lyder hela Lappland under Svea hofrätt och Westerbottens lagsaga. I ecklesiastikt hänseende hör det till Hernösands stift och innefattar utom Jämtlands lappmark 14 lappmarkspastorat med, enl. Landshöfdinge-Embetets femårsberättelse för 1855—1860: 128 $\frac{365}{512}$ förm. mant. hvaraf 78 $\frac{81}{512}$ mant krono, 11 $\frac{23}{128}$ mant. skatte, 39 $\frac{3}{8}$ frälse, skiftade i 830 brukningsdelar, alla i Norrbottens län, samt 220 oförm. mant., hvaraf 147 $\frac{499}{1380}$ krono, 13 $\frac{25}{128}$ ecklesiastik- boställen, 1 skolhemman, 58 $\frac{5}{288}$ krono-skattehemman, samt 285 krononybyggen med frihetsår, alla i Westerbottens län. — Landets vapen är en naken vild man, som har på hufvudet en krans, och är omgjordad med ett bälte af löf, bärande på axeln en klubba, i rödt fält. Skölden är betäckt med en greflig krona.

*) Om björnjagten i Lappland skrifver en författare följande: «Björnen är, som man vet, en goddagspilt. Om sommaren dväljes han helst bland rosor; uppe i Lappmarken träffas ständigt spår efter honom just på de vackraste och mest blomstrande ställena; men vid vinterns annalkande kryper han in i sitt ide — björnhuden synes för egaren ensam ej vara varm nog. Så snart snön täcker marken, har lappen skidorna på sina fötter och den jernskodda stafven i sin hand. Det är allt. Han är nu rustad att möta skogens konung. Han uppsöker honom i hans vinterläger, retar och jagar ut honom till tvekamp. Lappen ränner ett stycke från honom, vänder om och skrider åter långsamt framåt. Stafven är nu hans spjut, han väger den i sin hand, han fäster sin blick som en syl i björnens kloka öga. Denne, seende sin fiende nalkas, uppgifver ett rytande och reser sig på bakbenen. Vreden bemäktigar sig honom, hans blick blir blodsprängd. Emellertid har afståndet minskats till några fot. Lappen och björnen stå nästan bröst mot bröst. Nu är ögonblicket inne. Med stadig hand och säker blick slungar lappen spjutet i björnens hjerta, och skogens skräck ligger blödande och vanmäktig vid hans fötter. Ofta är lappen icke ensam, men sällskapet öfverstiger likväl nästan aldrig tretalet, ty vinsten skulle i annat fall ej bli så stor. Efter fulländad bragd företages hemfärden Öfver backar och berg bär det af i svindlande fart. Midt i den brantaste backe reser sig ett träd, ett klippblock, men lappen hissnar icke; ett omärkligt hopp åt sidan, och träd och stenar äro bakom honom. Låt vara att natten tillstundar — det finnes dock ingen natt bland fjellen, ty norrskenet kastar öfver dem sina flammande vågor. Ju mera det sprakar i luften, det dånar i bergen, det glimmar i skyn, desto muntrare går lappens dans genom skog, berg och dal. Medgif att det ligger någon poesi i allt detta. Bakom honom i skogen ligger björnen fallen, det var hans ende fiende. Med skidorna fastbundna på sina fötter och den jernskodda stafven i sin hand, är han herre här. Och i norrskenets brand, uti fjellens larm talar hans Jubmal, hans Gud, mäktiga ord till hans själ. Kan man väl undra på, att han älskar sitt lif, att han föraktar landtlifvets stilla njutningar och finner sin lust i fjellens romantiska äfventyr?»

Pastoraterna, med deras areal och folkmängd äro följande:

| | Areal i tld. | Folkmängd. år 1810. | år 1860. |
|---|---|---|---|
| *Åsele* | 445,755. | 619. | 2,228. |
| *Dorothea* *) | 374,683. | 457. | 1,556. |
| *Wilhelmina* | 1,619,074. | 854. | 3,184. |
| *Fredrika* | 170,054. | 441. | 1,050. |
| *Lycksele* med | | 1,716. | 3,672. |
| *Öhrträsks* kapell | 4,055,392. | | 631. |
| *Stensele* med | | | 1,321. |
| *Tärna* kapell | | | 496. |
| *Sorsele* | 1,270,427. | 450. | 1,417. |
| *Arvidsjaur* med | | 971. | 2,706. |
| *Malå* kapell | 4,903,023. | 757. | 1,226. |
| *Arjeploug* | | | |
| *Jockmock* | 3,633,614. | 636. | 1,386. |
| *Qvickjock* | | 696. | 676. |
| *Gellivare* | 3,932,434. | 1,240. | 2,417. |
| *Juckasjärvi* | 2,625,557. | 965. | 1,750. |
| *Karesuando* | 1,205,234. | 443. | 1,239. |
| | 24,235,247. | 10,225. | 26,955. |

**Larf.** Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wilske kontrakt af Skara stift, utgöres af Larf, moderförsamling, samt Lengjum, Tråfva och Lundby, annexer. Pastoratet, som innefattar $105^{7}/_{16}$ mant, beboddes 1860 af 4,304 personer.

**Larfs** *socken,* belägen uti Laske härad af Mariestads län, 3 mil s. v. från Skara, $2^{3}/_{4}$ mil från Falköping, vid 320 fots höjd öfver hafvet, omfattar 18,051 tunnland fast land. Ungefär hälften af socknen, i söder och sydost der kronoparken Edsmären är belägen, är bergaktig och stenbunden, jordmånen sandaktig; i denna trakt växer någon löfskog, men föga barrskog; den andra hälften är skoglös och har jemn mark, af dels lera, dels sand. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,383 och 1860 af 2,091 personer, består af $28^{9}/_{16}$ mant skatte, $5^{1}/_{46}$ krono, $13^{3}/_{8}$ frälse, och taxerades 1860 till 220,860 rdr rmt. Ordinarie räntan är 302 rdr 3 sk. 7 rst. bco kronovärde. Kyrkan är på okänd tid byggd af gråsten, samt ombyggd och utvidgad år 1752. Här finnas 2:ne runstenar. Af kyrkoherdar må nämnas Sven Noring på 1760-talet, son till en dragon från Norunga församling, hvilken först upptog namnet, då han tjent sig upp till underofficer. Sven Noring egde på sin tid mycket anseende, var Græcæ linguæ lektor i Skara, innan han blef kyrkoherde här. Inom socknen är *Larfshed,* se den art., samt *Gudmundsö,* en af mossar omringad ö, med vacker skog af al, ek, björk m. fl. trädslag.

Af gårdar må nämnas: 1 mant. *Larfs prestgård,* tax. till 8,250 rdr rmt. $^{1}/_{8}$ *Hagen,* tax. till 600 rdr, komministerboställe; 1 *Jultorp,* tax. till 3,380 rdr, mönsterskrifvareboställe, 1 *Karlsberg,* tax. till 3,900 rdr, fourirs bost. $^{1}/_{16}$ *Stenseke,* tax. till 260 rdr, boställe för underjägaren; 1 *Karlsberg,* tax. till 3,460 rdr, militiæ-boställe. — $^{3}/_{4}$ *Slättås,* tax. till 3,460 rdr, är ett bortarrenderadt kronohemman — 1 mant. *Hufvudbo,* se den artikeln. — 1 *Sjötorp* jemte $^{3}/_{4}$ *Wahleberg,* $^{3}/_{8}$ *Evatorp,* $^{1}/_{4}$ *Thorbjörn* samt fr. räntan af Nedersta Herreqvarn, tax. till 17,590 rdr, egas af hr C. E. Noring, se vidare artikeln Sjötorp. — $^{1}/_{4}$ St:a *Heden,* $^{1}/_{8}$ L:a *Heden,* $^{1}/_{8}$ *Fiskaretorp,* $^{1}/_{4}$ *Björsjö,* $^{3}/_{32}$ *Qvarnbacken,* $^{1}/_{16}$ *Snipan,* tax. till 7,450 rdr, egas af en åbo. — $^{1}/_{4}$ *Jultorp,* $^{1}/_{2}$ *Edum,* tax. till 6,120 rdr, egas af en åbo. — Vid Edumsby och i Wisby skola lemningar synas efter tvänne kyrkor; tiden när de blifvit förstörda är okänd. Till Larfs nya kyrka togs en mängd sten i Edum. En gård Malma blef år 1516 gifven af hr Lars Kagge till Fransiscanerklostret i Skara. — $4^{3}/_{8}$ *Borga,* tax. till 16,670 rdr, eges af hr G. Berg på Näs. — Vidare finnas här $^{1}/_{4}$ *Blackeryd,* $^{1}/_{4}$ *Byslätt,* $4^{1}/_{2}$ *Faleberg;* i denna by är minsta bruknings-delen i socknen: $^{1}/_{48}$ mant, tax. till 70 rdr; 1 *Finnestorp,* $^{1}/_{4}$ *Hårslätt,* $^{1}/_{2}$ *Kjertorp,* $^{1}/_{4}$ *Kosten,* 1 *Krogstorp,* 1 *Kåryd,* $^{1}/_{8}$ L:a, $^{1}/_{2}$ St:a *Knapetorp,* $^{1}/_{4}$ *Läckebacka,* $^{1}/_{8}$ *Qvarnåsen,* $^{1}/_{4}$ *Ranahult,* $^{1}/_{2}$ *Ryd,* $^{1}/_{8}$ *Slongö,* $2^{3}/_{4}$ *Slättås,* $^{1}/_{4}$ *Syltorp,* $^{1}/_{4}$ *Tåsseryd,* $1^{1}/_{2}$ *Törestorp;* en gård i denna by blef d. 22 Oktober 1621 gifven af kon. Gustaf II Adolf åt ryttm. Jon Pedersson Stårck, derföre att han år 1612 förjagat Danskarne från Skara stad och från landet. $^{3}/_{8}$ *Vagnslätt,* $^{1}/_{16}$ *Gummeryd,* eller *Skallstaden,* $^{1}/_{2}$ *Lunnekulla,* $^{1}/_{8}$ *Sulevad* eller *Larstorp,* $^{1}/_{8}$ *Åsabränne* eller *Melltorp,* $^{1}/_{8}$ *Rysåsa,* $^{3}/_{8}$ *Holmen,* $^{1}/_{4}$ *Lunden,* och $^{1}/_{4}$ *Slätten.* — Säteriet $^{1}/_{2}$ mant. *Stora Heden* eges af bönder. — Adress: Skara.

**Larfshed.** En stor hed vid Larfs prestgård i Westergötland, der Westgötarne sedan uråldriga tider brukade hålla sina ting och möten. Det var hit de mot konung Gustaf I upproriske vestgöta-herrarne hade stämt vestgöta-allmoge, hvilken ock hitkom i stort antal. Herr Thure Jönsson, stolt öfver sin makt och myndighet, framträdde först och ingalunda tviflande, att bönderna skulle säga ja till allt, hvad han ville dem förelägga, tilltalade han dem sålunda: *Jag tackar eder, gode män! att I alltid haft mig för edert hufvud och förman,*

*) Hit hörer byn Norrby af Tåssjö socken, och $^{9}/_{16}$ mant. i byn Rödvattnet till Åsele, båda af Westernorrlands län.

*samt bevist mig lydnad och välvillighet, som den äldste och förnämste bland ridderskapet, hvilket också städse eder till fromma ländt och lända skall, om J viljen mig vidare lydnad bevisa. — De fordna konungar hafva ofta velat påtvinga oss det, som menligt har varit för vår timliga välfärd. Men nu hafva vi fått en sådan konung, som söker våra själars förderf. Sjelf har han fallit från kristendomen och blifvit en Lutter, ödelägger och plundrar kyrkor och kloster samt vill införa här i riket en ny tro, den menige man till obestånd. Nu hafver jag alltid förstått, att de goda Westgötar icke vilja blifva några Lutterer, utan hålla den gamla tro, som fader och föräldrar före dem ägt. Viljen J alltså vedersaka konung Gustaf från denna dag, så skall jag gifva eder en from och mild konung, den der alla gamla goda sedvänjor bibehålla skall.* Efter detta tal uppstod biskop Magnus af Skara och sade: *Icke mågen J heller, gode män, mycket frukta för den trohetsed, J hafven svurit konung Gustaf. Den helige fadren i Rom hafver nog magt att från denna ed befria eder, och skall jag så beställa, att det snart månde ske.* Biskopen tystnade. *Den, som ger sitt bifall till att taga en ny konung,* sade nu åter Ture Jönsson, *han räcke upp sina händer!* Ingen enda hand uppräcktes; intet svar hördes från bönderna; blott ett sagta hviskande och rådslående. Ture Jönsson och biskop Magnus visste ej hvad det skulle betyda; Måns Bryntesson, nyss väntande att framkallas, utropas och hyllas till konung, satt tyst och bäfvande bakom dem på sin plats. Då höjde Matts Kafle på Hallanda, omnämnd under artikeln Broddarps socken, sin röst, bestraffande strängeligen herrarnes öfverdåd och brottsliga förehafvande mot konung och fädernesland. »Många,» sade han »voro de nu, som väl mindes den tid landsfrid och säkerhet saknades, och ville ingalunda hafva denna tid af laglöshet, bygdernas förhärjning och blodsutgjutelse tillbaka.» Äfven riksrådet Christopher Andersson Röde på Hedåker, omnämnd under den artikeln, styrkte folket till trohet och lydnad emot konungen, hvilket bidrog mycket att qväfva upprorsandan. Slutligen framträdde två unga bönder för att svara på menige allmogens vägnar. *Vi bönder,* sade den ene med hög röst, *hafva ingenting att beskylla konung Gustaf för, utan äro honom hellre stor tack skyldige, emedan han befriat både oss och hela riket från den omilde konung Kristians tyranniska regemente samt hållit oss vid lag och rätt samt i god fred och rolighet. Hvad J, gode herrar, sägen om den nya tron, det kunna vi bönder ej förstå eller döma. Törhända, är dermed ej så illa, som ryktet säger. Konungabyte plägar ock falla bönder och land kostsamt; och kunna vi derigenom ådraga oss och våra barn långlig oro och skada. Derföre synes oss bäst förblifva vid den huldskap och trohet, vi vår rätta herre och konung, Gustaf Eriksson, svurit och tillsagt hafva.* Bonden tystnade; men hela den öfriga hopen gaf med höga jarop och uppräckta händer tillkänna sitt bifall till hvad han talat. — Vid detta svar föll Måns Bryntessons konungadöme, Ture Jönssons stolthet och alla de sammansvurnas mod till intet. De visste icke, hvad de skulle säga än mindre göra. Till allt annat började de slutligen frukta, att bönderna skulle strax gripa dem såsom upprorsstiftare. I ångesten sade Ture Jönsson då till bönderna, *att han genom detta spörsmål blott velat pröfva deras trohet. Herrarna ville förena sig med bönderna och bibehålla konung Gustaf. De skulle här om fjorton dagar åter mötas igen och komma öfverens om hvad företagas borde;* härmed slutades mötet på Larfva hed, och upproret afstannade i de missnöjda provinserna vid underrättelsen om utgången deraf.

**Lars S:t,** socken eller Linköpings landsförsamling, omgifver staden Linköping, mellan Roxen i norr, Kaga och Kärna i vester, Slaka och Skeda i sydvest samt omfattar en areal af 10,623 tunnl., häraf 7985 uti Hanekinds härad, det öfriga i Åkerbo och en ringa del i Bankekinds härad. Socknens norra del genomskäres af Stångån, hvars stränder äro till och kring Tanneforss något högländа; för öfrigt är denna socknens del en rik sädesslätt med spridda kullar, öster om ån flerstädes kärrig, södra hälften är här och der kuperad, längst

in något bergig; den från Slaka kommande, dock äfven i sin början, i den nu mer nästan igenvallade Roskällasjön, hit hörande Tönneröbäck förenar sig med Stångån söder om staden. Rådande jordmån är dels lera, dels svartmylla och dungjord; ängen tillräcklig, betet knappt, skogen högst ringa; i öster är en del af f. d. kronoparken Östra Malmskogen, i söder en f. d. häradsmark, kallad Häradskärret, båda uthuggna, och blott smärre kungsparker finnas qvar. Socknen, som består af $55^1/_8$ mant., hvaraf $22^5/_8$ skatte, $5^1/_8$ krono, $5^3/_8$ frälse uti Hanekinds härad, $16^1/_4$ sk., $1^1/_2$ kr., $2^1/_4$ fr. i Åkerbo och 1 sk., $^1/_2$ kr., $^1/_2$ fr. i Bankekinds härader, taxerade med qvarnar och lägenheter till 568,110 rdr rmt, beboddes 1805 af 1,525 och 1860 af 2,114 personer. Ordinarie räntan är 1,017 rdr 46 sk. 9 rst. kr.värde. Hufvudnäringen är åkerbruk, med någon boskapsskötsel samt bränvinsbränning; både ån och sjön Roxen borde gifva anledning till fiske, men begagnas dertill föga; åns vattenfall hafva deremot alltsedan uråldriga tider framkallat en alltjemt fortfarande binäring af fabriksrörelse, i det socknen räknar 43 par qvarnstenar, utom andra vattenverk det vid Tanneforss, som är en af länets största qvarnbyar. Två helsobrunnar, ej bland de mer besökta, finnas här, Ekkällan i söder om staden, Ladugårdskällan i öster. — S:t Lars socken är sannolikt bland de äldsta i stiftet; dess kyrka, belägen inom Linköpings stad, har blifvit invigd 1160. Redan under katholska tiden hafva medlemmar af domkapitlet varit församlingens kyrkoherdar, och sedan reformationstiden är den prebende för domprosten. Från tiden före kristendomens utbredande i landet vill man finna spår i stensättningar vid Åleryd i sydost. Bland det, som efter olika tiders skiften nästan blott är qvar till namnet, är forna kungsgården *Stång*, öster om ån, som 1381 utbyttes af konung Albrecht till domkyrkan, nämnes sedermera åter som kungsladugård under Linköpings slott, men hör nu till sina särskilda delar till stadens egor eller är i stadsboers händer. Vid Tinderyd här i socknen skall biskop Gotskalk i Linköping blifvit mördad 1374 af en rik riddare Matts Gustafsson, emedan han återfordrade det, som var afsöndradt från biskopsbordet, och hvarmed denne Matts riktat sig. Vid *Stångebro* stod det namnkunniga Stångebroslag, se detta ord.

Den ojemnförligt största delen af hemmanen var under katholska tiden genom testamente, gåfva, köp, byte m. m. kommen under domkyrkans prebenden och andra andliga stiftelser, tillsammans 61 mantal af $81^1/_4$ enligt 1700 års jordebok. Närmast före reduktionen hade adeln slagit under sig mycken jord här, mest slägterna Lagerfelt och Gyllenadler, dock utan att bilda något större sammanhängande gods. Hvad kronan återtagit från kyrka och adel, har mestadels spridt sig i enskildas händer; emedlertid disponerar domkapitlet ej få prebendegårdar. Bland gårdar, verk och byar må nämnas i *Hanekinds härad:* $1^1/_4$ *Ryd,* frälse-säteri; 1 mant. *Rosenkälla* rusth. säteri, hvarunder lyda $^1/_4$ *Räfvantorp,* $^1/_4$ *Lilla Bråstorp,* $^1/_4$ *Ræelstorp,* $^1/_4$ *Kråksätter,* allts. tax. till 12,000 rdr rmt; se artiklarne *Ryd* och *Rosenkälla.* $^3/_4$ skatte *Tanneforss,* med 9 qvarnverk af tills. 33 par stenar, utom en af 4 par stenar i Åkerbo härad, samt såg, grynqvarn och pappersbruk; alla verken äro taxerade till 66,890 rdr rmt; har flera egare. Bo Jonsson köpte 1384 en qvarn af Harald Bagge; en del af hemmanet donerades 1651 till skrifvaren Anders Olofsson, reducerades 1682; tre qvarnar donerades till kammarrådet Joh. Ehrensköld 1680, tre till kyrkoherde Simonius 1672, två kommo genom förpantning till biskop Enander; blott de sista undgingo reduktionen; en lydde och lyder under hospitalet i Linköping; pappersbruket, grundadt af biskop Brask 1523, var en tid i enskilda egares händer, kom derpå till domkyrkan, som 1634 köpte ståth. E. Ulfsparres andel, och har stannat i besittning af det hela. — Ramstorps lägenhet nära Tanneforss har tillhört och varit bebodt af biskop Terserus. *Stångs-* och *Nyqvarn,* sammanbygda vid staden, tax. till 15,000 rdr; Nyqvarns tegelbruk tax. till 7500 rdr. — Stora och Lilla Djurgårdsängen med Djurgårdstorpet, tax. till 9000 rdr, disponeras af landshöfdingen. — $^1/_2$ *Berga,* tax. till 3440 rdr, 1 *Widingsjö,* tax. till 6900 rdr, 1 *Ullevid,* tax. till 5960 rdr, äro prebende-hemman, det första af gammalt för domprosten, de andra för lektorer; 1 *Säby,* $^1/_2$ St. *Bråstorp,* tax. till 8580 rdr, lyda under Linköpings konsistorium. — 1 mant. *Ånestad,* tax. till 7500 rdr, är häradskrifvareboställe. — $2^7/_8$ *Walla,* tax. till 24,390 rdr skatterusthåll, köptes från kronan till en del af Stjernfelt 1629, egdes 1860 af hr J. L. Westman. — 1 mant. *Smestad* skatte-rusthåll, tax. till 10,140 rdr, har varit doneradt från kronan 1648 till sekreteraren Sam. Kylander, reducerades, egdes 1860 af enkefru öfverstinnan M. Nisbeth. — 2 mant. sk, *Åleryd,* 1 mant. fr. *Spångerum,* tax. till 26,980 rdr, lyda under Ekholmen i Landeryds socken. — $1^1/_2$ sk. *Blästad,* $^1/_4$ fr., tax. till 23,370 rdr; hvaraf det förra varit prebende, donerades som krono 1645 till Abr. Plagman, reducerades; båda egdes 1860 af hr

Gust. Dahlgren. — I *Bankekinds härad:* $^1/_2$ kr. *Böckestad,* tax. till 3180 rdr, komministersboställe; $1^1/_2$ ibm med utjord tax. till 8,640 rdr, är bondhemman. — I *Åkerbo härad: Kallerstad,* se den artikeln. — 3 *Torfvinge,* rusthåll, tax. till 13,400 rdr, har tre egare; $^1/_4$ ibm, immediate, tax. till 1,110 rdr eges af rådman Lönnberg i Linköping. — $2^1/_2$ *Råberga,* rusthåll, tax. till 16,230 rdr, eges af hofrättsnotarien Svante Bergström, 1 mant. fr. ibm. tax. till 5370 rdr, lyder under Gerstorp i Kaga socken. — 1 mant. *Kjöpetorp,* $^1/_2$ *Råberga,* tax. till 26,390 rdr, äro hospitalshemman. — Lägenheterna Åkersberg, Stångebro eller Nedra Ladugårdsbacken m. fl. tax. till 19,660 rdr. — Minsta brukningsdelen är $^1/_4$ Mörtlösa, tax. till 780 rdr. — Adress: Linköping.

**Lars S:t,** Källa. Flera källor i riket äro uppkallade till åminnelse af den helige Laurentius, en kristen lärare i Rom i kejsar Valeriani tid, som led martyrdöden för sin tro, och om hvilken berättas, att, då han en stund legat öfver elden, han skall sagt till kejsaren, som sjelf ville åskåda hans plågor: »Nu tyckes mig den ena sidan vara nog stekt, tag utaf den och ät, medan den andra åt dig tillredes!» — Sålunda skall han hafva tåligt aflidit, den 10 Aug. prisande Gud; och har alltsedan denna dag firats *S:t Lars' messa.* Bland de med S:t Lars'-namnet uppkallade källor må nämnas en i *Edåsa* socken, se den artikeln; en i *Millesvik* socken i Wärmland samt i Dalby och i Kraftskyrkan under domkyrkan i Lund. I bilderverk och å taflor samt å runstafven utmärkes S:t Laurentius med ett halster.

**Larsansjö** eller *Lisjö.* Bruks- och landtegendom uti Munktorps socken, Snäfringe härad af Westerås län, består af Larsansjö stångjernsbruk och Lisjö säteri. Det förra är anlagdt år 1747 på Lisjö säteris egor af kammarrådet L. J. Adlerstedt och privilegierades för 2 härdar med 1 stångjernshammare till 912 *Skℓℓ* årligt smide, men numera för 1 härd med oinskränkt smidesrätt. Åbyggnaden, uppförd i senare åren, är dels af sten, dels af trä, och i öfra våningen finnes en kyrka, der predikan hålles en gång i månaden. Bruket har tillräcklig skog; tillverkningen för år 1859 var 353 *Skℓℓ* 12 *Lℓℓ* 7 *ℓℓ* stångjern. Lisjö säteri af 1 mant., med 2 mant. rå och rör, 1 mant. frälse, tax. till 38,700 rdr, utgör med underlydande $3^1/_4$ mant. Hemlinge qvarn samt jernbruket, ett gods, tax. till 74,325 rdr rmt. Riksrådet, friherre Christer Horn utbytte Lisjö gård 1674 från kronan, emot hemman i Bergs och Säby socknar; försåldes af arfvingarne till landshöfdingen, baron Jon Cedercreutz. År 1741 tillföll egendomen genom köp hofjunkaren C. J. Falkenberg (död 1811, 96 år gammal, i Jakobstad i Finland), som försålde den samma år till förutnämda kammarråd L. J. Adlerstedt, den siste af ätten, hvilken begynte med hans fader, kammarrådet Carl Banck, adlad Adlerstedt, härstammande i tredje led från en förmögen bonde i Småland, vid namn Måns; år 1751 försålde denne åter landtegendomen till presidenten, baron Erl. Broman, hvilken äfven s. å. afyttrade Lisjö till Archiatern N. Rosén von Rosenstein, som utgifvit flera lärda verk och handlingar, bland annat compendium anatomicum samt rön om maskar, för hvilket sednare han belönades med Sparreska jettonen af guld. Egendomen såldes efter dennes död 1773 till brukspatron Werner Groen, ärfdes 1803 af hans son bergsrådet A. H. Groen. År 1860 var brukspatron Zethelius egare jemte medintressenter i Surahammars bruk. — Gården, med utmärkt vacker belägenhet mellan norra och södra Lisjöarne, bebyggdes 1819 med en stor och prydlig mangårdsbyggnad; dessutom finnas här 4 flyglar, samt ladugård af sten m. m.; ansenlig trädgård finnes. Till godset hörer vidsträckt skog och betesmark samt fiske uti Lisjön, Norrsjön, Wågsjön och Öjebjörkssjön och Gryten, alla belägna här omkring.

**Larsbo.** Jernbruk i Söderberkes socken, Westerbergslags fögderi af Falu län, beläget i vattendraget mellan sjöarna Jörken och Norra Barken, är anlagdt år 1592 för 3 härdar med 2133 *Skℓℓ* privilegieradt smide; tillhörde då Carl Jedeur, en af de Valloner, som under Carl IX:s regering inkallades från Frankrike. I fjerde led från honom härstammar domprosten och riksdagsmannen under åren 1800, 1809, 1810 och 1812 Thomas Jedeur. Bruket tillhörde 1689 assessor J. Funks enka. År 1708 emottog bergsrådet Jacob Tersmeden, adlad

1751, förvaltningen af bruket och blef deraf egare 1722. Han förordnades under ryska kriget att föra befälet öfver allmogen i Norrberkes, Söderberkes, och Grangärdes socknar, hvilken till landets försvar inrullerades och öfvades i vapen; han upphandlade på egen bekostnad gevär åt Söderberkes allmoge. Om honom säges vidare, att han öfversatte gudliga böcker från engelskan; var mycket berest, besåg de sachsiska bergverken 1706 samt var en glad välgörare, en tillförlitlig vän och en frikostig husbonde. Han dog här 1752. Bruket har alltsedan förblifvit inom slägten; eges för närvarande af ett bolag med löjtn. W. R. Tersmeden till disponent. — Bruket har nu oinskränkt smides- och vågföringsrätt för 6 härdar, deraf 2 vid Saxe, och blåsningsrätt å Morhytte bergsmansmasugn; tillverkningen uppgick 1859 till 3,394 *Sk℔.* 16 *L℔.* stångjern. Tillhörande landtegendom utgöres af *Larsbo* bruksgård $^5/_8$ mant., med $^3/_8$ mant. sk. under eget bruk, tax. till 11,250 rdr, $5\frac{83}{210}$ mant. sk., som brukas af kolare; $\frac{3}{168}$ mant. i *Kybackån,* $^5/_{32}$ mant. i Westerbyhytte, 1 tullmjölqvarn med 3 par stenar, såg och hälften i Westerbyhytte tegelbruk; alltsammans tax. till 274,274$^1/_2$ rdr rmt, inberäknadt tillverkningen. Tillräcklig skog finnes. — I hemmanet Larsbo eger en åbo $\frac{249}{3456}$ mant.

**Larum.** Indraget militiæ-boställe uti Dalhems socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, af 2 mant., är nu bortarrenderadt för kronans räkning och tax. med sågqvarn till 14,625 rdr rmt. Räntan för Larums qvarn med 2 par grof- och ett par siktmäldsstenar är d. 21 Dec. 1858 fastställd till 71 rdr 47,6 öre rmt. Två kaptener Pauli, far och son, hafva skrifvit sig till Larum; den sistnämndes maka dog här 1813. På hemmanets egor äro ödelagda koppargrufvor.

**Lasjö** bruk, se Bjurfors. Frälsehemmanet *Lasjö,* 2 mant., tax. till 23,100 rdr, lyder under Ramnäs och Forss bruk, hälften till hvartdera.

**Laske.** Härad i Westergötland och Skaraborgs län, omgifves i vester af Skånings och Wilske härader, mot hvilka ån Lidan är gränsskilnaden, i vester af Barne härad och i söder af Elfsborgs län, samt intager en jordrymd af 43,277 tunnl. (61,792 tunnl. efter Forssell) fast land, hvaraf 10,090 odlad jord och 2907 naturlig äng. Häradet innefattar 7 socknar: *Larf, Längjum, Tråfva, Wässby, Lundby, Wedum* och *Bitterna,* med $146\frac{31}{32}$ mant., taxerade 1860 till 687,570 rdr rmt, 41 lägenheter, tax. till 5360 rdr, 11 qvarnar och sågar till 11,200 rdr rmt. Folkmängden, som år 1805 var 3806, uppgick 1860 till 6494 personer. Bron, som går öfver Lidan, byggdes först af sten af biskopen i Skara, Bengt Hin Gode. Laske härad hörer till Skara fögderi och Höjentorps domsaga med tingsställe uti Onsjö i Larfs socken.

**Lassbo.** By uti Hedemora socken af Näsgårds fögderi och Fahlu län, med en helsobrunn, belägen $^1/_4$ mil från staden, och som är först upptagen 1709 i landshöfdingen och archiatern Hjärnes tid, sedermera år 1765 åter begagnad och på 1820talet mycket besökt, men begagnas nu mer endast af ortens befolkning, sedan närbelägna Sätra helsobrunn vunnit allmänhetens förtroende. Den större byggnaden, uppförd här af ett bolag, är äfvenledes, sedan brunnen kommit i enskildas händer, förfallen. Trädplanteringar finnas utanför brunnshuset. I byn bodde 1860: 8 bönder och 57 inb.; tax.värdet var 7933 rdr rmt.

**Lassåna, Stora.** Bruks- och landtegendom uti Bodarne socken af Grimstens härad och Örebro län, belägen $6^1/_8$ mil från Örebro, 2 mil från Askersund och $^1/_8$ mil söder om Laxå eller L:a Lassåna bruk, under hvilken artikel vi finna Lassåna bruk vara uppbygdt 1637 af Anton Boy, och hafva utgjort en del af von »*Boyska verken.*» År 1767 uppgifves kammarherre Uggla och kapten Wennerstedt såsom egare, år 1777 blef generalmajor F. W. Wrangel egare af både *Stora* och *Lilla Lassåna* bruk, efter honom brukspatron Strokirck; sedermera synes egendomen åter hafva blifvit delad och kammarherre Steuch blifvit egare af Stora Lassåna. Närvarande egare äro grosshandlanden C. F. Pauli, som är disponent, brukspatron M. Steuch, grefvinnan Augusta Lewenhaupt (född Piper) och baron C. von Rosen, med $^1/_4$ hvardera.

Stora Lassåna bruk består af 5 härdar med oinskränkt tillverkningsrätt, 2:ne spikhamrar för 1 stock; i en särskild smedja är 1 knipphammare med sin ässja; tillverkningen 1859 uppgick till 2,186 skepp. 7 lisp. 5 skålp. stångjern samt 70 skepp. ämnesjern. Landtegendomen består af 1 $^1/_2$ mant. bergsfrälse Lassåna gård med underliggande 5 mtl frälse inom Bodarne samt 14 $\frac{1073}{1320}$ mtl, belägna i Askersunds, Wiby och Snaflunda socknar; uti sistnämnda ligger *Kårbergs* hammare, privil. år 1666 och nu lagd under Lassåna bruk. Arealen utgöres af 634 tunnl. åker, 3,515 tunnl. äng, 15,741 tunnl. skog, hag- och utmark. Hela godsets taxeringsvärde år 1860 var cirka 225,000 rdr rmt. Utsädet vid Lassåna under eget bruk är 5 t:r råg, 30 t:r hafra samt något potates. — Sjelfva manbyggnaden utvisar en mycket hög ålder, med flyglar, afsatser och utbyggnader; i synnerhet af märkvärdighet var denna byggnad, innan kammarherre Steuch under sin egotid anstälde en total reparation, hvarvid äfven förstördes (moderniserades) den s. k. *Kungskammaren*, uti hvilken alla regerande konungar från och med kon. Carl XI bott under resor genom landet; Carl XII likvisst icke annorledes än som död, då hans lik fördes från Norge till Stockholm. Kronprinsen Carl August var den siste, som der haft nattläger. Ett S:t Antonii munkkloster skall först varit beläget vid Stora Lassåna och sedermera blifvit flyttadt till Ramundaboda. Adress: Ramundaboda.

**Latorps** Alunbruk, se Beata-Christina. Verkets produktion 1860 var 2,250 t:r. Alunkokningen sker med skiffersten, som innehåller svafvel och olja, i stället för ved. Detta verk har en längre tid haft att kämpa emot en dålig konjunktur, i följd hvaraf hälften varit nedlagd allt sedan år 1854, och drifves nu endast med 5 pannor; en svår eldsvåda öfvergick äfvenledes verket år 1859 och medtog flera års afkastning. Alunverket, taxeradt 1860 till 30,000 rdr rmt och med kalkugn, väderqvarn med cementstamp samt en landtegendom af 2 mantal Latorp, till 66,540 rdr rmt, eges af brukspatron Henrik Dugge. Vid verket bodde 1860: 380 personer.

**Lau**. Annex-socken till Nährs pastorat, ligger uti Södra fögderiet af Wisby län, 4 $^3/_4$ mil s. s. o. från Wisby, vid hafvet och 40 fot högt öfver detsamma, samt omfattar en areal af 4,837 tunnl., hvaraf 440 äro insjöar. Marken är ojemn och backig, österut åt hafssidan bergig. Rådande jordmånen är sand med ör eller s. k. klappersten. Skog finnes till behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 378 och 1860 af 512 personer, består af 11 $^3/_8$ mtl. skatte, $^5/_8$ krono, taxerade jemte 3 lägenher, 2 qvarnar till 64,430 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är byggd 1122 och helt och hållet från grundmuren till taklisten uppförd af stora, efter ett mått släthuggna stenar.

Här finnes följande byar och gårdar m. m.: $^5/_8$ mtl i *Lau*, annexhemman till prestgården; $^3/_4$ *Bjerges;* $^3/_8$ *Hullbjens;* 1 *Mattsarfve;* $^5/_8$ *Gumbalds;* $^3/_8$ *Botbede;* $^1/_2$ *Smitts;* $^7/_8$ *Hallsarfve;* 1 $^5/_8$ *Koparfve;* $^3/_4$ *Sunnankyrka;* $^1/_4$ *Gannor;* $^5/_8$ *Bothels;* $^1/_4$ *Anderse;* $^1/_2$ *Hemmor;* $^1/_8$ *Liffrede;* $^1/_8$ *Husarfve;* $^5/_8$ *Bönde;* största egendomen utgöres af $^1/_8$ *Gogs* $^9/_{32}$ *Snosarfve* $^5/_{32}$ *Tie,* tax. till 3,040 rdr rmt; minsta brukningsdelen $^1/_{32}$ *Snosarfve,* tax. till 150 rdr. Laus 3:ne holmar, tax. till 6000 rdr, egas af landtbrukare Häggs arfvingar. Här finnes landthamnen *Lausvik.* Adress: Wisby.

**Lavröd**. (*Lafröd*). Ett utsockne fr. hemman af $^1/_8$ mtl, sedan 1786, förut skattlagdt till $^1/_4$ mtl, är beläget uti Bosarps socken, Onsjö härad af Malmöhus län, och har sedan längre tider lydt under Trollenäs säteri. Här bodde i början på 1700-talet jordbrukaren och skogvaktaren Sven Paulsson, hvars son var prosten mag. Paul Klinteberg, stamfader för denna adliga och friherrliga ätt, hvaraf må nämnas berörde prosts söner Fredrik och Wilhelm, den förre utmärkt såsom skeppsbyggmästare, död 1812, och den sednare känd såsom en driftig och skicklig domare, sedermera landshöfding i Malmöhus län, död 1829. Han förordnades 1806 till ledamot i en kommitté till utarbetande af en lagsamling för de Tyska staterna.

**Laxarby**. Annex-socken till Hesselskogs pastorat, ligger uti Wedbo härad af Elfsborgs län, på Dal, 2 $^1/_2$ mil vester från Åmål — vid 320 fots höjd öfver hafvet — och omfattar med en längd af något öfver 2 $^1/_4$ och en bredd af nära 1 $^1/_4$ mil en areal af 42,560 tunnland, hvaraf delar af sjöarne Lax-

sjön, Svärdlången, Ö. Silen, Dalsjön, Ommeln, Edslan, äfvensom hela Limmen, Ö. och V. Solsjöarne jemte åtminstone 74 mindre vattensamlingar eller kärn, upptaga 6,087 tunnl. Största vattendraget är Billingeströmmen i gränsen mot Steneby socken, dernäst Skåpforsen. Socknen, som är en fjellbygd, med dalar och mindre tägter, beboddes år 1805 af 1,422 och 1862 af 2,563 personer, består af $12^{1}/_{8}$ mant. skatte, $11\ ^{3}/_{8}$ mtl frälse, och taxerades 1860 till 287,700 rdr, deraf 236,100 rdr för hemmanen, 34,650 rdr för 11 qvarnar och 4 sågar, 16,000 rdr för 8 lägenheter och frälseräntor. Kyrkan, belägen $^{7}/_{10}$ mil från moderkyrkan, byggdes 1759 i kors af trä med sakristia, men utan torn; i trakten omkring henne är mycken skog huggen, så att de nakna fjellknölarne framstå här i hela sin storhet. Skrefs i äldre tider *Laxarbygda*, såsom orten ännu af allmogen ofta benämnes. Inbyggarne kallas *Laxongane*. Sedan socknen i Gustaf Wasas tid blifvit beröfvad det af henne under medeltiden bekostade hemmanet *Stommen*, beläget vid kyrkan, har man i mer än 300 år saknat lägenhet till prestbol. För att afhjelpa denna brist, gafs vid pastoratsstämman den 3 Febr. 1850, der beslut skulle fattas om anskaffandet af en af behofvet länge högt påkallad enskild prest för denna vidsträckta och folkrika socken, utaf kyrkoherden prosten Nils Kihlgren till boställsinköp 1,500 rdr och af egaren till säteriet *Bågen*, Anders Olsson i Grättved, 750 rdr rmt. Förste predikanten härstädes blef Malkom Napoleon Wener, som tillträdde sysslan d. 1 Mars 1851. För fattiga barns undervisning vid Billingsfors bruks skola ifrån denna och Steneby socken gaf brukspatronen Carl Fr. Uggla år 1826 en summa af 6000 rdr rmt, hvars årliga ränta skulle användas för nämnda ändamål. Socknen har för öfrigt ambulatorisk skola, der år 1862: 209 barn undervisades af en examinerad och en oexaminerad lärare, medan 85 barn undervisades i hemmet. Till skolan hörer ett planteringsland af 200 qvadratalnars ytvidd. Inbyggarne i orten beskrifvas såsom naturligt fromma och enfaldiga, hvadan ock mycken vidskepelse ännu är rådande bland dem. Vid *Skåpfors* går en väg söder ut till Billingen.

Af gårdar må nämnas: 1 skatte *Backa*, tax. till 17,600 rdr, med 16 åboer, hörde 1480 till domprosteriet i Skara; $^{1}/_{2}$ sk. *Kroken*, tax. till 3,980 rdr, en åbo; $^{5}/_{6}$ sk. *Närsidan*, tax. till 7,050 rdr, en åbo; $^{5}/_{8}$ sk. *Stommen*, tax. till 3,890 rdr, 5 åboer; $^{1}/_{2}$ sk. *Bodane* med 6 åboer; 1 *Gräfva* med 14 åboer, 1 *Hedan* med 22 åboer; 1 *Gålsjö* med 11 åboer; 1 *Solvik* med 20 åboer. — Enda säteriet är 1 mantal *Bågen*, tax. med 2 qvarnar till 14,400 rdr rmt, egdes 1563 af fru Karin på Dingelvik, 1577 af Måns Nilsson på Bro, 1664 var det Jöns Svinhufvuds sätesgård, 1681 af fru Beata Gyllensvärd, benämnes då Bågenholm och föres under titeln gammal sätesgård. Egdes till 1790 af kontraktsprosten, doktor Anders Sörström i Hesselskog; 1809 af Carl Fr. Uggla; 1850 och ännu af Anders Olsson i Grättved. — $^{1}/_{24}$ i *Bottnarne*, $^{1}/_{8}$ *Kölen*, $^{1}/_{8}$ *Furunäs*, $^{1}/_{16}$ i Dahlen samt räntan af 1 mantal Solvik, tillsammans tax. till 6,600 rdr, eges af brukspatron C. Uggla. — $\frac{25}{192}$ mantal i *Bodane* med qvarn, $^{1}/_{8}$ i *Kroken* med qvarn, $\frac{31}{48}$ i *Galthögen* med del i qvarn, $^{1}/_{2}$ mantal i *Flatebyn, Skåpafors* finbladiga såg med 2 ramar och qvarn (tax. till 13,800 rdr) samt frälseräntor, alltsammans tax. till 32,990 rdr rmt, eges af brukspatron Wærns sterbhus på Baldersnäs. — 1 mantal *Skåpenäs*, $^{1}/_{2}$ *Hedane*, $^{1}/_{8}$ Ösan (Billingsholm), $^{1}/_{6}$ i Knösteviken, $^{5}/_{24}$ mantal i *Galthögen* med del i qvarn, alltsammans taxeradt till 17,470 rdr, lyda till Billingsfors bruk. — Nuvarande kyrkoherden Kihlgren eger frälseräntan af $2\ ^{7}/_{36}$ mant., tax. till 4,500 rdr rmt. Forsbacka bruksbolag eger frälseräntan af $3\ ^{3}/_{24}$ mantal, tax. för bevillning till 7,650 rdr rmt. — Adress: Åmål.

**Laxbro.** By uti Ljusnarsbergs socken af Nya Kopparbergs härad och Örebro län med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas i nordost till Högfors $1\ ^{3}/_{8}$ mil — vägen erbjuder många herrliga utsigter öfver dalar med björkskogar; i sydvest till Juhlsjö (Hjulsjö) — äfvenledes här omvexla dalar och höjder med björkskog, sjöar och välbyggda gårdar; i sydost till Ramshyttan $2\ ^{1}/_{4}$ mil. Gården *Laxbro*, $^{6}/_{85}$ mant., som med $^{7}/_{680}$ mant. Stenbro, tax. till 3,300 rdr, eges af brukspatron N. Ericsson, är anlagd i gammal bergsmansstil af Michel Hindersson ifrån Linde och har bibehållits alltsedan af hans efterkommande, Ericsonska arfvingarne. I byn skall varit en koppargrufva, benämnd efter konung Gustaf III, som for dit ned i en malmtunna (v. Schuberts resa).

**Laxmans-Åkarp.** By uti Fjelie socken, Torna härad och Malmöhus län, om $^{2}/_{3}$ mant. skatte, $1\ ^{1}/_{3}$ mant. krono, 1 mant. frälse, beboddes 1860 af 153

personer. Skattehemmanet har 3 åboer, $^1/_3$ mant. krono, har varit profoss-, är nu kaptens-boställe, frälsehemmanet lyder under Trolleberg, det öfriga 1 mant. krono är ett akademiens i Lund præbende-hemman med säterifrihet, tax. till 15,000 rdr rmt; årliga utsädet är c:a 90 och afkastningen 700 tunnor. En med namnet Laxman, ur hvars biografi vi tillåta oss meddela ett utdrag, har donerat detta hemman till kanikerna i Lund.

År 1502, den 22 Junii, då rikets hofmästare, herr Påwel Laxman af Walden, gick ifrån Köpenhamns slott till Höjebrosträde, mötte honom tvenne herremän, Ebbe Strangesön och Björn Andersön, och då Laxman kom på Höjebro, stack den förstnämnde honom i bröstet med en dolk, den andre fullbordade mordet medelst ett värjstygn, derefter kastade mördarne honom i strömmen sägande. »Du heder Laxman; löb nu uti vandet som din art är.» — Konung Hans blef högeligen misstänkt såsom upphofsman till detta mord, emedan mördarne en längre tid uppehöllo sig i staden utan att tilltalas. Någon tid derefter lät Konungen anklaga den mördade herr Laxman för dom och rätt och lät allt hans gods indragas till kronan, af den orsak som domen förmäler: »Att herr Laxman haft hemliga stämplingar med rikets fiender», hvilket konungen tog på sin själs salighet, emedan bevis felade, änskönt ingen möda sparades för upptäckande af hemliga bref o. d. Konungen indrog äfven hustruns gods till kronan; men slutligen återfick hon Sandholt på Fyen, emedan hennes gods icke kunde vara förverkadt. Fastän konung Hans icke var pligtig ansvara för sin gerning utan för Gud Allsmägtig, lät han dock efter en tids förlopp domen stadfästas af kammarrätten. Det förljudes att konungen på sitt yttersta ångrat denna gerning och många gånger utropat: O Laxman! Laxman! — Herr Laxmans lik finnes begrafvet uti klostret till Helsingör. Han var en rik man, som samlat och köpt mycket gods, hvarföre han, som oftast händer, blef hatad och afundad; hade hans mördare icke känt konungens ogunst emot honom och begär till hans egendom, hade de troligen ej vågat afhända honom lifvet. — Herr Laxman egde fem sätesgårdar, nämligen: *Sandholt* och *Nielstrup* på Fyen, *Assarbo* på Seland, *Wallen* i Halland och *Åkarp* i Skåne samt dessutom 900 arfvegårdar och 14 qvarnar, af hvilka egendomar Laxman årligen hade uti inkomst 82 läster 25 pund korn, 8 läster mjöl, 7 ½ läster 1 ½ pund smör, 37 svin, 1,121 får och lamm, 300 gäss, 664 höns, 11 kor och 11 laxar, 1 läst salt samt 1,833 mark; dessutom hade han i pant *Sölfvitsborg* för 1300 mark, *Göingeholm* för 900 mark, förutan *bo* och *boskap*, som fanns på förenämnde sätesgårdar och på Sölfvitsborg. Uti *Köpenhamn*, *Helsingör*, *Malmö*, *Landskrona*, *Lund*, *Sölfvitsborg*, *Halmstad*, *Helsingborg* och *Faaborg* hade han en gård uti hvarje stad. Egde ett märsskepp och trenne smärre skepp.

**Laxå Jernbruk** *) i Bodarne socken och Grimstens härad af Örebro län, är beläget på sjelfva plateaun af den sedan Folkunga-ättens fejder bekanta stora skogen Tiveden, utgörande sydligaste delen af länet, 409 fot öfver hafvet, 2 mil från Askersund, 6 mil från Örebro och lika långt från Mariestad samt således ungefär midt emellan Stockholm och Götheborg; och går landsvägen emellan dessa båda städer alldeles förbi sjelfva mangården. Det har sitt namn af den lilla elf, Laxån, som drifver Bruket, och kommer från dess dammsjöar, Östra och Vestra Laxsjön, hvarifrån den, bildande många ännu obegagnade vattenfall, uttömmer sig i sjön Toften och utgör således början till den nedom Örebro i Hjelmaren utfallande Svartån. Hela »Tijvägen eller Tidevägen», som den fordom kallades, var en »kronones allmänning» tilldess *Rådmannen i Stockholm Anders Boij* der företog sina storartade Bruksanläggningar. Början gjorde han år 1639 med anläggning af, såsom det i offentliga handlingar för den tiden vanligen kallades: »en skjör Hammare», i Kårbergs ström i Snaflunda socken. Härigenom kom han i tillfälle till noggrann kännedom om orten vid sina för bruksdriften vid Kårberg nödiga färder genom den angränsande stora skogen Tiveden, den han fann vidsträckt, skogrik och genomskuren af tjenliga vattendrag samt icke utan anledningar till malmfyndigheter. Af honom uppgjordes troligen den plan till de stora bruksanläggningar, som *sonen Anton*, sedermera adlad *von Boij*, efter fadren fullföljde och fulländade. Desse voro: 1) *Markebäcks masugn*, 2) *Röfors hammare* med 2:ne härdar, 3) *Lassåna tvenne stångjernshamrar* med fyra härdar, 4) *En masugn på allmänningen*, benämnd Lassåna, 5) *Brattfors,- 1 hammare* med 2:ne härdar, 6) *Holms masugn*, 7) *Aspa och Algrena tvenne stångjernshamrar* med fyra härdar, 8) *Igelbäcks masugn*, 9) *Åboholms masugn med en hammare* och två härdar, 10) *Granviks masugn*, 11) *Forsviks tvenne hamrar* och fyra härdar, alla belägna på Tiveden och kän da under namn af von »Boijska verken.» För driften af alla dessa jernverk sökte

*) Meddeladt af med. dokt. V. Cassel.

och erhöll han privilegium på åtskilliga inom Hammars, Snaflunda och Askersunds socknar belägne jerngrufvor, såsom Degernäs, Nyhytte, Åmmes, Westerby och Garpa m. fl., af hvilka dock ingen numera i större skala bearbetas, emedan deras malmer dels äro oartade, dels fattiga och förande så trög bergart, att de anses ej väl löna smältas. Så betydliga anläggningar kunde ej utföras, än mindre derefter drifvas tillbörligen utan stora förlager, under ansträngd omtanke, tröttande mödor och oeftergiflig ihärdighet. Detta hindrade dock ej de kraftiga männen, att, midt under dessa timliga omsorger, tänka så väl på sitt eget, som alla de sinas andliga väl. Privilegium på anläggning af en kyrka i Bodarne socken, som förut tillhört Wiby församling, söktes och erhölls af Anders Henricsson Boij år 1647, och sonen Anton fick härvid, som vid de många andra anläggningarna, lägga sista handen 1688. Denna kyrka, som då fullbordades, är af trä; tak och väggar beklädda med spån. Ännu helt och hållet oskadd lemnad af de 174 åren, utgör hon ett vackert monument öfver sina ihärdiga och arbetssamma anläggare, hvilka under dess altare hvila ut efter en lång lefnad i arbete, mödor och på sistone — armod. — Anton von Boij, om han än någon gång njöt den rättmätiga tillfredsställelsen af att hafva till en idog och fruktbar trakt förvandlat en förut folktom och vild del af sitt fädernesland; om han äfven hade att glädja sig af sin konungs nåd, som i rikt mått lärer hafva varit honom beskärd; hade ändock den olyckan, att lefva i ett tidhvarf, öfver hvilket industriens morgon icke rätt klart kunde gry, till följd af de vacklande politiska förhållanden, som utmärkte början af 1700-talet. Vid den tidpunkt af sina arbeten, då han borde fått njuta frukterna af dem, då dessa storverk af en enskild industriidkare voro fullbordade och i full gång, beröfvades honom den lön derför, han så väl förtjent och så rättmätigt måhända ock väntat sig, genom de olyckliga, fäderneslandet sönderslitande krigen vid adertonde seklets början. Den financiella oreda, som då herrskade i Sverige, kunde icke annat än högst menligt inverka på all industriell rörelse, ja helt och hållet tillintetgöra den. Så äfven med Anton von Boij. Han nödgades vid sin lefnads afton till sina borgenärer afträda den egendom, hvars tillvaro var denne outtröttlige patriots eget verk, smärtsamt dervid erinrad om sanningen af sitt vid adelskapets emottagande antagna valspråk: »Non par fortuna labori.» — *Egare efter Anton von Boij* hafva varit: Generalmajoren baron Anders Lagercrona, tillträdde år 1717 Laxå, eller, som det då kallades, Lilla Lassåna bruk. Verksam och driftig, tillvägabragte han den vidlyftiga delningen von Boij'ska verken emellan, hvilken räckte i 30 år i anseende till de mångfaldiga undersökningar af de tid efter annan till de många bruken anslagna skogstrakterna af Tiveden, som den föranledde. Egendomen innehades sedermera af dess arfvingar, öfversten Anders Rud. Durietz, generalen J. A. Hamilton, öfversten And. Reinh. Wrangel och generalmajoren F. U. Wrangel, intilldess den sednare, hvilken hela egendomen omsider tillföll genom lösen 1771, försålde densamma år 1787 till brukspatronen Elias Strokirk på Ölsbo, som under sin egotid grundlade det oberoende och den soliditet, hvaruti egendomen nu befinnes. Till den ändan lät han uppmäta och på chartor lägga alla egendomens tillhörigheter; dels genom byte med angränsande, dels genom köp reglera och utvidga dess gränser; afskaffa de inrotade missbruk, som uppkommit tillföljd af egarens nästan beständiga frånvaro från egendomen; ordna en alldeles ny hushålls- och landtboordning samt ändteligen nybygga så väl bruk som underlydande bondhemman. Han dog 1811 och lemnade egendomen genom arfsrätt och lösen till sin måg, dispachören i Stockholm Carl Cassel, hvilken fortsatte hvad af svärfaderns påbörjade arbeten återstod ofullbordadt; sammanflyttade år 1821 Rö och Brattfors stångjernsbruk till det ställe, der Röfors bruk ifrån början låg, sedan han år 1812 fullbordat flyttningen till samma ställe af Holms masugn, som svärfadern redan kort före sin död påbörjat. Uppbyggde och uppodlade Laxå herregård, som förut, såsom belägen midt emellan

Rö och Brattforss stångjernsbruk, hade varit boställe åt inspektoren, åt hvilken han i dess ställe uppbyggde och uppodlade Åtorp, knappt $^{1}/_{8}$ mil från bruket eller ungefär midt emellan detsamma och dess dammsjö, Vestra Laxsjön. Efter hans död 1834 i Stockholm, derifrån han då ock ämnade flytta till sin nu färdiga nya bostad på Laxå, tillföll denna egendom hans efterlefvande enka, född Vivica Strokirk och barn. Egendomen sköttes i bolag, med enkefrun såsom disponent, till bruksårets 1840 ingång, hvarunder den tillökades genom inköpet af dertill gränsande berustade säteriet Ramsnäs med underlydande sågar, qvarnar, skogar och gods, då nuvarande disponenten och delegaren med. doctorn Victor Cassel öfvertog styrelsen af det hela. Sedan den tiden har bolaget fortgått med samma plan till egendomens consolidering, som brukspatron Elias Strokirk började, och derföre förökat egendomen genom diverse fastighets- och grufve-inköp, odlat och tidsenligt ordnat jordbruket så vid hufvudsom 3:ne ut-gårdar, der brukets hela spannmålsbehof, omkring 1,400 tunnor diverse säd, nu skördas; indelat 18,000 tunnl. af sina skogar till trakthuggning, hvaröfver ock fullständiga chartor, huggningsberäkningar och hushållsplaner likasom räkenskaper äro uppgjorde och strängt följde; ställt alla byggnader å bruk som gods, sågverk och qvarnar, i godt skick, samt i afseende på verkstädernas för jerntillverkningen construction äfven sökt följa med tiden; hvadan tillverkningen af stångjern nu blifvit uppdrifven vid brukets 4 härdar till c:a 5,500 *Skℓℓ*. Bruket består af *masugn* med *gasrostugn* och *valsverk* för malmens krossning; och blåses dervid allt för smidet erforderligt tackjern; *stångjernssmedja* med trenne ugnar och *ånghammare* för tackjernets smältning och styckettillverkningen på Lancashire-method; *vällugn* med trenne hammare för smältstyckenas vällning och uträckning. Bruksstämpeln ·D· är ännu densamma, som då bruket privilegierades år 1643. Malmen till denna tillverkning hemtas numera från Dalkarlsberg, Stribergs och Wickers grufvefält i Nora socken och Bergslag samt Hesselkulla och Sanna odalgrufvor i Wintrosa socken och Lekebergs bergslag. Uti alla dessa grufvor är bruket delegare, och är afståndet från de förra omkring 6 mil och från de sednare omkring 5 mil; kunnandes ingen malm ifrån Nora-grufvorna, derifrån ungefär $^{4}/_{5}$ begagnas, till bruket fraktas utan på vinterföre, då sjöar och kärr äro farbara; hvarföre förlag af malm för ett år åtminstone vid bruket är nästan alldeles nödvändigt. Brukets effecter utföras öfver Askersund och Göteborg. Bolaget utgöres numera endast af två personer. — *Laxå gård* består af $^{3}/_{4}$ mant. ($^{1}/_{4}$ mant. i mantals- och tax.längderna) och är likasom nästan hela godset af bergsfrälse natur; egendomens sammanräknade hemmantal utgör $24^{3}/_{8}$ m:tl, och dess areal 30,000 tunnl. eller 168,000 qvadratrefvar, hvilka äro belägne inom Bodarne, Askersunds, Snaflunda, Wiby, Kräcklinge, Kumla och Gellersta socknar af Örebro län och Tiveds samt Finnerödja af Skaraborgs län. Taxeringsvärdet för egendomarna i Örebro län uppgifves till 284,000 rdr rmt. De hufvudsakligaste privilegierne för dessa verk, som numera äro på ett ställe sammanbyggda under namn af Laxå bruk, äro af 1643, 1648, 1665, 1671 och 1679. I privilegierna äro bestämda vissa frihetsår, gemenligen sex, från skatt till kronan; hvarjemte äfven frihet från utskrifning beviljades för allt bruksfolket.

**Laxå,** Jernvägsstation på Vestra stambanan, belägen 21,3 mil från Stockholm samt 21,4 mil Göteborg, strax invid ån och bruket af samma namn. Närmaste station i öster är *Wretstorps* 1,4 mil; till Porla helsobrunn har man 1 mil. Från Laxå station fortlöper banan åt vester, utan att några större arbeten förekomma, genom den för öfrigt skogbeväxta och sterila trakten. Till venster synes Ramundeboda gamla kyrka med sjön och gästgifvaregården af samma namn. Söder om Ramundeboda vidgar sig åt höger utsigten öfver den stora sjön Skagern, och i den mellan jernvägen samt nämnde sjö liggande dalen framträda Finnerödja kyrka och Skagersholms bruk, hvarefter, sedan tåget passerat öfra ändan af dalen, detsammma framkommer, efter 1,3 mils väg, till Finnerödja station.

**Laxsjö Masugn.** Belägen i Stora Tuna socken af Fahlu län, på gränsen till Grangärdes socken, vid ett vattendrag, som utfaller i sjön Wessman, 5 mil ifrån Fahlun, 4 mil ifrån Säther och 3 mil ifrån Smedjebacken, allt vintertiden. Sommartiden finnes väg endast till allmänna landsvägen vid Grangärdes kyrka, $1^1/_4$ mil. Masugnen är till sin första anläggning mycket gammal, skattlades år 1666 och har flere gånger ombytt egare samt eges för närvarande af Forssbacka bruksegare, generalen af Nordin, samt Fahlu bergslag, till hälften hvardera. Fahlu bergslag köpte hälften i Laxsjön tillsammans med Limå bruk år 1855, se härom Limå. Består nu af masugn med 2 formar, gasrostugn, krossverk m. m. Laxsjö, $2\frac{1071}{1664}$ mant. skatte, med en egorymd af 7,804 tunnl., hvaraf 106 åker, 6,345 skog och utmark, 220 tunnl. vatten, taxeras till circa 15,000 rdr. Malmerna hemtas ifrån egna grufvor i Tuna Hästberg på endast $^1/_2$mils afstånd från masugnen, och tackjernstillverkningen har i medeltal årligen varit omkring 6000 skepp. Tionde-tackjernet var 1859: 80 skepp. 1 lisp. eller 366 centner 29 skålp., som utgjorde i penningar 860 rdr 8 öre; onera uppgå till circa 1,350 rdr. Vid masugnen bo circa 166 personer. Tackjernet har förut försändts för Forssbacka räkning landvägen till Forssbacka bruk samt för Fahlu bergslags räkning till Noraå bruk i Tuna socken och Limå bruk i Leksands socken; men genom Gefle-Dala jernväg har troligen förändring inträffat i den hittills varande tackjernstransporten för Forssbacka räkning.

**Laås,** *Ladås.* Ett mantal säteri uti Eriksbergs socken af Geseneds härad och Elfsborgs län, väl beläget vid ån Lidan och omgifvet af löfskog, har manbyggnad med fyra flyglar och stor trädgård. Gården kallades fordom Ladusa och tros vara stamort för Bondeätten. Med visshet vet man den hafva hört under Källeryds kungsgård, då den var kon. Gustaf I:s arf och eget, tills den under k. Gustaf II Adolf donerades till en Skytte; efter att sedermera åtskilliga gånger hafva ombytt egare, köptes den 1652 till säteri af Sven Uggla för 62 daler 6 öre s:mt; egdes 1816 af kapten Monthan, 1857 och 1860 jemte $^1/_2$ mantal Hagared af hr O. Ekman; taxeringsvärdet för det hela var 12,100 rdr rmt.

**Leaby.** Gästgifvaregård i Skaraborgs län och Slöta församling, hvarifrån skjutsas till *Falköping* i n. v., $^5/_8$ mil (på denna väg öfverfares sjelfva sluttningen af Ålleberg);

| | | | |
|---|---|---|---|
| till | *Dimbo* i n. o. . . . . . | $1^1/_4$ | mil |
| » | *Thorbjörnstorp* n. v. . . | 1 | » |
| » | *Slättäng* i s. o. . . . . . | $1^3/_4$ | » |
| » | *Trädet* i s. s. v. . . . . . | $1^3/_4$ | » |
| » | *Sörby* s. v. . . . . . . | $1^1/_4$ | » |
| » | *Kyrketorp* n. o. . . . . | $1^1/_2$ | » |
| » | *Kråkeryd* s. s. o. . . . | $1^1/_2$ | » |

Icke långt från gästgifvaregården och i närheten af Ålleberg ligger helt nära vägen en ganska ansenlig jordhög, hvarå förekomma tydliga lemningar efter en halfkorsgraf, hvars lång- och förhus bestått af sandstenshällar, af hvilka dock de flesta blifvit bortförda. Kyrkan, som här i forntiden funnits, skall varit en bland de större kyrkor. Af lemningarne tror man sig finna, att hon varit 27 alnar lång och 16 alnar bred.

**Le** *Stora.* Den betydligaste sjön på Dalsland, som äfven går in åt Norge och skiljer Wärmland från detta rike. Inom Dalsland sträcker sig sjön ända till gränsen för landskapets bergsbygd. Den är 6 mil lång, men der den är bredast är det blott $^3/_4$ mil mellan stränderna. Sydligaste delen är omgifven af de vackraste trakter. Sjön har sitt utlopp till Leången åt Wenern. Vattenhöjden 162,8 fot.

**Ledberg.** Annex-socken till Björkebergs pastorat, är belägen uti Walkebo härad af Linköpings län, 1 mil n. v. från Linköping — vid 150 fots höjd öfver hafvet — till en ringa del på Svartåns norra sida, för öfrigt söder derom, på ömse sidor om den deri utfallande Lillån, och omgifves i norr af Flistad och Wreta, i öster och sydost af Kärna, i sydvest af Rappestad, i vester af Björkeberg; upptager på $^1/_2$ mils längd med $^1/_4$ till $^3/_8$ mils bredd en areal af 0,137 qvadrat mil (efter Hahr) 0,104 (efter Tham). Stränderna af Lillån, kommande söderifrån och rinnande norrut, samt af Svartån med rigtning mot öster och sydost, äfvensom öfverhufvud hela socknen utgöra en slätt, dock ej

utan låga backar, här och der med kalkgrund. Rådande jordmåner äro lera, dungjord och ör. Åkerns vidd är relativt betydligare än ängens och betesmarkens; skog växer blott obetydligt. Hufvudnäringen är åkerbruk med någon boskapsskötsel och bränvinsbränning. På hemmanet Kongsqvarns egor i ett berg, kalladt Röda Hällarne, har under året 1862 en silfver- och koppargrufva blifvit funnen af mjölnaren Hultgren. I grufvan är redan arbete börjadt, och hon tyckes blifva mer malmrik, desto djupare man kommer. Socknen, som år 1750 beboddes af 263, år 1806 af 388 och 1860 af 479 personer, består af $10^1/_4$ mantal skatte, $1^3/_4$ mantal krono, $3^1/_4$ mantal frälse, taxerade 1861 jemte qvarnar och sågar (21,500 rdr) till 135,760 rdr rmt. — *Ledeberg* nämnes under katholska tiden, åtminstone omkr. 1500; har sedermera varit annex. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är mycket gammal, byggd af kalksten, försedd med torn 1745; altartaflan är af gammalt träsnitt. Sockenbibliothek finnes. Af fornlemningar omtalas en runsten i kyrkan, en vid Kärrsjö, en ansenlig grafhög vid kyrkan, ifrån hvilken 24 kringliggande kyrkor skola kunna räknas.

Af socknens gårdar hafva under katholska tiden 5 hört under kyrkor och præbenden, 2 under kloster, af 22 enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet har adeln innehaft ungefär halfva antalet. De ligga dels i byar, dels mera för sig, och tillhöra till större delen ståndspersoner eller förmögnare bönder. Större gårdar äro: 1 frälsesäteri *Kärrsjö*, tax. med qvarn och såg till 11,250 rdr, egdes 1861 jemte $^1/_4$ skatte Kongsqvarn med ålfiske, tax. till 4,730 rdr, af kassör Daniel Egnell; säteriet hörde 1852 jemte $^1/_2$ frälse *Sibbarp* under Ljung och har fordom innehafts af öfverste Johan Dufva, som vid reduktionen utbytte det till kronan; var sedermera ryttmästareboställe, tills det i sednaste tiden lemnades åt egaren af Ljungs fideikommiss i utbyte mot jord, som blifvit afstådd till kanalen; Sibbarp har tillhört slägten Gyllenadler 1686 och 1726. Kongsqvarn har tillhört slägten Spens omkr. 1700. — 1 mant. skatte *Åbylund*, förut Lårbo, tax. till 9,750 rdr, har tillhört åtminstone sedan 1852 jemte 1 norra *Lårbo*, $^1/_3$ frälse *Löth*, 1 skatte *Ledberg*, Anders Nilsson. — *Kränge* qvarn och såg, tax. till 10,250 rdr rmt. — 1 skatte *Tomta*, tax. till 12,230 rdr. — $^3/_4$ frälse $^1/_4$ skatte *Olstorp*, tax. till 7,500 rdr; köptes 1640 af Hans Mårtenson Garf, innehades af arfvingarne till 1680 under säterifrihet med Ålåckra, tillhörde 1700 Nils Persson Körning, har lydt sedan 1850 under Tholeforss i Kärna. — $^1/_2$ mantal *Ledberg* f. d. Muren, tax. till 4,050 rdr, är komministersboställe. — 1 *Ledberg* Öfra *Bossg.* fanjunkareboställe; $^1/_4$ *Ledberg*, f. d. korporalboställe. — Adress: Linköping.

**Leddemåla** (i 1825 års jordebok), *Ledamålen*. Ett mantal frälsesäteri uti Torpa socken, Ydre härad och Linköpings län, har varit klosterhemman, utbyttes från kronan 1662 af Clas Rosenholtz, kom genom gifte till öfverstelöjtnant M. G. Sparrman, tillhörde såsom frälse hans son kommendören Sparrman och genom köp hans systrar, 1786 Reuser och Ekner, 1818 kapt. A. L. Tigersköld, 1825 f. d. fältväbel Svante Björkdahl, 1852 två bönder.

**Ledinge**. Fyra mantal frälsesäteri uti Knifsta socken af Erlinghundra härad och Stockholms län, med $^1/_2$ mant. frälsesäteri Ledingnäs, och 1 mant. rå och rör Ledinge, utgörande en egendom, belägen $6^1/_2$ mil från Stockholm, $1^5/_8$ mil från Norrtelje samt $1^1/_2$ mil från lastageplats vid Saltsjön. Sjelfva Ledinge är nu bebygdt med en 2 våningars mangårdsbyggnad, som ligger något högt, omgifven af träd och trädgård, dock så att ej utsigten på 2:ne sidor hindras öfver den strax nedanför belägna, af löfskog med omvexlande höjder och odlade fält samt flera herregårdar omgifna och med flera holmar försedda utmärkt vackra insjön Walloxen. En vacker trädgård och park följer sjön åt ena sidan och fortsättes af löfskogar till Ledingnäs, som förr varit sätesgården, då sjelfva Ledinge blott var en bondby under Ledingnäs. Detta sednare, hvars belägenhet vid nämnda sjö är ganska vacker, var på 1600-talet bebygdt med ett stort hus och torn, hvaraf grunden ännu finnes qvar, äfvensom en trädgård med mycket gamla frukträd och nu förvildade förr der odlade trädgårdsblommor.

År 1555 finnes Ledinge antecknadt som gammalt frälse, har jemte Ledingnäs från slutet af 1500 inpå 1600-talet tillhört slägten Kafle, hvaraf må nämnas Erland K., ståthållare på Elfsborgs slott 1593, sonsonen Erland, vice-president i Göta hofrätt, död 1678 och begrafven i socknens kyrka. År 1695 såldes egendomen af Bengt Kafles arfvingar till kansli-presidenten, grefve Nils

Gyldenstolpe, död 1709. Han var en utmärkt skicklig och lycklig diplomat, dertill han redan i unga åren begagnades, samt förvärfvade sig och förtjenade konungarne Carl XI:s och Carl XII:s synnerliga ynnest. Säterierna tillföllo sedermera, jemte Noor och flera egendomar, riksrådet friherre Carl Hermelin (död 1789), försåldes 1807 till dåvarande kanslirådet, sedermera hofmarskalken friherre G. Paijkull, hvarefter det i arf tillfallit kammarherren C. S. Paijkull, närvarande egaren. Under Knifsta socken finnes omnämndt en sägen, huru en gård räddades undan en på 1300-talet hela Ledinge by förhärjande eldsvåda.

Ledinge är bland de gårdar, som under sednare 20 à 30 åren omnämnas för nya odlingsföretag och för tillämpning af förbättrade brukningsmethoder eller redskap. Egorna äro omkring 450 tunnl. åker och äng samt circa 1,600 tunnl. skog och ängar. Åkerjorden består af lera, och lermylla, en mindre del sandblandad en ringa del sandig. Utsädet, som för år 1815 uppgafs till 40 tunnor, är nu omkring 71 t:r säd samt 40 t:r potates, 100 skålp. klöfverfrö samt något vicker och rofvor. Genom cirkulation, efter beräkning af 75 års återväxt, antagas omkring 3 à 400 famnar barrved kunna årligen afverkas. Vid egendomen finnes ett tegelbruk (tax. till 7,110 rdr), en väderqvarn med 2 par stenar; hela tax.värdet år 1861 var 61,250 rdr rmt, hvaraf 40,500 rdr för sjelfva säteriet. Egendomen sköttes hufvudsakligen med jordtorpare. Ny ladugård är uppförd under året 1861.

**Ledingeå.** Sågverk uti Helgums socken, Söder Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, anlades omkring 1760 med 2 ramar och 13 blad, af handlanden Myrich i Hernösand; läget är vid Ledinge ån, som flyter från Graninge och Ledinge sjöar samt utfaller här i elfven vid Helgumsjöns östra ända. Omkring 1780 egdes hälften af Graninge bruksintressenter och hälften af v. häradshöfding John Sellin; der sågades årligen omkring 1000 tolfter bräder, och dessa kunde ej aflossas i forssarne, utan måste vintertiden föras $1^{3}/_{4}$ mil landvägen till det s. k. Oset, der elfvarne råkas, och derifrån hemtas till lastageplatserna längre ned. År 1861 erlades i bevillning för sågverket 20 rdr rmt.

**Ledsjö.** Annex-socken till Götene pastorat, är belägen uti Kinne härad af Skaraborgs län, 1 mil n. n. o. från Skara — vid 350 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 5,693 tunnl. fast land. Rådande jordmånen är sand, den sämsta i pastoratet; hafra är hufvudsakliga utsädet. Hemmanen äro mycket spridda mellan höjder och dälder. Skog finnes hjelpligt. I början af detta århundrade återvann socknen från kronan sin nuvarande sockneskog, eller en del af den s. k. *Ledsjö Mo*. Socknen, som år 1805 beboddes af 569 och 1860 af 246 personer, består af $5^{1}/_{16}$ mantal skatte, $^{1}/_{16}$ mantal krono, $11^{1}/_{4}$ mantal frälse, taxerades 1861 jemte 9 lägenheter och 3 qvarnar till 129,760 rdr rmt. Ordinarie räntan är 70 rdr k. värde. Socknens namn anses vara härledt af *led* eller *lid*, grind och *sjö*. Kyrkan, belägen $^{4}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten och rymlig. Kyrkogården är planterad med vilda träd och körsbärsträd. Nära invid kyrkan, midt emot sockenmagazinet, finnes en byggnad, innehållande en stor stuga och tvenne kamrar, inredd till sockenstuga och skänkt dertill 1809 af förra egarinnan af det invid kyrkan belägna hemmanet *Kyrkebo*. Vid Brännebrona är en backe, som kallas *Wallmarsbacken* efter konung Waldemar. Många goda mineralkällor finnas i grannskapet.

Gårdar och byar: *Lund* säteri, (se den artikeln.) *Hökaberg* $^{1}/_{4}$ mant., tax. till 5,260 rdr rmt, är en enstaka egendom med behagligt läge, nära Lunds brunn; har åker af lera och något sandmylla, löf- och barrskog. Här inrättades år 1827 ett bränneri med jernpläts-kölna, till hvars drifvande god torftägt finnes på egorna, samt vattenledning från en närbelägen fiskrik sjö. $^{1}/_{2}$ *Kållbogården*, taxerad till 10,090 rdr, $^{1}/_{2}$ Arvidsg., tax. till 3,000 rdr. *Ledsjö*-ängen samt tvenne mossar, egas af herr Möller, — 1 mant. *Kyrkobo* tax. till 8,590 rdr, $^{1}/_{2}$ *Sanna*, Per Larsg. eges af fröknarna Åkerhjelm i Lidköping. — $^{1}/_{4}$ *Westermark*, tax. till 10,500 rdr, $^{1}/_{8}$ L:a *Lund*, tax. till 1,150 rdr, egas af herr Eriksson. — $^{1}/_{4}$ L:a *Erikstorp*, tax. till 3,750 rdr, *Madehalsen*, lägenhet. — $^{1}/_{4}$ mant. skatte *Hägnedsbäck*, tax. till 3,000 rdr rmt, är omfördt i jordeboken till denna socken från Wättlösa socken, i stället för $^{1}/_{4}$ mant. frälse säteri Böhlaholm, som är fördt under nämnde socken, allt enligt Kongl. utslag d. 8 Nov. 1858. *Dalaholms* värdshus, tax. till 1,010 rdr rmt, eges af Lunds brunns-bolaget. Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{36}$ L:a *Färvallsslätten*, tax. till 120 rdr. — $^{1}/_{16}$ *Ryningsslätten*, tax. till 150 rdr, är underjägareboställe. — Af öfrige hemman må nämnas $^{1}/_{2}$ *Stengårdsslätten, Uppsala, Wählfället, Dahlasjö, Guttorp, Gångarebo, Hjelmsätter, Kritsnebo, Pukstensslätten, Åsen.* — Adress: Mariestad.

**Ledum.** Kapitensboställe uti Qville socken och Bohus län, af 1 mant., har ett utsäde af omkr. 6 tunn. höst-, 50 à

60 tunn. vårsäde; 5 tunnl. besås med rotfrukter; skörden omkring 400 tunn. säd samt lika mycket rofvor-och potates. Här födas omkr. 30 nötkreatur, 7 hästar och 20 får. Uti inegorna är tillfälle till flera odlingar, ehuru försvårade genom den ovanligt stenbundna marken. Husbehofsskog och torfmosse finnas; tax.-värdet 1861 var 5,250 rdr. Närvarande innehafvaren är kompagnichefen C. Unger. På egorna förekomma grafhögar.

**Leffsund** eller *Löfsund.* Tre mant. frälse-säteri med Öen uti Runtuna socken, Rönö härad och Nyköpings län, är beläget vid Runviken, $1^1/_2$ mil från Nyköping, och utgör med $3^1/_2$ mant. underlydande i Runtuna by och $^3/_4$ mant. i Ludgo socken, ett gods. Säteriet, tax. 1861 till 25,220 rdr, har åbyggnad af sten. Leffsund, 2 mant., innehades 1663 af W. Drakenhjelm, 1 mant. Oen af hans svåger P. Dureel, båda 1667 af Dureel. Öen såsom säteri och Leffsund såsom ladugård egdes 1685 af hans enka, Helena Silfverstjerna, 1706 af presidenten i Wismarska tribunalet frih. Joh. Rosenhane, och derpå af hans slägt halfva seklet igenom; vidare igenom köp, af hofintendenten Bronikowskij, 1770 af A. F. Stackelberg, derpå af Fahlstedt genom köp, sedan af hans enka, omgift med en grefve Douglas, dernäst af grefve O. Wrangel genom köp, hvars kreditorer åter efter 1825 sålde godset till frih. A. F. Trolle Löwen på Sjösa; med en dess dotter kom det till C. Westring och innehades 1861 af enkefru friherrinnan Zaphira Westring.

**Lefvede** (i 1825 års jordebok), Levide. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts Södra kontrakt, utgöres af Lefvede, moderförsamling, och Gerum, annex, samt innefattar $20^1/_2$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 730 personer. — *Lefvede,* socken uti Wisby läns Södra fögderi, $4^1/_4$ mil söder från Wisby — vid 85 fots höjd öfver hafvet — omfattar 6,550 tunnl. fast land. Socknen, som år 1805 beboddes af 384 och 1860 af 524 personer, består af $13^1/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ krono (efter tax:längden), taxerade jemte 10 qvarnar (4,360 rdr) till 90,330 rdr rmt. I bevillning erlades sistn. år 170 rdr 51 öre. — Kyrkan, af huggen sten, skall vara byggd år 1058. En runsten finnes i kyrkan, en på kyrkogården, och en runristning på en trekantig sten är insatt i ena väggen af en byggnad (n:r 1854 i Liljegrens Run-Urk.)

Gårdar och hemman: $^3/_4$ mant. *prestgård,* tax. till 3,900 rdr, häruti tyckes $^1/_8$ mantal annexhemman i Gerums socken vara inberäknadt; i jordeboken upptages också hemmanet till blott $^5/_8$ mant. — $^3/_4$ *Skogs,* tax. till 4,500 rdr, är häradshöfdingsboställe; vid detta hemman är fögderiets tingsställe. — Socknens största gårdar äro: $^1/_2$ mant. *Oleifs* med såg, tax. till 4,350 rdr; $^3/_4$ mant. *Mallgårds* med qvarn, tax. till 4,650 rdr; $^1/_2$ *Mallgårds,* tax. till 3,000 rdr; $^{11}/_{42}$ *Burge,* tax. till 1,370 rdr och $^1/_2$ *Boxarfve,* tax. till 3,500 rdr, en egendom; $^1/_2$ *Burge* tax. till 3,000 rdr och $^7/_{32}$ *Tungelbro,* tax. till 1,310 rdr, en egendom. Minsta brukningsdelen är $^1/_{48}$ mant. *Magnuse,* tax. till 100 rdr. — Öfriga hemmanens namn äro: *Skinnarfve, Bondarfve, Bringsarfve, Sallmunds, Hallbåter, Stenstugu, Leifves, Bofrede, Peinarfve, Ejsärfve, Dahls* och *Alskute.* — Adress: Wisby.

**Lefverne** (i jordeboken), Levened, Levene. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriet i Skara stift, utgöres af Levene, modersocken, Sparlösa, Long och Slädene, annexer, samt innefattar $72^1/_4$ mant. (hvaraf dock $2^1/_2$ mant. med 68 inb. höra hit från Ufvereds socken i Barne härad). Pastoratet, hållande $1^1/_2$ mil i längden, och $^3/_4$ mil i bredden, beboddes 1860 af 3,226 personer. — Lefverne socken, hvars namn blifvit förkortadt till Levene och fordom skall varit Skor (Skår) — förmodas af Lindskog vara härledt af Skur, Skior, egentligen det tak, hedningarne byggde öfver sina gudar, till att skyla dem för regn, innan de hunno att bygga kyrkor åt dem — är belägen i Wiste, Barne och Kållands härader af Skaraborgs län vid 305 fots höjd öfver hafvet — och omgifves i norr af Slädene och Ufvereds, i öster af Long, i söder af Sparlösa socknar. Arealen af fast land är 0,103 qvadratmil = 2,383 tunnl. (efter Hahrs Stat. Tab.), 7,197 tunnl. (efter C. Forsell). Socknens gränser äro berg och backar, på hvilka växa små buskar af tall och gran, der marken användes till bete för boskapen; för öfrigt är marken jemn, men eger dock behörigt aflopp för vatten, och består den mesta af god lermylla utom vid bergen och backarne, der den är sand-

blandad. Öppna jorden uppgafs af Djurberg utgöra 480 tunnl. Tillgången på hö är knapp, emedan ingen annan ängsmark finnes än några sanka platser vid bergen och mellan åkertegarna. Skogsbehofven måste nu hemtas 3 à 4 mils väg; men i forntiden anses socknen varit skogbeväxt. Socknen, som år 1810 beboddes af 659 och 1860 af 1,205 personer, består af $5^3/_4$ mtl skatte, 2 mtl krono i Wiste härad (tax. till 69,730 rdr), 7 mant. i Barne (med c:a 160 inb., föras i jordeboken under Longs socken), $9^1/_4$ mant. i Kållands härad (med c:a 480 inb., föras under Slädene socken). Kyrkan, som ligger 3 mil s. v. från Lidköping, $3^1/_4$ mil från Skara, vid stora landsvägen, är uppförd af gråsten på obekant tid; man tror dock att detta skett af Håkan Röde, som dog omkring 1079; den reparerades och utvidgades betydligt af generalguvernören Johan H. Reuter samt ytterligare år 1791. Vid kyrkan är Reuterska familjegrafven byggd och försedd med torn. — Levene förmenas af några böra vara Lifvene af Göternas gamla ord: *hlifva*, försvara sig. Orten har ock många minnesmärken, såsom kung *Hämings* grafhög; de flesta härröra från konung Stenkil och Håkan Röde, som här tillbragte sina gladaste dagar, och många sägner om deras och deras hofmäns lekar, jagt och krigsöfningar fortlefva ännu bland folket. I dessa sägner om lekarna och konungsjagten, urskiljes icke alltid så noga, hvad som rörer hvardera enskildt, utan förenar dem nu minnet, såsom en minnesvärd och berömlig vänskap gjorde dem till ett, medan de lefde. *Adelsåsen* förmenar sägnen vara det ställe, der adelsmännen höllo sina lekar, och skall den deraf fått sitt namn. Konungen (ovisst hvilkendera) säges haft sitt första skottmål vid *Skäckte Sten* (af skäckta, eller pil) på *Kungskullen*, det andra vid Konungamilstolpen och det tredje vid Stångeberget, nära Baljered. Rimkrönikan yttrar sig om Håkan Röde sålunda:

I Sverige jag en konung var,
Och rådde det väl i VIII år,
Och jordades sedan i samma by,
Ther jag var födder i Lefverne,
I Viste härad i Westergöthland,
Ther jag uppgaf min yttersta and.

Håkan var en af de få första kristna konungar, som vårdade sig derom, att både kristna och hedningar måtte få trygghet under hans regering, samt uteslöt ej förtjenta hedningar ifrån sin nåd och rikets embeten. Ifrån en bonde vid namn Olof, som lefde här på 1700-talet, härstammar slägten *Lefrén*. Denne bondes sonson var presidenten i krigs-kollegium *Johan P. af Lefrén*, som först bivistat fälttågen i Finland och Norge, sedermera ofta uppträdt som riksdagstalare på riddarhuset; general af infanteriet 1860, död 1861. Kallades 1841 till ledamot i komittéen för uppgörandet af en fullständig plan för ordnandet af Sveriges sjöförsvar.

Gårdar och byar i Wiste härad: 1 mantal säteri *Levened*, se den artikeln. — 1 *Baljered* (skall fordom hetat Berg-Röd efter Håkan Röde), tax. till $2{,}887^1/_2$ rdr, är fanjunkarebost. 1 m:tl *Prestbohlet*, tax. till $1{,}837^1/_2$ rdr, — 1 mant. *Baljered*, Carl Olofsg., tax. till 2,160 rdr, eges af löjtn. H. Liedberg. — 1 mant. *ibm* Hagen, 6 åboer. — 1 mant. *ibm* Måns Håkansg., 4 åboer, $^3/_4$ *Baljered*, 4 åboer; 1 *ibm* Bergsg. 5 åboer. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{18}$ mant., tax. till $237^1/_2$ rdr. — Adress: Håkantorp.

**Lefverne,** Levene. Ett mant. säteri uti ofvannämnda socken, skall fordom varit ett gammalt konunga- eller jarlasäte, der konung Stenkil ofta vistades. En stor skog skall då hafva omgifvit stället, men är nu längesedan försvunnen. Konung Stenkil dog 1066 och skall ligga begrafven i den s. k. *Kungskullen*, bredvid kyrkogården. Säteriet var doneradt landshöfdingen öfver Elfsborgs län samt kommendanten i Göteborg Johan Henricsson Reuter, adlad Rytter, död 1644 och begrafven i Levene kyrka.

Om honom förmäles, att han var med i slaget vid Kerckholm 1605; kommenderade, när uttåget skedde till Riga, i generalmajors ställe; samm, under nämnde stads belägring 1621, med yttersta lifsfara med sin häst öfver Dünaströmmen, som flödade af isgång, och lät oförmodadt bygga en brygga öfver elfven till konungens stora nöje; blef under belägringen skjuten med en muskötkula in genom munnen och ut genom kindbenet; lät sedan, såsom kommendant i Birzen, under sin sjuklighet af nyssnämnde blessyr sätta krut omkring sin säng, för att hellre spränga sig i luften, än att bli nödgad uppgifva staden till fienden; yttrade sig slutligen, då han blef kommendant i Göteborg, att han förr skulle störta i sina skor, än han någonsin skulle uppgifva nämnda stad. — Säteriet reducerades 1683; men sonsonen, öfverstelöjtn. Henric, död 1720, slutande ätten, skref sig till Levene och Olshammar. Säteriet tillhörde år 1812 prosten P. J. Fogelqvist. År 1832 hittades på säteriets egor, vid gräfning i ett dike,

en liten medaljong af guld, föreställande kon. Gustaf II Adolf och dess namnschiffer. Man förmodar, att den tillhört ofvannämnde landshöfding Reuter. Säteriet, tax. 1860 till 45,000 rdr med ett tegelbruk (tax. till 1,000 rdr), tillhörde då hr J. Carlsson.

**Lejondal** eller *Brolöfsta.* Tre mant. frälse-säteri uti Bro socken och härad af Uppsala län, beläget vid sjön Lejondal. Egdes på 1700-talet af slägten Funck och andra egare af Brogård, innehades 1825 af en Widegren, tillhör nu åter, jemte väder- och sågqvarn $^1/_2$ *Ullevi,* 1 *Råby,* lägenheten *Murartorp,* tax. 1861 till 50,450 rdr (hvaraf 34,500 för säteriet), egaren af Brogårds säteri, som sistnämnde år var landshöfdingen grefve E. Sparre.

**Lejonkällan.** Helsobrunn vid Strömstad; vattnet innehåller kolsyradt jern, kolsyradt natron, något svafvelbundet väte, jordsalt och obetydligt saltsyradt natron.

**Lekarebacken.** En vacker slätt på högsta delen af Ramundershäll eller Ramshäll vid Söderköping. Man har härifrån en ovanligt vacker utsigt; och den har erhållit sitt namn af de lekar, som traktens ungdom här anställer.

**Lekaryd.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Allbo kontrakt af Wexjö stift, utgöres af Lekaryd, moderförsamling, och Aringsås, annex, samt innefattar $49^5/_8$ mant. Pastoratet, beboddt 1860 af 1,680 personer, utgör till större delen en dalsträckning omkring en å, som från norr till söder genomflyter detsamma, samt har olika jordmån, närmare eller fjermare från detta vattendrag. På högra sidan om ån, der marken är jemnare, befinnes god, men svårbrukad lera; på något högländare ställen åter sand- eller grusmylla. På venstra sidan är lera; för öfrigt är marken stenbunden, bergaktig och ojemn. Åkerjorden består merändels af svartmylla, liggande på klapperblandad jord och berg. Orten lider till det mesta brist på skog. På bottnen i Dansjön finnes jernmalm. — *Lekaryd* socken uti Allbo härad af Kronobergs län ligger 2 mil n. v. från Wexiö — vid 500 fots höjd öfver hafvet — gränsande i öster till Härlöf och Bergunda, i söder till Aringsås, i vester till Qvenneberga och Hjortsberga, i norr till Moheda, samt innefattar med $^1/_2$ mil i längd och bredd en areal af 7,498 tunnl., hvaraf 694 äro insjöar. Socknen, som år 1805 beboddes af 481 och 1860 af 682 personer, består af 22 mantal, hvaraf $9^1/_4$ skatte, 1 krono, $11^3/_4$ frälse, och taxerades 1860 till 130,840 rdr rmt. Ordinarie räntan är 171 rdr 47 sk. 3 rst. Kr.värde. Kyrkan, byggd af sten, är 30 alnar lång, 14 bred. En ny altartafla af P. Hörberg är gifven af grefvinnan Mörner. Bland kyrkoherdarne må nämnas Joh. Laurentii Humerus 1661—73, hvars 8:de son, Bonde, dog som th. doct. och häradsprost i Lund (se Biogr. Lexikon, 6 Band.), och M. And. Renner 1781 — 1814, som donerade $^1/_4$ fr. hemman Bockaboa i Lekaryd by dels till skollärares lön, dels till fattiga barns underhåll under läsetiden, och hvars minne som lycklig predikant ännu på 1840-talet skrifves varit i lifligt minne. På en höjd vester från kyrkan äro 30 runda stenrör, hvardera 70 alnar i omkrets. De ligga såsom i vinklarne af en liksidig triangel, och framför basen stå 2 resestenar. För öfrigt finnas en mängd fornlemningar, hvilka alla hänföras till Blendas ena bragd, se vidare art. *Dansjö by.* Söder om byn äro 2:ne ättehögar, Olofsbacken och Grebbebacken, d. v. s. pigornas hög. Ett litet stycke derifrån är en däld, som kallas Kråkedammen, antingen efter någon med namnet Kråka, eller att de slagne liknades vid en flock kråkor. Från *Hanalöfsberget,* hvarom allmogen ännu vet att omtala en mängd vidskepliga historier, ser man 18 kyrkor. *Kronobergs hed,* se art. Gåfvetorp.

Byar och gårdar: *Lekaryd* by, $3^3/_8$ mantal skatte, 2 mant. frälse, tax. till 28,070 rdr, på 9 nummer, med 15 åboer; 1 mant. ibm, prestgård, är tax. till 3,510 rdr rmt. — $5^3/_8$ m:tl *Hjertanäs,* tax. till 34,130 rdr har 9 åboer; häraf lyda 2 mant. under Engaholms gods. — 2 mant. *Gåfvetorps* säteri, $4^3/_4$ *Dansjö,* $^5/_8$ *Hökaryd,* $^5/_8$ Ääng med qvarn, utgöra ett gods, se art. Gåfvetorp. *Gemmatorp* säteri (se den artikeln) har 8 åboer. — 1 mant. *Humlaryd* frälse ladugård, tax. till 4,400 rdr, har 4 åboer. — $^1/_4$ *Högahult,* rå och rör, tax. till 3,660 rdr har en åbo. — Adress: Wexiö.

**Leke-** eller *Lekebergs Bergslag* i Nerikesandelen af Örebro län, utgöres af delar af Kihl, Tysslinge, Winteråsa, Hidinge, Knista, Qvistbro och Nysunds

socknar, med $101^4/_{15}$ mant. och eger inom sitt område icke en enda kyrka; anses hafva fått sitt namn af Leke masugn och sjön Leken i Hidinge socken samt utgör ett härad, som tillika med Karlskoga härad utgör ett fögderi, kalladt Lekebergs, med tingsställe uti Edsbergs Sanna. Bland grufvor inom häradet märkas Herregrufvan, Hesselkulla, Högbergs Vestra, Kronobergs, Långåkers, Mössagrufvan, Sanna, Sissjö Vestra och Östra, Vestra Kångrufvan, och bland masugnar Björkhyttan, Brefven, Gammelhyttan, Klunkhyttan, Mullhyttan, Wellhyttan, Ymningshyttan, Sibbo och Immetorp. Jernmalmsbrytningen för år 1861 uppgick till omkr. 38,000 *Ctr:* och vid hyttorna hade 1861 blifvit nedsmälta 42,191 *Skll.* Häradets befolkning ututgjorde 1855: 6,107 personer på en jordrymd af 3,841 qvadratmil eller 88,892 tunnland.

**Lekeberga,** i äldre tider Lekebruket och Lekegården samt i jordeboken Herregården, 2 mantal frälse-säteri, naturskönt beläget i Knista socken, Edsbergs härad och Örebro län, vid en ifrån sjön Leken i Lekebergslagen kommande mindre å, Bergsån benämnd, 2 mil från Örebro, var i början af 1600-talet ett kronan tillhörigt bruk eller kulgjuteri, som vid den tiden tyckes blifvit nedlagdt, men hvarefter rudera ännu synas. Donerades då till Fromhold von Tiesenhausen till Bersohn och innehades efter hans död af hans döttrar Magdalena och Gertrud, åtminstone den sednare; hvarefter det förlänades på lifstid till kammarherren Joh. Patkull, död 1646. Hade året förut blifvit, under Norrköpings besluts villkor, af kronan utbytt till förutnämnde Fromhold von Tiesenhausens dotterson, Öfversten för Nerikes och Wärmlands regemente Gustaf Anrep, emot dess manslänsgods, Soor i Lüde socken och Liffland, och har sedermera, dels såsom arf, dels såsom köp, egts af hans descendenter i flera led, nämligen sönerna, Öfversten för Dal-regementet Gustaf Anrep och Majoren vid förstnämnde regemente Reinhold Anrep, hos hvilken sednare Konung Carl XI under en dess resa genom landet, enligt hans egenhändiga dagbok, gästade den 25 Aug. 1681; sonsonen, Hofstallmästaren vid Strömsholms och Kungsörs stallstater Aleph Herman Anrep; dess son, Majoren vid Lifregementet till häst och Riddaren af Kongl. Svärds-Orden, Jacob Reinhold Anrep; dess son Hofjägmästaren Jacob Herman Anrep; och slutligen dennes yngste broder, Kaptenen vid Lifregementsbrigadens lätta infanteri Johan Wilhelm Anrep, hvilken köpte egendomen 1810, och hvars enka, Maria Palm, försålde densamma år 1851 till nuvarande egaren, brukspatron P. Hinnersson på Garphyttebruk. Stället har således varit i Anrepska slägtens ego i något öfver 200 år. Manbyggningen — ett envånings trähus med frontispis under tegeltak — i holländsk stil, uppfördes på 1740 talet af Majoren J. R. Anrep, hvilken var den första af slägten, som ständigt bebodde egendomen; och den betydliga trädgården i fransk och engelsk smak samt anmärkningsvärd för de derstädes växande tvänne stora och lummiga bokarna, är till största delen anlagd af Hofjägmästaren Anrep. Alla uthusen äro nybyggda, och en ladugård af sten för 40 à 50 kreatur samt en mjölqvarn med 3 par stenar och grynverk hafva ock nyligen blifvit uppförda. Till egendomen, som ännu vid medlet af 1700-talet bestod af 13 $^3/_4$ hemman, lyder nu blott qvar $^1/_4$ mantal rå och rör Skermartorp i Hidinge socken. Arealen är något öfver 400 tunnland inegor och skog, utsädet är omkring 15 t:r höst- och c:a 20 tunnor vårsäd samt 45 à 60 t:r potates. Egendomen brukas under Sellevalla.

**Lekeryd.** Annnex-socken till Svartorps pastorat, är belägen uti Tveta härad af Jönköpings län, $1^1/_2$ mil s. o. från Jönköping — vid 470 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Svartarp och Jersnäs, i söder till Barkaryd, Forserum och Yggestorp, i vester till Yggestorp och Hakarp, i norr till Hakarp och Svartarp, samt omfattar med en längd af $1^1/_2$ mil och en bredd af $1^3/_8$ mil en areal af 12,266 tld. hvaraf 858 äro insjöar. Marken är till en stor del backig och bergaktig, jemväl äro här flera mossar och mader. Stensjön, $^1/_2$ mil lång, $^3/_{16}$ mil bred, upptager Stor- eller Husqvarna å; den har blifvit sänkt

3 alnar, hvartill statsanslag erhållits. Tvänne starkt mineralhaltiga källor finnas i socknen, den ena på Hestra, den andra på Fagerängs egor. Rådande jordmånen är sand, grus och klappur. Socknen lider till större delen brist på skog. Hemmantalet är $44^3/_4$, hvaraf $28^3/_4$ skatte, 4 kr., 12 fr., taxerade 1860 till $172{,}137^1/_2$ rdr.; dessutom finnas i socknen 1 lägenhet, 1 manuf. inr., 6 qvarnar och sågar, tax. till 7,750. Ord. räntan är 338 rdr 39 sk. 6 rst. Kr.v. I bevillning erlades 1860: 271 rdr. 20 öre. Folkmängden, som år 1749 var 898, 1805 1,182, uppgick 1860 till 1,329 personer. Alla boningshus byggas alltsedan 1840-talet med 2 våningar. Socknen skrifs numera Lekeryd, till skilnad från Lekaryd socken i Allbo. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af sten och gammal, tillbyggd 1730, 35 alnar lång, 19 alnar bred. Orgelverket af 8 stämmor byggdes 1758. I choret är Ribbingska familjegrafven för ej så längesedan igenfylld. På den jernbeslagna sacristidörren läses Johan i mer än tvåtumslånga runor. I biskop Brasks registr. 1527 anföres, att d. 5 Febr. s. år ecclesia Lekared, med dess 5 altaren, blef consecrerad till ära för kyrkans patron, S. Ciryacus martyren, liksom den stora taflan öfver högaltaret, som är ännu qvar och förvaras i tornet. Ofver lilla kyrkodörren ses Maria med barnet i en cell med klaffar, som kunna öppnas och slutas. Närvarande komministern härstädes, Joh. Edv. Lagergren, är ledamot af Sv. fornskriftsällskapet i Stockholm. har författat åtskilligt i 3:dje Bandet af Tuneld, 8:de upplagan, och i Biografiskt Lexikon, äfvensom i Ny Smålands beskrifning III del. Konung Magnus lemnade 1333 uppbörden af *Lekarydh* m. fl. socknar i Tveta härad såsom pant till biskop Carl i Linköping för en penningesumma, som han var biskopen skyldig. Här vid Lekeryd lär Lindorm Ribbing bott, hvars små söner Peder och Lindorm halshöggos af Christian Tyrann, jemte 2 andra barn af samma slägt. Ätten anses af några härstamma från Konung Magnus Erlingsson, den förste krönte konung i Norge. Häradshöfding Arv. Ribbing ledde hufvudsakligen de odlingsföretag, som pågingo här på 1840-talet, dervid qvarnarne Gustaf och Björn blifvit inköpta från Ramsjöholm, Storån sänkt och Lillån afledd genom en 20 fot bred kanal, allt för att af vattendränkta mader skaffa en odlingsbar rymd för en mängd jordegare. Vid rusthållet Munkebo, på sockmens högsta kulle, synes ett större rundt rör, som tros vara ruin efter ett kloster. Lindar, som annars ej växa här, framskjuta ur gamla stubbar i röret. Traditionen förmäler, att gräfningar här fordom skett, men att man städse blifvit hindrad af en ofantligt stor orm, som framkommit ur jorden. På hemmanet Ö. Hörda skall ock varit ett kloster; vid gräfning har man der funnit knifvar och menniskoben. Wieselgren anser, att här varit en afvelsgård under Nydala. På Höredas norra gärde är en vidsträckt grifthög samt i trakten en mängd griftkullar, bautastenar och stensättningar. Från *Kungstenen,* hvilande på en kulle, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt och skall kunna i klart väder se 7 kyrkor, omtalar sägnen, att en konung åskådat en drabbning. Vid torpet Uddebo och på kyrkoherde-stomhemmanets egor hafva uråldriga offerkällor varit. I bynamnet Wireda, liksom socknen Wirda i N. Wedbo, ligger rimligtvis en qvarlefva af det namn, den Virda lagman bar, som här vid Kungsbro eller annorstädes i Holaveden mottog kungen på eriksgatan. Hålavägen genomlöper också socknen. *Sommaliden* mellan kyrkan och Wireda bredvid en stor slätt anses benämnd efter Christoffer Somme, som vid 1611, då krigsoroligheterna sträckte sig hit, var en af de agerande personerna. År 1529 Lördagen efter S:t Jörans dag var vid Lekaryd ett möte mellan utskickade från de upproriska i Östergöthland samt Jönköpings borgare och allmogen i Småland; de utskickade fingo då inga andra svar än att Småländningarne ville afvakta hvad Westgöta-Herrarne på mötet på Larfva hed, som då som bäst pågick, kunde besluta.

Gårdar och hemman: *Wik* säteri, se den artikeln, med underlydande $^1/_8$ mant. *Kettilstorp.* $^1/_4$ *Qvarn Gustaf,* med såg och qvarn, $^1/_2$ *Qvarn Björn,* tax. till 2100 rdr., eges af kapten Broberg. *Rambro* qvarn ock såg (tax. till 7900), 1 askcalcinerbruk (tax. till 750 rdr.), $1^1/_2$ *Rönjane,* $^1/_4$ *Fageräng,* $^5/_8$ *Lekeryd,* $1^{37}/_{384}$ mant. i

*Tofrida* egas af häradshöfding A. Ribbing på Hakarp. Dessa tre possessioner, som egas af ståndspersoner, tax. till 35,125 rdr. — 1 mant. *Byhult*, tax. till 6,300 rdr.; *Poarp*, tax. till 4,050 rdr., egas af bönder. Minsta brukningsdelen är $^1/_8$ *Lekeryd*, tax. till 395 rdr.; $1\,^1/_8$ *Brunstorp* var 1802 sockneus bästa hemman; här föddes då 40—50 nöt, 8 hästar, 60 får; såddes 10 tunnor råg, der födde sig 9 åboer; hade 1860: 7 åboer och taxerades till 7,875 rdr. — $1\,^1/_2$ *Wireda* med gästgifvaregård. — 1 mant. *Lekeryd*, tax. till $2812\,^1/_2$ rdr, pastorsstom; $^1/_2$ Lilla *Lekeryd*, tax. till 1275 rdr., komministersboställe, är till mangården nästan nybyggd af nuv. innehafvaren, förutn. komminister Lagergren, som eger en vacker manuskriptsamling. $^1/_2$ *Ebbarp*, $^1/_4$ *Hultseryd*, $1\,^1/_4$ Ö. *Hörda*, militiæ-hemman. Här bodde bonden Jöns Nilsson, g. m. Ingeborg Olofsdotter, hvilkas son Peter, född 1683, blef med namnet Floderus pastor i Skatelöf, afsade sig biskopsdömet i Linköping 1786 och i Wexiö 1787. En man, som ansågs vara «decus deliciæque generis humani» i sin tid. $^1/_2$ *Rönjane*, länsmansboställe. — Adress: Jönköping.

**Leksand.** Regalt pastorat af första klassen, hörande till Leksands kontrakt i Westerås stift, utgöres af Leksand, modersocken, samt Djura kapell, och innefattar $152^1/_8$ mant. Folkmängden uppgick 1860 till 12,354 personer. *Leksand* socken ligger uti Neder Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, $4^3/_4$ mil v. n. v. från Fahlun, $18^1/_2$ mil från Westerås — vid 590 fots höjd öfver hafvet — omgifven af Mora, Wenjan, Rättvik, Åhl, Bjursås, Gagnef, Floda och Jerna socknar; hon omfattar, på en längd af 7 och en bredd af 3 mil, en areal af 239,531 tld., hvaraf omkring 150,000 tld. skog samt 50,000 tld. sjöar och kärr (efter Hahrs Statist. tab. 220,204 tld. hvaraf 11,201 tld. sjöar.) Socknen, belägen vid en af Siljans södra vikar, hvarifrån Dalelfven flyter, delas i fyra fjerdingar: *Härads* eller rättare Harås, som är störst och innefattar $^1/_3$ af socknen, de öfriga äro *Näsbygge*, *Åsbygge* och *Rönnås*. Marken är af olika beskaffenhet; i Häradsfjerdingen är den mycket jemn, i de öfriga fjerdingarna mer bergaktig. Den betydligaste sjön är Siljan, som utgör i norr en stor del af socknens gräns och har en lång vik, kallad *Hjortnäsviken*, sträckande sig i söder till kyrkan. — De öfriga sjöarna äro *Flaten*, *Snesen*, *Djursjön*, *Styrsjön*, *Gopen*, *Röllsjön och Ertan*. Segelfart har man från Siljan längs ner efter Dalelfven, ända till Gråda-fallen i Gagnef; den bedrifves på Siljan af ett ångbolag med ett ångfartyg om 15 hästars kraft, jemte tillhörande 7 lastpråmar. De största och högsta bergen äro: *Åsledsberget*, *Yxberget*, *Hästberget*, *Björberg*, *Gränsberg*, *Skidberg*, *Skinnaråsen*, *Ertknubben* m. fl. Från flera af dessa berg har man sköna utsigter åt Dalelfven och Leksands-viken. Denna trakt skall vara en af de vackraste i Sverige. Såsom ett minne från gamla dagar må här återgifvas en vers, rörande denna socken, utur prosten A. Wallenii visa om Dalarne:

Vid Leksand möter man Siljanom,
Den sjö sig så vida utsprider
I fyra de delar, som löpa rundt om;
Men österut Rättviken vrider.
Gud glädje och styrke de män, som der bo
Vid elfvom, på berg och i dalom!

Af mineralier har man i Skidberget år 1756 funnit brunsten och kopparmalm, i Näsberget äfvenledes brunsten; det förstnämnda skall vara det äldsta i landet, der brunsten funnits. — De ligga nu båda obegagnade. I Åsberget finnes kopparkis; jernmalm har träffats vid Grytberget, Fregåsberget samt vid Westannors by. Ur *Sörskogs* grufvor uppfordrades 1861: 61,192 centner jernmalm. I Näsbyberget har brutits silfverhaltig blyglans. På myrar är ej brist. Socknen, som år 1810 beboddes af 8,494 och 1860 af 11,380 personer, består af $143\frac{411}{2560}$ mantal bet. eganderättsafgift, $1\frac{61}{832}$ mant. boställshemman, och taxerades jemte 16 lägenheter, 2 bergverk, 5 manufakturverk och 12 qvarnar till 1,066,074 rdr rmt, hvaraf för hemmantalet 929,275 rdr. — Ord. räntan är 1,394 rdr 12 sk. 6 rst. kr.värdi. I bevillning erlades 1860: 1,109 rdr. rmt; bränvinsutskänkningsafgiften var 3,200 rdr. Leksands allmoge utmärker sig bland Dalallmogen för arbetsamhet och snygghet. Näringarna äro åkerbruk, boskapsskötsel, forsling, timrande, slöjd och arbete i främmande orter. Utsädet är vårråg, hafra, korn och ärter. — Ej obetydligt humla odlas. Spannmål måste till en del förskaffas från andra orter. Skog växer tillräckligt för socknens behof, ehuru ofta aflägsen från byarna. Kyrkan är byggd af sten och mycket gammal, belägen på en sandig udde vid Dalelfven, som är utsatt för utskärning och måst skyddas medelst pålning. Den

lösa och gula sanden, som lätt sättes i rörelse af vindarna, torde hafva föranledt namnet Leksand. Folket går flitigt i kyrkan. Om Söndagarna äro sjön och elfven betäckta med kyrkbåtar, rymmande hvardera omkring 60 personer, och som lustigt täfla med hvarandra i rodd. Kyrkan är väl rymlig, men knappt tillräcklig för den stora folkmängden. Den är prydd med svenska konungars porträtter och har många epitaphier; ibland andra öfver kyrkoherdarne Terserus, Troilius, Helsingius, Alstrin och Siljeström. Presterna här hade under påfvetiden stor makt och anseende framför de öfriga pastorerna i Dalarne, och vore tillika Westerås kapitelsmän eller kanonici. Bland kyrkoherdar må nämnas herr Peder år 1528, som var delaktig i Daljunkarens uppror och blef derför straffad. Tersernas stamfader, Olaus, var fader till Olai Ingelbertus, kyrkoherde här i 13 år från 1558. Han erhöll af konung Erik ett hemman i Tibble, som konfirmerades af Carl XI åt hans sonsonson, bonden Johan Persson, oaktadt Landshöfdingen redan resolverat dess reducering under militien.

Sonen Elaus kallades af græcæ linguæ professorn i Leipzig, der han var så flitig, att han kom blott tre gånger sedan föreläsningen börjat, för Terserus (tre gånger sen); detta namn upptog ynglingen, såsom våra nordiska sagohjeltars sed varit, och gjorde frejdadt. — Han tillträdde Leksands pastorat 1602, visade sig uti Näftåget som en fast anhängare af hertig Carl, men likväl som fiende till våld emot konungens tjenare. Han valdes af den oroliga allmogen till anförare. Mäster Elofs vältalighet ryckte Erland Bååt undan de fulla böndernas raseri. Han öfversatte Johannis Magni historia på svenska. Sonen var den frejdade patriotiske mannen biskop Johannes Terserus i Linköpings stift, ofta omnämnd under drottning Christinas och konung Carl Gustafs regering. Terserus var den, som röjde väg för Carl XI till reduktionen genom ett skriftligt förslag till denna handling, som sedermera föll i nämnde konungs händer. Ibland förutnämnde epitaphier må nämnas den öfver kyrkoherden Elof Terserus med förgylda bokstäfver, så lydande:

Tolf rätta fötter ifrån denna här liksten hvila sig Elof Terseri ben,
Han föddes i Umeå, uppföddes i Leksand,
En tid han var Kung Johans secreterare,
Sen med stort pris Westerås skola regerade,
Han i sin faders rum kom så till Leksand dit,
I nitton år födde församlingen med nit,
Lärd, gifmild, så ock försigtig han var försann,
Ty han konungars och landsens stora gunst vann,
Hans hustru Anna Daniels, from, gudelig,
För andra dägelig, mild och i sång ljuflig:
Hvila här med mannen och fyra barnen små
Skola tillika i ära och fröjd uppstå,
Peder, Brita, Goelin, Engelbert, Anna Margaretha,
Lisbetha, Adolph, Joens, de heta:
Margaretha, Säbroensis med sönerna;
Hans, Elof, Jacob Terserus de lefva
Ännu af Guds behag och misskund,
Gif ock dem och deras, o Gud! en salig stund.

Denna Anna Daniels blef på sin tid kallad *Stor-Moder i Dalom.*

I historiskt hänseende må vidare nämnas, att år 1531 blefvo de af kon. Gustaf I i anledning af klockornas utlemnande till Dalarne utsände männen här illa behandlade. År 1598, uti s. k. Näftåget, då bönderna valde mäster Elof, såsom förut är nämndt, till anförare och satte sig emot konung Sigismund, inträdde ett ilbud med budkafle uti sjelfva kyrkan under pågående gudstjenst och ropade: »Till vapen! fienden är öfver oss! I största förskräckelse rusade folket ur kyrkan, somliga genom dörrarna, somliga genom fönstren. Stormklockan ringdes i tornet och besvarades från by till by. Folket nedströmmade från öfra socknarna, ned till Tuna — under hvilken artikel närmare skall redogöras för hvad der förehades. Att kyrkoherden medföljde, var dock ej för att han gillade upproret, utan ställde han sig efter folkets sinne för att bibehålla sig i dess förtroende och sedan bättre kunna leda de missledda. År 1671 var denna socken smittad af trollväsendet, och brändes här den 6 Februari 8 föregifna trollkäringar. Då Dalallmogen år 1743 tågade till Stockholm i ändamål att inverka på thronföljarevalet, hade en så stor mängd af dem församlats i Leksand, att dåvarande Landshöfdingen Wennerstedt knappt fick rum i sockenstugan, som var omhvärfd af allmogen. Han lät uppläsa konungens befallning, att hela Dalregementet skulle bryta upp till Westerbotten. Dalkarlarne yttrade då med sorl, att intet manskap skulle gå från orten, innan de, som varit orsaken till krigets i Finland

olyckliga utgång blifvit straffade och thronföljden efter deras önskan fastställd. Vid konung Gustaf III:s besök i Dalarne 1788 var han äfven i Leksand och talade till den församlade allmogen, klädd i denna sockens drägt. Såsom qvarlefva från katolska tiden, samlas ännu Leksandsboerna till begående af Petri och Pauli dag, då deras fordna kyrkomessa inföll, fastän nu är af den gamla sedvänjan endast marknaden qvar.

Gårdar, byar och verk m. m.: *Lima* och *Lindors* bruk, upptagande 87,860 rdr af socknens tax.värde, se vidare dessa artiklar. *Djura* kapell, se den art. — *Edshult,* en egendom med vacker belägenhet vid Dalelfven, väl bebyggd, tax. 1860 till 6,800 rdr, eges med *Gärds* samt *Hedbäcks* qvarnar, som taxerades till 3,900 rdr, af kapt. Ros. *Leksands* kyrkoby, belägen vid Dalelfvens utlopp ur Siljan, är vidsträckt och har utseende af en liten stad med godt läge för handel och rörelse; här äro belägna kyrkoherdens boställe 1 mant., tax. till 12,000 rdr, komministerns $^1/_8$ mant., tax. till 1,800 rdr, klockarelägenhet, tax. till 670 rdr, och $^1/_{16}$ mant. musikdirektörens boställe. Nyligen har en extra provincialläkare fått sin station här, äfvensom ett filialapothek under det i Fahlun blifvit inrättadt. — *Norets* lädergarfveri, tax. till 9,000, och *Öfvermo* åbyggnad, tax. till 3000 rdr rmt, hafva en egare. *Öfvermo* lädergarfveri, tax. till 4000 rdr, och Norets åbyggnad, tax. till 1500 rdr, hafva en egare. Uti Noret är tingsställe för Leksands, Åhls och Bjursås socknar. Största ön inom socknen är *Wäfverön* och ligger vid Hjortnäsvikens början. I skogen vid *Närbolåga* ström dolde sig Gustaf Wasa i tre dagar under en nedfallen tall, för att sköta sina under flykten från Isala i halmlasset undfångna sår. Stället har sedermera blifvit kalladt *Närbo.* Det s. k. Gopa »tunnland,» $7\frac{136}{256}$ mant. med 970 inb., tillhör Bjursås i kyrkligt hänseende, men föres i jordeboken under Leksands socken; detta är orsaken till skilnaden i socknens och pastoratets hemmantal. Af byar må nämnas vidare, i *Näsbygge* fjerding: *Ahlmo, Hjortnäs, Hjulbäck, Björkäng, Backa, Tallberg, Tasbeck;* i *Åsbygge* fjerding: *Laknäs, Östnohr, Plinsberg, Söder Bergsäng, Lindberg, Sätra, Öfverboda, Sjugare, Lindorna, Riholn;* i *Rönnäs* fjerding: *Gopa, Sovalsbo, Slättberg, Weber, Almberg, Rönnäs, Berg, Romma, Ullvi, Tibble, Lima, Björkberg, Torrberg, Böhlet;* i *Härads* fjerding: *Gråda, Forrs, Hedby, Djura, Rälta, Lindeboda, Östnor, Skedberg, Öfveråkret, Sörskog, Westanvik, Öfver & Yttermo, Mjällga, Gjärdet, Ytteråker, Tompt, Smedsarfvet, Nääs.* Adress: Gagnef.

**Leksands kontrakt**, uti Westerås stift, består af 1 regalt pastorat samt 3 konsistoriela af 2:dra klassen, hvilka äro nämnda under tabellen till provinsen Dalarne, sidan 75. Folkmängden, som 1840 var 20,811, uppgick 1860 till 24,611 personer. Fordom sträckte sig prosteriet öfver hela Dalarne, och pastorerna derstädes kallades dalprostar eller provastär i Dalom.

**Lekvattnet.** Kapell uti Öfra Fryksdals härad af Carlstads län, bildadt 1849, utgöres af hemman, afsöndrade från Fryksände och Östmarks socknar, samt innefattar $1\frac{567}{1152}$ mant. finnehemman, $\frac{851}{5760}$ mant. på svenskbygden, $\frac{199}{23040}$ mant. kapellpredikantens boställshemman; taxeringsvärdet 1861 var 40,210 rdr rmt. Kapellförsamlingens folkmängd har ökat sig sedan 1855 med 115 personer och uppgick den 1 Juli 1862 till 1,472. Här finnes sockenbibliothek. Barnundervisningen bestrides uti en flyttande skola med 3 stationer, hvari 1862 undervisades 182 barn af en examinerad lärare, utom 52, som erhöllo undervisning i hemmet. Hemmantalet utgöres af delar i hemmanen: *Bredsjön, Fäbacken, Hvitkärn, Kjelkerud, Södra Lekvattnet, Stengård, Spetshunger, Kullarne* (förr Westanås), *Mårbäcken, Rörkullen* (f. Westanvik), *Thorsby, Örtkärnshöjden.* — Adress: Sunne.

**Lekåsa.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wilske kontrakt af Skara stift, utgöres af fem socknar: *Lekåsa,* moderförsamling, *Åsaka, Foglum, Kyrkås* och *Essunga,* annexer, samt innefattar $62^{19}/_{24}$ mantal. Folkmängden var 1860: 3,873 personer. Marken i pastoratet är dels jemn, dels bergaktig, med berg, kullar, mossar, kärr och dälder, öfver allt strödda, men inga märkvärdiga, mer än en sandås, benämnd *Högelund,* som är öfver allt beväxt med ljung. Tre hufvudjordmåner finnas, nämligen: lera och lermylla, sandmylla, bara sand. På skog är brist, hvarför bränntorf brukas öfver allt af allmogen till kokning, brödbakning och värma. Boskapsskötsel idkas betydligen. — *Lekåsa,* socken uti Barne härad af Skaraborgs län, 3 mil n. o. från Alingsås, $4^1/_2$ mil från Skara — vid 325 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 3,980 tunnland. Socknen, som år 1810 beboddes af 344 och 1860 af 577 personer, består af $3^5/_8$ mant. sk., $1^7/_8$ kr., 6 fr., och tax. 1861 till 65,102 rdr rmt. Ordinarie räntan är 68 rdr 11 sk. 4 rst. kr.värdi. Kyrkan, af sten, skall vara mycket gammal, grundad på lemningarne af något hedniskt tempel; hon skadades af åskan den 1 Juni 1721,

blef tillbyggd 1768 och 1819. Stället, der kyrkan står, och således äfven sjelfva kyrkan, tros fått namn af våra förfäders bruk, att på vissa tider och orter anställa kämpningar, som kallades lekar, för att derigenom blifva viga och skicliga att tappert gå fienden till mötes. Ej långt ifrån kyrkan, vid Bragnums by, finnas 7 uppresta stenhällar af 4 till 6 alnars höjd. En ättestupa skall ha funnits på Lekåsa utmark och ett offerställe öster om kyrkan. På det höga *Skaraberget,* å Bragnums ängar, synas lemningar efter en gammal borg eller skans. Jättegrytor anträffas på åtskilliga ställen. Vid Abrahamstorp har stått en runsten, som blifvit förd till Dragnäs i Bjerka socken.

Gårdar och byar: *Kyrkoherdebostället,* 1 mant., tax. till 2,250 rdr rmt; år 1793 flyttades boningshuset från en oläglig till en lägligare plats, och försågs med en vacker trädgård. — Kapellansbostället *Anders Persgård,* $^1/_2$ mant., tax. till 1,912 rdr, har manbyggnad, uppförd 1762, och uppgifves vara till egor och förmåner lika så godt som kyrkoherdebostället; utsädet lika, men höfångsten mindre; har vacker löfskog, trädgård; betesmarken är mager, i likhet med i hela församlingen. Enligt anteckning i jordeboken har Hans Soop afstått detta hemman till kronan. $^3/_8$ mant. *Bragnum* är sergeantboställe. Hemmanens egorymd i åker och äng äro ganska olika på helt mantal räknadt, t. ex. *Lekåsa Östergården,* 1 mant., har åker samt odal-, in- och utängar 298 tunnl.; *Bragnum Frostegården,* 1 mant., har deraf blott 94 tunnl. Öfriga hemman äro: *Låcketorp, Wästorp, Häradsberget, Ingatorp* och *Källsbogården.* Största possessionen utgöres af 3 mant., tax. till 12,300 rdr rmt, som egas af kapiten C. von Mentzer. Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant., tax. till 450 rdr rmt. — Adress: Skara.

**Lelången.** Sjö i Nordmarks härad i Wärmland, sträcker sig äfven $2^3/_4$ mil inom Dal, är föga öfver $^1/_8$ mil bred, djupaste vattnet 120 fot; höjden öfver hafvet 164 fot. På denna sjö flottas skogseffekter till Norge.

**Lemmeströ.** Fordom moderförsamling uti pastoratet, som utgjordes af Lemmeströ och Börringe socknar, är numer förenad med sistnämnda om en kyrka (se vidare art. Gustafs socken i Malmöhus län). Af Lemmeströ gamla kyrka, som var belägen ungefär $^1/_4$ mil från Börringe kloster, qvarstår till största delen ett fyrkantigt torn; men de öfriga kyrkomurarne äro nästan helt och hållet jemnade med marken. Ringmuren är till större delen bibehållen, och åldriga träd derinom göra ett vackert afbrott med tornets mosslupna ytor. Byn *Lemmeströ* består af $5^{11}/_{24}$ mant. skatte; $^1/_4$ mant. *Klockarebol,* 1 mant. *Prestgård* hafva mager åker, god höhöstnad samt torfjord.

**Lemnhult.** Annex-socken till Korsberga pastorat, är belägen uti Östra härad och Jönköpings län, 5 mil s. s. o. från Ekesjö — vid 720 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Näshult och Stenberga, i söder till Åsheda, i vester till Korsberga, i norr till Nye, samt omfattar med 1 mils längd och $^3/_4$ mils bredd en areal af 13,053 tunnl., af hvilka 1,296 äro insjöar. Marken i pastoratet (uppgiften uteglömd under Korsberga, der den rättast hade sin plats, må här intagas) är mycket stenig, bergaktig och ojemn, genomskuren af sjöar, träsk, mossar och smärre strömmar, bevuxen dels med ljung och blåbärsris, dels med gräs och blomster. Rådande jordmånen är svartmylla, dels med sand-, dels med alf-, dels med lerbotten. Skog växer hjelpligt, dock något ymnigare i Lemnhult än i de andra socknarne. I Hökesjö anmärkte v. Linné Trapanatans (sjönötter). Socknen, som 1805 beboddes af 644 och 1860 af 1,018 personer, består af $28^1/_4$ mantal, hvaraf $11^{13}/_{16}$ mant. skatte, $^{11}/_{16}$ krono, $15^3/_4$ frälse, taxerade, jemte 3 lägenheter, 1 manufakturverk, 5 qvarnar (15,280), till 131,220 rdr rmt. I bevillning erlades 1860: 151 rdr 89 öre. *Limondahult* skrifves denna socken i diplomer. *Lemmenhult* i äldre jordeböcker. Wieselgren förmodar namnet ursprungligen varit Lifmaunahult af lif, löfja (läkemedel, läka), deraf i femin. löfjerska: trollkona (se Dieterichs Runen — Wörterb. p. 362). Kyrkan, belägen (efter Wieselgren) $1^1/_4$ mil, (efter Djurberg) $^4/_5$ mil från moderkyrkan, var 1845 af sten med en gafvel af trä; men då beslöts ny kyrkobyggnad på ny plan å Gerekulla egor. Ännu 1843 sändes offer hit fjerran från. — Enligt folksägen blefvo barn från Kalmar och Öland hitsända till att döpas, inan man der fått kyrkor. Öster från kyrkan ligger »Djeflaberget» eller »Helvetesporten», en bred remna eller skilnad i detta berg, med en öfverhängande klippa, som kallas predikstolen. Här anses den jätte ha ställt vestra gafveln

af Lemnhults kyrka, hvilken åtagit sig bygga densamma kyrkan ungefär för samma pris, som Finn skulle bygga Lunds domkyrka. Dock se somliga gafvelns stenar i ett rör på Gerekulla egor. I likhet med berättelsen om Kraftskyrkan i Lund (se art. Lund) hörde presten här sjungas i berget, då kyrkan var nära färdig: *Tig, tig liten Kinn — I morgon kommer far din Solfager Finn — Antingen med sol och måne att leka Eller den fete presten att steka.* Presten sade jätten namnet, just som tornspiran uppsattes på urgafveln, då jätten här i vredesmod sprang bort, men tog vestra gafveln med sig. Vi se här qvarlefvor af sol- och måne-dyrkan före Christendomen och träffa Finns myth in i djupet af Småland. Möjligen har Finn(gal)s, (att Finngal egentligen hetat Finn, upplyser oss Arwidson) anfall mot Lodens stenkrets i den helga natten, då han nedhögg gudabilden, varit grundämnet för folkminnet, som naturligtvis öfvergick på kyrkorna, då de blifvit folkets helgedomar, och sålunda skulle det vara grundämnet för den allmänna jättesagan, som förklarar de stora stenarne kastade mot kyrkornas »bjällror», och hvarom läses i flera sockenbeskrifningar. — Trollebograf är en gammal grafbyggnad på kyrkogården.

Gårdar, verk och hemman: *Trollebo* säteri (se den art.); härunder lyda $^1/_8$ *Lemnhult*, $1^1/_2$ *Borshult*, $1^1/_2$ *Folkatorp*, *Holma* säteri (se den art.), en possession, tax. till 34,050 rdr rmt. — *Haga* glasbruk, tax. till 10,000 rdr, med dertill hörande och i samma bruk varande landtegendomar, 2 mant. *Borsasjögle*, 1 mant. *Bodasjögle* med utjorden i Elgskauf. Till glasbruket hörer hytta med 2:ne glasugnar, 6 askugnar, 2 sträckugnar, 2 tempelugnar, 3 kylugnar och 4 torkugnar, 2 magazinsbyggnader, 4 boningshus m. m. Manbyggnaden innehåller 11 rum etc. Egovidden är 3,200 tunnl., hvaraf öppen åker, till större delen bestående af bördig svartmylla, utgör omkring 160 och ängen 155 tunnl. Till egendomen höra tullmjölqvarn och såg. — Det hela är (tax. 1860 till 24,540) värderadt till 90,000 rdr rmt, eges af brukspatron A. F. Cloreus. — $2^1/_8$ *Borshult*, tax. till 7,840 rdr; $^1/_4$ *Edstorp*, tax. till 1,280 rdr, egas under Holma säteri. — 3 mant. *Gerekulla* med qvarn och såg, tax. till 5,250 rdr, eges af mamsell S. Branting (se vidare art. Gerekulla). *Hökatorp* och *Nässja* säterier, se dessa artiklar. $^1/_2$ *Hästeryd* säteri har vanligen lydt under Holma, således ock under Trollebo, är nu bondhemman. — Af det såsom under Trollebo lydande omnämnda Folkatorp har $^1/_2$ mant. varit kapellansboställe; men som det ansågs ligga väl långt bort, $^1/_4$ mil från kyrkan, blef 1686 *Emmegärde*, $^1/_4$ mant., närmare kyrkan, inköpt af församlingen till ett kyrkohemman från Trollebo säteri, med rätt för komminister att der bo. Detta, jemte $^1/_2$ mant. *Gata*, tax. 1860 till 2,330 rdr, utgöra nu komministerns boställe. — $^1/_2$ skatte *Lemnhult*, ett predium i *Limandahult*, afstod Nydala kloster 1299 till Carl Ragnildsson mot jord i Fyeled och 20 mark (Sv. D. n. 1277). — $^1/_8$ mant. *Smednässja* har varit och är ladugård under Nässja. — Adress: Hvetlanda.

**Lems** by uti Ofvansjö socken, Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, om $2^9/_{20}$ mantal eller $24^1/_2$ öresland, skall erhållit sitt namn efter en lagman Lamp, som föregifves vara begrafven under en för några år sedan här befintlig stensättning på en hög; namnet har under tidernas längd i folkets mun blifvit förändradt från Lamps by till nuvarande. Här finnas ock lemningar efter någon större boning, och i slutet af förra seklet påträffades här vid gräfning till en källare menniskoben, jemte en stridsyxa. Byns taxeringsvärde 1860 var 15,662 rdr rmt; största brukningsdelen $5^1/_4$ öresl., tax. till 7,000 rdr rmt.

**Lemunda**. Två mantal skatte-säteri uti Motala socken, Askers härad och Linköpings län, beläget nära Wettern, med sandstensbrott; taxerades 1861 till 38,520 rdr rmt (hvaraf 8,420 rdr för hemmanet) och egdes då af enkefru Stånggren. Lemunda har genom donation innehafts af Mårten Lindeberg och hans arfvingar (se Lindenäs), men blifvit efter 1680-talet reduceradt; köpt till skatte 1750.

**Lena**. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kullings och Gäseneds kontrakt af Skara stift, utgöres af Lena, moderförsamling, samt annexerna Fullestad, Bergstena och Långared. Pastoratet är väl uppfyldt med berg och kullar; men inga af dem äro märkvärdiga. *Lärkeskogen* går midtigenom och utgör liksom gräns mellan Långared och de tre öfriga socknarna. Denna skog har år 1788 blifvit från kronan till sockenskog (såsom den förut varit) återvunnen. Derjemte finnes en stor och vacker frälseskog, tillhörig säteriet Uplos frälsehemman i Långared, samt ansenlig skog på Risveden, som tillhör säteriet Gräfsnäs i Mellby. Här finnas åtskilliga mossar och kärr, bland hvilka må nämnas Sköfdes mosse mellan Bergstena och Fullestad; dess längd är öfver $^1/_2$ och

bredden $^1/_4$ mil. Den liknar till skapnaden en sjö och har, midt på, en ordentligen upphöjd ö, kallad Hagö, på hvilken ett halft frälsehemman med alla sina egor är beläget. Öfversta hvarfvet af denna mosse består mest af bränntorf och dyjord. Jordmånen består på de flesta ställen af sand och lemjord, men på en del af sand och lermylla. Understundom påträffas på ett ringa åkerstycke sand, lera och femjord bredvid hvarandra. Handaslöjder idkas här med flit och skicklighet. Folkmängden utgjordes 1860 af 4,185 personer; hemmantalet är $74^1/_2$ mantal. — *Lena,* socken uti Kullings härad af Elfsborgs län, 1 mil n. n. o. från Alingsås, $1^1/_2$ från Skara, $5^1/_2$ från Götheborg, vid 180 fots höjd öfver hafvet; omgifves i norr af Bergstena, i öster af Fullestad, i söder af Hohl socken, mot hvilken Säfve å utgör gräns; på andra sidan af ån går Statens vestra jernbana; i vester af Långared och Rödene socknar. Arealen är 8,262 tunnl., hvaraf 301 äro insjöar. Socknen, som år 1805 bebøddes af 616 och 1860 af 1,182 personer, består af $6^3/_4$ mtl skatte, $2^3/_4$ mtl krono, $7^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1861 till 133,900 rdr rmt. Kyrkan är byggd af gråsten på okänd tid, ligger ej fullt $^1/_2$ mil från Lagmansholms jernvägsstation. Redan år 1361 var här pastor. Sockenmagasin upprättades år 1795. På *Lena hed,* $^1/_{16}$ mil öster om kyrkan, finnes en mängd större och mindre ättebackar. Vid *Sotlanda* by finnes en vattenkälla, kallad Blåkällan, som skall vara »omäteligen» djup, ganska vid samt ega mineral. Vattnet är iskallt om varmaste sommaren och fryser aldrig om vintern, utan synes då såsom vore det i en sjudande gryta.

Gårdar och byar: Säteriet och byn *Hvittne* (se art. Hvittne). — $^3/_4$ mant. *Sotlanda,* kapitensboställe. *Kyrkoherdebostället,* $^3/_4$ mant., tax. till 4,500 rdr rmt. *Lena* Österg., $^3/_4$ mant., kapellansboställe. *Östadkulle,* gästgifvaregård. $^1/_2$ *Lena,* tax. till 3,550 rdr. $^1/_4$ *Lena,* stom, tax. till 4,950 rdr. $^1/_2$ *Mulabo,* tax. till 4,050 rdr. $^1/_2$ *Gillekroken,* tax. till 3,000 rdr. — $^1/_2$ *Hjelmsled,* kronoläusmansboställe. $^1/_2$ *Rötorp,* tax. till 4,800 rdr. Minsta brukningsdelen är $^3/_{128}$ mant., tax. till 150 rdr. — Öfriga hemman äro: *Areberg, Brottarp, Flyd, Mjölketorp, Säfveljung, Skogeltorp, Ängatorp, Ekonäs, Rörkjerr, Svarthall, Sätlanda, Slättås, Gillängen, Gisslatorp,* $^1/_4$ *Torpet, Holma.* — Adress: Alingsås.

**Lena.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Norunda kontrakt af Uppsala stift, är belägen till $^2/_3$:delar uti Norunda och $^1/_3$:del i Rasbo härad af Upsala län — vid 135 fots höjd öfver hafvet — på ömse sidor om Fyrisån och den från nordvest tillstötande Wendelsån, mellan Ehrentuna i sydvest, Tensta i vester och norr, Kil och Rasbo i öster; upptager $0,_{419}$ qvadratmil land (efter Tham), $0,_{549}$ qvadratmil land (efter Hahrs Stat. Tab.) och $0,_{005}$ qv.mil sjöar; häraf höra $0,_{155}$ till Rasbo härad, utgörande större delen af hvad som ligger öster om Fyrisån. Kring åarna är landet något sidländt, i allmänhet en föga kuperad skoglös slätt, blott åt sydvest och öster något mer bergländigt, östligast ej utan skog. Fyrisåns vestra strand följes här af sandås. Rådande jordmånen är sandblandad lera; åkerbruk hufvudnäringen, hvartill komma något skogs- och bergsbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,081 och 1860 af 1,131 personer, består af $48^3/_8$ mantal, hvaraf $9^1/_4$ mant. skatte, $8^3/_4$ krono, $16^3/_8$ frälse uti Norunda härad, och $11^1/_2$ mant. skatte, $2^1/_2$ krono uti Rasbo härad; taxeringsvärdet 1861 var 488,120 rdr rmt, bevillningen 612 rdr 73 öre. — Lena nämnes 1314 såsom hörande till Norundh, Lenbo 1316 till både Norundh och Resbohundæri. Af kyrkoherdar förekomma en och annan från 1300-talet, kaplaner från 1644. Kyrkan, belägen $1^3/_4$ mil från Uppsala på en hög kulle med skön belägenhet, är gammal, byggd af tegel, med sednare tillbyggdt högchor, äfvensom grafchor från 1717 för slägten Bjelke till Salesta och torn från 1763, allt reparadt 1827. Bland kyrkoherdar må nämnas två med namnet Lenæus, hvilkas söner vunnit namnkunnighet. 1) Johannes Corneli L. född 1573, erkebiskop 1647, då Norrland och Lappland afskildes från erkestiftet, till hvilket beslut drottningens afvoghet mot L. lär mycket ha bidragit; död 1669 och var af alla Uppsalas erkebiskopar den, som uppnått den högsta åldern. Han var Carl X:s lärare, och huru han uppfyllde sitt kall som uppfostrare, finna vi i följande drag: Läraren och lärjungen talade latin tillsammans om vetenskapliga ämnen; de

sågade ock ved tillsammans på lediga stunder. Den lilla boken »Om Christna religionens sanning och förträfflighet» blef konungen så kär, att han förde den med sig i alla sina fältslag och utgjorde hans käraste läsning och minne af författaren, barndomsläraren Lenæus. Det berättas ock, att Carl Gustaf vid sin kröning, just som erkebiskopen Lenæus satte kronan på hans hufvud, hviskade honom i örat: *Farsgubbe, när skola vi härnäst såga ved tillsammans?* 2) Knut Nilsson L., född 1688, är känd förnämligast genom sin beskrifning af Delsbo socken. — Runstenar förekomma vid kyrkan och utefter båda vattendragen; sex stycken finnas upptagna i Liljegrens Run-Urkunder.

Gårdar och byar: i *Rasbo* härad: 4 mantal *Edshammar*, tax. till 22,320 rdr rmt, 1 mant. *Björk*, lyda under Wattholma bruk. — 2 mant. *Ängeby*, tax. till 6,450 rdr, innehafves af Uppsala akademi. — $^1/_2$ mant. *Flath*, tax. till 1,500 rdr, är löjtnantsboställe. — Uti *Norunda* härad: *Wattholma* bruk, tax. till 213,230 rdr, hvartill höra säteriet *Wattholma*, 3 mant. rå och rör, $^1/_2$ mant. frälse, $1^1/_2$ *Brunna*, $1^1/_2$ *Knifsta*, 1 *Lenaberg*, $2^1/_2$ *Ånge*, samt andra $3^1/_8$ mantal, alltsammans tax. till 312,510 rdr rmt, se vidare art. Wattholma. — 1 mant. *Uggelsta*, tax. till 12,000 rdr, eges af hofjägmästare Söderhjelms arfvingar. En natt i Februari månad 1861 inträffade den ovanliga händelsen, att en varg ingick genom en glugg till fähuset vid denna egendom (inträdet underlättades genom en derintill varande gödselhög) och anställde en sådan förödelse bland fäkreaturen, att 21 stycken af dem lågo dels dödade, dels döende påföljande morgonen. — $3^1/_2$ *Kanstaby*, $1^1/_2$ *Lenaberg*, 1 *Wattholma*, $^1/_4$ *Backa*, $1^5/_8$ *Husby*, allts. tax. till 42,530 rdr rmt. — $1^1/_2$ *Ekeby*, tax. till 7,350 rdr, är löjtnantsboställe. — $^1/_2$ *Ånge*, komministersboställe. — $1^3/_8$ *Prestgården*, tax. till 10,800 rdr rmt. — Adress: Uppsala, Wattholma.

**Lenhofda.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Uppvidinge kontrakt af Wexiö stift, utgöres af socknarna Lenhofda, moderförsamling, och Ekeberga, annex, samt innefattar $53^1/_2$ mantal. Pastoratet beboddes 1860 af 3,097 personer. — *Lenhofda*, socken uti Uppvidinge härad af Kronobergs län, är belägen $3^3/_8$ mil n. o. från Wexiö — vid 790 fots höjd öfver hafvet — omgifves i öster af Elghult, i söder af Ekeberga och Helleberga, i vester af Herråkra och Dädesjö, i norr af Granhult och Nottebäck samt innefattar med en längd af $2^1/_2$ mil och bredd af $1^3/_4$ mil en areal af 57,649 tunnl., af hvilka 3,101 äro insjöar. Landet afjemnas långsluttande mot Östersjön i öster och är i söder betäckt af sandbäddar, hvaröfver sällan någon låg berghäll uppsticker, som vid Merhult består af en grå hälleflintart. Bland sjöar märkas Alstern samt Möckeln, bägge med malmtägt. Jordmånen består på de flesta ställen af svag svartmylla, några få hafva sand; men ingenstädes finnes lera. Skog växer ymnigt. Växten Juncus Squarrosus träffas här på många ställen. Fordom lär silfvermalm brutits här. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,060 och 1860 af 1,884 personer, består af 37 mant., hvaraf $25^3/_8$ sk., $1^7/_8$ kr., $9^3/_4$ fr., och taxerades 1860 till 261,840 rdr rmt, hvaraf 151,740 rdr för 25 lägenheter, 2 bergverk, 6 manufakturverk, 12 qvarnar och sågar; dessutom finnas 12 fabriker, taxerade efter klasser, som betalade i bevillning 17 rdr 97 öre. Ord. räntan är 349 rdr 20 sk. 5 rst. kr.värdi. I bevillning efter II § III artikeln erlade socknen 1860: 409 rdr 2 öre. Socknen kallas Linhofd 1266; 1451 skrefs Lynhofdum. Den nya kyrkan, byggd 1842 och 1843, är uppförd nära den gamlas grund, 50 alnar lång, 28 alnar bred inom murarna; tornet, 15 alnar i qvadrat, är 33 alnar högt, har utom 2 klockor ett ur, som slår timmarna och visar åt alla sidorna; sakristian är på östra gafveln och predikstolen åt den norra. En silfverkanna om 85 lod och en ljuskrona i form af en drake, hvarpå ljusarmar och hjorthorn äro anbragte, äro gifna af Skyttiska familjen; den förra säges tagen ur ett kloster. $^1/_4$ mil från Lenhofda mot Elghult visas en sten, der predikan skall ha hållits, förrän kyrka byggdes. I Lenhofda gärde ligga på omkring 1 tunnlands vidd ovala större och mindre kretsar af 10—12 stenar i hvardera. Troligen en hednisk kult-ort, lik den der Blenda offrade (enligt Hultbring). Konung Gustaf I:s tappre befälhafvare, Jakob Bagge, öfverenskom hemligen med Lenhofdaboerna, att de skulle låtsa sig vara Dacke tillgifne, för att upptäcka och fasttaga honom; men han märkte deras afsigt och flydde in i Bleking. I *Hassla* bodde 1451 Peder Jonsson, nämndeman, då fasta gafs på

de gårdar, kon. Carl köpt af Brita Thuresdotter Bjelke. Der såg man prosten Sandells vackra samlingar af naturalster och fornlemningar, då han var Collega scholæ. $^1/_4$ mant. *Lenhofda,* med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas i n. v. till *Åshult* $1^1/_2$ mil, till *Skeda* i norr $1^3/_8$ mil, till *Åreda* i vester 2 mil, till *Elgshultskulla* i öster 2 mil, till *Kulla* i söder $1^1/_2$ mil och till *Merhult* i s. o. 1 mil. Här var »Göta Lejon» gästgifvare vid sin död 1790, i sin tid af mycken ryktbarhet. Hans rätta namn var David Hårdberg, född torparson i Lenhofda 1749, lika utmärkt för sin längd och styrka som sitt fogliga lynne, var samtidig med en annan »Jätte» i Smålands nation, den långe Långens långe son Lång i Långelycke, Johan Lång, prestson.

Gårdar och byar: Häraf märkes främst säteriet *Säfsjö,* med jernbruket *Säfsjöström,* upptagande ett taxeringsvärde af 135,390 rdr rmt, se vidare artikeln Säfsjö. *Lenhofda,* prestgård, $^7/_8$ mant., tax. till 1,670 rdr rmt. $^1/_2$ *Wret,* länsmansboställe, taxeradt till 1,200 rdr. $^1/_2$ *Bostorp,* tax. till 920 rdr, sergeantsboställe. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{12}$ mant. i Lenhofda, tax. till 200 rdr. — $2^1/_2$ fr. *Åhlatorp;* häraf köptes 2 mant. af Håkan Skytte à $4^1/_2$ proc. efter Kongl. bref af den 14 Dec. och 28 Nov. 1648. $2^1/_4$ mant. egdes 1825 af brukspatron Barchæus; på hemmanets egor hafva anledningar till blyglans visat sig, och har fordom en grufva om 7 famnars djup blifvit upptagen af advokatfiskal Brock, men öfvergifven i anseende till malmens ringhet. Öfriga hemman äro: *Bostorp, Bohult, Gillgeskruf, Hökaskruf, Hjertaskog, Hökhult, Johanstorp, Kyhleskruf, Merhult, Möckleshult, Nöbbeled, Renshult, Snignelstorp, Skäraskog, Wästraby, Wägershult, Warsryd, Åmatorp, Åhult, Änghult, Östraby, Skogstorp, Wåraskruf.* — Adress: Wexiö.

**Lenna.** Ett vackert landtställe helt nära Wisby, tillhörigt konsul Enequist, eger det minnet att hafva varit prinsessan Eugenies första sommarbostad på Gotland, innan H. K. H:s eget sommarpalats *Fridhem* blef färdigt. Ett litet stycke härifrån ligger *Skolbetningen,* en samlingsplats, der man roar sig med nationallekarna: »spela park» och »kasta varpa.»

**Lennartsforss.** Jernbruk uti Trankils socken af Nordmarks härad och Carlstads län, är uppfördt enl. privilegium af den 18 April 1839 vid Ränkeforssen, hvarest sjöarne Stora Lee och Leelång ega förbindelse; då funnos här endast en såg och ett par qvarnar; bruket, som fått sitt namn af den ädelt verksamme brukspktronen Lennart Uggla, död 1846, har 3 stångjernshärdar, 1 masugn med kupolugn, taxerade till 30,000 rdr rmt, samt 1 knipp- och 3:ne spikhamrar; tillverkningen 1860, sedan en tredjedel tillökning i smidet blifvit 1841 beviljad, uppgifves uppgått till 1,861 *skℓℓ* 9 *ℓℓℓ* 5 *ℓℓ* stångjern af Persbergs tackjern; mas- och kupolugnarne producerade af Kopparbergs tackjern 677 *skℓℓ* 11 *ℓℓℓ* 18 *ℓℓ* gjutgods, hvarutaf somliga pjeser vägde öfver 20 *skℓℓ.* Kolbeloppet, som årligen förbrukas vid alla verkstäderna, upptages i medeltal pr år till 2,800 stigar. Genom kolning för brukets räkning äro skogarne tämligen medtagna. Vattentillgången är större än som behofvet påfordrar. Effekterna afgå med egna båtar 4 mil öfver Leelång till Bengtforss faktori på Dal. Vid verkstäderna sysselsattes 1848: 32 personer; hushållens antal voro 20 utom 5 fattiga, som försörjdes af bruket medelst ett anslag af 350 rdr bco; 131 personer bodde sistn. år på brukets egor. Egare år 1848 voro generalen friherre Fleetwood, direktör Ekman, brukspatron C. Uggla m. fl.; år 1861 voro brukspatronerna G. Bäärenhjelm och J. Åberg egare till hälften hvardera, dessa ega äfven Gustafsfors bruk på Dal. Vid båda bruken tillverkas årligen cirka 6 à 7,000 *skℓℓ* stångjern, omkring 800 *skℓℓ* gjutgods, spik samt diverse manufakturjern. Af brist på malm har Lennartsforss masugn icke på många år varit begagnad. Lennartsforss' tillhörande landtegendom består af $^{17}/_{48}$ mantal skatte, 1 tullqvarn af 8 par stenar samt en salusåg med 2 ramar, taxerade till 11,000 rdr; hela godsets tillverkningsvärde år 1861 var 117,847 rdr rmt; årliga utskylderna uppgifvas till cirka 676 rdr rmt.

**Lennartsnäs.** Ett mantal säteri uti Näs socken, Bro härad och Uppsala län, med vacker belägenhet vid sjön Görväln, utgöres af fordna frälsehemmanen Kjälvik och Hamra; förekommer 1573 såsom från kronan utbytt till Anders Sigfridsson till Bro, fick sedermera sitt namn af fältmarskalken Lennart Torstensson, som ökade godset, har derpå tillhört slägterna Horn, Stenbock, 1768 handelsman Königk, omkr. 1800 Wachschla-

ger, Oxenstjerna omkring 1825, 1849 och 1861 statsrådet grefve af Ugglas. Lennartsnäs utgör med säteriet Aspvik (se detta), 6 mant. *Tuna*, $2^1/_8$ mant. *Frölunda*, $^1/_2$ mant. *Öråker*, taxeradt till 15,000 rdr, samt $7^1/_8$ mant. i andra hemman, 2 väderqvarnar, socknens betydligaste gods, tax. 1861 till 178,500 rdr rmt (hvaraf 19,500 rdr för Lennartsnäs), samt är bland de herregårdar, der nyare tidens mångfaldiga uppfinningar och förbättringar i afseende på method och redskap blifvit antagna; är äfven utmärkt genom godsets boskapsafvel. Tvenne smärre träbyggnader utgöra gårdens fordna mangårdsbyggnad; sägnen förmäler, att de stått sedan nyssnämnde namnkunnige egares tid, hvilket äfven de små fönsterrutorna samt prydliga gyllenläderstapeterna synas bestyrka. Först i början af detta århundrade har gården fått en större åbyggnad.

Som denna gård förvarar minnet af ett namn, som kommer hvarje fosterländskt hjerta att klappa af stolhet, och som fordom kom Wien att darra, torde några ord här vara på sin plats om denne främste anföraren bland Gustaf Adolfs lysande krigareskola. Redan i sina yngre år ansågs Torstensson ega en djupare insigt i krigskonsten än andra kunna inhemta genom en mångårig erfarenhet. Såsom öfverste vid artilleriet bekom han namnet *Blixten* för sin otroliga snabbhet i rörelser. — Under hans öfverbefäl öfver hela Svenska hären i Tyskland följde drabbningen vid Schweidnitz det blodiga fältslaget vid Leipzig 1642, som krossade norra Tysklands och katholikernas förenade makt, det berömda hastiga tåget från Schlesien till Jutland 1643, som förskaffade oss Jämtland, Härjeådalen och Gotland, drabbningen vid Jüterbock, der blott en ringa del af den sprängda fienden lyckades att genom en skyndsam flykt rädda sig från nederlaget, samt det afgörande slaget vid Jankowitz, som lemnade sjelfva kejsarens arfländer utan allt försvar, sedan hans sista här stupat för den segrande Torstenssons vapen. Förd på en bår, hvarpå han nedlades af en svår gikt, ådragen inom fängelset i Ingolstadt, genomilade denne hjelte med sin armée det häpna Tysklands många länder, och hvart han kom vann han segrar. — Men Torstensson vann ej blott som krigare ett Europeiskt rykte, utan hvad mer var, han bevarade det christna namnet obefläckadt; och märkligt, att just han, som i unga åren oafbrutet var vid konungens sida och förde hans lifharnesk, om det så skulle behöfvas, var utsedd, att, när den älskade konungen stupat (vid det tillfället satt Torstensson inom fängelsets murar) skydda, hvad mer var än lifvet, både konungens och det Svenska namnets ära.* Torstensons sannt christliga sinnelag och såsom följd deraf hans oegennytta och redbarhet, gaf kriget ett mildare lynne, hvarför ock han ej var så älskad af den sammanrafsade hären, som under förre anföraren, Johan Banér, fått lösa tyglar; men desto mer vördadt är hans minne af efterkommande, som skördar en herrligare frukt af denne fältherres gudsfruktan och oegennytta än af plundrandet af förgängliga skatter och eröfringar af riken, hvarvid ingen välsignelse hvilar, och som åter äro förlorade. Under sina svåra giktplågor var detta Bibelspråk hans tröst: *»Om mig än kropp och själ försmäktade, så är dock Gud alltid mitt hjertas tröst och min del.»* Han var född 1603, död 1651.

**Lenningeforss.** Manufakturverk i Bollnäs socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, beläget vid Woxna elf, erhöll den 27 Februari 1861 kommers-kollegii tillståndsbevis att anläggas; enligt samma består detta jernförädlingsverk af 1 spik- och 1 knipphammare. Här är äfven såg, tax. 1860 till 1,280 rdr rmt.

**Lenshult.** Ett och $^1/_4$ mant. skattesäteri, med Qvarnängen, uti Östra Ryds socken, Skärkinds härad och Linköpings län, beläget nära Storsjön; har varit doneradt till assessor O. Bure 1626, egdes som säteri omkring 1680 af assessor Sven Svart, blef reduceradt, men förlänadt till G. O. von Sacken; tillhörde sednare ryttmästare A. Westerberg, sekr. P. Ehrenheim, assessor E. M. Ingman på 1750-talet, dess son kammarrådet A. G. Nordenstolpe 1783, friherre C. J. Adelsvärd på Adelsnäs, och sist genom byte krigsrådet Friis 1825 och ännu 1861; taxeringsvärdet var s. år 14,160 rdr rmt.

**Lenung.** Jernbruk uti Glafva socken af Gillbergs härad och Carlstads län, består af en stångjernshammare med 2 härdar, en stålugn, en knipp- och 6 spikhamrar. På 1840-talet var bruket privilegieradt till 900 *skℓℓ* årligt smide, men har nu oinskränkt tillverkningsrätt. Tillverkningen 1860 uppgick till 1,449 *skℓℓ* 18 *ℓℓℓ* 5 *ℓℓ* stångjern af köpetackjern; ståltillverkningen tax. till 16,000 rdr. Tillhörande landtegendom består af $^{13}/_{32}$ mantal i fyra hemman, såg med 2 blad och tullqvarn med 2 par stenar. Egendomen, hvars hela taxeringsvärde år 1860 var 144,763 rdr rmt, eges af Hildringsbergs bruksbolag. — Adress: Arvika, Calrstad eller Ökne.

**Leonardsberg.** Två mtl säteri-rusthåll uti Östra Eneby socken, Bråbo härad

och Östergötlands län, beläget $^3/_8$ mil ifrån staden Norrköping, invid sjön Glan; utgör, jemte underlydande 1 mant. säteri, $3^1/_2$ mant. frälse, $1^3/_4$ mant. krono-skatte, en egendom, taxerad till 48,060 rdr rmt, hvaraf säteriet 22,430 rdr rmt. De gårdar, som utgöra säteriet (1 mant. *Fälleberga*, 1 *Örstad*), ha hört, jemte Sånna, under Norsholm; de voro sammanbyggda, och Sånna afhyst, redan på 1600-talet, och namnet Lennarsberg gafs af grundläggaren, Lennart Schulman (död 1677), hvars fader, Otto Schulman (död 1660), hade haft dem i donation från 1630 till 1645; Lennarts enka Görvel Gyllenstjerna innehade säteriet 1683 och fick behålla det på lifstid vid reduktionen; men svägerskan Chr. Posse hade en del af tillhörande gårdar; Leonhardsberg tillhörde i början på 1700-talet öfverstlöjtnant E. A. Ekehjelm, gift med L. O. Schulmans enka J. Appelgren; sedermera kom säteriet till slägten Burensköld; år 1825 var friherre E. Ehrencrona egare; från 1850 löjtnant Erik Gammal Ehrencrona, som dog här 1855; han var gift med friherrinnan M. R. Rudensköld. År 1861 var hr J. Blomberg i Norrköping egare.

Egendomens areal, enligt charta af år 1860, utgör 1,900 tunnland, hvaraf under eget bruk 400 tunnl. åker, 1000 tunnl. skog. Utsädet i 9 skiftesbruk uti 4 särskilda cirkulationer. Höafkastningen vanligen 2 à 300 parlass. Underlydande 10 torp och ett bondhemman finnas. Vid egendomen föddes 1861: 100 kor, 22 par oxar, 8 st. hästar. Årliga onera äro c:a 2000 rdr rmt. Manbyggnaden innehåller 20 rum; öfriga uthusbyggnarer äro till större delen nybyggda under åren 1858—59 dels af tegel, dels af stående timmer. Tröskverk finnes för 4 par oxar. Till gården höra stor trädgård och parkanläggningar.

**Leonhardsberg.** Säteri, se Kila s:n.

**Lerafors.** Manufakturverk uti Sunds socken af Fryksdals härad och Carlstads län, af 1 knipp- och 3 spikhamrar, lyder under Rottneverken; 1860 års tillverkning uppgifves till 971 *Skr.* 64 *U.*

**Lerbo.** Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Oppunda östra kontrakt af Strengnäs stift, är belägen uti Oppunda härad af Nyköpings län, 5 mil nordvest från Nyköping, mellan Bettna i s. o., sjön Långhalsen och Wadsbro socken i n. o., Sköldinge i norr, Stora Malm i s. v.; sträcker sig med en smal spets åt n. v. mellan de två sistnämnda socknarna, upptagande en areal af 0,593 qvadr.mil (efter Hahrs Stat. Tab.), 0,573 (eft. Tham). Den vida större sydöstra delen utgöres af ett kuperadt, med slätter, bergkullar och vatten omvexlande land, omkring Långhalsens öfversta vikar och några tillopp till dem och till Yngarn; till den sednare utfaller Telgaren, genom Bettna, till de förra dels en å från Stora Malm, genom Gerveln och Wiksjön, dels Spelbysjön på gränsen till Sköldinge; allt mellan trakter af 80 till 100 fots höjd öfver hafvet. Längst i nordvest är mer jemn skogsmark, intill åter en sträcka af nämnda Malms-åns dalgång. Rådande jordmån i större delen af socknen är lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,027 och 1860 af 1,377 personer, består af $19^7/_8$ mant. skatte, $7^5/_8$ mant. krono, $21^3/_8$ mant. frälse, och taxerades 1861 till 262,869 rdr rmt. Ordinarie räntan är 333 rdr 30 sk. 8 rst kr.värdi. Enligt 1825 års jordebok finnas 3 qvarnar, 3 utjordar och 67 torp. Hufvudnäringen är åkerbruk, hvarjemte idkas något ängs- och skogsbruk samt fiske. — *Lerbo in prepos. Nicopensi* förekommer omkring 1314 och oftare. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från Walla jernvägsstation, är af sten, ombyggd 1767, med bibehållande till en del af de gamla murarna; den har graf för och minnesvård öfver fältmarskalk, friherre G. W. Marks von Würtemberg (död 1778). Bonden Bengt Persson å Bondhammar, här i socknen, var farfader till krigsrådet Palmcreutz, som dog 1738, egare af Bjeresjöholm i Skåne. Af fornlemningar nämnas grafhögar och stensättningar flerstädes och en runsten vid Hässle. Vid kyrkan har varit häradets tingsställe. Vid *Påfvelsnäs* eller *Krutgården*, invid Telgaren, har fordom funnits ett krutbruk, ödelagdt ovisst när; redan 1663 var Oppunda härads allmoges skyldighet att ditföra salpeterjord förvandlad till årlig afgift, som ännu utgår, inbegripen i hemmantalsräntan.

Gårdar och byar: Större gårdar äro *Gotthardsberg, Dagöholm, Sund* och *Hässlö*, beskrifna på sina ställen; de upptaga jemte underlydande 130,000 rdr af socknens taxeringsvärde. — Under Sund lyda 2 mant. *Wik*, 1 *Spånga*, $^1/_4$ *Wärnatorp*, $^1/_8$ *Brogetorp*, 1 *Brebohl*, $^1/_2$ *Boxholmen*, 1 *Elskebohl*, 1 *Flinsbohl*, 1 *Grannäs*, $^1/_8$

*Granstorp,* 1/2 *Kämbohl,* 1 *Stensnäs.* — 1 mant. *Bohammar,* 1/2 *Backa,* 1/2 *Haga,* 2 *Knutsta,* (tax. till 6,390 rdr), egas under Fjellskäfte i Floda. — 1/4 *Baggebohl,* 1/4 *Kesebro,* 1/8 *Ulfstorp,* 1/2 *Tolfta* äro militiæ-hemman. — 1/4 *Hebytorp,* tax. till 2,394 rdr, sergentboställe. — 1/2 *Spånga,* häradsh.boställe. — 1/2 *Skramsbohl,* kronoskogvakt.bost. — *Grysta* eller *Eneby,* 3 mant. krono-säteri, tax. till 9,400 rdr, är kyrkoherdeboställe, har täck belägenhet vid en å, med 17 t:rs höst- och 8 t:rs vår-utsäde. — Öfriga hemmanens namn äro: *Biesta, Berg, Bergsnäs, Bittsbohl, Göteboda, Lindebohl, Nafvesta, Rosarne, Vestra* och *Östra Wegvid, Ändebohl, Hjelmsätter, Wärnäs.* — Adress: Nyköping.

**Lerbäck.** Socken i Kumla härad af Örebro län, mellan Hammars, Askersunds och Snaflunda socknar i sydvest och vester, Hardemo och Halsberg i norr, Svennerud och Bo i öster, samt Godgård i Linköpings län i söder, är till arealen en af de betydligaste i Nerike, samt innehåller 2,520 qvadratmil land och 0,310 sjö. Landet är i allmänhet högländt; längst i nordvest ligger Lerbäcksmon, från hvilken höjdsträckningar utgå och omgifva sjön Tisarn i norr och söder; mon ligger vid pass hundra fot öfver sjön, hvilken sjelf ligger 340 fot öfver hafvet. Till denna sjö går en del vattendrag genom Tybosjön, medan andra gå söderut, ned till Wettern, genom Skårn, Fogelsjön, Skyllbergs-ån och Åmlången. Äfven södra stranden af Tisarn är brant och hög, samt föga mindre högt det inre landet, hvars vattendrag dels gå vester ut till Skyllbergsån, dels bilda Haddebo-å genom Hjerta-sjön, dels också slutligen bilda Emma-ån genom Långsjön, Örgafveln, Storsjön (som upptager Walsjöns vattendrag), Åfjärden samt Stora Målsjön. Längst i söder är dock landet sannolikt högst, eller cirka 500 fot öfver hafvet, och härifrån går Skeppsjöns vattendrag till Emma-ån, Trehörningens till Åmlången. Det hela bildar en högst oregelbunden, af slingrande dalgångar sönderskuren högslätt, med betydliga mossar i södra trakten, men för öfrigt med sandjord, liggande på berg, som innehålla tämligen rik jernmalm, koppar- och koboltmalm. Bergsbruk är derföre den förnämsta af ortens näringar, och Lerbäck bildar, tillika med de närmaste socknarne en egen bergslag, som dock ej kan jemföras med länets nordligaste, från hvilken masugnarne i Lerbäck också till stor del hemta sina malmer. Ur socknens 2 grufvor uppfordrades 1861: 29,275 *Ctr.* jernmalm. Inom Lerbäck ligga Isåsa zinkgrufvor, som tillhöra bolaget la Vieille Montagne. Öfriga näringsgrenar äro skogsbruk, åkerbruk, som icke är tillräckligt för ortens behof, bränvinsbränning och framför allt nubbsmide, hvilket uppgår till ett värde af cirka 80,000 rdr rmt om året. — Socknen innefattar 48 3/4 mantal, taxerade jemte jernbruken och qvarnar till 437,620 rdr rmt, samt beboddes år 1840 af 4,177, år 1860 af 5,073 personer. Till ett år 1861 upprättadt sockenbibliothek anslogs hundskatten för följande året. *Lerbek* nämnes omkring 1314, och kyrkoherdar äro kända åtminstone från början af 1600-talet. Socknen utgör nu ett patronelt pastorat af 3:dje klassen, och patronaträtten tillhör Burenstamska ätten, så länge den eger Skyllbergs bruk. Kyrkan, belägen i Lerbäcks by, 4 mil från Örebro, ombyggdes efter 1782 och har altartafla af Hörberg samt särskild graf för Skyllbergs bruk. Bland fornminnen nämnas grafhögar vid Wissbo.

Bland gårdar och verk i socknen märkas: *Wissbo* eller *Wisboda* (se den art.), med underlydande 1/4 *Estaboda,* 1/16 *Guldsmedstorp,* 1/4 *Kassmyra,* 7/36 *Nyckelhult,* tax. till 17,470 rdr. — *Skyllbergs* bruk (se den art.), hvarunder lyda 1/8 *Aboda,* 1 *Kärra,* 1/2 *Lerbäck,* 1 *Muttna,* 5/6 *S:a Nyckeltorp,* 1 *Wallsjö,* 1 *Årstorp,* 1 *Önneboda,* 1/2 *Esperud,* 1/2 *Hissjö,* 1/4 *Hyttan,* alltsammans tax. till 159,600 rdr rmt. — 1 1/2 *Björnhagen,* 1/2 *Hetorp,* egas af baron H. Hamilton. — *Damms* och *Trehörnings* masugnar längst i söder, med 1 mant. *Getaboda,* med qvarn, 1/8 *S:a Dammen* (Mariedamm), 1/8 *S:a Björnfall,* 1/4 *Blackfärd,* 1/16 *N:a Dalskog,* 1/2 *Håkanstorp,* 1/4 *Kjettstorp,* 1/2 *Runsaln,* 1/8 *Skepphult,* 1/2 *Solberga,* 1/2 *Tillefärd,* 1/2 *Trehörningen,* allts. tax. till 29,420 rdr, egas af protokollssekreteraren Grill på Godegård. — *Emma* nya spikhammare med 20 *skℓℓ.*:s tillverkning, 1/16 *Öijetorp.* — *Emma* spikhammare, tax. 1860 till 2,220 rdr, med 46 *skℓℓ.* 2 *ℓℓℓ.* 6 *ℓℓ.*:s tillverkning, eges till hälften, jemte 5/24 mant. *Gilltorp,* 1/32 *Tholtorp,* af E. G. Andersson; till hälften med 1/16 *Dunsjö,* jemte *Sandbacka* spik- och räckhammare med en tillverkning för vattendrift af 41 *skℓℓ.* 5 *ℓℓℓ.* och för ångdrift af 148 *skℓℓ.* 18 *ℓℓℓ.*, tax. 1860 till 8,690 rdr rmt. samt husbehofssåg och qvarn, af brukspatron R. J. Wigart. — *Estaboda* jernmanufakturverk, inrättadt 1861. — 1/2 *Hjerta,* 1/8 *Munkerud,* 1/8 *Essböhle,* egas under Öfra Haddebo bruk; 1/2 *Hjerta* under Nedra Haddebo bruk i Svenneruds socken. — *Isåsa* zinkgrufvor, se den art. — *Klysna* räckhammare med 10 *skℓℓ.*:s tillverkning år 1860, hade två egare. — 1 mtl *Rökulla,* tax. till 5,100 rdr, *Fiskeqvarns* spikhammare med

183 *skℓℓ*.:s tillverkning, jemte såg, *Klockarhyttans* räckhammare med 47 *skℓℓ*.:s tillverkning, $^1/_{16}$ mant. *Guldsmedstorp,* $^1/_4$ *Klockarehyttan,* $^3/_8$ *Ingelsby,* $^1/_3$ *Isåsen,* $^1/_8$ *Linnefors,* allts. tax. till 21,180 rdr, egas af Frans Planck (se art. Lund). — $^1/_2$ mant. *Stenkumla,* tax. till 3,440 rdr, är kyrkoherdens boställe. — Till Lerbäcks Bergslag räknades fordom *Askersunds, Hammars, Snaflunda* och *Lerbäcks* socknar, med *Distorps, Gorpa, Läggesta, Svarthytta, Åmmeskogs* m. fl. grufvor samt ett ansenligt antal masugnar, deribland *Forssa, Dalby, Fjelbäck, Laxå, Svalon* m. fl. — Adress: Örebro.

**Lerdahl** (Lerdal). Annex-socken till Högsäters pastorat, är belägen på Dal uti Wahlbo härad af Elfsborgs län, $5^1/_4$ mil n. n. v. från Wenersborg — vid 430 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 7,475 tunnl., Tydjesäterssjön och Igelkärn deruti inbegripne, hvilka upptaga 92 tunnl. (allt efter Lignell); men arealen är 7,614 tunnl. efter Hahrs Stat. Tab. och efter Forsell 9,743 tunnl. Socknen, hvars största längd är $^7/_8$ och största bredd något öfver $^1/_2$ mil, har bergaktig och ojemn mark; jordmånen är till $^2/_3$ lera och den öfriga delen sand. Skog finnes hjelpligt. En å, som bär socknens namn, rinner härigenom från norr till söder. Folkmängden, som år 1805 var 599, uppgick d. 1 Juli 1862 till 1,152 personer, deraf likväl 382 på de blott i kyrkligt hänseende hithörande i Gesäters socken och Wedbo härad belägna hemmanen (se nedan). Hemmantalet är $11^3/_8$ sk., $^1/_2$ krono, 1 frälse, och taxeringsvärdet år 1861 var 70,560 rdr rmt. Kyrkan af sten, byggd 1771, ligger 1,4 mil från moderkyrkan. Barnundervisningen bestrides uti en flyttande skola af en examinerad lärare, barnens antal år 1862 var 158.

Gårdar och byar: 1 mant. skatte *Tydjesäter,* med qvarn, tax. till 3,200 rdr. — fr. *Elofverud,* har grefve Axel Lillje köpt på 1600-talet à $4^1/_2$ proc., befanns öde 1718. — $^1/_2$ *Stommen,* tax. till 3,000 rdr, är sergeantbost. Öfriga hemman äro 1 *Bodarne,* 1 *Bläsön,* $^1/_2$ *Bräcke,* $^3/_4$ *Bråten,* $^1/_4$ *Björnerud,* $^1/_4$ *Bergön,* 1 *Flatebyn,* $^1/_8$ *Grönåsen,* 1 *Höghult,* 2 *Lerqvilla,* $^1/_2$ *Manstad,* 1 *Torgerdsbyn,* 1 *Åsen.* De i kyrkligt hänseende hithörande och i Gesäters socken belägna hemman äro 1 *Ammeliden,* 1 *Östre Fjälla,* 1 *Hålebacka,* 1 *Liden,* 1 *Lommelanda,* 1 *Åkerud,* med *Ringelanda,* $^1/_4$ *Käxbo,* $^1/_8$ L:a *Fårved,* $^1/_8$ *Taraldsrud,* $^5/_8$ *Lund,* $^1/_4$ *Fårängen.* — Adress: Wenersborg.

**Lerdala.** Annex-socken till Bergs pastorat, är belägen uti Wadsbo härad af Skaraborgs län, 2 mil n. v. från Skara — vid 330 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar jemte Böje och Timmersdala socknar 14,078 tunnl. fast land. Rådande jordmånen är lera, jemte något sand och svartmylla. På skog är i allmänhet brist, utom vid några hemman. Bland sjöar märkas: *Stora* och *Lilla Bjursjön, Igelsjön* och *Mölnsjön.* På $^1/_8$ mils afstånd i söder från Lilla Bjursjön flyter den s. k. *Lerdala Qvarnbäcken,* hvilken uppkommer underjordiskt genom källor vid Gullakrokssjön, hvars botten, äfvensom vissa trakter deromkring, såsom på hemmanen Qvarnagårdens, Hunrikets och Gullakrokens egor, under jordlagret består af en besynnerligt bildad pipig stenart, eller rättare kalktuff, något lik pimpsten, hvaraf kan brännas en fin och mycket god kalk. *Klyftamoen* är en i geologiskt hänseende märkvärdig bergstrakt (se den artikeln); på densamma är ett högt berg, *Borgehall,* bredvid Bjursjön, der en konung Birger eller Börje fordom bott. Vid berget synas ännu lemningar af ett slott. Socknen, som år 1810 beboddes af 586 och 1860 af 971 personer, består af $10^5/_{16}$ mant. skatte, $1^7/_8$ krono, 4 frälse, och taxerades 1861 till 170,850 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är gammal, byggd af sten och tillbyggd 1751; försågs med torn 1768.

Gårdar och byar: *Sparresäter,* se den art.; under gården lyda 1 mant. *Lerdala,* $^1/_8$ *Tjurvallshult,* $^1/_8$ *L:a Boderna.* — *Igelsjö,* se den artikeln. — $1^3/_4$ *Lerdala,* tax. till 31,800 rdr; härunder lyda $^1/_4$ *Heljanstorp,* $^1/_4$ *Älebäcken,* ett tegelbruk (tax. till 18,000 rdr), en qvarn och såg, en lerkärlsfabrik, egare herr W. G. Mörck. Dessa tre egendomar upptaga cirka 90,000 rdr af socknens taxeringsvärde. — 1 mant. *Bomsgården* med qvarn, tax. till 6,860 rdr, militiæboställe; $^1/_2$ *Stafversätter,* tax. till 1,990 rdr, är sergeantboställe; $^1/_8$ *Högelid,* skogvaktareboställe; $^1/_4$ *S:a Boderna,* tax. till 2,140 rdr, och lägenheten *Nohlhagen* äro från militiæ-staten indragna till kronan. — Öfriga hemman äro *Attebo, S:a Björnasätter, Björckebacken, Gullakroken, Höjen, Himmelriket, Kuhlhult, Karlstorp, Lycke, Myreberg, Rankerud, Sjöråsen, Skalmesätter.* — Adress: Skara.

**Lerhamns läge** är ett fiskläge vid Skånes vestra kust, beläget i Brundby socken och Luggude härad af Malmöhus län och tillhörande Krapperups fideikommiss i samma socken; taxeringsvärdet år 1860 var 3,750 rdr rmt.

**Lerhol.** Ett mant. skatte uti Brunskogs socken, Jösse härad och Carlstads län, på hvars egor finnas 2 qvarnar, tax. 1861 till 19,500 rdr rmt, som egas af brukspatron Otterdahl på Hillringsberg och herr Fredrik Rolander i Arvika. Hemmanet, tax. till 20,250 rdr rmt, är skiftadt i 22 delar, hvaraf $^1/_{480}$ mant., tax. till 42 rdr rmt, är den minsta, och $\frac{109}{480}$ mant., tax. till 4,599 rdr, är den största. Här är ock gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Finnebäck*, i nordost . . . | $1^1/_2$ | mil. |
| *Högvalla*, i nordvest . . . | $1^1/_2$ | » |
| *Hurud*, i söder . . . . . | 1 | » |
| *Strand*, i sydost . . . . | 1 | » |

År 1847 fullbordades omläggningen af vägen mellan Högboda gästgifvargård s. o. från Strand, hvarigenom färjan öfver Skärmnässundet och ett stort antal svåra backar kommo att försvinna, samt häradet erhöll endast en i stället för tvänne vägar mellan nämnde gästgifvaregårdar att underhålla. Till detta arbete, som var afsedt att förbättra denna mest begagnade vägen mellan Stockholm och Christiania, har lemnats ett statsanslag af 10,750 rdr bco.

**Lerklacks** grufva, i Gåsinge socken och Nyköpings län, producerade årligen under åren 1843—47 af jernmalm 80 *sk℔* tackjernsvigt.

**Lerum.** Annex-socken till Lundby pastorat, är belägen uti Wädtle härad af Elfsborgs län, 2 mil o. n. o. från Göteborg — vid 85 fots höjd öfver hafvet; — omgifves i norr af Lundby, i vester af Bergjum, i öster af Skallsjö socken, i söder af Härryda, Landvetter och Partilled, alla tre belägna i Bohus län, samt omfattar en areal af 16,223 tunnl., af hvilka 1,852 äro insjöar. Marken är i allmänhet bergaktig. Rådande jordmånen är lera och mulljord. Skog växer ej allenast till eget behof, utan äfven till afsalu. Af sjöar må nämnas Aspen (45,5 fots höjd öfver hafvet), St. och L:a Stamsjön, St. och L:a Hersjön, Öxsjön på södra och Tösjön på norra sockengränsen. Statens vestra jernvägsbana går härigenom; sedan den passerat öfver landsvägen vid Hede herregård sänker den sig derpå under stark lutning, med kyrkan till höger samt väldiga skogshöjder till venster, ned emot den öfver Säfve-ån ledande bron vid Lerum. Denna bro, byggd af granit, innehåller 5 hvalf om 22 fots spännvidd. Omedelbart efter öfvergången häraf är Lerums anhaltstation. Ett stycke härifrån ser man till venster, mellan täta lundar, *Almekärr, Hulan* m. fl. ställen, samt till höger, på andra stranden af sjön Aspen, det vackra Aspnäs. Banan följer nu oafbrutet sjön Aspens strand, än genomskärande en udde, än öfvergående en vik. Bland dessa vikar må såsom de, hvilkas öfvergång beredt de största svårigheterna, särskildt nämnas Monuments- och Svartåns-vikarna. Jonsered station är äfvenledes i denna socken, och följer banan ännu en stund den täcka men branta stranden af sjön Aspen samt öfvergår en i kurva lagd, 240 fot lång träbro in i Partilled socsocken. Folkmängden, som år 1805 var 1,045, uppgick 1860 till 1,897; hemmantalet är $16^3/_8$ mant. skatte, $1^7/_8$ mant. krono, $14^{11}/_{16}$ mant. frälse, tax. till 333,160 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är uppbyggd af sten år 1689 i den gamlas ställe, som stod qvar af trä. Här är grafchor för slägterna Lilje och Cederflycht. Sockenbibliothek har här blifvit inrättadt på en landtbrukares derom gjorda förslag, hvartill samtliga hemmansegarne lemnat bidrag. Vid Lerum finnes en obegagnad helsobrunn. Socknen kallas i medeltidshandlingar Lereem. Under året 1566 låg Erik Sture, en yngre broder till Nils Sture, med en del af Svenska hären vid byn Lerum för att hindra Danskarne från inbrott i Westergötland.

Gårdar och byar: 1 mant. Södre *Torp*, tax. till 7,950 rdr rmt, militiæ-boställe. — *Kullens* fordna bomullsfabrik, anlagd år 1796 på hemmanet Gamlebo, men som på sednare åren nedbrunnit; qvarstående husen jemte färgeri vid Ölslanda och qvarn taxerades 1860 till 4,000 rdr rmt. — *Hede*, 1 mant. skatte-rusthåll sedan år 1682 och bebygdt 1816. Egorna äro vidsträckta och jemna. Jordmånen består till större delen af svartmylla på lerbotten, lerjord och någon sandmylla. Förste kände egaren var Erik Nilsson till Uddatorp år 1562; det köptes 1595 af riksrådet Jöran Eriksson Ulfsparre på Öijared, hvilken slägt det tillhörde till år 1660, då det såldes till öfverste B. Modée; det tillhörde sedan slägten Örnvinge. Gården, jemte underlydande $^1/_4$ *Ölslanda*, $^1/_4$ *Lerum*, $^1/_2$ *Gamlebokullen*, $^3/_{16}$ *Gamlebo* med 2 qvarnar, utgjorde 1861 en egendom, tax. till 49,130 rdr (hvaraf

för Hede 30,000 rdr), tillhörig grosshandl. Evers i Göteborg. — Säteriet *Aspenäs,* tax. till 30,000 rdr, med underlydande $^3/_8$ *Björrebo,* $^1/_2$ *Kifvenäbbet,* $^3/_8$ *Torp,* $^3/_{16}$ *Kålkälla,* $^1/_4$ *Skafås, Björrbo* qvarn, egdes 1861 af hr B. Buthenschön, se vidare art. Aspenäs. — $^1/_2$ *Almänkärr,* tax. till 10,500 rdr, tillhörde 1861, med underlydande $^1/_2$ *Lerum,* 1 *Ryd,* ryttm. L. Bergendahl. — $^1/_2$ *Hulan,* tax. till 15,000 rdr, beläget invid vestra stambanan, köptes 1862, med underlydande $^1/_2$ *Gullringbo,* $^1/_2$ *St. Bråta,* 1 *Ryd,* för 80,000 rdr rmt af grosshandl. J. Elliot från handl. Beckman i Göteborg. — $^1/_2$ *Kolboryd,* med qvarn, tax. till 5,250 rdr, egare hr Prytz. — $^3/_8$ *Hallsås,* tax. till 7,000 rdr, och $^1/_2$ *Derregården,* tax. till 3,000 rdr, egas af hofsekreter Bergendahl. — $^1/_4$ *Lerum,* tax. till 3,000 rdr, eges af hr Lichtenberg. — $^1/_4$ Ibm med gästgifveri. — 1 *Ölslanda,* tax. till 19,000 rdr, 1 *Stålebo,* 1 *Götebo,* egas af grosshandl. Gibson i Göteborg. Dessa egendomar upptaga nära $^1/_3$:del af socknens taxeringsvärde. — Öfriga hemman äro *Brunstorp, Burhult, Bäfseryd, Hulta, Kudegården, Knapekulla, Kulefreden, Löddebo, Munkebacka, Sandbäck, Slätthult, Svederna, Tholeryd, Öxeryd, Brämanskog, Hunstugan, Hallegården, Kärret, Långared, Marken, Nygård* och *Wåthult.* — Adress: Göteborg och Lerum.

**Lerviks** jernväg; så benämnes den under åren 1851—55 anlagda jernvägen mellan sjöarna Långban och Yngen.

**Lesebo,** *Läsebo* och *Lessebo.* Bruks- och landtegendom uti Hofmantorps socken af Konga härad och Kronobergs län. På hemmannet Läsebos egor, mellan sjöarna Läen och Yen, uppsatte en smed, som uppgifves hetat Erik Knutsson från Åryd, sin smedja omkring 1660. Redan 1689 sålde Håkan Skytte här ett bruk till Göran Branting. Kort derefter finna vi Läsebo tillhöra, åtminstone till en del, Ludvig Camerarii arfvingar. Dessa omnämnas ofta i jordeboken för Kronobergs län, och må derför upplysas, att Ludvig Camerarius, sonson af Melanchthons lärde vän Joach. Camerarius, öfversättaren af Homerus, Sophokles m. fl., och son till stiftaren af ett medicinskt och botaniskt kollegium, vanns liksom Hugo Grotius af kon. Gustaf II Adolf för Sverige, dog som Svenskt geheimeråd i Heidelberg 1651. Var före inträdet i Svensk tjenst canzler hos churfurst Fredrik af Pfalz. Ett mant. frälse Lesebo m. fl. hemman i Kronobergs län såldes till L. Camerarii arfvingar à $4^1/_2$ proc. till vederlag för deras den 22 Oktober 1698 reducerade köpegods (se Red. Commis. bref 28 Okt. s. år). Bland arfvingarne var Barth. Hartvijk, som förmodas varit son af fältsekreteraren hos Joh. Banér och Lennart Torstensson, adlad 1651, men bör namnet då skrifvas Hartvigk; denne, heter det, köpte halfva Lesebo bruk af kronan 1698. En Emmertz sålde det 1727 till Dan. Schröder från Wärmland. Han satte bruket i godt stånd. År 1762 köptes bruket af kommersrådet och borgmästaren i Carlskrona Paul Pilgard; af sonen köpte Anders och Pehr L. Eneström bruks- och landtegendomen år 1793, hvilka åter år 1802 försålde Lesebo till bergsrådet och medicinæ-doctorn Johan Lorich Aschan, hvars arfvingar, under firma *Lessebo Bruks Bolag,* äro närvarande egare. Bruket, som förut haft privilegieradt 900 *sk℔* stång-, ämnes- och manufakturjern, har nu, enligt Bergmästare-embetets tillståndsbevis af den 29 Mars 1858, oinskränkt tillverkningsrätt; 1860 års tillverkning var 5,571,87 *Ctr.*, eller 1,741 *sk℔* 4 *l℔* 4 *℔*, deraf ha 198 *sk℔* 18 *l℔* 2 *℔* blifvit förädlade till manufaktur, 163 *sk℔* till bult- och bandjern, spik och diverse svartsmiden vid 2:ne knipp- och 2:ne spikhamrar. En kopparhammare anlades för kongl. skeppsvarfvets i Carlskrona behof, med 18 frihetsår från och med 1842; här har 1860 åstadkommits 344 *sk℔* 13 *l℔* kopparsmide. Dessa verk beskrifvas af Tuneld gå under ett tak och drifvas för öfverfall af 7 vattenhjul och 9 eldstäder för bläster samt en flammugn; alla till rörliga verken hörande s. k. labroar äro af sten, hvaruti ställningar af tackjern äro inhuggna. *Masugnen* tax. till 4,500 rdr; under året 1860 egde här ingen blåsning rum. Malmtägten är grundad på sjö- och myrmalmer, mest af god beskaffenhet. *Pappersbruk* upptogs på 1600-talet; men sedan den 18 Maj 1836 har maskinpappersbruk med 8 valsar varit anlagdt; tillverkar årligen omkring 1,800 *l℔* papper, sysselsättande 130 personer, till större delen mindre arbetsföre; taxeringsvärdet 1860 var 68,500 rdr, och tillverkningen uppgick till 104,686 rdr rmt. Landtegendomen består af 1 mant. sk., 1 mant. fr. *Lesebo,* tax. till 12,380 rdr, hvartill höra qvarn och såg, taxerade till 10,330 rdr; underlydande hemman i samma socken $5^7/_8$ mant.; jordmånen är sandblandad svartmylla. Hela taxerings-

värdet för både bruks- och landtegendomen uppgår till 190,665 rdr rmt. — Här är vexelundervisningsskola, anlagd 1828, och en bruksnykterhetsförening. Ingen jord utlemnas till landtbonde, utan att han frånsäger sig bränvinsbränningsrätten. Lesebo är utmärkt väl bebygdt och beläget $2^5/_8$ mil från Wexiö. — Nära intill vägen, som löper från häradsvägen åt Ormeshaga, är en i forntiden upprest, 3 alnar lång sten, utan inskrift.

**Lesjöfors** (*Lexsjöfors*). Jernbruk i Räms socken, Philipstads bergslads härad af Carlstads län, är anlagdt 1675; år 1841, den 29 April, hitflyttades Gammalkroppa bergsmanshammarshärd med 200 *skℓℓ* stångjernssmide, och befinnes bruket, efter taxeringslängden för år 1861, bestå af följande: ett *stångjernsbruk* med 4 härdar och hamrar för oinskränkt tillverkning; ett *manufakturverk* med stålugn (inrättad den 24 Maj 1837) och ett *gjuteri* med mekanisk verkstad, tax. till 22,000 rdr rmt. Tillverkningen uppgick ofvann. år till 24,174 *Ctr*. stång- och ämnesjern, hvaraf 2,371 *Ctr*. 29 *ℓℓ* blifvit manufakturerade. En verkstad för tråddragning, spikklippning m. m. har här nyligen blifvit anlagd. Här begagnas torf såsom brännmaterial, både för en del af jerntillverkningen och för arbetarnes husbehof. Tillhörande landtegendom utgöres af $4^3/_8$ mant. i Räms socken, $^{19}/_{64}$ mant. uti Nordmarks socken, $^{35}/_{64}$ mant. uti Gåsborn, $^{29}/_{64}$ mant. uti Fernebo socken; till bruket höra äfven 4 lastbåtar med 45 läster. Hela taxeringsvärdet var 1861 omkr. 405,000 rdr rmt. Godset egdes af ett bolag med hr G. Ekman till disponent; under åren 1850—55 har samma bolag anlagt en jernväg för forsling af brukets effekter. Vid bruket är både fast och ambulatorisk skola.

**Let-elfven** utgör en del af gränsen mellan Nerike och Wärmland; dess södra del kallas Gullspångselfven, der den skiljer Westergötland och Wärmland m. fl.

**Lethafors** eller *Gunneby*. Jernbruk uti Södra Finnskoga kapell af Elfdals härad och Carlstads län, uppfördt på Gunneby egor, har 4 härdar och 3 hamrar med oinskränkt tillverkningsrätt, 1 knipp- och 6 spikhamrar, med 600 *skℓℓ* smide. Till en början var här blott 1 härd och 1 hammare med 600 *skℓℓ* smide, enligt Bergs-kollegii privilegium den 15 April 1805; sedermera erhöll, den 22 Dec. 1835, dåvarande egaren brukspatron Tjeder tillåtelse att här uppföra 2 stångjernshärdar med 2 hamrar för 1000 *skℓℓ* smide. Tillverkningen var 1861: 1,562 *skℓℓ* 17 *lℓℓ* 6 *ℓℓ* stångjern vid blott 2 härdar, de öfriga 2 voro nedlagda till och med 1862. Vid bruket har äfven funnits stålugn sedan år 1815 för 250 *skℓℓ*:s tillverkning, men är nu nedlagd, äfvensom en snus- och tobaksfabrik, som skall varit här på 1840-talet. Tillhörande landtegendom består af mindre hemmansdelar i Bjurberget, i Djekneleden, i Kinnigsberget och i Kindsjön; hela taxeringsvärdet år 1861 var 124,170 rdr rmt. Egare äro C. G. Otterborg och J. Christiansson i Norge.

**Leufsta.** Bruks- och landtegendom i Öster-Löfsta socken, Olands härad och Uppsala län, belägen 7 mil n. n. o. från Uppsala, $2^1/_2$ mil från Dannemora grufvor, är bebyggd (sedan Ryssarnes härjning 1719) som en liten stad med ordentliga gator, beskuggade af höga löfträd; trakten här omkring är ej storartad, men ganska täck. Här finnes en ganska vacker brukskyrka, byggd 1727 af landsh. Carl de Geer, med ett orgelverk af 28 stämmor (ett verk af orgelbyggaren Joh. Cahman). Herregårdens åbyggnad af sten fäster föga konstkännarens uppmärkhet; deremot innehåller den utmärkta konststycken, såsom ett bibliothek af ungefär 6000 band, en mängd kopparstick, en mineralsamling, ett antiqvitetskabinett, en rustkammare; på stället finnas, utom prest och läkare, äfven apothekare, djurläkare, skolmästare o. s. v. — *Leufsta*, 2 mant. frälse-säteri (Skärsättra), med underlydande $243\frac{22813}{55540}$ mtl, hvaraf $18^3/_4$ frälse-säteri, $6^7/_{24}$ rå och rör, $130\frac{47}{840}$ förm., $77\frac{24331}{55440}$ sk., $5^7/_8$ sk.-rusthåll och säteri, 6 krono-säteri; skattefrälseräntor af $80\frac{3231}{5040}$ mantal; 5 masugnar utom 1 i Norrland och 4 stångjernsbruk, 2 manufakturverk, näml. *Leufsta, Hilleboda, Åkerby, Tobo, Carlholm, Wessland, Strömsberg, Ullforss*, en mängd qvarnar och andra vattenverk, 2 lastplatser med 3 fartyg, 86 torp, o. s. v.; alla dessa verk och hemman, belägna inom

Löfsta, Hållnäs, Tegelsmora, Dannemora, Wendels, Wiksta, Björklinge, Tierps, Gamla Uppsala, Wesslands, Elfkarleby, Walö och Tolfta i Uppsala samt Wåla i Westerås län, utgöra länets om ej rikaste dock betydligaste gods samt ett fideikommiss. Samtliga jernverkens tax.-värde, underlydande hemman oberäknade, är öfver $1^1/_2$ million. Folkmängden, hemmanens inberäknad, uppgår till omkring 7,000 personer. Leufsta bruk skall vara anlagdt 1566 eller sednast i början af 1600-talet för kronans räkning; det utarrenderades jemte Österby och Löfsta år 1626 åt Louis de Geer och de Besche (Wilhelm Gilisson) samt från 1633 åt den förre ensam. År 1643 köpte han nämnda 3 egendomar, hvarför betalades 123,722 rdr, köpeskillingen uträknad efter den vanliga taxan. Betalningen skedde genom qvittning af De Geers förut åt kronan lemnade förskotter. När drottning Christina blef myndig, bekräftade hon 1646 för everldeliga tider hela köpet, dock måste De Geer vid samma tillfälle öka på köpeskillingen med 62,459 rdr utöfver den förra. Vid stadfästelsebrefvets utfärdande yttrade drottningens ombud: »Herr De Geer! Ni lägger er till de bästa egendomarna i riket.» De Geer svarade: »När jag tog mot dem, voro de de sämsta.» Äfven i många andra förhållanden var De Geer landet till mycken nytta. Man finner honom ganska ofta af regeringen i allmänna ärender använd eller rådfrågad. Jernförädlingen dref han framåt så, att Sverige i stället för att köpa kunde i betydlig mängd sälja kanoner och allehanda slags vapen. År 1654 beställde England från De Geerska verken på en gång 1,500 kanoner. Det mest ryktbara och ovanliga bland De Geers företag var utrustningen af hans flotta, som hufvudsakligen bidrog till segern uti Öresund. Hans fordran härför, som uppgafs till 2 millioner rdr, förblef obetald, ehuru han ville efterskänka hälften, och det just på en tid, då drottning Christina bortslösade stora summor på utländska lärda och skalder samt på gunstlingar och hofmän. De Geer beskrifves hafva varit i sitt umgänge något butter; men under ytan af tvärhet och sträng hushållning låg ovanlig välgörenhet. Hans gudsfruktan var innerlig, hans förtröstan orubblig. Innehållet af hans dagbok visar en fast tro och lefvande gudsfruktan. Han dog i Holland 1652 under de svåraste stenplågor, dock med christlig undergifvenhet. Ingen minnesvård har blifvit uppförd åt Ludvig de Geer, utom dem han sjelf rest, nemligen Sveriges förbättrade jernverk och handel, Roslagens, Finspångatraktens och Norrköpings tillväxt samt den lyckliga utgången af fälttåget 1644. Allt hvad de Svenska fältherrarnes svärd under blod och brand eröfrade från Tyskland, är redan återigen förloradt. Hvad Ludvig de Geer i gudsfruktan och flit, i ordning och fridsamhet åt Sverige vunnit, det har blifvit qvar och bär också åt den sednaste framtid sina välgörande frukter. Fideikommisset har öfvergått från far till son inom De Geerska familjen (öfver hofmarskalken Carl de Geers hustru Catharina Charlotta Ribbing, död 1787, blef för koppympningens befordran i riket slagen en minnespenning), tills h. ex. Carl de Geer, en af vårt lands rikaste magnater, afled 1861, hvarefter det, enligt stiftarens, landshöfding Charles de Geers testamente d. 6 Maj 1730, öfvergått till ryttmästaren friherre Carl Emanuel De Geer på Frötuna. Exellensen De Geer hade utsett och inhägnat i sitt sista lefnadsår en ny kyrkogård för Leufsta bruksförsamling, hvilken invigdes d. 15 Aug. 1861; den förste af församlingen, som der nedlades, var just han sjelf. Han hade om bostäder, ved och understöd för lifstiden tillförsäkrat f. d. tjenare, ålderstigna landtbönder och arbetare till ett antal af 448 personer; derförutan hafva pensioner blifvit genom särskilda förordnanden tillagda tjenare till belopp af 10,750 rdr årligen. — Bruket har 6 härdar och 3 hamrar, hvarvid tillverkningen 1859 uppgick till 6,677 *Skt*: 20 *ℓℓ* stångjern af eget tackjern från Tobo, Wesslands och Utansjö masugnar, från den sistnämnda (i Wester-Norrlands län) af egna brytningar i Dannemora grufvor. Åtgången af kol uppgifves för 1856 till 8,193 läster 6 t:r, år 1859 till 3,807 och år 1860 till 6,949 läster. Utskeppningen sker på Stockholm öfver egen lastplats, Ängskär

i Hållnäs; smidesstämpeln är L. Bistämpel *Sykes*. Vidare höra till bruket 2 qvarnar, såg, tegelbruk, kalkugn, allt på Skärsäters egor, samt fiske; taxeringsvärdet 1861 var 596,477 rdr rmt. Härdarnes antal är tid efter annan minskadt genom nedläggning eller förflyttning, såsom till Carlholm 1728, äfvensom en här förut befintlig masugn flyttades till Tobo 1676; men genom flerfaldiga förbättringar i smidet har dettas både qvantitet och qvalitet vunnit. En olägenhet, som i ej ringa mån hämmat brukens gång, har, åtminstone hvad dessa samt Gimo och Österby bruk angår, för framtiden blifvit afhjelpt genom anläggande af ånghamrar vid dessa bruk, hvilka hamrar dock användas endast när vattenbrist inträffar och smidet sålunda icke kan drifvas med de vanliga vattenhamrarna.

**Lexa-å** upprinner vid Åsele samt förenar sig efter 8 mils lopp med Gideå-elf. (se den art.)

**Lexberg** *(Leksberg)*. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södra Wadsbo kontrakt och Skara stift, består af en enda socken, belägen uti Wadsbo härad och Skaraborgs län, är angränsande till Mariestad och sträcker sig i norr till sjön Wenern, i öster till Mariestad, i söder till Ullerva och Björsäters socknar. Hufvudsträckningen af socknen är i norr och söder, från sjön Wenern till Kjekstads gräns, och utgör $^3/_4$ mil; största bredden är uti öster och vester från ån Tidan vid Lefverstad till sjön Wenern vid Björsäters gräns, utgörande $^7/_{16}$ mil. Socknen, som med undantag af några holmar i sjön Wenern, utgöres af fast land, upptager inom rågångarna en areal af $5{,}281^3/_4$ tunnland. Af nämnda egogrund utgöra $42^1/_2$ tunnl. tomtplatser och trädgårdar, $1{,}961^1/_4$ tunnl. inegor, deraf åkern upptager 1,037 tunnl. och ängen 882 tunnl.; $3{,}320^1/_2$ tunnl. äro skogs- och betesmarker, hvaruti äro inbegripna vägar och samfälda platser. Socknen torde hafva fått sitt namn af de gamles kämpalekar, som våra förfäder sökte, för att af andra helsas som tappert och manhaftigt folk; så anställdes ock på vissa orter kämpningar, som kallades lekar, för att derigenom blifva vige och skicklige att tappert gå fienden till mötes. Af sådana lekar tros stället, der kyrkan står, hafva fått sitt namn. Namnet skrifves i gamla handlingar äfven *Liggesberg*, *Liksberg* och *Lixberg*. En emot sjön Wenern och ån Tidan sluttande, dels skogbeväxt, dels jemn mark, utmärker egentligen landet. I öfrigt ligger den uppodlade marken till största delen i söder af socknen. Något större vattendrag än ån Tidan (som angränsar socknen) finnes ej. Socknens läge och omvexlande natur framställer för åskådaren en vacker vue; sålunda visar sig, då man anländer från Björsäter och kommer till den så kallade Leksbergs backe, först Mariestad i fonden, till venster sjön Wenern samt Thorsö med dess kyrka och flera vackra åbyggnader, till höger ån Tidan med Hinsbergs, Karleby och Kjekstads bördiga åkerfält, hvilka på detta afstånd otvifvelaktigt fägna hvarje åskådares öga. Nära Leksbergs kyrka delar sig vägen så, att en går åt Kjekstads och en åt Björsäters gästgifvaregårdar. — Folkmängden, som år 1749 utgjorde 438 personer, har betydligt förökats, så att densamma utgjorde 1860: 921 personer. Hela delen af socknens befolkning kan anses såsom arbetande vid åkerbruket eller hufvudnäringen. Några bruk, qvarnar eller andra vattenverk finnas ej inom socknen, med undantag af en nybyggd qvarn vid Mariæfors, hvarest lärer fordom ett jernbruk varit beläget. Tjenstefolket består hufvudsakligen af personer som äro i husböndernas bröd, samt till ringare del så kalladt statfolk och lösa legohjon. Detta tjenstefolks uppförande är i allmänhet sedligt och nyktert. Endast i vanliga gröfre landtbruks- och hushållsgöromål finnes hos den arbetande klassen inom socknen någon vana. Hemmantalet är $10^1/_4$ mant. skatte, 7 mant. krono, $^1/_2$ mant. frälse, tax., jemte 15 lägenheter och 1 manufakturverk, till $195{,}112^1/_2$ rdr rmt. — Socknens hufvudsakliga näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel samt till någon ringa del skogshandtering och fiske. Jagt idkas af högst få personer, mer för nöje än såsom näringsfång; men skogarne sakna icke tillgång på villebråd. Biskötseln är hos allmogen alldeles försummad. Åkerbruket har i sednare tider märkbart förbättrats,

hvilket torde kunna tillskrifvas de nästan öfverallt ågångna laga skiftena. Större omvexling af säd och foderväxter börjar nu att antagas, ehuru något fullständigt ordnadt vexelbruk icke på alla ställen kan sägas vara infördt. — I anseende till en mängd berg och backar, hvaraf åkerjorden på flera ställen är besvärad, är den sönderdikad i små, ofta irreguliera figurer, men kan i allmänhet icke sägas vara svårbrukad. Man ser nu på många ställen backdiken upptagas med mycken omsorg och stenrösen försvinna, hvarigenom vackrare åkerfält uppstå. Af vanliga sädesslag begagnas mest hvete, råg, korn och ärter, mindre hafra och blandsäd. Lin odlas knappt till husbehof, humla och hampa deremot nästan alls icke. De vanliga åkerbruksredskapen, som här begagnas, äro plog och harf; på något enda enstaka mindre hemman kan krok något begagnas. Såningstiden för råg är här i medio och för hvete i slutet af September. Vårsådden sker vanligtvis i slutet af April och början af Maj, och skördas vanligen i September. Potates sättes i Maj och skördas i slutet af September och början af October. — I allmänhet är den förändring i årstiderna iakttagen, att vårarne och höstarne de sednare årtiondena kommit sednare än fordom, hvadan såningstiderna måst framflyttas. De, som utan uppmärksamhet på detta förhållande sått sin höstsäd på af ålder antagna tider, hafva vanligen fått sin brodd antingen förväxt eller uppäten af mask. — Tröskverk finnas på flere ställen inom socknen, der åkerbruket är så betydligt, att uppförandet af dylika verk lönar kostnaden. Slagtröskad halm behöfves dessutom för taktäckning och betalas mera vid försäljning. Träd- och kryddgårdsskötseln är, undantagandes vid Mariæholm, Leksbergs prestgård och Haggården, mycket försummad. Vid flera hemman finnas väl några planterade fruktträd och bärbuskar vid hustomterna; men vanligen ligga åbyggnaderna på backar utan den trefnad, som omgifning af väl vårdade fruktträd och planteringar skulle skänka dem. — Ängarne äro dels skogslupne och sanka, dels mosslupne; mycket har likväl på sednare tider blifvit gjordt till deras förbättrande, dels genom Kottholms kanal och dels genom utdikning och röjningar, dock återstår ännu mycket; men den allmänna hog, som blifvit spridd för odling af kärr och mossar, kan såsom en god begynnelse härtill nämnas. Mossar och sidlända ängar utdikas, skumplöjas eller flåhackas och brännas samt igensås med råg eller hvete och thimoteifrö, då deraf först erhålles vanligen rik sädesskörd och sedan några år ymniga foderskördar, hvarigenom det blifver möjligt att också odla och upphjelpa odalängarna. Men inan detta på flera ställen hunnit genomföras, är hötillgången ännu otillräcklig, hvadan ock halm och löf måste i väsendtlig mån till så väl nötkreaturs som hästars utfordring begagnas. Inom socknen finnes tillräckligt bete dels å skogarna och dels i nu på sednare åren afröjda hagar. Skogarnas inhägnande, för att befordra deras återväxt, har gifvit anledning till beteshagars uppröjande och häfdande och derigenom är ett mer förbättradt bete ock att påräkna. Ladugårdskötseln har på senare åren äfven förbättrats, dels genom allmogens hog att erhålla mjölkrika boskapsracer och dels genom större omsorg för deras skötsel. Skogen är på de flesta ställen tillräcklig för husbehof och består förnämligast af gran och tall. För barrskogens återväxt, då den beräknas såsom tjenlig till ved och kolskog, kan antagas åtgå omkring 60 år. Löfskogen består mestadels af björk och asp och förekommer i gärdesbackar, å en del ängar samt äfven i betesmarker. Den toppas och qvistas om höstarna, emedan löfvet utgör ett mycket begagnadt foder, i synnerhet för hästar och får; men deraf lider virket, som derföre sällan blir dugligt till annat än bränsle. Utom vid Mariæholm finnes ringa tillgång på ekskog. — Bondgårdarnas byggnadssätt är här, i likhet med hvad orten i allmänhet företer, föga utmärkande; dock har förbättring äfven härutinan på de sista åren timat, så att husen anläggas med mera smak, så väl i form som inredning. Stängselsättet är det i skogsorter vanliga, neml. täta gärdesgårdar af oklufven granstör och gärdsel af klufven gran och tall. På några ställen äro inegorna omgifna af stenmurar. — Socknen till-

föll genom Gustaf I:s testamente af år 1560 hans son hertig Carl. Kyrkan är belägen på en hög kulle utmed landsvägen, något öfver $^{1}/_{4}$ mil från Mariestad. Att nämnda kyrka blifvit uppbyggd under påfviska tiden, torde bevisas af följande, framlidne kyrkoherden härstädes Mag. Laur. Alméns, år 1738 gjorda anteckning:

»Till välment underrättelse i framtiden varder annoteradt, att när gamla choret, som var mycket trångt både uti bredden och längden, 1738 nedrefs, befanns uti muren, i synnerhet på norra sidan, mycken förbränd kalk och sten samt bränder af stockar, hvaraf man kunde sluta, att kyrkan i fordna tider varit uti eldfara; dock kunde ingen af socknemännen påminna sig hafva hört någon berättelse derom af sina förfäder. När gamla altaret nedrefs, befanns derofvanuppå en huggen sten eller hall, små kol och under densamma åt öster en fyrugn, hvaruti äfven lågo kol, som förmodligen munkarne brukat till rökelsens förrättande under den tiden påfviska gudstjensten var här i landet. Emellan choret och kyrkan stod en stor hvalfmur, som räckte neder uti grunden, och nedanföre dessa pelare, åt den sidan som viste åt kyrkan, voro 2:ne uppmurade små stenaltaren, ett åt norr och ett åt söder, men ofvanföre hvartdera af dessa altaren var ett uti muren uthugget eller muradt rum, dock utan dörr, i hvilket stodo 3:ne st. af trä målade Mariebilder, ganska gamla; äfven fanns en stor träbild, som folket kallar Sanct Olofs bild, och förmenar folket kyrkan af densamma haft sitt namn och i fordna tider varit kallad Sanct Olofs kyrka.»

Kyrkans nuvarande chor är åttkantigt och uppbygdt år 1738 samt bredare än sjelfva skeppet. Tornet, fyrkantigt, uppmurades vid kyrkans vestra gafvel år 1760. En tillbyggnad på kyrkans södra sida, som tillförene varit vapenhus, uppförd år 1742, hvarifrån ingång varit till kyrkan, men hvilken nu är igenmurad, begagnas till materialbod. Å den större klockan finnes i basreleif Sanct Eriks bild med krona på hufvudet, hållande i högra handen spiran och i den venstra en bila. Taket både uti kyrkan och choret är år 1741 med vacker målning i oljefärg försedt och förtjenar uppmärksamhet i synnerhet i afseende på de arabesker, som omgifva 3:ne större stycken med figurer, föreställande Nattvardens instiftande, händelsen, som beskrifves uti Luc. 7: 30—50, samt Jesu liknelse i Luc. 18: 10—14. — Några märkliga grafvar eller griftstenar finnas icke hvarken i kyrkan eller å kyrkogården. Sockenmagasin inrättades år 1762. — Här föddes prosten Harald Hasselgren, som särdeles vinnlade sig om de Orientaliska språkens studerande, så att han kunde både tala och skrifva de Hebreiska och Rabbinska språken. Genom honom blef ock en jude omvänd till christna religionen, såsom christen kallad Johan Kemper, en man med alldeles ovanliga insigter i Österländska språken (Biogr. Lexik., 6 bd.). — Kyrkoherden Olof Warholm hade sonen Clas Gustaf, född här den 19 April 1786, hvars både gerningar och ord böra lefva i åminnelse; han höjde länge ensam rösten mot det bränvinssupande, som sedan fått allmänna röster emot sig, och på dödsbädden sade han de märkliga orden: *»Jag vill ej ha något försvar inför verlden. Jag ångrar icke, här jag nu ligger, att jag följt min öfvertygelse och icke gifvit vika för menniskors omdöme; men skulle mycket ångra, om jag för menniskors bifall gått ifrån hvad jag efter Guds ord och samvetet ansett för rätt.»* De hemman, som nu utgöra Leksbergs pastorat, hafva af ålder hört till Ullervads socken; men först 1557 nämnes Leksberg såsom enskild socken, hvilken dock lydt till Ullervads pastorat, hvarföre ock kyrkoherden derstädes innehaft nuvarande prestebolet i Leksberg såsom stom. Men år 1584 blef socknen söndrad från Ullervad och anslagen till kyrkoherden i Mariestad, som då ej hade annat præbende-pastorat. År 1614, då superintendenten i Mariestad fick Thorsö till landsförsamling, blef Leksberg præbende till Mariestads skola, hvilket varade till slutet af 1650-talet, då Leksberg blef förenadt med predikantsysslan vid hospitalet i Mariestad. År 1670 blef socknen åter præbende till skolan, hvarvid det förblef till 1687, då den lades under Ullervads gäll. År 1724 blef Leksberg tredje gången præbendepastorat till skolan. — *Fornlemningar.* Denna socken, som har ett behagligt läge emellan sjön Wenern och ån Tidan, har säkerligen i fordna tider utgjort en tummelplats för krig och härjningar, hvilket af åtskilliga minnesmärken synes bestyrkt. Sålunda finner man omkring 50 alnar från kyrkogårdens sydöstra hörn en hög och välbehållen runsten med vanlig ormslinga,

som innehåller en runeskrift. Längre nedanföre på södra sluttningen af Leksbergs backe påträffades vid gräfning för omkring 50 år tillbaka en Götisk graf från brännåldern, uti hvilken fanns ett betydligt lager af aska och brända ben samt 2:ne förvittrade kopparringar. Sedermera hafva omkring denna plats ofta påträffats skärfvor af förbrända mennisko-ben och år 1817 en genom oloflig sandtägt blottad hufvudskalle af ovanlig storlek, hvilken dock alldeles sönderföll vid minsta vidröring. Hela stycken af urnor hafva förr och mindre stycken ännu nästan årligen blifvit funna på samma ställe samt för några år tillbaka en hel urna med lock, till en del fylld med aska och förbrända ben och derhos ett större spjut, men mycket förrostadt. En större runsten, hvarå inskriptionerna äro utplånade, finnes strax vester om landsvägen i sydvestra hörnet af Risagärdet, tillhörande Karleby by; och sägnen påstår, att det härstädes hållits ett större fältslag samt att stenen är rest öfver ena höfdingen, som stupade härstädes.

Af hemmannen innehades på 1850-talet: $10^3/_4$ mantal af 32 jordegare. Dessutom funnos s. å. 43 torpare. Statsbidragen utgjorde: 1) Bevillning cirka 780 rdr, 2) ständiga räntor 2,475 rdr, 3) arrendemedel för Lefverstad, anslaget till pastor i Mariestad 750 rdr; någon utarrenderad kronolägenhet finnes icke i socknen; 4) kostnad för rustning och rotering 940 rdr, 5) Cleresistatens underhåll: Enligt stadfästad convention af år 1838 utgör pastors aflöning 60 t:r råg och 7 *lℓ.* 5 *ℓ.* smör. Någon komminister eller boställe till en sådan finnes icke. Klockaren erhåller 4 t:r råg och innehar 10 tunnl. betesmark såsom boställe af socken-allmänningen; 6) fattigförsörjning 270 rdr, och uppgår således kostnaden för de fattiges underhåll till minst 15 à 22 rdr rmt på mantalet; 7) skjuts, ställd på entrepenad, utgjorde 48 rdr, 8) väghållning 500 rdr, 9) diverse afgifter, onera och allmänna besvär utgjorde tillsammans 346 rdr rmt. Nära intill Mariæholm ligger länets cellfängelse, nybygdt 1849 med 90 ljusa och 6 mörka celler samt 4 st. så kallade gemensamhetsfängelser — Nyligen har blifvit inredt ett dylikt i tredje våningen. Bevakningen bestrides af en directör med 1000 rdr och 7 st. vaktknektar med 240 rdrs lön hvardera, med undantag af 1:sta vaktknekten, som innehar 300 rdr, utom den gratification, som H. M. Konungen årligen lärer låta utdela, och en vaktqvinna med 90 rdrs lön, hvilka stå närmast under konungens befallningshafvandes tillsyn. — Fångarnes antal utgjorde år 1855: 72. — Utom *Mariæholms* kungsgård finnas inom socknen följande bostållen: *Hinsberg* Sörg., 1 mant., tax. till 9,412 rdr, ryttmästareboställe; *Karleby*, 1 mant., mönsterskrifvare- (efter jordeboken sergeant-) boställe, begge vid Lifregementets Husar-Corps, samt *Karleby* och *Anders Mallsgård*, $1^1/_2$ mant., tax. till 10,500 rdr, kronofogdeboställe. Stommen, som nu är kyrkoherdeboställe, tax. till 9,000 rdr, har i äldre tider varit tilldelningsstom åt kyrkoherden i Ullervad. Kyrkoherden i Mariestad innehafver $^1/_2$ *Lefverstad*, tax. till 6,300 rdr. — $2^1/_2$ mant. *Horns by* med 69 tunnl. 4 kappl. åker;

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 2 | d:o | *Leksberg* | » 100 | » 8 | » | d:o |
| 4 | d:o | *Hinsberg* | » 120 | » 8 | » | d:o |
| $4^1/_4$ | d:o | *Karleby* | » 141 | » 7 | » | d:o |

— Af större gårdar inom dessa byar märkas: $^7/_8$ *Hindsberg*, $^1/_3$ *Karleby*, tax. till 12,940 rdr, $^7/_{12}$ *Karleby*, tax. till 6,430 rdr, $^1/_2$ *Lockerud*, tax. till 5,400 rdr, egas af bönder. — $^3/_4$ *Horn*, tax. till 10,500 rdr, eges af doktor Ekzell. — *Mariefors* qvarn, tax. till 4,500 rdr. — *Hammarskogen*, på hvilken denna socken till större delen är belägen, sträcker sig från Marieholms skog till gränsen af Kinne härad. Af 1660 års skogskommission benämnes den Socken-allmänning; men år 1720 förklarades densamma för Krono-allmänning och ställdes under Jägeribetjeningens tillsyn och vård. Genom rättegång blef den år 1798 upplåten till Socken-allmänning. — Adress: Mariestad.

**Lexöbo**, *Lexsjöbo*. Fordom jernbruk uti Söderberkes socken af Stora Kopparbergs län, beläget vid vattendraget mellan Leksjöbosjön och Södra Barken, skall vara anlagdt 1630 af en bergsman och stadfästadt 1689. Bruket hade 1 härd och 500 *skℓℓ* privilegieradt årligt smide af eget tackjern från Funkarlsbo hytta; egdes på 1840-talet af grefve Hermanson och friherre G. Lilljehorn. — *Lexsjöbo*, $^1/_2$ mant. säteri med såg, tax. 1861 till 10,500 rdr rmt, eges jemte andra hemman i socknen af Skinnskattebergs bruksbolag. Gården fick säterifrihet den 23 Mars 1796.

**Liared.** Annex-socken till Böne pastorat, är belägen uti Redvägs härad af Elfsborgs län, $1^3/_4$ mil o. n. o. från Ulricehamn — vid 640 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 8,956 tunnl., hvaraf 486 äro insjöar. Socknen, som genomstrykes af skogsåsen Hattåsen, är bergaktig; hon genomskäres af ån Tidan, som här flyter in i sjön Jogen, belägen på socknens norra gräns mot Kylingared. Rådande jordmånen är sandmylla. Socknen, som år 1805 beboddes af 450 och 1860 af 697 personer (134 matlag), består af $6^{13}/_{16}$ mant. skatte, $1^1/_4$ krono, $7^3/_8$ frälse (enl. Ljungström $17^3/_4$), och taxerades 1861 till 70,810 rdr rmt. — Namnet Liared är af lid, backe. Den gamla kyrkan, af okänd

ålder och belägen på en höjd nära Tida-ån, raserades 1845. En ny rymligare och herrlig tornkyrka uppfördes på samma ställe, men på en utvidgad grund, af byggmästaren Bergström från Slötå, som för sin skicklighet gjort sig förtjent af att här nämnas. Kyrkan har en dyrbar altarduk, skänkt af brukspatronessan Geijer, född Wästfelt, och en orgel, betald med 2000 rdr, skänkt af en gammal dräng, Sven Pettersson i Liared-stommen. Vid gamla kyrkan fanns Pilefeltska grafven, hvilken uppmurades 1652 af Gustaf Pilefelt, slottshauptman i Jönköping 1647. Sockenmagasin finnes, hvarur säden utlånas mot ränta. Fast folkskola och sockenbibliothek äro inrättade i socknen. Nära kyrkan märkes en ännu ansenlig grönskande kulle, kallad *Kettilshög*, hvarom traditionen förmäler, att Kettil Ochristen, i harmen öfver sina samtidas affall från deras fäders tro, under christendomens kamp med hedendomen icke mer ville trampa samma jord eller lysas af samma sol som de, utan gick lefvande in i sin grafhög, der han blef i mörker till både själ och kropp intill sin död. Enligt krönikorna skall Kettil haft sin ättehög vid Kaga kyrka. Af märkvärdighet är ock *Rolandsbacken*, belägen på egorna till Lindås Börjagården. Enligt folksägnen har den fått namnet af Roland, en christen, som stupade i en kamp mot hedningen Kettil. Troll skola hafva visat sig i Narfåsen, och det berättas, att »Narfåsajungfrurna» fråntagit en girig bondgumma i Tyskan välsignelsen af hennes helgdagsarbete, hvarom är sägen, att hon brukade låta sitt tjenstefolk om nätterna till Söndagarne baka bröd och om Söndagen tjerna smör, tills hon en gång fick höra jungfrun i Narfåsberget ropa till jungfrun i Råberget och fråga: »Hvad ger du dina barn att äta?» och denna sednare svara: »Lördagsbakadt bröd och Söndagstjernadt smör.»

Gårdar och byar: Det gamla herresätet *Gudebo* (se den artikeln), hvarunder lyda $^3/_8$ *Igelsered*, säteri, tax. till 1,500 rdr. — $^1/_2$ *Skeppsholmen*, tax. till 6,000 rdr, har vacker belägenhet vid södra ändan af sjön Jogen, nära kyrkan; det har ofta lydt under Åräs-godset. Handlanden J. Hallin har uppfört här år 1812 en prydlig sätesbyggnad; gården, jemte $^3/_8$ mant., qvarn och såg, egdes 1861 af hr H. Spaak. $^1/_2$ *Lida*, med angenäm utsigt, tillhörde år 1816 kommissionslandtmätaren J. N. Segerdahl, var 1861 tax. till 1,800 rdr. $^1/_2$ *Lindås* Svensg., komministerboställe, eger svag, af sandmylla bestående åkerjord, mager äng, tillräcklig barrskog, men föga löfskog och svagt sommarbete. Manbyggnaden jemte 16 andra hus i byn nedbrunno 1862. I Liareds by hafva hemmansegarne med hr kronolänsman Volcker i spetsen, och med sammanskjutna egna penningar 3,000 rdr, genom dervarande Tidans mader gräft en större kanal för ån, hvarmedelst vunnits en jordyta af 116 tunnl. odlingsbar jord. — $^3/_8$ *Liared*, länsmansboställe, tax. till 900 rdr. — $^1/_4$ mant. *Rönåsen* skattskrifves här, men hör i kyrkligt hänseende till Knätte socken. — Öfriga hemman äro: *Bransered, Lundeskogen, Suabbo, Stomsåckra, Sätestorp, Telningaruder, Tyskan, Källeryd* eller *Gistås, Blekhult* eller *Brännered, Glabbersered, Gårdaruderne, Grafsjö, Skogen, Holmåkra, Lindhult, Qvigården, Ryet, Svinåsen, Stegelhult, Wallsjö.* — Adress: Ulricehamn.

**Liatorp.** Jernvägsstation på statens Södra stambana, ligger i Småland, den 14:de i ordningen från Malmö, på 14 mils afstånd från nämnda stad.

**Libbhult.** Två mantal frälse-säteri uti Nottebäcks socken af Uppviddinge härad och Kronobergs län, har samma egare som Klafreströms bruk; höbolet räknas bland de bästa på orten, tillräcklig skog finnes; taxeringsvärdet år 1860 var 6,270 rdr rmt. Öfverste Joh. Drake och Marg. Klingsporre tillbytte sig Libbhult af kronan år 1683; egdes sedan af kammarrådet von Düben, hans enka 1757. Landshöfding J. A. Stedt har äfven egt detta säteri.

**Lidboholm.** Två mantal fr.-säteri, förut och i äldre jordeböcker benämndt *Lidhult* och numera, enligt egarens önskan, vanligen kalladt *Ön*, är beläget i Sjösås socken af Kronobergs län, $^3/_{16}$ mil från kyrkan. Såsom anledning till dessa namnombyten förmäler traditionen, att fordna egare derigenom hoppats afvända de lidanden och sorger, som under en lång följd af år öfvergått ställets egare; men sjelfva gårdens belägenhet på en (medelst en graf på östra sidan bildad) kullrig ö i sjön Örken ger giltig anledning till sednaste benämningen. Enligt sägen, skall gården för flera hundrade år sedan varit anlagd på den i sjön varande Husholmen samt då bebodd af en man, benämnd Röding, ännu i folkets minne känd såsom en grym och blodtörstig herre, hvilken på den nära invid belägna Galgö lät halshugga och hänga en mängd menniskor, hvar-

före det ock uppgifves, att han omsider af satan blifvit lefvande bortförd till Kalmar slott. Dels namnet Galgö och dels en i sjön från Husholmen till fasta landet för väg- eller broanläggning gjord pålning, som ännu är synlig, vittna om att sagan till någon del kan hafva haft grund i verkligheten, om icke den har sammanhang med de här fordom hållna tingen. Kyrkoherden i Sjösås, Ternerus, död 1767, hade sett der fordom utgifna fastebref. — Riksrådet Per Sparre skref sig 1660 till Engsö och Lidboholm, då han gaf mässhake till Sjösås. — Gouvernementssecreteraren Joh. Örnecrantz' enka gifte sig med Per Cederschöld, före adlandet 1697 kallad Garelius, hvilken skref sig till Lidboholm. Från juris professor i Uppsala blef han assessor i Göta hofrätt. Hans dotter blef gift med generalqvartermästaren Gerhard Ernst, adlad Ehrenschantz, hvars son Gerhard, född på Lidboholm 1699, slöt ätten 1765. År 1758 egdes hälften af öfverstelöjtnanskan Juliana Schmiedeberg och hälften af adjutanten J. F. Cederschjöld. Här föddes 1774 professor Fr. J. Cederschjöld i Lund och 1782 professorn i Stockholm P. G. Cederschjöld; den sednare var en af våra namkunnigaste män både som läkare och medborgare. År 1825 var postmästaren N. H. Wong egare; derefter kapiten Charpentier, hvilken efter få år sålde säteriet till major Angerstein, som snart öfverlät säteriet till sin måg, nuvarande egaren, öfverstelöjtnanten och riddaren C. R. Hejdeman. Såväl genom hans som hans frus milda och menniskovänliga sinne har den gamla föreställningen om egarens grymhet och hårdhet helt och hållet blifvit utplånad. — Uti ån är anlagd under säteriet en tullmjölqvarn, med två par stenar; höbolet är medelmåttigt; skogen ringa. — Manbyggnaden, ehuru af trä, är ansenlig och prydlig, två våningar hög. Tax.värdet år 1860 var 18,310 rdr rmt. Till säteriet höra 5 jordtorp, 2 backstugor; arealen är 891 tunnl. 18 kappl., hvaraf 53 tunnl. 18 kappl. åker, 257 tunnl. äng, 577 tunnl. 16 kappl. betesmark. Egendomens onera omkring 345 rdr rmt. På godset bodde 1855 9 hushåll med 58 personer.

**Lid.** Annex-socken till Ripsa pastorat, är belägen uti Rönö härad af Nyköpings län, 2 mil n. från Nyköping — vid 110 fots höjd öfver hafvet — mellan Runtuna i sydost, Ludgo i öster, Ripsa i nordvest, Råby i vester; upptager med $^3/_4$ mils längd och $^1/_2$ mils bredd en areal af 8,192 tunnl., af hvilka 471 äro insjöar. Utmed Glåttra och Kappstasjöarna samt Eknarn, som delvis utgöra gräns i öster och sydost, finnes tämligen jemn, småkullig bygd; sydvestra och vestra gränserna upptagas af skogsmarker, likaledes de nordvestra, men dessa med mer bergländig natur, kring små dalgångar och bäckar, från *Ålskagge-*, *Såg-* och *Qvarnsjöarne* till Kappstasjön, och från Samlingssjöarne till Eknarn inom Ludgo. Längst i vester ligger *Murpasjön,* med utlopp till Råby. Jordmånen är dels lera, dels jäsjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 591, 1860 af 619, men år 1850 af 637 personer, består af $16^3/_8$ mant. skatte, $^1/_2$ krono, $3^1/_2$ frälse, och taxerades 1861 till 134,310 rdr rmt. Ordinarie räntan är 257 rdr 44 sk. 5 rst kr.värdi. Enligt 1825 års jordebok finnas 5 qvarnar, 8 utjordar, 78 torp. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk. — *Lyth* eller *Liiæ* förekommer 1279 och oftare; synes omkring 1314 ha varit annex till Ripsa, men i följande sekel modersocken, i nyare tider åter annex. Kaplaner förekomma från 1610. Kyrkan, belägen $^9/_{10}$ mil från moderkyrkan, är gammal, troligen tillbyggd 1600. Filologen Gustaf Gumælius (kyrkoherde i Örebro) är född här i socknen 1780.

Gårdar och byar: Sex större egendomar finnas, upptagande 108,000 rdr af socknens taxeringsvärde, och äro: *Åhnesta,* 1 mant. skatte, dertill köpt 1747 af Adlerbeth, tax. till 12,060 rdr, eges, jemte $^1/_4$ *Gålsjön,* 2 *Sparesta.* $^1/_8$ *Sparstastugan,* $^1/_2$ *Glåttra,* $^1/_4$ *Hökö,* af enkefru L. Wachtmeister. — 2 mant. *Kappsta,* sk.-säteri, se den art. — 1 mant. säteri *Lundby* med Öhresta qvarn, 2 mant. *St. Lundby,* $1^3/_4$ *Sviesta,* $^1/_2$ *Hålstorp,* se art. Lundby. — 1 *Prestebohl,* eges under Lindö i Runtuna socken. — 1 mant. *Öhresta,* tax. till 4,620 rdr, egare A. Gustafsson. — 1 mant. säteri *Taxinge* med qvarn, såg och tegelbruk, till 17,400 rdr, se den art.; härunder lyda: 1 *Ökna,* 1 *Sanda.* — $^1/_2$ *Währinge,* tax. till 2,260 rdr rmt, är komministersboställe. Öfriga hemman äro *Torp* och *Wahlfresta.* — Adress: Nyköping.

**Lida.** Ett mantal ber. skatte-säteri uti Qvillinge socken, Bråbo härad och

Linköpings län, beläget $^1/_8$ mil från kyrkan, donerades 1596 till Hans Stuart, byggdes till säteri omkring 1624, såldes 1661 af dottern Anna Stuart, innehades 1683 af Dav. Rosenholm, då det kallas säteri, uppbygdt af ett allodial-frälse, och 1687, då det föres bland skatte; tilhörde på 1750-talet theologie lektorn och prosten M. Lidén; försåldes 1817 af öfverstelöjtnanten vid Stackelbergska regementet och riddaren af Svärdsorden J. E. Gripenvald till handl. E. Österlind, hvars sterbhus är för närvarande egare. Lida utgör med frälsehemmanet $^1/_2$ mant. *Skärlöta*, som synes redan 1687 ha hört härunder, ett gods, tax. till 12,820 rdr rmt (hvaraf 10,890 för Lida). Till godset höra tillräcklig äng, nödtorftigt mulbete, fördelaktig skog och något fiske uti en liten insjö.

**Lida.** Två mantal frälse-säteri uti Ärja socken, Åkers härad och Nyköpings län, synes förekomma såsom herresäte 1472 och 1561, men sedermera ha kommit under kronan, donerades 1613 till Christer Hindrikson, egdes sedermera af slägten Sölfverbrand, 1681 af fru Örnflyckt, reducerades, lemnades med säterifrihet åt von Westphal, som deraf anslog åt läroverken och hospitalet i Strengnäs en ännu utgående ränta; testamenterades af hans enka 1742 till Tranefelt, som ännu 1770 var egare; tillhörde sedermera justitiekanslern Lilljestråle, som dog på Låstad, och har stannat i slägten. Säteriet taxerades 1861 till 16,500 rdr, med underlydande $1^1/_4$ mant. till 23,090 rdr rmt.

**Lida.** Ett och $^1/_2$ mantal skatte-säteri uti Hölö socken, Hölebo härad och Nyköpings län, 6 mil söderut från Stockholm, $^1/_2$ mil från lastageplats vid Saltsjön; det donerades 1630 till general-riksräntmästaren Mårten Wewitzer, adlad Rosenstjerna, egdes af mågen grefve Rob. Lichton; reducerades och berustades, ombytte derpå ofta egare; innehades 1764 och 1785 af Grüner; derpå af Falk; 1819 af doktor Gistrén; egdes 1846 i sambruk med Wrå säteri; 1849 af frih. Friesendorff, 1851 af Dalman, 1861 jemte $^1/_2$ mant. Lilla Lida af hr A. R. Stenbäck. Säteriets taxeringsvärde var s. år 20,810 rdr rmt. Skörden upgifves till omkring 400 t:r säd, förutom 3 à 400 t:r potates. Onera uppgå till högst cirka 200 rdr rmt. Till gården hörer en vacker trädgård med orangeri och vinkast.

**Lida.** Ett mant. krono-säteri i Kalmar län, Södra Tjust härad och Gamleby socken, har i äldre tider varit frälse, kallas i gamla handlingar Lidaberg och tillhörde år 1542 Christer Larsson Sjöblad. En Mårten Rosenstjerna skref sig till Lida omkring år 1626; det reducerades år 1685 och anslogs 1686 tillika med Skramstad till öfverstelöjtn.boställe. Taxeringsvärdet år 1860 var $4,462^1/_2$ rdr rmt.

**Lidaberg.** Egendom uti Trevattna socken, Wilske härad och Skaraborgs län, är beläget $1^1/_2$ mil från Falköping och $^1/_4$ mil från jernvägen, i en utmärkt vacker trakt. Åbyggnaderna nybyggdes alldeles 1847 och 1848 och äro brandförsäkrade för 6,630 rdr rmt. Förr hörde egendomen, som består af 3:ne godshemman $^1/_2$ mant. St. Liden, $^1/_4$ mant. L:a Liden samt $^1/_8$ mant. Bastabo, tax. 1860 till 2,710 rdr rmt, under säteriet Salaholm. Enligt gamla handlingar egde hr Pet. Theod. König Stora Liden 1754. Han sålde nämnde hemman till öfversten och riddaren Hans Hindric Fock 1755 för 550 daler s:mt. I slutet af 1600-talet blef $^1/_2$ mant. Lilla Liden från kronan till frälse utbytt genom assessorn Gabriel Andersson Gyllengriip, dock med anteckning att vara $^1/_4$ förmedladt. Omnämnde P. T. König sålde Stora Liden, fordom kallad Stora Lidan, på samma vilkor som han det af kammarherren och krigsrådet grefve Svante Creutz den 1 Juni 1754 sig tillhandlat, neml., att frälse-inspektoren Jonas Westbom med hustru böra detta hemman såsom donation i begges deras lifstid nyttja och bebo. År 1758 erhöll öfversten Fock särskild fasta å $^1/_2$ mtl St. Lidan. Alltsedan assessorn Gabriel Andersson Gyllengriips tid hafva egarne till säteriet Salaholm varit egare till St. och L:a Lidan samt Bastabo. Assessor Gyllengriip var egare till Sahlahom åtminstone mellan åren 1697—1704 (se för öfrigt art. säteriet Sahlaholm). — Då egaren till Sahlaholms egendom, J. Lindgren, sålde Sahlaholm 1847, nybyggdes åbyggnaderna till Lidaberg, hvilket han fortfarande behöll

till sin död 1856, hvarefter arfvingarna nu innehafva egendomen. — Utsädet är 3 t:r höst- och 20 t:r vårsäd. — En trädgård med cirka 60 fruktträd och ympar samt en mindre parkanläggning finnas invid gården. Barr- och löfskog finnes tillräckligt för behofvet. — Den utmärkt vackra Trevattna kyrka ligger ej långt ifrån gården.

**Lidefors.** Jernbruk uti Nysunds socken (ej Rudskogs socken, efter Konv.-Lexikon), Wisnums härad och Carlstads län, anlagdt 1691 på Klippans egor i Nerike vid vestra stranden af Letelfven i en naturskön nejd strax öster om och nedanför Lidetorps vackra herregård. Bruket har 2 härdar och oinskränkt smidesrätt; häraf egdes 1861 hälften, kalladt *Nedre Lidefors,* jemte $^1/_4$:del i Lidens tullmjölqvarn, $1\frac{157}{192}$ mant., hvaraf $^{15}/_{64}$ mant. Håkansbol (tax. till 5,273 rdr), af brukspatronen, pilosophie magister A. A. Berger. Godsets hela taxeringsvärde var cirka 54,000 rdr rmt. Andra hälften, kallad *Öfre Lidefors,* jemte $^1/_4$:del i Lidens tullmjölqvarn, $^1/_2$ mant. kr.-skatte *Hållunda,* och andra $\frac{91}{192}$ mant., allts. tax. till 61,430 rdr, egdes af ryttm. C. Strokirck på Degernäs. Tillverkningen 1860 uppgick vid båda härdarna till 1,981 *skℓℓ* eller 6,940 *Ctr.* stångjern af dels eget, dels köpt tackjern; utskylderna uppgifvas till cirka 612 rdr rmt årligen. Egare år 1825 voro brukspatronerna Marcus och J. C. Camitz. Brukets smidesstämplar äro K: P C. och K: O L. Verkstäderna äro ombyggda på 1850-talet, dels af sten, dels af trä samt täckta med tegel. Nya blåsmaschiner äro anskaffade, äfvensom nya hammarverk; smidet har ock på senare åren ökats. Tackjernet hemtas från den nära intill gränsande Carlskoga bergslag, och är transporten deraf ganska lätt och ej förenad med synnerlig kostnad, emedan den sker sjöledes öfver sjön Möckeln i Carlskoga och sedan på Letelfven i Nysund. Ifrån bruket fraktas jernet vanligen till Hults lastageplats, belägen $2^1/_2$ mil härifrån, sedan, äfvenså sjöledes, till Göteborg. En ringa del försäljes äfven på Stockholm och befraktas i så fall till Örebro, som ligger $6^1/_2$ mil ifrån bruket.

**Liden.** Annex-socken till Indals pastorat, är belägen uti Medelpads fögderi af Wester-Norrlands län, i nordöstra hörnet af Medelpad, invid gränsen af Jämtland och Ångermanland, 4 mil n. v. från Sundsvall, 7 mil från Hernösand, och gränsar i norr till Forss socken, i öster till Långsele, i söder till Ljustorps och Indals socknar samt i vester till Holms kapellag. Största längden är 225,500 fot eller nära $6^1/_4$ mil, bredden 191,500 fot eller $5^7/_8$ mil; arealen 138,083 tunnl. eller nära 6 qvadratmil, hvaraf 112,605 tunnl. eller 630,588 qvadratrefvar skog och utmark, hvaraf dock 10,969 tunnl. äro odugliga mossar och 9,246 tunnl. vatten. Här finnas inga öppna slätter, utan äro byarna liksom inkilade i dälderna mellan de mer och mindre höga bergen, som i stor mängd sträcka sig från öster till vester, alla med stark lutning mot den här ganska strida Indalselfven, som genomflyter socknen. Den odlade delen utgöres sålunda af en trång floddal på ömse sidor om elfven och några smärre brant stupande djupa dalsänkningar. Af vattendrag märkas följande: *Stensjön* på gränsen mot Forss och Holm, *Mussjön* med utlopp i elfven vid Gärqvisle, *Bjerrtjernarne* hvilka uttömma sig i den å, som från Qväcklingesjön vid Uneåsen kastar sig i elfven, *Wickesjön* med utlopp i elfven vid kyrkan, *Dackesjön* dito vid Bodacke, *Malmsjön, Hajsjön, Löfsjön, Östertjern* med utlopp i *Stortjernsjön,* som sjelf utgjuter sig uti Återvänningssjön. Största vattensystemet är dock det, som tager sin början i och med *Annersjön,* som utlöper i *Öfversjön,* hvilken går in i *Nordansjön,* hvilken derjemte upptager en bäck från *Mörtsjön.* Ur Nordansjön går en å till *Björnbaljen,* hvilken står i omedelbart sammanhang med *Storskälsjön, Eldfiskvattnet* och *Damsjön,* hvilka alla utgöra en enda vattensamling. Den sistnämnda står i förbindelse med *Hållsjön,* som dessutom emottager afloppsvattnet från *Hallbergssjön, Krokmyrsjön, Nysjön, Örasjön, Svarttjern* och *Ängssjön.* Vid Norrnäs by lemnar Hållsjön sitt öfverloppsvatten till *Oxsjön,* en af de betydligare i socknen. Denna upptager derjemte en betydlig å från den vidsträckta *Storvallsjön,* som sjelf upptager utloppen från sjöarna *Lillevallen* och *Lillskälen.* Ifrån Oxsjön går en större å

ner till elfven, hvilken å i sitt nedra lopp utgör gräns mellan Sillne och Dacke byar. Der ån lemnar sjön, är Oxsjö finbladiga sågverk beläget, och der hon utgjuter sig i Indalselfven, drifver hon Sillre sågverks finbladiga ramar. Slutligen upptager *Gussjön* en betydlig areal inom socknen; men dess utlopp ligger inom Forss sockens område. Af mossarna gifves endast vid Sillre en betydligare myrsträckning, tjenlig till odling; en god del af denna myr, som har lerbotten, är ock redan upparbetad till äng. Hufvudsakliga jordmånen är sand, mjulna och vattensjuk lera. Granit och gneis samt enstaka fall af kalksten äro de enda förekommande stenarter. De högsta bergen i denna socken, den bergigaste i Medelpad, äro Hvitberget, Barabacksberget och Måsklippan. Klimatet är ganska strängt, men dock helsosamt. Om vintern inträffar ofta en kyla af 30 à 36 till och med 40° Celsii, och sommaren medför ofta en värme, som är i hög grad tryckande. Detta oaktadt är helsotillståndet i allmänhet godt. År 1580 funnos här blott 30 bönder; 1758 utgjordes befolkningen af 424, 1810 af 790, 1830 af 1,119, 1850 af 1,453, 1860 af 1,729 samt 1862 af 1,759 personer. Lidens och Holms socknar tillsammans bestå af $20^1/_4$ mant. skatte, $^{41}/_{48}$ mant. krono, tillika med 156 lägenheter och 12 sågar, tax. till 257,300 rdr, år 1830 var tax.värdet 189,805 rdr b:co. Grunden till den särdeles starka folkökningen på sednare tider torde få sökas i ökade odlingar, samt större förtjenster af skogsprodukterna, hvarigenom välmågan ökats. Husböndernas antal uppgick år 1860 till 255 och tjenarnes till 180, oberäknadt de barn, som tjena egna föräldrar. 526 personer lefde i det gifta och 880 i det ogifta ståndet; 494 voro under 20 år. Här födas årligen cirka 36 barn, af hvilka 3 à 5 äro oäkta, samt dö omkring 30. Man har iakttagit, att dödligheten är störst i Mars och minst i September månad. Folklynnet hålles ej för det bästa. Från äldre tider tillbaka beskrifves allmogen såsom envis, afundsam och stursk — ja, till och med falsk och oärlig. Numera tillerkännes densamma väl mycken envishet och sturskhet; men tillika vitsordas dess ärlighet och ordhållighet samt dess i öfrigt rena seder och gudsfruktan. Allmogens beklädnad är enkel och ändamålsenlig. Sedan landthandeln vunnit insteg äfven här, har ungdomen väl visat ej ringa böjelse för lyx och fåfänga i klädsel, dock begagnas ännu mest vadmal och andra sjelftillverkade tyger, och det så väl helg- som hvardagar. I hänseende till bostädernas yttre och inre prydlighet stå denna församlings inbyggare efter de nedre socknarnes. I allmänhet begagnas mest envåningshus med 3 till 5 rum och någon gång vindskamrar. Uthusen äro för det mesta låga och mörka, dock skönjas på några ställen försök till ändamålsenligare byggnadssätt. Allmogen samlas sällan endast för nöjens skull. Dertill är deras naturlynne för allvarligt och spekulativt. Det sker dock några gånger om året på häfdvunna tider samt eljest vid inträffande bröllopp. Så snart årets äring af åker och äng är inbergad, har ungdomen en fridag, som vanligen af dem användas till lek och dans. Men dessa gillen hållas blott för hvarje by särskildt. Skall nu »Gammelöl», som det kallas, drickas, så träder byns förmämste ungkarl i spetsen för tillställningen i egenskap af tillställare och värd. Till den ändan uppbär han en viss afgift af byalagets gossar och flickor, vanligen belöpande sig till 50 öre för de förra och 25 för de sednare. För den summa, som häraf uppkommer, aflönas spelmannen och anskaffas ingredienserna till en s. k. »kask» för hugade kavaljerer. Till danslokal är byns bästa loge sjelfskrifven utan vidare hyra och efterfrågan. Hit samlas nu först gossarne, för att rensa dansplanen från hvarjehanda hinderliga föremål. Så kommer birfilaren med flickorna efter sig, hvilka äro försedda med kaffepannor, skorpor, socker och kaffe. Och nu börjas kalaset. Årets andra lekstuga inträffar antingen i Jul- eller Påskveckan. Denna lekstuga är mer allmän för socknens ungdom. Bröllopen firas här sällan öfver två dagar. Kontrahenterna vigas lika ofta hemma som i kyrkan. Så kallade begåfningar ega rum äfven här, med skyldighet för brudgummen att återbära en gåfva af lika värde till

de ogifta gästerna vid dessas bröllop. Vid allmogens samqväm råder nu mer ordning och skick, sedan förbrukningen af bränvin aftagit.

I afseende på tjenstefolkets löner är en drängs, utom kost och husrum samt diverse klädespersedlar, mellan 50 à 80 rdr rmt, en pigas från 18 till 30 rdr. Priset å dagsverken har på sednare tider betydligt stegrats, och år 1860 fordrade en karl med kost 2 rdr rmt under vår och sommartiden, 1 rdr höstetiden och 75 öre under vintern; qvinnan fick 1 rdr, 50 öre och 37 öre. Medelmarkegångspriset af de sednaste åren för ett karldagsverke var 1 rdr 35 öre samt för ett öke-dagsverke 2 rdr 70 öre rmt. En olägenhet för landtmannen är ungdomens obenägenhet att taga årstjenst, så länge de höga dagsverkspriserna stå och arbetare äro eftersökta; ehuru erfarenheten visar, att mer välsignelse och behållning tillfalla dem, som troget förblifva i bondens tjenst. Hufvudnäringen är *åkerbruket,* som nu bedrifves med mer ifver och framgång än tillförne, hvilket tillökningen af årliga utsädet från år 1815 mellan 2 à 300 t:r, nu 620 t:r säd samt 330 t:r potates, utvisar; största utsädet är af korn. Moderåkern brukas här i tvåskifte, så att $^1/_3$:del trädes och $^2/_3$:delar besås årligen; dess areal uppgår till 1,186 tld. Rofvor och rötter begagnas litet, deremot odlas hampa. Lin odlas väl, men lemnar sällan skörd af god beskaffenhet. Humle endast till husbehof. Träd- och kryddgårdsskötsel finnes ej, då man undantager prestgården samt Sillre och Oxsjö herregårdar. Jorden är öfver allt lättbrukad. Gödseltillgången ökas medelst införande af torkad myr samt finhackadt granris hvarftals i gödselrummen. Som de flesta åkrarne här hafva ett skarpt sluttande läge, och sand är deras hufvudsakliga beståndsdel, så kan åkern ej vara vattensjuk eller synnerligen lida af bristande dikning. De sedvanliga åkerbruksredskapen äro plog af jern, årder, mullstock, klo och pinnharf, sladd och rist. Tröskningen sker för det mesta med handslaga och kuggvagn; dock hafva några tröskverk på sednare tider börjat uppföras. *Ängs-* och *boskapsskötseln* är ännu ej i det skick, man skulle önska. Ängens medeläring antages till 3 lass à 40 *℔* pr tunnl. Arealen af ängen uppgår till 4,038 tunnl.; fodertillgången är också fullt motsvarande åkervidden och tillräcklig för kreaturens utfodring. Mulbetet är fullt tillräckligt, ehuru mycket göres till dess försämring. Här vinterfödas 216 hästar, 44 oxar, 820 kor, 250 ungboskap, 1,437 får, 402 getter och 139 svin. Boskapshjordarna öfverfallas ofta under sina sommarvandringar i skogarne af björnen, järfven och lodjuret. Kreaturen stallfodras från och med November till och med Maj. Rådande trädslaget är gran, dernäst tall. Löfskog, såsom björk, al, asp, hägg, rönn och sälg, finnes i tämlig mängd omkring de många vattendragen. Skogarne äro åtminstone ännu fullt tillräckliga för husbehof och lemna dessutom mycket till afsalu, oaktadt den oförsvarliga misshushållning de äro underkastade. Barrskogen tarfvar en återväxttid af 200 år till timmer och 125 à 150 till ved. Om bättre hushållning med de allmänna skogarna är bättre hopp för framtiden, sedan nu kongl. maj:t försett länet med jägeristat. De enskilda skogarna äro deremot helt och hållet prisgifna åt det enskilda godtycket, vårdslösheten och vinstbegäret. Till taktäckning användes ännu mycket näfver och takved, ehuru sticktak numer äfven börja begagnas. Både näfvertägten och huggningen af takved (ungskog i sin bästa växt), som ock gärdsel- och störhuggning, hafva väl en förstörande inverkan på skogarnes framtid, eftersom allenast ungskog kan härtill användas; dock herrskar en större misshushållning med huggningen af bjelkar, sparrar och timmer, hvaraf en betydlig mängd här årligen afverkas. De två förstnämda sorterna afsättas åt handlande i Sundsvall eller andra i närheten boende s. k. »trädpatroner.» Sågtimret deremot har stark efterfrågan inom socknen vid härvarande *Boda, Oxsjö, Sillre, Glimå* och *Backebäcks* sågverk. Flottningsarbetet på elfven är ett strängt arbete, som, förenadt med många faror, fordrar krafter och förstånd och betalas derföre äfven högt. Det är ej ovanligt, att dagsverken vid flottningen under brådaste tiden betalas med 3 à 4 rdr pr dag. Mot slutet af flottningstiden,

då flodvattnet i elfven något sänkt sig, försvåras flottningsarbetet betydligt, och ej sällan händer, att mennskolif spillas. Genom vattensänkning blottas en och annan klippa vid forsshufvudet eller midt i sjelfva forssen. Mot dylika klippor samla sig de tunga och långa bjelkarna samt binda sig hårdt tillsammans. Hopen ökas stundligen och växer till en ofantlig hög, som kallas »bråte.» Härvid är den omständigheten, att det oftast är blott 2 à 3 bjelkar, som binda hela bråten, och vid hvilkas lossande det hela ramlar och bortföres af strömmen. Den minsta oförsigtighet af bråtens lossare har till följd en ögonskenlig lifsfara. Nu mer har vanan danat utmärkt skickliga flottkarlar, som med lugnt mod och förståndig dristighet verkställa sitt lifsfarliga göromål så, att olyckornas antal betydligt aftagit. En annan binäring är fisket, deraf laxfisket idkas med synnerlig fördel i elfven, dels medelst forssbyggnader, dels ock med notdrägt. Inom socknens område finnas 11 laxfisken af krono-natur, för hvilka arrendet utgår med 8 rdr 95 öre. Af denna låga summa vill det synas, som fisket ej skulle vara mycket värdt; men det är ej händelsen, utan orsaken till arrendets ringa betydenhet torde ligga i det förhållandet, att bönderna sjelfva hafva strandeganderätten. Sikfisket bedrifves allenast med not höstetiden och är förenadt med många besvärligheter, då is redan kläder elfvens stränder, men lemnar en god fångst; arrendet för kronosiknotvarpen uppgår till 36 rdr 31 öre. Approximativt beräknas näringarne gifva en bruttoinkomst af 22,667 rdr 50 öre, deraf på skogseffekter 10,000 rdr, 2,000 ℔ ull 2,000 rdr, 150 ℔ smör 1,500 rdr. — Socknens namn härledes af några från ordet led (flexus), med hänseende till elfven, som har sin led härigenom; troligare synes namnet hafva afseende på ortens bergaktiga skaplynne, enär man med ordet »lid» i folkspråket betecknar backar och bergsluttningar. Sockensigillet visar en lax. Gamla kyrkan, hvilken för få år sedan nedrefs, saknade ej märkvärdighet. I dess chor stod följande inskrift: »Anno 1510 blef denna kyrkan byggd af Domino Josepho.» Denne Josephus var född Finne (se om honom under artikeln Indals pastorat). Nya kyrkan är uppförd på prestbordets egor invid elfven, 2 mils väg från moderkyrkan, på 150 fots höjd öfver hafvet; den är enkel och i mängdens tycke vacker. Byggnadsstilen är den här i länet för de flesta landskyrkor antagna »ladustilen», med långt, smalt skepp och tornet på ändan öfver ingången. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 254, hvaraf dock 126 undervisades i hemmet. I Boda by bodde bonden Lars Nilsson, hvars son Jonas tog sig namnet Lidström efter socknen och blef fader till den utmärkte mekanikern Jonas Lidströmer (se art. Lagfors). — Af fornlemningar omnämnas endast lemningar efter en skans vid byn Jerqvitsle, som der blifvit anlagd på 1670-talet under kriget med Danmark af en borgm. Joh. Ahlander från Sundsvall, som här kommenderade den uppbådade allmogen. Skansen är längesedan förstörd. (Se Rhyzelii Sviog. Munita pag. 96).

Med undantag af de hemman, som kommit under sågverken, hvilka skötas af landtbönder, begagnas den öfriga jorden af sjelfegande bönder. Inom socknen äro bosatta 64 jordtorpare och 16 backstugusittare; af de förra hafva 30 sina lägenheter afsöndrade för alltid och 34 på viss tid. Ingen anmärkningsvärd olikhet förefinnes i godheten mellan lika beskattade hemman; endast de lägenheter, som genom 1853 års afvittring blifvit bildade af kronomarkerna, kunna ej i godhet efter skatt på långt när jemföras med socknens äldre, till följd af de olika methoderna för skattläggning förr och nu. I statsbidrag erlägges cirka 7,797 rdr rmt, deraf bevillning 619 rdr, ständiga räntan 2,249 rdr, arrendemedel för fisken 62 rdr 42 öre, kostnad för rustning och rotering 550 rdr (socknen underhåller 3 båtsmän), kleresi-statens underhåll 1,072 rdr, fattigförsörjning 178 rdr, skjuts 1,050 rdr, väghållning 1,279 rdr, diverse afgifter och allmänna besvär 736 rdr.

Några af hemmanens areal m. m. år 1860 visar sig af nedanstående:

| | natur, | mtl, | åboer, | åker, tunnl., | areal, tunnl., | utsk. rdr. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| *Backe* & *W. Flygge,* | sk. | $1\frac{17}{32}$, | 12, | 33, | 5,283, | 709. |
| *Dacke,* | | $\frac{3}{4}$, | 7, | 79, | 2,905, | 386. |
| *Jerqvitsle,* / *Stensjöskog* under d:o | | $1\frac{125}{192}$, | 18, | 136, | 9,343, / 5,081, | 794. |
| *Märrgård,* | | $1\frac{1}{48}$, | 5, | 94, | 3,648, | 453. |
| *Sillre,* | | $2\frac{41}{96}$, | 14, | 44, | 9,411, | 1000. |
| *Österflygge,* | | 1, | 6, | 101, | 3,967, | 433. |
| *Prestbordet,* | krono | $\frac{19}{48}$, | — | 23, | 217, | 30. |
| *Fjäll,* | d:o | $\frac{1}{4}$, | — | 12, | 4,056, | 81. |
| *Anneberget* [1]), | kr.nyb. | $\frac{1}{3}$, | — | 9, | 1,313, | 1. |
| *Stubbhem* [2]), | ej bebygdt | $\frac{31}{48}$, | — | 17, | 2,456, | — |
| *Boda,* | kronoallmänning | — | — | — | 25,691, | — |

1) Med 36 frihetsår från 1854. 2) Med 48 d:o från 1854.

De öfriga hemmanens namn äro: *Bodacke, Byn, Klärke, Norrnäs, Näcksjön, Qväcklingen, Skälsjön, Uneåsen, Westanå, Återvänningen, Österflygge, Anundgård, Fagerviken, Hissjön, Hullsjön, Lillhullssjön, Sunnansjö, Wike, Westbyn, Östbyn, Östanbäck.* — Af sågar märkas: *Östanbäcks,* tax. till 24,000 rdr; *Oxsjö,* tax. till 12,000 rdr; *Sillre,* tax. till 18,750 rdr; *Fagerviks,* tax. till 11,050 rdr; *Boda,* tax. till 4,500 rdr. — $^1/_8$ *Prestbordet,* tax. till 675 rdr; $^1/_{12}$ *Prestbordet,* boställe för kapellanen i Holm; $^1/_{48}$ *Klockareboställe.* — *Nilsböle* och *Öfverböhle* hemman hafva i kyrkligt hänseende sedan urminnes tider tillhört Liden, men i administrativt till Indal. Genom K. Bref d. 21 Jan. 1861 höra de numera endast till Liden. — Vid Liden är en färja öfver Indalselfven med af K. Maj:t den 20 Sept. 1861 fastställd taxa. En mineralkälla finnes vid byn Åsen. Några malmanledningar hafva hittills icke blifvit här funna. — Adress: Sundsvall.

**Liden.** Annex-socken till Resele, i södra Ångermanlands fögderi af Westerbottens län; innefattar $350^1/_4$ seland eller $14^{19}/_{32}$ mant., uppskattade till 59,800 rdr, 42 lägenheter, tax. till 7,200 rdr, och 11 qvarnar och sågar, tax. till 30,300 rdr, samt 6 fabriksinrättningar, taxerade efter klasser med 30: 25 afgift. Folkmängden, som år 1776 blott var 270 personer, uppgafs 1805 till 450, 1810 till 469, 1830 till 636, 1850 till 910, 1855 till 1,027 och 1862 till 1,159. — Socknen är belägen på ömse sidor om Ångermanelfvens norra gren, gränsar i norr till Junsele, i vester till Edsele, i söder till Resele och i öster till Anundsjö; är $2^3/_4$ mil i längd och $2^1/_2$ mil i bredd. Södra hufvudgrenen af Ångermanelfven delar sig vid Stamsele, nära Jämtlands gräns, i tvenne grenar, hvaraf den södra flyter förbi Ramsele, Edsele, Helgum och Långsele samt förenar sig ofvanför Sollefteå med den norra, som förut vid Nordanfjäll förenat sig med den norra hufvudgrenen eller Fjellsjöelfven och vid Liden, litet ofvanför kyrkan, med Junsele- eller Åsele-elfven från Åsele Lappmark. Ifrån Liden till Resele är elfven uppfylld af strida forssar, som göra båtfarten omöjlig, utom i de *sel* eller lugnvatten, som här och der förefinnas. Till rensning af elfven för timmerflottning, enär förut en mängd virke årligen dels skadats, dels förstörts i forssarne, anvisades af K. M:t genom bref af den 18 April och 12 Oct. 1856 ett statsbidrag af 4,500 rdr. Enligt ett nytt K. Bref af den 27 Sept. 1860 skulle arbetet vara verkställdt sist den 1 Oct. 1862. Åsele- eller Junsele-elfven är ifrån Liden, oaktadt smärre forssar, farbar för båtar ända till Junsele kyrka, $2^3/_4$ mil; deremot hindra strida fall och forssar båtfarten härifrån på Fjellsjöelfven. Mellan Forssås och Näsåker är färja öfver elfven. *Kilforssen,* $^3/_4$ mil från kyrkan, hindrar laxen att gå högre upp i elfven. Laxfångsten, som redan förra århundradet sades vara betydligt mindre än fordom, har sedermera än ytterligare aftagit till följd af en sedan århundraden tillbaka fortsatt misshushållning med fisket, som i oförnuft endast kan jemföras med den här såsom annorstädes rastlöst fortgående skogsförödelsen. Fisket sker förnämligast vid *Nämndforssen, Brådön* och *Bäcken,* kronolaxfiske på prestgårdens egor. Brådönsfallet, $^1/_2$ mil nedom elfvarnes förening, 20 alnar högt, är, ehuru något långsluttande, det största i elfven. Nedanför detsamma ligger *Håfskottet,* en trång bassin med lugnvatten, mellan tvenne klippor. I denna bassin hvilar laxen ut, sedan han uttröttat sig med fåfänga bemödanden att komma uppför den branta klippan i fallet. Bassinens utgång tillstänges, och laxen uppfiskas sedan med en stor håf, hvaraf platsen fått sitt namn. Vid Nämndforssen var laxfisket förr så rikligt, att deraf uppkommit ett ordspråk, att »laxen måste till Nämndforssen, om han än skall gå dit landvägen.» — Bland sjöar i socknen märkas: *Omsjön,* 1 mil lång med 32 holmar, och *Wigdsjön,* som har sitt utlopp $^1/_2$ mil ofvanför kyrkan genom Wigdån. — Den förnämsta näringsgrenen är här, såsom i de öfriga utmed elfven belägna socknarna, skogsafverkning och timmerflottning, hvilka till men för jordbruket och sedernas enkelhet ifrigt bedrifves; dernäst åkerbruk, boskapsskötsel, laxfiske, tjärubränning och djurfångst. Redan på 1770-talet funnos här 5 grofbladiga sågar. Numera flottas största delen af bjelkarna och sågstockarna till de längre ned vid elfven belägna stora sågverken. — Klimatet här är betydligt kallare än i det närliggande Resele, så att på våren, då kärra begagnas derstädes, måste den här ofta utbytas mot släddon. Jordmånen

på den odlade jorden är dock lika god som i Resele och består af mer eller mindre stark lera. Utsädet, som 1810 var blott 170 t:r, deraf blott $^1/_2$ t:a råg, är nu flerdubbladt. — Barnundervisningen bestrides i en fast skola af en examinerad lärare (150 läsdagar om året) för (1859) 235 barn, hvaraf dock 136 undervisades i hemmen. — Namnet torde härleda sig antingen af *lid*, led = böjning, af elfvens krökningar, eller af de många bergsluttningarna (i södra Sverige kallar man en backe *lid*), som äfven så benämnas, eller af det gamla sv. ordet *lid*, som betyder port, här således en bergport, en mellan bergen inklämd dalgång. Jfr *Lidgatu*. Filologen Elias Lidfors föddes här 1787 och var son af en nämndeman, Josef Johansson. Han blef 1820 professor i Romerska vältaligheten vid Lunds universitet. Det heter om honom i Biogr. Lexikon: »Det låg en guldklang i hans Svenska språk, hvilket få ha så egt i sin makt.» — Kyrkan är belägen $1^6/_{10}$ mil från moderkyrkan och $11^1/_2$ mil från Hernösand, på 275 fots höjd öfver hafvet. Landsvägen upphör här. Härifrån till Junsele är endast rid- eller båtväg, likaså ridväg ifrån Forssås till Hållingsås i Edsele 2 mil öfver skogen Bullernosius. Från Rösta i Resele hit till Forssås gästgifvaregård är $1^1/_2$ mil. — Nejden ifrån Sollefteå förbi Ed och Resele är särdeles romantisk, och resande, som färdas blott för sitt nöje skull, göra vanligen från Sollefteå en utflykt till Liden. Vägen är anlagd alldeles utmed Ångermanelfvens norra strand och ofta så nära derintill, att färden på sina ställen synes förenad med stor fara, synnerligast då regn upplöst den lösa sandblandade leran, hvaraf marken består, och stycken af vägen synas hota att störta ned i elfven. Då elfdalen på de flesta ställen är ganska trång, har vägen på långa stycken blifvit ingräfd i eller ock anlagd högt uppe på den branta sluttningen, och det behöfs blott ett steg åt sidan från den smala vägen för att man skall störta ned i den djupt under den resandes fötter brusande elfven. Ofta skiljer blott en eller annan tum hjulspåret ifrån den nästan lodräta branten; och stängsel finnes antingen alls icke eller ock högst ofullkomligt. På andra sidan vägen resa sig höga skogklädda berg. Naturen är här ej vild, men stor, allvarlig och majestätisk, och de intryck främlingen här af densamma får, höra till dem, som ej lätt förglömmas. Här och der vidgar sig den trånga elfdalen något och lemnar rum för trefna boningar. Små sidodalar utmynna i densamma, vid sidan af branta afskurna »nipor», eller kullar af sandblandad lera, som stundom likna långsträckta ättekullar, småningom bildade af de strida regnbäckarna, som under tidens lopp skurit sig allt djupare ned i den lösa marken och delvis bortfört densamma. Detta är fallet icke blott här, utan öfverallt längs stranden af elfvens öfre lopp.

Byar och gårdar äro: *Betåsen* med 1 åbo, *Forssås* med 5, *Fransåsen* 2, *Forssnäset* 5, *Häxmo* 5, *Hohlaforssen* 3, *Jansjön* 6, *Krångede* eller *Kränge* 7, *Lidgatu* 6, *Moflo* 11, *Näsåker* 8, *Omsjö* 4, *Ottsjö* 2, *Rå* 10, *Söderforss* 2, *Sundmo* 2, *Westanbäck* 4 och *Åhs* 2 åboer. — Minsta: Jansjön $^{19}/_{35}$, tax. till 100 rdr. — Rå $10^7/_{12}$ tax. till 1,600 rdr. — Största sågverken äro *Moflo*, *Sörmoflo* och *Sandmo*, hvartdera tax. till 6,000 rdr. — Äldsta byn säges vara Omsjö, som blifvit först bebyggd af Finnar och är belägen mellan tvenne stora sjöar. En annan af de äldsta är Lidgatu, som troligen betyder en genom röjning och svedjande tillvägabragt gata eller väg utmed elfven. Såsom fornminne nämnes en klipphäll vid Brådönsfallet, der man tror sig hafva funnit runskrift och uthuggna figurer. På tillgränsande bys hemegor finnes en äng, Själatäppan, som för några själamessor under katholska tiden lades under prestbordet. En gammal sägen berättar, att två jättar vid ortens första bebyggande bott här och då fått behålla Nämndforssens fiske och jagten på Kipalåsen. Närmaste postkontor är: *Sollefteå*.

**Lidetorp.** Egendom, belägen i Nysunds socken, Wisnums härad och Carlstads län, $^1/_2$ mil från Åtorps gästgifvaregård och postkontor, 2 mil från Hults lastageplats och $2^1/_2$ mil från Christinehamn, utgöres af: *Lidetorp*, $^1/_4$ mant., och *Liden*, $^1/_8$ mant. kr.-skatte, samt $^1/_4$:del i *Lidens* tullmjölqvarn med 2 par stenar. Lidetorp är särdeles vackert beläget vid Letelfven och väl bebygdt; brukas tillsammans med Liden, och innehåller med detta 381 tunnl., hvaraf 125 åker. Rådande jordmån är sandblandad lermylla. Skogen öfverstiger egendomens behof; — af *N:a Billinge* $^{13}/_{36}$ mant. fr., som gränsar intill Lidetorp och var

1861 upplåtet åt stombrukare. Arealen utgör 497 tunnl., hvaraf 45 tunnl. åker, 392 tunnl. skog, — af *Svartkärr* $^{1}/_{4}$ mant. krono-skatte, innehåller omkring 200 tunnl., hvaraf 60 åker. Jordmånen är dels lera, dels svartmylla på lerbotten. Hela tax.värdet 1861 var 16,150 rdr, deraf 6,000 rdr för hemmanet Lidetorp; egare brukspatron K. Strokirk i Örebro.

**Lidhem**. Ett mantal frälse-säteri uti Locknevi socken, Södra Tjust härad och Kalmar län, är omgifvet af trenne sjöar, med ett vackert läge, $^{1}/_{2}$ mil från kyrkan, $1^{3}/_{4}$ mil från Wimmerby, 3 mil från Almviks lastageplats, med mjölqvarn och underlydande $^{1}/_{2}$ mant., tax. 1860 till 25,762 rdr rmt, egdes s. år af enkefru Elers. Till gården hörer en stor, prydlig och med mycken kostnad anlagd trädgård på en stenbunden och bördig plats. — Förste kände egaren är häradshöfding Nils Arvidsson på Lijhem, som lefde år 1526; af öfriga egare må nämnas: Nils Joensson Bröms, amiral 1569, hvars fader var Joen Nilsson Ruska, som för sin manhaftighet vid Brömsebro slag fick namnet Bröms och adeligt vapen. Nämnde amiral Bröms' sondotter Karin blef gift med skeppsmajor Johan Eketrä, som med henne äfven fick egendomen, hvilken ärfdes af sonen; major Johan Eketrä dog 1669. Öfverstelöjtnant Staffan Klingspor, riddare af Svärdsorden 1748, illa blesserad i slaget vid Helsingborg, har äfven egt Lidhem. Han var gift med förre egarens, kapiten Joachim von Stegling, dotter. Assessor Axel Rothlieb, gift med Cornelia Klingspor, bodde efter afskedstagandet på sina landtegendomar och till sist på Lidhem, der han dog 1778. Af dennes 15 barn blef det yngsta, dottern Ulrika Eleonora, gift 1820 med öfverstelöjtn. Anders G. Fiedlersköld, egare af egendomen 1829. På 1840-talet tillhörde Lidhem amiralitetskammarrådet och riddaren Eggert Elers.

Egendomens areal är 2,688 tunnl., deraf till sjelfva godset, utom ofvannämde större trädgård, omkring 330 tunnl. åker och äng, $535^{1}/_{2}$ tunnl. löfbevuxt hagmark samt skog, fullt tillräcklig för egendomens behof, äfvensom fiske i angränsande sjöar och 2:ne ålfisken. På egendomen finnas 20 torp och 8 backstugor.

**Lidhems sätesgård**, belägen i Wäckelsångs socken, Konga härad af Kronobergs län i Småland, 3 mil från Wexiö, 6 mil från Carlshamn och 9 mil från Carskrona, ligger tämligen nära den vackra Lidhemssjön, som genomflytes af en bred å och har aflopp till den stora sjön Åsnen, hvilken äfven tillgränsar egendomen. Gården består af 2 mant. frälse-säteri, tax. 1860 till 24,300 rdr, med underlydande 1 mant. rå och rör, 2 mant. frälse samt återstoden kronoskatte, tillsammans $9^{27}/_{32}$ mant., hvaraf $2^{1}/_{6}$ mant. i Uråsa socken. Hela tax.-värdet är cirka 64,000 rdr rmt. Åbyggnaden är af trä, reveterad, uppförd 1720 af dåvarande egaren, en Rosenbjelke. Den äldste kända egaren till detta gamla herresäte, fordom kalladt Lina, är Måns Pederson Stjerna, en rik adelsman. I början af Dackefejden ankom Dacken 1542 till orten, för att som vanligt plundra adelns gårdar. Måns Pederson tog då genast sin tillflykt till sockenkyrkan, ty det var allmänt bekant, att Dacken hade försyn för helgedomen och plägade aldrig mörda någon i kyrkan. Efter långa underhandlingar gingo slutligen alla Wäckelsångs sockens bönder i borgen för Måns Pederson, så att han för sitt lif skulle betala en stor lösepenning; men först på lille Jösses, en af Dackens höfvidsmän, lejd, vågade han lemna kyrkan. Lille Jösse var nämligen känd för sin ordhållighet och äfven vid detta tillfälle fick han visa prof på densamma, ty så snart Måns Pederson utkommit ur kyrkan, ville Dacken ofördröjligen gifva eld på honom, och han räddades blott genom lille Jösse, som hotade Dacken sjelf med en lika hastig död. Dacken gick sedan med sitt folk till Lidhem och plundrade gården, hvarefter de drogo sig tillbaka till Bleking, delande rofvet sig imellan. — Genom gifte kom gården i medlet af 1600-talet till ätten Rosenbjelke, som bibehöll den ända till 1709, då den skall öfvergått till öfverste Christer Boje, stamfader för den Bojeska familjen i Småland. År 1720 var likväl en Rosenbjelke egare, se ofvan. Vidare kom egendom till ätten Silfversparre, hvarefter den genom köp öfvergick till landshöfdingen i Blekinge, baron Salomon von Köhler (i slutet af

förra seklet). Egendomen förbättrades ansenligt under den långa tid han bodde härstädes, och innehades den efter hans död af enkan, född grefvinna Wachtmeister af Johannishus. Slutligen kom gården 1831 till majoren, friherre Carl Evert Taube, som betydligt utvidgade densamma, och innehafves den ännu af hans arfvingar.

**Lidhult.** Annex-socken till Odensjö pastorat, är belägen uti Sunnerbo härad af Kronobergs län, 11 mil vester från Wexiö — vid 490 fots höjd öfver hafvet — gränsande i öster till Odensjö, i söder till Wrå, i vester till Breared i Halland, i nordvest och i norr till Femsjö och Unnaryd, samt omfattar på en längd af 2 och en bredd af $1^1/_2$ mil en areal af 22,078 tunnl., hvaraf 1,574 äro insjöar. Marken är till större delen jemn, men till åker, äng och utmark myket stenbunden. Jordmånen består af sand, grus och mjällblandad mulljord; lera finnes icke. Några obetydliga bokskogar finnas, få ekar, något björk och al till löfbrott, ymnigt af furu och gran. Floran saknar här ej märkvärdigheter. Vid Gårdhult fann El. Fries år 1832 *Epilobium hypericifolium*, en tysk växt, på ett enda ställe i en bergig bokskog, sedan förgäfves sökt. Vid Fylle å nära Torsaberg träffas i vattengropar *Utricularia neglecta*, beskrifven i tyska och danska floror. Inom socknen äro 12 insjöar, Svansjö, som i omkrets är 1 mil, samt 13 andra ligga i gränsen. Fylle, Lidhults och Rise å utfalla i Unnen. Ett stort berg, kalladt *Hunsberg* eller *Hundeberg* är omnämndt under det sednare ordet. Socknen, som är 1805 beboddes af 697 och 1860 af 1,042 personer, består af $23^1/_{12}$ mantal, hvaraf $14^{23}/_{24}$ skatte, $2^5/_8$ krono, $5^1/_2$ frälse, och taxerades 1860 till 89,070 rdr rmt, hvaraf 7,570 rdr för en lägenhet, 9 qvarnar och sågar. Ordinarie räntan är 206 rdr 17 sk. 6 rst kr.värdi. I bevillning efter I och II artikeln erlades 1860: 86 rdr 32 öre. En jemnare välmåga råder här än i moderförsamlingen. I annexen blomstrar arbete, i moderförsamlingen småhandel. — Lidhult upptages ej som särskild socken i 1637 års jordebok, utan äro de nu i Lidhult förekommande gårdarne då inblandade i Odensjö socken. Traditionen förbinder dock kyrkans uppbyggande och sjelfva Lidhults benämnande; men som det förklaras af lida (plågas), då det tydligen är ett hult med lider (»allt under de lider och lunder», heter det i G. Psalmb. »den signade dag», äldsta redactionen), så torde det ha sammanhang med folksägnen om kung Pigge, som kom öfver Bolmen från Annerstad i en kopparkittel förföljd och var här sedan lefvande och lidande förborgad. Han må derunder ha byggt ett s. k. oratorium eller bönehus, som är traditionens *Evækloster*, hvaraf sedan kyrkan uppstått (skrifver Wieselgren). $^3/_{16}$ mil n. v. från nuvarande kyrkan, söder om häradsvägen utvisas Evæklostrets föga märkbara ruiner. Kyrkan, $1^1/_2$ mil från moderförsamlingen, är byggd af trä 1721 och håller i längd 40 alnar, hvaraf $6^1/_2$ utgöra sakristia framför kyrkan, i bredd 19 alnar. En klocka af 1672 visar, att en C. Rosencrantz då var säteriegare i socknen. Från »Kullen» i den socknen har slägten Collin utgått. Nära intill förutnämnde Evækloster är en plats, hvarpå flera smärre stenar stå uppresta, hvilken plats i orten kallas *Munkaklostergården;* anses af Wieselgren kunna tillhört ett munkkloster i en af de Halländska städerna, som här torde upprätthållit gudstjenst; ty så hade munkar i Lunds *Munkahus*, der aldrig något kloster varit. Dylika anläggningar anser nämde forskare ha vållat många klosterruiner, utvisade af folksägnen.

Gårdar och byar: *Bohult*, 1 mant. säteri, var 1637 Baltzar Nymans sätesgård, tillhörde 1757 ryttm. Casp. Ehrenborg på Hofdala; 1 mantal säteri *Torsaberga*, tillhörde 1757 kapiten Rosendahl. Bägge säterierna — skrifver Wieselgren — äro nu frälste från frälse till ofrälse egare, hvarföre produkterna stigit 100 proc. Det förstnämnda var 1860 tax. till 2,400 rdr och skiftadt mellan 4 åboer; af det sednare, tax. till 1,800 rdr, tillhörde $^2/_3$ mant. professor E. Fries i Uppsala. Högst taxeradt är 1 mant. skatte *Svenshult*, 4,950 rdr, 3 åboer. Minsta brukningsdelarne äro $^1/_{54}$ och $^1/_{60}$ mant. i *Brännebarrelt*, tax. till 50 och 45 rdr. $^5/_8$ *Bafreböke*, beläget $^1/_8$ mil från kyrkan, $1^3/_8$ mil från Wrå, tax. till 1,650 rdr, är boställe för komministern i Lidhult; $^3/_8$ mant. *Stönja*, tax. till 1,200 rdr och beläget $^9/_{16}$ mil från Wrå, är boställe för komministern i Wrå; anses benämnt af stenöre eller stenöje. Militiæ-hemman äro: $^1/_4$ *Bafra*, $^3/_8$ *Bassarås*, $^1/_2$ *Gräshult* och $^1/_2$ *Öijabacka*. $^1/_2$ sk. *Sällebråten*, här föddes Sellmanska slägtens stamfader. Öfriga hemman äro: *Broddhult*, *Bredhult*, *Böke*, *Elmås*, *Knalleberg*, $1^1/_4$ *Lid-*

*hult, Nannarp, Prosteköp, Priseboda, Ramnaryd, Saxnäs, Svenshult, Snidestorp, Snörhult, Strömhult, Skälhult, Sännö, Tofthult, Öxnalt, Öijaböke,* alla skatte; *Gårdshult, Risa, Strömma, Wirkesnäs, Årshult,* alla frälse. — Adress: Ljungby.

**Lidingö.** Annex-socken till Danderyds pastorat, ligger uti Danderyds skeppslag och Stockholms län, omkr. $^1/_2$ mil n. o. från Stockholm och består af Lidingön samt några smärre öar, Tran- och Edsholmarna i vester, Fjäderholmarna i söder, Höggarn i öster, o. a., alla belägna mellan Wärtan i sydvest och nordvest, Askrikefjärden i norr, Höggarnsfjärden i öster och Halfkakssundet i s. o.; arealen är 6,025 tunnl., hvaraf 4,460 skogs- och betesmark samt 95 tunnl. insjöar och träsk. Allt har en fullkomlig skärgårdsnatur; de smärre öarna äro enstaka berg- eller skogsbackar; sjelfva Lidingön, förenad med fasta landet på Djurgården genom en bro om 1,350 alnars längd (för ett par år sedan nybyggd af enskild person, och med ett statsanslag af 2,200 rdr rmt), är från öster till vester delad genom den till $^2/_3$:delar af ön inskjutande Kyrkviken, hvilken för storbåtar af 6 fots djup är segelbar ända fram till kyrkan, och eger en utmärkt vacker belägenhet, dels genom de vackra sjöstränderna, isynnerhet omkring Kyrkviken, dels genom de, med blandning af barr- och löfskog betäckta kullarna, som med odlingar, små sjöar och vikar omvexla, hvarimellan de i allmänhet smakfulla byggnaderna framskymta. Åker, äng och trädgård upptaga nära $^1/_4$ af hela arealen och mera än dubbelt så mycket som 70 år förut. Jordmånen är i sig sjelf måttligt god, dels sandblandad lera, dels svartmylla och mossjord. Hufvudnäringen, äfven framför åkerbruket, är boskapsafveln, gynnad af Saltsjöns närhet och mest beräknad på mjölkförsäljning, särdeles till hufvudstaden; vid gårdar af ringa hemmantal hållas här större ladugårdar än vid mången stor herregård i andra orter. Mindre betydande äro trädgårdsskötsel, skogsbruk, strömmingsfiske, hvilket sistnämnda anses ha lidit genom de i flera yttre sund gjorda försänkningar, samt sjöfart; förut äfven bränvinsbränning. Socknen, som år 1805 beboddes af 586 och 1860 af 629 personer, består af $9^1/_8$ mant. frälse, $^1/_8$ mant. krono, och taxerades 1860 till 435,240 rdr rmt. Lidingön skall redan på 1100-talet haft egen kyrka, under namn af S:t Annas kapell; ön ansågs omkring den tid Stockholm anlades, enligt Danderyds kyrkobok, hafva varit en jagtmark till det gamla herregodset Djursholm. I följd af sin belägenhet har ön tvifvelsutan egt många historiska minnen, ehuru föga blifvit förvaradt åt en senare tid. De under odlingarna vid Herrsby uti högarna funna krukor med ben uti bära vittne om hög- och bränneåldern, och den uti Herrsby äng vid kyrkan resta bautastenen, äfvensom benämningen af sjelfva stället, tillkännager tydligen, att ön i äldre tider varit bebodd af betydande personer. För 8 à 10 år sedan fanns vid uppförandet af Herrsby manbyggnad en mängd spjut och lansspetsar. Lidingön förekommer på 1550-talet såsom delad mellan Danderyd och Solna, tills det förra förklarades för eget pastorat med Lidingö till annex. Under Djursholm i Danderyd lydde sannolikt från dess grundläggning alla öns hemman, utom ett, Sticklinge, och äfven detta tidtals; dock hade ön, likasom hela godset för öfrigt, mellan 1600 och 1612 varit till kronan indragen; från 1731 hörde den till fideikommisset. År 1774 erhöll öfverste Johan Gabr. Banér konungens tillåtelse att öfverflytta fideikommissnaturen på Björkvik i Östergötland, hvarefter ön försåldes till assessor Prinzell, hvilken, sedan ön blifvit styckad på så sätt, att hvarje hemman bibehölls vid förut häfdade inegor, men skogsmarken skiftades efter arealen, upplät de särskilda skogshemmanen åt olika köpare, hvilka till större delen bestodo af sjökapitener och borgare i Stockholm. I ett torp på denna ö inrättade fru Nordenflycht, sedan hon blifvit enka, sin ensliga boning. Rummet klädde hon med sorgliga målningar. Ett klavér, några böcker, några sångfoglar och blomster afbröto endast få ögonblick den sörjande enkans suckar och tårar. Men här var det hon grundlade sin namnkunnighet, dels genom en liten samling sorgqväden under namn af »den sörjande turturdufvan», dels genom sägnen om hennes poetiskt-eremitiska lefnadsart. Hon afled 1763. — Kyrkan är af sten, ut-

vidgad på 1690-talet och 1756, försedd med torn 1718, nyligen med nytt altare.

Hemmanen äro å Lidingön i ganska högt värde och eftersökas gerna af Stockholmsboerna under sommarmånaderna. Bellman har med sin enkla och naturliga pensel uti följande bekanta rader tecknat *Elfvik:*

»Glada bygd, så täckt belägen
Midt i vattnets djupa våg!
Dina åkrar pryda vägen
Med en hög och gulnad råg:
Dina vikar tyst förära
Fångst af gädda, mört och mer,
Öfverallt i dälden nära
Man de röda smultron ser.»

Och man kan med skäl innesluta de öfriga hemmanen i denna nätta tafla. Gårdar och lägenheter: $^1/_4$ *Elfvik* med $^1/_8$ *Långnäs,* $^1/_8$ *Räfviken* och $^1/_8$ *Yttringe,* allts. tax. till 38,130 rdr, egdes 1860 af herr A. F. Stahre; vid Elfvik har funnits en större klädesfabrik, hvilken förstördes genom vådeld 1823. — $^1/_4$ *Gångsättra* med $^1/_{16}$ *Bodahl,* tax. till 16,000 rdr, egas af en bonde. — $^5/_{16}$ *Baggeby,* tax. till 11,180 rdr. — $^3/_4$ *Boo* med $^3/_8$ *Liljegärdet* (Lisselgärdet), båda fr.-säteri, tax. till 36,450 rdr, egdes af kapiten gr. F. B. Schwerin; de tillhörde 1779 frih. Pfeiff, 1849 frih. Raab. — $^5/_8$ *Brevik* med $^1/_8$ *Käpala,* tax. till 36,450 rdr rmt, egas af enkefru Nordvall. — $^1/_4$ *Gåshaga* med $^1/_4$ *Killinge* eller *Cathrinelund,* tax. till 19,580 rdr. egas af herr G. E. Witte. — *Herrsby* (se samma), med underlydande $^{11}/_{16}$ mant., och *Ekholmsnäs* samt *Sticklinge,* tax. till 88,760 rdr, egas af f. d. riksdagmannen Zetterberg. — $^1/_8$ *Mölna* med vatten- och väderqvarn, ångsåg och qvarn, samt färgstoftsfabrik (tax. till 16,500 rdr), allts. tax. till 32,950 rdr, eges af handl. Rosengren. — *Fjäderholmen,* tax. till 5,350 rdr, eges af Stockholms stads drätselkommission. — $^1/_4$ *Östra Yttringe,* nära Hustegafjärdens norra strand med $^3/_{16}$ *Hustega,* tax. till 19,680 rdr. — $^3/_4$ *Skårsättra,* tax. till 36,450 rdr, tillhörde 1860 baron K. Åkerhjelm, år 1849 frih. Adlersvärd. — $^1/_8$ *Rudboda,* $^1/_8$ *Sundby,* tax. till 19,800 rdr. — $^7/_{16}$ *Stockby,* tax. till 18,900 rdr, eges af herr K. R. Tisell. — $^1/_8$ *Södergarn,* eges af baron Höpken. — $^1/_{16}$ *Kottla,* tax. till 5,550 rdr, egare grefve Hamilton. — $^1/_8$ *W. Yttringe,* tax. till 6,860 rdr, egare justitiæborgm. Gråå. — *Tranholmen,* tax. till 4,690 rdr, *Höggarn,* tax. till 6,860 rdr, m. fl. lägenheter. — $^1/_8$ *Grönsta,* vid Askrikefjärden, tax. till 3,000 rdr, är kaplansbol, doneradt på 1600-talet från Djursholm. — Adress: Stockholm.

**Lidköping.** Uppstad i Skaraborgs län, är belägen $36^1/_4$ mil från Stockholm och $5^1/_2$ mil från Mariestad, vid Kinneviken af Wenern och vid utloppet af Lidaån, hvilken delar staden i östra eller *Gamla,* samt i vestra eller *Nya* staden. Tiden för gamla stadens anläggning är okänd; troligen räknar den sin uppkomst från 12:te århundradet. En sägen förmäler, att det goda läget för fiske hitlockat de första invånarne, och med anledning af att staden bär i sitt vapen bilden af en biskop, vill man förmoda, att den blifvit anlagd af någon af Skara stifts äldsta biskopar, hvilket äfven synes sannolikt deraf, att Husaby, der den första christne konungen i Sverige offentligen antog christna läran och der sedan de första biskoparne residerat, är beläget blott $1^1/_2$ mil härifrån. Det första af stadens privilegier man känner är imellertid utfärdadt 1446 utaf konung Kristoffer af Bayern, hvaruti han, emot en årlig skatt af 2 t:r smör, tillerkänner den samma friheter, som andra köpstäder i Westergötland. Det enda man känner om gamla stadens historia är, att den brändes af Danskarna 1566 och hade 1611 likaledes ett besök af samma fiende, hvarunder följande skall hafva tilldragit sig. Då konung Kristian med ett litet följe ditkom och fann hela staden nästan öde, emedan invånarne med sin redbaraste egendom flyktat till Tiveden, hade han slutligen, efter mycken möda, påträffat en gumma, hvilken han frågade, om hon kunde ge honom mat. Kungen åt med aptit af den limpa och honing hon framtog, och sade då han slutat: »Säg nu ditt folk, när de komma hem, att af denna limpa har konung Kristian ätit och doppat i denna honingen.» En annan berättelse förmäler, att då Danskarne vid samma tillfälle ej fingo annat, plundrade de kyrkan och medförde en af klockorna. Men då de kommo till Härenheds bro, $^3/_4$ mil från staden, stannade oxarne, och allt bemödande att få klockan från stället var förgäfves. Danskarne måste nu öfvergifva henne, hvarpå hon ganska lätt kunde föras tillbaka och hänger ännu i kyrktornet.

År 1651 skänkte drottning Kristina alla kronans inkomster af staden till riksrådet och general-fältherren grefve Jacob de la Gardie, som förut erhållit kringliggande härader eller Leckö län och slott till grefskap. Efter hans död erhöll sonen, rikskansleren, grefve Magn. de la Gardie, tillåtelse att anlägga en ny stad inom Lidköping. Härtill ansågs nu Lidans vestra strand för tjenligaste stället; men som jorden tillhörde säteriet Ågården, hvars egare, vice-presidenten i Göta Hofrätt Carl Månesköld, ej mot något vederlag kunde förmås att

afstå trakten, så såg sig rikskansleren ej i tillfälle att verkställa sin byggnadsplan förrän efter dennes död, då han, 1670, blef egare af jorden. Två år derefter började grefven af egna medel och efter en af honom sjelf uppgjord plan uppbygga den del af staden, som ännu kallas den *Nya*. Här voro nu således tvänne städer, som erkände hvar sin styrelse, men dock förenades genom privilegierna, der kongliga regeringen uppdrog gränslinien mellan kongliga och grefliga rättigheterna. Bägge städerna skulle vara en kropp och gemensamt njuta allt hvad publikt var; bägges vapen skulle förenas i ett, och det ena alltid brukas som sigill; hvar stad skulle hafva sin egen borgmästare, hvilka, såväl som rådmännen, skulle tillsättas af grefven på Läckö, som också hade att utöfva alla en landshöfdings rättigheter derstädes; men af kontributionen skulle grefven endast hafva att uppbära $^1/_3$:del och af allt konfiskeradt gods hälften samt kronan det återstående. Grefven fick jus patronatus samt rättighet att tillsätta så väl postmästare som tullkammar-föreståndare; men öfver den sednare skulle generalinspektoren öfver tullarna, såsom det då benämndes, hafva inseende. Längre än 11 år fick dock ej den nya staden vara en grefvens tillhörighet, ty 1683 hemföll, genom den allmänna reduktionen, ej allenast staden, utan hela Leckö grefskap, till kronan. Sedermera finna vi tvänne svåra olyckor hafva öfvergått staden; den första inträffade 1848, då hela *Gamla* staden eller en tredjedel af det hela nedbrann, hvarunder kyrkan lades i aska och omkring 800 personer blefvo husvilla; den andra infann sig redan följande året, då, efter en bal i Thuns hotell, eld utbröt i ett uthus, hvarefter den spred sig med sådan häftighet, att tvänne stora angränsande qvarter med boningshus och magasinsbyggnader, allt i *Nya* staden, inom några timmar lades i aska. Imellertid har staden blifvit reguliert och prydligt återuppbyggd genom ett af ständerna 1851 beviljadt lån af 120,000 rdr rmt. Benämningen af *Gamla* och *Nya* staden har dock förblifvit oförändrad, till följd af stadens historia och läge. Båda stadsdelarne äro förenade med en prydlig jernbro öfver Lidaån, förfärdigad 1855 i Motala och som kostat 32,000 rdr rmt. Som nämnda å utgör gränsskilnad mellan Kållands och Kinnefjerdings härader, är *Gamla* staden belägen i det sednare, men den *Nya* i det förra. Lidköping intager en rymd af 58 tunnland, innehåller 187 hus och tomter, med ett af de största torg i riket, samt eger 2,072 tunnl. jord, fördelad i 3 hemman, hvaraf 872 tunnl. åker, äng, tomter och trädgårdar, 1,200 tunnl. skog och betesmark; taxeringsvärdet för år 1860 var 1,699,960 rdr rmt. — Bland stadens byggnader märkas: *Rådhuset*, fordom grefve Magnus de la Gardies jagtslott, beläget nästan midt på det ej mindre än 46,000 qv.-alnar stora torget, skonades med anledning af detta omtänksamma läge vid de tvänne förut omnämnda eldsvåderna. Öfverst är uppsatt rättvisans bild, men föreställd med — förbundna ögon. Den gamla *Kyrkan*, ombyggd under prosten Rudberi nitiska öfverinseende, och hvilken äfven förärat kyrkan det dyrbara orgelverket, som han med egen hand förfärdigat, nedbrann, såsom förut nämndes, 1848. Till uppbyggande af en ny kyrka medgåfvo 1851 års ständer ett statslån af 24,000 rdr rmt. Staden utgör med annexerna Härened och Hofby ett regalt pastorat af 1:sta klassen i Kållands kontrakt och Skara stift, med en folkmängd år 1860 af 5,128 personer. *Skolan*, numera benämnd elementarskola, inrättades af grefve de la Gardie, som lät förflytta till sin nya stad den skolanstalt han anlagt på Läckö, och har skolan sedan dess haft två lärare, rektor och kollega. Ett nytt skolhus uppfördes 1853. *Barnhuset*. Vid samma tid som stadskolan inrättades, anlade samma mecenat 1675 ett barnhus, förmodligen det första i Sverige, för vårdandet af barn från 6 år ända tilldess de uppnått 16 års ålder. Till underhåll för denna välgörenhetsinrättning anslog den ädle stiftaren 103 t:r 18 kappar säd, hvilket nu, efter reduktionen, utgår i kronotionde. Derjemte åtnjuter inrättningen årligen två kollekter, en från staden och en från Läckö fögderi. Antalet af underhållstagare är bestämdt till 12 från Lidköpings stad samt de för-

samlingar, hvilka fordom hört under Läckö grefskap. *Hamnen.* Som lastningen, när vattenståndet i Wenern varit lågt, förut måste ske med kostnad och fara förmedelst pråmning $^1/_4$ mil ut på redden, hvarest fartygen derjemte saknade god ankarbotten, så beslöto stadens invånare bygga sig en hamn, hvartill ock statsanslag erhölls. År 1846 påbörjades nu arbetet, och hamnen har sedan 1850, då föga återstod, kunnat begagnas för sitt ändamål. Den afsynades 1853, och anläggningskostnaden uppgick till 277,627 rdr rmt. Häraf voro omkring 98,000 rdr genom Hamnbyggnadsdirektionens försorg upplånade eller tillskjutne af enskilde personer, hvilka endast förbehållet sig att framdeles få beloppet sig ersatt af inflytande hamnafgifter. De betydande fördelar ifrågavavarande hamnbyggnad medfört hafva redan visat sig uti de stigande hamnafgifterna, hvilka 1853 ej uppgingo till mer än 13,240 rdr, men 1855 till 25,353 rdr rmt. — Med afseende på stadens näringar må nämnas, att den i äldre tider haft uteslutande handel och sjöfart på Wenern. Carl Knutsson förunnade staden år 1470 en torgdag i hvarje vecka, nemligen Lördagen, och Gustaf I gaf 1532, för att befordra dess uppkomst, de handlande fri seglation i trenne hamnar, Wäsehärads, Ylmehärads och Wärman, dock under förbud att besöka andra. Carl IX tillät likaledes fri handel på Dalsland, hvilka rättigheter hafva af senare bland Sveriges regenter både blifvit bekräftade och tillökade. År 1583 erhöll likväl staden en svår medtäflare i Mariestad och likaledes året derpå en i Carlstad. Stadsboerna besvärade sig äfven deröfver, och ehuru Johan III i ett konungabref af 1583 lofvade, att såsom orden föllo, »se staden till godo för framtiden», blef dock ingenting i detta hänseende vidgjordt. Genom sitt läge har staden dock fortfarande varit afsättningsort för spannmålsproduktionen från slättbygden eller vestra delen af länet. Utskeppningen uppgick 1855 till 146,794 t:r. Ehuru sedan 1850, då staden egde 13 fartyg om 332 lästers drägtighet, den seglande handelsflottan har nedgått till 2 fartyg med 25 läster (enl. Landshöfdinge-embetets uppgift), så hafva dock ångfartygen genom sin verksamhet ersatt denna minskning. De handlandes antal, som1805 var 11, hade 1860 uppgått till 63 med 65 personers betjening. Sistnämnda år funnos 108 handtverksmästare uti 35 handtverk, med 260 arbetare; dessutom funnos 60 sjelfförsörjare. I bevillning erlades af handlande och handtverkare 1,780 rdr rmt. År 1805 funnos 91 handtverksmästare. År 1845 uppgick tillverkningsvärdet vid fabriker och manufakturverk till 116,250 rdr rmt; då funnos 1 klädes- och 2 tobaksfabriker. År 1850 funnos dessa jemte en vagnfabrik, men befinnas vara nedlagda 1861, utom ena tobaksfabriken; derjemte funnos samma år 1 tändsticks- och 1 tapetfabrik; hela tillverkningsvärdet uppgifves blott till 33,375 rdr rmt. Samtliga utgifter i och för fattigförsörjningen uppgingo 1860 till 6,519 rdr rmt. Staden har förutom elementarskolan äfven en folkskola, till hvilken H. Maj:t konungen årligen bidrager med 150 rdr rmt i och för en lärares aflöning. Här finnes vidare sparbank, inrättad 1834. Delegarnes antal vid 1860 års slut var 686 med en insättningsfond af omkr. 74,715 rdr rmt. Afdelningskontor af Örebro privatbank och Mariestads filialbank; boktryckeri m. m. — Invånarnes antal har från 1790, då det var 1,052, uppgått 1861 till 3,397 personer. Marknader hållas här i Februari, Juni samt Oktober månader, af hvilka den sistn. räknas för en af de större i riket och utgör en föreningspunkt för utbytet af Westergötlands jordbruksalster och Wermlands bergverksprodukter. Sedan handlanden Särnmark 1855 donerat 7,500 rdr rmt till anläggande af en vattenledning till staden från källor i Rådaås kronopark, blef denna vattenledning påföljande året utförd och har visat sig motsvara ändamålet. Förutom närbelägna landtställena *Wenersvik* (tax. till 19,900 rdr), *Fredriksdal* (tax. till 15,600 rdr), *Johannesberg*, *Margretelund* och *Carlslund* erbjuda stadens omgifningar inga andra föremål för uppmärksamheten än släta åker- och ängsfält, hvilka mot stranden af Kinneviken öfvergå till ofruktbara flygsandsfält; men södra sidan begränsas af förutnämnda skogspark, som följer venstra stranden af Lida-ån.

**Lidsjöberg.** Ett berg, beläget ett stycke från Länna bruk i Södermanland, hvarest fordom varit befästningar, hvilka ej skola liknat de vanliga skansarna, emedan här är det icke ett berg, som ensamt är omgifvet af murar, utan flera bredvid liggande berg äro befästade. Dessa anläggningar hafva varit vidsträckta och förutsätta alltså mer manskap till försvar än de flesta dylika borgar man anträffar.

**Lidö.** Två och $^1/_2$ mantal fr.-säteri uti Wätö socken, Bro och Wätö skeppslag af Stockholms län, ligger på en ganska ansenlig ö i skärgården af samma namn; har tillhört, genom byte med kronan, riksrådet frih. Bengt Oxenstjerna, Resare-Bengt kallad; han gjorde ock under åren 1611—20 vidsträckta resor genom Europa till Österländerna, der han besökte de flesta af de ställen, som blifvit namnkunniga genom att hafva varit besökta af vår Frälsare personligen; under dessa resor kom han åtskilliga gånger i största lifsfara, såsom ibland annat öfverfallen af Arabiska röfvare samt på falsk angifvelse hållen fängslad. Han lät 1634 här uppbygga ett stenhus, hvilket dock förstördes af Ryssarne 1719. Genom gifte med nämnde herres enka synes godset ha kommit till riksrådet Johan Oxenstjerna (död 1657); han afslöt å Sveriges vägnar, d. 24 Oktober 1648, den ryktbara Westphaliska freden, hvarigenom Tyska 30-åriga kriget slutades. Han hade, af misströstan till sin skicklighet, undanbedt sig förtroendet att afsluta freden i Tyskland, om ej fadern (rikskansleren Axel Oxenstjerna) uppmuntrat honom; förfogade sig, inan fredsunderhandlingen kom i gång, till Pomern, der, efter sista hertigens död, mycken oordning uppkommit, men hvilka han, genom hofrätters, konsistoriers och andra domstolars inrättande, afhjelpte samt lät i Jan. 1642 alla ledamöter i dessa rätter hylla drottningen af Sverige; begaf sig i början af år 1644, såsom caput legationis, till Osnabrück, der han, jemte sin medlegat, riksrådet Johan Adler Salvius, sedermera arbetade på fredsverket, men hvarunder de sällan kommo öfverens, särdeles som Salvius, efter drottning Christinas hemliga instruktion, ville påskynda freden, och han åter, enligt sin faders önskan, ej ville, att man skulle förhasta sig, hvadan han ock ådrog sig af drottningen uti ett bref svåra förebråelser, hvilka dock af honom besvarades med styrka och anständighet. Lidö kom sedan genom enkans tredje gifte till landtgrefven Fredrik af Hessen Homburg; genom detta giftermål förlorade Oxenstjernska familjen, förutom några t:r guld i penningar, äfven många angelägna skrifter och familjehandlingar. Från sistnämnde egare köptes Lidö 1664 af riksrådet grefve Anders Torstensson; egdes 1685 af O. W. v. Königsmark; från 1700-talets början af slägten Rålamb; från 1764 genom köp af Wernstedt; omkring 1772 af Holmers, hvilken slägt innehade det 1850. Egare 1861 var herr L. B. Edberg. Godset består, utom säteriet (tax. till 12,490 rdr) af 1 mant. Idön och Håkanskärs fiske; har tillräckligt höbol, hjelplig skog; till gården hörer en stor trädgård.

**Liers skans.** Se Medskogs kyrka.

**Lifvered.** Ett mant. frälse-säteri, uti Elfsborgs län, Ahle härad och Hålanda socken, hvarunder nu äro afhyste, utom $^1/_2$ mant. säteri Wassbolund, fordom en särskild egendom, åtskilliga mindre hemmansdelar af rå- rör- och frälse-natur, så att gården numer eger en areal i åker och äng af cirka 360 tunnland. — Till egendomen höra dessutom $5^1/_8$ hemman, förnämligast arbetshemman, samt en betydlig skogsareal af cirka 3,750 tunnl., sedan några år indelad i trakthuggning. Genom en 1826 öfvergången, i grannskapet uppkommen, skogseld, är imellertid en större del af skogen ännu ung. — Taxeringsvärdet år 1861 för sjelfva säteriet var 30,450 rdr rmt. Gårdens läge har ingenting utmärkt, ej heller dess åbyggnad. Fordne egare ha varit en Anders Gudmundsson 1591, en Gudmund Ulfsparre år 1646—56, en baron Erik Stake och assessor Gabriel Gyllengrip, gifta som det tycks, med någon af Ulfsparreslägten år 1666—70; en Brita Stake, gift med kammmarherren och stallmästaren Gustaf Hård till Hedåker m. m. 1705, och samtidigt en fru Ebba Gyllengrip på Wassbolund. Stallmästare Hårds söner tyckas en tid egt Lifvered; men det blef, äfvensom Wassbolund förut, af dess egare 1725 förpantadt till en

assessor Olbers; derefter kom det hela genom gifte till kommerserådet M. Lagerström, som sedermera sålde egendomen till en häradshöfding Reutercrona 1753. Från Reutercronska familjen kom den sedermera till Gripenstedtska slägten, och tillbyttes Gräfsnäs inom bemälde slägt varande fideikommiss emot andra aflägsnare hemman. Vid berörde fideikommiss' upplösning tillföll eller köptes egendomen 1825 af enkan efter sista fideikommissarien, öfversten och riddaren Th. Gripenstedt, född grefvinna Posse, som åter 1831 försålde den till brukspatron S. F. Selander, då äfven egare af Gräfsnäs, af hvilken nuvarande egaren, baron Silfverschiöld, 1834 köpte gården, för dess sammanhängande läge med Kobergs egendom.

**Lijsta.** Annex-socken till Gillberga pastorat, är beläget uti Wester-Rekarne härad af Nyköpings län, $1^3/_4$ mil v. s. v. från Eskilstuna, ligger norrut från östra Hjelmaren, mellan Gillberga och Råby i öster, Torpa i norr, Öija i vester, och håller $^3/_4$ mil i längd, omkr. $^1/_3$ mil i bredd, med en areal af 0,414 qvadr.mil (efter Hahr), 0,177 (efter Tham och Forssell). Hjelmarens strand är här mindre sidländ och mer kullig än i Gillberga, den inre bygden är mer ojemn, med stenbunden skogsmark, särdeles mot norr. De små vattendragen, från Apalsjön i öster och ett annat vestligare, hafva sidländare stränder mellan yttre omgifningar af högst 140 fots höjd i norr, mindre i söder, omkring 40 fot öfver nämnda sjö. Rådande jordmån är dels lera, dels mojord. Jemte åkerbruk idkas något skogsbruk och fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 867 och 1862 af 850 personer, består af $9^1/_4$ mant. skatte, $^5/_8$ mant. krono, $16^1/_4$ mant. frälse och taxerades 1861 till 180,592 rdr rmt. Ordinarie räntan är 224 rdr 24 sk. 5 rst kr.värdi. — *Liæsta in prepos. Strengnensi* nämnes omkring 1314 och oftare. I äldsta tider skall, enligt sägen, Lista kyrka varit pastoratets enda. Kaplaner förekomma från 1627. Kyrkan är af gråsten, gammal, reparerad 1821; tvänne f. d. grafchor, ett för slägten Pauli, ett för Ribbing, äro i sednare tider till kyrkan intagna, det förra såsom högchor. Sockenskolan är till en del grundad på donation af C. A. Asperén. I kyrkdörren har funnits en jernring, tecknad med runor. Vid Näs, nära Hjelmaren, finnas lemningar efter en borg.

Gårdar och byar: Säterierna *Eka, Hvargarn, Wingsleör,* se dessa artiklar; de upptaga med underlydande cirka 115,000 rdr rmt af sockens taxeringsvärde. — 1 mant. sk. *Hallsta,* tax. till 6,000 rdr, har egts åtminstone sedan 1849 af Olof Nilsson. — $^5/_8$ mant. *Wäsby,* $1^1/_2$ *Åby,* tax. till 9,305 rdr, eges under Öija gård. — *Lista* gård, 2 mant. skatte-säteri, har varit reducerad från Brita Durell, men på lifstid upplåten åt henne; sedermera donerad till fru Wäderhorn, innehades af dess måg Stenfeldt, kom i skattevrak, köptes från kronan af Dahlborg, räknas från 1798 såsom skatte-säteri, innehades till en del under Hvargarn omkr. 1800, är nu äfven delad. — $^1/_8$ *Hägran,* är ett militiæ-hemman; $^1/_2$ *Kallsta* (Hallsta), tax. till 1,275 rdr, är komministersboställe sedan 1690. *Hägranstorp,* indraget kronojägareboställe. — Af öfriga hemman nämnas: *Armby, Berga, Prästtorp, Slätåsen, Åsby, Åby, Södernäs.* — Adress: Eskilstuna.

**Likanå** eller *Likå.* Jernbruk uti Dahlby socken och Elfdals härad af Carlstads län, med 2 härdar och 2 hamrar för oinskränkt smide, hade år 1861 gemensamt med Femtå bruk i Ny socken en tillverkning af 1,505 *skℓℓ* 10 *lℓℓ* 10 *ℓℓ* eller 5,299 *Ctr:* 44 *ℓℓ* 80 ort. Tillhörande landtegendom består af $2^3/_8$ mant. uti diverse hemman; hela egendomen tax. 1861 till 80,363 rdr rmt och tillhörde Uddeholms bolag (se Uddeholmsverken).

**Likarshamn** uti Stenkyrka socken på Gotland, har sitt namn efter en af öns fordna styresmän, Likar Snelli (den vise), som var en mäktig och högt ansedd man, hvilken, ehuru hedning, dock stillade hopen, som ville uppbränna Botairs kyrka på Wi, der nu Wisby står, genom erinran om, att Wi var ett fridlyst rum och att kyrkan stod nedanför offerstället, således icke gudarne för nära. Han lät sedan döpa sig med hustru och barn och allt sitt husfolk samt verkade derpå mycket för kristendomens utbredande på Gotland. Under 1788 års starka vinter, då en mängd skälar gick upp på Gotland och fångades, hände sig, att en skäl vid Likarshamn nedpraktiserade sig genom skorstenen till en fattig gumma; som snön låg öfver taket och jemnt med skorstensöppningen, är det troligt, att skälen ansett den för en vak och störtat ned.

**Likenäs.** Fordom kapell uti Dahlby socken, Grums härad och Carlstads län, uppfördt för nedra delen af socknen; omnämnes 1665, då kyrkoherden E. Nicolai begärde stommen *Kyrkebohl* till sitt gäll; år 1738 var kapellet redan i förfall, allt sedan socknekyrkan flyttades längre ned i socknen. År 1669 erhölls rättighet att hålla marknad härstädes. Enligt köpebref af den 21 Jan. 1836 hafva hofjägmästaren och riddaren H. Falk samt brukspatronerna J. Wærn och M. Bellander köpt till $^1/_3$:del hvardera af jordegarne i Likenäs hemman (1 mant. sk.) Likåns strömfall med 200 alnars mark å båda sidor om fallet, jemte 4 tunnl. odlingsbar skogsmark.

**Likstammen.** Sjö i Södermanland, hvarifrån Svärta-ån har sitt ursprung; sjelf upptager han en mängd små sjöar från flera håll, såsom *Trönsjön* i öster, *Dalsjön* i vester och andra, och har 1 mils längd med $^1/_4$ mils bredd samt flera vikar. Höjden är 74 fot öfver hafvet.

**Liljedahl.** Glasbruk uti Eds socken, Grums härad af Carlstads län, beläget i en naturskön trakt invid en vik af Wenern, $^1/_4$ mil från kyrkan, $3^1/_2$ mil från Carlstad och 2 mil från Seffle kanal, strax vid stora landsvägen. Bruket, som har egen hamn och lastageplats, der lastningen förrättas direkte från bruksmagasinerna, är anlagdt år 1795 på egorna till $^1/_6$ mant. frälse Buda (*Buane* i jordeboken) och består af följande byggnader och inrättningar: glashyttan, stor och rymlig, med glasugn för 8 i gång varande deglar, 4 kyl-, 2 tempel- och 6 vedtorkningsungar, 3:ne magasiner för glas, spannmål och handelsvaror, klensmedja, vatten- och handstamp för stampning af kisel och leror, degelkammare, aske-, ler- och sandbodar, 8 bruksbyggnader för arbetspersonalen som uppgifves ha uppgått från 38 till 114 personer. Manbyggnaden innehåller 10 rum m. m. och flygelbyggnad med nödiga uthus. Taxeringsvärdet 1861 var 18,000 rdr rmt, och har tillverkningen, hufvudsakligen bestående i buteljer, i medeltal uppgått till 52,350 rdr rmt. Tillgång finnes på alla för bruksdriften erforderliga rudimaterier. Tillhörande landtegendomen består af $^1/_6$ i Buda, $^1/_8$ Gjöpefjäll, hvilka taxerades till 4,913 rdr rmt; arealen uppgår till $476^3/_8$ tld, hvaraf $77^7/_8$ tld inrösningsjord och $398^1/_2$ tld skogs- och hagmark samt odlingsbara myrar. Egendomen med inventarier och lager försåldes 1862 af hr J. P. Jönsson för 139,000 rdr rmt till hrr Romberg, Österholm och Andr. Olsson i Gröttved.

**Liljeholmen,** fordom *Ringshult.* Ett mantal frälse-säteri uti Torpa socken, Ydre härad och Linköpings län, beläget nära vid Somen uti socknens norra del, vanligen kallad Norrsjöarne, och 1 mil från kyrkan. Hemmanet Ringshult inköptes och bebyggdes af öfverstelöjtnant Christer Lillie, som troligen uppkallat det efter sitt namn, och hvarefter en källare på stället benämnes; det kallades 1683 fru Margar. Drakes säteri (Christer Lillies fru hette Hebbla Drake, dotter till ståthållaren Knut Drake), kom genom köp till majoren Gabriel Ridderståhl, adlad Gyllenståhl, som tjent sig upp från gemen ryttare. Han förvärfvade genom köp betydliga jordagods, dog 1705 (slutade ätten å svärdssidan) och ligger begrafven i en murad graf å Torpa kyrkogård. Säteriet öfvergick med dottern Maria Sophia till en kapiten Ahlfort vid amiralitetet; tillhörde ännu 1786 samma slägt, 1825 F. W. Boursii, gift med J. C. Ahlfort. Liljeholmen egdes 1861, jemte $^1/_2$ fr. *Fiskarp* och 1 mant. *Håreholma,* som alltjemt lydt derunder, af fältkamrer Bergman på Boarp, allts. tax. till 16,960 rdr rmt (hvaraf 6,650 rdr för säteriet). Godset har nödtorftig äng och mulbete, tillräcklig skog och godt fiske.

**Liljeholmen.** En lägenhet uti Brännkyrka socken af Svartlösa härad och Stockholms län, strax utom Horns tull i Stockholm, förekommer 1735 såsom afsöndradt från Årsta; en del hette Hermanshus 1711, då konung Stanislaus här vistades före sitt intåg i Stockholm; det köptes troligen 1712 (1732 efter Tham) af hufvudstadens borgerskap och gafs 1716 åt öfverståthållaren grefve Gustaf Adam Taube; blef sedermera värdshus under namnet Johannisberg; i Bellmans tid Liljeholmen likasom nu. På senare tider hafva här blifvit anlagda åtskilliga fabriker, såsom en fö-

stearin- och palmitinljus med en tillverkning af 240,000 rdr; en såpfabrik med en tillverkning af 30,000 rdr, egare af dessa båda var fabrikör J. Michaëlsson; en vinfabrik eges af ett bolag; en jästfabrik, tax. till 26,000 rdr, egare herr Lundholm. Här är nu äfven jernvägsstation, 0,2 mil från hufvudstaden, 42,4 mil från Göteborg, med lokomotivstallar, cokesmagasin och verkstad för rörliga materialens underhåll. Denna verkstad, till en början anlagd med afsigt att framdeles flyttas till staden, har imellertid fått den storlek och soliditet till byggnadssättet, att den kan tjena till centralverkstad för både norra och södra stambanorna, om dessa framdeles medelst en sammanbindningsbana genom hufvudstaden blifva förenade. Strax söder om denna station passeras en större bergskärning och derefter, till venster utmed sjöstranden, ett nyanlagdt etablissement för cokesbränning, tillhörande ett engelskt bolag och särdeles gynnsamt beläget för leverans af cokes för jernvägens behof. Åt samma sida möta omvexlande vyer öfver Årstaviken och, sedan dessa af en djupare berg-genomsprängning blifvit undanskymda, ingår tåget i *Nyboda*-tunneln (se samma). Liljeholmsbron, som går här öfver det s. k. Horns-sundet, skall blifvit anlagd under Carl XI:s tid 1673 eller 1662. Denne konung önskade en ordentlig väg från Liljeholmen till Söder-Telje; en kronofogde åtog sig att verkställa den; men en Göran Ulfsparre, öfver hvars egor den nya vägen skulle gå, och hvars envishet var känd, satte sig emot det påbörjade vägarbetet, begaf sig genast till konungen och anförde klagomål samt stämde till tings verkställarne. Rättegången försiggick i konungens närvaro, och kronofogden dömdes till plikt och skadeersättning, hvilket allt konungen strax åtog sig att betala, hvarefter vägen blef upptagen och bron sedan anlagd.

**Liljendal** och *Myhrmansfors*. Jernverk uti Räms socken, Philipstads bergslag och Carlstads län, anlagdt i medio af 1700-talet, på gränsen mot Dalarne, af brukspatron Christoffer Myhrman, består af *stångjernsverk* med 4 härdar enl. bergskollegii resol. af d. 1 Maj 1849, privilegieradt till 1,978 *skℓℓ* 6 *ℓℓℓ* stångsamt 675 *skℓℓ* ämnesjern; hvartill komma privilegier å 1000 *skℓℓ* stångjernssmide enl. bergskollegii resol. af d. 15 Juni 1846, allt vid en smälthärd och en gas-vällugn, smidet sker af eget tackjern; af *manufakturverk* med 1 knipp- och 2 spikhammarstockar samt 2 stålugnar; af ett *gjuteri*, 1861 tax. till 5,000 rdr rmt. Tillverkningen år 1860 uppgick till 4,509 *skℓℓ* 8 *ℓℓℓ* stångjern, 177 *skℓℓ* 1 *ℓℓℓ* 15 *ℓℓ* spiksmide, och taxerades till 227,286 rdr rmt. Tillhörande landtegendom består af $^{13}/_{32}$ mant. *Rämshyttan*, tax. till 30,015 rdr rmt, $^{3}/_{32}$ i *Dalkarlssjöhyttan*, lägenheten *Skärfjell*, *Mairämshytte* tullmjölqvarn, en husbehofssåg; hela godsets tax.värde var 272,365 rdr rmt; egare Räms bolag, som under åren 1855—60 på egen bekostnad anlagt en jernväg och kanal mellan bruket och Rämsjön för brukseffekters fortskaffande. Bruket har flera stämplar såsom L. D. med en uppstående pil imellan och krona öfver, C M. C F W, samt Tegnér. Båda bruken höra till s. k. Rämsverken.

Om slägten Myhrman underrättar oss Fernow, Wärmlands häfdatecknare, att ofvannämnda grundläggare af Liljendals manufakturverk och gjuteri, som dog här 1775, var af alla kännare godkänd för »professorsmessig» i de flesta lärda språk och vetenskaper, hvarjemte han äfven skall haft poetisk gåfva, isynnerhet uti latinet (hvarpå hans verser på storklockan i Philipstad, som brann upp 1726, var ett prof, som kunde anses för ett mästerstycke). Han använde sin tid, utom på bokliga studier, äfven på publika nyttiga inrättningar, hvarför han ock utnämndes 1772 till en bland de första riddare af Wasaorden. Hans fru var Eva Chr. Bratt, en hedersfru (skrifver nämnde författare), född 1720, död 1752, som hufvudsakligen bidrog, att Fernows beskrifning öfver Wärmland fick se dagsljuset. Deras dotter, Lisa Cajsa M., var äfven på sin tid ett sällsynt exempel på lärdom och, såsom något ovanligt nämnes, att hon derjemte egde hushållsvett, hvilka egenskaper nämnde författare anser sällan vara förenade; hennes sunda omdöme öfver de »benigaste saker» gaf hennes Panegyricus, magr Molin, anledning att på hennes graf bland annat skrifva:

»I hennes sällskap blef man klok:
Dess vittra tal gaf visdom värde;
Af hennes bref jag ofta lärde
Hvad fåfängt söks i mången bok.»

Brukspatron Myhrman egde äfven två systrar, kända för vitterhet, snille och högt förstånd.

**Liljenfors**, masugn, hörande under Svansteins jernverk i Öfver-Torneå s:n.

**Liljestad**. Två och $^{1}/_{4}$ mant. säterirusthåll uti Skönberga socken, Hammarkinds härad och Linköpings län, har

vackert läge nära Storån vid Göta kanals utlopp i Slätbaken midt emot Mem, har till Söderköping $^1/_2$ mil och till Norrköping 2 mil, $^1/_4$ mil till kyrkan. Den först kända egaren är riksrådet Johan Axelson Bjelke, död härstädes 1576, och fader till Gunilla Bjelke, född på Liljestad 1568, sedermera drottning och konung Johan III:s gemål. Gunilla Bjelke uppväxte såsom en fager lilja på Liljestad och prisades af folket för sin godhet och fägring samt kallades »Skön Gunnel». Den unge Peder Liljesparre, som tjenade i konungens gård, och skön Gunnel, som var bland drottningens tärnor, fattade kärlek till hvarandra. Så gick en tid fram, och skön Gunnel fyllde sina 15 år, då Hans Rödskägg — så kallades gemenligen konung Johan af folket — började fatta behag till den vackra »Liljan från Liljestad»; men hon skydde honom och sade i sitt hjerta, att han aldrig skulle henne ega. Något mer än ett år efter drottning Katharina Jagellonicas död drog konungen ned till Stegeborg och kom en dag till gäst hos rika herr Johan och hans husfru Margaretha på Liljestad och begärde deras dotter till gemål, det de gladligen bejakade. Men när den förskräckta jungfru Gunnel kallades inför konungen, och han tillsade henne sin hand samt att dela hans thron, svarade hon, såsom det heter i gamla visan: *»Ditt halfva Kongarike jag passar inte på»*. Konungen fick korgen, och blef han deröfver så vred, att han slog henne i ansigtet med sin stora handske. Men hon blef af sina föräldrar och anförvandter tvingad och öfvertalad, så att hon slutligen med sorg och tårar måste blifva konungens brud. Omöjligt är det icke, att en gammal folkvisa i Östergötland har sitt upphof af detta frieri. Den börjar sålunda:

Konungen han vaknade, i högan loft han låg.
»Och hvem är det, som så på gullharpan slår?» —
Så stolt var den Gundela.
Ungersven och vi: vi vinna henne aldrig.

slutet lyder så:

Konungen tog stolts Gundela allt uti sin famn,
Gaf henne gullkrona och drottningenamn.

Liljestad kallas 1689 drottning Gunillas arfvegods, men hörde då under Stegeborg, såsom vederlagsgods för pfalzgrefve Johan Casimirs brudskatt. Reduceradt och berustadt, kom det sedermera åter i enskildas ego; tillhörde på 1750-talet ryttmästaren S. Råmark, 1783 krigskommissarien Carl Fr. Palmblad, gift med Eva Fahlstedt, med hvilken han hade 13 barn, hvaraf det ellofte var prof. Wilhelm Fredrik Palmblad (om hvilken hänvisas till Biografiskt Lexikon II Band); egdes från 1819 af grefve C. Ph. v. Schwerin, 1850 af L. C. F. af Segerström; 1853 af friherre F. W. Rehbinder; 1861 under Bolltorp af frih. F. A. Funck. Liljestad är prydligt bebygdt med manbyggnad af 2 våningar, nedra våningen af sten och den öfra af trä, beklädd med tegel, innehållande 16 rum, utom vindsrum m. m., tvänne flyglar af trä, beklädda med tegel, innehållande 7 rum, logar med nytt tröskverk m. m. Trädgård omgifver gården. Skog växer till husbehof. Årliga utsädet var 1760: 30 t:r, är nu c:a 90 t:r. Kalkbrott finnes i närheten af gården. 1861 års taxeringsvärde var 45,000 rdr; onera för egendomen utgöra c:a 900 rdr rmt.

**Lillaryd.** Ett mantal frälse-säteri uti Götheryds socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, taxeradt år 1860 till 2,480 rdr rmt, har mjölqvarn och såg samt vadmalsstamp, tax. till 1,990 rdr; godset lyder under Delary (fordom Ryds) jernbruk. Säteriet tillhörde, efter Tuneld, år 1770 domprosten i Lund, sedermera Ambr. Westrings arfvingar, år 1828 under Ryds bruk, se ofvan.

**Lill-elfven** i Dalarne, som från sjön Runn löper förbi Thorsångs kyrka, faller i Dalelfven. Sedan Gustaf Wasa lemnat sin klenmodige vän på Rankhyttan och begifvit sig på vägen till Ornäs, hände sig, att, då han om qvällen skulle gå öfver den nyss sammanfrusna Lillelfven, brast isen under honom, och han störtade i vattnet; men vigt och hurtigt svängde han sig upp igen och gick tillbaka till den i närheten belägna färjekarlens stuga, hvarest han stannade öfver natten och torkade sina kläder. Dagen derpå kom han till Ornäs, der hans fordne Uppsalavän, den nu Kristian tillgifne Arendt Persson Örnflycht bodde.

**Lillerud.** Ett mant. skatte uti Nors socken, Grums härad af Carlstads län, tax. 1861 till 18,000 rdr, hvaraf $^{11}/_{12}$ mant., jemte Norra och Södra Wahlum,

allts. tax. till 41,625 rdr rmt, egdes af G. Nilsson.

**Lillgovik.** Hamn i Nordmalings socken i norra Ångermanland.

**Lillherrdal,** egentligen *Lill-Herjedal.* Annex-socken till Svegs pastorat af Jämtlands södra prosteri samt Herjedalens fögderi af Jämtlands län. Socknen är belägen i södra hörnet af Herjedalen och begränsas i norr af Linsells och Svegs socknar, i söder af Särna, Elfdalens, Mora och Wåmhus skogstrakter. Gränsen i söder utgöres af det s. k Dalfjället, som egentligen blott är en högplateau, delvis beväxt med skog samt uppfylld af stora träsk och myrar. Socknen har en areal af ej mindre än 487,646 tunnland, fördelade på $19^{7}/_{9}$ mantal, eller 729 trög, hvaraf $4^{1}/_{2}$ trög prestboställe äro tax. till 350 rdr, det öfriga taxerades 1861 till 67,850 rdr; hvarförutom finnas 28 lägenheter, tax. till 3,650 rdr. Folkmängden, som år 1810 blott utgjorde 741 personer, 1830: 919, 1850: 1,053, 1855: 1,177, uppgick den 1 Juli 1862 till 1,194. Folkundervisningen bestreds s. år i en fast folkskola och en flyttande småbarnsskola af en examinerad lärare för 118 barn, hvaraf dock 66 undervisades i hemmen. — Namnet Herjedal, som denna trakt af sin förnämsta, mest bebodda del, en dalsänkning omkring Herjeån, erhållit, utsträcktes sedan, ifrån att blott omfatta denna den först bebyggda delen, till hela landskapet och förbyttes sedermera, för att skilja detsamma från landskapet, till Lill-Herjedal, eller som det i dagligt tal benämnes Lillherrdal (med tonvigt på andra stafvelsen). Landets förste bebyggare, vikingen Herjulf, bosatte sig enligt sägnen här vid stranden af Herjeån, der nu gården Snösvallen ligger, 4 mil vester ut ifrån kyrkan. Berättelsen derom är följande: Under det kon. Erik Emundsson regerade i Sverige och Halfdan Svarte i Norge, rymde Herjulf, konung Halfdans »merkisman» eller banérförare, sedan han råkat i onåd hos konungen, öfver till Sverige, upptogs i konung Eriks tjenst, men lockade efter någon tid en förnäm mans dotter eller, som historien förmäler, konungens syster, att fly med sig och begifva sig hit till ödemarken mellan Sverige och Norge, der han hoppades finna en tillflyktsort undan begge konungarnes hämnd. Här, vid Herjeån, lät han, säger Peder Clausen i Norges beskrifvelse, upphugga skog, bygga hus och uppröja äng samt sände sina tjenare till Trondhjem, att köpa hvad de behöfde. Vid Snösvallen utvisas en med träd beväxt hög såsom det ställe, der Herjulf skall hafva blifvit begrafven, och deri hans skatter förmenas vara förvarade, hvilka dock flera förgäfves lära hafva försökt att upptaga, emedan de alltid blifvit bortskrämda derifrån. Pilgrimsresor lära fordom blifvit anställda dit. En så kallad kungshög derstädes anses hafva varit en konungs grafkulle. Herjulf skall hafva haft fyra söner och en dotter. Af den ene, Ulf, skall Ulfsjön vid Elfdalens gräns hafva fått sitt namn. En annan, Björn, säges hafva bosatt sig vid elfven Blådjan; de andra lära bott vid Snösvallen och i Mulingsdalen, der nu äro fäbodvallar, eller, som de här kallas, »fäboland.» En och annan äldre forskare har framkastat den löjliga gissningen, att de under folkvandringarne ryktbara Herulerna utgått från Herjedalen, hvilken de derföre velat kalla Herudalen. Sägner om jättar, som bott vid Ormsjön, omtalas. — Den första christna kyrkan i landskapet byggdes här. Tiden derför är okänd, men den uppgifves hafva blifvit bygd, då församlingen ännu blott bestod af 12 grannar, och var länge blott kapell till Elverums gäll i Norge, hvarifrån prest och klockare vissa gånger om året ankommo hit. Den nuvarande kyrkan, dubbelt större än den äldre, byggdes 1771 och är af sten, 45 alnar lång och 24 alnar bred med 11 fönster och har några ålderdomslemningar. Den har förr utan tvifvel varit den vackraste kyrkan i provinsen, är nu mycket förfallen, och fråga är längesedan väckt om dess ombyggnad, likasom om att socknen skulle skiljas ifrån Sveg och bilda eget pastorat. Den har också näst moderförsamlingen den största folkmängden i provinsen. Förslaget härtill har dock uppskjutits, tills den till tjenstgöring alldeles oduglige, gamle, försupne komministern afgår. Kyrkan ligger 3 mil i sydvest från Sveg och $15^{1}/_{2}$ mil från Östersund. När-

maste postkontor är *Wemdalen* och närmaste gästgifvaregård är Nilsvallen i Sveg, 3 mil aflägsen. Vägen från Nilsvallen går på färja öfver Ljusnan vid Ulfkälla i en långsträckt sluttning öfver Herjeån och dess grenar till *Kyrkbyn*, der visserligen gästgifvaregård finnes, men der vägen tager alldeles slut. Vill den resande sedan äfventyra den högst besvärliga och vådliga färden öfver skogarna och Dalfjället till Dalarne — en väg, som nästan aldrig begagnas annat än som gångväg, utom om vintern, då handelsforor gå häröfver till Falun, och då äfven hästhandlare från Jämtland föra stora drifter af i Norge uppköpta hästar nedåt Sverige på denna väg — så finnes ingen annan utväg än att styckevis gå och rida, i fall hästar kunna erhållas och kunna taga sig fram genom träsken och morasen i skogarna och på fjället. Denna väg, från Lillherrdals kyrkoby öfver Ulfsjön, eller gårdarna »vid sjöarna», till byn Klitten i Elfdalen i Dalarne, utgör dock blott ett afstånd af 8 mil, då deremot den vanliga vägen inåt Helsingland är öfver fyra gånger längre; och att här fordom varit en åtminstone något bättre sidväg vittnar berättelsen, att konung Carl XI ridande färdats denna väg, som också derföre kallas »kungsstigen.» Gamla, nu alldeles förfallna broar öfver bråddjup och bergsströmmar finnas här och der ännu qvar. Ett statsanlag till en väganläggning här, på den äldsta och kortaste färdvägen mellan vestra Norrland och Svealand, vore väl användt. Naturen synes också just här, genom de egendomligt bildade långsträckta höga åsarna, mellan de djupa träsken på det s. k. Dalfjället, redan hafva utstakat densamma. — Jordmånen är bördigare i Lillherrdal än i det öfriga landskapet. Den mest bebyggda delen består af en vågformig slätt af temligen betydlig utsträckning, och som ej saknar naturskönheter, ehuru trakten äfven här, såsom i hela provinsen, i detta hänseende är temligen vanlottad. Emellertid är det den minst fula delen af det för sin fulhet beryktade Herjedalen, likasom det har de största öppna slätter i provinsen. Den rådande jordmånen är mojord, sand och svartmylla; lera är sällsynt. Ängarne och slottrarne i skogarna, eller de här s. k. »slogar», äro ganska vidsträckta och mulbetet särdeles ymnigt. Humla, hampa, kålrötter och rofvor trifvas här väl. Potates gifver under frostfria somrar god och ymnig afkastning. Skogen mot Dalarne, eller »Siljans-dalarne», såsom folket här säger, har ganska växtlig mark och är derföre den bästa skogstrakten. Tillgången på vildt är riklig. — Såsom utmärkande drag i folkets charakter märkes dess med befolkningen i det öfriga Herjedalen gemensamma utomordentliga kärlek till sin torftiga hembygd, dess stora förnöjsamhet, som aldrig låter främlingen förnimma en klagan öfver sin belägenhet, om ock ett visst omisskännligt vemod synes utpregladt i dess väsen. Redlighet, enkelhet, flärdfrihet och välvilja synas här vara allmänna, ofta förenade med allvarlig, om ock tyst och tillbakadragen gudsfruktan, som ej i det yttre gör väsen af sig. En viss yttre butterhet och tvärhet har man förr beskyllt Lillherrdalingen för, i motsats till folket i de öfre socknarna. Dialekten är ofta märkbart olika i olika byar. »Du» är det allmänna tilltalsordet, ehuru ej numera mot främlingar allmänt begagnadt. — På 1770-talet uppstod här en religiös rörelse, som framkallade något uppseende. En hustru, Bång-Karin, i Nordanhån började nämligen hålla andliga sammankomster för andaktsöfningar, hvarom flera undersökningar sedan både af häradsrätt och consistorii-ombud höllos. Man vågade dock icke förklara desamma för blott svärmeri.

Byar och gårdar äro: *Fjeldalen*, längst i vester, nära Löskjesvålen vid gränsen mot Idre, med 5 åboer; *Rensåsen* med 1 åbo vid öfre delen af Herjeån; och i den egentliga ådalen *Kyrkbyn* med 50, *Nordanån* med 5, *Sunnanå* med 24, *Orrmo* med 13, *Åsen* med 6, *Östansjö* med 16, *Högen* med 5 — de fyra sistnämnde belägna omkring Orrmosjön; vidare *Herjeåsjön* med 4 samt *Olingdal* med 8 och *Olingskog* med 2 åboer. — *Orrmosjön*, *Herjeåsjön* och *Stensjön* äro, jemte *Herjeån*, de förnämsta vattendragen. — De anmärkningsvärdaste bland bergen äro: *Löskjesvålen*, *Uckuvålen*, *Löfhatten*, *Häggingfjäll*, *Djursvålen*, *Hackåsen*, *Warglöyen*, *Hammaren*, *Milstenshogn*, *Wedungfjäll*, *Gråheden*, *Enansberget*, *Renåsen*, *Högland*, *Blekåsarne*, *Rellevarde*, *Lefveråsen*, *Galberget*, *Torrberget*, *Eldberget*, *Skuckuberget*, *Trundeklitt*, *Papoberget*, *Fiskbuknätt* och *Löfberget*.

**Lillhärad.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till

Munktorps kontrakt af Westerås stift, ligger uti Tuhundra härad, $1^3/_4$ mil n. v. från Westerås, $3^1/_2$ mil från Sala — vid 45 fots höjd öfver hafvet — mellan Dingtuna i s. o., Skerike och Skultuna i n. o., Sura i vester, och omfattar 0,438 qvadratmil land. Socknen består mestadels af låga bergåsar, skogsmark och kärr, särdeles i öster och vester. Mellersta delen kring ett vattendrag, som går till Dingtuna, är bästa bygden, med lerhaltig jordmån; vestligare går ett annat vatten från kärr ned till Svedvi; längst i nordvest ligger Långsjön med utlopp till Sura socken. Granit förekommer inom södra delen och är här inom ett jemförelsevis större fält den ensam rådande bergarten. I bergen s. v. från Nedervi synas här och der i den något grofkorniga graniten små linser och körtlar af gneiss, liksom omslutne af bergets hufvudmassa. Hemmantalet är $7^1/_2$ skatte, $3^3/_8$ krono, $2^7/_8$ frälse, taxeringsvärdet 111,693 rdr rmt, och folkmängden var år 1805: 520 och 1860: 524 personer, som hafva till näringar skogsbruk jemte åkerbruk. *Litslohærad* förekommer på 1400-talet en gång såsom præbende till domkapitlet, synes annars än ha haft egna kyrkoherdar, än varit annex till Dingtuna eller Svedvi, men har utgjort eget pastorat sedan 1669. Kaplaner äro kända från 1748. Kyrkan, ursprungligen gammal, tillbyggd 1768, är på senare tider ombyggd efter förstöring af åskeld. Ett kongl. bref af d. 16 Mars 1860 beviljar gjord ansökning om komministraturens indragning. På hemmanet *Nedervi* märkes, å ett mindre berg, en ringmur med ungefär 100 fots diameter. Både denna borglemning och en i bergen förr funnen jernring gifva tillkänna, att fartyg förr kunnat segla upp genom den vattensträckning, som nu endast utgör en större bäck, hvilken genomflyter en äng nära hemmanet. Uti en skogsäng nära *Slagåla* finnes ett stort kors af ek, hvarpå står inristadt, att 7 personer blifvit derstädes begrafne 1711, då pesten härjade i socknen.

Gårdar och byar: *Slagåla,* säteri (se den art.), hvarunder lyda $^1/_4$ *Knutsbo,* $^1/_8$ *Klockartorp,* 1 *Litslunda* (bytt 1662 till frälse af Lars Grubb mot gods i Elfsborgs län), 1 mant. *Lundby,* allts. tax. till 43,740 rdr rmt. — 1 mant. skatte *Skjäfsta,* hvaraf $^5/_{16}$ mant., tax. till 2,049 rdr, eges af notarien C. Carlsson; $^{11}/_{16}$ mantal eges af 2 bönder. — 2 mant. skatte *Skjästa,* beläget nära kyrkan, tax. till 19,575 rdr, eges af A. F. von Homeijer. — $1^3/_4$ *Nerfvie,* tax. till 10,050 rdr, med *Hvitmossen* och *Engtorp,* disponeras af Uppsala akademi. — $^1/_2$ mantal *Prestgården* och $^1/_2$ mant. *Ytter Åby,* söderut (förut kaplansboställe från 1727) utgöra kyrkoherdens boställe. — $^5/_8$ mant. *Östra Skogsta,* tax. till 3,750 rdr, är indraget landshöfdingehemman (befinnes vara doneradt Uppsala akademi enligt Kongl. bref från 1624). Ett torp på allmänningen är kronoskogvaktareboställe. — Öfriga hemmanens namn äro: *Boda, Gränsta, Åby, Bäckartorp, Wester Skogsta.* — Adress: Westerås.

**Lilljenäs.** Två mantal frälse-säteri uti Torskinge socken af Westbo härad och Jönköpings län, har fordom hetat Ryd och Hammar, äfven Bolmsnäs, är beläget vid Bolmens norra strand och blef säteri 1565 till Arvid Månsson Gyllenstjerna. Jöran Månsson till Bolmsnäs var 1615 häradshöfding i Östbo. Egdes 1757 af assessor M. F. Segercrona. Kom sedermera till Lilljenbergska ätten. Lagmannen And. Dan. Lilljenberg förändrade säteriets namn till Lilljenäs och stiftade deraf ett fideikommiss. För närvarande innehafves det af ryttm. Georg von Heijne, som erhållit Kongl. Maj:ts tillstånd att kalla sig von Heijne-Lilljenberg. — Taxeringsvärdet 1860 var 8,925 rdr; underlydande är 1 mant. samt frälseräntan af $1^1/_8$ mantal. Hemmanets vidsträckta mossar och sanka mader hafva genom sjön Bolmens sänkning till en del blifvit odlingsbara.

**Lillkyrka.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Trögds kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Lillkyrka och Boglösa socknar samt innefattar $56^5/_8$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 1,241 personer. — *Lillkyrka,* modersocken uti Trögds härad af Uppsala län, gränsar i norr och vester till Wallby, i nordost till Boglösa, i söder till Kungs Husby, i öster till Löth, i sydvest till Ekaviken, samt omfattar 0,137 qvadratmil. Socknen, belägen $1^1/_4$ mil från Enköping, $4^1/_2$ mil s. v. från Uppsala — vid 100 fots höjd öfver hafvet — är mestadels en skoglös slätt, dock ej utan bergkullar. Två vattendrag gå ned till sjön, det ena från Boglösa åt sydost till Mösasjön, som mottager ett till en del gräfdt tillopp från Blackfjärden

i öster, och vidare åt vester genom Hesslingesjön, hvars yta liksom de föregåendes är i senare tider sänkt; det andra kommer från Wallby, i rigtning åt sydost. Rådande jordmånen är lera, åkerbruk hufvudnäringen. Socknen, som år 1805 beboddes af 434 och 1860 af 416 personer, består af $6^1/_4$ skatte, $2^7/_8$ krono, $7^1/_2$ frälse, taxerade 1860, jemte 4 lägenheter, 1 qvarn och såg, till 135,830 rdr rmt; i bevillning erlades 199 rdr 73 öre rmt. *Litlækirkiu cum annexa* förekommer år 1314. Kyrkoherdarnes namn äro kända, ehuru ej utan afbrott, från slutet af 1300-talet. Kyrkan är gammal, utan torn, anses vara från 1100-talet, är reparerad år 1837. Af fornminnen finnes på Wiggeby rusthålls äng en runsten. Tvänne ättebackar anträffas i en hage vid Mösaby, hvilken hage efter den större ättehögen kallas *Finsholmen*, emedan en från Finland kommen härförare säges derstädes hafva blifvit begrafven. Bland nyare minnesmärken ses i en hage under Eka stora, af tegel hvälfda källrar och grundmurar till ett slott, dit en Oxenstjerna för 70 år sedan tänkte förlägga Eka. På en hög stenfot vid den nuvarande gården finnes en bod af rundt ektimmer, hvilken säges stått sedan Cecilia Månsdotters tid.

Gårdar: *Eka* (se den art.), tax. till 37,650 rdr rmt. — 2 mant. frälse-säteri *Wärnsta*, med qvarn och 1 mant. *Litselby*, tax. till 21,450 rdr, egdes 1860 af konsul C. Wallis; säteriet har tillhört slägten Falkenberg omkr. 1740. — $^3/_8$ mant. *Lundby* lyder under Ekolsund i Husby Sjutolfts socken. — 2 mant. *Häflinge*, tax. till 9,600 rdr. — 1 mant. *Mösa*, tax. till 3,750 rdr, eges af direktör P. Gullbergsson. — $^7/_{10}$ *Mösa*, tax. till 4,500 rdr, eges af fru L. Åhlfeldt. — $1^3/_8$ *Wiggeby*, tax. till 10,600 rdr, eges af prosten C. Trysén. — *Prestgården*, $1^1/_4$ mant., tax. till 10,950 rdr. — $^5/_8$ *Hässlinge*, häradsskrifvare-, 1 *Mösa*, sergeant-boställe. — *Klockarebord*, tax. till 450 rdr. — Adress: Enköping.

**Lillkyrka**. Annex-socken till Östra Skrukeby pastorat, ligger uti Åkerbo härad och Linköpings län, $1^3/_4$ mil n. o. från Linköping, vid Roxens södra strand, mellan Ö. Skrukeby i vester, Törnevalla och Gistad i söder, Skärkind i söder och öster; har omkring $^1/_4$ mils längd utmed sjön, med $^1/_4$ mils bredd i vester, samt upptager 0,62 qv.mil land. Socknen, en af de minsta i länet, är en slätt med spridda kullar och skogsbackar inåt landet, kärr och sidlända marker utmed sjön och vid sydöstra gränsen. Rådande jordmånen är stark lera och dungjord; hufvudnäringen är åkerbruk med någon boskapsskötsel; äng och bete finnas ringa, skog ännu mindre. Folkmängden, som år 1805 var 235, 1852: 217, hade 1860 nedgått till 204 personer; hemmantalet är $6^3/_8$ mant. skatte, $1^1/_8$ mant. krono, 5 mant. frälse, taxerade till 74,290 rdr rmt; en tredjedel tillhör bönder, hälften hör till ett säteri. — *Litsla-* eller *Litlakyrkia* är socknens namn i äldre handlingar, åtminstone från början af 1500-talet; ibland stiftets presterskap, som underskrifvit Uppsala Mötes beslut år 1593, har en Nicolaus från denna socken tecknat sitt namn bland Skärkinds härads presterskap, hvaraf kan slutas, att socknen då lydt till Skärkinds härad; den har utgjort ett pastorat för sig, men är sedan 1821 annex och har ej ens egen komminister. Kyrkan är gammal, tillbyggd med chor 1600, med torn 1755: håller i bredd $11^1/_2$ alnar, i längd 30 alnar. Predikstolen är skänkt af generalmajoren, grefve Axel Spens år 1741. Af fornlemningar nämnes en runsten vid Lundby, grafhögar flerstädes, en hög med stensättning vid Rännefjälla by och öster härifrån en jordhög, som man tror blifvit uppkastad att derpå plantera kanoner, emedan man i trakten funnit styckekulor. Allmänna landsvägen skall fordom strukit genom socknen, och kallas en del deraf ännu Kungsgatan.

Gårdar och byar: Säteriet *Frö* (se den art.), som med underlydande upptager 38,760 rdr af socknens taxeringsvärde, egdes 1861 af grosshandl. M. W. Ekelund i Norrköping. — 1 mant. sk. *Rännefjella*, tax. till 5,400 rdr, har 2 åboer; det har blifvit reduceradt från Törnskölds arfv. — $^1/_8$ *Ernestad*, augment, eges af inspektor Lundqvist på Grimstad. — $^1/_2$ mant. *Prestgård*, tax. till 2,330 rdr, disponeras af kyrkoherden i Skrukeby; hemmanet erhöll 1660 frihet för taxor och gärder. — $^5/_8$ *Rännefjella* är indraget skogvaktareboställe. — Adress: Linköping.

**Lillkyrka**. Socken i Glanshammars härad af Örebro län, mellan Glanshammar i vester, Ödeby i nordvest, Götlunda i nordost och Hjelmaren i öster, innehåller 0,484 qv.mil, oberäknadt andelen af Hjelmaren. Norra delen, som stöter till Käglan, är tämligen vild, den södra deremot jemn och bördig, med lerhaltig jordmån, dock genomdragen af sten- och sandåsar, som stryka åt söder

och af hvilka en skjuter upp i Björken. Hjelmarens stränder äro der och hvar träskiga. — Socknen, som består af $32^1/_2$ oförmedlade, $31^3/_4$ förmedlade hemman, taxerade till 167,660 rdr rmt, beboddes år 1841 af 1,241, år 1860 af 1,325 personer. Åkerbruk är hufvudnäringen, dertill kommer skogsbruk i norra trakterna; på flera ställen finnas kalkstensbrott. — Omkring 1314 förekommer socknens namn *Litlækirkia*; både kyrkoherde och kaplanslängd gå tillbaka till 1500-talet. Socknen utgör nu, tillika med Ödeby, ett pastorat af andra klassen i Glanshammars kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan, byggd på 1500-talet, ligger vid häradsgränsen, omkring 2 mil från Örebro, och har adliga grafvar, tillhöriga ätterna Lejonhufvud, v. Schantz och Oxenstjerna af Eka. Bland kyrkoherdar må nämnas utgifvaren af *»Biografiskt Lexikon öfver namnkunniga Svenska män»*, Georg Gezelius, död här 1782, under hvars tid, heter det i Ny följd af Biografiskt Lexikon, kyrkan, som då kallades en af de vackraste i riket, blef uppförd. Hon skall dock, enligt andra, redan blifvit uppbyggd 1637 på föranstaltande af friherren och guvernören i General-Bergs-Amtet Carl Bonde. Bland fornlemningar nämnas vid Djupedal, i norr på Käglan, ruiner efter ett kloster och vid Kjärsta by två stensättningar. Vigtigaste gården är *Ekeberg*, som eger jus patronatus i församligen.

Gårdar: *Ekeberg* (se den art.), med underl. $2^1/_2$ *Härsta*, $^1/_2$ *Slyte*, $^1/_2$ *Sybotorp*, $1^1/_2$ *Åsta*. — *Götharsvik* (se den art.). — $^1/_2$ *Karltorp*, $^1/_2$ *Lysinge*, 1 *Munkaboda*, $^1/_4$ *Mosstorp*, $^1/_4$ *Stomkiln* lyda under *Frötuna*. — 1 *Kärsta*, $^3/_8$ *Åsta* egas af prostinnan E. C. Barfvanders arfv. — 1 *Gunnarsökna*, 2 *Grythem* lyda under *Kåsätter*. — 1 *Blyberga*, tax. till 7,460 rdr, är kyrkoherde-, $^1/_4$ *Björnbytorp* komministersboställe. — Adress: Örebro.

**Lillmarksholm.** Manufakturverk, uppfördt vid Rösteån i Bollnäs socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, enl. Bergs-kollegii tillstånd af d. 27 Aug. 1857, för 1 manufaktur- och 1 räckhammare. Den 4 Mars 1858 erhölls kommerse-kollegii tillstånd att uppföra härstädes 4 spikhamrar med nödiga eldstäder. Vid manufakturverket förädlades 1859: 160 *skℓ* ämnesjern, taxeradt till 19,200 rdr; till detsamma hörde en salusåg, tax. till 3,000 rdr. Som egare uppgifves handlanden Gabriel Perssons enka m. fl.

**Lillnor.** Ett halft mant. skatte uti Nors socken, Grums härad af Carlstads län, med gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Malsjö*, vester . . . . . . | $1^1/_4$ | mil. |
| *Malöga*, sydvest . . . . . . | $1^7/_8$ | » |
| *Carlstad*, sydost . . . . . . | $1^1/_3$ | » |

Sednare vägsträckan går öfver en djup sandmo, hvilken dock göres dräglig af omgifvande barrskog; sedan vidtaga bergskullar och derefter odlade dälder. Öfver Klarelfven kommer man på en hög bro in i staden.

**Lillån** eller *Skofteby å*, går från Hornborgasjön, i Gudhems härad af Westergötland, genom Skånings och Kinnefjerdings härader samt förenar sig med Lidan ungefärligen $^1/_2$ mil från Lidköping. — Vid ett obetydligt strömdrag, äfven kalladt Lillån, på Hisingen af Bohus län, är fäst ett historiskt minne från Gustaf Wasas tid. När Svenskarne i Lödöse icke under flera dagar förmärkte någon fiende, började längtan till strid uppväxa i hären, och höfvidsmannen Sewerin Kyhl red ut i spetsen för sina tretusen ryttare i blanka harnesk, att uppsöka fienden, som lägrat sig i Kongelf. Det var i Februari månad, isarne voro säkra, och det gick friskt öfver elfven inpå Hisingen. Svenskarne blefvo ifriga; när de sågo Christierns här uppställd vid Norder-elf, och som hade bara fotfolk och skytteri, ville de störta sig in på fienden i fullt anlopp. Men strömdraget Lillån var i deras väg, som aldrig fryser riktigt till. Detta kände Christierns folk och höll sig alldeles stilla, tilldess de sågo isen brista under de anfallande Svenskarne och hästar och karlar omkomma i ån; då föllo de an med hårdt skjutande och blefvo många der qvar i ån, och många stupade på stranden. Detta slag vid Lillån har blifvit omtaladt i orten allt intill denna tid. Svenskarne återvände till Lödöse, ångrande, att de icke bättre iakttagit konung Gustafs råd, att framgå med klokhet och försigtighet.

**Lillö.** Öfverste-boställe uti Åsums socken (ej Skepparslöfs efter Djurberg), af Gärds härad och Christianstads län, af $8^3/_4$ mant. krono-säteri, belägen vid Helgeåns norra strand, har en gammal manbyggnad af sten, med en stor och vacker

trädgård, ingen skog, men ymnigt höbol; taxeringsvärdet år 1860 var 59,070 rdr rmt. Gården har tillhört Ulfeldska slägten, men blef reducerad d. 30 Jan. 1682 och följande år indelad till majorsboställe vid Södra Skånska kavalleri-regimentet. Här hade hertigen af Södermanland, prins Carl, såsom befälhafvare öfver trupperna i Skåne, Halland och Blekinge, sitt högqvarter, vid den år 1772 af Gustaf III utförda regementsförändringen. Vid denna gård ligger en hög kulle, Blacke kallad, kringfluten på alla sidor af förutnämnda å, hvarpå Lillöhus (eller Lillöslott, de fordom mäktiga Tottarnes stamslott) legat. Det uppbyggdes i slutet af 1300 talet af Axel Tott och förbättrades betydligt af sonen Ivar Axelsson, på sin tid Danmarks mäktigaste ädling, och ehuru han tappert värnat Skåne vid konung Carl Knutssons härjningar 1452, så förklarade han likväl sedermera, förbittrad öfver en reduktion, sin konung Christian I öppen fejd och inkallade, jemte brodern Erik, svärfadern, Carl Knutson, till konung för tredje gången. Då lät Christian I genom unionsvännen Magnus Green och Thure Thuresson (Bjelke) 1467 belägra Lillöhus, hvilken belägring fortfor ett helt års tid, utan att slottet kunde intagas, men öfverlemnades genom vänlig öfverenskommelse, hvarpå det raserades följande år; blef dock någon tid derefter åter iståndsatt. År 1612 belägrade Svenskarne, under Gustaf Adolfs anförande, detta fäste, hvilket då af egarinnan Beata Hvitfeldt försvarades så med eget folk, att belägringen måste upphäfvas. Men deremot skola Svenskarne hafva, den 7 Sept. 1658, intagit, afbränt och sedermera raserat Lillöhus, emedan det ansågs kunna af en fiende begagnas vid belägring af Christianstad. Utaf Erik Dalbergs teckningar af detta slott, utgifna af S. Pufendorf, jemförda med de grundvalar, som ännu qvarligga af Lillöhus, har prof. Brunius (se Skånes konsthistoria för medeltiden) slutat, att detta herresäte bestått af en aflång fyrkantig byggnad, som hållit 100 fot i inre längd, 44 i inre bredd och haft 5 våningars höjd samt tvänne ansenliga gafvelrösten, hvardera med nio tinnar och en hög fronton midt å framfaçaden. Tvänne rundtorn, det ena i byggnadens östra hörn, det andra å midten af nordvestra gafvelmuren, hafva äfven funnits här. Hörntornets grundvalar visa en tjocklek af 6 fot. Vid sydöstra gafvelmuren låg ett litet tvåvåningars korsverkshus och helt nära byggnadens norra hörn var ett tämligen ansenligt tvåvåningars stenhus. Alla byggnaderna omgåfvos af ansenliga jordvallar och höga pallisader och grafvar. Midt framför hufvudfaçaden låg en vindbrygga och vid sidan derom en byggnad. För nära hundra år sedan qvarstod ännu en betydlig lemning af Lillöhus. Nu består borgruinen af en gräs- och trädbevuxen kulle, som höjer sig ungefär 15 fot öfver åns vattenyta, och omgifves med breda, tämligen djupa vattengrafvar. Der ligga ännu fasta grundmurar, hvari tegelstenen håller $11^1/_2$ tum i längd, 5 i bredd och nära 4 i tjocklek och är af synnerligen god beskaffenhet. Landsvägen skall före Christianstads anläggning gått tvärsöfver holmen, hvarpå Lillöhus legat, och man har i sednare åren funnit på södra sidan af ån borrade stockar, hvarigenom vatten varit ledt under jorden och förmodligen äfven under ån till fästet.

**Lillö.** Ett insockne frälsehemman af $^2/_3$ mant. uti Bosjöklosters socken, Frosta härad och Malmöhus län, lyder under Bosjöklosters säteri.

**Lim.** Ö utanför staden Gefle, hörande till Hille socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, har lotsstation. Här finnes kalksten, som uppsköljes från hafsbottnen af vågorna; kalken brännes på stället, och behållningen är anslagen till lön åt landshöfdingen öfver länet. Denna, jemte öarna Granskär och Rönnmålen, tillhörande lotsåldermannen, tax. 1861 till 1,500 rdr rmt.

**Lima.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wester-Dals kontrakt i Westerås stift, utgöres af Lima socken och Transtrands kapell (enligt Kongl. bref af d. 6 Aug. 1859 komma de vid blifvande pastorsledighet att åtskiljas) samt innefattar $23^7/_8$ mantal. Folkmängden år 1860 var 3,684 personer. — *Lima,* socken uti Wester-Dalarnes fögderi af Stora Kopparbergs län, ligger 19 mil v. n. v. från Falun, 33 mil från Westerås — vid 1,450 fots höjd öfver

hafvet — och gränsar i norr till Särna, i öster till Elfdalen och Wenjan, i söder till Malung, i vester till Wärmland och Norge, (mot sistnämnda uppgjordes rågång år 1756; den begynner vid Källegrafvens östra ända, der Wärmland slutar och Wester-Dalarne börja, och går vidare öfver östra sidan af Rumusåsen eller Borviggen till Bläströset, icke långt ifrån lilla Tandå, så till Brunshöjdsröset, strax vid Orit kärnet, derifrån öfver Stora Moberget till Wåtudals-Yun, och sist till Mellan-Faxe Fjäll, der socknen slutar och Särna med Öster-Dalarne vidtager). Arealen är på en längd af 7 och en bredd af $4^1/_2$ mil 23,522 qv.mil, hvaraf 0,820 äro insjöar. Landets belägenhet är sådan, att det bildar en lång dal efter Wester-Dalelfven, af $^1/_8$ till $^1/_4$ mils bredd, hvilken på sidorna inneslutes af bergsryggar och är bebyggd; det öfriga är en vildmark och ligger mycket högt. Den stora sandstensåsen, som ifrån Fämund sänker sig ned åt socknen, bibehåller ända till Transtrand en medelhöjd af 2,500 fot, med enstaka kullar, som äro ännu högre, t. ex. *Hemfjället* vid Transtrands kapell m. fl. norrut belägna, hvilka öfverstiga växtlighetens gräns och hafva stundom qvarstående snöfläckar öfver sommaren. *Limafjällen* äro till antalet 27, enligt Hülphers Dagbok, och gå ej längre ned än till Transtrand. Lim- eller Lerberget, på Dalelfvens södra sida, är, enligt Hissinger, beläget omkring 2,300 fot öfver hafvet. Skogen, som är vidsträckt, har ej förrän i senare åren kunnat tillgodogöras, derigenom att *Wester-Dalelfven* och *Wånen*, som sammanflyter med nämnda elf i Jerna socken, hafva för timmerflottning blifvit gjorda användbara genom rensning i forssarna och för ändamålet lämpliga byggnader; äfvenså ha flottleder blifvit öppnade eller förbättrade (1856—60) i de vattendrag, som från denna och Malungs skogar leda till Wärmland och hufvudsakligast Klarelfven. Största sjöarne äro *Tissjön* och *Häsjön*, af hvilka den förra utfaller i Klarelfven och är af något mer än $^1/_4$ mils storlek. I socknen finnes tillgång på gedigen vitriol, jaspis, lerskiffer, mandelsten, sandsten och trapp. Om klimatet anmärkes, att här är sund och god luft, isynnerhet vid fjällen. Dagarne äro om sommaren ganska långa. Här är sommarnatten så ljus, att, när den icke förmörkas af moln, kan man midnattstid se att läsa. Värmen om sommaren är helt brännande, som torde härröra deraf, att solstrålarne böjas ifrån de på bägge sidor belägna höjderna ner i dalen eller till den bebodda trakten. Mellan höjderna kännes ett genomträngande drag, hvaraf förorsakas katharr m. m. Folkspråket är brådskande och muntert; en författare säger, att det är som om folket hade lärt sig tala i kapp med sin muntra, brådskande elf. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,332 och 1860 af 2,187 personer, består af $23^3/_4$ mant. skatte, $^1/_8$ mant. krono (inber. Transtrands kapell) och taxerades 1860 till 107,940 rdr rmt; i bevillning erlades 157 rdr 96 öre. Åkerbruket är ringa och osäkert; af gjorda anteckningar sedan 1630-talet visas att missväxtår merändels följt 3 à 4 å rad. Boskapskötseln idkas med förmån vid fäbodarna. Den forna tillverkningen af myrjern har sedan många år tillbaka upphört; men allmogen fortfar att af köpt ämnesjern från de närmast liggande bruken smida hästskor m. m., hvarmed handel drifves på Norge, och hvaremot erhålles fiskvaror, tobak, hästar m. m. Orten har godt om fogel och insjöfisk. Folksägnen förtäljer, att på den tid, då jagt och fiske utgjorde Limakarlens enda födkrok, gick en gång en man i skogen för att med sin bössa skaffa sig lifsuppehälle. Han hade flera dagar förgäfves sökt villebråd, och då nu qvällen kom, lade han sig trött, ledsen och hungrig vid stockelden med hunden bredvid sig. Båda insomnade, men väcktes af en *grann fru*. Gubben kunde se, att det var skogsfrun, och sade till henne: »Hvad vill du?» dertill frun genmälte: »Stackare, han är ledsen; kom, följ mig öfver berget skall du finna både björn och bock!» Men mannen sade: »Nej, i Guds namn, gack ifrån mig!» och frun försvann. Efter en stund tog han genaste vägen åt hemmet (hejmat) och fällde derunder en björn. Han ansåg detta såsom en belöning för sin ståndaktighet. — Kyrkan ligger vid Dalelfven och stora landsvägen under 60 grader 56 min. polhöjd och är af sten;

utgör till längd 30 alnar och till bredd $13^1/_2$ aln och skall vara påbegynd 1414, men ej färdigbyggd förrän omkr. 1500. Förut var här en träkyrka, icke långt från elfven och Limberget, som anses blifvit uppbyggd i 13:de seklet under den 11:te biskopens i Westerås tid, Carolus. I kyrkan förvaras åtskilliga konungabref för denna ort. Kyrkans patron säges varit S:t Michael, och har denna dag fordom blifvit så högtidligen firad, att ock nästgränsande sockneboer rest hit och i flera dagar hållit gästabudsdagar (åtminstone ännu i slutet af förra århundradet); hvarför de ock den tiden, då de allmänt resa till Lima, säga: *Vi ska resa tä Michs-mässa.* I prestgården förvaras en silfverbägare vägande $41^7/_8$ lod, som konung Carl XII skänkt en bergsman, vid namn Jacob Ingelsson från Falun, som på bergslagets vägnar blifvit skickad till konungen, då han var i Lund, att anhålla om förskoning för dragonernas presterande. *Transtrands* kapell ligger 2 mil nordligare, äfvenledes vid elfven, och är bygdt af trä. Socknen, som 1476 var annex till Malung, skall enligt sägnen vara utbruten från Mora. Det förmenas, att Moraboer i forna tider här haft sitt fiske; såsom bevis dertill föregifves ännu en by vid namn *Bu*, ty Bu eller Bud kallas här fiskebodar. Innan Gustaf Wasa begaf sig på väg till Norge, bivistade han gudstjensten här i kyrkan och skall äfven här talat till allmogen samt legat om natten i en by, $^1/_2$ mil härifrån, kallad *Storjonsbol*, hvaraf knappast namnet är öfrigt. Gustaf upphanns i socknens öfversta by Sälen (Sätran?) — någon by med namnet Sälen finnes ej i jordeboken — som ligger vid Wester-Dalelfven, nära Norska gränsen, af Dalallmogens utskickade, Engelbrecht och Lars ifrån Kjettilbo, som hitkommit på skidor ifrån Mora. De öfvertalade honom att återvända och blifva deras anförare mot Christiern. Hertig Gustaf Adolf erhöll år 1610 Lima socken i förläning. *Lima skans* är anlagd i kon. Carl XI:s tid, år 1676, under kriget med Danmark, för att hindra Danskarnes anfall, men har sedan förfallit. *Hammarby gränsetull* var i socknen, men är nu indragen.

Gårdar och byar: *Tändö* by, om denna by förmäles det, att en så häftig hagelskur fallit den 27 Augusti 1861, att 70 à 80 t:r spannmål blifvit på marken uttröskade. — 1 manufakturverk vid *Harmund*, tax. till 2,640 rdr, med 31 *skℓ. 2 ℓℓ. 3 ℓ.* smide. — *Pastorsbostället*, $^1/_{16}$ mant., tax. till 1,050 rdr. — *Transtrands prestgård*, $^1/_{16}$ mant., tax. till 750 rdr. — Öfriga gårdars namn äro: *Öfverfäll, Långstrand, Berga, Wörderås, Underhammar, Höknäs, Juhlslätt, Wallsjön, Söderaås, Riset, Grådalen, Moen, Halen, Husum, Backa, Skalmo, Årnäs, Heden, Näset, Risätra, Littmon, Ofors, Biskopsby*, som anses fått namn af förutnämnda biskop Carolus. Sägnen förmäler nemligen, att då biskopen varit uppe i Lima, hafva bönderna i byn Lunden, som då låg öster om elfven, beklagat sig öfver den skada, som frost och elfvens uppstigande förorsakat deras egor, då han gifvit det rådet, att de skulle flytta byn på vestra sidan om elfven, midt för morgonsolen, som de ock gjort och derefter kallat nybygget Biskopsbyn. Efter 1825 års jordebok funnos här då 80 qvarnar och 73 fäbovallar. — Adress: Malung.

**Limmared.** Ett och $^1/_2$ mant. frälsesäteri uti Tranemo socken och Kinds härad af Elfsborgs län, har tillhört Knut Pedersson Ribbing, Svea rikes råd och lagman i Nerike 1430; dennes brors sonson Nils, slottslofven på Jönköping 1563, skref sig till Svanseryd och Limmared; efter Tuneld skall Gustaf I lemnat egendomen åt honom i byte mot andra lägenheter i Wartofta härad enligt ett bref, dat. den 10 Mars 1553. Sonen Christoffer dog 1602 på Limmared (efter Anrep beläget i Långums socken i Skaraborgs län). Säteriet kom med Anna Ribbing i Carl Gyllenstjernas ego; han var bisittare i Svea hofrätt och dog 1621 (efter Anrep skulle det Limmared, hvartill Gyllenstjerna skref sig, vara beläget i Småland). Deras son, friherren till Ulaborg, Erik Gyllenstjerna, president i Åbo hofrätt 1654 och i reduktions-kollegium 1655, egde Limmared såsom sin mödernegård; död 1657. Sonen grefve Carl Gyllenstjerna af Steninge, friherre till Limmared, var akademi-kansler i Åbo 1719 och dog barnlös 1723. Han var konung Carl XI ständigt följaktig i slagen vid Lund och Helsingborg för att bevaka hans lif. Efter Tuneld skall presidenten G. Rålamb ock varit egare af detta säteri. Öfversten Gustaf Skarp, adlad Ruthensparre, skall ock egt Limmared samt anlagt glasbruket af samma namn, beläget i Åsarps socken. Han bivistade, såsom frivillig, slaget vid Helsingborg 1710; var 1711 med vid Stral-

sunds belägring; deltog s. år i kampanjen på Norska gränsen samt 1712 i skärmytseln vid Damgarten i Pommern och slaget vid Gadebusch och var 1713 äfven med vid Tönningen, då han väl blef fången hos Danskarna, men rymde s. år till Sverige; bivistade fälttåget i Norge 1716, då han, d. 22 April, vid Odensta sund med 40 man fördref en mångdubbelt starkare Dansk postering, samt visade vid Fredikshall d. 24 Juni, såsom alltid tillförene, en oförskräckt tapperhet och frimodighet uti konung Carl XII:s egen åsyn, hvilken honom tätt efterföljde; har slutligen lemnat d:r Nordberg åtskilliga underrättelser till hans Carl XII:s historia; död 1749. Säteriet kom med dottern Anna till kontre-amiralen Carl G. Grubbe, som sålde egendomen 1778 till öfversten grefve C. E. Sparre, egare ännu 1829. Säteriet, tax. 1861 till 7,500 rdr, och med $3^1/_2$ mant. underlydande, Björdams qvarn och såg, tax. till 17,430 rdr, eges af Salomon Larsson. Här förvaras en hjelm, stålskjorta och jernhandske samt 2:ne uråldriga gevär. Till gården hörer den vackraste trädgård i orten.

**Limmared.** Glasbruk uti Åsarps socken, Kinds härad och Elfsborgs län, tax. 1860 till 45,000 rdr rmt, och med 2 qvarnar, såg samt ålfiske och $3^3/_8$ mant. underl. i samma socken, till 55,730 rdr, hvartill komma $4^1/_2$ mant. i Tranemo socken, eges af ett bolag. Värdet af brukets tillverkningar uppgafs på 1840-talet till 30,000 rdr rmt. För närvarande uppgår tillverkningen till omkr. 70,000 rdr, och sysselsättas här 45 arbetare. General-adjutanten G. Ruthensparre, egare af närbelägna säteriet Limmared uti angränsande socken Tranemo, erhöll den 10 Juni 1740 privilegium till glasbrukets anläggning.

**Limsta.** Två mantal frälse-säteri uti Kila socken, Öfver-Tjurbo härad och Westerås län, beläget $2^3/_8$ mil från Westerås, $1^1/_4$ mil från Sala, utgör med $^1/_4$ Lagbo en egendom, tax. 1861 till 20,732 rdr rmt. Limsta tillhörde 1674 generalen Thomas v. der Noth, till döds slagen 1677, under Stettins belägring, af en inkastad granat år 1695; enkan Maria Hägerstjerna, som 1686 lät bebygga Limsta till säteri; hon var dotter af drottn. Christinas hofskräddare Claude Rocquette, som adlades (med namnet Hägerstjerna) för de ansenliga försträckningar han gjorde kronan. År 1739 var baron C. J. Falkenberg egare; år 1741 brukspatron Peter Matthiesen, och var gården då såsom fideikommiss förenad med Skultuna bruk, derifrån den med kongl. tillstånd år 1768 fick frånskiljas och försäljas för att erhålla förlag, så att Skultuna messingsbruk skulle kunna drifvas, och kom då i öfverstelöjtnant Daniel Brandts ego, hvars arfvingar sedan försålde godset 1797 till bergsmannen Jonas Hellström i Hästbäck, som innehade den till 1810, då kapiten Gustaf Leijonflycht köpte Limsta, der han dog 1833. Gården såldes 1848 af löjtn. J. A. Billmansson till nuvarande egaren brukspatron J. W. Hedin. — Limsta är bebygdt med en tvåvånings manbyggnad, innehållande 10 rum m. m., jemte 2 flyglar; år 1852 uppfördes en ny ladugårdsbyggnad af gråsten. Utsädet vid sjelfva gården uppgifves till 70 t:r utom rotfrukter; skog växer till afsalu. Underlydande hemmanet har 20 tunnl. åker, 10 tunnl. 27 kappl. äng och 54 tunnl. 21 kappl. skog.

**Limsta.** Fyra mantal frälse och 1 mant. skatte uti Ihrsta socken, Siende härad och Westerås län, tax. 1861 till 17,850 rdr rmt, egdes under Gäddeholm af grefve C. G. Lewenhaupt.

**Limå.** Jernverk, beläget i Leksands socken af Falu län, vid Limåviken af sjön Siljan, $6^1/_2$ mil ifrån Falun, 17 mil ifrån Gefle, 20 mil ifrån Westerås, $5^1/_2$ mil ifrån Laxsjö masugn, $3^1/_2$ mil ifrån Tanså masugn samt $3^1/_4$ mil ifrån Snöå bruk. Verkets första privilegium utfärdades den 4 Mars 1805, då assessor M. Hellsén och bergs-rådman D. Ström erhöllo tillstånd att anlägga masugn och 2:ne stångjernshamrar med 4 härdar för 1,800 *skℓℓ* stångjernssmide vid åtskilliga här i trakten varande vattendrag; år 1815 erhöllos ytterligare privilegier för uppförandet af 3 spikhamrar för en manufakturstock, jemte en ässja till förädlande af 300 *skℓℓ* ämnesjern; åren 1833 och 1839 erhöllos privilegier på ytterligare 900 *skℓℓ* stångjernssmide, hvarjemte 1853 1 härd nedlades, så att verket 1858 bestod af masugn och 3 härdar med 2

hamrar vid sjelfva Limån samt 3 härdar med 3 hamrar och 3:ne spikhamrar vid Brahammar, $^3/_4$ mil söder om Limån vid samma vattendrag, eller tillsammans: masugn, 5 hamrar och 6 stångjernshärdar samt 3 spikhamrar för 1 stock. (År 1860 nedlades 3 härdar.) I afseende på eganderätten till Limån anmärkes, att redan innan privilegierna för jernverksanläggningen utfärdades, eller den 16 Dec. 1803, öfverlät assessor M. Hellsén sin del på bergs-rådman D. Ström och lagman J. Noræus, hvarefter anläggningen i bolag med justitierådet Sam. Noræus fullbordades. Andelarne i nämnde bolag voro fördelade på bergsrådman D. Ström för hälften, justitierådet S. Noræus $^1/_4$:del, lagmannen J. Noræus $^1/_4$:del. Omkring 1823 öfvergick justitierådet Noræi andel på bergs-rådman Ström och Lagman Noræus, så att den förstnämnde blef egare af $^2/_3$ och den sednare af $^1/_3$, och 1835 försåldes lagman Noræi tredjedel till öfverstelöjtn. baron G. A. Leijonhufvud, sedan förut, eller omkring 1831, bergs-rådman D. Ströms tvåtredjedelar i arf öfvergått på kapiten Angersteins arfvingar till $^1/_3$ samt hrr C. D. och B. G. Ström till $^1/_3$. Efter det baron Leijonhufvuds tredjedel 1854 blifvit försåld till Forssbacka bruksegare, men samma år i stöd af bolagskontrakt af brukspatron C. D. Ström och häradshöfding B. G. Ström återbördad; försåldes 1855 hela Limå bruk med dithörande hälft i Laxsjö masugn till Fahlu bergslag för en köpesumma af 230,000 rdr rmt. Hälften uti Laxsjö masugn erhöll Limå bruk i början på 1820-talet. Tackjernet hemtas dels ifrån Laxsjö masugn i Stora Tuna socken och dels ifrån Tanså masugn i Mockfjerds kapell i Gagnefs socken. — Blåsning i Limå masugn har ej egt rum på nära 30 år; men meningen lärer vara, att masugnen skall repareras och blåsning deri företagas på malmer ifrån egna grufvor i Åhls och Leksands socknar. Brukets effekter ha fraktats på Siljan och Insjön till Gråda i Gagnef, kördes der förbi forssarna samt drogos sedan Dalelfven utföre till Båtsta, hvarifrån desamma sändes dels till Westerås och dels öfver Smedjebacken till Strömsholm o. s. v. — Gefle-Dala-jernvägen har troligen förändrat detta. Vid Limån tillverkades 1855: 4,203 *skt.*, 1856: 3,341 *skt.* stångjern. — Vid Limå äro betydliga odlingar på myrar gjorda. Hela egendomens areal utgör öfver 6,000 tunnl. Betydliga skogstrakter äro genom 50-årigt arrende under brukets disposition. — Från bruket leder en väg till Leksands kyrka samt en annan utefter Siljans vestra strand till Mora kyrka. — Vid Limån finnes en mjölqvarn för 2 par stenar.

**Lina.** Två mantal frälse-säteri uti Södertelje landsförsamling, Öknebo härad och Stockholms län, beläget vid Linasundet, är ett gammalt herresäte, hvartill Sigge Guttormsson, konungens råd, som lefde före 1276, har skrifvit sig; torde sednare hafva varit kyrkligt gods, med säkerhet krono på 1500-talet, donerades till Södertelje stad 1593, men 1629 till krigs-kommissarien Casparus Kenig, adlad Lilljecrona, som kom till Sverige 1603 och blef antagen såsom dräng hos konung Carl IX, sedermera hofapotkekare hos konung Gustaf II. Han erhöll säterifrihet för Lina, som sedermera skall hafva tillhört hans slägt och fränder, dels af samma namn, dels Cantersten, Olivecrantz, men försåldes af sonens, öfverste-löjtn. Casper Lilljecronas, barn till en herr Drakenhjelm; likväl återgick det genom börd; egare omkring 1780 var protokolls-sekreteraren Johan von Engeström, som ansågs både såsom en farlig och inflytelserik person, hvilket bevisas af hans arrestering såväl vid revolutionen 1772 som under riksdagen 1789 samt vid senare tillfället hans förvisning från hufvudstaden; han dog på Lina 1807. Egare på 1820-talet och ännu 1847 var kammarrådet Dufva till Hanstavik, hvilken gjorde betydliga anläggningar för ängsvattning o. a. Hans enka innehade godset 1859; öfverståthållaren, generalmajor G. Bildt år 1861. Vid Lina synas lemningar efter befästningar; traditionen förmäler att drottning Ragnhild här haft sitt slott. Dylika minnesmärken finnas äfven på en nära belägen holme i Mälaren.

Egendomen utgöres, utom säteriet, tax. till 45,000 rdr, af $^1/_2$ *Bårsta*, $^1/_4$ rå och rör *Linatorp* samt qvarn, såg och tegelbruk (tax. till 15,000 rdr); vid det sed-

nare brändes 1858 tegel för ett värde af 6,800 rdr och sysselsattes 21 arbetare, (enl. uppgift till kommers-kollegium). Jordmånen är ganska god och bördig, tillräcklig äng finnes, men ingen skog.

**Lina elf** har sina källor i den landsträcka, som begränsas af Kaitums och Sjauaja elfvar. Dess hufvudkälla lärer vara en sjö eller ett träsk, Tjerkokjärvi, beläget 5 mil n. v. från Gellivare malmberg, hvarur flyter åen Tjerkokjoki, och först sedan denna förenat sig med tvenne andra åar, Haumejoki och Alajoki, erhåller den sitt namn Lina elf, som skall härleda sig af berget Lidnovaara, beläget på norra sidan om elfven, 2 mil nedom Tjerkokjärvi, eller af Linajaur, en annan källsjö. Efter att hafva upptagit ytterligare trenne åar, närmar den sig Gellivare och stryker på blott 1,000 alnars afstånd från n. ö. foten af malmberget midtför ett brott, som kallas Koskulls kullar. Höjden öfver hafvet är här 1,020 svenska eller 932 pariserfot enligt Scheeles charta, men 1,085 sv. eller 991 pf. enligt Hagelstams. Hon går derifrån $1^1/_8$ mil i sydost och upptager Wassera-ån, som kommer ifrån Gellivare Dundur; vidare 2 mil åt öster till Dockas, och går sedan åter i s. o. under många krökningar $4^3/_4$ mil, till-dess hon förenar sig med Wettas- eller Ullati-elfven, samt går sedan, under namn af Ängeså elf, genom Öfver-Calix socken $6^1/_8$ mil i s. s. o. till Öfver-Calix kyrka, der hon utfaller i Calix elf; således ifrån Gellivare till Öfver-Calix 14 mil. Lina elf har utomordentlig vigt såsom kommunikationsmedel mellan Gellivare med dess omätliga tillgångar af förträfflig jernmalm och mer odlade och befolkade trakter, der malmen kan förarbetas till tackjern. Af dess tillflöden är det endast *Wettas-* eller *Ullati-*elfven, som möjligen en gång kunde få någon betydelse såsom båtled, nemligen måhända för transport ifrån Svappavaara och andra malmberg i samma trakt; och en annan, som bär namnen Skrofelfven, Landsjärvi-ån eller Tvärån, som upprinner fem mil söder om Gellivare, ej långt ifrån Puono nybygge, och som innehåller få forssar. Linaelfs bredd är från Gellivare till Sackakoski $1^1/_2$ mil, 80 alnar, samt derifrån till Ängeså elf 120—150; emellan Tvärån och Öfver-Calix uppgår den till 5 till 600 alnar. Dess djup är vanligen minst 6—8 fot och går knappt någonstädes under 4—5 vid lägsta vattenstånd, forssarna naturligtvis oberäknade. Under vårfloden, i början och medlet af Juni, 2—4 veckor, stiger vattenståndet 6—14 fot öfver lägsta vattenhöjden. Äfven hvarje höst inträffar ett starkt flöde. Af forssar förekomma icke mindre än 50 stycken, större och mindre, upptagande tillsammans $3^7/_{16}$ mil; men de äro alla långsluttande och kunna med båt befaras, med undantag af två, Linkan och Rautakoski. Utom dessa förekomma blott några få, som falla 32 à 36 fot på $^1/_4$ mils längd. Det största vattenfallet i elfven är Linkan, eller stora fallet $7^7/_8$ mil ifrån Gellivare; 59 fot högt, nästan fullkomligt lodrätt och utomordentligen vackert. Genom upprensning skulle hela elfven, med undantag af nyssnämnda forssar, med lätthet göras farbar för malmforsling. Den är det äfven nu, fastän med svårighet. En 1817 tillsatt kommitté, som på stället undersökte de förnämsta vattendragen i Norrbotten, föreslog, att Lina elf skulle upprensas på det sätt, att genom hvarje forss skulle göras en graf eller fördjupning af 25 fots bredd samt 4 eller 5 fots djup, helst nära någon af stränderna, samt att ankaren, bestående af stora stenar med ifästade jernringar, skulle nedsättas tätt utmed grafven genom hela forssen på 50—100 alnars afstånd, med tillhjelp af hvilka jemte i båtarne inrättade vindspel de tomma lastbåtarne med lätthet skulle kunna föras uppför forssarna. Enär frågan om upprensning af Luleå elf nu ånyo upptagits, just med afseende på transport af malm ifrån dessa trakter, torde det ej vara utan intresse att se, huru nyssnämnde kommitté beräknade fördelarne af malmtransport på Lina och Ängeså elfvar ifrån Gellivare.

En resa, säga de kommitterade i sin till Kongl. Bergs-Collegium den 27 Febr. 1818 afgifna berättelse, med en 50 skeppunds båt, som mycket beqvämligen kan föras af 4 personer utför elfven, ifrån Gellivare till Linkan, $7^7/_8$ mil, hvaraf tvenne äro forssar, medtager högst tvenne dagars tid. Återresan med tomma båten lärer deremot ej kunna ske på mindre än 4 dagar. En dag torde räcka till för in- och aflastningen; och således åtgår 7 dagars tid för

hvarje resa, eller 50 *skℓℓ.* malm kunna af 4 personer på en båt hvarje åttonde dag nedföras till Linkan; det vill säga årligen, på 4 månader eller ifrån medio Juni till medio October, som man kan påräkna, att båtfarten är öppen, då helgedagarne afräknas, 750 *skℓℓ.*; och förlönen för hvarje *skℓℓ.* blir $^{28}/_{50}$ dagsverke. Emellan Linkan och Öfver-Calix kyrka, $6^{1}/_{8}$ mil, hvaraf $1^{7}/_{16}$ mil forss, bör hvarje resa fram och åter, efter samma grund, erfordra högst 6 dagars tid. Om man nu antager, att 100 *skℓℓ.*:s båtar, med 4 mans besättning, här kunna begagnas, så kan med hvarje båt på året framföras 1,700 *skℓℓ.* malm, hvaraf hvarje *skℓℓ.* kostar $^{12}/_{50}$ dagsverke. Om man således företog sig, att ifrån Gellivare till Öfver-Calix kyrka årligen nedföra t. ex. 10,000 *skℓℓ.* malm, så skulle dertill erfordras 14 båtar i Lina och 6 i Ängeså-elfven, hvarvid 80 personer skulle komma att sysselsättas i nära 4 månaders tid, och förlönen för hvarje *skℓℓ.* kostade $^{4}/_{5}$ dagsverke. Lägger man härtill malmens brytningskostnad och transporten till lastageplatsen vid Lina elf (ifrån Koskulls kullar $^{1}/_{18}$ mil), som på sin höjd kan svara emot $^{1}/_{5}$ dagsverke, så skulle 1 *skℓℓ.* Gellivaremalm vid Öfver-Calix kyrka kosta blott 1 dagsverke. Häruti är dock ej inberäknad ränta på förlaget af båtar och redskap samt transporten förbi Linkan och Rautakoski, i fall ej dessa antingen förseddes med slussar eller kunde kringgås medelst en kanal. Deremot torde kostnaden kunna minskas genom användande af blott 3 man i stället för 4 på hvarje båt, äfvensom vinsten deraf, att man en del af sommaren och hösten, då Lina elf håller mera vatten, kunde begagna större båtar.

Lina elf genomflyter midten af en landsträcka, som i allmänhet är låg och skogrik. Dess stränder äro låga och skogbeväxta samt bestå af omvexlande jordarter, hvarå ömsom löf- och barrskog äro de rådande trädslagen. Ända ifrån Gellivare till Niskasuando $5^{3}/_{4}$ mil utefter elfven finnes knappast någon fläck af elfstranden, som utgöres af blott sand; jordmånen består i allmänhet af mulljord, som isynnerhet utmed elfven bär den ymnigaste gräsväxt och erbjuder rika tillfällen till odling. Nedom Niskasuando ungefär två mil blifva väl stränderna mer sandiga; men likväl finnas flerestädes goda odlingslägenheter och ängar med en otroligt rik växtlighet, såsom vid Rautasuando nära uppom Raetorova. Äfven vid Ängeså-elfven finnas flera utomordentligt bördiga platser, ibland hvilka må nämnas trakter, hörande till Wännäs och Hedens byar mellan Tvärån och Öfver-Calix kyrka.

**Lina.** Tingslag på Gottland, se Wisby läns indelning, sid. 80, III Del. Folkmängden 1860 var 1,484 personer.

**Linajegna**, ett högt fjäll på gränsen emot Norge i Luleå lappmark, 5,200 pariserfot öfver hafvet.

**Lind.** Fyra mant. krono säteri uti Askersunds socken af Örebro län, tax. 1861 till 10,200 rdr, är 1:sta majorsboställe. $1^{1}/_{2}$ mant. ibm är kyrkoherdeboställe.

**Lindals** eller *Strömsbergs* helsobrunn är belägen nära sjöstranden på säteriet Strömsbergs egor uti Ljungarums socken af Jönköpings län, $^{1}/_{4}$ mil s. om Jönköping, och upptagen 1713 af provincial-medikus J. Sjöberg, hvilken derom utgaf: »En kort relation till kongl. kollegium medicum, etc.», tryckt 1714 och omtryckt 1733 under titel: »Märkvärdiga observationer vid Lindals helsobrunn.» Redan 1713 utgafs: »En ärestod öfver helsobrunnen Lindal.» Enligt denna skall stället hafva erhållit sitt namn dels af en trakt, kallad Lindaln, och dels efter landshöfding Martin Lindhjelm, som mycket förbättrat denna helsobrunn. År 1741 lät dåvarande egaren, lagmannen friherre von Knorring, uppföra en byggnad öfver källan samt vidtaga flera anordningar till brunnsgästernas beqvämlighet. Både denna och Maradals, upptäckt 1758, arrenderades 1768 af assessor Wåhlin, hvarefter de kommo uti ett både allmännare och ändamålsenligare bruk. Besökas numer mest af ortens allmoge. Flera fattiga bli här under brunnsterminerna understödde medelst den af brunnssällskapet bildade kassan. Vattnet berömmes såsom särdeles gagneligt emot gikt, stenpassion och mask, men lärer vara mindre tjenligt att begagnas vid bröståkommor. Fordom hölls här marknad hvarje midsommarafton. I furuskogen med spatsergångar vid brunnen växer Linæa borealis ymnigt.

**Lindbacka.** Pappersbruk uti Ånsta socken af Örebro härad och län, samt $^{1}/_{3}$ mant. kr.-sk., med vacker belägenhet invid den s. k. Trosaån eller Svartelfven, $^{1}/_{2}$ mil vester om Örebro. Pappersbruket drifves med 2:ne kypar samt en arbetspersonal af c:a 25 personer, hvaribland 10 gesäller. Tillverkningen består hufvudsakligen af press-, tak-, förhydnings- och bokbindarpapp, omslagspapper, grått och hvitt makulatur; tillverknings-

värdet uppgår årligen till 24 à 27,000 rdr rmt. Dess takpapp ansågs 1847 för den bästa i riket. Bruket tillhörde vid samma tid Lindhska boktryckerifirman i Örebo. Närvarande egare är hr N. P. Wigren. Hemmansdelen har 40 tunnl. öppen jord och 60 tunnl. skog; det hela, inber. qvarn, taxerades 1861 till 25,280 rdr rmt.

**Lindbastmoberget** i Grangärdes socken af Stora Kopparbergs län; man har här funnit blyglans, kopparkis och zinkblende; men skärpningarne äro nu ödelagda.

**Lindberg.** Annex-socken till Warbergs stad, ligger uti Himble härad af Halmstads län, $^1/_2$ mil n. n. o. från Warberg, vid hafvet — 75 fot högt öfver dess yta — och omfattar 8,771 tunnl. fast land (6,318 efter Forssell). Socknen består af kala bergsträckor, af sandiga höjder och af dälder, hvilka i anseende till en olika jordmån äfven förete en högst olika produktion; den delas i tvänne delar af den s. k. sidden eller det sidlända gärdet, som utgöres af en stor och nästan öfver allt uppodlad dal, och genomskäres af en liten å, kallad Toftaån. Ibland höjder och bergsträckningar, som omsluta denna sidd, är den höjd, som sträcker sig ifrån Hvalinge sockngräns i söder och öster samt i vester omgifves af Trönningeberg, anmärkningsvärd för den vidsträckta utsigt den lemnar öfver hela kusten, ifrån Morups Tånge till Onsala, öfver flera trakter i Himble och Faurås härader, likasom i Wiske och Fjäre härader. Jordmånen uppgifves under byarna (se slutet af artikeln). Mergel finnes här norr om Warberg, mellan Lindhoff och det s. k. *Lasses vid Lidet,* samt vid vägen åt Göingegården, norr om Krypplingekrogen vid vägen åt Åsbro. Skog finnes icke, endast något på bergen och vid byarna här och der glest kringspridde ek- och al-lundar. Likväl bibehålles traditionen om en tid, då här varit stora skogar på de nu af ljung och enbuskar öfvervuxna utmarkerna. Folket berättar efter sina förfäder, att under krigstiderna mellan Sverige och Danmark dessa trakters skogsförråd dels blifvit genom skogseld uppbrändt, dels förstördt af de ifrån den icke långt härifrån belägna Westgötagränsen inkomna fienderna. Ibland mindre allmänna djur, som här finnas, må nämnas skälen, som fångas vid de öar och skär, som tillhöra pastoratet, hvaraf märkas: *Balgö, Getterön,* hörande under Lindhof, *Bondholmen* och *Enskär,* hörande till Näs; otaliga vattenfoglar välja uti dessa trakter skärens stela klippor till hemvist under kläckningstiden. När strandbonden hör de ankommande sjöfoglarnas första helsningsskri, tillagar han sina åkerredskap. Välkomnast af alla äro dock de s. k. Årorna (Eidergässen). — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,222 och 1860 af 2,105 personer, består af $48^{11}/_{48}$ mant. skatte, $9^1/_2$ mant. krono, och taxerades 1860 till 365,466 rdr rmt. Befolkningen lefver af åkerbruk och boskapskötsel; något sillfiske idkas höstetiden uti Näs by. Någon skicklighet i handaslöjder eger ej bonden, deremot qvinnorna mer uti att sticka, sy och väfva, hvarigenom de förvärfva ej så obetydligt. Socknens namn härledes från det berg nära Lindbergs by, som fordom, öfvervuxet med lindar, kallats Lindberg, men som i sednare tider fått med en hel bergsträckning dela lika benämning af Åsen. Denna socknens benämning af Lind har redan ifrån äldre tider fått en viss historisk märkvärdighet. Hvitfeldt berättar: Den här i byn och i klockaregården år 1429 födde Lundiske erkebiskopen Birgerus Gunnari, som förde i sitt vapen en lind med utsträckta grenar, på hvilka sutto 5 rosor; alla blad på grenarna voro 10, roten var trefald; under roten låg ett golf af 7 stenar, och öfver toppen på linden hängde en himmelsblå sky — fick en gång uti rådet (der han hade säte närmast konungen) bittra förebråelser af Henrik Krummedige, för det att erkebiskopen liksom Krummedigska familjen förde en lind uti sitt vapen. Efter erhållet tillstånd att afbryta öfverläggningarna för att besvara beskyllningen, uppstiger Birger och svarar honom sålunda: »Stor olikhet är mellan eder och min lind; men på det att hvar och en må veta, hvad min lind betyder, så är jag född i en by i Norra Halland, som heter *Lindberg,* hvilket betyder *Lindens berg.* Der var min fader fordom klockare och en fattig man. Att jag mig

på en gång påminna må min födelsebygd, min ringa härkomst och min fader, förer jag denna lind, ej annorlunda än konung Agathokles, som åt ur lerkärl, för att dagligen påminna sig sin fader, som var en krukomakare. Min lind eger dessutom en annan betydelse: hennes tredubbla rot betecknar den hel. Trefaldighet, som är vår eviga salighets grundval. Stammen, som allenast är en, betyder oskiljaktigheten i Gudomsväsendet. De fem grenarne och likaså många rosor äro Försonarens sår. De tio bladen äro de Tio Budorden. De sju stenar utaf åtskilliga färger under linden betyda så många dödliga synder: den röda betecknar vrede, den blyfärgade afund m. m. Himmelen, som synes ofvan min lind, betecknar icke endast Himble härad, derest min födelseby är belägen, utan ock jemväl det himmelska fäderneslandet.» — Birgers förklaring vann bifall icke allenast utaf konung Johan, utan ock af hela rådet, och efter den dagen talade ingen missakteligt om erkebiskopens lind.

Lindbergs kyrka, belägen $^1/_2$ mil från Warberg, vid sluttningen ner mot sidden, uppbyggdes 1803 af sten, har stentorn och tegeltak; dess längd, tornet oberäknadt, är 60 alnar och bredden 20. På altartaflan föreställes öfverst Christi korsfästelse med dansk underskrift: *Saa elskte Gud verlden, att han gaff sin sön.* På ömse sidor om en annan dansk inskrift derinunder, Joh. 17, stå Mogens Gyllenstjernas och hans frus, Sara Rantzows, sköldemärken jemte årtalet 1624. Här finnes ett messingsdopfat, i hvars botten syndafallet föreställes; den deromkring befintliga munkstilen är utsliten. Af fornlemningar omnämnes vid nordöstra sluttningen af Skåneberg, norr om Tofta by, en valplats. Sjelfva stället bibehåller ännu den för en valplats betydelsefulla benämningen *Säreskulle*, de sårades, de slagnes kulle (verbum Særa uti vårt fornspråk öfversättes af Verelius med Vulnerare eller såra). Här finnas lemningar efter 4 ättehögar, 40 större och mindre, ännu 1828 bibehållna, bautastenar, hvaraf den längsta var 4 alnar hög; en af dem kallad Säressten, och vid denne tvänne ovaler, bestående hvardera af 11 stenar och en polarsten. Flera stensättningar finnas här ock. Det på Torps utmark, s. v. från Balg, nära sockenskilnaden mellan Lindberg och Torpa på en höjd stående gamla och af ålder lutande vittnet från fornverlden, *Per på Hornskullen,* förtjenar äfven fornforskarens uppmärksamhet. Under detta namn utvisar landtfolket en 3 alnar hög rest sten i bautastensform. Den tillhör ett nära derintill varande grafmonument, en hällkista, och traditionen tillägger, att en i forntiden ryktbar hjelte, vid namn Per, stupat på stället, här blifvit begrafven, och att den gamle lutande Per uti efterverlden är hans representant. En hemmansegare har i år (1862) vid upprensning af vattenfåran å en sedan urminnes tider odlad åker funnit större silfvermynt från kejsar Carl V:s tid.

Af byar och gårdar må nämnas: 1 mant. *Balgö,* omslutet af hafvet, är stomhemman. — 1 mant. *Prestgård,* tax. till 12,500 rdr. — 1 mant. *Gunnestorp,* tax. till 3,000 rdr, komministersboställe. — $^1/_2$ mant. *Klockaregård,* tax. till 1,500 rdr. — Kungsladugården *Lindhof,* se den artikeln. — *Lindberga* by, $5^{11}/_{24}$ mant., dess jordmån är högländ sandjord, dels äfven lågländ lera; här märkes en gård, $^{11}/_{24}$ mant., tax. till 7,000 rdr, som eges af hr G. T. Holmqvist. — *Nedra Mölle,* eller *Göingegården,* $^1/_2$ mant., tax. till 10,000 rdr, är väl bebygdt, har skattlagda tullqvarnar i den förbiflytande Himbleån och god jordmån; eges af hr G. Sandberg. — $6^1/_2$ mantal *Gunnestorp,* jordmånen är dels lermylla, dels äfven någon styf lera; häraf egas 2 mant., taxerade till 6,000 rdr, af baron N. Silfverschiöld. — $2^3/_4$ mant. *Näs,* beläget vid stranden, eger en starkt sandblandad jordmån, saknar torfmosse. — $8^1/_8$ mant. *Tofta,* på byns egor är jordmånen styf lera; $1^2/_3$ *Måsarp,* eger en stor torfmosse, och jordmånen lätt lermylla likasom $2^3/_8$ mant. *Berg,* på dessa byars inegor finnas något ek och al. — $3^1/_6$ *Svenstorp,* lika med sistnämnda. — 2 mant. *Blåshammar,* jordmånen sand och lermylla; här är minsta brukningsdelen i socknen, $^2/_{78}$ mant., tax. till 200 rdr rmt. — *Inlag, Böse, Björke.* — Adress: Warberg.

**Lindberga.** Ett och $^1/_2$ mant. skatte uti Närtuna socken, Långhundra härad och Stockholms län, tax. till 15,000 rdr, har 3 egare; här är tingsställe och gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Wall* i sydost . . . . . | 2 | mil, |
| *Rimbo* i öster . . . . . | $1^1/_4$ | » |
| *Åsby* i norr . . . . . | $2^3/_4$ | » |
| *Kimsta* i söder . . . . . | $1^3/_4$ | » |
| *Hjelmsta* i vester . . . . | $^3/_4$ | » |

**Lindby.** Ett och $^1/_2$ mant. säteri uti Björkviks socken af Nyköpings län; fru Anna Ribbing tillbytte sig hemmanet, och

år 1825 tillhörde det jemte 1 mant. frälseladugård Lundby kammarherren Ludvig Schildt; nu sammanlagdt med Hofsta säteri.

**Linde** eller *Lindesberg.* Bergstad i Örebro län, 4½ mil från Örebro, 2⅛ mil från Nora, 20¾ mil från Stockholm, belägen nära ändpunkten af det från sjön Rossvalen strömmande segelbara vattendraget, på sluttningen af en höjd, vid Lindesjöns östra strand, uti en naturskön trakt, är en bland Sveriges yngre städer; men innan staden anlades befanns härstädes en gammal marknads- och mötesplats, kallad *Lindesåås,* der Arboga borgerskap i långliga tider idkat handel med bergsmännen, ehuru borgrarne dock torde hafva vistats der endast tidtals, enär Carl IX:s resolution, dat. Nyköping den 25 Maj 1597, förbjuder dem att oftare än hvar Lördag uppresa till Nora och Lindes kyrkor, »och böra deras salubodar ej längre än till klockan tu eftermiddagen vara öppna». Imellertid hade stället redan långt före Carl IX:s tid varit en handelsplats för den kringliggande bergslagen och blef 1354 delaktigt af samma stadgar som då utfärdades för Noraberg och Silfverberget. År 1549 funnos derstädes 40 gårdar; år 1625 hade detta antal uppgått till 60, hvilka alla utgjorde kolforor till Guldsmedshytte kronbruk, hvilken skyldighet dock aflöstes vid stadens grundläggning. Ett hemman härstädes, kalladt *Lindesås,* som tillhört kungliga familjen, skänktes år 1624 af Gustaf den Store till Uppsala akademi, men öfverläts åt staden år 1688, sedan gården på detsamma nedbrunnit, och hemmanet blifvit förstördt genom arrendatorernas vårdlöshet. Linde stad betalar ännu för detsamma 60 rdr årligen till akademien. Redan under Gustaf Adolf var det i fråga att här anlägga en stad; men krigen hindrade verkställigheten af planen, hvilken utfördes först under Christinas förmyndare-regering (de första privilegierna äro daterade 1643 och 1645), sedan ett förslag att vid Jerle sammanbygga städerna Linde och Nora blifvit öfvergifvet. Redan 1644 nedbrann imellertid hela Lindesås by, och på den nedbrunna byns tomter reglerades staden af markscheidern, ingeniören Thomas Christofferson, hvarefter privilegier utfärdades i Nov. 1645 och staden fick skattefrihet under 5 år. Imellertid hann staden knappast komma sig i ordning, förrän den på nytt hemsöktes af samma slags olycka, den 10 Juli 1688. Anledningen till denna eldsvåda var en af stadens egna rådmän, en Skotte, vid namn Peder Welamsson, som i förtreten öfver att hans gård blifvit tagen i mät, antände den och dermed hela staden. Han var icke allenast mordbrännare, utan sannolikt också sjelfmördare, ty bredvid lemningarna efter hans kropp fanns en värja, som sedan länge förvarades på rådhuset. I denna eldsvåda nedbrunno 23 gårdar, deribland prestgården, och dervid förlorades äfven det äldre kyrk-archivet, till oersättlig skada för forskaren i denna trakts äldre historia. Carl XI icke allenast vägrade alla bidrag till stadens återuppbyggande, utan år 1689 utfärdades till och med ett kungabref, enligt hvilket de brandskadade icke skulle erhålla någon hjelp, om de icke ville flytta till Arboga eller Örebro. Först vid Carl XI:s död råkade det kongl. förbudet i glömska, och ehuru ännu vid 1719 års riksdag yrkanden framställdes om att staden borde läggas öde, började dock Lindesberg småningom uppblomstra i och med jernhandteringens utveckling i dessa nejder. Det nuvarande Lindesberg består af en hufvudgata om 1400 alnars längd, anlagd i sydost och nordvest, och en dermed parallelt löpande, men blott föga bebyggd gata, bägge korsade af 12 tvärgränder, af hvilka fem gå upp till den vester om staden belägna skogbeväxta bergshöjden, hvarifrån man har en af de vackraste utsigter i Sverige. De publika byggnaderna äro häradets tingshus, med dermed förenadt komministerboställe, kyrkoherdeboställe, rektorsgård och rådhus; de återstående bebyggda tomterna utgöra 116, hvartill komma 19 obebyggda, 1860 värderade till 242,582 rdr rmt; tillhörande jordar utgöra 1,517 tunnl., hvaraf 791 åker, värderades till 143,965 rdr rmt. *Kyrkan* belägen midt i staden vid torget, är i det närmaste fyrkantig, 40 alnar i längd och 38 i bredd; hon är synnerligen gammal, sannolikt sedan år 1354, då ortens äldsta privilegier utfärdades, men sedermera tillbygdd, såsom 1658 och 1683, då tornet uppfördes, hvilket 1744 försågs med slagur. — Lindesbergs stads- och landsförsamling ut-

göra tillsammans ett regalt pastorat af andra klassen. Staden har högre elementarläroverk, inrymdt i en vacker byggnad, apothek, postkontor och sparbank (stiftad 1859). Staden, som grundar sitt bestånd hufvudsakligast på handel och trafik med bergsallmogen, har utsigt till större utveckling och förkofran genom anläggning af föreslagen jernväg från Frövi station å jernvägen Köping-Hult. År 1860 funnos 15 handlande samt 19 handtverkare. Folknumren, som 1769 uppgick till 640 personer, steg 1840 till 810, 1850 till 854 och 1862 till 1,101. — Staden har tvänne marknader, Carlsmarknaden, som börjar i Februari, och Larsmessan i Augusti, bägge vigtiga för spanmålstillförsel, den sistnämnda äfven på tillförsel af kreatur. — Vesterut på stadens egor finnes en helsobrunn, dock numera utan brunnshus, ehuru vattnet skall vara af verkligt värde, och gyttja finnes i närheten, som är jemförlig med den, som finnes vid Loka.

**Linde.** Härad i Örebro län, bestående af Lindes och Ramsbergs socknar, och fordom tillhörande Åkerbo härad i Westmanland, är en uppåt stigande höjdsträckning, högbergig i öfre delen, synnerligast vid gränsen mot Hjulsjö och Jernboås, samt i Ramsbergs norra del. Bland vattendragen märkas: Rossvalen, Mogen, Klotsjöarne, Damsjöarne, m. fl.; bygdens förnämsta rikedom utgöres af malmer, deribland blyglans vid Stygaboda, Fanthyttan, och Guldsmedshyttan, kopparmalm vid Håkansboda o. s. v., ehuru östra sidan om sjön Rossvalen, Lindes och Ramsbergs socknars södra delar äro malmfria. Malmlagrens strykande gång — säger Berglund i sin beskrifning om Lindes Bergslag — är från Uskens vattendal fram till Fanthyttan och Haffsta byar vid Rossvalens strand, derifrån öfver Guldsmedshyttan nordost till Storådalen, vidare till höjderna vid Stråssa, Håkansboda och Blanka, med en från Guldsmedshyttan gående nordlig gren till Gränshyttans jernmalmsfält. Nyligen har en förut på jernmalm bruten grufva, den s. k. *Lovisa*-grufvan, belägen på $^3/_8$ mils afstånd från Guldsmedshyttefältet, visat sig hålla silfverhaltig blyglans. Häradet, för 200 år sedan förenadt med Örebro län, utgör, jemte Fellingsbro och Nya Kopparberget, Lindes fögderi och domsaga, samt beboddes 1860 af 12,737 personer på 7,253 qvadratmil eller 167,856 tunnland, hvaraf 13,161 beräknas vara odlad jord, 8,785 naturlig äng, 0,656 qv.mil upptagas af vatten.

**Linde** eller *Lindesberg*. Socken i Lindes Bergslags härad af Örebro län, mellan Näsby och Ervalla i söder, Nora i sydvest, Jernboås och Hjulsjö i vester, Ljusnarsberg i norr, Ramsberg i nordost och Fellingsbro i öster, har en areal af 3,891 qvadratmil land och 0,357 vatten, med $187^7/_{24}$ hemman och 98,311 tunnland. Häraf tillhöra dock 7,457 tunnl. Nora härad, så att den till Lindes härad hörande sockendelen utgöres af 90,836 tunnland med $173^{19}/_{24}$ hemman, hvartill komma några hemman, som lyda till Fellingsbro socken, men blifvit införlifvade med Lindes härad, hvadan hela arealen lärer utgöra vid pass 93,000 tunnl., fördelade på $175^7/_{24}$ hemman. Socknen, fordom fördelad i 4 s. k. fjerdingar, består för närvarande af 7 sådana, nemligen: *Ingelshytt, Guldsmedshytt, Fanthytte, Torphytte, Aspa, Björka* och *Södra* eller *Bondefjerdingen;* den utgör med Ramshyttan ett länsmansdistrikt samt i kyrkligt hänseende ett pastorat af 2:dra kl., hörande till Fellingsbro kontrakt af Westerås stift. Landet är en uppåtstigande höjdsträckning, genomskuren af med vattendrag försedda och af höjder skarpt begränsade dalgångar. Vid gränsen till Jernboås och Julsjö är det högbergigt, och har flera toppar af mer än 800 fots höjd öfver hafvet, en till och med af 1,290 fots höjd, kallad *Röberget,* samt sjöar af 600 fots höjd. Ännu i midten af socknen träffas höjder af 5—600 fot öfver hafvet och omkring 300 fot öfver sjöarna; södra delen har blott låga höjder med skog och träsk. Den förnämsta bland socknens dalgångar, Storådalen, sänker sig från 400 till inemot 100 fot öfver hafvet, och har till största delen högländа bräddar. Storån inkommer i socknen från Södersjön, utgör till en början gränsen mot Ramsberg, och faller vid Åboda ut i den stora sjön Rossvalen, samt bildar nedanför denna Linde-, Björka-, Bohr- och Wedevåg-sjöarna. Uti Rossvalen utfaller vid Guldsmedshyttan en från Gränsjön m. fl. kommande elf samt åtskilliga smärre bäckar; i Lindesjön utfaller Torphytte-ån, som bildas af Ål- och

Brunsjöarna; Björkasjön upptager Hultsjöns vattendrag, vid Wedevåg utfaller Wängssjön, och härifrån fortsätta alla dessa vattendrag genom Frövіån sitt lopp ned i sjön Wäringen, och derifrån till Mälaren genom Arboga-ån. I södra delen af socknen går Skillingens vattendrag ned till Sverkersström, de i vester belägna sjöarne Aspen och Usken hafva sitt utlopp i Fäsjön inom Nora socken. — Rådande jordmånen är sand, i de lägre delarne blandad med lera; barrskogar, ehuru aftagande, upptaga största delen af arealen; men odlingen går framåt med jättesteg, och i skogarna hafva kolonier blifvit anlagda, nära nog lika stora som moderbyarne. De fleste byarne hafva spannmål till eget behof, några till och med till afsalu; i vestra och norra delen måste dock spannmål ännu köpas. Utom åkerbruket äro skogs- och bergsbruk hufvudnäringarna och de talrika jernbruken hafva sin utskeppning på Stockholm. Under året 1861 uppfordrades 202,210 *Ctr.* jernmalm ur 12 grufvor, belägna på *Gränshytte-*, *Ingelshytte-* och *Stripgrufve-fälten*. — Befolkningen, som redan 1840 uppgick till 6,577 personer, utgjorde år 1862: 8,378 individer. Sedligheten tecknas som utmärkt; de äldsta personer kunna icke minnas något inom socknen timadt mord, och häradets afrättsplats var 1858 bevuxen men grof skog. Bruket af bränvin är i aftagande, till en god del till följd af de ovanliga rörelser, som under de sednare åren visat sig. Klädedrägten hos karlarne är ännu den gamla grå häktrocken, nu någon gång förändrad till svart; qvinnorna följa mer det rådande modet, men den egna s. k. stjerthatten af halm bibehålles ännu sommartiden af de fleste. Lindes socken har gemensam kyrka med staden; socknen är sannolikt ganska gammal och aflönar både kyrkoherde och komminister — ända från 1400-talet. — Af fornminnen nämnes en runsten vid Dalkarlshyttan (skall dock ej vara från så lång tid tillbaka, efter hvad derå inhuggna namnet Fredrik Cederborgh tillkännagifver; han dog 1835 på Dalkarlshyttan). — Fattigvården kostar årligen mellan 9 à 10,000 rdr rmt. Sockenmagasin inrättades 1759. Barnundervisningen bestrides i 14 fasta och 9 flyttbara skolor.

Bruk, gårdar, grufvor m. m.: I *Bondefjerdingen*: *Yxe*, egendom (se den art.) med underlydande $^{1}/_{4}$ *Rya*, $^{5}/_{32}$ *Skrymtarbo*, tax. till 48,830 rdr. — *Östra Bohr*, egendom (se den art.), hvarunder lyda $^{5}/_{16}$ *Westra Bohr*, 1 *Sunnankärr*, $1^{63}/_{64}$ *Wäng*, allts. tax. till 101,560 rdr. — *Siggeboda*, f. d. silfvergrufva. — I norra delen af *Fanthyttan*: *Guldsmedshyttan* (tax. till 250,000 rdr), *Danshytan*, *Waskenhyttan*; i östra delen: *Gusselhyttan*, *Dalkarlshyttan* (tax. till 116,690 rdr) m. fl., dels redan beskrifna, dels framdeles förekommande, hvardera under sina särskildta namn. — Socknen är i afsende på naturskönheter, en af de herrligaste i Sverige; bland de herrligaste utsigterna i den på sådana öfverrika bygden räkna vi den från den s. k. Fanthytte backe, der man har på venstra sidan sjön Usken, midt framför Rossvalens vida vattenyta, mellan backar och dalar, odlad mark och stig, omvexlande med ansenliga gårdar, utbreda sig så långt blicken når. I Thora Thersners verk finnas utsigter af Yxe bruk och Guldsmedshyttan. — $^{13}/_{36}$ mant. *Björkhyttnn*, egare direktör C. J. Hellström. — *Nyborg* och *Gusselborg*, ångbrännerier. — 1 mant. *Lindesby* med tegelbruk och såg, $^{1}/_{2}$ *Gusselhyttan*, tax. till 11,930 rdr. — *Flögfors*, kopparverk, tax. till 66,650 rdr. — $3^{79}/_{96}$ mant. i *Guldsmedshyttan* med qvarn, $1^{3}/_{4}$ *Reboda*, $^{2}/_{3}$ *Nyhyttan*, $^{1}/_{32}$ *Fanthyttan*, $^{1}/_{4}$ *Hälleboda* m. m., allts. tax. till 35,570 rdr, eges af Silfverhytte bolag. — $1^{11}/_{12}$ *Danshyttan*, 1 *Garphyttan*, $^{7}/_{16}$ *Gripshyttan*, 3 *Gränshyttan* med qvarn och såg, $3^{3}/_{4}$ *Nyberget*, tax. till 47,560 rdr, lyda under Rockhammars bruk. — $1^{59}/_{64}$ mant. *Munkhyttan*, $^{3}/_{4}$ *Squatthammaren*, tax. till 13,840 rdr, lyda under Hammarby bruk i Nora socken. — 2 mant. *Siggebohyttan*, tax. till 12,040 rdr, har 1 åbo. — *Wedevåg*, bruks- och landtegendom (se den art.), hvarunder lyda: $1^{3}/_{8}$ *Högstaboda*, 1 *Kofvesboda*, $1^{1}/_{4}$ *Qvarnbacken*, $1^{13}/_{16}$ *Rya*, $^{1}/_{4}$ *Snickartorp*, allts. tax. till 167,100 rdr. — $^{1}/_{2}$ *Wästantorp*, $^{19}/_{32}$ *Torphyttan*, tax. till 10,210 rdr, 1 åbo. — 1 mant. *Gusselby*, tax. till 3,680 rdr, är kyrkoherdeboställe.

**Linde.** Annex-socken till Fardhems pastorat, ligger uti Wisby läns Södra fögderi, 4 mil s. från Wisby — vid 125 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 2,939 tunnl., af hvilka 231 äro insjöar. Marken är något bergig med genomflytande bäckar samt mossar och derimellan uppbrukade slätter, hvarest jordmånen mest består af lera. Skogarne ligga till större delen inom Lojsta sockens så kallade Hed, äro tillräckliga både till byggnad och sågtimmer. Socknen, som år 1805 beboddes af 272 och 1860 af 311 personer, består af $8^{5}/_{8}$ mant. skatte, $^{1}/_{8}$ krono, taxerade jemte 4 qvarnar till 53,810 rdr rmt. I bevillning erlades sistn. år 56 rdr 86 öre. — Kyrkan, belägen $^{2}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är byggd af kalksten i

12:te seklet; har målningar i taket. År 1807 fanns här i en åker silfverbitar, anglosaxiska, tyska, bayerska och cufiska mynt, alla från 10 seklet, till 72 lods vigt. I Augusti 1835 påträffade en bondhustru, under dikesgräfning, en guldplåt med ögla.

Gårdar och byar: $1^1/_4$ mantal *Myrugns*, hvaraf $^3/_4$ mant. krono-skatte, utgör en egendom med en egovidd af 572 tunnl., hvaraf c:a 80 åker; årliga utsädet är 60 t:r, höskörden c:a 4,000 *lℓ.* hö. Å egorna finnes kalkstensbrott; utskylderna äro 100 rdr, cleresistaten 50 rdr, båtsman 15 rdr. — $^1/_4$ *Odvalls*, tax. till 1,200 rdr, $^1/_{32}$ *Duckarfve*, tax. till 1,000 rdr, $^1/_{12}$ *Koparfve*, tax. till 450 rdr, egas af f. riksdagsmanen J. Odin. — $^1/_2$ *Hässelby*, tax. till 2,700 rdr, $^3/_{16}$ i *Smiss-*, $^1/_{16}$ i *Autsarfve*, tax. med såg till 1,540 rdr, hafva en egare. Dessa utgöra socknens största possessioner; minsta brukningsdelen är $^1/_{24}$ mant. i *Koparfve*, tax. till 230 rdr. — Öfriga hemmanens namn äro: *Kjellder*, *Amlings*, *Sigfride*, *Rungsarfve*, *Hägvalls*, *Salands*, *Petes*. — Adress: Wisby.

**Lindefors.** Bruk uti Svenarums socken, Westra härad och Jönköpings län, på säteriet Hooks egor, består nu af 2:ne stångjernshamrar med 1,794 *skℓℓ* smidesrättighet: af ett *manufakturverk* med 2:ne räck-, 2:ne spikhamrar samt 100 *skℓℓ* smide: af *Hooks* masugn: af *Lindefors* och *Svenarums* turbinsågar: tillhörande landtegendom består af *Hook*, 1 mant. säteri (tax. 1861 till 8,600 rdr), med $8^7/_8$ mant. underlydande, Morarps qvarn, allts. taxeradt 1861 till 213,610 rdr rmt. Hook vid Hooks sjö var förenadt med Langserum i de äldste Oxenstjernornas hand. Hergeir Joarsson till Hook och Langserum lefde 1354—60. Sednare egare hafva varit lagman Nils Stedt, som anlade Lindefors bruk 1728 — 1730, kammarh. Cl. Henr. Stedt, hvilken anlade manufakturverket 1764; landsh. Stedt, död 1805; kammarh. Cl. Stedt, hofmarskalken G. Adelsvärd, brukspatron A. R. Kilander, hofr.rådet D. Gyllenskepp, brukspatr. F. Killander, som fått tillökta privilegier af d. 6 Sept. 1838 och var ännu 1861 egare. Afsättningsorten för brukets tillverkningar är Göteborg. Bruksstämpeln visar L F inom en cirkel af punkter. Skog växer till brukets behof. I ån vid Lindefors har funnits ostron, enligt trovärdiga personers utsago. Nära Lindefors vid landsvägen, ehuru på Morarps egor, har J. E. Lagergren träffat både № 1,243 och 1,244 i Liljegrens Run-Urk. i en och samma sten. Liljegren har tagit skiljaktiga läsarter för 2 olika stenars afritningar.

**Lindenäs.** Egendom uti Motala socken, Aska härad och Linköpings län, belägen nära Wettern, 1 mil från kyrkan, består af *Lindenäs* med *Atteby*, $2^1/_2$ mant. frälse-säteri, underlydande $^1/_2$ mant., och taxerades 1861 till 22,060 rdr, hvaraf 19,860 rdr för Lindenäs; egare voro C. E. och E. A. Nylander. Arealen utgör omkring 750 tunnl., hvaraf 200 tunnl. skogsmark och det öfriga inegor. Jordmånen består till det mesta af klapperstensjord och svartmylla på sandbotten. Utsädet är c:a 120 t:r, som lemna i afkastning 6:te kornet; hötillgången är 240 à 250 lass. Gården är vackert bebyggd, har trädgård och fiske. — Bland godsets egare vilja vi nämna öfverste Mårten Hemmingsson, adlad Lindeberg, död 1652; han tjente sig upp från gemen, först utrikes och sedan i Svensk tjenst. Sonen Hieronymus L., vice landshöfding i Skåne, som blef arkebuserad 1677 för det han året förut uppgaf Landskrona slott till de Danske, emedan, heter det, hans fru, som var sjuk, icke tålde skjutandet; hon utlöste sedermera godset från reduktionen. Sedermera har godset tillhört brukspatron Thomas Georg von Berckner, död 1737; brukspatron Carl Rosenholtz, gift med den förres dotter; mågen landshöfding Rosenstam, död 1754; genom köp kom godset till lagmannen frih. C. G. Wennerstedt; derefter till dennes måg landshöfdingen friherre Magnus W. Armfelt; sonen, öfverståthållaren i Stockholm (1792) Gustaf Mauritz A., sedermera en af rikets herrar och kon. Gustaf III:s gunstling. Efter att för andra gången blifvit afskedad för förehafda stämplingar, blef han rysk undersåte, t. f. general-gouvernör i Finnland 1813, död 1824. År 1806 egdes Lindenäs, jemte andra $3^1/_2$ mant., af A. M. Duberg; år 1813 af grosshandlanden Berger i Stockholm. — Förutnämnde närvarande egare fångade under året 1861 2:ne elgkalfvar, som befunnos simmande i Wettern nästan uttröttade, och hemförde dem till egendomen alldeles oskadde.

**Linderås,** *(Linnerås)*. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Wedbo kontrakt af

Linköpings stift, är belägen uti Norra Wedbo härad och Jönköpings län, $7^3/_4$ mil från Linköping, 3 mil från Grenna — vid 600 fots höjd öfver hafvet — gränsande i norr till Östergötland, i öster till Säby, i söder till Frinnaryd och i vester till Adelöf och Lommaryd, samt omfattar med en längd af $1^1/_2$ mil och en medelbredd af blott $^1/_2$ mil en areal af 22,171 tunnl., hvaraf 2,268 äro insjöar. Uti denna beräkning ingå de hemman, som utgöra skate till Trehörna socken i Östergötland. Jordytan är som vanligt i Wedbo kuperad, ehuru inga skarpare upphöjningar här förekomma. De hemman, som ligga i socknens norra del, af hvilka flera troligen upptagits på den forna Holaveden, hafva naturligtvis något större egor än de i söder belägna. Också höres härifrån klagan öfver skogsbrist. Inom socknen finnas 5 sjöar: *Noen*, på gränsen mot Adelöfs socken, *Foken, Wenstern, Kalf* och *Aflången* (se sistn. artikel). Jordmånen, bestående till det mesta af svartmylla på grusbotten, är öfverhufvud ganska stenbunden; det oaktadt har den bördiga jorden, som snart ersätter derpå användt arbete, likväl lockat till en täflan i odling och stenbrytning nära gränsande till det otroliga. Genom detta brottande med stenmassor har ock en oerhörd mängd stenblock blifvit rubbade från sina uråldriga lägen. Ett bevis härpå må anföras: Enligt prosten Bergvalls anteckning har, på prestgårdens åker, mellan 1841 och 1856, borttagits icke mindre än 1000 stenrör, utom en mängd jordstenar, af hvilken sten 900 famnar stenmur upprättats. Någon porphyr finnes i socknen, äfvensom förekommer här en af de åsbildningar, liknande fästningsvallar, hvilka bestå af ett ljusgrått grus, sammangyttradt med afrundad fin klapper; åsen sträcker sig $^1/_2$ mil från Hallaby öfver Wippersjö, Lockarps, Grimmestorps, Finnanås och Uddarps egor. — Folkmängden, som år 1805 var 1,626 uppgick 1860 till 1,957 personer. Hemmantalet är $71^1/_8$, hvaraf $29^5/_8$ skatte, $3^1/_8$ krono, $38^3/_8$ frälse, taxerade, jemte 1 lägenhet, 6 qvarnar och sågar, till 343,950 rdr rmt. Ordinarie räntan är 360 rdr 15 sk. 8 rst kronovärdi. I bevillning erlades 1860: 389 rdr 85 öre. — Kyrkan, belägen 5 mil från Jönköping, har ett fritt och öppet läge, samt är omgifven af en vacker landtbygd. Hon nybyggdes 1793 af sten, är 118 fot lång och 45 fot bred invändigt, samt har 22 fots höga sidomurar. På kyrkogården hafva egarne till Göberg murad graf. Biskop Gotskalk i Linköping föregifves i kyrkan hafva blifvit ihjälslagen, den 3 Febr. 1374 eller 1372, af Mathias Gustafsson (som förde i vapnet en sparre med tre rosor), emedan biskopen återfordrade domkyrkans gods af alla dem, som riktat sig till hennes skada. Kyrkoherdar nämnas från 1290-talet. Under kyrkoherden Elias Benedicti Hvals tid (1650—72) skildes Frinnaryd från Linderås. Nära kyrkan är *Domarebacken*, hvarpå finnes tvänne rundlar, en af 8 och en af 7 stenar; på Stockabecks egor finnas 4 dylika, hvaraf en har 21 stenar. Af fornlemningar har anmärkts vidare: Vid torpet Rörbo på Nobynäs egor ett fyrsidigt rör af 40 fots sidor, hvaromkring 32 vanliga ättekullar af jord äro uppkastade, hvaruti lerurnor hittats samt uti dem aska och benskärfvor funnits. Traditionen i orten förlägger här ett forntida kloster, som ej är ovanligt, der dylika rör finnas, fast mindre tillförlitligt. Vid torpen Stora och Lilla Jordfällan träffas bautastenar. Af historiska händelser, som inom socknen tilldragit sig, må nämnas, att vid Danska arméens återgång härigenom till Skåne år 1568 blef socknen af densamma ganska illa medfaren; men på prestgårdens egor finnes ett djupt kärr, *Ryttarekärret* kalladt, hvaruti en dansk ryttarehop säges hafva blifvit jagad och nedgjord.

Af gårdar och hemman märkas: *Göberga, Botorp, Noby* och *Sjötorps* säterier, se dessa artiklar; dessa gods upptaga c:a $^1/_4$:del af socknens taxeringsvärde. Under Göberga lyda 2 mant. *Oberga*, ladugård, 1 ibm skatte-säteri, $^1/_8$ *Parkeryd*, $^1/_2$ *Solberga*, $^1/_2$ *Stora Jordsfällan*, $^1/_2$ *Hulan*, $^1/_4$ *Ekeberg*, $^1/_2$ *Tårenäs*, $^1/_4$ *Wennersryd*, $^1/_4$ *Fjättarp*, $^1/_4$ *Gaddarp;* sistnämnde hemmans jemte andras sädesgröda nedslogs den 29 Juni 1862 totalt genom en häftig stormby från s. v., åtföljd af regn och hagel af fullkomligt stora nötters utseende, hårda som is. Ovädret varade ungefär en half timma och beledsagades af starka åskknallar och blixtar; ända upp till Östergötland förmärktes detta oväder. — $^1/_2$ sk. *Ryd*, tax. till 3,600 rdr, eges af kapiten Palmqvist. — $^5/_8$ sk. *Holmen*, tax. till 3,530. — $^1/_2$ fr. *Sjö-*

*arp*, tax. till 3,150 rdr. — 1 sk. *Taleryd*, tax. till 6,000 rdr. — 1 1/2 fr. *Qvarnarp* med qvarn och såg, tax. till 6,150 rdr, eges af enkefru kapitenskan Ribbings arfvingar. — *Senninge*, se den artikeln; derunder lyda: 7/8 mant. i *Fruktnäte* (i Fruktnäte by är gästgifvaregård), 1/2 *Kapela*, 1 *Sättra*, 5/8 *Wallstorp*, 1 *Rosendal;* hela godset taxeras till 27,980 rdr. — *Brickarp*, *Skrufhult*, tillhöra landskamrer C. Landegren i Jönköping. — 1 3/8 *Linderås*, tax. till 9,000 rdr, är prestgård. — 5/8 *Holmen*, komministersboställe. — 1/2 *Wallstorp*, sergeantsboställe. — Adress: Grenna.

**Lindeskog**. Säteri uti Marbecks socken, se Cathrineholm, fordom Horsnäs.

**Lindesnäs**. Egendom uti Wahlbo socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, om 3 1/2 öresland kr.-skatte, är utbruten ur Åshygge by; har en naturskön belägenhet, cirka 3/8 mil från Gefle stad, invid Gefle-ån och genomskäres af Gefle-Dala jernväg. Till egendomen höra 48 tunnl. 15 kappl. odlad jord, 7 tunnl. 19 1/2 kappl. odlingsmark, 42 tunnl. 5 kappl. äng och 438 tunnl. 16 kappl. skog; under året 1860 var afkastningen 37 t:r råg, 113 t:r vårsäd, 5,439 *℔* vrethö och grönfoder samt omkr. 5000 *℔* råg- och hafrehalm utom höfrö. Gården är bebyggd med ett nytt rymligt boningshus, arbetarebostäder med nödiga uthus, smedja, tröskverk m. m.

**Lindesnäs**. Jernbruk, beläget i Nås socken af Falu län, 9 1/4 mil ifrån Falun, 8 1/2 mil ifrån Philipstad, 1 1/2 mil ifrån Nås kyrka samt 3 1/4 mil ifrån sjön Wesman i Grangärde socken. Ån Eskan, som genomlöper här den vackra och löfbeprydda Lindesnäsdalen, och den i fonden från bruksgården liggande Bergsjön med sina skogbeväxta stränder, och som drifver verket, gör på främlingen ett öfverraskande intryck. Det första privilegiet för detta verk är af 1793, då bruksinspektoren L. Ekman erhöll tillstånd att på det honom tillhöriga Lindesnäs hemman, der han förut skall hafva inrättat vattenverk till granrissönderskärning, få med samma hjulstock, som till nämnda ändamål är uppbyggd, inrätta 2:ne mindre knipphamrar för att med desse hamrar och tillgodogörande af myrjern och annat småjern, förfärdiga liar, hästskor, söm och spik m. m. Stället kom sedan uti Fredriksbergs bruksegares ego, och den egentliga bruksanläggningen vid Lindesnäs daterar sig från tiden efter 1814 och framlidne bergmästaren Abr. Hülphers, dåvarande disponent öfver Fredriksbergsverken i Säfs socken, hvarifrån detta bruk var en utflyttning. Fredriksbergs bruksegare försålde år 1852 Lindesnäs med underlydande till Falu Bergslag, dess närvarande egare, för en köpesumma af 75,000 rdr rmt utom inventarier, och bestod verket då af 3:ne tyskhärdar och 2 hamrar med 1,800 *skℓℓ* smide jemte manufakturverk. Ifrån 1 Nov. 1852 har bruket oinskränkt tillverkningsrätt. Sedan bruket kom i Falu Bergslags ego har det blifvit mycket utvidgadt och förbättradt. 1853 byggdes valsverk för stångjern och infördes Lancashire-smide, 1856 gjuteri o. s. v., så att det nu (1861) består af valsverk för gröfre och grannare stångjern, 1 gasvällugn, 3 Lancashire-smälthärdar, 1 smälthammare, 1 räckhammare, 1 manufakturstock för spik, gjuteri med 3 kupolugnar, hvarjemte en mindre mekanisk verkstad är påbörjad. — Valsverket förses med smältstycken icke blott ifrån Lindesnäs' egne smälthärdar, utan äfven ifrån 4 smälthärdar vid Snöå bruk i Jerna socken. — Stångjernstillverkningen var 1854: 4,967 *skℓℓ*, 1855: 7,175 *skℓℓ*, 1856: 9,284 *skℓℓ* och 1861: 35,977 *Ctr.* B. V., af gjutgods tillverkades sistn. år 974 *Ctr.* För brukets smälthärdar hemtas tackjernet ifrån Löfsjö masugn på 1 mils afstånd. Brukets effekter afsändas landvägen 3 1/4 mil till Sunnansjö invid sjön Wesman, ros öfver nämnde sjö, går på Wesman-Barken jernväg till Smedjebacken och derifrån Strömsholms kanal utföre. En mindre del af tillverkningen sändes landvägen till Philipstad och derifrån vidare till Christinehamn och Göteborg. — Vid bruket finnes tullqvarn för 2 par stenar. Tax.värdet 1861 var 238,069 rdr rmt. 1854 anlades s. k. ängsöfversilning å cirka 14 tunnl. grusjord, hvarå sedan särdeles vackra grässkördar erhållits. Brukets med underlydande hela areal utgör c:a 10,000 tunnland. — Allmänna landsvägen ifrån Nås kyrka till Säfs socken och Wermland löper förbi Lindesnäs. 1854 och 1855 anlade Falu Bergslag ny väg till Löfsjö masugn 1 mil, samt 1855 och 1856 ny väg från nämnde masugn till Norhyttan i Grangärde 1 1/2 mil.

**Lindevad** eller *Linnevad*. Tre mant.

frälse-säteri uti Allhelgona socken, Göstrings härad och Linköpings län, beläget $^{3}/_{8}$ mil från Skenninge, har förr hetat Hunnevad och hört under Skenninge kloster, derpå varit krono, och delvis blifvit köpt af en Stuart och ryttmästare M. Gripensköld 1630 och 1647, samt varit säteri för den senares arfvingar, en del utbyttes 1684 af dåvarande lagmannen i Östergötland Nils Gripenhjelm, sedermera landshöfding i Stora Kopparbergs län. Erik Lindsköld, grefve till Stafsund, friherre till Lindevad, kronprinsens, sedermera konung Carl XII:s gouvernör, köpte småningom alltsammans, bebyggde det väl och gaf det sitt nya namn; godset innehades 1700 af hans enka Elis. Cronström; kom genom gifte med dottern Ulr. Eleonora Lindsköld i landshöfding Isak Funcks ego; tillhörde derpå hans son, kammarherren Erik Funck, död på Adelsnäs 1789, med hvilken adliga ätten Funck på svärdssidan utgick. C. v. Walden var egare 1783; fru majorskan Holst 1813. Vid egendomen fanns vid denna tid en plantage för kammarduksfabriken i Wadstena. Egare år 1861 var Nils Olofssons sterbhus och taxeringsvärdet 18,720 rdr rmt.

**Lindfors.** Jernbruk uti Nyeds socken och härad af Carlstads län, är anlagdt 1640 af borgmästaren i Carlstad, Henr. Kolthoff; hade 1825, med *Böckelshammar,* 2 hamrar för 4 härdar och 1,802 *skℓℓ* 11 *ℓℓ* årligt smide, hvilket tillöktes år 1839 med 620 *skℓℓ*; för närvarande har bruket oinskränkt smidesrätt, och lyder derunder *Hökebro* manufakturverk med 1 knipp- och 2 spikhamrar för 1 stock med 75 *skℓℓ* smide enligt Bergs-kollegii utslag 1844 och taxeradt 1861 till 13,168 rdr rmt. Manufakturverket vid Lindfors, privilegieradt år 1795, nedlades år 1829. Till bruket hörande landtegendom består af $^{1}/_{4}$ mant. sk. *Lindfors,* med 100 tld åker, 18 tld äng, 100 tld betesmark, 10,841 tld skog och utmark, hvaraf 497 tld mossar, 836 tld sjöar; utsädet uppgifves till 31 t:r hafra, $5^{5}/_{8}$ t:r div. säd; taxeringsvärdet år 1861 var 7,650 rdr rmt; underlydande hemman äro $^{1}/_{8}$ fr. *Böckelshöjden,* samt öfver $1^{1}/_{2}$ mant. i andra hemman. *Lindfors* och *Forsnäs* tullmjölqvarnar med 3 par stenar, *Hökebro* tegelbruk, ombygdt år 1849. Jordrymden, som hörer till Hökebro manufakturverk, utgör 20 tld, hvaraf 7 åker. Hela godsets taxeringsvärde 1861 var 367,104 rdr rmt. Tackjernet erhålles från egna hyttor inom Philipstads bergslag. Smidesstämpeln visar S: H inom en krets af tvänne punkter. Bistämplar B G och C G. Brukets produkter afsättas på Göteborg. På hemmanet Lindfors och vid stångjernsbruket, hvars årliga utskylder jemte för manufakturverket uppgifvas till c:a 1,530 rdr rmt, bodde år 1848: 116 personer. Godset tillhörde på 1840-talet C. J. Geijer m. fl. intressenter och disponerades af J. G. Geijer. Intressenterna ega Hedenskogs hytta m. m. i Brattforss socken.

**Lindhof.** Kongsgård om 6 mantal uti Lindbergs socken af Himble härad och Halmstads län, nära Himbleåns mynning i socknens bördigaste trakt, hvars jordmån synes ännu bibehålla någon ökad alstringskraft af stadens forna läge här. Det gamla Warberg eller Nyby, som år 1655 förstördes af svenskarna, låg nemligen här. Ladugården står nu der förra stadens kyrka och kyrkogård varit belägen. Öfvervuxna gator, tegel och kalkgrus äro de enda lemningar af det forna Warberg. Den 5 Maj 1615 befallde kon. Christian IV sin befallningsman på Warberg, Mogens Gyllenstjerna, att på Nyby egor låta uppbygga en ladugård, hvilken skulle brukas under slottet. När denna befallning blef verkstäld är likväl okändt. Första gången Warbergs ladugård nämnes är vid indelningen af Aschebergs regemente 1685, då den var på förslag att blifva öfverstelöjtnantsboställe. Ehuru detta då ej gick i verkställighet, skola likväl Görgen Wilh. Muhl 1696 och G. Liljehöök 1707 under sådan egenskap innehaft Lindhof. Det har sålunda varit boställe intill den tid då generalmajoren och landshöfdingen frih. Axel Faltzburg 1723 af rikets ständer fick ständig arrenderätt derpå för sina konungen och riket i 55 år bevista trogna tjenster. Under kungsgården, som för närvarande arrenderas af öfverstelöjtn. Mormans och kapitenlöjtn. Pålmans arfvingar, lyder Getterön, hvarest ett möte hölls år 1293 mellan danska och norska konungarna för biläg-

gande af alla tvister dem emellan; likväl med ej bättre resultat, än att kriget följande år utbröt. Taxeringsvärdet för kungsladugården var år 1860: 36,000 rdr rmt. På skog är brist.

**Lindholm.** Sex mantal berustadt säteri uti Svedala socken, Wemmenhögs härad och Malmöhus län, har på 1760-talet tillhört en major Wrangel, 1825 generalen baron Christian Thott på Tommarp, men är, enl. kongl. Maj:ts tillåtelse af år 1827, bortsåldt i mindre lotter, hvaraf $4\frac{29}{605}$ mant., tax. med tegelbruk till 108,750 rdr rmt, egdes 1860 af hr P. Kockum på Rosengård; $1\frac{718}{3025}$ mant. med tegelrörsfabrik, och underlydande $\frac{97}{1664}$ mant. Aggarp, tax. till 33,400 rdr, af hr A. W. Antonsson; $\frac{197}{605}$ mant., tax. till 18,000 rdr, af prosten Bruzelius i Tommarp. Till hemmanet hörer mycken, fast mager åker, god äng och betydlig bokskog. — I grannskapet icke långt härifrån, på S:a Lindereds egor, vid Börringesjö, höjer sig en fyrkantig kulle, som, hållande ungefär 200 fot i längd, 150 i bredd och 15 i höjd, omgifves af våta grafvar. Alla sidor visa lemningar efter grofva murar af tegelsten i kalkbruk. De äro ruinerna af det forna *Lindholmens slott*, der drottning Margareta ofta vistades, och konung Albrecht jemte hans son höllos sju år i fängelse, från 1389 till 1396. Traditionen förmäler äfven, att nämnda drottning skall hafva med egen hand utsått ek- och bokollon i den å Lindholmens egor befintliga skog, som hon äfvenledes låtit plantera. Slottet nämnes första gången 1339, såsom bestående af ett stentorn med träförskansningar, plankverk och vattengrafvar samt med Johan Offesson till egare. Denne, som plundrat och härjat i orten, blef af konung Magnus Eriksson instämd till ting på Helsingborgs slott, och måste der förbinda sig bland annat att utjemna sitt fäste, och förpliktade sig och sina arfvingar att aldrig uppbygga detsamma. Likväl befinnes det hafva kommit dels med hotelser dels med penningar (Hvitfeldt, Krön. s. 508, 510 o. f.) i konung Waldemar Atterdags händer, till hvilken, efter hertig Eriks förgiftande 1359, Skåne, Halland och Blekinge afträddes af förutnämnde kon. Magnus, som deraf erhöll namnet Smek eller Förminskaren. Från den tiden kom slottet under kronan. År 1442 fick erkebiskopen Hans Laxman af kon. Christoffer förläningsbref på Lindholms slott med Oxie, Bara, Jerrestads och Ingelstads härader samt Trelleborgs stad under all konungslig rätt och utan någon afgift på sin lifstid. År 1514 erhöll riddaren Axel Brahe förpantningsbref på samma slott, hvilket han, såsom höfvitsman, borde förbättra. År 1526 utfärdades ett kongl. bref, att emedan Beritzholm hade svag befästning och ej kunde försvaras, så skulle det förläggas under Lindholms slott och birk och innehas under förläning af Maurits Jepssen. Emellertid synes dock detta fäste ej långt derefter kommit i förfall; ty Gabriel Sparre fick 1586 tillstånd att nedbryta en gammal mur derå och bortföra stenen för sitt behof. Efter Skånes förening med Sverige förlänades Carl Gustafs naturlige son, grefve Gustaf Carlsson 1695 med denna kungsgård, hvars slott redan länge varit öde. Kon. Carl XI lät för uppförandet af Tyska kyrkan i Malmö vidare å detta slott nedbryta och derifrån bortföra en mur, hvilken var hela 60 fot hög. Af de återstående lemningarna slutar prof. Brunius till, att slottet bestått af en hög fyrkantig byggnad med hörntorn och borggård i midten. Omkring och på murarne växa nu träd och buskar och borggården är förvandlad till en potatestäppa.

**Lindholmen.** Ett mantal säteri uti Lundby socken, Östra Hisings härad och Bohus län, beläget vid Göta elf, har fordom tillhört slägten Anckarhjelm, hvaraf må nämnas majoren af amiralitetet Mårten Christiensson, adlad för sitt tappra förhållande i en sjödrabbning mot Danskarne, samt fick tillstånd att upptaga sin aflidne morfaders namn Anckarhjelm; han omkom i ett annat sjöslag mot Danskarne. Säteriet köptes sedermera af presidenten Johan Rambau och tillföll efter hans död dess måg, kommendören P. v. Utfall, och såldes åter på 1740-talet till fru Schütz; tillhörde 1832 kommerserådet Norströms arfvingar och var 1861 skiftadt i 3 delar, hvaraf $^1/_{32}$, tax. till 5,160 rdr rmt, tillhörde Motala verkstads bolag; de öfriga $^{31}/_{32}$ mant.

tillhörde hrr A. Andreasson och A. Magnusson med hälften hvardera; till säteriet, hvars hela tax.värde var 28,500 rdr rmt, hörer betydligt höbol. På en holme, tillhörig säteriets egor, men skiljd genom en arm af Göta elf från den fordom s. k. Svenska Hisingen, midt emot gamla amiralitetsvarfvet på ett högt berg, har man anmärkt lemningar efter *Lindholms slott*, med murar, vallar och grafvar; det lär fordom varit en fästning emot Danmark och Norge innan gamla Elfsborg blef anlagdt. År 1254 undfägnades här kon. Håkan af Norge hos sin svärfader Birger Jarl. På en hög kulle, eller det s. k. Lindholmsberget på Hisinglandet, anlade löjtn. vid amiralitetet, Adolf R. Rosensvärd, år 1789 på kon. Gustaf III:s befallning, ett väl befästadt batteri om 16 svåra kanoner, för att dermed försvara det dyrbara Göteborgska skeppsvarfvet för en från Hisingsö-sidan väntad och staden hotande fiende. — På Lindholmens egor finnas dessutom flera fabriksanläggningar, som torde inom en ej så aflägsen tid bilda på andra sidan Göta elf, midt emot Göteborg, en ny stad för fabriker. Bland dessa må nämnas: *Ramsbergs* manufakturverk, se den artikeln. — *Lindholmens* mekaniska verkstad, skeppsvarf och jerngjuteri, taxerades 1859 till 320,053 rdr, och sysselsatte 172 arbetare; 1861 års tillverkningsvärde, för såväl mekaniska verkstaden som varfvet och slipen, uppgifves till 270,000 rdr rmt; sedan slipen anlades, eller för ungefär 5 år sedan, har den varit begagnad af 131 fartyg. Egare: Motala verkstads bolag. — *Lindholmens* ångsåg, tax. till 12,000 rdr, tillhör grosshandl. C. Kruse i Göteborg. En fabrik för tillverkning af cokes har under senare åren blifvit anlagd på Lindholmens vass. Cokesugnarne, 24 till antalet, äro uppförda i cirkelformig byggnad, alla uppgående i en gemensam från midten af bygnaden uppstigande skorsten. Afsättningen har så stigit, att då tillverkningen var beräknad till 150,000 *Ctr.* pr år, så har den ej varit tillräcklig för åtgången, hvadan i vår (1863) ytterligare 24 à 48 ugnar komma att uppföras. Af den cokes, som hittills blifvit tillverkad, har största delen blifvit levererad till vestra stambanan, som äfven fortfarande härifrån erhåller sitt behof. Transporteringen vid fabriken af såväl kol som cokes, vatten, m. m. sker på dels rörliga, dels fasta jernvägar.

**Lindholmen** och *Falun*. Ett mant. säteri uti Ströö socken, Kållands härad (det gamla Qvaldingsö) och Skaraborgs län, är beläget vid en vik af Wenern och omgifvet af en grönskande skärgård samt löfrika stränder; det har tillhört slägten Tre Rosor, som år 1561 upphöjdes i grefligt stånd, och af denna slägt först Nils Boson, riddare och riksråd 1419. Bland öfriga egare af denna slägt må nämnas den mot konung Gustaf I uppроriske rikshofmästaren Thure Jönsson, som, missnöjd dermed att några gods, hvilka han innehade efter gamle Sten Stures husfru, Ingeborg Tott, blefvo honom frråndömda och konungen tillerkända, utlofvade att hämnas, skulle det än kosta hans välfärd. I detta syfte höll han ock här på sin gård sammankomster med andra, som voro missnöjda med konungen, och gingo hans stämplingar derpå ut, såsom af historien är kändt, att uppresa folket till att uppsäga konungen tro och lydnad. Måns Bryntesson Liljehöök, som utsågs af dem till att blifva Gustafs efterträdare, utkorades här hemligen till konung. Emellertid fick sammansvärjningen ett snöpligt slut och Thure Jönsson, som väl på sin moders förbön blef till lifvet benådad, fick dock erlägga en dryg lösepenning; äfven de andra herrarne undgingo icke förrädarnes lön, ehuru de vid sammansvärjningens misslyckande sökte, genom att ställa sig helt förtörnade på Thure Jönson samt sköflade och uppbrände denna hans gård, till att dermed vinna nåd och anseende hos konungen. I slutet af 1500-talet tillföll säteriet hertig Carls förtrogna råd, friherre Bengt Oxenstjerna, genom gifte med grefvinnan Sigrid Gustafsdotter (Tre Rosor). Uti 2:dra giftet, med Brita Posse, föddes den under namnet »Resare Bengt» för sina vidsträckta resor beryktade, friherre Bengt Oxenstjerna, hvars namn blifvit af andra resande funnet ristadt i ett kloster vid Julfva och i Bagdad, vid Ispahan samt på ruinerna af Persepolis. En brorson till denne, riksskattmästaren

Gabriel, som blef mäkta rik (i historiska urkunder berömd för ordnandet af generalbokhålleriet i dess rätta skick, men omtalad i folksägnen såsom en bondplågare), anlade här ett ansenligt slott, tillika med 4 flyglar, äfven af sten, hvilket dock afbrann i Maj 1792, och af flyglarna stå endast två qvar. Ännu visas äfven qvarlefvor af det kostbara badhus, han på de gamle Romarnes sätt lät uppföra, och som ej skall haft sin like i hela vår nord. Det bestod af tre rum, med afseende på olika värmegrad; golfvet och bänkarne omkring badet voro inlagda med svart och hvit marmor, väggarne med slipade kiselstenar af olika färger Sägnen förmäler, att bönderna vid byggnaden lidit »den egyptiska träldomen», och hr Gabriel omtalas, såsom Pintorpafrun, med fasa af folket för sin orättfärdighet och säges varit i förbund med hin Onde. Riksrådet, presidenten Bengt Oxenstjerna bortbytte godset mot Rosersberg i Uppland till riksmarskalken grefve Joh. G. Stenbock. Oxenstjerna var en utmärkt diplomat och ansedd såsom på sin tid en af Sveriges lärdaste, klokaste och största män. Han stod i mycken nåd, särdeles hos konung Carl XI, som i ett bref, dateradt den 27 Jan. 1687, säger sig näst Gud hafva att tillskrifva hans upplysta förstånd för den önskliga freden. Sedermera har säteriet tillhört slägterna Lillie, Ekeblad och Piper; år 1861 egdes säteriet, jemte ladugården Falun, äfvensom 1 mant. Stohla och $6^7/_8$ andra underlydande mantal, af grefvinnan Hamilton på Willa. — Af andra märkliga tilldragelser på denna gård, som förut hetat Warholmen, må nämnas, att Sten Sture den Yngres enka, Christina Gyllenstjerna, blef här, om hösten 1527, förmäld med Johan Thuresson Roos. Innan första sätesbyggnaden uppfördes här af Thure Jönsson, bodde han på Falun, hvilket sedermera blef ansedt som ladugård härunder. Gården har god åker och äng, ansenlig skog, präktigt fiske i Wenern. Taxeringsvärdena för säteriet och ladugården voro år 1861 lika och utgjorde $12{,}862^1/_2$ rdr för hvardera. — En större ö, lydande under gården, ligger der i viken, kallad *Spårön*, och mot stranden reser sig deruppå ett brant berg, på hvars spets Bengt Oxenstjerna hade byggt en lustsal, der man genom de höga fönstren hade öfver viken den herrligaste utsigt. Dit upp leder en brant gångstig, som vår vägvisare, om vi besöka denna nejd, kallar för *Carl den Tiondes väg*. Carl Gustaf brukade nemligen, när han kom tillbaka från jagten, ofta rida uppför denna branta stig och intaga en präktig måltid i lustsalen, såsom gäst hos den rike grefven på Lindholms slott.

**Lindholm.** Säteri i Barfva socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, beläget mellan Spång- och Qvarnsjöarna, af $^1/_8$ mant. frälse-säteri med Spångatorp $^1/_2$ mant. rå och rör (tax. 1861 till 13,587 rdr). Sjelfva Lindholm är egentligen en del af Söderby, som varit Carl Knutsson tillhörigt, derpå Wasa-familjen, sedermera kommit under Fogdö i Bergshammar, hvartill ock Spångatorp kom genom byte af fru Christina Sparre d. 27 Nov. 1645. Säterifriheten synes, skrifver Tham, ha blifvit flyttad från 1 mant. Söderby, som varit säteri omkr. 1660. År 1679 afsöndrades egendomen till förmån för fröken C. Sack, gift med lagmannen friherre H. Fleming, och gården kallas 1686 herr H. Flemings gamla frälse; den förblef i slägtens händer, tills den 1763 genom köp och gåfva kom till grefliga familjen Bonde; år 1803 underlades Prostökna säteri. Genom testamente kom egendomen 1816 till enkefru Fleming, född Wrede, och 1838 genom köp till dess måg, brukspatron L. v. Celsing, som ännu är egare.

Egendomen har i sednaste tider blifvit betydligt förbättrad genom nyodlingar. Åbyggnaden af sten, uppförd 1794, är omgifven af trädgård och park samt innehåller en ej obetydlig boksamling. Från 1846 finnes här ett stamholländeri. Antalet af underlydande mantal var 1763 blott $6^1/_2$, men ökades småningom; för närvarande uppgår det till $13^3/_4$ mant.; hela godset taxerades 1861 till 108,569 rdr rmt.

**Lindholm.** Två mantal säteri uti Årkesta socken, Seminghundra härad och Stockholms län, beläget vid insjön af samma namn, utgör med $6^7/_8$ mant. underlydande samt Häsberga såg och qvarn, belägna uti Årkesta, Frösunda

och Wallentuna socknar, en egendom. Bland Lindholmens äldsta kände egare märkas hr Eskil Isacsson (Banér) samt hans dotter Sigrid Eskilsdotter, gift 1:sta gången med Måns Carlson till Eka, 2:dra med Nils Eriksson Gyllenstjerna samt genom sin dotter i första giftet, Cecilia till Eka, mormoder till konung Gustaf I. Fru Sigrid Eskilsdotter var i sitt andra gifte moder till Christina Gyllenstjerna. Konung Gustaf I:s syster, fru Margareta, som var gift 1:o med Joachim Brahe och 2:o med grefven af Hoja, ärfde Lindholmen efter sin mormoder fru Sigrid, i hvars tid härunder lydde 20 gårdar i denna och kringliggande socknar. Egendomen förblef sedan i Braheslägten till år 1708, då den af generalmajoren, grefve Abraham Brahe försåldes till (sedermera) riksrådet, friherre Josias Cederhjelm, uti hvilken slägts ego den alltsedan förblifvit och eges nu af fideikommissarien till Segersjö, Robert Montgomery Cederhjelm. — Lindholmen eger sin största märkvärdighet uti att vara Gustaf I:s födelseort. Gustaf Eriksson, sedan stamfader för konungarne af Wasaätten, son till riksrådet Erik Johansson Wase, föddes på Lindholms slott den 24 Juli 1496. Hvad konung Hans förutsade Gustaf såsom gosse, »än blifver du en man i dina dagar, om du får lefva», gick i fullbordan. Historien torde ej känna någon, som med större rätt burit en krona, och oaktadt en mot konungen mindre välsinnad författare för in- indragningen af kyrkogodsen kallar honom Gostavas eller Gostagus och säger, att det betydde godstagaren, så förmår icke hvarken denna eller andra beskyllningar förjaga ur minnet den kärlek och vördnad, som än i dag svensken har till gamle kung Gösta, såsom till en fader. Många ställen i landet förvara minnet af Gustaf, både af hans bragder och af den tid, då han som en flykting irrade omkring, förföljd af sina och fäderneslandets fiender; till dessa orters namn hänvisas, såsom: *Brännkyrka, Dufvenäs, Isala, Ornäs, Rankhyttan, Mora, Kolsund* m. fl. — Lindholmens gamla byggnad, af konung Gustafs far anlagd och befästad på en hög kulle, blef under Christian II beskjuten af Danskarne. En gammal ruin finnes ännu qvar af Gustafs födelseborg, men sönderfaller allt mer; för menniskors åverkan har den dock i mer än 100 år varit fredad; Gustafs vagga skall ännu 1774 funnits i behåll samt en del af hans barnkammare. Murarne, som qvarstodo 1784, voro af vid pass $2^1/_2$ alns tjocklek och syntes hafva varit dels af tegel och någon gråsten, om hvarannan blandade, dels af gråsten, med tegel tjockt beklädde. Hvarken utan eller innan har funnits rappning, undantagande i yttre hörnen och i fönstren; men kalken eller murbruket lyste ännu ofvannämnda år lika klart mellan fogningarna, liksom det varit nytt. Husets längd var, att sluta efter ögonmått, 25 till 30 alnar, och dess bredd 16 till 20. Tvänne tegelstenar från denna minnesvärda ruin hafva blifvit förvarade af kongl. bibliothekarien Gjörvell, som lemnat dem till vitterhetsakademiens samlingar. Riksrådet Cederhjelm uppbyggde gården längre ned i öster, närmare sjön än den gamla, samt anlade trädgården; en eldsvåda år 1842 förstörde karaktersbyggningen och ena flygeln. Säteriet tax. 1861 till 36,000 rdr och hela godset till 113,360 rdr rmt. Jordmånen är bördig, ymnigt höbol och tillräcklig skog finnes.

**Lindholms skans** på en liten holme i Ljus-Erna fjärden, $^1/_2$ mil från Westervik och Spårö sund, är anlagd år 1719, bestyckades med tolfpundiga kanoner och afhöll då den härjande ryska galérflottan; kanonerna äro nu mer borttagna. Wester ut härifrån märkes *Torkilsborg*, ett uråldrigt fäste.

**Lindhult.** Ett mant. skatte rusthåll, beläget i Habo socken och Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil från Jönköping och $^1/_2$ mil från lastageplats vid Wettern, har hört bland de gods, som efter konung Carl IX:s bref af d. 29 Okt. 1602 ha varit grefve Pehr Brahe donerade till grefskap under Wisingsborg; reducerades med 1681 års ränta, köptes till skatte af häradshöfding G. Moback för 187 daler 22 öre s:mt enl. skattebref af den 29 Okt. 1765. Hemmanet, taxeradt till 12,120 rdr, utgör med tegelbruk samt qvarn och såg en egendom, taxerad 1861 till 20,520 rdr rmt; egare s. å. var herr Carl Svensson. Egendomen

har rymlig manbyggnad samt 4 flygelbyggnader, nybyggda ladugårdshus, tröskverk m. m., försäkrade för 11,730 rdr rmt. Åkerjorden, utgörande 90 à 100 tunnl. stenfri lermylla, är lagd i circulation och på de sednare 5 åren förbättrad med 19,000 lass tjenlig dyjord, hvaraf finnes i närheten riklig tillgång. Skogen, bestående af 203 tunnl., öfverstiger behofvet. Skörden är omkring 350 t:r spannmål, 230 t:r potates och 100 t:r rofvor samt 260 parlass hö. Onera uppgå till omkring 200 rdr rmt.

**Lindhult.** Ett mant. säteri uti Stafsinge socken af Faurås härad och Halmstads län, beläget vester från kyrkan, har sandblandad svartmylla till jordmån; är väl bebygdt med ett tvåvånings stenhus med 2:ne flyglar, har flera vackra trädgårdsanläggningar och på egorna en vacker löfskog. Bland egare nämnas häradsdomaren Jens Jerdtsön 1634 och kontrollör Borg i början af 1700-talet, 1777 egdes det af kapten Fr. M. Lilljehöök och har förblifvit alltsedan inom slägten; egdes 1860 af löjtn. C. J. Lilljehöök, som tillika eger $3^7/_8$ underl. hemman; tax.-värdet är 29,862 rdr rmt. Till godset höra husbehofsväderqvarn och enbladig såg. Enligt Kollegii-beslut d. 20 Juni 1862 skall i ersättning för ett lån å 10,800 rdr rmt, för sänkning af vattendrag, för hemmanet Lindhult årligen afbetalas från och med 1861 till och med 1874: 30 rdr 92 öre, från 1875: 16 rdr 23 öre.

**Lindome.** Annex-socken till Tölö pastorat, är belägen i Fjäre härad af Halmstads län, 1 mil n. n. o. från Kongsbacka, $1^1/_2$ mil s. s. o. från Göteborg, vid 210 fots höjd öfver hafvet; — omfattar en areal af 15,489 tunnl., af hvilka 486 äro insjöar. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,722 och 1860 af 2,652 personer, består af $55^7/_{12}$ mant. skatte, $2^1/_4$ krono, $6^3/_4$ frälse och tax. 1860 till 323,670 rdr rmt. Inbyggarne äro från uråldriga tider utmärkta för sin slöjdflit. Här tillverkas möbler af alla slag och med stor konstfärdighet, så att afsättningen äfven sker utom riket; då karlarne äro sysselsatta uti sina verkstäder, är det ej ovanligt att finna qvinnorna arbetande på öppna fältet med åkerbruket. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, blef tillbyggd 1669; hon är 45 alnar lång, 19 bred samt dels spåntäckt, dels koppartäckt; har ett ansenligt stort torn med 50 alnars höjd. Nära vid kyrkan, på de s. k. *Högarne*, finnas åtskilliga mer och mindre förstörda ättkullar, och *Dverghyttan* är en nu mer flertydig fornlemning på Porssa gårds egor.

Af gårdar och byar märkas: *Annestorp*, $5^1/_2$ mant., ligger på en höjd vid landsvägen, hvilken går midt igenom byn, har starkt sandblandad jordmån samt tullqvarnar och fiske; häraf eges $^7/_{20}$ mant.jemte ett bomullsspinneri, tax. till 91,700 rdr, af hr Qvensel & Comp. — *Sintorp*, 2 mant., belägna på slätten, häraf har $^1/_2$ mantal samma egare med förutnämnda; 1 mant. krono, tax. till 2,250 rdr, innehafves af biskopen. — $^5/_8$ *Annestorp*, $^1/_6$ *Gastorp*, $^3/_8$ *Hassungared*, tax. till 7,400 rdr, egas af O. Lindbeck. — *Knipared*, af 4 mant., har ett tegelbruk, tax. till 8,000 rdr rmt. — 2 mantal *Hellesåcker*, med 2 sågqvarnar, tax. till 3,900 rdr, egas af baron N. Silfverskiöld. — 2 mant. *Rantorp*, häraf $^2/_3$ mant., tax. till 3,000 rdr. — 3 mantal *Skäggared*, belägna vid en bergssträcka, med rådande jordmån af lera; här äro gårdarne $^3/_8$ mant. tax. till 2,100 rdr, $^5/_8$ m:tl tax. till 2,300 rdr. — 1 mant. *Lyckan*, tax. till 3,450 rdr, är komministerbost.; $^1/_4$ mant i *Lindome* by, tax. till 750 rdr, är orgelnistbost. — Adress: Kongsbacka.

**Lindors**, Manufakturverk i Leksands socken i Dalarne, i senare åren uppfördt med 5 spikhammare för 3:ne stockar, hade 1861: 900 centner manufaktursmide och taxerades till 11,160 rdr rmt; egare var grosshandlanden Bergman.

**Lindsbro.** Ett mant. berustadt säteri uti Öster-Wåla socken, Wåla härad och Westerås län, egdes 1861 med tillhörande $4^7/_{24}$ mant. i Wåla och Harbo af brukspatron Totties sterbhus; har god åker, äng och betesmark, tillräcklig skog, godt fiske i sjön Tämnaren, som ligger ett stycke från gården; tax.värdet 1861 var 15,000 rdr; för hela godset 28,800 rdr. Anders Jönsson som lefde 1590 och var af »den förnämliga Lindsbroslägten», hade en dotter, Anna Andersdotter, som blef gift med en skräddaremästare Johan Nilsson i Stockholm, och hade med honom sonen, statskommissarien Gustaf Palm, som är stamfader för adliga slägten Palmfelt. Olof Holm, ryttare för Närlinge i Uppland, hade en son Johan, som äfvenledes var skräddare, men var tillika kunnig i främmande språk och seder, hvarigenom han vann

drottning Christinas synnerliga gunst, upphöjdes i adligt stånd med namnet Leijoncrona och 1653 till hofintendent. Han samlade i drottningens tjenst en betydlig förmögenhet, som steg vid hans död 1687, endast i bonderäntor, till 5000 daler silfvermynt, förutom Söderfors' ankarbruk. Lindsbro köptes af honom 1652 från kronan till frälse, men reducerades 1683, egdes omkring 1750 och 1825 af slägten Tigerhjelm; huruvida gården egdes förut af denna slägt är okändt; men förutnämnda Leijoncronas dotter Maria Regina var gift med sekreteraren Bengt Gustaf Carlström, adlad Tigerhjelm, död 1679. Adel. ätten Stjernadler härstammar från Lintze Ericsson på 1380-talet, som jemte afkomlingar i 6:te led skrefvo sig till Bro eller Lindsbro.

**Lindshytta.** Ett halft skatte hemman uti Skinnskattebergs socken af Westerås län, beläget $1^1/_4$ mil s. v. från kyrkan, eges af Riddarhytte Bruksegare. Här har varit i förra århundradet ett manufakturverk med 2 knipphamrar.

**Lindstad.** Ett mant. skatte, ett halft frälse uti Wernamo socken af Östbo härad och Jönköpings län, hvaraf $^5/_6$ mant., tax. till 1,191 rdr, eges af två bönder, $^2/_3$ mant., tax. till 804 rdr, eges af herrar Grönvall & Comp. Skattehemmanets ordinarie ränta är 8 rdr 36 sk., frälsehemmanets 23 sk. Frälsehemmanet har tillhört O. Törnflycht, som var en rik köpman i Stockholm — redare i 73 skepp — blef som borgmästare derstädes adlad 1698, dog som tituleradt kommerse-råd 1713. Hans andra son Mich. var öfverståthållare i Stockholm. På skattehemmanet, med 270 tunnl. 9 kappl. areals rymd, hvaraf 17 tunnl. 24 kappl. åker, 33 tunnl. 8 kappl. äng, resten skog och utmark, bodde 1852 40 personer på 9 hushåll. Utsädet uppgifves till 36 t:r säd och 10 t:r potates, skörden till c:a 142 t:r säd och 60 t:r potates. Årliga utskylder och onera beräknas till c:a 296 rdr rmt. Norr om skattehemmanet och på dess egor hade baron C. Lilljecreutz 1803 anlagt Lindstadfors bruk, $^1/_2$ mil från Hörle bruk; det hade en stångjernshammare, 2 härdar år 1838, då bruksrörelsen der nedlades och flyttades till Carlsfors. I ån på en liten ö växer ymnigt Osmunda regalis. Vid hemmanet anmärkes en hällkista, liksom ättehögar.

**Lindved,** *Norra* och *Södra.* Tvänne gårdar i Malmöhus län, Wemmenhögs härad och Svedahla socken, hvaraf den förstnämda, af $^{15}/_{88}$ mant., utgör med $\frac{1182}{3025}$ mant. en egendom, tax. 1860 till 28,500 rdr rmt, som eges af grefve Beckfriis på Börringe. Den sistnämde af $^9/_{44}$ mant., tax. till 18,000 rdr, eges af baron C. von Düben i Christianstad; efter Bruzelius ha derjemte 2 mantal frälse i Kjerrstorps by af Oxie härad såsom fideikommiss år 1840 tillhört assessor W. Flink. Gården har mycket stor bokskog, torf och höhöstnad, men mager åker, fast för öfrigt vidlyftiga egor. Dessa gårdar synas efter anteckning i jordeboken hafva blifvit utbrutna af hemmanet Lindved, $^3/_8$ mant. skatte på 1760-talet, då tillhörigt (efter Gillberg) hejdridare Dalmans enka, och som sedermera blifvit skatte-frälse under exc. r. r. grefve Beckfriis, enl. kammar-kollegii resolut. den 15 Sept. 1786, med en fastställd ränta af 5 rdr 30 sk. specie. Om de på Södra Lindveds egor befintliga lemningar af Lindholms slott, se artikeln Lindholm.

**Lindåsen,** Stora och Lilla. Egendom, belägen i Tunhems socken af Wäne härad och Elfsborgs län, nära sjön Wenern, vid foten af Halleberg, $^5/_8$ mil från Wenersborg, $3^5/_8$ mil från Uddevalla, 8 mil från Göteborg, bestående af $^3/_4$ mant. Lindåsen, jemte $^1/_8$ mant. i andra hemman, har smakfull och beqväm åbyggnad på höga stenmurar, med 2:ne flygelbyggnader. Här äro stora och goda frukt- och köksträdgårdar, en särdeles god brunn, löf- och barrskog. Jordmånen består af lera, svart- och något sandmylla. Egare 1861 löjtn. C. F. d'Orchimont; tax.värdet 21,700 rdr rmt. Stora Lindåsen köptes till skatte för 80 daler s:mt enl. bref af d. 8 April 1703, efter att hafva varit, sedan år 1695, jemte Lilla Lindåsen indraget till kronan från grefve Lennart Torstenssons arfvingar. Båda hemmanen voro förut af $^1/_2$ mant. hvartdera, men skattlades till nuvarande hemmantal 1698. Enligt kammar-kollegii beslut af d. 28 Mars 1838 kommer af hemmanet Lilla Lind-

åsens ränta att årligen anordnas till Hede äng, för uppdämning af Trollhätte slussverk, 2 *Lℓ* smör.

**Lindärfva.** Annex-socken till Säfvareds pastorat, är belägen uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, 1 mil s. s. o. från Lidköping, $^3/_4$ mil från Wenern, och omfattar 3,123 tunnl. fast land. Marken är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen är lera. Socknen, som år 1810 beboddes af 210, år 1855 af 332 och 1860 af 307 personer, består af $2^3/_4$ mant. skatte, $1^1/_4$ krono, $2^1/_2$ frälse, taxerades 1861 till 63,817 rdr; ordinarie räntan är 44 rdr 4 sk. 7 rst. kronovärde. Kyrkan, af obekant ålder, är af sten och belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan. Tornet ombygdt 1827.

Gårdar och byar: säteriet *Hålltorp*, se den artikeln. — Söne Persg. eller *Lindärfva*, 1 m:l frälse-säteri, tax. till 6,345 rdr, tillhörde 1860 C. Skärman i Undenäs, —$^3/_4$ mant. *Lindärfva* stomme, tax. till $2,812^1/_2$ rdr, är komminister-boställe. — Minsta brukningsdelen är $^3/_{32}$ m:l, tax. till $697^1/_2$ rdr. — Adress Lidköping.

**Lindö.** En holme i Wenern, hör till Skalunda socken, är beväxt med löfskog af allahanda slag och utgör sommartiden en vacker lustplats. Här synas lemningar efter ett slott. Hjortar och rådjur funnos härstädes ännu 1833. Folke och Carl Algotssöner hade från Lindö bortröfvat Svantepolk Knutssons dotter, som var förlofvad med danska drotsen David Torstensson. Hvarken broderns, biskop Brynolf i Skara, anseende och värdighet, eller faderns lagmansembete i Westergötland kunde befria Carl Algotsson ifrån döden, hvilken han, enligt konung Magnus Ladulås dom, måste undergå här på Lindön. Konung Erik Läspes drottning, Katarina Sunesdotter Folkunge, gaf 1250, efter sin gemåls död, Lindö till Gudhems kloster.

**Lindö.** Två mant. frälse säteri med *Walla* uti Kärrbo socken, Siende härad af Westerås län, beläget 2 mil från Westerås, nära en vik af Granfjärden, omgifvet af en vacker tall-, gran och löfskog, är en af de vackrare egendomarne i trakten. Lindö synes fordom hafva varit kringflutet och från urminnes tider varit ett gammalt herresäte. Lagmannen och riddaren Greger Mattsson (Lillje) fick Lindö genom arfskifte och häfdabyte 1483. Lindö innehades mellan 1550 och 1557 af Knut Haraldsson Soop, derpå af konung Gustaf I, som erhöll det med sin andra gemål, och år 1559 nämnes detta säteri under Kongl. Maj:ts arf och eget utan ränta. Sedermera egdes det åter af slägten Soop. Walla utbyttes år 1616 från hertig Johan till Östergötland emot vederlag i Östergötland af riksrådet Claes Bjelkes arfvingar och lades under Lindö. Bjelke lefde väl ännu, men vistades alltsedan 1600 utomlands. Erik Fleming, död 1679, fick godset genom gifte med Maria Eleonora Soop, Hans sonhustru Christina Lewenhaupt, död 1716, förpantade egendomen till general-löjtnant grefve Julius de la Gardie, som deraf ännu 1725 var egare. Den såldes 1738 af fröken Anna Sophia Banér till lagman C. König, som åter 1740 öfverlemnade egendomen till hofjunkaren Silfverstråle. Efter dennes sons död 1816 tillföll Lindö hans måg, öfverste-löjtn. Ingelotz (dog här 1830), och egdes 1849 af brukspatron Thore Petré, 1861 af herr August Pagels. — *Lindö* säteri utgör med underlydande $3^1/_2$ mant. frälse, $^3/_4$ mant. krono-skatte, ett gods, tax. 1861 till 52,500 rdr rmt (hvaraf 27,050 rdr för Lindö). Arealen är 1,349 tunnl., hvaraf 375 åker, 800 tunnl. skog; utsädet är c:a 125 t:r, höafkastningen c:a 400 parlass; 2:ne bondhemman och 8 torp lyda under egendomen, hvartill hörer en gröpesqvarn i förening med tröskverk, som drages af 5 par oxar. Årliga onera äro c:a 1,056 rdr rmt. Manbyggnaden, uppförd i slutet af förra århundradet, innehåller 12 rum, dessutom finnas 2:ne flyglar m. m.

**Lindö,** f. d. Öija. Tre mant. frälse-säteri, beläget uti Runtuna socken, Rönö härad och Nyköpings län, $1^1/_2$ mil från Nyköping i en särdeles vacker trakt mellan Kappsta sjön och Eknarn, utgör med $3^1/_4$ mant. i Runtuna by, tax. 1861 till 15,000 rdr (säteriet tax. till 44,400 rdr), samt 1 mant. Prestbohl i Lid socken, ett gods. Säteriet har prydlig åbyggnad och flyglar af sten med plåttak, stor trädgård med orangeri och drifhus. Jordmånen är stark lerjord. Lindö, som 1622 hette Öija, egdes före 1654 af landshöfding H. Stake, en af Sveriges

tappraste och skickligaste fältherrar på sin tid. Under Gustaf Adolfs fälttåg i Tyskland förvärfvade han sig konungens synnerliga ynnest vid ett vådligt tillfälle. Konungen hade nämligen, år 1631, på en rekognoscering oförmodadt träffat på några kejserliga regementen. Sedan de flesta stupat, och konungen sjelf kom i fara att ej mer kunna återvända, visade sig ytterligare ett fiendtligt regemente. Emot detta skickades Staken med blott ett kompani ryttare, jemte ordre: »Att ingalunda studsa, vända eller komma tillbaka.» Stake lydde, fäktade manligen, ehuru han härunder blef sårad, och öppnade dermed för konungen en säker reträtt. Efter den dagen följde han oafbrutet Gustaf Adolf till hans död. Se om honom vidare art. Hönsesäter. Sedermera egdes Öija af slägterna Kruse, Dureel och Silfverstjerna; köptes 1682 af öfversten, friherre Mårten Lindhjelm (hette inan han blef adlad Grelsson Lindeberg), då gården blef säteri och kallades Lindö. Nämnde öfverste, sist landshöfding i Jönköping, var en tapper krigare; bivistade, bland annat, slagen vid Halmstad, Lund och Landskrona, efterlemnade vid sin död (barnlös) 1720 en betydlig förmögenhet, fastän han ingenting ärft. Lindö kom från enkan till slägten von Berchner och genom gifte till P. S. Strahlenberg, likaledes till landshöfdingen friherre C. M. Fleetwood, hvars slägt innehade godset till 1780-talet, då det köptes af grefve C. G. Piper, 1817 af frih. J. A. Kantzow, 1850 af U. Helleday, år 1856 af nuvarande egaren, herr A. J. Broms.

**Lindö.** Två mantal frälse-säteri uti S:t Johannes socken, Lösings härad och Linköpings län, med vackert läge midt emot Bråviken, $^1/_4$ mil från Norrköping, förekommer 1545 som frälse, och befinnas Arvid Eriksson Stålarm, Knut Eskilsson Banér, omkring 1500, ståthållaren på Revals slott Erik Gabrielson, död 1594, kanslirådet Carl och landshöfding Erik Oxenstjerna (död 1662) hafva skrifvit sig till Lindö; den sistn. hade år 1636 derunder 10 hemman; år 1687 var ryttm. Erik Oxenstjerna egare till Lindö, som då säges vara bygdt på 2 mantal, hafva 14 t:r utsäde, äng till 160 lass, litet granskog till trinne och vedbrand, riklig ekskog och fiske i Bråviken, samt hade flera underl. frälsehemman. Före 1725 skall säteriet hafva kommit genom köp från en Lilljehöök uti öfverste Sperlings enkefru Karin Horns ego. Presidenten i Åbo hofrätt Axel Gabriel Leijonhufvud har äfven varit egare af Lindö och dog här 1789. Han bivistade 1741 och 1742 fälttåget i Finland; har af trycket utgifvit: »Tankeval i anledning af Sön- och Högtidsdags-evangelierna.» Lindö jemte Hendelö och Westerbyholm, alla belägna i samma socken, egdes i slutet på 1700-talet af den utmärkt driftige och allmänt aktade grosshandlanden i Norrköping Christian Eberstein (hvars fader var från Pommern), som donerade för inrättande af en Söndagsskola för Norrköpings stads lärgossars och sjöfolks undervisning nämnda trenne egendomar jemte tillhörande hemman, tvenne egendomar i Norrköpings stad samt fordringar i Pommern och Danmark, alltsammans uppgående enligt bouppteckning till ett värde af b:co rdr 96,109, hvarjemte så mycket från hans sterbhus skulle utgå i kontant, som erfordrades till inköp af tomtplats och skolhusets uppbyggande af sten; Eberstein dog 1816. Egare 1825 var hustruns systerson J. G. Norstedt, 1861 konsul Thor Noræus i Norrköping. — *Lindö* utgör jemte $^1/_2$ mant. frälse Rosendahl, $^1/_2$ mant. Skår, ett gods, tax. till 22,500 rdr (hvaraf 19,000 rdr för säteriet). Arealen är 684 tunnl., hvaraf 530 åker och äng, 146 tunnl. skog och betesmark. Jorden består till det mesta af god lermylla på mergelbotten samt brukas i s. k. treskiften; årliga utsädet, som på 1600-talet uppgafs till 14 t:r, på 1700-talet till 30 t:r, uppgifves nu till 170 t:r säd, höskörden till 4 à 500 lass. Onera äro, utom en årlig skatt af $66^2/_3$ t:r råg, $33^1/_3$ t:r korn, ganska ringa. Manbyggnaden af trä, två våningars höjd, har 13 rum; 2 flygelbyggnader inneh. bland annat, 2:ne nybyggda tröskverk.

**Lindö.** Egendom uti Wallentuna socken och härad af Stockholms län, utgöres af 3 mant. frälse, $^3/_4$ rusthåll, $1^5/_8$ krono-skatte augment Lindö samt andra $4^1/_4$ m:tl och 13 underlydande torp, jemte qvarn; allts. tax. 1862 till 240,000 rdr rmt (1861 till 109,760 rdr rmt). Godset innehades, enligt Tham, dels före, dels vid reduktionen af slägterna Palmcrona, Cruus, Soop m. fl.; kanslirådet Baltzar

Philipp von Kemna var egare af Lindö och dog här 1759; med hans enka Hedvig Ulrica Drufva kom godset i öfverstelöjtn. Jacob Johan Anckarströms ego, som äfvenledes dog här, den 6 April 1777. Han var en skicklig landthushållare och utgaf från trycket åtskilliga skrifter. Han var fader till Gustaf III:s mördare, kapten A. — Lindö inköptes år 1857 från kapiten Ahlgren utaf närvarande egaren, grefve H. Wachtmeister. Arealen är 2,000 tunnl., hvaraf omkring 1,000 inegor. Årliga utsädet vid hufvudgården, hvarunder brukas omkring 600 tunnl. i vexelbruk, uppgifves vara 190 t:r säd samt 50 t:r potates (år 1815 uppgifves utsädet till 60 t:r). Jordmånen är af utmärkt beskaffenhet i stark lera på den gamla åkerjorden och mylla på lerbotten å de nyodlingar, hvilka de sista åren sedan 1858 blifvit med ej ringa kostnad verkställda. Af närvarande egaren har äfvenledes en kanal, 10 alnar bred och c:a 3 alnar djup, blifvit upptagen på en sträcka af mer än $^1/_2$ mil. Vid gården födas 90 à 100 kor. Alla onera utgöra omkring 800 rdr rmt.

**Linfläck**. Gård uti Delsbo socken, Norra Helsingland och Gefleborgs län, om $^7/_{16}$ mant. skatte, tax. 1860 till 1,510 rdr, hade s. å. två åboer. Denna gård var en af de tre (den ena, den på Ödmorden anlagda fjällstugan, den andra Elfsstad i Jättendal), som voro till finnandes i detta landskap, hvilka kunde till kronan indragas vid Gustaf d. I:s reduktion af kyrkogods. Anledningen till att så få sådana gårdar funnos i Helsingland så väl som i rikets nordligare landskap i jemförelse med i Mellersta och Södra Sverige, der bönderna alltmer trädde tillbaka, i den mån öfvermakten kom i de stora slägternas hand, får man väl söka i dessa landskaps hårda klimat och eljest ofruktbara natur, som ej erbjöd någon lockelse till att tillvälla sig större jordpossessioner och således ej heller gaf anledning att ditupp rikta hierarkiens blickar för jordvinning; utan har der odalmannaståndets oberoende och sjelfständighet, allt i dess urtida gedigna skick, bibehållit sig.

**Lingaröd** Ett skatte-hemman af 1 mant. 6 öresland i Tuna socken och Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, med 8 åboer och taxeradt 1861 till 7,460 rdr rmt. På 1500-talet bodde här (skrefs då Lingared) en bonde, Östen Nilsson, som blef fader till en kyrkoherde, Petrus Ostani, farfader till en professor, Johannes Blanchovius, och farfaders far till en ståthållare, Johan Johansson' adlad Blanck, ståthållare i Wisby 1656. Ätten anses vara för längesedan ugången.

**Lingonbacka**. Pappersbruk uti Järlåsa socken, Hagunda härad och Uppsala län, hvars tillverkningsvärde på senare åren uppgått till 10,000 rdr rmt; tillverkningen består hufvudsakligen af för hand gjordt tryck-, kardus-, pås-, tak-, förhydnings- och makulatur-papper, som till det mesta afsättes på Uppsala. Lingonbacka är beläget på en allmänning och har ingen egen skog. Här finnas flera byggnader, dels såsom bostäder för arbetarne, dels såsom verkstäder och arbetsrum. (Se vidare artikeln Järlåsa.)

**Linkafallet,** hvarigenom Lina-elfven störtar sig lodrätt 59 fot högt i Angesån, $7^7/_8$ mil nedanföre Gellivare, skall vara ett af Sveriges vackrare vattenfall. Det är ofarbart; men landtransporten förbi fallet är helt kort; både ofvan och nedan flyter elfven stilla.

**Linköping**. Uppstad och säte för länets landshöfding, är belägen under $58^0$ 25′ lat. och $33^0$ 17′ long., inom Hanekinds härad, $21^1/_2$ mil från Stockholm, $3^3/_4$ från Norrköping, $^1/_2$ mil från Stångåns utlopp i Roxen, omgifven af bördiga fält och skogbevuxna höjder. Denna stad är så väl för sin ålder som betydenhet en af de märkligare i Sverige. Liongaköping (Lynkaupung) förekommer i Östergötlands landskapslag såsom tingsplats och marknadsplats, alltså har här varit en ryktbar ort, der allhäradsting i urminnes tid blifvit hållna; om den icke strax efter Odens tid vid Kristi födelse blifvit ett drotta-säte, en rättegångs- och handelsort och följaktligen en köping, så kan man dock med säkerhet räkna dess ålder från kristendomens uppkomst här i landet, åtminstone från den tid, då biskoparne började här hafva sitt säte och tillhåll. De första biskoparne skola varit Herbertus mellan 1082 och 1092, Gislo från 1118 till 1158. Om staden erhållit sina första privilegier af konung Magnus Ladulås, såsom några mena, eller

af någon den tidens mäktiga biskop, kan ej med visshet afgöras. I Sveriges häfder intager imellertid Linköping ett utmärkt rum i anseende till flera vigtiga händelser, som der inträffat. Det första kyrkomötet hölls här 1152 med anledning af Göternas och Svearnes skiljaktighet i fråga om erkebiskopens säte. På Linköpings möte 1153, under kon. Sverkers regering, genomdrefs af kardinal Nicolaus Albanensis, som sedermera blef påfve i Rom under namn af Adrianus IV, att af Sverige skulle en ny skatt utgå till påfliga stolen i Rom under namn af S:t Peders penning, äfvensom att förbud utfärdades för allmogen att bära vapen. Der afslutades ock, att kyrkornas och presternas gods skulle blifva fria från all skatt och tunga, under namn af andeligt frälse, och att all domsrätt öfver presterna och deras underhafvande skulle dragas under domkapitlet och påfven. Att staden började blifva af vigt, kan äfven skönjas deraf, att Birger Jarls son Waldemar blef 1251 krönt till konung i stadens domkyrka af biskop Lars. År 1464 plundrades staden af Danskarne, derför att Linköpings biskop, Kettil Wase, försvarat erkebiskopen Jöns Bengtsson Oxenstjerna mot Kristian af Oldenburg, ja, med väpnad hand ställt sig i spetsen för uppresningen emot honom. 1480 skall den orolige marsken Erik Carlsson Wase vid Linköping blifvit slagen af Sten Sture, och 1520 hafva oroligheter förelupit här, förorsakade af Hemming Gadd, hvilken sökte förmå stadens invånare att hylla Kristian II. Vid underrättelsen härom sammanrotade sig Östgötarne och kringrände biskopsgården, så att den åttioårige gubben med möda undkom, men endast för att samma år i Finland falla för Kristians bödelsyxa, för hvilken konungs skull han uppoffrat allt, ända till heder och samvete. Från Linköping var det Gustaf, efter sitt första möte med biskop Brask, utfärdade kallelsen till riksdagen i Wadstena, der man ville påsätta honom kronan, men der han endast blygsamt emottog riksföreståndareskapet. Här höll han äfven sedan såsom mäktig konung flera riksdagar, såsom år 1542 för att med ett kraftigt steg mota de inre oroligheter, hvilka under namn af Dackefejden i synnerhet hemsökte dessa nejder, och år 1544, då han synnerligast arbetade på krigsmaktens ökande och förbättrande. År 1567 uppbrändes staden, då danska hären under Ranzaus anförande härjade Östergötland; om det skedde af borgrarne sjelfva för att förhindra fienden taga der vinterqvarter eller af Danskarne, är ovisst. År 1598 föreföll i stadens närhet slaget vid Stångebro (se den artikeln), och två år derefter blef staden skådeplats för det blodiga uppträdet, der 5 af Sveriges högst uppsatte och lärdaste män, rådsherrarne Erik Sparre, Gustaf och Sten Banér, Thure Bjelke och Bengt Falk, fingo med lifvet umgälla, att de sågo mer på sin makt än på fäderneslandets väl; genom denna blodsdom befäste hertigen kronan på sitt hufvud. Den plats på Jerntorget eller stadens Vestra torg, der rådsherrarnes hufvuden föllo, skall ännu vara utmärkt med en krets af röda stenar. Vid samma tid bekräftades vid riksdagen härstädes (som var den sista här) Sigismunds afsättande, och kronan erbjöds åt hertig Carl, som antog den med vilkor, om icke Uladislaus hitkomme inom fem månader. Carl dröjde dock till 1604, innan han antog konungatitel. »Jag vill», sade han, »att det skall ses, det jag icke fikat efter Sigismunds krona».

Att biskopsstaden snart genom sina herrskare tilltagit allt mer i makt, omfång och anseende, finna vi äfven deraf, att staden hade under katholska tiden, utom sina 3 kyrkor, icke mindre än 5 kapell: *Alla Själars-*, *Besökelse-*, *Wårfru-*, *Helga Kors-* och *S:t Örjans*, samt 2:ne Gillen, *S:t Olofs* och *S:t Andræ*. Dessutom voro här 2:ne kloster, *Gråbrödraklostret*, anlagdt 1278, och *Bernhardiner-* eller *Cistercienser*-klostret, af hvilka det förra skadades af eld 1406 och 1422, afbrann 1546, och det senare förstördes före 1500-talet. Vid medeltidens slut fick staden ett mynthus och stort biskopsslott, hvarom vidare längre fram. Då staden varit utsatt för flera svåra eldsvådor samt pesten, som både 1291 och 1350 förhärjade densamma, kan man förklara för sig, att, oaktadt all den glans domkyrkan och biskopssätet deröfver spredo, den dock nämnes 1481 i betydenhet efter både Söderköping och Wadstena. År 1546 öfvergick staden ytterligare en förfärlig eldsvåda, hvarifrån den knappt hunnit repa sig, förrän den

förut omnämnda förstörelsen 1567 öfvergick staden. Af Johan III fick staden 1571 privilegier, hvarigenom, bland annat, tillförsäkrades densamma 12 års skattefrihet; den synes dock ganska långsamt hafva repat sig. Härtill hafva troligen mycket bidragit de elakartade sjukdomar, af hvilka staden under början af sjuttonde seklet icke mindre än 3 gånger hemsöktes, och hvaraf t. ex. 1602 halfva befolkningen bortrycktes. Hertig Johan af Östergötland bekräftade väl 1609 de omnämnda privilegierna samt rättighet för invånarne till sjöfart från Norrköping och Söderköping, men betog dem handel med utlänningen, som konung Johan medgifvit, af det egna skäl, att det i Sveriges lag uttryckligen var förbjudet, att gäst handlade med gäst. Konung Gustaf II Adolf bekräftade stadens privilegier år 1620, och år 1630 fick den af honom tillökning på sitt område, derigenom att flera gärden tillerkändes densamma. Vid denna tid erlade ännu staden mindre i skatte-bidrag än grannstäderna Norrköping och Söderköping, men dock mer än Wadstena och Skeninge. En handling af år 1682 är undertecknad af 7 till 8 rådmän, 47 handtverkare i mer än 20 yrken och 56 andra borgare; den innehade då 27:de rummet bland rikets städer, 70 år senare 29:de rummet; men uti innevarande sekel har den uppgått till 21, hvilken nummer den nu inom tredje klassen innehar.

Drottning Kristina lät väl anbefalla en ny gaturefning, som försiggick åren 1642 och 1644; men uppmätningen endast af Storgatan blef, i anseende till många lokalhinder, ej fullbordad förrän 1655. I följd häraf förändrades äfven broarnas läge. Så väl gamla eller Stora Stångebro som den mindre bron af samma namn borttogs nu, och den nuvarande bron började 1646 att anläggas. Åren 1779 och 1780 uppfördes nya bron af sten med 3 hvalfbågar. Den har 86 alnars längd och 12 alnars bredd. Huru vida gaturefningen fullständigt hunnit försiggå till slutet af 17:de seklet är tvifvelaktigt, då branden 1700 gjorde slag i saken. Denna förfärliga tilldragelse uppkom natten mellan den 29 och 30 Januari genom mordbrand. En dräng i tjenst hos en tullnär, hvars hus låg vid Stortorget, kastade af hämnd mot sin husbonde ett brinnande ljus på höskullen, som hade till följd, att hela staden afbrann, med undantag af S:t Korss- och Tanneforssqvarteren. En ny plan för staden stadfästades samma år af Carl XII, med det förbehåll att, i anseende till de lemnade frihetsåren, skulle intet enda hus förskonas från rifning. Från denna period har staden småningom både till form, utseende och folkmängd förkofrat sig; de krokiga gator, som ännu återstå, äro belägna i de delar af staden, hvilka undgingo eldens härjningar. Utom de förutnämnda förödelser pesten anställt i staden, hemsöktes den 1834 af koleran. Den sista olycka af någon betydenhet, som öfvergick staden, var då 1854, natten mellan den 25 och 26 April, genom mordbrand ett större magasin och 11 logar nedbrunno.

Linköping håller i längd 1,800, i bredd 700 alnar. Stadens areal utgör omkring 100 tunnland eller 1,386,600 qvadratalnar, hvarinom finnas 318 tomter, med 284 gårdar och verk, taxerade 1861 till 2,409,675 rdr rmt och fördelade på 4 qvarter, *S:t Per* i nordvest, *S:t Lars* i nordost, *S:t Korss* i sydvest, *Tanneforss* i söder och sydost; staden eger 1,281 tunnl. jord, satta i mtl till $18^1/_4$ hemman, taxerade till 200,850 rdr rmt. Nya hus uppföras årligen, och de gamla påbyggas, utan att det tilltagande behofvet af ett ökadt antal bostäder kunnat tillfredsställas. De flesta publika hus och åtskilliga privata äro af sten, de öfriga af trä, många 2 våningar höga, några 3, en del rätt ansenliga. Bland byggnader i Linköping märkas: *Domkyrkan.* Bland kyrkor inom fäderneslandet intager denna ett rum af första ordningen. Enligt professor Brunii yttrande innehåller denna kyrka i sig en hel konsthistoria för Norden. Den, som med sinne för en högre konst inträder genom tornets nischartade portal, måste vid genomskådande af den utomordentliga kyrkan känna sig försatt i sann beundran öfver medeltidens heliga byggnadssätt. Man tänke sig ett inandöme med 329 fots längd, 97 bredd och 60 höjd, hvilket af 20 pelare fördelas i mellan- och sidochor samt betäckes med sköna takhvalf och upplyses af 30 stora fönsteröppningar. De byggnader äro få,

som kunna i ornamenters mångfald täfla med Linköpings domkyrka, åtminstone finnes ingen sådan i Norden, skrifver nämnde författare, sedan domkyrkan i Trondhjem blifvit till största delen förstörd. Der råda in- och utvändigt så skiljaktiga ornamenter, att man kunde deraf samla en temligen fullständig ornamentik för medeltiden. Domkyrkans vattentak antändes 1416 genom ett åskslag och lades helt och hållet i aska. En eldsvåda skall äfven 1422 och en sådan 1490 härjat detta tempel, som genom en dylik olycka 1546 förlorade både koppartak och inredning. I följd af Westerås recess 1527 afhände Gustaf I kyrkan nästan allt hennes silfver, 500 mark samt 578 hela hemman. Ett pergamentsbref i riksarchivet, dat. den 11 Dec. 1376, upplyser huru en stor del af dessa hemman, belägna i Westergötland och Småland, lemnades till biskop Nils af riddaren Mats Gustafsson, som vid sjelfva högaltaret i domkyrkan mördat biskop Gotschalk, såsom säkerhet derför, att han eller hans arfvingar skulle stifta en prebenda i domkyrkan för den ihjälslagne biskopens själ. Efter förstörelsen 1567 låg det sköna templet länge i ödesmål, tills Johan III år 1580 strängeligen anbefallde kyrkans iståndsättande och lät täcka den med brädtak i stället för halm, men ännu 1598 begagnades den af Sigismunds polska rytteri till stall. Gustaf II Adolf lät åter täcka taket med koppar. Tiden för domkyrkans uppförande anser professor Brunius böra räknas från 1140-talet, då Gisle var biskop; byggnaden fotsattes imellertid under biskop Carl Jönsson Bååt, som dog 1338 och har beredt sig ett ärofullt minne genom sin patriotism i kampen mot Ryssland och sitt nit för stifts-ungdomens undervisning. Först under biskop Tidemanni tid (han dog 1500) skall byggnaden blifvit fulländad. Åren 1760, 1794—1804 samt slutligen 1812 undergick domkyrkan en fullständig reparation och nu senast 1849, hvarigenom hon råkade i skuld till staten för upptagna lån af 67,500 rdr rmt. I stället för det dyrbara altarskåp af Hemskerk, som Johan III år 1581 inköpte för 1,200 t:r hvete och förärade kyrkan, ser man nu Kristus, då han instiftade nattvarden, modellerad af Byström. Några monumenter, såsom öfver hertig Johan af Östergötland, Ulfsparreska grafvården och Bjelkeska sarkofagen samt den öfver biskop Terserus, äfvensom grafstenen öfver biskop Pontinus förtjena uppmärksamhet; hemförandet af Terseri sarkofag från Italien och dess uppsättning skall hafva medtagit hela arfvet efter Terserus. Tornet, uppfördt mellan 1747 och 1758, är i fransysk stil; murarne hafva en höjd af 150 fot och äro 5 till 7 fot tjocka. Uti dess öfra rum, som äro tämligen stora och ansenligen höga, finnes en boksamling och en mängd permbref och handskrifter, hvilkas antal skall uppgå till 30,000 volumer. Ett myntkabinett, en porträttsamling samt kuriosa och antiqviteter äro härmed förenade. Bland arbeten af den ryktbare Stenbock finnes der en helt liten träbägare, hvilken innehåller 99 andra sådana; alla så tunna, som de vore af papper. Af sin forna rikedom eger kyrkan nu endast 197 t:r kronotionde samt några öfriga mindre intrader af 2:ne qvarnar inom S:t Lars socken. Sedan 1814 har nya kyrkogården varit begagnad; den utvidgades 1830, och tillökningen invigdes 1833, då biskop Wallenberg var den förste, som begrofs derstädes. Domprosteriet är ett regalt pastorat af 1:sta klassen samt har till præbende *S:t Lars* landsförsamling, hvars kyrka ligger inom staden; denna var i sin gamla skepnad af hög ålder, blef om byggd vid midten af 1100-talet och invigd 1160, sedermera flera gånger skadad af eld, slutligen ombyggd 1798—1802 och fick namn af *Fredrika Dorothea Wilhelmina;* den är 152 fot lång, 43 fot bred och 24 fot hög till taklisten, har predikstol midt öfver altarbordet, taflor af Hörberg. *Hospitalskyrkan.* — *Biskopshuset* uppfördt 1734. — *Rådhuset,* beläget vid Stora torget sedan 1803. *Gymnasium* vid Jerntorgets vestra sida. Detta stiftades 1627 af Gustaf II Adolf. Antalet af studerande ynglingar var på 1820-talet 120 till 150, men har de senare åren nedgått till 70 à 80. Här finnas 6 lektorer samt 4 andra ordinarie lärare. *Lärdoms-* och *Apologist-skolan.* Invid biskopshuset uppfördes 1830 ett tvåvånings stenhus till lokal för denna skola. *Frimurarelogen.* — *Assemblée-* och *Spektakelhuset.* — *Badhuset* öppnades till allmänhetens begagnande d. 1 Okt. 1833. *Nya Hotelet,* vid östra sidan af Stortor-

get, är ett präktigt trevånings stenhus, uppfördt 1851 och 1852 af ett bolag; kostnaden uppgick till 200,000 rdr rmt. Det uppgifves af Rudbeck vara ett bland de vackraste och största hoteler i Sverige. *Lazarettet,* inrättadt 1850. *Länslazarettet,* der utrymme finnes för mer än 50 personer, och der i medeltal vårdas årligen 2 till 300 personer med en kostnad af 5 till 6,000 rdr. *Nya cellfängelset,* öppnades 1846. Det är uppfördt i anglosachsisk stil, innehåller 102 ljusa och 3 mörka celler samt är 180 fot långt, 41 fot bredt och af ungefärligen samma höjd. *Korrektionshuset.* — *Slottet,* som ligger ett par hundra steg sydvest från domkyrkan, intager högsta platsen i staden. Detta slott utgöres af en hufvud- och två sidobyggnader, hvilka i förening med en portmur bilda en aflång fyrkant, som åter afskäres med en mindre tvärbyggnad. Att denna fasta byggnad, hvilken före femtonde seklets utgång uppfördes af biskop Henrik Tidemanni, varit beräknad på försvar, synes både af densammas läge och anordning. Genom Westerås Recess blef det förvandladt till kungshus. Gustaf I vistades der ofta och Johan III lät betydligt reparera det.

För undervisningen har staden, förutan ofvan upptagne gymnasium och lärdomsskolan, Ljungstedska friskolan, grundlagd 1818 af generalkonsuln i Macao A. Ljungstedt genom en donation af 100,000 rdr rmt och öppnad 1824. Undervisningen bestrides af 4 lärare. Bland välgörande inrättningar till de fattiges vårdande må i första rummet nämnas den s. k. Mörnerska stiftelsen för husvilla och nödlidande i staden. Den grundlades 1812 af majoren, friherre Hampus Mörner, som dertill skänkte en egendom vid Humblebergsgatan jemte något öfver 7 tunnl. jord. En *flick-skola* är nyligen inrättad, som underhålles genom en af enskildes sammanskott bildad fond och genom elevernas arbeten. Två lärarinnor äro vid skolan anställda, och elevernas antal har uppgått årligen till 50. Stadens sjukvård bestrides af en stadsläkare samt lazaretts-, provincial- och regementsläkare. Staden har telegraf.

Linköping idkar ansenlig landthandel och sjöfart på Göta kanal samt har på senare åren förkofrats i välstånd. Omsättningen af landtmannaprodukter har varit särdeles liflig, och allmogens stigande välstånd har inverkat fördelaktigt på stadens handel och rörelse. Den förut svåra segelfarten mellan sjön Roxen och stadens hamn vid Nyqvarn, som länge utgjort ett hinder för utvecklingen af stadens sjöfart, har blifvit afhjelpt genom Stångåns rätning och farledens förbättring, hvartill ständerna anslagit ett bidrag af 25,000 rdr rmt. Staden egde 1862: 2 ångfartyg, hvilka göra regelbundna resor, det ena på Stockholm, det andra på Göteborg. Antalet af handlande, som år 1815 var 12, uppgick 1861 till 44 med 47 personers betjening; handtverkarnes antal uppgick till 141 med 351 arbetare; samma år funnos 17 fabriker med 102 arbetare. Bland fabriker nämnas 2 strumpfabriker, 1 möss- och 1 kemisk fabrik, 1 instrumentfabrik. Fabrikernas tillverkningsvärde uppgafs 1861 till 182,304 rdr rmt. Antalet af personer, hvilka såsom försörjningsmedel med egna händer 1861 åstadkommo handtverksarbeten, var 140 män och 146 qvinnor. *Östgöta privatbank* har sitt hufvudkontor i Linköping. *Hypotheksföreningen,* som bildades 1845, har med hvarje år ökat sin verksamhet. *Östergötlands hushållssällskap,* stiftadt 1813, har sitt säte i Linköping. Länets sparbank, stiftad år 1833, räknade vid 1850 års utgång 4,548 insättare, som derstädes egde ett kapital af 166,372 rdr 23 sk. bco; år 1860 hade delegarnes antal uppgått till 10,046, med en kapitaltillgång af 499,507 rdr rmt. Sparbankens egen behållning, som 1847 endast utgjorde 5,668 rdr, uppgick 1850 till 10,000 rdr b:co i rundt tal och 1860 ända till 55,660 rdr rmt. Folkmängden, som år 1810 var 3,285, hade 1862 d. 1 Jan. uppgått till 6,306 personer. — Marknaderna äro årligen 5, af hvilka den i Juli förekommande Persmessan är den största; en institution, så gammal, att den lärer vara nämnd redan i landskapslagen. Stadens sigill föreställer ett lejonhufvud, omgifvet af fyra rosor i form af ett kors. Kring kanten läses mellan dubbla ränder: sigillum civitatis Lincopensis. Uppkomsten häraf anser professor Brunius vara uppenbar deraf, att Linköping uppblomstrat genom biskopsstolens upprättande, hvarför ock stadens sigill fått en sköld

med ett lejonhufvud, som är en afbild af Kristus. De fyra rosor, som omgifva skölden, skulle beteckna evangelisterna, och det hela, som liknar ett kors, kristendomens grundtecken.

Nedan om staden, $^1/_8$ mil norr ut, ligger stadens hamn, Nyqvarn, med en kajbyggnad af huggen granit, som kostat 60,000 rdr rmt. I stadens närhet finnas tre helsobrunnar: *Ladugårdskällan*, *Lugnet* och *Ekkällan*, med promenad-anläggningar. En artificiel brunnsinrättning är äfven anlagd i slottsträdgården.

**Linköpings Län**, se Östergötland.

**Linköpings Stift.** Det andra i ordningen, består af hela Östergötland och norra delen af Småland, eller 1) hela Linköpings med Wadstena län, utom Qvarsebo socken, hvilken tillhör Strengnäs stift, samt dessutom $2^1/_8$ hemman af Norra Tjusts, $19^3/_4$ af Tunaläns och Sevedes prosteri i Kalmar län, samt $23^3/_4$ hemman af Norra Wedbo prosteri uti Jönköpings län; utgörande tillsammans 108 pastorat, eller 155 socknar: 2) af Kalmar län: Norra och Södra Tjusts, Tunaläns och Sevedes samt Aspelands prosterier, och $2^3/_4$ hemman af Skärkinds prosteri, tillsammans 26 pastorat, eller 37 socknar; 3) af Kronobergs län: $^1/_2$ hemman i Uppviddinge härad; och 4) af Jönköpings län: Norra och Södra Wedbo prosterier, $5^3/_8$ hemman af Trehörna socken i Lysings prosteri, Hessleby socken i Tunaläns och Sevedes prosteri samt 15 hemman i Aspelands prosteri, hvaraf 12 hemman i Östra härad höra till Wirserums och 3 hemman till Lönberga pastorat, tillsammans 3 pastorat, eller 22 socknar. Alltsammans omfattar en areal af 145 qvadratmil land och 15 qvadratmil sjö samt beboddes 1844 af 341,188 och 1862 af 368,068 personer, hvaraf kommo c:a 242,000 på Östergötland, 91,000 på Kalmar län, 34,000 på Jönköpings län och 500 på Örebro län. Folkmängden har på de tre sista åren ökats med 15,000 personer. — Stiftet har ifrån början varit mycket vidlyftigare; ty utom hela Östergötland, hörde dertill äfven Gotland och Öland samt hela Småland. Den första brytningen i detta stiftets område gjorde Stenarus, som blef biskop här 1159 (den förste biskop anses Herbertus varit mellan åren 1082 och 1092), och hvilken, i förtrytelse deröfver, att han ej blef vald till erkebiskop, öfvergaf biskopsembetet och gick i kloster, men utverkade sedan sjelf och genom sina vänner hos konung Carl Sverkersson, att han sattes till biskop i Wärend, hvarigenom ifrån Linköpings stift drogos tio härader, af hvilka bildades Wexiö stift och Tio Häraders lagmannadöme. Petrus Caroli, konung Erik XIV:s forne rådgifvare, erhöll 1582, för sin ifriga förfäktan af liturgien, Linköpings stift, och som ytterligare belöning lades dertill Kalmar och Öland. På biskopsstolen beskrifves han för efterverlden såsom baktalare, hycklare, girigbuk, lismare och mutkolf. På de sista åren blef han blind, vände då åter från liturgien och dog 1587. Ännu tvänne af detta stifts biskopar må nämnas, den sista katholske, den lärde och mäktige biskop Brask, som dog 1538 landsflyktig i ett kloster i Polen, och den första lutherske biskopen Claus, om hvilken berättas, att, som han varit en klosterbroder och trodde sig kunna öfvervinna Martin Luther samt beveka honom till återgång till katholska tron, reste han derföre till Wittenberg, men lyckades icke bättre, än att Luther vann honom till sin lärjunge. Återkommen till Sverige, satte konung Gustaf honom till öfverhufvud för detta stift; men biskopen var nöjd att blifva förflyttad till Söderköpings pastorat, der han vann församlingens kärlek, och då, vid hans död 1567, allt mankön var utgånget i kriget, måste han bäras af qvinnfolk till grafven. — Stiftet är fördeladt i 21 kontrakt, utgörande 147 pastorat, ibland hvilka 35 äro regala, 86 konsistoriela, 16 patronela, 1 vexelvis konsistorielt och patronelt samt 9 præbenden. Derunder lyda 60 annex och 6 kapell, eller tillsammans 214 socknar. Efter nu gällande klassifikation, höra 28 pastorat till 1:sta klassen, 46 till 2:dra, och 72 till 3:dje. Biskopen åtnjuter i kronotionde-spannmål 393 t:r 21 kappar. Stiftets läroverk bestå af *Högre Elementar-läroverk* i Linköping, Norrköping och Westervik; *Lägre Elementar-läroverk* i Söderköping, Wadstena, Skeninge, Eksjö och Wimmerby; *Ljungstedska* friskolan i Linköping samt i Norrköping *Swartziska* friskolan, *Gustavianska* barnhusskolan och *Ebersteinska* skolan, hvarförutan finnas 195 fasta och 127 flyttbara folkskolor

med 248 skolhus samt 55 fasta och 68 flyttbara småskolor; barnens antal, som undervisades i folkskolorna, uppgick den 1 Juli 1862 till 46,266. — Till understöd för stiftets prestmän, skollärare, skolor m. m. finnas: 1) *Presterskapets Emeriti-kassa,* grundad på 2:ne årliga kollekter i hela stiftet, och hvars behållning d. 30 April 1860 utgjorde 34,042 rdr; 2) *Presterskapets fattigkassa,* som d. 30 April 1860 hade en behållning af 22,587 rdr; 3) *Stiftets läroverks Emeriti-kassa,* hvilken vid 1859 års bokslut egde en behållning af 84,679 rdr; 4) *Stiftets allmänna Præmie-* och *Fattigkassa,* af hvilken fattige studerande erhålla understöd, och hvars behållning vid 1859 års bokslut utgjorde 12,564 rdr; samt 5) *Gymnasii* och *Stiftets byggnadskassa,* hvilken nämnda år egde i behållning 211,829 rdr rmt. Till understöd för stiftets prest-enkor finnas: 1) Enkehjelps-kassan, med 3 fonder, 2) Worsterska donationen, samt 3) Meurlingska donationen.

**Linneberga,** egendom, se Svinstads socken.

**Linnebjörke,** fordom kalladt *Linnelycke, Linnelörke, Linnebörke* på 1700-talet, är ett säteri-rusthåll uti Kronobergs län, Uppvidinge härad och Dädesjö socken, om 1 mant. förmedladt från 2 mantal med underlydande 2 mant. skatte ibm.; säteriet lemnades af kronan mot annat gods åt Jonas Bure 1682, har sedan egts af häradshöfdingen i Uppvidinge härad, Lundberg; köptes 1763 af löjtn. Fr. G. Hedenstjerna, derefter egdes det af majoren vid Smålands kavalleri, Gustaf H.; 1840 af öfversten, riddaren af Svärdsorden, Is. L. H—a; 1860 af hr C. Håkansson; säteriets tax.-värde var 5,850 rdr, tillhörande qvarn och såg 2,100 rdr, och de underlydande hemmanens 8,200 rdr rmt.

**Linnefors.** Jernbruk uti Wissefjerda socken af Konga härad och Kronobergs län, beläget vid sjön Törn, 4 3/4 mil från Carlskrona, 6 mil från Kalmar, anlades år 1734 på hemmanet Hofgårds egor af brukspatron D. Schröder, som tillika var egare af Lessebo bruk, då masugn, 1 stångjernshammare och 2 härdar, med 100 *skℓℓ* privilegieradt smide, 1 knipp- och 2 spikhamrar inrättades; bruket egdes 1815 af justitierådet Mannerstam, öfvergick sedan tillika med egendomarna i brukspatron F. Danielsons ego, som på 1820-talet öfverlät detsamma åt sin måg, löjtnant F. V. Rappe, hvilken år 1835 försålde bruket, sedan likväl först en del skogshemman blifvit frånskilda, hvilka ifrån äldre tider tillhört detsamma, till bruksinspektoren C. F. Andersson, som 1836 lät utrifva en kopparhammare, som då fanns, ehuru ej är kändt, hvilket år den anlades; vidare lät Andersson 1841 utsyna och rasera masugnen, till följd af den knappa koltillgång, som här är rådande. År 1850 köptes bruket af nuvarande egaren, brukspatron H. G. Sahlin, som måste, i anseende till dess förfallna skick, göra stora kostnader för att få det iståndsatt. Numera drifves smide med 1 stångjernshammare och 1 härd, då i någorlunda jemna smidesår tillverkas cirka 300 *skℓℓ* stångjern, deraf ungefär hälften manufaktureras i spik- och svartsmiden vid 1 knipp- och 2:ne spikhamrar. Af vattenverk finnas vidare 1 sågqvarn och en tullmjölqvarn med 2:ne par stenar. Koltillgången är knapp. — Hemmanet Hofgård, 1 mant. krono-skatte, är af utmärkt god beskaffenhet och har vidsträckt egorymd, någon skog och ett vackert läge. Godsets taxeringsvärde 1861 var 16,800 rdr rmt; utsädet 85 à 90 t:r. Till gården, med prydlig mangårdsbyggnad af trä, hörer en ansenlig trädgård. Tröskverket drifves med vatten.

**Linnekulle,** *Södra.* Ett mantal fr.-säteri uti Torpa socken, Ydre härad och Linköpings län, beläget 1/4 mil från kyrkan; köptes från kronan 1628 af ståthållaren Knut Drake, bebyggdes af majoren Peder Jönsson Fahnehjelms enka, Brita Armsköld; kom genom byte mot Näs säteri till Maria Fahnehjelm, gift med majoren Gabriel Gyllenståhl, kallas 1683 hans säteri; kom, genom gifte med yngsta dottern Maria, till häradshöfding Johan Svanhals; egdes 1825—1850 af fabrikör C. M. Hoffstedt och 1861 af Johan Johansson i Öfra Kulla. Säteriet, som har förträfflig äng, godt mulbete och tillräcklig skog, taxerades sistnämnda år till 7,230 rdr rmt. — 2) **Linnekulle,** *Norra.* 3/4 mant. frälse, beläget i samma socken, har varit do-

neradt till majoren Schulman, utbyttes från reduktionen af Gyllenståhl, tillhörde som frälse Johan Svanhals 1725, P. M. Spaak 1825 och 1861 orgelnisten Bergqvist; taxeringsvärdet s. år var 4,730 rdr rmt.

**Linneryd.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klasen, hörande till Konga kontrakt af Wexiö stift, utgöres af *Linneryd*, moderförsamling, och *Sandsjö*, annex, samt innefattar $95^1/_4$ mantal. Marken i pastoratet är mer jemn än bergaktig. Jordmånen består mest af sandblandad svartmylla. Skog växer till nödigt behof. Folkmängden för år 1860 uppgick till 5,939 personer. — *Linneryd*, socken uti Konga härad af Kronobergs län, ligger $3^1/_2$ mil s. s. o. från Wexiö — vid 480 fots höjd öfver hafvet, — gränsar i öster till Ljuder och Elmeboda, i söder till Sandsjö, i vester till Tingsås och Nöbbeled, samt omfattar på en längd af $2^1/_2$ mil och en bredd af $^3/_4$ mil en areal af 33,789 tunnl., hvaraf 3,078 äro insjöar. Wiren, Widen, Wikholmen, Rösjön, Linneryds och Rolsmo sjöar äro rikare på malm än fisk. Rottneå går genom socknen. Hemmantalet är $61^1/_4$, hvaraf $46^1/_4$ sk., $5^1/_2$ kr., $9^1/_2$ fr. I socknen finnas 2 lägenheter, 6 manufakturverk, 9 qvarnar och sågar. Ordin. räntan är 524 rdr 28 sk. 2 rst. I bebevillning erlades 1860: 495 rdr 89 öre. I goda år är spannmålsutförseln betydlig; ängsodlingen är deremot försummad. Här finnas sockenmagasin och brandstodsförening. Folkmängden, som år 1750 utgjordes af 1,962, år 1805 af 2,028, uppgick 1860 till 3,319 personer. — Linneryd synes vara det Lynandruth, som erkebiskop Andr. Sunesson nämner i ett diplom (n. 119 i Sv. Dipl.), liksom ock det Lindirydh, hvars prest nämnes i n. 1448, hvarest Wärends lagman beseglar brefvet 1304; äfvensom Lynderyth i n. 1705. Kyrkan, nybyggd 1797—98, invigd 1806, är af sten, 36 alnar lång, 26 alnar bred, 11 alnar hög, med sakristia i öster, $14^1/_2$ alnar lång, 18 alnar bred. Lanternan ombyggdes 1833, då hela kyrkan undergick en större reparation. Altartaflan föreställer Christi bespisande af folket i öknen. Orgelverket innehåller 13 stämmor. Predikstolen är gifven af ogifte säteriegaren Lars Bolin i Skogsnäs. Nära Fryggestorp står en s. k. *Lyftesten*, om hvilken en berättelse finnes i Palmsköldska samlingarna, hvari Geijer hör en »efterklang af Eddiska myther.» I denna berättelse är Jätten hemma här, och Thor vandrar från Asa gård (i Wärend) till Walhall (i Bleking). Thor, den främmande, och Jätten, landets son, täfla om att lyfta lyftesten. Thor är segraren, och Jätten faller.

Gårdar och byar: *Skogsnäs*, säteri, se den artikeln. — $^1/_4$ *Korred*, har qvarn med 3 par stenar, ett grynverk, egare f. fanjunkaren J. W. Erdtman; på egorna finnes dessutom ett lädergarfveri och ett färgeri. Minsta brukningsdelen är $^1/_{64}$ mant. i *Bastanäs*, tax. till 98 rdr. — $^1/_2$ mant. *Hult*; här bodde 1820 en korporal Folcher, — ett namn — skrifver Wieselgren — som antyder, att ättlingar ännu här i trakten finnas af martyren professor Folcher på Professorsgården i Asarum, som förföljdes af sedermera biskop Humble och Ingemar Bröms för asketiska uttryck, förut begagnade af Joh. Gerhard m. fl. stränga Lutheraner, men hvilka af dem hårklyfdes till »pietistiska», hvilket då var detsamma som kätterska. Professor Folcher kastades i fängelse, der han länge måste förblifva, afsattes från sitt theol. professorat i Pernau, tills han 1719 gafs lös och bodde på nämnde gård till sin död 1729, prydande sin gudsfruktan med en oklanderlig vandel, enligt Gezelius. — 1 mant. *Svartabeck*; här dog 1769 en handl. Jon Sörensson, 106 år gammal, sedan han 53 år skattat för sin borgerliga rörelse i Wexiö; flera exempel på personer med hög ålder, som lefvat i denna socken, finnas under artikeln *Stångsmåla*, gymnastikern Lings stamort. — $^3/_4$ mant. *Linneryd*, prestgård; $^3/_4$ mant. *Randö* är mönsterskrifvare-, 1 *Wirshult* sergeants-, 1 *Gölgahult* fanjunkare-, $^1/_2$ *Kålshult* fanjunkare-, $^1/_2$ *Kålsnäs* och $^1/_2$ *Hästön* äfven militiæ-boställen. — Af öfriga hemman må nämnas: *Bistershult, Grefvamåla, Häddamåla, Hästeskallen, Långelycka, Norratorp, Rollsmo, Rufveboda, Rånnemåla, Skogsryd, Wrångeboda, Wieboda, Öljemåla, Öljeholm*, alla skatte; *Askunnemåla, Bredebeckshult, Gatehult, Hvitahult, Lindholmen, Trollekulla*, alla frälse. — Adress: Wexiö.

**Linneröd.** Annex-socken till Esphults regala pastorat, är belägen uti Gärds härad af Christianstads län, $2^1/_2$ mil v. s. v. från Christianstad — vid 175 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 8,155 tunnl. fast land. Marken är backig och stenbunden, blandad af grus och mylla. Socknen, som år 1805 beboddes af 613 och 1860 af 914 personer, består af $11^7/_8$ mant., hvaraf $9^5/_{16}$ skatte, $^3/_{16}$ krono, $2^3/_8$ frälse. Kyrkan är belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, ungefär på midten af den mer än tvänne

mil breda åsen i en högst ödslig, stenbunden och ofruktbar trakt å en liten kulle. Den består af två qvadratiska skepp med ett qvadratiskt chor och rundel med hjelmhvalf, är uppförd i rundbågsstil af tuktad gråsten med sockel och hörnstycken samt omfattningar af huggen sandsten. Då denna kyrka — skrifver C. G. Brunius — ofelbart tillhör en aflägsen forntid, hvarunder denna fjälltrakt varit till största delen skogbevuxen och ganska få inbyggare kunnat der lifnära sig, så väcker det förundran, att en så välbyggd och kostsam kyrka kunnat der uppstå, enär man med rika kassor i våra dagar uppförer helgedomar, som i alla afseenden äro skröpliga. När vi åter besinna, att på den tid, hvarunder Skånes många herrliga tempel uppstodo, enhvar lifvades af det sannaste intresse för helgedomars byggande, och att presterna ensamt ledde dylika företag, samt att en högre konst ej medgaf något fuskeri i denna väg, så är dylika kyrkors tillkomst i högst ofruktbara nejder lätt förklarlig.

Socknens byar och hemman: Största possessionen är 3/8 *Knopparp*, 1/2 *Byrhult*, torpet *Linneröd*, tax. till 6,800 rdr, som eges af grefve A. R. Hammilton. — 3/16 mant. kr. *Linneröd* är pastors annexhemman. — *Bjära, Boarp, Byrhult, Bosarp, Knopparp, Linneröd, Loarp, Pårup, Spångarp, Torastorp, Tågarp, Ylleröd, Åkarp.* — Adress: Engelholm.

**Linnäs.** Egendom uti Misterhult socken af Kalmar län, med vackert läge söder om Westervik, utgöres af 1 mant. skatte *Imbremåla* (tax. till 22,500 rdr), 1/2 *Arfvidsmåla*, 3/8 *Hunö*, 1/2 *Skafvetö*, med tullmjölqvarn med 3 par stenar; egdes 1861 af handl. J. G. Engström. Här tillbragte ingeniören Samuel Owen åren 1844—45 och byggde under tiden ett tröskverk samt uppsatte en ångmaskin för uttappning af en mosse.

**Linnäs**, gård; se Tjärstads socken.

**Linsäll** *(Linsell)*. Kapells:n till Sveg, belägen i Herjedalens fögderi af Jämtlands län, 13 mil s. s. v. från Östersund; hör i juridiskt hänseende till Svegs tingslag och Jämtlands södra domsaga, i ecclesiastikt till Jämtlands södra kontrakt af Hernösands stift. Socknen består af 239,468 tunnland, inberäknade sjöar och vattendrag, fördelade på 313 1/2 trög eller 4 5/9 mantal, hvaraf 3 4/9 mant. skatte och 1 1/9 krono. Häraf innehafvas 5 trög (kapellpredikants-boställe), tax. till 450 rdr, af ståndspersoner, och 308 1/2 d:o, tax. till 21,750 rdr, af allmoge. Dessutom finnas 16 lägenheter, uppskattade till 2,200 rdr. Största brukningsdelen är 9 1/2 trög Linsäll, tax. till 1,200 rdr, och dernäst 7 1/2 trög Ransjö, tax. till 1,050 rdr; minsta äro: 1 trög Glöte, och 6 trög Ransjö, hvardera tax. till 100 rdr. — Socknen gränsar i norr till Wemdalen, Hede och Tennäs, i vester till Idre kapellförsamling i Dalarne, i söder till Lillherrdal och Sveg och i öster till Sveg; har ungefär 5 mils längd och 1 1/4—2 1/4 mils bredd och var 1805 bebodd af 233, 1830 af 363, 1850 af 488 och den 1 Juli 1862 af 601 personer. Folkundervisningen bestrides i en flyttbar folkskola af en examinerad lärare. Skolbarnen voro sistn. år 71, utom 27, som undervisades i hemmen. Kyrkan är gammal och skröplig; har ett söndrigt och sjunket trätorn, till sin byggnad högst anmärkningsvärdt. Ännu i slutet af förra århundradet hölls här endast 4 gånger om året ordentlig gudstjenst. — Af fornlemningar finnas här ringa, utom vid byn Lofsdalen, der en stenvård finnes. Enligt en gammal sägen skola Helsingar och andra, som färdats denna väg från och till Norge, då de på hemvägen från sina pilgrimsresor till Trondhjem lyckligen passerat fjället och ankommit hit, här uppstämt högtidliga lofsånger, hvaraf dalen och byn fått sitt namn. Ett stort kors skall fordom äfven hafva varit upprest här, der de vallfärdande gjort sin andakt. Lofsdalen skall ock, enligt sägnen, först hafva blifvit bebygd af två norske adelsmän, med namnet Withatt, som för 300 år sedan här nedsatte sig. — Byar och gårdar äro: i östligaste delen, utmed Ljusnan, *Ransjö* med 9 och *Linsäll* med 18 åboer; i söder *Glöte*, vid Glötesjön, med 15 och *Lofsdalen*, vid Lofsjön, med 5 samt *Djursvallen* med 2 åboer; i norr *Bolberget* med 2, i vester, nära Idres gräns, *Sörvattnet* med 5 och i sydvestra hörnet, vid Fjet-elfven, *Häggberget* med 1 åbo. — Bland de många bergen må anföras: på östra sidan om Ljusnan *Mossberget* och *Knyfvelberget*; på vestra, i gränsen mellan Hede och Linsell, det

väldiga *Såhnfjället,* hvars högsta spets är 3,750 fot öfver hafvet, de betydliga *Halvarflovålarne* och *Linsälls vålar,* med en höjd af 3,450 fot, *Hoverken,* norr om Lofsdalen, och *Sömlingfjället* i sydvest. Näst dessa äro de ansenligaste, räknadt från öster åt vester: Löfåsen, Lerresåsen, Seholmsberget, Skurfdalsåsen, Olåsen, Sättervålen, Hofden, Skuruvålarne, Dräggvålen, Dryckesberget, Finvedsåsen, Noliåsen, Bolbergen, Glötesvålen, Mossavålen, Lillstöten, Ö. Risvålen, Rutfjället, Digerhogn, Fårstöten, Häggberget och Löskjesvålen. Af sjöar äro de förnämsta: *Örtsjön* och *Ransjön,* utvidgningar af Ljusnan, *Linsällssjön* och *Lofsjön.* Socknens östra del genomflytes af *Ljusne-elfven,* dess södra af *Lofsån* och dess tillflöden från gränstrakten mot Idre och Lillherrdal, den norra af den från Tennäs kommande *Rånelfven.* Längs dessa bägge vattendrag sträcka sig Lofsdalen och Råndalen. Vestligaste hörnet genomflytes af Fjet-elfven, som flyter inåt Dalarne och der utfaller i Dalelfven. — Östra sockendelen genomskäres af vägen mellan Norge och Helsingland, som ifrån norr åtföljer Ljusnans östra strand ända till Linsälls kapell, der den kröker af åt öster. I öfrigt finnas endast rid- och gångvägar. För vägen mellan Wiken i Hede och Ransjö gästgifvaregård, $2^3/_4$ mil, synes man hafva nästan med flit uppsökt den fulaste och backigaste sträckning, som varit möjlig. Den påminner ovilkorligen om sagan, att vid den första väganläggningen geten gick först och att mannen och hustrun sedan i hennes spår, upp för och utför de brantaste höjderna och i mångfaldiga krokar, röjt vägen. Söder om Ransjö, åt Glessjöberg i Sveg ($1^1/_2$ mil), är vägen god och jemn. — Få ställen finnas i det nästan i alla hänseenden så torftiga Herjedalen, på hvilka ett för naturskönheter öppet öga kan hvila med välbehag; men Ransjö — en skön oas i ödemarken — torde ensamt vara förtjent af en resa genom de omgifvande ödsliga, folktomma och fula trakterna. Det är må hända den vackraste punkt i landskapet. Öfver sjön har man här en vidsträckt utsigt åt Såhnfjället i nordvest, — en väderspåman för Hede och Linsälls inbyggare — och Linsälls vålar i sydvest. — Marken är mycket kuperad, ehuru ej obetydliga slättmarker finnas. Jordmånen är till största delen mager, sandig och ofruktbar grundmo- och örjord, beväxt med ren- och islandsmossa, ljung samt dålig skog. Säden skadas ofta af frost. Hufvudsakliga utsädet är korn, som dock ofta afmejas grönt, och något hafra samt potates. Råg har dock börjat odlas, likasom man redan i förra århundradet försökte sig med ärter och lin; men dessa slå ofta fel. Enligt en gammal beräkning har man blott öfver hufvud hvart 15:de år att glädja sig åt en god skörd af fullmogen och oskadd säd. Förnämsta näringsfånget är boskapsskötsel. Vidsträckta beten finnas ock, dessutom i myrar och dälder godt förråd på slottrar. Höet hässjas allmänt. Om brist någon gång inträffar på godt höfoder, ersättes bristen medelst ren- och islandslavar, hvilka på stora sträckor nästan alldeles betäcka skogsmarken. Insamlingen deraf sker hösttiden, under regnväder, med räfsor, försedda med jernpinnar. Produkterna för försäljning äro hufvudsakligen smör och ost, som mest afsättes på Rörås; dernäst boskap, talg samt något fogel och skinnvaror. Skogen består mest af tall samt något gran. Löfskogen, ej betydlig, utgöres af björk, salixarter, al och rönn. Klimatet är hårdt, men friskt och sundt; också är hög ålder här icke sällsynt. Folkets karakter är i allmänhet den för provinsen gemensamma, flärdlös enkelhet, vänlighet, välvilja, fridsamhet, stilla förnöjsamhet med sin torftiga lott och kärlek till hembygden samt ett omisskänligt drag af vemod. Inga krogar eller bränvinsbrännare finnas. Den röda hättmössan, det mest utmärkande klädesplagget för män och gossar i Jämtland, Herjedalen och Guuldalen i Norge, bibehålles ännu här, men börjar, likasom ännu mer i Sveg, att utträngas af den vanliga mössan. (I öfrigt se art. Sveg.) — Närmaste postkontor är Wemdalen.

**Linthorna Wallen** *(Ekorna-Wallen* se den art.*)* i Gudhems härad af Skaraborgs Här skall under den svåra landsplågan, Digerdöden, allmogen hafva samlats för att rådslå hvad bot kunde finnas för densamma. Då beslöts, att ett starkt offrande skulle göras, nämligen af men-

niskor, som lefvande skulle sättas i jorden. När i detsamma tvänne små tiggarebarn kommo gåendes, blefvo de till detta offer utsedda, och en grop der å vallen genast uppkastad. Derpå lockades de små barnen, som voro hungriga, med hvar sin smörgås på fint knäckebröd, att sitta ned i grafven och uppäta smörgåsen, då folket genast började skofla jord öfver dem. »Aj!» ropade den lille gossen, när första mullskofveln kastades öfver honom, »det föll mull på min smörgås.» — Derefter igenkastades grafven fort efter dem, och de hördes aldrig mer. En liten upphöjning på jorden, icke långt ifrån de stora Jättehällarne, *Gigeråmmen* (Jätteugnen) kallad, sades vara deras graf, och vallbarnen från byarne, som valla fåren der på heden, berättade länge för hvarandra denna saga och fällde många tårar öfver de små tiggarebarnen.

**Lisa,** *Wester* och *Öster*. By uti Länna socken af Frötuna skeppslag och Stockholms län, af tillsammans $5^3/_8$ mant., som under medeltiden hafva varit adeligt gods, och innehafts af en slägt, som kallades »Stenstade och Lisa slägt», hörde sedermera dels under Penningby, dels under Uppsala akademi. Arealen är 2,544 tunnland, hvaraf 151 tld 12 kappl. åker, 161 tld 6 kappl. äng, 258 tld 16 kappl. sjöar, 60 tld mossar, restenskog och utmark. $2^7/_8$ mant., tax. till 18,600 rdr, qvarn och såg, tax. till 10,500 rdr, tillhörde 1861 landtbrukaren Konrad Wallenius; 1 mant., tax. till 6,380 rdr, Uppsala akademi.

**Lisjö.** Bruk och säteri, se *Larsensjö*.

**Lisjön.** Sjö i Södermanland, sträcker sig mellan trakter af 120 till 180 fots höjd genom Rönö och Oppunda härader, $^3/_4$ mil åt söder och sydost, med högst $^1/_4$ mils bredd; mottager blott små tillflöden och utfaller åt vester genom Husbyån till Långhalsen. Höjden öfver hafvet 58 fot.

**Lisma.** Två mantal frälse-säteri uti Huddinge socken af Svartlösa härad och Stockholms län, $1^3/_4$ mil söder från Stockholm, $^3/_4$ mil från närmaste vikar af Saltsjön, har ovanligt vacker belägenhet vid Lismasjön och är omgifvet af löfskog och bördiga ängar; utgör, jemte 1 mant. Uppsala, $^1/_4$ Gräsvreten, med qvarn och såg, ett gods, tax. 1861 till 195,000 rdr (hvaraf 150,000 rdr för säteriet). Lisma skall hafva tillhört kon. Carl IX och af honom varit besökt för jagtens skull; donerades 1632 till biskop Johannes Botvidi; egdes 1663 af gen.-postdirektör Beijer, som inrättade ridande posten i Sverige, hvarför hans manliga afkomligar erhöllo rättighet att bekläda öfver-postdirektörsembetet. År 1683 blefvo bägge Lisma hemman, under namn af Norr och Söder Lisma, förvandlade till säteri af ståthållaren J. Gottman Silfverklo, indrogs 1688, innehades 1690 af biskop Carlsson. År 1704 blef kanslirådet Olof Cederström egare af Lisma och Eketorps till hvarandra gränsande säterier, och innehades egendomen sedan af Cederströmska slägten, under hvilken tid bägge Lisma säterier lära blifvit sammanbyggda. År 1810 köpte öfversten friherre Otto Mörner hela Lisma och Eketorps egendom af sistnämnda slägt, försålde kort derefter Eketorp, anlade vid Lisma en trädgård och park med kanaler och förskönade herregården betydligt. År 1819 köpte kon. Carl XIV Johan hela Lisma egendom; men då konungen 1823 köpte Stjernsund i Nerike af öfversten O. J. Hagelstam, erhöll öfversten Lisma i afräkning på köpesumman. Han har betydligt förbättrat egendomen både till egor och byggnader, gräft en afledningskanal af $^1/_4$ mils längd och 14 à 20 fots bredd, byggt en 220 alnars lång bro öfver Lismasjön till beqvämare kommunikation mellan egorna m. m.; af öfverste Hagelstam upptäcktes en skön springkälla, som upprinner ur bottnen af östra kanalen genom ett berg och uppsprutar sitt vatten högt öfver vattenytan, ehuru källådern kommer dit under Lismasjöns botten. Egendomen tillhörde 1850 Palm och 1861 herr A. Grönvall.

Arealen är mellan 6 och 7,000 tunnl., af hvilka 1,000 odlad jord, 5,000 skog; höfångsten omkring 2,000 lass, utsädet omkring 100 t:r höst- och vårsäd. Inom egendomens område finnas 8 mer och mindre fiskrika sjöar samt 4 andra, hvaruti Lisma eger del. Af mekaniska verk, som drifvas med vatten, finnas 8 stycken: 1 mjölqvarn med 3 par stenar, 2:ne grynqvarnar med 4 par helgryns- och perlgrynsstenar samt 2 krossgrynsstenar, 1 såg med 2 blad, 1 tröskverk, 1 linbråknings- och skäcktverk, 1 machineri, hvarmed hackas cirka 150 lass granris på dagen, 1 lerbråkningsmaskin för tegelslagning. Hufvudbyggnaden är beklädd med jern-

plåtar och målad såsom stenhus, innehåller 20 rum; den ligger på en holme i trädgården, omgifven af höga skuggrika träd; trädgården utgör omkring 5 tunnl., och är smakfullt anlagd med omkring 500 utvalda fruktträd; den prydes af tvänne tempel, en vacker volier, samt midt i sjön på ett grund en kolosal staty af Neptunus; breda kanaler genomskära trädgården.

**Lisselberga.** Egendom, se Skerikes socken.

**Lista.** Två mantal skatte uti S:t Ilians socken, Norrbo härad och Westerås län, har fordom tillhört biskopen Ilianus i Westerås, som lefde omkring 1160 och dog på denna gård, som kallades efter honom *S:t Ilians stad,* hvilket sedan förändrades till Lista. Hemmanet inlöstes till skatte af inspektoren Carl Hindrikssons arfvingar för 266 daler $21^1/_3$ öre s:mt efter Kammarkollegii bref af den 2 Mars 1702. Egare år 1825 var Jacob Lindblad och år 1851 kapit. G. M. Bjuggren; taxeringsvärdet var 15,015 rdr rmt.

**Lista.** Egendom, se Lijsta socken.

**Lister.** Härad i Blekinge, skildt från Willands härad i Christianstads län genom Sissebäck och från Bräkne härad genom Mörrums å, omgifves i norr af Kinnevalds och Allbo härader i Kronobergs län och af Östra Göinge härad i Christianstads län, i söder af Östersjön. Häradet, med en areal af 131,613 tld, hvaraf 5,623 äro insjöar, 14,348 odlad jord, 10,661 naturlig äng, innefattar en stad, Sölfvesborg, och 7 socknar (se tabellen till Blekinge län) med $246^{17}/_{48}$ mant. och 24,082 inv., utom Sölvesborgs stads. Folkmängden har på 50 år ökats med omkring 10,000. Inbyggarne äro här företrädesvis begifna på handel och resor; åkerbruket lider väl stundom dervid; men denna lust har upphulpit bonden från fattigdom till en allmän välmåga. Ingenstädes i Blekinge får man se så stora slätter som här. Risaberg vid Gammalstorp och Listerhufvud äro de enda märkliga bergshöjder. Häradet har namn af den forna Listerön, hvilken varit af det anseende, att den vid fredsfördrag blifvit särskildt nämnd. Hvitfeld i Bisp. Krön. sid. 48 säger ock: »Lister och andra öar.» Så väl äldre som nyare författare nämna Lister såsom ett eget landskap, afsöndradt från Blekinge, en åtskillnad, hvartill sjelfva naturen gifvit anledning. Wesansjön i Gammalstorps pastorat, som länge varit märklig för sin höga vass och djupa dy, har småningom minskats, och landet deromkring tilltagit. Den har fordom varit segelbar och haft utlopp på tvänne ställen, vid Norje- och Sölve-vik, och Listerlandet utgjorde sålunda en ö. — Detta härad har varit förlänt åt furstarne af Rügen, men när denna förläning upphört är okändt. Uti konung Waldemars jordebok af 1231 nämnes detta härad bland de ställen, som voro anslagna till konungens underhåll. År 1202, under Knut IV:s regering, plundrades Lister, och en kyrka uppbrändes af Estiska sjöröfvare, hvilka likväl åter anföllos i Wisby af Liffländske biskopen Alberts folk, som fråntogo dem två skepp, med de röfvade klockorna, prestkläder och fångne christna. År 1399 genomtågades häradet af Waldemar IV, som då intog Sölvesborg med flera orter. — Häradets tingsställe är vid Norjes gästgifvaregård i Ysane socken. Dess vapen visar en yxa och trenne stjernor. Skölden omgifves af palmqvistar och betäckes med en kunglig krona.

**Listers** och **Bräkne** kontrakt af Lunds stift i Blekinge län, innefattar 7 regala och 1 konsistorielt pastorat (se tabellen till Blekinge län). Folkmängden uppgick 1860 till 50,490 personer.

**Listerby.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen; hörande till Medelstads kontrakt af Lunds stift, utgöres af två socknar: Listerby, moderförsamling, och Förkärla, annex, samt innefattar $55^5/_{24}$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 3,563 personer. — *Listerby,* socken uti Medelstads härad af Carlskrona län, $2^1/_4$ mil v. n. v. från Carlskrona, vid hafvet och 75 fot högt öfver detsamma, håller i längd 18,435 alnar, i bredd 12,800 alnar och i areal $8,091^1/_4$ tunnl., deraf blott $5^1/_2$ tunnl. mossar och 7 tunnl. sjöar. Socknen indelas uti strand- eller varubygd, mellanbygd och öarne. — Rotarne äro, såsom Blekinge i allmänhet, mycket couperade och landet omvexlande med dalar och höjder, genomskäres af 2:ne mindre åar eller bäckar, den östra eller Listerbyå, och den vestra Wissebäck kallad, som kommer från Tranemosse uti Edestads socken, utgörande i norr gränsskilnad mellan båda sock-

narna, genomlöpande Leråkra och Heaby egor, hvarest den vid Mynnesvik försvinner i hafvet. Bland märkliga jordhöjder företer sig en s. k. Backås, nästan slät på ytan, men inuti uppfylld med klapper och kullersten, från 16 till och med 20 fot öfver slättmarken. Åsen tager sin början söder om Heaby, icke långt från hafvet vid Sandvik och sträcker sig i fortlöpande nordlig rigtning ända in i Tvings socken. Rådande jordmånen uti strandbygden och i de byar, som gränsa till nämnda Backås, är för det mesta sand och sandmylla, i de öfriga byarne, der egorna under de sistförflutna 30 åren, i mon af verkställda egoskiften, blifvit mycket uppodlade och förbättrade, består jordmånen af djup, bördig lera, mulljord, klapper och sandmylla. Förekommande stenslag är den vanliga gråstenen, som finnes öfverallt i utmarkerna under form af kuller och mindre släta hallar och berg, hvarigenom odlingsföretagen betydligt försvåras. Några mineral- eller helsokällor finnas ej; men deremot hafva sandhemmanen uti Mellanbygden rika källor på ovanligt godt dricksvatten. Klimatet är sundt och helsotillståndet till följe deraf godt, utom hösten år 1828 då frossfebrar voro mycket gängse och bortryckte en stor del af socknens inbyggare. Folkmängden har nästan alla år varit i stigande och enligt qvinquenii-tabellerna från och med 1825 till och med 1845 ökats med 277 och på 50 år med 800 personer. År 1860 uppgick folkmängden till 2,075. Folklynnet är, i likhet med provinsens öfriga befolknings, styfsint och benäget för processer. Under senare åren har i allmänhet böjelse för lyx såväl i boningssätt som klädedrägt tilltagit, hvarigenom de gamla ryggås-stugorna hos de förmögnare till större delen försvunnit, och lemnat plats åt sundare, oftast tvänne våningar höga boningshus, äfvensom gamla klädedrägten af skinn och vadmal mer och mer bortlägges och förändras till finare plagg samt modernare snitt, hvaraf man skulle kunna sluta till en allmän välmåga, hvilket dock ej är händelsen. Hemmantalet är $31^3/_4$ mantal, hvaraf $24^{19}/_{24}$ skatte, $1^1/_2$ krono, $5^5/_8$ frälse; taxeringsvärdet 1860 var 412,275 rdr rmt. — Socknens hufvudnäring i *Mellanbygden* är jordbruket. Under goda år kan vanligen 12 à 14 t:r spannmål samt c:a 30 t:r potates afyttras på $^1/_2$ mant., äfvensom något smör, ost, mjölk och slagtboskap, som afsättas i Ronneby köping, hvartill räknas $^3/_4$ mil, och i Carlskrona stad $2^1/_4$ mil. Inbyggarne på *Strandbygden* syselsätta sig mindre med jordbruket; men hafva till binäring sillfisket, hvilket dock under senare år varit mindre gifvande. Här bor den fattigaste befolkningen. Öboerna, som jemte fisket hafva jord på arrende, äro deremot mer välmående. Höbordet har betydligt minskats i mon som halmfodret genom verkställda odlingar ökats, så att fodertillgångarne hvarken kunna anses vara tillräckliga eller lemna så kraftigt gödningsämne, åkervidden erfordrar. Likväl gifvas undantag isynnerhet på de ställen, der cirkulationsbruket blifvit infördt. De naturliga ängarnes beskaffenhet är för det mesta hårdvall och till en del sidländ äng; men några egentliga slottermyrar finnas ej. Skogen är för det mesta uthuggen, med undantag af säteriet Johannishus' frälse-egor, på öarne, prestbostället, Gjöholms herregård och ett och annat ströhemman i Mellanbygden, som ännu har någon del qvar. Den består mest af löfskog, nemligen ek, björk och al, samt obetydlig barrskog af tall och gran. Skogen nyttjas endast till husbehof. — Kyrkan ombyggdes totalt 1846 och 1847 med undantag af sakristian, och kostade, utom dagsverken m. m., 5,333 rdr 16 sk. bco. Någon altartafla finnes ej, men i dess ställe ett förgyldt kors. Vid vestra gafveln tvärs öfver kyrkan är uppförd en läktare, som uppbäres af 4 st. massiva pelare af furu, målade i likhet med kolmords marmor. Kyrkan är enkel, hög, ljus och rymlig, och de 3:ne hvalfven, som utgöra inre taket, sänka sig uti väl afpassade proportioner småningom mot fonden. För barnundervisningen har en fast skola blifvit inrättad uti Listerby kyrkoby; men för de ytterst i socknen boende, som hafva dit öfver en mil, fortfar det ambulatoriska undervisningssättet och har ett särskildt skolhus i det afseendet blifvit uppfördt på Gjö, bekostadt af enkefru grefvinnan Puke, och lokaler för under-

visningen upplåtne uti Kuggeboda m. fl. uti Warubygden belägna byar och hemman. Hvarken sockenmagasin, sparbanksinrättningar eller direkta åtgärder till arbetsföre fattigas förseende med arbetsförtjenst hafva, till följd af bristande tillgångar, omtänksamhet och enighet, blifvit inrättade uti socknen. Bland fornlemningar får anmärkas ruinen af *S:t Claras kloster* eller kapell på den i skärgården belägna ön *Thorkö.* Sjelfva grundstenarne och stensättningen på jordytan visar en areal af 425 qvadratalnar, som utgjort planen till byggnaden, hvilken varit uppförd af kullersten med fast murbruk af kalk, och hvars väggar på norra och vestra sidorna ännu trotsa förgängligheten, ehuru både tiden och förstöringslystnaden gjort sitt bemödande att utplåna detta minnesmärke från en försvunnen tid. Inuti ruinen vid vestra gafveln, som haft en höghvälfd ingångsport, är ett provisionelt bränneri samt en liten svinbod inrättad, hvilken inredning både profanerar och störer utseendet, vid minnet af hvad denna byggnad fordom varit, kunnande med rätta härvid tillämpas det gamla ordspråket — O tempora! O mores! — Norr om Thorkö, på 190 alnars afstånd uti hafvet, ligger den lilla vackra underlydande ön, *Helgeö* kallad, hvars mellersta del utgöres af en herrlig gräsbevüxt dal, der frodiga björkar och väldiga ekar växa, och utbreda sin svalkande skugga öfver betande fårahjordar, som på norra sidan af ön hafva tillgång på sött vatten uti en straxt vid hafvet belägen källa. På östra sidan uppstiger ur hafvet ett nästan lodrätt berg, c:a 60 fot öfver vattenytan, som vanligen benämnes helig Ars; men lärer rättare vara helig kors. Traditionen förmäler, att i forna tider ansågs denna ö för ett heligt ställe, och på flera af dessa öar sägs, att gudstjenst varit förrättad, hvartill anledning gifves på en ifrån Listerbylandet framskjutande udde eller halfö, *Blötö* kallad, hvilket torde vara detsamma som Blotö eller Offerö. För omkring 30 år sedan fanns ännu några qvarlemningar på platsen, der ett altare förmodades hafva stått. Flera stenkummel finnas äfven, hvaribland *Höga Rör:* ett gammalt råmärke i södra egoskillnaden mot Förkärla socken, med omkring 30 fots höjd och 20 i diameter. — *Assars Rör* i rågången mellan denna och Hjortsberga socken, samt det höga röret i Listerby, å № 12 Rörbackens egor, hvarest enligt berättelse — en viking vid namn Lijster, äfven Listrung kallad, förmodas vara begrafven — och efter hvilken både byn och socknen blifvit uppkallade. Denne viking berättas haft en dotter vid namn Yxna, som innehaft Yxnarum, samt en son, kallad Folke, efter hvilken sednare, namnet på annexet förmodas uppkommit. Uti *Styrsvik,* den sydligaste udden af socknen, som kallas Lindö, fordom kringfluten, efter hvad lokalen ännu bär vittne, finnes i foten af ett skrofligt berg en cirkelrund, alldeles slät uthålkning, en s. k. jättegryta om 18 tums djup och 16 tum i diameter. Ett stycke nordvest derifrån, på en vid hafvet sluttande hall ses märken efter en s. k. lindorm, dels utsträckt, dels i bågform. Traditionen berättar, att 2:ne lindormar fordomdags anländt med ett skepp, och den ena af dem tagit sin vistelseort här, men den andre på Lindholmen vid Carlskrona, och skulle derigenom bägge dessa ställen erhållit sina benämningar. Vare härmed huru som helst, så finnes äfven på senare stället fragmentet af en större sten, hvaruti i spiralform märket af liksom en större orms omlindning finnes intryckt. Jätte- eller bautastenar finnas på Listerby åsar, samt flera stensättningar derinvid. De märkligaste äro *Rune Hallar* eller *Gatte stenar,* som utgöra råmärke mellan Listerby, Björketorp och Leråkra byar. Dessa stenar äro icke 4 som Sjöborgs historia öfver Blekinge omförmäler, utan 3:ne, hvaribland den mellersta bär märken efter runskrift, som genom petrificerad mossa blifvit oläslig. För öfrigt finnas på den förut omnämda Backåsen flera bautastenar uppresta både söder och norr om det på säteriet Johannishus' egor utmärkta domaresätet. Vid anställd odling på kronolänsmansbostället Kärragårdens egor, nära intill Listerby åsar, påträffades för 12 år sedan uti ett stenröse några förrostade lemningar af en jernkask och svärd, hvaraf man kan sluta, att dessa minnesstenar blifvit uppresta för att utmärka stället, der forna tiders kämpar stridt

och fått en hviloplats. — På något öfver 1000 alnars afstånd från Gjöholms gård uti Brunnsviksgärdet, på höjden af en långsluttande backe, omgifven af löfskog på de tvänne sidorna, men öppen mot den straxt nedanför belägna Brunnsviken, ligger, på en rund platå, grefliga Pukeska familjegrafven. Öfver ingången till grafchoret, mellan 4 st. pilastrar är innefattad en släthuggen sten med följande inskrift: »En af Rikets Herrar, general- amiralen m. m. grefve Johan Puke önskade detta hvilorum för sig och sin ätt. Dess sörjande maka och barn läto uppföra det 1817.» Amiral Puke var född 1751 och dog år 1816. Han var en af de utmärktaste bland Sveriges sjöhjeltar; bivistade såsom befälhafvare på liniefregatten Fröja det bekanta sjöslaget vid Hogland d. 17 Juli 1788 och var, såsom chef på örlogsskeppet Dristigheten, ledare för Svenska flottan i träffningen vid Öland den 27 Juli 1789 och i de år 1790 förefallna sjödrabbningar, äfvensom vid utgången ur Wiborgsviken, då han af kon. Gustaf III fick den uppmuntran att våga sitt lif för konungen, likasom hans fader uppoffrade sitt lif för konunges fader, jemte löfte, att sådant ej skulle glömmas. Sonen Folke Magnus, contre-amiral, död 1857, slöt såväl adliga som grefliga ätten Puke.

Någon betydlig skillnad i godhet vid lika beskattade hemman förefinnes icke; dock hafva med afseende på lika hemmantal, № 37, $^1/_2$ mant. *Ryd*, № 40, $^1/_2$ mant. *Bökenäs*, № 41, $^1/_2$ mant. *Stenaby*, № 42, $^3/_8$ mant. *Lunnatorp*, № 48 & 49, 1 mant. *Fällö*, och № 64, $^2/_3$ mant. *Oxlaby*, företrädet mot andra lika stora hemman i socknen och alltid ansetts för de bästa; men deremot № 38, $^1/_2$ mant. *Kettilsäng*, № 50, $^5/_8$ mant. *Korsanäs* och № 51, $^1/_2$ mant. *Millegarne* för de sämsta. Såsom exempel på olägenheterna vid jordafsöndringen må hemmanet *Korsanäs*, med en befolkning af 63 personer, tjena. Detta hemman, som enligt mantalslängden är styckadt uti 12 åbolotter, innehar ej mer än 45 tunnland utegor och betesmark, hvaraf under senare åren minst $^1/_3$ af egovidden blifvit uppodlad. Jordmånen består af hvit fin sjösand nästan ända upp i ytan, hvilket haft till följd, att under torkår ringa afkastning kunnat påräknas, isynnerhet som åkerjorden, hvilken alla år besås, icke erhåller erforderlig gödning på de små hemmanslotterne, ty minsta hemmantalet är $^1/_{96}$ mant. med en egovidd ej stort öfver 2 tunnl., hvarpå ej några kreatur kunna födas, och således dessa s. k. åboer icke skäligen skulle kunna anses vara besuttne, om icke fiskfångsten jemväl togs i beräkning, och onekligen utgör en del i deras alltid knappa lefnadsförråd. Deremot kan ej nekas, att egoskiften på större jordrymder haft åsyftade fördelar med sig. Af statsutskylderna anses kostnaden och sättet för rustning och rotering af båtsmän samt väghållningsskyldigheten, med dervid förknippade utgifter för broars underhåll, vara de mest tryckande, hvaröfver hemmansegaren i allmänhet beklagar sig. Då antalet båtsmän, som socknen årligen måste underhålla, öfverstiger 46 st., uppgående till den ingalunda obetydliga summan af 4,500 rdr rmt, och härtill lägges kostnaden för väghållning och broars underhåll, utgörande 1,100 rdr, eller in summa 5,600 rdr rmt, så tyckes denna klagan ej vara utan grund. Vägarnes längd, som socknen måste underhålla, utgör $3^1/_8$ mil. De broar, som socknen måste bygga och årligen underhålla, dels enskildt, dels gemensamt med andra socknar, äro: 1:o Snarebro, som år 1848 ombyggdes af sten; 2:o Ronneby köpings norra bro, till hvars vidmakthållande 6 socknar blifvit anslagne. Denna senare bro, som äfven för ej så långt tillbaka blifvit nybyggd, är uppförd af sten med jernräck och 3:ne hvalf öfver Rottne å, cirka 150 alnar sydvest om vattenfallet, samt kostade 3,000 rdr rmt. Presterskapets och kyrkobetjeningens aflöning är bestämd på nedannämda sätt: Kyrkoherden, som har till boställe $^2/_3$ mant. krono, hvilket med säkerhet renderar 600 rdr rmt årligen, erhåller derjemte uti ordinarie inkomster alla år af bägge församlingarne löningsspannmål: 16 t:r $3^1/_2$ kappe råg och 32 t:r $2^1/_4$ kappe korn. I stället för qvicktionde betales 75 öre på hvarje helt mantal, utgörande, då prestbostället frånräknas, c:a $40^1/_2$ rdr. För s. k. påskmat gifves af hvarje hemmansegare och brukare 6 sk. — utgörande omkring 37 rdr rmt. Då sillfångsten är gifvande, erhålles från och med 140 till 160 hvalar sill. Lin gifves endast af dem, som hafva jordbruket till hufvudnäring, och uppgår vanligen till 10 à 12 *lℓ.*; ost 9 à 10 *lℓ.* Extra inkomsterna kunna ej uppskattas till mer än 500 rdr, således kyrkoherdens inkomster tillsammans 1,800 rdr rmt. Kantorn har ej boställe med hemmansbruk, utan endast tomt uti kålhage, erhåller af bägge församlingarne 20 t:r korn, 2 *lℓ.* lin, $4^1/_2$ *lℓ.* ost, 50 valar sill, offer och extra inkomster, så att dess aflöning utgör omkring 400 rdr rmt. — Af gårdar märkas: *Gjöholms* herregård, $1^3/_8$ mant. frälse med 26 inb., $500^3/_4$ tunnl. egor, hvaraf $98^1/_4$ åker, har cirka 60 t:r säds och 70 t:r potates utsäde, tax. till 31,500 rdr, och har c:a 220 rdr i utskylder. Det ena af de två i socknen varande tröskverken finnes vid denna gård. Enligt på stället befintliga köpehandlingar är förste kände egaren en vid namn Taube, som tillbytt sig egendomen mot en af konung Carl X gjord förläning till honom på Seland; sedermera innehades egendomen af landshöfding Adlersten, derefter af amiral Sjöstjerna, Lilljenankar och Löfvenskölska arfvingarne, af hvilka f. d. amiral Puke inköpte den år 1790. Han har låtit, enligt inskrifter på en öfver ingången till huset inmurad granitsten, 1799 uppföra manbyggnaden, som är af tegel på gråstensmur. Innehades sedermera af dess enka grefvinnan Puke, död 1859, hvarefter $^{19}/_{32}$ mant. eges af

fröken Puke, $1^1/_{32}$ mant. och $^3/_4$ mant. *Gjö* af f. d. doktor Kruse. — *Listerby*, $4\frac{863}{2312}$ mant., tax. till 62,000 rdr, 309 inb., 1,111 tunnland, deraf 188 åker, utskylder 1,500 rdr; häraf eges $^2/_3$ mant. af landtbrukaren Erik Netterberg; $2^1/_4$ mant. under Johannishus, $^5/_8$ mant. med qvarn af löjtn. C. Skjöld. — *Yxnarum*, 4 mant. skatte, tax. till 45,750 rdr, 239 inb., 796 tunnl., deraf 104 åker, utskylder 1,300 rdr. — *Kuggeboda*, $2^1/_2$ skatte, tax. till 25,600 rdr, 266 inb., 553 tunnl., deraf 76 åker, utskylder c:a 700 rdr, 28 åboer. — *Gjö* under *Gjöholm*, 1 mant. frälse, 149 inb., $473^3/_4$ tunnl., deraf $29^1/_2$ åker, utskylder c:a 175 rdr. — $^2/_3$ *Kärragården* är kronolänsmansboställe. — Öarne *Torkö*, *Arpö*, *Wagnö* och *Jordö*, $1^{11}/_{12}$ mant. frälse, tax. till 18,000 rdr, 55 inb., 834 tunnl., deraf 60 åker, med 252 rdr utskylder, hafva lydt under Johannishus, äro nu komna i flera enskildas ego. — Adress: Ronneby.

**Listershufvud**, se art. Mjellby socken.

**Listorp.** Ett mantal frälse-säteri uti Björkviks socken af Jönåkers härad och Nyköpings län, lyder, jemte $^1/_2$ mant. Jernbohl och $^1/_4$ Åtorp, alltsammans tax. till 10,120 rdr rmt, under Eriksbergs säteri. Listorp och Jernbohl hafva varit gamla frälsehemman, tillhörande Gyllenstjernska ätten; men i ersättning för uppgifven säterifrihetsfordran »blefvo de uppdragna åt ryttm. David Hildebrand under säterifrihet enl. Kammar-kollegii utslag d. 29 Nov. 1787. Tillhörde 1825 baron Carl Carlsson Bonde.

**Lith.** Konsistorielt pastorat af andra klassen inom Jämtlands norra kontrakt, fögderi och domsaga, bestående af moderförsamlingen *Lith* samt annexerna *Kyrkås* och *Häggenås*, tillsammans utgörande $12^6/_{10}$ qvadratmil eller — närmare — 327,425 tunnl., hvaraf 25,000 tunnl. sjöar och kärr, fördelade på $72^{29}/_{72}$ ofm. mantal, och med en folknummer, den 1 Juli 1859, af 3,643 personer; gränsar i söder till Brunflo, i vester till Ås och Aspås, i norr till Fölvige och Hammerdal, i öster till Hammerdal och Stugun.

*Lith*, moderförsamling i ofvannämnda pastorat, bestående af $285^5/_6$ tunnl. = $47^1/_2$ mant., taxerade 1861, jemte 3 lägenheter och 1 qvarn, till 166,400 rdr rmt. År 1749 bestod socknen blott af $41^5/_9$ mant., fördelade på 86 bönder; 1772 af $6^{35}/_{36}$ krono, $35^1/_{16}$ skatte, fördelade på 106 rökar, nemligen 82 bönder, 15 torpare och 9 nybyggare, utom 23 afradsland. Folkmängden, som 1766 bestod af 976, 1805 af 1,377 och 1810 af 1,193, uppgick 1830 till 1,568, 1850 till 1,795 och d. 1 Juli 1862 till 2,111 personer. 1859 funnos här en fast skola och 4 flyttande småskolor, hvari undervisades 233 barn, utom 25, som undervisades i hemmen. Socknen begränsas i vester och sydvest af Ås och Aspås, i öster och nordost af Häggenås och Stugun, i söder af Kyrkås och i norr och nordvest af Fölinge. Namnets härledning är ovisst. Tingslagets sigill är en oxe med en elf och ett berg. *Litth* nämnes 1319 i berättelsen om erkebisk. Olofs visitationsresor. I Rasmus Ludviksons »Jemptelands Beskrifning», författad 1575, omtalas Lydz, Kyrckieås och Häggenås socknar, samt Fyllinge (Fölinge), som var kapell under Lith ända till 1746. Mellan 1303—1340 nämnes en Ævinder såsom pastor i Lydz, en Påvel 1432, en Torsten 1439 och en Peder 1501, en Peder Olofsson eller Peder Balk 1549. — Åkerbruk och boskapsskötsel äro de förnämsta näringsgrenarne. 1776 skördades här 217 t:r råg, 1,327 t:r korn, 64 t:r ärter samt något hafre och lin. Kronotionden uppgick då till 60—80 t:r. Rådande jordmånen är öfverallt sandblandad mylla. Endast i floddalarne är marken någorlunda jemn. Hälften af åkren trädas. Ymnigt bete finnes på de vidsträckta betesmarkerna. Smör, fogel och skinnvaror afyttras till andra orter. Skinnberedningen har här af gammalt utgjort en näringsgren. Fårskinn beredes här till nästan lika godhet med Skånsk klipping. Kalksten finnes här ymnigt och kalk brännes till ortens behof. Skogarne äro vidsträckta, särdeles emot Fölinge och Stugun. Man har här försökt att uppdraga fruktträd, hvilket dock ej väl lyckats. Humle växer här till och med vild. Malmstreck äro här ännu ej upptäckta. Vattnet är öfverallt kalkhaltigt i källor och brunnar. Helsokälla finnes vid prestgården. — De största vattendragen äro: *Indalselfven*, som här kallas *Liths-elfven*, *Hårkan* och *Långån*, bifloder till Lindalselfven. Långån utgör gränsen emot Rödöns pastorat. Litselfven är blott segelbar $^1/_4$ mil ofvan och $1^1/_4$ mil nedom kyrkan. Elfven bildar tre stora forssar, Näs-, Skärkälls- och Medskogsforssarne. Hårkan kommer från Söderlie socken i Norge. Fisken i

elfvarne anses bättre än i insjöarne. Af dessa må nämnas: Mo-, Öster-, Stugu-, Lill-, Kråk-, Rör-, Sänn-, Sylt-, Mård-, Back-, Greninge- och Bysjön. De förnämsta fiskslagen äro: gädda, abborre, sik, harr, rör, mört och stenbit. — Kyrkan, af sten med torn, är belägen $2^1/_2$ mil n. n. o. om Östersund och 16 mil från Hernösand, vid 63 gr. 16 min. polhöjd. Af ålderdomsminnen finnas här endast några stensättningar på skogen mellan Stugun och Lith. På ett berg vid Medskogsforssen finnes en häll upprest, 2 alnar hög, 1 aln bred, 5—6 tum tjock, ommurad med små stenar. Något derifrån i vester ligger en på tre andra stenar hvilande stor slät häll, liknande ett säte. På sidorna ligga mindre, tunna stenar, liknande pallar. 25 alnar vester derom finnas stenar i en rundel af 6 alnars diameter. 100 alnar derifrån, på en hög bergskulle, ligga 5 stenrösen, hvaraf de två mellersta äro störst, af 12—14 alnars vidd. På bottnen i en af dessa har man funnit brända kol.

Byar och gårdar äro: *Backen* med 5 åboer, *Bjurhuskälen* 1, *Boda* 5, *Brevåg* 8, *Byom* 7, *Bye* 4, *Böle* 4, *Fjähl* 15, *Fjähllandet* 4, *Grenningen* 8, *Greningeholm* 1, *Halåsen* 2, *Handog* 8, *Husås* 13, *Hökbäck* 3, *Hölje* 5, *Kallsta* 8, *Klösta* 8, *Korsta* 5, *Landvågen* 2, *Lillsjöhögen* 6, *Långvattnet* 1, *Mo* 7, *Näset* 5, *Ottersgård* 5, *Palleråsen* 3, *Prisgård* 9, *Ringsta* 13, *Skickja* 2, *Smedsta* 2, *Söre* 9, *Åsen* 9 åboer, samt vattenmjölqvarnen *Söreforss* (tax. till 1000 rdr). — Största brukningsdelarne äro $2^1/_2$ *Hökbäck*, tax. till 2,380 rdr, eges af kronofogden E. Dalin; $4^1/_2$ *Klösta*, tax. till 4,160 rdr, eges af handl. Lars Lithander; minsta brukningsdelen $^1/_3$ *Lillsjöhögen*, tax. till 70 rdr. — Boställen äro: *Söre*, *Handog*, *Böle*, *Kallsta*, *Smidste*, *Hölje*, *Åmundgård* och *Skickje* militiæ. 6 tunnl. *Söre* är häradshöfdingens. — Adress: Östersund.

**Litsleberga.** Säteri, se art. Mälsåker.

**Litslena.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Trögds kontrakt och härad af Uppsala stift och län, ligger $1^1/_8$ mil från Enköping, $3^1/_4$ mil s. v. från Uppsala — vid 80 fots höjd öfver hafvet — mellan Husby-Sjutolft i öster, Willberga och Boglösa i söder, Wårfrukyrka och Herkeberga i vester och nordvest, samt Biskopskulla, Fröslunda, Girista och Hjelsta, alla af Lagunda härad, i norr, samt omfattar 0,482 qvadratmil land. Sydvestra hörnet upptages af allmänningen Sneden; mellersta delen omkring öfra loppet af den å, som utfaller i Sishammarsviken, är mest jemn, skoglös och bördig; den norra, som sluttar mot en å vid häradsgränsen, har mera kullar, med deremellan liggande små vattendrag, dock nästan uttappade i senare tider, såsom Granebergs- och Hallarby-sjöarne. Jordmånen är hufvudsakligen lera, med undantag af ett eller annat ställe, beläget på höjderna emot den skogbevuxna delen, der lösare jord af sand och klappersten är rådande. Skogen uppfyller ej behofvet; åkerbruk är hufvudnäringen. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,203 och år 1860 af 1,146 personer, består af $60^1/_2$ mant., hvaraf $39^3/_4$ skatte, 4 krono, $16^3/_4$ frälse. I socknen finnas 16 lägenheter, 3 qvarnar och sågar. Ordin. räntan är 634 rdr 23 sk. kr.värdi; i bevillning erlades 1861: 385 rdr rmt. — Litlene nämnes 1314, såsom hörande till Tröghd. Af kyrkoherdarne äro en och annan kända från 1300-talet, kaplanerna från 1640. Kyrkan är gammal, af sten, utan torn sedan 1741, då det förut befintliga ramlade; reparerad 1837; den har en altartafla af hög ålder, en munkstol m. m., äfvensom en del af hvalfvet är försedt med målningar. Af äldre minnen nämnas 4 runstenar, hvaraf en på prestgärdet, nedom stora backen, 2 vid Ulstämma, 1 vid Kählsta by; på en sten vid Ullstämma, som, genom sin daning samt derå tecknade stigbyglar m. m., röjer sig tjent till stöd för till häst stigande ryttare, finnes på en rad mellan teckningarne blott: *futhorkhnias* (tblmr äro bortslagne). Icke långt från prestgården skall finnas en höjd, som allmänt kallas *Horgsbacken*, alltså är till att förmoda här varit ett afguda-altare, med vissa vid dem tjenande prestinnor, som bedrogo folket med trolldom och spådomar, men höllos för heliga och kallades *Horgabrudar*. A. A. Afzelius anförer att lagman Thorgny skall haft en gård icke långt från Litslena, der en runsten med drakar och sådana prydnader, som utmärka minnesstenar efter förnäma män, skall vara upprest öfver honom.

Gårdar: *Djurby*, egendom, tax. till 35,100 rdr, eges af löjtnant Bergenstråle (se vidare art. Djurby). — 2 mant. frälse-säteri *Graneberg*, tax. till 20,250 rdr, eges sedan 1840-talet af släg-

ten Morén; har tillhört slägterna Posse, Torstensson omkring 1740, senare Westberger på 1820-talet. — $1^1/_2$ *Litslena by,* med väderqvarn, tax. till 12,600 rdr, med häradets tingsställe och gästgifveri, hvarifrån skjutsas till Bålsta i Grans socken $1^5/_6$ mil, till Enköping $1^1/_8$ mil, till Långtora i n. v. $1^1/_2$ mil, till Säfva i n. o. $1^1/_2$ mil. — $^1/_2$ sk. *Åby,* eges af hr W. Lindberg. Under Ekolsund lyda $4^3/_4$ mant., tax., jemte frälseräntan af 2 mant., till 51,300 rdr. — Uppsala akademi eger räntan af 1 mant. *Sneby.* — *Hummelsta by,* se den art. — 1 mant. *Östersta* och 1 mant. *Kromsta,* militiæ-hemman. — *Prestgården,* $1^1/_4$ mant., tax. till 9,150 rdr. — $^1/_2$ mant. i *Tyresta* är komministersboställe. — $^1/_8$ mant. *Klockarebord.* — $^1/_8$ *Ängsvallen* samt *Hammar,* tvänne skogvaktareboställen. — Öfriga hemmanens namn äro: *Fiskvik, Hallarby, Hälleby, Kählsta, Lundby, Skillinge, Skäggesta, Skolsta, Tibble Wiggeby, Wellinge.* — *Jureby* nämnes 1300, villa *Litslena* 1314. — Adress: Ekolsund.

**Livert** eller *Livards källa,* belägen på Klefva hed i Klefva socken af Westergötland, har sitt namn af en riddare, som deltagit i någon strid mot hedningarne under konung Inge; kanhända ock ett bortblandadt minne af S:t Laward, Knut den Heliges bror, som här kan hafva stannat efter en strid med sina fiender. Om stället förtäljer emellertid än landtfolket följande vackra berättelse: »Då den helige riddaren Livert eller Livard kom från striden mot hedningarne, tillika med sin unge son, red han här öfver bergsheden. Af mattighet och törst dignade de båda ned från sina hästar och förmådde icke fly undan längre. Då föll riddaren här på knä, och ett litet stycke ifrån honom den unge. De bådo en from bön till Guds moder; genast uppsprungo tvänne klara källor, i hvilka de släckte sin törst, och de prisade nu Herren för detta under.» En annan berättelse säger, att riddaren ville rädda sin käresta ur striden, men blef här med henne nedskjuten af hedningarnes pilar. Af deras hjerteblod uppvällde de klara källorna, som genast med sina vatten flöto tillsammans till den lilla bäck, som nu från dem rinner utför heden. Sedan har bygdens ungdom hvarje år midsommarsqvällen samlats vid Liverts källa, att dricka af det klara vattnet och tillbringa natten med samtal, sång och lekar.

**Ljuder.** Annex-socken till Långasjö pastorat, är belägen uti Konga härad af Kronobergs län, $4^1/_2$ mil s. o. från Wexiö — vid 490 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Algutsboda, i söder till Långasjö, i vester till Linneryd, i norr till Hofmantorp och Ekeberga socknar, samt omfattar med en längd af $1^3/_4$ mil, en bredd af $^1/_2$ mil, en areal af 25,758 tunnl., hvaraf 2,476 äro insjöar. Marken är stenbunden; åkerjorden består till det mesta af svartmylla. Norra delen saknar icke skog, men den anlitas mycket för Lessebo bruk och Öremo masugn. Södra delen har knappt till vedbrand. Åtta sjöar finnas, hvaraf en, kallad Ljuders sjö, ligger vid kyrkan; Lessebo å går genom socknen mot Ronneby. Här skall finnas en källa med bittert vatten, som håller salpeter. — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,164 och 1862 af 2,006 personer, består af $42^1/_{12}$ mant., hvaraf $31^{17}/_{24}$ mant. skatte, $1^3/_8$ krono, 10 frälse (häraf höra Moshult fjerding, $6^1/_4$ mant., med 6,234 tunnl., i ecclesiastikt hänseende till Algutsboda socken) och taxerades 1860 till 229,170 rdr rmt, häraf 1,310 rdr för uti socknen befintliga 1 manufakturverk, 3 qvarnar och sågar; dessutom finnes en fabriksinrättning, taxerad efter klass, betalande i bevillning 75 öre. Ordin. räntan är 354 rdr 33 sk. bco. Ljuder var moderkyrka till år 1693. Ny kyrka stod under byggnad på 1840-talet, 60 alnar lång, $27^1/_2$ bred, $11^1/_2$ hög, tornet $31^1/_4$ aln. Till denna socken sträckte sig de s. k. Åkianska religionsoroligheterna på 1780-talet; huru visligen de dämpades af dåvarande öfverhet upplyses i Wallqvists eccles. samlingar, 61—70 sidan.

Gårdar och byar: *Kråkesjö,* säteri, se den artikeln; $^3/_4$ *Djurhult,* $^1/_2$ *Flädingsnäs,* $1^3/_4$ *Bondeskog,* 1 *Backa,* $^1/_4$ *Flädingsmåla,* 1 *Hästebeck* (den 30 Juli 1859 beviljades namförändring till *Grimsnäs*), 1 *Kråkesjö,* $1^1/_2$ *Läshult,* 1 *Moshult,* 1 *Nickalycke,* 1 *Sibbamåla,* 1 *Tjugosjö,* 1 *Ålebäcksås,* 1 *Påfvelsmåla* höra till de Wadstena-hemman, som nu kallas »krigsmanshus-donation.» — *Moshults fjerding* består af: 1 *Gåsemåla,* säteri, med 942 tunnl., hvaraf 26 åker, 1 *Askaremåla,* med 1,006 tunl., hvaraf 25 åker, tax. till 8,700 rdr, har 2 egare, 1 *Moshult,* med 1,386 tunnl., hvaraf 38 åker, $^1/_2$ *Påfvelsmåla,* 1 *Moshultsmåla,* 1 *Skrämbohult,* $^3/_4$ mant. ibm. tax. till 3,750 rdr, med $746^1/_4$ tunnl., hvaraf 10 åker, är sergeantboställe; på dessa hemman bodde 1855: 442 personer. Denna fjerding hade en pastor i Algutsboda, i anseende till timad olyckshändelse, fått sig förlänt i ecclesiastikt hänseende af dess slägtinge dåvarande pastor i Ljuder,

men har ej sedermera återgått. — $^5/_8$ mant. *Ljuders prestg.* är nu komministerboställe, enl. kongl. resolut. d. 11 Sept. 1841 (i Ny Smålands Beskrifning står 1741, hvilket måste vara tryckfel). — *Studsmåla* i Långasjö socken (i samma bok står Sandsjö, hvilket är origtigt) är nu pastorsstom. Hemmanens onera äro nu utbytta, så att Ljuders prestgård, $^5/_8$ mant., betalar i stället för Studsmåla $29^1/_3$ kappe kronotionde samt 1 rdr kontant, kronans behållning, under det Studsmåla, $^3/_8$ mant., håller soldat för Ljuder såsom $^1/_2$. — $^1/_4$ fr. *Slätthult,* tax. till $807^1/_2$ rdr, lyder under Lessebo bruk. Hela hemmanet, 1 mant., är, enligt anteckning i jordeboken, ett Ludvig Camerarii arfvingars köpegods à $4^1/_2$ proc. och skall, efter kongl. kommissionens bref d. 22 Oktober 1698, anses såsom odalt frälse. — Minsta brukningsdelarne äro $^1/_{32}$ mant. i *Hvida,* tax. till 87 rdr, $^1/_{16}$ mant. i *Kyhle,* tax. till 122 rdr. — Öfriga socknens hemman äro: *Bogsjö, Grisebo, Gummekulla, Korssanäs, Kallanäs, Skruf, Säfsjö, Kjerragjerde, Tjockeboda, Wedamåla.* — Adress: Wexiö.

**Ljugaren.** Sjö i midten af Rättviks socken i Dalarne, är $^1/_3$ mil bred och $1^1/_2$ mil lång, med dess djupt inskärande vik Dådran inberäknad; den hemtar sitt tillflöde från de norr om densamma inom denna socken liggande *Ljus-* och *Luttvigstjernarne, Hargli-, Påls-, Gädd-, Mört-* och *Långtjernarne,* hvilkas vatten förena sig med det från de likaledes inom socknen befintliga och obetydliga sjöarne *Aflassen, Grafsjön, Mulassen* och *Källassen* jemte andra mindre tjernar, som alla samtligen genom Lassens eller Lass-ån utfalla i Ljugaren. Vidare har denna sjö tillflöden från *Södersjön, Nordsjön, Lungsjön, Djuplogen, Långsjön, Ljusaxen, Salutjern, Gåstjern* och *Halltjern* samt *Botjern,* hvilkas vatten, sammanrinnande i sjön *Hemse Tvärsen,* utfalla genom Tvärsån i den s. k. *Bleckoviken,* dit ock Svartaxen och Wansen hafva sina utlopp. Sjön Tvärsens vatten flyter vid Orberget genom Ortjern och Orbergsån ned i Ljugaren, som i grannskapet af Dådrans bruk, hvars verkstäder den drifver, har sitt ej obetydliga aflopp genom den $^1/_2$ mil långa och cirka 600 alnar breda *Norra Ungsjön,* sammanrinner derefter med *Södra Ungsjön* samt förenar sig slutligen med en från Amungen kommande ström.

**Ljugaren.** Landthamn, se art. Ardre socken.

**Ljuna,** *Stora* och *Lilla.* Två mant. skatte i Hogstads socken af Göstrings härad och Linköpings län, hvaraf det sistnämnda, tax. till 7,500 rdr, eges, jemte 1 mant. i andra hemman, af Carl Peterssons sterbhus, och det förstnämnda har 4 åboer. På ett af dessa hemman föddes, 1610, fältsekreteraren Samuel Andersson, död 1644, hvars son Nils adlades vid 10 års ålder, i anseende till faderns förtjenster, med namnet Lilljesköld. Ätten anses för länge sedan vara utgången.

**Ljung.** Annex-socken till Forshälla pastorat, är belägen uti Fräkne härad af Bohus län, $1^3/_4$ mil söder från Uddevalla — vid 50 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 8,493 tunnl. (11,595 tunnl. efter Forsell), hvaraf 555 äro insjöar. Socknen omsluter på båda sidor den vackra hafsviken Ljungskilen; skogar och fjäll, sjöar och skär, åkrar och välbyggda egendomar omvexla här i den älskligaste mångfald och väcka alla resandes hänryckning. Jordmånen är sandblandad mylla; endast närmast sjön träffas lera. Skog ega alla gårdarne, och på flera af dessa finnas sågar, qvarnar och andra inrättningar. I nämnda hafsvik Ljungskil finnes lastageplats, hvarest den betydligaste mängden af häradets skogsprodukter och andra afyttringsvaror inlastas. Söder i socknen finnes en annan, ehuru mindre besökt, lastageplats, Grötån. Socknen, som år 1805 beboddes af 702 och 1860 af 1,383 personer, består af $16^7/_8$ skatte, 1 krono, $1^1/_4$ frälse och taxerades 1860 till 188,022 rdr rmt. Ordin. räntan är 193 rdr 2 sk. kronovärdi. Kyrkan, på 1 mils afstånd från moderkyrkan, är liten och anspråkslös, men har ett särdeles täckt läge, omgifven af berg och skogar, lundar och åkerfält, på brädden af den forssande Ljungsån, som nära härintill störtar sig i hafsviken, hvars spegel framskymtar mellan träden och några forntida stenvårdar. Landsvägen löper utmed murarne af kyrkogården, och en prydlig stenbrygga, som hvälfver sig öfver den lilla strömmen, bidrager till ställets förskönande. Byggnaden, uppförd af sten, tyckes icke vara särdeles gammal. Predikstolen är förfärdigad 1634. Den enda katholska antiqviteten är ett gammalt messingsdopfat. Flera fornlemningar finnas, såsom *Kong Hakes* graf; af allmogen kallas sålunda några lem-

ningar efter en grafkista på en jemn, med småskog öfvervuxen plan vid foten af Hakåsen, belägen på gården Öfra Aröds mark, flera bautastenar och griftkullar på Ljungs och Anfasteröds egor (hvarom se artikeln Anfasteröd, hvarunder äro omnämnda socknens öfriga fornminnen och traditioner).

Gårdar och byar: Frälsehemmanen $^1/_2$ *Håle*, $^1/_8$ *Korssvik*, $^1/_4$ *Skälleckeröd*, det bäst bebyggda frälsehemmanet i socknen, tax. till 4,500 rdr, $^1/_4$ *Grötån*, alla testamenterade af fru M. Hvitfeldt till Göteborgs gymnasium. Skälleckeröd jemte Backa ha varit donerade till Dragsmarks kloster enligt ett gåfvobref af 1341, hvars original förvaras i danska geheime-archivet. — 1 mant. *Dirhufvud*, $^3/_4$ *Brandseröd*, reducerade 1694 och derföre i jordeboken uppförda uti skattekolumnen, äro äfven gymnasiihemman. 1 mant. krono *Ljung*, tax. till 6,750 rdr, f. d. fältväbelboställe, men sedan 1845 majorsboställe. Det är af dålig beskaffenhet; såsom något eget torde få anmärkas, att det lär, alltsedan indelningsverket pågick, förblifvit inom slägten v. Stjernman. $^1/_2$ *Stengårdseröd*, eges af handlanden J. F. Pettersson. — Förnämsta gården är 1 mant. *Anfasteröd*, med qvarn, tax. till 19,700 rdr, och med $^7/_{24}$ *Åker*, $^1/_2$ *Håle*, utgörande ett gods, tax. 1861 till 22,812 rdr, som eges af herr William Macfie. *Hälle*, *Brattefors*, hvaraf sistnämda gård, tax. till 15,249 rdr, eges af herr L. Thim, äro vidare omnämnda på sina ställen. 1 mant. kr.-sk. *Simmersröd*, väl bebygdt och egande god trädgårdsanläggning samt vidsträckt skog, men dålig jord, tax. till 14,850 rdr, eges af kommissarien S. Bergius. $^1/_2$ *Nedra Tjöstelsröd*, tax. till 10,000 rdr, med prydlig manbyggnad, stor egorymd och många torp, men svag jord; härtill höra qvarn och såg samt $^1/_8$ mant. *Stengårdseröd*; egare hr G. Bergius. Minsta brukningsdelen är $^1/_{24}$ mant. i *Söder Fjellet*, tax. till 135 rdr. — Öfriga hemmanens namn äro: *Maen*, *Skogen*, *Berg*, *Gusseröd*, *Gunneröd*, *Haufven*, *Kjärr*, *Räfvehagen*, *Skofteröd*, *Klefvered*, *Lyckomes* qvarn. — Adress: Uddevalla.

**Ljung.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Gullbergs och Bobergs kontrakt uti Linköpings stift, utgöres af socknarna Ljung och Flistad samt innefattar $61^5/_{16}$ mant. Folkmängden år 1860 var 3,013 personer. — *Ljung*, modersocken uti Gullbergs härad och Linköpings län, ligger $1^1/_2$ mil från Linköping, $2^1/_4$ mil från Skeninge, 3 mil från Wadstena — vid 230 fots höjd öfver hafvet — på ömse sidor om Norrbysjön och Motala ström, mellan Wreta socken i sydost, Stjernarp i öster, Tjellmo i nordost och norr, Krigsberg, Brunneby och Klockrike i vester, Flistad i sydvest; har 2 mils längd från norr till söder, med $^3/_4$ mils bredd, och upptager i areal 0,785 qv.mil land och 0,039 vatten. Den mindre, men bättre delen ligger söder om Motala ström och utgöres af en rik och bördig slätt, som stiger i höjd mot gränserna i söder och vester och slutligen öfvergår till sämre marker å södra landhöjden. Öfver slätten, delvis utmed utskotten af södra höjderna, är kanalen ledd i många krökningar utefter den djupt derunder liggande Kungs-Norrbysjön, hvaraf hit hör ungefär $^1/_4$ mils sträcka med ringa bredd. Strömdalen utgör en skarp gräns för slätten, är djup och ofta vildskön; stränderna äro trädbevuxna; strömmen gör fall vid Råby och Jakobslund. Norrut vidtager genast stora landhöjden mot Hellestadsdalen, med endast skogs- och bergmark, långa smala dalgångar och en mängd småsjöar och bäckar. Sjöarnas antal är 18; af dessa äro *Skiren*, *Örlången*, *Fyr-* och *Morstorpsgölarne*, *Qvarn-*, *Djup-* och *Hersjöarne* samt *Magdesjön* och *Opplången* de märkligaste; *Lickasjön* vid vestra gränsen utfaller till Krigsberg. Rådande jordmån är dels lera, dels svartmylla, dels mojord; näringar äro åker- och ängsbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning, skogs- och bergsbruk, någon fabriksrörelse och smidesslöjd samt fiske. Äng och bete äro i allmänhet tillräckliga, åtminstone norr om ån, men åkern der ringa. Skogstillgången är blott norr om ån, vid Ljungs säteris underlydande hemman, tillräcklig äfven till kolning för dess jernbruk. Långt i norr finnes ock en häradsallmänning af $213^7/_8$ tunnl., som lemnar något ved, timmer och virke för häradsboernas behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,260 och år 1860 af 2,162 personer, består af $9^3/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ krono, $21^5/_8$ frälse, och tax. 1861 till 506,590 rdr rmt. Ett halft mant. Lycka hör i kyrkligt afseende under Brunneby socken. — *Liungh* förekommer under medeltiden, åtminstone på 1400-talet. Kyrkan har varit af kalksten, med högt torn, skadad af vådeld 1646 och 1717, förändrad 1722; ombyggd under åren 1795—97 och återställd efter en eldsvåda år 1807; har altartafla af Hörberg och en graf för grefl. slägten von Fersen, byggd 1754, hvari ligger bland andra excellensen och

riksmarskalken grefve Axel von Fersen, som omkom vid upploppet i Stockholm 1810. Forna kyrkan hade flera andra grafvar för egare till Ljung och Sjöbacka. Socknen har vanliga kassor samt magasin. — Af fornlemningar omtalas ruiner vid Gottorp i skogsbygden (se Gottorps slott).

Gårdar, verk m. m.: En del gårdar nämnas i katholska tidens handlingar, och vid dess slut hafva $5^1/_2$ mant. tillhört kyrkliga inrättningar, 7 till Wreta kloster af $44^1/_4$ enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet blef *Ljungs* säteri af betydenhet, dock ej så uteslutande som nu, i det åtskilliga andra gårdar hade gods under sig här, dock nästan allt i adliga personers besittning. Det mesta på ömse sidor om Motala ström lyder under Ljung, tills. öfver 28 hemman och äro: 2 *Stora Högåsa*, 1 *Lilla* ibm, $2^1/_2$ *Wägerstad*, 1 *Släta*, 1 sk. 1 fr. *Säby*, $1^1/_2$ berustadt säteri *Sjöbacka*, $1^1/_2$ *Råby*, 1 *Norrby* (tax. till 7,430 rdr), 1 *Perstorp* (tax. till 9,450 rdr), 1 *Presttomta*, 1 *Gunnarstorp*, $^1/_4$ *Åsen*, $^1/_2$ *Stagstorp*, $^1/_4$ *Gillerberga*, $^1/_4$ *Slättmoen*, $^1/_8$ *Flestorp*, $^1/_2$ *Bullorp*, $^1/_2$ *Blixtorp*, $^1/_2$ *Hjelmsätter*, $^1/_2$ *Skallorp*, $^1/_2$ *Licka*, $^1/_2$ *Magdesjö*, $^1/_2$ *Djupsjö*, $^1/_4$ *Mörstorp*, $^1/_4$ *Elgshult*, $^1/_4$ *Grönkulla*, $^3/_4$ *Sibborp*, $^1/_2$ *Klasbeck*, $^1/_4$ *Svartorp*, $^1/_2$ *Åsmedstorp*, $^1/_2$ *Klänkorf*, $^1/_4$ *Transäter*, $^1/_4$ *Börstorp*, $^2/_3$ *Släta*, kalladt Ekholmen, $^1/_{36}$ *Karstorp*, $^1/_4$ *Wägerstad*, *Jakobslunds* jernverk (se den art.), *Råby* qvarn, oljeslageri m. m., hela godset taxerades till cirka 479,700 rdr rmt. $^1/_4$ fr. *Ragnorp* eges af assessor P. G. Peterson. $^1/_4$ fr. *Wåhlenäs*, $^1/_4$ sk. *Hilstermoen*, eges af jägm. J. Fr. Nordén. 1 *Rågårda*, $^1/_2$ *Hässelberg*, taxerade till 7,290 rdr, äro kyrkoherdens boställe; båda köptes af Hugo Hamilton, men utbyttes 1648 mot en del i Ljungs f. d. kyrkoby, som varit prestgård. En half gård i Råby har varit kaplansbol, men blifvit utbytt 1724. — Adress: Linköping.

**Ljung.** Bruks- och landtegendom uti ofvannämnda socken, består af $3^1/_4$ fr.-säteri Ljung (har förr bestått af $2^1/_2$ fr.-säteri, sedermera derunder lagda $1^3/_4$ Nybble), $^1/_4$ Jakobslund, tax. 1861 till 36,000 rdr, Jakobslunds jernbruk (se den art.), vid detta bruk blef 1860 en ny härd tillåten, äfvensom ett nytt jernmanufakturverk; det hela utgör, jemte under socknen nämnda underlydande samt i andra socknar belägna gårdar, ett af länets största gods och är beläget vid Motala ström, $1^3/_4$ mil i n. v. från Linköping. Ljung har ännu kring början af 1600-talet varit en obetydlig skattegård, tillhörig 1582 Harald Jönsson, från 1628 Jöns Hansson, 1642 Måns Pehrsson, men köptes sistnämnde år af öfverste Hugo Hamilton, jemte flera andra gårdar, blef frälse och bebyggdes till säteri; såldes åter 1655 till friherre Lars Jespersons (Cruus, död 1656) enka, Agneta Horn; egdes sedermera af dess dotter Anna och hennes man Claës Hermansson Fleming, kallas 1683 sätesgård af $2^1/_2$ allodial-hemman; innehades 1686 och 1700 såsom skatte-säteri af Flemings arfvingar; 1726 af friherre Jesper Cruus, derpå af grefve Herman Claësson Fleming (död 1729) och dess fru Maria Fleming, från hvilken sednare det köptes 1730 af presidenten grefve Hans von Fersen (död 1736); denne ökade godset ytterligare, flyttade sätesgården från kyrkobyn närmare strömmen och testamenterade alltsammans vid sin död till sin fru, Eleonora Wachtmeister, med önskan, att det sedermera skulle blifva ett fideikommiss, hvilket ock 1747 skedde till förmån för yngre sonen, sedermera riksrådet grefve Fredrik Axel von Fersen (död 1794); han tillköpte nya underlydande och löste dem till frälse och efterträddes i besittningen af sonen, riksmarskalken exc. grefve Hans Axel v. Fersen (död 1810), dess bror exc. grefve Fabian Reinhold (död 1818), och dennes son, major grefve Axel von Fersen. Nuvarande egaren, i följd af gifte, är grefve A. Gyldenstolpe. Hufvudbyggnaden, uppförd af riksrådet gr. Fr. Axel von Fersen, är af sten, 3 våningar hög och betydligt stor, innehåller dyrbara samlingar af flera slag, en minnesvård öfver riksmarskalken grefve Hans Axel, m. m.; omgifvande trädgård och vidlyftig park äro anlagda af bemälte riksråd och utvidgades af hans två närmaste arftagare, af hvilka gr. Fabian äfven lät bygga en bro öfver strömmen. Till gården leda 3 alléer från vägen och kyrkan. Det hela är bland länets och rikets ståtligaste prydnader, likasom den naturliga belägenheten bland de vackrare. Både åker och äng hafva vid egendomen vunnit i utsträckning och afkastning genom betydliga nyodlingar och framför allt förbättrad häfd. Gården hade år 1850 ett af länets större brännerier. Å egorna finnes ett kalkstens- och marmorbrott samt tillgång på skiffer och bränntorf. — Om skogstillgången se beskrifningen af Ljung socken.

**Ljunga.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Ljunga, moderförsamling, och Hamneda, annex, samt innefattar 69½ mantal. Folkmängden 1860 var 4,139 personer. — *Ljunga*, socken uti Sunnerbo härad och Kronobergs län, ligger 6¾ mil v. s. v. från Wexiö — vid 410 fots höjd öfver hafvet — gränsar i norr till Tutaryd och Ryssby, i söder till Hamneda, i öster till Agunnaryd och Pjetteryd, i vester till Kånna och Ljungby, samt omfattar på en längd af 1½ och en bredd af ¾ mil en areal af 22,911 tunnl., hvaraf 2,314 äro insjöar. En dalgång genomlöper socknen, genom hvilken Ljungaån går; på något afstånd från ån stryka äfven höga åsar. I dalgångarna är fin sandmylla på sand, sandlera eller lerbotten. På höjderna merändels svartmylla på hårdmo eller mergelblandad botten. Ljunghedarne hafva beklagligtvis ökats och inkräktat de fält, der man vid 1770 hade ek- och bokskog. Ljungbränningen hindrar ny skog att uppväxa. Skogen består nu mest af furu och gran. Nio smärre sjöar finnas. Ett qvarnstensbrott är för några år sedan funnet på Össjö bys egor. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,052 och 1862 af 2,030 personer, består af 34½ mant., hvaraf 15 skatte, 2⅝ krono, 16⅞ frälse; dessutom finnas 9 lägenheter samt 5 qvarnar och sågar. Ordin. räntan 293 rdr 10 sk. 2 rst. I bevillning efter I—III art. erlades 1860: 179 rdr rmt. — Ljunga kyrka byggdes 1791; den är 40 alnar lång, 22 alnar bred, murens höjd 10 alnar; choret 18 alnar bredt. En silfverdopskål af 100 lod är gifven af major Ar. Gedda och fru Fr. Thott 1809. Kyrkvärden i Malmaryd, Pet. Nilsson, och grosshandlaren J. Widbeck i Stockholm hafva till kyrkan testamenterat hvardera 1000 rdr rmt. Till magasins- eller skolinrättning i Ljunga och Tutaryd äro 2,000 rdr rmt skänkta af löjtn. Er. Ljungfelt och friherrinnan von Liewen. Bland kyrkoherdar må nämnas M. Lars Ling 1767, död 1780, fader till skalden och gymnastikern Pehr Henrik Ling, som föddes på kyrkoherdebostället. Om helsobrunnen vid Lilla Ljunga sjö, se art. Ljunga helsobrunn. Af fornlemningar nämnas ättehögar och en runsten på Ifla gärde, se vidare art. Ifla by. I gärdet vester om byn *Sommarsäte* finnas många grifthögar, likaså norr om byn *Mjäryd*.

Byar och gårdar: *Bräkentorp* och *Fiskeryd* säterier, se dessa artiklar; 1 mant. fr.-säteri *Grimarp*, tax. till 10,880 rdr, var ett frälsehemman under Marensholm 1637, Öfverste Mustcamps säteri 1670. Ätterna Sjöblad, Berghman och Skytte hafva efter hvarandra varit egare. Grimarp tillhörde 1860 enkefru majorskan Hedenstjerna. ½ fr. *Össjö*, med qvarn och såg. — Minsta brukningsdelen är 1/12 mant. i *Runkarp*, tax. till 269 rdr. — 23/8 sk. 1½ fr. *Läsaryd*. Härifrån, Lessaredt 1637, utgick den för fornforskning och litterär verksamhet berömda prestslägten Lagergren. — *Ljunga*, prestg., ⅞ mant.; 1¼ *Össjö*, militiæhemman; ½ ibm, kronofogdeboställe. — Öfriga hemman äro: *Boarp, Fageryd, Kuggaboda, Röninge, Skälsnäs, Tranhult, Buggatorp*, alla skatte; *Hultåkra, Hårenberg, Näs*, frälse. — Adress: Ljungby.

**Ljunga.** Helsobrunn i Ljunga socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, vid Lilla Ljungasjön, 1 mil från Ljungby köping, anlagd år 1837, har nyligen aflidne provincialläkaren i Sunnerbo distrikt, doktor D. J. Billengren, helt och hållet att tacka för sin uppkomst och frequens såsom medicinsk anstalt. Vattnet har visat sig utmärkt verksamt mot digestionsorganernas, könsorganernas och nervernas sjukdomar, äfvensom mot gikt. Vid källan äro brunns- och badhus, brunnssalong samt byggningar med 18 rum för brunns- och badgäster.

**Ljunga.** Annex-socken till Bringetofta pastorat, ligger uti Westra härad af Jönköpings län, 6¼ mil s. s. v. från Jönköping — vid 820 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Hjertlanda, i söder till Wrigstad, i vester till Hylletofta och Bringetofta, i norr till Wallsjö, samt omfattar, med 1 mils längd och ½ mils bredd, en areal af 6,734 tunnl., af hvilka 231 äro insjöar. Dessa heta *Staf, Majen* och *Öhrby* sjö. Vid Komstads qvarn löpa lager i öster och vester af en svart tät hornblendeskiffer, som försvinner inom ⅛ mil på vägen åt Wrigstad, då grofkornig granit intager dess rum till Ljunga kyrka, der gneis fortsätter. Socknen, som år 1805 beboddes af 574 och 1860 af 684 personer, består af 22½ mant., hvaraf 8⅞ skatte, 1¼ krono, 12⅜ frälse; i socknen finnas 1 fabrik, 4 qvarnar och så-

gar. Ordinarie räntan är 102 rdr 14 sk. I bevillning erlades 1860: 116 rdr. — Lyunga uppräknas 1300 bland Njudungs kyrkor, der 1295 fanns en presbyter (de Linogum). Då Broocman 1756 besökte Ljunga, visade kommin. Acuander honom nära sitt boställe 12 à 13 gamla nedsjunkna murar af klappersten, liknande fotanglar. En mängd grifthögar förekomma äfven i socknen. Kyrkan, som ligger $1/4$ mil söder från Komstads gästgifvaregård och $1^3/5$ mil från moderförsamlingens, är uppförd af gråsten med hörnstycken och omfattningar af huggen sandsten; har tvåqvadratiskt skepp och enqvadratiskt chor med rak altarvägg och fyrkantigt torn i vester, samt är 26 fot bred, 68 fot lång. Tornet är nära lika bredt som skeppet. Skeppet och choret betäckas hvardera med ett korshvalf, som hvilar på mycket breda enspångiga pilastrar; både hvalf och pilastrar, af tegelsten, röja en ganska rå medeltidsstil och ha tillkommit kort före reformationen. Sakristian af gråsten ligger å chorets norra sida och är vida yngre än kyrkan.

Byar och gårdar: 4 mant. *Säfsjö*, $4^1/2$ *Örsby* säterier, se dessa artiklar. 1 *Ljunga*, pastorsstom, $1/4$ *Ljunga* är komministerboställe. — $5/8$ mant. *Komstad*, med qvarn och såg; 1 mant. skatte *Nöbbeled;* $17/24$ mant. i *Mäjensjö*. — Öfriga hemman äro: *Björnaryd*, $1^1/2$ sk. $3/4$ fr. *Måssaryd*, $1^3/8$ sk. *Ljunga*. — Adress: Wrigstad.

**Ljungan** eller *Njurundaelfven*, en af Norrlands och Sveriges största elfvar. Den upprinner på nordöstra och östra sidorna om Helagsfjällen i gränstrakten mellan Jämtland och Herjedalen. Dess norra källflod upprinner ur Ljungrissjöarna strax inom Jämtlands gräns, flyter derefter åt söder in i Herjedalen, upptager en half mil vester om Storsjö kapell genom Skärkan, dess södra källflod, Helagssjöarnes, Öratjerns (ej långt från Ljusnans nordliga källsjö Mittåsjön), Holmsjöns och Skärvagssjöarnes vatten, genomflyter Storsjön, hvilken upptager Tändån och Storån från norr samt Hånån från söder, går vidare genom Grucksjön och genom Flåsjön på gränsen emot Oviken in i Jämtland, Stora och Lilla Björnsjöarne, Fotingsjön, upptager de med denna sammanhängande Lämnässjön och Klöfsjön, vid hvars södra ända Klöfsjö kapell ligger, går derefter först åt n. o. och sedan åt s. o. ej långt ifrån Åsarnes kapell, genomflyter Hålsjön, Ålden, Nästeln samt, i Rätans socken, Rätansjön, Handsjön och Mellestsjön vid Medelpads gräns, samt inom Medelpad Hafverö, Borgsjö, Torps, Stöde, Attmars och Njurunda socknar, genomflytande i detta landskap de stora sjöarna Hafvern, Holmsjön, Ofvansjön, Borgsjön, Torpsjön och Stödesjön. Dess källor ligga under 62 gr. 54 min. polhöjd, och den utfaller i Njurunda socken i Klingerfjärden söder om Sundsvall. Den flyter 5 mil genom Herjedalen, 11 genom södra Jämtland och 14 genom södra Medelpad. Dess hela längd är således 30 mil, och dess flodområde 110 qvadratmil. Dess betydligaste biflod är *Gimån*, som efter att hafva upptagit vattnet ur en mängd stora sjöar i Jämtland och Medelpad — bland hvilka må nämnas: Locknesjön, Refsundssjön, Bodsjön, Sundsjön, Grölingen, Idsjön, Stora Holmsjön, Nafvaren och Leringen — i Torps socken i Medelpad förenar sig med densamma. — Ljungan är beryktad för sin våldsamhet. Den är så strid och så uppfyld af forssar, att den ej tillåter någon båtfart eller ens flottning på mer än 6—7 mils längd. Genom strömrensning har den dock gjorts segelbar 3 mil från sitt utlopp. Största djupet är 5 famnar. Skilnaden i dess vattenhöjd öfver hafvet på olika punkter är högst betydlig. Vid Tunbyn är dess vattenhöjd blott 58 svenska eller 53 pariserfot öfver hafvet, vid Stödesjön ännu blott 170, vid Borgsjön redan 348, vid Båtsjön 968 och vid Locknesjön 1,023 allt pariserfot. Hålemsjön ligger 1,224 och Hemsjön 1,221 p. f. öfver hafvet, begge hörande till dess flodområde. — Stränderna bestå merändels af sand- och mojord. Ljungan är af gammalt bekant för sitt fiske; enligt ett gammalt ordspråk: »Ljungan ger fisk, Ljusnan har slåtter och Glåmman tager folk.» I Ljungansdalen finnas mångenstädes ättehögar, som visa, att orten tidigt varit bebodd.

**Ljungarum**. Annex-socken till Jönköpings stadsförsamling, ligger uti Tveta härad och Jönköpings län, $1/4$ mil söder från staden vid Wettern, vid samma polhöjd som en del af Liffland, Polen, Jut-

land och norra Skottland — vid 395 fots höjd öfver hafvet — omfattande med en längd af 1 och en bredd af $^1/_2$ mil en areal af af 4,999 tunnl. (8,216 tunnl. efter Forsell), af hvilka 278 äro insjöar. Socknen innefattar till större delen en vacker dal, som inneslutes af 2:ne till Wettern löpande bergsträckor. Jordmånen är sand, sandmylla, lera, lermylla och dungjord. Här äro 15 smärre bäckar, dessutom flyta Tabergs- och Ljungarums-åarne genom socknen. Folkmängden, som år 1805 var 672, uppgick 1860 till 798 personer. Hemmantalet är $22^1/_8$ mant., hvaraf $5^3/_4$ skatte, $4^1/_8$ krono, $12^1/_4$ frälse; i socknen finnas 4 lägenheter, 1 manufakturverk, 2 qvarnar och sågar. Ordinarie räntan är 223 rdr 19 sk. 6 rst. I bevillning erlades 1860: 214 rdr 35 öre. År 1818 uppgifves, i 5:te häftet af Jönköpings K. Hush. S. Handl., här hafva funnits af 118 hushåll: 40 utfattiga, 68 fattiga, 9 behållna och 1 förmöget. Ett hemmans inkomster i säd 60 t:r, men alla utgifter skattades minst till 110 t:r, hvarföre binäringar och ladugårdens tillfälliga afkastning måste bestå de 50 tunnorna. För senare åren skall fattigpersonalen icke vara förminskad — skrifver Wieselgren — »ehuru ingen bränvinspanna numera kokar i socknen. De många små torpen och backstugorna rekrytera fattigstugan till favör för andra socknars bränvinsproducenter, andra skäl oberäknade.» — Ljungarum kallas Liongarum i ett kon. Magnus Ladulås' bref 1278 (№ 658 i Sv. D.). Socknen har troligen uppkommit genom sönderstyckning af den fordna Sanna socken, hvars kyrka förstördes på 1200-talet genom sjön Wetterns öfversköljning. År 1556, d. 30 Nov., lades enligt Registratur i Riks-Arch. flera gårdar, som förut hört till Sanda socken, under Hakarps. På skattehemmanet Sannas egor har man anmärkt lemningar efter fordna kyrkan, och skall, enligt sägnen, Wisingsö ha varit annex härtill. Vapenhusdörren visades 1762, då kyrkomuren syntes 100 alnar ute i sjön. Stället är numer öfversköljdt af sjön. Årligen uppflyta menniskoben af de döda, som här varit begrafne. Kyrkan, belägen på en höjd, är af sten, men utan torn, 36 alnar lång, 21 bred, 9 hög, med Knorringska grafven under choret. I socknen finnas 2:ne helsobrunnar, *Lindal* och *Maredal.*

Gårdar och hemman: *Strömsberg,* säteri (se den artikeln), hvarunder lyda $^1/_2$ mant. *Råslätt,* 1 mant. *Skålabro.* — *Kettilstorp,* säteri, *Jära* 1 frälse, *Torpa* skattehemman, *Rydhof* kongsladugård, se dessa artiklar. — *Rosenlund,* förut ett svagt torp och en ouppodlad kronoäng, nu en lägenhet, tax. till 10,650 rdr, eger väl ej hemmantal, men är vid extra roteringen 1811 uppskattadt för 2 mant. Vicepresidenten, baron M. Posse, som ansågs för ortens kunnigaste jordbrukare, införde här först cirkulationsbruk och gjorde det fordna torpet till ett af de vackraste landställen i orten; egdes 1860 af kapiten C. J. Ridderstedt. — $1^1/_2$ *Ekeberg,* tax. till 5,225 rdr rmt. Dessa gods upptaga $^4/_5$:delar af socknens tax.värde. — $^1/_4$ *Jordanstorp,* har tillhört slägten v. Vicken; sedan kapiten G. Boije, som 1803 sålde det till öfverste Stedt. — 1 mant. sk. *Sanna,* posthemman, ligger vid Wettern; här föddes, 1793, G. Sandahl, prost i Funbo; om kyrkoruinen här, se ofvan; $^9/_{16}$ mant. i hemmanet är med tegelbruk tax. till 7,250 rdr. — $1^1/_2$ *Tokarp,* köptes 1801, med en utjord och laxfiske, till skatte för 89 rdr 36 sk. af landshöfding von Strokircks enka C. G. Hedercrantz. I Tunelds geografi m. fl. uppgifves en egendom *Åsen,* 3 mant.; den ligger i Sandseryd socken. — $^1/_2$ mant. *Råslätt* är pastorsstom. — Adress: Jönköping.

**Ljungby.** Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Warbergs kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af två socknar: Ljungby, moderförsamling, och Alfshög, annex, samt innefattar $85^{11}/_{12}$ mant. Pastoratets största längd i rät linie från Åtrans strand nära Wallby till Björnås är 1 mil, dess bredd $^3/_4$ mil. Folkmängden uppgick 1860 till 2,163 personer. — *Ljungby,* socken uti Faurås härad af Halmstads län, ligger 1 mil n. n. o. från Falkenberg, $10^1/_2$ mil från Göteborg — vid 150 fots höjd öfver hafvet. — Socknens norra del är mindre bördig och alldeles skoglös. Den vestra delen, mer fruktbar, har lerblandad jordmån samt något löfskog, den östra delen har jordmån af lera, mylla och klapper samt äfvenledes något löfskog. En bergsrygg sträcker sig igenom socknen från norr till söder, omgifven af ljunghedar, som intaga en ej ringa del af socknens jordrymd. Endast en sjö, kallad *Ljungsjön,* vid Sibbarps socknegräns, finnes uti hela pastoratet. Bland högre berg utmärker sig *Hornaberg* på Hermanstorps egor, och utom Åtran, som skiljer Ljungby och Wessige pastorater, äro här inga större strömdrag. Ljungby socken, som

skall erhållit sitt namn af de socknen omgifvande ljunghedarna, beboddes år 1805 af 914 och 1860 af 1,647 personer samt består af $24^1/_2$ mant. skatte, $3^1/_3$ krono, $13^1/_4$ frälse, och taxerades 1860 till 158,070 rdr rmt.

Odlingsfliten är i sednare åren betydligt i tilltagande; utom med jordbruket förenade sysselsättningar, tillverkas och försäljes härifrån en icke obetydlig mängd af golfmattor. — Kyrkan, belägen vid landsvägen, är 51 alnar lång och 17 alnar bred. Öfverst på altartaflan läses: *Blif bestandig till ende saa* — —; derunder står årtalet 1646, och vidare: »Dei gloriam renovata 1747 pastore Sv. Wallin.» Nederst stå instiftelseorden på danska. På kronan öfver predikstolen läses: *Var trofast intill döden* — —. Dopfunten är af marmor. På södra väggen i choret hänger ett epitaphium, hvarpå står Nordfeltska vapnet med en inskrift. På norra väggen hänger pastor Peder Olsöns och dess makas epitaphium, hvarpå fadern föreställes omgifven af tre söner och modern af tre döttrar. Midt i kyrkan på norra väggen hänger Wallinska monumentet. På vestra sidan bakom läktaren, der Hällerups graf varit, hänger ett vapen med en inskrift, som underrättar, att det tillhört Olof Silnecker, lagman i Halland och egare af Hällerup, född 1636 uti Nerike, afliden 1692 och begrafven i Halmstad. Midt på hvalfvet hänger Frälsarens bild, hvarpå läses, att den blifvit skänkt till kyrkan af sognepresten Peder Olufsön 1636. På läktaren står konung Carl XI:s namnchiffer, tillika med Lejoncrantziska och Stjernsparriska vapnen.

Af fornlemningar finnas: en domkrets innehållande 13 stenar vid Ljungby gästgifvaregård nära landsvägen; en sällsam grotta, kallad jättestugan vid Herrmanstorp uti Hornabergs södra sida. På spetsen af Hornaberg är uti sjelfva klippan inhuggen en kompass, hvilken utvisar alla hufvudväderstrecken. Derfrån i sydvest finnas 2:ne andaktsvårdar, hvilka traditonen förmäler varit ämnade till kyrkor. Ett stycke härifrån ligga 2:ne stenar af 6 alnars längd, om hvilka folket vet att förtälja, att de blifvit ditkastade af de i jättestugan boende jättarne, för att nedslå nämnda andaktsvårdar.

Af gårdar märkas: *Hellerups* säteri med underlydande (se den artikeln i Tillägg till III B.); här har skalblandad mergel blifvit funnen på 10 alnas djup. — $^{87}/_{88}$ *Trustorp*, tax. till 5,025 rdr. — $^{13}/_{24}$ *Staböck.* — $^1/_2$ *Hule.* — 1 *Högared.* — $^1/_2$ *Ågård,* $^1/_4$ *Törringe,* tax. till 3,450 rdr. — $^1/_2$ *Kärret,* $^1/_8$ *Lastad,* tax. till 2,850 rdr; byn Lastad skall härleda sitt namn från ordet lasta, emedan en vik af hafvet fordom gick dit upp, då vid byn Lastad varit lastageplats. — $^8/_9$ *Björnås,* tax. till 3,825 rdr. — 1 mant. *Ljungby,* prestgård med mensalhemmanet $^1/_4$ *Stum.* — Minsta brukningsdelen är $^1/_{64}$ *Lastad,* tax. till 29 rdr. — Adress: Falkenberg.

**Ljungby.** Annex-socken till Angelstads pastorat, ligger uti Sunnerbo härad af Kronobergs län och gränsar i norr till Berga, i öster till Tutaryd och Ljunga, i söder till Kånna och Angelstad, till den senare och Berga i vester. Är $^3/_8$ mil lång och $^3/_4$ mil bred samt innehåller 12,227 tunnl., af hvilka 772 äro insjöar och 1,282 mossar. Socknen delas i 3:ne nästan lika stora delar genom 2:ne från norr till söder rinnande åar, nemligen Lagaån i östra delen och Kåtån i den vestra. En högre landås, Hångeråsen, på hvilken finnas flera betydligare höjder, löper nästan parallelt med Laga å på östra sidan om densamma, och en annan ås, på hvilken flera upphöjningar finnas, går ungefärligen i samma sträckning mellan omnämnda åar ifrån Eka by till Näs. De ha tydligen — läses i Ny Smålands Beskrifning — utgjort hennes strandbräddar, inan strömmen nedskurit till sitt nuvarande djup. Sand och ljung trötta ögat — allt spår af att en väldig vattenmassa en gång framgått i Lagadalen, som bortfört den bördigare jorden. I denna dal, der byarna Ljungby, Replösa, Qvarnarne och Hångers äro belägna, består jordmånen af sandblandad mulljord på lerbotten. I mellersta och vestra delarne af socknen är jordmånen grusblandad mulljord på grusbotten. Byarne Eka och Tofta hafva barrskog af gran och fur till byggnadstimmer och vedbrand för husbehof, äfven något till afsalu; men öfriga delen af socknen är skoglös, med undantag af någon obetydlig löfskog, bestående af ek, björk, asp, rönn, al och sälg å inegorna; bränntorfmossar finnas till de flesta byar. *Nässjön,* en mindre sjö, ungefärligen $^1/_4$ mil

lång, och i hvilken Kåtån utlöper, är ganska fiskrik, af mindre djup. Utom denna finnes blott en obetydlig sjö, Ljungsjön, som saknar utlopp. Till sockmen gränsa Dragaryd-, Rota- och Ternsjöarne. Lagaån löper genom en djup ravin med höga och tvärbranta stränder och har betydligt djup. De mindre bergkullar och lösa stenar, som finnas å marken, bestå endast af gråsten. Norr om Ljungby inegor, mellan landsvägen och Laga å, finnes ett flysandsfält, om hvilket berättas, att för 86 år sedan har der funnits en liten sandkulle af 8 eller 10 alnars fyrkant vid afrättsplatsen, men att all den öfriga marken varit fast och bevuxen med ljung; berörda lilla sandkulle skall sedermera allt mer och mer utvidgat sig, och flygsanden tagit öfverhanden. Till hämmande af den allt mer och mer omkring sig gripande flygsanden anslogs 1823 af Kongl. Maj:t en summa af 500 rdr bco i 15 år samt utgafs förordnande om hvad i detta afseende borde iakttagas. Härtill hafva sedermera flera statsbidrag erhållits, och år 1835 var flygsandsfältet omsider förvandladt till en vacker plantering i stället för en förödelsekälla. Efter laga skiftet blef stället omgifvet af Ljungby gästgifvaregårds och Lillegårds egor och innefattar 92 tunnl. 8 kappl. Flygsanden är alltså nu hämmad, och en ung vacker barrskog i tillväxt, som ännu behöfver omvårdnad och tillsyn, derest ej hela det vackra företaget skall gå förloradt. Socknen består af 13 mant. skatte, $1^1/_4$ krono, $8^1/_2$ frälse och taxerades 1860 till 141,700 rdr rmt, deraf 17,470 för 15 lägenheter, 3 qvarnar och sågar. Ordin. räntan är 187 rdr 33 sk. 1 rst. Bevillningen erlades 1860 med 252 rdr 66 öre. Folkmängden, som år 1805 var blott 536, 1850: 856, hade 1860 uppgått till 1,144 peroner. Denna tillökning är föranledd dels af inflyttningar till *Ljungby* köping, dels genom uppodlingar och nya bosättningar.

Inbyggarne hafva till hufvudnäring åkerbruk och boskapsskötsel, äro arbetsamma och burgne, qvinfolken sysselsätta sig med spånad och väfnad af ull, linne och bomull; folket kläder sig i allmänhet i vadmal, och har af timmer uppförda rymliga boningshus, till en stor del tvåvåningshus, täckta med näfver och torf på brädbotten. Nyodlingar äro i tillagande. Höbordet är inskränkt och otillräckligt i förhållande till åkervidden, så att kreatursutfodringen sker till större delen med halm. Såsom binäring idkas fiske i Nässjön, hvarest finnes ål, gädda, brax, abborre, mört och asping. Salpetersjudning kan i anseende till skogsbrist på få ställen idkas. Socknens produkter afsättas till större delen inom socknen, hvarest hållas marknader i Mars, Juni och September. — Kyrkan, af okänd ålder, belägen $6^1/_4$ mil v. från Wexiö, är byggd af sten och täckt med spån utan torn, är förfallen och utdömd till ombyggnad; särskild klockstapel af trä med 2:ne malmklockor finnes. I kyrkan märkes en ofantlig dopfunt af sandsten. Barnundervisningen bestrides af en antagen skollärare ambulatoriskt. Sockenmagasin finnes med en fond (år 1850) af 485 rdr rmt. Af fornminnen finnas endast på några ställen mindre hopkastade grushögar, troligen från brännåldern, samt å Ljungby hemman en stensättning i oval form, som tros vara ett gammalt domaresäte. I Sickinge gärde står runstenen № 1,265 i Liljegrens R. U. Der läses: Kutrathr: karthi kubl: thisi: aftiR: Astrath: fathur: sin: than: frita: ar: thikna: bistan: ir: a: garthum: ufaRi: det är: — den frida, bland Thignarmän den bäste. Slutet anses af Sjöborg betyda att den här jordade omkommit på ofarbar väg; men af Wieselgren för: rik på gårdar. I närheten af runstenen står 4 resestenar. Med anledning häraf och ortsnamnet Höfdinge (Hofdinge) sluter sistnämnde forskare, att här bott thignarmän före diplomernas tid. Stora landsvägen från Jönköping till Helsingborg går igenom socknen samt 2:ne häradsvägar från Ljungby, den ena mot Wexiö och den andra till landsvägen mellan Wexiö och Christianstad, $^1/_4$ mil norr om Dihults gästgifvaregård. Inom socknen är köpingen *Ljungby*, anlagd i kraft af kongl. brefvet den 15 Oktober 1828. Kongl. Maj:ts reglemente för köpingen är af den 28 Mars 1829. Postkontor inrättades 1831. Apothek privilegierades 1824. Gårdstomternas antal 1860 var 111, hvaraf blott 6 voro bebyggda; år 1860 funnos här, efter taxeringslängden, 16

hus, tax. till 6,700 rdr. Den skogsbrist, som råder inom socknen, har verkat mehnligt för köpingens bebyggande. År 1850 räknade köpingen 118 och 1860 260 inv. Hela arealen är 152 tunnl. Till Ljungby framryckte kon. Erik af Danmark år 1308 med en ansenlig här, då svenska hertigen Erik mötte i Berga, och stillestånd slöts. Stället har ansetts vara det bästa för orrjagt i riket.

Hemmanens hårda rotering och skattläggning, i förhållande till deras magra åker, äng och betesbeskaffenhet samt skoglöshet, har utan tvifvel nedtryckt hemmansvärdet i ett mångdubbelt förhållande emot värdet å hemman inom andra orter, hvartill äfven kommer socknens aflägsenhet från större städer och afsättningsorter. Socknen underhåller 10 st. soldater och 5 st. grenadierer. — Gårdar och byar: *Eka*, $1^1/_4$ mant. fr. *Hofdinge*, med en areal af 970 tunnl., deraf 25 åker, tax. till 7,050 rdr, med cirka 270 rdr i utskylder, skrifves 1637 Hesselengia; här föddes i en bondstuga Erland Brodersson Dryselius, som blef kyrkoherde i Jönköping; af honom upptäcktes och erhöll Polhem sin första undervisning. — *Ljungby*, $2^1/_2$ mant. skatte, med en areal af 1,580 tunnl., hvaraf 117 åker, har omkring 600 rdr i utskylder. Häraf eges $^3/_4$ mant., tax. till 15,000 rdr, af apothekare S. L. Berg; $1^1/_2$ mant., tax. till 9,600 rdr, med gästgifvaregård. Gästgifvaren här, Lars Svensson Frimolin, hade sonen Abraham Ljungberg (namnet upptaget efter hemmanet), adlad år 1698, då han var befallningsman öfver Sunnerbo. Han uppbudade Småländningarne och förenade sig med riksrådet Johan Gyllenstjerna 1676, slog Skånska snapphanar och bivistade med sin fricorps Landskrona slag; blef landskamrer i Wexiö. — *Ljungby* och *Replösa* mjölqvarnar, tax. till 9,020 rdr. — $1^1/_4$ *Ljungby*, kr.-rusthåll, med 890 tunnl. areal, hvaraf 43 åker, tax. till 3,380 rdr, med cirka 307 rdr i utskylder, eges af pastoratets fattigkassa.

| | | | tld. natur. | areal. åker. | värde. tunnl. | utsk. rdr. | rdr. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *Hjelmaryd,* | 1 | mtl frälse, | 33, | 536, | 4,050, | 210. |
| *Näs,* | 1 | d:o | 24, | 525, | 5,525, | 226. |
| *Qvenslöf,* | 1 | d:o | 16, | 207, | 4,500, | 192. |
| *Replösa,* | 1 | d:o | 38, | 292, | 3,300, | 195. |
| *Replösa,* | 1 | kr.-rusth., | 31, | 959, | 5,850, | 376. |

— Adress: Ljungby.

**Ljungby.** Præbende-pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södra Möre kontrakt af Kalmar stift, utgöres af tre socknar: Ljungby, moderförsamling, Hossmo och S:t Sigfrid, annexer, samt innefattar $111^2/_3$ mantal. Pastoratet, beläget i en af Södra Möres naturskönaste trakter, beboddes 1860 af 4,903 personer. — *Ljungby*, socken i Södra Möre härad af Kalmar län, $1^1/_4$ mil s. v. från Kalmar — vid 60 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Kalmar sund samt omfattar, med S:t Sigfrids kapell, en areal af 30,340 tunnl. Hemmantalet är $77^{23}/_{24}$ mant., hvaraf $69^5/_6$ skatte, $5^1/_2$ krono, $2^5/_8$ frälse; taxeringsvärdet år 1860 var 568,430 rdr, hvaraf omkring 40,000 rdr för 16 lägenheter, 7 manufakturverk, 21 qvarnar och sågar; dessutom finnas här 8 fabriker, taxerade efter klasser, hvarför erlades s. å. 42 rdr 19 öre i bevillning. Ordin. räntan är 1,058 rdr 27 sk. 8 rst.; kronotionden 104 t:r $10^2/_3$ kappar, inberäknadt för S:t Sigfrid. Bevillningen efter II och III art. erlades 1860 med 828 rdr 50 öre, rusttjenstbevillningen för $2^5/_8$ mant. med 5 rdr 81 öre. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,693 och 1860 af 3,374 personer, har i den del, som kallas skogsbygd, hvarest dock nu mer föga skog finnes, i allmänhet svag, stenig och svårbrukad åkerjord, men något förmånligare äng och betesmark. Slättlandet har deremot å de flesta ställen god och bördig jordmån, bestående af lera, svartmylla och sandblandad mylla, men knapp tillgång på höfoder; här hafva väl en del hemman skog till husbehof, men andra åter alldeles ingen. Under året 1854 har kärrtrakten Mören blifvit utdikad, till hvilket arbetes utförande ett lån af 6,318 rdr 75 öre erhållits af staten. — Kyrkan, af okänd ålder, skall vara nerbränd af åskeld och blifvit 1750 åter uppbyggd. Om *S:t Sigfrids* kapell på den äldsta kyrkoplan i Kalmar stift, se den artikeln. I kyrkan ligger begrafven vice-amiral Gustaf Fredrik Leijonancker, död 1756. Han förde i det stora sjöslaget i Belt skeppet Göteborg, ett af de fyra, som uthärdade öfver 7 timmar emot 8 både uti artilleri och manskap mer än dubbelt starkare Danska skepp, hvarefter han omsider måste gifva sig fången; gjorde vid skeppsvarfvet i Carlskrona flera gagnande anstalter; påfann äfven ett sätt, att nästan hälften längre än förut skett kunna bevara skepp ifrån förruttnelse genom s. k. åderlåtning, eller några plankgångars öppnande för den qväfda luftens utdunstande. — Pastoratet har fordom varit regalt, men från 1830 præbende, först personelt till biskopen af Kullberg, sedan till biskopen i Kalmar, och som

sådant innehafves det af biskop Genberg. Bland kyrkoherdarne må nämnas dr: Olaus Svebilius (1663), sedermera erkebiskop, af hvilken vi hafva en förklaring öfver Luthers Cateches; barnen adlades med namnet Adlerberg. Ludvig Mörner, utnämndes 1822 (1800 efter Konv. Lexikon, måste vara tryckfel), till biskopspastoratet, men åtnöjde sig med præbendet, der han egnade sig i stilla obemärkthet i några år åt herdekallet af sin församling, med undantag af året 1823, då han utsågs till dess riksdagsman; han undervisade, lärde, styrde och ordnade församlingens kommunala angelägenheter med särdeles praktisk duglighet och omsorg; hade nyss hunnit nybygga och ordna sitt landtliga hem — ett af de naturtäckaste, som må hända såsom prestgård i Sverige kan uppvisas, och biskopens i Kalmar nuvarande sommarbostad — då han afled i Okt. 1828. Bland sina samtida hade han ett namn som lärd. Han var en af de första Svenskar, som uppfattade betydelsen af vexelundervisningsmethoden och nitälskade mycket för dess införande i det stift han tillhörde. Af ortens historiska minnen må nämnas, att prestgården brändes 1564 af Danskarna; nära invid, på en backe söder om kyrkan, hade i Juli månad 1611 kon. Carl IX:s befälhafvare Olof Hård och Sten Bölja med några trupper uppkastat en skans samt nedfällt en mängd skog för att skydda sig mot Danskarne. Ifrån samma skans anföllo de ofta och borttogo fientliga transporter från Blekinge. Den 13 Augusti 1676 försökte Danskarne en landstigning i Botorps hamn, men blefvo af häradets raska allmoge, under anförande af befallningsmannen N. Strömman, tappert tillbakadrifna. Af äldre fornminnen har vid upptagandet af en äng i gärdet Fuggan, nära Harby gästgifvaregård, under sommaren 1834 en dräng funnit i jordytan 40 till 50 skenor, liggande tätt sammanpackade och af rost starkt angripna. De uppsmältes genast af bysmeden, som mycket prisade jernet. Den bäst bibehållna lemnade han orörd, för att, såsom han sade, visa bönderna, huru de gamles liar voro beskaffade. Till formen likna de ock våra liar, äro något litet böjda mot båda ändar, utan handtag eller skaft, nästan jemnbreda, och ehuru i ena kanten något tunnare likväl i saknad af egg. Deras längd 1 aln 4 tum; bredden vanligast $1^1/_4$—$1^1/_2$ tum. Strinnholm, Sv. Folk. Hist., 2 Del., sid. 291, not. 454, skrifver: Bulgarierne bringade till Visu (så kallades af arabiska skriftställare ett land, beläget öster om Warenger hafvet eller Östersjön och vester från Jugrien) sablar från de muhammedanska länderna. Dessa sablar voro icke försedda med handfästen eller sirater, utan klingorna blotta, sådana de komma från smedjehärden. Dylika svärdämnen påträffas icke sällan i Småland och på Öland.

Af gods och gårdar märkas: *Botorp, Krankelösa, Köhlby*, redan beskrifna på sina ställen; $^3/_4$ mant. sk. *Harby*, med färgeri och qvarn, tax. till 10,900 rdr, är väl bebygdt, och egorna gå ned i den dervid genomlöpande vattenrika Orreforssån; $^1/_4$ mant. *Skäryd*, tax. till 1,810 rdr, mjölqvarn och stamp till 1,800 rdr, pappersbruk till 3,000 rdr, och ett gjuteri till 5,000 rdr, utgöra en egendom; egare handl. Fagerström. — $1^5/_6$ *Öbbestorp*, tax. till 10,590 rdr. — $^1/_6$ ibm med mjölqvarn och ullspinneri, tax. till 3,350 rdr, samt ett klädesväfveri, hvarför betalades 1860 i bevillning 7 rdr 50 öre, utgöra en egendom. — $1^1/_4$ *Ölvingstorp*, tax. till 8,110 rdr. Såsom välbyggda gårdar upptagas i Tunelds geografi: *Råby* gård. Här bodde Göran Eriksson, som en tid var fogde öfver Oxenstjernska grefskapet Södermöre, död 1669. Han var fader till ofvannämnde kyrkoherde Svebilius, som föddes här den 1 Jan. 1624; $1^1/_4$ *Sundtorp*, hålles för en af de bästa egendomar i hela orten; *Lilla Tomteby*, $1^5/_8$ mant., med qvarn, brunnar och flera källor på egorna. — $^7/_8$ *Kjöhlbygärde*, $^5/_8$ *Tomteby*, $^7/_8$ *Uddabo* äro posthemman. — Minsta brukningsdelarne äro: $^1/_{32}$ *Wasstorp*, tax. till 180 rdr, $^1/_8$ ibm, tax. till 720 rdr. — 2 mant. *Ljungby*, tax. till 9,380 rdr, är indraget chefsboställe. — 1 mant. *Ljungby*, prestg., 1 mant. *Hossmo* stom (i Hossmo s:n), tax. till 9,000 rdr, biskopens præbendehemman. — 1 mant. *Wassmolösa*, tax. till 6,980 rdr, häradshöfdinge-, 1 mant. ibm, tax. till 5,780 rdr, hvaraf hälften länsmans- och hälften kronofogde-boställe. $^1/_2$ *Kjöhlby gärde*, tax. till 2,260 rdr, är komministersboställe. — Öfriga byar och hemman äro: *Brändebo, Bockekulla, Bossgården, Brorsryd, Bläsemåla, Brogården, Fjelebo, Gräsmo, Gislabo, Grindemåla, Gränö, Kjellstorp, Kjellstorpsmåla, Kortemåla, Krankelösaholm, Kattemåla, Kohollma, Konungaryd, Kulla, Kyrkeryd, Kjellebäck, Krukebo, Kimbramåla, Ljungby, Mölebo, Nygrantorp, Olofsböle; Qvigerume*, 192 tld 16 kappl. åker, 77 tld 11 kappl. skog och betesmark, är i domarevärde uppsk. till 70,003 rdr 7 öre rmt; nyligen bebygdt och har vacker utsigt. *Smädstorp, Svänebo, Släth, Wästrakulla, Öfverstatorp.* — Adress: Kalmar.

**Ljungby Munka-** Annex-socken till

Engelholms stadsförsamling, är belägen uti Norra Åsbo härad af Christianstads län, $^3/_4$ mil o. n. o. från Engelholm, 1 mil från hafvet — vid 95 fots höjd öfver detsamma — samt omfattar 9,257 tunnl. fast land. Marken är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen i norra delen af socknen är sandmylla och i den södra lermylla. Någon skog af ek, bok och andra löfträd finnes väl, dock otillräcklig, hvarföre i allmänhet begagnas till vedbrand torf, som finnes tillräckligt i norra trakten af socknen, der marken för öfrigt består af kala och med ljung bevuxna backar mellan torfmossar och kärrmyrar; södra trakten är deremot bördigare och jemnare. Socknen, som år 1805 beboddes af endast 817 och 1860 af 1,810 personer, består af $19^1/_2$ mant. frälse och taxerades 1860 till 241,370 rdr rmt. Patronaträtten till Engelholms pastorat har egaren till Skillinge säteri (se denna artikel), hvarunder lyder $^1/_8$ ins. frälse i № 1 *Östra Ellekärr,* flera hemmansdelar i Axtorps by, allts. tax. till 60,660 rdr. $1^7/_{16}$ mant. *Ellenberga* (Neuhof) utgör en egendom. *Nymölla* qvarn med 4 par stenar, tax. till 13,100 rdr; $^1/_{32}$ mant. *Nymölla* m. m., tax. till 17,120 rdr rmt. — *Röamölla* qvarn och såg m. m., tax. till 11,020 rdr rmt. — $^5/_8$ *Heagården,* tax. till 6,590 rdr rmt. — Adress: Engelholm.

**Ljungby Trolle-.** Herregård uti Ljungby socken, Willands härad och Christianstads län, är till egovidden det första bland Skånes herresäten och bär ett genom folksagan vidt utbredt och kändt namn — ty hvem har icke hört omtalas Ljungby horn och pipa? — men med hänseende till läget är det onekligen ett bland provinsens minst vackra. Ungefär $1^1/_4$ mil från Blekingska gränsen, $^1/_2$ mil från hafsstranden och $^1/_4$ mil från Gualöf till venster om vägen ligger Ljungby på den kala slätt, som sträcker sig från Ifösjön ned åt Åhus och är så slät, att man icke kan tänka sig den slätare. De enda träd, som skänka skugga åt den gamla borgen, äro de, som växa i dess egen trädgård. Ängar och åkerfält bilda omgifningarna, och rundt om säteriets egor drager sig en krans af välbyggda torp med deras hagar och inhägnade jordlotter. På denna borg satt fordom en kraftfull fru, om hvilken sagan förtäljer, att hon oförskräckt trotsat trollen — de af vidskepelsen danade symbolerna för de dunkla naturmakterna; — der sitter nu en i statens och vetenskapens tjenst grånad veteran, som genom sin konst aftvingar naturandarne deras hemligheter. Det är en egen händelse, att han, idkaren och vännen af naturvetenskaperna, hvilka med sitt ljus varit behjelplige att förskingra vidskepelsernas osanna, men stundom nog älskliga skapelser, skulle vara den, som utmed den fruktade Maglestenen, trollens boning, lät uppföra ett hus, der nu en torparefamilj bor, utan att oroas af någon ängslan för de leda grannarne.

Ljungbys historia går långt tillbaka i tiden, men är också omhöljd af de gamla tiders dunkel. De äldsta handlingar, som funnos vid gården, blefvo 1646 bortflyttade till Seland och nedlagda att förvaras på Kallundborgs slott, hvarifrån de aldrig återkommit. Hvad sedan kunnat samlats på Ljungby blef i början på 1700-talet förstördt, då Danskarne vid en landstigning plundrade och brände gården, hvarföre ock föga är att förtälja om gårdens äldsta öden. Ljungby synes i äldre tider hafva tillhört Billeslägten. Det äldsta dokument om Ljungby, som funnits, är ett vittnesbref om ett arfskifte efter Gytha Lagesdotter mellan hennes barn, riddaren Torbern Pedersson och fru Christina, enka efter Johan Turgutsson; arfskiftesbrefvet var utfärdadt af erkebiskop Magnus år 1379 på Ljungby sätesgård samt handlade om hemman i Ljungby, Wanneberga och Grödby i Ifvetofta. Dessa hemman tillföllo barnen efter deras moder. Den förste kände egaren antages varit Erik Bille till Allingegård, hvars fader var riddaren Peder Bille, som lefde kring 1340 och var den förste herre af detta namn, som man med någon visshet känner. Erik Bille hade 4 barn, hvaribland Peder var gift med nämnda Gytha Lagesdotter. Axel Bille köpte 1468 Gyetorps säteri och lade det under Ljungby. Han dog ogift under ett fälttåg i Sverige, men hade dessförinnan sålt Ljungby till Henrik Brostrup, och öfvergick gården sålunda till den slägten. I andra decenniet af 1500-talet synes

gården hafva tillhört slägten Ulfstand. Jens Holgerssen förde åren 1513—18 en process med abboten på Beckaskog Nils Hindriksson om Wejletorp, Wietorp och Wagnensjö. Abboten ville ogilla Axel Billes besvurna häfd och sjelf tillegna sig Ljungby gårds bästa egendom. År 1514 tillvägabragtes en förlikning på det vilkor, att den omtvistade marken skulle delas lika mellan parterna; men Jens Holgerssen ångrade snart denna förlikning, inseende, att han blifvit öfverlistad af de sluge fäderna på Beckaskog, ithy att han afstod en ansenlig jordrymd, till hvilken abboten alls ingen rätt hade. Han sökte derför efter tillfälle att bryta öfverenskommelsen, och då tilldrog sig följande händelse:

En dag kom abboten, en svåra fet och af andtäppa besvärad man, på besök till Ljungby. Jens Holgerssen, som gick honom till mötes och såg, med hvilket besvär han arbetade sig uppför trappan, yttrade då, att han visste ett godt råd för denna öfverflödiga fetma och försäkrade sig kunna minska den, utan att använda några invärtes medel, genom hvilka den vördige fadrens dyrbara helsa kunde sättas på spel. Abboten ville gerna lära känna en så förträfflig kur; men riddaren förklarade, att det var en hemlighet, som han icke ville omtala; dock lofvade han, att för herr abbotens skull bispringa honom, allenast abboten förpliktade sig att hålla den föreskrifna dieten, så ock betala de nödiga omkostnaderna. Dertill samtyckte denne, och ett skriftligt kontrakt upprättades, hvarigenom abboten förband sig att hålla de lefnadsreglor J. Holgerssen föreskref samt betala honom 100 mark mot det att J. Holgerssen inom 10 veckor befriade abboten från hans stora fetma. En tid derefter, då riddaren var i ordning med sina förberedelser, kom abboten enligt aftal till Ljungby för att påbörja kuren. J. Holgerssen förde honom då omkring öfverallt och slutligen in i smedjan, der han lät taga kläderna af honom, lägga fjättrar om hans ben och fastlåsa dessa vid smedbulten samt sedan gifva honom en slägga i handen, befallande honom att stå der i 10 veckor och smida, med vatten och bröd till föda. Abboten, som icke väntat sig en sådan behandling, bad att blifva lössläppt; men Holgerssen var obeveklig och sade, att abboten fick underkasta sig öfverenskommelsen, liksom han var tvungen att hålla ingångna egodelningskontraktet. Omsider lyckades det abboten att få bud till konungen och biskopen, och den förnäme läkaren dömdes till lika stor skadeersättning, som han betingat sig arfvode. Icke dessmindre bibehöll Ulfstand, som var en utomordentlig man, sitt stora inflytande hos sin konung.

År 1525, då Ljungby brändes af Sewerin Norrby, nämnes Knut Gyllenstjerna såsom egare; under dennes enka fru Sidsele Ulfstands tid fördes troligen hornet och pipan (omnämnda under socknens beskrifning) till gården, dock uppgifver presten i Ljungby 1624, att herr Angel var egare vid den tiden. År 1662 köptes gården af svenska ambassadören Coyet, som njöt stort förtroende af Carl X. Slägten härstammar från Brabant. Riksdrotset C. A. Trolle-Wachtmeister ingick å sin hustrus vägnar ett förlikningsköp med arftagarne efter landshöfding Sparre, gift med en Coyet, hvarigenom Ljungby och Årup fingo, mot erläggande af 40,000 rdr, förvärfd egendoms natur i riksdrotsets hand. År 1830 öfverflyttades fideikommissnaturen från Trolleberg till Ljungby. Närvarande egaren är grefve Hans Gabr. Trolle-Wachtmeister, född 1782; han har på vetenskapernas område förvärfvat sig ett aktadt och högt värderadt namn.

Boningshusen, som bestå af en hufvud- och två flygelbyggnader, omgifvas af tämligen breda och djupa vattengrafvar. På norra sidan om denna borg ligger ladugården, hvartill man inkommer genom en portbyggnad, hvari står 1636. En stenbro midtemot hufvudbyggnaden införer från ladugården till borggården. Kring boningshusen och inom vattengrafvarna sträcker sig en bred omgång. Hufvud- och flygelbyggnaderna, hvilka äro 2 våningar höga och ha snerkelprydda gafvelrösten med höga kroppåstak, bestå till foten af två skiften gråstensqvadrer och för öfrigt af tegelsten med kryssband och fogstrykning. I borggårdens sydöstra vinkel ligger ett åttkantigt trapptorn med snerkelformig betäckning. I den gamla, ännu bibehållna porten till detta torn synas märken efter kulor, hvilka anses vara ditskjutna af den Danska trupp, som förföljde Carl XI på hans flykt från Åhus prestgård; de kunna ock förskrifva sig från snapphanar, hvilka 1678 brände ladugården, men af vindbryggan hindrades att tränga vidare. Carl XI:s sängkammare under den tid han 1677—78 och 79 hade sitt vinterqvarter här, bibehölls i sitt gamla skick tills 1853, då rummet förvandlades till billardsal. Ifrån nuvarande egarens skrifrum nedkommer man på en liten trappa i ett laboratorium, som anstår en universitetsinrättning. Här blir det förklarligt, huru den, som med vetenskapliga forskningar

använder vintrarna, kan under somrarna med urskillning och allvar förbättra sina vidsträckta egendomar. I ett par af rummen finnes en stor samling af familjeporträtter, äfvensom af Gustaverne III, IV och Carl XIII, allt kongliga presenter; vidare finnas här excellens Trolle-Wachtmeisters stora biblioth. samt Brinckmanska archivet, hvarur G. J. Adlerbeths anteckningar blifvit utgifna.

Under riksdrotsinnan Wachtmeisters tid, i början af detta århundrade, var egendomen i särdeles dåligt skick, och godset, ställdt på hofveri, var i hög grad demoraliseradt och utfattigt, så att fråga uppstod att sälja största delen. Detta hindrades af en inspektor Holmer, som i Skottland genomgått en landtbrukskurs. Genom införda förbättringar i godsets skyldigheter och vakande öfver ordning bragtes bönderna upp ur sitt djupa elände. Genom införande af nyttiga reformer i gårdens åkerbruk och antagandet af det då i Sverige okända cirkulationsbruket förvärfvade H. åt gården ett för den tiden godt anseende. Nyodlingar företogos å en dels för sin magerhet, dels för bottensyra såsom ofruktbar ansedd trakt. Genom användandet af det då i Sverige okända grässlaget: Holcus canatus, som han fann passande för denna svaga jord, åstadkom han en växtlighet, som nu öfvergått till fruktbarhet. Landtbrukets stora framsteg gjorde dock en reform äfven af detta brukningssätt nödig. Den företogs under ledning af inspektor Johannessen år 1850. — Ljungby består nu af 56 förm. mant., deraf äro $4^5/_6$ säteri, $17^{13}/_{40}$ ins. frälse, $^{35}/_{48}$ mant. skatte, och resten uts. frälse. Egendomen är belägen i 12 kyrkosocknar, nämligen Ljungby, Gualöf, Fjelkinge, Nymö, Åhus, Filkestad, Kiaby, Näsum och Ifvötofta i Skåne, samt Sölvesborg, Ysane och Melby i Blekinge. Arealen är 32,000 tunnl., deraf 7,000 äro skog, hvilken tillsammans med Årups säteris bildar en nästan sammanhängande sträcka af 12,000 tunnl. och $1^1/_2$ mils längd, består mest af bok och utgör gränsen mellan Skåne och Blekinge. Under gården lyder, bland andra lägenheter, Weiletorps säteri, om hvars fordna öden man ingenting känner, men som, att döma efter de prydliga alléer, som ledde dit, och den icke obetydliga fruktträdgården, var ämnadt att bebos af personer af den bildade klassen. Vid reformen 1850 förvandlades Weiletorp till hemman och utarrenderades till bönder. Vidare lyda under gården Håkanryd med nära 200 tunnl. jord, med tegelbruk. På sluttningen af det skogbevuxna berget ligger utmed hafsstranden det jemväl till fideikommisset hörande Waljö, omgifvet af grönskande ängar, liknande en park med sina lummiga bokar och ekar. Vid Waljö liksom vid Landö äro förträffliga hamnar och, sedan 1850, lastbryggor, der 15 fots fartyg kunna lägga till, och hvilka hufvudsakligen begagnas till utskeppning af skogseffekter. Under Ljungby lyda 180 bönder, hvilka efter ofvannämda reform innehafva sina hemman på rent arrende. Det arbete, som samma hemman till gården förut utgjorde, öfversteg vida i värde hela den inkomst gårdens åkerbruk inbragte. Den jord, som brukas under gården, utgör omkring 1,100 tunnl., hvaraf cirka 350 tunnl. hvetejord och 180 tunnl. utdikad mossjord, resten god, fast, sandartad rågjord; hvarje af dessa afdelningar har sin särskilda cirkulation. Arbetsstyrkan utgöres af 10 par hästar och 20 par oxar samt cirka 10,800 dagsverken, hvilka utgöras af jordtorpare. Ladugården är beräknad till högst 100 kor samt 6 à 700 får. Inkomsterna, som på 1840-talet icke öfverstego 15,000 rdr, äro nu beräknade till nära 60,000 rdr, hvaraf arrendena uppgå till c:a 30,000 och skogen till 10,000 rdr kontant. År 1855 byggdes ett magasin med s. k. trattar, efter engelsk modell, beräknadt att rymma mellan 2 à 3,000 tunnor.

Angående hornet och pipan, som förvaras på gården, skrifver prof. Brunius i »Konstanteckningar»: Hornet, som är nära halfcirkelformigt och omkring öppningen rundt, men åt spetsen trekantigt, är svartaktigt och sprucket. Beslaget består af förgyldt silfver och har följande anordning: En kantring och två mellanringar samt en spets med kula, hvilka alla ha lika afstånd ifrån hvarandra, sammanhållna å båda sidor af skenor, som äro förenade med leder och stifter. Kantringen, hvilken är tämligen bred, siras å fyra motsatta håll med fyrkantiga plåtar, som äro ställda öfver hörn. Å hvarje plåt är en hare inristad. Imellan dessa plåtar sträcka sig åt motsatta håll fyra män, hvilka blåsa i horn. Den öfre mellanringen, som är tämligen bred, har två öglor, hvari ben med klöfvar äro

insatta. Den nedre mellanringen, hvilken är vida smalare än de öfriga, har inunder ganska små lejon med framåtvända hufvuden. Spetsen är trekantig, men kulan derpå klotformig. Hornet, som kan på benen och på lejonen sättas i upprät ställning, håller längsefter 8 tum, vid brädden 6, vid spetsen $4^1/_2$ i lodrät höjd. Pipan, som är väl skuren af elfenben samt alldeles rund och halfcirkelformig, håller fyra tum i rakt längdmått samt i den ena ändan $^5/_8$ tum i genomskärning och i den andra föga derunder. Det tyckes, att den föreställer en liten drake, emedan liksom små öron förmärkas nära den tjockare ändan, då deremot inga sådana finnas vid den smalare. Samma pipa, som kan blåsas från båda ändar, ger ett entonigt och skärande ljud. Då C. von Linné ej trott sig kunna med någon säkerhet uppge, hvad djurslag hornet tillhört, så lemna vi den frågan till framtida undersökning af naturforskare; men hvad ingen oss veterligen vidrört, nämligen arbetets hållning och ålder, bör icke här med tystnad förbigås. Hornets beslag vittnar om en utbildad medeltidsstil och en öfvad hand. Om ifrågavarande sirater, som ingalunda angifvas i ofvanberörda ritningar, sammanhållas med likartade konstformer å nordiska byggnadsverk, hvilkas ålder man känner, så synes detta arbete ha omkring år 1300 tillkommit. Pipan, som företer ett ganska rent snitt, tyckes jemväl ha en hög ålder, och den lärer, om man får döma af dess ljud, varit begagnad på jagt.» — Å Ljungby förvaras jemväl en tämligen ung, men ganska ovanlig fornlemning nämligen en kopparplåt, 1 fot $4^1/_2$ tum bred, 1 fot $8^1/_2$ tum hög. Å densamma finnas trettiotvå vapen med underskrifna namn.

**Ljungby, Westra.** Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Willands kontrakt af Lunds stift, utgöres af Westra Ljungby och Gualöfs socknar, med $37^{11}/_{30}$ mant.*), bebodda 1860 af 2,668 personer. — *Westra Ljungby*, modersocken, är belägen uti Willands härad af Christianstads län, 1 mil från Sölvesborg, $1^3/_4$ öster från Christianstad, $1^1/_4$ från Åhus, vid Östersjön och 45 fots höjd öfver hafvet; omfattar en areal af 10,605 tunnl., hvaraf 23 äro insjöar (750 tunnl. beräknades af Forsell vara sjöar och kärr). Marken består dels af sand, dels af lera uti vestra och östra Ljungby byar; men uti de andra byarna, Wanneberga och Tosteberga, är sandmylla rådande. Ingen skog finnes, utom en liten björklund och några furuplanteringar. Hemmantalet är $28\frac{43}{240}$ mant., hvaraf $2^9/_{16}$ sk., 1 kr., $25^{37}/_{60}$ fr.; taxeringsvärdet år 1860 var 222,960 rdr rmt, och inbyggarnes antal, som på 50 år ökats med 640 personer, uppgick 1860 till 2,044. Ljungby kyrka har genom äldre och nyare utvidgningar, ehuru väl underhållen, dock fått ett föga upplyftande utseende. Der förefinnes en gammal dopfunt af sandsten. Jus patronatus innehafves af egarne till Trolle-Ljungby säteri. Bland kyrkoherdar må nämnas Zacharias Munck, som hade så stort anseende för sin lärdom i österländska literaturen, att han 1732 utan ansökan sattes på förslag till professionen i österländska och grekiska språken. Han var fader till biskop Petrus Munck, som åter var fader till den store och vidtfrejdade professorn Eberhard Zacharias Munck af Rosensköld. — På säteriet Trolle-Ljungby förvaras ett urgammalt dryckeshorn och en jägarpipa, hvarom sägnen förmäler, att de tillhört troll, som om Jularne dansade under *Maglestenen* och *Tippelstenen*, samt att vid ett dylikt tillfälle, år 1490, de haft besök från närbelägna gården Ljungby af en af svennerna, hvilken i stället att efterkomma trollens önskan att blåsa i pipan och dricka ur hornet, som räcktes honom, med dem i största hast ridit hem. Dessa saker lära likväl icke medfört någon lycka, ty väpnaren skall hafva aflidit på tredje dagen och gården åtskilliga gånger uppbrunnit. Nämnda stenar, hvaraf Maglestenen är 10 alnar hög, 15 alnar lång, 12 bred, som sagan förtäljer först vara ditkastade af trollen mot kyrkan, hafva troligen sedermera varit föremål för folkets vidskepliga dyrkan. Uti Kristni saga, sid. 10, omtalas, att i Gilja, på Island, var en sten, den förfäderna dyrkat och offrat till, emedan de trodde, att en skyddsande bodde uti densamma, och kan den hedniska vidskepelsen under medeltiden, i anledning af dryckeshornet och pipan, ha förvandlat sig uti ofvannämnda saga. År 1711 under krigsoroligheterna med Danmark, fanns i socknen ett magasin för krigsförråderna.

Gårdar: *Trolle-Ljungby*, säteri (se den art.), jemte säterierna *Weiletorp* och *Gyetorp*, $6^{19}/_{20}$ mant. ins. fr. i *W. Ljungby* by, $4^{13}/_{48}$ mant. uts., $1^1/_{16}$ mant. ins. fr. i *Ö. Ljungby* by, $1^5/_{12}$ uts., $1^{19}/_{48}$ ins. fr. i *Tosteberga*, $4^{11}/_{16}$ mant. i *Wanneberga*, utgöra socknens största gods, taxeradt till 188,270 rdr rmt. — № 11, 1 mant. *W. Ljungby*, med en utjord i Tosteberga, tax. till 5,070 rdr; en utjord i samma by är klockaregård. — Adress: Christianstad.

**Ljungby, Östra.** Regalt pastorat af

*) Efter F. A. Westerlings matrikel, men $35^{11}/_{30}$ efter taxeringslängden.

3:dje klassen, hörande till Norra Åsbo kontrakt af Lunds stift, utgöres af Östra Ljungby och Kellna socknar, med $38^{35}/_{48}$ mant., och bebos af 1,947 personer. — *Östra Ljungby*, modersocken, är belägen uti Norra Åsbo härad af Christianstads län, $1^3/_4$ mil o. s. o. från Engelholm, 2 mil från hafvet — vid 130 fots höjd öfver detsamma — samt innefattar enl. Hahrs stat. tabeller blott 0,030 qvadratmil i areal, eller 694 tunnl., efter Forsells beräkning deremot 6,411 tunnl. Marken är ganska ojemn, stenbunden och bergaktig, mager och mindre fruktbar. Rådande jordmånen är sandmylla. Större delen af socknens hemman hafva brist på skog. Hemmantalet är $23^{13}/_{16}$ mant., hvaraf $11^2/_3$ skatte, $1^{17}/_{24}$ krono, $9^3/_4$ frälse; taxeringsvärdet år 1860 var 183,320 rdr rmt, och folkmängden 1,177, på 50 år förökad med 300 personer. Här finnas *Ljungby* och *Bonarps hed*, militärmötesplatser, den förra för Skånska dragon-, husar- och norra infanteriregimentena, den sednare för husarregimentet Konung Carl XV. Dessa fält, hittills 1,079 tunnl., $11^1/_2$ kappl., hafva 1859 blifvit ökade med omkring 175 tunnl. samt betalade med 16,700 rdr rmt.

Största possessionerna äro: $^1/_2$ *Wättinge*, säteri, förut kalladt Gädde-Mölla, med tegelbruk, $2^1/_2$ mant. *Östra Ljungby*, 1 *Haglekulla*, $^2/_3$ *Kjerröd*, $^5/_8$ *Kjädarp*, tax. till 38,890 rdr, brukas under Bjersgård. — $^3/_{16}$ mant. *Kopparmöllan*, med mjölqvarn, en kopparhammare (tax. till 6,200 rdr), $^1/_4$ *Slitsvig*, $^2/_3$ *Eket*, allts. tax. till 15,060 rdr, egare kamrer C. B. Hvasser. — *Bläsinge* säteri, $1^1/_4$ mant. med underl. torp, $^5/_{16}$ *Pilagården*, $^1/_{16}$ *Ö. Ljungby*, allts. tax. till 28,830 rdr. — 1 mant. *Bläsinge*, $^1/_3$ *Björnhög*, $^{11}/_{48}$ *Pilagården*, tax. till 9,400 rdr, egare löjtnant Ph. von Platen å Wättinge. — $^7/_8$ *Östra Ljungby*, kyrkoherdeboställe. — $^1/_3$ ibm, klockaregården. — *Mölletofta bro*, ett kronobete. — Adress: Åby.

**Ljungdal**. By, se Hede socken i Herjedalen.

**Ljunghem**. Annex-socken till Warola pastorat, är belägen i Gudhems härad och Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil s. s. o. från Sköfde — vid 360 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 3,263 tunnl., hvaraf 10 äro vatten (efter Forsell). Marken är till hälften högländ och till hälften jemn. Jorden består af kärr-, sand- och jäsjord. Skog växer till nödtorftigt behof. Socknen, som år 1810 bebοddes af 229 och 1860 af 281 personer, består af $4^1/_8$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. krono, 4 mant. frälse, och tax. 1861 till 84,090 rdr rmt. — Kyrkan, byggd af sten, ligger 1 mil från moderkyrkan. I kyrkan är begrafven en major Anders Hof, adlad Reutersvärd, som skref sig till Ljunghem, der han ock dog 1714. Han bivistade fältslagen vid Halmstad, Lund och Landskrona, äfvensom Helsingborg; från alla slagen återbar han nog blodiga segermärken. Svärsonen, Mathias Håbro, adlad Reutercrona, har äfvenledes här fått sitt hvilorum. Om honom finna vi, att han utskickades 1706 med 140 man ersättningsmanskap till Polen; deltog sedermera i slaget vid Helsingborg 1710 samt 1716 i kampanjen i Norge; efter afskedstagandet var han med vid flera riksdagar. — Den 5 Juli 1644 skildes socknen från Warola, men förenades åter den 22 Juni 1693 med henne. Här är belägen S:t Ingemos källa, se den artikeln.

Gårdar och byar: *Herregården* eller *Lars vid Ledet*, 1 mant. säteri med underlydande upptaga 42,850 rdr af socknens tax.värde, se den art. — $1^{23}/_{32}$ mant., *Ljunghem*, tax. till 15,070 rdr rmt, tillhör grefve G. Psse. — 1 mantal *Krogstorp*, tax. till 8,550 rdr rmt, tillhör major P. H. von Scheffer. — $^1/_2$ *Ljunghem*, tax. till 4,050 rdr, är sergeantboställe. — Adress: Sköfde.

**Ljungsarp**. Annex-socken till Dalstorps pastorat, är belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, $2^3/_4$ mil s. s. o. från Ulricehamn — vid 740 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Ölsremma och Dalstorp, i öster af Unnaryd och Öreryd i Skaraborgs län, i söder och vester af Nittorps socken; arealen är 13,978 tunnl., hvaraf 740 äro insjöar. Den största sjön i socknen är Lagmanshaga sjön. Socknen, som år 1805 bebοddes af 427 och 1860 af 696 personer, består af 10 mant. skatte, $2^1/_4$ mant. frälse, och taxerades 1860 till 52,150 rdr rmt. — Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är af sten och mycket gammal.

Gårdar och byar: säteriet *Lagmanshaga*, se den artikeln. — $^3/_8$ mant. *Kjäbbsjö* (Kättsjö), tax. till 1,500 rdr, med garfveri tax. till 300 rdr; här är äfven gästgifvaregård. — $^1/_4$ *Ljungsarps* stom, tax. till 750 rdr, med färgeri, tax. till 1,200 rdr. — $^1/_2$ *Björstorp*, tax. till 1,200 rdr. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{24}$ mant., tax. till 90 rdr. — Öfriga hemman äro: *Amundebo*, *Askåker*, *Boda*, *Gudmundstorp*, *Jacobstorp*,

*Käckö, Lindås, Långelycka, Mosseby, Passarp, Spolabo, Ekeremma, Öfrabo, Örshester.* — Adress: Svenljunga.

**Ljungskil.** Badort i Bohus län och Ljungs socken; om dess belägenhet vinnes närmare upplysning under artiklarna Inlands Fräkne härad och Ljungs socken.

**Ljungå.** Sågverk i Hellesjö socken i Jämtland, vid en å, som här utfaller i Gimån; anlades 1753. Vid början af detta århundrade tillverkades här årligen med 8 sågblad 14—1500 tolfter plankor, hvilka dock måste transporteras först öfver Holmsjön, sedan 1 mil landväg till Ljusnan och sedan på densamma flottas till Sundsvall; se vidare artikeln Hellesjö.

**Ljunits.** Härad i Malmöhus län, gränsande i öster till Herrestads härad, i söder till Östersjön, i vester till Wemmenhögs och i norr till Bara, Torna och Färs härader, innefattar 7 socknar (se tabellen under artikeln Malmöhus län), med $156^3/_8$ mant., förmedlade till $122^5/_{24}$ mant., hvaraf $5^{15}/_{16}$ mant. boställshemman, och beboddes 1860 af 7,725 personer på en jordrymd af 20,696 tunnl.; folkmängden 1805 uppgifves till 4,082 personer. Häradets namn, som i äldre handlingar skrefs Ljungeld eller Ljugnæs, förmenas vara härledt af Thors åska och ljungeld, eller möjligen ock af fordom här varande vidsträckta ljunghedar. Södra delen af häradet är tämligen jemn, med bördiga åkrar och ängar, men norra delen mer backig, skogbevuxen och med mindre gifvande jordmån, som för det mesta består af lera. Hufvudnäringen är åkerbruk, hvilket skötes väl, fastän jordmånen icke i allmänhet är så fruktbar. Bland allmogen råder större tarflighet än i vestra delen af landet, härledande sig till en stor del derifrån, att större delen icke sjelf är jordegare och eger mindre förmögenhet. Männerna begagna ännu styfva, blåaktiga, högt uppstående linnehalskragar med spetsar, bibehållna från de gamla Göternas klädedrägt. Qvinnorna begagna lika beskaffade kragar jemte en besynnerlig hufvudbonad med vidt utstående stora flikar af linnekläden, som kallas hufvudtag, hvilken i likhet med andra hufvudbonader, en gång sammanbunden, påsättes och aftages. De bruka särdeles korta lif i kläderna, som är mycket fult och vanställer både kropp och utseende. Vidare om häradet i judicielt och administrativt hänseende hänvisas till tabellen under artikeln Malmöhus län.

**Ljur.** Annex-socken till Norunga pastorat, är belägen uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil öster från Alingsås, 1 mil söder från Wårgårda station på vestra stambanan — vid 330 fots höjd öfver hafvet — och omgifves i öster af Ornunga, i söder af Norunga, i vester af Horla, i norr af Algutstorp socknar. Arealen är 3,564 tunnl., af hvilka 277 äro insjöar (arealen uppgifves af Forsell till 9,327 tunnl.). Socknen, som år 1805 beboddes af 321 och 1860 af 576 personer, består af $6^{11}/_{16}$ mant. skatte, $^5/_8$ mant. krono, $2^1/_2$ mant. frälse och taxerades 1861 till 47,700 rdr rmt. Kyrkan, som låg $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är raserad.

Gårdar och byar: Säterierna *Långared* och *Iglabo*, se dessa artiklar. — $^1/_8$ *Åsen* och $^1/_4$ *Svenstorp*, kapitensboställen. — $^1/_2$ *Hjulsered*, tax. 5,100 rdr, har 2 åboer. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant., tax. till 150 rdr. — Adress: Alingsås.

**Ljusdal.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Helsinglands Westra Öfre kontrakt i Uppsala stift, utgöres af Ljusdal socken och Ramsjö kapellförsamling, som skall, enligt K. Bref den 21 Augusti 1860, vid nuvarande kapellpredikants afgång skiljas från Ljusdal och utgöra eget pastorat. Pastoratet, beläget i Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 7 mil vester från Hudiksvall, $27^1/_2$ mil från Uppsala — vid 560 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 416,479 tunnl., hvaraf 21,291 äro insjöar (efter Forsell är arealen beräknad till 381,140 tunnl., hvaraf 30,000 äro insjöar). Pastoratet, 7 mil långt, utgör en dalsträckning omkring sjön *Hännan* och dess vattendrag; men den mest bebodda delen är belägen på ömse sidor om elfven Ljusnan och är jemn samt väl uppodlad; den öfriga delen åter är ojemn, består af smärre dalar, kärr, sjöar och berg samt är odlad blott i smärre här och der spridda delar. Jordmånen består för det mesta af idel sand, på sina ställen blandad med sandmylla. De byar, som äro längre

belägna från elfven, hafva mer lerblandad jordmån; svartmylla är här ganska sällsynt. Af större insjöar märkas, utom de förutnämnda: *Storsjön,* hvilken upptager 1 mil i längd och bredd, med många större och mindre vikar, hvilka erhållit olika namn, såsom *Bäckasjön, Tranviken,* m. fl. Denna sjö har befunnits innehålla 7 mil i omkrets utmed stränderna. Skog har här tillförne funnits i öfverflöd; men dels genom gjorda uppodlingar, dels genom allmogens öfverdrifna byggnadsvurm, dels ock derigenom, att skogen varit odelad, har den blifvit så medtagen, att ingen timmerstock finnes på $1^1/_2$ à 2 mil nära kyrkan. Bergviks bolags sågar i Söderala socken ega skogar inom socknen. Pastoratet, som år 1810 beboddes af 3,212 och 1860 af 4,960 personer, hvaraf 693 hörde till Ramsjö kapell, beläget på vestra stranden af sjön Hännan, består af 122 mant. 4 öresl. 6 pgl., hvaraf 5 mant. 2 öresl. 11 pgl. höra till Ramsjö kapell; det taxerades 1860 till 549,790 rdr, hvaraf omkring 44,000 rdr för Ramsjö. Ordinarie räntan är 856 rdr 28 sk. 1 rst. kr. v. Åkerbruket är betydligt, men genom frost och missväxt måste folket ofta taga sin tillflykt till barkbröd. Många af Ljusdalsboerna sysselsätta sig med handelsresor, och åt dessa anförtros landets produkter. Linodlingen är betydlig. Boskapsskötseln är indrägtig. I allmänhet är allmogens sinnelag vänligt och sagtmodigt, men icke fullt upprigtigt. Ljusnedalens invånare hafva fått för sin flit, sin snygghet, välmåga och stilla sinnelag namn af Nordens Holländare. Liksom i det öfriga Helsingland finnas här äfven sockenlappar, som nyttjas att förrätta allehanda lägre göromål. För öfrigt förvärfva de sitt bröd med att fläta gröfre och finare korgar samt mattor. Allmogens klädedrägt är enkel, men snygg; till stor del oförändrad från äldre tider tillbaka. Till högtidsdrägt bära de förmögna af mankönet till hufvudbonad en grof ullhatt, med hög kulle och smalt skygge, eller vintertiden skinnmössa; till sämre drägt röd filtmössa eller kaschett af garfvadt svart skinn; rock af svart kläde med dubbla knapprader; fordom nyttjades den af vadmal, hopfästad med häktor. Under den kalla årstiden nyttjas äfven i hvardagslag lång fårskinnspels. Qvinnornas bättre beklädnad utgöres af svart eller brun bindmössa af sidentyg med slätt stycke; svart eller blå klädes- eller vadmalströja, med korta från kroppen utstående skört, fodrade med rödt kläde; kjortel af kamlott, bombasin eller hemväfdt blått eller brunt ylletyg; röda strumpor och kängor. I hvardagslag bära gifta qvinnor mössa af kattun, hvaremot alla ogifta hafva bart, väl kammadt hår, baktill hopflätadt, stickad ylletröja eller lång pels af fårskinn, hemväfd grof yllekjortel. Boningshusen bestå mest af två våningar, hvardera indelad i två större samt ett till två mindre rum. Man finner här en mängd bondgårdar, hvilka mer likna herresäten än allmogens i allmänhet anspråkslösa bostäder. Kyrkan och prestgården ligga vid stranden af Ljusne-elfven. Den urgamla, men 1753 reparerade kyrkan har ett stort orgelverk och en märkvärdig altartafla, hvilken uti 9 afdelningar innefattar 95 väl arbetade och förgyllda bilder, de der föreställa scener ur Frälsarens lefnadshistoria. Oaktadt taflan är omkring 300 år gammal, äro färgerna ganska väl bibehållna. Den är infattad i vackert bildhuggeriarbete af senare tider. Sägnen uppgifver, att denna tafla blifvit eröfrad under 30-åriga kriget och hitskänkt af Lennart Torstensson. Utsigten från klockstapeln är högst intagande; en stor dal med otaliga byar och strödda gårdar, ängar och åkerfält, genomskurna af gröna kullar, på ena sidan begränsade af Ljusne-elfven, som slutligen försvinner bakom de aflägsna bergen, på den andra af en stor insjö. Rundt omkring är detta pittoreska landskap bekransadt af skogsberg, hvaribland några äro bebodda ända upp till åsen; andra bära höga vårdkasar. Denna trakt är obestridligt en af de vackraste i Helsingland. En ny bro har under åren 1856—60 blifvit uppförd inom socknen öfver Ljusneelf i stället för färjan, hvarför kostnaden uppgått till 14,850 rdr rmt. — Pastoratet har förr varit mycket större. Härifrån utbrötos 1562 Hogdal och 1608 Färila socknar. Konung Gustaf I utnämnde till kyrkoherde härstädes Jon Simonsson, i stället för Joen Sigurdsson;

men Ljusdalsboerna anmälde genom sändebud hos konungen, att imellan dessa pastorer öfverenskommelse blifvit träffad, att den gamle skulle få behålla Sunnanåsfjerdingen samt en äng vid prestgården, benämnd Rasleängen, men resten jemte annexen Färila skulle den nye pastorn erhålla och efter den gamles död hela pastoratet. Konungen lemnade stadfästelse å denna öfverenskommelse den 5 Februari 1542. — Enligt en forntida sägen har en skans, 1 mil från Ljusdals kyrka, varit uppförd mot fiendtliga anfall från Jämtland och Norge. Stället kallas ock ännu Skansen; men några lemningar af skansen synas nu mera icke. Äfven berättas, att en fiendtlig fördelning, från ettdera af dessa land, för flera århundraden tillbaka funnit sin graf i sjön Hännan genom isens sönderságande af dervid boende folk. Såsom något skäl för denna förmodan anföres, att en pilbåge af stål blifvit funnen på sjöbotten. Denna båge har flera mansåldrar igenom blifvit förvarad och förvaras ännu uti en bondgård i Wälje by. En ytterligare sägen om denna händelse förmäler, att några man af den fiendtliga truppen, under tåget öfver vestra delen af sjön, ingått uti en vid stranden belägen gård, för att der söka underrättelser, men der endast träffat en gammal qvinna, som icke, jemte det öfriga husfolket, förmått undfly fienden. Bland frågor, hvilka framställdes till henne, var den: huru stort afståndet var från den tätare bebodda delen af socknen? Svaret blef: »tre mil.» Dervid skulle någon i den fiendtliga hopen hafva yttrat: »Åh, då hinna vi till nästa natt att inqvartera våra hästar i Ljusdals kyrka!» Gumman sade då: »Ja, det kan ingen veta hvad *hänna* (hända) kan.» Händelsen blef derefter, att hela truppen, genom den sönderságade isen, nedstörtade i djupet. Stället, der sådant skall hafva inträffat, erhöll sedan namnet *Hufvudskalleviken*, hvilken, genom ordets sammandragning, ännu benämnes *Huskallviken* och stranden deromkring *Huskallnäset*, samt hela sjön, i anledning af gummans yttrande, *Hännan*.

Byar och gårdar: *Prestgården*, 1 mant. 4 öresl., tax. till 4,460 rdr. — 11 öresl. 6 pgl. *Westernäs*; 9 öresl. 19 pgl. eller $\frac{331}{384}$ mant. *Gärde*; 11 öresl. *Sjulhamre* äro militiæ-boställen. — Största brukningsdelarne äro: 4 öresl. i *Norekämsta*, tax. till 6,720 rdr rmt, 12 öresl. i *Skogsta*, tax. till 2,880 rdr, 8 öresl. *Slotte*. — minsta brukningsdelen 2 öresl. i *Storhaga*, tax. till 360 rdr. Kongl. Hushållnings Sällskapet har anslagit 500 rdr rmt för hvartdera af åren 1860 till och med 1864 till understöd för en rationelt ordnad, mindre *mönstergård* inom socknen, hvarvid redan år 1861 hela dikessystemet var ändradt från det gamla ofullkomliga och grunddikning till stor del redan verkställd. Af öfriga hemman må nämnas: *Wåxång, Tegeltjär, Boda, Låck, Storhaga, Klösbo, Sjövästa, Kalmyra, Hamre, Yg, Wallen, Stafsätter, Sunnanäs, Bår, Lillhaga, Nore, Måga, Rolfhamre, Ygsbo, Heden, Nyåker, Letsbo, Strömsholm, Sillerbo, Letsberg, Hedstu, Wattuvalla, Bäckebo, Ede, Råggärde, Ängssätter, Kohlsvedja, Sjöbo, Hofsberg, Höga, Östernäs, Kläppa, Hybo, Edänge, Åkersta*, i denna by erhöll en ryttare räntefrihet å sitt hemman af konung Johan, äfvensom höfvidsmannen Måns Gudmunsson å hemmanet Wij, på $49^1/_5$ mål. — *Ramsjö* kapellförsamling innefattar byarna *Nybo, Gåda, Wiken, Finneby, Sillerbo, Wås, Ramsjö, Hedsjö* och *Naggen*, dessutom finnas tullmjölqvarnarne *Sillerbo, Edänge* och *Edeforss; Edeforss* såg, tax. till 6,000 rdr. En timmeruppfordringsmaskin i *Hybo*, tax. till 5,000 rdr, en såg och qvarn i *Wälje* by; *Bäckebo* och *Hybo* spikhamrar, taxerade till 980 rdr rmt; *Lillhaga* stamphammare i *Sillerbo; Forsnäsets* laxfiske; ålfiskena *Kohlsvedjebäcken, Bäckebo, Gråströmmen, Höjebo*, taxerade till 1,350 rdr. — Garfveri och färgeri i Nore. — En gård och qvarn i Ramsjö innehafves af kyrkobetjeningen. — Adress: Ljusdal.

**Ljusfall.** Pappersbruk i Hellestads socken af Linköpings län; här har funnits en bergsmanshammare.

**Ljusfors.** Manufakturverk uti Kullerstads socken af Memmings härad och Linköpings län, byggdes 1828 på hemmanet Ljusfors' egor vid Motala ström af fabrikör Pamp i Norrköping, som s. år erhöll tillstånd att här anlägga manufaktursmedja med en knipp- och räckhammare samt 2 spikhamrar å en stock, jemte dertill hörande eldstäder, och att af köpt ämnesjern årligen tillverka och vågföra 100 *skℓ* diverse manufakturer och spik. Ljusfors, 1 mant. frälse, var 1683 ladugård under Ribbingsholm; det hade tidigare varit bland Hogenskild Bjelkes förbrutna gods, donerades 1620 till Seved Ribbing, utbyttes från reduktionen; lydde år 1726 under Grensholm. Vid början af innevarande sekel egdes Ljusfors af And. Egge; kom genom köp på 1820-talet till brukspatron C. C. Pamp, hvars enka 1861 egde godset, bestående af 1 mant. Ljusfors (tax. till 9,330 rdr), 2 mant. Hagen och manu-

fakturverket, allts. tax. till 68,700 rdr; tillverkningen sistn. år var 1,345 Ctr. 20 ℔ af köpt ämnesjern. På hemmanets äng, nära sjön Glan, märkas trenne s. k. jättegrytor samt grifthögar.

**Ljushult.** Annex-socken till Sexdräga pastorat, är belägen uti Kinds härad af Elfsborgs län, $1^1/_4$ mil s. s. o. från Borås — vid 460 fots höjd öfver hafvet — och omgifves i öster af Hillared, i söder af Sexdräga, i vester af Kinnaromma, i norr af Toarp socken. Arealen är 11,270 tunnl., af hvilka 763 äro insjöar. Marken är bergaktig. Jordmånen består af moblandad svartmylla; ingen lera finnes. Skogen, bestående af furu och gran, uppfyller nödtorftiga behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 646 och 1860 af 1,126 personer, består af $7^{15}/_{16}$ mant. skatte, $1^1/_4$ mant. krono, $5^7/_8$ mant. frälse och taxerades 1860 till 66,170 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, afbrann först genom mordbrand år 1656, är nu af trä och skall vara byggd före år 1665.

Gårdar och byar: *Arnäsholm,* $^3/_8$ mant. säteri, tax. till 3,750 rdr, eges jemte $^1/_4$ *Lindbogärde* af J. Håkansson, se för öfrigt artikeln Arnäsholm. — $^1/_2$ *Klerhult* med qvarn och såg, tax. till 3,840 rdr. — $^1/_4$ *Gränd,* militiæhemman. — $^1/_2$ *Ljushult* stom, annex till pastorsbostället i Sexdräga. — $^1/_2$ *Backa,* tax. till 1,500 rdr, är komministersboställe. Öfriga hemman äro: *Bråten, Dröspult, Glofsered, Gastås, St. Hökhult, Båholmen, Ruderne, Sibbarp, Säfshult, Lönåsen, Apelryd, Berg, Björryd, Enekulla, Fjösteryd, Grän, Halla, Krogstorp, Lanbogjerde, Rossered, Sjögabo.* I *Backa* by är gästgifveri. — Adress: Svenljunga.

**Ljusnan.** En af Norrlands största elfvar, har sin upprinnelse på Herjedalens fjellar under 62 gr. 42 min. polhöjd, genomflyter Herjedalen och Helsingland samt har en längd af omkring 37 mil och ett flodområde af 230 qvadratmil. Den mellersta och förnämsta af dess tre källfloder upprinner ur det på 2,674 p.fots höjd öfver hafvet belägna Ljusnekärnet eller Ljusnesjön, strax öster om det lilla fjället Haftonstöten (på hvilket 151:sta riksröset vid rågångsdelningen mellan Sverige och Norge blef uppsatt), sydvest om det 2,926 fot höga fjället Skarstöten och nära Hyldsjön, hvars vatten flyter in i Norge; upptager flera smärre sjöar och vattendrag, flyter genom Ljusnedalen förbi Ljusnedals bruk (1,942 svenska fot öfver hafvet), får litet nedanföre detsamma tillflöde ur Funnesdalssjön, utfaller nedanom Tennäs kyrka, nära byn Wallmåsen, i sjön Låssen, förenar sig här med den södra källgrenen, *Tennäselfven,* som har sin upprinnelse öster om Rutefjäll, ej långt norr om den plats, der vägen ifrån Norge går öfver gränsen, och hvilken elf i sig upptager sjöarna Malmagen (nära Fjällbolagssjön, 2,901 pariserfot öfver hafvet, med utlopp åt Norge), Svansjön, Tennsjön, Östra sjön, och genom Myskel-åarne och Fröstå en mängd andra vattendrag från gränstrakten mot Idre i Dalarne. Den antager nu namnet Ljusnan, upptager sjöarna Årtans och Ullstens vatten och förenar sig ej långt vester om Långåskans med norra elfgrenen, *Mittå-elfven,* som äfven upprinner vid fjällryggen ur Mittå-sjön i Storsjö kapellförsamling, söder om Helagsfjällen och helt nära Neasjön, som medelst Neaelfven genom passet Ekorrdörren afbördar sitt vatten åt Norge. Mittåelfven upptager vidare vatten ifrån kringliggande fjällar, såsom Mittå-klapparne, Axhögarne, Skarsfjällen, Åhnfjället, Messlingesjön, Grundsjöarne m. fl. Vid Långå skans har den förenade elfven under sin väg från fjällen, 5 mil, sänkt sig nära 1,300 fot; dess höjd öfver hafvet är här 1,383 p.fot (enligt Forsell) och vid Långå by 1,340 p.fot (enligt Hisinger), eller 1,465 sv. fot (enl. Westrell). Under sitt lopp ifrån Långå till Kålsäter vid Helsinglands gräns genom Hede, Wemdalens, Linsälls, Svegs och Elfros socknar, emottager den bland andra Serfån, Lunaelf, den betydliga *Wemån,* Solnån och Tvärelfven från norr, och från söder Qvarnån, *Rånda elf* från Råndalen, Lina elf, Lofsån, *Herjeån* m. fl. Vid Kolsätter inträder den i Ytter Hogdals socken af Helsingland, flyter derifrån vidare genom Färila, Jerfsö, Undersvik, Arbrå och Bollnäs socknar. Dess förnämsta tillflöde är *Woxnan,* som kommer ifrån norska gränsfjällen och erhåller sin största vattenmassa ifrån Siksjön i Svegs socken samt flyter sedan längs gränsen af Orsa och Färila socknar in i Ofvanåker, Alfta och Bollnäs. Härifrån går den väldiga elfven genom Hanebo, Segerstad och Söderala och utfaller vid Ljusne masugn, ej långt från Söderhamn, i hafvet. Vid Ljusne

är godt laxfiske. Af dess många vattenfall är *Laforssen* i Färila socken det största. Elfven nedstörtar här lodrätt 50—60 fot och hindrar laxen att gå längre upp. Ett vackert vattenfall är nära Ljusnedals bruk — Qvarnforssen. Till följd af Ljusnans höga stränder och trånga strömfåra stiger vattnet vid flodtiden vanligen mycket högt, ända till 10—12 fot, så att folket ofta måste flytta ur sina hus. Vid Hede ligger dess vattenyta 1,419, Wikarsjön 1,406, Ransjön 1,381, vid Sveg 1,235, vid Kålsäter 1,209 sv. fot (enligt Hisinger 1,149 p.fot) öfver hafvet. Ifrån Långå till Kålsäter, omkring 10 mil, faller floden omkring 230 p.fot och sänker sig således i medeltal ej mer än 23 fot på milen. Herjedalens genomskärning efter flodytan närmar sig således till en slätt, liggande på en medelhöjd af 1,250 p.fot. Från Kålsäters färja till utloppet beräknas flodens lutning till 76 p.fot på milen. Helsinglands sluttning är således mer än tre gånger så stark som Herjedalens. Öfverst i Laforssen är elfvens höjd 761, vid Färila 532, vid Jerfsö 463, vid Arbrå 438, vid Bollnäs kyrka 271 och vid Bergviken 242 p.fot (enl. Hisinger).

**Ljusnarsberg,** eller *Nya Kopparberget.* Socken uti Örebro län, innefattande Nya Kopparbergs bergslag och härad, är belägen $3\frac{3}{8}$ mil från Linde, $13\frac{5}{8}$ från Westerås, $8\frac{1}{4}$ norr från Örebro. Den är länets vidsträcktaste socken; dess areal och folkmängd äro redan anförda under art. Nya Kopparberg; den sednare bestod d. 1 Juli 1862 af 7,212 individer. Socknen är bergig, med höjder af 10, 12, ja 1400 fot öfver hafvet och vattendrag af 460 till 900 fots höjd. De mest betydande bergsträckningarna äro *Örtjernsberget* i norr, *Ramsberget* i nordost, *Elfhöjden* i n. v. m. fl. Förnämsta vattendragen äro *Nitt-, Hörks-* och *Högforselfvarne,* alla kommande från Dalarne. Hörkselfven, som bildar den mellersta och i alla afseenden mest betydande dalen, går genom Norra Hörken, mottager tillopp från Stora Kumlan i vester, förenar sig i Björksjön med den från Södra Hörken kommande Högforselfven och går sedermera genom Olofssjön och i fortsatt sydöstlig rigtning till Norrsjön vid södra gränsen, der den sammanträffar med Nittelfven. Bredsjön och Korslången i nordost hafva sitt aflopp till Ramsberg. Såväl dessa nu nämnda dalgångar, som alla tvärdalar äro branta och trånga. Största delen af arealen upptages af skogar, utgörande 83,500 tunnl., hufvudsakligast af barrträdens klass. Sedan Segerforsverkets skogar blifvit skatteköpta, återstå inga rekognitionsskogar; men 2:ne allmänningar finnas, den vestra 1,505 tunnl. och den östra 1,395 tunnl., hvilka äro bergslagens gemensamma egendom och numer begagnas af koppargrufvans arrendatorer. Odlingen är ringa; den hufvudsakligaste finnes i sydöstra delen. Hufvudnäringar äro skogs- och bergsbruk. Denna och Lindes bergslag hafva för sin på senare tider inträdda uppkomst i icke ringa mån att tacka brukspatron Erik Elzvik (se om honom vidare under gårdar). För 230 år sedan var nästan öfver allt ännu en obebyggd skog. Ett protokoll af den 26 Oktober 1629 omförmäler, att för 30 år sedan bodde ingen vid grufvorna; men då kom en finne, Henrik, från Wärmland dit, och voro alla der boende hans mågar och slägtingar. Vid samma tid anträffades en gammal koppargrufva, ett hytteställe; gamla kolbottnar funnos äfven, der stora furuträd lågo nedfallna och förmultnade, hvaraf allt ett äldre bergsbruk synes bestyrkas; möjligen hade orten råkat i ödesmål vid Digerdöden år 1350. Först vid kopparhandteringens uppkomst i denna trakt, som då benämndes »Lindes Finnmark», uppstod behofvet af en kyrkas anläggande här, och fullmäktige afsändes år 1629 för att hos Westerås domkapitel utverka tillåtelse härtill. Först 1635 fick orten sin första kyrkoherde, Petrus Olai Rytterensis, genom riksrådet Carl Bondes försorg, och 1650 sin första komminister. Den är nu ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Nora kontrakt af Westerås stift. Kyrkan, byggd 1635 och 1691 tillbyggd och förändrad till korskyrka, är af trä samt spånbetäckt. Många värdefulla silfverpjeser, hvilka blifvit af förmögnare församlingsboer förärade, funnos fordom här; men natten till den 17 Oktober 1820 blefvo de bortstulna, och har det förlorade silf-

ret, utgörande 551 lod, ej kunnat tillrättafås. Kyrkoherden åtnjuter i lön, utom $^1/_4$ mant. *Ljusnarn* eller *Mårtenstorp*, kontant 4,300 rdr rmt, 14 t:r råg, $3^1/_2$ t:r hafre; komministern, utom bostället $\frac{21}{544}$ mant., 2,155 rdr, 100 dagsverken och 3 t:r råg af pastor. Orgelnisten eger ett obetydligt boställe, bestående af $\frac{1}{136}$ mant., samt kontant lön 645 rdr rmt. Kyrkokassan eger 18,700 rdr och är den rikaste i denna domsaga. Afgiften för fattigvården, som från 1833 till och med 1848 uppgick till endast omkring 1,500 rdr rmt om året, har uppgått på sednare åren till 5 à 6,000 rdr pr år till fattig- eller rothjonen; utom denna utgift hafva de s. k. extra utgifterna varierat från 1853 till 1859 mellan 3,000 och 5,500 rdr, och då man beräknar de ej obetydliga kostnader, som rothjonen ofta utom taxeringen ådraga sina rotar, kan man för närvarande ej upptaga församlingens fattigvård under 10,000 rdr rmt. En fond finnes till ett belopp af 4,000 rdr, skänkt af åtskilliga personer, och hvaraf räntan skall tillfalla gudfruktiga enkor. Barnundervisningen bestrides uti en fast och 7 flyttbara skolor i 3 skolhus af 1 examinerad, 5 oexaminerade lärare och 1 oexaminerad lärarinna; barnens antal utgjorde 1862: 1,148, deraf dock 311 undervisades i hemmet. Genom en gåfva af 500 rdr af mamsell U. Eriksson har sockenbibliothek blifvit grundadt 1858. Sockenmagasin inrättades år 1760. Sparbank inrättades 1858; den hade vid 1860 års slut 236 delegare och en kapitaltillgång af 22,526 rdr rmt.

Ehuru man kan antaga, att större delen af befolkningen härstammar från de under Carl IX:s tid till Wärmlands och Dalarnes skogar inkallade Finnarne, inkommo hit derjemte i och för kopparverket en mängd verkliga Svenskar samt i sednare tider utländningar, mest Tyskar samt äfven några Holländare. Finskan kunde med sådana förhållanden ej länge fortfara att vara folkets språk, och ehuru till 1653 gudstjensten förrättades både på detta och svenska språket, har det sedermera så försvunnit, att ättlingarne af dessa främlingar nu mer ej förstå sina fäders tungomål. Obetydlig var äfven folkmängden vid kyrkans byggande. År 1635 äro antecknade 56 bergsmän och 250 mantalsskrifna personer; år 1785 nämnas 1,681 mantalsskrifna på 466 hushåll; år 1805 antecknas 4,173 inbyggare, för sednare åren är folkmängden redan uppgifven; dess tillväxt är att söka i den ringa dödlighet, som i förhållande till de föddas antal här eger rum; från 1706 till och med 1749 omnämnas 12 personer, som aflidit vid 100 à 111 års ålder. Pål Pålsson Wintermossen, död 1717, var 115 år. Ett mindre ordentligt lefnadssätt och isynnerhet förbrukningen af spritdrycker nedsätta lefnadslängden, så att i sednare tider ingen uppnått en så ovanlig ålder. Folklynnet eger en raskhet och liflighet, som man förgäfves eftersöker i grannsocknarna. Inom allmogens klass visar sig under fyra år (1855—58) en ökad skuldsättning af 89,641 rdr samt fastighetsförminskning med 202,900 rdr rmt.

Under den tid, då bergsfrälsefrihet egde rum, beräknades kronans inkomster, med undantag af mantalspenningar, hufsakligen af kopparverkets afgifter; de få skattlagda hemmanen, år 1785 beräknade till $7^5/_8$ mant., erlade en obetydlig hemmantalsränta, nämnda år i kronans inkomster upptagen till 43 rdr 26 sk. 8 rst. bco; likaledes lemnade dessa hemman, jemte skattevedstorpen, kronotionde, enligt den 1756 bestämda tiondesättningen 45 t:r 4 kappar strid säd. Med tackjernsblåsningens införande år 1767 uppstod en ny inkomstkälla för kronan i tiondetackjernet; detta uppgifves för år 1785 hafva utgjort 251 *skℓℓ* 17 *ℓℓℓ*. Sedan enligt kongl. bref den 8 Maj 1829 bergsfrälserätten upphört och socknen blifvit förklarad för jernbergslag, hafva andra beskattningsgrunder inträdt, och de $1,307^1/_2$ dagsverken samt 455 stafrum ved, som skattevedstorparne dels till Segersforsverket, dels till koppargrufvan utgjort, blefvo frånkände grufegarne, hvaremot dessa s. k. torpare skattlades till hemman i likhet med fjerdepartsegarne, efter den för Savolax och Carelen under den 28 Juni 1775 fasställda method, och utgör nu hvarje fjerdepart $^1/_4$:dels hemman med 680 tunnl. fullgradig mark och de s. k. torp-egendomarne, utgörande 224 st. med en areal af 19,577 tunnl. 9 kappl., i proportion derefter. Hemmantalet var vid 1858 års slut $40\frac{917}{2040}$, hvaraf

$7\frac{27593}{65280}$ krono, alla tax. till 634,220 rdr,

| | |
|---|---|
| qvarnar och sågar . . . | 15,100 » |
| verk och inrättningar . . | 346,000 » |
| Ljusnarsbergs kopparverk . | 116,950 » |
| lägenheter . . . . . . | 8,530 » |
| Summa | 1,120,800 rdr. |

Kronoutlagorna uppgifvas för år 1858 till 9,698 rdr och kommunalafgifterna till 5,313 rdr. Deraf utgjorde tiondetackjernsbeloppet 228 *skℓℓ*, hammarskattjernet 20 *skℓℓ* 13 *ℓℓ*.

Malmbrytningen inom socknen uppgifves 1842 till 21,515 *skℓℓ*, 1857 till 48,740 *skℓℓ*, 1861 till 279,640 *Ctr.* 10 *ℓℓ*; sistnämnde året bröts ur 33 grufvor, belägna på *Lombergs-*, *Smalkärns-*, *Silkesbergs-*, *Runnbergs-*, *Svartviks-*, *Salbobergs-*, *Bärbacks-*, *Hörkshytte-* och *Sundshytte*-fälten. Tackjernsblåsningen uppgifves 1817 till 13,210 *skℓℓ*, 1858 till 24,975 *skℓℓ*. Öfriga verkens tillverkningsbelopp ses under gårdar och verk. Ljusnarsbergs bergslag med sina stora tillverkningar lider mycket af en försvårad kommunikation. Sedan det blifvit omöjligt, att nästan till hvad pris som helst finna dragare till utfrakten af bergslagets effekter, har af nödtvång en väg till närmaste jernvägsstation Frövi åstadkommits; denna utfartsväg är följande: från kyrkan till *Blåmansbäcken* $^3/_4$ mil landsväg, derifrån öfver Norr- och Sörsjöarne 1 mil båtled, till Gösarhyttan $^1/_4$ mil ny körväg, öfver Storån till Jönshyttan $^3/_8$ mil båtled, förbi Jönshyttefallet $^1/_{16}$ mil ny körväg, i Storån och öfver Rossvalen till Linde stad $^1/_2$ mil båtled, till Wedevågs bruk $^3/_4$ mil landväg, till Wedevågssjön $^1/_{16}$ mil ny körväg, derifrån öfver Wedevågssjöarne $^1/_2$ mil båtled, till Frövi jernvägsstation $^3/_8$ mil ny körväg, och från Frövi vidare på jernväg till Arboga. Häraf synes klart vigten af en jernväg eller åtminstone en hästbana från Frövi till Linde och vidare hit. Socknen eger trenne gästgifvaregårdar, en i söder, benämnd *Bresjön*, en vid kyrkan, $1^1/_8$ mil från den förstnämnde, efter sitt fordna läge ännu kallad Laxbro, samt den tredje $1^3/_8$ mil i norr derifrån nära Dalarnes gräns, kallad *Högfors*.

Gårdar och verk: häraf ligger en stor del i närheten af kyrkan, och märkes främst *Ljusnarsbergs* kopparverk, som eges af ett bolag sedan 1836; malmbrytningen i grufvorna uppgifves 1861 till 50,533 *Ctr.*, men endast 42,996 *Ctr.* hade blifvit nedsmälta; deraf hafva erhållits 15,513 *skℓℓ*. skärsten, af hvilka jemte ytterligare 890 *Ctr.* erhållits 2,612 *Ctr.* råkoppar, som lemnat 2,272 *Ctr.* eller 710 *skℓℓ*. st. v. garkoppar. Taxeringsvärdet 1861 var 272,840 rdr, alltså betydligt ökadt sedan 1858 (hela socknens taxeringsvärde 1861 var 1,440,580 rdr). Byggnaderna äro flera och bestå i vattenkonst, spelbyggnad för malmens uppfordring och bana för dess nedsändande till hyttan (hyttan nedbrann i April 1863), de båda senare med jerntrådslinor. Första kopparmalmen upptäcktes år 1624 af Mårten Finne från Löa, hit uppkommen för skjutande och fiskande. År 1628 arbetades en skärpning på Louis de Geers förslag; han arrenderade all kronans rätt i Linde och Ramsbergs bergslagar. Hytta byggdes, der nu bergslagens garhytta står. Finnarne efterföljde, upptogo äfven en rymning och anlade *Finnhyttan*. Deras första antal var 6, men förstärktes med ytterligare 10, som ankommo från Falun och antogo till föreståndare den sedermera till bergmästare utnämnde Harald Olsson, som här på Faluvis inrättade pargång. Flera egendomar vid kyrkan ega samma namn som dessa nybyggare fört med sig från Falun. År 1646 synes tillverkningen varit högst, eller 803 *skℓℓ*. Några år härefter föreslogs en stads anläggande; men frågan föll i anseende till malmens aftagande, och sedermera minskades koppartillverkningen betydligt. År 1822 uppgifves tillverkningen till 24 *skℓℓ*., 1824 till endast $3^1/_2$ *skℓℓ*. Vid 1827 års bergskommission vägrade bergslagen uppehålla grufbrytningen; men sedan ett bolag, såsom ofvan är nämndt, öfvertagit grufvornas bearbetande, har en ny period inträdt och verket åter uppkommit. — *Kafveltorps* eller *Elzviks* malmfält, beläget $^1/_{16}$ mil söder om kyrkan och Ljusnarsbergs kopparmalmfält, 2 à 300 famnar ofvanför vattenfallet, som drifver kopparverket och *Krokfors* gjuteri (se den art.), har visserligen någon tid varit inmutadt, men först 1858 begynt att med allvar drifvas. Grufvorna äro ej mindre än 12, af hvilka dock blott 8 bearbetas; kopparmalmen håller 12 till och med 20 proc. koppar, blyglansen håller 20 à 30 proc. bly och 2 lod silfver på centnern. Malmbrytningen 1859 utgjorde 6,465 *skℓℓ*. kopparmalm och 2,799 *skℓℓ*. blyglans; taxeringsvärdet för kopparverket jemte $^1/_8$ mant. *Kafveltorp* var 1861: 237,780 rdr, egare ett bolag. Uppfinnaren, brukspatron Erik Elzvik, död härstädes d. 6 Juni 1862, var en man, som gjort sig förtjent af sina medborgares erkänsla medan han lefde och deras saknad sedan han bortgått. Han var outtröttlig i sina forskningar efter bergens dolda skatter, som han sökte med ledning af vetenskapsmannens beräkningar och den skarpsinnige iakttagarens rön och erfarenhet. Ofta hade han att kämpa med stora motgångar och svårigheter. Det var isynnerhet förhållandet vid blottandet af koppargrufvan vid *Kafveltorp*. Tillgångarne voro uttömda och krediten förlorad i anseende till de betydliga uppoffringar man sett Elzvik göra på ett företag, som de flesta betraktade som en galenskap. Elzvik sjelf och hans familj voro i fara att lida brist på det nödvändiga, då, i sista stunden, en kapitalist i hufvudstaden (fabrikören Hylin) på företaget vågade en summa, tillräcklig att bringa malmgången i dagen och dermed gifva upphof

till den dyrbara anläggning, som der numera uppstått. — *Öfra* och *Nedre Stjernfors* jernbruk, med underlydande hemman, taxerade till 146,320 rdr rmt, och *Högfors* bruk (se dessa artiklar). — *Hed* eller *Krokkärns* masugn, socknens enda i söder belägna jernhytta, har varit i lägervall sedan år 1855. 28 fjerdeparter med 20,719 tld graderad skog äro här indelta. *Bånghammars* bruk (se den art.). År 1803 tillverkades i socknen 10,530 *sk℔.* tackjern, år 1855 uppgick tillverkningen till 29,545 *sk℔.* Stångjernsmidet, som länge ensamt bestreds vid Stjernfors bruk, uppgick 1855 till 4,331 *sk℔.* De Elzvikska upptäckterna hafva öppnat en ny bana för denna ort, och möjligen torde jernhandteringen i sin ordning få gifva vika för den dyrbarare metall, som nu afvinnes bergen. — *Christkärnsbergets, Stångfallets,* Winterhalsens silfver- och blymalmsfält; 1847 anlades en profhytta vid *Öster Born. Ridkärrs* rödfärgsverk; här tillverkades 1842: 1,425 t:r, 1850: 433 t:r 1861: 766 t:r. Vid *Rälln* är anlagd en kopparhammare, tax. med underl. hemman till 2,490 rdr rmt. Tegelverk finnas vid *Löfåsen* och *Björkäng*. Qvarnar finnas vid *Björkäng, Krokfors, Finnhyttan* och *Norra Hörken.* Invid kyrkan är belägen *Ljusnarsbergs gård*, af $^{6}/_{85}$ mant., anlagd af bergsfogden Zachris Olsson, egdes 1861 jemte Björkås, Ebbetorp m. fl. af brukspatron Carl Eriksson. *Konstdammen* af $^{3}/_{8}$ mant., tax. jemte andra gårdar till 27,750 rdr, eges af Högfors bruks bolag. *Abrahamsgård,* fordom Fasegården, anlagd 1661 af bröderna Fase, tillhör numer Krokfors bolag. — $\frac{71}{1360}$ mant. *Stora Gården,* $\frac{18}{544}$ *Stortorp,* utgöra bergmästarens boställe, inköptes af bergslagen år 1759. — *Kyrkobacken,* tillhör jemte Bångbro, Dalsbro Elggården m. fl. brukspatron Drakenberg. $^{1}/_{8}$ *Bångbro,* $^{1}/_{8}$ *Grantorp,* $^{3}/_{8}$ *Heden,* taxerade 1861 till 8,760 rdr, egas af professor J. O. Carlberg. $^{6}/_{35}$ *Heden,* med såg, $^{1}/_{2}$ *Skomakarebo* m. fl., tax. till 11,500 rdr eges af brukspatron F. G. Eriksson. — *Stråtgården,* $^{1}/_{4}$ *Heden* m. fl. egas af kronolänsman Floding. — *Allmänningshemmanet,* 1 mant., tax. till 5,000 rdr, eges af bergslaget samfäldt. Nära Stjernfors bruk märker man $^{1}/_{4}$ mant. *Björsarf,* med underl. Fiskbro, Risån m. fl., tax. till 15,050 rdr, alla egande brukningsrätt i Norra Hörks masugn, lyda under Wedevågs bruk. $^{1}/_{4}$ Norra *Bredsjön,* m. fl., tax. till 12,220 rdr, lyda under Ramsbergs bruk. $^{1}/_{4}$ mant. ibm, m. fl., tax. till 9,760 rdr, under Klotens bruk. — *Löfnäs* (se den art.) $^{1}/_{8}$ *Öfra Löfåsen* med tegelverk, *Björkängs* tegelverk. qvarn och grynverk. — $\frac{463}{2720}$ mant. *Lilläng,* tax. till 8,000 rdr, eges af brukspatron Aug. Kronberg. *Laxbro* (se den art.), här märkes det nybyggda *gästgifvarehotellet* (ställdt på 80 aktier), der postkontoret finnes. Handelsrörelsen vid kyrkan är betydlig. I socknen finnas inga egentliga byar, blott enstaka gårdar. — Adress: Nya Kopparberget.

**Ljusne.** Jernverk uti Gefleborgs län, består af *Maråkers* bruk, *Ljusne* masugn, *Gullgrufve* och *Sunnäs* bruk, hvaraf de två förstnämnda äro belägna i Söderala och de två senare i Skogs socken af Södra Helsingland. Samtliga bruken hafva ett privilegieradt årligt smide af 3,266 *sk℔* 13 *l℔*; underlydande hemman äro 241 öresl. 12 pgl. i Söderala och 154 öresl. $4^{1}/_{2}$ pgl. i Skogs socken, med inalles 26,633 tunnl. skog, som brukas till större delen af landbönder. Verken hafva andelar uti Utö, Dannemora, Thorsåkers och Skogs grufvor; egare 1861 voro grosshandl. Bernh. Beskows sterbhusdelegare, af hvilka bergsrådet A. Beskow, hvars adress är Gefle och Gullgrufvan, är disponent. För öfrigt hänvisas till beskrifningen af de särskilda bruken.

**Ljusne.** Sågverk i Söderala socken af Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, med 4 ramar, der under året 1859 blifvit afverkade 18,000 tolfter 1×9 tums bräder; taxeringsvärdet 1860 var 420,000 rdr rmt och egare grosshandl. W. H. Kempe i Stockholm, W:m Röhss och bolaget I. G. Grönvall & Comp. i Göteborg. Till sågverket hörer hemmanet № 6 i byn Ljusne, om 4 öresl. 12 pgl. — Hela byn Ljusne på 14 n:r om $4^{7}/_{16}$ mant. eller 71 öresl. var taxerad 1860 till 13,680 rdr rmt, största delen om $60^{1}/_{2}$ öresl. eges under Ljusneverken af brukspatron Beskows sterbhusdelegare. N:r 7, om 6 öresland, eges af Bergviks aktie-bolag. *Ljusne* tullmjölqvarn är skattlagd i Nov. 1810 till en årlig ränta af 4 t:r spannmål, hälften råg och hälften korn. *Ljusne* fiske var 1860 taxeradt till 12,000 rdr.

**Ljusnedal.** Jernbruk och kapell uti Herjedalens fögderi af Jemtlands län, utgöra en egen församling, afskiljd från Tännäs socken, och innefatta de under bruket lydande torp och arbetare. *Ljusnedalen* är en däldig sträcka af 6 mils längd, men $^{3}/_{8}$ till $^{3}/_{4}$ mils bredd från n. v. till s. o., mellan Ljusnehammars fjäll och sjön Låsen, hvarigenom Ljusnan framrinner och gifvit denna trakt namn. Flera dälder finnas på denna trakt, med smärre vattendrag, som alla inflyta i Ljusnan, såsom *Gröndal* $1^{1}/_{4}$ mil lång och $^{1}/_{4}$ mil bred, derigenom Grönan framlöper från riksgränsen till Ljusnan; *Anådalen* af lika längd begynner norr om Onfjället; *Qvarnildalen,* med dessa i samma sträcka näst derintill, är $^{3}/_{4}$ mil lång och slutar i *Mittådalen,* hvilken är omkring 6 mil lång och $^{1}/_{2}$ mil bred. Dess vattuled börjar vid Nässjön och infaller i Ljusnan under namn af Mittå-

elf, $^1/_4$ mil v. om Långå skans. Vidare *Tefådalen,* der *Tefån,* 1 mil från sin början i moraset Tefängen, mellan On- och Lillfjällen, sträcker sig till Ljusnedals bruk. Ljusnans elfdal är af gammalt, enligt ett i orten gängse (redan under art. Ljungan anfördt) uttryck bekant för sina gifvande ängsmarker. Flera ättehögar finnas i densamma, utvisande, att dalen ganska tidigt varit bebodd. Folkmängden, som år 1790 var 150, 1805: 344, hade 1858 uppgått till 396 personer, hvaraf 175 mantals- och skattskrifna; år 1862 var folkmängden blott ökad med 3 personer. Kyrkan är uppförd af trä 1757. Första egna predikanten tillsattes 1770. Barnundervisningen bestrides i en fast småbarnsskola af en examinerad och en oexaminerad lärare; år 1862 var skolbarnens antal 86, hvaraf 31 undervisades i hemmet. — Om bergverkets ålder, upptagning och beskaffenhet märkes följande: Någon kopparmalms upptäckt har för omkring 180 år sedan gifvit första anledningen till ortens bruksrörelse. En i Messlinge boende Hans Olsson Blix skall, omkring år 1686, gjort sig till uppfinnare af den s. k. *Blixgrufvan,* som dock förut blifvit honom anvisad af en på sin tid namnkunnig och förmögen Lapp, Jonas Jonsson eller Rik Jonas kallad, och om hvilken berättas, det han begärt af Carl XI att få blifva »konung i den fjäll»; men hvartill konungen leende skall hafva svarat: »Det kan ej låta sig göra, att två kungar skola vara i Sverige; men du skall få blifva general i fjällen.» Första byggnaden anlades då vid Messlingesjön, hvarföre ock verket i början kallades Messlinge bruk, hvilket sedan förändrades till Ljusnedalen. Vid samma tid upptogs den nära derintill belägna *Gammalgrufvan,* hvilka begge i början gifvit god malm, men efter någon tid utgått. På samma sätt förhöll det sig med de senare upptagna *Solbergs-* och *Sörgrufvorna.* Dessa skärpningar upptogos åter 1736 och drefvos till 1748, hvarefter grufvorna öfvergåfvos. År 1739 erhölls först privilegium till en knipphammare, sedan gafs 1764 ytterligare tillstånd att uppbygga ämneshammare med 1 härd. Bruket, beläget i Ljusnedalen, norr om Ljusne-elfven, 3 mil från norska gränsen, är för närvarande privilegieradt på 400 *skℓℓ* ämnes- och stångjernssmide, med rättighet att deraf i mån af afsättning tillverka manufaktur. 1860 års tillverkning var 489 Centner manufaktur och 836 Centner stångjern. Här brytes s. k. *Ljusnedala Marmor,* bestående af Dolomit (kolsyrad kalkjord och kolsyrad talkjord), stundom gulaktigt hvit, oftast brokigt grå och svart, till och med alldeles svart af inblandad hornsten. Verkstäderna äro följande: En *masugn,* en nybyggd *smedja* med 2:ne tyska härdar och 1 hammare, en *manufaktursmedja* med en härd och 1 ämneshammare samt 2:ne knipphammare, en nybyggd *spiksmedja* med 2:ne hamrar, en dito *qvarn* samt en *såg.* Under bruket höra 55 st. större och mindre hemman med torp, å hvilka gemensamt blifvit framfödda (på 1850-talet) cirka 66 hästar, 69 oxar, 330 st. kor, 150 ungnöt och 984 får och getter. Spannmål produceras högst ringa, emedan inträffande nattfroster som oftast skada sjelfva kärnan, då deremot halmen vanligen frodas här bättre än på andra orter. Potates och alla andra sorters rotväxter samt lin och hampa odlas ej obetydligt. Grufvorna ligga $2^1/_2$ mil från bruket. Brukets areal är 111,000 tunnl., hvaraf 3,000 tunnl. höslotter, 21,000 tunnl. betesland med löf- och barrskog, 14,000 tunnland furuskog, 15,000 tunnl. betes- och mossafjell, resten 58,000 tunnl. utgöres af vatten och odugliga fjell. År 1850 betaltes i skatt till kronan och andra onera c:a 840 rdr; bruket var då fritt från tionde-afgift för tackjernsblåsningen. Bruket, jemte allmänningen på 204 trög, taxerades 1861 till 60,000 rdr rmt, underl. $1^5/_8$ i *Funnäsdalen* till 450 rdr. All brukets tillverkning afsättes på Röräs i Norge, beläget 7 mil härifrån. Sedan 1852 har ny väg blifvit anlagd till den $4^1/_2$ mil härifrån belägna Långå gästgifvaregård. Bruket jemte de högsta fjällens höjd öfver hafvet äro redan uppgifna under art. *Ljusnan.* — Adress: Tännäs.

**Ljusnefors** Såg, se Woxna socken.

**Ljustern,** en sjö i Säthers socken af Dalarne, har utmärkt rikt sikfiske.

**Ljusterö,** *Norr* och *Söder.* Socken i Åkers och Wermdö skeppslag af Stockholms län, belägen 5 mil nordost från Stockholm i Skärgården — vid 60 fots höjd öfver hafvet — omfattar alla de nordligaste öarne af skeppslagen, förde-

lade på Svartsjö, samt Södra och Norra Ljusterö fjerdingar. Norra delen af Ljusterön är en kapellförsamling under Riala pastorat. Marken är mycket bergig och stenbunden; rådande jordmånen är molera. Kyrkan, af trä och okänd ålder, är belägen $1^3/_{10}$ mil från moderkyrkan. Norr-Ljusterön, som år 1810 beboddes af 720 och 1860 af 947 pers., består af $16^1/_4$ mant., hvaraf $1^3/_4$ krono på en areal af 5,670 tunnl., och taxerades 1861 till 70,905 rdr rmt. Södra delen af ön är kapellförsamling under Wermdö pastorat och innefattar 23 mantal, taxerade till 156,810 rdr; beboddes 1855 af 537 personer. Församlingen begagnar Norra Ljusterö kyrka. Enligt Kongl. bref d. 25 Maj 1860 skall N. Ljusterö, jemte dels S. Ljusterö och åtskilliga hemman af Wermdö pastorat, dels Siarö i Kulla, vid inträffande ledigheter, utgöra ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. En ny väg har under åren 1856—60 blifvit anlagd, utefter hela ön, utan något statsanslag.

Gårdar och byar i Norr-Ljusterö *kapell:* $2^1/_2$ *Mörtsunda,* tax. till 8,250 rdr, jemte $1^1/_2$ *Lervik,* $1^3/_4$ *Sillinge,* 1 *Nohlvik,* allts. taxeradt till 29,720 rdr, eges af enkefru lagmanskan El. Boström på Östanå. — 1 mant. säteri *Hästede,* tax. till 6,000 rdr, med $^1/_8$ *Inneby.* — 1 *Mellansjö,* är häradsskrifvareboställe, $^3/_4$ ibm, är komministersboställe. — Öfriga hemman äro *Wettersö,* $^1/_2$ *Dragboda,* $^1/_4$ *Nohlsjö,* $2^3/_4$ *Gärdsvik,* 1 *Sundvik,* $1^3/_4$ *Åsätra,* $3^1/_4$ *Ösby.* I Söder-Ljusterö: 4 mant. skatte-säteri *Wäsby,* tax. till 12,000 rdr, $^3/_4$ *Åsätra,* $3^1/_4$ *Ösby,* (föras i jordeboken under Norr-Ljusterö) tax. till 37,430 rdr, egas af lagmanskan E. Boström å Östanå. — 2 mant. *Marum* samt frälseräntor, tax. till 26,231 rdr (se art Marum). 1 mant. *Stor Ström,* eges af mag. V. Granlund. Öfriga hemman äro 3 mant. *Bohlby* eller *Linanäs,* $^1/_2$ *Kårboda* eller *Anneberg,* 1 *Stensvik,* $^1/_8$ *Mjölnarström,* $1^3/_8$ Öst och West *Tranvik,* 2 *Edö,* 1 *Grundvik,* 3 *Grinda,* $^1/_4$ *Kårnäs,* $^1/_4$ *Ramsmora,* 1 *Örsjö.* I Svartsjö fjerding: *Ingmarsö, Äpplarö, Husarö,* största brukningsdelen här är $^2/_3$ mant., tax. till 4,650 rdr, minsta $^1/_8$, tax. till 560 rdr. — Adress till Norr-Ljusterö: Norrtelje; till Söder-Ljusterö: Wermdö.

**Ljustorp.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Medelpads kontrakt af Hernösands stift, utgöres af *Ljustorp,* moderförsamling, Lögdö och Lagfors bruksförsamling samt Hässjö och Tynderö, annexer. Pastoratet, beläget mellan 62° 37′ 42″ och 62° 27′ 20″ nordlig latitud samt 46′ 50″ och 26′ 30″ vestlig longitud från Stockholms observatorium, gränsar i norr och nordost till Häggdångers, Stigsjö, Wiksjö och Långsele socknar i Södra Ångermanland, i nordvest till Lidens socken i Medelpad, i söder till Lidens, Indals och Timrå socknar, samt i söder och öster till Bottniska viken, som vid kusten mellan Alnö och fasta landet får namn af Kringelfjärden och öster om Tynderölandet benämnes Åvikebugten. Dess hela längd från Åstholmens yttersta udde till Lidens sockenskilnad utgör $5^1/_3$ mil, och bredden utgör omkring $1^2/_3$ mil. Hemmantalet är $72^3/_4$ mant., och folkmängden uppgick år 1859 till 4,845. *Ljustorp,* socken i Medelpads fögderi af Wester-Norrlands län, $3^1/_4$ mil norr om Sundsvall och $4^1/_8$ mil vester om Hernösand, omfattar på en längd af 3 och en bredd af $1^2/_3$ mil, en areal af 98,940 tunnl., hvaraf 6,111 tunnl. myrar och 4,476 tunnland vatten. Socknen utgöres af en dal, som bildas af 2:ne bergssträckningar, hvilka löpa i öster och vester, och genomskäres utaf Ljustorpsån, som 1 mil ofvanför dess utlopp i Indalselfven upptager Skälljomsån och Mjellån, af hvilka den sednare är, i likhet med Ljustorpsån, till en del flottbar, och bildar den s. k. Mjellådalen, som erbjuder fördelaktiga odlingslägenheter. Några öppna slätter finnas icke. Den odlade jorden är belägen på ömse sidor om Ljustorpsån, och hafva byarnes åbyggnader allmänneligen blifvit uppförde på höjderna nära intill foten af de å ömse sidor af inegorna belägna bergsträckningarna. De förnämsta sjöarne äro: *Laxsjön, Kroksjön, Eksjön, Stora* och *Lilla Rotsjön, Bredsjön, Långsjön, Makelsjön* och *Aspsjön.* Rådande jordmånen är i den odlade marken hufvudsakligen lera och lermylla, dock förekommer äfven sandjord å norra sidan om Ljustorpsån samt i öfra delen af socknen. I skogstrakten och i Mjellådalen, hvarest fäboställen och torplägenheter i senare tider blifvit anlagda och andra nyodlingar företagits, består jordmånen mer af sand än lera. Enahanda förhållande är med den ouppodlade marken. Socknen är temligen uppodlad. Malmanledningar hafva här icke yppats, oaktadt berg och höjder finnas till ett stort antal, af hvilka *Råggeknippen* på prestbordets egor, *Högåsen* på Fuske egor, *Buneberget* och *Höglandsberget* äro de högsta. Socknen, som består af $32\frac{303}{1200}$

mant., hvaraf $24^{23}/_{32}$ mant. äro vanliga skattehemman, $^{7}/_{96}$ mant. krono, $6\frac{257}{1800}$ mant. recognitionshemman och $1^{49}/_{96}$ mtl kyrkoherdeboställe, taxerade jemte bruk och inrättningar till 338,946 rdr rmt, beboddes 1805 af 921 och 1862 af 1,969 personer; år 1855 funnos 348 hushåll; enklingar voro 35, enkor 82 och ungdom under 15 år 574. Folket är till lynnet sjelfständigt; på senare åren fallet för lyx och beqvämlighet. En ovanlig skrifkunnighet råder ibland allmogen här på orten. Rörande byggnadssättet så finner man ej sällan en tvåvåningsbyggnad eller ock 2:ne mindre mangårdsbyggnader uppförda å hvarje hemman. Rummen, ehuru icke dragfria eller väl ombonade, äro oftast försedda med tapeter, men mer sällan med kakelugnar. Uthusen uppföras gemenligen utan plan eller ordning. Allmogens dagliga föda består af kornbröd i mycket tunna kakor och derföre kalladt tunnbröd, strömming och potates, gröt och mjölk. Kaffe och socker saknas äfvenledes sällan till och med hos backstugusittaren. En drängs lön varierar mellan 80 à 90 rdr rmt, en pigas mellan 40 à 45 rdr rmt, inberäknadt klädespersedlar. Allmänna priset å mandagsverken är vintertiden 67 öre och sommartiden 84 öre à 1 rdr, samt för qvinndagsverken 38 öre om vintern och 67 öre om sommaren, jemte kost. Ett ökedagsverke betalas med $1^{1}/_{2}$ rdr. I de år, då arbetsförtjenst finnes vid skeppsvarfven och sågverken, uppgå dagsverkslönerna ofta till dubbelt. Hufvudnäringarne äro åkerbruk och boskapsskötsel, hvaraf det förstnämda är i tilltagande, troligen tillfölje dels af de betydliga afsöndringar från hemman af till odling tjenlig mark, dels af spridda egors sammanföring genom laga skiften till för odling beqvämligare figurer och lägen. Åkerjorden, som upptager 1,985 tunnl., brukas allmännast i träde, i förening med något vexelbruk, och besås den öppna åkerjorden årligen till hälften. Korn, hvaraf sås 2,940 kubikfot, är hufvudsädet och trifves bäst; af råg sås 170, af blandsäd 677 kubikfot, obetydligt hafre och ärter. Lin odlas allmänt, humle till husbehof. Ängsmarken upptager 2,920 tunnl., och uppgår dess medelafkastning till 3 à 4 lass pr tunnl. Om fäbodevallarna hänvisa vi till en uppsats under artikeln Delsbo. Ehuru boskapsskötseln öfverhufvud är mycket försummad, afsättes dock något af dess produkter utom socknen. Af binäringar stå främst försäljning af skogseffekter, kolning samt flottning af trävirke. Tillgången på skogsprodukter har blifvit mycket medtagen, isynnerhet på lättast åtkomliga trakter. Vanliga tiden för barrskogens återväxt är från 80 till 150 år. Några anstalter för skogarnas indelning i årshyggen samt afbrukade trakters instängning och besåning hafva vidtagits. Skogen och utmarken upptaga 83,311 tunnl. Af linneväfnader afsättas årligen omkring 5 à 6,000 alnar till länets städer samt hufvudstaden. Salpetertillverkningen har alldeles upphört och mycket litet af tjära och pottaska tillverkas. — I judicielt hänseende lyder pastoratet under Medelpads domsaga och Ljustorps tingslag, hvars vanliga tingsställe är Fjäls gästgifvaregård, den enda i pastoratet. Kyrkan, som är ganska vacker, byggd af gråsten och tegel, med hvalf af tegel, är belägen på en höjd, 3 mil från Hernösand, och tros först vara anlagd vid slutet af 15:de århundradet, blef reparerad 1646, nybyggd 1757, tillbyggdes och blef med torn försedd år 1841, då hon äfven fick orgelverk. Såsom den förste kyrkoherden i pastoratet omnämnes Olaus Olai, hvilken underskref Uppsala Mötes beslut 1593. Folkskolan är dels fast, dels flyttbar med en lärare. Undervisningstiden för den fasta skolan är 22 veckor. Distrikten för den flyttbara skolan äro tvänne, det ena innefattar Bredsjö by, och det andra byarne Lagforss, Ås, Nyland och Fuske, med undervisningstid för hvardera af 6 veckor om året. Den, för folkskolans begagnande, i början visade obenägenheten är nu mer öfvervunnen, och skolan temligen talrikt besökt. Tiden, när socknen först blifvit bebodd, är okänd. En tradition förmäler väl, att trenne personer, nämligen Knut i Sanna, Pihl i Ahs och Rågg i Rågge, varit de första, som nedslagit sina bopålar här; men intet om hvarifrån, eller när dessa personer dit anlände. Uti skattläggningshandlingarna, som uppgjordes på 1500-talet, finnas, med undantag af Bredsjön, Mjölsäte och Sann, alla nu befintliga byars namn med deras åsatta skattetal, i de flesta fall öfverensstämmande med

nuvarande skatt. Sedan den tiden hafva dock somliga byar blifvit sammanslagna under ett gemensamt namn, t. ex. Frötuna har varit 3:ne särskilda hemman, som benämndes Öfveråker, Hög och Trottom. Bredsjö by upptogs på 1600-talet af en Finne vid namn Anders Danielsson, som bosatt sig vid Bredsjön och hemtade sin näring af jagt och fiske, under det han afröjde skogen och upparbetade jorden. Stället kallades då Finntorpet och inlöstes till skatte af nämnde Danielsson, som föranstaltade om skattläggning och afvittring, hvarigenom lägenheten för sitt område erhöll bestämda gränsor, hvilka alltsedan tjenat till laglig skillnad mot angränsande hemman. Bredsjö by innehar efter skattetalet en ovanligt stor egovidd; dess qvadratinnehåll är nära dubbelt så stort som hela Tynderö socken. I historiskt afseende finnes endast anmärkningsvärdt, att Ryssarne år 1719 i Juli månad brände Åvike bruk och Svedje by, utom en gård derstädes, hvilken skonades derföre, att en qvarblifven gammal gumma uppdukade åt fienden det bästa huset förmådde, till följe hvaraf Ryssarne, eller åtminstone några i deras följe, vid aftågandet skrefvo på dörren: »Här ha vi varit och väl farit.» Vid Lagfors lära tillförne funnits lemningar efter en skans, som blifvit uppkastad under kriget på 1670-talet; nu mer äro alla spår derefter försvunna. Af fornlemningar finnas endast några ättehögar på Edsta, Tuna och Björkoms egor. På Mällbergs egor var en ättehög, som begagnades till fyllning på kyrkogården, då den utvidgades 1757 efter det att nya kyrkan blifvit uppbygd.

Statsbidragen uppgifvas uppgå till 5,534 rdr, deraf kronotionde 422,508 kub.fot säd, $^1/_6$ råg och $^5/_6$ korn, i likhet med öfver hela Medelpad. De kommunala afgifterna till c:a 6,000 rdr rmt, deraf 1,600 rdr till clerecistatens underhåll. Socknen underhåller i ordinarie rotering för $1052^1/_8$ mål 6 båtsmän, för $354\frac{437}{600}$ mål erlägges vacance-afgift, $72^1/_2$ mål äro underkastade extra rotering och 78 mål befriade från roteringsskyldigheten. Genom Kongl. Maj:ts Kungörelse den 11 Maj 1855, att alla tionde- och räntepersedlar hädanefter skola levereras efter medelmarkegångspris, har ett stort prejeri blifvit undanröjdt, hvarför den skattskyldige har här länge varit utsatt, såsom: I svaga år, då det varit brist på spannmål, hafva tiondetagare vanligtvis uppsagt tionden till leverering in natura och derefter emot något högre pris än markegångstaxan upptager försålt den till bruksegare eller andra affärsmän, som utsatt ett ofantligt högt lösningspris; exempel har gifvits att lösningspriset å spannmålen varit uppsatt till 30 à 32 rdr när markegången endast varit 20 rdr pr t:a; när härtill kommer, att tiondegifvaren var skyldig att forssla den af honom inslagna spannmålen 8 mil, så inses lätt, huru svårt detta onus varit för allmogen, samt hvilken ofördelaktig inverkan det haft på näringarnes förkofran och allmogens välmåga.

Några byars namn med areal, utskylder m. m. upptagas här nedan:

| | | mtl. | inb. | åboer. | åker. tld. | areal. tld. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| *Björkom* | skatte | $1\frac{13}{48}$ | 78, | 7, | 135, | 2,245. |
| *Bredsjön* | d:o | $1\frac{47}{96}$ | 157, | 12, | 89, | 17,781. |
| *Frötuna* | d:o | $4\frac{13}{48}$ | 160, | 17, | 158, | 2,958. |
| *Lagfors* | d:o | $1\frac{47}{96}$ | 103, | 8, | 189, | 7,825. |
| *Tuna* | d:o | $1\frac{1}{3}$ | 95, | 8, | 76, | 1,741. |
| *St. Rotsjön* | recogn. | $1\frac{13}{90}$ | 16, | — | 26, | 4,516. |
| *Laxsjön* | krono | $\frac{7}{96}$ | — | 1, | $3\frac{3}{4}$, | 6,137. |
| *Rogsta* | Ekkles. | $1\frac{49}{96}$ | 57, | — | 36, | 1,798. |

Dessutom finnas 19 hemman, 11 kronofisken, 6 sågar och qvarnar, (se Timrå socken). — Adress: Sundsvall.

**Lo.** Tullmjölqvarn i Kulla socken, Åkers skeppslag och Stockholms län, är urgammal; den finnes antecknad i de äldsta jordeböckerna och är i dess nuvarande skick, efter nybyggnad och utvidgning 1842—1845, ibland de bättre, om icke den bästa inom länet. Qvarnen, som är tillåten med 12 par stenar för sigt och sammanmäld, innehåller för närvarande 6 par stenar samt 3:ne grynverk m. m. Nedanför och invid qvarnhuset är uppfördt öfver Loån på pålar och en derpå lagd hög stenfot ett större magazin, som upptager hela åns bredd, och rymmer omkring 10,000 t:r spannmål. Sedan ån allt från segelleden blifvit de senare åren uppmuddrad från 1 till 10 fots djuplek, kunna nu mer lastade fartyg lägga till vid berörde magazin, dit spannmålen ledigt upphemtas genom hissverk. Sednaste ombyggnaden jemte uppförandet af spannmålsmagazinet samt åns uppmuddring har kostat utöfver 45,000 rdr rmt. — Tax.värdet för qvarnen, som lyder under Östanå säteri, var 1861: 9,750 rdr rmt.

**Lo.** Sågverk i Södra Ångermanland af Wester-Norrlands och Styrnäs (Skjörnäs) socken, hade i slutet af förra århundradet 27 blad och 4 ramar, tax. 1861 till 65,000 rdr rmt; häraf egdes s. å. $^2/_3$:delar af ett bolag, $^1/_3$:del af byamännen. Wid samma å, som sågverket är beläget, finnes en qvarn, med 2 par stenar.

**Loberget** i Tuna socken af Dalarne $^1/_2$ mil från *Östra Silfberget.* År 1659

var här en silfvergrufva. Sedermera har ofvanpå berget blifvit upptäckt en gång, som fört grön kopparmalm. *Lobergs koppargrufvor* med $19^1/_2$ famnars djup skola vara belägna på Grengshammars egor och varit arbetade med fördel.

**Lockarp.** Annex-socken till Fosie pastorat, är belägen uti Oxie härad af Malmöhus län, 1 mil s. s. o. från Malmö, och innefattar en by *Lockarp* samt en areal af 0,059 qvadratmil land, bebodda 1860 af 264, år 1855 af 297 och år 1805 af 180 personer. Marken är på östra sidan ojemn, med grusbackar; på de öfriga sidorna jemn, med sand och lermylla. På skog är brist. Hemmantalet är $9^{15}/_{16}$ skatte, 1 krono, och tax.-värdet 1860 var 148,540 rdr rmt. Ordinarie räntan 188 rdr 28 sk. 6 rst. bco kronovärde. Kronotionden 14 t:r 28 kappar råg, 21 t:r $31^1/_2$ kappar korn, 6 t:r 51 kappar hafra. Kyrkan ligger $^1/_4$ mil från moderkyrkan. I denna socken yppade sig först år 1762 den allmänt förödande boskapspesten, som medtog mer än $^2/_3$ af landets boskapskreatur. Gårdar: $^1/_3$ mant. i № 8 *Lockarp,* tax. 1861 till 4,500 rdr, egdes af mag. Sylwan. 1 mant. tax. till 13,500 rdr, är fanjunkareboställe. — Adress Malmö.

**Lockne.** Annex-socken till Brunflo pastorat, är belägen uti Norra fögderiet af Jämtlands län, $2^1/_4$ mil s. s. o. från Östersund — vid 1,130 fots höjd öfver hafvet — omgifven af Brunflo, Marieby, Näs och Bodsjö socknar, samt omfattar 37,546 tunnl., utom 464 tunnl. $24^3/_4$ kappl., belägna inom Näs och Brunflo socknar, häraf 7,100 tunnl. åker, 22,709 skog och betesmark, 2,488 tunnl. berg, floland och vägar, 5,711 tunnl. vatten. *Locknesjön,* 2 mil lång, ligger inom socknen, öster ut från Storsjön med 10 till 12 holmar, och har, i anseende till storleken, knappt tillopp af vatten, endast genom en liten å, som flyter från Mussjön. Här skall finnas det helsosammaste och klaraste vatten i orten. I klart och lugnt väder skall man, från kyrkotornet, kunna se bottnen på en stor del af sjön. Såsom märkligt nämnes, att i Musviken af denna sjö, som har grundt vatten, finnas 7 till 8 stycken s. k. grythålor af $1^1/_4$ alns diameter, som falla bråddjupt af från bottnen. Utom dessa finnes en stor håla kallad *Djuphålet,* af 8 alnars diameter, med samma afstupning. Folket i orten tror, att dessa hålor hafva samband med hafvet, hvilket bestyrkes med den sägen, att på 1500-talet skall sill blifvit fångad härstädes, till minne hvaraf 2 sillar sägas vara afritade på Lockne kyrkodörr. Socknen, som år 1758 beboddes af 726, år 1810 af 942 och 1862 af 1,279 personer, består af $192\frac{183}{240}$ tunnl., = $32^3/_{14}$ mant. skatte, $11^5/_{12}$ tunnl. = $1^{11}/_{12}$ mant. krono, tax. 1861 jemte 19 lägenheter, 2 qvarnar till 128,940 rdr rmt. Ordinarie räntan är 387 rdr 47 sk. 4 rst. kronovärde. Näringarne äro desamma, som i modersocknen; här träffas mörkgrå och hvitådrig kalksten, med svartgrå hård sandstensart, som kallas i orten Loftersten, och berömmes för fasthet i eld och vatten; här brännes ock kalk till afsalu. Socknen underhåller 4 rotar hästjägare. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, vid ena ändan af Locknesjön på ett näs, kallades fordom Löpne; hon är af sten och uråldrig, skall hafva det högsta torn i landet. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; under året 1861 utgjorde skolbarnens antal 177, hvaraf dock 64 erhöllo undervisning i hemmet. Här finnes en kusthamn, 12 à 15 famnar djup, med lerbotten.

Gårdar och byar: Största brukningsdelen är 3 tunnl. *Börön,* tax. till 2,080 rdr, och minsta $\frac{332}{1734}$ tunnl. *Forsta,* tax. till 190 rdr. — Militiæhemman äro $2^1/_6$ tunnl. *Forsta,* 8 tunnl. *Lassbyn.* — *Prestbohlet,* 5 tunnl., häraf har $^1/_4$:del eller $1^1/_4$ tunnl. blifvit anslagit, enligt kongl. bref 16 Mars 1849, till komministerboställe. — Öfriga hemman äro: *Berge, Bleka, Byn, Döviken, Ede, Espnäs, Haga, Haxäng, Lockne, Långängen, Nornberg, Rise, Rossbol, Tann, Tramsla, Walne, Wåge, Wålbacken, Ångsta, Änge, Östbyn,* Westerlöfsåsen. Adress: Östersund.

**Locknevii.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södra Tjusts kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Locknevi och Blackstad socknar, med $46^3/_4$ mant., och beboddes 1860 af 3,869 personer. *Locknevi,* modersocken, ligger uti Södra Tjusts härad af Kalmar län, 10 mil från Linköping, $2^1/_2$ mil från Wimmerby — vid 250 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 34,552 tunnl., hvaraf 5,439 äro insjöar. Socknen består till det mesta af höjder, berg och dalar, träsk, mossar och kärr, stenbunden mark, här och der beväxt med

löf- och barrträd. Jordmånen består af svart- och sandmylla, med något lera. Ibland sjöar märkas: *Anen*, med strömdrag från Hycklinge socken, vid hvilket strömdrag många vattenverk äro anlagda, *Yxnaren, Solaren, Wrången, Lundsjöarne, Spillern, Hallongen* m. fl. En helsobrunn, fordom mycket besökt, finnes vid torpet Österhult på Kulhults egor. *Bolle* berg, vid häradsvägen åt Liedhem, förtjenar uppmärksamhet såsom nära lodrätt uppstigande från en derunder med bördig jord varande slätt, kan åt det hållet icke ens bestigas. Hemmantalet är $24^3/_4$ mant., hvaraf $12^3/_8$ skatte, $^3/_4$ krono, $11^5/_8$ frälse. I socknen finnas 2 lägenheter, 1 bergverk, 1 manufakturinrättning, 9 qvarnar och sågar, dessutom 4 fabriksinrättningar, taxerade efter klasser, hvarför erlades 1860: $2^3/_4$ rdr i bevillning. Socknens hela bevillning utgjorde $374^1/_2$ rdr. Rusttjenstbevillningen erlades af $7^5/_8$ mtl eller 54 mark 4 öre 9 pgr med 16 rdr 36 öre rmt. Ordin. räntan är 147 rdr 28 sk. 6 rst. krono värdi. Folkmängden, som år 1805 var 1,538, uppgick 1860 till 2,332 personer. Folkets lynne är i allmänhet muntert och gladt. Flit, idoghet, höflighet och medgörlighet äro framstående drag hos dem, likväl äro de ingalunda fördragsamma mot en oförrätt; ty i allmänhet råder en stark sjelfkänsla så väl för egna som för andras rättigheter. Födan är mycket tarflig med undantag vid gästabud, der stort öfverflöd är rådande; ofta uppdukas då 12 à 14 olika rätter. Kyrkan, af trä, är byggd 1745, och belägen på en höjd, sluttande åt alla håll. Under choret är Klingsporska grafven, af hvälfd sten, väl bibehållen. Tvänne grafstenar med munkstil finnas äfven i kyrkan. År 1858 bildades här genom pastor Åberg ett sockenbibliothek. På ett berg uti prestgårdens hage finnas högar af småsten uppstaplade, som tros vara lemningar efter forna tiders strider, hvarom äfven ättehögar torde vittna i närheten af detta berg, af allmogen kalladt *Skansberget*, på Gärdespånga gärde, så vida de icke äro endast de gamles högsättningar. Vid torpet *Godhult*, på Wrå rusthålls egor, finnes uti ett berg en märkvärdig grotta. På samma rusthålls egor är äfven *Orrhanes udde* vid sjön Anen, så kallad deraf, att fru Agneta Leijonrams på Locknevi man, fänrik Årrhane, der uppehållit sig en tid. Bland märkvärdiga män utgångna från socknen, nämnas kongl. rådet Edvard Philipsson, adlad Ehrenstéen, som var en utmärkt skicklig och mycket använd statsman, samt stod i särdeles nåd hos konung Carl X Gustaf. Han var son till kyrkoherden härstädes (år 1634) Philippus Bononius, annars Philipp Bondersson kallad, hvilken i kyrkoboken omtalas såsom en lärd, men orolig man. Under det han var hofpredikant hos Pfaltzgrefven Johan Casimir, skall han ofta bragt denne under hans mjeltsjuka till godt lynne genom sina upptåg.

Socknen består, utom nedannämnda större gårdar och boställen, af följande byar och hemman: *Bollerum, Elsebjörka, Fängebo, Hallingshult, Höslätt, Höckhult, Mantebo, Malen, Orrhult, Wrångfall, Wrå, Ytterbo, Åninge, Östankärr*, alla skatte; $^1/_4$ *Dramestorp*, $^1/_8$ *Högen*, $^1/_8$ *Kråketorp*, $^1/_2$ *Kulhult*, $^1/_2$ *Skrufshult*, 1 *Sund*, $^1/_4$ *Wästantorp*, alla frälse, samt $2^7/_8$ mant. rå och rörshemman. Af socknens taxeringvärde upptages hälften af egendomarna *Björka, Tofverum, Lidhem, Locknevi* säterier, och *Hvanstad* (se dessa artiklar). 1 mant. fr. *Råshult*, tax. till 9,000 rdr. 1 mant. *Gårdspånga*, här är marknadsplats. 1 mant. *Östantorp*, är roteradt posthemman. $^1/_2$ *Ytterby*, tax. till 3,000 rdr, är kyrkoherdeboställe. $^1/_4$ *Gunnebo*, är klockaregård, men skall, enligt kongl. bref af den 31 October 1837, vid innehafvarens afgång indragas till skogsplanterinskassan. — Adress: Wimmerby.

**Locknevi.** Ett mantal frälse-säteri uti ofvannämnda socken, med ett särdeles vackert läge, utgör med underlydande $1^3/_8$ mant., jemte mjölqvarn, ett gods, som eges af hrr J. och V. Hagström. Sjelfva säteriets taxeringsvärde 1860 var 15,000 rdr rmt. Efter Tuneld skall säteriet hafva år 1825 tillhört en Andreas derefter Arvid Bröms; på 1640-talet egdes det af major Johan Thordsson, sedermera öfverstelöjtnant och adlad med namnet Leijonram. I sjöträffningen år 1644 emot de Danske i Bält äntrade han danska amiralskeppet Oldenburg och eröfrade detsamma med dess amiral Stensel von Jasmondt. Han blef dödad på Fyen 1658. Med dottern Agneta, död 1724, kom säteriet till fänriken Anders Årrhane. Öfverstelöjtnanten och riddaren af Svärdsorden Staffan Klingspor, illa bleserad i slaget vid Helsingborg, död 1766, har med stor kostnad ånyo och prydligt uppbygdt detta säteri ofvanför den gamla åbyggnaden och anlagt en stor

trädgård. Säteriet kom med dennes dotter till assessor Axel Rothlieb, som dog här 1778. Sonen, major Fredrik Henrik Rothlieb, skall äfven betydligt förbättrat stället. År 1828 tillhörde säteriet, efter Tuneld, öfverstelöjnant Fiedlersköld. Det synes likväl som säteriet förblifvit inom Rothliebska slägten, emedan kapiten Axel Henrik Rothlieb dog här 1847 och hans enka 1857. På gärdet finnas grifthögar.

**Loddby.** Egendom uti Drothems socken, Hammarkinds härad och Linköpings län, med vackert läge på Ludden, vid kanalen; har ny manbyggnad, omgifven af en stor trädgård och park; till gården hörer stort tegelbruk, som upgifves, till följd af sitt förmånliga läge, gifva minst 4,000 rdr rmt i årlig nettoafkastning; godset består af 1 mant. skatterusthåll Loddby (tax. 1861 till 6,420 rdr) och underlydande $^1/_4$ mant. samt en del utjordar och 1 lott af allmänningen, det hela tax. till 15,400 rdr rmt. Egovidden utgöres af 560 tunnl., hvaraf 120 tunnl. åker, 20 tunnl. äng. Spannmålsafkastningen uppgifves till 5 à 600 tunnor. Vid egendomen födas 30 kor, 5 par oxar samt 10 hästar. Onera uppgifvas till cirka 50 rdr, sedan augmentsräntan blifvit afdragen.

Egendomen, jemte flera underlydande, synes ha varit af hertig Adolf Johans besittningar, mistades vid reduktionen; tillhörde 1783 Colliander, 1825 friherre H. Silfverhjelm, 1853 C. G. Durietz, 1861 Lars M. Dahl.

**Loddby.** Två mant. berustadt säteri uti Qvillinge socken, Bråbo härad och Linköpings län, beläget $^1/_4$ mil från kyrkan och Lilla Åby gästgifvaregård, utmed segelleden eller Bråviken, $^5/_8$ mil norr från Norrköping; från gården leder en lång allé till stora landsvägen. Mangården af timmer, utvändigt beklädd med tegel, innehåller 11 rum m. m.; den är belägen på en lagom afpassad höjd och omgifves af park och trädgård, till hvars förskönіng konst och tid gemensamt bidragit, anlagd i terasser med breda gångar, talrika häckar af ligustrum och syrener samt goda fruktträd, sträckande sig nära intill Bråviken och stora segelleden; utsigten från karaktershuset åt trädgårdssidan och fjerran bort åt segelleden är utomordentligt praktfull och vidsträckt, såväl utåt Bråviken som uppåt staden. Egendomen har godt fiske i Bråviken, åker och äng öfver 258 tunnl., hagar och landvallar, öfver 63 tunnl., äro goda sältingsbeten och till större delen odlingsbara, skog och skogsmark öfver 666 tunnl.; hela egendomens areal utgör nära 1000 tunnl.; jorden består till större delen af lera och svartmylla på lerbotten. Egendomen har höst- och vårutsäde, af hvardera omkring 45 t:r, förutom rotfrukter och höfrö; ehuru ännu skött efter gammal slentrian lemnar den det oaktadt 7—800 t:r säd, förutom potates och rotfrukter. — Loddby är gammal sätesgård, och var bland de gods, som togos från Hogenskild Bjelke såsom förbrutna år 1595, räknades liksom många andra i socknen såsom lydande under Norsholm, donerades jemte 1 mant. frälse Högarne till riksrådet Seved Svensson Ribbing, död som riksskattmästare 1613. Han var en af de år 1600 i Linköping aflifvade Riksens Råds domare, år 1611 på kort tid en ibland Gustaf II Adolfs förmyndare. Egendomen förblef inom Ribbingska slägten tills reduktionen 1683, då den indrogs till kronan, men uppläts åt kammarherre Sven Sevedssons enka, friherrinnan Christina Leijonsköld på lifstid (död 1732); tillhörde på 1700-talet ryttm. M. G. Staël von Holstein, hvars son, Erik Magnus, minister i Paris, föddes här 1749; han var gift med den för genie, sina politiska förhållanden, sina utgifna skrifter samt sina resor och äfventyr bekanta Anna Louise Germanie Necker. Deras son åter, Ludvig August, som slöt, vid sin död på 1830-talet, denna friherrliga ätt, var en bland Frankrikes ädlaste män, ett af de förnämsta stöden för protestantismen derstädes och en verksam fiende till slafhandeln. Säteriet egdes 1825 af ingeniör Diedriksson, 1853 af fabrikör G. Leidenfrost, år 1861 af apothekaren och riddaren C. F. Asker i Norrköping. Godset med 1 mant. underlydande taxerades sistnämnde år till 38,770 rdr (hvaraf 27,930 rdr för sjelfva säteriet). Skatterna till kronan, presterskap, församling m. m. göra 6—700 rdr rmt. — Gården brändes af Ryssarne 1719.

**Lodevika,** *Ludvika.* Kapellförsamling till Grangärdes socken af Wester Bergslags fögderi och Stora Kopparbergs län, ligger 9 mil s. v. från Falun, vid 530

fots höjd öfver hafvet. Marken är bergaktig. Jordmånen, bestående af sand och qvicklera, är ej särdeles fruktbar. Utsädet består mest af blandsäd och hafra. Nödig skog växer. Folkmängden, som år 1810 var 620, år 1830: 1,878, uppgick den 1 Juli 1862 till 2,684 personer. Kapellkyrkan skall först vara uppbyggd 1652 norr om sjön Wässman, men sedermera ombyggd år 1752 på södra sidan, $1^3/_5$ mil från moderkyrkan, och fått namn af Lodevika Ulrika; till dess fullbordan och prydnad har Lodevika bruksegare bestridt kostnaden. Enl. kongl. bref den 20 Juni 1853 skall kapellet skiljas från Grangärde socken vid nuv. pastors afgång. Barnundervisningen bestreds 1862 uti 7 flyttbara skolor af en examinerad och 2 oexaminerade lärare för 422 barn. Från kyrkogården har man den skönaste utsigt. — Flera af församlingsboerna vandra årligen till andra orter på arbete. Flickorna söka tjenst i Stockholm och komma ofta ej tillbaka; för deras duglighet och gladlynta väsen hafva de der företrädet för dem från andra landsorter. Uti församlingen finnas utom *Ludvika* bruksegendom (se nedan) 6 bergsmanshyttor: *Norrvik, Sörvik, Persbo, Enkullen, Klenshytta* och *Gonäs,* samt 2 bergsmanssmedjor; Gonäs är nu sammanbyggd med Marnäs bergsmanssmedja i Norrberkes socken. — Adress: Smedjebaken.

**Lodevika,** *Ludvika.* Landt- och bruksegendom uti ofvannämnde kapellförsamling, hvaraf den förra består af Ludvika gård, af 1 mant., tax. 1861 till 15,450 rdr rmt, af öfver 5 mant. skattehemman, som brukas af kolare, tax. till 71,347 rdr, $^1/_{12}$ mant. underl. och 13 skattetorp, *Ludvika* qvarn med 3 par stenar, tax. till 6,000 rdr, *Lofors* qvarn och såg, en åbyggnad vid Ludvika gård, tax. till 1,950 rdr; till gården hörer en stor och väl anlagd trädgård. Norra och Södra allmänningen, som höra till Ludvika, uppgifves bestå af 140 tunnl. åker, 1,688 tunnl. sloger, 1,783 tunnl. hagar, 2,241 tunnl. mossar, 582 tunnl. sjöar samt 19,178 tunnl. skog. Bruksegendomen består af en vällugn med 3 hamrar, 1 lancashire-härd vid *Ludvika,* vid sjön Wäsmans utlopp nära Norrbärkes sockengräns, med ypperligt vattenfall, 2:ne härdar vid *Nya Presthyttan* och 1 härd vid *Sunnansjö* med oinskränkt smidesrätt och 150 *skℓℓ* manufaktur för 1 knipp- och 1 spikhamarstock; 1860 års tillverkning var 23,937 *Ctr.* 58 *ℓℓ* stångjern, 2,980 *Ctr.* 98 *ℓℓ* manufaktur. Hela godsets tillverkningsvärde var 485,731 rdr. Hela godsets areal uppgifves till 34,618 tunnland. Tackjernet fås från egna hyttor, såsom *Presthyttan,* en hälft i *Norrhyttan,* $^1/_3$ i *Sunnansjö,* $^1/_4$ i *Räfvåla,* samt någon del i *Marnäs* och *Norrgeviks*-hyttan, allt af egna malmer. Afsättningsorten är Stockholm. Det är obekant när detta bruk anlades. En berättelse förmäler, att någon illgerningsman i forntiden blifvit befriad från sitt straff derigenom, att han utvisat det fördelaktiga hammarstället. År 1610 erhöll hertig Gustaf Adolf Ludvika jernbruk i förläning. I hans tid såsom konung funnos här redan 2 hamrar uppbyggda för kronans räkning; den tredje säges vara uppsatt af arrendatorerne David och Jakob Leyel. Sedan bruket länge varit under arrende blef det 1726 köpt till skatte af landshöfdingen, friherre J. Cedercreutz, som dog på Lodvika följande år 1727. Öfverjägmästaren och brukspatronen Johan Axel C. dog här 1796. Nuvarande egare äro grosshandl. C. R. Roths sterbhus i Stockholm till $^2/_3$:delar och brukspatron Fr. Langenberg i Westerås till $^1/_3$:del. Verkets vattendrägt har på få ställen sin like. Perlan, en stor sten i strömmen, gör bruket stor nytta. Då vattenledningen för bruket blifvit sprängd igenom en ränna i fasta berget, har denna blifvit lemnad som dammfäste, hvarigenom vatten efter förnödenhet framrinner till hamrarne, och för öfrigt hindrar samma sten äfven den största flod att skada verket.

**Lofta.** Socken och regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Tjusts kontrakt af Linköpings stift, är belägen uti Norra Tjusts härad af Kalmar län, 9 mil från Linköping, 3 mil n. n. v. från Westervik, vid hafvet och 75 fot högt öfver hafsytan, samt innefattar en areal af 25,825 tunnl., hvaraf 1,157 äro insjöar. Socknen, som på östra och södra sidan stöter till hafvet, är för öfrigt till det mesta omgifven af höga

berg, med en lågländ och bördig mark i midten. Rådande jordmånen är väl lera, men jemväl sand- och dragjord på flera ställen. Ganska få hemman hafva skog till husbehof, utan de flesta måste köpa sina behof deraf på 2 à 3 mils afstånd. Ängen är i allmänhet svarande mot åkern, men betet är nästan öfverallt svagt. Hemmantalet är $79^1/_{16}$ mtl, hvaraf $18^7/_{16}$ skatte, $3^1/_2$ krono, $57^1/_8$ frälse, och tax.värdet år 1860: 774,970 rdr rmt, omkring 160,000 rdr häraf voro för 12 lägenheter, 5 manufakturverk, 4 qvarnar och sågar; bevillningen erlades s. år med 947 rdr 12 öre; rusttjenstbevillningen, enligt förordningen af d. 6 April 1858, erlades för $44^1/_8$ mant. eller 388 mark 2 öre 10 pgr rusttjenstmarker med 116 rdr 49 öre. Folkmängden, som år 1805 var 2,160, uppgick 1860 till 3,031 personer. Loftahammar har förut varit annex, men skildes härifrån genom kongl. resolution af d. 25 Aug. 1852. Kyrkan är af mycket hög ålder; der visas ännu grafstenen öfver drottning Gunillas faders, Axel Eriksson Bjelkes graf, äfvensom förvaras der en fullständig samling af mynttecknen från Carl XII:s tid. Kyrkoherden härstädes Henning Hallström hade en son Carl Erik H., som blef biskop i Wisby stift 1841. En helsokälla har socknen, *Wålmingeby*, som väl blott besökes af socknens innebyggare, men stället är trefligt, vackert och väl bebygdt. Det för sin höjd märkvärdiga *Pukeberget*, med ett hvalf af 5 alnars höjd, är beläget ej långt från kyrkoherdebostället; öppningen till grottan är som till en bakugn, så att man måste krypa för att komma in. Af fornminnen nämnes en runsten nära Nygård; en annan något längre derifrån, såsom bro öfver en bäck. På en större slätt bredvid stora landsvägen ser man flera större och mindre gräsbevuxna låga högar, hvaraf några vilja sluta till fordna tiders drabbningar, och att de krigare, som stupat här blifvit begrafna. På skattehemmanet *Tingstads* egor är ett domaresäte med sina 12 i ring lagda stenar samt på Hässelstads egor lemningar af en gammal skans.

Af större gods märkas: *Nygård, Åkerholm, Ottinge, Winö,* säterier, *Öfverrums* jernverk (se dessa ord), hvarunder lyda $18^3/_8$ mant. af socknens hemmantal. — 2 mtl frälse *Hälgsjö,* tax. till $11,137^1/_2$ rdr, eges af baron Sparre. 1 mtl frälse *Utrike,* tax. till $9,487^1/_2$ rdr, eges med $^{13}/_{16}$ mant. underlydande af major Gripenskiöld. Boställshemman äro: 1 mant. *Stengårdsnäs,* prestgård. $^1/_2$ *Fästad,* kronolänsmans-, *Skynnerstad* utjord, är komministers-boställe. På Stegeholms slotts egor 1 mant. *Stufverum* och 1 mant. *Strömmen* tax. till $18,562^1/_2$ rdr rmt. Öfriga byar och hemman äro: *Borsnäs, Carlstorp, Dråpstad, Forsserum, Fåstad, Grånsten, Grantorp, Harg, Hjulby, Hvifvelsjö, Hvittinge, Hägg, Hässelstad, Hycklinge, Lapserum, Nybbla, Olserum, L:a Råtö Skynnerstad, Stuttorp, Tingstad, Öfverrum,* alla skatte; *Ekeby, Ekhult, Finntorp, Fårö, Fästad, Gökstad, Hjulbytorp, Hjultorp, Hässelstadtorp, Karlsäng, Kårestorp, Meijstad, Norrsjö, Refverum, Rabo, Ryfvenäs, Råberja, Råserum, Segersgärde, Solberga, Sågaretorpet, Sandebo, Södersjö, Tinntorp, Torpa, Trostad, Uckna, Wida, Windekulla, Wålningebo, Älgenäs,* alla frälse samt $3^1/_4$ rå- och rörshemman. Lägenheter på kronoallmänningen Norrlandet äro: *Lugnet* $^1/_{16}$ mant., *Hagaberg* $^1/_{16}$ mant., *Tistedalen,* $^1/_{16}$ mant., *Gröndahlen* $^1/_{16}$ mant., *Piperskärr* $^3/_8$ mant., *Rutsberg* $^1/_{16}$ mtl, *Grantorpet* $^1/_8$ mant., *Hvitudden* $^3/_{16}$ mant. — Adress: Gamlebyn.

**Loftahammar.** Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Norra Tjusts kontrakt af Linköpings stift, är belägen uti Norra Tjust härad af Kalmar län, 5 mil n. n. o. från Westervik, vid 45 fots höjd öfver hafvet, samt omfattar en areal af 23,837 tunnl., hvaraf 879 äro insjöar. Socknen består till det mesta af skärgård med många öar, holmar och fiskelägen. Skog växer till socknens behof. Hemmantalet är $39^7/_8$ mant., hvaraf $13^5/_8$ skatte, $3^1/_4$ krono, 23 frälse; dessutom finnas i socknen 16 lägenheter, 4 qvarnar och sågar. Ordinarie räntan utgår med 201 rdr 10 sk. 2 rst; kronotionden med 20 t:r $24^1/_3$ kappar säd; bevillningen erlades 1860 med 397 rdr 54 öre, rusttjenstbevillningen för $27^5/_8$ mantal eller 257 mark, 6 öre, 6 pgr rusttjenstmarker med 77 rdr 33 öre. Folkmängden, som år 1805 var 1,617, uppgick 1860 till 2,186 personer. En af befolkningens inkomstkällor äro fiskerierna, som bedrifves med fördel. På 1820-talet uppgifvas skärkarlarne i denna socken hafva sålt pr år öfver 1,000 t:r salt strömming på marknaderna i Norrköping, Söderköping, Westervik och Mönsterås. Äfven afsätta de mycken färsk strömming hela året om. Kyrkan byggdes 1760 och uppkallades då Prins Carl efter storamiralen, hertig Carl. Socknen, förut annex till

Lofta, blef genom Kongl. Maj:ts resolution af d. 25 Aug. 1852 eget pastorat. — På Aleglo boställsegor finnes helsobrunnen *Kälvik*, anmärkningsvärd för sitt läge, omkring 20 fot från Saltsjön, och med starkt mineralvatten. Den besökes af ortens innebyggare, som här göra sin brunnskur. På nästan lika afstånd från mineralkällan finnes åter en källa med ganska godt, klart och friskt vatten.

Af gods och gårdar märkas: $1^1/_2$ *Bjursund*, tax. till 16,500 rdr, med $1^3/_8$ mant. underl. och väderqvarn, eges af hr E. Liedberg (se vidare artikeln Bjursund). Vid Bjursund finnes länets enda färjeställe, hvarest de, som färdas å häradsvägen mellan Bågviks och Elgenäs gästgifvaregårdar, måste öfver ett smalt ställe af den djupt i landet inskjutande hafsviken Syrsan. Färjeafgifterna utgöra 15 öre för parskjuts, 10 öre för enbetsskjuts och 5 öre för ensam person. — 1 mant. skatte *Gräntzö*, tax. till 9,825 rdr, eges af friherre Eriksson Sparre. — 1 mant. skatte *Hula*, tax. till 10,125 rdr. — $^1/_2$ mant. *Snörum* med såg och qvarn. — $^1/_4$ *Äskedahl*, tax. till 3,375 rdr, och $1^1/_8$ *Bredvassa*. — $^1/_2$ *Bredvassa* är prestgård; $^3/_4$ *Askerum* är komministers-, $1^1/_4$ *Malmö*, häradshöfdings- och $^3/_4$ *Aleglo* häradsskrifvarens bost. — *Härssö* en ö, som kyrkoherden eger, enligt kongl. bref af 6 Juli 1855, att disponera. Socknens öfriga byar och hemman äro: *Aläng, Bogvik, Byvik, Björkö, Grundemar, Gröndalen, Hulöhamn, Hallmare, Kårö, Rågö, Smågö, Sondered, Tongered, Winökalf, Öfvertorp, Hasselö, Humblebo, Hultö, Kjellsingsö. Lerglo, Mistekärr, Mörtekärr. Risebo, Råsdahl, Slado, Städsholmen* och *Sten. Lifvehamn* och *Äskeskär* äro fisken. *Hultö, Torkö* tvänne öar. *Grindö. Wäderskär, Åsleskär, Jutskär, Bondeskär* äro stenklippor eller fisklägen. — Adress: Gamlebyn.

**Loftås**, *Norre* och *Södergård.* Ett och $^1/_2$ mant. skatte och rusthållsstom uti Fryeleds socken af Östbo härad och Jönköpings län, ligger, likt öfriga hemman i denna trakt, på en höjd med goda inegor, omgifna af skogshöjder och låga träsk. Tre åttondedelar af Södergården löstes till skatte 1795 och Norregården likaledes 1796. Säteriet egdes i förra tider af Bråkenhjelmar och Hårdhar, men eges nu af 7 bönder; taxeringsvärdet är 6,601 rdr rmt; boskapspengar innehafvas under säterifrihet. — På Södra Loftås gärde finnes ett kummel, nu mer så förstördt, att det är omöjligt att till storlek bestämma. Orsaken härtill förmäler Allvin vara, att en tiggarepojke, nu för några och trettio år sedan, kom till hemmanets egare (bönder) och sade sig hafva fått den omedelbara uppenbarelsen, att en stor skatt funnes förvarad under kumlet. Med det begär efter rikedomar, som, likt arfsynden hos alla, hänger fast vid några menniskor, lyssnade bönderna genast härtill, och stenarnas undanvräkande företogs skyndsamt. Arbetet fortsattes flera dagar, då ändtligen, som vanligt, en hällekista anträffades, i hvilken man blott fann svart jord. Men nu ville pojken, att man skulle gå än längre i undersökningen med att undanspränga berget, hvarunder skatten ofelbart skulle finnas. De flesta af skattsökarne tycktes betänka sig härpå, då en bland arbetarne utbrast till pojken: *det ska — längre låta narra sig af dig, din landstrykare.* Som nu vantron föreskrifver att vid skattgräfning intet ord får yttras, var det således nu mot den talträngde, som arbetarnes vrede vände sig; han måste med flykten rädda sig från att bli stenad. I samma hemmans kohage ligger på en höjd ett lika beskaffadt oförstördt griftrör.

**Lofö.** En ö i Mälaren, $1^1/_2$ mil vester från hufvudstaden, utgör, jemte Drottningholms kapell (se den art.) och flera mindre öar, såsom *Malmön* i söder, *Kersön* i nordost, *Fogelön* och *Björnholmen* i öster, *Kungshatt* i sydost m. fl., ett patronelt regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Svartsjö kontrakt af Uppsala stift. Folkmängden, som år 1805 var 693, uppgick 1860 till 933 personer. — *Lofö* socken, uti Färentuna härad och Stockholms län, omfattar en areal af 0,242 qvadratmil; vid sydöstra gränsen går, från Klubbfjärden, den stora segelleden till Westerås; vid den nordöstra går segelleden till Uppsala genom Nockeby sund mellan Kersön och Bromma socken; Lambar- och Mörby- eller Lofö-fjärdarne skilja Lofön och Lullehofs sund äfven Malmön från Svartsjölandet i vester. De östliga smärre öarne bestå mestadels af skogiga, mer eller mindre höga bergkullar, den högsta å Kungshatt; de vestligare, Lofön och Malmön, hafva mer omvexling af kullar, åkrar och ängar. Lofön, till storleken den andra i ordningen af Mälarens många öar, omkring $^1/_3$ mil tvärs öfver, har synbarligen fordom varit sönderskuren af vattendrag och hade ända in i sednare tider betydliga träsk, som genom mensklig flit blifvit förvandlade till bördiga marker.

Äfven Malmöns östra del, Lindön, synes hafva utgjort en särskild holme. — Rådande jordmånen är dels lera, dels svartmylla, dels mojord. Åkerbruk och boskapsskötsel äro ortens hufvudnäringar, hvartill komma trädgårdsskötsel och fiske, såsom i hela häradet. Hemmantalet är 2 mant. skatte, $19^1/_8$ krono, utom en mängd lägenheter och Malmen, en slags köping vid Drottningholms slott, allts. tax. 1861 till 425,360 rdr rmt. — Närheten till hufvudstaden och den lätta kommunikationen dermed hafva ej blott gifvit binäringarna en högre betydelse, framkallat någon fabriksrörelse, och genom tillfälle till hyresförtjenst gifvit hvarje bebyggd lägenhet ett värde bredvid de små hemmanen, utan ön har ock genom det här belägna *Drottningholms slott* blifvit en vistelseort för den Kongl. familjen och ett mål för Stockholmsboernas lustfärder. — *Loghö* förekommer 1314 såsom hörande till Brohundæri af Attundia och erkestiftet, och annars redan från slutet af 1200-talet, då tvänne dess kyrkoherdar äfven nämnas, de öfriga från midten af 1500-talet. Pastoratet har emellanåt innehafts af kyrkoherdar vid hufvudstadens kyrkor. Lofö kyrka är ursprungligen gammal (lärer vara bland de äldsta i riket), men i senare tider ombyggd eller reparerad; på dess kyrkogård finnes en grafhög, med obelisk, uppsatt af kon. Gustaf III öfver hans båda lärare, Klingenstjerna och v. Dalin. På altaret i kyrkan finnes en elfenbensgrupp, föreställande Kristi nedtagande af korset, hvilken af kännare anses af stort värde. I sakristian märkes ett krucifix af bernsten, med flera ornamenter, och nedantill föreställande nattvardens instiftelse. Speciel för Lofö kyrkogård är blomman Fumaria Vaillantii eller Passiflora. — Ortens gamla minnen gå tillbaka till hedendomens tider, då sagan låter kon. Östen innebrännas omkring år 700 på Lofön af sjökonungen Sölve, och en annan konung, flyende för fienden, kasta sig med hästen i sjön från berget å Kungshatt (se den art.). Tre runstenar skola finnas här, en i kyrkoväggen, en utanför vapenhusdörren och en på kungsladugårdens egor, hvaraf den förstnämnde har föllande inskrift: Thorkisl: auk: Sikniutr: thir: raistu: stain: at: Vik: fathur: sin. År 1521 hade Gustaf Wasa under Stockholms belägring ett af sina läger här på Lofön under Peder Fredags befäl, då följande tilldrog sig:

En dag näst före Julen fick Peder Fredag kunskap om att fienderna på Stockholms slott ämnade med ett tusende man storma hans läger på sjelfva Julaftonen, skämtande sinsemellan, »*att de ville komma och smaka på hans Juletunna.*» Herr Peder Fredag var icke ängslig för denna Jul-lek, ändock han icke hade mer än fyra och ett halft hundrade man, och lagade sig till att emottaga sina gäster på bästa sätt. Han hade i sitt läger många goda hornblåsare. Utaf dem utställde han sexton på bergen och i lundarna rundt deromkring med befallning, att, när han lät blåsa upp i lägret, skulle ock de blåsa upp, hvar bäst det gaf genljud i bergen och skogarna. På Julaftonen seglade från Stockholms slott en hop jagter och skärbåtar med tusende väl bonade Danska krigsmän om bord upp emot Lofön. Tillreds i sina vapen att börja den blodiga leken, stod Fredag med sina män, och, när fienderna stigit ur sina båtar, började hornblåsarne i lägret på Lofön att blåsa, då de andra på bergen rundt omkring svarade dem och uppstämde ett muntert skall, så att *Nockebybergen*, sjö och strand genljödo derutaf. Förfärade lyssnade Danskarne på dessa ljud, förmodandes en flock goda stridsmän för hvart horn de hörde, och många vände om till båtarna, när Svenskarne med häftigaste anfall stormade mot dem på stranden. Hornen skallade och svärden klungo; förskräckelse och oordning kom i fiendens led, och de, som ej stupade, togo flykten till båtarna och glömde aldrig sedan *Peder Fredags Jule-tunna.*

För katholska lärans bekännare öppnade konung Sigismund en kyrka på Lofön och gaf presten Rörby gård. — Nedanför slottet, nära landningsstället för ångbåtarna, står den af folket s. k. Wasapilen, om hvilken den sägen var gängse, att, kort innan någon medlem af Wasahuset aflidit, vanligen en gren affallit.

Gårdar, verk, m. m. *Drottningholms* slott och kongsladugård (se den art.) är utarrenderad i 7 lotter, hvaraf № 3 eller Ångsholmen, tax. till 9,000 rdr, № 5, eller Fogelön, tax. till 6,600 rdr, № 6, Björnholmen, tax. till 1,610 rdr, № 2 och 7 tax. till 12,810 rdr, innehafvas jemte 3 mant. *Hogsta*, tax. till 30,000 rdr, $1^1/_2$ *Norrby*, tax. till 11,250 rdr, Lammarudden, tax. till 6,000 rdr, af kapiten H. Améen. $1^1/_2$ Rinkaby är afhyst under kungsgården. — Under kungsgården lydande hemman nämnas 1 *Rörby, Söderby*, 1 *Lunda*. — $2^1/_4$ *Edeby* och lotten № 1, tax. till 41,250 rdr; $^1/_2$ *Berga*. — *Kersö*. — $1^3/_8$ mant. *Prestgården*, nära kyrkan. — Nedanför *Kina* lustslott ligger Lilla *Kina*, tax. till 6,000 rdr, eges af friherrinnan Ulla Willebrand. — *Kanton*, med 6 hus, tax. till 12,000 rdr. — Drottningholms-Malmen med 35 hus, tax. till 106,000 rdr. — *Wiken*, tax. till 3,000 rdr. — I grannskapet af Lilla Kina, bortom skogen, vid den s. k. Djurgårdsängen, ligger lägenheten *Lugnet* fordna skedvattenskokeriet,

der ända in i senare åren det laboratorium var synligt, hvarest enligt föregifvande skedvatten kokades, men i sjelfva verket försök skola i Gustaf III:s tid blifvit gjorda att göra guld. — *Hvilan,* en lägenhet, eges af fröken Stedingk. — *Kungshatt* (se den artikeln). Säteriet *Malmvik* med *Lindö* (se Malmvik), tax. till 45,000 rdr rmt. — Tegelbruket *Hättan,* tax. till 10,000 rdr rmt eges af F. Franck och O. F. Ouchterlony. — Insula Malmö förekommer 1317. — Adress: Stockholm och Drottningholm.

**Lognås** (i Jordeboken), *Lugnås.* Annex-sockan till Björsäters pastorat; är belägen uti Kinne härad och Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil s. v. från Mariestad, $^3/_4$ mil från Wenern — vid 325 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar med Bresätter kapell en areal af 17,889 tunnland, hvaraf 509 äro vatten. Marken är jemn, utom i den delen af socknen, som ligger på och vid *Lugnåsberget,* der den är stenbunden. Nämnda berg, som sträcker sig in i Hammarskogen, och är $^3/_8$ mil långt samt $^1/_4$ mil bredt, består af grå-, slip- och kalksten. På berget växa vilda fruktbärande träd samt flera sällsynta örter. Från högsta stället har man utsigt åt Läckö slott, som ligger 4 mil härifrån. I understa lagret ligger en till flera famnars djup förvittrad kalkhaltig gneiss, som går ut i dagen på åsens sydvestra sida och der brytes till qvarnstenar. Uti Lindskogs beskrifning af Skara stift, tryckt 1812, uppgifves qvarnstensbrottet vara betydligt och anses af allmogen såsom dess förnämsta näringsgren. Ifrån modersocknen och annexet sysselsättas härmed omkring 100 personer. Man kan räkna, att 100 dagsverken härtill användas af hvarje stenhuggare. Hvart samhälle i stenhuggeriet, eller som det här kallas *kull,* måste till huggjerns hvässande hafva särskild smed och denne sin blåsare m. m. Denna näringsgren skulle, med mera skicklighet i behandlingen, blifva vida förmånligare i anseende till stenartens utmärkt goda beskaffenhet och den tillräckliga tillgången derå. Värdet af qvarnstenar, som här förfärdigas, uppgår årligen till c:a 12,000 rdr bco (enl. landshöfdingeembetets ber. 1828, c:a 6,000 rdr bco), och afsättningen af sådana saknas aldrig. Jordmånen är mestadels sand och sandmylla. Med skog är socknen tämligen väl försedd, ty inom dess område ligger kronoparken *Kinneskogen.* Socknen, som år 1810 beboddes af 631 och 1860 af 1,199 personer, tillsammans med kapellet af 1,677, består jemte detta af $22^{11}/_{32}$ mant. skatte, $1^5/_{16}$ krono, 7 frälse och taxerades 1861 till 276,520 rdr rmt. Kyrkan med torn, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är år 1776 ombyggd af sten. I choret ligger begrafven B. Pilefelt, som var öfverste och kommendant i Wismar, död 1641; af honom är storklockan skänkt. På Boos egor skall fordom stått ett af ek bygdt kloster, hvarefter ännu uppvisas 3:ne knutstenar. En källa i närheten heter ännu i dag *klosterkällan.*

Gårdar och byar: *Svaneberg, Fjäll* (efter Jordeboken Fjäld), frälse-säterier, se dessa artiklar. — *Sjöberg* eller *Sjöbolet,* 1 mantal säteri-rusthåll, tax. till 17,930 rdr, har manbyggnad med 2 våningar och 4 flygelbyggnader samt tegelbruk vid Wenern. Belägenheten, i trakten mellan Kinnekulle och Mariestad, är högländ och vacker med fri utsigt åt ena sidan öfver en del af sjön Wenern och dess vikar, åt den andra öfver bördiga åkerfält och löfrika ängar. Landsvägen löper nära förbi gården, och afståndet ifrån Mariestad är $1^1/_2$ mil landväg och 1 mil sjöväg. Åkerjorden består dels af lera och dels af lermylla. År 1833 anmärktes, att ingen missväxt inträffat på 25 år. Egare år 1813 var handelsman A. Flodstedt, år 1840 och 1861 C. G. Korsell. Säteriet utgör med underlydande: $2^3/_4$ *Gullsätra,* 1 *Kjärr,* $^1/_8$ *Lillängen,* $^1/_8$ *Finnatorp,* Sjöbergs tegelbruk (18,000 rdr) ett gods, tax. till 53,760 rdr. Till gården höra äfven 2:ne vackra trädgårdar. — *Torpelund,* $^1/_2$ mantal säteri-rusthåll, taxeradt till 7,130 rdr, enstaka, med utmärkt vacker belägenhet, $^1/_8$ mil från sockenkyrkan, är välbygdt, har trädgård, humle-gård och väderqvarn, fiske i sjön Wristulfven; åkerjorden består af svartmylla. Det kallades fordom Stortorp och tillhörde år 1813 qvarterm. Brismans arfvingar, på 1840-talet och 1861 kapiten Em. Rådberg. 1 mant. *Bresätter,* $^1/_2$ *Rosendalen,* 4 lägenheter, egas af notarien Thorsanders sterbhus. — $^1/_4$ L:a *Sven Månstorp,* $^1/_{16}$ *Bresätter,* $^1/_{16}$ L:a *Tissleg.,* $^1/_{12}$ *Lugnås* Tomten egas af öfverjägaren Kjellman. $^1/_8$ L:a *Sågen* lyder under Årnäs. $^1/_4$ mant. *Stora Halffaran,* del i Haramoen, Stora Mosse, m. m. egas af hr L. J. Pettersson. $^1/_4$ mantal *Tholstorp,* indraget militiæ-boställe. — $^1/_4$ *Slåtterna,* öfverjägareboställe. $^3/_{16}$ *Kjellstorp,* $^3/_{16}$ *Motorp,* $^1/_4$ *Sjötorp,* $^1/_{16}$ *Hjortekullen,* kronojägareboställen. Under *Svaneberg* lyda $^1/_8$ L:a *Myran,* $1^3/_4$ *Bresätter,* $^1/_8$ *Anderstorp,* $^1/_8$ L:a *Stutsbäcken,* $^1/_4$ St:a ibm, $^1/_8$ *Stenstorp.* — Under *Fjäld* säteri lyda: $^1/_8$ *Qvarntorp,* $^3/_{32}$ *Ängen,* $^1/_8$ *Stenåsen.* — Öfriga hemman äro: *Dyrenäs, Eriksryd, Boo, Hallan, Hulorna, Hultet, Hästhagen, Högaryd, Kopparbolet, Kulpatorp, Kyrkobacken,* L:a *Silännet, Myggeberg, Ramsekjerr, Skräddaretorp, Storaryd, Åhlekjerr, Åhleryd, Älghagen, Svanerydjan.* — Adress Mariestad.

**Lohärad.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Lyhundra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Lohärad och Malsta socknar samt beboddes 1860 af 1,120 personer. — *Lohärad* socken är belägen uti Lyhundra härad och Stockholms län, 7 mil landväg n. o. från Stockholm, $1^1/_4$ mil n. v. från Norrtelje samt $6^1/_2$ mil öster från Uppsala, mellan Edsbro socken i norr, Estuna och Malsta i öster, Husby i söder, Edsbro, Rimbo och Skederyds socknar i vester och sydvest. Socknen upptager med $1^3/_4$ mils längd och $^3/_4$ mils bredd inom rågångarna en areal af 12,037 tunnl., hvaruti äro inbegripna sjöar, mossar, backar, samfälda platser och uti sjön Erken befintliga holmar. Af denna egorymd utgöra 67 tunnl. tomtplatser och trädgårdar, 3,157 tunnl. inegor, deraf åkern upptager 1,288 tunnl. och ängen 1,869 tunnl., skogs- och betesmarken 8,813 tunnl., hvaruti äro inbegripna vägar och samfälda platser samt 340 tunnl. mossar, hvilka till en del äro odlingsbara och, jemförda med skogsmarken, bättre än denna, men en del åter sämre, samt slutligen 1,043 tunnl. sjöar. Med undantag af säteriet Christineholm, som är beläget i norra ändan, är endast nordöstra delen af socknen, der jemväl kyrkan är belägen, odlad och bebodd; den vestra och mellersta delen utgöres endast af skogsmark och å densamma liggande kärrängar. Socknens utseende företer ingenting särdeles anmärkningsvärdt. Största öppna slätten går ifrån Estuna gräns till Lohärads skolhus; en något mindre slätt börjar med *Hållsta* åkermark och omfattar dessutom *Skjulsta* och *Kragsta* samt en del af *Undra* inegor. Inom dessa slätter äro dock små landhöjder, såsom der, hvarest tomterna äro belägna; ifrån tomterna slutta åkerfälten åt olika väderstreck och sluta vanligen mot mellan dem i oregelbunden form liggande mindre ängstrakter, som intaga den lägsta delen af marken. De största bergen äro *Billbergen* på Söderby mark, *Holm-* och *Mossbergen* på Råby och *Borrholmsberget* på Hållsta skogsmark. Sjöarne inom socknen, jemte de i gränserna belägna, utgöra tillsammans ett antal af 16. Sjön Erken, ortens största insjö, är namnkunnig för sin kräft- och fiskrikhet; också idkas fiske här flitigt, synnerligast med vinternot. Omkring sjön Trehörningen synes marken ligga högst, emedan sluttningen för de obetydliga vattendrag, som åt hvar sitt håll från nämnda sjöar rinna genom socknen, der taga sin början. Det vattendrag, som från Trehörningen till Falken öfver Hållsta, Råby och Christineholms egor samt öfver Wester-Sättra rinner ut i sjön Åltan och vidare från sistnämnda sjö utgör rågång mellan Christineholms och Wester-Sättra skogsmark, är i sin början obetydligt; men under dess lopp och inan det för andra gången skär in på Christineholms egor, förenas ett annat strömdrag dermed från sjön Trehörningen på Wester-Sättra mark, då det efter denna förening bildar en ström, hvarmed på Christineholms egor bredvid hvarandra anlagda såg- och mjölqvarnar drifvas. Detta vattendrag, som är det största inom socknen, utfaller slutligen vid Christineholms gård i sjön Erken. De öfriga vattendragen äro af mindre betydenhet.

Jordmånen är af god beskaffenhet. Åkerjorden består mest af lermylla på lerbotten; mer sällsynt är sandgrus och mojord, ehuru äfven dessa jordarter anträffas på högt belägna ställen samt i skogsvretar. Ängsmarken, som ungefär $1^1/_2$ gång öfverstiger åkern, är till större delen af sidländ natur. De byar, som hafva större skogsmark, hafva derjemte å denna ett större omfång af dels röjda och dels skogbeväxta kärrängar, hvilka vanligen äro af dålig beskaffenhet, men skulle till stor del genom vattenaftappning och odling kunna förbättras, om icke deras aflägsenhet från byarna deremot lade hinder i vägen. Berg- och stenarterna bestå hufvusakligen af granit eller gråsten, gneis- och fältspatblandad. Allmänna tron förmodar jernmalm tillfinnandes på den s. k. Träsparken å Kragsta egor och silfver å Hållsta mark vid det s. k. Silfverberget. Af förekommande djurarter må nämnas elgar, som någon gång visa sig i de större skogarna; vargar äro likaledes sällsynta. Uttern visar sig någon gång i vattendragen. Här växa hvita lingon, eljest växande i Lappmarken; de finnas i en skogstrakt mellan Lohärad, Rimbo och Edsbro.

Hemmantalet är $2^1/_2$ fr.-säteri, $2^1/_4$ allmänt frälse, $4^5/_8$ sk.- frälse, $25^1/_4$ kronoskatte, 2 mant. ecclesiastik-boställe; taxeringsvärdet 1861 var 275,340 rdr rmt. År 1800 var invånarnes antal 717, har sedan varierat dels under och dels öfver detta antal; var 1849: 745 personer, hvaraf husböndernas voro 54 sjelfegande, 11 brukare, 20 jordtorpare, 65 tjenstehjon; år 1860 var folkmängden 797. Folkets lynne är mer gladt än trögt, klädedrägten till en del en efterhärmning af herreklassens och det föränderliga modet. Männernas högtidsdrägt är till färgen blå, och kläde börjar uttränga vadmal; hufvudbonaden fällhattar. Det gamla bruket, att Walborgsmessoafton på höga bergskullar upptända eldar, dervid ungdomen samlas och dansar ring- eller långdans omkring elden, fortfar ännu; men dessa nöjen hafva betydligt förlorat sin fordna dragningskraft. En plägsed, att aftonen och natten före H. Trefaldighetssöndagen samlas vid en källa i Rimbo socken, Trefaldighetskällan kallad, bibehålles ännu, och besökes denna källa af många äfven från denna socken.

Hufvudnäringarne äro åkerbruk och till en del boskapsskötsel. Den sednare är dock mycket försummad. Hötillgången är för nävarande alltför knapp mot hvad den borde och kunde vara. Skogshandtering är för en del af socknen eller skogsbyarna *Kragsta, Hållsta, Råby* och *Söderby* en indrägtig binäring. Hushållningen med skogarna tyckes hittills varit lämpad efter tillgången, så att denna näringsgren med samma hushållning bör framgent ega bestånd. Tall och gran äro de trädsorter, hvaraf skogarne mest bestå, dock finnes deribland björk, asp och al samt stundom ek; synnerligast är löfskogen rådande uti inhägnade beteshagar och ängsbackar. För skogens återväxt anses erfordras 80 år. Ungefärliga beloppet för år 1850 utom socknen försålda produkter ansågs uppgå till 18,360 rdr rmt.

Kyrkan, hvars ålder hvarken af några derstädes befintliga handlingar eller på annat sätt kunnat upplysas, är byggd af sten, 42 alnar lång, $16^1/_2$ alnar bred och försedd med 6 fönster samt en dörr å vestra gafveln inom vapenhuset. Altartaflan består uti ett dels försilfradt och dels förgyldt crucifix, omgifvet af 10 englabilder. Predikstolen är uppsatt 1762. På dess yttre sida stå Moses' taflor och på dess andra: »Smaker och ser, huru ljuflig Herren är, predika ordet, hållt på i tid och otid, straffa» etc., 2 Tim. 4: 2. — Inanför dörren i sakristian finnes en runsten med 18 hela runor utom dem, som äro förnötta, för öfrigt oläslig. I choret ligger en större grafsten. Midtför altaret finnes en dylik mindre. Kyrkans silfver, 201 lod, är allt inköpt för kyrkans medel. På kyrkogården finner man en grafhög af murad sandsten, öfvertäckt med jord och gräs och omgifven af 12 planterade träd. Den utgör kyrkoherden Gedners och hustrus graf. *Nyby*, $^1/_2$ mant., anslogs till komministersboställe 1696. Barnundervisningen besörjes vid en fast skola, hvilken grundlades år 1826 genom donation af enkefriherrinnan Gustafva Oxenstjerna, som dertill förärade 1,500 rdr rmt. Sednare har komministern Joh. Logren, född härstädes 1760, skänkt till samma skola 2,250 rdr rmt. I anseende till att Christineholm ligger aflägset från den fasta skolan, håller samma lärare skola derstädes. Här undervisas hälften så stort antal barn som i fasta skolan. Fattigförsörjningen bestrides på det sätt, att hel fattigdel är bestämd till 1 t:a råg, $^7/_8$ t:a korn, $^1/_8$ t:a ärter och $3^1/_2$ rdr rmt i penningar, hvilket belopp de fattigaste åtnjuta, hvaremot de mindre behöfvande undfå i proportion mindre. Någon gemensam fattigstuga finnes icke. Sockenmagasin finnes. Häradets ting förrättas i Norrtelje, der lokal för detta ändamål å rådhuset upplåtes. — Af fornlemningar nämnas tvänne runstenar, hvaraf den ene uppgifves af någon författare stå mellan Kragsta och Rimsjö och den andra på Hållsta egor, de återfinnas dock nu mer icke på dessa ställen; deremot finnes en i Kragsta by, der den nyttjas till trappa utanför förstugudörren till en bondgård, en annan finnes åter i Himmine, der den begagnas till spiselhäll. Bautastenar, större och mindre, 7 till antalet och stående utan ordning, finnas på en backe vid sidan af landsvägen uti Nyckelby åkergärde; 13 dylika stenar, jemväl stående utan ord-

ning, träffas mellan kyrkan och Råby uti denna bys åkergärde. Troligtvis ha ännu flera funnits, men nu mer blifvit förstörda. Vid eller norrom Gribby tomter (en utbyggd del af Råby), finnas jemväl några bautastenar, hvaraf en är särdeles hög. Dylika stenar finnas ock på prestgårdens mark. Lemningar efter en förment vikingaborg finnas på *Lilla Borrholmsberget* vid sjön Falken å Hållsta egor, der en längre mur anträffas, som efter gammalt kallas *Borgholms* fästning, eller endast fästningen. En sägen förmäler, att på nämnda berg skall en större jernring, fastsittande i berget, hafva blifvit anträffad under olika tider af flera personer.

Beloppet af stats- och komunala afgifter uppgick 1850 till 9,645 rdr rmt, deraf ordinarie räntan till cirka 3,600 rdr, bevillning cirka 840 rdr, kostnad för rustning och rotering cirka 720 rdr, klerecistatens underhåll cirka 1,720, fattigförsörjning c:a 690 rdr, skjuts 250 rdr, väghållning 650 rdr, diverse afgifter och allmänna besvär 550 rdr; kronotionden utgår med 35 t:r $25^3/_5$ kappar, hälften råg och hälften korn. — Gårdar och byar:

| | | | areal. tunnl. | åker. tunnl. | onera. rdr. |
|---|---|---|---|---|---|
| *Christineholms* | säteri | $2\frac{1}{2}$, | 3,340, | 136, | 560. |
| D:o | sk.rusth. | 1, | | | |
| D:o | skatte | $\frac{1}{2}$, | | | |
| *Hållsta* | | $4\frac{3}{4}$, | 1,280, | 127, | 1,150. |
| *Hammarby* | frälse | 1, | 259, | 40, | 166. |
| *Prestgården* | ekkles. | $1\frac{1}{2}$, | 575, | 54, | 170. |
| *Nyby* | kommn. | $\frac{1}{2}$, | — | 11, | 27. |
| *Himmine* | frälse | $3\frac{3}{8}$, | 379, | 95, | 900. |
| *Undra* | d:o | 4, | 570, | 162, | 1,020. |
| *Loskälfva* | skatte | $3\frac{1}{2}$, | 303, | 105, | 930. |

$3^1/_2$ *Söderby,* $3^1/_2$ *Kragsta,* $1^3/_4$ *Råby,* 2 *Nyckelby* i 4 delar, tax. till 19,320 rdr, 2 *Skjulsta, Klockarebordet,* en lägenhet. Minsta brukningsdelen är $^1/_5$ mant., tax. till 1,160 rdr rmt. Enligt konungens befallningsh. resol. den 30 Oct. 1858 är för Christineholm № 1—5 om 4 mant. faststäldt, att återbetalning af lånet för sjön Erkens sänkning skall utgå med 79 rdr 88 öre från åren 1861 till och med 1874 samt från 1875 med 41 rdr 92 öre. — Adress: Norrtelje.

**Loista,** se *Löjstad.*

**Loka.** Helsobrunn, belägen å bergsmanshemmanen Landshöjdens och Westgötetorps egor i Grythytte socken, på sjelfva gränsen mellan Westmanland och Wärmland, der Kroppa socken, uti det sistnämnda landskapet, på $^1/_4$ mil stöter intill vestra delen af Grythytte socken, Örebro län och landskapet Westmanland, på en något sank äng mellan tvänne sjöar, Norra och Södra Lokarne, af hvilka källan fått sitt namn. Afståndet härifrån till Grythytte sockenkyrka är $^1/_4$ mil, till Örebro $9^1/_8$ eller $8^1/_4$, till Nora $5^1/_2$, till Linde $10^1/_8$, till Stockholm $27^1/_8$, till Göteborg $32^1/_8$ och till Westerås 16 mil. Belägenheten är något ödslig, uti en kärraktig skogstrakt, och stället domineras af tvänne stora höjder, likvisst saknas icke en yppig och behaglig natur. Klimatet är, såsom i allmänhet uti bergslagen, kallt. Loka är en af rikets äldsta och mest besökta helsobrunnar, har förmodligen förr varit en offerkälla, men kom först 1720 uti ett allmännare och rättare bruk, sedan en brukspatron Lönnbergs 17:årige son, hvilken var lam och vid denna tid fördes till Loka, blifvit genom badning och brunnsdrickning fullkomligen återställd till helsan. År 1725 befallte kon. Fredrik I archiatern von Bromell att resa hit och undersöka vattnet, hvarefter han utnämndes till brunnsmedikus, och genom landshöfdingen baron Conrad Ribbings försorg blefvo genast flera goda anstalter vidtagna till ställets iståndsättande, såsom sjövattnets bortledning från källan m. m. Brunnshus och åtskilliga byggnader på de högländare ställena kring brunnen blefvo snart derefter uppförda, och »Loka ingärdning» förklarades för kronoegendom. Stället har för mindre kriminella mål sin egen jurisdiktion (forum privilegiatum) samt förvaltas af kongl. riksmarskalks-embetet. I slutet af förra och början af detta århundrade uppdrogs åt h. exc. riksrådet grefve F. Ridderstolpe detta öfverinseende, och år 1821 åt h. exc. m. m. frih. Carl Bonde, som afled i Oktober 1840. Brunnsintendenten och predikanten tillsättas af konungen. Stället prydes af trenne monumenter af huggen och slipad sten med inskriptioner, hvilka förvara minnet af några för stället märkvärdiga personer och händelser. Det första är upprest af drottning Lovisa Ulrika till minne af archiatern A. Rosén von Rosenstein, som skötte konung Adolf Fredrik under dess vistande här åren 1761, 1762 med den påföljd, att konungen återvann helsan. Det andra är uppfördt år 1786 till minne af grefvinnan Stina Oxenstjerna, född Mörner. Den tredje stenen restes år

1807 till minne af generalmajoren m. m. C. G. Wennerstedt. Loka är isynnerhet besökt för dess förträffliga gyttja. Enligt den kemiska undersökningen af densamma, som doktor Berlin anställde år 1840, innehålla 100 delar af den torra gyttjan: extractivämne 1,125, svafvelsyrad kalk 0,250, svafvelsyradt jern 0,125, kolhaltigt extractivämne 35,050, jernoxid 4,300, lim 1,875, kolsyrad talk 0,500, kiselsyra 55,800, spår af kolsyrad kalk, förlust 0,975. Gyttjan, som utmärker sig för mycken finhet och ringa grad af inblandning utaf heterogena ämnen, såsom sand och sönderdelade ämnen, upptages från det intill brunnshuset närbelägna kärret medelst en jernborr på 10 à 12 alnars djup. Helsokällorna äro två, af hvilka blott den ena, *Nybrunn*, begagnas, och hvars vatten är jernhaltigt. Källan, hvar ur dricksvattnet hemtas, innehåller, enligt Berzelius, det renaste källvatten, som hittils är bekant. Flera nya anläggningar äro gjorda på de sednare åren. Bland byggnader må nämnas den ovanligt stora och rymliga brunnssalongen, hvilken rymmer närmare 600 personer; en ny lazarettsbyggnad med 64 sängplatser, uppförd år 1860. Brunnsgästernas antal har uppgått på sednare åren till 250 i medeltal, hvaraf nära hälften varit medellösa. Närbelägna vackrare egendomar, hvartill promenader vanligen göras af dem, som besöka detta ställe, äro *Hellefors* och *Elfstorps* jernbruk.

**Lokehall.** Dyrhus, se Hångsdahla socken.

**Lokrume.** Annex-socken till Fohle pastorat, är belägen på Gotland uti Wisby läns Norra härad och Bro ting, $1^1/_2$ mil o. n. o. från Wisby, vid 150 fots höjd öfver hafvet, samt omfattar en areal af 6,037 tunnl., af hvilka 1,504 äro insjöar. Socknen, som är 1805 beboddes af 300 och 1860 af 412 personer, består af $13^1/_4$ mant. skatte, taxerade, jemte 3 lägenheter (380 rdr), till 84,250 rdr, $^3/_8$ krono, annexhemman, hvars värde upptages i tax.längden under prestgårdens. I bevillning erlades sistn. år 90 rdr 50 öre. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af huggen kalksten år 1260.

Gårdar och hemman: $^5/_8$ mant. *L:a Mörby*, tax. till 15,000 rdr, tillhör Myrodlingsbolaget. $^7/_8$ *Stora Mörby*, häraf eges $^7/_{16}$ mant., tax. till 10,000 rdr, af konsul Eneqvist. Dessa äro socknens största possessioner. Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ *Ahner*, tax. till 290 rdr. Öfriga hemmanens namn äro: *Stora* och *Lilla Haltarfve, Björnungs, Kroks, Nyplings, Hammars, Gunnarfve, Stenby, Laucks, Gransne, Suderbys, Tomasse.* — Adress: Wisby.

**Lomma.** Annex-socken till Fjelie præbende pastorat, är belägen till större delen i Bara härad af Malmöhus län — vid 25 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 1,226 tunnl., hvaraf 410 tunnl. fast land och 23 tunnl. vatten inom Torna härad (hela arealen uppgifves af Forsell till 3,217 tunnland). Marken är af olika beskaffenhet, mer och mindre bördig, men nästan öfver allt jemn. Jordmånens beskaffenhet uppgifves nedan i sammanhang med byarna. Socknen, som år 1805 beboddes af 654 och 1860 af 1,129 personer, består af $7^7/_{16}$ mant. skatte, $11^7/_{10}$ mant. krono (häraf höra $1^{13}/_{16}$ mant. med cirka 180 inb. i civilt afseende till Fjelie socken af Torna härad); taxeringsvärdet 1860 var 183,060 rdr rmt. Folkets lynne är redbart, arbetsamt och godmodigt, kanhända något raskare och bestämdare, såsom alltid hos kustboer. Under den tid, då Skåne lydde under Danmark, kallades socknen Lummæ, i slutet på 1600-talet Lommå, ännu af allmogen Lomme, och har från äldsta tider varit moderförsamling till Fledie. Kyrkan, belägen något öfver $^3/_4$ mil v. s. v. från Lund och 1 mil från Malmö, är byggd i rundbågsstil, med ett tvåqvadratiskt skepp och ett enqvadratiskt chor, samt halfrundt utsprång. Ett torn höjer sig i vester, hvilket röjer spetsbågsstil. Skeppets och chorets takhvalf äro i öfvergångsstil. Kyrkan, såväl som tornet och nedersta delen af vapenhuset, befinnas byggda af huggen sand- och kritsten, men sakristian och öfre delen af vapenhuset äro af tegelsten. Hon är belägen några famnar från *Wärpinge-ån*, nära dennas utlopp i hafvet. Denna å skall, enligt en i orten allmän sägen, varit segelbar ända upp till Lund. I stark nordveststorm höjes ännu vattnet i ån till det $^1/_4$ mil från staden belägna herresätet *Wärpinge* (nu mer Trolleberg). Namnet Wärpinge skall ock vara härledt från ordet *varpa*, emedan man der

varpat upp fartygen. Här i socknen har ock varit en hamnplats för Lunds stad, oberoende af Malmö tullkammare, som visar sig af ett konungabref, gifvet i Köpenhamn den 20 Juli 1607, och Lunds akademi fick härstädes en frihamn af Carl XI. Traditionen förmäler om ett i fordna tider betydande fiskläge, och de grundvalar, som ännu påträffas i jorden, vittna om byggnader, större än vanliga bondhus. Säkerligen ha många strider utkämpats på stränderna af den fordom segelbara, vid sitt utlopp nära 200 alnar breda floden, hvilken förde upp till en af nordens största städer, och troligen hafva de personer, som stupat i dessa strider, blifvit jordade 3 à 4,000 alnar söder från kyrkan, der man funnit vid gräfning åtskilliga menniskoben, äfvensom 3 à 4 hufvudskålar liggande tillsammans. Adam af Bremen omnämner ock något sådant i sin Lib. de situ Daniæ, huru Skånska allmogen med anledning af den för öfrigt utmärkte Lunds erkebiskop Absalons förtryck grep till vapen, plundrade och uppbrände adelns gårdar samt inkallade från Sverige Harald Streng och valde honom till konung. Emellertid rustade sig adeln å sin sida, och det kom till en drabbning vid Lomma, der bönderna besegrades, hvarefter Absalon gjorde ett lyckligt slut på resningen. En jordvall på norra sidan om åns utlopp, bortåt sjöstranden, och som ännu är på sina ställen 3 alnar hög, berättas vara en af Danskarne från den tiden uppkastad förskansning. Ännu qvarstå 5 ättehögar, hvaraf en kallas *Bomhögen*, utan att man dock känner någon anledning till detta namn. Den enfaldige bland allmogen har sin särskilda tro om »små-folket», som han förmenar bo i dessa högar. Vid plöjning af en åker härstädes hittades i Maj 1862: 1,139 st. silfvermynt, hvilka förvarades i ett lerkrus; derjemte funnos äfven två gamla silfverskedar. Mynten voro till större delen Svenska från 15 och 1600-talen.

Gårdar och byar: *Lomma* by, $2^3/_{16}$ mant. skatte på 11 n:r, med en väderqvarn och 2:ne tegelbruk, hvarvid brännas c:a 450,000 st. tegel, har mager och sandig åker, någon ängsmark och fiske i Saltsjön, hvartill byns egor gränsa. 1 mant. *Prestberga*, prestgård, tax. till 7,500 rdr, har bördig åker och äng, tillhör biskopen i Lund, såsom kyrkoherde här. № 15 är *Klockaregård*. $3^3/_{16}$ mant. skatte *Winstorp* eller *Wigenstorp* har god åker, men ringa hö-bol. $2^1/_{16}$ mant. skatte *Karstorp* har god åker och äng. Kungsgården *Ahlnarp*, tax. 1860 till 50,000 rdr, är omnämnd på sitt ställe, och må här tilläggas, att den varit under danska tiden ett gammalt herresäte, som 1660 kom under svenska kronan såsom ett Bornholms vederlag och innehades af arrendatorer till 1694, då generalguvernören Otto Wellingk utverkade, att den blef anslagen till boställe åt honom och hans efterträdare, i hvilken egenskap den sedermera, när generalguvernörs-embetet indrogs, öfvergick till landshöfdingarne i Malmöhus län. Af de betydliga anläggningar och förändringar, hvilka blifvit föranledda af egendomens, under artikeln Alnarp omnämnda, nya bestämmelse till landtbruksinstitut, må nämnas den präktiga instituts-byggnaden, uppförd af tegel under ledning af konduktör L. Finger, efter ritning af professor Meldahl i Köpenhamn. Byggnaden, som innehåller öfver 100 särskilda rum, har med hela sin inredning kostat blott 142,743 rdr 92 öre rmt. För uppvärmningen af rummen, jemte några andra lokaler, har en värm-apparat blifvit anskaffad, som, eldad i källaren, underhåller en värme af fullt 15° R. i samtliga rummen; kostnaden för hela apparaten har uppgått till 4,600 rdr. För att bereda tillgång på vatten i alla de olika delarne af byggnaden har äfvenledes en vattenledning blifvit inrättad, hvarför kostnaden uppgår till 1,410 rdr 17 öre. Egendomens jordrymd omfattar omkring 1,100 tunnl., deraf 600 åker. Kreatursuppsättningen utgjorde vid sednaste revisionstillfället 233 st. kreatur, deribland dock inga får, hvaraf framdeles äro att förvänta betydliga hjordar, sedan länets hushållningssällskap anslagit 6,000 rdr till inköp af fårstammar, som i Alnarp skola stationeras. Trädgårdsanläggningarne, som upptaga 14 tunnl. 7 kappl., bestå af 4 afdelningar, och förefinnas uti desamma öfver 100,000 st. unga träd och buskar, oberäknadt alla äldre. — Adress: Lund.

**Lommaryd.** Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Wedbo kontrakt af Linköpings stift, utgöres af Lommaryd, moderförsamling, och Bälaryd, annex, samt innefattar $83^{23}/_{24}$ mant. Pastoratet beboddes 1860 af 3,145 personer. — *Lommaryd* socken, uti Norra Wedbo härad af Jönköpings län, är belägen vid vestra gränsen mot Tveta, $4^1/_2$ mil o. n. o. från Jönköping, 9 mil från Linköping, $2^7/_8$ mil från Ekesjö — vid 610 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Linderås och Adelöf, i öster af Frinnaryd och Marbäck, i söder af Bälaryd och Bredestads socknar samt omfattar, med en utsträckning i norr och söder af omkring 1 mil och af nära lika bredd, en areal af 21,939 tunnl., hvaraf 2,034 äro insjöar. Mar-

ken är bergaktig. I socknens vestra del är jordmånen grus och sand, men hemmanen hafva något större egor och följaktligen ymnigare skogstillgång. I östra delen, särdeles åt sjön Ralången till, är jorden i allmänhet vida bättre, stundom med lera till botten, men egorna äro här mera inskränkta och skogstillgången ringare. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,589, år 1853 af 2,033 och 1860 af 2,083 personer, består af $59^{11}/_{24}$ mant., hvaraf $32^{3}/_{4}$ skatte, $8^{1}/_{8}$ krono, $18^{7}/_{12}$ frälse; derjemte finnas 20 lägenheter, 8 qvarnar och sågar. Ordinarie räntan är 448 rdr 30 sk. 9 rst. kr.-värdi. I bevillning erlades 1860 efter I och II art. 337 rdr 40 öre. Denna socken har tillhört Wisingsborgs grefskap, likväl med undantag af derinom belägna säterier med deras frälse. Grefvens behållna hemman voro blott 46,375 samt 18 utjordar; inkomsten af socknen var år 1647 i penningar 719 daler 2 öre 11,4 pgr, samt s. k. hjelpepersedlar: 31,5 lamm, 31,5 stackar hö, 2 *lℓ* ost, 0,5 *lℓ* humle och 6 alnar lärft. — Kyrkan ligger vid vägen mellan Hullaryd och Bona; skall först vara byggd före 1221. Genom tre särskilda tillbyggnader har hon förvandlats till korskyrka. Långskeppet är 80 fot långt, men blott 20 fot bredt. År 1755 byggdes nytt torn. Orgelverket är af 9 stämmor. Kyrkan har vanliga helgedomskärl af silfver, vägande 243 lod. Vid norra korset har Hamiltonska slägten en graf. Förste kände kyrkoherden är Johannes de Lommaryd, vid år 1215. Om efterträdaren Andreas Thomæ, curatus, är sägen, att han bott i klocktornet. Socknen har vexelundervisningsskola. — På Hvittaryds egor träffas en af de i Småland icke ovanliga halfrunda stensättningarne af 19 stenar och omkring 30 alnar derifrån en mängd små ättekullar af jord. Äfven på Svinhults egor, på s. k. Tingsbolet, förekomma runda stenkretsar. Vid hemmanet Skålarödje inträffade i Dec. 1793, att en bonde lät nedvinda sig i en 23 alnar djup brunn, för att upphemta något deruti nedfallet, men hunnen nära vattnet nedrasade stensättningen öfver honom; denna band sig likväl så, att mannen blef alldeles oskadd och hade fritt rum att röra sig på; genom försigtig upplockning af stenen, lyckades det efter 30 timmars arbete uppdraga mannen oskadd, och undgick han sålunda på ett underbart sätt en ögonskenlig lifsfara. Mannen dog först 1826 af slag.

Gårdar och byar: *Degela, Nobynäs,* säterier; *Skareda, Nystorp,* välbyggda gårdar, äro beskrifna på sina ställen. — *Prestgården,* $1^{1}/_{2}$ mant., är bebyggd nära kyrkan. *Klockaregården. Hvittaryd Bultag.,* kalladt *Fogdeholm,* $^{3}/_{4}$ mant., kronofogdens boställe, utflyttades 1799 från Hvittaryds by och förseddes med passande åbyggnad år 1806 af dåvarande kronofogden Georg Åberg. År 1568, under Danskarnes förföljande, bodde konung Erik XIV den 10 Februari i Hvittaryd by, och förmodas han då bodt här, hvarifrån han aflät ett bref till sin gemål Catharina Månsdotter. — $^{1}/_{2}$ *Hullaryd,* mönsterskrifvareboställe; $2^{3}/_{8}$ *Härstad,* 1 *Norrby,* $^{1}/_{2}$ *Svinshulan,* militiæhemman; $^{5}/_{8}$ *Råsa,* fanjunkareboställe; $^{5}/_{8}$ *Hökhult,* indraget från Jönköpings regemente till statsverket. — 1 mant. sk. *Grimstorp,* tax. till 5,780 rdr, och $^{3}/_{4}$ *Boda,* egas under Wiredaholm i Wireda socken. — *Lillekulla* qvarn, ett grynverk, är en possession. $\frac{209}{1080}$ mant. i *Wagnsvik,* en gård. 1 *Gynge,* $^{1}/_{2}$ mant. *Munkaqvarn,* med qvarn, såg och grynverk, $^{1}/_{4}$ *Härsta,* $^{5}/_{8}$ *Målen,* $^{1}/_{4}$ *Skallycke,* $^{1}/_{2}$ *Svinshulan,* lyda under Östra Noby gods. 2 mant. *Westra Noby,* $^{1}/_{2}$ *Norrby,* $1^{1}/_{4}$ *Åkerlotta,* $^{1}/_{2}$ *Hallaryd,* med såg, lyda under Degela säterigods. Minsta brukningsdelarne äro: $^{1}/_{32}$ mant. i *Södra Ralingsås* och $^{1}/_{64}$ i *Kliaryd,* hvardera taxerade till 150 rdr. — Vid Hullaryd är gästgifvaregård; omkring $^{1}/_{8}$ mil härifrån, vid vägen åt Bona, ligger Lommaryds marknadsplats, der marknader årligen hållas i Januari och September månader. — Af öfriga hemman må nämnas: 1 *Barkäng,* $^{3}/_{4}$ *Bohult,* $^{1}/_{2}$ *Gunhult,* $1^{1}/_{2}$ *Gunnarstorp,* 1 *Hult,* 1 *Hulu,* $^{1}/_{2}$ *Kniflösa,* 1 *Tubbarp,* $^{1}/_{2}$ *Wallåkra,* $1^{3}/_{4}$ *Önnestorp* m. fl., alla skatte; $1^{1}/_{4}$ *Elgön,* $1^{1}/_{4}$ *Hesslemad,* $^{1}/_{4}$ *Mattarp,* $^{1}/_{4}$ *Rohälla,* 1 *Skålarödje,* alla frälse. — Adress: Ekesjö.

**Lommeland,** *Lomeland,* fordom *Lumeland.* Annex-socken till Näsinge pastorat, är belägen uti Wätte härad och Bohus län, $1^{3}/_{4}$ mil n. o. från Strömstad — vid 380 fots höjd öfver hafvet — innefattande nordöstra delen af pastoratet och omgifven af Näsinge samt Hogdals socknar, Svinesund och Idefjorden; innehåller en jordrymd af 6,711 tunnl. (7,845 tunnl. efter Forsell). Marken är uppfylld af väldiga fjällåsar, hvilka skära hvarandra i alla rigtningar, och den odlingsbara jorden är belägen i de trånga dalarne mellan dem. Grannskapet med hafsvikarne göra likväl dessa dalar ganska bördiga, och består jordmånen i dem af lera och lermylla, här

och der uppblandad med fossila hafslemningar. På mer höglända ställen åter är sand och mojord rådande. Skälsand träffas på ett par ställen ganska högt öfver hafsytan. Hufvudsädet utgör hafra. Skogstillgången ganska god. Allmogen afsätter sina ladugårdsprodukter i det närbelägna Fredrikshall, hvars grannskap äfven i öfrigt är för socknen högst fördelaktigt. Folkmängden, som år 1810 var 335, uppgick 1860 till 611 personer; hemmantalet är $9^3/_8$ mant. skatte, 2 mant. frälse och tax.värdet 98,781 rdr. Ordinarie räntan är 101 rdr 38 sk. krono-värdi. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, på en utur en ganska vacker dal uppstigande bergshöjd, är, att döma af dess byggnadssätt, en af Bohus läns mest uråldriga kyrkor. Den består af nästan liksidigt fyrkantiga skepp och chor, det sednare mindre än det förra. Invändigt skiljas de af en mur, hvilkens midt är genombruten af en 5 fot bred och 14 fot hög rundbetäckt öppning, en egenhet, som tillhört alla Bohus läns äldre kyrkor, fastän den i de flesta försvunnit genom omändringar uti sednare tider. Fornlemningar finnas få; men bland dem träffas de högst märkvärdiga stenkistorna vid *Röd* och *Ingborgsröd*. Den första är sammansatt af 4 på kant resta hällar. Den ena af sidohällarne är 5 alnar lång, och den andra, som synes afslagen, 2 alnar. Gafvelhällarne äro 3 alnar breda, och grafven $2^3/_4$ alnar djup. Lockhäll saknas, och har sannolikt aldrig funnits, utan kistan varit betäckt med trävirke. På den södra gafvelhällen, hvilken af markens påtryckning blifvit tvingad ur sitt läge, är uthuggen en rund, betäckt dörröppning, halfannan aln hög och 16 tum bred. Omkring monumentet stå uppresta 10 flisformiga stenar, ifrån $^1/_2$ till $1^1/_2$ aln höga. Anmärkningsvärdt torde vara, att man uti Tscherkassien påträffar stengrafvar, liksom den här beskrifna, försedda med en uthuggen dörröppning på ena hällen, — ett nytt bevis, att samma folkstam, den må nu vara Asar eller Celter, som fordom inträngt i våra bygder, härstammat ifrån, eller en tid uppehållit sig uti trakterna af Svarta och Caspiska hafven, samt fört med sig och troget bevarat sina fäders uråldriga bruk. — Vid Stenliden på Bodals egor finnes en griftkulle, och lemningar efter flera sådana, innehållande brända ben, träffas uti Bodals skog. Ibland märkvärdigare män, hvilka lefvat uti denna socken, har historien bevarat namnen af bröderna Helge och Thorbjörn, som slogo sig till Slitungarnes parti och föllo vid Gunnarsbo nära Tönsberg i Norge, år 1217, för länsherren Arnbjörn Jonssons svärd. Om det historiska minnet vid gästgifvaregården och gränsridarebostället *Helle*, se den artikeln.

Gårdar och byar: $^1/_6$ mant. *Wester Mörk*, tax. med tegelbruk till 8,572 rdr; $^1/_4$ *Wester Mörk*, $^5/_{12}$ *Röd*, $^3/_4$ mant. *Öfver Lommeland*, ofria frälse, egas alla af bönder. — $^1/_4$ *Ringdalen* tillhör Hvitfeldtska gymnasiigodset. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{96}$ mant. *Bodalen*, tax. till 110 rdr. — Öfriga hemman äro: *Finpå, Tjenseröd, Håltanne, Knarrås, Neder Lommeland, Mostorp, Råsshult, Tånga, Unneberg, Åberg* och *Öster Mörk*. — Adress: Strömstad.

**Long.** Annex-socken till Lefverne pastorat, är belägen uti Barne härad af Skaraborgs län, $3^1/_4$ mil s. s. v. från Lidköping, samt omfattar 4,767 tunnl. fast land (1,921 tunnl. efter C. af Forsell). Marken är jemn och slät. Jordmånen är ypperlig, bestående af ler och lermylla. En förträfflig skog skall fordom omgifvit hela socknen på alla sidor, och hvaraf finnas i jorden nedsjunkna stubbar; men nu råder total brist på skog. Vidlyftiga marker förefinnas, som endast nyttjas till bete för boskapen. Socknen, beboddes 1810 af 381 och 1860 af 586 personer. Hemmantalet är $12^1/_8$ skatte, $4^5/_8$ krono, $8^3/_4$ frälse (hvaraf 7 mant. med omkring 160 personer höra i administrativt hänseende till Levene). Taxeringsvärdet var 1861: 144,390 rdr rmt; ordin. räntan 210 rdr 27 sk. 9 rst. krono-värdi. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd på okänd tid af trä, men choret af gråsten, reparerad 1743; den ligger på en vacker, högländ plats vid vägen mellan Skara och Wenersborg.

Gårdar och byar: Säteriet *Håkantorp*, se den artikeln. — $1^1/_2$ *Djupedahl*, tax. till 10,875 rdr rmt, med 4 åboer. — $^1/_2$ mant. *Lagmanstorp*. — Boställshemman äro: *Long* Storegård, med qvarn, 1 ibm *Tomten*, 1 *Lagmanstorp*, 1 *Skogsbo*, alla militiæ; $^1/_2$ *Long*, komministersboställe. — Öfriga hemman äro: *Rytterås, Tubbetorp, Kåsentorp, Wallen*. — 1 mant. *Lagmanstorp* har varit

doneradt Hans Torstensson Hilleskjöld, men reduceradt 1682. — Adress: Håkantorp.

**Loos.** Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Helsinglands Westra Öfre kontrakt af Uppsala stift, utgöres af en socken, Loos, och är bildadt genom kongl. resolution af den 30 Okt. 1845. Socknen, som år 1830 beboddes af 261, år 1855 af 1,087 och 1860 af 1,260 personer på en areal af 87,087 tunnl. (dessutom upptaga insjöar 3,749 tunnl.), består: af $1^3/_{64}$ mant. (f. d. Loos kapell med utbrutna delar af Färila och Ytter-Hogdal socknar) med 515 inb.: af $1^1/_{24}$ mant., i jordeboken förda under Ofvanåkers socken, med 115 inb.: af en areal, som förr tillhört Orsa socken, med 457 inb., samt en del af Fogelsjö by, hvilken af ålder ansetts tillhöra Mora socken, med 99 inbyggare. Enligt tax.-längden bestod socknen af 6 mant. 9 öresl. 14 pgl., tax. till 20,430 rdr rmt. De från andra socknar utbrutna delarne höra dock blott i kyrkligt hänseende till Loos pastorat. Bergarten Hyperit eller Diorit förekommer blottad i socknens hela norra del, hvaremot i sydligare delen finnes en tunnbladig glimmerschiffer, som der och hvar innesluter små bildningar af pegmatitgranit. De koppar-malmanledningar, hvilka här äro påträffade, hafva dock blifvit öfvergifna, såsom Nätsjö koppargrufva samt i Ställstensberget, *Loos* koboltgrufvor, som redan i början af 1700-talet blifvit bearbetade på koppar. Endast vid dessa grufvor skall arsenik-nickelglansen förekomma i Sverige; den innehåller 32 proc. nickel, 48 proc. arsenik och 20 proc. svafvel. Den har ljus blygrå färg och sprakar om den kastas på glödande kol. — Kyrkan är belägen 4 mil från Färila, 15 mil från Hudiksvall, 32 mil från Uppsala, vid 1,470 fots höjd öfver hafvet. Bland de högsta punkter, till hvilka odlingen nått, äro inom detta pastorat, såsom *Karsvalls* hemman 1,520, *Gammeltorp* under samma hemman 1,684 fot högt.

Byar och hemman äro: *Karsvall, Ryggskog, Grufbyn, Kyrkbyn, Norrbyn, Fetingsberg, Carlsberg, Hornberg, Hässjaberg, Tenskog;* vidare finnas: *Tenhuset*, ålfiske, *Carlsfors* mjölqvarn och vattensmedja, en bebyggd gård i Kyrkbyn. — Adress: Ljusdal.

**Loringe.** Säteri, se Sjogerstad s:n.

**Lospånga.** Ett mantal skatte uti Dingtuna socken, Tuhundra härad af Westerås län, egdes 1861 af notarien C. Karleson; taxeringsvärdet var 13,200 rdr rmt.

**Lotorp,** eller *Lortorp.* Stångjernsbruk och manufakturverk, belägna å Lotorps frälsehemmans egor, mellan Ormlången och Gron, uti Risinge socken, Finsponga-läns härad i Östergöthland äro anlagda 1635 af brukspatron Gilles de Flon, bördig från Bordeaux. Sonen Johan adlades med namnet Adlercrona för de ansenliga försträckningar han gjort kronan, död 1687, slutande sjelf sin ätt. Stångjernsbruket har 2 härdar, 1 hammare, manufakturverket har 6 hamrar, hvarvid manufakturerades 1861: 3,444 *Ct:*; godsets tax.värde 1861 var 91,520 rdr, hvaraf 4,940 rdr för Lotorps hemman, 3,200 rdr för ett fiske och enbladig såg, $^1/_3$ Öfvertorp med ålfiske. Se vidare Finspångs bruk. En del af hemmanets egor, jemte 4 tunnl. af Skirs, begagnas till lastageplats för Börjöhls bruk. Jernväg går häremellan och Finspong; vid vägens ändpunkt vid sjön Dofvern ombesörjes varutrafiken af ångfartyget Finspong. *Loreborg* eller *Lortorpeborg* på detta bruks egor är ganska hög och har öfverst 2:ne runor och längre ned ett kors.

**Lottenbergs källa,** kallad *Silfver-Brunn,* är belägen vid Tållaröds gård i Risteröds socken af Bohus län, $1^1/_4$ mil från Uddevella; har fordom blifvit vidskepligt brukad, men i reformationstiden igenkastad. År 1756 ånyo upptagen, då en hop mynt träffades. Blef godkänd 1761, och hafver ett klart och ständigt vatten. Norr om denna källa på *Borråsen* skall finnas konung Bores graf och lemningar efter en borg; hvad desse sednare beträffar, påstår G. Brusewitz, som besökt stället, att der synes icke ringaste spår efter menniskoverk.

**Lottæfors.** Ett finbladigt sågverk uti Bollnäs socken i Gestrikland, tax. 1860 till 7,500 rdr, eges jemte tillhörande fiske och Finnviks såg, af intressenter. Enligt kollegii utslag af d. 2 Maj 1843, fastställdes räntan till $3^1/_3$ tolfter fullgoda 7 alnars långa 3-tums furubräder, att antingen in natura eller med penningar efter markegång jemte

stubböresafgiften för 1,000 sågträd à 4 sk., utgörande 83, rdr 16 sk. bco, från och med 1838 och så länge rättigheten till denna stockfångst fortfar, till kongl. maj:t och kronan årligen erläggas, hvaremot den gamla kontanta räntan försvann.

**Lottesta,** *Låttesta.* Ett mant. frälsesäteri uti Härads socken af Åkers härad och Nyköpings län, har varit klostergods, sedermera krono, utbyttes 1695 tillika med Gåsmåssen mot ett mant. Kumla uti samma socken af löjtnant Morgonstjerna; tillhörde 1728 till hälften en Morgonstjerna, till hälften fru biskopinnan Billberg, var 1760 och 1770 likaledes deladt mellan Näsbyholms egare och en Wahlberg, den sednares andel innehades 1788 af fröken Kuhlhjelm, derpå af grefve Bonde, fröken von Wendel genom testamente, 1851 och ännu af brukspatron Celsing, andra hälften af mamsell Norling; säteriet taxerades 1861 till 7,530 rdr, och tillhörande såg till 300 rdr rmt.

**Loushult,** *Loshult.* Annex-socken till Ousby regala pastorat (men kommer att, enligt kongl. bref d. 30 Jan. 1857, vid nästa pastorsledighet, utgöra ett särskildt regalt pastorat), är belägen i Östra Göinge härad af Christianstads län, $5^{1}/_{2}$ mil norr från Christianstad — vid 355 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 21,847 tunnl., hvaraf 278 äro insjöar. Socknen utgör en dalsträckning på ömse sidor om en å, som faller i Helgeå. Marken är mera bergaktig, än jemn samt uppfylld med många och stora mossar. Rådande jordmånen är sten- och grusblandad svartmylla. Skogarne, bestående till större delen af furu och gran, äro vidsträckta och ymniga; någon bok finnes äfven. Hemmantalet är $20^{13}/_{48}$ mant., hvaraf $17^{7}/_{16}$ skatte, $2^{5}/_{6}$ krono; taxeringsvärdet år 1860 var c:a 150,000 rdr rmt, och folkmängden 2,019, ökad på 50 år med 740 personer. — Kyrkan, belägen $1^{2}/_{5}$ mil från moderkyrkan, skall fått namn, enligt sagan, af ett troll med namnet Lo, som under skepnaden af ett lodjur ständigt nedrifvit den på annat ställe påbörjade kyrkobyggnaden, tills den nuvarande byggdes. Här skall ock fordom funnits på gränsen mellan Skåne och Småland på en holme i en å ett herresäte, som hetat *Losborg,* hvilket vid ett starkt vattenflöde blifvit utsköljdt (Mon. Scan. p. 303). Bland historiska minnen är det af snapphanarne den 24 Juli 1676 här företagna borttröfvandet af en stor del af konungens penningar, bestående af plåtar och hvitt mynt, inpackade i tunnor, samt ett konungens tält; detta skall varit deras första bedrift. (Gynther, s. 137).

Gårdar och byar: *Bohult, Blackatorp, Björnön, Enön, Ekön, Fornahäsle, Fjerkulla, Gnubbefälla, Gnubbarp, Gungekulla, Gökön, Hökhult, Hökön, Karhult, Kongstorp, Kjellstorp, Lindhult. Stockhult, Skogen, Svinön, Trånghyttan, Ålekulla, Östanböke.* Största possesionen är: $^{1}/_{2}$ mantal *Källeboda,* $^{1}/_{4}$ *Rynarp, Kjelleberg* manufakturverk, tax. till 10,090 rdr rmt, som eges af brukspatron O. Olcén. Boställshemman äro: 1 mant. *Gråshult,* $^{3}/_{8}$ *Marestorp,* Lönings-direkt. vid Skånska Dragonregimentet, $^{3}/_{4}$ *Södra Hulta,* sergeantboställe. $^{7}/_{12}$ mant. *Loushult* pastorsannexhemman, $^{1}/_{8}$ ibm klockaregård. Adress: Christianstad.

**Lovers.** Alunbruk på Öland i Södra Möckleby socken af Ölands Södra Mot och Kalmar län, hitflyttades från att förut ha varit beläget på Smålands fasta land i Hyby socken, eftersom öfverförandet af malmen från Hamneberget i Smedby socken, gjorde tillverkningen kostsammare än vid andra alunverk. På förra stället utgjorde tillverkningen från år 1781—1795 pr år 1,025 t:r; enligt uppgift på 1820-talet var tillverkningen 1,300 t;r. Några pannor voro då inrättade med kokning för skiffer; vid de öfriga nyttjades endast ved. Sedan verket blifvit hitflyttadt, upplyses af kända uppgifter att år 1840 tillverkades ingen alun, utan blott 357 t:r rödfärg och under året 1841 var der allsingen tillverkning; men för år 1861 uppgifves dess tillverkning af jernvitriol hafva utgjort 1,000 t:r, af rödfärg 200 t:r och af alun 1,250 t:r. Egare voro då hr Winberg & Meijer. Taxeringsvärdet år 1860 för sjelfva alunverket var 37,500 rdr rmt och för tillhörande $^{1}/_{4}$ mantal Knöttlinge 4,500 rdr rmt.

**Lovisæ.** Fordom silfver och kopparverk uti Sala socken af Westerås län, beläget $^{1}/_{4}$ mil norr från kyrkan, har bestått af åtskilliga grufvor, alla inom $^{1}/_{8}$ mil, som varit fordom bearbetade, men sedermera legat öde till år 1747, då de af Lovisæ bergsbolag åter

blefvo upptagna och lemnade 1750 ymnigt silfver genom den nya smältprocessen, som vid den tiden inrättades vid Sala silfverhytta. Koppargrufvorna, som då arbetades, voro: *Lovisæ*, upptagen 1741, gaf ganska vacker malm och var 16 famnar djup. Vattenkonsten till denna grufvan, som inrättades med stor kostnad, lärer varit den aldralängsta, som på den tiden fanns vid någon grufva i riket; ty stånggången sträckte sig allt från grufvan ned till Sagån vid Kyllinge qvarn, en dryg $^1/_4$:dels mil. *Gustafs* grufva upptogs år 1742, var 13 famnar djup. *Carls*, äfven vid samma tid upptagen var endast 9 famnar djup. *Lovisæ* kopparhytta, $^3/_8$ mil från grufvorna, privilegierades år 1743. Vattnet rann till henne genom grafvar. Tvänne jerngrufvor med goda malmarter bearbetades ock i nejden. På *Armanbo* rusth. bodde uppfinnaren och egaren af bergverket, inspektoren Petter Bergqvist. Numer äro grufvorna lemnade såsom ej lönande, och verket kan ej mer upptagas utan att de med vatten fyllda grufvorna genom kostsamma inrättningar blifva tömda.

**Loviseberg**. Jernbruk i Råda socken, Elfdals härad af Carlstads län, uppfördt 1752, hör till Uddeholmsverken. Bruket, som hade 1825: 2 härdar, 1 hammare, med 920 *sktt* smide, hade 1861: 4 härdar och 4 hamrar, hvarvid tillverkades 3,075 *sktt* 18 *ltt* eller 10,827 centner 16 *tt* af eget tackjern; tax.värdet var 162,408 rdr.

**Loviseberg**. Ett mantal skatte säteri uti Östra Eneby socken, Bråbo härad och Linköpings län, f. d. Anderstorp, utbyttes från kronan af Anders Persson Utter, var 1683 säteri på ett allodialhemman för Woldemar Schildt, tillhörde på 1750-talet P. G. Falk, hvars moder hette Utter, köptes till skatte den 28 Jan. 1760 emot 207 daler smt; benämnes Anderstorp eller Loviseberg, enligt ordre af 7 Juni 1766, har lydt sedan 1825 under Borgs säteri; tax.värdet 1861 var 5,930 rdr rmt.

**Loviseberg**. Egendom uti Rönö kapell, Björkekinds härad och Linköpings län, 3 mil från Söderköping, $3^3/_4$ mil från Norrköping, består af $^3/_4$ mantal frälse, utbrutet 1821 ur byn Skälläng, och af $1^1/_2$ mant. underlydande, i sambruk varande hemman; alla hafva räknats till hertig Carls arfvegods och lydt under Schenäs, sedermera under Stegeborg, samt blifvit reducerade från hertig Adolf Johan; de tillhörde 1725 öfverste friherre Wrangel; Loviseberg bebygdes på 1820-talet med stenhus af hofkamereraren G. Lövgren, köptes från honom af G. C. Westling och sednast från denne af nuvarande egaren kapten Carl Enblom. Tax.värdet 1861 var 19,350 rdr (häraf 7,000 rdr för Loviseberg). Egendomens areal är c:a 1,000 tunnl., mycket couperad mark. Skog finnes utöfver egendomens behof; fodertillgången, från ängar af stor bördighet och genom en mängd bladvass, är ymnig; ladugården, oberäknadt ungnöt, har 50 kor.

**Loviseholm**. Jernverk på Dal uti Töftedals socken, Wedbo härad och Elfsborgs län, består af 2:ne härdar och 1 hammare med 413 *sktt* stångjernssmide, ett manufakturverk med 3:ne spik- och 1 knipphammare för 2 hjulstockar; här till hörer en såg, tax. till 1,500 rdr, privilegierad till 30 tolfter blockars försågning. Smidesstämpeln utvisar L. H. B., de tvänne sista bokstäfverna sammanbundna. Assessor Arvid Wirgin erhöll 1760 d. 6 Okt. privilegium att af 100 *sktt* tackjern få utsmida ämnesjern under härvarande manufaktur-plåthammare, och 1775 d. 2 Dec. beviljades hitflyttning af en ämneshärd med hammare från Hvittlanda med 300 *sktt* smide. Egare äro hrr Lund & Comp. i Fredrikshall, och disponent bruksförvaltaren Mauritz von Krusenstjerna.

**Luddingsbo**, äfven kalladt *Lungsbo*. Ett mant. säteri-rusthåll uti Westra Husby socken af Hammarkinds härad och Linköpings län, beläget vid Asplångens norra strand, $^1/_4$ mil från kyrkan, har tillhört Pfalzgrefliga slägten, jämte andra, såsom vederlag för Johan Casimirs brudskatt; bortbyttes af hertig Adolf Johan till fru Märtha Sparre, innehades på 1680-talet, såsom allodial-frälse, af Louis de Geer, men reducerades; tillhörde 1825—1853 fru friherrinnan Fock, år 1861 enkefru grefvinnan Mr. de la Gardie; taxerades sistnämnde år till 15,000 rdr; ordinarie räntan är 10

rdr 41 sk. 4 rst. kronovärdi. Hemmanet är fritt för kronotionde. Ängen är tillräcklig, mulbetet godt; något fiske finnes, samt skog till husbehof. På 1820-talet fanns prydlig mangårdsbyggnad af trä, stor och vacker trädgård. Här var 1760 ett lädergarfveri, privilegieradt 1720.

**Ludgou,** *Ludgo.* Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Nyköpings Östra kontrakt af Strengnäs stift, utgöres af Ludgou, modersocken, och Spelvik, annex, samt innefattar $48^7/_8$ mantal. Folkmängden uppgick 1860 till 1,489 personer. — *Ludgo* och *Spelviks* socknar, sedan 1847 förenade, upptaga $0,_{919}$ qvadratmil land (efter Hahrs Stat. Tab.) $0,_{758}$ (efter Tham) $0,_{120}$ vatten, kring Svärtaåns nordliga, och Båfvens sydostliga tillflöden. Spelvik utgör en mestadels jemn och enformig bygd, utan inre vattendrag, och med lerhaltig jord, till stor del upptagen till åker och äng. Af Ludgo är sydligaste delen dels en jemn, dels en bergkullig bygd omkring Eknarens utlopp till Ludgosjön, och vid båda sjöarne sjelfva. Men längre inuti landet vidtaga mera höga och bergländiga skogsmarker, som ock fortgå mot norr, kring de till Långviken utfallande Endviks och Måssjöarne, och på landtungan mellan Båfvens vikar, samt mot gränsen af Björnlunda. I allmänhet omvexla större och mindre slätter, upptagna till åker och äng, med bergkullar eller vidsträcktare utmarker, trånga dalgångar eller större kärr, små gölar och öppnare vattenytor. Rådande jordmånen är i söder bättre, i norr sämre lera, eller mossjord. Ludgou som år 1805 beboddes af 1,016 och 1860 af 1,188 personer, består af $6^3/_4$ mant. skatte, 3 krono, $24^7/_8$ mant. frålse, och taxerades 1861 till 219,090 rdr rmt. Ordinarie räntan är 151 rdr 33 sk. 6 rst kr.värdi. Enligt 1825 års jordebok finnas 1 ålfiske, 5 utjordar, 3 qvarnar och 136 torp. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, fiske m. m. Hemmantalet och gårdarne i Spelviks socken uppgifvas under den artikeln. — *Luthguthavi cum annexa in prepos. Nicopensi* förekommer omkring 1314 och oftare, hette under medeltiden Ludgavi; *Spieldavik* särskild 1431; båda synas alltjemt ha utgjort ett pastorat, hvartill nu patronaträtten tillkommer skiftesvis Malma och Ludgonäs säteris egare. En kyrkoherde nämnes på 1300-talet, kaplaner från 1626. Spelviks kyrka är ödelagd, och socknarne begagna från 1847 gemensamt Ludgo kyrka, som är af gråsten, ombyggd från 1673 till 1678 genom fru Anna Maria Drakenhjelms försorg, och har ett grafchor för denna och Silfverstjernska slägten med minnesvårdar öfver hofrådet Johan S., och några af slägten Durell; den förstnämndes anseende var så stort, att hans lik på kongl. befallning till Amiralitets-kollegium blef på ett kronofartyg fördt ifrån Halland till Stockholm, hvarefter det flyttades hit, der det, jemte hans frus, är begrafvet i kopparkistor. Af fornlemningar omtalas grafhögar och stensättningar vid Malma, lemningar efter en byggnad derstädes, enligt sägen en hednisk helgedom; ruiner efter borgar på flera höjder; en vacker och oskadad skeppshög har nyligen blifvit funnen af R. Dybeck uti Spelvik, der på flera ställen finnas runstenar, äfvenledes vid Ludgou kyrka och prestgård, samt vid Aspa, der ock en tingshög finnes; en dom är är utfärdad in *Aspulot, communi placita provinciæ Rontunum.* Folkskolan, stiftad 1833 genom en donation af brukspatron Groen, förtjenar att för en dess lärare som verkat der, ifrån skolans början till 1858, närmare omnämnas, såsom ett exempel hvad en sjelfuppoffrande kärlek och ett tålamod som öfvervinner allt förmår uträtta, äfven när den är inskränkt till så ringa yttre medel, som en ambulatorisk eller flyttbar folkskola, hvars lärare erhåller endast 2 à 300 rdr om året i lön — ingen bostad, ingen kost.

Det oaktadt har denna skolas lärare, hvars namn är Walker, kunnat årligen afsätta något, så att det sammanlagda beloppet jemte ett litet arf uppgått till 1,500 rdr rmt, hvarför han inköpt och till skolan skänkt den gårdsdel ($^1/_8$ mant.) med dertill hörande hus och åbyggnader, hvars manbyggnad var förut mot hyra upplåten till skolan; utom denna donation har han hopsparat en lika stor summa, som ofvannämnda, och bestämt den till inköp af andra hälften af samma gård, utom det att han anslagit 200 rdr till ett nytt orgelverk för sockenkyrkan. Vid ett besök i skolan 1854, kunde man då i yttre måtto ej finna annat än samma fattigdom, samma trångmål som i våra andra folkskolor. Methoden var den vanliga, Lancasters. Vexelundervisnings-sällskapets tabeller, en karta och

en räknetafla på väggarne. Intet yttre tecken till att skolan eller läraren var »före sin tid.» Allt såg helt vanligt ut. Men nu skulle barnen låta höra sig, då förmärktes skilnaden i methoden... hvad lärarens oemotståndliga kärlek, nit, ordningssinne, tålamod uträttat; här fick man ej vänta på barnens svar, som med leende blick hastigt besvarade frågorna. Ordningen i skolan kunde tjena till föredöme för alla skolor. Böcker, inköpta vid skolans öppnande, funnos, efter dagligt begagnande i 25 år, ännu i brukbart skick. Sjelfva griffelstumparne voro föremål för den strängaste omvårdnad m. m., samma noggrannhet i allt. Anteckningsböckerna voro förda med den yttersta punktlighet. Denna folkskolelärare framstår såsom en mönsterbild. Den stränga sparsamheten mot sig sjelf tillämpad på hvarje det minsta föremål äfven inom skolan, — den stränga ordningen, iakttagen i egna lefnadsvanor och dagligen ingifven barnen, — den allvarligt glada laglydnaden, ådagalagd i en vandel, som icke tillåtit den åldrige läraren (född 1786) ens försumma en enda offentlig predikan, hurudan väderleken än månne vara, och som han sökt ingjuta hos barnen såsom deras första medborgerliga pligt, och under allt detta, fromheten, ödmjukheten, mildheten, förnöjsamheten, glädjen i allvaret, allvaret i glädjen. Fråga någon bland det under hans tid uppväxta slägtet i hela socknen — fråga någon bland dessa, som möjligen rönt hårda ord af den gamle läraren för någon olat, något fel, fråga någon af de föräldrar, som han möjligen tillrättavisat för bristande tukt och vård om deras barn — ty den milde saktmodige läraren kunde äfven vara sträng — och man skall erhålla samma svar: Gud välsigne den gode och fromme Walker för allt hvad han oss lärt så i ord som handling. Ära och välsignelse öfver hvar och en, som så verkar rätt och godt för sin tid och sin om äfven aldrig så ringa krets. Deras gerningar följa dem efter. — Fem större egendomar märkas: *Aspa, Sophielund, Öster Malma, Trollesund* (förut Ludgonäs), *Ryssinge* (se dessa artiklar); de upptaga 150,000 rdr af socknens tax.värde. *Aspa,* tax. till 12,000 rdr, eges af f. d. serganten O. W. von Ehrenheim. — 1 *Ryssinge,* med såg, $^1/_4$ *Stene,* egare herr C. W. Kindstrand. — Under *Sophielund* lyda: 1 *Mallinge,* 1 *Starrfinne,* $^1/_2$ *Udden,* $^1/_2$ *Tyfvik* med såg, egare löjtnant J. M. Arnqvist. — Under *Trollesund* lyda: $^1/_2$ *Karkulla,* $^1/_2$ *Dahl,* $^1/_4$ *Kryckeläng,* $^1/_4$ *Stocktorp.* — Under *Öster Malma,* tax. till 16,620 rdr, lyda säterierna: 1 *Transätter* och 1 *Torpesta,* med underlydande $^1/_4$ *Böhlsätter,* $^1/_2$ *Fnånska,* $^1/_4$ *Hult,* $^1/_8$ *Humledahl,* $^1/_8$ *Penningby,* $^1/_4$ *Råggärdsvik,* $^1/_2$ *Sjögedahl,* $^1/_4$ *Skinnartorp,* $^1/_8$ *Skogstorp,* $^1/_2$ *Tofvetorp,* $^1/_4$ *Torpestanäs,* 3 *Wester Malma,* 1 *Wärlund,* $^1/_4$ *Långbro, Torpesta* qvarn, *Transätters* tegelbruk (4,500 rdr), det hela tax. till 66,430 rdr, — 1 mant. *Edeby* (se den art.), tax. till 7,080 rdr, kapitensboställe. — $^1/_2$ *Kårtorp,* $^1/_2$ *Stene,* militiæhemman. — 1 mant. *Davik,* kyrkoherdeboställe, urgammalt. — $^1/_2$ mant. frälse *Ön,* har mestadels haft samma egare som Aspa. Öfriga hemman äro: *Bogslund, Juresta, Löthen, Selberga, Ånsund, Bysjön, Stockeltorp, Sättra, Uggelkulla, Ödesbrunn.* — Adress: Nyköping.

**Ludvigsberg.** Två och $^2/_3$ mantal frälse uti Muskö kapell-socken af Sotholms härad och Stockholms län, är grundadt af A. L. Lewin på 1770-talet på Skarpa egor och är fideikommiss inom nämnda slägt (se Arbottna säteri). Närvarande innehafvaren är kapiten O. L. Lewin. Åbyggnaden är af tegel, har trädgård m. m. Egendomen utgöres dessutom af $4^{11}/_{24}$ mant. underlydande och Wahlinge qvarn, alltsammans tax. till 53,830 rdr (hvaraf 20,250 rdr för hufvudgården).

**Ludvigsborg.** Egendom uti Fulltofta socken, Frosta härad och Malmöhus län, utgöres af $1^7/_8$ mant. i byn Röinge samt $^3/_{16}$ mant. i byn Huggenäs, med 2 qvarnar, och taxerades 1860 till 17,850 rdr. På 1760-talet har häraf $^3/_4$ mant. uts. frälse tillhört fru majorskan Burghausen.

**Ludvika,** se *Lodevika.*

**Luggude.** Härad i Malmöhus län af Skåne, kallas i konung Waldemars jordebok för år 1231 Lyuthgud eller Lydgöthe härad och har detta såväl som andra ställens namn varit föremål för författares på mer eller mindre tillförlitliga grunder stödda gissningar, såsom Lydgöthe af lyda och således efter ett under Göterna lydande folk, eller af Lydz lyssna, de på vakt och utkik, dels vid Rå, och dels vid Kullatrakten liggande Göter, eller af ljod, sång, skaldestycke och således efter de poetiske göter, hvilka antagas varit de första som antagit christna läran. Häradet, beläget långs utmed sjöstranden, skjuter med en ganska spetsig och bergig udde ut i Kategatt, men vidgar sig betydligt ned åt fasta landet och innehåller i längd omkring 5 mil, i bredd 2. Arealen är 127,263 tunnl. fast land, hvaraf 68,301 beräknas vara odlad jord och 23,223 naturlig äng, sjöar upptagas i Hahrs Stat. Tabeller till 0,011 qvadratmil eller 255 tunnl. (Hos Forsell upptages hela arealen till 141,057 tunnl.) Häradet omfattar staden Helsingborg och 25 hela samt delar af 6 socknar (se vidare tab. öfver Malmöhus läns ekklesiastika, administrativa och juridiska indelning), med $536\frac{17}{480}$ mant., 82 qvarnar, 4 manufakturinrättningar och 718 skattl. lägenheter. Medelvärdet af ett helt hemman taxerades

1860 till 9,196½ rdr, af ett manufakturverk till 15,963 rdr, af en qvarn till 3,252 rdr rmt. Folkmängden, som på 50 år ökats med 16,000 personer, uppgick 1860 till 38,132. Utom åkerbruket, som är hufvudnäringen, idkas fisket här i större skala än annorstädes i länet, längs utmed hela kusten eller på trakten omkring Helsingborg, i Kullen och kusten derintill, hvilken rörelse i anseende till strändernas fiskrikhet skall vara mycket lönande. Jordmånen består för det mesta af en ovanligt styf, hård och ofta sidländt lera, hvilken i så väl stark torka, som långvarigt våtväder gifver en slät afkastning; men deremot i goda år full ersättning åt brukaren. Skogarne äro mycket medtagna, så att en stor del ved afhemtas, på flera mils afstånd, från Christianstads län. Häradets sparbank, stiftad 1848, räknade år 1860: 1,245 delegare, samt hade vid nämnda års slut en kapitalfond af 140,131 rdr rmt. Märkligare orter i häradet utom staden *Helsingborg* äro: *Höganäs*, säterierna *Bälteberga*, *Krapperup*, *Kulla-Gunnarstorp*, *Rosendal*, *Rosenlund*, *Rögla*, *Knutstorp* och *Gidsholm*, (hvarom, se dessa ord).

**Lugnet.** En liten egendom i Siklaö socken af Stockholms län, $^1/_{12}$ mil utanför Danviks tull, är belägen på en sluttning vid stranden af den vackra Hammarbysjön, omgifven af kullar, trädflockar och vatten, består af ett tvåvånings boningshus med några tillhörande uthus, en trädgård, anlagd på strandens sluttning, samt något obetydligt åker och äng. Denna boning är sedan hösten år 1856 upptagen af en skola och ett barnhem för gossar, vårdadt af P. F. Hjerta, som sedan år 1854 egnat sig åt denna sak.

Redan långt dessförinnan, hade hos honom närts en önskan och plan, att kunna bilda en christlig uppfostringsanstalt för gossar, isynnerhet för sådana, som voro i brist af vård i goda hem; och han hade så småningom till detta ändamål samlat ett litet kapital af sina ringa besparingar. Efter att förut hafva försökt sig med s. k. trasskolor, der han samlade omkring sig några af Stockholms fattigaste och mest vanvårdade barn, för att meddela dem bibelundervisning, och besökte dem i deras hem, begynte han år 1854 sitt barnhem först i ett enda litet rum med 2 gossar. Hans inrättning har sedan mer och mer utvidgats, och barn hafva blifvit intagna stundom för intet, stundom för 20 à 60 rdr rmt om året: och genom Herrans välsignelse och den yttersta sparsamhet har bröd ännu icke fattats, utan skolan fortfarande blifvit af välvilliga personer understödd. Flera barn hafva gått ut i åtskilliga handtverk, såsom i bundtmakare-, skomakare- och snickarelära, och hafva godt vitsord om sig. Såväl flere värnlösa gossar, som äfven en vanartig äro intagne, och för närvarande utgöres skolan af 24 barn, från 7 till 17 års ålder. För öfrigt öfvades under året 1862 sadelmakeri, snickeri, skomakeri, skrädderi och något korgarbete; egentligt landtbruk gifver icke den lilla egendomen tillfälle att öfva, men trädgårdsarbetet skötes flitigt, och en af gossarne ger hopp att snart deröfver kunna sättas till monitör. Då inga tjenare begagnas, hafva gossarne godt tillfälle att öfva sig i hvarjehanda förekommande göromål, der de lära sig att blifva raska handtlangare — t. ex. i den tillfälliga sjukskötseln, hvilken ofta kommer i fråga i ett så talrikt hem. Kort sagdt, detta lilla barnhem är ganska tarfligt, bristfälligt, ofullständigt och enfaldigt — men det gör ett godt, hoppfullt intryck, att se den lilla skaran af de raska gossarne, med lydiga hurtiga anleten samlas kring sin glada fostermoder, som med tacksägelse utdelar till dem det tarfliga brödet; att se huru den lilla skolan drager sig fram med så ringa hjelpmedel och med så villig egen ansträngning.

**Lugnås**, se Lognås.

**Lule-elf.** En bland rikets största floder, upprinner vid norska fjellryggen, och utgjuter sig, efter ett lopp från n. v. till s. o. af 36 eller 39 mil, i Bottniska viken vid Luleå stad. Dess flodområde utgör ej mindre än 210 qvadratmil. Den största grenen, *Stora Lule-elf*, har sina källor på gränsen mellan Sverige och Norge under 67 gr. 55 min. polhöjd vid foten af fjellet Lettnavardo, ej långt från Manfjords kapell i Norge. Den erhåller största delen af sin vattenmassa från flera sammanhängande stora, trappvis öfver hvarandra liggande och genom våldsamma forssar och vattenfall förenade, sjöar, som tillsammans utgöra omkring 16 mil, och med ett gemensamt namn kallas *Stora Luleå-vattnen*, eller på lappska *Lulejaur*. Ett bland de märkvärdigaste fallen i denna elf och i hela riket är fallet *Adna Muorki Koski* eller *Stora fallet*, der sjön Kaskajaur i tre afsatser utför en tvärbrant bergvägg störtar sig rakt ned i sjön *Paijeplolijujaur*. Endast den öfversta afsatsen är 80 fot, enligt år 1805 skedd mätning. Midtför tredje afsatsen nedfaller en betydlig elf *Wietesjoki* i fallet ifrån norr och korsar den stora vattenstrålen. Fallet är tätt inneslutet af nakna och branta fjellar.

Omkring 8 à 9 mil från riksgränsen har landet omkring nyssnämnda sjöar fullkomlig fjällnatur, hvarefter vidsträcktare skogbeväxta fält vidtaga, med ett och annat fjäll här och der samt genomskurna af oräkneliga kärr och myrar. Den första fasta bostad i dessa ödemarker anlades på 1800-talet af den om Norrbottens och Lapplands odling högt förtjente baron Hermelin, 1 mil ifrån utloppet af Lule-träsk, der den ifrån Kajtoms träsk i norr kommande elfven Sjaunja utfaller i stora Lule-träsk; men detta nybygge öfvergafs snart. Der detta träsk slutar och den egentliga elfven vidtager, gör den ett till 40 alnar beräknadt våldsamt fall, *Luspakoski* och längre ned fallen *Porjos, Napar* och *Niaumelsaskas,* hvilket sistnämda är det största icke blott i elfven, utan äfven i riket (se artikeln *Niaumelsaskas*). 1$^1/_2$ mil ifrån Niaumelsaskas är elfven trångt hopklämd mellan de merändels nakna klippväggarna, så att man ej utan största svårighet kan framtränga längs stranden och ännu 3$^1/_2$ mil, eller till Missouri nybygge, är elfdalen ganska trång; elfven är nästan alldeles ofarbar, uppfylld af häftiga forssar och med branta stränder. Bergsträckningen på norra sidan bär i sin början namnet *Norra Ananas,* hvars fortsättningar längs elfven sträcka sig 8 mil, eller ända till Storbacken och Porsiedet, der de upplösas i lägre åsar och spridda kullar. Norr om Norra Ananas utsträcker sig till 4—5 mils längd och nära lika stor bredd den väldiga, flacka myren *Stora Muddus,* som genom Muddusan Edno i flera fall afbördar sitt vatten i Lule-elf. Norra stranden af elfven är nästan alldeles otillgänglig ända till Suolovolli, under det den södra väl är brant, men ett stycke ifrån elfbrädden jemn och långsluttande, betäckt med förträfflig svartmylla och beväxt med reslig och tät skog af löf- och barrträd. De första båtar i elfven, söder om Lule-träsk, finnas vid Anajok-selet, det första ställe, der lugnvatten förekommer. Ett dylikt sel är äfven vid Suolovolli, ett båtställe och öfverfartsort, 1$^1/_2$ mil från Anajok-selet, der de höga bergen vid stränderna efterträdas af höga och branta sandbankar af stundom ända till 120 fots höjd. Nedom detta båtställe vidtager den grunda och af sten uppfyllda Thoraforssen, som fortsättes en mil till Kaskajärvi. Här är åter ett »sel» af $^1/_4$ mils längd, hvarefter en ny fors, Kirkerimqueika eller Stenforssen, vidtager af en mils längd och lika ofarbar som Thoraforssen, samt slutar med en »stråke», $^1/_4$ mil lång, ett mellanting mellan forss och sel. Här upphör den långa raden af forssar, och på de återstående 16 milen, till elfvens utlopp i hafvet, förekomma endast trenne forssar af tillsammans 1$^1/_4$ mils längd. Härifrån till Porsi-edet, 2$^3/_4$ mil, är elfven spak, med undantag af den $^1/_4$ mil långa, tämligen strida Asspströmmen, men kan utan hinder befaras med lastbåtar. Vid Porsi-edet utfaller Lilla Lule-elf i den större elfven, och på samma ställe börjar ock den betydliga, $^1/_4$ mil långa alldeles ofarbara *Porsi-forssen.* Stränderna äro ganska branta och bestå af sten eller stenbunden sand. $^1/_4$ mil nedom forssen kommer man till *Storbacken,* lastageplats för Gellivare-malm, också en anläggning af baron Hermelin. Elfven är härifrån farbar 2$^1/_2$ mil till den vilda och brusande *Edeforssen,* förbi hvilken malmtransporterna måste föras på körväg. Edeforssen, 68 fot hög och nära $^1/_4$ mil lång, vild och brusande, är icke alls farbar, ej ens flottbar, till stor olägenhet för upplänningarne, såsom de ofvanföre denna forss boende benämnas. Tjärflottarne måste söndertagas ofvanför forssen, tjärtunnorna transporteras $^1/_4$ mil landvägen och så åter fästas tillsamman i flottar, för vidare transport. Timmer- och bjelkflottar släppas väl utföre forssen; men då de under färden alltid gå i sär, så måste stockarne eller bjelkarne sedermera hopsamlas och till flottar åter sammanläggas. Allt är förenadt med stor möda och kostnad. Den längsta sträcka, som utan uppehåll och våda kan befaras, är mellan *Edeforssen* och *Wettjerfsforssen,* cirka 6 mil, på hvilken väg ock all från Gellivare malmberg kommande, för Selets masugn i Neder-Luleå erforderlig malm transporteras med ganska stora farkoster. Ännu en forss finnes, nämligen Hedforssen, som begynner strax nedom färjstället mellan Bodens och Hedens byar. — Nedom dessa forssar framflyter elfven

alldeles lugn. Han delar sig midtför Säfvastby och Undbyn omkring tvenne stora öar, vidgar sig derefter till 1,000 à 2,000 alnars bredd och antager midtför Luleå gamla stad utseende af en sjö, kallad *Sunderbyfjärden,* af mer än $^1/_4$ mils bredd, sammandrager sig vid Gäddviks gästgifvaregård till en bredd af blott 950 alnar, vidgar sig åter till *Lulefjärden* af mer än $^1/_4$ mils bredd och utfaller omsider i Bottniska Viken genom tvänne utlopp, det mot söder genom Tjufholmssundet, som år 1856 blifvit uppmuddradt för att bereda ett genare och beqvämare inlopp till staden Luleås hamn, det andra mot öster genom Svartösundet. — *Lilla Lule-elf* uppkommer ur den 12 mil långa kedja af sjöar, som från Qvickjocks kyrka, ifrån nordvest till sydost, sträcker sig till Jockmock. Den öfversta af dessa sjöar är Saggatträsk; de öfriga äro: Tjomotisjaur, Skalkajaur, Parkijaur, Randijaur, Purkijaur och Wajkijaur, skilda af strida forssar. Källorna till dessa vattendrag äro fjällfloderna Tarre och Kamo, som mötas vid Qvickjocks kyrka. Den förra uppkommer vid foten af Kirkevaare, der silfver och blymalm förr brutits, den senare kommer från trakten mellan Ruotivaare och Karveks jernmalmsberg. I Tjomotisjaur infaller en betydlig biflod, Smojla, märkvärdig för sitt grumliga vatten, och den herrliga fjällnatur, hvaraf den omgifves i sitt öfre lopp. I Purkijaur infaller den för sitt perlfiske bekanta Perlelfven. Vid Porsi-edet, något öfver 4 mil nedom Jockmock, störtar Lilla Lule-elf med ett stridt fall ned i stora elfven. — Motion är vid innevarande riksdag (1863) väckt om ett statsanslag af 1 million rdr rmt för byggande af en kanal med sluttande plan förbi Hedens och Ede forssar, så att elfven $12^3/_4$ mil från hafvet blefve oafbrutet segelbar ända till Storbacken eller Norrviken i Jockmock.

**Luleå.** Stapelstad och sedan 1856 länsresidens i Norrbottens län, 100 mil n. n. o. från Stockholm, belägen under 65° 34′ nordlig bredd på en halfö, förr kallad Sandön, vid Luleåelfvens utlopp i Gråsjöfjärden af Bottniska viken, är numera näst Haparanda den nordligast belägna stad i Sverige. Första stället, der staden anlades, var vid Luleå sockenkyrka, hvarest en mängd Birkekarlar slagit ned sina bopålar och drefvo en betydlig köpenskap; det behåller ännu minnet af Gamla Luleå stad, som här anlades i Gustaf II Adolfs tid, och hvars privilegier utfärdades 1621. Efter 20 års förlopp ansågs redan detta ställe obeqvämt, särdelès för dess aflägsenhet från sjösidan, hvarföre invånarne anhöllo om stadens flyttning, hvilket också bifölls. Den nya staden anlades då 1649 på sitt nuvarande ställe, en mil s. o. från gamla staden. Men redan 4 år derefter afbrann halfva staden, och åter 4 år derefter, eller 1657 om sommaren, uppkom den andra eldsvådan, som medtog så godt som hela staden jemte rådstugan. Många flyttade då härifrån åter till gamla staden, men återvände 1663, då en mängd nybyggnader började företagas, så att staden slutligen omkring 1690 kunde anses förtjena namn deraf. Dock fingo invånarne icke länge njuta frukterna af sin flit. År 1716 plundrades staden af Ryssarne, hvilka medförde 40 lass af det byte de vid detta tillfälle gjort. Sedan staden i 40 års tid fått någorlunda återhemta sig från denna förödelse, lades två tredjedelar af densamma i aska, hvilket skedde den 24 Maj 1762. Denna svåra olycka skall hafva uppkommit genom några Lappars vårdslöshet, hvilka i en lada oförsigtigt umgåtts med elden. Sedan denna tid, således på ett århundrade, har staden blifvit förskonad från dylika hemsökelser. Af märkligare naturtilldragelser må nämnas, att i December 1861 hafva under en natt så märkbara jordskakningar låtit känna sig i östra delen af Luleå, att möblerna lyftats undan. Det är icke första gången, som dylika företeelser visat sig, och alltid samtidigt med de jordbäfningar eller vulkaniska utbrott, som i sydligare luftstreck varit af våldsammare art. Denna jordskakning öfverensstämmer också i tiden med Vesuvii då ödeläggande eruption.

År 1767 fick den nya staden stapelstadsfrihet, tillika med Westerbottens öfriga städer, ehuru först med lastageplats vid Ratan. Luleå stad räknade 1810: 837 och 1862: 1,581 invånare. — Utom

handel, sjöfart och skeppsrederi, hvilka utgöra stadens hufvudnäringar, bidraga äfven jordbruk, boskapsskötsel och fiske till densammas bestånd. Handeln drifves, hvad utförseln beträffar, med tjära, trävaror, smör, fisk, skinnvaror, rehnhudar och lim m. m. Dessa varor uppköpas under marknaderna i Luleå, Råneå, Öfver- och Neder-Kalix socknar samt Torneå och Luleå lappmarker.

Förhållandet med stadens handel och sjöfart upplyses af nedanstående:

| | år 1759. | år 1861. |
|---|---|---|
| Exp. af bräder var | 6,800 tolfter, | 48,052 tolfter. |
| » tjära » | 503 t:r, | 4,287 centner. |

Dessutom exporterades rehnhudar, lax, fisk, smör. År 1780 gingo tull och accis till 1,184 rdr, år 1855 till 19,000 rdr rmt, men år 1858 till blott 5,100 rdr; år 1860 uppgick tullen åter till 36,318 rdr; år 1861 var tulluppbörden 12,536 rdr. Importen består af säd, mjöl, salt, tobak, kaffe, socker och spritdrycker. Stadens handelsflotta utgjordes år 1758 af 10 fartyg från 30 till 80 läster, år 1860 af 23 fartyg om 1,344 läster och år 1862 af 19 fartyg om 1,127 läster. År 1810 funnos här 16 och 1861: 29 handlande, 48 handtverkare utom 30 s. k. sjelfförsörjare. Sistnämnda år funnos här 4 färgerier och 5 skeppsvarf, hvaraf 2 äro uppkallade efter konung Oscar och drottning Josefina. Skeppsbyggeriet, som fordom idkades med mycken fördel, har dock på sednare åren dragit sig åt kringliggande landsorter. På norra sidan mellan staden och fasta landet är fjärden bredare och bildar här en 30 à 36 fot djup och god hamn, så att fartygen kunna lägga sig intill sjöbodarna.

Luleå stad är halfmånformig och håller i areal 78 tunnl. samt har 8 gator på längden och 11 på bredden, med 299 hus och 30 obebyggda tomter af 571,709 rdr uppskattadt värde, inberäknadt för 4,630 tunnl. stadsjord; hela arealen af den sistnämnda, inberäknadt myrar och sjöar, är 5,378 tunnland. Bland byggnader märkas: *Kyrkan*, förut af trä, blef efter 100 års förlopp utdömd, hvarefter den nuvarande af sten, 84 alnar lång, 26 alnar bred, fullbordades och invigdes 1790 samt erhöll namnet Gustaf. Luleå stadsförsamling är annex till Neder-Luleå socken. — *Landshöfdingeresidenset* är ett vackert tvåvåningshus på en fri och öppen plats vid segelleden, fullbordadt 1856 (sedan länsstyrelsen blifvit hitflyttad från grannstaden Piteå) och tager sig ganska väl ut i fonden af Storgatan. — *Rådhuset*, under byggnad; det gamla var från 1690-talet. — *Cellfängelset*, i närheten af länsresidenset, har 17 celler. — *Elementarläroverket.* — Skolan är sedan September 1858 omorganiserad till ett fullständigt elementarläroverk med rektor och 7 kollegor. Ett nytt hus för skolan har nyligen blifvit uppfördt i närheten af residenset på en dertill köpt fritt och vackert belägen tomt. Det är stadens största hus, af sten, har 2:ne våningar med en festivitetssal i den öfre, en stor gymnastiksal i den nedre, biblotheks- och laborationsrum samt ljusa, höga och stora lärosalar i bägge våningarna. *Flickskolan* inrättad år 1857, besökes årligen a, omkring 100 barn. Uti folkskolan erfhöllo 1862: 149 barn undervisning af en examinerad lärare. — *Fattighuset*, — *Kronomagasinet*.

Staden innehar vid riksdagarna 44:de rummet och hör till 4:de klassens städer. Dess vapen är tvänne nycklar i kors på en silfversköld. Marknad hålles i September.

**Luleå Fögderi** af Norrbottens län innefattar städerna Piteå och Luleå med deras landsförsamlingar, jemte Elfsby kapell, Öfver-Luleå socken samt Arvidsjaurs och Arjeplougs lappmarker. Fögderiet innehåller cirka 368 mant. (efter tax.längden 1861: 348 mant.), på en areal af 6,127,358 tunnland fast land, hvarpå bodde 1860: 33,348 personer. Den odlade jorden uppgifves till 12,744 tunnl., naturlig äng upptager 81,786 tunnl.; till ofvan uppgifna areal fast land komma 25,361 qvadratmil insjöar. Medelvärdet af ett hemman taxerades 1861 till 9,926 rdr, ett bergverk till 39,126 rdr, en manufakturinrättning till 27,750 rdr, en såg och qvarn till 51,676 rdr, en lägenhet till 4,646 rdr rmt.

**Luleå Lappmark.** Omkring Luleå elfvens öfra grenar och källor, gränsar i vester till Norge, i öster till socknarna Luleå, Råneå och Öfver-Kalix, i söder till Piteå och i norr till Torneå

lappmark, upptager en areal af 326 qvadratmil och utgöres af 2 pastorater, Jockmock och Gellivare, till hvilka artiklar hänvisas. Om denna lappmarks bebyggande och de första nybyggenas anläggande samt deras inflytande på odlingen, torde några statistiska uppgifter tjena till belysning. År 1695 funnos inga nybyggare, men 165 skatte-Lappar; år 1748: 18 nybyggare, 291 skatte-Lappar, hela Lappska folknummern beräknas efter hushållens antal hafva vid denna tid uppgått till c:a 1,450 personer. År 1767 funnos 27 skattlagda nybyggen af tillsammans $5^{1}/_{16}$ mant. och 12 oskattlagda. Som befattningen med åkerbruk länge ansågs ej anstå mannen, vittnar ett redan så pass försigkommet jordbruk ej ofördelaktigt om odlingsfliten på en tid, då ännu fisket var nybyggarens hufvudnäring i bredd med boskapsskötsel och jagt i andra rummet. Båten och lodbössan, icke spaden och plogen, voro passande verktyg i hans hand. Äfven gossen var ej stor, innan han ansåg det under sin värdighet att befatta sig med qvinnosysslor, hvartill den att gräfva i jorden då hörde. Så snart han förmådde bära bössan och föra en åra, var han sin fader följaktig. I slutet af 1700-talet utvecklade bergsrådet, friherre Hermelin en patriotisk verksamhet i Lappmarkens ödemarker, anlade flera jernbruk och ett större antal nybyggen, af hvilka flera förságos af honom med åbyggnad; men då flera på hvarandra följande olyckor och motgångar förorsakade hans financiela obestånd, rymde somliga af de af honom tillsatta åboerna till Norge med boskap och bohag. Andra synte sig egna nybyggen till bostäder. De privata bruksegarne försålde derefter flera af de Hermelinska nybyggena till den mestbjudande. Ett af hans nybyggen vid Gellivare malmberg förvarar åt Lapparne hans minne genom sitt namn *Puoitek* (Hermelin). År 1825 utgjorde Lappska befolkningens antal 1,270 och den Svenskas 1,514; år 1848 funnos $53^{37}/_{48}$ mant. med 214 åboer och 128 oskattlagda nybyggen; 105 skatte-Lappar funnos. Lappska befolkningen utgjorde sistnämnda år 1,166 och den Svenska 2,677 personer. Häraf finner man, att, likasom skatte-Lapparnes antal förminskats, har äfven Lappska folknummern fallit. Medan nationen ännu utan intrång af nybyggare fick obehindradt sköta sitt hufvudyrke och hade skogslandet under fri nyttjanderätt, utgjorde herde-Lapparne det största antalet, och förmögenheten var då mer allmän. Men sedan de, isynnerhet skogs-Lapparne, blifvit undanträngda från sina fordna Lappland, hafva herde-Lapparne blifvit färre, men antalet af fattiga och icke-nomader har deremot ökats. År 1860 hade Luleå-lappmarken 61 mant. och bebóddes af 4,479 personer. År 1858 uppgifves af presterskapet Lapparnes antal till 1,783 och nybyggarnes till 2,565. 1848 års skörd uppgifves till 825 t:r korn, 465 t:r potates; underhållna rehnantalet var 43,000. Samma år erlades i kommunala afgifter och besvär 1,906 rdr 4 sk. bco.

**Luleå, Neder-.** Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Westerbottens tredje kontrakt af Hernösands stift, utgöres af Neder-Luleå socken med Luleå stadsförsamling till annex; bebóddes 1862 af 9,968 personer. — *Neder-Luleå* socken är belägen i Luleå fögderi af Norrbottens län och omfattar en areal af 228,446 tunnl., hvaraf 3,321 äro åker, 33,356 ängar och hagmark, 165,098 skog och utmark, 15,864 myrar samt 10,807 tunnl. sjöar och vattendrag. — Denna socken är en bland de först inrättade i landet och sträckte sig i början öfver den trakt, som nu räknas både till Piteå och Råneå. I äldre handlingar kallas hon ömsom Lula, Lulo och Lule, hvilket senare än brukas i orten. Socknen har en ganska bördig jordmån, så att åkerbruket lemnar god afkastning. Två alnar högt gräs på ängarna vid slåttertiden är ej ovanligt. Af värderika mineralier finnas silfver- och jernmalm samt ett slags hvit lera, som är hård och utan bränning kan nyttjas för tegel till murning. Mineralkällor finnas här på flera ställen. Byarne äro mycket stora, så att der finnas de, som bestå af 70 gårdar. Af större insjöar må nämnas: *Soullaurträsk*, på Lappmarksgränsen, med några och tjugo holmar, *Forsnäs-*, *Åkerholms-*, *Ahl-*, *Bjurs-*, *Buddby-*, *Svartby-* och *Degerträsk;* i de smärre vattenlederna, såsom *Bodån*, *Svartläkus-*,

*Sedvast-*, *Ljus-*, *Ale-*, *Afva* och *Broby-ån*, äro qvarnar och sågverk anlagda. Skärgården sträcker sig 12 mil; der märkas *Germunds*, *Sandö* och *Junkö* hafsfjärdar. Orten är mest bebodd mot sjösidan och vid vattendragen, hvarifrån många hafva båtfart till kyrkan. Flera fisklägen höra till socknen, såsom: *Uddskär*, *Haraskär*, *Brändö*, *Rökallen* m. fl.; dessa ligga så nära tillsammans, att de utgöra ett hamnlag, der kapell uppbygdes 1774. Vid *Småskär* byggdes äfven på 1720-talet ett kapell genom frivilliga sammanskott. Socknen, som år 1848 beboddes af 6,569, år 1855 af 7,777 och 1862 af 8,387 personer, består af $92^3/_4$ mant. skatte, $2^5/_{16}$ krono, $4^{11}/_{32}$ frälse, taxerade 1861, jemte 61 lägenheter, 2 bergverk, 1 manufakturinrättning, 5 sågar och qvarnar, till 1,192,767 rdr rmt. Å *Afva* egendom har ett bolag år 1859 anlagt en landtbrukskola, hvartill statsanslag erhållits.

Många märken tillkännagifva här landets höjning; så kan man tydligen se af de märken, vattnets sqvalpning efterlemnat mellan kyrkan och Gäddvik på en hed, som ligger högt öfver nuvarande vattenbrynet, huru jorden skjutit upp och småningom höjt sig, hvaremot vattnet dragit sig tillbaka. Man vet, att handelsfartyg stundom kunnat gå uppför gamla stadsviken ända till den s. k. *Köpmanshällan* och *Skutön*, till hvilka ställen man sedan 1780 icke utan svårighet kunnat färdas med en liten båt. I en gammal handling af år 1374 nämnes hamnen *Pyrtö* i Lule. Socknen utgör ett eget tingslag; dess sigill är två i kors lagda nycklar. — Kyrkan, af sten, anses vara byggd på 1400-talet och den äldsta i Westerbottens län, hvarför den ock under katholska tiden stod i mycket anseende. Altartaflan skall vara förfärdigad uti Italien; den föreställer hela Christi lefverne och är ett förgyldt bildhuggarearbete, som skall hafva kostat 2,400 dukater. Konstverket har lidit någon skada vid ett tillfälle, då tornet afbrunnit genom åskeld. Här förvaras åtskilliga fornlemningar, hvaraf må nämnas: en chorkåpa af rödt sammet, hvarvid hänger en kristall, infattad i silfver. Sagan berättar, att denna kristall blifvit ditsatt i stället för en diamant af ett hönsäggs storlek, hvarmed kåpan först varit beprydd. — Barnundervisningen bestreds 1862 uti en fast, 3 flyttbara och 9 småbarnsskolor af 4 examinerade och 8 oexaminerade lärare; skolbarnens antal utgjorde 956 barn, hvaraf dock 507 undervisades i hemmet. Vid reformationstiden skall här varit ett kanonikat, hvilket sedan indrogs, då en del egor bibehöllos under prestbohlet, och de öfriga skulle läggas under en tillämnad kungsgård, som icke blef anlagd, utan trakten i stället skänkt till staden. På *Heden*, 4 mil från kyrkan, skall Lappmarknad fordom blifvit hållen i Birkekarlatiden, och en stuga då varit byggd, deruti Lapparne i början fått gudstjenst af en medföljande prest, som der tillika döpt barn och förrättat brudvigsel. Sedan skall marknaden hållits i Haraldsbyn, 4 mil längre bort i Öfver-Luleå socken, innan den blef flyttad till Lappmarken. — I äldre tider firades Pehrsmessodagen mycket högtidligt till minne af S:t Pehr, såsom kyrkans patron. — Om forna betydande män och mäktiga Birkekarlar i orten finnas flera gamla traditioner, hvilka bestyrka den sägnen, att Luleå i äldsta tider varit, både till storlek, inbyggare och förmögenhet, den mest ryktbara socknen; Kråke-slägten skall af ålder här innehaft en ständig frälsejord i Sunderbyn, den enda af sådan beskaffenhet i orten. Enligt sägen, skall ett slag hafva stått vid Sedvastbyn, på Byön i Luleå elf, mellan ortens äldsta inbyggare och Ryssarne. År 1716 härjade dessa sednare på flera ställen här i skärgården.

Gårdar och byar m. m.: 1 mant. *Kyrkobordet*, tax. till 15,000 rdr, är kyrkoherdens, $^3/_{16}$ mant. ibm är komministerns, $^1/_8$ ibm är klockarens boställe. $\frac{49}{128}$ mant. i *Sunderbyn*, kallad *Luleå gård*, är kapitensboställe. $^1/_4$ *Gäddvik*, fänriksboställe. — *Sehlets* bruk, masugn, såg etc., med underlydande hemmanen $^1/_2$ *Eriksberg*, $\frac{69}{128}$ mant. *Ahlvik*, $^7/_{16}$ *Kroktjern*, allts. tax. till 79,967 rdr rmt, eges af Gellivare bolag. *Bostället* eges af häradshöfding Boström. — $^1/_4$ *Gäddviken* är gästgifvaregård. — *Bälinge* och *Sandö* laxfisken, hvartdera taxeradt till 40,000 rdr rmt. *Ahle* qvarn, eges af direktör Svenonius. — Öfriga byar och hemman äro: *Smedsbyn*, *Engesbyn*, *Börjelslandet*, *Sundom*, *Pehrsön*, *Brandön*, *Bensbyn*, *Rutvik*, *Hollsvattnet*, *Klöfverträsk*, *Afvan*, *Björsbyn*, *Hertsön*, *Hindersön*, *Bählinge*, *Ahlviksträsk*, *Ahle*, *Långnäs*, *Westmark*, *Bjurträsk*, *Solberget*, *Ahlvik*, *Ersnäs*, *Antnäs*, *Måttsund*, *Callax*, *Sunderbyn*, skiftade i 1,050 bruk-

ningsdelar. — 19 fisken finnas, som tillhöra kronan.

**Luleå, Öfver-.** Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Westerbottens tredje kontrakt af Hernösands stift, är belägen i Luleå fögderi och Norrbottens län, 5 mil n. v. från Luleå stad, mellan 65° 44′ och 66° 20′ latitud samt mellan 38° och 39° 45′ vestlig longitud; gränsar i söder och sydost till kustsocknarna Neder-Luleå och Piteå, i norr och n. v. till Lappmarksförsamlingen Jockmock samt i n. o. till sistnämnda församling och Råneå socken. Dess hufvudsträckning är efter Luleå elf, eller i n. v. och s. o., 8 mil; största bredden är vid Lappmarksgränsen, uppgående till $4^3/_4$ mil. Socknen upptager en areal af $612{,}705^5/_{32}$ tunnl., eller 20,65 qvadratmil, hvaraf omkring 572,960 tunnl. 24 kappl. utgöra fast land (46,466 berg) och 39,744 tunnl. 13 kappl. vatten, $94{,}667^1/_2$ tunnl. mossar. Den på sydvestra sidan om Luleå elf belägna delen är i allmänhet mer bergig, synnerligast närmast Lappmarken, der otaliga större och mindre berg bilda en ganska vild elftrakt. I allmänhet är nämnda trakt mindre bördig, mindre rik på naturliga ängar, på odlingstillfällen och duglig skogsmark än landsträckan n. o. om elfven. Öfversta delen häraf, eller den, som stöter till Jockmock-gränsen, utgör en högslätt af omkring $1^1/_2$ qvadratmils areal, men som till stor del består af mossar, kärr samt större och mindre sjöar. Den mot kustlandet stötande delen af socknen eger väl ej några betydliga höjdsträckningar, men kan dock ingalunda anses som någon slättbygd. Från Luleå elf stiger landet betydligt i höjd, å ena sidan ända till Råneå sockengräns, men å den andra ej fullt till gränsen mot Piteå socken, hvarföre ock flera här befintliga vattendrag tillhöra Piteå elfs flodsystem. — De betydligaste bergen härstädes äro: *Björnberget, Saikasvare* (Säckberget), *Pesokvare* (Widjeberget *), *Spikberget, Gasiberget, Risberget, Haradskölen, Amilavari, Hollsberget, Bränspiken, Lappberget* och *Middagsberget.* Bland betydliga sjöar må nämnas: *Mockträsket, Ahlträsket, Wändträsket, Långsjön, Degerträsket, Karpträsket, Junkkölträsket, Wålijauri* (Nedre- eller Yttresjön), *Köhlträsket, Bredträsket, Laketräsket, Forsträsket, Björnbergsträsket, Sandträsket, Djupsjön, Svanisträsket, Hollsvattnet, Krokträsket* och *Buddbyträsket.* Såväl berg och sjöar som mossar och myrar hafva alla sin hufvudriktning åt samma håll som Lule-elf. På Sulitelma uppspringa källorna till 2:ne vattenrika bergfloder, Stora och Lilla Luleå elf, hvilka 3 mil ofvanföre denna sockens gräns, vid de särdeles vackra Porsifallen, sammanflyta och förenade fått namn af *Lule-elf,* som på socknens största längd genomskär densamma, och är den mest farbara utaf alla Norrbottens vattendrag. Äfven här läggga dock forssar betydliga hinder i vägen för en beqväm båt- och skutfart. (Se vidare art. Lule-elf.) Elfvens stränder äro inom nedre *) delen af socknen ganska vackra och tämligen bördiga, synnerligast den venstra. Ofvanför Bredåkers by blifva de mer branta, isynnerhet den högra stranden, som nu blifver föga tjenlig till odling, såsom hufvudsakligen bestående af sand och grus, ofta med en höjd af 200 à 300 fot stupande ned mot elfven. Betydligare tillflöden, hvilka inom socknen utgjuta sitt vatten i denna elf, äro: *Qvarnån* från Wallijauri, *Bodbräskån* och *Görjeån,* hvilka båda vattendrag hafva sina källor inom Jockmocks lappmark, samt från nordöstra sidan *Lokaträskelfven,* som äfven kommer från nämnda lappmarks socken, och i sitt nedre lopp fått namn af Svartå-elfven. *L:a Svartlå-ån* och *Ljusån,* som gå genom Buddby och Bodträsket. Bland öfriga vattendrag torde förtjena att nämnas: *Sörån,* som under namn af Wändträskån **) löper in i Wändträsket, och *Alån* i Alträsket, från hvilka sjöar dessa åar fortsätta sitt lopp genom Neder-Luleå socken; *Gäddträskån, Mjörvattenån* eller *Junkkölån* och *Tvärån,* hvilka höra till Pite-elfs flodsystem, och *Skogsån,* hvars källor ligga inom Råneå socken. I sitt lopp genomflyter den Hundsjön och Skatamarkträsket samt utfaller efter förening med den ej obetydliga Svartbäcken uti Pehrsö-fjärden, som äfven mottager den s. k. *Gunträskån* eller *Qvarnån,* hvilken utgör gränskilnad mot Neder-Luleå. Sålunda uppfyldt af berg, sjöar och vattendrag är landet till sin natur ganska omvexlande Öfver allt skådas täcka och behagliga naturscener, men framför allt i socknens sydligaste del och i grannskapet af Lule-elf. Att blott uppgifva namnen på alla, som förtjena att anses vackra, blefve alltför vidlyftigt; dock må exempelvis nämnas: *Svartbyn, Boden, Harads,* m. fl. Särdeles praktfull är utsigten af Edeforssen, med der nedanföre belägna holmar.

Att luftstrecket på denna polhöjd måste vara hårdt och kallt, kan man lätt föreställa sig; men då socknen eger så ansenlig längd, och den nordligaste delen deraf en så betydlig höjd öfver hafvet, måste klimatet ock vara mycket olika. Således bortfryser kornet sällan uti till Neder-Luleå gränsande byar,

---

*) Småbjörk kallas i provinsen Wide eller Widje.

*) Sockneboerna säga: yttre. Öfre delen, eller den, som ligger närmare Jockmocksgränsen, kallas hos dem inre delen. I stället för att resa uppföre och utföre elfven, säga de: resa inåt och utåt.

**) Wändträsket har sin benämning deraf, att Sörån från denna sjö tager en motsatt rigtning, eller vänder om.

ofta uti de längst uppe vid elfven belägna och kanske hvartannat år i vissa längre från elfven och således på ännu större höjd befintliga nybyggen. Här är den korta sommaren ofta qväfvande het, mygg och yrfä göra den ganska besvärlig och för främlingen odräglig, hvarföre ock vintern af mången är mer efterlängtad än sommaren. Då jorden sofver i sin vintersömn, är här fullt af lif och rörelse. De många isbryggorna förkorta för den resande afstånden och lätta kommuniktionerna. Endast under vintertiden finnas här banade vägar, som hvimla af folk och transporter. Det praktfullaste norrsken upplyser natten, de af rimfrost öfverströdda träden, belysta af solens eller månens sken, synas såsom fullsatta med diamanter. Allt detta gör vintern härlig, sinnet lätt och gladt, fullt af mod och lefnadslust. Helsotillståndet är i allmänhet ganska godt; men det sätt, hvarpå de tyngsta bördor här bäras, torde mycket bidraga till de ej sällan förekommande bröstsjukdomarna. På Mesen, 2:ne stycken 2 fot långa, 4 tum breda, på 1/2 fots afstånd från hvarandra med 2 à 3 tvärslåar sammanhållna träskifvor, fastknytes det, som skall bäras, hvarefter den med i densamma fästa smala bärremmar eller snören fastsurras öfver bröstet. Då allmogen, alldenstund sommartiden här inga körvägar finnas, ganska ofta är nödsakad att bära tunga bördor, så är intet tviftvel, det ju detta sätt att göra ett lastdjurs tjenst ganska ofta ger anledning till lungsot. — Efter mantalslängden för år 1831, då denna socken skiljdes från Neder-Luleå, uppgifves folkmängden för båda socknarna gemensamt till 9,181 personer, hvaraf då räknades till denna cirka 3,470; år 1855 utgjorde folkmängden, enligt femårs ber., 5,055 och 1862 d. 1 Juli 6,000 personer. För år 1855 uppgifves personernas antal inom särskilda stånd eller yrken till 16 af presteståndet, 82 af ståndspersoner och borgare på landet, 2,947 af bondeståndet, 258 soldater, 1,752 handtverkare, tjenare, backstugusittare och inhyseshjon. Dessa 5,055 personer bildade 863 hushåll, hvaraf 87 ansågs förmögna, 549 bergade, 207 hade af egna medel och eget arbete blott en del af sitt uppehälle, och 20 voro i saknad af egna tillgångar och försörjdes genom allmän och enskild välgörenhet. Enligt häradsskrifvarens uppgifter utgjorde folkmängden s. år blott 4,649.

Allmogens kropps- och själsegenskaper, plägseder och bruk öfverensstämma i allmänhet med länets öfriga befolknings. Folket är dock här icke fullt så storväxt som i Neder-Luleå. Orsaken härtill sökes uti dess i barnaåren alltför ansträngande och ofta, särdeles under bergningstiden och vid nedflottningen af skogseffekter, med nattvak förknippade mödor och arbeten. Deremot äro denna sockens inbyggare fullt jemngoda med Norrbottens öfriga socknars uti de egenskaper, hvilka i allmänhet äro egendomliga för bergstraktens barn, nämligen uti arbetsamhet, ihärdighet, fyndighet, liflighet och gästfrihet. Detta tål dock ett undantag i anseende till arbetsamheten, hvilken bland den qvinliga befolkningen nu, sedan mest fabriksarbeten bagagnas till kläder, ej är så stor som förr. Här, så väl som i andra socknar inom länet, kan den forna tarfligheten i lefnadssätt och klädedrägt nu mer ej återfinnas, utan hafva öfverflöd och lyx på sednaste åren betydligt tilltagit. Till förklaring öfver huru allmogens ekonomiska välstånd kan tåla de depenser, som äro förenade med lyxen i kläder och lefnadssätt, då den oftare, såsom längre fram närmare skall anföras, af åkerbruket och ladugårdsskötsel ej ens kan påräkna en afkastning, tillräcklig för eget behof, än mindre någon till afsalu, må nämnas, att mången bonde och nybyggare på de sista 15 à 20 åren genom afyttring utaf skogsprodukter haft vida större inkomster än länets flesta tjenstemän, eller 1,000, ja, ända till 2,000 rdr rmt årligen. Med undantag af åbyggnaderna på de s. k. Gellivareverkens egendomar, hvilka till största delen åtminstone 1855 varit högst eländiga, uppenbarar sig uti byggnadssättet fullt ut lika mycken lyx som i Neder-Luleå socken. Hvarje gård har 2:ne boningshus, ett för vintern och ett för sommaren. Vanligtvis äro de uppförda utan öfvervåning. I det förra, som består af förstuga, jemte 4 à 5 rum samt ett mycket stort kök, eldas och bebos

dock sällan mer än köket och ett derintill beläget rum. I sommarboningen finnes blott förstuga och ett stort rum med bakugn och spisel. Denna byggnad utgör ena flygeln till vinterboningen, den andra utgöres af ladugårds- och stallbyggnaden. Fähuset är försedt med spisel, hvaruti är inmurad en stor gryta, i hvilken kokas åt kreaturen. Tröskladan (logen), der tröskningen verkställes med tröskvagn och häst, är antingen en åttkantig eller ock en 120 à 140 fot lång, 20 à 24 fot bred byggnad, hvilken under sommaren äfven användes till sofrum. I vinterboningen äro fönstren stora, oftast mer än tillräckligt många och rummen följaktligen mycket ljusa. Dessa äro ej sällan tapetserade och försedda med ganska snygga möbler, uti hvilkas anordning dock föga smak röjes. Alla husen äro täckta med näfver och takved. Dessa tak äro kostsamma, skogsförstörande och ej vackra. Till stort mehn för jordbruket stå uti de större byarne åbyggnaderna på flera hemman tätt med hvarandra sammanpackade, och har i allmänhet vid uppförandet af de dyrbara boningshusen proportionsläran blifvit ganska mycket förbisedd. — Tjenstehjonens löner utgå i penningar och klädespersedlar, till en dräng med 150 rdr, eller med kost, som här på orten och i dessa tider kan ej beräknas till mindre än 40 öre pr dag, med ett sammanräknadt värde af 300 rdr. Till en piga betalas 30 à 45 rdr, eller med kost cirka 175 rdr. Dagsverken betalas mycket olika på olika trakter. I öfra delen af socknen är under slåttertiden priset å ett karldagsverke 2 à $2^1/_2$ rdr och på ett qvinsdagsverke 1 rdr rmt.

Någon bergshandtering drifves icke; man har väl på åtskilliga ställen upptäckt jernmalm; men i anseende till Gellivare grufvors rikhaltiga och outtömliga förråder, hafva de andra ej ansetts lönande. Den enda grufvan, *Grufveberget* i Säfvast, hvilken blifvit arbetad, är nu mer öfvergifven. Masugn uppfördes vid Edeforss i slutet af förra århundradet utaf Gellivareverkens dåvarande egare, friherre S. G. Hermelin. Stora hopar af till kolning upphuggen, nu förruttnad ved ligga öfver allt häromkring, och masugnen qvarstår obegagnad såsom ett monument öfver sin driftige anläggare, vittnande om hans verksamma och patriotiska själ, ehuru här väl ej blef någon blåsning företagen och till och med det 4 mil nedanför anlagda Svartå bruk raseradt, utan malmen forslas nu med stor kostnad från Edefors 11 mils väg till Selets bruk i Neder-Luleå socken. Att likväl vid Edefors, der vida större skogstillgång finnes, malmen skulle med mindre kostnad beredas till tackjern, och att transportkostnaden för den förädlade varan blefve vida mindre än för malmen, lärer vara obestridligt. Här, såsom i allmänhet uti nordligaste Sverige, såddes för ej långt tillbaka nästan endast korn. Man har väl nu börjat inse nyttan utaf omvexling med sädesslagen och jordens trädning, hvarföre, synnerligast i mer befolkade och odlade trakter, visserligen ännu sås mest korn, men ock något hafra, äfvensom råg på trädesjord. Jordfrukter, förnämligast potates, odlas ock mer än fordom. Dock har jordbruket på sednare tider, af orsak, att arbetskrafterna till öfverdrift blifvit använda på binäringar, gjort föga märkbara framsteg. Lin och hampa odlas ej; ärter mogna ej. Såningstiden för vårsäd och jordfrukter inträffar merändels under första veckan i Juni. Rågen sås vanligtvis i början af Augusti. I medio af denna månad infaller ock skördetiden; således mognar kornet på 9, högst 10 veckor. Åkern upptager 2,933 tunnl., ängar och hagmarker 26,259 tunnl. Af skogens produkter (bjelkar, sparrar, plankor, bräder och tjära) har socknen hittills egt sin största inkomstkälla, den dock slöseri och misshushållning hota att snart uttömma. Mer än allt annat hafva likvisst de svåra skogseldar, hvilka i senare åren härjat Norrbottens skogar, bidragit till dessas förstöring. På ömse sidor och närmast Lule-elf har fordom funnits en ganska vacker barrskog, men är nu denna snart sagdt tillintetgjord. I den mån skiftesförrättningarne hinna afslutas, bör man vänta, att vid stegrade värden på skogseffekter den enskilda omtanken skall äfven här framkalla bemödanden för nu saknad skogsvård. Af kronoskogar återstå här ännu odisponerade 118,562 tunnland. På de högre

bergstrakterna, längre upp från elfven, eger skogen ej särdeles värde, såsom mest bestående af småbjörk, risgran och dvergtall. De vanliga trädslagen äro gran, tall och björk, föga asp. Här må nämnas, att vid Bodträskån, som bland alla Lule-elfs högre tillflöden vattnar den bördigaste marken, växa närmast lappmarksgränsen i mängd hägg och rönn samt vinbärsbuskar, ymnigt prydda af mycket stora, så väl svarta som röda bär. Öfver allt finnes öfverflöd på åkerbär, hjortron, lingon och blåbär. — Tjärutillverkningen är en ganska betydlig näringsgren. Afkastningen af boskapsskötseln, ortens vigtigaste näringsfång, har på senare tider mer afän tilltagit. Till och med egare af större hemman måste till husbehof hemta smör från närmaste nybyggen och Lappmarken. Orsakerna härtill äro, att allmogen, hvilken de sista åren framförallt sett på de stora skogsförtjensterna, underhållit många hästar, hvarför ladugården måst minskas och kokreaturen utfodras med det svagare höet; att grädden och mjölken åtgå till det omåttligt förtärda kaffet, slutligen att kreaturen skötas mindre omsorgsfullt. Priset på smör har ock stigit till 12, ja, ända till 15 rdr riksmynt pr ℔. Flera bönder och nybyggare ega rehnar, hvilka skötas af vissa Lappar, som nästan ständigt uppehålla sig inom socknen och hafva nu här skaffat sig nybyggen. Af salpeter hafva tillverkats i medeltal (1851—55) årligen $253\frac{1}{2}$ ℔, hvilken qvantitet ger en årlig inkomst af cirka 2,150 rdr rmt. Af rofdjur finnes björnen, hvilken dödas med spjut; detta vapen är en 8 à 9 tums stålklinga, fäst i ett 6 à 7 fot långt skaft af björk, vidare filfrasen, här kallad jerf, vargen och räfven, som fångas i tång, eller s. k. slagjern, mården och hermelinen, hvilken här kallas lekatt. Af gnagare finnas harar, till hvilkas fångande snaror och tänger begagnas, samt ekorrar, hvilka årligen skjutas till stort antal. Skogsfogel fångas mest med giller, kallade flakar. Tillgången på tjädrar och orrar är i aftagande, alldenstund de skjutas under parningstiden, då de ock äro lättast åtkomliga. I större mängd finnas hjerpar och snöripor. Fisket utgör en ej obetydlig näringsfångst. I Lule-elf fiskas lax, laxöring och sik. Här finnas trenne större laxfisken, nämligen Edeforss fiske, som är af drottning Christina doneradt till Luleå stad och består af 2:ne patar eller laxgårdar midt emot hvarandra, en vid hvardera stranden, Wittjerfs fiske i Öfra och Hedens fiske i Nedra Hedforssen. Uti de flesta sjöar och vattendrag fås gädda, aborr, mört och lake, samt uti de öfversta fjelltrakternas små sjöar den mycket vackra rörfisken, som här på orten kallas röding. I några de största sjöarna finnes gös.

Öfver-Luleå socken hörde fordom till Neder-Luleå församling, men är sedan år 1831 ett särskildt regalt pastorat af 3:dje klassen under Hernösands stift, utgör för sig ett eget härad samt i förening med Neder-Luleå och Piteå ett fögderi, kalladt Luleå fögderi. Häradsting hålles uti socknens eget nära kyrkan belägna tingshus. Luleå socken hörde i katholska tiden under Uppsala domkyrka. Kyrkan, vackert belägen på en kulle nära Bodträsket, uppbyggdes af sten, efter general-intendents-embetets ritning år 1831, är 168 fot lång, 68 fot bred och 40 fot hög till takfästet, med torn på midten af ena och sakristia på midten af andra långväggen. Från tornet är uppgången till orgelläktaren och från sakristian till predikstolen, hvilken är placerad öfver altaret. Kyrkan är invändigt ljus och vacker och dess yttre former ganska behagliga. Inuti kyrkan märkas: ett prydligt, med sju stämmor och vacker ton försedt orgelverk, bygdt år 1842. Trenne stycken stora kristallljuskronor, skänkta af trenne bönder. En särdeles vacker mässhake, skänkt af Skogså sågverks egare, hr C. O. Schlytern. För barnundervisningen finnes en nära kyrkan belägen fast skola, som förestås af klockaren, och der årligen 30 à 40 barn njuta undervisning; tvänne extra ambulatoriska skollärare, som äro tills vidare antagna, den ene med en lön af 160 rdr och den andra med 135 rdr rmt, hafva dessutom hvardera meddelat undervisning åt ett ungefär lika stort antal barn. Antalet af i skolåldern varande barn utgjorde1862: 1,179, hvaraf 910 undervisades i hemmet. Sockenmagasin inrättades år 1839, med en

grundfond af 355 t:r korn. Gellivareverkens egare hafva ej för sina hemman deltagit uti inättningen, och äro blott c:a $^2/_3$:delar af socknens öfriga hemmansegare deruti delegare, eller i skattetal $31^1/_4$ mantal. Fonden uppgick 1855 till 860 t:r. Helsovården ombesörjes af den i Luleå stad boende provincialläkaren, till hvars distrikt socknen hörer. Ingen sparbank finnes.

Då landet ända in i 7:de seklet, säkerligen så godt som obebodt, tillhörde det förr vidsträckta Lapparnes land, der detta nomadfolk kringströfvade med sina rehnhjordar, så är ej underligt, om inga fornminnen af betydenhet förefinnas. *Heden* anses vara den först befolkade byn inom socknen. Ej sällan inträffar, att, då mark utsynas åt nybyggare, inlägges protest mot intrång af egoväldet utaf byar på 3 à 4 mils afstånd, äfven åtskiljda genom betydliga hafsvikar, som mena sig till ifrågavarande mark hafva rättighet. För 50 à 60 år sedan anträffades i jorden vid Edeforss en kopparkittel, fylld med gevärsflintor. På olika tider äro på samma trakt upphittade infanterigevär af Carl XII:s modell, och blott för några år sedan ett dylikt gevär samt 2:ne bajonetter. En höjd uti den tätast bebyggda delen af Säfvastby kallas ännu i dag af åboerna för grifterna eller grafvarna, och der tros, att här fordom varit en begrafningsplats.

Hemmanen inom socknen äro: $2^1/_2$ mant. säteri, $38^{63}/_{64}$ allmänt frälse, $^3/_4$ skatte-frälse, $45^{23}/_{64}$ krono-skatte, $^{33}/_{64}$ ecclesiastik-boställe, $46\frac{111}{128}$ krononybyggen med frihetsår; summa mant. $135\frac{17}{128}$ (92 mant. efter taxeringslängden år 1861 uti 550 brukningsdelar); taxeringsvärdet var 1861: 2,096,890 rdr, häraf 1,064,770 rdr för 1 lägenhet och 17 sågverk och qvarnar. Dessutom finnas 23 kronofisken. Skilnaden i hemmanens olika värde med lika skattetal, som är ganska stor, härrörer deraf, att uti de närmast Neder-Luleå belägna byar, der nu mera ringa eller ingen skog till afsalu finnes, har jordegaren länge egnat en mer och mer tilltagande flit och omtanke på förbättringen af sitt hemman, då deremot bonden uti socknens öfre byar, såsom förut är nämdt, hitintills och allena mest under senare åren användt största delen af sin flit och arbetskraft på skogsförtjenst. Deruti har han stundom gått så långt, att han, genom att uppskjuta slottern, erhållit från ängarna en förskämd och af nattfroster förstörd afkastning. Vid under Gellivareverken lydande egendomar, med en areal af $88,468^1/_2$ tunnl., är jordbruket till den grad försummadt, att dessa hemman ej kunna ställas i någon jemförelse med andra lägenheter inom socknen. På en del af dessa gamla frälsehemman är näppeligen någon odling ännu börjad, utan äro de så godt som i ödesmål. Verksegarne, härom obekymrade, synas hafva hyst blott ett syftemål med sina sträfvanden att åtkomma väldiga landsträckor, nemligen det, att rikta sig af de stora skogarna. Klart är, att detta beklagliga förhållande i hög grad motverkar landets uppodling och gör, att ändamålet med denna sockens afvittring till stor del förfelas. Väl hafva försök blifvit gjorda, att, på grund af ödesmål, frånsyna ifrågavarande possessionater åtskilliga frälsehemman; men alla dylika försök hafva strandat emot en klyftig advokatyr, byggd på frälse-privilegierna. Förhoppning finnes dock, att ofvannämnda olycksbringande, godtyckliga system framdeles i någon mån kan komma att stäfjas; ty länets nitiske landshöfding, baron Åkerhjelm, har befallt sträng eftersyn vidkommande åboskyldigheternas fullgörande; men verkningarne deraf hafva ej ännu hunnit visa sig.

Antalet af backstugusittare är i de större byarna ej obetydligt. Ehuru arbetsföra personer ur dessa kojor under sommaren hafva stora förtjenster, blir dock, med det lefnadssätt, som föres, intet öfrigt för vintern, utan måste de då ofta för sig och dem, de borde lifnära, anlita fattigförsörjningen och lefva på de förmögnares bekostnad. Summan af alla statsbidrag belöper sig till 28 procent af egendomarnas för bevillning uppskattade värde.

Beloppet af bevillning utgjorde 1855 c:a 3,075 rdr,
d:o ständiga räntor . . . . . . 5,355 »
i kronotionde erlades 122 t:r $17^7/_8$ kpr, —
i arrendemedel . . . . . . . . . . . . . . 36 rdr,
i kostnad för rotering . . . . . . . . . 3,800 »

Jorden är åsatt dels ordinarie, dels extra-ordinarie rotering. I ordinarie rotering svarar vanligen ett helt mantal för hel rote, och hela socknen underhåller 39 soldater vid Norbottens fältjägarecorps, hvilka höra till lifkompagniet.

Clereci-statens underhåll . . . . . . . 5,225 rdr.

Lön till pastor utgick efter en utaf Kongl. Maj:t den 18 Maj 1855 fastställd öfverenskommelse från hemman af kronoskattenatur för hvarje helt mant. med 2 t:r korn, 16 *lℓ.* halm, 3 *lℓ.* 4 *ℓ.* smör samt ett får hvart tredje år för hvart och ett hemman om $^1/_8$ mant. eller derutöfver, men ett får hvart sjette år för hvarje hemman, som understiger $^1/_8$ mantal. För hvarje bebygdt helt mant. säteri och frälse erlägges 27 rdr rmt, men blott hälften för obebyggda hemman af samma natur. Skattlagda verk och inrättningar erlägga $^1/_8$ af grundräntan, icke-skattlagda $^1/_8$ af bevillningen. Komministern åtnjuter i lön cirka 27 t:r korn. Klockaren, som tillika är orgelnist och lärare i fasta folkskolan, har i lön för bestridandet af alla dessa befattningar 60 t:r korn, föda åt en ko, fritt husrum och erforderlig ved. Fattigförsörjningsafgiften uppgick till cirka . . . . . . . . . . . . . 1,800 rdr. Den utgöres af hvarje mantalsskrifven person, med 25 öre för man, 12 öre för qvinna, samt med $1^1/_2$ t:a korn för hvarje mantal. Skjutsafgiften uppgick till cirka . . . . . . 1,650 rdr.
Väghållningsafgiften . . . . . . . . . . . 1,575 »
Körväg finnes ej längre än från socknerået till Hedens by, $2^1/_4$ mil. Färden här ofvanföre

sker med båt, hvarvid 2:ne roddare måste begagnas, och erlägges samma betalning som för 2:ne hästar. Då härtill kommer, att afståndet mellan berörde by och t. ex. Edeforss i tidernas längd och invånarnes intresse räknats till $6^3/_4$ mil i stället för $5^3/_8$, som det rätteligen utgör, så blir resan mellan sagda orter ganska kostsam, eller efter den fingerade väglängden 12 rdr 75 öre. Diverse onera och allmänna besvär uppgingo till . . . . . . . . . . . . . . 1,700 rdr.

Summa alla afgifter c:a 24,000 rdr.

| Gårdar och byar: | | | areal. tunnl. | deraf åker. | berg, sjöar & mossar. |
|---|---|---|---|---|---|
| *Lombäcken* | 1 mant. | säteri, | 1,881, | 8, | 486. |
| *Degerbäcken* | $1\frac{1}{2}$ | d:o, | 2,274, | 4, | 874. |
| *Heden* | $4\frac{3}{16}$ | skatte, | 14,216, | 324, | 372. |
| D:o | $\frac{15}{64}$ | frälse, | | | |
| *Broby* | $3\frac{13}{128}$ | skatte, | 10,054, | 144, | 735. |
| *Wibby* | $1\frac{103}{128}$ | | | | |
| *Edeforss* | 1 | d:o, | 1,873, | 17; | 474. |
| *Bredåker* | $4\frac{45}{128}$ | d:o, | 18,126, | 389, | 410. |
| *Löfudden* | $\frac{9}{64}$ | d:o, | 394, | 1, | 42. |

Af 122 hemman hafva de flesta cirka 22 tunnl. åker, 3,499 tunnl. areal, deraf 1,700 tunnland berg, mossar och sjöar. Endast $3^3/_{64}$ mtl *Harads,* 29 åboer, $2^{33}/_{64}$ *Buddby* 31 åboer, $3\frac{91}{128}$ *Svartbjörs by* 38 åboer, $3^9/_{16}$ *Boden* 40 åboer, $3^1/_{16}$ *Svartby* 37 åboer, $4\frac{23}{128}$ *Säfvast* 47 åboer, $5^9/_{16}$ *Unby* 52 åboer, hafva hvardera öfver 100 tunnl. åker. Åt Gellivareverken upplåten mark: 489 tunnl. äng, 39,342 tunnl. skog, och utmark i 36 hemman. Bland dessa må nämnas: 2 mant. *Ljusån,* $6^7/_{16}$ *Ahlträsk, 2 Råbäcken,* 1 *Lappträsk,* $^1/_8$ *Rasmyran* m. fl., *Ljuså* och *Hedenforss* 4:ramiga sågverk, alla taxerade till 186,384 rdr rmt. Luleå elf upptager 9,434 tunnl. Öfverloppsmark på sidorna om elfven 167,000 tunnl., deraf 500 tunnl. äng, 26,000 tld mossar, 6,900 tld sjöar, 4,800 tld berg, resten skog. Af ett bolag är år 1859 inköpt Westerby egendom, som nu fått namn af Åminne (se den art.), för att der inrätta en mönstergård efter sådana rationela jordbruksgrunder, som med ortens lokala förhållanden öfverensstämma. — $2^1/_{64}$ *Boden,* kyrkoherdeboställe. — $^3/_{16}$ ibm, komministersboställe. — Kronofogden, kronolänsmannen, kommissionslandtmätaren och postexpeditören hafva jord, tax. till 5,500 rdr. — *Laxholms* fiske, tax. till 240,000 rdr, eges hälften af Luleå stad, hälften af konsul Tornbergs sterbhusdelegare. — *Skogså* sågverk och qvarn, tax. till 76,500 rdr, eges af patron C. O. Schlytern. — *Holmforss* sågverk, tax. till 18,750 rdr, egdes af handl. J. Bodell. — *Wännträsks* och *Johannesforss* sågverk, tax. till 75,000 rdr, egdes af stadsfiskal Lagervall. — *Wittjerfs* såg och qvarn, tax. till 64,000 rdr, eges af byemännen. — *Bodträskforss* såg, tax. till 146,500 rdr, egdes af apothekare Huss m. fl. — *Öfra Svartlå* såg, tax. till 250,000 rdr, egdes af Gellivare bolag. — *Krokforss* såg, tax. till 131,250 rdr, egdes af häradshöfding Cygnæus m. fl. — *Nedra Svartlå* såg, tax. till 43,750 rdr, egdes af konsul Tornbergs sterbhus. Dessutom finnas *Åkerholms,* vid ett vattendrag mellan Kalpsjön och Karpträsket, samt *Buddby* i Ljusåelfven sågar. Inom socknen ligga fyra tullmjölqvarnar, dels med 2, dels med 3 par stenar, nämligen i *Bodträskforss, Svartlå, Wittjerf* och *Skogså.* Dessutom finnas flera husbehofsqvarnar. — Adress: Luleå.

**Luleå träsk** (Lule-jaur) eller så kallade Stor Lula i Luleå Lappmark, är 8 till 9 mil långt och har sitt utlopp i hafvet genom Luleå elf.

**Lumbers hög,** se Wånga socken.

**Lummelund.** Ting i Norra Befallningen af Gotland, se tabellen sid. 79, III Band. Folkmängden 1860 var 2,340 personer.

**Lummelund,** *Lumelunda.* Annnexsocken till Martebo pastorat, belägen på Gotland i Wisby läns Norra härad, $1^3/_4$ mil n. o. från Wisby, vid hafvet — vid 140 fots höjd öfver hafsytan — innefattar en areal af 5,901 tunnl., af hvilka 1805 äro insjöar. Marken är jemn. Rådande jordmånen är sand, blandad med ör eller mylla. Skog växer hjelpligt. Märkvärdigaste naturföreteelsen, icke allenast inom socknen, utan möjligen på hela ön, är *Lummelunds grotta.* Den är belägen i eller rättare sagdt under ett stort berg, är liksom en urhålkning vid klippans fot, hvilken sträcker sig långt in under berget. Inuti grottan har man det skönaste källvatten. Vid ljudet af dess droppande påminnes man om sagan, huru bergkungens oroliga hjerta klappar derinne. Socknen, som år 1805 beboddes af 226 och 1860 af 369 personer, består af $10^3/_8$ mant. skatte, tax. jemte 1 lägenhet och 3 sågar till 70,360 rdr rmt. I bevillning erlades 1860: 96 rdr 61 öre. Kyrkan, af sten, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, skall vara byggd 1109 på bekostnad af ett fruntimmer. — Strax utanför Lundbjerss gård tätt invid landsvägen på en med barrskog beväxt kulle, från hvilken man ser sjön i nordvest, ligger ett mindre tingsställe, bestående af 5 stora stenar med en lagmanshäll. Lundbjerss gård har varit Sjettingsdomareboställe ännu i 16:de och 17:de århundradena. Flera betydliga fynd hafva blifvit gjorda i socknen; så fanns 1781 af en bonde i muren af ett gammalt stenhus, som skulle nedrifvas, ett skrin, fullt af gamla silfverpenningar, och samma år äfven en betydlig skatt i en sandgrop tätt utanför gården vid landsvägen, der han upptog mursand. Beloppet af det

hittade förblef obekant; men mannen sålde kort derefter sitt magra hemman Etebols, der han knappast bergade sig, och köpte 1788 af prosten Berg Lundbjerss $^{5}/_{8}$ hemman för 500 rdr och uppsatte der ett hederligt inventarium af boskap och inandöme. År 1812 gjordes i socknen ett fynd af 708 cufiska, anglosachsiska och irländska mynt till 163 lods vigt. År 1842 i Okt. funnos i en potatesåker vid hälldammen för Martebo myr, eller i Dammhagen, tillhörig Kams hemman i denna socken, 249 romerska mynt, hvaribland några af kejsar Vespasiani och hans närmaste efterträdares. Flera hittades sedan strövis på samma ställe.

Gårdar och hemman: 1 mantal *Tjols,* tax. till 20,000 rdr, $^{5}/_{8}$ *Kambs,* $^{1}/_{2}$ *Kinner,* egas af myrodlingsbolaget. 1 mant. *Lummelunda,* eller *Öfverstegvarn,* tax. 1860 till 6,000 rdr rmt, uppgifves 1818 som socknens betydligaste gård. Den är belägen 1 mil från Wisby nära hafsstranden; har präktig manbyggnad, förbi hvilken flyter Lummelundsån, som faller ut i Martebo träsk. Fordom har här varit jernbruk, hvilket ödelades 1712. Sedan har der anlagts sågverk, qvarnar och pappersbruk, tax. 1860 till 4,450 rdr; egare är grossh. Jacobsson. — $1^{1}/_{4}$ *Lundbjerss,* med 5 åboer. — $1^{1}/_{8}$ *Etebols,* med 4 åboer. — $^{1}/_{2}$ *Burges* egdes af tullinspektor Landergren. — Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{16}$ mant. *Skomakare,* tax. till 130 rdr. — Öfriga hemman äro *Nygranne, Smitts* och *Björkome.* — $^{1}/_{4}$ mantal annexhemman skall ock finnas här, men är ej upptaget i tax.längden, åtminstone under denna socken. — Adress: Wisby.

**Lumsheden.** Gästgifvaregård i Svärdsjö socken, Kopparbergs fögderi och Stora Kopparbergs län, hvarifrån skjutsas till

| | | |
|---|---|---|
| *Svartnäs* i norr . . . . . . | $2^{1}/_{2}$ | mil. |
| *Borggärdet* i vester . . . . . | $2^{1}/_{4}$ | » |
| *Hedensjö* o. s. o. (i Gestrikland) | $2^{3}/_{8}$ | » |

Inom Dalarne passerar man genom fjällbygd med höga tall- och granbeväxta berg, och deremellan sträcka sig bördiga dalar med slingrande åar. Vägen har häremellan och Falun blifvit omlagd under åren 1840—47, hvartill statsbidrag erhållits. Vägen har derigenom blifvit något förkortad och befriad från derå förut varande svåra och många backar. Inom Gestrikland blir trakten flackländig och mindre skogig. Man omgifves af en mildare natur, der mer odlingsbara trakter och åbyggnader ligga hvarandra närmare. På Lumshedens egor finnes en såg.

**Lund.** Säteri, se Gerdhems socken.

**Lund.** Nordens äldsta ärkebiskopssäte och Sveriges andra universitets-stad, belägen i Skåne, Torna härad och Malmöhus län, på en vidsträckt slätt nära Wärpinge å, under 55° 42′ polhöjd och 30° 51′ longitud, $60^{3}/_{4}$ mil från Stockholm och $1^{1}/_{2}$ mil från Malmö, med uppstads rättigheter, är beskrifven i de isländska sagorna under namn af Lundö eller Lunda, hvilket antyder, att här varit en hednisk offerlund. Staden omtalas redan under Harald Gormsons tid, eller 985, såsom en rik och mäktig stad, och första gången den omnämnes i häfderna, omkring 920, är den utsatt för plundring af den bekanta vikingen och skalden Egil Skallagrimsson och hans broder Thoralf. Enligt Saxo skall Lund då varit sjöstad, hvilket bekräftas i Egils saga, der det heter: »*Lunda at Eyrarsundi*», Lund vid Eirarsund, det nuvarande Öresund. Förut skall staden, efter Adamus, varit rik på guld, samladt af sjöröfvare, hvilka betalte danska konungen skatt för att fritt få plundra. Man finner staden snart åter hafva repat sig, då den ej så långt efter nämnda plundring blef biskopssäte (den förste biskopen var Egino) och efter ej fullt ett århundrade, eller 1104, förvandlades till ärkebiskopssäte, då primatet utsträcktes såsom ett öfverprimat öfver hela Norden, i hvilken egenskap det i 4 sekler bibehöll sig, tilldess reformationen gjorde ett slut derpå. Staden tillväxte alltså i anseende, flera kloster inrättades derstädes, och Lund blef brännpunkten för nordiska bildningen under medeltiden samt kallades till och med: »*Metropolis Daniæ.*» Flera danska konungar uppehöllo sig före Köpenhamns uppkomst såsom hufvudstad här, och många af dessa hyllades på en utanför staden belägen kulle, kallad *Lybergs hög* (se den art.). Efter biskop Matthias' uppgift skola i staden hafva funnits 23 kyrkor och 7 kloster, förutom de många kapell, som funnos inom de med 4 portar försedda murarna. Bland kloster må nämnas det äldsta *Benediktinerklostret,* äfven kalladt S:t Lars kloster, der undervisning meddelades ungdomen. Ett minne af detta kloster säges qvarstå ännu i en stenhusbyggnad, hvars ursprungliga benämning *Libraria* antyder dess bestämmelse såsom bibliothek. Detta i så fall äldsta bibliothekshus i Norden håller 68 fot i längd, 27 i bredd, är 2 våningar högt och har höga nischprydda gaflar med

tinnar. *Svartbrödraklostret* vid S:t Martins gata; *S:t Petri*, (se art. Kloster, socken); *Allhelgonaklostret* (se art. Helgona gård); *S:t Jörgens hospital* eller Spetalekloster, hvarom Spetelöfslyckan ännu erinrar. Staden har äfven haft kungs- och mynthus. Ett bland de sällsyntare mynt, som finnas, lät Erik af Pommern före sin afresa till Jerusalem härstädes prägla. Det lärer likväl endast blifvit användt till presenter och skall derjemte vara det första guldmynt, som blifvit slaget i Norden. De mynttecken, som i Carl XII:s tid förorsakade så mycket ond blod i Sverige, utgingo ock härifrån. Konung Erik Lam gjorde Lund, der han mest vistades, till Danmarks förnämsta stad och lät befästa densamma med en stenmur i stället för de gamla trämurarna. Imellertid delade Lund de öfriga skånska städernas missöden att vara ett föremål för krigets förödelser, synnerligast vid bondupproren under biskop Absalons tid, på 1170 och 80-talen, samt under biskop Jacob Erlandssons tid 1256—57, då bönderna under de vilda partistriderna med draget svärd förföljde hvarandra ända fram till altaret i domkyrkan. År 1331 inbröto adeln och bönderna, förbittrade öfver den grymhet, hvarmed de Holsteinska herrarne framforo i det förpantade Skåne, likaledes i domkyrkan, hvarest dessa samlat sig för att öfverlägga, och nedgjorde omkring 300 af dem. Äfven af eldsvådor har staden i fordna tider flera gånger blifvit hemsökt, nämligen åren 1172, 1234, 1263, 1282 och 1287. Den största förödelsen öfvergick dock staden år 1452, då svenska konungen Carl VIII Knutsson från Dahlbysidan angrep densamma samt intog och i grund nedbrände den. Endast några stenhus, domkyrkan och biskopsgården, hvilken försvarades af erkebiskop Thue eller Ture, blefvo skonade. Från denna tid kom Lund i ett förfall, hvarur staden först på sednare tider börjat repa sig. Bland tilldragelser af gladare beskaffenhet, hvartill Lund varit vittne, må nämnas: då Knut den Helige och många hans efterträdare längre tider uppehöllo sig här, eller då Waldemar Seir 1204 och Erik Plogpenning 1241 härstädes blefvo krönta. Konung Olof, Margarethas son, mottog 1376 på Lybergs hög Skånes ständer, hvilka sedan högtidligt hyllade honom i domkyrkan, och Erik XIII firade härstädes 1410 sin förmälning med engelska princessan Philippa, sedermera så namnkunnig både som exemplarisk maka samt såsom svenskarnes välgörarinna och regentinna. Det berättas, att konungen, bland annat, med henne såsom hemgift bekom en guldstång af 100,000 guldgyllens värde.

Staden måste ytterligare tvenne gånger genomgå krigets förödelser och sålunda åtminstone första gången få dyrt betala äran att hafva gifvit namn åt tvenne blodiga slag, hvaraf det första stod d. 7 April 1525 mellan kon. Fredrik I:s fältherrar Johan Rantzau samt Tyge Krabbe och en bondehär af 8,000 man under junker Moritz' af Oldenburg anförande, då 1,500 af dessa Severin Norrbys anhängare stupade, 500 tillfångatogos, och af bönderna dessutom 3,000 blefvo på platsen. Efter slaget blefvo 60 borgare släpade ur sjelfva domkyrkan, dit de tagit sin tillflykt, och ihjälslagna. Det andra stod den 4 Dec. 1676 mellan konung Carl XI och danska konungen Christian V. Detta märkliga slag må tillåtas oss att omständligare anföra, och anse vi för detta ändamål följande, hemtadt ur Rudbecks »Sveriges städer», vara både det nöjsammaste och sanningsenligaste hvad som blifvit härom skrifvit.

Oaktadt de mångfaldiga olika uppgifterna kan man antaga hvardera härens styrka till 11 à 12,000 man. En hel månad skilde endast Lödde å de båda härarna från hvarandra, och konung Carl, som beslutit att anfalla, dertill föranlåten så väl af Lunds fara, som af den nöd hären midt i vintern led, gick slutligen om natten mellan den 3 och 4 December i all tysthet öfver den tillfrusna ån. Men Christian V höll god krigstukt i sin armé, hvilken således ej var så lätt att öfverraska. I gryningen upptäcktes svenskarnes marsch, och danska hären ryckte oförtöfvadt ut ur sitt läger. En ovan syn var det i sanning att se 2 härar marschera i sned riktning från samma sida till samma mål, ty Helgonabacken vid Lund var, såsom en gammal författare yttrar, »denna gång bruden, hvarom man dansa skulle.» Mellan klockan 8 och 9 om morgonen råkade svenskarnes högra flygel på danskarnes venstra, och de senares öfverlägsenhet på denna punkt hotade länge att rycka segern ur svenskarnes händer. Finnarne drefvos på flykten, general Siegroth stupade; men lifregimentet, anfördt af Nils Bjelke, gjorde ett hjeltemodigt motstånd. I spetsen för 9 sqvadroner kavalleri gjorde då Carl XI ett anfall, som kröntes af den största framgång. Danskarne flydde och bland dem Christian V, hans broder prins Georg och general Arensdorff. Först togo

de tillflykten till sitt läger, men, då detta icke mera kunde försvaras, till Landskrona. Carl var i hamn och häl, men förföljde dem dock ej längre än en knapp svensk mil. Detta var äfven af högsta nöden, ty med yttersta möda hade svenskarnas venstra flygel, som stod mellan Sliparbacken och Nöbbelöfs kyrka och bestod endast af 10 bataljoner, kunnat hålla stånd emot dem, danskarne hade på denna punkt. Generallöjtnant Galle hade stupat, äfvensom öfverste Borckhusen, hvilken i spetsen för ett finskt dragonregemente, af honom sjelf uppsatt, genom sitt tappra försvar hindrat hela denna flygels upplösning. På samma sätt hade svenska infanteriet utmärkt sig för kallblodig tapperhet, i synnerhet det så kallade fotgardet, hvars anförare, Kristoffer Gyllenstjerna, erhållit 9 sår i hufvudet. Då konungen återkom från förföljandet af danskarnes venstra flygel, voro svenskarne väl tillbakadrifne ända till en höjd vid Lund, hvarest de skyddades af några stenmurar; men det var endast med förtviflans raseri de ännu försvarade sig. Konungen, som trodde segern vunnen, såg den nu sig nästan undanryckt, och, märkligt nog, förnyades här samma skådespel som i slaget vid Lützen, tvänne drabbningar på en dag. Utan att tveka, befallde Carl sitt kavalleri hugga in på fienden, och, begagnande sig klokt af en lucka i danska hären för att sjelf femte bryta sig igenom till sina svenskar, uppmuntrade han dem och förde dem åter till anfall, hvarigenom danskarne kommo mellan två eldar. Danska generalmajor Meerheim gjorde allt för att återställa ordningen, men förgäfves. När nu derjemte danskarnes eld af misstag blef lika förderflig för dem sjelfva som för fienden, emedan de under villervallan öfver allt trodde sig se svenskarne framför sig, kunde de ej längre hålla stånd. Oemotståndlig var kavalleriets schock, synnerligast mot de 1,300 holländska båtsmän, som amiral Tromp från sin flotta skickat i land, så att alla, med undantag endast af 47, nedsablades. Förbittrade öfver den förlust desse matroser tillfogat deras landsmän, skulle svenskarne ej ens förskonat dessa, om ej Carl XI i egen person hämmat blodbadet. Dock äfven med denna andra seger var slaget ännu ej slut. Solen var väl nedgången; men ett herrligt månsken upplyste nu i stället det blodiga slagfältet. I god ordning hade öfverstarne Bibau och Lewetzau med sitt infanteri dragit sig tillbaka till Walkärra kyrka, der de trodde sig i säkerhet för svenskarnes förföljande; men äfven här upphunnos de af Carl, som ej ville lemna någon fördel obegagnad. Hade förut under loppet af eftermiddagen svenskarnes venstra flygel sett sig omringad af 22 sqvadroner kavalleri och 5 bataljoner fotfolk, så var det nu danskarnes ordning att se sig omringade. Vid detta anfall, liksom en gång förut under loppet af denna märkliga dag, sväfvade konungen i största fara. Under första sammandrabbandet med danskarne, då den svenska högra flygeln vacklade och var på väg att vända ryggen åt fienden, hade, vid det konungen satte sig i spetsen för en sqvadron drabanter för att återföra dem till striden, en häst blifvit skjuten under honom, och nu råkade han under ifvern af förföljandet midt uti en dansk sqvadron. Med en lycklig själsnärvaro talade han nu så länge danska med dem, tilldess han kom så nära sina svenskar, att han kunde förena sig med dem och ropa: »gå på, gossar!» då det danska rytteriet snart fördrefs. Men icke så lätt voro fotregementerna besegrade, hvilka ihärdigt försvarade sig långt in på natten, då de slutligen, sedan de tändt eld på några byggnader kring kyrkan, drogo sig tillbaka åt Landskrona. Efter så många lyckans skiften voro svenskarne ändtligen mästare af slagfältet, ehuru 2,300 af dem betäckte detsamma. Men äfven 5,700 fiender sofvo den sista sömnen, och 2,000 danska fångar, utom 57 kanoner, 65 fanor och standarer samt danska lägret med proviant och ammunition, föllo i segrarens händer. Under detta blodiga och på omvexlingar så rika fältslag hade den 27-årige konungen, oaktadt understödd af Helmfelts och Aschebergs erfarenhet, ej allenast visat sig ega utmärkt tapperhet, hvarpå bästa beviset var, att en kula gått igenom brättet på hans hatt och han fått en häst sig undanskjuten, såsom vi af det ofvanstående sett, utan äfven gifvit prof af en för sin ålder ovanlig fältherretalang. Det gifna fältropet: »med Guds hjelp!» hade blifvit en verklighet. Guds hjelp hade ögonskenligen denna dag varit med svenskarne. Då Carl fick ögonen på Nils Bjelke med återstoden af lifregementet, skyndade han fram till honom, tog honom i famn i hela härens åsyn och ropade: »Aldrig, aldrig skall jag glömma den tjenst Bjelke i dag har gjort mig och fäderneslandet!» Sedan vände han sig till ryttarne och sade: »gossar, så länge någon af er finnes i lifvet, så kom till mig, och han skall aldrig sakna hvad han behöfver, det lofvar eder Sveriges konung.» Derpå, vid det blandade hemska skenet af månen och branden från Walkärra, som kastade sitt flammande sken öfver himlen, knäböjde konungen med hela hären på den snöbetäckta marken, och öfverhofpredikanten Spegel tackade med hög röst härskarornas herre, som gifvit dem seger och så underligen bevarat dem, men uppmanade tillika alla sina åhörare att, sedan det blodiga arbetet väl var slutadt, bortlägga all hämd och i hvarje sårad, vare sig vän eller fiende, endast se en lidande medmenniska. Genom dessa vackra, menniskovänliga ord frälsades mången tapper dansk krigare från faran att af vanvård omkomma på slagfältet. Samma afton tågade svenskarne in i Lund.

Staden undgick alltså väl denna gång krigets svårare förödelse, men icke så följande året, då Danskarne stucko staden i brand och förmodligen äfven dervid begingo många andra våldsamheter. Imellertid bidrog ofvannämnde seger i förening med den, som sedermera vanns vid Landskrona 1678, betydligt till fredsslutet i Lund den 26 September 1679, hvilken fred ytterligare beseglades genom Carl XI:s förmälning med danska princessan Ulrica Eleonora.

Först under svensk regering kunde staden åter repa sig, hvartill isynnerhet

bidrog inrättandet af ett universitet d. 28 Jan. 1668, som erhöll namnet *Carolina Gotharum;* dock blef staden under krigsoroligheterna åter så utarmad, att den 1681 måste begära några års frihet från den årliga kontributionen af 100 rdr. År 1683 begärde de studerande i en skrifvelse till generalguvernören universitetets flyttning till Christianstad, hvarvid de förnämsta klagopunkterna voro brist på rum samt derjemte saknaden af de enklaste förnödenheter, såsom eldstäder, sängkläder m. m. Detta kunde dock icke beviljas. — Ingen svensk konung har någon längre tid gästat uti Lund, utom Carl XII, som vistades derstädes efter återkomsten från Turkiet, från d. 20 Sept. 1716 till d. 11 Juni 1718, och der uppgjorde sina krigsplaner mot Norge. Det hus han då bebodde har nu mer blifvit inredt till lokal för kathedralskolan. De olyckor, som öfvergått staden, sedan Skåne kom under Sverige, hafva varit eldsvådor åren 1711, 1721, 1725 och 1739. Alla stadens fästningsverk med vallar och grafvar äro alldeles förstörda, och få spår vittna om deras fordna tillvaro.

I stället för de förut brukliga korsverkshusen, har under de två sednaste decennierna en ansenlig mängd nya grundmurade tegelhus blifvit uppförd. Till de flesta hustomter hör en större eller mindre trädgård. Stadens areal utgör 180 tld, dess längd 2,340 alnar, bredden 1,590, hvarinom finnas 344 hus och gårdar; härtill höra 2,088 tunnl. odlad jord, beräknad till nära 36 mant.; hela taxeringsvärdet 1860 var 3,774,353 rdr rmt, och statsbidragen uppgingo till c:a 42,000 rdr. Stadens odlingsbara utjord eller så kallad fälad blef 1797 indelad i lotter på $2^1/_2$ tunnl., hvilka åtfölja husen. Såsom exempel på jordens fruktbarhet kring staden anföres, att råg gifvit 18:de till 20:de kornet samt korn 12:te till 16:de kornet. Denna utomordentliga jordmån består af humusrik, mullblandad lera. Staden har trenne torg: *Stora, Lilla* och *Kraftstorget* samt derjemte en mängd vackra anläggningar och promenader. Den s. k. *Lundagård,* med hvilket namn akademiegården uppkallades efter 1750 i stället för sjelfva akademihuset, utmärker sig deribland genom sina alleer af högstammiga lindar, som sedan 1832 hafva intagit de förut befintliga nära 100-åriga murkna kastanieträdens plats. *Paradislyckan,* så uppkallad efter en dess egare, år 1670, Nils Paradis, är förenad med botaniska trädgården. Här är för närvarande, såsom en satir på dess namn, länslazarettet beläget. Norr om staden är *Helgonabacken,* nu mer en med vackra trädplanteringar i engelsk stil förskönad anläggning, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt på ena sidan öfver Sundet och på den andra öfver Råbydalen och slätten ända till Romeleklint. Denna slätt har fordom, åtminstone delvis, varit bevuxen med skog, så att, ännu i början af 1400-talet, den gick i nordost in på Lunds mark. På en plats midtför Lundagård ser man upprest en bildstod af Tegnér — Frithiofs och Axels frejdade skald, — som föreställer honom stående, med blicken höjd uppåt och ritstiftet i sin högra hand, färdig att i den bok han håller i venstra handen anteckna de inspirationer, han ofvanifrån tyckes hafva erhållit. Han stöder sig mot en runsten samt har bredvid sig en harpa, öfver hvars ena hörn en lagerkrans hänger. Bildstoden, som är, utom fotställningen, 9 fot hög, är modellerad af Qvarnström och gjuten i München år 1851 af F. Müller; den aftäcktes i Juni 1853. Bland stadens byggnader märkas: *Domkyrkan.* Enligt de tillförlitligaste underrättelser skall denna kyrka, hvars herdar spelat en så stor roll i nordens häfder, vara grundlagd år 1012 under danska konungen Sven Tveskäggs regering, efter ritning och under inseende af en byggmästare, vid namn Donatus, men icke fullbordad förrän 1145 under Erik Ejegods regering samt s. å. invigd af Lunds andra erkebiskop Eskil. Kyrkan, bestående af, utom choret, ett långskepp och två sidoskepp, invändigt 36 alnar hög, $135^1/_2$ alnar lång och 61 alnar bred samt hel och hållen af huggen sandsten, hemtad från Witseröd i Onsjö härad, nära 4 mil norr om staden, är byggd i den byzantinska rundbågsstilen samt både in- och utvändigt prydd med en mängd ornamenter af samma stenart. Kyrkan, som under länge sedan förflutna århundraden lär hafva prunkat med icke mindre än 64 altaren samt haft så många dyrbara reliker och så stora rikedomar, att få kyrkor i norden

kunnat mäta sig med Lunds i detta hänseende, har en dyrbar predikstol af svart kalksten och marmor. Det gamla högaltaret från medeltiden är ännu i behåll. Orgelverket, invigdt 1836, har kostat öfver 63,000 rdr rmt, men innehåller också 3,067 stämmor och torde således vara det största orgelverk i Skandinavien, må hända i hela norden. En märkvärdig fornlemning, som förvaras i södra kapellet, är bilden af kyrkans skyddspatron, den helige Laurentius. På en metallkolonn ser man nämligen detta helgon i fotsid klädnad med ett halster i högra handen (se om honom ordet S:t Lars källa). Det hela har 10 fots höjd, hvaraf kolonnen $7^1/_2$; foten på kolonnen, som hvilar på 3 lejon, liknar en upp och nedvänd skål och prydes med genombrutet arbete, äfvenledes i 3 afdelningar. Den första föreställer en underbar fogel med klöfvar, hvilken räcker en hästsko åt en unge, tittande fram med hufvudet ur ägget. Detta lärer skola antyda den hårdsmälta spis, hvarvid en kristen bör från späda barndomen vänjas. Med pelikanen i andra afdelningen, som öppnar sitt bröst för sina ungar, afses vår frälsning genom Christi blod, och med en sfinx, som, i den tredje, uppsvingar sig ur lågorna, förstods själens odödlighet, uppståndelsen. De vin- och eklöfsrankor, hvilka pryda alla dessa afdelningar, häntyda på det sanna vinträdet och den medborgarkrona, hvaraf den till en annan verld öfvergående i ett eller annat hänseende bör hafva gjort sig förtjent. Så förstod medeltiden att uti en storartad symbolik, i det minsta som uti det största, tala till efterverlden. Ett annat, ej mindre märkligt bevis härpå äro tvenne andra bilder af messing, föreställande englar, 2 fot höga, men på kolonner af 9 fots höjd. De stå på båda sidor om högaltaret, väga tillsammans 430 marker och synas varit bestämde att uppbära förhängen framför altaret, hvilka vid högtidliga tillfällen fråndrogos. Såsom man af bibeln finner, lät Salomo, då templet i Jerusalem uppfördes, utanför detsamma uppsätta kopparstoder, hvilka han kallade, den ena Jachin, som betyder: han skall upprätthålla, den andra Boas, d. v. s. i honom är styrkan, hvarmed betecknades Skaparens frambringande och underhållande allmakt. År 1833 företogs en behöflig och omfattande reparation af domkyrkan, äfvensom en från 1843 till 1845 under ledning af professorn m. m. C. G. Brunius. Ett ganska märkligt fynd är det, som gjordes 1835, då inunder norra chortrappan hittades 54 silfvermynt, på hvilkas framsida föreställes en konung i full ornat och på baksidan en biskop; de förmodas vara från Erik Lams regering och således minst 700 år gamla. En af de sällsyntheter detta tempel, som länge varit nordens metropolitankyrka, eger att uppvisa, är dess krypta eller Kraftskyrka. *) Hvad slut-

*) Såsom man af historien känner, togo de första kristna sin tillflykt till katakomberna i Rom eller underjordiska hålor, hvaraf namnet Krypta. I början voro de således gömställen under högaltaret, för att begagnas vid inträffande förföljelser, men blefvo snart ställen, hvarest presterna dels hade bilderna af sina martyrer samt sina reliker förborgade, dels grafställen för helgon samt i en senare tid för erkebiskopar och andra mäktiga prelater, hvilka, enligt tidens öfvertro, ansågos så mycket säkrare om saligheten, ju närmare de voro högaltaret. Efter hvad bekant är, skall Bernhard, hvilken Knut den Store öfversände från England till Skåne för spridande af kristendomen, och hvilken sedan blef kanoniserad, här äfven fått sin lägerstad. Derföre ser man ock i en sednare tid, då dessa kryptor kommit ur bruk, högättade och rika personer betala oerhörda summor för att få en graf nära altaret. Merändels höra kryptorna uteslutande till äldre domkyrkor eller dem, som äro uppförda i rundbågsstil, då de deremot sällan eller aldrig förekomma i de med spetsbågsstil utförda. Möjligt är äfven, att i sådana ofantliga byggnadsverk, hvilka, oaktadt ansträngd flit och betydlig arbetsstyrka, fordrade sekler för att fullbordas, en sådan krypta varit en välkommen tillflyktsort för den första, mindre församlingen. Denna kraftskyrka, som intager hela platsen under högkoret, har en sträckning från norr till söder af $126^1/_2$ fot samt från vester till öster af $86^1/_2$, $36^1/_2$ fots bredd och 14 fots höjd, upplyses af 10 fönster samt hvilar på 6 pelare och 18 kolonner. Den invigdes 1123, således endast 22 år före sjelfva domkyrkan. Vid den ena af pelarne ser man, groft uthuggen i sten och i kroppsstorlek, bilden af en man och vid en annan, ehuru något mindre, bilden af en qvinna med ett barn på ryggen, hvilka, enligt sägen, skola föreställa jätten Finn med hans hustru. Dessa omfatta pelarne, liksom för att försöka kullstörta kyrkan. Legenden berättar, såsom kändt är, att jätten Finn ingått den öfverenskommelsen med S:t Laurentius, att han skulle fullborda kyrkan mot det vilkor, att, i fall S:t Laurentius, då detta var fullgjordt, icke hade utletat jättens namn, skulle denne gifva honom sol och måne eller ock sina båda

ligen beträffar kyrkans förmögenhet, så har den väl förlorat många af sina dyrbara lösören, men hon behöll likväl det hufvudsakligaste af sin förmögenhet, som låg förvarad i jordegendomen, hvartill de af Knut d. helige 1088 anslagne 52 hemmanen utgjorde grunden. Denna förmögenhet har imellertid i tidernas längd så förökat sig, att dess ordinarie årliga inkomster nu mera äro: 833 t:r råg, 981 t:r korn samt 832 t:r hafra eller tillsammans 2,646 t:r säd, förutom mellan 3 à 4,000 rdr rmt i s. k. hemmantalsränta, dagsverksafgifter, böter, m. m. Domkyrkan med landsförsamlingen utgör ett domprostens præbende-pastorat af 3:dje klassen i Torna kontrakt. *Klosterkyrkan* vid vestra tullen, i hvars närhet stationshus på statens Södra Stambana är uppfördt. *Biskopshuset,* färdigbygdt 1845 af tegelsten och 3 våningar högt, är beläget vid södra sluttningen af Helgonabacken. *Gamla Akademihuset,* som efter all sannolikhet uppstått 1578 och öfverläts af biskop Winstrups arfvingar

ögon. Tiden för kyrkans fullbordande nalkades med stora steg, och ännu sväfvade Laurentius i samma okunnighet samt hade ej hittat på någon utväg, huru han skulle hjelpa sig ur detta bryderi. Men förtröstan till Guds godhet öfvergaf honom dock icke. Förstämd hade han en afton begifvit sig utom staden och nedkastade sig under ett träd i skogen, för att ostörd få öfverlemna sig åt sina tankar. Då hör han plötsligt ett barn ej långt ifrån gråta och skrika, samt en röst, som ganska tydligt sade: stilla, sonen min, snart kommer Finn, fadren din, och skall då gifva dig sol och måne att leka med eller också biskop Laurentii ögon. Med tacksam suck till höjden begaf denne senare sig på återvägen, och då jetten Finn, sedan verket lyckligt var utfördt, fordrade sin betalning och nu af den fromme biskopen hörde sitt namn, försökte han och hans hustru att till hämd kullstörta byggnaden, men fåfängt. Andemeningen häraf är lätt funnen. Finn är hedendomens, S:t Laurentius kristendomens representant. Hedningarne beqvämde sig, förmodligen för penningar, att biträda till och med vid sjelfva kyrkobyggnaderne, mot förbehåll att få fritt utöfva sin fordna religion, som ursprungligen bestod i en naturdyrkan. Medlertid hittade kristendomen på ordet till gåtan, huru, förmedelst fridens ord, försonlighetens lära, hedendomen skulle besegras, och nu uppbjöd den råa naturkraften allt för att förderfva denna lära, men förgäfves. Fåfängt använde de mäktigaste af hedningarne all sin kraft mot kristendomens grundpelare för att nedbryta den, intet kunde mer hämma dess framsteg, den måste segra.

till Lunds universitet, inrymmer nu mera, utom biblioteket, ett historiskt museum, ett fysikaliskt kabinett jemte flera auditorier. Universitets-biblioteket består af 60,000 band, 10,000 brochurer och 2,000 manuskripter. Bland de förstnämda märkas Ciceros »Libri ad Herennium,» tryckt i Venedig på pergament år 1470 samt hitskänkt af biskop Celsius, en Livius äfven med samma tryckningsort och årtal, ett exemplar af Cæsars Commentarier, tryckt i Rom 1469 m. fl. Särdeles märkliga äro bland manuskripterne tvänne, kände under namnen: »Necrologium Lundense» och »Liber Daticus Lundensis,» de äldsta originalurkunder som finnas för danska historien och antagas vara ungefärligen samtida med domkyrkans grundläggning, en Virgilius på pergament m. m. *Nya Akademiehuset,* färdigbygdt 1802 af tegelsten och i modern stil, har 2 våningar innehållande ett större och tre mindre auditorier m. m. *Nya Institutionsbyggnaden,* äfven af 2 våningars höjd, fullbordades år 1846 och inreddes till lokal för kemiska, fysiska och zoologiska professorerne. *Anatomisalen,* färdigbyggd 1853, ligger uti botaniska trädgårdens nordöstra hörn. *Länslazarettet* och *Nosocomium.* I sednare tider har denna välgörenhetsinrättning blifvit betydligt utvidgad. Det fick sig vid 1854 års riksdag beviljadt ett anslag af 15,000 rdr bco. *Akademiska Föreningens hus.* Stiftad år 1830 i ändamål att till ett helt förena de skiljda akademiska nationerne, lyckades det denna förening, dels genom bidrag af Skånes mecenater, dels genom en årlig afgift af 1 rdr bco för hvarje studerande m. m., kunna sammanbringa så mycket, att grundstenen kunde läggas den 1 Maj 1848. Huset invigdes d. 1 Dec. 1851. Det intager tre sidor af en qvadrat, vid Sandgatan, med fyra torn af 5 våningar hvardera, under det hufvudbyggnaden endast har fyra. I norr och söder har det en sträckning af 74 alnar samt, i öster och vester, af 56½ aln. Hela byggnadskostnaden lärer uppgått till c:a 90,000 rdr rmt. Den stora festsalen, hvilken uppbäres af stenpelare, som gå genom 2 våningar, är 13½ alnar hög samt omgifves på trenne sidor af pelare; 14 ljuskronor sprida från ett 50 alnar långt och 24 alnar bredt, samt med gips-

ornamenter dekoreradt tak, vid högtidliga tillfällen en bländande glans. Föreningen sönderfaller i trenne stora afdelningar. Den sociala upptager största rummet, hvarest föreningens alla medlemmar dagligen kunna träffas. Den andra afdelningen: Atheneum, erbjuder tidningar och tidskrifter för vetenskap och konst på flera språk och slutligen uti Convictorium tillhandahålles kroppslig föda mot billigt pris. *Kathedralskolan* var ända till 1836 uti stadens nuvarande vågbod, sedermera uti den förut omnämnda byggnaden, der Carl XII bodt under sitt vistande i Lund. Lärjungarnes antal uppgår till omkring 300. *Småbarnsskolan* blef uppförd 1852. Förutom dessa skolor finnas en folkskola och en flickskola. *Rådhuset.* Det efter branden uppförda rådhuset blef ombygdt 1840. *Stadshuset* uppfördes 1836 vid stora torgets östra sida. *Fattigskolan* och *Arbetsinrättningen.* — *Cellfängelset.* — *Stadens Fattighus.* — *Akademiens Fattighus.* — *Torsslowska Fattighuset.* — *Akademiegården.*

Hvad angår handel och handtverkerier så egde staden 1765, då jordbruket var hufvudnäringen, endast 11 handlande, hvilka icke vunno synnerligen på sina varor, som de hemtade från stapelstäderna och erhöllo först i 3:dje eller 4:de hand. (Fordom lärer staden haft utskeppningsrätt på Köpenhamn öfver lastageplatsen Lomma.) År 1860 hade staden deremot 110 handlande, dock i detta antal inberäknade 63 qvinnor, hvilka idkade handel enligt 4 § handelsordningen; afsättningen af in- och utländska varor är ej obetydlig till följe af universitetets närvaro. Af fabriksinrättningar finnas 21, dock af ringa betydenhet, Berlingska boktryckeriet och stilgjuteriet intaga främsta rummet; deremot äro handtverkerierna i fortfarande tillväxt. År 1860 funnos 160 handtverkare. Jordbruket är ej obetydligt, Insättarnes fordran uti stadens sparbank, stiftad 1833, utgjorde 1860: 1,608,522 och dess egen fond 162,087 rdr rmt. Utgifterna för fattigförsörjningen uppgå ända till c:a 18,000 rdr rmt. Lund, som hörer till 3:dje klassens städer och hvars ordningsnummer vid riksdagarne är 22, är ett slags hufvudort för de skånska länen derigenom, att här finnas utom biskop och universitet, Skånes hypotheksförening och brandförsäkringsinrättning samt filialbank; staden beboddes 1805 af 3,224, år 1862 d. 1 Juli af 8,680 personer, och 1860 af 9,300, i senare summan inberäknadt akademistaten och studenter, (professorernas antal är f. n. 27, de studerandes mellan 4 à 500). Sina första privilegier erhöll Lund af danske konungen Waldemar Atterdag år 1360, förut styrdes orten af s. k. Birkerätter. Staden har två jurisdiktioner, den akademiska, i likhet med Uppsala, och stadens magistrat, som består af 1 borgmästare, 3 rådmän och 1 notarius publikus. Under den tiden staden tillhörde Danmark hade hon 2 borgmästare. Marknaderna, hvilka förut hållits Christi himmelsfärds- och Larsmessodagen, hafva alltsedan 1755 blifvit hållna i Juni och September. De utanför stadens norra och östra tullar belägna allmänningar, hvilka förut varit begagnade till lertägt, hafva blifvit på de sednaste åren planerade och försedda med trädplanteringar samt upplåtne till promenadplatser. I Lunds grannskap ligga *Lybergs* högen och *Råby institut* samt *helsokälla, Dalby* och *Alnarps* kungsgårdar, *Svenstorp, Trolleberg* m. fl. herregårdar. Statens Södra stambana mellan Lund och Örtofta 0,9 mil öppnades d. 23 Dec. 1857.

**Lunds stift.** Detta stift, det 7:de i ordningen, innefattar landskaperna Skåne och Blekinge, med en areal af 2,744,366 tunnl. fast land och 8,525 tunnl. insjöar samt beboddes 1860 af 610,414, år 1855 af 576,040 och 1810 af 343,530 personer. Stiftet förmodas blifvit upprättadt först sedan christendomen redan herrskat 2 sekler i dessa bygder, näml. år 1046, då Henrik, förut biskop på Orknejöarne, utnämndes till biskop af danske konungen Sven Estridsson, och 74 år härefter, eller år 1120, förvandlades detta biskopssäte till erkebiskopsdöme, under Erik Eyegods regering, då biskopen i Lund, Ahasverus, vanligen kallad Adzer eller Assarus, blef den förste erkebiskopen och följde 28 andra efter honom. Lunds erkebiskop förde länge titel af *Primas Regni Suio Gothici,* och hans anspråk på suprematі öfver erkebiskopen gaf an-

ledning till många tvister. Vid reformationens införande nedlade den siste katholske erkebiskopen, Thorbern Bilde, sin befattning, mot det vilkor att han till sin död skulle bekomma inkomsterna af dekanatet i Lund och Bosjö kloster. Från denna tid buro föreståndarne för stiftet titel af superintendenter. Detta fortfor ännu en längre tid efter sedan Lund kommit under svenska kronan, till dess Hahn år 1680 utnämndes till biskop i Lund. — Stiftet är väl icke nu mera hvad erkestiftet under en längre tid i sin början varit, då det innehade primatet i norden och dermed icke allenast hade under sig alla Danmarks biskopar, utan äfven erkebiskopen i Uppsala, samt sedermera, ända till freden i Roskild, bestod af Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm, (1646 lades Halland till Göteborgs stift), men det är dock ännu dubbelt så stort, som nuvarande erkestiftet, och ej långt ifrån 6 gånger så stort, som de minsta biskopsstiften; det bestod 1860 af 24 prosterier, som innehålla 227 pastorater eller 415 socknar, med 7,931 mant. (deraf $2^7/_8$ af Hishult höra till Göteborgs stift), och 17 landsförsamlingar. Kyrkornas och kapellernas antal äro 435. Af pastoraterna äro 129 regala, 32 konsistoriella, 31 patronella, 18 alternativt regala och patronella, 4 alternativt konsistoriella och patronella, 1 ärftligt och 12 præbenden. Endast 13 komministraturer finnas, deraf 11 i städerna. Biskopen öfver Lunds stift är Lunds akademi-prokansler. Biskopens lön utgöres af, jemte tvänne landsförsamlingar såsom præbenden, det s. k. S:t Helenæ eller Allhelgona kyrkas säteri, hvartill hörer Östra Torns by. Folksskoleundervisningen i stiftet bestreds 1859 af 684 examinerade och 259 oexaminerade lärare för omkring 90,000 barn.

**Lunds landsförsamling** uti Torna härad af Malmöhus län, omgifver staden i öster och har i allmänhet en höjd af 80 fot öfver hafvet, samt omfattar 4,929 tunnl. fast land. Socknen, som utgöres af Östra Torns by, på 18 n:r, af $4^9/_{16}$ mant. skatte, Lilla Råby 3 mant. uts. frälse, ett hospitalshemman $^3/_8$ mant., Helgona kyrkans grund $3^1/_2$ mant. kr.-säteri, alla med god och bördig åkermark och taxerade 1860 till 179,610 rdr rmt, beboddes 1805 af 337 och 1860 af 899 personer. Församlingen har med staden gemensam kyrka och utgör med domkyrkan ett præbendepastorat till domprosten.

Gårdar: I byn *Råby* egas 5 n:r på $1\frac{127}{252}$ mant., tax. till 18,340 rdr, af faktor Borgs arfvingar i Lund, $^{15}/_{64}$ mant. ibm eges af professor Bruzelius i Lund, $\frac{13}{296}$ mant. eges af Råby institut, $\frac{175}{576}$ mant., tax. till 5,730 rdr, eges af exc. grefve Wachtmeister. — *Kjellby* qvarn samt *Puggängen* egas af akademien i Lund. — *Helgonagården* samt *Torns* by (fordom Skinnartorn, skall varit konungasäte), tax. till 115,000 rdr, äro anslagne till biskopen. *Kjellby* mark, 18 tunnl., eges af Lunds skola. *Hospitalsgården* $^3/_8$ mant., tax. till 21,750 rdr, tillhör Malmö hospital. En äng i Torns by innehafves af kyrkoherden i Kloster. — Adress: Lund.

**Lund.** Helsobrunn i Skaraborgs län, på säteriet Mariedals egor i Ofva socken och Kinnefjerdings härad, 1 mil från Skara, $1^3/_4$ från Lidköping och 3 mil från Sköfde jernvägsstation, är belägen uti en täck dal, omgifven af större barrskog och löfängar. Detta helsovatten har blifvit begagnadt sedan lång tid tillbaka, och torde denna källas betydliga ålder någorlunda kunna inses af dess benämning: *Odens källa.* Den äldsta på stället befintliga urkund om dess första bruk är en tryckt brunnslag af år 1649, men brunnen nyttjades icke stort före 1735, då assessor von Coelln åtog sig att upphjelpa densamma. Ända till början af detta århundrade funnos der inga andra byggnader, än en liten brunnssal och ett obetydligt fattighus; men år 1811 upprättades ett bolag, efter på 50 år afslutadt arrendekontrakt, till uppförande af nödiga byggnader och beredande af andra beqvämligheter för brunnsbesökande, hvarigenom ock stället vann förtroende. Brunnen försåldes 1813 med privilegier och byggnader för 13,333 rdr 16 sk. bco till mjölnaren L. Frisk. År 1817 stiftade öfverste kammarjunkaren, grefve Gustaf Piper här till åminnelse af sin fru, en fröken du Reitz till Hedensberg (död 1816), ett lazaret för 30 fattiga sjuka, hvilka kostnadsfritt der genomgå brunnskur, samt ett fattighus som kan inrymma 50 sjuka. Lazarettet har öfver porten en slipad granitsten med inskrift: »Jacquette du Reitz' fattigförsörjning.» På senare åren har ett nytt allmänt lazarett blifvit uppfördt. Helsokällans vattenåder är ganska rik. Vattnet är färglöst, klart och luktar vid

omskakning starkt vätesvaflad; dess smak är icke stark och derföre ganska lättdrucket. Fastän vattnet ej är märkvärdigt genom sin jernhalt, så innehåller det likväl en sådan qvantitet salter, att dess medicinska verkan öfvergår månget annat helsovatten. I detta vatten är äfven lithion, en beståndsdel, som ej förut är funnen i något svenskt helsovatten och blott i ganska få utländska. Vattnet, som är kemiskt analyseradt senast år 1859, har visat sig såsom ett alltid — och ofta i underbar grad — välgörande läkemedel emot alla lidanden i digestions-organerna, rheumatiska sjukdomar, skrofulösa och kachektiska sjukdomsformer, maskplågor, hemorrhojdal- samt andra stockningar i underlifvets kärl, svagheter hos nerfsystemet o. s. v. Omkring 8 alnar från helsokällan, från $1^1/_2$ alns högre botten än denna, uppspringer en källa af det klaraste och friskaste källvatten, öfver allt i orten bekant för sin ovanliga godhet och renhet. Dessa källor äro skiljda genom en snedt mellan dem gående klippvägg. Den sednare källans åder, vanligen kallad sötkällan, ger ifrån sig med aldrig minskad fart en vattenmassa af något mer än 100 kannor i minuten. På mer och mindre afstånd från dessa källor finnas åtskilliga andra källor af mindre rikhaltighet och intresse, af hvilka tvänne fournera de två badhus, som äro uppförda nära intill brunnssalongen. Den nedanför liggande parken, beväxt med både barr- och löfskog, är väl icke stor, men skuggrik. Jemte en högst treflig belägenhet, eger stället en mängd vackra och märkvärdiga omgifningar, såsom: *Kinnekulle, Warnhems kloster, Axevalla hed, Höjentorps kungsgård, Huseby kyrka* m. fl., till hvilka 8 särskilda stora landsvägar, dels invid, dels nära intill brunnen, sammanstöta. Brunnens högländhet, jemte ständigt friska vindar från den närgränsande sjön Wenern, göra luften på stället i högsta grad sund och angenäm, fri för den de flesta våra helsokällor åtföljande obehagliga och skadliga sumpluften. Priessnitzska vattenkurs-methoden vid Gräfenberg begagnas ock härstädes.

**Lund.** Två mant. säteri uti Ledsjö socken och Skaraborgs län, har ansenligt stor trädgård, god åker och äng, samt eger tillräcklig skog af björk och gran. Säteriet erhöll grefve Bengt Oxenstjerna genom byte den 22 April 1613; sedermera befinnes det, jemte underl. 1 mant. *Lilla Lund*, hafva tillhört slägten Ekeblad; år 1813 öfverhofmästarinnan, grefvinnan H. Pipers, född Ekeblad, arfvingar; på 1840-talet öfverstekammarjunkaren grefve G. Piper; 1860 grefvinnan Mörner och 1861 kapiten Tham; tax.-värdet var 19,500 rdr. Säteriet, med underlydande $4^{13}/_{24}$ mant. samt 2 qvarnar och såg, utgör ett gods, taxeradt till 42,120 rdr rmt.

**Lund.** Ett och $^1/_2$ mant. frälse uti Össmo socken, Sotholms härad och Stockholms län, med naturskönt läge, till större delen begränsad af Saltsjön, inom 5 mil från Stockholm, $^1/_2$ mil från kyrkan, i närheten af Nynäs hamn och Walla gästgifvaregård, har åtminstone delvis tillhört slägten Yxkull, både före och efter reduktionen; egdes 1772 af en Lund, sedermera af majoren Isaac Wilhelm von Heland, död härstädes 1824; han hade 16 barn. Lund egdes 1850 af Collin, 1861 af hr Johan Schalin. Vid egendomen skördas årligen omkring 200 parlass hö, 350 t:r spannmål, 100 t:r rotfrukter. Jagt finnes, äfvensom ymnigt fiske. Manbyggnaden, jemte 2:ne flyglar, innehålla 18 rum. Taxeringsvärdet år 1861 var, inberäknadt frälseräntan af Skeppsholmen, 16,820 rdr rmt.

**Lund.** Nederlagsplats vid Storsjön uti Brunflo socken och Jämtlands läns Norra fögderi.

**Lund** eller *Lundbo.* Fem mant. frälsesäteri uti Björklinge socken af Uppsala län, lyder under *Sätuna* (Se den art.).

**Lund** eller *Lundsholmen.* Två mant. frälse-säteri uti Ölme socken och härad af Carlstads län, blef säteri 1645, egdes af lagman Carl von Naumers, som dog här 1763, af sonen assessor Olof Ulrik von N., död här 1802, af dennes son majoren Olof Ulrik von N. år 1825 och 1861 af häradshöfding Laurell; taxeringsvärdet var 24,000 rdr och för underlydande 5 mant., 31,950 rdr rmt.

**Lund.** Bruks- och landtegendom i Lerbäcks socken, Kumle härad och Örebro län, är vackert belägen vid en sjö, $^3/_4$ mil, från Askersund, $^1/_2$ mil från lastageplatsen Åmmeberg, vid Wetterns strand, $4^1/_2$ mil från Örebro och $1^3/_4$

mil från jernvägstationen Hallsberg, och består af 1 mant. Rödkulla eller Lund, samt $^1/_2$ mant. underlydande; en stångjernshammare med franch-comté-härd, uppförd 1860 vid ett vattenfall nära gården, en spikhammarstock med 3:ne hamrar och en såg. Vid bruket finnas bostäder för de till bruksdriften erforderliga smeder. Landtegendomens areal utgör 80 tunnl., 6 kappl. åker, 72 tunnl. 12 kappl. äng, under eget bruk, samt 460 tunnl. 21 kappl., skog och hagmark förutom torparejord. Åkerjorden består till största delen af mylla på lerbotten, ängen är bördig hårdvall och belägen utmed sjö och en rinnande å. Onera till kronan och kommunen utgöra omkring 200 rdr rmt. Tröskverk för vattendrift finnes.

**Lund.** Ett halft mtl skatte-rusthåll uti Hofsta socken af Örebro härad och län, egdes 1861 af herr H. A. Abelin. Hit förflyttades 1858 länets lägre landtbruksskola från Säbylund uti Kumla socken; 12 frilärlingar undervisas här årligen, af hvilka hälften efter 2:årig lärokurs hvarje år utgått. År 1860 beslöt hushållningssällskapet att tillsvidare af egna medel betala för skolan till Lunds egare 1,000 rdr. Hemmanet Lund tax. 1861 till 6,885 rdr och utgjorde, med $2^3/_4$ skatte *Yxta*, $^3/_4$ *Hesselby*, ett gods, tax. till 22,431 rdr rmt.

**Lunda.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Nyköpings Westra kontrakt och Strengnäs stift, utgöres af Lunda, modersocken, och Kila, annex, (men som, enl. kongl. bref af den 7 Juni 1860, komma vid inträffande ledighet att utgöra särskilda pastorater). Hemmantalet är $73^{29}/_{64}$ mant. och folkmängden 3,439 personer. — *Lunda* socken, belägen uti Jönåkers härad och Nyköpings län, $10^1/_4$ mil från Strengnäs, $1^1/_2$ mil vester från Nyköping — vid 90 fots höjd öfver hafvet — mellan Tunaberg i sydost, Tuna i öster, Stigtomta och på ett ställe sjön Yngaren i norr, Kila i vester, Qvarsebo af Linköpings län i sydvest, upptager med $1^1/_4$ mils längd från norr till söder, och $^3/_4$ mils bredd, en areal af 17,126 tunnl. (18,699 tunnl. efter Tham), af hvilka 1,851 äro insjöar. Belägenheten är uti en dalsträckning omkring Jäders eller Wirån, som har sitt ursprung i Östergötland och vid Nyköping faller ut i en fjärd af hafvet. Närmast vattnet å ömse sidor af ån, äro sidlända ängar, samt dernäst något högre belägna åkrar, omvexlande med smärre kullar. Åt norr stiger landet sakta och öfvergår till temligen platta skogsmarker, med kärr, hvarur bäckar gå dels sydostligt till ån, den största från Skogs- och Rinkebysjöarne, dels nordligt genom Stigtomta till Yngarn. Söder om ån går stora bergsåsen fram, brant som vanligt mot dalgången, mera jemnhög åt södra sidan, till 224 fots höjd, men oländig, kärrfylld och genombruten af små vattendrag. Rådande jordmån är dels lera, dels lermylla, dels mojord. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,212 och 1860 af 1,471 personer, består af $29^{29}/_{64}$ mant. sk., $4^3/_4$ mant. kr., $9^1/_2$ mant. fr., taxerade 1861 till 265,100 rdr rmt. $^1/_4$ *Norrtorpet*, $^1/_4$ *Hällfallet* höra ock till denna socken, men föras i jordeboken under Kila socken. Enligt 1825 års jordebok finnas här två qvarnar, 5 ängar, 16 utjordar och 120 torp. Ordinarie räntan är 480 rdr 44 sk. 4 rst. kronovärdi. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk m. m. Lunda cum annexa in præpos. Nicopensi förekommer omkr. 1314. Kyrkan är af sten, ombyggd 1766—70, under namnet Prins Gustaf, har altartafla af Hörberg. Folkskolan, öppnad 1826 på Lorensberg, är stiftad af kyrkoherden i Tuna H. Nylén.

Gårdar och byar: 1 mant. fr. *Grofva*, 1 sk. *Gräfsta*, 1 *Gällersta*, egas af öfverjägmästaren C. G. Strandberg. — $1^1/_2$ *Hagersta*, $^1/_4$ *Drömtorp*, egas af kammarherren N. A. Wattrang. — 1 *Fröberga*, $^1/_2$ *Kärsta*, egas af en bonde. — 1 mant. *Jäder*, tax. till 9,000 rdr; 2 mant. *Jäder*; 1 mant. *Kjulshammar*. — $2^1/_2$ mant. *Tybble*, tax. till 15,000 rdr, eges af en åbo. — $1^1/_2$ *Törsta*, tax. till 9,300 rdr, eges af prosten Fröberg. — 1 mant. *Åkelsta*, tax. till 11,100 rdr, reduceradt från Lars Nilssons arfvingar, eges, jemte 1 *Sochorn*, $^1/_4$ *Uggeltorp*, af brukspatron C. H. Ekstrand. — $^1/_2$ *Bögeltorp*, 2 *Walla*, egas af öfverste A. Ammilon. — 1 *Skjena*, eges af medicinalrådet Tingstadii stiftelse. Dessa egendomar upptaga hälften af socknens taxeringsvärde. Byn Tybble har varit upplåten 1640 åt bröderna Gillius och Hubert de Besche, som å dess och Wallby bys egor, vid en bäck, som söder ifrån inlöper i Hansjön, anlade en masugn. — 1 mant. *Hälla* och 2 mant. *Rällinge* äro tvenne utarrenderade kronohemman, hvaraf för förstnämnda arrendeafgiften uppgår till cirka 1,204 rdr och för det sednare till c:a 1,376 rdr rmt. — 1 mant. *Kråklunda* är urgammalt kyrkoherdeboställe; $^3/_4$ *Töresta*, militiæ-hemman. — Öfriga hemmanens namn äro: *Enstorp, Fröberga, Gjefle* (med gästgifvaregård), *Gjällerstad, Giberga,*

*Harfvetorp, Holmen, Hvalsberg, Höglunda, Knäppinge, Lasätter, Millantorp, Nybble, Rinkeby, Räfsta, Skjäpplinge, Skjällsta, Skomakartorp, Skrattorp, Smedstorp, Smestad, Svanslund* förut Syltetorp, *Wallby, Ölsta,* alla skatte. *Drömtorp, Jäderstorp,* frälse. — Adress: Nyköping.

**Lunda.** Annex-socken till Skeptuna pastorat, ligger uti Semminghundra härad och Stockholms län, 4 mil sydost från Uppsala, $4^1/_2$ mil norr från Stockholm — vid 180 fots höjd öfver hafvet — mellan Skånela, Markim och Orkesta i söder, Frösunda i öster, Skeptuna i nordost och nordvest, Husby Erlinghundra i vester, och upptager 0,213 qvadratmil land, 0,007 vatten. Större delen är jemn, blott med smärre kullar omvexlande, här och der sidländt bygd, omkring tvänne små vattendrag, som gå norr ut, det ena till Ling- eller Sigridsholmssjön, det andra från Söderbysjön, båda till Skeptuna. Vid södra gränsen är mera bergländig skogsmark, vid den vestra sandig å Långåsen. Rådande jordmån är lera; näringar äro åkerbruk och något ängsbruk. Socknen, som år 1810 beboddes af 516 och 1860 af 609 personer, består af 9 mant. skatte, $1^1/_2$ mant. krono, 11 mant. frälse och taxerades sistn. år till 187,920 rdr rmt; ordinarie räntan är 143 rdr 1 sk. 5 rst. kronovärdi. — *Lundatolft* förekommer 1310, och 1314 såsom hörande till Sæmingiahundæri. Kyrkan, belägen $1^3/_5$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder. Socknens skola är grundad af en fru v. Francken, ifrån början hufvudsakligen för Sigridsholms och Wasa-godsen. Presterskapets i kongl. bibliotheket i Stockholm förvarade berättelser från år 1673 lemnar underrättelse om många fornminnen, hvaraf de märkligaste inom denna socken äro: På Ecka egor: stenar, som synas vara lemningar efter källare och grafvar; ett hål bredvid, hvari en lång stång blifvit nedsänkt utan att nå dess botten. Denna gård säges varit kungsgård efter »Cröniker, som finnas hos en man i Norretällie.» Af de gamla vid ofvannämda tid berättades ock, att der varit en stad vid kyrkan, benämnd Lunnea. På Stoor Söderby Skogh Sättran, mellan Frösunda och denna socken, berättas varit en rund kringmurad plats såsom en kyrkogård, muren 3 alnar tjock och somligstädes ännu $2^1/_2$ aln hög, på muren finnes en dörr på östra sidan, och en på vestra; detta ställe hafver kallats Sätra kyrka. Uti Lilla Söderby gärde en lund, liknandes en offerlund af tjock skog och rundtomkring slättmarker.

På Sigridsholms egor finnas stora stenkummel m. m. Under gräfning i Sigridholms-ån för Sigridsholms-sjöns sänkning, anträffades 1861 på 8 fots djup en väl bibehållen kanot (mindre båt, urhålkad ur en trädstam), som blifvit förärad Stockholms antiqvitets-museum.

Byar och gårdar: *Sigridholms* säteri (se den art.), hvarunder lyda 2 *Mörby,* $1^1/_2$ *Ösby.* — *Altuna,* säteri-utjord af Engeby, tillhörde 1861 enkefru Wallenstjerna, jemte $^1/_2$ *Ösby,* $^1/_2$ *Skallerbohl,* $^1/_8$ *Ugglan,* $^1/_8$ *Sandvik.* — 1 mant. skatte-säteri, 2 mant. skatte *Eneby,* tax. till 22,500 rdr, har två egare liksom $3^1/_2$ mant. *Eka.* — 2 mant. frälse *Trosta,* tax. till 14,930 rdr, egdes af herr J. E. Lind. — Dessa egendomar upptaga 135,000 rdr af socknens tax.-värde. — Minsta brukningsdelen är $^1/_3$ mant., tax. till 2,100 rdr. — $^1/_2$ *St. Söderby* är hejderidareboställe. — $^3/_4$ *Norrby,* kapitensboställe. — $^1/_4$ *Smuttan,* pipareboställe. — *Lindskrog,* kronovaktareboställe. — *Klockaregården.* — $^1/_4$ mant. fr. *Bergsbohl* och 1 mant. *L:a Söderby* äro socknens öfriga hemman. — Adress: Stockholm, Mörby.

**Lunda.** Ett mantal skatte-rusthåll uti Badelunda socken af Siende härad och Westerås län, tillhörde 1861 auditör E. J. v. Post; taxeringsvärdet var 9,000 rdr rmt. Hemmanet köptes till skatte den 10 Mars 1761 för 306 daler silfvermynt af fänrik Öhrmans enka; egdes 1825 af majoren Post på Hagbyholm.

**Lundagård** (Curia Lundensis) i Lund. Här residerade erkebiskoparne, och hörde under densamma ett ansenligt län; före reformationen egde biskoparne följande slott och län i Skåne: Åhus gård och län, Fliinge, Hörby län, Näsbyholm, Sandbygård, Gislöfsgård, Finja län, Björkeberga län, Gårdstånga, Glimåkra, Örken, Gissleberga län, Westerstads län, Wram, Esphults län, Rönneberga län, Borreby, Högestad, Rörums län, Strö län, Katslösa, Karabylän, Ryalän m. m. (Hvitfeldt, Krön. s. 1489). Advocati eller offciales, som borde, enligt sednare statuter, vara andeliga och tillsättas af erkebiskopen med kapitlets samtycke, förde styrelsen öfver dessa län; (se vidare art. staden Lund).

**Lundboa berg.** Fordom tingsplats, se Ytter-Tjurbo härad.

**Lundboholm.** Fem mantal frälsesäteri uti Woxtorps socken, Östbo härad

af Jönköpings län, är sammansatt af 4 skilda hemman i den fordna Woxtorps by och 1 hemman Lunden. Gården har ett vackert läge och är ganska väl bebyggd. Från stora huset går en allé åt öster, i hvars fond den numera vackra sockenkyrkan visar sig. Underlydande hemman äro 2 mant.; såg och qvarn höra till gården. Egorna äro af ganska god beskaffenhet och bestå af svartmylla på grusbotten, men mycket stenbundna. Betesmarken till säteriet är både mycken och god. Skogen består till det mesta af bok och är tillräcklig för egendomens behof. Oaktadt det lika hemmantalet och den bättre beskaffade åkerjorden, anses det dock hafva betydligt ringare värde än det i samma socken närbelägna Ed. Taxeringsvärdet 1861 var för säterihemmanen 21,600 rdr rmt. År 1665 skall Lunboholm efter Wieselgren och Allvin tillhört kommersrådet Bo Rosenstjerna (?), Olof Törnflycht 1730 (se art. Lindstad), lagmannen baron Knorring samt dennes måg ryttmästaren och riddaren af svärdsorden Jac. Reenstjerna, död här 1796. Han bivistade Finska kriget på 1740-talet. Sonen, major Jacob Marcus sålde säteriet 1812 till baron Carl Lilljecreutz, som genom utbyte mot Hörle bruk gjorde Lundboholm s. år till fideikommiss för friherrliga ätten Lilljecreutz, och innehafves nu af kapitenen baron August Lilljecreutz.

Ovaxtorp var en gammal sätesgård, hvars namn kyrkan bar. Det namnet möter oss i Sv. Dipl. № 294, 1,010, 1,275, 1,316 m. fl. Sedan uppkom namnet Woxtorp. Redan i början af 13:de århundradet lärer stället varit bebodt af en den tidens herremäm, Ovagus Rese eller Reese. Tubbe de Ovaxtorp var fullmäktig å häradets vägnar vid ett lagmansting i Wernamo 1238. Sixten Sparre var gift med Ingrid Abernsdotter till Ovaxtorp. Deras son var Ambjörn Sixtensson Sparre. Denna äldsta kända ätt till Woxtorp antages af Wieselgren vara en dansk Rosensparreätt, som vid Finvedens intagande 1152 inkommit och här nedsatt sig, då andra danska ätter synas vunnit insteg på andra ställen.

**Lundby- Stora.** Ett mant. skattesäteri uti Öfver-Selö socken, Selebo härad och Nyköpings län, med väderqvarn och underlydande $1^{5}/_{8}$ mant., taxerade 1861 till 15,340 rdr (hvaraf 5,660 rdr för säteriet); egare var friherre Cesar von Düben. Lundby synes i allmänhet haft samma egare som Fröberga. På 1830-talet tillhörde egendomen kapiten Stjernroos, som skall varit en gammal vördnadsvärd Carolin, hos hvilken förledna seklets öppna, frimodiga, allvarsamma och välmenta ande framlyste. Han förbättrade egendomen mycket och ökade jorden genom sjöns aftappning. Strax bredvid gården är ett berg, der ännu finnas några qvarlefvor från hedentiden och stensättningar, som tyckas röja, att der varit ett offerställe. På 1400-talet förekommer Lundby såsom herresäte.

**Lundby.** Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Domprosteriets Norra kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Lundby, moderförsamling, Skallsjö, Lerum, Angered och Bergjum, annexer (de två sistnämnda komma dock att vid blifvande ledighet, enligt kongl. bref den 27 Juni 1856, utgöra ett eget pastorat), samt innefattar $163^{3}/_{8}$ mantal. Folkmänden år 1860 var 7,832 personer. — Socknarne, af hvilka pastoratet utgöres, ega den likhet, att de innefatta bergs- och sandhöjder, mellan hvilka finnas dalar och odlade slättmarker, uti hvilka lera och mulljord äro den rådande jordarten. Utom dessa äro här två bergsryggar, nemligen en vid norra landsvägen, som sträcker sig från gränsen af Göteborgs län, genom Angereds, Bergjums och Lundby socknar in uti Ale härad och kallas Wädtle fjäla, som i Lundby socken är bevuxet med gran- och furuskog. Den andre vid södra landsvägen genom Lerum och Skallsjö socknar inuti Kullings härad, har bättre gran- och furuskog, till en mils bredd, och der är rådande jordmånen sand och skogslera. Den stora sjön Mjören stöter i norr till pastoratet. — *Lundby* socken, belägen i Wädtle härad af Elfsborgs län, $2^{3}/_{4}$ mil n. o. från Göteborg, $1^{3}/_{4}$ mil v. s. v. från Alingsås, omgifves i norr af Östad och Kilanda, i öster af Skallsjö i söder af Lerum, i vester af Bergjum och Starrkärr socknar samt omfattar en areal af 22,170 tunnl., af

hvilka 3,540 äro insjöar (af Forsell uppgifves arealen till 14,071 tunnl.) Socknen, som år 1805 beboddes af 1,043 och 1860 af 1,779 personer, består af $12^3/_4$ mant. skatte, $5^7/_8$ mant. krono, $20^{11}/_{16}$ mant. frälse, och taxerades 1861 till 253,070 rdr rmt. Lerje-å börjar vid torpet Sniken och har kommunikation med sjön Mjörn.

Denna socken och alla preste-proventa blefvo år 1469 till evig tid bytta från Warnhems kloster af abboten Arvid till biskop Hans i Skara emot fiskeriet i Ama med Aros och andra gårdar. Kyrkan är af sten och mycket gammal; den ombyggdes år 1728, och då fanns i muren en sten, som tillkännagaf, att den stått något öfver 800 år. Påfven Clemens VII sände år 1350 denna kyrka genom S:t Brita, uti en låda en bit af Christi kors och en bit af Petri svärd m. m.; dessa förmenta reliker stodo länge på altaret och voro anledning till flera vidskepliga besök, tills de 1685 förstördes af kyrkoherden P. Kjellander. I kyrkan förvaras bland annat en värja, efter uppgift begagnad af general-guvernören Harald Stake, då han anförde svenska rytteriet mot Danskarne på Härlanda egor, eller på Sandgårds ängar, och ett monument af alabaster öfver Bjelkeslägten, samt ett annat öfver en herr Edling och dess fru, född Gyllensvärd. Här hvilar äfven i ett grafchor riksrådet Jöran Eriksson (Ulfsparre) till Öijared, död 1612. Fru Kath. Bjelke, som skrifvit »Sorgekalken», har rikligen begåfvat kyrkan. Om denna ädla qvinna, som gjort bland svenska folket, genom sann gudsfruktan och otröttlig verksamhet för fattiga och nödlidande medmenniskors väl, lika, om ej mer, än någon af den tidens hjeltar, sitt namn och sitt minne berömligt, se art. Öijared.

Kommercerådet Seb. Tams vapen är uthugget här på dess och dess frus graf. Landshöfdingen öfver Jönköpingens län, friherre Patkull v. Posendorff, död 1723, ligger, jemte sin fru, äfven begrafven i kyrkan, der deras vapen och epitaphium ses. Han trädde 1687 i utrikes tjenst och bivistade de christnas fälttåg mot Turkarne i Ungern; slog och nedgjorde, den 28 Oct. 1700, en rysk trupp vid Wurgilla och Hakull i Liffland, men blef på återfärden tillfångatagen af Ryssarne, dock snart åter derifrån befriad; förjagade 1703 fiendtliga hären i Curland; anförde 1712, vid passagen af Damgarten i Pomern, eftertrupperna, och kommenderade i slaget vid Gadebusch, med vanlig tapperhet, ena flygeln af svenska arméen. I sednare tider äro landshöfdingen Adelschöld och dess fru här begrafna. Åtskilliga grifthögar och uppresta stenar finnas inom socknen. På Korpekullen vid prestgården skall fordom stått en skans.

Gårdar och byar: Säterierna *Öijared* (se den artikeln), och *Björrbo* eller *Björboholm*, 1 mant., vid sjön Mjörn, tillhörde 1728 en Cederflyckt, kom sedan under Aspenäs i Lerums socken, och egdes 1828 och 1861 af 5 bönder; en nästan ofarbar landsväg uppgifves i Tunelds geografi, år 1825, leda till stället. *Hjellsnäs* (Hjelsnäs) by, se den artikeln. Under *Öijared* lyda 1 mant. *Hunsered*, 1 *Slättan*, $^1/_{16}$ *Svinebo*, rå och rörshemmanen $^1/_4$ *Krosekullen*, $^1/_8$ *Kullen*, $^1/_4$ *Nygården*, $^1/_4$ *Qvarnkärr*, $^1/_4$ *Udden*, $^1/_4$ *Wallen*, hela godset taxerades 1861 till 61,070 rdr rmt. — $^1/_2$ *Ytterstad*. — $^1/_2$ *Hällingsbo*. — $^1/_2$ *Lextorp* och $^1/_2$ *Ytterstad* utgöra kronolänsmannens boställe. — 1 mant. *Ställestorp*, löjtnants-, 1 *Torrgårdstorp*, häradshöfdingsboställe. — *Lundby* prestgård, 1 *Fjällestorp*, $^3/_4$ *Grobo*, allts. tax. till 15,150 rdr, utgöra kyrkoherdebostället. — Öfriga hemman äro: *Aggetorp, Frästerled, Grannabben, Grannås, Ingabo, Stakeberg, Stamnäm, Tollestorp, Ramberg, Jambacka, Berg, Fjällaryd, Gräskärr, Ljungslätt, Malöga, Skeplaskog, Tholsjötorp, Torravedstorp, Olofstorp, Ryd, Rämnå, Skärsjönäs.* — Adress: Göteborg och Lerum.

**Lundby.** Præbende-pastorat uti Domprosteriets Södra kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Lundby, moderförsamling, och annexet Tufve, samt innefattar hela Östra Hisings härad med $45^3/_4$ mant., på en areal af 9,350 tunnl., hvaraf 2,463 odlad jord, 533 naturlig äng (efter Hahrs Stat. tabeller). Förut under art. Hisingen uppgifna areal var efter C. af Forsell. Detta pastorat, beläget på ön Hisingen, i den delen deraf, som benämnes Svenska Hisingen och räknas till Westergötland, har i äldsta tider ansetts höra till Bohus län, men blef derifrån skiljdt under danska och norska regeringen, som lemnade det till Sverige i utbyte mot Surte och Skärdahls hemman i Nödinge socken af Elfsborgs län. Sedan har pastoratet, ehuru det i 17:de seklet någon tid varit under danskt välde, likväl blifvit räknadt till gamla Sverige, fast det år 1680 blef, tillika med Säfvedahls och Askims härader, afsöndradt

från Elfsborgs och lagdt till Göteborgs och Bohus län. Pastoratet, præbende för en lektor vid gymnasiet i Göteborg, beboddes 1860 af 2,226 personer. — *Lundby,* socken uti Östra Hisings härad af Göteborgs län, $1/2$ mil v. n. v. från Göteborg, på motsatta sidan af Göta elf — vid 50 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Tufve, i öster af Backa, i söder af Göta elf, i vester af Björlanda socken och omfattar en areal af 5,693 tunnl., hvaraf 485 äro insjöar. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är lera. Föga skog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,453 och 1860 af 1,555 personer, består af $4^3/_8$ mant. skatte, $2^3/_4$ mant. kr., $13^1/_8$ mantal frälse och taxerades 1861 till 741,250 rdr rmt. Ordinarie räntan är 232 rdr 32 sk. 7 rst. kronovärdi; kronotionden 19 t:r 16 kpr säd. Kyrkan är af okänd ålder, byggd af sten. Tvänne grafchor finnas vid ingången. Af kyrkoherdar må nämnas Petrus Lamberg, som gjort sig känd genom tvänne theologiska arbeten (se Konv.-Lexikon), död här 1721, och Anders Bruhn, som blef kyrkoherde här 1828, biskop i Göteborg 1840. — I socknen märkas de historiskt märkvärdiga ställena *Aspholmen* och *Nya Elfsborgs* fästning, redan omnämnda under dessa ord. *Ramberget,* se den artikeln. På *Sannegårdens* egor finnas 2:ne höga stenar på något afstånd ifrån hvarandra och en dylik ett stycke derifrån inom Lundby bys område. På sistnämnde bys utmark finnes batteriet *Rya Nabbe,* gent emot hvilket på andra sidan om Göta elf vid dess utlopp i Kattegat *Nya Warfvet* är beläget. Under danska kriget 1644 fick Lars Kagg på sin del att försvara Westergötland. Den 1 Aug. inföll han på Hisingen, slog fienden vid Lundby och Tingstadby samt tog 4 kanoner. Vid Färjenäs hade det år 1774 privilegierade hvalfisk-kompagniet inrättningar för trankokning m. m.

Gårdar, byar och verk, m. m.: Kronosäteriet *Sannegården, Lindholmen* med mekanisk verkstad m. m., *Rambergs* manufakturverk, se dessa artiklar; de upptaga af socknens taxeringsvärde 336,000 rdr rmt. — *Nya Färjeinrättningen,* tax. till 45,000 rdr, eges af Göteborgs Färje-bolag. — *Kristineberg,* f. d. salteri, tax. till 4,500 rdr, *Sandviken,* äfven fordom salteri, nu mer sillmagsin, tax. till 12,800 rdr rmt, egas af grosshandl. J. O. Grén i Göteborg. — *Eriksberg,* gjuteri och galvanoplastisk fabrik för tillverkning af skeppsinventarier, byggnadsbehofver och landtbruksredskap m. m. af gjutet och smidt jern, metall, koppar och galvaniserade arbeten. Tillverkningen 1859 var 15,000 rdr, 1860: 45,000 rdr, egare hrr J. F. Michaëli och D. Flobeck. — $1/2$ mant. frälse *Pölsebo,* eges, jemte $1/2$ fr. *Bräckö,* $1/4$ sk. *Färjestaden,* $1/2$ fr. *Ulfgrafven,* af brukspatron C. G. von Celsing å Hellefors i Södermanland. *Wilhelmsberg,* ölbryggeri, nedlagdt, eges af T. W. Tranchell och J. H. Dahlström. — $1^5/_8$ sk., $10^1/_4$ fr. *Lundby,* tax. till 95,370 rdr rmt, med 73 åboer. — 1 mant. *Lundby,* prestgård, tax. till 6,750 rdr. — $1/2$ *Rödjan,* $1/4$ *Skarvik* hafva varit anslagna öfversten vid Göteborgs garnison såsom boställe, det senare utbrutet från det förra; sedermera indragna till kronan och sedan 1803 bortarrenderade. — *Sveaborg,* två hus, tax. till 10,000 rdr, egas af byggmästar Börjesson. Dessutom finnas 30 hus, tax. till c:a 50,000 rdr rmt. Räddningsinstitutet för vanvårdade barn i *Lundby* eger *Qvillebäcken.* — Öfriga hemman äro: 1 sk. *Hillestorp,* 1 sk. *Tolered,* $1/2$ sk. *Bjurslättan;* $1/2$ *Hallen,* 1 *Östra* och *Westra Pilegården* äro af frälsenatur. — Adress: Göteborg.

**Lundby** qvarn, se Slöinge socken.

**Lundby.** Ett mantal berustadt säteri (eller $1/2$ mant. Lundby med $1/2$ mant. Bärsjö) och 1 mant. dithörande augment uti Kullerstad socken, Memmings härad och Linköpings län, utgöra en egendom, belägen nära Laxfjärdens sydöstra strand, och äro sammanbyggda med hufvudbyggnaden af sten; säterierna hafva genom köp tillhört Per Törnsköld, 1687 generalmajoren Hans Abraham Kruse, som ådagalade utmärkta prof af tapperhet, särdeles i slagen vid Halmstad, Lund och Helsingborg; han skref sig till Lagnö, Måsshult och Snäckstadsvik, död 1688. Under sistnämämde egares tid gjordes anspråk å kronans sida på Lundby för Norsholm; 1683 kallas Lundby säteri med påbörjad åbyggnad; det tillhörde sedermera slägten De la Gardie; på 1750-talet grefve Cl. Ekeblad; i början af innevarande sekel lydde det under Löfstad till 1815, kom derpå genom köp till kapit. J. G. Åhmansson och likaledes genom köp 1854 till hr J. P. Asplund. Godset tax. 1861 till 15,000 rdr rmt; sjön Laxfjärden är under sänkning.

**Lundby.** Landtegendom uti Tillinge socken, Åsunda härad och Uppsala län, belägen vid sockenvägen, 1 mil från Enköping, $2^1/_2$ mil från Westerås, $1^1/_2$ mil från kyrka och qvarn, synes, skrifver Tham, ha tillhört slägten Stråle på 1600-talet; med visshet presidenten i

hela kammarverket, statskontoret och bergskollegium, Claës Fleming, död 1685 i Aachen. Han var en af kon. Carl XI:s skickligaste och tillgifnaste embetsmän. Hans enka och barn blefvo 1687 för hans förtjenster upphöjda i grefligt stånd. Kruse omkring 1740; egdes 1849 och 1861 af kammarherre A. R. Oxehufvud. — Egendomen består af *Lundby*, 2 mant. frälse-säteri med $^1/_2$ mant. rå och rör, taxeradt 1861 till 21,150 rdr rmt, och underlydande $3^1/_3$ mant. skatte, $^1/_2$ mant. frälse samt $^1/_2$ mant. Sparrsättra utjord och Granbo torp, alla gränsande till hufvudgården. Egovidden är 1,095 tunnl. 28 kappl., hvaraf 398 tunnl. 28 kappl. åker, 296 tunnl. 20 kappl. skog och hagmark. Åkerjorden, bestående af lera på mergelbotten, är indelad i 2:ne cirkulationer på 6 à 8 skiften; årliga höstutsädet är cirka 75 t:r, hvaraf 14 t:r hvete, och vårutsädet omkring 150 t:r (år 1815 uppgifves utsädet till 30 t:r). Skogen är tillräcklig för gårdens behof af byggnads- och sågtimmer jemte ved. God tillgång på dyjord till gödselns förökande finnes. 14 st. torpare finnas, som utgöra dagsverken och forsla 170 t:r spannmål till Sala och Westerås. Åbyggnaderna bestå af manbyggnad af timmer under tegeltak i en våning med 7 rum och kök, 2:ne flyglar med 4 rum och kök i hvardera, jemte hvälfda källrar, med nödiga uthus, de flesta under tegeltak; nyligen är en logräcka af 2:ne logar och 3:ne golf, rymmande 500 lass, uppförd. Alla åbyggnaderna, jemte torpen, äro brandförsäkrade för 56,692 rdr 50 öre rmt. Egendomens onera utgöra 33 t:r 23 kappar säd samt omkring 600 rdr rmt.

**Lundby**, *Stora* och *Lilla*. Det förstnämnda är 2 mantal skatte, det sednare 1 mant. skatte-säteri, båda belägna uti Lids socken, Rönö härad och Nyköpings län. *Stora Lundby*, jemte 2 mant. underlydande, hörde 1851 och ännu under Norshammars bruk. Ett mant. Lundby inlöstes till skatte 1757 af fru friherrinnan Ulrika E. Ridderstolpe och dess medarfvingar uti kammarherre v. Borchners sterbhus för 192 d:r s:mt. Ordin. räntan är 10 rdr 38 sk. krono-värdi. Ett Lundby nämnes 1279. *Lilla Lundby* gård ligger vid sjön Eknarn, uti södra ändan af egorna, som sträcka sig omkring $^1/_2$ mil i rak linie genom hela socknen med gräns i norr till Edeby egor i Ripsa socken och i söder till Lindö i Runtuna socken; i öster gränsar Lundby till hemmanet *Torp*, $^3/_4$ mantal utgärda från Örsta, i vester till *Taxinge* säteri och Sanda, 2 m:t. rusthåll; har vacker belägenhet på en bergshöjd med vidsträckt utsigt öfver Eknaren och Kappstasjön samt i öster och vester öfver byar, ängar och sädesfält m. m.

Första kända egaren är befallningsmannen Sigge Larsson till Lundby, hvilket innehades 1622 af hans enka, gudfruktiga och dygdesamma hustru Bängta Nielsdotter. Den 30 Januari 1647 blef gården säteri genom donationsbref af s. år och dag af drottning Christina, som skänte frälserätten m. m. till dåvarande egaren, assessorn i kongl. revisions-kammaren Per Nilsson Gyllenax till Ryckisteen; ärfdes 1652 af sonen Peder Pedersson G. samt medarfvingar Laurentz von Mällen och amiral-löjtn. Daniel Jönsson Strutzflygt till Norlinge och Wäsby; såldes den 16 Sept. 1653 jemte kronohemmanet *Torp* för 900 rdr specie af general-tullförvaltaren öfver stora sjötullen i Sverige och Halland (står äfven i flera handlingar Finnland i stället för Halland), Wilhelm Drakenhjelm, att, såsom det i kongl. brefvet lyder, under allodialrätt och aconditionerad frälsefrihet, ega, bruka och behålla; köptes 1657 af sekreteraren i kongl. kammarkollegio, Joachim Schyttehjelm. År 1690 försåldes Lundby till assessoren, sedermera presidenten i Svea hofrätt, G. Faltzburg (enligt Tham skall gården blifvit reducerad från Schyttehjelms arfvingar, sedermera berustad), och försåldes d. 7 Juli 1735 af medarfvingarne, lagman Gustaf Fredrik Rotlieb och majoren Zacharias Renberg, till dess svåger, öfverstelöjtnanten baron Johan Faltzburg, som genom arf förut egde hälften, och efter hvars enkas död Lundby tillika med torpet Qvarnstugan såldes 1757 af arfvingarne för 20,000 daler k:mt till löjtn. Johan Wijnbladh (gift med Ulrica Eleonora Wrangel, död omkr. 1760), hvilken, enligt donationsbrefvet af den 31 Mars 1767, gjorde Lundby till fideikommiss inom adliga familjen Wijnblad. Efter

stiftarens död d. 19 Mars 1768 öfvergick egendomen till dess brorson, dåvarande fänriken, sedermera kapitenen Carl Gustaf Wijnbladh; ärfdes 1820 af dess brorsonson, öfverjägmästaren Gustaf A. Wijnbladh, och 1850 af den sistnämndes son, Gustaf Fr. Wijnbladh, död här i Mars 1862. Han hade utarrenderat gården jemte Öhrsta qvarn på 10 år, räknadt från 1855 till d. 14 Mars 1865, mot 2,250 rdr rmt årligen samt att bestrida rustningen och öfriga onera.

Innehafvarne af fideikommisset hafva tid efter annan sökt allt mer och mer försköna stället genom anläggningar och trädplanteringar m. m. samt i sednare tider nästan nybyggt gården så till mansom till ladugården och andra uthus, sedan flera olyckor öfvergått stället, såsom omkring 1780, då först manbyggnaden af vådeld lärer hafva uppbrunnit, och sedan 1814, natten mellan d. 8 och 9 April, då en större kringbyggd ladugård, med stall och vagnshus m. m., uppgick i lågor, hvarförutom äfven ladugårdshuset vid grenadiertorpet Nysätter, härunder lydande, den 4 Juli 1824 genom åskeld uppbrändes, och vidare hafva skogseldar tillika öfvergått säteriet: första gången 1828 och sist d. 13 Juni 1853, då den s. k. Storskogen till omkring $^2/_3$ afmejades, hvilken skogseld uppkom genom torfbränning under odlingsföretag i Nysätters hage. Till gården höra 2:ne trädgårdar, nu med sjelfva gårdstomterna (tills. 5 tunnl:s vidd) sammanbundna och det hela ordnadt genom planteringar, gångar och plantager; dessutom äro 3 små alléer satta, med 18 st. träd i hvardera af de 2:ne mindre samt 57 st. i den större, som ifrån gården sträcker sig upp till landsvägen, hvilken härförbi går imellan *Aspa, Helgesta, Berga* och *Råbykroks* gästgifvaregårdar. Åfven är ett litet orangeri anlagdt, der fordna manbyggnaden stått. Taxeringsvärdet är på Lundby säteri, jemte Öhresta qvarn, 10,540 rdr rmt; hemmanets ordin. ränta är 16 rdr 3 sk. 5 rst. krono-värdi.

Från gården till närmaste stad, Nyköping, är sommartiden $2^1/_2$ mil och vintern 2 mil, samt till Malmköping $3^3/_4$, Strengnäs $6^1/_4$ och till Stockholm $9^3/_4$ à $10^3/_4$ mil. Egendomen ligger $^1/_2$ mil från Aspa, $2^1/_4$ mil från Helgesta gästgifvaregårdar.

På egorna närmast gården finnas flera forntida minnesmärken, såsom i Lundby s. k. Smedhage, der man finner flera stensättningar, ibland andra en skeppsläggning, en runsten och många små kullar. På Lundby s. k. ås finnes äfven ett större stenkummel, derifrån man har en ännu herrligare utsigt än från sjelfva stället, hvilket oaktadt sitt höga läge synes derifrån ligga lågt, och följer man samma bergås inpå Sanda område, der ytterligare 3:ne stora stenkummel ligga, och man stannar på det sista, så skall man finna något än mer storartadt och skönt i afseende på utsigten.

Om stora ladugården vid Lundby, som år 1814 uppbrann, förmäler sägnen, att den (i sina dagar mycket i anseende för sina på södra ändarna 4 à 5 alnar höga samt öfver allt minst 3 alnar breda och groft tilltagna stenmurar, m. m. storartadt i byggnadssättet) af en jätte skall hafva blifvit uppbyggd, och hvilken jätte skulle hafva blifvit begrafven i hörnet af nuvarande Sanda gärde samt Lundby gärde och Smedhagen, hvarest äfven finnes en stenläggning, och skulle jätten haft guldkrona på hufvudet, som dock sedermera lärer blifvit uppgräfd och honom fråntagen, hvarefter en grop nu synes strax inom gärdesgården i hörnet af Lundby gärde. På en sten långt nere mot sjön Eknaren i nämnda Sanda gärde skulle hans namn vara tecknadt; men detta, undersökt, egde icke sin grund, ehuruväl stenen, som låg nedfallen i ett dike med flatsidan vettande åt jorden, på den sidan var med runor ristad. Såsom en theol. student, vid namn Axel Wätter, vid tillfället aftecknade dem, skulle följande vara inhugget: »Invotri. Erin. li-tr. akva. stain. thansi at Emun(d). s. m.

**Lundby.** Socken och allt sedan 1588 ett præbende-pastorat af 3:dje klassen till biskopsstolen i Westerås stift, är belägen uti Tuhundra härad af Westerås län, mellan Westeråsfjärden i öster, Dingtuna i n. v. och s. v. samt Barkarö i söder, $^1/_2$ mil från Westerås, $2^3/_4$ mil från Köping, genomskuren af stora landsvägen mellan nämnda städer — vid 30 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 4,212 tunnland fast land. Socknen utgöres till största delen af den betydliga slätt, som be-

nämnes Långängarne, hvilken slätt för ett par årtionden tillbaka ofta öfversvämmades af vatten, men sedermera, i den mån de gamla tegskiftena upphört och i följd deraf en allmännare odlingsflit tilltagit, genom afdikning bringats derhän, att densamma nu är nästan helt och hållet uppodlad, ehuru afdikningen ännu icke är så fullständig den borde vara. På flera ställen har man börjat införa ett rationelt brukningssätt. — Markens lutning är ock så ringa, att det fordras mycken kostnad och arbete, innan vattnet kan hastigt afledas, då starkare regn eller flöde inträffa. De enda vattendrag, som finnas inom socknen, utgöras af vanliga afloppsdiken, hvilka, sedan flera sammanflutit, i socknens östra del få namn af Kapellbäcken, som utfaller i Mälaren i närheten af Johanisbergs kungsgård. Jordmånen är i allmänhet god lera. En analys af förekommande mergel utvisar 3,81 procent kolsyrad kalk. — Boskapsskötseln är i tillväxt. — De enda hemman, som hafva skog till husbehof, äro Bärby och Kanik-Lundby. — Johannisberg har vedbrand och virke från Ridön i Mälaren, belägen inom Barkarö socken, men de öfriga hemmanen från häradets allmänning, belägen i nordvestra delen af Lillhärad socken, omkring $1^1/_2$ mil från Lundby. — En betydlig areal består af steniga, med endast enbuskar och hagtorn beväxta backar, så att socknens utseende är mycket enformigt, dock är att hoppas, att inom en icke så aflägsen tidrymd en tilltagande hog för skogsplantering skall förse äfven dessa spridda backar med löfskog, hvarigenom Lundby socken kan komma att förete en ganska omvexlande och rik natur. Hemmantalet är $34^3/_8$ mant. ($21^7/_8$ mant. enl. landshöfdinge-embetets femårsberättelse 1856—60), hvaraf $8^1/_2$ skatte, $18^7/_8$ krono, 7 frälse, tax. 1861 till 215,695 rdr rmt. Folkmängden utgöres af 504 personer; folkökningen på 50 år utgör blott 15, men sedan 1855: 32 personer. Åkerbruket är hufvudnäring. — Lundby nämnes på 1300-talet, och äfven några af dess kyrkoherdar, dock såsom præbendarii. Kyrkan är gammal; på kyrkogården finnes en graf för Bärby gårds egare. År 1860 var början gjord till inrättandet af ett sockenbibliothek. Åtskilliga fornminnen finnas; så omnämnes härstädes en stenläggning, $1^3/_4$ aln bred och 2 aln. djup, nedsjunken i jorden, och som tyckes, i anseende till de många ruinerna af borgar, hafva varit fordna krigares bröstvärn. År 1812 fanns vid gräfningen af en stenbacke bland annat krigsredskap, dalpilar, karbinhakar, radbandskulor af agat i åtskilliga färger, gamla mynt af konung Sverker, Sten Sture, Margareta, Johan III m. fl. En stensättning på högra sidan om kyrkan gifver Grau anledning till förmodan, att der varit en offerlund, af hvilken kyrkan ock förmenas fått sitt namn. På ett berg i närheten antändas ännu årligen Walborgsmässo-eldar. På Hammarby gärde, vid allmänna landsvägen, synas lemningar efter en byggnad af gråsten (se Dybeck, Runa, 1844, sid. 53), som anses varit det S:t Ursulas kapell, hvilket biskop Carl Helsingsson år 1270 skall låtit uppföra. En äldre, mindre trolig berättelse föregifver, att det varit ett kapell till Dingtuna socken. Kapellet lärer blifvit ödelagdt vid reformationens början. Ännu år 1500 predikade derstädes en munk, vid namn Stephanus, hvilken, enligt Messenius, förutsagt katholicismens undergång. I nämnda kapell skulle vägfarande från och till Westerås ingå, för att gifva sina offer och renas, hvartill vattnet hemtades ur en nära belägen källa. Icke långt härifrån, vid den s. k. *Saltängsbron*, står på hvar sin sida om vägen, midt emot hvarandra, en rest sten, af hvilka den ena eger kring ett inristadt stort kors en runskrift, hvaraf inhemtas, att en vid namn Gisl låtit göra bron efter sin son Ost (Östen?), som vardt död i England. Den andra, hvars ristning är i det närmaste utplånad, anser Dybeck sannolikt tillhöra äldre tider. *Önstensborgen,* redan omnämnd under Johannisberg, anser nämnde fornforskare hafva vida högre ålder för att kunna hafva varit någon fästning för Johannisborg. Öster om Igelsta (Ingelsta?) märkas på en upphöjd kulle 9 st. uppresta stenar, som förmodas utmärka en tingsplats, och sägnen berättar, att då parter, hvilka ärnade sig till tingsstället, efter uppropet befunno sig hitom dessa stenar, undgin-

go de böter för uteblifvande. På Tönnsta egor, vester ut från kyrkan, äro åtskilliga vanliga grafminnesmärken, deribland en störtad bautasten, under hvilken man funnit ett stort utsträckt benrangel, kring hvars hals låg en dubbel rad af vackra glasperlor, till en del omgifna af en tunn guldhinna. På *Kopparbacken* finnes en s. k. elfqvarn, en sten, uti hviken flera små hål synas borrade, ett föremål för »kloka gummors» vidskepelse. Till Bärby hör en större äng, kallad Galltegen eller Galtetegen, hvarest, vid afdikning och odling, för några år sedan lära påträffats lemningar efter ett fartyg, utvisande, att Mälaren fordom sträckt sig hitupp. — Ifrån samma ställe till sjön är nu omkring $^1/_4$ mil, och marken på denna sträcka så högt belägen öfver sjön, att densamma brukas som åker.

Gårdar och hemman: *Johannisbergs* kungsgård (se den art.), med dertill hörande 2 mant. *Gränsta* (tax. till 12,870 rdr). — 1 mant. *Prestgården*, $^9/_{16}$ mant. *Krista* med 1 mant. *Kanik-Lundby*, som är efter kongl. bref af 25 Mars 1623 anslaget biskopen i Westerås, allts. tax. till 17,070 rdr. — $1^7/_{16}$ *Krista* (se den art.), hvaraf $^7/_{16}$ mant. är komministersboställe; här har man anmärkt spår efter uråldriga vulkaniska revolutioner uti ofantliga stenkast, hvilka i fallet sönderslitits och genom mätning bevisa sitt första sammanhang. — *Klockaregården*, tax. till 495 rdr. — $^1/_4$ mant. krono *Hacksätra* (efter jordeboken, Hagsätra efter landsh.-embetets femårsber. 1856—60), tillhör dock Skerikes socken, Norrbo härad; ty det är, enligt äldre provinskartor och landsh.-embetets resolution den 10 Okt. 1813, antecknadt såsom beläget inom Skerikes sockenrå och intaget i Skerikes den 14 Juli 1855 fastställda pastoralie-konvention; den åboende personalen skattskrifves äfven i Skerikes socken. — 4 mant. fr. *Hammarby*, 1 *Önsta*, $^1/_2$ *Ingelsta*, $^1/_2$ *Gilltuna*, tax. till 25,095 rdr rmt, höra till Fullerö i Barkarö socken. — *Bärby*, 1 mant. skatte, tax. till 16,500 rdr; ett gammalt herresäte, egdes på 1700-talet af slägterna Törnros, Reuterholm och Nauckoff, hvars arfvingar sålde gården 1835 till f. d. riksdagsfullm. P. E. Andersson från Uppland, som uppbyggde ett prydligt boningshus med breda trappor af huggen granit, äfvensom ett kostbart tröskverk och anlade en mängd planteringar; nuvarande egaren är A. W. Olsson. — $2^5/_8$ mant. sk. *Skälby*, hvaraf $^1/_8$ tillhör Uppsala akademi; för några år sedan var här by med 5 à 6 grannar, hvilken af nuvarande egaren A. Andersson blifvit inköpt och helt och hållet nedrifven samt gården (af, $2^1/_2$ mant., tax. till 20,295 rdr), efter en ändamålsenlig plan bebyggd och trädgård anlagd. — Uppsala akademi eger vidare 1 *Bäckby*, 1 *Boda*, 2 *Tjur*, 1 mant. *Hällby*, utbrutet från Tjur, 1 mant. *Torp*, $^1/_2$ *Ösby*, allts. tax. till 24,450 rdr rmt. — 1 mant. *Bäckby*, tax. till 9,900 rdr, eges af läderhandl. Fritz i Westerås. 1 *Hacksta*, tax. till 5,940 rdr, en åbo. — 1 *Tjur*, tax. till 7,620 rdr, en åbo. — 1 *Ösby*, en åbo. — $^1/_2$ *Önsta*, eges af grefve Cronhjelm. — $1^1/_2$ rusth. *Tönnsta*, tax. till 6,600 rdr, eges af kommissionslandtmätaren G. Törngren; hemmanet köptes till skatte 1807. $^1/_2$ mant. har varit Carl Bondes arfvingars allodialfrälse, reducerades 1681. — Frälseräntan af $^1/_2$ *Skälby*, tax. till 1,225 rdr, hör till Fiholms fideikommiss. — Adress: Westerås.

**Lundby**. Ett mantal ($1^1/_2$ mant. efter tax.längden) skatte uti Tortuna socken af Ytter-Tjurbo härad och Westerås län, taxeradt 1861 till 11,480 rdr, hade s. år 2 åboer; ordin. räntan är 17 rdr 35 sk. 4 rst. krono-värdi. Häradets tingsställe är på detta hemman.

**Lundby**. Ett mant .frälse-säteri ($4^1/_2$ mant. hos »Tuneld» är orätt) uti Kölaby socken, Redvägs härad och Elfsborgs län, med underlydande $4^3/_4$ mtl, egdes 1861 af landtbrukaren D. Boman, som väsentligen tillökt sitt jordbruk och i större mått bedrifvit bränvinstillverkningen. Säteriet har egts af Fleetwoodar, år 1812 och 1840 af bönder. Till egendomen höra goda beteshagar, vacker granskog m. m. Taxeringsvärdet var för godset 14,700 rdr, hvaraf 3,000 rdr för säteriet.

**Lundby**. Två mantal skatte-rusthåll uti Odensvi socken, Åkerbo härad och Westerås län, egdes 1861 af häradsh. Ad. Lindberg; taxeringsvärdet var, jemte $^1/_6$ mant. underl., 12,465 rdr rmt. Enligt 1825 års jordebok köptes 3 mant. Lundby, som äro under ett bruk, till frälse af borgmästaren Neüman, enligt kammar-kollegii bref af den 24 Sept. 1649, men reducerades d. 7 Juni 1681. Förut var ett mant. doneradt Uppsala akademi den 31 Aug. 1624, men förklaradt för skatte, enligt kammar-kollegii bref af den 7 Februari 1826.

**Lundby**. Tre mant. skatte-augment uti Markims socken, Semminghundra härad och Stockholms län, beläget $3^1/_2$ mil från hufvudstaden, $1^3/_4$ mil från närmaste lastageplats. — 2 mant. *Lundby* med väderqvarn (tax. till 12,885 rdr), egdes 1861, jemte 1 mant. Ybelholm, af f. fanjunkaren Montelius. Egendomens areal utgör omkring 380 tunnl., hvaraf 120 tunnl. åker, 200 hagmark, 45 äng; årliga utsädet uppgifves till c:a 67 t:r säd och 20 t:r potates; höafkast-

ningen vanligen till 100 parlass samt c:a 150 lass klöfver; årliga onera upptagas till 600 rdr rmt. 1 mant. *Lundby*, tax. till 9,260 rdr, egdes af f. länsman C. O. Hammarstedt. På egorna finnes en runsten med inskriften: Kurith uk. Kuthluk. thar. litu risa stin. thina ift. F. fathur sin. uk. iftir Disur bunta sin rathisi.

**Lundby.** Annex-socken till Larfs regala pastorat, är belägen uti Laske härad af Skaraborgs län, $3^3/_4$ mil s. v. från Skara — vid 315 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar på en längd från öster till vester af $^1/_2$ mil och på $^1/_4$ mils bredd från norr till söder 3,724 tunnl. fast land (efter Forsell en areal af 5,323 tld). Marken är till det mesta jemn, något blandad med höjder och dälder. Några enstaka hemman i vester hafva någon löfskog, men icke tillräcklig till husbehof. Socknen, som år 1810 beboddes af 398 och 1860 af 661 personer, består af $9^1/_8$ mant. skatte, 1 mant. krono, $5^3/_8$ frälse och taxerades 1861, jemte 2 qvarnar och 2 lägenheter till 75,660 rdr rmt. Ordin. räntan är 106 rdr 16 sk. 2 rst. kr. v. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, byggd af gråsten på okänd tid, ombyggd 1784, är liten, men ljus och vacker.

Gårdar och byar: *Lundby* säteri, se den art. — *Lundby*, 1 mant., är boställe för kronolänsmannen i Laske härad. — $^5/_8$ *Kaggetorp*. — Öfriga hemman äro: 2 mant. *Bestorp*, $^1/_2$ *Grufvad*, $^1/_2$ *Kroken*, $^1/_2$ *Hjelmabacka*. $^1/_8$ Lundby-Backen har varit reduceradt från general-major Per Hjerta. — Adress: Skara.

**Lundby Herregård.** Ett mantal säteri uti ofvannämnda socken, är beläget mellan städerna Skara och Alingsås i en bördig ort och utgör, med underlydande $3^3/_4$ mant., med husbehofsqvarn och 15 torp, en egendom, taxerad 1860 till 30,350 rdr (deraf 10,800 rdr för säteriet), som eges af handl. Th. Frick i Malmö. Jordmånen består till största delen af utmärkt god lera och mylla; men ingen skog finnes. År 1279 den 30 Januari utfärdade konung Waldemar ett bref på Lundby till Skara domkyrka, i stället för den innehållna hufvudtionden af fädernegodsen (Sv. diplom. № 658, sid. 537). Egare 1812 var lagman Ståhl.

**Lundby.** Annex-socken till Warnhems pastorat, är belägen uti Walle härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil v. s. v. från Sköfde, $1^1/_4$ mil öster från Skara — vid 400 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 3,101 tunnl., hvaraf 301 äro insjöar (arealen uppgifves af Forsell till 6,040 tld). Marken är någorlunda jemn. En kronopark, kallad *Himmelsberget*, en tämligen ansenlig kulle, är här belägen. Rådande jordmånen är en ganska bördig svartmylla med något klapper. På skog är brist. Takskiffer har visat sig vid *Stora Lycke*, utmed vestra sidan af Billingsberget. Socknen, som år 1810 beboddes af 398 och 1860 af 693 personer, består af $19^3/_8$ mant. skatte, $2^7/_8$ krono, $3^1/_4$ frälse och taxerades 1861 till 148,670 rdr rmt. År 1441 lades Lundby såsom ett beneficium ecclesiasticum under Skara dekanat, och 1469 blef hon genom byte lagd under Warnhems kloster, med alla presträttigheter och inkomster. Kyrkan, belägen endast $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är ombyggd 1678 och 1687. Imellan hemmanen Amundtorp och Rörkstorp stå tvänne stensättningar, och uti en äng grundläggningen till en större byggnad. På flera ställen äro dessutom bautastenar, domareringar och stenkummel.

Gårdar och byar: *Kjerrtorp* säteri, se art. Kärrtorp. — 1 *Rökstorp*, $^3/_4$ *Lycke* samt $4^3/_4$ *Tranrum* utgöra ett gods, tax. till 30,460 rdr rmt, som eges af friherre L. H. Gyllenhaal. — $4^1/_2$ mant. *Ökull*, med qvarn, tax. till 23,690 rdr, eges af kapiten Johan af Sandeberg. Denna gård har fordom hört till Uppsala öde och haft sig tillslagen, i anseende till häfd och byggnad, Kinna, Walla och Kåkinds härader. — 1 mant. *Lundby* är häradhöfdingboställe. — 1 *Lundby*, militiæ-hemman. — *Klockarebord* och *Skoltomt* finnas. — På hemmanet *Amundtorp* finnes tändsticksfabrik, tax. till 9,000 rdr. — Af öfriga hemman må nämnas: *Doterbo* och *Åhle*. — Adress: Skara.

**Lundby.** Två mantal frälse-säteri uti Å socken, Björkekinds härad af Linköpings län, beläget 2 mil från Norrköping samt angränsande saltsjöviken Slätbaken, nära invid Göta kanals utfall, och $^1/_4$ mil från kyrkan. Säteriet förekommer såsom sådant 1636, då det med $4^1/_2$ mant. underlydande tillhörde Wold. Stackelberg, och 1683, då det bestod af 2 allodial-frälsehemman, tillhörige Otto Joh. v. Poll, men var föga bebygdt; tillhörde från 1687 inpå 1750-

talet Westfeldtska slägten, 1803 och 1825 And. Hertzman, 1850 löjtnanten grefve M. G. de la Gardie, död 1851; sedermera hr P. G. Ringström.

Säteriet, taxeradt 1861 till 22,500 rdr, utgjorde s. år, med $2^3/_4$ mant. sk., $1^1/_4$ mant. fr., ett gods, taxeradt till 39,050 rdr rmt. Åkern består till en liten del af svartmylla, största delen god lerjord. I Tunelds geografi, tryckt 1831, beskrifves egendomen med nya och vackra åbyggnader, med mälteri, bränneri, tröskverk, salpeterlada och 2:ne väderqvarnar; dess betydliga byggnader, 3:ne goda trädgårdar, jemte flera tusende, dels planterade, dels sådda löfträd gjorde densamma till en af de vackraste i orten.

**Lundby.** Två mantal säteri uti Husby socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, beläget $1^1/_4$ mil från Eskilstuna och lika långt från närmaste lastageplats vid Hjelmaren, utgör jemte underlydande $2^1/_4$ mant. med qvarn och såg, en egendom, taxerad 1861 till 38,028 rdr, (hvaraf 18,879 rdr för sjelfva säteriet). — Lundby är en gammal gård och förekommer under medeltiden såsom klostergods, tillhörde på 1640-talet landshöfdingen öfver Kalmar län Jesper Andersson Cruus, gift med Ingeborg Pehrsdotter Ryning. Af honom uppbyggdes manbyggnaden, som är ett stort trevåningshus med 2:ne flyglar; stora trädgårdsanläggningar gjordes dessutom, och skall man döma efter gärdenas ännu stående benämning, är större delen af den då existerande trädgården nu mera gärde; godset reducerades på 1680-talet, men innehades vid seklets slut ånyo af slägten till 1732, då det genom arf tillföll familjen Sperling; egdes sedan af hofjunkaren Claës Jonas Bure, som gjorde Lundby till fideikommiss; men då han aldrig bodde här och, som det säges, på en egennyttig inspektors inrådan, emedan denne fruktade, att egaren möjligen ville flytta till Lundby — nedrefs den ståtliga byggnaden, under föregifvande, att spöken grasserade derstädes. Hans son, stallmästaren C. G. Bure, gift med fröken D. Elgenstjerna, uppbyggde 1809 det nu existerande karaktershuset, dock i mindre scala, innehållande 13 rum. Stallmästaren dog 1819 och lemnade 3:ne söner efter sig, af hvilka den äldste, öfverjägmästaren och riddaren af svärdsorden F. Bure, ärfde fideikommisset Lundby; denne åter bodde aldrig på stället och egde det endast några få år. Efter hans död uppstod process emellan 3:ne syskonbarn, fröknarna Bure, då af manliga ätten ingen mera lefde. Fideikommisset upphäfdes och deltes dessa fröknar imellan 1827, i följd hvaraf en kapiten Zacco, gift med en af fröknarna, blef egare till stället; det såldes af honom 1836 till löjtn. K. Zetterstén och egdes 1857 af brukspatron W. Groen; vid samma tid uppgifves godset bestått af $4^1/_2$ mant. med 380 tunnl. åker, 70 tunnl. äng. År 1861 tillhörde Lundby ryttm. G. Granath, och uppgifves nu egendomens areal utgöra 2,662 tunnl., hvaraf under eget bruk 829 tunnl. åker, 592 tunnl. hagmark, 795 tunnl. skog; utsädet är 213 t:r spannmål. Jordmånen är både sand och mullblandad lera på mergelbotten; dy finnes invid gärdet, äfvensom kalkugn med kalksten. Till egendomen höra förmånligt fiske och god jagt. Ett 6 alnars vattenfall uti ett gärde på Stora Sätrans mark har nyligen blifvit taget under eget bruk.

**Lunddörren.** En af de inskärningar och öppningar, som förekomma mellan fjällen och kallas portar; denna finnes på gränsen mellan Jämtland och Herjeådalen och består af en gata, som går åt nordost och sydost, af 2 mils längd med en bredd af ungefär 3,000 fot; väggarne, mellan hvilka den löper fram, hafva 200 till 300 famnars höjd. Dessa väggar äro till det mesta lodräta och löpa rakt fram; men på de ställen, der en af väggarna har någon liten ut- eller inböjning, der svarar den motstående väggen noga mot den andra, så att bredden alltid förblifver lika. Ett underbart verk af jord- och vattenrevolutioner.

**Lundeberga.** Gård i Arnäs socken i Ångermanland, har sin ryktbarhet af att vara biskop Petrus' i Wexiö födelseort, hvarföre hans son, som ock var biskop i Wexiö, kallade sig Lundebergius. Om denne biskop från konung Gustaf II Adolfs dagar må anföras, att han bivistade hvarje gudstjenst i domkyrkan, hvarefter han förhörde barn och legofolket hvad de lärt i kyrkan, förrän de fingo gå till middagsbordet. Han

hade 12 barn och lärde sina döttrar (»pigobarn») jemte katechesen äfven Söndagsevangeliernas hufvudspråk. Under sina visitationer, hvilka han utförde mycket träget, förhörde han presterna i Luthers större och folket i Luthers mindre kateches. Han var mycket arbetsam, sjöng på dödslägret med segerfröjd sin tacksägelse för lifvet och all Guds nåd derunder.

**Lundegård.** Boställe för domhafvanden på Öland af ett mantal krono uti Köpings socken af Ölands Norra Mot och Kalmar län, ligger $^1/_2$ mil norr om kyrkan, med ett vackert läge, har i senare tider blifvit mycket förskönadt genom nybyggnader och en präktig trädgårdsanläggning. Egorna, som omgifva boplanen, bestå af mullblandad öroch lerjord. Ängen, inskränkt, men god, är beväxt med löfskog af flera slag. Utmarken vester om gården åt sjösidan gifver medelmåttigt bete. Tax.värdet år 1860 var 2,000 rdr rmt. — Sägnen förmäler, att Lundegård varit säte för en konung. Under ett dryckeslag hos honom anlände en viking, som utmanade hans kämpar till envigeskamp. Han besegrade dem på ett ställe nära gården, sedan kalladt *Rokehage*, hvarest flera stensättningar finnas. Af häradshöfdingar, som innehaft bostället, må nämnas Nils Oljeqvist, son af biskopen i Strengnäs Johannes Matthiæ, död här 1690, samt Johan Ädelberg, son af borgaren i Fahlu stad Thorsten Bergqvist, adlad 1692. Om honom finnes antecknadt, att han år 1677 uppbådade allmogen till bataljen, som hölls med Danskarne vid Landskrona. Han dog på Lundegård d. 9 Sept. 1710.

**Lunden,** Lund. Ett mant. frälse uti Gladhammars socken af Kalmar län, med 8 åboer; taxerades 1860 till 11,600 rdr. En hemmansdel var fordom prestgård; men då den i kon. Carl XI:s tid bekante Per Olsson Herredagskarl ibland andra nådestecken fick välja hvad hemman han ville, och icke visste något bättre brukadt än prestgården, valde han den, och fick han sålunda skörda frukten af prestståndets större insigter i jordbruket än som egdes af den tidens allmoge. För dem, som ej hafva sig något bekant om denne Per Olsson, må, efter Biograf. Lexikon nämnas, att han var riksdagsman och bondeståndets talman vid flera riksdagar i konung Carl XI:s tid; om honom vittnar väl grefve Lindsköld, att

Han kunde sig väl skicka
Väl tala och väl dricka
För all allmogens hop;

men då vi se den nåd, som öfverflödade på denna bonde af en så reel person, som konung Carl XI i hans mognade ålder, så kan man vara viss, att Per Olsson varit en person, som dugt till annat än att blott dricka skålar. Erfarenheter, sådana som den fromma för folket, som följde på en Per Olssons fullkomliga anhängighet till sin konungs alla förslager, ha säkert mycket bidragit dertill, att ännu i de flesta orter det är en djuprotad folktro, att bonden ingen säkrare försvarare har än konungen. Det säger mer än ståtliga panegyriker (loftal) om våra konungar under seklernas lopp. I k. riksmuseet på Gripsholm finnes den fryntlige herredagskarlen afmålad af den berömde D. Kl. Ehrenstral. — Gården befriades äfven från all skatt under hans och hans hustrus lifstid. Hans efterkommande bodde der ännu i medlet af förra seklet. Der är nu gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

*Kårby*, i norr . . . . . . . 1 mil. — Om denna vägs beskaffenhet och omgifvande trakt är redan något nämndt under art. Kårby.

*Geterum*, s. v. . . . . . . $1^1/_2$ mil. — Här är endast skog och tilltagande högre backar. Den besvärliga färden går nu beständigt upp och ned; blott här och der ser man en liten boning.

**Lunden.** Ett mantal frälse i Forss socken, Flundre härad af Elfsborgs län, tax. med åbyggnad till 13,500 rdr, eges af assessor Olbers arfvingar.

**Lundholmen.** Två och $^3/_4$ mantal skatte-säteri uti Wrigstads socken af Westra härad och Jönköpings län, med ett utmärkt vackert läge på en halfö, är väl bebygdt och har en stor trädgård. På stället finnas flera taflor af Hörberg samt porträtter af Gustavianska familjen. Godset har 4 mantal underlydande, hvaribland Kyrkarp $^3/_4$ säteri, och eges af v. häradshöfding A. Rydbeck. Har svagt höbol och hjelplig skog. Lund-

holmen är bildadt af Wettansby, nämnes 1279 Witanzby, och utgjorde tre gårdar af 1 mantal hvardera, hvarunder Höga Stenstorp 1 mant. afhystes. Wettansby hela gårdar ha förmedlats till $^3/_4$:dels hemman och Stenstorp till $^1/_2$. Stället gafs d. 4 Juni 1570 till sätesgård i det friherrskap, som konung Johan III anslog rikskansleren Nils Gyllenstjerna, konung Carl VIII:s dottersonsson (hvars ätt blef sedan № 4 bland svenska friherreätter), utgörande Wrigstads och Elmesåkra socknar med alla skatte, biskops- och klostergods m. m. i Svenerums socken. Friherrebrefvet, som visar hvilken stor makt konungen afsade sig öfver sina undersåtare, läses i Brings handl. o. Tom. II, 221. Göran Nilsson G. lär tillträdt friherrskapet strax efter fadrens död. Den äldre brodren, amiral Johan G., namnkunnig för sitt bröllop, genom prinsessan Annas föranstaltande, med Sigrid Brahe, som var först förlofvad med Erik Bjelke. Han afvek till Polen, och hans son Sigismund (den lärde senatorn i Polen, som bibehöll lutherska bekännelsen och var sina trosförvandters stöd) återbegärde väl vid freden i Oliwa 1660 friherrskapet, men förgäfves. Under Göran (III) Göranssons Gyllenstjernas tid reducerades friherrskapet 1681. Han var bror till Johan G., som var så verksam för bildandet af Carl XI:s nya politik. Den sistnämnde skref sig ock friherre till Lundholm. Af friherrskapet är en folkskola (Pædagogi) i Wrigstad ett ännu qvarvarande monument af vacker betydelse, inrättad af den förste friherren. Likaså en donation till fattigvården i samma socken. Lundholmen utbyttes till frälse 1684, då det tillföll lagman Harald Strömfeldt. Öfv. dir. frih. Ehrenpreus skaffade sig och efterkommande egare jus patronatus till Wrigstad, genom Hofrättens utslag 1768, men församlingen vann hos Kongl. Maj:t sin valrätt åter 1775. Sednare egare ha varit P. T. König, landshöfding J. A. Stedt, brukspatron C. H. Rydbeck. Lundholmen skatteköptes enligt bref af 17 Mars 1803.

**Lundholmen.** Nu mer nedlagdt stångjernsbruk i Frustuna socken, Daga härad af Nyköpings län, vid Trönsjöns vattendrag, anlades i en ödemark i slutet af 1600-talet af bruksdirektören Jesper Eliæson, adlad Ehrencreutz, för de ansenliga inkomster han både genom detta som genom Ehrendahls bruk förskaffade kronan. Hans son Thomas stupade 1709 i Ukraine. Bruket, som sednast hade 379$^1/_2$ *skℓℓ* privil. smide, nedlades 1817. Nu mer äro här qvarn och såg, som egdes 1825 af Rundbergsson, år 1861 af en bonde jemte $^1/_8$ L:a *Brandsbohl;* alltsammans blott taxeradt till 1,570 rdr rmt.

**Lundstorp.** En frälse egendom, se Södertelje landsförsamling.

**Lundås.** Fyra mantal frälse-säteri uti Edbo socken och Frösåkers härad af Stockholms län, har tillhört slägten Tott åtminstone under sednare hälften af 1600-talet, derpå öfverstlöjtn. Jacob Carl von Hirscheit genom gifte; han stupade i slaget vid Landskrona 1677. Hans son öfverste Axel H. var med vid Dünaströmmen, Clissow, Thorn, Frauenstadt och Pultawa, hvarest han blef fången; hemkom ej förrän 1723. Lundås tillhörde från 1732 Forsmarks bruksegare genom förpantning, från 1737 genom köp lagman Wattrang, genom gifte med hans dotter major Carl Fredrik Paijkull 1772, egdes sedermera af sonen i första giftet, kammarherren Carl M. Braunerhjelm, och är ännu i samma slägt; närvarande egaren är kammarherren A. Braunerhjelm.

Egendomen utgöres utom säteriet, tax. till 37,500 rdr, af 3 mantal skatte Sund, tax. till 27,000 rdr, ett bränneri, tax. till 8,000 rdr, Sunds qvarn, 1 mtl *Sandicke,* 1$^5/_6$ *Warsvik,* 1 *Sättra,* $^1/_2$ *Bohl;* hela taxeringsvärdet var 96,650 rdr rmt.

**Lungersås.** Sand- och grusås i Nerike, som börjar i sydöstra sluttningen af Ramsbergs Bergslag, går genom Fellingsbro härad, afskäres af Arboga-ån, träder upp nedanför Käglan och antager der namnet Lungersås, stryker igenom Hjelmaren, der den skjuter upp i Winön och med en vestligare gren i Björkån och Gökeholmen samt fortsätter genom Askers härad söderut till Östergöthland. I Götlunda socken, hvars kyrka är belägen på sjelfva åsen finnes å densamma ett qvarnstensbrott.

**Lungsund.** Annex-socken till Kroppa

pastorat, är belägen uti Philipstads bergslags härad af Carlstads län, $2^3/_4$ mil s. från Philipstad — vid 375 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 1,795 qvadratmil, hvaraf 0,226 äro insjöar. Marken är till en del jemn samt uppfylld af sjöar, kärr och mossar, men större delen är bergaktig, stenbunden och med skog bevuxen. Den största sjön heter Lungen. Rådande jordmånen är lera. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,431, år 1860 af 2,566 och d. 1 Juli 1862 af 2,577 personer, består af $7^5/_{16}$ mant. skatte, $^3/_8$ mant. krono $5^5/_{24}$ mtl frälse, taxerade till 236,989 rdr, jemte 5 bergverk, 1 manufakturverk, 1 lägenhet, 2 qvarnar och sågar, taxerade till 455,700 rdr rmt. Ordinarie räntan är 82 rdr kr.värdi. Kyrkan, belägen $1^1/_5$ mil från moderkyrkan, uppbyggdes 1643 af endast 15 matlag, vid samma tid, som Bjurkärns kapell af de öfriga boende i östra delen af Kroppa socken, och erhöll egen kaplan, herr Hans i Sundstad, men som blef afsatt 1649. Förut skall pastorn i Kroppa stundom hållit gudstjenst under några aspar, söder om Lungsunds gård. Barnundervisningen bestreds 1862 uti 2 ambulatoriska skolor uti 5 skolhus af två examinerade lärare för 375 barn; 90 barn erhöllo dessutom undervisning i hemmet. Sockenbibliothek finnes. På hemmanet Åmtens egor finnas tvänne ättehögar.

Byar, gårdar och verk: *Ackkjern* bruk (se detta ord), taxeradt med underlydande hemman $^1/_2$ fr. *Ackkjärr*, $^1/_2$ sk. *Ackkärrstorp*, $^1/_4$ sk. *Emterud*, $^1/_4$ i *Matlongen*, $^1/_4$ fr. *Hällsjöviken*, $^1/_{16}$ *Carlsberg*, $^3/_{64}$ *Blomsterhult*, $^1/_{16}$ *Grytingsbron*, till 222,740 rdr rmt. — *Bjurbäck* (och *Åminneforss* jernbruk se dessa ord), med underlydande hemmans- och bergsfrälse torp: *Kjärret, Lungstorp, Westanbäck, Beckelid, Björnbotten, Brattebecken, Lillebäcksed, Lamås, Måsetorp, Nohlhult, Näfverviken, Sandviken, Snårbotten Storhult, Wännemyhra, Wärremynt, Bjurbäcken, Fallet* ($^1/_{16}$ mantal tax. till 20,827 rdr) betalar i kronotionde 4 t:r spannmål, *Emtenäs, Hallåsen, Kjernstorp, Lungelfven, Skjälstabacken, Engetorp, Hallan, Högåsen* och *Ladubäcken*, tax. till 313,638 rdr rmt. — *Matlång* eller *Lundsberg* bruk (se förstnämnda ord), jemte underlydande hemmansdelar, *Matlongen, Galseskjär, Måseviken, Sundstadt Säfsjön, Lungsundet*, $^1/_{24}$ mant. *Augustenburg* (sistnämnda hemman utgör den del af Matlångs recognitions-skog, som är belägen i denna socken, och är satt i mantal 1830) samt bergsfrälsetorpen *Trehörningen, Högden, Mälltorp.* — Storforss bruksbolag ega hemmansdelar i *Källmotorp, Björnbotten, Brosätter, Bäck, Hytte, Källmo, Klenoret, Stegelviken, Stegelvikstorp, Tranmyra, Kärret, Lungstorp*, samt i bergsfrälsetorpen *Bjurön, Fiskareön* (två öar,) *Drägen, Lilleforsstorp, Lungsnäset, Måsen, Röjsland, Söderdrågen. Wiggetorp, Wågen;* allts. tax. till 47,383 rdr rmt. — $^1/_4$ mant. sk. *Måserud*, tax. till 5,737 rdr, eges af enkefru C. M. Wertman. — $^1/_2$ mant. *Kongsskogen* (tax. till 8,000 rdr), frälsehyttan, tax. till 3,000 rdr, utgöra med hemmansdelar uti *Björnfallet, Stora Elgsjön, Gäddekärn, Hertzenstorp, Gräs, Hedås, Kallkällhvalt, Kulleråsen, Qvarnfallet*, ett gods, tax. till 24,282 rdr, som eges af kammarherren C. Sköldebrand på Hellekis. $^3/_{32}$ mant. *Westra* och *Östra Lindås* är komministerboställe. Öfriga hemman äro *Råglanda, Slåbråten, Brunsbohl.* Adress: Philipstad.

**Lungö.** Uthamn i Wester-Norrlands län, 8 à 12 famnar djup med lerbotten. På den skoglösa södra udden af ön, som ligger utanför Hernösand i lat. N. 62° 38′ 30″ och long. O. Greenwich 18° 6′ uppfördes 1861 ett rundt fyrtorn af eldfast tegel, hvaruti blifvit anbringad en omkringgående lins-fyrapparat af 4:de ordningen. Under omloppstiden, som utgör 6 minuter, visar den 2:ne blinkar och 2:ne stillastående sken, som omvexla med hvarandra och skiljas åt genom 20 sekunders mörka mellantider. Skenet anses, i klart väder nattetid, böra från vanligt högt skeppsdäck synas på 12 minuters afstånd.

**Lunna.** Två mantal frälse-säteri uti Apunna socken, Göstrings härad och Linköpings län, $^1/_8$ mil från kyrkan, har varit kyrkohemman, sedermera krono under Hofs kungsgård, innehades 1653 af kapiten Johan Walter (död 1659), skall ock innehafts 1665 med säterifrihet af biskopen öfver Linköpings stift, Enander; utbyttes från reduktionen äfven till säteri af nämnde biskops dotter fru Brita Gyllenadler, gift med häradshöfding Johan Johnsson Oljeqvist död 1680 på häradshöfdingbostället Lundegård på Öland; tillhörde ryttmästaren Gerhard Leijonhjelm (död 1739), kom med dennes dotter till ryttm. och riddaren af Svärdsorden Arvid Adam Fock, död 1802, egdes af riksdagsmannen Sven Larsson på 1820-talet, af doktor G. Goes 1823, och 1861 af Magnus Jönsson på Furåsa i Hofs socken. Under säteriet lyder $^1/_2$ Apunna; det hela taxerades 1861 till 14,480 rdr rmt. I början af detta seklet uppgifves 10 mtl

varit underlagda säteriet, och godset haft tillräckligt mulbete och höbol. Till gården hörer vacker trädgård.

**Lunnabol.** Säteri, se Kyrkås socken.

**Luntertun.** Fordom en stad belägen i Christianstads län, vid Rönneåns utlopp. Omkring år 1470 byggdes i denna stad, äfven kallad Rynestad, en ny kyrka (Magnus Matthias p. 191). Förmodligen har här varit ett lönande fiskläge, hvadan denna plats blifvit folkrik och fått privilegier såsom stad, hvilken flyttades 1516 till Engelholm, hvad redan är nämndt under den artikeln. Kyrkan qvarstod här dock efter Skånes öfvergång till Sverige, och G. O. Stenbock, egare af Wegeholm, lät för begagnande af dervarande materialier nedbryta densamma. Ej långt härifrån ligger i Rönne-å en holme, kallad Rönneholm, hvarest lemningar efter ett slott förmärkas. Detta slott, som tvifvelsutan tjenat till stadens skyddande åt sjösidan, förmenas af C. G. Brunius kunna varit det, der kon. Magnus Smeks förhatade gunstling Bengt Algotsson blef 1360 ihjälslagen, och icke, såsom Suhm förmodat, på Rönneholms herregård. En stad, äfven med namnet Luntertun, skall hafva legat vid Norje by i Ysane socken och Listers härad af Blekinge, der ännu uti jorden skola finnas tecken till gator, källrar och hus. Cronholm anför, att staden hetat Lund och att Harald Hildetand bott der, samt att dess undergång varit Sölvesborgs uppkomst. Efter en gammal sägen skall en lindorm uppehållit sig utanför staden i en skog. För att fördrifva detta odjur satte man eld på skogen, då staden äfven kom i brand, och sedermera aldrig uppreste sig ur sin aska.

**Luossavaara.** Jernmalmsberg i Juckasjärvi socken af Torneå lappmark, på högra eller södra sidan om Torneå-elf, omkring 3 mil v. n. v. från Juckasjärvi kyrka, $^1/_2$ mil norr om Kirunavaara och $34^1/_2$ mil från Haparanda. Detta malmberg, äfvensom Kirunavaara, ehuru förut väl kända af lapparne, uppfanns först år 1736 af dåvarande landshöfdingen i Westerbottens län, baron Gyllengrip, under en af honom företagen resa i Torneå lappmark, hvarom han till konungen inlemnade en berättelse. Luossavaara blef då kalladt Ulrika Eleonoras berg och Kirunavaara Fredriksberg; men dessa benämningar hafva aldrig kommit i bruk. Sedermera synes upptäckten nästan hafva blifvit bortglömd, till dess egaren af Kengis bruk, Abr. Steinholtz 1759 inmutade dessa berg, då äfven det närliggande Haukivaara malmberg upptäcktes. Steinholtz ämnade för tillgodogörande af malmen ifrån dessa trenne berg anlägga två masugnar, den ena vid Wuolusjocki, midt emot Kurravaara nybygge, på samma plats, der Schiangeli silfverhytta för lång tid tillbaka var uppförd, och den andra vid Luongasjoki, samt erhöll privilegier på dessa anläggningar, men dessa blefvo aldrig utförda. Luosavaara har från sin spets en rygg i n. n. o., som sluttar utföre mot dälder och myrar; men är på de andra sidorna mera brant, isynnerhet i söder och s. v., der en liten sjö, Luossajärvi, skiljer berget från Kirunavaara. Hälle-arten är grof granitporfyr, liksom vid Kirunavaara, men mera mörkröd, och på vestra sidan ej obetydligt blandad med glimmer och asbest, jemte fältspatskorn. Öfversta delen af berget är alldeles bar, men sluttningarna äro betäckta med djup jord. Hela berget är ungefär $^1/_2$ mil långt ifrån n. n. o. till s. s. v. och omkring $^1/_4$ mil bredt. Allt af fasta berget, som ligger i dagen, nemligen 175 alnar i längden och 100 alnar i bredden, består endast af ypperlig jernmalm, som håller 64 proc. jern. Strecket är dock säkerligen ännu vida mäktigare, hvilket dock ej kan utrönas, förrän man bortskaffat det täckande jordlagret. Enär ingen annan bergart visar sig nära intill malmgången, har man förmodat, att större delen af berget består af jernmalm. Malmstrecket tyckes dock hafva donlägig gång till vester. Dessutom framskjuta på begge sidor om berget fasta malmklyftor, hvilka, tillika med en hop lösa nedrasade malmstycken, antyda lagrets mäktighet och sträckning ifrån n. v. till s. o. nedåt Luossajärvi, äfvensom malmens likhet med den i Kirunavaara ger anledning att tro det begge bergen blott äro skilda delar af samma väldiga jernmalmsgång. Malmen är öfverallt derb och helskeft, magnetisk, af dunkel jernsvart färg, dels tät dels grynig, med

små strimmor af vittrad qvarts och drushål, hvari finnas oktoedriska jernmalmskristaller. Hornblende och glasartad strålsten visar sig i ringa mängd, samt på ett eller annat ställe gnistor af svafvelkis. God magnetsten har härifrån erhållits, och man har äfven försökt att använda den hårdgryniga malmen till slipning i stället för smergel. Längst i norr vid foten af berget finnes i hällearten spidda körtlar af jernmalm. Den malm, som till obetydlig mängd härifrån blifvit förd till den 9 mil härifrån belägna Junosuando masugn — hvarefter den förarbetats till stångjern vid Kengis och Svansteins bruk — har brutits utan sprängning, blott medelst kilar och spett. Den kostsamma transporten af malmen, medelst renar, förbi Svappavaara, har allt hittills lagt hinder i vägen för bedrifvande af malmbrytningen i större skala; någon båtfart på Torneå-elf kan ej på längre stycken ega rum, till följd af de många och svåra forssar, som då måste passeras. Malmuppfordringen uppgick 1861 till blott 975 *℔.* 20 *ℓ.*

Då man sommartiden vill besöka Luossavaara och Kirunavaara, tages vägen ifrån Juckasjärvi kyrka på båt uppför sjöarne Juckasjärvi och Oinackajärvi, hvilka egentligen blott äro utvidgningar af Torne-elf, till Kurravaara nybygge, 1$^1/_2$ mil n. n. v. från kyrkan. Härifrån till Luossavaara räknas 1$^1/_4$ mil öfver berg och myrar. Man uppstiger först $^1/_2$ mil till höjden af Kurravaara berg, passerar derifrån omkring $^1/_2$ mil öfver tvänne mindre berg, Wällivaara och Wäha-Nukotusvaara, jemte några myrar, hvarefter man befinner sig vid foten af Luossavaara, men på ungefär samma höjd med Kurravaara. Härifrån till bergsspetsen är ånyo $^1/_4$ mil i temligen brant höjning. — Redan vid bergets fot växer ingen annan skog än kort björk, och längre upp blott videarter och fjällbjörk, tills äfven dessa slutligen alldeles upphöra.

**Luppiovaara.** Berg i Hietaniemi kapellförsamling af Öfver-Torneå pastorat i Norrbottens län, på vestra sidan om Torneå, och norra sidan om Armasjoki elfvar. Detta berg består af horisontella granitlager, som till det yttre likna flötshvarf, men hvars beståndsdelar äro fältspat, glimmer och qvarts, likasom några andra berg i Kalix och Torneå socknar. Berget har en höjd öfver landsvägen af 550 fot. Det är tvärbrant i söder, norr och nordost, men långsluttande åt öster, vester och n. v. Dess nedre del är jordtäckt och skogbeväxt. På öfversta höjden finnas lemningar efter en vårdkase, som fordom plägade påtändas vid underrättelsen om fiendtliga anfall. De öfre lagren bestå af stora paralellipipediska block, hvardera utgörande flera hundrade kubikalnar, skiljda dels af sprickor, dels af öppningar. De öfversta blocken ligga vågrätt; de undre, synnerligen åt n. v. och s. o. falla något efter bergets lutning. De bestå af vanlig småkornig, grå granit, med blandning af grå qvarts, fin svart glimmer och gråbrun småtärnig fältspat, som synes utgöra största delen af sammansättningen, hvilken är tät och hård, ej sönderfallande i luften. Inga tecken till petrificater eller aftryck af djur eller växter finnas. Vid medelhöjden är fältspaten mer rödaktig, med klara qvartsgryn, jemte fin, svart glimmer. Deri förekomma äfven stora körtlar af grof röd fältspat med qvarts, utan glimmer. De understa hvarfven likna de öfversta.

**Lurbo.** Egendom, se Sjö säteri i Holms socken af Uppsala län.

**Lurö.** Egendom af $^1/_4$ mant. frälse i sjön Wenern och hörande till Eskilsäters socken, Näs härad och Carlstads län, består af en mellan Wärmlandsnäs och Kollandsö liggande ögrupp, af tillsammans 40 större och mindre öar och holmar. Dessa köptes under frälse à 3 proc. af Jesper Andersson, egdes 1825 af säteriet Gammelstorps egare, år 1861 af grefve C. G. Rudenschöld, och tax. till 2,025 rdr rmt. Totala arealen utgör cirka 420 tunnl., deraf 62 tunnl. i åker, äng och betesmark, den förra, hufvudsakligen bestående af lermylla på lerbotten, har i medeltal i årlig afkastning lemnat cirka 100 t:r diverse säd, förutom potates. Skogen gifver 2,600 famnar 4 alnars, 3 alnars och $^6/_4$ aln. ved. Fisket, drifvet i den skala, som egendomens vidsträckta och fiskrika stränder medgifva, anses böra lemna betydlig afkastning. Den å egendomen befintliga

jagten af tjäder, orre, änder, hare och räf, är i hela orten känd för sin gifvande och angenäma beskaffenhet, då det vilda nära nog är att räkna som uti en djurgård. Ångbåtarne emellan Göteborg och Carlstad passera emellan Lurö skärgård och de s. k. Aspholmarna, hvarigenom kommunikation och post under sommarmånaderna kunna reguliert erhållas. — På den största af öarne synas på ett berg vid sjöstranden lemningar efter en byggnad, som tros hafva varit *Lurö kloster*, och, enligt Fernow, anlagdt af Erik den Helige år 1160. På 1460-talet gjorde biskop Johannes Marquardi i Skara ett byte med abboten Arvid i Warnhem om klostret, som då kallades Ludra i Wermeland och tillhörde Warnhem, hvaraf man slutat, att munkarne här från början utflyttat från Warnhem af Bernhardiner-orden. Biskopen gaf Lundby socken vid Skara till klostret, och fick Ludra jemte Åräs klostergods i stället till domkyrkan; bytet stadfästades af Sten Sture 1501. Lurö kloster beskrifves i en disputation de monasterio Warnhem varit bygdt af sten på en täck ö, nästan midt emellan den s. k. Näsön och Westergötland, vara 19 steg långt i öster och vester, hvilken längd var afdelad i 3 rum, hvartdera 6 alnar. Hela husets bredd var 8 steg, så att munkarne och nunnorna varit verkligen trångbodda. Folket häromkring skall, intill vår tid, brukat ett slags melodi på sina visor, hvaraf nunnorna skola hafva betjenat sig. *Munkekällan*, uthuggen i ett berg, i likhet med en bakugn, men öppen på alla sidor, så att man kan krypa igenom den, bibehåller ännu minnet af klostret, som förstördes i konung Gustaf I:s tid, och förbifarande sjömän offra derstädes än i dag af gammal häfd.

**Luur**, *Lur*. Annex-socken till Tanums pastorat, är belägen uti Tanums härad af Bohus län, 2 mil sydost från Strömstad — vid 270 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Skee, i öster af Nafverstad, i söder af Tanums socknar och i vester af Kattegat, samt innefattar en bergig och skogbevuxen trakt af 21,176 tunnl. (17,936 tunnl.) efter Forsell), af hvilka dock 758 äro insjöar. Hemmantalet är $40^5/_8$ mant., hvaraf $38^3/_8$ skatte, $1^1/_4$ krono, 1 frälse, tax. 1861 till 241,477 rdr rmt. Ordinarie räntan är 431 rdr 29 sk. krono-värdi. Folkmängden hade, från att år 1805 utgöra till antalet 923, uppgått 1860 till 1,912 personer. Socknen har ganska natursköna nejder, särdeles vid stranden, men är en svag sädesbygd. Jordmånen utgöres för det mesta af sand; lera träffas endast på strandhemmanen och i de trånga dalar, hvilka slingra sig här och der fram emellan klipphöjderna. Hufvudsädet är hafra. Skogshandteringen är en vigtig binäring, och ved afsättes härifrån ej blott till kringliggande skoglösa socknar, utan ock till södra skärgården, ända till Marstrand. Socknens lastageplats är vid *Hoga*. Kyrkan, belägen på en mo omkring 1 mil från moderkyrkan, förändrades år 1726 till sitt nuvarande skick. Den är uppförd af gråsten och eger en tresidig chormur; längden är 36 alnar och bredden 19. På altaret står följande: Ara hæc renovata Past. & Præp. Mag. Jespero Pinek, anno 1695. Uti tornet hänger en klocka med omskrift: Furcht des Herrn ist der Weisheit Anfang und Ende, 1576 von G. W. L. En dopfunt af tälgsten, som står i kyrkan, tyckes ega en hög ålder. Socknen har några fornlemningar. På gränsen mellan Lurs och Nafverstads socknar ligger, på ett näs mellan de båda *Borsjöarne* i djupaste skogen, en befästning på ett högt nästan otillgängligt berg. Den består visserligen icke i annat än några kallmurar mellan bergsskrefvorna, men är så tillvida märkvärdig, som den kallas *Rane slott*, och berättas hafva varit bostad för en forntida småkonung med namnet *Rane*. Gården, på hvilkens skog Raneslott ligger, heter *Ranebo*. En dylik befästning finnes på *Korpelberget* vid *Skälleröd*. På detta branta berg, hvilket på alla sidor omgifves af djupa dalgångar, ser man åt öster och söder, der det är mera tillgängligt, lemningar efter uppförda murar. Ansenliga stenvårdar finnas vid Skälleröds gästgifvaregård, samt några mindre dylika omkring kyrkan, vid Östby och Hästum. Vid Hoga och Skälleröd ligga ättehögar och på Resö ett stenrör, som påstås omsluta urnan efter en konung Krake. Om fornminnen vid går-

den Apelsäter, hänvisas till den artikeln. Här finnes ock en märkvärdig grotta, Frilleshillern, eller Asmundshålan, hvilken, för några hundra år sedan, utgjorde ett tillhåll för 7 röfvare, som ofredade trakten, till dess de en julafton grepos af allmogen, som dödade dem och nedgräfde liken uti den närbelägna Mannamyran. Råmandet af en röfvad oxe, som var instängd uti den inuti djupaste skogen belägna hålan, ledde till dess upptäckt och till befrielsen af en vallpiga, hvilken röfrarne fångat och beröfvat synen. Det är sannolikt denna bergshåla, som Saxo Grammaticus omtalar vid berättelsen om konungasonen Asmunds äfventyr, hvilken der lefvande innestängt sig med sin döda fosterbroder Arvid, men uttogs af svenska vikingar, som funno honom ännu vid lif, men illa sårad af Arvids ande, med hvilken han stridde hvarje natt.

Gårdar och byar: *Apelsäter* med 3 qvarnar, tax. till 12,000 rdr, se den art. — 1 mant. *Sör Galtön*, 2 åboer; ett tegelbruk, tax. till 6,000 rdr. — $^1/_4$ *Öfra*, $^3/_4$ *Nedra Lursäng*. — $^3/_4$ uts. fr. *Tvetane* och $^1/_8$ i *Gubberöd* brukas af en åbo; det förstnämnda hör till Hvitfeldtska donationen. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{72}$ mant., tax. till 84 rdr. — 1 mant. *Hagen*, enkesäte. — *Östby*, klockarelägenhet. — Öfriga hemmanens namn äro: *Amunderöd, Amdahl, Borrekjerr, Backa, Bjornimb, Berga, Ek, Elofseröd, Eksödegård, Gisleröd, Gusgård, Gripseröd, Granneröd, Håröd, Hesland, Hofveröd, Hjelmängen, Hoga, Hålt, Kihl, Klöfveröd, Ryrs, Silfverbo, Söby, Svenseröd, Skägedal, Skräddaretorpet, Togeröd, Torbal, Torim, Taranderöd, Tormoseröd, Torp, Wälle, Wassby, Warebacka, Westeröd, Ånneröd, Öfverby, Öhn, Nygård, Risen,* en skattlagd holme. — Adress: Uddevalla.

**Lutterhorn.** Nödhamn å Färö, hörande till Gotland, med 11 à 12 fots djup, försedd med 2:ne lotsar, är god; härifrån lotsas till:

| | |
|---|---|
| *Halshuk* . . . . . . . . | 3 mil, |
| *Ar* . . . . . . . . . . . | $1^1/_2$ d:o. |

**Luttra.** Annex-socken till Falköpings stadsförsamling, är belägen i Wartofta härad och Skaraborgs län, $^1/_4$ mil söder från staden vid foten af Ålleberg — vid 560 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 3,379 tunnl. fast land. Socknen, som har bördig jordmån, men lider brist på skog, beboddes 1805 af 329 och 1860 af 402 personer, samt består af $7^7/_8$ mant. skatte, 5 mant. krono, $7^1/_2$ mant. frälse; ordinarie räntan är 155 rdr 44 sk. 3 rst kr. v. Kyrkan, i godt stånd, är af sten, har 2 klockor, som hänga i ett i början af detta århundrade uppfördt torn. Namnet Luttra (rena) skall S:t Sigfrid hafva gifvit orten, då han här arbetade på hedningarnas omvändelse och rening, genom döpelsens bad, från afguderiets styggelser.

Gårdar och byar: *Kyrkoherdebostället*, 2 mant., tax. till 7,500 rdr, 1 *Luttra*, stom, tax. till 3,710 rdr, innehafvas af kyrkoherden; det förra hörer hit, ehuru beläget vid stadskyrkan. Karaktersbyggnaden med tegeltak uppfördes år 1808. Af betesmarken, som är samfälld för hela Falköpings församling, Luttra undantagen, eger prestgården 75 tunnland. — $^3/_4$ mant. (efter jordeboken, $^1/_2$ mant. efter tax.längden) *Skjöttning*, kapellansboställe, har tillfallit kronan genom byte af herr Conrad Gyllenstjerna, efter kammarrådet Cronhjelms bytesproject af år 1682. I Lindskogs beskrifning öfver Skara skrifves Skötning, och uppgifves anledningen till namnet vara följande: När någon sålde sin jord, tog säljaren litet af mullen och lade i köparens sköt; detta kallades hemula, tillegna *hem* fundus, och *mull* pulvis, samt sköta (på barbarisk latin scotare) eller lut (lott) i sköt lägga, och af denna slags handel skall Skötning (skänkande) fått sitt namn. — 1 *Luttra* är militiæ-boställe. — De största possessionerna äro: $^7/_8$ mant. *Luttra*, tax. till 5,280 rdr, och $^1/_4$ fr. *Fiblen;* $^1/_2$ *Synneråhl* och $^1/_4$ *Luttra;* $^1/_2$ fr. *Långholmen* och $^1/_4$ fr. *Rogestorp;* $^3/_4$ *Synneråhl.* — *Skjöttnings* qvarn, tax. till 1,280 rdr rmt. — Minsta brukningsdelen är $^1/_8$ *Luttra,* tax. till 470 rdr rmt. — Adress: Falköping.

**Lyby.** Annex-socken till Hörby pastorat, är belägen i Malmöhus län och Frosta härad, 3 mil o. n. o. från Lund — vid 165 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 5,169 tunnl., hvaraf 208 äro insjöar. Socknen, som består af $21^1/_6$ mant. bet. eg.rättsafgift, $^3/_8$ mant. ecklesiastik, taxerade till cirka 285,000 rdr rmt, bebroddes 1805 af 745 och 1860 af 1,377 personer. Kyrkan är belägen 3 mil från moderkyrkan.

Byar och gårdar: Byn *Lyby,* 3 mant. skatte, med god åker och höbol, någon skog, godt bete och torfjord; häraf eges $2^7/_{16}$ mant. under $^1/_2$ mant. fr.-säteri *Lyby* (tax. till 35,250 rdr rmt), som lyder under Ousbyholm. Säteriet blef i början af detta århundradet förseddt med en stor trädgård och vackert bebygd (efter Djurberg), d. v. s. efter den tidens fordringar på vacker; ty nu finnes der en blott obetydlig åbyggnad, men liggande på åsen, erbjuder sig derifrån kanske den vidsträcktaste utsigt i medlersta Skåne. Säteriet tillhörde år 1760 prof. Rosén; $^{25}/_{48}$ mant. ibm, tax. till 6,260 rdr, eges af häradshöfding F. Barfoth. — $2^7/_8$ mant. sk., $^3/_4$ uts. fr., $^7/_8$ ins. fr. *Nortou.* — Största egendomen är *Södertou,* $1^1/_2$ fr.-säteri, med underl. $2^{61}/_{64}$ mant. i *Södertou by,* tax. till 100,220

rdr rmt. — 2 mant. sk. *Åkarp;* $^1/_2$ ins. *Brunstorp;* $1^3/_{16}$ ins. *Sextorp.* — Adress: Hörby.

**Lybeck.** Ett halft mantal frälse uti Rommelanda socken, Inlands Södra härad af Bohus län, utgör med $^1/_2$ Illekärr, ett gods, tax. till 15,000 rdr rmt (hvaraf 6,000 rdr för Lybeck), som egdes 1861 af hr D. Berg. Lybeck förbyttes från kronan till frälse 1682 af generalmajoren och landshöfdingen Sven Rank; tillhörde 1825 grosshandlanden Wennerholm.

**Lybergs hög,** beryktad för sina landsting och hyllningar af de danska konungarne alltifrån Waldemar Seir till Christian IV år 1584, förmodades länge vara den $^1/_4$ mil norr om staden Lund belägna s. k. Sliparebacken; men, enl. sednare forkningar, skrifver Rudbeck, lärer det dock hafva blifvit utredt, att så ej förhåller sig, utan har Lybergs hög, såsom af gamla handlingar finnes uppgifvet, legat vid S:t Helenas kyrka, men blifvit planerad, sedan kyrkan förfallit och blifvit nedbruten. Denna hög förekommer 1296 under benämningen *Leerbäcks höj.* (Af Chytræus uppgifves högen blifvit kallad *Libers hög* af det tyska Liebe, kärlek, såsom det mest älskade, emedan här skall först varit ett hedniskt pantheon och sedan en christen kyrka åt alla helgon). 1389 kallades den *Læbers högh,* omkring 1450 *Treloyeborg,* vid reformationstiden Trælæyebardzhöi (Treleyonborgshög), med anledning af det danska riksbaneret med 3 lejon i vapnet, hvilket öfverräcktes konungen af erkebiskopen. Högen har ock blifvit kallad Trolleborgs, till hvilken benämning sägnen förmäler såsom anledning, att barnen efter jätten Finn, hvilken blef förvandlad till sten i Lunds kraftskyrka, här fått sin lägerplats (så vida icke härmed menas en längre i norr belägen större hög). Såsom anledning till namnet Sliparebacken, söker Rudbeck, i Sveriges städer, sidan 238, II del., 2 häft., göra det troligt, att den under medeltiden blifvit kallad S:t Liborii-backen, och namnet sålunda i en okunnig menighets mun lätteligen förändrats. Men hvartill denna gissning, om, hvad Sjöborg anförer, sidan 30 i sin Nomenklatur, att bäcken bredvid blifvit kallad Sliparebäcken, deraf att skördekarlarne der slipat sina »huggjern», är något mer än en blott gissning. Rudbeck anser ock helt sannolikt vara, att bäcken gifvit anledning till första benämningen. På denna forntidens ryktbara hög reser sig nu emellertid en anspråkslös qvarn.

**Lyckan.** Lastageplats vid Wenern, hvaremellan och Carlstad ångfartyg hafva i många år gjort regelbundna turer; här stöter jernvägen mellan sjön Fryken och Klarelfven intill elfven. Den 8 mil långa sjön Fryken bildar med jernvägen från Frykstad till Lyckan och derifrån å Klarelfven till Carlstads hamn en trafikled för bruks- och sågverks-effekter, spannmål och annat gods, af omkring 10 mils längd.

**Lycke.** Ett frälse-säteri uti Qville socken och härad af Göteborgs län, af $^1/_4$ mant., tax. 1861 till 1,800 rdr rmt, egdes s. år af 2 bönder; lydde 1825 under Wrems säteri.

**Lycke,** *(Lykkiu).* Annex-socken till Thorsby pastorat, är belägen uti Inlands Södre härad af Göteborgs och Bohus län, $1^3/_4$ mil vester från Kongelf, vid hafvet — med 50 fots höjd öfver detsamma — $3^3/_4$ mil från Göteborg, samt omfattar 6,063 tunnl. fast land (3981 tunnl. efter Forsell). Socknen, som utgör nordvestra delen af pastoratet, genomskäres af den romantiska Ryrdalen, hvilken kommer från de öppna slätter, som utbreda sig på stranden. Vid foten af de bergssluttningar, som begränsa denna dal, froda sig yppigt boken, eken och alen. Jorden är särdeles styf, såsom bestående af lera och lermylla, utom på de till socknen hörande små öar, hvilka mestadels hafva sand. Tillgången på mergel är icke obetydlig. Folkmängden utgjorde 1860: 1,083 och 1845: 1,050, men skall då på 35 år, eller alltsedan sillfisket upphörde, hvilket ditlockat mycket folk från andra orter, hafva minskat sig med 309 personer. Allmogen är utmärkt genom sin hyfsning, som visar sig äfven i klädseln och byggnadssättet. Hemmantalet är $19^1/_2$ mant. skatte, $2^1/_2$ mant. krono, $2^1/_4$ m. frälse, taxerade år 1861 till 178,023 rdr rmt. Ordin. räntan är 219 rdr 9 sk. 11 rst. kr. värdi. — Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, uppförd år 1827, bärande namnet

Carl Ludvig Eugène, är en af dessa nymodiga helgedomar, som under sin sträfvan att blifva rätt beundransvärda, blifvit rätt förunderliga. Sockenbibliothek bildades 1858 genom kontanter af hr S. T. Arenberg. I Socknen finnas af fornlemningar endast på Gunnaröds egor några kringspridda mindre stenvårdar. Af en myckenhet fyllda cirkelformer, som förr funnits vid Tjufkil, äro nu mer inga qvar. Anledningen till denna gårds namn skulle efter sägnen vara, att drottning Margareta förlorat en guldring i Tjufvekil, der hon låg för motvind på resa till Norge, och för hvilken orsak hon skall gifvit kilen detta namn; härvid bör dock märkas, skrifver C. Brusewitz, hvad Tjufkil beträffar, så har stället redan 1354 detta namn, och således före Margaretas tid.

Gårdar och byar: *Tofta*, egendom, se den art. — Kringflutna hemman äro *Klöfverön* med *Korsviken*, tills. $2^1/_2$ mant., hvaraf $^5/_8$ mant., tax. till 12,105 rdr, är väl bebygdt och har 1 åbo, samt 1 mant., sedan 1779 upplåtet till enkesäte till Marstrands pastorat, är ett svagt hemman; enligt kongl. bref af d. 6 Aug. 1859 kommer detta hemman att skiljas från socknen och förenas med Marstrand. Före 1690 lärer pastorn derstädes såsom enkesäte disponerat *Instön*, 1 mant. skatte, som är rätt vackert och till sin beskaffenhet dubbelt så godt som det kringflutna hemmanet Elgön af lika mantal. — $1^3/_8$ mant. *Kråkerön*, här är minsta bruknings-delen $^1/_{36}$ mant., tax. till 123 rdr rmt. — Boställshemman äro: *Lilla Ryr*, 1 mant., indraget militiæ; enkesätet *Lycke prestgård*, $^1/_2$ mant., tax. till 2,625 rdr, af usel beskaffenhet. Två hemman Tjufkil hafva, jemte rustningsskyldighet, det besvärliga onus, att 2:ne gånger i veckan föra posten sjöledes 1 mil till och från Marstrand samt landvägen till postgården Gieddeby i Ytterby socken. Vid lastageplatsen Tjufkilshufvud är en gammal marknadsplats, der marknad intill sednare tider blifvit hållen. — Öfriga hemman äro: $4^1/_2$ sk. *Brennenäs*, $^1/_8$ *Broberg*, $^1/_4$ *Erslycke*, $^1/_4$ *Hean*, $^3/_4$ *Kroken*, $^1/_4$ *Skårpedahl* har blifvit, d. 4 Aug. 1843, ålagdt kronobrefbäringsskyldighet. — 1 *Toftan*, *Långö* holme, hvarunder lyda: *Ängholmen*, *Höga*, *Yttre* och *Inre Näsom*, *Markattan*, *Baggeskär*, *Ryttaren* och *Stenskär* m. fl. — Ofrimansfrälsehemman äro: $^1/_2$ *Gunneröd*, $^1/_4$ *Kulperöd*, $^1/_2$ *Mellan-Ryr*, $^1/_2$ *Skålleröd;* dessutom finnas 6 husbehofsqvarnar. — Adress: Kongelf.

**Lyckeby**. Annex-socken till Lösens pastorat, är belägen uti Östra härad af Carskrona län, omgifven af Augerums och Lösens socknar, samt innefattar blott $^3/_4$ mantal *Afvelsgärde* och byn *Lyckeby*, $1^3/_4$ mant. skatte, $^1/_4$ mant. krono, tax. 1860, jemte 62 lägenheter, 4 manufakturinrättningar och 1 qvarn, till 188,462 rdr rmt. Folkmänden var s. år 341; beväringsmanskapet utgjordes af 14 man. — *Lyckeby* by, belägen vid ån af samma namn, som nära härinvid faller uti hafvet, $^7/_{10}$ mil från Carlskrona, är ganska betydande, med marknadsplats och tingshus, segelduksfabrik, färgeri och garfveri, samt bryggeri, gjuteri, smedja och mekanisk verkstad, inrättade år 1860; dertill kommer ett qvarnverk med 7 par stenar, tax. till 24,000 rdr, tillhörigt kronan. Det uppfördes 1721 under kommersrådet Polhems öfverinseende samt utvidgades 1774 af öfverdirektör Thunberg. Här har äfven funnits stålfabrik och ett slipverk inrättadt af arkitekten Jonas Lidströmer (död 1808). — I forna tider har här varit en stad med ett befäst slott, som kallas *Lyckå*, i gamla rimkrönikan Lyckna. Tiden för stadens och slottets uppkomst är okänd; men åtminstone i början på 1300-talet fanns slottet och förekommer sedan ofta i historien. Några af de märkligaste tilldragelserna, som häfderna uppteckmat, hafva timat på denna plats, der nu en idog och fredlig verksamhet intagit den fordom befästa stadens ställe, må äfven här anföras: Lyckeby intogs 1452 af Carl VIII Knutsson genom Birger Trolle och Gustaf Carlsson, då Lyckeå lärer blifvit förenad med Trollens höfdingedöme Wärend i Småland. Sedermera gjorde Christian I fåfänga försök att återtaga staden och slottet, år 1507 skickades Erik Trolle, Johan Arentsson, Bengt Knutsson och Nils Bröms med manskap af Svante Sture in i Blekinge. De vände sig åt Lyckeå slott, men som inbyggarne hade uppkastat bron öfver elfvar och strömmar, måste några simma öfver Lyckebyå vid ett vad ofvanför bron, och komna öfver återställdes den rifna bryggan, så att manskapet kunde leda sina hästar deröfver. Slottet belägrades och intogs utan manspillan å svenska sidan. Staden och slottet uppbrändes såsom vedergällning att fienden brännt Ryssby prestgård. Lyckå län underkastade sig svenska väldet, och 12 af de förnämsta invånarne uttogos såsom gisslan. År 1526 innehade Severin Norrby Lyckå, som då intogs af de danske, med tillhjelp af Smäländningarne,

uppbådade af konung Gustaf I. Under kon. Eriks tid sammankallade länsmannen Werner Parsberg häradets invånare i Lyckeby, der de uppsade sin åt nämnde konung kort förut aflagda trohetsed och svuro trohet åt konung Fredrik. Åke Bengtsson Ferla skickades imellertid af kon. Erik med finska ryttare och 2 fänikor knektar in i Blekinge. Lyckå slott uppfordrades af Åke; men kommendanten derstädes, Knut Hardenberg, gjorde ett utfall och sammandrabbade med Svenskarne i en stor bokskog mellan slottet och gränsen, der de sednare sånär hade blifvit slagna om icke en af deras fältöfverstar, Lasse von Skara med tapperhet uppehållit Hardenberg, så att Åke Ferla hann återhemta sig från den fara, hans oförsigtiga mod störtat honom uti, och omsider blefvo Hardenbergs trupper slagna. Slottet uppgafs den 24 Augusti. Ett par dagar derefter ankom kon. Erik sjelf, som, sedan han erfarit, huru inbyggarne fasttagit några af hans män, hvilka blifvit efter, och upphängt dem i full rustning, lät bränna och plundra mellan Lyckå och Rottneby, dit konungen begaf sig, sedan Carl Holgersson Gera och Knut Ingesson med 2 fänikor knektar blifvit qvarlemnade att vidare befästa och försvara Lyckå slott. Men redan den 27 Sept. nalkades grefven af Schwarzburg med trupper från Mörrum, i uppsåt att hindra fästningsbyggandet, och då slottet var i sådant tillstånd, att den svenska garnisonen ej der kunde försvara sig, uppbrände den slottet och begaf sig till Kalmar, dit äfven deras fiender drogo sig, sedan de hvilat 8 dagar i Lyckeby, under hvilken tid 13 Svenskar tillfångatagits och blifvit utlemnade till bönderna, hvilka ihjälskjöto dem utom slottsporten. Under misshälligheterna mellan Sverige och Danmark i början af Christian IV:s regering 1601 lät denne konung nedrifva Lyckå slott. I stället för Lyckå län uppkom nu Christianopels höfdingedöme. Lyckebys tillstånd vid den tid, då provinsen öfverlemnades till svenska kronan, inhemtas af riksrådet, friherre Christer Bondes berättelse till svenska regeringen d. 19 Aug. 1658, der det heter: »Midt imellan Runneby och Christianopel ligger en gammal och nu ödelagd stad, benämnd Lyckeby, vid en ström, som löper in uti en vik af stora sjön; men hamnen är af intet värde; der bo ännu en hop folk, hvilka ega den åkern, som tillförne hafva hört under staden, och bruka honom fri för alla utlagor. En god krog och några handtverkare äro der; men ibland det öfriga folket synas några reglementen vara af nöden.» — Under året 1788, då Carlskrona hotades af Ryssarne, samlade bruksarbetarne i Lyckeby sig till landets försvar.

Lyckeby har haft egen prest och kyrka, hvilken skall varit ganska rymlig och haft tre rader stolar; men år 1736, på en Söndag, började kyrkan remna och falla omkull. Allt sedan har Lyckeby hört under Lösens församling och begagnat dess kyrka. En tid utgjorde Lyckeby och Storkö församlingar ett eget pastorat. Några få minnesmärken finnas efter kyrkan. Bredvid kyrkmuren hade i slutet af förra århundradet en gammal sjöman byggt sig en grafvård af trä, prydd med åtskilliga inskrifter. Gubben var ett slags eremit. Han bodde ensam i sin koja strax vid sitt grafställe, lefde af jordväxter och vatten samt hade olika tänkesätt med andra nästan i allt. Sägnen förmäler om 2:ne herregårdar söder om byn, af hvilka den ena hetat Köpinge och den andra Bråby. Köpingegården skall ännu finnas i Lyckeby.

Af förut uppgifna fastighetsvärde komma 62,512 rdr på $^3/_4$ mant. *Afvelsgärde* (år 1681 var Carl XI här, vid hvilket tillfälle Rottnebyboerna sökte, fastän förgäfves, få tillstånd att slippa flytta till Carlskrona), 1 mant. *Lyckeby,* 16 tomter och f. d. segelduksfabriken, som egas af hr M. Ruben. — Ett garfveri, färgeri och bryggeri finnas, hvaraf det förstnämda taxerades till 26,500 rdr rmt. — $^1/_4$ mant. *Lyckeby,* tax. till 16,500 rdr, har en åbo. — $^1/_2$ mant. *Lyckeby,* tax. till 10,275 rdr, eges af amiralen friherre C. Nordenskiöld. — Ett hus, 6 tomter, 1 jerngjuteri, allts. tax. till 13,412 rdr, egas af handl. Rob. Pettersson i Carlskrona; vid gjuteriet tillverkades 1861: 1,384 *Ctr.* gjutgods. En frälsetomt lyder under Johannishus' egendom. — $^1/_4$ *Lyckeby,* är häradshöfdingeboställe. — Qvarnverket och 15 hus upptaga resten af taxerade fastighetsvärdet eller 42,413 rdr rmt. — Adress: Carlskrona.

**Lyckeby Å.** Denna tager sin början på Johanstorps egor i Lenhofda socken, Uppvidinge härad och Kronobergs län, får namn af Östra Ån i Wissefjerda soc-

ken, flyter sedan under Furs bro åt Baggetånga i Blekinge, vidare in uti Kalmar län, men återvänder till Blekinge, på egorna af Leka, Flaken och Långsmåla. Den förenar sig med Hulla sjö i Augerums socken, flyter derifrån i Wermasjön i Rödeby socken, går slutligen genom Hafsjön åt Augerum, Besebods och Lyckeby, der den faller ut i Saltsjön.

**Lycksele.** Lappmarkspastorat med Öhrträsks kapell, hörande till Södra Lappmarkens kontrakt af Hernösands stift, med 67 qvadratmils vidd, innefattar den närmast landsbygden belägna delen af Ume lappmark, gränsande i sydost till Degerforss socken, i nordost till Burträsk, Norsjö och Arvidsjaur, i sydvest till nedra delen af Åsele lappmark och i nordvest till Sorsele och Stensele socknar; förut innefattade Lycksele hela Umeå lappmark och 192 qv.mil. Östra delen är jemn, bestående till en stor del af slättmark och hedar, myrar, stora odlingsfält, hufvudsakligen i elfdalarna, med en mängd större och mindre sjöar samt åtskilliga här och der strödda berg. Vestra delen mot Norge är bergigare, till stor del uppfylld af fjäll, med mellan dem liggande sjöar, träsk, hedar och oländiga platser. Utom *Windeln* och *Uman,* hvilka på ungefär 3 mils afstånd ifrån hvarandra genomskära socknen, upprinner här *Ohe* elf, ifrån *Stöttingsfjellet,* genom trenne grenar, *Granån, Norrån* och *Örån,* förstärkes sedan af *Wänjaur-* och *Wajbäckarna* och förenar sig i Öhrträsk med *Wargån.* Nedanom Brattfors by gör elfven ett 50 fots fall, och nedanför Långsele faller den i sned rigtning 240 fot djupt. Der nedanföre äro elfvens omgifningar ganska fruktbara, och vid Öhrträsk finner man föga spår till en fjälltrakt. Vid sistnämnda sjö är *Öhrträsk* kapellkyrka (se den art.) för ett tiotal af år sedan uppförd, den vackraste bland träkyrkor i Lappmarken. Socknens hufvudnäringar äro boskapsskötsel och åkerbruk. År 1848 beräknas skörden varit 90 t:r råg, 3,750 t:r korn, 3,500 t:r potates. Tjäru-, salpeter- och pottasketillverkning samt sågtimmerhygge och nedflottning för de större sågverkens vid hafskusten behof äro binäringar. Inom Lycksele pastorat, som är det folkrikaste i Svenska Lappmarken, finnas nu mer inga Lappska nomader; men Fjäll-Lappar ifrån de öfra socknarne i samma lappmark uppehålla sig här under vintern och under sina flyttningar nedåt landet. Socknens folknummer 1825 var 1,842, år 1848: 3,232 och 1862: 3,770. Socknen uppgifves år 1848 hafva $51\frac{107}{384}$ mant., med 326 åboer, hvarförutan 100 nybyggare åtnjöto frihetsår; år 1830 funnos 77 byar med 264 åboer, skattlagda till $41^{11}/_{12}$ mant., samt 67 oskattlagda nybyggen med 70 åboer. År 1861 bestod socknen af 4 lappmarksbyar med 97 Lappar, betalande i ordinarie ränta 104 rdr 62 öre, af $41\frac{235}{384}$ mant. skatte, $19\frac{107}{128}$ krono, skattl. nybyggen på 144 byar med 405 åboer, betalande i ordin. ränta 614 rdr 64 öre; oskattlagda nybyggen och lägenheter voro 92. Samma år erlades till kronan 1,373 rdr i stubböresafgift. År 1804 var hela skatten af Lappmarken 255 rdr 10 sk. bco. — *Lycksele* var kapell eller annex under Umeå till 1673. Den första kyrkan skall hafva blifvit upprest omkring 1600; ny kyrka invigdes 1737, och den nuvarande, uppförd ett stycke i sydost från gamla kyrkoplatsen, invigdes 1799 och reparerades 1850. Hon är belägen 12 mil från Umeå på södra stranden af Uman, $3^1/_2$ mil från gränsen till Westerbotten, har $64^0$ 34′ polhöjd. Af pastorer må nämnas Olof Graan, död 1690, infödd Lapp, och Pehr Fjellström, död 1764; den sistnämnde var först skolmästare i Lycksele under 20 års tid, med mycket små inkomster, åtskilliga år uppgående till endast 13 t:r spannmål. Under denna tid sysselsatte han sig vid lediga stunder med att utarbeta en grammatik och ett lexikon öfver Lappska språket, för att sedan med så mycken större säkerhet kunna på detsamma öfversätta Bibeln och de i vår Svenska församling allmänt begagnade religionsböckerna. Men ett sådant arbete förskaffade icke bröd åt den fattige skolmästaren, hvarföre han såg sig, af brist på uppmuntran, nödsakad att dermed upphöra, tills några år derefter friherre Gyllengrip blef landshöfding i länet, och på hvilkens uppmuntran det påbegynta verket fortsattes, så att det kunde 1738 på allmän bekostnad utgifvas på trycket, hvarigenom

han har otroligt mycket bidragit till christendomens spridande i Lappland. År 1632 hitflyttades den första Lappskolan från Piteå och utvidgades samt förbättrades genom riksrådet Joh. Skyttes donation. I socknen finnes dessutom en fast skola, der år 1862: 155 barn undervisades af en examinerad lärare; 320 barn erhöllo undervisning i hemmet. Till skolan hörde ett planteringsland af 17,125 qvadratalnars ytvidd. Kyrkobyn är den äldsta i södra och den största i hela svenska Lappmarken. När man kommer söder ifrån byn Knaften på $^1/_2$ mils afstånd, skulle man ej tro, då man färdas den besvärliga vägen, der den ena bergsträckan följer efter den andra och är en fullkomlig ödemark, som aldrig skall kunna emottaga någon odling, att man är så nära det lifliga Lycksele; men nu stiger man på en hög kulle, och i hast utbreder sig hela den vackra kyrkostaden, som är reguliert byggd, med särskild köpmansgata för de handlandes salubodar, och på ömse sidor om denna gator för hela Ume lappmarks kyrko- och marknadshus, torg med gästgifvaregård och rum för resande m. m. På litet afstånd vidtager äfven Lapparnes gata. Prestgården kan mäta sig med de större pastoratens på landsbygden, och tingshusen hafva boningsrum för domhafvanden och hans biträden samt embetsrum för kronouppbördsmannen. Här finnas båda skolorna. En provincial-läkare är här stationerad och ett apothek inrättadt. Här bor äfven kronofogden i Lappmarksfögderiet. Vid kyrkan hålles marknad i Januari och Februari.

Lappbyarne äro: *Wapst, Ran, Gran* och *Um;* de största nybyggenas byar äro: *Arfträsk, Björksele, Ekornträsk, Fahlträsk, Gäddträsk, Hornmyr, Knaften, Långsele, Mårdsele, Norrby, Rusele, Siksele, Tannsele, Ume-Gransele, Wargträsk, Wägsele, Åttonträsk; Öhrträsk,* största byn. — Adress: Lycksele.

**Lycksta.** Egendom uti Romfartuna socken, Norrbo härad och Westerås län, räknar först från senare åren sin egentliga uppkomst genom nuvarande egaren kapiten H Gartz' nitiska omsorg om kreatursskötseln och underhållandet af ett stort antal mjölkboskap af utmärkt beskaffenhet med en ymnig utfordring, som väsentligt bidragit att höja den odlade jordens bördighet. I Augusti år 1860 uppställdes här ett kronans stamholländeri af Ayreshire-racen, som består af 20 kor och 2 tjurar. Länets 17:de landtbruksmöte hölls här i Augusti 1862, der ett förslag om understödjande af distrikts-mejerier antogs, och anslog sällskapet till detta ändamål, för år 1863, en summa af 3,000 rdr rmt, att under vilkor utgå såsom räntefria lån till personer, hvilka förbinda sig, att vid ändamålsenligt inrättade mejerier dagligen emottaga ett visst minimi-qvantum mjölk ifrån närbelägna främmande ladugårdar, helst tillhöriga mindre jordbrukare. — Lycksta består af $^1/_2$ mant. frälse, 1 mant. skatte, tax. år 1861 till 20,000 rdr, har ångqvarn och såg, tax. till 7,500 rdr; underlydande är 1 mant. *Litsberga,* tax. till 11,500 rdr rmt.

**Lyckåborg.** Ett valsverk och en räckhammare uti Augerums socken, Östra härad och Blekinge län, taxerade 1860 till 30,000 rdr, tillhörde s. år hrr Hansén & Ramel. Af Carlskrona Veckoblad inhemtas, bland annat, att under året 1861 denna vackra fabrik, belägen 1 mil från staden, nedbrunnit, hvarvid spikfabriken, ett större magasin, ett mindre boningshus m. fl., äfvensom en stor del lager och c:a 500 tolfter bräder, m. m. blifvit lågornas rof; endast sjelfva boningshuset och en arbetares boning blefvo räddade.

**Lyckås.** Tre och $^3/_4$ mantal frälsesäteri, med afhysta hemmanet *Kopparmåla,* uti Skärstad socken, Wista härad och Jönköpings län, utgör tillsammans med Drättinge, $3^1/_2$ mant., samt underl. $28^1/_4$ mant. och en mängd torp en af Sveriges herrligaste egendomar, hvars läge och skönhet i omgifning motsvara fullkomligt dess naturliga godhet i öfrigt. Byggnadsplanen är, på vanligt sätt vid gamla herresäten, omgifven af graf och vall, efter hvilka man ännu ser tydligt spår, ehuru grafven är betydligt igenväxt. Manbyggnaden, som 1822 nedbrann, hade väl många rum, men var blott envåningshus. Först i sednare tider har ett mer passande boningshus blifvit påbörjadt medelst uppförandet af tvänne stora flyglar, en på hvardera sidan om alléen från stora landsvägen fram till gården; men längre

kom det icke. Enligt uppgifter från 1642 utgjordes godset blott af 8 mantal, och 1638 såddes der blott 7 skäppor hvete, 5 t:r råg, 26 t:r korn, 8 t:r hafre och $7^1/_2$ skeppor ärter, hvaraf kan synas, att den tidens magnater ansett det tillhöra de ringare egendomarna, som ej vore värd någon större åbyggnad. Lyckås har fordom hetat Hallösa, och Landsjön gått nära derintill; men genom sänkningar af sjön, först 1786 och sedan 1857, har en betydlig egorymd god jord erhållits från sjöns botten, sista gången c:a 200 tunnl. I nära halfva milen vidsträckta gärden finnes den ypperligaste stenfria åkerjord på lerbotten samt deremot svarande äng och betesmark. På Lyckås och Drättinge (se den artikeln), hvilket sednare dock är särskild bebygdt, men ligger i sambruk med det förra, är åkerjorden indelad i cirkulation, den styfvare jorden i 8 och den lättare i 6 säden. Utsädet är c:a 300 och afkastningen 3,000 t:r. 1637 års skörd var endast $140^1/_3$ t:r säd. På gårdarna födas 12 à 14 hästar, 200 kor, 45 par oxar, 110 ungnöt och 225 får; 1639 föddes på egendomen 4 par oxar, 32 kor, 2 tjurar, 30 stutar, 11 kalfvar, 25 qvigor, 14 qvigkalfvar, 76 får, 39 lamm, m. m. Nettobehållningen af egendomen uppgifves nu i medeltal årligen till 50,000 rdr rmt. Vid mangården finnas tvänne stora trädgårdar, med orangeri och drifhus, samt såsom särskilda verk ett tegelbruk och qvarnverk i Hanefors-ån. Vid egendomen finnes ett statens stamholländeri af Ayrshirerace. — Det hela är taxeradt till en summa af 241,250 rdr rmt, för säteriet ensamt 45,150 rdr. — Lyckås har tillhört riksdr. gr. Magnus Brahe, som här emottog (1609) kon. Carl IX på hans eriksgata. Derefter blef Pehr d. Y. egare. Det af grefvarne Brahe förstorade godset förskingrades omsider. Riksmarsken Jacob de la Gardie skall äfven egt Lyckås. År 1758 innehades Lyckås af riksrådet C. G. Löwenhjelm, år 1770 af kammarherren E. Reutercrona samt på 1780-talet af vice presidenten, baron A. I. von Köhler, hvilken inköpte Drättinge by och förenade den med herresätet samt satte egendomen i det goda skick den nu innehar. År 1790 köptes Lyckås af öfversten, baron E. G. Adelsvärd; ärfdes 1810 af sonen, statsrådet, grefve E. R. Adelsvärd, som lät börja den förut omnämnda byggnaden och afyttrade år 1822 egendomen, sedan flera godshemman förut blifvit sålda derifrån, till nuvarande egaren, f. d. öfverståth. i Stockholm, generalmajoren gr. Jacob Essen Hamilton, gift med öfverhofmästarinnan hos H. M. drottningen, Stephania Fredrika Giesecke.

Här på Lyckås var det, som Gustaf II Adolf och Ebba Brahe första gången sammanträffade. Drottning Christina var ofta en gäst hos Brita Lejonhufvud, riksdrotsets gemål, och särdeles af glädje strålade den lilla Ebbas ögon, när hon såg det ljuslockiga sköna konungabarnet, Gustaf Adolf, i drottningens sällskap. Då lekte de glada barnen tillsammans, ströfvande omkring på Landsjöns gröna stränder i den friska sommarvinden, uppsökte de skönaste blommor åt hvarandra, och barndomskärlekens fröjd spred sitt behag öfver deras första lefnadsvår. — Året inan Gustaf Adolf drog ut mot kejsaren i Tyskland till ärofulla strider, skola några bönder vid gården Lyckås, en afton, fjerdedag Pingst, då de voro sysselsatta med fiskande i Landsjön haft följande syn:

När de med sina nät sysslade som bäst, sågo de svarta skyar uppstiga i norden och snart insvepa hela himmelen i tjocka moln, hvilka slutligen utgjöto sig i ett hällande regn; men med regndropparna följde glödande eld, så vidt sjön sig sträckte. Hvad af elden i sjön föll, slocknade; men det, som föll på fiskrarnes kläder, brände hål, och eldflagor, som föllo i båten och på kläderna, syntes liksom fnas efter förbrända löf eller blad, af hvilken händelse bönderna så förskräcktes, att de insjuknade och kommo med möda hem derifrån; en blef vansinnig, och några af dem togo döden af denna färd. *) Folket sade, att sådana järtecken bebådade örlig och blodsutgjutelse.

**Lydde.** Jacquardfabrik uti Örby socken, Marks härad och Elfsborgs län, jemte $^1/_4$ mant. i Lydde och färgeri, tax. 1861 till 59,250 rdr; egdes s. år af fabrikör F. F. Packendorff; tillverkningsvärdet var 4,554 rdr. Hemmanet Lydde är $^1/_2$ mantal.

**Lydinge.** Två mant. frälse-säteri uti Stafby socken, Olands härad af Uppsala län, med Ormeryd, har varit till kronan indraget, men utbytt af kongl. rådet Göran

*) Baazii Invent. Eccl. Sv. G., sid. 788.

Flemings arfvingar, beboddes och egdes af riksmarskalken, presidenten i Kammarrätten grefve Claës Adolf Fleming, död ogift 1831. Han föddes 1771 här på Lydinge just under en af mordbrännare anställd eldsvåda. Stället egdes från 1831 af friherre Tamm till Österby och 1861 af dennes arfvingar. Säteriet tax. s. år till 67,500 rdr; härunder lyda $^1/_2$ Rackbohl beläget i samma socken samt $10^1/_2$ mantal i kringliggande socknar. Gården har ymnig skogstillgång och ganska stor trädgård med lustpark i engelsk stil.

**Lye.** Annex-socken till Alskogs pastorat, är belägen på Gotland i Wisby läns Södra fögderi, $4^1/_2$ mil s. s. o. från Wisby — vid 75 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 3,888 tld, af hvilka 185 äro insjöar. Socknen, som år 1805 beboddes af 260 och 1860 af 338 personer, består af 10 mant., hvaraf $9^5/_8$ mant. skatte, tax. jemte 10 qvarnar (7,710 rdr) till 59,250 rdr, $^3/_8$ mantal krono, hvilket sednare upptages i tax.-längden jemte prestgården under Alskog socken. År 1860 erlades i bevillning 67 rdr 25 öre. Kyrkan, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan och uppförd 1058(?) är utmärkt för sina praktfulla glasmålningar. I afseende på dessa berättas, att en Engelsman, som besökte Gotland, blef intagen af ett fönster med måladt glas (om det suttit i denna eller någon annan kyrka är dock okändt) och bad enträget att få köpa detsamma. Då först tycktes man förstå dess värde och nekade bestämdt att sälja det. Hvad gjorde den konstälskande Engelsmannen då? Han tog helt lugnt upp penningar med begäran, att derför måtte göras ett galler och sättas till skydd för fönstret, hvilket äfven skall hafva skett. Fyra grafstenar med runskrifter finnas på kyrkogården och en i kyrkans chor; på en af de förstnämnda läses: »Thinna sten tho lit hustru Ruffi gjora yfr sin bonda Jacob i Mannagardum sum skutin varth ihel mit en Byrsu stin af Wisborg ta er konung Erik var bistold pa di fornemda Sloth, en da var lidni af Guds byrd fjurtan hundrade ar ok ainu ari minna en femtigiar. Bidjum ther at Gud nadi hans sjel ok allum Christnum sjalum, amen.» Stenen i kyrkan synes ock förvara minnet af män, som äfven fått sin bane vid anfallet på Wisborgs slott vid samma tillfälle som ofvannämnde Jacob Mannegårda, hvilket af historien om Erik XIII synes hafva skett mellan Februari och påsktiden 1449, då Erik ändtligen öfvergaf slottet.

Socknens gårdar och hemman äro: $^3/_8$ *Bosarfve*, taxerad till 2,030 rdr, $^{17}/_{64}$ *Snefvede*, utgöra ett gods; $^7/_8$ *Bjerges*, med tullqvarn, såg och valk, utgöra två possessioner; likaså $^1/_2$ L:a *Rohne*, med tullqvarn, såg och valk. Minsta brukningsdelarne äro $\frac{1}{384}$ mant. i *Rotarfve* och $^1/_{32}$ *Härfors*, hvardera tax. till 150 rdr. Öfriga hemmanens namn äro: *Häffrede* eller *Herrvede, Smitts, Erics, Sigolds, Medebys, Lyrungs, Dahls* och *Mannegårda.* — Adress: Wisby.

**Lygnared.** Ett mantal frälse uti Alingsås landsförsamling af Elfsborgs län, tillhörde 1825, jemte $^1/_2$ Kullabo, rådman Lindqvist; lydde 1861 under Hjelmared och taxerades jemte stamp, såg och qvarn till 5,550 rdr rmt.

**Lygnö,** eller *Lygnaholm.* Ett mant. frälse-säteri uti Bälinge socken (ej Alingsås landsförsamling efter Tuneld), Kullings härad af Elfsborgs län, är beläget 1 mil från staden, vid en liten skogssjö; har tillhört 1816 kapiten H. Tham och egdes 1861 af två bönder; taxeringsvärdet var s. år 4,900 rdr rmt. Höfångsten är ringa i anseende till stenbunden och bergaktig mark, men betet godt; på skog af alla slag finnes ymnig tillgång. De under säteriet fordom lydande rå- och rörshemmanen $^1/_2$ Lygnö och $^1/_8$ Likås egas nu af åboer.

**Lyhundra.** Härad af Stockholms län i landskapet Upland, ligger mellan Sjuhundra och Närdinghundra i sydvest och nordvest, Frösåkers härad samt Wäddö, Bro och Frötuna skeppslager i norr, öster och sydost, kring delar eller utgreningar af Roslagens mellersta och sydöstra landthöjder och kring åtskilliga från dem utgående vattendrag, som i sydöstlig, östlig eller nordöstlig rigtning utgjuta sig i hafvet. Det består hufvudsakligen af kuperade, än mer eller mindre bergländiga, än jemnare trakter, åt nordost mestadels skogsmark, och omfattar 5 socknar, alla hörande till Lyhundra fögderi, samt delar af Bro och Skederyd socknar; tingsstället är uti Norrtelje (se vidare tabellen till Stockholms län). Hemmantalet utgör $238^3/_4$

mant. med 11,518 personer. Häradets areal utgör 2,279 qvadratmil, hvaraf 45,128 tunnl. fast land, 8,349 odlad jord, 6,937 naturlig äng. Ett hemman inom Lyhundra fögderi taxerades i medelvärde till 5,811 rdr, frälseräntan af 1 mant. till 3,500 rdr, 1 lägenhet till 1,395 rdr, ett bergverk till 227,670 rdr, ett manufakturverk till 6,785 rdr, 1 qvarn och såg till 3,596 rdr rmt. Lyhundra härad erhöll fältmarskalken Lennart Torstensson af drottning Christina till underhåll.

**Lyhundra.** Kontrakt af Uppsala stift, innefattar 1 regalt och 5 konsistoriela pastorat (se tabellen till Stockholms län), med en folkmängd af 4,306 personer.

**Lynga.** Häradshöfdinge-boställe af ett mant., uti Skrea socken, Årstads härad och Halmstads län, ligger till höger om landsvägen mellan Falkenberg och Halmstad, $^3/_4$ mil från förstnämnda stad, $^1/_8$ mil från ån Ätran. Lagman Joh. Torbiörnsson, innehafvare af bostället 1818, har med utmärkt driftighet förbättrat detta hemman, som anses vara ett af de bättre i socknen. I sednare åren ha äfven betydliga uppodlingar skett, så att, då 1855 blott $29^1/_2$ tld åker funnos, resten mossar och hedar, funnos 1862: 284 tld åker. Jordmånen är lerblandad mylla, merändels liggande på lerbotten. Nuvarande innehafvaren är häradshöfding A. W. Kastrup.

**Lyngby.** Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Bara kontrakt af Lunds stift, utgöres af Lyngby, Genarp och Göddelöfs socknar (den sistnämnda i Torna härad), med $69\frac{49}{480}$ mant., samt beboddes 1860 af 4,437 och 1805 af 1,926 personer. — *Lyngby*, moderförsamling uti Bara härad af Malmöhus län, $1^1/_2$ mil s. s. o. från Lund — vid 150 fots höjd öfver hafvet — omfattar 3,980 tunnl. fast land (2,985 efter Forsell). Jordmånen är i allmänhet mindre fruktbärande och består till större delen af grusblandad lera eller sand med föga matjord. Marken är ojemn, har dock inga berg. Socknen, som 1805 beboddes af 670 och 1860 af 1,357 personer, består af $4^1/_{16}$ mant. skatte, 1 krono, $9^1/_4$ frälse, taxerade till 260,900 rdr rmt. Ordinarie räntan är 113 rdr 43 sk. 11 rst. kv.värdi; kronotionden 6 t:r $34^1/_2$ kpr råg, 12 t:r $1^1/_2$ kappar korn, 4 t:r $16^1/_2$ kappar hafra. Patronaträtten är alternerande mellan egarne till Heckeberga och Assartorp (Alsartorp i 1825 års jordebok). Sockneväg $1^1/_2$ mil.

Byar och hemman: *Lyngby*, $5^3/_4$ ins. frälse, *Bökesåckra*, $1^1/_4$ skatte på 4 n:r, 3 sk. *Hesseberga*, $^1/_{16}$ sk. *Kalthus*, $^1/_4$ sk. *Dunstorp*, 1 mant. *Lyngby*, prestgård, tax. till 5,140 rdr rmt. — Följande större gods finnas: *Assartorp*, $3^1/_2$ fr.-säteri, med underlydande $1\frac{93}{250}$ mant. samt qvarn och tegelbruk, tax. till 152,081 rdr, eges af John Rasmusson i Svedala. — $1^1/_{96}$ mant. *Lyngby*, $^1/_2$ *Bökesåckra*, tax., med qvarn, till 15,190 rdr rmt, eges af baron A. Bennet. — 52 tunnl. $16^1/_2$ kappl. *Kungsmarken* med qvarn, $\frac{35}{384}$ mant. *Lyngby*, $^1/_{16}$ *Bökesåckra*, tax. till 12,160 rdr rmt. — Adress: Lund.

**Lyngby.** Gård af $^3/_8$ mant. frälsesäteri uti Efveröds socken, Gärds härad och Christianstads län, tillhörde 1825 öfverstelöjtnant, gr. Christian Barnekow, år 1860, jemte underl. $1^3/_{16}$ mant. af byn Lyngby, ryttm. Stjernsvärd; tax.-värdet var 15,890 rdr rmt.

**Lyngsjö.** Annex-socken till Köpinge regala pastorat, är belägen uti Gärds härad af Christianstads län, $1^3/_4$ mil från Åhus, $1^1/_4$ mil s. s. v. från Christianstad — vid 55 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 3,680 tunnl., hvaraf 23 äro insjöar. Marken är till det mesta jemn och stenfri; rådande jordmånen är sand. Socknen har obetydlig furuskog, ringa torfjord. Hemmantalet är $10^7/_{12}$ mant., hvaraf 7 sk., $2^1/_4$ kr., $1^3/_4$ fr.; taxeringsvärdet 1860 var 81,990 rdr, och folkmängden 441, på 50 år ökad med 70 personer. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är uppförd af gråsten med hörnstycken och omfattningar af huggen sandsten; har fast torn, beräknadt på försvar.

Socknen består af byarna *Lyngsjö* och *Hommentorp*. Största possessionerna äro: $1^1/_3$ mant. *Lyngsjö*, tax. till 7,200 rdr, lyder under Maltesholm. — Ett färgeri med vadmalsstamp uti Lyngsjö by, tax. till 8,300 rdr rmt. — $^3/_8$ mant. *Hommentorp*, ett boställsdirektionens hemman. — $1^1/_2$ mant. pastorns annex-hemman. — $^1/_2$ mtl Lunds domkyrkohemman, försåldes 1859. År 1825 fanns i socknen ett pappersbruk, kalladt *Backlunda*. — Adress: Christianstad.

**Lyngsåsa.** Två mant. fr.-säteri i Kronobergs län, Allbo härad och Hjortsberga socken, hör till Koskullska Fideikommisset Engaholm; taxeringsvärdet år 1860 var 8,760 rdr. Lyngsåsa ligger 687 pariserfot öfver hafvet. Denna landt-

höjd består af granitgneis och är bland de högsta i länet. Mot Nygård ser man, vid sjön Rungen, kullar, sammanväxta af milliontal block af flyttsten, just der landet börjar höja sig mot Lyngsåsa. Gården har försvarligt höbol, hjelplig skog.

**Lyred** eller **Bortan**. Bruk uti Gunnarskogs socken af Jösse härad i Carlstads län, naturskönt beläget på $3^7/_8$ mils afstånd från Arvika, består af: 1 stångjernshärd med oinskränkt smidesrätt, 2 spikhamrar, 2 knipphamrar, mjölqvarn med 2 par stenar, såg med 2 ramar, kupolugn med gjuteri och 1 mekanisk svarf (för mekaniska verkstadens anläggande erhölls 1861 af manufaktur-diskonten ett lån på 10,000 rdr) samt tegelbruk, jemte landtegendom af 12 öre skatterätt i hemmanet *Bortan,* innefattande en egovidd af 84 tld, samt en större, men ej på många år begagnad och under året 1860 för alltid nedlagd masugn. Alla åbyggnaderna äro brandförsäkrade till ett värde af 36,100 rdr; god vattentillgång finnes för brukets drifvande, äfvensom flottled för timmeruppköp från Norrska vattendrag. Af gjutgods tillverkades 1861: 928 centner. Samma år egdes $^3/_4$:delar af bruksförvaltaren A. Bergdahl och $^1/_4$:del af brukspatron P. L. Sjöberg.

**Lyrestad**. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Wadsbo kontrakt af Skara stift, är belägen uti Wadsbo härad och Skaraborgs län, $1^5/_8$ mil nordost från Mariestad, $1^1/_4$ mil från Hofva, vid Göta kanal och Wenern — med 275 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 0,865 qvadratmil, hvaraf 0,013 äro insjöar. Marken består af skogbevuxna bergsryggar, mellan jemna fält, som utgöra åboernas ängs- och åkerjord. Rådande jordmånen både å åker och äng är dels mildare, dels starkare lera; några hemman å kronoallmänningen Bröten hafva jordmånen sandblandad med någon svartmylla. De flesta hemman ega egen skog, tillräcklig till deras behof, både af löf- och barrskog; de öfriga få utsyning dertill å kronoskogarna Bröten och Fägremo. Af den ört, som kallas Genista Tinctoria (hvaraf fås målarefärgen Schüttgelb), hvilken annorstädes i riket är ganska rar, finnes här en så stor mängd i beteshagar och på s. k. gärdesrenar, att man deraf kunde insamla lasstals. Hon affaller vid slutet af Juli månad. Göta kanal tager i denna socken sin början utur en vik af Wenern, vid byn Sjötorp, och sträcker sig $^4/_5$ mil genom socknen. Vid *Norrqvarn* finnas 2:ne slussar och mellan dem den största aqvedukt, som finnes vid hela kanalen, i det Torrvedsbäcken ledes derunder genom 4 hvalf, hvartdera af 5 fots diameter. Hela trakten häromkring är mycket låg, och för att kunna anlägga kanal härstädes, måste marken först påfyllas 8 fot, för att få botten till kanalen; — sidorna fick man sedan på lika sätt skaffa sig. Kanalsträckan mellan Sjötorp och Norrqvarn är särdeles vacker. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,283 och 1860 af 2,232 personer, består af $31^7/_8$ mant. skatte, $2^7/_8$ mant. krono, 9 frälse, sedan kanalen medtagit $2^5/_8$ mtl, och taxerades 1861, jemte 19 lägenheter, 2 manufakturverk, 3 qvarnar och sågar, till $377,672^1/_2$ rdr rmt. Handelsvarorna bestå mest af ved och kol. — Kyrkan, uppförd på okänd tid, är i medio af 1600-talet nästan helt och hållet ånyo uppbyggd af gråsten på kyrkoherden Rudberi bekostnad. Hon är en af de vackraste landskyrkor och belägen vid stora landsvägen mellan Stockholm och Göteborg. Från denna socken, som från urminnes tider varit bebodd endast af sjelfegande odalbönder, som ännu med någon stolthet vilja benämnas *Lyrestads-män,* utgick ur en bondehydda en man, om hvilken det heter i hans lefnadsteckning: »Bondesonen Olof Laurelius är den ende i 16:de århundradet födda svenska författare, af hvilken folket ännu har en skrift i sin hand. Han var en i flera hänseenden minnesvärd man.» Nämnda skrift har till titel: »Enfaldiga frågor eller spörsmål om våra Christendomsstycken för enfaldigt folk», tryckt 1647, ånyo upplagd 1683; en kateches, som, ehuru icke vid allmänna undervisningen antagen, likväl i 200 år varit nyttjad af folket och högre skattad än de antagna läroböckerna. Då Laurelius var professor i Uppsala, var hans hus så aktadt för det christliga allvar och de goda seder, som

der rådde, att riksrådets yppersta medlemmar täflade om att få sina söner inaccorderade der. Han verkade sålunda en grundläggning för goda seder i landet genom att inprägla dem hos fäderneslandets blifvande styresmän. Han dog som biskop 1670. Sonen, adlad under namnet Lagersköld, stupade barnlös såsom öfverste vid Helsinge regemente i slaget vid Warschau år 1656. — Enda minnesmärket från forntiden är en runsten på Rogstorps äng. Vid gräfningen af Göta kanal hafva på 15 fots djup under jordytan, i grusåsen vid Norrskogsvägen nära intill Svartjordshålan, några sköldpaddskal blifvit funna. Vid Backa bondgård är en sten upprest af landsh. G. G. Falkenberg, till minne deraf, att kronprinsen Adolf Fredrik och prinsessan Lovisa Ulrika den 17 Juni 1756 intagit sin måltid vid detta ställe.

Gårdar och byar: 1 mant. *Prestbohlet*, tax. till 8,850 rdr. — 1/8 mant. *Klockarebohl.* — 3/8 mant. *Håfmanstorp*, 1/8 *Korsmåsen*, äro militiæ-hemman. — 1/2 mant. *Ruds stom* är komministerboställe. — 1/2 mant. ibm är sergeantboställe. — Flera af boställena hafva dels blifvit flyttade, dels anslagna till jordersättning för Göta kanal. — 1/2 *Torfved*, tax. till 6,870 rdr. — 1/4 *Lagmansboda* och 1/4 *Sjötorp* hafva en egare. — 1/2 *Slättvalla*. — 2/3 ibm, tax. till 5,990 rdr. — 1/2 ibm och 1/4 *Råglanda* hafva en egare. — 1 1/2 *Häldsås*, tax. till 8,550 rdr. — 1 *Häldsås*. — *Norrqvarn*, tax. till 7,500 rdr, har 2 egare. — 1 *Rogstorp*, tax. till 8,850 rdr, 1 *Häldsås*, tax. till 7,500 rdr, 1/4 *Sjötorp* och 1/2 *L:a Elfstorp* utgöra största egendomen, tax. till 23,190 rdr, egare herr J. M. Forssell. — 1/4 *Näset*, 1/8 *Sjötorp* med ett bryggeri (tax. till 9,000 rdr) ha en egare. — En ättiksfabrik finnes på *Eskekärr*. — Minsta brukningsdelen är 1/32 *Anderstorp*, tax. till 210 rdr. — Öfriga hemman äro *Börkersbo, Boåsen, Blomsterhult, Fröäckra, Guntorp, Grönehög, Gronebäck, Hult, Håltorp, Lillehult, Solberga, Siggarud, Mobäcken, Kåhult, Korsklippan.* — Adress: Mariestad.

**Lyrö.** En större hjertformig ö vid Oroust i Bohus län, ifrån hvilken den skiljes genom tvänne smala sund. Är bebodd af bönder och sjöfarande. Man har nyligen framställt den gissningen, att denna ö är det klippiga »Lurhan», hvilket så ofta förekommer i Ossians sånger.

**Lyse.** Annex-socken till Bro pastorat, är belägen uti Stångenäs härad af Bohus län, 3 3/4 mil vester från Uddevalla — vid 45 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 10,300 tunnl. fast land. Socknen, hvars äldsta namn är Lysa, består af tvänne mindre halföar, hvilka åtskiljas af en smal hafsvik, Trälebergskilen, och hvaraf den vestra kallas i gamla handlingar Gränsen, den östra Gullmarskogen. Marken är bergaktig och ojemn. Allt närmare mot hafvet ser man bergen aftaga i höjd och få en mer afrundad form, medan de blifva allt kalare, tilldess man slutligen varseblifver en enda samling af låga, kullriga klippmassor, af hvilka hafsvindarne afklädt till och med den vanliga mossbeklädnaden. En stor, uppodlad, men vattensjuk dal, *Fidjehedar*, genomskär socknen, hvars odlingsjord för öfrigt ligger i små bördiga dälder mellan de gråa, nakna klipporna. Gårdarne äro skoglösa och mindre än de öfriga i häradet, men ega en i allmänhet mer bärande jord. Här sås mycket korn; men åkern har i senare tider begynt att mycket besväras af det från Jutland hitförda ogräset »Gula prestkragar» (Chrysanthemum Segetum). Socknen, som år 1805 beboddes af 1,273 och 1860 af 2,055 personer (i hvilket antal den här belägna köpingen Lysekils icke äro upptagna), består af 23 1/2 mant. skatte, 2 3/4 mant. krono, 8 3/4 mant. frälse och taxerades 1861 till 173,940 rdr rmt. Ordinarie räntan är 335 rdr 46 sk. 2 rst. krono-värdi. Fisket idkas såsom binäring af jordbrukarne och sysselsätter, jemte sjöfart, den på hithörande öar, såsom *Kornöarna* m. fl., bosatta befolkning. På nämnda öar samt *Norra Grundsund* finnas mindre fisklägen. Kyrkan, belägen 4/5 mil från moderkyrkan, är en uråldrig stenbyggnad, med grofva murar och belyst endast genom tre små fönsteröppningar på södra väggen. Om den på 1840-talet påtänkta nya kyrkobyggnaden kommit till stånd, är obekant. Utom en grifthäll med den uråldriga formen af ett likkistlock, men utan inskription, saknar kyrkan andra märkvärdigheter. Fornlemningar finnas till myckenhet. En hop hällristningar, dock utan märkvärdighet, såsom innehållande endast vanliga skeppsfigurer m. m., finnas i klipporna vester om kyrkan. Bergshöjderna täckas öfver allt af kiströr, i hvilka man stundom gjort fynd af bronsredskap utaf större och mindre konstvärde. Flera s. k. dyrhus, eller,

såsom de fordom origtigt benämndes, altarkummel, finnas härstädes, af hvilka de i *Sjöbols* och *Keka* utmarker äro särdeles vackra. Man har i dem träffat urnor med brända ben, små amuleter af sten m. m. En mängd grafkullar från brännealdern ligga kringspridda öfver allt. Ibland sådana finnes upprest en grafkista af hällar, ställda på kant å ett ställe, som kallas *Tranebergs häll*, och i *Skars hage* höja sig ett par bautastenar mellan ättehögarna. Vid dessa äro den sägnen fästade, att tvänne bröder af konglig ätt härstädes kämpat och nedhuggit hvarandra, hvarefter en sten blifvit rest på hvarderas griftställe. Dessa fornlemningar ligga helt nära hafsbrynet, samt vid öppningen af ofvannämde Fidje hedar, hvilka ega särskild märkvärdighet för den sägen, att ett slag der fordom blifvit hållet mellan en hop landstigna Danskar och Axel Thordson, den i folksagan besjungna skön Walborgs älskare (se Dragsmark), och hvarvid denne blifvit dödligt sårad. Ibland socknens naturmärkvärdigheter räknas en grottlik remna i ett högt berg vid Lysekil, af en ganska sällsam beskaffenhet, samt en i *Walbydalen* nära stranden stående uråldrig idegran (Taxus baccata), hvilken fordom och till en del ännu hållits i stor vördnad.

Gårdar och byar: Frälsehemmanen $^1/_2$ *Berga*, $^1/_2$ *Flat*, 1 *Lycke*, 4 mant. *Häggvall*, 1 *Hällekihla*, $^1/_2$ *Hamre*, $^1/_4$ *Skal* äro donerade af fru Hvitfeldt till Göteborgs gymnasium; af dessa blefvo de tre förstnämda reducerade 1694, men återfingo 1695 sin förra frälse-strögodsfrihet. — Återstående frälsehemmanet är $^3/_4$ *Kihla*. — $^1/_2$ mant. kr.-skatte *Lassehaga* är (efter Holmberg) inköpt af församligen till kommministersboställe. — 1 mant. *Bua* är enkesäte; $^3/_4$ *Öfra Lyse*, kronolänsmansboställe; $^3/_4$ *Humlekjerr* samt $^1/_4$ *Hamre*, militiæ-hemman. — $^1/_4$ *Kjöge* och $^1/_2$ *Lögen*, taxerade till 2,850 rdr, samt $^{23}/_{54}$ mant. *Lilla Berg*, tax. till 2,700 rdr, äro de största gårdarne och egas af 2 bönder. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{32}$ *Lassehaga*, tax. till 90 rdr rmt. — Öfriga hemmanens namn äro: *Ahlsbeck, Branseröd, Djupedahl, Fiskebäck, Fjella, Fedjan, Finsbo, Hagen, Hannevik, Kyrkeby, Klättene, Kjäga, Kådene, Korsseberg, Sjöbohl, Slättene, Skår, Sandåker, Stahle, Torgestad, Träleberg, Toröd, Ulseröd, Öhr.* — På *Håskär* är ett större salteriverk anlagdt. Efter jordeboken finnas här 40 husbehofsqvarnar, 109 torp och backstugor. — Adress: Uddevalla.

**Lysegården.** Ett mantal frälse uti Rommelanda socken af Inlands Södra härad och Bohus län, utgör med $1^3/_8$ mant. underlydande och 1 qvarn (tax. till 4,500 rdr), ett gods, tax. till 19,680 rdr (hvaraf 10,500 rdr för Lysegården), som egdes 1861 af herr B. Rhodins arfvingar. Stamgården, som är bebyggd med en vacker manbyggnad af trä, eger ett utmärkt behagligt läge och är till sin beskaffenhet en af de bästa i trakten. Jordmånen är bördig, och skogen, bestående mest af ek och björk, både vidsträckt och grof. Vattenqvarnen, med såg, eger säker vattentillgång från 17 större och mindre insjöar. På omkring 100 års tid har Lysegården tillhört Bengt Lachonius, hans måg Thure A. Rhodin och dennes son, förutnämde Bengt, af hvilken egendomen erhållit ansenlig förbättring.

**Lysekil.** Kapellförsamling hörande till Bro pastorat, är belägen på yttersta udden af Stångenäs uti Lyse socken, $4^1/_4$ mil v. s. v. från Uddevalla — vid 30 fots höjd öfver hafvet — och innefattar köpingen Lysekil, den enda på Sveriges vestra kust. Vid 1685 års indelning blef kronolägenheten Lysekil anslagen till lön åt kronofogden i Sunnervikens fögderi. År 1720 skatteköptes den tillika med ön Malmö af amiralen Strömstjerna, och öfvergick sedan i flera egares händer, till år 1788, då Lysekils fiskläge af fru Eleonora Kamp försåldes till Lysekilsboerna för $1,333^1/_3$ rdr. År 1795 uppmättes fisklägets inegor och fördelades i 60 lotter, utgörande tillsammans $12^1/_2$ tunnland. Samhället torde egentligen leda sin upprinnelse ifrån det stora sillfisket i sednare hälften af 16:de seklet, då fiskrarna i nästliggande skärgård förenade sig om uppbyggandet af en kyrka, hvilken först uppfördes på *Saltö* och sedan härstädes. Såsom köping räknar Lysekil likväl icke högre ålder än ifrån år 1832. Lägenheten Lysekil, roterad för $^1/_4$ mant., är nu bebyggd med 164 hus (år 1844 med 108 hus), taxerade till 39,820 rdr rmt. Husen ligga längs norra stranden af en liten, mellan tvänne bergsuddar intrangande hafsvik, hvilken bildar en förträfflig hamn. Innevånarne, hvars antal år 1805 var 446 och 1860: 704, äro nästan uteslutande sjöfarande. Vid köpingen funnos på 1840-talet 15 fartyg af tills. 558 lästers drägtighet, år 1861: 40 fartyg

af 1,714 läster. Härifrån exporteras äfven spannmål; år 1857 uppköptes 20 à 30,000 t:r hafra; magasiner finnas vid Rosvik. Handlandenas antal är 9. I bevillning erlades 814 rdr 29 öre. Här är inlopps-tullkammare under Uddevalla, en poststation, apothek, gästgifveri, samt ett konsulat. För några år sedan har Lysekil ock blifvit bekant såsom badort, med fördelen af ett utmärkt salt vatten och frisk hafsluft, ganska billigt pris på lifsmedel, särdeles fisk, hummer och ostron; ångbåtskommunikation underhålles häremellan och Göteborg, Strömstad, Uddevalla och Fredrikshall. Badinrättningen anlades 1847, på tillstyrkan af professor M. Huss, af vice konsul J. G. Mollén, som ännu eger densamma. Första året af sin tillvaro begagnades den af 89 badgäster, hvilket antal har på sednare åren uppgått till 200. Inom badinrättningens område, som utgöres af en strandsträckning af 300 alnar i längd och 150 alnar i bredd, finnas 2 badhus för varma bad, 2 bassinbyggnader, 1 siminrättning, 1 mindre societetsrum, 1 frisk-gymnastikinrättning. Ett tvåvånings boningshus för badgäster är uppfördt invid badinrättningen. Tvänne mindre hus finnas dessutom i dess närhet. — Kyrkan, af trä, belägen på något afstånd från köpingen, vid vägen till badhuset, uppbyggd 1797, är stor och ljus. Det enda af värde hon eger är en predikstol, som förr tillhört Christine församlings kyrka i Göteborg, och är prydd med åtskilliga bibliska bilder i skönt helupphöjdt arbete på svart botten.

Uti Göteborgsposten lästes i ett n:r för år 1861, att under lugnt och vackert solskensväder visade sig i hamnen vid Lysekil »en Hajfisk, beledsagad af sin vanliga följeslagare Piloten eller Lotsfisken (en liten sugfisk om cirka 6 tums längd, liknande makrillen till utseende och smak), hvilken liksom en vägvisare alltid följer hajen, hvadan denne senare af sjöfolk ansetts för blind och erhållit tillnamnet »Blinda Hajen». Att han dock ingalunda är blind, visade sig här, der han framfor som en tyrann bland de intet ondt anande sillarne. — Skulle denna farliga fisksort i större mängd komma att lokalisera och fortplanta sig här på hafskusten, vore det beklagansvärdt, alldenstund det är ett faktum, att i haf der hajen har sitt egentliga hemvist, får sillen aldrig någon trefnad. Tyvärr hafva vi redan förut en mindre sorts haj här på kusten, af fiskare kallad »Slåfisk», hvilken ofta förekommer i stor myckenhet. Månne man icke häri kunde söka någon orsak till sillens minskning eller aflägsnande?»

Vid Lysekil är lotsplats, hörande till Marstrands fördelning af vestra lotsdistriktet, hvarifrån lotsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Uddevalla* . . . . . . . . . | $5^1/_2$ | sjömil, |
| *Kyrkesund* . . . . . . . . . | $4^1/_2$ | d:o, |
| *Kungshamn* eller *Hållö* . . . . | $2^1/_2$ | d:o, |
| *Stumpeskagen* . . . . . . . . | 1 | d:o, |
| *Saltkällan* . . . . . . . . . | $3^1/_2$ | d:o. |

**Lysings Härad** af Linköpings län, är beläget dels kring Tåkerns södra strand, dels uppför norra sluttningen af Holavedens vestligaste del, intill gränsen af Jönköpings län i söder och sjön Wettern i vester, och begränsas i norr af Dals härad, i öster af Göstrings; det har omkring $2^1/_2$ mils längd från norr till söder, $1^1/_2$ mils bredd, och upptager en areal af 3,787 qvdr.mil, hvaraf 84,070 tunnl. fast land. Hit höra 8 hela socknar samt hälften af en (se vidare Linköpings läns indelning under art. Östergötland), med $299^5/_8$ mant., bebodda 1860 af 12,575 personer. Alla socknarne höra till Aska och Lysings fögderi, Lysings och Göstrings domsaga, med tingsställe uti Ödeshögs by och socken. Den till omfånget mindre, men till odling och fruktbarhet bättre delen i norr är en slätt längs Tåkerns strand och öfver hela häradets bredd vester ut till Wettern, men sjelf blott en half till en hel mil bred; den större sydliga delen är mer eller mindre kuperad, mot söder och särdeles sydvest alltmera högländt skogsbygd, med brant affall åt Wettern, mera utplattad eller jemnhög inåt landet, utgörande der en af länets mest upphöjda trakter. Ortens hufvudnäring är åkerbruk, hvartill i söder kommer något skogsbruk. Lysings härads allmänning, belägen i socknarne Rök; St. Åby och Trehörna, på en areal af $9,434^{29}/_{32}$ tunnl., skall, enl. kongl. bref af den 7 December 1852, delas mellan Lysings härad och en del af Dals socknar, men framgent stå under allmän vård; den afkastade under åren 1844 och 1845: 2,439 kubikfot virke, 325 rdr i penningar; under åren 1851—52 blefvo 92,800 kubikfot brandskadad skog utsynad för 297 oförm. hemman i Lysings härad, 57 i Dals; till hägnad hade åtgått 1,450 kubikfot.

**Lysings kontrakt** af Linköpings stift, utgöres af 2 regala, 2 konsistoriella och

1 patronelt pastorat (se art. Östergötland), med en folkmängd år 1860 af 12,575 personer, på 1840-talet var folkmängden 10,635.

**Lysvik.** (*Lyssevik* i 1825 års jordebok). Annex-socken till Fryksände pastorat, är belägen uti Carlstads län, Fryksdahls härads nedre tingslag, $7^{3}/_{4}$ mil nordvest från Carlstad — vid 208 fots höjd öfver hafvet och 60 fot öfver Wenern — gränsar i norr till Fryksände, i vester och söder till Sunne samt i öster till Ekshärads socken i Elfdals härad. Dess längsta sträckning är i norr och söder från hemmanet Löfåsen till Åsegårds utskog (Åfveråds-skogen kallad), utgörande en längd af 34,500 alnar och största bredden 31,500 alnar mellan Elfdals rå vid sjön Jangen och vestra delen af socknens utskog, vid den s. k. Stöpelfven, som utgör gränsen mot Sunne socken i vester. Socknens hela areal utgör 40,527 tunnl., hvaraf 5,710 inegor och 30,123 skogs- och betesmark; den inom socknen belägna delen af sjön *Fryken* upptager en vattenyta af 3,728 tunnl., af sjön *Jangen* 403 tunnl., af *Elgsjön* 184 tunnl., *Stora Lisjön* 277 tld, samt *Stensjön* 102, eller tillsammans 4,694 tld vatten. Socknen, som har en regulier figur, sträckande sig på båda sidor om den för sin egendomliga skönhet vidt kända sjön Fryken, är, som Fryksdalen i allmänhet, utmärkt för sin herrliga natur; här omvexla löfskogar, dalar, kullar och berg, hvarimellan slingra sig bäckar, bekransade med alskog. Rådande jordmånen är närmast sjön Fryken uti åkerjorden lermylla utaf bördig beskaffenhet, men i de härifrån aflägsnare trakter förnämligast sand. Ängsmarken är mycket olika, men består merändels af sand och myrjord. Betesmarken är fullt tillräcklig, men i allmänhet mycket stenbunden. Odlingslägenheter till mindre omfång finnas på flera ställen, och hafva under senare åren en mängd sådana blifvit bearbetade och odlade till åker; men några af större omfång tjenliga finnas icke till följe af den stenbundna marken. — Den herrskande bergarten är granit eller gråsten utan några hittills kända spår till malmledningar. En helsobrunn finnes inom Östra Bergas område på en egendom, kallad Wåhlberga. Att denna brunn varit mycket besökt och högst välgörande, synnerligast dess gyttja, bevisar den mängd kryckor, som i badhusets förstuga förvaras, och hvilka blifvit qvarlemnade efter återvunnen helsa af deras egare. Socknen, som innefattar $9^{11}/_{12}$ mant. skatte, 1 jernbruk, 5 sågar, 13 qvarnar, taxerade till 326,840 rdr rmt, beboddes 1805 af 1,655, år 1850 af 3,222 och 1862 af 3,714; år 1856 beboddes socknen af 3,432 personer, hvaraf 1,801 befriade från erläggande af mantalspenningar, 543 par gifta; husbönder funnos 549, hvaraf 5 voro ståndspersoner, 311 bönder på egna hemman, 93 jordtorpare, 1 stattorpare, 14 smeder, sågare och mjölnare, 8 backstugu- och 108 inhyseshjon, 9 soldater. Tjenarnes antal var 719. Dessa äro svåra att bibehålla i tjenst hela året, emedan de flesta vanligen om våren begifva sig till andra provinser att söka arbetsförtjenster, och för de flesta lyckas det äfven att om hösten medföra till hemmet en ej så obetydlig sparpenning. De äro kända för sin ihärdighet, arbetsflit, beredvillighet och skicklighet i slöjdning och timring samt sitt i allmänhet goda uppförande. Lönevilkoren utgöra omkring 100 rdr rmt för en dräng och 30 rdr för en piga. Lyxen tyckes icke fått här det insteg, som i socknar närmast städerna. Hufvudnäringen är jordbruk, hvilket, oaktadt sednare årens förbättringar härutinnan, likväl ej uppfyller socknens sädesbehof. Största orsaken till jordbrukets hittills befintliga låga ståndpunkt ligger uti de förutnämnda utvandringarne till andra provinser, hvarigenom uppkommit brist på arbetsstyrka. Allmogen fortfar ännu att bruka jorden efter gamla sättet, de hafva ej indelt sin åker uti några ordentliga trädes-lag; dikning begagnas högst sällan och otillräckligt, hvarför äfven den bästa jorden är vattensjuk. Af råg beräknas afkastningen vanligen till 6:te, af korn 5:te, af hafra 4:de och af potates 8:de kornet. Höskörden är i allmänhet tillräcklig. Af åkerbruksredskap begagnas mest den s. k. Fryksdahlsplogen. Tröskverk att dragas af oxar begagnas på herregårdarna, men allmogen begagnar endast slaga. Af hästar förekommer vanligen norska racen, som köpas på Grundset

marknad i Norge, och flera hemmansegande bönder drifva med dessa djur en liten handel.

Skogen, som för det mesta består af gran jemte något furu, blandad med löfskog, synnerligast björk, hvilket sistnämnda trädslag, uppväxt på de vidsträckta svedjefallen, har i fordna tider måst vara högst betydlig, men är nu å de flesta hemman så medtagen, att om ett sådant system, som hittills varit följdt, nemligen ett alltför vidsträckt användande af svedjande utan omtanka för skogens återvext, får hejdlöst fortfara, kan den om några få år icke motsvara behofvet. De hemman, som för närvarande kunna anses hafva de bästa skogar, äro: *Östra Berga, Gällserud* och *Ransby;* men äfven dessa skogar äro högst illa medfarna. Fiske idkas högst obetydligt och biskötsel icke. — Boningshusen äro i allmänhet dåliga och kalla. Detta torde härleda sig deraf, att de flesta jordegande bönder hafva utegor eller s. k. sättrar, och äro således icke i tillfälle att se, som sig bör, om sina bostäder. Också har under de sista åren (detta skrefs 1858) rödsoten härjat ganska allvarligt inom socknen, hvilket tros vara en följd af de talrika förkylningar, som måste ega rum uti så illa omsedda boningshus. — I äldre tider utgjorde Fryksände med Sunne, under namn af Fryksdahls pastorat, ett gäll, hvilket 1814 blef deladt i tvänne: Sunne och Fryksände, se den artikeln. Lysviks socken hörer i ekklesiastikt hänseende till Öfra Fryksdalen, men i administrativt till Nedre, och lyder under dess domvärjo. Tingstället är å hemmanet Omberg i Sunne socken, beläget $2^1/_4$ mil från Lysviks kyrka. Af de underrättelser man eger om kyrkonybyggnader här i socknen, synes den första kyrkan vara uppstaplad af resvirke sannolikt före Digerdöden. Sedan upptimrades en ordentlig byggnad 16 alnar i fyrkant, hvilken ofta reparerades och tillöktes först med chor och sedan med vapenhus, som här kallades sånghus, öfver hvilket skall hafva varit ett högt torn. Denna byggnad var belägen vester om nuvarande kyrkan, och synas ännu tomtningar efter densamma. Slutligen uppbyggdes nuvarande stenkyrka, hvilken invigdes den 27 Okt. 1762. Under året 1858 nedtogs och ombyggdes både södra och norra väggarne. Trenne nya fönster hafva blifvit tillsatta, förut var kyrkan, med endast 2:ne fönster på hvardera sidan, mycket mörk och otreflig, men är nu ljus, vacker och äfven prydlig till det yttre, samt byggd uti nyare tidens stil. Om den af Fernow uti hans beskrifning öfver Wärmland omnämnda processionsfanan, en sådan som i katholska tiden fördes framför reliquier, då de buros kring åkrar och ängar, ännu finnes i behåll, ha inga upplysningar kunnat erhållas, troligen är den förkommen; den skall varit den enda i Wärmland. Af fornlemningar finnas för öfrigt inga utom 2:ne stenkummel, belägna vid sjön Fryken, nordvest från inkörsporten till Wahlberga herregård, men någon historia eller tradition om dessa kummel finnes ej. Barnundervisningen, som är indelad uti 3:ne flyttbara läsestationer, besörjes af klockaren, som tillika är skollärare, och en oexaminerad lärare. På hvarje station hålles undervisningen 3:ne månader om året, och besökes af omkring 400 barn. En roteskola på obestämda tider hålles äfven i de byar, som äro långt aflägsna från fasta skolan.

Statsutskylderna utgjorde 1858 i bevillning c:a 1,150 rdr, i ständiga räntor 1,575 rdr, kostnad för rustning och rotering 900 rdr, (9 hemman äro stamrotar och besatta med soldater), alla öfriga hemman äro hjelprotar, och utgör kostnaden för soldatens underhåll 90 rdr på hvarje helt hemman), klerecie-statens underhåll 2,344 rdr; enligt en den 21 Mars 1854 af Kgl. Maj:t fastställd konvention på 50 års tid utgör pastors årliga lön utaf denna socken: 6 t:r $17^1/_2$ kappar råg, lika mycket korn, 26 t:r 6 kappar hafre samt 15 *℔.* 13 *℔.* smör, hvilket efter medelmarkegång för fem år utgör 603 rdr, och tillsammans med öfriga afgifter utgör pastors hela lön c:a 800 rdr. Komministern, som till boställe besitter $^1/_6$ mant. *Skäggegård,* och eger att mot en årlig afgift af 2 rdr till kyrkan bruka den s. k. Kyrksättern, hvilken skall i slutet af 1600-talet blifvit skänkt till kyrkan, såsom själabot af tvänne pigor från Kyrkebyn, hvartill sättern hörde, har i årlig lön $^1/_4$ t:a korn af hvarje skattläggande matlag, tillsammans utgörande 79 t:r, som beräknas till 1,130 rdr; i fattigförsörjning 1,650 rdr, i skjuts 1,190 rdr, i väghållning 500 rdr, diverse afgifter och allmänna onera 800 rdr, summa c:a 10,106 rdr rmt. Hemmanen inom socknen äro till sin naturliga godhet högst olika, då man jemför dess åsatta mantal med taxeringsvärdet. De svagare hemman blifva härigenom ganska betungade af de onera och räntor, som skola utgå efter hemmantalet. Laga skiften hafva öfvergått de flesta hemman och pågå till en del ännu samt synas inverka förmånligt på jordbruket. Af verk och

gårdar märkas *Löfstaholm* bruk och egendom, tax. till c:a 130,900 rdr (se Löfstaholm); — *Björkaholms* salu-såg på *Gälseruds* egor. På herregårdarne Berga och Wåhlberga ha under senare åren många stora ändamålsenliga förbättringar i brukningssättet blifvit gjorda; cirkulationsbruk användes endast här, der äfven artificiella gödningsämnen, isynnerhet guano, kommit i bruk. Här begagnas äfven de s. k. skottska plogarne. Några af hemmanens areal, utskylder m. m., ses af nedanstående tabell;

| | | | inb. | åker. | S:a tld. | Utsk. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| *Östra Berga* | 1 | mant. sk. | 169. | 297. | 3,972. | 750. |
| *Westra* D:o | $\frac{1}{3}$ | d:o | 135. | 82. | 902. | 354. |
| *Backa* | $\frac{1}{2}$ | d:o | 256. | 157. | 2,092. | 535. |
| *Kårud* | $\frac{1}{3}$ | d:o | 77. | 102. | 685. | 268. |
| *Ransby* | 1 | d:o | 540. | 320. | 5,037. | 1,167. |
| *Skäggegård* | 1 | d:o | 168. | 106. | 1,283. | 621. |
| *Åsegården* | 1 | d:o | 346. | 252. | 4,244. | 900. |
| *Öjenäs* | $\frac{1}{2}$ | d:o | 293. | 181. | 2,362. | 546. |
| *Strandtorp* | $\frac{1}{8}$ | d:o | 37. | 40. | 267. | 100. |

Öfriga hemmanens namn äro: *Bjefferud, Gullersbyn, Kyrkobyn, Löfåsen, Myringeby, Råby, Ransbytorp, Stäfvarsby, Strandvik, Solberga, Sätter, Wäsby.* — Adress: Sunne.

**Låbyn.** Ett mantal skatte på Dal uti Moo socken, Tössbo härad och Elfsborgs län, tax. 1861 till 11,250 rdr, hade s. år 12 åboer. Här föddes, den 7 Jan. 1792 på en hemmansdel af $^1/_6$ mtl, riksdagsmannen Hans Jansson, om hvars barndom och lefnad vi tillåta oss göra ett kort utdrag ur Biografiskt lexikon, för att med detsamma äfven upplysa om folkbildningen i socknen uti början af detta århundrade. Föräldrarne voro ett redligt och flitigt, men fattigt bondfolk. Deras äktenskap var välsignadt med icke mindre än 12 barn, till hvilkas försörjande det lilla hemmanet, som utgjorde hela deras egendom, ej syntes tillräckligt. Genom flit och omtanka blef gården det likväl, men lemnade intet öfverskott, hvarmed barnens skolgång skulle kunna bestridas. Dertill fanns ej heller någon skola i socknen och fanns ej ännu 1840; fadern, som sjelf ej kunde skrifva och räkna, förmådde således icke heller att ersätta denna brist. Han och hans hustru undervisade dem likväl i hvad de sjelfva kunde; faderns hyfvelbänk och modrens spinnrock var deras skola. Sedan dagens arbete var slutadt, sutto de icke sällan långt in på natten församlade kring den gamle, som lyste dem med antända trädstickor — ty lyxartikeln talgljus fanns blott sällan i huset — och läste för honom i någon bok. Husets bibliothek bestod endast af bibel och psalmbok, hvilka flitigt anlitades. Stundom lyckades fadern likväl att få låna någon bok af annat innehåll, och försummade aldrig tillfället dertill. Denna lästes med begärlighet och commenterades af den uppmärksamma kretsen. Alla gossarne lärde sig, efter en öfverkommen förskrift och räknebok, men utan vidare handledning, sjelfva räkna och skrifva. På sitt 17:de år valdes Hans till Klockare i socknen och bestridde denna syssla i 14 år, ända till dess han flyttade till Hesselskogs socken. Vid 1834 års riksdag stod han vid And. Danielssons sida, ditställd af sina medbröders enhälliga röst.

**Låcketorp,** *Locketorp.* Annex-socken till Wärings pastorat, är belägen uti Wadsbo härad och Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil n. o. från Sköfde — vid 295 fots höjd öfver hafvet, och omfattar 8,840 tunnl. fast land. Marken är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen är sandblandad lera. År 1789 hafva Wärings och Låcketorps socknar tillvunnit sig från kronan en del af kronoallmänningen Stöpen, hvartill socknen gränsar i söder och öster. Skogen uppfyller socknens behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 582 och 1860 af 983 personer, består af 7 mant. skatte, 2 mant. krono, $6^1/_2$ mant. frälse och taxerades 1861 till 131,070 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan, byggd af sten, har af ålder varit liten, men blef år 1786 ansenligen förbättrad och tillbyggd.

Gårdar och byar: $^7/_8$ mant. *Låcketorp,* är mönsterskrifvareboställe; $^1/_2$ *Törsatorp,* $^1/_8$ *Björstorp* äro militiæ-hemman. — $^1/_4$ *Myreberg* tomten och $^1/_4$ *Täfvemoen* utgöra kommin.bost. 1 mant. frälse-säteri *Ulfängen,* se den artikeln. — 1 mant. *Låcketorp,* tax. till 5,140 rdr, och $^1/_2$ *Klåfvasten,* tax. till 3,450 rdr egas af lagman G. B. Richert. — $^{19}/_{48}$ *Bro,* tax. till 5,350 rdr; $^{29}/_{48}$ ibm, tax. till 8,180 rdr; $^7/_{16}$ *Kålsäter;* $^1/_4$ *Låcketorp* och $^1/_4$ *Myreberg,* egas af bönder. Öfriga hemman äro: *Bengtstorp, Bränningen, Dagstorp, Espelunden, Öfra Kjällsätter, Rafvelstorp, Sunnar Kullen.* — Adress: Sköfde.

**Låcksta** eller *Låckstaholm.* Tre mtl frälse-säteri uti Husaby Långhundra socken af Stockholms län, har tillhört Bureus från 1640, Hjulhammar 1685, lagman Kristian König, död 1762. Han var i yngre åren i aderton års tid på resor i utlandet, ända till Italien, egde en grundlig lärdom och presiderade 2:ne gånger i Uppsala för af honom utgifna

disputationer; öfversatte ellofva tomer af svenska lagen på latin, m. m. Låcksta egdes 1772 af Gröning, 1849 af Zacco, 1861 af hr H. Hammarschöld, jemte $1^1/_4$ *Mälsta,* vattenqvarn med 2 par stenar, såg, 4 lägenheter, alltsammans taxeradt till 50,250 rdr (hvarf 27,000 rdr för säteriet). Till gården hörer ymnigt höbol, ansenlig skog. Betydliga utdikningar af kärr å godsets egor hafva blifvit verkstälda sedan år 1841, och välberäknade skogshushållnings-methoder antagna af de sednaste egarne.

**Lådeby.** Två egendomar uti Torpa socken, Åkerbo härad och Westerås län, belägna omkring $^3/_4$ mil från Kungsöhr, hvaraf den ena består af 1 mant. rusth. och $^7/_{12}$ mant. krono-skatte med en areal af 86 tunnl. 30 kappl. tomter och åker, 184 tunnl. 2 kappl. ängsmark, 87 tld 7 kappl. odlingsmark samt 693 tunnl., 18 kappl. skog; 1861 års taxeringsvärde var 22,117 rdr, egare rådman Windrufva i Waxholm. Den andra egendomen består af 1 mant. Lådeby och 1 mant. Lund, taxerades 1861 till 10,950 rdr och tillhörde hr Ludv. Berg.

**Lågfors.** Jernbruk uti Hedemora socken af Stora Kopparbergs län, beläget $^3/_8$ mil sydvest från Hedemora, med privilegier från 1679, har nu trecylindrisk blåsmaskin, tvänne lancashire-smälthärdar, en räckhärd, 3:ne hammare, med oinskränkt smidessrätt; egdes 1861 jemte Presthytte egendom (se den art.) af hr G. Kjerrullf. 1859 års tillverkning uppgick till 1,405 *skll* stångjern, s. år tillverkades 970 *skll* tackjern vid tillhörande Dräcke masugn, som har 6,590 tunnland skog; taxeringsvärdet 1861 var 155,316 rdr, hvaraf 6,319 för Lågfors qvarn med 2 par grofmälds- och 1 par sigtmäldsstenar. Presthytte manufakturverk har på senare åren blifvit hitflyttadt.

**Låkan** eller *Seffle,* hamn vid Byelfven i Wärmland.

**Lång.** Ett mantal säteri uti Grums socken och härad af Carlstads län, är ett gammalt gods, som förmodas af Fernow fått namn af den gamla slägten Lange, hvilken redan fanns till före digerdöden. Kongl. räntmästaren Peder Pedersson, adlad Bergenfelt till Bona och Lång, död 1651, köpte hemmanet till frälse. Sedermera hafva majoren Johan Cræmer af adelig ätt från Westphalen, död 1692, och sonen öfverste-löjtnant Fredric C., död 1717, skrifvit sig till denna gård. Brukspatronen och assessoren Johan Gustaf Linroth stiftade 1756 Lång till fideikommiss för sina afkomlingar, deraf dock blott $^1/_3$ nu är fideikommiss i grefliga Löwenhjelmska ätten, enligt en ny stiftelse af år 1796 (efter Anrep). Egendomen utgöres af 1 mant. Lång, tax. till 56,625 rdr, $1^{19}/_{24}$ mant. *Långstad,* Ö. Mallsjö qvarn, ett kalkbrott, qvarn, som ligger i ett vattendrag, hvilket skiljer hemmanet Markvatten inom Grums socken från Frossnor i Frykerud socken, allts. tax. 1861 till 104,830 rdr och innehafves af omyndiga fröken Nathalia Löwenhjelm.

**Lång** Jerngrufvor, se Svärta socken af Nyköpings län.

**Långaläst.** Ett och $^1/_2$ mant. skatterusthåll uti Floby socken, Wilske härad och Skaraborgs län, tillhörde 1861, jemte 6 mantal underlydande och Wist qvarn, enkefru G. Fock; taxeringsvärdet var 29,260 rdr (hvaraf för Långaläst 5,180 rdr). Efter Tuneld skall hemmanet fordom varit kungsgård; det har emellertid, efter anteckning i jordeboken, varit doneradt landshöfding Cronhjelm och dess fru, sedermera öfversten Rossendorff; hvarefter det blifvit indraget till kronan. Hemmanet skatteköptes d. 15 Oktober 1731 af kammarherren, grefve Svante Creutz för 300 daler smt; skattlades 1783 från 4 mant. till $1^1/_2$ mant. (af Tuneld uppgifves det alltså orätt till $4^1/_2$ mant. säteri). Ordinarie räntan är 15 rdr 43 sk. 8 rst. kronovärdi.

**Långalöst.** Ett frälse-säteri uti Floby socken, Wilske härad och Skaraborgs län, af $1^1/_2$ mant., tax. 1860 till 5,180 rdr, utgör med 6 mant. underlydande, ett gods, tax. till 29,260 rdr rmt, som eges af enkefru G. Fock. Säteriet skall fordom hafva varit kungsgård.

**Långared.** Ett mantal frälse-säteri uti Ljurs socken, Gäseneds härad af Elfsborgs län, har tillhört 1816 kaptenen And. J. Lilljehöök af Gällared (se Sällarhög). Manbyggnaden är uppförd i början af 1800-talet. Säteriet jemte Ljurs qvarn och såg egdes 1861 af löjtn. A. Leijer; tax.värdet var 7,450 rdr (deraf 4,900 rdr för säteriet).

**Långared.** Annex-socken till Lina pastorat, är belägen i Kullings härad af

Elfsborgs län, $1^1/_4$ mil n. från Alingsås och lika långt till Lagmansholms jernvägsstation på Westra stambanan — vid 185 fots höjd öfver hafvet; omgifves i norr af Erska och Magra socknar, i öster af Lena, i söder af Rödene socken, samt omfattar en areal af 21,314 tunnl., hvaraf 3,934 äro insjöar. Socknen, som ligger på ömse sidor om sjön Anten (1,3 mil lång), beboddes 1805 af 1,307 och 1860 af 2,106 personer och består af $36^1/_8$ mant. skatte och frälse, $5^3/_8$ mant. krono, häraf höra dock $^1/_2$ mantal till Magra kyrkosocken och $5^1/_4$ mt. krono till Östad kyrkosocken, hvaraf de utgöra nordöstra delen. Tax.värdet år 1861 var 259,650 rdr rmt. — Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, var förut af trä, men är ombyggd af sten och invigdes 1818; tornet byggdes 1824. I socknen är en gammal offerkälla, vid foten af en stor gran, kallad *Helig-gran.* Uti sjön Anten ligger Loholmen ett stycke från land, hvarest Gräfsnäs sätesgård fordom skall legat; lemningar efter hus och källare synas ännu.

Gårdar och byar: Största possessionen utgöres af $^1/_4$ *Boråsen.* $^1/_2$ *Sjöbäcken,* $^1/_2$ *Stussbäcken,* $^1/_4$ *Backebol,* $^1/_2$ *Björsbo,* $^1/_2$ *Järn,* $^1/_4$ *Qvarnebo* med qvarn och tegelbruk $^1/_2$ *Sjöbohl,* $^1/_8$ *Sågen,* $^1/_4$ *Säckegerde,* $^1/_4$ *Idåsen,* $^1/_2$ *Svederna,* hvilka egas af hertigen af Augustenburg Kristian August. — $^1/_4$ *Björnås,* tax. till 2,700 rdr. — $^1/_3$ *Holmängen,* tax. till 5,000 rdr och $^1/_{12}$ *Lerbäcken,* tax. till 750 rdr. — Östads barnhus disponerar följande kronohemman: 2 mant. *Brobacka,* 2 *Hjällnäs,* $^1/_4$ *Bråta,* $^1/_8$ *Hvalebråta,* $^1/_4$ *Ödegerde,* $^1/_4$ *Ramnegerde,* $^1/_4$ *Waregärde,* 1 *Ålanda,* med qvarn och såg, $^1/_2$ *Österäng,* $^1/_8$ *Björkenäs,* alltsammans tax. till 27,300 rdr (dessa hemman äro de som ligga i Östad socken) $^1/_{16}$ *Granviken,* $^1/_{16}$ *Skogstorp,* äro indragne militiæ-hemman. Öfriga hemman äro: *Areled, Degebo, Espenäs Hyndered, Humlebo, Hällsingesvedjan, Hafresvedjan, Ulfverås, Wägestorp, Attholmen, Bästa, Haggebo, Brotthall, Brogjerde, Deregården, Drefveslätt, Elfviken, Gäckelgjerde, Hästhagen, Hällnäs, Hultet, Lo, Gunnarsgården, Ruus, Rafvelsbo, Rosenlund, Tvålunda, Tvärslätt, Wänga, Idåsa, Svederna.* — Adress: Alingsås.

**Långaryd.** Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westbo kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Långaryd, moderförsamling, och Färgaryd, annex, samt innefattar $103^1/_4$ mantal. Pastoratet beboddes 1860 af 4,316 personer. — *Långaryd* socken uti Westbo härad af Jönköpings län, ligger 11 mil s. s. v. från Jönköping, $12^3/_4$ från Wexiö — vid 500 fots höjd öfver hafvet — gränsande i söder till Femsjö, i öster till Unnaryd och Jälluntofta, i vester till Färgaryd och Hestra, i norr till Willstad, samt omfattar med 3 mils längd och 2 mils bredd en areal af 12,733 tunnl., hvaraf 1,990 äro insjöar (efter Forsell m. fl. är arealen 35,941 tunnl., efter Hahrs Stat. Tabeller 0,555 qvadratmil = 12,733 tld). Sjöarne äro små, som med större bäckar inflyta i Nissan, hvilken går genom socknen. Marken är till det mesta jemn, men på de flesta ställen mycket stenbunden. I socknen, som med få undantag är den magraste trakt i häradet, äro många hedar eller s. k. ljungryar och mossar, som med sin kyla jemte Nissaån förorsaka frostnätter. Rådande jordmånen är mojord; på få ställen finnes svartmylla, men ej på lerbädd, utan på lös grusbotten. Den del af socknen, som ligger venster om Nissa-ån, har hjelplig skog äfven till afsalu; höger om ån finnes ock hjelplig skog, men sydvestra delen af socknen, som gränsar till Halland, lider total brist derpå. Hemmantalet är $75^1/_4$ mant., hvaraf $46^{11}/_{16}$ skatte, $5^{11}/_{16}$ krono, $22^7/_8$ frälse, taxerade till 159,020 rdr rmt; dessutom finnas i socknen 18 lägenheter, 11 manufakturverk, 24 qvarnar och sågar, tax. till 24,965 rdr rmt, samt 4 fabriksinrättningar, taxerade efter klasser, hvarför betalades i bevillning 15 rdr. Ordinarie räntan är 520 rdr 14 sk. 9 rst. kr.värdi. I bevillning erlades 1860: 306 rdr 31 öre. Folkmängden, som år 1805 var 1,923 uppgick 1860 till 3,054 personer. På rotar äro här förlagda 44 man af Södra Westbo compagni och 4 man grenadierer. Marknadsplats finnes en knapp $^1/_4$ mil från kyrkan i Långaryds by. — In Finved Lokarydh cum appendice nämnes i påfven Alexander III:s skyddsbref för Linköpings bispestol 1157 (Sv. Dip. № 74). Longeredts socken gafs 1547 som behaglig tidsförläning med all cronones ränta och konge och biskopzsacker och gästninger, som ther falle kunne till k:s troman och tjenare Lasse Pedersson (till Segerstad, höfvidsman redan 1521). Dennes sonson Olof Hård blef krigsöfverste i Småland 1609, befalldes den 8 Juli 1612 att uppbuda man ur huse till Kalmar. Hans skrifvare ihjälslogs vid *Brödrahall,* i hvilket mord kyrkoherden Erland Petri ansågs delaktig,

och, då han bad för upprorsstiftarne, blef han afsatt, men sedan benådad samt flyttad till Femsjö. Olof Hård räddade sig vid ofvannämnda tillfälle genom att krypa ut genom fönstret. Han var Gustaf II Adolfs fadder, sedan landshöfding i Jönköping och häradshöfding i Westbo. På Nissa-åns högra strand, mellan Nissaryd och Långaryd, ligger en skans, såsom minne från fordna krigstilldragelser i denna gränsort. Ifrån bondeföräldrar här i socknen har den nu lefvande prestslägten Filén utgått. Kyrkan blef af Danskarne »uppbränd och spolierad» 1570 och 1644, dervid likväl en stock med runristning i vapenhusst kunnat förvaras. Kyrkan nybyggdes 1809 af sten, är 60 alnar lång och 27 bred; har ett orgelverk af 18 stämmor. Prosten Adelin (död 1834), som från början till slut ensam hade inseende öfver byggnaden, sparade hvarken möda eller kostnad för att fullkomna detta tempel. Hos kyrkoherden M. Ambern Lindelius 1646—84 uppehöll sig drottning Christina 1667. I katholska tiden hade curatus in Longared t. ex. år 1371 pedum, hvilket i äldre tider var ett insigne episcopale. Ett 20 t:rs vederlag gafs pastor i Långared, då han 1557—60 bortmistade »landtgille» af större värde, som torde vara anslaget för besväret att föra pedum i Westbo. Af fornminnen träffas ej många inom denna stora och vidsträckta socken, några bautastenar vid säteriet Jeansberg, några griftrör och smärre griftkullar visa sig på ett par ställen. År 1830 hittades på Nyarps bys gärde en mindre stridshammare. Sjelfva hammaren har form af ett rundt horn, skaftet är af jern, rundt och af en knapp tums tjocklek samt $1/2$ aln långt. Lilla Gråckostenen, $1 1/2$ aln hög och närmast jemntjock, hvarvid är fäst en tradition om huru solen förvandlat ett troll med detta namn i nämnda sten — måhända ett af de många bevisen att våra förfäder dyrkat solen. Bland dem af våra stenbildningar, hvilka, liksom leda sitt ursprung från en vredgad naturs våldsamheter och hvarmedelst de erhållit ett utseende, som mäktigt inverkat på den råa inbillningen för att i dem sätta sina andeväsenden, äro de s. k. jättestugorna i våra gråberg. En sådan förekommer på kaptensbost. Mogårds skog, kallad Erik Räfs stuga. Denne Erik Räf var dock blott ett halftroll, som ofta umgicks med vissa af ortens invånare, åt och drack med dem, samt betjenade med allahanda lekamliga göromål. Ett exempel härpå må anföras: Bland de olägenheter, som åtfölja magra ställen är en lång stängsel omkring egor. Imellan Mjälaryd och Nissaryd ligger en stor mosse, der stängseln, såsom långt från skog, var af ökadt besvär och man bad Erik Räf hjelpa sig härmed. Erik utbad sig deremot en smörgås och begaf sig ut att gå i rågången, mossen utåt. Så långt Erik Räf hann att gå, under det han åt på smörgåsen, har också sedermera aldrig behöfts hållas gärdesgård för att utestänga kreaturen, hvilka instinktlikt från ömse sidor aldrig öfvergå samma rågång. Om stenbildningen $1/4$ mil vester från Höljaryd se J. Allvin, Westbo härad, sid. 66.

Byar och gårdar: säterierna *Skjärkeryd*, nu kalladt *Jeansberg*, *Yttersjö* äro beskrifna på sina ställen. 1 mant. Södra *Landeryd* $5/8$ Norra ibm, säterier, ligga utmed s. k. *Samseryds* eller Österån, i hvilken de ega qvarnverk. Det förstnämnda egdes 1860 af öfverste-löjtnant Planting Gyllenbåge. Det sistnämnda har innehafts af Gyllensvärdar, eges nu af bönder. 1 mant. *Långaryd*, prestgård, $1/2$ *Mårås*, batalalj.prestbost. $3/4$ *Näs*, kaplansbostället för Färgaryd ligger $1 1/2$ mil från dess kyrka, $3/4$ mil från Långaryds kyrka, $5/8$ *Boarp*, kronofogdeboställe $1/8$ *Skog*, länsmansboställe. *Mogård*, $1 1/2$ mantal med Ekeryds qvarn, är kaptensboställe. $1/4$ *Bästås*, $1/4$ *Gifvabo*, $1/4$ *Sälsnäs* äro militiæhemman. *Höljeryd* pappersbruk, se den artikeln. *Strömhult* pappersbruk anlades 1814 af nuvarande egaren J. Kellman drifves med fördel, ehuru icke i stor skala; taxeringsvärdet är 3,750 rdr. $1/8$ skatte *Lunnagärde* köptes för 833 rdr rmt af prosten Adelin till evärdeligt klockareboställe med skatt till fattigkassan, likasom af torpet Malmeryd derunder. Minsta brukningsdelen är $\frac{1}{18}$ mant. tax. till 15 rdr. Öfriga byar och gårdar äro: *Amfrebo, Aplaryd, Bälshult, Björnaryd, Bökhult, Boarp, Borgen, Båkshult, Bälsås, Bålhult, Brohult, Bänkarekull, Ekeryd, Ekhult, Elmhult, Fagralt Fängsjö, Fagerhult, Gassljunga, Gårdshult, Glasbo, Gällingsbo, Håknaryd, Hälghult, Hokalt, Hästerås, Horshult, Kråkeryd, Kråxhult, Käringanäs, Källaregården, Kråksås, Linnås, Mårenäs, Måshult, Nejarp, Nissaryd, Olshult, Rya, Tofhult, Åkershult* m. fl. alla skatte; *Eseryd, Esehylte, Fjusnäs, Gasbo, Holmen, Kongsocka, Lindhult, Remma, Skärshult, Sotaryd, Stenshult, Skärkehylte, Strömhult, Skiftan, Tånga, Äskebo, Örnabäckshult, Holmseryd,* alla frälse. — Adress: Gisslaved.

**Långaröd**. Annex-socken till Östra Sallerups pastorat, är belägen i Färs härad och Malmöhus län — vid 200 fots höjd öfver hafvet — och omfattar

en areal af 10,229 tunnland, af hvilka 1,249 äro sjöar (blott 48 efter Forsell). Marken är stenig och ojemn. Rådande jordmånen är svartmylla med röd grusbotten; godt höbol, torfjord och skog finnas. Socknen, som år 1805 beboddes af 705 och 1860 af 1,471 personer, består af $15^{23}/_{24}$ mant. bet. eganderättsafgift, $3^{5}/_{6}$ boställshemman, tax. till c:a 158,000 rdr rmt. Kyrkan är belägen $^{6}/_{10}$ mil från moderkyrkan och $4^{1}/_{4}$ mil o. n. o. från Lund.

Gårdar och byar äro: *Långared*, *Skärhus*, *Bregnahult*, *Ingemanstorp*, *Farhult*, *Sjököp*, *Skepparöd*, *Stenkelösa*, *Trulshärad*, *Wiggarum*, *Önnekjöp*, *Buus*. Hemmanet med högsta tax.värdet är 1 mant. uts.-frälse, *Jönstorp*, tax. till 8,250 rdr, som lyder under Christinehof. $1^{7}/_{12}$ mant. Lilla Långaröd tillhör Lunds domkyrka. $1^{1}/_{12}$ mant. *Stenkelösa* är regementsläkareboställe vid Skånska Dragonregimentet; 1 *Kagarp*, sergeantboställe; $^{2}/_{3}$ *Skepparöd*, $^{1}/_{4}$ *Stenkelösa* pukslagareboställe; $^{5}/_{6}$ *Skepparöd* professboställe. — Adress: Hörby.

**Långasjö.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Konga kontrakt af Wexiö stift, utgöres af Långasjö, moderförsamling, och Ljuder, annex, samt innefattar $77^{11}/_{24}$ mant., bebodda 1860 af 4,356 personer. — *Långasjö*, socken uti Konga härad af Kronobergs län, ligger 6 mil s. o. från Wexiö — vid 480 fots höjd öfver hafvet — gränsar i öster till Wissefjerda, i söder till Tving i Blekinge, i norr till Ljuder och Algutsboda, i vester till Elmeboda, samt omfattar, med en längd af 2 mil och en bredd af $^{3}/_{4}$ mil, en areal af 22,773 tld, hvaraf 2,268 äro insjöar. Marken är nästan öfver allt stenbunden; jordmånen är svartmylla, med omvexlande mager grusjord, utom vid Harebo qvarn och Parismåla, som bestå af sandjord. Nödtorftig skog finnes till vedbrand och gärdsel, men intet till timmer. Den stora furuskogen *Ulfvamo* på Ramsjö egor var redan 1770 försvunnen. I socknen finnas 23 sjöar. I Löften och Törnen tages jernmalm. Hemmantalet är $40^{5}/_{8}$, hvaraf $26^{7}/_{8}$ skatte, $3^{1}/_{2}$ krono, $10^{1}/_{4}$ frälse, taxerade 1860 jemte 3 manufakturverk och 8 qvarnar och sågar till 240,320 rdr rmt. Hemmant.- och jordeboksräntan är 358 rdr 43 sk.; prestgärden af båda socknarna 15 rdr 25 sk. 10 rst. kronovärdi. År 1860 erlades i bevillning 308 rdr 82 öre. Folkmängden, som år 1805 var 1,367, hade 1860 uppgått till 2,376 personer. Långasjö blef 1693 förklarad för moderförsamling. Nya kyrkan är byggd 1789, invigd 1794, fick orgel 1836. Af kyrkoherdar må nämnas M. Joh. Wickelgren 1719—21.

Byar och gårdar: Säteriet *Grimsgjöl*, $1^{1}/_{2}$ mant. skatte-säteri med qvarn, tax. till 10,130 rdr, egdes 1860 af löjtn. N. H. Nylander, se vidare art. Grimsgjöl. — $^{1}/_{2}$ mant. skatte *Koppekull*, tax. till 3,000 rdr, hvaraf $^{3}/_{8}$ mant. är en för ståndspersoner bebyggd gård. Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{64}$ *Strängsmåla*, tax. till 103 rdr. — Långasjö, $^{7}/_{8}$ mant., prestgård, $^{3}/_{8}$ *Studsmåla*, nu pastoris stom sedan 1841 i stället för Ljuders prestgård, som är kaplansboställe, båda tax. till 5,550 rdr; 1 mant. *Sibbahult*, militiæhemman; $^{3}/_{4}$ *Tatamåla*, fanjunkareboställe; $^{1}/_{2}$ *Karsamåla*, militiæhemman. — *Allgunsås*, se den artikeln. 2 mant. skatte *Lida* jemte 10 af de öfriga hemmanen ha tillhört Wadstena kloster, nu dess krigsmanshus. $^{1}/_{2}$ frälse *Flaken* tillhörde 1805 generalskan Beckfriis. $^{1}/_{2}$ *Kallamåla* och 1 mant. *Skallebo* köptes till odalfrälse 1649 af Jöns Gyllensparre, tillhörde 1825 prosten Meurling. 1 frälse *Sibbahult* donerades 1726 (efter Wieselgren) till Wexiö skola; egdes sedan af hofrättsrådet Adlerbrandt. $^{1}/_{2}$ mant. Skallebo donerades, enligt jordeboken, 1726 till Wexiö skola. Öfriga hemman äro: *Brunnamåla*, *Bogsjö*, *Bredalycka*, *Brännemåla*, *Blackamåla*, *Ekeboryd*, *Frostensmåla*, *Halljanäs*, *Harebo*, *Ingemundebo*, *Pällamåla*, *Prämboda*, *Piggsmåla*, *Qvarneryd*, *Råamåla*, *Rungeboda*, *Ramsjö*, *Runnemåla*, *Strängsmåla*, *Skurebo*, *Studsmåla*, *Trollemåla*, alla skatte; *Bredalycke*, *Enkoneryd*, *Mundekulla*, *Plaggebo*, alla frälse. — Adress: Wexiö.

**Långasjönäs.** Egendom uti Asarums socken, Bräkne härad och Blekinge län, belägen i socknens skogsbygd, består af $\frac{3837}{8192}$ mant. i skattehemmanet Långasjönäs, med $\frac{5}{288}$ mant. underlydande, ett pappersbruk samt qvarn och såg, alltsammans tax. till 11,090 rdr rmt och eges af enkefru Sandberg. På 1790-talet egdes hela hemmanet Långasjönäs, $^{3}/_{4}$ mantal skatte, af brukspatron Olsson; här skall då varit ett holländskt bränneri.

**Långbans** och **Långbansände grufvor** äro belägna i Fernebo och Gåsborns socknar af Philipstads bergslags härad och Carlstads län, på en mellan tvänne mindre närliggande sjöar utskjutande landtunga. Stället är omgifvet af en utmärkt skön nordisk natur. Barrskogbeklädda höjder begränsa taflan, och nedemot de talrika vattendragen prydas stränderna af löfskogar, ifrån hvilka enkla, men snygga bostäder framträda, vittnande om talrik befolkning. I sjöarna förekomma små täcka öar, och alltsammans är hvarken sammanträngdt och småaktigt

eller så vidlyftigt, att ej ögat kan fatta det. Det är en äkta värmländsk natur, i hvilken bergsmannayrket med jemna pulsslag gjuter lif och rörlighet.

Tidpunkten för grufvornas första öppnande är okänd. Då konung Magnus Smek år 1345 förärade biskop Sigge i Strengnäs jernhyttorna i Nerike, anser man, att äfven dit räknades Långbans jernhytta, ehuru detta ej är med säkerhet kändt; men deremot har man full visshet om att hyttan var i gång år 1550. Malmuppfodringen, som i början af 1770-talet uppgick till knappt 45,700 centner, uppgick 1861 till 129,900 centner ur 3:ne grufvor, som då bearbetades, och man har grundade förhoppningar om dess framtida tillväxt. Långbans tackjernshytta i Fernebo socken taxerades 1860 till 48,000 rdr och hade samma år 12 delegare; Långbans hyttegrufvebolag egde $^{1}/_{8}$, Lesjöfors bruksbolag $^{29}/_{64}$; till hyttan hörer en tullmjölqvarn, tillåten 1697, och ett garfveri, båda taxerade till 2,500 rdr. Långbansände halfva hytta i Gåsborns socken, tax. 1861 till 12,000 rdr och skiftad i 11 delar, hvaraf $^{9}/_{64}$ tillhörde Lesjöfors bruksbolag, skall blifvit uppförd 1638; men jerngrufvorna voro redan i full gång under Carl IX:s tid. Enligt grufvefogden Johan Yngströms hållna räkning öfver upptagen malm från 1764 till 1778 vanns under denna tid 4,955 t:r om året. Grufvefältet har alltså i mer än 200 år varit bearbetadt och lemnat en lika rik som godartad malm, synnerligen tjenlig till ståljernsberedning; men grufvefältet har likväl under de sednaste 50 åren oupphörligen aftagit i malmafkastning och gifver nu knappt 2,000 t:r, med föga hopp om förökad afkastning en kommande tid. Silfvergrufvor hafva ock här varit bearbetade redan i början af 1600-talet, och på Långbansändes skog upptogs omkring 1650 en silfvergrufva, som 1687 fick tilldelad allmänningskog; men hon har längesedan afstannat. På sednare tiden har man gjort ett ytterligare försök och byggt en hytta vid Långbans sjö (se art. Lahälls silfverhytta). Silfvermalmen ligger i talkhaltig kalksten (dolomit) och är utblandad, utom af svafvel, med mycket flusspat, arsenik och kopparkis, zinkblende m. m.

Utom de rika underjordiska skatter, som göra detta ställe märkeligt, är Långbansändehyttan äfven i ett annat afseende märkvärdig såsom födelsebygden för tvänne personer, hvilka i vår tid ådraga sig en utomordentlig uppmärksamhet. Förutnämnde gruffogden Yngström, af en wallonslägt, som förut hette Horn, hade en dotter Sophie, hvilken blef gift med grufegaren Olof Ericsson, hvars fader under k. Carl X:s tid inkallades för bergsbrukets upphjelpande i Norra Wärmland. I detta äktenskap föddes sönerna John (1803), bosatt i Amerika, och Nils (1802), egare af Nygård vid Wenersborg. Bägge äro bland vår tids utmärktare mekanici, den förre genom sina uppfinningar, bland hvilka *Varmluftsmaskinen* och *Propellern* intaga första rummet, den sednare, nu frih. Ericson, genom de af honom anlagda kanaler och jernvägar. Äfven en tredje Ericsson är född vid Långbans hytta; af naturen var han begåfvad med utmärkta anlag, ehuru de, icke odlade, aldrig förde honom längre än till konstvaktare vid Långbans grufvor. Hvad han uträttade är dock alldeles tillräckligt för att i dessa grufvors annaler skänka honom ett utmärkt rum. Grufvorna hade nämligen blifvit nära nog fyllda af is, och dennas massa växte med hvarje år samt hotade att hindra och i hög grad fördyra arbetet. Ericsson ställde då luftdraget i grufvan så, att isen efter några år var försvunnen och grufvorna i ett förträffligt skick för att kunna på vanligt sätt bearbetas. Äfven andra byggnader utförde Ericsson med klokhet och omtanke, och hvarhelst han använde sin tankeförmåga, vittnade dess produkter om mer än vanlig djupsinnighet.

Vid Långbansände är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Gåsborn* i n. o. . . . . . . . | 1 | mil. |
| *Dalkarshyttan* i n. v. . . . . . | $1^{1}/_{2}$ | » |
| *Onshyttan* i s. . . . . . . . . | $1^{1}/_{2}$ | » |

**Långboda** eller *Gibo (Långsbo)*. Ett hemman af $^{1}/_{4}$ mant. uti Fellingsbo socken af Westerås län, försåldes till skatte 1702; egdes 1861 af Gammelbo bruksintressenter och taxerades s. år till 6,600 rdr rmt; ord. räntan är 4 rdr 18 sk. 1 rst. kronovärdi. Abraham Cauchois, som begaf sig från Frankrike för religionsförföljelse skull, nedsatte sig här under drottning Christinas regering samt hade här inseende öfver masugnar och tackjerns-

tillverkningar samt stycke- och kulgjuterier. Han var farfader till den under Högfors i Karbenning först omnämnde med namnet Cosswa.

**Långbro.** Två och $^1/_4$ mant. frälsesäteri uti Brännkyrka socken, Svartlösa härad och Stockholms län, beläget $^1/_2$ mil från hufvudstaden, ej långt från socknens kyrka, är en gammal gård, uppkallad, säges det, efter en lång kafvelbro å fordna Götavägen; förekommer 1567 såsom doneradt till sekr. Helsingius, har delvis tillhört hofkansler Nils Chesnecopherus och dess måg, öfverste Forbes, reducerades, men utlöstes af Rosenholm, blef säteri 1683, egdes på 1700-talet af friherre Otto Wilhelm Staël von Holstein, född 1668 i Estland, och af dennes son, öfverste-löjtn. Carl Jacob, död 1775. Utom de fälttåg dessa bivistade i utländsk tjenst, deltog den förre i Carl XII:s krig mot Ryssland och den sednare i Finska kriget 1740 och 42. Sednare egare hafva varit år 1825 Askergren, 1848 hofmästaren Lejonmark, 1850 Holmsten, som köpte egendomen för 57,000 rdr bco; den egdes 1861 af herr J. A. Carlström. Egendomens areal är 683 tunnl. $22^1/_2$ kappl., hvaraf 75: 23 öppen jord, 425: 1 skog och afrösningsjord; årliga utsädet uppgår till 50 à 60 t:r säd. Manbyggnaden innehåller 12 rum, dessutom finnas 4 flygelbyggnader utom ladugård m. m.; till gården hörer stor trädgård med park. Till egendomen höra lägenheten Herrängen $^1/_4$ mantal vid Långsjön, Långpannan, krog vid landsvägen; godt fiskvatten finnes i Långsjön. Säteriets tax.värde år 1861 var 60,000 rdr rmt.

**Långbro.** Två mantal säteri uti Wårdinge socken, Öknebo härad och Stockholms län, tillhörde omkring 1650 dels Jakob de la Gardie, dels presid. P. Rosensköld, 1686 Hummerhjelm, omkring 1760 fru friherrinnan Lowisin, 1772 Carlsson, 1825 de Geer, 1849 Wretman, 1850 O'Konor, 1861 grosshandl. C. G. Schult. Säteriet, tax. till 34,500 rdr, utgör med underlydande $1^3/_4$ mant. ett gods, tax. till 42,000 rdr rmt. Denna gård anses af allmänheten ega det ymnigaste höbol i socknen, har äfven stor skog. Langhobro omtalas i pergamentsbref (i riksarchivet) af år 1334.

**Långdunker.** Två mantal frälse uti Hyltinge socken, Willåttinge härad af Nyköpings län, hette i medlet af 1600-talet äfven Carlslund, troligen efter Göran Sparres son Carl, synes ock ha tillhört Göran sjelf, innehades 1686 af Carls enka, född Kurck, 1720 af P. Sparre, derpå af dess bror Bengt, död 1743 eller 48; den sednare blef fången vid Pultawa 1709 och förd till Tobolsk, derifrån han ej hemkom förrän efter fredsslutet. Långdunker såldes af hans son Gabriel till general Sprengtporten och kom sålunda under Sparreholm, hvarunder det ännu lyder. Gården har stor manbyggnad af sten.

**Långebro,** ledande öfver Helgeå vid Christianstad, tillkom såsom fästningsbrygga vid anläggningen af Christianstads stad och fästning; bron, förut af trä, är under sednare åren ombyggd af sten och jern, hvartill erhållits ett statsanslag af 100,000 rdr rmt.

**Långedrag.** Badort i Frölunda socken af Askims härad och Göteborgs län, vid Rifvö fjord. Badhuset tax. 1860 till 20,000 rdr och egdes af ett aktiebolag.

**Långelanda.** Annex-socken till Myckleby pastorat, hvars södra och i allmänhet bördigaste del den innefattar, är belägen i Orousts Östra härad af Bohus län, 3 mil s. s. v. från Uddevalla — vid 90 fots höjd öfver hafvet — samt har på en jordvidd af 7,637 tunnl. $30^3/_4$ mant., hvaraf $28^5/_8$ mant. skatte, $1^5/_8$ krono, $^1/_2$ frälse, tax. till 252,430 rdr rmt. Ordinarie räntan är 295 rdr 41 sk. 2 rst. krono-värdi. År 1805 var socknen bebodd af 1,048 och 1860 af 2,076 personer. Utom ofvannämnda jordrymd höra hit 601 tunnl. insjöar. Trakten är flack och skoglös, med uppstigande låga bergskullar. Jordmånen består isynnerhet af svart- och lermylla, men närmast Myckleby socken af sand och rödfemma. De hemman åter, som hafva sina egor i den dal, som omgifver den vik af Halsefjorden, hvilken inskär söder i socknen, ega styf lera till bön- och kornsäde. Den enda näringen är jordbruk. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är en uråldrig stenbyggnad, som eger den för våra äldsta tempel vanliga structuren af ett aflångt-fyrkantigt skepp och ett dylikt mindre chor, samt är en af de minsta kyrkor i länet. Den enda anti-

qvitet här förvaras är en dopfunt med oförklarlig inskrift. Till socknens ålderdomsminnen hörer en allmänt upprepad tradition om en jätte, vid namn *Svante*, som bebott det höga, vid Svansund liggande *Svanteberget*. Denne hedersman skall hafva besvärat kringliggande gårdars åboer med en alltför trägen gästning, tilldess slutligen en Finnes trollkonster, i förening med klockljudet från kyrkan, förmådde honom att öfvergifva sin bostad och draga bort i fjerran land. Nyckeln till sina, af omätliga skatter öfverfyllda, bergssalar gömde han dessförinan under en af bautastenarna i gården *Gömmes* kohage, och tros det, att ingen annan kan finna denna nyckel, och derigenom komma i åtnjutande af skatten, än en qvinna, som framfödt 7 söner. På nämnda ställe stå några stenar och mindre ättekullar. Dessutom finnas i socknen här och der flera mindre samlingar af låga griftkullar och föga resliga bautastenar.

Gårdar och byar: Här märkes främst *Svanesund*, en välbebyggd tingsplats för Oroust och Tjörns tre härader samt gästgifvaregård och färjplats vid det smala sundet af samma namn. Öfverfarten sker till det gent emot på Inlandssidan liggande *Kålhättan*. Förmedelst hafsströmmens häftighet tillfryser detta sund högst sällan; men den nödvändiga kommunikationen häröfver blir någon gång afbruten af sydvestliga stormar och sjögång. Stället taxerades 1861 till 3,000 rdr. — 1 mant. *Toggestäd*, tax. till 6,000 rdr, kronofogdeboställe, är beläget vid Rållungerödssjön, eger åker till omkring 20 t:rs utsäde, äng till omkring 100 lass, obetydlig skog, men tillräcklig torfmosse. Här är postkontor. — $^1/_2$ mant. *Presttorp* är komministersboställe. — $^1/_2$ *Waseröd* var till 1690 kaplansbol, men öfvergick då med kronoåborätt till dåvarande komminister P. Salgrens arfvingar och skatteköptes sedermera 1739. — $^1/_8$ *Långeland* är kapellansboställe. — $^3/_4$ sk. *Arngrimseröd* har hört under Dragsmarks kloster. — $^1/_2$ *Burås*, uts. frälse, är ett gymnasii-hemman efter kongl. resolution 1664. — $^1/_2$ *Burås*, tax. till 3,000 rdr, $^1/_2$ *Gömme*, tax. till 4,020 rdr, och $^1/_2$ *Mölneby*, tax. till 4,380 rdr, äro de gårdar, som hafva största taxeringsvärdet, och egas af 3 bönder. — Gästgifvaregården, 1 mant. *Wråland*, ligger på en stor slätt, som till det mesta tillhörer Stala socken i Westra härad. Hemmanens egovidd är mindre i denna än i pastoratets öfriga socknar. — Öfriga hemmanens namn äro: *Bräcke, Bö, Haga, Halls, Häffås, Kjebo, Kållungeröd, Mulltorp, Näs, Reorseröd, Röd, Röra, Stahla, Svennungeröd, Torp, Trätte, Tällungeröd, Wasseröd, Åsen, Åsten, Ångås.* — Adress: Oroust.

**Långelöt**, *Långlöt*. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ölands Medelkontrakt af Kalmar stift, är belägen i Ölands Norra Mot af Kalmar län, $2^1/_4$ mil o. n. o. från Kalmar, $2^1/_2$ mil s. s. o. från Borgholm — vid 75 fots höjd öfver hafvet — begränsas i norr af Gärdslösa, i vester af Högsrum, i söder af Runstens socknar samt i öster af Östersjön och omfattar med $^1/_2$ mils längd och $^3/_4$ mils bredd 6,387 tunnl. fast land. Socknen, som år 1805 beboddes af 480 och 1860 af 612 personer, består af $20^{13}/_{16}$ mantal, hvaraf $18^3/_4$ sk., $2^1/_{16}$ krono, taxerade 1860, jemte 3 lägenheter, till 95,340 rdr rmt. Ordinarie räntan är 241 rdr 19 sk. 3 rst. krono-värdi; kronotionden 8 t:r $2^{13}/_{24}$ kappar råg, 17 t:r $21^{11}/_{24}$ kappar korn. I bevillning erlades 1860: 101 rdr 89 öre. Kyrkan, som ombyggdes 1794, var på 1820-talet en af de vackraste på ön. Närvarande kantorn, som tjenstgjort här i 37 år, har (efter uppgift i Aftonbladet) 1861 donerat 500 rdr rmt för inköp af ett orgelverk. På kyrkogården finnes en af von Linné godkänd mineralbrunn, som begagnas af sockneboerna. Af fornminnen märkes här *Ismantorps* borg, se den artikeln; vid byn *Folkeslunda* finnas åtskilliga grifthögar och bautastenar, äfvensom en stor klotrund sten, hvilken traditionen förmäler vara ditkastad af en jättinna. År 1809 gjordes ett fynd mellan *Långalöts* och *Åstads* byar af 717 tyska, danska m. fl. mynt.

Största egendomen är $^3/_4$ mant. *Långelöt*, tax. till 3,600 rdr, egare hr C. E. Lindvall; minsta brukningsdelen $^1/_{72}$ mant., tax. till 30 rdr, af krononyodlingen *Asmundsmåse*. — $1^3/_4$ mant. *Långelöt* är prestgård; $^5/_{16}$ *Folkeslunda* är kronofogdeboställe. — Öfriga hemman äro: *Björkerum, Himmelsberga, Ismanstorp, Qvistorp, Långelötsmosse.* — Adress: St. Rör.

**Långemåla**. Annex-socken till Högsby regala pastorat, är belägen uti Handbörds härad af Kalmar län, $5^1/_2$ mil n. n. v. från Kalmar — vid 220 fots höjd öfver hafvet — omgifves i öster af Ålems och Mönsterås, i norr af Fliseryd och Högsby, i söder af Bäckebo socknar samt upptager en areal af 32,238 tunnl., hvaraf 2,523 äro insjöar. Marken är någorlunda jemn. Jordmånen består af lera och sand samt svartmylla, utom på några skogshemman, der marken är mer stenbunden och sandig. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,384 och 1860 af 2,086, men år 1855 af 2,149 personer,

består af $23^{7}/_{16}$ mant., hvaraf $7^{11}/_{16}$ sk., $1^{1}/_{2}$ kr., $14^{1}/_{4}$ fr., och tax. till 183,610 rdr, hvaraf 17,170 rdr för 23 lägenheter, 1 bergverk och 7 qvarnar; dessutom finnas i socknen 2 fabriksinrättningar, taxerade efter klasser, hvarför erlades i bevillning 5 rdr 62 öre. Ordinarie räntan är 105 rdr 40 sk. 4 rst. kr.-värdi; kronotionden 31 t:r $1^{1}/_{2}$ kappar säd. Bevillningen efter II och III artikeln erlades 1860 med 233 rdr 48 öre. Kyrkan, af sten, började uppbyggas 1830, då den gamla uråldriga, af trä, var alldeles förfallen.

Största possessionen för ett taxeringsvärde af 99,210 rdr, hvaribland märkes *Hornsö* masugn, eges af kammarherre Harmens arfvingar. — 1 mant. *Bötterum*, tax. till 18,420 rdr, och $^{1}/_{2}$ *Graneby*, utgöra två egendomar, som egas af herrar Engström. — $1\frac{7}{288}$ mant. *Långemåla*, tax. till 8,930 rdr, eges af fältläkaren Engström. — № 2, 1 mant. *Långemåla*, är posthemman. — Minsta brukningsdelen är $^{1}/_{32}$ ibm, tax. till 270 rdr. — 1 mant. *Wärlebo* är indraget militiæ-boställe; $^{1}/_{4}$ *Hultnäs*, sergeant- och $^{1}/_{4}$ *Bötterum* komministerboställe. Tillåtelsen till inrättandet af särskild komministratur meddelades i kongl. bref af den 13 Juni 1856. — $^{1}/_{4}$ mant. *Uddevallshyttan* tillhör, enl. kongl. bref af den 13 April 1840, i ekklesiastikt hänseende Bäckebo socken. — Socknens öfriga hemman äro: *Böta*, *Elmhult* med såg, *Kjelltorp*, *Elgsmåsen*, *Herrstorp*, *Barnebo*, *Bökemåla*, *Flasjölerum*, *Lamnehult* och *Osamåla*. — *Långemåla* pottaskebruk, hvarför erlades i bevillning 3 rdr 75 öre. — Adress: Staby.

**Långenäs.** Ett mantal frälse uti Ölme socken och härad af Carlstads län, taxeradt 1861 till 6,000 rdr rmt, egdes s. år af landtbrukaren D. Gyllander.

**Långerum.** Ett mantal skatte på Öland i Källa socken och Ölands Norra Mot, med 3 åboer och tax. till 4,200 rdr rmt, har haft följande anledning att tacka för sin skattenatur; enligt uppgift i kyrkoherde Brusenii handskrift i Legat. Wallenst. skall Carl Gustaf, som prins, rest en gång norr åt landet, då skjutsombyte gjordes här vid Långerum. Bonden, som bodde här, hade en vacker häst, hvilken han inöfvat att falla på knä, när egaren skulle sitta upp på honom. Hästen framfördes till prinsen, och sedan han blifvit sadlad, säger bonden: »Häst, besinna nu hvad för en hög och stor person du skall bära, och var derför ödmjuk!» Hästen föll på knä, hvilket på det högsta förnöjde prinsen. Vid detta tillfälle skall bonden fått hemmanet till skatte. Enligt kongl. bref af d. 23 Juli 1847 är hemmanet befriadt från utmarks-skatt.

**Långeskog** i Skåne är, liksom Bratteskog i Bohus län och Brattingsborg i Blekinge, föremål för en gemensam saga om grymma jättar, som skola der uppehållit sig, men blifvit dödade af konung Thidriks förnämste kämpe Widrik Willandsson, eller, som han i sagorna vanligen kallas, Widga Welintsson. Af sagan om striden med jättarne har uppkommit den folklek, som i åtskilliga orter är bruklig: En af de lekande, utklädd med luden pels, sitter eller ligger och låtsar sofva. Imellertid anföres ringdansen af någon handfast hufvudman, under följande sång:

Banka, Banka, Räfveskall!
Räfven är inte hemma,
Räfven är åt Långeskog, äter stekta vingar.
Lärkan sjunger, göken gal, om sommaren i våra ängar.
Vak upp Räf!

Ringdansen fortfar sedan (medan röfvaren ännu låtsar sofva), och man sjunger:

Gullgåsen går i skogen och nappar grönt gräs,
Tvi vare den räfven, så falsker han är!

Då väckes röfvaren åter med ett långt samtal, och striden begynnes.

**Långevallspasset** kallas det smala näset mellan de bägge Bullarsjöarna i Bohus län och är historiskt märkvärdigt för det motstånd, de Skottska vikingarne, hvilka plundrande framträngt ända hit (se Grebbestad), rönte af de här församlade småkonungarne jemte allmogen, som först borttagit alla farkoster ur Bullarsjön. Skottarne måste här vika. Passet, som har sitt namn af en lång stenvall, af hvilken ännu synas lemningar, och som säges af småkonungarne blifvit uppkastad vid nämnda tillfälle, har alltid varit an sedt för en vigtig militärisk position och såsom sådan besatt med en truppstyrka under alla fejder med Norrmännen.

**Långhalsen.** Sjö i Södermanland af det för denna provins särdeles egna, oregelbundet formade slaget; den består af en nordlig del, fortsatt 2 mil i längd åt vester och nordvest, med högst $^{1}/_{4}$ mils bredd, och genom *Ålspånga-* och *Lagmansö-sunden* fördelad i trenne delar, utom flera mindre vikar; en mellanliggande del af $^{1}/_{2}$ mils längd åt söder, mellan *Bro-* och *Sten-sunden;* och en sydlig del, öfver 1 mil lång från vester till öster, med två utgreningar åt sydost, minst

$^1/_2$ mil långa. Från norr inflyter Helleforss-ån.

**Långheden** kallas nu den skog, hvilken fordom, med vida större utsträckning, bildade en fruktansvärd gräns mellan större delen af Westmanland i norr samt Dalarne, eller, enligt hvad folkberättelserna om denna »silva fabulosa» *) låta förmoda, fasthellre ansågs för en omark, hvars utsträckning åt norr var för de söder om densamma boende obekant, men hvilken fruktades såsom ett tillhåll för en talrik fiendtlig folkstam. Långheden är ännu till stor del en ödemark, men ur hvars mörka sköte — så vida minnesmärken och sägner få vitsorda — bevis likväl kunna uppletas om ett folk derstädes, som hvarken öfvat åkerbruk eller känt metaller. Stensättningar träffas här ofta, och stenverktygen äro otroligt talrika. Synbart af markens beskaffenhet har den icke allt för längesedan omfattat äfven större och mindre vidder af Hedemora, Grytnäs, Folkärns och Garpenberg socknar. Nära vid landsvägen är en jättegraf samt *Djeknestenen,* som är ganska hög och utvisar många inhuggna namn.

**Långholmen.** En mindre holme, belägen vester från Stockholm i Mälaren, ofvanför Riddarfjärden, och skiljd från Södermalm genom det s. k. Pålsundet, anses hafva erhållit sitt namn af sin längd, som lärer vara 4 à 5 gånger större än bredden. Den omtalas först i historien 1445, då rikets råd, till ett antal af 37 personer, samlades här, för att öfverlägga med Danmarks och Norges råd om beståndet af förlikningen i Halmstad, då de beslöto att låta den gälla, så länge Erik XIII höll sitt löfte. — Långholmen har från äldsta tider tillhört kronan, men skänktes af drottn. Christina till staden år 1647, då den uppläts till odling och bebyggande; år 1724 inköptes en enskilda personer tillhörig egendom för anläggande af ett *Rasp-* och *Spinnhus,* i ändamål att der upptaga tjenstlösa personer och lösaktiga qvinnor, för att med arbete sysselsättas, hvilken inrättning fortfor till 1827, då qvinnopersonalen förflyttades till Norrmalm. I sednare tider har holmen blifvit ryktbar genom utvidgandet af korrektionsinrättningen till den största bland alla af detta slag i riket, och som fått namn af *Straff-* och *Arbetsfängelse,* hvilket, utom sjelfva fängelset med 12 logementer och 127 celler (hvaraf 8 mörka), består af större och mindre för sina särskilda ändamål väl passande och rymliga byggnader, innefattande bland annat: kyrka, sjukhus, kasern, verkstäder, expeditionsrum, förvaltningskontor, magasiner, tvätthus, boställslägenheter för diverse embets- och tjenstemän m. m. Garnisonsstyrkan består af 1 kapiten, 1 subaltern-officer, 1 fanjunkare, 2 underofficerare, 110 man korporaler och soldater samt 1 trumslagare. Här finnes ock ett *Stockholms Stads kronocellfängelse för mankön,* hvarest förvaras dömda fångar, som afbida högre rätts utslag, och sådana, som undergå vatten- och brödstraff; öfver detta har Direktören vid Straff- och Arbetsfängelset jemväl uppsigt. Fångarnes antal utgjorde här 1862: 86. Här finnas dessutom skeppsvarf, åtskilliga fabriksanläggningar samt s. k. sommarnöjen. År 1827 inköptes *Långholms skeppsvarf* af den för sina förtjenstfulla bemödanden för den fosterländska industrien utmärkte fabrikören S. L. Lamm, som gaf genom sin omtanke ett alldeles nytt lif åt byggnadsföretagen vid detta varf, der förut endast smärre båtar blifvit byggda; bland annat anlades här med stora kostnader en upphalningsbädd, på hvilken ångfartygen kunde upphalas och undergå reparationer, utan att maskinerierna behöft uttagas, hvilket förut ej blifvit verkställdt i riket.

**Långhundra.** Härad i landskapet Uppland och Stockholms län, ligger i långsträckt form, nordost om Semming- och Erlinghundra, från Åkers skeppslag i sydost till Waksala härad i nordvest samt Sjuhundra och Närdinghundra i nordost och norr; upptager en stor del af länets slättbygd, genomskuren af en fordom kanske oafbruten vattenled mellan Saltsjön och Mälaren, till hvilka häradets vattendrag nu dela sig, men når till den berg- och skogsmark, som för det mesta skiljer hela länets nordliga och sydliga vatten, samt omfattar, med en liten del af Wallentuna härad, f. d. Össeby socken, 7 socknar (se tab.

*) Jfr Petr. Ugla, De Præfectura Næsgardensis Dalekarliæ.

till Stockholms län), innefattande $274^3/_{16}$ mant. med 6,746 invånare. Häradets tingsställe är vid Lindberga gästgifvaregård i Närtuna socken. Arealen är 3,626 qvadratmil, hvaraf 80,560 tunnl. fast land, 9,918 tunnl. odlad jord, 6,697 naturlig äng. Långhundra häradsallmänning finnes på gränsen mot Almunge socken. Medelvärdet för ett hemman inom Långhundra fögderi taxerades 1861 till 7,342 rdr, för 1 mtl fr.ränta till 4,881 rdr, för en lägenhet till 1,421 rdr, för ett manufakturverk till 10,857 rdr, för en såg eller qvarn till 4,259 rdr rmt. Under senare åren har inom Långhundra fögderi bland allmogen vaknat en större hog för trädgårdsplanteringar, synnerligast inom Erlinghundra härad, hvartill ett särskildt anslag från Hushållningssällskapet anses ha bidragit. Till vinnande af odlingsbar mark har ock under senare åren företagits sänkning af *Sigridsholms-, Lill-* och *Nederängssjöarne,* utrifning af Hargs qvarn och utdikning af flera stora mosstrakter, synnerligast i Odensala och Huseby socknar. Till gödningsämne förmäles något gaskalk i senare tiden blifvit här begagnad. Grunddikning så väl med rör som med sten vinner här alltmer förtroende och insteg, dock ännu icke hos allmogen, som ryggar för den dryga kostnaden. Vidsträckta torfmossar förekomma flerestädes, men begagnas ej till beredning af bränntorf. Långhundra härads allmännings kassa uppgick år 1861 till ett belopp af 3,161 rdr 80 öre. Kassan är bildad dels genom försäljning af fröträdssamt hjelpgallringsvirke och dels genom en viss öfverenskommen afgift för utrymda skogsprodukter, bestämd inom Långhundra härad till 37 öre för timmer och 62 öre för lassvirke. Ingen bränvinsbränning har här förekommit under 1856—60. Sockenmagasiner förekomma här allmännast; af 22 socknar äro 21 dermed försedda. Landsvägsgrindarnas antal uppgifves till icke mindre än 488 stycken. — Långhundære omtalas i medeltidsdocumenter.

**Långlanda.** Ett mantal skatte i Eda socken af Jösse härad och Carlstads län. Då Norrmännen under Krabbefejden 1657—58 uppehöllo sig på denna gård, tog en bonde derstädes, Anders Regardsson, tvänne karlar med sig; de ställde sig ett stycke från hvarandra och aflossade hvar sitt bösskott samt upphäfde derefter ett anskri och rop: *Fall nu på! Fall nu på, på alla sidor, så ska vi fösa dem i sjön hvar enda käft!* I första häpenheten, som häraf uppkom bland Norrmännen, rusade de från allt hvad de haft med sig och stannade icke, förrän de kommit öfver gränsen. De tre svenska bönderna trädde sedan tillsammans och delade sinsemellan det qvarlemnade bytet. Samma bonde skall vid ett annat tillfälle, alldeles ensam, blott med en gammal trumma, förmått en ansenlig skara fiender att hastigt vända tillbaka.

**Långsele.** Annex-församling till Sollefteå pastorat i Ångermanland, södra fögderiet och vestra kontraktet; skiljes ifrån Ed i öster af norra grenen af Ångermanelfven och gränsar i söder till Sollefteå och Graninge, i vester till Helgum och i norr till Resele. Socknen har en areal af 1,383 qvadratmil (inber. Graninge kapell), fördelad på 588 seland eller $24^2/_2$ mantal. Af nämnda areal upptagas 0,084 qv.mil af insjöar. Socknen utgör östligaste delen af den ungefär 10 mil långa ö, som bildas genom elfvens förgrening vid Stamsele och återförening nedom Långsele. En tredjedel af socknen ligger dock söder om elfven. Socknen hade 1775 blott 86 hemmansrökar och 128 matlag med 355 personers folkmängd, 1805: 482 och 1862: 1,628 personer.

Näringarna äro: afverkning af den nu mycket uthuggna skogen, jordbruk, fiske och kolning till bruken. Rådande jordmånen hård lera. Socknen är dock till större delen upptagen af berg och skogsmark. — Kyrkan, af sten, ligger bredvid södra elfven, vid 238 sv. eller 217 pariserfots höjd öfver hafvet. Barnundervisningen bestrides uti fast skola med 2 skolhus af 1 examinerad lärare för 225 barn, hvaraf dock 78 erhöllo undervisning i hemmet. — Namnet anses härleda sig af det $^1/_2$ mil långa »selet» eller lugnvattnet, mellan Forse och Näs forssar. Hvardera af dessa forssar räcker omkring $^1/_8$ mil. Flo- eller Långseleforssen, der begge elfvarne mötas, är $^1/_4$ mil lång. Här är ett kronolaxfiske. Landsvägen mellan Hernösand öfver Sol-

lefteå till Östersund går genom socknen. Gästgifvaregård finnes vid kyrkan. Sockensigillet visar en lax.

Förnämsta egendomen inom socknen är *Forsse* stångjernsbruk, med privilegium å 10 härdar och 6,000 *skℓ.* årligt smide, manufakturverk och gjuteri; eges af intressenter. Bruket med tillydande är taxeradt till 161,500 rdr (se vidare art. Forsse). Under Forsse bruk lyda delar i byarna *Westerforss, Österforss, Näs, Hult, Norrtjern, Sunne* m. fl., *Hamre* och *Forsse* sågar. — *Graninge* bruksegendom, tax. till 207,720 rdr (se den art.); härunder lyda delar i *Östan-* och *Westan-skog, Norra* och *Södra Löfsta* m. fl. — Minsta brukningsdelen är $1^3/_4$ *Sörgraninge*, tax. till 500 rdr. — $\frac{71}{120}$ mant. är komministerboställe. — I socknen finnas 182 lägenheter, 1 manufaktur-inrättning, 2 qvarnar och sågar; 5 fabriker, taxerade efter klasser, som 1861 erlade i bevillning 57 rdr rmt. — Adress: Sollefteå.

**Långserud.** Annex-socken till Gillberga pastorat, är belägen uti Gillbergs härad af Carlstads län, 6 mil v. s. v. från Carlstad — vid 220 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 2,046 qvadratmil, hvaraf 0,335 äro insjöar. Marken är ojemn, stenig och bergaktig, särdeles i skogsbygden, der jordmånen mestadels består af sand och rödmylla. På de vid stora landsvägen belägna hemmanen äro lera och sand mest rådande. Ehuru skogarna i senare tider blifvit nog hårdt medtagna, har socknen dock i allmänhet ännu qvar deraf äfven till afsalu. Socknen, som år 1810 beboddes af 1,675, år 1860 af 3,167 och den 1 Juli 1862 af 3,174 personer, består af $21^5/_8$ mant. skatte, $6^1/_3$ mant. krono och taxerades 1860 till 500,336 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från moderkyrkan, skall vara näst efter henne den äldsta i pastoratet. Under påfvetiden funnos här tvänne kapell, nämligen *Lönskogs,* som var beläget på en höjd inom Lönskogs egor, på 1760-talet uppgifves stället vara öfverväxt med skog och hållet i stor helgd; samt *Åsneskogs,* med en rymlig byggnad, som stod qvar 1643, men skall då redan länge varit ett öde hus, emedan en person der blifvit ihjälslagen. Barnundervisningen bestreds 1862 i 2 ambulatoriska skolor, med ett skolhus, af två examinerade lärare för 216 barn; under samma tid undervisades 294 barn i hemmet. Sockenbibliothek finnes.

Gårdar, byar och verk: *Kålsäterud* bruk (se den art.), med underlydande hemman $^1/_{12}$ mant. i *Södra Björketjern,* $^1/_6$ i *Fjell,* $^1/_8$ *Åtorp,* hälften i *Sågbacka* qvarn, allts. tax. till 110,898 rdr. — $^1/_2$ mant. *Kålsäterud* (se den art.), med $^1/_3$ mant. *Nordmanserud,* $^1/_4$ *Wråna* och såg. — $^1/_4$ mant. *Kyrkebohl,* med qvarn och såg, och $^1/_8$ mant. i *Backa,* tax. till 20,457 rdr, egas af brukspatron H. Westmarks sterbhus. — Följande boställshemman finnas: 1 *Gullsjö,* $^1/_8$ *Kopperud,* $^1/_3$ *Angunnerud,* $^1/_4$ *Emmeskog,* $^1/_2$ *Strand,* 1 *Torp* med qvarn, $^1/_8$ *Kålsheden,* alla militiæ. 1 mant. *Kastensbohl,* tax. till 10,800 rdr, är kapitensboställe; det innehades 1713—31 af Erik Hård, som drunknade i en sjö nära invid bostället. Han blef fången vid Tönningen, men frigjorde sig sjelf samt blef 1718 vid Fredrikshall illa blesserad. — 1 *Åstensskog* är majorsboställe. — 1 mant. *Stommen* är kommisterboställe sedan 1810 i stället för Sandbohl i Gillberg. — 1 mant. *Backa,* tax. till 18,450 rdr, har 9 egare. — *Stömne* bolag eger $^1/_4$ *Mölnerud.* — $^1/_{32}$ mant. af *Sillingebyn,* med två sågar på egorna, eges af patron J. H. Grubb; på egorna finnas ock en qvarn, tax. till 1,500 rdr, med annan egare. Vid Sillingebyn finnes dessutom ett garfveri, en tapetfabrik, ett tackjernsgjuteri. Vid Ed finnas ett färgeri och två garfverier, en såg på *Basteruds* egor. — Öfriga hemmanens namn äro: *Amundebyn, Byn, Björsebyn, Berga, Bräcka, Bollen, Elldansnäs, Essbjörbyn, Elofsbyn, Finnerud, Grinsbyn, Gisslebyn, Gjönäs, Guterud, Grafven, Högen, Hällesbyn, Häljehögen, Kjettilsbyn, Loftarud, Lönskog, Olebyn, Rössbyn, Råtakan, Rullan, Ristakan, Stenbyn, Söfverhögen, Ärteviken.* — Under artikeln *Karlslund* hänvisades oriktigt till *Långseruds* socken i stället för till *Svinstad.* — Adress: Carlstad.

**Långserum,** fordom *Langserum.* Ett mantal skatte (sedan 1762) uti Svenarums socken, Westra härad af Jönköpings län. Här bodde omkring 1230 den äldste kände stamfadern för den odödligt namnkunniga Oxenstjernska ätten, riksrådet Bengt, hvars son Nils, riksråd 1270—91, hade 5 à 6 söner, hvaraf Bengt (men enligt genealogien en son af Nils Asbjörnsson, alltså en Sparre), var riddare och riksråd 1364, lefde ännu 1406 och var gift med Cecilia Ulfsdotter. Drottning Margaretas gunstling Abraham Broderssons moder, Holmfrid Gjordsdotter (död 1304), skall hafva varit en Oxenstjerna af Langserum. Stället omnämnes i ett bref af 1338 mellan gårdens egare, Marten Bengtsson, Gyrder Haraldsson och Johan Somare, rörande rågången mellan densamma och Lundby, som tillhörde Nydala kloster.

**Långshytte,** *Öfre-, Mellan-* och *Nedre.* Bergsmanshammare i Husby socken af Falu län (se Klosters bruk). Såsom exempel på en här i landet ovanlig och må hända förut ej upphunnen dygns-

produktion, förtjenar nämnas, att vid denna nyligen ombyggda masugn, medeltillverkningen i dygnet utgjort 321 Ctr. 50 ℔ af 1861 års blåsning på de första 60 dygnen. *Långshytte* krutverk, i samma socken, är privilegieradt till 115 Ctr. bergkrut samt 50 Ctr. diverse finare eller gröfre krutsorter, taxerades 1861, jemte tillhörande landtegendom, bestående af delar i *Källsby* och *Myckelby* hemman, till 12,202 rdr rmt; egdes s. år af fru Elisabeth Källström. Sedan den 13 Dec. 1859, då krutverket exploderade, har ingen tillverkning egt rum.

**Långsryd.** Fänriks-boställe af $^3/_4$ mantal uti Ahsa socken, Norrviddinge härad och Kronobergs län. Langsröth pantsattes 1335, tillika med Lanaforss qvarn, af Johan Bengtsson (Lejon) till Nils Dannes för 150 mark pgr. Två år senare bortbyttes Langryt af Göstaf Niklisson till en Halstan Petersson.

**Långtora.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Lagunda kontrakt af Uppsala stift, utgöres af socknarne Långtora och Herkulberga, samt innefattar $54^7/_8$ mantal. Folkmängden, som år 1860 var 958, var år 1810: 1,048 personer. — *Långtora*, modersocken, är belägen uti Lagunda härad af Uppsala län, 1 mil från Enköping, $3^1/_4$ mil v. s. v. från Uppsala, $2^1/_2$ mil från Mälaren — vid 80 fots höjd öfver hafvet — mellan Biskopskulla i öster, Herkulberga i sydost, Wårfrukyrka i sydvest, Hernevi af Westerås län i vester, samt Örsunds-ån i nordvest och norr mot Torgstuna af samma län, samt upptager 0,235 qvadratmil land. Den är mestadels en skoglös slätt, sluttande åt norr, omvexlande med spridda bergkullar, hvaraf den störste, *Brantås*, utgör råskillnaden mellan Biskopskulla socken, slutligen sank ned mot ån, till hvilken ock ett mindre vattendrag går från sydöstra trakten; ett annat går vesterut till Wårfrukyrka, och genomskär den här från norr till söder strykande Enköpingsåsen. Rådande jordmån är dels lera, dels svartmylla, vester ut sandblandad; en del byar ega hjelplig skog, en del lider brist derpå. Åkerbruk är nästan uteslutande näring. Socknen, som år 1810 beboddes af 574 och 1860 af 581 personer, består af $36^1/_8$ mant., hvaraf $27^7/_8$ skatte, $2^7/_8$ krono, $5^3/_8$ frälse, tax. 1861, jemte 2 lägenheter, $1^1/_4$ fr.räntor, till 309,430 rdr rmt; i bevillning erlades sistn. år 343 rdr 13 öre. *Langathoro* förekommer 1314, såsom hörande till *Laghund*. En kyrkoherdes namn är kändt från 1375. Kyrkan är gammal, reparerad 1763 och 1841, samt har en ny altartafla af konstvärde. Fyra runstenar finnas i kyrkobyn, hvaraf en har inskriften: Uikikr + lit + raisa + stain + thinsi + aftir + Smigsmug sin + Jsuas trakia bastur.

Gårdar och hemman: *Långtora* by och säteri, se nedan. — *Prestgården*, 2 mant., tax. till 15,000 rdr (se nedan). — $^7/_8$ *Jädra*, tax. till 8,100 rdr, är mönsterskrifvareboställe. — 1 *Lygnesta*, 1 mant. i *Långtora by*, 2 mant. *Nyby*, tills. tax. till 22,500 rdr, äro donerade till Uppsala akademi, enligt gåfvobref af d. 31 Aug. 1624. Öfriga hemmanens namn äro: *Brunna*, häraf $^1/_4$ mant. pipareboställe, *Ekeby*, *Grän*, *Högby*, *Wallby*, *Åhl*, af denna by är 1 mant. fr. såsom förut uteslutet intaget i jordeboken den 9 Oktober 1862, hvarigenom alltså hemmantalet ökas med 1 mantal. — Af *Ekeby* höra 2 mant. till Herkullberga socken. — Adress: Enköping.

**Långtora.** By af 6 mantal skatte, 2 mant. krono, 1 mant. frälse och 3 mantal fr.-säteri uti ofvannämda socken, ligger på södra sidan af den bergås, som höjer sig i sträckning från öster och vester på den kornrika Upplandsslätten. Redan på långt afstånd nerifrån slätten, ser den resande ett högt vackert stenhus resa sig öfver de andra byggnaderna i byn, och frågar han landtfolket hvem som byggt detta slott, svaras: »En biskop har bott der och uppbyggt huset.» Biskopen var Johannes Mathiæ, som för sin bok, kallad »Olivqvisten», hvarigenom han åsyftade bereda fördragsamhet med bekännare af den Calvinska förklaringen utaf läran, måste under Carl XI:s tid afsäga sig sitt biskopsembete, men fick sedan efter en stormig och mödosam lefnad njuta en stilla afton på sin vackra gård *Långtora*, som skänktes honom jemte 17 underlydande mant. af drottning Christina, hvilkens frikostighet tilldelade honom äfven gårdar i Södermanland och Westmanland. Han hade tretton barn, adlade med namnet Oljeqvist, och synes sjelf burit detta namn af det afskedsbref rådet för honom utfärdat 1644. Af sätesgårdens öfriga

egare må nämnas Fredrik Lampa, adlad Lagersvärd, kapiten vid Upplands regemente, riddare af Svärdsorden 1760, död 1804, som länge egde godset. Han var så i utländsk som Svensk tjenst med vid många belägringar och bataljer, bivistade slutligen alla riksdagarne från 1756 till 1789. Boræus var egare 1825, Kant 1849. År 1861 egdes Långtora af löjtnant C. Kinander.

Egendomen utgöres: af Långtora 3 mant. frälse-säteri, $^{47}/_{77}$ mant. i № 4, $^{1}/_{4}$ mant. i № 5 af f. d. Långtora by, hvilka 3 egendomar äro så väl till åker och äng som byggnader sammanslagne till en, taxerad till 26,550 rdr rmt: af $^{1}/_{2}$ mant. uti Nyby by af Långtora socken, $^{1}/_{2}$ mil från säteriet, samt $^{1}/_{8}$ mant. Mårtensbo af Österunda socken, Westerås län, $1^{1}/_{4}$ mil från säteriet. Byggnaderna vid säteriet äro brandförsäkrade till 29,100 rdr rmt och bestå: af en manbyggnad i 2 våningar, af sten under plåttak, innehållande 12 boningsrum, kök etc.: af 2 träflyglar samt 8 uthus. Till gården hörande trädgård är stor och vacker. Arealen vid säteriet och de dermed sammanslagna hemmanen består af 203 tunnl. åker, 102 tunnl. äng samt 157 tunnl. diverse hagar; vid Nyby af omkring 20 tunnl. åker, 5 tunnl. äng. Mårtensbo är ett skogshemman. Åkerjorden vid säteriet består af lera på mergel och är Långtorajorden i hela Uppland känd för att vara af en särdeles god beskaffenhet. En liten å, som flyter genom de båda största gärdena och mot hvilken jorden sagta sluttar från båda sidor, gör läget af åkern särdeles passande för tegläggning. Ängen, som består af en jemn slätt, genomfluten af den ofvan omnämnda ån, i hvilken finnes en damm för ängsvattning, lemnade 1857: 402 lass naturligt hö à 40 *lℓ*; samma års utsäde var 100 t:r och skörd 847 t:r. På egendomen födas 13 hästar, 12 par oxar, 45 kor, förutom tjurar, kalfvar, får, svin m. m. *Prostgården*, 2 mant., hvars egor gränsa intill säteriets, arrenderas af säteriets egare mot 55 t:r råg och 55 t:r korn, 32 lass hö; 1857 års skörd, efter 38 t:rs utsäde, var 351 t:r och 102 lass hö. Både säteriet och prostgården skötas efter gamla sättet i 2:ne skiften. Byn ligger 1 mil från Enköping, 1 mil från Örsundsbro lastageplats, 3 mil från Uppsala, $^{1}/_{8}$ mil från sockenkyrkan, $^{3}/_{8}$ mil från 2:ne betydliga qvarnar. Från Enköping och Örsundsbro afgå ångbåtar dagligen till hufvudstaden. Största egendomen i byn, näst efter säteriet, utgöres af $1\frac{9}{616}$ mant., tax. till 13,200 rdr. — $\frac{153}{256}$ mant., tax. till 10,100 rdr, har gästgifveri, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Wådsjö* i Westmanland n. v. | $^{1}/_{2}$ | mil, |
| *Edsberga* v. s. v. | $1^{3}/_{4}$ | » |
| *Enköping* s. v. | 1 | » |
| *Litslena* s. o. | $1^{1}/_{2}$ | » |

**Långvik.** Glasbruk, beläget i Norrbottens län och Elfsby kapellförsamling, midt imellan städerna Piteå och Luleå, omkring 4 mil från hvardera, utgör med $^{1}/_{2}$ mant. krono-skatte Långvik, samt derunder lydande $^{1}/_{4}$ mant. Ahlskatan och $^{1}/_{8}$ Engdalsro, hvaraf det senare är krono-nybygge, ett gods, taxeradt 1861 till 52,500 rdr rmt. Vid bruket, som är för närvarande rangeradt så väl för taffel- som vanligt grönt fönsterglas och buteljer samt större sorter magasinsglas, uppgår årliga tillverkningen till omkring 45,000 rdr rmt. Dess för bruksdriften förträffliga läge och särdeles goda hamn medgifver äfven tillfälle för en utvidgad byteshandel och skeppsbyggeri. Till bruksbyggnadstomt äro särskildt anslagne öfver 70 tunnl. jord, hvaraf en stor del omkring byggnaderna är uppodlad till åker och vallträden. Långvikshemmannet, beläget kring förestående tomt, utgör, enligt deröfver upprättad charta, i areal: 84 tld 23 kpl. åker och äng, 68 tld 13 kpl. betesmark, 5,587 tld 15 kpl. utmark, af hvilken senare likvisst en del efter verkställd afvittring frångår. Större odlingar ha under senare åren egt rum, och finnes ännu vidsträckt mark tjenlig att uppodlas. Sommarföda finnes omkring sjöstränderna mer än behöfligt för ett stort antal kreatur, som hitföras från så väl Piteå som Luleå socknar. Brukets egna skogar äro visserligen till en del medtagna, men behöfva ej vidare anlitas, om så önskas, för glastillverkningen, då tillräckligt vedbehof af bönderna får köpas och levereras i vedgården så väl vinter som sommar sjöledes med båtar till pris i ett för allt 3 rdr rmt pr famn. Vid brukets byggnader

äro sedan 1851 och 1852 större reparationer verkställda, samt straxt invid bruket uppbygdt ett stampverk med 6 stampar, och ett vid Wallen, som (under bruket inköpt och $^1/_2$ mil derifrån beläget) benämnes Wallenström, hvarvid större bokareverk med byggnader för bokinrättning, boningshus för åbo samt bränningshus med ugn, klensmedja och bod är anlagdt, och hvarvid dessutom 3 varaktiga och dyrbara damfästen finnas samt tillräcklig vattentillgång för drifvande af flera vattenverk. Bland brukets 18 byggnader må nämnas hyttan, belägen 70 alnar från hafvet, af korsvirke och bräder, 60 alnar lång, 32 alnar bred, 8 alnar hög till taket samt $14^1/_2$ alnar till takåsen, innehåller glasugn för 8 deglar af holländsk lera med 2:ne biugnar och 8 verkstäder, 4 st. sträckugnar med nyligen inlagda sträckstenar af eldfast lera, vagnar och läglar, 2:ne st. kylugnar af tegel, 2:ne större s. k. tempelugnar för bränning af lera, sten, deglar m. m., samt en större ugn för vedtorkning med 6 hvalf och jerndörrar. Dessutom innehåller hyttan 9 st. glas eller verktygsskåp, en vattenrik brunn med hissinrättning m. m. Bland åbyggnader märkes manbyggnaden af 2:ne våningar, 5 rum i öfra och 3 i nedra; 7 uthus finnas, dessutom en mängd lador å egorna till Långviks hemman. Egare år 1861 var v. konsul C. A. Winroth.

**Långviksfältet** uti Garpenbergs socken af Falu län, har en jerngrufva, som 1861 lemnade 40,328 *cc*tr. jernmalm.

**Långvindsverken** uti Enångers socken, Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, belägna vid en hafsvik, bestå: af jernbruken Långvind och Boda, uppförda 1687 och hafva 10 härdar med 5,100 *skℓℓ* privilegieradt stångjernssmide: af 1 knipphammare med 1 stock för husbehofssmide; den 9 Nov. 1854 erhölls bergskollegii utslag om uppförandet af en stjelpugn vid Långvinds masugn. Till jernverken höra en landtegendom af 10 mant. 13 öresl. $22^1/_2$ pgl. skatte, 1 mant. 4 öresl. frälse i Enångers och Njutångers socknar (tax. till c:a 45,000 rdr), ett tegelbruk (tax. till 2,250 rdr), en mölqvarn med 2 par stenar (tax. till 1,200 rdr), Haldums såg, $^9/_{10}$ i Boda, $^7/_{10}$ i Nybo, $^1/_{10}$ i Wester Böhns samt Larsbo sågar; Långvinds skatte-ålfiske var på 6 års tid från och med 1822 till och med 1827 upplåtet bruksegarne mot 5 marker salt ål i årlig ränta, hvilken nu, enligt skattebref af d. 4 Nov. 1851 är förhöjd till 12 m:rk. Långvinds rodd innehades från 1822 till och med 1827 af bruksegarne mot 5 m:r skälspeck i årlig ränta. År 1859 manufakturerades 500 *skℓℓ*. Hela tillverkningen och landtegendomen med verk uti Enångers socken taxerades s. år till 330,850 rdr rmt. Verken tillhöra intressenter och disponeras af E. v. Stockenström. *Långvinds* by, om 2 mant. 14 öresl., hörer med undantag af $6^1/_2$ öresl., under ofvannämnda bruks- och landtegendom. Vid bruket finnes en kusthamn, tillgänglig för 15 fot djupgående fartyg.

**Långå** skans, var belägen $1^3/_4$ mil vester om Heda kyrka i Herjedalen och $^1/_4$ mil ifrån Långå by, bredvid Ljusneelfven, under brantaste sidan af Långåberget, vid vägen som går till Funäsdalen och Röräs i Norge. I drottning Christinas tid anlades en skans närmare byn, men flyttades sedermera hit. Den var i godt stånd i början af förra århundradet, och hade då besättning af soldater utaf Helsinge och Jämtlands regementen; men på riksdagen 1734 fattades beslut om dess uppgifvande såsom fästningsverk.

**Långån**. En 10 mil lång biflod till Indalselfven från norra eller venstra sidan, uppprinner i Offerdals fjällbygd i Jämtland, upptager den betydliga Landösjöns vatten, bildar derefter gränsen mellan Lits och Rödöns socknar, samt utfaller vid Lit i Indalselfven.

**Långås**. Ett mantal frälse-säteri uti Morups socken af Halmstads län, har dels högländ, dels sidländ åkerjord; rådande jordmånen är grus och sandblandad svartmylla, ängen god och vidsträckt samt tillräcklig skog. Gården, väl bebyggd, har en stor trädgård. Den förste kände egaren är landskamreraren Lars Lindeflyckt, som afled här 1693; sednare egare hafva varit en Virgin, kapiten Hjerta, kapiten Lilljehöök, år 1860 skepparen S. Carlsson; taxeringsvärdet

var s. år 12,500 rdr, och med underl. 1 mant. Ryd 18,650 rdr rmt.

**Långås.** Säteri, se *Hellestad*, annexsocken till Floby pastorat.

**Långåsen.** En sandås i Stockholms län, som synes vid Flötsund stå i sammanhang med den, som stryker genom Uppsala län från Elfkarleby i norr, men framstår tydligast vid gränsen mellan Erlinghundra och Seminghundra härader; mindre märkbar följer den Norr-, Eds- och Brunnsvikarnes vattendrag genom Sollentuna härad och Danderyds skeppslag och bildar grunden för en del af Stockholms stad.

**Långö.** Jernbruk i Elfvedahls socken, Ofvan-Siljans fögderi af Stora Kopparbergs län, är beläget vid Rothelfven, hvilken $^1/_2$ mil nedanför bruket utfaller i Österdalselfven, $4^1/_2$ mil landväg från Siljan; det anlades år 1807 af egarne till Elfdals porfyrverk och privilegierades på 1 stångjernshammare, med 2 härdar och 450 *sktt* årligt stångjernssmide och 300 *sktt* manufaktursmide. Bruket var en tid nedlagdt; men upptogs åter och skildes från porfyrverket. Det eges nu af ett bolag med hr L. Wetterdahl till disponent, och består: af 1 *stångjernssmedja* med 2:ne Franch-comté-härdar och 2:ne hamrar; 1 *liesmedja* med 3:ne stockar för 9 hamrar och till dem erforderliga ässjor; 1 *trecylindrig blåsmaskin* af jern i särskilt brandfritt hus. Dessa båda verkstäder äro belägna vid samma dammar och hafva en gemensam vattensump. Omkring 900 alnar högre upp i vattendraget ligger vid särskildt dam en *manufaktursmedja*, innehållande 2:ne spikhammarstockar med 6 hamrar och klippverk med tillhörande ässjor samt flamugn för spiktenar; en stock med 2:ne hamrar för svartsmide och 2:ne ässjor. Blåsverket till denna smedja är af trä. Vid samma dam, men särskilt vattensump, ligger en enbladig husbehofssåg med kanttrissa och vedsåg samt en skattlagd mjölqvarn för 1 par stenar, gående med turbin. Vatten tages från Rothelfven genom en kanal till öfre smedjan och sedan det der begagnats, faller det i nedra dammen. En dam är anbringad vid kanalens början genom hvilken vattenståndet i dammarne för verkstäderna kan efter behag regleras och öfver Rothelfven är dessutom slagen en särskild dam, för att reglera vattenståndet vid inloppet till kanalen, och att förhindra vattenbrist. Årliga tillverkningarne äro cirka 1,900 *sktt* stång-, ämnes- och manufakturjern, 3,000 tolfter liar, 700 kaggar diverse spik, 200 *sktt* div. svartsmide; 1861 års taxeringsvärde för tillverkningen och såg samt qvarn var 91,128 rdr rmt. Den med bruket förenade jorden kan ej uppgifvas, emedan socknen ännu ej är storskiftad, men den är dels fördelad mellan 8 kolare och skötes till en del under gården. Åkern förmodas utgöra omkring 60 tunnl., ängarne eller slogarne öfverstiga behofvet. Eftersom socknen än ej är storskiftad, kan väl ingen skog sägas tillhöra bruket enskildt, men deremot tages behofvet öfverallt på de nära 400,000 tunnl. skog, som tillhöra socknen. Hittills har skogsbehofvet blifvit fylldt dels genom brukets egne kolare, genom den sjelfegna allmogen och genom kolning på bruksbacken af ved, som efter Rothelfven hugges och flottas ned till bruket. Den sistnämnda utvägen för kolbehofvets fyllande har ej i så stor skala hittills kunnat begagnas, som nu hädanefter är afsedt, ty större rensningar med dertill hörande byggnader i och för flottning hafva ej förrän nu varit utförda. Afsättningen för de färdiga effekterna är hufvudsakligast på Röråås i Norge, der behofvet öfverstiger hvad bruket kan lemna. Köparne afhemta effekterna på bruksbacken, så att ingen transportkostnad härför drabbar bruket. Utaf liar och spik afsättes mycket inom orten, och begäret efter brukets liar har i senare åren så tilltagit, att hälften af tillverkningen nu behöfves för Sverige, så att en utvidgning i smidet deraf blir behöflig för att kunna fylla behofvet för Norge. Behöfligt tackjern köpes antingen från masugnar omkring Siljan, eller ock från Grangärdes bergslag. Den del, som hemtas från sistnämnda ställe, kostar vintertiden i transport, landvägen till Gråsta, $1^1/_4$ à $1^1/_2$ rdr pr *sktt*, från Gråsta, hvarest seglationen öfver Siljan börjar, till Mora 50 öre, och derifrån till bruket 1 rdr 17 öre på vintern, samt ända till 2 rdr på sommaren. Då storskiftet hinner bli afslutadt för Elfdals socken,

inträder en ny förkofringsgren, nemligen handeln med bjelkar och sågtimmer, för att ej säga sågverksrörelse. Socknens stora skogar äro rika på materialer för företagsamheten och genom den ymniga tillgången på flottleder till Dalelfven föras produkterna lätt till sjön Runn, der Gefle-Dala jernväg börjar, eller ock fortsättes flottningen ända till hafvet vid Elfkarleby. Denna sednare del af flottleden är till större delen redan nu begagnelig och med ifver arbetas på att snarligen få föreningen med ofvanliggande flottleder fullbordad för att åtkomma Dalarnes skogar.

Alla brukets verkstäder äro uppförda inom de 5 sista åren, efter en bruket 1857 öfvergången brand. För att förekomma betydligare förlust i händelse af ny olycka, hafva verkstäderna blifvit förlagda vid 2:ne särskilda dammar. Fastigheterna värderades 1861 till 110,000 rdr rmt.

**Långören.** Lotsplats, hörande till Carlskrona fördelning, hvarifrån lotsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Kalmar* . . . . . . . . | 11 | mil, |
| *Bergqvara* . . . . . . . | 6 | » |
| till sjön eller från sjön . . | $^1/_2$ | » |
| från sjön till Aspö . . . | $3^1/_2$ | » |

Vid dessa lotsleder tillämpas taxan № 2, enligt kougl. förordningen d. 19 Juli 1862.

| | | |
|---|---|---|
| Till *Christianopel* . . . . . | 4 | mil, |
| » *Ytterösund* . . . . . . | 1 | d:o, |

betalas efter taxan № 1.

**Låssa,** *Lossa.* Annex-socken till Bro patronella pastorat, är belägen uti Bro härad och Uppsala län, 6 mil söder från Uppsala, 4 nordvest från Stockholm — vid 60 fots höjd öfver hafvet — sydvest om Bro, omgifven i sydost af Brofjärden, i sydvest och vester af Norra Björkfjärden och Kalmarviken, samt upptager en areal af 0,638 qvadratmil, hvaraf 0,413 äro vatten. Socknen består till stor del af tvänne uddar, som skjuta ut i sjön på hvar sin sida om Säbyholmsviken; den östligare är lång och smal, och fortsättes af Ådö och Däfvensö, m. fl. smärre holmar; den vestligare genomstrykes af en sandås, som i Röra backe vid Sunda har tämligen betydlig höjd, och omgifves slutligen äfven der af en skärgård. Det inre landet är dels bergkulligt, dels slätt, särdeles kring en liten dalgång åt öster omkring kyrkan, ned till Säbyholmsviken. Jordmånen är än lera, än sand och mojord. Skog växer till behof. Näringarna äro de samma som i moderförsamlingen. Socknen, som år 1810 beboddes af 474, år 1860 af 462 personer, består af 28 mant., hvaraf $1^3/_4$ krono, $26^1/_4$ frälse, taxerade 1861, jemte 2 lägenheter, 2 qvarnar och sågar, till 223,550 rdr rmt. Hela socknen *Laza* (skrifves äfven *Laaza* och *Lazsta*), tillhörde i början af 1300-talet den bekante uppländske lagmannen Birger Pedersson (Brahe) till Finsta, och tillföll sedan i arf hans måg Ulf Gudmarsson, den heliga Brigittas man. Kaplanslängden går tillbaka till 1593. Patronrättigheten utöfvas alternativt af egarne till Brogård i Bro och Säbyholm i denna socken. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är gammal, af gråsten, försedd med torn år 1837; den har ett grafchor för slägten Posse till Säbyholm. Majoren grefve C. Eriksson Sparre på nämnda egendom har år 1862 förbundit sig att årligen gifva 100 rdr till den nyligen inom församlingen bildade qvinnoslöjdskolekassan, äfvensom har egaren af Åhnsta gård i Bro socken lofvat till samma kassa betala en årlig afgift för sina hundar, allt i ersättning för att ingen hundskatt ansågs kunna erläggas af kommunen. Af fornminnen nämnes en stensättning å *Röra backe,* hvarifrån utsigt är 3 till 4 mil i öster och vester och der allmogen under sommartiden brukat anställa lekar. — Norra segelleden till Enköping och Westerås går fram på ömse sidor om Ådö och Däfvensö samt genom skärgården.

Gårdar och hemman: *Åhlbrunna,* $1^1/_4$ mant. krono-säteri, tax. till 8,100 rdr, är lagmansboställe sedan 1695; $^1/_2$ mant. af samma by är utbrutit år 1762 åt baron Maurits Posses arfvingar ifrån hvars förfäder det blifvit orätt reduceradt, och skulle med 1762 års ränta ersättas, likmätigt ordre af d. 15 Juli 1762; genom kollegii utslag bestämdes den 4 Mars 1844 att detta hemman skulle omföras till frälse-säteri och ordin. räntan, 7 rdr 2 sk. 5 rst. kr.-värdi, i räkenskaperna uteslutas; $^1/_4$ mant. fr.-säteri, ibm, som landshöfding Posse sig tillbytt, blef utbrutit och skattlagdt den 12 Sept. 1761. — $^1/_2$ mant. *Sanda,* tax. till 2,700 rdr, är komministerboställe. — Socknens öfriga hemman utgöras af två egendomar: *Stora* och *Lilla Säbyholm* samt *Torresta* (se Säbyholm). Under den förstnämnda lyda: $1^1/_2$ frälse *Ekeby* (tax. till 10,230 rdr), 5 mant. fr. *Däfvensö,* $1^5/_8$ fr.-säteri *Torresta* i sambruk med Lilla Säbyholm, $1^3/_4$ fr.-säteri

*Ådö*, (se den art.), $^3/_4$ *Åhlbrunna*, $^1/_2$ *Granskog*, $^1/_4$ *Wärkarne* rå och rör, $^1/_4$ fr. *Brunsvik*, $^1/_2$ fr. *Lindormsnäs*, $^1/_2$ *Lera* (förut Sanda) båda utbytta från kronan af landshöfding M. Posse, egdes 1849 af friherre Lagerbrings sterbhus, $^1/_4$ fr. *Lund*, 1 *Tibble*, *Åhlholmen* en lägenhet, allts. tax. till 173,000 rdr. — $5^3/_8$ mant. fr.-säteri *Torresta*, tax. till 39,750 rdr, eges åtminstone sedan 1849 af departementschefen i general-tullstyrelsen Is. Tauvon; det hela, 7 mant., har tillhört slägten de la Gardie omkring 1574, befinnes sedan vara utbytt från kronan af grefve Anders Torstensson, år 1825 egde generalmajor Bergenstråle $5^3/_8$ mant., ingeniör Löfling $1^5/_8$ mantal. — *Deffins* förekommer 1289 och 1307, gårdarne *Ekiby* och *Thybile* 1311. — Adress: Stockholm.

**Låstad.** Annex-socken till Odensåkers pastorat, är belägen uti Wadsbro härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil söder från Mariestad, 2 mil norr från Sköfde — vid 255 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 2,836 tunnl. fast land. Marken är till större delen jemn. Jordmånen består till mesta delen af lera och lermylla; ängarne äro sankt belägna. År 1849 företogs en sänkning af sjöarna Kräftån och Lången. Socknen, som år 1805 beboddes af 378 och 1860 af 486 personer, består af $8^3/_8$ mant. skatte, $3^1/_{16}$ mant. krono, och taxerades 1860 till 105,880 rdr rmt. — Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är mycket gammal, byggd af grå- och telgsten samt tillbyggd 1733; har målningar i taket och ett på kyrkmuren upprest torn.

Gårdar och byar: *Cathrineberg*, kongsgård, se den artikeln; gården ock kallad *Brotorp*, taxerades 1860 till 27,070 rdr rmt. — 1 mant. *Låstad*, tax. till 4,280 rdr, $^1/_{16}$ *Grönetomt*, disponeras af general-förrådskassan. — $^5/_8$ *Låstad*, tax. till 5,510 rdr, $^3/_8$ *Låstad* och $^3/_8$ *Rambotorp*, $^5/_8$ *Rambotorp*, $^1/_4$ *Löfåsen* och $^7/_{16}$ *Rambotorp*, egas af bönder. — Ett qvarnstensbrott finnes, som betalade 1860 i bevillning 3 rdr 75 öre. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant., tax. till 360 rdr rmt. — Adress: Mariestad.

**Låstad.** Ett mantal frälse-säteri uti Strengnäs socken, Åkers härad och Nyköpings län, i sambruk med frälsehemmanen Björketorp och Wiggeby samt Ösby kr.-skatte, utgörande tillsammans $2^1/_4$ mant., med 56 t:rs utsäde och en årlig afkastning af cirka 400 t:r: underlydande i samma socken äro $1^1/_2$ mant. frälse, $4^1/_4$ mant. skatte, och Gestaby $3^1/_2$ mant. krono-skatte uti Thoresunds socken.

Låsta synes ha tillhört Strengnäs kloster, derpå kronan, på 1600-talet H. v. Masenback genom donation, vidare krigskommissarien Lilljeqvist (Anders Nilsson), Österling 1681; reducerades, utbyttes af lagman Stjernroos (död 1718), hvilken var innehafvare af egendomen 1694, hvarefter den öfvergick till Hackerska familjen och sedan genom gifte till justitiæ-kansleren Joachim Wilhelm Lilljestråle, känd äfven genom sina skrifter, hvaribland må nämnas: »Fideikommiss till min son Ingemund», på vers, »Newtons Philosophiska systemer, lämpliga för unga herrar och fruntimmer», i rim, »Bref till en vän rörande författningarna emot öfverflöd» och »Ytterligare bref i samma ämne», m. fl. Han dog härstädes 1807. Närvarande egaren är hans sonson, kapiten Carl Lilljestråle. — Säteriets tax.värde år 1861 var 7,220 rdr rmt.

**Låstad.** Ett mantal frälse-säteri uti Furingstad socken, Lösings härad och Linköpings län, $^1/_8$ mil från kyrkan, nämnes 1352, då riddare Benedikt Algotson upplät åt Håkan Kampa, utom andra gårdar i nejden, äfven Lustaht, eller del deri, »som gaf fyra tunnor korn, innan plågan kom»; ett af de bref, hvari den vanligen s. k. Digerdöden uttryckligen nämnes; år 1579 skref sig slottslofven i Kalmar, Jöns Rosenbjelke, till Låstad, säga Tuneld, Tham m. fl.; men månne icke det bör vara Lästad i Blädinge socken och Kronobergs län? Åren 1631 och 1636 kallas det Erik Eriksson Ulfs eller Wulfs sätesgård, öfver 20 år gammal; på 1640-talet har vicepresidenten Erik Ericsson Tranevardius, adlad Geete (död 1645), egt det; kallas 1689 gammalt säteri allodial-frälse, tillhörigt dottern fru Maria Geete, gift med Mathias Ericsson Ulf af Horsnäs, hade då förfallen byggnad och brukades till hälften af en bonde, sedermera af slägterna Spens och Taube; egdes 1783 af landshöfding F. U. Hamilton, år 1825 och intill senare åren, såsom fideikommiss, af löjtn. N. F. Bergenstråle på Uljeberg, 1861 af kyrkoherden i Törnevalla N. M. Könsberg, jemte 1 mant. rå och rör; taxeringsvärdet var 19,650 rdr, (hvaraf 9,900 rdr för Låstad). God-

set uppgifves hafva svagt höbol, knappt mulbete, hjelplig skog.

**Läby.** Annex-socken till Wänge pastorat, är belägen uti Ulleråkers härad af Uppsala län, $^1/_2$ mil vester från Uppsala, $1^1/_2$ från Mälaren — vid 100 fots höjd öfver hafvet — på ömse sidor af Läby-åns mellersta lopp, mellan Näs i söder, Bondkyrko socken i öster, Börje i norr, Wänge i vester, samt upptager 0,118 qvadratmil land (efter Hahrs stat. tabeller) 0,217 (efter Tham). Nämnda å går här mest från vester till öster och har sidlända stränder, begränsade på större eller mindre afstånd af skogsbackar eller åsar, ej alldeles utan skog, hvilka ock i viss mån upptaga gränserna mot norr och söder. Jordmånen är hufvudsakligen lera, åkerbruk den förnämsta näringen. Socknen, som år 1810 beboddes af 233 och 1860 af 222 personer, (anledningen till senare års folkminskning uti kring Uppsala liggande socknar tillskrifves koleran 1857—58 jemte den s. år gängse febersjukdom), består af $15^1/_8$ mant. hvaraf $10^3/_4$ sk. $3^7/_8$ kr., $^1/_2$ fr., taxerade 1861 jemte 1 lägenhet, 2 qvarnar och sågar till 113,010 rdr rmt; i bevillning erlades s. år 109 rdr 46 öre. Anledningen till denna summas ringhet i jemförelse med tax.-värdet är denna och Wänge socknars inbyggares ännu i dag tillerkända vissa privilegier, såsom befrielse från håll-, reserv- och kronoskjuts m. m., tillfölje af Gustaf Wasas befrielse 1521 genom dessa socknars raska bågskyttar. Om denna händelse förmäler historien, att sedan Gustaf, i förlitande på att hans vänliga bref skulle verka att väcka hos erkebiskopen goda uppsåt för fäderneslandet, låtit sig förgäfves trenne gånger varnas för erkebiskopen Gustaf Trolles öfverfallande med en större krigshär, fick han tidigt en morgon på det höga sandberget, der nu Uppsala slott ligger, se huru fienden framtågade förbi Danmarks kyrka, och då Gustaf fann det fåfängt att med sin lilla hop göra en så stor här motstånd, drog han sig fördenskull undan till skogen Nosten att få förstärkning af bönderna. Men när han vid Ladeby-ån, nu Läby vad, kom med sin häst midt i vadet, och hans fotfolk var mest öfverkommet, vände sig om en af hans hofmän, som red honom närmast, och fick se erkebiskopens ryttare till 200 komma sprängande efter dem och kastade i häpenheten sålunda sin häst omkring, att han red omkull Gustafs häst, och var då Staffan Hendriksson, som anförde de Danska ryttarne, så nära, att de kunde hafva tagit honom, der han låg omkull uti ån, om icke hans ryttare från Läby och Wänga socknar, som redo efter honom, vändt sig mot fienden anfallande med den kraft, att de måste med 70 mans förlust taga flykten tillbaka till Uppsala. Utvisande det ställe, der sådan farlighet hotade den, på hvilken Sveriges räddning till största delen berodde, står såsom minnesvård en *gyldene vase,* upprest år 1835 af konung Carl Johan, vid midten af den bro, som är anlagd öfver vadet. Under året 1861 var fråga väckt om att göra odlingsbar denna vidsträckta och vattendränkta trakt, som benämnes Läby och Wänge träsk, se nedan hvad som är anfördt om *Qvarnbo.* — Åren 1316 och 1317 nämnes socknen *Laudhuby* eller *Ladhuby.* Kaplaner förekomma här 1593. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, beskrifves år 1829 såsom gammal, af sten, med torn från 1801. Här finnas 3:ne runstenar, en på *Läby* äng, en vid *Westerby,* en uti *Håmö* källaremur.

Gårdar och hemman: $1^3/_8$ mant. kr.-säteri *Håmö,* tax. till 13,000 rdr, har varit 2 mantal gamla frälsehemman, men sedermera hemfallit kronan, är nu jemte $^1/_4$ mant. *Nästen,* majorsboställe. — $^3/_4$ mant. skatte *Qvarnbo,* tax. till 15,000 rdr. (med qvarn och såg, tax. till 9,700 rdr,) tillhöra jemte 1 *Westerby,* $2^3/_4$ *Österby,* alltsammans tax. till 47,800 rdr, Uppsala akademie. På *Qvarnbo* värdshus har varit häradets tingsställe, men är nu i Uppsala. Vid sammanträdet den 30 Oktober 1861 uti Wänge sockenstuga med Wänge, Läby, Tibble, Ålands och Hagby socknars inbyggare, förevisades och granskades de uppgjorda plan- och profilkartor, jemte kostnadsförslag, hvaraf inhemtades, att genom sänkning till 5 fot af Ålby och Ekeby sjöar, genom gräfning af nedanliggande träsk till Qvarnbo och flyttning af qvarnen och sågen 7 fot lägre ner i det fördelaktiga vattenfallet, skulle 1,300 tunnl. nu vattendränkt god jord kunna göras odlingsbar för omkring 16,000 rdr, oberäknad kostnaden för qvarnens och sågens flyttning. Qvarnbo förekommer 1316 under namnet Kvernæbole. Gustaf Wasa brukade ofta under sina studieår besöka detta ställe. — $1^1/_2$ *Westerby,* tax. till 8,100 rdr, är regementspastorsoch $^3/_4$ *Österby,* är komministerboställe. $^1/_2$

Österby har fru Ebba Oxenstjerna bekommit till frälse. 1 3/4 skatte ibm, tax. till 13,000 rdr, eges af C. O. Ahlström. — 1 1/2 *Westerby*, tax. till 10,000 rdr, eges af enkefru Ch. Schillén. — 1 1/2 ibm, tax. till 6,000 rdr, eges af häradsskrifvaren S. P. Svalander. — Adress: Uppsala.

**Läby.** Gästgifvaregård af 1 mantal skatte uti Björklinge socken, Norunda härad och Uppsala län, med häradets tingsställe; härifrån skjutsas till

*Yfre* n. v. . . . . . . . . 2 mil.
*Österrike* n. o. . . . . . . 1 3/8 »
*Högsta* s. . . . . . . . . . 1 1/2 »

**Läckö** eller Sikajocki. Kongsgård af 5 mantal uti Otterstad socken, Kållands härad och Skaraborgs län, utgör med underlydande 3 mantal, belägna i samma socken, ett gods. Till gården, bebyggd med ett tvåvåningshus, höra stora trädgårdar. Öarne Stora och Lilla *Eken*, norr om Kållandsö, bevuxna med god skog, lyda äfven derunder. Uti sjön Wenern idkas godt fiske. Taxeringsvärdet för sjelfva kongsgården var 1860: 45,000 rdr rmt. Skogen innehåller 1,944 tunnl. På något afstånd från kongsgårdens anspråkslösa boningshus visar sig för den resande en medeltidsborg med sina väldiga murar och höga torn, belägen på en brant klippkulle. Dystra och glada minnen äro fästa vid detta åldriga slott, hvars stora salar stå nu öde och kajor genomflaxa de höga tornen och de tomma båggångarna. All prakt har försvunnit. Hvarifrån denna tomhet? Icke eld, icke svärd, icke pest äro härtill orsaken. Makten gaf och makten tog. Sedan de väldige prelaterna i mer än två och ett halft sekel inom detta sitt befästade slott trotsat sjelfva konungamakten, kom ändtligen den store Gustaf Wasa och gjorde ett slut på deras trotsiga hushållning deruppe. En författare skrifver: »Med djupa suckar sågo de vördiga fäderna sitt sköna slott indragas till kronan, och tvungos att begifva sig till den mera blygsamma bispeboningen i Skara, — men suckarne hulpo icke — hierarchiens lysande dagar voro förbi,» — dock torde ännu en stor del sucka under dess börda. Likväl se vi huru dagen gryr till något bättre — när vi från dessa varnande minnen, som äro fästa vid det gamla Läckö slott, hemta från nyare tider ett till efterföljd uppmuntrande minne just ifrån samma ställe, i det att här lefde för icke så många år sedan en man, hvars hjerta klappade varmt för fäderneslandets väl och för dess söners framtid; denne har vid detta forntida bålverk af våld och blod samt prunkande fåfänga, fästat minnet af nutidens mest välsignelsebringande idé, *folkupplysningen*. *Thorsten Rudenschöld*, som här tillbragte åtskilliga år af sitt lif, så fruktbärande i det stilla, så välgörande i djupet af det gamla fäderneslandets dalar och kojor, har genom att lyfta de fattiga och föraktade ur okunnighetens dy till känslan af sitt menniskovärde, här rest sig en evig minnesvård som trotsar tidens frätande makt.

Om slottets öden må i korthet nämnas följande: Det är anlagdt af biskop Brynolf den I i Skara år 1298, som byggde det i fyrkant af tegel till 3:ne våningars höjd och med ett torn. Udden, hvarpå Läckö uppbyggdes, skall förut haft detta namn af den myckenhet lake, som der fångades, och deraf blifvit kallad Lakeö. I pergamentsbref från 1330-talet omtalas Læckiu. Slottet belägrades och intogs 1348 af Magnus Smek, år 1521 af Gustaf I. Biskop Brynolf Gerlacksson af Gylta-slägten, som lefde i slutet på 1400-talet, utvidgade och förbättrade slottet mycket, och flera rum finnas der ännu qvar hvilka bära biskopens namn. Läckö indrogs 1527 till kronan, förlänades åt Svante Sture, brändes 1556 af danskarne under Rantzow, bebyggdes sedan af trä, intogs 1568 af hertigarne Johan och Carl, blef 1569 friherrskap för Hogenskild Bjelke, förlänades 1600 åt hertig Johan och blef 1615 grefskap för den ryktbare fältherren och rysstuktaren Jakob Pontusson de la Gardie och hans ätt. Grefskapet utgjorde 14 pastorater och 242 mant. (efter Fryxell). Grefve Magnus Gabriel, den af hofgunstens sol en lång tid belyste rikskansleren, lät uppbygga 4:de våningen, uppförde 4 torn och omgaf slottet med vallar och kanoner samt förskönade i den tidens smak dess herrliga omgifningar. I Kungshamn nedanför flaggade skepp. Bryggor voro slagna mellan de närliggande holmarne. Vindbryggor omgåfvo slottet. En brunn af mer än 200 fots

djup var sprängd genom den klippa, hvarpå slottet var grundadt. Sedan kom Carl den Elftes reduktion, då Läckö med underlydande län indrogs till kronan. Slottet hade vid denna tid 7 torn med 365 rum. Salarne voro fullhängde med taflor, föreställande 30-åra krigets större bataljer, porträtter af generalerna m. m. En tafla, föreställande Nowgorods intagande, var der äfven. Altartaflan i kyrkan var ett dyrbart krigsbyte från Ryssland, vunnet af Jacob de la Gardie. Rikedomen och prakten försvunno, men i ett af rummen skref den fordne rikskanslerens furstliga maka, efter mannens död, följande ord på väggen: »Gott ist mir Alles!» liktydande med Davids ord: »När jag hafver dig, Herre, så frågar jag efter himmel och jord intet.» Hennes egen brorson hade fråndömt henne största delen af hennes egendom. Rikskansleren sjelf, förut omgifven af prakt och hofgunst, lärde äfven i fattigdomens och i den jordiska öfverhetens onåds tid känna den rikedom, man har uti tron på Jesum, hvarom hans herrliga psalm № 471 vittnar. Sedermera innehades Läckö dels som förläning, dels mot arrende af en hofmarskalk Hjerta, riksråderna gr. Tessin och Hjärne, omsider generalen m. m. gr. Carl Johan Adlercreutz, segraren vid *Sijkajocki, Lappo, Alawo* m. fl. ställen, och som hufvudsakligen bidrog till revolutionen den 13 Mars 1809; samma år erhöll han, såsom ett vedermäle af Riksens Ständer, kongsgården i förläning under 50 år för sig och efterkommande samt gaf den namnet Sijkajocki. Han begrofs 1816 årsdagen af detta slag. Kongsgården är nu återfallen till kronan. Fråga är nyligen väckt om inrättandet af en skogsskola vid Läckö. — På slottet föddes den 20 Juli 1543 den sedermera så olycklige Nils Sture i sina föräldrars gladaste ålder, och »Nils lille», ett herrligt barn, med svenskblå ögon och ljusa lockar, lekte ofta på Wenerns vackra stränder. Fru Märtha, den lyckliga modren och drottningens syster, tänkte väl icke då, när hon smekte det älskade barnets ljusa lockar, att just de en gång skulle bli anledning till hans olycka och en förtidig graf. Efter skola och uppfostran, såsom det en furstelig person höfdes den tiden, kom han till konung Gustafs hof och deltog med konungasönerna i deras lekar och ridderliga öfningar. Munter och lefnadsglad, blef han snart konung Erik mycket kär; men huru han jemte den gamle fadren föllo offer för en vansinnig konungs misstankar, är tillräckligt kändt af historien. Stureslägten upphörde med att vara till; men måtte minnet af Sturarnes tapperhet, trohet, gudsfruktan och ärlighet lefva än i Svenskens hjerta.

**Läckö**. Fögderi uti Skaraborgs län, innefattar Kållands, Kinnefjerdings, Åse, Wiste och Barne härader, med $1{,}039^{55}/_{96}$ mant., 246 lägenheter, 18 manufakturverk, 78 qvarnar och sågar. Taxeringsvärdet för ett helt hemman år 1861 var 6,482 rdr, för 1 manufakturinrättning 1,302 rdr och för 1 qvarn 2,017 rdr. Samma år var folkmängden omkring 46,000 personer, deraf 24,502 erlade i bevillning efter 1—3 art. 17,420 rdr rmt. Skördebeloppet efter afdrag af utsädet beräknades 1860 till 293,571 t:r säd och 73,751 t:r potates, hvaraf åtgått till kreaturs utfodring 57,000 t:r säd. Förbrukningen för befolkningens behof beräknades till 153,584 t:r säd och 96,372 t:r potates.

**Läggesta**. Ett och $^{5}/_{8}$ mant. skatte, $^{1}/_{2}$ frälse uti Kernbo socken, Selebo härad och Nyköpings län, nära Mariefred, $1^{1}/_{2}$ mil från Kumla, eges af grosshandl. F. D. Erdman på Stora Sundby; förstnämnda hemman taxerades 1861 till 12,000 rdr, det sistnämnda till 2,830 rdr rmt. På gästgifvaregården härstädes slutade segraren vid Frauenstadt och Hollofzin, kongl. rådet och fältmarskalken Carl Gustaf Rehnsköld sina dagar under resa till konung Fredrik på Kungsör år 1722. Från gästgifvaregården skjutsas till

| | | |
|---|---|---|
| *Mariefred* n. o. | $^{1}/_{4}$ | mil. |
| *Sundby* n. n. o. | $1^{5}/_{8}$ | » |
| *Malmby* n. v. | $1^{1}/_{4}$ | » |
| *Byringe* v. n. v. | $1^{3}/_{4}$ | » |
| *Blacksta* s. | $1^{1}/_{2}$ | » |
| *Gnesta* s. s. v. | $2^{1}/_{2}$ | » |

**Läggesta**. Kopparverk uti Askersunds socken, Sundbo härad och Örebro län, $^{1}/_{2}$ mil från Askersund, nybygdt på 1850-talet och innehållande 2:ne schaktugnar samt garhärd med ångmachin, är grundadt på Läggesta koppargrufva jemte

andra grufvor, belägna på Ingelsby och Dampetorps hemman i Lerbäcks socken; egdes 1857 af ett bolag, hvars hufvudmän voro grosshandl. Weber i Stockholm, brukspatron J. Dietrichs på Österhammar och bruksförvaltaren F. S. Mörk. Nämnda år uppfordrades ur grufvorna 1,500 *skℓℓ* kopparmalm, och tillverkades 25 *skℓℓ* garkoppar uti den här, år 1856, uppförda, numer nedlagda kopparhyttan.

**Läggevi.** Krutbruk, se *Fliseryds* krutbruk. Taxeringsvärdet år 1860 för sjelfva krutbruket var 1,500 rdr och för 2 mtl *Läggevi* 12,840 rdr; underlydande hemman voro $^2/_3$ mant. Flisjöhult, $^1/_{16}$ Åby. Egare, brukspatron O. Trädgårdh.

**Lämmenäs.** Egendom, se Risinge socken.

**Lämneå.** Stångjernsbruk och manufakturverk å frälse-hemmanet Kopperorps egor uti Tjellmo socken, Finspångaläns härad och Linköpings län, äro belägna vid Annsjöns utlopp till Lyren, 1 mil från kyrkan. Stångjernsbruket grundlades 1727, medelst förflyttning från Finspång, och lydde under Finspång till 1811, då det köptes derifrån af brukspatron P. Wassrin, som 1815 anlade manufakturen och 1824—27 uppförde åbyggnaden af tegel. Sonen, ryttmästaren Fr. Wassrin, sålde egendomen 1844 till friherre Ad. Adelsvärd, och denne åter till närvarande egaren, brukspatronen och kommendören N. F. Tisell på Hättorp. Stångjernsbruket har nu 2 härdar, 1 hammare, med oinskränkt smide; manufakturverket har 2 plåtugnar, skär- och valsverk; tillverkningen, som år 1852 var 1,401$^3/_4$ *skℓℓ* stång- och ämnesjern, hvilket allt jemte 246$^1/_4$ *skℓℓ* blifvit på stället ytterligare förädladt, uppgick år 1860 till 9,076 centn., hvaraf 5,559 centn. blifvit förädlade. Till bruket höra qvarn med 3 par stenar (tax. till 9,020 rdr), enbladig såg och fiske, en landtegendom af 9$^1/_2$ mant. underlydande; godset tax. 1860 till c:a 260,000 rdr rmt. Jordbruket är betydligt; öppna åkerjorden är c:a 150 tunnl., deraf $^1/_4$ trädes-, $^1/_4$ höst- $^1/_4$ vårsäd, medan $^1/_4$ bär foderväxter, trädgård med orangeri finnes på stället. Tillräcklig vatten- och skogstillgång finnes för verkens drifvande. Alla hemmanen hafva hört till De Geerska köpegodsen.

**Lämshaga,** *Lemshaga.* Två mantal frälse-säteri uti Ingarö socken, Wermdö skeppslag och Stockholms län, beläget på Fahrstalandet nära Grislingefjärden, har tillhört slägterna Ryning från 1648, Bure och Fleming i samma sekel, von Scholten och general-löjtn. Pehr Gustaf Pfeiff, död 1783 på Lemshaga; han bivistade fälttåget 1718 i Norge samt var 1741 i Finland. Säteriet egdes af Hägerflycht omkring 1800, af kapitenen, riddaren af svärdsorden Gustaf Leuhusen från 1825 till hans död härstädes 1850. Han blef 1805 med regimentet kommenderad till Pommern, bivistade 1808 års krig i Finland och derunder träffningarna vid Lemo, Järfvenpä, Widis och Helsinge; samt slutligen fälttåget i Westerbotten 1809 och drabbningarna vid Säfvar och Ratan. Säteriet egdes 1861 af actuarien Wretforss sterbhus; tax.värdet var 15,000 rdr rmt.

**Längbro och Ånsta.** Socknar af Örebro härad och prosteri samt landsförsamlingar till Örebro stad, ligga på hvar sin sida om Svartåns nedersta lopp och gränsa i norr till Hofsta och Eker, i vester till Gräfve och Winteråsa, i söder till Täby, Mosjö och Gällersta samt i öster till Almby, sjön Hjelmaren och Ringkarleby socken. Arealen är 0,602 qvadratmil, hvaraf ungefär hälften tillhör hvardera socknen. Närmast Hjelmaren är landet flackt, dels sankt, dels stenbundet, och samma beskaffenhet har det utefter den från sjön Långan kommande Lillån, hvilken faller ut i Hjelmaren norr om Svartån. Längre inåt vester, på båda sidorna om Svartån, ligger socknarnas bästa och mest bebyggda del, med lerhaltig jordmån. De norra och särdeles de södra trakterna äro något skogbevuxna; i söder stryker den låga ås, som på norra sidan begränsar Täbyåns dalgång. Tvärt igenom landet, från norr till söder, stryka tvänne sandåsar från Eker och Hofsta. Bägge socknarne, hvilka år 1848 beboddes af 1,488 personer och 1860 af 1,717, bestå af 51 oförmedlade, 47$^5/_8$ förmedlade mantal, af hvilka 36, tax. till 301,100 rdr rmt, höra till Längbro, på hvilken socken mer än hälften af folknummern kommer.—Hufvudnäringen i bägge socknarne är åkerbruk, mer än motsvarande det egna behofvet.

»Længebro cum annexa» nämnes omkring 1314 bland kyrkorna i Strengnäs stift af »præpositura Nærichiensis. Socknen har haft sin egen kyrka utanför Örebro stads norra tull, och Ånsta likledes sin kyrka vid Ånsta by. Bägge kyrkorna synas hafva blifvit borttagna kort efter socknarnas införlifvande med stadspastoratet. Bland fornminnen nämnas några ättehögar på Carlslunds egor.

Bland gårdar i Längbro märkas: *Carlslund* (se den art.), hvarunder lyda $^{3}/_{4}$ *Geddesta* och *Snaflunda* qvarn, jemte 2 sågar (tax. till 25,130 rdr), ett oljeslageri, ett krossgrynsverk samt tegelbruk (tax. till 20,000 rdr); alltsammans, tax. till 99,580 rdr, eges af landshöfdingen f. d. statsrådet J. Wærn, general-majoren C. H. Leuhusen och brukspatron G. Em. af Geijerstam. 1 mant. berustadt säteri *Rosta* jemte 1 *Elftomta*, tax. till 15,800 rdr, egare brukspatron P. F. Brandelius. — 1 krono-skatte *Mark*, $^{1}/_{4}$ *Mellringe*, ett gods, tax. till 12,620 rdr, beläget $^{1}/_{16}$ mil från Örebro, har 156 tunnl. 23 kappl. inrösningsjord, 79 tunnl. 23 kappl. skog; inköptes 1859 för 45,000 rdr rmt, egdes 1862 af fru prostinnan Hedda Leonardsson. — $1^{1}/_{2}$ *Mark*, tax. till 7,350 rdr, eges af kommissionslandtmätaren Fr. Romell. — $3^{1}/_{2}$ skatte *Hjersta*, $1^{1}/_{2}$ *Mark*, ett gods, tax. till 24,500 rdr, eges af handl. C. F. Hammarén. *Mellringe*, (se den artikeln). *Örebro* slott, tax. till 18,000 rdr. — 1 *Wahrberga*, majorsboställe, 1 mantal krono Södra *Rynninge*, innehafves af doktor G. W. Gumælius i Örebro. — Gårdarne i Ånsta socken äro upptagna under Ånsta, till hvilken artikel hänvisas. — Adress: Örebro.

**Länghem**. Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af Länghem, moderförsamling, Dannicke, Månstad och Åsarp, annexer, samt innefattar $53^{35}/_{48}$ mantal. Marken i detta pastorat är mer jemn än bergaktig, med kärr, stora mossar och ljungbevuxna kullar. Rådande jordmånen är sand, blandad med svartmylla; få hemman hafva lerblandad jord, men de flesta så kallad bergsyra och örbackar. År 1860 var folkmängden 3,366 personer. — *Länghem*, socken uti Kinds härad af Elfsborgs län, belägen $2^{1}/_{2}$ mil från Ulricehamn, $9^{3}/_{4}$ mil från Göteborg, $2^{3}/_{4}$ o. s. o. från Borås — vid 470 fots höjd öfver hafvet — omgifves i norr af Dannicke och Tvärred, i vester af Hillared och Sexdrega, i söder af Ullasjö, i öster af Månstad och Finnekumla socknar samt omfattar en areal af 19,208 tunnl., af hvilka 3,167 äro insjöar. Med undantag af de skogar, som höra till sätesgårdarna, är här brist på skog. Af insjöar märkas *Åsunden, Gärdes-, Öja-, Säf- Äng-* och *Simsjöarne;* floden *Ätran* skiljer socknen från Dannicke. Folkmängden, som år 1805 var 1,051, uppgick 1860 till 1,581 personer; hemmantalet är $9^{1}/_{8}$ mant. skatte, $1^{1}/_{8}$ krono, $15^{5}/_{8}$ frälse, och taxeringsvärdet 1861 var 116,540 rdr rmt. I pergamentsbref af 1327 och 1331 nämnes Langeem och Langem. Det sednare året gaf kyrkoherden Helge derstädes gården Weby i Hellestads socken m. m. för sin själ till Skara biskopsbord. Kyrkan, byggd af sten, förbättrad och tillbyggd 1805, ligger lågt, omgifven af Länghems by. Patronaträtten tillhör egaren af Torpa säteri. Här finnes grefliga Sparreska grafchoret, uppfördt af sten. I samma chor hvilar äfven riksrådet Erik Gustafson Stenbock, död år 1599, och dess fru Malin Sture, död 1610, namnkunniga för sitt kärleksäfventyr och flykt från Hörningsholm.

Gårdar och byar: säteriet *Torpa* (se den artikeln), hvarunder lyda $^{1}/_{8}$ *Heden*, $^{1}/_{4}$ *Strömma*, $^{1}/_{4}$ *Halldarp* (Hallelarp), $^{3}/_{8}$ *Torstensered*. — $1^{1}/_{4}$ mant. säteri *Håcksnäs* (Hofsnäs), tax. till 6,000 rdr med underlydande $4^{1}/_{2}$ *Länghem*, $^{1}/_{8}$ *Kålkestad*, $^{1}/_{8}$ mant. Wålabro, egare grefve S. Sparre. — $^{3}/_{4}$ S:a *Svenstorp*, tax. med färgeri och tryckeri till 4,800 rdr, $^{5}/_{8}$ Sällerås, säteri, tax. till 6,000 rdr, eges af Anders Olsson. — Dessa egendomar upptaga c:a 45,000 rdr af socknens taxeringsvärde. — $^{1}/_{2}$ *Länghem* prestg. och *Månstads* stom utgöra pastorsboställe. $^{5}/_{8}$ *Brägnum* är häradsskrifvarebost. Öfriga hemman äro *Broaslätt, Grälåsa, Gifvarp, Holm, Hämpan, Ingelstorp, Kinnlida, Warred, Fägerhult, Sjöryd, Hölsbro, Ärmmesabo.* — Adress: Svenljunga.

**Längjum**, *Legnum, Lägnum*. Annexsocken till Tengeneds pastorat, är belägen i Wiste härad af Skaraborgs län, 3 mil o. s. o. från Wenersborg — vid 270 fots höjd öfver hafvet — och omfattar 1,620 tunnl. fast land. — Socknen, som år 1805 beboddes af 158 och 1860 af 300 personer, består af $1^{1}/_{4}$ mant. skatte, $^{3}/_{8}$ mant. krono, $5^{1}/_{2}$ mtl frälse och taxerades 1861 till 44,405 rdr rmt. Kyrkan, af sten, är mycket gammal.

Gårdar och byar: 1 mant. frälse *Annestorp* Storeg., tax. till 7,500 rdr, lyder under Hedåkers säteri. Gården skall fordom varit bebodd af Ane, en fylkeskonung, som egde den härintill liggande staden Anestad, hvilken, nu förvandlad till by, är belägen i Främmestads socken. I början på 1800-talet egdes gården af general-major Belfrage, hvilken förbättrade den betydligt medelst kärrs och mossars utdikande och upp-

odlande samt åkerjordens dikande och rätta ordnande. Här bodde Skara stifts biskop Jacob Johansson Westrogothus, död d. 12 Dec. 1607. $^1/_2$ mant. *Annestorp*, tax. till 3,000 rdr. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{64}$ Lilla *Holmen*, tax. till 64 rdr. — $^3/_8$ mant. *Stommen* är komministersboställe, har någorlunda god åker och äng. — Adress: Lidköping.

**Längjum**, *Lengjum*. Annex-socken till Larfs pastorat, är belägen uti Laske härad af Skaraborgs län, $3^1/_4$ mil s. v. från Skara — vid 300 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar 4,420 tunnl. fast land. Marken är öfver allt slät, bördig och skoglös. Socknen, som år 1810 beboddes af 481 och 1860 af 867 personer (uti arealen och folkmängden äro dock Wessby sockens inberäknade), består af $8^7/_8$ mant. skatte, $^3/_8$ krono, $3^3/_4$ frälse och taxerades 1861 till 69,950 rdr rmt. Ord. räntan är 109 rdr 15 sk. 9 rst. kronovärdi. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af gråsten, ombyggd och utvidgad 1770.

Gårdar och byar: $^3/_8$ mant. *Längjum*, stom, disponeras af konsistorium i Skara, $^1/_2$ *Östbäck*, tax. till 2,920 rdr. — $^3/_4$ *Thol*, tax. till 4,730 rdr. — $^3/_4$ *Knipan*, tax. till 2,180 rdr rmt. Minsta brukningsdelen är $^1/_{16}$ mant. *Längjum*, tax. till 250 rdr. — Adress: Skara.

**Länna**. Moderförsamling uti Länna konsistoriela pastorat af 2:dra klassen, som består af Länna och Blidö socknar och hör till Sjuhundra kontrakt af Uppsala stift, ligger uti Stockholms län och den delen, som benämnes Roslagen, och Frötuna skeppslag, omkring 7 landmil eller 9 sjömil från Stockholm; gränsar i norr till Husby och Frötuna socknar, i öster till Blidö, i söder till Riala och Kulla socknar samt i vester till Riala och Skederö socknar, består af 25,302 tunnl. 12 kappl. dels fast land dels af en mängd öar, holmar och klippor derutanför hörande till Stockholms skärgård, samt af 15,512 tunnl. 11 kpl sjöar, kärr och mossar. Länna socken, fordom Lena *) (som betyder backe) eller Lenbo, **) har i likhet med öfriga delar af Roslagen med all sannolikhet varit ett bland Svea Rikes först bebyggda trakter, som visas dels deraf, att Penningeby egendom, belägen inom socknen, omtalas redan under Erik XIII:s tid, dels af de i den s. k. Estängen befintliga lemningarna efter en gammal borg samt dels af öfriga i trakten förekommande gamla minnesmärken. Socknens utseende är genom det vattendrag, som går från vester mot öster, och genom markens olika bördighet på hvardera sidan derom, äfvensom genom de mer bergiga trakterna mot sjökusten ganska markeradt. Den framställer väl egentligen ej några större bördiga trakter, så vidt man ej dit kan få räkna marken vid norra stränderna af sjöarna *Penningebysjön*, *Länna-*, *Kyrksjön* och *Addaren* samt omkring byarna *Grofsta*, *Hammarby* och *Norrby*, men ej heller några större vilda, ofruktbara trakter, då *Wester-Lisa* och *Issjö* skogsmark derfrån undantagas. Utmed sjökusten och flera andra ställen påträffas trakter, som genom sin härliga, leende natur och sina vackra utsigter ådraga sig uppmärksamhet och fängsla ögat. Af den vackra och vidsträckta skärgård, som hör till detta pastorat, räknas *Solö*, *Räknö*, *Stommarö*, *Hemmarö*, *Högmarsö*, *Svartnö*, *Humbleö* och *Eknö* äfvensom *Löparö* och *Wäringsö* till moderförsamlingen. Alla dessa öar äro bebyggda och utgöra särkilda byar samt äro omgifna med en mängd smärre holmar och klippor. Af dessa öar är *Svartnö* den största, innehållande i längd 5,500 alnar eller närmare $^3/_8$ mil. Genom Länna går ett betydligt vattendrag, Det börjar från gränsen af Skäderö socken och utgöres inom denna församling af Addaren, Lisa- eller Kyrksjön, något öfver $^1/_2$ mil lång, samt Penningby- eller Wäsbysjön, förenade genom en mindre å, genomflytande Wester-Lisa egor, samt fortsättes vidare från Penningbysjön genom en dalgång till Edsviken, en långt inskjutande vik af Saltsjön. Af öfriga sjöar må nämnas *Gunsjön*, hvars vatten genom en mindre å afbördar sig uti Bergshamraviken; *Föglasjön* och Hogsjön utgjuta sitt vatten uti Länna Kyrksjön; Berga och Ålkistsjöar afbörda sitt vatten i Saltsjön; sjön Olskedaren afbördar sitt vatten i Waxtumssjön, genom hvars sänkning och uttappning på 1840-talet den odlade jorden blifvit ökad. Sjön Elgaren utgjuter sitt öfverflödiga vatten i hafsviken Hafsjön.

För öfrigt finnas inom socknen obe-

*) Ihres Gloss. Sviogoth. 2 D. s. 59.
**) Se Sone Jonssons domarebref af 1432 och Knut Eriksons 1501.

tydliga insjöar eller träsk. Af hafsvikar är *Bergshamra*-viken betydligast. Den sträcker sig $^3/_4$ mil nordvest inåt landet och har $^1/_8$ till $^3/_{16}$ mils bredd. *Edsviken* vid Penningeby går i öster och vester; längden är $^1/_4$ mil. Vattnet mellan Furusund och Yxlan till Grytö kallas *Furusundsfjärden*, och mellan Röknö, Högmarsö och Svartnö är *Skarpstensfjärden*. I Penningebysjön hafva funnits små simmande holmar, som blifvit lösrifna från stränderna och sedan fästa på andra ställen. Jordmånen är mycket omvexlande och omkring Grofsta, Wäsby samt Penningeby fruktbarare och starkare än i den öfriga delen af socknen. Åkerjorden å fasta landet består dels af svartmylla, sand, mojord och svagare lera, dels af bättre lermylla (trakten omkring Grofsta och Wäsby) på ler eller grusbotten. På öarna deremot består åkerjorden af svagare lera, sand eller klapperjord. Ängsmarken är mot Saltsjön och vattendraget efter Penningby-sjön och Länna-kyrksjö, der den hufvudsakligast utgöres af sidvall, ganska bördig och lemnar ett för kreaturen begärligt foder, i öfrigt af ganska god hård- och sidvall, dock mest af den sistnämnda. Jordmånen är i allmänhet lermylla på lerbotten. I mer sanka sidvalls- och starrängar med kärr- eller dyjord träffas leran först på 2 à 3 alnars djup. Skogsängarne hafva oftast en grund antingen svart- eller lermylla eller grusjord på sand- och grus-, någon gång på lerbotten. Skogsmarken är i allmänhet mycket berg- och stenbunden, isynnerhet i socknens södra och vestra del samt på öarna, med mindre slätter och dalar mellan de ofta förekommande bergskullarna. Hvad landets geognostiska beskaffenhet beträffar, intages större delen af dess berggrund utaf gneiss, hvilken hufvudsakligen är af tvänne slag, förande vid hafvet röd fältspat och i det inre grå. Vid Penningby nedra qvarn påträffas bäddar af snäckmylla. Vid hafsstränderna ser man tydligen, huru de sammanhäfvas af vågorna, och bestå högarne af »Tellina balthica, Helix balthica, cardium edule och sjögräs. Denna mylla synes vara mycket tjenlig att utföra på åker, som är i saknad af kalkhaltighet, för att befordra växtligheten. Ibland sällsynta insekter, som anträffats, äro Papilio machaon och mnemosyne. Några mineral- och helsokällor finnas ej; men deremot är det mycket godt om vanliga källor, som ofta förorsaka skada å ängs- och åkermarken. Klimatet är friskt och helsosamt, i jemförelse med länets vestliga delar, mer tempereradt genom grannskapet med Saltsjön. Ibland sjukdomar från fordna tider finnes antecknadt, att veneriska sjukdomen inkom här 1757; pesten bortryckte 1710: 99 personer; hungersnöden i Roslagen 1697, som åtföljdes af en häftig rödsot, bortryckte mycket folk. Socknen, som år 1800 beboddes af 1,501, år 1860 af 1,785 personer, består af $28^1/_2$ mantal skatte, $3^3/_8$ mant. krono, $48^3/_4$ mant. frälse och taxerades 1861 till 556,270 rdr rmt.

Antalet af backstugusittare har under de sednaste 50 åren mer än fördubblats. Sedlighet, ärlighet och nykterhet råda i allmänhet hos folket. Någon särdeles skicklighet i slöjd och smide finnes ej, då man likväl får undantaga dem, som sysselsätta sig med båtbyggeri, hvilka äro deruti ganska skickliga. Den del af socknens befolkning, som är boende å fasta landet, sysselsätter sig nästan uteslutande med åkerbruk och boskapsskötsel, som utgör socknens hufvudnäring, hvartill kommer fiske för de intill Penningebysjön, Länna Kyrksjön och Saltsjön angränsande hemmanen och försäljning af skogsprodukter från några af hemmanen, hvilket allt utgör binäringar. Skogen är till växtligheten tämligen god, men nu mer på de flesta ställen mycket medtagen genom försäljning, i synnerhet till Stockholm; består hufvudsakligen af tall och gran samt tämligen betydligt af björk och asp. Gästgifvaregårdar finnas inom socknen vid *Bergshamra* och *Wettershaga*, samt på förstnämnda ställe öppen krog.

Den del af Roslagen, hvartill socknen hörer, benämndes fordom »Rodin», som betyder skeppslag eller Roddaresällskap, kallades ock Sjöland och var beläget uti Attundaland, hvaröfver kon. Sigvater regerade i åttonde århundradet. Dess befolkning hade sig uppdraget att freda landet från fiendtliga anfall från sjösidan, till följd hvaraf de egde en skepps- eller rodd-flotta af 4 skepp på

hvart hundari, hvars förman på ett skeppslag benämndes »Styresmadur» och betalte de 40 mark i Ledungslama. Att innevånarne här deltagit i fordna tiders vapenbragder, derom böra ruinerna efter en borg: den s. k. *Estängen*, vid Penningby samt Penningby slott, som varit befäst, bära vittne. Traditionen i orten förmäler, att Esterna skola en tid innehaft borgen liggande på en holme i Estängen. Enligt C. Dalman Eskilssons anmärkning skulle på ängen hafva stått en drabbning mellan Svenskar och Esterna; men som ängen ännu är sank, och vid denna tid troligen varit under vatten, har det sannolikt gällt slottet eller fästet i ängen och drabbningen varit till sjös. År 1309 d. 20 December påbjödo hertigarne Erik och Waldemar, att invånarne i Tiundaland och Attundaland skulle utgöra en gärd i penningar, efter efter en viss fördelning, till krigsfolkets aflönande, och detta vid vite af alla deras gods, om gärden ej utgjordes inan nästa Kyndelsmässa. Enligt Carl VIII Knutssons bref år 1469 till allmogen i Penningeby län uppmanas den att mangrant uppresa sig emot kon. Christian I och sammanstöta med Nils Sture, hvilken väntades från Dalarne. Fältmarskalken Lennart Torstensson erhöll ibland andra socknar äfven Länna i förläning af drottning Christina, d. 5 Febr. 1647; denna förläning indrogs 1675, då fältmarskalkens son, Anders Torstensson, innehade densamma. År 1717 utskrefs af denna trakt, utom den vanliga roteringen, ett s. k. sjögasteregimente. Den vid Penningeby år 1719 förlagda garnisonen under generalmajor de la Barr och major Tungenfeldts befäl användes för att hindra Ryssarnes härjningar på denna del af kusten. Socknens allmoge deltog i uppförandet af förskansningarna å Yxlaön i Blidö socken åren 1788 och 1789 under kriget med Ryssland samt i förbindelsen att uppsätta 400 man till deras försvar, om så påfordrades.

Kyrkan, belägen under 59 grader 41 minuter polhöjd, är 51 alnar lång och 17 alnar bred, af dels tegel, dels gråsten, har 2 dörrar och 6 fönster; ligger vackert nära Länna-kyrksjön. Någon handling, som visar då den byggdes, finnes väl ej; men hon förmodas vara en bland de äldre i Sverige. Den första pastor, som i handlingar finnes omnämnd, är Laurentius Johannes, död 1439. Den första komministern Petrus Olai, död 1593. Altartaflan, föreställande Christi lidande, omgifven af förgyldt bildhuggeri, är en skänk af riksrådet grefve A. Torstensson år 1661. Predikstolen, sirad med bildhuggeri och förgyllningar, är en skänk af riksmarskalken grefve J. G. Stenbock. Ett orgelverk med 11 stämmor blef uppsatt år 1826. I choret är riksmarskalken Rynings (död 1620) upphöjda graf af huggen sten, uppsatt år 1628 med hans och fru Margareta Bjelkes liggande bilder och inskription; på kyrkogården finnes en graf öfver landshöfding G. F. Rosen, död 1815. I vapenhuset är en gammal altartafla, som föreställer Erik d. Heliges lefverne, Kyrkans silfver består af 350 lod. Här finnes en dopfunt af telgsten. Enligt hvad gamla handlingar utvisa, lärer erkebiskopen i Uppsala år 1319 hafva hit företagit en visitationsresa. Af fornlemningar omnämnas endast några efter en gammal borg uti en backe i Penningebys gårds äng, kallad Estängen; de äro nu mer nästan utplånade genom egarens till Penningeby bemödanden att jemna marken för en större ladas uppförande. Å samma gods åkergärde finnes en vacker runsten, hvarå finnes ristadt: »Kuhl uk Sturkihl ristu stin afftir uidbiarn arfa karumriis Gudan uidbiann.» En runsten finnes liggande nära vid kyrkan. För barnundervisning finnes en fast och en ambulatorisk skola. Särskild Brandstodsförening är här inrättad.

Den äldsta underrättelse om utskylderna i Roslagen lemnar Upplandslagen. »Thetta är nu Rodhsens utskylder: atte marker smör hvar den sit egit brödh äter ok örtugh penning af hvarium bonde fore thinglama, ok marker at ätt gäld af hvarie skiplaghi ok säx lispund humble af hvarie skeplaghi ok ena mark af hvari ar for ledungslama an the hema sittiä. Fara the ivir haff med ledungi sinum, varin the lidhugi fori ledungslama. Äi varin thera utgärdir flere.» Vid utomordentliga tillfällen kunde likväl beskattningen ökas till vida större belopp, som ses af hertigarne Erik och Waldemars förordningar 1309 till innevånarne i Tiunda o. Attundaland. Af gårdar och byar må nämnas: *Penningby* och *Lisa*, se dessa artiklar, 1 mantal rå och rör *Öfverby*, 2 frälse $^1/_2$ rå och rör *Sneslingby* med en areal af 790 tunnl. 28 kappl., hvaraf 101 tunnl. 16 kappl. åker, hemmanen ej särskildt utbrutne. 2 mant. *Länna* prestgård, tax. till

14,850 rdr med en areal af 905 tunnl. 12 kpl, hvaraf 80 tunnl. åker. — *Länna* by, 1 mantal skatte, $^1/_2$ mant. frälse, areal 556 tunnl. 13 kappl., hvaraf 35 åker. $^1/_2$ mant. i Länna by är komministerboställe. $2^1/_2$ skatte *Issiö*, areal 2,054 tunnl., hvaraf 58 tunnl. åker. — $4^1/_4$ skatte, 3 frälse *Grofsta*, areal 1,986 tunnl. 13 kappl., hvaraf 141 tunnl. 21 kappl. åker, häraf lyder $^1/_2$ mant. under Penningeby; 2 mantal, jemte $1^1/_2$ *Wäsby*, $^1/_2$ *Gunbyn*, tax. till 10,840 rdr, egas af häradsdomaren Jon Andersson. — 1 skatte *Wik*, areal 360 tunnl., hvaraf 27 tld 4 kappl. åker. — 5 skatte *Wettershaga*, areal 1,673 tunnl., hvaraf 103 tunnl. 17 kappl. åker. — 2 mant. frälse *Hemmarö*, areal 3,198 tunnl. hvaraf 38 tunnl. 24 kappl. åker, 2,464 tunnl. sjöar; häraf utgöra 293 mtl, tax. till 5,630 rdr, en gård. 1 *Wäringsö*, kronofogdeboställe, arealen 1,567 tunnl.; hvaraf 1,119 tunnl. sjöar, 34 tunnl. 24 kappl. åker. 1 mant. *Mörtsunda*, eges af Uppsala akademi. 1 mant. *Humblö*, hvaraf $^2/_3$ mant., tax. till 7,200 rdr, utgör en gård, tillhör i kyrkligt hänseende Frötuna socken. — 3 mant. *Hysingvik*, tax. till 15,000 rdr, har 3 egare. — Lägenheterna *Norrmansö* och *Måsholmen*, hvardera tax. till 1,500 rdr rmt. Apothekare E. Ljungberg i Norrtelge eger frälseräntor af $6^1/_4$ mant., tax. till 21,720 rdr, och lagman C. G. Barthelsson af $5^5/_6$ mant., tax. till 20,340 rdr rmt. — Adress: Norrtelge.

**Länna.** Annex-socken till Åkers pastorat, är belägen uti Åkers härad af Nyköpings län, 1 mil söder från Strengnäs — vid 60 fots höjd öfver hafvet — och upptager en areal af 0,910 qvadratmil (efter Hahr) 0,826 (efter Tham), af hvilka 0,128 äro vatten. Största delen består af skogsmarker, sanka eller sandiga och lågländа i öster och nordost, men mer högländа och bergiga i nordvest, vester och söder, å häradsallmänningen, som har höjder af 150 till 250 fot eller mera. Genom mellersta trakterna går Bergaåns vattendrag i flera grenar; den största kommer från sjöarna Eklången och Treskatan och går åt öster till Mörtsjön och nordost till Lännasjön. Ett mindre vattendrag går, högt på landthöjden, från *Lidsjön*, vid berg af 265 fot, till *Magsjön*, som utfaller till Dunker. Rådande jordmån är mojord, mer sällan lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,205, år 1855 af 1,194 och 1860 af 1,146 personer, består af $21^5/_{16}$ mant. skatte $^7/_8$ krono, $3^3/_4$ mant. frälse och taxerades 1861, jemte 25 lägenheter, 1 bergverk, 2 qvarnar, till 144,460 rdr rmt. Ordinarie räntan är 71 rdr 46 öre. Jemte åkerbruk idkas skogs- och bergsbruk samt fiske. — *Lenna in prepos. Strengnensi* förekommer omkring 1314, sednare såsom annex till Åker. Kaplaner äro kända från 1588. Kyrkan är gammal, men tillbyggd på 1600- och på 1740 talet; har torn, men är i det hela skröplig. I denna socken föddes af bondeföräldrar biskopen i Wisby Johan Möller, död 1805. Vid Norrlenna äro ättehögar, hvaraf en är särdeles stor. Bönderna hade den tron, att der skulle finnas en skatt, och gräfde ganska djupt med sex man i åtta dagar och funno en lerkruka inom stenar, en kopparbit och ett litet silfverspänne; men en morgon, när de kommo att fortsätta gräfningen, var silfvergrufvan igenfallen, hvarpå företaget öfvergafs. Icke långt derifrån är ett berg, hvarpå ännu synas ruinerna efter en skans. Anmärkningsvärdt är, att man funnit tvänne ekestubbar på hvarandra i låg och sumpig mark, der ek ej gerna växer.

Gårdar och byar: *Länna bruk*, se den artikeln, upptager med underlydande af taxeringsvärdet 60,350 rdr rmt. Under Åkers bruk lyda följande hemman, som brukas af landtbönder: $^1/_{16}$ *Biärhäll*, $^1/_8$ *Björklida*, $^1/_2$ *Björktorp*, $^1/_2$ *Granboda*, $^1/_4$ *Gölkärr*, $^1/_4$ *Haglidan*, $^1/_4$ *Hult*, $^1/_8$ *Klackhaga*, $^1/_4$ *Kråknäs*, $^1/_2$ *Lidökna*, $^1/_4$ S:a *Lommartorp*, $^1/_4$ *Magsjötorp*, 1 *Merlänna* (5000 rdr). $^3/_8$ *Merlännasätter*, $^1/_4$ *Nafvartorp*, $^1/_4$ *Nafvesta*, $4^3/_8$ *Norrlänna*, $^1/_4$ *Nyckelberga*, $^1/_4$ *Näsbytorp*, 2 *Räcklänna*, $^3/_8$ *Röntorp*, $^1/_4$ *Salfvarstorp*, $^3/_8$ *Sandvik*, $^1/_4$ *Staftorp*, $^1/_2$ *Stämtorp*, $^3/_8$ L:a *Sättestorp*, $^1/_4$ *Tofvesta*, $^1/_4$ *Winterled*, $^1/_4$ *Wretatorp*, $^1/_2$ S:a *Åstorp*, $^1/_4$ *Åsängen*, $^1/_4$ *Öråsen*, $^1/_4$ *Ösätter* jemte 12 lägenheter, allts. tax. till 60,680 rdr rmt. $^1/_4$ *Hattetorp* och $^1/_4$ *Rösätter* egas af grefve Gyllenborg. — $^1/_2$ *Merlänna* eges af presidenten Sköldbergs arfvingar. — $^1/_4$ *Westerlida* eges af brukspatron Rönnqvist. — $^1/_4$ *Gillesgården* är komministerboställe sedan början af 1600-talet. — *Ribybråten* lyder under Åkers prestgård. — *Sörbosätter* är indraget jägeriboställe. — *Norrgjöhle* kronojägarens. — Öfriga hemman äro *Ekedahlen*, *Kjelldahlen*, *Mörsjötorp*, *Walnötstorp*, *Söderlänna* säteri, *Byringe*, alla under Länna bruk; *Hällen-*, *Nor-*, *Sudor-*, *Medhallenna* nämnas allaredan i 13:de och 14:de seklerna. — Adress: Mariefred.

**Länna.** Stångjernsbruk uti ofvannämnda socken, med vackert läge utmed Mörtsjön, på Byringe hemmans egor, hvilket hemman köptes 1643—45 af handlanden Lohe från Stockholm. Bruket anlades 1650 och kallades först Byringe bruk; egdes 1681 af enkefru Liljenhoff, född Lohe, derpå af Young, Wattrang, frih. Klinkowström, som försålde det 1782 till kommerceradet J. D. Wahrendorff, som inköpte och lade der-

under Ånhammar och Herrökna med tillhörande hemman, så att Länna bruk bestod af $20^1/_2$ mantal. Stångjernstillverkningen, som dittills drifvits för en hammare med 2:ne härdar, ökades genom anläggandet af ytterligare en hammare och 2 härdar; ett mälteri inrättades, som drefs med värmen af härdarne. Af expeditionssekreteraren N. R. von Wahrendorff, som egde bruket på 1820-talet, påbörjades en kanalgräfning att förena Treskalen med Eklången, för att bereda bruket en säker vattentillgång vid alla tider. Bruket var förut privilegieradt till $1,333^1/_2$ *skℓℓ* smide, hvaraf $67^1/_2$ frälse, men hade år 1849, med begagnande af oinskränkt smidesrätt, $1,667^1/_2$ *skℓℓ* tillverkning, 1850 blott 283 *skℓℓ* och 1860: 264 *skℓℓ* 6 *ℓℓℓ* 8 *ℓℓ* för 1 hammare och 1 härd, af dels eget tackjern från Åker, dels köpt, och med utskeppning öfver Åkers bruks lastplats i Kernbo. Kolbehofvet hemtas till det mesta från egna skogen. Till Länna bruks landtegendom höra Länna mjölqvarn med 3 par stenar, såg med 1 groft blad, $2^1/_2$ säteri *Söderlänna* (tax. till 19,500 rdr, se nedan), $2^1/_2$ *Byringe* samt andra $^5/_8$ mant. i Länna socken; dessutom höra under Länna bruk: säterierna 1 *Ånhammar*, 2 mant. *Herrökna*, 2 *Järna* samt andra $5^1/_2$ mant. uti Gryts socken (se Herrökna), säteriet *Händö* samt $4^1/_4$ mant. (se Händö) uti Dunkers socken; allts. eger hofmarskalken M. von Wahrendorffs sterbhus. — Den berömde läkaren Anders Johan Hagströmer var född på Länna bruk 1753 och son till inspektoren derstädes.

**Länna, Söder-.** Gård vid Lännasjöns sydvestra hörn, har till $^2/_3$ varit kyrko-, derpå krono-gods, donerades 1586 till H. v. Masenbach, kom sedermera i biskop Matthias' händer, som 1661 köpte återstoden från Bergshammars gods och gjorde det hela till säteri; det ärfdes af hans dotter C. Oljeqvist, gift med J. Lilje, derpå med Cl. Young; under Liljes tid reducerades de $^2/_3$:delarna, men utbyttes åter af Young, som äfven fick säterifriheten förnyad; dennes måg, A. Wirell, innehade gården 1729, hans son Claës, adlad Lagerstråle, 1760 och 1770, slutligen från 1785 Wahrendorffska slägten genom köp.

**Länna.** Fyra mantal berustadt säteri uti Almunge socken, Närdinghundra härad och Stockholms län, beläget nära Långsjöns norra strand, utgör, med 3 mant. frälse-säteri Marma och mjölqvarn, 3 mant. säteri Seglinga samt $9^5/_8$ mant. underlydande i diverse hemman, ett gods, taxeradt till 135,941 rdr rmt (hvaraf 24,300 rdr för Länna säteri); härtill hörer en masugn på Marma egor, mellan Långsjön och Skärsjön, hvars tax.-värde är inberäknadt i Wattholma bruks i Uppsala län. Gården är gammal, egdes 1383 af Nils Pedersson och 1411 af Holmfrid Nilsdotter, förekommer under medeltiden såsom besuten af adliga personer, synes hafva af riksföreståndaren Sten Sture d. Y. blifvit indragen från Bengt Larsson, en anhängare till erkebiskop Trolle, och derpå varit kungsgård; kom 1562 genom byte till ståth. Anders Sigfridsson Rålamb, hvars son, Bror R., förvärfvade Marma 1628 från Axel Kurck; sonsonen, R. R. Claës (död 1698), hade här en betydande samling af böcker och annat, som sedermera kommit till Uppsala akademiska bibliothek. Vid början af 1700-talet gick hela godset öfver till slägten Bure, af hvilken må nämnas kapiten Axel Bure, som stupade vid Helsingborg 1701. Godset kom 1728 genom gifte till frih. Mörner, 1748 genom köp till Billing, slutligen till grefve Brahe, hvilken ätt från och med sednare delen af 1700-talet innehar det. År 1758 anlades masugnen genom flyttning från Wattholma bruk. År 1769 uppbyggdes en bokningsmaschin, som drifves med hästar och nyttjas vid vattenbrist. Till gården hörer tillräcklig skog. — Både Rålambska och Bureska slägterna hafva sökt göra gällande anspråk på patronatsrätt inom pastoratet.

**Länna.** By uti Huddinge socken, Svartlösa härad och Stockholms län, är omnämnd under art. Huddinge socken; $2^1/_3$ mant., tax. till 52,050 rdr eges af hr P. A. Giron. Från gästgifvaregården i denna by skjutsas till:

| | |
|---|---|
| *Stockholm* n. v. . . . . . . | $1^1/_2$ mil, |
| *Sanda* s. o. . . . . . . . . | 1 » |
| *Fors* s. . . . . . . . . . . | 1 » |
| *Salmakarkrogen* s. v. . . . . | $1^3/_4$ » |
| *Fittja* v. n. v. . . . . . . . | $2^1/_4$ » |

Vägen mellan Länna och Walla gäst-

gifvaregårdar, en sträcka af 3 mil, har nyligen blifvit omlagd, dertill af statsmedel anslagits 15,705 rdr rmt. Två mant. frälse utaf byn utgöra en egendom med gästgifveriet; denna har en areal af 150 tunnl. åker, 25 tunnl. naturlig äng och 800 tunnl. skog; utsädet utgöres af 20 t:r höst- och 40 à 50 t:r vårsäd. Jorden består af god lera, jemte en mindre del svartmylla på lerbotten; mergel träffas på många ställen. En mindre mjöl- samt sågqvarn finnas på stället med verk af tackjern. Utskylderna till kronan utgöras af, utom eganderättsbevillning, en kronotionde, anslagen till Danviks hospital, som vanligen löses med mellan 30 à 45 rdr rmt.

**Lännersta.** Frälse-säteri i Bo socken, Wermdö skeppslag och Stockholms län. Enligt kammar-kollegii bref år 1790 tillbytte sig kapiten Gripensvärd säteriet, hvilket sedan till år 1860 haft samma egare som *Bo* (se detta ord); eges för närvarande af rådman C. E. Wahlberg; taxeringsvärdet är 22,500 rdr rmt.

**Lännäs** eller *Lennäs*. Socken i Askers härad af Örebro län, mellan St. Mellösa i nordvest, Asker i sydvest, Westra Wingåker, som tillhör Nyköpings län, i sydost, och Hjelmaren i nordost. Arealen uppgår till 0,923 qvadratmil land och 0,021 sjö, oberäknadt socknens andel i Hjelmaren, af hvars öar Winön hör till socknen. Igenom socknen utfaller Telgeån, och i dennas grannskap i socknens norra del är marken tämligen träskig, men blir längre in en bördig slätt med lerhaltig jordmån, tilldess den ås vidtager, som skiljer Telge-ån från Tisarns och Sotterns dalgång. Denna ås sluttar brant åt norr, men mer långslutt åt söder, der den utsänder flera utskott; längst i söder blir landet jemnare. I samma rigtning som Telge-ån rinner ett annat vattendrag, som kommer från Asker, österut till Westra Wingåker genom åtskilliga sjöar, deribland Fastorpsjön. — Socknen, som består af $42^1/_2$ förmedlade hemman, beboddes år 1840 af 1,898 personer på 352 hushåll, år 1860 af 2,268 personer. Åkerbruk är hufvudnäringen och gifver i norra delen mer än tillräckligt för behofvet; i södra delen kommer dertill skogsbruk; vidare linodling, lärftsväfnad, humleplantering och handel med trävaror. — Socknens namn, *Lennæs*, förekommer omkr. 1314; kyrkoherdarne äro kända till namnet sedan början af 1600-talet. Den är nu ett konsistorielt pastorat af tredje klassen, tillhörande Örebro kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan, ansenligt stor, ligger längst i norr, vid Lennäs by, 3 mil från Örebro, $11^1/_8$ från Strengnäs. Bland fornminnen förekomma några, som hänföra sig till sagan om Habor och Signild, t. ex. Habors röse, Signilds källa, Sigars hög, allt på socknens största gårds, *Segersjös*, egor; äfven ett s. k. domarsäte befinnes der.

Bland gårdar märkas: *Segersjö* (se den art.), hvarunder lyda: $^1/_2$ mant. *Bönerud, 2 Cathrineberg*, $1^1/_2$ *Östra Dimbo*, $^3/_4$ *Westra ibm*, 7 mant. *Lennäs* by (här är Askers härads tingsplats), $^1/_8$ *Dimbotorp*, $^1/_8$ *Djursnäs*, $^1/_4$ *Galntorp*, $^1/_2$ *Hesselberg*, $^1/_4$ *Helgöl, Margretelund*, en lägenhet, tax. till 6,000 rdr, $^1/_4$ *Mölneboda*, $^1/_4$ *Mogetorp*, $^1/_8$ *Prestebohl*, $^1/_4$ *Ristorp*, $^1/_2$ *Ruddammen*, $^1/_2$ *Stenkulla*, $^1/_2$ *Sand*, $^1/_8$ *Sundsöhr*, $^1/_8$ *Segersjötorp*, $^3/_{16}$ *N:a Winön*, $^1/_4$ *Wrålinge*, $^1/_8$ *Äspnäs*, allts. tax. till 182,770 rdr. — 1 mant. *Styrsta*, 1 *Ebberud*, 1 *Krogstorp*, tax. till 8,160 rdr, egas af grefve L. Cronhjelm till Flosta. — $^1/_2$ mant. *Berg*, $^1/_2$ *Emmetorp*, $^1/_4$ *Sahlbacka*, $^1/_2$ *Sigfridsboda* egas under Högsjö bruk. — $^1/_2$ mant. *Derböhl*, med lastplats, $^1/_8$ mant. *Helghult*, 1 *Långsätter*, $^1/_8$ *Näfsand*, $^1/_4$ *Södra Wiltungla*, egas under Bysta säteri. — *Stenkulla* skifferbrott, tax. till 3,000 rdr, eges af Strömsholms kanalbolag. — Minsta brukningsdelen är $^1/_{64}$ mant. *Eketorp*, tax. till 90 rdr rmt. — Adress: Örebro.

**Lännäs, Ytter-.** Annex-socken till Thorsåkers pastorat af S:a Ångermanlands fögderi i Hernösands län och stift, 4 mil n. n. v. från Hernösand, är belägen på södra sidan om Ångermanelfven och omgifves af Gudmundrå, Dal och Thorsåker. Dess skogsmark sträcker sig ända till Medelpads gräns. Socknens areal är 5,809 qvadratmil, hvaraf 0,496 upptagas af insjöar; den fördelas på $733^3/_4$ seland (24 seland = 1 mant.) eller $30^{55}/_{96}$ mant., uppskattade (1861) till 228,500 rdr. Dessutom finnas inom socknen 100 lägenheter, tax. till 24,000 rdr, 1 bergverk, tax. till 22,500 rdr, 8 qvarnar och sågar till 17,500 rdr, 11 fabriksinrättningar, tax. efter klasser till 311 rdr 65 öre afgift. Folkmängden, som 1776 bestod af 875 personer, uppgick 1805 till 1,077, 1830 till 1,188, 1850 till 1,662 och 1862 till 2,159. Kyrkan, som lig-

ger på ett näs, är af sten. För 400 år tillbaka skall Lännäs hafva varit moderkyrka. År 1773, den 9 Juli, afbrann taket å kyrkan genom åskeld, som äfven antände träkorsen på kyrkogården, hvarefter församlingen beslöt, att dylika dädanefter ej skulle få uppsättas. Socknens sigill visar en karl. Näringsgrenarne äro enahanda med grannsocknarnas: åkerbruk, skogsafverkning, kolning, boskapsskötsel och fiske. Af gammalt har socknen egt god hästafvel, hvilken årligen beredt någon inkomst. — De närbelägnaste platser i socknen äro *Bollsta* masugn, belägen $^1/_4$ mil derifrån vid Lännäsfjärden och Bollsta-ån, anlagd 1738 af Joh. Claësson och F. Pollok för tackjernstillverkning af malm från Utön och Norra Upland, samt *Nylands* hamn och lastageplats, den förnämsta vid Ångermanelfven, som ända hit, $5^1/_2$ mil från Hernösand, är segelbar för de största skepp. Också är vanligen, under den tid sjöfarten är öppen, densamma upptagen af en mängd fartyg, hvaribland ganska många utländska, hvilka här inlasta skogsprodukter. Utom Ångermanelfven, som med små ganska djupa fjärdar, Hammars- och Lännäsfjärden, omgifver en del af socknen, må bland vattendragen märkas: *Lessjön,* hvars vatten utfaller i Edsfjärden, *Bollsta-ån,* som kommer ifrån Wåla- och andra bergssjöar samt utfaller i sydvestra hörnet af Lännäsfjärden. I *Edsån* har förr varit perlfiske. Lemningar efter en skans lära finnas på Stensäters egor. — Skolundervisningen bedrifves i fast skola af en examinerad lärare; år 1862 var skolbarnens antal 313, deraf dock 201 undervisades i hemmet.

Byar och gårdar äro: *Angsta, Abborsjö, Bollsta, Blästa, Bussjö, Delånger, Ed, Elgberget, Filtjern, Färesta, Forsled, Hammar, Högsta, Herrsjön, Knäsjön, Låsta, Lamyran, Mo, Nyland, Näs, Nordanåker, Sunnanåker, Sjöboster, Svedje, Sihl, Stensäter, Westansjö, Westertorp.* — *Bollsta* masugn är tax. till 22,500 rdr, *Angsta* såg tax. till 6,000 rdr, *Forsseda* d:o till 3,000 rdr, *Knäsjö* d:o till 3,000 samt *Sihls* och *Löfsjö* till 3,800 rdr. — Största brukningsdelarne äro $8^1/_2$ sel. *Nyland,* tax. till 7,000 rdr, och 22 sel. *Låsta,* tax. till 5,300 rdr, lydande under Bollsta bruksegare. Minsta egolotten är $1^1/_4$ sel. *Lamyran,* tax. till 100 rdr. — Adress: Hernösand.

**Lännäs, Öfver-.** Socken i Botheå härad och Westerbottens län, belägen $7^5/_{16}$ mil i nordvest från Hernösand, $1^4/_5$ mil i öster från Gåhlsjö stångjernsbruk och manufakturverk, $^2/_5$ mil i s. s. o. från Björkå stångjernsbruk, $2^1/_8$ mil i o. s. o. från Sollefteå bruk och bytesplats samt 2 mil i norr från Nylands lastageplats, gränsar i nordost och norr till Sidensjö socken af Norra Ångermanland, i öster och sydost till Botheå, i söder och sydvest till Thorsåker och Dahl samt i vester till Sånga socken. Dess benämning förmenas hafva haft sin upprinnelse från orden *Lä* och *Näs,* eller lä vid näset, hvilket förmenande synes hafva sin grund deri, att den långt uppåt landet segelbara Ångermanelfven, som genomskär socknen (men hvilken anses böra blifva socknens gräns, såsom varande den naturliga), här vid det i form af ett näs mot elfven uppstående Lännäsberget bildar en krökning från norr åt öster, der seglaren under utrop af orden »Ror i Lä!» (sjöspråk) måste efter elfvens lopp ändra kurs. Några åter förmena, att orten bör heta Lenäs, och vilja härleda denna benämning från Lenas (Helenas) Näs; men denna härledning synes mindre antaglig. Till skillnad från Ytter-Lännäs i Thorsåkers pastorat kallas denna socken Öfver-Lännäs. Den ligger långs utmed Ångermanelfven och på ömse sidor om densamma, i en bördig, angenäm trakt af den s. k. Ådalen. Den ena delen i nordost kallas socknen norr om, och den andra i sydvest socknen söder om elfven. Med undantag af dalsträckningarna på ömse sidor om elfven är socknen mestadels bergig och skogbeväxt samt uppfylld med myrar, tjernar och sjöar. Bergen sträcka sig i norr och söder, men formera mot Ådalen flera snedt utskjutande uddar eller s. k. Nipor med djupa genomskärningar och branta sluttningar. I många afsatser höjer sig sålunda den ena mot skyn uppstående bergsryggen bredvid och bakom den andra öfver slätten, hvars vexlande former gifva åt elfven och dess stränder ett vackert och storartadt utseende.

De förnämsta bergsträckningarne utgöras inom norra socknen af *Herrleksberget, Storkölsåsen, Björnmyrberget, Pussmyrberget, Kolsvedjeberget, Rödåsen, Koltjernsberget, Norra Tandsjöhöjden, Gåhltjernsberget, Stormyrkullen, Lill-Tandsjöberget, Djupsjökullen, Grytmyrhöjden, Brandberget,* norra och södra *Häbberstenshöjderna, Billtjenshöjden, Wallidskullen, Björksjö-*

*berget* och *Sparfsilfverberget,* samt inom södra socknen af norra och södra *Stugutjernshöjderna, Rödmyrberget, Stormyrberget, Svinåshöjden, Flärkmyrberget, Middagsberget, Hvitberget, Stöttings* och *Flohällarne, Plankberget, Kråkmyr* och *Stafsvedjebergen,* norra och södra *Tjernbergen* samt *Orrberget.* — Sjöar och tjernar inom norra socknen äro: *Stor-Tandsjön* ($^1/_3$ mil lång och nära $^1/_8$ mil bred), *Djupsjön, Björksjön* ($^1/_6$ mil lång och $^1/_{18}$ mil bred), *Mjösjön, Pundsjön, Stormyrtjern, Lilltjern, Öfre* och *Yttre Billtjernarne, Koltjern, Inre* och *Yttre Tvärtjernarne, Norr-* och *Återvargstjernarne, Ygeltjernen* och *Hvitpussen.* Inom södra socknen åter: *Simsjön* (i gränsen emot Botheå), *Wester-, Mellan-* och *Återsimlingsvattnen, Svartvistjern, Hamptjern, Djuptjern,* norra och södra *Kläppsvattnen, Falstjern,* norra och södra *Flärktjernarne* samt östra och vestra *Stugutjernarne.* Strömmar och bäckar genomskära socknen i flera rigtningar, men hafva alla, mer och mindre förenade, sitt utlopp i Ångermanelfven. De häraf märkligaste äro: *Tandsjöån,* som sammanbinder *Lill-Tandsjön* i Sidensjö socken med *Stor-Tandsjön,* hvars vatten afledes genom Tandån i Offersjön, som åter har sitt afflöde genom Högsforss och Offerån i Botheå till Djupedsundet i Styrnäs socken, *Djupbäcken, Härleksbäcken* och *Brandbräcken,* hvilka afbörda sitt från *Djupsjön* och flera vattendrag i Sidensjö socken samlade vatten i *Åqvitslandsån,* der den under namn af Krokån genomrinner Sånga socken och, sedan den upptagit vattnet från Häbberstensbäcken, utfaller i Björksjön, hvars tillflöde åter afledes genom Björkåströmmen ned i Ångermanelfven. Från Falstjernen löper åt Dals socken den s. k. *Falsbäcken;* från Simlingsvattnen *Djuptjern* och *Hamptjern, Ströms-, Dals-* och *Kärringbäckarne;* från Simsjön *Sisjö-* eller *Lökoms-ån,* och från åtskilliga vattendrag i Sånga socken den s. k. *Korfstaån.*

Socknens längd från vester åt n. v. räknas för att vara $2^1/_2$, och dess bredd från n. v. åt s. o. anses utgöra $^5/_6$ mil. Arealen, Ångermanelfven oberäknad, utgör in summa $30{,}901^1/_{32}$ tunnl., hvaraf tomtplatser och trädgårdsland $27^{15}/_{32}$ tld, åker $223^{13}/_{32}$ tld, äng och utslätter $1{,}175^{15}/_{32}$ tld, eller tills. odlad jord $1{,}426^{11}/_{32}$ tld; betes- och skogsmark med vägar och allmänna platser $27{,}687^{27}/_{32}$ tld, myrar $985^{25}/_{32}$ tld, och vatten $801^3/_{16}$ tld, eller tills. utmark $29{,}474^{11}/_{16}$ tld. Ångermanelfvens areal kan, för denna socken, härförutan beräknas till $778^1/_8$ tunnland.

Då man anländer från Botheå till lands eller sjös, så erbjuder orten på flera ställen taflor af sällsynt skönhet. Så höjer sig på högra stranden öfver flodbädden Öfver-Lännäs kyrka med deromkring belägna, till större delen välbyggda byar, i en behaglig trakt, från hvilken man kan öfverskåda åtskilliga större och mindre delar af Ådalen. Så sluta sig flera grupper af löfskog kring det till sin belägenhet erkändt vackra Holms säteri, hvarest utsigten åt elfven och Ådalen i nordvestlig och sydöstlig rigtning genom sin mångfald af djerfva konturer stämmer sinnet högtidligt. Så finner man *Björkå*-strömmen vid sitt utlopp i elfven omskuggad af åtskilliga vattenälskande träd och i öfrigt prydd med det för några år sedan uppförda corps de logis för Björkå bruk, hvilket skänker åskådaren en angenäm anblick. Ådalen på södra sidan om elfven är också icke utan behag. Flera här belägna byar hafva en vidsträckt utsigt. *Kläpps* by är ibland dem mest fri, såsom liggande på en ort, der Ådalen vidgar sig. Man har härifrån utsigt till Sånga och Öfver-Lännäs kyrkor och många andra orter inom Botheå och Multrå socknar.

Socknens befolkning och odling synas böra kunna räknas från den tid, då Upp-Svear och Vikingar täflade om, att undantränga Samojederna och Lapparna, för att sedan sjelfva uppslå sina boplatser vid elfvens stränder. Så mycket mer styrkes man i denna förmodan, som åtskilliga urkunder bevisa, att Samojedernas (Finnarnas) ättlingar länge här bibehållit sig och, äfven sedan de blifvit undanträngda från stranden, i skogarna uppodlat betydliga landsträckor. Lapparne anse sig också här, såsom i allmänhet i hela Norrland, berättigade att oförhindrade öfver allt få söka föda för sina rehnhjordar, i följd hvaraf de ännu årligen fortfara med sina vintertåg från fjällen ned mot hafvet och deromkring liggande trakter. Odlingarna hafva alltifrån denna förstnämnda äldre tid mer och mer tilltagit, så att socknen nu mer kan anses i full jemnförlighet med öfriga bättre socknar inom länet. På byarnas utmarker finnas öfverallt mossar och myrar, hvaraf en del äro redan uppröjda och inhägnade; men flera hafva ännu icke ansetts förtjena dylik uppmärksamhet. I vissa kringliggande trakter är bruket att svedja vanligt; men inom denna socken är dock sådant högst sällsynt, helst skogens vård och förädling samt tjenliggörande till exportvara ligga jordegarne mer om

hjertat än den ringa vinst de af svedjebruket kunna erhålla. Kolning och tjärubränning är ock af samma orsak här icke i något flor. De bergarter, som förekomma, bestå förnämligast af granit, och några malmanledningar hafva hittils icke blifvit bekanta. Mineral- och helsokällor äro här icke heller funna, och Sånga helsobrunns närhet gör för öfrigt forskningar i denna del öfverflödiga. Godt käll- och brunnsvatten saknas deremot ingenstädes. Trädslagen bestå mestadels af tall och gran, asp, björk, rönn, al, hägg, sälg och vide mindre ofta; fruktträd mindre sällan; lind, lönn, oxel, hassel och ek anses såsom rariteter. De vanliga bärsorterna äro åkerbär, jordbär, brandbär (hallon), snotter eller vårsbär (hjortron), lingbär (lingon), blåbär, otterbär (odon), hönsbär, kråkbär samt hägg-, rönn- och enbär.

Klimatet är i allmänhet sundt samt luften frisk och helsosam. Om högsommaren stiger värmen ända till 32°, och om vintern varierar kölden mellan 16 och 35 à 40° Celsii. Elfvens i allmänhet hastiga befrielse från is bidrager till värmens tidigare tillträde, i följd hvaraf våren här inträffar 8 à 14 dagar förr än vid hafskusten. Trakterna vid elfven besväras sällan af nattfroster, helst de skyddas från nordanvindarna af de närgränsande bergsryggarna, och flodvattnets afdunstning i öfrigt mildrar temperaturen. Den starka sommarvärmen befordrar, oaktadt den sena såningstiden, växternas skyndsamma utveckling och mognad. Gräset drifves derigenom ofta upp till en annorstädes ovanlig längd, hvilket gör, att detsamma, liksom säden, måste hässjas. Helsotillståndet är i allmänhet godt. Många exempel finnas på hög ålder. Af svårare hemsökelser må främst nämnas Digerdöden, hvarom Fr. Rühs i sin historia om Sveriges rike yttrar: »Denna farsot tycktes af en vredgad Gud vara utsänd såsom ett hämderedskap, för att utplåna de dödliga från jorden, eftersom icke blott menniskorna, utan allt till lif organiseradt, till större och mindre del måste duka under för smittan». Den härjade här, liksom annorstädes i riket, år 1350, under konung Magni Smeks tid, och lemnade icke många qvar vid lif. År 1743 hemsöktes orten af rödsoten, hvari många dogo. År 1773 raserades dammarne vid Björkå bruk af ett vattenflöde, hvarvid af ett jordras jemväl en del af verken omstörtades. Åren 1810 och 1811 härjade här åter rödsoten, som då borttog omkring 1/6 af socknens befolkning. År 1827 anställde rofdjuren här och i öfriga kringliggande orter en så stor förödelse bland boskapshjordarne, att någon sådan tillförne icke försports; icke mindre än 37 hästar, 130 nötkreatur, 1,046 får, 228 getkreatur och 3 svin skola då, enligt konungens befallningshafvandes derom afgifna berättelse, blifvit rofdjurens byte. Missväxt, föranledd af nattfrost, har hemsökt orten åren 1697, 1812 och 1821. Torka åvägabragte stora förluster åren 1703 och 1766. Det första af dessa åren benämndes Hvit-året, eftersom intet regn föll från midsommaren till hösten, och elden tillika ödelade en del af Norrlands skogar. Regn förstörde mycken säd på åkrarna och hindrade växternas mognad åren 1733 och 1777. Störthagel föll den 16 Augusti 1850 och åvägabragte stor förödelse såväl på Holms säteri som i åtskilliga byar. Haglet, som var af klapperstens storlek, utpiskade säden på åkrarna, sönderplittrade halmen och inslog nästan alla fönstren, der det framgick. Af ovanliga naturföreteelser nämnas jordskakningarne åren 1751 och 1755, den 1 November; luftskenet 1763, solröken åren 1766 och 1767, jorddånen åren 1709, 18, 20, 44, 46, 48, 52, 58, 62 och 1766. Att denna, liksom närliggande orter lidit af de danska fogdarnes barbariska förfarande under Erik XIII:s tid och deltagit i de fejder, den Norrländska allmogen under Erik Pukes befäl utkämpade i och för fosterlandets befrielse från det utländska oket, är intet tvifvel underkastadt, äfvensom att inbyggarne varit i fruktan under de härjningar, som Norrmännen åren 1640 och 1677 anställde i Jämtland samt öfvergifvit sina bostäder för att bispringa de anfallna bröderna till fiendens fördrifvande. Att slutligen orten, äfven fått vidkännas de svåra och minnesvärda härjningar, Ryssarne här i närheten år 1721 anställde, hvarunder i Norrland och särdeles Ångermanland ej mindre

än 700 gårdar sköflades och brändes, torde äfvenledes vara lika obestridligt. För närvarande utgöres socknens folkmängd af 1,353; år 1852 var den 787 och 1776: 320 personer.

Inbyggarne, hvilka till större delen egna sig åt landt-bruket, utmärka sig i allmänhet för sedlighet, nykterhet och ett anständigt uppförande. De beskrifvas i en af landtmäteridirektören J. Tandbergssons memorier såsom omtänksamma, ärliga, uppriktiga, trogna och hjelpsamma samt mot förmän höfliga, mot själasörjare hederliga och emot sina välgörare erkänsamma. De älska inbördes ro och enighet. De äro äfven i allmänhet belefvade, snygga och måttliga; men ömma om sin heder, äro de känsliga för beröm. Spirituösa drycker finnas nu mera sällan i någon bondes hus. Några religiösa söndringar från Kyrkan hafva icke försports. Sina boningar uppföra inbyggarne merändels på sådana höjder, hvarifrån vidsträckta utsigter finnas. Endast de i ny stil uppförda tvåvåningshusen med platta och mot röstena nätt brutna tak afvika från det vanliga byggnadssättet och häntyda på en större smak i architekturen. — Den brist, som tillförne, i följd af inbyggarnes större lust för jordbruket än för inhemtande af någon intellektuel bildning, måste förnimmas på i juridiska och andra kommunala bestyr hemmastadda personer har gjort det till en nödvändighet för allmogen, att sjelf i högre mått än troligen annars blifvit fallet uppöfva sina själsförmögenheter i denna rigtning. Folkskolan skall för inhemtandet af en sådan bildning hafva räckt invånarne en hjelpsam hand. Välmågan är allmän, och fattigdomen anses som en last; det oaktadt går dock den arme icke ohulpen från den sjelfständiges rika visthus. Inga krogar finnas hvarken här eller i öfriga angränsande socknar. Sådana hafva, enligt församlingsboernas intygande, icke heller i mannaminne inom socknen funnits till. Invånarne kläda sig i allmänhet väl, om sommaren i tygs- och om vintern i pelsverkskläder. Dessa senare utgöras vanligen af de s. k. hundskinnspelsarne; men någon gång får man äfven se sådana af varg- och sjubbskinn. Af fotbeklädnader får man här ofta se lappskor på ej blott den fattige, utan äfven den rike. De äro mycket varma och förfärdigas merändels af oberedda rehnkalfshudar. Dessas hårsida är vända utåt, och sömmarne äro prydda med grön sömstickning och röda tofsar. Inuti äro de sällan fodrade, men förses i stället med en beläggning af något fint hö. Tjenstehjonen bestå till det mesta af sådana personer, som äro i husböndernas bröd, helst det till fattigdom och uselhet i allmänhet ledande statorparesystemet icke här vunnit insteg. — Hufvudnärigarne utgöras af landtskötseln och bruksrörelsen. Under landtskötseln begripas: åkerbruket och ängsskötseln, träd- och kryddgårdsskötseln, betesvården, boskapsskötseln och skogshandteringen. I allmänhet trädes årligen inom denna ort $^1/_{12}$ af jorden för höstsäde; den öfriga delen besås till $^2/_3$ med korn, som är ortens hufvudsäde, och till $^1/_3$ med gråärter, blandsäd (af gråärter och svarthafra), potates, rotfrukter, lin och hampa. Svarthafra utsås äfven på odlingar och ängsplöjen. I afkastning fås, sedan utsädet blifvit afdraget, af råg 8 à 9:de kornet, af korn 6 à 8:de, af ärter 8 à 9:de, af blandsäd och hafra 7:de och af potates 8 à 10:de kornet. I slutet på 1700-talet skall, på Holms säteri, rågsädet hafva gifvit från 20:de till 40:de kornet, kornsädet från 10 till 15:de, och vinterhvetet, som här blott växer under varma somrar, 30:de kornet; men sådana skördar hafva sedan denna tid och efter revisionssekreteraren Nordenfalks död varit mer än sällsynta. Boskapen bestå till det mesta af inom orten uppväxta racer, som lemna ganska god afkastning. Sydlandets kreatur äro sällsynta och anses i allmänhet icke väl fördraga det här rådande klimatets hårdhet. Får och getter intaga bland afvelsdjuren ett icke ringa rum. De förra äro merändels af utländsk race och hafva genom landshöfding Ehrensvans omsorg hit införskaffats. — Skogshandteringen har i en sednare tid betydligen förbättrats, sedan skogsprodukterna vunnit i värde genom att röna mer efterfrågan i utlandet än förr. — Bruksrörelsen är härstädes lemnad nästan åt sig sjelf. Landtmannen har vetat, att genom en klok hushållning, som gjort förskottsme-

dels upptagande och skuldsättningar åt detta håll öfverflödiga, bibehålla sin vunna oberoende ställning. Några egentliga fabriker finnas ej inom socknen, men deremot flera vattenverk (se mot slutet). Tröskverk hafva här redan länge varit införda. Så var redan i medlet af förra århundradet eller under den tid, då de s. k. långlogarne för tröskning med slagor qvarstodo, bruket af professor Lars Stridsbergs tröskvagnar med hjul för passage och repassage kändt. Så blef någon tid derefter bruket af de nu öfverallt i Norrland vanliga tröskvagnarna med faststående axelgång, löpande drägtstång och roterande kuggstockar infördt genom revissionssekreteraren Nordenfalks försorg; så har ock här slutligen äfven bruket af tröskverk med slagvalsar blifvit kändt, men icke i allmänhet hylladt. Med de af revisionssekreteraren Nordenfalk införda tröskvagnarne uttröskar man vanligen 8 à 10 t:r spannmål om dagen. Dessa vagnar hafva, utom den fördelen, att de af hvilken slöjdare som helst kunna förfärdigas, äfven den, att de erfordra ringa arbetskraft och lätt dragas af en häst. Slagvalströskverkens hittills gjorda mindre framsteg torde egentligen böra härledas från dessa inrättningars större konstmessighet och dyrhet; men sedan nu en byggmästare erbjudit sig för 75 rdr rmt förfärdiga dylika verk med enkel vexling, som lätt kunna dragas af en häst och uttröska 18 t:r spannmål om dagen, så är utsigt till att jordegarne blifva mer hugade att tillgodogöra sig denna fördel. Torkinrättningarne bestå af s. k. torkhässjor. De äro enkelt sammansatta af stolpvirke och ledstänger och göra särskilda förvaringshus för säden öfverflödiga. Denna orts åkerbruksredskap utgöras förnämligast af ristplog, årder, harf, kloharf och vält. Af binäringar må märkas husbehofsfisket uti insjöarna, som dock sällan idkas, till följd af dessa fiskvattens aflägsenhet från bohlstäderna, hvarjemte den ringa fångst de lemna är härtill äfven en bidragande orsak. I Ångermanelfven förekomma deremot årliga notdrägter. Laxfisket är här mest gifvande. Jagten idkas här mindre än man skulle förmoda af den goda tillgången på villebråd. Med tegeltillverkning sysselsätter sig hvar och en vid lediga stunder och eftersom behofvet fordrar. Af pottaska anses ej högre belopp tillverkas än 1000 *Ul* pr år. Lärftstillverkningen öfverstiger sällan egna behofvet. Handeln har, så vidt den afser omsättningen af naturens alster, nu emot fordom mycket skridit framåt, hvartill handelsordningen af d. 22 Dec. 1846 i väsendtlig mån bidragit. Utom det ångfartyg, som passerar elfven mellan Hernösand och Sollefteå, gå endast några s. k. Hanar fram och åter från Holms säteri och Björkå bruk till Nyland, der in- och utländska fartyg lägga till. År 1774 byggdes på Holm ett fartyg om 70 läster.

Kyrkan, belägen vid 63⁰ $9^2/_3$′ nordlig latitud och 35⁰ $12^1/_4$′ longitud, i Lännäs by, är uppförd af sten i antik stil. Dess murar äro höga, likasom takresningen, hvilken stödjer sig på 2:ne uti kyrkan anbragta väggpelare, hvilkas ofvan utstående bågar uppehålla takhvalfvets 2:ne kupor. Kyrkan håller i längd 31 och i bredd 18 alnar samt är, ehuru icke försedd med mer än 3:ne fönster, ganska ljus; har i öfrigt en ingång, ett vapenhus af trä och en på nordöstra sidan vidbyggd sakristia. På kyrkogården finnes Nordenfalkska familjens grafchor. För barnundervisningen är inom socknen, vid Björkå bruk, en fast skola inrättad, som gemensamt uppehålles af denna och Sånga församlingar. En examinerad lärare bestrider undervisningen. Antalet af barn i skoláldern var 1862: 246, hvaraf dock 116 undervisades hemma. Helsovården ombesörjes af den i socknen boende provinciall äkaren. Hemmanen inom socknen bestå af tillsammans $19^5/_8$ förm. mantal, hvaraf 1 är krono, $5^{43}/_{48}$ säteri, $1^9/_{16}$ frälse, $^{13}/_{16}$ sk.-frälse och $10^{17}/_{48}$ kr.-skatte, taxerade 1861, jemte 40 lägenheter, 3 qvarnar och sågar, till 101,900 rdr rmt. Hemmantalet var 1852 indeladt i 47 hemmansrökar, 72 matlag och 4 båtsmansrotar samt innehades af 1 läkare, 1 prestman, 3 ståndspersoner och 38 bönder, hvaraf 11 brukade andras jord. Dessutom funnos der 25 jordtorpare, 3 backstugusittare och 4 båtsmän. År 1776 var hemmansrökarnas antal 40 och matlagen in summa 66.

År 1776 skola utskylderna utgjort

1,403 daler 23 öre s:mt eller 233 rdr 45 sk. 9 rst. Summan af alla utskylderna år 1852 uppgick till 4,137 rdr rmt.

Byar, hemman och verk: *Holms* säteri, se den artikeln. — *Björkå* by, $^1/_2$ mant. frälse, har en vacker belägenhet uppe på höjden norr om Björkån, 45 tunnl. åker och äng, 44 tunnl. 20 kappl. betesmark; skogen ligger i samfällighet med Holms säteris utmark. — *Björkå* stångjernsbruk (se den artikeln). Uti Björkå-strömmen lät excellensen friherre Nordenfalk år 1844 uppbygga en grof- och en finbladig såg. Den sednare, privilegierad 1844, har 2 ramar, och försågas deri årligen omkring 1,000 tolfter 3-tums bräder om 8 à 9 alnars längd. — *Hurjum,* $1^7/_8$ mant., belägen utmed norra Ådalsvägen och omkring $^1/_8$ mil norr om kyrkan, har en areal af 1,499 tunnl. 12 kappl., hvaraf 19 tld 13 kpl. åker, lyder till Holms säteri. På gården Carlslund bor provincialläkaren. — *Kläpps* by, $1^9/_{16}$ mant., med vacker belägenhet söder om elfven, har en areal af 3,019 tunnl. 26 kappl., hvaraf 34 tld 21 kpl. åker. — *Korfsta* by, $^{41}/_{48}$ mant. skatte. — *Lännäs* by, $2^7/_{48}$ mant., är belägen i en vacker nejd, med vidsträckt utsigt, nära invid norra Ådalsvägen och kyrkan. Arealen är 1,800 tunnl., hvaraf 26 tld 6 kpl. åker. — *Lökom, Mellby, Stockeds, Sigtum, Tybrän* byar. Sedan den 12 Oktober 1850 har stomhemmanet *Rista,* 1 mant. krono, mot någon afgift till pastor i Botheå blifvit till komministersboställe upplåtet; det är taxeradt till 5,000 rdr rmt. Till kronan hör en större inom socknen belägen allmänningstrakt, under namn af *Öfver-Lännäs* eller *Stor-Tandsjö* allmänning. Den sträcker sig upp emot landsskilnaden eller Norra Ångermanlands gräns, ifrån Sånga till Botheå socknar. Dess areal utgöres af ej mindre än $7,317^5/_8$ tunnl., derå flera till odling tjenliga trakter finnas. Härförutan har kronan uti Ångermanelfven 6 laxfisken. I socknen finnas äfven 3 manufakturinrättningar, hvarför i bevillning erlades 1861: 67 rdr 31 öre. — Adress: Nyland.

**Länsö**. Ett mantal frälse-säteri uti Börstil socken, Frösåkers härad och Stockholms län, på en ö mellan Sten- och Fageröfjärdarne, har tillhört riksskattm. Bjelke, som sålde det till assessorn Nils Pehrsson Skunk; sonen blef för begånget dråp landsflyktig omkring 1680, och hans fru, Ebba de la Chapelle, sålde Länsö 1687 till majoren H. Appelbom. Lagman C. H. Grönhagen var 1690 egare af gården, och riksrådet Johan Paulin, adlad Lilljenstedt, 1719, sedermera president i Wismarska tribunalet. Han var en lärd man och lycklig både grekisk och latinsk poet; har äfven skrifvit vers på svenska: »Den korsfäste Christus», tryckt 1686, och »Den födde, lidande och segrande Christus», tryckt 1694; var envoyé vid flera fredstraktaters afslutande och verkställande och slöt, såsom Sveriges första plenipotentaire, Nystadska freden med Ryssland den 30 Aug. 1721 (död 1732 på Diwitz). Sedan hafva öfversten C. W. Krassau, brukspatron J. Montgomery, egarne af Hargs bruk, vidare Angelberg 1772, bönder 1804 varit egare; år 1861 egdes $^2/_3$ mant., tax. till 6,000 rdr, af en bonde, $^1/_3$ mant., tax. till 3,000 rdr, af baron C. G. Oxenstjerna på Harg.

**Läppe**. Ett mantal skatte uti Westra Wingåkers socken af Oppunda härad och Nyköpings län, beläget nära Hjelmaren, $5^1/_4$ mil från Eskilstuna, $4^1/_2$ från Örebro, är ett posthemman, skatteköpt den 4 Juni 1724 för 150 d:r s:mt. Taxeringsvärdet 1861 var 4,704 rdr, inber. för qvarn samt såg; ordin. räntan är 9 rdr 44 sk. 10 rst. kr.-värdi. Egare brukspatron Chr. Norstedt. Här är äfven gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Bolten* n. o. | $2^1/_4$ | mil, |
| *Halla* s. o. | $1^1/_4$ | » |
| *Wresta* s. | 1 | » |
| *Lännäs* i Nerike v. | $1^1/_2$ | » |

**Lärbro**. Regalt præbende-pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wisby stifts norra kontrakt, utgöres af Lärbro, moderförsamling, och Helfvik (Hellvi), annex, samt innefattar $36^5/_8$ mtl. Folkmängden 1860 var 1,945 personer. — *Lärbro,* socken uti Forsa ting och Norra fögderiet af Wisby län, $3^1/_2$ mil n. o. från Wisby, vid hafvet — med 50 fots höjd öfver detsamma — omfattar en areal af 21,870 tunnl., af hvilka 1,203 äro insjöar. Marken är ungefär till hälften bergig och till andra hälften jemn och fruktbar. Rådande jordmånen är lera. Skog växer i öfverflöd, så att handel drifves dermed i närbelägna hamnar. Af sällsynta växter må nämnas: Batrachium Rionii, nära Träskmyr, den enda i hela Skandinavien. Socknen, som år 1805 bebroddes af 796, 1860 af 1,350 personer, består af $29^1/_8$ mant., hvaraf 27 skatte, $2^1/_8$ krono, taxerade, jemte 2 lägenheter, 5 bergverk och 6 qvarnar (13,050 rdr), till 181,760 rdr rmt. I bevillning erlades 1860: 230 rdr 49 öre. Anledningen till socknens namn förtäljer sägnen vara, att då, i anseende till landets öfverbefolkning, hvar tredje person skulle, så-

som det var beslutet, draga ur landet, tycktes det för dessa utgallrade svårt vara att så nödgas lemna sina fäders land, hvarför de utvalde sig anförare, en stark och modig man, kämpen Thore, och började en strid mot landets höfding Hangvar. Sedan Thore blifvit slagen, flydde han undan till Ruthe socken och byggde der en borg, i hvilken han förskansade sig. Ruthe, jemte en del af Lärbro, bildade på den tiden en särskild ö. Hangvar, underrättad om att Thore der förskansat sig, gjorde af bjelkar och oxhudar en bro öfver till Thores skans, öfverföll honom oförmodadt och jagade honom äfven derifrån. Stället, der denna bro af oxläder lades, skall derefter fått namnet *Läderbro*, hvilket namn socknen erhållit, och som omsider förändrats till Lärbro. Senare tiders häfdatecknare säga, att det var mycket senare, under konung Birger Folkunges strid med Gottlands allmoge, som en läderbro blef lagd der, se nedan. Pastoratet är præbende för biskopen. Kyrkan, uppbyggd af sten år 1086, är stor, hög och i den renaste spetsbågsstil. Altarskåpet (dylika plägade uppställas under katholska medeltiden till prydnad i kyrkorna) består af tre afdelningar; den mellersta och sidoafdelningarne, uti hvilkas fördjupningar hela bibliska scener plägade vara framställda i bildhuggeri, hafva ännu sina bilder ganska väl bibehållna. I kyrkan finnas 8 likstenar med runor. Tornet torde vara det enda i sitt slag i Sverige. Sjelfva stentornet är åttkantigt och i två afdelningar. Den nedersta är upptill prydd med en krans af 8 spetsgaflar, »påminnande om spetsarne i en furstekrona.» Mellan spetsgaflarna höja sig småtorn af finhuggen kalksten, under hvilka vattenrännorna, formade till vilda djurhufvuden, framspringa. Denna anordning, med en krans af gafvelspetsar, har fordom varit använd på den bland annat för sin åttkantiga form märkvärdiga Helge-Andskyrkan i Wisby. Sjelfva spiran är inåt bruten och i den vackraste harmoni med tornets öfriga proportioner. I senare tider äro klumpiga sträfpelare af stora ohuggna stenblock uppresta vid tornets hörn, äfvensom trädstammar till stöd för kyrkan, som remnade 1540 vid den stora jordbäfning, som då öfvergick hela ön. År 1522 skall åter tornet och en del af kyrkomuren hafva nedblåst. Omkring 20 till 30 steg till venster från kyrkan står ett särskildt lägre torn, af allmogen kalladt kastal, en förvrängning af kastell. Detsamma har, att döma af dess byggnad och anordning, tydligen varit ämnadt att utgöra ett försvar vid plötsliga anfall. Ingången, belägen på den sidan, som vetter åt kyrkan, har varit väl befäst. Dessutom finnas på de tre andra sidorna smala skottgluggar för bågskyttar samt väktaregångar i de tjocka murarna. Kastellet, väl bibehållet, är försedt med spira och begagnas till klockstapel. Det åttkantiga hvalfvet af kyrkan, som inneslutes af tornmurarna, är nu för tiden begagnadt till — magasin. På fönstret, hvarigenom dagern insläppes, läses Israel Kolmodins namn. Han var från 1692 till 1709 Gottlands superintendent och en af våra psalmförfattare. Då han bodde i Lärbro, gjorde han ofta promenader genom socknens grönskande nejder ned till *Hångers* källa, vid Ganns fordna kyrka, hvarefter ännu ruiner synas, och skall der hafva författat den sköna midsommarpsalmen: »Den blomstertid nu kommer Med lust och fägring stor» (№ 394). Det andra historiska minnet är från en strid (utom den förut omnämnda) på *Lekare hed* mellan den christna norska konungen Olof Haraldsson och landets hedniska inbyggare året 1007. Om denna strid förtäljes, att konung Olof fäktade sjelf med största tapperhet och föll under striden på knä uppå en sten, som ännu visas, samt bad Gud ifrigt om bistånd, och så kraftigt, att spår eller 10 runda hål ännu synas uti stenen efter S:t Olofs armbågar, hopknäppta händer och knän i 2:ne ställningar. De christna segrade, hvarefter christna läran utbredde sig mer allmänt öfver landet. I ett berg synas ännu hällristningar. Söder om Läderbro graf synes ett skepsskrof, som vid huggning befunnits vara af alldeles friskt ekträd. För omkring 100 år sedan har funnits ett skeppsankare, långt ifrån hafvet, djupt ned under flera jordlager och i fin hafssand. I socknen är äfven den s. k. *Sangelsten*, en gneisklippa af

nära sferisk form och 3 fots diameter, med egenskapen att klinga när man slår derpå med en annan sten. Flera fynd hafva här blifvit gjorda, såsom uti Lilla Bjers skogsäng, på 1790-talet, uti en graf en tjock romersk eller byzantisk guldmedalj; år 1793 upplöjdes vid Angelsbo åtskilliga arabiska och persiska silfvermynt och år 1812 ett rundt smycke af guld nära $1^1/_2$ dukat. Vid *Gislaufe* ha funnits små silfvermynt af preussiske härmästarens samt Wisby-mynt. Uti Lagerbrings Sv. R. H. III Del, sid. 90 läses om ett slag vid Röcklinge backe mellan konung Birger och Gauterne af Norra Tredungen, anförda af en man från *Angelsbo* gård. Konungen skall der blifvit tillfångatagen med sin första hofman, under en hasselbuske i Läderbro gärde, sedan kallad Stora och Lilla Kungshasseln. (Efter slaget skall namnet Läderbro uppkommit af lädermatsäckarne, som af Gauterne kastades i Läderbro graf, för att på dem kunna gå öfver densamma, se ofvan). Konungen skall sedan blifvit förd till Wisby, der han förblef följande året, under hvilken tid förlikning skedde, och han bekräftade Gotlänningarnes fordna privilegier. Vid Ryssarnes landstigning på ön 1808 var Lärbro allmoge bland dem, som under klockaren Lindals anförande ämnade tåga till Wisby, för att bortjaga Ryssarne; dock skingrade sig hopen på prestens i Ruthe tillstyrkan. Men icke så den modige anföraren, som skarpladdade 20 gevär, fullt besluten »att knäcka väl ett tjog ryssar och sedan sjelf bli den 21:ste.» Det kom dock ej till någon blodsutgjutelse, ty om tre veckor lemnade ryssen ön, utan att efterlemna något annat minne af fiendtligt besök än tömda visthus och blåa fläckar i Wisby stadsmurar efter målskjutningar.

Gårdar och hemman: $1^{15}/_{32}$ mant. *Takstens*, tax. till 22,000 rdr, och $^7/_{16}$ *Norder Ihre* egas af krigsrådet Nisser. — 1 mant. *Angelbos*, hvaraf $^1/_2$ mant. eges af landtbrukaren C. Bolling. — $^{27}/_{32}$ mant. i *Pafvels* eges af kapiten Nyberg. — $^{49}/_{96}$ *Stora Wikers* med qvarn, tax. till 3,500 rdr. — *Norvanga* qvarn och såg egas af intressenter. — $1^{15}/_{24}$ *Norvanga*, i tre delar, hvardera på $^{13}/_{24}$. — *Wasta* kalkbruk, tax. till 3,750 rdr, och *Hundstäde* ligga vid Kapellshamn. — $2^1/_2$ mant. *Prestgård*, tax. till 10,800 rdr ($1^3/_4$ *Prestgård* med $^1/_8$ *Gans*, efter jordeboken). — Öfriga hemmanens namn äro: *Slänga, Wägome, Hammars, Norbys, Bjers, Gislouser, Kumbla, Glästäde, Banner, Sudervanga, Oppegårds, Wästninge, Nors, Hångers, Norrgårda, Randvede, Koparfve, Liffride, Kjellstäde, Ringvide, Skottlings, Hågvide, Kylungs* och *Hide* skeppshamn och kalkbruk. — Adress: Wisby.

**Lärje.** By i Backa socken af Westra Hisings härad och Göteborgs län, $^1/_2$ mil n. från Göteborg, bestående af $8^1/_2$ mant. skatte, taxerade 1861 till 50,620 rdr rmt, hade s. år 34 åboer. Lärje omgifves af lummiga löfträd, och vägen härifrån till gästgifvaregården Agnesberg sträcker sig genom en lång dal, hvilken till höger begränsas af brådstörta fjällbackar, till venster af Hisingens ansenliga ljungbackar.

**Lärje,** *Lerje* eller *Lärjeholm.* Egendom uti Angereds socken, Wädtle härad och Elfsborgs län, belägen vid Göta elf, $^1/_2$ mil från Göteborg, utgöres af 4 mant. fr.-säteri (3 mant. Lärje, 1 mant. Mulebacka) samt underlydande 1 mant. frälse, $1^1/_2$ mant. skatte Lärje och $^3/_4$ mant. i andra hemman. Uti adjunkten Sewerin Ströms år 1758 författade beskrifning om Wädtle härad, upplyses, att Lärje egts af »stora herrskaper», om hvilka ingen efterrättelse finnes, emedan handlingarna derom förkommit dels genom fienden dels genom eldsvåda. Af kända egare uppgifvas först grefvinnan Ratsburg, sedan h. exc. grefve Wrangel i Göteborg. Om Wrangelska ätten vet man, att fältmarskalken öfver arméen i Tyskland 1646, Carl Gustaf Wrangel, egde Lärje, då ståthållaren af Norge, Hannibal Sehstedt, gjorde i Augusti s. år infall ifrån Bohus med 12,000 man och uppbrände Lärje m. m., då han hade i afsigt att intaga Göteborg. Säteriet blef berustadt vid reductionen 1682, förblef inom Wrangelska familjen tills det kom i von Gardes slägt och sedan till öfversten vid arméen Isak Brovald, som hade fått det med sin fru, kommendörskan Ingela Gatenhjelm, den bekante kaparen från Odensala, kommendör Lars Gatenhjelms enka. Bemälte öfverste hade i sin ungdom följt konung Carl XII såsom drabant och stod hos honom i stor nåd, den han ock behöll hos konung Fredrik I, som gaf honom för sina förtjenster adeligt bref och stämma. Han var eljest född i Göteborg, der hans fader närde sig med källarrörelse. Efter

hans död, som timade år 1754, blef Lärje på auktion köpt af supercargeuren Nils Ström för ungefär 30,000 daler. Han var en son af handelsmannen i Göteborg Hans Olofsson Ström, och hade hans resor till Ostindien inbringat honom en stor förmögenhet, som förökades genom gifte med handelsmannen Grebbs dotter. Vid Hannibal Sehsteds förutnämnda infall från Bohus, då han lägrade sig på Skårdahls ängar, kom han den 3 Augusti till Lärje, det han straxt lät plundra och uppbränna. Hans uppsåt var att gå emot de Svenske och öfverrumpla Göteborg, men det tåget blef snart till intet; ty Wrangelska trädgården på Lärje hade det året stort förråd på frukt, mogen och omogen, den soldaterna med begärlighet åto, när herregården var dem gifven till sköflings, hvilket hade hos dem svåra följder af rödsot, så att generalen Sehefeldt måste efter några dagars förlopp vända tillbaka till Bohus igen. Det som hufvudsakligen påskyndade hans återtåg var en hop svenskt krigsfolk, som kom från Göteborg och förföljde honom öfver Hisingön och lade sig vid färjestaden på ett högt berg att belägra fästningen Bohus, hvarmed de svenske fortforo till den 16 Augusti, då belägringen upphäfdes för den mellankommande freden. Ej bättre för Lärje var det, när Huldarik Gyllenlöwe 1676 låg för Bohus, ty det folket som anfördes af Hans Naas att utfordra brandstod, gjorde herregården stor skada, med kreaturs och andra egodelars bortförande. »En större glädje var der å färde, när konung Carl XI 1693 mönstrade några regementen rytteri, icke långt från herregården. Nyebro, som ligger ett godt stycke ofvanföre, var då intet till, utan en bro straxt vid Lärje gick derifrån öfver till Hisingen. Rytteriet, som var uppstäldt på Hisingen, red man efter man, allt som det uppropades efter mönster-rullorna, öfver bron genom ett stort tält med 4 dörrar på, hvilket var bygdt af granris. Konungen med sin sekreterare satt i tältet och sjelf annoterade vid hvar man när han passerade mönstringen, hvilka som skulle få afsked, och hvilka som skulle vidare göra tjenst; ty vid det tillfället hade mycket folk sammankommit, och glädjen öfver hans närvaro var ganska stor. Efter mönstringen mottog han suppliker af många, dem han dagen derpå lät leverera till sina egare med utslag i deras ansökningar. Bland andra var äfven kyrkoherden magister Pehr Kilander tillstädes att uppvakta med bön och predikan för konungen och hela hofstaten; som ock aflägga sin underdåniga tacksägelse för Angered och Bergums socknar, som året förut hade kommit under Lundby pastorat tillbaka.» Supercargeuren Nils Olof Ström, egare i medio af 1700-talet, visade stor nit för säteriets välhäfdande. Stora kostnader blefvo använda till dikande och andra fördelaktiga anstalter.

Sedermera har Lärje egts af herr Jonas Anders Sernström, som under den 30 Sept. 1793 försålde egendomen till hans exc. en af rikets herrar, amiralen, generaladjutanten, kommendören af kongl. Svärdsorden med stora korset, riddaren af franska Militärorden, grefven herr Claës Adam Wachtmeister, som åter 1812 försålde Lärje till grosshandlaren herr A. Lorent, som återigen 1830 försålde det till sin broder hr P. E. Lorent; 1840 försålde hr P. E. Lorent egendomen till possessionaten J. C. E. Nolleroth, som 1852 försålde Lärjeholm med underlydande till nuvarande egaren hofjägmästaren A. F. T. Ostvald.

Egendomen, tax. 1861 till 98,190 rdr rmt, hvaraf 45,300 rdr för säteriet, har 100 tunnl. till utsäde af spannmål, 25 tunnl. till rotfrukter, 125 tunnl. till klöfver, 50 tunnl. äng, 70 tunnl. betesmark; jordmånen är god mullblandad lera, som skall gifva öfverhufvud 10:de à 12:te kornet, och lemnar den bästa behållningen af alla herregårdar i Wädtle härad, godt höbol, skog till husbehof; här födas 100 kor, utom dragare. Gården har vacker åbyggnad med flyglar, jemte en indrägtig trädgård, qvarn med 4 par stenar.

**Lärkesholm.** Fem mant. frälse-säteri uti Örkeljunga socken, Norra Åsbo härad och Christianstads län, är beläget vid en sjö. I medio af 1700-talet skref generalmajoren Berndt Wilhelm von Liewen sig till Lerkesholm, död 1771. Han var med vid Clissow, i belägringarne af

Rewal och Stralsund, vid Gadebusch och Tönningens öfvergång, då han blef fången och förd till Fyen. Vid 1746 års riksdag uppgafs af honom, mot erhållande af premium, ett projekt till rofdjurs utödande, medelst ludring, hvilket å flera orter hade en lycklig verkan. Sedermera tillhörde $2^{13}/_{16}$ mantal landshöfding A. von Reijser och $2^{3}/_{16}$ mantal förutnämnde generalmajor Liewens son, ryttmästaren Carl von L. När och huru den förstnämnde kom i besittning af hela egendomen är okändt, men den ingick i den s. k. von Reiserska stiftelsen, grundad på testamentariskt förordnande af den 10 Nov. 1780 och den 28 Mars 1782. Enligt den första deröfver gjorda kapitalräkning omfattade stiftelsen d. 12 Aug. 1786 ett penningekapital af 14,342 rdr 35 sk. 9 rst. bco samt säterierna Lärkesholm och Lärka med underlydande 5 mant., belägna i Örkelljunga socken; inrättningens fond utgjorde vid 1860 års slut 136,826 rdr 84 öre, oberäknadt värdet af fastigheterna. Från stiftelsen, som i enlighet med Kongl. bref af den 3 Febr. 1860 står under förvaltning af kontraktsprosten i Norra Åsbo härad, kyrkoherden i Örkelljunga och en af konungens befallningshafvande utnämnd tredje person samt under konungens befallningshafvandes öfverinseende, utgå dels årliga pensioner till 20 fattiga, 10 af adel och 10 af borgareståndet, med 150 rdr personen, dels 36 rdr årligen till fattiga inom Örkelljunga, dels brudgåfvor till högst 10 herremans döttrar och 10 fattiga pigor af allmogen, med $133^{1}/_{3}$ rdr till hvardera af de förra och hälften till hvardera af de sednare, dels ett eller flera stipendier, hvartdera å 400 rdr, till fattige studerande vid Lunds akademi, och slutligen kostnader till underhåll af en i Örkelljunga församling inrättad folkskola. Landshöfdingen von Reiser, med namnet Raiser, innan adelskapet erhölls 1761, bivistade 1716 blokaden af Wismar, 1718 hela norska fälttåget och blef morgonen samma dag, konung Carl XII sköts, af honom förordnad till fänrik, uti hvilken beställning han också både uti approcherna, på posteringar och å galérerna m. fl. ställen vågade lifvet för konung och fädernesland; blef omsider danskt Statsråd och kom 1766 tillbaka till Sverige, död 1782 på Seland. Han var gift med Agatha Rodsten Urne, som dog på Lärkesholm 1779. Till gården hörer godt mulbete, ymnig skog af ek, bok och andra löfträd, tillräckligt fiske. Taxeringsvärdet för säteriet, $^{1}/_{24}$ mantal underlydande och 3 qvarnar var 1860: 26,530 rdr rmt.

**Läsaryd.** By, se Ljunga i Kronobergs län.

**Lästad.** Ett mantal frälse-säteri uti Blädinge socken, Allbo härad och Wexiö län, med 2 mant. frälse, 1 mant. skatterusthåll Lästad, tax. 1860 till 17,550 rdr, egdes s. år under Huseby, hvartill gården hört, från 1822, af grefvarne Hugo och Malcolm Hamilton. Till godset hör svagt höbol, hjelplig skog. Förste kände egaren är Jöns Laurens (tre rosor å en bjelke öfver blå sköld), ätten kallade sig sedan Rosenbjelke, och i hvars ego gården förblifvit till slutet af 1600-talet. Kapten Johan Scheibe skref sig till Lästad och Hästhagen, dog 1718. Lästad Norrgård låg öde för ofreden skull 1717, hela gården 1718—19. Mantalskommissarien Is. Gabr. Netherwood var egare 1735—43, presidenten i Götha Hofrätt P. O. Sanderschjöld 1798—1805 sedan löjtn. Söderhjelm; enkelagmanskan Kugelberg, född Stobæus, 1809—1815, baron Thure Gyllenkrok 1816—22. — Den flyktande danska hären, som undkommit de tappra Wärendsqvinnorna, skall åter blifvit slagen vid denna gård, hvarom de här befintliga bautastenarne och små högarne med fotkedja skola vittna.

**Lästringe.** Annex-socken till Thorsåkers pastorat, är belägen uti Rönö härad och Nyköpings län, $2^{3}/_{4}$ mil n. o. från Nyköping — vid 110 fots höjd öfver hafvet — mellan Sättersta och Tystberga i v. s. v., Bälinge i söder, Westerljung i öster, Thorsåker i n. o., Frustuna i norr och sträcker sig ungefär 1 mil i längd med högsta bredden af $^{1}/_{2}$ mil, upptagande en areal af 0,333 qvadratmil (efter Hahrs stat. tab.) 0,345 qvadratmil (efter Tham). Socknen skjuter med en lång smal spets upp emot sjön Likstammen, som med sitt utlopp till Svarfvaren utgör gräns mot Sättersta; i denna trakt är temligen bergländig skogsmark. Sydligare kommer från denna socken Lång- och Dalsjöarnes vatten i sydvestlig riktning till hufvuddalen, om-

gifvet af socknens bästa och jemnaste bygd, en småkullig slätt. Dernäst vidtaga åter skogsmarker, som sträcka sig till sjöarne Unan och Björken, hvilka båda utfalla till Westerljung. Rådande jordmån är dels lera, dels mojord. Socknen, som år 1805 beboddes af 430 och 1860 af 564 personer, består af $1^{3}/_{8}$ mant. skatte, $^{1}/_{2}$ mant. krono, $13^{3}/_{8}$ mtl frälse, och taxerades 1861 till 99,450 rdr rmt. Ordinarie räntan är 31 rdr 31 sk. 1 rst. kronovärdi. Enligt 1825 års jordebok finnas här 50 torp, 2 qvarnar, 1 utjord. Näringar äro åkerbruk och något skogsbruk. — *Lastrunge* förekommer under medeltiden, men synes alltjemt ha varit annex till Thorsåker. Kaplaner nämnas från 1624. Kyrkan, belägen $^{7}/_{10}$ mil från moderkyrkan, skall vara från 1510, choret vida yngre, det hela är repareradt 1810. Af fornlemningar omtalas en runsten vid vägen till Tystberga.

Byar och gårdar: Säteriet *Gärdesta*, (se den art.), hvarunder lyda $^{1}/_{2}$ *Berga*, $^{1}/_{4}$ *Ekeslöth*, $^{1}/_{4}$ *Fogelbohl*, $^{1}/_{2}$ *Grimesta*, $1^{1}/_{2}$ *Grundshammar*, $^{1}/_{2}$ *Löth*, $^{1}/_{2}$ *Hagby*, $^{3}/_{8}$ *Hopen*, $1^{1}/_{2}$ *Ingemundsta*, 1 *Åkra*, och Gärdesta kalkugn samt en qvarn. — 2 mant. *Weda*, tax. till 12,000 rdr, gammalt frälse, har tillhört slägten Lindhjelm, bebyggdes i innevarande sekel af Liedbeck, egdes 1861 jemte $^{1}/_{4}$ mant. *Baggebohl* af f. d. konsuln C. W. Lindeberg. — $^{5}/_{8}$ mant. *Löth*, $^{1}/_{4}$ *Borgartorp*, 1 *Brink* (tax. till 5,160 rdr), $^{1}/_{4}$ *Staflöth* egas af statsrådet baron J. A. Gripenstedt. Dessa tre possessionerna upptaga omkring 83,000 rdr af socknens taxeringsvärde. — Tufve qvarn med 3 par stenar och en enbladig såg, tax. till 5,890 rdr rmt, eges af baron C. F. von Plomgren. — $^{1}/_{2}$ *Drömesta* (Drämesta), tax. till 3,000 rdr, är komministerboställe. Öfriga hemmanens namn äro *Ekebohl*, *Idinge*, *Kjöringe* och *Åhlsätter*. — Adress: Trosa.

**Lättorp.** Öfverjägmästareboställe uti Ryssby socken, Sunnerbo härad och Kronobergs län, är dertill år 1860 inköpt.

**Löa fjerding** uti Ramsbergs socken, Lindes bergslag och Örebro län, af $13^{3}/_{4}$ hemman, utgöres, utom några smärre egendomar: af *Löa* hyttelag, bestående af *Östra Löa*, 6 mantal, taxerade 1861 jemte en qvarn till 39,200 rdr rmt; här funnos s. år 17 sjelfständiga bergsmän: af *Westra Löa*, $6^{1}/_{4}$ mantal, taxerade, jemte qvarn, till 29,000 rdr, med 29 bergsmän, samt af $^{1}/_{4}$ mant. *Juteboda*, med 3 bergsmän. I dessa byar har aldrig någon bruksegare eller ståndsperson egt egendom. Redan år 1541 förekommer *Lödha* hytta med en skatt af 5 hundr. osmundsjern; samtidigt uppräknas 9 åboer med 14 lägenheter, taxerade till $27^{1}/_{2}$ hundr. osmund under titlarne »skattejern och hästeståndsjern.» År 1549 uppräknas åter 14 lägenheter med 13 egare samt derjemte »gamla Hyttetorpet» (n. v. Juteboda), med 2 delegare. Först år 1607 synes Löa blifvit skild från Lindesås och fullständigt förenad med Ramsbergs församling. *Westra Löa* hytta lär 1768 blifvit raserad; sedan dess finnes blott en enda *masugn*, som eger garrostugn, varmapparat, blåsmachin och malmuppfordring till garugnen. Kända tillverkningar äro: år 1851 under 217 dygn 1,798 *skℓℓ*; år 1852 under 179 dygn 3,958 *skℓℓ* och 1858: 6,035 *skℓℓ* 19 *ℓℓℓ* tackjern af Stråssa och Blacka m. fl. malmer. Vid Norrsjöns strand ligger på Westra Löa mark, *Löa Born*, liknande en mindre by, med ett tegelverk. Ännu högre upp vid samma sjös stränder, der den gren af Nittelfven, som benämnes Stjernforsån, utfaller, ligger *Rälls* smedja, med 1 härd och hammare. Ännu 1790 egde den 2 härdar med 475 *skℓℓ* smide; men ena härden bortsåldes 1809 till Myhrmansfors, och sedan tillökning blifvit vunnen, ha smidesprivilegierna stadfästats till 430 *skℓℓ*. Taxeringsvärdet 1861 var 16,500 rdr rmt. Vattentillgången är såväl till hammaren som till qvarnen och sågen fullt tillräcklig. Båda byarne äro i allmänhet väl byggda, åkerbruket har isynnerhet de sednare åren begynt drifvas i stor skala, och gynnas här af en tacksammare jord än i socknens öfriga byar. Arealen uppgifves för hvarje hemman i Östra Löa till 980 tunnland, Westra Löa 600 tunnl., samt Juteboda, $^{1}/_{4}$ mant., till 132 tunnland.

**Löberöd** (har skrifvits Löfferöd, Löbered), herregård uti Hammarlunda socken, Frosta härad och Malmöhus län, ligger, omgifvet af kanaler, utmed stranden af en gräfd sjö, der flockar af svanor simma omkring; stora och vackra parker omsluta gården på flera sidor. Sinnet fylles med beundran, då man underrättas om, att allt hvad ögat här ser, är ett verk af menniskans omtanka och flit. Der det vackra slottet nu reser sig, der lummiga träd nu erbjuda en svalkande skugga, var i äldre tider ett sumpigt moras. Ännu i slutet af sednaste år-

hundradet, kallades detta ställe af dåvarande egaren »ett ugglenäste»; men den ruskiga dysterhet, som han med detta ord ville uttrycka, är försvunnen. Träder man upp på altanen af det åttkantiga torn, som pryder hufvudfaçaden, har man en lika vidsträckt, som omvexlande utsigt; åt söder och vester ligger utbredd den bördiga slätt, som, tätt bebodd, sträcker sig ända ned till stränderna af Sundet, på hvars andra sida Danmarks hufvudstad vid klart väder visar sig som en mörk strimma; mot norr tränga stora ek- och bokskogar in på herresätet. — Löberöd anses till en början varit en bondgård under Tengelsås (det n. v. Christinetorp) och skall herresätet hafva blifvit flyttadt från den höjd, der Tengelsås är beläget, till den lågländta och sanka Löberödstrakten, för att hafva bättre tillgång till vatten, men om så har skedt, är tiden alldeles obekant. Lika litet har man sig bekant om dess första egare. På en grafsten i Åsums kyrka öfver Christoffer Hvitfelds enka, kallas Hvitfeld herre till Löberöd, och enligt Hauswolff sålde Christoffer Hvitfeld 1540 Löberöd till Eske Bille. Med säkerhet vet man att danska riksrådet Jens Brahe, gift med Anna Bille, varit egare till denna gård. Han dog 1560. Med hans sondotter Anna kom Löberöd till fältmarskalken och befallningsmannen på Westerviks kloster Sten Mathesen Sehestedt, som under kriget med Sverige 1611 intog Kalmar slott, der han dog den 22 Aug. s. år. Hans fru Anna Brahe fortfor att bebo Löberöd. Hon synes hafva varit en mycket välgörande, men sträng fru. Under sitt enkestånd uppförde hon hufvudbyggnaderna på sina båda fädernegårdar, Hvidarp och Löberöd, den sednare kring år 1620. Hon dog 1635, efterlemnande inga barn, hvarför hon skiftat sin egendom mellan sina systerbarn. Löberöd tillföll systersonen Henrik Ramel till Beckaskog, som af sin konungs förtroende blef 1640 kallad att förestå den nyinrättade riddareakademien i Sorö. Han slutade sitt lif 1653 på Möen, och hans andra fru, Margaretha Scheel, innehade Löberöd och Beckaskog, då Skåne blef svenskt, och hyllade den nya öfverheten. Hon skall lefvat ännu 1668 (Barfod). Sonen Hans Ramel, som erhöll Löberöd, var på sin tid den förmögnaste herre i Skåne. Utom Löberöd och Hvidarp, som han fått efter fadern, ärfde han efter en faster Sireköpinge och Dufeke, samt fick med sin hustru, Vivicka Lindenow, Maltesholm och Westerstad samt sedan Borreby och Klågerup. Åt honom anförtroddes landsdomaresysslan i Skåne. Det berättas om honom såsom bevis på hans tarflighet, att, då hans dräng en gång föreställde honom, att det föga passade hans värdighet att fara till tinget med häktor i rocken, då fogden hade silfverknappar, skall han svarat: »och ändock får fogden med sina silfverknappar stå som min underdånige tjenare, då jag sitter på domstolen.» Han dog 1711 och godsen öfvergingo till Matte Ramel, hvars enda titel var »rika Ramel»; då konung Fredrik ville tillsända honom en kammarherrefullmakt, skall han svarat: »jeg betakker mig, ty jeg vil väre herre i mitt eget kammers.» Malte Ramel var ett original i detta ords vackra och rätta betydelse; en kärnsund natur, rättskaffens och enkel, patriarkaliskt ren och allvarlig; men i uppförande och uttryck afvikande från öfliga yttre former. Han dog 1752 på Maltesholm. Hans enda son var öfverste Hans Ramel, gift med Beata Lewenhaupt, (dotter till den olycklige Charles Emil Lewenhaupt). Han uppbyggde nuvarande hufvudbyggnaden på de gamla murarne samt tillbyggde tornet från grunden. Han dog 1799, och vid arfskiftet tillföll Löberöd hans dotter Amalia, gift med grefve Gustaf A. Sparre, som sålde det till sin dotter Christina och måg, grefve Jacob de la Gardie. — De la Gardieska ätten, som härstammar från Frankrike och ankom till Sverige 1565 med Pontus de la Gardie, anmärker Wieselgren, har den sällsynta märkvärdighet att för hvarje tidsålder kunna framvisa en utmärkt representant af den tidens anda. Exc. grefve Jacob de la Gardie har för beständigt fästat Löberöd vid sitt namn. Utom det att han med ospard möda förskönade gården genom planteringar och parkanläggningar, gjorde han derjemte Löberöd till ett märkligt »herresäte af den litterata klassen.» Han samlade här ett bibliothek, det största i Skåne; här bildade han ett arkiv, som ansågs vara ett af de förnämsta privata i Norra Europa; hit förde han de dyrbara konstalster, han dels ärft, dels samlat under

sina många resor. Han var medlem af åtskilliga religiösa, vittra och vetenskapliga sällskaper, bland hvilka förtjena nämnas vetenskapsakademien i Madrid och spanska akademien San Fernando, hvilka, med undantag af honom, icke kallat någon Svensk till medlem. 1823 upphöjdes han till en af rikets herrar. Åt sin ende son grefve Gustaf de la Gardie till Kulla Gunnarstorp ärnade excellensen att som fideikommiss öfverlemna Löberöd och de der förvarade samlingar, men sonens 1833 inträffade död orsakade väl att grefven icke brådskade med utbekommande af fideikommissbrefvet, så att vid hans egen död 1842 voro dokumenterne icke fullt i ordning. Egendomen delades sedermera mellan arftagarne, då grefve Axel Axelsson de la Gardie ärfde med sina syskon $^1/_3$, hvilka han utlöste och köpte sjelf en annan $^1/_3$, samt blef sålunda ensam egare af Löberöd, från hvilket dock nu är afskild den $^1/_3$, som i arf tillföll grefve Etienne de la Gardie. Efter samma grunder som gården delades äfven bibliotheket och öfriga samlingar. Manuskriptsamlingen skänktes dock af samtlige arfvingarne till Lunds Akademie bibliothek, dit den med 28 par hästar inforslades och der den nu förvaras. Bibliotheket, från hvilket $^1/_3$ blifvit afsöndrad, uppgår nu åter till omkring 14,000 band. År 1863 såldes Löberöd till baron Otto Ramel på Öfvedskloster för 590,000 rdr rmt.

Nuvarande karaktersbyggnaden är uppförd i modernt fransysk stil och består af en två våningar hög hufvudbyggnad med korta flyglar åt öster och på midten af östra façaden ett åttkantigt trapptorn med platt tak, omgifvet af gallerverk. På vestra sidan gent mot tornet är ett utbygge i form af en midtitu delad liksidig sexhörning. Ofvanpå detta hvilar en kupol, öfver hvilken är anbragt en s. k. »lantern», eller en liten åttkantig kupol med åttkantig tambour, genom hvars fönsterväggar ljuset faller in uti den derunder varande bibliothekssalen; den sednare är uppsatt 1827. Hufvudbyggnaden och de tre ladugårdsbyggnaderna äro i vester och söder omgifna af kanaler; på norr och östra sidorna ligger en sjö, som Hans Ramel låtit gräfva; det berättas, att han för dess gräfvande uppbådat, utom Löberöds bönder, äfven folk från alla sina närgränsande gods, så att sjön på en enda dag blef färdig. Nordost om ladugårdsbyggnaden är nyligen på en ö i sjön ett mejeri uppfördt. I parken, som omgifver gården på två sidor äro vackra monumenter uppresta öfver exc. De la Gardies grefvinna och son; den förra är förfärdigad af Byström. Denna park, som upptog 70 tunnl. under exc. de la Gardies tid, har af förre egaren blifvit ytterligare ökad, att den nu omfattar nära 130 tunnl. I trädgården är uppfördt ett orangeri af 78 fots längd med två granitspalierer af 360 fots längd och 14 fots höjd. På denna plats var fordom ett moras, der excellensen under en ridt, strax efter sedan han emottagit egendomen, sjönk så djupt ned, att hästen med möda kunde räddas. Orangerierna lemnade rik afkastning af spanska drufvor, telningarna hemförde excellensen sjelf från Spanien och från Löberöd hafva sedan detta slags drufvor kommit till andra Skånska gods. Här anlades äfven af excellensen en trädskola, på sin tid den enda i sitt slag på de skånska egendomarne; öfver 6,000 fruktträd och många vilda träd blefvo der uppdragna. Bland de märkligaste böckerna i bibliotheket, som ännu finnas qvar, äro: Liturgien eller den röda boken, Carl IX:s kyrkoordning och Gyllenhjelms »Schola Captivitatis», hvilka alla räknas till sällsyntheter. Löberöds yppersta klenod är den dyrbara samlingen af handteckningar af utmärkta mästare ur alla skolor, den kanske största i Norden. Utom denna konstskatt finnas här flera förträffliga taflor och porträtter af Breda, Ehrenstrahl, Dahlström och Kjörboe m. fl. En slägttafla öfver Wasaätten, målad af Erik XIV och af honom skänkt till hans lärare Beurreus. En spegel med urtafla, fordom tillhörig konung Carl X Gustaf. En sköldpaddservis, begagnad af Magnus Gabriel de la Gardie vid Westphaliska fredskongressen. En faïence-pokal, som det berättas, förfärdigad af Raphaël. En stor pokal, af staden Prag skänkt åt fältmarskalken Königsmark 1648; den är förträffligt arbetad i elphenben med reliefer ur romerska historien och har en rik infattning. En annan stor pokal, bildad af en bergkrystall. I ena bibliotheksrummet finnas endast chinesiska möbler.

Löberöd utgör för närvarande $16^1/_6$ mant.,

af hvilka äro: $5^3/_{16}$ mant. säteri, $7^5/_{16}$ mant. ins. frälse, $3^2/_3$ mant. uts. frälse, belägna i Hammarlunda, Höneröds, Gudmundtorps och Holmby socknar. Tunnlandtalet utgör: 1,380 åker, 550 skog, 3,320 äng, bete och torfmossar äfvensom till torpare anslagen jord, sammanlagda 5,250 tunnland. Till egendomen höra 60 större och mindre torp. Under gården brukas, utom säteriet, afvelsgårdarne: *Marianelund, Westraby, Sassarp, Mossarp, Utteröd* och *Lönshult;* å det första finnes karaktersbyggnad. Till egendomen höra 2:ne väderqvarnar, hvaribland en nybyggd holländsk med 2:ne par stenar, samt en vattensågqvarn. Outödliga torfmossar finnas. Rådjur i myckenhet, äfvensom annat vildt. Säteriet är roteradt till både norra och Skånska södra infanteriregimenten och beläget 2 mil från adressorten Lund.

I dessa trakter finnas några berättelser och minnesmärken från snapphanetiden. Mest bekant af de sednare är den s. k. »röfvarekulan i Löberöd», som blifvit gjord till skådeplats i en liten novell af samma namn. Ehuru någon röfvarekula icke synes till och kanske icke heller funnits, är stället, der den säges hafva varit belägen, dock så täckt, och genom nya anläggningar så förskönadt att det för egen räkning väl är värdt att beses. Det är beläget nära plattgården Marianelund. Att Snapphanarne grasserat i trakten intygar följande historia: Kyrkoherden Hans Nilsson Holmbyensis i Westerstad blef af ett parti snapphanar tagen i sin egen stuga och förd till Påarp mellan 2:ne hästar med händerna fastbundna vid stigbyglarna. Men då han af sina åhörare var särdeles älskad, så lupo de efter och löste honom ur snapphanarnes våld med 28 dal. smt.

**Löderup.** Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Ingelstads kontrakt af Lunds stift, utgöres af Löderup och Hörups socknar, med $52^{19}/_{24}$ mant. samt beboddes 1860 af 3,035 personer. — *Löderup,* modersocken, är belägen i Ingelstads härad af Christianstads län, 2 mil öster från hafvet, vid 85 fots höjd öfver detsamma, samt omfattar en areal af 8,470 tunnl., hvaraf 348 äro insjöar. Marken är jemn, undantagandes ytterst vid hafsstranden, hvarest finnes en ås längs utåt kusten, af höga sandberg. Jordmånen är dels lera, dels sandblandad mylla. På skog är brist. Hemmantalet är $38^{11}/_{16}$ mantal, hvaraf $9^7/_{48}$ skatte, $1^1/_8$ krono, $28^5/_{12}$ frälse; taxeringsvärdet 1860 var 317,510 rdr rmt och inbyggarnes antal 2,293, ökadt på 50 år med 1,000 personer. — Kyrkan, belägen på en bördig slätt, $6^1/_2$ mil, från Christianstad, har tvåqvadratiskt skepp, enqvadratiskt chor, aflångfyrkantigt torn, och å skeppets hvarje sida ett vapenhus. Här finnes en dopfunt af sandsten, hvars skål har å botten följande skildringar:

1:o Ett altare med dubbelkors, hvartill en person å hvarje sida frambär skänker i skålar. 2:o En strid, hvari man, dels med, dels utan hjelmar och sköldar, kämpar med bågar och yxor, och en man neddignar under ett hugg. 3:o Ett drakskepp med mast och bomsegel. 4:o En man ligger i en säng och trenne andra stå derjemte, af hvilka den närmaste mottager den döendes anda i skepnad af en liten menniskofigur. Å skålens öfra del mellan tvänne fina runstafvar: 1:o Judas kysser Christus; der bakom står en man med rep. 2:o Christus med korsgloria ledes med rep inför Pilatus. 3:o Judas hänger i en snara. 4:o Å ett halfklot står ett kors, hvars ändar siras med evangelisternas sinnebilder inom cirklar; å detta kors fastspikas Christi händer af en, dess fötter af en annan, och dess sida genomborras med ett spjut af en tredje. 5:o Två englar med glorior och vingar sitta på en graf och utsträcka sina högra händer mot tre ankommande qvinnor med nedsänkta hufvuden. 6:o Christus, som undankastat hällen, framgår med korsgloria och korsstaf. 7:o Frälsaren med korsgloria nedstiger i afgrunden och med sin korsstaf nedstöter der Beelzebub. 8:o Inom en oval, som hålles af två englar med glorior och utslagna vingar, sitter Christus såsom verldsdomare på en bågformig sky och utmärkes med korsgloria samt håller en bok i den venstra och höjer den högra handen med två utsträckta fingrar.

Kyrkan förmodas blifvit invigd åt S:t Olof, som framställes på ett rundt sigill af koppar, förvaradt i kyrkan, med en yxa på venstra axeln, ståendes med en krona i midten, hållande i högra handen ett riksäple, och trampande på ett odjur, nemligen hedendomen. Kring kanten läses mellan två ringar: sigillum lodorp kirke. Äfvenledes förvaras i kyrkan en grafsten af hvitgrå marmor, $5^1/_2$ fot lång och 2 bred i östra, $2^1/_6$ i vestra ändan samt 1 tjock. Hvarje hörn prydes med ett fullrundt lejon, $1^1/_2$ fot långt, hvilket i liggande ställning liksom framsträcker sitt hufvud för att bevaka minnesvården. Bland kyrkoherdar må nämnas: Magnus Bruzelius, kyrkoherde 1824, riksdagsfullmäktig för Lunds stift 1834, dog i Lund 1835. En af Bruzelii under en följd af år gjord större samling af svenska fornsaker, till största delen insamlade i Skåne, inlöstes 1858 af K. W. H. A. för 2,500 rdr rmt. Bruzelius var ledamot af fysiografiska sällskapet i Lund, Nordiska Oldskriftsällskapet i Köpenhamn, af Götiska förbundet i Stockholm (Under namnet Svipdager); erhöll 1822 af Sv. Akad. Lundbladska priset för »Hedniska tidehvarfvet af Sveriges historia för Ungdom.» Socknens namn skall förvara

minnet af konung Löder, som säges här haft sitt läger, innan han levererade den stora drabbningen mot sin broder Angantyr och Hunnerna, i hvilken strid 30,000 Hunner skola hafva stupat, men der Löder sjelf fick sin bane. Den urgamla ekdörr, som ännu begagnas för kyrkan, visar å yttre sidan vårdslösa och djupa yxhugg, som torde ha gemenskap med följande tilldragelse: Jens Grim, herre till Wallen, en borg nära Tosterups herregård, hade från allmogen i Löderups socken borttagit en hop boskap, hvarföre han bestraffades af dervarande kyrkoherden från predikstolen. Nämnde herre, uppbragt öfver denna tillrättavisning, utsände sina bönder för att hämnas. Då presten flyktat inuti kyrkan, började bönderna sönderhugga dörren dertill, hvarpå den andlige godvilligt utgick och blef genast nedhuggen. Sedan lät samme herre, för att visa sig oskyldig till dråpet, hårdt bestraffa bönderna.

Största egendomen är $8^{5}/_{8}$ mant. *Hagestad* på 14 n:r, med Wigra ålfiske, taxeradt till 78,270 rdr rmt och eges af grefve Ehrensvärd. Jens Kanne, som skänkte några hemman till presten i Löderup, hvarå konung Erik Menved och Christoffer 1293 och 1310 gåfvo stadfästelsebref, var riddare till Hagestad. $^{1}/_{2}$ mantal *Löderup* eges af grefve Piper. — Uti byn Löderup föddes 1727 Anders Stuberg (hvars fader blef fången vid Dniepern 1709 och först efter 13 års fångenskap återkom till Sverige), sedermera adlad med namnet Reuterstam och död 1793 på Strömsholm såsom stallmästare och föreståndare för de kongliga stuterierna der och vid Kongsör. № 1, *Löderup*, $^{7}/_{8}$ mant., prestgård; $^{1}/_{4}$ mant. № 2, *Löderup* är klockareboställe. № 16, 20, 23 och 25 *Löderup*, $4^{1}/_{2}$ mantal frälse, äro mensalhemman. — Adress: Ystad.

**Löddeköpinge** *(Lyddeköpinge)*. Annex-socken till Borgeby pastorat, är belägen i Harjagers härad af Malmöhus län, 2 mil s. o. från Landskrona, vid hafvet, samt omfattar en areal af 3,703 tunnl., hvaraf 208 äro vatten. Marken är jemn. Jordmånen består till större delen af sand, jemte en del sandmylla. Socknen, som år 1805 beboddes af 500 och 1860 af 859 personer, består af Löddeköpinge by, $14^{3}/_{4}$ mant. uts. frälse, på 33 n:r, och taxerades sistn. år med qvarn till 135,640 rdr rmt. Ordinarie räntan är 50 rdr 19 sk. kr.värdi; kronotionden 15 t:r $22^{1}/_{2}$ kpr råg, 25 t:r 15 kpr korn. Kyrkan, belägen $^{1}/_{5}$ mil från moderkyrkan, på en landhöjd vid Lyddeåns utlopp, omgifves af höga löfträd. Här finnes Lindenowska familjegrafven, byggd af danska befallningsmannen på Sölvesborgs slott, Otto Lindenow, död 1618. — Hela byn har på 1300-talet tillhört Mariæ kloster i Lund, hvarifrån en del köptes 1378 af ärkebiskop Nicolaus Johannes, indrogs jemte Borgeby gård vid reformationen, båda köptes 1563 af H. Spegel och har sedermera haft gemensamma egare till 1808, då hofmarskalken, grefve Gustaf Hamilton köpte Löddeköpinge by från Borgeby säteri och lät anlägga på en utmark vid utloppet i hafvet en betydlig afvelsgård, kallad *Lyddesborg,* som består af $3^{1}/_{2}$ mantal uts. frälse, 25 st. numrerade gatuhus, Wikhögs fiskläge, Salevikshusen med plantering och Jordbrohusen; häraf äro dock $1^{1}/_{2}$ mant. fördelade på bönder, som betala dels afgifter i spannmål, dels arbetsskyldigheter till gården. Anläggningen är gjord med särdeles omsorg, såväl med afseende på solida och utmärkt goda byggnader, som äfven genom vidsträckta planteringar af både inhemska och utländska träd, hvilket allt tillsammans bildar ett af de angenämaste ställen i provinsen. Gården tillföll, vid grefve Hamiltons död, d. 5 Oktober 1854, hans arfvingar; beboddes och egdes 1862 af löjtn. Albert Magnus G. U. Stenbock. — På egorna finnas många ättekullar, dock ingen af någon märkvärdighet. Gården har alternerande patronatsrätt till Borgeby och Löddeköpinge församlingar. — I byn är sedan år 1843 gästgifvaregård; mellan denna och Lomma gästgifvaregårdar har 1856—60 blifvit uppförd öfver Löddeström en större bro, som är af trä, byggd på stenpelare, och har kostnaden, bestridd af fögderiets invånare, uppgått till 20,707 rdr rmt. Ett Gatuhus är *klockaregård.* — Adress: Lund.

**Löddesborg**. Egendom, se Löddeköpings socken.

**Lödese Gamla**. Fordom ett gammalt konunga- eller jarlasäte, och sedan en ansenlig och välbefäst stad, kallad *Liodhus* och *Lodehus* 2 mil norr om Kongelf i S:t Peders socken af Westergötland. Denna stad nämnes i 10:de århundradet såsom besökt af många köpmän, och till dess handel på Westerhafvet kan slutas deraf att en af Hebriderna heter Liodhus. Den var under

hela medeltiden en af Sveriges största handelsstäder, tills vid dess slut Nya Lödöse anlades. Lagerbring anser, att den s. k. Björköarätten varit en enskild handelsstadga för Lödöse. På 1100-talet, under konung Knut Erikssons tid, uppehöll sig här konungasonen Sverre, sedermera Birkebenernas tappre anförare och slutligen konung i Norge. År 1249 afslutades här fred mellan Sverige och Norge. Peder Porse erhöll Lödöse slott och län år 1278 för ett lån till konung Erik Glipping. År 1304, under oenigheten mellan hertigarne Erik och Waldemar samt deras broder konung Birger, blef Lödöse intaget och uppbrändt af hertigarne, men sedan åter uppbygdt. Samma hertigar emottogo här 1313 sina brudar. Genom en i Lödöse år 1315 träffad öfverenskommelse göra hertigarne en delning af sina länder på 5 år. Erik blir derigenom ensam innehafvare af Warbergs och Hunehals slott och Norra Halland intill Etraån, slotten Lödöse och Axevalla, m. m. Delningstraktaten är daterad Lödöse. Efter slaget vid Falköping 1389 emottog drottning Margareta den fångne konung Albrecht här och skall det hån hon då, enligt några författare, drifvit med honom, och hvilket omnämnes, under art. Falköping, hafva tilldragit sig på Bohus. Borgmästaren i Lödöse var år 1436 en bland de 40 Sveriges röstegande, som enligt Kalmar Unionens förklaring ifrån Sverige skulle förrätta konungavalet i Kalmar för alla tre rikena. År 1452 intogs fästningen af Christian I, men återtogs snart af Thord Bonde. År 1502 intogs Lödöse stad och slott af dåvarande danska kronprinsen, sedermera konung Christian II. År 1528 hölls här ett möte mellan kon. Gustaf I och fem danska rådsherrar. — Som Göta elf igengrundades af sandbankar, så att skeppen ej kunde komma upp till Gamla Lödöse, befallte konung Gustaf i November 1545, att Lödöse borgerskap skulle flytta och bygga en stad 4 mil närmare elfvens utlopp, hvilket äfven skedde. Ifrån denna tid kallades Lödöse *Gamla Lödöse* och den nya staden *Nya Lödöse.* Staden behöll sina friheter intill år 1646, då drottning Christina förvandlade densamma till en bondby, som ännu har det fordna namnet. Staden har haft, utom vallar och fästningsverk, ett starkt slott och kungshus, kalladt *Lödösehus,* som varit i stånd i Magnus Ladulås tid. Slottet, som ifrån början ofta måste erfara fiendtliga anfall, har efter stadens flyttning 1545 äfven råkat i ödesmål. Lemningar af stenmurar äro nu minnesmärken efter denna stad. Vid reformationstiden förvistes munkarne så väl från detta kloster som från andra i riket, och af dess gods finna vi en del hafva blifvit återlemnadt åt då lefvande efterkommande till dem, som riktat klostret. År 1531 återgåfvos t. ex. åt Birger Andersson, farfader till den första af adliga ätten Lillje till Aspenäs, de gods, som hans förfäder skänkt till Helge-Korsaltaret och S:t Nicolaialtaret i Gamla Lödöse kloster. Af en del af dess egor och inkomster inrättade kon. Gustaf I år 1528 ett hospital, hvilket ännu s. år flyttades till Nya Lödöse. Gamla Lödöse skeppsvarf har förträffligt läge utmed Göta elf, $3^1/_2$ mil från Göteborg; år 1861 erlades i bevillning för detsamma 10 rdr rmt.

**Lödöse, Nya,** äfven *Nylöse,* nu kallad *Gamla staden;* se art. Göteborg.

**Löfhamra.** Två mantal frälse-säteri uti Skeptuna socken, Seminghundra härad och Stockholms län, beläget nära Hederviken, tillhörde 1685 hofjunkaren Carl Uttermark och kom med dennes dotter till öfverste-löjtn. Mauritz Wilhelm Nisbeth, död 1767. Han var med vid Clissow, der han blef skjuten genom högra benet; vid Pultusk, hvarest han med tvänne kulor fick högra låret genomskjutet; vid Holofzin, der han blef sargad i högra sidan af en falkonettkula; vid Reschilenska, då han åter blef skjuten genom högra låret, samt slutligen vid Pultawa, hvarest han vid Dniepern blef fången och förd till Wologda, derifrån han först 1722 efter fredsslutet hemkom. Sonen, kapten Carl Gustaf N. (död 1772), skref sig ock till Löfhamra; sistnämnda år egdes säteriet af Stackelberg, var 1825 och ännu styckadt, nu i 3 delar; hela tax.-värdet 1861 var 18,000 rdr rmt. Jordmånen är bördig, betet ringa, liksom tillgången på skog; fiske i Hederviken; manbyggnaden, liten, är uppförd i början af detta århundrade.

**Löfholmen.** En holme vid Liljeholmssjön i Brännkyrka socken af Stockholms län, med fabrik och väderqvarn,

tax. 1861 till 11,000 rdr, egdes s. år af fabrikör F. Th. Hylén.

**Löfholmen.** Säteri, se Wedums socken.

**Löfhulta,** *Stora* och *Lilla*. Två mtl skatte uti Hammarby socken, Öster Rekarne härad och Nyköpings län, äro köpta till skatte d. 19 Mars 1741 af hustru Karin Andersdotter och bonden Erik Jöransson för 180 rdr 24 sk. smt hvardera. Ordinarie räntan är 28 rdr 9 rst. kronovärdi för dem båda. *Löfhulta* egendom utgöres af $^3/_4$ mantal Löfhulta i Hammarby socken, $^3/_8$ *Ransten* i Sundby och $^3/_{16}$ *Löfhulta* samt 1 mant. *Ingeby* i Wallby socken och är belägen $^3/_4$ mil från Thorshälla, $^3/_4$ mil från Eskilstuna, $4^1/_2$ mil från Arboga, 2 mil sjöväg från Westerås, $^1/_4$ mil från lastageplats. Egendomen tillhörde 1851 Thim, 1861 Nils Hansson i Ågra och taxerades s. år till 14,446 rdr rmt. Arealen är 260 tunnl., hvaraf 150 åker, 80 äng; jordmånen består af god svartmylla på lerbotten. Ved och byggnadsfång erhålles från allmänningen. Skogsparker hafva dessutom på senare åren blifvit inköpta på vissa år. Manbyggnaden innehåller 5 rum med kök. Lilla *Löfhulta* har 4 åboer.

**Löfmock,** kapell under Arjeplog, uppfördt 1777, öfverst vid Hornavan.

**Löfnäs.** En gård i Ljusnarsbergs socken och Nya Kopparbergs bergslags härad af Örebro län, belägen $^3/_{16}$ mil norr om kyrkan och kyrkobyn, har en tvåvåningars karaktersbyggnad af timmer under tackjernstak, urverk med transparent-urtafla, hvilken medelst ett ljus vid verket visar tiden, synlig äfven den mörka delen af året. Björkån flyter utefter trädgården och gården. Kolning och gårdsdagsverken utgöras från 23 större och mindre egendomar, torp och nybyggen. Efter gamla indelningen, då jorden var af bergsfrälse natur, egdes till gården $6^1/_4$ fjerdeparter, men efter 1831 års skattläggning $2\frac{21}{340}$ hemman utom skogs-fjerdeparterna, alltsammans utgörande en areal af 5,060 tunnl., med andelar uti såg och qvarn vid gården, en tullqvarn och andel i turbinsåg vid Hörks hytta, der 5 fjerdeparter och vid Högfors hytta $1^1/_4$ äro indelade till tackjernsbrukning, hvilken senare med egna malmer bestigit sig till 15 à 1800 *skℓℓ* årligen. — Uti kopparverket, som tillverkar från 3 till 600 *skℓℓ* garkoppar årligen, egas $^4/_{64}$:delar och stångjernssmide för $1^1/_2$ fjerdepart. — Den första kända egaren till Löfnäs var mäster Philip Palén, bergslagens barberare, död 1646 eller 1661, derefter Jöns Larsson, bergslagens gevaldiger, död 1703. Sonen Lars Jönsson, äfven bergslagens gevaldiger, sålde Löfås till assessor Hans Philip Lybecker, bergslagens bergmästare, hvilkens enkefru sålde till landsfiskal Berger gården 1747 och köptes den 1770 af brukspatron Georg Staf, under hvilkens tid husen afbrunno; egendomen såldes 1787 till handlanden Tobias Lundbom i Lindesberg, hvars son nu är egare till densamma.

**Löfsjö.** Masugn, belägen i Floda socken af Falu län, $8^1/_2$ mil ifrån Falun, 3 mil från Floda kyrka samt 2 mil från sjön Wesman i Grangärde socken, vid vattendraget, som utfaller från sjön Luxen (Lilla Löfsjön) uti sjön Jensen.

Masugnen privilegierades 1806 för framlidne brukspatron A. F. Rosenborg, dåvarande egare till Klosters bruk i Husby socken, samt för Falu bergslag och har egts af dem till hälften hvardera till år 1861, då Falu bergslag inköpte andra hälften för 100,000 rdr rmt.

Bruket anlades på det gamla Finnhemmanet Luxen på Floda krono-allmänning, hvilken omgifver bruket och af bruket, med undantag af några få sjelfegande stubbe- och röjdselrätts-åboers hemman, besittes emot erläggande af kolningsfrihets-bevillning. Skattläggning och skatteköp skall dock ske, men hindras ännu af en oafgjord fråga om skogsanslaget till förenämnde hemman.

Består nu af masugn med 3 formor, gasrostugn, krossverk m. m., nästan alltsammans nybyggdt 1856. Malmen hemtas ifrån egna grufvor: *Ifviken, Byberg, Fjotterbäcken, Bäckberg* och *Norberg*, alla inom Grangärde socken på 1 à $2^1/_2$ mils afstånd, och tackjernet sändes för Klosters bruks räkning landvägen till Stora Tuna, hvarifrån det dels sjöledes och dels landvägen går till Klosterverken, samt för Falu bergslags räkning till Snöå bruk i Jerna socken och Lindesnäs bruk i Nås socken. Tillverkningen, som är oinskränkt, har varit 1854: 6,010 *skℓℓ*, 1855: 6,468 *skℓℓ* och 1856: 4,617 *skℓℓ* tackjern.

Landtegendomen består af $1\ ^7/_{128}$

mant. Löfsjö med många underlydande hemman i Floda och Nås socknar, så att hela arealen, allmänningen inbegripen, öfverstiger 20,000 tunnland. Närmast omkring bruket äro ganska betydliga myrodlingar gjorda.

Från Löfsjön leder en väg, $1^1/_4$ mil ut till allmänna landsvägen, mellan Grangärde och Floda kyrkor, en annan, 1 mil till Lindesnäs bruk, nyanlagd, samt en tredje, äfven nyanlagd, $1^1/_2$ mil till Norhyttan och Sunnansjö i Grangärde socken.

**Löfsta.** Egendom uti Ytter-Enhörna socken, Selebo härad och Nyköpings län, består af hemmanen Löfsta och Grind om 2 mant., förm. till $1^1/_2$ kr.-skatte, och har ett behagligt läge på en höjd vid Gripsholmsfjärden. Vid klart väder synas, från ett högt berg vid gården, tornen af Gripsholm. Löfsta tillhörde 1681 Canterstjerna; enligt kongl. bref af den 18 Nov. 1685 erhöll stallmästaren Anton Campsen, adlad Günterfelt, det ena hemmanet i donation och å det andra besittningsrätt den 30 Jan. 1688; de voro i denna familjs händer, tills underofficern Anton R. Günterfelt der afled 1752 ogift och slöt denna adliga ätt. Efter honom såldes egendomen 1756 af häradshöfding Adlerclo för 30,000 daler s:mt till bergsrådet Nils Psilanderhjelm, egdes sedan af baron Carl Bunge, som 1770 försålde den till sekr. Hassel för 54,000 daler s:mt, från hvars enka den inköptes 1803 af fänrik Nils Palmér för 9,000 rdr rgs och från dennes arfvingar af löjtn. Westin för 30,000 rdr rgs af honom åter försåldes godset 1861 för 102,500 rdr till baron J. Nordenfalk. Egendomen har utmärkt bördig jordmån och god tillgång på skog. Underlydande hemman äro $^1/_2$ mant. Grind och $^1/_8$ L:a Nora.

**Löfsta.** Ett och $^3/_4$ mantal frälsesäteri uti Frösunda socken, Seminghundra härad och Stockholms län, beläget vid vestra stranden af Hederviken, reducerades från hofjunkaren Carl Uttermark, är utbytt mot 1 mantal Näsja, 1 mantal Gottröra; tillhörde 1741 Lohe, 1772 Stackelberg, 1825 sekreter Hjelm, 1849 och ännu 1861 major J. von Sass. Säteriet, taxeradt till 14,250 rdr, utgör med underlydande $^2/_3$ Tuna och $^1/_3$ Billsta ett gods.

**Löfsta.** By uti Dingtuna socken, Tuhundra härad, och Westerås län, af 5 mant. frälse, 2 mant. skatte, ligger nära vid Mälaren i en flack dalsänkning. Häraf egdes 1861: $4^2/_3$ mant., tax. till 29,870 rdr, af baron A. Liljencrantz, 1 mant. af doktorinnan Bergstens arfvingar, $1^1/_3$ mant. af 3 åboer. Efter kammarkollegii bref och kontrakt af 1 Juni 1700 äro hemmanen № 1 & 2, 2 mantal skatte, af friherrinnan Ebba de la Gardie emot försträckta medel förpantade till Kongl. Maj:t och kronan; men efter krigskollegii bref af d. 3 Juni 1730 äro de sedermera indragna till general-krigs-förrådskassan och sist, enligt Rikets Ständers författning vid 1766 års riksdag, äro räntorna indragna och för alltid förbehållna Kongl. Maj:t och kronan från och med år 1767. Här i byn skall helt nyligen blifvit uppmärksammad en runsten med runinskrifter på två sidor. Under Erdmans geologiska undersökning har en fix punkt, 29 fot öfver hafvet, utmärkt genom små inslagna jerndubbar, blifvit bestämd uti en jordfast sten vid byn, öster invid landsvägen, i närheten af afvägen till Sippersta.

**Löfsta.** Ett mant. frälse uti Eds socken, Sollentuna härad och Stockholms län, beläget vid Oxundasjön, tillhörde 1743 Öfverpostdirektören Leonhard Klinckow, adlad Klinckowström, död 1759. Han förordnade i sitt testamente, att Löfsta samt det stora huset vid Drottninggatan och norra hörnet af Smedjegårdsbrunnen i Stockholm skulle försäljas samt i stället inköpas ett fideikommiss, för hans brorson, som derigenom fick Rinkestads gods i sådan egenskap. Löfsta kom sedermera under Runsa fideikommiss, som nu eges af kammarherren Theodor Wilhelm Anckarcrona; tax.värdet 1861 var 9,000 rdr rmt.

**Löfsta.** Två mantal frälse uti Jerfälla socken, Sollentuna härad och Stockholms län, med behagligt läge vid Löfstafjärden, har hört under Svartsjö slott. Det tillhörde 1772 Langenberg, derpå hofmarskalken Montgomery, 1861 herr John Blacke. Säteriet, taxeradt med qvarn och tegelbruk till 54,000 rdr, utgör med Riddersviks lägenhet ett gods, tax. till 58,800 rdr. — Löfsta hör i judicielt hänseende till Sånga socken och Färentuna härad.

**Löfsta.** Två mant. frälse säteri uti

Tibble socken, Håbo härad och Uppsala län, beläget nära Lejondalsjön, har tillhört slägten Duwall; på 1650-talet Direktören öfver Norrländska Tjäru- och Westerviks skeppskompanier, sedan den förste præses i Justitiæ-kollegium, Johan Gerhardi Westerman, adlad Lilljecrantz, dennes enka 1680. I sednaste tider exped.sekr. v. Riben genom gifte med en dotter till rev.sekr. Carl Otto Iserhjelm. 1861 hans arfv.; tax.v. var 21,000 rdr rmt.

**Löfsta.** Egendom uti Funbo socken af Rasbo härad och Uppsala län, af 6 mant. skatte, har tillhört grefliga slägten Posse, från 1825 amiralen grefve Rud. Cederström, som dog här 1833; godset innehades 1861 jemte 4 mant. underlydande, tax. till 98,700 rdr rmt (hvaraf för Löfsta 67,500 rdr), af sonen, major O. R. Cederströms arfvingar.

**Löfsta.** Egendom af tre mtl frälse, belägen uti Knista socken af Edsbergs härad och Örebro län, $2^3/_8$ mil från Örebro stad, vid stora landsvägen; taxerades 1861 till 11,540 rdr rmt, egdes s. år af hr Erl. Enhörning. Arealen är 343 tunnl. 13 kappl., deraf åkerjorden c:a 200 tunnl.; återstående areal är till större delen beväxt med god och sparad skog, hvarå ännu odlingslägenheter finnas. Åbyggnaderna äro uppförda dels af trä och dels af sten, under de sednaste 25 åren. Åkerjorden brukas i cirkulation.

**Löfsta, Wester-.** Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södra Fjerdhundra kontrakt af Westerås län, utgöres af Wester-Löfsta och Enåkers socknar, samt innefattar $72^{13}/_{16}$ mantal. Folkmängden var år 1860: 3,023 personer. — *Wester-Löfsta,* modersocken, belägen uti Uppland och Westerås län, mellan Altuna i söder, Hvittinge i sydost, Huddinge och Enåker i norr, Norrby och Tärna i vester, 2 mil öster från Sala, $5^1/_4$ mil n. o. från Uppsala — vid 250 fots höjd öfver hafvet — omfattar 1,410 qvadratmil land, 0,030 insjöar. Här är de östliga häradernas högland, hvarifrån vattendragen utgå åt alla håll, och dock mestadels en slätt, endast afbruten af låga bergåsar, kullar och af något högre sandåsar samt här och der kärrländig. I östra delen, bland bergkullar, upprinner Örsundsån från Gålsjön o. a. Vestra delen genomstrykes här, liksom i Altuna, af en bergås, med vestlig lutning till Sagån; längst i nordvest stöter socknen till denna ås öfra lopp mellan Hallaren och Clasbomyran. Jordmånen är dels sandblandad lera, dels svartmylla, dels mojord. Åkerbruk är hufvudnäringen; men derjemte idkas boskapsskötsel, och kolning för Sala silfververks behof. Löfsta var bland de socknar, som till år 1833 levererade en del af sina kronoutskylder i skogseffekter till nämnda verk. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,828 och 1860 af 2,100 personer, består af $63^9/_{16}$ mant., hvaraf $50^{11}/_{16}$ skatte, $2^7/_8$ krono, 10 frälse — häraf $39^9/_{16}$ mant. i Simtuna och 24 mant. i Torgstuna (Thorstuna) härad — taxerade 1861, jemte tre lägenheter, 4 fabriker och bruk, 19 qvarnar och sågar, till 474,800 rdr rmt. »Lösta cum annexa nämnes 1314 såsom hörande till prov. Simbohundæri. Socknen, äfven fordom» kallad *Skarpe Löfstad,* har varit åtminstone sedan reformationen förenad med Enåker till ett pastorat; kyrkoherdarnes namn äro kända från första hälften af 1500-talet. På 1700-talet voro Abraham Printz, fader och son, kyrkoherdar här. Kyrkan är gammal och belägen i Simtuna härad. Bland fornminnen nämnas lemningar efter en borg vid *Gålsjön* eller vid *Borgen* på ett högt, nästan otillgängligt berg, omgifvet af kärr och moras, och skall, efter sägnen, i Wikingarnes tid segelleden sträckt sig dit.

Gårdar och verk m. m.: *Molnebo* bruks- och landtegendom (se den art.) taxerad till 129,631 rdr, med underlydande $^3/_4$ *By,* 1 *Kongsbo,* $1^1/_2$ *Nolsjö,* 1 *Sör-Starfors,* 4 *Norr-Starforss* med qvarn och såg, $1^3/_4$ *Wansjö* uti Thorstuna härad samt $^1/_4$ *Borgen,* $^1/_8$ *Täljebo* uti Simtuna. *Prestgården,* $2^3/_4$ mant., tax. till 11,148 rdr; kaplanen besitter $^1/_8$ mant. i *Klockaregården,* tax. till 957 rdr, men bor i Enåker. Uppsala akademi eger Heby utjord och $^1/_4$ *Wigelsbo,* tax. till 7,280 rdr. Vid Heby äro tegelbruk, qvarn och såg. Det öfriga hemmantalet är skiftadt i 143 delar och eges af allmoge. Största brukningsdelen är $^1/_4$ *Åhl,* $^1/_2$ *Röcklinge,* tax. till 1,308 rdr, minsta $^1/_{16}$ mant., tax. till 226 rdr. Öfriga hemman i Thorstuna härad äro: $^1/_4$ *Fallet,* 1 *Gålsjö,* $^1/_2$ *Hårsbo,* 2 *Sör-Horsbäck,* 2 *Norr-Horsbäck,* 1 *Mårtsbo,* $^1/_2$ *Nolmyra,* 1 *Orfvenbo;* uti Simtuna: *Arnebo, Backa, Björsbo, Bruskebo, Fasenbo, Göksbo, Hvisbo, Hårsta, Härfsta, Jungfrubo, Rotebo, Norrbäck, Siggebo, Snesholm, Staffansbo, Stingstorp, Öfver-* och *Ytter-Säfne, Säthersbo, Sörby, Ulebo, Wivastbo, Ölsta, Littersbo, Sörby, Turebo;* $^1/_8$ mantal *Sinäs* upptages i Enåkers sockens kyrkobok, men upp-

föres i jordeboken såsom tillhörande denna socken. — Adress: Sala.

**Löfsta, Öster-.** Patronelt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Örbyhus kontrakt af Uppsala stift, utgöres af Öster-Löfsta socken, Leufsta bruk och Hillebåla kapell; beboddes 1860 af 3,628 personer på en areal af 2,473 qvadratmil, hvaraf dock 0,094 är vatten. — *Löfsta, Öster-*, socken, belägen uti Olands härad af Uppsala län, 4 mil från Östhammar, 7 mil n. n. o. från Uppsala — vid 60 fots höjd öfver hafvet — kring Strömarns och Löfsta- eller Forssmarksåns vattendrag, mellan Film och Tegelsmora i söder, Tolfta och Wessland i vester, Wesslands- eller Löfstafjärden i n. v., Hållnäs i n. o., Forssmark i öster. Forssmarksån utgår från Finnsjön i sydost genom socknen åt nordost inåt Hållnäs. Strömarns å går genom vestra delen, hufvudsakligen blott åt norr, samt utfaller i Wesslands- eller Löfstafjärden, som har sidlända stränder och är uppfylld af små öar. Hela landet är mest kärrig och något bergländig skogsmark, utan betydliga slättbygder, med undantag af Strömarns dalgång. Rådande jordmånen är dels svag lera, dels och mest mojord. Åkerbruk, skogs- och bergsbruk idkas; strömmingsfisket inom denna och Hållnäs socken lemnar årligen omkring 1,200 t:r; sjöfart idkas med båtar af $134\frac{23}{100}$ lästetal. Sveriges största jernverk, utom några grufvor af ringa vigt, finnas inom socknen; under året 1861 uppfordrades 23,284 centner jernmalm ur socknens 3:ne grufvor, hvaraf 2 på Randels och 1 på Bysta egor. Hemmantalet är $75^5/_{12}$ mant., hvaraf $21^3/_4$ sk., $2^1/_2$ kr., $52^1/_6$ fr., taxerade 1861 till 344,450 rdr; 3 bergverk, 4 manufakturinrättningar, 7 lägenheter och 6 qvarnar jemte frälseräntor voro tax. till 691,687 rdr rmt; år 1857 var taxeringsvärdet denna summa i bco. I bevillning erlades 1861: 1,423 rdr rmt. Utskrifningsmanskapet utgjordes sistnämnde år af 131 man. — Lösta förekommer 1314 såsom hörande till *Rodhin* af *Tiundhia* och anses äfven varit hvad som flera gånger kallas *Scarpalösta*. Löfsta bruks egare har patronatsrätten. En kyrkoherde nämnes 1290, kaplaner från 1593. Af Martinus, kyrkoherde 1294, finnes en efterlemnad berättelse om en man, som blifvit hulpen från en svår sjukdom, hvarför han gaf S:t Erik en hel örtog silfver vid derpå följande Larsmesso-högtid. — Samme Martinus hände det en dag, att en oxe stupade, och en tjenare ville slagta densamma för att den måtte komma till gagn. Herr Mårten hindrade det och sade: Han skall offras S:t Erik. Oxen blef vid lif, och löftet fullgjordes näst-följande Larsmesso-högtid. Bland kyrkoherdar må vidare nämnas kontraktsprosten, magister Anders Båll, död 1717, och jemte sin hustru, Anna Leufstadia, dotter af företrädaren, begrafven i socknens kyrka, der hans grafsten med latinsk påskrift lades. Han var en man af djupsinnigt förstånd och god talegåfva. Om honom förmäles, att då han, såsom pastor vid Gardet, skulle nedresa till lägret i Skåne, blef han tillfångatagen i Runneby af Danskarne och förd till Köpenhamn, hvarifrån han återkom, genom våldsam behandling med försvagad helsa. Hans son, major Båld, blef stamfader för Ridderbollska slägten (se vidare art. Tjerfvens by). Kyrkoherden Zacharias Westbeck, sedermera 1759 kontraktsprost, död 1765, har vunnit namnkunnighet såsom ekonom och invaldes i den 1739 inrättade svenska vetenskapsakademien. Han uppodlade inom denna socken en ödemark och kallade denna nyodling Zachrisberg, som år 1756 af Rikets Ständer erhöll säterifrihet, med rätt för den ofrälse egaren att få blifva säteri-egare. Af Westbeck utgåfvos flera skrifter i landthushållningen. Kyrkan, ursprungligen gammal, härjad af Ryssarne 1719, återställd på bruksegarens bekostnad och sednare reparerad 1842 på församlingens, är byggd af tegel och har tvänne grafchor med minnesvårdar, den ena öfver landshöfding Carl de Geer (död 1730), den andra öfver en direktör vid Leufsta bruk, Svebilius (död 1735).

Gårdar och verk: *Leufsta* bruks- och landtegendom (se den art.), hvarunder lyda: förutnämnda säteriet *Zachrisberg*, 2 mant. säteri, $1^1/_4$ skatte *Skjerplinge* (kallad *Löten*), tax. till 12,000 rdr, 2 mant. säteri *Skarsättra*, tax. till 15,000 rdr, Lötens lastageplats, $9^2/_3$ mant. *Försäter*, $3^1/_2$ *Hillebole*, $^1/_2$ *Borgen*, $^1/_8$ *Bystaden*, $4^5/_{24}$ *Elinge*, 1 *Ermunbo*, $^1/_2$ *Fälandbo*, 2 *Giboda*, $^5/_8$ *Grönö*, $^1/_2$ *Gåfvastbo*, $^1/_8$ *Idmundbo*, $^1/_4$ *Ingarsbo*, $^1/_{12}$ *Ingstarbo*, $^3/_8$ *Larsbo*, $^1/_8$ *Lindberg*, $^1/_4$ *Mål-*

*sten,* $^1/_2$ *Sillboda,* samt andra $9^1/_2$ mant., tillsammans 4 säteri, $20^{19}/_{24}$ frälse, $4^1/_6$ rå och rör, $9^{941}/_{1320}$ skatte. Leufsta och Åkerby qvarnar, Hillebole masugn och 2 qvarnar, alltsammans tax. till 229,600 rdr rmt. *Leufsta* och *Åkerby* jernbruk (se dessa art.). — $2^5/_8$ *Skjerplinge,* $^1/_3$ *Sund,* $^1/_4$ *Wahlnäs,* allts. tax. till 11,090 rdr, egas af herr Stangenberg. I närheten af *Håkansbo* gästgifvaregård, på gränsen till Films socken, finnas åtskilliga jerngrufvor, som tidtals varit bearbetade. *Prestgården,* 2 mant., tax. till 10,800 rdr. — $^1/_2$ *Fallet* är komministerbost., $^1/_2$ *Skjerplinge* länsmanboställe. — Öfriga hemmanens namn äro: *Salberga, Widvåg, Åkerby, Fallen, Gunbo, Gåsebo, Harfall, Håkanbo, Kalfsbo, Litslebo, Nymden, Orsbo, Randebo, Skärmanbo, Slarsbo, Spjutsbo, Säfvastbo, Tolbo, Walparbo* och *Österänge.* — *Hildbardhi, Achirby, Skærplinge, Haconabir* m. fl. nämnas 1312. — Adress: Tierp.

**Löfstad.** Ett mantal frälse-säteri uti Kimstad socken, Memmings härad och Linköpings län, beläget nära sjön Roxen på en hög, men inskränkt bergskulle, utgör, jemte $5^3/_4$ mant. underlydande i samma socken och $2^1/_4$ mant. uti Löths socken, återstoden af ett fordom större gods, på 1820-talet ännu af 20 mantal. Den förste, som skref sig till Löfstad, var Jöns Ethersson (Lillje), död 1523 och härstammande i tredje led från Sone Sonesson på Lagnö, Svea Rikes råd 1369. Löfstad gick i arf från far till son, och när riksrådet Axel Gustafsson Lillje upphöjdes till grefve, blef Löfstad hans grefskap under namn af Lilljenburg. Efter sägnen skall denne Axel Lillje vid återkomsten från Tyska kriget hafva uppbyggt det präktiga slottet Löfstad för de medel han under kriget visste att taga för sig (ensamt i Würzburg skall han kommit öfver 80,000 rdr), och vid samma tid samt med samma slags medel skall general Douglas uppfört Stjernarp på andra sidan om Roxen; dessa krigskamraters plan skall varit att bygga slotten så höga, att de skulle från öfversta våningen kunna se och helsa på hvarandra. Axel Lillje var en i ansende till mod och erfarenhet ryktbar krigare. Det var han, som år 1631 vid Mainz fick af en kanonkula det ena benet bortskjutet. Han nyttjade sedan träben. Några år derefter hände sig, att en kula krossade träbenet. Lillje såg helt kallt på kulan och sade: »det var väl det andra benet du mente?» Utom sina goda egenskaper, hade Axel Lillje stora fel, såsom häftighet, högmod och egensinne, hvarigenom ofta fäderneslandets tjenst skadades och han sjelf ådrog sig allvarsamma tillrättavisningar. Uti rådet var han en bland Oxenstjernas motståndare. Han dog 1661 som generalguvernör öfver Liefland. — Axel Lillje egde under Löfstad Aspa, Hageby m. fl. som frälse, Aspa och Svinsäter, Udderna o. a. såsom köpta, donerade eller tillbytta. Hans sons enka, Maria Elisabeth Stenbock, död 1693, testamenterade till Kimstads kyrka 12,000 daler kopparmynt, hvadan deras afkomlingar fingo 1699 jus patronatus till samma kyrka för Löfstads säteri. Det kallas 1683 urgammalt säteri, bebygdt med stenhus, och säges 1687 haft 14 t:rs utsäde, 250 lass höafkastning, 20 kobeten, skog till trinde och vedbrand, fiske i sjön m. m. Löfstad kom genom gifte från slägten Lillje till r. r. gr. M. J. de la Gardie, död 1741, ärfdes af dottern Hedvig, gift med r. r. fältmarskalken grefve Axel von Fersen, som d. 20 Juni 1810 blef ett offer för folkupploppet i Stockholm. Inan delningen af fastigheterna var gjord, afbrann år 1750 det af Axel Lillje uppförda slottet, hvarefter det dock redan 1753 åter iståndsattes i modernt manér. År 1800 tillföll egendomen genom lottning grefve Fersens dotter Eva Sofia, gift med kammarherren grefve Ad. Piper, hvars son grefve Carl Fredr. Piper, gift med Emilie de Geer, var egare från år 1817 till sin död 1859, då Löfstad emottogs af sonen, kammarherren, f. d. legationssekreteraren, grefve Carl Emil Piper, som äfven eger den gamla Rosenstråleska egendomen Skattne samt Reutersberg i Westmanland. — Hufvudbyggnaden skall före 1652 hafva legat närmare sjön, består nu af ett trevåningshus med tvåvånings flyglar, allt af sten, uppförda 1753 efter branden; ladugårdshusen äro äfven af sten; här finnes vacker trädgård, anlagd 1660, med en vidsträckt s. k. engelsk park, beväxt med de skönaste popplar, 20 à 30 alnar höga; uti parken, som började anläggas 1801, finnes uti en berså på en liten holme i en genomlöpande bäck en minnesvård öfver förut nämnde grefve Axel von Fersen, upprest af hans syster, grefvinnan Piper, som äfven är historiskt bekant och måste under upploppet flykta från

hufvudstaden; bodde sedermera på Löfstad, der hon dog 1816. Parken och trädgårdarne utgöra omkring 21 tunnl. På Löfstad är ett bibliothek af c:a 8,000 band, deribland franska, italienska, engelska och tyska classiker samt några praktverk och ett exemplar af Chanuts memoirer om hvad som tilldragit sig under drotttning Christinas regering, med hennes egenhändiga anteckningar. Här är äfven en taflesamling, deribland ett vackert porträtt af fältherren Jacob Pontusson de la Gardie. På egorna är ett hospital för flera af godsets fattiga. Uti stora stenhuset är en bergskälla med godt friskt vatten, hvilket är sällsynt på en så ovanlig höjd. Utsigten härifrån är en af de vackrare. Godsets taxeringsvärde 1861 var 44,810 rdr, (hvaraf 17,820 rdr för Löfstad säteri). Säteriet betalar vacanceafgift, dock endast i krigstid, för $1^1/_2$ mantal. Ställets fordna utseende finnes i gr. Dahlbergs *Svecia Ant. et Hodierna* och det nyare i Thora Thersners *Fordna och Närvarande Sverige*.

(Källor. Brunii resa 1849, sid. 262, 610. — Fryxell, VIII Del., sid. 137. 12 B., sid 150. — Anrep, II Afdeln., Lillie. — Tham. Tuneld.)

**Löfstafors**. Jernbruk uti Karlanda socken, Nordmarks härad af Carlstads län, har 1 härd för 500 *sk℔* årligt stångjernsmide af köpt tackjern; tillhörande manufakturverk har 1 knipp- och 2 spikhamrar med 53 *sk℔* smide. Bruket taxerades 1860, jemte en tullqvarn af 3 par stenar och $^1/_{16}$ mant. kronoskatte i Hultebyn, till 23,461 rdr rmt och egdes af brukspatron B. A. Silvius. Egare 1840 var herr A. Frick.

(Källa: Taxeringslängden.)

**Löfstaholm**. Jernbruk uti Lyseviks socken af Fryksdahls härad och Carlstads län, anlagdt 1761, på hemmanen Åsegårds, Backas och Öijenäs egor, har nu, sedan Antonströms bruks tillverkningsrätt blifvit hitflyttad, 2 stångjernshamrar vid 3 härdar, med en tillverkning (år 1860) af 8,289 centner 92 *℔* stångjern af dels köpt, dels eget tackjern; härtill komma ett manufakturverk för 1 knipp- och 2 spikhamrar med 1 härd och stock, 2 sågar och 1 qvarn på Löfstaholms egor jemte Björkaholms saluság för 200 tolfter plankors försågning; jordegendomen består af $\frac{1}{288}$ mant. uti *Ransby*, $\frac{4}{961}$ mtl uti Sohlberga; brukets taxeringsvärde år 1861 var 103,624 rdr, öfriga egendomens 27,234 rdr rmt; brukets och ena sågens årliga utskylder beräknas till c:a 870 rdr rmt. Bruket har egna kol- och timmerskogar, hvilka till större delen äro belägna i Elfdalen, dels på flera års afbrukning inköpta och dels genom skatträtt förvärfvade. Afsättningsorten är Göteborg, smidesstämpeln visar C A S med krona öfver; egare på 1840-talet C. D. U. Croneborgs sterbhusdelegare, år 1861 brukspatron H. W. Montgomery på Björkeforss.

**Löfstaholm**. Sju och $^3/_4$ mantal frälse-säteri uti S:t Olofs och Odensala socknar, Erlinghundra härad och Stockholms län, beläget vid Garnsvikens östra strand, $4^1/_2$ mil från Stockholm, och torde vara det Lösta, hvaraf 1286 en del skänktes till Sigtuna kloster; hela Löfstaholm har varit kungsgård och bestått af 9 hela hemman med 110 rdr specie jordeboks- och hemmantalsränta; innehades i sednare tider, från 1624, af kammarrådet Palm (Mäns Mårtensson); han var sekreterare vid traktaten med ryska kommissarierna i Wiborg 1613, ståthållare på Nowgorods slott med dess stad och län 1615, sekreterare vid fredstraktaten med Ryssland i Stolbowa 1616—17, dog barnlös 1641; reducerades från hans arfvingar, jemte en mängd gårdar i S:t Pehr, Haga och Wassunda; synes derpå varit besutet af kammarrådet samt presidenten i kammar- och kommerce-kollegierna Lilljecrona, som dog 1687 och slöt sjelf sin ridderliga ätt; han blef året före sin död kansler för akademien i Lund. Han berömmes mycket för sin statsklokhet, och af hans bref, dem han skref till landshöfdingen Durell under sitt ministeriella vistande i Danmark, finnas några tryckta i Svenska Merkurius för Augusti månad 1760. Sedermera egdes Löfstaholm af öfverståthållaren i Stockholm gr. K. Posse, död 1714 (se Tisslegården), samt dess enka; utbyttes från kronan af presidenten Broman mot Rosersberg, Wiggeby och Krogsta i Norrsunda socken. Broman egde konung Fredrik I:s nåd och förtroende på ett utmärkt sätt och deltog mycket i riksdagshvälfningarna på sin tid; död 1757. I sednare tiden har godset egts af grefliga slägten af Ugglas

och tillhör nu majoren, gr. Carl Magnus L. Björnstjerna, son till den tappre generalen Björnstjerna, som blef baroniserad i anledning af konventionen i Moss, död 1847. Godset, som bestod på 1840-talet af 9 hemman och 19 rå- och rörstorp, hade 1861 endast $^1/_4$ Ristena till underl.; säteriet taxerades till 69,000 rdr och det hela, inberäknadt vattenqvarn med 3 par stenar, till 85,610 rdr; till godset hörer äfven såg med 1 blad. Vid gården och på gärdet hafva runstenar blifvit anmärkta.

**Löfstalund** eller *Skälby*. Ett mant. frälse-säteri uti Grödinge socken, Svartlösa härad och Stockholms län, har varit doneradt till Patkull, utbytt från reduktionen af G. Sparre, tillhörde 1686 Lowisin, hade 1772, 1825 och ännu samma egare som *Malmsjö* säteri; taxeringsvärdet år 1861 var 13,700 rdr rmt.

**Löfsund**, se *Leffsund*. Vi äro nu i tillfälle att tillägga: Ambjörn Holmvidsson tillbytte sig 1337 (enligt ett pergamentsbref af d. 10 Febr., förvaradt i k. riksarchivet) Læfsund m. fl. gods i Södermanland af riddare Gustaf Niklisson, men sålde dem sedermera ånyo, d. 27 April s. år, till förra egaren. — Utsädet uppgafs 1857 till 70 t:r.

**Löfsättra**. Ett mantal frälse-säteri och 1 mantal krono-skatte rusthåll är beläget i Täby socken, Danderyds skeppslag och Stockholms län, $2^1/_4$ mil från Stockholm, men ej fullt $1^1/_2$ mil om vintertiden, då isarne bära, $^1/_2$ mil från lastageplats och Ensta gästgifvaregård samt $^3/_4$ mil från Åkers kanal, hvarimellan och hufvudstaden sommartiden daglig ångbåts-kommunikation eger rum; det tillhörde 1772 kanslirådet Harald Appelbom (död 1783), år 1861 herr J. Wetterlind.

*Löfsättra* har varit tvistigt mellan Täby och Wallentuna socknar det räknas i judicielt hänseende till Täby socken, deremot i kyrkligt till Wallentuna socken. Egendomen har bördig jordmån. Arealen är 784 tunnland. Enligt år 1806 upprättad kartebeskrifning utgjorde åkern 71 tunnl., ängsmarken 122 tunnl., odlingsbar mark och beteshagar 200 tunnl. samt resten backar och skog; men derefter äro betydliga odlingar å egorna verkställda. Fisket i två å egorna belägna samt en större angränsande insjö, den s. k. *Ormgårdssjö*, är äfven gifvande. Manbyggnaden består af 12 rum, m. m. Till gården hörer en större trädgård. Till godset höra 3:ne torp och en för ståndspersoner bebyggd lägenhet, hvarifrån dagsverken utgöras. Å egendomen kan för närvarande födas 30 kor, 5 par oxar och 4 par hästar, förutom ungnöt och får. Årliga utsädet utgör nu omkring 80 t:r (år 1818: 30 t:r) och höafkastningen omkring 250 parlass. Onera äro, förutom skyldighet att hålla en rusthållshäst med mundering, vacanceafgift till belopp af 165 rdr, utskylder omkring 108 rdr samt 3 t:r råg och 3 t:r korn; men till bidrag för rustningsskyldigheten äro augmentsräntor anslagne, till belopp af omkring 300 rdr. Tax.-värdet 1861 var 29,250 rdr rmt.

**Löfved**. Ett mant. rå- och rörs-hemman i Grafva socken af Carlstads tingslag och län samt ladugård under Forshaga, är beläget $^3/_4$ mil norr från kyrkan, har liten skog och tillhörde 1860 brukspatron L. G. Örns arfvingar. Löfved är gammalt; år 1485 sålde Heming Nilsson sin gård halft Löffuith till välborne Peder Knagh för XL m:k svenska Stockholms mynt och Bengt Gunnarsson till samme man sin gård Löffuith med laxfiske och fiskevatten samt ett torp derunder, som heter Snarås, för LX m:k svenska. Nämnda laxfiske är vid den s. k. Skifvefors eller nu Forshaga (se den art.). Söder om Löfved på gärdet skola finnas 14 st. större och mindre ättehögar, en ganska stor invid Klarelfven, der berättelsen förmäler, att en svensk krigshöfding blifvit begrafven; på ättehögen är *Dyfvelsten* ($5^3/_4$ aln i omkrets, $3^3/_4$ aln hög) upprest till en gränsskilnad. Två ganska stora stenkummel finnas på *Skottberget* norr om Löfved, öster från sjön Hyn, hoplagda af mursten, dem allmogen trott vara lemningar efter gamla befästningar; men Fernow upptäckte på sin tid der en väl murad graf.

**Löfvestad**. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Färs kontrakt af Lunds stift, utgöres af Löfvestad och Fogeltofta socknar, den sednare i Christianstads län, med $35^{33}/_{48}$ mtl. Folkmängden, som på 50 år ökats med omkring 500 personer, uppgick 1860 till

3,186. — *Löfvestad*, moderförsamling uti Färs härad af Malmöhus län, ligger 3 mil norr från Ystad — vid 15 fots höjd öfver hafvet — och omfattar en areal af 11,224 tld, hvaraf 422 äro insjöar. Socknen, som består af $14^{29}/_{48}$ mtl. bet. eg.- rätts afgift, $6^{1}/_{12}$ boställshemman, tax. till 202,850 rdr r:mt., beboddes 1805 af 1,938 och 1860 af 2,152 personer.

Här finnas 5 byar: *Löfvesta*, $4^{1}/_{16}$ mantal skatte, 1 mantal prestgård (tax. till 5,780 rdr), $^{1}/_{3}$ mantal kommin.bost. (tax. till 1,350 rdr); här är brist på skog, obetydliga torfmossar finnas, åkerjorden är stenbunden med sandgrus, blandad med ör; Kungsgården Löfvestad, se den art. *Heinge*, by $3^{3}/_{4}$ mantal skatte, har lika åkerjord med Löfvestad, skog till husbehof och torf till öfverflöd. *Heingatorp*, $^{3}/_{4}$ mtl. skatte, $^{5}/_{8}$ uts. frälse, har lika åkerjord, skog till husbehof och torf till öfverflöd. *Ry*, $1^{7}/_{16}$ mantal skatte, har mer högländ åker, stenbunden med sandgrus, surskog till husbehof. *Bäretofta*, $^{3}/_{4}$ mtl. skatte, $2^{1}/_{6}$ uts. frälse, $^{3}/_{8}$ mtl. frälsesäteri, är i brist af skog och torfmossar; jordmånen är lera. Säteriet, med tegelbruk, har fått sig säterifriheten transporterad från Ö. Konga och lyder under Kronovall. — $^{3}/_{16}$ mtl. *Maltving*. $^{1}/_{8}$ *Månstorp* $^{1}/_{8}$ *Nilstorp*, $^{1}/_{8}$ *Plågan*, $^{1}/_{8}$ *Ledåsa* äro alla uts. frälse. Kyrkolägenheten Ramsadahl, tax. till 300 rdr rmt, är bebyggd i början af detta århundrade af dåvarande indelningshafvaren af Löfvestad bost., som äfven inrättade här en klädesfabrik, nu nedlagd. Adress: Hörby.

**Löfvestad**. Kungsgård af $4^{3}/_{4}$ mtl. kronosäteri uti ofvannämnda socken, 3 mil från Ystad, är 1:sta majorsboställe vid Skånska dragonregimentet. Manbyggnaden af sten, uppförd omkring 1815, är instängd af en gräfd kanal; åkern är god, höbolet ymnigt, ek- och bokskog samt torfjord finnas. Arbetet till egendomen förrättas genom brukarne af derunder anslagne $24^{19}/_{32}$ mtl., jemte andra hus och torplägenheter. Efter en anteckning i Löfvestads kyrkobok, skall gården först vara anlagd af en slägt, vid namn Blår; sedermera kom den i Mormanska slägtens ego, med patronaträtt till pastoratet; vidare från denna slägt till danska riksamiralen Gädda, hvarefter den såsom Bornholms vederlag blifvit Kongl. Maj:t och kronan tillhörig. Arealen är 750 tld. Till gården hörer ett mejeri med 50 à 60 kor. Adress: Ystad. Närmaste gästgifvaregård är Sjöbo eller Tranås.

**Löfåker**. Ett och $^{1}/_{2}$ mtl. frälse uti Juleta socken af Oppunda härad och Nyköpings län, hörer allt sedan 1700-talet under Ås säteri; taxeringsvärdet 1861 var 6,840 rdr rmt. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till:

| | | |
|---|---|---|
| *Botten* s. o. | $^{1}/_{4}$ | mil. |
| *Berga* n. öfver Hjelmaren | $1^{1}/_{2}$ | » |
| *Läppe* s. o. | $2^{1}/_{8}$ | » |
| *Hvittorp* s. | $1^{1}/_{4}$ | » |

**Löfånger**, hvars urgamla namn, Laufangur, eller Löfvik, antyder en någorlunda tidig befolkning, är belägen i Westerbottens läns andra fögderi, ungefärligen under $62^{1}/_{2}$ gr. latitud och 34 gr. longitud, $9^{1}/_{2}$ mil från Umeå och $5^{1}/_{2}$ mil från den nyligen anlagda Skellefteå stad, samt begränsas i vester af Nysätra och Burträsk, i norr af Skellefteå socknar, i öster och söder af Bottenhafvet. Socknens högsta längd är vid pass 3 mil, dess bredd $2^{1}/_{2}$ mil. Den består till betydlig del af en i hafvet utskjutande udde samt utgör i arealvidd 114,811 tld. 26 kappl., deraf 11,123 tld. 19 kappl. inegor, näml. åker 1539 tld. och äng 9,584 tld, skogs- och betesmark 103,688 tld., men öfverskottet 21,500 tld. ofruktbara mossar och sjöar, hvaraf landet öfverflödar. När socknen först blifvit bebodd af odlare, är obekant och höljdt i en aflägsen forntid; men de flera murrösen, som på åtskilliga ställen finnas under jordytan, i synnerhet närmare vid kusten, visa, att redan tidigt orten varit bebodd, troligen af Nomader, och de förändringar, landet undergått genom vattenminskning, uppenbara sig deraf, att på längre afstånd från hafskusten, der numera är gräsbärande strand, lemningar efter fartyg finnas, och att ett sådant, ännu till timmer tämligen bibehållet skrof vid lågt vattenstånd är synligt på 4 à 5 fots djupt vatten ofvanföre en bäck, som nu mer ej kan med båt beqvämligen befaras till det nedanföre liggande hafvet. Af socknens fornlemningar må vidare några anföras. När kyrkoherden Ekdahl för 30 år sedan genomreste socknen, bemärktes af honom på yttersta udden af Löfånger inom Afva bys gräns, i en kal bergås, som sträcker sig emot hafvet, åtskilliga stenrösen,[1]

[1] I afseende på dessa är den förmodan icke osannolik, att dessa rösen fordom samlats och hopats af Lappar, som i synnerhet förut och ännu något år besöka kustlandet. Man skulle kunna antaga, att Lapparne, som för några sekel sedan hade föga sinne för kristendomen, be-

hvilka icke kunna vara sammanhopade för odling, än mindre för gränsskilnad, hvarjemte nämnde kyrkoherde skall funnit i en bergsremna ett kärl eller urna af lera, hvilken dock genom tidens åverkan så försvagats, att den vid upptagning gick sönder. Vid Mångbyn, belägen $1^1/_4$ mil från Afva-fjärdens utlopp i hafvet, hittades för några år sedan, vid företagen odling å en lägenhet, benämnd Nyåkern, tydliga spår under jordytan efter tomtplatser, hvilka förmenas vara lemningar från en aflägsen forntid, då derstädes skall hafva funnits en handelsplats, med namnet Mångelbyn, hvilken haft segelled till hafvet genom nuvarande Kyrkoströmmen och Afva-sundet. Nära en hafsvik, vid pass $^1/_4$ mil söder om sjökänningsmärket Bjuröklubb [2]), hvilken vik bär namn af Jungfruhamn, befinnes en ringmur af ringa höjd, men omkring 50 alnars diameter, samt derinom en mindre murad krets, bägge runda, och den sednare förmodas vara en begrafningsplats. Traditionen förmäler om densamma, att i forntiden en ung qvinna skall der blifvit begrafven, deraf viken ännu skall hafva sitt namn. Några historiska anteckningar äro veterligen dock ej att tillgå. Under katholska tiden har socknen hört under Uppsala domkyrka. År 1440 blef kyrkan, som är af sten, uppbyggd. Hon skall varit helgad åt jungfru Marias moder Anna; för ej så lång tid sedan befanns på altaret S:t Annas bild. Predikstolen, ett gammaldags arbete med en mängd bildhuggeriarbeten, är inköpt från Munktorp och af prosten Dahling skänkt till kyrkan. Å predikstolens sida, vid trappan, som leder dit, äro 2:ne oljefärgs-porträtter af Martin Luther och Philip Melanchthon, målade på trä och ej utan artistiskt värde för sin tid. Bland kyrkans inventarier märkas: ett rökelsekar af messing, en silfverkanna om 99 lod, en ljuskrona, en silfverdopskål om 95 lod. Orgelverket är litet och i sämre skick, anskaffadt 1782. Särskild klockstapel är uppförd af trä, på något afstånd i norr från kyrkan. — Sockenmagasin finnes sedan 1847, med en genom undsättningslån bildad grundfond af 694 t:r korn, hvilkens behållning år 1860 besteg sig till 1,024 t:r. Här i Löfånger föddes d. 31 December 1661 Peter Gedda, som, ehuru blott 36 år gammal vid sin död, hade dock hunnit utföra arbeten, som fästat hans namn bland våra minnen. Han afpejlade sjökusterna i Östersjön och Kattegat, förfärdigande deröfver hydrografiska kartor, vanligen kallade Geddas sjökort, och som länge begagnades. Vid försvaret af Löfånger mot Ryssarne år 1809 utmärkte sig öfverstelöjtn. Duncker, som sedan stupade vid försvaret af bron vid Hörneåfors s. år. Löfånger är ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westerbottens 2:dra prosteri och Hernösands stift. Rådande jordmånen är vid hafskusten sjöbotten af sand med någon lera, på höjder matjord och grus samt derimellan mossjord med någon mylla på ängsmark. De mångfaldiga bergen bestå för det mesta af gråsten, med stundom förekommande svafvelblandade jernstuffer, samt på ett ställe vid kusten nära Afva by af några blyerts-streck. Mineral-källor af bättre och sämre beskaffenhet finnas i öfverflöd, nästan vid hvarje by, och hvilka synas vara hinderliga för vegetationen genom de skadliga dunster, som derifrån uppstiga och förmodas förorsaka rost på säden; en olägenhet, för hvilken orten i allmänhet är utsatt, i synnerhet under regniga somrar. Skogsprodukterna bestå mest af gran, något tall, björk, rönn, asp, al, sälg och en. Fruktträd trifvas ej; men stickelbär, röda och svarta vinbär vinna framgång, jemte åkerbär, smultron och hallon (ortens infödingar). Klimatet är strängt, oaktadt socknens ringa höjd öfver hafvet; medeltemperaturen antages till + 1,80. — Folkmängden har betydligen förökats på $^1/_4$ sekel, så att, då den 1775 utgjorde 1,549, den

gagnat stenhoparna vid de hedniska religionsbruk, som länge fortvarat hos dessa kringvandrande Nomader.

2 Detta märkvärdiga sjökänningsmärke synes af naturen enkom vara danadt till varning för sjöfarande, emedan det på längre afstånd synes som ett klot i hafvet, derifrån det höjer sin kala hjessa. På södra sidan, vid pass en half mil derifrån, utskjuter nära en mil i hafvet ett blindskär, kalladt Grundskotan, som, utan den varnande Bjuröklubben, ej sällan skulle föranleda skeppsbrott. På berget finnas ännu spår efter ugnar, enligt uppgift anlagda af Ryssar, då de 1721 der landstego och härjade samt brände Bjurö by.

1852 uppgick till 3,342 och 1862 till 3,753 personer. Folklynnet är stilla, och tämlig endrägt råder i allmänhet bland invånarne, som äro kända för oklanderliga seder. Hemmantalet utgöres af $62\frac{49}{128}$ mantal, hvaraf $60^9/_{16}$ sk., $1\frac{105}{128}$ krono, tax. 1861 jemte 8 lägenheter, 2 qvarnar och sågar till 589,900 rdr rmt. Ord. räntan 447 rdr. 20 sk. 8 r:st kr.värdi.

Socknens hufvudnäringar bestå i ladugårdsskötsel och strömmingsfiske. Åkerbruket har under sednare decennier visserligen förbättrats, men befinnes ännu på en låg ståndpunkt. Obetydligt trädes jorden, utan sås för det mesta årligen med korn, något ringa med råg och än mindre med hafra, hvaremot potatesodling ansenligen tilltagit och vanligen lyckas, äfven då andra utsäden slå felt. Utsädet i början af innev. århundradet uppgafs till 424 t:r säd, år 1852 till 1,920 t:r; sistn. år sattes 848 t:r potates; skörden upptages i vanliga år till c:a 7000 tr säd och 5,924 t:r potates. Höbordet är genom utdikningar och på några ställen med öfversilning, men mest genom omvexling af sädes- och grässkördar, under de sednare åren förbättradt. År 1805 uppgifvas af Djurberg 330 hästar, 370 oxar, 1,470 kor, 400 ungnöt och 1,260 får hafva blifvit underhållna i socknen. År 1852, efter i landtmäteri-kontoret befintliga tabeller, underhöllos 342 hästar, 91 oxar, 2,176 kor, 520 ungnöt och 3,188 får samt 240 svin. Skogen är på flera ställen vid hafskusten alldeles otillräcklig för behofvet. Inom socknens område finnas flera hamnar, näml. *Kråkångers*-fjärden, *Gladaviken*, hvilka mer sällan anlöpas, *Läskärs-sund*, som kan nyttjas både för söder- och norrgående med 8 till 10 famnars djup på god ankarbotten, men är något öppen, särdeles för sydliga vindar, *Kallviken*, $^1/_2$ mil från kyrkan, den mest begagnade, 17 à 18 fot djup, hvarest lastplats med dit ledande allmän väg finnes, samt, utom några mindre fiskarehamnar, *Bjurö hamn* med sjökänningsmärke och lotsplats. Barnundervisningen bestrides i en fast, en amb. och 4 småbarnsskolor af 2 exam. och 3 oexam. lärare. År 1862 utgjorde skolbarnens antal 625, deraf dock 118 undervisades hemma. Löfångers tingsställe har från äldre tider, och då ännu Burträsks och Löfångers härader till 1790 voro förenade, befunnits i Sehlet, nära kyrkan; men under en längre tid hafva rum hyrts för tingshållning, och för några år sedan utsågs plats för uppförande af nytt tingshus inom den förr s. k. Kyrkostaden.

Statsbidragen utgjorde 1852 tillsammans c:a 20,000 rdr rmt, deraf 1476 rdr i bevillning, 4,890 rdr i ständiga räntor, 3,540 rdr i kostnad för rotering [1]; 4050 rdr för clerecistatens underhåll [2], i fattigförsörjning 1,125 rdr, i skjutspengar 726 rdr, i väghållning c:a 3,000 rdr, diverse onera 1,120 rdr, i mantalspenningar 420 rdr; kronotionden är 76 t:r $16\frac{43}{140}$ kappar.

Skjuts utgöres vid *Broänge* och *Daglöstens* gästgifvaregårdar efter allmänna kustvägen samt vid Webomark på häradsvägen till Burträsk, allt emot entreprenad, och uppgår vid förstnämnda ställen till 12 rdr rmt per mtl årligen. Under åren 1856—60 har, med ett anslag af allmänna medel, uppgående till 8000 rdr, allmänna landsvägen blifvit omlagd på en sträcka af en half mil förbi s. k. Hökmarksberget, hvilket tjenar sjöfarande till landkänning; i samma berg finnes glimmerskiffer och insprängd svafvelkis.

Större gårdars areal m. m. visar sig af nedanstående:

| | | mtl. | areal tunnl. | tunnl. åker | utsk. rdr. |
|---|---|---|---|---|---|
| *Wallen,* | skatte, | $3\frac{9}{16}$, | 8,190, | 106, | 1,203. |
| *Bisjön* | » | $2\frac{9}{64}$, | 4,449, | 48, | 690. |
| *Hökmark* | » | $4\frac{7}{8}$, | 9,458, | 133, | 1540. |
| *Fjählbyn* | » | $3\frac{5}{64}$, | 4,931, | 96, | 1070. |
| *Kråkånger* | » | $2\frac{15}{16}$, | 7,530, | 116, | 1,330. |
| *Nomet* | » | $1\frac{1}{4}$, | | | |
| *Webomark* | » | $6\frac{59}{64}$, | 11,072, | 163, | 2,210. |
| *Bäckboda* | » | $\frac{1}{4}$, | | | |
| *Gärde* | » | $2\frac{43}{64}$, | 1078, | 53, | 790. |
| *Selsberg,* | milit.-bost., | $\frac{7}{16}$, | 427, | 13, | 69. |
| *Selslund* | » | $\frac{7}{16}$, | 496, | 20, | 214. |
| *Sehlet* | skatte | $1\frac{19}{32}$, | 1,738, | 105, | 540. |

$^{17}/_{128}$ mant. kapellansboställe. Dessutom finnas 29 byar och hemman, hvaraf de största äro *Svarttjern* $1^{29}/_{32}$ mtl, *Bodan* $2^1/_{32}$, *Daglösten* $1^5/_{64}$, *Önnesmark* $2^7/_{64}$ mant., *Kåhsböle* $1^{11}/_{16}$, *Risböhle* $1^{15}/_{32}$, $2^{19}/_{64}$ Uttensjön, $2^9/_{16}$ Nolbyn. — Öfverloppsmarken upptager 1,538 tld.

---

1 Löfånger och Burträsk tillhopa äro roterade för 97 man och 3 spel i nummer; på Löfånger räknas 55 man och 1 spel i n:r, så att på hvarje rote räknas från ett till ett och ett halft mantal. Löfångers kompagni lyder under Westerbottens fältjägarekår. Kostnaden för hvarje rote beräknas till c:a 75 rdr rmt, hvaremot extra-rotering utgöres endast af prestborden 121/128:dels mantal.

2 Pastorsaflöningen, som utgår i kontant efter gradering af byarnas godhet, uppgick 1852 till 2,940 rdr och årligen i tre terminer, i Augusti, December och Mars månader, hvarförutan pastor erhåller fisktionde in natura till ungefärligt värde af 200 rdr rmt. Dessutom har pastor till boställe 13/16:dels mantal.

Olikheten i beskattningen af jorden härleder sig, utom från läge och jordmån, äfven från olika häfd och stundom derifrån, att på flera ställen fiske ingått i beräkning, ehuru denna näring är förändring underkastad och för närvarande till det mesta alldeles upphört för jordbrukare, jemte likaledes fordom beräknadt djurfång. – Adress: Skellefteå.

**Löfås.** Ett mantal frälse-säteri på Dal, uti Gestad socken, Sundals härad och Elfsborgs län; härtill skref sig Loge Pedersson Pusä eller Posä, Svea rikes råd 1448, och enligt 1592 års jordebok befinnes hofjunkaren Nils Stake hafva tillbytt sig Löfås skattehemman af bonden Bengt under frälse för 2 sina egna hemman Berg i Bolstad och Westanväga i Jern, derpå konungens bref är gifvet den 13 Juli 1594. Efter Stakes död beboddes Löfås 1619—1626 af hans enka, Kjerstin Oxenstjerna. Gården egdes 1637—1664 af kapten Nils Posse, gift med Nils Stakes dotter Anna; 1684 af sonen, friherre Mauritz P., sist landshöfding i Westmanland; 1716 af löjtn. Krister Posse. Egdes sedan af generalen Axel Erik Roos, som dog här 1765, slutande sin ätt. Hela hans lefnad var en kedja af dygd, ära och hjeltebedrifter (se art. Marieberg i Bohus län). 1767 af majoren, friherre Thure Ribbing och till $^{1}/_{4}$ af fröken Eva Roos. 1794 af kaptenen Axel Ribbing; sednare egare ryttm. Aminoff, öfverstelöjtn. Krister Zelow, Carl J. Engelke, som försålde godset i mindre lotter. År 1861 egdes $^{7}/_{8}$ mant., tax. till 13,500 rdr, af Larsson och utgjorde denna del af säteriet med underl. mindre hemmansdelar, hvaraf må nämnas den största $^{5}/_{8}$ *Hopperud* och den minsta $\frac{1180337}{1643743536}$ mtl *Åsteboberg*, ett gods, taxeradt till 26,100 rdr rmt; till godset höra 1 tegelbruk och 1 lerkärlsfabrik.

**Löfåsa.** Ett halft mantal skatte uti Wedums socken, Kinne härad och Skaraborgs län, tax. till 12,600 rdr, eges af hr C. J. Carlström. Hemmanet har varit doneradt Knut Posse samt reduceradt. Ordinarie räntan är 4 rdr 43 sk. 10 rst. kronovärdi.

**Löfåsen.** Egendom uti Schedwi socken af Stora Kopparbergs fögderi och län, 3 mil från Falun, består af $^{1}/_{2}$ sk. *Löfåsen*, hemmansdelar i Pingbo och Löfås allmänning-skog, tullqvarn med 3 par stenar (tax. till 12,000 rdr), Forssa tullqvarn, *Löfåsen silfver- och kopparverk*, allts. tax. 1861 till 41,567 rdr rmt, hvaraf 15,000 rdr för gården Löfåsen; egare är öfverstelöjtn. och riddaren W. Nisser. Manbyggnaden ombyggdes i början af detta århundrade. Trädgården anlades med mycken kostnad der frammanför i en stenbunden mark och förenades med en vacker engelsk park. I fordna tider voro silfvergrufvorna i full drift och gåfvo i konung Erik XIV:s tid 1,200 marker silfver och 800 *l℔* bly årligen. Vid omkring 1597 lade ståthållaren eller fogden Lars Christiernsson, som hade styrelsen öfver Säters och Näsgårds län och öfver alla silfver- och kopparverk i Dalarne, *Löfås-*, *Garpenberg-* och *Östra Silfbergs* bruk i ödesmål, hvarför han blef fängslad och hans egendom lagd till kronan. Uti drottning Christinæ tid lemnades grufvorna på arrende till handelsman Thomas Funck i Stockholm (stamfadern för denna slägt), som för egen räkning fortsatte arbetet. Sedan grufvorna från 1686 begynt aftaga och undergått flera öden samt blifvit genom en dams utskärande 1708 satta alldeles under vatten, blefvo de åter i 25 år öde, intill år 1733, då de begynte ånyo upptagas genom rådman Lundström i Falun, som anlade ny vattenkonst, uppfordringsmaskin och dammar. Brytningen skedde i 2 gångar, nämligen: *Adolf Fredriks* och *Gripenhjelms*. År 1784 inställdes arbetet i den förstnämda grufvan, sedan den från 1745, då den upptäcktes, afkastat 1,460 lödiga mark silfver, 381 *sk℔* bly och 253 *sk℔* koppar. Malmen har blifvit mer och mer fattig, så att verket kunde en tid uppehållas endast genom uppoffringar å statens sida. År 1839 drefs en ort af 12 kubikfamnar, hvilken, jemte något inventarium från förra året, gaf 90 centner verkbly och nära $52^{1}/_{2}$ lödiga marker silfver. År 1859 uppgick råkoppartillverkningen till 63 *sk℔* 2 *l℔* 4 *℔* råkopparvigt och silfvertillverkningen till 6 *℔* B. V.; silfvermalm erhölls väl s. år från Nybergsgrufvan; men någon nedsmältning deraf egde ej rum. År 1861 utgjorde silfvertillverkningen 19 *℔* 8 ort och råkopparn c:a 120 centner, af bly tillverkades $89^{1}/_{2}$ centn. och af svafvel 49 centner.

**Lögaren.** Det gamla namnet på Mälaren. Sagan förtäljer följande om

den hemgift, Gefion förde med sig till förökande af Odins son Skölds rike. Gefion, en drottning ur Jätt-hem, hade så tjust Gylfe, att han beviljade henne att få med sig föra så mycket land ur Sverige, som hon med ett plogtag kunde bekomma. Då skaffade hon sig plog ur Jättelandet, förvände fyra Jättar, sina söner, i oxehamn och spände dem före. Satte så ned plogen djupt i Svea land och körde ut i hafvet ett godt stycke jord; efter den plogfåran blef sedan Lögaren, som nu kallas Mälaren; men med landet körde hon söder ut i hafvet och stadnade ej förr, än hon nedsatte det vid Odens-ö i Öresund; det är nu en skön och fruktbar ö och heter Seeland. På denna ö äro derföre lika många näs och uddar, som i Mälaren äro vikar. Så sjöngs härom i en gammal dikt:

Bort från guldrike Gylfe
Gefion förde med sig
Danmarks tillökning,
Så att det rök
Af de springande oxar.

**Lögdö-verken.** Bruks- och landtegendomar, belägna i Medelpad, omkring 2 mil från Sundsvall, uti Ljustorp, Hässjö och Indals socknar. Bruksegendomarne bestå af *Lögdö*, *Lagforss* och *Sulå* bruk samt Lögdö masugn. Det förstnämda, beläget i Hässjö socken, vid Ljustorpsåns utlopp i Lögdösjön, erhöll privilegier år 1685, då masugn och 1 stångjernshammare med 2:ne härdar anlades. År 1691 tillkom en hammare och härd. Förändringar hafva sedermera skett genom stångjernshamrarnes och härdarnes förflyttning dels till Lagforss bruk år 1780, dels till Sulå bruk år 1800. Bruket har nu mer, utom masugnen, som ombyggdes 1854 till större delen af vacker gråsten, blott en spik- och 2 knipphamrar (1 knipp- och 2 spikhamrar efter taxeringslängden) för samma stock, privilegierade till 200 *skℓℓ* spik- och svartsmide. Hammarbyggnaden är uppförd i Aspån, strax ofvanför dess utlopp i Ljustorpsån. Malmen hemtas från Wiggelsbo och Utö grufvor; i de förstnämda eger verket $^1/_3$ och i de sednare $^1/_{25}$ eller hel lott. Antalet af hyttefolk och smeder uppgår till 30. År 1855 tillverkades vid masugnen 2,700 *skℓℓ* tackjern. Under bruket hörer 1 tullmjölqvarn med 3 par stenar, hvilken är uppförd i Aspån strax vester om hammarbyggnaden. Jordegendomen består af 48 mål i Risgrändsbyn, 17 mål i Rii, 9 mål i Lunne och $21^1/_2$ mål i Stafre by; den utgör 665 tld, hvaraf 50 åker och 459 tunnl. skog och utmark vid sjelfva bruket. Jordbruket så väl här som vid Lagforss är af betydenhet; vid det senare är dock mest afseende fästadt på att erhålla högsta möjliga höafkastning. Enligt bergmästarevärdering 1840 utgjorde hela arealen c:a 1,120 tld inegor och 31,000 tunnl. graderad skogsmark. Sedan dess hafva betydliga odlingar verkställts, flera hemman och skogslotter tillköpts och alla recognitionsskogar skattlagts. Vid Norrbergelandet, $^2/_3$ mil från Lögdö, ligger Löfuddens lastageplats, hvarest det från Lagforss kommande stångjernet inlastas och derefter afsändes till Stockholm med egna fartyg, som återföra malm och andra förnödenheter, hvilka sedan, såsom jernet, med pråmar transporteras på Indalselfven. Ifrån Lagforss flottas bräderna genom Ljustorpsån till förutnämda lastageplats. Vid Lögdö bruk bodde år 1859: 306 personer; årliga onera för samma bruk uppgå till c:a 323 rdr rmt. Taxeringsvärdet s. år var 19,425 rdr och för alla tre bruken 157,934 rdr; egare var brukspatron Edberg, boende på Lögdö, och medintressenter. Kyrka af trä är uppförd både vid Lögdö och Lagforss, och verken ensamt aflöna bruksspredikanten, som hvarannan Söndag håller gudstjenst i Lögdö och hvarannan dito i Lagforss. Barnundervisningen bestreds 1862 i två flyttbara skolor af en examinerad lärare för 46 barn; 14 erhöllo undervisning i hemmet.

**Löjstad** (i 1825 års Jordebok), *Loista*. Annex-socken till Fardhems pastorat, belägen uti Wisby läns Södra fögderi, $3^1/_2$ mil söder från Wisby — vid 128 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 5,462 tunnl., af hvilka 255 äro insjöar. Marken är till större delen bergaktig med vidliggande små djupa kärr. Den jemnare delen utgör en jordmån, blandad af ör och lera. Skog växer både ymnig och god. Socknen, som år 1805 beboddes af 155 och 1860 af 266 personer, består af 6 mantal skatte, 1 mant. krono, taxerade jemte 4 qvarnar (1,650 rdr) till 35,950 rdr. I bevill-

ning erlades sistn. år 32 rdr 65 öre. Kyrkan, belägen $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är byggd af sandsten år 1109 (?) År 1797 hittade bonden Johan Fride här i socknen en ganska betydlig skatt i en åker. Under det han plöjde, fastnade på plogbillen en ring, böjd i flera hvarf, liksom man plär böja ståltråd. Denna befanns vara dels rent, dels något silfverblandadt guld af flera alnars längd och olika tjocklek, ifrån en skrifpennas till ett mansfingers, samt på de tjockare ställena full med sirater och konstiga figurer. Mannen gräfde vidare på stället och fann guldstänger, större och mindre armringar, silfver- och guldmynt, deribland ett af 8 dukaters vigt. Skatten kunde uppskattas till några tusen dukaters värde; men mannen förstod sig så litet derpå, att han till köpmän och guldsmeder sålde största delen efter besmansvigt till 2 rdr lodet i stället för 8 rdr. Imellertid kom han väl för tillfället till betydlig välmåga, men som snart åter försvann, då han förlorat arbetslusten.

Gårdar och hemman: $\frac{27}{128}$ mant. i *Asa*, tax. till 5,000 rdr, eges af herr J. H. Winter å Myrungs i Linde socken. — 1 mant *Skota* med såg, tax. till 5,100 rdr. — $^{3}/_{8}$ *Qvie*, $^{1}/_{4}$ *Klints* med såg utgöra ett gods. Dessa utgöra socknens största possessioner; minsta brukningsdelen är $^{1}/_{64}$ mant. *Qvie*, tax. till 80 rdr. — $^{3}/_{4}$ *Autsarfve*, är komministerboställe. Öfriga hemmanens namn äro *Rofvede, Båtels, Bjärs* och *Fride*. — Adress: Wisby.

**Lökaryd.** Egendom, består af $^{1}/_{2}$ mant. Lökaryd, $^{1}/_{8}$ mant. Högaryd inom Söderåckra socken, Södra Möre härad och Kalmar län, samt $^{1}/_{3}$ mant. Sprattleboda inom Christianopels socken af Östra härad och Blekinge län, tillsammans $^{23}/_{24}$ mant. kronoskatte, med en sammanlagd areal af c:a 350 à 400 tunnl. Belägenheten är c:a $^{1}/_{16}$ mil från Bröms gästgifvaregård, $^{1}/_{8}$ mil från 2:ne lastageplatser vid Saltsjön, $1^{1}/_{2}$ mil från Söderåkra och $^{3}/_{4}$ mil från Christianopels kyrkor, $^{1}/_{8}$ mil från qvarn. Jordmånen är i allmänhet sandmylla på sand och s. k. jätterbotten, dock klapperblandad, der jätterbotten finnes. Onera till kronan äro c:a 60 rdr.

**Lökeberg.** By i Holta socken, Inlands Nordre härad af Bohus län, belägen vid ändan af den derefter kallade Lökebergskilen, anses af sednare fornforskare vara det Leikberg, der konung Östen Haraldsson slog uti en drabbning bönderna på Reymr och Helsingboerna. Att Lexby på Hisingen (se Björlanda socken) skulle varit stället, der striden stått, vederlägges af Munch genom att visa Lexbys fordna namn vara »Leifsboer», och i fornhandlingar från 1300-talet finnes redan namnet på ifrågavarande stridsplats stafvadt Laukaberg; men att det än tidigare skrifvits Leikberg, är så mycket troligare, som det kan ha tillkommit af läget mellan bäcken (leikr) och berget. Att Einar Skulassons skaldeqväde öfver detta slag skulle, såsom efter Holmberg nämndes under Björlanda, vara det först rimmade i Norden, lär vara en oriktig uppgift; ty i Laxdæla-sagan, säger G. Brusewitz, skola finnas i kap. 28 och 65, äfvensom i Oddur Munks »Olof Tryggvasons saga,» de, som äro äldre. Tvänne bautastenar stå vid Lökeberg, och en tredje ligger kullslagen mellan dessa.

**Lökene.** Ett mant. frälse-säteri uti Kihls socken af Kihls härad och Carlstads län, beläget $^{1}/_{8}$ mil öster från kyrkan på en slät, men något sidländ plan, som bildas af en ofvanliggande skogsbacke. Här finnes en väl inrättad ladugårdsbyggnad, äfvensom nyttiga inrättningar till gödsels vinnande och förökande. Tax.värdet år 1861 var 24,000 rdr. Säteriet har i slutet af 1600-talet tillhört general-majoren Jonas Hansson Spetz, adlad Gyllenspetz, och tillföll med dennes dotter, Maria, öfverste-löjtn. Lars Gran, adlad 1689 Granfelt; död 1722. Han var öfverste för den beväpnade allmogen i Wärmland 1712; visade, särdeles vid belägringen af Gröningen och anfallet på Couvorden, många prof af mandom och skicklighet och deltog med lika tapperhet i fältslagen vid Halmstad, Lund och Landskrona. År 1765 var öfverste-löjtn. grefve Carl G. Löwenhjelm egare; ännu 1825 samma slägt; år 1861 egdes Lökene, jemte *Apertin* m. fl. socknens större gårdar, af grefvinnan von Gerdten.

**Lökene.** Ett mant. frälse i Grums socken och härad af Carlstads län, tillhörde 1825 öfverstinnan Nordenanckar, enka efter öfverste-löjtn. Johan Fredrik N., egare af Fliseryds fideikommiss; tillhörde år 1861 Lars Jonsson; tax.värdet var 9,563 rdr rmt.

**Lönneberga**, *Lönberga.* Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Aspelands kontrakt af Linköpings stift, är belägen uti Aspelands härad och Kalmar län, 2 3/4 mil s. s. v. från Wimmerby — vid 380 fots höjd öfver hafvet — samt omfattar en areal af 13,261 tunnl., hvaraf 370 äro insjöar. Marken är bergig, stenig och för det mesta ojemn. Tvänne höga bergåsar äfvensom tvänne åar gå igenom socknen, der många små insjöar finnas (efter Forsells beräkning upptagas 1,050 tunnl. af vatten). Jordmånen består mest af blandad sand- och lermylla. Linfrö sås här ganska ymnigt. Föga spannmål kan orten afyttra, deremot försäljas årligen härifrån lin, smör, ost, bräder och boskapskreatur. Den inre delen af socknen har sommartiden ett utmärkt vackert utseende genom den ymniga löfskogen uti ängarna och hagarna, men lider brist på annan skog, hvaraf de deremot, som bo i gränsen af socknen, hafva öfverflöd. Nära intill kyrkan är en ovanlig och beundransvärd *Bergkulle*, som liknar Ombergs hjessa, och ifrån hvars höjd en vidsträckt och vacker utsigt erbjuder sig. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,069 och 1860 af 1,331 personer, deraf omkring 112 inb. på 2 3/4 mant. höra till Södra Wedbo härad och Jönköpings län samt föras i Jordeboken under Hessleby socken (i Hahrs tabeller uppgifves orätt Stenberga socken), består af 9 1/4 mant. skatte, 1 1/8 krono, 14 mant. frälse, tax. 1860 till 156,510 rdr rmt; dessutom finnas i socknen 10 lägenheter, 4 manufakturverk, 7 qvarnar och sågar, tax. till 74,590 rdr rmt, samt 2 fabriker, betalande i bevillning 2 rdr 44 öre. Ordinarie räntan är 136 rdr 18 sk. 3 rst.; kronotionden 51 t:r 16 1/4 kpr säd, deraf 4 t:r 28 2/3 kpr från den del, som kallas Hessleby skate och är belägen i Jönköpings län. Bevillningen erlades 1860 med 191 rdr 96 öre. Allmogen har betydlig förtjenst på entrepenad-byggnader och är känd för sin händighet och skicklighet i timring. Bondbyggningarne äro här i allmänhet försedda med öfervåningar, och bondfolket kläder sig här nätt och väl i jemförelse med andra Småländningar. — Lönneberga anses fått sitt namn af de lindar, som växt omkring angränsande berg och kullar. Den första kyrkoherden skall hetat Gudmundus och blifvit utnämnd år 1341, då en gudfruktig qvinna skall hafva skänkt till kyrkoherdebohl torpet Gullberg; ett annat torp Silfverhult skänktes af Per Elofsson, och har nuvarande kyrkoherdebostället 3/8 *Silfverhult* uppkommit af dessa torp. Socknen skall dock en lång tid varit annex under Hvena till 1690. Uti ett bref af den 21 Sept. 1583 befaller kon. Johan III sin fogde i Sefvede, Hans Eriksson, att, som Lönneberga församling var så liten, att den ej mägtade underhålla kyrka och prest, så skulle byar från närgränsande socknar tilläggas och med den församlingen införlifvas. Sålunda tillöktes hon med hemmanen *Katebo* och *Sjöarp* från Hessleby, *Lidhult*, *Järnemåla*, *Faggemåla*, *Hällefors* och *Dahl* från Hvena socken. Kyrkan skall först vara byggd 1470 af trä. År 1611 brändes kyrkan och prestgården af Danskarne, som inföllo i socknen och plundrade här. Åren 1602, 1710 och 1711 härjade pesten här; öfver 100 personer dogo första året, och flera byar blefvo alldeles öde under de 2 senare åren. Under året 1861 skall en undantagsman dött här i den höga åldern af 101 år.

Af gårdar och gods må nämnas: *Haddarpsqvarn*, 1/4 mant., har en skattlagd såg och mjölqvarn, tax. till 6,300 rdr. — 1/2 *Lidhult* med 2:ne utjordar, tax. till 6,230 rdr, eges af herr Gustaf Tillberg. — *Saxemåla*, 1 mantal frälsesäteri, har längre tid tillhört slägten Wejdenhjelm. *Gallö*, 1/4 mant., ligger mest kringflutet i sjön Lunden, har en stor säteribyggnad. Minsta brukningsdelen är 1/24 mant. *Bäckefall*, tax. till 50 rdr. — 1/2 *Djursbo* är fanjunkare- och 1/4 *Lönneberga* piparebeställshemman. Öfriga byar och hemman äro: *Ingelstorp*, *Rättelsebo*, *Svensmåla*, *Nyåmåla*, *Bockefall*, *Fjersfall* (alla gifna i fru Ebba Leijonhufvuds testamente af d. 9 Febr. 1649 till Uppsala domkyrka, men sedermera försålda); *Bänarp*, *Rakenäs*, *Åkarp*, *Tjuresfall*, *Öfvestorp*; 1/4 Lindefall rå och rör. — Adress: Wimmerby och Gnötlerum.

**Lönnemossa**, *Lönnemåsa.* Egendom i Wika socken af Stora Kopparbergs län, skall vara äldst af allt bergsfrälse i Hossjö kapellslag, inköpt år 1411 af konungens fogde i Dalum, Jösse Finsson från Botalv. Köpebrefvet, som i original förvarades på 1760 talet hos dåvarande egaren, v. bergm. Lundström, hvilken räknade sig i 12:te led från Jösse Finsson, utvisar

att till samma köp hörde större delen af Hossjö kapell, för en summa af 6 *skll* koppar och 3 läster jern. Dokumentet är skrifvet på pergament med vidhängande sigill i vax och kupor af kåda. År 1861 egdes 35 spannl. 6 snäsl. 9 pgl., tax. till 5,250 rdr och med hälften i qvarn och såg samt $^{47}/_{84}$ i tegelbruk till 11,595 rdr, af enkefru E. C. Gahn; 51 spannl. 19 snäsl. 1 pgl. jemte andra hälften i qvarn och såg samt $^{37}/_{84}$ i tegelbruket, tax. till 12,015 rdr, tillhörde handl. Ludvig Erlandsson.

**Lönsås.** Annex-socken till Fornås pastorat, är belägen uti Bobergs härad och Linköpings län, $2^3/_4$ mil v. n. v. från Linköping — vid 280 fots höjd öfver hafvet — på Borens södra sida, mellan Brunneby och Klockrike i öster, Fornåsa i sydvest, Ekbyborna i nordvest; har något öfver $^1/_2$ mils längd mot söder, med $^1/_4$ mils bredd; arealen är 0,169 qvadratmil, hvaraf 0,019 vatten (efter Tham), men 0,139 qvadratmil land (efter Hahr). Utefter hela längden går en ås mot söder och upptager med låga skogsmarker och med smärre mellanliggande slätter minst halfva utrymmet; det öfriga mot vester är mera slätt. Ett par små bäckar gå norr ut mot Boren; och socknen ligger således på norra lutningen af den låga landhöjden mellan Motala ström och Svartån. Rådande jordmånen är sand och sandblandad lera; åkern är i allmänhet tillräcklig, ängen ringa och betet svagt; skog finnes blott till få hemman; hufvudnäringen, och nästan den enda, är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Hemmantalet är $24^1/_2$ oförm., $20^3/_8$ förm., nämligen $12^1/_2$ sk., $3^1/_4$ kr., $4^5/_8$ fr., och taxerades socknen 1861 till 135,660 rdr rmt. Folkmängden var på 1750-talet öfver 440, 1805: 520, 1850: 688 och 1860: 770 personer.

Lönsaas förekommer på 1300-talet, och en kyrkoherdes namn 1385. Kyrkoherden A. W. Staal, som afled 1862, skall efter uppgift i Aftonbladet, hafva testamenterat 70,000 rdr rmt till stiftets presterskaps enke- och pupillkassa. Kyrkan har varit till en del af hög ålder; men år 1776 ombyggdes den, med bibehållande af det mesta gamla, hvaribland tornet. — Hon har altartafla af Hörberg. Socknen har, utom vanliga kassor, 3 mindre donationer för fattige. Enligt sägen skall fordom vid kyrkan sått en stad och kungsgård; flera gators namn hafva lefvat qvar i minnet, och spår funnits efter murar och bostäder i omgifningen, efter kungsladugården vid byarna åt nordvest, efter en skans vid en dal åt sydost. o. s. o. Konung Waldemar skall här en tid ha hållit hof och staden blifvit förstörd af hans broder Magnus. — Med större säkerhet kanske har man här sökt häradets tingsställe åtminstone före 1600-talet. I 1710 års pest dogo här 33 personer i December månad.

Gårdar, byar m. m. Vid katholska tidens slut egde kyrkor och præbenden 6 gårdar och kloster $2^1/_2$, af samtlige $23^1/_2$ enligt 1700 års jordebok; i sjuttonde seklet hade adeln de flesta gårdar i besittning, en del under Ulfåsa, Norrby, Elgmyra o. s. v. — Militiæboställen äro: 1 mtl *Öhrstorp*, tax. till 5,080 rdr, 1 *Schedevid*, 1 *Bonnorp*; $^1/_4$ mant. *Lönsås* är indraget kronofjerdingsmansboställe. Öfriga socknens hemman äro: *Blidkulla, Ebborp, Hyttringe, Hamra, Karstorp, Kårstad, Mårtorp, Olofstorp, Snaflunda* och *Torpa*, alla skatte; *Gillorp, Lillkitta* och *Wählberga*, frälse; de egas af 38 bönder. — Adress: Linköping.

**Lönånger,** *Lönnånger.* By uti Jättendals socken, Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, på 11 n:r, om 2 mantal 4 öresl. $1^1/_2$ pgl., se vidare om dess jordrymd m. m. under Jättendals socken. Namnet Lönnånger, en hemlig, undangömd vik, häntyder på ställets fordna beskaffenhet, att ortens första inbyggare i denna vik, undanskymd af utskjutande berguddar, funnit sig skyddade och dolda för vikingar eller sjöröfvare. Att hemman från skiljda byar här hafva ängstegar, har gifvit anledning för fornforskaren att antaga, det de första inbyggarne, som här idkat fiske, satt sig i besittning af delar utaf den tillkomne marken. Jordegarne veta ännu omtala, att vattnet fordom stått mycket högre; att vid dikning uti byns nu odlade ängsmark i sednare tider påträffats näfverporlor, som tillhört nät och fiskredskap; äfvensom att uti en teg, kallad Skötlyckan, af orden skötar (nät) och lycka (inhägnad), byamännen fordom uppsatt sin fiskredskap. Närmast till hafvet i Lönångersdalen befanns vid år 1848 verkställdt skifte en alldeles skoglös trakt af omkring 10 tunnlands rymd, hvilken

först då fått den höjd öfver hafvet, att den ansågs kunna utdikas och odlas samt läggas till inrösningsjorden. På sådant sätt samt genom afflöden från ofvanliggande höjder, hvaraf jordlagret bildats, vill det ock synas, som naturen under årtusenden af de inåt landet skjutande vikarna småningom beredt land, tjenligt att emottaga en jordbrukande befolkning.

**Lönnarp.** Två mantal säteri uti Böne socken, Redvägs härad och Elfsborgs län, har sitt namn af sjön Lönnern, vid hvars södra ända gården är belägen, ej långt från Åtrans inlopp i denna sjö, hvars vackra stränder äro bevuxna med löfskog. Tillförne har gården legat 300 alnar från det ställe, der den nu är uppförd, på en halfö i sjön Lönnern, då mangården var helt och hållet kringfluten och sålunda, i likhet med flera af förra tiders herresäten, skyddad mot fiendtliga anfall. Stället egdes 1646 af Nils Lilljehöök till Gälared, 1652 af fru Margareta Brahe, som tillsatte sin »hofpredikant» Hellstadius till pastor i Böne; 1691 af grefve J. G. Stenbock, 1700 af bergsrådet Wästfeldt, 1783 af hofjunkaren Conow, sedan af slägten Treffenberg; från 1833 friherre J. P. Fægerskiöld, gift med enkefru Treffenberg. Säteriet jemte $^{1}/_{2}$ mant. underl. och Åfärds qvarn taxerades 1861 till 9,520 rdr rmt, deraf 6,750 rdr för säteriet. Närvarande egaren har upptagit flera tunnland å både mossar och hårdvall samt tillökat den förutvarande åkern genom rörs och stenars borttagande, med flera arbeten.

**Lönö.** Egendom och skans; se Häradshammars socken.

**Lörstad.** Ett och $^{1}/_{2}$ mant. krono uti Blackstad socken af Södra Tjust härad och Kalmar län, är ett indraget militiæboställe; taxeringsvärdet år 1860 var 13,425 rdr rmt.

**Lösen.** Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra kontrakt af Lunds stift, utgöres af Lösens och Augerums socknar, med $66^{1}/_{8}$ mant., och beboddes 1860 af 5,289 personer. — *Lösen*, modersocken, är belägen uti Östra härad af Blekinge län, 1 mil o. n. o. från Carlskrona, vid hafvet och 75 fot högt öfver dess yta samt innefattar en areal af 8,007 tunnl., hvaraf 370 äro insjöar. Marken är dels bergaktig, dels jemn. Rådande jordmånen är svartmylla och lera samt på sina ställen sandblandad jord. Skog finnes tillräckligt af bok, björk, al, mindre af furu och gran; äfven någon ekskog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,240 och 1860 af 1,605 personer, består af $28^{11}/_{12}$ mant., hvaraf $24^{31}/_{48}$ mant. skatte, $2^{43}/_{48}$ krono, $1^{3}/_{8}$ frälse, och tax. 1860 till 430,575 rdr rmt. Uti skärgården är fisket, men icke åkerbruket allmogens hufvudnäring. I mellanbygden arbetas mer på jordens odling. Boskapsafveln och skogen utgöra skogsbygdens näringsfång. Kyrkan, byggd af sten, skall fått sitt namn af följande händelse: en furstlig person red i fordomtima med sin son och ett ansenligt sällskap omkring på dessa trakter, hvarvid den unga herrens häst började skena på de ojemna, med törnen bevuxna fälten. Fadern, förskräckt vid denna åsyn, lofvar att bygga ett tempel åt den beskyddande Guden, om hans son blefve frälst. Sonen blef oskadd, och på det stället, der hästen, omringad af träd och buskar, nödgades stanna, uppbyggde han ett tempel, såsom *lösen* för sin son. Stället, anförer Suhm, kallas i Waldemars jordebok Lusu, det är en fristad eller befrielse (namnet kommer af isländska ordet lausu, som har samma betydelse), och anser han stället så kalladt deraf, att det varit heligt. På golfvet i kyrkan märkas 2:ne runstenar; på den ena läses: **Tuka lit rista steina — kunatan goda Gurdar arfa**: eller Tuka lät uthugga stenen åt sin goda hustru, som var Gurdars arfvinge. Den andra stenen skall ock med runor bevara minnet af den äkta kärleken. På ön *Werkö*, $^{7}/_{8}$ mtl frälse (taxeradt till 30,000 rdr och eges af löjtnant Psilanderhjelm), som är välbebyggd, med åker och äng samt fiske i sjön, ligger den märkvärdiga *Grimsholms kula*, hvaruti man funnit en gammal stridsyxa, med $17^{1}/_{2}$ tums långt jern, samt en gammal sköld af jern, som vägde 2 *lll* 18 *ll*. *Fäjö*, $1^{1}/_{4}$ mantal skatte, är ock en märklig ö, hörande till socknen, har synnerlig bördig äng, mycken bok- och mindre surskog.

Följande byar och hemman finnas: $^{1}/_{2}$ *Gullberna*, $1^{1}/_{12}$ *Gullbernatorp*, tax. till 35,850 rdr

rmt, tillhöra Carlskrona stads invånare. — $^{23}/_{24}$ mant. *Stabbetorp*, tax. till 11,737 rdr, eges af kommend. Melander i Carlskrona. — $1^{1}/_{2}$ *Öljersjö*, tax. till 19,350 rdr, eges af handl. Thörn. — $^{7}/_{12}$ *Torp*, tax. till 15,487 rdr, eges af enkefru kaptenskan Törneblad. — *Lösen* by, häraf eges $1^{11}/_{24}$ mant., tax. till 22,725 rdr, af en bonde. I denna by bodde riksdagsmannen och bondeståndets talman Olof Håkansson, hvars offentliga lif begynte med 1726 års riksdag och slutade 1769, under hvilken tid han bivistat, med undantag af en, alla riksdagarna. »Han var,» yttrar en samtida (i Skand. Sällsk. Handl. XIII, sid 314) »det största genie, som bott under en gråkolts-calott. Utan uppfostran, kunnande näppeligen skrifva mer än sitt namn, var han nästan oemotståndlig i utförandet.» Oaktadt han 1743 hade hela sitt stånd emot sig, förmådde han icke desto mindre genomdrifva på en timma konungavalet och sedermera öfvertala sina ståndsbröder att låta beslutet antecknas i protokollet såsom enhälligt. I enskilda lifvet var han uppriktig vänfast, hjelpsam, skämtande och rik på naturlig qvickhet. Hemma visade han sig i sitt stånds enfald och skötte sin hushållning och sitt jordbruk; ingen kunde der ana, att det var samma man, som på riksmötena styrde $^{1}/_{4}$ af Ständerna. I hans hus gästade konung Fredrik 1745 på en resa genom södra delen af Sverige; vid detta tillfälle ålade konungen talmannen, som då var enkling, att han skulle gifta sig, innan han nästa gång kom till Stockholm. Befallningen åtlyddes, och vid 1746 års riksdag lät konungen tillställa honom ett vackert silfverkärl, med befallning, att de tillkommande barnen deruti skulle döpas. Sonen Anders blef friherre 1809, slutligen utnämnd till president i Comm. Coll., dog 1813. I lagskipning, polisförvaltning, allmän hushållning, handel och näringar, äfvensom i statsärender och diplomatiska värf, egde han en allmänt erkänd skicklighet. Omständigheterna ville, att han skulle bygga sin uppkomst på envåldet, liksom fadern på mångväldet. Han anses dock haft för stor ärelystnad och kanske en för stark känsla af sitt eget värde. — ***Eltamåla, Klemitsmåla, Bredagöhl, Räfsmåla, Kropp,*** 1 mant. *Silletorp;* $1^{3}/_{12}$ skatte *Rosenholm* i Silletorps by, tax. till 27,675 rdr, egas af kapt. Albrecht. — *Foglasång*. — Adress: Carlskrona.

**Lösings Härad**, af Linköpings län, ligger till största delen söder om Bråviken, begränsadt af Hammarkind i söder, Björkekind i sydost och öster samt af Memming i vester och Bråbo i nordvest, ungefär $1^{1}/_{4}$ mil långt och lika bredt; dels ock norr om Bråviken, mellan Bråbo i vester, Jönåker af Nyköpings län i nordost, Björkekind i öster, $^{3}/_{4}$ mil bredt vid sjöstranden, men allt mindre norr ut, med nära $1^{1}/_{2}$ mils höjd. Inberäknad sjön, anses häradets hela längd väl vara 3 mil; arealen är 1,539 qvadratmil, hvaraf 34,484 tunnl. fast land. Häradet innefattar 6 socknar samt 4 mantal af Konungssund socken med $201^{3}/_{8}$ mant., bebodda 1860 af 5,222 personer; år 1805 var folkmängden 4,087. Af socknarna ligga de fem söder om Bråviken, blott en, Krokek, ligger på norra sidan; alla tillhöra Lösings prosteri och Wikbolands fögderi med tingsställe i Styrestad by och socken. De sydliga socknarne stöta intill *Ludden* i söder, men utgöras för öfrigt mestadels af öppna slätter, med få och obetydliga bergkullar, men större sidlända marker. Nästan enda näringen är åkerbruk; blott i Krokek, der detta är ringa, tillkommer skogsbruk; der är häradets allmänning med en areal af $10{,}984^{1}/_{8}$ tunnl., ställd 1836 under allmän vård.

**Lösings, Bråbo** och *Memmings Kontrakt* eller *Norrköpings kontrakt* af Linköpings stift och län utgöres af 11 pastorat, näml. *Norrköpings* med S:t Olof och S:t Johannis, 1 kl. reg. priv. — *Norrköpings Hedvigs* eller *Tyska Förs.*, 3 kl. reg. priv. — *Dagsberg* med Krokek, 3 kl. reg. — *Tingstad*, 2 kl. kons. — *Styrestad*, 3 kl. kons. — *Furingstad*, 1 kl. kons. — *Östra Eneby*, 3 kl. reg. — *Qvillinge* med *Simonstorp*, 1 kl. kons. — *Kimstad*, 3 kl. patr. — *Kullerstad*, 3 kl. kons. — *Borg* och Löth, 3 kl. kons. — Kontraktets folkmängd utgjorde 1860: 35,275, på 1840-talet blott 23,917 personer.

**Löt**, *Löth*. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Norra kontrakt, utgöres af Löt, modersocken, och Ahlböke, annex, samt innefattar $41^{7}/_{16}$ mant. ($51^{1}/_{16}$ förm. mant. i Westerlings matrikel år 1861 måste vara oförm.). Pastoratet, som sträcker sig tvärs öfver landet, omgifvet i norr af Förå och i söder af Köpings och Egby socknar, beboddes 1860 af 1,730 personer. — *Löt*, socken uti Runstens härad af Ölands Norra Mot och Kalmar län, $4^{1}/_{2}$ mil n. o. från Kalmar, $1^{1}/_{2}$ o. n. o. från Borgholm — vid 75 fots höjd öfver hafvet — omfattar en areal af 6,738 tld, hvaraf 46 äro insjöar. Marken är jemn, af god och fruktbar beskaffenhet. Jordmånen uppgifves nedan särskild för hvarje hemman. Socknen, som år 1805 beboddes af 536 och 1860 af 899 personer, består af $22^{7}/_{16}$ mant., hvaraf $20^{29}/_{32}$ skatte, $1^{17}/_{32}$ krono, taxerade jemte 1 lägenhet och qvarn till 99,600

rdr rmt. Ordin. räntan är 253 rdr 32 sk. 11 rst. kr.v.; kronotionden 12 t:r $15^3/_4$ kpr råg, 28 t:r $6^1/_{12}$ kpr korn. I bevillning efter II & III artikeln erlades 1860: 136 rdr 3 öre. Som socknen är alldeles skoglös, måste vedbrand och byggnadstimmer hemtas från Smålandssidan. Husen äro i allmänhet väl byggda, och allt vittnar om god bergning. — Kyrkan är uppförd af sten och tegeltäckt, längden är $41^1/_2$ och bredden 11 alnar. På sakristidörren af ek står årtalet 1497. I choret och på kyrkogården finnas många grafstenar, ibland de sednare den äldsta på Öland med vanliga latinska bokstäfver. Ett prestmöte hölls här med Norra Motet d. 28 Aug. 1611. Af fornlemningar märkes främst *Löthsborg* öster om kyrkan, ej långt från prestgården, på byn *Hvalsnäs* utmark; den består af en elliptisk ringmur af söndervittrad kalksten och inspäckade gråstenar. Borgens längd ifrån norr till söder är 250, dess bredd 129 alnar. Tecken efter ingångar synas i öster och vester. Allmogen berättar, att vestra ingången fordom varit tillstängd med en kopparport. Vid södra sidan äro äfven några tomtningar efter hus. Ringmuren har haft omkring 6 alnars tjocklek. På *Tjurlösa* egor finnas flera runda ättehögar. Vid Petegärde funnos, omkring år 1797, arabiska mynt, en större fiskkrok af fornmetall m. m. På Hvalsnäs egor träffades år 1828: $53^1/_2$ lod cufiska mynt, hvaraf de flesta äro slagna på 800-talet. Vid *Kårholmen* ankrade riksföreståndaren Carl Knutsson med flottan år 1440 för att intaga ön från Magnus Green.

Socknens hemman äro följande: *Arbelunda* $^1/_4$ mil från kyrkan, $4^1/_8$ mant., egorna sträcka sig åt östra sjöstranden. Åkerjorden är mullblandad ör- och sandjord; höfångsten medelmåttig. *Hvalsnäs*, $5^1/_4$ mant., $^1/_8$ mil öster om kyrkan, med egor af mer eller mindre mullblandad ör- eller sandjord; höfångsten ringa. Utmarken omgifver byn. *Hjerpestad*, 2 mant., $^1/_4$ mil s. s. v. från kyrkan, med väl mullblandad ler-, ör- och sandjord; ängen medelmåttigt gifvande. *Lundby* och *Mörby*, $3^3/_4$ mant., $^1/_4$ mil s. om kyrkan, med väl mullblandad örjord; ängen god. *Petegärde*, $^5/_8$ mant., tax. till 3,080 rdr, är största brukningsdelen, med ymnig åker, af mer och mindre mullblandad örjord; ängen god och betet tillräckligt. *Tjurlösa*, $4^3/_8$ mtl, i v. nära kyrkan, har åker med välblandad örjord, ringa betestillgång. I byn är $^5/_{32}$ mant., tax. till 770 rdr, veterinärläkarens boställshemman. En del af byn kallas Norrby, fordom namnkunnig genom ett spökeri, som skall hafva der tilldragit sig från 2 Febr. till 2 Mars 1701. *Torparehorfva*, norr om kyrkan, med mullblandad ör- och sandjord; höfångsten ringa. N. n. v. härifrån ligger *Torparegärde* med vidsträckta egor; åkerjorden ringa mullblandad sand; ängen mager. *Spångebro*, nyligen satt i mantal till $^1/_4$ hemman, har minsta brukningsdelen på $\frac{1}{14}$ mant., tax. till 50 rdr. *Löts prestgård* $1^3/_8$ mant., tax. till 4,500 rdr, strax ö. om kyrkan, har åker af väl mullblandad örjord. Manbyggnaden uppfördes 1793; uti en kammare finnes en spisel af huggen sten, som har denna inskrift: Anno 1652, d. 8 Oct. Den är ett minne deraf, att Carl Gustaf, såsom hertig af Öland, hvilat på ett jagtparti öfver natten i prestgården. Öster om byggningen finnes en vacker trädgård anlagd, der en mängd fruktträd äro planterade. — Adress: Borgholm.

**Lötan** *(Löthen)*. Egendom uti Forsshems socken och Skaraborgs län, af $^3/_4$ mantal frälse jemte $2^1/_4$ mtl Forsshem, tax. till 27,380 rdr, eges af kammarherre Sköldebrand. Hemmanet förmedlades från 1 mant. den 20 Aug. 1665 och har tillhört några af Posse-slägten samt Göran Ulfsparre; ord. räntan är 34 sk. 10 rst. kronovärdi.

**Löth** eller Stjerneberg. Tre mantal säteri uti Norra Tjust härad af Kalmar län, har troligtvis lydt i alla tider under Fogelvik, hvartill det angränsar med sina egor. Taxeringsvärdet 1860 var 27,750 rdr rmt.

**Löth**. Fordom socken, se art. Borg socken. Inom församlingen inrättades 1852 en sparbank, som år 1860 hade 163 delegare, och hvars hela kapitaltillgång var 12,911 rdr rmt.

Gårdar: Säteriet *Ekesund* (se den art.), egdes 1861 af handlanden A. J. Svartling. — 3 mant. *Alsätter* med $^1/_2$ *Knutstorp*, tax. till 25,420 rdr. — Under Borgs säteri lyda $^1/_2$ *Baggetorp*, $^1/_2$ *Bårliga*, $1^1/_8$ *Gåfverstad*, $^1/_2$ *Ingelstorp*, $^1/_2$ L:a *Torlunda*, $^1/_2$ L:a *Trostad*, $^1/_2$ S:a *Wäsentorp*, allts. tax. till 23,280 rdr. — 1 *Eda*, 1 *Lefverstad*, $^1/_4$ *Sqvallbäcken*, tax. till 14,750 rdr, lyda under Löfstads säteri. — *Finstad*, säteriladugård, tax. till 12,830 rdr (se den art.), egdes 1861 af enkan Maria Gabrielsson. — *Klinga* och *Wä*, säterier (se dessa art.); under det sednare lyda $2^1/_2$ Torp; båda godsen upptaga $^1/_4$ af socknens taxeringsvärde. — $1^1/_2$ Stora *Trostad*, tax. till 10,440 rdr, är kyrkoherdeboställe; det har som skatte tillhört Axel Lillje. — 1 *Löth*, kapellansboställe. — 1 *Torlunda*, kronolänsmansboställe, reduceradt från slägten Lillje. — *Löths klockaregård*. — $^1/_4$ *Häradsudden*, skogvaktareboställe. — $^1/_8$ *Hagsätter*, indraget kronofjerdingsmansboställe. — 1 *Skärlunda*, eges af en åbo. — Adress: Norrköping.

**Löth**. Annex-socken till Hacksta pastorat, är belägen uti Trögds härad af

Uppsala län, 4 mil s. v. från Uppsala — vid 70 fots höjd öfver hafvet — utmed Björkfjärdens vestra strand, mellan Sishammarsviken i nordost mot Husby-Sjutolft, Willberga i nordvest, Lillkyrka och sjön Blackfjärden i vester, Weckholms och Hacksta socknar samt Hummelviken i söder, och upptager en areal af 0,223 qvadratmil, hvaraf 0,045 äro vatten. Ett i sistnämnda vik utfallande vattendrag går igenom östra delen i sydostlig rigtning från Willberga. Landet är mestadels en skoglös slätt, endast afbruten af små bergkullar eller obetydliga backar. Rådande jordmån är lera, åkerbruk hufvudnäringen. Socknen, som år 1805 beboddes af 557 och 1860 af 548 personer, består af 38 1/8 mant., hvaraf 10 7/8 skatte, 3 krono, 24 1/4 frälse, och tax. 1861 jemte 4 lägenheter, 1 manufakturverk, 1 qvarn till 255,020 rdr rmt; ordinarie räntan är 207 rdr 37 sk. 9 rst. kr.värdi och i bevillning (II art.) erlades 1861: 279 rdr 57 öre. — Löth förekommer 1314 såsom hörande till prov. *Trögdh* af *Fiædhrundia* inom erkestiftet. Kyrkan, belägen 2/5 mil från moderkyrkan, är gammal, byggd af gråsten, choret något yngre än skeppet, det hela repareradt 1837. Ett grafchor finnes här, uppbygdt af en Yxkull till Bedarö på 1600-talet, sedermera tillhörigt Rålambska slägten. Här finnas 8 runstenar, hvaraf en i kyrkogolfvet, 3 vid *Hummelstad*, af dessa sednare har en följande inskrift: Ui thugsi. lit raisa. stain. Thinsa iftir. Seref. fathur. sin. kothan. Han. buki akurstam.
Hier. man. stanta.
stan. mithli. bua.
rathi. tekr.
Thar ryns i.
runum. Thim sum.
Bali risti.

En runsten förekommer i en åker i *Rågby* gärde, 2 vid *Östra Dahlby*, en vid *Ramby*.

Gårdar: *Fånö*, (se den art.) hvarunder lyda, utom säteriet, *Söderby* 1 3/4 *Hummelsta*, 1/2 *Löthsberga* (som grefve Axel Oxenstjernas arfvingar bekommit i byte d. 21 Jan. 1693), 4 5/8 *Wallby*, i denna by köptes 4 1/2 mant. af grefve Axel Oxenstjerna à 4 1/2 proc. och har varit sedan ladugård under Fånö, tilldess, enligt kammarkollegii utslag af den 30 Sept. 1801, 1 1/2 *Bädarö* i denna socken, 1 1/2 *Eneby*, 1 mantal i Hacksta by af Hacksta, tills. 4 mant. kommo att ikläda sig ladugårdsrätt och frihet derunder, då deremot 4 1/2 Wallby blef frälse och skulle ensamt svara för alla af de förra frälsehemmanen utgående kronotionde, räntor och skyldigheter, det öfriga 1/8 mantal förblef ladugård under Fånö; vidare underlydande äro 2 1/4 mantal *Wreta*, 3 5/8 mantal *Ågersta*, som Jacob Fleming köpt med 4 1/2 proc.; 1 1/8 mant. bekom grefve Fabian Wrede i vederlag, enligt kammarkollegii bref af d. 27 Mars 1708; var förr 1 mant., sedan kronan hemfallet och 1703 skattlagdt; 1/2 mant. bekom Axel Oxenstjernas arfv. i byte; hela godset tax. till 126,810 rdr rmt. — Säteriet *Bädarö* (se art. Bedarö), hvarunder lyda 1/2 *Bodarne*, 3/4 *Wreta;* allts. tax. till 43,000 rdr. 3/4 mant. *Ramby*, tax. till 7,500 rdr, egare Alex. Seton. *Ekskogen*, en utjord, tillhör Weckholms prestg. m. fl. — Boställshemman äro: 3/4 *Hummelsta*, länsmannens; 1/2 *Ramby*, komministerns; 3/4 *Löthsberg*, 1 *Ramby*, tax. till 13,640 rdr, militiæ-hemman. Öfriga hemman äro: 2 3/8 skatte *Eneby*, 4 skatte *Tångby*. — Adress: Ekolsund.



# Rättelser och Tillägg.

*Ibb, S:t.* Här må tilläggas, 1:sta sidan, att hos Sn. Sturleson l. c. läses: Hvine är ett ställe uti Agder i Norge.

*Idebo,* står: *Ekenäs,* läs: *Ekäng.*

*Idingstad,* står: Joh. Kapp, läs: Kopp.

*Ingelstad,* 25 sid. 1 sp. 3 och 5 rad., läs: $6^{5}/_{8}$ mantal. Säteriet tillhörde 1787—1831 generalmajoren Gustafschöld. För närvarande utgöra $4\frac{5}{12}{}_{8}$ mant. af säteriet, etc.

*Ingevaldstorp,* 28 sid. 1 sp. 27 rad., orden Lysings härad och Linköpings län, på, utgå och nedflyttas till № 3) *Ingevaldstorp,* efter Röks socken.

*Irvingsholm.* Säteri, se art. Tysslinge socken.

*Isberga,* 33 sid. 14 rad., står: i början, läs: i medio.

*Isenäs* är beläget i Finnland.

*Istrum,* 13 rad. nedifr.: Bytet gjordes af Anders Krabbe år 1552, men bekräftades af hertig Carl 1588. Sid. 35, 2 sp. 9 rad. uppifr., tax. till 383 rdr, utgår.

*Jernstad,* på 14 rad. står: $2^{25}/_{36}$ mant., läs: 3.

*Jockmock,* 51 sid. 1 sp. 25 rad. nedifr., står: $72^{1}/_{2}$ rdr specie, tillägges: nu bco.

*Johlstad,* 57 sid. 1 sp. 3 rad. nedifr., står: slottsgård, läs: slottsgods.

*Jordberga,* 63 sid. 1 sp. 12 rad. uppifr., står: krutbruk, läs: kritbruk.

*Julita,* 66 sid. 2 sp. 33 rad. tillägges: Gården tillföll ej hertig Carl förrän 1569; inneinnehades dessförinnan af Göran Pehrsson.

*Julpa* är $1^{1}/_{2}$ mant. berust. skatte. Här finnes länets landtbruksskola, bildad af ett enskildt bolag.

*Jung,* 69 sid. 2 sp. 12 rad. nedifr., står: Kungsgården, läs: kronohemmanet; det anslogs 1681 till korporalboställe.

*Jäder,* 74 sid. 2 sp. 18 och 21 rad. nedifr., står: Schuey, läs: Schaij.

*Järesta,* står: landsskrifvaren, läs: häradsskrifvaren.

*Järnarp,* på sista raden står: eges af, etc., läs: är kaptensboställe.

*Järstorp,* 92 sid. 1 sp. 2 rad. uppifr., står: Linköpings, läs: Jönköpings.

*Jösslunda* i Kållands härad af Skaraborgs län 2 sp. 2 rad. nedifr., ordet sterbhus utgår.

*Kallerstad,* 3 rad., läs: skattköpt. 7 rad., läs: köpt till frälse.

*Kihl,* 154 sid., præbendepastorat för biskopen.

*Kiholm,* 1 sp. 6 rad. nedifr., står: skatte, läs: frälse.

*Kind,* kontrakt, 12 rad. uppifr. står: Niltorp, läs: *Nittorp.*

*Kjellvikens* skifferbrott är beläget på Dal uti Dalskogs socken, Nordals härad och Elfsborgs län.

*Kjermbo,* 176 sid. 2 sp. 13 rad. uppifr., står: Kärna, läs: *Kjermbo.*

*Kjöflinge* är nyligen indraget boställe.

*Klefva* uti Björnlunda socken. Ett gammalt skattehemman, blef först 1571 frälse, donerades följande år till L. v. Köhlen, bortbyttes år 1582 af Jöns Danielsson å vapn emot frälsehemmanet Almö i Westmanland till Per Lillje, som bebebyggde det till säteri.

*Kloster,* 192 sid. 1 sp. 4 rad. uppifr., står: Trolleborg, läs: Trolleberg.

*Klämmestorp,* 200 sid. 2 sp. 20 rad. uppifr., står: Durée, läs: Durél.

*Knäred,* 207 sid. 1 sp. 26 rad. nedifr., läs: undertecknade 1613 års fred på nämnda sten.

*Konga* härad, 217 sid. 1 sp. 24 rad. uppifr., står: 1535 och 1537, läs: 1537 och 1538.

*Kongslena,* 228 sid. slutet af 2:dra spalten: Grefskapet sträckte sig ej till Kongslena (såsom det uppgafs efter Tuneld) och med Brahelena förstås Brahelinna i Finnland.

*Kongslena,* 229 sid. 2 sp. 19 rad. nedifr., står: 1687, läs: 1681.

*Kopparberget,* 236 sid. 1 sp. 19 rad. nedifr., står: Bores, läs: Borns.

*Korsnäs,* 3 rad. uppifr. står: Runa, läs: Runn.

*Korsön.* Med det Korsö, som Bengt Folkunge skänkte till Clara kloster förstås Kersö gård i närheten af Drottningholm.

*Krapperup,* 247 sid. 1 sp. 15 rad. uppifr., står: Skul, läs: Skeel; 2 sp. 18 rad. nedifr., står: Flemminge, läs: Flenninge.

*Krista,* orden: vid Wreta-ån böra utgå.

*Krokstad,* 7 rad. nedifr., står: 4 mant., läs: 2 mant. frälse-säteri. Uppgifna försäljningen till grosshandl. Heijman kom ej till verkställighet, hvarför grosshandl. Wimnell ännu är egare.

*Kronobäck* utbyttes 1647 mot hemman under Öresten i Elfsborgs län och köptes s. år till frälse af Fr. Stenbock och bortbyttes åter år 1681.

*Kroppa,* 260 sid. 1 sp. 8 rad. uppifr., står: *Åskhagen,* läs: *Åskagen.*

*Krusenberg.* Der namnet Kruse förekommer läs: Krus. 20 rad. nedifr. står: af Uggla, läs: af Ugglas.

*Kumla,* 282 sid. 1 sp., står: först handlande, läs: hvars fader var handlande. 2 sp. 8 rad. uppifr., står: 13,210 rdr, läs: 3,210 rdr.

*Kungshamn* i Alsike socken är ber. säteri.

*Kyrkheddinge,* 298 sid. 1 sp. 10 rad. uppifr., står: № 2 och 4, läs: № 2, 3, 4.

*Kyrkås,* 298 sid., läs: Skaraborgs län.

*Kåfveryd,* står: Öggertorp, läs: Öggestorp.

*Kållands Ö,* 303 sid. 19 rad. uppifr., står: Jöns Lagerson, läs: Jöns Lageson.

*Kållered* i Askims härad, ej Askum.

*Kåröd,* 308 sid. 2 sp. 10 rad. uppifr., står: kommerce, läs: kammar.

*Käggleholm* har haft namnet Tuna och försåldes på 1540-talet till drottning Margareta. Sid. 311, 1 sp. 19 rad. uppifr. står: Lejonhufvud, läs: Lilljehök.

*Källeryd,* 313 sid. 2 sp. 4 rad. nedifr., står: öfverkommissionären, läs: öfverkommissarien.

*Kättslinge* tillhörde slägten Duvall på grund af donation.

*Lackalänga,* 338 sid. 2 sp. 27 rad. uppifr., orden: biskopens löningsgods, skola stå inom parentes.

*Lafva,* 340 sid. 2 sp. 26 rad. uppifr., står: åt dess fru; ordet dess utgår.

*Lagnö*, 346 sid. 1 sp. 11 rad. uppifr., står: fru Esmegård, läs: Ermegård.

*Laholm*, 348 sid. 2 sp. står: 402 qvadratalnar, läs: 38 tunnl. 1 kappl. Rad. 32 uppifr.: stadsplanens areal upptager etc., utgår. Sid. 349, 2 sp. 6 rad. uppifr., står: 2,087, läs: 2,126.

*Landforssen*, här står: Timan, läs: Timm.

*Landskrona*, 355 sid. 1 sp. 28 rad. nedifr., står: såld, läs: sold.

*Landvetter*, bland gårdar står: Fläckebo, läs: Fläskebo.

*Lannaskede*, 1 sp. 4 rad. nedifr., utgår ordet säteri.

*Laås* har varit 2 hela hemman, 1 krono, 1 arf och eget, med tillhopa en ränta af 62 daler; förmedlades 1729 till 1 mantal.

*Lefvene*, 382 sid. 2 sp. Ett mantal berustadt säteri.

*Lekeberga*, 2 sp. 11 rad. uppifr., står: Palm, läs: Palin.

*Leksand*, 388 sid. 1 sp. 17 rad. nedifr., står: Gopa tunnland, läs tunnlag.

*Ledinge*. Tvänne egendomar med namnet Ledinge förekomma i Stockholms län, hvaraf den uppgifna i Erlinghundra härad ligger $5^1/_4$ mil från Stockholm, $2^1/_4$ mil från Uppsala, $1^1/_4$ mil från lastageplats vid Mälaren. Till den andra, belägen uti Skederyd socken och Sjuhundra härad, af 5 mant., hvaraf 3 mant. egdes 1861 af notarien J. F. Krook, 2 mant. af baron Leuhusens sterbhus, höra uppgifterna på afståndet och utsädet under artikeln Ledinge i Erlinghundra härad, hvars utsäde är öfver 100 t:r, och hvars skog är beräknad till 110 års återväxt.

*Libbhult*, 5 rad. nedifr., läs: Klingspor.

*Lida* i Kalmar län. Det Lida, som Rosenstjerna skref sig till, var Lida i Hölö socken (se den artikeln).

*Lidhems* sätesgård i Wäckelsångs socken, 6 och 7 rad. nedifr., står: Boje, läs: Boije.

*Lidhult*, 2 sp. 23 rad. nedifr., står: Nyman, läs: Neüman.

*Lidköping*, 419 sid. 2 sp. 10 rad. uppifr., står: fördelad, läs: motsvarande.

*Lillherrdal*, 426 sid. 1 sp. 15 rad. uppifr., står: 729 trög, läs: 712.

*Lillhärad*, 428 sid. 2 sp. 6 rad. nedifr., orden inom parentesen: befinnes vara doneradt etc., ha afseende på hemmanet Nerfvic. — $^5/_8$ mant. *Östra Skogsta* är åter ett gammalt frälsehemman, som gafs kronan i byte af major Carl Jernfelt och ryttm. Siegroth emot Björnö och Långholmen i Siende härad.

*Lilljenäs*, 7 rad. uppifr., står: Gyllenstjerna, läs: Stjerna.

*Lillån*, 2 sp. 13 rad. uppifr., står: Kyhl, läs: Kijl.

*Lillö*, 1 sp. 4 rad. uppifr., står: att det blef reduceradt, läs: gafs i vederlag för Bornholm.

*Limsta*, 1 sp. 3 rad. nedifr., år 1695 utgår.

*Lina*, 435 sid. 2 sp., har varit ladugård under kungshuset i Telge.

*Lindhof*, 8 rad. uppifr., står: 1665, läs: 1565. 447 sid. 2 sp. 12 rad. nedifr., står: 1695, läs: 1658.

*Lindholmen* i Bohus län har upphört att vara säteri.

*Lindholmen*, 448 sid. 2 sp., här förekommer en oriktig uppgift, att Thure Jönsson blef benådad emot en dryg lösepenning; detta var Thure Bjelke; Thure Jönsson åter flydde till Danmark.

*Lindö*, 454 sid. 1 sp. 13 rad. nedifr.: Arvid Stålarms Lindö låg i Finnland. Om Ebersteinska donationen, se art. S:t Johannis.

*Linneröd*, adress: Christianstad.

*Linsäll*, står: $4^5/_9$ mant., läs: $8^{17}/_{24}$ mant.

*Lith*, 1 sp. 12 rad. uppifr., står: Fölvige, läs: Fölinge.

*Ljungsarp*, står: Skaraborgs, läs: Jönköpings län.

*Ljushult*, står Lindbogärde, läs: Landbogärde.

*Ljustorp*, 499 sid. 2 sp. 4 rad. uppifr., läs: till honom anslagna. Sid. 501, 2 sp. 27 rad. nedifr., läs: *Gunnebo* varit skogvaktareboställe.

*Loftahammar*, 505 sid. 1 sp., står: länets, läs: fasta landets.

*Lovers*, står: Hyby, läs: Arby socken.

---

# Tillägg.

*Inlandaholm*. Egorna utgöra 225 tunnland åker, 23 tunnl. äng, 17 tunnl. odlingsmark och 169 tunnl. sparad skog. — *Södra Grafvas* egovidd utgör 30 tunnl. åker och 160 tunnl. skog. — *Östra Torps* egovidd utgör 40 tunnl. åker och 7 tunnl. odlingsmark.

*Illända* (Irlända). № 3, 1 mant., har varit af krono-natur, men bortbyttes under konung Johan III mot en gård och tomt i Enköping och blef då befriadt från alla ovissa persedlar, som nu benämnas hemmantalsränta, alltså erlägges för detta hemman än i dag blott jordeboksränta.

*Ingelstads* säteri i Skåne inköptes 1861 med gröda och inventarier af hr C. Hofmeister för 333,000 rdr från ryttm. Håkansson och landtbrukaren C. Frisack.

*Ingemarstorp*. Ett mantal skatte uti Dannäs socken af Jönköpings län, lyder under *Dannäs* säteri, som 1859 med underl. taxerades till 21,900 rdr och tillhörde löjtn. Lemchen.

*Jersnäs* församling i Jönköpings län. Grunden till ett sockenbibliothek lades härstädes 1861 genom en boksamling af 70 band, som lemnades af handlanden W. Hjertberg i Linköping, född inom socknen.

*Kalmar* landsförsamling, belägen i Norra Möre härad af Kalmar län, omfattar 0,016 qvadr.-mil land, fördelade på $16^1/_4$ mant. ($7^3/_4$ skatte, 6 krono, $2^1/_2$ frälse), och bebodda 1860 af 382 personer; år 1855 var folkmängden 402 och på 1840-talet 425. Ordin. räntan är 261 rdr 38 sk. 4 rst. kr.v. I bevillning efter II art. erlades 1861: 106 rdr 65 öre.

Flera historiska minnen äro fästa vid ställen inom socknen, såsom *Spennarebacken*, der Peder Spennare, en af hufvudmännen för Dackens folk, blef steglad, sedan han blifvit tillfångatagen af Germund Larsson vid ett utfall från Kalmar slott. På det nu ödelagda hemmanet *Perstorps* äng lägrade sig Svenska krigshären år 1611,

anförd af kon. Carl IX, midt emot den Danska och så nära, att de kunde råka hvarandra med ett musketskott. Danska ryteriet gjorde utfall, men blef förjagadt. — Vidare märkas: *Stensö, Grimskär, Fredriks skans, Svinö* och *Skallöarne,* hvarom hänvisas till dessa ord. År 1673 funnos i närheten af Kalmar stad uti en åker, ibland en mängd kon. Ethelreds engelska och flera tyska regenters penningar, äfven några arabiska silfvermynt. — Gårdar och byar: Landshöfdinge-bostället *Skälby,* se den art. — *Berga,* 4 mant. skatte, $2^1/_2$ frälse; af denna by egas $1^3/_4$ mant., tax. till 10,080 rdr, af kapten Elfving; minsta brukningsdelen i socknen är $^1/_4$ mant. *Berga,* tax. till 1,800 rdr rmt. — 3 mant. sk. *Törneby,* tax. till 23,260 rdr, eges af kapiten Britelli; 1 mant. ibm innehafves af Kalmar hospital efter Kongl. Maj:ts ordre den 5 November 1683. — $^3/_4$ mant. *Hagbynäs* eges af fröken Lannerhjelm.

*Kasimirsborg,* egendom nära Gamleby, skall, enligt Hermoder, blifvit 1850 försåld till friherre Carl Raab och häradsh. Carlsson för 145,000 rdr, hvarefter underlydande ströhemman, till värde af 60 à 70,000 rdr, afsöndrats från godset, hvilket, 1861 utgörande något öfver 5 mant., skall nämnde år blifvit försåldt för 250,000 rdr till frih. V. Fleetvood.

*Katrineberg.* Gård uti Alfshögs socken, Fauräs härad och Halmstads län, belägen 1 mil från staden Falkenberg, består af $^1/_3$ mant. uts. frälse, hvartill höra 70 tunnl. jord af bördig beskaffenhet, sträckande sig ned till stora Ätra-ån på dess norra sida. Den endast till namnet kände äldsta egaren af Katrineberg och hemmanet Dahlsgård är en major Beijerman; sedan har en andre landtmätare Berg och sist en kommissionslandtmätare Stenström egt endast Katrineberg, efter hvilken f. d. öfverjägmästaren Carl Otto Wallmark år 1849 inköpte egendomen, till hvilken då endast hörde hälften uti 2:ne närbelägna vattenfall; men som den namnkunniga s. k. Kittrekällan fanns på Katrinebergs ego-område, köptes äfven andra hälften i vattenfallen och gräfdes en kanal, 6 alnar bred, 2 alnar djup och 900 alnar lång, hvarigenom vattnet kom genare och fortare än förut genom en i många bugter slingrande, 400 alnar längre bäck, ned till vattenfallet, hvarvid uppmurades, af sprängd gråsten, ett qvarnhus, 31 alnar långt, 24 alnar bredt och 2:ne våningar högt. Deri inrättades vexelverk, som med ett vattenhjul om 16 alnars diameter drifver 2:ne par sammäldsqvarnar, en sigt- och en skalsten, till hvilken inrättning allt gjutgodset hemtats från Kockums gjuteri i Malmö. Skada likväl, att källans vatten ensamt, då en annan tillstötande mindre bäck icke ger vatten, ej förslår att drifva detta vackra qvarnverk, som kostat nära 20,000 rdr rmt; för att om möjligt afhjelpa ifrågavarande olägenhet, inrättades ett pumpverk med stångkedja och ett hjul, som skulle uppfordra vattnet återigen, sedan detsamma en gång kringdrifvit vattenhjulet; men detta försök, om icke alldeles misslyckadt, gjorde dock icke tillfyllest, hvarföre nu beslutats borrning i källan, derutur ett större underjordiskt vatten synes vilja upptränga. Imellertid är qvarnen icke onyttig, hvarken för egaren eller för orten, och har som sådan blifvit till tullmjölqvarn skattlagd. — Adress: Falkenberg och Katrineberg.

*Katrineholms* bruk i Steneby socken, Wedbo härad och Elfsborgs län, med 2 härdar och 2 hamrar och med ett årligt smide af 1,133 *skℓℓ.* Dessutom finnes en spikhammare.

*Kolmorden.* För att i större skala än hittills bearbeta de här befintliga marmor- och kalkstensbrott samt att derstädes idka tegel- och kalkbränning, har ett aktiebolag bildat sig i Aug. 1862, bestående af bruksegaren A. Rozycki, handl. C. J. Nelin, A. O. Eschelsson, A. R. Åberg och C. E. Dahlgren, apoth. A. L. Sundius och bruksförvaltaren G. Fröling.

*Kopparsvik,* egendom på Gotland. Uti hr J. Langs trädgård å denna egendom hafva några krapprankor på hösten 1861 gifvit fullt mogen frukt på kalljord. Denna oväntade händelse — ty krappens frön mogna eljest blott i sydliga Europa — kan vara af vigt för industrien, ty växtens färgämne är en dyr vara. Att gotländsk krapp ger bättre färg än den utländska, är bevisadt genom hr L:s förr lyckade odlingsförsök, då han likväl alltid, fastän med större möda, har fortplantat växten medelst rotskott och afläggare.

*Kran,* jerngrufva. En af de större i Philipstads Östra bergslag, der under året 1860 brötos 20,338 *skℓℓ.* jernmalm.

*Kristinedals* jernbruk uti Fröskog socken, Tössbo härad och Elfsborgs län, med 2 härdar och 2 hamrar, har 900 *skℓℓ.* årligt smide.

*Krontorps farm.* Egendom uti Edsberga socken, Tönnersjö härad och Halmstads län, belägen $^1/_4$ mil från sockenkyrkan, består af $3^9/_{16}$ mant. frälse och 600 tunnl. åker med 300 t:rs utsäde och skördar omkring 2,000 t:r. Någon skog och äng finnas ej. 29 st. torpare och åboer utgöra 4,500 dagsverke till gården, som eges af baron Stjerncrona.

*Krokstad* i Wärmland. Här hölls 1844 af Wärmlands hushållningssällskap det första landtbruksmötet i riket.

*Kuldmo.* Gård i Arbrå socken i Helsingland. Prosten Michael Kolmodin var den förste, som bar detta namn, hvilket han tog efter denna sin födelseort. Sonen Israel blef Superintendent på Gotland, under hvilken befattning han utverkade, att Gotlands presterskap fick behålla kronotionden och förskaffade kapellanerna boställen.

*Kårböle.* Uti häradsrättens protokoll d. 31 Mars 1759, i tvist om Kårböle kapellags, då bestående af 5 bönder i Kårböle och 1 vid Kårböle skog, byggnadsskyldighet vid Färila kyrka, äro intagna följande upplysningar: att Kårböle kyrka vore äldre än Färila, och att Kårböle, som i påfviska tiden var en i Norrlanden namnkunnig offerkyrka, under riksföreståndaren Sten Sture den Äldres tid varit så förmögen, att silfver blifvit der med betsman vägdt. Öfver dörren till kyrkan, som derstädes till gudstjensten ännu 1759 nyttjades, stod årtalet 1599 inhugget, och hade den varit begagnad af garnisonen, som legat i skansen, hvilken ödelades vid pass 1655. På grund af dessa upplysningar och då Kårböle förrän Färila blef särskildt pastorat och hade egen kyrka, äldre än den förra, befriades Kårbölemännen från all byggnad vid Färila kyrka.

# **Jemförelse-Tabell** mellan olika läns socknars areal, hemmantal, utsäde, skörd, statsbidrag m. m.

| Socknens namn och läge. | Egor i areal. | | | | | | | Folkmängd år 1860. | Hemmantal. | Utsäde | | Skörd. | | Underhållna kreatur. | | | Taxerings-värdet år 1860. | Stats-bidrag. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Gårdstomt. | Åker. | Äng. | Skog och betesmark. | Mossar. | Sjöar. | Summa tunnland. | | | Säd. | Potates. | Säd. | Potates. | Hästar. | Horn-boskap. | Får, getter och svin. | Rdr rmt. | Rdr rmt. |
| **S:t Ibb**, Malmöhus län, . . . . . . . år 1848 [a]). | $32\frac{7}{8}$ | 1,299 | 138 | $7\frac{7}{8}$ | — | — | 1,495 | 714 | $15\frac{5}{16}$ | 729 | 202 | 3,725 | 1,011 | 88 | 224 | 569 | 84,640 | 8,240 [b]) |
| **Klagstorp**, D:o, » 1854. | 31 | 1,621 | 35 | 208 [c]) | — | — | 1,915 | 643 | $13\frac{2}{3}$ | 835 | 183 | 6,133 | 984 | 189 | 186 | 419 | 213,170 | 8,052 |
| **Käfsjö**, Jönköpings län, » 1850. | 30 | 383 | 2,805 | 7,067 | 9,104 | 2,901 | 22,290 | 956 | $15\frac{1}{2}$ | 508 | 160 | 1,970 | 893 | — | — | — | 66,600 | 4,180 |
| **Ljungby**, D:o, » 1850. | — | 663 | 2,340 | 8,916 | 1,282 | 772 | 12,232 | 1,144 | $22\frac{3}{4}$ | 604 | 195 | 2,802 | 1,143 | 75 | 873 | 423 | 141,700 | 6,000 |
| **Klöfvedal**, Bohus län, på 1840-talet. | 18 | 481 | 480 | 5,068 | 19 | — | 6,049 | 1,422 | $24\frac{5}{12}$ | 300 | 243 | 1,790 | 2,430 | 167 | 478 | 615 | 134,550 | 4,184 |
| **Knätte**, Elfsborgs län, år 1848. | 22 | 485 | 1,815 | 2,617 | 14 | — | 4,940 | 607 | $17\frac{5}{16}$ | 439 | 219 | 1,460 | 1,280 | 78 | 494 | 298 | c:a 60,000 | 3,658 |
| **Klefva**, Skaraborgs län, » 1852. | 29 | 838 | 493 | 407 | — | — | 1,758 | 292 | $12\frac{1}{4}$ | 714 | 345 | 3,452 | 2,791 | 46 | 346 | 403 | 107,250 | 2,446 |
| **Kihl**, Carlstads län, » 1853. | 131 | 6,461 | 1,937 | 19,163 | 410 | 33 | 28,135 | 3,360 | $32\frac{5}{12}$ | 1,893 | 798 | 5,307 | 3,517 | 182 | 2,013 | 215 | 535,682 | 17,048 |
| **Lysvik**, D:o, » 1858. | — | 2,791 | 2,720 | 28,358 | 1,393 | 372 | 35,833 | c:a 3,600 | $9\frac{1}{12}$ | 1,754 | 578 | 7,892 | 4,624 | 182 | 659 | 669 | 326,840 | 10,106 |
| **Kärrbo**, Westerås län, » 1852. | 82 | 1,168 | 655 | 4,812 | — | 64 | 6,782 | 633 | $26\frac{19}{32}$ | 430 | 128 | 2,641 | 553 [d]) | 52 | 468 | 400 | 218,100 | 4,590 |
| **Kuddby**, Linköpings län. | 141 | 2,955 | 1,682 | 4,793 | 77 | — | 9,962 | 1,287 | $87\frac{3}{8}$ | 1,362 | 330 | 7,479 | 1,829 | 225 | 1,174 | 959 | 505,566 | 25,649 |
| **Kärna**, D:o, på 1850-talet. | 79 | 1,540 | 1,088 | 2,365 | 55 | 21 | 5,074 | 1,066 | $33\frac{1}{4}$ | 926 | 421 | 5,003 | 2,542 | — | — | — | 213,045 | 11,476 |
| **Lohärad**, Stockholms län, år 1849. | — | 1,287 | 1,869 | 8,813 | 339 | 1,043 | 12,037 | 1,120 | $36\frac{5}{8}$ | 725 | 428 | 3,896 | 2,145 | 221 | 444 | 629 | 275,340 | 9,645 |
| **Länna**, D:o, på 1840-talet. | 162 | 1,947 | 3,121 | 20,071 | 318 | 15,193 | 40,815 | 1,785 | $80\frac{5}{8}$ | 1,050 | 879 | 5,750 | 4,454 | 356 | 1,118 | 1,135 | 556,270 | — |
| **Jättendal**, Gefleborgs län, år 1847. | 435 | 247 | 2,183 | 15,001 | 1,125 | 1,032 | 20,023 | 1,162 | $21\frac{3}{4}$ | 581 | 412 | 3,458 | 2,472 | 125 | 729 | 624 | 121,400 | 8,650 |
| **Kall**, Jämtlands län, » 1850. | — | 117 | 9,864 | 410,782 | 15,813 | 84,488 | 521,067 | 2,006 | $19\frac{7}{8}$ | 281 | 581 | 710 | 2,168 | 156 | 859 | 3,267 | 430,875 | 4,912 |
| **Lännäs Öfver-**, Wester-Norrlands, » 1852. | — | 223 | 1,175 | 29,473 | 985 | 801 | 30,901 | c:a 1,300 | $19\frac{5}{8}$ | 193 | 88 | 1,345 | 371 | 81 | 309 | 362 | 101,900 | 4,137 |
| **Löfånger**, Westerbottens län, » 1852. | — | 1,539 | 9,584 | 103,688 | 12,301 | 9,278 | 114,811 | c:a 3,700 | $62\frac{49}{128}$ | 1,919 | 848 | 7,000 | 5,924 | 342 | 2,780 | 3,400 | 58,900 | 20,000 |
| **Luleå Öfver-**, Norrbottens län, » 1855. | 15 | 2,932 | 26,243 | 583,513 | 94,667 | 39,744 | 612,705 | 6,000 | 92 | 2,175 | 943 | 9,350 | 9,430 | 596 | 8,300 | 5,400 | 2,096,890 | 23,825 |

[a] Dessa årtal gälla för alla rubrikerna, utom för folkmängd och taxeringsvärde; skörden är beräknad i medeltal på fem år.

[b] I denna summa inberäknas 4,000 rdr, utgörande arrende för kungsgården Uranienborg, $3^1/_2$ mantal.

[c] Endast betesmark, ingen skog finnes.

[d] Här får märkas, att första året var total missväxt.

# Rättelser och Tillägg till III Bandet *).

*Garphytte Klintar,* 20 sid. 1 sp. 33 rad. uppifr., står: *Sickelsjö,* skall vara: *Segersjö* uti Lennäs socken.

*Gessie,* står: Gessie härad, läs: Oxie härad.

*Giresta.* Se under rättelser uti III Bandet art. Fiholm.

*Gåsebäck.* Hemman uti Raus socken af Luggude härad intill sydöstra gränsen af Helsingborg, väl bebygdt i medeltidsstil af egaren, handlanden O. D. Krook i Helsingborg.

*Herslöf* är alt. patronelt till egaren af Ziereköpinge, ej till Belteberga.

*Holaveden,* 2 sp. står: 1453, läs: 1543.

*Holtsljunga,* 1 sp. står: Toknarös, läs: Toknarås.

*Hormesta,* 1 sp. läs: köpt 1647 till frälse af hofrådet von Schwallenberg, som upplåtit det till Landsberg.

*Hornaryd,* 2 sp. står: silfverkronan, läs: brudkronan.

*Hornberga,* 1 sp. står: att kristna kyrkor, läs: klockor.

*Hudiksvall,* 2 sp. står: att mötet hölls 1655 (efter Rudbeck), läs: 1657.

*Hulared,* 423 sid. 1 sp. står: Huckared, läs: Hackared.

*Hult,* 425 sid. 1 sp. står: Tiderum, läs: Tidersrum.

*Hunhamra,* 1 sp. står: Ett gods, läs: En by.

*Hunnebo* klofvar, står: Fossene, läs: Tossene.

*Husby,* 441 sid. 2 sp. står: skattesäteriet köptes, läs: skattehemmanet. 450 sid. 1 sp. står: Tollesta kronofogdebost., läs: länsmansbost.; och tillägges: $^3/_4$ mant. Tible, häradsskrifvareboställe.

*Hvarf,* 461 sid. 2 sp. står: riksmarskalk Stenbock, läs: riksmarsken.

*Hvetlanda,* gästgifvaregården såldes 1862, med qvarn och såg, för 52,500 rdr till bokh. W. Rohloff i Örebro.

*Hvitlanda,* 471 sid. 2 sp. står: Hans lösbo, läs: lösörebo.

*Hvittne,* läs: Hvittene.

*Hycklinge.* Planander var kyrkoherde der i slutet af 1500-talet.

*Hyltaby.* Denna artikel utgår, se Hultaby.

*Hyringa,* står: Längdum, läs: Länghem.

*Hyttringe,* står: Stryk, läs: Strijk.

*Håberg,* står: Sneckenborg, läs: Snakenborg.

*Håfgården,* står: mant. skatte, läs: ins. frälse.

*Hånger,* 2 sp. står: kyrkoherde Gengjuts (Geniutus).

*Håsaby.* Omnämnda skyttgårdar äro skutegaard, så kallades de gårdar, som sammanskötos till biskopens underhåll.

*Håsjö,* 494 sid. står: Rid kyrka, läs: Red kyrka.

*Håtunaholm* eller *Håtunaby,* köptes 1644 af Fabian Berendes till frälse, då det första gången noterades i jordeboken.

*Hägernäs* är två mant. frälsehemman. Wester Arninge kronoskatte.

*Häggenäs,* läs: Häggenås.

*Häljö,* läs: Svante ej Sven Stenbock. Riksrådet Banérs enka dog 1698, alltså var det ej hon, utan arfvingarne, som sålde egendomen.

*Hälla,* står: tax. till 537 rdr, läs: 5,370 rdr.

*Härad,* 508 sid. 1 sp. står: Lattesta, läs: Låttesta. 509 sid. 1 sp. står: Arph, läs: Arp.

*Härened,* 511 sid. 2 sp. står: Hälltorp, läs: Hålltorp.

*Häringe,* 512 sid. 1 sp. står: Fyholms gård, läs: Fiholm.

*Härlunda,* 514 sid. 2 sp. läs: friherrar till Herrelund.

*Härrum,* läs: *Hårrum.* Varit kronohemman, som donerades konung Eriks dotter Constantia, sedermera bygdt till säteri, men reduceradt och anslaget till boställe åt löjtnanten vid Adelsfanan och derför indraget.

*Härryda,* står: Källared, läs: Kållared.

*Hästö,* står: 1799, läs: 1789.

*Hättorp,* står: $^1/_2$ Årusthåll, läs: Åå,

*Höckerum,* läs: Höckrum.

*Högallid,* 2 sp. står: Sture, läs: Store.

*Högbo,* läs: doktor Carlsson, hvars söner adlades med namnet Cederström.

*Högebo,* står: eges, läs: innehafves af komminister Ahlin.

*Högom,* står: $^{15}/_{16}$, läs: $^{91}/_{96}$ mantal.

*Höglunda,* står: Anders Pedersdotter, läs: Anna.

*Högsrum,* 533 sid. 1 sp. står: kungsgården, läs: kronohemman.

*Höja* socken ligger uti Södra Åsbo härad och Christianstads län.

*Höjen* № 2, står: 16 spl. = 1 mant., läs: 96 spl. = 1 mant.

*Hökensås,* står: Sandholm, läs: Sandhem.

*Hönssäter,* läs: *Hönsäter.*

*Hötofta,* står: Ingestad, läs: Ingelstads s:n.

555 sid. *Deranäs,* står: Agusmaryd, läs: Agunneryd.

557 sid. *Garphytte,* står: efter 45 sk., läs: 42 mark = $10^1/_2$ Daler.

558 sid. *Grunnebo,* står: Westgöta regemente, läs: Westgöta-Dals regemente (förut kamperande på Nygårdsängen bredvid Wenersborg).

559 sid. *Gåsvadholm,* står: skräckta, läs: skäckta.

560 sid. *Herrestad,* står: Isser, läs: Iser.

---

*) Obs. Dessa blad kunna vid Bandets inbindning fråntagas och fastsättas vid III Bandet, hvartill nedanstående rättelser och tillägg höra.

# Tillägg till III Bandet.

*Glumslöf.* Socken i Malmöhus län, har ett vackert läge med en jemn sluttning från öster till vester, emot Öresund, der marken invid stranden på en gång afbrytes med nära nog lodräta väggar till 70 à 80 fots höjd. Å egorna till flera hemman finnas ättehögar, så t. ex. № 2 *Nedra Glumslöf* finnas 6 st., hvaraf likväl 2:ne äro raserade och af vetenskapsmän undersökte, samt befunna innehålla hvarjehanda från forntiden brukliga vapen och verktyg. Från den högsta af dessa ättehögar (belägen på den högsta punkten inom socknen) har man en herrlig utsigt på alla sidor, och kan man vid klart väder skåda härifrån öfver 50 kyrkor. Inom socknen ligger *Glumslöfs* kronotegelbruk, först anlagdt 1748 af intressenterna vid Adolf Fredriks stenkolsverk, sedan af dem försåldt till Landskrona nya fästning 1790 eller 92; har bedrifvits för kronans räkning till år 1814, då det öfverlemnades till Landskrona stads fria disposition till 1839: sedan dess har bruket varit bortarrenderadt till enskildta personer, från 1849 till herr P. F. Carlström. Brukets läge är nära invid Öresund midt emot ön Hven; egorymden är endast 7 tunnl. 23 kappl., hvarå finnes outtömlig tegellera af utmärkt beskaffenhet.

*Grimethon* socken af Halmstads län. Fornforskaren, pastor Axel Emanuel Holmberg har, till minne af sin fostermor, testamenterat 1862 till denna församlig 1,000 rdr rmt, hvaraf räntan årligen på hennes dödsdag skall utdelas till några af socknens ålderstigna och meddellösa qvinnor.

*Grinneröd* socken i Bohus län. Ny kyrka invigdes i Sept. 1863 af biskop Björk.

*Göta elf.* Vid uppmuddringsarbetena härstädes hittades i Augusti 1862 en dryckeskanna med lock af tenn (eller annan komposition), hållande ungefär 9 tum i höjd och utsirad med enkla ornamenter. På locket läses inskriften: »Jochim Mircke 1629.» Fyndet skänktes till Göteborgs museum.

*Hacksta.* Egendom uti Enköpings-Näs socken, Åsunda härad och Uppsala län, belägen nära Svingarnsfjärden, består af 6 mant. fr.-säteri (deraf 4 mant. Säfsta), $^1/_4$ mant. frälse, samt 9 mant. frälse inom Åsunda, Trögds och Simtuna härader, med en areal af 550 tunnl. åker och äng, 500 tunnl. skog och hagmark. Utsädet uppgifves till 170 t:r och skörden till 1,000 à 1,200 t:r. Hacksta har tillhört slägterna Meck och Sack på 1600-talet, Wulfenstjerna omkring 1740, Silfverhjelm omkr. 1820, Printzensköld 1847, Nauckoff 1849 och löjtn. Toll 1862.

*Hacksta* pastorat i Uppsala stift. Här har år 1861, genom församlingsboernas samverkan sockenbibliothek blifvit inrättadt.

*Haddorp.* På denna Hushållningssällskapets egendom är under åren 1856—60 inrättad en *Tillämpningsskola för landtbruket* i afsigt att bilda dugliga rättare. Under nämnda period hafva från skolan utgått 45 lärlingar, af hvilka 30 åtnjutit fri undervisning och 15 erlagt afgift. I bidrag till skolan hafva ifrån staten erhållits under hvarje af åren 1856 och 1857: 3,000 rdr och under hvarje af de senare 4,000 rdr rmt. Meijeri är äfven anlagdt vid egendomen, hvarvid årligen har lemnats fri undervisning åt tre personer af qvinnkönet. Ett här befintligt holländeri af svenska djur är tillhörigt staten.

*Hageberg.* Två mantal frälse-säteri uti Wiby socken, Grimstens härad och Örebro län, är beläget vid Skarbysjön, $3^1/_4$ mil från Örebro, $3^1/_8$ mil från Wredstorps jernvägsstation på vestra stambanan. Arealen uppgår till 252 tld 19 kpl., deraf 98 tld 18 kpl. åker. Godt fiske finnes i nämnde sjö. Underlydande hemman äro $^1/_4$ mant. skatte *Brobytorp,* med 40 tld åker och äng, $^1/_4$ mant. frälse *Gatan,* med 30 tld åkerjord.

*Hageberg* eller *Nalaviberg,* 2 mant. säteri uti samma socken, synes förekomma 1283 under namnet Nærthævi i ett gåfvobref af konung Magnus till biskopen i Strengnäs. Båda gårdarna hafva tillhört Lagerhjelmska ätten, som ännu eger Nalaviberg.

*Halmstad.* Slottsmöllans fabriksbolags nya byggnad i Halmstad (den gamla nedbrann 1860) var på våren 1862 så färdig, att en del af fabriken redan då kunde komma i verksamhet. Arbetssalen skall vara en af de största i landet.

*Halnatorp,* säteri, se Halna socken. Här föddes, den 29 December 1752, utgifvaren af 7:de upplagan af Tunelds geografi 1793—94, Jacob Björkegren (Biogr. Lexikon, Ny Följd, II Bandet).

*Hall,* säteri i Stockholms län. Arealen är 364 tld åker, 49 tld äng, 26 tld tomter, 124 tld odlingsmark, 1,086 tld skog och hagar. Tillhörande Igelsta med $^7/_8$ mant. Karleby ha 244 tld åker, 368 tld skog och hagar. Vid Igelsta tegelbruk tillverkas årligen 500,000 st. tegel. Egendomen försåldes 1862 till possesionaten Aug. von Homeijer för 202,800 rdr rmt.

*Hanebo* socken i Helsingland och Gefleborgs län. Här begrafdes 1861 en man, hvars lefvernesbeskrifning icke är lång, men af en märkvärdighet, som torde förtjena att blifva bekant. Det var i lifstiden förre landtvärnisten Per Fast, född 1779, bördig och äldste sonen på ett godt och välskött bondhemman härstädes, hvilken år 1807, vid 28 års ålder, af ömhet hade iklädt sig sin yngre broders landtvärnspligt, och i hans ställe utgick för att möta alla det olyckliga krigets vidrigheter, försakelser och faror. Hemkommen från kriget, endast med förlusten af två finger, men för öfrigt helbregda, afstod han åt samme broder hela hemmanet, och tjente sedermera, först honom, som ännu lefver, och derpå hans son, som ännu innehar hemmanet, i hela sin återstående lifstid såsom dräng för mat och kläder, samt deltog intill slutet i alla till gårdsbruket hörande sysslor, ehuru af alla i huset ansedd och ärad såsom gårdens rätte husbonde, hvilken dessutom snickrade och smidde hvad som för gården behöfdes.

*Hassela* socken i Helsingland. Härifrån utvandrade 1861 ett större antal personer till Amerika.

*Hanesröm.* Ett mant. fr.-säteri uti Fuxerna socken, Flundre härad och Elfsborgs län, har tillhört häradshöfding Thore Olofsson, adlad Ollonberg, död härstädes 1690. Han förhöll sig år 1644, i danska fejden, manligen och tappert,

tillsatte af egen vilja några drängar, dem han, jemte andra, till gränsens bevakande brukade, samt underhöll dem hela tiden med egna medel; han gjorde äfven till arméen anseliga försträckningar och tillförsel. Sonen, öfverste Carl Ollonberg lät 1720 uppföra stenhuset i Haneström, enligt den latinska inskriften med vapnet derå. Dennes sonson öfverste Carl O., död 1818, (slutande ätten) skref sig äfven till Haneström.

*Hasslekärr.* Egendom uti Hångsdahla socken, är sammanlagd af hemman från Hångsdalen, Gerums och Dimbo socknar, med vacker belägenhet utmed östra sidan af *Gissle-*, eller allmännast kalladt *Hångsdahla-*berget, nära kyrka och landsväg. Arealen är mellan 6 à 700 tld. Den i cirkulation indelta, på dels mergel och dels kalkstensbrott varande åkerjord, innehåller omkr. 260 tld af mullrik och bördig beskaffenhet. Å egorna finnes icke obetydlig löf- och någon barrskog.

*Heckeberga.* Förre egaren auditör A. Wollmar stiftade, d. 4 Juli 1857, för att åstadkomma en stiftelse, genom hvilken egendomens förskingrande skulle för all framtid hindras, och förmögenhetens bibehållande inom hans dotters efterkomande betryggas, ett testamente, som, utskrifvet med tät stil, upptager 17 ark och är indeladt i 52 paragrafer. Utrymmet tillåter icke, hvad som dock ej skulle vara utan intresse, att här intaga ett utdrag af testamentet, som säkerligen icke haft sin like i landet.

*Hede,* omnämndes under art. Kinne socken i Marks härad såsom tillhörande Göteborgs hospital; vi äro nu i tillfälle meddela, att, efter anteckningar i jordeböckerna, var detta hemman 1690—1711 general Gustaf Abraham Örnevinges säteri, hvilket skänktes af enkan Elisabeth Agnes von Alten-Bockum, kort före hennes död 1712, till de fattiga i Göteborg, då säterifriheten skall utgått och blifvit transporterad till Högnehult och Ellingierde i Horreds socken, men enligt Kongl. Maj:ts resol. af 1739 återvanns säterifriheten, hvadan hemmanet alltså nu är säteri.

*Hellberga.* Tre mantal frälse uti Stenqvista socken, Öster Rekarnes härad och Nyköpings län, beläget 1 mil från Eskilstuna kanal, utgör med underlydande $1^7/_8$ mant., jemte kalkugn, ett gods, som upptager i areal cirka 2,000 tld, hvaraf 800 åker och äng, resten skog och hagmark. Utsädet uppifves till 140 t:r och skörden till 1,100 t:r. Hellberga har från äldre tider varit upplåtet åt innehafvaren af Carl Gustafs stads manufakturverk såsom åt Rademacker, Dassau 1704, polska grefvinnan Woynarowsky 1731, Rothoff 1770; såldes 1812 till bildhuggaren J. T. Sergel, och eges nu af löjtn. C. A. Sergel.

*Hellerö* i Kalmar län, uppgifves i Westerviks veckoblad hafva blifvit försåld 1861 till öfverstelöjtn. A. Elliot för 177,500 rdr rmt.

*Hesslö,* se art. Hässlö. Bostället, beläget $^1/_2$ mil sjö- och $^3/_4$ mil landväg från Westerås, har 520 tunnl. åker och äng, en höfångst af cirka 900 parlass; det utarrenderades 1863 på 26 år. Karaktersbyggnaden af sten har 12 rum i 2 våningar.

*Hinderstorp* i Skaraborgs län, har tillhört presidenten i kammarrätten, Johan Petter af Billbergh, som flyttade efter erhållit afsked 1841 till denna sin egendom, der han dog 1850. Billbergh var en utmärkt embetsman, som öfverallt fyllde sin plats.

*Hista* säteris areal är 791 tld, $^1/_2$ Wiggeby i Kernbo socken har 19 tld åker, 11 tld hagmark samt dessutom välsparad skog.

*Hjuleberg.* Kongl. Maj:t har, med upphäfvande af konsistorii utslag, förklarat, att patronrätten, som tilldelats »en Lilljehöök för sin gård Hjuleberg», måste anses såsom ett jus reale, tillhörande egaren af nämnda gård.

*Hofby,* säteri i Linköpings län, beläget vid sjön Åsunden, nära sockenkyrkan och $^1/_2$ mil från Kisa, med egen lastageplats, afsedd för Kinda båtled, har en areal af 800 tld. Dessutom skall egendomen, i följd af den nyligen verkställda sänkningen af sjön Åsunden, enligt förslag komma att erhålla 48 tld odlingsbar mark, hvaraf 13 tld ny landvinning och omkring 35 tld gammal kärrvall. Till odalåkern, som består af god lera, finnes å egorna ett välbeläget dytag, som under många år blifvit användt till åkerns uppluckring.

*Hornsund,* säteri i Nyköpings län, har 473 tunnl åker, äng, odlingsmark och tomter, 1,073 tld skog och hagmark, 89 tld vägar, sjöar och impedimenter. Åkerjorden består af bördig lermylla på lerbotten och en mindre del dyn äfven på lerbotten. Skogen, beräknad till 497 tld, är nyligen indelad i trakthuggning. Godt fiske finnes i sjön Bofven. Egendomen värderas till 125,000 rdr rmt.

*Hult,* jernbruk invid Norrköping. Egarne af detsamma, herrar Ekelund, hafva låtit vid bruket uppföra ett vackert och ändamålsenligt skolhus.

*Hultaby,* säteri i Jönköpings län. Erngisle Sunesson Bååt, död 1392, den siste, som i Sverige förde namn af Jarl och den förste Svensk, som burit grefvetitel, gaf i sitt testamente bland annat Hultaby till Wexiö domkyrka. Han tros vara af den i Norge för detta namnkunniga Hiärneätten.

*Hyby* socken. Kyrkan består af ett skepp med 2 sidobyggnader och ett fyrkantigt torn i vester, som prydes med hörnpilastrar och bågesimser och har en åttkantig mycket hög spira. Tornets murar förete en utbildad rundbågsstil; spiran visar sig vara blott tre århundraden gammal. Nära vid kyrkan ligger herregården Hyby, knappt $^1/_4$ mil från Klågerup. Den innehades 1349 af riddaren Jacobus Muus och egdes 1525 af Björn Jönsen. Vester om de nuvarande åbyggnaderna finnas svaga lemningar efter en gammal borg. I sednare tid har här blifvit uppfördt ett vackert boningshus, hvilket är 2 våningar högt, och stora uthus, belägna ett stycke derifrån. Hyby förskönas af flera åldriga träd och har af nuvarande egaren, friherre C. G. Wrangel von Brehmer, blifvit till sitt åkerbruk mycket förbättrad.

*Häradsskär.* Ytterst på sydvestra udden af detta skär, i latitud n. 58° 8′ 50″ och longitud o. Greenwich 16° 50′ 45″ är uppfördt i år (1863) ett rödt målat fyrtorn af jern, hvilket är 82 fot högt från grunden till tornbetäckningen. Den öfverst på tornet anbragta lanterninen innesluter en omkringgående linsfyrapparat af första

ordningen, à feu fixe, varié par des eclats, hvilken lyser horisonten rundtom och under en omloppstid af 90 sekunder, åstadkommer ett starkt sken, som varar 7 sek., hvarefter följer en förmörkelse af 19 sek., ett stillastående sken, som räcker 45 sek. och slutligen en ytterligare förmörkelse af 19 sekunders varaktighet. Fyrljusets höjd öfver vattenytan är 120 fot, hvadan samma bör i sigtbar luft från ett vanligt skeppsdäck synas på 20 minuters afstånd. Fyren kommer att första gången tändas den 1 Oktober.

*Högklint.* Den långböjda hafsvik, hvarvid Wisby ligger, slutar i söder med en ganska hög, i vattnet rätt nedstupande klippbrant, som kallas Högklint och är belägen omkring $^{3}/_{4}$ mil från Wisby samt skall vara cirka 136 fot öfver hafsytan. Högklint, hvarifrån man har en herrlig utsigt, utgör ett af de vildt sköna af Gotlands många vackra strandpartier.

*Hörby,* socken i Malmöhus län. Enl. Kongl. förordning af d. 22 November 1861, har provincialläkaren inom Frosta härad, med 1,500 rdrs lön, fått sin station i Hörby.

*Hörneåfors* bruk i Westerbottens län har blifvit i Sept. 1862 försåldt af brukspatron Rosenvall för 250,000 rdr till grossh. Åhlström.

---

# Rättelser och Tillägg till I och II Banden.

*Agön.* På denna ö, den yttersta utanför Hudiksvalls skärgård, har under året 1860 uppförts en fyr.

*Alefors.* Bomullsspinneri uti Ale härad och Elfsborgs län, är nyligen uppfördt. Tillverkningsvärdet för år 1860 uppgafs till 332,681 rdr rmt.

*Allatorp* i Tofta, nu Täfvelsås socken, erhöll år 1314 Peder Jonsson (troligen Bååt till Flishult) af Riseberga kloster mot Eda i Wärmland.

*Ask* socken i Malmöhus län. Här bildades 1862 ett sockenbibliothek genom enskilda personers intresse för saken, i trots af att församlingen på sockenstämman beslutat, att icke inrätta något. Alltså segrade omsider någras fasta, goda vilja öfver flertalet. Ett exempel till uppmuntran.

*Atlingbo* socken. Här inrättades 1862 ett sockenbibliothek genom en årlig afgift af 2 rdr för halft hemman räknadt i 2 år; till samma ändamål har församlingen fått ett räntefritt lån å 150 rdr rmt ur kyrkokassan.

*Ausås* och *Ströfvelstorp* äro sedan 1859 tvänne skiljda pastorater, hvardera af 2:dra klassen.

*Balingsta* säteri. Arealen är 1,600 tunnl., hvaraf 400 tunnl. åker.

*Bankesta* egendom såldes 1862 af posessionaten J. F. Svanbeck till löjtn. Wallenstråle för 180,000 rdr rmt.

*Barterås* färgeri, i Fritsla socken af Elfsborgs län, taxerades 1861 till 100,000 rdr rmt.

*Beijershamn.* Utanför förre färjeplatsen Fröbygårda på Öland har blifvit uppfylld en 6,000 fot lång väg genom vattnet till en liten ö, förr benämnd Gastholmen, samt derstädes anlagd en lastbrygga och vågbrytare, hvarigenom bildats en för båtar och skärgårdsfartyg tillräckligen djup hamn, som sedan år 1858 fått sitt namn till minne af hamnbyggnadsbolagets ordförande hofstallmästaren m. m. J. W. Beijer. Samma bolag har här äfven inrättat färjeplats med nödiga byggnader, farkoster och öfriga anstalter. Hela företaget lärer kostat omkring 80,000 rdr, hvartill erhållits såsom statsbidrag 30,150 rdr. (Landsh.-Embetets ber. åren 1856—1860).

*Bellteberga,* se *Bälteberga.*

*Björkenäs,* förut *Lilla,* nu mer är namnet förändradt, enligt kammar-kollegii resolution af år 1859, till *Björkenäs herregård.* Denna egendom består af 1 mant. frälse Björkenäs, med tillydande Kiryds frälsegård $1^{15}/_{16}$ mant.; har godt fiske, en naturlig park af ekar, almar, ask, lindar, björkar m. fl. Den egdes i äldre tider af ätterne Hammarberg och Coijet. År 1848 försålde enkefru Bråkenhjelm, född Drake, egendomen till en slägting till sin aflidne son, med. dokt. m. m. P. C. Bråkenhjelm, nuvarande egaren. De till större delen under förre egaren, kammarjunkaren A. G. Bråkenhjelm påbörjade förbättringar hafva af nuvarande egaren blifvit verkställda. Manbyggnaden uppfördes på sitt nuvarande läge af förste egaren af slägten Bråkenhjelm.

*Björkholms* fideikommiss är nu upphäfdt.

*Björnarbo* säteri, se Jomkils socken. Egendomen utgöres utom säteriet af 1 mant. frälse, $^{1}/_{2}$ mant. krono-skatte. Arealen är 335 tld åker, 356 tld äng och odlingsmark, 1,025 tld skog. Utsädet 120 t:r och skörden 900 t:r säd. Jerngjuteriet har 2 ugnar, qvarnen 3 par stenar, sågen 1 ram, dessutom finnes benstamp med 6 stampar. Egare är löjtnant A. Nyman.

*Björnekulla.* Uti denna socken fanns i Aug. 1862 vid utgräfningen af en gammel gärdesbotten å egorna till ett hemman en samling större och mindre silfvermynt, 246 till antalet, de flesta från 1600-talet. Jemte mynten, som funnos ungefär 1 fot under jorden, påträffades äfven en signetring af silfver.

*Christinelund.* En frälse-egendom under *Kulla-Gunnarstorp.*

*Farhult* och *Jonstorp* äro sedan 1858 första klassens pastorat.

*Fjelkestad* (i kronans handlingar, äfvensom i dagligt tal, *Filkestad*), 8 rad. står: $^{1}/_{8}$, läs: $^{7}/_{8}$. Helgeån flyter icke igenom socknen, utan utgör dess gräns mot vester. Se vidare art. Råbelöfs s:n.

*Främmestad,* 384 sid. 1 sp. 32 rad. står: Lars Larsson Hierta, skall vara: Carl Larsson Hierta. Rad. 41, står: J. H. Lillje, skall vara: J. O. Lillje. Sid. 385, 1 sp. 4 och 8 rad. står: Bredgården (efter Tuneld), skall vara: *Brogården.*

*Främmestad* i Söne socken, har fordom tillhört slägten Ribbing, deraf en, som undertecknat Uppsala Mötes beslut år 1593. Säteriet eges för närvarande af bönder, hvilka år 1857 köpte det af kapiten C. Pålman.

---

Stockholm, tryckt hos P. P. Elde & Comp., 1863.